This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

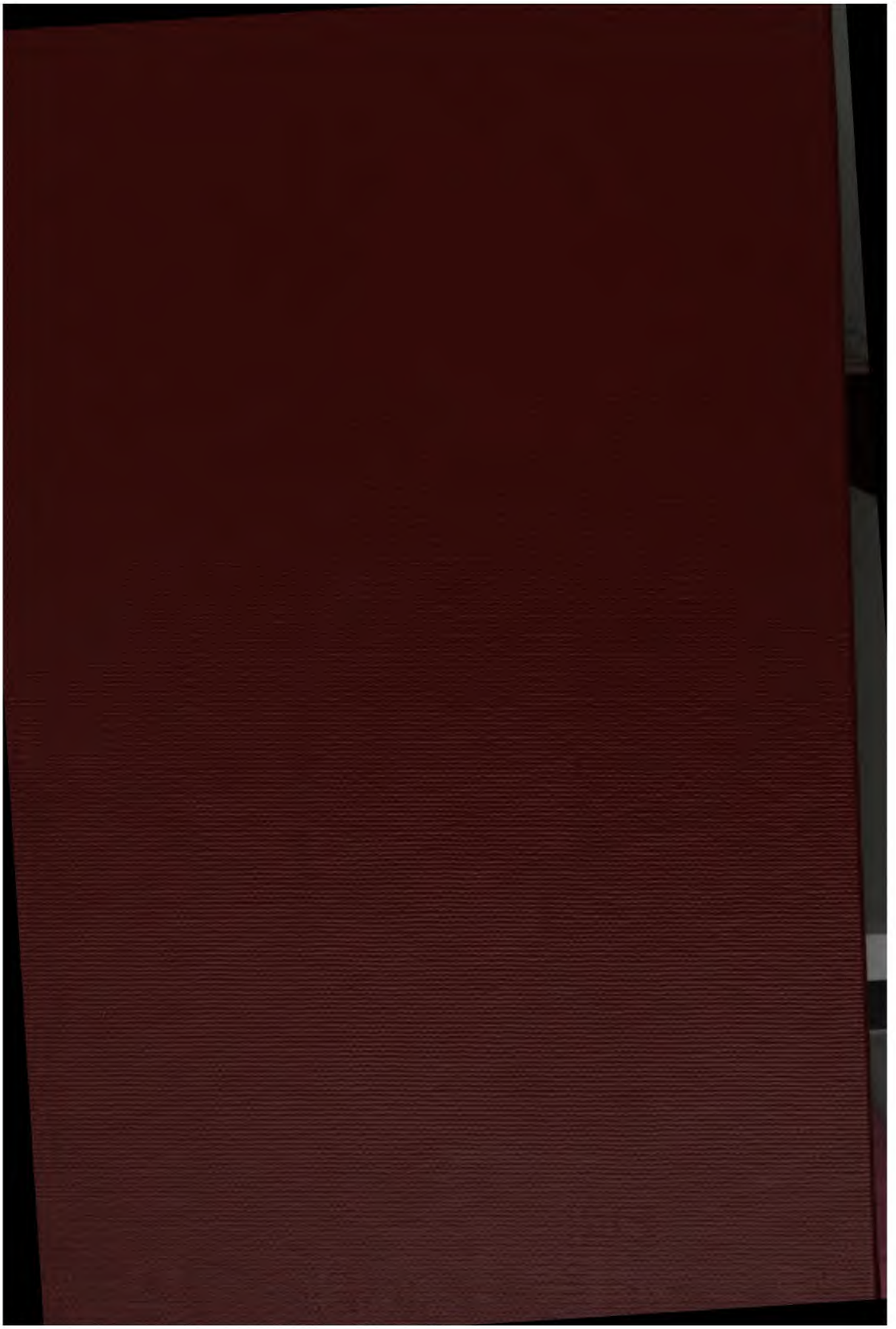

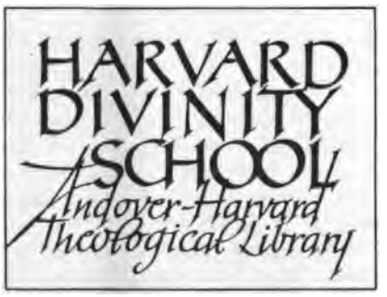
HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANNO 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA; DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS; AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATRIS, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXIX.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA: *AVENUE DU MAINE*, 208.

1898

BR
60
.M38
t.129

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, viâ dictâ Bac-d'Asnières. 64.10.97.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1122.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUTHYMII

ZIGABENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA

JUXTA VARIAS EDITIONES

LIPSIENSEM NEMPE CHRIST. FRID. MATTHÆI, ANTHIMI TERGOBYSTENSEM ANT. BONGIOVANNI VENETAM, NICOLAI FOGGINII ROMANAM,

TYPIS REPETITA,

ACCURANTE J.-P. MIGNE

Bibliothecæ Cleri Universæ

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS SECUNDUS

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES

IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE*, 208

1898

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1182.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXIX CONTINENTUR

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

COMMENTARIUS IN QUATUOR EVANGELIA, ex editione Græco-Latina Christ. Frider. Matthæi. Lipsiæ 1792.	col.	9
Christ. Frid. Matthæi Præfatio, in qua recensentur Richardi Simonii, Joan. Alb. Fabricii, Phil. Labbe, Joan. Aug. Ernesti, Aug. Noesselt, de Euthymio et ejus Commentariis sententiæ.		11
Joannis Hentenii Epistola dedicatoria ad Franciscum a Bovadilla, episcopum Cauriensem, archidiaconum Toletanum, editioni Latinæ anni 1544 præmissa.		33
Ejusdem Præfatio.		41
Euthymii Expositio in Matthæum.		107
— — in Marcum.		765
— — in Lucam.		853
— — in Joannem.		1105

EUTHYMII ZIGABENI

COMMENTARIUS

IN QUATUOR EVANGELIA

—

TEXTUM GRÆCUM NUNQUAM ANTEA EDITUM
AD FIDEM DUORUM CODICUM BIBLIOTHECARUM SS. SYNODI MOSQUENSIS,
AUCTORIS ÆTATE SCRIPTORUM,
DILIGENTER RECENSUIT ET REPETITA VERSIONE LATINA JOANNIS HENTENII
SUISQUE ADJECTIS ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

CHRISTIANUS FRIDER. MATTHÆI

COLLEGIORUM IMPERIALIUM ROSSICORUM ASSESSOR ET ACADEMIÆ VITEMBERGENSIS GRÆCARUM LITTERARUM PROFESSOR.

(Lipsiæ, 1792, in-8°.)

—

SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO ERNESTO II LUDOVICO,
DUCI SAXONIÆ, JULIÆ, CLIVIÆ, AC MONTIUM ANGARIÆ,
ITEM ET WESTPHALIÆ COMITI, PROVINCIALI THURINGIÆ, MARCHIONI MISNIÆ,
COMITI PRINCIPALI DIGNITATE HENNEBERGÆ,
COMITI MARCÆ ET RAVENSBERGÆ, DOMINO RAVENSTEINII ET TONNÆ, ETC., ETC.
DOMINO MEO INDULGENTISSIMO.

Dux serenissime, domine indulgentissime,

Inter alias tot ac tantas virtutes tuas, Dux serenissime, nuper singularem gratiam, humanitatem et ad juvandas litteras promptum animum tuum mihi quoque contigit experiri, cum tua sponte ac liberalissime instructissimæ bibliothecæ tuæ usum mihi concessisses. Quod quidem beneficium ideo majus etiam censendum arbitror, quod non ad me solum, sed ad plures inde redundavit utilitas. Grati ergo hominis putavi, id hic palam profiteri atque animum meum istius beneficii haud immemorem demonstrare. Credidi autem, me id recte facturum esse, si scriptorem suæ ætatis nobilissimum et quondam apud Alexium Comnenum imperatorem gratiosissimum, nunc post plura sæcula ex bibliothecis Mosquensibus denuo in lucem adductum, tuæ, Princeps serenissime, gratiæ, tanquam interpretem grati animi erga te mei commendarem et ad te allegarem. Benevole ergo admittas, quæso, Princeps indulgentissime atque humanissime, hominem luce et celebritate dignissimum, qui quondam etiam principis sui gratia et suis virtutibus versatus est in luce et celebritate maxima. Simul vero etiam tuam mihi gratiam ut conserves, humanissime rogo, qui tibi, Dux serenissime, ac toti serenissimæ familiæ tuæ omnia a Deo precor bona, tuis ac tuorum virtutibus æqualia et dignissima.

Dux serenissime, Serenitati tuæ omni cultu et veneratione addictissimus,

CHRISTIANUS FRIDERICUS MATTHÆI.

Vitembergæ, die 1 Maii 1792.

396

PRÆFATIO

LECTORIBUS DOCTIS ET BENEVOLIS S.

Post tot præclara summorum virorum de horum Commentariorum auctore judicia, quibus ei proprietatem sermonis, doctrinam, curam, diligentiam et acumen testantur, non necesse videtur, ut multa ejus in laudem commemorem. Illud tantum addo, nulla, aut certe paucissima Litterarum sacrarum vocabula, quæ in quatuor Evangeliis vel minus Græca, vel obscura, occurrunt, ab hoc prætermissa esse, quin vocabulis magis perspicuis et probabilioribus explicarit. Nexum orationis et narrationum cum singulorum, tum plurium evangelistarum, acutissime animadvertit ac notat: dissensum facile et subtiliter componit. Etsi autem multa Chrysostomo, præstantissimo inter veteres, ac pene dixerim, uni interpreti debet: multa item ex multis aliis hausit: omnes enim ante se consuluisse videtur interpretes: tamen in promptu sunt, quæ ab ipsius doctrina, studio et ingenio accesserunt. Quibus ergo adhuc ignotus est Euthymius, eis, ut innotescat, suaserim, ut saltem ultima tria Evangelii Matthæi capita perlustrent. Hanc enim evangelicæ narrationis partem et a Chrysostomo, et a Cyrillo, et ab aliis veteribus negligentius tractatam deprehendi. Ex Origenis autem, nescio, utrum dicam Commentariis, an cavillationibus, etiamsi omnia ejus scripta ad manus habuerit, nihil proficere potuit. Textum, quem vocant, Evangeliorum multo quidem modestius, accuratius et fidelius tractavit, quam consuetudo fuit illorum et superiorum temporum interpretum. Origenes enim, ejusque nimius admirator ac imitator, Hieronymus, in multis leviter, in aliis perfidiose etiam egerunt. Chrysostomus autem, abundantis facundiæ flumine abreptus, multos scriptorum sacrorum locos turbavit, disjecit et oppressit. Ac profecto, si libri evangelistarum et apostolorum per solos interpretes, dogmaticos, homiletas et ascetas ad nos pervenissent, dudum in dubio versaremur, quid tandem illi scripserint. Nunc autem plures scribæ codicum docti, attenti et fideles, parum curantes (a) dogmaticorum et interpretum vel per levitatem et negligentiam, vel per fraudem et malitiam, contra codicum fidem et auctoritatem illatas lectiones et sententias, id, quod in suis Novi Testamenti codicibus reperiebant, in suum, in aliorum hominum, in Ecclesiæ usum publicum transcribebant. Adhibita ergo attentione, diligentia, modestia, et, quæ his libris in primis debetur, fide viri honesti, haud adeo difficulter verum a falso separatur. Etsi autem Euthymium satis diligentem et fidelem cognovi, tamen interdum loca litterarum sacrarum non ex Libris sacris, sed ex Commentariis interpretum laudat. Qua de re aliquoties monui in animadversionibus. Deprehendi etiam vocabula ab ipso primum illata, nonnulla etiam omissa, sed pauciora. Codices Evangeliorum autem cum Commentariis et catenis, sicuti Theophylactus etiam, ad manus habuit ejusmodi, cujusmodi sunt mei Mosquenses a. d. e. g. 10, de quibus exposui in Præfatione meæ Novi Testamenti editionis ad Evangelium Marci. Horum simillimos in bibliotheca Parisina et Vindobonensi servari, cognovi ex Richardo Simonio, Lambecio, Treschovio et nuperrime ex Altero. Similes etiam Birchius adhibuit in editione Hauniensi, uti ex nonnullis ab eo editis colligo scholiis. Si ergo Euthymius cum hujusmodi codicibus, aut cum Chrysostomo, aliisque interpretibus consentit, ejus contra meliores codices nulla potest esse auctoritas. Illud etiam in Euthymio, sicuti in pluribus Græcis et Latinis interpretibus, displicet, quod ἀντιγράφων vocabulum indefinite adhibet, non de solis Novi Testamenti codicibus, sed de interpretum etiam Commentariis. Sed illud vitium commune quondam fuit. Ita recentioribus etiam temporibus, inventa arte typographica, multi ex criticis et editoribus editos etiam libros codicum et exemplarium nomine appellarunt. Ut autem hos Commentarios ederem, in primis me permoverunt tot doctissimorum virorum, maximeque Richardi Simonii, de iis judicia; deinde duo præstantissimi codices Mosquenses; denique summa hujus libelli raritas. Mirabili enim casu videtur accidisse, ut inter tot Joannis Hentenii editiones versionis Latinæ vix una reperiri possit. Equidem certe per annos duodecim frustra vel unum mihi exemplum quæsivi, ac postremo tandem didici, ab aliis etiam inter libros rariores referri. In principio hujus editionis ergo usus sum tomo XIX bibliothecæ maximæ Lugdunensis 1677, quem mihi ex bibliotheca amplissimi senatus Lipsiensis commodaverat perillustris Mullerus, serenissimo Saxoniæ electori a consiliis bellicis secretioribus, civitatisque Lip-

(a) Recordor, alicubi in scriptis *Michaelis*, viri perillustris, eamdem expressam esse sententiam. Sed locum illum nunc non poteram reperire. Illud autem Critici acutiores et a partium studio alieni norunt omnes, in horum numero nullo modo habendos esse scribas Codicum Cantabrigiensis, Claromontani, Sangermanensis, Augiensis, Boerneriani, cæterorumque ejus generis. Sed de Cantabrigiensi et Boerneriano, si prodierint, plures viri docti verius et accuratius judicabunt.

siensis consul. Typis jam expresso folio sexto ad paginam 96. Heynius etiam, augustissimo Magnæ Britanniæ regi a consiliis aulicis, vir perillustris, ad me transmisit editionem, ut arbitror, principem, Lovaniensem 1544. Codicibus textus Græci adhuc inediti usus sum duobus Mosquensibus, membranaceis, auctoris ætate scriptis. Alter A. est bibliothecæ typographei synodalis in-fol. num. 1, complectens folia 274. Alter B est bibliothecæ sanctissimæ synodi in fol. num. XLIX foliorum 410. In illo textus Evangeliorum scriptus est litteris paulo majoribus. Commentarius minoribus. In hoc eædem sunt litteræ in textu et in scholiis, sed iste, liquore rubro, hæc, atramento scripta sunt. Istum in mea Novi Testamenti editione appellavi *n*, hunc *i*. De utroque exposui ad epistolam Pauli ad Thessalonicenses, p. 202, 203. Specimina litterarum ære expressa exhibui ad Evangelium Joannis istius editionis. Codex B. præstantior est altero a scriba diligentiori ac fideliori scriptus. Nam alter scriba sæpius aberravit et in scholiis ad Joannem multa vel per pigritiam, vel per fraudem prætermisit. In utroque codice, sicuti in Parisinis et Hentenii, multa scholia ab iisdem scribis scripta sunt in margine, de quo in locis singulis lectores monui. Videntur autem ista scholia auctore Euthymio ipso, post ejus repetitam lectionem, adlecta esse, per eosdem scribas. Id satis fit probabile cum ex aliis locis, tum ex scholio ad Luc. IX, 55. Adhuc enim in codicibus desunt omnia ab Καὶ εἶπεν οὐκ ad ἀλλὰ σῶσαι. Hæc enim primo Euthymius auctoritate Chrysostomi excluserat : in repetita autem lectione, ut satis docet scholium ad istum locum, ejusdem auctoritate addiderat. Forte hunc laborem etiam, sicuti Panopliam, jubente Alexio Comneno suscepit, ac plures scribas imperatoriis impensis conductos habuit. Sed id deinde recentiores etiam scribæ imitati sunt, ut ex Hentenio discitur. Nam Hentenii codex, etsi satis bonus, judice etiam Simonio, haberi debet, tamen sine ullo dubio meis fuit recentior. Etenim Hentenius ipse conqueritur de multis ac difficilibus siglis, quæ paucæ et notæ sunt in meis. Præterea Hentenii appendices etiam habet ex Theophylacto et aliorum scholiis, quæ in neutro meorum comparent. Nihilominus tamen multis in locis versione Hentenii pro codice uti potui. Eam igitur hac etiam de causa intactam reliqui : adjeci tamen partim in animadversionibus, partim in fine operis nonnullas correctiones. Sex autem codices Græci Commentariorum Euthymii in Evangelia mihi adhuc innotuerunt. Duo Mosquenses, Hentenii, duo Parisini regii num. 2393 et 2401, et (*b*) Baroccianus. In nullo horum codicum nomen auctoris, nisi forte in Barocciano, quem Millius tractavit, reperitur, de quo tamen valde dubito. Parisinus 2401, a manu recentiori ascriptum habet nomen Nicetæ Serrarum, qui vulgo Heracleensis appellatur. Alter Parisinus, ut arbitror, recentior, tribuit Theophylacto, quem appellat, τὸν ἱερώτατον Βουλγαρίας, nimirum ἀρχιεπίσκοπον. Meus B. loco Indicis habet spatium vacuum, ideo fortasse, ut postea a pictore auro, aliisve coloribus adderetur atque ornaretur. Indicem codicis *A* expressi p. 10 Hentenius nullum videtur reperisse, ut ex ejus præfatione et interpretatione p. 9, colligi potest. In eo autem vehementer errat Richardus Simonius, quod litteras ἀμ. pro Ἀμμώνιος accepit. Nam Ammonii nomen, quod frequens est in catenis Græcis, in codicibus quidem Mosquensibus nunquam inveni uno μ scriptum, etsi sigla esset. Ἀμ. ergo, quod etiam in meo *A* reperitur, notat ἀμήν. Ex his apparet, ignotum esse nomen auctoris horum Commentariorum. Unde ergo cognoscitur, fuisse Euthymium? Scilicet ex ejusdem Commentario in Psalmos, quem Hentenius, Montefalconius, nosque ipsi tractavimus. Quomodo autem ? Primo quidem, nec ovum ovo ita est simile, ut cum Hentenio loquar, uti similes sunt hi Commentarii Commentariis in Psalmos. Secundo, in scholiis ad Psalmos frequenter hujus Commentarii fit mentio, ita ut quorum ibi fiat mentio, ea hic reperiantur. Tertio, Commentarius in Psalmos nomen Euthymii additum habet, etsi non in omnibus codicibus. Codices Commentariorum in Psalmos, qui vulgo Euthymio tribuuntur, in Mosquensibus bibliothecis inveni duos. Accedit tertius illis valde similis. De his infra monui. Sed ex his nihil efficitur, quod auctoris nomine carent. Verumtamen de Philippo Saulo, qui primus Latine edidit Commentarios in Psalmos, eosque Euthymio tribuit, probabile videtur eum Euthymii nomen reperisse in uno aut pluribus codicibus. Accedit fides et auctoritas Montefalconii, qui ita reperit in codicibus Coislinianis. Ita enim habet in Bibl. Coislin., p. 178 : *Euthymii Zygadeni* (*sic*) *Commentarii in Psalmos.* Adde eumdem p. 58 Zygabenus appellatur, ibid. p. 200 et 425. Hentenius eum Zigabonum appellat. Quibus nomina plura recentiorum Græcorum nota sunt, ii norunt, etymologiam illorum nominum valde esse impeditam. In hoc nomine autem Υ oriri potuit ex ζυγος. Η. ex βαίνω Δ. ex δέω. Unde Ι venerit, nemo facile hariolabitur. Præter codices Commentariorum Euthymii in Psalmos, Mosquæ inveni etiam codices ejusdem Panopliæ. De his paulo inferius dixi. Anna Commena, lib. XV, p. 490, edit. Paris. 1651, et Leo Allatius de consensu utriusque Ecclesiæ pag. 638, ex tunc temporis libro inedito ita habent : Παραπέμπω τοὺς βουλομένους τὴν ὅλην αἵρεσιν τῶν Βογομίλων διαγνῶναι εἰς τὸ οὕτω καλούμενον βιβλίον, δογματικὴν

(*b*) Millius in sua N. Test. editione ante capita Eusebii Evangelii Matthæi, duo loca Commentarii Euthymii Zigabeni in Matthæum notat, quæ leguntur in hac editione p. 13 et 15. Ea autem reperiri tradit in codice Bodleiano. Cum vero in Prolegomenis nullam mentionem fecerit Bodleiani codicis Euthymii, suspicio suboritur, Milium pro Bodleiano voluisse scribere Barocciano.

πανοπλίαν, ἐξ ἐπιταγῆς τοὐμοῦ πατρὸς συντεθεῖσαν. A Καὶ γὰρ μοναχόν τινα Ζυγαδηνὸν καλούμενον, γνωστόν μὲν τῇ δεσποίνῃ καὶ πρὸς μητρὸς ἐμῇ μάμμῃ, καὶ πᾶσι τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, γραμματικῆς δὲ εἰς ἄκρον ἐληλακότα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελέτητον ὄντα, καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπιστάμενον. Τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ μεταπεμψάμενος ἐπέταξεν ἁπάσας τὰς αἱρέσεις ἐκθέσθαι, ἑκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐφ' ἑκάστῃ [ἑκάστῳ edit. Paris. quod ipsum quoque ferri potest] τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράψασθαι. — Ταύτην τὴν βίβλον δογματικὴν πανοπλίαν ὁ αὐτοκράτωρ ὠνόμασεν. Ζυγαδηνὸν ergo habet editio Parisina, Allatius ex codice, nec Montefalconius in bibl. Coislin. p. 559 ex suo codice hoc loco notavit dissensum. Panoplia Euthymii primum edita est Latine ex versione Petri Francisci Zini B Veronensis Venet. 1555 a quo haud dubie ex codicis indice vocatur Zigabenus. Græce primun apparuit Tergobysti 1710 qua editione usi sumus Mosquæ. Hic appellatur Ζιγαδηνός. Dicam de codicibus Mosquensibus hujus Panopliæ. Antiquissimus est membranaceus sec. XII bibliothecæ typographei synodalis in-fol num., 10, qui in hoc nomine non differt ab editione Tergobystana. Secundus ejusdem bibliothecæ in-fol. num. 15, B. in charta bombycina habet Ζιγαδηνός. Tertius chartaceus sec. XV, bibliothecæ sanctissimæ synodi in fol. num. 50, Zygadeni exhibet. Quartus ejusdem bibliothecæ, sec. XVI, in charta bombycina in quarto, num. 369 primo folio caret. Etsi igitur satis probabile est, hunc Commentarium scriptum esse ab C Euthymio ; tamen dubium est, utrum Zygadenus, an Zigadenus, an Zigabenus dictus sit. Plerisque, ut arbitror, ex his quæ diximus, probabitur Zygadenus, quod mihi etiam interim, donec plures codices consulantur, placet. Ut autem lectores scirent, quæ scholia in marginibus legerentur Hentenius in principio eorum, in versione Latina, ascripserat signum crucis, quod nos retinuimus. Quæ in nullo meorum leguntur, duplici cruce signavi in contextu Græco. Eodem modo notavi etiam in versione Latina ea quæ apud Hentenium non reperiuntur. Etsi Hentenii interpretatio, ex uno libro scripto expressa, ita in plerisque locis, quantum quidem linguæ patitur diversitas, fidelis est, ut codicis auctoritatem in constituendo Euthymii contextu habere possit, tamen D occurrunt loca, sive interpretis, sive codicis quo usus est culpa, in quibus aliquis possit offendere. Ea deinceps notavi et ex meis codicibus correxi. Illud etiam monendum duxi, quod in utroque codice, folio 3, in codice quidem *a* sub imagine Chrysostomi, in *b*, post Indices capitum quatuor Evangeliorum, hi versus leguntur.

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένος ·
Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν λεῖπον ἐνθάδε ·
Τὰ πάντα δ', ὡς χρὴ, παὶ καλῶς ἐσκεμμένα ·
Καί τι πλέον φέροντα, τολμήσας λέγω ·
Χάρις δὲ πᾶσα τῷ σοφῷ Χρυσοστόμῳ.

Ilos versus Macarius Chrysocephalus, scriptor recentior, ita in suos usus convertit, ut constat ex Fabricii, Bibl. Gr. t. VII, p 772.

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένος,
Τὰ πάντα δ', ὡς χρὴ, καὶ καλῶς ἐσκεμμένα,
Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲ λεῖπον ἐνθάδε,
Μακάριος συνῆψε φιλαδελφείας.

Credo autem, Jo. Christophorum Wolfium, in codice Barocciano hos versus ita scriptos reperisse:

Πολλῶν — ἠκριβωμένος · Οὐδὲν — ἐνθάδε.
Τὰ πάντα — ἐσκεμμένα. Μακάριος — φιλαδελ-
[φείας.

Ipse autem, ut videtur, ordinem mutavit. Non autem mirabile est, Græcum hominem alius versibus pro suis usum esse. Quos enim ego ex Mosquensi codice Evangeliorum *a*, ad Epistolam Pauli ad Thessalonicenses, p. 241, edidi, eosdem ex alio codice ediderat Leo Allatius, *De libris eccl*,, apud Fabric., Bibl. Gr. vol. V, p. 28, cum exigua varietate.

Quoniam autem idoneam hic nacti sumus occasionem de Euthymio disserendi, primo hic addidimus supplementa quædam ad editionem Panopliæ Tergobystanam : deinde adjecimus unius Psalmi ex codd. scholia ; ac denique de aliis Euthymiis monuimus, quorum fit mentio in codicibus Mosquensibus.

(*Supplementa ad editionem* Panopliæ *ipsi* Panopliæ *præmisimus cum recensione codicum Mosquensium* ; *scholia etiam ad psalmum* CIX *hujus psalmi textui subjecimus*. EDIT. PATR.)

—

De aliis Euthymiis, quorum fit mentio in codicibus Mosquensibus.

a) Euthymius monachus de apostolo Thoma scripsit. In codice bibl. S. S. num. 26 in-fol. ; qui est membranaceus sec X, aut XI, folio 64, ita legitur : Εὐθυμίου τοῦ ταπεινοῦ μοναχοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Θωμᾶν τὸν ἀπόστολον· incipit, Ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Additur præterea, μηνὶ Οκτωβρίῳ. ς'.

b) Euthymius abbas. In codice ejusdem bibl. infol. num. 41 qui est membranaceus sec. XI, aut X, ita reperi.

Folio 39. Πρόλογος τοῦ (*s*) ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου. Index est : Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ ἀληθῶς ἐναρέτῳ Πατρὶ πνευματικῷ ἀββᾷ Γεωργίῳ, πρεσβυτέρῳ καὶ ἡγουμένῳ, θεαρέστως ἡσυχάζοντι ἐν τῷ, κατὰ Σκυθόπολιν τόπῳ, καλουμένῳ Βεελλὰ, Κύριλλος πρεσβύτερος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Initium : Πίστις προηγείσθω.

Folio 40. Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρος ἡμῶν Εὐθυμίου. Initium : Ὁ μονογενὴς Υἱός. Hæc Vita divisa est in capita. Sed in hoc codice est mutila. Deficit

(*s*) Hic prologus non scriptus est ab Euthymio, sed ab Cyrillo, ut mox apparebit, in honorem Euthymii, legiturque ante ejus Vitam.

enim capite L. Plura de hoc monuit Fabric., Bibl. Gr., vol. IX, pag. 78.

c) Euthymii vita Hierothei.

Codex ejusdem bibl. in fol. num. 181 chartaceus sec. XVI, ita habet folio 330 : Εὐθυμίου ἐλαχίστου δούλου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ ἱερόθεον. Initium : Ἱερόθεον ἐπαινέσομαι. Memoria hujus celebratur in Ecclesia Græca Octobr. 4.

d) Euthymius episcopus.

In codice ejusdem bibliothecæ in-4, num. 350, qui est sec. XIV, in charta bombycina ita habetur.

Fol. 388. Τοῦ αὐτοῦ Κυπρίου (*t*) ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Εὐθύμιον, ἐπίσκοπον Μαδεύτων. Initium : Ἐπιτιμᾷν δικαίως ἡμῖν οἶμαι.

e) Euthymius Tornice.

Codex typographei synodalis num. 13, in 4 chartaceus, partim sec. XVI, partim XV, scriptus, ac deinde in unum volumen collectus, folio 188, ita exhibet: Τοῦ τορνίκη κυροῦ Εὐθυμίου εἰς τὴν αὐτήν. Nimirum, εἰς τὴν ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν Initium : Χρώμασι λεπτοῖς.

Hæc de Euthymio et de Euthymiis. Nunc nihil magis opto, quam ut hic Euthymii in Evangelia Commentarius, ab tot clarissimis viris commendatus, quam plurimis utilitatem præstet, et ut aliquando ejusdem Commentarii in Epistolas Pauli et Catholicas reperiantur et edantur. Nam in Epistolas Catholicas ex tota antiquitate nullum adhuc memoratu dignum nacti sumus Commentarium. Scribebam Vitembergæ d. VII Jul. 1790.

(*t*) Hoc refertur ad fol 378, ubi legitur : Γεωργίου, τοῦ ὑστερον γεγονότος πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον. Est ergo Georgius Cyprius de quo Fabric. Bibl. Gr. vol. VI, p. 579.

Richard Simon, *Histoire critique des principaux Commentateurs du Nouveau Testament.* A Rotterdam, chez Reinier Leers, 1693, 4.

Chapitre 29, page 409 seqq. *Du Commentaire sur les Evangiles qui a été imprimé en latin seulement sous le nom du moine Euthymius, et dont il y a deux exemplaires grecs dans la bibliothèque du Roy.*

Il y a peu de Commentateurs Grecs qui ayent interprété le texte des Evangiles avec autant d'exactitude et de jugement, que l'Auteur qu'on nomme ordinairement Euthymius *Græcus autor* dit (*a*) Maldonat, *Euthymius, et in verborum proprietatibus observandis diligentissimus.* Il recherche avec beaucoup de soin le sens literal, et la signification propre des mots. Nous n'avons cependant aucune preuve évidente que le Commentaire qui a été publié sous le nom de ce Moine, lequel vivoit au commencement du XIIe siecle, soit en effet de lui. Jean Hentenius, qui l'a traduit en Latin sur un ms. Grec, qu'il avoit trouvé dans une bibliotheque d'Espagne, ne sait pas luy-même à qui l'on doit attribuer cet ouvrage. Il avertit dans sa Préface que plusieurs croyoient qu'il étoit d'Œcumenius, dont nous avons un recueil semblable sur les Actes des Apôt., et sur toutes les Epîtres. *Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Œcumenius, qui similia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus in Acta apostolorum, in Epistolas quæ Catholicæ nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere.* Il est assez probable que ces deux excellens ouvrages sont d'une même main : mais il n'est pas tout-à-fait constant, comme il paroîtra de la suite de ce discours, que ce dernier recueil soit d'Œcumenius. Ce qui pourroit decider ce fait, c'est qu'Euthymius est cité par saint Thomas au commencement de sa Chaîne sur saint Luc. Mais le nom d'Euthymius qui est raporté en ce lieu-là dans cette Chaîne, est une addition qui ne se trouve point dant les bons exemplaires, puis qu'elle n'est pas même dans les premieres éditions.

C'est une chose étonnante, qu'on n'ait rien publié en Grec (si l'on excepte un fragment de sa Panoplie, et une Preface snr les Pseaumes) des livres de ce savant homme ; et que nous n'en ayons même que des versions Latines peu exactes ; au moins de son Commentaire sur les Pseaumes et de sa *Panoplie.* Le P. Labbe qui avoit apris qu'ils étoient tous en ms. dans quelques bibliotheques, souhaite avec passion qu'on les fasse imprimer en Grec et en Latin, *Quisquam ne* (*b*) *erit qui hæc et quæ prætereà dicuntur latere mss. in bibliothecis doctissimi interpretis monimenta, tandem ornate et Græce simul ac Latine evulget* ? La seule bibliotheque du Roy où ils sont tous, et même plus d'une fois, auroit pu satisfaire à sa curiosité.

On trouve dans cette bibliotheque deux exemplaires fort exacts du seul Commentaire des Evangiles, qui est le plus rare. Un de ces mss. qui vient de la Bibliotheque du cardinal Mazarin, a au commencement le nom de *Nicetas de Serses,* comme si ce Nicetas, dont le nom est aussi à la tête de quelques Chaînes grecques sur les Evangiles, en étoit

(*a*) Comment. in Matth. cap XVII, vers. 8.

(*b*) Labb., Dissert, de Scriptor. Eccles. t. I, p. 312.

l'auteur. Mais on remarquera que ce nom a été écrit après coup, et d'une main plus nouvelle que le corps du ms. dont voici le titre entier (*c*). *Explication de l'Evangile de S. Mathieu, qui a été recueillie avec beaucoup de travail. principalement des Commentaires de Saint Jean Chrysostôme, et aussi d'autres differens Peres: Ammonius qui a fait ce recueil y ayant mis aussi quelque chose du sien.* Quoy qu'on ne lise dans le ms. que ἀμ. Am. et que le reste du mot soit effacé, je ne doute point qu'il ne faille lire Ammonius, dont le nom est souvent dans les Chaines grecques sur le Nouveau Testament, et qui est un auteur du ve siècle, à moins que ce ne soit quelque autre Ammonius qui ait veçù depuis.

L'autre exemplaire ms. de la Bibliothèque du roy a un titre tout-à-fait semblable, si ce n'est qu'il est attribué à Theophylacte archevêque de Bulgarie. Je le produis icy entier afin qu'on en puisse mieux juger. Ἑρμηνεία (*a*) τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων Πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἱερωτάτου Βουλγαρίας. Ce qui a pu faire croire que Theophylacte est l'auteur de ce docte Commentaire, c'est qu'il y a plusieurs choses tout-à-fait semblables dans ces deux ecrivains, même jusqu'aux expressions, comme si l'un avoit copié l'autre. Aussi ne se pouvoit il faire presqu'autrement dans un recueil qui étoit principalement tiré de saint Chrysostôme. Euthymius neanmoins (car c'est ainsi que nous le nommerons toûjours) est plus exact et plus judicieux que Theophylacte. Il s'éloigne moins du texte des Evangiles, et il ajoûte de plus de tems en tems des remarques critiques. Les extraits qu'on en va donner le feront mieux connoître.

Il dit à la fin de sa Préface, que saint Matthieu qui est le premier des evangelistes a publié son ouvrage huit ans après l'Ascension de Jesus-Christ, qu'il l'a écrit en ebreu aux Juifs nouvellement convertis, et qu'il a été ensuite traduit en grec, ὑστερον δὲ μεθηρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον. On lit quelque chose de semblable dans (*e*) Theophylacte, qui est moins exact en ce qu'il dit après quelques autres, que saint Jean est l'auteur de cette traduction grecque, μετέφρασε δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς Ἑβραίδος γλώττης εἰς τὴν Ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. Comme il n'y a rien de certain là-dessus, Euthymius a eu plus de raison de ne parler de cette version qu'en general. On lit icy à la marge du ms. qui porte le nom de Theophylacte παρὰ Ἀμωνίου, comme si cet endroit avoit été pris d'Ammonius; et c'est apparemment ce qui a donné occasion à quelques Grecs d'attribuër le recueil entier à Ammonius.

Le verbe grec παραδειγματίσαι, qui est exprimé dans nôtre Vulgate par *traducere*, signifie selon luy mener quelqu'un devant les juges en denonçant son crime (*f*). Un homme, dit-il, étoit censé παραδειγματίσαι, denoncer sa femme, lors que la soupçonnant il la produisoit devant le sanedrin, et qu'il l'accusoit, la faisant ainsi sortir publiquement de sa maison. C'est ce que saint Chrysostôme appelle, ἐκπομπεύειν (*g*) καὶ εἰς δικαστήριον ἄγειν.

Les Juifs qui entendent ce passage d'Osée cité par saint Matthieu (*h*). *J'ai appellé d'Egypte mon Fils*, de leur retour d'Egypte, objectent aux Chrêtiens que l'evangeliste a detourné le sens de cette prophetie pour l'accommoder à son dessein. Euthymius leur repond que c'est une des regles de la prophetie, qu'il y ait souvent des choses qui s'entendent à la lettre de certaines personnes, et qui trouvent leur accomplissement en d'autres. Ce qu'il justifie par des exemples, ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων.

Il remarque judicieusement sur cette expression *en ce tems là*, qu'elle ne designe point une veritable suite de tems, puis qu'il s'est passé plusieurs années entre ce qui est raporté icy, et ce qui precede. (*i*) C'est, dit-il, la coutume de l'Ecriture de dire tout d'une suite *en ce tems-la*, pour toute sorte de tems qu'elle veut marquer, indiquant seulement le tems que les choses qu'elle veut raporter sont arrivées; comme l'evangeliste a fait en ce lieu, où il n'a point parlé des faits qui ont été entre l'un et l'autre. Il fait la même observation sur ces mots (*k*) *alors on luy presenta un possedé*; ce qu'il est à-propos de considerer; autrement on cherchera de la suite dans les ecrits des evangelistes, des apôtres en des endroits où il n'y en a aucune. Ils ont joint ensemble plusieurs faits sans avoir égard à l'ordre des tems, aussi bien que les ecrivains du Vieux Testament.

Il a interpreté le mot εἰς μετάνοιαν qui signifie à la lettre *à penitence*, comme s'il y avoit διὰ μετάνοιαν

(*c*) Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων, Πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἁμ. Ita cod. ms. Reg. bibl. n. 2401.

(*d*) Ita cod. ms. bibl. Reg n. 2393.

(*e*) Pag. 2 D. edit. Paris. 1631, fol.

(*f*) Matth. I, 19 : Παραδειγματίσαι δὲ εἴλέγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἄγῃ τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγόρει ταύτην, καὶ οὕτως αὐτὴν φανερῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας.

(*g*) Ita Chrysost., t. VII, p. 53. A. quod Nicetas etiam repetit in Caten. Corderii, p. 22.

(*h*) Matth. II, 15.

(*i*) Ἔθος ἐστὶ τῇ Γραφῇ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀκολούθως λέγειν ἐφ' οὗ ἂν ἐθελήσῃ χρόνου, δηλούσῃ μόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν ἃ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμών. Ad Matth. cap. III. v. 1.

(*k*) Matth. XII, 22.

(l) *à cause de la penitence :* car saint Jean, dit il, les baüsoit confessants leurs pechez ou se repentant, ἐξομολογουμένους γὰρ αὐτοὺς, εἶτουν μετανοοῦντας, ἐβάπτιζε. Il n'a point lu en ce lieu-cy, non plus que Theophylacte, καὶ πυρὶ, *et dans le feu.* Il ajoute même que ce mot n'est que dans saint Luc. Mais il y a dans les deux mss. du Roy une scolie qui marque que cette addition, καὶ πυρὶ, signifie une grace plus abondante. Hentenius a lu la même scolie dans son exemplaire : et ainsi les Grecs sont partagez entr'eux sur cette leçon.

Il trouve au chap. IV, v. 15, de grandes difficultez dans l'explication de la prophetie d'Isaïe, que saint Matthieu n'a raportée qu'en abregé, et sans garder même l'ordre des paroles. Apres avoir eu recours au prophete même, il ajoûte cette reflexion, qu'on appliquera à plusieurs autres passages du Vieux Testament citez dans le Nouveau. Ne (*m*) vous étonnez point si cet evangeliste n'a pas produit les paroles entieres du prophete : car il est bon de savoir en general, que les evangelistes raportent quelquefois les passages entiers, et qu'ils les abregent quelquefois ; qu'ils gardent à la vérité quelquefois le sens entier des mots ; mais qu'ils en changent quelques-uns qu'ils ne conservent point, quand cela ne doit aporter aucun prejudice au sens du discours.

Au chap. VIII du même saint Matth. v. 26, où il y a dans le Grec, ἐπετίμησε, que les nouveaux interpretes ont traduit par *reprendre*, ou *parler avec menaces*, selon le sens grammatical, il observe qu'il signifie simplement *commander*, ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ ἐπέταξε ce qui s'accorde avec la version Vulgate. Il a fait une semblable remarque sur le chap. XII, v 46, où il y a aussi dans le Grec ἐπετίμησε, et dans la Vulgate *præcepit, commanda.*

Au chap. X, 2, où saint Pierre est nommé le premier entre les apôtres, il dit que l'evangeliste l'a mis à la tête des autres, non seulement par ce qu'il étoit plus âgé que son frere André mais aussi parcequ'il les surpassoit tous en fermeté, Ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ τῇ σταθηρότητι· et que c'est pour cette raison que J. Christ l'ayant nommé Pierre, ajoûta, *sur cette pierre je bâtirai mon Eglise.*

Sur ces mots (*n*) *le Fils de l'homme est le maître, même du Sabbat*, il fait une reflexion qui merite d'être pesée. Après avoir dit que saint (*o*) Marc, qui a aussi raporté cette reponse de nôtre Seigneur aux Juifs, y en a joint une autre qui n'est point dans saint Matthieu, il ajoute (*p*) qu'on ne doit pas être surpris, qu'un evangeliste insère dans son histoire des choses qu'un autre passe sous silence : car ils n'ont pas écrit leurs Evangiles dans le même tems que Jesus-Christ parloit, pour pouvoir se ressouvenir de toutes ses paroles ; mais plusieurs années après. De plus étant hommes, il est vraisemblable qu'ils en ont oublié une partie. C'est là, continue-t-il, la solution qu'on doit donner, lors qu'on trouve des additions et des omissions de cette nature : Quelques-uns aussi d'entr'eux ont omis des choses pour abreger, et il y en a d'autres qu'ils n'ont point jugé necessaires. Cette observation d'Euthymius est d'une grande étenduë

Ce docte commentateur a remarqué sur ces mots, πολλοὶ προφῆται (*q*) *plusieurs prophetes*, qu'on peut les entendre de tous les prophetes en general, parce que le mot de *plusieurs* est souvent dans le N. Testament pour celui de *tous* πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ πάντες· ce qu'il confirme par divers exemples. Il repete cette observation en d'autres endroits qui sont d'une plus grande importance ; comme au chap. XX, v. 28, où il est dit que Jesus-Christ est venu *pour servir, et donner sa vie en rançon pour plusieurs* ; il dit (*r*) que l'evangeliste a mis en ce lieu-là *plusieurs* pour *tous*, selon le stile ordinaire de l'Ecriture : car J. Christ a donné sa vie pour tous, et a racheté tout le monde, bien que plusieurs soient demeurez dans la servitude, parce qu'ils ont voulu y demeurer. Sur ces autres mots (*s*) : *C'est mon sang, le sang du N. Testament qui est repandu pour plusieurs*, il observe que dans l'Ancien Testament le sang de l'Agneau n'étoit repandu que pour les seuls Juifs ; mais que le sang de J. Christ est repandu generalement pour tous les hommes, le mot de *plusieurs* signifiant *tous* en ce lieu. Πολλοὺς γὰρ τοὺς πάντας ἐνταῦθα λέγει.

Il remarque sur ces mots qui sont au même endroit, *Pour la remission des pechez, que* (*t*) *comme*

(*l*) Matt. III, 11.

(*m*) Εἰ δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητὰ, μὴ θαυμάσῃς. Χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ, ποτὲ μὲν ἀκεραίως τῶν ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι· ποτὲ δὲ ἀποτέμνουσιν αὐτά· ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζουσι· λέξεις δέ τινας ἀπαρατηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδέν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμαίνεσθαι. Matth. IV, 15.

(*n*) Matth. XII, 8.

(*o*) Marc. II, 27.

(*p*) Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὕτως ὁ εὐαγγελιστὴς προστίθησι· τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλιμπάνει. Καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν ἔγραψαν τὰ Εὐαγγέλια. Ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀναμνημονεύειν ἔχοιεν, ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἐνιαυτούς· καὶ εἰκὸς, ἀνθρώπους ὄντας αὐτοὺς, ἐπιλαθέσθαι τινὰ καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν τε καὶ παραλείψεων Πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινά τινες παρελίπανον. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα. — Matth. XII, 28.

(*p*) Matth. XIII, 17.

(*r*) Πολλοὺς δὲ νῦν, τοὺς πάντας λέγει. Πολλάκις γὰρ ἡ Γραφὴ πολλοὺς, τοὺς πάντας, φησίν· ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο. Εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ. Ad Matth. XX, vers. 28.

(*s*) Matth. XXVI, 28.

(*t*) Ὥσπερ οὖν ἡ παλαιὰ διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· οὕτως ἅρα καὶ ἡ καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ταῦτα εἰσὶ σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵματός μου ἀλλ' ὅτι ταῦτά εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου· λοιπὸν οὖν χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν.

l'Ancien Testament avoit des victimes et du sang, de même le Nouveau a le corps et le sang du Seigneur qui n'a pas dit, ces choses sont les symboles de mon corps et de mon sang ; mais elles sont mon corps même et mon sang. Il faut donc ne pas regarder la nature des choses qui sont devant les yeux ; mais leur vertu : car comme il a deïfié surnaturellement la chair à laquelle il s'est uni, il change de même d'une maniere qui ne peut s'exprimer ces choses-là en son corps même qui donne la vie, et en son sang, et en sa grace. L'on a mis icy à la marge du ms. dn roy conté 2401. la note $\frac{\rho}{\omega}$ (*v*) c'est-à-dire, comme nous l'avons expliqué cy-dessus, ὡραῖον νόημα, belle pensée.

Il s'étend encore plus au long sur le mystere de l'Eucharistie, interpretant le verset 35 du même chapitre (*x*) : *Croyons*, dit-il, *toujours à la parole de Dieu, et n'y contredisons jamais, bien que ce qu'il nous dit paroisse contraire à nos raisonnemens et à ce que nous voyons : que sa parole l'emporte sur ce que la raison et la vûë nous representent. Agissons aussi ainsi à l'égard de ces redoutables mysteres ; ne regardant pas seulement ce qui est devant nos yeux, mais croyant aux paroles du Seigneur, puis qu'il dit c'est-là mon corps, et c'est-là mon sang. Soyons persuadez et croyons : car il en est de même du batême où l'eau est à la verité sensible ; mais la regeneration est le don que nous ne connaissons que par l'entendement.*

Ces paroles du même (*y*) chapitre de Saint Matthieu, *Le soir étant venu* Jésus *se mit à table avec ses douze disciples*, luy donnent occasion de traiter une question qui a été autrefois agitée parmi les Grecs ; savoir si nôtre Seigneur fit alors la Pâque qui étoit ordonnée par la Loy. Il y a eu des Ecrivains Grecs, et entr'autres, Philoponus, qui ont soutenu qu'il n'avoit point satisfait à la Pâque des Juifs l'année qu'il mourut. On peut consulter là-dessus la Chronique d'Alexandrie, et la Bibliotheque de Photius, qui font mention de quelques anciens auteurs qui ont été de ce sentiment : mais saint Chrysostôme ayant soutenu le contraire, la plûpart des Grecs l'ont suivi. L'on prendra neanmoins garde que l'auteur de la Chronique d'Alexandrie n'est pas toujours exact. Euthymius qui traite cette question en cet endroit aussi bien que Theophylacte, produit quelques unes des raisons sur lesquelles on apuyoit l'opinion opposée à celle de Saint Chrysostôme ; et je ne doute point qu'il n'ait eu en vûë Philoponus. La premiere de ces raisons est (*z*) qu'il étoit le treiziéme jour du mois, au lieu qu'on ne pouvoit manger la Pâque que le quatorziéme : la seconde est que la Loy commande expressément de la manger debout, et il étoit couché : la troisiéme consiste en ce qu'on offroit entierement avant l'immolation de l'agneau tout ce qu'on pouvoit trouver de pain levé, et qu'on le brûloit ; au lieu que dans cette action de Jesus-Christ il y a du pain ordinaire, qu'on distribuë en le rompant : la quatriéme est, qu'il n'étoit permis de manger que du rôti, et il y a ici une soupe.

Nôtre commentateur répond à toutes ces raisons en particulier : mais étant prevenu de l'opinion de ceux de son Eglise à l'égard du jour que Jesus-Christ fit la Pâque, ses reponses en sont moins solides. Il avoüe que nôtre Seigneur anticipa d'un jour le tems de la Pâque, parce qu'il connoissoit que les Juifs le feroient mourir le quatorziéme ; étant juste que celuy qui étoit le veritable Agneau fût immolé le jour de l'immolation de l'Agneau typique, ou qui n'étoit que la figure. D'où il conclut qu'il accomplit la Pâque légale, et qu'il donna à ses apôtres la Pâque spirituelle. Οὕτω γὰρ καὶ νομικὸν ἐπλήρωσε Πάσχα καὶ τὸ πνευματικόν.

Il croit qu'on peut prouver de ces paroles (*a*). *J'ay eu un grand désir de manger cette Pâque avant que de souffrir*, que Jesus-Christ prevint la Pâque des Juifs. Cela signifie selon luy, J'ay fait toute la diligence possible pour manger cette année la Pâque avec vous, n'ayant point attendu le tems prescrit par la Loy, de peur que la mort que je dois souffrir sur une croix, ne soit un obstacle à la Cène legale et à la mystique : Τουτέστι σπουδῇ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμείνας τὸν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ τὸν νομικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν.

En second lieu il repond, que pour ce qui est de la maniere de manger, il y a de l'apparence qu'ils mangerent d'abord étant debout, comme il étoit ordonné par la Loy, et qu'ils se coucherent

Ὥσπερ γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέωσε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτοῦ. Ad Matth. cap. xxvi, vers. 28.

(*v*) Hoc, et alia hujusmodi signa, cognoscere licet ex Montefalconii Bibliotheca Coislin. p. 300, et ex ejus Palæograph. p. 370. ubi figuræ sunt expressæ.

(*x*) Ἡμεῖς τοίνυν πειθώμεθα πανταχοῦ τῷ Θεῷ, καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν· καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς καὶ ταῖς ὄψεσι, καὶ ἔσω καὶ λογισμῶν καὶ ὄψεων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον βλέποντες· ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ δεσπότου πειθόμενοι. Καὶ ἐπειδή φησι, τοῦτό ἐστι, τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου. καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ· ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον, ἡ ἀναγέννησις. Ibid.

(*y*) Matth. xxvi, 20.

(*z*) Ὅτι τρισκαιδεκάτῃ τότε τοῦ μηνὸς ἦν. Ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ Πάσχα φαγεῖν. Καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος ἑστῶτας ἐκέλευσεν ἐσθίειν τὸ Πάσχα, οὗτος δὲ ἀνέπεσε. Καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος ζυμωτὸς ἐξηρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατεκαίετο· νῦν δὲ καὶ ἄρτος· παράκειται καὶ διαχειρίζεται· καὶ ὅτι ὀπτὸν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν, ἐνταῦθα καὶ ζωμὸς παρατίθεται. Ad cap. xxvi, vers. 20 Matthæi.

(*a*) Luc. xxii, 15.

en suite pour souper. A l'égard du pain levé et de la soupe, on les mit sur la table après qu'ils eurent mangé la Pâque : car le 14 jour auquel il étoit défendu de garder quoy que ce soit de pain levé, n'étoit point encore venu. Mais si cela est, ajoute-t-il, pourquoy les evangelistes n'ont-ils point parlé de l'anticipation de la Pâque? A quoy il répond, que c'est (*b*) parce qu'il n'étoit point nécessaire qu'ils en parlassent : car de quelle utilité cela étoit-il pour les Chrétiens? C'est pourquoi ils ont à la verité passé ce fait; mais ils ont traité avec plus d'exactitude ce qui appartient a la Cène mystique, comme ayant necessairement de la liaison avec nôtre creance.

S'il étoit vrai comme les Grecs l'assurent, que Jesus-Christ eût anticipé le jour de la Pâque, il seroit, ce me semble, mieux selon ce principe de nier qu'il eût fait la Pâque legale, l'Agneau ne se pouvant manger que le 14 jour. Mais saint Chrysostôme et la plupart des autres commentateurs Grecs assurans qu'il a toûjours accompli la Loy, comme il *le* témoigne luy-même, il s'ensuit absolument qu'il a fait la Pâque, aussi bien cette dernière année que les précedentes, et c'est ce qui les embarrasse ; au lieu qu'il y a bien moins d'inconvénients dans l'opinion des Latins. En effet le sentiment de ces Grecs. qui ont prétendu que Jesus-Christ n'avoit point mangé cette année la Pâque Juive, a paru si absurde à Maldonat, qu'il n'a pas cru qu'on dût s'arrêter à le refuter, jugeant qu'il étoit manifestement opposé aux paroles des évangelistes, *Quod* (*c*) *cùm omnes evangelistæ tam apertè testentur eum Pascha manducasse, refutatione non indiget.*

Pour revenir à Euthymius, le même Maldonat *témoigne* qu'il est difficile d'exemter de Pelagianisme sa remarque sur ces paroles, *Je* (*d*) *ne suis point venu appeller les justes à penitence, mais les pecheurs*, à moins qu'on n'adoucisse son expression : car il fait parler en ce lieu-là Jesus-Christ comme s'il n'étoit point venu pour les justes, qui peuvent d'eux-mêmes se sauver, mais seulement pour les pecheurs qui ont besoin de penitence. L'on ne peut cependant l'accuser de Pelagianisme, parce quil a supposé avec les autres Pères Grecs une grace generale qui est donnée à tout le monde, et qu'il a reconnu après eux que la volonté de l'homme, quelque bonne et portée au bien qu'elle soit, ne sauroit rien faire sans la grace (*e*). Aussi ce docte Jesuïte luy a-t-il rendu justice, ajoûtant qu'il ne condamne nullement l'Auteur qui est orthodoxe, pieux et savant, mais seulement son expression qui paroît trop libre : *Quanquam*, dit-il, *non auctorem qui et Catholicus et pius et eruditus est, sed auctoris minus cautum loquendi modum damno.*

Il y a plusieurs autres endroits où ce savant commentateur pourroit être soupçonné de Pelagianisme, ausquels neanmoins Maldonat n'a point touché ; ne croyant pas qu'il fallût juger de la doctrine d'Euthymius par raport à celle de saint Augustin. Il parle le langage de son Eglise dans la remarque qu'il a faite sur ces paroles de Jesus-Christ, *Qu'il eût mieux valu que Judas ne fût point venu au monde* (*f*). Quelques-uns, dit-il, assûrent qu'il n'y avoit point de la faute de Judas, puis qu'il a accompli ce qui avoit été determiné auparavant ; ausquels nous répondons qu'il n'a pas trahi son Maître par ce que cela avait été déterminé auparavant ; mais il a été determiné parce qu'il l'a trahi, Dieu ayant prévû tout ce qui devoit arriver : car cet homme devoit être veritablement tel, non de sa nature mais de sa volonté.

Il observe sur ces mots de saint Jean, *Afin* (*g*) *que tous crussent par luy*, que Jean a, à la verité, rendu temoignage afin que tous crussent, et que cependant tous n'ont point cru : car la foy n'est pas contrainte mais volontaire : Οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως·

Il ajoûte en suite sur ces autres mots, *Il* (*h*) *étoit la lumiere véritable qui illumine tout homme qui vient au monde :* s'il (*i*) illumine tout homme qui vient au monde, comment est-il resté tant d'hommes qui n'ont point été illuminez? Il repond que pour ce qui est de Jesus-Christ il illumine tout le monde ; que s'il y en a quelques-uns qui demeurent sans être illuminez, cela vient de leur volonté : car la grace de la lumière, ajoute-t-il, a été répanduë generalement sur tous à l'exemple du soleil; mais ceux qui ne veulent point jouir de la grace, sont eux-mêmes la cause de ce qu'ils ne sont point illuminez.

Les Livres du Nouveau Testament étant remplis de particules causales, qui semblent detruire la liberté de l'homme, il remarque à l'imitation des autres Commentateurs Grecs, qu'on ne les doit

(*b*) Διοτι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. Τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε Χριστιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις ; διὸ ταύτην μὲν παρέδραμον. Τοῖς δὲ λογοις τοῦ μυστικοῦ δείπνου φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιωτατον καὶ συνεκτικώτατον τῆς ἡμῶν πίστεως. Ibid.

(*c*) Maldonat. Comment. in Matth. cap. XXVI, v. 20.

(*d*) Matth. IX, 13.

(*e*) Euthym. Comm. ad Matth. cap. XXVI, vers. 35: Verba infra vide : Οὔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς θείας ῥοπῆς. κ. τ. λ.

(*f*) Φασι δέ τινες, ὅτι ἀνέγκλητός ἐστι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελέσας. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προωρίστο, διὰ τοῦτο παρέδωκεν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προωρίστο, τοῦ Θεοῦ προεισδότος τὸ παντὸς ἀποβησόμενον. Ἔμελλε γὰρ ὄντως ἀποβῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως. Ad Matth. cap. XXVI, vers. 24.

(*g*) Joan I, 7.

(*h*) Ibid. 9.

(*i*) Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτον μεμενήκασιν ἀφώτιστοι ; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἧκον πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι, παρὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν πάσχουσιν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἁπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπόλαυσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῦ μὴ φωτισθῆναι αἴτιοι. Ad Joan. cap. I, vers. 40.

point considerer comme causales, ayant été mises seulement pour signifiér ce qui devoit arriver. C'est en ce sens qu'il explique cette expression de saint Jean : *Afin* (*k*) *que cette parole du prophete Isaie fut accomplie*, Κἀνταῦθα, dit-il, τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἤτοι πληρώσεως τοῦ μέλλοντος.

Ce qu'il étend generalement à tous les endroits où cette expression et quelques autres semblables se rencontrent : car, comme il ajoûte, les choses que les prophetes ont prédites ne sont pas arrivées parce qu'ils les ont prédites ; mais elles sont prédites parce qu'elles devoient arriver. Il repete la même chose sur ces mots du verset suivant, *C'est* (*l*) *pourquoy ils ne pouvoient croire parce qu'Isaie a dit*, où il remarque en même temps *que ne pouvoir point*, signifie aussi *ne vouloir point*, Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι.

Il ajoûte encore une reflexion semblable sur ces autres paroles qui suivent immediatement après, et qui paroissent d'abord avoir quelque chose de dur, *il a* (*m*) *aveuglé leurs yeux, il a endurci leur cœur de peur qu'ils ne voyent etc* (*n*). Cela, dit-il, est aussi une maniere de parler propre à l'Ecriture, de faire Dieu auteur de ce qu'il ne fait que permettre : car ces mots, *il a aveuglé, il a endurci*, sont la même chose que, *il a permis qu'ils fussent aveuglez et endurcis*, comme ne pouvant plus être gueris : car il ne tire personne par force, chacun ayant sa liberté. Ce qu'il confirme par plusieurs autres expressions tant du Vieux que du Nouveau Testament.

Je n'aurois jamais fait, si je voulois raporter en détail tous les lieux où ce savant Commentateur se précautionne, de peur qu'on n'attribuë à Dieu ce qui vient purement de nous. Il assûre après avoir conferé avec soin plusieurs passages ensemble, que ce sont des façons de parler propres à l'Ecriture : ce qu'il avoit apris des plus anciens Docteurs de l'Eglise. J'insererai encore icy la reflexion qu'il a faite sur ces paroles ; *Afin* (*o*) *qu'il donne la vie éternelle à tous ceux que vous luy avez donnez. Autant* (*p*) dit-il, *que cela est en luy. Si quelques-uns n'ont point cru, et n'ont point reçu la vie éternelle, c'est leur propre faute : car il a plu au Pere que le Fils donnât le pouvoir à tous par la foy, et que tous fussent soumis au joug de ses commandemens. Le Fils a aussi donné à tous par le ministere des apôtres l'Evangile, qui est la connoissance de Dieu, en laquelle consiste la vie éternelle. Mais ceux qui ne sont point soumis, et qui n'ont point reçu cet Evangile, sont eux-mêmes la cause de leur perte : car Dieu ne contraint personne malgré luy ; la vertu venant de notre choix.*

Enfin j'ay raporté dans la premiere partie de cet ouvrage, les observations critiques qu'Euthymius a faites sur le chapitre dernier de saint Marc, et sur le vin de saint Jean lesquelles sont des preuves de sa grande exactitude. Il ne dit pas, comme Hentenius luy a fait dire dans sa version, que les douze versets dont il s'agit en ce lieu-là n'ont été interpretez par aucun commentateur, mais seulement que saint Chrysostôme n'en parle point, Μηδὲ τὸν Χρυσόστομον ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῶν : car c'est ainsi qu'on lit dans les deux exemplaires manuscrits de la bibliotheque du roy. Ce seroit icy le lieu de marquer les autres fautes de ce traducteur : mais outre que cela seroit long et même ennuyeux, on pourra publier le texte Grec de cet excellent Commentaire avec une nouvelle traduction. Il faut cependant avouer que Hentenius est beaucoup plus exact dans sa version, que celuy qui nous a donné en Latin le Commentaire de cet auteur sur les Pseaumes.

Hentenius de plus a eu un fort bon exemplaire ms. comme je l'ay reconnu em comparant sa traduction avec les deux manuscrits de la bibliotheque du roy, qui sont très-exacts. On y trouve aussi bien que dans le sien des scolies qui y ont été ajoutées, et qu'il a fait imprimer en caractères italiques. Ce qui mérite le plus d'être considéré, c'est que les copistes Grecs qui ont écrit ces scolies ne conviennent pas toujoûrs, y en ayant plus dans quelques mss. que dans les autres. Elles sont à la marge dans un des mss. du roy, et dans l'autre en partie à la marge, et en partie dans le corps du livre avec la note σχολ. *scolies* ; et quelquefois même sans cette note. Cette differente maniere d'écrire les scolies que les Grecs ajoûtent à la plûpart de leurs livres, y a apporté beaucoup de confusion : car il est arrivé dans la suite qu'on a confondu avec le texte plusieurs de ces scolies, comme il me seroit aisé d'en produire un grand nombre d'exemples, tirez de ce Commentaire d'Euthymius. Mais il suffit d'avoir fait cette observation en general, afin qu'on se précautionne en lisant les Commentaires des auteurs Grecs, où l'on a inseré plusieurs choses après coup, comme nous avons aussi vû qu'il est arrivé à Theophylacte.

(*k*) Joan. XII, 38.
(*l*) Joan. XII, 39.
(*m*) Ibid. vers. 40.
(*n*) Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς πρᾶξιν αὐτοῦ λέγειν. Τὸ γὰρ τετύφλωκε καὶ τὸ πεπώρωκεν, ἀντὶ τοῦ παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, ὡς ἀνιάτων. Οὐδένα γὰρ ἀνθέλκει, διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου.
(*o*) Joan. XVII, 2.
(*p*) Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰ δέ τινες οὔτε ἐπίστευσαν, οὔτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ εὐδόκησεν, ἵνα πάντων ὁ Υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται· καὶ ὁ Υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου· οἱ δὲ μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, οὗτοι τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι. Οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει. Αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή.

Jo. Albertus Fabricius in *Bibliotheca Græca* vol. VII, pag. 474. Hamburgi 1727, 4.

Commentarius (Euthymii Zigabeni) in quatuor Evangelia, ex Chrysostomo et aliis priscis Patribus non sine judicio delectus. Hoc quoque eximium opus nec dum Græce lucem vidit, licet id affirment viri docti, Caveus, Elias du Pin, atque alii. Latine e præclaro Codice Bibl. cœnobii Deiparæ Virginis Guadalupensis Ord. D. Hieronymi in regno Castellæ, transtulit I. Hentenius, accuratior Zino, Sauloque interpres, cujus versio prodiit primum Lovanii 1544. fol. recusa (*q*) Paris. 1547, 1560, 1602, 8, et in Bibliotheca Patrum, tom. XIX. edit. Lugd.

Duos codices ms. Græcos hujus Commentarii similibus qualia Hentenius in suo reperit scholiis instructos in Bibl. Regia Parisiensi evolvisse se testatur Rich. Simon., lib. III Historiæ Criticæ (*r*), Novi Test. cap. 29, in quorum altero Mazariniano, sed recentioris manus scriptura Nicetæ tribuitur quod non magis credibile, quam eorum conjectura, qui vel Œcumenio vel Ammonio nescio cui vel Theophylacto ascribere voluerunt.

Plura loca Græce ex hoc Commentario producit Simonius, tum hoc capite tum (*s*) lib. I. p. 120 145; et lib. III, p. 84, et magni eum facit in primis, assentiturque Maldonato, qui ad Matth. XVII, 8, Euthymium in verborum proprietatibus observandis diligentissimum esse observavit. Inter scriptores e quibus Aurea Thomæ Aquinatis Catena in Evangelia collecta est, Euthymii nomen in recentioribus quibusdam editionibus additum, in antiquioribus et in Romana anni 1670, desideratur. Vide Simonis Hist. Criticam Novi Test. lib. III, p. 409 et 473.

(*q*) A Voigtio in Catalogo Hist. Crit. lib. rar. p. 734, et ab aliis memoratur etiam ex Theoph. Sinceri Biblioth. Hist. crit. lib. rar. p. 125 seq. editio Parisina anni 1544 in-8 apud Joannem Reigny. Excudebat Carol. Guillard. Sed in Indice hujus editionis, quem integrum videtur exhibuisse Voigtius, non legitur : *Liber hic neque Græce neque Latine antea typis unquam excusus est* : quæ leguntur in editione Lovaniensi. Ergo ut videtur, Lovaniensis tamen est princeps, etsi reperiatur Parisina ejusdem anni. Forte autem erratum est in numeris, ac pro 1544 legendum est 1547. In tanta libri raritate nihil hac de re certum habeo.

(*r*) Commentatorum.

(*s*) De textu N. Test.

Ex tomo primo *Dissertationis historicæ in Bellarminum* P. Phil. Labbe.

Euthymius Zigabenus, monachus Græcus, vixit ineunte sæculo XII superstesque adhuc erat anno 1118, quo Alexius Comnenus imperator obiit. — *Scripsit* orthodoxæ fidei Panopliam adversus omnes hæreses, in duas partes tributam, interprete Petro Francisco Zino Veronensi canonico : Commentationes in omnes 150 Psalmos, et decem sacræ Scripturæ cantica, e Græco in Latinum sermonem conversas per R. P. Philippum Saulium, episcopum Brugnatensem ; Commentaria in Evangelia, interprete Joanne Hentenio Mechliniensi.

Hic auctor a Sixto Senensi diligens Scripturarum expositor, a cardinale Baronio accuratissimus earumdem interpres a Joanne Maldonato, in observandis verborum proprietatibus diligentissimus appellatur.

Jo. Augustus Ernesti in *Institutione interpr. N. Test.* Pars II, cap. 9, § 24.

Nec prætereundus Euthymius Zigabenus, Panopliæ Dogmaticæ scriptor, e sæc. XII; cujus Commentarios in Evangelia Latine editos a Joan. Hentenio habemus, pariter e Chrysostomo maxime, sed tamen et aliis ductos, et doctis valde probatos, ut Sadoleto (*t*), quem vid. Epist. p. 214 edit. nov. add. Fabric. Bibl. Græc. t. VII, p. 484. Et memorantur codices scripti Comment. in Epist. Pauli, item Catholicas.

(*t*) Apud Sadoletum l. l. in edit. Veron. 1737, 4, nihil nisi hoc reperi ; Ab Euthymio, cui ego sententias Basilii, Chrysostomique referenti, in Epistolis Pauli enotandis tribuo permultum.

Jo. Augustus Noesselt *De Catenis Patrum Græcorum.* Halæ ad Salam 1762, 4, pag. 23 seqq.

Ex eodem genere (*u*) est Euthymii Zigabeni sæc. XII monachi monasterii Constantinopolitani, cognominati τῆς περιβλέπτου, Panopliæ dogmaticæ scriptoris, Commentarius in IV Evangelia, quem a

(*r*) Exposuerat proxime ante hunc de Theophylacto.

Joan. Hentenio in cœnobio regni Castellæ repertum et e Græco in Latinum sermonem translatum habemus tom. XIX Bibl. PP. maximæ Lugd., p. 475 seqq. Concinnata est hæc expositio ex Origenis, Basilii, Gregorii Nazianzeni et Chrysostomi potissimum scriptis, ea ratione, ut prætermissis omnibus digressionibus, quæ vel dictionis venustatem subolent, vel ad corrigendos mores spectant, ea in primis breviter et succincte tradat, quæ ad sensum grammaticum intelligendum maxime faciunt. Quod auctoris nostri consilium cum aliis viris doctis, tum Maldonato præsertim acceptum fuit, qui in com. ad Matth. XVII, 8, in verborum proprietatibus diligentissimum eum esse monuit. Dubitarunt autem alii, utrum Euthymius, an alius quispiam auctoris laude ornandus sit ; ad quos pertinet Joan. Hentenius, qui in epist. nuncup. refert, plurimis auctorem hujus Catenæ visum fuisse Œcumenium.

Sed cum illud *videtur* maxime ambiguum sit, ita nec certius quid evincit adducta a Rich. Simone l. c. pag. 410, conjectura, qua, Theophylactum auctorem esse sibi persuadet. Qui enim inter utrumque intercedit consensus, vel a Chrysostomo, tanquam communi fonte, fluxit, vel si singularem dogmatum quorumdam tractationem spectes, a stabilitis in Ecclesia Orientali fidei capitibus. Verum sæpius discedere Euthymium a Theophylacto cum in interpretatione, tum in lectione, exempla comprobant. Ita e. c. cum Theophylacto quidem et aliis codicibus conspirat in lectionibus supra (*x*) memoratis Matth. III, 11 ; V, 47 ; Luc, VII, 31 et aliis. Haud raro tamen singulari lectione gaudet, in quibusdam tantummodo N. T. codicibus obvia ; ut Joan. VIII. 40, ubi loco παρὰ τοῦ θεοῦ Euthymius legit : Παρὰ τοῦ πατρὸς isque solus, et XIII, 25, voci ἐκεῖνος subjungit οὕτως. *Cum ergo ille recumberet ita super pectus Jesu*, etc. Quod interpretatur : *Ita sicuti recumbebat, hoc est non elevatus ; sed tantum conversus*. Similiter Joan. XIX, 16, legit ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Matth. XIII, 27, deest σῷ (*y*) ; et Luc. V. 19 omissum deprehendimus διὰ ante ποίας. It. Luc. XXII, 35, recte cum codd. quibusdam omittit καὶ ὑποδημάτων. Sed cautio hic adhibenda est ac diligentia, propterea, quod omnes lectionum varietates minime ab Euthymio proficisci, sed multas potius e margine in contextum irrepsisse exploratum est. Refert enim Hentenius in præf. margini exemplaris ascriptas fuisse adnotationes (*z*), quæ deinde in reliquæ scripturæ ordinem redactæ atque post ejus particulæ textus enarrationem, ad quam ponebantur, ab ipso locatæ sint. Unde etiam haud mirum, quod toties cum exemplari (*a*) Complutensi Græco et Vulgato interprete congruat, præsertim cum ipse editor mala fide in corrigendo subinde egerit. Ita in recensione locorum quorumdam, in quibus exemplar Hentenii alia habebat, quam ea, quæ vulgo circumferuntur, exemplaria, ipse loco cit. pag. 485, narrat, verba Luc. XIX, 15. οἷς ἔδωκε (*b*) τὸ ἀργύριον apud Euthymium non exstitisse : *Quod tamen*, inquit, *addidimus sicut quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et in Complut. editione habeatur*. Hisce nævis facile mederi potuissent editores, si textum Euthymii collegissent e codicibus Græcis; præsertim Parisiensibus et Barocciano 28, qui Millio quondam in conquirendis lectionibus magno adjumento fuit. Illud quoque sciendum est, Euthymium iis in locis, ubi argumentum se offert, quod in alio evangelista jam dilucidatum erat, transmittere lectorem ad dictam expositionem, citato nimirum juxta Græcorum supputationem capite ; cujus allegandi rationis secundum majora κεφάλαια institutæ mentionem injiciens Sixtus Senensis, Bibl. S. L. III, p. 166, refert : Euthymius *seu, ut quibusdam videtur*, Œcumenius *distribuit Evangelium Matthæi in titulos seu capita* (*c*) 86. Cujusmodi distinctiones apud Marcum exstant 48 ; Lucam 83 ; Joannem denique 18 ; non numerata sectione de muliere in adulterio comprehensa, quæ narratio quanquam a Græcis doctoribus passim omissa, ab Euthymio explicatur (*d*). Neque etiam intactas relinquit sententias, quibus stant qui Græcæ Ecclesiæ addictos sese profitentur. Qualis est illa, quæ progenuit contentionem inter Græcos et Latinos diu olim agitatam ; quo scilicet die Christus agnum paschalem comederit ? porro doctrina de operum retributione non statim a morte cujusvis initium capiente, sed differenda ad diem judicii : denique etiam de Spiritu sancto a solo Patre procedente. cui opinioni inhæsisse scriptorem nostrum arguunt loca, quibus Spiritum sanctum a Patre procedere

(*x*) Pag. 16. Sunt autem hæ : Matth. III, 11 omittitur καὶ πυρί. N. 37, φίλους, pro ἀδελφούς. Luc. VII, 31, absunt, εἶπε δὲ ὁ Κύριος.

(*y*) Servat id uterque codex meus.

(*z*) Idem quoque de Parisinis codd. refert Simonius. Id intelligitur etiam ex hac editione et ex codicibus Mosquensibus. Sed ista additamenta in marginibus scholia spectant, non contextum.

(*a*) Complutensem editionem Hentenius ad manus habuit, ex qua etiam disputat contra editionem Erasmi. Sæpius etiam versionem Latinam Vulgatam pro Euthymio expressit. In eo autem secutus est consuetudinem illorum temporum.

(*b*) Servat hæc uterque Mosquensis.

(*c*) Imo 68.

(*d*) Addit vero Euthymius in fine cap. VII Joan : *Scire autem oportet, quod ea, quæ ab hoc loco habentur, usque ad eum, quo dicitur*. Iterum ergo locutus est illis Jesus, dicens : « Ego sum lux mundi, » *in exactioribus exemplaribus aut non inveniantur, aut obelo confossa sint, eo, quod illegitima videantur et addita. Et hujus argumentum est, quod nullus ea sit interpretatus*. Sed minus recte verborum Euthymii sensum percepisse videtur Hentenius, quoniam in duobus mss. codicibus, huic exemplari admodum similibus, quos commemorat Rich. Simon, l. c. pag. 422, verba ita se habent. Μηδὲ τὸν Χρυσόστομον ὅλως μνημονεύσαι αὐτῷ. Ita Noesselt *in nota ad h. l.*

asserit, nulla Filii facta mentione (*e*). Reliqua quæ Euthymii nomine feruntur scripta, nondum edita, num abeo profecta sint, exploratum non habemus. Certe quod ad Expositionem epistolarum Pauli atti-

A net a nonnullis Euthymio ascriptam, Rich. Simon Bibl. crit. de Du Pin l. c. pag. 323, eos Euthymium cum Œcumenio commutasse judicat.

(*e*) Ita ad Joan. XIV, 10. Et datur quidem a Patre, utpote ab illo procedens, mittitur vero à Filio quasi cooperans, et non contrarius. Similiter c. XV, 26.: Vide autem, quod mittit quidem eum et Filius, tanquam ejusdem cum Patre honoris ; verum id a Patre puta, procedentem. Procedit itaque a Patre, tanquam de ejus substantia. Noesselt *in Notis ad h. l.*

JOANNIS HENTENII MECHLINIENSIS

EPISTOLA DEDICATORIA

Illustrissimo ac reverendissimo domino D. Francisco a Bovadilla episcopo Cauriensi, archidiacono Toletano, etc. Joannes Hentenius Mechliniensis, S. D.

Si bonum eo præstantius esse quanto communius, nemo est vel mediocriter morali philosophia instructus qui dubitet, præsul amplissime, virtutum ac litterarum antistes ; non erit etiam qui ambigat, commune bonum privato esse præponendum. Idque adeo verum est, ut etiam Christus sacratissimam illam vitam suam vilem habuerit, quo universo generi humano salus adempta possit restitui. Verum ne dicat quispiam Christi opera utpote divina nequaquam in numerum esse redigenda : age et ab ethnicis quoque paucos de innumeris referamus, qui suam suorumque vitam communi bono posthabuerunt. In primis autem occurrit Junius ille Brutus, primus Romanæ libertatis assertor, qui proprios filios, quod fuissent consilii de reducendis regibus participes, securi jussit percuti : tametsi ex eorum cæde gravi ipse sauciaretur vulnere ; quis enim amor æquari possit patrum erga filios, amori ? Nec id sane Virgilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum :

Vis et Tarquinios, reges animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos ?
Consulis imperium hic primus sævasque secures
Accipiet : natosque pater nova bella moventes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, utcunque ferent ea facta nepotes :
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

P. Decius Mus cum consule T. Manlio, Torquato contra Latinos pugnans, cum responsum esset oraculo, utrius exercitus imperator legiones hostium, seque super eas devovisset, ejus populi partisque fore victoriam ; se ipsum pro communi exercitus salute devovit.

Idemque fecit filius ejus eodem appellatus nomine, cum jam tertium consul fuisset, semelque censor : quorum etiam his verbis poeta meminit :

Quin Decios Drusosque simul, sævumque securi
Aspice Torquatum et referentem signa Camillum.

Marcus Curtius præterea ob populi salutem sese equo invectum in terræ hiatum injecit. Sp. Post-

B humius consul, qui ignominiosam pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepigerat ac spoponderat, auctor fuit senatui, ut se cum collega ac tribunis qui auctores sponsionis fuerant, per fœciales nudos vinctosque Samnitibus dederet, quo populus Romanus ab illa pace solveretur.

Q. Ceditius tribunus militum, quem videtur Titus Livius Calphurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis militibus vel, ut habet Livius, cum trecentis, nisi fortassis hic alius fuerit, morti se tradidit : ut dum in eos, tumulum quemdam capientes, averterentur hostes legiones cum consulibus circumventæ, incolumes ex obsidione liberatæ, pertransirent. Simile quoque egit Decius tribunus militum cum consule P. Valerio C Corvino, junctus hastatis unius legionis (quanquam hos fortuna liberaverit) ne hostes Samnites in eos pugnarent. Inter Lacedæmonios ingens est hujus modi copia exemplorum : verum præcipui sese mihi offerunt Buris et Spartis, qui ad Xerxen Persarum regem sponte profecti sunt : daturi pœnas quas Lacedæmonii juxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Persa missos occidissent. Hi ergo cum ad Xerxen venissent, jusserunt ut se quocunque modo videretur, pro Lacedæmoniis interficeret. Cumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque fortitudinem, liberasset illos a pœna, peteretque ut apud se manerent : Qui possumus, inquiunt, hic vivere, relicta patria, patriisque legibus ac viris, quorum gratia tantum iter suscepimus D morituri ? Quid Codri Atheniensium regis mortem referam, qui cum videret regionem suam ferro ignique vastari, nec alio modo juxta Apollinis oraculum tam grave bellum discuti posset, nisi ipse hostium manu occidisset, idque non solum in totis Atheniensium castris, sed etiam in contrariis percrebuisset, ideoque edictum esset, ne quis Codri corpus vulneraret depositis imperii insignibus, familiarem induit cultum, ac palantium globo sese objecit, unumque ex his falce percussum in sui cædem compulit, ut patriam servaret ; hujus siquidem interitu, ne Athenæ occiderent effectum est.

Huic jam rei finem imponam, si prius hominis ethnici, nempe Ciceronis *De somnio Scipionis* dictum vere Christianum de communis boni magnitudine retulero, qui sic ait : « Quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rempublicam, sic habeto : omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur. » Nihil est enim illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cœtusque hominum jure sociati, quæ societates appellantur : harum rectores et conservatores hinc profecti, huc revertentur. His igitur, qui vel seipsos fortiter pro republica morti tradiderunt, aut in ejus utilitatem artem aliquam quantumvis etiam illiberalem ac sedentariam, sive quidpiam in ea præcipuum gratumque posteris adinvenerunt, vices rependere cupiens antiquitas : et qua liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, statuas æreas seu marmoreas sepulcra erexit. Præterea ethnicorum libros ingenti redemptos pretio magna fide vel religione potius descriptos, cedrinis inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos, posteri in templis cautissime reponebant : partim ut rei tam sacræ, tamque divinæ custodia non aliis quam ipsis numinibus concrederetur : partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitiaret. Alii ne hac quidem contenti diligentia, codices ceu thesaurum incomparabilem in altissimis terræ latebris recondebant tanta cura, ut nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra profanaque solent misceri, interirent, et posteris certe superessent. Porro si hic honos est habitus superstitiosis etiam voluminibus, veluti Numæ ac Sybillæ, aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, quales erant Ægyptiorum libri : aut aliquam humanæ sapientiæ portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis : quanto justius est idem facere Christianos in servandis illorum monumentis ? qui sacro afflati Spiritu, non tam libros, quam oracula nobis reliquerunt, quibus lectitandis, pectus, non doctrina solum aut dicendi facultate, sed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur : cum certe ethnicorum librorum jactura id tantum efficiat, ut minus eruditi simus, aut minus eloquentes, non ut minus pii.

In his itaque qui veterum auctorum ac Patrum scripta nobis tradiderunt, maxime autem Chrysostomi quo nemo in enarrandis sacris voluminibus dexterius versatus est, et quo neminem invenias magis accommodatum his qui ad munus concionandi sese parant non posteriores tulit Græcus quidam auctor : qui cernens veteres sacros auctores et præcipue eos qui plurimum laboraverant in enarrandis evangelicæ doctrinæ libris ad quam docendam Filius Dei ad terram descenderat nequaquam pro merito lectitari : sive id librorum multitudine, sive lectorum fastidio, sive temporis acciderit penuria : in unum collegit volumen, quidquid illi magna codicum turba selectum, circa Evangelia reliquerant. Et tamen cum posteris adeo utile ac amplectendum reliquisset opus, tanta fuit animi modestia quod etiam passim ex ejus scriptis luce clarius est perspicere ut sibi id adeo non vindicaverit, quod nec proprium nomen adjiciendum censuerit, sed Chrysostomi potius cum cæteris, quorum ingenue fatebatur esse potissima, quæ in unum ipse collegit quanquam et ipse suo marte plurima quæ et præstantissima erant, adjunxerat, ut hinc conjicias quantum animo dissideret ab iis qui in modum corniculæ alienis sese ornant ac venditant plumis. Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Œcumenius is, qui similia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus, in Acta apostolorum, in Epistolas quæ Catholicæ nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere : qua de re pluribus agemus, cum tomum illum alterum propediem in lucem dabimus. Hunc itaque Græca manu descriptum ante multas ætates quod præter ipsas evangelistarum novo modo depictas, jamque propemodum vetustate deletas imagines, multis nobis argumentis innotuit cum casu reperissem in bibliotheca cœnobii Deiparæ Virginis a Guadalupe, ordinis divi Hieronymi in regno Castellæ, in qua etiamnum delitescit : ut sunt ejus sodalitii, præsertim autem celeberrimi illius monasterii cœnobitæ, non modo Christianæ nostræ religionis, verum etiam præstantissimorum semper auctorum, potissimum tamen veterum, diligentissini observatores ac cultores, visum est invidi esse, ne dicam impii, re adeo frugifera pati diutius privari Latinos. Nec tamen inscius eram, quam duram, quamque arduam adirem provinciam : partim quidem, quod propriæ conscius imbecillitatis, incultique ingenii, habueram semper in animo, nihil in publicum edere : partim vero quod mihi res esset cum ejusmodi libro, quem vel legere non mediocris foret negotii, utpote ignotis ut plurimum exarato characteribus ac compendiis, maxima licet cura ac diligentia : litterarum etiam figuris plerumque vel carie ac situ oblitteratis, vel tinearum ac blattarum injuria semirosis, vel novo adeo more depictis, ut in formis etiam noscitandis mihi foret repuerascendum. Omitto quod frequenter in orationis contextu non sunt a se invicem separatæ dictiones : et e diverso ejusdem dictionis litteræ aut syllabæ plusquam justo a se invicem separantur intervallo, adeo ut nec versus syllabam sæpius finiat : commata ac incisa vix adduntur, aut ubi nihil opus est apponuntur : quæ res plerumque difficultatem gignit non parvam. Sciebam præterea quanto ut in universum dicam sese exponant periculo, qui libros a peregrina lingua traductos in lucem edunt : quot et quam varios suscipiant judices, quorum plerique Græcis litteris ne a limine quidem salutatis, ob id statim omnia damnant, quod mundum illum rhetoricum præ se non ferant, ignorantes quibus arcetur modis is, qui alienæ linguæ depositum fi-

deliter reddere cogitur. Summopere enim curandum est *ei*, qui ab una lingua quidpiam transfert in aliam : ne dum sermoni quærit ornatum, *repente* pro interprete paraphrasten agat : rursumque ne ita verbis hæreat, ut prioris linguæ idiomata aut dialectos retineat : sed quæque lingua quod suum est habeat : alioqui nec Græce loqui videtur, nec Latine : idque quod in indoctum jactatum est comicum, ipsi adaptabitur, quod ex Græcis bonis, Latina fecerit, non bona, id quod de multis exulcerato hoc sæculo apte quis dixerit. Quis enim sacras jam Litteras passim non sibi vindicat, antequam discat : torquet, lacerat : suoque intellectui imo suis affectibus servire cogit scripturam etiam repugnantem? Et quemadmodum scribimus indocti doctique poemata passim, ita et plerique, quanquam in sua arena feliciter versarentur, proprios egressi limites, dum sutores, relictis crepidis, ignota quæque dijudicare conantur, non raro misere hallucinantur. Quid enim medico aut jurisperito cum versione aut interpretatione sacrorum mysteriorum ? Quodque longe magis deflendum est, dum animo pravis imbuti sunt dogmatis, quæ ex Græco vertunt in Latinum, non satis fideliter tractant : nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia, quod tamen, nisi illotis accederent ad contrectanda sacra manibus, facilius posset ignosci : nunc vero, ne suis repugnent dogmatis, aut truncatim, aut prave sensum nobis reddunt. Quod luce clarius ostendemus, ubi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus, quod, ut spero, brevi faciemus. Ob hæc igitur aliaque plurima quæ versionem variis exaggerant difficultatibus, non is sum qui non intelligam, quantum huic auctori dignitatis, quantumque splendoris tenebricosus interpres abstulerim. Sed utcunque sit, sensum tamen me assecutum opinor, licet ipsum nullo cultu adornaverim : verum id nemo sanæ mentis in Commentariis requiret, maxime ab eo qui, ut præfatus sum, peregrinæ astrictus est linguæ. Quod si universis satisfacere non potui facile feram, cum ne mihi quidem ipsi in omnibus faciam satis. Attamen onus hoc, quanquam meis longe impar humeris, subire aggressus sum, quod alio sese non offerente, grande ducerem piaculum, si fideles diutius tanto fraudarentur thesauro. Quid enim, quod ad evangelicæ historiæ enarrationem attinet, in Chrysostomo potissimum, deinde et in Origene, Basilio, aut Nazianzeno invenies, quod hic facillime et succinctissime non proferat ? Et Chrysostomo quidem satis patet non eum fuisse scopum, ut Evangeliorum aut actionum apostolicarum, seu Paulinarum Epistolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioqui enim tam vasta in paucos sacræ Scripturæ libros non reliquisset volumina, sed plebis formandos mores suscepisse magis videtur : et idcirco locos ad plebem tractat communes, et enarrationem homiliis distinguit. Quin et Theophylactus, quanquam is ad historiæ seriem magis accedat, non nihil tamen subolet dictionis illum affectasse venustatem : quodque rhetorice dixisse satis cupiat videri, et non soli litteræ enarrationi hærere. At noster hic auctor unicum hunc habuit scopum, ut evangelicam succincte cunctis aperiret historiam. Quod si ad mores quoque corrigendos nonnihil exhortationis exoptes, id etiam breviter quidem ac rarius, sed felicissime tradit hic auctor. Quam apte, bone Deus, cum evangelistæ plurimum dissidere videntur, ita dissidentia connectit loca, ut ab eodem plane illa videantur esse dicta. Et huic quidem rei nullus, meo judicio, adeo utiliter ac serio hactenus invigilavit. In quo tamen, sicut neque in cæteris, nolim quisquam meis fidem habeat verbis, nisi longe plura in hoc lectitando, laude digna repererit, quam ego possim assequi enumerando.

Hoc itaque opus, ut tibi nuncuparem, amplissime præsul, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua : quam præter auditam famam longe lateque dispersam, non semel in te sum expertus : qua cum omnes etiam extremæ fortunæ homines tum studiis potissimum deditos, benignissime semper amplecteris : ipsaque studia, ubicunque vel minima datur occasio, totis provehis viribus. Præterea id magis aggredi sum ausus, quod cum tibi forte fortuna nos invisenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonstrassem, una cum Græco exemplari, nequaquam ut monstrum abhorruisti, sed veluti pulchellum pusionem avide deosculabaris : mirabare non nullas quoque occultas in eo dotes, non cujusvis oculis expositas. Quod nisi ita contigisset, qua temeritata, tentassem, tam locupleti hac etiam in parte, viro, tantillum offerre munusculum : Munusculum, inquam : nam licet in se munus sit, fortassis non aspernandum, si tamen ad immensas ac pretiosissimas tuas opes conferatur, indignum censebitur, quod in tuo thesauro, vel exiguum inveniat locum. Siquidem ut hæc interim sileam, quæ dicit Apostolus in episcopo non oportere desiderari : nempe ut irreprehensibilis sit, tanquam Dei dispensator, vigilans super gregem, sobrius non præfractus non iracundus, sed modestus, hospitalis, aptus ad docendum, pius, temperans, tenax ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, et contradicentes convincere, non vinolentus, non percussor, non turpiter lucri avidus, sed æquus ac justus a pugnis et ab avaritia alienus, qui domui suæ bene præsit. (Nam si quis, inquit, propriæ domui præesse non novit, quomodo Ecclesiam Dei curabit ?) non in fide novitius, ne inflatus in judicium incidat diaboli : qui et bonum habeat testimonium ab extraneis. Ut hæc, inquam, omnia sileam quæ nullus qui te propius noverit, in te desiderare poterit : quin pleraque etiam abundantius inveniet, quam exegerit Apostolus, cum pulcherrimo quoque et fulgentissimo illo castitatis

cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam præclaro genere orto, cui adeo semper arriserit ex omni parte fortuna, quæ nihil quod suarum est partium ipsi unquam negasse videtur, tam variam, tamque reconditam eruditionem, judicium certissimum, ingenium tam acre, peneque divinum, memoriam adeo tenacem ? in quo præter exactam utriusque juris prudentiam, perfectam quoque trium linguarum peritiam quis non suspiciat? Nam in Græcis ac Latinis adhuc puer exercitatissimus erat : in Hebræis vero Deus bone quam feliciter versatus est, quam etiam erga suum præceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad sacras jam dudum accessit Litteras, ut neque naturalis philosophiæ, neque theologiæ, quam scholasticam vocant, destitueretur peritia, quis ambigat ipsum mira præstiturum ? Itaque nullum in eis quantumvis abstrusum invenias locum, cujus, exactissimam non possit ex tempore reddere rationem. Sed qui ego hæc non credituris frustra denuntio ? de homine potissimum, qui nondum quintum et tricesimum attigit annum, in præclarissimo dignitatum opumque splendore semper constituto, quæ non parum impedimenti studiis afferre solent. Spero equidem quod concredita sibi talenta nequaquam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna sit non subter modium, sed super candelabrum posita, omnibus qui in Ecclesiæ domo sunt, vitæ ac morum integritate, librorumque editorum doctrina prælucens, ac ut probum præstet Christi ovium sibi concreditarum pastorem, plurimis iisque maxime arduis distringatur negotiis : dabit tamen propediem, si divinare licet majus adhuc sui specimen in lucem, quo perspicuum omnibus fiet, me hæc assentandi gratia minime promulgasse, sed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuisse. Quod si his e Græco vertendis vacare voluisset, supervacue nobis maximus hic labor sumeretur. Scio enim nonnulla eum quasi per ludum sibi ipsi vertisse facillime, in quibus ego noctes atque dies desudans, necdum omne id quod quærebam me opinor assecutum. O utinam tales forent omnes episcopi ac dispensatores, quos Dominus constituit super familiam suam, ut dent illi cibum in tempore ! profecto felicius ageretur cum Christi ovibus, imo cum tota republica Christiana. Præsulum namque et pastorum vitam ac mores grex universus imitatur. Quapropter omnibus in rebus, ornatissime præsul, hoc aurium ornamentum ne fastidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atque etiam obtestor. Nosti enim ipsi præceptum fuisse Mosi, ut ad tabernaculum ac sanctuarium construendum non modo aurum et argentum, purpuram et byssum, lapides onychinos ac gemmas acciperet : verum etiam viles inter cætera caprarum pilos. Scis et viduæ duo æra minuta non modo fuisse Christo gratissima, sed omnibus quoque splendidis divitum muneribus ab eo præposita : et poculum aquæ frigidæ Christi nomine offerentem, nequaquam præmio fraudatum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repositas divitias conferas, profecto vilius erit abjectissimis caprarum pilis : cui nihilominus, sicut et illis, locus erit ad exteriora tabernaculi Domini asservanda. Si vero animum quo munusculum hoc tuæ illustrissimæ offertur Celsitudini conspexeris, audeo asserere, auro et argento, purpura et bysso, lapidibus onychinis ac gemmis longe præstantius fore. Etenim si qua in re detur, ut propensi erga te mei animi facias periculum nullam, subire recusavero sententiam, si me ullo modo te inveneris fefellisse. Ne ergo munus hoc in se consideres, nec ad universam tui musei supellectilem conferas : sed ad offerentis animum, quo id verecunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munusculum hilari fronte suscipe : ut dum hæc non ingrata tibi fuisse deprehendero, majores ad hujusmodi studia vires assumam. Vale, præsulum decus eximium. Lovanii anno a partu virgineo, 1545, sexto Idus Augusti.

Ejusdem admonitio de auctore horum Commentariorum ex editione (a) Lovaniensi 1544, fol.

Studioso Lectori.

Cum hos Commentarios ante aliquot menses (*b*) in lucem ederemus, studiose lector, nec certi quidquam haberemus, quod de auctore divinaremus, aliorum magis, quam nostrum secuti judicium, præfati sumus, quibusdam videri auctorem esse Œcumenium, quem in cætera Novi Testamenti brevi a nobis Latinum accipies. Quanquam (ut verum fatear) hujus phrasis ab illo non parum (*c*) mihi dissidere videbatur. Nunc vero eumdem nacti auctorem in Psalmos Davidicos, et in Cantica quæ (*d*) una cum Psalmis canit Ecclesia, jam

(*a*) Hanc editionem, quam beneficio Heynii, viri perillustris, ex bibliotheca universitatis Goettingensis accepi, recenset Hamberger, *im vierten Theile der zuverlässigen Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern*, pag. 82. 83.

(*b*) Anno 1543, sexto Idus Augusti, ut ex ejus præfatione intelligitur.

(*c*) Magnum esse discrimen acuminis, ordinis, consilii, græcitatisque inter Pseudo-Œcumenium et inter Euthymium, nemo in dubium vocabit, qui utrumque legerit, sed de Œcumenio quid sentirem, dici alibi. Cum Euthymio nullo modo comparandus. Simillimus autem Euthymio est Pesudo-Theophylactus in Epistolas Paulinas.

(*d*) Ista cantica in plerisque codicibus τῶν Ο', junguntur Psalmis. Atque ita etiam reperi in duobus codicibus Mosquensibus Psalmorum cum interpretatione Euthymii, nimirum in cod. Bibl. SS. synodi num. 196 et 97.

secundo (*e*) typis excusum, certissimo certius ausi sumus ferre judicium, horum Commentariorum auctorem esse Euthymium (*f*) Zigabonum. Neque enim ovum ovo fuit unquam adeo simile, quam hæc (*g*) phrasis illi. Videas in utroque gratam cum simili pietate brevitatem, succinctam Hebraismorum explanationem. Et quemadmodum ibi Psalterium, ita et hic singulorum evangelistarum enarrationes simili ac pervenusta concludit (*h*) δοξολογίᾳ juncta παραινέσει. Adde (*i*) quod inter cætera enarrat et Mariæ ac Zachariæ cantica, quæ habet Lucas primo capite : quorum et in hoc et in illo libro, verbis duntaxat pro varietate interpretum immutatis, eamdem videbis interpretationem.

A Et utrobique super eo verbo, *Præibis ante faciem Domini parare vias ejus.* Quæ sint, inquit, viæ ejus diximus tertio capite Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini.* Cum hæc aliaque plurimaque certissima de hoc auctore indicia haberemus, maluimus in his quæ nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. Quare sicut illorum Commentariorum in Psalmos, auctorem nemo dubitat vere esse Euthymium Zigabonum, sic neque deinceps horum in Evangelia Commentariorum suspicetur quisquam alium esse auctorem. Vale. Anno 1544. Nonis Februarii.

(*e*) Ex hoc colligit Hambergerus, supra laudatus: *Dass einige Exemplare, aller Wahrscheinlichkeit nach, das Jahr* 1543, *auf dem Titel führen.* Sed vocabulum *excusum* est ambiguum. Incertum enim, utrum ad Commentarios in Psalmos, an ad Commentarios in Evangelia sit referendum. Sed illud puto. Etenim Montefalconius in Bibliotheca Coisliniana, p. 58, memorat illorum Commentariorum, ex interpretatione Philippi Sauli, editionem Veronæ in-fol. ann. 1530, et Lutet. in-8, ann. 1543. Priorem, si recte memini, vidi quondam in bibliotheca amplissimi senatus Lipsiensis. Hanc, ut videtur, notat Hambergerus, loco laudato quanquam hic pro Lutetiæ, scripsit Parisiis. Alterum argumentum est, B quod in hac ipsa editione Euthymii, anni 1544, in Indice scribitur : « Liber hic neque Græce, neque Latine antea typis unquam excusus est. » Denique hic in fine hujus admonitionis legitur : « In his quæ nondum distracta erant, » etc. Est ergo hæc, ut credo, editio princeps, mutato tantum Indice.

(*f*) Ita, pro *Zigabenus.*

(*g*) Id ipse etiam testari possum, cum codices Mosquenses Psalmorum tractaverim.

(*h*) Sed hoc in pluribus Patrum Commentariis reperitur.

(*i*) His et similibus argumentis in primis efficitur, auctorem horum Commentariorum esse Euthymium.

EJUSDEM PRÆFATIO.

Candido Lectori.

Ne *quid* in hoc auctore evolvendo hæsites, candide Lector, paucis de rebus te duximus præmonendum. Id igitur primum sit, quod in eo exemplari quod ad nostras manus pervenit, quædam annotationes interdum ponebantur (*k*) in marginibus : quas, cum nequaquam pœnitendas censerem, non fuit animus penitus abjicere, ne vel hoc commodo fraudareris. Verum ne hujusmodi adnotationibus margines replerentur, nec esset spatium ponendis sacræ Scripturæ locis, quæ passim ab auctore citantur, eas in reliquæ Scripturæ ordinem redegimus, atque post ejus particulæ textus enarrationem ad quam ponebantur, locavimus : certis tamen quibusdam (*l*) notulis, hinc quidem adnotationem ipsam, illinc vero locum cui respondeant designantibus. Alias autem, quæ duobus verbis capitum sententias demonstrabant, suis locis reliquimus. Quin et paucis in locis, ubi operæ pretium visum est, nostras quoque adnotatiunculas margini addidimus : præsertim : cum litteræ dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam C habet originem, quæ loca auctor noster, ut qui Græcus tantum esset, aut omnino prætermiserat, aut infeliciter tractaverat. In primo statim cujusvis faciei initio nomen evangelistæ, una cum capitis numero juxta Latinorum enumerationem posuimus : supra ipsos autem paginæ versus, majusculis litteris, numerum capitis juxta Græcorum supputationem quod eam solam auctor noster toto opere prosequatur.

Loca vero e Bibliis citata, aut ea concernentia, in margine adnotavimus ; numeris juxta Latinorum distinctionem capita designantibus, quod hæc opinemur esse tibi notiora. Ubi autem locus quispiam citatus, non fuerit in margine expressus, ad ejusdem voluminis locum antea citatum recurrito ; id enim de industria omisimus, ne idem caput D ejusdem voluminis toties iteratis vicibus adnotaremus. Ignosces etiam pro tua humanitate, candide lector, quod voces quasdam non vitaverimus, a quibus nostro hoc feliciori sæculo abhorrent nonnulli ; veluti sunt, *salvator, salvare, compati, compassio, incompassibilitas, dispensatio, dispensatorie ac similes :* potissimum cum viderem doctissimos ac eloquentissimos christianæ religionis proceres ab

(*k*) Idem observavit Richardus Simonius in Euthymii codicibus Parisinis, et nos in utroque Mosquensi.

(*l*) Nimirum signo crucis quod nos quoque imitati sumus.

his nequaquam abhorruisse, Tertullianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum et Augustinum, qui etiam XII. De Trinit., cap 10, ita loquitur : « Nisi infirmitas esset, medicum necessarium non haberent, qui est hebraice *Jesus*, Græce *Soter*, nostra autem locutione *Salvator* : quod verbum Latina lingua non habebat, sed habere poterat, sicut habuit quando voluit. » Et merito hæc dicit Augustinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, si nostris fuisset temporibus, nostræque fidei recepisset dogmata, plurimis usus fuisset vocibus quibus non est usus : quanquam et ipso verbo *Salvare* usus est in L. Pisonem, et ejus voce passiva, II De natura deorum. Quintilianus quoque lib. XII, cap. 10, usus est eodem verbo ; quod etiam adnotaverunt ante nos viri doctissimi. Quanquam recentiores typographorum castigatores hæc immutare ausi sint: sive id suo fecerint arbitrio, sive aliorum suasu, qui hæc depravata fuisse asserebant, quod rara essent inventu. Ego tamen vulgo me nonnihil accommodare debui. Quia vero locum quemvis ocurrentem idem auctor, nullo prætermisso ita explanat, ut quæcunque circa eam materiam, aut idem evangelista alio in loco, aut cæteri recensent, pariter edisserat, ad minima usque singulorum interdum verba, ubi vero sese postmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato juxta Græcorum supputationem capite transmittat: idcirco præstat antequam auctoris verba aggrediamur præmittere ordinem ac numerum singulorum capitum modo quo apud Græcos distincta sunt, quem et nos una cum auctore in nostra versione servabimus. Deinde quia in Græco, in quod incidimus, exemplari, contextus Evangelii non raro discrepat a Novorum Testamentorum editione, quæ passim Græcis excusa typis circumferuntur : quo ubi accidit, plerumque conforme est exemplar Græci hujus auctoris editioni Bibliorum, quæ dominus Franciscus Ximenez archiepiscopus olim Toletanus, ac S. R. E. cardinalis, immensis sumptibus, laboribus ac vigiliis, maxima cum diligentia compluti curavit nostris temporibus variis linguis excudenda : accitis undique terrarum tum viris in linguarum cognitione doctissimis, tum exemplaribus castigatissimis ac vetustissimis, vel ab ipsa Leonis X Bibliotheca, vel a Venetorum senatu transmissis, aut aliunde, nulla expensarum seu laborum habita ratione conquisitis. Ne quis ergo Evangeliorum contextum nos temere immutasse existimet, loca discrepantia adnotavimus : quanquam frequenter res sit exigui momenti, quæ dissidium faciat. Ubi autem Complutense hoc citaverimus exemplar, Græcum intelligimus contextum non Latinum nam in hoc nihil a Vulgata editione immutatum est. Porro in quibus dissideat Vulgata editio ab universis Græcorum exemplaribus, ex aliorum tum versionibus tum adnotationibus, facile cuivis perspicuum erit. Præterea ne quis protinus Vulgatam, hac in parte damnet editionem, quod ea quæ Græce per tempus præsens aut præteritum efferuntur, habeat in futurum versa, sicut nonnulli frequenter fecisse videntur : animadvertendum est, evangelistas et apostolos, cum genere Hebræi essent, hac in re sicut et in aliis multis, Hebraicum secutos idioma, quo illi frequentissime pro præsenti, quod proprium non habent, aut pro futuro, efferunt præteritum : utque in universum dicam, tempus unum pro alio Hebræi sæpenumero collocant : quod etiam evangelistæ non raro fecerunt, nec solus Matthæus, qui patria scripsit lingua, hoc est Hebræa, sed et cæteri, qui Græce scripserunt. Quædam ergo ex innumeris locis seorsim recensuimus, in quibus manifeste præsens, interdum etiam præteritum pro futuro locatum est : quorum et nos quædam exigente sententia, per futurum vertimus : alibi quoque id ex litteræ contextu aut ex ipsis Commentariis planum erit : interdum vero ob auctoris nostri enarrationem immutare non licuit. Est et alia peculiaris Hebræorum phrasis, quam non raro æmulantur evangelistæ, qua pro epitheto sive nomine adjectivo, addunt genitivum substantivum, dicentes : *Deus pacis, misericordiæ, justitiæ, ultionis*, hoc est, pacificus, misericors, justus, ulciscens : *lex mortis*, id est mortifera ; *filii inobedientiæ*, inobedientes ; *judex iniquitatis*, iniquus, *mammona iniquitatis*, iniquum ; *vox clamantis*, clamans ; fortassis et *merces iniquitatis*, iniqua. Sic Judas dicitur *filius perditionis*, hoc est perditus, aliaque innumera. Id plerumque immutare non licuit propter auctoris nostri scholia, quæ litteram per genitivum interpretantur : interdum quoque non libuit, quod apud omnes jam olim alia recepta esset sententia.

Ad hæc solent Hebræi hanc dictionem *verbum* aut *sermo* pro re vel facto ponere : quod in Veteri quidem Testamento frequentissimum est, ut cum dicitur (*Isa.* 39) : *Non fuit verbum quod non ostenderit eis Ezechias in domo sua*, ubi tamen paulo inferius subsequitur : *Non fuit res quam ostenderet eis in thesauris meis*. Et alibi (II *Reg.* I) cum sit David puero, qui ex castris Israel se fugisse dicebat. *Quod est verbum quod factum est ? indica mihi* ; et innumeris aliis in locis. Idem in Novo quoque Testamento passim (Marci I, Luc I, II, IV) usu venit, ut cum leprosus curatus disseminasse dicitur *Sermonem*. Et frequentissime apud Lucam ; *Non erit impossibile Deo omne verbum. Videamus hoc verbum quod factum est. — Quod est hoc verbum, quod cum auctoritate ac potestate imperat spiritibus ?* Et alibi frequenter. Quam tamen Hebræorum phrasim auctor noster plerumque non videtur animadvertisse, sicut nec præcedentem : quod Hebraice non calleret, sed tantum Græce. Atque ob id quoque citans quippiam ex Veteri Testamento, semper juxta Septuaginta profert Interpretes. Cæterum etsi cunctis manifestum sit me interpretem tantum agere, nihilque quod meum sit edere, sive illud approbandum sit, sive reprobandum : ne quis tamen hunc auctorem minoris faciat, quod uno aut altero in loco a communi La-

tinorum theologorum opinione dissentire videatur, quemadmodum et alii Græci : nempe de die mensis quo Christus mysticam celebraverit Cœnam, et de bonorum ac malorum retributione operum : utrum statim a cujusque morte fiat, an ad diem usque postremi judicii differatur, quemadmodum olim senserunt Græci. De Spiritu sancto quoque quod a solo Patre procedat, etsi id nusquam dicat auctor noster, idem tamen cum cæteris Græcis sensisse videtur, cum semel atque iterum dicat illum a Patre procedere, nulla Filii facta mentione. Et quanquam prædictis in locis, marginali adnotatiuncula te præmunierimus, candide lector : ob duo tamen illa posteriora tibi perpendendum est, quod auctor noster multis procul dubio annis tempora concilii Florentini præcesserit : in quo Eugenius Pontifex IV, consentiente imperatore Constantinopolitano, et loca tenentibus patriarcharum, cæterisque Ecclesiam Orientalem repræsentantibus, anno Dominicæ Incarnationis 1439, pridie Nonas Julii, sui pontificatus anno nono, litteras sanctæ dedit unionis, quibus prædicti omnes sua nomina subscripserunt, hæc inter cætera continentes.

Convenientes Latini et Græci in hac sacrosancta œcumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione, summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis Scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium : aliquibus quidem ex Patre et Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, et ad eamdem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis. Græci quidem asseruerunt quod id quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferrent, ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, tanquam ex duobus principiis et duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo quod Spiritus sanctus ex Patre procedat ex Filio : Latini vero affirmaverunt non se hac mente dicere Spiritum sanctum ex Filio procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons ac principium totius Deitatis, Filii scilicet et Spiritus sancti, aut quod id quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat, sive quod duo ponant principia seu duas spirationes, sed ut unum tantum asserant esse principium unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt : et cum ex his omnibus unus et idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam Deo amabilem eodem sensu eademque mente unionem, unanimiter concordarunt et consenserunt ; in nomine igitur sanctæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc sacro universali approbante Florentino concilio definimus, ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur : quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio æternaliter est, et essentiam suam, suumque esse subsistens habet ex Patre simul et Filio : et ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio et unica spiratione procedit. Declarantes quod id quod sancti doctores et Patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, ipse Pater unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem, hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo æternaliter etiam genitus est. Definimus insuper explicationem illorum verborum, Filioque, *veritatis declarandæ gratia et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam.* Et infra de operum retributione subjungit : *Illorumque animas qui post baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exutæ corporibus, in pœnis purgatorii, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cœlum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum sicuti est, meritorum tamen diversitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum, pœnis tamen disparibus puniendas.* Porro de prima illa diversitate diei quo Christus agnum paschalem ederit, et de eo quo pro nobis mortuus sit, longa semper fuit inter Græcos et Latinos contentio, dicentibus Græcis ipsum decimatertia luna agnum edisse paschalem, passum vero decimaquarta, ut veritas responderet figuræ : et propter illud Joannis (*Joan.* XVIII, 29) : *Et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent Pascha.* Ac illud (*Joan.* XIX. 14) ; *Erat autem Parasceve paschæ ; et : Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, posuerunt Jesum.* Siquidem illa Parasceve nihil aliud erat, quam dies præparationis, quo se præparabant Judæi ad edendum agnum paschalem. Latini vero asserunt eum decimaquarta luna agnum quidem edisse paschalem, sicut et cæteros Judæos : quia ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ad mortem usque semper servavit legem : passum vero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres evangelistas (*Matth.* XXVI ; *Marc.* XIV ; *Luc.* XXII.) qui astruunt fuisse primum diem azymorum, quo Christus postremam cœnam cum discipulis celebravit. Et hi autem et illi repugnantem Scripturam obtorto collo trahere quodammodo videntur ad suum sensum. Quapropter operæ pretium facturus videor, si in tui gratiam, benevole lector, hoc loco dilucide adnotavero, quæ varia lectione magnisque sudoribus hac de re in compendium redegi. Primum itaque notandum est, quod naturalis dies apud Hebræos incipit ab occasu solis, et desinit in ejusdem occasum diei sequentis, juxta illud (*Gen.* I) : *Factum est vespere et mane dies unus.* Mensis vero a

conjunctione media luminarium; et durat triginta diebus, duodecim horis, et duabus tertiis unius horæ cum tribus minutis, quæ supputatio invariabiliter conformis est cum Ptolemæo aliisque astronomis secundum medium cursum lunæ. Annus autem exordium sumit a Neomenia sive solis ac lunæ coitione proxima æquinoctio vernali, secundum medium cursum solis et lunæ (*Levit.* XXIII; *Num.* XXVIII et XXIX). Præterea omnia festa Hebræorum, quæ a Mosaica lege habentur, præter Sabbatum, suam numerationem ac variationem per diversos hebdomadæ dies, sumunt a primo die prædictæ Neomeniæ, a quo juxta legem omnia sua festa numerant Hebræi: puta decimo quinto die ejusdem primi mensis festum erat azymorum, et pridie ejus diei, id est decima quarta luna ad vesperam, edebatur agnus paschalis. A festo autem Azymorum transactis septem hebdomadis, sequenti die, nempe quinquagesimo, festum erat Primitivorum sive Pentecostes. Post sex vero menses lunares ab eadem prima Neomenia, id est post centum septuaginta septem dies; sequenti die erat festum Tubarum, nempe in Neomenia, proxima æquinoctio autumnali. Decimo inde die festum Expiationis celeberrimum. Decimo quinto ejusdem mensis die, festum Scenopegiæ sive Tabernaculorum. Et ab hoc festo, die octavo, id est post septem ejusdem festi dies, occurrebat ultimum eorum festum, nempe cœtus vel collectæ sive retentionis: quod solum designabat fidelium in sancta Ecclesia congregationem ac retentionem sive perseverantiam, quod factum est post veteris legis finitas figuras ac cæremonias. Deinde animadvertendum est quod quando juxta vernale æquinoctium, conjunctio luminarium secundum medium cursum occurrebat post decimam octavam diei horam, quia jam peractæ erant plus quam tres quartæ partes diei, et declinabat magis ad diem sequentem, ideo servabatur quoque die sequenti, et ab hoc numerabantur omnia prædicta festa.

Præterea si dicta prima Neomenia occurrebat secundo, quarto, vel sexto hebdomadæ die servanda, rejiciebatur in diem sequentem. Nam si secundo hebdomadæ die fuisset servata, tunc festum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurrisset die sexto celebrandum: quodsi sexto die servaretur dicta prima Neomenia sive primus anni eorum dies, tunc dictum Expiationis festum die primo, quem nos vocamus Dominicum, occurrisset ab eis celebrandum: quorum utrumque admodum grave censebatur et valde onerosum toti populo, eo quod duobus continuis diebus naturalibus, nempe festo Expiationis et Sabbato, nullo modo liceret parare cibos, aut sepelire mortuos: corpora autem mortua, aut cocta olera non possent in tertium servari diem, præsertim in calidis regionibus. Quodsi sexto die servaretur prædicta Neomenia sive primum novilunium, tunc septimus dies festi Scenopegiæ sive Tabernaculorum occurrisset die Sabbati. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant, quæ die Sabbati facere non licuisset, septies circumeundo altare cum palmarum frondibus, in memoriam captæ Jericho primæ civitatis, quam in terra promissionis filii Israel hujusmodi septenaria circuitione ceperant, in hoc præterea die lectio quoque illa Psalmistæ (*Psal.* CXVII), publice decantabatur: *Obsecro, Domine, salva, quæso: obsecro, Domine prospere age: benedictus qui venit in nomine Domini.* Nam et hanc constitutionem scimus quoque in usu fuisse Israelitis, cum adhuc in captivitate essent Babylonica. Siquidem ex Thargum Esther colligimus quod eo die secabant frondes palmarum, atque decerpebant citrea poma, abscindebant rosmarinum, et faciebant sibi הושענא hosana: legebantque in libris suis et orabant, lætabantur et hilares erant in הושענא hosana, saltabant et exsiliebant sicut hædi. Unde videre licet ut hoc quoque docendi gratia addamus vocabulum Hebræum הושיעה נא hosana vulgi more apud Hebræos etiam ante Christum natum fuisse corruptum aut illos usurpasse ipsum more Chaldaico, et deinde abusos fuisse pro solemnitate Palmarum, in qua cum ramis cæremoniæ fiebant. Et ita nato postmodum Christo, cum vellet populus eum honorare, et cum triumpho Hierosolyma deducere, ignorantes compleverunt prophetiam Davidicam, occasione sumpta ex surculis ab olivis decerptis et in viam stratis, clamantes Hosana, id quod clamare consueverant in solemnitate Ramorum. His itaque præmissis animadvertendum est, quod anno quo passus est Christus occurrit prima Neomenia, sive conjunctio luminarium proxima æquinoctio vernali secundum medium cursum solis et lunæ juxta veram et exactam supputationem peritissimorum Hebræorum, die quinto hebdomadæ post decimam nonam diei horam, cum aliquot minutis: et ita juxta prædicta erat sequenti die servanda. Sed quia, sexto die, ut dictum est, nunquam servabatur, idcirco Judæi eo anno servabant primum illud novilunium die Sabbati: et ita decimus quintus dies ejusdem mensis, quo occurrebat festum Azymorum, juxta Judæorum observantiam etiam erat dies Sabbati: ideoque propter duorum festorum concursum, de illo dicit Joannes (*Joan.* XIX); quod *erat magnus dies ille Sabbati*, ut etiam ad ea verba habet auctor noster. Christus vero servavit quidem Neomeniam sexto hebdomadæ die: cum enim post decimam nonam horam occurrisset quinti diei, rationabiliter ut dictum est, magis pertinere videbatur ad diem sequentem. Verum a sexto die ad Sabbatum cum Judæis transferre noluit. Nam hoc propter festa septimo mense futura faciebant Judæi, ut prædictum est; Christus autem noverat, quod per suam Passionem quæ instabat, cessaret obligatio sequentium illorum festorum, sicut et cætera legis cæremonialia. Propter hoc itaque, etiam quia sequenti die moriturus erat Christus, typicum quidem agnum vera et legitima decima quarta luna, quæ fuit die quinto, comedit; quarta decima vero

luna juxta veterem Hebræorum numerationem etiam legitima, in cujus vespera Judæi typicum agnum erant immolaturi, ipse verus Agnus fuit immolatus: et ita veritas respondit figuræ. Horum autem causam, ut verisimile est, solum indicaverat patrifamilias in cujus ædibus pascha edebat, et ipsis duodecim discipulis, quorum (*Luc.* XXII) Petrus et Joannes ex jussu Christi necessaria paraverant, nempe lactucas agrestes et baculos: nam agnus ipse decimo die mensis parabatur : panes quoque azymi, ut verisimile est (*Exod.* XII) aliquot ante diebus, juxta familiarum magnitudinem parati erant; itaque nullus ex hoc passus est offendiculum, neque ob id coram judice potuit accusari.

Quin et Tertullianus Latinus auctor proximus apostolorum temporibus, de die Passionis Christi ita loquitur in *Apologetico adversus Judæos*. « Quæ Passio intra tempora septuaginta hebdomadarum perfecta est, sub Tiberio Cæsare, coss. Rubellio Gemino et Rufo Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octavo Kalendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum ut occiderent ad vesperam, a Mose fuerat præceptum. Neque enim ob id dici potest primo die Azymorum mortuus, juxta prædicta Tertulliani verba, quod ea nocte captus fuerit. Siquidem omnium testimonio in cruce et non in comprehensione fuit nostra redemptio. Et procul dubio divina id actum est Providentia, quod eo anno duplex decima quarta luna occurrebat, ut diversis respectibus, et hinc veri agni immolatio typico responderet, et illinc Christus ad finem usque vitæ legem servaret, ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ac typicum agnum vera et legitima decima quarta luna ederet, sicut eum edisse dicit Hieronymus. Et de hac decima quarta luna, juxta Christi numerationem loquuntur indubie Matthæus, Marcus et Lucas, cum aiunt fuisse primum diem Azymorum. Nam cum hi tres evangelistæ magnam facerent hujus cœnæ mentionem, et consecrationis Eucharistiæ, ostenderunt Christum etiam in hoc legem observasse, nempe juxta veram ipsius supputationem ut prædiximus (*Joan.* XIII). Joannes vero qui de cœna, tanquam ab aliis latius tractata, unico verbo absolvit dicendo : *Cœna facta*, aliam juxta veterem Judæorum observantiam decimam quartam lunam consideravit ; ad excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuisset ex aliis evangelistis, nempe quod veritas non responderet figuræ in veri agni immolatione. Et ideo dicit (*Joan.* XIX, 14) quod die quo mortuus est Christus erat parasceve Paschæ, et quod non introierunt in prætorium ne contaminarentur, sed ut ederent pascha : ubi dictio *Pascha* nequaquam pro azymis capi potest, ut quidam volunt, tum quod nusquam alibi ita capiatur in Scripturis, tum quod ad edenda azyma nusquam dicatur requiri ; neque verisimile sit esse necesse, ut mundi sint, cum pœna mortis intentata, septem integris diebus naturalibus præciperetur eis ut azyma ederent Exod. XII), et non fermentatum panem et tamen illam immunditiam levissimas ob causas contrahebant.

Quod autem aiunt nonnulli, Judæos præcedenti die occupatos circa capiendum Christum, neglexisse agnum edere paschalem, et quod idcirco nocte sequenti illum essent comesturi, non fit verisimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimo quarto die primi mensis, non poterant sequenti die pro libito agnum edere paschalem, sed sequentis mensis die similiter decimo quarto ad vesperam, ut habetur Numeri x. Itaque die Passionis Christi cum nondum inchoata esset solemnitas Paschalis aut Azymorum, juxta veterem Judæorum observantiam, licebat eis usque ad solis occasum judicialia exercere, accusare, testes adhibere et examinare, sententiam ferre, Simonem cogere ut crucem tolleret, sepelire, aromata præparare, aliaque plurima agere, quæ Judæi nequaquam fecissent, si decimam quintam lunam et ita festum Paschæ et Azymorum eo die celebrassent, cum facta sua per legem Mosaicam justificare niterentur dicentes : *Nos legem habemus*, etc., et maxime Joseph ab Arimathea vir bonus ac justus et Nicodemus qui Dominum sepelierunt, qui propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, ibi posuerunt Jesum, ait Joannes decimo capite. Circa quæ verba habet Augustinus : «Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne advesperasceret, cum jam aliquid tale non liceret propter parasceven quam cœnam puram Judæi Latine usitatius apud nos vocant. Neque enim aut hi, aut piæ illæ mulieres adhuc cognoverant cessare in Christi morte legalia. Demum, ut epilogo concludamus, Christus suum Pascha juxta legis Mosaicæ tenorem celebravit, Judæi autem die sequenti juxta Patrum traditiones ; quippe qui legale præceptum de Paschæ observatione hac sua traditione corruperunt, quam refert historiographus eorum Sedar Olam ; cujus traditionis, relictis compendii gratia Hebraicis hæc sunt verba : Sic statuerunt magistri nostri judices Sanhedrin magni nominis in sæculo. In domo sanctuarii secunda cum exstructa esset et consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat Rex mundi sublimis valde stans inter poticum : et acceperunt coronam, appenderuntque sigillum reconditum, et sanxerunt, ordinaveruntque statutum perpetuum : et traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus major erat : et is ordinavit diem sortium non observari secundo, quarto, septimo hebdomadæ die : neque Pascha secundo, quarto sexto : neque diem Retentionis tertio quinto, septimo : neque principium anni secundo, quarto, sexto : neque diem Expiationis primo, tertio, sexto in æternum. Hæc, si cui placeat, latius videre poterit in Paulo Burgensi super Matthæum, cap. 26, et in libro quem edidit Paulus Midelburgensis episcopus Sempronianus de celebratione Paschæ.

Joan. Hentenio in cœnobio regni Castellæ repertum et e Græco in Latinum sermonem translatum habemus tom. XIX Bibl. PP. maximæ Lugd., p. 475 seqq. Concinnata est hæc expositio ex Origenis, Basilii, Gregorii Nazianzeni et Chrysostomi potissimum scriptis, ea ratione, ut prætermissis omnibus digressionibus, quæ vel dictionis venustatem subolent, vel ad corrigendos mores spectant, ea in primis breviter et succincte tradat, quæ ad sensum grammaticum intelligendum maxime faciunt. Quod auctoris nostri consilium cum aliis viris doctis, tum Maldonato præsertim acceptum fuit, qui in com. ad Matth. XVII, 8, in verborum proprietatibus diligentissimum eum esse monuit. Dubitarunt autem alii, utrum Euthymius, an alius quispiam auctoris laude ornandus sit ; ad quos pertinet Joan. Hentenius, qui in epist. nuncup. refert, plurimis auctorem hujus Catenæ visum fuisse Œcumenium.

Sed cum illud *videtur* maxime ambiguum sit, ita nec certius quid evincit adducta a Rich. Simone l. c. pag. 410, conjectura, qua, Theophylactum auctorem esse sibi persuadet. Qui enim inter utrumque intercedit consensus, vel a Chrysostomo, tanquam communi fonte, fluxit, vel si singularem dogmatum quorumdam tractationem spectes, a stabilitis in Ecclesia Orientali fidei capitibus. Verum sæpius discedere Euthymium a Theophylacto cum in interpretatione, tum in lectione, exempla comprobant. Ita e. c. cum Theophylacto quidem et aliis codicibus conspirat in lectionibus supra (*x*) memoratis Matth. III, 11 ; V, 47 ; Luc, VII, 31 et aliis. Haud raro tamen singulari lectione gaudet, in quibusdam tantummodo N. T. codicibus obvia ; ut Joan. VIII. 40, ubi loco παρὰ τοῦ θεοῦ Euthymius legit : Παρὰ τοῦ πατρὸς isque solus, et XIII, 25, voci ἐκεῖνος subjungit οὕτως. *Cum ergo ille recumberet ita super pectus Jesu*, etc. Quod interpretatur : *Ita sicuti recumbebat, hoc est non elevatus ; sed tantum conversus*. Similiter Joan. XIX, 16, legit ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Matth. XIII, 27, deest σῷ (*y*) ; et Luc. V. 19 omissum deprehendimus διὰ ante ποίας. It. Luc. XXII, 35, recte cum codd. quibusdam omittit καὶ ὑποδημάτων. Sed cautio hic adhibenda est ac diligentia, propterea, quod omnes lectionum varietates minime ab Euthymio proficisci, sed multas potius e margine in contextum irrepsisse exploratum est. Refert enim Hentenius in præf. margini exemplaris ascriptas fuisse adnotationes (*z*), quæ deinde in reliquæ scripturæ ordinem redactæ atque post ejus particulæ textus enarrationem, ad quam ponebantur, ab ipso locatæ sint. Unde etiam haud mirum, quod toties cum exemplari (*a*) Complutensi Græco et Vulgato interprete congruat, præsertim cum ipse editor mala fide in corrigendo subinde egerit. Ita in recensione locorum quorumdam, in quibus exemplar Hentenii alia habebat, quam ea, quæ vulgo circumferuntur, exemplaria, ipse loco cit. pag. 485, narrat, verba Luc. XIX, 15. οἷς ἔδωκε (*b*) τὸ ἀργύριον apud Euthymium non exstitisse : *Quod tamen*, inquit, *addidimus sicut quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et in Complut. editione habeatur*. Hisce nævis facile mederi potuissent editores, si textum Euthymii collegissent e codicibus Græcis; præsertim Parisiensibus et Barocciano 28, qui Millio quondam in conquirendis lectionibus magno adjumento fuit. Illud quoque sciendum est, Euthymium iis in locis, ubi argumentum se offert, quod in alio evangelista jam dilucidatum erat, transmittere lectorem ad dictam expositionem, citato nimirum juxta Græcorum supputationem capite ; cujus allegandi rationis secundum majora κεφάλαια institutæ mentionem injiciens Sixtus Senensis, Bibl. S. L. III, p. 166, refert : Euthymius *seu, ut quibusdam videtur*, Œcumenius *distribuit Evangelium Matthæi in titulos seu capita* (*c*) 86. Cujusmodi distinctiones apud Marcum exstant 48 ; Lucam 83 ; Joannem denique 18 ; non numerata sectione de muliere in adulterio comprehensa, quæ narratio quanquam a Græcis doctoribus passim omissa, ab Euthymio explicatur (*d*). Neque etiam intactas relinquit sententias, quibus stant qui Græcæ Ecclesiæ addictos sese profitentur. Qualis est illa, quæ progenuit contentionem inter Græcos et Latinos diu olim agitatam ; quo scilicet die Christus agnum paschalem comederit ? porro doctrina de operum retributione non statim a morte cujusvis initium capiente, sed differenda ad diem judicii : denique etiam de Spiritu sancto a solo Patre procedente. cui opinioni inhæsisse scriptorem nostrum arguunt loca, quibus Spiritum sanctum a Patre procedere

(*x*) Pag. 16. Sunt autem hæ : Matth. III, 11 omittitur καὶ πυρί. N. 37, φίλους, pro ἀδελφούς. Luc. VII, 31, absunt, εἶπε δὲ ὁ Κύριος.

(*y*) Servat id uterque codex meus.

(*z*) Idem quoque de Parisinis codd. refert Simonius. Id intelligitur etiam ex hac editione et ex codicibus Mosquensibus. Sed ista additamenta in marginibus scholia spectant, non contextum.

(*a*) Complutensem editionem Hentenius ad manus habuit, ex qua etiam disputat contra editionem Erasmi. Sæpius etiam versionem Latinam Vulgatam pro Euthymio expressit. In eo autem secutus est consuetudinem illorum temporum.

(*b*) Servat hæc uterque Mosquensis.

(*c*) Imo 68.

(*d*) Addit vero Euthymius in fine cap. VII Joan : *Scire autem oportet, quod ea, quæ ab hoc loco habentur, usque ad eum, quo dicitur*. Iterum ergo locutus est illis Jesus, dicens : « Ego sum lux mundi, » *in exactioribus exemplaribus aut non inveniantur, aut obelo confossa sint, eo, quod illegitima videantur et addita. Et hujus argumentum est, quod nullus ea sit interpretatus*. Sed minus recte verborum Euthymii sensum percepisse videtur Hentenius, quoniam in duobus mss. codicibus, huic exemplari admodum similibus, quos commemorat Rich. Simon, l. c. pag. 422, verba ita se habent. Μηδὲ τὸν Χρυσόστομον ὅλως μνημονεύσαι αὐτῷ. *Ita* Noesselt *in nota ad h. l.*

asserit, nulla Filii facta mentione (*e*). Reliqua quæ Euthymii nomine feruntur scripta, nondum edita, num ab eo profecta sint, exploratum non habemus. Certe quod ad Expositionem epistolarum Pauli attinet a nonnullis Euthymio ascriptam, Rich. Simon Bibl. crit. de Du Pin l. c. pag. 323, eos Euthymium cum Œcumenio commutasse judicat.

(*e*) Ita ad Joan. XIV, 10. Et datur quidem a Patre, utpote ab illo procedens, mittitur vero à Filio quasi cooperans, et non contrarius. Similiter c. XV, 26.: Vide autem, quod mittit quidem eum et Filius, tanquam ejusdem cum Patre honoris ; verum id a Patre puta, procedentem. Procedit itaque a Patre, tanquam de ejus substantia. Noesselt *in Notis ad h. l.*

JOANNIS HENTENII MECHLINIENSIS

EPISTOLA DEDICATORIA

Illustrissimo ac reverendissimo domino D. Francisco a Bovadilla episcopo Cauriensi, archidiacono Toletano, etc. Joannes Hentenius Mechliniensis, S. D.

Si bonum eo præstantius esse quanto communius, nemo est vel mediocriter morali philosophia instructus qui dubitet, præsul amplissime, virtutum ac litterarum antistes ; non erit etiam qui ambigat, commune bonum privato esse præponendum. Idque adeo verum est, ut etiam Christus sacratissimam illam vitam suam vilem habuerit, quo universo generi humano salus adempta possit restitui. Verum ne dicat quispiam Christi opera utpote divina nequaquam in numerum esse redigenda : age et ab ethnicis quoque paucos de innumeris referamus, qui suam suorumque vitam communi bono posthabuerunt. In primis autem occurrit Junius ille Brutus, primus Romanæ libertatis assertor, qui proprios filios, quod fuissent consilii de reducendis regibus participes, securi jussit percuti : tametsi ex eorum cæde gravi ipse sauciaretur vulnere ; quis enim amor æquari possit patrum erga filios, amori ? Nec id sane Virgilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum :

Vis et Tarquinios, reges animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos ?
Consulis imperium hic primus sævasque secures
Accipiet : natosque pater nova bella moventes
Ab pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, utcunque ferent ea facta nepotes :
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

P. Decius Mus cum consule T. Manlio, Torquato contra Latinos pugnans, cum responsum esset oraculo, utrius exercitus imperator legiones hostium, seque super eas devovisset, ejus populi partisque fore victoriam ; se ipsum pro communi exercitus salute devovit.

Idemque fecit filius ejus eodem appellatus nomine, cum jam tertium consul fuisset, semelque censor : quorum etiam his verbis poeta meminit :

Quin Decios Drusosque simul, sævumque securi
Aspice Torquatum et referentem signa Camillum.

Marcus Curtius præterea ob populi salutem sese equo invectum in terræ hiatum injecit. Sp. Postumius consul, qui ignominiosam pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepigerat ac spoponderat, auctor fuit senatui, ut se cum collega ac tribunis qui auctores sponsionis fuerant, per fœciales nudos vinctosque Samnitibus dederet, quo populus Romanus ab illa pace solveretur.

Q. Ceditius tribunus militum, quem videtur Titus Livius Calphurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis militibus vel, ut habet Livius, cum trecentis, nisi fortassis hic alius fuerit, morti se tradidit : ut dum in eos, tumulum quemdam capientes, averterentur hostes legiones cum consulibus circumventæ, incolumes ex obsidione liberatæ, pertransirent. Simile quoque egit Decius tribunus militum cum consule P. Valerio Corvino, junctus hastatis unius legionis (quanquam hos fortuna liberaverit) ne hostes Samnites in eos pugnarent. Inter Lacedæmonios ingens est hujus modi copia exemplorum : verum præcipui sese mihi offerunt Buris et Spartis, qui ad Xerxen Persarum regem sponte profecti sunt : daturi pœnas quas Lacedæmonii juxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Persa missos occidissent. Hi ergo cum ad Xerxen venissent, jusserunt ut se quocunque modo videretur, pro Lacedæmoniis interficeret. Cumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque fortitudinem, liberasset illos a pœna, peteretque ut apud se manerent : Qui possumus, inquiunt, hic vivere, relicta patria, patriisque legibus ac viris, quorum gratia tantum iter suscepimus morituri ? Quid Codri Atheniensium regis mortem referam, qui cum videret regionem suam ferro ignique vastari, nec alio modo juxta Apollinis oraculum tam grave bellum discuti posset, nisi ipse hostium manu occidisset, idque non solum in totis Atheniensium castris, sed etiam in contrariis percrebuisset, ideoque edictum esset, ne quis Codri corpus vulneraret depositis imperii insignibus, familiarem induit cultum, ac palantium globo sese objecit, unumque ex his falce percussum in sui cædem compulit, ut patriam servaret ; hujus siquidem interitu, ne Athenæ occiderent effectum est.

Huic jam rei finem imponam, si prius hominis ethnici, nempe Ciceronis *De somnio Scipionis* dictum vere Christianum de communis boni magnitudine retulero, qui sic ait : « Quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rempublicam, sic habeto : omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur. » Nihil est enim illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cœtusque hominum jure sociati, quæ societates appellantur : harum rectores et conservatores hinc profecti, huc revertentur. His igitur, qui vel seipsos fortiter pro republica morti tradiderunt, aut in ejus utilitatem artem aliquam quantumvis etiam illiberalem ac sedentariam, sive quidpiam in ea præcipuum gratumque posteris adinvenerunt, vices rependere cupiens antiquitas : et qua liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, statuas æreas seu marmoreas sepulcra erexit. Præterea ethnicorum libros ingenti redemptos pretio magna fide vel religione potius descriptos, cedrinis inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos, posteri in templis cautissime reponebant : partim ut rei tam sacræ, tamque divinæ custodia non aliis quam ipsis numinibus concrederetur : partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitiaret. Alii ne hac quidem contenti diligentia, codices ceu thesaurum incomparabilem in altissimis terræ latebris recondebant tanta cura, ut nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra profanaque solent misceri, interirent, et posteris certe superessent. Porro si hic honos est habitus superstitiosis etiam voluminibus, veluti Numæ ac Sybillæ, aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, quales erant Ægyptiorum libri : aut aliquam humanæ sapientiæ portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis : quanto justius est idem facere Christianos in servandis illorum monumentis ? qui sacro afflati Spiritu, non tam libros, quam oracula nobis reliquerunt, quibus lectitandis, pectus, non doctrina solum aut dicendi facultate, sed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur : cum certe ethnicorum librorum jactura id tantum efficiat, ut minus eruditi simus, aut minus eloquentes, non ut minus pii.

In his itaque qui veterum auctorum ac Patrum scripta nobis tradiderunt, maxime autem Chrysostomi quo nemo in enarrandis sacris voluminibus dexterius versatus est, et quo neminem invenias magis accommodatum his qui ad munus concionandi sese parant non posteriores tulit Græcus quidam auctor : qui cernens veteres sacros auctores et præcipue eos qui plurimum laboraverant in enarrandis evangelicæ doctrinæ libris ad quam docendam Filius Dei ad terram descenderat nequaquam pro merito lectitari : sive id librorum multitudine, sive lectorum fastidio, sive temporis acciderit penuria : in unum collegit volumen, quidquid illi magna codicum turba selectum, circa Evangelia reliquerant. Et tamen cum posteris adeo utile ac amplectendum reliquisset opus, tanta fuit animi modestia quod etiam passim ex ejus scriptis luce clarius est perspicere ut sibi id adeo non vindicaverit, quod nec proprium nomen adjiciendum censuerit, sed Chrysostomi potius cum cæteris, quorum ingenue fatebatur esse potissima, quæ in unum ipse collegit quanquam et ipse suo marte plurima quæ et præstantissima erant, adjunxerat, ut hinc conjicias quantum animo dissideret ab iis qui in modum corniculæ alienis sese ornant ac venditant plumis. Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Œcumenius is, qui similia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus, in Acta apostolorum, in Epistolas quæ Catholicæ nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere : qua de re pluribus agemus, cum tomum illum alterum propediem in lucem dabimus. Hunc itaque Græca manu descriptum ante multas ætates quod præter ipsas evangelistarum novo modo depictas, jamque propemodum vetustate deletas imagines, multis nobis argumentis innotuit cum casu reperissem in bibliotheca cœnobii Deiparæ Virginis a Guadalupe, ordinis divi Hieronymi in regno Castellæ, in qua etiamnum delitescit : ut sunt ejus sodalitii, præsertim autem celeberrimi illius monasterii cœnobitæ, non modo Christianæ nostræ religionis, verum etiam præstantissimorum semper auctorum, potissimum tamen veterum, diligentissini observatores ac cultores, visum est invidi esse, ne dicam impii, re adeo frugifera pati diutius privari Latinos. Nec tamen inscius eram, quam duram, quamque arduam adirem provinciam : partim quidem, quod propriæ conscius imbecillitatis, incultique ingenii, habueram semper in animo, nihil in publicum edere : partim vero quod mihi res esset cum ejusmodi libro, quem vel legere non mediocris foret negotii, utpote ignotis ut plurimum exarato characteribus ac compendiis, maxima licet cura ac diligentia : litterarum etiam figuris plerumque vel carie ac situ oblitteratis, vel tinearum ac blattarum injuria semirosis, vel novo adeo more depictis, ut in formis etiam noscitandis mihi foret repuerascendum. Omitto quod frequenter in orationis contextu non sunt a se invicem separatæ dictiones : et e diverso ejusdem dictionis litteræ aut syllabæ plusquam justo a se invicem separantur intervallo, adeo ut nec versus syllabam sæpius finiat : commata ac incisa vix adduntur, aut ubi nihil opus est apponuntur : quæ res plerumque difficultatem gignit non parvam. Sciebam præterea quanto ut in universum dicam sese exponant periculo, qui libros a peregrina lingua traductos in lucem edunt : quot et quam varios suscipiant judices, quorum plerique Græcis litteris ne a limine quidem salutatis, ob id statim omnia damnant, quod mundum illum rhetoricum præ se non ferant, ignorantes quibus arctetur modis is, qui alienæ linguæ depositum fi-

deliter reddere cogitur. Summopere enim curandum est *ei*, qui ab una lingua quidpiam transfert in aliam : ne dum sermoni quærit ornatum, *repente* pro interprete paraphrasten agat : rursumque ne ita verbis hæreat, ut prioris linguæ idiomata aut dialectos retineat : sed quæque lingua quod suum est habeat : alioqui nec Græce loqui videtur, nec Latine : idque quod in indoctum jactatum est comicum, ipsi adaptabitur, quod ex Græcis bonis, Latina fecerit, non bona, id quod de multis exulcerato hoc sæculo apte quis dixerit. Quis enim sacras jam Litteras passim non sibi vindicat, antequam discat : torquet, lacerat : suoque intellectui imo suis affectibus servire cogit scripturam etiam repugnantem? Et quemadmodum scribimus indocti doctique poemata passim, ita et plerique, quanquam in sua arena feliciter versarentur, proprios egressi limites, dum sutores, relictis crepidis, ignota quæque dijudicare conantur, non raro misere hallucinantur. Quid enim medico aut jurisperito cum versione aut interpretatione sacrorum mysteriorum ? Quodque longe magis deflendum est, dum animo pravis imbuti sunt dogmatis, quæ ex Græco vertunt in Latinum, non satis fideliter tractant : nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia, quod tamen, nisi illotis accederent ad contrectanda sacra manibus, facilius posset ignosci : nunc vero, ne suis repugnent dogmatis, aut truncatim, aut prave sensum nobis reddunt. Quod luce clarius ostendemus, ubi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus, quod, ut spero, brevi faciemus. Ob hæc igitur aliaque plurima quæ versionem variis exaggerant difficultatibus, non is sum qui non intelligam, quantum huic auctori dignitatis, quantumque splendoris tenebricosus interpres abstulerim. Sed utcunque sit, sensum tamen me assecutum opinor, licet ipsum nullo cultu adornaverim : verum id nemo sanæ mentis in Commentariis requiret, maxime ab eo qui, ut præfatus sum, peregrinæ astrictus est linguæ. Quod si universis satisfacere non potui facile feram, cum ne mihi quidem ipsi in omnibus faciam satis. Attamen onus hoc, quanquam meis longe impar humeris, subire aggressus sum, quod alio sese non offerente, grande ducerem piaculum, si fideles diutius tanto fraudarentur thesauro. Quid enim, quod ad evangelicæ historiæ enarrationem attinet, in Chrysostomo potissimum, deinde et in Origene, Basilio, aut Nazianzeno invenies, quod hic facillime et succinctissime non proferat ? Et Chrysostomo quidem satis patet non eum fuisse scopum, ut Evangeliorum aut actionum apostolicarum, seu Paulinarum Epistolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioqui enim tam vasta in paucos sacræ Scripturæ libros non reliquisset voluminа, sed plebis formandos mores suscepisse magis videtur : et idcirco locos ad plebem tractat communes, et enarrationem homiliis distinguit. Quin et Theophylactus, quanquam is ad historiæ seriem magis accedat, non nihil tamen subolet dictionis illum affectasse venustatem : quodque rhetorice dixisse satis cupiat videri, et non soli litteræ enarrationi hærere. At noster hic auctor unicum hunc habuit scopum, ut evangelicam succincte cunctis aperiret historiam. Quod si ad mores quoque corrigendos nonnihil exhortationis exoptes, id etiam breviter quidem ac rarius, sed felicissime tradit hic auctor. Quam apte, bone Deus, cum evangelistæ plurimum dissidere videntur, ita dissidentia connectit loca, ut ab eodem plane illa videantur esse dicta. Et huic quidem rei nullus, meo judicio, adeo utiliter ac serio hactenus invigilavit. In quo tamen, sicut neque in cæteris, nolim quisquam meis fidem habeat verbis, nisi longe plura in hoc lectitando, laude digna repererit, quam ego possim assequi enumerando.

Hoc itaque opus, ut tibi nuncuparem, amplissime præsul, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua : quam præter auditam famam longe lateque dispersam, non semel in te sum expertus : qua cum omnes etiam extremæ fortunæ homines tum studiis potissimum deditos, benignissime semper amplecteris : ipsaque studia, ubicunque vel minima datur occasio, totis provehis viribus. Præterea id magis aggredi sum ausus, quod cum tibi forte fortuna nos invisenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonstrassem, una cum Græco exemplari, nequaquam ut monstrum abhorruisti, sed veluti pulchellum pusionem avide deosculabaris : mirabare non nullas quoque occultas in eo dotes, non cujusvis oculis expositas. Quod nisi ita contigisset, qua temeritata, tentassem, tam locupleti hac etiam in parte, viro, tantillum offerre munusculum : Munusculum, inquam : nam licet in se munus sit, fortassis non aspernandum, si tamen ad immensas ac pretiosissimas tuas opes conferatur, indignum censebitur, quod in tuo thesauro, vel exiguum inveniat locum. Siquidem ut hæc interim sileam, quæ dicit Apostolus in episcopo non oportere desiderari : nempe ut irreprehensibilis sit, tanquam Dei dispensator, vigilans super gregem, sobrius non præfractus non iracundus, sed modestus, hospitalis, aptus ad docendum, pius, temperans, tenax ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, et contradicentes convincere, non vinolentus, non percussor, non turpiter lucri avidus, sed æquus ac justus a pugnis et ab avaritia alienus, qui domui suæ bene præsit. (Nam si quis, inquit, propriæ domui præesse non novit, quomodo Ecclesiam Dei curabit ?) non in fide novitius, ne inflatus in judicium incidat diaboli : qui et bonum habeat testimonium ab extraneis. Ut hæc, inquam, omnia sileam quæ nullus qui te propius noverit, in te desiderare poterit : quin pleraque etiam abundantius inveniet, quam exegerit Apostolus, cum pulcherrimo quoque et fulgentissimo illo castitatis

cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam præclaro genere orto, cui adeo semper arriserit ex omni parte fortuna, quæ nihil quod suarum est partium ipsi unquam negasse videtur, tam variam, tamque reconditam eruditionem, judicium certissimum, ingenium tam acre, peneque divinum, memoriam adeo tenacem ? in quo præter exactam utriusque juris prudentiam, perfectam quoque trium linguarum peritiam quis non suspiciat? Nam in Græcis ac Latinis adhuc puer exercitatissimus erat : in Hebræis vero Deus bone quam feliciter versatus est, quam etiam erga suum præceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad sacras jam dudum accessit Litteras, ut neque naturalis philosophiæ, neque theologiæ, quam scholasticam vocant, destitueretur peritia, quis ambigat ipsum mira præstiturum ? Itaque nullum in eis quantumvis abstrusum invenias locum, cujus, exactissimam non possit ex tempore reddere rationem. Sed qui ego hæc non credituris frustra denuntio ? de homine potissimum, qui nondum quintum et tricesimum attigit annum, in præclarissimo dignitatum opumque splendore semper constituto, quæ non parum impedimenti studiis afferre solent. Spero equidem quod concredita sibi talenta nequaquam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna sit non subter modium, sed super candelabrum posita, omnibus qui in Ecclesiæ domo sunt, vitæ ac morum integritate, librorumque editorum doctrina prælucens, ac ut probum præstet Christi ovium sibi concreditarum pastorem, plurimis iisque maxime arduis distringatur negotiis : dabit tamen propediem, si divinare licet majus adhuc sui specimen in lucem, quo perspicuum omnibus fiet, me hæc assentandi gratia minime promulgasse, sed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuisse. Quod si his e Græco vertendis vacare voluisset, supervacue nobis maximus hic labor sumeretur. Scio enim nonnulla eum quasi per ludum sibi ipsi vertisse facillime, in quibus ego noctes atque dies desudans, necdum omne id quod quærebam me opinor assecutum. O utinam tales forent omnes episcopi ac dispensatores, quos Dominus constituit super familiam suam, ut dent illi cibum in tempore ! profecto felicius ageretur cum Christi ovibus, imo cum tota republica Christiana. Præsulum namque et pastorum vitam ac mores grex universus imitatur. Quapropter omnibus in rebus, ornatissime præsul, hoc aurium ornamentum ne fastidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atque etiam obtestor. Nosti enim ipsi præceptum fuisse Mosi, ut ad tabernaculum ac sanctuarium construendum non modo aurum et argentum, purpuram et byssum, lapides onychinos ac gemmas acciperet : verum etiam viles inter cætera caprarum pilos. Scis et viduæ duo æra minuta non modo fuisse Christo gratissima, sed omnibus quoque splendidis divitum muneribus ab eo præposita : et poculum aquæ frigidæ Christi nomine offerentem, nequaquam præmio fraudatum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repositas divitias conferas, profecto vilius erit abjectissimis caprarum pilis : cui nihilominus, sicut et illis, locus erit ad exteriora tabernaculi Domini asservanda. Si vero animum quo munusculum hoc tuæ illustrissimæ offertur Celsitudini conspexeris, audeo asserere, auro et argento, purpura et bysso, lapidibus onychinis ac gemmis longe præstantius fore. Etenim si qua in re detur, ut propensi erga te mei animi facias periculum nullam, subire recusavero sententiam, si me ullo modo te inveneris fefellisse. Ne ergo munus hoc in se consideres, nec ad universam tui musei supellectilem conferas : sed ad offerentis animum, quo id verecunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munusculum hilari fronte suscipe : ut dum hæc non ingrata tibi fuisse deprehendero, majores ad hujusmodi studia vires assumam. Vale, præsulum decus eximium. Lovanii anno a partu virgineo, 1545, sexto Idus Augusti.

Ejusdem admonitio de auctore horum Commentariorum ex editione (a) Lovaniensi 1544, fol.

Studioso Lectori.

Cum hos Commentarios ante aliquot menses (*b*) in lucem ederemus, studiose lector, nec certi quidquam haberemus, quod de auctore divinaremus, aliorum magis, quam nostrum secuti judicium, præfati sumus, quibusdam videri auctorem esse Œcumenium, quem in cætera Novi Testamenti brevi a nobis Latinum accipies. Quanquam (ut verum fatear) hujus phrasis ab illo non parum (*c*) mihi dissidere videbatur. Nunc vero eumdem nacti auctorem in Psalmos Davidicos, et in Cantica quæ (*d*) una cum Psalmis canit Ecclesia, jam

(*a*) Hanc editionem, quam beneficio Heynii, viri perillustris, ex bibliotheca universitatis Goettingensis accepi, recenset Hamberger, *im vierten Theile der zuverlässigen Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern*, pag. 82. 83.

(*b*) Anno 1543, sexto Idus Augusti, ut ex ejus præfatione intelligitur.

(*c*) Magnum esse discrimen acuminis, ordinis, consilii, græcitatisque inter Pseudo-Œcumenium et inter Euthymium, nemo in dubium vocabit, qui utrumque legerit, sed de Œcumenio quid sentirem, dici alibi. Cum Euthymio nullo modo comparandus. Simillimus autem Euthymio est Pesudo-Theophylactus in Epistolas Paulinas.

(*d*) Ista cantica in plerisque codicibus τῶν Ο', junguntur Psalmis. Atque ita etiam reperi in duobus codicibus Mosquensibus Psalmorum cum interpretatione Euthymii, nimirum in cod. Bibl. SS. synodi num. 196 et 97.

secundo (*e*) typis excusum, certissimo certius ausi sumus ferre judicium, horum Commentariorum auctorem esse Euthymium (*f*) Zigabonum. Neque enim ovum ovo fuit unquam adeo simile, quam hæc (*g*) phrasis illi. Videas in utroque gratam cum simili pietate brevitatem, succinctam Hebraismorum explanationem. Et quemadmodum ibi Psalterium, ita et hic singulorum evangelistarum enarrationes simili ac pervenusta concludit (*h*) δοξολογία juncta παραινέσει. Adde (*i*) quod inter cætera enarrat et Mariæ ac Zachariæ cantica, quæ habet Lucas primo capite : quorum et in hoc et in illo libro, verbis duntaxat pro varietate interpretum immutatis, eamdem videbis interpretationem. A Et utrobique super eo verbo, *Præibis ante faciem Domini parare vias ejus.* Quæ sint, inquit, viæ ejus diximus tertio capite Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini.* Cum hæc aliaque plurimaque certissima de hoc auctore indicia haberemus, maluimus in his quæ nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. Quare sicut illorum Commentariorum in Psalmos, auctorem nemo dubitat vere esse Euthymium Zigabonum, sic neque deinceps horum in Evangelia Commentariorum suspicetur quisquam alium esse auctorem. Vale. Anno 1544. Nonis Februarii.

(*e*) Ex hoc colligit Hambergerus, supra laudatus: *Dass einige Exemplare, aller Wahrscheinlichkeit nach, das Jahr* 1543, *auf dem Titel führen.* Sed vocabulum *excusum* est ambiguum. Incertum enim, utrum ad Commentarios in Psalmos, an ad Commentarios in Evangelia sit referendum. Sed illud puto. Etenim Montefalconius in Bibliotheca Coisliniana, p. 58, memorat illorum Commentariorum, ex interpretatione Philippi Sauli, editionem Veronæ in-fol. ann. 1530, et Lutet. in-8, ann. 1543. Priorem, si recte memini, vidi quondam in bibliotheca amplissimi senatus Lipsiensis. Hanc, ut videtur, notat Hambergerus, loco laudato quanquam hic pro Lutetiæ, scripsit Parisiis. Alterum argumentum est, B quod in hac ipsa editione Euthymii, anni 1544, in Indice scribitur : « Liber hic neque Græce, neque Latine antea typis unquam excusus est. » Denique hic in fine hujus admonitionis legitur : « In his quæ nondum distracta erant, » etc. Est ergo hæc, ut credo, editio princeps, mutato tantum Indice.

(*f*) Ita, pro *Zigabenus.*

(*g*) Id ipse etiam testari possum, cum codices Mosquenses Psalmorum tractaverim.

(*h*) Sed hoc in pluribus Patrum Commentariis reperitur.

(*i*) His et similibus argumentis in primis efficitur, auctorem horum Commentariorum esse Euthymium.

EJUSDEM PRÆFATIO.

Candido Lectori.

Ne quid in hoc auctore evolvendo hæsites, candide Lector, paucis de rebus te duximus præmonendum. Id igitur primum sit, quod in eo exemplari quod ad nostras manus pervenit, quædam annotationes interdum ponebantur (*k*) in marginibus : quas, cum nequaquam pœnitendas censerem, non fuit animus penitus abjicere, ne vel hoc commodo fraudareris. Verum ne hujusmodi adnotationibus margines replerentur, nec esset spatium ponendis sacræ Scripturæ locis, quæ passim ab auctore citantur, eas in reliquæ Scripturæ ordinem redegimus, atque post ejus particulæ textus enarrationem ad quam ponebantur, locavimus : certis tamen quibusdam (*l*) notulis, hinc quidem adnotationem ipsam, illinc vero locum cui respondeant designantibus. Alias autem, quæ duobus verbis capitum sententias demonstrabant, suis locis reliquimus. Quin et paucis in locis, ubi operæ pretium visum est, nostras quoque adnotatiunculas margini addidimus : præsertim : cum litteræ dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam C habet originem, quæ loca auctor noster, ut qui Græcus tantum esset, aut omnino prætermiserat, aut infeliciter tractaverat. In primo statim cujusvis faciei initio nomen evangelistæ, una cum capitis numero juxta Latinorum enumerationem posuimus : supra ipsos autem paginæ versus, majusculis litteris, numerum capitis juxta Græcorum supputationem quod eam solam auctor noster toto opere prosequatur.

Loca vero e Bibliis citata, aut ea concernentia, in margine adnotavimus ; numeris juxta Latinorum distinctionem capita designantibus, quod hæc opinemur esse tibi notiora. Ubi autem locus quispiam citatus, non fuerit in margine expressus, ad ejusdem voluminis locum antea citatum recurrito ; id enim de industria omisimus, ne idem caput D ejusdem voluminis toties iteratis vicibus adnotaremus. Ignosces etiam pro tua humanitate, candide lector, quod voces quasdam non vitaverimus, a quibus nostro hoc feliciori sæculo abhorrent nonnulli ; veluti sunt, *salvator, salvare, compati, compassio, incompassibilitas, dispensatio, dispensatorie ac similes* : potissimum cum viderem doctissimos ac eloquentissimos christianæ religionis proceres ab

(*k*) Idem observavit Richardus Simonius in Euthymii codicibus Parisinis, et nos in utroque Mosquensi.

(*l*) Nimirum signo crucis quod nos quoque imitati sumus.

his nequaquam abhorruisse, Tertullianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum et Augustinum, qui etiam XIII. De Trinit., cap 10, ita loquitur : « Nisi infirmitas esset, medicum necessarium non haberent, qui est hebraice *Jesus*, Græce *Soter*, nostra autem locutione *Salvator* : quod verbum Latina lingua non habebat, sed habere poterat, sicut habuit quando voluit. » Et merito hæc dicit Augustinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, si nostris fuisset temporibus, nostræque fidei recepisset dogmata, plurimis usus fuisset vocibus quibus non est usus : quanquam et ipso verbo *Salvare* usus est in L. Pisonem, et ejus voce passiva, II De natura deorum. Quintilianus quoque lib. XII, cap. 10, usus est eodem verbo ; quod etiam adnotaverunt ante nos viri doctissimi. Quanquam recentiores typographorum castigatores hæc inmutare ausi sint: sive id suo fecerint arbitrio, sive aliorum suasu, qui hæc depravata fuisse asserebant, quod rara essent inventu. Ego tamen vulgo me nonnihil accommodare debui. Quia vero locum quemvis ocurrentem idem auctor, nullo prætermisso ita explanat, ut quæcunque circa eam materiam, aut idem evangelista alio in loco, aut cæteri recensent, pariter edisserat, ad minima usque singulorum interdum verba, ubi vero sese postmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato juxta Græcorum supputationem capite transmittat : idcirco præstat antequam auctoris verba aggrediamur præmittere ordinem ac numerum singulorum capitum modo quo apud Græcos distincta sunt, quem et nos una cum auctore in nostra versione servabimus. Deinde quia in Græco, in quod incidimus, exemplari, contextus Evangelii non raro discrepat a Novorum Testamentorum editione, quæ passim Græcis excusa typis circumferuntur : quo ubi accidit, plerumque conforme est exemplar Græci hujus auctoris editioni Bibliorum, quæ dominus Franciscus Ximenez archiepiscopus olim Toletanus, ac S. R. E. cardinalis, immensis sumptibus, laboribus ac vigiliis, maxima cum diligentia compluti curavit nostris temporibus variis linguis excudenda : accitis undique terrarum tum viris in linguarum cognitione doctissimis, tum exemplaribus castigatissimis ac vetustissimis, vel ab ipsa Leonis X Bibliotheca, vel a Venetorum senatu transmissis, aut aliunde, nulla expensarum seu laborum habita ratione conquisitis. Ne quis ergo Evangeliorum contextum nos temere immutasse existimet, loca discrepantia adnotavimus : quanquam frequenter res sit exigui momenti, quæ dissidium faciat. Ubi autem Complutense hoc citaverimus exemplar, Græcum intelligimus contextum non Latinum nam in hoc nihil a Vulgata editione immutatum est. Porro in quibus dissideat Vulgata editio ab universis Græcorum exemplaribus, ex aliorum tum versionibus tum adnotationibus, facile cuivis perspicuum erit. Præterea ne quis protinus Vulgatam, hac in parte damnet editionem, quod ea quæ Græce per tempus præsens aut præteritum efferuntur, habeat in futurum versa, sicut nonnulli frequenter fecisse videntur : animadvertendum est, evangelistas et apostolos, cum genere Hebræi essent, hac in re sicut et in aliis multis, Hebraicum secutos idioma, quo illi frequentissime pro præsenti, quod proprium non habent, aut pro futuro, efferunt præteritum : utque in universum dicam, tempus unum pro alio Hebræi sæpenumero collocant : quod etiam evangelistæ non raro fecerunt, nec solus Matthæus, qui patria scripsit lingua, hoc est Hebræa, sed et cæteri, qui Græce scripserunt. Quædam ergo ex innumeris locis seorsim recensuimus, in quibus manifeste præsens, interdum etiam præteritum pro futuro locatum est : quorum et nos quædam exigente sententia, per futurum vertimus : alibi quoque id ex litteræ contextu aut ex ipsis Commentariis planum erit : interdum vero ob auctoris nostri enarrationem immutare non licuit. Est et alia peculiaris Hebræorum phrasis, quam non raro æmulantur evangelistæ, qua pro epitheto sive nomine adjectivo, addunt genitivum substantivum, dicentes : *Deus pacis, misericordiæ, justitiæ, ultionis*, hoc est, pacificus, misericors, justus, ulciscens : *lex mortis*, id est mortifera ; *filii inobedientiæ*, inobedientes ; *judex iniquitatis*, iniquus, *mammona iniquitatis*, iniquum ; *vox clamantis*, clamans ; fortassis et *merces iniquitatis*, iniqua. Sic Judas dicitur *filius perditionis*, hoc est perditus, aliaque innumera. Id plerumque immutare non licuit propter auctoris nostri scholia, quæ litteram per genitivum interpretantur : interdum quoque non libuit, quod apud omnes jam olim alia recepta esset sententia.

Ad hæc solent Hebræi hanc dictionem *verbum* aut *sermo* pro re vel facto ponere : quod in Veteri quidem Testamento frequentissimum est, ut cum dicitur (*Isa.* 39) : *Non fuit verbum quod non ostenderit eis Ezechias in domo sua*, ubi tamen paulo inferius subsequitur : *Non fuit res quam ostenderet eis in thesauris meis*. Et alibi (II *Reg.* I) cum sit David puero, qui ex castris Israel se fugisse dicebat. *Quod est verbum quod factum est ? indica mihi* ; et innumeris aliis in locis. Idem in Novo quoque Testamento passim (Marci I, Luc I, II, IV) usu venit, ut cum leprosus curatus disseminasse dicitur *Sermonem*. Et frequentissime apud Lucam ; *Non erit impossibile Deo omne verbum. Videamus hoc verbum quod factum est. — Quod est hoc verbum, quod cum auctoritate ac potestate imperat spiritibus ?* Et alibi frequenter. Quam tamen Hebræorum phrasim auctor noster plerumque non videtur animadvertisse, sicut nec præcedentem : quod Hebraice non calleret, sed tantum Græce. Atque ob id quoque citans quippiam ex Veteri Testamento, semper juxta Septuaginta profert Interpretes. Cæterum etsi cunctis manifestum sit me interpretem tantum agere, nihilque quod meum sit edere, sive illud approbandum sit, sive reprobandum : ne quis tamen hunc auctorem minoris faciat, quod uno aut altero in loco a communi La-

tinorum theologorum opinione dissentire videatur, quemadmodum et alii Græci : nempe de die mensis quo Christus mysticam celebraverit Cœnam, et de bonorum ac malorum retributione operum : utrum statim a cujusque morte fiat, an ad diem usque postremi judicii differatur, quemadmodum olim senserunt Græci. De Spiritu sancto quoque quod a solo Patre procedat, etsi id nusquam dicat auctor noster, idem tamen cum cæteris Græcis sensisse videtur, cum semel atque iterum dicat illum a Patre procedere, nulla Filii facta mentione. Et quanquam prædictis in locis, marginali adnotatiuncula te præmunierimus, candide lector : ob duo tamen illa posteriora tibi perpendendum est, quod auctor noster multis procul dubio annis tempora concilii Florentini præcesserit : in quo Eugenius Pontifex IV, consentiente imperatore Constantinopolitano, et loca tenentibus patriarcharum, cæterisque Ecclesiam Orientalem repræsentantibus, anno Dominicæ Incarnationis 1439, pridie Nonas Julii, sui pontificatus anno nono, litteras sanctæ dedit unionis, quibus prædicti omnes sua nomina subscripserunt, hæc inter cætera continentes.

Convenientes Latini et Græci in hac sacrosancta œcumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione, summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis Scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium : aliquibus quidem ex Patre et Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, et ad eamdem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis. Græci quidem asseruerunt quod id quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferrent, ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, tanquam ex duobus principiis et duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo quod Spiritus sanctus ex Patre procedat ex Filio : Latini vero affirmaverunt non se hac mente dicere Spiritum sanctum ex Filio procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons ac principium totius Deitatis, Filii scilicet et Spiritus sancti, aut quod id quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat, sive quod duo ponant principia seu duas spirationes, sed ut unum tantum asserant esse principium unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt : et cum ex his omnibus unus et idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam Deo amabilem eodem sensu eademque mente unionem, unanimiter concordarunt et consenserunt; in nomine igitur sanctæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc sacro universali approbante Florentino concilio definimus, ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur : quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio æternaliter est, et essentiam suam, suumque esse subsistens habet ex Patre simul et Filio : et ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio et unica spiratione procedit. Declarantes quod id quod sancti doctores et Patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, ipse Pater unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem, hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo æternaliter etiam genitus est. Definimus insuper explicationem illorum verborum, Filioque, *veritatis declarandæ gratia et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam.* Et infra de operum retributione subjungit : *Illorumque animas qui post baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exutæ corporibus, in pœnis purgatorii, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cœlum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum sicuti est, meritorum tamen diversitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum, pœnis tamen disparibus puniendas.* Porro de prima illa diversitate diei quo Christus agnum paschalem ederit, et de eo quo pro nobis mortuus sit, longa semper fuit inter Græcos et Latinos contentio, dicentibus Græcis ipsum decimatertia luna agnum edisse paschalem, passum vero decimaquarta, ut veritas responderet figuræ : et propter illud Joannis (*Joan.* XVIII, 29) : *Et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent Pascha.* Ac illud (*Joan.* XIX. 14) ; *Erat autem Parasceve paschæ ; et : Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, posuerunt Jesum.* Siquidem illa Parasceve nihil aliud erat, quam dies præparationis, quo se præparabant Judæi ad edendum agnum paschalem. Latini vero asserunt eum decimaquarta luna agnum quidem edisse paschalem, sicut et cæteros Judæos : quia ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ad mortem usque semper servavit legem : passum vero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres evangelistas (*Matth.* XXVI ; *Marc.* XIV ; *Luc.* XXII.) qui astruunt fuisse primum diem azymorum, quo Christus postremam cœnam cum discipulis celebravit. Et hi autem et illi repugnantem Scripturam obtorto collo trahere quodammodo videntur ad suum sensum. Quapropter operæ pretium facturus videor, si in tui gratiam, benevole lector, hoc loco dilucide adnotavero, quæ varia lectione magnisque sudoribus hac de re in compendium redegi. Primum itaque notandum est, quod naturalis dies apud Hebræos incipit ab occasu solis, et desinit in ejusdem occasum diei sequentis, juxta illud (*Gen.* I) : *Factum est vespere et mane dies unus.* Mensis vero a

conjunctione media luminarium; et durat triginta diebus, duodecim horis, et duabus tertiis unius horæ cum tribus minutis, quæ supputatio invariabiliter conformis est cum Ptolemæo aliisque astronomis secundum medium cursum lunæ. Annus autem exordium sumit a Neomenia sive solis ac lunæ coitione proxima æquinoctio vernali, secundum medium cursum solis et lunæ (*Levit.* XXIII; *Num.* XXVIII et XXIX). Præterea omnia festa Hebræorum, quæ a Mosaica lege habentur, præter Sabbatum, suam numerationem ac variationem per diversos hebdomadæ dies, sumunt a primo die prædictæ Neomeniæ, a quo juxta legem omnia sua festa numerant Hebræi: puta decimo quinto die ejusdem primi mensis festum erat azymorum, et pridie ejus diei, id est decima quarta luna ad vesperam, edebatur agnus paschalis. A festo autem Azymorum transactis septem hebdomadis, sequenti die, nempe quinquagesimo, festum erat Primitivorum sive Pentecostes. Post sex vero menses lunares ab eadem prima Neomenia, id est post centum septuaginta septem dies; sequenti die erat festum Tubarum, nempe in Neomenia, proxima æquinoctio autumnali. Decimo inde die festum Expiationis celeberrimum. Decimo quinto ejusdem mensis die, festum Scenopegiæ sive Tabernaculorum. Et ab hoc festo, die octavo, id est post septem ejusdem festi dies, occurrebat ultimum eorum festum, nempe cœtus vel collectæ sive retentionis: quod solum designabat fidelium in sancta Ecclesia congregationem ac retentionem sive perseverantiam, quod factum est post veteris legis finitas figuras ac cæremonias. Deinde animadvertendum est quod quando juxta vernale æquinoctium, conjunctio luminarium secundum medium cursum occurrebat post decimam octavam diei horam, quia jam peractæ erant plus quam tres quartæ partes diei, et declinabat magis ad diem sequentem, ideo servabatur quoque die sequenti, et ab hoc numerabantur omnia prædicta festa.

Præterea si dicta prima Neomenia occurrebat secundo, quarto, vel sexto hebdomadæ die servanda, rejiciebatur in diem sequentem. Nam si secundo hebdomadæ die fuisset servata, tunc festum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurrisset die sexto celebrandum: quod si sexto die servaretur dicta prima Neomenia sive primus anni eorum dies, tunc dictum Expiationis festum die primo, quem nos vocamus Dominicum, occurrisset ab eis celebrandum: quorum utrumque admodum grave censebatur et valde onerosum toti populo, eo quod duobus continuis diebus naturalibus, nempe festo Expiationis et Sabbato, nullo modo liceret parare cibos, aut sepelire mortuos: corpora autem mortua, aut cocta olera non possent in tertium servari diem, præsertim in calidis regionibus. Quodsi sexto die servaretur prædicta Neomenia sive primum novilunium, tunc septimus dies festi Scenopegiæ sive Tabernaculorum occurrisset die Sabbati. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant, quæ die Sabbati facere non licuisset, septies circumeundo altare cum palmarum frondibus, in memoriam captæ Jericho primæ civitatis, quam in terra promissionis filii Israel hujusmodi septenaria circuitione ceperant, in hoc præterea die lectio quoque illa Psalmistæ (*Psal.* CXVII), publice decantabatur: *Obsecro, Domine, salva, quæso: obsecro, Domine prospere age: benedictus qui venit in nomine Domini.* Nam et hanc constitutionem scimus quoque in usu fuisse Israelitis, cum adhuc in captivitate essent Babylonica. Siquidem ex Thargum Esther colligimus quod eo die secabant frondes palmarum, atque decerpebant citrea poma, abscindebant rosmarinum, et faciebant sibi הושענא hosana: legebantque in libris suis et orabant, lætabantur et hilares erant in הושענא hosana, saltabant et exsiliebant sicut hædi. Unde videre licet ut hoc quoque docendi gratia addamus vocabulum Hebræum הושיעה נא hosana vulgi more apud Hebræos etiam ante Christum natum fuisse corruptum aut illos usurpasse ipsum more Chaldaico, et deinde abusos fuisse pro solemnitate Palmarum, in qua cum ramis cæremoniæ fiebant. Et ita nato postmodum Christo, cum vellet populus eum honorare, et cum triumpho Hierosolyma deducere, ignorantes compleverunt prophetiam Davidicam, occasione sumpta ex surculis ab olivis decerptis et in viam stratis, clamantes Hosana, id quod clamare consueverant in solemnitate Ramorum. His itaque præmissis animadvertendum est, quod anno quo passus est Christus occurrit prima Neomenia, sive conjunctio luminarium proxima æquinoctio vernali secundum medium cursum solis et lunæ juxta veram et exactam supputationem peritissimorum Hebræorum, die quinto hebdomadæ post decimam nonam diei horam, cum aliquot minutis: et ita juxta prædicta erat sequenti die servanda. Sed quia, sexto die, ut dictum est, nunquam servabatur, idcirco Judæi eo anno servabant primum illud novilunium die Sabbati: et ita decimus quintus dies ejusdem mensis, quo occurrebat festum Azymorum, juxta Judæorum observantiam etiam erat dies Sabbati: ideoque propter duorum festorum concursum, de illo dicit Joannes (*Joan.* XIX); quod *erat magnus dies ille Sabbati*, ut etiam ad ea verba habet auctor noster. Christus vero servavit quidem Neomeniam sexto hebdomadæ die: cum enim post decimam nonam horam occurrisset quinti diei, rationabiliter ut dictum est, magis pertinere videbatur ad diem sequentem. Verum a sexto die ad Sabbatum cum Judæis transferre noluit. Nam hoc propter festa septimo mense futura faciebant Judæi, ut prædictum est; Christus autem noverat, quod per suam Passionem quæ instabat, cessaret obligatio sequentium illorum festorum, sicut et cætera legis cæremonialia. Propter hoc itaque, etiam quia sequenti die moriturus erat Christus, typicum quidem agnum vera et legitima decima quarta luna, quæ fuit die quinto, comedit; quarta decima vero

luna juxta veterem Hebræorum numerationem etiam legitima, *in* cujus vespera Judæi typicum agnum *erant immolaturi*, ipse verus Agnus fuit immolatus: *et ita* veritas respondit figuræ. Horum autem causam, ut verisimile est, solum indicaverat patrifamilias in cujus ædibus pascha edebat, et ipsis duodecim discipulis, quorum (*Luc.* XXII) Petrus et Joannes ex jussu Christi necessaria paraverant, nempe lactucas agrestes et baculos: nam agnus ipse decimo die mensis parabatur : panes quoque azymi, ut verisimile est (*Exod.* XII) aliquot ante diebus, juxta familiarum magnitudinem parati erant; itaque nullus ex hoc passus est offendiculum, neque ob id coram judice potuit accusari.

Quin et Tertullianus Latinus auctor proximus apostolorum temporibus, de die Passionis Christi ita loquitur in *Apologetico adversus Judæos*. «Quæ Passio intra tempora septuaginta hebdomadarum perfecta est, sub Tiberio Cæsare, coss. Rubellio Gemino et Rufo Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octavo Kalendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum ut occiderent ad vesperam, a Mose fuerat præceptum. Neque enim ob id dici potest primo die Azymorum mortuus, juxta prædicta Tertulliani verba, quod ea nocte captus fuerit. Siquidem omnium testimonio in cruce et non in comprehensione fuit nostra redemptio. Et procul dubio divina id actum est Providentia, quod eo anno duplex decima quarta luna occurrebat, ut diversis respectibus, et hinc veri agni immolatio typico responderet, et illinc Christus ad finem usque vitæ legem servaret, ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ac typicum agnum vera et legitima decima quarta luna ederet, sicut eum edisse dicit Hieronymus. Et de hac decima quarta luna, juxta Christi numerationem loquuntur indubie Matthæus, Marcus et Lucas, cum aiunt fuisse primum diem Azymorum. Nam cum hi tres evangelistæ magnam facerent hujus cœnæ mentionem, et consecrationis Eucharistiæ, ostenderunt Christum etiam in hoc legem observasse, nempe juxta veram ipsius supputationem ut prædiximus (*Joan.* XIII). Joannes vero qui de cœna, tanquam ab aliis latius tractata, unico verbo absolvit dicendo : *Cœna facta*, aliam juxta veterem Judæorum observantiam decimam quartam lunam consideravit ; ad excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuisset ex aliis evangelistis, nempe quod veritas non responderet figuræ in veri agni immolatione. Et ideo dicit (*Joan.* XIX, 14) quod die quo mortuus est Christus erat parasceve Paschæ, et quod non introierunt in prætorium ne contaminarentur, sed ut ederent pascha : ubi dictio *Pascha* nequaquam pro azymis capi potest, ut quidam volunt, tum quod nusquam alibi ita capiatur in Scripturis, tum quod ad edenda azyma nusquam dicatur requiri; neque verisimile sit esse necesse, ut mundi sint, cum pœna mortis intentata, septem integris diebus naturalibus præciperetur eis ut azyma ederent Exod. XII), et non fermentatum panem et tamen illam immunditiam levissimas ob causas contrahebant.

Quod autem aiunt nonnulli, Judæos præcedenti die occupatos circa capiendum Christum, neglexisse agnum edere paschalem, et quod idcirco nocte sequenti illum essent comesturi, non fit verisimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimo quarto die primi mensis, non poterant sequenti die pro libito agnum edere paschalem, sed sequentis mensis die similiter decimo quarto ad vesperam, ut habetur Numeri X. Itaque die Passionis Christi cum nondum inchoata esset solemnitas Paschalis aut Azymorum, juxta veterem Judæorum observantiam, licebat eis usque ad solis occasum judicialia exercere, accusare, testes adhibere et examinare, sententiam ferre, Simonem cogere ut crucem tolleret, sepelire, aromata præparare, aliaque plurima agere, quæ Judæi nequaquam fecissent, si decimam quintam lunam et ita festum Paschæ et Azymorum eo die celebrassent, cum facta sua per legem Mosaicam justificare niterentur dicentes : *Nos legem habemus*, etc., et maxime Joseph ab Arimathea vir bonus ac justus et Nicodemus qui Dominum sepelierunt, qui propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, ibi posuerunt Jesum, ait Joannes decimo capite. Circa quæ verba habet Augustinus : «Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne advesperasceret, cum jam aliquid tale non liceret propter parasceven quam cœnam puram Judæi Latine usitatius apud nos vocant. Neque enim aut hi, aut piæ illæ mulieres adhuc cognoverant cessare in Christi morte legalia. Demum, ut epilogo concludamus, Christus suum Pascha juxta legis Mosaicæ tenorem celebravit, Judæi autem die sequenti juxta Patrum traditiones; quippe qui legale præceptum de Paschæ observatione hac sua traditione corruperunt, quam refert historiographus eorum Sedar Olam ; cujus traditionis, relictis compendii gratia Hebraicis hæc sunt verba : Sic statuerunt magistri nostri judices Sanhedrin magni nominis in sæculo. In domo sanctuarii secunda cum exstructa esset et consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat Rex mundi sublimis valde stans inter porticum : et acceperunt coronam, appenderuntque sigillum reconditum, et sanxerunt, ordinaveruntque statutum perpetuum : et traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus major erat : et is ordinavit diem sortium non observari secundo, quarto, septimo hebdomadæ die: neque Pascha secundo, quarto sexto : neque diem Retentionis tertio quinto, septimo : neque principium anni secundo, quarto, sexto : neque diem Expiationis primo, tertio, sexto in æternum. Hæc, si cui placeat, latius videre poterit in Paulo Burgensi super Matthæum, cap. 26, et in libro quem edidit Paulus Midelburgensis episcopus Sempronianus de celebratione Paschæ.

Nihil ergo eorum quæ noster habet uctor tibi no- A niri curaveris antidotis. Lege itaque secure, quæ cumento esse poterit, pie lector, si his te præmu- non sine maximo fructu leges.

EJUSDEM.

Loca quædam in quibus nostrum exemplar alio modo habet quam ea quæ vulgo circumferuntur Græca exemplaria.

—

Ex Matthæo.

Matth. 2, 11 (*a*). Et intrantes domum (viderunt) puerum. Habet enim εἶδον non εὗρον invenerunt. Facit nobiscum exemplar Complutense.

3, 11. Ipse autem baptizabit vos in Spiritu B sancto. Non addit καὶ πυρὶ et igni. Concordat etiam Complutensis editio.

6, 18. Ne videaris hominibus jejunare, etc. Post verba illa : Reddet tibi, non additur, ἐν τῷ φανερῷ, in propatulo. Habet conformiter et exemplar Complutense, et Vulgata editio. Quanquam et in nostro et in Complutensi exemplari antea sit additum cum de eleemosyna fieret sermo.

7, 12. (Ita) enim est lex et prophetæ. Siquidem habet οὕτως, ita vel sic, non οὗτος, hic. Pari modo legit Complut. exemplar.

7, 14 (Quam) angusta est porta et stricta via quæ ducit ad vitam. Habet enim τὶ, non ὅτι, quod vel quoniam. Pari modo legunt et Complutense exemplar et editio vulgata. C

8, 11. Multi ab oriente et occidente venient et accumbent (in sinibus) Abraham. Habet enim ἐν τοῖς κόλποις, in sinibus, non μετά cum. Nobiscum legisse (*b*) Chrysostomum manifestum est ex homilia ipsius 27, super Matthæum.

8, 15. Surrexit et ministrabat (ei) Nam habet αὐτῷ singulariter, non αὐτοῖς eis. Nobiscum facit Complutense exemplar, et Vulgata editio in quibusdam veteribus exemplaribus.

10, 1. Accersitis 12 discipulis suis, dedit eis potestatem (adversus) spiritus immundos. Nec in nostro nec in Complutensi exemplari exprimitur præposito κατὰ adversus. Et ita quoque legisse videtur qui vulgarem dedit editionem : ait enim : Dedit eis potestatem spirituum immundorum, Addi- D dimus tamen, exigente id sententia.

10, 3. Jacobus Alphæi filius et (Lebæus). Nam habet ubique Λεβαῖος simplici β. Et ita semper habet vulgata editio.

11, 16. Similis est pueris sedentibus in (foro) Habet enim ἀγορᾷ singulariter, non ἀγοραῖς foris. Nobiscum faciunt et exemplar Complutense et vulgata editio. Similiter infra (v. 31.) in dictione Bethsaida, non Bethsaidan.

12, 8. Dominus est Sabbati Filius hominis. Non enim additur καὶ et. Sic et Complutense exemplar.

13, 32. Majus est (omnibus) oleribus, sive maximum inter omnia olera. Additur enim πάντων omnium. Et ita habet et Vulgata editio et exemplar Complutense.

14, 34. (Gennezaret) semper habet in fine τ tenue, et duplex νν, Chananæa vero capite sequenti, (v. 22.) et alias sæpius, semper habet in initio χ asperatum. Facit in utroque nobiscum exemplar Complutense.

16, 20. Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quod ipse esset Christus. Non additur nomen Ἰησοῦς. Et ita liquet Origenem (*c*) legisse in suis homiliis.

18, 8. Abscinde (ea). Habet enim αὐτὰ pluraliter, non αὐτὸν singulariter. Concordat etiam exemplar Complut.

18, 19. Rursum (amen) dico vobis, quod si duo ex vobis, etc. Nam additur ἀμὴν etiam in Complut. exemplari.

18, 29. Procidens ergo (servus) ad pedes ejus. Habet enim (*d*) δοῦλος, non σύνδουλος αὐτοῦ conservus ejus, quanquam vere conservus erat. Et infra, eodem versu, Et solvam tibi : non additur πάντα omnia. Et in hoc posteriore concordat nobiscum exemplar Complut.

21, 1. Et similiter Luc. 19, 29. Bethsphage, scribitur (*e*) interposito σ. Concordat ubique exemplar. Complut.

21, 7. Et (sedit super ea) videlicet vestimenta. Habet enim singulariter ἐκάθισεν sedit, et αὐτῶν pluraliter. Eodem modo exemplar Complut. quoad sensum, licet verbum haheat compositum ἐπ ἐκάθισεν (*f*), non autem ut alia exemplaria ἐπεκάθισαν ἐπάνω (*g*) αὐτῆς collocarunt super illam, puta asinam.

(*a*). Loca quatuor evangelistarum ab Hentenio minus definite notata in usum lectorum accuratius indicavi.

(*b*) Chrysost. t. VII, p. 209, C. εἰς τοὺς κόλπους. Idem ibid. p. 315 μετά. Et p. 361, D. εἰς τοὺς κόλπους. Per incogitantiam hæc finxit Chrysostomus ex Luc. 16, 23, ut ex primo Chrysostomi loco intelligitur.

(*c*). Tom. III, p. 532. A.

(*d*) Σύνδουλος habet uterque meus Euthymii.

(*e*) Scribis scilicet Græcis notum erat σφαγὴ.

(*f*) ἐπεκάθισεν uterque mens.

(*g*) Αὐτῆς Erasmus importavit contra codices. Secunda tamen ejus editio recte habet ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν.

21, 14. Et accesserunt ad eum claudi et cæci. Nam hoc ordine legit exemplar etiam Complutense : non *ut* alia exemplaria diverso ordine, cæci et *claudi*.

22, 4. Ecce prandium meum (paratum est). Siquidem habet ἡτοίμασται tertia persona passiva non ἡτοίμασα paravi.

22, 35. Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum. Non enim additur τις (*h*) quispiam, ante Tentans. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et Vulgata editio.

23, 7. Et vocari ab hominibus (Rabbi Rabbi) geminata (*i*) dictione. Nec est ῥαββεί per diphthongum sed ῥαββί. Facit per omnia nobiscum editio Complutensis.

23, 13, 14. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia devoratis domos viduarum. Et post hanc deplorationem, sequitur illa, qua dicit : Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum. Hoc etiam ordine legit exemplar Complutense.

24. 45. Quisnam est fidelis servus et prudens, quem præfecit Dominus (suus). Additur enim αὐτοῦ (*k*). Similiter infra (v. 49) : Et cœperit percutere conservos (suos). Siquidem hoc etiam in loco addebatur αὐτοῦ. Faciunt nobiscum in priori quidem exemplar Complutense ; in posteriori vero, editio Vulgata.

25, 2. Quinque autem ex eis erant prudentes et quinque fatuæ. Hoc ordine qui naturalior est, et juxta præcepta rhetorices, habet etiam editio Complutensis. Et similiter infra (v. 4) ; Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus (suis.) Addit etiam nobiscum prædicta editio αὐτῶν suis.

26, 18. Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei : Tempus meum prope est. Non habet ὁ διδάσκαλος λέγει, Magister dicit ; neque ullam facit ejus mentionem in Commentariis. Habet tamen illud in Marco et Luca, sicut et cætera exemplaria. Et quia hoc etiam loco id habet editio Complutensis ; vereor ne id (*l*) librarii vitio sit omissum.

26, 40. Et ait Petro : Sic ? Non potuistis una hora vigilare mecum ? Et hæc distinctio magis quadrat : alioqui enim nihil est quod soli Petro locutus sit. Exemplar etiam Complutense addit (*m*) hypostigma post dictionem οὕτως sic.

27, 42. Descendat nunc de cruce et credemus (in eum). Neque enim simpliciter habet αὐτῷ ei, sed ἐπ' αὐτῷ. Pari modo legit et exemplar Complutense.

27, 54. Centurio autem et qui cum eo erant servantes Jesum, cum vidissent quæ fiebant, etc. Nihil hic dicitur de terræ motu : neque enim addebatur τὸν σεισμὸν καὶ, terræmotum, et. Nec tamen (*n*) id librarii vitio omissum videtur : nam Joannis, cap. VIII, v. 28, super eo verbo : Cum exaltaveritis Filium hominis, etc. Hæc verba in eumdem citat modum.

28, 19. Euntes, docete omnes gentes. Non additur (*o*) οὖν *ergo*, post dictionem *euntes*. Pari quoque modo legit exemplar Complutense.

Ex Marco.

1, 16. Vidit Simonem et Andream fratrem ipsius (Simonis.) Additur namque τοῦ Σίμωνος, etiam in exemplari Complutensi.

1, 35. Abiit in desertum locum. In nostro exemplari non exprimebatur nomen Ἰησοῦς. Facit autem nobiscum hoc in loco vulgata editio.

3, 34. Cumque circumspexisset in circuitu circum sedentes. Non addit (*p*) μαθητάς discipulos, et ita generalius loquitur. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et Vulgata editio.

4, 21. Num lucerna (venit) ut subter modium ponatur ? Nam habet ἔρχεται non (*q*) καίεται accenditur. Et hic quoque nobiscum faciunt et exemplar Complutense et Vulgata editio.

5, 11. Erat autem ibi juxta (montem) grex magnus porcorum. Siquidem habet πρὸς τῷ ὄρει, non pluraliter τὰ ὄρη montes. Similiter et hic pari modo legunt duæ prædictæ editiones.

6, 18. Non licet tibi habere uxorem (Philippi) fratris tui ; additur enim Φιλίππου.

6, 32. Et (egressi sunt), navigio in desertum locum. Siquidem habet pluralier ἀπῆλθον, non ἀπῆλθεν, *abiit*. Hic etiam concordant exemplar

(*h*) Erasmus scilicet post νομικός habet τις.

(*i*) Erasmus enim in gratiam Latinæ Vulgatæ semel omisit ῥαββί, ῥαββεί, per ει, in plerisque locis apud Theophylactum etiam legitur.

(*k*) Erasmus nimirum omittit αὐτοῦ in editione secunda et tertia quæ nunc ad manus erant solæ. Omissum ab Erasmo αὐτοῦ et Millii et Wetstenii latuit diligentiam.

(*l*) Recte judicat Hentenius. Habet enim uterque meus.

(*m*) Forte hypostigmen. Græce est ὑποστιγμήν.

(*n*) Utroque loco uterque meus omittunt ista verba Euthymio videtur hoc loco imposuisse Chrysost. t. VII. p. 825 e, qui hæc silentio prætermittit ac Lucam pro Matthæo explicat. Habent hæc codices meliores omnes atque etiam Origenes, t. IV. p. 298 E.

(*o*) Latinorum alli νῦν nunc, alii οὖν ergo intulerunt. Utrumque recte omittunt Tertullianus, Irenæus, Cyprianus, ut notat Sabatierius ad hunc locum. Ex codicibus omnibus, quos ego examinavi, habet solus Mosquensis e. vocabulum οὖν, qui est cum commentario et catena. Interpres ergo aliquis hic denuo incipiebat interpretationem. Ergo vinciendæ orationis causa addebat οὖν. Pro eo alii legerunt νῦν.

(*p*) Erasmus nempe in editione secunda etc., post περὶ αὐτόν habet μαθητάς.

(*q*) Scilicet in nonnullis codicibus Latinis legitur *accenditur*, pro *venit*. Hic fraus interpolatorum elucet. Nam alii id reddiderunt καίεται, alii, in his Codex Cantabrigiensis, omnium infimus, ἅπτεται Audacter nunc ita de cod. Cantabr. seu Wetstenii C. loqui possum. Mox enim in lucem istud monstrum protrahetur.

Complutense et Vulgata editio, quod etiam magis quadrat cum præcedentibus et sequentibus.

6, 37. Egressi (ememus) ducentis denariis panes. Siquidem ἀγοράσομεν habet indicandi modo, et non ἀγοράσωμεν *emamus*, per subjunctivum.

6, 44. Erant autem qui manducaverant (ipsos panes) Additur enim τοὺς ἄρτους. Facit nobiscum exemplar Complutense.

7, 26. Erat autem mulier Græca (Syra Phœnicissa) genere ; non Græca Syrophœnissa per compositionem. Pari modo legit et Complutense exemplar.

9, 6. Nom enim sciebat (quid dicturus esset). Habet enim λαλήσει, per indicativum, et non λαλήσῃ, per subjunctivum. Facit nobiscum Complut. editio ; nec eamdem est utrobique sententia, ut patte ex hujus dicti interpretatione Matth. XVII, 4.

10, 43. Sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos. Non enim additur ὑμῶν post *quicunque*. Faciunt nobiscum exemplar Complut. et Vul. editio. Id autem non rectum est, quod neque in fine dictorum verborum habet Vulgata editio : Inter vos, aut, In vobis.

11, 32. At (dicamus) Ab hominibus : ut subaudiatur, *non*. Neque enim additur ἐάν *si*, ut possit legi : At si dixerimus. Neque adeo commode potest aptari sequentibus. Facit nobiscum exemplar Complut.

12, 29. Audi Israel Dominus Deus (vester) Dominus unus est. Siquidem non habet ἡμῶν *noster*, sed ὑμῶν *vester*. Et infra vers. 30, non habet, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου· Et ex tota virtute tua, quod tamen librarii (*r*) vitio factum arbitror, ut in illo loco adnotavimus. Item infra. v. 31. Et secundum simile est (illi). Nam habet αὐτῇ, non αὕτη *hoc* ; ut legi possit : Et secundum simile hoc est. Nobiscum legisse videtur, qui Vulgatam dedit editionem.

12, 36. Ipse enim David dixit per Spiritum sanctum : (Dicit) Dominus Domino meo, non (*s*) εἶπεν *dixit*. Et in scholiis facit etiam hujus mentionem : et ita habet exemplar Complut.

14, 32. Sedete hic dum orabo. Non enim habet ἀπελθών *digressus* ante *Orabo*. Concordant nobiscum et Complutense exemplar et Vulgata editio.

15, 28. Loco ejus, quod alii legunt : Et impleta est Scriptura quæ dicit : Et cum iniquis reputatus est nihil habet. Nec librarii (*t*) incuria omissum arbitror ; alioqui citasset utique in scholiis ubi id Scriptura dicat, quemadmodum in similibus facere solet. Nescio an a studioso quopiam prophetam citante id primum margini sit additum, deinde tempore procedente, litteræ sit admistum.

15. 29. (Vah) qui destruis templum Dei. Habet namque οὐά, non οὐαί, *væ*. Faciunt nobiscum Complutense exemplar, Vulgataque editio.

16, 11. Loco ejus, quod in aliis Latinis editionibus ex Græcis dicitur : Et illi audito quod viveret et visus esset ab ea, non crediderunt : nihil habet (*v*) nostrum exemplar. Nec mirum, si hoc quispiam addiderit, cum totum hoc de Resurrectione caput adjectitium esse plerique Græcorum asserant, ut habet noster auctor : idemque inter Latinos divus Hieronymus in Epistolis refert plerosque dicere. Et prætercea secundo adversus Pelagianos hoc ait de exprobrata incredulitate cordisque duritie.

Ex Luca.

2, 33. Et erant Joseph et mater ejus admirantes, etc. Non habet enim ὁ πατήρ, sed ὁ Ἰωσήφ. Facit nobiscum Complut. exemplar, imo et Vulgata editio, saltem in veteribus quibusdam exemplaribus. Similiter infra, vers. 43 : Et non cognovit Joseph, et mater ejus, assentiente etiam hic Complutensi exemplari cum alii habeant : Καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, Et non cognoverunt parentes ejus.

3, 33. Et ipse Jesus erat ferme annorum triginta incedens. Non incipiens. Habet namque ἐρχόμενος (*x*) Non ἀρχόμενος, quod etiam manifestum est ex auctoris scholiis.

Ibid. Qui fuit Eli. notandum in nostro exemplari ἡλεί, lenem habere spiritum. Præterea et ἠλίας, quotiescunque apud evangelistas legitur. Idque conformius est linguæ Hebraicæ in qua Elias ab Aleph littera sumit exordium ; hoc autem elementum, ut communiter dicitur, nullam secum trahit aspirationem. Quanquam ut verum fatear, neque Elias, sed Eliiahu scribendum esset, si recte Hebræos velimus imitari : sicut et Jesahiahu aut Iesaeiahu non Esaias aut Hesaias sive Isaias.

3, 24. Qui fuit (Matthan) non Mathat, ut ex communibus habetur Græcis exemplaribus. In plerisque etiam hujus genealogiæ nominibus, et similiter ejus, quam describit Matthæus, variatur apud auctorem nostrum orthographia a lectione commu-

(*r*) Recte monuit. Servat enim ista uterque meus.

(*s*) Nimirum pro secundo hujus versus εἶπεν habet λέγει.

(*t*) Abest in utroque meo. Ad Matth. XXVII, 38, laudat quidem Euthymius hæc, sed ex Isaia. Eo tamen in interpretatione Marci lectores remittit. Ex Lectionariis hanc corruptionem ortam esse docui quæ hæc in altera lectione omittunt, cum tamen in altera habeant.

(*v*) Hunc defectum apud solum Euthymium animadverti. Neque Birchius, novissimus editor, hunc defectum ex codice notavit. Alter etiam, vir diligentissimus, nullum hic ex codd. Vindobonensibus defectum notavit. Imo contra ex codd. indicavit ἠπίστησαν pro vitiosa unius codicis lectione ἠπίστησαν. Aliquid humani passus est aut ipse Euthymius, aut scribæ ejus.

(*x*) Hoc est vitium manifestum scribæ. Neuter meorum ita habet. Interpretatio illus loci est etiam pro ἀρχόμενος. Nam ἔρχομαι non construitur cum genitivo.

nium Græcorum exemplarium, frequenter quoque et a Germana Hebræorum lectione. Quapropter primum erat animus horum orthographiam nominum ad verum Hebræorum fontem reducere : postmodum vero rem propius inspectanti, et quod hæc non ab Hebræis, sed a Græcis traducerem perpendenti, satius visum est non adeo multa in littera Evangelii immutare, ne quid interdum hæreret lector, incertus de quo fieret sermo. Nec tamen Hebraicam horum nominum orthographiam penitus relinquere volui, ne quid a me studiosus lector desideraret, sed in hunc locum redegi. Breviter itaque utriusque Evangelistæ generationis seriem recta orthographia retexam. Liber, inquit Matthæus, generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham : Abraham genuit Iishac, Iishac autem genuit Jaacob, Jaacob autem genuit Jehudam et fratres ejus, Jehudas autem genuit Pharez et Zarah de Thamar, Pharez autem genuit Hesron, Hesron autem genuit Amminadab, Amminadab autem genuit Nahason, Nahason autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Boaz de Rabab, Boaz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iisai, Iisai autem genuit David regem, David autem rex genuit Solomonem ex ea quæ fuit Uriæ, Solomon autem genuit Rechabeam. Rechabeam autem genuit Abiam, Abiam autem genuit Josaphat, Josaphat autem genuit Jehoram, Jehoram autem genuit Osiam, Osias autem genuit Jotham, Jotham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Hizkiahu, Hizkiahu autem genuit Manassen, Manasses autem genuit Amon, Amon autem genuit Josiahu, Josiahu autem genuit Jekoniam, et fratres ejus in transmigratione Babylonica. Et post transmigrationem Babylonicam Jechonias genuit Sealtiel, Sealtiel autem genuit Zorobbabel, Zorobbabel autem genuit Abihud, Abihud autem genuit Eliakim, Eliakim autem genuit Azor, Azor autem genuit Zadoc Zadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Mathan, Mathan autem genuit Jaacob, Jaacob autem genuit Joseph virum Mariæ de qua natus est Jesus qui vocatur Christus. Lucas vero : Ipse, inquit, Jesus erat ferme annorum triginta incedens, ut putabatur filius Joseph qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janna, qui fuit Joseph qui fuit Matatheiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Ezel, qui fuit Naggæ, qui fuit Mahat, qui fuit Matatheiæ, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Jehuda, qui fuit Johannan, qui fuit Resa, qui fuit Zorobbabel, qui fuit Sealtiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er, qui fuit Jose, qui fuit Eliezer, qui fuit Joram, qui fuit Matatha, qui fuit Levi, qui fuit Simeon, qui fuit Jehuda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliacim, qui fuit Milcha, qui fuit Mainan, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit David, qui fuit Iisai, qui fuit Obed, qui fuit Boaz, qui fuit Salmon, qui fuit Nahason, qui fuit Amminadab, qui fuit Haram, qui fuit Hesron, qui fuit Pharez, qui fuit Jehudæ, qui fuit Jacob, qui fuit Iishac, qui fuit Abraham, qui fuit Nachor, qui fuit Serug, qui fuit Ragu, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sala, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noah, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

5, 19. Cumque non invenissent, qua illum inferrent. Non exprimitur præpositio *διὰ* per. Facit nobiscum Complut. editio.

5, 27. Vidit publicanum nomine (Levin) Habet enim *λευίν*. Et statim infra v. 29 : Et fecit ei convivium magnum (Levis) *λευΐς*, non per diphthongum in posteriori sillaba (*y*) *λευτίν* et *λευτίς*. Facit nobiscum etiam exemplar Complutense. Possunt autem hi casus in Latinam quoque linguam transformari, quemadmodum a nominibus Emphasis, Protasis, Epitasis ac similibus.

5, 30. Et murmurabant scribæ (qui inter eos erant) Additur namque *αὐτῶν*. Sic et exemplar Complutense.

6, 18. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Non enim repetit conjunctionem *καί et* ante verbum *curabantur*. Facit nobiscum Vulgata editio.

6, 20. Et ipse elevatis oculis suis in discipulos (suos). Nam repetitur *αὐτοῦ suos*. Faciunt nobiscum et Complutensis et Vulgata editio : quanquam hæc ad dictionem *Oculis*, non adjungit reciprocum *suis* idque male.

6, 23. Ecce enim merces vestra multa est in (cœlo) non *ἐν τοῖς οὐρανοῖς, in cœlis* pluraliter. Facit nobiscum Complutense exemplar.

6, 26. Væ cum laudaverint vos homines. Non enim additur *ὑμῖν vobis*, post interjectionem *væ*. Et in hoc facit nobiscum præter exemplar Complut. etiam Vulgata editio. In eo autem quod non addit auctor noster *πάντες* (*z*) *omnes*, ante *homines*, facit nobiscum Complut. editio, et melius correspondet contrariæ beatitudini.

(*y*) **Erasmus** *εἰ* edidit, ut supra *ραββεί*.

(*z*) **Chrysost**, t. VII, p. 192, A. vehementer urget τὸ πάντες. Ὁ δὲ Λουκᾶς, enim inquit, καὶ ἐπιτεταμένως καὶ μετὰ πλείονος αὐτὸν παραμυθίας τοῦτα ἐκτείνειν φησίν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τοὺς κακῶς διὰ τὸν Θεὸν ἀκούοντας μακαρίζει· ἀλλὰ καὶ τοὺς παρὰ πάντων καλῶς ἀκούοντας ταλανίζει· οὐαὶ γὰρ ὑμῖν, φησίν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Καίτοι καὶ τοὺς ἀποστόλους καλῶς ἔλεγον· ἀλλ' οὐ πάντες· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ὅταν πάντες. Οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τοὺς ἐν ἀρετῇ ζῶντας παρὰ πάντων ἀκούειν καλῶς· Et t. VIII, 483, A. Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Sed Chrysostomus multa homiletice magis quam critice dicit. Ὑμῖν omitti, πάντες. in textu servat Theophylact, p. 344 A. Sed hujus interpretatio vix videtur admittere πάντες. Vide ibit. C. Φρίξωμεν, ἀδελφοί, πῶς τὸ οὐαὶ

6, 37. (Et) nolite judicare. Siquidem præponitur A καί *et*, in exemplari quoque Complutensi.

6, 40. Perfectus autem erit sicut magister suus, non enim habet πᾶς (*a*) *omnis*, ante *erit*.

7, 7. Loco eorum quæ apud alios habentur (propter quod et me ipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te) nihil habet auctor noster. Sed neque in Matthæo, evangelistarum dicta concilians, horum facit mentionem. Non videtur ergo librarii negligentia prætermissum. In hoc enim capite ad hæc contextus verba : « Non enim sum idoneus, » etc., loco scholiorum ponit verba quæ sequuntur : Hæc etiam dixit Matthæus : Et declarata sunt (*b*) prædicto capite. Quod si judicasset hoc loco interponendum : Propter quod et me ipsum, etc., nequaquam dixisset omnia a Matthæo esse dicta, et in eo B declarata cum ibi nulla fit horum mentio.

7, 28. Dico enim vobis : In his qui e mulieribus nati sunt, major, Joanne Baptista nemo est. Non addit προφήτης, nec tamen videtur negligentiam omissum, ob eamdem causam, quam superiori adnotatiuncula retulimus.

8, 5. Et volucres cæli (etiam) comederunt illud. Additur enim (*c*) rursum καὶ *et*.

9, 43. Omnibus vero admirantibus supra his quæ faciebat (Jesus). Additur enim nomen Ἰησοῦς, etiam in exemplari Complut.

9, 55. Conversus autem, increpavit illos. Non enim additur nomen Ἰησοῦς, neque in exemplari Complut., neque in Vulgata editione. Deinde quod sequitur in omnibus versionibus, et in Græca etiam C editione Complutensi puta : Et ait illis : Nescitis cujus spiritus estis vos. Filius enim hominis non venit ad perdendum animas hominum, sed ad salvandum : quanquam nos addidimus : vereor (*d*) ne non sit librarii incuria omissum : maxime cum in scholiis nullam faciat horum mentionem.

9, 57. Sequar te quocunque ieris (Domine). Additur enim Κύριε, etiam in Complutensi.

10, 22. (Et conversus ad discipulos dixit) : Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Siquidem (*e*) adduntur etiam in exemplari Complut. hæc verba ; Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε : Et conversus ad discipulos dixit.

10, 23. Beati oculi qui vident quæ videtis. Neque enim in auctore nostro, neque in exemplari Complut. exprimitur ὑμεῖς *vos*. Video et hoc, et alia quædam hujusmodi minutula esse, et quæ fortassis alicui adnotatione indigna videbuntur ; nolui tamen (*f*) prætermittere, ne quisquam negligentis aut temeritate relicta putet seu immutata.

10, 39. Quæ etiam assidens ad pedes Jesu audiebat (sermones) illius. Habet enim etiam exemplar Complutense τῶν λόγων pluraliter.

11, 53. Cœperunt (Scribæ) et Pharisæi graviter insistere. Non enim habet νομικοὶ *legis periti*, sed γραμματεῖς *Scribæ*. Et statim infra eodem versu, non habet ἀποστομίζειν *captiose interrogare* : neque cum aliis ἐπιστομίζειν *os obstruere*, sed ἀποστο- B ματίζειν, hoc est, ab ore interrogare. Quid hoc autem sibi velit, vide in hujus loci enarratione.

12, 18. Et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi. Neque (*g*) enim additur καὶ τὰ ἀγαθά μου. Et bona mea.

13, 15. (Hypocritæ) unusquisque vestrum Sabbatho non solvit, etc. Habet enim pluraliter ὑποκριταί. Concordant et exemplar Complutense et Vulgata editio.

13, 35. Ecce relinquitur vobis domus vestra : Non exprimitur ἔρημος *deserta*, quod ex enarratione patet librarii vitio factum non esse.

14, 15. Beatus qui (prandium) sumit in regno Dei. Neque enim habet ἄρτον *panem*, sed ἄριστον *prandium*. Concordat etiam exemplar Complutense. C

14, 21. Et reversus servus (ille) renuntiavit, etc. Non additur ἐκεῖνος *ille*, etiam in exemplari Complutensi.

15, 26. Et accersito uno de servis. Non additur αὐτοῦ *suis* (*h*), nec in exemplari Complutensi, nec in editione Vulgata.

17, 4. Et septies in die conversus fuerit dicens : Pœnitet me. Non habet ἐπί σε *ad te*. Concordat editio Complutensis.

17, 21. Neque dicent : Ecce hic, ecce illic. Non (*i*) habet ἤ *aut* : sicut etiam infra versu 23, ubi eadem repetuntur verba, in nullo habetur exemplari. Conformiter legit et Complutensis editio.

ἔχωσιν οἱ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινούμενοι. Δεῖ D μὲν γὰρ καὶ παρα τῶν ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι, ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ Θεοῦ. Si πάντων, probasset, haud dubie scripsisset, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων. Ita certe Chrysostomus argumentatur. Hoc autem in confesso est Enthymium et Theophylactum, accedentibus probatioribus codicibus, semper valere contra Chrysostom. Ex Chrysostomo ergo ὑμῖν et πάντες illatum scholiis et catenis, ac deinde etiam contextui.

(*a*) Πᾶς habet uterque meus.

(*b*) Evolve infra in interpretatione Matth. VIII 13, καὶ ἰάθη. Consistit hic locus cæterorum codicum auctoritate. Quid ? quod nec Birchii Cod. Vat. 1209, in gratiam Latinorum hæc omittit ?

(*c*) Neuter meorum agnoscit καί.

(*d*) Copiose de hoc loco disputavi in mea Novi Testamenti editione ad h. l. p. 223 seqq.

(*e*) De hoc etiam loco ibi dixi, pag. 240.

(*f*) Recte fecisti, Henteni. Nam vel ex tuis animadversionibus apparent hallucinationes Erasmi, hominis levis, negligentis, temerarii et perfidi. Pleraque enim, quæ memorasti, per illum ad Vulgatam Latinam sunt ficta. Quanta fide et diligentia in postremis editionibus suis Complutensem tractarit, nemo criticus ignorat. Quomodo ergo tractaverit codices ? Nam etsi nec Complutensis a criticis idoneis curata est, tamen habet multas probas lectiones ab Erasmo neglectas.

(*g*) Servat uterque meus.

(*h*) αὐτοῦ Erasmus intulit, pro quo tamen silent codices, a Birchio examinati omnes. Miror.

(*i*) Primo loco uterque meus omittit, secundo uterque servat.

17, 32. Memores estote uxoris Lot. Non habetur δὲ *autem*, nec in exemplari Complutensi, nec in veteri translatione. Et similiter in fine capitis versu ultimo : Ibi congregabuntur aquilæ, non additur καὶ *et*, nec in editione Complutensi (*k*).

18, 3. Vidua autem erat in civitate illa. Non habet τις *quædam*, nec id habet Complut. editio, neque Chrysost. in priori de orando Deum homilia, ubi præsens citatur locus.

19, 4. Ascendit in (caprificum). In nostro et in Complutensi exemplari habetur tertia syllaba per ω: ne nobis Stunica (*l*) objiciat ob id prave versum esse caprificum, quod per ο micron scribatur. Attamen Complut. habet penultimam per ἐψιλόν, cum eamdem habeat nostrum exemplar per αι diphthongum (*m*) συκομωραῖαν.

19, 15. Jussit vocari ad se servos illos. Non additur (*n*) οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον : Quibus dederat pecuniam. Quod tamen addidimus, sicut (*o*) quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et etiam in Complut. editione habeatur : et tamen vereor, ne id librarii incuria factum non sit, maxime quod in Commentariis (*p*) nullam horum faciat mentionem.

20, 5. Si dixerimus, E cœlo, dicet : Quare non credidistis illi? Non additur οὖν *ergo*, nec id habet exemplar Complut.

20, 9. Homo plantavit vineam. Non additur (*q*) τις *quidam*. Et similiter infra versu 19. Et timuerunt. Non additur τὸν λαόν *populum*. Concordat utrobique Complutensis editio.

20, 20. Ut caperent ejus (sermonem). Habet (*r*) namque λόγον patrio casu : non λόγῳ, ut dicatur, *in* vel *ex sermone*. Concordat etiam exemplar Complutense.

21, 16. Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis et fratribus. Hoc etiam ordine legit Complut. editio, ut fratres ultimo ponantur loco.

22, 30. Ut edatis ac bibatis super mensam meam. Non additur (*s*) ἐν τῇ βασιλείᾳ μου· In regno meo. Neque in enarratione fit ulla hujus mentio.

22, 35. Quando misi vos sine loculis et pera. Non additur Καὶ ὑποδημάτων et calceamentis : nec ulla fit hujus mentio in commentariis. Arguit (*t*) autem adjectitium esse, quod infra versu 36, cum dicitur : sed nunc qui habet loculos, tollat, similiter et peram, illud in nullo addatur exemplari.

22, 47. Et appropinquavit Jesu ut oscularetur eum. Additur statim consequenter, etiam in Complutensi exemplari : Τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδώκει αὐτοῖς, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι· Hoc enim signum dederat illis : Quemcunque osculatus fuero, ipse est.

23, 2. Hunc invenimus pervertentem gentem (nostram) Nam (*v*) in nostro exemplari addebatur ἡμῶν, sicut et Vulgata habet editio.

In fine Evangelii (*x*) non additur ἀμήν, sicut nec in fine aliorum Evangelistarum in ullo habetur exemplari.

Ex Joanne.

1, 28. Hæc in (Bethania) facta sunt. Non (*y*) βηθαβαρά. Conformis est et Complutensis editio et Vulgata : quanquam auctor dicat in scholiis verius legi Bethabara.

1, 30. Non repetuntur hæc aut similia verba : Οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, Ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. Hic est de quo ego dicebam : Post me venturus est vir, qui ante me fuit, quia prior me erat. Eadem tamen propemodum verba paulo superius posita erant.

2, 22. Crediderunt sermoni (ejus) Nam habet αὐτοῦ ejus, non ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, quem dixerat Jesus.

2, 24. Eo quod ipse nosset (omnia) Habet enim

(*k*) Mirabuntur nonnulli, ab Hentenio non notatum esse defectum versus integri 36, quem prætermittunt codices mei Euthymii. Sed is Erasmi editionem comparavit, quæ ista appendice caret. Igitur etiam infra in interpretatione hujus loci hunc totum versum omisit Hentenius. Scilicet in Bibliotheca Patrum maxima Lugdunensi, t. XIX, p. 652, columna *a*, littera *a*. Bonus Beza, hac appendice nos locupletavit et ex eo editores textus recepti.

(*l*) Stunica nobilis fuit adversarius Erasmi et Fabri Stapulensis. Forte ergo hic reprehenderat Fabrum.

(*m*) Uterque meus συκομοραίαν. Atque ita habent etiam codices Mosquenses h. et v. qui sunt in orthographia accuratissimi.

(*n*) Mei cum reliquis codd. ista servant.

(*o*) Sine admonitione in locis singulis id fieri non debebat. Hoc modo multis in locis corruptus est Chrysostomus a Savilio et reliquis editoribus, et alii scriptores plures ab aliis pluribus.

(*p*) Hoc argumentum non valet. Multa talia, quæ intellectum habent facilem, prætermittunt in scholiis.

(*q*) Alter *meorum* omittit, alter habet.

(*r*) Mei λόγου. Erasmus se volutat inter λόγον et λόγῳ.

(*s*) Dixi de hoc loco copiose in mea N. Testamenti editione.

(*t*) Arguta est omissio. Primo, quod continuo nulla fit mentio calceamentorum. Sed intelligi poterat ex superioribus. Deinde, quod non credibile videbatur, sine calceamentis missos esse.

(*v*) ἡμῶν addunt *mei*. Proximum καὶ autem, ante κωλύοντα, omittunt.

(*x*) Scilicet interpretes, Chrysostomus et cæteri, loco ἀμήν, quod textus est, post suas explicationes de suo in fine addunt ἀμήν, atque ita terminant interpretationem.

(*y*) In his et similibus Origenes antiquis criticis expectoravit mentem, ut recentioribus, per libellum *Hermeneutische Vorbereitung*, Semlerus, qui dudum antea se ab criticis ad triumviros A. A. A. F. F. transferre debuisset. Illud autem mihi de hoc loco mirabile visum est, quod nullus ex veteribus interpretibus Græcis infra, cap. x, vers. 40, hunc locum lectoribus in memoriam revocat. Scilicet conscii erant sibi, se temere secutos esse Origenem, relicta auctoritate codicum. Ergo consultius putabant, abstinere se ab isto loco.

πάντα (*z*) non πάντας *omnes*. Consonat exemplar Complutense.

3, 22. Et ibi morabatur cum discipulis, ac (baptizabant) Siquidem pluraliter habet (*a*) ἐβάπτιζον : quod ex scholiis manifestius apparet.

4, 31. Interea rogabant eum discipuli (ejus) dicentes : Rabbi, comede. Additur enim αὐτοῦ, etiam in exemplari Complutensi.

6, 52. Quomodo potest hic nobis dare carnem, ad comedendum ? Nullum (*b*) Græcum exemplar, quod viderim, additum habet αὐτοῦ *suam*, quanquam verterit Erasmus : Carnem illam suam.

6, 70. Respondit eis : Num ego vos duodecim elegi ? Non additur Ἰησοῦς, neque in exemplari Complutensi.

7, 1. Non enim (poterat) in Judæa versari. Non habet ἤθελεν volebat, sed εἶχεν ἐξουσίαν, habebat potestatem, sive, Poterat.

7, 12. Alii vero dicebant : Non, sed seducit (mundum). Non habet ὄχλον *turbam*, sed κόσμον *mundum*, quod etiam in scholiis declaratur.

7, 53. (Abiit) unusquisque in domum suam. Non enim habet ἐπορεύθη, profectus est, sed ἀπῆλθεν. Infra statim cap. VIII, 2 (Summo) vero diluculo iterum (venit) (Jesus) in templum. Additur enim βαθέος *summo* vel *profundo*, et nomen Ἰησοῦς ; Nec habet παρεγένετο *accessit*, sed ἦλθεν. Et infra vers. 3 : (Adducunt) mulierem. Non habet φέρουσιν *afferunt*, sed ἄγουσι. Nec additur πρὸς αὐτὸν *ad eum*. Infra vers. eod : Ἐπὶ μοιχείᾳ, in adulterio, non ἐν μοιχείᾳ. Item habet εἶπον *dixerunt*, non λέγουσι *dicunt*. Additur quoque in nostro exemplari πειράζοντες *tentantes*. Nec habet αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη, Hæc mulier deprehensa est, sed ταύτην εὕρομεν, Hanc invenimus. Infra vers. 5 : Tu autem quid ais (de illa ?) Additur enim περὶ αὐτῆς. Nec dicit infra vers. 6, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ, ut possent accusare eum, sed ἵνα ἔχωσι κατηγορίαν κατ᾽ αὐτοῦ, ut haberent accusationem adversus eum. Præterea cum post pauca verba sequentia versu 9, dicitur : Initio facto a senioribus, additur ἕως τῶν ἐσχάτων usque ad postremos. Deinde versu 10, ubi subditur : Cum autem erexisset se Jesus. Neque hic, neque in Vulgata editione additur consequenter, καὶ μηδένα θεασάμενος, πλὴν τῆς γυναικός. Et neminem vidisset: præter mulierem ; quod tamen et in Complutensi editione et in aliis Græcis habetur exemplaribus : sed loco ejus habet εἶδεν αὐτήν· Vidit eam. In exemplari ergo Complutensi plurima nobiscum faciunt contra alia exemplaria Græca ; quædam vero cum et aliis et non nobiscum. Quin et illud exemplar quædam habet, quæ neque nos habemus, neque alia exemplaria Græca : ut cum dicitur vers. 6 : Scribebat in terram, addit editio Complutensis, μὴ προσποιούμενος dissimulans. Et infra vers. 9, ubi dicitur, At illi cum vidissent, addit illa. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, Et a conscientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde variantur, quæ quia minutula sunt, noluimus recensere. Tanta itaque exemplariorum varietas, præter alia, satis arguit hanc historiam ascitiliam esse, quemadmodum cum pluribus aliis asserit auctor noster.

8, 40. Qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a (Patre). Habet namque Πατρός et non Θεοῦ *Deo*. Et infra versu 49. Sed honoro patrem. Non additur μου *meum*. Statimque in eodem versu : Et vos contumelia me (afficitis). Nam habet ἀτιμάζετε per præsens, non ἠτιμάσατε, contumelia affecistis. Concordat nobiscum in postremo exemplar Complutense.

8, 59. Jesus autem occultatus est, et exivit de templo. Additur statim, etiam in exemplari Complutensi : Διελθὼν (*d*) διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρ-

(*z*) Ex Chrysostomo hoc assumpsit, qui in codicibus Mosquensibus habet τὰ πάντα, sed Montefalconius, t. VIII, p. 137 C. edidit πάντα.

(*a*) Etiam hoc ad Chrysostomum fictum, Habet quidem Vulgatam lectionem, t. VIII, p. 164 A. C. Sed ibidem addit D καίτοι προϊών (scilicet cap. IV, v. 2) φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ᾽ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει, ὅτι αὐτοὶ ΕΒΑΠΤΙΖΟΝ μόνοι. Origenes t. IV, p. 162, D; habet quidem ἐβάπτιζε, sed mox ibidem alia mutat versu 23. Cyrillus, t. IV, p. 156 B, ubi hunc locum ex professo, ut aiunt, interpretatur, in contextu versum 22 et 23, ita habet : Καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης κ. τ. λ. Quæ ergo Chrysostomus dubia reddiderat, ea prorsus omisit Cyrillus. Habet tamen ibid. E, plane ut Chrysostomus : Βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν. Tales critici sunt isti tres τῆς οἰκουμένης φωστῆρες, cum locum data opera tractant. Chrysostomum, principem Græcorum Patrum omnium, excuso. Ad populum enim dixit. Sed Origenes et Cyrillus omni excusatione carent. Viri docti autem, qui Origenem, Chrysostomum et Cyrillum diligenter legerunt, id dudum perspexerunt In aliis eventum habet vaticinium Isaiæ VI, 9, 10.

(*b*) Scripsit hæc Hentenius anno 1543. Quot editiones Græcæ tunc fuerint, notum est. Si ita locutus esset Hieronymus et Origenes, multi sibi cogitarent ducentos codices recensionis Alexandrinæ et Occidentalis. Sed hoc quoque Chrysostomus invexit, qui in codicibus Mosqq. ita habet : Πῶς δύναται δοῦναι ἡμῖν φαγεῖν οὗτος τὴν σάρκα αὐτοῦ ; Vide t. VIII, p. 272. B. Cyrillus hic primum ad nauseam vexat vocabulum πῶς, quod Chrysostomus paululum tantum commoverat, deinde t. IV, p. 360 B. repetit : Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν ; Origenis ad hunc locum nugæ interciderunt, sed t. IV, p. 364 A. laudat : Πῶς δύναται ἡμῖν οὗτός δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν ;

(*c*) Haud dubie voluit scribere, Audissent.

(*d*) Propter Euthymium etiam hoc notandum, quod hæc non uno loco junctim recitat, sed per partes, interposita in singulis partibus interpretatione. Distinguit autem textum ita. Primo vers. 59 : Ἦραν οὖν ad ἐπ᾽ αὐτόν. Secundo : Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Tertio : Καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. Quarto : Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν. Quinto : Καὶ παρῆγεν οὕτως. Sexto : Καὶ παράγων ad γενετῆς. Duplex hic oritur quæstio. Altera, quis ex editoribus N. Testamenti hæc exclusit ? Erasmus, homo temerarius et perfidus, qui hæc in suis Græcis, nescio quibus,

ἦγεν οὕτως. Pertransiens per medium illorum et ita præteribat.

9, 8. Vicini itaque, et qui viderant eum prius quod (cæcus) esset. Habet enim τυφλός, non πτωχός (*e*) *mendicus*. Consonat etiam exemplar Complutense.

10, 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones. Non additur Πρὸ ἐμοῦ, Ante me, neque in exemplari Complutensi, neque in editione Vulgata.

10, 39. Quærebant (ergo) rursum apprehendere eum. Additur enim οὖν *ergo*, et in exemplari Complutensi, et in Vulgata editione.

13, 9. Domine non tantum pedes. Non additur μου *meos*.

13, 25. Cum ergo ille recumberet (ita) super pectus Jesu. Additur enim οὕτως, quod etiam in scholiis auctor declarat.

13, 30. Erat autem nox quando exivit. Deinde subditur : Ait Jesus. Non enim additur οὖν ergo, ante verbum ἐξῆλθε *exivit*, ut alium possit reddere sensum. Facit nobiscum exemplar Complutense.

14, 4. Non turbetur cor vestrum. Ante hæc verba non præmittitur, neque in nostro, neque in Complutensi exemplari id quod habetur in vulgaribus Græcis exemplaribus (*f*) : Καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Et ait discipulis suis.

14, 30. Venit enim princeps mundi. Non additur τούτου hujus, neque in exemplari Complutensi.

16, 3, Et hæc facient, quia non noverunt. Non additur ὑμῖν *vobis*, nec in editione Complutensi.

16, 5. Et nemo interrogat me : Quo abis ? Non præponitur ante verbum Interrogat ἐξ ὑμῶν, ex vobis.

16, 10. De justitia autem, quia ad Patrem (meum) A abeo. Additur enim μου, etiam in editione Complutensi.

16, 25. Hæc per proverbia (dico) vobis. Non enim habet (*g*) λελάληκα locutus sum : sed λέγω, *dico*.

16, 33. In mundo pressuram (habebitis) Nam habet ἕξετε (*h*) futurum, non ἔχετε *habetis*. Pari modo legisse manifestum (*i*) est eum, qui Vulgatam dedit editionem.

17, 11. Pater sancte serva eos per nomen tuum (quo donasti me) Non enim habet οὓς *quos*, sed ᾧ *quo*. Eodem etiam modo habet exemplar Complutense. Ex scholiis tamen legisse videtur auctor noster ὃ, *quod* (*k*), puta nomen accusandi casu.

18, 25. Negavit (ergo) ille et ait : Non sum. B Repetitur enim οὖν *ergo*. In hunc etiam modum legimus in editione Complutensi.

28, 29. Exivit itaque Pilatus ad eos, et ait. Non additur ἔξω (*l*) *foras*. Ad hunc quoque modum invenimus in exemplari Complutensi.

19, 16. Acceperunt autem Jesum et (duxerunt) (in prætorium). Primum itaque non habet ἀπήγαγον *abduxerunt*, sed ἤγαγον *duxerunt*. Et in hoc concordat exemplar Complutense. Addebatur præterea in nostro exemplari εἰς τὸ πραιτώριον.

19, 35. Et ille scit quod vera dicat (sed) ut vos credatis. Nam habet ἀλλά, *sed*. Nec habet καί *et*, ante vos. Exemplar quidem Complutense non habet conjunctionem καί, sed nec habet ἀλλά.

19, 38. Et permisit Pilatus. Statimque additur : C Ἦλθεν (*m*) οὖν, καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, Venit ergo, et tulit corpus Jesu. Concordant et exemplar Complutense et Vulgata editio.

20, 29. Quia vidisti me credidisti. Non additur θωμᾶ, nec in editione Complutensi.

21, 1. Postea manifestavit se iterum Jesus (discipulis) ad mare Tiberiadis. Additur enim μαθηταῖς (*n*) *discipulis*. Concordat in hoc et exemplar Complutense et editio Vulgata.

et invenit et non invenit. Nam in prima editione habet, in reliquis omisit. Compara ejus ad hunc locum animadversionem. Altera quæstio. Cur Hieronymus in Vulgata Latina omisit ? Scilicet hic quoque servum pecus sequitur vesanum Origenem. Nec diligentiores fuerent Chrysostomus et Cyrillus. Vulgo credunt hæc assuta esse ex Luc. IV, 30. Stulte ! Suo tempore totam rem ad oculos de- D monstrabo. Hæc adeo servat Vaticanus 1209 apud Birchium.

(*e*) Erasmus, impostor, non criticus, in Vulgata reperiebat mendicus. Ex Lexico ergo suo reddebat πτωχός. Inepte. Reddere debebat προσαίτης. Ita enim Chrysostomus, unde hæc est corruptio, Vide tom. VIII, p. 333 A. Unde autem προσαίτης invectum ? Per summam negligentiam et incogitantiam ex proximo προσαιτῶν.

(*f*) Est initium lectionis ecclesiasticæ, τῇ παρασκευῇ τῆς στ. ἑβδομάδος, quod homines somnolenti intulerunt in contextum.

(*g*) Dissentiunt mei Euthymii codices, qui λελάληκα servant.

(*h*) Chrysost. t. VIII, p. 468 A, negligit quidem verba textus, habet tamen suis verbis : Ἕως ἂν ἦτε ἐν τῷ κόσμῳ, θλῖψιν ἕξετε. Eodem modo repetit alibi, ut in editione N. Testamenti docui. Cyrillus ante scholia habet ἕξετε, sed in interpretatione ἔχετε. Tom. IV, p. 944 A, 945 A.

(*i*) Minime vero. Nam interpres Latinus sæpius præsentia per futura reddit. Neque hoc ignoras, Henteni.

(*k*) Ὃ ponit in interpretatione ideo, quod non repetiit, ἐν τῷ ὀνόματί σου, ad quod refertur in textu ᾧ. Quorsum ergo referendum fuisset ᾧ ? Forte ad δέδωκας.

(*l*) Incerta sedes hujus vocabuli satis arguit, id aliunde introductum esse. Nam meus Mosquensis codex S. qui Cyrilli scholia etiam habet, addit id ante πρός. Ita Cyrilli. t. IV, p. 1034, B. Alius codex 41, cum scholiis habet post αὐτούς.

(*m*) Hæc nimirum omittit Erasmus. Unus meorum quoque eumdem saltum fecit ab ἦλθεν ad ἦλθε. uterque autem Euthymii cum reliquis ista servant.

(*n*) Præter μαθηταῖς unus meorum Codicum Euthymii addit αὐτοῦ.

21, 15. Simon (Jona) diligis me plus his ? Habet namque, Ἰωνᾶ, non Ἰωαννᾶ : et ita rursum bina A vice subsequitur. Similiter etiam habet exemplar Complutense.

EJUSDEM HENTENII.

In his quæ sequuntur multisque aliis in locis Evangelium phrasin imitati Hebraicam, posuerunt præsens, interdum etiam et præteritum pro futuro.

Matth. 11, 3, et Lucæ 7, 19, 20, occurrit in primis illud maxime vulgatum : Tu es ille (qui venit) an alium exspectamus ? Ubi ponitur ἐρχόμενος *veniens*, pro eo quod est. *Qui venturus est*, aut potius, Qui venturus erat. Et eodem modo Joan. 6, 14 : Hic est vere propheta (veniens) in mundum, id est, qui venturus erat. Rursum Matth. 17, 11 : Elias quidem (venit) primum : Ἔρχεται pro Venturus est, ponitur. Et sane id in hoc verbo ἔρχομαι frequentissimum est.

Matth. 10, 20. Non enim vos (estis) (illi qui loquuntur) sed Spiritus Patris vestri (qui loquitur) in vobis. Ubi præsens ἐστέ pro *eritis* sumitur ; et λαλοῦντες pro eo quod est, Qui loquentur ; et λαλοῦν, pro loquetur. Eadem etiam habentur Marc. 13, 11.

Matth. 22, 30. In resurrectione neque (contrahunt matrimonium) neque (nuptui traduntur), sed quasi angeli Dei in cœlo (sunt) Verbum γαμοῦσι, quod ex sequentibus verbis, quæ manifeste præsentia sunt, etiam judicatur esse præsens, pro futuro *contrahent* accipitur : et ἐκγαμίζονται pro, Nuptui tradentur ; similiter εἰσί pro *erunt*, Pari quoque modo habentur verba hæc Luc. 20, 35, 36 ; Marc. 12, 25.

Matth. 17, 20. Si (habeatis) fidem sicut granum sinapis. Ἔχητε pro futuro *habueritis* sumitur.

Matth. 26, 11. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper (habetis). Hoc in loco præsens ἔχετε pro futuro *habebitis* capitur. Et eodem modo Joan. 12, 8.

Matth. 28, 7. Ecce (præcedit) vos in Galilæam προάγει pro futuro *præcedet* accipitur. Similiter etiam habet Marcus 16, 7.

Marc. 3, 29. Quicunque blasphemaverit adversus Spiritum sanctum, (non habet) remissionem in æternum, sed reus (est) æterni judicii. Ἔχει pro *habebit* accipitur, et ἐστὶν pro *erit*.

Marc. 9, 12. Elias cum prius venerit (restituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθιστᾷ verbum præsens sumitur pro futuro *restituet*, Cap. 9, 31. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδοται verbum præsens *accipitur* pro futuro *tradetur*.

Marc. 11, 24. Quæcunque orantes petitis, credite quod (accipitis) et erunt vobis. Λαμβάνετε pro *accipietis*.

Luc. 13, 35. Ecce (relinquitur) vobis domus vestra Ἀφίεται pro futuro *relinquetur*.

Joan 6, 28. Quid (facimus) ut operemur opera Dei ποιοῦμεν pro *faciemus*.

B Joan. 7, 27. Christus cum venerit, nemo cognoscit unde (sit) ἐστὶ pro futuro *erit*.

Joan. 7, 33. 34. Vado ad eum qui misit me : quæretis me et non invenietis : et ubi ego (sum) eo vos non (potestis) venire. Εἰμί pro *ero* : et δύνασθε pro futuro *poteritis* accipiuntur.

Joan. 8, 31. Si vos manseritis in sermone meo, veri discipuli mei (esti) ἐστέ pro *eritis* sumitur.

Joan. 8, 46. Qui ex vobis (arguit) me de peccato? ἐλέγχει pro *arguet* accipitur.

Joan. 13, 8. Si non lavero te, non (habes) partem mecum. Ἔχεις *habes* pro *habebis*.

Joan. 14, 17. Vos autem (cognoscitis) eum, quia apud vos (manet.) Γινώσκετε pro *cognoscetis* : et μένει pro *manebit*. Et hoc sicut et alia propemodum C omnia, litteræ series ipsa declarat.

Joan. 14, 19. Adhuc modicum, et mundus jam me non (videbit) vos autem (videbit) me. Hic sane quanquam (*a*) auctor quidam non parvi nominis dicat θεωρεῖ et θεωρεῖτε præsentis esse temporis : sunt tamen etiam juxta canones Græcæ grammatices futura secunda. Similiter, cap. 15, 26 57, cum dicitur : Ille testimonium perhibebit de me, et vos (testes eritis.) Etiam ait idem auctor μαρτυρεῖτε præsens esse indicantis, ut significet : Testes estis, aut *estote*, quemadmodum etiam hoc loco vertit. Attamen multo commodius dicetur esse futurum secundum : præsertim cum Act. cap. 1, 8, eadem ferme verba referens Lucas, dicat : Accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto in vos D et eritis mihi testes. Ubi aperte per futurum habet Græca littera ἔσεσθε, facta etiam primum supervenientis Spiritus sancti mentione, sicut etiam hoc loco. Præterea cum eodem capite 16, 10 dicitur : Ad patrem vado, et posthac non (videbitis) me. Et post pauca vers. 16 : Pusillo tempore et non (videbitis) me. Asserit idem (*b*) utroque horum locorum evangelistam abusum tempore præsenti pro futuro. Nos autem opinamur, quod proprie futurum secundum posuerit. Quod inde facile est colligere, quod statim sequatur futurum ὄψεσθε videbitis. Sciemus tamen quosdam grammaticos futura secunda a verbis circumflexis in totum au-

(*a*) Et huc et paulo post videtur intelligere Erasmum, quem vide in interpretatione et in notis.
(*b*) Erasmus in notis.

ferre : qui tamen fateri coguntur præsens indicativi passim pro futuro locari, quod vix fieri solet. Idem auctor verbum (*c*) ἀφίωνται frequenter vertit Remittuntur, cum sit non solum Atticum præteritum sed et Ionicum et Doricum, per ablationem vocalis subjunctivæ, et pleonasmun ω. Nam quod dicat interpretem fortassis legisse ἀφίονται, ut sit præsens ab ἰάω et ἴομαι, non sit verisimile, cum hoc barytonum verbum apud solos poetas reperiatur.

Joan. 15, 6. Nisi quis in me manserit (ejectus est) foras sicut palmes, et (exaruit) et (colligunt) eos, et in ignem (conjiciunt) et (ardent). Hoc loco quo præterita et tria præsentia pro futuris posita sunt ; nempe ἐβλήθη pro Ejicietur, ἐξηράνθη pro A *exarescet*, συνάγουσιν pro *colligent*, βάλλουσι pro *conjicient* et καίεται pro *ardebit*.

Joan. 15, 8. In hoc (glorificatus est) pater meus (ut fructum copiosum afferatis.) Ἐδοξάσθη pro futuro *glorificabitur*, et ἵνα φέρητε pro eo, quod est : Si attuleritis. Hoc itaque loco et præteritum et præsens pro futuro ponuntur.

Joan. 16, 26. Et non (dico) vobis quod ego rogabo. Patrem pro vobis : ipse enim Pater (amat) vos. Λέγω pro *dicam*, et φιλεῖ pro *amabit*, quod tamen, si solum esset, futurum secundum esse posset. Vide hujus loci enarrationem.

Joan. 17, 11. et jam non (sum) in mundo, et hi in mundo (sunt.) Εἰμί pro *ero* sumitur, et εἰσί pro *erunt*.

(*c*) Matth. IX, 2, 5 ; Marc. II, 5, 9 ; Luc. VII, 47, 48. Vide in primis Erasmum ad Marc. II, 9.

JOANNIS MILLII

EXAMEN CODICIS EUTHYMII (*d*) BAROCCIANI.

Ex Prolegomenis ejus in N. T. a § 1073 — 1079.

Et jam quidem ab insigni illo Commentariorum Chrysostomi (*e*) defloratore ad alium devenimus (*f*), *Euthymium* dico *Zigabenum* ; qui sub initium fere sæculi duodecimi, e Patrum variorum, sed Chrysostomi potissimum Commentariis, Catenam (*g*) quamdam contexuit in Evangelia. In qua certe, ut hoc obiter notem, peculiare (*h*) omnino illud, quod allegationes seu citationes evangelici textus perpetuo factæ sint secundum titulos, qui ad oram Evangeliorum signati sunt, sive majora Κεφάλαια Hujus haud dum (*i*) Græce editæ exemplar nacti sumus inter codices Baroccianos, probum ac propemodum B integrum ; unde videre liceat, qualis textus Euthymio fuerit ad manum, cum ista scriberet. Erat autem iste, qualis exemplarium posterioris ævi ferme omnium, plurimis, in locis (*k*) interpolatus ; ita tamen, ut in multis, ubi diversus abit a libris excusis, germanam exhibeat lectionem.

Et lectionibus interpolatis in primis ecce seqq.

Ἰορδάνῃ (*l*) ποταμῷ, Matth. 3, 6, plurimi Codd. Syr. Copt. Æthiop.

Διαρπάσῃ pro διαρπάσει 12, 29, sic Chrysost. (*m*) cavebat scriba, ut verbum hoc conveniret tempore cum præcedenti δήσῃ.

(*d*) De eodem loquitur ibid. § 1462.

(*e*) Ita Theophylactum Bulgariæ episcopum appellat. Videtur autem hoc vocabulum ex contaminato barbaræ Latinitatis marsupio divi Hieronymi protraxisse. Honestiori et Latiniori uti poterat. Aliud est græcum ἀπανθίζειν, aliud Latinum deflorare.

(*f*) Tanquam ex palatio excelso fessi fatigatique ad tugurium humile.

(*g*) Catena, doctissime Milli, appellatur Collectio locorum ex variis scriptis Patrum qui aliquo modo partes singulas Litterarum sacrarum oratione attigerunt, sine continuo nexu collatorum. Non sine causa addidi *sine nexu*, siquidem catena quælibet nexum habere debet. Sed illud in istis catenis non habet locum. In Euthymio autem nexus est, quod ex pluribus partibus opus perpetuum fecit. Commentarium ergo, non catenam exhibet. Hoc discrimen est inter catenam et commentarium, ex usu recentiorum Græcorum vocabuli σειρᾶς.

(*h*) Non peculiare aut inusitatum, sed obtinet ista capitum descriptio in plerisque codicibus Græcis, quod te latere non poterat. Nullam aliam enim Græci agnoscunt præter hanc et canones Eusebii. Utraque est in codice Alexandrino.

(*i*) Viros doctos aliquos affirmasse, hos commentarios Græce jam editos esse, supra notatum est a Fabricio. Sed in nova Cavei editione hic error correctus est. Vide tom. II, p. 199, edit. Basil. 1745, fol. Sed Elias du Pin in Nova Bibliotheca auctorum ecclesiasticorum, tom. IX, cap. XIV, p. 197, hunc Commentarium Græce editum tradit Veronæ 1530, quo anno nimirum ibidem prodiit Commentarius in Psalmos. Confusus ergo est Commentarius in Psalmos cum hoc in Evangelia. Oudinus in Commentario de scriptoribus ecclesiasticis, tom. II, p. 981, alio modo erravit. Scribit enim : Commentaria in quatuor Evangelia edita Græce in folio Veronæ anno 1630 (ergo centum annis post) cum Commentario in Psalmos.

(*k*) Multo tamen minus quam tuus Alexandrinus et Cantabrigiensis, infimus omnium.

(*l*) Est hæc lectio codicum cum scholiis et catenis, quod ex Mosqq. codd. d. et 10 discitur. Contra sunt ejusdem generis codices a. e. Ergo facile a critico auctoritate reliquorum excluditur.

(*m*) Chrysost. t. VII, p. 447 b. habet : Καὶ τότε ΑΥΤΟΥ ΤΑ ΣΚΕΥΗ διαρπάσῃ quod nec Wetstenius notavit. Ignorabant Græci consuetudinem Hebraicam orationis ita vinciendæ per particulam καί. Totum membrum abesse poterat. Si tamen addidissent Græci, τότε δή, τότε δέ aut τότε γάρ scripsissent.

21, 15. Simon (Jona) diligis me plus his ? Habet namque, Ἰωνᾶ, non Ἰωαννᾶ : et ita rursum bina vice subsequitur. Similiter etiam habet exemplar Complutense.

EJUSDEM HENTENII.

In his quæ sequuntur multisque aliis in locis Evangelium phrasin imitati Hebraicam, posuerunt præsens, interdum etiam et præteritum pro futuro.

Matth. 11, 3, et Lucæ 7, 19, 20, occurrit in primis illud maxime vulgatum : Tu es ille (qui venit) an alium exspectamus ? Ubi ponitur ἐρχόμενος *veniens*, pro eo quod est. *Qui venturus est*, aut potius, Qui venturus erat. Et eodem modo Joan. 6, 14 : Hic est vere propheta (veniens) in mundum, id est, qui venturus erat. Rursum Matth. 17, 11 : Elias quidem (venit) primum : Ἔρχεται pro Venturus est, ponitur. Et sane id in hoc verbo ἔρχομαι frequentissimum est.

Matth. 10, 20. Non enim vos (estis) (illi qui loquuntur) sed Spiritus Patris vestri (qui loquitur) in vobis. Ubi præsens ἐστέ pro *eritis* sumitur ; et λαλοῦντες pro eo quod est, Qui loquentur ; et λαλοῦν, pro loquetur. Eadem etiam habentur Marc. 13, 11.

Matth. 22, 30. In resurrectione neque (contrahunt matrimonium) neque (nuptui traduntur), sed quasi angeli Dei in cœlo (sunt) Verbum γαμοῦσι, quod ex sequentibus verbis, quæ manifeste præsentia sunt, etiam judicatur esse præsens, pro futuro *contrahent* accipitur : et ἐκγαμίζονται pro, Nuptui tradentur ; similiter εἰσί pro *erunt*, Pari quoque modo habentur verba hæc Luc. 20, 35, 36 ; Marc. 12, 25.

Matth. 17, 20. Si (habeatis) fidem sicut granum sinapis. Ἔχητε pro futuro *habueritis* sumitur.

Matth. 26, 11. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper (habetis). Hoc in loco præsens ἔχετε pro futuro *habebitis* capitur. Et eodem modo Joan. 12, 8.

Matth. 28, 7. Ecce (præcedit) vos in Galilæam προάγει pro futuro *præcedet* accipitur. Similiter etiam habet Marcus 16, 7.

Marc. 3, 29. Quicunque blasphemaverit adversus Spiritum sanctum, (non habet) remissionem in æternum, sed reus (est) æterni judicii. Ἔχει pro *habebit* accipitur, et ἐστὶν pro *erit*.

Marc. 9, 12. Elias cum prius venerit (restituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθιστᾷ verbum præsens sumitur pro futuro *restituet*, Cap. 9, 31. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδοται verbum præsens *accipitur* pro futuro *tradetur*.

Marc. 11, 24. Quæcunque orantes petitis, credite quod (accipitis) et erunt vobis. Λαμβάνετε pro *accipietis*.

Luc. 13, 35. Ecce (relinquitur) vobis domus vestra Ἀφίεται pro futuro *relinquetur*.

Joan 6, 28. Quid (facimus) ut operemur opera Dei ποιοῦμεν pro *faciemus*.

Joan. 7, 27. Christus cum venerit, nemo cognoscit unde (sit) ἐστὶ pro futuro *erit*.

Joan. 7, 33. 34. Vado ad eum qui misit me : quæretis me et non invenietis : et ubi ego (sum) eo vos non (potestis) venire. Εἰμί pro *ero* : et δύνασθε pro futuro *poteritis* accipiuntur.

Joan. 8, 31. Si vos manseritis in sermone meo, veri discipuli mei (esti) ἐστέ pro *eritis* sumitur.

Joan. 8, 46. Qui ex vobis (arguit) me de peccato? ἐλέγχει pro *arguet* accipitur.

Joan. 13, 8. Si non lavero te, non (habes) partem mecum. Ἔχεις *habes* pro *habebis*.

Joan. 14, 17. Vos autem (cognoscitis) eum, quia apud vos (manet.) Γινώσκετε pro *cognoscetis* : et μένει pro *manebit*. Et hoc sicut et alia propemodum omnia, litteræ series ipsa declarat.

Joan. 14, 19. Adhuc modicum, et mundus jam me non (videbit) vos autem (videbit) me. Hic sane quanquam (*a*) auctor quidam non parvi nominis dicat θεωρεῖ et θεωρεῖτε præsentis esse temporis : sunt tamen etiam juxta canones Græcæ grammatices futura secunda. Similiter, cap. 15, 26 57, cum dicitur : Ille testimonium perhibebit de me, et vos (testes eritis.) Etiam ait idem auctor μαρτυρεῖτε præsens esse indicantis, ut significet : Testes estis, aut *estote*, quemadmodum etiam hoc loco vertit. Attamen multo commodius dicetur esse futurum secundum : præsertim cum Act. cap. 1, 8, eadem ferme verba referens Lucas, dicat : Accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto in vos et eritis mihi testes. Ubi aperte per futurum habet Græca littera ἔσεσθε, facta etiam primum supervenientis Spiritus sancti mentione, sicut etiam hoc loco. Præterea cum eodem capite 16, 10 dicitur : Ad patrem vado, et posthac non (videbitis) me. Et post pauca vers. 16 : Pusillo tempore et non (videbitis) me. Asserit idem (*b*) utroque horum locorum evangelistam abusum tempore præsenti pro futuro. Nos autem opinamur, quod proprie futurum secundum posuerit. Quod inde facile est colligere, quod statim sequatur futurum ὄψεσθε videbitis. Sciemus tamen quosdam grammaticos futura secunda a verbis circumflexis in totum au-

(*a*) Et huc et paulo post videtur intelligere Erasmum, quem vide in interpretatione et in
(*b*) Erasmus in notis.

ferre : qui tamen fateri coguntur præsens indicativi passim pro futuro locari, quod vix fieri solet. Idem auctor verbum (*c*) ἀφίωνται frequenter vertit Remittuntur, cum sit non solum Atticum præteritum sed et Ionicum et Doricum, per ablationem vocalis subjunctivæ, et pleonasmun ω. Nam quod dicat interpretem fortassis legisse ἀφίονται, ut sit præsens ab ἰάω et ἰάομαι, non sit verisimile, cum hoc barytonum verbum apud solos poetas reperiatur.

Joan. 15, 6. Nisi quis in me manserit (ejectus est) foras sicut palmes, et (exaruit) et (colligunt) eos, et in ignem (conjiciunt) et (ardent). Hoc loco quo præterita et tria præsentia pro futuris posita sunt ; nempe ἐβλήθη pro Ejicietur, ἐξηράνθη pro *exarescet*, συνάγουσιν pro *colligent*, βάλλουσι pro *conjicient* et καίεται pro *ardebit*.

Joan. 15, 8. In hoc (glorificatus est) pater meus (ut fructum copiosum afferatis.) Ἐδοξάσθη pro futuro *glorificabitur*, et ἵνα φέρητε pro eo, quod est : Si attuleritis. Hoc itaque loco et præteritum et præsens pro futuro ponuntur.

Joan. 16, 26. Et non (dico) vobis quod ego rogabo. Patrem pro vobis : ipse enim Pater (amat) vos. Λέγω pro *dicam*, et φιλεῖ pro *amabit*, quod tamen, si solum esset, futurum secundum esse posset. Vide hujus loci enarrationem.

Joan. 17, 11. et jam non (sum) in mundo, et hi in mundo (sunt.) Εἰμί pro *ero* sumitur, et εἰσί pro *erunt*.

(*c*) Matth. IX, 2, 5 ; Marc. II, 5, 9 ; Luc. VII, 47, 48. Vide in primis Erasmum ad Marc. II, 9.

JOANNIS MILLII

EXAMEN CODICIS EUTHYMII (*d*) BAROCCIANI.

Ex Prolegomenis ejus in N. T. a § 1073 — 1079.

Et jam quidem ab insigni illo Commentariorum Chrysostomi (*e*) defloratore ad alium devenimus (f), *Euthymium* dico *Zigabenum* ; qui sub initium fere sæculi duodecimi, e Patrum variorum, sed Chrysostomi potissimum Commentariis, Catenam (*g*) quamdam contexuit in Evangelia. In qua certe, ut hoc obiter notem, peculiare (*h*) omnino illud, quod allegationes seu citationes evangelici textus perpetuo factæ sint secundum titulos, qui ad oram Evangeliorum signati sunt, sive majora Κεφάλαια Hujus haud dum (*i*) Græce editæ exemplar nacti sumus inter codices Baroccianos, probum ac propemodum integrum ; unde videre liceat, qualis textus Euthymio fuerit ad manum, cum ista scriberet. Erat autem iste, qualis exemplarium posterioris ævi ferme omnium, plurimis, in locis (*k*) interpolatus ; ita tamen, ut in multis, ubi diversus abit a libris excusis, germanam exhibeat lectionem.

Et lectionibus interpolatis in primis ecce seqq.

Ἰορδάνῃ (*l*) ποταμῷ, Matth. 3, 6, plurimi Codd. Syr. Copt. Æthiop.

Διαρπάσῃ pro *διαρπάσει* 12, 29, sic Chrysost. (*m*) cavebat scriba, ut verbum hoc conveniret tempore cum præcedenti *δήσῃ*.

(*d*) De eodem loquitur ibid. § 1462.

(*e*) Ita Theophylactum Bulgariæ episcopum appellat. Videtur autem hoc vocabulum ex contaminato barbaræ Latinitatis marsupio divi Hieronymi protraxisse. Honestiori et Latiniori uti poterat. Aliud est græcum ἀπαυθιζειν, aliud Latinum deflorare.

(*f*) Tanquam ex palatio excelso fessi fatigatique ad tugurium humile.

(*g*) Catena, doctissime Milli, appellatur Collectio locorum ex variis scriptis Patrum qui aliquo modo partes singulas Litterarum sacrarum oratione attigerunt, sine continuo nexu collatorum. Non sine causa addidi *sine nexu*, siquidem catena quælibet nexum habere debet. Sed illud in istis catenis non habet locum. In Euthymio autem nexus est, quod ex pluribus partibus opus perpetuum fecit. Commentarium ergo, non catenam exhibet. Hoc discrimen est inter catenam et commentarium, ex usu recentiorum Græcorum vocabuli σειρᾶς.

(*h*) Non peculiare aut inusitatum, sed obtinet ista capitum descriptio in plerisque codicibus [illegible] quod te latere non poterat. Nullam [illegible] Græci agnoscunt præter hanc et canon [illegible] Utraque est in codi[illegible]drino.

(*i*) Viros doctos [illegible] masse[illegible] tanos Græce jam [illegible] supp[illegible]

(*k*) Multo tamen minus quam tuus Alexandrinus et Cantabrigiensis, infimus omnium.

(*l*) Est hæc lectio codicum cum scholiis et catenis, quod ex Mosqq. codd. d. et 10 discitur. Contra sunt ejusdem generis codices a. e. Ergo facile a critico auctoritate reliquorum excluditur.

(*m*) Chrysost. t. VII, p. 447 b. habet : Καὶ τότε [illegible] ΣΚΕΥΗ *διαρπάση* quod nec Wetstenius agnoscit. Ignorabant Græci consuetudinem Hellenistarum ita vinciendæ per particulam καί. [illegible]brum abesse poterat. Si tamen addidisset [illegible] τότε *δή*, τότε *δέ* aut τότε *γάρ* scri-

Βάρος (*n*) τῆς γῆς 13, 5, irrepsit e marg.

Τὸ ἄριστόν μου (*o*) ἡτοίμασται 22, 4 ; sic etiam codex unus et alter. Interpolatori sc. quisquis ille, congruentius visum est de regis prandio, illud paratum esse dicere, quam se illud parasse.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς γενεὰ πον. 16, 4, ex vers. 2 hujus capitis.

Οὕτως οὐκ ἰσχύσατε, etc. 26, 40. sic (*p*) et complures codd. repetita interrogatione, quo magis ad Marcum (c. 14, v. 37) accederetur.

Γολγοθᾶν, 27, 33, sic codd. al. casu accusativo ad formam Græcorum.

Ἰδόντες τὰ γενόμενα. 27, 54, misso τὸν σεισμὸν, ut superfluo, ob supra dicta v. 51, 52.

Ἀγοράσομεν. Marc. 6, 37, sed editum recte, ob seq. δῶμεν omniumque fere librorum (*q*) auctoritate confirmatum est.

Ἐδόξαν φαντασίαν εἶναι, 6, 49, sic codex Ephesinus. Sed φάντασμα reliquorum codicum est, et Matthæi.

Ἔστω (*r*) πάντων δοῦλος, 9, 35, sic codd. aliq. Æthiop. ex Matthæo.

Ὃ (*s*) δὲ ὑμῖν λέγω, 13, 37, complures codd. nempe ob simplex illud γρηγορεῖτε, quod sequitur, potius visum ὁ, quam ἃ Et sic interpretati sunt Vulg. Syr.

Ἀμὴν δὲ γέλω ὑμῖν, 14, 9, inserto δὲ, ut apud Matthæum, et in libris aliq. γάρ, connexionis gratia.

Καὶ (*t*) εὐλογήσας, 14, 33 ; præfixo καί, ex Matthæo.

(*n*) Neuter ex meis Euthymii codicibus id habet. Βάρος ne quidem Græcum est. Βάθος Græci dicunt. Hinc βαθύγειος.

(*o*) Ita duo codices Mosquenses Chrysostomi.

(*p*) Hoc in Euthymii codicibus non animadverti. Sed ita habent codices Mosquenses Chrysostomi, etsi aliter ediderit Montefalconius, t. VII. p. 791, a. d. Theophylactus etiam pag. 164 e. 165, a. unum signum interrogandi habet post ἡμοῦ.

(*q*) Hoc argumentum hic valet, non autem prius. Nec enim Marcus accurate Græce scribit. Poterat ergo præcedere futurum et, post καί sequi δῶμεν. Scilicet, ut καὶ esset pro Græco ἵνα. Nisi codices obstarent, apud Marcum probassem ἀγοράσομεν. Aliter enim Græce Xenophon, aliter Marcus scribit. Hoc illud dubium est in Crisi N. Testamenti, quod scriptores nec ubique hebraizant, nec ubique græcissant.

(*r*) Sic uterque meus. Servant tamen πάντων ἔσχατος καί.

(*s*) Mei ἃ.

(*t*) Unus tantum meorum addit καί.

(*v*) Vitium codicis Alexandrini arguunt additi canones Eusebii. Habet enim in editione Woidii ita : Καὶ σὺν αὐτῷ σταυροῦσιν δύο λῃστάς, et in interiori margine notat sectionem minorem σιέ. et canonem η΄. Rursus : ἵνα ἐκ δεξιῶν καί ἕνα ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ. Et in interiori margine, sectio minor σις΄. canon ς΄. Atqui omnia ab καὶ σὺν αὐτῷ ab εὐωνύμων αὐτοῦ pertinent ad sectionem σιέ. et ad canonem α΄. Quatuor enim evangelistæ non solum narrant duos latrones cum Christo cruci esse affixos, sed etiam, Christum pependisse medium. Jam cum in illo Codice versus 29, sic sectio σιζ΄. ut ibi etiam notatur, culpa scribæ excidit sectio σις΄. quæ, quod a Marco et Luca tantum refertur, pertinet ad canonem η΄. Reprehenditur ergo, scribam illum a καί ad καί defecisse. Addamus hic illos numeros cum correctione :

Alex.		Correctio.
σιδ΄.	—	σιδ΄.
α΄.	—	α΄.
σιέ.	—	σιέ.
η΄.	—	α΄.
σις΄.	—	σις΄.
ς΄.	—	η΄.
σιζ΄.	—	σιζ΄.
β΄.	—	ς΄.
σιη΄.	—	σιη΄.
β΄.	—	β΄.
σιθ΄.	—	σιθ΄.
β΄.	—	β΄.

Defecit ergo ab α΄. ad η΄. ac sit deinceps. Ergo codex Alexandrinus, qui hunc versum omisit, defendit integritatem hujus versus. Illud autem intelligitur, scribam codicis Alexandrini hic data opera fefellisse. Cum enim semel omisisset versum 28, hunc errorem autem nollet corrigere, corrupit de industria canones, servato tamen sectionum ordine, ne defectus appareret. Cur autem nollet errorem suum corrigere vel pertinacia hominis, vel negligentia, vel lucri studium in causa fuit. Credo postremum in culpa fuisse, ne perderet lucellum, si defectus aut additamentum in fronte aut in calce folii appareret. Alias enim necessitas nulla fuisset corrumpendi notas canonum. Sancta Thecla ergo ætate apostolorum scribebat codices mercede conducta, admodum perfidiose. Vide, quæ infra dixi, ad. Luc. XXIII, 17.

(*x*) Ob eam causam probavi, etsi, ut elegantius, de Græcitate suspectum erat.

(*y*) Ita unus meorum. Alte, vulgatum. Vocabulum

A Καὶ ἐπληρώθη ἡ Γραφὴ ἡ λέγουσα, καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. 15, 28, versiculus hic prætermissus est apud ms. Euthymium, sed ascriptum habemus ad oram codicis a manu nonnihil recentiore. Omittunt etiam (*v*) Alexandrinus, aliique codd. aliq. Cæterum, præterquam quod in libris plerisque locum habeat, mihi certe haud leve indicium est, etiam in Marci autographo exstitisse, quod eadem ipsa proferat ex occasione Lucas, assiduus Marci sectator. Ne dicam, quod ob idem initium hujus versus et seq. facile omitti poterat.

Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν Luc. 11, 11. Illud ἐξ, utcunque in exemplaria plurima irrepserit, non est hujus evangelistæ, sed Matthæi.

Τοὺς δούλους τούτους· ἵνα γνῶ etc. (missis mediis, B οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον, credo, ut, superfluis), 19, 15.

Ἐάν τις ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, 20, 28. Et ita cod. unus et alter. Reliqui omnes et editt. τινος· et sic Marcus, quem sequi amat hic evangelista.

Καὶ παρεκάλει αὐτόν. 8, 32. Dæmoniacus sc. ex vers. proxime præcedente.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ. 8, 48, Codd. aliq. Goth. Syr, Ἰησοῦς Matthæi est.

Ὄχλοι ἐπεζήτουν. 4, 42. Plurimi (*x*) codd. explicatius.

Τὸ ἔθνος ἡμῶν. 23, 2. Plurimi codd. adjecto ἡμῶν, explicationis gratia.

Μαρία ἡ Ἰακώβου. 24, 10. Complures codd. explicatius.

Ὑπέδειξεν (*y*) 24. 40. Singularis lectio.

C

D

Τί ἐμοὶ καὶ (z) σύ. JOANN. 2, 4. Codd. multi : mutato σοι in σύ, ab iis qui ignorabant sensum phraseos apud interpretes LXX tritissimæ.

Καὶ ἐβάπτιζον. 3, 22. Plurale, ob id quod infra dictum, Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, cap. 4, v. 2.

Μαθηταὶ αὐτοῦ. 4, 31. Libri aliq. αὐτοῦ scribarum est.

Πλανᾷ τὸν κόσμον. 7, 12. Reclamante codicum omnium fide.

Ὄρθρου πάλιν βαθέος ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. 8. 1. Explicatio ex (a) Luc, 24, 1 ; sic multi codd.

Εἶπον αὐτῷ, πειράζοντες. 8, 4, libri multi. Commentarius est, non textus, ex vers. 6.

Τί λέγεις περὶ αὐτῆς; 8, 5, codd. plurimi, addito περὶ αὐτῆς, explicationis gratia.

Ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς. 8, 7. Codd, al. clarius.

Εἶδεν αὐτὴν καὶ εἶπε. Γύναι, etc. 8. 10. Libri aliq. explicatius.

Ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Παιρός. 8, 40. Euthym. isque solus (b).

Οὐ καλῶς ἐλέγομεν. 8, 48. Codd. aliq. explicatio, ex cap. 7, v. 20, hujus Evangelii.

Καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Μαρίαν, 11, 5. Sic Vulg. (in editt.) Syr. addito Μαρίαν, ex vers. 1.

Ἐκεῖνος (c) οὕτως. 13, 25. Codd. complures. Simplex ἐκεῖνος, genuinum. Ejus loco suffectum est ex marg. in codd. aliq. οὗτος, ceu magis idoneum: in aliis adjunctum erat τῷ ἐκεῖνος, in aliis ad evitandam ταυτολογίαν, mutatum videmus οὗτος in οὕτως, ut hic apud Euthymium.

Ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. 19, 16. Sic codd. al. explicatio, ex cap. proxime præcedentis v. 28. Et de locis interpolatis hactenus.

Ex genuinis, quæ ab editt. differunt, hactenus haud memoratis, nonnullas hic restat, proferamus.

Καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν (d) τῷ ἀγρῷ. MATTH. 13, 27. Complures libri, ut et Epiphanii codex. Particula σῷ, injectitia videtur.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος. 14, 28. Plurimi codd. et Vulg. medium αὐτῷ, quod in nostris, injectitium est.

Τν (e' γενόμενα. 18, 31. Codd. aliq. et Vulg. (f), uti videtur ; quomodo legendum esse monet Lucas Brug, mutarunt aliqui ad marg. adeoque et in textu scribæ in γενόμενα, ceu commodius.

Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς. MARC. 2, 17. Codd. aliqui et Vulg. Syr. (g) Goth. Copt. Æthiop. Lucæ est, quod sequitur in nostris, εἰς μετάνοιαν, et accessit tam apud hunc evangelistam, qum Matthæum, ex Lectionariis.

Ὁμοία αὐτῇ. 12, 31. Sic libri probi aliq. et Vulg. Syr. Æthiop.

Ἐξ εὐωνύμων. 10, 49. Complures codd. et Vulg. goth. absque addito μου, quod accessit ex Matthæo.

Ἡ (pro quo in Edd. καὶ, ex Matth.) τῆς ὥρας 13, 32, Magna vis codicum, et Vulg.

Ἑστρωμένον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε. 14, 15. Alex. et probatiores al. et quidem exemplar Vulgati. Nec aliter Lucas, Marci sectator. Medium ἕτοιμον, quod in nostris, explicatio erat τοῦ ἑστρωμένον, in margine posita, indeque translata a scriba quopiam in mediam paginam.

Καὶ μὴ εὑρόντες ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτόν. LUC. 5, 19. Ita e Stephanianis plurimi, aliisque probatioribus, Alex. Cant. διὰ ποίας, quod in excusis plerisque, est genuinæ lectionis explicatio.

Πάντα τὰ γεννήματά μου. 12, 18. Ita simpliciter Lin. et Cant. et Vulg. initio, ut videtur. Sequentia, (b) καὶ τὰ ἀγαθά μου, ascripta primum ad marg. e versu proxime sequente, irrepsere mox in contextum, et codices jam universim occupant.

Ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐθεραπεύοντο. 6, 88. Alex. et code. al. Vulg. Æthiop. omnino recte. Καὶ postea insertum erat, ante ἐθεραπεύοντο, ut jam in editis, ad tollendam obscuritatem, ne alias soli dæmoniaci sanati viderentur, non item reliqui, qui huc curationis causa venerant.

Ἐπειδὴ φίλος. simpliciter. 11, 6. Codd. plurimi. Syr. et Vulg. initio. Μου injectum erat haud dubie, ad implendum sensum , nemo particulam hujusmodi expunxerit.

Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. 13, 35. Codices optimi, magno consensu. Ἔρημος, quod accessit in nostris, ex Matthæo ascriptum fuisse monent Lucas Brug. et Grotius.

Ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας, μή τινος ὑστερήσατε ; 22, 35· Codd. aliq. omnino recte. Neque enim in proximis mentio fit, nisi sacculi et peræ. Medium, καὶ ὑποδημάτων, quod in nostris, ascriptum primum in marg. a lectore aliquo, ex cap. 10, v. 4

πέδειξε, quod haud raro jactantiæ notionem habebat, nonnullis offensioni fuit. Ergo alii ex Joan. xx, 20, ἔδειξε, subjecerunt ; hic ὑπέδειξε subjecit. Corruptionem prodit Mosquensis f. qui rasura sustulit syllabam επ.

(z) Mei servant σοι. Nec aliter est in interpretatione.

(a) Quomodo Millio Luc. XXIV, 1. Hic in mentem venire potuerit, non video. Nimis longe repetitum.

(b) Imo cum Origene et Chrysostomo, ut docui in mea editione.

(c) Eodem modo οὕτως excluserunt nonnulli, cap. 4. vers. 6. Alii dederunt οὗτος. Sic vide Werts.Birch.

(d) Servat uterque meus σῷ. Sed σῷ omittunt codices Mosquenses cum scholûs, d. 10, cujusmodi codices tractavit Euthymius.

(e) Γενόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(f) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, appareret, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(g) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant: cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgatam Latinam. Indicant enim feret plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(h) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γεννήματα conduntur in horreo: γεννήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

hujus Evangelii, scribæ facile admiserunt in contextum.

Πρὸς αὐτὸν γυναῖκα. JOANN. 8, 3. Πρὸς (*i*) αὐτὸν non agnoscunt complures libri, uti nec Vulg. Syr.

(*i*) πρὸς αὐτὸν omittunt mei codices Euthymii.

Μὴ τοὺς πόδας μόνον. 13, 9. Sic libri aliq. et Cant. adeoque Vulg. initio. Μου injectitium est.

Sed de Commentario hoc hactenus, omnium, quæ quidem Græce exstant, ut opinor, novissimo.

LECTIONES VARIANTES UTRIUSQUE CODICIS MOSQUENSIS AD QUATUOR EVANGELIA.

—

Constitueram quidem integrum contextum quatuor Evangeliorum, uti in codicibus Euthymii Mosquensibus legitur, simul cum ejus Commentario edere. Bibliopola autem mihi auctor fuit, ut de lectionibus variantibus seorsim exponerem, textum autem breviter tantum ante singula scholia notarem. Id quia sine damno lectorum fieri poterat, facile obtemperavi. Examinaveram autem codices Mosquenses Euthymii bis, semel ad editionem Joannis Gregorii Oxon. 1703 fol., semel ad Bengelii Tubingæ 1734,4. Hic autem, sicuti etiam in mea Novi testamenti editione feci, ad solam Gregorii editionem respicio. In gratiam lectorum tamen monendum videtur, Gregorium expressisse editionem Oxoniensem Joannis Fellii 1675, 8. Fellii autem editionem repetitam esse ab Aug. Herm. Franckio, Lipsiæ 1702, 8. Ex multis autem exemplis didici, Wetstenium etiam, vel Fellii, vel Gregorii secutum esse editionem. Sunt autem istæ editiones omnes, ut vulgo loquuntur, textus recepti, hoc est, nec Erasmum solum sequuntur, nec Bezam, sed mistum contextum habent ex majori Stephaniana anni 1550 fol. et ultima Bezæ 1598 fol., insertis nonnullis lectionibus singularibus, de quibus tamen primus recepti textus editor lectores non admonuit. In universum hoc moneo. Codex Euthymii B. in mea novi Testamenti editione I. est præstantior, deterior est A. quem in Novo Testamento N. appello.

Ad Evangelium Matthæi.

Cap. I. V. 1. 2. Ἀβραάμ (*a*). Ex consuetudine Græcorum, qui α ante ββρ. spiritu aspero notare solent. Sic et vers. 17 et Cap. III, 9.

4. Αμιναδάμ bis. Partim, quod Græci in fine non habent β, partim, quod μ. et β. in codd. inde a sæc. IX facile confunditur.

5. Ῥαάβ. a.

6. Σολομῶνα.

10. Τὸν Μανασσῆν.

Cap. II. V. 9. Ἕως οὗ ἐλθὼν.

11. Εὗρον] εἶδον.

18. Ῥαμά.

22. Ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας] *ἐπί* abest.

Χρηματισθεὶς δέ] *δέ* abest. a.

Cap. III. V. 6. Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ'.

8. Καρπὸν ἄξιον.

10. Καρπὸν καλὸν] καλὸν abest. b.

11. Καὶ πυρί absunt.

Cap. IV. V. 5. Ἵστησιν] ἔστησεν. b.

9. Προσκυνήσῃς με.

10. Ὕπαγε] ὀπίσω μου addit. a.

13. Περιθαλασσίαν, pro παραθαλασσίαν est vitium editionis Gregorii.

16. Ἴδε φῶς.

18. Ὁ Ἰησοῦς absunt. Cyrillus quidem t. II, p. 29 E. Matthæum appellans, hæc addit. Attamen nec hoc pro argumento esse potest.

Cap. V. V. 16. Πατέρα ἡμῶν. a.

Vitiosa sunt in a. vers. 20. εἰσέλθῃ. v. 23. προσφέρεις et ἔχει κατά, omisso τι.

27. Τοῖς ἀρχαίοις absunt.

Οὐ μοιχεύσεις] οὐμοιχεύσεις. a. ex proximo versu.

28. Ὁ βλέπων γυναῖκα] ὁ ἐμβλέπων γυναῖκα. Sed. a. in marg. notat γρ. καὶ ὁ βλέπων. Quoniam h. l. βλέπειν, est περιέργως καὶ ἐμπαθῶς προσβλέπειν, quo sensu non dicunt Græci. Origenes et

B Chrysostomus, ut in mea editione docui, id permutarunt cum ἐμβλέπων, ἐμβλέψας et ἐπιβλέπειν.

Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς [ἐπιθυμῆσαι αὐτήν. b.

29. Σκανδαλίζῃ. a.

Βληθῇ] βληθῆναι. a. Sic et vers. 30.

36. Μήτε ἐν] μήποτε ἐν. a.

44. Τοὺς μισοῦντας] τοῖς μισοῦσιν.

47. Τοὺς ἀδελφοὺς] τοὺς φίλους.

48. Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς] ὁ οὐράνιος.

Cap. VI. V. 2. Ἀμὴν γὰρ λέγω. b.

4. Αὐτὸς et ἐν τῷ φανερῷ absunt.

5. Ὅπως ἂν] ἂν abest.

16. Τὰ πρόσωπα]τὸ πρόσωπον. a.

18. Ἐν τῷ φανερῷ] omittunt.

23. Σκότος ἐστί] non comparet ἐστί.

Mox. vers. 24. μαμωνᾶ.

V. 25. Καὶ τί πίητε] ἢ τί πίητε. Mox ἐνδύσεσθε. b.

C 33. Ζητεῖτε] αἰτεῖτε et in marg. ζη. ab eadem manu. a. Adjecerat nempe scriba aliquanto post litteram majusculam A. Igitur etiam ι, in rasura litteræ η scriptum. Αἰτεῖτε habet Chrysost. in duobus codd. Mosqp. Hom. VIII, in Epist. ad. Hebr.

Cap. VII, V. 1. Ἵνα μή] καὶ οὐ μή. b. Vulgatum in textu. Sed. in marg. γρ. καὶ οὐ μή. a.

2. Ἀντιμετρηθήσεται] μετρηθήσεται. b.

9. Ἢ τίς ἐστιν ἐξ] ἐστιν abest. a.

10. Καὶ ἐὰν] ἢ καὶ ἐὰν. Mox vitiose, ἐπιδώσῃ. a.

11. Εἰ οὖν ὑμεῖς,] ἐὰν οὖν ὑμεῖς. a.

12. Ὅσα ἂν] ὅσα ἐὰν. b.

Οὕτος γὰρ] οὑτως γάρ. a. b. Codices enim permulti, ut alibi monui, etiam ante consonam, οὑτως pro οὑτω scribunt. Hinc interdum temere ex οὑτως factum est οὗτος. Οὗτος hoc loco videtur invectum per Chrysost. quem vide t. VII, p. 291. B. VIII. p. 451 E. Forte jam Origenes intulerat, cujus in-

(*a*) Quando uterque codex consentit, nullam notam addidi. Quando unus variat, id notavi per a. aut b.

terpretatio intercidit. In pluribus codicibus reperietur οὕτως, si qui recta attenderint.

14. Ὅτι στενή] τί στενή. Id explicat Euthymius et Theophylact. p. 40 C. Apud Chrysost. t. XI, p. 492 F. editur quidem ὅτι, sed iste locus postulat τί. Vide quæ notavi ad I Thess. v, 8. in mea N. Testamenti editione. Apud Symmachum Jes. LII, 7. τί εὐπρεπεῖς, κ τ. λ.

15. Προσέχετε δέ] δέ abest.

24. Ἀνδρὶ φρονίμῳ] ἀνδρί omittit a.

Προσέκοψαν] προσέπεσον. a. Varie vexatum est hoc vocabulum, quod Græci non dicunt hoc modo προσκόπτειν. Ergo alii habent προσέῤῥηξαν, alii προσέκρουσαν.

Cap. VIII, V. 5. Εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ] εἰσελθοντι δε αὐτῳ. Τῷ Ἰησοῦ est ex lectione ecclesiastica, κυριακῇ δ.

8. Εἰπὲ λόγον] εἰπὲ λογῳ.

10. Τοῖς ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ. Ἀμήν.

11. Μετὰ Ἀβραὰμ — οὐρανῶν | ἐν τοῖς κόλποις B Ibid. p. 619 fin. Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, νεκροὺς τοῦ Ἀβραὰμ, cæteris omisit. Interpretatio etiam Vulgatam lectionem tollit. Corruptio ex Chrysostomo, qui t. VII, p. 209 C. habet εἰς τοὺς κόλπους. Deceptus autem est loco simili, quem ibi tractat, Luc. 16, 22, 23. Iterum ita ibid. p. 361 D. Sed ibid. p. 315 C. tantum omittit, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

13. Διηκόνει αὐτῷ.

17. Δια τοῦ προφήτου Ησαίου·

25. Μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest.

34. Πόλις ἐξῆλθον. b.

Cap. IX, V. 1. Καὶ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον] ὁ Ἰησοῦς, post πλοῖον, addit a. id insertum habet, ante εἰς, ab eadem manu. b.

4. Καὶ ἰδὼν] ἰδὼν δέ.

5. Σοι αἱ ἁμαρτίαι] σου αἱ ἁμαρτίαι.

9. Καὶ ἀναστάς] ὁ δὲ ἀναστάς.

17. Καὶ ἀμφότερα] καὶ ἀμφότεροι.

18. Ἄρχων τίς εἰσελθών.

33. Ὅτι οὐδέποτε] ὅτι abest.

36. Ἐκλελυμένοι] ἐσκυλμένοι. Mox, ὡς πρόβατα.

Cap. X, V. 1. Αὐτὰ ἐκβάλλειν. b. Mox v. 3. λεβαῖος, uno λ. uterque.

4. Ὁ Ἰσκαριώτης] ὁ abest.

8. Νεκροὺς ἐγείρετε] absunt. Quis hoc invexit? Fortasse Origenes. Sed ejus ad hunc locum interpretatio intercidit. Certe ergo Chrysostomus. Nam, etsi quidem nec in sex codicibus Mosquensibus Chrysostomi inter contextum hæc reperiuntur, tamen ex pluribus locis apparet, illum hæc probasse. Habet ergo hunc locum tom. VII, p. 370. B. D., ubi nihil in editione Montefalconii mutatur præter λεπροὺς καθαίρετε. Sed in eadem homilia, ubi locum repetit p. 375 D. recenset, τοὺς λεπροὺς, τοὺς καθαιρομένους — καὶ τοὺς ἐγειρομένους νεκροὺς. Ibid. E. μὴ ζήτει νεκρὸν ἕνα ἰδεῖν ἐγειρόμενον. Item p. 376 C. νεκρῶν ἀνάστασιν — λεπρῶν κάθαρσιν. Hæc omnia in eadem homilia, D ubi hunc locum de industria tractat. Deinde in proxima homilia p. 378 D. rursus jungit, λεπροὺς καθαίρειν, δαιμόνια ἐλαύνειν — νεκροὺς ἐγείροντες. Item tom. VIII. p. 281. D. de Juda proditore loquens, inquit: Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τῶν πεμφθέντων νεκροὺς ἤγειραι καὶ λεπροὺς καθαρίσαι. Denique diserte p. 300 D. ὅτε δὲ ἔπεμπεν αὐτοὺς [τοὺς μαθητάς], οὐκ εἶπεν, ἔδωκεν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον. ἀλλ', ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν, λέγων. Λεπρους καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκρους ἐγείρετε· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. Unde autem hæc Chrysostomus arripuit? Ut equidem credo, ex loco simili Matth. XI, 5, ubi (*b*) itidem λεπροὶ καθαρίζονται, νεκροὶ ἐγείρονται. Sed hoc loco ista verba etiam suspecta reddit incerta sedes. Nam alii codices, ante λεπρούς καθαρίζετε, alii, post habent. Hic ergo cum cæteris probatis codicibus multum Euthymii et Theophylacti auctoritas valet contra Chrysostomum. Cyrillus etiam, qui modo ex Origene, modo ex Chrysostomo pendet, hæc infert tom. I Glaphyr. p. 426. D. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, λεπρους καθαρίζετε, νεκρους ἐγείρετε· δωρεὰν, κ. τ. λ. Item t. II, p. 862 C. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκρους ἐγείρετε. Ac diserte tom. I, part. 1, p. 494 B. Καὶ μὴν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐπ' ἐξουσίας ἐδίδου τὴν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων εὐσθένειαν ὁ Χριστὸς, ὥστε (v. 1.) ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. Καὶ τὸ ἔτι τούτων ὑπερτερούν, καὶ αὐτοῦ δύνασθαι καταθλεῖν [τοῦ addendum videtur] θανάτου, διεκελεύετο, θεοτρεπέστατα λέγων· Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαρίζετε, νεκρους ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε

10. Μηδὲ δύο χιτῶνας] μὴ pro μηδέ. a.

14. Τῶν ποδῶν] ἐκ τῶν ποδῶν.

18. Ἡγεμόνας δέ] δέ abest a.

19. Πῶς ἢ τί λαλήσητε] πῶς ἢ τί λαλήσετε.

21. Καὶ ἀδελφός] δέ omittit a.

24. Διδάσκαλον αὐτου.

25. Οἰκειακούς.

27. Εἰς τὸ οὖς ἠκούσατε.

28. Καὶ μὴ φοβῆσθε. Et mox, ἀποκτενόντων. Continuo, ψυχὴν οὐ δυναμένων.

29. Πατρὸς ἡμῶν a. Statim autem uterque addit: τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

36. Οἰκειακοί.

Cap. XI, V. 2. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἀκούσας] ἀκούσας δέ ὁ C Ἰωάννης. b. Ἀκούσας δὲ Ἰωάννης. a.

4. Ἃ βλέπετε καὶ ἀκούετε.

8. Βασιλέων] Βασιλείων.

12. Τοῦ Βαπτιστοῦ omittunt.

16. Παιδαρίοις] παιδίοις. Mox ἀγορᾷ, pro ἀγοραῖς.

21. Βηθσαιδά.

Cap. XII, V. 3. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. Mox deest αὐτος, post ἐπείνασεν.

6. Τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστιν.

8. Καὶ τοῦ Σαββάτου] καί abest.

11. Τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν. Mox ἐμπέσει. a.

12. Διαφέρει ὁ ἄνθρωπος.

13. Ὑγιὴς] ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιής.

18. Εἰς ὃν] εἰς omittit. a.

20. Τὴν κρίσιν αὐτου.

21. Καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

22. Κωφὸς καὶ τυφλός. a.

28. Ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐγώ.

29. Τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσῃ.

31. Pro posteriori τοῖς ἀνθρώποις, est αὐτοῖς.

32. Καὶ ὃς ἐάν.

Ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι· ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

35. Τῆς καρδίας et τὰ, ante ἀγαθὰ, omittunt.

42. Σολομῶνος. bis eodem versu.

44. Ἐπιστρέψω] ὑποστρέψω. b. Mox, καὶ ἐλθὼν uterque.

45. Ἕτερα ἑπτά.

49. Αὐτοῦ. post χεῖρα, omittunt.

50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.

Cap. XIII, V. 3. Τοῦ σπείραι.

4. Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

14. Ἐπ' αὐτοῖς] ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.

15. Συνιώσι] συνώσι. Mox, ἰάσομαι. b.

(*b*) Vide paulo inferius Matth. 19, 9, ubi Origenes et Chrysostomus ad Matth. 5, 32, in interpretatione transeunt, neglecto loco, quem data opera interpretabantur. Atque ita multoties aberrant,

23. Συνιών] συνιῶν. a.
26. Καρπόν] καρπούς. b.
27. Ἔχει ζιζάνια.
28. Συλλέξομεν.
Ἅμα omittit. a. Mox uterque, αὐτοῖς καὶ τὸν σῖτον.
30. Συναυξάνεσθαι] οὖν συναυξάνεσθαι. Syllabæ συν, et ουν, alibi etiam sunt confusæ. Primo ergo vitiose scribebatur, οὖν αὐξάνεσθαι, deinde revocabatur, συναυξάνεσθαι servato etiam οὖν. Hoc ex varietatibus ad h. l. discitur. Ex mea nimirum editione.
Αὐτὰ εἰς δέσμας] αὐτὰς εἰς δεσμάς. a. Αὐτὰ εἰς δεσμάς. b.
32. Μεῖζον πάντων τῶν λαχάνων.
33. Ἔκρυψεν.
40. Κατακαίεται] καίεται, quæ est vera lectio. Sic. Joan. 15, 6.
44. Ἐν ἀγρῷ.
52. Θησαυροῦ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. a.
55. Οὐχ ἡ μήτηρ.
Cap. XIV, V. 3 Ἐν τῇ φυλακῇ.
5. Ἐφοβεῖτο τὸν ὄχλον.
12. Τὸ σῶμα αὐτοῦ.
14. Ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς. Stephaniana major, ut recte monet Wetst. pro edito ἐπ' αὐτοῖς, per errorem exhibuerat, ἐπ' αὐτοῦς. Id ergo Beza correxit, fecitque αὐτούς. Attamen ἐπ' αὐτοὺς non caret auctoritate. Ita enim Chrysost. t. VII, p. 504 D. consentientibus codicibus Mosquensibus, præter codicem γ, qui bis habet ἐπ' αὐτοῖς. Scilicet semel loco laudato, semel ante homiliam. Hic enim codex solus ante homiliam XLIX, versum 13 et 14 habet, cum reliqui tantum versum 13 exhibeant. Monui hac de re in editione Novi Testamenti ad Matth. p. 480. Ἐπ' αὐτοὺς habent etiam codices Mosqq. Novi Testamenti e. l. Ac sæpius quidem σπλαγχνίζεσθαι in Novo Testamento additum habet ἐπί τινα. Sed hic auctoritate codicum probandum ἐπ' αὐτοῖς.
19. Καὶ λαβών] καί omittunt.
22. Αὐτοῦ, post μαθητάς, deest.
27. Φοβεῖσθε] φοβῆσθε. a. Ita, sed supra scripto, ει. b.
28. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος, εἶπεν αὐτῷ· Κύριε. Ita uterque. Mox, κέλευσόν μοι. a.
35. Ἄψονται. a.
Cap. XV, V. 4. Πατέρα σου] σου omittunt.
5. Ab. ὑμεῖς δέ ad ὠφεληθῇς uterque bis deinceps habet, sed ante diversa scholia,
Ὃς ἄν] ὃς ἐάν.
14. Ἐμπεσοῦνται.
17. Ἐκβάλλετε. a.
25. Προσεκύνει] προσεκύνησεν.
27. Ἡ δὲ εἶπε] pro ἡ est littera majuscula aurea Ὁ, errore manifesto. Nam aliquanto post picta est illa littera, ut cæteræ initiales. a. Mox deest ἐσθίει. b.
31. Ἐδόξασαν] ἐδόξαζον.
32. Ἤδη ἡμέραι τρεῖς.
37. Περιττεύον.
39. Ἐνέδη] ita a. etiam b. sed hic supra notat alteram lectionem per impositum ἀ.
Cap. XVI, V. 3. Πρωΐ] πρωΐας.
4. Ante γενεά, addunt : καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. Hanc varietatem Millius etiam notavit e cod. Barocciano. Non opus erat, ut id Hentenius etiam ex codice Hispaniensi indicaret. Discitur enim ex commentario, illum sic legisse. Hanc Appendicem excludendam esse, quilibet videt. Et apud Euthymium res facile expediri potest, modo hæc jungantur præcedenti interpretationi, textus autem initium habeatur, γενεὰ πονηρά. Sed illud mirum, quod duo Colbertini id etiam habent et versio Æthiopica. Conjecturam de hoc loco proposui in editione Novi Testamenti, quæ firmatur loco simili Luc. IX, 56, ex iis, quæ ex codice d. indicavi.
11. Περὶ ἄρτων.
A 14. Ἠλίαν, spiritu leni. b. Ita idem supra 11, 14.
20. Ἰησοῦς ὁ Χριστός] Ἰησοῦς omittunt.
28. Ἑστηκότων] ἑστώτων.
Cap. XVII, V. 2. Ἐγένοντο λευκά. a.
3. Ὤφθησαν] ὤφθη. a. mox Ἠλίας. b.
4. Μωσεῖ. Ita uterque. Paulo ante a. omittit ὁ ante Πέτρος. Mox Ἠλία. b, spiritu leni, ut solet.
11. Ἠλίας, b. ante Ἠλίας, addit ὅτι. a. Rursus vers 12 Ἠλίας. b. atque ita constanter hic codex.
14. Γονυπετῶν αὐτόν.
20. Ἐὰν ἔχετε. a.
23. Ἐγερθήσεται] ἀναστήσεται.
24. Ἐλθόντων δὲ] καὶ ἐλθόντων.
27. Ἀναβάντα] ἀναβαίνοντα.
Cap. XVIII. V. 4. Ταπεινώσει.
6. Ἐπὶ τὸν τράχηλον] εἰς τὸν τράχηλον.
12. Ἐνενηκονταεννέα. a. Ita ex rasura litteræ v. b. Ita iterum uterque vers. 13.
15. Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ.
B Αὐτοῦ καὶ σοῦ. b.
16. Ἢ τριῶν absunt. a.
19. Πάλιν ἀμὴν λέγω.
28. Ὅτι ὀφείλεις] εἴ τι ὀφείλεις.
29. Καὶ πάντα] πάντα omittunt.
31. Τῷ Κυρίῳ ἑαυτῶν.
Cap. XIX. V. 5. Τὸν Πατέρα αὐτοῦ.
8. Ὅτι Μωσῆς μέν.
9. Εἰ μὴ ἐπὶ] μὴ ἐπί, Μή. sine εἰ, male habuit Origenem et Chrysostomum. Ergo uterque ex Matth. v, 32 arripuit παρεκτός. Origenem vide t. III, p. 647 C, Chrysostomum t. VII, p. 622 B. Erasmus quidem invexit εἰ. Attamen in scholiis codd. Mosqq. ita ad hunc locum legitur : Μὴ δεδοὺς ἄδειαν λύειν τὸν γάμον, εἰ μὴ μόνῳ (alii, μόνον) τῷ καταλαβόντι πορνευομένην τὴν γυναῖκα. Ita codd. quos appello a. d. e. Crisin didicit Erasmus ab Origene et Chrysostomo. Nam infra Joan. XIII, 10 pro ἢ τοὺς πόδας, uterque intulit, εἰ μὴ τοὺς
C πόδας. Vide Orig. t. IV, p. 411 D ; Chrysost. t. VIII, p. 416 a.
13. Προσηνέχθησαν.
16. Ποιήσω] ποιήσας, servato etiam ἵνα. a.
18. Deest vocabulum εἶπε. b.
19. Ὡς ἑαυτόν. a.
24 Πάλιν δέ] δέ abest. a.
Διελθεῖν] εἰσελθεῖν, ut mox. In scholiis tamen dissentiunt.
26. Δυνατά ἐστι] ἐστι abest.
Cap. XX. V. 2. Συμφωνήσας δέ] καὶ συμφωνήσας.
3. Περὶ τρίτην ὥραν.
4. Καὶ ἐκείνοις.
Ἀμπελῶνά μου. a.
12. Ὅτι οὗτοι] οὗτοι abest. a.
15. Ἢ ὁ ὀφθαλμός] εἰ ὁ ὀφθαλμός. Ita Chrysost. t. VII, p. 637 D ; p. 638 C. Origenes totum locum negligit in interpretatione.
21. Εὐωνόμων] εὐωνύμων σου. Mox, ἐν τῇ βασιλεία
D σου omittit b.
22. Καὶ τὸ βάπτισμα] ἢ τὸ βάπτισμα, a.
24. Post ἠγανάκτησαν repetit οἱ δέκα a.
26. Ab ἀλλ' ὃς ἐάν ad vers. 27 ὑμῶν δοῦλος, culpa scribæ in principio folii omissa sunt. a.
30. Υἱέ. b. Sic idem versu 31.
Cap. XXI. V. 1. Ἤγγισεν. a. Mox Βηθσφαγή. a. b.
2. Ὄνον δεδεμένον. b.
3. Ἀποστέλλει.
7. Ἐπεκάθισεν.
8. Ἔστρωσαν ἐν τῇ ὁδῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν.
11. Ἰησοῦς insertum. a.
12. Τοὺς ἀγοράζοντας καὶ πωλοῦντας. b.
14. Χωλοὶ καὶ τυφλοί.
19. Ὁδοῦ αὐτοῦ, ἦλθεν. b.
22. Ὅσα ἐάν.
25. Οὖν abest. a.
28. Τι δὲ ὑμῖν] δέ abest. a.

32. Ὁ Ἰωάννης.
35. Ἔστραν. a.
46. Τοὺς ὄλλους] τὸν ὄχλον.
Cap. XXII. V. 4. Ἡτοίμασται.
7. Ἀκούσας δέ, etc.] καὶ ἀκούσας ὁ βασιλεύς ἐκεῖνος ὠργίσθη.
9. Ὅσους ἐὰν. b.
13. Βάλετε εἰς.
16. Πρόσωπον ἀνθρώπου.
20. Καὶ ἐπιγραφή. b.
31. Ῥηθὲν ὑμῖν] ὑμῖν omittunt.
37. Εἶπεν αὐτῷ] ἔφη αὐτῷ.
39. Ὁμοία αὐτῇ] ὁμοία αὐτη. a.
46. Ἠδύνατο.
Cap. XXIII. V. 3. Ὅσα ἐὰν. b.
5. Πλατύνουσι γὰρ τά.
6. Ἐν τοῖς δείπνοις.
8. Γὰρ ὑμῶν ἐστιν.
10. Μὴ κληθῆτε. a. Mox uterque, γάρ ἐστιν ὑμῶν.

Versus 14 legitur ante versum 13. Ergo versu B 14, non 13, post οὐαὶ reperitur δέ.

15. Qui ex Chrysostomo argumentantur contra narrationem de adultera apud Joannem, ii teneant, hic etiam Chrysostomum, post versum 15, statim transire ad versum 23, t. VII, p. 708 B. C. Nec attingit ullo verbo hunc locum. Fortasse ideo silentio transiit, quod pugnare videbantur cum Matth. V.

18. Ὃς ἄν. b.
21. Κατοικοῦντι ἐν αὐτῷ. Interpres Latinus Origenis, t. III, p. 841 D. : Qui habitat in ipso. Sed ita accipi debet, confusis per Hebraismum temporibus, etiamsi legatur κατοικήσαντι.
22. Οὐρανῷ] ναῷ. a.
23. Ταῦτα δὲ ἔδει. b. Mox uterque, τήν δὲ κάμηλον.
25. Ἀκρασίας] ἀδικίας.
32. Ἐπληρώσατε. a.
36. Ὅτι ἥξει, et mox πάντα ταῦτα.
37. Ἀποκτέννουσα. a. ἀποκτένουσα. b.

Cap. XXIV. V. 1. Post ἱεροῦ legitur, ὡς θαυμαστάς, in quibus vocabulis proximum scholium terminatur. Punctis ergo notantur, ut tollenda. b.

2. Ὧδε λίθος] λίθος ὧδε. a.
Ὃς οὐ μή] μὴ abest.
8. Ταῦτα δὲ πάντα. a.
9. Πάντων ἐθνῶν] ἐθνῶν abest.
17. Μὴ καταβάτω. Et mox, ἆραι τὰ ἐκ τῆς.
18. Τὸ ἱμάτιον.
20. Μηδὲ Σαββάτῳ.
26. Ταμίοις. a.
30. Ἀνθρώπου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. a.
31. Ἄκρων οὐρανοῦ. a.
32. Ἐκφυῇ.
33. Ταῦτα πάντα.
34. Ταῦτα παντα. a.
36. Καὶ ὥρας.
49. Τοὺς συνδούλους αὐτοῦ.
Ἐσθίει δὲ καὶ πίνῃ. a. Ἐσθίῃ δὲ καὶ πίνῃ. b.
Cap. XXV. V. 2. Καὶ αἱ πέντε] αἱ abest.
3. Λαμπάδας αὐτῶν.
15. Ἰδίαν] οἰκείαν. b.
21. Ἔφη δὲ αὐτῷ] δέ abest.
27. Ἐλθὼν ἐγὼ] ἐγὼ omittit a.
30. Ἐκβάλλετε] ἐκβάλετε. a. Ἐμβάλετε. b.
44. Ἀποκριθήσονται αὐτῷ] αὐτῷ abest.
Cap. XXVI. V. 4. Δόλῳ κρατήσωσι.
11. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε.
17. Ἑτοιμάσομεν.
26. Τὸν ἄρτον] τόν omittunt. Mox εὐχαριστήσας, loco εὐλογήσας.
28. Τουτο γάρ] γάρ abest.
29. Γενήματος, uno ν.
33. Εἰ καὶ πάντες] καί abest. Mox, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε. a.

A 35. Ἀπαρνήσωμαι. a.
Ὁμοίως δὲ καὶ πάντες.
37. Ἐκεῖ omittit a.
38. Αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.
48. Ὃν ἐὰν b.
50. Επὶ τὸν Ἰησοῦν.
52. Ἀπολοῦνται] ἀποθανοῦνται. Chrysostomi Codices, ut jam notavi ad hunc locum, in his duobus vocabulis variant. Ἀπολοῦνται exhibet etiam t. VIII, p. 491 B. Theophylactus in textu et in interpretatione habet ἀποθανοῦνται, p. 167 A.
56. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πάντες.
59. Θανατώσωσιν αὐτόν.

65. Nulla hic notatur varietas, ne ab eis quidem, qui ex Patribus lectiones variantes collegerunt. Sed tamen Cyrillus tom. III, p. 496 A, habet περιέρρηξε τὴν ἐσθῆτα, et, λέγων· ἐβυσφήμησεν. Hanc Cyrilli animadversionem catenarum fabri totam transulerunt ad Act XIV, 14. Vide Œcumen. tom. I, p. 118 D.

67. Ἐράπισαν. a.
70. Ἔμπροσθεν αὐτῶν πάντων.
71. Τοῖς ἐκεῖ] αὐτοῖς· ἐκεῖ uterque. Mox Ναζαραίου. a.
74. Καταθεματίζειν.
75. Τοῦ Ἰησοῦ] τοῦ omittunt.
Cap. XXVII. V. 6. Κορβονᾶν.
26. Φραγελώσας.
33. Γολγοθάν. Mox, ὁ ἐστι λεγόμενον.
35. Ἵνα πληρωθῇ ad ἔβαλον κλῆρον absunt.
41. Καὶ πρεσβυτέρων καὶ Φαρισαίων.
42. Πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ, b. Πιστεύομεν ἐπ' αυτῷ. a.
43. Νῦν omittunt.
44. Ὠνείδιζον αὐτόν.
46. Λιμὰ σαβαχθανί.
49. Εἴδωμεν. a.

In editione Novi Testamenti jam notavi Chrysostomum hic memorare Joan. XIX, 34. Ita mox C t. VII, p. 826, fin. pro Matthæi verbis explicat Luc. XXIII, 47, 48. Atque ita multoties aliorum infert evangelistarum verba. Hic autem eo minus miror, quod ista verba Joannis legebantur olim in lectione ecclesiastica Matth. XXVII 1-38 seqq. Atque hujus ecclesiasticæ lectionis ipse Chrysostomus mentionem facit t. VII, p. 818 C. Quod autem Montefalconius edidit ἤνοιξεν, id est contra codd. Mosquenses, qui habent ἔνυξεν. Ἔνυξε tamen ipse ex aliis codd. notat.

53. Ἐξελθόντα.
54. Τὸν σεισμὸν καί omittunt.
59. Ἐνετύλιξεν αὐτῷ ἐν σινδόνι.
63. Ὁ πλάνος ἐκεῖνος.
64. Νυκτὸς abest. b.
65. Ἔφη δὲ αὐτοῖς] δέ abest.
Cap. XXVIII. V. 1. Θεωροῦσαι. b.
3. Αὐτοῦ λευκὸν] αὐτοῦ abest. a.
6. Ἠγέρθη γάρ] γάρ deest.
D 9. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest.
10. Κἀκεῖ] καὶ ἐκεῖ.
19. Πορευθέντες οὖν] οὖν omittunt.
20. Ἀμήν abest.

Ad Evangelium Marci.

Cap. I. V. 5. Ἐξεπορεύοντο.
6. Δὲ ὁ Ἰωάννης.
9. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
16. Τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος.
27. Συζητεῖν πρὸς ἑαυτούς.
29. Ἐξελθὼν ἦλθεν.
34. Ἤδεσαν αὐτόν.
35. Λίαν omittunt.
37. Σε ζητοῦσι.
38. Καὶ ἐκεῖ.
Cap. II. V. 8 Οὕτως αὐτοὶ διαλογίζονται.
9. Ἀφίωνταί σου αἱ.

Versum 10 et 11 omittit a.

12. Ὅτι οὕτω ; οὐδέποτε.
13. Λευΐ. a.

Scribæ infimi, ut ad hunc locum in editione Novi Testamenti jam notavi, hunc locum corruperunt ex scholiis. Scholiastis autem imposuit Origenes. Is ergo contra Celsum tom. I, p. 376 D, ita scribit : Ἔστω δὲ καὶ ὁ λέβης τελώνης ἀκολουθήσας τῷ Ἰησοῦ· ἀλλ' οὔτι γε τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἦν, εἰ μὴ κατά τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου. Hic primo notandum, λέβης poni pro Λευΐς. Nam de Λεββαῖος seu Λεβαῖος accipi nequit. Lebbæus enim nullibi τελώνης appellatur, sed Levi. Jam quia Origenes dixerat, κατά τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου, interpolatores inde colligebant, alicubi in Evangelio Marci pro Levi aliter legi, ac nisi ita aliter legeretur, aliter corrigendum esse. Locus Origenis autem duobus Marci locis accommodari potest. Nam propter λέβης ὁ τελώνης ἀκολουθήσας referri potest ad Marc. II, 14. Propter additum autem, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων, trahi quoque possit ad Marc. III, 10-18, ubi est apostolorum catalogus. Probabile videbatur interpolatoribus, Origenem locutum esse de priori loco. Cum autem hic legeretur, τὸν τοῦ Ἁλφαίου, infra autem cap. III, 18, idem additum reperirent Jacobi nomini, pro Levi corrigebant Jacobum. Nolo hic inquirere, quam fidem mereatur Origenes, cum ἀντίγραφά τινα memorat. Illud tantum moneo, eum, si primum locum respexit, parum attentum fuisse. Nec enim Marcus tantum narrat. Levin accessisse Christo, sed Lucas etiam v. 27 seqq. fere iisdem verbis, quibus Marcus. Ad excusandum Origenem ergo nihil afferri potest, nisi, quod fortasse desperatissimus defensor ejus dixerit, scillicet. Lucam quoque in libris omnibus cap. v, v. 27, 28, bis corruptum, atque ibi etiam bis Ἰάκωβον interponendum esse. Prior ergo Marci locus propter auctoritatem Lucæ corrigi nequit. Videamus de posteriori Marci loco. Hic vero facillime corrumpi poterat, si scilicet III, 18, pro Ματθαῖον aut Ἰάκωβον [τὸν τοῦ Ἁλφαίου] scriberetur Λευΐν. Hoc uno modo constare poterat Origenis animadversio. Hic autem, dum interpolatores metuunt auctoritatem Matthæi X, 3 ; Luc. VI, 15 ; et Act I, 13, incidunt in Lucæ

A laqueos, V, 27, 28, atque ipsi inviti Origenem vel negligentiæ, vel fraudis crimine irretiunt. Tale est mendacium. Ipsum se prodit. Origenis animadversio, ut arbitror, tantum eo pertinebat, ne quis putaret Levin quemdam fuisse apostolorum. Id autem efficitur, si Levis apud Marc. II, 14, et Luc. V, 27, pro diversa persona habeatur, non pro Matthæo Matth. IX, 9. Ἐκ περιουσίας igitur Origenes, immemor Lucæ, pro tempore, tanquam argumentum addebat : Κατά τινα τῶν ἀντιγράφων.

Quid autem efficitur, si hic Marc. II, 14, cum istis interpolatis codicibus loco Λευΐν legatur Ἰάκωβον ; scilicet tunc tres portitores (*c*) ac tres filios Alphæi habebimus. Necesse ergo erit, ut aut B de tribus personis tres evangelistæ dixerint, aut Jacobus et Levi, aut Levi et Matthæus pro una persona habeantur. In eamdem ergo difficultatem revolvimur. Adhuc enim tantum interrogatum est, utrum Matthæus et Levis sit eadem persona, an duæ ? Nunc etiam quærendum, utrum Jacobus et Levi una an duæ sint personæ. Sed Levi ex decreto Origenis non fuit apostolus. Aut ergo nec Jacobus fuit apostolus, aut tres feruntur portitores in Evangeliis, omnes filii Alphæi. Sed Origenes ut centum locis aliis, ita hic quoque infatuavit scholiastas, quorum etiam ad hunc locum verba, quod diversorum auctorum interpretationes conjunxerunt, ita obscura atque inter se repugnantia sunt, ut nemo commodum eruere possit sensum. Scholia leguntur C in mea Novi Testamenti editione.

V. 16. Πίνῃ. a.
17. Εἰς μετάνοιαν absunt.
17. Καὶ ἔρχονται ad νηστεύουσιν. absunt. a.
19. Ὅσον χρόνον ad νηστεύειν absunt. a.
23. Ἐν τοῖς Σάββασι] ἐν abest. a.
26. Τοῦ ἀρχιερέως] τοῦ omittunt.
27. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
Cap. III. V. 7. Ab καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων ad Ἰδουμαίας absunt. a.
12. Φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσι.
17. Τοῦ Ἰακώβου] αὐτοῦ. a.
27. Οὐ δύναται οὐδείς] οὐδεὶς δύναται.
Αὐτοῦ διαρπάσῃ.
28. Ὅσας ἂν. Sed ὅσαις est error editionis Gregorii.
32. Καὶ οἱ ἀδελφοί σου καὶ αἱ ἀδελφαί σου.
Cap. IV. V. 2. Καὶ ἐδίδασκεν ad πολλά absunt. a.

(*c*) Atqui scholiastæ ad hunc locum ne duos quidem nobis largiuntur portitores. Proponunt enim quæstionem hanc : Ἐρεῖ τις, ὅτι δύο ἦσαν ἐκ τῶν δώδεκα τελῶναι, Ματθαῖος καὶ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἁλφαίου, ὅπερ οὐκ ἔστιν· εἷς γὰρ καὶ ὁ αὐτός ἐστιν. Sed hoc prorsus stultum, nisi pro Ἰάκωβος scribatur Λευΐς. Si enim Matthæus et Jacobus Alphæi est una persona, Levis autem nullus fuit apostolus undecim tantum numerantur apostoli. Hunc scholiastæ locum ita etiam edidit Wetstenius ad h. l. sicuti nos ex quatuor codicibus Mosqq. Photius apud Possinum ad h. l., liberalior est. Duos enim portitores inter duodecim numerat. Mattheum et Jacobum Unde autem ei hoc innotuit ? Sed totum scholium, ut editum est a Possino p. 50, absurdum est. Ut autem hic omnino de Photio moneam. Ille quidem Photius, D qui Bibliothecam scripsit, fuit, etsi multos habuit obtrectatores, vir copiosissimæ doctrinæ. Sed alter Photius, cujus in Catenis longissima plerumque et ineptissima leguntur scholia, vel omnino nullus fuit, ac mentitus est nomen Photii, vel fuit monachus ignobilis et ineptissimus. Quibus non ad manus sunt, sicuti mihi, inedita multa istius Photii scholia, ii adeant Pseudo-Œcumenium, ibique tot, quot ipsis placuerit, nomine Photii notata scholia legant. Profecto, ut prævideo, meæ accedent sententiæ. Omnia enim ex aliis hausit, et aquam, et acetum et vinum, ac flumine turbidæ eloquentiæ suæ omnia sentinæ reddidit simillima. De Jacobo, quem portitorem facit Chrysostomus, vide infra notam 3, pag. 378, ad Matth. Forte Chrysostomus etiam Origenis animadversione deceptus est.

3. Τοῦ σπεῖραι.
4. Τοῦ οὐρανοῦ absunt.
8. Ter habent ἔν, loco ἐν.
9. Ἔλεγεν αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
18. Σπειρόμενοι οὗτοί εἰσιν] hoc posterius, οὗτοί εἰσιν omittunt.
Ἀκούοντες] ἀκούσαντες.
20. Ter ἐν, loco ἔν.
21. Ἐπιτεθῇ] τεθῇ.
22. Ἐστί τι] τι omittunt.
24. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
27. Ἐγειρεται. a.
30. Παραβαλοῦμεν.
31. Κόκκῳ] κόκκον. b.
33. Πολλαῖς] abest a.
48. Ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον. Hoc προσκεφάλαιον eripuit Marco et dedit Lucæ Chrysost. VII, p. 333 D. Habet enim ita: Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος, ὅτι ἐκαθεύδει, εἶπεν ἁπλῶς· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι ἐν προσκεφαλαίῳ φησίν. Vide Matth. VIII, 24; Luc VIII, 23. Nos relinquamus Marco, ut alia, quæ ei Chrysostomus et Origenes subripuerunt.
V. 3. Μνημείοις] μνήμασι. Mox ἠδύνατο. a. αὐτόν, ante ἠδύνατο. b.
11. Πρὸς τῷ ὄρει.
16. Καὶ διηγήσαντο] διηγήσαντο δέ.
18. Δαιμονισθείς] δαιμονιζόμενος.
19. Ἐποίησε] πεποίηκε.
23. Ἐποιθῇς αὐτῇ] ἐπιθῇ αὐτῇ. b. ἐπιθῇ αὐτῷ. a.
26. Παρ᾽ ἑαυτῇς] παρ᾽ αὐτῇ.
40. Ἅπαντας] πάντας.
41. Ταλὴθα κούμ. Chrysost. t. VII, p. 139 B. Ταλιθὰ, ἀνάστηθι. Elegans est lectio cod. Cantabrig. ραββὶ Θαβιτά, quam Rabbi Scheker excogitavit.
Cap. VI. V. 2. Ὅτι καὶ δυνάμεις] ὅτι abest.
3. Ἐσκανδαλίζοντο ἐπ᾽ αὐτῷ.
9. Καὶ μὴ ἐνδύσησθε.
11. Οσοι ἐάν. a.
Ἢ Γομόρροις] ἢ Γομόροις. a. Καὶ Γομόροις, rasura sublato altero ρ. b.
15. Ἢ ὡς] ἢ abest.
16. Ὁ Ἡρῴδης] ὁ omittunt
17. Ἐν τῇ φυλακῇ] ἐν deest.
18. Γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ.
20. Ἅγιον] ὅσιον. Mox ἀκούων, loco ἀκούσας.
22. Ο ἐὰν θέλῃς] ἐάν omittit a.
27. Ἀποστειλας omittit b.
29. Ἐν μνημείῳ.
30. Καὶ ὅσα] καί omittunt.
31. Καὶ ὑπάγοντες. Mox, εὐκαίρουν.
33. Ὑπάγοντας καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοὺς πολλοί.
Ab καὶ προῆλθον ad συνῆλθον πρὸς αὐτόν absunt. Omisit etiam Hentenius. Ergo nec hic videtur reperisse in suo codice.
34. Ὁ Ἰησοῦς εἶδεν.
37. Ἀγοράσομεν.
38. Ὑπάγετε καί] καί abest.
41. Εὐλόγησε] ἐμύνυσε. a.
44. Ὡσεί omittunt.
45. Βηθσαϊδά. b.
Ἀπολύσει.
49. Φάντασμα] φαντασίαν.
52. Αὐτῶν ἡ καρδία. a.
53. Γεννησαρέτ.
Cap. VII. V. 2. Ἐσθίοντας ἄρτον.
4. Βαπτίσωνται] ῥαντίσωνται.
5. Οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. a.
12. Bis in eodem versu abest αὐτοῦ.
19. Καθαρίζων. a.
24. Εἰς τὴν οἰκίαν] την omittunt.
26. Σύρα φοινίκισσα. Mox, ἐκβαλη.
32. Μογγιλάλον. Sic, binis γγ.
Cap. VIII. V. 2. Ἡμέραι. a.
3. Νῆστις. b.
6. Ἄρτους καὶ εὐχαριστήσας.
7. Παραθῆναι, et vers. 9 ἐπίλυσαν. a.

A 12. A vocabulis Ἀμὴν λέγω ad vers. 34. Μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν, exciderunt cum interpretatione. b.
13. Εἰς πλοῖον. a.
19. Ὅτε τοὺς ἄρτους ἔκλασα τοὺς πέντε. a.
21. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
22. Βηθσαϊδά. a.
24. Ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας. a.
25. Ἐνέβλεψε] ἔβλεπε. a.
31. Καὶ τῶν ἀρχιερέων. Mox, καὶ τῶν Γραμματέων.
34. Ὅστις θέλῃ. a.
35. Ἀπολέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν.
Cap. IV. V. 2. Τὸν, ante Ἰάκωβον et Ἰωάννην omittunt.
3. Ἐγένοντο. a. Mox, κναφεύς. a.
6. Τί λαλήσει. Chrysostomus t. VII, p. 569 B. Ὁ μὲν Μάρκος, ὅτι οὐ γὰρ ᾔδει τι λαλήσει, ἔφοβοι (notatur etiam, ἔμφοβοι) γὰρ ἐγίνοντο· ὁ δὲ Λουκᾶς μετὰ τὸ εἰπεῖν, Τρεῖς σκηνὰς ποιήσωμεν, B ἐπήγαγε· Μὴ εἰδὼς ὁ λέγει. Luc. IX, 33.
9. Διηγήσονται. a. Mox. εἰ μὴ ὅτε uterque.
20. Ἰδὸν αὐτόν. b.
23. Πιστεύσαι] abest. a.
24. Πιστεύω — ἀπιστία. Hæc nominatim Lucæ tribuit Chrysost. t. VIII, p. 204 C. ubi tamen non reperiuntur.
34. Διελέχθησαν] διελογίζοντο a nonnullis notatur. Unde? Ex Chrysost. t. VII, p. 587. B. εἰ δὲ ὁ Μάρκος φησὶν, ὅτι οὐκ ἠρώτησαν, ἀλλ᾽ ἐν ἑαυτοῖς διελογίζοντο. Vulgatum etiam nominatim Marco tribuit Orig. t. IH, p. 596 C.
35. Ἔστω πάντων.
Πάντων διάκονος] πάντων δοῦλος.
38. Ὁ Ἰωάννης] ὁ omittunt.
Ἐν τῷ ὀνόματι] ἐν abest b.
40. Καθ᾽ ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν.
41. Ποτίσει. a Mox τῷ omittit b.
Τὸν μισθὸν αὐτοῦ] αὐτοῦ abest a.
C 42. Καὶ ὃς ἄν omittit a. Καὶ ὃς ἐάν. b.
43. Εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον omittunt.
47. Ὁ ὀφθαλμός] ὁ abest a. Mox habet, ἔκβαλον αὐτόν. b.
48. Σκώληξ αὐτῶν] αὐτῶν deest. b.
50. Εἰρηνεύετε] εἰρηνεύσατε.
Cap. X. V. 2. Οἱ Φαρισαῖοι] οἱ omittunt.
Ἐπηρώτησαν] ἐπηρώτων. a.
12. Απολύσει. a.
14. Καὶ μή] καί abest.
16. Εὐλόγει.
19. Μὴ φονεύσῃς, μὴ μοιχεύσῃς,
21. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς omittunt.
24. Ἐπὶ χρήμασιν.
25. Διελθεῖν] εἰσελθεῖν.
27. Παρὰ τῷ Θεῷ prius] τῷ abest.
28. Καὶ ἤρξατο] καί abest.
29. Ἀποκριθεὶς δέ] deest δέ. b.
Καὶ ἕνεκεν τοῦ Εὐαγγελίου.
D 31. Καὶ ἔσχατοι.
33. Καὶ Γραμματεῦσι.
39. Ὁ δὲ Ἰησοῦς] Ἰησοῦς omittunt.
40. Εὐωνύμων μου] μου abest.
43. Ὑμῶν διάκονος.
44. Κοὶ ὃς ἐάν.
46. Ὄχλου ὄντος ἱκανοῦ. Mox, βαρτιμαῖος.
47. Δαυὶδ hoc loco totidem litteris habet]
51. Ῥαββουνί.
52. Ἠκολούθησε.
Cap. XI. V. 1 Βηθσφαγή.
3. Ἀποστέλλει.
4. Τὸν πῶλον] τόν abest.
7. Ἐπέβαλλον. b.
23. Ἀλλὰ πιστεύῃ. a.
34. Αἰτήσθε.
29. Καὶ ἐγώ.
31. Διατί οὖν] οὖν abest a.
32. Ἀλλ᾽ εἴπωμεν.

33. Hunc versum bis deinceps habet atque eamdem etiam interpretationem. b.

Cap. XII. V. 1. Καὶ ὠκοδόμησε πύργον] hæc deleta sunt. In rasura adhuc apparet, καὶ περιέθηκε φραγμόν. a.

2. Ἀποστέλλει. a.

3. Ἔδηραν. a.

5. Δέροντες] ἔδειραν. b. ἔδηραν. a.

Ἀποκτείνοντες] ἀπέκτειναν.

20. Ἑπτὰ οὖν] οὖν omittunt.

21. Καὶ ὁ δεύτερος ad σπέρμα absunt. a.

23. Ἐν τῇ οὖν] οὖν abest. b. Mox idem, εἶχον αὐτήν.

25. Γαμίσκονται] ἐκγαμίσκονται.

26. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ.

27. Θεὸς ζώντων] Θεὸς abest.

28. Πρώτη πάντων. Mox, vers 29, ὅτι πρώτη πάντων ἐντολή Statim, ὁ Θεὸς ὑμῶν. Ita uterque.

31. Ὁμοία αὐτῇ.

32. Εἶπας [εἶπες.

33. Καὶ θυσιῶν.

35. Ἔστιν υἱὸς τοῦ Δαυὶδ. a.

36. Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Mox, λέγει ὁ Κύριος.

37. Ὁ πολύς] ὁ abest. a.

43. Πλεῖον πάντων] πλεῖον τούτων. b.

Cap. XIII. V. 2. Καὶ ὁ Ἰησοῦς] ὁ δὲ Ἰησοῦς.

4. Ταῦτα πάντα.

7. Θροῆσθε.

11. Τί λαλήσετε.

14. Ἑστὼς ἐν τόπῳ, ὅπου οὐ δεῖ. a.

21. Μὴ πιστεύετε.

23. Ὑμῖν ἅπαντα. b.

28. Ἐκφυῇ.

30. Ταῦτα πάντα.

31. Παρελεύσεται, b.

32. Καὶ τῆς ὥρας] ἢ ὥρας.

33. Γάρ, ante πότε, abest.

Cap. XIV. V. 1. Ἐξήτησαν. b. Mox idem vers. 2, μήτε, pro μήποτε.

3. Τὸν ἀλάβαστρον. b. Dicitur ὁ et τό, ut constat ex Aristophane. Monuit hac de re Eustath. ad Iliad. v, p. 946, vers. 53, edit. Rom.

5. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς abest a.

6. Εἰς ἐμέ] ἐν ἐμοί. b.

8. Ὃ εἶχεν] ὃ ἔσχεν. Mox, τὸ σῶμά μου.

9. Ἀμὴν δὲ λέγω. Mox, ὅπου ἐάν.

10. Ὁ, ante Ἰούδας, omittunt.

12. Ἑτοιμάσομεν.

15. Ἀνώγεων. Mox omittunt ἕτοιμον.

17. Ab initio hujus versus ad cap. 14, versum 54, πρὸς τὸ φῶς exciderunt cum interpretatione. b.

19. Εἷς παρείς. a.

22. Καὶ εὐλογήσας. a.

23. Τό, ante, ποτήριον, abest. a.

25. Ἀμὴν δὲ λέγω. a. Mox idem, γενήματος.

27. Obiter nunc noto defectum quem notavi in editione Novi Testamenti, ita etiam potuisse accidere. Scriptum erat :

Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε
Ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.
Ὅτι γέγραπται, etc.

Saltus ergo fiebat. Omissa certe in multis codicibus versum efficiunt. Alii deinde rursus addiderunt, ἐν ἐμοί.

30. Ὅτι σὺ σήμερον. a.

32. Ἕως προσεύξομαι. a.

33. Τὸν, ante Πέτρον, et Ἰάκωβον, omittit a.

34. Καὶ λέγειν. a.

35. Καὶ προσελθών. a.

38. Πνεῦμα abest. a.

40. Εὗρεν αὐτοὺς πάλιν αὐτοὺς καθεύδοντας. a.

41. Τό, ante λοιπόν, omittit a

45. Λέγει αὐτῷ. Ergo bis αὐτῷ. a.

51. Ἠκολούθησεν. a.

56. Post κατ' αὐτοῦ addit : Λέγοντες ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος. a. Mox idem, αὐτῶν οὐκ ἦσαν.

58. Ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ. Uterque. A versu 55 enim incipit b.

60. Εἰς μέσον.

65. Ἔβαλον, altero λ suprascripto. a.

68. Ἐξῆλθεν ἔξω] ἔξω abest.

72. Τὸ ῥῆμα, ὃ εἶπεν.

Cap. XV. V. 15. Τὸν Βαραββᾶν omittit a.

17. Αὐτὸν πλέξαντες στέφανον ἀκάνθινον. a.

18. Χαῖρε, ὁ βασιλεύς.

20. Καὶ ἄγουσιν αὐτόν.

22. Ἐπὶ Γολγοθάν.

24. Διαμερίζονται.

28. Hunc totum versum omittunt.

30. Καὶ κατάβηθι.

31. Δέ, post ὁμοίως, omittunt.

34. Λιμὰ σαβαχθανί.

Prius μου, post Θεός, abest.

40. Ἦν καὶ Μαρία] καί abest.

42. Προσάββατον] πρὸς Σάββατον. a.

46. Ἐνείλησε] ἐνείλισε. Sed in hoc nec grammatica constat ratio. Istud Thucyd. Polyb. Heliodor. Synes. et alii habent.

Ἐπὶ τῇ θύρᾳ. a.

47. Μαρία ἡ τοῦ Ἰωσῆ.

Cap. XVI. V. 1. Ἡ Ἰακώβου.

Ἀλείψωσι τὸν Ἰησοῦν.

6. Ἐκθαμβῆσθε.

7. Τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. a.

8. Ταχύ abest.

9. Πρώτῃ Σαββάτων. De ultima hujus Evangelii parte copiose egi in mea N. Test. editione ad Marcum pag. 266 seqq. Nunc tantum addo, laudari etiam ab Nestorio contra orthodoxos versum 20, hoc modo : Ἐξελθόντες γὰρ, φησὶ, διεκήρυσσον τὸν λόγον πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος, διὰ τῶν ἑπακολουθησάντων σημείων. Vide Cyrill. contra Nestorium tom. VI, p. 46. B. Cyrillus autem ibidem. D. eamdem sententiam suis verbis ita repetit : Τῇ δὲ παρ' αὐτοῦ δυναστείᾳ χρώμενοι, διεκηρύττοντο καὶ εἰργάζοντο τὰς θεοσημείας οἱ θεσπέσιοι μαθηταί.

11. Hic totus versus abest.

13. Οὐδὲ ἐν ἐκείνοις ἐπίστευσαν. a.

14. Ὕστερον δὲ ἀνακειμένοις. a.

18. Αὐτοὺς βλάψῃ.

Ad Evangelium Lucæ.

Cap. I. V. 1. Ἐν ἡμῖν] ἐν abest. a.

10. Ἦν τοῦ λαοῦ·

15. Τοῦ Κυρίου] τοῦ abest.

17. Ἐν δυνάμει Ἠλιοῦ Forma scilicet Hebraica, pro qua apud LXX etiam est Ἐλιού.

22. Αὐτοῖς λαλῆσαι. b.

28. Μετὰ σοῦ. Nam κατὰ σοῦ est vitium edit. Gregor.

32. Οὗτος γὰρ ἔσται. b.

33. Ἐπὶ τὸν οἶκον] οἶκον abest. a. in margine habet. b.

36. Ἐν ῥήμει αὐτῆς. Ita Psal. 91, 15. et alibi.

37. Παρὰ τῷ Θεῷ] παρά omittunt.

42. Μεγάλη ἡ Ἐλισάβετ καὶ εἶπεν. a.

50. Εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.

44. Ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιάσει.

55. Τῷ Ἀβραάμ. Constanter, ut monui.

80. Ἐν τοῖς ἐρήμοις. a.

Cap. II. V. 12. Ἐν φάτνῃ.

20. Ὑπέστρεψαν.

21. Τὸ παιδίον] αὐτόν. b. Mox, αὐτὸ ἐν τῇ κοιλίᾳ. a.

22. Μωϋσέως.

25. Πνεῦμα ἦν ἅγιον.

28. Ἐδέξατο αὐτόν. a.

37. Καὶ αὐτὴ χήρα. Solus Alter, quod miror, in codicibus Vindobonensibus ita invenit.

40. Ἦν ἐν' αὐτῷ.

46. Καὶ ἀκούοντα] καί abest.

Cap. III. V. 1. Ἰτουρίας. a. Mox, Ἀβηληνῆς. Uterque.
2. Ἐπ' ἀρχιερέως.
Τὸν Ζαχαρίου. b.
10. Ἐπηρώτησαν. a.
18. Εὐηγγελίζετο τῷ λαῷ.
19. Φιλίππου omittunt.
22. Ἐν σοί] ἐν ᾧ. a.
23. Ἦλεί.
24. Ματθάτ] Ματθάν.
25. Ἀμώς] Ἀμμώς. b. Continuo idem, Ναούμ..
26. Μαάθ] Ναάθ. Mox Σεμεεί. Item Ἰώδα.
27. Ἰωανᾶν.
29. Ματθάτ] Ματθάν. b.
30. Ἰωνάν] Ἰωαννάν. b.
31. Ναθάν] Νάθαν.
34. Θάῤῥα.
35. Ζαρούχ] Σερούχ.
Ἐβήρ] Ἔβερ.
Σαλά] Σαλάν. b,
Cap. IV. V. 2. Ἔφαγεν οὐδέν] οὐδέν abest a.
4. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς: Ita b. Ὁ insertum a. Mox deest λέγων, in utroque. Et ὁ ante ἄνθρωπος, excludunt.
7. Σὺ οὖν ἐάν.
Ἐνώπιον ἐμοῦ. b. insertum. a. Mox uterque πᾶσα pro πάντα.
8. Ὕπαγε, Σατανᾶ, ὀπίσω μου. a.
9. Εἰ Υἱὸς εἶ.
10. Γέγραπται γάρ] γάρ abest. a.
11. Καὶ ὅτι] ὅτι omittunt.
18. Εἵνεκεν. Mox εὐαγγελίσασθαι.
23. Ἐν Καπερναούμ. a. Mox uterque omittit, ἐν τῇ πατρίδι σου.
25. Ἠλιοῦ, ut supra I, 17.
26. Σάρεπτα] Σαρεπτά. a. Σαρεφθά. b.
28. Ἀκούσαντες. a.
29. Ἕως ὀφρύος.
Κατακρημνῆσαι. a.
35. Εἰς μέσον.
38. Ἡ πενθερὰ δέ] ἡ omittunt.
41. Κραυγάζοντα, pro κράζοντα.
42. Ἐπεζήτουν.
Cap. V. V. 6. Πλῆθος ἰχθύων.
7. Ἔπλησαν] ἐπλήσθησαν.
8. Τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ. Mox deest, Κύριε. a.
10. Ὁμοίως δέ και] δέ abest. a.
18. Θεῖναι] θῆναι. a.
19. Διά ποίας] ποίας uterque. Sed in cod. b. a. manu prorsus recenti additum ὁδοῦ. Vide infra Luc. 19, 4. Mox ἐνέγκωσιν. a. Ex versionibus antiquis de hoc loco judicare nequit. Ποίας reddebant, utcunque poterant, perspicuitatis causa. Διὰ Erasmus videtur invexisse. Id facile cuique in mentem poterat venire. Διὰ ποιας tamen jam apud Cyrillum reperitur t. IV, p. 255 A, qui plura hic mutat.
21. Μόνος ὁ Θεός] εἷς ὁ Θεός. a.
24. Ἵνα εἰδῆτε. a.
28. Καταλιπὼν πάντα. b.
29. Ὁ, ante Λευΐς, omittunt.
30. Μετὰ τῶν τελωνῶν. a.
34. Ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι.
36. Εἰ δὲ μήγε deest. a.
Συμφωνεῖ του ἀπὸ τοῦ.
Cap. VI. V. 7 Παρετήρουν δὲ αὐτόν] αὐτόν abest.
9. Ἀπολέσαι] ἀποκτεῖναι.
10. Εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ] εἶπεν αὐτῷ.
Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω] οὕτω abest.
14. Καὶ Ἰάκωβον, et mox, καί Φίλιππον. a.
18. Καὶ ἐθεραπεύοντο] καὶ omittunt.
20. Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ absunt. b.
23. Χάρητε. Sic infra xv, 6. 9. συγχάρητε legitur.
26. Οὐαὶ ὑμῖν] ὑμῖν abest.
Ὑμᾶς εἴπωσι πάντες] πάντες excludunt. Forte vocabulum πάντες auctoritate Chrysostomi illatum.

A cui hoc largiorem dicendi materiam præbebat. Sæpe enim arripiunt et fingunt talia homiletæ, quæ copiosius tractari possunt. Πάντες certe vehementer urget, Lucam nominatim appellans Chrysost. t. VII, p. 192. A. B. Eodem modo repetit t. VIII, p. 483. a.
28. Καὶ προσεύχεσθε] καὶ abest.
33. Ἀγαθοποιοῦντας] ἀγαπῶντας. a.
Οἱ ἁμαρτωλοί] οἱ abest. b. Et mox, τοῦτο. pro τὸ αὐτό. a.
35. Υἱοὶ Ὑψίστου.
48. Σαλεῦσαι τῇ οἰκία ἐκείνῃ· τεθεμελίωτο a.
Cap. VII. V. 2. Ἔμελλε.
6. Ἵνα μου ὑπὸ τὴν στεγην εἰσελθῃς.
7. Ab διὸ οὐδὲ ad σε ἐλθεῖν. absunt. Scilicet Chrysostomus, examinans Lucam et Matthæum, hæc silentio transit. Vide t. VII, p. 315. D. Ἐπειδὴ δὲ καὶ Λουκᾶς, et p. 316. C. Cæterum hæc adeo non repugnant interpretationi Chrysostomi, ut ipse ea ante oculos habuisse videatur. Vide p. 316. B. ὅτι
B ἐβουλήθη μὲν αὐτὸς, κ. τ. λ. et ibid. C. Μὴ νομισῃς, ὅτι δὲ ὄκνον οὐ παρεγενόμην. Nec contraria sunt explicationi Euthymii, nec hic, nec apud Matthæum. Servat hæc Theophylactus in contextu, neque tamen αὐτολεξεὶ attingit in interpretatione.
9. Οὐδὲ ἐν τῷ] ὅτι οὔτε ἐν τῷ a. οὔτε ἐν τῷ. b.
11. Ἐν τῷ ἑξῆς.
12. Καὶ αὕτη] καὶ αὐτή.
Ἦν σύν αὐτῇ] ἦν abest.
21. Πολλοῖς τυφλοῖς. a. Mox uterque omittit τοῖς ante βλέπειν.
24. Δέγειν τοῖς ὄχλοις περί.
28. Προφήτης omittunt.
Βασιλεία τοῦ Θεοῦ] loco τοῦ Θεοῦ est spatium et rasura apparet. b.
31. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος] absunt.
34. Φίλος τελωνῶν.
36. Λέ τις αὐτόν] αὐτόν abest. a.
C Cap. VIII. V. 3. Σωσάννα. Mox, διηκόνουν αὐτοῖς.
8. Εἰς τὴν γῆν.
12. Οἱ ἀκούσαντες. a.
10. Οὐδεὶς δέ] δέ abest.
18. Ὃς γὰρ ἐάν ἔχῃ. Et mox, καὶ ὃς ἐάν.
21. Ποιοῦντες αὐτόν] αὐτόν abest.
22. Ἐνέβη] ἀνέβη. Mox, διέλθομεν. a, et ἀνήχθησαν ἐκεῖ. a.
29. Παρήγγελλε. b. παρήγελε. a.
32. Καὶ παρεκάλει.
Ἐπιτρέψει αὐτούς. a.
33. Εἰσῆλθον.
34. Ἀπελθόντες abest. Mox, εἰς ἀγρους.
36. Ἀπήγγειλε. b. Mox deest αὐτοῖς. a.
42. Ὡς ἐτῶν] ὡς omittunt.
43. Εἰς ἰατρούς] ἰατροῖς.
45. Καὶ οἱ μετ ' αὐτοῦ] Hæc, quæ a nonnullis mutantur, a nonnullis autem prorsus omittuntur, Lucam comparans cum Matthæo, diserte habet
D Chrysost. t. VII, p. 359 A.
46. Ἔγνων] ἔγνω, a.
48. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν.
51. Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον.
54. Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας. absunt.
Cap. IX, V. 1. Μαθητὰς αὐτοῦ] absunt.
3. Μηδὲ ἀνά.
5. Ὅσοι ἐάν.
9. Ὁ Ἡρῴδης] ὁ abest.
13. Δότε αὐτούς. a. Mox uterque, ἰχθύες δύο. Et, ἀγοράσομεν.
15. Καὶ ἐποίησαν οὕτω absunt.
23. Καθ' ἡμέραν desunt. Suspicatus fueram in animadversionibus meis, hæc translata esse ex Chrysostomo. Nunc addo, scholia Græca, quæ laudavi in editione Novi Testamenti, ad Verbum expressa esse ex Chrysostomo (vide t. VII. p. 557). B., ibique etiam comparere vocabula καθ' ἡμέραν, idem assuit Cyrillus de adoratione t. I p. 597. C, ubi

Matth. 10, 38 ita laudat : Ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

24. Ὃς γὰρ ἐάν.

26. Ὃς γὰρ ἐάν. a.

27. Ἑστώτων. Mox, γεύσωνται.

28. Τὸν Πέτρον] τὸν abest.

31. Ἔξοδον] Ita plane II Petr. 1. 15. Δόξαν invexit Chrysostomus, quem vide t. VII, p. 567 A. bis. E p. 584, D. Ἔξοδον diserte explicat Theophylact. p. 97. E.

33. Ὁ Πέτρος] ὁ abest. Mox, μίαν Μωσεῖ.

38. Ἐπίβλεψαι. a.

40. Ἐκβάλωσιν αὐτό.

41. Προσάγαγε τὸν υἱόν σου ὧδε.

49. Ἐκβάλλοντα δαιμόνια.

50. Καθ' ὑμῶν ὑπὲρ ὑμῶν.

52. Κώμην] πόλιν. a.

54. Ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ] Chrysost. tom. VII, p. 567 E. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, quod ipsum etiam a nonnullis receptum est.

55. Ab καὶ εἶπεν ad ἀλλὰ σῶσαι absunt. Hæc primum, ut ipse fatetur Euthymius, auctoritate Chrysostomi exclusit, ac postea ejusdem auctoritate probavit. Debebant ergo in ejus codicibus addi. Copiose de hoc loco disputavi in editione Novi Testamenti ad h. l. p. 223—227.

62. Ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν.

Καὶ βλέπων] Quomodo hæc mutet Origenes t. III, p. 207. C seqq. jam notavi. Consentit in plerisque Chrysost. t. VII, p. 331 B.

Cap. X. V. 1. Ὁ Κύριος] ὁ Ἰησοῦς.

2. Ἔλεγε δὲ πρὸς. Mox uterque, ἐκβάλῃ.

4. Βαλλάντιον. a.

6. Καὶ ἐὰν ᾖ. b. καὶ ἐὰν εἴ. a.

Ὁ Υἱός] ὁ abest.

Ἐπαναπαύσετε (sic) ἐπ' αὐτούς. a.

8. Εἰς ἣν δ' ἂν] δ' abest. Mox inepte, καὶ μὴ δέχωνται. a. καὶ δέχονται, supra tamen scripto ω. b.

10. Δέχωνται] δέχονται. a.

12. Λέγω δὲ ὑμῖν] δέ abest.

15. Hic versus, qui ab interpretibus Græcis vexatus, atque ita corruptus est, apud Chrysost. sine varietate est, t. VIII, p. 132, E. Sed ibidem pag. 203. B. ita mutat : Καὶ σύ, Καπερναούμ, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθῆς, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ. Addo nunc ex meo Synaxario, quod multoties in editione Novi Testamenti laudavi, ad firmandam lectionem vulgatam. Id enim lectionem ecclesiasticam τῇ ς'. τῆς ε ita terminat : Καὶ σύ, Καπερναούμ, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως του ᾅδου καταβιβασθήσῃ.

17. Ὑπέστρεψαν οὖν. Obiter hic noto, post χαρᾶς, in meo Z. insertum esse. μεγάλης. Χαρᾶς est vitium typothetæ.

19. Οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

20. Τὰ πνεύματα] Pro *spiritus*, notante Sabatierio, Ambrosius aliquoties, item Augustinus habent *dæmonia*. Accedit interpres Syrus. His addit Wetstenius Basilium, M. Cyrillum et Theodoretum. Dixerit ergo quispiam : *Ita illi omnes in suis codicibus invenerunt. Unde enim tot diversorum hominum consensus, nisi ex præstantioribus illorum codicibus ?* Audi, quæso. Lando illos omnes, quod ita reddiderunt. Sensum enim sequebantur et Græcitatem. Ergo sine crimine et Italus, et Vulgatus ita poterant interpretari. Quod autem de codicibus, iisque fortasse multis et præstantioribus cogitas, id prorsus vanum. Quotquot enim codices Novi Testamenti δαιμόνια hic habent, corrupti sunt. Illud autem minime mirabile, si diversi viri docti in diversis locis ac diversis temporibus eodem modo eumdem locum recte explicant. Græce sciebat Cyrillus, Basilius et Theodoretus. Ergo non opus erat ut alter ab altero disceret, aut ut isti hoc ex codicibus repeterent.

A Quam diligenter autem Patres Græci codices suos examinarint, quamque fideliter et constanter expresserint, etiamsi cuilibet illorum centena codicum millia largiamur, id intelligitur ex iis locis, quos data opera, ut interpretes, tractarunt. Unde ergo δαιμόνια in nonnullos codices venit ? Scilicet ab interpretibus et scribis Græce doctis, qui in interpretum numero haberi possunt. Et hic quidem Chrysostomus, ut multoties alibi, scribas in fraudem videtur pellexisse. Etenim scholia ad hunc locum, quæ in editione Novi Testamenti ex codicibus reddidi, ad verbum sunt expressa ex Chrysostomo. Vide t. VII, p. 299. E. Sed illo in loco δαιμόνια postulabat locus Matthæi VII, 22, quem tunc interpretabatur, ubi est δαιμόνια. Ex illo loco hoc in memoria hærebat. Ergo iterum ibid. p. 376. C. eodem modo recitat. Addo tertium locum, t. VIII p. 427 C, ubi similiter laudat. Quis, inquit ille, ex editoribus Novi Testamenti probavit vocabulum δαιμόνια ; B nonne ipse in tua editione dixisti : Δαιμόνια, pro πνεύματα, est explicatio ? Recte mones. Dæmonia ergo profligavimus, sed nondum centena illa millia optimorum codicum Chrysostomi. Mea ergo scholia hunc locum ita laudant. Notavi autem hic dissensum litteris diversis. Πλὴν [ἐν τούτῳ ergo abest] μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια (ita codd. a. d. g.) ὑμῖν ὑποτάσσεται · ἀλλ' ἐν τούτῳ [Ita a. d. sed g. ἀλλά) χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Retractemus jam Chrysostomum eo ordine, quo modo laudavimus. Is ergo primo ita refert : Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Secundo : Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Tertio : Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑπακούει· ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Qui plures hujus loci varietates C concupiscit ex centenis millibus codicum Cyrilli, Basilii et Theodoreti, is adeat horum loca a Wetstenio hic laudata. Sed examinemus jam hunc locum, qui minime obnoxius est rixis dogmaticis et criticis. Πλὴν ἐν τούτῳ ter omittit Chrysostomus. Forte ergo tollenda ? Ad consilium Chrysostomi, inquit, non pertinebant ista vocabula, quæ in contextu vinciunt orationem. Recte. Addo, nec ad Scholiastæ consilium pertinuisse, ἐν τούτῳ. Cur autem hic paulo post intuli alieno loco ἐν τούτῳ ? Quia scoliastæ parum solliciti sunt de verbis singulis. Quid autem fiet vocabulo ὑποτάσσεται ? Nam Chrysostomus bis habet ὑποτάσσεται, semel ὑπακούει. Ergo ita quoque in suis codicibus reperit. Repererit sane ita, respondet, in uno eorum sed bis habet ὑποτάσσεται. Hoc ergo probandum. At idem ter habet γέγραπται pro ἐγράφη. Accedunt scolia, quæ in tribus codicibus consentiunt in γέγραπται. Ergo hoc saltem in suis centenis D millibus codicum repererunt. Quid si apud Cyrillum, Basilium M. et Theodoretum illis in locis inveniatur etiam γέγραπται. Nonne necesse sit, illos ita in suis codicibus reperisse ? Nego ac pernego. Usitatius erat dicere γέγραπται. Qui ergo Græce sciunt, ii vel sine codicibus quocunque tempore ac quovis in loco, sive Antiochiæ, sive Constantinopoli, sive Alexandriæ, sive Cæsareæ sive Cyri scribunt Græce. Hoc loco autem æstimari potest fides codicum Wetstenii L. et I. qui principes habentur a Griesbachio. et ab eo ad recensionem referuntur (*d*) Alexandrinam. Nam ex lectione ἐγράφη et γέγραπται fecerunt per confusionem ἐγγέγραπται. Quid ergo hic probandum ? ἐγράφη. Sed in hoc ipso versu, non propter Chrysostomum, sed propter codices N. Testamenti Erasmicum expellendum est μᾶλλον. De Augustino adhuc moneo illum semel pro *gaudere*, scripisse *gloriari*. Ergo pro Μὴ

(*d*) In Præfatione ad N. Test. p. XIV.

ετε, in uno aut pluribus suis reperit, Μη καυ- A
θε. Hæc paulo copiosius in gratiam juvenum
utavi eorum, qui nondum juraverunt in verba
gistrorum.
αίρετε δὲ μᾶλλον] μᾶλλον abest.
1. Πνεύματι] Unde habent codices recensionis
xandrinæ et Occidentalis, nominatim C. D. K.
3, 63 : item Versio Vulg. Ital. Syr. utraque
t. Armen. Æthiop. vocabulum ἁγίῳ; Respon-
, pars magna eorum, ex Vulgata Latina. Unde
et Vulgata Latina ? Rem aperit meus Mosquen-
10, et scholia codd. a. d. g. Quis vero editorum
probavit ? Nemo adhuc ita stultus fuit. Sed
c fortasse probabunt, postquam Birchii opera
ssit auctoritas divini codicis Vaticani 1209,
Auctoritate Chrysost. t. VII, p. 426. D. qui
am nominatim appellat hic prorsus tolli poterat
ματι.
2. Καὶ στραφεὶς ad ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι] absunt. a.
αρεδόθη μοι] μοὶ παρεδόθη. b. B
2. Ὁμοίως δὲ καί] δέ omittunt.
3. Εὐσπλαγχνίσθη. a.
5. Καὶ εἶπεν] εἰπών.
6. Πλησίον δοκεῖ σοι
9. Τὸν λόγον] τῶν λόγων.
2. Ἑνός] ἑνός habet etiam Theophylact. p.
, B. ac recte ex Chrysostomo explicat : Οὐ δεῖ
τῆς ἀκροάσεως χρόνον ἀναλίσκειν εἰς τὴν περὶ
βρώματα σπουδήν. Sed p. 729. D. attingens in-
retationem allegoricam, habet ὀλίγων. Vesanus
genes imposuit scholiastis, scholiastæ homini-
credulis et levibus. Tractat hæc Chrysost. t.
, p. 259 B. D. E.
ap. XI, V. 5. Ἕξει] ἔχει. b. Miror hoc vocabu-
non sollicitatum esse a scribis pluribus.
. Φίλος μόυ] μου abest.
. Δώσει αὐτῷ] αὐτῷ abest. Mox non αὐτοῦ, sed
ν φίλον. Et paulo pro ὅσόν, pro ὅσων.
. Ἀνοιχθήσεται. Sic et vers. 10. C
1. Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν. Mox deest τόν ante πατέρα.
ὶ καὶ ἰχθῦν] ἢ καὶ ἰχθῦν.
2. Αἰτήσει] αἰτήσῃ.
3. Δόματα ἀγαθά.
2. Διαδίδωσιν] δίδωσιν
5. Ἕτερα ἑπτά. b. Mox, ἐλθόντα. Uterque.
1. Κατακρινοῦσιν αὐτούς. a. Mox idem omittit,
ῆς γῆς.
ολομῶνος.
2. Νινευῖται.
3. Εἰς κρυπτόν. b.
ὐδὲ ὑπό] ἢ ὑπό.
4. Καὶ ὅλον] καί abest. a.
4. Οἱ περιπατοῦντες] οἱ abest.
9. Ἐκδιώξουσιν] διώξουσιν.
4. Καὶ ζητοῦντες] καί abest.
ap. XII, V. 1. Πρῶτον ad præcedentia referunt
. Ταμίοις. a.
. Ἀποκτεννόντων a. ἀποκτενόντων. b. D
0. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. b.
1. Ἀπολογήσεσθε.
3. Ἡ ζωὴ αὐτῷ.
8. Τὰ γενήματα.
2. Ἐνδύσεσθε.
4. Ταμιεῖον.
7. Περιεβάλλετο. b.
3. Βαλλάντια.
6. Κυμίου αὐτῶν.
7. Κυρίου αὐτοῦ. Quæ nonnulli apud Wetste-
hoc versu prætermittunt, ea negligit etiam
rysost. t. VII, p. 322 C. 730 E. t. VIII. p.
2. C.
4. Παρ' αὐτοῦ omittunt.
4. Ἐπὶ τὴν γῆν.
2. Ἐν οἴκῳ τινί. b.
3. Πατὴρ ἐπὶ Υἱῷ.
9. Σε βάλῃ.
0. Τὸν ἴσχατον.

Cap. XIII, V. 3. Μετανοεῖτε. a.
4. Ὅτι οὗτοι abest. b.
5 Ὁμοίως] ὡσαύτως. Ex Chrysostomo, qui hunc locum laudat t. VII. p. 808. plures varietates Codicum intelliguntur. Habet autem sic : Τὶ γὰρ δοκεῖτε, φησὶν, ὅτι ἐκεῖ μόνοι ἦσαν ἁμαρτωλοὶ, ἐφ' οὓς ὁ πύργος κατηνέχθη ; οὐχὶ λέγω ὑμῖν, ἀλλ ἐὰν μὴ μετανοήσητε, καὶ ὑμεῖς ὡσαύτως ἀπολεῖσθε. Miscuit ergo vers. 2. 3. 4. 5.
6. Ζητῶν καρπόν.
8. Κόπρια.
15. Ὁ Κύριος] ὁ Ἰησοῦς. a. Mox uterque, ὑποκριταί.
20. Καὶ πάλιν] καί abest.
21. Ἔκρυψεν. a.
26. Ἄρξησθε. a.
29. Καὶ βοῤῥᾶ.
34. Ἀποκτένουσα. b. ἀποκτέννουσα. 2.
35. Ἔρημος omittunt.
Ἀμὴν δὴ λέγω ὑμῖν] λέγω δὲ ὑμῖν.
Ἥξει ὅτε. a.
Cap. XIV, V. 5. Ὄνος ἢ βοῦς υἱὸς ἢ βοῦς.
9. Μετὰ αἰσχύνης.
10. Ἀνέπεσε. a. ἀνάπεσαι. b.
13. Ὅτάν ποιεῖς.
15. Ὅς φάγεται ἄριστον.
16. Δεῖπνον μέγαν. a.
17. Ἔρχεσθαι.
19. Πέντε omittunt.
26. Πατέρα αὐτοῦ.
27. Εἶναί μου μαθητής.
28. Εἰς ἀπαρτισμόν.
32. Πόῤῥω αὐτοῦ.
Cap. XV, V. 1. Καὶ οἱ ἁμαρτωλοι] οἱ abest. a.
4. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνεννηκονταεννέα. b.
6. Συγκαλεῖται.
7. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνεννηκονταεννέα. b.
20. Πατέρα αὐτοῦ.
Ἐπέπεσεν] ἔπεσεν.
30. Τὸν μόσχον abest. b.
32. Ab εὐφρανθῆναι δὲ ad Cap. XVI, v. 8. τὴν ἑαυτῶν εἰσι exciderunt. b.
Cap. XVI. V. 1. Ἔλεγε δὲ καί] καί abest. a.
6. Βάτους] Elegans est hoc loco versio Itala. In scholiis Græcis est ξέστας. Id ergo ad etymologiam reddidit *rasos* Ξέω enim est rado.
9. Κἀγὼ λέγω ὑμῖν.
11. Πιστεύσῃ. a.
15. Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστίν [ἐστίν abest.
17. Ἢ μίαν τοῦ νόμου.
21. Ἀπέλιχον. a.
25. Ὅτι ἀπέλαβες, omisso σύ.
Νῦν δὲ ὧδε.
26. Ἐντεῦθεν] ἔνθεν.
30. Μετανοήσωσιν. a.
Cap. XVII. V. 1. Τοῦ μὴ ἐλθειν.
2. Μηλὸς ὀνικός. a.
4. Ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σέ] ἐπὶ σέ absunt.
6. Εἰ ἔχετε. b. Mox, εἰς τὴν θάλασσαν. b.
9. Διαταχθέντα αὐτῷ] αὐτῷ abest.
10. Ὅτι ὃ ὀφείλαμεν.
17. Ἐνέα, sed altero ν suprascripto. a.
21. Ἢ ἰδού] ἢ abest.
22. Ἐπιθυμήσητε. a.
26. Τοῦ Νῶε] τοῦ abest.
32. Τοῦ Λώτ.
33. Ἀπολέσῃ. a. Et mox, καὶ ὃς ἂν ἀπολέσῃ. a.
34. Ὁ εἷς] ὁ abest.
35. Ἡ μία] ἡ abest.
[Cap. XVIII. V. 3. Χήρα δὲ τις] τις abest.
7. Οὐ μὴ ποιήσῃ.
8. Τήν, ante πίστιν, abest.
9. Εἶπε δὲ καί] καί abest.
12. Τοῦ Σαββάτου] Nolo hic prætermittere lectionem Chrysostomi, τῆς ἑβδομάδος, quæ est interpretatio. Vide tom. VII, p. 352 A. Secunda et quinta die jejunasse, auctor est Epiphan. t. I, p. 34. B. ubi etiam est, δὶς τοῦ Σαββάτου.

Ἢ ἐκεῖνος] ἡ γὰρ ἐκεῖνος b. alter codex a. a manu A recentori insertum habet γάρ, quod non ineptum, sed satis ingeniosum est. Γάρ, pro ἡ γ' ἄρ'.
22. Ἔτι ἔν σοι] ὅτι ἔν σοι.
25. Εἰσελθεῖν prius] διελθεῖν. b.
28. Ὁ, ante, Πέτρος, omittunt.
30. Ἀπολαύῃ, a. De quo errore monui ad N. Test. Ἐν τῷ νῦν καιρῷ omisso τούτῳ. a.
33. Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.
39. Ἔκραζεν.
Cap. XIX. V. 4. Συκομοραίαν.
Δι' ἐκείνης] δι' abest. Mox habent, ἔμελλε. Eodem modo supra V, 19, temere insertum est διά ante ποίας.
7. Ἅπαντες] πάντες.
8. Κύριον] Ἰησοῦν. Mox ὑπαρχόντων μοι. b.
15. Καὶ εἶπε] καί omittunt.
16. Et hic et vers. 18, 20, ἡ μνᾶς b.
22. Λέγει δέ] δέ abest b.
23. Ἐπὶ τράπεζαν.
26. Δοθήσεται καὶ περισσευθήσεται.
29. Εἰς Βηθσφαγή. a. ἡ Βησφαγή. sic. b. Mox ἐλαιων b.
34. Ὅτι ὁ Κύριος.
40. Ὅτι ἐάν] ὅτι omittunt.
41. Ἐπ' αὐτήν.
42. Ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν.
48. Ποιήσουσιν.
Cap. XX. V. I. Ἀρχιερεῖς] ἱερεῖς.
5. Διατί οὖν] οὖν omittunt.
8. Καὶ ὁ Ἰησοῦς] ὁ δὲ Ἰησοῦς.
9. Ἄνθρωπός τις] τις abest. b.
10. Δήραντες. a. Sic et vers. 11, idem.
19. Τάς, ante χεῖρας, omittunt. Mox deest τὸν λαόν.
21. Καὶ διδάσκεις omittit. a.
24. Δείξατε.
28. Ἐάν τις ἀδελφός. Mox, καὶ ἀναστήσῃ.
31. Δὲ καὶ οἱ] δὲ abest. a. Mox uterque omittit καὶ ante οὐ. In a. deest etiam proximum καὶ ἀπέθανον.
35. Ἐκγαμίσκονται] γαμίσκονται. Sed vers. 34 vulgatum tuentur.
37. Μωϋσῆς.
40. Οὐκέτι δὲ] δὲ abest. a. Mox, ἐπρωτήσαι. a.
Cap. XXI, V. 2. Εἶδε δέ τινα καί.
12. Τούτων πάντων. b. ἁπάντων omittit a.
14. Εἰς τάς καρδίας] εἰς abest. b.
16. Καὶ ἀδελφῶν] hæc post φίλων leguntur.
21. Ἐκ μέσου. a.
22. Πληρωθῆναι] πλησθῆναι.
25. Miram hujus loci interpretationem interposuit Euthym. ad Matth. XXIV, 29. Chrysost. tom. IX, p. 707. E. ita hæc laudat : Καὶ ἔσται συνοχὴ ἐπὶ γῆς ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου.
34. Βαρηθῶσιν.
36. Ταῦτα, ante πάντα, omittunt.
37. Τὸ καλούμενον ἐλαιῶν] τῶν ἐλαιῶν.
Cap. XXII, V. 3. Εἰσῆλθε δέ] Hæc, quæ unius Lucæ sunt, Chrysostomus reliquis etiam evangelistis tribuit, ac nominatim Matthæo, t. VII, p. 776 D. Ibidem autem p. 781. D. hæc a Luca scripta tradit, post cœnam factam, confundens hunc Lucæ locum cum Joannis 13, 27.
4. Τοῖς, ante στρατηγοῖς, omittunt. Pro συνελάλησεν autem Chrysost. t. VII, p. 769. A. nominatim Lucæ tribuit συνέθετο.
8. Φάγωμεν] κατὰ τὸν νόμον addit b. Sed ista esse interpretationis, intelligitur ex a.
9. Ἑτοιμάσομεν.
11. Λέγει σοι] σοι abest. a.
12. Ἀνώγεων. Uterque. Mox ἐστρωμμένον. b.
13. Εἴρηκεν] εἶπεν.
18. Γενήματος.
19. Ab τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα ad vers. 20. δειπνῆσαι λέγων, omittit a.
Ὑπὲρ ἡμων. b.
21. Πλὴν ἰδού] ἰδού abest. a.
23. Τίς ἄρα] τίς ἄν.
25. Κατακυριεύουσιν.
28. De hoc versu ita habet Chrysost. t. VIII, p. 390 D. Ἐντεῦθέν φησιν ὁ Λουκᾶς αὐτὸν εἰρηκέναι, Ἐγὼ παρέμεινα ὑμῖν ἐν τοῖς πειρασμοῖς. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνύς, ὅτι παρὰ τῆς αὐτοῦ ροπῆς ἐνδυναμοῦνται.
30. Ἐν τῇ βασιλείᾳ μου absunt. Mox legunt καθίσεσθε.
31. Ἐξητήσατο] Apud Chrysost. t. VII, p. 785 D. variant codices inter ἐξητήσατο et ᾐτήσατο. Sed ibid. p. 791. E. est ἐζήτησε. Sic fortasse ortum Cantabrigiensis codicis ἐζητήσατο.
32. Ἐκλίπῃ. Chrysostomus optionem dat inter utrumque. Nam tom. VII, p. 785 d. bis habet ἐκλίπῃ Sed. tom. VIII, pag. 429. E. ἐκλείπῃ.
33. Καὶ εἰς φυλακήν.
34. Φωνήσῃ
35. Βαλλαντιου. a. Mox uterque omittit. καὶ ὑποδημάτων. Servat hæc Chrysostomus etiam t. VII, p. 797. C.
36. Βαλλάντιον. a. Mox πωλήσει. b. et ἀγοράσει. Uterque. In Scholiis uterque convenit in πωλήσει καὶ ἀγοράσει. Interpolatorum alii ex ἀράτω fecerunt ἀρεῖ· alii ex πωλήσει et ἀγοράσει, πωλησάτω et ἀγορασάτω, scilicet, ut similitudo esset. Ex priorum numero est Basilius magnus. Imo etiam ex posteriorum. Vide Whitby. Examen Varr. Lect. p. 182, 183. Vulgata lectio invecta videtur per Origenem t. III, p. 653 A. et Chrysostomum, t. VII, p. 797. C.
44. Quæ hic leguntur, nominatim tribuit Matthæo Chrysostomus t. VIII, p. 377. D. Habet enim ita: Ὁ μὲν Ματθαῖος ἀπὸ τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ θορύβου καὶ ἀπὸ τοῦ ἱδρῶτος, intellige : πιστοῦται τὸ ἀνθρώπινον. Hunc errorem corrigit Theophylactus p. 725. C. Scillicet hi duo versus leguntur in lectione ecclesiastica inter Matth. 26, 29 et 40. Eodem ergo modo hic erravit Chrysostomus, ut Matth. XXVII, ubi Joan. XIX, 34, intulit.
Ab καὶ γενόμενος ad προσηύχετο omittunt. Sed diserte explicantur ad Matth. 26, 44. Huc etiam respiciens Chrysost. t. VII, p. 791 B, habet ἐκτενῶς. Confer ibidem de hoc toto loco p. 798 C. Theophanes Ceramicus, qui hunc locum tractat p. 191, recte explicat : θρομβοειδεῖς ἱδρῶτας ἀπέσταξεν. Ἐγένετο δὲ ὁ] δέ abest. a.
45. Μαθητὰς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt. Paulo ante καί ante ἀναστὰς, tollit. a.
47. Προήρχετο αὐτούς.
Φιλῆσαι αὐτόν] his subjiciunt : τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδώκει αὐτοῖς. Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστιν.
48. Ἰούδα — παραδίδως ;] Hæc Joanni tribuit Chrysostomus t. VII, p. 793 B.
49. Εἶπον αὐτῷ : Κύριε] αὐτῷ abest.
52. Ἐξεληλύθατε] ἐξήλθετε.
55. Δὲ πῦρ] δὲ πυράν. a.
56. Ἐπὶ τὸ φῶς.
60. Ὁ ἀλέκτωρ] ὁ abest.
63. Δαίροντες.
66. Ἀρχιερεῖς τε] τε abest. Mox. αὐτῶν, pro ἑαυτῶν.
Cap. XXIII, V. I. Ἤγαγεν] ἤγαγον.
2. Τὸ ἔθνος ἡμῶν, κωλύοντα.
6. Εἰ ὁἄνθρωπος] ὁ prætermittit.
11. Ὁ, ante Ἡρῴδης, deest. Mox. ἀνέπεμψαν. b.
12. Ὁ τε Πιλάτος καὶ Ἡρῴδης. a.
17. Ἕνα καθ' ἑορτήν. a.

Quæ supra dixi ad Milli animadversionem de codice Alexandrino, Marc. 15, 28, ea hic quoque comprobantur. Nam hic quoque omisso versu 17, turbavit ille scriba, ne vitium appareret, canones et sectiones minores Eusebii. Omisso enim versu 17, qui notandus erat Τϴ et Β, temere et fraudulenter

vocabula versus 14 Προσηνέγκατε — τὸν λαὸν, notavit TH et I. et reliqua verba ejusdem versus : Καὶ ἰδοὺ — ad vers. 16, ἀπολύσω, notavit Tϴ et B. Quomodo autem ea quæ leguntur a vocabulis vers. 14, Καὶ ἰδοὺ, ad vers. 16 ἀπολύσω, notari possunt Tϴ et B ? Partim enim ad canonem ϴ, partim ad canonem I, pertinent. Solus autem versus 17, hic in medio contextu scriptus, ad canonem pertinet B. Sed accuratius explicemus. Vocabula ergo illa, quæ notavit TH et I, referenda sunt ad canonem ϴ. Etenim solus Lucas et Joannes hæc narrant. Igitur in canone ϴ. ita ordinantur Lucas et Joannes.

Lucas		Joannes
τζ.	—	ρπβ.
τζ.	—	ρπς.
τς.	—	ρϟ.

Sed magis etiam vitium et fraudem aperit, quod versus Lucæ 15 et 16 notavit Tϴ. et B. Nam hæc ad canonem I referuntur, quod ea solus Lucas narrat. Ita contra, versus Lucæ 17 a scriba prætermissus, est canonis B, sectionis Tϴ. Nam Matthæus, Marcus et Lucas hæc tradunt. Matthæus 27, 15. Marcus 15, 6. Ergo hic quoque codex Alexandrinus nolens volens pugnat pro versu 17, scribam autem erroris et fraudis convincit. Bengelii ergo conjecturam, quam jam antea probaveram, nunc magis etiam probo, inspecto codice Alexandrino, a Woidio edito. Debebat enim scribere, ut est in meo v.

Tϴ Ἀνάγκην usque ad.
B. ἑορτὴν ἕνα.
TI Ἀνέκραξαν, κ. τ. λ.
A.

Defecit ergo ab Ἀνά ad Ἀνέ.
18. Ἡμῖν τὸν] τὸν abest.
19. Εἰς τὴν φυλακήν. b.
23. Ἐπέκειντο] ἐνέκειντο, b. Lectio et ipsa elegans, et hoc loco singularis. Ut singularis autem cæterorum codd. auctoritate repudianda.
25. Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
Τὸν Ἰησοῦν δέ.
26. Τοῦ ἐρχομένου] τοῦ non agnoscunt.
33. Καλούμενον] λεγόμενον.
34. Ἔβαλλον. a.
39. Σῶσον σαυτόν. a.
46. Ὁ Ἰησοῦς ab eadem manu insertum. b.
51. Καί, ante προσεδέχετο, omittunt.
53. Κείμενος] Quid aliqui de lapide addant, id jam notavi. Sed Chrysostomus, tom. VII, p. 839 E. de hoc lapide ita : Λιθος ἐπέκειτο μέγας πολλῶν δώμενος χειρῶν. Quadraginta manibus opus fuisse, docet codex Cantabrigiensis. Habet enim hoc loco : Ὃν μόγις εἴποσι ἑκύλιον
54. Καὶ Σάββατον] καί abest.
55. Καὶ γυναῖκες] καί omittunt.
Cap. XXIV. V. I. Τῇ μιᾷ δέ.
4. Ἄνδρες δύο.
10. Ἡ Ἰακώβου.
18. Ὁ, ante εἷς, omittit a. ἐν, ante Ἱερουσαλήμ, uterque omittit.
Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.
20. Παρέδωκαν αὐτὸν] αὐτὸν omittit b.
Διερμήνευεν αὐτούς.
Περὶ ἑαυτοῦ.
36. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς.
40. Ἐπέδειξεν] ὑπέδειξεν. b.
42. Μελισσείου. a.
44. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. a Mox deest δεῖ. a.
46. Οὕτω γέγραπται καί, absunt.
53. Ἀμήν omittunt.

Ad Evangelium Joannis.

Cap. I. V. 14. Πλήρη, pro πλήρης, a. Utrumque est apud Chrysost. in edit. Montefalc. t VIII, p. 69 D. 70 C. Sed ex ejus interpretatione nihil colligitur.
28. Βηθανίᾳ.
30. Hunc totum versum omittit a. A manu recentiori in margine habet b.
23. Ὁ, ante Ἰωάννης, addunt.
40. Ὥρα δὲ ἦν] δὲ abest.
42. Μεσίαν. Mox ὁ, ante Χριστὸς omittunt.
44. Ὁ Ἰησοῦς omittunt. Sed mox, λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.
46. Τοῦ, ante Ἰωσὴφ, omittunt.
49. Ὁ, ante Ἰησοῦς deest. Paulo ante vero, ante λέγει addit καί. a.
B Cap. II, V. 5. Λέγει ὑμῖν. a.
9. Ἤδεσαν. b.
15. Φραγγέλιον. a.
16. Καὶ μὴ ποιεῖτε.
17. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. Mox, καταφάγεταί με.
18. Εἶπον αὐτῷ] εἶπον πρὸς αὐτόν. a.
19. Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest. a.
22. Ἔλεγεν αὐτοῖς] ἔλεγε. Mox, ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, cæteris omissis. Sed b. in marg. a manu recentiori : Γρ. ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς Mox vers. 23. ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις.
25. Πάντας] πάντα. Ita editum apud Chrysost. t. VIII. v. 137 C.
Cap. III. V. 2. Πρὸς τὸν Ἰησοῦν] πρὸς αὐτόν.
3. Γενηθῇ. a.
6. Τὸ γεγεννημένον prius] τὸ γεγενημένον. b.
10. Ὁ, ante Ἰησοῦς, omittunt.
14. Μωϋσῆς. b.
C 15. Ἀλλ' ἔχει.
16. Ἀλλ' ἔχει. a.
22. Ἐβάπτιζον.
23. Ἐν αἰνών. a. Mox uterque, σαλήμ.
25. Μετὰ Ἰουδαίου.
28. Ὑμεῖς μοι] μοι omittunt.
32. Καὶ ὃ ἤκουσε.
36. Τῷ υἱῷ] αὐτῷ. Mox, ὄψεται τὴν ζωήν. Continuo μενεῖ.
Cap. IV. V. 3. Πάλιν deest.
5. Ἔρχεται οὖν]οὖν omittit a. Mox uterque συχάρ.
10. Ἔδωκέ σοι b.
13. Ὁ ante Ἰησοῦς, omittunt.
15. Ἔρχομαι.
17. Εἶπεν αὐτῷ· οὐκ.
20. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ.
V. 21. Vide, quæ notavi in edit. Novi Testamenti.
D 25. Μεσίας. Ita et alibi uno σ.
27. Καὶ ἐθαύμασαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι. a.
28. Ἡ γυνὴ abest a.
31. Λέγοντες] αὐτοῦ. a. αὐτοῦ, ante, λέγοντες. b.
35. Ὅτι τετράμηνος. b. ὅτι ἔτι τετράμηνος. a.
36. Ὁμοῦ χαίρει. a.
45. Εἰσῆλθεν εἰς. b.
Αὐτοὶ γάρ] γάρ abest a.
46. Ἦλθεν οὖν πάλιν ὁ Ἰησοῦς.
47. Ἔμελλε.
49. Τὸ παιδίον] τὸν υἱόν. a.
50. Ὁ, ante Ἰησοῦς, addunt.
51. Παῖς] υἱός.
Cap. V. V. 1. Ἦν ἡ ἑορτή.
2. Ἐν Ἱεροσολύμοις.
Ἡ λεγομένη.
4. Ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ.
5. Τριάκοντα καὶ ὀκτώ.
7. Βάλῃ.

8. Ἔγειρε. a.
18. Οἱ Ἰουδαῖοι] οἱ abest b.
19. Ἀπ' ἐμαυτοῦ. a. Mox idem, βλέπει.
Ταυτα] πάντα. b.
24. Ὅτι ὁ] ὅτι omittunt.
35. Ἀγαλλιαθῆναι.
36. Ἃ δέδωκε.
38. Οὐκ ἔσχετε. a.
40. Ἵνα ζωὴν αἰώνιον. a.
45. Ὁ κατηγορήσων. b.
46. Μωσεῖ.
Cap. VI. V. 2, Ἠκολούθησαν. b.
5. Ἀγοράσωμεν. a.
9. Παιδάριον ἓν] ἓν abest. a.
10. Καὶ ἀνέπεσον ἄνδρες.
12. Ἐπλήσθησαν. a.
15. Ἀνεχώρησεν εἰς.
16. Ὀψία] ὀψέ. a.
14. Ἐλήλυθε. a.
19. Πλοίου γενόμενον.
24. Καὶ αὐτοί] καί abest.
26. Ἴδετε τὰ σημεῖα. a.
27. Ἀλλὰ τὴν βρῶσιν] τὴν βρῶσιν omittunt.
28. Τί ποιοῦμεν.
29. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest. Mox, ἵνα πιστεύητε.
32. Τὸν ἀληθινόν omittit a. Hæc duo vocabula sola præmittuntur scholio, adeoque in mediis scholiis leguntur. Ergo ab uno scriba omissa.
39. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ] ἐν abest.
45. Διδακτοὶ Θεοῦ. Et mox, ἀκούων, pro ἀκούσας.
46. Αὐτός, pro οὗτος.
51. Chrysost. tom. VIII, p. 271. a. primo totum versum recitat, deinde repetit ad vocabula σάρξ μου ἐστίν. Origenes ergo et Chrysostomus omittendis non nullis vocabulis occasionem dederunt.
54. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ.
55. Bis ἀληθής, pro ἀληθῶς.
56. De appendice codicis Cantabrig, quæ nec per Birchii editionem nunc confirmata est, monuerunt Beza, Millius et Wetstenius. Origenis ad hunc locum interpretatio intercidit. Attamen tom. I. p. 244, a versu 53 ad 58, textus verba sine ista appendice laudat. Addita fortasse ista sunt nexus causa. De nexu disputat Chrysost. t. VIII, p. 275. E., et Cyrill. t. IV, p. 366. B. In hoc toto loco non occurrit σῶμα, pro σάρξ. Sed Chrysostomus tamen t. VIII, p. 276. D habet : Εἰπών, ὅτι τὸ σῶμά μου ζωὴ τοῦ κόσμου. Ubi autem hoc dixit ? Nullibi Ex σὰρξ fecit ipse σῶμα. Fictum ergo ex vers. 51. Syrum autem, pro σὰρξ habere σῶμα, a Grotio jam notatum est. Id etiam ex uno codice notavit Wetst. Qui postea ad versiones Syras recte attenderit, is mirabitur, vitiosas etiam Chrysostomi lectiones, sicuti multas ejusdem interpretationes, ibi expressas esse. Omnino autem ex multis exemplis videor didicisse, Syros interpretes ad manus habuisse codices Latinos, Lectionaria Græcorum et codices Græcos cum Commentariis. Facile igitur intelligitur, quæ crisis sit eorum, qui clamant: Ita Syrus interpres ; ita Latinus interpres. Ergo ita legendum est. Habuerint fortasse Syri etiam ad manus Commentarios Latinos et Lectionaria Latina. Sed istius rei examen nondum potui instituere.
62. Θεωρεῖτε. a.
64. Τίνες εἰσὶν οἱ πιστεύοντες καὶ τίς ὁ παραδώσων αὐτόν.
70. Ὁ Ἰησοῦς omittunt.
71. Ἔμελλεν.
Cap. VII. V. 1. Ἤθελεν] εἶχεν ἐξουσίαν. Ita uterque. Quilibet intelligit, Christi auctoritatem non lædi vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. Sine ullo dubio ista vocabula, ut puriora, probarem, nisi codicum obstaret auctoritas. Bonus Chrysostomus hic aliquid humani passus est per suam eloquentiam, parum memor, lectum esse, ἤθελε, non εἶχεν ἐξουσίαν. Ergo statim cum magna vociferatione exorditur homiliam t. VIII, p. 283, et acriter disputat de vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Ἰωάννη ; οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν, ὁ δυνηθεὶς πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ; ὁ εἰπών, Τίνα ζητεῖτε, καὶ ῥίψας αὐτοὺς εἰς τὰ ὀπίσω ; κ. τ. λ. Sed scribæ ejus qui dicentis verba excipiebant, recte ante eamdem homiliam dederunt ἤθελεν approbantibus quatuor codicibus Mosquensibus θ. μ. 4. 7. Origenis commentarius ad h. l. periit. Vulgatum habet Cyrill. t. IV, p. 395. C. sed tamen fere, ut Chrysostomus, explicat : Οὐκ ἐθελούσιον αὐτῷ, τὸ παρ' ἐκείνοις εἶναι, μᾶλλον δὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβαῖνον ἐπιδεικνύει, προστεθεικὼς τὰς αἰτίας· ἤθελον [pro ἐζήτουν] γάρ, φησὶν, αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Frustra Millius tentat in partes trahere interpretem Latinum, quem non *volebat*, sed *valebat* scripsisse opinatur. Docendum erat, quibus in locis interpres Latinus vocabula ἔχειν ἐξουσίαν, quæ multoties occurrunt in Evangelio Joannis, reddiderit *valere*. Ex locis similibus per errorem arripuit Chrysostomus, ut solet. Forte ex Marc 6, 5, ubi est οὐκ ἠδύνατο. In eadem homilia vers. 2, pro ἦν δὲ ἐγγύς, laudat μετὰ ταῦτα ἦν, idque etiam interpretatur p. 283. E.
12. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abest.
Τὸν ὄχλον] τὸν κόσμον.
14. Καὶ ἐδίδασκε absunt. Errore scribarum. Explicantur enim.
19. Ἔδωκεν ὑμῖν.
22. Ἔδωκεν.
27. Ἔρχηται. b.
29. Ἐγὼ οἶδα.
32. Ἀπέστειλαν ὑπηρέτας οἱ φαρισαῖοι.
33. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς] αὐτοῖς omittunt.
35. Ἑλλήνων μέλλη. a.
39. Ὅτι Ἰησοῦς.
41. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abest. Mox a. omittit γάρ, post μή.
42. Ὅτι ἐκ τοῦ] ὅτι deest.
Καὶ ἀπὸ Βηθλεέμ.
48. Ἐκ τῶν ἀρχόντων] ἐκ abest.
49. Ὁ ὄχλος οὗτος] ὁ deest. a.
51. Νόμος ὑμῶν. b.
53. Ἐπορεύθη] ἀπῆλθεν.
Cap. VIII. V. 1. Ἰησοῦς δέ] καὶ ὁ Ἰησοῦς.
2. Παρεγένετο] βαθέως ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
3. Ἄγουσι δέ] δέ omittunt. Mox excludunt, πρὸς αὐτόν.
Ἐν μοιχείᾳ.] ἐπὶ μοιχείᾳ Mox, ἐν τῷ μέσῳ.
4. Λέγουσιν αὐτῷ] εἶπον αὐτῷ πειράζοντες.
Αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη] ταύτην εὕρομεν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένην. Hoc εὕρομεν agnoscit etiam Ambrosius apud Sabatierium.
5. Ἐνετείλατο ἡμῖν.
λιθοβολεῖσθαι] λιθάζειν. Continuo : σὺ οὖν τί λέγεις περὶ αὐτῆς ; Ambrosius et Augustinus apud Sabatierium agnoscunt etiam περὶ αὐτῆς.
6. Κατηγορεῖν αὐτόν] κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ.
7. Ἀνακύψας — αὐτούς] ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς. Πρῶτος— βαλέτω] πρῶτος λίθον βαλέτω ἐπ' αὐτῇ.
8. Quæ post ἔγραφεν assunt nonnulli apud Wetstenium et Birchium, scilicet : Ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας, ea ex Hieronymo addita puto. Habet enim : *Eorum videlicet, qui accusabant, et omnium peccata mortalium*. Sed hæc est explicatio, eaque valde ingeniosa et lepida.
9. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενος] absunt. Κατελείφθη μονος ὁ Ἰησοῦς] κατελείφθη Ἰησοῦς μόνος. b. Sic, sed a. habet κατελήφθη.
Ἑστῶσα] οὖσα.
10. Ἀνακύψας — κατέκρινεν] ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτὴν, καὶ εἶπε ; Γύναι, ποῦ εἰσιν οἱ κατήγοροί σου, οὐδείς σε κατέκρινεν :

11. Εἶπε δὲ αὐτῇ] αὐτῇ abest.
Πορεύου — ἁμάρτανε [πορεύου καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν μηκέτι ἁμάρτανε.
12 Πάλιν — λέγων] πάλιν οὖν ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων.
Περιπατήσει, a.
19. Ἀπεκρίθη ὁ] ὁ abest
Οὔτε τὸν Πατέρα μου omittit a.
22. Ἀποκτενεῖ ἑαυτόν. a.
24. Εἶπον] οὖν omittunt.
Ἐὰν γὰρ] κἂν γάρ. b. καὶ γάρ, deest enim littera majuscula. Voluit ergo καί a.
27. Αὐτοῖς ἔλεγεν] αὐτοῦ ἔλεγεν. a.
30. Ἐπίστευσαν] ἐπίστευον. b.
34. Bis deinceps Ἀμήν. Ita constanter Joannes.
36. Ἐλευθερώσει. a.
39. Ἐποιεῖτε ἂν] ἄν Chrysostomus non solum hoc loco t. VIII, p. 318 A, sed et tom. VII, p. 469 A. excludit.
40. Παρὰ τοῦ Θεοῦ] παρὰ τοῦ Πατρός. Ex Chrysostomo (t. VIII, p. 318 B.), ut docui. Cyrillus t. IV, p. 548 C. in textu Θεοῦ. Urget id etiam in interpretatione p. 549 B. Sed ibidem D. comparat locum similem : Ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός·
42. Εἶπεν οὖν] οὖν abest.
Οὐδὲ γὰρ ἀπ' γάρ] omittit a.
44. Ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου.
Ὅταν λαλεῖ, a.
46 Εἰ δὲ ἀλήθειαν — οὐ πιστεύετέ μοι. absunt. a. Scilicet hic scriba, ut infra ex Commentario apparet, saltum fecit ab ἁμαρτίας ad ἁμαρτίας. Ergo hic locus cum parte interpretationis exclusus est.
47. Ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ.
48 Ἀπεκρίθησαν οὖν] οὖν abest. a.
Λέγομεν ἡμεῖς] ἐλέγομεν ἡμεῖς. Ex Chrysostomo, qui quidem, t. VIII, p. 321 C. vulgatum habet, sed ibidem D. οὐχὶ καλῶς ἐλέγομεν, ὅτι, κ. τ. λ. Plane, ut supra cap. VII. 1. Alia scilicet ante homiliam, alia in exordio homiliæ.
49. Τὸν Πατέρα μου] μου omittunt.
Καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με] omittit a. Absunt l. l. in Chrysostomo, qui alia etiam mutat. Sed scriba codicis Euthymii a. hic saltum fecit ab τὸν Θεὸν ad τὸν Θεὸν, ut infra ex Commentario apparet. Ergo hæc simul cum parte scholiorum exciderunt.
52. Γεύσηται.
56. Καὶ οἶδε καὶ ἐχάρη. absunt. a. Etiam hic saltum fecit in transcribendo Commentario. Ab ἐπεθύμησεν enim ad ἐπεθύμησεν defecit. Hunc versum, quem in Commentario ad Joannem negligit Chrysost. t. VIII, p. 323, eum sine varietate recitat t. VIII, p. 49 B. p 125 B. Ita ergo disjecta evangelistarum membra apud Chrysostomum conquirenda sunt.
57. Εἶπον οὖν] καὶ εἶπον.
Πεντήκοντα] Ubi sunt, qui Novum Testamentum ex Patribus emendarunt? Quis memoravit lectionem Chrysostomi τεσσαράκοντα ; Vide eum t. VIII, p. 324 a. Sed Theophylactus p. 690 E. vulgatum habet. Quos autem codices Euthymius in Commentario intelligat, per se apparet. Scilicet Chrysostomi et scholiorum, cujusmodi est meus g. Πεντήκοντα repetit Cyrillus in Comment. t. IV, p. 585 C. et tom. II, p. 419 A et tom. V, part. I. p. 685. D. Etiam Severus ita habet in Catena Corderii p. 243.
59. Βάλωσιν] λάβωσιν. a.
Διελθὼν — οὕτως.] Hæc interpretatione non habebant opus. Tautologica præterea videbantur, propter proximum : καὶ παράγων εἶδεν. Sed talia in Joanne plura occurrunt. Incipiamus a magno Origene. Is ergo eo in loco, ubi data opera hæc explicabat, t. IV, p. 292, fin. totum versum 59 omittit, attamen ita περιφράζει : Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν λόγον ἀράντων λίθους, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν, Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὅτε παράγων εἶδε τὸν ἀπὸ γενετῆς τυφλόν. Origenis vero auctoritatem in his nullam esse, sciunt omnes, qui eum legerunt. Qui tamen nondum legit, verum tamen cognoscere cupit, is examinet t. XIX et XX in Joannem. Reperiet ergo profecto multa alia sacri contextus ab eo esse prætermissa. Eumdem locum tractans Chrysostomus t. VIII, omnia ab Ἰησοῦς ad finem versus silentio prætermittit. Illum tamen hæc ante oculos habuisse discitur ex p. 324 C. 326 B. C. vocabulis εἶτα φεύγει, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν ἔασιν τοῦ τυφλοῦ, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, κ. τ. λ. Quoties alibi neglexerit Chrysostomus contextus verba, discitur ex mea Novi Testamenti editione. Eadem hæc ad exemplum Origenis et Chrysostomi prætermittit Cyrillus t. IV, p. 586 C. a vocabulis διελθὼν ad οὕτως, nec nisi κατακρύπτει et ἔξεισιν habet ibidem E. Theophylactus p. 691 C. habet διὰ μέσου αὐτῶν ἐξιὼν καὶ παρῆγεν οὕτως, ibique etiam explicat. Explicantur etiam in Catena Corderii p. 245, in fine. Quid ergo h. l. interpres Latinus ? Scilicet ista omnia ab διελθὼν ad οὕτως exclusit. Cujusmodi ergo illi codicibus usi sunt ? Scilicet multo melioribus, quam nostri sunt, nimirum Alexandrinis. Cyrillus jam respondeat pro omnibus. Cur ergo idem eodem tomo in Commentario ad Joannem, p. 1051 D. ita refert ? καὶ γοῦν ἠθέλησαν αὐτὸν πιάσαι καθά φησιν ὁ εὐαγγελιστής (scilicet Joannes, quem interpretatur), ἀλλ' ἐξελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο (Etiam hoc quibusdam placuit, in his meo s. qui Cyrilli scholia habet.) καὶ παρῆλθεν οὕτως. Nunc addit etiam continuo explicationem : Τὸ δὲ οὕτως φησὶν, ἀντὶ τοῦ οὐχ ὑπεσταλμένως, οὐ περιδεῶς, κ. τ. λ. Vulgo credunt, hæc apud Joannem ficta esse ex Luc. IV. 30. Sed quilibet ipse videt Cyrilli locum non convenire in Lucam. Nam Lucas habet κατακρημνίσαι, hic πιάσαι ; Lucas non habet οὕτως, hic diserte explicat. Vocabula autem ἐξελθὼν, ἐπορεύετο et παρῆλθεν per incogitantiam mutavit Cyrillus. Quid ergo ? Sequamur auctoritatem codicum, neglecta interpretum negligentia et levitate. Nam de Hieronymo constat, illum omnia, ut ipse dicit, revocare ad Græcam veritatem, hoc est, ut ego interpretor, ad nugas Origenis et reliquorum interpretum Græcorum.
Cap. IX, V. 1. Γενετῆς] γεννητῆς. a. Disputat de hoc vocabulo Eustathius ad hom. p. 1834, vers. 22, edit. Rom. Habent id Hesiodus et alii.
3 Ὁ Ἰησοῦς] ὁ omittunt.
8. Ὁ καθήμενος] Chrysostomus, t. VIII, p. 333 C. eum vidit sedentem : Πρὸς τὰς θύρας τοῦ ἱεροῦ. Vulgo dicunt, hujuscemodi esse ex Evangelio secundum Hebræos. Mihi fit credibile, ista esse ex Evangelio secundum interpretes.
9. Ὅτι ὅμοιος] ὅτε abest. a.
10. Σοι οἱ] σου οἱ.
15. Πρώτησαν.
Ἐπέθηκε μου, καὶ] ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς καί. p. Ἐποίησε καὶ ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καί. a.
16. Παρὰ Θεοῦ. Chrysostomus optionem dat, utrum velis παρά, an ὑπό, an ἐκ. Nam ἐκ habet t. VII, p. 566 D. VIII, p. 334 D., etc. Παρά et ἀπό ex eo jam notaveram.
17. Περὶ σεαυτοῦ a.
20. Ἀπεκρίθησαν δὲ αὐτοῖς.
21 Ἡμεῖς οὐκ ἡμεῖς abest. a.
Αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ.
28. Ἐλοιδόρησαν οὖν] οὖν abest.
29. Μωσεῖ.
Τούτου δὲ οὐκ] δὲ abest. a.
31. Αὐτοῦ ποιεῖ a.
34. Ὅλος ὅλως
36. Καὶ τίς ἐστι.
Cap. X, V. 8. Πρὸ ἐμοῦ ἦλθον] πρὸ ἐμοῦ absunt. Lectio difficilis est et impedita, quam additum πρὸ ἐμοῦ adeo non expedit ut pluribus enim etiam difficultatibus implicet. Sed πρὸ ἐμοῦ, ut docui, ab

Origene accessit. Semina hujus corruptionis spargit etiam Chrysost. t. VIII, p. 346 D., 348 D. Ibi enim versum primum explicans habet : Ἐνταῦθα δὲ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ αἰνίττεται, καὶ τοὺς μετ᾽ αὐτὸν ἐσομένους. Altero loco, ubi versum octavum interpretatur, monet : Οὐ περὶ τῶν προφητῶν φησιν ἐνταῦθα, καθὼς οἱ αἱρετικοί (Manichæi nimirum) φασιν. Sed istis ambagibus non est opus. Ii autem, qui ἦλθον in gratiam prophetarum urgent, quod scilicet non scriptum est ἀπεστάλησαν, ii non attenderunt, de Christo etiam dici versu 10 ἦλθον. Si probabiliter corrumpere contextum voluissent, debuissent addere non πρὸ ἐμοῦ, sed μὴ δι᾽ ἐμοῦ, intellige, ὡς διὰ θύρας. Ita enim est vers. 1, 2, 9. Atque ita hic locus explicandus est. Apud Cyrillum t. IV, p. 640 C. legitur quidem in contextu ante scholia πρὸ ἐμοῦ. Sed ibidem in interpretatione E. repetit sine πρὸ ἐμοῦ, nec ex ejus interpretatione ullo modo effici potest, eumid probasse. Theophylactus, p. 707 D. E. nec in textu nec in scholiis agnoscit, cum tamen bis in interpretatione illum locum repetat. Plura de hoc loco dixi in mea Novi Testamenti editione.

18. Ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ] ἀπ᾽ ἐμοῦ.
22. Ἐν Ἱεροσολύμοις.
23. Στοᾷ Σολομῶνος.
28. Ἁρπάσῃ. a.
29. Pro lectione, ὃ δέδωκέ μοι μεῖζον, quæ est absurda Patrum Latinorum correctio dogmatica, ne scilicet filii læderetur auctoritas, pro ea, inquam, Millius Cyrillum etiam laudat. Sed ad h. l. Cyrilli tantum exstant fragmenta ex Catenis, in quibus nihil inveni. Pendet ergo Millius, ut videtur, ex Beza et Zegnero ad h. l. Imo vero Cyrillus in Thesauro, tom. V, part. I, p. 326 D. ubi loca Joannis deinceps laudat, habet : Ὃς δέδωκέ μοι.
32. Ἔδειξα ὑμῖν ἔργα. a
34. Ἐν τοῖς νόμοις ὑμῶν. b.
Cap. XI. V, 1. Ἀδελφῆς αὐτοῦ. a.
2. Τοὺς πόδας αὐτοῦ] αὐτοῦ omittit a.
5. Ἀδελφὴν αὐτῆς Μαρίαν.
9. Ὁ Ἰησοῦς [ὁ abest. a.
19. Παραμυθήσονται. a.
20. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest.
21. Ἡ Μάρθα] ἡ omittunt.
22. Ὅτι ὅσα ὅτι abest. b. Mox, αἰτήσει. a.
24. Ἡ Μάρθα.
32. Ἔπεσεν αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας.
33 Καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν absunt. Sed explicatur in scholio. Culpa scribarum ergo excidit, qui textus verba eo usque ante scholia continuare debebant. Cæterum Chrysostomus ex hoc versu tantum servat, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. tom. VIII, p. 376 E.
38. Ἐτέκειτο ἐπ᾽ αὐτόν.
45 Ὃ ἐποίησεν. a.
48 Πιστεύσωσιν. a.
51. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest.
52 Τὰ τέκνα Θεοῦ. b.
57 Μηνύσει. a.
Cap. XII. V. 2. Ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ.
4. Obiter hic noto , in uno Codice Mosquensi, qui scholiis instructus est, legi Σίμων ὁ Ἰσκαριώτης. Idem ex aliis notat Wetstenius et Birchius. Cum ergo Theophylactus istiusmodi codices ad manus habuerit, cujusmodi est ille Mosquensis, hinc tres Simones inter discipulos memorat p. 51. E. 52 A. Sed obstat. Joan. 6, 71.
9. Καὶ ἦλθον.
12 Ὁ ἐλθών ὁ abest. a.
Ὁ, ante Ἰησοῦς, omittunt.
13. Ἀπάντησιν. a.
Κυρίου βασιλεὺς Ἰσραήλ, a. Κυρίου βασιλεύς του Ἰσραήλ. b.
14. Ἐπ᾽ αὐτόν. a.
17. Ὅτι τόν] ὅτε τόν.
Ex τῶν νεκρῶν. a.
18. Διὰ τοῦτο καί] καί abest. a.
21. Πρώτησαν. a.
24. Semel ἀμήν habet, a.
30 Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest. a.
32. Ἐκ τῆς γῆς.
33. Ἔμελλεν.
34. Ὅτι δεῖ] ὅτι abest. a.
38. Βραχίων τοῦ Κυρίου. b.
43. Ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Laudat hæc Chrysost. t. XI, p. 563, et ex eo Œcumenius et Theophylactus ad I Tim. I, 13, Sed ille ἤπερ, hic ἤ habet, cum tamen ex uno hauserint.
44. Ἰησοῦς οὖν ἔκραξε.
Cap. XIII, V. 8. Αὐτῷ ὁ Πέτρος. b.
9. Τοὺς πόδας, omisso μου.
13. Ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος.
22. Τίνος λέγει] τούτου. a.
25 Ἐκεῖνος οὕτως ἐπί.
30. Ἦν δὲ νὺξ ὅτε ἐξῆλθε. Δέγει ὁ Ἰησοῦς. Hæc est unice probanda hujus loci distinctio. Quod de Cyrillo in Rossia suspicatus fueram, id deinde ita esse comprehendi. Scilicet Cyrillus t. IV, p. 742. fin. ita habet : Ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Deinde p. 744 B. denuo hunc locum tractaturus, interposito οὖν, superiora repetit : Ὅτε οὖν ἐξῆλθε. λέγει ὁ Ἰησοῦς. Eodem modo Cyrillus p. 797 C. in principio ῥήσεως vers. 26., jungendæ orationis causa interponit οὖν. Βάψας οὖν. Atque ita multoties. Verumtamen hic quoque ducem habuit Chrysostomum et Origenem. Origenes enim t. IV, p. 443 D. terminat : Ἐξῆλθεν εὐθύς· ἦν δὲ νύξ. Ac denuo p. 445 E. Ὅτε οὖν ἐξῆλθεν, ὁ Ἰησοῦς λέγει. Similiter fere Chrysost. t. VIII ; p. 424. a. d. ἐξῆνθε νυκτὸς, et ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Sed p. 423 B. μετὰ γοῦν τὸ ἐξελθεῖν τὸν Ἰούδαν ἐπὶ τὸ παραδοῦναι λέγει· νῦν. Theophylactus. p. 760 C. in interpretatione repetit : Ἦν δὲ νὺξ ὅτε ἐξῆλθεν.
33. Μικρὸν χρόνον. Mox, ἐγὼ ὑπάγω.
C 35. Γνώσονται] πιστεύσονται
36. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω.
37. Ὁ, ante Πέτρος, abest. b.
38. Φωνήσῃ. a.
Cap. XIV. V. 3. Πορευθῶ ἑτοιμᾶσαι ὑμῖν τόπον, πάλιν. b. Sic. sed ἑτοιμάσαι. a.
11. Ἐν ἐμοί ἐστιν] ἐστιν omittunt.
Τὰ ἔργα αὐτά] αὐτά. abest. a.
22. Κύριε, καὶ τί.
23. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Mox, τηρήσῃ. Deinde ἀγαπήσῃ solus a. Idem ποιήσωμεν.
25. Παρ᾽ ὑμῖν] παρ᾽ ἐμοι. b.
26. Ὃν πέμψει
18. Ὅτι ἐγὼ] ἐγὼ omittunt.
Ὅτι εἶπον] Theophylactus hunc versum laudans ad Hebr. 5, 8, omittit εἶπον. Cur, quia Chrysostomus id ad eumdem locum omittit tom. XII, p. 81, B. Ex Chrysostomo pendet etiam Vulgata, ut locis permultis. Forte auctor hujus omissionis est Origenes. Commode abesse posse, quilibet sentit.
30. Τοῦτου ἄρχων] τούτου omittunt. Τούτου invectum est per interpretes, ne scilicet diabolus haberetur dominus hujus universi. Sed incerta sedes istud vocabulum etiam arguit. Orig. t. IV, p. 349. A. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν. p. 356. C. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. t. III, p. 225 B. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κοσμου τούτου ουκ ἔχει δὲ ἐν ἐμοὶ οὐδέν. Chrysost. t. VII, p. 206 A. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει (Ex aliis notatur : οὐκ εὑρίσκει) οὐδέν. Ita etiam repetit. t. VIII, p. 198 C. 444 A., 446 E. transpositis tamen vocabulis τοῦ κόσμου τούτου. Pag. 444. A. ubi ex ordine commentarii hæc tractat, continuo subjicit : Κόσμου δὲ ἄρχοντα, κ. τ. λ. Cyrillus t. IV, p. 853. C. non agnoscit in contextu τούτου nec in interpretatione ibid. E. Τούτου prætermittit etiam in interpretatione Theophyl. p. 776 E

Cap. XV, V. 1. Π ἀληθινή] quæ a nonnullis hic adduntur, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ea ex Chrysostomo sunt, ut docui. Illud etiam notabile, quod Chrysost. t. VIII, p. 447. A. B. loco ἀμπέλου in interpretatione volutat ῥίζαν. Quin addit etiam : Ἡ ῥίζα δὲ δι' οὐδὲν παρείληπται ἐνταῦθα. (Ergo in Evangelio Joannis) ἀλλ' ἵνα μάθωσιν, κ. τ. λ. Hujus ergo auctoritate motus Theophyl. p. 788 B. ἄμπελον explicat ῥίζαν.

Καὶ ὁ Πατήρ] καὶ omittunt.

6. Εἰς τὸ πῦρ.

7. Αἰτήσασθε.

10. Τοῦ Πατρός omittit a.

16. Ἵνα, ὃ ἐάν. a. Mox δώῃ ὑμῖν. a. Sic etiam antea b. Sed η nunc rasura sublatum.

Cap. XVI. V. 3. Ποιήσουσιν ὑμῖν] ὑμῖν abest.

5. Ἐξ ὑμῶν absunt.

7. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μή.

12. Βαστάζειν ἄρτι] βαστάζειν ἔτι. a.

15. Λήψεται] λαμβάνει B

18. Τοῦτο τί ἐστιν ὃ λέγει, τὸ] τί et τό abest. a.

22. Λύπην μὲν οὖν ἔχετε. Ergo bis οὖν. a.

25. Ὥρα ὅτε οὐκ. Sed ὅτι est vitium editionis Gregorii.

26. Περὶ ὑμῶν] περί abest. a.

30. Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Cap. XVII. V. 1. Ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ [αὐτοῦ omittunt.

2. Δώσει αὐτοῖς.

7. Νῦν ἔγνωσαν. Chrysostomus, qui t. VIII, p. 478, C. D. versum septimum et octavum in unum conflavit, auctor fuit hujus lectionis. Memorat ibi etiam aliam lectionem, haud dubie Origenis. Sed scripsit ἔγνων, pro ἔγνωκα. Ita autem scripsit, quod dederat ἔγνωσαν, pro ἔγνωκαν. Hanc sententiam meam firmat etiam Theophylact. p. 798 C. qui totus pendet ex Chrysostomo. Ex Cyrilli interpretatione, qui in textu habet ἔγνωκαν, nihil efficitur. Nec in Catena Corderii quidquam repetitur.

11. Οὓς δέδωκάς μοι] ᾧ δέδωκας μοι. Ὦ explicat C Cyrill. t. IV, p. 969 D. 971 B. C. D. 972 A, et Theophylact. p. 800 A. Ex nonnullis codicibus intelligitur, saltum factum esse a vocabulis vers. 11, ὀνόματί σου ad eadem vocabula vers. 12, ὀνόματί σου. Ita οὓς ex altero loco irrepsit. Chrysostomus t. VIII, p. 480, turbat omnia.

17. Cyrillus t. IV p. 983 B. C. 985. A. C. pro ἁγίασον, habet : Πάτερ ἁγιε, τήρησον αὐτούς ἐν (τῇ) ἀγνθεία. Confudit ergo versum 11, eo etiam tempore, quo hæc data opera interpretabatur.

20. Ἐρωτῶ μόνων. a. Mox uterque, τῶν πιστευόντων.

23. Καὶ ἠγάπησα. a.

24. Ἐμὴν, ἣν δέδωκας.

Cap. XVIII, V. 8. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

13. Ista appendix, de qua dixi, ex Cyrillo est. Is enim t. IV, p. 1020 C. primo recitat textum ab ἡ οὖν σπεῖρα ad ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Hic nulla varietas, nisi quod vers. 13 abest αὐτόν et vers. 14 ἀποθανεῖν, pro ἀπολέσθαι. Deinde autem p. 1021 D B. post vers. 14, iterum post interpretationem textum ponit sic : Ἀπέστειλαν δὲ αὐτὸν δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Atque hæc interpretatur etiam. Sumpta sunt ex vers. 24. Mirabile est, hoc esse in margine versionis Syræ. Idem notat ex Syra Philox. Birchius ad h. l. Similiter Cyrillus infra cap. 19. v. 30. aliquid assutum habet cum Syro.

14. Ἀπολέσθαι] In nonnullis codicibus temere illatum ἀποθανεῖν, ex cap. XI, v. 50.

20. Ἐν συναγωγῇ. Mox, ὅπου πάντες.

23. Λαίρεις. b.

24. Ἀπέστειλεν αὐτόν omisso οὖν.

25. Ἠρνήσατο οὖν ἐκεῖνος.

27. Πάλιν οὖν] οὖν abest. a.

28. Οὖν, post ἀγουσιν omittit. a.

32. Ἔμελλεν.

36. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Sic et vers. 37.

40. Πάλιν abest.

Cap. XIX. V. 5. Ἐξῆλθεν οὖν — ἱμάτιον] absunt. a. Hæc in altero Codice leguntur inter duo scholia, quæ scriba a. conjunxit. Ita textum exclusit.

6. Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.

Αἰτίαν] αἴτιον. a.

7. Ἑαυτὸν Θεοῦ Υἱόν.

11. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

12. Ἑαυτὸν ποιῶν.

13. Γαβαθά b. Γαββαθᾶ. a.

14. Δέ post ὥρα abest. a.

15. Ὑμῖν σταυρώσω. b.

16. Καὶ ἀπήγαγον·] καὶ ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Nec Chrysostomus εἰς τὸ πραιτώριον agnoscit t. VIII, p. 503 seqq. nec Cyrillus t. IV, p. 1057. A. Explicat enim hic : Ἀπάγουσι μέν, ὡς τεθνηξόμενον ἤδη, τὸν τῆς ἀρχηγόν.

17. Ἐξῆλθεν εἰς τόπον λεγόμενον Κρανίου τόπον.

20. Ὁ τόπος τῆς πόλεως.

25. Κλοπᾶ.

26. Ἰδού] ἴδε.

27. Ὁ μαθητὴς αὐτήν.

28. Εἰδὼς] ἰδών.

30. Cyrillus, qui hoc loco quædam addit t. IV, p. 1069. D. eaque etiam interpretatur p. 1072. C. istud scholium, quod ex codicibus Mosquensibus in mea Novi Testamenti editione notaveram, habet p. 1069. E. Assuta autem mihi hæc videntur ex lectione ecclesiastica, in qua ante versum 31 legitur Matth. 27, 39-54. quam lectionem fortasse alia Evangeliaria terminant versu 51. Igitur facile hæc hæc coaluerunt. Lectio est, τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ, ἑσπέρας.

31. Μείνωσιν. b. Mox ἐκείνου τοῦ Σαββάτου. Uterque.

34. Ἔνυξε] Interpres Vulgatus Latinus *aperuit*. Lectionem esse absurdam, intelligitur ex eo quod mox v. 37. ἐξεκέντησαν huc refertur. Ἔνυξε Eustathius etiam ad Il. ε. 46 explicat : τὸ κεντῆσαι ἤτοι τρῶσαι, νύξαι λέγει. Sed ἤνοιξε tamen editur apud Chrysost. t. VII, p. 825. C. repugnantibus tamen codicibus Mosqq. et aliis a Montefalconio laudatis. Hoc autem loco t. VII, p. 507 D. et in codd. Mosqq. et apud Montefalconium legitur ἔνυξαν. Cyrillus etiam t. IV, p. 1074 C. probat ἔνυξεν. Habet enim in interpretatione διανύττουσιν. Ex duobus vitiosis codicibus Birchius notat ἤνοιξε. Vulgatum hoc loco adeo deserit Vaticanus 1209, et cæteri ejus generis. Divus Augustinus apud Zegerum nugatur.

Καὶ εὐθέως.

35. Ἔστιν αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Mox, λέγει, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς.

36. Ἐγένετο ταῦτα. a.

38. Μετὰ ταῦτα. Mox deest ὁ, ante Ἰωσήφ. Et, ἆρη τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

40. Ἔδησαν αὐτόν. b. Mox deest ἐν.

41. Καινόν] κενόν. a.

Cap. XX. V. 4. Ab καὶ ἦλθε ad μνημεῖον omittit. a.

11. Πρὸς τῷ μνημείῳ. b.

14. Ὅτι Ἰησοῦς ἐστι.

15. Εἴηκας αὐτόν.

20. Ἔδειξεν] ἐπέδειξεν. a. Mox idem αὐτοῦ omittit, post πλευράν.

52. Bis hoc versu βάλλω. b.

28. Ὁ Θωμᾶς] ὁ abest.

V. 29. Θωμᾶ omittunt.

31. Ὅτι Ἰησοῦς

Cap. XXI. V. 1. Μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπι. a.

3. Ἐξῆλθον οὖν καί. Continuo, ἐνέβησαν.

4. Ὁ ante Ἰησοῦς, omittunt.

17. Λέγει αὐτῷ — πρόβατά μου omittunt.

21. Τῷ Ἰησοῦ abest. a.

25. Ἄλλα πολλά] πολλά omittit. a.

Ἀμήν omittunt.

Roberti Holmes, *theologiæ doctoris et professoris in Academia Oxoniensi, viri celeberrimi brevis notitia duorum codicum Euthymii, qui Oxonii inter Baroccianos codd. servantur, ex ejus ad me litteris Sept. V* 1791 *datis.*

I. Chartaceus (*), in-4, foliis 269, continuate A sine columnis scriptus, cum lineis circiter 33 in quaqua pagina. Character est minutissimus et in quibusdam locis scriptio periit. Continet Commentarium in quatuor Evangelia. Ad finem Commentarii in Joannem desunt aliqua. Singulis Evangeliis præponitur elenchus κεφαλαίων. Auctorum citatorum nomina margini non sunt ascripta.

II. Membranaceus (**), in-12 scriptus continuate charactere valde minuto. Habet in margine ad latus, infra, supra, Commentarium scriptum charactere incredibiliter minuto. Scripsit vir quidam doctus in fine codicis hæc : « Incipit cod. hic act. I. Omnia ab initio ad comma 13 capitis XI, recenti ac pessima manu descripta habet. » Actus apostolorum excipiunt Epistolæ Jacobi, I Petr. II, Joan. I-II, III ; Judæ ; Pauli ad Rom. Cor. I, II ; Galat. Ephes. Philipp., etc. Desunt tria ultima capita Apocalypseos.

(*) De hoc exposuit Millius in Prolegg. ad N. T. § 1073-1462.

(**) De hoc idem dixit ibid, § 1433, et Wetstenius in Prolegg. ad N. T. tom. II, pag. 13. num. 28.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

—

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

—

Τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου τὰ (1) κεφάλαια.

α'. Περὶ τῶν Μάγων. (In editionibus vulgatis cap. II, v. 1.)

β'. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παίδων. (II, 16.)

γ'. Πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν. (III, 1.)

δ'. Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος. (IV, 17.).

ε'. Περὶ τῶν μακαρισμῶν. (V, 1.) Λου. (2). ιζ'.

ς'. Περὶ τοῦ λεπροῦ. (VIII, 1.) Μρ. δ'. Λου. ιβ'.

ζ'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. (VIII, 5.) Ἰω. ς'.

η'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου. (VIII, 14.) Μρ. β'. Λου. θ'.

θ'. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (VIII, 16). Μρ. γ'. Λου. ι'.

ι'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν (VIII, 19.) Λου. λγ'.

ια'. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων (VIII, 23.) Μρ. ι'. Λου. κγ'.

ιβ'. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων. (VIII, 28.) Μρ. ια'. Λου. κδ'.

Capita Evangelii Matthæi.

1. *De Magis.*
2. *De pueris interfectis.*
3. *Primus Joannes prædicavit regnum cælorum.*
4. *De doctrina Christi.*
5. *De beatitudinibus.*
6. *De leproso.*
7. *De centurione.*
8. *De socru Petri.*
9. *De his qui curati sunt a variis morbis.*
10. *De eo, cui non permisit, ut sequeretur.*
11. *De increpatione aquarum.*
12. *De duobus dæmoniacis.*

(1) Hanc capitum descriptionem per totum opus sequitur ac sæpius laudat Euthymius.

(2) In his Μρ. Marcum : Λου. Lucam : Ἰω. Joannem notat, qui eadem narrant. Adjecti autem numeri Græci respiciunt ad hanc divisionem capitum, quæ singulis evangelistis in principio est addita.

ιγ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (IX, 2). Μρ. ε'. Λου. ιγ'. Ἰω. ζ'.

ιδ'. Περὶ Ματθαίου τοῦ τελώνου. (IX, 9). Μρ. ς. Λου. ιδ'.

ιε'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. (IX, 28). Μρ. ιβ'. Λου. κε'.

ις'. Περὶ τῆς αἱμορροούσης. (IX, 20). Μρ. ιγ'. Λου. κς'.

ιζ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (IX, 27).

ιη'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ. (IX, 32).

ιθ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. (X, 1.) Μρ. ι' καὶ ιδ'. Λου. ις' καὶ κζ'.

κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου. (XI, 2). Λου. κ'.

κα'. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (XII, 10). Μρ. ζ'. Λου. ιε'.

κβ'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ. (XII, 22). Λου. λθ'.

κγ'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον. (XII, 38). Λου. μα'.

κδ'. Περὶ τῶν παραβολῶν (XIII, 2).Μρ. θ'. Λου. κβ' καὶ μθ'.

κε'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου. (XIV, 1). Μρ. ιε'.

κς'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων. XIV ,15). Μρ. ις'. Λου. κη'. Ἰω, η'.

κζ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. (XIV, 22). Μρ. ιζ. Ἰω. θ'.

κη'. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. (XV, 1) Μρ. ιη'.

κθ'. Περὶ τῆς Χαναναίας. (XV, 21). Μρ. ιθ'.

λ'. Περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων. (XV, 30).

λα. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. (XV, 32). Μρ. κα'.

λβ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων. (XVI, 5). Μρ. κβ', Λου. μδ'.

λγ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως. (XVI, 13). Μρ. κδ'. Λου. κθ'.

λδ'. Περὶ τῆς μεταμορρώσεως τοῦ Χριστοῦ. (XVII, 1). Μρ. κε'. Λου. λ'.

λε'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (XVII, 14). Μρ. κς'. Λου. λα'.

λς'. Περὶ τῶν αἰτούντων τὰ διδραχμα. (XVII, 24).

λζ'. Περὶ τῶν λεγόντων, Τίς μείζων. (XVIII, 1). Μρ. κζ'. Λου. λβ'.

λη'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων. (XVIII, 12).

λθ'. Περὶ τοῦ ὀφείλοντος τὰ μύρια τάλαντα. (XVIII, 23).

μ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα. (XIX, 3), Μρ. κη'.

μα'. Περὶ τοῦ ἐπερωτησάντος, τὸν Ἰησοῦν πλουσίου (XIX, 16). Μρ. κδ'. Λου. ξγ.

μβ'. Περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν. (XX. 1).

μγ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου (XX, 20). Μρ. λ'.

μδ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (XX, 29). Μρ. λα'. Λου. ξδ'.

με'. Περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου (XXI, 1). Μρ. λβ'. Λου. ξη', Ἰω. ιδ'.

μς'. Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν. (XXI, 14).

μζ'. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς. XXI, 18). Μρ. λγ'.

μη'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. (XXI, 23). Μρ. λε'. Λου. ξθ'.

μθ'. Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή. (XXI, 28).

ν'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή. (XXI, 33). Μρ. λς'. Λου. ο'.

να'. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον. (XXII, 1). Λου. νδ'.

νβ'. Περὶ τοῦ κήνσου. (XXII, 15). Μρ, λζ'. Λου. οα'.

νγ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων. (XX, 23). Μρ. λη'. Λου. οβ'.

13. *De paralytico.*
14. *De Matthæo publicano.*
15. *De filia archisynagogi.*
16. *De muliere sanguinis profluvio laborante.*
17. *De duobus cæcis.*
18. *De dæmoniaco muto.*
19. *De apostolorum electione.*
20. *De discipulis a Joanne missis.*
21. *De eo qui manum habebat aridam.*
22. *De dæmoniaco cæco et muto.*
23. *De requirentibus signum.*
24. *De parabolis.*
25. *De Herode tetrarcha, qui Joannem interemit.*
26. *De quinque panibus.*
27. *De ambulatione Christi super mare.*
28. *De transgressione præcepti Dei.*
29. *De Phœnissa seu Chananæa.*
30. *De turbis sanatis.*
31. *De septem panibus.*
32. *De fermento Pharisæorum et Sadducæorum.*
33. *De interrogatione apud Cæsaredm.*
34. *De transformatione Christi.*
35. *De lunatico.*
36. *De exigentibus didrachma.*
37. *De dicentibus, quis major.*
38. *De centum ovibus.*
39. *De eo qui debebat decem millia talentorum.*
40. *De interrogatione, an liceret divortium facere cum uxore.*
41. *De divite interrogante Jesum.*
42. *De mercede conductis operariis.*
43. *De filiis Zebedæi.*
44. *De duobus cæcis.*
45. *De asina et pullo.*
46. *De cæcis et claudis.*
47. *De ficu quæ exaruit.*
48. *De principibus sacerdotum et senioribus Dominum interrogantibus.*
49. *De duobus filiis parabola.*
50. *De vinea parabola.*
51. *De vocatis ad nuptias.*
52. *De quærentibus occasione census.*
53. *De Sadducæis.*
54. *De legis doctore.*

νδ'· Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. (XXII, 54). Μρ. λθ'· Λου. λε'.

νε. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς Φαρισαίους. (XXII, 41). Μρ. μ'. Λου. ογ'.

νς'. Περὶ τοῦ ταλαντισμοῦ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων. (XXIII, 13). Λου. μγ'.

νζ'. Περὶ τῆς συντελείας. (XXIV, 3). Μρ. μβ'· Λου. οε'.

νη' Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ωρας. (XXIV, 36). Μρ. μγ'.

νθ' Περὶ τῶν δέκα παρθένων. (XXV, 1).

ξ'. Περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαβόντων. (XXV, 14).

ξα'. Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ (XXV, 31).

A ξβ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ. (XXVI, 6). Μρ. μδ'. Λου. κα'. Ἰω. ιβ'.

ξγ'. Περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ Πάσχα. (XXVI, 17). Μρ. με. Λου. ος'.

ξδ'. Περὶ Δείπνου μυστικοῦ. (XXVI, 26). Μρ. μς'. Λου. ος'.

ξε'. Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ. (XXVI, 46). Μρ. μς'.

ξς'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Πέτρου. (XXVI, 69). Μρ. μζ'. Λου. οη'.

ξζ'. Περὶ τῆς Ἰούδα μεταμελείας. (XXVII, 3).

ξη'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ. (XXVII, 57). Μρ. μη'. Λου. πβ'. Ἰω. ιη'.

55. *De interrogatione ad Pharisæos.*
56. *De deploratione Scribarum et Pharisæorum.*
57. *De consummatione.*
58. *De die et hora.*
59. *De decem virginibus.*
60. *De talentis.*
61. *De adventu Christi.*

B 62. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*
63. *Interrogatio de præparatione Paschæ.*
64. *De Cœna mystica.*
65. *De traditione Jesu.*
66. *De negatione Petri.*
67. *De Judæ pœnitentia.*
68. *De petitione corporis Domini.*

EVANGELII SECUNDUM MATTHÆUM ENARRATIO diligenter ab Euthymio collecta qui maxime quidem ex interpretatione sancti Patris nostri Joannis Chrysostomi, præterea et e diversis aliis Patribus quædam in medium attulit, et hanc explanationem in unum collegit. C *Amen.*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ, ὑπὸ Εὐθυμίου φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων Πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταὐτην ἐρανισαμένου. Ἀμήν (1).

Primum quidem res fuisset maxime commoda, si litterarum nobis non esset opus auxilio, sed talem viveremus vitam, ut corda nostra vice librorum nobis essent, et quemadmodum hi atramento, ita illa Spiritu inscriberentur. Verum quia jam hanc repulimus gratiam, utinam vel secundum amplexi fuissemus remedium, et litteris ad id quod opus erat, usi fuissemus. Iis namque, qui sub Veteri fuere Testamento, puta Noe, Abraham, ejusque posteris, ipsi præterea Job ac Mosi, non per litteras, sed per seipsum locutus est Deus: nempe qui mentes eorum puras reperit. Postquam autem in ipsum vitiorum barathrum cecidit universus Hebræorum populus, tum eis tabulæ ac litteræ D reliquæ fuerunt, ut per has præteritorum occurreret memoria. Similiter autem et his qui sub Novo fuere Testamento, quisque videre poterit idem accidisse. Neque enim apostolis tradidit Deus quidquam scriptum, sed litterarum loco, Spiritus sancti gratiam se eis daturum repromisit: *Ille,* inquit vobis *suggeret omnia* (*Joan.* XIV, 26). Ut autem discas longe id melius fuisse, audi, quid per prophetam dicat: *Statuam eis testamentum novum, dans leges*

Πρῶτον μὲν ἀγαθὸν ἦν, μὴ δεῖσθαι ἡμᾶς τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω παρέχεσθαι βίον καθαρὸν, ὥστε τὰς ἡμετέρας καρδίας ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι, καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω ταύτας διὰ Πνεύματος ἐγγεγράφθαι. Ἐπεὶ δὲ ταύτην διεκρουσάμεθα τὴν χάριν, φέρε, κἂν τὸν δεύτερον ἀσπασώμεθα πλοῦν, καὶ τοῖς γράμμασιν εἰς δέον χρησώμεθα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, τῷ Νῶε καὶ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐγγόνοις τοῖς ἐκείνου, καὶ τῷ Ἰώβ, καὶ τῷ Μωϋσῇ, οὐ διὰ γραμμάτων ὁ Θεὸς, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ διελέγετο, καθαρὰν εὑρίσκων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐπεὶ δὲ εἰς αὐτὸν τὸν τῆς κακίας ἐνέπεσε πυθμένα πᾶς ὁ τῶν Ἑβραίων δῆμος, τότε λοιπὸν πλάκες, καὶ γράμματα, καὶ ἡ διὰ τούτων ὑπόμνησις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Καινῇ τοῦτο συμβὰν ἴδοι τις ἄν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκέ τι γραπτὸν ὁ Θεός, ἀλλ ἀντὶ γραμμάτων τὴν τοῦ Πνεύματος αὐτοῖς ἐπηγγείλατο δώσειν χάριν. Ἐκεῖνος γὰρ ὑμᾶς ἀναμνήσει, φησὶ, πάντα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο πολὺ (2) ἄμεινον ἦν, ἄκουσον, διὰ τοῦ προφήτου τί φησι· Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, διδοὺς νόμους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας

[1] Joan, XIV, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Loco hujus indicis in codice B. est spatium vacuum.

(2) Ὅτι πολύ τοῦτο ἄμεινον, omisso ἦν. A. Sed illo modo habet Chrystom. tom. VII, p. 2, edit. Montefalconii.

γράψω αὐτούς· καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. Καὶ ὁ Παῦλος δέ, ταύτην ἐνδεικνύμενος τὴν ὑπεροχὴν, ἔλεγεν εἰληφέναι νόμον, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις. Ἐπεὶ δὲ χρόνου προϊόντος ἐξώκειλαν, οἱ μὲν δογμάτων ἕνεκεν, οἱ δὲ βίου καὶ τρόπου, ἐδέησε πάλιν τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων ὑπομνήσεως. Ἐννόησον οὖν, ἡλίκον ἐστὶ κακὸν, τοὺς οὕτω καθαρῶς ὀφείλοντας ζῆν ὡς μὴ δεῖσθαι γραμμάτων, ἀλλ' ἀντὶ βιβλίων παρέχειν τὰς καρδίας τῷ Πνεύματι, ἐπειδὴ τὴν τιμὴν ἀπωλέσαμεν ἐκείνην, καὶ κατέστημεν εἰς τὴν τούτων χρείαν, μηδὲ τῷ δευτέρῳ κεχρῆσθαι φαρμάκῳ, ἀλλ' εἰκῇ καὶ μάτην περιορᾷν κείμενα τὰ γράμματα, ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, φέρε, προσέχωμεν (3), τοῖς γεγραμμένοις, καὶ φιλοπονώτερον ἐξετάζωμεν τὴν ἑκάστου δύναμιν, ὥστε καὶ πλοῦτον ὀρθῶν δογμάτων ἐντεῦθεν ἀποθησαυρίζειν, καὶ συλλέγειν πολιτείας ὑγιοῦς ὑποδείγματα.

Διατί δὲ, δώδεκα τῶν ἀποστόλων ὄντων, δύο μόνοι γράφουσιν ἐξ αὐτῶν Εὐαγγέλια, Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης ; Οἱ γὰρ ἕτεροι δύο ἀκόλουθοι μᾶλλον ἦσαν· Μάρκος μὲν, Πέτρου· Παύλου δὲ, Λουκᾶς. Διότι οὐδὲν ἐποίουν πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα πρὸς χρείαν. Τὸν μὲν γὰρ Ματθαῖον οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες παρεκάλεσαν ἔγγραφον αὐτοῖς ἀφεῖναι τὴν τοῦ κηρύγματος ἱστορίαν, ἣν πρότερον διὰ γλώττης αὐτοὺς ἐδίδαξε· τὸν δὲ Μάρκον ὁμοίως οἱ ἐν Αἰγύπτῳ μαθητευθέντες αὐτῷ. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ τέθεικε τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀπολογησάμενος πρὸς τὸν Θεόφιλον, ὅτι δι' ἀσφάλειαν αὐτοῦ τοῦτο συνέγραψε. Φησὶ γάρ· Ἵνα ἐπιγνῷς, περὶ ὧν κατηχήθης λόγων, τὴν ἀσφάλειαν. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἐντυχὼν τοῖς τούτων Εὐαγγελίοις, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἀνθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἔμελλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου συγγραφήν. Διὸ καὶ ἐκ προοιμίων περὶ αὐτῶν διαλέγεται. Διὰ ταῦτα γὰρ καὶ τὸ πᾶν βιβλίον συνέθηκε. Σὺ δὲ θαύμασον, πῶς μήτε κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τὰ Εὐαγγέλια συγγράψαντες, μήτε κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον, μήτε κοινολογησάμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὅμως, ὥσπερ ἐξ ἑνὸς στόματος, οἱ τέσσαρες φθέγγονται, ἔν γε τοῖς καιριοῖς καὶ συνεκτικοῖς τῆς πίστεως δόγμασι, καὶ πολλὴν ἐπιδείκνυνται περὶ ταῦτα τὴν συμφωνίαν, οἷον, ὅτι ὁ Θεὸς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ἐκ Παρθένου γεγέννηται, καὶ ὅτι θαύματα πεποίηκε, καὶ ὅτι σωτηριώδεις δέδωκεν ἐντολὰς, καὶ ὅτι ἐσταυρώθη, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἀνέστη, καὶ ὅτι ἀνῆλθε, καὶ ὅτι μέλλει κρῖναι πάντας, καὶ ὅτι μονογενὴς ἐστὶν Υἱὸς, καὶ ὅτι ὁμοούσιος καὶ ὁμοδύναμος καὶ ὁμότιμος τῷ Πατρὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Εἰ δέ τι καὶ

A *meas in mentem eorum, et in corae scribam eas* [2], *eruntque omnes edocti a Deo* [3]. Ipse quoque Paulus hanc indicans excellentiam [4], dicit acceptam esse legem non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Ubi vero temporis progressu naufragium fecerunt : quidam sane dogmatum causa, alii vero vita ac moribus : rursum memoria opus fuit, quæ a litteris subministrari solet. Cogita ergo quantum fuerit malum, qui adeo pure vivere debuerimus, ut litteris non indigeremus, sed pro libris præbe-
B remus corda Spiritui ; postquam honorem illum perdidimus, ac nosipsos in hanc constituimus necessitatem, ut ne altero quidem utamur pharmaco, sed quasi frustra ac in vanum jacentes despiciamus litteras. Id ergo ne fiat, age sane, his quæ scripta sunt animum advertamus, ad diligentius cujusque vires scrutemur, ut et rectorum dogmatum divitias, tanquam thesaurum, effodere liceat, et sanctæ conversationis exempla colligere.

Quam ob causam, obsecro, cum duodecim fuerint apostoli, soli ex eis duo, Matthæus videlicet et Joannes, Evangelia conscripsere? Siquidem reliqui duo, discipuli potius ac sectatores erant : Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli. Id ea causa actum est, quia nihil gloriæ causa faciebant,
C sed omnia exigente necessitate. Matthæum enim, qui ex Judæis crediderant, obsecraverunt, ut scriptam relinqueret ipsis Evangelii historiam, quam prius eos verbo docuerat. Similiter et Marcum qui in Ægypto edocti fuerant. Lucas autem causam addit, cur Evangelium conscripserit, dicens ad Theophilum, se hoc propter certitudinem facere. Ait enim : *Ut agnoscas eorum, de quibus imbutus fueras, certitudinem* [5]. Joannes vero horum nactus Evangelia, vidensque tres versatos in eo maxime sermone, quo Salvatoris incarnationem demonstrarent, et propterea dogmata quæ divinitatem ejus tangebant, silentio præterierant : ideo Christo ipsum ad scribendum Evangelium instigante, accessit. Unde etiam protinus ab initio de his disserit : nam ob hæc librum omnem confecit. Admirare autem
D quod cum neque uno tempore, neque loco eodem scripserint, neque res inter sese communicaverint, tamen quasi ex uno ore quatuor loquuntur, in his præcipue dogmatibus quæ fidei firmitatem ac statum spectant : veluti, quod Deus factus sit homo ; quod sit e Virgine natus ; quod admiranda operatus sit ; quod salutis præcepta dederit ; quod crucifixus sit ac sepultus, quod resurrexerit, et in cœlum assumptus sit ; quodque omnes sit judicaturus ; quod unigenitus sit Filius et ejusdem substantiæ, similisque potentiæ ac honoris cum Patre, cæteraque husjusmodi. Quod si aliquantum in his quæ necessaria non sunt, dissoni videntur,

[2] Jerem. XXXVIII, 31, 33, *secundum LXX qui ubique hic laudantur* [3] Isa. LIV, 13. [4] II Cor. III, 3. [5] Luc. I, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Μετὰ ἀκριβείας addit I. l. Chrysost.

hæc ipsa, quæ apparet, dissonantia, maxima fit veritatis demonstratio, et eos omni liberat suspicione. Si enim in omnibus ad tempus, usque, locum, ac verba conformes fuissent, nullus animum inducere potuisset, quin inter se convenissent, ut ex communi pacto scriberent, quæ scripserunt. Dissonantiam autem nunc dicimus, non contrarietatem ; neque enim contrarii fuerunt, etiam in his quæ contingentia erant, sed ea diversimode locuti sunt. In quibusdam enim, tunc, inquit ille, miraculum operatus est; hic autem, alio tempore. Item, hic quidem, tali loco, ille vero tali. Rursum hic talem habuit orationem, ille autem talem, de quibus suis dicemus locis, manifeste demonstrantes, quod omnino non fuerint contrarii. Aliud siquidem est contrario modo loqui, aliud diverso modo loqui.

A περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα διαφωνεῖν ἔδοξαν, μᾶλλον ἡ δοκοῦσα αὕτη διαφωνία, μεγίστη γίνεται τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, καὶ πάσης αὐτοὺς ὑποψίας ἀπαλλάττει. Εἰ γὰρ πάντα μέχρι καιροῦ καὶ τόπου καὶ ῥημάτων συνεφώνησαν, οὐδεὶς ἂν ἐπίστευσεν, ὅτι μὴ, συνελθόντες ἀλλήλοις, ἀπὸ κοινῆς συνθήκης ἔγραψαν, ἅπερ ἔγραψαν. Διαφωνίαν δὲ νῦν φαμεν, οὐ τὴν ἐναντιοφωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἠναντιώθησαν ἀλλήλοις μέχρι καὶ τοῦ τυχόντος· ἀλλὰ τὴν (4) ἀλλοιοφωνίαν. Ἔν τισι γὰρ ὁ μὲν, τόδε τὸ θαῦμα τέθεικεν, ὁ δὲ, τόδε. καὶ ὁ μὲν, τόνδε τὸν τόπον, ὁ δὲ, τόνδε καὶ ὁ μὲν, τήνδε τὴν λέξιν, ὁ δὲ, τήνδε· περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, καὶ προδήλως ἀποδείξομεν, ὅτι οὐδ' ὅλως ἠναντιώθησαν. Ἄλλο γάρ ἐστιν ἐναντίως εἰπεῖν, καὶ ἄλλο ἑτέρως B εἰπεῖν.

Primus autem scripsit Matthæus, quod nunc præ manibus est Evangelium, post octo annos Christi in cœlum assumpti. Scripsit autem illud ad eos, qui ex Judæis crediderant, ut prædiximus ; Hebraica usus lingua ac contextura, postea vero in nostram linguam traductum est.

Ἔγραψε δὲ πρῶτος ὁ Ματθαῖος τὸ προκείμενον Εὐαγγέλιον, μετὰ ὀκτὼ ἔτη τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως. Ἔγραψε δὲ τοῦτο πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας, ὡς προέφημεν, Ἑβραϊκῇ συνθήκῃ χρησάμενος· ὕστερον δὲ μεθηρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον.

†† Joannes autem, ut perhibent, ex Hebraico Græcum fecit. Marcus vero (scripsit) decimo post assumptionem anno, a Petro doctus ; Lucas autem, post annos quindecim ; Joannes denique, qui maxime theologiam (Christi) tractat, anno tricesimo secundo.

[Μετέφρασε (5) δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς Ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν Ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. Μάρκος δὲ, μετὰ δέκα ἔτη τῆς ἀναλήψεως, παρὰ τοῦ Πέτρου διδαχθείς. Λουκᾶς δὲ, μετὰ πεντεκαίδεκα· Ἰωάννης δὲ ὁ θεολογικώτατος, μετὰ τριάκοντα δύο.

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

Evangelistæ in inscriptionibus, [librorum suorum] C *Evangelium* appellaverunt narrationem suam, quod etiam testatur Lucas, dicens : *Quoniam complures aggressi sunt contexere narrationem earum certissimæ fidei rerum, quæ in nobis completæ sunt* [1]. Hanc autem narrationem, *Evangelium* vocaverunt, quod bona hominibus nuntiet, puta, Deum hominem factum, hominem vero divinum, dæmonum dissolutionem, peccatorum remissionem, regenerationem, adoptionem, et regni cœlorum hæreditatem. Evangelistæ vero dicuntur, non solum hi quatuor, verum etiam omnes simul apostoli ; de quibus pariter antea locutus est Isaias : *Quam pulchri*, inquiens, *pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona* [2]. Verum hi quatuor proprie evangelistæ vocati sunt, quasi qui per scripturam D omnia narraverunt ac prodiderunt ; cæteri vero omnes, tanquam qui hoc ipsum sine scriptura fecerunt.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς Εὐαγγέλιον οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν διήγησιν ὠνόμασαν. Καὶ μαρτυρεῖ Λουκᾶς εἰρηκώς· Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Εὐαγγέλιον δὲ ταύτην κεκλήκασι· διότι ἀγαθὰ μηνύει τοῖς ἀνθρώποις, οἷον, Θεοῦ ἐνανθρώπησιν, ἀνθρώπου θέωσιν, δαιμόνων κατάλυσιν, ἁμαρτημάτων λύσιν, ἀναγέννησιν, υἱοθεσίαν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Εὐαγγελισταὶ δέ εἰσιν, οὐχ οἱ τέσσαρες οὗτοι μόνον, ἀλλὰ σύμπαντες οἱ ἀπόστολοι, περὶ ὧν κοινῇ προανεφώνησεν Ἡσαΐας · Ὡς ὡραῖοι, λέγων, οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά ! Ἀλλ' οἱ τέσσαρες μὲν ἰδίως εὐαγγελισταὶ κέκληνται, ὡς ἐγγράφως περὶ πάντων διηγησάμενοι καὶ ἱστορήσαντες · οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὡς ἀγράφως τοῦτο ποιήσαντες.

Cap. I, vers. 1. *Liber generationis Jesu Christi.* Per generationem intelligit hic Joannes Chrysostomus, nativitatem. Dictio siquidem γένεσις, cum

Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γένεσιν (6) ἐνταῦθα τὴν γέννησιν ἐνόησεν ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης. Ἡ γὰρ γένεσις καθολικὴ λέξις οὖσα, σημαίνει

Luc. I, 1. Isa. LII, 7.

Variæ lectiones et notæ

(4) Τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἢ καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως διηγεῖσθαι. Sic ἀλλοιοσχήμων. Diog. Laert. in Epicuro, p. 409. ἀλλοιοτροπεῖται. Galen. in Glossis, p. 61. Mox est, ἑτέρως εἰπεῖν.

(5) Inclusa in margine habet A. Omiserat Hentenius.

(6) Tom. VII, p. 20 C. p. 21 A.

καὶ ταύτην. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ὑπερφυῶς γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου, τὴν κατὰ φύσιν γέννησιν ἐκαινοτόμησε, λοιπὸν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκαινοτόμησε τὸ κατὰ φύσιν ὄνομα τῆς γεννήσεως, γένεσιν αὐτὴν καλέσας (7).

A sit generalis, etiam hoc significat. Quidam autem dicunt, quod ex quo Christus supernaturaliter natus ex Virgine, naturalem renovavit nativitatem, reliquum est, ut etiam evangelista naturale nativitatis vocabulum renovaverit, generationem ipsam vacans.

Τὸ δὲ Ἰησοῦς ὄνομα, Ἑβραϊκὸν μέν ἐστι, σημαίνει δὲ τὸν Σωτῆρα. — Αὐτὸς γὰρ σώσει, φησι, τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ἵνα δὲ μὴ κλαπῇς περὶ τὴν ὁμωνυμίαν, Ἰησοῦν ἀκούσας· γέγονε γὰρ καὶ ἄλλος Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ναυῆ· οὐκ εἶπεν Ἰησοῦ μόνον, ἀλλὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαστέλλων ἐπ' ἐκείνου τοῦτον. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, ὅτι, καὶ μὴν ἡ βίβλος αὕτη οὐκ ἔστι μόνης τῆς γεννήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅλης αὐτοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας· λύομεν δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ κεφάλαιον (8) ὅλης τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας, καὶ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ γέννησις ἦν. Τοῦτο γὰρ ἐκπλήξεως γέμει καὶ φρίκης, καὶ ὑπὲρ ἐλπίδα πᾶσαν καὶ προσδοκίαν ἐστὶ, τὸ, γενέσθαι τὸν Θεὸν ἄνθρωπον. Τούτου γὰρ γενομένου, τὰ μετὰ τοῦτο πάντα κατ' ἀκολουθίαν καὶ λόγον ἔπονται. Λοιπὸν οὖν ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου μέρους, βίβλον γενέσεως, ὅλον τὸ βιβλίον ἐκάλεσεν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Μωϋσῆς, βίβλον Γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸ πρῶτον αὐτοῦ βιβλίον ὠνόμασε, καίτοι οὐ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν μέσῳ πάντων διαλεχθείς.

Jesus autem nomen Hebraicum est ; significat autem *Salvatorem*. — Ipse enim ait : *Salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [7*]. Ne autem fallaris in nomine varia significante cum Jesus audis : Siquidem et alius fuit Jesus : idcirco non simpliciter ipsum dixit Jesum, sed Jesum Christum, hunc ab illo distinguens. Verum dubitare quispiam poterit, eo, quod hic liber non solam contineat Christi nativitatem, sed et omnem ejus B conversationem ac vivendi rationem. Hanc dubitationem dissolvimus, dicentes. Omnis ejus conversationis, modique vivendi caput, et principium ac radicem nostræ salutis, fuisse nativitatem. Id ènim stupore et admiratione replet, estque supra omnem spem ac exspectationem, ut Deus fiat homo : quo facto, omnia quæ post hoc facta sunt, ex consequenti, suoque ordine consequuntur. Reliquum estergo, ut ab hac magis præcipua parte, nempe totum librum, generationis librum vocaverit. Moses quoque primum suum librum vocavit Geneseos hoc est, creationis cœli et terræ [8] : cum non solum de cœlo et terra, verum etiam omnibus loquatur creaturis.

[Ἤ, (9) ἐπεὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐγεννήθη, ὡς ἄνευ σπέρματος, καὶ ὡς ἐκ Παρθένου καὶ κατὰ φύσιν, ὡς ἐκ γυναικὸς, καὶ ὡς μετὰ θηλῆς· ἄνω μὲν εἶπεν Γενέσεως, τὸ ὑπὲρ φύσιν αἰνιττόμενος· κάτω δὲ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἡ γέννησις οὕτως ἦν, τὸ κατὰ φύσιν δηλῶν. Τινὲς δὲ εἶπον γένεσιν Ἰησοῦ, τὴν εἰς τὸν κόσμον παραγωγὴν αὐτοῦ, οἷον πῶς γέγονεν.]

Vel : cum Christus et supernaturaliter natus sit, puta sine semine, et ex Virgine et naturaliter puta ex muC liere, et uberibus lactatus : ideo dixit, *generationis*, insinuans id, quod erat supernaturale. Infra autem dicit : Jesu Christi nativitas sic fuit [10], manifestans id, quod fuit naturale. Quidam vero dixerunt. generationem Jesu, ipsius in mundum descensionem, quo modo videlicet factus sit vel natus.

Υἱοῦ Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Υἱὸν μὲν τοῦ Δαυὶδ, τὸν Χριστὸν ἐκάλεσεν· υἱὸν δὲ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν Δαυὶδ, ἀναγων τὰς διανοίας τῶν ἀκροατῶν εἰς μνήμην τῶν ἐπαγγελιῶν. Πάλαι γὰρ ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο, καὶ τῷ Ἀβραὰμ, καὶ τῷ Δαυὶδ, ἀναστήσειν ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τὸν Χριστόν. Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ ὄντες οἱ ἀκροαταὶ, καθὰ προειρήκαμεν, ἐγνώριζον (10-1) ταύτας. Πρῶτον δὲ τὸν Δαυὶδ τέθεικεν, ὅτι ἐν τοῖς ἁπάντων ἐφέρετο στόμασιν, ὡς προφήτης μέγας καὶ ὡς βασιλεὺς ἐνδοξότατος, καὶ ὡς οὐ πάλαι τετελευτηκώς. Ὁ γὰρ Ἀβραὰμ, εἰ καὶ αὐτὸς ἐπίσημος ἦν ὡς πατριάρχης, ἀλλ' οὖν πάλαι θανὼν, οὐ τοσαύτης μνήμης ἠξίωτο. Εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέροις ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνο μὲν, ὡς παλαιὸν, ἐσιγᾶτο· τοῦτο δὲ, ὡς νεώτερον, ὑπὸ πάντων

Filii David, filii Abraham. Filium quidem David vocavit Christum, filium vero Abraham ipsum David : auditorum mentes erigens ad promissionum memoriam. Olim enim promiserat Deus Abraham ac David e semine ipsorum nasciturum esse Christum. Cum autem auditores essent Judæi, ut prædiximus, noverant illas promissiones. Primum autem David posuit, quod in ore omnium ferretur, D utpote propheta magnus et tanquam rex gloriosissimus ; quique non tanto ante tempore obiisset. Abrabam autem, quanquam insignis fuerit, nempe patriarcha, attamen cum ante multa sæcula e vivis excessisset, tanta memoria non colebatur. Etsi etiam utrique promiserit, de illo tamen quasi vetustiori silebatur : hoc autem tanquam recentius.

[7*] Matth. 1, 21. [8] Gen : II, 4. [9] Matth. 1, 1. [10] Ibid. 18.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Post καλέσας leguntur in Cod. B. ea, quæ ex codicis A. margine paulo post hic ascripta sunt.

(8) Τὸ deleverim ; τοῦτο habet Chrysost. tom. VII p. 23 C.

(9) Inclusa in margine habet A.

(10 1) Τὰς ἐπαγγελίας.

in omnium ore circumferebatur : propter quod etiam dicebant : Nonne e semine David, et de Bethleem castello, ubi erat David, venturus est Christus [11] ? Itaque nullus eum filium Abraham, sed omnes David filium vocabant. Sic ergo ab eo, quod notius erat incipiens, ad id quod erat vetustius, ascendit.

περιεφέρετο. Διὸ καὶ ἔλεγον· οὐκ ἐκ τοῦ σπέρματος Δαυὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν ὁ Δαυὶδ, ἔρχεται ὁ Χριστός ; Καὶ οὐδεὶς αὐτὸν υἱὸν Ἀβραὰμ, ἀλλὰ πάντες υἱον Δαυὶδ ἐκάλουν. Οὕτω (2) γοῦν ἀπὸ τοῦ γνωριμωτέρου μᾶλλον ἀρξάμενος, ἐπὶ τὸν παλαιότερον ἀνῆλθεν.

Verum Matthæus quidem, cum ad eos qui e circumcisione erant, scriberet, non altius, quam usque ad Abraham genealogiam reduxit, sed ab hoc sumpto principio, usque ad ipsum Christum descendit, ostendens solum, quod e semine Abraham et David natus esset, secundum promissa ad illos facta. Nihil enim æque delectabat eos, qui ex Judæis crediderant : atque audire quod e semine Abraham ac David natus esset Christus, utpote qui inde semper ipsum exspectassent. Lucas vero quasi per medium Theophilum simul omnibus loquens fidelibus, perfectam tradit generationem : inferne magis ab ipso inchoans Christo, et ad ipsum usque Adam ascendens, ut demonstraret, quot generationibus separatus sit novus Adam a veteri, et super quot generationes regnaverit peccatum. Differentia igitur rerum demonstratarum, differentiam fecit demonstrationum. Siquidem Matthæus Abraham necessario faciens mentionem, ad hoc merito descendit ad Christum, cujus genealogia describitur. Lucas vero, qui ad hujusmodi necessitatem mentionis Abrahæ faciendæ non inducebatur, necessario a Christo inchoans, quid apud Hebræos consuetum esset, diligenter inquisivit, et juxta id quod inquisiverat, genealogiam contexuit.

Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς γράφων, οὐκ ἀνωτέρω τοῦ Ἀβραὰμ ἀνήγαγε τὴν γενεαλογίαν, ἀλλ' ἀπὸ τούτου ἀρξάμενος, κατῆλθεν ἄχρις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, δεικνύων μόνον, ὅτι ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ καὶ Δαυὶδ ἐβλάστησε, κατὰ τὰς πρὸς ἐκείνους ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀνέπαυε τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότας, ὡς τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ καὶ Δαυὶδ ἦν ὁ Χριστὸς, ὡς ἐκεῖθεν αὐτὸν ἀεὶ προσδοκῶντας. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἅτε, διὰ μέσου τοῦ Θεοφίλου, κοινῇ πᾶσι πιστοῖς διαλεγόμενος, ὁλοτελῆ ποιεῖται τὴν γενεαλογίαν, κάτωθεν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἀρξάμενος, καὶ ἀναβὰς ἄχρι τοῦ Ἀδὰμ, ἵνα δείξῃ, πόσαις τε γενεαῖς ἀφειστήκει τοῦ παλαιοῦ ὁ νέος Ἀδὰμ, καὶ πόσων γενεῶν ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία. Ἡ διαφορὰ τοίνυν τῶν ἀποδεδειγμένων πραγμάτων, διαφορὰν ἐποίησε καὶ τῶν ἀποδείξεων. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος ἀναγκαίως τοῦ Ἀβραὰμ ἐπιμνησθεὶς, εἰκότως ἀπὸ τούτου κάτεισιν ἐπὶ τὸν γενεαλογούμενον Χριστόν· ὁ δὲ Λουκᾶς, μὴ ἐλθὼν εἰς χρείαν τῆς τοιαύτης μνήμης τὸ τοῦ Ἀβραὰμ, ἀναγκαίως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος, ἀνεπόδισε (3). Σύνηθες δὲ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ τὸ κατὰ ἀναποδισμὸν γενεαλογεῖν.

Vers. 2. *Abraham — fratres ejus.* Moris erat per mares texere genealogias : vir enim semen infundit, et ita principium est et radix prolis, caputque mulieris, ut inquit Apostolus : mulier autem semen fovens, enutriens ac coagulans, in adjutorium viro data est. Judam vero præ filiis aliis Jacob posuit, licet primogenitus non esset, eo quod ex tribu ejus Christus descenderet. Cum autem in generationum serie unus semper ab unoquoque successor ponatur : studiose observandum est, quando plures ponuntur successores ; non enim frustra plurium sit additio, sed statim causa agnoscitur. Fratrum siquidem Judæ hic fecit mentionem : quia unus erat Israeliticus populus, ad duodecim radices relatus, qui sunt duodecim filii Jacob : et videntur etiam hi quasi progenitores Christi nuncupari, tanquam qui tribuum Israelitici generis principia sunt, a quo generatus est Christus.

Ἀβραὰμ — ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἔθος ἦν, δι' ἀῤῥένων ποιεῖσθαι τὰς γενεαλογίας. Ὁ ἀνὴρ γὰρ σπείρει, καὶ οὗτός ἐστιν ἀρχὴ μὲν καὶ ῥίζα τοῦ τέκνου, κεφαλὴ δὲ τῆς γυναικός· ἡ δὲ γυνὴ, ἐκτρέφουσα, καὶ θάλπουσα, καὶ συναύξουσα τὸ σπέρμα, βοηθὸς δέδοται τῷ ἀνδρί. Τὸν Ἰούδαν δὲ παρέλαβεν ἀπὸ τῶν ἄλλων υἱῶν τοῦ Ἰακὼβ, καίτοι μὴ πρωτότοκον ὄντα, ὅτι ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κατήγετο ὁ Χριστός. Ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς γενεαλογίαις, εἰς ἀφ' ἑκάστου διάδοχος ἀεὶ τίθεται, παρατηρητέον, ἔνθα παραλαμβάνονται πλείους, ὅτι οὐ μάτην ἡ τῶν πλειόνων προσθήκη γέγονεν, ἀλλ' αἰτία τίς ἐστιν αὐτῆς. Αὐτίκα γὰρ τῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε τοῦ Ἰούδα, διότι ἓν ἔθνος ἐστὶ τὸ Ἰσραηλιτικὸν, εἰς δώδεκα ῥίζας ἀναφερόμενον, αἵτινές εἰσιν οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ. Καὶ δοκοῦσι (4) καὶ αὐτοὶ πρόγονοι χρηματίζειν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους ὄντες φύλαρχοι, ἐξ οὗ ὁ Χριστὸς ἐβλάστησεν.

[11] Joan. VII, 42.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Γὰρ, loco γοῦν. A.

(3) Hentenii codex fortasse hic corruptus erat. Nam ἀναποδίζειν et ἀναποδισμός, quod est, *regredi, regressus*, id reddidit *inquirere*, ac si legerit ἀναζητεῖν et ἀναζήτησις. Sententia est expedita. Sed succurrit, deceptum esse Hentenium homonymia vocis. Accepit pro ἐξετάζειν. Vide Harpocrat. p. 14. De re eadem eodem sensu ἀναποδίζειν dixit Gregor. Naz. 236 ; quem locum Euthymius videtur respexisse. Nam et ibi legitur, νέος καὶ παλαιὸς Ἀδάμ.

(4) Καί omittit A.

[Αβραὰμ (5) ἑρμηνεύεται, πατὴρ ἐθνῶν · Ἰσαὰκ δέ, χαρά, γέλως]

Ἰούδας — Θάμαρ. [Ζαρά (6) ἐστιν ἀνατολή · Φαρὲς δέ, μερισμὸς ἢ διακοπή. Ὅθεν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, παρὰ τὸ μερίζειν ἑαυτοὺς τὴν τῶν πολλῶν ἐπιμιξίας.]

Ὁ Ἰούδας, τέταρτος μὲν ἦν υἱὸς τοῦ Ἰακώβ, ἔλαβε (7) δὲ, τὴν Θάμαρ νύμφην εἰς τὸν πρῶτον ἑαυτοῦ υἱὸν (8) Ἤρ] · τούτου δὲ τελευτήσαντος ἀπαίδος, ἔζευξεν αὐτὴν τῷ δευτέρῳ (9) [Αὐνάν] · καὶ τούτου δὲ ὁμοίως ἀποθανόντος, ὑπέσχετο καὶ τὸν τρίτον αὐτῇ συνάψαι (10) [Σηλώμ]. Φοβηθεὶς δὲ, μὴ καὶ οὗτος εὐθὺς ἀποθάνῃ, τὸν γάμον ὑπερετίθετο. Ἡ δὲ νύμφη, λίαν ἐπιθυμοῦσα σπέρμα λαβεῖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραμιαίου γένους, ὡς λαμπροῦ καὶ περιβοήτου, ἐπεὶ τὸν πενθερὸν Ἰούδαν ὑπερτιθέμενον ἔγνω, κατασοφίζεται τοῦτον, καὶ περιθεμένη σχῆμα πόρνης, ἐκάθισε πρὸς ταῖς πύλαις τῆς πόλεως ἐγκαλυψαμένη. Θεασάμενος δὲ ταύτην Ἰούδας καὶ ἐγνωκὼς, εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρνην, καὶ συμβαρεῖς, ἔγκυον διδύμων τέκνων ἐποίησε. Παραγενομένων δὲ τῶν ὠδίνων ἐπὶ τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ τίκτειν ἔμελλεν, ἐξήνεγκε πρῶτος ὁ Ζαρά τὴν χεῖρα · εἶτα ἡ μαῖα θεασαμένη τοῦτο, καὶ βουληθεῖσα γνώριμον ποιῆσαι τὸν πρωτότοκον, κοκκίνῳ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἔδησε χεῖρα · ὡς δὲ ἐδέθη, συνέστειλεν αὐτὴν τὸ παιδίον· συσταλείσης δὲ, προῆλθεν ὁ Φαρὲς. εἶτα ὁ Ζαρὰ. Ἡ μέν οὖν ἱστορία τοιαύτη. Ἦν δὲ εἰκὸς, τὸν Φαρὲς παραλαβεῖν μόνον εἰς γενεαλογίαν, ὡς δι' αὐτοῦ βαδίζοντος τοῦ γένους ἐπὶ τὸν Δαυίδ· νῦν δὲ καί τὸν Ζαρὰ τέθεικεν, ὡς τύπον τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ. Ὁ γὰρ Φαρὲς τύπος ἦν τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Καθάπερ γὰρ ὁ Ζαρὰ, πρῶτος ἐξενεγκὼν τὴν χεῖρα, συνέστειλε ταύτην, εἶτα ἐξολισθήσαντος τοῦ Φαρὲς, τότε καὶ αὐτὸς ἐξῆλθεν ὁλοτελῶς· οὕτω καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, μέρος μὲν ἐφάνη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀβραὰμ, εἶτα συσταλέντος, ἦλθεν ἡ νομικὴ, καὶ μετὰ ταύτην ἐξέλαμψεν ὁλοτελῶς ἡ εὐαγγελική. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ μάτην ὁ Ζαρὰ παρείληπται.

Λοιπὸν οὖν, οὐδὲ τῆς Θάμαρ ἀκαίρως ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τῶν ἄλλων τριῶν γυναικῶν, μετὰ τοῦτο. Ἀλλ' ἐπεὶ (11) ἡ μὲν Θάμαρ ἀθεμιτόγαμος ἦν, ὡς τῷ πενθερῷ μιγεῖσα, πόρνη δὲ ἡ Ῥαάβ, ἡ δὲ Ῥοὺθ, ἀλλοφυλος, ἡ δὲ τοῦ Οὐρίου (12), Βηρσαβεὲ, μοιχαλὶς, ὡς αἱ κατ' αὐτὰς ἱστορίαι διδάσκουσιν · ἤγαγε τὰς τοιαύτας γυναῖκας εἰς μέσον, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐπῃσχύνετο ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοιούτων προγόνων καταγόμενος, ὧν ὁ μὲν ἐξ ἀθεμιτογαμίας ἦν, ὁ δὲ ἐκ πορνείας, ὁ δὲ ἐξ ἀλλοφύλου μητρὸς, ὁ δὲ, ἀπὸ μοιχαλίδος. Οὐδὲν γὰρ βλάπτει τὸν ἀνάρετον ἡ τῶν προγόνων αὐτοῦ παρανομία. Πῶς γὰρ ἀπὸ τῶν οἰκείων πράξεων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων κρίνεται κα-

†† Abraham redditur, *pater gentium*, Isaac vero, *gaudium*, *risus*.

VERS. 3. *Judas — e Thamar.* †† Zara est *oriens*: Phares autem, *separatio* aut *dissectio*. Inde etiam Pharisæi, quod se a consuetudine multitudinis separant.

Judas quartus fuit filiorum Jacob. Accepti autem primogenito filio suo uxorem ; quo absque liberis defuncto, junxit eam secundo ; hoc autem similiter mortuo, promisit se tertium filium illi conjuncturum. Timens autem ne et hic statim moreretur, nuptias distulit. Mulier vero, cupiens vehementer ex genere Abraham, utpote celebri ac præclaro, semen suscipere, ubi socerum Judam promissum differre vidit, hoc pacto illum decepit. Habitum enim scorti induta, ante portas civitatis contecta sedit : quam, videns Judas, nec agnoscens, ingressus est ad eam quasi ad scortum ; quæ cognita, geminam concepit prolem. Accedentibus autem partus doloribus, cum Phares et Zara pariendi essent, ubi vidisset obstetrix Zara primum efferentem manum, volens primogenitum signo notare, coccino manum, quam extulerat, ligavit ; alligatam autem retraxit infans, qua retracta, Phares processit, deinde Zara. Et hæc quidem rei gestæ historia est. Solum autem Phares accepturus erat evangelista in genealogiam, utpote per quem ad David genus procedebat. Nunc vero cum ipso etiam Zara posuit, quasi typum populi Christiani : siquidem Phares Israelitici typus erat. Sicut enim Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam, deinde Phares egresso, tunc et ipse integre exivit : ita quoque vitæ evangelicæ pars quidem temporibus Abraham apparuit : qua retracta, processit legalis, et post hanc perfecte apparuit evangelica. Vides igitur non frustra fuisse Zaram assumptum.

Reliquum est ostendere, quod ipsius quoque Thamar non abs re meminerit, sicut et trium postea aliarum. Sed quia Thamar quidem illicite nupta erat, utpote socero nupta ; Raab autem meretrix erat, et Ruth alienigena, uxor vero Uriæ adultera, quemadmodum ipsarum docent historiæ, adduxit eas in medium, ut manifestum faceret, Christum non erubuisse ab hujusmodi descendere progenitoribus : quorum unus quidem ex illicite nupta natus erat, illius autem ex fornicaria, et rursum hic ab alienigena descenderat, ille vero ab adultera. Neque enim virtuti debito nocet progenitorum iniquitas. Quisque enim a

Variæ lectiones et notæ.

(5) Inclusa in margine habet A.
(6) Hæc in margine habet A.
(7) Jacob nimirum. Hæc narrantur Genes. XXXVIII. Vide et XXIX, 35.
(8) In marg. A.
(9) In marg. A.
(10) Ita Chrysost. t. VI, 275 A : Οὕτως ὁ εἰσιὼν εἰς γυναῖκα ἀλλοτρίαν. Pro quo est Prov. VI, 29 : Οὕτως ὁ εἰσελθὼν πρὸς γυναῖκα ὑπανδρον.
(11) Ἐπειδὴ, pro ἐπεί. B.
(12) Βηθσαβεέ. II Reg. XI, 3.

propriis operibus, non ab alienis probus judicatur aut improbus. Nam ob id etiam venit Christus: non ut nostra fugeret opprobria, sed ut ea susciperet, suisque virtutibus perimeret. Ut medicus namque advenit Christus, non ut judex. Hæc igitur prima est causa. Altera vero, quia eo quod Judæi virtutis, quæ circa animam versatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloriabantur, generositatem illorum sursum ac deorsum circumferentes: reprimit tumorem ipsorum: ostendens etiam illos ex illegitimis natos nuptiis. Statim enim patriarcha eorum, ejusdem nominis Judas, ex ea quæ sibi scelesto modo copulata est, progenitorem ipsorum Phares et Zara genuit. David quoque ille adeo celebris, ex adultera Solomonem generavit. Restat itaque, vanam esse de primogenitoribus jactantiam. Opinor autem ob hanc etiam potissimum causam, fratrum quoque Judæ meminisse. Quatuor enim ipsorum ab ancillis Jacob nati sunt, et tamem nulli eorum generis obfuit differentia; omnes namque similiter et patriarchæ fuerunt, et capita tribuum. Tertia vero causa est, quod mulieres illæ fuerunt figura Ecclesiæ quæ ex gentibus congregata est. Quemadmodum enim illas diversis subjectas peccatis viri prædicti duxerunt: ita quoque Christus humanam naturam variis oppressam peccatis, sibi ipsi univit. Et sicut genus talium mulierum nequaquam indignum reputavit, ita nec Ecclesiæ secum desponsationem. Simul quoque per talia docemur, non de progenitorum peccatis, sed de propriis erubescere: neque de majoribus gloriari, sed propriæ curam habere virtutis. Neque viros egregios talibus copulatos nuptiis propter hujusmodi matrimonia vilipendere. Neque eos repellere, qui a diversis iniquitatibus ad fidem accedunt.

Vers. 3. *Phares autem.* — V. 11. *Babylonica.* Quartus certe Regum liber [12] ac secundus Paralipomenon [13], tres Josiæ filios ponunt Joacham, Joacim, qui et Eliacim vocabatur, ac Sedeciam, qui et Matthanias dicebatur; ab uno autem horum, puta Joacham, descendisse Jechoniam dicunt. Liber autem Esdræ Jechoniam filium Josiæ fuisse dicit, sicut et præsens evangelista. Quid ergo dicemus? Quod quem illi Joacham dixerunt, hic Jechoniam appellat; binominis enim erat, sicut et fratres sui. Etenim quæcunque illi circa Joacham dixerunt, hæc omnia Esdræ liber invariabiliter de Jechonia dixit: et quod matrem habuit Amitad, filiam Jeremiæ: et quod viginti trium annorum erat, cum regnare

A λὸς ἡ φαῦλος. Καὶ γὰρ καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ Χριστὸς, οὐχ ἵνα φύγῃ τὰ ἡμέτερα ὀνείδη, ἀλλ' ἵνα δέξηται ταῦτα, καὶ ἀνέλῃ διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀρετῶν. Ὡς ἰατρὸς γὰρ, οὐχ ὡς κριτὴς, παραγέγονε. Μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία. Δευτέρα δὲ, ὅτι, ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀμελοῦντες, μέγα ἐπὶ τοῖς προγόνοις ἐκόμπαζον, τὴν εὐγένειαν ἐκείνων ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, καταστέλλει τὸ φύσημα τούτων, δεικνύων, ὅτι κἀκεῖνοι ἐκ παρανόμων γάμων ἐγένοντο. Αὐτίκα γὰρ ὁ πατριάρχης αὐτῶν καὶ ὁμώνυμος Ἰούδας, ἐξ ἀθεμιτογαμίας τὸν πρόγονον αὐτῶν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ ἀπεγεννησε. Καὶ ὁ περιβόητος δὲ (13) Δαυὶδ, ἐκ μοιχείας τὸν Σολομῶντα. Καὶ λοιπὸν μάτην ἐπὶ τοῖς προγόνοις μεγαλαυχοῦσιν. Οἶμαι γὰρ διὰ τὴν αἰτίαν μᾶλλον ταύτην B μνημονευθῆναι καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἰούδα. Οἱ τέσσαρες γὰρ αὐτῶν ἀπὸ δουλίδων τῷ Ἰακὼβ ἐγενήθησαν, καὶ ὅμως οὐκ ἔβλαψεν οὐδένα τούτων ἡ τοῦ γένους διαφορά. Πάντες γὰρ ὁμοίως ἐγένοντο καὶ πατριάρχαι, καὶ φύλαρχοι. Τρίτη δὲ αἰτία, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι, τύπος ἦσαν τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας. Ὥσπερ γὰρ ἐκείνας, διαφόροις ἁμαρτήμασιν ὑποκειμένας, οἱ δηλωθέντες ἄνδρες ἠγάγοντο· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διαφόροις ἁμαρτήμασιν ὑποπεσοῦσαν, ἡρμοσατο ἑαυτῷ. Καὶ ὥσπερ τὸ γένος τῶν τοιούτων γυναικῶν οὐκ ἀπεξίωσεν· οὕτως οὐδὲ τὴν τῆς Ἐκκλησίας νύμφευσιν. Ἅμα δὲ καὶ διδασκόμεθα διὰ τῶν τοιούτων, μὴ ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἁμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς οἰκείαις αἰσχύνεσθαι, μηδὲ μέγα φρονεῖν ἐπὶ προγόνοις, ἀλλ' C οἰκείας ἐπιμελεῖσθαι ἀρετῆς· μηδὲ φαυλίζειν τοὺς ἀπὸ διαβεβλημένων γάμων ἀναρίτους γεγενημένους, μηδὲ παρωθεῖσθαι τοὺς ἐκ διαφόρων ἁμαρτημάτων τῇ πίστει προσερχομένους.

Φαρὲς — Βαβυλῶνος. Ἡ μὲν τετάρτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων τρεῖς υἱοὺς ἱστοροῦσι τοῦ Ἰωσίου, τὸν Ἰωάχαζ καὶ τὸν Ἰωακεὶμ, ὃς καὶ Ἐλιακεὶμ ἐκαλεῖτο, καὶ τὸν Σεδεκίαν, ὃς καὶ Ματθανίας ἐλέγετο, ἑνὸς δὲ τούτων, τοῦ Ἰωακεὶμ (13*) ἀπογεννηθῆναι τὸν Ἰεχονίαν· ἡ δὲ τοῦ Ἔσρα βίβλος, τὸν Ἰεχονίαν, υἱὸν εἶναι τοῦ D Ἰωσίου φησὶν, ὥσπερ καὶ ὁ παρὼν εὐαγγελιστής. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ὃν ἐκεῖναι εἶπον Ἰωάχαζ, τοῦτον αὕτη φησὶν Ἰεχονίαν. Διώνυμος γὰρ ἦν, ὥσπερ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ, ἅπερ ἔφασαν ἐκεῖναι παράσημα τοῦ Ἰωάχαζ, ταῦτα εἴρηκεν ἀπαραλλάκτως ἡ τοῦ Ἔσρα βίβλος πάντα ἐπὶ τῷ Ἰεχονίᾳ, ὅτι τε μητέρα εἶχε τὴν Ἀμιτὰδ (15), θυγατέρα Ἱερεμίου, καὶ ὅτι εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν ἐβασίλευσε, καὶ ὅτι

[12] IV Reg. XXII. [13] II Paral. XXXVI.

Variæ lectiones et notæ

(13) Δέ, omittit. A.
(13*) Ἰωάχαζ. A.
(14) Videtur respicere I Esdræ II, 32. ubi variant in nomine Ἰωάχαζ et Ἰεχονίαν.
(15) L. I Ἀμιτάλ. Sed ibi quoque libri variant Græci.

τρεῖς μόνους μῆνας βασιλεύσας ἐξεβλήθη παρὰ τοῦ Φαραὼ, βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατήχθη δοῦλος εἰς Αἴγυπτον. A cœpisset, et tribus tantum mensibus regnavit. Ejectus est enim a Pharaone rege Ægypti, et captivus migravit in Ægyptum.

Ὥστε λοιπὸν ἕτερος Ἰεχονίας ἦν, ὁ υἱὸς Ἰωακεὶμ (16), οὗτινος οὐδὲ ἀδελφοὺς οὐδεμία βίβλος ἀνέγραψεν. Εἰκὸς (17) δὲ, μετὰ τὸ κατατροπωθῆναι τοὺς Αἰγυπτίους ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ, βασιλέως Βαβυλῶνος, μετενεχθῆναι καὶ τὸν Ἰεχονίαν, εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐν ταύτῃ γεννῆσαι τὸν Σαλαθιήλ. Ἰωσίας δὲ, φησὶν, ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος. Καὶ μήν, πρὸ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μετοικεσίας τῶν Ἰουδαίων, B τούτους ὁ Ἰωσίας ἐγέννησε. Λοιπὸν οὖν τὸ, Ἐπὶ τῆς μετοικεσίας, ἀντὶ τοῦ, Πλησίον τοῦ καιροῦ τῆς μετοικεσίας· Ἐμνημόνευσε δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, διότι καὶ αὐτοὶ πάντες ἀμοιβαδὸν ἐβασίλευσαν, καὶ μετῳκισθησαν καὶ οὗτοι ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα.

Reliquum est igitur, ut alius fuerit Jechonias filius Joacim, cujus fratres nullus liber posuit. Verisimile est autem postquam Ægyptii a Nabuchodonosor, rege Babylonis, fugati sunt, translatum esse et Jechoniam in Babylonem, et in ea genuisse Salathiel. *Josias*, inquit, *genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione, Babylonica.* Et quidem hos ante Judæorum in Babyloniam transmigrationem Josias genuerat. Reliquum est ergo, ut, *in transmigratione* capiatur pro eo quod est, circa tempus transmigrationis. Meminit quoque fratrum ejus : eo quod omnes ipsi similiter regnaverunt, et pariter a Nabuchodonosor captivi in Babylonem translati sunt.

[Τί δὲ (18) δήποτε κατὰ τὴν μέσην ταύτην μεριδα τρεῖς παρέλιπε βασιλεῖς, τόν τε τοῦ Ἰωράμ υἱόν, Ὀχοζίαν, καὶ τὸν τοῦ Ὀχοζίου υἱόν, Ἰωὰς, καὶ τὸν τοῦ Ἰωὰς υἱὸν (19), Ἀμεσίαν; Ἀμεσίας γὰρ ἐγέννησε τὸν Ἀζαρίαν, κατὰ τὴν τετάρτην τῶν Βασιλειῶν βίβλον, ὃν Ὀζίαν ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ὠνόμασε· διωνυμος γὰρ ἦν. Πῶς οὖν ὁ Ματθαῖος φησιν, ὅτι Ἰωράμ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν; ἀλλ' ὅτι μὲν Ἰωράμ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν, ὡς ἀπόγονον αὐτοῦ (20), δῆλον· διὰ τίνα δὲ λόγον οἱ τρεῖς παρειάθησαν, ὡς εἴρηται, βασιλεῖς, οὐδείς πω (21) μέχρι καὶ νῦν εἶπε. Πάνυ γὰρ ἄπορος ὁ λόγος τοῖσγε κατὰ τὰς ἡμετέρας γενεὰς, ὅτι μηδὲ τῶν πρὸ ἡμῶν τις ἔλυσε τὸ (22) ζητούμενον.]

† Quomodo autem circa mediam hanc partem tres præteriit reges, nempe Ochosiam, filium Joram, et Ochosiæ filium, Joas, et ipsius Joas, filium Amasiam? Amasias enim genuit Azariam, quem secundus Paralipomenon Oziam [14] nominavit : binominis enim erat. Quomodo ergo Matthæus ait : *Joram genuit Oziam?* Nam quod Joram genuerit Oziam tanquam abnepotem aut posterum suum, non tanquam filium, manifestum est. Qua igitur causa tres reges, ut dictum est, prætermissi sint, nullus hactenus dixit. Valde enim perplexa est ratio his qui nostris nati sunt temporibus. Reverentia autem, quam erga majores nostros habuerunt, in causa fuit ut ab hac abstinerent, quæstione.

Μετὰ δὲ — ὁ λεγόμενος Χριστός. Καταντήσας C εἰς τὸν Ἰωσὴφ, οὐκ ἐστησε μέχρι τούτου τὸν λόγον, ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι τὸν ἄνδρα Μαρίας, διδάσκων, ὅτι διὰ ταύτην αὐτὸν ἐγενεαλόγησεν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν ἔθος γενεαλογεῖσθαι γυναῖκας, ἐσπούδασεν, ἵνα καὶ τὸ ἔθος φυλάξῃ, καὶ τρόπον ἕτερον ἀποδείξῃ τὸν Χριστὸν ἐκ γένους τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Δαυὶδ κατιγόμενον. Διὸ καὶ γενεαλογήσας τὸν μνηστῆρα τῆς Θεομήτορος, διὰ τούτου τὸ σπουδαζόμενον ἀπέδειξεν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰωσὴφ ἐκ τοῦ γένους ἐκείνων ἀπεδείχθη, πρόδηλον, ὅτι ἐκεῖθεν καὶ ἡ Θεοτόκος κατήγετο. Οὐ γὰρ ἐξῆν ἑτέρωθεν ἄγεσθαι μνηστῆρα, ἀλλ' ἢ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, καὶ τῆς αὐτῆς πατριᾶς, εἴτουν συγγενείας. Ἄνδρα δὲ αὐτῆς εἶπε τὸν Ἰωσὴφ, D ὡς μνηστῆρα. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκα ταύτην αὐτοῦ

Vers. 12. *Et post* — Vers. 16. *Qui vocatur Christus.* Ad Joseph deveniens, non in hoc verbo seriem terminavit, sed addidit, virum Mariæ, docens nos, quod ob hanc ipsam generationis ordinem contexuit. Quia enim moris non erat mulierum genealogias ponere, studuit, ut et morem servaret et alio modo Christum demonstraret ex genere Abraham et David descendere. Ideo sponsi Matris Dei genealogiam contexuit ; et per hunc, quod intendebat, demonstravit. Ex quo enim Joseph de genere illorum esse demonstratus est, manifestum quoque est, Dei Matrem inde descendere. Nam aliunde sponsam ducere non licebat, nisi quæ ex eadem essset tribu, eademque familia, et ita consanguinea. Ipsum autem Joseph, virum quoque ejus

[14] I Paral. xxvi 1 ; IV Reg. xiv, 21.

Variæ lectiones et notæ

(16) Hentenius *Joacham* legendum esse suspicatur. Sed uterque codex hic Ἰωακείμ habet. Variant vero etiam in his duobus nominibus editi libri τῶν Ο'. In his ergo textus Hebraicus pro norma esse debet.

(17) Nescio cur dicat εἰκός, cum ita diserte legatur II Parali. xxxvi. 9, 10.

(18) Δέ, omittit. A. Malim δὲ, post δήποτε. Quæ vero hic inclusimus, ea cod. A. in margine habet.

(19) Vulgo Ἀμασίας. Sed in hoc quoque variatur.

(20) Αὐτοῦ, omittit. A.

(21) Καὶ μέχρι τοῦ νῦν. A.

(22) Τὸ ζήτημα τοῦτο. A. Plura hic de suo. ut videtur, dedit Hentenius.

dicit, hoc est sponsum. Nam et postmodum in sequentibus eam vocat uxorem, hoc est sponsam. Ita enim consuetum erat vocari etiam antequam conjungerentur.

καλεῖ προϊών, ὡς μνηστήν, Οὕτω γὰρ ἦν ἔθος καλεῖσθαι, καὶ πρὸ τῆς συναφείας.

Vers. 17. *Omnes igitur — quatuordecim.* Omnes generationes trifariam divisit, et merito. Tres enim fuerunt gubernationis modi. Siquidem ab Abraham post Mosen et Jesum Nave usque ad David, sub judicibus gubernabantur ; a David usque ad transmigrationem Babylonicam, sub regibus ; a transmigratione vero Babylonica usque ad Christum, sub pontificibus. Veniente autem Christo vero Judice, Rege ac Pontifice, cessaverunt dictæ politiæ. Æquum est autem quærere quomodo in tertia parte, ubi duodecim tantum ponit personas quartuordecim dicat esse generationes. Ideo videlicet, quia ipsum transmigrationis tempus in ordine generationis posuit, et similiter ipsum Christum, sicut magnus docuit Chrysostomus.

Πᾶσαι οὖν — δεκατέσσαρες. Εἰς τρεῖς μερίδας διεῖλε τὰς γενεὰς ἁπάσας· εἰκότως. Τρεῖς γὰρ πολιτεῖαι τούτων ἐγένοντο. Ἀπὸ μὲν γὰρ Ἀβραὰμ ἕως Δαυὶδ, μετὰ Μωϋσέα καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, ὑπὸ τῶν κριτῶν ἡγεμονεύοντο· ἀπὸ δὲ τοῦ Δαυὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, ὑπὸ βασιλέων ἐθύνοντο· ἀπὸ δὲ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ ἀρχιερέων ἐκυβερνῶντο. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀληθοῦς Κριτοῦ καὶ Βασιλέως, καὶ Ἀρχιερέως, ἐπαύθησαν αἱ δηλωθεῖσαι πολιτεῖαι. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς ἐν τῇ τριτῃ μεριδι δώδεκα πρόσωπα θεὶς, δεκατέσσαρας ταῦτα γενεὰς ἐκάλεσε. Διότι καὶ τὸν χρόνον τῆς (23) μετοικεσίας ἐν τάξει τέθεικε γενεᾶς, καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Χρυσόστομος.

Vers. 18. *Jesu Christi autem — ita fuit,* †† Ita, ut dicturus est, seu subjacet.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ — οὕτως ἦν. Οὕτως (24), ὡς εἰπεῖν μέλλει, ἦγουν (25) ἀπόκειται.

Vers. 18. *Cum esset desponsata — e Spiritu sancto.* Priusquam convenirent ad coitum. Non dixit autem, priusquam ipsa veniret ad domum illius. Jam etiam in ea erat. Multis siquidem moris erat, ut apud se haberent sponsas, propter securitatem. Reperta est autem, hoc est, apparuit : ait autem *reperta est,* propter inopinatum effectum. Ne quispiam vero turbetur, eo quod dixerit, reperta est esse prægnans, si id solum audiat : ideo orationem contexuit, addens *e Spiritu sancto.*

Μνηστευθείσης — ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Πρὸ τοῦ συνελθεῖν αὐτούς εἰς συνάφειαν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πρὸ τοῦ ἐλθεῖν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ· ἔνδον (26) γὰρ ἦν. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς, παρ' ἑαυτοῖς ἔχειν τὰς μνηστὰς, δι' ἀσφάλειαν. Εὑρέθη δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐφάνη. Εὑρέθη δὲ εἶπε, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον. Ἐπεὶ δὲ εἴρηκεν, ὅτι εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα, ἵνα μὴ (27) θροηθῇ τις, ἀκούσας τοῦτο μόνον, ἐθεράπευσε τὸν λόγον, προσθεὶς, ὅτι Ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Et quam ob causam non est imprægnata, antequam desponderetur? Ne occideretur, utpote suspicione de ea habita, quod corrupta esset. Cui enim persuadere potuisset, cum viro se non esse congressam ? Propter hoc ergo post desponsationem, et cum jam in domo viri esset, imprægnatur, ut verisimile sit, ex ipso concepisse : et ita periculum evadat. Præterea, ut in necessariis habeat submini-stratorem et procuratorem : eo maxime tempore quo in Ægyptum fugiendum erat.

Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐ γέγονεν ἔγκυος πρὸ τῆς μνηστείας ; Ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, ὡς ὑποπτευθεῖσα διαφθαρῆναι. Τίνα γὰρ ἂν ἔπεισεν, ὅτι οὐχ ὡμίλησεν ἀνδρί ; Διὰ τοῦτο τοίνυν μετὰ τὴν μνηστείαν, καὶ ἔνδον τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐγκυμονεῖ, ἵνα νομισθῇ συλλαβεῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὕτω διαδράσῃ τὸν κίνδυνον, καὶ ἵνα σχῇ τοῦτον χορηγόν τε τῶν ἀναγκαίων καὶ κηδεμόνα, καὶ μάλιστα παρὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰς Αἴγυπτον φυγῆς.

Tu vero ne quæras, quomodo conceperit ; neque curiose scruteris, quo pacto formatus sit embryo. Hoc enim neque evangelista docuit, neque ante ipsum angelus, qui Virgini conceptum annuntiavit. Hoc siquidem ignorabant, eo quod incomprehensibile sit, solique beatæ Trinitati cognitum. Verum id tantum scito, quod Filius incarnatus est secundum Patris voluntatem, cooperante etiam Spiritu sancto.

Σὺ δὲ μὴ ζητήσῃς, πῶς συνέλαβε, μηδὲ περιεργάσῃ, πῶς διεπλάσθη τὸ ἔμβρυον Τοῦτο γὰρ οὔτε ὁ εὐαγγελιστὴς ἐδίδαξεν, οὔτε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἄγγελος, ὁ εὐαγγελισάμενος τῇ Θεοτόκῳ τὴν σύλληψιν. Ἠγνόησαν γὰρ τοῦτο καὶ αὐτοὶ, διὰ τὸ εἶναι πᾶσιν ἀκατάληπτον, καὶ μόνῃ τῇ μακαρίᾳ Τριάδι γνώριμον. Τοῦτο δὲ γίνωσκε μόνον, ὅτι σεσάρκωται ὁ Υἱὸς, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Vers. 19. *Joseph — dimittere eam.* Justus quidem dicitur, qui avaritiam odit ; dicitur etiam generaliter, qui virtutem colit. Sicut et hic Joseph justus

Ἰωσὴφ — ἀπολῦσαι αὐτήν. Δίκαιος λέγεται μὲν, καὶ ὁ μισῶν τὴν πλεονεξίαν, λέγεται δὲ, καὶ ὁ καθόλου ἀρετὸς, ὥσπερ καὶ νῦν ὁ Ἰωσὴφ, δίκαιος

Variæ lectiones et notæ.

(23) Apud Chrysost. t. VII, p. 45 B. quem locum respicit. est αἰχμαλωσίας, quod eodem redit.

(24) Hoc scholium omiserat Hentenius. Transilierat fortasse scriba istius codicis.

(25) Ἤγουν ἀπόκειται, omittit. A. malim ὑπόκειται.

(26) Ἔνδον γὰρ ἦν, omittit. A.

(27) Plerumque in talibus adhibent θορυβηθῇ.

εἶναι μαρτυρηθείς, διά τε τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀρετὰς, καὶ διὰ τὴν πραότητα καὶ ἀγαθωσύνην. Παραδειγματίσαι δὲ ἔλεγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἤγε τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγόρει ταύτης, καί οὕτως αὐτὴν φανερῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ὅπερ μὴ θέλων ποιῆσαι ὁ Ἰωσὴφ, ἠβουλήθη λάθρα ἀπολῦσαι αὐτὴν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνεύθυνος ἀπὸ τοῦ νόμου μείνῃ, τοῦ κελεύοντος, ἀπολύειν τὰς κυούσας ἑτέρωθεν, κἀκείνην ἀπαθῆ κακῶν συντηρήσῃ, μὴ δημοσιεύσας τὸ γεγονός.

Ταῦτα δὲ — ἐφάνη αὐτῷ. Ὅρα πραότητος ὑπερβολήν! οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐξεῖπεν ἑτέρῳ περὶ τοῦ πράγματος, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ τῇ ὑποπτευομένῃ, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐνεθυμήθη, λάθρα ἀπολῦσαι αὐτήν. Καὶ διατί μὴ, πρὸ τοῦ ἐξογκωθῆναι τὴν γαστέρα αὐτῆς, ὁ ἄγγελος εἶπε τῷ Ἰωσὴφ τὰ περὶ τῆς ἀσπόρου συλλήψεως; Διότι ἔμελλεν ἀπιστεῖσθαι, διὰ τὸ παράδοξον. Λοιπὸν οὖν, ὁρωμένου τοῦ πράγματος, μηνύει, καὶ πείθει ῥᾴδιον. Καὶ διατί μὴ ἡ Παρθένος τῷ Ἰωσὴφ ἀνήγγειλε, προδιδαχθεῖσα ταῦτα παρὰ τοῦ Γαβριήλ; Διότι ἐγίνωσκεν, ὡς οὐ πιστευθήσεται, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ παροξυνεῖ, ὡς ἐπιχειροῦσα συσκιάζειν τὸ πεπλημμελημένον. Καὶ διατί μὴ καὶ τῇ Παρθένῳ, μετὰ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς, ἐμήνυσεν ὁ ἄγγελος τὴν ἐκ Πνεύματος ἁγίου σύλληψιν; Διότι, εἰ μὴ προμεμάθηκε τοῦτο, ἔμελλεν ἐν θορύβῳ εἶναι καὶ ταραχῇ, καὶ ἐπὶ βρόχον ἐλθεῖν εὖ οἰδυῖα, ὡς οὐκ ἂν ποτε πείσῃ τινὰ, λέγουσα, μὴ ὁμιλῆσαι ἀνδρί. Διὰ τοῦτο, τῇ μὲν Παρθένῳ, πρὸ τῆς συλλήψεως, ὁ ἄγγελος διαλέγεται· τῷ δὲ Ἰωσὴφ, ἐν τῷ καιρῷ τῶν ὠδίνων.

Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐπιστάντος τῷ Ἰωσὴφ ἀνέγραψεν· ὁ δὲ Λουκᾶς περὶ τοῦ εὐαγγελισαμένου τῇ Παρθένῳ τὴν θείαν σύλληψιν. Ἀμφότερα γὰρ γεγόνασι. Καὶ διατί κατ' ὄναρ αὐτῷ φαίνεται ὁ ἄγγελος, καὶ μὴ φανερῶς, ὥσπερ καὶ τῇ Παρθένῳ; Διότι ἡ μὲν Παρθένος ἔχρῃζε φανερᾶς ὄψεως, διὰ τὸ παράδοξον τοῦ μηνύματος· ὁ δὲ Ἰωσὴφ, βλέπων μὲν καὶ τὸν ὄγκον τῆς γαστρος, γινώσκων δὲ καὶ τὸν βίον τῆς Παρθένου καθαρόν τε καὶ ἀνεπίληπτον, εὐχερέστερον ἔμελλε πιστεύειν. Ἄλλως τε δὲ, καὶ ὡς εὖ εἰδὼς διακρίνειν ὀνείρους, ἐν ὀνείρῳ βλέπει τὸν ἄγγελον.

Λέγων — γυναῖκά σου. Υἱὸν Δαυὶδ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ἀνάγων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, ἀφ' οὗ προσεδόκων Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν ἔσεσθαι. Εἰπὼν δὲ, Μὴ φοβηθῇς, ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ μυστήριον. Ἐφοβεῖτο γὰρ κατέχειν τὴν Θεοτόκον, μὴ προσκρούσῃ τῷ Θεῷ, μοιχαλίδα κατέχων παρὰ τὸν νόμον. Τί δέ ἐστι τὸ, παραλαβεῖν; Ἔνδον κατέχειν παρ' ἑαυτῷ, λαβεῖν αὖθις. Ἤδη γὰρ αὐτῷ κατὰ διάνοιαν ἀπολέλυτο. Παραλαβεῖν δὲ οὐκ εἰς γάμον, ἀλλ' εἰς φυλακήν. Τὴν γυναῖκά σου δὲ εἶπε, κἀντεῦθεν πληροφορῶν αὐτὸν, ὅτι οὐχ ὡμίλησεν ἀνδρί.

Τὸ γὰρ — ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Τὸ ἐν

esse perhibetur, cum propter alias ejus virtutes, tum propter mansuetudinem ac probitatem ejus. Traducere autem dicebatur, quando vir ad concilium ducebat uxorem, de qua suspicionem habebat, ipsamque accusabat : et ita manifeste eam a domo propria dimittebat. Quod nolens facere Joseph, voluit clam dimittere, eam, ut et ipse nulli obnoxius crimini secundum legem maneret, eas jubentem dimittere quæ aliunde in utero haberent, et illam a malorum perpessione servaret, quia id quod factum erat, non manifestabat.

Vers. 20. *Hæc autem — apparuit ei.* Vide mansuetudinis excellentiam. Non solum hac de re nihil alteri manifestabat, sed nec ipsi, de qua suspicionem habebat : tantum apud se cogitavit, clam dimittere eam : Et quare non antequam venter intumesceret Virginis dixit angelus ipsi Joseph, quæ facta fuerant circa conceptionem sine semine? Quia propter magnam rei novitatem incredulus fuisset. Cum ergo res jam appareret, indicat faciliusque persuadet. Præterea, cur non ipsa Virgo manifestavit Joseph, cum prius a Gabriele esset edocta? Quod sciebat tantum abesse ut sibi fides adhiberetur ut magis etiam irritaret (ad vindictam Josephum) si culpam conaretur celare. Ad hæc : Quare non post ventris tumorem significavit angelus Virginis conceptionem, quæ per Spiritum sanctum facta esset? Quia nisi prius rem didicisset timore ac perturbatione adeo exagitari potuit, ut mortem ipsa sibi consciceret, plane sciens, quod nulli unquam persuadere potuisset, se nulli commistam esse viro. Propterea Virgini quidem ante conceptionem angelus nuntiavit, Joseph autem parturitionis tempore.

Et Matthæus quidem de angelo Joseph apparente conscripsit ; Lucas vero, quomodo Virgini divinus conceptus sit annuntiatus ; utrumque enim factum est. Rursum, quam ob causam in somnis ipsi Joseph apparuit angelus et non manifeste, sicut Virgini? Quia Virgini quidem manifesta opus erat visione propter rei, quæ significabatur, novitatem : Joseph, autem videns quidem uteri tumorem, cognitam tamen habens vitæ Virginis puritatem ac innocentiam, alio quoque modo facilius erat crediturus, tanquam qui somnia probe noverat dijudicare : ideo in somnis angelum videt.

Vers. 20. *Dicens — conjugem tuam.* David filium, ipsum nominat, mentem ejus ad David reducens a quo Christum esse venturum exspectabant Judæi. Dicens autem, *Ne timueris*, eidem manifestat proprii cordis arcanum. Timebat siquidem retinere Dei Matrem, ne Deum offenderet, retenta contra legem adultera. Quid est autem accipere? Intus retinere, vel ad se ipsum rursus capere. Jam enim mente ab eo divisa erat. Accipere vero non ad nuptias, sed ad custodiam. Uxorem quoque tuam dixit, ut inde certiorem eum faceret, quod a nullo cognita esset viro.

Vers. 20. *Quod enim — a Spiritu sancto est.* For-

matum in ea, genitum dixit, ut discamus non paulatim, modo seminis, formatum esse : sed repente quantum ad formationem perfecte factus est. Vide autem, quomodo ipsum admonuit ejus, quod a David exspectabatur: deinde manifestavit ipsi occultum cordis timorem, et quid facere decrevisset : postea docuit, puram esse ejus sponsam : et ita tandem, quod rei caput erat intulit, videlicet, quod a Spiritu sancto esset, ut hoc modo facilius recipi posset.

† Quod ab aliquo esse dicitur, vel est modo generationis, juxta illud : *Ego a Deo exivi* [15] vel modo creationis, juxta illud : *Unus Deus et Pater, a quo omnia* [16] ; vel modo naturali, sicut effectus est ab operante. Quod igitur in Virgine genitum est, non generationis modo a Spiritu sancto est : quia, quod natum est, caro est : neque naturali modo : spiritus enim incorporeus est. Reliquum est igitur, ut ab eo sit, tanquam creatura, vel plasmatio ejus.

Vers. 21. *Pariet — a peccatis eorum.* Tu hunc vocabis Jesum, quasi lege pater. Etsi, inquit, quæ patris sunt circa ipsum non exercueris, quamvis tuum non est, quod natum est, ideoque nomen ipse de supernis attuli : tu tamen ipsi impones. Verum quia nomen Jesus, *Salvatorem* significat, ostendit, merito ita vocandum esse : *Ipse enim* (inquit) *salvum faciet populum suum,* non a bellis sensibilibus, sed, quod longe majus est, *a peccatis eorum*: quod nullus unquam fecit hominum : ut hinc quoque manifestum faciat Deum esse, qui gignitur. Populum autem suum, juxta proximum quidem intellectum, vocat Judæos, ex quibus natus erat, juxta arcanum vero, omnes, qui in ipsum crederent, et sibi ipsis regem hunc ascriberent.

Vers. 22. *Hoc autem — prophetam.* Etiam hoc subdit angelus. Hoc autem totum : tale, inquam, Virginem scilicet a Spiritu sancto imprægnari. Deinde adducit testimonium, per prophetam quidem Isaiam prolatum, non tamen quasi ejus sit, sed Dei : *Dictum* enim est, inquit, a *Domino per prophetam.*

Vers. 22. *Dicentem — erit gravida.* Hoc Judæi depravant, quosdam proferentes interpretes, qui scripserunt : *Ecce adolescentula.* Quibus respondemus, cunctis illis interpretibus, multo fide dignius esse id, quod habent Septuaginta, non solum propter eorum multitudinem et conformitatem, verum etiam temporis ratione. Hi siquidem ante centum et eo plures annos ante Christi adventum interpretati sunt : ideoque omni carent suspicione. Qui autem scripserunt : *Ecce adolescentula,* post Christi incarnationem interpretati sunt, odio ma-

A αὐτῇ διαπλασθέν. Γεννηθὲν γὰρ εἶπεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐ κατὰ μικρὸν ἐμορφώθη, νόμῳ σπέρματος, ἀλλ' εὐθύς, ὅσον εἰς μόρφωσιν, τέλειον διεπλάσθη. Ὅρα δέ, πῶς πρότερον ἀνέμνησεν αὐτὸν τῆς ἐκ Δαυὶδ προσδοκίας, ἔπειτα ἐξεκάλυψεν αὐτῷ τὸν ἀπόῤῥητον φόβον τῆς καρδίας, καὶ ὃ ἐβουλήθη, εἶτα ἐδίδαξεν, ὅτι καθαρῶς' μνηστή ἐστιν αὐτοῦ, καὶ τότε τὸ κεφάλαιον ἐπήνεγκεν, ὅτι ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου, ἵνα εὐπαράδεκτον οὕτω γένηται.

[Τὸ (28) ἔκ τινος, ἢ γεννητικῶς κατὰ τό· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον· ἢ δημιουργικῶς, κατά τό· Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· ἢ φυσικῶς, ὡς ἡ ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος. Τὸ τοίνυν ἐν τῇ Παρθένῳ γεννηθὲν, οὔτε γεννητικῶς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὅτι τὸ B γεννηθὲν σάρξ· οὔτε φυσικῶς· ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀσώματον. Λειπόμενον οὖν ἐστιν, ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὡς δημιούργημα καὶ κτίσμα αὐτοῦ.]

Τέξεται — ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Σὺ τοῦτον καλέσεις Ἰησοῦν, ὡς νόμῳ πατὴρ, εἰ καὶ μὴ φύσει, καὶ τὰ (29) πατρὸς ἐπιδείξῃ περὶ αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ σόν ἐστι γέννημα. Διὰ τοῦτο γὰρ τὸ μὲν ὄνομα αὐτὸς ἄνωθεν ἐκόμισα, σὺ δὲ τοῦτο ἐπιθήσεις αὐτῷ. Ἐπεὶ δὲ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα, Σωτῆρα σημαίνει, δείκνυσιν, ὅτι δικαίως οὕτω κληθήσεται. Αὐτὸς γὰρ σώσει, φησὶ, τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐκ ἀπὸ πολεμίων αἰσθητῶν, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον ἦν, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ὅπερ οὐδεὶς ἀνθρώπων ποτὲ πεποίηκεν. Ὡς εἶναι κἀντεῦθεν γνώριμον, ὅτι Θεός ἐστιν C ὁ τικτόμενος. Λαὸν δὲ αὐτοῦ φησι, κατὰ μὲν τὴν πρόχειρον γνῶσιν, τοὺς Ἰουδαίους, ἐξ ὧν ἀνεβλάστησε· κατὰ δέ τὴν βαθυτέραν, πάντας τοὺς αὐτῷ πιστεύσοντας, καὶ βασιλέα τοῦτον ἑαυτοῖς ἐπιγραψομένους.

Τοῦτο δὲ—προφήτου. Ὁ ἄγγελος καὶ τοῦτο φησι. Τοῦτο δὲ ὅλον, τὸ τηλικοῦτον, φημὶ δὴ τὸ ἐγκυμονῆσαι τὴν Παρθένον ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Εἶτα παράγει μαρτυρίαν, διὰ τοῦ προφήτου μὲν Ἡσαΐου ῥηθεῖσαν, οὐκ αὐτοῦ δὲ οὖσαν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ (30)· Τὸ ῥηθὲν γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου.

Λέγοντος — ἐν γαστρὶ ἕξει. Ἐνταῦθα κακουργοῦσιν Ἰουδαῖοι, προβαλλόμενοί τινας ἑρμηνευτὰς, γράψαντας· Ἰδοὺ ἡ νεᾶνις. Πρὸς οὓς φαμεν, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἁπάντων ἑρμηνευτῶν τὸ ἀξιοπιστότερον οἱ Ἑβδομήκοντα ἔχουσιν, οὐ μόνον διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν συμφωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν χρόνον. Οὗτοι μὲν γὰρ πρὸ ἑκατὸν ἢ καὶ πλειόνων ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἑρμηνεύσαντες πάσης εἰσὶν ὑποψίας ἀπηλλαγμένοι· οἱ δὲ γράψαντες τὸ, Ἰδοὺ ἡ νεᾶνις, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ ἑρμηνεύσαντες, ἀπεχθείᾳ μᾶλλον, ὡς

[15] Joan. VIII, 42. [16] I Cor. VIII, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(28) Inclusa Cod. A. habet in marg.
(29) Τοῦ interponit Chrys. t. VII, p. 58. A.
(30) Τοῦ omittit B.

Ἑβραῖοι, συνεσκίασαν τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ τῆς νεανιότητος ὄνομα ἐπὶ τῆς παρθενίας ἡ Γραφὴ τίθησι. Καὶ γὰρ περὶ κόρης ἐπιβουλευομένης διαλεγομένη, φησὶν, ἐὰν φωνήσῃ ἡ νεᾶνις, τοῦτο ἐστιν, ἡ παρθένος. Εἰ δὲ κατ' αὐτοὺς νεᾶνις, ἡ γεγαμημένη ἐστὶ, τί καινὸν, τὸ τὴν γεγαμημένην ἐγκυμονῆσαι καὶ τεκεῖν ; Ὁ γὰρ προφήτης πρῶτον εἶπε · Ἰδοὺ δώσει Κύριος ὑμῖν σημεῖον. Εἶτα ἐπήγαγεν · Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει. Σημεῖον δέ ἐστι, τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὸ κατὰ φύσιν.

gis, utpote Hebræi, veritatem obscurantes : alioqui nomen etiam adolescentulæ, pro virgine ponit Scriptura. Loquens siquidem de virgine, quæ insidias perpessa est : si clamaverit, inquit, adolescentula sive puella, hoc est virgo. Quod si juxta eorum intellectum adolescentula nupta est, quid novitatis habebit eam quæ nupta sit, concepisse ac parere ? Prius enim dixit propheta : *Dabit Dominus ispe vobis signum*[17], deinde addidit: *Ecce virgo erit gravida*[18]. Signum autem dicitur, quod supra naturam est, non quod naturale.

Καὶ τέξεται — μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Καλέσουσι, τίνες ; Ὅσοι δηλαδὴ πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν. Καὶ μὲν οὐδεὶς αὐτὸν Ἐμμανουὴλ ὠνόμασεν. Ὀνομαστὶ μὲν, οὐδείς · πραγματικῶς δὲ, πάντες. Οἱ γὰρ πιστεύοντες, ὅτι ὁ διαλεγόμενος αὐτοῖς, οὗτός ἐστι Θεὸς, ἀφ' ὧν οὕτως ἐπίστευον, συνωμολόγουν, ὅτι Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, εἶτουν συναναστρέφεται ἡμῖν, ὡς ἄνθρωπος· Τοῦτο δὲ ἐστι τὸ Ἐμμανουήλ. Ἔθος δὲ, καὶ ἑτέρως πολλάκις τοῖς προφήταις κλήσεις ὀνομάζειν, τὰς ἀποβησομένας πράξεις. Καὶ γὰρ τοῦτο τὸ παιδίον ἐν ἄλλοις ὁ προφήτης ἐπιτρέπεται καλέσαι, Ταχέως σκύλευσον, Ὀξέως προνόμευσον · οὐχ ὡς οὕτω κληθέντος ὀνομαστὶ, ἀλλ' ὡς αὐτίκα τὸν διάβολον κατατροπωσαμένου καὶ σκυλεύσαντος, οὓς εἶχεν ἐκεῖνος αἰχμαλώτους, καὶ προνομεύσαντος, εἶτουν, διαρπάσαντος τὰ σκεύη τὰ τὴν πονηρίαν αὐτοῦ δεξάμενα, φημὶ δὴ, τελώνας, καὶ πόρνας, καὶ λῃστὰς, καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν · καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὑρήσομεν.

Vers. 23. *Et pariet — nobiscum Deus.* Vocabunt : quinam ? Quicunque scilicet in ipsum crediderint. Atqui nullus ipsum Emmanuel nominavit. Nomine quidem nullus, re autem omnes. Quia enim credentes, cum hic comprobaretur esse Deus, ita esse credebant : confitebantur quod esset *nobiscum Deus*. Etenim nobiscum quasi homo conversabatur: hoc autem est, Emmanuel. Nam alias quoque hic est prophetis mos, vocationes appellare futuras actiones. Siquidem puerum hunc inter alia nomina prophetæ præcepit Deus, ut vocet : *Cito prædabitur, Cito spoliabit*[19] : non quod nomine ita vocatus sit, sed quod statim diabolum fugaverit, et quos ille captivos habebat, prædatus sit ac, spoliaverit. Rapuit itaque vasa, quæ pravitatem ejus imbiberant : dico sane publicanos et scorta et latrones, quique ex gentibus crediderunt, et pleraque similia inveniemus.

Διεγερθεὶς — τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Διατί τῷ ὀνύπνιῳ ῥᾷον ἐπίστευσε περὶ τηλικούτου πράγματος ; Διότι ὁ φανεὶς ἄγγελος ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐνθύμημα. Συνῆκε γὰρ, ὅτι ὄντως παρὰ Θεοῦ ἦκεν ὁ φανείς. Μόνος γὰρ ὁ Θεὸς οἶδε τὰ τῶν καρδιῶν ἐνθυμήματα. Ἐπεὶ δὲ ἀνέμνησεν αὐτὸν καὶ τῆς Ἡσαΐου προφητείας, ἔτι μᾶλλον εἰς πληροφορίαν ἐβεβαιώθη.

Vers. 27. *Experrectus — conjugem suam.* Quare somnio in re tanti momenti adeo facile credidit ? Quia apparens angelus detexit ei proprii cordis cogitationem. Intellexit ergo vere a Deo venisse ; solus enim Deus novit cordium arcana. Postquam vero ipsum admonuit prophetiæ. Isaiæ, magis in adimpletione confirmatus est.

Καὶ οὐκ — πρωτότοκον. Τὸ, ἕως, ἐνταῦθα τέθεικεν, οὐχ ἵνα ὑποπτεύσῃς, ὅτι μετὰ ταῦτα ἔγνω αὐτὴν, ἀλλ' ἐπεὶ ἐκ πορνείας (31) γεγεννῆσθαι τὸν Χριστὸν ἐβλασφήμουν Ἰουδαῖοι, πρὸς τὴν βλάσφημον ὑπόληψιν αὐτῶν ἱστάμενος ὁ εὐαγγελιστὴς, περὶ μόνου τοῦ μέχρι τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἐπληροφόρησε χρόνου, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, σοὶ κατέλιπε συλλογίζεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν ἐπεχείρησεν, ἢ καὶ ὅλως ἐνεθυμήθη γνῶναι τὴν συλλαβοῦσαν ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τοιοῦτον δοχεῖον γεγενημένην ; Γνῶσιν δὲ, ἐνταῦθα τὴν συνάφειαν εὐφήμως ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ καὶ ἰδίωμά ἐστι τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν λέξιν πολλάκις, τὴν ἕως, μὴ ἐπὶ περιωρισμένου τιθέναι χρόνου · [20] ὡς τὸ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ · Καὶ οὐκ ἐπέστρεψεν ὁ κόραξ, ἕως οὗ ἐξηράνθη ἡ γῆ. Οὔτε γὰρ μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψε. Καὶ αὖθις · Κάθου ἐκ δε-

Vers. 24 *Et non — primogenitum.* Posuit hic, *donec*, non ut suspicio tibi suboriatur, quod postea cognoverit eam. Sed quia Judæi Christum e fornicatione natum nugabantur, blasphemiæ eorum suspicione obstans evangelista de solo tempore nativitatem præcedente plenam fecit fidem : de insequenti vero tibi reliquit conjectandum. Quomodo enim tentasset, vel etiam cogitasset eam cognoscere, quæ de Spiritu sancto concepisset, tantumque facta esset receptaculum ? Cognitionem autem hic honeste pro carnis commistione posuit. Est præterea Scripturæ idioma, dictionem, *donec*, ponere : non ut tempus determinet. Veluti de arca Noe : *Et non est reversus corvus, donec siccata est terra : neque enim postea reversus est*[20]. Et rurum : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum*

[17] Deut. xxii, 27. [18] Isa, vii, 14. [19] Isa. viii, 3. [20] Gen. viii, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(31) Videtur hoc referri ad Joan. iii, 41. Scripsi autem γεγεννῆσθαι duplici νν, etsi nno repereram.

tuorum. [21] Atqui post inimicorum subjectionem, a dextris ejus sedet; plurimaque similia frequenter ponuntur. Primogenitum quoque nunc dicit, non eum qui inter fratres primus fuerit, sed primum et solum. Inter varia namque primogeniti significata, tale etiam quidpiam continetur. Etenim primum quoque esse eum, qui solus est, testatur Scriptura, cum dicit: *Ego Deus primus, et post me non est alter* [22].

† Apud sacram Scripturam quatuor ponuntur significata hujus nominis, primogenitus. Denotat namque primum inter fratres genitum. Sic Ruben dicitur *primogenitus in filiis Jacob* [23]. Significat quoque primum et solum genitum, sicut in præsenti loco. Ad hæc etiam denotat egregium et honoratum. Sic dicitur, *Ecclesia primogenitorum in cœlis descriptorum* [24] Præter hæc autem omnia, significat et eum qui simpliciter præcessit, juxta illud: *Primogenitus omnis creaturæ* [25] hoc est, ante omnem creaturam habens esse.

Vers. 25. *Et vocavit nomem ejus Jesum.* Vocavit Joseph, quemadmodum edoctus erat ab angelo.

CAP. I. *De Magis.*

Cap. II, Vers. 1. *Cum autem genitus esset Jesus — Hierosolyma.* Quare et locum dicit, et tempus, ac Herodis dignitatem? Locum quidem, ut ostendat completam esse Michææ prophetiam, qui dixit: *Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es inter principes Juda; ex te enim exibit dux qui regat populum meum Israel* [26]. Tempus vero, ut similiter doceret, impletam esse prophetiam Jacob dicentis: *Non deficiet principatum tenens de Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniant, quæ ei reposita sunt* [27]. Instante nempe nativitatis Christi tempore, defecit principatum tenens de Juda, ac deinceps dominari cœpit Herodes Idumæus alienigena. Dignitatem quoque posuit Herodis. Fuit enim et alter Herodes tetrarcha, qui Præcursorem interemit.

Hi autem Magi erant Persæ. Siquidem Persæ maxime inter omnes nationes magica exercebant. Considera etiam, quomodo statim a principio gentibus in confusionem Judæorum, fidei janua aperitur. Cum enim hi prophetas habentes, qui Christi prædixerant adventum, parum adverterent animum, ideo dispositum est, ut venirent Barbari, hique Magi, et e longinqua regione, ut eos docerent, quod a propriis prophetis discere non curabant, ut se postea contendere voluerint non habeant quod respondeant. Quid enim dicere poterunt, quando

ξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Καίτοι, καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἐχθρῶν, ὁμοίως ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθεδεῖται. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ κείμενα. Πρωτότοκον δέ, λέγει νῦν, οὐ τὸν πρῶτον ἐν ἀδελφοῖς, ἀλλὰ τὸν καὶ πρῶτον, καὶ μόνον. Ἔστι γάρ τι καὶ τοιοῦτον εἶδος ἐν ταῖς σημασίαις τοῦ πρωτοτόκου. Καὶ γάρ (32) πρῶτόν ἐστιν, ὅτε τὸν μόνον ἡ Γραφὴ καλεῖ· ὡς τό· Ἐγώ εἰμι Θεὸς πρῶτος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστιν ἕτερος.

[Τέσσαρα δέ (33) παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ τοῦ πρωτοτόκου τὰ σημαινόμενα. Δηλοῖ γὰρ τὸν πρῶτον τεχθέντα ἐν ἀδελφοῖς, ὡς ὁ Ῥουβεὶμ λέγεται πρωτότοκος ἐν υἱοῖς Ἰακώβ. Ἔτι δὲ καὶ τὸν πρῶτον καὶ μόνον τεχθέντα, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ῥητοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τὸν ἐξαίρετον καὶ τίμιον . ὡς τό· Καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἐπί πᾶσι δέ, καὶ τὸν ἁπλῶς προόντα, ὡς τό· Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, τουτέστι, πρὸ πάσης κτίσεως ὤν.]

Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ἐκάλεσεν αὐτὸ ὁ Ἰωσὴφ, ὡς ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλου.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν Μάγων.

Β'. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος — Ἱεροσόλυμα· Τίνος ἕνεκεν, καὶ τὸν τόπον λέγει, καὶ τὸν χρόνον, καὶ τὸ τοῦ Ἡρῴδου ἀξίωμα; Τὸν μὲν τόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι πεπλήρωται ἡ τοῦ Μιχαίου προφητεία, εἰρηκότος· Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. Τὸν δὲ χρόνον, ἵνα διδάξῃ, ὅτε ὁμοίως ἐπληρώθη καὶ ἡ προφητεία τοῦ Ἰακώβ, εἰπόντος· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ, ᾧ ἀπόκειται. Τοῦ Χριστοῦ γὰρ γεννηθῆναι μέλλοντος, ἐξέλιπεν ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ λοιπὸν ἦρξε τῶν Ἰουδαίων Ἡρῴδης ὁ Ἰδουμαῖος, ἀλλόφυλος. Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ Ἡρῴδου, διότι καὶ ἕτερος γέγονεν Ἡρῴδης ὁ τετράρχης, ὁ τὸν Προδρομον ἀνελών.

Οὗτοι δὲ οἱ Μάγοι, Πέρσαι ἦσαν. Οἱ Πέρσαι γὰρ μάλιστα τῶν ἄλλων ἤσκουν τὰ μαγικά. Ὅρα δὲ, ὅπως ἐκ προοιμίων ἀνοίγεται τοῖς ἔθνεσι θύρα πίστεως, εἰς αἰσχύνην τῶν Ἰουδαίων. Ἐπεὶ γὰρ τῶν προφητῶν ἀκούοντες, προαναφωνούντων τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, οὐ σφόδρα προσεῖχον, ᾠκονομήθη, Βαρβάρους ἐλθεῖν, καὶ τούτους Μάγους, καὶ ἐκ χώρας μακρᾶς, καὶ διδάξαι αὐτοὺς, ὁ παρὰ τῶν προφητῶν μαθεῖν οὐκ ἠνέσχοντο, ἵνα, εἰ φιλονεικήσουσιν ἔτι, πάσης ἀπολογίας ὦσιν ἐστερημένοι. Τί γὰρ ἂν καὶ δύναιντο λέγειν, ὅταν Μάγοι μὲν ἀπὸ ὄψεως

[21] Psal. CIX, 1. [22] Isa. XLIV, 6. [23] Gen. XXXV. 23, 2. [27] Gen. XLIX, 10. [24] Hebr. XVIII, 23. [25] Coloss. I, 15. [26] Mich. V,

Variæ lectiones et notæ

(32) Καί addit A.
(33) Δέ omittit A. præterea hæc, quæ inclusa sunt, in margine habet.

ἑνὸς ἀστέρος πιστεύσωσιν, αὐτοὶ δὲ μηδὲ τοῖς τοσούτοις προφήταις ἀνέχωνται πιστεύειν.

Λέγοντες — προσκυνῆσαι αὐτῷ. Καὶ πόθεν ἔγνωσαν, ὅτι ὁ ἀστὴρ ἐκεῖνος βασιλέως Ἰουδαίων ἐδήλου γέννησιν; Ἐκ τοῦ γένους τοῦ ἀστρολόγου Βαλαὰμ καταγόμενοι, καὶ τὴν ἐκείνου μετιόντες ἐπιστήμην, εὗρισκον αὐτὸν προειρηκότα, ὅτι Ἀνατελεῖ ἀστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης προφητείας ἐγίνωσκον, ὅτι βλαστῆσαι μέλλει ἐξ Ἰουδαίων βασιλεὺς, σῖκυν ἀστέρος ὑψηλός καὶ λαμπρότατος. Καὶ λοιπὸν ἔκτοτε παρετήρουν τοὺς ἀστέρας· τηνικαῦτα δὲ τὸν ἀσυνήθη τοῦτον καὶ καινοφανῆ θεασάμενοι, μηδὲν μελλήσαντες ἦλθον προσκυνῆσαι τῷ γεννηθέντι, θέλοντες ἐκ πρώτης ἡλικίας αὐτῷ φιλίαν καταβαλέσθαι, καὶ ἵνα γνόντες, τίς τε εἴη, καὶ ἐν ποίᾳ πόλει γεγέννηται, αὐξάνοντι φίλῳ χρήσωνται. Ἀλλὰ μέχρι μὲν Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ ἀστέρος ὡδηγοῦντο· τοῖς Ἱεροσολύμοις δὲ πλησιάσαντες, οὐκέτι τοῦτον εἶδον. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἵνα τὸν ὁδηγὸν ἀπολέσαντες, ἀναγκασθῶσιν ἐρωτῆσαι, καὶ οὕτω γένηται κατάδηλον Ἰουδαίοις, ὅτι γεγέννηται ὁ Χριστος, ὡς μὴ δυνασθαι αὐτοὺς ἐς ὕστερον λέγειν, ὅτι Οὐκ οἴδαμεν, εἰ γεγέννηται. Ἐμήνυσε δὲ τὸν Χριστὸν ἀστὴρ, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Βαλαὰμ προφητεία πληρωθῇ. Ἐπεὶ γὰρ οἱ προφῆται, τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τοῦ Χριστοῦ προμηνύοντες, οὐκ ἔμελλον πείθειν, λοιπὸν τοῖς ἔθνεσιν ἀστὴρ μηνύει τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐκ τῆς γῆς ἀνατέλλοντα· Οὔτε γὰρ προφήτην, οὔτε ἄγγελον ἤδεισαν, ἵνα δι' αὐτῶν ἱκανωθῶσι. Μόνοι δὲ τὸν ἀστέρα τοῦτον παρεσημειώσαντο Πέρσαι, ὡς μόνοι περὶ τὴν ὀξυτέραν ἀστρολογίαν ἐκ νεότητος ἀσχολούμενοι. Οὐ πάντες δὲ οἱ Πέρσαι, ὅτι οὐδὲ (34) πάντες ἦσαν ὀξεῖς οὐδὲ, ἐμελλον ὁμοίως πιστεύειν.

Πρὸς δὲ τοὺς προβαλλομένους τὸν ἀστέρα τοῦτον εἰς συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας, ῥητέον, ὅτι οὐκ ἦν οὗτος φύσει ἀστὴρ, ἀλλ' ὄψει μόνον ἀστὴρ, καὶ ὡς ἀληθῶς θεία τις δύναμις, εἰς ταύτην μετασχηματισθεῖσα τὴν ὄψιν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ πολλῶν. Πρῶτον μὲν, ἀπὸ τῆς πορείας. Παντὸς γὰρ ἀστέρος ἐξ ἀνατολῆς εἰς δύσιν βαδίζοντος, οὗτος μόνος ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἐφέρετο· τοιαύτην γὰρ ἔλαχε θέσιν ἡ Παλαιστίνη πρὸς τὴν Περσίδα. Δεύτερον δὲ, ἀπὸ τῆς λαμπρότητος· οὐδενὸς γὰρ ἀστέρος ἐν ἡμέρᾳ φαινομένου, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡλιακῆς λαμπρότητος, τοῦτον μόνον, ἐν ἡμέρᾳ φαινόμενον, οὐκ ἐδύνατο ὁ ἥλιος ἀποκρύπτειν. Τρίτον, ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι κατὰ λόγον, καὶ πάλιν κρύπτεσθαι. Μέχρι μὲν γὰρ Παλαιστίνης ἐφαίνετο ὁδηγῶν αὐτούς· ἐπεὶ δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπέβησαν, ἔκρυψεν ἑαυτὸν· εἶτα πάλιν ἐξελθοῦσιν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων

A Magi, viso unico astro, crediderunt, ipsi autem neque tot prophetis credere voluerunt.

Vers. 2. *Dicentes — ad adorandum eum.* Et unde cognoverunt stellam illam regis Judæorum nativitatem manifestare? Quia ex genere Balaam astrologi descendebant, et scripta illius adeuntes, invenerunt ab eo dictum : *Orietur stella ex Jacob, et consurget homo ex Israel* [28]. Tali itaque prophetia permoti, agnoverunt, ex Judæis regem nasciturum in modum stellæ, excelsum scilicet et clarum. Ex eo igitur tempore stellas observabant : tunc autem hanc insuetam, et recenter apparentem videntes, nihil cunctando venerunt, ut eum qui natus erat, adorarent, volentes a prima statim ætate ipsi pendere tributa (*b*), ut cognito, quis esset, et in qua or-
B tus civitate, ubi crevisset, amicum sibi haberent. Et quidem usque ad Palæstinæ regionem stellæ ducatum habuerunt. Ubi autem Hierosolymis appropinquassent, amplius eam non viderunt. Quod factum est, ut duce perdito interrogare cogerentur, fieretque Judæis manifestum natum esse Christum ne in posterum dicere possent : Non novimus, utrum natus sit. Significavit etiam stella Christum, ut Balaam prophetia compleretur. Quia enim prophetæ, Christum præmonstrantes, Judæis persuasuri non erant, reliquum erat, ut gentibus stella indicaret justitiæ Solem e terra orientem. Neque enim prophetam aut nuntium viderant, ut ab eis cognoscerent. Soli autem Persæ stellam hanc observaverant; soli namque diligentius circa astrologiam ab infantia occupabantur. Neque tamen omnes Persæ,
C quia non omnes acris erant ingenii, neque æqualiter omnes erant crediturí.

Nunc vero dicendum est contra Genethliacos, qui stellam hanc proferunt in patrocinium artis Genethliacæ, stellam hanc non naturam stellarum, sed figuram duntaxat habuisse. Et vere divina quædam inerat potentia in hanc figuram transformata. Et hoc quidem ex multis manifestum est. Primum a via. Nam quælibet stella ab ortu progreditur in occasum, sola hæc a septentrione in meridiem ferebatur : talem nempe sortitur Palæstina situm, si ad Persidem conferas. Secundo a splendore. Siquidem nulla in die apparet, propter excessum
D lucis solaris : hanc solam in die apparentem sol occultare non poterat. Tertio ex hoc quod prout opus erat apparebat, rursusque occultabatur. Usque ad Palæstinæ enim regionem ducatum illis præstans apparuit. Ex quo autem Hierosolyma accesserunt, seipsam occultavit : rursumque ab Hierosolymis ex

[28] Num. XXIV, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Οἱ, addit A.

(*b*) *Pendere tributa.* Forte φόρον aut φόρους, pro φιλίαν, legit. Redde, *amicitiam exhibere.* Ita εὐποιίαν καταβάλλεσθαι. Alciphr p. 43.

euntibus, demonstratur. Et illis quidem euntibus, præcedebat, stantibus vero circummanebat, juxta illorum necessitatem suum præbens motum. Quarto ex eo quod terræ proxima incedebat, neque enim speluncam aut diversorium demonstrasset, si aliis proxima stellis, sublimis lata fuisset : nunc autem veniens, stetit supra locum, in quo erat puer.

Vers. 3. *Cum audisset autem — cum illo.* Herodes quidem jure turbatus est, nempe timens de regno suo, filiorumque suorum ; tota autem civitas, quæ Hierosolyma appellantur, quare turbata est ? Atqui gaudere ipsam magis oportuit, quod ipsis Rex natus esset, quem olim prophetæ Salvatorem ac Redemptorem Israel prænuntiaverant, et gloriari tanquam propinquos, quod statim a cunabulis Persas ad sui adorationem attraheret. Verum excæcavit illos invidia, statimque audientes, turbati sunt quasi timentes, ne forte salutem consequerentur. Persæ vero cum essent extranei, non solum Nato non inviderunt ; imo a finibus suæ regionis usque Bethleem propter eum venerunt. Judæi autem cum essent cognati, etiam gloriæ ejus inviderunt, ne forte magnus futurus esset : et cum Bethleem prope haberent, ita invidi fuerunt ac pigri, ut ad eam non accederent (*c*).

Vers. 4. *Et congregatis—Christus nasceretur.* Atqui Magi non dixerunt se Christum quærere ; cur igitur Herodes de Christo interrogat ? quia jamdudum audiebat, in proximo nasciturum esse Christum regem Israel, statimque audiens in Judæa natum esse regem, et quod hunc stella Persis indicasset, intellexit eum esse, qui dicebatur Christus ; et convocat principes sacerdotum ac scribas, utpote dicta prophetica, librosque in ore habentes, et interrogat, ubi Christus nasceretur, hoc est, in quo terræ loco nasciturus inveniretur. Illi vero et locum dicunt, et testem citant prophetam. Scire autem oportet, quod nominatim Christum esse Deum, cæteris manifestius scripsit Daniel.

Vers. 5. *A tilli*—Vers. 6. *Israel.* Michææ prophetia est, ut prædiximus. Recitant autem ipsam pontifices et scribæ sub compendium. Vide ergo, quæ in laudem Bethleem Dominus per prophetam annuntiaverit. Etsi, inquit, vilis appares ad aspectum, quantum tamen ad id, quod animo concipitur, non es minima inter principes tribus Juda. Quælibet namque tribus diversos habebat in propriis civitatibus principes. Et vere nominatissima fuit post Salvatoris Nativitatem. Quo-

ἐπεφάνη, καὶ βαδιζόντων μὲν προηγεῖτο, ἱσταμένων δὲ περιέμενε, πρὸς τὴν χρείαν αὐτῶν τὴν ἑαυτοῦ ποιούμενος κίνησιν. Τέταρτον, ἀπὸ τοῦ βαδίζειν προσγεια· οὐ γὰρ ἂν ἔδειξε τὸ (35) σπήλαιον, εἰ παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ἄστρασιν ὑψηλὸς ἐφέρετο. Οὗτος δὲ, ἐλθὼν ἔστη ἔπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον.

Ἀκούσας δὲ — μετ' αὐτοῦ. Ὁ μὲν Ἡρώδης ἐταράχθη, δειλιάσας περὶ τῆς βασιλείας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ. Πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἡ καλουμένη Ἱεροσόλυμα, διατί τετάρακται ; καίτοι χαίρειν αὐτὴν ἔδει μᾶλλον, ὅτι ἐγεννήθη αὐτοῖς βασιλεὺς, ὃν οἱ προφῆται πάλαι προκατήγγειλαν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐγκαλλωπίζεσθαι ὡς (36) συγγενεῖς, ὅτι εὐθὺς ἐκ σπαργάνων τοὺς Πέρσας εἵλκυσεν εἰς προσκύνησιν· ἀλλ' ἡ βασκανία τετύφλωκεν αὐτοὺς, καὶ εὐθὺς ἀκούσαντες ἐταράχθησαν, ὥσπερ δεδοικότες, μήποτε σωτηρίας τύχωσιν. Ἀλλὰ Πέρσαι μὲν, ἀλλογενεῖς ὄντες, οὐ μόνον οὐκ ἐφθόνησαν τῷ γεννηθέντι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης μέχρι τῆς Βηθλεὲμ ἦλθον δι' αὐτόν. Ἰουδαῖοι δὲ, συγγενεῖς ; τυγχάνοντες, καὶ ἐφθόνησαν αὐτῷ τῆς δοξης, εἰ μέλλοι μέγας ἔσεσθαι, καὶ τὴν Βηθλεὲμ ἐγγὺς ἔχοντες, οὐκ ἀπῆλθον. Οὕτω καὶ φθονεροὶ ἦσαν καὶ ὀκνηροί.

Καὶ συναγαγὼν — ὁ Χριστὸς γεννᾶται. Καὶ μὴν οἱ Μάγοι οὐκ εἶπον, ὅτι τὸν Χριστὸν ζητοῦσι. Πῶς οὖν ὁ Ἡρώδης περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐρωτᾷ ; Διότι πάλαι ἤκουεν, ὅτι μέλλει γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εὐθὺς ἀκούσας, ὅτι βασιλεὺς ἐγεννήθη ἐν Ἰουδαίᾳ, καὶ ὅτι ἀστὴρ τοῦτον Πέρσαις ἐμήνυσε, συνῆκεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ λεγόμενος Χριστὸς, καὶ συγκαλεῖ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς Γραμματεῖς, ὡς τὰς προφητικὰς βίβλους καὶ ῥήσεις (37) διὰ στόματος ἐχοντας, καὶ διερωτᾷ ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τουτέστιν, ἐν ποίῳ τόπῳ τῆς γῆς εὑρίσκεται, ὅτι γεννᾶται· οἱ δὲ καὶ τὸν τόπον λέγουσι, καὶ μάρτυρα παράγουσι τὸν προφήτην. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὀνομαστὶ (38) Χριστὸν τὸν Χριστὸν φανερώτερον τῶν ἄλλων προφητῶν ὁ Δανιὴλ ἀνέγραψεν.

Οἱ δὲ — Ἰσραήλ. Μιχαίου μὲν ἡ προφητεία, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν· ἀπαγγέλλουσι δὲ αὐτὴν κατ' ἐπιτομὴν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς. Ὅρα δὲ, ὁποῖα περὶ τῆς Βηθλεὲμ διὰ τοῦ προφήτου προανεφώνησεν ὁ Θεὸς, ὅτι Εἰ καὶ τὸ φαινόμενον εὐτελὴς εἶ (39), ἀλλά γε τό νοούμενον οὐκ ἐλαχίστη τις ὑπάρχεις ἐν ὅλαις ταῖς ἡγεμονίαις τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς. Ἑκάστη γὰρ φυλὴ διαφόρους εἶχεν ἡγεμονίας ἐν ταῖς οἰκείαις πόλεσι. Καὶ ὄντως ὀνομαστοτάτη γέγονε, μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Καλύβην appellat Chrysostom. t. VII, p 88 ; κατάλυμα, seu diversorium, de suo videtur adjecisse interpres Hentenius. Vide infra ad vers. 11.

(36) Ita interpres. Conjici tamen possit, συγγενεῖ. Mox tamen est ἀλλογενεῖς et rursus συγγενεῖς.

(37) Καὶ ῥήσεις, omittit A.

(38) Hentenius videtur legisse Θεόν.

(39) Δοκεῖς, pro εἶ. A.

(*c*) *Accederent.* Videtur legisse ἐπῆλθον, quod non displicet.

Ἑκάστοτε γὰρ ἐκ περάτων τῆς οἰκουμένης ἔρχονται ταύτην ὀψόμενοι, καὶ προσκυνήσοντες τὸν τόπον, ἔνθα ὁ Χριστὸς γεγέννηται. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐνδοξότητος· ὅτι Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται, εἴτουν βλαστήσει, ἡγούμενος. Ἡγούμενον δὲ (40) καὶ ποιμένα ἐκάλεσε τὸν βασιλέα. Ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὲν (41) βασιλεὺς, καὶ ὡς Θεός. Ἡ βασιλεία γάρ, φησὶν, ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ, ὡς ἄνθρωπος. Εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέως, τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ῥυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν, ἃ μᾶλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα. Τὸ γὰρ διάδημα, καὶ ἡ πορφυρὶς, καὶ τὰ τοιαῦτα, τύφου μᾶλλον καὶ ἀλαζονείας εἰσί.

Καὶ πῶς εἶπεν αὐτὸν ποιμένα τοῦ Ἰσραήλ; σύμπασαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἐποίμανε. Πῶς; Ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν Ἰουδαῖοι, ὡς μηδέν τι πλέον τῶν ἄλλων ἔχοντες, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἔχωσιν ἀφορμὴν οἰκειώσεως, ἐπεὶ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐβλάστησε, καὶ παρ' αὐτοῖς (42) ἐγεννήθη. Εἰ δέ τις εἴποι· Καὶ πῶς οὐκ ἐποίμανεν (43) αὐτούς; οὗτοι γὰρ εἰσιν Ἰσραήλ· ἀκουσάτω, ὅτι καὶ τοῦτο πεποίηκεν. Ὅσοι γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, ἐποίμανε τούτους, Ἄλλως τε δὲ, Ἰσραὴλ ἐστι πᾶς εἰδὼς Θεόν. Ἰσραὴλ γὰρ ἑρμηνεύεται, ὁρῶν Θεόν. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι Οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ. Εἰ δὲ μὴ πάντας τοὺς Ἑβραίους ἐποίμανεν, ἐκείνων ἐστὶ τὸ ἐγκλημα, μὴ θελησάντων ὑπ' αὐτοῦ ποιμαίνεσθαι. Εἴρηκε γάρ· Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. Καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς δὲ φησιν Ἰωάννης, ὅτι Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

Ἐνταῦθα δὲ κακουργοῦσιν Ἰουδαῖοι λέγοντες, ὅτι περὶ τοῦ Ζοροβάβελ εἶπε ταῦτα ἡ προφητεία. Πρὸς οὓς φαμεν, ὅτι καὶ μὴν ὁ Ζοροβάβελ οὐκ ἐν Βηθλεὲμ, ἀλλ' ἐν Βαβυλῶνι γεγέννηται. Σὺ δὲ θαύμασον τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, πῶς παρεσκεύασεν ὑπὸ μὲν τῶν Μάγων διδαχθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι καὶ ἀστὴρ τὸν Χριστὸν ἐμήνυσεν, ὑπὸ δὲ τῶν Ἰουδαίων τοὺς Μάγους, ὅτι καὶ προφῆται τοῦτον προκατήγγειλαν.

Τότε Ἡρῴδης—ἀστέρος. Διατί λάθρα τούτους ἐκάλεσε; διότι ὑπώπτευε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς συγγενεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἤθελεν ἀκούειν αὐτοὺς, ἃ ἔμελλεν ἐρωτῆσαι καὶ παραγγεῖλαι, μήποτε νοήσαντες, ὅτι ἐπιβουλεύει αὐτῷ, διασῶσιν αὐτὸν, ὡς ἴδιον βασιλέα. Ἠκρίβωσε δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἀκριβῶς ἔμαθεν. Ἠκρίβωσε δὲ τὸν χρόνον τοῦ ἀστέρος, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, ἵνα ἐκεῖθεν ἰσημέρᾳ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως. Προσεδόκησε γὰρ, ὅτι ὅτε οὗτος ἐφάνη, τότε πάντως ἐγεννήθη καὶ ὁ Χριστός.

A tidie enim ab universo orbe accedunt, ipsam visuri, locumque, ubi Christus natus est, adoraturi. Deinde magnæ famæ ac nominis causam ponit: *Ex te enim exibit*, hoc est, nascetur *dux*. Ducem autem ac pastorem sive rectorem, dixit regem. Nam Christus et secundum divinitatem Rex erat; *Regnum* (ait) *meum non est ex hoc mundo* [29]; et secundum humanitatem: siquidem regis exercebat opera, leges videlicet subditis condens, corrigens illos ac fovens, et pro eis moriens: quæ maxime eum, qui vere rex est, insigniunt. Diadema enim et purpura, reliquaque similia, fastus magis sunt et arrogantiæ.

Quomodo autem eum dixit pastorem sive rectorem Israel (utrumque enim significat verbum B ποιμαίνω, et regere et pascere), cum universam paverit orbem? Ne offendantur Judæi, quasi cæteris nihil amplius habentes, sed occasionem magis habeant familiaritatis ejus: quod ab ipsis genitus, et apud eos natus sit. Si quis autem dicat: Quomodo ergo illos non pavit, cum sint ipsi Israel? Audiat, quod etiam hoc fecit; pavit enim illos qui ex ipsis crediderunt; alioqui etiam Israel est omnis qui videt Deum. Israel namque, si quis interpretetur, idem sonat quod *videns Deum*. Dicit autem Paulus: *Non omnes qui ab Israel descendunt, hi sunt Israelitæ* [30]. Quod si non omnes pavit Hebræos, illorum culpa est, qui ab eo pasci noluerunt. Dixit enim; *Non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israel* [31]. Evangelista autem C Joannes. *In sua*, inquit, *venit, et sui eum non receperunt* [32].

Hoc quoque depravant Judæi, dicentes, de Zorobabel locutam esse prophetiam. Quibus nos e diverso dicimus, Zorobabel non in Bethleem, sed in Babylonia natum esse. Tu vero Dei admirare gubernationem: quomodo ordinavit, a Magis quidem doceri Judæos, quod ipsum stella prædicaverit: a Judæis autem Magos, quod et prophetæ ipsum prænuntiaverint.

Vers. 7. *Tunc Herodes — stellæ*. Quare hos clam vocavit? Quia suspectos habebat Judæos, nempe Christi cognatos: nec volebat, ut ipsi audirent, quæ interrogaturus aut præcepturus erat: ne forte D intelligentes quod ei insidiaretur, servarent ipsum, tanquam proprium regem. Exacte autem perquisivit, sive didicit tempus stellæ, quando scilicet eis apparuerit, ut inde tempus Nativitatis Christi numeraret. Cogitavit enim, tunc procul dubio natum esse Christum, quando stella apparuerat.

[29] Joan. XVIII, 36. [30] Rom. IX, 6. [31] Matth. XV, 24. [32] Joan. I, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(40) Δέ, omittit A.
(41) Post μέν, rursus habet γάρ A.
(42) Ἐγεννήθη A.
(43) Ἐποίμανε τούτους A$_1$.

Vers. 8. *Et missis illis — adorem eum* Vide dolum Herodis, et considera ejus insipientiam. Si enim vere adoraturus erat, quare hoc clanculo præcipiebat? Si vero ipsum occidere parabat, quomodo intelligebat, ex secreto præcepto hos in doli suspicionem adducendos? Primum autem de stella diligenter perquisivit, et tunc præcepit ut, si ei non manifestarent eum, de quo sibi renuntiari præcipiebat cognito tempore stellæ, paratas insidias exercere posset. Sed, o Herodes, qui contra Deum pugnam suscipis, redi, quæso, ad teipsum. Quomodo occidere paras immortalem(*d*)? Quomodo non intelligis, quod, quem prophetæ olim annuntiaverunt, stellaque significavit, et Magi ad adorandum inducti sunt, huic te superstitem esse (*e*) omnino sit impossibile?

A Καὶ πέμψας αὐτους — προσκυνήσω αὐτῷ. Ὅρα τὸν δόλον τοῦ Ἡρώδου, καὶ διάσυρε τὴν ἄνοιαν αὐτοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἀληθῶς ἔμελλεν αὐτῷ προσκυνῆσαι, διατί λάθρα τοῦτο παρήγγειλεν; εἰ δὲ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐβούλετο, πῶς οὐ συνεῖδεν, ὅτι ἐκ τοῦ λάθρα παραγγέλλειν εἰς ὑποψίαν δόλου τούτους ἐνιησι; Πρῶτον δὲ ἠκρίβωσε περὶ τοῦ ἀστέρος, καὶ τότε παρήγγειλεν, ἵνα εἰ μὴ δηλώσουσιν αὐτῷ, περὶ οὗ παρήγγειλεν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ ἀστέρος δυνηθῇ θηρᾶσαι τὸν ἐπιβουλευόμενον. Ἀλλ', ὦ θεομάχε, φαίην ἂν πρὸς αὐτόν, πῶς ἐπιχειρεῖς ἀνελεῖν τὸν ἀνάλωτον; πῶς οὐ συνῆκας, ὅτι ὃν προφῆται πάλαι κατήγγειλαν, καὶ ἀστὴρ ἐμήνυσε, καὶ Μάγοι προσκυνεῖν ἐπείγονται, τούτου περιγενέσθαι παντελῶς ἀδύνατον;

Vers. 9. *Qui cum audissent — erat puer.* Postquam jam locum didicerant, quare rursum ipsis stella apparuit? Ut puerum demonstraret. Quomodo enim aliter eum agnovissent in tugurio natum, nec cubile splendidum habentem? Ob hoc igitur *veniens stetit supra locum in quo erat puer*, divinum ostendens esse partum.

B Οἱ δὲ ἀκούσαντες — ἦν τὸ παιδίον. Ἐπεὶ τὸ χωρίον ἔμαθον, τίνος ἕνεκεν ὁ ἀστὴρ πάλιν ἐφάνη αὐτοῖς; Ἵνα ὑποδείξῃ τὸ παιδίον. Πῶς γὰρ ἂν ἐπέγνωσαν αὐτὸ ἐν καλύβῃ γεγεννημένον, καὶ μήτε μητέρα ἔχον λαμπράν; Διὰ τοῦτο τοίνυν ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω, ὅπου ἦν τὸ παιδίον, δεικνύων, ὅτι θεῖόν ἐστι τὸ γεννηθέν.

Vers. 10. *Visa autem stella — valde.* Gavisi sunt, utpote reperto duce, nequaquam fallaci. Ex hoc enim certam habuerunt fiduciam, quod quæsitum invenirent.

Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα — σφόδρα. Ἐχάρησαν, ὡς εὑρόντες τὸν ἀψευδέστατον ὁδηγόν. Ἐπληροφορήθησαν γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὸ ζητούμενον εὑρέσουσι.

Vers. 11. *Et ingressi — Matre ejus.* Domum hic *tugurium vocat*, quod Lucas *diversorium* dixit [33]. Domus nempe erat, quod utcunque inhabitaretur; diversorium autem, tanquam sedes ac mansio ingredientium. Diversorium enim dicimus, etiam ipsum tentorium. Cum enim concurrissent in civitatem Bethleem omnes qui a David descendebant, causa census quem Cæsar fieri jusserat, prout scripsit Lucas [34], non invenerunt, qui cum Virgine erant domum liberam ad hospitandum, ideo ad diversorium quoddam declinaverunt, in quo præsepe erat jumentorum. Statim autem peperit Virgo Christum: et quia alius locus non erat in diversorio, involutum fasciis infantem, reclinavit in præsepe, juxta Lucam [35].

Καὶ ἐλθόντες εἰς — τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οἰκίαν ἐνταῦθα τὴν καλύβην εἴρηκεν, ἣν ὁ Λουκᾶς κατάλυμα εἶπεν. Οἰκία μὲν γὰρ ἦν, διὰ τὸ ὁπωσδήποτε οἰκεῖσθαι· κατάλυμα δὲ ὡς καταγωγὴ τῶν εἰσερχομένων. Καταλύειν γὰρ λέγομεν καὶ τὸ κατασκηνοῦν. Πάντων γὰρ τῶν ἐκ Δαυὶδ καταγομένων συνδεδραμηκότων εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ, τὴν Βηθλεὲμ, διὰ τὴν παρὰ Καίσαρος ἀπογραφὴν ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστόρησεν, οὐχ εὗρον ἐλεύθερον (44) οἶκον ξενίας οἱ περὶ τὴν Παρθένον· διὸ καὶ εἰς καλύβην τινὰ κατέλυσαν, ἐν ᾗ φάτνη ἀλόγων ἦν. Αὐτίκα δὲ γεννήσασα τὸν Χριστὸν ἡ Παρθένος, ἐπεὶ οὐκ ἦν τόπος ἄλλος ἐν τῷ καταλύματι ἐκείνῳ, σπαργανώσασα ἀνέκλινε τὸ βρέφος ἐν τῇ φάτνῃ, κατὰ τὸν Λουκᾶν.

Deinde, sicut ait Chrysostomus, ipsum tulit (*f*): et quando ingressi sunt Magi, ipsum super genua habebat. Nec enim more aliarum matrum partus dolores sustinuit; quia neque ex viro pepererat.

Εἶτα, καθὼς φησιν ὁ (45) Χρυσόστομος, ἀνείλετο τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων εἶχεν, ὅτε οἱ Μάγοι εἰσῆλθον. Οὐδὲ γὰρ ἐν ὀδύναις ἦν, ὡς αἱ ἄλλαι μητέρες, διότι οὐκ ἐξ ἀνδρὸς ἐγέννησε.

Vers. 11. *Et prostrati — myrrham.* Et quomodo ipsum esse crediderunt, cum nihil viderent circa eum præter tugurium, et matrem pauperculam, vilemque puerulum fasciis involutum? Quomodo? Primum quidem a stella, quæ supra ipsum permane-

D Καὶ πεσόντες — σμύρναν. Καὶ πῶς ἐπείσθησαν ὅτι οὗτός ἐστιν, οὐδὲν μέγα περὶ αὐτὸν ὁρῶντες, ἀλλὰ καλύβην, καὶ μητέρα πενιχρὰν, καὶ τὸ παιδίον εὐτελῶς ἐσπαργανωμένον; Πῶς; Πρῶτα μὲν, ἀπὸ τοῦ ἑφισταμένου ἀστέρος, ἔπειτα δὲ καὶ θεία τις

[33] Luc. II, 7. [34] Ibid 1. [35] Ibid. 7.

Variæ lectiones notæ.

(44) Ἕτοιμον, σχολάζοντα.

(45) Tom. VII, p. 118.

(*d*) *Immortalem.* Ἀνάλωτον *qui capi nequit.* Idem vocabulum occurrit pag. 71 penult. (col .147 C).

(*e*) *Superstitem esse.* Περιγενέσθαι, *superare, vincere.*

(*f*) *Tulit.* Suscepit, sustulit.

ἔλαμψεν ἐπληροφόρησε τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἀφ' ὧν προσήνεγκαν δώρων. Σύμβολον γὰρ, ὁ μὲν χρυσὸς, βασιλείας· χρυσὸν γὰρ οἱ ὑπήκοοι τοῖς βασιλεῦσι δασμοφοροῦσιν· ὁ δὲ λίβανος, θεότητος· λίβανος γὰρ τῷ Θεῷ ἐθυμιᾶτο· ἡ δὲ σμύρνα, νεκρώσεως· ταυτῃ γὰρ οἱ πάλαι τοὺς νεκροὺς ἤλειφον, χάριν τοῦ μὴ σήπεσθαι, μηδὲ ὄζειν. Ἔδειξεν οὖν, ἀφ' ὧν προσήγαγον, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο παιδίον καὶ βασιλεύς ἐστι, καὶ Θεὸς, καὶ νεκρωθήσεται, ὡς ἄνθρωπος, διὰ τοὺς ἀνθρώπους.

A bat : deinde autem splendor quidam divinus animas ipsorum illustrabat, et hunc manifestabat. Propterea obtulerunt ei hæc munera. Aurum siquidem regiæ dignitatis erat symbolum ; subditi enim auro tributa regibus pendunt ; thus autem divinitatis, thure namque Deo adoletur ; myrrha vero mortalitatis, hac enim veteres ungebant mortuos, ne putrescerent, aut gravem redderent odorem. Ab his igitur, quæ protulerunt, muneribus, demonstrarunt eum qui apparuit puerum, et Regem esse et Deum, ac tanquam hominem propter homines moriturum.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ οἱ βασιλεῖς Βαβυλῶνος τὴν Ἱερουσαλὴμ πάλαι πολιορκήσαντες, τά τε θεῖα κειμήλια ἀπεσύλησαν, καὶ τὰς θυσίας ἔπαυσαν, καὶ τὸν λαὸν κατέσφαξαν· ἡ δὲ τῆς Βαβυλῶνος βασιλεία μετὰ καὶ τῶν χρημάτων εἰς τοὺς Πέρσας μετέπεσε· κομίζουσι λοιπὸν οἱ Πέρσαι, διάδοχοι τῶν Βαβυλωνίων γεγονότες, τῷ Δεσπότῃ τοῦ ἀτιμασθέντος τότε ναοῦ χρυσὸν μὲν, ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων χρυσῶν κειμηλίων· λίβανον δὲ, ἀντὶ τῶν θυσιῶν· σμύρναν δὲ, ὑπὲρ τῶν κατασφαγέντων.

Potest quoque et alio modo dici, quod quia Reges Babylonis Jerusalem quondam expugnaverant, ac divinos thesauros deprædati fuerant, et hostias cessare fecerant, populumque jugulaverant ; regnum autem Babylonis una cum suis thesauris ad Persas devolutum erat : ideo afferunt Persæ Babyloniorum hæredes Domino templi, quod tunc contumelia affectum fuerat, aurum quidem pro sublatis auri thesauris, thus autem pro hostiis, myrrham vero pro jugulatis.

Σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ὥσπερ οἱ Μάγοι, εἰ μὴ πόρρω τῆς ἑαυτῶν ἐγένοντο γῆς, οὐκ ἂν εἶδον τὸν Χριστὸν· οὕτως οὐδὲ αὐτὸς τοῦτον ἴδῃς, εἰ μὴ πόρρω τῶν γηΐνων σχέσεων ἀποστῇς. Ἄφες καὶ σὺ τὸν ἐπίβουλον βασιλέα, καὶ τὴν ταραττομένην πόλιν, λέγω δὴ τὸν ἐνεδρεύοντα κοσμοκράτορα, καὶ τὴν πολιτικὴν τύρβην, καὶ σπεῦσον ἐπὶ τὸν Χριστόν. Κἂν μάγος περίεργος εἴῃς, κἂν ποιμὴν ἁπλοῦς, οὐδέν σε κωλύσει τοῦτο, μόνον ἐάν, ἄξιον σεαυτὸν τοιαύτης θέας ἐπεργασάμενος, ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι ἥκῃς, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ ἀτιμάσαι. Καὶ γὰρ ἀτιμάζει τὸν Χριστὸν ὁ ἀναξίως αὐτοῦ μεταλαμβάνων. Καὶ προσάγαγε αὐτῷ, ἀντὶ μὲν χρυσοῦ, λαμπρότητα καθαρῶν πράξεων καὶ τιμίων λόγων· ἀντὶ δὲ λιβάνου, προσευχήν· Κατευθυνθήτω γὰρ, φησὶν, ἡ προσευχή μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· ἀντὶ δὲ σμύρνης, νέκρωσιν παθῶν, ἥτις μάλιστα συνέχει τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ εὐωδίας ἐμπίπλησι

Tu itidem observa, quod quemadmodum Magi, nisi longe a propria terra recessissent, Christum nequaquam vidissent, ita neque tu ipsum videre poteris, nisi longe a terrenis affectibus recesseris. Dimitte et tu quoque regem insidias parantem ac turbatam civitatem ; dico sane insidiantem mundi rectorem, tumultumque civitatis, et ad Christum festina. Sive enim Magus fueris curiosa sectatus, sive pastor simplex, nihil id tibi obfuerit, modo tali visione teipsum dignum reddens, ad eum venias adorandum, et non ad inhonorandum. Christum siquidem inhonorat, qui ipsum indigne recipit. Sicque offer ipsi pro auro quidem purorum operum splendorem ; pro thure autem orationem : *Dirigatur* enim *oratio mea*, inquit, *sicut incensum in conspectu tuo* [36]. Pro myrrha vero affectionum mortificationem, quæ magis conservat animæ substantiam, et suavi implet odore.

Σκόπει δὲ, ὅτι τῶν Μάγων ἐλθόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ περὶ τοῦ ἀστέρος εἰπόντων, εὐθὺς ἐθορυβήθη πᾶσα ἡ πόλις καὶ ὁ προφήτης εἰς μέσον ἤγετο, καὶ ὁ τοῦ τόκου τόπος ἐφανεροῦτο, καὶ ἄλλα τινὰ ἐγίνετο, τὰ κατὰ τοὺς ἀγραυλοῦντας ποιμένας, τὰ κατὰ τοὺς αἰνοῦντας τὸν Θεὸν ἀγγέλους, τὰ κατὰ τὸν Συμεών, τὰ κατὰ τὴν Ἄνναν, ἅπερ Λουκᾶς ἀνέγραψε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐτελεῖτο, ἵνα, καθὼς προειρήκαμεν, μὴ δύνωνται λέγειν εἰς ὕστερον Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν, πότε γεγέννηται. Καὶ γὰρ, ὡς φησιν ὁ Χρυσόστομος (46), ἄχρι συμπληρώσεως τῶν ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, τουτέστιν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἐν Βηθλεὲμ ἦν τὸ παιδίον· Καὶ εἰ

Considera etiam, quod Magis Hierosolyma ingredientibus, et de stella loquentibus, statim tota civitas turbata est, prophetaque in medium adductus est, ac locus partus manifestatus. Et alia quædam facta sunt : tum circa pastores in agro degentes, tum circa angelos Deum laudantes, tum circa Simeonem et Annam, quæ Lucas scripsit [37]. Hæc autem omnia completa sunt ut, quemadmodum diximus, non possent in posterum dicere Judæi : Nos, quando natus est, non cognovimus. Etenim, sicut dicit Chrysostomus, usque ad impletionem dierum Purificationis, hoc est ad quadraginta dies, mansit puer Bethleem ; ut nisi vo-

[36] Psal. cxl, 2. [37] Luc. II, 8-38.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Tom. VII, p. 103.

luntarie obsurduissent, oculosque clausissent ad ea; quæ dicta vel visa sunt, venissent utique Bethleem, ipsumque vidissent. Nunc autem Persæ a finibus terræ usque Bethleem venerunt : Hebræi vero Bethleem circumadjacentes, ipsam ingredi noluerunt, neque ea videre, quæ ab his qui viderant, fuerant divulgata. Nam et pastores omnibus sibi occurrentibus nuntiaverunt, quæ viderant, sicut dixit Lucas [38]. Persæ quoque, qui ante populum Hebræorum Christum viderunt, quasi facto (*g*) significarunt gentes ante populum Hebræorum ipsum agnituras ; quod etiam Paulus dixit Judæis : *Vobis quidem oportuit primum loqui verbum Dei* [39] : ex quo autem indignos vos judicastis, ecce convertimur ad gentes.

A μὴ ἐκόντες ἐκώφευον καὶ ἔμυον πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ ὁρώμενα, πάντως ἂν εἰσῆλθον εἰς Βηθλεὲμ, καὶ εἶδον αὐτό. Νῦν δὲ Πέρσαι μὲν ἀπὸ περάτων τῆς οἰκουμένης ἦλθον ἕως τῆς Βηθλεὲμ, Ἑβραῖοι δέ παρακαθήμενοι τῇ Βηθλεὲμ, οὐκ ἠθέλησαν εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, οὐδὲ ἰδεῖν τὰ παρὰ τῶν ὁρώντων θρυλλούμενα. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ποιμένες πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, ἀνήγγελον, ἃ εἶδον, ὡς εἴρηκεν ὁ Λουκᾶς. Οἱ μέντοι Πέρσαι, πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἑβραίων ἰδόντες τὸν Χριστὸν, ἐσήμαναν, ὡς ἐν συμβόλοις, ὅτι τὰ ἔθνη πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἑβραίων ἐπιγνώσονται αὐτόν. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε πρὸς (47) Ἰουδαίους· ὅτι Ὑμῖν ἀναγκαῖον (48) ἦν πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε. ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ

B ἔθνη.

Vers. 12. *Et oraculo accepto — regionem suam.* Antequam puerum vidissent, stella ducatum eis præstitit : postquam autem viderunt, angelus deinceps quasi jam sanctificatos alloquitur. *Oraculo*, inquit, *accepto*, hoc est. Admonitione suscepta ; *reversi* vero *sunt*, citius credentes (*h*) tanquam fideles, *in regionem suam*, futuri doctores eorum, quæ facta sunt. Nec ad Herodem redierunt, ut frustra se insidiari intelligeret et ab incœpto desisteret

Καὶ χρηματισθέντες — χώραν αὐτῶν. Πρὸ μὲν τοῦ ἰδεῖν τὸ παιδίον, ἀστὴρ αὐτοὺς ὡδήγει· μετὰ δὲ τὸ ἰδεῖν, ἄγγελος αὐτοῖς λοιπὸν, ὡς ἁγιασθεῖσιν, ὁμιλεῖ. Χρηματισθέντες δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παραγγελθέντες. Ἀνεχώρησαν δὲ εὐπειθῶς, ὡς πιστοὶ, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐσόμενοι διδάσκαλοι τῶν γεγενημένων, καὶ οὐκ ἀνέκαμψαν πρὸς Ἡρῴδην, ἵνα συνήσῃ, ὅτι μάτην ἐπιβουλεύει, καὶ παυθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως.

Vers. 13. *Qui cum recessissent — Ægyptum.* — Completis quadraginta diebus purificationis, sicut dicit Lucas [40], adduxerunt Jesum Hierosolyma; *ut sisterent illum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. Et ut perfecerunt omnia, quæ secundum legem Domini erant, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth* [41]. Et exinde statim angelus apparet Joseph in somnis, jubens eos in Ægyptum fugere. Quæ ergo Matthæus, brevitatis amator, prætermisit, hæc Lucas tanquam diligens conscripsit.

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν — Αἴγυπτον. Πληρωθεισῶν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, ὡς φησιν ὁ Λουκᾶς, ἀνήγαγον τὸν Ἰησοῦν εἰς Ἱεροσόλυμα, παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέ-

C γραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. Καὶ, ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρέτ. Καὶ λοιπὸν εὐθὺς ἄγγελος φαίνεται τῷ Ἰωσὴφ κατ' ὄναρ, κελεύων φυγεῖν αὐτούς εἰς Αἴγυπτον. Ἃ τοίνυν, ὡς φιλοσύντομος, παρῆκεν ὁ Ματθαῖος, ταῦτα, ὡς ἀκριβὴς, ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψε.

Quare autem non mansit Christus Nazareth, sic ut occidi non posset ? Quia, si hoc factum esset, aliqui affirmassent humanitatem juxta phantasiam tantum assumptam fuisse, humanis videlicet non subjectam affectibus. Atqui eos tantum pueros occidit Herodes, qui in Bethleem, et in finibus ejus erant, non qui in Nazareth. Sed præviderat Deus, si in Nazareth mansisset, indicandum Herodi ; ideo etiam ab ipsa fugere jussit. In Ægyptum autem mittitur : simul quidem propter causam, quam dixit

D evangelista, Ut compleretur videlicet, quod dictum est a Domino per prophetam dicentem : *Ex Ægypto vocavi Filium meum* [42] ; simul etiam, quia Ba-

Καὶ διατί οὐκ ἔμεινεν ὁ Χριστὸς ἀνάλωτος ἐν τῇ Ναζαρέτ ; Διότι, εἰ τοῦτο γέγονεν, ἔλεγον ἄν τινες ἰσχυρῶς, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησε, μὴ ὑποκείμενος ἀνθρωπίνοις πάθεσι. Καὶ μὴν τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ τοῖς ὁρίοις αὐτῆς παῖδας ἀνεῖλεν Ἡρῴδης, οὐ μὴν τοὺς ἐν Ναζαρὲτ· ἀλλὰ προεγίνωσκεν ὁ Θεὸς, ὅτι μένων ἐν Ναζαρὲτ καταμηνυθήσεται τῷ Ἡρῴδῃ· διὸ καὶ ἀπὸ ταύτης φεύγειν προσέταξεν. Εἰς Αἴγυπτον δὲ πέμπεται, ἅμα μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἶπεν ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅτι Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου· ἅμα δὲ, ἐπειδὴ ἡ Βαβυλὼν καὶ ἡ Αἴγυπτος μάλιστα τῆς οἰ-

[38] Luc. VIII, 18. [39] Act. XIII, 46. [40] Luc. II, 22. [41] Ibid. 39. [42] Osee XI, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ; A.

(48) Ἦν, ante ἀναγκαῖον, habet Chrysostom. t. VII, p, 111. In reliquis consentit. Nemo tamen Criticus ex hoc loco importabit lectiones variantes contextui sacro.

Quasi facto. Quasi signis, quasi ominibus.

(*h*) *Citius credentes.* Obedientes.

κουμένης ἁπάσης τῇ φλογὶ τῆς ἀσεβείας ἦσαν ἐκκεκαυμένοι, τῇ μὲν τοὺς μάγους ἀπέστειλε, τῆς δὲ αὐτὸς ἐπέβη, βουλόμενος ἀμφοτέρας διορθώσασθαι. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἐντεῦθεν, καὶ ὅτι χρὴ τὸν πιστὸν εὐθὺς ἐκ προοιμίων πειρασμοὺς προσδοκᾷν. Ὅρα οὖν αὐτὸν ἐκ σπαργάνων ἐπιβουλευόμενον καὶ φεύγοντα πρὸς τὴν ὑπερορίαν· φεύγει δὲ καὶ ἡ μήτηρ καὶ ὁ Ἰωσήφ. Καὶ οἱ μάγοι δὲ ἐν τάξει φυγάδων λελήθοτως ἀνεχώρησαν. Καὶ μυρίους ἅπαντες (49) ὑπέστησαν πειρασμούς, ἵνα, ὅταν καὶ σὺ διακονῇς πνευματικῷ πράγματι, καὶ περιπίπτῃς πειρασμοῖς, ἔχῃς ὑπόδειγμα, καὶ μὴ δυσφορῇς, ἀλλὰ γινώσκῃς, ὅτι πειρασμοὶ τοῖς ἀγαθοῖς πράγμασι συγκεκλήρωνται, τοῦ διαβόλου μὲν εἰς ἐμπόδιον αὐτοὺς ἐπεγείροντος, τοῦ Θεοῦ δὲ παραχωροῦντος, εἰς δοκίμιον τῶν ἀγαπώντων αὐτόν.

A bylonia et Ægyptus in orbe terrarum maxime erant incensæ impietatis flamma. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autem intravit, utramque volens ad rectam viam reduci. Hinc quoque docet nos, quod et fidelem statim a primordiis tentationes exspectare oporteat. Vide enim quomodo ipse statim a cunis appetitur insidiis, abitque in exsilium : fugit quoque mater ac Joseph. Sed et Magi in modum fugientium clam discesserunt, omnesque justi innumeras sustinuerunt tentationes, ut si quando rei spirituali operam dederis, atque in tentationes incideris, habeas exemplum, et ne moleste feras, sed agnoscas, quod tentationes in sortem bonis operibus datæ sunt : diabolo quidem in obstaculum adducente, B Deo vero ad probationem eorum qui illum diligunt, ordinante.

Καὶ βλέπε παράδοξον. Παλαιστίνη μὲν ἐπιβουλεύει, Αἴγυπτος δὲ σώζει τὸν φεύγοντα· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ Θεὸς τοῖς ἐπιπόνοις τὰ ἡδέα συνέζευξε, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὑφαίνεται τῶν ἁγίων ὁ βίος ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα γέγονε. Πρῶτον, ὑποψία περὶ τὴν Παρθένον. εἶτα, μετὰ τὸν τόκον, χαρά· πάλιν φυγὴ εἰς Αἴγυπτον, εἶτα ἐκεῖθεν ἀνάκλησις· αὖθις φόβος, διὰ τὸν Ἀρχέλαον· ἔπειτα ἐν τῇ Ναζαρὲτ ἄνεσις. Οὕπω γὰρ ἦν τοῦ θαυματουργεῖν καιρός. Εἰ γὰρ ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπεδείξατο θαύματα, οὐκ ἂν ἐπιστεύθη γεγονέναι ἄνθρωπος, ὡς προέφημεν. Διὰ τοῦτο κύησις ἐνεαίμηνος, καὶ γέννησις, καὶ γαλακτοτροφία, καὶ τὰ ἑξῆς, ἵνα διὰ πάντων εὐπαράδεκτος ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ γένηται. Οὐκ ἔτι δὲ ὁ ἄγγελος ὀνομάζει τὴν Παρθένον γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ μητέρα τοῦ παιδίου· Ἐλύθη γὰρ ἤδη ἡ ὑποψία, καὶ πεπληροφόρητο λοιπὸν Ἰωσήφ, ὅτι θεῖός ἐστιν ὁ τόκος. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, οὐκ ἐπηγγείλατο συνοδεύσειν αὐτοῖς, αἰνιττόμενος, ὅτι μέγαν ἔχουσι συνοδοιπόρον τὸ παιδίον, ὃ καὶ εἰς Αἴγυπτον ὑπερορισθὲν, δέδωκε τοῖς Αἰγυπτίοις ἀφορμὴν οἰκειώσεως. Ὕστερον γὰρ ἅπαντες οὗτοι δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ ὑποδέξασθαι φεύγοντα τὸν Κύριον.

Vide autem rei novitatem : siquidem Palæstina insidiatur, Ægyptus vero servat fugientem, ut discas Deum tristibus læta conjunxisse. Nam ab utrisque sanctorum vita probatur, quod sane et hic factum est. Primum suspicio habita est de Virgine ; deinde ex partu gaudium. Rursum fuga in Ægyptum ; postea autem illinc revocatio. Iterum metus propter Archelaum ; deinde requies in Nazareth. Necdum enim edendi miracula tempus erat. Nam si a prima statim ætate stupenda demonstrasset, nequaquam homo creditus 'esset, ut prædiximus. In hunc enim finem novem mensibus utero gestatus, natus ac lacte nutritus est, C cæteraque suo facta sunt ordine, ut per hæc omnia facile ejus incarnatio suscipiatur. Angelus autem deinceps Virginem non nominat uxorem Joseph, sed pueri matrem. Jam enim soluta erat suspicio, et Joseph certior effectus, divinum esse partum. Dicens autem : *Fuge in Ægyptum*, non promisit comitem se fore itineris, insinuans, quod magnum haberent viæ comitem, puta puerum. Hæc præterea ejus in Ægyptum relegatio, magnam dedit Ægyptiis occasionem familiaritatis. Postea enim omnes hi, suscepta Evangelii prædicatione, plurimum gloriabantur animoque gestiebant, eo, quod fugientem Dominum suscepissent.

Καὶ ἴσθι — τοῦ ἀπολέσαι αὐτό. Ἴσθι (50) ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ Οἴκει, διάτριβε. Ταῦτα δὲ ἀκούσας Ἰωσὴφ, οὐκ ἐσκανδαλίσθη. Συνῆκε γὰρ, ὅτι, ἐπεὶ ἄγγελοι διακονοῦσιν εἰς τὰ κατὰ τὸ παιδίον, οἰκονομικῶς πάντα γίνεται, καὶ οὐ χρὴ περιεργάζεσθαι, οὐδὲ ἐντιλέγειν, ἀλλ' εὐπειθῶς εἶκειν, οἷς ἂν ὁ Θεὸς κελεύῃ.

Ὁ δὲ — τὸν Υἱόν μου. Τὸ δὲ, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου, περὶ τῆς ἀνακλήσεως ἑαυτῶν Ἰουδαῖοι ῥηθῆναι λέγουσι. Πρὸς οὓς (51) φαμεν,

Vers. 13. *Et esto — ad perdendum eum. Esto*, D hoc est, Habita, conversare. Hæc autem audiens Joseph, non passus est offendiculum. Nam intellexit quod, cum angeli ministri essent ad ea quæ circa puerum agebantur, omnia administratorie fiebant ; nec in his curiosum esse oportebat, sed facile ad omnia quæ Dominus jussisset, obedire.

Vers. 14 *Ille vero* — V. 15. *Filium meum*. Dictum illud : *Ex Ægypto vocavi filium meum*, Judæi de sua ipsorum revocatione dictum asserunt. Quibus

Variæ lectiones et notæ.

(49) Aliquid hic deest. Hentenius habet *justi*. Forte ergo οἱ δίκαιοι legerit. Sed πιστοὶ, ἐνάρετοι, et similia, etiam non sunt aliena: Mox legitur ἅγιοι.

(50) Ἐκεῖ, omittit A.

(51) Vide Chrysost. t. VII, p. 124.

nos dicimus, hanc quoque prophetiæ normam esse, ut multa frequenter de aliis dicantur, et in aliis compleantur. Quemadmodum de Simeone et Levi : *Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel* [43] : siquidem id posteris eorum accidit. Similiter et illud dictum ad Jacob : *Esto dominus fratrum tuorum, et adorent te filii patris tui* [44], non est in eo completum, maxime cum ispe timeret ac tremeret, totiesque ante fratrem suum Esau genu flecteret : sed in posteris ejus completum est. Sed et maledictio Noe adversus Chanaan, in posteris ejus impleta est. Sic ergo et hic dicimus. Uter enim verius dici potest Dei Filius, isne qui vitulum adoravit, et initiatus est Beelphegor, filiosque suos ac filias dæmoniis sacrificavit : an qui natura Filius est, æqualis in honore cum eo qui genuit ?

A ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλὰ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων · ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ Συμεὼν καὶ τοῦ Λευὶ ῥηθὲν, ὅτι Διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἰακὼβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραήλ. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτῶν ἐξέβη. Καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ Ἰακὼβ δὲ εἰρημένον, ὅτι Γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ προσκυνησάτωσαν σε υἱοὶ τοῦ πατρός σου, οὐκ ἐπ' αὐτοῦ τέλος ἔσχε · πῶς γὰρ, τοῦ δεδοικότος καὶ τρέμοντος καὶ μυριάκις προσκυνοῦντος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἡσαῦ ; ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτοῦ. Καὶ τὸ παρὰ τοῦ Νῶε δὲ λεχθὲν ἐπὶ τοῦ Χαναὰν, ἐπὶ τῶν ἐκγονων αὐτεῦ πεπλήρωται. Οὕτω δὴ κἀνταῦθα λέγομεν. Τίς γὰρ ἀληθέστερος Υἱὸς Θεοῦ ; ὁ τὸν μόσχον προσκυνήσας, καὶ τελεσθεὶς (50) τῷ Βελφεγώρ, καὶ θύσας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τας θυγατέρας τοῖς δαιμονίοις, ἢ ὁ φύσει Υἱὸς καὶ ὁμότιμος τῷ γεγεννηκότι ;

† Hoc de ipso quidem Israel dicitur, ut asserit Nyssenus ; verum in multis exemplaribus non habetur, post publicatum videlicet Evangelium, a Judæis rejectum.

B [Τοῦτο (51) τοῦ Ἰωὴλ (52) μέν ἐστιν, ὡς ὁ (53) Νύσσης λέγει · ἐν πολλοῖς δὲ τῶν ἀντιγράφων οὐχ εὑρηται, παρ' Ἰουδαίων ἐκβληθὲν, μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον].

CAP. II. *De pueris interfectis.*

ΚΕΦ· Β'. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παίδων.

Vers. 16. *Tunc Herodes — valde.* Tunc, quando ? Postquam videlicet, qui Jesu curam habebant, in Ægyptum fugerunt. Usque ad id enim temporis circa curas alias occupatus fuit Herodes : uxore propria ac filiis molientibus contra eum insidias : sicque Magorum oblitus erat. Id autem divina Providentia factum est, ut in Ægypto puer servaretur. Magi itaque angelo obedientes reversi sunt : sed hic illusisse sibi credidit, quia non indicaverant, sicut promiserant. Oportuit autem non irasci, sed timere et cogitare, quod frustra diligentiam adhiberet. Etenim prius quoque audierat : a Magis quidem, quod stella natum eum significasset : a pontificibus autem et scribis, quod prophetæ de illo prædixerant. Ipse tamen maxime insaniebat, ut tandem ejus ostenderetur malitia ac dementia.

Τότε Ἡρώδης — λίαν. Τότε, πότε ; Μεθὸ ἠλαδὴ οἱ περὶ τὸν Ἰησοῦν ἔφυγον εἰς Αἴγυπτον. Ἄχρι γὰρ τότε περὶ φροντίδας ἑτέρας ὁ Ἡρώδης ἀσχολούμενος, οἷα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων, συσκευασαμένων ἐπιβουλὴν κατ' αὐτοῦ, τῶν Μάγων ἐπελάθετο, κατὰ θείαν πρόνοιαν, ἵνα διασωθῇ εἰς Αἴγυπτον τὸ παιδίον. Οἱ μὲν οὖν Μάγοι, τῷ ἀγγέλῳ πεισθέντες, ἀνεχώρησαν · οὗτος δὲ ὑπέλαβεν, ὅτι ἐνέπαιξαν αὐτῷ, μὴ μηνύσαντες, ὡς ὑπέσχοντο. Ἔδει δὲ μὴ θυμωθῆναι, ἀλλὰ φοβηθῆναι καὶ συνιδεῖν, ὅτι μάτην σπεύδει. Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἤκουσε παρὰ μὲν τῶν Μάγων, ὅτι ἀστὴρ τὸν γεννηθέντα μεμήνυκε · παρὰ δὲ τῶν ἀρχιερέων καὶ Γραμματέων, ὅτι προφῆται περὶ αὐτοῦ προανεφώνησαν · ὁ δὲ μάλιστα μαίνεται, ἵνα δειχθῇ τέλεον ἡ πονηρία καὶ ἄνοια αὐτοῦ.

C

Vers. 16. *Et — a Magis.* Hinc ausi sunt quidam dicere, Christum fuisse duorum annorum, quando a Magis adoratus est, et stellam tempore nativitatis ejus aparuisse, duosque annos in itinere Magorum consumptos esse. Chrysostomus vero silentium imponit hæc astruentibus. Quomodo enim verisimile esset, ad duorum tempus annorum illos iter fecisse, etiamsi per gentes locaque extranea venissent ? Qua etiam causa, qui Christi curam habebant, duobus annis in Bethleem permansissent post censum, cujus gratia eo venerant ? Sed dicit tanto tempore stellam antea apparuisse, quanto possent

Καὶ — παρὰ τῶν Μάγων. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοί τινες εἶπον, δύο ἐνιαυτῶν εἶναι τὸν Χριστὸν, ὁπηνίκα ὑπὸ τῶν Μάγων προσεκυνήθη. Φανῆναι μὲν γὰρ τὸν ἀστέρα ἅμα τῇ γεννήσει αὐτοῦ, τοὺς δύο δὲ ἐνιαυτοὺς ἀναλωθῆναι κατὰ τὴν τῶν Μάγων ὁδοιπορίαν. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (54) ἐπιστομίζει τοὺς οὕτω λέγοντας. Πῶς γὰρ ἦν εἰκὸς, διετῆ χρόνον αὐτοὺς ὁδεύειν, εἰ καὶ δι' ἐθνῶν καὶ τόπων ἀσυνήθων ἐβάδιζον ; Τίνος δὲ καὶ χάριν οἱ περὶ τὸν Χριστὸν δύο ἐνιαυτοὺς ἔμελλον ἐνδημεῖν τῇ Βηθλεὲμ, μετὰ τὴν ἀπογραφὴν, ἧς χάριν ἦλθον ἐκεῖ ; Ἀλλὰ φανῆναι μὲν τὸν ἀστέρα πρὸ (55) χρόνου, δι' ὅσου ἔμελλον

D

[43] Gen. XLIX, 7, [44] Gen XXVII, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Chrys. t. VII, p. 135. A. Τῷ Βελφεγὼρ τελούμενος, et p. 162. D. Τῷ Βελφεγὼρ ἐτελέσθησαν.
(51) Inclusa in margine habet A.
(52) Hentenius pro Ἰωήλ, videtur legisse, Ἰήλ, id est Ἰσραήλ.
(53) Gregorius Nyssenus.
(54) Tom. VII, pag. 108, A.
(55) Πολλοῦ addit l. l. Chrysost Forte τόσου.

ὁδεύοντες φθάσαι, καὶ ἐπιστῆναι αὐτίκα γεννηθέντι τῷ Χριστῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ προέλαβεν ὁ ἀστὴρ, ἵνα φθάσαντες εὕρωσιν αὐτὸν ἐν σπαργάνοις. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παράδοξον. Ὥστε ἄδηλον, εἴτε οὗτοι πρὸ τῶν ποιμένων, εἴτε πρὸ τούτων οἱ ποιμένες εἶδον τὸν Χριστόν. Ὁπότερον γὰρ ἂν εἴποις, ἀκινδύνως ἐρεῖς.

Εἰ δὲ ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω τοὺς παῖδας ὁ Ἡρῴδης ἀναιρεῖ, μὴ θαυμάσῃς. Ὑπώπτευσε γὰρ, μὴ εὐθὺς ὁραθῆναι τὸν ἀστέρα τοῖς Μάγοις, ἀλλ' ἴσως προλαβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο, ἀσφαλείας ἕνεκεν, ἐπλάτυνέ τε τὸν καιρὸν, καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Βηθλεὲμ τὸν φόνον ἐξέτεινε, ἵνα συγκλείσῃ πανταχόθεν τὸ θήραμα, καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀναιρουμένων συναναιρεθῇ καὶ τὸν Χριστόν. Καὶ τοὺς μὲν διετεῖς ἀναιρεῖ, ἵνα ἔχῃ πλάτος ὁ χρόνος, καθὼς εἰρήκαμεν· τοὺς κατωτέρω δὲ φονεύει, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν Μάγων. Ὥστε καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἔμαθε παρὰ τῶν Μάγων, ἐτήρησε, καὶ πλάτος ἕτερον αὐτὸς προσέθηκε. Λοιπὸν οὖν τὸ, Κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν Μάγων, μὴ πρὸς τὸ ἀπὸ διετοῦς νοήσῃς, ἀλλὰ πρὸς τὸ κατωτέρω σύνταξον. Χρὴ γὰρ μετὰ τὸ ἀπὸ διετοῦς στίζειν, εἶτα τὸ ἑξῆς ὅλον ἀναγινώσκειν. Εἰ γὰρ, ὡς φασιν, ἔμαθε παρὰ τῶν Μάγων διετῆ πληρωθῆναι χρόνον, οὐκ ἂν ἀνεῖλε τοὺς κατωτέρω.

Ἀποροῦσι δέ τινες, διατί, τοῦ Χριστοῦ φυγαδευθέντος, περιώφθησαν οἱ παῖδες ἀδίκως ἀντ' αὐτοῦ κατασφαττόμενοι. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι πολλοί μὲν οἱ ἀδικοῦντες, οὐδεὶς δὲ ὁ ἀδικούμενος· Πᾶς γὰρ ἀδικεῖσθαι δοκῶν, ἢ διὰ λύσιν οἰκείων ἁμαρτημάτων πάσχει κακῶς, καὶ οὐκ ἀδικεῖται, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον εὐεργετεῖται· ἢ δι' ἀφορμὴν στεφάνων, καὶ ὁμοίως εὐεργετεῖται, προσκαίρου κακοπαθείας αἰωνίαν ἀνάπαυσιν ἀντικομιζόμενος. Καὶ ὁ μὲν ἀδικῶν ἀδικεῖ· ὁ δὲ κακῶς πάσχων οὐκ ἀδικεῖται. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ παῖδες οὗτοι διὰ λύσιν οἰκείων ἁμαρτημάτων οὐκ ἀνῃρέθησαν, πρόδηλον, ὅτι δι' ἀφορμὴν στεφάνων πεπόνθασι, καὶ οὐκ ἠδικήθησαν. Ἴσως δὲ καὶ οὐδ' ἔμελλον ἀποβῆναι χρηστοί. Εἰ γὰρ τοὺς ἁμαρτάνοντας οὐκ ἐκκόπτει πολλάκις ἀπὸ τῆς ζωῆς ὁ Θεὸς, ἀναμένων τὴν ἐπίστροφὴν αὐτῶν, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἂν ἐριζοτόμησε τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι μεγάλους εἰς ἀρετήν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ ὁ παιδοκτόνος Ἡρῴδης δίκην ἔδωκε τῆς τοιαύτης μιαιφονίας, πικρῷ (58) θανάτῳ καταλύσας τὸν βίον, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ.

ὅτε ἐπληρώθη — οὐκ εἰσίν. Ἔνθα φησὶν, ὅτι Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, δείκνυσιν, ὅτι τοῦτο γέγονε, προειδότος τοῦ Θεοῦ, καὶ προαναφωνήσαντος αὐτὸ διὰ τοῦ προφήτου,-καὶ συγχωρήσαντος γενέ-

illi gradientes pervenire : statimque nato Christo adfuisse. Propter hoc enim stella tempus anticipavit ut prævenientes, in fasciis eum invenirent. Nam hæc res erat plena mysterii. Incertum igitur, venerintne hi ante pastores, an pastores ante ipsos : utrumvis enim dixeris, secure dicere poteris.

Quod si a bimatu et infra jussit Herodes pueros interimi, ne mireris: suspicabatur enim, non statim apparuisse Magis stellam, sed fortassis puerum ante ejus apparitionem natum fuisse. Ideo securitatis causa tempus anticipavit, et usque ad fines Bethleem cædem extendit, ut undique, quod venabatur, concluderet, et una cum interfectorum multitudine etiam Christum interficeret. Eos ergo, qui bimuli erant, occidit, ut tempus ampliationem haberet, sicut prædiximus ; illos vero, qui minoris erant ætatis, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Itaque et tempus, quod a Magis didicit, observavit : et latitudinem alteram ipse adjecit. Restat igitur, ut verba illa : *Secundum tempus, quod exquisierat a Magis*, non in eo, quod dicitur, *a bimatu*, intelligas; sed in eo, quod additur, *et infra*. Oportet enim post id, quod dicitur, *a bimatu*, distinctionem ponere, deinde totum quod sequitur simul legere. Si enim, sicut dicunt, duorum annorum tempus expletum esse didicisset, nequaquam eos perdidisset, qui minoris erant ætatis.

Dubitant autem quidam, quam ob causam, cum Christus fugam arripuisset, curam non habuit puerorum, qui pro ipso jugulati sunt. Quibus nos dicimus multos injuste agere : nullum autem injuste pati. Omnis enim, qui injuste pati videtur, aut patitur, ut propria diluat delicta ; et ita malum quidem sustinet, verum non injuste, quin potius beneficio afficitur; aut ut coronæ occasionem habeat, et ita quoque beneficium, propter tempestivam mali tolerantiam, ob quam perpetuam referet requiem. Itaque, qui alteri irrogat injuriam, facit quidem injuriam : qui vero malum sustinet, nequaquam injuria afficitur. Quia ergo hi pueri non propter absolutionem propriorum delictorum interempti sunt, manifestum est passos esse, ut occasionem, qua coronarentur, haberent, nec passos esse injuriam. Fortassis autem et hi pueri probi futuri non erant. Si enim eos qui peccant, Deus in vita sustinet, ipsorum exspectans conversionem : multo magis credendus est, eos qui virtute magni futuri essent nequaquam vita privaturum fuisse. Neque multo post puerorum interfector Herodes pœnas dedit violentæ cædis, acerba morte vitam solvens, prout scribit Josephus.

Vers. 17. *Tunc completum est* — Vers. 18. *non sint*. Quando dicit : *Tunc completum est quod dictum est*, significat, hoc providente Deo factum esse ac per Prophetam prædicente, et ita fieri permittente,

Variæ lectiones et notæ.

(58) Josephus, *De bello Judaico*, lib. I, cap. 21, p. 772.

secundum suam gubernationem. Rhama nomen erat loci in Bethleem. Nominavit autem Bethleem Rachel, propter Rachel uxorem Jacob, quæ in Bethleem sepulta est. Postquam autem dixit : *Vox in Rhama audita est*, subdens declarat, quæ vox fuerit, nempe lamentatio, ploratus, et fletus multus, propter crudelissimam puerorum exstinctionem. Et noluit Bethleem consolationem admittere, quia pueri sui non sunt, hoc est, non vivunt. Hinc autem calamitatis aperuit magnitudinem.

σθαι δι' οἰκονομίαν. Ῥαμὰ μὲν οὖν ὄνομα ἦν τόπου, ἐν Βηθλεέμ· Ῥαχὴλ δὲ τὴν Βηθλεὲμ ὠνόμασεν, ἀπὸ Ῥαχὴλ, τῆς γυναικὸς Ἰακώβ, ταφείσης ἐν Βηθλεέμ. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Φωνὴ ἐν Ῥαμὰ ἠκούσθη, ἐφερμηνεύει, τίς ἦν ἡ φωνὴ, ὅτι θρῆνος, καὶ τὰ ἑξῆς, διὰ τὴν ὠμοτάτην ἀναίρεσιν τῶν παιδίων. Καὶ οὐκ ἤθελεν ἡ Βηθλεὲμ παρηγορηθῆναι, διότι οὐκ εἰσὶ τὰ παιδία αὐτῆς, τουτέστιν, οὐ ζῶσιν. Ἐντεῦθεν δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πάθους ἐνέφηνε.

Vers 19 *Mortuo* — Vers. 20. *Pueri.* Terram Israel simpliciter dixit Palæstinam. Quærentes autem animam pueri, ut eam auferrent, et a corpore separarent, dicit eos qui Herodem contingebant.

Τελευτήσαντος — παιδίου. Γῆν Ἰσραὴλ, ἁπλῶς εἶπε τὴν Παλαιστίνην· ζητοῦντας δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου, τοῦ ἐξᾶραι αὐτὴν καὶ διαζεῦξαι τοῦ σώματος, φησὶ τοὺς περὶ τὸν Ἡρώδην.

† Mortem acerbam habuit Herodes. Febre enim, dysenteria, scabie, podagra ac verendorum putredine, generatione vermium, spirandi difficultate, actremore membrorum malam solvit animam.

† Πικρὰν (59) τελευτὴν ἔσχεν ὁ Ἡρώδης, πυρετῷ καὶ δυσεντερίᾳ, καὶ κνησμῷ καὶ ὄγκῳ ποδῶν, καὶ σήψει τοῦ αἰδοίου σκώληκας γεννώσῃ, καὶ δυσπνοίᾳ, καὶ τρόμῳ, καὶ σπασμῷ τῶν μελῶν, ἀποῤῥήξας τὴν πονηρὰν ψυχήν.

Vers. 21. *Qui excitatus* — Vers. 22. *Ire.* Volebat quidem habitare in partibus Judææ, siquidem Judæa et Galilæa Palestinæ regiones erant. Verum propter Archelaum timuit illo ire, ne forte et ipse patrem mitaretur. Neque enim determinate significaverat angelus habitationis locum, ut fiduciam habere posset.

Ὁ δὲ ἐγερθεὶς — ἀπελθεῖν. Ἐβούλετο μὲν κατοικῆσαι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἰουδαίας· χῶραι γὰρ ἦσαν τῆς Παλαιστίνης, ἥ τε Ἰουδαία καὶ ἡ Γαλιλαία· διὰ δὲ τὸν Ἀρχέλαον ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν, μήποτε καὶ αὐτὸς μιμήσηται τὸν πατέρα. Οὐ γὰρ ἰδικῶς ἐσήμανεν ὁ ἄγγελος τὸν τόπον τῆς κατοικίας, ἵνα ἔχοι θαῤῥεῖν.

Scire autem oportet, quod, mortuo puerorum interfectore Herode, quatuor filiis ejus electis, divisit Cæsar Augustus regnum ipsius. Archelao quidem Judææ regionem distribuit ; aliis vero partes alias, sicut dicit Lucas [45]. Eos autem reges tetrarchas nominavit, quoniam quisque eorum quartæ partis principatum tenebat. Quod si Lucas Pontium Pilatum Judææ præsidem scripsit, nihil mirum. Postmodum enim Archelao e regno propter accusationes ejecto, in posterum nemo rex, sed procurator dicebatur. Itaque Pilatus in præsidem Judææ sub Tiberio Cæsare a Roma missus est (*i*).

Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι, τοῦ παιδοκτόνου Ἡρώδου τελευτήσαντος, τοῖς προκριθεῖσι τέσσαρσι τούτου παισὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διεῖλεν ὁ Καῖσαρ Αὔγουστος· καὶ τῷ μὲν Ἀρχελάῳ τὴν Ἰουδαίαν χώραν ἀπένειμε, τοῖς ἄλλοις δὲ τὰς ἄλλας μερίδας, ὡς φησιν ὁ Λουκᾶς. Ὠνόμασε δὲ αὐτοὺς βασιλεῖς τετράρχας, διότι ἕκαστος τετάρτης μερίδος ἦρχεν. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς τὸν Πόντιον Πιλάτον ἡγεμονεύειν τῆς Ἰουδαίας ἀνέγραψεν, οὐδὲν καινόν. Ὕστερον γὰρ, Ἀρχελάου τῆς βασιλείας ἐκπεσόντος ἐκ κατηγορίας, οὐκέτι βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπίτροπος, εἴτουν ἡγεμὼν τῆς Ἰουδαίας ὁ Πιλάτος ὑπὸ Τιβερίου Καίσαρος ἀπὸ Ῥώμης ἐξαπεστάλη.

Vers. 22. *Oraculo autem accepto* — Vers. 23. *Nazareth.* Atqui si in Judæam ire metuebat propter Archelaum, oportebat et Galilæam timere propter fratrem ejus Herodem, qui in ea tetrarcha erat, sicut dicit Lucas. Verum Bethleem, sita in Judæa, suspecta erat.

Χρηματισθεὶς δὲ — Ναζαρέτ. Καὶ μὴν, εἰ τὴν Ἰουδαίαν ἐφοβήθη, δι' Ἀρχέλαον, ἔδει φοβηθῆναι καὶ τὴν Γαλιλαίαν, διὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡρώδην, τετραρχοῦντα αὐτῆς, ὡς φησι Λουκᾶς· ἀλλ' ἡ Βηθλεὲμ ἦν ὑποπτος, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ κειμένη.

Vers. 23. *Ut — vocabitur.* Et ubinam hoc prophetæ dixerunt ? Ne quæras ; neque enim invenies. Plurima enim propheticorum voluminum perierunt : partim quidem per frequentes captivitates ; partim autem propter Hebræorum negligentiam ; nonnulla quoque propter malitiam.

Ὅπως — κληθήσεται. Καὶ ποῖοι προφῆται τοῦτο εἶπον, μὴ ζητήσῃς· οὐχ εὑρήσεις γὰρ, διότι πολλὰ τῶν προφητικῶν βιβλίων ἀπώλοντο, τὰ μὲν ἐν ταῖς αἰχμαλωσίαις, τὰ δὲ καὶ ἐξ ἀμελείας τῶν Ἑβραίων, τινὰ δὲ καὶ ἐκ κακουργίας.

[45] Luc. III, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Hæc Hentenius in codicis sui margine reperat. In neutro meorum comparent. Sunt autem repetita ex Teophylacto, e quo addidi. Vide edit. Paris 1631, in-fol. p. 16. B.

(*i*) Amplius non rex (erat), sed procurator seu præses Judææ Pilatus a Tiberio Cæsare Roma missus erat.

ΚΕΦ. Γ'. Πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν.

CAP. III. *Primus Joannes prædicavit regnum cœlorum.*

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις — Ἰουδαίας. Ἐν ποίαις ἡμέραις; Οὐ γὰρ ὁπότε, παῖς ὢν ὁ Ἰησοῦς, εἰς Ναζαρετ ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλ' ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ πάντως ἔτει, καθὼς ἱστορεῖ Λουκᾶς. Ἀλλ' ἔθος ἐστὶ τῇ Γραφῇ, τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις (60) ἀκωλύτως λέγειν, ἐφ' οὗ ἂν ἐθελήσῃ χρόνου, δηλούσῃ μόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμών.

Καὶ διατί μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ Χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα; Διότι ἡ ἡλικία αὕτη στερεοῦ καὶ καθεστηκότος ἐστὶ φρονήματος. Ἐπεὶ γὰρ ἔμελλε μεταποιεῖν μὲν τὸν παλαιὸν νόμον, νομοθετεῖν δὲ τὸν νέον, τὸ δὲ μεταποιεῖν καὶ νομοθετεῖν τοιούτου δεῖται φρονήματος, ἀνέμεινε ταύτην τὴν ἡλικίαν. Διὰ τί γὰρ πρότερον τὰς ἐπισφαλεῖς ἡλικίας, λέγω δὴ τὴν παιδικήν, ἐν ᾗ πολὺ τὸ ἀνόητον, καὶ τὴν μειρακιώδη, ἐν ᾗ σφοδρὸν τὸ φιλήδονον, καὶ τὴν νεανικήν, ἐν ᾗ λίαν τὸ φιλοχρήματον, ἐν τῇ ἀνδρικῇ, κατά τε σῶμα καὶ φρόνημα, λοιπὸν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἵνα, ἀπὸ τούτου ἀναδειχθεὶς, ἐντεῦθεν ἄρξηται τοῦ διδάσκειν καὶ σημεῖα ποιεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ τότε καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπὸ Θεοῦ πέμπεται πρὸς τὸν Ἰορδάνην κηρύσσων (61) βάπτισμα, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπιστὰς ὁ Χριστὸς μέσον πολλῶν μαρτυρηθῇ, κάτωθεν μὲν παρὰ Ἰωάννου, ἄνωθεν δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐντεῦθεν, ἐπισπασάμενος αὐτοὺς ἄρξηται μυσταγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν.

Καὶ πόθεν ὁ Ἰωάννης παραγέγονεν; Ἀπὸ τῆς ἐνδοτέρας ἐρήμου. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, ὅτι Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου. Ταύτην τοίνυν τὴν περίχωρον ὁ Ματθαῖος ἔρημον τῆς Ἰουδαίας ὠνόμασε. Δύο γὰρ νοοῦμεν ἐρήμους· μίαν μὲν τὴν ἐνδοτέραν, ἀφ' ἧς ἦλθε· δευτέραν δὲ, τὴν παρὰ (62) τὸν Ἰορδάνην, ἐφ' ἣν ἐξῆλθε.

Καὶ λέγων — ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Μετανοεῖτε, φησὶν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε· ἤγγικε γὰρ ὁ Χριστὸς, ὀπίσω μου ἐρχόμενος (τοῦτον γὰρ νῦν ὀνομάζει βασιλείαν οὐρανῶν, ὡς βασιλέα οὐράνιον, κατὰ τὴν θεότητα), ὃς εὑρίσκων ὑμᾶς μετανοοῦντας, δωρήσεται ἄφεσιν τῶν (63) ἡμαρτημένων.

Ἡ βασιλείαν οὐρανῶν λέγει τὴν πολιτείαν τῶν ἀγγέλων, ἣν ὁ Χριστὸς ὅσον οὔπω νομοθετεῖν ἔμελλε διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Λέγεται δὲ βασιλεία οὐρανῶν καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν. Δηλοῖ δὲ καὶ ἄλλα πλείονα τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, πολυσήμαντον ὄν, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

Cap. III, vers. 1. *In diebus autem — Judææ.* In quibus diebus? Neque enim quando Jesus puer adhuc ex Ægypo venit Nazareth, sed cum jam triginta esset annorum, sicut narrat Lucas [46]. Verum Scripturæ mos est, *In diebus illis* dicere, hoc est, sequentibus, de quolibet tempore, manifestando solum tempus illud, quo facta sunt, quæ narrare vult: quemadmodum nunc fecit Evangelista, quæ in medio sunt prætermittens.

Et quare post tricesimum annum venit Christus ad baptisma? Quia ætas hæc solidæ atque perfectæ prudentiæ est. Quia enim futurum erat, ut veterem transmutaret legem, novamque conderet; ad transmutandum autem et statuendum tali opus erat sapientia: ideo tantam exspectavit ætatem. Primum siquidem lubricas pertransiens ætates, nempe pueritiam, quæ multam habet insipientiam, adolescentiam, cujus est vehementia voluptatum; juventutem, in qua nimia est avaritia; postea in ætate virili, tam quoad corpus, quam quoad prudentiam, venit ad baptisma: ut ab hoc demonstratus, deinceps docere inciperet, signaque facere. Propter hoc enim etiam tunc Joannes a Deo mittitur ad Jordanem, prædicans baptismum, ut baptismi causa multi concurrerent, et in medio multorum astans Christus, testimonium acciperet, inferne quidem a Joanne, superne vero a Patre et Spiritu sancto, et hinc eos attrahens, inciperet sacris initiare, miracula edere.

Unde autem venit Joannes? Ab interiori eremo. Ait enim Lucas: *Factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto; et venit in regionem, quæ circa Jordanem erat* [47]. Hanc igitur regionem, quæ circa Jordanem erat, Matthæus desertum nominavit Judææ. Duas siquidem innuit eremos: unam interiorem, a qua venit Joannes; alteram, quæ circa Jordanem erat ad quam venit.

Vers. 2. *Et dicens — regnum cœlorum.* Pœniteat, inquit, vos errorum vestrorum; instat enim Christus, qui, post me venturus est (nam hunc nominat hic regnum cœlorum, utpote cœlestem Regem, secundum divinitatem): qui si vos invenerit resipiscentes, donabit peccatorum remissionem.

Vel regnum cœlorum dicit politiam angelicam, quam Christus paulo post conditurus erat per evangelica præcepta. Dicitur quoque regnum cœlorum, fruitio cœlestium bonorum. Significat et alia plura nomen varie significativum *regnum cœlorum*, prout in sequentibus erit invenire.

Variæ lectiones et notæ.

[46] Luc III, 23. [47] L. III, 23.

(60) Ita uterque Codex. Hentenius id non expressit. Mihi in mentem veniebat, ἀπολύτως, absolute. Ex Chrysostomo, qui hæc tractat t. VII, p. 139 nihil in hanc rem efficitur.

(61) Κηρῦσσειν B.
(62) Περὶ τὸν A.
(63) Τῶν ἁμαρτημάτων A.

Vers. 3. *Hic — semitas ejus. Vox clamantis,* defectiva est oratio. Intelligitur enim : *Vox* subaudi (*est mihi viri clamantis in deserto*), illo scilicet, quod est apud Jordanem ; *clamantis* autem, quæ sequuntur: *Parate viam Domini*, etc. Viam autem Domini, et semitas ejus vocat animas, ad quas venturum erat verbum Evangelii : quas etiam parare exhortatur, sive mundare instrumento pœnitentiæ, affectionum spinas extrahendo, peccati lapides ejiciendo, et ita suaves ac molles ad ipsius susceptionem efficiendo.

Vers. 4. *Ipse — mel silvestre.* Meminit et vestis, et cibi ejus, ostendens et pannum, et simplicitatem eorum (*j*) : et per hæc docens corporis minimam habendam esse curam, despiciendamque sumptuositatem. Ne quæras autem, quis illi vestem texebat, aut unde zonam habebat. Multo enim magis admirandum est, quomodo in eremo a puero aeris inæqualitati per talem ætatem assuefactus est. Id autem unum scito, quod etiam illa, divina ei provisione subministrabantur, et ita afflictiones sufferendo perseverabat.

Locustas vero quidam herbarum esse virgulta (*k*) dixerunt ; quidam autem herbam dictam locustam ; alii vero ipsum insecti genus. Dicunt enim usque ad hodiernum diem, in illis partibus plerosque illud edere fumo siccatum ; et ipsum inter animalia munda legislatorem adnumerasse ; habere autem gravem odorem, malumque gustum. Primum tamen potius tenendum est. Mel quoque silvestre in petrarum scissuris ab agrestibus apibus conficitur : sed amarum est ac insuave.

† Habitu etiam prædicabat, vestem gerens lugubrem. Dicunt autem camelum medium esse inter munda animalia et immunda ; licet enim ruminet tanquam mundum, inferne tamen ungulam non habet fissam. Quia igitur Joannes populum Judaicum qui misere mundus apparebat, ac gentilem, qui immundus erat, ad Deum adducebat, idcirco pilos ferebat camelorum.

Omnes sancti cincti a Scriptura inducuntur, vel tanquam semper in opere positi : negligentes enim et delicati non cinguntur : vel quia concu-

Οὗτος — τὰς τρίβους αὐτοῦ. Τὸ, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐλλειπτικόν ἐστι. Νοεῖται γὰρ, ὅτι Φωνὴ ἐξακούεταί μοι ἀνδρὸς βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, δηλαδὴ τῇ παρὰ τὸν Ἰορδάνην · βοῶντος δὲ ταῦτα. Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁδὸν δὲ Κυρίου καὶ τρίβους αὐτοῦ καλεῖ τὰς ψυχὰς, ὧν ἐπιβαίνειν ἔμελλεν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ἃς καὶ προτρέπεται ἑτοιμάζειν, ἤγουν καθαίρειν, τῷ ἐργαλείῳ τῆς μετανοίας ἀνασπῶντας μὲν τὰς ἀκάνθας τῶν πάθῶν, ἐκρίπτοντας δὲ τοὺς λίθους τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὕτως εὐθείας καὶ ὁμαλὰς αὐτὰς ἀπεργάζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ.

Αὐτὸς — μέλι ἄγριον. Ἐμνημόνευσε καὶ τῆς στολῆς, καὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ, δεικνύων τὸ λιτὸν καὶ σχέδιον αὐτῶν, καὶ διδάσκων, μικρὰ μὲν φροντίζειν τοῦ σώματος, καταφρονεῖν δὲ τῆς πολυτελείας. Μὴ ζητήσῃς δὲ, τίς ὕφηνεν αὐτῷ τὸ ἔνδυμα, ἢ πόθεν ἔσχε τὴν ζώνην· ἐπεὶ θαυμασιώτερον μᾶλλον, πῶς ἐν ἐρήμῳ νηπιόθεν ἀέρος ἀνωμαλίαις μετὰ τοιαύτης ἡλικίας ἐπαλαιε · γέγωσκε δὲ μόνον, ὅτι κατὰ θείαν πρόνοιαν ἐκεῖνά τε ἐκτήσατο, καὶ (64) διήρκει ταλαιπωρούμενος.

Ἀκρίδας, δέ τινες μὲν ἀκρέμονας (65) βοτανῶν εἶναι εἶπον, τινὲς δὲ, βοτάνην ἀκρίδα καλουμένην, ἄλλοι δὲ τὸ ζῶον αὐτό. Φασί γὰρ, μέχρι καὶ σήμερον ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις πολλοὺς ἐσθίειν αὐτὸ τεταριχευμένον. Καὶ γὰρ μετὰ τῶν καθαρῶν ζώων καὶ τοῦτο τάξαι τὸν νομοθέτην · ἔχειν δὲ δυσώδη καὶ πονηρὰν γεῦσιν. Κρεῖττον δὲ τὸ πρῶτον. Μέλι δὲ ἄγριον, τὸ ἐν ταῖς τῶν πετρῶν σχισμαῖς ὑπὸ τῶν ἀγρίων μελισσῶν γεωργούμενον, πικρὸν καὶ ἀηδὲς ὄν.

† Εἰς (66) μετάνοιαν (67) παρεκάλει καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος. Πενθικὴν γὰρ εἶχε τὴν στολήν. Λέγουσι δὲ, τὴν κάμηλον μεταξὺ εἶναι καθαροῦ καὶ μὴ. Καθὸ μὲν γὰρ μηρυκίζει, καθαρόν ἐστι · καθὸ (68) δὲ οὐκ ἔστι διχηλὸν κατὰ τοὺς ὄνυχας, οὐκ ἐστι καθαρόν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ Ἰωάννης τὸν τε (69) καθαρὸν δοκοῦντα λαὸν, τὸν Ἰουδαϊκὸν, καὶ τὸν ἀκάθαρτον, τὸν ἐθνικὸν, προσῆγε τῷ Θεῷ, (70) διὰ τοῦτο ἐφόρει τὰς τρίχας τῆς καμήλου.

† Πάντες οἱ ἅγιοι ἐζωσμένοι εἰσάγονται παρὰ τῇ Γραφῇ, ὡς ἀεὶ ἐν ἔργῳ ὄντες. Οἱ γὰρ ἀμελεῖς καὶ τρυφηλοὶ οὐ ζώννυνται (71). Ἢ ὅτι ἐνέκρωσαν τὰ

Variæ lectiones et notæ.

(64) i. e. διαρκῶς ἐνεκαρτέρει τῇ ταλαιπωρίᾳ καὶ σκληραγωγίᾳ.

(65) Quo sensu habet Philo, pag. 475.

(66) Hoc et proximum scholium in margine sui codicis reperit Hentenius ; mei non agnoscunt. Est ex Theophylacto, p. 17, 18.

(67) Hæc supplenda sunt apud Hentenium, qui tamen ἐκήρυσσε videtur legisse.

(68) Forte κάτω reperit Hentenius.

(69) Nescio, unde *misere* hauserit Hentenius. Forte pro τόν τε, legit οἰκτρῶς. Nam ἔλεεινος nimis recedit, Δεινῶς vere prorsus alienum est.

(70) Hic auctior est Theophylactus.

(71) Hic omissum : Ὡς νῦν οἱ Σαρακηνοι. Nisi supra etiam omissa essent quædam ab eodem scriba, crederem, metu Turcarum hæc omissa esse, quod codicem illis in locis scribebat.

(*j*) *Pannum et simplicitatem eorum. Pannum* habet etiam editio princeps Lovaniensis. Habebam pro errore typothetæ, credebamque interpretem voluisse *parcum*. Reddo : *Meminit etiam victus et amictus ejus, ostendens eum tenuem et facile parabilem* (subitariam).

(*k*) *Virgulta.* Cacumina. Ita apud Philon, p. 475.

πάθη τῆς ἐπιθυμίας· τὸ γὰρ δέρμα, νεκροῦ ζώου A
ἐστὶ μέρος.

Τότε — τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ἀνεπτέρωσε γὰρ ἅπαντας, πρῶτα μὲν, ἡ τοῦ βαπτίζοντος ὑπόληψις. ἀρχιερέως γὰρ ἦν υἱὸς, καὶ ἄρτι πρῶτον ἐκ τῆς ἐρήμου κατέβη, πολλὰς ἀρετὰς ἐπικομιζόμενος, καὶ ἀπὸ μόνης ὄψεως πολλὴν ἀπήστραπτεν εὐλάβειαν· δεύτερον δὲ, ἡ τοῦ κηρύγματος καινοφάνεια· βασιλείαν γὰρ οὐρανῶν κατήγγελε, περὶ ἧς τότε πρῶτον ἔχουσιν· τρίτον δὲ καὶ πλεῖον, ὁ προφήτης Ἡσαΐας, τὸ· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, περὶ αὐτοῦ προαναφωνήσας.

Καὶ πῶς οὐδεὶς τῶν εὐαγγελιστῶν ἀνέγραψεν, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐβόησε πρὸς τοὺς ὄχλους· Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὡς ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ φησι; Ῥητῶς μὲν οὐδεὶς ἀνέγραψε τοῦτο, εἰκὸς δὲ B
βοᾶσαι μὲν αὐτὸν καὶ τοῦτο, μὴ ἀναγραφῆναι δὲ, ὡς ἐξὸν νοούμενον. Ἄλλως τε δὲ, τὸ, Μετανοεῖτε, καὶ τὸ, Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, ἴσα εἰσὶ τῷ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. Ἑτοιμασία γὰρ καὶ ἀνακάθαρσις τῆς δηλωθείσης ὁδοῦ ἡ μετάνοια, καὶ ἡ καρποφορία τῶν ἀρετῶν.

Ἐξεπορεύετο δὲ πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα ἡ πόλις, οὕτων οἱ Ἱεροσολυμῖται. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Μάρκος. Ὁποίαν δὲ δύναμιν εἶχε τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου, καὶ τίνα διαφορὰν πρὸς τὸ βάπτισμα τὸ νομοθετηθὲν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀκριβῶς εὑρήσεις ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου. Ἐπιτηδειότερον γὰρ ἦν, ἐν ἐκείνῃ ταύτην ἑρμηνευθῆναι, ἔνθα κεῖται τὸ· Καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν C
ἁμαρτιῶν.

Ἰδὼν δὲ — ὀργῆς. Τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων καλεῖται διαφόροις ὀνόμασι. Λέγονται γὰρ Ἑβραῖοι μὲν, ἀπὸ τοῦ Ἕβερ, ὡς κεχρημένοι τῇ διαλέκτῳ αὐτοῦ· μόνου γὰρ ἐκείνου τὴν γλῶσσαν ἀσύγχυτον διετήρησεν ὁ Θεὸς, μὴ θελήσαντος κοινωνῆσαι τοῖς τὸν πύργον τῆς (72) χαλάνης οἰκοδομοῦσι. Πρόγονος δὲ ἦν οὗτος τοῦ Ἀβραάμ. Ἰσραηλῖται δὲ, ἀπὸ τοῦ Ἰακὼβ, ὃς, ἰδὼν ὠ τῇ κλίμακι τὸν Θεὸν, ἐπωνομάσθη καὶ Ἰσραήλ. Τὸ γὰρ Ἰσραὴλ, ὁρῶν Θεὸν ἑρμηνεύεται. Ἰουδαῖοι δὲ ἀπὸ τοῦ (73) Δαυὶδ, ὃν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐπιλεξάμενος ὁ Θεὸς εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ ἐκταγομένοις τὸ βασιλεύειν ἀποκληρώσας, ὀνομάστην ἄγαν τὴν φυλὴν ταύτην, ὡς τοῦ λοιποῦ βασιλικὴν, ἐποίησεν, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων φυλῶν χρόνῳ ὕστερον Ἰουδαίους κοινῶς ἀπὸ ταύτης D
λέγεσθαι.

Τούτων οὕτως εὐκρινηθέντων (74), εἰπεῖν χρὴ καὶ

piscentiæ affectiones mortificarunt. Pellis namque, mortui animalis pars est.

Vers. 5. *Tunc* — Vers. 6. *Peccata sua.* Primum quidem baptizantis opinio spem omnibus erigebat. Erat enim pontificis filius, et nunc primum ab eremo descenderat, multis ornatus virtutibus, soloque visu non parum avertebat metum (*l*). Deinde autem nova prædicationis apparentia regnum cœlorum annuntiabat : de quo tunc primum audiebant. Tertio vero, quod etiam magis urgebat, prophetæ Isaiæ dictum illud : *Vox clamantis in deserto*, de illo prædixerat.

Et quomodo nullus Evangelista scribit, quod Joannes turbis clamaverit : *Parate viam Domini*, sicut de illo propheta ait ? Manifeste quidem nullus scribit. Verisimile est tamen et hoc clamavisse, quanquam scriptum non sit, utpote per se intellectum. Verumtamen etiam illud : *Resipiscite et facite fructus dignos pœnitentiæ* tantumdem valet, quantum : *Parate viam Domini.* Est enim præparatio ac repurgatio prædictæ viæ ipsa resipiscentia, ac virtutum fructificatio.

Exibat autem ad ipsum Hierosolyma civitas, sive Hierosolymitæ, ita enim dixit Marcus [49]. Quam autem habuerit virtutem Joannis baptisma, quamque differentiam a baptismate, quod Christus statuit, diligenter apertum invenies in explanatione Evangelii secundum Marcum. Nam in ea convenientius visum est, rem hanc declarare, ubi scriptum est : *Prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum* [50].

Vers. 7. *Porro cum vidisset — ira.* Judæorum genus variis appellatur nominibus. Siquidem Hebræi dicuntur ab *Heber*, utpote lingua ejus utentes, hujus enim solius linguam servavit Deus inconfusam : quia communicare noluerat cum illis, qui turrim ædificabant. Ab hoc autem descenderat Abraham. Israelitæ vero dicti sunt a Jacob, qui Deum in scala vidit, et Israel appellatus est. Israel enim tantumdem valet, quantum *Videns Deum.* Judæi autem a David, quem postquam de tribu Juda ad regnum elegit Deus, ejusque posteris dedit, ut hæreditario jure regnarent, tribum illam claram reddidit, utpote ab eo tempore regiam : ita ut etiam, qui ab aliis tribubus descenderent, postea Judæi quoque ab hac communi vocabulo dicerentur.

His ita distinctis, dicere etiam oportet de duabus

[49] **Marc. 1, 5.** [50] Ibid. 4.

Variæ lectiones et notæ.

(72) **Respicit Genes. XI. Quid autem sit χαλάνης, ignoro. Hentenius id prætermisit. Nescio utrum sit corruptum vocabulum Hebraicum, an Græcum. Forte πλίνθης voluit. Ex Hebraicis** בבל **et** בלל **nihil eruscalpi potest. —** Χαλάνης est ex Gen. X, 10, ubi tamen scribitur χαλάννη. Ita etiam Epiphan. t. I, p. 75 ; sed Cyrillus Alex. t. VI, p. 2 B, in *Collectaneis* habet : Οἱ τὸν τῆς χαλάνης πύργον οἰκοδομοῦντες. *Ex Addendis.*

(73) Ἀπὸ τοῦ Ἰούδα B.

(74) Εὐκριθέντων A. Male. Est enim ab εὐκρινέω, quod habet Xenoph. p. 513. E. Frequentius occurrit διευκρινεῖν.

(*l*) *Non parum avertebat metum.* Ac solus visus multa refulgebat pietate.

Judæorum sectis, quæ hic ponuntur. Sadducæi in cæteris quidem Judæi erant: verum Spiritum sanctum et angelos, ac resurrectionem mortuorum negabant, neque omnino esse credebant. Pharisæi vero et ipsi quoque in cæteris Judæis, habebant quasdam observationes cæteris non communes, ut jejunium bino in hebdomade die; substantiæ decimas, quas pauperibus erogabant; lotiones ac purificationes urceorum, paropsidum, ac scyphorum, aliosque hujusmodi mores. Sicut autem scribæ sive legisperiti ac doctores aliis præstantiores erant: ita sane et Pharisæi ac Sadducæi tanquam aliis superiores sese jactabant.

A περὶ τῶν προκειμένων δύο Ἰουδαϊκῶν αἱρέσεων. Οἱ Σαδδουκαῖοι τἆλλα μὲν Ἰουδαῖοι ἦσαν, Πνεῦμα δὲ ἅγιον καὶ ἀγγέλους καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετοῦσι, καὶ οὐδ' ὅλως εἶναί φασιν. Οἱ Φαρισαῖοι δὲ, καὶ αὐτοὶ τἆλλα μὲν Ἰουδαῖοι (75), εἶχον δὲ περιττάς τινας παρατηρήσεις, οἷον, νηστείαν δὶς τῆς ἑβδομάδος, ἀποδεκατώσεις τῆς οὐσίας εἰς τοὺς πένητας, βαπτισμοὺς καὶ καθαρισμοὺς ξεστῶν, καὶ πινάκων, καὶ ποτηρίων, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἔθη. Ὥσπερ δὲ (76) οἱ (77) νομικοὶ καὶ διδάσκαλοι διαφορώτεροι τῶν ἄλλων ἦσαν, οὕτω δὴ καὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι μέγα ἐφρόνουν, ὡς περιττότεροι τῶν ἄλλων.

Hos igitur Joannes accedere videns, ipsosque agnoscens, tum per inhabitantem in se gratiam, tum vero a veste habituque insigni, liberius eos B arguit; siquidem fiduciam in eo habebat, qui se miserat. Miscet autem reprehensionis asperitati laudem, ut inde quidem humilientur, hinc autem consolationem accipiant. Nam ipsos alloquens, *Progenies viperarum* appellavit. Sicut enim viperarum proles, cum pariuntur, suas occidunt matres, exeso eorum ventre, ita sane et Judæi suos patres spirituales, puta prophetas occiderant. Laudavit autem ipsos dicens: *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Apparebat enim, quod sola ipsorum prudentia.

Τούτους προσιόντας ἰδὼν ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτοὺς, τοῦτο μὲν, ἐκ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος, τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τῶν παρασήμων τῆς στολῆς καὶ τοῦ σχήματος, παῤῥησιαστικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Καὶ γὰρ ἐθάῤῥει τῷ ἀποστείλαντι αὐτόν. Μίγνυσι δὲ τῇ αὐστηρίᾳ τῶν ἐλέγχων καὶ ἔπαινον, ἵνα τῇ μὲν ταπεινωθῶσι, τῷ δὲ παρηγορηθῶσιν. Ἤλεγξε μὲν γὰρ αὐτοὺς, Γεννήματα ἐχιδνῶν τούτους προσαγορεύσας. Ὥσπερ γὰρ τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν ἀποκτείνουσι τὰς ἑαυτῶν μητέρας, διαβιβρώσκοντα τὰς τούτων γαστέρας ἐν τῷ κυΐσκεσθαι· οὕτω δὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν πατέρας, τοὺς προφήτας, ἀπέκτενον. Ἐπήνεσε δὲ αὐτοὺς, εἰπών· Τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ἐνέφηνε γὰρ, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος (78), εἰ μὴ ἡ σύνεσις αὐτῶν.

Futuram vero iram dicit, vel quæ a Romanis in obsidione futura erat: vel quæ a Deo in die C judicii: quam, ad pœnitentiam properando, fugiebant. Erumpendo (*m*) igitur ad Pharisæos ac Sadducæos dirigit sermonem (*n*): eos autem spiritu discernens, hæc illis dicebat, qui in Christum crediturі erant, et ita prædictam iram omnino evasuri. Quod si Lucas hæc turbis illum dixisse ait, ad se ut baptizarentur venientibus, nihil inde turberis. Verisimile est enim bis hæc Joannem dixisse: nunc quidem his, nunc vero illis. Admirabatur autem Joannes magnam ipsorum mutationem: quomodo hi qui prophetas occiderant, ipsum quoque non occiderent, sed magis ad pœnitentiam venirent.

Μέλλουσαν δὲ ὀργὴν λέγει, ἢ τὴν ἀπὸ Ῥωμαίων ἐν τῇ πολιορκίᾳ, ἢ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἣν ἔφευγον ἐρχόμενοι εἰς μετάνοιαν. Προηγουμένως, μὲν οὖν πρὸς τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους ἀπέτεινε τὸν λόγον, ὡς δοκοῦντας φρονιμωτέρους· διὰ μέσου δὲ αὐτῶν ἔλεγε ταῦτα πρὸς τοὺς μέλλοντας εἰς Χριστὸν πιστεύειν, οἳ πάντως καὶ τὴν δηλωθεῖσαν ὀργὴν ἔμελλον ἐκφυγεῖν. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι ἔλεγε ταῦτα τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, μὴ ταραχθῇς. Εἰκὸς γὰρ, δὶς ταῦτα τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν, νῦν μὲν τούτοις, νῦν δὲ ἐκείνοις. Ἐκπλήττεται δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν ἀθρόαν αὐτῶν μεταβολὴν, πῶς (79), προφητοκτόνοι ὄντες, οὐχ ἁναιροῦσι καὶ αὐτὸν, ἀλλ, ἔρχονται εἰς μετάνοιαν.

Vers. 8. *Facite — pœnitentiæ.* Qui a ergo resipiscitis, scitote, quod non sufficit pravitatem D duntaxat fugere: sed oportet virtutem quoque operari. *Declina,* inquit, *a malo, et fac bonum* [52].

Ποιήσατε — μετανοίας. Ἐπεὶ τοίνυν μετανοεῖτε, γινώσκετε, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ φυγεῖν τὴν κακίαν, ἀλλὰ χρὴ καὶ ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι. Ἔκκλινον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν.

Vers. 9. *Et ne — Abraham. Ne videamini,* hoc

Καὶ μὴ — Ἀβραάμ. — Μὴ δόξητε, ἀντὶ τοῦ, Μὴ

[51] Luc. III, 7. [52] Psal. XXXIII, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Ἦσαν, addit A.
(76) Γάρ, pro δὲ A.
(77) Οἱ, omittit B.
(78) intell. ὑπέδειξεν.
(79) Γάρ, interponit B.

(*m*) Προηγουμένως, non est, *erumpendo,* sed *præcipue, in primis.*

(*n*) Post *sermonem,* ita legendum, *iis qui sapientiores videbantur, per eos autem hæc illis,* etc.

τε. Παραινεῖ δὲ, μὴ λέγειν ἐν ταῖς ἑαυτῶν
ῖς, ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, καὶ
ἡμῖν εἰς ἀρετὴν, τὸ ἀπ' ἐκείνου κατάγεσθαι.
ε γὰρ, μέγα φρονοῦντας ἐπὶ ταῖς τῶν προγό-
ετικαῖς, αὐτοὺς ἀμελεῖν οἰκείων κατορθωμάτων.

ω — Ἀβραάμ. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι, ἐὰν
ἀπόλησθε, ὡς ἄκαρποι ἀρετῆς, οὐκέτι ἔξει
ὁ Ἀβραὰμ· δύναται γὰρ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀψύ-
ούτων λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Καὶ
αὶ τὸν Ἰσαὰκ ἐκ τῆς ἀψύχου καὶ λιθώδους
ς τῆς Σάρρας ἤγειρεν αὐτῷ. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέ-
ίπειν. Μὴ κομπάζετε ἐπὶ τῷ ἔχειν ῥίζαν γε-
τὸν Ἀβραάμ. Τοῦτο γὰρ οὐχ ὑμέτερόν ἐστι
ἰωμα, ἀλλὰ Θεοῦ δῶρον, ὃς δύναται μὴ μόνον
ὁρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τούτων B
ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ, οἷα παντοδύναμος.
ς δέ φασι, τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας αἰνίτ-
τὸν λόγον, οἳ, πεπωρωμένοι καὶ ἀναίσθητοι
τῆς ἀληθείας πρότερον διὰ τῆς πίστεως υἱοθε-
ν ὕστερον. Ἄλλοι δὲ λέγουσι, παραδηλοῦσθαι
ν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τοῦ
σθαι τὰς πέτρας, διὰ πίστεως υἱοθετηθέντας.
οὗτοι δὲ κἀκεῖνοι τῷ Ἀβραὰμ υἱοθετήθησαν,
ῷ κατ' αὐτὸν αἰωνίου κλήρου μεταλαχόντες.
ς γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ εἰσιν οἱ τὰς ἀρετὰς
μιμούμενοι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ καταξιούμε-
ερίδος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, κἂν ἐξ
ιων εἶεν, κἂν ἐξ ἐθνῶν. Με ζων γὰρ ἡ ἐξ ἀρε-
γγένεια τῆς ἐξ αἵματος οἰκειώσεως, ὅσον καὶ
ἡ τιμιωτέρα τοῦ σώματος. C
ς — εἰς πῦρ βάλλεται. [Ἀξίνη (80) μὲν, ἡ
ιλικὴ τομὴ, ἐκτέμνουσα τοὺς ἀκάρπους εἰς
; καὶ πίστιν Ἰουδαίους ἀπὸ τοῦ νόμου, οὐ μὴν
ὖσα. Ῥίζα γὰρ αὐτῶν ὁ νόμος, ᾧ ἀντ' ἐκεί-
πιστεύσαντες ἐγκεντρίζονται· δένδρα δὲ οἱ
λῆται.]
ήσας δὲ (81) αὐτοὺς, ὡς ἀποπεσουμένους τοῦ
; τοῦ Ἀβραάμ, εἰ μὴ προσέχοιεν, ἐπιτείνει
οξον ἔτι. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, ἀποπεσεῖσθε
σιούτου γένους, ἀλλ', ὡς ἀνίατοι λοιπὸν, ταχέως
πεντες τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ ἐκεῖ τιμωρη-
ῆσε. Ἀξίνην μὲν γὰρ τροπικῶς ὠνόμασε τὸν
ον· δένδρα δὲ, τοὺς ἀνθρώπους· ῥίζαν δὲ αὐτῶν,
ωήν. Πῦρ δὲ εἶπε τὸ τῆς γεέννης.
ες δὲ ῥίζαν μὲν ἡρμήνευσαν, τὸν Ἀβραάμ, D
α δὲ, τούτους τοὺς ἀναβλαστήσαντας ἐξ αὐτοῦ
ίους, ἀξίνην δὲ, τὸν Χριστὸν, ὃς ἔμελλεν ἀπο-
μεῖν αὐτοὺς, μένοντας ἀκάρπους εἰς τὴν πίστιν
Εὐαγγελίου, ἐγκεντρίσαι δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν.
; οὖν κατασείσας αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ μα-
τῆς τούτων καρδίας τὸ σκληρὸν, τῷ φόβῳ τῆς
σεως τοῦ γένους Ἀβραάμ, καὶ τῇ ἐκτομῇ, καὶ
ρεῖ, λοιπὸν εἰσάγει τὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγον
πολλῆς τῆς ὑπεροχῆς, ἵνα φανέντι προσδρά-
αὐτῷ.

est, Ne velitis, Admonet autem, ne in cordibus suis dicant : *Patrem habemus Abraham :* et sufficit nobis ad virtutem, quod ab illo descendamus. Neque enim ullos oportet, de progenitorum virtutibus gloriari : cum ipsi negligentes sint de propriarum operibus virtutum.

Vers. 9. *Dico — Abrahæ.* Ne putetis, inquit, quod si vos absque fructu virtutum perieritis, nulli reliqui erunt Abrahæ filii. Potest enim Deus de inanimatis his lapidibus suscitare filios ipsi Abrahæ. Etenim ipsum quoque Isaac suscitavit ei, de inanimato ac lapideo Saræ utero. Potest et alio modo dici : Ne gloriemini, quod originem habeatis ipsum Abraham. Neque enim hoc vestrum bonum opus est, sed Dei donum : qui potest, nempe omnipotens, de apparentibus his lapidibus suscitare filios ipsi Abrahæ.

Quidam autem dicunt eos qui e gentibus crediderunt, his verbis insinuari : qui primum ad veritatem obdurati et insensati, postea per fidem in filios adoptati sunt. Alii vero illos designari dicunt, qui tempore Passionis Christi ob petrarum scissionem per fidem in filios adoptati sunt ; et hi autem et illi in Abrahæ filios cooptati sunt, utpote cum ipso æternæ hæreditatis participes. Proprie enim Abrahæ filii sunt, qui virtutes ejus imitantur, ac sorte ipsius in regno cœlorum digni habentur, sive ex Judæis sint, sive ex gentibus. Nam tanto major est virtutis cognatio, quam sanguinis, quanto anima corpore præstantior est.

Vers. 10. *Jam — in ignem mittitur.* †† Securis, evangelica est amputatio, quæ amputat steriles ad virtutes et fidem Judæos a lege, nec tamen prorsus eradicat. Radix enim illorum lex, cui illorum loco inseruntur credentes. Arbores autem sunt Israelitæ.

Cum jam eos terruisset dicens, quod nisi caverent, a genere Abraham exciderent, auget adhuc metum. Non solum, inquit, a tali genere excidetis, verum etiam irremediabili modo, citius a præsenti vita excisi, etiam ibi in futuro pœnam luetis. Securim enim figurative mortem appellavit, arbores autem homines, radices vero vitam ipsorum, ignem etiam dixit ipsius gehennæ.

Quidam vero radicem interpretantur ipsum Abraham, arbores autem Judæos qui ab ipso pullularunt, securim quoque Christum, qui ipsos quidem excisurus erat, fructum ad Evangelii fidem non ferentes : inserturus autem illos, qui e gentibus crederent. Postquam ergo fastum ipsorum terruit, ac cordis eorum duritiem timore cadendi a genere Abraham, excisione ac igne emollivit : deinceps sermonem de Christo cum multa dignitate inducit, ut ipsi apparenti occurrerent.

Variæ lectiones et notæ.

) Inclusa in marg. habet A. Eadem omiserat enius.

(81) Δέ, omittit A.

Vers. 11. *Ego quidem — Spiritu sancto. In pœnitentiam*, hoc est, Propter pœnitentiam, ipsos enim confitentes sive resipiscentes baptizabat, quia eos pœnitebat ; eratque tale baptisma pœnitentiæ demonstratio. Post se autem venturum dicit Jesum, ante quem ipse viam illi præparabat, clamans : *Parate viam Domini*, ut supra narravimus. Dixit quoque Christum se fortiorem, utpote divinitati unitum. Illud vero : *Non sum idoneus calceamenta portare*, excellentem ejus, qui prædicabatur exprimit dignitatem. Tantumdem enim est ac si diceret : Neque inter extremos ipsius servos numerari possum, propter magnitudinem Divinitatis ipsi unitæ ; postremis siquidem servis hujusmodi commissum est obsequium.

Reliqui vero Evangelistæ, *Corrigiam calceamentorum ejus solvere* dixerunt [53] ; ut manifestum sit utrumque dixisse, nunc quidem hoc, nunc vero illud. Dicens autem, *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto*, palam fecit Dominici baptismatis dignitatem. Meum, inquit, baptisma abstinentiam a peccatis operatur ; illius vero, Spiritus sancti participem facit. Matthæus sane, Marcus et Joannes dixerunt : *In Spiritu sancto*[54]. Lucas vero : *In Spiritu sancto et igni*[55] ; unde rursum manifestum fit, et hoc, et illud Baptistam variis dixisse temporibus. Nostris quidam majoribus (*o*) hic sermo demonstrat, Spiritus sancti super apostolos in igneis linguis descensum. Tunc enim in Spiritu sancto et igni baptizati sunt. Postea vero idem operatur constitutum a Christo baptisma. Etenim cuique baptizato advolat Spiritus sanctus non solum ipsum sanctificans, verum etiam invisibiliter animæ ejus sordes consumens. Non sum autem idoneus, hoc est, *Non sum dignus*[56] ; ita enim scripsit Joannes.

Ipse vos baptizabit. Per metaphoram dictionis, gratiæ abundantiam refert Baptista. Et ignis repetitione, gratiæ vehementia ac incomprehensibilitas demonstratur.

Vers. 12. *Cujus — inextinguibili.* Ex his demonstrat, quod judex etiam sit futuri sæculi. Et aream quidem vocat universalem orbis Ecclesiam, ad quam omnes operatores a Domini providentia conducuntur. Ventilabrum autem justum ejus judicium, quod eos sane, qui omni iniquitatis vento agitantur, quasi paleaceos, tradit igni gehennæ inexstinguibili ; illos vero, qui virtutum habent gravitatem, in apothecam cœlestium tabernaculorum colligit.

A Ἐγὼ μὲν — Πνεύματι ἁγίῳ. Εἰς μετάνοιαν, ἀντὶ τοῦ, Διὰ τὴν μετάνοιαν. Ἐξομολογουμένους γὰρ αὐτοὺς, εἶτουν μετανοοῦντας, ἐβάπτιζε, διότι μετενόησαν. Καὶ ἦν τὸ τοιοῦτον βάπτισμα ἀπόδειξις μετανοίας. Ὀπίσω δὲ αὐτοῦ ἐρχόμενον λέγει τὸν Ἰησοῦν, οὗ ἔμπροσθεν αὐτὸς κατεσκεύαζε τὴν ὁδὸν αὐτοῦ βοῶν · Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὡς ἀνωτέρω ἐξηγησάμεθα. Ἰσχυρότερον δὲ αὐτὸν εἴρηκεν, ὡς ἡνωμένον θεότητι. Τὸ δὲ, Οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι, τὴν ὑπερβάλλουσαν (82) ὑπεροχὴν τοῦ κηρυσσομένου παρίστησι. Λέγει γὰρ, ὅτι Οὐδὲ εἰς τοὺς ἐσχάτους αὐτοῦ δούλους ταχθῆναι δύναμαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἡνωπένης αὐτῷ θεότητος · τοῖς γὰρ ἐσχάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

B Οἱ δὲ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ εἶπον, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ ἀμφότερα ὁ Ἰωάννης εἶπε, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐδήλωσε καὶ τὴν τοῦ Δεσποτικοῦ βαπτίσματος ὑπεροχὴν, Τὸ μὲν ἐμὸν, φησὶ, βάπτισμα ἀποχὴν ἁμαρτιῶν ἐνεργεῖ, τὸ δὲ τούτου μετοχὴν Πνεύματος ἁγίου παρέχει. Ματθαῖος μὲν οὖν, καὶ Μάρκος, καὶ Ἰωάννης εἶπον, ὅτι Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ · Λουκᾶς δὲ, ὅτι Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί · καὶ δῆλον πάλιν, ὅτι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο εἴρηκεν ὁ Βαπτιστὴς, ἐν διαφόροις καιροῖς. Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος προηγουμένως μὲν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους κάθοδον · τηνικαῦτα γὰρ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ C ἐβαπτίσθησαν · ἔπειτα δὲ καὶ τὸ νομοθετηθὲν ὑπὸ Χριστοῦ βάπτισμα. Καὶ γὰρ ἐφίπταται παντὶ βαπτιζομένῳ Πνεῦμα ἅγιον, οὐ μόνον ἁγιάζον, ἀλλὰ καὶ ὡς πῦρ ἀοράτως (83) ἀναλίσκον τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Οὐκ εἰμὶ δὲ ἱκανὸς, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ εἰμὶ ἄξιος · οὕτω γὰρ ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης.

[Αὐτὸς (84) ὑμᾶς βαπτίσει · τῇ μεταφορᾷ τῆς λέξεως τὸ δαψιλὲς τῆς χάριτος ἐμφαίνει ὁ Βαπτιστὴς, καὶ τῇ ἐπεξηγήσει τοῦ πυρὸς πάλιν τὸ σφοδρὸν καὶ ἀκάθεκτον τῆς χάριτος ἐνδείκνυται.

Οὗ — ἀσβέστῳ. Ἐκ τούτων παριστᾷ, ὅτι καὶ κριτὴς ἐστιν οὗτος (85) τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ ἅλωνα μὲν ὀνομάζει τὴν πάνδημον Ἐκκλησίαν τῆς οἰκουμένης, εἰς ἣν πάντες οἱ γεωργηθέντες ὑπὸ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιμελείας συνάγονται · πτύον δὲ, τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν, ἥτις τοὺς μὲν παντὶ ἀνέμῳ D τῆς ἁμαρτίας ῥιπιζομένους, ὡς ἀχυρώδεις, ἐκδίδωσι πυρὶ ἀσβέστῳ τῆς γεέννης τοὺς δὲ βάρος ἔχοντας (86) ἀρετῆς συλλέγει εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν οὐρανίων σκηνῶν.

[53] Marc. I, 7 ; Luc. III, 16 ; Joan. I, 27. [54] Marc. I, 8 ; Joan. I, 33. [55] Luc. III, 16. [56] Joan. I, 27.

Variæ lectiones et notæ

(82) Ἀρχὴν, pro ὑπεροχήν. A.
(83) Ἀοράτως, omittit A.
(84) Inclusa in margine habet A ; omittit B.
(85) Οὗτος, abest A.
(86) Τῆς, addit B.

(*a*) *Vestris quidem majoribus.* Redde, *Potissimum autem.*

(*p*) *Operatores.* Ὑπὸ ad γεωργ. non ad συναγ. refertur. Ad quam omnes (homines) Domini cura (tanquam agri, segetes aut fructus) culti. Ita Corinthii appellantur I Cor. III, 9, Θεοῦ γεώργιον.

Νῦν μὲν γὰρ, ὡς ἐν ἄλωνι, ἀναμιξ ὁ σῖτος καὶ τὸ ἄχυρον· τότε δὲ, πολλὴ ἔσται (87) ἡ διάκρισις, ὅτε μέλλει ὁ σῖτος εἰς τὴν ἀποθήκην συγκομισθῆναι. Ἐν τῇ χειρὶ δὲ αὐτοῦ εἶπε, διὰ τὸ εἶναι πρόχειρον καὶ ἕτοιμον εἰς τὸ διακρῖναι. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ βαπτίζειν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, διακαθαίρει τὴν ἄλωνα, ἵνα μὴ μετὰ τὸ βάπτισμα ῥαθυμήσῃς.

A Nunc siquidem in area mista sunt triticum et palea ; tunc autem omnino discernentur, quando frumentum in apothecam deferendum est. In manu autem sua dixit, eo quod promptus ac paratus est ad dijudicandum. Vide autem quod postquam baptizaverit in Spiritu sancto, expurgat adhuc aream suam, ne suscepto baptismo torpeas.

Τότε — ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ τῶν δούλων ὁ Δεσπότης· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, ἵνα μετανοήσωσι, (88) παρεγίνοντο· οὗτος δὲ, ἵνα ἀναδειχθῇ τῷ λαῷ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης εἶπεν, ὅτι Ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραήλ.

Vers. 13. *Tunc — ab eo.* Cum servis venit Dominus : sed illi quidem, ut pœnitentiæ actus demonstrarent (*d*) accesserunt, ipsi vero ut populo manifestaretur. Ita enim dixit Joannes, quod (*r*) *ut manifestaretur Israeli* [87].

Ὁ δὲ Ἰωάννης — πρός με. Ἔγνω τίς ἦν, ὑπὸ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ θείου Πνεύματος. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅτι Βλέπει ὁ Ἰωάννης τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει· Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἑξῆς. Νῦν δὲ διεκώλυεν αὐτὸν, λέγων· Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἐγώ, ὁ ὑπεύθυνος ἁμαρτίαις, ὑπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου, ὁ βαπτίζων ἐν ψιλῷ ὕδατι, ὑπὸ τοῦ βαπτίζοντος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, ὁ δοῦλος, ὑπὸ τοῦ Δεσπότου, ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· καὶ σὺ λοιπὸν ἀνάπαλιν ἔρχῃ πρός με. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατ' ἐρώτησιν ἀναγινώσκουσι τὸ, καὶ Σὺ ἔρχῃ πρός με ; ὁ Θεολόγος δὲ Γρηγόριος κατὰ ἀπόφασιν, ὡς προφητεύσαντος, ὅτι Ἀκολουθήσεις μοι ἀναιρουμένῳ, τουτέστιν (89) ἀναιρεθήσῃ καὶ σύ.

B Vers. 14. *Joannes autem — ad me.* Cognovit quis esset per inhabitantem in se Spiritum sanctum. Ait enim Joannes evangelista : *Videt Joannes Jesum venientem ad se, et ait : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi* [88], etc. Nunc vero prohibebat ipsum dicens : *Mihi opus est ut abs te baptizer.* Ergo peccatis obnoxius, ab eo qui peccare non potest ; in nuda aqua baptizans, ab eo qui baptizat in Spiritu sancto et igni ; servus a Domino ; homo a Deo, et tu tamen e diverso venis ad me ? Alii enim per interrogationem legunt verba illa : *Tu venis ad me ?* Theologus autem Gregorius per affirmationem quasi prophetantis ac dicentis : *Sequeris me qui occidar*, hoc est, occideris et tu.

Ἀποκριθεὶς — ἄρτι. Παραχώρησον τόγε νῦν ἔχον, μὴ (90) προβαλλόμενος εἰς παραίτησιν τὰ τῆς ἐμῆς ἁμαρτησίας καὶ θεότητος. Νῦν γὰρ οὐκ ἔστι τούτων καιρός· ἀλλ' οἰκονομικῶς ὑπὸ σοῦ βαπτίζομαι. Ὥσπερ γὰρ διὰ τοὺς ἀνθρώπους γέγονα ἄνθρωπος, ἵνα ὡς ἄνθρωπος καταβαλῶ τὸν καταβαλόντα αὐτοὺς διάβολον· οὕτω δί αὐτοὺς, ὡς αὐτοὶ, βαπτίζομαι, ἵνα ἐκθάψω τοῖς ὕδασι τὸν ῥύπον τῶν μελλόντων ἀναγεννηθῆναι δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος. Ἅμα δὲ καὶ ἕτερόν τι οἰκονομῶ, τὸ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀναδειχθῆναί με τῷ λαῷ.

Vers. 15. *Respondens — modo.* Desine modo impeccabilitatis ac divinitatis meæ velamenta obtendere ; neque enim sunt hæc præsentis temporis, sed dispensatorio modo a te baptizor. Quemadmodum enim propter homines homo factus sum, ut tanquam homo fallam (*s*) diabolum ipsos decipientem ; ita propter ipsos, sicut ipsi baptizor, ut in aquis eorum sordes sepeliam, qui regenerandi sunt per aquam et spiritum. Simul autem et hoc dispensatorie ago, ut videlicet per baptismum populo demonstrer.

C

Οὕτω — δικαιοσύνην. Οὕτως ἁρμόζει μοι, πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν Θεοῦ. Δικαιοσύνην γὰρ νῦν, τὴν (91) ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λέγει· Πάσας τὰς ἐντολάς, φησὶν, ἐξεπλήρωσα, ὅσας ὁ νόμος ἐκέλευσεν· αὐτὴ δὲ μόνη ὑπελείφθη, ἡ περὶ τοῦ βαπτισθῆναι· λοιπὸν οὖν Οὕτω πρέπει μοι πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν, ἤγουν, (92) διὰ τοῦ βαπτισθῆναι ἵνα, ἐπεὶ ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ τὴν μίαν ἐντολὴν οὐκ ἐπλήρωσεν, ἐγὼ λοιπόν,

Vers. 15. *Sic — justitiam.* Sic congruit ut compleam omne Dei præceptum : hic enim justitiam præceptum Dei appellat. Omnia, inquit, quæ jussit lex complevi præcepta. Solum nempe id reliquum est, ut baptizer. *Sic itaque decet, ut compleam omnem justitiam*, videlicet per baptismum, ut quia vetus Adam unicum non complevit præceptum, ego novus Adam pro ipso omnia adimpleam, illius-

D

[87] Joan. I, 31. [88] Ibid. 29.

Variæ lectiones et notæ.

(87) Ἔστιν ἡ. B.

(88) Παρεγένοντο, A.

(89) Pro ακολουθεῖς et ἀναιρῇ, quod repereram, dedi, ἀκολουθήσεις ἀναιρεθήσῃ.

(90) Particulam negativam μή, quam sensus postulabat, addidi.

(*q*) *Pœnit. act. demonstrarent.* Ut resipiscerent, ut aliam mentem induerent.

(*r*) Οτι in versione omittendum erat, non reddendum *quod*.

(91) Chrysostom. t. VII. p. 140. B. Τὴν ἐκπλήρωσιν τῶ ἐντολῶν.

(92) *In his offendo.* Particula ἤγουν enim similia jungit. Dissimilia autem πληρῶσαι et διὰ τοῦ βαπτισθῆναι. Conjicio igitur, levi mutatione, διὰ σοῦ βαπτισθῆναι.

(*s*) Καταβάλλειν non recte redditum est *fallere, decipere*, quanquam prius ferri possit. Καταβάλλειν est hostem de statu dejicere, vincere. Ergo *ut opprimam — qui oppressit.*

que posteritatem perficiam, et a condemnatione quam ille a se descendentibus distribuit, illos liberem, qui me imitabuntur. Præceptum autem erat Dei, et baptismus Joannis. Ait enim : *Qui misit me ad baptizandum in aqua* [59], etc.

Vers. 16. *Tunc — aqua.* Dicunt aliqui, quod unumquemque baptizatorum is qui baptizabat in aquam ad collum usque immissum detinebat, quousque peccata sua confessus esset, et post confessionem (*t*) ascendebat de aqua. Christus autem cum peccatum non haberet, non est detentus in aqua : et ob hanc causam aiunt evangelistam dicere, quod statim ascendit de aqua.

Vers. 16. *Et ecce — complacitum est.* Veteris Adam inobedientia paradisum nobis clausit, novi autem obedientia cœlum nobis aperuit. Majorem enim bonorum fruitionem nobis acquisivit, quam fuerit perditio. Et vide quo pacto Christus populo demonstratus est : clare videlicet ac manifeste. Postquam enim Joannes de ipso turbis prædixerat, ac sensim ad hujus dicta animum advertebant, ut viderunt etiam ipsum quasi unum de populo baptizari, offendiculum passi sunt. Et idcirco cœli quidem aperiuntur, ostendentes, quod ab ipsis descenderit columba, ut super eum vocem derivaret, ne ipsam de Joanne testificari putarent. Et ita Pater testimonium dedit Filio ; Spiritus sanctus vero super eum descendit, quasi digito demonstrans hunc esse, de quo ferretur testimonium. In specie autem columbæ. Hoc enim animal in multis Spiritum sanctum imitatur. Siquidem homini amicum est, nec facile irritatur ad iram, pullis quoque privatum patienter sustinet, neque minus ad eos qui se privaverunt, accedit ; mundissimum etiam est, et bono gaudet odore.

Hujus quoque columbæ figura erat illa, quæ Noe finem diluvii nuntiavit. Quemadmodum enim tunc erat diluvium ab aqua, ita et nunc a peccato : et sicut illa denuntiavit cessationem illius diluvii, ita et ista hujus præsentis. Aperti sunt autem cœli, et super baptizatum descendit Spiritus sanctus, ut discamus super omnem hominem baptizatum cœlos aperiri, vocantes ipsum ad supernam habitationem. Ad eum quoque accedit Spiritus sanctus. Quodsi hæc sensibilibus oculis non videmus, ne diffidas. Signa namque fidelibus non dantur, sed infidelibus ; nobis autem signorum loco sufficit fides.

[59] Joan. I, 33.

A ὁ νέος Ἀδὰμ, ἀντ' αὐτοῦ πληρώσω πάσας, καὶ ἀναπληρώσω τὸ ἐκείνου ὑστέρημα· καὶ ἧς ἐκεῖνος πάλαι καταδίκης τοῖς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε, ταύτης ἐγὼ νῦν ἀπαλλάξω τοὺς ἐξ ἐμοῦ. Ἐντολὴ δὲ ἦν Θεοῦ, καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα· εἴρηκε γὰρ αὐτος, ὅτι Ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπε, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τότε — ὕδατος. Φασί τινες, ὅτι ἕκαστον τῶν βαπτιζομένων, χαλῶν ὁ βαπτιστὴς ἄχρι τραχήλου, κατεῖχεν αὐτὸν, ἕως ἂν (93) ἐξωμολογήσατο τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, καὶ τότε ἀφιθεὶ, ἀνέδυεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος· ὁ δὲ Χριστὸς, μὴ ἔχων ἁμαρτίαν, οὐκ ἐνεβράδυνε (94) τῷ ὕδατι, καὶ τούτου χάριν (95) εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν, ὅτι εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος.

B Καὶ ἰδοὺ — εὐδόκησα. Ἡ μὲν παρακοὴ τοῦ πάλαι Ἀδὰμ ἀπέκλεισεν ἡμῖν τὸν παράδεισον, ἡ δ' ὑπακοὴ τοῦ νέου, ἠνοιξε τοὺς οὐρανούς, περιποιησαμένου ἡμῖν ἀπόλαυσιν μείζονα τῆς ἀπωλυίας. Ὅρα δὲ, πῶς ὁ Χριστὸς ἀναδείκνυται τῷ λαῷ λαμπρῶς τε καί μεγαλοπρεπῶς. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης προεῖπε περὶ αὐτοῦ τοῖς ὄχλοις, καὶ ἠρέμα τοῦτῳ προσεῖχον, ὡς εἶδον καὶ αὐτὸν βαπτιζόμενον, ὡς ἕνα τῶν πολλῶν, ἐσκανδαλίσθησαν. Καὶ λοιπὸν ἀνοίγοντσι μὲν οἱ οὐρανοὶ, δεικνύοντες, ὅτι ἐξ αὐτῶν κατῆλθε καὶ ἡ περιστερὰ, καὶ ἡ φωνή. Κάτεισι δὲ ἡ μὲν φωνὴ, ἵνα μάθωσιν οἱ παρόντες, τίς ἐστιν ὁ βαπτιζόμενος· ἡ δὲ περιστερὰ, ἵνα ἑλκύσῃ τὴν φωνὴν ἐπ' αὐτὸν, καὶ μὴ νομίσωσιν, ὅτι περὶ Ἰωάννου μαρτυρεῖ ἡ φωνὴ. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ ἄνωθεν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ Υἱοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη ἐπ' αὐτὸν, ἀντὶ δακτύλου C δεικνύον, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μαρτυρούμενος. Ἐν εἴδει δὲ περιστερᾶς, διότι τοῦτο τὸ ζῶον ἐκ φύσεως μιμήματα ἔχει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Φιλάνθρωπον γὰρ ἐστι καὶ ἀνεξίκακον. Ἀποστερούμενον γὰρ τῶν νεοσσῶν ὑπομένει, καὶ οὐδὲν ἧττον τοὺς ἀποστεροῦντας προσίεται. Καὶ καθαρώτατόν ἐστι, καὶ τῇ εὐωδίᾳ χαίρει.

Ἅμα δὲ ταύτης τῆς περιστερᾶς τύπος ἦν ἐκείνη, ἡ τῷ Νῶε τοῦ κατακλυσμοῦ τὴν λύσιν εὐαγγελισαμένη. Ὥσπερ γὰρ τότε κατακλυσμὸς ἦν ἐξ ὕδατος, οὕτω καὶ νῦν ἐξ ἁμαρτίας. Καὶ ὥσπερ ἐκείνη εὐηγγελίσατο τὴν κόπασιν ἐκείνου τοῦ κατακλυσμοῦ, οὕτω καὶ αὕτη τοῦ παρόντος. Ἠνεῴχθησαν δὲ οἱ οὐρανοὶ, καὶ κατῆλθεν ἐπὶ τὸν βαπτιζόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μάθωμεν ὅτι ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου D βαπτιζομένου ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, καλοῦντες αὐτὸν εἰς τὴν ἄνω κατοικίαν· ἐπιφοιτᾷ δὲ τούτῳ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ταῦτα βλέπομεν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἀπιστήσῃς. Τὰ σημεῖα γὰρ οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ ἡ πίστις, ἀντὶ σημείων.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Conjici possit ἐξομολογήσαιτο, etsi non ignoro, memorari exempla particulæ ἄν cum indicativo.

(94) Ἐβράδυνε A.

(95) Ἀπὸ κοινοῦ τὸ φασίν.

(*t*) Ἀφιθείς non est, *post confessionem*, sed, *et tunc missus, dimissus*.

Σὺ δὲ προσεπιθεώρησον, ὅτι, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Πάσχα ἐν μιᾷ τραπέζῃ πεπλήρωκε μὲν καὶ ἔπαυσε τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα, ἀρχὴν δὲ τῷ οἰκείῳ δέδωκεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐν ἑνὶ ποταμῷ καὶ ἅμφω πεποίηκεν. Ἡ τε γὰρ ἄνοιξις τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ Χριστιανικοῦ βαπτίσματος ἦσαν προχαράγματα. Τί δέ ἐστι τὸ, Ἐν ᾧ εὐδόκησα; Ἀντὶ τοῦ, ᾧ ἐπαναπαύομαι· ἢ ἐπειδὴ, γεννηθέντος αὐτοῦ, οἱ ἄγγελοι ὕμνουν λέγοντες· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· Εὐδοκία δέ ἐστιν, ἡ ἀγαθὴ θέλησις· ἀγαθὴ δὲ θέλησις ἦν, τὸ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους· νῦν εἶπεν, ὅτι Οὗτός ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ ἀγαθὰ ἠθέλησα, τουτέστι, δι' οὗ ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. A

Simul etiam attende : quod sicut in Paschate sive Cœna mystica (*u*), in una mensa Judaicum pascha adimplevit ac finivit, et suo dedit initium : ita quoque in baptismate, in eodem flumine fecit utrumque. Cœlorum enim apertio, et Spiritus sancti descensio, Christiani baptismatis dona erant. Quid est autem. *In quo mihi complacitum est ?* Hoc est in quo oblector. Vel, quia nato ipso laudes cecinerunt angeli, dicentes : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* [60], id est, bona voluntas. Bona autem voluntas erat ut homines salvarentur ideo nunc dicit : Hic est, in quo hominibus bona volui, hoc est, per quem est hominum salus.

Τότε — ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Ἐπειδὴ, ὡς ἄνθρωπος, πάντα πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔπραττε καὶ ὑπέμενεν, ἐκδίδωσιν ἑαυτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἄγεται, πρὸς ὃ ἂν ἐκεῖνο κελεύῃ, καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν ἔρημον, ἐπὶ τῷ πολεμηθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἵνα καὶ σὺ μετὰ τὸ βάπτισμα μηκέτι σεαυτὸν ἄγῃς, ἀλλὰ ἄγῃ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἵνα, μετὰ τὸ βάπτισμα περιπίπτων πειρασμοῖς, μὴ ταράττῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ ὡπλίσθης, ἵνα πολεμῇς. Ὅθεν οὐδὲ κωλύει τοὺς πειρασμοὺς ἐπιόντας ὁ Θεός. Πρῶτον μὲν, ἵνα γνῷς τὴν δύναμιν τῆς περιτεθείσης σοι πανοπλίας· ἔπειτα, ἵνα μάθῃς πολεμεῖν· εἶτα, ἵνα γένῃ δόκιμος· εἶθ οὕτως, ἵνα μὴ ὑψηλοφρονῇς· ἐπὶ δὲ τούτοις, ἵνα εἰδῇς, ὅτι μέγαν ἐνεπιστεύθης θησαυρόν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν προσέβαλε μάτην ὁ ἐχθρός. Ἔνθα γὰρ εἶδη πλοῦτον, ἐκεῖ παρατάττεται. B C

Cap. IV, v. 1. *Tunc — a diabolo.* Postquam tanquam homo omnia ad hominum doctrinam et fecit et tulit, semetipsum post baptismum Spiritui sancto tradit, ut ab eo ducatur, quocunque ille jusserit. Ducitur autem in desertum, ut a diabolo oppugnetur, ut et tu post baptismum nequaquam tui ipsius ductor sis, sed ducaris potius a Spiritu et post baptismum in tentationes incidens non turberis. Ad hoc enim armatus es, ut prælieris. Et hinc est, quod accedentes tentationes Deus non prohibet. Primum quidem, ut virtutem armaturæ, qua indutus es agnoscas. Deinde ut bellare discas. Ad hæc ut probatus fias. Præterea ut hoc modo non extollaris. Demum ut scias magnum tibi concreditum esse thesaurum. Nisi enim ita fuisset, nequaquam frustra tecum confligeret inimicus. Nam ubi divitias videt, ibi aciem ex adverso instruit.

Ἀνήχθη δὲ εἰς ἔρημον ἄβατον· ὁ δηλῶν ὁ Μάρκος, εἴρηκεν, ὅτι καὶ ἦν ἐκεῖ μετὰ τῶν θηρίων, ἔνθα καὶ μᾶλλον ὁ πόλεμος. Τότε γὰρ ἐπιτίθεται μᾶλλον ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ μεμονωμένον τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρακλήσεως πάσης ἐστερημένον.

Ductus est autem in desertum inaccessum ; quod manifestans Marcus [61], dicit etiam fuisse ibi cum bestiis, unde majus quoque bellum demonstratur. Tunc enim magis irruit diabolus, cum hominem magis viderit solitarium, omnique privatum consolatione.

Καὶ — ἐπείνασεν. Ἐνήστευσε πρῶτον, διδάσκων, ὅτι μέγα προπύργιον ἡ νηστεία τοῖς ἀνταγωνιζομένοις τῷ δαίμονι. Οὐχ ὑπερέβη δὲ τὸ μέτρον, ὃ ἐνήστευσε πρὸ αὐτοῦ Ἠλίας, καὶ πρὸ ἐκείνου Μωϋσῆς, ἵνα μὴ ὑπερελάσας τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀπιστηθῇ, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν. Ὅθεν ὕστερον ἐπείνασε, βεβαιῶν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν. Ἴδιον γὰρ ἀνθρώπου τὸ ἐκ νηστείας πεινᾷν. Περιττὸν δὲ δοκεῖ τὸ περὶ τῶν νυκτῶν· οἶμαι δὲ διὰ τὰς νηστείας τῶν Ἑβραίων τοῦτο προστεθῆναι, οἳ τὰς ἡμέρας νηστεύοντες, ἐν ταῖς νυξὶν ἐσθίουσιν. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς παρῆκαν τὰς νύκτας ὡς νοουμένας. D

Vers. 2 *Et — esuriit.* Primum jejunavit, innuens quod magnum propugnaculum sit jejunium, his qui dæmoni repugnant. Non excessit autem mensuram, quam ante ipsum attigerat Elias, et ante illum Moses : ne virtutem humanæ naturæ supergrediens, incredibile faceret se hominem esse ; et hinc est, quod *postea esuriit*, hominem se esse confirmans. Siquidem homini proprium est ex jejunio esurire. Superflue autem addi videtur de *noctibus*. Puto tamen propter Hebræorum jejunia additum esse, qui diebus jejunantes, noctibus edebant. Marcus tamen et Lucas, noctes tanquam subintellectas præterierunt.

Καὶ — γίνωνται. Ὁ δὲ Μκάρος καὶ ὁ Λουκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις ἦν

Vers. 3. *Et — fiant.* Marcus autem et Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tentaba

[60] Luc. II, 14. [61] Marc. I, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(u) *Sive cœna mystica.* Hæc de suo videtur addidisse. In meis non est ἤτοι τοῦ μυστικοῦ δείπνου.

tur [62], ut manifestum sit, quod in illis quidem ipsum e longinquo tentabat : nempe per somnum, per tristitiam, per ignaviam, et similia. Postquam autem ipsum esurire cognovit, jam prope ac manifeste appetivit: idque per vitium fami conveniens putagulam. Considera vero quid faciat. Audierat et a Joanne, et per vocem cœlitus delapsam, hunc esse Dei Filium ; ignorans ergo quod Dei Filius carnem assumpsisset, siquidem latuit eum arcanum incarnationis mysterium, suspicatus est hominem quidem esse, a Deo tamen ob virtutes ipsius adoptatum. Itaque ei jam tantum invidit honorem, sicut et veteri Adam : nisusque est hunc, velut illum ab ipso dejicere.

A πειραζόμενος, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἐν ἐκείναις μὲν πόρρωθεν αὐτὸν ἐπείραζε δι' ὕπνου, δι' ἀκηδίας, διὰ δειλίας καὶ τῶν τοιούτων · ἐπεὶ δὲ ἔγνω τοῦτον πεινάσαντα, λοιπὸν προσῆλθεν ἐγγύς, καὶ φανερῶς (96) αὐτῷ προσβάλλει διὰ τοῦ ἐπιτηδείου τῇ πεινῇ πάθους, λέγω δὴ, τῆς γαστριμαργίας. Καὶ σκόπει, τί ποιεῖ. Ἤκουσε καὶ παρὰ τοῦ Ἰωάνου, καὶ παρὰ τῆς κατενεχθείσης ἄνωθεν φωνῆς, ὅτι οὗτος Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγνοῶν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνηνθρώπησεν · ἔλαθε γὰρ αὐτὸν ἡ ἀπόῤῥητος αὐτοῦ ἐνανθρώπησις · ὑπέλαβεν ὅτι, ἄνθρωπος ὤν, υἱοθετῆθη τῷ Θεῷ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ἐφθόνησεν αὐτῷ τῆς τηλικαύτης τιμῆς, ὥσπερ καὶ τῷ παλαιῷ Ἀδάμ, καὶ ἔσπευσεν ἐκβαλεῖν καὶ τοῦτον ταύτης, ὡς ἐκεῖνον ἐκείνης.

Et idcirco propius accedens, primam producit tentationem, nempe gulositatem, per quam cepit et primum Adam. Quia ergo nullus aderat cibus, eo quod desertus nimis esset locus, sciebat autem fami convenientem esse panem ipse, quidem non affert, eo quod ab adversario Christus sumpturus non erat, sed jubet ut de lapidibus panes efficiat. Et ne Christus insidias agnosceret, observa technas ejus ac malitiæ magnitudinem. Non dixit simpliciter : Facito, ut isti lapides panes fiant, sed præmisit : *Si Filius Dei es*, ut appareat quod ut demonstretur, an Filius Dei sit, petit (*v*) lapidum in panes fieri transformationem. Putat enim hujusmodi verbis pungendum, tanquam rubore suffundatur, si Filius Dei non esse credatur, ut ignorato dolo, lapides in panes transformet, accepta certe (*x*) a Deo potestate ; ac postmodum videns jam ipsos, magna attractus esurie, dejiciatur. Sed non latuit illum, qui sapientes comprehendit in astutia sua [63].

B Διὸ καὶ προσελθὼν ἐγγὺς, πρώτην προσαγει πεῖραν, τὴν γαστριμαργίαν, δι' ἧς εἶλε καὶ τὸν πρῶτον Ἀδάμ · καὶ ἐπεὶ οὐδαμοῦ βρῶσις ἦν, διὰ τὴν ἄγαν ἐρημίαν, ἐγίνωσκε δὲ τῇ πείνῃ τὸν ἄρτον εἶναι κατάλληλον, αὐτὸς μὲν οὐ προσφέρει, διότι οὐκ ἔμελλεν αὐτὸν παρὰ τοῦ πολεμίου λαβεῖν ὁ Χριστὸς, ἐπιτάττει δὲ αὐτῷ, ποιῆσαι τοὺς ὑποδεικνυμένους λίθους, ἄρτους · καὶ ἵνα μὴ νοήσῃ τὴν ἐπιβουλὴν ὁ Χριστὸς, ὅρα μηχανὴν καὶ πονηρίας ὑπερβολήν · οὐκ εἶπεν ἁπλῶς ὅτι, Ποίησον τοὺς λίθους ἄρτους, ἀλλὰ προέταξε τό · Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ἵνα δόξῃ, ὅτι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ ζητεῖ γενέσθαι τὴν μεταποίησιν τῶν λίθων εἰς ἄρτους. Ὅρα γὰρ, ὅτι παρακινισθήσεται τῷ λόγῳ, καθάπερ ὀνειδισθεὶς ἐπὶ τῷ μὴ εἶναι Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀγνοῶν C τὸν δόλον, μεταβαλεῖ τοὺς λίθους εἰς ἄρτους, ὡς ἔχων ἐκ Θεοῦ δύναμιν, καὶ λοιπὸν, ἰδὼν αὐτοὺς, πάνυ πεινῶν ἡττηθήσεται τῆς γαστρός · ἀλλ' οὐκ ἔλαθε τὸν δρασσόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

Vers. 4. *Qui — Dei.* Intellecta illius astutia, signum non edidit requisitum. Nam signa ad commodum intuentium fieri consueverunt : diabolus autem nullam inde relaturus erat utilitatem. Etenim neque visis postmodum omnibus quæ fecit Christus, in aliquo mutatus est. Sed ad occultam ipsius respondet cogitationem, et ex libri Deuteronomii [64] Scriptura ei silentium imponit. Ac si diceret : Ad quid mihi opus est panes ex lapidibus facere, propter famem quæ me urget. Ut illis visis alliciar esca? Atqui non solo pane hominum vita servari potest. sed et alio præterea cibi genere. Omne siquidem D verbum ab ore Dei egrediens ad eum qui famè premitur, loco cibi vitam ejus sustinet, et sufficit ei. Ita sane gastrimargiæ dolum longanimitate ac tolerantia repulit. Observandum (*z*) vero Matthæum

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — Θεοῦ. Συνεὶς τὴν πανουργίαν αὐτοῦ, τὸ μὲν ἐπιζητηθὲν σημεῖον οὐκ ἐποίησε · διότι τὰ σημεῖα δι' ὠφέλειαν τῶν ὁρώντων εἴωθε γίνεσθαι, ὁ δὲ διάβολος; οὐδὲν ἔμελλεν ἐντεῦθεν ὠφεληθῆναι · καὶ γὰρ ὕστερον, ἰδὼν πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, οὐδὲν μετεβλήθη · πρὸς δὲ τὸν κεκρυμμένον αὐτοῦ σκοπὸν ἀπολογεῖται, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου Γραφῆς ἐπιστομίζει αὐτὸν, ὡσανεὶ λέγων · Τί μοι ποιεῖν ἄρτους ἐκ λίθων ἐπιτάττεις ; Πάντως διὰ τὴν συνέχουσάν με πεῖναν, ἵνα φανέντων δελεασθῶ ; Ἀλλ' οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἔστι καὶ ἕτερος τρόπος τροφῆς. Καὶ γὰρ πᾶν ῥῆμα, ἐκπορευόμενον διὰ στόματος Θεοῦ ἐπὶ τὸν πεινῶντα, δίκην τροφῆς συνέχει τὴν ζωὴν αὐτοῦ, καὶ ἀρκεῖ αὐτῷ. Οὕτω μακροθύμως ἀπεκρούσατο τὴν μηχανὴν τῆς γαστρι-

[62] Marc. I, 13 ; Luc. VI, 2. [63] Job. V, 13 ; I Cor. III, 19. [64] Deut. VIII, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Τούτῳ A.

(*v*) Ut videatur, ad demonstrandum eum esse Filium Dei, petere.

(*x*) *Certe.* Forte post ἔχων reperit δῆθεν, idque reddidit *certe.*

(*z*) *Observandum.* Videtur legisse παρατηρητέον. Infra ἀπαρατηρήτως prorsus neglexit.

μαργιας. Ἀπαρατήρητον (97) δὲ τὸ, τὸν Ματθαῖον μεν λίθους εἰπεῖν πληθυντικῶς, τὸν δὲ Λουκᾶν λίθον ἑνικῶς. Πολλαχοῦ γὰρ τῶν εὐαγγελιστῶν τοιαύτας εὑρήσεις ἀβλαβεῖς διαφορίας.

† Ἀπὸ (98) τῆς Παλαιᾶς ἐστιν ἡ μαρτυρία· Μωυσέως γὰρ ὁ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῷ μάννᾳ ἐτράφησαν, οὐκ ἄρτῳ ὄντι, ἀλλὰ διὰ ῥήματος Θεοῦ πᾶσαν χρείαν τῶν Ἑβραίων πληροῦντι, καὶ πάντα γινομένῳ, ὅσα ἂν φαγεῖν τις ἐπεθύμει. Εἴτε γὰρ ἰχθύος, εἴτε ᾠοῦ, εἴτε τυροῦ ἐπεθύμει ὁ Ἰουδαῖος, τοιαύτην γεῦσιν παρεῖχεν αὐτῷ τὸ μάννα.

Τότε — Πόλιν. Παραλαμβάνει, ἀντὶ τοῦ παραλαβὼν ἄγει. Καὶ γὰρ ἀφῆκε τὸν ἐχθρὸν ἄγειν αὐτὸν, ὅπου θέλει, καὶ πολεμεῖν, ὡς βούλεται, ἵνα παντα-χόθεν ἡττηθεὶς, μόνος δραπετεύσῃ. Ἁγίαν δὲ πόλιν λέγει, τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς τῷ Θεῷ ἀφωρισμένην, καὶ διὰ τοῦτο σεβασμίαν ἢ ὡς τὸν ἅγιον ναὸν ἔχουσαν.

Καὶ — ἱεροῦ. Τὸ πτερύγιον, οἰκοδόμημα ἦν ὑψηλὸν ἄγαν, παρωκοδομημένον τῇ πλευρᾷ τοῦ ἱεροῦ, ἤτοι τοῦ ναοῦ.

Καὶ — πόδα σου. Ἡττηθεὶς τὴν πρώτην πεῖραν, ἐπὶ δεύτερον ἀγῶνα χωρεῖ, καὶ διὰ κενοδοξίας ἐλεῖν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ. Διὸ καὶ ἐπιτάττει, καταχρημίσαι ἑαυτὸν καὶ διασωθῆναι. Ἵνα δὲ παρακνίσῃ πάλιν αὐτὸν, πάλιν προτάττει τὸ Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν δόξῃ πάλιν ζητεῖν καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἅτε τοῦ προτέρου μὴ γεγονότος. Ὥστο γὰρ ὅτι ῥᾷον πεισθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλά γε διὰ τοὺς μέλλοντας αὐτὸν ὁρᾷν οὕτω τερατουργοῦντα· πολλοὶ γὰρ ἦσαν τότε κάτω παρόντες καὶ λοιπὸν περιπεσεῖται τῷ ὑφαπλωθέντι δικτύῳ τῆς κενοδοξίας, ὡς τοῦ ἐκαινεθῆναι παρ' αὐτῶν ἕνεκεν κάτω βαλὼν ἑαυτόν. Ἐφίκεται δὲ τοῦτον καὶ ἀπὸ τῆς Δαυϊτικης Γραφῆς, ἵνα δόξῃ καὶ αὐτὸς ἀπο Γραφῆς πείθειν ἀξιοπίστως· ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα λήθει κακοῦργων.

Ἔφη — Θεόν σου. Γέγραπται ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ τοῦτο· Ἐκπειράζει δὲ τὸν Θεὸν, ὁ μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπικειμένης ἐπιῤῥίπτων ἑαυτὸν εἰς προφανῆ κίνδυνον, ἐν τῷ θαῤῥεῖν τῷ Θεῷ.

Πάλιν — προσκυνήσῃς με. Περιττὸν ἦν, ἀναγραφῆναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους. Ποία γὰρ ἐκεῖθεν ὠφέλεια; τέως δ' οὖν, ἀποτυχὼν καὶ τῆς δευτέρας προσβολῆς ὁ ἐχθρὸς, καὶ εἰς τρίτην παρασκευάζεται, τὴν διὰ φιλαργυρίας, ἣν καὶ τελευταίαν ἐτήρησεν, ὡς χαλεπωτέραν. Καὶ ἀνάγει αὐτὸν εἰς ὄρος ὑψηλότατον, καὶ τῷ δακτύλῳ δείκνυσιν αὐτῷ, ἐν στιγμῇ χρόνου, καθὼς προσέθηκεν ὁ Λουκᾶς, τουτέστιν, ἐν

A pluraliter *lapides* dicere ; Lucam vero *lapidem* singulariter [65]. Frequenter enim apud evangelistas hujusmodi, quæ nihil officiant, diversitates reperies.

A Veteri Testamento depromptum est ; est enim verbum Mosis. Nam et Hebræi manna comederunt, quod cum non esset panis, omnem tamen eorum suppleba! indigentiam : mutatum in omnia quæ optabat quisque edere, sive piscem, sive ovum, sive caseum concupisceret Judæus, illius gustum manna ei præbebat.

Vers. 5. *Tunc — civitatem.* Assumit, hoc est, assumendo ducit. Permisit enim inimico ducere se quo liberet, et pugnare sicut vellet, ut undequaque victus solus aufugeret. Sanctam autem civitatem vocat Jerusalem, utpote a Deo delectam, et ideo in reverentia habitam : aut eo quod sanctum haberet templum.

Vers. 5. *Et — templi.* Pinnaculum domuncula erat excelsa valde, ad latus templi superstructa.

Vers. 6. *Et — pedem tuum.* Prima victus tentatione, ad secundum procedit certamen, et per vanam gloriam ipsum nititur attrahere, ideoque jubet ut seipsum præcipitet ac servet. Utque ipsum rursus pungat, præmittit iterum : *Si Filius Dei es*, quasi denuo videatur hoc signum ad hoc procedere (*aa*), ut se Filium Dei esse demonstret, quanquam id prius non fecerit (*bb*) ; putabat nempe facilius illi posse persuaderi, et si non ob aliud, at saltem propter illos qui eum mirabilia operantem visuri erant, tunc enim multi inferius aderant et ita in expassam vanæ gloriæ nassam incideret, utpote seipsum idcirco præcipitando, ut ab eis laudaretur. Ipsum quoque Davidica attrahit Scriptura, ut videretur etiam a Scriptura divina verisimiliter persuadere. Verum hi ejus doli Christum nequaquam latuerunt.

Vers. 7. *Dixit — Deum tuum.* Et hoc scriptum est in Deuteronomio [66]. Tentat autem Deum qui, nulla instante necessitate, seipsum in manifestum præcipitat periculum, ob habitam in Deum fiduciam.

Vers. 8. *Iterum — V. 9. Adoraveris me.* Supervacuum fuisset nomen ascribi montis : quæ enim fuisset inde consecuta utilitas ? Interim frustratus secundo quoque impetu inimicus, ad tertium insuper præparatur, et per avaritiam quam novissimam servabat, utpoque periculosiorem, dejicere conatur et in montem ducit excelsum valde, ac digito ei demonstrat, *in momento temporis*, quod etiam

[65] Luc. IV, 3. [66] Deut. VI, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(97) I. e. μὴ δέον παρατηρήσεως ἀκριβεστέρας.
(98) Hæc in neutro meorum comparent. Sumpta sunt ex Theophyl. p. 22.

(*aa*) *Procedere.* Imo, quærere, petere.
(*bb*) Quanquam, etc. ; cum prius non fecerit, non factum sit.

addidit Lucas[67], hoc est, in parvo tempore, partes orbis, in quibus mundi regna sita erant, dicens, in hac quidem parte positum est regnum Romanorum : in ista vero Persarum, et in illa Assyriorum, ac pari modo de cæteris. Et item hoc præcipuam habet gloriam, si formas spectas ac species ; aliud vero in aliis, et ut semel dicam, omnia recenset. Deinde ait : *Hæc omnia tibi dabo ;* puta quæ in regnis mundi continentur, *si prostratus adoraveris me.* Quomodo, o dolose, tot ac talia commutas unica adoratione ? Utique ; ut ubi præcepti facilitate deceperis avaritiæ hamo eum transfigas, videlicet, cum amore possidendi regnorum divitias te adora verit. Manifestius autem ait Lucas, dixisse ei diabolum : *Tibi dabo potestatem hanc universam et gloriam eorum, quia mihi tradita est, et cuicunque volo do eam ; tu igitur si provolutus coram me adoraveris, erunt tua omnia*[68]. Matthæus quidem hæc præteriit tanquam non necessaria : Lucas vero addidit, quia hoc loco dicta.

Λουκᾶς προσέθηκεν αὐτά, ὡς τηνικαῦτα ῥηθέντα. Πολλὰς δὲ τοιαύτας παραλείψεις καὶ προσθήκας ἐν τοῖς εὐαγγελισταῖς εὑρήσεις, καὶ ἐπὶ πασῶν ἔχε λύσιν τὰς δηλωθείσας αἰτίας.

Plerasque autem hujusmodi omissiones ac additiones apud evangelistas reperies, et in omnibus pro solutione prædictas adhibe causas.

Vers. 10. *Tunc — solum coles.* Hoc quoque in Deuteronomio scriptum est[69]. Considera vero quod in prioribus quidem tentationibus patienter responderit. Ubi autem vidit ipsum impudenter Dei ad se adorationem attrahere, divinumque expetere honorem, tunc ipsum increpavit, dicens : *Abi, Satana,* hoc est, Recede, adversarie. Lucas vero scripsit : *Abi post me, Satana*[70], hoc est, e conspectu meo te aufer ; quod enim post aliquem ponitur, ipsi non apparet. Neque sustinuit ut mendacii argueret dicentem omnia sibi tradita esse, sed denuo ipsum a Scriptura repulit, et versuto flagellum facta est increpatio, neque enim amplius toleravit.

Et ideo (*cc*) Matthæus quidem postremam scripsit avaritiæ tentationem : Lucas autem potius vanæ gloriæ, quia Matthæus sane etiam ordinis tentationem curam habuit, Lucas vero solius narrationis earum. In quo ergo a tentationibus Salvatoris instituemur ? Ut certe inimico nunquam fidem habeamus : ne si utilia quidem ac necessaria

βραχεῖ καιρῷ, τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου, λέγων· Ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει κεῖται ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, ἐν τούτῳ δὲ, ἡ τῶν Περσῶν, ἐν ἐκείνῳ δὲ, ἡ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τὰ ἑξῆς ὁμοίως· καὶ ὅτι ἡ μὲν ἔχει δόξαν ἐπὶ τοῖσδε τοῖς εἴδεσιν, (99) ἡ δὲ ἐπὶ τοῖσδε, καὶ ἄλλη, ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἁπλῶς πάντα καταλέγει. Εἶτά φησι· Ταῦτα πάντα σοι δώσω, δηλαδὴ τὰ τῶν βασιλειῶν τοῦ κόσμου, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Πῶς, ὦ ὀλέθριε, τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα προσκυνήματος ἑνὸς ἀπεμπολεῖς ; Πάντως, ἵνα, τῇ εὐκολίᾳ τοῦ ἐπιτάγματος ἀπατήσας, περιπείρῃς αὐτὸν τῷ ἀγκίστρῳ τῆς φιλαργυρίας, ὡς ἔρωτι τοῦ κτήσασθαι τὸν πλοῦτον τῶν βασιλειῶν προσκυνήσαντά σε. Πλατύτερον δέ φησιν ὁ Λουκᾶς, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος· Σοὶ (1) δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν. Σὺ οὖν, ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σου πᾶσα. Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος ταῦτα παρέλειψεν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖα· ὁ δὲ

[Ἡ (2) χρονικὴ στιγμὴ τῆς ἀστρονομίας, οὐ πάνυ τι βραχὺ διάστημα κέκτηται. Ἥρκει οὖν εἰς μόνον τὸ δεῖξαι τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ βασιλεῖαι, καὶ εἰς τὸ εἰπεῖν ὀλίγα περὶ τῆς δόξης αὐτῶν.]

Τότε — μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γέγραπται. Σκόπει δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς προλαβοῦσι πειρασμοῖς μακροθύμως ἀπεκρίνετο, ὅτε δὲ εἶδεν αὐτὸν τὴν τοῦ Θεοῦ προσκύνησιν εἰς ἑαυτὸν ἀναισχύντως ἕλκοντα, καὶ Θεοῦ τιμὴν ἀπαιτοῦντα, τότε ἐπετίμησεν αὐτῷ εἰπών· Ὕπαγε (3), Σατανᾶ, τουτέστιν, ἀναχώρει, ἀντικείμενε. Ὃ δὲ Λουκᾶς Ὕπαγε ὀπίσω μου, ἔγραψεν, ὃ ἐστιν Ἀφανίσθητι. Ὁ γὰρ ὀπίσω τινὸς γενόμενος, οὐ φαίνεται αὐτῷ. Οὐκ ἠνέσχετο δὲ ἐλέγξαι αὐτὸν ψευσάμενον, ὅτι ὁ κόσμος αὐτῷ παραδέδοται, ἀλλὰ πάλιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς αὐτὸν καταισχύνει. Καὶ λοιπὸν μάστιξ τῷ πονηρῷ γέγονεν ἡ ἐπιτίμησις. Οὐκέτι γὰρ ἐκαρτέρησε.

Καὶ διατὶ Ματθαῖος μὲν τελευταῖον ἔγραψε τὸν πειρασμὸν τῆς φιλαργυρίας, ὁ δὲ Λουκᾶς μᾶλλον τὸν τῆς κενοδοξίας ; Διότι Ματθαῖος μὲν καὶ τῆς τάξεως τῶν πειρασμῶν ἐφρόντισε· Λουκᾶς δὲ μόνης τῆς διηγήσεως αὐτῶν. Τί οὖν ἀπὸ τῶν πειρασμῶν τοῦ Σωτῆρος παιδευόμεθα ; Τὸ μὴ πείθεσθαι τῷ ἐχθρῷ μηδέποτε, μηδὲ εἰ χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα

[67] Luc. IV, 5. [68] Ibid. 6, 7. [69] Deut. VI, 3. [70] Luc. IV, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Intell. τῶν χρημάτων καὶ πραγμάτων.

(1) Παραδίδοται B.

(2) Hæc in utroque codice leguntur in margine ac referuntur ad vocabulum στιγμῆς, quod e Luca laudatur in scholio proximo.

(3) Chrysost. t. VII, p. 172. A. B. hunc locum interpretans, bis habet ὀπίσω μου. Sed ista vocabula non tam Chrysostomi, quam codicum auctoritate nituntur. Nam Chrysostomus sæpius diversa loca invicem jungit. Ὀπίσω μου, ut ad h. l. docui, expulsum est auctoritate Origenis, quem vide t. III, p. 540.

(*cc*) *Ideo.* Cur.

ττει. Σαίνει μὲν γὰρ τῷ χρηστῷ, τελευτᾷ δὲ
πηρόν· (4) τὸ μὴ διὰ λιμὸν ἢ τοιαύτην ἄλλην
ην ποιεῖν θέλημα τοῦ δαίμονος, ἀλλά κατα-
ν ἐπὶ τὸν Θεόν· τὸ μὴ ἐκπειράζειν τὸν Θεὸν, καὶ
προσέχειν τῷ διαβόλῳ σημεῖα ζητοῦντι. Δόλον
οὗτοι ἐναποκρύψας αἰτεῖ. Τινὲς δὲ φασι, τὸν
ιον ὑποδείξαι τῷ Χριστῷ πάσας τὰς βασιλείας
ὁσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, οὐ κατ' αἴσθησιν
ις, ἀλλὰ κατὰ διάνοιαν ὑπογραφικῶς. Τοῦτο
τον, διὰ τὸ ἐν στιγμῇ χρόνου ταύτας ὑποδεῖ-

ε — διάβολος. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι
ντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπ-
ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ. Καὶ φαίνεται, ὅτι οἱ
μηθέντες τρεῖς πειρασμοὶ, κεφάλαια πάντων
ῶν πειρασμῶν. Ἐκ τούτων γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι
ἀπογεννῶνται, καὶ ὁ τὰ πάθη ταῦτα νική-
ἔχει κατὰ πάντων τὰ νικητήρια. Τὸ δὲ Ἄχρι
, σημαίνει, ὅτι μέχρι τῆς παρὰ τῶν Ἰουδαί-
βουλῆς. Τότε γὰρ πάλιν προσέβαλεν, οὐ δι'
, ἀλλὰ διὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς δι' ὀργάνων

ους τρεῖς (5) πειρασμοὺς (6) ἐνίκησεν ὁ Κύ-
τὸν τῆς γαστριμαργίας, τὸν τῆς κενοδο-
καὶ τὸν τῆς φιλοχρηματίας, ἤγουν φιλοπλου-
Οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν παθῶν. Τού-
οὖν νικήσας, καὶ τοὺς ἄλλους πολλῷ μᾶλλον.
ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι πάντα πειρασμὸν ἐτέ-
Ὅτι δὲ ἄγγελοι διακονοῦσιν αὐτῷ, δείκνυσιν,
ἡμῖν μετὰ τὴν νίκην ἄγγελοι ὑπηρετοῦσι.
γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ ποιεῖ καὶ δείκνυσιν ὁ Χρι-
ἐπὶ αὐτῷ, ὡς Θεῷ, ἀεὶ οἱ ἄγγελοι ὑπουρ-

— διηκόνουν αὐτῷ. Ὅτε μὲν οἱ ἀγῶνες
οὐκ εἴασεν αὐτοὺς φαίνεσθαι, ἵνα μὴ (7)
τὴν ἄγραν· ὅτε δὲ τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐνί-
κατὰ κράτος, καὶ φυγεῖν παρεσκεύασε, τότε
ται λοιπὸν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ σὲ μετὰ
) κατ' ἐκείνου νίκας, ἄγγελοι δέξονται καὶ
ρήσουσιν.

ύσας — Γαλιλαίαν. Ἀκούσας, ὅτι παρ-
εἰς τὸ δεσμωτήριον ὑπὸ Ἡρῴδου τοῦ τετρ-
καθὼς ἐρεῖ προϊών.

χώρησε δὲ, παιδεύων ἡμᾶς, φεύγειν τοὺς
μούς. Οὐκ ἔστι γὰρ ἔγκλημα, τὸ μὴ ἐπιρρί-
ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ, ἐμπεσόντα μὴ

A jubeat. Siquidem per ea quæ commoda sunt, adulatur : finit vero in malum. Utque nec propter famem, aliamve urgentem necessitatem, faciamus dæmonis voluntatem, sed ad Deum confugiamus : ne Deum tentemus, neque diabolo signa petenti intendamus. Hæc enim occultato sub eis dolo postulat. Quidam autem dicunt diabolum Christo demonstrasse omnia regna mundi et gloriam eorum, non ad sensum localiter, sed ad intellectum designando. Hoc autem dixerunt propter id quod scriptum est, hæc in momento temporis demonstrasse.

Vers. 11. *Tunc — diabolus.* Lucas autem scripsit[71], quod completa omni tentatione, diabolus abscessit ab eo usque ad tempus. Apparet autem tres B enumeratas tentationes, capita omnium esse tentationum. Ab his namque cæteræ omnes oriuntur, ut qui hos devicerit effectus, contra omnes victoriam obtineat. Quod autem additur : *Usque ad tempus*, significat, usque ad Judæorum insidias. Tunc enim rursum oppugnavit, non per seipsum, sed per Judæos, tanquam per organa quædam.

Tres tentationes sustinuit Dominus, nempe gulæ, vanæ gloriæ et avaritiæ. Sunt etenim hæc omnium malorum affectuum capita : qui has devicerit, in multis quoque aliis magis victor evadet. Lucas itaque dicit[72], quod omnem compleverit tentationem, eo quod tentationum capita consummavit. Quod autem etiam angeli ei ministrant, significat nobis C quoque angelos post victoriam ministraturos. Omnia siquidem propter nos et facit et ostendit Dominus, cui veluti Deo semper angeli ministrant.

Vers. 11. *Et — ministrabant ei.* Tempore quidem tentationum non permisit eos apparere, ne prædam (*dd*) perderet : postquam autem adversarium propria devicit auctoritate, ac fugere coegit, tunc jam apparent, ut noveris quod postquam in modum ejus viceris, et te suscipient ac stipabunt angeli.

Vers. 12. *Cum audisset — Galilæam.* Postquam audisset quod in carcerem traditus esset ab Herode tetrarcha, sicut in sequentibus dicturus est.

Secessit autem instruens nos, ut tentationes fugiamus. Neque enim vitium est, seipsum periculo D non objicere : sed ubi inciderit, non stare viriliter.

ac. IV, 13. [72] Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

liam hæc pendent ex superioribus, *τί — μεθα ;*
læc in nullo meorum reperiuntur. Repetita ı Theophylact. p. 23 B.
πίμενεν videtur legisse Hentenius.

(7) Chrysost. tom. VII, p. 172. E. Ὥστε μὴ ταύτῃ σοβῆσαι τὴν ἄγραν, eodem sensu. Ἄγραν autem intelligit, τὴν προσαγομένην παρὰ τοῦ διαβόλου.
(8) Κατά, omittit. A.

Prædam. Non repugnabo, si quis acceperit isto capiente et vincente diabolum, qui ım capere et vincere voluerat. Locus similis ım Chrysost. tom XII, p. 356 C : Μόνῃ διελέγετο, [τῇ Σαμαρειτιδι] τους μαθητὰς ἐπίτηδες εἰς τὴν ἀγορὰν πέμψας· ἵνα μὴ πτοήσῃ τὴν ἄγραν. Item ibid. p. 3e9 A : Καὶ μὴ σοβήσῃ τὴν ἄγραν.

In Galilæam vero abit, simul quidem ut compleretur quæ de ea scribitur prophetia, sicut inferius dicetur; utque inde piscatores piscaretur, apostolos dico, qui ibi morabantur. Unde et angeli sublevato in cœlum Christo, Galilæos appellaverunt eos, dicentes . *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum*[73].

Vers. 13. *Et — Nephtalim.* Relicta, hoc est, præterita. Tunc enim non est ingressus Nazareth.

Vers. 14. *Ut compleretur* — V. 16. *eis.* Galilæa quidem regio erat Palestinæ. Olim autem data est in sortem duabus tribubus Zabulon et Nephthalim: partem tamen ejus inhabitabant gentes alienigenæ. Et videtur horum propheticorum verborum ordo difficilis, tum propter defectum quorumdam, tum propter ignoratum eorum intellectum. Ego tamen a prophetico libro illum requirens, intellexi quomodo ea ordinare oporteat: nempe ita convenit. O terra Zabulon, et o terra Nephthalim (Intelligit autem Galilæam, sicut dictum est), et, o vos qui circa viam maris, id est, circa mare Galilææ habitatis; et o vos qui trans Jordanem: et o Galilæa gentium (Vocat autem Galilæam gentium, eam Galilææ partem quam gentes incolebant.) Deinde comprehendens omnes qui in prædictis locis habitabant, res illis salutares denuntiavit, dicens: *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam*, etc. Et tenebras vocavit errorem. Errabant enim Judæi quidem circa Scripturas, gentes vero circa cultum divinum.

Lucem autem magnam Christum nominavit[74], qui frequenter lux vera appellatur: ipse etenim hos ab errore eduxit, illustrans eos in modum lucis. Deinde iterum hujusmodi tenebras interpretatur *regionem mortis*, et *umbram mortis* his vocans nominibus, quia sicut mortis regio ac umbra, est sepulcrum: regio quidem quasi locus, umbra vero quasi tenebræ. Nam tenebræ umbra est. Ita et mortis spiritualis regio ac umbra, erat ille error; regio sane, veluti more sepulcri eos continens, qui in ipsum incidissent, mortui, quoad sensum veritatis; umbra vero, utpote tenebris eos offundens. Ne mireris autem, si prophetica eloquia integre non posuerit. Universaliter enim scire oportet, evangelistas interdum quidem integre dictorum mentionem facere, quandoque autem illa abbreviare, et aliquando verborum quidem sensum integrum servare, quasdam vero dictiones mutare, quando id in nullo sermonem potest corrumpere

A στῆναί γενναίως. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν δὲ ἄπεισιν· ἅμα μὲν, ἵνα πληρωθῇ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία, ὡς ῥηθήσεται· ἅμα δὲ, ἵνα ἐκεῖθεν ἁλιεύσῃ τοὺς ἁλιεῖς, λέγω δὴ τοὺς ἀποστόλους. Ἐκεῖ γὰρ διέτριβον. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι ὕστερον, εἰς οὐρανὸν ἀναλαμβανομένου τοῦ Χριστοῦ, Γαλιλαίους αὐτοὺς ἐκάλεσαν, εἰπόντες, ὅτι Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν.

Καὶ — Νεφθαλείμ. Καταλιπὼν, ἀντὶ τοῦ, παραδραμών. Τότε γὰρ οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ναζαρέτ.

Ἵνα πληρωθῇ — αὐτοῖς. Ἡ Γαλιλαία χώρα μὲν ἦν τῆς Παλαιστίνης, ὡς προειρήκαμεν· ἐκληροδοτήθη δὲ πάλαι ταῖς δυσὶ φυλαῖς, τῇ τοῦ Ζαβουλὼν, καὶ τῇ τοῦ Νεφθαλείμ· μέρος δὲ αὐτῆς ἔθνη κατῴκουν ἀλλόφυλα. Καὶ δοκεῖ μὲν ἡ τῶν προφητικῶν τούτων ῥητῶν σύνταξις δυσχερὴς, διά τε τὸ ἐλλείπειν τινὰ καὶ διὰ τὸ ἀγνοεῖσθαι τὴν ἔννοιαν αὐτῶν. Ἐγὼ δὲ ταύτην ἀπὸ τῆς προφητικῆς βίβλου διαγνούς, ἔγνων, πῶς χρὴ ταῦτα συντάττειν. Προσήκει γὰρ οὕτως. Ὦ γῆ τοῦ Ζαβουλὼν ! καὶ ὦ γῆ τοῦ Νεφθαλείμ ! λέγει δὲ τὴν Γαλιλαίαν, ὡς εἴρηται· καὶ, ὦ οἱ κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς θαλάσσης, τουτέστιν, οἱ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας οἰκοῦντες καὶ ὦ οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ! καὶ ὦ Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν ! ἐκάλεσε δὲ Γαλιλαίαν τῶν ἐθνῶν, τὸ μέρος τῆς Γαλιλαίας, ὃ τὰ ἔθνη κατῴκουν· εἶτα, ἐπισυναψας πάντας τοὺς ἐν τοῖς δηλωθεῖσι τόποις, εὐηγελίσατο τὰ σωτήρια, εἰπών· Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, (9) ἴδε φῶς μέγα, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ σκότος μὲν ὠνόμασε, τὴν πλάνην. Ἐπλανῶντο γὰρ Ἰουδαῖοι μὲν περὶ τὰς Γραφὰς, τὰ ἔθνη δὲ περὶ τὸ σέβας.

Φῶς δὲ μέγα, τὸν Χριστὸν, ὃς ἀλλαχοῦ φῶς ἀληθινὸν προσηγόρευται Καὶ γὰρ αὐτὸς τούτους ἐξήγαγεν ἐκ τῆς πλάνης, δίκην φωτὸς αὐτοῖς ἐκλάμψας. Εἶτα πάλιν ἐφηρμήνευσε τὸ τοιοῦτον σκότος, Χώραν θανάτου καὶ σκιὰν θανάτου τοῦτο καλέσας. Ὥσπερ γὰρ τοῦ σωματικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιὰ ὁ τάφος ἐστί· χώρα μὲν, ὡς τόπος· σκιὰ δὲ, ὡς σκότος· σκότος γὰρ ἡ σκιά· οὕτω καὶ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιὰ, ἡ πλάνη ἐκείνη ἦν· χώρα μὲν, ὡς τρόπον τάφου συνέχουσα τοὺς ἐμπεπτωκότας αὐτῇ νενεκρωμένους εἰς αἴσθησιν ἀληθείας· σκιὰ δὲ, ὡς σκοτίζουσα αὐτούς. Εἰ (10) δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητὰ, μὴ θαυμάσῃς. Χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, (11) ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν ἀκεραίων τῶν ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι, (12) ποτὲ δὲ, ἐπιτέμνουσιν αὐτὰ, ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζουσι, λέξεις δέ τινας ἀπαρατηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδέν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμαίνεσθαι.

[73] Act. I, 11. [74] Joan. I, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(9) Sicut uterque codex etiam in textu, pro vulgari *εἶδε*.
(10) Δὲ omittit A.
(11) Διδάσκειν pro γινώσκειν A.
(12) Μνημονεύουσι A.

(ΚΕΦ Δ') Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος. A

Ἀπὸ τότε — οὐρανῶν. Τοῦτο πρὸ τοῦ Σωτῆρος ὁ Ἰωάννης ἐκήρυξεν. Ἄρχεται δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐντεῦθεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι προοίμιον αὐτοῦ ἦν ὁ Ἰωάννης, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν οὗτος ἐναντίος ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον ἄλλον μαρτυρῆσαι περὶ αὐτοῦ, καὶ τότε αὐτὸν ἐλθεῖν. Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὅτι δοκεῖ μὲν ὁ Χριστὸς τὰ αὐτὰ τῷ Ἰωάννῃ κηρύσσειν, οἷον τὸ Μετανοεῖτε, καὶ τὸ Ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἔστι δέ. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης, Μετανοεῖτε, ἔλεγεν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε· ὁ δὲ Χριστός, Μετανοεῖτε, ἀντὶ τοῦ, Μεταβάλλεσθε ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐπὶ τὴν καινήν. Καὶ παράγουσι μάρτυρα τὸν Μάρκον, προσθέντα τό· Καὶ πιστεύετε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης, φασὶ, βασιλείαν οὐρανῶν, τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν· ὁ δὲ Χριστὸς B
τὴν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἣν αὐτὸς ἔμελλε νομοθετεῖν, ὡς προειρήκαμεν. Ὁ μέντοι Μάρκος, ἀντὶ τοῦ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν, Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶπε. Καὶ νοεῖται ἔτι, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων. Τῶν μὲν γὰρ ἀπίστων φύσει ἐστὶ βασιλεὺς ὁ Υἱὸς (13) καὶ Λόγος· τῶν δὲ πιστευόντων, καὶ φύσει καὶ προαιρέσει, ἑκουσίως δεχομένων τὸ ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύεσθαι.

Περιπατῶν — αὐτῷ. Ματθαῖος μὲν ἐνταῦθά φησιν, ὅτι μετὰ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην ἠκολούθησαν οὗτοι τῷ Ἰησοῦ· ὁ δ' εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης μᾶλλον, ὅτι πρὸ τοῦ παραδοθῆναι. Καὶ Ματθαῖος μὲν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρους ὁ Ἰησοῦς ἐκάλεσεν· ὁ δὲ Ἰωάννης, ὅτι τὸν μὲν Ἀνδρέαν, ὁ Ἰησοῦς, τὸν δὲ Πέτρον, ὁ Ἀνδρέας. Ὅθεν φανερὸν, ὅτι δευτέρα C
αὕτη ἡ κλῆσις ἦν. Καὶ γὰρ ἀκολουθήσαντες αὐτῷ, πρὸ τοῦ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, καὶ τὴν προτέραν τέχνην μετεχειρίζοντο, ἅτε τὸν μὲν Ἰωάννην ἰδόντες παραδοθέντα, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀναχωρήσαντα. Λοιπὸν οὖν ὁ Χριστὸς, ἐνδοὺς αὐτοῖς τὸ πρῶτον, ἔρχεται πάλιν ἀνακτησόμενος καὶ κελεύει ἀκολουθεῖν, ἵνα, ἀνθ' ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὴν λογικὴν σαγήνην, καὶ βάλλοντες εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ βίου, τοὺς ἀνθρώπους (14) θηρεύσωσιν, ἀντὶ τῶν ἰχθύων. Σπέυδει δὲ, πῶς εὐθέως ὑπήκουσαν, καὶ ἀφῆκαν ἃ εἶχον, μηδέν τι προφασισάμενοι. Καὶ γὰρ οὕτως ὁ Χριστὸς βούλεται, παντὸς ἀναγκαίου προτιμᾶν τὸ ἀκολουθεῖν αὐτῷ. Δεῦτε δὲ, ὀπίσω μου, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Ἀκολουθήσατέ μοι. D

[Ἀδελφοὶ (15) δύο, γεγόνασι πρώτη κλῆσις τῷ Χριστῷ, διδάσκοντι καὶ διὰ τούτου τὸ προσήκειν ἀδελφικῶς πολιτεύεσθαι, καὶ ἀδελφὰ φρονεῖν, τοὺς μαθητευομένους αὐτῷ.]

(CAP. IV.) *De doctrina Christi.*

Vers. 17. *Ex eo tempore — cœlorum.* Hæc ante Salvatorem Joannes prædicavit. Incipit autem etiam inde Christus, ut ostendat principium suum fuisse Joannem, et nequaquam illi contrarium esse. Operæ pretium enim erat, ut primum alius de eo ferret testimonium, et tunc veniret ipse. Quidam autem dicunt, videri quidem eadem prædicare Christum, quæ Joannes, puta : *Resipiscite, et instat regnum cœlorum*, non tamen ita esse. Joannes siquidem dixit : Resipiscite, propter peccata in quibus offendistis. Christus vero : Resipiscite, ut transferri mereamini a veteri Testamento (*ee*) in novum. Et Marcum pro teste adducunt, qui addit: *Et credite Evangelio* [75]. Et Joannes, inquiunt, Christum vocavit *regnum cœlorum*. Christus autem cœlestem angelicamque politiam, quam ipse conditurus erat, ut prædiximus. Marcus sane pro *Regno cœlorum* dixit, *Regnum Dei* [76]. Intelligitur præterea regnum Dei instare, ut super credentes regnet. Siquidem incredulorum natura Rex est Filius Dei et Verbum, credentium vero utroque modo, natura videlicet et voluntate, cum sponte gubernationem ejus suscipiant.

Vers. 18. *Ambulans* — V. 20. *Eum.* Matthæeus quidem in hoc loco dicit, postquam traditus est Joannes hos esse Christum secutos. Evangelista vero Joannes, quod potius antequam traderetur [77]. Præterea Matthæus asserit simul utrumque vocasse Jesum ; Joannes autem, quod Andream quidem Jesus, Petrum vero Andreas vocaverit. Unde manifestum est hanc secundam fuisse vocationem. Etenim cum eum secuti fuissent ante Joannis traditionem, rursum ad patriam reversi sunt, artemque priorem exercuerunt : utpote videntes Joannem quidem traditum esse, Jesum vero secessisse. Postmodum igitur Christus, primum eis factum ignoscens, venit ut rursum eos recuperet : jubetque ut sequantur, et pro retibus quæ possidebant, sumant ab eo rationalem sagenam : et in mare sæculi mittentes, pro piscibus homines capiant. Et vide quomodo statim, his quæ possidebant relictis obedierunt, nihil tergiversantes. Ita nempe vult Christus, ut cuivis necessitati suus præponatur discipulatus. Dixit autem : *Venite post me*, hoc est, Sequimini me.

Fratres fuerunt, qui primum a Christo docente vocati sunt: tum quia huic convenit fraterno modo gubernare: tum quia fraterno modo sapere oporteat eos qui ab ipso docentur.

[75] Marc. I, 15. [76] Ibid. [77] Joan. I, 35 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Καὶ Λόγος ὁ Υἱός. A.
(14) Θηρεύωσιν. B.
(15) Inclusa in margine habet A.

(*ee*) *Testamento.* Vix putem, Διαθήκης repertum esse ab Hentenio in codice. Malim equidem intelligere πολιτείας, quod paulo inferius legitur.

Vers. 21. *Et progressus* — V. 22. *Eum.* Horum quoque fidem intuere, qua patrem etiam despexerunt. Necesse enim est parentibus quoque præponere Christum. Neque parva virtutis ipsorum demonstratio est, quod paupertatem adeo facile tulerint, ac propriis manibus victum quæsierint, et mutuo inter se amore colligati fuerint, patrem quoque una secum habuerint, illique inservierint. Verisimile est autem, audisse eos a Petro et Andrea, promisisse Christum, quod sequentes se, redderet hominum piscatores.

Καὶ προβὰς — αὐτῷ. Ὅρα καὶ τὴν τούτων πίστιν, δι' ἣν καὶ τοῦ Πατρὸς κατεφρόνησαν. Χρὴ γὰρ καὶ τῶν γονέων προτιμᾶν τὸν Χριστόν. Οὐ μικρὰ δὲ ἀπόδειξις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν, τὸ πενίαν φέρειν εὐκόλως, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν οἰκείων τρέφεσθαι χειρῶν, καὶ τὸ συνδιάγεσθαι ἀλλήλοις, καὶ τὸ τὸν Πατέρα μεθ' ἑαυτῶν ἔχειν καὶ θεραπεύειν. Εἰκὸς δὲ, καὶ τούτους ἀκοῦσαι παρὰ Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, ὅτι ὑπέσχετο ποιῆσαι τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ, ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Vers. 23. *Et — synagogis eorum.* In synagogis eorum docebat : partim quidem ut plures attraheret, partim vero ne quis dicere posset, quod rudes clanculo docens deciperet, palam non ausus docere.

Καὶ — συναγωγαῖς αὐτῶν. Περιῆγεν, (16) ἀντὶ τοῦ, Περιήρχετο. Ἐν ταῖς συναγωγαῖς δὲ ἐδίδασκε· τοῦτο μὲν, ἵνα πλείονας ἐφελκύσηται· τοῦτο δὲ, ἵνα μηδεὶς ἔχοι λέγειν, ὅτι λάθρα διδάσκων τοὺς ἀμαθεῖς, ἐξαπατᾷ τούτους, μὴ θαρρῶν ἐν πλήθει διδάσκειν.

Vers. 23. *Et prædicans — regni.* Marcus vero scripsit : *Regni Dei*[78]. Est autem Evangelium regni Dei, Novum Testamentum, utpote de regno Dei disputans, aut ad regnum Dei, ipsi obedientes inducens.

Καὶ κηρύσσων — βασιλείας. Ὁ δὲ Μάρκος, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἔγραψεν. Εὐαγγέλιον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ Καινὴ Διαθήκη, ὡς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διαλαμβάνουσα, ἢ ὡς εἰσάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῇ.

Vers. 23. *Et — populo.* Νόσος quidem (pro quo nos *morbum* vertimus) est diutina perversio habitudinis corporis : Μαλακία vero (quam diximus languorem) principium est laxationis corporis, morbi prænuntia. Et in corpore sane ita est. In anima autem morbus quidem est peccati actus : languor vero inductio cogitationis ad actus consensum.

Καὶ — λαῷ. Νόσος μέν ἐστι, ἡ χρονία παρατροπὴ τῆς τοῦ σώματος ἕξεως· μαλακία δὲ, ἀρχὴ χαυνώσεως σώματος, προάγγελος νόσου. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἐπὶ σώματος. Ἐπὶ δὲ ψυχῆς, νόσος μὲν, ἁμαρτίας ἐνέργεια· μαλακία δὲ, χαύνωσις λογισμοῦ, πρὸς συγκατάθεσιν ἐνεργείας.

Vers. 24. *Divulgata — Syriam.* Marcus vero dixit : *Exivit autem rumor de eo in totam undique regionem Galilææ finitimam*[79]. Lucas vero : *Et egrediebatur sonus de eo in omnem locum finitimæ regionis*[80]. Rumor autem et sonus significant famam ejus. Præterea quam dixit Matthæus Syriam, hanc cæteri Galilææ finitimam regionem appellaverunt. Dimanavit autem de eo fama, quod talia doceret qualia nunquam audivissent, et quod sermones miraculis confirmaret, quodque cum auctoritate doceret ac operaretur, sicut in Marco manifestius invenies.

Καὶ ἀπῆλθεν — Συρίαν· Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν· Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας. Ὁ δὲ Λουκᾶς· Καὶ ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου· Ἀκοὴν δὲ καὶ ἦχον, τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην λέγουσιν. Ἣν δὲ εἶπε Συρίαν ὁ Ματθαῖος, ταύτην εἶπον οἱ ἄλλοι περίχωρον τῆς Γαλιλαίας· Ἀπῆλθε δὲ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀκοὴ, διότι τοιαῦτα ἐδίδασκεν, οἷα οὐδέποτε ἤκουσαν, καὶ ὅτι τοὺς λόγους ἐβεβαίου τοῖς θαύμασι, καὶ ὅτι ἐξουσιαστικῶς καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἐθαυματούργει, ὡς εὑρήσεις φανερώτερον ἐν τῷ Μάρκῳ.

Vers. 24. *Et — sanavit eos.* Post verba illa, *variis morbis*, distinctio ponenda est. Tormina autem vocat morborum dolores. Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna cum ad plenum lumen devenerit, naturam habet per splendorem suum attractivam humorum, qui in corporibus sunt, fit ut hi tunc turbentur. Frequens etenim ac pravus vapor ab ipsis elevatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet ; cumque hæc a luna patiantur, lunatici appellantur. Verum cur a nullo horum priusquam curaret, de fide requisivit, quemadmodum postea fecit a plu-

Καὶ — ἐθεράπευσεν αὐτούς. Μετὰ τὸ, ποικίλαις νόσοις, στικτέον τελείαν. Βασάνους δὲ λέγει, τὰς ἀπὸ τῶν νόσων ὀδύνας. Ὁ δὲ σεληνιασμὸς πάθος ἐστὶν ἀπὸ σεσηπότων χυμῶν συνιστάμενος. Ἐπεὶ γὰρ (17) ἡ σελήνη, πλησιφαὴς γινομένη, φύσιν ἔχει, διὰ τῆς ἐκεῖθεν πεμπομένης αὐγῆς ἀνασχεῖν τὰς ἐν τοῖς σώμασιν ὑγρότητας, ταράσσονται τηνικαῦτα καὶ οὗτοι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ἀτμὸς θριμὺς καὶ πονηρὸς ἀναφερόμενος, σπαράσσει τὸν ἐγκέφαλον, καὶ διαστρέφει τὸν ἄνθρωπον. Διότι δὲ ταῦτα πασχουσιν ὑπὸ σελήνης, λέγεται σεληνιασμός. Διατί δὲ παρ' οὐδενὸς τούτων πρὸ τῆς θεραπείας οὐκ ἐπεζήτησε

[78] Marc. I, 14. [79] Ibid. 28 [80] Luc. IV, 37.

Variæ lectiones et notæ.

(16) Quatuor priora vocabula non agnoscit Hentenius.

(17) Δέ pro γάρ A.

ὡς παρὰ πολλῶν ἄλλων ὕστερον ; Διότι οὔπω A ribus ? Quia nondum manifestam suæ potentiæ de-
τοῦ δυνάμεως ἀπόδειξιν σαφῆ δέδωκεν. Ἄλλως monstrationem dederat : alioque modo idem pro-
δέ, αὐτὸ τοῦτο, τὸ προσιέναι καὶ προσάγειν, οὐ ducere et adhibere poterat, fide etiam non acce-
σύσης πίστεως ἦν. dente.

ἠκολούθησαν — πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ ἀπο Vers. 25. *Et secutæ — trans Jordanem sitis.*
ον δηλαδή, τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, etiam videlicet a regione quæ
sita erat trans Jordanem.

CAP. V. *De beatitudinibus*

ΚΕΦ. Ε. Περὶ τῶν μακαρισμῶν.

— ὄρος· [Εἰς (19) ὄρος ἀναβὰς ἐξέθετο τοὺς Cap. V, vers. 1. *Cum vidisset — montem.* † In
ημοὺς ὁ Κύριος, διδάσκων κἀντεῦθεν, ὅτι monte beatitudines exposuit Dominus, docens ex
ὸν μακαρισμοῦ τυχεῖν ἐφιέμενον ἀποστῆναι hoc oportere cupientem attingere beatitudinem, a
μαιζήλων, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλότερα μετεωρισ- depressis humi rebus abstrahi, et ad sublimia
] elevari.

ἐπὶ δὲ (20) εἰς τὸ ὄρος τὸ πλησίον, ἅμα μὲν In montem proximum ascendit, simul quidem
ν τοὺς ἐν μέσῳ θορύβους, ἅμα δὲ καὶ ἀπε- tumultus, qui in imo erant declinans ; simul etiam
τον τὴν διδασκαλίαν ποιήσασθαι βουλόμενος. B absque ulla distractione docere cupiens. Transit
γὰρ ἀπὸ τῆς θεραπείας τῶν σωμάτων ἐπὶ enim a cura corporum ad curam animarum. Nam
ρείαν τῶν ψυχῶν. Οὕτω γὰρ ἀεὶ ποιῶν διιτέ- ita semper ab illa transit ad istam, et rursus ab
ταβαίνων ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ ταύτην, καὶ αὖθις hac ad illam, ut variam præstet utilitatem.
ύτης ἐπ' ἐκείνην, καὶ ποικίλην παρεχόμενος
λειαν.

καθίσαντος — αὐτοῦ. Συνανῆλθον μὲν καὶ Vers. 1. *Cumque sedisset — ipsius.* Simul quidem
ι, προσῆλθον δὲ οἱ μαθηταὶ, ὡς οἰκειότερον turbæ ascenderunt, discipuli autem accesserunt,
διακείμενοι, θέλοντες διδαχθῆναί τι παρ' tanquam familiarius erga eum affecti, et quippiam
ad eo discere cupientes.

ἀνοίξας — ἐδίδασκεν αὐτούς. Τίνος ἕνεκεν Vers. 2. *Et aperto — docebat eos.* Quam ob cau-
ίτε καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ; Διότι καὶ sam dicit, quod os suum aperuit ? Quia etiam non
γων αὐτὸ ἐδίδασκεν αὐτοῦς, ἀφ' ὧν ἔπραττε. aperto ore docebat eos operibus. Ad discipulos qui-
ἐν οὖν τοὺς μαθητὰς ἀποτείνει τοὺς λόγους, dem dirigit sermonem, ne turbis molestus esse vi-
παχθὴς δόξῃ τοῖς ὄχλοις, κοινοὺς δὲ αὐτοὺς deatur, communiter tamen illum proponit ad uni-
πρὸς πάντας ἀνθρώπους καὶ καθολικούς. versos ac singulos homines.

ν — οὐρανῶν. Οὐκ εἶπεν, οἱ πτωχοὶ τοῖς C Vers. 3. *Dicens — cœlorum.* Non dixit, pauperes
τν, ἀλλ' οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· τουτέστιν οἱ possessionibus, sed *Pauperes spiritu*, hoc est, humi-
τῇ (21) προαιρέσει καὶ τῇ ψυχῇ, ταῦτα νῦν les animo ac voluntate ; animum namque πνεῦμα,
ὠνόμασας. Οὐ γὰρ ὁ ἐκ περιστάσεώς τινος id est, *spiritum* nominavit. Neque enim qui infor-
, οὗτος μακαριστὸς, διότι οὐδὲν τῶν ἀπρο- tunio quovis humiliatur, hic beatus est, quia nihil
μακαριστόν. Πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τῷ ἑκουσίῳ quod involuntarium est, beatificat. Omnis enim
ρίζεται. Πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸν ταπεινὸν, virtus per id quod voluntarium est, imprimitur (*ff*)
ἀπὸ τοῦ κατεπτηχέναι, ὅ ἐστι πεφοβῆ- Pauperem autem hic vocavit animo humilem ; ut
ὁ γὰρ ταπεινόφρων ἀεὶ φοβεῖται τὸν Θεὸν, πτωχὸς, id est, pauper, dicatur ἀπὸ τοῦ πατεπτη-
ἔποτε εὐαρεστήσας αὐτῷ. Σκόπει δὲ, ὁποῖον χέναι, quod est *timuisse* sive *territum esse*. Siqui-
τῆς διδασκαλίας κατεβάλετο. Ἐπεὶ γὰρ ἡ dem humilis aut modestus animo, Deum semper
ροσύνη τὸν τε διάβολον κατέβαλε, καὶ τὸν timet, tanquam qui nihil unquam juxta illius bene-
λαστον ἐξέβαλεν, οἰηθέντα Θεὸν ἔσεσθαι μετὰ placitum peregerit. Considera vero, quale funda-
ξύλου βρῶσιν, καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῶν κα- mentum doctrinæ suæ substernat. Quia enim super-
κάντων γέγονεν αὐτῇ, ἀντίπαλον αὐτῇ κατα- bia daibolum dejecit ; ac protoplastum, putantem
ι φάρμακον, τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ ῥίζαν D quod postquam de ligno comedisset, Deus fieret,
καὶ κρηπῖδα τῶν ἀρετῶν ὑποτίθησιν, ἧς continuo prostravit ; radixque et fons omnium facta
σθείσης ἅπαντα τἆλλα, καὶ εἰ μέχρι τοῦ οὐ- est malorum ; contrarium ipsi præparat pharma-
ἱάνουσιν, ὑποσύρονται καὶ καταπίπτουσιν, ὡς cum, animi videlicet modestiam, et hanc radicem
Φαρισαίου. ac fundamentum substruit virtutum ; quo dejecto,
omnia etiam si ad cœlum usque pertingant, detrahuntur ac decidunt, quemadmodum in Pha-
ostensum est.

Variæ lectiones et notæ.

In his prorsus abhorret versio Hentenii.
Inclusa in margine habet A.

(20) Δέ abest A.
(21) Τῇ ψυχῇ καὶ τῇ προαιρέσει A.

Imprimitur. Noscitur, signatur. Χαρακτηριζειν, *notum rei imprimere, signare.*

Aptum quoque præmium huic rependitur : pro extrema videlicet abjectione summus honor, et quo nullus major reperiri potest. Per modum autem beatitudinum præcepta hæc induxit, invidiosum devitans sermonem. Oportebat enim ut in principio mansuete cum eis loqueretur, et ita paulatim ad præcipiendum deveniret.

A Καταλληλον δὲ, καὶ τὸ ταύτης ἔπαθλον. Ἀντὶ γὰρ τῆς ἄκρας ἀτιμίας, ἄκρα τιμὴ καὶ οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἐπέκεινα. Ἐν τάξει δὲ μακαρισμοῦ τὰς ἐντολὰς ταύτας εἰσήγαγεν, ἀνεπαχθέστερον τὸν λόγον ποιῶν. Ἔδει γὰρ ἐν ἀρχῇ πραότερον αὐτοῖς ὁμιλῆσαι, καὶ οὕτως ῥῆμα προβαίνειν εἰς τὸ ἐπιτάττειν.

Quam ob causam dixit pauperes, et non humiles ? Quia pauperem esse plus est, quam humilem esse. Sunt enim varii humilitatis modi : hic quidem mediocriter animo modestus est, ille vero cum excellentia ; quam humilitatem etiam David commendat, dicens : *Cor contritum et humiliatum Deus non despicies* [81].

Τίνος ἕνεκεν (22) οὐκ εἶπεν, Οἱ ταπεινοὶ, ἀλλ' Οἱ πτωχοί ; Ὅτι τοῦτο ἐκείνου πλέον. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῆς ταπεινοφροσύνης οἱ τρόποι. Καὶ ὁ μὲν ἐστι ταπεινὸς συμμέτρως · ὁ δὲ μεθ' ὑπερβολῆς ἁπάσης. Ταύτην καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐπαινεῖ λέγων · Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει.

Vers. 4. *Beati — consolationem accipient.* Quia omnes putabant eos esse beatos, qui in gaudio essent, miseros vero qui in afflictione, hujusmodi opinionem radicitus evellit, contrariam substituens. Lugentes autem dicit, non qui simpliciter lugent, sed qui pro peccatis lugent. Miserum enim ac prohibitum est lugere ob ea quæ quis patitur (*gg*). *Tristitia enim mundi*, ait Paulus, *mortem operatur ; ea vero, quæ secundum Deum est, pœnitentiam in salutem stabilem* [82] ? Quomodo ergo alio loco dicit Paulus : *Gaudete in Domino semper* [83] ? Quia et ille gaudium dicit, quod e luctu oritur. Habet, namque luctus repensum sibi gaudium. Quemadmodum enim postquam vehemens pluvia impetuose descenderit, serenitas stabilior esse solet : ita quoque deductis lacrymis, tranquillitas et gaudium animi succedit.

Μακάριοι — παρακληθήσονται. Ἐπεὶ πάντες ὑπελάμβανον μακαρίους μὲν, τοὺς ἐν χαρᾷ, ἀθλίους δὲ τοὺς ἐν θλίψει, πρόῤῥιζον ἀνασπᾷ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, τούναντίον ὑποτιθέμενος. Πενθούντας δὲ λέγει, οὐ τοὺς ἁπλῶς πενθοῦντας, ἀλλὰ τοὺς ὑπὲρ ἁμαρτημάτων. Τὸ γὰρ ὑπὲρ βιωτικοῦ πράγματος πενθεῖν, ἄθλιον καὶ κεκωλυμένον. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι Ἡ μὲν τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται · ἡ δὲ κατὰ Θεὸν, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Καὶ πῶς ὁ Παῦλος πάλιν εἶπε · Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε ; (23) Διότι κἀκεῖνος τὴν ἐκ τοῦ πένθους λέγει (24) χαράν. Ἔχει γὰρ τοῦτο χαρὰν συγκεκληρωμένην. Καθάπερ γὰρ, ὑετοῦ σφοδροῦ καταῤῥαγέντος, εὐδία γίνεσθαι εἴωθεν, οὕτω καὶ, δακρύων κατενεχθέντων, γαλήνη καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ ἐγγίνεται.

Vult autem hic sermo, non modo de propriis nos lugere delictis verum etiam de alienis : et talis erat Mosis animus, Davidis, Danielis (*hh*), Pauli cæterorumque hujusmodi. Consolationem vero accipient, sive lætabuntur. Ubi ? Et in præsenti, et in futuro. In præsenti quidem ea spe, quod peccata sua luctu redimant ; in futuro vero non sola horum remissione, verum etiam beatitudine.

Βούλεται δὲ νῦν ὁ λόγος πενθεῖν ἡμᾶς μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων, οἷα ἦν ἡ ψυχὴ Μωϋσέως καὶ Δαυὶδ καὶ Παύλου καὶ τῶν τοιούτων. Παρακληθήσονται δὲ, ἤγουν εὐφρανθήσονται. Ποῦ ; Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. Ἐνταῦθα μὲν, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν· ἐκεῖ δὲ, οὐ μόνον τῇ ἀφέσει τούτων, ἀλλὰ καὶ τῇ μακαριότητι.

† Nam qui filios aut uxores mortuas lugent, non possessiones aut propria amant corpora (*ii*), nec eo turbinis tempore ullo modo concupiscunt, non injuriis exasperantur, nec alia obsidentur affectione : quanto magis qui suas lugent ægritudines (*jj*), eo modo quo eas lugere dignum est.

Οἱ γὰρ (25) παῖδας καὶ γυναῖκας ἀποθανόντας θρηνοῦντες, οὐ χρημάτων, οὐ σωμάτων ἐρῶσιν, οὐδὲ κατ' ἐκεῖνον τῆς ὀδύνης τὸν καιρὸν ἄλλου τινὸς ἐφίενται, οὐχ ὕβρεσι παροξύνονται, οὐχ ὑπὸ ἄλλου πολιορκοῦνται τινος πάθους · πόσῳ μᾶλλον οἱ τὰ ἁμαρτήματα πενθοῦντες τὰ ἑαυτῶν, ὡς πενθεῖν ἄξιον ;

Vers. 5. *Beati — terram.* Quoniam olim ab hominibus magno studio affectabatur terræ possessio, hanc etiam pro virtutis præmio ponit. Quidam sane

Μακάριοι — τὴν γῆν. Ἐπεὶ πάλαι τοῖς ἀνθρώποις περισπούδαστος ἦν ἡ κληρονομία τῆς γῆς, τίθησι καὶ ταύτην ἔπαθλον ἀρετῆς. Καὶ τινες μὲν γῆν νοη-

[81] Psal. L, 19 [82] II Cor. VII, 10. [83] Philipp. IV, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Hoc scholium in neutro meorum legitur. Excerptum autem est ex Chrys. tom. VII, p. 185. E.
(23) Πάντες B.
(24) Φάσκει A.
(25) Hoc in nullo meorum comparet. Repetitum est ex Chrysost. tom. VII, p. 187. D.

(*gg*) *Ob ea quæ quis patitur.* Ob rem terrestrem ob casum, ob infortunium humanum.
(*hh*) Δανιὴλ in nullo meorum legitur.
(*ii*) Forte invenit σωματων ἰδίων.
(*jj*) *Suas ægritudines.* Peccata sua.

τὴν ἐν οὐρανῷ λέγουσιν, ὁ δὲ (26) Χρυσόστομός φησι, A ὅτι καὶ αἰσθητὸν τέθεικεν ἔπαθλον, διὰ τοὺς παχυτέρους, τοὺς τὰ αἰσθητὰ πρὸ τῶν νοητῶν ζητοῦντας. Εἴωθε γὰρ δι' ὅλου τοῦ Εὐαγγελίου προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, ποτὲ μὲν, ἀπὸ τῶν μελλόντων, ποτὲ δὲ, ἀπὸ τῶν παρόντων, καὶ οὔτε ὅταν νοητὰ ἔπαθλα τίθηται, ἀποστερεῖ τῶν αἰσθητῶν, οὔτε, ὅταν αἰσθητὰ, ἀφαιρεῖται τὰ νοητά. Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Καὶ αὖθις· Οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ γονεῖς, καὶ τὰ ἑξῆς, ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον.

Πραεῖς (27) λέγονται, οὐχ οἱ μηδόλως ὀργιζόμενοι· οἱ τοιοῦτοι γὰρ ἀναίσθητοι· ἀλλ' οἱ θυμὸν μὲν B ἔχοντες, κρατοῦντες δὲ, καὶ ὅτε δεῖ ὀργιζόμενοι, ὡς καὶ Δαυὶδ εἶπεν· Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.

Μακάριοι — χορτασθήσονται. Ἐπεὶ μέλλει περὶ ἐλεημοσύνης εἰπεῖν, προαναιρεῖ τὴν πλεονεξίαν, ἵνα καθαρὸς ὁ ἔλεος γίνηται. Ἡ δικαιοσύνη γὰρ, ἀντίπαλός ἐστι τῇ πλεονεξίᾳ. Οἱ πεινῶντες δὲ καὶ διψῶντες εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Οἱ σφόδρα ἐπιθυμοῦντες, ὅπερ ὁ σφοδρὸς ἔρως τῆς πλεονεξίας, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην μεταστὰς, ἀνέλῃ ἐκείνην. Χορτασθήσονται δὲ, παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἐπειδὴ (28) οἱ πλεονέκται δοκοῦσιν εὔποροι εἶναι καὶ χορτάζεσθαι, διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι οἱ δίκαιοι μᾶλλον χορτασθήσονται.

Μακάριοι — ἐλεηθήσονται. Παρὰ τοῦ Θεοῦ, δηλονότι. Πλὴν οὐ τοσοῦτον, ὅσον ἠλέησαν. Ὅση γὰρ ἐστὶ C διαφορὰ πονηρίας καὶ ἀγαθότητος, ἢ μᾶλλον, ὅση ἀθρώπου καὶ Θεοῦ, τοσαύτη καὶ ἀνθρωπίνης καὶ θείας ἐλεημοσύνης.

Οὐχὶ (29) διὰ χρημάτων μόνον ἔστιν ἐλεεῖν, ἀλλὰ καὶ λόγου, κἂν μηδὲν ἔχῃς, διὰ δακρύων. Ποικίλος γὰρ ὁ τῆς ἐλεημοσύνης τρόπος, καὶ πλατεῖα αὕτη ἡ ἐντολή. Ἐλεηθήσονται δὲ ἐνταῦθα μὲν, παρὰ ἀνθρώπων· ἐκεῖ, δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Μακάριοι — ὄψονται. Καθαροὺς τῇ καρδίᾳ νόει, τοὺς μηδέν τι πονηρὸν ἑαυτοῖς συνειδότας, ἢ τοὺς φυλάσσοντας τὴν καρδίαν ἀμόλυντον ἀπὸ τῶν ἡδυπαθειῶν, ὅπερ ὁ Παῦλος ἁγιασμὸν ἐκάλεσεν, εἰπών· Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, D οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον. Ὄψονται δὲ τὸν Θεὸν, ὡς δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει. Τέθεικε δὲ τὸν μακαρισμὸν τοῦτον μετὰ τὸν τῆς ἐλεημοσύνης,

terram intellectualem, cœlum esse dicunt. Chrysostomus vero ait, quod et sensibilem pro præmio posuerit, propter crassiores, qui sensibilia potius quam intelligibilia quæsunt. Toto namque Evangelio ad virtutem solet adhortari, quandoque per futura, interdum quoque et per præsentia. Quanquam neque ubi intelligibilia ponit præmia, privat sensibilibus : neque e diverso, cum sensibilia pollicetur, intelligibilia aufert. *Quærite* enim, inquit *primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* [84]. Et rursus : *Nemo est qui reliquerit domum aut patrem* [85], etc., *qui non fruatur multo pluribus in hoc tempore,et in futuro sæculo, vita æterna.*

† Mites dicuntur, non qui penitus non irascuntur : hujusmodi enim insensati sunt, sed qui iram quidem sentiunt, sese tamen continent, quando autem oportet irascuntur, sicut dicit David : *Irascimini et nolite peccare* [86]

Vers.6.*Beati—saturabuntur.*Quia de eleemosyna dicturus est, aufert primum avaritiam ut pura fiat misericordia, justitia enim avaritiæ contraria est. Dixit autem, *esurientes et sitientes*, hoc est, plurimum concupiscentes, ut vehemens avaritiæ amor in justitiam translatus, illam perimat. Saturabuntur autem, omni videlicet bono.

† Quia avari abundantes esse videntur et saturati, ideo ait justos potius saturandos esse.

Vers. 7. *Beati — misericordiam consequentur.* A Deo certe, sed non tantam duntaxat, quantam ipsi præstiterunt. Quantum enim interest inter malum et bonum, aut potius quantum inter hominem et Deum, tantum humana misericordia distat a divina.

† Non possessionibus tantum præstatur misericordia, sed et sermonibus.Quod si nihil habueris, etiam lacrymis præstatur : varius est enim eleemosynæ modus, latumque præceptum. Misericordiam vero consequentur, hic ab hominibus et in futurum a Deo.

Vers. 8. *Beati — videbunt.* Puros corde intelligit qui nullius peccati sibi conscii sunt : aut qui cor servant a voluptatibus impollutum, quam sanctimoniam vocat Paulus, dicens [87] : *Pacem sectamini ad omnes et sanctimoniam ; sine qua nemo videbit Deum.*Videbit autem Deum,dixit,tanquam humana natura potentem (*kk*). Hanc vero beatitudinem post eleemosynam posuit, nam multi justitiam ac elee-

[84] Matth. VI, 33. [85] Luc. XVIII, 29, 30. [86] Psal. IV, 5, [87] Hebr. XII, 14.

Variæ lectiones et notæ

(26) Tom. VII, p. 188. C.

(27) Hoc in meis non legitur. Ex Theophyl. p. 26 C desumptum.

(28) Etiam hoc ex Theophylact. p. 26 D. Mei non agnoscunt.

(29) Theophylact. p. 26 E et Chrysostom. t. VII, pag. 189 D.

(*kk*) *Tanquam — potentem.* Ut concessum creaturæ humanæ.

mosynam assecuti, circa voluptates devicti sunt. Ostendit itaque solas illas non sufficere virtutes.

† Mundi corde sunt, qui continenter degunt ; *Sine continentia autem nemo videbit Deum* [88]. Quemadmodum enim speculum si purum sit, figuras recipit : ita et anima pura Dei suscipit visionem.

Vers. 10. *Beati — vocabuntur.* Qui non solum ipsi seditiones non movent, sed et alios moventes ad pacem reducunt, filii Dei vocabuntur, utpote Filium ejus unigenitum imitantes : cujus opus fuit dissidentia in unum reducere, ac inimicos reconciliare. Erit profecto etiam beatus pacificus, hoc est, in pace servans voluntatem propriæ carnis cum voluntate animæ suæ, et quod pravum (*ll*) est meliori subjiciens.

† Non solum pacem cum omnibus habentes, verum etiam seditiosos mutuo inter se pacificantes. Dicuntur autem pacifici, et qui per doctrinam inimicos ad Deum (*mm*) convertunt : qui filii Dei appellantur. Nam et Unigenitus Deo nos reconciliavit.

Vers. 10. *Beati — cælorum.* † Regnum cœlorum, alii quidem dicunt, vitam quam in cœlis degunt ; alii vero, æqualem angelis statim in cœlis ; tertii autem, speciem divinæ visionis (*nn*), quæ cuique rependitur juxta qualitatem ac quantitatem suæ justitiæ ; quarti vero regnum cœlorum dicunt remunerationem, quæ secundum habitam gratiam datur his qui ex se ad Deum bonum accedunt (*oo*). †† Ex his quatuor tertium et quartum regnum Dei etiam appellant.

Hoc dixit ne putes ubique pulchram esse pacem. Justitiam autem hic universaliter omnem virtutem nominavit. Quodsi hujus quoque egregii facinoris præmium posuit regnum cœlorum : ne is indigneris, quasi præmium alienum sumentibus. Quanquam enim variæ videntur acceptæ (*pp*) retributiones, propter nominum varietatem, omnes tamen regnum cœlorum designant. Siquidem omnes qui his digni habentur retributionibus, regno quoque cœlorum fruuntur, ideo etiam omnes beati dicti sunt.

† Non soli martyres persecutionem sustinent,

διότι πολλοὶ δικαιοσύνην καὶ ἐλεημοσύνην κατορθοῦντες, ἡττῶνται τῆς ἡδυπαθείας, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀρκοῦσιν ἐκεῖναι μόναι αἱ ἀρεταί.

Καθαροὶ (30) τῇ καρδίᾳ εἰσὶν οἱ σώφρονες. Τοῦ ἁγιασμοῦ γάρ, ἤτοι τῆς σωφροσύνης χωρὶς, οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον. Ὥσπερ γὰρ τὸ κάτοπτρον, ἐὰν ᾖ καθαρὸν, τότε δέχεται τὰς ἐμφάσεις, οὕτω καὶ ἡ καθαρὰ ψυχὴ δέχεται ὄψιν Θεοῦ.

Μακάριοι — κληθήσονται. Οἱ μὴ μόνον αὐτοὶ μὴ στασιάζοντες, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους στασιάζοντας συνάγοντες εἰς εἰρήνην. Υἱοὶ δὲ Θεοῦ κληθήσονται, ὡς μιμησάμενοι τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, ᾧ γέγονεν ἔργον, συναγαγεῖν τὰ διεστῶτα, καὶ καταλλάξαι τὰ ἐκπεπολεμωμένα. Εἴη δ' ἂν μεμακαρισμένος εἰρηνοποιὸς, καὶ ὁ εἰρηνεύσας τὸ θέλημα τῆς ἰδίας σαρκὸς μετὰ τοῦ θελήματος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὑποτάξας τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι.

Οὐ μόνον οἱ εἰρηνεύοντες αὐτοὶ πρὸς πάντας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑτέρους στασιάζοντας καταλλάσσοντες. Εἰρηνοποιοὶ δέ εἰσι καὶ οἱ διὰ διδασκαλίας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ ἐπιστρέφοντες · υἱοὶ δὲ Θεοῦ οἱ τοιοῦτοι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ μονογενὴς κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

Μακάριοι — οὐρανῶν. Βασιλείαν (32) τῶν οὐρανῶν, οἱ μὲν λέγουσι τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν, οἱ δὲ, τὴν ἰσάγγελον ἐν οὐρανοῖς κατάστασιν, οἱ δὲ, τὸ εἶδος τῆς θείας ὡραιότητος τῶν φορεσάντων τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου , ἥτις δίδοται κατὰ τὸ ποιόν τε καὶ ποσὸν τῆς ἐν ἑκάστῳ δικαιοσύνης, οἱ δὲ, τὴν κατὰ χάριν μετάδοσιν τῶν φυσικῶς (33) προσόντων τῷ Θεῷ ἀγαθῶν (34). Τῶν τεσσάρων δὲ, τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον, καὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ λέγουσιν.

Τοῦτο εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι πανταχοῦ καλὸν ἡ εἰρήνη. Δικαιοσύνην δὲ νῦν (35) καθόλου πᾶσαν ἀρετὴν ὠνόμασεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τούτου τοῦ κατορθώματος ἔπαθλον τέθεικε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μὴ δυσχεράνῃς ἐπὶ τοῖς ἀλλοῖον ἔχουσιν ἔπαθλον. Εἰ γὰρ καὶ διάφοροι δοκοῦσιν αἱ ῥηθεῖσαι ἀμοιβαὶ, διὰ τὴν ἑτερότητα τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' οὖν πᾶσαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αἰνίττονται. Πάντες γὰρ οἱ τούτων ἀξιωθέντες, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπολαύουσι · διὸ καὶ πάντες μακάριοι ὠνομάσθησαν.

Οὐ μόνον (36) οἱ μάρτυρες διώκονται, ἀλλὰ καὶ

[88] Hebr. XII, 14.

Variæ lectiones et notæ

(30) Ex Theoph. p. 26 E.
(31) Theophyl. p. 27 A.
(32) Inclusa codex uterque habet in margine.
(33) Vehementer discrepat Hentenius, qui haud dubie προσιόντων legit.
(34) Ab τῶν ad λέγουσιν omittit Hentenius.
(35) Νῦν, omittit. A.
(36) Hæc in margine Codicis reperit Hentenius. Mei hoc scholio carent. Theophylacti est, p. 27 B.

(*ll*) *Pravum.* Deterius.
(*mm*) *Ad Deum.* Dei.
(*nn*) *Speciem — visionis.* Imaginem divinæ formæ eorum qui habuerunt imaginem cœlestis. Sine ullo dubio fit allusio ad I Cor. XV, 49. Igitur dubito de integritate lectionis. Aut enim φορεσόντων legendum, aut loco ἐπουρανίου corrigendum χοϊκοῦ. Sed istud facilius est. Hentenius hæc prorsus prætermisit.
(*oo*) *Remunerationem — accedunt.* Communicationem, quæ fit per gratiam, eorum bonorum, quæ Deus per naturam habet.
(*pp*) *Acceptæ.* Memoratæ.

πολλοὶ ἕνεκεν τοῦ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις, καὶ πάσης ἁπλῶς ἀρετῆς. Δικαιοσύνη γάρ, ἡ πᾶσα ἀρετή. Ἐπεὶ καὶ κλέπται καὶ φονεῖς διώκονται ἀλλ' οὐ μακάριοι.

A sed plurimi quoque alii, quia illis sunt auxilio qui afficiuntur injuria, et universaliter propter quamcunque virtutem. Justitia siquidem omnis virtus est. Fures vero etiam homicidæ perfectionem patientur non tamen beati dicuntur.

Μακάριοι — ἕνεκεν ἐμοῦ. Ἵνα (37) μὴ ὑπολάβῃς, ὅτι τὸ ἁπλῶς πονηροῖς ῥήμασι βάλλεσθαι μακάριον, δύο προσέθηκε διορισμούς, τὸ, ψευδῆ τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, μᾶλλον ἄθλιος ὁ κακῶς ἀκούων. Τί τῶν ῥηθεισῶν τούτων παραινέσεων παραδεξότερον γένοιτ' ἄν, ὅταν τὰ πᾶσι φευκτὰ, πᾶσι ποθεινὰ γίνηται, διὰ τὴν τῶν ἐπάθλων μεγαλειότητα ; Ὁ δὲ καὶ φορτικὰ, καὶ ἐναντία τῇ μέχρι τότε συνηθείᾳ τῶν ἀνθρώπων δογματίσας, ὅμως καὶ ἔπεισε, καὶ πείθει σχεδὸν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

Vers. 11. *Beati — propter me.* Ad apostolos qui aderant, sermonem dirigit, ostendens doctoribus proprium esse probris affici. Ne autem suspiceris quod simpliciter verbis malis impeti sit beatum, idcirco addidit, quæ plane distinctionem faciunt, videlicet ut quæ dicuntur mendacia sint, et propter Christum ea dicantur. Quodsi hæc non ita se habent miser potius est qui male audit, utpote plurimos suis malis operibus offendens. Quid ergo his admonitionibus mirabilius esse potest ? utinam vero quæ B ab omnibus evitantur, præmorum magnitudine fiant omnibus desiderabilia (*qq*) Nam qui gravia ac molesta et hominum consuetudini ad id usque temporis contraria præcripsit, persuasit tamen et persuadet universo fere orbi.

Χαίρετε — οὐρανοῖς. Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, πάντες οἱ ὀνειδιζόμενοι, καὶ διωκόμενοι, καὶ κακῶς ἀκούοντες, ὡς εἴρηται. Εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ Μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐ ανοῖς, ἐπήγαγε καὶ ἑτέραν παράκλησιν.

Vers. 12. *Gaudete — cœlis.* Gaudete et exultate spiritu quicumque proba ac persecutiones sustinetis et modo quo dictum est male auditis. Dicens autem : *Merces vestra multa est in cœlis* aliam quoque consolationem induxit.

† Τὸ γὰρ (38) ὑπομεῖναι ὄνειδος, μέγα καὶ χαλεπώτατον. Διὸ καὶ ὁ Ἰὼβ, τοὺς ἄλλους ὑπομείνας πειρασμοὺς, τότε μάλιστα ἐταράχθη, ὅτε ὠνείδιζον αὐτῷ οἱ φίλοι, ὡς δι' ἁμαρτίας πάσχοντι.

† Nam opprobria sustinere magnum est, et grave admodum. Unde et Job postquam alias tentationes patienter toleraverat, tanc maxime turbatus est, quando ab amicis opprobriis afficiebatur, tanquam propter peccata sua pateretur.

Οὕτω — τοὺς πρὸ ὑμῶν. Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι τὸ· Μακάριοί ἐστε, καὶ τὰ ἑξῆς, ἰδίως πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶρηκε, διὰ μέσου δὲ αὐτῶν, καὶ πρὸς ἅπαντας, ὅσοι μέλλουσι μιμεῖσθαι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Οὕτω γὰρ ἰδίωξαν, φησὶ, τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν. Πῶς οὕτως ; Ὀνειδίζοντες δηλονότι, καὶ διώκοντες, καὶ λέγοντες πᾶν πονηρὸν ῥῆμα (39) κατ' αὐτῶν ψευδόμενοι, ἕνεκεν τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ γὰρ ὑμεῖς παρ' ἐμοῦ ἀποστελλόμενοι, κηρύξοντες, ὅσα ἐντελοῦμαι · οὕτω δὴ κἀκεῖνοι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλησαν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν, ἐνέφηνεν, ὅτι καὶ οὗτοι προφητεύσουσιν. [Εἰ (40) τοίνυν ἐκείνοις οὐκ ἐν ἐκέψοντο, τὸ πάσχειν διὰ Θεὸν, πάντως οὐδ' ὑμῖν.] Οὕτω τοῖς προφήταις παρισώσας αὐτοὺς, ἀνέστησεν αὐτῶν τὰ φρονήματα.

Vers. 12. *Ita — qui vos præcesserunt.* Hinc manifestum est quod illud : *Beati estis,* etc., proprie ad C discipulos dixerit, et ipsis mediantibus, etiam ad omnes, qui discipulos suos essent imitaturi. *Ita enim* inquit, *persecuti sunt prophetas, qui vos præcesserunt.* Quo modo ita ? opprobrio videlicet afficientes et persequentes et dicentes omne malum verbum mentiendo, propter Deum. Sicut enim vos a me mittemini prædicaturi quæcunque præcepero, ita et illi a Deo missi erant. Dicens autem : *Prophetas qui vos præcesserunt,* manifestat quod etiam hi prophetabunt. Si ergo, inquit, non erat illis indecorum pati propter Deum, neque omnino vobis. Ita prophetis eos adæquando, mentes erexit ipsorum.

Εἶπε δὲ, μετὰ πόσας ἐντολὰς τὸν μακαρισμὸν τοῦ διωγμοῦ τοῦ ἕνεκεν δικαιοσύνης, καὶ τὸν τοῦ ὀνειδισμοῦ, καὶ τῆς διώξεως, καὶ τῆς κακολογίας τέθεικα, δηλῶν, ὅτι χρὴ πάσαις ταῖς προλαβούσαις ἐντολαῖς συγκαταρτίζεσθαι τὸν εἰς τούτους τοὺς ἀγῶνας ἐνδυνόμενον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τάξει τινὶ χρησάμενος χρυσῆν ἡμῖν σειρὰν ὕφηνεν. Ὁ μὲν γὰρ τα-

Observa autem post quot præcepta posuerit beatitudinem tolerandæ persecutionis, quæ fit propter D justitiam, et exprobrationis, quæ fit propter ac male dictorum, quod omnibus prædictis virtutibus oporteat adjutum esse eum qui hæc certamina aggreditur. Nam ideo quoque certo usus ordine, auream nobis catenam contexuit. Qui enim animo humi-

Variæ lectiones et notæ.

(37) Ante hæc ex Theophyl. p. 27 C addit versio Bentenii, quæ tamen mei non habent : Πρὸς πορόντας τοὺς ἀποστόλους ἀποτείνεται, δεικνὺς, ὅτι μάλιστα τῶν διδασκάλων ἴδιον τὸ ὀνειδίζεσθαι. Ἵνα δὲ μὴ κ. τ. λ.

(38) Theophylact. p. 27 C.

(39) Ῥῆμα omittit B.

(40) Inclusa omittit A.

(*qq*) *Utinam — desiderabilia.* Cum ea quæ omnibus videntur fugienda, omnibus fiunt expetenda, propter præmiorum magnitudinem.

lis est, propria lugebit errata ; qui vero luget, etiam mitis erit : et qui mansuetus est, justus quoque erit omnino : justus vero, etiam miserebitur. His autem omnibus opere perfectis, etiam mundus erit corde, talis vero pacificus quoque erit; qui autem huc usque profecit, ad pericula etiam exendetur, ac cætera quæ sequuntur magno animo tolerabit. Postquam ergo quæ opportuna erant admonuit, rursus laudibus eos recreat dicens.

Vers. 13. *Vos — terræ.* Terram hic homines appellavit, quasi e terra formatos. Est autem tantum ac si diceret : Homines in peccatis putrefacti sunt corrupti ab humore affectionum. Vos igitur a me electi ad curandam hanc totius mundi putredinem, estis sal terræ : accepta virtute ad constringendum ipsos et coarctandum, præterea ac occidendum, vermes invisibiles, hoc est, ut per bonam famam, rationales affectus a gravi peccatorum odore liberetis.

† Prophetæ ad unam gentem missi sunt, vos autem sal estis universi orbis, per doctrinam arguendo ac stringendo dissolutos, ne æternos producant vermes. Non ergo mordacitatem reprehensionum abjiciatis, sed et opprobria ac persecutiones sustinete. Ideo subdit : *Si autem sal infatuatus fuerit in quo salietur ? Ad nihil amplius valet, nisi ut foras projiciatur, ab hominibus conculcetur.* Si enim is qui docet infatuatus fuerit, hoc est, non arguit ac stringit, sed emollitus est, in quo salietur, id est corrigetur ? Ex eo tempore igitur foras projicitur a magistri dignitate, et conculcatur, hoc est, despicitur.

Vers. 13. *Quod si — salietur.* Salis fatuitas est debilitas mordacitatis ipsius. Dicit ergo : Videte quale ministerium vobis committendum est, et contendite ne laxemini persecutionibus, opprobriis ac maledictis, ut prædictum est, neque utilem mordacitatem respuatis. *Si enim sal infatuatus fuerit, quo salietur ?* Hoc est, si vos molles effecti fueritis, aut utilem mordacitatem neglexeritis quo alio sale saliemini, sive condiemini, sicut habet Marcus [89] ? Vos enim sal electus estis, nec alius reliquus est. Quanto igitur præ cateris ad hujusmodi ministerium electi estis, tanto amplius cavere debetis, ne ob propriam mollitiem ac inutilitatem, et putrefactorum perditionem, ut dictum est, accusari possitis.

Vers. 13. *Ad — hominibus.* Ad nihil amplius uti-

πεινὸς, καὶ τὰ οἰκεῖα πενθήσει (41) παραπτώματα· ὁ δὲ ταῦτα πενθῶν, καὶ πρᾶος ἔσται· ὁ δὲ πρᾶος, πάντως ἔσται καὶ δίκαιος· ὁ δὲ δίκαιος, καὶ ἐλεήσει· ὁ δὲ ταῦτα πάντα κατορθώσας, καὶ (42) καθαρὸς ἔσται τῇ καρδίᾳ· ὁ δὲ τοιοῦτος, καὶ εἰρηνοποιός· ὁ δὲ μέχρι τούτου προκόψας, καὶ πρὸς κινδύνους παρατάξεται, καὶ τὰ ἐξῆς ὑποστήσεται μεγαλοψύχως. Παραινέσας τοίνυν ἃ προσῆκεν, ἀναπαύει πάλιν αὐτοὺς τοῖς ἐγκωμίοις.

Ὑμεῖς — γῆς. Γῆν ἐνταῦθα, τοὺς ἀνθρώπους ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ γῆς πλασθέντας. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Οἱ ἄνθρωποι πάντες σεσήπασι ταῖς ἁμαρτίαις, διαφθαρέντες ὑπὸ τῆς ὑγρότητος τῶν παθῶν· ὑμεῖς οὖν, ἐκλεγέντες παρ' ἐμοῦ πρὸς ἰατρείαν τῆς παγκοσμίου ταύτης σηπεδόνος, ἐστὲ τὸ ἅλας τῶν ἀνθρώπων, δύναμιν λογικὴν ἐξ ἐμοῦ λαμβάνοντες (43) στύφειν αὐτοὺς καὶ ἐπισφίγγειν, καὶ ἀποκτείνειν μὲν τοὺς ἀοράτους σκώληκας, φημὶ δὴ τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς, ἀπαλλάττειν δὲ τῆς δυσωδίας τῶν ἁμαρτημάτων.

† Οἱ μὲν προφῆται (44) εἰς ἓν ἔθνος ἀπεστάλησαν· ὑμεῖς δὲ τῆς γῆς ἁπάσης ἐστὲ τὸ ἅλας, διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐλέγχων στύφοντες τοὺς χαύνους, ἵνα μὴ γεννήσωσι τοὺς ἀτελευτήτους σκώληκας. Ὥστε μὴ ἀποβάλλητε τὴν στυφνότητα τῶν ἐλέγχων, κἂν διώκησθε. Διό φησιν· Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται ; Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ γὰρ διδάσκαλος ἐὰν μωρανθῇ, τουτέστιν, εἰ οὐκ ἐλέγχει καὶ στύφει, ἀλλὰ χαυνωθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται, τουτέστι, διορθωθήσεται ; Ἀπὸ τότε οὖν ἔξω ῥίπτεται τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος καὶ καταπατεῖται, τουτέστι, καταφρονεῖται.

Ἐὰν — ἁλισθήσεται. Μωρία ἅλατός ἐστιν, ἡ ἀσθένεια τῆς ποιότητος αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Βλέπετε, οἵαν διακονίαν ἐγχειρίζεσθαι μέλλετε, καὶ ἀγωνίζεσθε, μὴ χαυνωθῆναι διωγμοῖς, ἢ ὀνειδισμοῖς, ἢ κακολογίαις, ὡς προδεδήλωται, μηδ' ἀποβαλεῖν τὴν ὠφέλιμον ποιότητα. Ἐὰν γὰρ (45) τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται, τουτέστιν, Ἐὰν ὑμεῖς χαυνωθῆτε, ἢ τὴν ὠφέλιμον ποιότητα ἀποβάλητε, ἐν τίνι ἑτέρῳ ἅλατι ἁλισθήσεσθε, εἴτουν ἀρτυθήσεσθε, ὡς ὁ Μάρκος (46) εἶπεν. Ὑμεῖς γάρ ἐστε τὸ ἐκλεγὲν ἅλας, καὶ οὐχ ὑπολέλειπται ἕτερον. Ὅσῳ τοίνυν προεκρίθητε πάντων εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, τοσούτῳ προσέχειν ὀφείλετε, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἑαυτῶν χαυνότητος, καὶ ἀνενεργησίας, καὶ τῆς τῶν σεσαμμένων, ὡς εἴρηται, ἀπωλείας ἀπαιτηθῆτε δίκην.

Εἰς — ἀνθρώπων. Εἰς οὐδὲν ἔτι χρησιμεύει,

[89] Marc. IX, 50.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Ἁμαρτήματα A.
(42) Καί, omittit A.
(43) Δύναμιν στύφειν non cohæret. Aut ergo τοῦ, aut ὥστε interponendum ante στύφειν.
(44) Ex Theophylact. p. 27 E.
(45) Δέ pro γάρ A.
(46) Scilicet Marcus habet ἀρτύσετε. Sed mutavit tempus, ut æquiparare posset Matthæi vocabulo. Sed ἀρτυθήσεται tamen ex aliquo scholio occupavit nonnullos Marci codices, in his meum cum scholiis, quem appello 12.

μωρανθὲν τὸ ἁλωθὲν ἅλας, εἰ μὴ εἰς τὸ ῥιφῆναι ἔξω τῆς Δεσποτικῆς αὐλῆς, καὶ καταπατεῖσθαι, ὅ ἐστι καταφρονεῖσθαι παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ὑμεῖς — κόσμου. Κόσμον πάλιν τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ εἶπεν ἀνθρώπους, ὧν σκοτισθέντων τῷ ζόφῳ τῆς πλάνης, Ὑμεῖς, φησὶν, ἐξελέγητε εἶναι φῶς αὐτῶν, ὥστε φωτίζειν τὰ ὄμματα τῶν ψυχῶν αὐτῶν, φωτὶ διδασκαλίας καὶ φωτὶ γνώσεως, χειραγωγεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ὀρθὴν τρίβον τῆς εὐσεβείας. Δύο τοίνυν διακονίας ἐνεχειρίσθησαν, τὸ ἁλίζειν καὶ τὸ φωτίζειν. Δεῖ γὰρ πρῶτον ἀπαλλαγῆναι τῆς σηπεδόνος, εἶτα συνετισθῆναι.

Οὐ — κειμένη. Διὰ ταύτης τῆς παραβολῆς, καὶ τῆς μετὰ ταύτην, εἰς ἀκρίβειαν καὶ ἀσφάλειαν βίου τούτους ἐνάγει, καὶ ἐναγωνίους εἶναι κελεύει, ὡς ὑπὸ τοῖς ἁπάντων ὀφθαλμοῖς τοῦ λοιποῦ κειμένους, καὶ ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιζομένους. Οὐ δύναται, φησὶ, πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη· οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε κρυβῆναι, ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς διδασκαλίας τεθέντες. Λοιπὸν οὖν προσέχετε, πῶς πολιτεύεσθε καὶ γίνεσθε τοῖς ἀποβλέπουσιν εἰς ὑμᾶς καλλιστον ἀρχέτυπον καὶ βίου καὶ λόγου.

Οὐδὲ — τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οὐδ' ἀνάπτουσί τινες λύχνον, καὶ τὰ ἑξῆς. Λοιπὸν οὖν οὐδ' ἐγὼ, ἀνάψας ὑμᾶς φωτὶ θεογνωσίας, βούλομαι ὑμᾶς κρύπτεσθαι· ἀλλ' ἰδοὺ τίθημι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν λυχνίαν, λέγω δὴ, ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν τόπον τῆς διδασκαλίας, ὥστε φωτίζειν πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ.

Οὕτω — τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. [Λαμψάτω (47) εἶπων, οὐ κελεύει θεατριζειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' (48) ἐργάζεσθαι αὐτὴν, εἰωθυῖαν ἀφ' ἑαυτῆς λάμπειν, καὶ ἑαυτὴν δημοσιεύειν κατὰ τὴν τοῦ μύρου φύσιν.] Διὰ τοῦτο δὲ (49) λαμψάτω ἡ καθαρότης τοῦ βίου καὶ λόγου ὑμῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ἕνεκεν ἀνθρωπαρεσκείας, ἀλλ' ἵνα ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, τὰ ἐν πράξεσι καὶ λόγοις, καὶ μιμήσωνται ταῦτα. Ἔτι δὲ καὶ, ἵνα δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἤτοι τὸν Θεὸν, ὅτινι διὰ πίστεως υἱοθετήθητε, υἱοὶ μὲν αὐτοῦ, ἀδελφοὶ δὲ ἐμοῦ γενόμενοι. Ὑμνήσουσι γὰρ αὐτὸν, ὡς τοιαύτην ἐντειλάμενον πολιτείαν. Καὶ μὴν αὐτὸς ταύτην ἐνετείλατο, ἀλλ' εἰωθε τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα τῷ Πατρὶ πολλάκις ἀνατιθέναι, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν, τιμῶν ὡς Πατέρα, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι ἓν εἰσιν, ὥσπερ τῇ φύσει, οὕτω καὶ τῷ θελήματι.

[Ὑμῶν, (50) φησὶν, ἐργαζομένων τὰ καλὰ, λαμψάτω τὸ ἀπ' αὐτῶν φῶς ὑμῶν, ὅ καὶ, μηδενὸς δημοσιεύοντος, εἴωθεν αὐτὸ ἑαυτὸ θριαμβεύειν ἀποπαλόμενον τῶν καλῶν.]

Μὴ — πληρῶσαι. Ἐπειδὴ μείζονα τῶν παλαιῶν

lis est sal infatuatus, nisi ut extra Dominicam aulam projiciatur, et conculcetur, hoc est, despiciatur ab hominibus.

Vers. 14. *Vos — mundi.* Mundum rursus dixit homines in mundo habitantes : quibus erroris caligine obscuratis, Vos, inquit, electi estis, ut lux eorum sitis, utque oculos animarum ipsorum luce doctrinæ ac scientiæ illuminetis, et ad semitas rectas divini cultus deducatis. Ideo nempe ministerium saliendi ac illuminandi eis commissum erat. Primum enim oportet a putredine liberari, deinde erudiri.

Vers. 14. *Non — posita.* Per hanc sequentemque parabolam ad vitæ perfectionem ac munitionem ipsos inducit (*rr*), et certaminum præfectos esse jubet, tanquam sub omnium oculis in posterum ponendos, et in medio hujus mundi theatro certantes. *Non potest,* inquit, *civitas abscondi super montem posita.* Neque vos occultari potestis in doctrinæ altitudine collocati. Reliquum est igitur, ut solliciti sitis, quomodo gubernetis, et aliis oculos in vos figentibus, optimum sitis exemplar vitæ ac doctrinæ.

Vers. 15. *Neque — qui in domo sunt. — Neque accendit quisquam lucernam,* etc. Restat igitur, ut neque ego vos eo fine divina scientia accenderim, ut absconderem : sed ecce pono vos super candelabrum, hoc est, super excelsum doctrinæ locum, ut omnes qui in domo sunt, illuminetis.

Vers. 16. *Sic — qui in cœlis est.* Luceat sane dicens, non jubet ut in spectaculum virtus ponatur, sed ut ipsa opere compleatur, quæ per se lucere solet, ac seipsam unguenti more propalare : ideo luceat puritas vitæ ac sermonis vestri coram hominibus, non ob studium hominibus placendi, sed *ut videant vestra opera bona,* quæ operibus ac sermonibus imitentur et præterea *ut glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est,* hoc est Deum, a quo per fidem adoptati estis ; filii quidem ejus, fratres autem mei effecti : laudant enim ipsum, ut qui hujusmodi politiam ordinaverit. Ipse tamen Christus hanc constituit, sed propria opera solet Patri frequenter attribuere, ut in sequentibus erit invenire : Patrem videlicet honorans, et similiter demonstrans, quod unum sint sicut natura, ita et voluntate.

† Vobis, inquit, bona opera facientibus, luceat ab eis lux vestra : quæ nullo etiam publicante, per seipsam triumphare solet (*ss*), a bonis operibus prosiliens.

Vers. 17. *Ne — ad complendum.* Quia majora

Variæ lectiones et notæ.

(47) Inclusa in marg. habet A.
(48) Ἀλλ' ἐργάζεσθαι αὐτήν, absunt A.
(49) δὲ omittit A.
(50) Inclusa Codex uterque habet in margine.

(*rr*) Malim *ad vitam caute seu prudenter ac tuto agendam.* Ἐναγωνίους autem reddiderim, *fortes, constantes.*

(*ss*) *Per — solet.* Se ipsam illustrare, patefacere.

præcepta conditurus erat his, quæ erant in Veteri Testamento, dicens : *Audistis quod dictum est antiquis : Non occides : qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis : Omnis qui temere irascitur fratri suo, reus erit judicio* [90], etc., et divinæ cujusdam cœlestisque politiæ viam incidere (*it*) volebat : ne qui propter novitatem suspicarentur, quod nova condens, vetera auferebat, eumque contrarium illis esse putarent : primum huic medetur suspicioni.

Sed videamus quomodo legem compleverit ac prophetas. Prophetas quidem complevit, omnibus quæ de ipso scripserunt prophetæ, opere completis. Nam ob id quoque frequenter addiderunt evangelistæ : *Ut compleretur quod dictum est per prophetam*. Legem autem uno quidem modo, complevit nihil transgrediendo eorum quæ lex jusserat. Dixerat enim prius ad Joannem : *Sic decet nos complere omnem justitiam* [91] ; alio autem modo, addens ipsi quæ prætermissa erant : quod etiam hic magis congruum est intelligere. Cum enim lex peccatorum fines prohibeat, Christus principia quoque vetuit. Siquidem cædes fructus est peccati, radix autem ejus est ira : nisi vero quis radicem abstulerit, quandoque tandem fructum producet. Patet igitur mancum fuisse præceptum, quod solum occidere vetabat. Hoc autem Christus complevit, præcipiens non irasci, quod in aliis præceptis procedendo licebit invenire.

Et quare vetus lex erat imperfecta ? Quia Hebræi duræ cervicis erant, nec ferebant grave jugum : illos itaque velut infantes lacte potavit, nobis autem tanquam viris solidum apposuit cibum.

Quomodo vero alibi dixit Christus : *Jugum meum suave est, et onus meum leve* [92] ? Quia leve facit hoc laborum remuneratio ac præmiorum magnitudo. Lex enim se servantibus bona terræ promittebat. Christus autem bona cœlestia.

† Alio etiam modo, non solvit, sed complevit potius legem veterem : neque enim Evangelio contraria erat, sed potius via ad ipsum, ac præco prævius et umbra typusque ; veniente autem Evangelio, completa est ac cessavit, sicut nox appetente die, sicut umbra additis coloribus. Oportebat enim pædagogum præceptori concedere.

A παραγγελμάτων ἔμελλε νόμογετεῖν, λέγων · Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις · Οὐ φονεύσεις · ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει · ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει, καὶ τὰ ἑξῆς · καὶ θείας τινὸς καὶ οὐρανίου πολιτείας ἐβούλετο τεμεῖν ὁδὸν, ἵνα μή τινες, διὰ τὸ ξενιζον, ὑπολάβωσιν, ὅτι ἀναιρῶν τὰ παλαιὰ, νομοθετεῖ νέα, καὶ νομίσωσιν αὐτὸν ἀντίθεον, προθεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν.

Ἀλλὰ, πῶς ἐπλήρωσε τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἴδωμεν. Τοὺς προφήτας μὲν ἐπλήρωσε, πληρώσας ἔργοις πάντα, ὅσα περὶ αὐτοῦ προεφήτευσαν · διὸ καὶ καθ' ἕκαστον τῶν προφητευθέντων προσέθηκαν οἱ εὐαγγελισταὶ τό · « Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου · » τὸν δὲ νόμον ἑνὶ μὲν τρόπῳ B πεπλήρωκεν, ἐν τῷ μηδὲν νόμιμον παραδῆναι. Εἴρηκε γὰρ πρὸς τὸν Ἰωάννην, ὅτι Οὕτω πρέπον ἐστὶν ἡμῖν, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην · ἑτέρῳ δὲ, ἐν τῷ προσθεῖναι αὐτῷ τὰ λείποντα, ὃ καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα νοεῖν ἁρμόδιον. Τοῦ νόμου γὰρ τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων κωλύοντος, ὁ Χριστὸς καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκώλυσεν. Ὁ φόνος μὲν γὰρ καρπός ἐστιν ἁμαρτίας · ῥίζα δὲ ταύτης ἡ ὀργή. Καὶ εἰ μή τις ἀνέλῃ τὴν ῥίζαν, ἔστιν ὅτε καρποφορήσει. Δέδεικται τοίνυν, ὅτι ἐλλιπὴς ἦν ἡ περὶ τοῦ μὴ φονεύειν ἐντολή. Ἀνεπλήρωσε δὲ ταύτην ὁ Χριστὸς, ἐντειλάμενος μὴ ὀργίζεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐντολῶν εὑρήσεις προϊών.

Καὶ διατί ἀτελὴς ἦν ὁ παλαιὸς νόμος ; Διότι σκληροτράχηλοι ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι, καὶ οὐκ ἠνείχοντο ζυγὸν βαρύν. Τοίνυν ἐκείνους μὲν, ὡς νηπίους εἰς ἀρετὴν, γάλα ἐπότισεν · ἡμῖν δὲ, ὡς ἀνδράσι, προσήγαγε στερεὰν τροφήν.

Καὶ πῶς ὁ Χριστὸς εἴρηκεν ἀλλαχοῦ, ὅτι Ὁ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ; Διότι ἐλαφρύνει τοῦτον ἡ τῶν πόνων ἀντίδοσις, καὶ ἡ μεγαλειότης τῶν ἐπάθλων. Ὁ νόμος μὲν γὰρ τοῖς κατορθοῦσιν αὐτὸν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐπηγγείλατο δώσειν · ὁ δὲ Χριστὸς, τὰ ἀγαθὰ τοῦ οὐρανοῦ.

[Ἄλλως (51) τε, οὐ κατέλυσεν, ἀλλ' ἐπλήρωσε τὸν παλαιὸν νόμον ὁ Χριστός. Οὐδὲ γὰρ ἀντέκειτο τῷ Εὐαγγελίῳ, μᾶλλον μὲν οὖν ὁδὸς ἦν οὗτος ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ προκήρυξις αὐτοῦ, καὶ σκιὰ, καὶ τύπος. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπληρώθη D οὗτος, καὶ πέπαυται, ὡς νὺξ, ἡμέρας φανείσης, ὡς σκιὰ, χρωμάτων (52) ἐπιβληθέντων. Ἔδει γὰρ τὸν (53) παιδαγωγὸν τῷ διδασκάλῳ παραχωρῆσαι.

[90] Matth. v, 21, 22. [91] Matth. III, 15. [92] Matth. XI, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Inclusa in margine habet A.

(52) Hentenius, *coloribus*. Recte ergo χρωμάτων, correxi, pro χρημάτων. Sic ἐπιβάλλειν χρώματα Gregor. Nazianz. p. 35.

(53) Respicit Gal. III, 24.

(*It*) *Incidere*. Munire. Græce eleganter, τέμνειν ὁδόν. Sed hunc tropum Latini non sunt imitati, nisi forte ubi sermo sit de rupibus.

Καὶ ἄλλως δὲ πεπλήρωκεν ὁ Χριστὸς τὸν νόμον, τὰ διατάγματα τούτου φυλάξας, καὶ πέπαυκε, διὰ τοῦ τελείου τὸ ἀτελὲς ἀποκρύψας. Ὅθεν οὐκ ἐντίκεινται τοῖς τοῦ νόμου τὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ συμφωνοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ προτέλειον ἦν, τὸ δὲ τελειότες.]

Ἀμὴν — γένηται. Τὸ Ἀμὴν, ἐπίῤῥημά ἐστι βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ ἀληθῶς. Ἡ δὲ τῶν ἐφεξῆς ῥητῶν διάνοια, τοιαύτη ἐστὶν, ὅτι Ἕως ἂν ὁ κόσμος διαμένῃ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τό· Ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ), οὐ μὴ παρέλθῃ ἀτέλεστον οὐδὲ τὸ εὐτελέστατον ἐπίταγμα τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα τὰ νόμιμα γένηται, ἤτοι πληρωθῇ ἔργοις παρ' ἐμοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ ἰῶτα καὶ τῆς κεραίας, τὸ εὐτελέστατον ἐδήλωσεν. Ἐν γὰρ ταῖς γραμμαῖς ταῦτά εἰσιν εὐτελέστατα, ὡς εὐχερέστερον τῶν B ἄλλων ἐγχαρασσόμενα. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἰῶτα γραμμὴ ὀρθή· ἡ δὲ κεραία, γραμμὴ πλαγία. Σχῆμα δέ ἐστι βεβαιώσεως τὸ λέγειν, ὅτι Ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οὐ μὴ ἐάσω τόδε. Εἴρηκε δὲ τοῦτο ὁ Χριστὸς, βεβαιῶν, ὅτι οὐ μεταποιεῖ τὸν νόμον, ὡς μὴ δυνάμενος ποιεῖν, ἃ ἐκεῖνος ἐντέλλεται. Καὶ γὰρ μέχρι θανάτου τοῦτον ἐξετέλει.

Ὃς — οὐρανῶν. [Τῶν (54) μικροτέρων, ἵνα μὴ λέγω τῶν μειζόνων.]

Ἐκείκερ δὲ ἀπήλλαξεν ἑαυτὸν τῆς πονηρᾶς ὑποψίας, λοιπὸν ἐκφοβεῖ, καὶ ἀπειλὴν τίθησι μελίστην, ὑπὲρ τῆς μελλούσης νομοθεσίας αὐτοῦ. Ὅστις ἀθετήσῃ, φησὶ, μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων, ὧν μέλλω νομοθετῆσαι, καὶ μὴ μόνον ἀθετήσῃ, ἀλλὰ C καὶ ἑτέροις ὑπόδειγμα τοιοῦτον γένηται· ἐλαχίστας δὲ ταύτας ἐκάλεσε, τοῦτο μὲν, μετριοφρονῶν, τοῦτο δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ κατορθοῦντες αὐτὰς· ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ἐξεντελίζειν τὰ οἰκεῖα, ἐπεὶ μεγάλαι εἰσὶ καὶ ὑψηλαί· ὁ τοιοῦτος οὖν ἐλάχιστος κληθήσεται, τουτέστιν, ἔσχατος πάντων, φαυλότατος, ἐκῤῥιμμένος, ὅ ἐστιν, εἰς τὴν κόλασιν ἐμβληθήσεται. Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν νῦν τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ φησιν, ἐν ᾗ βασιλεὺς οὗτος ἁπάντων ἀναφανήσεται.

Ὃς — οὐρανῶν. Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι χρὴ πρῶτον ποιεῖν, εἶτα διδάσκειν, καὶ μὴ μόνον ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν. Ὥσπερ γὰρ μεμπτὸν, τὸ μὴ ποιεῖν μὲν, διδάσκειν δὲ· οὕτω πάλιν ἀτελὲς τὸ ποιεῖν μὲν, μὴ διδάσκειν δέ. Τελεία δὲ ἀρετὴ, τὸ μὴ D μόνον ἑαυτῷ χρησιμεύειν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτέροις. Σὺ δὲ οὐκ ἂν ὀρθῶς διδάξῃς, ὃ μὴ πεποίηκας, οὐδ' εὐχερῶς πείσῃς ποιεῖν, ὃ μὴ σὺ πεποίηκας. Ἀκούσεις γάρ· Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν.

Λέγω — οὐρανῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐ ποιοῦσιν,

Alio quoque modo Christus legem complevit, servatis ipsius præceptis, finemque imposuit : quia abstracta imperfectione perfecit (*uu*). Unde contraria non sunt evangelica præcepta his quæ lex jussit, sed consona : lex enim initium erat, Evangelium vero perfectio.

Vers. 18. *Amen — facta sint.* Dictio *Amen*, adverbium est confirmativum, idem significans, quod vere. Intellectus autem eorum, quæ ordine dicuntur, hic est : Quandiu mundus permanserit (hoc enim indicat, dicendo : *Donec transeat cœlum et terra*), nequaquam prætermittetur imperfectum vel levissimum legis præceptum, donec omnia legalia facta, sive opere completa sint a me. Per iota siquidem, aut apicem, quod abjectissimum est significavit : hæc enim in litteris levissima sunt, tanquam quæ cæteris facilius describi possunt. Est autem iota linea recta, apex vero linea obliqua. Modus quoque confirmationis est dicere : *Donec transeat cœlum et terra, hoc non permittam.* Dixit autem hoc Christus, confirmans quod legem non corrigeret, tanquam non potens quæ illa jusserat opere complere ; nam usque ad mortem ipsam complevit.

Vers. 19. *Quicunque — cœlorum.* † De minimis, ut ne dicam de majoribus.

Postquam seipsum prava suspicione liberavit, deinceps exterret, minasque ponit maximas pro futura legislatione sua. Quicunque, inquit, unum horum præceptorum spreverit, quæ ego stabiliturus sum : nec solum ipse spreverit, sed et aliis exemplo tale quid faciendi fuerit : minima vero hæc precepta vocavit, partim quidem modestiæ causa, partim vero ne extollerentur qui ea servarent : simul quoque docens nos propria attenuare, quamvis magna sint et excelsa ; talis ergo minimus vocabitur, hoc est, omnium postremus, vilissimus, abjectissimus. Quod tantumdem valet ac si diceret, in supplicium projicietur. Regnum autem cœlorum hoc in loco secundum suum dicit adventum, in quo rex omnium apparebit.

Vers. 19. *Qui — cœlorum.* Vide quemadmodum dixerit oportere primum facere, et postea docere : nec solum facere, sed etiam docere. Quemadmodum enim reprehensibile est docere et non facere, ita rursum imperfectum est facere et non docere ; perfecta autem virtus est, ut non soli sibi quispiam utilis sit, sed et aliis. Tu vero nequaquam recte docebis, quæ opere non complesti ; nec facile aliis persuadebis, ut faciant quod ipse non fecisti. Audies enim : *Medice, cura teipsum* [94].

Vers. 20. *Dico — cœlorum.* Illi siquidem docent

[94] Luc. IV, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Inclusa in marg. habet A.

(uu) *Quia — perfecit.* Imperfecto per perfectum superato. Ἀποκρύπτειν notionem *superandi* habet, quod orto sole cæteræ stellæ evanescunt.

(vv) *Quamvis — excelsa.* Videtur legisse, aut certe ita reddidisse, ac si legerit, κἂν μεγάλαι ὦσι, quod mihi valde probatur.

et non faciunt, vitam viventes doctrinæ contrariam: vos autem et docere et facere debetis, ut verbis facta concordent. Aut etiam aliter hoc intelliges: Illi quidem peccatorum fines observant: vos autem principia quoque observare debetis. Scribas namque et Pharisæos hic recte operantes, et non transgredientes accipito. Justitiam vero simpliciter dixit omnem virtutem.

Considera autem quomodo et per præsentia verba, et per ea quæ superius dicta sunt, non calumnietur legem veterem, sed ipsam potius augeat. Verum si illa irreprehensibilis est, cur salvos non facit illos qui ipsam servant? Usque ad Christi quidem adventum salvos eos faciebat, qui gnaviter ipsam custodiebant: postea vero cum infantia in virilem jam profecerit ætatem, et copiosa gratia hominibus data sit, maximaque proposita sint præmia pro bonorum retributione operum (neque enim amplius possessio terræ promittitur, aut bonorum terrenorum, neque prolis fecunditas, aut longa vita seu victoria de inimicis, sed cœli hæreditas, bonorumque cœlestium, et Dei adoptatio, ac fraternitas cum Unigenito ejus, victoria quoque contra dæmones, et perpetui regni communicatio): merito sane magna exiguntur certamina ab omnibus qui hujusmodi præmia forte sunt accepturi; et his certaminibus supposita sunt Christi præcepta (*xx*), qui prædicta promisit præmia: magnitudinem enim laborum ad magnitudinem opposuit (*yy*) præmiorum.

Vers. 21. *Auditis* — V. 22. *judicio.* † In libro Exodi dicitur: *Non occides* [93]; et post multa: *Si quis aliquem percusserit, morte moriatur,* [94] etc.

Postquam corda ipsorum beatitudinibus premollivit, et ad virtutem exacuit, majora deinceps addit præcepta. Incipit autem ab affectibus, qui naturaliores sunt, puta ira et concupiscentia. Et primum de ira disserit, deinde etiam de concupiscentia tractat.

Dignum est autem ut inquiramus, quare non ab eo incepit quod in lege primum erat positum præceptum. Quia cum illud de divinitate loqueretur, oportebat quidem illud etiam complere, et aliquid de sui ipsius dignitate manifeste addere. Nondum autem tempus erat. Etenim si etiam post doctrinam atque signa dæmonium dicebant eum habere, cum tamen nihil de ipsa manifeste diceret: quid, obsecro, non dixissent atque fecissent, si ante hæc om-

A ἀλλὰ μόνον διδάσκουσιν, ἀντιφθεγγόμενον τῇ διδασκαλίᾳ τὸν βίον ἔχοντες· ὑμεῖς δὲ καὶ ποιεῖν, καὶ διδάσκειν ὀφείλετε. ἵνα συνᾴδωσι τὰ ἔργα τοῖς λόγοις. Ἢ καὶ ἑτέρως τοῦτο νοήσεις, ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων φυλάττουσιν· ὑμεῖς δὲ καὶ τὰς ἀρχὰς φυλάττειν ὀφείλετε, εἴγε Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους ἐνταῦθα τοὺς κατορθοῦντας, καὶ οὐ τοὺς παρανομοῦντας λάβοις. Δικαιοσύνην δὲ εἶπεν ἁπλῶς πᾶσαν ἀρετήν.

Ὅρα δὲ, ὅπως καὶ διὰ τῶν παρόντων ῥημάτων, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, οὐ διαβάλλει τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν, ἀλλ' ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτήν. Καὶ εἰ ἀδιάβλητός ἐστι, διατί οὐ σώζει τοὺς μετερχομένους αὐτήν; Μέχρι μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἔσωζε τοὺς ἀκριβεῖς φύλακας αὐτῆς, μετὰ B τοῦτο δὲ, τῆς νηπιότητος εἰς ἀνδρότητα προκοψάσης, καὶ πολλῆς χάριτος δοθείσης τοῖς ἀνθρώποις, καὶ μελίστων ἐπάθλων προτεθέντων εἰς ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων· οὐκέτι γὰρ κληρονομία γῆς, καὶ τῶν ἐκ γῆς ἀγαθῶν, οὐδὲ πολυπαιδία, καὶ γῆρας, καὶ νῖκαι κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' οὐρανοῦ κληρονομία καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, καὶ υἱοθεσία Θεοῦ, καὶ ἀδελφότης πρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ νῖκαι κατὰ δαιμόνων, καὶ κοινωνία βασιλείας ἀτελευτήτου· εἰκότως καὶ μεγάλους ἀγῶνας ἀπαιτοῦνται πάντες οἱ τῶν τοιούτων ἐπάθλων τυχεῖν μέλλοντες, καὶ οἵους ὑποτίθενται αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ καὶ τὰ δηλωθέντα ἐπαθλα ἐπαγγειλαμένου. Τὰ γὰρ μεγέθη τῶν ἀγώνων, πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἐπάθλων ἐνομοθέτησεν.

C Ἠκούσατε — κρίσει. [Τῆς (55) βίβλου τῆς Ἐξόδου· Οὐ φονεύσεις. Καὶ μετὰ πολλὰ· Ἐὰν πατάξῃ τίς τινα, θανάτῳ θανατούσθω, καὶ τὰ ἑξῆς.]

Προαπαλύνας τὰς καρδίας αὐτῶν ἐν τοῖς μακαρισμοῖς, καὶ παραθήξας εἰς ἀρετὴν, ἅπτεται λοιπὸν καὶ μειζόνων ἐντολῶν. Ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων δὲ ἄρχεται παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τοῦ θυμοῦ διαλέγεται, εἶτα διαλαμβάνει καὶ περὶ τῆς ἐπιθυμίας.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διατὶ μὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐν τῷ νόμῳ πρώτης κειμένης ἐντολῆς. Διότι, περὶ τῆς θεότητος οὖσαν, ἔδει καὶ αὐτὴν ἀναπληρῶσαι, καὶ προσθεῖναι (56) φανερῶς περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος. Οὔπω δὲ καιρὸς ἦν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ σημεῖα, δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλουν, καίτοι μηδὲν D περὶ αὐτῆς φανερὸν εἰπόντα· τί οὐκ ἂν καὶ εἶπον, καὶ ἐποίησαν, εἰ πρὸ τούτων ἁπάντων ἐπεχείρησέ τι τοιοῦτον φθέγξασθαι; Καὶ διατί μὴ φανερῶς ἔλεγεν,

[93] Exod. xx, 13. [94] Exod. xxi, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Inclusa in margine habet codex uterque.

(56) προσθῆναι. A.

(*xx*) *Et his... præcepta,* Et cujusmodi (certamina) præcipiunt mandata Christi. Est uberior explicatio τοῦ μεγάλους ἀγῶνας.

(*yy*) *Opposuit.* Pro magnitudine jussit, constituit.

ὅτι Θεός ἐστι; Διότι θορυβεῖν ἔμελλε τοὺς ἀκροατάς. Εἰ γὰρ οἱ μαθηταὶ, συνόντες αὐτῷ, καὶ καθεκάστην διδασκόμενοι, καὶ θαυματουργοῦντα βλέποντες, καὶ τῶν ἀπορρήτων κοινωνοῦντες, καὶ δύναμιν παρ' αὐτοῦ τοσαύτην λαβόντες, ὡς καὶ νεκρους (57) ἀνίστασθαι, οὐκ ἠδύναντο πάντα βαστάζειν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πῶς δῆμος ἀσύνετος, καὶ τοσαύτης ἀρετῆς ἀπολιμπανόμενος, ἔμελλε μὴ ταραχθῆναι, καὶ μὴ μάλιστα νομίσαι τοῦτον ἐναντίωσιν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀναισχύντως σφετεριζόμενον; Διὸ τοῦτο σοφῶς (58) τε καὶ οἰκονομικῶς, ποτὲ μὲν, θεοπρεπεῖς ἐργαζόμενος παραδοξοποιίας, ταύτας ἀφίησι κηρύττειν, ὅτι Θεός ἐστι· ποτὲ δὲ, παράκειρνᾷ καὶ ῥήματα τοῖς λόγοις, ἐμφαντικὰ τῆς αὐτοῦ θειότητος· ἐκ τοῦ φανεροῦ δὲ, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ταπεινὰ περὶ ἑαυτοῦ φθέγγεται, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν. Ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι τὰ ἔργα τοῦτον (59) φανερώσουσιν, ἃ οὐδεὶς ἄλλος ἐποίησεν. Ἀλαζονικὸν γὰρ, τὸ περὶ ἑαυτοῦ τινα μεγάλα λέγειν, καὶ ὕποπτον.

nia tale quippiam loqui tentasset? Cur autem manifeste non dixit se Deum esse? Quia ex hoc turbandi erant auditores. Si enim discipuli ipsum cognoscentes, et ab eo quotidie edocti, videntes quoque mirabilia operantem, ac rebus ineffabilibus communicantes, tanta etiam ab eo accepta virtute, ut et mortuos suscitarent, nequaquam tamen priusquam Spiritus sanctus adveniret, omnia ferre poterant: quomodo populus insipiens, tantæque expers virtutis, poterat non turbari, aut non putare ipsum magis esse Deo contrarium, ejusque honorem sibi impudenter vindicare? Ideo sapienter ac dispensatorio modo, quandoque Deo proprias et admirabiles actiones operatur, hisque relinquit (zz) ut se Deum esse prædicent: quandoque vero doctrinæ suæ verba admiscet, quæ suam indicent divinitatem. Manifeste autem et ut plurimun humilia de seipso loquitur propter auditorum imbecillitatem; sciebat enim quod postmodum sua ipsum manifestarent opera, qualia nullus alius fecerat. Arrogantis enim est, nec suspicione caret, magna quædam de seipso dicere.

Ἀλλ' ἐπὶ τὸ (60) προκείμενον ἐπανελθόντες, θεασώμεθα, πῶς οὐ καταλύει τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκπληροῖ, ὡς ἐλλιπῶς ἔχοντα. Φησὶ γὰρ, ὅτι Ἐρέθη παρὰ τοῦ νομοθέτου πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἑβραίους, ὅτι Οὐ φονεύσεις ὁμόφυλον, ὦ ἄνθρωπε· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ὑπεύθυνος ἔσται τῇ κατακρίσει, εἰς τὸ δοῦναι δίκην ἀξίαν τοῦ φόνου· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ μάτην, ἀκαίρως (ταῦτα γὰρ δηλοῖ τὸ εἰκῇ), ἔνοχος ἔσται τῇ κατακρίσει. Προσθεὶς δὲ τὸ εἰκῇ, οὐκ ἀνεῖλε παντάπασι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ μόνην τὴν ἄκαιρον ἐξέβαλεν. Ἡ γὰρ εὔκαιρος, ὠφέλιμος. Ἔστι δὲ εὔκαιρος ὀργὴ ἡ γινομένη κατὰ τῶν πολιτευομένων ἐναντίως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὅταν μὴ πρὸς ἐκδίκησιν ἡμετέραν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν κακῶς βιούντων ἐξ ἀγάπης καὶ φιλαδελφίας ὀργιζώμεθα, μετὰ τῆς προσηκούσης σωφροσύνης. Ὀργίζεσθε γὰρ, φησὶ, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, τουτέστι, Μὴ (61) ἐν τῷ ὀργίζεσθαι πταίετε, κακῶς χρώμενοι τῇ ὀργῇ. Ἀδελφοὺς δὲ ἡμᾶς ἀλλήλων ἐκάλεσεν, ὡς τὸν αὐτὸν ἔχοντας Θεὸν, καὶ τὸν αὐτὸν προπάτορα, καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐντολὰς, καὶ τὰς αὐτὰς ἐπαγγελίας τῶν ἐπάθλων (62). Εἶδες τί προσέταξε. Τοῦ φόνου τὴν ῥίζαν ἐξέκοψεν. Ὁ γὰρ μὴ οὕτως ὀργιζόμενος, οὐχ ἥξει ποτὲ πρὸς φόνον, ὥσπερ οὐδ' ὁ ῥίζαν ἐκκόπτων, ἐάσει κλάδον φῦναί ποτε.

Sed ad propositum redeuntes, videamus quomodo legem non solvat, sed compleat potius tanquam imperfectam. Ait enim: Dictum est a legislatore veteribus Hebræis: Non occides, o homo, alterum tui generis. Quicunque autem occiderit, obnoxius erit condemnationi, ut pœnam cædi convenientem luat. Ego autem dico vobis, quod omnis qui irascitur fratri suo incassum, nec congruo tempore (hæc enim indicat dictio εἰκῇ, quam nos *temere* vertimus) obnoxius erit condemnationi. Addens autem *temere*, non omnimodam abstulit iram, sed intempestivam tantum abjecit: quæ enim opportuna est, utilis est. Dicitur autem ira opportuna quæ sumitur adversus eos qui contra Dei præcepta vivunt: quando non ad vindicandum nos, sed ad utilitatem eorum qui male vivunt, ex dilectione et amore fraterno irascimur, cum congrua honestate. *Irascimini* enim, inquit, *et nolite peccare* [55], hoc est, Ne in irascendo erretis, ira male utentes. Nos quoque fratres inter nos invicem vocavit, utpote eumdem habentes Deum, eumdemque primum parentem, eamdem naturam, et eamdem fidem, eadem præcepta, et eadem promissa præmiorum. Vide autem quid addiderit. Radicem sane cædis incidit: qui enim ita non irascitur, nunquam ad cædem perveniet: sicut neque is qui radicem amputat, ramum unquam germinare sinet.

[55] Psal. IV, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Referuntur hæc ad Matth. x, 8, ubi nonnulli legunt νεκροὺς ἐγείρετε. Sed ista lectio invecta est a Chrysostomo, vel ante eum ab Origene.
(58) σαφῶς. B.
(59) αὐτόν malim, uti Hentenius videtur legisse.
(60) ἐπὶ δὲ τό. A.
(61) μὴ, omittit C.
(62) ἀθλων. B.

(zz) *Hasque relinquit.* Hisque relinquit, hisque concedit et permittit.

Vers. 22. *Quicunque — consilio.* Superius quidem eum, qui tantum irascebatur condemnavit : hic autem eum, qui ad verba usque procedit. *Raca* autem vox est Hebraica, idem significans quod *tu*. Cum enim irascitur quispiam in alterum, ex nomine ipsum nolens appellare, quasi nomine indignum, loco nominis ponit, *tu*, in signum iræ et abominationis. Hunc autem condemnavit, velut communem naturam abominantem : et seniorum populi consilio, reum ipsum constituit, ut ab eis objurgetur.

Vers. 22. *Quicunque — ignis.* Hunc magis condemnavit, utpote auferentem a fratre mentem, qua ab irrationalibus distamus : vel potius tanquam injuriosum contra fidem. Si enim fidelis frater fatuus est, ut ille dicit, fatua est fides ejus.

Hic autem primum manifestatur nomen gehennæ ignis. Hanc vero gehennam vocari dicunt quidam, quasi semper γεννῶσαν, id est, generantem ignem. Alii vero Hebraicum nomen dicunt, hujusmodi supplicium significans. Si igitur has quæ a nobis leves judicantur, injurias ita punivit, qua condemnatione digni sumus, qui graves contra fratres incessanter effundimus? Eas itaque quæ leves videntur, propter graves punivit, ut illas timendas judicantes, ducamus has formidabiliores ; tum etiam quia iratos non magnæ solum injuriæ, sed et parvæ frequenter ad cædes provocant, iram ad scintillæ modum accendentes.

Vers. 23. *Si* — V. 24. *Munus tuum.* Omnia quæ superius dixit, et quæ nunc dicit, quæque postea dicturus est, de dilectione sunt, quam frequenter ponit, ac diversimode laudat, sicut in progressu sæpius inveniemus. Cum enim esset Deus, nostri amore homo factus est, omniaque passus, ut et nos Deum, ac nos invicem amaremus, et per dilectionem nobis mutuo colligaremur, unumque corpus efficeremur, caput habentes Christum. Ideoque pugnæ nervos præcidens, quæ dilectionem corrumpunt, aufert. Considera ergo amoris erga homines magnitudinem. Despicit honorem, qui sibi exhibetur præ amore erga fratrem, tantum non dicens : Auferatur servitus mea, ut tu fratri reconcilieris ; nam sacrificium etiam est erga fratrem reconciliatio, neque illam absque hac suscipit.

Restat igitur, ut sive laudes Deo reddas, sive orationem (siquidem etiam hæc sacrificia sunt), sive aliud quodcunque, ne proferas illa, fratri tuo irreconciliatus, sciens quod nihil horum sit susceptum, nisi prius reconcilieris. Fertur autem indifferenter sermo, et ad eum qui affectus est in injuria, et ad eum qui injuriam irrogavit. Et si quidem male passus es, injuriam illi remitte, et patiens esto ; quod si injuriam irrogasti, medere injuriæ, nihilque

A Ὃς — συνεδρίῳ. Ἀνωτέρω μὲν τὸν ψιλῶς ὀργιζόμενον κατέκρινεν · ἐνταῦθα δὲ, τὸν καὶ μέχρι λόγου προϊόντα. Τὸ ῥακὰ δὲ, Ἑβραϊκή ἐστι φωνὴ, δηλοῦσα τὸ, σύ. Ἐπεὶ γὰρ ὀργιζόμενός τις κατά τινος οὐκ ἀξιοῖ καλέσαι τοῦτον ἐξ ὀνόματος, ὡς ἀνάξιον ὀνόματος · ἀντὶ ὀνόματος δὲ τὸ σὺ τίθησιν, εἰς ἔνδειγμα τῆς ὀργῆς καὶ βδελύξεως · κατέκρινε καὶ τοῦτον, ὡς τὴν κοινὴν φύσιν βδελυσσόμενον, καὶ ἔνοχον αὐτὸν τῷ συνεδρίῳ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ κατέστησεν, εἰς τὸ παρ' αὐτῶν ἐπιτιμηθῆναι.

Ὃς — πυρός. Τοῦτον μεγάλως κατέκρινεν, ὡς ἀφαιρούμενον ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν φρόνησιν, καθ' ἣν τῶν ἀλόγων διαφέρομεν, ἢ μᾶλλον, ὡς εἰς τὴν πίστιν ὑβρίζοντα. Εἰ γὰρ ὁ πιστὸς ἀδελφὸς μωρός
B ἐστιν, ὡς οὗτός φησι, μωρὰ καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἐξέφηνε τὸ ὄνομα τῆς γεέννης τοῦ πυρός. Γέενναν δὲ καλεῖσθαι ταύτην φασὶν, οἱ μὲν, ὡς ἀεὶ γεννῶσαν τὸ πῦρ · οἱ δὲ Ἑβραϊκὸν ὄνομα τοῦτο λέγουσι, δηλοῦν τὴν τοιαύτην κόλασιν. Εἰ τοίνυν τὰς δοκούσας παρ' ἡμῖν ἐλαφρὰς ὕβρεις οὕτως ἐκόλασε, ποίας ἐσμὲν ἄξιοι καταδίκης, οἱ τὰς βαρείας κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀφειδῶς ἐκχέοντες ; Ἐκόλασεν οὖν τὰς δοκούσας ἐλαφρὰς, διὰ τὰς βαρείας, ἵνα ταύτας φοβερὰς κρίνοντες, ἐκείνας φοβερωτέρας νομίζωμεν. Ἄλλως τε καὶ, διότι τοῖς ὀργιζομένοις οὐ μόνον αἱ μεγάλαι ὕβρεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μερικαὶ (63) φόνους ἐξαρτύουσι πολλάκις, δίκην σπινθῆρος ἐξάπτουσαι τὴν ὀργήν.

Ἐὰν — δῶρόν σου. Πάντα, ὅσα τε ἀνωτέρω εἶπε,
C καὶ ὅσα νῦν λέγει, καὶ ὅσα μετὰ τοῦτο ἐρεῖ, ὑπὲρ ἀγάπης εἰσὶν, ἣν μάλιστα περὶ πολλοῦ τίθεται, καὶ διαφερόντως ἐπαινεῖ, ὡς ἐν πολλοῖς προβαίνοντες εὑρήσομεν. Θεὸς γὰρ ὢν, ἀγαπῶν ἡμᾶς, ἐνηνθρώπησε, καὶ πάντα πέπονθεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὸν Θεόν τε καὶ ἑαυτοὺς ἀγαπῶμεν, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεθῶμεν ἀλλήλοις, καὶ γενώμεθα ἓν σῶμα, κεφαλὴν ἔχοντες αὐτὸν τὸν Χριστόν. Διὸ καὶ πρῶτον τὰ νεῦρα τῆς μάχης ὑποτέμνων, τὰ λυμαντικὰ τῆς ἀγάπης ἀπέλαυνε. Καὶ ὅρα φιλανθρωπίας ὑπερβολήν. Καταφρονεῖ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, ὑπὲρ τῆς εἰς ἀδελφὸν ἀγάπης, μονονουχὶ λέγων · Ἐγκοπτέσθω ἡ ἐμὴ λατρεία, ἵνα οὐ διαλλαγῇς πρὸς τὸν ἀδελφόν σου. Καὶ γὰρ θυσιά ἐστι καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγὴ, καὶ χωρὶς ταύτης οὐδὲ ἐκείνην προσδέχεται.

D Λοιπὸν οὖν, κἂν ὕμνον προσάγῃς Θεῷ, κἂν εὐχήν, καὶ ταῦτα γὰρ θυσία ἐστι · κἂν ὁτιοῦν ἕτερον, μὴ ἀκατάλλακτος τούτων προσαγάγῃς, εἰδὼς, ὅτι οὐδὲν προσδέξεται τούτων, εἰ μὴ πρῶτον διαλλαγῇς. Ἀδιορίστως δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀδικήσαντα ὁ λόγος, καὶ πρὸς τὸν κακῶς πεπονθότα. Καὶ εἰ μὲν κακῶς πέπονθας, ἄφες αὐτῷ τὴν ἀδικίαν, καὶ συγγνωμόνησον · εἰ δὲ ἠδίκησας, θεράπευσον τὴν ἀδικίαν, καὶ (64) μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα πρὸς καταλλαγὴν φέρουσιν.

Variæ lectiones et notæ.

(63) μερικαὶ non recte opponitur τῷ μεγάλαι. Hentenius *parvæ*. Forte ergo legit μικραί

(64) Negligentius hæc scripta sunt, θεράπευσον· μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα.

Ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὗ ἡ θυσία δι' ἔχθραν ἀπρόσδεκτος, τούτου καὶ ὁ βίος ἅπας βδελυκτός ἐστι τῷ Θεῷ. A relinquas eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Docuit igitur, quod cujus sacrificium propter inimicitiam non suscipitur, hujus quoque vita omnis Deo est abominabilis.

Ἴσθι — κοδράντην. [Ἀντίδικόν (65) τινες τὸ συνειδὸς λέγουσι, ὡς ἀντικείμενον ἀεὶ τῷ πονηρῷ θελήματι, καὶ κατηγοροῦν τοῦ πράττοντος τὸ κακόν· ὁδὸν δέ, τὸν παρόντα βίον, ᾧ χρὴ εὐνοεῖν (66) ἤγουν πείθεσθαι, τὰ μὲν καλὰ ἐπιτρέποντι, (67) τῶν δὲ κακῶν ἀποτρέποντι.]

Vers. 25. *Esto* — V. 26. *quadrantem.* † Adversarium quidam conscientiam dicunt, quasi malæ voluntati semper oppositam et accusantem eum, qui male operatur; viam autem, præsentem vitam in qua benevolum esse oportet sive obedientem, honesta concedenti, et a malis deterrenti.

Ὥσπερ εἴωθε προτρέπειν εἰς ἀρετήν, οὐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων, καθὼς ἐν τοῖς Μακαρισμοῖς εἰρήκαμεν· οὕτω πάλιν εἴωθεν ἀποτρέπειν τῆς κακίας, οὐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. Ἀποτρέψας γὰρ τῆς ἔχθρας, διὰ τῆς μελλούσης γεέννης, νῦν ἀποτρέπει ταύτης καὶ φοβεῖ, καὶ διὰ τοῦ παρόντος κριτοῦ, καὶ τῶν καθεκάστην γινομένων. Φησὶν οὖν, ὅτι Καὶ ἐὰν (68) εἰς δικαστήριον ἑλκυσθῇς, ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, τουτέστι, γένου εὔνους αὐτῷ καὶ φίλος, ἐν ὅσῳ τυγχάνεις ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ, τῇ πρὸς τὸν δικαστὴν φερούσῃ, ὅ ἐστι, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὸν δικαστήν. Ἔξεστι γάρ σοι τηνικαῦτα καταλλαγῆναι, χρήματα καταβαλλομένῳ, ἅπερ ὁ Λουκᾶς (69) ἐργασίαν ἐκάλεσεν, ὡς ἐργαζόμενα, ὃ βουλόμεθα, καὶ ἀνύοντα τὸ σπουδαζόμενον. Κρεῖσσον γὰρ ζημιωθῆναι, ἢ δικασθῆναι. Ζημιωθεὶς μὲν γὰρ διὰ τὴν ἀγάπην, τρία κερδανεῖς κάλλιστα, τὸ μὴ ἐκβληθῆναι τῇ φυλακῇ (70), τὸ μὴ ζημιωθῆναι τὰ ἴσχατα, καὶ τὸ καταλλαγῆναι τῷ ἐχθρῷ. δικασθεὶς δέ, τρία τοὐναντίον ὑποστήσῃ τὰ κάκιστα (71), τὸ ἐμβληθῆναι τῇ φυλακῇ, τὸ ἀποδοῦναι τὸν ἔσχατον κοδράντην· ὄντινα ἔσχατον λεπτὸν εἶπεν ὁ Λουκᾶς, τουτέστι καὶ τὸ λεπτότατον εἶδος, ὧν δοῦναι κατεδικάσθης· καὶ τρίτον, τὸ μηδὲ οὕτω καταλλαγῆναι. Εἰκὸς γάρ, τὸν ἀντίδικον ὁπωσδήποτε περιγενέσθαι σου. Εἰσὶ δέ τινες ἀνακωγικῶς ἑρμηνεύοντες τὰ ῥηθέντα, ὅπερ ὁ Χρυσόστομος (72) ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐκ ἀπεδέξατο· quantumcunque te vicerit (*a*). Sunt autem quidam, quod Chrysostomus ad præsens non recipit.

Quemadmodum ad virtutem exhortari solet, non solum per ea quæ futura sunt, sed etiam per præsentia, sicut in Beatitudinibus diximus: ita rursum a malo solet avertere, non per futura solum, sed etiam per præsentia. Postquam enim ab odio revocavit per futuram gehennam: nunc idem dissuadet et territat per præsentem judicem, et ea quæ quotidie accidunt. Dicit ergo: Si etiam ad tribunal traharis, esto benevolus erga adversarium tuum, hoc est, fias ipsi amicus, quandocunque cum ipso fueris in via, quæ te ducit ad judicem: priusquam videlicet ad judicem venias, tunc enim tibi licet reconciliari exsolvendo pecunias, quas Lucas ἐργασίαν, id est, operam dixit [96], quia operantur quæ volumus, ac perficiunt quod optamus. (Nam et ἐργασία ab ἐργάζομαι dicitur, sicut opera ab operando.) Melius est enim debitum sive multam exsolvere, quam judicio contendere; multatus enim tria maxima referes commoda: puta, in carcerem non projicieris, nec ad ultimum pœnæ aut multæ exactio a te fiet, et inimico reconciliaberis. Judicio autem contendens, tria e diverso pessima sustinebis incommoda: videlicet, in carcerem projicieris, ac novissimum perdes quadrantem, quem Lucas postremum minutum dixit [97], hoc est, minutissimum genus eorum ad quæ solvenda fueris condemnatus: et tertium, quod nec ita reconciliaberis. Verisimile est enim adversarium permanere, qui ea quæ dicta sunt, anagogice interpretantur,

Ἠκούσατε — ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ νόμῳ μετὰ τὸ, Οὐ φονεύσεις, τὸ Οὐ μοιχεύσεις κεῖται. Λοιπὸν οὖν ἀπαρτίσας τὴν προτέραν ἐντολήν, καὶ ἐπὶ τὴν μετ' ἐκείνην πρόεισι, καὶ τὸν θυμὸν ῥυθμίσας, παιδαγωγεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἐντολῆς, προσθεὶς τὸ εἰκῇ, διέστειλε

Vers. 27. *Audistis.* — V. 28. *in corde suo.* In lege quoque postquam dictum est: *Non occides*, ponitur etiam: *Non committes adulterium.* Restat igitur ut postquan prius explevit præceptum, transeat ad sequens; et postquam iram correxit, etiam concupiscentiam moderetur. Sicut autem in priori

[96] Luc. XII, 58. [97] ibid. 59.

Variæ lectiones et notæ.

(65) Inclusa, in margine habet Codex uterque.
(66) εὐνομεῖν B.
(67) Ita quoque Hentenius reperit. Reddidit enim *concedenti*. Hoc ideo monui, ne quis προτρέπειν ἐπὶ τὰ καλὰ conjiceret. Ἐπιτρέπειν alibi etiam habet pro *suadere, jubere.*
(68) ὅτι ἐὰν καί A.
(69) ὁ Λουκᾶς, omittit A.
(70) In textu βληθῆναι εἰς φυλακήν. Certe ἐμβληθῆναι legendum, ut mox.
(71) ὑποστήσῃ κακά A.
(72) Tom. VII, p. 219 C.

(*a*) *Verisimile — vicerit.* Hentenius ita reddidit, ac si repererit, εἰκὸς γὰρ ἀντίδικον διαμένειν καὶ ὁπωσδήποτε περιγενόμενόν σου. Quod etsi non ineptum est, tamen nulla adest causa idonea cur lectio meorum codicum sollicitetur.

præcepto addens, *temere*, distinxit iram opportunam ab intempestiva; ita et in præsenti addens, *ad concupiscendum*, distinxit aspectum sine affectu, ab eo qui vitio afficitur. Neque enim simpliciter dixit, *qui videt* : sed, *qui videt ad concupiscendum*, hoc est *qui* curiose videt, et cum animi ægritudine, quasi coitum concupiscendo : talis enim jam cor suum animi affectione implevit, ideoque voluntate adulterium commisit. Vel, qui ad hoc videt ut concupiscat. Iste nempe affectionum perturbationem quæsivit, et ad concupiscentiam transfugit, ac seipsum animi perturbationi tradidit. Quodsi corpore alterius uxorem non tetigit, at saltem voluntate. Qui autem in transitu videt, aut alia quapiam necessitate, crimine vacat. Mulierem vero dixit, sive viro conjunctam, sive ab eo solutam, sive virginem.

Scire autem oportet hujusmodi præcepta, etsi ad viros dirigi videntur, mulieres quoque respicere. Siquidem vir caput est mulieris [98], caput autem et membra unita sunt. Prohibuit ergo aspectum curiosum; a tali enim affectio ad cor defluit : quod ubi ægrotat, incendit et corpus ad coitum. Itaque radicem abscidit, ne producto ramo fructum quoque proferat.

Vers. 29. *Si* — 30. Vers. *gehennam*, Non de corporis membris loquitur; illa enim culpa vacant. Nam corporis membra ab anima ducuntur, et quocunque illa jusserit moventur. Sed dextrum quidem oculum vocat idoneum amicum, qui instar oculi amatur : manum autem dextram, ministrum commodum, qui in modum manus utilis est, sive viri sint, sive mulieres. Dicit igitur : Si hi tibi fuerint offendiculo, aliquam afferentes mentis perturbationem, nec eis parcas, sed amputa ipsos omniquæ adversus te est affectione, et projice abs te. Neque dixit, Percute, sed *Amputa*, manifestans omnimodam separationem. Dicens quoque : *Amputa*, non ibi permansit; sed ulterius sermonem extendit, addens : *Et projice abs te*, ne in proximo remanens fiat rursus familiaris. Quia autem rem duram præceperat, lucrum in posterum demonstravit ab eo quod utile est.

Vers. 31. *Dictum est autem* — V. 32. *adulterium committit*. Ecce et aliud adulterii genus demonstrat. Jubebat enim lex vetus, ut quomodocunque odisset quispiam uxorem propriam, ne eam retineret, sed dato ipsi libello repudii, dimitteret. Jubebat autem abjicere sive repudiare, ne occiderent eam ; ægre enim reconciliabantur Judæi, non modo erga uxores, sed etiam erga filios. Unde et Christus quadragesimo capite dixit eos : *Moyses propter duritiam cordis vestri permisit vobis repudiare uxores vestras* [99]. Jussit autem dare libellum repudii, ne postea alteri jam nuptam viro, posset

A τὴν εὔκαιρον ὀργὴν ἀπὸ τῆς ἀκαίρου · οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης, τὸ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι προσθεὶς, διέστειλε τὴν ἀπαθῆ ὄψιν ἀπὸ τῆς ἐμπαθοῦς. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι ὁ βλέπων ἁτλῶς, ἀλλ' ὁ βλέπων πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, τουτέστιν, ὁ βλέπων περιέργως, ὁ βλέπων ἐμπαθῶς, ὥστε ἐπιθυμῆσαι συνουσίας. Ὁ τοιοῦτος γὰρ ἤδη τοῦ πάθους ἐνέπλησε τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ, καὶ λοιπὸν τῇ προαιρέσει ἐμοίχευσεν. Ἢ, ὁ διὰ τοῦτο βλέπων, ἵνα ἐπιθυμήσῃ. Ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐζήτησε τὸ πάθος, καὶ ἠὐτομόλησε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ προδέδωκεν ἑαυτὸν τῷ πάθει, καὶ εἰ καὶ μὴ τῷ σώματι ἥψατο τῆς γυναικὸς, ἀλλά γε τῇ προαιρέσει. Ὁ δὲ κατὰ πάροδον βλέπων, ἢ κατά τινα χρείαν ἄλλην, ἀνέγκλητος. Γυναῖκα δὲ νῦν λέγει, καὶ τὴν ἐζευγμένην ἀνδρὶ, καὶ τὴν ἀπολελυμένην, καὶ τὴν B παρθένον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα παραγγέλματα, εἰ καὶ πρὸς ἄνδρας ἀποτείνεσθαι δοκοῦσιν, ἀλλά γε καὶ πρὸς γυναῖκας ὁρῶσιν. Ὁ γὰρ ἀνὴρ κεφαλὴ τῆς γυναικός ἐστι · τῇ δὲ κεφαλῇ καὶ τὰ μέλη ἡνωνται. Ἐκόλασε τοίνυν τὴν περίεργον θέαν, διότι ἐκ ταύτης καταῤῥεῖ πάθος ἐπὶ τὴν καρδίαν · αὕτη δὲ παθοῦσα, παροξύνει τὸ σῶμα πρὸς συνουσίαν. Προανεῖλεν οὖν τὴν ῥίζαν, ἵνα μὴ κλάδος φυεὶς ἐνέγκῃ καρπόν.

Εἰ δὲ — γέενναν. Οὐ περὶ μελῶν σώματός φησιν · ἀνέγκλητα γὰρ τὰ μέλη τοῦ σώματος · ὑπὸ γὰρ τῆς ψυχῆς ἄγονται, καὶ πρὸς ὃ ἂν αὕτη κελεύσῃ κινοῦνται · ὀλλ' ὀφθαλμὸν μὲν δεξιὸν καλεῖ τὸν δίκην ὀφθαλμοῦ στεργόμενον δεξιὸν φίλον · χεῖρα δὲ δεξιὰν, C τὸν δίκην χειρὸς χρησιμεύοντα δεξιὸν ὑπηρέτην, καὶ εἴτε ἄνδρες εἶεν, εἴτε γυναῖκες. Δέγει τοίνυν, ὅτι Ἐὰν οἱ τοιοῦτοι σκανδαλίζωσί σε πρὸς ἐμπάθειαν, μηδὲ τούτων φείσῃ · ἀλλ' ἔκκοψον αὐτοὺς τῆς πρὸς σὲ σχέσεως, καὶ ῥίψον πόῤῥω σου. Καὶ οὐκ εἶπε, Κόψον, ἀλλ', Ἔκκοψον, τὴν παντελῆ διάζευξιν ἐμφήνας. Καὶ εἰπὼν, Ἔκκοψον, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπέτεινε τὸν λόγον, προσθεὶς τὸ, Καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ, ἵνα μὴ πλησίον τυγχάνων αὖθις οἰκειωθῇ. Ἐπεὶ δὲ ἀποτόμως ἐκέλευσεν, ἔδειξε λοιπὸν τὸ ἐντεῦθεν κέρδος, ἀπὸ τοῦ συμφέροντος.

Ἐῤῥέθη δὲ — μοιχᾶται. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον εἶδος μοιχείας δείκνυσι. Νόμος γὰρ ἦν παλαιὸς κελεύων τὸν ὁπωσδήποτε μισοῦντα τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μὴ D κατέχειν, ἀλλ' ἐκβάλλειν αὐτὴν, δόντα αὐτῇ ἀποστάσιον, ὅ ἐστιν ἔγγραφον ἀπολύσεως, καὶ ἐκβάλλειν μὲν αὐτὴν, ἵνα μὴ φόνος γένηται. Δυσκατάλλακτοι γὰρ ἦσαν Ἰουδαῖοι, οὐ πρὸς τὰς γαμετὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέκνα. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς εἴρηκε πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν · διδόναι δὲ ἀποστάσιον, ἵνα (73) μετὰ τοῦτο, γαμηθεῖσης

[98] Ephes. v, 23. [99] Matth. xix, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(73) μὴ addit, et mox, post ἀνδρί. omittit A.

αὐτῆς ἑτέρῳ ἀνδρὶ, μὴ δυνηθῇ (74), ὡς οἰκείας γυναικὸς, πάλιν ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ γίνωνται συγχύσεις καὶ στάσεις ἐντεῦθεν. A rursus apprehendere, quasi propriam, et hinc orirentur turbationes ac seditiones.

Ὁ δὲ Χριστὸς νῦν, ἡμερωτέρους αὐτοὺς διὰ τῶν προλαβόντων λόγων καταστήσας, κελεύει, μὴ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα, παρεκτὸς λόγου πορνείας, τουτέστι, δίχα αἰτίας πορνείας · πορνείαν ἐνταῦθα, τὴν μοιχείαν ὀνομάσας · ἀλλὰ μηδ' ἀπολελυμένην ὑφ' ἑτέρου ἀνδρὸς γαμεῖν. Δίχα γὰρ λόγου πορνείας ὁ μὲν ἀπολύσας τὴν ἑαυτοῦ, ποιεῖ αὐτὴν μοιχεύειν, συμπλεκομένην ἑτέρῳ ἀνδρί · ὁ δὲ γαμήσας ἀπολελυμένην ὑφ' ἑτέρου, μοιχεύει τὴν ἀλλοτρίαν. Ταῦτα δὲ νομοθετήσας, σώφρονα καὶ τὴν γυναῖκα πεποίηκεν. Ἀκούσασα γὰρ, ὅτι ἀπολυθεῖσαν αὐτὴν οὐδεὶς γαμήσει, στέρξει τὸν οἰκεῖον ἄνδρα, καὶ θεραπεύσει. Οὕτω μοιχείας ὑποβαλὼν ἐγκλήματι καὶ τὸν ἀλόγως B ἐκβάλλοντα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ τὸν γαμοῦντα τὴν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, ἐπέσφιγξε τὴν εἰρήνην τῶν συζύγων, καὶ τὸ μὴ μοιχεύειν μᾶλλον ἐπέτεινεν. Ὁ γὰρ μὴ ἐκβαλὼν, ἀλλὰ στέργων τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἂν ἐπιθυμήσῃ τῆς ἀλλοτρίας · καὶ ὁ κωλυόμενος γαμεῖν τὴν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, οὐκ ἂν ἀπολύσῃ τὴν ἑαυτοῦ.

Christus vero prædictis verbis mansuetius eos instituens, jubet ne uxorem repudient, nisi stupri causa. Stuprum autem vocat hic adulterium; sed neque dimissam permittit alteri viro nubere. Qui enim, extra stupri causam, suam repudiat, facit eam adulteram esse, cum alteri viro commisceatur. Qui vero sic ab altero repudiatam duxerit, adulterium cum aliena committit. His autem datis præceptis, uxorem etiam cordatiorem ac modestiorem reddidit. Audito namque quod se repudiatam nullus in uxorem ducturus est, proprium amabit virum, eique inserviet : et ita criminis adulterii admonens, tam eum qui sine causa propriam repudiat uxorem, quam eum, qui ab alio repudiatam ducit, pacem conjunctorum constrinxit, magisque ne committeretur adulterium curavit. Qui enim suam non abjicit, sed amat potius, alienam nequaquam concupiscet : similiter et qui ab alio repudiatam prohibetur ducere, suam non facile repudiabit.

Πάλιν — ὅλως. [Τὸ μὲν, (75) Οὐκ ἐπιορκήσεις, γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου · τὸ δὲ, Ἀποδώσεις τῷ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου, ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου, πλὴν δι' ἑτέρων λέξεων · Καὶ (76) τῷ ὀνόματι Κυρίου ὀμῇ. Τοῦτο δὲ προσέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ὀμνύωσι.

Τὸ μὴ ὀμόσαι, καὶ τὸ μὴ ἀπαιτῆσαι ὅρκον συνεισέγει. Ὁ γὰρ σὺ φεύγεις, πῶς ἐπάξεις τῷ ἀδελφῷ C σου, εἴπερ φιλάδελφος εἶ, καὶ οὐ φιλοχρήματος ;]

Vers. 33. *Rursum* — Vers. 34 *omnino*. † Illud quidem, *Non pejerabis* [1], in libro Exodi scribitur : hoc autem, *Reddes Domino juramenta tua* [2], in libro Deuteronomii, sed per alia verba. Præcepit autem hoc, ne per falsi nominis deos jurarent.

† Non jurare, et juramentum non petere, ad idem inducunt. Quomodo enim ad id quod tu fugis, fratrem tuum induces, si tamen fratris amator es, et non magis pecuniæ ?

Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐπιορκήσεις, προσενέγκῃς (77) δὲ τῷ Θεῷ τοὺς ὅρκους σου. Τοῦτο δὲ εἶπε, φόβον τοῦ μὴ ἐπιορκῆσαι ἐπικρεμαννὺς τῷ ὀμνύοντι, γινώσκοντι, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς δέχεται τὸν ὅρκον, ὁ πάντα γινώσκων. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως. Ὁ μὲν γὰρ εὐορκῶν, ἴσως ἐπιορκήσει ποτὲ [τῇ (78) συνηθείᾳ τοῦ ὀμνύειν · ὁ δὲ μηδέποτε ὀμνύων, οὐκ ἐπιορκήσει ποτέ]. Ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ μὲν ὀμνύοντα μὴ ἐπιορκεῖν, εὐσέβειαν εἰς Θεὸν ἐπαίδευε · τὸ δὲ μὴ ὀμνύειν ὅλως, ἐπιτείνει μᾶλιστα τὴν εὐσέβειαν. Κἀκεῖνο μὲν τῆς μέσης καὶ ἀτελοῦς ἦν φιλοσοφίας · τοῦτο δὲ τῆς ἄκρας καὶ τελείας ἐστί.

Vetus quidem lex dicit : *Non pejerabis* ; *offeres autem Domino juramenta tua*. Quod addit ut juranti timorem incuteret, ne pejeraret, sciens Deum ipsum, qui omnia novit, juramentum suscipere. *Ego autem dico vobis : Ne juretis omnino*. Qui enim facile jurat, aliquando fortasse pejerabit ob jurandi consuetudinem : qui autem nullo modo jurat, non pejerabit unquam. Præterea quoque jurans ita ne pejeres, cultum divinum observas; at nullo modo jurans, ipsum maxime provehis, et illud mediocris et imperfectæ philosophiæ est, hoc autem summæ ac perfectæ.

Μήτε — βασιλέως. Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι μόνον D τὸ κατὰ Θεοῦ ὀμνύειν ἐκώλυσε, λέγω δὴ τὸ, μὰ τὸν Θεὸν, προστίθησι λοιπὸν καὶ τἆλλα εἴδη τῶν ὅρκων, ἐν οἷς Ἰουδαῖοι τηνικαῦτα ὤμνυον. Ὁ γὰρ κατὰ τούτων ὀμνύων, ὀμνύει πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ

Vers. 34. *Neque* — V. 35. *regis est*. Ne putarent quod adversus Deum solum jurare prohiberet, dicendo, *μὰ τὸν Θεὸν*, id est *per Deum*, addit et alias juramentorum species, quibus tunc Judæi jurabant : qui enim per hæc jurat, rursus per Deum

[1] Exod. xx, 7. [2] Deut. xxiii, 21, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(74) *δυνηθείη* B.
(75) Inclusa in marg. habet A.
(76) *καὶ τῷ — ὀμῇ* omisit Hentenius. Notum autem est, hæc non reperiri *αὐτολεξεί* in V. T.
(77) Aoristus conjunctivi pro futuro *προσοίσεις*.
(78) Quæ hic inclusimus, ea ex cod. A, haud dubie ob duplex *ποτὲ*, exciderant.

jurat, qui hæc implet, eisque dominatur. Nam hæc propter eum in honore habentur, et non per seipsa. Dicit autem per prophetam : *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum* [3], manifestans per hoc propheta, quod omnia Deus impleat. Ait enim : *Nonne cœlum et terram ego impleo* [4] ? David quoque dicit : *Civitas regis magni* [5].

A πληροῦντος αὐτὰ, καὶ δεσπόζοντος αὐτῶν. Τίμια γὰρ ταῦτα οὐ δι' ἑαυτὰ, ἀλλὰ δι' αὐτόν. Προφητικὸν δέ, Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου · δηλοῦν, ὅτι ὁ Θεὸς τὰ πάντα πληροῖ. Φησὶ γὰρ · Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ ; Δαυϊτικὸν δέ · Ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

Vers. 37. *Neque — facere.* Neque vilissimum ideoque paratissimum juramentum juraveris, dico sane per proprium caput, ne etiam ad majora procedas. Alio quoquemode. Creatura namque etiam Dei possessio est : et rursum per Deum fit juramentum, qui ipsum in sua habet potestate. Licet enim tuum quoque sit, non est tamen tuum opus quod ex eo manifestum est, quia non potes unum capillum album facere vel nigrum.

Μήτε — ποιῆσαι. Μηδὲ τὸν εὐτελέστατον, καὶ διὰ τοῦτο προχειρότατον ὅρκον ὀμόσῃς, φημὶ δὴ, τὸν κατὰ τῆς ἰδίας κεφαλῆς, ἵνα μὴ καὶ εἰς μείζονα προβῇς. Ἄλλως τε δὲ, καὶ αὐτὴ κτίσμα, καὶ κτῆμα Θεοῦ ἐστι, καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐξουσιάζοντος αὐτῆς, γίνεται ὁ ὅρκος. Εἰ γὰρ καὶ σή ἐστι, ἀλλ' οὐ σὸν (79) ποίημα. Καὶ δῆλον, ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί σε μίαν τρίχα ποιῆσαι λευκὴν ἢ μέλαιναν. B

Vers. 3.6 *Sit — est.* Sit, inquit, sermo vester quando affirmatis : *Est;* quando vero negatis, *Non* : hisque solis pro juramentis ad confirmationem utamini, et nullo alio quam *Est* et *Non*. Quod præter hæc adjungitur, dicit juramentum. Si autem juramentum a diabolo est, quomodo ipsum lex vetus permittebat ? Quia et animalium sacrificia a malo quidem erant et deceptione idolorum, ea tamen permisit lex propter Hebræorum infirmitatem. Cum enim glutones essent ac lurcones (*b*), idolothyta amabant. Et item cum essent increduli, juramentum quoque diligebant. Ut autem deinceps neque idolis sacrificarent, neque per idola jurarent, permisit quidem lex sacrificare ac jurare, et si quid aliud est simile : omnia vero ad Deum transtulit. Futurum autem erat ut successu temporis etiam hæc sublimiori legislatione amputaret. Quia et lactere infantibus quidem utile est, viris autem admodum ineptum : ideoque infantium more viventibus (*c*) hoc concedimus; viriles vero ab eo abducimus ac prohibemus. Quid igitur agendum, si quis juramentum expetat, imo jurare cogat ? Sit tibi Dei timor violentior, quam hæc necessitas ; omniaque pati eligas potius, quam præceptum transgredi. In omni siquidem præcepto vis ac violentum periculum tibi sæpius occurret : et nisi ubique violentius ducat divinum præceptum, omnia a te vacua et infecta discedent. In sequentibus enim dicit Dominus : *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* [6].

Ἔστω — ἐστιν. Ἔστω, φησὶν, ὁ λόγος ὑμῶν, ὁ βεβαιωτικὸς, ὅτε μὲν κατατίθεσθε, ναί · ὅτε δὲ ἀρνεῖσθε, οὔ. Καὶ τούτοις μόνοις εἰς βεβαίωσιν ἀντὶ ὅρκων χρήσασθε, καὶ μηδὲν πλέον τοῦ ναὶ καὶ οὔ. Περισσὸν δὲ τούτων λέγει τὸν ὅρκον. Καὶ εἰ ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν ὁ ὅρκος, πῶς ὁ παλαιὸς νόμος αὐτὸν ἐπέτρεψε ; Διότι καὶ αἱ ζωοθυσίαι ἐκ τοῦ πονηροῦ μὲν ἦσαν, καὶ τῆς εἰδωλικῆς πλάνης ἐτύγχανον, ἐπέτρεψε δὲ ὅμως αὐτὰς ὁ νόμος τηνικαῦτα, διὰ τὴν τῶν Ἑβραίων ἀσθένειαν, οἰκονομίᾳ σοφῇ. Ἐπεὶ γὰρ λαίμαργοι μὲν ὄντες, ἠγάπων τὸ ζωοθυτεῖν · ἀπειθεῖς δὲ τυγχάνοντες, ἐφίλουν τὸν ὅρκον, ἵνα λοιπὸν μήτε τοῖς εἰδώλοις θύωσι, μήτε κατὰ εἰδώλων ὀμνύωσι, συνεχώρησε μὲν καὶ τὸ θύειν, καὶ τὸ ὀμνύειν, καὶ εἴ τι τοιοῦτον · ἐπὶ τὸν Θεὸν δὲ πάντα μετέστησεν. Ἔμελλε γὰρ, καιροῦ καλοῦντος, ἐκκόψαι καὶ ταῦτα, δι' ὑψηλοτέρας νομοθεσίας. Ἐπεὶ καὶ τὸ θηλάζειν νηπίοις μὲν λυσιτελὲς, ἀνδράσι δὲ καὶ λίαν ἀνεπιτήδειον, καὶ διὰ τοῦτο νηπιάζουσι μὲν τούτου παραχωροῦμεν, ἀνδρουμένους δὲ λοιπὸν ἀπάγομεν αὐτοῦ καὶ κωλύομεν. Τί οὖν, ἐάν τις ὅρκον ἀπαιτῇ καὶ καταναγκάζῃ ; Ἔστω σοι τῆς ἀνάγκης ταύτης ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀναγκαιότερος, καὶ πάντα παθεῖν ἕλοῦ μᾶλλον, ἢ παραβῆναι τὴν ἐντολήν. Καὶ γὰρ ἐπὶ πάσης ἐντολῆς πολλάκις ἀπαντήσεταί σοι βία, καὶ βιωτικὸς κίνδυνος, καὶ εἰ μὴ πανταχοῦ βιαιοτέραν νομίσῃς τὴν θείαν ἐντολὴν, οἰχήσονταί σοι πᾶσαι κεναὶ καὶ ἄπρακτοι. Προϊὼν γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Βιαστὴ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. C D

Vers. 38. *Audistis* — V. 39, *malo.* Quidam veteri legi indignantur, jubenti oculum pro oculo, altero ἄπιστοι.

Ἠκούσατε — πονηρῷ. Τινὲς μέμφονται τῷ παλαιῷ νόμῳ, κελεύοντι ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ

[3] Isa. LXVI, 1. [4] Jerem. XXIII, 24. [5] Psal. XLVII, 8. [6] Matth. XI, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(79) ἐστί, addit A.

(*b*) Duobus vocabulis expressit λαίμαργοι. Nec tamen mihi probabile est, duo fuisse in Græco. Nec proximum ἀπειθὴς sollicito. Ἀπειθὴς, *qui difficulter sibi persuaderi patitur*. Non ergo opus est

(*c*) *Infantium more viventibus* Sed νηπιάζοντες et νήπιοι non differunt.

ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκβάλλειν, καὶ ἀσυμαθῶς κατὰ τοῦ ἐκβαλόντος ὀφθαλμὸν ἢ ὀδόντα τινὸς τὴν ταυτοπάθειαν ἀποφηναμένῳ· ἔστι δὲ μάλιστα φιλάνθρωπος οὗτος ὁ νόμος. Τοῦτο γὰρ ἐκέλευσεν, ἵνα φόβῳ τῆς ταυτοπαθείας μὴ τοὺς ἀλλήλων ἐκκόπτωσιν ὀφθαλμοὺς καὶ ὀδόντας οἱ τότε ἄνθρωποι, σφόδρα λυττῶντες εἰς τὰς κατ' ἀλλήλων πληγάς. Ὁ δὲ Χριστὸς φιλανθρωπότερον νομοθετῶν, οὐκ ἐκ τῆς ταυτοπαθείας ἀνεχαίτισε τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἐκ τῆς μελλούσης κολάσεως. Εἰρηκὼς γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, ὅτι Ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, δέδωκε νοεῖν, ὅτι ὁ πλήξας μεῖζον τιμωρηθήσεται, ὁ δὲ πταίσας, ἧττον πλεῖον. Ὅθεν ἐκέλευσε μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. Πονηρὸν δὲ νῦν, τινὲς μὲν τὸν πλήξαντα εἶπον· ὁ δὲ Χρυσόστομος (80) τὸν διάβολον εἴρηκε. Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Χριστός, διδάσκων, ὅτι ἐκείνου παροξύναντος, ταῦτα ἐτολμήθη, καὶ ἐπὶ τοῦτον μεθιστὰς τὸν θυμὸν τοῦ πεπονθότος, ἀγριούμενον κατὰ τοῦ τολμήσαντος. Τί οὖν; Οὐ δεῖ ἀντιστῆναι τῷ διαβόλῳ; Ναί· ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ἀμύνεσθαι τὸν ἀδελφόν· ταύτην γὰρ τὴν ἀντίστασιν ἐκώλυσεν· ἀλλ' ἐν τῷ μακροθυμεῖν τε καὶ ὑπομένειν. Οὐ γὰρ θυμῷ σβέννυται θυμός, ὥσπερ οὐδὲ πυρὶ πῦρ· ἀλλὰ τὰ ἐναντία γίνονται τῶν ἐναντίων ἰάματα.

ac dentem pro dente eruere, et sine compassione contra eum qui oculum aut dentem quempiam eruit, eamdem denuntianti calamitatem. Est autem hæc lex homini maxime amica. Id enim jussit, ut timore similis afflictionis caverent, ne illius temporis homines qui ad plagas mutuo inferendas anhelabant oculos aut dentes sibi invicem eruerent. Christus autem homini benevolentior quam legislator, hujusmodi mala non similis metu afflictionis, sed futuræ damnationis timore dissuasit. Cum enim in præcedentibus dixerit quod (*d*) quicunque dixerit fratri suo, *Fatue*, reus erit gehennæ ignis : manifeste innuit eum qui verberaret, plus quam desipere (*e*), qui autem membro mutilaret, adhuc amplius (*f*). Unde jussit non resistere malo. Malum vero quidam hic illum dixerunt, qui verberasset. Chrysostomus vero diabolum intelligit. Hoc autem dixit Christus, docens quod eo instigante hæc attentata sunt, et in hunc transmisit iram ejus, qui injuria affectus est, exasperatam adversus eum qui hæc ausus fuerat. Quid ergo ? neque diabolo resistere licebit ? Utique, sed non ulciscendo fratre ; hanc enim resistentiam prohibuit, sed in patiendo ac sustinendo. Neque enim per iram extinguitur ira : sicut nec ignis igni, sed contraria fiunt contrariis medicamenta.

Ἀλλ' — ἄλλην. Κελεύει, μὴ μόνον μὴ ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμπαρέχειν ἑαυτὸν τῷ παίοντι, καὶ διὰ τῆς ἀνεξικακίας καὶ μεγαλοψυχίας ἀναστέλλειν αὐτόν. Βλέπων γὰρ ταῦτα ἐκεῖνος, οὐ μόνον οὐκ ἐπάξει πληγὴν δευτέραν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ μεταμελήσεται, καὶ καταλλαγήσεται· ἀντιδρῶντός δέ σου, μᾶλλον ἐξαφθήσεται καὶ ἀγριωθήσεται.

Vers. 39. *Sed — alteram.* Jubet ut non solum non vindicemus. sed potius, ut nos ipsos cædenti præbeamus, et per patientam ac magnanimitatem ipsum refrenemus. Hæc enim ille videns, non solum non infliget plagam alteram, sed de prima quoque resipiscet ac reconciliabitur : quod si resistiteris, accendetur magis et exasperabitur.

Καὶ διατί, πολλῶν ὄντων μελῶν τοῦ σώματος, περὶ μόνου τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος διέλαβεν ὁ νόμος; Διότι κατὰ τούτων μάλιστα τῶν μερῶν εἰώθασιν ἐπάγειν τὰς πληγὰς οἱ μαχόμενοι, ὡς ἀφυλάκτων καὶ προχείρων καὶ ῥᾳδίως τραυματιζομένων. Ὁ δ' ἐπὶ τούτοις νόμος καὶ ἐπὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐκτείνεται μέλη. Καὶ ἡ δεξιὰ δὲ σιαγὼν πρόχειρος εἰς ὕβριν, ἐπιτήδειότερον ἐμπίπτουσα τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑβρίζοντος. Καὶ ἡ ἐπὶ ταύτῃ ἐντολὴ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως διήκει.

Quare autem, cum multa sint corporis membra, de solo oculo ac dente distinxit (*g*) lex ? Quia his præcipue partibus solent pugnantes plagas inferre, utpote minus servatis, quæque magis in promptu sunt, ac facilius vulnerantur. Per hæc autem ad cætera quoque membra lex extenditur. Dextra quoque maxilla maxime idonea est ad sustinendam injuriam quæ et commodius pulsatur manu dextra injuriam irrogantis : et de hac est præceptum quod etiam ad reliqua membra similiter pertingit.

Καὶ τῷ — ἱμάτιον. Βούλεταί σε τὴν ἀνεξικακίαν καὶ μεγαλοψυχίαν ταύτην, μὴ μόνον ἐπὶ πληγῶν καὶ ὕβρεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κτημάτων καὶ χρημάτων παρέχεσθαι. Ὁ γὰρ περὶ τοῦ χιτῶνος λόγος, ὡς προχείρου εἰς τὸ ἁφαιρεῖσθαι, καὶ ἐπὶ ταῦτα διήκει. Φησὶ γάρ, ὅτι Τῷ θέλοντί σοι δικάσασθαι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ νικητὸν τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν, μὴ μόνον τῇ ἑκουσίῳ

Vers. 40. *Et — pallium.* Vult ut tolerantiam ac magnanimitatem hanc non ad plagas solum et injurias, sed ad possessiones quoque præbeas : ad ista nempe pertingit etiam sermo, qui fit de tunica, utpote commodiori ut auferatur : dicit enim : *Volenti te in jus trahere, tuamque auferre tunicam, relinquas etiam et pallium*, ac vincas illius avaritiam, non tantum substantiæ quam petit cessione,

Variæ lectiones et notæ.

(80) t. VII, p. 234.

(*d*) Miror, interpretem ὅτι expressisse per *quod*, cum id in talibus redundet.

(*e*) *Plus quam desipere.* Severius, gravius punitum iri.

(*f*) *Adhuc amplius.* Etiam gravius.

(*g*) *Distinxit* Separatim dixit præcepit.

verum etiam addendo quod non petit. Cum enim hæc feceris, vel relinquet quod petebat, tantam veritus Christianam tuam philosophiam, vel eo quod petit ablato, non attinget quod non petebat ; frequenter autem avaritiam suam redarguet. Si autem cum eo ad judicium quidem non accesseris, verum id tantum quod petit dederis : quod tibi ipsi solum utile est fecisti. Si vero addideris et aliud, animam quoque illius lucrifecisti, duplexque bonum perfecisti. Nam et tribunal devitasti, et avaritiam convertisti.

Pallium quidem est, quod super alias vestes gestamus, tunica vero quam interius. Sæpius autem ὁ χιτὼν τὸ ἱμάτιον dicitur a contrario, id est, tunica pallium, ac pallium tunica. Interdum quoque omnis vestis nunc ἱμάτιον nunc χιτών, modo pallium, modo tunica appellatur. Et licet dicat Lucas : *Ab eo qui aufert a te pallium, et tunicam ne prohibeas* [7], nulla tamen est contradictio. Hæc enim utraque dixit Christus ; hoc quidem in monte, quod vero apud Lucam est, in loco campestri. Quid ergo ? nudum oportet incedere ? An tibi magnum videtur, ut ob fratris utilitatem nudus incedas ? Neque tamen ad tantam impellet inhumanitatem : tuam enim, ut dictum est, verebitur magnanimitatem.

Vers. 41. *Et — duo.* Vetus quidem Testamentum juxta solam gravitatem vitii species distinguens, levia præteribat. Christus vero de his quoque legem tulit, incipiens sane a graviori, et desinens in id, quod levius est. Gravius siquidem est oculi aut dentis excussionem pati, quam viæ ducem se præbere, aut cibum subministrare (*h*), deinde in maxillam injuria, quæ maximo ducitur opprobrio, postea vestis ablatio : his autem levius est violenta coactio. Quemadmodum autem in aliis vexationis speciebus cum additamento virtuti vacare jussit : ita et in coactione jubet vincere desiderium ejus, qui prave facit injuriam, patique amplius quam ille facere volebat. Agnovisti in corpore patibili insertam ad affectiones immobilitatem ? Considerasti angelicam in hominibus disseminatam politiam ? Non concupiscere enim juxta affectus, neque secundum perturbationes irasci, cœlestis sunt politiæ, de quibus per dicta præcepta Christus legem dedit. In eo quod jussit fratri temere non irasci, neque ipsi dicere, *Raca*, neque fatuum hunc appellare, neque Deo munus offerre ante reconciliationem erga fratrem, ac benevolum esse adversario ; affectui animi commoti nervos amputavit. In eo ver quod præcepit mulierem

A παραχωρήσει τοῦ απαιτουμένου, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ μὴ ἀπαιτουμένου· τοῦτο γάρ σου ποιοῦντος, ἢ καταλείψει τὸ ἀπαιτούμενον, αἰδεσθεὶς τὴν τηλικαύτην σου φιλοσοφίαν, ἢ τὸ ἀπαιτούμενον μόνον λαβών, οὐχ ἅψεται μὲν τοῦ μὴ ἀπαιτουμένου, καταγνώσεται δὲ πολλὰ τῆς ἑαυτοῦ πλεονεξίας. Καὶ εἰ μὲν μὴ συνδικασθῇς αὐτῷ, ἀλλὰ δώσῃς, τὸ σεαυτοῦ συμφέρον μόνον ἐποίησας· εἰ δὲ προσθήσῃς, κἀκείνου τὴν ψυχὴν ὠφέλησας, καὶ διπλοῦν ἀγαθὸν κατώρθωσας, αὐτός τε δικαστηρίων ἀπαλλαγείς, καὶ τὸν πλεονέκτην ἐντρέψας.

Ἱμάτιον μὲν οὖν ἐστι τὸ παρ' ἡμῖν ἐπανωφόριον· χιτὼν δὲ, τὸ ἔνδον. Ἀδιαφόρως (81) δὲ πολλάκις λέγεται καὶ ὁ χιτὼν ἱμάτιον, καὶ τὸ ἱμάτιον χιτών. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ πάντα χιτῶνες, καὶ πάντα ἱμάτια.
B Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι Ἀπὸ τοῦ αἴροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσῃς, οὐκ ἔστιν ἐναντιολογία. Καὶ ἄμφω γὰρ τὰ ῥητὰ εἶπεν ὁ Χριστὸς, ἐκεῖνο μὲν, ἐπὶ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ, παρὰ τῷ Λουκᾷ, ἐπὶ τόπου πεδινοῦ. Τί οὖν ; γυμνὸν δεῖ περιέναι ; μέγα μὲν οὖν, τὸ δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀδελφοῦ περιιέναι γυμνόν ; οὐκ ἄν δὲ εἰς τοσαύτην ἐκεῖνος ἀπανθρωπίαν ἐλάσῃ, δυσωπηθείς, ὡς εἴρηται, τὴν σὴν μεγαλοψυχίαν.

Καὶ ὅστις — δύο. Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος περὶ μόνου τοῦ βαρυτέρου εἴδους τῆς κακώσεως διαλαβών, τὰ ἐλαφρὰ παρέδραμεν· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ περὶ τούτων ἐνομοθέτησεν, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου, καταλήξας δὲ εἰς τὸ ἐλαφρότερον. Βαρύτερον μὲν
C γὰρ τῶν ἄλλων, ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος ἐκκοπή· τοῦ μὲν ὁδηγοῦντος, τοῦ δὲ τῇ τροφῇ διακονοῦντος· εἶτα ἡ κατὰ τῆς σιαγόνος ὕβρις, ὡς ἐπονειδιστοτάτη· ἔπειτα ἡ τοῦ χιτῶνος ἀφαίρεσις· ἐλαφρότερον δὲ τούτων, ἡ ἀγγαρεία. Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς κακώσεως μετὰ προσθήκης φιλοσοφεῖν ἐκέλευσεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγαρείας, καὶ ὑπερβῆναι τὴν ἄδικον τοῦ κακῶς ποιοῦντος ἐπιθυμίαν, καὶ πλέον παθεῖν, ἢ ἐκεῖνος ποιῆσαι βούλεται. Εἶδες ἐν σώματι παθητῷ φυτευομένην ἐπάθειαν· κατανόησας ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἐν ἀνθρώποις κατασπειρομένην. Τὸ γὰρ μὴ ἐπιθυμεῖν ἐμπαθῶς, μηδὲ θυμοῦσθαι [κατὰ (82) πάθος, τῆς οὐρανίου πολιτείας εἰσὶν, ἃ διὰ τῶν εἰρημένων ἐντολῶν ἐνομοθέτησεν ὁ Χριστός]. Ἐν μὲν γὰρ τῷ κελεῦσαι
D μὴ ὀργίζεσθαι τῷ ἀδελφῷ εἰκῇ, μηδὲ λέγειν αὐτῷ Ῥακὰ, μηδὲ ὀνομάζειν τοῦτον μωρὸν, μηδὲ προσάγειν Θεῷ τὸ δῶρον πρὸ τῆς εἰς (83) τὸν ἀδελφὸν διαλλαγῆς, καὶ εὐνοεῖν τῷ ἀντιδίκῳ, τὰ νεῦρα τοῦ ἐμπαθοῦς ἐξέκοψε θυμοῦ· ἐν δὲ τῷ προστάξαι, μὴ

[7] Luc. vi, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Quæ leguntur ab ἀδιαφόρως ad πάντα ἱμάτια, ea Hentenius in margine sui codicis repererat ac rejecerat ad finem scholii post μεγαλοψυχίαν.

(82) Inclusa omittit A.

(83) Usitatius, πρός.

(*h*) *Quam viæ — subministrare.* Cum ille (oculus) vitæ dux sit, hic (Deus) alimentorum minister.

βλέπειν ἀκολαστοις ὀφθαλμοῖς γυναῖκα, καὶ ἀπορρίψαι τὸν σκανδαλίζοντα καὶ τὴν σκανδαλίζουσαν, καὶ μὴ ἀπολύειν ἀλόγως τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μηδὲ γαμεῖν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, τῆς ἐμπαθοῦς ἐπιθυμίας ἀνέσπασε τὰς ῥίζας. Καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ ἐπιτάξαι, μὴ ὀμνύειν ὅλως, τὴν περὶ τὰ χρήματα καὶ κτήματα ἐπιθυμίαν ἐξήλασεν· ἐν δὲ τῷ ἐντείλασθαι, μὴ ἀνθίστασθαι τῷ πονηρῷ, καὶ στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα, καὶ ἀφιέναι καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὑπάγειν μίλια δύο, τὸν εἰς τὸ ἀμύνασθαι θυμὸν κατέστειλε.

Τῷ αἰτοῦντι — δίδου. Ὅτε δὲ ἵστατο ἐπὶ τόπου πεδινοῦ διδάσκων, φανερώτερον εἶπεν, ὅτι Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψε. Κελεύει δὲ, μὴ διακρῖναι τὸν ἄξιον ἀπὸ τοῦ ἀναξίου.

Ἐν ὅσῳ γὰρ αἰτεῖ, δεόμενός ἐστιν, οἷος ἂν καὶ εἴη. Ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς πάντα τὰ (84) πρὸς σύστασιν τῆς ζωῆς πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἀνῆκεν, ἀγαθοῖς τε καὶ πονηροῖς, πιστοῖς τε καὶ ἀπίστοις.

Καὶ — ἀποστραφῇς. Νῦν μὲν δίχα τόκου δανείζειν ἐνετείλατο· ὅτε δὲ, ὡς ἔφαμεν, ἐδίδασκεν ἐπὶ τόπου πεδινοῦ, προσέταξε, μηδὲ τὸ δανειζόμενον ἐκαιτεῖν. Ἐὰν γὰρ δανείζητε, φησὶ, παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; Ὡς εἶναι τὸ μὲν πρὸς ἀτελεστέρους, τὸ δὲ πρὸς τελειοτέρους.

Ἠκούσατε — ὑμᾶς. Καταμαράνας, ὡς εἴρηται, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ παντὸς τοιούτου πάθους ἀπαλλάξας τὸν πειθόμενον, λοιπὸν ἐκέλευσε καὶ εὐεργετεῖν, ἐν τῷ δίδόναι τοῖς αἰτοῦσι, καὶ δανείζειν τοῖς χρῄζουσιν· εἶτα, προϊὼν, ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἄκραν ἀρετήν. Κορωνὶς γὰρ καὶ κορυφὴ πάσης ἀρετῆς, τὸ ἀγαπᾷν τοὺς ἐχθρούς, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀγαπᾷν δὲ αὐτοὺς, οὐ καθό εἰσιν ἐχθροὶ, ἀλλὰ καθό εἰσιν ἄνθρωποι. Καὶ μὴ μόνον ἀγαπᾷν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεύχεσθαι. Τῷ δὲ ἀγαπᾷν τοὺς ἐχθροὺς ἕπεται (85) καὶ τἆλλα, λέγω δὴ τὸ εὐλογεῖν τοὺς καταρωμένους, καὶ καλῶς ποιεῖν τοῖς μισοῦσι, καὶ εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων. Ταῦτα γὰρ ἡ τελεία ἀγάπη. Ἰσθι δὲ καὶ τὸ ἔπαθλον τῆς τηλικαύτης (86) ἀρετῆς, ὡς μέγιστον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον κατόρθωμά μεῖζον ἦν παντὸς, τίθησιν αὐτῷ καὶ τὸν (87) μισθὸν μείζονα παντός. Φησὶ γάρ·

Ὅπως — ἀδίκους. Πατὴρ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὡς ποιητὴς αὐτῶν· πατέρας γὰρ λέγομεν καὶ τοὺς ἔργων τινῶν ποιητάς· ἔτι δὲ καὶ, ὡς κηδεμών καὶ προνοητὴς αὐτῶν· ἴδιον γὰρ πατρὸς κήδεσθαι καὶ προνοεῖσθαι τοῦ οἰκείου παιδός. Υἱοὶ δὲ τοῦ Θεοῦ γίνονται οἱ ὁμοιούμενοι αὐτῷ δι' ἀρετῆς, καθόσον ἐστὶν ἀνθρώπῳ δυνατόν. Ἴδιον γὰρ υἱοῦ ὁμοιοῦσθαι τῷ οἰκείῳ πατρί. Ὅπως, φησὶ,

A lascivis oculis non respicere, et abjicere eos easque qui sunt offendiculo, neque propriam sine causa repudiare uxorem, neque ab altero repudiatam ducere: ægrotantis concupiscentiæ radices avulsit. Rursum in eo quod jussit omnino non jurare, cupiditatem circa affectiones ac pecunias expulit. Præcipiendo vero non resistere malo, et aliam quoque maxillam obvertere, ac pallium etiam dimittere, duoque milliaria abire: animum ab ulciscendo continuit.

Vers. 42. *Petenti — dato.* Quando certe in loco campestri docens stetit, manifestius dixit: *Omni abs te petenti dato*, veluti scripsit Lucas [8]. Jubet autem non dijudicare dignum ab indigno.

B Eo enim quod petit, indignus est qualiscunque sit. Nam et Deus omnia ad vitæ sustentationem æqualiter omnibus contulit hominibus, bonis et malis, fidelibus et infidelibus.

Vers. 42. *Et — averseris.* Nunc quidem absque fœnore mutuare jussit: quando autem, sicut diximus, in loco campestri docebat, jussit neque id quod mutuatum est repetere. Si enim, inquit, mutuum dederitis his a quibus vos recepturos speratis, quæ vobis est gratia [9]? Sed hoc quidem ad imperfectiores dirigitur; illud vero Lucæ ad perfectiores.

Vers. 43. *Audistis.* — Vers. 44. *vos.* Postquam, ut dictum est, iram ac concupiscentiam exstirpavit, omnique simili affectu sibi obedientes liberavit, deinceps etiam benefacere jubet, dando videlicet petentibus, ac mutuando indigentibus. Deinde C procedendo, ad extremam perduxit virtutem. Omnis enim virtutis coronis ac vertex est, inimicos amare, et cætera quæ sequuntur. Amare, inquam, ipsos, non quatenus inimici sunt, sed quatenus homines. Nec solum amare, sed et pro eis obsecrare. Ad amorem autem inimicorum consequuntur et alia: dico sane, bene precari devoventibus, ac benefacere his qui oderunt, et orare pro lædentibus. Nam hæc perfectæ sunt dilectionis. Considera vero et præmium hujusmodi virtutis. Quia enim tam præclarum facinus omni alio majus erat, præmium quoque omni majus ipsi rependit. Ait enim:

Vers. 45. *Ut — injustos.* Pater quidem hominum Deus est tanquam plasmator eorum (nam D patres quoque dicimus operum aliquorum poetas, hoc est effectores), tanquam etiam provisor ac procurator ipsorum: patris siquidem proprium est filio suo providere ac procurare. Filii autem Dei fiunt, qui per virtutem similes ipsi efficiuntur, quantum est homini possibile; nam filii proprium

[8] Luc. VI, 30. [9] Luc. VI, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(84) τά, omittit A. mox deest quoque τῆς.
(85) Correxi, ἕπεται, pro ἕπειτα. Nam et Hentenius habet, *consequuntur*.
(86) τοιαύτης A.
(87) τὸν abest A.

est, suo assimilari patri. Ut sitis, inquit, filii Dei : non natura, sed similitudine, amando videlicet inimicos vestros : quia et ille a malis ac iniquis, blasphemiis tanquam jaculis petitus, et contumelia affectus, proprioque honore privatus, tamen ob amorem, quo eos prosequitur, solem suum oriri facit super malos ac bonos, et pluit super justos ac injustos. At tu quidem a conservis pateris : ille vero a servis. Et tu sane pauca ac modica eis præstabis bona : ille autem plurima ac maxima ; et tamen tribuit tibi ut ob talem imitationem ipsi similis efficiaris, ejusque filius nomineris.

Per solem sane ac pluviam omnia ad vitam convenientia significavit ; his enim omnia e terra generantur, nutriuntur, augentur, ac perficiuntur.

Potest quoque et alio modo dici : Ut sitis filii Dei, assimilati videlicet Filio ejus, qui innumeras ab inimicis suis passus injurias, ipsos amabat, et beneficia eos docendo ac sanando conferebat ; linguarum sagittis petitus, et tandem ab eis crucifixus pro eis orabat dicens : *Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt* [10]. Vult itaque Christus amicis te reconciliari : *Abi*, inquit, *prius reconciliare fratri tuo* ; inimicos vero jubet diligere, ac pro eis orare, ut prædictum est.

Vers. 46. *Si enim* — V. 47. *faciunt.* Non est virtus amantem se redamare, sed naturæ consentaneum. Nam *et publicani hoc faciunt*, apud quos ne vestigium quidem est virtutis. Sunt autem publicani, qui vectigalia colligunt, ac commerciar ii (ut sic loquamur) qui scilicet mercibus vivunt commutandis (i). Erant autem maxime infames, qui artes hujusmodi exercebant, tanquam injusti, avari, ac scelerati. Unde et in doctrina, quæ in loco campestri data est, pro publicanis dixit peccatores [11]. Cum autem neque diligentes nos diligamus, sed invideamus potius his qui nobis bene cupiunt, qua tandem, obsecro, digni erimus condemnatione, cum super Scribas et Pharisæos in justitia abundare jussi, etiam illis inferiores sumus, qui apud eos infames erant ?

Vers. 48. *Eritis — est.* Qui diligentes se diligunt, hi certe in dilectione imperfecti sunt ; qui vero etiam inimicos amant, hi sane perfecti sunt.

Cap. VI, vers. 1. *Attendite — qui in cœlis est.* Plantatis jam virtutibus, tollit deinceps affectum, qui eis adnascitur et molestus est, puta inanem

γένησθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, οὐ φύσει, ἀλλ' ὁμοιώσει, διὰ τοῦ ἀγαπᾷν τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. Ἐπείπερ ἐκεῖνος, ὑπὸ τῶν πονηρῶν καὶ τῶν (87) ἀδίκων βλασφημίαις, ὡς βέλεσι, βαλλόμενος, καὶ ὑβριζόμενος, καὶ τῆς οἰκείας τιμῆς ἀποστερούμενος, ὅμως ἀγαπῶν αὐτούς, ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπίσης ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἀλλὰ σὺ μὲν παρὰ τῶν ὁμοδούλων πάσχεις κακῶς· ἐκεῖνος δὲ, παρὰ τῶν δούλων. Καὶ σὺ μὲν ὀλίγα καὶ μικρὰ τούτους εὐεργετήσεις· ἐκεῖνος δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα. Καὶ ὅμως δίδωσί σοι ὅμοιον (88) αὐτῷ διὰ τῆς τοιαύτης μιμήσεως γενέσθαι, καὶ υἱὸν αὐτοῦ ὀνομάζεσθαι.

Διὰ μέντοι τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς πάντα τὰ πρὸς ζωὴν ἐπιτήδεια δεδήλωκε. Διὰ τούτων γὰρ πάντα τὰ ἐκ γῆς γεννῶνται, καὶ τρέφονται, καὶ αὔξονται, καὶ τελειοῦνται.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν· Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ὁμοιωθῆναι τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, ὃς μυρία δεινὰ παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ παθὼν, ἠγάπα αὐτοὺς καὶ εὐηργέτει, διδάσκων καὶ ἰώμενος, καὶ τέλος ὑπ' αὐτῶν σταυρωθεὶς, ηὔχετο ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τι ποιοῦσι. Βούλεταί σε τοίνυν ὁ Χριστὸς τοῖς φίλοις μὲν διαλλάττεσθαι· Ὕπαγε γὰρ, φησὶ, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· τοὺς ἐχθροὺς δὲ ἀγαπᾷν καὶ εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς προείρηται.

Ἐὰν γὰρ — ποιοῦσιν. Οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τὸ ἀγαπᾷν τὸν ἀγαπῶντα, ἀλλὰ φύσεως ἀκολουθία. Καὶ γὰρ καὶ οἱ τελῶναι τοῦτο ποιοῦσι, παρ' οἷς οὐδὲ ἴχνος ἀρετῆς. Τελῶναι δέ εἰσιν, οἱ φορολόγοι καὶ οἱ κομμερκιάριοι. Σφόδρα δὲ διεβάλλοντο τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα, ὡς ἄδικα καὶ πλεονεκτικὰ καὶ ἀσυμπαθῆ. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πεδινοῦ τόπου διδασκαλίᾳ, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, οἱ τελῶναι, οἱ ἁμαρτωλοὶ εἶπεν. Ὅταν δὲ μηδὲ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶμεν, ἐν τῷ φθονεῖν εὐδοκιμοῦσιν αὐτοῖς, τίνος οὐκ ἂν εἴημεν ἄξιοι κατακρίσεως, οἱ περισσεύειν τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐν δικαιοσύνῃ κεκελευσμένοι, ἐλλείποντες καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις διαβεβλημένων τελωνῶν ;

Ἔσεσθε — ἐστιν. Οἱ μὲν ἀγαπῶντες τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς, ἀτελεῖς εἰσιν εἰς ἀγάπην· οἱ δὲ τοὺς ἐχθροὺς, οὗτοι τέλειοι.

Προσέχετε — τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Φυτεύσας ἤδη τὰς ἀρετὰς, λοιπὸν ἀναιρεῖ καὶ τὸ παραφυόμενον καὶ ἐνοχλοῦν αὐταῖς πάθος, λέγω δὴ τὴν κενο-

[10] Luc. XXIII, 34. [11] Luc. VI, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(87) Τῶν abest A.

(88) ὅμοιος ergo est interpretationis. Sed Chrysostomus id textui intulit.

(89) ὁ φυτεύσας A. Articulus abesse potest. Φυτεύσας ἤδη, intell. ὁ Χριστός. Credidit scriba, in principio deesse litteram majusculam. Pinxit ergo O.

(i) *Ut sic — commutandis.* Hæc aliena sunt. Euthymius hic tantum explicabat τελῶναι, vocabulo sua ætate consueto, *commerciarii.*

δοξίαν, ἣν καὶ, μετὰ τὸ φυτεῦσαι τὰ κατορθώματα, ἀνασπᾷ, διότι οὐ πρὸ τούτων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα περαφύεται. Κενοδοξία γὰρ, τὸ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων κατορθοῦν τι. Καὶ ὅρα, πόθεν ἄρχεται διώκειν αὐτήν· ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς νηστείας. Διότι τούτοις μάλιστα τοῖς κατορθώμασιν ἐμφιλόχωρεῖ. Ὁ γοῦν Φαρισαῖος προσεύχετό τε (90), κενοδόξως ἐπιδεικνύμενος τῷ τιλώνῃ, καὶ κομπάζων ἔλεγε· Νηστεύω δὶς τῆς (91) ἑβδομάδος· ἀποδεκατῶ μου πάντα τὰ ὑπάρχοντα.

Προσέχετε δὲ εἶπεν, ἐμφαίνων, ὅτι τὸ θηρίον τοῦτο λελῃθότως παρεισδύεται, δίκην κλέπτου. Εἰπὼν δὲ, Προσέχετε, τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἵνα μὴ, διὰ τὸ βλέπειν τινὰς, παραδράμῃς τὸν δεόμενον· ἀλλὰ προσέθηκε, Πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· λέγων, Προσέχετε, μὴ διὰ τοῦτο ποιεῖν αὐτὴν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς. Εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦτο ταύτην (92) ποιήσετε, οὐδὲν κωλύει καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν ταύτην ποιεῖν. Ὁ σκοπὸς γὰρ αὐτῆς ἐξετάζεται, οὐχ ὁ τρόπος. Ἔστι γὰρ καὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ποιοῦντα, μὴ ποιεῖν πρὸς ἐπίδειξιν, [ὅταν (93) τις διὰ μόνην ποιῇ συμπάθειαν· καὶ μὴ ἔμπροσθεν αὐτῶν ποιοῦντα, ποιεῖν πρὸς ἐπίδειξιν,] ὅταν μὴ διὰ ταύτην (94) ποιῇ, ἀλλὰ διὰ τὸ κηρυχθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐλεηθέντος.

Μισθὸν δὲ, φησὶν, οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Θεῷ, διότι παρὰ ἀνθρώποις ἐζητήσατε μισθὸν τῆς τοιαύτης ἐλεημοσύνης, τὸν ὑπὲρ ταύτης ἔπαινον. Συνεχῶς δὲ τιθησιν ἐν τοῖς λόγοις τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐντρέπων αὐτοὺς, ὅτι Πατέρα ἔχοντες οὐράνιον, γήϊνα φρονοῦσι, καὶ ἅμα παραθήγων εἰς τὸ πολιτεύεσθαι ἀξίως τοιούτου Πατρός.

Ὅταν — αὐτῶν. Ἐπιτείνει τὴν ἀποτροπὴν τῆς πρὸς ἐπίδειξιν ἐλεημοσύνης. Μὴ σαλπίσῃς δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ δημοσιεύσῃς, πρὸς τὸ γνωσθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. Οἱ γὰρ σαλπίζοντες πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι τῷ πλήθει σαλπίζουσι. Φασί δέ τινες, ὅτι οἱ ὑποκριταὶ τότε διὰ σάλπιγγος συνεκάλουν τοὺς δεομένους. Ὑποκριτὴς δέ ἐστιν, ὁ ἕτερον μὲν ὤν, ἕτερον δὲ φαινόμενος, δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν. Κἀκείνων γὰρ τὸ μὲν προσωπεῖον ἐλεημοσύνης ἦν· τὸ δὲ πρόσωπον, δοξομανίας. Ἀπέχουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἔχουσι.

Σοῦ δὲ — σοι (95). Εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λοιπὸν λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν.

Ἐνταῦθα δὲ, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, τοὺς ἐγγυτάτω καὶ οἰκειοτάτους ᾐνίξατο. Οὐδὲν γάρ σοι τῆς χειρός σου ἐγγύτερόν τε καὶ οἰκειότερον. Μηδὲ

gloriam, quam etiam avellit, postquam egregia plantavit virtutum opera : non enim prius pullulat, sed post ipsa. Est namque inanis gloria bene quippiam operari ad hominum ostentationem. Et vide unde eam incipiat expellere ; ab eleemosyna videlicet, oratione et jejunio : quia his maxime bonis operibus libenter insidiatur. Sicut Pharisæus cum inani gloria orabat, dicens : *Jejuno bis in Sabbato : decimas do omnium quæ possideo* [12].

Dicit autem : *Attendite*, insinuans feram hanc latenter in modum furis irrepere. Dicens vero : *Attendite ne eleemosynam vestram præstetis coram hominibus*, non ibi permansit, quasi vellet ut indigentem prætereas, ne qui hoc videant, sed addidit: *Ut conspiciamini ab eis* ; ac si diceret : Attendite ne propter hoc eam coram hominibus tribuatis, ut conspiciamini ab eis ; si enim non propter hoc eam dederitis, nihil vetat etiam coram ipsis eam tradere. Finis namque ejus quæritur, non modus. Contingit enim et coram hominibus tribuentem non ad ostentationem præbere, quando quis sola motus compassione præbet ; et non tribuentem coram hominibus, ad ostentationem tribuere, quando non inductus compassione præbet, sed ut pro compassivo prædicetur (*j*).

Præmium, inquit, non habetis apud Deum, quia apud homines talis eleemoynæ præmium quæsivistis, puta laudem propter ipsam. Ponit autem semper inter alia verba *Patrem qui in cœlis est*, admonens ipsos, ut Patrem in cœlis habentes, terrenum despiciant, simul etiam incitans, ut hujusmodi Patre digne conversentur.

Vers. 2. *Cum — suam.* Auget dehortationem eleemosynæ ad ostentationem præstitæ. *Ne tuba canas*, id est, ne publices ut ab hominibus agnoscatur. Qui enim tuba canunt, ut a multitudine audiantur, buccinant. Quidam autem dicunt, quod illo tempore hypocritæ tuba convocabant indigentes. Est autem hypocrita qui alius apparet propte humanam comitatem (*k*). Vultus siquidem, aut potius larva illorum, misericordiæ est, natura vero personæ insanam gloriæ appetentiam indicat. *Referunt* autem, hoc est, auferunt, habent mercedem suam.

Vers. 3. *Te vero — reddet tibi.* Postquam dixit, quomodo oporteat non præbere, nunc dicit quomodo præstare oporteat.

Per sinistram autem manum, eos qui in proximo sunt ac familiares significavit : nihil enim manu tua vicinius ac familiarius est. Neque hi, inquit, dexteræ

[12] Luc. XVIII, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(90) τότε, pro τε A.
(91) Quæ est interpretatio vocabuli τοῦ Σαββάτου. Ita etiam Chrysost. tom. VII, p. 352.
(92) Forte ποιήσητε.
(93) Inclusa exciderunt, ob duplex ὅταν, A.
(94) intell. τὴν συμπάθειαν.
(95) Uterque meus in fine versus omittit, ἐν τῷ φανερῷ. Hentenius tamen habebat, *in propatulo*.

(*j*) *Pro compassivo prædicetur.* Ab eo, cujus misertus est, prædicetur.

(*k*) *Propter humanam comitatem.* Studio placendi hominibus.

tuæ eleemosynam agnoscant. Aut per hyperbolen est sermo, nempe, Et ipsam sinistram lateat dextera : per quod manifestatur plurimum oportere latere.

†† Alia etiam ratione, dextra quidem est virtus, sinistra autem vitiositas. Ne igitur noscat vitiositas facta virtutis per communionem, sed sine communione vitii honestum et bonum fiat.

Consequenter vero addidit, quod Deum habeas conspectorem ac testem, qui more patris gaudet videns bona filiorum opera : quodque non perdes quæ dederis, sed ab ipso recipies omnino eleemosynæ præmium. Non dixit autem unde facere oporteat, puta quod e justis sacculis : hoc nempe omnibus notum erat. Præterea superius quoque beatos prædicavit esurientes et sitientes justitiam[18].

Vers. 5. *Et cum — suam.* Angiportus quidem sunt vici augusti, per quos pauci possunt incedere. Plateæ vero viæ publicæ, per quas multi simul incedere possunt, †† quas nos ἐξαίρους appellamus, tanquam subdiales.

Vers. 6. *Tu autem — propatulo.* Similiter et hic cum dixisset, quomodo oporteat, non facere, dicit etiam quo pacto facere oporteat, et hoc docendi modo frequenter usus est. *Patri* vero *tuo qui est in occulto*, hoc est, invisibili. Rursum etiam dicit, quod Qui *videt in occulto, persolvet tibi in propatulo* : manifestans, quod si spectatores quæris, habes pro omnibus Deum ipsum. Si vero et homines habere cupis contemplatores, habebis etiam hos tempore præconii ac retributionis præmii : nec multo solum, sed omnes : nec homines tantum, sed etiam angelos et anchangelos, omnesque cœlestes virtutes. Quodsi nunc manifestas bona opera, tua, et præmium quod exspectabas a Deo perdis : et homines ipsi te condemnabunt tanquam inanis gloriæ appetitorem. Cum ergo liceat et mercedem bonorum operum accipere, et publice coram tot tantisque prædicari, si paululum sustineas, quomodo non omnino stultum ac irrationabile erit utrisque his excidere, et præsenti theatro illud permutare ?

Hic autem sermo per anagogem accipiendus est. Cubiculum siquidem mene est, pulcherrimum cogitationum domicilium. Ostium vero sedes sensuum, oculus, auris, etc., per quæ malæ ingrediuntur cogitationes, quæ virtutum prædantur divitias.

Quid ergo ? non oportet in ecclesia orare ? Maxime quidem, sed non ut appareas hominibus : hoc enim tanquam hypocritarum opus condemnavit : sed ut tibi ipsi Deum reddas propitium. Contingit enim aliquem inter plurimos orare,

A οὗτοι, φησὶ, γνώτωσαν τῆς δεξιᾶς σου τὴν ἐλεημοσύνην. Ἢ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ὅτι καὶ αὐτὴν λαθέτω ἡ δεξιὰ τὴν ἀριστερὰν, δι' οὗ δηλοῦται τὸ δεῖν λίαν λανθάνειν.

[Καὶ (96) καθ' ἕτερον δὲ λόγον, δεξιὰ μὲν, ἡ ἀρετὴ, ἀριστερὰ δὲ, ἡ κακία. Μὴ γνώτω οὖν ἡ κακία τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς, δι' ἐπιμιξίας, ἀλλ' ἀμιγὴς ἐνεργείσθω τὸ καλόν.]

Τὸ δὲ ἐξῆς προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι τε τὸν Θεὸν ἔχεις συνίστορα, τὸν δίκην πατρὸς χαίροντα (97) B βλέπειν τὰ σὰ κατορθώματα, καὶ ὅτι οὐκ ἀπολέσεις, ἃ δίδως, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ πάντως ἀπολήψῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλεημοσύνης μισθόν· οὐκ εἶπε δὲ, πόθεν χρὴ ποιεῖν ἐλεημοσύνην, οἷον ὅτι ἀπὸ δικαίων πόρων. Πᾶσι γὰρ τοῦτο γνωρίμον ἦν. Ἄλλως τε καὶ ἀνωτέρω τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισε.

Καὶ ὅταν — αὐτῶν. Στενωποὶ μέν εἰσιν αἱ στεναὶ ὁδοὶ, δι' ὧν ὀλίγοι βαδίζουσιν, ἃς ἡμεῖς ἐμβόλους καλοῦμεν· πλατεῖαι δὲ, αἱ λεωφόροι, δι' ὧν πολλοὶ ἅμα βαίνειν δύνανται, ἃς (98) ἡμεῖς ἐξαίρους λέγομεν, ὡς ὑπαίθρους.

Σὺ δὲ — φανερῷ. Ὁμοίως κἀνταῦθα εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ πολλαχοῦ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κέχρηται. Τῷ Πατρί σου δὲ, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀντὶ τοῦ, τῷ ἀοράτῳ. Πάλιν δὲ προσέθηκεν, ὅτι Ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ, δηλῶν, ὅτι, εἰ ζητεῖς θεατὰς, ἔχεις ἀντὶ πάντων αὐτὸν τὸν Θεόν· εἰ δὲ καὶ ἀνθρώπους θέλεις θεωροὺς, ἔξεις καὶ τούτους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναρ- C ῥήσεώς τε καὶ μισθαποδοσίας, καὶ οὐ πολλοὺς, ἀλλὰ πάντας, καὶ οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ πάσας τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις. Νῦν γὰρ εἰ φανεροῖς τὰ κατορθώματά σου, καὶ τὸν ἀπὸ Θεοῦ μισθὸν ἀπόλλεις, καὶ οἱ ἄνθρωποι καταγνώσονταί σου, ὡς κενοδόξου. Ὅταν οὖν ἔξεστι, καὶ μισθὸν τῶν κατορθωμάτων λαβεῖν, καὶ ἐναγκρυχθῆναι ἐν τῷ φανερῷ, ἐνώπιον τοσούτων, ἐναμείναντα μικρὸν, πῶς οὐ παντάπασιν ἀλόγιστον καὶ μωρὸν, ἀμφοτέρων τούτων ἐκπεσεῖν, καὶ τοῦ θεάτρου ἐκείνου τὸ παρὸν ἀλλάξασθαι θέατρον ;

Εἴη δ' ἂν κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον ταμιεῖον μὲν ὁ νοῦς, τὸ κάλλιστον οἴκημα τῶν νοημάτων· D θύραι δὲ, τὰ αἰσθητήρια, ὀφθαλμοὶ, ἀκοὴ, καὶ τὰ λοιπὰ, δι' ὧν εἰσερχόμενος ὁ πονηρὸς λογισμὸς συλᾷ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.

Τί οὖν ; ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ δεῖ προσεύχεσθαι ; Σφόδρα μέν· ἀλλὰ μὴ, ὅπως φανῇς τοῖς ἀνθρώποις· τοῦτο γὰρ τῶν ὑποκριτῶν κατηγόρησεν· ἀλλ' ὅπως ἵλεων σεαυτῷ τὸν Θεὸν ποιήσῃς. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν προσευχόμενόν τινα, μὴ ἁμαρτάνειν,

[18] Matth. v, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Inclusa in margine habet A. Carebat iis Hentenius.

(97) Hæc non recte cohærent. Interpono τῷ, quod facile absorpsit τά.

(98) Ab ἃς ad ὑπαίθρους omiserat Hentenius.

[ὅταν (99) μὴ πρὸς ἐπίδειξιν προσεύχηται· καὶ ἐν ταμείῳ κεκλεισμένῳ προσευχόμενον, ἁμαρτάνειν,] ὅταν τοὐναντίον ποιῇ. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Θεὸς τὸν σκοπὸν ἐξετάζει τοῦ γινομένου. Ὑποκριτὰς δὲ καὶ τούτους ἐκάλεσεν, ὡς σχῆμα μὲν ἔχοντας προσευχομένου, γνώμην δὲ δοξομανοῦς.

A nec tamen peccare, quando non ab ostentationem orat. Et contingit in cubiculo clauso orantem peccare, cum e diverso fecerit. Deus enim qui ubique est, facti discutit finem. Hypocritas autem et hos vocavit, formam quidem orantium habentes, mentem vero anhelantium ad inanem gloriam.

Προσευχόμενοι — ἐθνικοί. Βαττολογίαν μὲν λέγει, τὴν περὶ τῶν μὴ προσηκόντων αἴτησιν, οἷον περὶ πλούτου, περὶ δόξης, περὶ δυναστείας, καὶ τῶν τοιούτων, ὅσα οὔτε ψυχὴν ὠφελοῦσιν, οὔτε σώματι πρὸς σύστασίν εἰσιν ἀναγκαῖα. Ἐθνικοὺς δέ φησι, τοὺς ἀπίστους. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι οὐ μόνον αἰτοῦσι, περὶ τῶν μὴ προσηκόντων, ἀλλὰ καὶ, μακρὰς ποιούμενοι τὰς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις αἰτήσεις, δοκοῦσι πείθειν, ἐν τῷ μακρολογεῖν, διαβάλλει τὴν τοιαύτην αὐτῶν ὑπόληψιν εἰρηκώς.

Vers. 7. *Orantes — ethnici.* Multiloquii vituim βαττολογία dicitur, cum pluribus verbis petitio fit de his quæ non conveniunt : puta de divititis, gloria, potentatu, aliisque similibus, quæ nec animæ prosunt, nec ad corporis consistentiam sunt necessaria. Ethnicos vero dicit infideles. Quia autem hi non solum ea petunt quæ non conveniunt, sed et longas faciunt de hujusmodi rebus B petitiones, putantes verborum multitudine persuadere, hanc ipsorum opinionem hoc modo condemnat.

Δοκοῦσι — εἰσακουσθήσονται. Δοκοῦσι μὲν, οὐκ ὀρθῶς δέ.

Vers. 7. *Putant — exaudiendi sint.* Putant quidem, at non recte.

Μὴ οὖν — αἰτῆσαι αὐτόν. Οἶδε, τίνων χρῄζετε, καὶ πρὸ τοῦ αἰτῆσαι αὐτὸν ὅλως περί τινος. Καὶ λοιπὸν, οὐ χρὴ αἰτεῖν τὰ μὴ χρειώδη, μηδ' ἀναγκαῖα, καθὼς εἰρήκαμεν, ὅπερ ἐστὶ βαττολογία. Ἐπεὶ καὶ πατὴρ δυσχεραίνει κατὰ παίδων αἰτούντων τὰ μὴ προσήκοντα. Καὶ εἰ οἶδεν, ὧν χρῄζομεν, διατί ὅλως περὶ τούτων αἰτοῦμεν αὐτόν; Πάντως οὐχ ἵνα διδάξωμεν, ἀλλ' ἵνα δείξωμεν, ὅτι αὐτὸν ἔχομεν καὶ τροφέα καὶ Δεσπότην, καὶ ἵνα, ἀναρτῶντες μόνου αὐτοῦ τὴν ἐλπίδα τῆς προνοίας καὶ σωτηρίας ἡμῶν, ἐπακάμπτωμεν εὐχερίστερον.

Vers. 8. *Ne ergo — ab illo petatis.* Novit quæ vobis expediant, priusquam ab illo quidquam omnino petatis. Non oportet itaque petere, quæ nec utilia sunt nec necessaria, sicut diximus, quod est battologiæ vitium. Quia enim pater est, indignatur filiis petentibus quæ non conveniunt. Verum si novit quibus nobis sit opus, cur hæc omnino ab eo postulamus ? Plane non ut ipsum doceamus, sed ut demonstremus, quod eum habemus educatorem ac Dominum, utque ab ipso solo pendentes, facilius eum flectamus qui spes est C salutis ac providentiæ nostræ.

Ὡς μὲν γὰρ πατὴρ, καὶ οἶδεν ὧν χρῄζομεν, καὶ ἕτοιμός ἐστι παρέχειν τὰ χρειώδη· ζητεῖ δὲ ὅμως καὶ τὴν παρ' ἡμῶν αἴτησιν, διὰ τὰς δηλωθείσας αἰτίας. Ταῦτα διδάξας, παραδίδωσι καὶ τύπον εὐχῆς, οὐχ ἵνα ταύτην μόνην τὴν εὐχὴν εὐχώμεθα, ἀλλ' ἵνα, ταύτην ἔχοντες πηγὴν εὐχῆς ἐκ ταύτης ἀρρυώμεθα τὰς ἐννοίας τῶν εὐχῶν.

Tanquam pater enim et novit quibus nobis opus sit, et tribuere paratus est quæ necessaria sunt aut utilia ; exigit tamen, ut ob dictas causas nos illa petamus. Hæc postquam docuit, præbet etiam modum orationis, non ut hac tantum oratione precemur, sed ut habito orationis fonte, ab ipso precationum intelligentiam hauriamus.

Οὕτως — ὑμεῖς. Πῶς;

Vers. 9. *Sic — vos.* Quonam modo ?

Πάτερ — οὐρανοῖς. Ἑκάστην λέξιν ἐξεταστέον. Κελεύει γὰρ λέγειν, τὸ, Πάτερ μὲν, ἵνα (l) μιμνησκώμεθα τῆς ἄνωθεν εὐγενείας, καὶ οἵας δωρεᾶς ἠξιώθημεν, υἱοθετηθέντες τῷ Θεῷ, καὶ ἵνα ἀξ ὡς Πατρὸς τοιούτου πολιτευωμεθα· ὁ γὰρ φαύλως μὲν βιῶν, Πατέρα δὲ ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ὀνομάζων, καταψεύδεται καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ Ἡμῶν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι ἀδελφοὶ ἀλλήλων οἱ πιστοὶ πάντες ἐσμὲν, κοινῶς υἱοθετηθέντες τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, καὶ ἵνα τοῦτο συνεχῶς ὁμολογοῦντες, μὴ κατεπειρώμεθα τῶν ταπεινῶν, μηδὲ ὅλως ἐναντίον τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἢ μελετῶμεν, ἢ λέγωμεν, D

Vers. 9. *Pater — cœlis.* Singulæ dictiones ponderandæ sunt. Jubet enim ut dicamus, *Pater*, ut cœlestem cognationem ad memoriam revocemus, et quo munere affecti simus, puta divina adoptione, et ut digne tali patre conversemur. Qui enim prave vivens Deum vocat Patrem, suum, et in Deum, et in seipsum mentitur. *Nostrum* autem dicimus Patrem, ut agnoscamus quod fratres inter nos mutuo simus fideles omnes : communiter ab uno soloque Deo adoptati, et ut de hoc continue colloquentes, ob humilia (*l*) non extollamur : neque omnino adversus fratres nostros vel cogitemus quid-

Variæ lectiones et notæ

(99) **Inclusa exciderunt.** In causa fuit duplex ὅτων, A.

(l) ἵνα ἀναμιμνησκώμεθα A.

(*l*) ***Colloquentes, ob humilia.*** Profitentes, contra humiles.

piam, vel loquamur, vel faciamus, sed pro nobis invicem precemur.

Additur autem: *Qui es in cælis,* ut cœlum semper prospiciamus, audito quod ibi sit Pater noster: magis autem ut id ipsum dicamus nos, ac terrena despiciamus, et eo ascendere per virtutum scalas festinemus, ubi est Pater noster. Dicentes autem Deum esse in cœlo nequaquam ipsum in cœlo conclusum circumscribimus; non enim loco capi aut circumscribi potest. Nam ubique esse dicitur Deus, maxime tamen in locis dignioribus, quod ipsius magis susceptibilia videantur. Propter hoc igitur in cœlo esse dicitur, quia illud purissimum est, in quo sunt astra, virtutes (*m*) ac turmæ sanctorum, quibus datur requies (*n*).

† Chrysostomus sane totam hanc orationem traditam, ad Filium refert. Siquidem et hic Pater noster dicitur, tanquam creator, provisor et magister. Juxta hunc autem sermonem dici quoque poterit et Spiritus sanctus Pater noster. Itaque et proprie ad singulas Personas, et communiter ad trinam unamque Deitatem referri hæc possunt.

Vers. 9. *Sanctificetur nomen tuum. Sanctificetur,* hoc est, glorificetur; si enim juxta virtutis normam conversamur, glorificatur Deus ab his, qui nos conspiciunt: *Luceat,* inquit *lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est* [14]. Cum igitur in se gloriosum sit nomen tuum, glorificetur etiam per nostram conversationem.

Vers. 10. *Adveniat — tuum.* Regnum nunc vocat secundum adventum ipsius, in quo cum multa gloria apparebit. Hoc autem petendum addidit, ut quod petimus agnoscentes, præparati ad ejus occursum per omnia simus. Præparari enim est optare ut veniat Judex.

Potest quoque et alio modo dici: Veniat ad nos regnum tuum, id est, impera tu nobis, et non diabolus; tu nobis suadeas, ac per tua mandata jubeas, et non ille.

Vers. 10. *Fiat — terra.* Fiat voluntas tua in terra ab hominibus, quemadmodum in cœlo fit ab angelis; de quibus dixit David: *Ministri ejus, qui faciunt voluntatem ipsius* [15] — *Adveniat* autem et *fiat,* licet per verba dicantur imperativa ἐλθέτω et γενηθήτω, sumuntur tamen pro optativis. Optamus enim ac precamur hæc, eo quod etiam

A ἡ διαπραττώμεθα, καὶ ἵνα κοινῶς ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχώμεθα.

Τὸ δέ, Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα πρὸς τὸν οὐρανὸν αἰεὶ βλέπωμεν, πατρίδα τοῦτον ἡμῶν ἀκούοντες, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τοῦτο λέγοντες, καὶ ἵνα τῶν γηΐνων καταφρονῶμεν, ἐκεῖ σπεύδοντες ἀναβῆναι, διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κλίμακος, ὅπου ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἐστι. Ἐν οὐρανῷ δὲ τὸν Θεὸν εἶναι λέγοντες, οὐκ ἐν οὐρανῷ αὐτὸν συγκλείοντες περιγράφομεν· ἀχώρητος γὰρ ἐστι καὶ ἀπερίγραπτος· ἀλλὰ πανταχοῦ μὲν εἴ τι λέγεται ὁ Θεὸς, μάλιστα δὲ ἐν τόποις ἀξίοις, διὰ τὸ μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι δεκτικοὺς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἐν τῷ οὐρανῷ λέγομεν εἶναι τὸν Θεὸν, διότι καθαρώτατος ὁ τόπος ἐκεῖνος, καὶ διότι ἐν αὐτῷ εἰσὶν αἱ ἄϋλοι δυνάμεις, καὶ οἱ δῆμοι τῶν ἁγίων

B οἷς ἐπαναπαύεται.

[Ὁ (2) μὲν Χρυσόστομος πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφέρεσθαι τὴν παραδοθεῖσαν ταύτην ὅλην προσευχὴν ἐνέφηνε. Λέγεται γὰρ καὶ οὗτος Πατὴρ ἡμῶν, ὡς δημιουργὸς, καὶ κηδεμών, καὶ προνοητὴς, καὶ διδάσκαλος. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον λέγοιτ' ἂν Πατὴρ ἡμῶν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν οὖν καὶ ἰδικῶς πρὸς ἕκαστον τούτων ἀναχθείη ἄν, καὶ κοινῶς πρὸς τὴν ἐν τούτοις μίαν Θεότητα.]

Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἁγιασθήτω, ἀντὶ τοῦ, Δοξασθήτω. Ἡμῶν γὰρ πολιτευομένων ἐναρέτως, δοξάζεται παρὰ τῶν ὁρώντων ὁ Θεός. Λαμψάτω γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Δεδοξασμένον οὖν ὑπάρχον τὸ ὄνομά σου, δοξασθήτω

C καὶ διὰ τῆς πολιτείας ἡμῶν.

Ἐλθέτω — σου. Βασιλείαν δὲ νῦν, τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν φησὶν, ὡς μετὰ πολλῆς δόξης ἐσομένην. Τοῦτο δὲ προσέταξεν αἰτεῖν, ἵνα γινώσκοντες, ὅπερ αἰτούμεν, ἐμπαράσκευοι πρὸς ὑπαντὴν αὐτοῦ διὰ παντὸς εἴημεν. Ἐμπαρασκεύου γάρ, τὸ ζητεῖν ἐλθεῖν τὸν δικαστήν.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι Ἐλθέτω ἐφ' ἡμᾶς ἡ βασιλεία σου, τουτέστι, βασιλευθείημεν ὑπὸ σοῦ καὶ μὴ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ σὺ πείσαις καὶ ὑποτάξαις ἡμᾶς τοῖς σοῖς προστάγμασι, καὶ μὴ ἐκεῖνος.

Γενηθήτω — γῆς. Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς γίνεται

D ἐν οὐρανῷ, παρὰ τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ Δαυίδ· Λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ. Θέλημα δὲ Θεοῦ, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. Εὐκτικὸν δὲ καὶ τὸ, Ἁγιασθήτω, καὶ τὸ, Γενηθήτω. Εὐχόμεθα γὰρ ταῦτα, διά τὸ χρῄζειν πρὸς ταῦτα καὶ τῆς

[14] Matth. v, 16. [15] Psal. CII, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Inclusa in margine habet A.

(*m*) *In quo — virtutes.* Et quia in eo sunt virtutes potestates ab omni materiæ concretione liberæ. Δυνάμεις ἄϋλοι, sunt angeli.

(*n*) *Quibus datur requies.* In quibus acquiescit, quibus lætatur Deus.

παρὰ θεοῦ βοηθείας. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ῥήματα, εὐκτικά A ad ea divino nobis opus est auxilio. Sic reliqua
εἰσιν, εἰ καὶ προστακτικὰ δοκοῦσι. quæ sequuntur verba, optativa sunt, quanquam
videantur imperativa.

Τὸν ἄρτον — σήμερον. Εἰδὼς, τὴν μὲν ἀγγελικὴν φύσιν ἀπροσδεῆ τροφῆς, τὴν ἀνθρωπίνην δὲ ταύτης ἐπιδεῆ, προσέταξεν αἰτεῖσθαι τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως. Ἄρτον δὲ ἡμῶν εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Τὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον. Ἐπιούσιον δὲ προσηγόρευσε, τὸν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ὑπάρξει καὶ συστάσει τοῦ σώματος ἐπιτήδειον. Ἢ κατὰ τὸν (2') Χρυσόστομον, ἐπιούσιον εἶπε, τὸν ἐφήμερον. Ἔω (3) γὰρ ὀνομάζομεν τὴν ἡμέραν. Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ σήμερον, φανερώτερον ἀπάγων ἡμᾶς τοῦ μὴ (4) φροντίζειν περαιτέρω. Βούλεται γὰρ, τοὺς πιστοὺς ἐν ταῖς εὐχαῖς ἄρτον μόνον αἰτεῖν, καὶ τοῦτον σήμερον μόνον, καὶ μὴ μερι νᾶν περὶ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, B διότι οὐκ οἴδαμεν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ ζήσομεν. Καὶ λοιπὸν περιττόν ἐστι μεριμνᾶν περὶ (5) ἡμέρας, ἧς, οὐκ οἴδαμεν, εἰ φθάσομεν τὸ διάστημα. Τοῦτο δὲ καὶ προεῖων, διὰ πλειόνων λόγων ἐπέταξε, λέγων · Μὴ μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον. Οὕτω γὰρ ἂν εὐσταλεῖς ἐσόμεθα, ὀλίγα μὲν ὑπείκοντες τῷ ἀναγκαίῳ τῆς φύσεως, τἆλλα δὲ τρεπόμενοι πρὸς ἐργασίαν πνευματικήν.

Vers. 11. *Panem — hodie.* Sciens quidem naturam angelicam nequaquam cibo indigere, humanam vero hujus esse indigentem, jussit quod naturæ necessarium est peti. *Panem* autem *nostrum* dixit, hoc est, propter nos formatum ; *supersubstantialem* vero appellavit, quia ad corporis substantiam, vitam ac constitutionem conveniens est. Vel juxta Chrysostomum ἐπιούσιον dixit, id est, *quotidianum*. Addit etiam, *hodie* : a cura nos abducens insequentis temporis. Vult enim fideles panem tantum petere, et hunc tantum hodiernum, nec angi de insequenti die, cum neque sciamus an etiam in ipso vivemus. Superfluum est itaque sollicitum esse de die, ad cujus spatium utrum pertingemus ignoramus. Hoc quoque in sequentibus jubet pluribus verbis, dicens inter cætera : *Ne solliciti sitis in crastinum* [16]. Ita nempe expediti erimus, pauca naturæ necessitati concedendo, reliqua vero ad operationem spiritualem tribuendo.

[Εἰκὸς (6) δὲ, καὶ τὸν τῆς ψυχῆς ἄρτον αἰτεῖν. Χρῄζει γὰρ καὶ αὕτη τροφῆς ἐπιουσίου, λέγω δὴ τῆς ἄνωθεν ἐλλάμψεως, καὶ ἐπιχορηγίας τῆς θείας γνώσεως.]

Æquum etiam est, animæ quoque panem petere. Indiget enim et ipsa supersubstantiali cibo : dico sane illuminatione cœlesti, utque divina ei cognitio præbeatur.

Καὶ — ἡμῶν. Ἐπισταμένος τὸ πρὸς ἁμαρτίαν εὐόλισθον τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ προγινώσκων, ὅτι καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας ἁμαρτήσομεν, κελεύει παρακαλεῖν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων, ἅπερ ὀφειλήματα ὠνόμασεν. Ὀφείλημα γὰρ, καὶ τὸ ἁμάρτημα, ὡς καὶ αὐτὸ ποιοῦν ὑπεύθυνον τὸν ἄνθρωπον, ὥσπερ καὶ τὸ χρέος. Παρακαλοῦντες δὲ ὑπὲρ ἀφέσεως αὐτῶν, ἀναμιμνησκόμεθά τε αὐτῶν, καὶ ταπεινούμενοι συντριβόμεθα. Διδάσκει δὲ καὶ τρόπον, δι' οὗ κάμψαι δυνησόμεθα τὸν Θεὸν, φημὶ δὴ, τὸ καὶ ἡμᾶς συγχωρεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσιν εἰς ἡμᾶς · τούτους γὰρ ὀφειλέτας εἶπε · καὶ τοῦτο προβάλλεσθαι, ἀντὶ πάσης ἱκετηρίας, ὡς ἐξελέσθαι ἡμᾶς δυνάμενον. Διὸ καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐχῆς, πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον. Νῦν δὲ τοῦτο προσέθηκε τῇ εὐχῇ, ἵνα τοῦτο καθ' ἑκάστην πρὸς Θεὸν λέγοντες, ἀνάγκην ἔξομεν συγχωρεῖν τοῖς πταίουσιν εἰς ἡμᾶς, φοβούμενοι, (7) μὴ κἀτακριθῶμεν, ὡς ψευδόμενοι, πρὸς ἀπάτην τοῦ Θεοῦ.

Vers. 12. *Et — nostris.* Sciens quam lubrica esset natura nostra ad peccatum ; agnoscens quoque et post regenerationis lavacrum, rursum nos esse offensuros, jubet pro peccatis deprecari, quæ etiam debita nominavit : debitum enim et peccatum quasi eadem res, obnoxium reddunt hominem, sicut et æs alienum. Deprecantes autem pro ipsorum remissione, reminiscimur eorum, et humiliati conterimur. Docet quoque et modum, quo Deum flectere possimus : dico sane ut et nos illis ignoscamus, qui in nos peccaverunt : nam hos dixit debitores. Et hoc jubet pro omni forma supplicandi proferri : tanquam id solum potens sit nos liberare. Ideoque completa de oratione doctrina, iterato repetit de hac re sermonem. Nunc autem addidit orationi, ut nobis hoc quotidie Deo dicentibus, necesse sit illis qui in nos deliquerunt, ignoscere †† metuentibus, ne condemnemur, tanquam mentientes ad fallendum Deum.

[16] **Matth. VI, 34.**

Variæ lectiones et notæ.

(2') t. VII, p. 251.

(3) Ab ἡ ἕως. Miror autem, homini Græco hanc interpretationem excidisse. Multi de hoc vocabulo multa et mira dixerunt. Finxit hoc Matthæus ad similitudinem τοῦ περιούσιος. De οὐσία, sensu metaphysico, hic plane non est cogitandum, sed de sensu populari. Ut igitur περιούσιος est largus, copiosus, deinde vero etiam præcipuus, excellens : ita ἐπιούσιος est sufficiens, i. e. ἐπαρκὴς, χρειώδης. Recte scholiasta, quem ad Lucam p. 510 in mea N. T. editione laudavi, explicat αὐτάρκη Christus non egit cum metaphysicis. Ergo Hieronymiana supersubstantialitas, uti barbara est, ita quoque ab hoc loco aliena.

(4) μή. abest A.

(5) τῆς, addit A.

(6) inclusa legantur in marg. A. Codex B habebat in fine interpretationis versus 10, post vocabulu καὶ μὴ ἐκεῖνος. Nos, Hentenium secuti, hic inseruimus.

(7) A φοβούμενοι ad τοῦ Θεοῦ omittit Hentenius.

Vers 13. *Et ne — tentationem.* Tentatio est omne certamen, quod dæmonis fraude quomodocunque nobis inductum est, quo animæ nostræ fortitudo comprobatur. Hoc itaque sermone nos instruit, ne de nobisipsis confidamus, neque temerarie tentationibus nos ingeramus, sed precemur ne in tentationem inducamur. Hæc autem docens, nos quoque inducit ad imbecillitatis nostræ agnitionem, et modestiam apponit. Atqui Deus neminem tentat, sicut inquit Jacobus apostolus [17], quomodo ergo dicit : *Ne nos inducas in tentationem?* Illud sane, *Ne inducas nos*, tantumdem valet, ac si diceret : Ne permittas nos induci. Hoc autem Scripturæ idioma est. In eo enim quod permittit, ipse inducere videtur. Omnis siquidem tentatio a diabolo producitur. Verum nullum attingit hominem, nisi Deus permiserit, cum neque porcis nocere potuerit, nisi ipso permittente, veluti manifestius in progressu inveniemus. Sæpius autem permittit tentationes in nos induci, aut propter peccata nostra, aut ut manifesta fiat animæ nostræ fortitudo, quemadmodum docuit ipsius Job historia. Jubet ergo nos quidem precari, ne in tentationem inducamur ; ipse vero cum sit animarum nostrarum moderator, interdum quidem permittit, quandoque vero prohibet, juxta quod utrumque expediens est. Quare non inductis quidem tentationibus, ab iis cavere debemus (*o*) : ubi autem inductæ sunt, viriliter contrastandum est, ut et modestiæ et fortitudinis specimen præbeamus.

Καὶ μὴ — πειρασμόν. Πειρασμός ἐστι, πᾶς ἀγὼν, ἐξ ἐπηρείας τοῦ δαίμονος ὁπωσδήποτε ἡμῖν προσαγόμενος, δι' οὗ δοκιμάζεται ἡ ἀνδρεία (8) τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Παιδεύει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ θαρρεῖν ἑαυτοῖς, μηδ' ἐπιπηδᾷν τοῖς πειρασμοῖς ὑπὸ θρασύτητος. Τὸ γὰρ εὔχεσθαι, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμὸν, ταὐτά τε παιδεύει, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἡμᾶς ἄγει τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, καὶ μετριοφροσύνην ἐντίθησι. Καὶ μὴν ὁ Θεὸς οὐδένα πειράζει, καθώς φησὶν Ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος. Πῶς οὖν εἶπε, Μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν ; Τὸ Μὴ εἰσενέγκῃς, ἀντὶ τοῦ, Μὴ παραχωρήσῃς εἰσενεχθῆναι. Ἰδίωμα δὲ τοῦτο τῆς Γραφῆς. Ἐν τῷ παραχωρεῖν γὰρ, αὐτὸς εἰσάγειν δοκεῖ. Πᾶς μὲν γὰρ πειρασμὸς ὑπὸ τοῦ διαβόλου προσάγεται, οὐχ ἅπτεται δέ τινος ἀνθρώπου, εἰ μὴ παραχωρήσῃ ὁ Θεός. Οὐδὲ γὰρ χοίρους βλάψαι δύναται, μὴ παραχωροῦντος αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο προϊόντες εὑρήσομεν φανερώτερον. Παραχωρεῖ δὲ πολλάκις ἐπάγεσθαι ἡμῖν τοὺς πειρασμοὺς, ἢ πρὸς (9) κάθαρσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἢ πρὸς φανέρωσιν τῆς ψυχικῆς ἀνδρείας (10) ἡμῶν, ὡς ἡ κατὰ τὸν Ἰὼβ ἐδίδαξεν ἱστορία. Κελεύει οὖν, εὔχεσθαι μὲν, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμὸν, διὰ τὰς ἀνωτέρω ῥηθείσας αἰτίας· αὐτὸς δὲ, οἰκονόμος ὢν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ποτὲ μὲν παραχωρεῖ, ποτὲ δὲ κωλύει, πρὸς τὸ συμφέρον, ἑκάτερα. Διὰ τοῦτο, μὴ ἐπαγομένων μὲν τῶν πειρασμῶν, παραιτητέον αὐτοὺς, ἐπαγομένων δὲ, ἀνδριστέον, ἵνα καὶ τὸ μέτριον, καὶ τὸ γενναῖον ἐπιδειξώμεθα.

Vers. 13. *Sed — a malo* Malum quidem hoc in loco diabolum nominavit, non quod natura malus sit sed voluntate. Per antonomasiam autem malum eum appellavit, tanquam in extremo positum malitiæ. In eo vero quod nos precari jubet ut ab eo liberemur, ostendit quod atrocissimum ac irreconciliabile contra nos gerat bellum ; nobisque divino sit opus auxilio. Solum (*p*) autem explicavit, ut ab eo liberari precemur, docens omnis mali hunc esse causam : et ita solum contra eum inimicitiam convenit exercere, et non contra eos qui ex inconsiderantia ab eo inducti sunt, nobisque nocuerunt : quorum misereri potius oportet, ut pote, ab eo superatorum.

Ἀλλὰ — ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Πονηρὸν ἐνταῦθα, τὸν διάβολον ὠνόμασεν, οὐχ ὡς φύσει πονηρὸν, ἀλλ' ὡς προαιρέσει. Κατ' ἐξαίρετον δὲ πονηρὸν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς καθ' ὑπερβολὴν πονηρόν. Ἐπιτάξας δὲ ἡμῖν εὔχεσθαι ῥυσθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, ἔδειξεν, ὅτι ἀσπονδον καὶ βαρύτατον ἔχει καθ' ἡμῶν πόλεμον, καὶ χρεία τῆς ἄνωθεν συμμαχίας. Εὔχεσθαι δὲ ῥυσθῆναι ἀπ' αὐτοῦ μόνου (11) διωρίσατο, διδάσκων, ὅτι μόνος οὗτος κακοῦ παντὸς αἴτιός ἐστι, καὶ ὅτι πρὸς μόνον τοῦτον ἐχθραίνειν χρὴ, καὶ μὴ πρὸς τοὺς ἐξ ἀφροσύνης πειθομένους αὐτῷ, καὶ βλάπτοντας ἡμᾶς, οὓς μᾶλλον ἐλεεῖν προσῆκον, ὡς ἠττηθέντας αὐτοῦ.

Alio quoque modo possumus anagogice interpretari quædam in Dominica oratione, ut nomen Patris sit Filius. Nomen enim, ejus cujus est nomen, declarativum est ; et ita Filius Patrem manifestat.

[Ἔτι (12) καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἰς τὸ Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὄνομα μὲν οὖν τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱός. Καθάπερ γὰρ τὸ ὄνομα δηλωτικόν ἐστι τῆς φύσεως, ἧς ἔστιν ὄνομα· οὕτω καὶ ὁ

[17] Jac. I, 13

Variæ lectiones et notæ.

(8) ἀνδρία A.
(9) καθαίρεσιν A.
(10) ἀνδρίας A.
(11) μόνου, abest A.

(12) Inclusa in margine habet A. Eadem cum alio Indice exhibebat Hentenius post explicationem partis ultimæ versus 13. Nos ergo versionem ipsius huc transtulimus.

(*o*) *Ab iis cavere debemus.* Deprecandæ sunt.
(*p*) *Solum*, etc. Definiit, præcepit autem precari ab illo solo liberari.

Υἱὸς δηλωτικὸς τοῦ Πατρός. Βασιλεία δὲ τὸ ἅγιον (13) Πνεῦμα, διὰ τὸν πλοῦτον τῶν θείων χαρισμάτων. Ἐπεί δὲ ὁ Χριστὸς κεφαλή ἐστιν ἡμῶν, ἁγια. ζομένων ἡμῶν, τῶν μελῶν αὐτοῦ, δι' ἁγνείας, αὐτὸς ἁγιάζεται, καὶ ἁγιασθεῖσιν ἐπιφοιτᾷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς ἐν οὐρανοῖς, ἡ λογικὴ τῶν ἐπουρανίων τάξεων λατρεία. Εἴρηκε γὰρ καὶ πρὸς τὸν Δαυίδ· Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων, οὐδὲν ἕτερον, πλὴν τῆς λογικῆς λατρείας δηλονότι· καὶ παρὰ σοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; οὐδὲν ἕτερον ἢ ταύτην. Αὕτη γὰρ τὸ ἀναγκαῖον καὶ προηγούμενον. Λογικὴ δὲ λατρεία κυρίως, τὸ τείνειν τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεὸν, τῷ τε κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων θυμῷ νευρούμενον, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ἄνω πυρούμενον. Ὁ δ' ἄρτος ἡμῶν διπλοῦς· ὁ μὲν τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς ἐπιτήδειος, ὁ γνωστικός, ὅστις ἐπιχορηγεῖται κατὰ τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὁ δὲ, τῇ οὐσίᾳ τοῦ σώματος ἁρμόδιος, ὁ αἰσθητός· καὶ ὁ μὲν ἄνωθεν, ὁ δὲ κάτωθεν παρεχόμενος. Καὶ ὁ πειρασμὸς δὲ διττός· ὁ μὲν ἐνήδονος, ὁ δὲ ἐνόδυνος· καὶ ὁ μὲν ἑκούσιος καὶ γεννήτωρ παθῶν, ὁ δὲ ἀκούσιος, καὶ ἀναιρέτης παθῶν. Τὸν μὲν οὖν ἑκούσιον φεύγειν χρή· τὸν δ' ἀκούσιον ἀπεύχεσθαι μὲν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐπελθόντα δὲ ὑπομένειν γενναίως, ὡς καθαρτήριον. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο πειρασμῶν εἶδος, τὸ δοκιμαστήριον. Ἀπὸ τοῦ πονηροῦ δὲ ἢ τοῦ δαίμονος, ἢ τοῦ πράγματος.]

A Regnum autem Spiritus sanctus dicatur, ob divinorum donorum divitias. Quia igitur Christus est caput nostrum, nobis qui membra ejus sumus, per vitæ puritatem sanctificatis et jam ipse sanctificatur; ubi vero sanctificati sumus, accedit ad nos Spiritus sanctus. Voluntas autem Patris quæ fit in cœlis, est rationalis cœlestium virtutum cultus. Dixit enim et ad David : *Quid mihi est in cœlo,* ab angelis videlicet ? neque enim aliud præter rationalem cultum ; et a te homine *quid volui super terram*[18] ? Nihil aliud præter eumdem cultum, qui est id quod necessarium est, cæteris præemmens. Rationalis autem cultus est, mentem ad Deum tendere intensam, ac supernorum desiderio succensam, cum animi impetu adversus mentis perturbationes ac dæmones. Panis vero noster duplex est : unus quidem congruus substantiæ animæ, puta scientia, et hæc præbetur juxta recipientium virtutem ; alius vero naturæ corporis, sensibilis videlicet. Et ille quidem superne ministratur, hic autem inferne. Tentatio quoque duplex est, voluptatis videlicet ac doloris, et illa quidem naturalis est, ac perturbationum innatarum : hæc vero involuntaria est, et perturbationum naturæ adversantium. Voluntariam igitur fugere oportet, involuntariam vero devitare quidem propter nostram imbecillitatem ; at ubi venerit, tanquam purgativam viriliter sustinere. Est quoque et aliud tentationum genus, sumendæ videlicet experientiæ. A malo autem, dæmone scilicet vel opere.

B

Ὅτι — Ἀμήν. Ἀκροτελεύτιον τῆς εὐχῆς, εὐγνωμοσύνη τῶν εὐχομένων, καὶ εὐφημία τοῦ Θεοῦ. Νοεῖται γάρ· Πληρωθήτωσαν, ἃ ἠυξάμεθα, διότι σὺ Βασιλεὺς ἡμῶν, καὶ δυνατὸς εἰς ἅπαν, καὶ δεδοξασμένος ἀεί. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Εἰς τοὺς αἰῶνας. Περὶ δὲ τοῦ Ἀμὴν, ἀνωτέρω εἴρηται.

C Vers. 13. *Quia — Amen.* Extrema orationis pars est, eorum qui orant animi gratitudo, utque Deum benedicant. Sic ergo intelligitur : Compleantur hæc quæ postulamus ; tu enim Rex noster es, potens ad ea conferenda, semperque gloriosus. Et hoc indicat quod additur, *in sæcula.* De dictione *Amen* superius dictum est.

Ἐὰν — ὑμῶν. Ἐπανέλαβεν, ὡς εἰρήκαμεν, τὸν περὶ τούτου λόγον, καὶ πλατύνει τοῦτον, δεικνὺς, ὅτι περισπούδαστόν ἐστι Θεῷ τὸ τοιοῦτον ἔργον. Καὶ ὅρα μοι φιλανθρωπίας ὑπερβολήν. Ἡμᾶς ποιεῖ κυρίους τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν ἀφέσεως. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς, ὅτι πολλὰ καὶ μεγάλα πεπλημμέληκεν ὁ ἀδικήσας· ἀλλὰ σὺ πλείονα καὶ μείζονα. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ὁμόδουλον, σὺ δὲ εἰς τὸν Δεσπότην. Καὶ σὺ μὲν, δεόμενος ἀφέσεως, ἀφήσεις· ὁ δὲ Θεὸς μὴ δεόμενος. Εἰ τοίνυν ἀφήσεις, σεαυτὸν ἠλευθέρωσας. Ἔσβεσας μὲν γὰρ τὸν θυμὸν, ἀπήλασας δὲ τὴν μνησικακίαν, εἰσήγαγες δὲ τὴν φιλανθρωπίαν, ὕφωσας δὲ τὸν Θεὸν, ἐπραγματεύσω δὲ τὴν οἰκείαν ἄφεσιν.

D Vers. 14. *Si* — Vers. 15. *vestra.* Iteravit, ut diximus, de hac re sermonem ipsumque dilatat, ostendens hujusmodi opus esse Deo maxime acceptabile. Considera etiam mihi, obsecro, humanitatis magnitudinem. In nostra constituit potestate peccatorum nostrorum remissionem. At dices fortassis, quod in multis delinquens, injuria te affecerit. Verum tu in pluribus et majoribus : et ille quidem in conservum, tu vero in Dominum ; tu indigens remissione remittes, Deus vero nullius indigens est. Si itaque remiseris, teipsum liberasti : iram siquidem exstinxisti, malorum memoriam expulisti, benignitatem induisti, Deum tibi propitium reddidisti propriamque remissionem procurasti.

Ὅταν — νηστεύοντες. Νηστεύοντες, μὴ ἐπιτηδεύετε τὴν σκυθρωπότητα, καθάπερ οἱ σπουδάζοντες

Vers. 16. *Cum — jejunare.* Ne tetricam tristitiam affectetis, velut hi qui ob laudem humanam,

[18] Psal. LXXII, 25.

Variæ lectiones et notæ

(13) Vide quæ dixi in edit. Novi Testamenti ad Luc. p. 507, nota 11.

pallorem procurant; occultant enim naturalem formam fictitio pallore.

ὠχρίᾳν δι' ἀνθρωπίνην ἀρίσκειαν. Ἀφανίζουσι γάρ οὗτοι τὸ φυσικὸν εἶδος, διὰ τῆς ἐπιπλάστου ὠχρότητος.

Vers. 16. *Amen — suam.* Superius de hoc nobis dictum est.

Ἀμὴν — αὐτῶν. Εἴρηταί ἡμῖν ἀνωτέρω περὶ τούτου.

Vers. 17. *Tu autem — lava.* Quemadmodum quando dixit : *Si autem oculus tuus dexter tibi fuerit offendiculo, erue eum ; et si dextera manus tua tibi fuerit offendiculo, amputa eam* [19], non de corporis mutilatione locutus est, veluti eo in loco declaravimus : ita neque nunc simpliciter ungi ac lavari jubet. Neque enim ipse hoc fecit, cum quadraginta diebus jejunaret ; sed per hæc aliud quidpiam admonet : occultare videlicet eam quæ jejunium consequitur tristitiam, cum alacer ac festivus appareas. Nam quia apud veteres signum erat lætitiæ, caput unctum esse oleo, faciem vero aqua lotam : ab hoc gaudii signum adhortatur, quo et homines lateat quod jejunes, et jejunii laborem, auferente dolorem lætitia alleves.

Σὺ δὲ — νίψαι. Ὥσπερ, ὅτε εἶπεν · (14) Εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτόν · καὶ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψὸν αὐτήν · οὐ περὶ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ σώματος ἔλεγεν, ὡς ἐν ἐκείνοις τοῖς ῥητοῖς ἡρμηνεύσαμεν · οὕτως οὐδὲ νῦν ἁπλῶς ἀλείφεσθαι καὶ νίπτεσθαι κελεύει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τοῦτο πεποίηκε, νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα. Ἀλλὰ διὰ τούτων ἑτέρόν τι παραινεῖ, λέγω δὴ, τὸ συγκαλύπτειν τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας στυγνότητα, ἐν τῷ φαίνεσθαι φαιδρὸν καὶ χαρίεντα. Ἐπεὶ γὰρ παρὰ τοῖς παλαιοῖς σημεῖον χαρᾶς ἦν, τὸ ἀλείφεσθαι μὲν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν, νίπτεσθαι δὲ ὕδατι τὸ πρόσωπόν · λοιπὸν καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ σημείου τῆς χαρᾶς παραινεῖ χαίρειν ἐν τῷ νηστεύειν, ἵνα καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαλάθῃς, καὶ τὸν πόνον τῆς νηστείας κουφίσῃς, τῆς ἡδονῆς τὴν ὀδύνην ὑφαιρουμένης.

Alio quoque modo : Impingua capitis tui mentem eleemosynæ oleo : faciem vero tuam, lacrymarum aqua abluito. Unde et alibi sæpius per ea quæ ponit, adhortatur ad alia ; instruens nos, ne semper in præceptis id tantum attendamus, quod prima facie apparet, sed et sensus quoque ipsorum perscrutemur.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον · Πίαινε μὲν τὸν ἐν τῇ κεφαλῇ σου νοῦν, τῷ ἐλαίῳ τῆς ἐλεημοσύνης · νίψαι δὲ τὸ πρόσωπόν σου, τῷ ὕδατι τῶν δακρύων. Καὶ ἐν πολλοῖς δὲ ἄλλοις δι' ἑτέρων ἕτερα παραινεῖ, παιδεύων ἡμᾶς, μὴ τῷ φαινομένῳ μόνῳ τῶν ἐντολῶν ἀεὶ προσέχειν, ἀλλὰ καὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ἀκριβολογεῖν.

Vers. 18. *Ne — reddet tibi.* Ad spectaculum hominibus exponere eam, quæ ex jejunio provenit molestiam, cupiditatis gloriæ opus est. De his autem quæ sequuntur, jam dictum est.

Ὅπως μὴ — ἀποδώσει σοι. Τὸ γὰρ θεατρίζειν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας κακουχίαν, φιλοδοξίας ἔργον ἐστί. Περὶ δὲ τῶν ἑξῆς ἀνωτέρω εἴρηται.

Vers. 19. *Ne* — Vers. 20 *furantur.* Allegorice autem tinea et corruptio significat inductam in animo opinionem, quæ latenter corrodit bona circa quæ ipsa versatur ; fures autem perfodientes, laudes sunt, quæ extrinsecus subingrediuntur, perfodientes levia proposita, et compilantes reconditas virtutum divitias.

Μὴ — κλέπτουσι. [Σὴς (15) μὲν καὶ βρῶσις νοοῖντ' ἄν, καί ἡ ἐντικτομένη τῇ ψυχῇ οἴησις, βιβρώσκουσα λαθραίως τὰ, ἐφ' οἷς συνέστη, καλά· κλέπται δὲ διορύσσοντες, οἱ ἔξωθεν ἐπεισερχόμενοι ἔπαινοι, διορύσσοντες τὰ κοῦφα φρονήματα, καὶ συλῶντες τὸν ἐναποτεθησαυρισμένον πλοῦτον τῆς ἀρετῆς·]

Ejecta jam inanis gloriæ ægritudine, opportune deinceps legem de inopia statuit. Nihil enim adeo divitiarum inducit amorem, quemadmodum vana gloria. Ob hanc siquidem et mancipiorum greges, et eunuchorum examina, et equos auro adornatos, ac mensas argenteas, omnemque fastum alium excogitant homines : non ad necessitatem, sed ad ostentationem.

Ἐκβαλὼν δὲ ἤδη τὸ τῆς κενοδοξίας νόσημα, λοιπὸν εὐκαίρως περὶ ἀκτημοσύνης νομοθετεῖ. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω παρασκευάζει χρημάτων ἐρᾶν, ὡς ἡ κενοδοξία. Διὰ ταύτην γὰρ καὶ τὰς τῶν ἀνδραπόδων ἀγέλας, καὶ τὸν ἐσμὸν τῶν εὐνούχων, καὶ τοὺς χρυσοφορουντας ἵππους, καὶ τὰς ἀργυρᾶς τραπέζας, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν (16) φαντασίαν ἐπινοοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐ κατὰ χρείαν ἀλλὰ δι' ἐπίδειξιν.

Quia vero non facile reciperetur, si junctim de despiciendis facultatibus admoneret, ideo hunc in partes secuit sermonem. Et primum quidem

Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν εὐπαράδεκτον, τὸ ἀθρόον παραινέσαι · περὶ τῆς ὑπεροψίας τῶν χρημάτων, σοφώτατα κατεμέρισε τὸν περὶ ταύτης λόγον, καὶ πρῶτον μὲ

[19] Matth. v, 29,30.

Variæ lectiones et notæ.

(14) καί, pro δέ B.

(15) Inclusa in margine habet A. Vide mox notam 6.

(19) De omnis generis luxu, magnificentia et arrogantia dicitur. Sic Diog. Laërt. in Bione, p. 159. Sæpe ita habet Chrysostom. t. VII, pag. 144, C. 151.; VIII, 163. C. Confer. Actor. xxv, 23

εἶπε · Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες · ἔπειτα · Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου · εἶτα · Ἐάν τις σοι θέλει (17) κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, δὸς αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον · τελευταῖον δὲ, τὸ μεῖζον ἐκείνων πάντων ἐπήγαγεν. Ἐν ἐκείνοις μὲν γὰρ καὶ ἐλεουμένου ἐμνήσθη, καὶ ἀντιδίκου, καὶ κριθῆναί σοι μέλλοντος · ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον θεὶς, αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐνομοθέτησε τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροψίαν, δεικνὺς, ὅτι οὐ δι' ἐκείνους τοσοῦτον, ὅσον διὰ σὲ ταῦτα προσέταξεν, ἵνα, κἂν μηδεὶς ἐκείνων ἐνοχλῇ, σὺ καταφρονῇς τῶν ὄντων, καὶ διανέμῃς αὐτὰ τοῖς πένησιν.

A dixit : *Beati misericordes* [20]. Deinde *: Esto,* inquit *benevolus adversario tuo* [21]. Postmodum ait: *Si quis tecum judicio voluerit contendere, et auferre tunicam tuam, dato ipsi et pallium* [22]. Tandem vero quod his omnibus majus est, intulit. In illis etenim et misericordiæ pauperum, et adversarii, et litis in judicio imminentis fecit mentionem : hic autem nullo simili posito, ipsum per se stabilivit facultatum contemptum, ostendens quod neque illa propter se tantum jusserat, imo quanquam nullus illorum tibi molestus sit, tu tamen ea quæ mundi sunt despicies : ipsaque pauperibus distribues (*q*).

Ὥστε δὲ ῥᾷον πεῖσαι, διδάσκει τήν τε βλάβην τοῦ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ θησαυρίζειν ἐν οὐρανῷ· Ἔστι δὲ σὴς μὲν ὁ ἐγγεννώμενος πολλοῖς τῶν χρημάτων σκώληξ· βρῶσις δὲ, ἡ σῆψις καὶ ἴωσις καὶ καθ' ἑαυτὴν τοιαύτη διαφθορά. Τί οὖν ; τὸ χρυσίον σὴς ἀφανίζει ; Εἰ καὶ μὴ σὴς, ἀλλὰ κλέπται. Τί δὲ ; πάντες συλῶνται ; Εἰ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οἱ πλείους. Ἄδηλον δὲ, τίνες ἄσυλοι μενοῦσι. Τὰ γοῦν διανεμόμενα τοῖς πένησι, πῶς θησαυρίζονται ; ἐν τῷ οὐρανῷ. Πῶς ; ἐν τῷ ταμιεύεσθαι ἐκεῖ τὰς ἀντιδόσεις τούτων καὶ τὰς ἀμοιβάς, αἳ συλλεγόμεναι καὶ θησαυριζόμεναι φυλάττονται ἀσφαλῶς (18).

Quod ut facilius persuadeat, damnum ostendit, quod a thesaurorum reconditione provenit, et commoda quæ ex eorum in cœlis coacervatione sequuntur ; σής autem (quod nos *tineam* vertimus) vermem significat, qui plerisque possessionibus innascitur. βρῶσις vero (quod nos *corruptionem* diximus) significat putrefactionem, ad rubiginem mutationem, omnemque hujusmodi a seipso corruptionem indicat. Quid ergo ? etiam aurum perdunt vermes ? Etsi non vermes, attamen fures. Omnes igitur spoliantur ? Plurimi sane. Incertum est autem, qui a violentia tuti permaneant. Quæ vero pauperibus distribuuntur, quonam pacto in cœlo reconduntur ? Quo pacto ? In eo quod horum retributiones ac remunerationes ibi reponuntur : quæ autem ibi reposita sunt et collecta, secura permanent.

Εἶτα ἐπάγει καὶ ἕτερον λογισμὸν, πείθων καὶ ἀπὸ τούτου μάλιστα.

Deinde et aliam inducit considerationem, quæ ab hoc maxime abstrahat, dicens :

Ὅπου — ἡ καρδία ὑμῶν. Καρδίαν ἐνταῦθα, τὸν νοῦν ἐκάλεσε · λέγει δὲ, ὅτι Καὶ εἰ μηδὲν τούτων γένηται, πάντως, ὅπου ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ὄσται καὶ ὁ νοῦς ὑμῶν. Καὶ οὐ μικρὰ τοῦτο βλάβη τῆς ψυχῆς, τὸ προσηλῶσθαι τὸν νοῦν αὐτῆς ἐκεῖ, μεριμνῶντα διόλου περὶ τῆς τοῦ θησαυροῦ φυλακῆς, καὶ τῇ τοιαύτῃ τυραννίδι καταδεδουλωμένον, καὶ μὴ τολμῶντα μεταβῆναι πρὸς ἑτέραν ἔννοιαν·

Vers. 21. *Ubi — cor vestrum.* Cor in hoc loco mentem appellat. Dicit autem, quod (*r*) Etsi nihil horum fuerit, omnino tamen ubi est thesaurus vester, ibi erit et meus vestra. Neque parvum id animæ documentum est, mentem videlicet suam ibi captam esse, et circa thesauri custodiam multimoda cura distringi, talique subjectam esse tyrannidi, neque audere ad aliam transire cogitationem.

Ὁ λύχνος — σκοτεινὸν ἔσται. Λύχνος ἐστὶν, ὁ φωστὴρ· Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς ἀγενοῦς δουλείας τοῦ νοῦ, ὃς ἐστιν ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, βούλεται δεῖξαι φανερώτερον, ὅτι ἡ τοιαύτη δουλεία τοῦ νοῦ, λύμη τῆς ψυχῆς ἐστιν. Λαμβάνει δὲ παράδειγμα, τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ σώματος, καὶ ἀπὸ τούτου δίδωσι καὶ τὰ ἐκείνου νοεῖν.

Vers. 22. *Lucerna* — Vers. 23. *tenebrosum erit.* Lucerna est luminare. Postquam ergo dixit de indigna servitute mentis, quæ oculus est animæ, vult demonstrare manifestius quod hujusmodi mentis servitus pestis sit animæ. Sumit autem exemplum ab oculo corporeo, a quo, et quæ illius sunt, nobis dat intelligere.

Παρατηρητέον δὲ νῦν, ὅτι ἁπλοῦν μὲν λέγει, τὸν ὑγιᾶ· πονηρὸν δὲ, τὸν νοσηρόν. Φησὶ δὲ, ὅτι Ἐὰν μὲν ὁ ὀφθαλμός σου ὑγιὴς εἴη, ὅλον τὸ σῶμά σου πεφωτισμένον ἔσται, φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ οἰκείου

Observandum autem hic, quod simplex appellat id quod sanum est ; malum vero quod ægrotum. Dicit ergo : Si oculus tuus sanus fuerit, totum corpus tuum illuminatum erit, a proprio videlicet lu-

[20] Matth. v, 7. [21] ibid. 25. [22] ibid 40.

Variæ lectiones et notæ.

(17) θέλῃ B.

(18) Male inter ἀσφαλῶς et εἶτα interserverat Bentenius superiora, quæ A in margine habet. Nam hæc quidem sine ullo dubio conjungenda sunt.

(*q*) *Ostendens,* se non tam illorum quam tua causa hæc præcepisse, ita ut, etiamsi nullus illorum molestus sit, tu tamen divitias contemnas cas- que ditribuas egenis.

(*r*) Hic rursus ὅτι frustra reddidit *quod.*

minari lucem habens ; si autem oculus tuus ægrotus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit, non habens ab ipso lucem. Ita igitur et mens, quæ oculus est animæ, defossi thesauri sollicitudini serviens, ægrota est ; ipsa enim sollicitudo infirmitas est, et ideo obscurata est anima.

Vers. 23. *Si ergo — quantæ* ? Si ergo lumen quod in te est, hoc est, mens, quæ ad hoc data est, ut animam illuminaret ac regeret, tenebræ sunt, hoc est, obtenebrata est, tenebræ quæ ab affectionibus procedunt, quantæ sunt ad animam obscurandam, ipso lumine quod illi oriebatur obtenebrato ?

Vers. 24. *Nemo — contemnet.* Aliam præterea considerationem adducit formidabiliorem, ut fortibus ab amore temporalium rerum avertamur, ostendens hunc Dei expellere servitutem, et in divitiarum reducere servitutem. Simpliciter autem, et absque nomine primum duos dicit dominos, ut auditores dicti veritatem cogat confiteri. Deinde nominatim illos ponit, de quibus erat sermo. Duos vero dominos dicit, contraria jubentes. *Adhærebit* autem, hoc est, Parebit.

Vers. 24. *Non — mammonæ.* Ecce nominatim quoque duos prædictos dominos manifestat. Mammona autem ab Hebræis divitiæ dicuntur, quas etiam dominum appellavit, propter imbecillitatem illorum qui earum sustinent dominium. Quid igitur, nonne Abraham dives erat ? nonne Job, aliique similes ? Utique divites quidem erant, at non serviebant, sed dominabantur divitiis, et ipsas in egenos insumebant.

Non potestis Deo servire et mammonæ, quia Deus non modo jubet ab alienis abstinere, sed et propria elargiri. Mammona vero contrarium : non modo videlicet propria non elargiri, sed nec ab alienis abstinere et ille Dominus ventrem jubet astringere ; iste vero ventri indulgere ; illo continentem esse, hic autem scortari, aliaque similia.

Vers. 25. *Propterea — induamini.* Postquam locum absolvit de non recondendo super terram thesauro, et ea quæ supersunt, pauperibus distribuere suasit, docet deinceps de necessario usu non esse sollicitum. Ait enim : *Ne sitis solliciti animæ vestræ*, id est, propter animam vestram, *quid edatis, aut quid bibatis.* Quanquam enim anima neque edat, neque bibat, propter animam tamen edunt ac bibunt homines quæ corpus inhabitare non potest, quod non comedit, et bibit, donec ipsum quoque corpus incorruptibile reddatur.

Alio quoque modo id aptari (s) potest, quod cum homines interdum in anima anxii sint, quandoque

φωταγωγοῦ· ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου νοσερὸς εἴῃ, ὅλον τὸ σῶμά σου ἐσκοτισμένον ἔσται, μὴ φωτιζόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Οὕπω τοίνυν καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς, δουλεύων τῇ φροντίδι τοῦ κατορωρυγμένου (19) θησαυροῦ, νοσερός ἐστι· νόσος γὰρ ἡ τοιαύτη φροντίς· καὶ λοιπόν, ἐσκότισται ἡ ψυχή.

Εἰ οὖν — πόσον. Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, ὅ ἐστιν ὁ νοῦς, ὁ δωρηθεὶς εἰς τὸ φωτίζειν καὶ ὁδηγεῖν τὴν ψυχήν, σκότος ἐστὶ, τουτέστιν, ἐσκότισται, λοιπὸν τὸ σκότος, τὸ ἀπὸ τῶν παθῶν, πόσον ἔσται, εἰς τὸ σκοτίζειν τὴν ψυχὴν, σκοτισθέντος τοῦ ἀνατέλλοντος (20) αὐτὸ φωτός ;

Οὐδεὶς — καταφρονήσει. Ἔτι καὶ ἕτερον ἐπάγει λογισμὸν φοβερώτερον, εἰς ἰσχυροτέραν ἀποτροπὴν τῆς φιλοχρηματίας, δεικνύων, ὅτι αὕτη καί τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἡμᾶς ἐκβάλλει, καὶ τῷ πλούτῳ καταδουλοῖ. Ἁπλῶς δὲ, καὶ ἀνωνύμως, δύο κυρίους λέγει πρῶτον, ἵνα λάβῃ συνομολογοῦντας τοὺς ἀκροατὰς τῇ ἀληθείᾳ τοῦ λεχθέντος· εἶτα τίθησιν ὀνομαστὶ καὶ αὐτοὺς, περὶ ὧν ὁ λόγος· δύο δὲ κυρίους φησὶν, ἐναντία ἐπιτάττοντας. Ἀνθέξεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ὑπακούσει·

Οὐ — μαμωνᾷ. Ἰδοὺ καὶ ὀνομαστὶ τοὺς ῥηθέντας δύο κυρίους ἐδήλωσε. Μαμωνᾶς δὲ παρ' Ἑβραίοις, ὁ πλοῦτος, ὃν καὶ κύριον προσηγόρευσε, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κυριευομένων. Τί οὖν ; οὐχ ὁ Ἀβραὰμ πλούσιος ἦν ; οὐχ ὁ Ἰὼβ καὶ οἱ κατ' ἐκείνους, Ναί· πλούσιοι μὲν ἦσαν, ἀλλ' οὐ τῷ πλούτῳ ἐδούλευον· ἀλλ' ἐκυρίευον αὐτοὶ τούτου, καὶ εἰς τοὺς δεομένους αὐτὸν ἀνήλισκον.

Οὐ δύνασθε δὲ Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ· διότι ὁ μὲν Θεὸς ἐπιτάττει, μὴ μόνον ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων μεταδιδόναι, ὁ δὲ μαμωνᾶς τοὐναντίον, μὴ μόνον μὴ μεταδιδόναι, τῶν οἰκείων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι· καὶ ὁ μὲν (21) κρατεῖν γαστρὸς, ὁ δὲ ἐφιέναι γαστρί· καὶ ὁ μὲν σωφρονεῖν, ὁ δὲ πορνεύειν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Διὰ — ἐνδύσησθε. Ἀποστήσας τοῦ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πείσας διανέμειν τὰ πρυσόντα, διὰσκει λοιπὸν, μηδὲ περὶ τῆς ἀναγκαίας χρείας μεριμνᾷν. Φησὶ γάρ· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τουτέστι, Μὴ μεριμνᾶτε διὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε. Εἰ γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ οὔτε ἐσθίει, οὔτε πίνει· ἀλλ' οὖν διὰ τὴν ψυχὴν ἐσθίουσι καὶ πίνουσιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ δυναμένην ἐνοικεῖν σώματι μήτε τρεφομένῳ μήτε πίνοντι, μέχρις ἂν καὶ τοῦτο ἀφθαρτισθείη.

[Καὶ (22) καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἑρμηνευτέον, ὅτι ἐπεὶ ποτέ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ μεριμνῶσιν οἱ ἔνθρωποι,

Variæ lectiones et notæ

(19) κατωρυγμένου A.

(20) ἀναστέλλοντος A. Male. Pro αὐτό autem corrigendum videtur αὐτῇ, i. e. τῇ ψυχῇ Atque ita videtur legisse interpres.

(21) ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐπιτάττει.

(22) Inclusa in margine habet. A.

(s) *Aptari.* Explicari.

ὅτε κατὰ νοῦν μόνον φροντίζουσι, ποτὲ δὲ ἐν τῷ σώματι, ὅτε κατατείνουσι (23) τοῦτο πρὸς κτῆσιν τοῦ σπουδαζομένου, καὶ ταύτης κἀκείνης τῆς μερίμνης ἀπάγων αὐτοὺς ὁ Κύριος, εἶπε· Μὴ μεριμνᾶτε, μήτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, μήτε τῷ σώματι, περὶ βρώσεως, καὶ ποσεως, καὶ ἐνδύματος.]

Οὐχὶ — ἐνδύματος ; Τοῦτο εἶπε δηλῶν, ὅτι ὁ τὸ πλεῖον δοὺς ἡμῖν, καὶ τὸ ἔλαττον δώσει. Πλεῖον δὲ, τὸ μεῖζον λέγει.

Ἐμβλέψατε — αὐτά. Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι Καὶ πῶς ἄρα ζησόμεθα, μὴ μεριμνῶντες περὶ τῶν ἀναγκαίων ; λύει τὴν τοιαύτην ἀντίθεσιν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν πετεινῶν ἃ μὴ μεριμνῶντα τρέφει ὁ Θεός. Δυνάμενος δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἐνεγκεῖν τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπεῖν τὸν Ἠλίαν, καὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ τοὺς B κατ' αὐτοὺς, ὅσοι μηδὲν τοιοῦτον ἐμερίμνησαν· τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἀπὸ τῶν πετεινῶν δὲ μᾶλλον ἐπιστομισε τὴν εἰρημένην ἀντίθεσιν, ἐντρεπτικώτερον καθαψάμενος, καὶ περιελὼν πᾶσαν πρόφασιν.

Καὶ γὰρ καὶ ἡ παλαιὰ Γραφὴ, βουλομένη σφοδρότερον καθικέσθαι τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὴν μέλισσαν αὐτοὺς πέμπει, καὶ πρὸς τὸν μύρμηκα, καὶ πρὸς ἄλλα ζῶα. Τὰ μὲν οὖν πετεινὰ, μείναντα, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο, εὐπορουσι καὶ τῆς κατὰ φύσιν τροφῆς· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐκτραπεὶς ἐστέρηται. Πλὴν ἅπερ ἡ ἀπὸ (24) τοῦ Θεοῦ ἀλλοτρίωσις ἀφεῖλε, ταῦτα πάλιν ἡ πρὸς αὐτὸν οἰκείωσις ἀποδίδωσι. Διὰ τοῦτο προσέταξε, μὴ μεριμνᾶν περὶ τούτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ οἰκειωθῆναι Θεῷ.

Οὐχ — αὐτῶν ; Οὐχ ὑμεῖς κρείττους κατὰ πολὺ C τῶν πετεινῶν ἐστε ; Καὶ εἰ τὰ χείρονα τρέφει ὁ Θεὸς, πολλῷ μᾶλλον τοὺς κρείττονας. Ὁ γὰρ διαπλάσας ἡμῖν σῶμα, δεόμενον τροφῆς, παρέξει πάντως καὶ τὴν τροφὴν αὐτοῦ. Τί οὖν ; οὐ δεῖ σπείρειν ; Οὐκ εἶπε, Μὴ σπείρετε, ἀλλὰ, Μὴ μεριμνᾶτε. Τῶν τελείων μὲν γὰρ, τὸ μηδὲ σπείρειν, ἀλλ' ἐργάζεσθαι μονην τὴν βρῶσιν τὴν μὴ ἀπολλυμένην, λέγω δὴ τὰς ἀρετὰς, ὡς οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μιμησάμενοι τὸν βίον αὐτῶν, καὶ ζητεῖν ἀπὸ τοῦ (25) Θεοῦ τὴν τροφήν· Τὸν ἄρτον γὰρ, φησὶ, τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· τῶν μέσων δὲ, τὸ σπείρειν μὲν, μὴ φροντίζειν δὲ, πῶς ἂν φύσῃ τὸ σπέρμα, καὶ (26) κατατείνειν ἑαυτοὺς ὅλους εἰς τὰς τοιαύτας μερίμνας, ὡς διὰ ταύτας ἀμελεῖν τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο τοίνυν τὸ σπείρειν οὔτε ἐκώλυσεν οὔτε ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἑκάστου προαιρέσει τοῦτο καταλέλοιπεν. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τῶν πετεινῶν εἶπεν, ὅτι οὐ σπείρουσιν, ἀλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο, κωλύων τὸ σπείρειν, ἀλλὰ μόνον δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ Θεὸς τρέφει αὐτά.

autem sola mente solliciti (*t*), quandoque vero in corpore : aliquando et (*u*) ad possessiones, quas in animo habent, hoc extendunt : et ab hac, et ab illa cura, Dominus illos abstrahens, dixit : *Ne anxii sitis*, neque in anima vestra, neque in corpore, de cibo et potu, ac vestimento.

Vers. 25. *Nonne — vestimentum* ? Hoc dixit manifestans, quod is qui, quod amplius est, præstat nobis, utique et quod minus est prestabit, *Plus* autem dixit, hoc est, pretiosius.

Vers. 26. *Aspicite — illa*. Ne quis dicat : Quomodo autem vivemus, de rebus necessariis non curantes ? Solvit hujusmodi objectionem ab exemplo avium, quas cum nihil sollicitæ sint, pascit Deus. Posset autem et ab hominibus exemplum sumere, et dicere, quod Elias et Joannes, aliique similes, nihil tale curabant. Verum id non fecit, sed ab avibus potius dictam repressit objectionem, omnem prætextum : majori confusione arguens ac tollens.

Nam et vetus Scriptura, volens homines amplius sese dejicere (*v*) ad apem ac formicam, cæteraque animantia mittit. Aves ergo eodem statu, quo a principio fuerunt, permanentes, cibo qui eis juxta naturam convenit, etiam abundant : homo vero a Deo aversus, eo privatur. Verumtamen quæ abstulit alienatio a Deo, hæc rursum reddit reversio. Jubet itaque ne horum curam habeamus, sed ad Deum peculiari modo revertamur.

Vers. *Nonne — illa ?* Nonne vos longe meliores estis avibus ? Quodsi viliora alit Deus, multo magis eos qui meliores sunt. Qui enim corpus cibo indigens vobis aptavit, ipsius quoque alimentum omnino præbebit. Quid ergo ? neque seminare licitum erit ? Non dixit, Ne seminetis, sed, *Ne solliciti sitis*. Perfectorum siquidem est non seminare, sed operari cibum qui non perit : dico sane virtutes, sicut apostoli, horumque vitam imitantes, ac petere a Deo alimentum. *Panem*, inquit, *nostrum supersubstantialem da nobis hodie*[22]. Mediocrium vero est seminare quidem, at non anxios esse, et seipsos totos in hujusmodi curas dejicere, ut ob has animæ curam negligant. Ideoque seminare neque prohibuit, neque concessit, sed in uniuscujusque voluntate illud reliquit. Neque enim id de avibus dixit, ut seminare prohiberet, sed id tantum demonstrare voluit, quod illas Deus alat.

[22] Matth. VI, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(23) ἀμέτρῳ φιλοπονίᾳ Non cepit vim vocabuli interpres. Κατατείνειν est idem, quod κατατρύχειν, nimiis laboribus vexare, affligere ac quasi extendere et atterere corpus.

(24) ἀπὸ Θεοῦ A.

(25) ἀπὸ Θεοῦ A.

(26) Malim μηδέ, loco καί. Aut, ἀπὸ κοινοῦ τὸ μή.

(*t*) *Quandoque — solliciti*. Quando sola mente sunt solliciti.

(*u*) *Aliquando et*. Quando.

(*v*) *Amplius sese dejicere*. Acrius monere. Ita Cinnamus dixit p. 84, Πικροτάτοις αὐτοῦ καθίκετο λόγοις. Et Æschines Socr. III. 15, τὰ δυνάμενα καθικέσθαι τῆς ψυχῆς.

Nam quid tibi proderit, si te ita curis conficias ? Quanquam enim tu millies studium adhibeas, non dabis tamen pluviam aut solem, flatusque ventorum quibus semen fructum proferat. Nam hæc solus Deus tribuit. Ita ergo et de potu, et de indumento, aliisque similibus.

Τί γοῦν ὠφελήσεις, οὕτως ἐπιτεταμένως μεριμνῶν ; (27) Κἂν γὰρ μυρία σπουδάσῃς, οὐ δώσεις ὑετὸν, οὐδὲ ἥλιον, οὐδὲ πνοὰς ἀνέμων, οἷς ὁ σπόρος καρποφορεῖ. Ταῦτα γὰρ ὁ Θεὸς μόνος δίδωσιν. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ πόματος, καὶ ἐπὶ ἐνδύματος, καὶ τῶν τοιούτων.

Quomodo autem potest quispiam vivere qui talia non curat ? Quomodo ? Sicut prædicti vivebant sancti. Neque enim propriam imbecillitatem faciamus præcepti impossibilitatem. Nihil siquidem impossibile præcepit Deus ; novit enim possibilitatis humanæ mensuram, non solum ut creator ipsius, sed tanquam is quoque, qui eam in se suscepit. Verum illis quidem facile erat præceptum, quasi separatis a mundo, omnique habitu corporeo : nobis autem impossibile videtur, eo quod ab ipso non sumus avulsi. Aves vero nutrit Deus, imittens illis naturalem instinctum unde cibum colligant.

Καὶ πῶς δύναταί τις ζῆν, μὴ μεριμνῶν τὰ τοιαῦτα ; Πῶς ; Ὡς ἔζων οἱ δηλωθέντες ἅγιοι. Μηδὲ γὰρ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, ποιῶμεν ἀδυναμίαν τῆς ἐντολῆς. Οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον ὁ Θεὸς ἐπέταξεν. Οἶδε γὰρ τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, οὐ μόνον ὡς δημιουργὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑποδὺς αὐτήν. Ἀλλ' ἐκείνοις μὲν εὐχερὴς ἦν ἡ ἐντολὴ, ὡς χωρισθεῖσι κόσμου καὶ πάσης σωματικῆς σχέσεως· ἡμῖν δὲ ἀδύνατος φαίνεται, διὰ τὸ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῶν. Τρέφει δὲ τὰ πετεινὰ ὁ Θεὸς, ἐνθεὶς αὐτοῖς γνῶσιν, πόθεν συλλέξωσι τὴν τροφήν.

Vers. 27. *Quis autem — unum* ? Nullus. Sicut ergo hoc, studio vestro assequi non potestis : ita nec cibum congregare, nisi Deo annuente. Quanquam enim millies studium adhibeamus, nihil tamen absque ejus providentia proficiemus.

Τίς δὲ — ἕνα ; Οὐδείς. Ὥσπερ οὖν ἀδύνατον, κατορθωθῆναι τοῦτο διὰ σπουδῆς ἡμετέρας· οὕτω καὶ τὸ συναγαγεῖν τροφὴν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐπινεύσῃ. Κἂν γὰρ μυρία σπουδάσωμεν, οὐδὲν ἀνύσομεν, δίχα τῆς προνοίας αὐτοῦ.

Et certe neque palmun, neque digitum addere potest. Dixit tamen cubitum, quia proprie mensura staturæ est cubitus.

[Καὶ (28) μὴν οὐδὲ σπιθαμὴν, οὐδὲ δάκτυλον. Λοιπὸν οὖν πῆχυν εἶπε, διότι κυρίως μέτρον τῶν ἡλικιῶν ὁ πῆχύς ἐστι.]

Vers. 28. *Et de — neque nent.* Lilia hoc loco flores omnes nominavit, quod ex eo manifestum est, quia dixit : *Sicut unum horum* [24]. Cum autem esset sermo de indumento, quomodo facit mentionem de crementō ? Quia dictionem illam, *crescant*, propter folia dixit eorum quæ horum unicuique sunt indumentum. Considerate, inquit, lilia agri, quomodo crescant in foliis, quæ quantum crescunt, tantum decorem ostendunt.

Καὶ περὶ — οὐδὲ νήθει. Κρίνα νῦν, πάντα τὰ ἄνθη ὠνόμασε. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Ὡς ἓν τούτων. Ὄντος δὲ τοῦ λόγου περὶ ἐνδύματος, πῶς λέγει περὶ αὐξήσεως ; Διότι τὸ αὐξάνει πρὸς τὰ πέταλα αὐτῶν εἴρηκεν, ἅτινα ἐνδυμα ἑκάστῳ τούτων ἐστί· Καταμάθετε, λέγων, τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνουσι κατὰ τὰ πέταλα, ἅπερ ὅσον αὐξάνει, τοσοῦτον ὡραΐζει.

Vers. 29. *Dico* — Vers. 30. *Vos ?* Quare non rursum a volucribus duxit exemplum, aut ab aliis animalibus ? Poterat enim multa ponere adornata ac pulcherrima ? Quia vult hic et vilitatem herbæ ostendere, quæ sic a Deo adornatur, et decorem pulchritudinis adeo vili herbæ datæ. Et nota quod liliorum adaugens vilitatem, herbam in progressu ea vocavit : magisque cum addit : *Quæ hodie est, et cras in clibanum mittitur :* quæ ambo ad augendam vilitatem dicta sunt. Decorem quoque pulchritudinis ipsorum similiter amplificans, non dixit simpliciter, quod ea Deus vestiat, sed quod *sic vestiat*. Nam dictio, *sic*, hoc loco crementum denotat pulchritudinis.

Λέγω — ὑμᾶς. Διατί οὐκ ἀπὸ τῶν πετεινῶν πάλιν ἤγαγε παράδειγμα, ἢ καὶ ἀπὸ ζώων ἄλλων ; Εἶχε γὰρ εἰπεῖν πολλὰ κεκαλλωπισμένα καὶ ὡραιότατα. Διότι βούλεται κἀνταῦθα δεῖξαι, τήν τε εὐτέλειαν τοῦ χόρτου τοῦ καλλωπισθέντος οὕτως ἐκ Θεοῦ, καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ δοθέντος κάλλους τῷ οὕτως εὐτελεστάτῳ χόρτῳ. Σκόπει γὰρ, ὅτι τὴν μὲν εὐτέλειαν τῶν κρίνων ἐπιτείνων, χόρτον αὐτὰ προϊὼν ἐκάλεσε, καὶ ἔτι μᾶλλον, Σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ἃ καὶ ἄμφω πρὸς ἐπίτασιν τῆς εὐτελείας εἴρηται. Τὴν δὲ ὡραιότητα τοῦ κάλλους αὐτῶν ὁμοίως ἐπιτείνων, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι ἀμφιέννυσιν, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἀμφιέννυσι. Τὸ γὰρ οὕτως ἐνταῦθα ἐπίτασιν ἐμφαίνει τῆς ὡραιότητος.

Studimonem autem posuit, tanquam pulchri-

Τὸν Σολομῶντα δὲ τέθεικεν, ὡς (29) φιλόκαλον,

[24] Matth. VI, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(27) B habet καί, pro κἄν, et paulo post σπουδάσῃς supra scripto α litteræ η, i. e. σπουδάσας. Aut ergo καὶ σπουδάσας, aut κἂν σπουδάσῃς legendum.

(28) Inclusa, in margine habet A.

(29) φιλόκαλλον B. In A rasura sublatum alterum λ.

καὶ σοφὸν ἐπινοεῖσθαι καλλωπισμούς. Κλίβανος δέ ἐστι, τὸ ὀπτανεῖον τῶν ἄρτων. Τὸ δὲ Ὑμᾶς ἐμφαντικὸν τιμῆς νόησον. Φησὶ γὰρ ἐρωτηματικῶς, ὅτι Οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, τὸ τίμιον αὐτοῦ κτῆμα; εἰς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ἐχαρίσατο, δι' οὓς τὸν κόσμον ἐποίησε, δι' οὓς προφήτας ἔπεμψε, δι' οὓς καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξέδωκεν.

A nis amatorem, et ad illam cognoscendam sapientem. Clibanus vero locus est ad coquendum panem. Pronomen, *Vos*, ut honoris demonstrativum sit, accipito. Nam amantis more loquitur, ac si dicat (*x*) : Nonne longe magis vos, qui estis pretiosa ejus possessio (*y*), quibus corpus, animam, ac mentem gratis contulit, propter quos mundum formavit, propter quos prophetas misit, propter quos unigenitum quoque Filium suum tradidit ?

Ὀλιγόπιστοι. Ἐπιπληκτικόν ἐστι τοῦτο. Καὶ γὰρ ἀποδείξας ὃ ἐβούλετο, λοιπὸν ἐπιπλήττει αὐτούς, ὀλιγοπίστους ὀνομάζων, ὡς μὴ πιστεύοντας ἀδιστάκτως, ὅτι φροντίσει αὐτῶν ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο μεριμνῶντας. Οὕτως ἐπιπλήξας, ἐντρέπει τούτους, καὶ εὐπειθεστέρους ποιεῖ. Ἐπαίδευσε δὲ διὰ τοῦ ῥηθέντος παραδείγματος, καὶ τὸ μὴ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τῇ πολυτελείᾳ τῶν ἱματίων, ὧν ὡραιότερα καὶ καλλίονα τὰ ἄνθη τοῦ χόρτου. Ὥσπερ δὲ ἀνωτέρω περὶ τῶν πετεινῶν εἰπών, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐκ ἐκώλυσε τὸ σπείρειν, ὡς ἐκεῖσε εἰρήκαμεν· οὕτως οὐδ' ἐνταῦθα τὸ κοπιᾷν καὶ νήθειν ἐκώλυσεν, ἀλλ' εἶπεν οὕτω, δεῖξαι μόνον θέλων, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὰ ἀμφιέννυσι.

Vers. 30. *O homines modicæ fidei.* — Increpativum est hoc. Postquam enim ostendit, quod volebat, deinceps ipsos objurgat parum fidentes appelans : utpote qui non absque ambiguitate crederent, quod Deus ipsorum curam haberet, et idcirco solliciti essent. Ita objurgans, eos confundit, B ac fidentiores reddit. Docuit quoque dicto exemplo non insolescere de pretiosis vestibus, quibus longe pretiosiores sunt, magisque decari herbarum flores. Quemadmodum autem superius, de avibus diceret, quod non seminent, non prohibuit seminare, sicut ibidem diximus : ita neque hic laborare, aut nere ; sed ita locutus est, volens tantum ostendere, quod Deus illa vestiat.

Καὶ διατί τοσοῦτον κάλλος τοῖς ἄνθεσι περιτίθησι; (30) Διότι βούλεταί σε καὶ ἀπὸ τούτου μανθάνειν τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως. Εἰ τοίνυν τὰ διὰ σὲ γενόμενα κρίνα φιλοτίμως ἐνέδυσε, πῶς οὐκ ἐνδύσει μᾶλιστά σε, δι' ὃν ἐκεῖνα ἐποίησε; Δημιουργὸς δὲ καὶ προνοητὴς πάντων αὐτὸς ὤν, ὅμως τῷ Πατρὶ τὴν δημιουργίαν καὶ πρόνοιαν πάντων ἀνατίθησι, δεικνύων τε ἐντεῦθεν τὸ πρὸς αὐτὸν ὁμόγνωμόν τε καὶ ὁμοδύναμον, καὶ (31) διότι οὔπω καιρὸς ἦν, ἐκκαλύψαι φανερῶς περὶ τῆς ἰδίας θεότητος, ὡς ἠρμηνεύσαμεν ἐξηγούμενοι τὸ· Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐ φονεύσεις.

Quare autem tanto decore flores amicivit ? Quia vult, ut ex hoc discas sapientiæ ac potentiæ suæ magnitudinem. Si ergo lilia, quæ propter te facta sunt, pretiose induit, quomodo non multo magis te vestiet, propter quem illa formavit ? Et licet Filius ipse omnium sit creator ac provisor, ad Patrem tamen, creationem ac providentiam refert : ostendens hinc eamdem cum illo sibi esse scientiam ac C providentiam (*z*). Nondum enim tempus erat suam manifeste detegere divinitatem, quemadmodum declaravimus, exponentes partem illa : *Audistis quod dictum sit antiquis* : *Non occides.*

Μὴ — περιβαλώμεθα. Ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ τοῦ μὴ (32) μεριμνᾷν λόγον, διὰ τὸ τῆς μερίμνης βίαιόν τε καὶ δυσαπάλλακτον. Σὺ δὲ ἐννόησον, ὅτι οἱ κελευσθέντες μηδὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων μεριμνᾷν, τίνα συγγνώμην ἕξομεν, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῶν οὐκ ἀναγκαίων ;

Vers. 31. *Ne — operiemur ?* Rursum iteravit de sollicitudine sermonem, propter curæ violentiam, quæ vix abjici potest. Tu vero considera, quod si nobis jussum est, ne de rebus etiam necessariis simus solliciti, quam sperabimus veniam, cum de his etiam quæ necessaria non sunt anxii simus ?

Πάντα — ἐπιζητεῖ. Τὸ Ἐπιζητεῖ, ἀντὶ τοῦ, Μεριμνῶσι, νόησον. Τὰ ἔθνη γάρ, ἀλόγων δίκην, πρὸς μόνην βλέπουσι τὴν φιλησονίαν. Ὅταν δὲ (33) μηδὲ τῶν ἐθνικῶν ὑπερτερῶμεν, οἱ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ὑπερτεριεῖν ταῖς ἀρεταῖς κεκελευσμένοι, πῶς οὐκ ἂν εἴημεν κολάσεως ἄξιοι ;

Vers 32. *Omnia — inquirunt.* Inquirunt, hoc est, solliciti sunt de his. Considera : Gentes irrationalium more, solo moventur voluptatum amore. Quando ergo neque gentibus præstantiores sumus, D quibus jussum est, ut et Scribis et Pharisæis virtute simus eminentiores, quo supplicio digni non erimus ?

Οἶδε — ἁπάντων. Καθαψάμενος αὐτῶν ἱκανῶς παραθαῤῥύνει πάλιν ἑτέρωθεν. Ἔργον γὰρ διδα-

Vers. 32. *Scit — omnibus.* Postquam satis ipsos corripuit, rursus aliunde eos adhortatur. Est enim

Variæ lectiones et notæ.

(30) περιτίθεται A.
(31) καὶ, abest A.
(32) μὴ, abest A.
(33) μὴ, pro μηδέ A.

(*x*) *Amantis more — dicat.* Interrogat enim dicens. Interpres videtur legisse ἐρωτικῶς.
(*y*) *possessio.* Videtur ergo Henricus etiam reperisse κτῆμα. Malim tamen κτίσμα. Jacob. 1. 18.
(*z*) *Scientiam ac providentiam.* Voluntatem et potestatem.

præceptoris officium, et objurgare dum expedit, et consolari, ac utrinque excitare. Non dixit autem : *Scit Deus*, sed, *Scit Pater vester*; quo maximam habeant fiduciam. Ex quo enim Pater est, et talis Pater, filios despicere non poterit, et pati ut rerum necessariarum indigentia deficiant, cum neque terreni patres id sustineant. Et quia omnibus his scit vos indigere, dabit utique. Non sunt enim superflua edere, bibere, aut vestiri, ut possit negligere, sed corpori utilia, atque naturæ ipsius necessaria. Itaque quam tibi existimas esse causam sollicitudinis, magis causa est securitatis. Quia enim hæc necessaria sunt, ideo magis confidere oportet. Quis enim pater, etiam necessaria filiis denegabit ?

Vers. 33. *Quærite — vobis.* Primum hoc est, ante ea quæ corpori sunt necessaria : vel præcipue sive maxime. Regnum vero Dei vocat hic bonorum æternorum fruitionem ; justitiam autem ejus, hoc est justificationem quæ a Deo est, ut vos ipse justificet, vel operationem justitiæ, sive virtutis universalis, per quam justificamur. Si enim hæc petieritis quæ sunt animæ necessaria, etiam ea dabit et adjiciet, quæ corpori necessaria sunt. Nam superius quoque, ubi docuit quomodo orare oporteat, primum quidem dicere præcepit : *Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum : adveniat regnum tuum : fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra.* Deinde vero *: Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie* [25]. Neque enim ad hoc facti sumus, ut edamus et bibamus ac vestiamur : sed ut Deo complacentes, æternis fruamur bonis.

Et ad hoc maxime convenit vivere (*aa*), idque magis postulare. Nisi enim hoc petierimus, nequaquam dabit : ea vero quæ corpori necessaria sunt, et petentes, et non petentes accipiemus, propter corporis sustentationem, quemadmodum et gentes incredulæ. Nam idcirco dixit : *Adjicientur.* Non ergo de hoc sollicitum esse oportet, quod etiam absque sollicitudine sumus accepturi, sed de altero priori ac potiori. Verum si ea quæ corpori sunt necessaria, nobis etiam non petentibus præbet, quare ergo jussit, ut panem petemus supersubstantialem ? Non alia ob causam, quam ut tali petitione fateamur ipsum esse, qui nos alat : utque hoc confitentes, tali animi gratitudine familiares efficiamur.

Vers. 34. *Ne — sui ipsius.* Cum superius simpliciter dixisset : *Ne solliciti sitis*, videbatur universaliter omnem eorum quæ corpori necessaria sunt, amputasse curam. Itaque manifestius hic docet,

καλου καὶ ἐπιπλήττειν, ἐν οἷς χρὴ, καὶ παρακαλεῖν, καὶ ἀμφοτέρωθεν διεγείρειν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Οἶδεν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὅτι Οἶδεν ὁ Πατὴρ ὑμῶν, ὥστε μάλιστα θαῤῥεῖν αὐτούς. Ἐπεὶ γὰρ Πατὴρ ἐστι, καὶ Πατὴρ τοιοῦτος, οὐ δυνήσεται περιιδεῖν τοὺς υἱοὺς ἐνδείᾳ τῶν ἀναγκαίων διαφθειρομένους, ὅτουγε οὐδὲ ἀνθρώπινοι πατέρες τοῦτο ὑπομένουσι. Καὶ ἐπεὶ οἶδεν ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων, δώσει πάντως. Οὐ γὰρ περιττὸν τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν καὶ ἐνδύσκεσθαι, ἵνα καὶ παρίδῃ· ἀλλὰ χρήσιμα τῷ σώματι, καὶ ἀναγκαῖα τῇ τούτου φύσει. Ὥστε, ὃ νομίζεις αἴτιον εἶναί σοι τῆς μερίμνης, τοῦτο μᾶλλόν ἐστιν αἴτιον τῆς ἀμεριμνίας. Ἐπεὶ φὰρ ἀναγκαῖα ταῦτα, διὰ τοῦτο μάλιστα χρὴ θαῤῥεῖν. Ποῖος γὰρ πατὴρ ἀνέξεται μηκὲ τὰ ἀναγκαῖα χορηγεῖν τοῖς παισί;

B Ζητεῖτε — ὑμῖν. Πρῶτον, ἀντὶ τοῦ, πρὸ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐξαιρέτως, καὶ μάλιστα. Βασιλείαν δὲ Θεοῦ λέγει νῦν, τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Δικαιοσύνην δὲ αὐτοῦ, τὴν δικαίωσιν τὴν παρ' αὐτοῦ, ἵνα δικαιώσῃ ὑμᾶς αὐτὸς· [ἢ τὴν (34) κατόρθωσιν τῆς δικαιοσύνης, ἤτοι τῆς καθόλου ἀρετῆς, δι' ἣν δίκαιοι γινόμεθα.] Εἰ γὰρ περὶ τούτων αἰτεῖτε, ὄντων ἀναγκαίων τῆς ψυχῆς, ταῦτά τε δώσει, καὶ προσθήσει ἃκὶ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ καὶ ὀπίσω, ἐν οἷς ἐδίδαξε, πῶς δεῖ εὔχεσθαι, πρῶτον μὲν εἶπε λέγειν, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἔπειτα δὲ, Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.

C Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο γεγόναμεν, ἵνα ἐσθίωμεν, καὶ πινῶμὲν, καὶ ἐνδυώμεθα, ἀλλ' ἵνα εὐαρεστήσαντες αὐτῷ, τῶν αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν.

Διὰ τοῦτο μᾶλιστα χρὴ ζητεῖν καὶ ὑπὲρ τούτου μᾶλλον αἰτεῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἐὰν μὴ ζητῶμεν, οὐ δώσει· τὰ δ' ἀναγκαῖα τοῦ σώματος, καὶ αἰτοῦντες, καὶ μὴ αἰτοῦντες λαμβάνομεν, διὰ τὴν σύστασιν τοῦ σώματος, ὡς καὶ τὰ ἄπιστα ἔθνη. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι Προστεθήσεται. Ὥστε οὐχ ὑπὲρ τούτου χρὴ μεριμνᾷν, ὃ καὶ μὴ μεριμνῶντες λαμβάνομεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἐκείνου. Καὶ εἰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος παρέχει, καὶ μὴ αἰτούντων ἡμῶν, διατί προσέταξε ζητεῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον; Πάντως, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως ὁμολογῶμεν, ὅτι αὐτὸς ἐστιν ὁ τρέφων ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡ

D σπουδὴ ἡμῶν, καὶ ἵνα τοῦτο οὕτως ὁμολογοῦντες, οἰκειότεροι γινώμεθα διὰ (35) τὴν εὐγνωμοσύνην.

Μὴ — ἑαυτῆς. Ὀπίσω εἰπὼν ἁπλῶς, ὅτι Μὴ μεριμνήσητε, ἐδόκει παντελῶς ἐκκόπτειν τὴν μέριμναν τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος· λοιπὸν οὖν ἐνταῦθα διδάσκει φανερώτερον, ὅτι τὴν μὲν ἐπὶ τῇ

[25] Matth. VI, 9-11.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Inclusa omittit B. Eadem in margine invenerat Hentenius. Ergo in fine hujus scholii addiderat. Revocavimus ergo ad suum locum.

(35) τῆς εὐγνωμοσύνης. A.

(*aa*) *Et ad hoc — vivere.* Propterea hoc maxime oportet quærere.

ἐνεστώσῃ ἡμέρᾳ συγχωρεῖ, ὡς ἀναγκαίαν, διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος· τὴν δὲ τῆς αὔριον ἀπαγορεύει, ὡς περιττήν. Ἡ γὰρ αὔριον ἡμέρα ἕξει καὶ αὐτὴ πάλιν τὴν μέριμναν τῶν ἑαυτῆς, ἤγουν, ὧν ἐν αὐτῇ χρῄζει ὁ ἄνθρωπος. Τινὲς δέ φασιν, ὀπίσω μὲν παντελῶς ἐκκόψαι τὴν μέριμναν, διὰ τοὺς δυνατούς· ἐνταῦθα δὲ, συγχωρῆσαι τὴν τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας, διὰ τοὺς ἀσθενεστέρους.

Ἀρκετὸν — αὐτῆς. Κακίαν ἐνταῦθα λέγει, τὴν μέριμναν, τὸν κόπον, τὰς ἐπιγινομένας ἑκάστοτε συμφορὰς, ἅπερ ἀρκοῦσιν αὐτῇ, καὶ οὐ χρὴ προσθεῖναι καὶ τὴν μέριμναν τῆς αὔριον, καὶ καταβαρύνειν αὐτὴν, ὡς μὴ δύνασθαι χρησιμεύειν ἡμῖν εἰς ἐργασίαν πνευματικήν. Κακία γὰρ λέγεται, οὐ μόνον ἡ πονηρία, ἀλλὰ καὶ τὰ ῥηθέντα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις εἴρηται κακία, ἡ θεήλατος ὀργὴ καὶ μάστιξ. Οὐκ ἔστι γάρ, φησὶ, κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησε. Καὶ αὖθις· Ἐγώ, φησὶ, ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακά, ἀντὶ τοῦ, λιμούς καὶ λοιμοὺς καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ γὰρ εἰώθαμεν κακὰ ὀνομάζειν, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ κακωτικά.

Μὴ — κριθῆτε. [Φησιν (36) ὁ Χρυσόστομος, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς, ὅτι τό· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, περὶ βίου ἐστὶν, οὐ περὶ πίστεως. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, Πάντα ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε. Τὸ γὰρ, ποιεῖν, ἔργων ἐστὶν, ἀλλ' οὐ πίστεως.]

Κρίσιν δὲ ἐνταῦθα, τὴν κατάκρισιν νόησον. Ταύτην γὰρ ἐφερμηνεύων ὁ Λουκᾶς εἶπε· Μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε. Καὶ εἰ μὴ καταδικάσει τις τὸν ἁμαρτάνοντα, οἷον ἄρχων μὲν τὸν ἀρχόμενον, πατὴρ δὲ τὸν υἱὸν, δεσπότης δὲ τὸν δοῦλον, ἐπιδώσει πάντως ἡ κακία, καὶ ἔσται σύγχυσις, Ἀλλ' οὐ περὶ ταύτης τῆς κατακρίσεως λέγει νῦν, τῆς φιλαγάθου καὶ διορθωτικῆς· προϊὼν γὰρ ἐνετείλατο, καὶ ἐλέγχειν οὕτω, καὶ δεσμεῖν· Ὕπαγε γὰρ, φησὶ, καὶ ἔλεγξον αὐτόν· καὶ αὖθις· Ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Νῦν δὲ ὁ λόγος οὐ πρὸς (37) τοὺς ἄρχοντάς ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀρχομένους, παραινῶν μὴ ἀντὶ τοῦ βλέπειν τὰ οἰκεῖα, καὶ καταδικάζειν ἑαυτοὺς, ὁρᾷν τὰ ἀλλότρια, καὶ κατακρίνειν ἑτέρους.

Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ὅτι Εἰ ἐκρίνομεν ἑαυτούς, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Ἔστι δὲ ὁ λόγος καὶ πρὸς τοὺς μεγάλα μὲν ἁμαρτάνοντας, κατακρίνοντας δὲ τοὺς μικρὰ σφαλλομένους. Λέγει γὰρ ἑξῆς· Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν

quod eam sane, quæ de hodierno die est, curam permittat, tanquam propter corporis imbecillitatem necessariam : eam vero quæ de crastino est, tanquam superfluam denegat. Crastinus enim dies, et ipse rursus sui ipsius curam habebit, sive eorum quibus in ipso opus erit homini. Quidam autem dicunt, superius quidem omnem universaliter amputasse curam, idque ad perfectiores dirigi. Hic autem eam concedere, quæ præsentis est diei, propter imbecilles.

Vers. 34. *Sufficit — suum.* Malum hic vocat curam, miseriam et calamitates quæ undique proveniunt, ipsique sufficiunt, nec oportet diei crastino etiam addere sollicitudinem, ipsumque aggravare, cum id nobis utile esse non possit ad operam spiritualem. Dicitur enim malum et quod hic κακία dicitur, non solum vitium, sed et ea quæ modo dicta sunt. Siquidem in aliis quoque locis dicitur et κακία, ira, sive flagellum a Deo incitatum : *Non est*, inquit, *malum, quod Dominus non fecerit* [26]. Et rursus : *Ego*, ait, *faciens pacem et creans malum* [27], hoc est, fames, pestes ac similia. Tristia enim et afflictionem afferentia, consuevimus dicere mala.

Cap. VII, vers. 1. *Nolite—judicemini.* † Dicit Chrysostomus in expositione Epistolæ ad Hebræos illud : *Nolite judicare ne judicemini* [28], de vita diei, non de fide. Similiter et illud : *Quæcunque dixerint vobis ut servetis, servate et facite,* [29] verbum, *ut servetis*, de operibus esse, non de fide.

Judicium hoc loco pro condemnatione accipito. Sic enim interpretatur Lucas, dicens : *Nolite condemnare, et non condemnabimini* [30]. Verum nisi condemnet quis eum qui peccavit, veluti is qui præest subditum, pater filium, aut dominus servum : augebuntur omnino vitia, eritque rerum confusio. Sed hic non loquitur de hujusmodi condemnatione quæ bonum amat, et quod pravum est corrigit. In sequentibus enim jubet etiam arguere hoc modo ac ligare : *Abi*, inquit, *et argue eum* [31] ; et rursum : *Quæcunque ligaveritis super terram erunt ligata in cœlo* [32]. Hic autem sermo non ad eos qui præsunt dirigitur, sed ad subditos : monens ne qui propria debent inspicere, ac seipsos dijudicare, inspiciant aliena, ac dijudicent alios.

Nam et Paulus apostolus dicit : *Si nos ipsos dijudicaremus, nequaquam dijudicaremur* [33]. Dirigitur quoque sermo et ad eos qui cum in majoribus offendant, condemnant eos qui in parvis labuntur. Dicit enim statim in sequentibus : *Quid inspicis festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ*

[26] Amos III, 6. [27] Isa. XLV, 7. [28] Matth. XXIII, 3. [29] ibid. 7. [30] Luc. VI, 37. [31] Matth. XVIII, 15. [32] ibid. 18. [33] I Cor. XI, 31.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Inclusa in margine habet A. Eadem in fine hujus scholii adjecerat Hentenius, itidem ex margine sui codicis.

(37) τοὺς, abest A. Ita quoque paulo post.

in oculo tuo est, non consideras [34] ? Κάρφος autem (quod vertit interpres *festucam* aut *stipulam*) proprie ligni particula brevissima est, et pulchre trabi opponitur.

οὐ κατανοεῖς; ἔστι δὲ κάρφος, ἀπόσπασμα ξύλου βραχύτατον.

Vers. 2. *Quo — judicabimini.* Eadem condemnatione, qua condemnabis fratrem, condemnaberis et tu : hoc est, Si levem ejus lapsum curiose inquisieris, etiam et tu condemnaberis, et levia errata tua anxie disquirentur, ac tempore tremendi judicii condemnabuntur.

Ἐν ᾧ — κριθήσεσθε. Ἐν ᾗτινι κατακρίσει κατακρίνεις τὸν ἀδελφὸν, ἐν ταύτῃ κριθήσῃ καὶ σύ· τουτέστιν, Εἰ τὸ λεπτὸν αὐτοῦ σφάλμα πολυπραγμονεῖς καὶ κατακρίνεις, καὶ τὰ λεπτὰ τὰ σὰ πολυπραγμονηθήσονται καὶ κατακριθήσονται ἐν καιρῷ τῆς φοβερᾶς κρίσεως.

Vers. 2. *Et — vobis.* Et mensura qua curiosa exactione metiris, puta quod tuæ utilitatis debuisset habere respectum, aut cavere ne te offenderet: eadem mensura remetientur et tibi tuam conversationem. Vult autem sermo, quod quantam expetis ob eo exactionem, tantam et Deus expetet a te. Advertere autem oportet, quod quemadmodum si remiserimus debitoribus nostris, remittet nobis et Deus, ita si fratrem non condemnaverimus, neque Deus nos condemnabit. O admiranda præceptorum virtus, quæ facilia quidem sunt ad exsequendum, magnam tamen nobis conciliant salutem !

Καὶ — ὑμῖν. Καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ ἀκριβείας μετρεῖς αὐτῷ τὴν πολιτείαν, οἷον, ὅτι τόσον ὤφειλε προσέχειν (38)· ἐν τούτῳ μετρηθήσεται καὶ σοὶ ἡ σὴ πολιτεία. Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι Ὅσην ἀκρίβειαν ἀπαιτεῖς αὐτὸν, τοσαύτην ἀπαιτηθήσῃ καὶ σὺ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Χρὴ δὲ προσέχειν, ὅτι ὥσπερ ἐὰν ἡμεῖς ἀφῶμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, ἀφήσει καὶ ὁ Θεὸς ἡμῖν· οὕτως ἐὰν ἡμεῖς οὐ κατακρίνωμεν τὸν ἀδελφὸν, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἡμᾶς. Ὦ θαυμαστῆς ἐντολῶν δυνάμεως, ῥᾳδίων μὲν εἰς τὸ κατορθωθῆναι, μεγάλης δὲ σωτηρίας προξένων !

Quid igitur ? si frater fornicatus fuerit aut aliud tale quidpiam deliquerit, an hunc non corrigam, sed tacebo ? Corrige sane salubriter, et quasi medicus. Neque enim dixit : « Ne cohibeas delinquentem, » sed, *Ne judices.* Dixit autem et Paulus : *Tu cur judicas fratrem tuum, aut tu cur spernis fratrem tuum* [35] ? Et certe non subditum condemnare, animæ est pharisaicæ, et seipsum justificantis.

Τί οὖν ; ἐὰν ὁ ἀδελφὸς πορνεύῃ, ἢ τοιοῦτον ἄλλο τι πλημμελῇ ; πότερον οὐ διορθώσω τοῦτον, ἀλλὰ σιγήσω ; Διόρθωσον μὲν ἰατρικῶς, ὡς ἀδελφόν· μὴ κατάκρινε δὲ ἀπεχθῶς, ὡς μεμισημένον. Οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ παύσῃς ἁμαρτάνοντα· ἀλλὰ, Μὴ κρίνῃς. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος· Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην ; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. Καὶ πάλιν· Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ; ἢ καὶ σὺ, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου ; Καὶ ὄντως τὸ κατακρίνειν τὸν μὴ ὑπεξούσιον, ψυχῆς ἐστι φαρισαϊκῆς, καὶ δικαιουσης ἑαυτήν.

Vers. 3. *Quid autem — consideras ?* Per festucam peccatum minimum indicavit ; per trabem vero maximum. Est enim trabs lignum oblongum. Vult autem dicere : Quomodo lapsum minimum in anima fratris tui acute conspicis, gravissimum vero in tua non intueris ? Quisque enim quæ sua sunt magis videt, quam ea quæ alterius : et majora magis videt, quam ea quæ minora sunt.

Τί δὲ — κατανοεῖς ; Διὰ τοῦ κάρφους μὲν, τὸ ἐλάχιστον ἁμάρτημα ἐνέφηνε· διὰ τῆς δοκοῦ δὲ, τὸ μέγιστον· ξύλον γὰρ ἐπίμηκες ἡ δοκός. Λέγει δὲ, ὅτι Διατί τὸ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐλαφρότατον σφάλμα βλέπεις ὀξέως· τὸ δὲ ἐν τῇ σῇ βαρύτατον οὐχ ὁρᾷς ; Πᾶς γὰρ τὰ ἑαυτοῦ μᾶλλον οἶδεν, ἢ τὰ ἑτέρου, καὶ τὸ μείζω βλέπει μᾶλλον, ἢ τὰ ἐλάττω.

Vers. 4. *Aut — tuo.* Sive, quomodo tentabis eum curare, cum ipse maxime indigeas salute ? Ecce enim trabs in oculo tuo est.

Ἢ — σοῦ. Ἢ πῶς ἐπιχειρήσεις ἰατρεῦσαι αὐτὸν, αὐτὸς μάλιστα δεόμενος ἰατρείας ; Ἰδοὺ γὰρ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου ἐστίν.

Vers. 5. *Hypocrita — tui.* Hypocritam nominavit talem, utpote medici munus vindicantem, ægroti vero locum retinentem, vel, tanquam prætextu correctionis alienum lapsum curiose indagantem, sed id proposito condemnandi agentem. Si enim curandi fratris desiderio hoc agis, cura prius teipsum, qui plus illo deliquisti ; quod si temetipsum despicis, manifestum est, quod neque illum amas ; magis enim seipsum quisque amat, quam fratrem. Itaque non ad emendandum, sed ad

Ὑποκριτὰ — σου. Ὑποκριτὴν, τὸν τοιοῦτον ὠνόμασεν, ὡς ἰατροῦ μὲν τάξιν ἁρπάζοντα, νοσοῦντος δὲ τόπον ἐπέχοντα· ἢ ὡς προφάσει μὲν διορθώσεως τὸ ἀλλότριον σφάλμα πολυπραγμονοῦντα, σκοπῷ δὲ κοτακρίσεως τοῦτο παιοῦντα. Εἰ γὰρ κηδόμενος τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦτο ποιεῖς, πρῶτον κήδου σεαυτοῦ, μεῖζον ἐκείνου πλημμελήσας· εἰ δὲ σεαυτοῦ καταφρονεῖς, πρόδηλον, ὡς οὐδ' ἐκεῖνον φιλεῖς. Πᾶς γὰρ ἑαυτὸν φιλεῖ μᾶλλον, ἢ τὸν ἀδελφόν. Καὶ λοιπὸν οὐ διορθούμενος, ἀλλὰ κατακρίνων ἐκπομ-

[34] Matth. VII. 3. [35] Rom. XIV, 4, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(38) πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν καὶ βίον. Ilentenius duplici modo reddidit, nec tamen sententiam assecutus est.

πεύεις (39). Ὁρᾷς, οὐκ ἐκώλυσε θεραπεύειν ἑτέρους, εἰ τοῦτου πάντως ἐπιθυμεῖς· ἀλλ' ἐκέλευσε θεραπεύειν σεαυτὸν πρὸ ἐκείνων. Χρὴ γάρ τὸν ἰατρὸν ὑγιαίνειν. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα νενομοθέτηκεν, οὐκ ἀνατρέπων, ὡς εἴρηται, τὸ διορθοῦν ἀλλήλους· ἀλλ' ἀναστέλλων τὸ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἀμελεῖν. Διπλῆ γὰρ καταδίκη, τὸ τὸν μεγάλοις ἀτοπήμασιν ὑπεύθυνον, ἐξετάζειν τὰ ἑτέρων ἐλάχιστα.

condemnandum convitiaris (*bb*), Vides ergo quod alios curare non prohibuit, si id omnino tibi cordi est; sed admonuit, ut te prius cures, deinde illos; medicum namque sanum esse oportet. Hæc atque similia statuit, non avertens, ut dictum est, a mutua correctione, sed propriorum delictorum negligentiam reprimens. Duplex enim condemnatio illum exspectat, qui cum magnis reus teneatur malis, levia aliorum errata curiose scrutatur.

Μὴ — χοίρων. Ἅγιον καὶ μαργαρίτας ὠνόμασε, τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἡμῶν· ἅγιον μὲν, ὡς θεῖον· μαργαρίτας δὲ, διὰ τὰ ἐν αὐτῷ τίμια δόγματα. Καὶ πάλιν, κύνας μὲν καὶ χοίρους (40) ἐκάλεσε, τοὺς ἀνιάτους ἐν δυσσεβείᾳ· κύνας μὲν, ὡς καθυλακτοῦντας τοῦ Χριστοῦ· χοίρους δὲ, ὡς τῷ βορβόρῳ τῶν παθῶν ἐγκαλινδουμένους. Κελεύει τοίνυν, μὴ παραδιδέναι τοῖς τοιούτοις τὸ μυστήριον τῶν δογμάτων τῆς πίστεως. Μὴ βάλητε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μὴ (41) παραθῆσθε. Ἀνάξιοι γάρ εἰσι τοιαύτης ἱερᾶς ἀκροάσεως. Εἶτα προστίθησι καὶ αἰτίαν.

Vers, 6. *Ne — porcos.* Sanctum et margaritas vocavit fidei nostræ mysterium: sanctum quidem, utpote divinum; margaritas vero, propter pretiosa quæ in eo recondita sunt dogmata. Et rursum, canes et porcos nominavit eos qui immedicabili tenentur impietate; canes quidem, tanquam Christo oblatrantes; porcos vero, quari perturbationum luto obvolutos. Jubet igitur ne talibus tradamus dogmatum fidei mysteria. *Ne projiciatis* autem, hoc est. Ne apponatis. Indigni sunt enim qui talia audiant. Deinde addit et causam.

Μήποτε — ὑμᾶς. Κρεῖττόν ἐστιν, ἀγνοηθῆναι ταῦτα παρ' αὐτῶν, ἢ γνωρισθῆναι, μήποτε ὑποκριθέντες ἐπιείκειαν, καὶ μαθόντες αὐτὰ παρ' ἡμῶν, ἐμπροσοινίσωσιν αὐτοῖς καὶ διασύρωσι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Καταπατήσωσι. Πόδας δὲ αὐτῶν λέγει, τὴν ἀκριτίαν αὐτῶν, δι' ἧς βαδίζουσιν εἰς ἀπώλειαν. Εἶτα στραφέντες ἀπὸ τῆς ἐπιπλάστου ἐπιεικείας εἰς φανερὰν ἐναντίωσιν, ῥήξωσιν ὑμᾶς, τουτέστι, προσβάλωσιν, ἀντιστῶσι. Μὴ δυνάμενοι γαρ θεοπρεπῶς νοεῖν τὰ θεῖα δόγματα, προσάπτουσιν αὐτοῖς ἐμπάθειαν, κἀντεῦθεν ὁπλιζόμενοι, κωμῳδοῦσι μὲν αὐτὰ, προσαράσσουσι δὲ ἡμῖν.

Vers. 6. *Ne quando — vos.* Melius enim est eos hæc ignorare, quam cognoscere, ne quando postquam simulata probitate a vobis ea didicerint, ludibrio habeant ac detrahant ipsis. Id enim indicat quod additur; *Conculcent.* Pedes vero ipsorum dicit infidelitatem eorum, qua ad perditionem gradiuntur. Deinde conversi a ficta probitate ad manifestam repugnantiam, lacerent vos, hoc est impetum faciant ac resistant vobis. Non potentes namque divina dogmata, sacra quadam, ut docet, majestate intelligere affectus humanos illis attribuunt, et inde armati, illa quidem suggillant, vos autem affligunt.

Αἰτεῖτε — ὑμῖν. Ἐπειδὴ μεγαλα τινὰ καὶ θαυμαστὰ προσίταξε, πάντων μὲν τῶν παθῶν ἀνωτέρους γίνεσθαι τοὺς μαθητὰς, ὁμοιοῦσθαι δὲ τῷ Θεῷ, διακρίνειν δὲ τοὺς ἀναξίους, ἵνα μὴ δόξῃ χαλεπὰ τὰ προστάγματα, τίθεικε μὲν ἱκανοὺς λογισμοὺς, πείθοντας, ὅτι ῥᾴδια ταῦτα· μάλιστα δὲ προσέθηκε τὴν εὐπρωνίδα τῆς εὐκολίας, φημὶ δὴ, τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν συμμαχίαν.

Vers. 7. *Petite — vobis.* Postquam magna quædam et admiranda jusserat, puta ut discipuli cunctis animi affectibus superiores effecti, Deo in dijudicandis dignis assimilentur, (*cc*) ne in gravia videantur mandata, aptas addidit considerationes, quæ hæc esse facilia persuadeant. Maxime autem facilitatis apposuit coronidem sive apicem: dico sane, quod ab orationibus est auxilium.

Χρὴ γὰρ μὴ μόνον σπουδάζειν τοὺς ἀγωνιζομένους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. Καὶ πάντως ἥξει, καὶ παρέσται, καὶ συνεφάψεται, καὶ πάντα ποιήσει ῥᾴδια. Διὰ τοῦτο καὶ αἰτεῖν ἐκέλευσε, καὶ τὴν δόσιν ὑπέσχετο. Πλὴν μὴ ἁπλῶς αἰτεῖν, ἀλλὰ μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ζητεῖτε. Καὶ μὴ μόνον μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ θερμότητος καὶ σφοδρότητος. Τοῦτο γὰρ βούλεται, τὸ κρούετε.

Certantes enim non tantum satagere oportet, verum etiam superne auxilium poscere: quod omnino veniet, et aderit, ac adjuvabit, omniaque reddet facilia: ideoque etiam petere jussit, et quod dabitur promisit, non tamen utcunque petere, sed cum perseverantia et assiduitate. Nam hoc manifestat, quod additur: *Quærite.* Nec solum cum perseverantia et assiduitate, sed etiam cum fervore ac vehementia. Id enim indicat quod subjungit, dicens: *Pulsate.*

Πᾶς — ἀνοιγήσεται. [Ὁ (42) χωρὶς πάθους

Vers. 8 *Omnis — aperietur* † Qui absque ani-

Variæ lectiones et notæ.

(39) intell. τὰ σφάλματα τοῦ ἀδελφοῦ σου.
(40) ὠνόμασε. A.
(41) Imo, παραθῆτε. Nec enim medio est opus. Atque ita etiam respondet τῷ βάλητε.
(42) Inclusa in margine habet A.

(*bb*) *Conviciaris.* Patefacis. divulgas.
(*cc*) *Deo — assimilentur.* Assimilari autem Deo et dijudicare indignos.

mi ægritudine quidpiam ad bene operandum petit, gratiam accipit virtutis ad operationem præceptorum. Et qui absque animi perturbatione, quærit aliquid in naturæ speculatione, invenit rerum veritatem. Præterea qui animo non commoto, scientiæ januam pulsat in theologica disciplina, aperietur ei cognitio reconditorum mysteriorum. Qui vero animo, aliqua affectione perturbato petit, quærit aut pulsat, non consequetur. *Petitis enim*, inquit, *et non accipitis, eo quod male petatis* [36].

A αἰτῶν ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ, λαμβάνει χάριν δυνάμεως εἰς πρᾶξιν τῶν ἐντολῶν· καὶ ὁ ζητῶν ἀπαθῶς ἐν τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, εὑρήσει τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν· καὶ τῷ κρούοντι ἀπαθῶς τὴν θύραν τῆς γνώσεως ἐν τῇ θεολογικῇ μυσταγωγίᾳ, ἀνοιγήσεται ἡ γνῶσις τῶν ἀποκρύφων μυστηρίων. Ὁ δὲ μετά τινος πάθους αἰτῶν, ἢ ζητῶν, ἢ κρούων, οὐκ ἐπιτεύξεται. Αἰτεῖτε γάρ, φησί, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε.]

Hæc in confirmationem promissionis addidit : ut si non statim acceperis, ne desistas, sed persevereres ac incalescas. Ideo enim non statim dat quod petis, ut quæras ; et idcirco non statim aperit januam ut pulses. Apud homines enim, si urgens petitionibus insistas, eos ad iram provocas : apud B Deum vero, potius eum irritas, nisi hoc facias. Nam exquirit a te assiduitatem et vehementiam ; teque vult perseveranter simul ac ferventer petere. Qui enim petit, nec accipit, aut indigne petit, aut non perseverat, aut tepide petit. Nam tria hæc oportet concurrere.

Ταῦτα δὲ προσέθηκεν εἰς βεβαίωσιν τῆς ὑποσχέσεως, ἵνα, εἰ μὴ παραυτίκα λάβῃς, μὴ ἀποστῇς, ἀλλ' ἐπιμείνῃς καὶ θερμανθῇς. Διὰ τοῦτο γὰρ αἰτοῦντος (43), οὐκ εὐθὺς δίδωσιν, ἵνα ζητήσῃς· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εὐθέως ἀνοίγει τὴν θύραν, ἵνα κρούσῃς. Ἐπὶ μὲν γὰρ ἀνθρώπων, ἐὰν ἐπιμείνῃς ἐγκείμενος ταῖς αἰτήσεσι, παροργίζεις αὐτούς· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον παραπικραίνεις αὐτόν, ἐὰν μὴ τοῦτο ποιῇς. Δοκιμάζει γάρ σου τὴν εὐτονίαν καὶ τὴν σφοδρότητα, καὶ βούλεταί σε αἰτεῖν ἐπιμόνως ἅμα καὶ θερμῶς, καὶ πάντως δίδωσιν. Ὁ γὰρ αἰτήσας καὶ μὴ λαβών, ἢ ἀναξίως ἤτησεν, ἢ οὐκ ἐπέμεινεν, ἢ χλιαρῶς ἤτησε. Δεῖ γὰρ συνδραμεῖν τὰ τρία.

Vers. 9. *An quisquam* — V. 10. *Illi*? Ponit rursum considerationem facit humani : et ab exemplo auditorem inducit, ut his quæ dicta sunt assentiat. Oportet autem et petentem filium esse, et petere quæ patrem quidem dare, filium autem accipere deceat.

Ἢ τίς — αὐτῷ ; Τίθησι πάλιν λογισμὸν ἀνθρωπίνου πράγματος, καὶ ἀπὸ παραδείγματος ἐνάγει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θαρρεῖν, περὶ ὧν εἴρηκε. Χρὴ δὲ τὸν αἰτοῦντα, καὶ υἱὸν εἶναι, καὶ αἰτεῖν ἅπερ τῷ πατρὶ μὲν πρέπει δοῦναι, τῷ υἱῷ δὲ συμφέρει λαβεῖν.

Vers. 11. *Si — ab eo ?* Malos ipsos dixit, non humanam calumniando naturam, sed ad differentiam C bonitatis divinæ ; humana namque bonitas ad divinam, malitia esse videtur ; tantaque est harum distinctio, quantum homo differt a Deo. Considera vero, quomodo nunc quidem exhortatur ad studiose operandum, nunc autem orare admonet : rursum nunc ab hoc ad illud transire, nunc vero ab illo ad istud. Hoc autem facit docens, quod neque de solo bono opere securos esse oporteat, neque rursum de sola oratione, sed et quæ nostra sunt conferamus, et cœlitus auxilium imploremus. Hæc enim mutuo auxilio pugnantia, prosperum habebunt successum.

Εἰ — αὐτόν ; Πονηροὺς αὐτούς εἶπεν, οὐ διαβάλλων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Ἡ γὰρ ἀνθρωπίνη ἀγαθότης, πρὸς τὴν θείαν, κακία δοκεῖ, καὶ τοσοῦτον ἀμφοῖν τὸ διάφορον, ὅσον ἀνθρώπου πρὸς Θεόν. Ὅρα δὲ πῶς ποτὲ μὲν προτρέπεται ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετήν, ποτὲ δὲ παραινεῖ εὔχεσθαι. Καὶ νῦν μὲν ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοῦτο μεταβαίνει· νῦν δὲ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο μεταχωρεῖ. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, διδάσκων, ὅτε οὔτε τῇ οἰκείᾳ σπουδῇ προσήκει μόνῃ θαρρεῖν, οὔτε μόνῃ τῇ εὐχῇ πάλιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν, καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. Δι' ἀλλήλων γὰρ ταῦτα συμμαχούμενα κατορθοῦνται.

Vers. 12. *Omnia — ipsis.* Omnia quæ prius de dilectione statuerat, brevi nunc verbo summatim collegit, ac succincte docuit, ponens rem facilem ac justissimam : *Omnia*, inquit, *quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, et vos facite ipsis.* Ita autem hæc ipsis facite, sicut vultis ut ipsi vobis faciant. Et hoc idem est, quod amare proximum sicut se ipsum. Ideo etiam subdidit.

Πάντα — αὐτοῖς. Ὅσα περὶ ἀγάπης προλαβὼν ἐνομοθέτησε, πάντα νῦν ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ λόγῳ ἀνεκεφαλαιώσατο, καὶ συντόμως ἐδίδαξε πρᾶγμα ῥᾴδιόν τε καὶ δικαιότατον, εἰπών, ὅτι Πάντα, ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε, αὐτοῖς. Οὕτω δὲ αὐτοῖς ταῦτα ποιεῖτε, ὡς θέλετε ἐκείνους (44) ταῦτα ποιεῖν ὑμῖν, ὅπερ ταὐτόν ἐστι, τῷ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν.

Vers. 12. *Ita — prophetæ.* Ita lex vetus et pro-

Οὕτως — προφῆται. Οὕτω (45) διαλαμβάνει καὶ

[36] Jac. IV, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Intell. σου.
(44) κἀκείνους. A.
(45) Pro οὕτως. dedi οὕτω. In plerisque codd. etiam ante consonam reperitur οὕτως. Euthymii ergo interpretatio vindicat lectionem, quam habent omnes probi codices. Ejus autem auctoritas eo ma-

ὁ παλαιὸς νόμος, καὶ οἱ προφῆται. Ὁ μὲν γὰρ νόμος φησίν· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν· οἱ προφῆται δέ πάλιν πολλὰ περὶ φιλαδελφίας τοῖς Ἰουδαίοις παρήνεσαν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν νομικὸν ὕστερον (46) ὁ Χριστὸς, ἐπερωτήσαντα, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ, ἀποκριθεὶς, περί τε τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, ἐπήνεγκε, ὅτι Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁ νόμος ὅλος καὶ οἱ προφῆται, κρέμανται, τουτέστι, τῶν δύο τούτων μᾶλλον ἐκκρέμανται, περὶ τῶν δύο τούτων διαφερόντως διαλαμβάνουσι, καὶ προηγούμενον σκοπὸν ἔχουσι διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους ἀγαπᾷν μὲν τὸν Θεὸν, ἐν τῷ εὐσεβεῖν· ἀγαπᾷν δέ καὶ ἀλλήλους ἐν τῷ μὴ ἀδικεῖν τὸν πλησίον.

phetæ determinant. Lex siquidem dicit: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum* [37]. Prophetæ quoque multa de fraterno amore Judæos exhortati sunt; sed et Christus in sequentibus interroganti legisperito, quod esset mandatum magnum in lege, ubi de Dei ac proximi amore respondisset, subdidit: *In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ* [38] hoc est, his duobus magis appensa sunt: circa hæc duo magis egregie tractant ac narrant: id pro scopo habentes, ut homines doceant Deum colendo amare, ac se invicem, in nullo alteri nocendo.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται τὰς δύο ἐντολὰς ταύτας κέκτηνται ῥίζαν, καὶ αἰτίαν, καὶ ἀφορμήν.

Potest quoque et alio modo dici, quod omnis lex ac prophetæ hæc duo præcepta habent tanquam radicem, causam et argumentum.

Εἰσέλθετε — πύλης. Στενὴν πύλην καλεῖ, τὴν ἄσκησιν τῶν ἀρετῶν· πύλην μὲν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· στενὴν δὲ, ὡς παρασκευάζουσαν τοὺς εἰσερχομένους πονεῖν, καὶ ἱδροῦν, καὶ θλίβεσθαι, μέχρις ἂν διέλθωσι, καὶ ὡς μὴ χωροῦσαν τοὺς παχεῖς ταῖς ἁμαρτίαις, διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἀκριβείας αὐτῆς, ἕως ἂν ἀπόθωνται τὸ πάχος τῆς ἁμαρτίας.

Vers. 13. *Intrate — portam.* Angustam portam vocat virtutum operationem. Portam quidem, tanquam ad vitam æternam introducentem; angustam vero, ut quæ ingredientes præparet ad labores ac afflictiones donec ad finem perveniant. Quia enim arcta est ob suam perfectionem, dicuntur illam non posse ingredi, qui crassi sunt peccatis, donec peccatorum a se pinguedinem expellant.

Ὅτι — αὐτῆς. Πάλιν ὠνόμασε πύλην καὶ ὁδὸν, τὴν φιληδονίαν· πύλην μὲν καὶ ὁδὸν, ὡς ἀπάγουσαν εἰς τὴν κόλασιν· ταύτην γὰρ νῦν ἀπώλειαν λέγει· πλατεῖαν δὲ καὶ εὐρύχωρον, ὡς μηδένα πόνον παρέχουσαν τοῖς εἰσερχομένοις δι' αὐτῆς, διὰ τὸ ἀόριστον αὐτῆς καὶ ἄπειρον καὶ ἀπαρατήρητον.

Vers. 13. *Quia — eam.* Similiter viam ac portam nominavit voluptatum amorem tanquam in supplicium abducentem: id enim vocat hic perditionem. Latam autem et spatiosam, quia nullum præbet laborem ingredientibus per eam, cum indulgens sit, nullo clausa termino, nullo observata custode.

Τί στενὴ — ζωήν. Τὸ τί, ἀντὶ (47) τοῦ πάνυ. Μεγαλύνει γὰρ τὴν στενότητα καί τὸ θλιβερὸν αὐτῆς, ἵνα προμαθόντες αὐτὰ διεγερθῶμεν εἰς ἀγῶνας καὶ παρασκευασθῶμεν εἰς ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν τῶν πόνων. Τὸ γὰρ προεγνωσμένον καὶ προσδεδοκημένον λυπηρὸν, εὐχερίστερον καὶ κουφότερον εἴωθε προσπίπτειν. Βουλόμενος μὲν οὖν ἐναγωνίους καὶ καρτερικοὺς εἶναι τοὺς μαθητὰς, ἐδήλωσε τὸ στενόχωρον καὶ ἐπώδυνον τῆς εἰρημένης ὁδοῦ.

Vers. 14. *Quam angusta — vitam.* Τὸ, *quam*, pro *valde* ponitur. Exaggerat enim angustiam ac constrictionem ipsius, ut his cognitis ad certamen excitemur, et præparemur ad laborum tolerantiam ac constantiam. Nam quod ex se triste est, si præcognitum fuerit ac præcogitatum, ubi contigerit, facilius ac levius tolerari solet. Volens itaque discipulos, certaminum prævalidos fieri præfectos, manifestavit viam prædictam esse angustam ac dolore plenam.

Παραμυθούμενος δὲ τὴν ἐντεῦθεν κακοπάθειαν, καὶ κουφίζων τὸ ἐπίπονον αὐτῆς, ἐδίδαξε, ποῦ ἀπάγει, ὅτι εἰς τὴν ζωὴν, δηλαδὴ τὴν αἰώνιον· ἵνα, ὅταν βλέπων εἰς τοὺς πόνους, ἐλιγγιᾷς, ἀποβλέψας εἰς τὸ τέλος αὐτῶν προξυνθῇς, ταῖς τῆς ἀντιδόσεως ἐλπίσι νευρούμενος. Οὐ μικρὰ δὲ παρηγορία, καὶ τὸ καλέσαι ταύτην πύλην καὶ ὁδόν. Καὶ ἄμφω γὰρ παροδευόμενα, καὶ οὐ μένιμα.

Cupiens autem eos consolari, ob eam quæ inde sequitur afflictionem: et allevians quod in ea laboriosum est, manifestat quo ducat, puta ad vitam, videlicet æternam, ut dum visis laboribus anxiaris, in finem ipsorum respiciens exciteris, viribus a spe retributionis additis. Neque minima consolatio est, vocare ipsam portam ac viam: neutra siquidem permanet, sed transit.

[37] Levit. XIX, 18 [38] Matth. XXII, 36, 40.

Variæ lectiones et notæ.

jor est hoc loco, quod a Chrysostomo dissentit, qui οὗτος intulit. t. VII, p. 291; VII, p. 451.

(46) ὁ Χριστός, abest A.

(47) Τὸ τί possit etiam accipi pro ὡς, ὡς στενή, quam angusta.

Vers. 14. *Et — eam.* Ibi quidem multi quia jucunda est et sine labore: hic autem pauci, quia difficilis est ac laboriosa. Scire autem convenit, quod nunc angustam ac strictam viam cœlestis vitæ dixit, propter temporariam ipsius afflictionem; alibi vero suave dicit jugum mandatorum suorum, et onus præceptorum suorum leve [39], ob spem æternorum bonorum. Virtus enim gravis quidem est propter laborum molestiam, levis autem propter retributionem: sensumque doloris mitigat ac extenuat futuri exspectatio gaudii.

Vers. 15. *Cavete — rapaces.* Postquam de via dixit, addit et de his quæ per viam in insidiis ponuntur ut attentiores ac vigilantiores simus. Et in præcedentibus quidem, de canibus ac porcis docuit; hic vero aliud quoque genus periculosius inducit, luporum videlicet ovina pelle contectorum: quia illi certe manifesti, hi autem absconditi sunt et occulti.

Dicunt ergo quidam hos esse prodigiosa et falsa loquentes, ac homines quosdam sine Deo, qui fallendo plurimos, obambulant; nuncupari vero falsos prophetas, utpote futura subindicantes ac prædicentes; venire autem in vestimentis ovium, tanquam in figura rationalium ovium, quæ sub Christo pastore procedunt; esse vero lupos rapaces, hoc est, tacite et clanculo simplicium animas fallentes, et in perditionem subripientes.

Chrysostomus autem hoc dicit esse Christianos, vitam quidem habentes nocivam ac perniciosam, simulantes autem bonitatem ac pietatem, quorum colloquia corrumpunt mores bonos. Exprimens itaque Christus differentiam a prædictis canibus ac porcis, jussit illis quidem mystica dogmata non concredere, ab his autem cavere ne perniciem ipsorum participemus, tanquam a feris venenatis. Ne turbentur autem auditores, eo quod non facile cognoscantur hujusmodi homines, docet etiam quo pacto ipsos cognoscant, dicens:

Vers. 16. *A fructibus — eos.* Quanquam, inquit, latere videantur, attamen facile arguentur. Ea enim via qua meos discipulos incedere jussi, laboriosa est ac difficilis, nec possunt hypocritæ per eam incedere. Quemadmodum enim bona ac generosa arbor, non a floribus, sed a fructu cognoscitur: ita sane et hos non a sermonibus, sed ab operibus eorum cognoscemus. De quibus et Paulus apostolus dixit, quod per dulces sermones decipiunt corda simplicium [40]. Deinde ponit

Καὶ — αὐτήν. Ἐκεῖ μὲν πολλοί, διὰ τὸ ἡδὺ καὶ ἄπονον· ἐνταῦθα δὲ ὀλίγοι, διὰ τὸ πικρὸν καὶ ἐπίμοχθον. Προσήκει δὲ γινώσκειν, ὅτι νῦν μὲν στενὴν καὶ τεθλιμμένην τὴν πύλην καὶ τὴν ὁδὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς εἴρηκε, διὰ τὴν πύοσκαιρον αὐτῆς κακοπάθειαν· ἀλλαχοῦ δὲ χρηστὸν λέγει τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καὶ τὸ φορτίον τῶν ἐπιταγμάτων αὐτοῦ ἐλαφρὸν, διὰ τὴν χαρὰν τῆς ἐλπίδος τῶν αἰωνίων· ἀγαθῶν. Ἡ ἀρετὴ γὰρ βαρεῖα μὲν ἐστι, διά τὸ ἐπαχθὲς τῶν πόνων· ἐλαφρὰ δὲ, διὰ τὴν ἀντίδοσιν, καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀριμύτητος πραΰνει καὶ λεαίνει ἡ προσδοκία τῆς μελλούσης χαρᾶς.

Προσέχετε — ἅρπαγες. Εἰπὼν περὶ τῆς ὁδοῦ, προστίθησι καὶ περὶ τῶν ἐπιβουλευόντων κατὰ τὴν ὁδὸν, ἵνα προσεκτικώτεροι καὶ νηφαλεώτεροι ὦμεν· ἀλλ' ὀπίσω μὲν περὶ κυνῶν καὶ χοίρων ἐδίδαξεν· ἐνταῦθα δὲ ἕτερον εἶδος χαλεπώτερον εἰσάγει, τὸ τῶν λύκων, τῶν ἐπικεκαλυμμένων ταῖς τῶν προβάτων δοραῖς· ὅσον ἐκεῖνοι μὲν, φανεροί εἰσιν, οὗτοι δὲ κρυπτοὶ καὶ λανθάνοντες·

Φασὶ δέ τινες, τούτους εἶναι τερατολόγους καὶ ἀθέους τινὰς ἀνθρώπους, περιιόντας καὶ ἀποπλανῶντας πολλούς· ὀνομασθῆναι δὲ ψευδοπροφήτας μὲν, ὡς ὑποκρινομένους καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα· ἐρχομένους δὲ ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ὡς, ἐν σχήματι προβάτων λογικῶν, ταῖς τοῦ Χριστοῦ τοίμναις προσερχομένους· λύκους δὲ ἅρπαγας, ὡς ἠρέμα καὶ λελῃθότως τὰς ψυχὰς τῶν ἁπλουστέρων ἐζαπατῶντας, καὶ ὑφαρπάζοντας εἰς ἀπώλειαν.

Ὁ δὲ Χρυσόστομος (48) τούτους λέγει Χριστιανοὺς, βίον μὲν ἔχοντας πονηρὸν καὶ βλαβερὸν, ὑποκρινομένους δὲ ἀκακίαν καὶ εὐλάβειαν, ὧν αἱ ὁμιλίαι φθείρουσιν ἤθη χρηστά. Ἐμφαίνων δὲ τὸ διάφορον τούτων τε καὶ τῶν προειρημένων κυνῶν καὶ χοίρων ὁ Χριστὸς, ἐκείνοις μὲν, μὴ καταπιστεύειν μυστικὰ δόγματα προσέταξεν· ἀπὸ τούτων δὲ προσέχειν, ὥστε μὴ μεταλαβεῖν λύμης, ὡς ἀπὸ θηρίων ἰοβόλων. Ἵνα δὲ μὴ θορυβηθῶσιν οἱ ἀκροαταὶ διὰ τὸ δυσδιάγνωστον τῶν ἀνθρώπων, διδάσκει καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπιγνώσονται, λέγων·

Ἀπὸ τῶν καρπῶν — αὐτούς. Εἰ καὶ δοκοῦσι, φησὶ, λανθάνειν, ἀλλ' ὅμως ῥᾳδίως ἐλεγχθήσονται. Τοιαύτη γὰρ ἡ ὁδὸς, ἣν ἐκέλευσα βαδίζειν τοὺς ἐμοὺς μαθητὰς, ἐπίπονος καὶ δυσπρόσιτος, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ὑποκριτὰς βαδίζειν δι' αὐτῆς· Ὥσπερ γὰρ τὸ ἀγαθὸν δένδρον, εἴτουν, τὸ εὐγενὲς, οὐκ ἐκ τῶν ἀνθέων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καρπῶν γνωρίζεται· οὕτως ἄρα καὶ τούτους, οὐκ ἐκ τῶν λόγων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν (49) ἔργων πιγνωσόμεθα (50). Περὶ ὧν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι τῇ χρηστολογίᾳ (51) ἐξαπατῶσι

[39] Matth. xi, 30. [40] Rom. xvi, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(48) Tom. VII, p. 293.

(49) Etiam hic legebatur καρπῶν. Rescripsi ego ἔργων, uti Hentenius etiam habet.

(50) γνωσόμεθα A.

(51) Euthymius ergo, ut multis exemplis doceri potest, non ex codicibus N. Testamenti ista Litterarum sacrarum loca laudat, sed ex codicibus Chrysostomi. Ita enim Chrysost. t. VII, p. 293. Idem

τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Εἶτα τίθησι καὶ λογισμὸν, ἀπὸ παραδείγματος, εἰς εὐχερεστέραν αὐτῶν διάγνωσιν.

A etiam considerationem ab exemplo, ut hi facilius dignoscantur.

Μή τι — σύκα ; Μή τι, ἀντὶ τοῦ. Ἆρα, ἐρωτηματικῶς. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἆρα τρυγῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλήν ; καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶδος δὲ ἀκάνθης ἐστὶ καὶ (52) ἡ τρίβολος.

Vers. 16 *Numquid — ficus ?* Μή τι, numquid, id est, utrum, modo interrogativo. Dicit ergo : Utrum colligunt homines de spinis uvam ? etc. Est autem et tribulus spinarum genus.

Οὕτως — ποιεῖ. Ἐρωτήσας πρᾶγμα παρὰ φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον, ἐπάγει. ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνο γενέσθαι οὐκ ἐνδέχεται, διὰ τὸ εἶναι τὰς μὲν ἀκάνθας καὶ τριβόλους σαπρὰς, ὃ ἐστιν, ἀχρήστους εἰς καρποφορίαν ἐδώδιμον· τὴν δὲ σταφυλὴν καὶ τὰ σύκα πρὸς βρῶσιν ἐπιτήδεια· οὕτω (53) καὶ Πᾶν δένδρον ἀγαθὸν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, καὶ τὰ ἑξῆς. Σαπρὸν γὰρ λέγεται οὐ μόνον τὸ σεσηπμένον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄχρηστον. Λέγει δὲ νῦν δένδρα σαπρὰ, τοὺς προειρημένους ὑποκριτὰς, ὧν οἱ καρποὶ, τουτέστιν, αἱ πράξεις ἄξιαι τῆς αὐτῶν σαπρίας.

Vers 17. *Sic — facit.* Ubi rem præter naturam, factuque impossibilem interrogasset, subdit quod sicut illud fieri non potest, eo quod spinæ ac tribuli inutilia sint, hoc est, inepta ad ferendum fructum qui sit aptus esui ; uva autem ac ficus ad cibum conveniunt ; ita quoque *omnis arbor bona fructus bonos facit*, etc. Σαπρόν (pro quo Vulgata editio habet *malum*, et potius *marcidum* significat aut *putridum*) non solum dicitur putridum, verum etiam quidquid vitiosum et inutile. Nunc ergo vocat arbores marcidas aut vitiosas prædictos hypocritas, quorum fructus, hoc est, actiones æquales sunt marcedini aut inutilitat ipsorum.

B

Οὐ — ποιεῖν. Ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ὅτι δύναται τὸ ἀγαθὸν δένδρον καὶ καρποὺς πονηροὺς, ἤγουν, ἀχρήστους ποιεῖν, καί τὸ σαπρὸν καλοὺς, ἀποφαίνεται, ὅτι οὐ δύναται.

Vers. 18. *Non — facere.* Ne quis suspicaretur quod posset bona arbor malos fructus aut inutiles producere, et arbor vitiosa bonos : manifestat, quod hoc fieri non possit.

Καὶ πῶς ὁ μὲν Δαυὶδ, ἀγαθὸν δένδρον ὢν, καρποὺς πονηροὺς ἐποίησε, μοιχείαν καὶ φόνον ; ὁ δὲ Παῦλος, δένδρον σαπρὸν ὑπάρχων, καλοὺς καρποὺς ἤνεγκε, σκεῦος ἐκλογῆς τῷ Χριστῷ γενόμενος ; Πῶς ; Διότι μετεβλήθησαν, ὁ μὲν, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰς κακίαν· ὁ δὲ, ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀρετήν. Ἕως δ' ἂν ἐνέμειναν, ὁ Δαυὶδ μὲν τῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ Παῦλος τῇ κακίᾳ, οὐκ ἠδύναντο καρποὺς τοιούτους ποιεῖν. Ὥστε τὸ ἀδύνατον ἐπὶ τῶν ἀμεταβλήτων εἴρηκε.

Verum David, cum bona esset arbor, quomodo fructus malos produxit, adulterium videlicet ac homicidium ? Paulus autem, cum vitiosa esset arbor, fructus bonos protulit, effectus Christo vas electum [51] ? Quomodo ? Quia mutati sunt, hic quidem a pravitate ad virtutem, ille vero a virtute ad pravitatem. Donec autem manserunt David quidem in virtute, Paulus vero in pravitate, non potuerunt hujusmodi fructus producere. Dixit ergo hoc esse impossibile in his qui immutati permanerent.

C

Πᾶν — βάλλεται. Ἐπειδὴ κολάζειν μὲν αὐτοὺς οὐ προσέταξε, προσέχειν δὲ μόνον ἀπ' αὐτῶν, (54) ἐπέρτησε τούτοις τὴν ἀφειδεστάτην ἐκτομὴν τῆς ἐντεῦθα ζωῆς, καὶ τὴν τοῦ ἀσβέστου πυρὸς κόλασιν, ὁμοῦ τοὺς μὲν ἐπηρεαζομένους ὑπ' αὐτῶν παραμυθούμενος, ἐκείνους δὲ ἐκφοβῶν.

Vers. 19. *Omnis — mittitur.* Illos quidem punire non jussit, sed tantum ab eis cavere. Ipsis tamen metum incussit atrocissimæ ex hac vita excisionis impendentis, ac supplicii ignis inexstinguibilis ; simul quidem illos qui male ab eis accipiuntur consolando, et simul ipsos exterrendo.

Ἄραγε — αὐτούς. Τουτὶ τὸ Ἆρα, ἀποδεικτικόν ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, Πάντως. Θεὶς γὰρ λογισμοὺς παραδειγμάτων, καὶ ἀποδείξας, ὅτι ἐπιγνώσονται τοὺς τοιούτους, ἐπάγει, ὅτι Πάντως, ὡς ἀποδέδεικται, ἐπιγνώσεσθε αὐτοὺς, ἀπὸ τῶν φαύλων πράξεων αὐτῶν.

Vers. 20. *Itaque — eos.* Ἄραγε, *itaque, utique, sane*, confirmativum est, ac si diceretur, *omnino*. Positis enim exemplorum considerationibus, ac demonstrato quomodo tales cognoscendi essent, subdit : Omnino sicut prius demonstratum est, cognoscetis ipsos a pravis actionibus eorum.

D

[51] Act. IX, 15.

Variæ lectiones et notæ.

convenit in Theophyactum. Similiter Chrysostomus multoties exprimit Origenem in recensendis istis locis, cum ejus sequitur interpretationem. Cyrillus item modo ex Origene, modo ex Chrysostomo pendet. Quam diligentes autem sint Origenes et Chrysostomus in notandis locis Litterarum sacrarum, etiam tum, cum data opera locum explicant, id norunt omnes, qui diligenter ad illos attenderunt. Vanum ergo profecto studium eorum qui ex Patribus contra codices N. Testamenti disputant. Sed nonnulli negligentia et levitate Patrum pro munimentis atque armis impietatis et nequitiæ abutuntur.

(52) Sic. Vulgo, ὁ τρίβολος.

(53) Etiam hic erat οὕτως.

(54) Ita ἐπκρτᾶν φόβον τινί, Æschines orator p. 287.

Vers. 21. *Non — qui in cœlis est.* Vide quid nunc dicat. Non omnis qui credit in me, ingredietur ad bonorum cœlestium fruitionem, nisi etiam fecerit quæ dico ; ita quippe addidit Lucas [42]. Neque enim sola fides ad salutem sufficit, nisi et vita fide digna adjungatur ; neque vita solum virtuti conformis, si non etiam fide ditescamus ; sed utrumque simul adjunxit, ut non separetur alterum ab altero. Nam ipsum appellare Dominum, fidei tantum est. Quomodo autem non dixit. Sed qui facit voluntatem meam ? Ut Patrem honoraret : et quia non alia est Patris voluntas ab ea quæ Filii est ; voluntas autem Patris, Filii præcepta sunt.

A Οὐ — τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅρα τί λέγει νῦν, ὅτι Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, εἰ μὴ καὶ ποιεῖ ἃ λέγω. Οὕτω γὰρ προσέθηκεν ὁ Λουκᾶς. Οὔτε γὰρ πίστις μόνον ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ βίος ἄξιος τῆς πίστεως πρόσεστιν, οὔτε βίος μόνον ἐνάρετος, εἰ μὴ καὶ πίστιν πλουτεῖ. Προσήκει δὲ ἀμφότερα συζευχθῆναι, καὶ μὴ ἀπολειφθῆναι θατέρου θάτερον. Τὸ γὰρ ὀνομάζειν αὐτὸν Κύριον, πίστεως μόνης ἐστί. Καὶ πῶς οὐκ εἶπεν · Ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τὸ ἐμόν ; Διὰ τὸ τιμᾷν τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἕτερον εἶναι τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρός, αἱ ἐντολαὶ τοῦ Υἱοῦ.

Vers. 22. *Multi* — Vers. 23 *iniquitatem.* In præcedentibus quidem docendo innuit, quod peccatores excepturum sit supplicium : nunc vero apertius id dicit. Quis est autem qui punit impios, nisi ipse ? Sed cum antea dixisset : Non omnis qui credit in me ingredietur regnum cœlorum, nisi et vitam condignam habere curaverit, nunc et aliud quod mirabilius est, addit, quod neque signa et miracula edentes, eo regno digni habebuntur, nisi etiam et vita correspondeat fidei. Ecce enim et hi multa talia operati fuerant, abjicientur tamen, eo quod vitam suam neglexerint. Multi, inquit, ab eo quod rectum est excidentes, hæc et illa mihi dicent. Illum quidem diem, dixit diem judicii : nempe cognitum et exspectatum. tum. Virtutes autem nominavit signa et miracula. *Confitebor* sane *eis* hoc est, Condemnabo eos.

B Πολλοὶ ἀνομίαν. Ὅτι μὲν κόλασις ἐκδέξεται τοὺς ἁμαρτωλοὺς, προλαβὼν ἐδίδαξε · νῦν δὲ λέγει, καὶ τίς ἔσται ὁ κολάζων, ὅτι αὐτός. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ καὶ βίου κρείττονος ἐπιμελήσεται · παραδοξότερον ἔτι φησὶν, ὅτι Οὐδὲ οἱ σημεῖα καὶ θαύματα ποιοῦντες ἀξιωθήσονται τῆς τοιαύτης βασιλείας, ἐὰν ἀνάξιον βίον ἔχωσιν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ οὗτοι, πολλὰ τοιαῦτα ποιήσαντες, ὅμως ἀποπεμφθήσονται, διὰ τὸν ἠμελημένον βίον αὐτῶν. Πολλοὶ, φησὶν, ἐκπίπτοντες ἐροῦσί μοι τάδε καὶ τάδε (55) · ἡμέραν (56) οὖν ἐκείνην εἶπε (56'), τὴν τῆς κρίσεως, ὡς ἐγνωσμένην καὶ προσδεδοκημένην. Δυνάμεις δὲ ὠνόμασε, τὰ σημεῖα καὶ τὰ θαύματα. Τὸ δὲ Ὁμολογήσω αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ Ἀποκριθήσομαι.

Cum autem etiam per nomen ejus multa fecissent, quomodo eos ignorat ? Quia vitam habebant contrariam. Scire enim oportet, quod apud Deum duplex est scientia : una quidem naturalis, qua omnia novit, utpote omnium conspector omniumque prius quam fierent cognitor ; altera vero magis peculiaris, qua solos justos cognoscit. *Novit*, inquit, *Dominus viam justorum* [43] ; et : *Cognoscit Dominus vias innocentum* [44] ; et : *Novit Dominus qui sunt ejus* [45]. Eos autem qui vitam habent contaminatam, ignorare se simulat, utpote cognitione sua indigne conversantes.

C Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πάντα ἐποίουν, πῶς ἀγνοεῖ αὐτούς ; Διότι βίον εἶχον ἐναντίον. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι διττή ἐστιν ἡ γνῶσις παρὰ τῷ Θεῷ · ἡ μὲν, κατὰ φύσιν, καθ' ἣν οἶδε πάντα, ὡς παντεπόπτης, καὶ ὡς πάντα εἰδὼς, πρὶν γενέσεως αὐτῶν · ἡ δὲ, κατ' οἰκείωσιν, καθ' ἣν οἶδε μόνους τοὺς δικαίους. Ὅτι, φησὶ. γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων · καὶ · Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων · καί · Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Τοὺς δὲ βίον ἔχοντας διεφθαρμένον ἀγνοεῖν προσποιεῖται, ὡς πολιτευσαμένους ἀναξίως τῆς αὐτοῦ γνώσεως.

Alibi quoque negat illos, ut qui eum operibus negaverunt. Dixit enim per prophetam : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* [46]. Qui enim præcepta ipsius spernit, ipsum spernit : D ideo quoque merito spernitur.

Καὶ ἑτέρως δὲ ἀρνεῖται αὐτοὺς, ὡς ἀρνησαμένους αὐτὸν τοῖς ἔργοις. Εἴρηκε γὰρ διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Ὁ γὰρ ἀθετῶν ἐντολὰς αὐτοῦ, αὐτὸν ἀθετεῖ διὸ καὶ ἀθετεῖται δικαίως.

Verum si indigni erant, quomodo in eis operabatur Spiritus sanctus ? Omnino propter duo fiebant ista : puta ut gratiæ Dei liberalitas etiam in indignos

Καὶ ἐπεὶ ἀνάξιοι ἦσαν, πῶς ἐνήργησεν εἰς αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Πάντως διὰ δύο ταῦτα, ἵνα (57) δὲ ἡ φιλοτιμία τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ δει-

[42] Luc. VI, 46. [43] Psal. I, 6. [44] Psal. XXXVI, 18. [45] II Tim. II, 19. [46] Isa. XXIX, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(55) καὶ τάδε omittit B.
(56) μέν addit A.
(56') Idem εἰπών.
(57) Malim τε, loco δέ.

χθείη, χιομένη καὶ εἰς τοὺς ἀναξίους, καὶ ἵνα ἕτεροι δι' αὐτῶν ὠφεληθῶσιν, ὅσοι τε παρ' αὐτῶν ἐθεραπεύοντο, καὶ ὅσοι βλέποντες τὰς τοιαύτας θαυματουργίας, ἐπίστευον τῷ Χριστῷ. Οὐ χρὴ οὖν θαυμάζειν αὐτοὺς θαυματουργοῦντας. Οὐδὲν γὰρ παρ' ἑαυτῶν εἰσήνεγκαν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν, τὸν δεδωκότα, τοιούτοις οὖσιν αὐτοῖς, τὴν χάριν. Τοιοῦτος ἦν ὁ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων, καὶ μὴ ὢν μετ' αὐτοῦ. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ προδότης Ἰούδας. Ἀνάξιοι γὰρ ὄντες, ἔλαβον χαρίσματα. Καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ εἰς πολλοὺς ἀναξίους ἡ θεία χάρις ἐνήργησεν, ἵνα δι' αὐτῶν ἄλλους εὐεργετήσῃ. Ἀλλ' οὗτοι μέν πάντες πίστιν τέως εἶχον, εἰ καὶ βίου ἦσαν κατεγνωσμένου. Βαλαὰμ δὲ καὶ πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης ἀλλότριος ὤν, προεφήτευσε. Καὶ τῷ Φαραὼ δὲ, καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Βαλτάσαρ, ἀσεβέσι καὶ παρανομωτάτοις οὖσιν, ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα διὰ τὴν ἑτέρων οἰκονομίαν. Καὶ τί λέγω περὶ ἀνθρώπων; Εἰς τὴν ὄνον τοῦ Βαλαὰμ ἡ χάρις τὰ ἑαυτῆς ἐπεδείξατο, φωνὴν ἀνθρωπίνην αὐτῇ δωρησαμένη, ἡρὸς τὸ συνετίσαι τὸν ἐπιβάτην αὐτῆς.

Ἐπεὶ τοίνυν, ὀρθοῦ βίου μὴ παρόντος, οὔτε πίστις οὔτε θαύματα σώζειν δύνανται, βίου μᾶλλον ἐπιμελητέον ἡμῖν. Τὰ δὲ θαύματα, παρεχόμενα μὲν ἀποδεκτέον, μὴ παρεχομένων δὲ μὴ ἀθυμητέον. Ὁ γὰρ ἐνάρετος, καὶ μὴ θαυματουργῶν, οὐδὲν ἐντεῦθεν ἠλάττωται. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαθὸς βίος, πάντως σώζει τὸν πιστόν· τὰ θαύματα δὲ οὐ πάντως. Καὶ τοῦ μὲν ἐναρέτου βίου ἀμοιβὰς ἡμῖν χορηγεῖ Θεός· τῶν δὲ θαυμάτων ἡμεῖς μᾶλλον αὐτῷ. Τὰς αἰτίας δὲ, δι' ἃς οὔτε πᾶσι τοῖς ἁγίοις παρέχει τὴν χάριν τῶν θαυμάτων ὁ Θεὸς, οὔτε πᾶσι τοῖς ἀναξίοις, μόνος αὐτὸς οἶδεν ὀρθῶς, ὁ πάντα κατὰ λόγον ποιῶν.

Πᾶς — φρονιμῳ. Ἀπαρτίσας τὴν διδασκαλίαν, λοιπὸν παραθαρρύνει τοὺς μαθητὰς, εἰς τὸ βαδίσαι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν, ὑπισχνούμενος γενέσθαι αὐτοῖς ἀρκοῦσαν ἀσφάλειαν, τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Πᾶς, φησὶν, ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, ἤτοι τὰς ἐντολάς, ἃς ἐπέταξα. Τινὰ μὲν οὖν τῶν (58) ἀντιγράφων, Ὁμοιωθήσεται γρά-

diffundi demonstraretur; et ut per ipsum aliis beneficium conferretur, qui videlicet ab eis curabantur, vel qui opera illa admiranda intuentes credebant in Christum. Non ergo eos admirari oportet, qui miracula operabantur, neque enim quidquam a se ipsis conferebant; sed Deum, qui cum illi tales essent, gratiam tamen illis præstiterat. Talis erat, qui dæmonia ejiciebat, nec tamen ipsum sequebatur; talis erat et Judas proditor. Nam licet indigni essent, gratiam tamen acceperant. In Veteri quoque Testamento in multis indignis gratia operabatur, ut per eos aliis beneficium præstaret. Sed hi quidem fidem interim habebant, quanquam vita reprehensibiles essent. Balaam autem cum a fide et conversatione bona esset alienus, prophetabat. Quin et Pharaoni et Nabuchodonosor et filio ejus Baltasar, cum essent impiissimi ac sceleratissimi, Deus futura demonstravit, propter aliorum gubernationem. Sed quid de hominibus dico, cum et in asina Balaam suam demonstraverit virtutem, voce humana ipsi collata, ut eam ipsius ascensor intelligeret?

Quia ergo recta via deficiente, neque fides, neque miracula salvos facere possunt, nobis de vita magis curandum est: quod si facere quoque signa detur, suscipiendum est; si autem non detur, constristari non oportet. Nam qui virtute præditus est, etsi miracula non edat, nihil inde patitur detrimenti, bona siquidem vita fidelem omnino salvum facit, miracula vero non semper. Præterea bonæ vitæ remunerationem nobis debet Deus; miraculorum autem, nos potius ipsi debemus. Causas vero propter quas, neque sanctis omnibus præbet Deus gratiam miraculorum, neque e diverso omnibus indignis, solus ipse novit, quia omnia justa ratione facit.

Vers. 24. *Omnis — prudenti.* Expleta doctrina adhortatur deinceps discipulos, ut per viam angustam et strictam gradientur: promittens illis sufficientem adfore securitatem, nempe ipsam præceptorum observationem. Omnis, inquit, qui audit hos sermones meos, sive hæc quæ jussi præcepta: quædam siquidem exemplaria ὁμοιωθήσεται,

Variæ lectiones et notæ.

(58) **Discant hoc loco crisin Novi Testamenti, qui, ubi ἀντιγράφων fit mentio, ubique cogitant de codicibus N. T. Cujusmodi ergo codices ὁμοιωθήσεται habent? scilicet Chrysostomi. tom. VII, p. 301 bis. Quid autem Euthymius? Num examinavit, quæ lectio per codices N. Testamenti præferenda sit? Minime vero. Sed utramque admittit. Theophylactus, qui etiam tractavit codices Chrysostomi in textu et in scholio, ὁμοιώσω habet, pag. 41. Quæ crisis est h. l. Wetstenii? Ex versu 26 inquit. Recte profecto. Nam Chrysostomus et cæteri interpretes millies diversa loca confundunt. Unde autem in versionem Syram et Vulgatam venit? Ac si istæ versiones non centies ac sæpius ex scholiis Græcis essent corruptæ. Si autem postea Origenis Commentarius ad hunc locum ex bibliothecis eruetur, et ille quoque comprobabit** ὁμοιωθήσεται, scilicet tunc accesseris ad fontem erroris. Ex cod. Wetst. 1, propemodum suspicor, ita illum scripsisse. Quis vero hic ex editoribus N. T. ex Chrysostomo notavit ὁμοιωθήσεται? Dixerit quispiam: Sed parum interest, utrum ὁμοιώσω, an ὁμοιωθήσεται legatur Criticæ sacræ sine dubio interest. Sed theologiæ dogmaticæ hic parum interest. Igitur etiam hunc locum arripui. Si enim de Christo ageret, silentio prætermisissem. Sed a me impetrare nequeo, quin duo inedita ad hunc locum scholia ex codice Mosquensi e. fol. 63, addam. Alterum Photii est et defendit lectionem vulgatam; alterum Origenis, quod ineptas ejus explicationes, ex parallelismo seu ex suæ ætatis concordantiis declarat.

Φωτίου· Σημείωσαι, ὅτι τὸ μὲν γενέσθαι φρόνιμον, οὐκ ἔστιν ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας καὶ ἐπιπνοίας. Διό φησιν. Ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ἀντί

id est, *assimilabitur* habent : rectum tamen est et ὁμοιώσω assimilabo : sine auxilio enim ejus nullus quidquam boni potest operari. Deinde etiam prudentis opera ponit.

Vers. 24. *Qui — petram.* Domum quidem appellat, intelligentis animæ operationem (*dd*), quo variis ædificatur virtutibus. Petram autem præceptorum ejus firmitatem quæ fundant ac firmant ea quæ superædificata sunt, et ad omnes tentationum insultus, ne evertantur custodiunt ; suadendo omnes contumelias, multiplicesque illecebras, etiam mortem ipsam despicere, nec ob ullum dispendium mollescere, aut terga dare.

Vers. 25. *Et — petram.* Ad intellectum quidem communem, per imbrem, fluvios ac ventos, varias innuit tentationes. Anagogice vero per imbrem intelligimus commoti animi cogitationes, quas immittunt dæmones animis ; fluvios autem affectiones ad perditionem detrahentes : ventos vero dæmones, qui nequitiæ spiritus vocantur [47].

Sive igitur sensibiles, sive intelligibiles dixerimus tentationes, omnes hæ in prædictam domum irruentes, sive insilientes, aut illi ruinam mi-

A φουσι. Καλὸν δὲ καὶ τὸ ὁμοιώσω· Χωρὶς γὰρ τῆς αὐτοῦ βοηθείας, οὐδεὶς οὐδὲν κατορθοῖ. Εἶτα τίθησι καὶ τὰ ἔργα τοῦ φρονίμου.

Ὅστις — πέτραν. Οἰκίαν μὲν ὀνομάζει, τὸν νοερὸν οἶκον τῆς ψυχῆς, τὸν ἐκ διαφόρων ἀρετῶν οἰκοδομούμενον· πέτραν δὲ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ· αἵτινες ἐδράζουσι καὶ στερεοῦσι τὰ ἐπῳκοδομημένα, καὶ πάσαις προσβολαῖς πειρασμῶν ἀπερίτρεπτα (59) φυλάττουσι, πείθουσαι καταφρονεῖν πάσης ἐπηρείας καὶ παντοίας (60) ἐπαγωγῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ (61) θανάτου, καὶ μὴ ἐνδιδόναι μηδενὶ τῶν βλαβερῶν.

Καὶ — πέτραν. Αἰσθητῶς μὲν, διὰ τῆς βροχῆς, καὶ τῶν ποταμῶν, καὶ τῶν ἀνέμων, τοὺς ποικίλους πειρασμοὺς ἐδήλωσεν· ἀναγωγικῶς δὲ νοοῦμεν

B βροχὴν μὲν, τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς, οὓς ἐνσταλάζουσι ταῖς ψυχαῖς οἱ δαίμονες· ποταμοὺς δὲ, τὰ πάθη, κατασύροντα πρὸς ἀπώλειαν· ἀνέμους δὲ τοὺς δαίμονας, πνεύματα (62) πονηρίας ὀνομαζομένους.

Εἴτε οὖν αἰσθητοὺς, εἴτε νοητοὺς πειρασμοὺς εἴποιμεν, πάντες οὗτοι προσπίπτοντες τῇ δηλωθείσῃ οἰκίᾳ, εἴτουν, προσκρούοντες καὶ προσβάλ-

[47] Ephes. VI, 12.

Variæ lectiones et notæ.

τοῦ· Συναντιλήψομαι καὶ συνεργήσω εἰς τὸ τὰ παρ' C αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα μὴ διαπεσεῖν, μηδὲ διαφθαρῆναι. Ἐπὶ δὲ τῷ μωρῷ οὐκέτι Ὁμοιώσω, ἀλλ' Ὁμοιωθήσεται, οἷον · Αὐτὸς ἑαυτῷ αἴτιος ἔστω τῆς θρασύτητος καὶ τιμωρίας, ὅτι δέον ἀρετὴν διώκοντα τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐπιτυγχεῖν, αὐτὸς δὲ κακίαν μετιὼν, ἐντὸς ἑαυτὸν ποιεῖ τῆς κολάσεως. Οὕτως ἡ μὲν τῶν ἀρετῶν κτῆσις, ἡμετέρᾳ σπουδῇ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ κατορθοῦται χάριτι · ἡ δὲ τῆς κακίας πρᾶξις, γνώμης μοχθηρίᾳ καὶ προαιρέσεως παρατροπῇ ἐπιγίνεται.

Est hoc scholium, ut pleraque SS. Patrum, argutum, spectans magis οἰκοδομὴν καὶ ἄσκησιν, quam ἐξήγησιν καὶ κρίσιν. Defendit tamen, *comprobantibus præstantioribus codicibus*, contra Chrysostomum et Euthymium, lectionem vulgatam.

Quid autem ad exemplum novorum interpretum ex Bielii Lexico attulit magnus Origenes ? Continuo cognosces.

Ὠριγένους · Δεῖ τὸν ἀκούοντα (Respicit ergo hunc locum) συνιέναι τῶν λεγομένων. Ἡ γὰρ σύνεσις D φρόνησιν (φρόνιμος ergo attingit) παρέχει, καὶ ταύτῃ τὸ ἔργον (ἡ οἰκοδομή). Ἀκολουθεῖ · καὶ οἰκοδομεῖ (ecce ut per frictionem frontis phantasiam inflammarit!) λίθους (lapidibus enim ad ædificandum opus) ἐκλεκτοὺς (sed ad fundamentum etiam descendendum) ἐπὶ τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων θεμέλιον (*I Cor.* III, 11, 12), περὶ οὗ λέγει. Ἐὰν μὴ (quomodo hoc in mentem ei venerit ? Scilicet ex Bielii Lexico in vocabulo οἰκοδομεῖν). Κύριος οἰκοδομήσῃ (Psal. CXXVI, 1) οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Δόξα καὶ πλοῦτος ἔσται ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ unde hæc ? Ex Bielio in οἶκος. Vide Psal. CXI, 3), αὐτὸς δὲ ὁ οἶκος ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ οἰκοδομούμενος (domus enim exædificata habitatur etiam) οἰκητήριον τοῦ Θεοῦ γίνεται. (Affer Lexicon). Ἐνοικήσω γάρ (*II Cor.* VI, 16) ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. Οὕτος ἐπὶ τὴν πέτραν ᾠκοδόμηται. Ἡ δὲ πέτρα (*I Cor.* X, 4) ἦν ὁ Χριστὸς. Θεμέλιον γὰρ ἄλλον (*I Cor.* III, 11) οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν ὁ Χρίστος. (Deleatur ergo in N. T. Ἰησοῦς et addatur ὁ. Ita enim Origenes in suis codicibus reperit. Sed unde ὁ Χριστός ; Ex proximo : Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.) Τὸ δὲ ἀκούων καὶ ποιῶν. (Ecce, ut textum urgeat !) Πάντα γὰρ ὅσα ἐὰν ποιήσητε, (Lexicon, in ποιεῖν, notat Coloss. III, 17.) Εἴτε διὰ λόγων, εἴτε δι' ἔργων, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ποιεῖτε. (Hic jam plura corrigenda sunt in N. T.) Ἐὰν γὰρ ᾖ ὁ θεμέλιος κείμενος ἐπὶ τὴν πέτραν, οὔτε ἄνεμος οὔτε βροχὴ οὔτε ποταμοὶ δύνανται βλάψαι τὴν οἰκίαν ἐκείνην. (Ingeniosa sunt, quæ addit.) Χειμῶνος γίνονται ποταμοὶ, ἄνεμοι καὶ βροχαί. (Sed quæ nunc affert, divina sunt.) Διὸ εὔχεσθε (Lexicon. in χειμῶνος, notat Matth. XXIV, 20) μὴ γενέσθαι χειμῶνος τὴν φυγὴν ὑμῶν. (Multa hic quoque corrigenda in Matthæo. Ita enim Origenes in suis codicibus legebat.) (Sed epiphonema et grave est et tameu acutum.) Τοῖς γὰρ δίκαιοις ὁ αἰὼν οὗτος, χειμὼν ἐστιν.]Amen.] *Ich frage, wenn einer eine solche Predigt auf dem Dorfe hörte, ob er nicht einschliefe, oder lachte, oder davon schliech ? Und dieser leichtsinnige, verworrene, rasende Kerl, der in Alexandrien Humaniora docirt, und die grammatische Erklärung der Schrift erfunden haben soll, die nämlich die Apostel nicht einmal wussten, dieser, sollte man es glauben ? ist der Anführer der jetzigen neuen Kritiker des Neuen Testaments !*

(59) ἀπερίτρεπτον A. Ad. οἶκον ergo retulit

(60) ἀγωγῆς A. quod alienum est. Ἐπαγωγὴ a Grammaticis explicatur : συμφορὰ, πειρασμὸς. τὸ ὀπωσοῦν κακῶς ἐπαγόμενον. Sæpius ita apud LXX.

(61) τοῦ omittit B.

(62) πνεῦμα A. Loco laudato est πνευματικά.

(*dd*) *Intelligentis — operationem.* Intelligibilem mentis domum

λοντες, οὐ δυνανται καταβαλεῖν καὶ διαλῦσαι τὴν οἰκοδομὴν αὐτῆς, διότι τεθεμελίωται στερρῶς ἐπὶ πέτραν, ἤγουν, ἐπὶ ἀσφάλειαν, ὡς εἴρηται.

A nitantes, non potuerunt dejicere aut dissolvere eam, quia fundata erat firmiter super petram, sive super soliditatem, ut dictum est.

Καὶ ὅρα μοι τοὺς ἀποστόλους εὐθέως, ἐφ' οὓς πολλαὶ μὲν ἐπιβουλαὶ χυθεῖσαι, μυρίοι δὲ χειμῶνες συμφορῶν καταῤῥαγέντες, οὐκ ἴσχυσαν περιτρέψαι τὸν πύργον τῆς ψυχῆς αὐτῶν. ἀλλὰ, τῶν σωμάτων αὐτοῖς διαφθειρομένων, μεμενήκασι τὰς γνώμας ἀνάλωτοι καὶ ἀήττητοι.

Statim itaque apostolos mihi intuere, in quos plurimæ defluxerunt insidiæ, ac innumeræ calamitatum hiemes deciderunt : nec valuerunt animarum eorum turrim evertere, sed perditis certe corporibus animo permanserunt inexpugnabiles ac insuperabiles.

Καὶ — μωρῷ. Ἐπειδή τινες τῶν ἀκροατῶν ἔμελλον ἐπαινεῖν μὲν τὰ εἰρημένα, μὴ ποιεῖν δὲ αὐτά, προκαταλαμβάνων ἐκφοβεῖ τούτους διὰ παραβολῆς. Ἔργα δὲ φρονίμου καὶ μωροῦ θεὶς, τοῦ μὲν συνετὰ, τοῦ δὲ μάταια, ἀμφοτέρωθεν κατασκευάζει τοῖς μαθηταῖς τὴν σωτηρίαν, διά τε τοῦ ζήλου τῆς συνέσεως, καὶ τοῦ μίσους τῆς ματαιοπονίας. Τοῦτο δὲ πολλάκις ποιεῖ, προτρέπων εἰς ἀρετὴν, ἀπό τε μιμήσεως τῶν καλῶν, καὶ ἀπὸ μίσους τῶν χειρόνων.

Vers. 26. *Et — fatuo.* Quia nonnulli auditorum laudaturi erant quæ dixerat, nec tamen ea facturi : per parabolam hos anticipando deterret. Positis autem prudentis atque fatui operibus : illius quidem rationi consonis et honestis, hujus autem vanis : utrinque discipulorum confirmavit salutem, et per zelum prudentiæ, et per odium vani laboris. Hoc autem frequenter facit : ad virtutem adhortans, et ab imitatione bonorum, et ab odio malorum.

Ὅστις — ἔπεσε. Δικαίως μωρὸν αὐτὸν ἐκάλεσε. Τί γὰρ ἀνοητότερον τοῦ κτίζοντος οἰκίαν ἐπὶ τὴν ἄμμον, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπομένοντος, τῆς δὲ ἐντεῦθεν ἀπολαύσεως ἀποστερουμένου. Τοῦτο δὲ βούλεται νῦν εἰπεῖν, ὅτι Πᾶς ὁ μαθὼν τὰς ἐντολάς μου, καὶ μὴ ἐπὶ ταύταις, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ στερρῷ, τὰς ἑαυτοῦ πράξεις οἰκοδομῶν, τουτέστι, μὴ ὡς αὗται παραινοῦσι πολιτευόμενος, ἀλλ' ἑτέραν ὁδὸν βαδίζων, μωρός ἐστι, μάτην κάμνων. Παντοίοις γὰρ πειρασμοῖς ἐν καιρῷ περιστάσεως εὐάλωτος γίνεται. Ἐπεὶ δὲ ὁ τοιοῦτος δι' οὐδὲν ἕτερον παρατρέχει τὰς τοῦ Σωτῆρος ἐντολὰς, ἢ διὰ μόνην τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν αὐτῶν, εἰκὸς ἂν ἄμμος ἡ φιληδονία, ἐφ' ἣν οἰκοδομεῖ τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν. Διὸ καὶ πειρασμοῦ προσβάλλοντος, πίπτει εἰς ἄρνησιν, μὴ φέρων τὴν πικρίαν, οἷα μὴ συνειθισμένος πόνοις καὶ σκληραγωγίαις.

Vers. 26. *Qui* — Vers. 27. *cecidit.* Merito stultum illum nominavit. Quid enim insipientius eo qui domum suam super arenam ædificat, et cum laborem sustineat, privatur tamen fructu quem inde colligere oportuit ? Est ergo tantumdem, ac si diceret : Omnis qui postquam præcepta mea didicit, super ea quasi super solidum fundamentum, suas actiones non ædificat, hoc est non conversatur juxta id quod illa admonent, sed alia incedit via, stultus est et vane laborat, hoc est, variis tentationibus, afflictionis tempore facile superabitur. Cum autem talis ob aliud nihil prætermittat salutis præcepta, quam propter viam arctam et angustam, erit sane arena voluptatum amor, super quam suam ædificat conversationem : ideoque ingruente tentatione, in negationem cadit, non ferens acerbitatem, eo quod laboribus durisque asperitatibus non sit assuetus.

Καὶ — μεγάλη. Πάντως μεγάλη. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπὸ δόξης πέπτωκεν, οὐδ' ἀπὸ πλούτου, καὶ τοιαύτης ἄλλης ἀνθρωπίνης εὐημερίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πιστεως. Ὁ μὲν γὰρ ἄπιστος, οὐ πίπτει· κεῖται γὰρ διὰ παντὸς ἐν τῷ βόθρῳ τῆς πλάνης· ὁ δὲ τοιοῦτος ὑπερῤῥηθεὶς, καὶ ἀναχθεὶς ἐπὶ τὸ τῆς πίστεως ὕψος, εἶτα μεταχλιθεὶς, οὗτος πίπτει, καὶ ἐκπίπτει τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Vers. 27. *Et — magna.* Magna utique. Neque enim ab honore excidit aut divitiis, seu alia hujusmodi humana prosperitate : sed a fide in Christum. Nam qui infidelis est, non cadit, sed jacet penitus in fovea erroris ; qui vero ab hac extractus, et ad fidei altitudinem sublevatus, postea revocatur : hic cadit, et a vita excidit æterna.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἔθος ἐστὶν Ἑβραίοις, ἐν ταῖς ἀρχαῖς πολλάκις τῶν διηγήσεων ἁπλῶς τιθέναι τὸ, Ἐγένετο. Σὺ δέ μοι θαύμασον τὸ φλήκτιον τῶν ὄχλων, καὶ τὸ καρτερικὸν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν. Ἄχρι γὰρ συνεπλήρωσε τοὺς λόγους τῆς διδασκαλίας, παρ' ἐκεῖνον ἡδέως ἀκούοντες. Ἐξεπλήσσοντο δὲ, ὡς ἐλεύθεροι φθόνου καὶ πονηρίας. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκπλήξεως.

Vers. 28. *Et — ipsius.* Habent Hebræi pro consuetudine in principio alicujus narrationis simpliciter ponere : *Et factum est.* Tu autem admirare mihi turbarum attentionem ac tolerantiam in audiendo : quæ donec complerentur omnia doctrinæ verba, libenter perseverabant. Obstupuerunt vero, tanquam ab invidia ac malitia alieni. Deinde causam quoque ponit stuporis.

Ἦν — γραμματεῖς. Ἦν διδάσκων μετὰ παῤῥησίας, καὶ οὐ μεθ' ὑποστολῆς, ὡς οἱ Γραμματεῖς. Ἢ διότι οἱ Γραμματεῖς μὲν εἰς τὸν νόμον καὶ εἰς τοὺς προφήτας ἀνέφερον ἃ ἐδίδασκον, οἷον ὅτι Ὁ νόμος κελεύει τάδε, καὶ οἱ προφῆται τάδε φασίν· ὁ δὲ

Vers. 29. *Erat — Scribæ.* Docebat cum increpandi fiducia, et non cum metu, quemadmodum Scribæ. Vel, quia Scribæ a lege et prophetis proferebant ea quæ docebant, utpote dicentes : Hæc Jubet lex : ista dicunt prophetæ ; Christus vero

accepta a seipso auctoritate, docebat, ac legem ferebat, et continue addebat : *Ego autem dico vobis*, et tanquam futuri judex sæculi, bonis quidem promittebat salutem, malis vero comminabatur supplicium.

CAP. VI. *De leproso.*

CAP. VIII. Vers. 1. *Cum autem descendisset —multæ.* A doctrina transit ad miracula. Quia enim tanquam auctoritatem habens docebat, ne jactabundus esse putetur et arrogans, operibus quoque suam ostendit potestatem, et sermones re ipsa confirmat- Considera etiam turbarum benevolentiam : ipsi siquidem doctrinam sublimem (*ee*) auribus percipiebant et admirabantur, credebant ac sequebantur. Principes autem ipsorum et Scribæ promulgantibus quoque virtutem ejus signis, offendebantur ac irritabantur.

Vers. 2. *Et ecce — mundare.* Non dixit : Si Deum invocaveris : sed, *Si vis*, quod argumentum est indubitatæ fidei. Cum enim audisset de doctrina ac potentia ejus, credidit Deum esse qui omnia posset. Ideo etiam cum fervore accessit. Nam quod simpliciter dixit Matthæus : *Adorabat*, manifestius ait Marcus : *Genibus provolutus* [48]. Lucas vero similiter, quod *procidit in faciem et deprecabatur ipsum* [49].

Vers. 3. *Et — lepra ejus.* Volens sane leprosi confirmare judicium, quod recte opinatus esset ipsum esse Deum omnipotentem, turbisque ostendere potentiam suam, sicut diximus, ait : *Volo, mundare.* Hic autem : *Volo*, benignitatis indicium est ; *Mundare* vero potentiæ.

Cum autem hunc verbo sanaret, quam ob causam manu quoque extenta tetigit eum ? Quia lex erat quæ leprosum tangere prohibebat. Volens autem Christus ostendere quod tanquam Deus supra legem esset (nam hæc adversus nudos homines statuta erat), audacter tetigit, nec ullus e turba contradixit. Ex præmissis enim certi erant, quod omnia legitime faceret. Simul etiam docebat, non abominandam esse corporalem lepram eorum qui ejusdem sunt generis. Solam namque lepram animæ convenit exsecrari, quæ est peccatum. Non solum enim manus ipsius impuritatem non contraxit ad contactum corporis leprosi, quin potius illud emundavit. Quia igitur pulchritudine animæ nostræ lepra deletur peccati (*ff*), accedamus ad sermonem præceptorum Christi, ut postquam nos tetigerit, ipsam emundet.

Vers. 3. *Et — dixeris.* Præcepit ut taceret, et ipse laudem fugiens apud homines, et eos instruens

A Χριστὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, κατ' ἐξουσίαν ἐδίδασκε, καὶ ἐνομοθέτει, καὶ συνεχῶς προσετίθει τό· Ἐγὼ (63) δὲ λέγω ὑμῖν· καὶ ὡς κριτὴς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἐπηγγέλλετο σωτηρίαν· τοῖς πονηροῖς δὲ ἠπείλει κόλασιν.

ΚΕΦ. ς. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καταβάντι δὲ αὐτῷ — πολλοί. Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ἐπὶ τὰ θαύματα μεταβαίνει. Ἐπεὶ γὰρ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων ἐδίδασκεν, ἵνα μὴ νομισθῇ κομπάζειν καὶ ἀλαζονεύεσθαι, δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, καὶ βεβαιοῖ τοὺς λόγους ἀπὸ τῶν πράξεων. Σκόπει δὲ καὶ τὴν τῶν ὄχλων εὐγνωμοσύνην, ὅτι αὐτοὶ μὲν, ψιλοὺς λόγους ἠνωτισάμενοι, καὶ ἐθαύμασαν καὶ ἐπείσθησαν καὶ ἠκολούθησαν· οἱ ἄρχοντες δὲ αὐτῶν καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ B τῶν σημείων ἀνακηρυττόντων τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐσκανδαλίζοντο καὶ ἠγρίαινον.

Καὶ ἰδοὺ — καθαρίσαι. Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν παρακαλέσῃς τὸν Θεὸν ἀλλ', Ἐὰν θέλῃς, ὅπερ ἀπόδειξίς ἐστιν ἀδιστάκτου πίστεως. Μαθὼν γὰρ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ, ἐπίστευσεν, ὅτι Θεὸς οὗτός ἐστι παντοδύναμος. Διὸ καὶ μετὰ θερμότητος προσῆλθεν. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι Προσεκύνει· ὁ δὲ Μάρκος, φανερώτερον, ὅτι γονυπετῶν ἦν· καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ, ὁμοίως, ὅτι Πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον ἐδεήθη αὐτοῦ.

Καὶ — αὐτοῦ ἡ λέπρα. Βουλόμενος ἐπιβεβαιῶσαι μὲν καὶ τοῦ λεπροῦ τὴν διάγνωσιν, ὅτι ὀρθῶς ὑπέλαβεν, εἶναι αὐτὸν Θεὸν πάντα δυνάμενον· ἐπιδεῖξαι δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, καθὼς C εἰρήκαμεν, εἶπε, Θέλω, καθαρίσθητι. Ἐνταῦθα δὲ, τὸ μὲν, Θέλω, φιλανθρωπίας ἐστὶν ἀπόδειξις· τὸ δὲ, Καθαρίσθητι, δυνάμεως.

Καὶ ἐπεὶ λόγῳ ἐάσατο τοῦτον, τίνος ἕνεκεν ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἥψατο αὐτοῦ ; Διότι νόμος ἦν, κωλύων ἅπτεσθαι λεπροῦ. Δεῖξαι δὲ βουλόμενος ὁ Χριστὸς, ὅτι ὡς Θεὸς ὑπέρκειται τοῦ νόμου· κατὰ γὰρ τῶν ψιλῶν ἀνθρώπων οὗτος νενομοθέτητο· θαῤῥαλέως ἥψατο, καὶ οὐδεὶς ἀντεῖπεν ἀπὸ τῶν ὄχλων· πεπληροφόρηντο γὰρ ἐκ τῶν προλαβόντων, ὅτι κατὰ λόγον πάντα ποιεῖ, καὶ ἅμα ἐδίδαξε, μὴ βδελύττεσθαι τὴν σωματικὴν λέπραν τῶν ὁμοφύλων. Χρὴ γὰρ μόνην φοβεῖσθαι τὴν (64) ψυχικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ ἁμαρτία. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ μετέλαβεν ἀκαθαρσίας ἡ τούτου χεὶρ, ἁψαμένη τοῦ λεπροῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκαθάρισε τοῦτο. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τῷ κέλυφι D τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡ λέπρα τῆς ἁμαρτίας ἐλυμήνατο, προσέλθωμεν τῷ λόγῳ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἁψάμενος ἡμῶν καθαρίσει ταύτην.

Καὶ — εἴπῃς. Παρήγγειλεν αὐτῷ σιγᾷν, αὐτός τι φεύγων τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον, καὶ παι-

[48] Marc. I 40, [49] Luc. v, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(63) δέ, omittit A.

(64) Ita correxi, loco ψυχήν.

(*ee*) *Doctrinam sublimem.* Sola verba.

(*ff*) *Pulchritudine —peccati.* Cum ergo pulchritudini mentis nostræ lepra peccati detrimentosa fuerit.

δεύων τοὺς εὐεργετοῦντας, μισεῖν τὸ φιλότιμον· καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι οὐ σιγήσει, ἀλλὰ καὶ τρανῶς ἀνακηρύξει τὸν εὐεργέτην· ὅμως τὸ οἰκεῖον ποιεῖ καὶ παραγγέλλει. Χρὴ γὰρ τὸν μὲν εὐεργετοῦντα παραγγέλλειν σιγᾷν, διὰ μετριοφροσύνην· τὸν δὲ εὐεργετούμενον κηρύττειν δι' εὐγνωμοσύνην (65).

A qui beneficia in aliquen conferunt, ut ambitionem exsecrentur. Atqui manifeste sciebat Christus, quod taciturus non esset, sed benefactorem palam prædicaturus ; attamen quod suum este facit et præcipit. Oportet enim eos qui beneficia conferunt, modestiæ causa præcipere silentium ; eos vero, qui beneficio sunt affecti, prædicare propter gratitudinem.

Ἀλλ' — Μωϋσῆς. Ἐκέλευεν ὁ νόμος, τὸν καθαρισθέντα λεπρὸν μὴ τοῖς ἑαυτοῦ πιστεύειν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς τοῦ ἱερέως ἀναθεῖναι τὴν κρίσιν τοῦ καθαρισμοῦ, καὶ μὴ πρότερον ἀναμιγῆναι τοῖς καθαροῖς, εἰ μὴ ἐμφανισθῇ τούτῳ, καὶ παρὰ τούτου λογισθῇ καθαρός· εἶτα προσάγειν δῶρον ὑπὲρ ἐξιλασμοῦ, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Λευϊτικοῦ γέγραπται. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι Ὃ προσέταξε Μωϋσῆς ; ὁ Θεὸς γὰρ τοῦτο προσέταξε. Διότι νομοθέτης λέγεται καὶ ὁ Μωϋσῆς, ὡς γράψας, ὅσα ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησε. Τὴν μὲν οὖν θεραπείαν αὐτὸς εἰργάσατο, τὴν δοκιμασίαν δὲ ταύτης τῷ ἱερεῖ παρέπεμψεν, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ τῶν ἱερέων ὑφαρπάζειν ἀξίωμα.

Vers. 4. *Sed — Moses.* Jussit lex, ne is qui a lepra mundatus esset suiipsius oculis crederet, sed oculis sacerdotis judicium emendationis committeret, neque prius his qui mundi essent commisceretur, quam se illi manifestasset, et ab eo fuisset mundus judicatus ; deinde munus pro purificatione adduceret, sicut in libro Levitici scriptum B est. Quomodo ergo dicit : *Munus quod præcepit Moses,* cum id jusserit Deus ? Quia Moses legislator dicitur, utpote qui scripsit, quæ Deus statuerat. Sanitatem itaque ipse operatus est, approbationem vero ipsius, sacerdoti commisit, ne sacerdotum munus sibi latenter rapere videretur.

Εἰς — αὐτοῖς. Εἰς ἔλεγχον αὐτῶν, φησὶ δή, τῶν ἱερέων. Μαρτύριον γὰρ νῦν, τὸν ἔλεγχον λέγει. Ἐπεὶ γὰρ οὗτοι παράνομον αὐτὸν ὠνόμαζον, παρήνεσε τῷ καθαρισθέντι λεπρῷ τηρῆσαι τὸν νόμον, καὶ ποιῆσαι, ὅσα ἐκεῖνος προσέταξε. Τοῦτο δὲ παρῆνεσεν εἰς ἔλεγχον αὐτῶν. Πῶς γὰρ ἂν παρήνεσε τηρῆσαι τὸν νόμον, εἰ παράνομος ἦν ;

Vers. 4. *In — illis.* Ad redargutionem illorum ; dico sane sarcerdotum. Nam μαρτύριον, id est, testimonium, vocat redargutionem. Quia enim illi transgressorem legis eum dicebant : emundatum leprosum admonet ut servaret legem, et faceret quæcunque lex præceperat. Hoc autem ad redargutionem illorum admonet. Nam quomodo legem servare admoneret. si legis trangressor esset.

Χρὴ δὲ παρατηρεῖν, πῶς ποτὲ μὲν παραλύει τὸν νόμον, ὁδοποιῶν τῇ μετὰ θάνατον αὐτοῦ φιλοσοφίᾳ καὶ πολιτείᾳ τῶν Χριστιανῶν, καὶ προοιμιαζόμενος τὴν ἐπὶ ταύτης ἀνάπαυσιν τοῦ παλαιοῦ καὶ γεγηρακότος νόμου· ποτὲ δὲ φυλάττει τοῦτον, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ αὐτούς.

Observandum vero quo pacto interdum quidem C legem solvit, viam aperiens philosophiæ atque conversationi Christianæ, quam post mortem suam vigere oportebat, ac præparans cessationem legi veteri, jamque senescenti ; quandoque vero illam servat, demitens se ad imbecillitatem Judæorum, ne eos offenderet.

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

CAP. VII. *De centurione.*

Εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ — βασανιζόμενος. — Βέβληται, ἀντὶ τοῦ, Ἔῤῥιπται.

Vers. 5. 6. *Cum autem ingressus esset — discruciatur. Jacet,* hoc est, projectus est.

Καὶ — αὐτόν. Διατί μὴ κληθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν, αὐτεπάγγελτος ἔλθεῖν λέγει ; Διότι προέγνω αὐτὸν πεπιστευκότα, ὅτι Θεός ἐστι, καὶ λοιπὸν ἠθέλησε τὴν πολλὴν αὐτοῦ πίστιν ἐκκαλυφθῆναι καὶ τοῖς ἀκολουθοῦσι, καὶ πρόσχες τοῖς ἑξῆς.

Vers. 7. *Et — eum.* Quare non vocatus in domum, sua sponte venturum se dicit ? Quia præcognovit illum jam credere quod Deus esset : et ita voluit magnam ejus fidem his etiam qui sequebantur, detegere. Intende ergo iis quæ sequuntur.

Καὶ — μου· — Οὐκ εἰμι, φησὶν, ἄξιος, διὰ τὸ εἶναί σε θεόν · ἀλλ' ὡς παντοδύναμος, εἰπὲ ἐν λόγῳ φιλῷ, ὃ βούλει, καὶ αὐτίκα ὁ λόγος ἔργον γενήσεται. Ὁρᾷς μέγεθος πίστεως. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν, ἵνα εἴπῃ ὁ ἑκατόνταρχος, ὅτι, Οὐκ εἰμι ἄξιος, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ οὕτω φανερωθῇ πᾶσιν ἡ πολλὴ πίστις αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ὁ Χριστὸς ἐκεῖνο εἶπεν, οὐκ ἂν ὁ ἑκατόνταρχος τοῦτο εἶρηκε, καὶ πάντως ἔλαθεν ἂν τοὺς ἑπομένους ἡ τοσαύτη τοῦ ἀνδρὸς πίστις. Σκό-

Vers. 8. *Et — meus.* Non sum, inquit, dignus, quia tu Deus es : sed tanquam omnipotens dic nudo verbo quod vis, et ipsum quoque verbum opus fiet. Vides fidei magnitudinem ? Propter hoc ergo dixit Christus : *Ego veniam et curabo eum,* ut dicat centurio : *Non sum dignus,* etc., et ita manifestetur omnibus magna fides ejus. Nisi enim Christus illud dixisset, nequaquam hoc centurio respondisset et eos qui sequebantur omnino latuisset quanta erat viri fides. Vide quoque centurionis verba quæ

Variæ lectiones et notæ.

(65) εὐγνωμοσύνης. A.

sequuntur ad id directa, quod nudo etiam verbo sanare posset.

Vers. 9. *Nam et — et facit.* Ab exemplo ejus quod circa se contingebat, confirmabat, quod solo etiam verbo sanare posset. Postquam enim dixerat: *Dic verbo*, subjunxit: *Nam et ego homo sum, sub ducis exercitus potestate constitutus, habens sub me milites et servos, et quod cuique dico, is incunctanter hoc facit.* Hæc autem dicebat, ostendens, quod Si ego homo alteri subjectus ob modicam principatus dignitatem, solo verbo potens sum, multo magis tu, qui Deus es, infinitæ potestatis ac dignitatis. Itaque si dixeris morti ut abeat, abibit; si vero ut veniat, veniet. Neque enim simpliciter subdita est, verum etiam ancilla, quæ majorem habet subjectionem.

Vers. 10. *Hoc audito — inveni.* Admiratus est. Cum enim neque Israelita esset, neque Scripturas quæ de ipso erant legisset, adeo facile credebat. Nec solum admiratus est, verum etiam fidem ejus præconio promulgavit, ut alii hunc imitarentur: *Neque inter Israelitas*, inquit, *tantam inveni fidem*, qui quotidie Scripturarum legunt testimonia, quæ de me loquuntur. In præcedentibus autem diximus, quod *Amen dico*; tantumdem est ac si dicatur: Vere ac firmiter dico; neque opus est hoc deinceps interpretari.

Vers. 11. *Dico — Abraham.* Multi tales, hoc est, e gentibus. Per Oriens vero et Occidens, omnia loca totius universi significavit. Venient autem ad me videlicet per fidem. Præterea accumbent, id est, requiescent. Abraham vero in medium adduxit, quo maxime Judæos morderet, adoptando scilicet ipsi Abraham eos qui a gentibus procederent. Sinus item Abraham, dixit requiem ac fruitionem justorum, mutuamque societatem et conversationem, quæ regnum est cœlorum.

Quia autem jam credebant Abraham in ineffabilibus degere bonis, pro regno cœlorum sinus Abraham posuit, tanquam rem notiorem; simul etiam ne his contrarius esse videretur, qui in Veteri Testamento virtutem sectati sunt. Nam qui Abraham ita honorabat, ut etiam sinus illius requiem æternam nominaret, omni hujusmodi suspicione carere debebat.

Quidam dicunt quod sicut quædam profundiora

πει δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς τοῦ ἑκατονταάρχου ῥήματα, κατασκευάζοντα, ὅτι καὶ ἐκ ψιλοῦ λόγου δύναται.

Καὶ γὰρ — καὶ ποιεῖ. Ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κατασκευάζει, ὅτι καὶ λόγῳ μόνῳ δύναται. Εἰρηκὼς γὰρ, ὅτι Εἰπὲ λόγῳ, προσεπήγαγεν, ὅτι Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τοῦ στρατηγοῦ, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας καὶ δούλους· καὶ ὃ λέγω ἑκάστῳ, ἀναντιῤῥήτως τοῦτο ποιεῖ. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἐνέφηνεν, ὅτι Ἐὰν ἐγὼ ἄνθρωπος ὑπεξούσιος, διὰ τὴν ὀλίγην ὑπεροχὴν τῆς ἀρχῆς, λόγῳ μόνῳ δύναμαι. μολλῷ πᾶλλον σὺ, Θεὸς ὢν παντεξούσιος καὶ πανυπέροχος. καὶ λοιπὸν, εἰ μὲν εἴπῃς πορευθῆναι τὸν θάνατον, πορευθήσεται, εἰ δὲ ἐλθεῖν, ἐλεύσεται. Καὶ γὰρ οὐχ ἁπλῶς ἐστιν ὑπήκοος, ἀλλὰ καὶ δοῦλος, ὃ μείζονός ἐστιν ὑπακοῆς.

B

Ἀκούσας — εὗρον. Ἐθαύμασεν, ὅτι μὴ ὢν Ἰσραηλίτης, μηδὲ τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς τῶν Ἰουδαίων εἰδὼς, ῥᾳδίως ἐπίστευσε. καὶ οὐ μόνον ἐθαύμασεν, ἀλλὰ καὶ ἀνεκήρυξε τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἄλλοι τοῦτον ζηλώσωσιν. Οὐδὲ ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις, φησὶν, εὗρον τοσαύτην πίστιν, τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἑκάστοτε τὰς περὶ ἐμοῦ μαρτυρίας τῶν Γραφῶν. Προείρηται δὲ ἡμῖν, ὅτι τὸ, Ἀμὴν λέγω, ἀντὶ τοῦ, Ἀληθῶς καὶ βεβαίως λέγω, τίθειται. Καὶ οὐκ ἔτι χρὴ τοῦτο διερμηνεύειν.

Λέγω — Ἀβραάμ. Πολλοὶ τοιοῦτοι, τουτέστιν, ἐξ ἐθνῶν. Διὰ δὲ τῆς Ἀνατολῆς καὶ (66) τῆς Δύσεως, πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσεν. Ἥξουσι δὲ πρός με, διὰ πίστεως. Ἀνακλιθήσονται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀναπαύσονται. Τὸν Ἀβραὰμ δὲ εἰς τὸ μέσον ἤγαγεν, ἵνα μάλιστα καθάψηται τῶν Ἰουδαίων, ὡς υἱοθετῶν αὐτῷ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Κόλπους δὲ τοῦ Ἀβραὰμ ὠνόμασε, τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν δικαίων, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν καὶ συνδιαγωγὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίστευον ἐν ἀπορρήτοις ἀγαθοῖς διάγειν τὸν Ἀβραὰμ, ἀντὶ (67) τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραὰμ ἔθηκε, διὰ τὸ γνωριμώτερον· ἅμα δὲ καὶ, ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντίος τῇ παλαιᾷ πολιτείᾳ τῶν φιλαρέτων ἀνδρῶν. Ὁ γὰρ οὕτω θαυμάζων τὸν Ἀβραὰμ, ὡς καὶ τοὺς ἐκείνου κόλπους, ἀνάπαυσιν αἰώνιον ὀνομάζειν, ἐκτὸς γίνεται τοιαύτης ὑπονοίας.

D [Φασὶ (68) δέ τινες, ὅτι καθάπερ τινὰ πελάγη

Variæ lectiones et notæ.

(66) τῆς omittit A.

(67) Parum hic attentus fuit Euthymius ad textum Evangelii, sed totus pendet ex Chrysostomo, quem vide t. VII, p. 209. C. 361. Quin imo omittit etiam Ἰσαὰκ, Ἰακώβ, quæ tamen Chrysostomus habet. Chrysostomus ad se redit p. 315, ubi solum ἐν τῇ βασ. τ. οὐρανῶν omittit. Theophylactus in textu nihil mutat. In scholio autem de solo Abrahamo dicit p. 43. Vulgatum etiam propagavit Cyril. t. IV, p. 140. omissis tamen ἐν τῇ β. τ. οὐρανῶν. Quomodo autem Chrysostomus delatus est εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ? Scilicet per Lucæ Lazarum. Nam pag. 209, ubi primum hæc tractat, utrumque locum junxit, hunc Matthæi et Lucæ XVI, 22. Hærebat ergo adhuc ei in memoria locus Lucæ. Nam correctio p. 315, haud dubie profecta est a scribis, calamo excipientibus Chrysostomi dicentis verba. Scholium Anepigraphi in codicibus Mosquensibus, quod incipit, Πολλοὶ, φησὶν, ὡς, servat vulgatam lectionem integram. Etiam Origenes IV, p. 210, 258.

(68) Inclusa in margine habet A. Hentenius eadem in principio scholii exhibet.

λασσῶν, κόλποι τοιοίδε ἢ τοιοίδε ὠνομάσθη- A maris loca, aut curva littora tales vel tales sinus
ὕτως ἄρα καὶ τὰ πελάγη τῶν ἀπολαύσεων, ἐν appellati sunt : ita sane et abditi fruitionum recessus, in quibus est Abraham, sinus Abraham dicti
ιεν ὁ Ἀβραὰμ, κόλποι τοῦ Ἀβραὰμ ἐκλήθη- sunt. Nam quia insignior erat Abraham apud He-
Ὡς ἐπισημοτέρου δὲ πάντων παρ' Ἑβραίοις braeos, ideo eos proprie ipsius Abraham nominavit.
τοῦ Ἀβραὰμ, ἰδικῶς τοῦ Ἀβραὰμ τούτους
ιεν.]

Vers. 12. *Filii autem — dentium.* Regnum nunc Deum intelligimus : filios autem ejus, Israelitas. *Filius*, inquit, *primogenitus meus Israel* [50]; vel, regnum quidem, æternam requiem : filios vero ejus vocari nunc Judæos, tanquam hoc existimantes (*gg*), eo quod semen essent Abraham. Qui, inquit, sese putant esse filios, ejicientur propter suam incredulitatem. *Ejicientur* autem, idest, Expellentur. Tenebræ vero exteriores, locus est supplicii miserrimus.

Hæc autem dixit, fastum comprimens Judæorum qui sese jactabant, quod e genere essent Abraham : et consolans eos qui e gentibus erant, attrahensque ad suam fidem. Nam multi quoque gentiles propter signa sequebantur eum. Et his autem et illis utilitatem procurabat, ne illi confiderent, quasi stantes, neque hi desperarent, quasi jacentes.

Considera vero quod centurio verbum exposcit : leprosus autem solam voluntatem, quod majoris est fidei. Quare ergo magis admirationi habitus est centurio? Quia leprosus, cum esset Judæus, noverat libros, qui de Christo testificabantur, et inde multa habebat, quibus facile ad fidem induceretur. Centurio vero cum ethnicus esset, a nullo aliunde ad fidem ducebatur, quam a sola recta mente : ideo etiam præpositus est credentibus ex Israel. Cum autem de introductione gentium et rejectione Judæorum facta sit mentio, confirmat hanc per signum. Vide ergo quid sequatur.

Vers. 13. *Et ait — tibi.* Hinc ostendit Christus, quod plurimum conferat ad miraculi operationem fides deprecantis (*hh*). *Sicut credidisti*, inquit, *fiat tibi* ; hoc est, Quia credidisti me posse ægrotum curare, licet domum tuam non ingrediar, ita fiat.

Vers. 13. *Et sanatus — illa.* Sicut de leproso dixit evangelista, quod confestim mundatus est, ita et nunc quod sanatus est in illa hora. Hæc autem ad augmentum addidit miraculorum. Neque enim solum admiranda operatus est, sed etiam in brevissimo temporis momento suam demonstravit potentiam. Quidam autem dicunt alium esse hunc centurionem, et alium eum de quo apud Lucam [51].

ὶ οἱοὶ — ὀφόντων. Βασιλείαν νῦν, τὸν Θεὸν
· · υἱοὺς δὲ αὐτοῦ, τοὺς Ἰσραηλίτας. Υἱὸς γάρ,
πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. Ἡ βασιλείαν μὲν,
ώνιον ἀνάπαυσιν · υἱοὺς δὲ αὐτῆς, νῦν κληθῆ-
ς Ἰουδαίους, ὡς προσδοκῶντας τοῦτο, διὰ τὸ
σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. Οἱ δοκοῦντες δὲ, φησὶν,
υἱοὶ τῆς βασιλείας, ἐκβληθήσονται διὰ τὴν
αν αὐτῶν. Τὸ δὲ Ἐκβληθήσονται, ἀντὶ τοῦ,
θήσονται. Σκότος δὲ τὸ ἐξώτερον, τόπος ἐστὶ
ως χαλεπωτάτης.

τα δὲ εἶπε καταστέλλων μὲν καὶ τὸν τῦφον
Ἰουδαίων, ἀλαζονευομένων ἐπὶ τῷ εἶναι γένος
βραάμ · παρηγορῶν δὲ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν, καὶ
τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐφελκόμενος. Ἠκολούθουν
αὐτῷ πολλοὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξ ἐθνῶν, διὰ τὰ
ε. Καὶ τούτοις δὲ, κἀκείνοις πλέκει τὴν ὠφέ-
ἵνα μήτε οὗτοι θαῤῥῶσιν ἑστῶτες, μήτε
ἀπογινώσκωσιν, ὡς κείμενοι.

ρησον δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἑκατόνταρχος λόγον ἐζή-
· ὁ δὲ λεπρὸς, θέλημα μόνον, ὃ μεῖζόν ἐστιν
στιν. Πῶς οὖν ἐθαυμάσθη μᾶλλον ὁ ἑκατόνταρ-
Διότι ὁ μὲν λεπρὸς, Ἰουδαῖος ὤν, ἔμπειρος ἦν
περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρουσῶν βίβλων, καὶ
ἐντεῦθεν εἶχεν εὐχέρειαν εἰς τὸ πιστεῦσαι · ὁ
κατόνταρχος, ἐθνικὸς ὑπάρχων, παντελῶς ἀμύ-
τούτων ἦν, καὶ οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ὡδηγήθη
τὴν πίστιν, ἢ ἀπὸ μόνης γνώμης ὀρθῆς. Διὸ
προτέθη τῶν πιστευσάντων ἐξ Ἰσραήλ. Ἐπεὶ
περὶ τῆς ἀντεισαγωγῆς τῶν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἀπο-
τῶν Ἰουδαίων, ἀπόφασις ἦν, βεβαιοῖ τοῦτο διὰ
ου. Σκόπει γάρ.

εἶπεν — σοι. Ἔδειξεν ὁ Χριστὸς ἐντεῦθεν,
μεγάλα συμβάλλεται πρὸς θαυματουργίαν ἡ
τοῦ δεομένου αὐτῆς. Ὡς ἐπίστευσας, φησὶ,
γενέσθω σοι, τουτέστιν, Ἐπείπερ ἐπίστευσας, δύνα-
με, καὶ μὴ ἐλθόντα εἰς τὸν οἶκόν σου, θερά-
τὸν πάσχοντα, γενηθήτω οὕτως.

ἰάθη — ἐκείνῃ. Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ λεπροῦ
ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι εὐθέως ἐκαθαρίσθη · οὕτω
, ὅτι ἰάθη ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ. Ταῦτα δὲ προσ-
, εἰς αὔξησιν τῶν θαυμάτων. Οὐ μόνον γὰρ
παράδοξα, ἀλλὰ καὶ ἐν βραχυτάτῃ καιροῦ
τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο. Φασὶ δέ τινες,
εἶναι τὸν ἑκατόνταρχον τοῦτον, καὶ ἕτερον
ρὰ τῷ Λουκᾷ (69) μνημονευόμενον. Τούτου μὲν

[50] Exod. IV, 22. [51] Luc. VII, 2 seqq.

Variæ lectiones et notæ

τοῦ Λουκᾶ. A. Utrumque locum habere potest.

) *Existimantes.* Exspectantes.
) *Deprecantis.* Αὐτῆς, i. e. τῆς θαυματουργίας, fortasse in suo codice non invenerat Hentenius, Redde *fides ejus, qui ea* (θαυματουργία) *eget.*

Hujus siquidem filius erat paralyticus, ilius autem servus. Et hic venit ad Jesum; ille vero primum quidem misit seniores Judæorum, deinde amicos suos. Præterea iste non solum in domum suam non vocavit Christum, sed et venire volentem prohibuit. Ille autem primum quidem per seniores vocavit, postmodum vero per amicos prohibuit. Cum autem hujusmodi insint diversitates, accedunt quoque et multæ similitudines. Ambo enim centuriones, et Capernaum commorantes, et pro paralytico mœrentes animo, eamdemque fidem suis verbis demonstrantes, et æquali beneficio affecti. Dicit autem Chrysostomus eumdem esse et apud Matthæum et apud Lucam. Siquidem Lucas diligentiæ causa omnia minutula exsecutus est, præter centurionis præsentiam : Matthæus vero brevitatis gratia, seniorum atque amicorum missiones prætermisit, quasi non necessarias; solam autem centurionis fidem, et laudem quam propter eam promeruit, et miraculum in paralytico factum aperte descripsit.

Oportet tamen eas quæ videntur, ut dictum est, solvere diversitates. παῖς (pro quo hic puerum habemus) dicitur non solum filius, sed et servus. *Habebat* enim, inquit, παῖδας καὶ παιδίσκας, hoc est, *servos* et *ancillas* [52]. Quod autem Matthæus dixit accessisse centurionem ad Christum, Lucas vero misisse ad ipsum seniores et postmodum amicos, oportet intelligere et hoc, et illud factum fuisse. Primum quidem misit seniores deprecantes ipsum ut veniret. Deinde sciens eum venire, et sese indignum judicans ejus susceptione, rursum amicos misit, prohibens ne veniret, ac significans quæ dixit Lucas. Postmodum cum paralyticus vehementius dissolveretur (*ii*) doloribus (etenim sicut Lucas dixit, erat jam jamque moriturus), non ferens centurio, cucurrit et ipse post amicos, sperans per seipsum obnixius se deprecaturum. Postquam autem amici nuntiaverant quæ eis præceperat, dum responderet Christus quæ scripsit Lucas, statim supervenit centurio, et priusquam amicis occurrisset, viso Christo, fervore accensus est, et rursus quasi ab exordio obsecrabat eum, dicens : *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus*, etc. Deinde Christus volens amplius manifestari fidem ejus, respondit : *Ego veniam et curabo eum*. Rursum subintulit centurio : *Domine, non sum dignus, ut sub tectum meum intres*, et alia quæ sequuntur, veluti Matthæus conscripsit. Manifestum est ergo, quod

γὰρ, παῖς ἦν παραλελυμένος· ἐκείνου δὲ, δοῦλος. Καὶ οὗτος μὲν ἦλθε πρὸς τὸν Χριστόν· ἐκεῖνος δὲ ἔπεμψε, πρῶτον μὲν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, εἶτα φίλους αὐτοῦ. Καὶ οὗτος μὲν οὐ μόνον οὐκ ἐκάλεσε τὸν Χριστὸν εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, ἀλλὰ καὶ βουλόμενον ἐλθεῖν ἐκώλυσεν· ἐκεῖνος δὲ πρῶτον μὲν ἐκάλεσεν αὐτὸν διὰ τῶν πρεσβυτέρων, εἶτα διὰ τῶν φίλων ἐκώλυσεν. Ἔχοντες δὲ τοιαύτας διαφορὰς, ὅμως ἔχουσι καὶ πολλὰς ὁμοιότητας· ἑκατόνταρχοι γὰρ ἄμφω, καὶ ἐν Καπερναούμ οἰκοῦντες, καὶ ἐπὶ παραλυτικῷ θλιβόμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν μετὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τῶν ἴσων ἀξιούμενοι. Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος (70), ὅτι ὁ αὐτός ἐστι, καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Λουκᾶς, ἀκριβείας ἕνεκεν, πάντα λεπτομερῶς ἀπήγγειλε, πλὴν τῆς τοῦ ἑκατονταρχου παρουσίας· ὁ δὲ Ματθαῖος, συντομίας χάριν, τὰς μὲν (71) ἀποστολὰς τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν φίλων παρέλιπεν, ὡς οὐκ ἀναγκαίας, μόνην δὲ τὴν πίστιν τοῦ ἑκατοντάρχου, καὶ τὸν διὰ ταύτην ἔπαινον, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ παραλυτικῷ θαῦμα σαφῶς ἀνέγραψε.

Χρὴ δὲ διαλύσαι καὶ τὰς δοκούσας, ὡς εἴρηται, διαφορὰς. Παῖδα λέγομεν, οὐ μόνον τὸν υἱόν, ἀλλὰ καὶ τὸν δοῦλον. Εἶχε γὰρ, φησὶ, Παῖδας καὶ παιδίσκας, ἀντὶ, Δούλους καὶ δούλας. Ἐπεὶ δὲ Ματθαῖος μὲν λέγει, παραγενέσθαι τὸν ἑκατόνταρχον πρὸς τὸν Χριστόν· πέμψαι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Λουκᾶς πρεσβυτέρους, εἶτα φίλους· χρὴ νοεῖν, ὅτι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γέγονε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἔπεμψε τοὺς πρεσβυτέρους, παρακαλῶν αὐτὸν ἐλθεῖν· εἶτα μαθὼν, ὅτι ἔρχεται, καὶ ἑαυτὸν κρίνας ἀνάξιον τῆς ὑποδοχῆς αὐτοῦ, ἐπαπέστειλε τοὺς φίλους, κωλύων αὐτὸν καὶ μηνύων, ὅσα φησὶν ὁ Λουκᾶς· ἔπειτα τοῦ παραλυτικοῦ σφοδρότερον καταθέντος ταῖς ὀδύναις· καὶ γὰρ, ὡς ὁ Λουκᾶς (72) εἶπεν, ἔμελλε τελευτᾶν· μὴ φέρων ὁ ἑκατόνταρχος, ἔδραμε καὶ αὐτὸς ὀπίσω τῶν φίλων, ἐλπίζων δι' ἑαυτοῦ μᾶλλον ἱκετεῦσαι· ἐπὶ δὲ οἵ τε φίλοι ἀπήγγειλαν, ὅσα παρηγγέλθησαν, ὅ τε Χριστὸς εἶπεν, ὅσα ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν· ἐπικατέλαβεν εὐθὺς ὁ ἑκατόνταρχος, καὶ πρὸ τοῦ ἐντυχεῖν τοῖς φίλοις, ἰδὼν τὸν Χριστὸν καὶ διαθερμανθεὶς, ἱκέτευσεν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς, εἰπὼν, Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα ὁ Χριστὸς, θέλων ἐπιπλεῖον φανερῶσαι τὴν πίστιν αὐτοῦ. ἀπεκρίνατο· Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν· ἔπειτα πάλιν ὁ ἑκατόνταρχος· Κύριε, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς, καὶ τὰ λοιπὰ, καθὼς ὁ Ματθαῖος συνεγράψατο. Δῆλον οὖν. ὅτι τὰ μὲν ἄχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν ἑκατόνταρχον, εἶπεν ὁ Λουκᾶς· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐδίδαξεν ὁ

[52] Gen. xxx, 43.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Tom. VII, p. 315. Vide eumdem t. VII, pag. 204.

(71) τὴν μέν ἀποστολὴν B.

(72) Λουκᾶς δέ, addit; mox δέ et ὁ Λουκᾶς omittit A.

(*ii*) *Dissolveretur*. Cruciaretur. Aliquoties in hoc vocabulo offendit interpres. Vix ergo putem illum invenisse καταλυθέντος.

ὡς, καὶ ἐν ἐκείνοις γὰρ, καὶ ἐν τούτοις ἥ τε A ea quæ contigerunt priusquam veniret centurio,
τοῦ ἑκατοντάρχου δείκνυται, καὶ ἡ θαυματ- scripserit Lucas, et inde Matthæus, quæ secuta
τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπεὶ δὲ ὁ Λουκᾶς εἴρηκεν, ὅτι sunt docuerit. Nam et in his, et in illis fides mons-
ἐψαντες οἱ πεμφθέντες, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα tratur centurionis ac miraculi operatio a Jesu
ὑγιαίνοντα· χρὴ λογίσασθαι, ὅτι ὁ μὲν ἑκα- facta. Quod autem Lucas dixit, quod reversi qui
χος ἤδη πληροφορίαν περὶ τῆς ὑγείας αὐτοῦ missi fuerant, invenerunt ægrotantem servum sa-
σχολαιότερον ἐβάδιζεν· ἐκεῖνοι δὲ δυσπιστοῦν- nitati restitutum, perpendere oportet, quod cen-
ἐδραμον, γλιχόμενοι μαθεῖν, εἰ ὑγίανε. turio certus jam de salute illius, tardior ac securior
revertebatur; illi autem difficulter credentes, præ-
cucurrerunt scire cupientes an sanus esset.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου. CAP. VIII. *De socru Petri.*

ἐλθὼν — αὐτῷ. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς Vers. 14, 15. *Cumque venisset — ei.* Marcus [53]
καὶ πόθεν ἦλθεν ἐκεῖ, ὅτι ἀπὸ τῆς συναγω- autem et Lucas [54] dixerunt etiam unde illuc vene-
ν Ἰουδαίων, ἐν ᾗ ἐδίδασκε, Σαββάτου ὄντος. rat, videlicet a synagoga Judæorum, in qua Sab-
ηκε δὲ ὁ Μάρκος, ὅτι μετὰ Ἰακώβου καὶ bato docuerat. Addidit quoque Marcus, quod cum
ὐ ἦλθεν. Εἰκὸς γὰρ, τὸν Πέτρον, μαθόντα B Jacobo et Joanne venerit. Verisimile est enim Pe-
προδραμεῖν. Καὶ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς trum, cum hoc didicisset, præcucurrisse. Præterea
ὅτι παρεκάλεσαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ περὶ τῆς Marcus et Lucas dicunt, quod discipuli rogaverunt
ιμένης· ὁ Ματθαῖος δὲ καὶ τοῦτο ἐσίγησεν. illum pro ea quæ in lecto decumbebat. Matthæus
τι δὲ τοῦτο διαφωνίας· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκείνων, vero etiam hoc tacuit. Non est autem hoc disso-
ίας· τὸ δὲ τούτου, συντομίας. Εἰσῆλθε δὲ προ- nantiæ signum, sed quod illi fecerunt, diligentiæ
καταλη-ύόμενος, ἤδη τοῦ καιροῦ καλοῦντος. fuit, quod autem hic, brevitatis. Ingressus est au-
εῖσα γὰρ ἡ κειμένη διηκόνει αὐτῷ tem cibi sumendi causa, vocante jam hora. Illa
vero quæ in lecto decumbebat, surrexit et ministra-
bat ei.

δέ μοι θαύμασον τὴν συγκατάβασιν τοῦ Δε- Tu quoque mihi admirare, quantum sese Domi-
, πῶς οὐκ ἀπηξίωσεν εἰσελθεῖν εἰς φαύλην nus dejecerit. Non dedignatus est vilem piscatoris
ἁλιέως, ἅμα μὲν τιμῶν τὸν μαθητὴν, ἅμα δὲ domum ingredi: hinc quidem et discipulum hono-
ων ἡμᾶς, μὴ κενοδοξεῖν· Ἁψάμενος δὲ τῆς rans, et simul docens nos ne vanæ gloriæ studea-
αὐτῆς, οὐ μόνον τὸν πυρετὸν ἔσβεσεν, ἀλλὰ mus. Cum autem manu illam tetigisset, non solum
ἀθαρὰν εὐθὺς ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ὑγείαν. C febrim exstinxit, verum etiam integram ei tradidit
η γὰρ, καὶ αὐτίκα διηκόνει. Καίτοι μετὰ τὴν sanitatem. Surrexit enim, et continuo ministrabat.
ηγὴν τοῦ πυρετοῦ, πολλοῦ δεῖ χρόνου τοῖς Atqui ablata etiam febri, laborantibus longo opus
σιν, ὥστε τὴν προτέραν ὑγείαν (75) ἐπανα- est temporet, ut priorem recipiant sanitatem. In
. Καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης δὲ, οὐ μόνον τὴν mari quoque non solum tempestatem sedavit, sed
ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων etiam fluctuum commotionem cohibuit, cum tamen
ι. Καίτοι μετὰ τὴν ζάλην μένει μέχρι πολλοῦ post tempestatem diutius maneat aquarum com-
ατα σαλευόμενα. Οὕτω γὰρ οἶδεν ὁ Χριστὸς motio. Ita enim novit Christus, simul et quod ægri-
καὶ τὸ ἐνοχλοῦν δεινὸν λύειν, καὶ τὴν προτέ- tudine affectum est solvere, et in priorem statum
ροδιδόναι κατάστασιν. reponere.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων CAP. IX. *De curatis a variis infirmitatibus.*
νόσων.

ίας — λόγω. Ὀψίαν (74), τὸ τέλος τῆς ἡμέρας Vers 16. *Vespera — verbo.* Vesperam finem diei
σε. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς προστεθεί- nominavit. Ideo Marcus [55] et Lucas [56] mentionem
ὅτι Ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, φανερώτερον δηλώσαν- quoque fecerunt de occasu solis, manifestius de-
καιρόν· ὁ μὲν γὰρ δημώδης ὄχλος ἀναμείνας D monstrantes tempus. Popularis enim turba exspe-
σεν τοῦ ἡλίου, διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου παρατήρη- ctato solis occasu propter Sabbati observationem,
τως τοὺς πάσχοντας προσήγαγεν· οἱ δὲ μαθηταί, morbis tunc laborantes adduxit; discipuli vero
ρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δύσεως, παρεκάλεσαν αὐτὸν, etiam ante solis occasum deprecati sunt eum pro
ναι τὴν πυρέσσουσαν, ἅτε καὶ πρότερον ἰδόν- salute febricitantis, ut qui primum viderant eum
τὸν ἀπαρατηρήτως ἐν Σαββάτῳ θεραπεύοντα, sine delectu Sabbato curantem, ac didicerant jam
μαθηκότες ἤδη παρ' αὐτοῦ, ποίων μὲν ἐρ- ab illo, a quibus operibus abstinere juberet lex,
πέχεσθαι προσέταξεν ὁ περὶ τῆς ἀργίας τοῦ quæ de Sabbati quiete statuta erat, et quali aga-
του νόμος, ποῖα δὲ μετιέναι παρεχώρησε. gredi permitteret.

[53] Marc. I, 29. [54] Luc. IV, 38. [55] Marc, I. 32. [56] Luc. IV, 40.

Variæ lectiones et notæ.

) παρελαβεῖν A. (74) ὀψίας A.

Observa quoque quo pacto interdum quidem extenta manu curat, ut in socru Petri; interdum autem verbo loquens, ut in puero centurionis, et in his dæmoniacis: quandoque utrumque faciens, ut in leproso. Ostendit enim se omnipotentem esse.

Vers. 16. *Et* — Vers. 17. *Portavit.* Per languores et morbos hic mihi intellige languorum ac morborum reatus. Cum enim languores ac multos patientes morbos curavit, in seipsum eorum reatum transtulit; dico sane labores et mortem. Ideo etiam multos perpessus labores tempore acerbæ Passionis mortuus est. Sed Matthæus de corporalibus languoribus ac morbis metaphorico verbo loquitur; Isaias vero languores et morbos peccata appellavit, quæ Christus sumere ac portare dicitur in modum victimæ. Nam animal quod pro peccatis ad victimam producebatur, quodammodo peccata omnium in seipsum suscipiebat ac portabat, et populum quidem his liberabat, ipsum vero propter hæc jugulabatur. Pulchre autem propheticum dictum transsumpsit evangelista. Plurimi siquidem languores ac morbi corporales a peccatis oriuntur, sicut in progressu docebimur: nihilque vetat hæc quoque vocari peccata.

Vers. 18. *Cum autem vidisset — in ulteriorem ripam.* Jussit hoc discipulis. Simul quidem ne gloriæ cupidus videretur, simul etiam ut invidiæ Judæorum mederetur. Præterea instruens nos, ut admirationi haberi fugiamus.

CAP. X. *De eo cui non permisit ut se sequeretur.*

Vers. 19. *Et — ieris.* Hic Scriba, cum pecuniæ avidus esset, suspicabatur Jesum ex miraculis divitias multas colligere, et sperabat, quod si in morem discipuli illum sequeretur, copiosas collecturus esset divitias. Christus ergo cognito quid vellet, ad intentum ejus respondet. Et vide quid dicat.

Vers. 20. *Et — reclinet.* Et vulpibus, inquit, et volucribus cœli sum pauperior: neque enim receptaculum habeo, nec quantum sufficiat ad caput tantum reclinandum. Tales autem esse volo et eos qui me sequuntur. Itaque frustra suspicatus es, et in vanum sperasti. Et hoc pacto dupliciter illum juvit, et manifestando quod animæ illius arcana nosset, et illum non manifeste arguendo, sed ipsi soli reprehensionem aperiendo, ut et pudorem effugeret, et si vellet corrigeretur. Hoc autem dicendo, non vetuit se sequi, sed docuit quod sequens non inventurus esset lucrum quod quærebat. Cæterum ille intelligens, quod cognitus esset, ac intento frustratus, siluit.

Quidam vero dicunt, quod prægnoscens eum Christus, non solum pecuniarum amori servientem, sed aliis quoque affectibus, anagogice responderit, vulpes ac volucres appellans dæmones propter dolum illorum, et quod seminibus ac fructibus virtutem insidiendur, ac si diceret: Dæmones quidem foveas ac

A Παρατήρησον δέ, πῶς ποτὲ μὲν ἐκτείνων τὴν χεῖρα θεραπεύει, ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ Πέτρου πενθερᾶς· ποτὲ δὲ λόγον λέγων, ὡς ἐπὶ τοῦ παιδὸς τοῦ ἑκατοντάρχου, καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων τούτων· ποτὲ δὲ καὶ ἀμφότερα ποιῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ λεπροῦ. Δείκνυσι γὰρ, ὅτι παντοδύναμός ἐστι.

Καὶ — ἐβάστασεν· Ἀσθενείας καὶ νόσους νόει μοι νῦν, τὰς τῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ὀφειλάς. Τῶν γὰρ ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐλευθερώσας τοὺς πάσχοντας, ἐφ' ἑαυτὸν μετέστησε τὸ χρέος αὐτῶν, λέγω δὴ, τοὺς πόνους καὶ τὸν θάνατον. Διὸ καὶ, πολλοὺς πόνους ὑποστὰς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ἀχράντου πάθους, ἀπέθανεν. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν περὶ σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων εἶπε, μεταλαβὼν τὸ ῥητόν· Ἡσαΐας δὲ ἀσθενείας καὶ νόσους, τὰς B ἁμαρτίας ὠνόμασεν, ἃς ὁ Χριστὸς λαβεῖν καὶ βαστάσαι λέγεται, δίκην θύματος. Τὸ γὰρ εἰς θυσίαν προσαγόμενον ζῶον ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ, τρόπον τινὰ τὰς ἁμαρτίας πάντων εἰς ἑαυτὸ ἐλάμβανε καὶ ἐβάσταζε. Καί τὸν μὲν λαὸν ἠλευθέρου τούτων, αὐτὸ δὲ διὰ ταύτας ἐσφάζετο. Καλῶς δὲ μετέλαβε τὸ προφητικὸν ῥητὸν ὁ εὐαγγελιστής. Καὶ γὰρ αἱ πλείους τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, καθὼς μαθησόμεθα προδείκνοντες. Καὶ οὐδὲν κωλύει καλεῖν καὶ ταύτας ἁμαρτίας.

Ἰδὼν δὲ — εἰς τὸ πέραν. Ἐκέλευσε τοῦτο τοῖς μαθηταῖς, ἅμα μὲν, ἵνα μὴ δόξῃ φιλενδείκτης, ἅμα δὲ θεραπεύων τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, ἅμα δὲ καὶ ἡμᾶς παιδεύων, φεύγειν τὸ ἀποβλέπεσθαι.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

C

Καὶ — ἀπέρχῃ. Οὗτος ὁ Γραμματεὺς, φιλάργυρος ὢν, ὑπώπτευσεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θαυμάτων χρήματα πολλὰ συλλέγει ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἤλπισεν, ὅτι, ἐὰν ὡς εἷς τῶν μαθητῶν ἀκολουθήσῃ αὐτῷ, συλλέξει πλοῦτον ἱκανόν. Ὁ δὲ Χριστὸς, γνοὺς ὁ βούλεται, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἀποκρίνεται, καί ὅρα τί φησι·

Καὶ — κλίνῃ. Καὶ τῶν ἀλωπέκων, φησὶ, καὶ τῶν ὀρνέων πενέστερός εἰμι· οὐδὲ γὰρ ἔχω κατεγώγιον, οὐδ' ὅσον ἀνακλῖναι μόνον τὴν κεφαλήν. Τοιούτους δὲ βούλομαι, καὶ τοὺς ἐμοὺς ἀκολούθους εἶναι, καὶ λοιπὸν μάτην ὑπέλαβες, καὶ εἰς κενὸν ἤλπισας. Οὕτω διπλῶς αὐτὸν ὠφέλησε, δηλώσας τε ὅτι οἶδε τὰ ἀπόῤῥητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ οὐκ D ἐλέγξας φανερῶς, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τὸν ἔλεγχον ἐμβαλὼν, ὥστε καὶ τὴν αἰσχύνην ἐκφυγεῖν, καὶ, εἰ βούλοιτο, διορθωθῆναι. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐκ ἐκώλυσεν αὐτὸν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐδίδαξεν, ὅτι ἀκολουθῶν, οὐχ εὑρήσει κέρδος, οἷον ζητεῖ. Λοιπὸν οὖν ἐκεῖνος συνεὶς ὅτι διεγνώσθη, καὶ ἀποτυχὼν τοῦ σκοποῦ, σεσίγηκε.

Τινὲς δέ φασιν, ὅτι προγινώσκων αὐτὸν ὁ Χριστὸς, οὐ μόνον φιλαργυρίᾳ δεδουλωμένον, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις πάθεσιν, ἀναγωγικῶς ἀπεκρίνατο, ἀλώπεκας καὶ πετεινὰ, τοὺς δαίμονας ὀνομάσας, διά τε τὸν δολερὸν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ἐπιβουλεύειν τοῖς σπέρμασι καὶ καρποῖς τῆς ἀρετῆς· ὡσανεὶ λέγων, ὅτι

δαίμονες ἔχουσιν ἐν σοὶ φωλεοὺς καὶ κατα- A nidos in te habent; ego autem neque brevissimam
ις· ἐγὼ δὲ οὐδὲ βραχείαν ἀνάπαυσιν εὑ- requiem apud animam tuam invenio. Foveæ vero ac
αρὰ τῇ σῇ ψυχῇ. Φωλεοὶ δὲ καὶ κατασκη- nidi dæmonum, affectiones sunt, in quibus occul-
τῶν δαιμόνων, τὰ πάθη, οἷς ἐγκρύπτονται tantur ac requiescunt. Filium autem hominis seip-
παύονται· Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου καλεῖ ἑαυτὸν, sum vocat, confirmans quod vere et non phantastice
, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν σεσάρκωται, καὶ οὐ κατά sit incarnatus, ut quidam suspicabantur: hominem
ν, ὡς τινες ὑπελάμβανον. Ἄνθρωπον δὲ νῦν dicens nunc matrem suam. Nam ἄνθρωπος, id est
ν μητέρα αὐτοῦ· Ἄνθρωπος γὰρ λέγεται, οὐχ ὁ homo, vocatur non tantum vir, sed et mu-
νον. ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή (75). lier.

ις — Πατέρα μου. Τίς μὲν ἦν οὗτος ὁ μαθητὴς, Vers. 21. *Alius — patrem meum.* Quis certe fuerit
ωσεν ὁ εὐαγγελιστής. Ὅστις δὲ καὶ ἦν, εὐγνω- hic discipulus, non significavit evangelista: verum
ος ἦν. Ορα γὰρ, ὅτι, καίτοι τοῦ πράγματος quisquis fuerit, probissimus erat. Vide enim quod
καὶ ἀναγκαίου δοκοῦντος, ὅμως αἰτεῖ περὶ id re etiam quæ justa ac necessaria videbatur, po-
μὴ θελήσας ἀπελθεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ· τὸ δὲ, stulat ut sibi liceat, nolens sua ipsius auctoritate
εἶπε, δηλῶν, ὅτι ἔπειτα ἀκολουθήσει παντα- abscedere. Dicit autem, Prius, manifestans quod
B postmodum quovis sequeretur.

ι Ἰησοῦς — τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. Ἐκώ- Vers. 22. *Jesus autem — mortuos suos.* Pronibuit
ὐτὸν, οὐ κωλύων τὸ τιμᾷν τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ eum, non vetans honorare parentes, sed docens
ν, ὅτι χρὴ τὸν ἐφιέμενον τῶν οὐρανίων, oportere eum qui cœlestia appetit, non converti ad
στρέφειν εἰς τὰ γήϊνα, μηδ' ἀπολιμπάνειν terrena: neque vividis relictis, ad mortifera recur-
ζωφρὰ, πολυνδρομεῖν δὲ εἰς τὰ νεκρωτικὰ, rere, aut supra Deum honorare parentes. Sciebat
εοῦ προτιμᾷν γονεῖς. Ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι enim quod alii illum essent sepulturi; nec æquum
τοῦτον ἄλλοι, καὶ οὐκ εἰκὸς, τοῦτον ἀπολει- erat, ut ab his quæ magis necessaria erant, rece-
τῶν ἀναγκαιοτέρων. Οἶμαι δὲ, ὅτι καὶ ἄπι- deret. Opinor autem eum qui mortuus erat infi-
ὁ τελευτήσας. Διὸ καὶ εἶπεν· Ἄφες τοὺς delem fuisse, ideoque dixisse Christum: *Dimitte*
τουτέστι, Παραχώρησον τοῖς νενεκρωμέ- *mortuos*, hoc est, Recede ab his qui in fide mortui
; πίστιν, θάψαι τοὺς προσήκοντας αὐτοῖς sunt, ut *sepeliant mortuos*, qui ipsos contingunt. Nam
Ὁ γὰρ νεκρὸς οὗτος, οὐκ ἔστι σὸς νε- hic mortuus, non est tuus mortuus: neque enim
ιότι οὐκ ἔστι μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου. fideli pars est cum infideli [57]. Tu vero si admiraris
εἰ θαυμάζεις, πῶς οὐκ αὐθαιρέτως ἀπῆλθεν, quo modo non sua sponte abierit, sed petivit ut sibi
σατο, θαύμασον, καὶ πῶς κωλυθεὶς ἔμεινεν. Εἰ C liceret: admirare etiam quo modo prohibitus man-
ν οὐδ' ἐπὶ μικρὸν ἀφῆκεν ὁ Χριστὸς ἀπολειφθῆ- serit. Quod si illum neque ad modicum dimisit
διδασκαλίας αὐτοῦ, τίνος ἂν εἴημεν ἡμεῖς ἄξιοι, Christus ut a sua doctrina discederet, qua pœna (*jj*)
κτα χρόνον ἀφιστάμενοι τῶν ἐντολῶν αὐ- digni erimus, qui omni tempore a præceptis ejus
discedimus.

ΚΕΦ. ΙΑ. Περὶ τῶς ἐπιτιμήσεως τῶν CAP. XI. *De increpatione aquarum.*
ὑδάτων.

μβάντι — οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Τοὺς μὲν ὄχλους Vers. 23. *Cumque ascendisset — discipuli sui.*
διὰ τὰς προρρηθείσας αἰτίας· τοὺς δὲ μαθητὰς Turbas quidem propter causas prædictas dimisit,
ε, διὰ τὸ μέλλον ἐν τῇ θαλάσσῃ γενέσθαι θαυ- discipulos autem suos assumpsit, propter miracu-
εἰ γὰρ τῶν ὄχλων εὐεργετουμένων, ἐν τῷ lum quod in mari facturus erat. Cum enim turbis
εσθαι τὰς ἀσθενείας καὶ νόσους αὐτῶν, οἱ beneficia contulisset, sanando languores ac morbos
ἐδόκουν μένειν ἀνευεργέτητοι, λοιπὸν εὐεργετεῖ eorum, videbantur discipuli nullo *affecti* beneficio.
ύτους, καὶ παραχωρήσας ἐμπεσεῖν αὐτοὺς Et in hos itaque suam exercet munificentiam, ac
ινδυνον καταποντισμοῦ, παραδόξως ῥυέ- postquam eos permisit in demersionis periculum
incidere, demum mirabiliter eripit.

— κυμάτων. Οὗτος μὲν σεισμὸν εἶπε, D Vers. 24. *Et — fluctibus.* Hic quidem, motum
δὲ καὶ Δουκᾶς. λαιλαπα ἀνέμου φασίν· ἔστι dixit. Marcus autem et Lucas, procellam dixe-
όν. Καὶ σεισμὸς γὰρ καὶ λαίλαψ, ὁ κλύδων runt [58]. Maris enim tempestas, et motus, et pro-
διὰ τὸ σείειν καὶ συστρέφειν καί ἀναμο- cella dicta est, eo quod aquas commoveat ac con-

Cor. VI, 15. [58] Marc. IV, 35; Luc. VIII, 23.

Variæ lectiones et notæ.

Hic addit Hentenius ex margine sui codicis niæ amator abscessit. His similia habet Theophy-
olebat autem, ut postposita hujusmodi spe, lact. p. 44 : Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὡσὰν πείσῃ αὐτὸν
etur. At ille simul ut audivit, tanquam pecu- μεταβληθέντα ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀναχωρεῖ.

Pœna. Forte τιμωρίας invenerit.

turbet. Rursum Matthæus et Marcus in mari navem periclitantem esse dicunt; Lucas vero in stagno. Neque est contradictio; nam et hic, et ille Tiberiadem significant, quæ natura quidem stagnum est: situ vero mare, propter magnitudinem. Unde et eam quandoque stagnum, interdum autem mare nominant. Facta est, inquit, tempestas, ut videlicet fastus comprimeretur discipulorum. Imaginabantur enim magna de seipsis, utpote qui cæteris dimissis soli ipsi cum præceptore ingressi essent: et ut quasi orbis athletæ, periculo exercitarentur ad timores, et tanquam mundi gubernatores ad procellas tentationum.

Vers. 24. *Ipse vero dormiebat.* Marcus etiam locum designat in quo dormiebat. Dixit enim quod erat in puppi super cervical dormiens [59]. Erat autem cervical illud ligneum, in puppi fabricatum. Dormiebat vero dispensatorie, ut vehementer timerent. Nam si vigilasset, aut nullo modo timuissent, aut parum territi fuissent. Oportebat autem eos magnum timoris sensum concipere, ut etiam ad magnum potentiæ illius sensum pervenirent, et majorem de eo fidem conciperent.

Vers. 35. *Et — perimus?* Marcus vero dicit: *Præceptor, non est tibi curæ quod perimus* [60]? Lucas autem [61]: *Præceptor, præceptor, perimus* Quidam nempe hoc, quidam illud dicebant; et alii unum, alii aliud (*kk*); aut etiam omnes omnia.

V. 26. *Et ait — modicæ fidei homines?* Timorem primum animæ eorum solvit, ostendens quod animæ imbecillitas timorem causare consueverit. Modicam autem eorum fidem impropreravit, nempe imperfectam fiduciam in eum habitam. Sperabant enim quod eos servare posset, sed vigilans, non autem dormiens. Ideo quoque excitant illum.

Vers. 26. *Tunc — magna.* Ἐπετίμησε, increpavit, hoc est, imperavit. Dicit enim Marcus, quod etiam dixerit mari: *Tace, obmutesce* [62].

Vers. 27. *Homines autem — ei?* Lucas autem discipulos hoc dixisse ait [63]; Matthæus vero homines turbas vocat, sicut ait Chrysostomus. Siquidem verisimile est, et ipsas, audito a discipulis hoc miraculo, similiter admiratas esse, et pariter hæc dixisse. Quod si discipuli propter imperfectam fidem suam, quasi hominem adhuc illum admirabantur, multo magis turbæ. Nam uti navigio ad transfretationem, ac dormire, hominem hunc prædicabant: obedientia autem ventorum ac maris, novam quamdam ejus naturam testabatur. Ideo etiam conturbati dicebant: *Qualis est hic?* Magis autem in admirationem duxit hoc miraculum, quam præceden-

A χλεύειν τὰ ὕδατα. Καὶ αὖθις Ματθαῖος μὲν καὶ Μαρκος ἐν θαλάσσῃ κλυδωνισθῆναι τὸ πλοῖον λέγουσιν, Λουκᾶς δὲ ἐν λίμνῃ. Καὶ οὐκ ἐναντιοφωνοῦσιν· τὴν Τιβεριάδα γὰρ καὶ οὗτοι κἀκεῖνος δηλοῦσιν, ἥτις φύσει μέν ἐστι λίμνη, θέσει δὲ θάλασσα, διὰ τὸ μέγεθος. Ὅθεν καὶ ποτὲ δὲ θάλασσαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν. Ἐγένετο δέ ὁ κλύδων, ἵνα τε συσταλῇ τὸ φρόνημα τῶν μαθητῶν· ἐφαντάσθησαν γὰρ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν, οἷα τῶν μὲν ἄλλων ἀποπεμφθέντων, αὐτῶν δὲ μόνων συνεισελθόντων τῷ διδασκάλῳ· καὶ ἵνα γυμνασθῶσιν εἰς φόβους κινδύνων, ὡς ἀθληταὶ τοῦ κόσμου, καὶ εἰς χειμῶνας πειρασμῶν, ὡς κυβερνῆται τῆς οἰκουμένης·

B Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. Ὁ δὲ Μάρκος ἐδήλωσε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἀφύπνωσεν· εἶπε γὰρ, ὅτι καί ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσεφάλαιον καθεύδων. Ξύλινον δὲ τοῦτο ἦν ἐπὶ τῆς πρύμνης κατεσκευασμένον. Ἐκάθευδε δέ κατ' οἰκονομίαν, ἵνα σφόδρα δειλιάσωσιν. Εἰ γὰρ ἦν ἐγρηγορώς, ἢ οὐκ ἂν ἐδειλίασαν, ἢ ὀλίγον ἂν ἐποθήθησαν, Ἔδει δὲ αὐτοὺς πολλὴν αἴσθησιν τοῦ φόβου λαβεῖν, ἵνα καὶ εἰς πολλὴν αἴσθησιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἔλθωσι, καὶ λάβωσι πίστιν εἰς αὐτὸν πλείονα.

Καὶ — ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ Μάρκος· Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ Δουκᾶς, Ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν τοῦτο ἔλεγον, οἱ δὲ ἐκεῖνο, καὶ ἄλλοι τό ἄλλο, ἢ καὶ πάντα πάντες.

Καὶ λέγει — ὀλιγόπιστοι; Πρῶτον λύει τὴν δειλίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, δεικνὺς ὅτι τὸν φόβον ἡ τῆς ψυχῆς C ἀσθένεια ποιεῖν εἴωθεν· ὀλιγοπιστίαν δὲ τοῦτοις ὠνείδισεν, ὡς ἀτελῆ πίστιν εἰς αὐτὸν κεκτημένοις. Ἤλπιζον γὰρ ὅτι δύναται μὲν σώζειν, ἀλλ' ἐγρηγορώς, οὐ μὲν δὴ καὶ καθεύδων· Διὸ καὶ ἐγείρουσιν αὐτόν.

Τότε — μεγάλη. Ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐπέταξε. φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι καὶ εἶπε τῇ θαλάσσῃ· Σιώπα, πεφίμωσο.

Οἱ δὲ ἄνθρωποι — αὐτῷ; Ὁ μὲν Λουκᾶς, τοὺς μαθητὰς εἰπεῖν τοῦτό φησιν· ὁ δὲ Ματθαῖος (76) ἀνθρώπους νῦν· τοὺς ὄχλους (77) λέγει, καθὼς φησιν (78) ὁ Χρυσόστομος. Καί γὰρ εἰκὸς, καὶ τούτους, μαθόντας τουτὶ τὸ θαῦμά παρὰ τῶν μαθητῶν, ὁμοίως θαυμάσαι, καὶ ὁμοίως εἰπεῖν. Εἰ δ' οἱ μαθηταὶ, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς πίστεως αὐτῶν, ὡς ἄνθρωπον ἐπὶ τοῦτον ἐθαύμαζον, πολλῷ μᾶλλον οἱ ὄχλοι. Τό μὲν γὰρ D κεχρῆσθαι πλοίῳ πρὸς περαίωσιν, καὶ ὑπνοῦν, ἄνθρωπον αὐτὸν ἐκήρυττεν· ἡ δὲ τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης ὑπακοὴ, ξένην τινὰ φύσιν τούτῳ προσεμαρτύρει. Διὰ καὶ ἐξαπορούμενοι ἔλεγον· Ὁποῖός ἐστιν οὗτος; Πλεῖον δὲ τῶν προλαβόντων θαυμάτων τὸ

[59] Marc. IV, 39. [60] ibid. [61] Luc. VIII, 24. [62] Marc. IV, 39. [63] Luc. VIII, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Ita quoque Hentenius. Arbitror tamen ita legendum esse: Ὁ δὲ Ματθαῖος, τοὺς ἀνθρώπους· ἀνθρώπους νῦν κ. τ. λ.

(77) Forte λέγων.

(78) Tom. VII, p. 334.

(*kk* *Et alii unum, alii aliud.* Forte legit, καὶ ἄλλοι τό ἕν, ἄλλοι ἄλλο.

ἐθαύμασαν, διότι οὐδείς ποτε τοιοῦτον εἰργά- A
Οὔτε γὰρ ἐξέτεινε ῥάβδον, ὡς Μωϋσῆς, οὔτε
νέχθη τοῖς ὕδασιν, ὡς ἕτεροι, ἀλλὰ κατ' ἐξου-
ἐπέταξεν, ὡς δεσπότης δούλοις, καὶ ὡς
υργὸς κτίσμασι.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων.

ἐλθόντι — δαιμονιζόμενοι. Τὸ δὲ κατὰ
ν Εὐαγγέλιον, ἔτι δὲ καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν, τῶν
ιπνῶν γράφουσιν. Ἀλλὰ τῇ Τιβεριάδι λίμνῃ
λις Γέργεσα παράκειται, καὶ οὐ τὰ Γάδαρα.
δέ φασιν, διώνυμον εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν,
καλεῖσθαι τοῦτο κἀκεῖνο. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν
δαιμονιζομένους φησί, Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς
ἐμνημόνευσαν, τοῦ μᾶλλον ἐπισημοτέρου, τοῦ
ένου λεγεῶνος, περὶ οὗ φοβερὰ πολλὰ λέγου-
ῷ καὶ ὑπηρετεῖν ὁ ἕτερος ἐδόκει. Καὶ οἱ μὲν B
οὗτο παρῆκαν αὐτόν, ὁ δὲ Ματθαῖος ἀνέγραψε
ὐτον, ὡς συνδαιμονιζόμενον.

Οὔτε (79) Γαδαρηνῶν, οὔτε Γερασηνῶν, τὰ
ᾗ ἔχει τῶν ἀντιγράφων, ἀλλὰ Γεργεσηνῶν.
α γὰρ πόλις ἐστὶ τῆς Ἰουδαίας· λίμνη δὲ
οῖς παρακειμένη, ἡ θάλασσα, οὐδαμῶς ἐστιν
τῇ. Καὶ Γέρασα δὲ τῆς Ἀραβίας ἐστὶ πόλις,
θάλασσαν, οὔτε λίμνην πλησίον αὐτῆς ἔχουσα.
οὐκ ἂν οὕτω προφανὲς ψεῦδος καὶ εὐέ-
ν οἱ εὐαγγελισταὶ εἰρήκασαν, ἄνδρες ἀκρι-
γενώσκοντες τὰ περὶ τῆς Ἰουδαίας. Γέργεσα
ἐστὶν, ἀφ' ἧς Γεργεσαῖοι, πόλις ἀρχαία περὶ
νῦν καλουμένην Τιβεριάδος λίμνην, περὶ ἣν
ὸς παρακείμενος τῇ λίμνῃ, ἀφ' οὗ δείκνυται C
χοίρους ὑπὸ τῶν δαιμόνων καταβιβλῆσθαι.
κεῖται δὲ ἡ Γέργεσα, παροικία ἐκβεβλη-
, ἐπώνυμος οὖσα τάχα προφητικῶς, οὗ περὶ
Σωτῆρα πεποιήκασι, παρακαλέσαντες αὐτὸν
ῆναι ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν οἱ τῶν χοίρων
ται.

— ἐξερχόμενοι. Τοῖς τάφοις οἱ δαίμονες
χωροῦσιν, ὀλέθριον δόγμα τοῖς ἀνθρώποις
αι θέλοντες, ὡς ἄρα τῶν τελευτώντων αἱ
ί, γινόμεναι δαίμονες, παραμένουσι τοῖς
ισι τῶν ἰδίων σωμάτων, καὶ κολλῶνται τισιν.
οὐκ ἂν ποτε πείσωσι τὸν ὀρθόδοξον. Εἰ γὰρ

tia, quia nullus unquam tale quidpiam operatus est. Neque enim virgam extendit, ut Moses ; neque se aquis admovit, ut alii ; sed cum auctoritate præcepit, ut dominus servis, et ut creator creaturis.

CAP. XII. *De duobus dæmoniacis.*

Vers. 28. *Cumque venisset — dæmoniaci.* Evangelia secundum Marcum [64] et secundum Lucam [65] *Gadarenorum* scribunt. Verum stagno Tiberiadi adjacet civitas Gergesa, et non Gadara. Quidam autem dicunt binominem esse illam civitatem, et hoc et illo vocari nomine. Præterea Matthæus duos habet dæmoniacos, Marcus autem et Lucas unius tantum meminerunt, utpote notioris, qui legio dicebatur, de quo formidanda multa dicunt, cui etiam alter subservire dicebatur ; propter quod etiam illi eum præteriere. Matthæus vero etiam hunc scripsit tanquam pariter dæmoniacum.

† Imo emendatiora exemplaria habent Gergesenorum, non Gerasenorum, neque Gadarenorum etiam apud Marcum. Gadaria enim civitas est apud Judæos, cui præceps adjacet stagnum et nullo modo mare. Item Gerasa civitas est Arabiæ non habens mare aut stagnum propinquum : neque autem adeo manifestum mendacium dixissent etiam oscitantes (*ll*) evangelistæ, viri adeo studiosi in cognoscendis locis, quæ circa Judæam erant. Gergesa igitur, unde dicti Gergeseni, vetus est civitas juxta eam quæ nunc. Tiberias appellatur, et in declivi loco stagnum habet adjacens : in quod demonstratur porcos a dæmonibus esse dejectos. Poteris autem interpretari *habitaculum egredientium*, ut prophetice fortasse ab eventu nomen acceperit.

Vegs. 28. *Ex — exeuntes.* In sepulcris libenter morantur dæmones, pravam opinionem hominibus immittere volentes, quod mortuorum animæ dæmones fiant, sed circa propriorum corporum monumenta remaneant, imo quibusdam adhæreant. Sed (*mm*) nequaquam id orthodoxo persuadebunt. Si

[63] Marc. v, 1. [65] Luc. VIII, 26.

Variæ lectiones et notæ.

) Hoc scholium in margine sui codicis reperit nius. Ediderat hoc ex codicibus Mosquensibus tena ad Marci cap. v, v. 1, vol. I, p. 82 edit. 1775, 8. Ex codicibus Vindobonensibus laudat in edit. N. Test. t. I, pag. 489. Habet etiam nus in Caten. ad Marc. p. 100. Conflatum n est ex Origene, t. IV, pag. 140, 141, qui au-r, hoc est, patristice hunc locum corru-alli de hic expedivit se Chrysostomus ex laqueis Origenis. Post versum enim 27 statim ita transit ad vers. 29 : Ἐπειδὴ δὲ ἀπέβη τῆς θαλάττης, διαδέχεται θαῦμα ἕτερον φοβερώτερον. Δαιμονῶντες γάρ, καθάπερ δραπέται πονηροὶ, δεσπότην ἰδόντες, ἔλεγον· Τί ἡμῖν καὶ σοὶ, κ. τ. λ. Vide tom. VII, p. 335 C. Ex Chrysostomo ergo, qui data opera fumum fecit, de loco, ubi hæc acciderunt, nihil discas. Discas autem, unde sit Chrysostomus. Scilicet ἀλωπεκῆθεν.

) *Oscitantes* non est in Græco. Nescio, quid εὐλεγατον, i. e. *facile refutandum*, legerit.
: *Viri accuratam Judææ habentes notitiam.*

(*mm*) *Sed*, alienum est. *Mortuorum animi dæmones facti, ad suorum corporum sepulcra remanent et quibusdam.*

enim hoc verum esset, nullo modo cruciatus dives orasset Abrabam, ut Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus suis significaret, quæ circa se gerebantur, sed ipse per seipsum hoc eis indicasset.

A τοῦτο ἦν ἀληθὲς, οὐκ ἂν βασανιζόμενος ὁ πλούσιος ἐδεῖτο τοῦ Ἀβραὰμ, ἀποστεῖλαι τὸν Λάζαρον εἰς τὸν κόσμον, καὶ μηνύσαι τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ τὰ κατ' αὐτὸν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ἐμήνυσεν ἂν αὐτοῖς.

Vers. 28. *Sævi* — Vers 29. *Dei?* Quia et discipuli et turbæ hominem ipsum dicebant, veniunt nunc dæmones, divinitatem illius prædicantes. Occurrente enim illis divino radio, statim eum cognoverunt; et non ferentes virtutem impetus invisibiliter eos inflammantem, clamaverunt dicentes: *Quid nobis et tibi?* hoc est, Quæ et nostra potentia, si ad tuam conferatur? tu enim ignis es intolerabilis, nos autem fenum quod facile accenditur.

Χαλεποὶ — Θεοῦ; Ἐπειδὴ καὶ οἱ μαθηταὶ, καὶ οἱ ὄχλοι ἄνθρωπον αὐτὸν ἔλεγον, ἔρχονται λοιπὸν οἱ δαίμονες, ἀνακηρύττοντες τὴν αὐτοῦ θεότητα. Προσβαλούσης γὰρ αὐτοῖς τῆς θεϊκῆς ἀκτῖνος, εὐθὺς ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ μὴ φέροντες τὴν ἀοράτως φλογίζουσαν αὐτοὺς δύναμιν τῆς προσβολῆς, ἔκραξαν λέγοντες· Τί ἡμῖν καὶ σοί, τουτέστι· Τίς ἡ ἡμετέρα δύναμις πρὸς τὴν σήν; Σὺ μὲν γὰρ πῦρ ἄστεκτον, ἡμεῖς δὲ χόρτος εὐέμπρηστος.

Vers. 29. *Venisti — nos?* Quia deprehenderat eos creaturam suam omnino tyrannice vexantes ac perdentes, peccatum quidem negare non possunt, quamdam autem causæ suæ defensionem prætexunt, quod non nunc pœnas dare debeant, sed tempore universalis judicii, et graviter discruciati dicunt; Venisti huc, id est in terram, ut affligas nos ante definitum tempus? Audierant siquidem a prophetis, quod Christus post mundi consummationem descensurus esset in terram, ac judicaturus mundum, et afflicturus dæmones.

B Ἦλθες — ἡμᾶς. Ἐπειδὴ κατέλαβεν αὐτοὺς, τὸ πλάσμα τὸ (80) ἑαυτοῦ παντὶ τρόπῳ τυραννοῦντας καὶ διαφθείροντας, ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἁμαρτίαν οὐ δύνανται, προβάλλονται δέ τινα δικαιολογίαν, ὅτι οὐ νῦν ὀφείλουσι δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, καὶ δεινοπαθοῦντες λέγουσιν· Ἦλθες ὧδε, τουτέστιν ἐπὶ τὴν γῆν, βασανίσαι ἡμᾶς πρὸ τοῦ ὡρισμένου καιροῦ; Καὶ γὰρ ἤκουον καρὰ τῶν προφητῶν, ὅτι ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν μέλλει κατελθεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ κρῖναι τὸν κόσμον, καί βασανίσαι τοὺς δαίμονας.

Vers. 30. *Erat* — V. 31. *porcorum.* Quandoquidem jam hominbus nocere non possunt, ad irrationalia quæ illi possident convertuntur, ut ostendatur furor, quem adversus nos gerunt. Nec solum hoc, verum etiam aliud admodum malum machinantur. Student enim porcos occidere, ut horum damno contristati domini gregis Jesum non suscipiant, et ita, Evangelii prædicatione non suscepta, maximo afficiantur damno. Etenim neque ejecti cessant nocere. Quid ergo Christus?

Ἦν δὲ — χοίρων. Μηκέτι δυνάμενοι βλάπτειν τοὺς ἀνθρώπους, ἐπὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων (81) ἐτράπησαν, πρὸς ἔνδειξιν, ἧς ἔχουσι καθ' ἡμῶν μανίας. C Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι μηχανῶνται, σφόδρα πονηρόν. Μελετῶσι γὰρ ἀνελεῖν τοὺς χοίρους, ἵνα τῇ ζημίᾳ τούτων λυπηθέντες οἱ τῆς ἀγέλης κύριοι, μὴ παραδέξωνται τὸν Ἰησοῦν, καὶ ζημιωθῶσι μάλιστα, μὴ δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ γὰρ οὐδ' ἀπελαυνόμενοι παύονται τοῦ βλάπτειν. Τί οὖν ὁ Χριστός;

Vers. 31. *Et — in aquis.* Videns malitiam illorum, cum non ignoraret quid tentarent, permittit tamen, non ut illis complaceat, sed dispensatorie alia intendens, primum ut discant hi qui liberantur quot et quales habuerint inhabitatores, deinde ut sciant omnes quod neque in porcos immigrare possent, nisi illis ipse permitteret, tertium quod atrociora in illis exercerent quam in porcis, nisi etiam in eo quod tyrannice agunt, a Deo impedirentur, non permissi facere quæ volunt. Cuilibet D enim manifestum est quod homines magis quam irrationalia oderunt, cum etiam irrationalia propter homines perdere studeant, et per illorum perditionem his inferre tristitiam. Quarto ut mors porcorum omnibus confirmaret exisse dæmones.

Καὶ — ἐν τοῖς ὕδασιν. Εἰδὼς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ὃ μελετῶσιν, ὅμως ἐπιτρέπει, οὐ χαριζόμενος ἐκείνοις, ἀλλ' οἰκονομῶν ἕτερα, ἓν μὲν, ἵνα διδάξῃ τοὺς ἀπαλλαγέντας, ὅσους καὶ οἵους εἶχον ἐνοίκους· ἕτερον δὲ, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι οὐδὲ χοίροις ἐπιπηδῆσαι δύνανται, εἰ μὴ παραχωρήσῃ τούτοις αὐτός· τρίτον, ὅτι χαλεπώτερα τῶν χοίρων ἐκείνοις ἂν εἰργάσαντο πάντως, εἰ μὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τυραννεῖν ἀνεχαιτίζοντο παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ συνεχωροῦντο ποιεῖν ὅσα βούλονται. Παντὶ γὰρ δῆλον, ὅτι τοὺς ἀνθρώπους πλεῖον μισοῦσι τῶν ἀλόγων, ἐπεὶ καὶ τὰ ἄλογα διὰ τοὺς ἀνθρώπους φθείρουσι, σπεύδοντες καὶ διὰ τῆς τούτων ἀπωλείας λυπεῖν αὐτούς· τέταρτον, ἵνα ὁ θάνατος τῶν χοίρων βοβαιώσῃ πάντας, ὅτι ἐξῆλθον οἱ δαίμονες.

Variæ lectiones et notæ.

(80) Intell. τὸν ἄνθρωπον.

(81) τῶν χοίρων. B. Hentenii interpretatio videtur etiam postulare ἀνθρώπων. Τὰ τῶν ἀνθρώπων, intell. χρήματα καὶ κτήματα. Hoc loco, τοὺς χοίρους. Vicina vocabula, καθ' ἡμῶν, defendunt etiam hanc lectionem.

Καὶ ὅρα πάνσοφον ἀντιμηχάνημα τοῦ Σωτῆρος. Μελετήσαντες γὰρ βλάψαι, πλεῖον ἐβλάβησαν, καὶ τοὐναντίον, οὗ ἐβούλοντο, γέγονεν. Ἐξέλαμψε μὲν γὰρ ἡ τοῦ Χριστοῦ δύναμις· ἠλέγχθη δὲ τούτων ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ πονηρία. Κατὰ τοῦ κρημνοῦ δὲ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη εἰς τὴν θάλασσαν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ κρημνοῦ. Μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν χοίρων ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν ὡς δισχίλιοι. Σὺ δέ μοι νόει καὶ κατὰ ἀναγωγήν, ὅτι οἱ δαίμονες ἀπὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐκβάλλονται, λέγω δὴ, τῶν λόγῳ βοηθουμένων· τοῖς δὲ χοίροις ἐφάλλονται, δηλαδὴ τοῖς ἀλόγως ἐγκυλιομένοις τῷ βορβόρῳ τῶν ἡδονῶν, καὶ κατακρημνίζουσιν αὐτοὺς εἰς ἀπώλειαν.

Οἱ δὲ — πάντα. Ἔφυγον φοβηθέντες, μὴ καὶ αὐτοὺς ἀνέλωσιν οἱ τοὺς χοίρους αὐτῶν ἀνελόντες δαίμονες. Ἀπήγγειλαν δὲ πάντα, δηλαδὴ τὰ ῥηθέντα, παρά τε τῶν δαιμόνων, καὶ παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ τῆς ἀπωλείας τῶν χοίρων.

Καὶ τὰ — δαιμονιζομένων. Τὰ τῆς μεταβολῆς καὶ εὐκοσμίας αὐτῶν.

Καὶ ἰδοὺ — Ἰησοῦ. Ἤρχετο γὰρ [αὐτὸς (82) ἐπὶ τὴν πόλιν]. Πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἀντὶ τοῦ, πάντες οἱ πολῖται (83).

Καὶ — αὐτῶν. Λυπηθέντες μὲν, ὡς εἰρηται, καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χοίρων, ἔτι δὲ καὶ φοβηθέντες, ὡς ὁ Λουκᾶς εἶπεν· ἐδεδοίκεισαν γὰρ, μήτι κακὸν καὶ εἰς αὐτοὺς οἱ δαίμονες ἐκβληθέντες δράσωσιν. Ὁ δὲ Χριστὸς εὐθὺς ὑπήκουσεν. Οὐ γὰρ ἦσαν ἄξιοι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας. Ἅμα δὲ καὶ κατέλιπεν αὐτοῖς διδασκάλους τοὺς ἀπαλλαγέντας τῶν δαιμόνων καὶ τοὺς συβώτας (84).

Καὶ — εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. Ἰδίαν πόλιν αὐτοῦ τὴν Καπερναοὺμ λέγει. Καὶ γὰρ ἡ μὲν Βηθλεὲμ ἔνεγκεν αὐτόν· ἡ δὲ Ναζαρὲτ ἔθρεψεν· ἡ δὲ Καπερναοὺμ εἶχεν εἰς τὸ ἑξῆς οἰκοῦντα.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Καὶ ἰδοὺ — βεβλημένον. Τὸ ἰδοὺ συνεχῶς ἡ Ἑβραὶς τίθησι γραφὴ, ὡς ἰδίωμα, καθάπερ καὶ πολλὰ ἕτερα. Προσήκει δὲ εἰπεῖν, ὅτι (85) ἕτερός ἐστιν ὁ παραλυτικὸς οὗτος παρὰ τὸν ὑπὸ Ἰωάννου μνημονευόμενον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐν τῇ Βηθεσδὰ κατέκειτο· οὗτος δὲ ἐν τῇ Καπερναοὺμ ἦν. Καὶ ὁ μὲν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ εἶχεν ἔτη· περὶ τούτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἱστόρηται. Καὶ ὁ μὲν οὐκ εἶχεν ἄνθρωπον· οὗτος δὲ εἶχε τοὺς βαστάζοντας. Καὶ τούτῳ μὲν φησιν· Ἀφίωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἐκείνῳ δὲ, Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι ; Καὶ τὸν μὲν ἐν Σαββάτῳ τεθεράπευκε, διὸ καὶ ἐγόγγυζον Ἰουδαῖοι· τοῦτον δὲ κατ' ἄλλην ἡμέραν, διὸ καὶ ἐσίγησαν.

Et vide sapientissimam Salvatoris cogitationem oppositam. Nam nocere volentes, magis ipsi nocumentum acceperunt. Siquidem Christi potentia apparuit, et illorum imbecillitas ac malitia deprehensa est. Per præceps autem ferebatur grex in mare hoc est, præcipitanter et facto impetu. Marcus vero numerum etiam porcorum scripsit, quod erant fere bis mille[66]. Tu quoque mihi per anagogen intellige, quod dæmones ejicientur ab hominibus, quibus sermone (*nn*) succurritur. Ingrediuntur autem porcos, eos videlicet qui irrationabiliter conservantur, et in cœno voluptatum volutantur, ac illos in perditionem præcipitant.

Vers. 33. *Qui — omnia.* Fugerunt timentes, ne se pariter occiderent dæmones, qui suos peremerant porcos. Renuntiaverunt autem omnia quæ a dæmonibus et a Christo dicta fuerant, ac de perditione porcorum.

Vers. 33. *Et quæ — dæmoniacis.* De immutatione et honesta modestia ipsorum.

Vers. 34. *Et ecce — Jesu.* Veniebat enim ipse ad civitatem. †† *Omnis* autem *civitas* pro omnes cives.

Vers 34. *Et — ipsorum.* Dolentes, ut dictum est, de perditione porcorum, ac etiam territi, ut dixit Lucas[67] ; timebant enim ne mali quidpiam ejecti dæmones etiam in ipsos perpetrarent. Christus autem statim paruit ; neque enim digni erant doctrina ipsius. Quanquam præceptores quoque eis reliquit, illos videlicet qui a dæmonibus liberati fuerant, et qui porcos paverant.

CAP. IX. v. 1. *Et — in civitatem suam.* Civitatem suam dicit Capernaum. Siquidem Bethleem ipsum protulit ; Nazareth ipsum enutrivit ; Capernaum deinceps incolam habuit.

CAP. XIII. *De paralytico*

Vers. 2. *Et ecce — decumbentem.* Dictionem, *ecce.* Scriptura Hebraica frequenter ponit, tanquam linguæ idioma, sicut et alia multa. Dicendum est autem alium esse hunc paralyticum ab eo cujus meminit Joannes[68]. Nam ille ad Bethesda decumbebat, hic autem Capernaum, et ille quidem triginta et octo annos morbo tenebatur ; de hoc vero nihil tale scriptum est. Præterea ille non habebat hominem, hic autem bajulos habebat ; huic quoque ait : *Remissa sunt tibi peccata tua* ; illi vero : *Vis sanus fieri*[69] ?Ad hæc illum Sabbato curavit, unde etiam murmurabant Judæi ; hunc autem alio die, ideoque tacuerunt.

[66] Marc. v, 13. [67] Luc. viii, 35. [68] Joan. v, 5. [69] ibid. 6.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Inclusa omittit A.

(83) Hic addit, καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν, A. A πᾶσα ad πολῖται omittit Hentenius

(84) His enim novis digni erant theologiæ doctoribus.

(85) De eodem disputat Chrysost. tom. VIII, p. 342 B ; p. 211 fin.

(nn) *Quibus sermone.* iis nimirum qui ratione corriguntur.

Vers. 2. *Intuitus — peccata tua.* Sicut enim dicunt Marcus et Lucas[70], cum ingredi non possent, propter eorum multitudinem qui congregati erant, ascenderunt in tectum domus in qua docebat Jesus : eoque perfosso, per ipsum demiserunt grabatum in quo jacebat paralyticus. Quæ omnia magnæ fidei erant : hæc namque illis ne desperarent, persuasit, utque omnia et facerent, et paterentur, quo ipsum conspectui Salvatoris præsentarent, credentes continuo illum assecuturum esse sanitatem. Fidem, inquit, eorum non solum demittentium, sed ejus quoque qui demissus erat. Neque enim se demitti sustinuisset, nisi salutem consequi sperasset. Intuitus autem Jesus tantam illorum fidem, primun quidem languido peccata remittit, deinde vero corpus sanat : simul docens plurimos morbos e peccatis oriri,et prius oportere causam curare, unde etiam paralytico, de quo scribit Joannes, dixit : *Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat* [71], simul quoque Deum se esse ostendens. Corporeas siquidem curare infirmitates etiam sanctorum est ; peccata vero remittere, solius Dei. Ideo etiam Scribæ turtabantur.

Vers. 3. *Et — blasphemat.* Marcus manifestius dixit: *Erant quidam Scribarum ibi sedentes et cogitantes in cordibus suis : Quid hic ita loquitur blasphemias? Qui potest remittere peccata præter unum* [72], nempe Deum (*oo*)? Offendebantur autem præ invidia et malitia. Nam frequenter eum viderant etiam cum auctoritate morbos fugantem, dæmones ejcientem, vento marique imperantem, et hæc omnia modo humanas vires superantes factitantem : sed hi proprias ulciscentes affectiones, Dei videbantur injuriam ulcisci.

Vers. 4. *Cumque vidisset — vestris ?* Hic aliud quoque suæ divinitatis et ad Patrem æqualitatis signum ostendit, cui contradici non possit, cognoscendo videlicet cogitationes cordium ipsorum, quod similiter solius erat Dei. Scriptum est enim : *Tu nosti corda solus omnium* [73]. Et rursum : *Scrutans corda et renes Deus* [73]. Et alibi : *Homo videbit in faciem, Deus autem intuebitur in corda* [74]. Nam quia illud, cum sibi videretur impossibile, non recipiebant, inducit hoc tanquam indubitatum, per hoc probans etiam illud, ac quodammodo dicens : Vere nullus potest remittere peccata, nisi unus, qui intuetur cogitationes hominum.

Vers. 5. *Utrum — ambula ?* Quandoquidem, inquit, blasphemus vobis videor, utpote remittens

Καὶ ἰδὼν — αἱ ἁμαρτίαι σου. Ὡς γὰρ ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς εἶπον, μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν συλλεγέντων, ἀνῆλθον ἐπὶ τὴν στέγην τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνορύξαντες αὐτὴν, ἐχάλασαν δι' αὐτῆς τὸν κράβαττον, ἐφ' ᾧ κατέκειτο ὁ παράλυτος· ἃ πάντα μεγάλης πίστεως ἦσαν, ἥτις ἔπεισεν αὐτοὺς, μὴ ἀπογνῶναι, μηδ' ὑποστρέψαι, ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὑπὲρ τοῦ ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς ὄψιν τοῦ Σωτῆρος, πιστεύοντας, ὅτι αὐτίκα τεύξεται τῆς ἰάσεως. Πίστιν δὲ αὐτῶν φησιν, οὐ μόνον τῶν χαλασάντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ χαλασθέντος· οὐ γὰρ ἂν ἠνέσχετο χαλασθῆναι, εἰ μὴ ἰαθῆναι ἐπίστευεν. Ἰδὼν δὲ ὁ Χριστὸς τὴν τηλικαύτην πίστιν αὐτῶν, πρῶτον μὲν ἀφίησι τῷ νοσοῦντι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο δὲ θεραπεύει τὸ σῶμα· ἅμα μὲν διδάσκων, ὅτι τὰ πολλὰ τῶν νοσημάτων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, καὶ χρὴ πρῶτον ἰαθῆναι τὸ αἴτιον· καὶ γὰρ πρὸς τὸν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ παραλυτικὸν εἴρηκεν· Ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται· ἅμα δὲ δεικνύων, ὅτι Θεός ἐστι. Τὸ μὲν γὰρ ἰᾶσθαι σωματικὰς νόσους καὶ τῶν ἁγίων ἦν· τὸ δὲ ἀφιέναι ἁμαρτίας, μόνου Θεοῦ· διὸ καὶ οἱ Γραμματεῖς ἐθορυβήθησαν.

Καὶ — βλασφημεῖ. Ὁ δὲ Μάρκος φανερώτερον εἶπεν, ὅτι καὶ Ησάν τινες τῶν Γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασφημίας ; Τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός ; Ἐσκανδαλίζοντο δὲ ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. Καὶ γὰρ πολλάκις αὐτὸν εἶδον ἐξουσιαστικῶς καὶ νόσους φυγαδεύοντα, καὶ δαίμονας ἀπελαύνοντα, καὶ ἀνεμοις καὶ θαλάσσῃ ἐπιτιμῶντα, καὶ πάντα ταῦτα διαπραττόμενον ὑπὲρ ἄνθρωπον· ἀλλ' αὐτοὶ τὰ ἴδια πάθη ἐκδικοῦντες, ἐδόκουν τὸν Θεὸν ἐκδικεῖν.

Ἰδὼν δὲ — ὑμῶν ; Ἐνταῦθα καὶ ἕτερον ἀναντίῤῥητον σημεῖον τῆς ἑαυτοῦ θεότητος δείκνυσι, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος, τὸ γινώσκειν τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ὅπερ ὁμοίως ἦν μόνου Θεοῦ. Γέγραπται γάρ· Σὺ ἐπίστασαι καρδίας μονώτατος. Καὶ πάλιν· Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεός. Καὶ αὖθις. Ἄνθρωπος ὄψεται εἰς πρόσωπον· ὁ δὲ Θεὸς ὄψεται εἰς καρδίαν. Ἐπὶ γὰρ ἐκεῖνο, ὡς φανὲν (86) αὐτοῖς ἀδύνατον, οὐκ ἐδέξαντο, ἐπάγει τοῦτο λοιπὸν, ὡς ἀναμφίβολον· διὰ τούτου κἀκεῖνο βεβαιῶν, καὶ τρόπον τινὰ λέγων, ὅτι ὄντως οὐδεὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς, ὁ βλέπων τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ἀνθρώπων.

Τί γὰρ — περιπάτει ; Ἐπεὶ βλάσφημος ὑμῖν δοκῶ, φησὶν, ὡς ἀφιεὶ ἁμαρτίας, καὶ ἴσον ἐμαυτὸν τῷ

[70] Marc. II, 4 ; Luc. V, 19. [71] Joan. V, 14. [72] Marc. II, 6, 7. [72*] II Paral VI, 30. [73] [74] I Reg. XVI, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Correxi φανέν, loco φαμέν. Ita etiam Hentenius videtur legisse.

(*oo*) *Nempe Deum.* Abesse debet, *nempe.* Forte tamen legit, εἷς δηλαδὴ ὁ Θεός.

Θεῷ ποιῶν, ἀποκρίθητε Ποῖόν ἐστιν εὐχερέστερον εἰς πρᾶξιν, πότερον τὸ εἰπεῖν τόδε, ἢ τὸ εἰπεῖν τόδε ; Ἦσαν δὲ καὶ ἄμφω τὰ, περὶ ὧν ἠρώτησε, Θεῷ μὲν δυνατά, ἀνθρώπῳ δὲ ἀδύνατα. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας Θεοῦ μόνου ἦν · ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κατ' ἐξουσίαν ἐγεῖραι, καὶ ἀρτιῶσαι (87) τὸν παράλυτον. Σιγώντων δὲ αὐτῶν, διὰ, τὸ μηδέτερον ἔχειν εἰπεῖν εὐχερέστερον ἑτέρου, φησὶν αὐτός ·

Ἵνα — ἁμαρτίας. Ἐλλειπτικον ἐστι τουτὶ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου · λείπει γὰρ τὸ, Θεωρήσατε. Ἵνα δὲ, φησὶ, γνῶτε, ὅτι ὁ φαινόμενος ὑμῖν ἄνθρωπος ἐξουσίαν ἔχει, ὡς Θεὸς, βλέψατε. Τὸ δὲ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἁπλῶς πρόσκειται, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ τῆς ἐν γῇ πολιτείας αὐτοῦ. Ἔλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ.

Τότε λέγει — αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ἀφιέναι ἁμαρτίας ἀφανῆ τὴν ἀπόδειξιν εἶχε · τὸ δὲ κατ' ἐξουσίαν ἐγεῖραι τὸν παράλυτον φανερᾶς ἐδεῖτο τῆς ἀποδείξεως · ποιεῖται τὴν φανερὰν τεκμήριον τῆς ἀφανοῦς. καὶ διὰ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνης πληροφορεῖ, ὅτι ὁ τοῦτο δυνηθεὶς δύναται κἀκεῖνο. Πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῆς συσφίγξεως τοῦ παρειμένου σώματος, ἐκέλευσεν ἆραι τὸν κράββατον, ἵνα μὴ δόξῃ φαντασία τις τὸ γεγενημένον. Ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ · τοῦτο μὲν, ἵνα μὴ παρὼν καὶ ὁρώμενος ἔπαινον αὐτῷ προξενήσῃ · τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα σχῇ μάρτυρας τῆς ὑγείας ἀναντιῤῥήτους, αὐτοὺς τοὺς (88) ἀπαραγράπτους καὶ τῆς νόσου μάρτυρας, καὶ ἵνα τούτοις ἀφορμὴ γένηται πίστεως.

Ἰδόντες δὲ — ἀνθρώποις. Ἐθαύμασαν μὲν, ὅτι ὡς Θεὸς ἐθαυματούργησεν · ὅμως ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι ὑπελάμβανον, ἔχοντα ἐξουσίαν ὑπὲρ ἄνθρωπον.

ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ Ματθαίου τοῦ τελώνου.

Καὶ — ἀκολούθει μοι. — Παράγων, ἀντὶ τοῦ, πορευόμενος. Ὅρα δὲ τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς οὐκ ἐπαισχύνεται τὸν πρότερον ἑαυτοῦ βίον. Ἀλλὰ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς, αἰδοῖ τοῦ συμμαθητοῦ, τὸ φαυλότερον ὄνομα τούτου παρέδραμον Λευὶν τοῦτον ὀνομάσαντες · ἐκαλεῖτο γὰρ καὶ τοῦτο. Αὐτὸς δὲ φανερῶς τελώνην ἑαυτὸν ἀνομολογεῖ, διότι οὐδ' ὁ Χριστὸς ἐπῃσχύνθη τοῦτον. Ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν ἐντεῦθεν τὴν δύναμιν τοῦ καλέσαντος αὐτὸν εἰς μαθητείαν, πῶς ἀνέσπασε τοῦτον εὐχερῶς ἐκ μέσου τοῦ τελωνίου, σφόδρα φιλοκερδοῦς καὶ ἀναισθητάτης κατηλείας. Τελώνιον γὰρ λέγει τὸ τοῦ κομμερκιαρίου (89) πραιτώριον. Δείξας δὲ πρότερον ὁ Χριστὸς, ὅτι δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας τότε καὶ ἐπὶ τὸν

A peccata, et æqualem faciens meipsum Deo, respondete mihi, utrum est facilius ut opere perficiatur, an dicere hoc, vel (*pp*) dicere illud ? Erant autem ambo de quibus interrogabat, Deo quidem possibilia, hominibus vero impossibilia. Nam et remittere peccata solius Dei erat, et similiter sua auctoritate erigere ac confirmare paralyticum. Cum autem illi tacerent, eo quod neutrum altero facilius dicere poterant, ait ipse :

Vers. 6. *Ut — peccata.* Defectivus est hic loquendi modus. Deficit enim, *Respicite.* Ut, inquit, cognoscatis, quod qui vobis apparet homo, potestatem habeat tanquam Deus, respicite. Quod autem additur : *in terra*, simplici sensu ponitur : aut valet tantumdem ac si dicatur : in conversa-
B tione quam habet in terra. Dicebat itaque hoc de seipso.

Vers. 6· *Tunc ait* — V. 7. *suam.* Quia remittere peccata latentem habebat demonsitrationem, ad erigendum autem sua auctoritate paralyticum manifesta opus erat demonstratione, facit quod manifestum est in signum ejus, quod erat occultum : et per hoc, et per illud plenam facit fidem, quod et hoc possit et illud. Ad confirmationem autem quod corpus robustum relinqueretur, jussit ut tolleret grabatum suum, ne phantastico quodam modo fieri videretur- Dimittit etiam illum in domum suam : tum ne præsens ac visus, laudem sibi conciliaret, tum etiam ut sanitatis testes haberet, quibus contradici non posset, ipsos nempe
C qui morbi testes erant, utque ipsis fidei fieret occasio.

Vers. 8. *Cum vidissent — hominibus.* Admirabantur quidem, quod quasi Deus miraculum operatus erat : hominem tamen eum esse opinabantur, habentem potestatem super hominem.

CAP. XIV. *De Matthæo publicano.*

Vers. 9. *Et — sequere me. — Præteriens*, hoc est, pergens. Considera autem evangelistam quomodo non erubuerit ob priorem vitam suam. Sed Marcus quidem et Lucas [75], ob condiscipuli reverentiam. prætermittentes manifestum ejus nomen, Levi hunc vocaverunt, sic enim etiam appellabatur ; ipse vero aperte seipsum publicanum fatetur. Siquidem neque Christum ejus puduit. Simul autem hinc illius ostendit virtutem, qui se ad discipulatum
D vocavit : quam facile e medio telonio lucri maxime avidos ac impudentissime cauponantes abstraxerit. Telonium vero dicit hujus commerciarii (ut ita loquamur) prætorium aut domum. Cum autem prius ostendisset Christus, quod peccata remittere

[75] Marc. II, 14 ; Luc, V, 27.

Variæ lectiones et notæ

(87) i. e. ἀρτιμελῆ ποιῆσαι, συσφίγξαι. Frequentius occurrit ἀρτίζω, quam ἀρτιόω.

(88) i. e. τοὺς οἰκείους καὶ συγγενεῖς.

(89) κομμερκίου, A, male. Eadem vox supra legitur ad Matth. V, 46, ubi τελώνης explicat, κομμερκιάριος.

(*pp*) Factu facilius, utrum dicere hoc, an.

posset, tunc etiam ad publicanum venit, ne turbentur aliqui, videntes eum discipulis annumeratum, sed cogitent potius, quod qui solvit aliorum peccata, multo magis suorum peccata absolvit.

† Tanquam de altero narrat, quæ circa se contigerunt jactantiam abhorrens: magna siquidem laude dignus erat, quod continuo secutus est eum.

Vers. 9. *At ille — eum.* Admirare perfectam ejus qui vocatus est, obedientiam: quomodo neque consultavit apud se, quomodo nullum super ea re consuluit amicum, quomodo non disposuit quæ domus atque substantiæ suæ erant; sed confestim surgens, secutus est, relicto universo mundo: solam autem adduxit mentem ad omnia paratam, quæ jussisset is qui eum vocaverat, sicut et qui antea vocati fuerant.

Verum quam ob causam de Petro et Andrea, Jacobo, Joanne ac Matthæo, non solum ipse Matthæus, sed et Marcus ac Lucas scripserunt, unde et quomodo vocati sunt, de reliquis vero discipulis nihil tale docuerunt? Quia hi inter alios abjectissima habebant vitæ instituta; neque enim quidpiam pejus publicano, neque vilius piscatore. Propter quod etiam evangelistæ in omnibus fide digni habentur, quia neque ea quæ probrum afferre videbantur prætermiserunt, nec id solum de discipulis, verum etiam de præceptore faciunt. Statim (*qq*) namque plurima reliquerunt miracula: nihil autem de his quæ passus est prætermiserunt: cum de discipulis ostenderint quod adeo abjecti, tanta gratia digni habiti sunt: de præceptore vero, quod, cum tantus esset, talia propter nos passus sit.

Vers. 10. *Et factum — ejus.* Intuitus Christus sincerissimam ac promptissimam hujus obedientiam accedit ut et illum honoret, et se illi familiarem præbens libereque tribuens, his qui eo venerant aliquam correctionem tradat. Ille autem tantum assecutus bonum, liberalior efficitur, et sicut ait Lucas[76], fecit ei convivium magnum in domo sua, id est officiosum epulum.

Publicanos vero appellat etiam peccatores, propter obtrectationem qua male audiebant; ipsi enim calumniam sustinebant, tanquam injusti et avari ac raptores, omnique compassione carentes et impudentes. Aut fortassis et alii quidam erant nobiliora quidem vitæ instituta habentes, eisdem tamen obnoxii affectibus: nam simile suo congaudet simili.

Et hos ergo Matthæus convivio accepit, utpote

A τελώνην ἔρχεται, ἵνα μὴ θορυβῶνταί τινες, βλέποντες αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς ἐναρίθμιον· ἀλλ' ἵνα λογίζωνται, ὅτι ὁ ἑτέρων ἁμαρτήματα λύων, πολλῷ μᾶλλον ἔλυσι τὰ τοῦ μαθητοῦ.

[Ὡς (90) περὶ ἑτέρου δὲ τὰ περὶ ἑαυτοῦ διηγεῖται, στέργων τὸ ἀκόμπαστον· μέγα γὰρ ἐποίησεν, εὐθὺς ἀκολουθήσας αὐτῷ.

Ὁ δὲ — αὐτῷ. Θαύμασον τὴν τελείαν τοῦ κληθέντος ὑπακοήν, πῶς οὐ διεσκέψατο, πῶς οὐκ ἐκοινώσατο περὶ τούτου φίλοις, πῶς οὐ διώκησε τὰ κατὰ τὸν οἶκον καὶ τὴν οὐσίαν· ἀλλ' εὐθέως ἀναστὰς ἠκολούθησε, πάντα μὲν τὸν κόσμον ἀπολιπών, μόνην δὲ τὴν γνώμην ἐπαγόμενος παρεσκευασμένην πρὸς τὰ κελευόμενα παρὰ τοῦ καλέσαντος, ὃν τρόπον καὶ
B οἱ (91) προκληθέντες.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν περὶ Πέτρου μὲν, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Ἰακώβου, καὶ Ἰωάννου, καὶ Ματθαίου, οὐ μόνον αὐτὸς ὁ Ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς ἔγραψαν, πῶς καὶ τίνα τρόπον ἐκλήθησαν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων μαθητῶν οὐδὲν τοιοῦτον ἐδίδαξαν; Διότι μάλιστα τῶν ἄλλων οὗτοι ἦσαν ἐν ἀπσβλήτοις ἐπιτηδεύμασιν. Οὔτε γὰρ τελώνου τι χεῖρον, οὔτε ἁλιέως εὐτελέστερον. Διὸ καὶ μᾶλλον οἱ εὐαγγελισταὶ τὸ ἀξιόπιστον ἐν ἅπασιν ἔχουσιν, ὅτι οὐδὲ τὰ δοκοῦντα φέρειν τοῖς μαθηταῖς ὄνειδος παρελίμπανον. Καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ διδασκάλου τοῦτο ποιοῦσιν. Αὐτίκα γοῦν πολλὰ μὲν τῶν θαυμάτων αὐτοῦ παρέδραμον,
C οὐδὲν δὲ τῶν παθημάτων αὐτοῦ παρέλιπον, δεικνῦντες περὶ μὲν τῶν μαθητῶν, ὁποῖοι ὄντες ὁποίας χάριτος ἠξιώθησαν· περὶ δὲ τοῦ διδασκάλου, ὁποῖος ὢν ὁπόϊα πέπονθε δι' ἡμᾶς.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Ἰδὼν ὁ Χριστὸς τὴν εἰλικρινεστάτην ὑπακοὴν τούτου καὶ προθυμίαν, ἐπὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ πάραγίνεται, τιμῶν τε αὐτὸν καὶ οἰκειούμενος, καὶ παῤῥησίας μεταδιδοὺς, καὶ ἵνα καὶ τοῖς ἐκεῖ παράσχῃ τινὰ διόρθωσιν· αὐτὸς δὲ, τοιούτου τυχὼν ἀγαθοῦ, φιλοτιμότερον διαγείρεται, καὶ, καθὼς φησιν ὁ Λουκᾶς, ἐποίησε δοχὴν μεγάλην αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, τουτέστιν, ὑποδοχὴν, θεραπείαν, ἑστίασιν.

Τελώνας δὲ καὶ ἁμαρτωλοὺς τοὺς αὐτοὺς λέγει, πρὸς διασυρμὸν αὐτῶν. Διεβέβλητο γὰρ, ὡς ἄδικοι, καὶ πλεονέκται, καὶ ἅρπαγες, καὶ ἀσυμπαθεῖς, καὶ
D ἀναιδεῖς· ἢ καὶ ἄλλοι τινὲς ἦσαν, ἴσως ἕτερα μὲν ἐπιτηδεύματα ἔχοντες, τοῖς αὐτοῖς δὲ πάθεσιν ἐνεχόμενοι. Τῷ γὰρ ὁμοίῳ χαίρει τὸ ὅμοιον.

Παρέλαβε γὰρ καὶ τούτους εἰς ἑστίασιν ὁ Μα-

[76] Luc. v, 29.

Variæ lectiones et notæ

(90) Hæc uterque codex in margine habet. Eadem inferius exibebat Hentenius.

(91) οἱ, abest B.

(*dd*) Αὐτίκα,, non est, *statim*, sed, *exempli causa*.

θαίος, κοινωνήσοντας αὐτῷ τῆς χαρᾶς, ὡς ὁμοτέχνους καὶ συντήθεις. Ὁ δὲ Χριστὸς ἠνέσχετο καὶ ἀναπεσεῖν καὶ συναναπεσεῖν τοιούτοις, διὰ τὴν μέλλουσαν γενέσθαι τοῖς συνανακειμένοις ὠφέλειαν· καὶ μετέσχε τῶν ἐξ ἀδικίας παρατεθέντων αὐτοῖς, διότι μέγα κέρδος ἐντεῦθεν ἔμελλεν ἔσεσθαι, καὶ οὐκ ἐφρόντισε τῆς παρὰ τῶν πολλῶν μέμψεως, εἰδὼς, ὅτι ὁ ἰατρὸς, ἐὰν μὴ ἀνάσχηται σηπεδόνος, οὐκ ἀπαλλάττει ταύτης τοὺς κάμνοντας· καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι πονηρὰν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν λήψεται, διότι τε πρὸς εὐωχίαν ἦλθε, καὶ διότι πρὸς εὐωχίαν τελώνου, καὶ διότι πολλοῖς τελώναις καὶ ἁμαρτωλοῖς συνανέπεσεν.

Ὅρα γοῦν ὕστερον τοὺς Ἰουδαίους ὀνειδίζοντας αὐτῷ καὶ λέγοντας· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν· ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνος ὑπερεώρα τούτων πάντων, ἵνα τὸ σπουδαζόμενον ἀνύσῃ, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι συναναπεσὼν αὐτοῖς, μέγιστον ἤνυσεν. Ἄκουσον, τί φησι Ζακχαῖος ὁ τελώνης. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι Σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι, πτερωθεὶς ὑπὸ τῆς χαρᾶς, εἶπεν. Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε, δίδωμι πτωχοῖς, καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς· Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο.

Καὶ πῶς ὁ Παῦλος λέγει· Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, τῷ τοιούτῳ μηδὲ (92) συνεσθίειν ; Ὁ Παῦλος οὐ πρὸς διδασκάλους, ἀλλὰ πρὸς (93) ἁπλῶς ἀδελφοὺς τοῦτο παραινεῖ. Ἀλλὰ καὶ περὶ ἀδελφῶν ἐκεῖνος τοῦτό φησιν· οὗτοι δὲ οἱ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ οὔπω γεγόνασιν ἀδελφοί. Ἀλλὰ καὶ, ὅταν ἐπιμένωσι ταῖς ἁμαρτίαις· οὗτοι δὲ μεταβληθῆναι μᾶλλον ἔμελλον.

Καὶ — ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ; Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασὶν, ὅτι καὶ οἱ Γραμματεῖς τοῦτο μετὰ τῶν Φαρισαίων εἶπον.

Ὅρα δὲ, πῶς ὅτε μὲν οἱ μαθηταὶ δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν, τῷ διδασκάλῳ κατ' αὐτῶν λέγουσιν· Ἰδοὺ οἱ μαθηταί σου (94) ποιοῦσιν, ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ· ὅτε δὲ ὁ διδάσκαλος, ὡς καὶ νῦν, παρὰ τοῖς μαθηταῖς διαβάλλουσιν αὐτὸν, κακουργοῦντες, ὥστε τὸν χορὸν τῶν μαθητῶν ἀπορρῆξαι τοῦ διδασκάλου. Τί οὖν ἡ ἄπειρος σοφία ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας — κακῶς ἔχοντες. Ἀπὸ κοινοῦ παραδείγματος ἐπεστόμισεν αὐτοὺς, καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦτο μᾶλλον εἰς κατόρθωμα περιέτρεψε, δείξας οὐ μόνον ἀμεμπτον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπαινετόν. Εἶτα καὶ ἀπὸ Γραφῆς προφητικῆς αὐτοὺς ἔπεισεν, εἰπών·

A qui sibi in gaudio communicabant, et ejus artis eorumdemque erant morum. Christus autem tolerabat ut etiam pariter cum eo tales accumberent, propter venturam simul accumbentibus utilitatem : et particeps cum eis erat ferculorum injuste paratorum, ob grande lucrum, quod inde erat proventurum : nec curabat multorum indignationem, sciens quod, nisi medicus putredinem tolleret, ab ea non liberabit ægrotantes. Atqui plane noverat pravam inde suspicionem de se exoriturum, quod ad epulum venisset, et quod ad publicani epulum, quodque simul cum multis publicanis accumberet.

Vide enim postmodum Judæos improperantes ei ac dicentes : *Ecce homo vorax, et potor vini, amicus publicanorum et peccatorum*[77]; sed tamen hæc B omnia despicit, ut quod conatur efficiat. Ut autem scias quod simul accumbendo, rem maximam operetur, audi quid dicat Zacchæus publicanus. Postquam enim Christum audivit dicentem : *Hodie in domo tua oportet me manere* [78], animo gestiens et præ gaudio in sublime elevatus, ait : *Ecce dimidium substantiæ meæ, Domine, do pauperibus, et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Dixit autem ad eum Jesus : Hodie salus huic domui facta est* [79].

Quomodo ergo dicit Paulus : *Si quis dictus frater est fornicator (rr) aut avarus, cum hujusmodi nec cibum sumatis* [80]? Paulus in hoc non præceptores, sed C simpliciter fratres adhortatur. Præterea de fratre hoc dicit ille : Hi autem publicani nondum facti erant fratres. Ad hæc, dum permanserint in peccatis hoc faciundum est ; isti vero potius ex hoc convertendi erant.

Vers. 11· *Et — magister vester?* Marcus et Lucas dixerunt etiam Scribas simul cum Pharisæis hoc dixisse [81].

Vide autem quod, quando discipuli peccare videntur, præceptori adversus illos dicunt : *Ecce discipuli tui faciunt* [82], quod non licet facere Sabbatis. Quando vero præceptor, ut nunc, apud discipulos illum calumniantur, dolose agentes ut chorum discipulorum a præceptore separent. Quid ergo ait profunda Sapientia ?

Vers. 12. *Quo audito Jesus — male habentibus.* D A communi exemplo os illis oppressit, et accusationem hanc potius ad virtutis opus convertit, ostendens non solum irreprehensibile esse, sed magis laude dignum. Deinde a Scriptura quoque prophetica persuadet, dicens :

[77] Matth. xi, 19. [78] Luc. xix, 5. [79] ibid. viii, 9. [80] I Cor. v, 11. [81] Marc. ii, 16 ; Luc. v, 30 [82] Matth. xii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(92) μὴ A.
(93) Rarum hoc, παραινεῖν πρός τινα.
(94) σου, omittit B.

(rr) *Est fornicator.* Videtur ergo legisse ἤ, loco ἢ, nisi vulgatam Latinam, ut solet, expressit.

Vers. 13. *Euntes — sacrificium.* Improperat A quoque illis Scripturarum ignorantiam, revocans ac modestiam fastum ipsorum, et id quod agit supra sacrificia extollens. Est autem tantumdem ac si dicat : Non est contra Scripturam sacram, quod facio. Deus enim prophetam dicens : *Misericordiam volo, non sacrificium* [83], ostendit meliorem esse misericordiam quam sacrificium. Ideo et ego misericordiam præstans his qui peccatis sunt morbidi, infero me illis, et cum eis conversans, omnem curandi modum adhibeo.

Πορευθέντες — θυσίαν. Ὀνειδίζει μὲν αὐτοῖς καὶ ἀμάθιαν τῶν Γραφῶν, καταστέλλει δὲ καὶ τὸ φρόνημα τούτων, ἐπαιρομένων ἐπὶ ταῖς θυσίαις. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστιν, ὅτι Οὐδὲν ἐναντίον τῇ θείᾳ Γραφῇ ποιῶ. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς εἰπὼν διὰ τοῦ προφήτου· Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· ἔδειξεν, ὅτι κρείττων θυσίας ἐστὶν ὁ ἔλεος. Διὸ κἀγὼ ἐλεῶν τοὺς νοσοῦντας ἐν (95) ἁμαρτίαις, ἐπιδημῶ τούτοις, ὡς ἰατρὸς, καὶ συναναστρέφομαι, καὶ παντὶ τρόπῳ θεραπεύω.

Vers. 13. *Neque — pœnitentiam.* Non veni ut cum justis converser ; nam ipsi sibi ad salutem sufficiunt : sed fateor propter solos peccatores me venisse, qui pœnitentia indigent ; quomodo ergo hos abominabor propter quos veni? Dicit autem- B Chrysostomus hoc ironice Christum dixisse : *Non venit ut vocarem justos*, quales vos estis justificantes vos ipsos.

Οὐ — μετάνοιαν. Οὐκ ἦλθον ἐπιστρέψαι δικαίους· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοῖς ἀρκοῦσιν εἰς σωτηρίαν· ἀλλ' ὁμολογῶ, διὰ μόνους τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐλθεῖν, δεομένους μετανοίας. Καὶ πῶς ἄρα βδελύξομαι τούτους, δι' οὓς ἐληλύθα ; Φησὶ δὲ ὁ (96) Χρυσόστομος, τὸν Χριστὸν τοῦτο κατ' εἰρωνείαν εἰπεῖν, ὅτι Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, οἷοί ἐστε ὑμεῖς, οἱ δικαιοῦντες ἑαυτούς.

Vers. 14. *Tunc — jejunant?* Et hoc quoque Marcus et Lucas Scribas et Pharisæos dixisse aiunt [84]. Itaque manifestum est hos primum illud dixisse, deinde et Joannis discipulos concitasse, ac si etiam illi adversus Christum quasi æmuli affecti essent. Et quia a Salvatore os illis obturatum erat, transferunt indignationem ad ejus discipulos, et accedentes accusabant eos. Est autem tantumdem ac si dicerent : Si tu hæc quasi medicus ita agis, quare discipulos non jubes jejunare, et non genio indulgere ? Primum autem seipsos laudant, gloriantes quod frequenter jeju- C narent. Nam jejunabant : hi quidem a Joanne id accipientes, illi vero a lege. Deinde autem discipulis ejus detrahebant, Et vide Christi mansuetudinem. Neque enim arguit eos quasi arrogantes, sed per parabolam illis hilariter respondet.

Τότε — νηστεύουσιν ; Ὁμοίως καὶ τοῦτο Μάρκος καὶ Λουκᾶς, τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους εἰπεῖν λέγουσιν, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πρῶτον μὲν ἐκεῖνοι τοῦτο εἶπον, εἶτα παρώρμησαν καὶ τοὺς τοῦ Βαπτιστοῦ μαθητὰς, ὡς διακειμένους καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸν Χριστὸν ζηλοτύπως. Καὶ ἐπεὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπεστομίσθησαν, μετέστησαν τὴν μέμψιν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ προσελθόντες ἐνεκάλουν κατ' αὐτῶν. Ὃ δὲ ἔλεγον, τοιοῦτον ἦν· ὅτι, Εἰ καὶ σὺ, ὡς ἰατρὸς, ταῦτα ποιεῖς, διατί οὐκ ἐπιτάττεις τοῖς μαθηταῖς σου νηστεύειν, καὶ μὴ τρυφᾷν ; Ἑαυτοὺς δὲ πρῶτον ἐπαινοῦσι, κομπάζοντες, ὅτι Νηστεύομεν πολλά. Καὶ γὰρ ἐνήστευον, οἱ μὲν, παρὰ Ἰωάννου τοῦτο μαθόντες, οἱ δὲ, παρὰ τοῦ νόμου. Εἶτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διασύρουσι. Καὶ ὅρα τὴν ἐπιείκειαν τοῦ Χριστοῦ, πῶς οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς ἀλαζόνας, ἀλλὰ διὰ παραβολῆς αὐτοῖς ἀπελογήσατο μεθ' ἱλαρότητος.

Vers. 15. *Et ait — sponsus?* Superius seipsum medicum nominavit, hic autem sponsum. Et merito medicum quidem, utpote ægrotas animas curantem ; sponsum vero, tanquam has quæ in dirginitate degunt sibi desponsantem. Filios autem sponsi dicit domesticos ejus quæ desponsata est (*ss*). Dixit autem hoc reducens illis ad memoriam Joannis verbum, dixit : *Quia habet sponsam, sponsus est ; amicus autem sponsi, qui stat* D *et audite eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi* [85].

Καὶ εἶπεν — νυμφίος ; Ἄνω μὲν ἰατρὸν ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ νυμφίον· Καὶ εἰκότως. Ἰατρὸν μὲν, ὡς καθαίροντα τὰς νοσούσας ψυχάς· νυμφίον δὲ, ὡς μνηστευόμενον ταύτας παρθενευούσας. Υἱοὺς δὲ τοῦ νυμφῶνος λέγει τοὺς οἰκείους τῆς νυμφεύσεως. Ταῦτα δὲ εἰρηκεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῶν ῥημάτων τοῦ Ἰωάννου. φήσαντος, ὅτι Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει, διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου.

Est ergo verborum intellectus iste : Ego veni ut Ecclesiam fidelium per fidem mihi despondeam

Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν ῥητῶν τοιοῦτος· ὅτι Παρεγενόμην ἐπὶ τῷ νυμφεύσασθαι καὶ συνάψαι ἐμαυτῷ

[83] Osee VI, 6. [84] Marc. II, 18 ; Luc. V, 33. [85] Joan. III, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(95) ἐν, omittit A.

(96) Tom. VII, pag. 351 A.

(*ss*) Filios autem thalami dicit, aptes ad desponsationem. Νυμφών est locus, domus, ubi nuptiæ celebrantur. Νύμφευσις est desponsatio. Sed οἰκεῖος ambiguum est in Græco. Notat enim et domesticum, seu familiarem, deinde etiam aptum et idoneum. Eodem modo erratum est infra mox.

διὰ πίστεως τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν· ὁ δὲ καιρὸς οὗτος τῆς νυμφεύσεως οὐκ ἔστι πένθους καιρός, ἀλλὰ χαρᾶς· καὶ λοιπὸν οὐ δύνανται νηστεύειν οἱ οἰκεῖοι αὐτῆς· θλιβερὸν γὰρ τὸ νηστεύειν τοῖς ἀτιλῶς ἔτι διακειμένοις· τούτους δὲ χρὴ χαίρειν, ἕως οὗ εἰμι μετ' αὐτῶν, συνόντας μοι, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούοντας.

et conjungam, et hoc tempus est nuptiarum ; non ergo tempus est luctus, sed gaudii. Itaque non possunt jejunare familiares ac propinqui sponsæ ; nam jejunare tribulationis est, et his congruit, qui imperfecto modo adhuc affecti sunt. Hos vero gaudere oportet, quandiu cum eis sum, quandiu mecum versantur, et vocem meam audiunt.

Ἐλεύσονται — νηστεύσουσιν. Ἐνταῦθα παρεδήλωσεν, ὅτι ἀναιρεθήσεται μὲν αὐτὸς, αὐτοὶ δὲ μετὰ τοῦτο πολλὰ καὶ νηστεύσουσι, καὶ κακοπαθήσουσιν.

Vers. 15. *Venient — jejunabunt.* Hic significavit se occidendum, illos autem postmodum frequenter jejunaturos, ac multa mala passuros.

Οὐδεὶς — παλαιῷ. Δεῖξαι θέλων, ὅτι ὡς ἀσθενέσιν ἔτι τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐπιφορτίζει τὸ βάρος τῆς νηστείας, διὰ παραβολῆς τοῦτο δείκνυσι, λέγων· Οὐδεὶς ἐπιβάλλων ἰματίου παλαιοῦ σαθρότητα, ἐπιῤῥάπτει τεμάχιον ῥάκους ἀγνάφου, τουτέστι καινοῦ, ἐπὶ μέρει παλαιῷ. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν.

Vers. 16. *Nemo — veteri.* Volens ostendere, quod tanquam adhuc imbecilles discipulos non oneret pondere jejunii, per parabolam hoc significat dicens : Nullus resarciens detritam vestem veterem, assuit fragmentum panni rudis, hoc est novi, in parte veteri. Deinde addit et causam.

Αἴρει — γίνεται. Τὸ γὰρ πλήρωμα αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ ὁλότης τοῦ ἀγνάφου ῥάκους, ἰσχυρὰ καὶ βαρεῖα οὖσα, αἴρει καὶ κατασπᾷ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ἱματίου, σαθροῦ τυγχάνοντος, ὅσον ἂν ἐπιλάβῃ· καὶ γίνεται μεῖζον σχίσμα. Λοιπὸν οὖν, οὐδὲ ἐγὼ νῦν, ἰώμενος τὴν σαθρότητα τῶν μαθητῶν, ἐπιβάλλω ταύτῃ ἰσχυρότητα καὶ βάρος νηστείας, ἵνα μὴ πλεῖον σαθρωθῇ, μὴ δυναμένη βαστάζειν τὸ ἐπιβληθέν· ἀλλὰ συγκαταβαίνω τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, μέχρις ἂν διὰ τοῦ θείου Πνεύματος ἀνακαινισθῶσιν.

Vers. 16. *Aufert — fit.* Supplementum sive plenitudo ejus, id est integritas panni rudis, cum sit fortis et dura, tollit ac detrahit a veste, quæ detrita erat, quantumcunque acceperit, et major reptura fit. Itaque neque ego nunc vetustati ac debilitati discipulorum immitto duritiem ac robur jejunii, ne amplius deterantur, non potentes ferre quod immissum est, sed condescendo imbecilitati eorum, donec per Spiritum sanctum renoventur.

Οὐδὲ — παλαιούς. Καὶ ἑτέραν λαμβάνει παραβολὴν, οἶνον νέον λέγων, τὴν αὐστηρίαν καὶ σφοδρότητα τῶν ἐντολῶν· οἶνον μὲν, ὡς εὐφραίνουσαν τὰς τῶν τελείων ψυχάς· νέον δὲ, ὡς ἀσυνήθη τοῖς ἀγυμνάστοις. Καὶ πάλιν, ἀσκοὺς παλαιοὺς ὀνομάζων, τοὺς μαθητάς· ἀσκοὺς μὲν, ὡς χωροῦντας διδασκαλίαν· παλαιοὺς δὲ, ὡς ἀσθενεῖς.

Vers. 17. *Neque — veteres.* Aliam quoque accipit similitudinem, vinum novum vocans austeritatem ac vehementiam præceptorum ; vinum quidem, quod lætificet perfectorum animas, novum autem, quod assueta non sit inexercitatis. Præterea utres veteres dicit discipulos : utres quidem tanquam disciplinæ capaces, veteres vero quasi imbecilles.

Εἰ δὲ μή γε — ἀπολοῦνται. Ῥήγνυνται οἱ ἀσκοὶ, εἴτουν παραλύονται, μὴ δυνάμενοι φέρειν τὴν ἰσχὺν τοῦ νέου οἴνου· καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, μὴ καταχεθεὶς, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἄχρηστοι τοῦ λοιποῦ γενόμενοι.

Vers. 17. *Alioqui — pereunt.* Rumpuntur utres sive dissolvuntur, cum ferre non possint vini novi fortitudinem ; vinumque non retentum effunditur, ac utres pereunt, facti in posterum inutiles.

Ἀλλὰ — συντηροῦνται. Χρὴ γὰρ τὸν ἄριστον οἰκονόμον διακρίνειν καὶ τὴν φύσιν τοῦ οἴνου, καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀσκῶν, καὶ τὸν καιρόν. Νῦν γὰρ ἔτι παλαιοί εἰσιν οἱ μαθηταὶ, μήπω ἀνακαινισθέντες. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πρὸς αὐτοὺς εἶπε· Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ἀμφότεροι δὲ, φησὶ, συντηροῦνται, ὁ οἶνος δηλαδὴ, καὶ ὁ ἀσκὸς, ὁ μὲν βασταζόμενος, ὁ δὲ βαστάζων.

Vers. 17. *Sed — conservantur.* Optimum enim œconomum dijudicare oportet vini naturam, et utrium fortitudinem, ac vetustatem. Nunc siquidem veteres sunt discipuli, quod ad fortitudinem utrium ac vetustatem spectat, nondum videlicet renovati. Propter quod etiam alio loco dixit eis : *Multa habeo, quæ vobis dicam, sed nunc portare non potestis* [86]. Utraque, inquit, conservantur, vinum videlicet et utres, illud quidem retentum, hi autem retinentes.

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

CAP. XV. *De filia archisynagogi.*

Ταῦτα — ζήσεται. [Η (97) τοῦ Ἰαείρου θυγάτηρ

Vers. 18. *Hæc — vivet* †† Jairi filia significat

[86] Joan. XVI, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Codex uterque inclusa habet in margine. Hentenius non agnoscit.

cujuslibet mentem, quod nec præcepta legis, nec mandata divina facit, mortuam.

Hic princeps erat Synagogæ Judæorum, Jairus appellatus, ut dicunt Marcus et Lucas [87]. Reliquerat autem filiam suam jamjam morituram (*tt*). Nam Marcus eum dixisse commemorat: *Filiola mea in extremis est* [88]. Lucas vero quod etiam moriebatur [89]. Itaque, *Modo defuncta est*, dixit conjectando. Suspicabatur enim quod tunc jam omnino mortua esset. Verisimile est autem primum dixisse eum: *In extremis est*, deinde, *Modo defuncta est*, sive jam exspiravit. Duo autem petebat ut veniret, et manum imponeret, utpote crassius affectus.

Vers. 19. *Et — ejus.* Marcus et Lucas dicunt [90], quod etiam turba multa sequebatur. Plures siquidem eorum carnaliter viventes, non tantum animæ utilitatem concupiscebant, quantum carnis sive corporis sanitatem.

CAP. XVI. *De muliere sanguinis profluvio laborante.*

Vers. 20. *Et — ejus.* De præsenti capite latius et planius scripsit Lucas [91]; quære ergo apud illum enarrationem vicesimi sexti capitis. Κράσπεδον, fimbria, est vestis extrema pars, quæ pedes contegit et ambulando terram attingit.

Vers. 21. *Dicebat — salva ero.* Magnam habebat fidem; credebat enim, quod ubi solam vestimenti fimbriam tetigisset, salva fieret, id est, sanaretur. Hanc tamen imperfectam habebat: putabat namque latere illum, qui occultos quoque animi motus intuetur.

Vers. 22. *Jesus autem — te salvam fecit.* Matthæus, tanquam brevitatis amator, quæ in medio contigerunt prætermisit, miraculum solum manifestans; Lucas vero omnia accurate proposuit. In dicto ergo capite invenies

Vers. 22. *Et — illa hora.* Salva facta est, hoc est, curata. Lucas siquidem dixit, *sanata* [92]. Ex hora, inquam, non qua dixit ei Jesus: Bono animo esto, filia, sed qua fimbriam tetigit, sicut Marcus et Lucas scripserunt. [93].

Vers. 23. *Cumque* — Vers. 24. *eum* Moris enim erat in hujusmodi calamitatibus tibicines inducere, qui lamentationes excitarent. Hoc autem caput latius scripsit Marcus [94]. Quære ergo expositionem tertii decimi capitis apud eum.

Vers. 25. *Et cum* — Vers. 26. *illam.* De his omnibus in prædicto tertio decimo capite nullo prætermisso invenies.

αἰνίσσεται τὴν ἑκάστου ψυχὴν, ἀποθανοῦσαν τῇ ἀπραξίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, καὶ τῇ ἀνενεργησίᾳ τῶν θείων προσταγμάτων.]

Οὗτος ἄρχων ἦν τῆς Συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, Ἰάειρος ὀνομαζόμενος, ὡς λέγουσι Μάρκος καὶ Λουκᾶς. Ἐμπνέουσαν δὲ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα κατέλιπε. Καὶ γὰρ Μάρκος μέν φησι, τοῦτον εἰπεῖν, ὅτι Τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει· Λουκᾶς δὲ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἀπέθνησκεν. Ὥστε τὸ, Ἄρτι τέθνηκε, στοχαζόμενος εἶπεν· ὑπέλαβε γὰρ, ὅτι μέχρι τότε πάντως ἂν ἀπέθανεν. Εἰκὸς δὲ, πρῶτον μὲν εἰπεῖν, ὅτι Ἐσχάτως ἔχει· εἶτα, ὅτι Ἄρτι τέθνηκεν, εἶτουν, ἕως ἄρτι. Δύο δὲ ἐζήτησεν, ἐλθεῖν τε καὶ ἐπιθεῖναι τὴν χεῖρα, παχύτερον διακείμενος.

Καὶ — αὐτοῦ. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασιν, ὅτι καὶ ὄχλος πολὺς ἠκολούθησε. Καὶ γὰρ οἱ πλείους αὐτῶν σωματικώτερον ζῶντες, οὐχ οὕτω ψυχῆς ὠφέλειαν, ὡς σώματος ἰατρείαν ἐπεθύμουν ἰδεῖν.

ΚΕΦ. Ις΄. Περὶ τῆς αἱμορροούσης.

Καὶ — αὐτοῦ. Περὶ τοῦ παρόντος κεφαλαίου πλατύτερον καὶ φανερώτερον ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς, καὶ ζήτησον παρ' ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ εἰκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου. Κράσπεδον δὲ ἐστι τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου, ὃ παρὰ τοῖς ποσὶν εἱλούμενον ἐφάπτεται τῆς γῆς ἐν τῷ βαδίζειν.

Ἔλεγε — σωθήσομαι. Πολλὴν μὲν εἶχε πίστιν. Ἐπίστευε γὰρ, ὅτι μόνον ἁψαμένη τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ σωθήσεται, τουτέστιν, ὑγιανεῖ. Πλὴν ἀτελῆ ταύτην εἶχεν. Ἤμελε γὰρ λαθεῖν αὐτὸν, ὃς βλέπει καὶ τὰ ἀφανῆ κινήματα τῆς ψυχῆς.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σέσωκέ σε. Ὡς γλισχύντομος ὁ Ματθαῖος, τὰ ἐν μέσῳ παρέδραμε, μόνον ἀπαγγείλας τὸ θαῦμα· ὁ δὲ Λουκᾶς ἅπαντα παρέθηκε δι' ἀκρίβειαν, καὶ εὑρήσεις ταῦτα ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ — ὥρας ἐκείνης. Ἐσώθη, ἀντὶ τοῦ, ὑγίανεν. Ἰάθη γὰρ εἶπεν ὁ Λουκᾶς. Ἀπὸ τῆς ὥρας δὲ, οὐκ ἀφ' ἧς ὁ Χριστὸς εἶπεν αὐτῇ τὸ· Θάρσει, θύγατερ, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἥψατο τοῦ κρασπέδου, καθὼς Μάρκος τε καὶ Λουκᾶς ἱστόρησαν.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἔθος γὰρ ἦν ἐν ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς αὐλητὰς εἰσάγειν, θρῆνον ἐγείροντας. Τοῦτο δὲ τὸ κεφάλαιον πλατύτερον ὁ Μάρκος ἀνέγραψε, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου.

Ὅτε δὲ — ἐκείνην. Περὶ τούτων πάντων εὑρήσεις ἀπαραλείπτως ἐν τῷ ῥηθέντι τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

[87] Marc. v, 22; Luc viii, 41. [88] Marc. v, 23. [89] Luc viii, 42. [90] Marc. v, 24; Luc. viii, 42. [91] Luc. viii, 43 seqq. [92] Luc. viii, 47. [93] Marc. v, 29; Luc. viii, 44. [94] Marc. v, 35 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(*tt*) *Jamjam morituram.* Nescio an legerit ἐκπνέουσαν. Sed ἐμπνέουσαν, *adhuc spirantem*, hic etiam locum habet.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν. A

Καὶ — Δαυίδ. Μαθόντες, περὶ ὧν ἐθαυματούργει, καὶ πιστεύσαντες αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον Χριστὸν, περὶ οὗ πολλάκις ἤκουσαν, ἔρχονται καὶ ἀκολουθοῦσι κράζοντες· Ἐλέησον, ἤγουν, ἴασαι. Υἱὸν δὲ τοῦ Δαυὶδ τοῦτον λέγουσιν, ὡς ἀκηκοότες ὁμοίως ἐκ γένους Δαυὶδ ἀναβλαστήσειν αὐτόν. Εἰς τιμὴν δὲ αὐτοῦ τοῦτο κράζουσιν. Ἐντιμοτάτη γὰρ παρ' Ἰουδαίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία· καὶ γὰρ ὅτι μὲν πάντα δύναται, ἐπίστευον· ὅτι δὲ καὶ θεός ἐστιν, οὔπω πεπληροφόρητο. Διὸ καὶ ἀνθρωποπρεπῶς αὐτὸν ἐτίμων, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ἐλθόντι — τυφλοί. Παρείλκυσεν αὐτοὺς ἄχρι τῆς οἰκίας, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς μεμψιμοίροις ἐπιπηδᾶν ταῖς θαυματουργίαις, ὡς φιλόδοξος. Πάντα γὰρ B σοφῶς (98) οἰκονομεῖ, περιαιρῶν πᾶσαν ἀφορμὴν μέμψεως. Εἰκὸς δέ, πιστοῦ τινος εἶναι τὴν οἰκίαν, εἰς ἣν κατήχθη.

Καὶ — ποιῆσαι; Δηλαδὴ, ὃ αἰτεῖσθε. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ, ὅτι πιστεύουσιν, ὅτι δύναται· πῶς γὰρ ἂν ἀκολουθοῦντες παρεκάλουν; Ἐρωτᾷ δὲ ὅμως, ἵνα φανερωθῇ καὶ τούτων ἡ πίστις, καὶ ἑλκυσθῶσι διὰ τούτων καὶ ἕτεροι. Τὰ θαύματα γὰρ οὐ μόνον διὰ τοὺς θεραπευομένους, ἀλλὰ καὶ μᾶλιστα διὰ τοὺς ὁρῶντας καὶ τοὺς ἀκούοντας εἰργάζετο.

Λέγουσιν — Κύριε. Οὐκ ἔτι τοῦτον υἱὸν τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ Δεσπότην ἀνακηρύττουσιν, ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως αὐτοῦ πτερωθέντες εἰς ὕψος πίστεως. C

Τότε — αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. Τῇ πίστει τούτων τὴν θεραπείαν ἀνατίθησιν, ὅπερ εἴωθε πολλαχοῦ ποιεῖν, διεγείζων, ὡς εἴρηται, καὶ τοὺς ἄλλους εἰς πίστιν. Ἅπτεται δὲ καὶ τῇ χειρὶ, δεικνύων, ὅτι καὶ ἡ παναγία αὐτοῦ σὰρξ ζωῆς μεταδίδωσι. Μεγάλη δὲ κατηγορία τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τυφλοὶ μὲν ἐξ ἀκοῆς μόνης ἐπίστευσαν, αὐτοὶ δὲ, καὶ τὰ θαύματα βλέποντες, ἠπίστουν.

Καὶ — γινωσκέτω. Ἐνεβριμήσατο, ἀντὶ τοῦ, αὐστηρῶς ἐνέβλεψε, συνελκύσας τὰς ὀφρῦς, καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν κεφαλὴν, ὅπερ εἰώθασι ποιεῖν, οἱ ἐξασφαλιζόμενοί τινας περὶ φυλακῆς μυστηρίων.

Οἱ — τῇ γῇ ἐκείνῃ. Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, D καθαρίσας τὸν λεπρὸν, παρήγγειλεν αὐτῷ σιγᾷν, καὶ ζήτησον ἐν τῇ ἐξηγήσει αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σιγᾷν ἐπιτάττει, καὶ πῶς ὅλως ἐπιτάττει, γινώσκων, ὅτι οὐ σιγήσει, καὶ τὴν λύσιν ἐκείνην ἐπὶ πάντων ἔχε τῶν ὁμοίων.

ΚΕΦ. ΙΗ'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ.

Αὐτῶν — δαιμονιζόμενον. Κωφὸν νῦν λέγει τὸ

CAP. XVII. *De duobus cæcis.*

Vers. 27. *Cumque — David.* Cum audissent miracula quæ ediderat, et credidissent eum esse Christum, qui exspectabatur, de quo sæpius audierant, veniunt ac sequuntur, clamantes: *Miserere*, sive, sana. Filium autem David hunc dicunt, utpote qui etiam audierant e genere David illum oriundum. Ad honorem vero ejus hoc dicunt. Honoratissima siquidem apud Judæos erat hujusmodi appellatio. Credebant itaque quod omnia posset; quod autem Deus esset, nondum plena fide tenebant; ideoque tanquam hominem decenter honorabant, sicut et alii multi.

Vers. 28, *Ingresso — cæci.* Protraxit eos usque ad domum, ne reprehendendi occasionem quærentibus videretur ad miraculorum operationem se ingerere, quasi gloriæ amator. Omnia enim sapienter disponit, omnem auferens accusationis occasionem. Verisimile est autem domum fuisse cujusdam fidelis, in qua retentus sit.

Vers. 28. *Et — facere?* Quod videlicet petitis. Sciebat certe illos credere quod posset: neque enim aliter secuti fuissent eum obsecrantes: interrogat tamen ut manifestaretur illorum fides, aliique per hos attraherentur. Miracula namque non propter eos tantum, qui curabantur, sed propter eos potissimum edebantur, qui videbant et audiebant.

Vers. 28. *Dicunt — Domine.* Jam non filium David, sed Dominum eum appellabant: ab ejus interrogatione in fidei celsitudinem sublevati.

Vers. 29. *Tunc* — Vers. 30. *oculi illorum.* Fidei eorum sanitatem attribuit, quod frequenter facere consuevit alios quoque excitans ad fidem. Tangit autem et manu, ostendens sanctissimam esse suam carnem, quæ vitam conferat. Magna vero Judæorum hinc oritur accusatio: quod cæcis solo auditu credentibus, ipsi miracula videntes increduli permanebant.

Vers 30. *Et — sciat.* Ἐνεβριμήσατο, interminatus est: austere videlicet intuens, contractis superciliciis, commoto capite: veluti facere solent, qui aliquos de continendo secreto admonent.

Vers 31. *Illi — regionem illam.* In sexto quoque capite mundato leproso præcepit ut taceret [99]. Quære in illius expositione, cur tacere præceperit, quodque omnino præcipiat, sciens illos non esse tacituros, illamque solutionem pro omnibus habeto similibus.

CAP XVIII. *De dæmoniaco muto.*

Vers 32. *Illis autem dæmoniacum.* Quanquam

[99] Matth. VIII, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(98) σαφῶς, A.

κωφὸς dicatur sæpius surdus, nunc tamen capitur pro muto, qui fari nequit, sicut etiam alibi quandoque.

Vers. 33. *Et ejecto — mutus*, Non erat natura mutus, sed dæmon linguam ejus ligaverat, et ante hanc animam : ideoque ab aliis adducitur. Nec fidem exigit ; siquidem nec fari, nec intelligere poterat : quod agnoscens Salvator, protinus dæmonem ejecit, ipso etiam ignorante. Cumque vinculis absolutus esset, intellexit et (*uu*) locutus est homo

Vers. 33. *Et — Israel. Nunquam apparuit sic*, id est, Nunquam visa sunt hujusmodi mirabilia. Omnibus autem qui ab exordio mirabilia operati sunt sublimiorem prædicabant ; quia omnem morbum curabat, et velocissime propriaque auctoritate, interdum quidem verbo, nonnunquam tactu, quandoque vero tactu et verbo ; et ut semel dicam, sicut volebat, in omnibus suam pandens omnipotentiam.

Vers. 34. *Pharisæi autem — dæmonia.* Turbæ quidem admirabantur ; Pharisæi vero calumniabantur, dicentes quod cum amicum haberet principem dæmoniorum, per hunc dæmonia expellebat. Nec verebantur nugari in his, quæ facile redargui poterant. Nam qui dæmoniorum principem habet amicum, quæ illi sunt grata perficit : dæmoni autem gratum est, ut quis semper noceat hominibus, doceat omne peccatum, abstrahat omnes a Deo. Christus vero contraria his operatus est, beneficia semper conferens in homines, omnem docens virtutem, ad Deum omnes adducens. Et tamen hos non solum non punivit, sed neque arguit eos : docens nos magno animo calumnias sustinere, et potius benefacere nocentibus ac injuriam inferentibus. Vide enim quid fecerit.

Vers. 33. *Et — in populo* Hæc etiam quarto dixit capite[96], et ibi declarata sunt. Quære autem et apud Marcum finem tertii capitis ipsius [97], et in ejus capitis enarratione invenies differentiam civitatis a vico. Circumibat autem civitates omnes et vicos Judæorum, ne quis eorum dicere posset : Ad nos non venit.

Vers. 36. *Intuitus — pastorem. Destitutæ*, quod nullus eas respiceret : *dispersæ* hoc est omnino neglectæ, in modum ovium pastore carentium : quarum hæ quidem vexatæ sunt, ac seductæ huc et illuc : aliæ autem dispersæ sive abjectæ, eo quod non sit, qui earum curam habeat. Judæorum enim principes non solum convertebant, aut respiciebant eos qui peccaverant, neque abjectorum

A ἄλαλον. Λέγεται γὰρ κωφὸς, οὐ μόνον ὁ μὴ ἀκούων, ἀγλὰ καὶ ὁ μὴ λαλῶν.

Καὶ ἐκβληθέντος — κωφός. Οὐκ ἦν ἐκ φύσεως ἄλαλος, ἀλλ' ὁ δαίμων ἔδησε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, καὶ πρὸ ταύτης τὴν ψυχήν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑφ' ἑτέρων προσάγεται, καὶ οὐκ ἀπαιτεῖται πίστιν. Οὔτε γὰρ λαλῆσαι, οὔτε συνιέναι ἐδύνατο. Καὶ τοῦτο γινώσκων ὁ Σωτὴρ, ἐξέβαλεν αὐτίκα τὸν δαίμονα, καὶ ἀπελαθέντος, ἐλύθη μὲν τὰ δεσμὰ, συνῆκε δὲ, καὶ ἐλάλησεν ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ — Ἰσραήλ. — Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως, ἀντὶ τοῦ, Οὐδέποτε ἐφάνη τοιαῦτα παράδοξα. Πάντων δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος θαυματουργησάντων ὑπερετίθουν αὐτὸν, διότι πᾶν πάθος ἰᾶτο, καὶ ταχύτατα καὶ κατ' B ἐξουσίαν· καὶ ποτὲ μὲν λέγων, ποτὲ δὲ ἁπτόμενος, ποτὲ δὲ καὶ ἁπτόμενος καὶ λέγων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὡς ἐβούλετο· διὰ πάντων δεικνὺς τὸ ἑαυτοῦ παντοδύναμον.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμόνια. Οἱ ὄχλοι μὲν ἐθαύμαζον· οἱ Φαρισαῖοι δὲ διέβαλλον αὐτὸν, λέγοντες, ὅτι φίλον ἔχων τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, δι' ἐκείνου ταῦτα διώκει. Καὶ οὐδ' ἠσχύνοντο, φλυαροῦντες εὐέλεγκτα. Καὶ γὰρ ὁ τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων φίλον ἔχων, φίλα ἐκείνῳ διαπράττεται· φίλον δὲ τῷ δαίμονι, τὸ βλάπτειν ἀεὶ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ διδάσκειν πᾶσαν ἁμαρτίαν, τὸ ἀφιστᾷν πάντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ Χριστὸς τἀναντία τούτων εἰργάζετο, εὐεργετῶν ἀεὶ τοὺς ἀνθρώπους, C διδάσκων πᾶσαν ἀρετὴν, προσάγων πάντας τῷ Θεῷ. Ὅμως οὐ μόνον τούτους οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλ' οὐδ' ἤλεγξεν αὐτοὺς, παιδεύων ἡμᾶς, μακροθύμως φέρειν τὰς διαβολὰς, καὶ μᾶλλον εὖ ποιεῖν τοὺς ὑβρίζοντας. Ὅρα γὰρ, τί ἐποίησε.

Καί — ἐν τῷ λαῷ. Ταῦτα καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου εἴρηκεν ὁ παρὼν εὐαγγελιστὴς, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. Ζήτησον δὲ καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ τὸ τέλος τοῦ τρίτου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ εὑρήσεις διαφορὰν πόλεως καὶ κώμης ἐν τῇ ἐκείνου ἐξηγήσει. Περιήρχετο δὲ τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν ἔχοι λέγειν, ὅτι Πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἦλθεν.

D Ἰδὼν — ποιμένα. — Ἐσκυλμένοι (99) μὲν, ἀντὶ τοῦ, ἀνεπίστρεπτοι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιστρέφοντα· ἐῤῥιμμένοι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἠμελημένοι τέλεον, δίκην ἀποιμάντων προβάτων· ὧν τὰ μὲν ἔσκυλται, ἤγουν πεπλάνηνται τῇδε κἀκεῖσε· τὰ δὲ ἔῤῥιπται, ἤτοι καταβέβληνται, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιμελόμενον. Οἱ γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες οὐ μόνον οὐκ ἐπέστρεφον τοὺς ἁμαρτάνοντας, οὐδ' ἐπι-

[96] Matth. IV, 17. [97] Marc. I, 38.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Hunc locum inpterretatur Chrysostomus t. XII, p. 390 ubi habet τὰ πλήθη ἐσκυλμένα.

(*uu*) Efecit et ejecto soluta sunt vincula, intellexit autem et.

μᾶλλον τῶν κατερράγμένων (1) ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὶ χεῖρον τοῦ λαοῦ διέκειντο.

Τότε — ὀλίγοι. Θερισμὸν μέν, ἦγουν θέρος, καλεῖ νῦν τοὺς πιστεῦσαι μέλλοντας, ὡς ἑτοίμους εἰς τὸ συγκομισθῆναι διὰ τὸ προεγκατασπαρῆναι αὐτοῖς τὴν φήμην τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. Ἀπῆλθε γάρ, φησὶν, ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν. Ἐργάτας δέ, ἤτοι θεριστάς, λέγει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, οὓς ἐβούλετο πέμψαι πρὸς συγκομιδὴν τῶν τοιούτων ἀσταχύων. Ἵνα γὰρ μὴ, ἐπισυρόμενος (2) τὰ πλήθη, δόξῃ διὰ τοῦτο περιέρχεσθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, ἐκπέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνθ' ἑαυτοῦ.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι θερισμὸν εἴρηκε, δεικνύων τὴν εὐχέρειαν τῆς τοιαύτης διακονίας, ὡς τοῦ μείζονος πόνου προλαβόντος καὶ τελεσθέντος ὑπὸ τῶν προφητῶν, οἳ, καθάπερ τινὰ σπέρματα πίστεως, B τοῖς Ἰουδαίοις τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ προκατεβάλοντο, ὃ καὶ ἐν τῷ Ἰωάννῃ ἔλεγεν, ὅτι Ἄλλοι κεκοπιάκασιν, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε.

Θερισμὸν δὲ καὶ ἐργάτας νῦν εἰπὼν, ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ τῶν τοῦ Βαπτιστοῦ ῥημάτων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος, περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων, γεωργὸν αὐτὸν ᾐνίξατο, προμνημονεύσας πτύου, καὶ ἅλωνος, καὶ σίτου, καὶ ἀχύρου, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ προείρηται (3).

Δεήθητε τὸν θερισμὸν αὐτοῦ. Κύρτον τοῦ θερισμοῦ ἑαυτὸν λέγει, ὡς αὐτῷ φυλαττομένου τοῦ τοιούτου θέρους, καὶ πρὸς αὐτὸν συγκομισθῆναι μέλλοντος, καὶ ὡς ἐξουσίαν ἔχων τοῦ θερισθῆναι αὐτό. Δεήθητε δὲ, εἶπεν, οὐχ ὡς δεόμενος παρακληθῆναι ὑπ' C αὐτῶν· τίς γὰρ ἐκείνου φιλανθρωπότερος ; ἀλλὰ παιδεύων τοὺς μαθητὰς, ἱκετεύειν τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν πεπλανημένων.

ΚΕΦ. ΙΘ΄. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

Καὶ — πᾶσαν μαλακίαν. Πῶς οὖν, ὀλίγοις οὖσι τοῖς μαθηταῖς, οὐ προσέθηκε καὶ ἑτέρους ; Προσέθηκεν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐκ εἰς ἀριθμὸν, ἀλλ' εἰς δύναμιν. Ἔδωκε γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, ἐξουσίαν. Ὥστε καὶ ὀλίγους (4) εἶπεν αὐτοὺς, οὐ κατ' ἔλλειψιν δυνάμεως. ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν ἀριθμοῦ. Καὶ τέως αὐτοὺς ἰατροὺς σωμάτων ποιεῖ· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ μεῖζον ἐμπιστεύει, τὴν τῶν ψυχῶν θεραπείαν. Ἐξέβαλλον (5) δὲ τὰ δαιμόνια, καὶ ἴωντο τὰς νόσους ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ.

Τῶν δὲ δώδεκα — αὐτοῦ. Ἐπειδὴ περὶ Πέτρου

euram habebant, sed et pejus ipsi affecti erant quam populus.

Vers. 37. *Tunc — pauci.* Messem hic vocat eos, qui crediturі erant, tanquam paratos ut ad fidem colligantur : quia jam eis disseminata erat fama miraculorum ejus. *Exivit* enim *fama ejus*, inquit, *in universam Syriam* [98]. Operatores vero aut messores dicit discipulos suos, quos mittere volebat ad talium collectionem. Ne enim ascita multitudine videretur propter hoc circumire civitates et vicos, discipulos pro se emittit.

Potest autem et alio modo exponi, quod messem dixerit, facilitatem ostendens hujusmodi ministerii : utpote majori labore præoccupato jam ac perfecto a prophetis, qui tanquam semina quædam fidei, Judæis ea quæ de Christo erant auspicati fuerant: quod etiam in Evangelio Joannis dicebat : *Alii laboraverunt, et vos in laborem illorum introistis* [99].

Messem præterea et operarios nominans, Baptistæ verba ac memoriam reducit. Siquidem ille, de Christo loquens, agicolam illum induxit, facta videlicet mentione de area ejus et tritico, ac palea (*vv*) : velut tertio capite prædictum est [1].

Vers. 38. *Rogate — messem suam.* Dominum messis seipsum vocat, cui videlicet servantur hujusmodi segetes, et ad quem colligendæ sunt, quique potestatem habet illas metere. Rogate ergo inquit, non quasi opus ei sit, ut illi obsecrent : quis enim homines magis amat quam ipse ? sed ut discipulos instruat, ut Deum pro errantibus deprecentur.

CAP. XIX. *De apostolorum electione.*

CAP. X. vers. 1. *Et — omnem languorem.* Quomodo ergo cum pauci essent discipuli, non addidit etiam dignitatem (*xx*) ? Addidit utique illis ; at non in numero, sed in virtute. *Dedit*, inquit, *eis potestatem*, ita ut paucos etiam dixerit illos, non secundum defectum virtutis, sed numeri. Primum ergo constituit eos medicos corporum, postmodum, quod majus est, etiam committit curam, videlicet animarum. Ejiciebant autem dæmonia et morbos curabant per nomen Christi. D

Vers. 2. *Duodecim autem — ejus.* Quia de Petro

[98] Matth. IV, 24. [99] Joan. IV, 38. [1] Matth. III, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Sic, non κατερριμμένων, recte.
(2) ἐπισυρόμενα, B.
(3) εἴρηται, A.
(4) Non Euthymius solum, sed Theophylactus etiam p. 51 C, de vocabulo ὀλίγοι monent. Nescio tamen, quam ob causam, cum in textu non reperiatur. Videntur ergo respicere Matth. IX, 37. Quo argumento vero motus Chrysostomus Jacobum [tom. VII. p, 359 B] τελώνην appellet ignoro. Forte, quia frater Matthæi erat. Chrysostomum secutus est Photius in Catena Possini ad Marc. p. 50.
(5) ἐξέβαλον, A.

(*vv*) De ventilabro, area, tritico.
(*xx*) *Etiam dignitatem.* Etiam alios. Forte pro ἑτέρους legebatur ἄλλους, e quo deinde factum est ἀξίαν.

et Andrea, Jacobo et Joanne ac seipso in præcedentibus docuit, quod secuti fuerint Christum, de aliis vero nihil manifeste scripsit, nunc illorum quoque nomina recenset, ut ea cognoscamus, et a falsis apostolis dijudicemus ; multi enim fuerunt pseudapostoli. Hoc autem et Marcus et Lucas fecerunt.

Primum vero dixit Petrum, non solum tanquam Andrea fratre suo natu majorem, verum etiam tanquam cæteris omnibus firmitate excellentiorem. Ideo etiam nomen Petrus ei Christus imponens, dixit : *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* [2].

Quare autem addidit : *qui dicitur Petrus* ? Omnino ut discamus, quod Simon primum nominabatur : et ut eum ab altero Simone distinguamus, qui cognominatur Chananæus.

Vers. 2. *Jacobus — frater ejus*. Jacobum præposuit, utpote Joanne natu majorem ; nam virtute Joannes præcellebat.

Vers. 3. *Philippus — Bartholomæu* Hi post prædictos Christum secuti sunt ; ideo etiam hoc ordine numerantur.

Vers. 3. *Thomas — publicanus*. Marcus et Lucas Matthæum Thomæ præposuerunt [3], tanquam ante eum effectum discipulum : Matthæus vero hic seipsum modestiæ causa dejecit. Nam etiam publicanum sese rursum in proprium contemptum appellavit.

Vers. 3. *Jacobus Thaddæus*. Jacobus hic frater erat Matthæi ; siquidem Matthæus quoque Alphæi filius erat, non solum dictus Matthæus, sed et Levi, *Vidit*, inquit, *Levi filium Alphæi sedentem in telonio* [4]. Lucas vero loco ejus, qui hic Thaddæus dicitur, Simonem Zeloten sive Chananæum ordinavit [5]. Postea autem Thaddæum conjunxit Judæ Iscarioti, et hunc Judam nominavit : Judam, inquit, Jacobi [6], et Judam Iscariotem. Conjungit autem hos propter nominum similitudinem.

Duo itaque Simon dicebantur : Simon, qui vocabatur Petrus, et Simon Zelotes, qui et Chananæus. Duo similiter nomen habebant, Jacobus puta, Jacobus filius Zebedæi, et Jacobus Alphæi filius. Duo quoque Judas dicebantur, Judas Jacobi, qui et Lebæus et Thaddæus et Judas Iscariotes. Verum propter nominum similitudines addunt evangelistæ et alia cognitionis indicia ad distinctionem.

Cæterum si Lucas propter nominum similitudinem Thaddæum Judæ Iscarioti conjungit, quare non pari modo Simonem Petrum cum Simone Chananæo ordinat, et cum Jacobo filio Zebedæi

μὲν, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Ἰακώβου, καὶ Ἰωάννου, καὶ ἑαυτοῦ προλαβὼν ἐδίδαξεν, ὅτι ἠκολούθησαν τῷ Χριστῷ, περὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐδέν τι φανερὸν ἔγραψε· νῦν καταλέγει καὶ τὰ τούτων ὀνόματα, ἵνα τε γνωρίζωμεν αὐτοὺς, καὶ ἵνα διακρίνωμεν τούτους ἀπὸ τῶν ψευδαποστόλων. Ἐγένοντο γὰρ πολλοὶ ψευδαπόστολοι. Τοῦτο δὲ καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς πεποιήκασι.

Πρῶτον δὲ τὸν Πέτρον εἶπεν, οὐ μόνον ὡς πρεσβύτερον Ἀνδρέου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ σταθερότητι. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς, Πέτρον αὐτὸν ὀνομάσας, εἶπεν· Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν.

Διατί δὲ προσέθηκεν, ὅτι ὁ λεγόμενος Πέτρος ; Πάντως ἵνα μάθωμεν, ὅτι τε Σιμὼν ὠνομάζετο πρότερον, καὶ ἵνα διαστείλῃ τοῦτον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου Σιμῶνος, τοῦ προσαγορευομένου Κανανίτου.

Ἰάκωβος — ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Προέταξε τὸν Ἰάκωβον, ὡς τοῦ Ἰωάννου πρεσβυγενέστερον. Κατ' ἀρετὴν γὰρ ὁ Ἰωάννης διέφερε.

Φίλιππος — Βαρθολομαῖος· Οὗτοι μετὰ τοὺς προρρηθέντας ἠκολούθησαν τῷ Χριστῷ. Διὸ καὶ οὕτως ἐτάγησαν.

Θωμᾶς — τελώνης. Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς τὸν Ματθαῖον προτεθείκασι τοῦ Θωμᾶ, ὡς πρὸ αὐτοῦ μαθητευθέντα· Ματθαῖος δὲ νῦν μετριοφρονῶν ὑπεβίβασεν ἑαυτὸν, ἐπεὶ καὶ πάλιν τελώνην ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, εἰς οἰκείαν ἐξουδένωσιν.

Ἰάκωβος — Θαδδαῖος. Οὗτος ὁ Ἰάκωβος ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ματθαίου. Καὶ γὰρ (6) ὁ Ματθαῖος υἱὸς ἦν τοῦ Ἀλφαίου, οὐ μόνον Ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ Λευὶς ὀνομαζόμενος. Εἶδε γὰρ, φησὶ, Λευὶν, τὸν τοῦ Ἀλφαίου, καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἀντὶ μὲν τοῦ Θαδδαίου, νῦν Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, ἤτοι τὸν Κανανίτην ἔταξεν· ὕστερον δὲ τὸν Θαδδαῖον συνέζευξεν Ἰούδᾳ τῷ Ἰσκαριώτῃ, Ἰούδαν καὶ τοῦτον καλέσας. Ἰούδαν γὰρ, φησὶν, Ἰακώβου καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην. Συνέζευξε δὲ τούτους διὰ τὴν ὁμωνυμίαν.

Ὥστε δύο μὲν ἦσαν Σίμωνες· Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, ὁ καὶ Κανανίτης· δύο δὲ Ἰάκωβοι· Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰάκωβος, ὁ τοῦ Ἀλφαίου· δύο δὲ Ἰοῦδαι· Ἰούδας ὁ Ἰακώβου, ὁ καὶ Λεβαῖος καὶ Θαδδαῖος, καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Καὶ διὰ τὰς ὁμωνυμίας λοιπὸν προστιθέασιν οἱ εὐαγγελισταὶ καὶ ἕτερα γνωρίσματα πρὸς διαστολὴν αὐτῶν.

Καὶ ἐὰν διὰ τὴν ὁμωνυμίαν Ἰούδαν τὸν Θαδδαῖον Ἰούδᾳ τῷ Ἰσκαριώτῃ συνέζευξεν ὁ Λουκᾶς· πῶς οὐχὶ καὶ τῷ Σίμωνι Πέτρῳ Σίμωνα τὸν Κανανίτην συνάζευξε ; καὶ Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Ζεβεδαίου, Ἰακωβον

[2] Matth. xvi, 18. [3] Marc. iii, 18 ; Luc. vi, 15. [4] Marc. ii, 14. [5] Luc. vi. 25. [6] ibid. 16.

Variæ lectiones et notæ.

(6) *καὶ*, addit A.

τὸν τοῦ Ἀλφαῖου ; Διότι Πέτρος μὲν μετὰ Ἀνδρέου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, Ἰάκωβος δὲ μετὰ Ἰωάννου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τῷ Χριστῷ ἠκολούθησαν, καὶ ἔδει αὐτοὺς ἅμα ταχθῆναι, οὐ μόνον ὡς ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἅμα ἀκολουθήσαντας. Καὶ διατί μὴ καὶ Ἰάκωβος ὁ Ἀλφαίου τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ματθαίῳ συντέτακται ; Διότι ὕστερον οὗτος ἠκολούθησε.

A Jacobum Alphæi filium. Quia Petrus cum Andrea fratre suo, et Jacobus cum Joanne fratre suo Christum secuti sunt : et oportebat eos simul ordinari, non solum quia fratres, sed etiam quia simul secuti fuerant. Sed quare non similiter Jacobus Alphæi filius cum Matthæo fratre suo conjunctus ? Quia ille postmodum secutus est.

Σίμων — αὐτόν. Ὁ προδοὺς αὐτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι.

Vers. 4. *Simon — illum.* Tradidit illum insidiatoribus.

Τούτους — αὐτοῖς. Ποίους τούτους ; Τοὺς ἁλιεῖς, τοὺς τελώνας. Πέτρος μὲν γάρ, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης ἁλιεῖς ἦσαν· Ματθαῖος δὲ καὶ Ἰάκωβος, ὁ τοῦ Ἀλφαίου, τελῶναι· ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπε καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ αὐτοὺς εἰς ἀποστολὴν ἀφώρισεν. Εἴρηκε γάρ, ὅτι Ἐξῆλθεν εἰς τὸ B ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν ταῖς (7) προσευχαῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀλλ' οὐ τότε τούτους ἀπέστειλε. Μάρκος δέ φησι καὶ τρόπον, ὅτι Καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο· πάντως διὰ (8) παρηγορίαν ἀλλήλων.

Vers. 5. *Hos — eis.* Quales hos ? Piscatores et publicanos : siquidem Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes piscatores erant : Matthæus et Jacobus, Alphæi filii, publicani. Lucas vero locum quoque dixit, in quo ipsos ad apostolatum segregavit. Ait enim quod *Egressus est in montem adorandum : eratque pernoctans in oratione Dei. Cumque factus esset dies, advocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et apostolos nominavit* [7], et cætera. Verum non dixit quando eos emisit. Marcus autem modum quoque dicit, quod *Cœpit eos mittere binos*[8] : omnino propter mutuam consolationem.

Λέγων — Ἰσραήλ. Ἐπὶ τὰς τῶν Ἰουδαίων πόλεις καὶ κώμας πρῶτον πέμπει τοὺς μαθητὰς, διδασκάλους καὶ ἰατροὺς αὐτοῖς, δεικνύων τὸ πρὸς ἐκείνους ὑπὲρ πάντας φίλτρον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κηδεμονίας, ὅτι καὶ ὑβριζόμενος ὑπ' αὐτῶν, οὐ μνησικακεῖ τούτοις, ἀλλὰ σπεύδει παντὶ τρόπῳ διορθοῦν καὶ θεραπεύειν αὐτούς. Διὸ καὶ κωλύει μὲν τοὺς C ἐκπεταλιμένους ἅψασθαι τῆς πρὸς τὰ ἔθνη φερούσης ὁδοῦ· κελεύει δὲ, μηδὲ τῇ πόλει τῶν Σαμαρειτῶν ἐπιδημῆσαι, κειμένην μεταξὺ τῶν Ἰουδαϊκῶν πόλεων. Καὶ οἱ Σαμαρεῖται γὰρ, ἐξ ἡμισείας Ἰουδαΐζοντες, ἐναντίως πρὸς τοὺς Ἰουδαίους διέκειντο. Καὶ πανταχόθεν ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν ἀχαρίστων, εἰ καὶ, πάντων ὑπ' αὐτοῦ προτιμηθέντες, πάντων μᾶλλον αὐτὸν ἠτίμασαν. Πρόβατα δὲ ἀπολωλότα οἶκου Ἰσραὴλ τούτους ὠνόμασεν, εἰκότως. Πρόβατα μὲν, ὡς ὑπὸ Θεοῦ πάλαι ποιμαινομένους· Ὁ ποιμαίνων γὰρ, φησὶ, τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες· ἀπολωλότα δὲ, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἐσκυλμένους καὶ ἐῤῥιμμένους, ὡς προείρηται· οἶκου δὲ Ἰσραὴλ, ὡς Ἰσραηλίτας. Οὕτω δὲ προσαγορεύσας τοὺς Ἰουδαίους, ἐπράϋνε τὸν θυμὸν τῶν μαθητῶν, καὶ σπλάγχνα τούτοις μᾶλλον D ἐπιμελείας ἐνέβαλε.

Vers. 5. *Dicens* — Vers. 6. *Israel.* Ad Judæorum civitates et vicos primum mittit discipulos, ut sint illis in magistros ac medicos, ostendens, vim amoris, quem ad illos præ omnibus habebat, quodque supra modum curam illorum gereret, quoniam injuriis ab eis appetitus, illarum non meminit, sed omni modo corrigere eos ac sanare nititur. Ideo quoque illos, quos emisit, viam quæ ad gentes ducat tangere prohibet. Jubet etiam ne ad civitatem Samaritanorum accedant, quæ sita erat inter Judæorum civitates. Siquidem Samaritani pro dimidia parte Judaismum servantes, inimico animo ad Judæos affecti erant. Et undique ingratorum oppilat ora ; quanquam supra omnes ab eo honorati, ipsum supra omnes honore privaverunt. Oves autem perditas domus Israel merito ipsos nominavit ; oves quidem, utpote quos olim Deus pascebat. *Qui pascis*, inquit, *Israel, intende* [9] ; perditas vero, eo quod destitutæ essent ac dispersæ, ut prædictum est. *Domus etiam Israel*, puta Israelitas. Ita autem Judæos appellans, discipulorum iram mitigabat : et potius pia curæ viscera ipsis immittebat.

Πορευόμενοι — οὐρανῶν. Ἤγγικεν ἡ ἐν οὐρανοῖς ἐπόλαυσις, τουτέστι, παρ' ὑμῖν ἐστιν, ἐὰν θέλητε λαβεῖν αὐτήν. Λήψεσθε δὲ αὐτὴν, πιστεύοντες καὶ τὰς ἐντολὰς φυλάττοντες. Προείρηται δὲ διαφόρως περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ χρὴ κἀκεῖνα γινώσκειν, καὶ προσαρμόζειν τὸ δεκτὸν προσφυέστερον.

Vers. 7. *Euntes — cœlorum.* Instat fruitio quæ habetur in cœlis, hoc est, apud vos est, si eam accipere volueritis ; accipere, inquam, illam, credentes et præcepta servantes. Tertio autem capite de regno cœlorum pulchre dictum est. Oportet ergo et illa nosse, et inde adaptare quod aptius videbitur.

[7] Luc. VI, 12. [8] Marc. VI, 7. [9] Psal. LXXIX, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(7) τῇ προσευχῇ A, ut editur apud Lucam.

(8) Hoc refertur ad δύο δύο.

Vers. 8. *Infirmos — date.* Dedit illis gratiam sanitatum : ut qui prædicationi non crederent, saltem miraculis adducerentur. Simul et eos per ipsam promptiores ad prædicationem facit. Ne autem extollantur quasi magna præstantes, aut terrenas quærant retributiones, præmunit ipsos, dicens : Gratis accepistis a me gratiam hanc sanitatum, nullo vestro præcedente labore ; gratis date eas hominibus, nihil temporale ab ipsis requirentes. Intendens autem, ut hæc incorrupte servent, jubet ne prætextu etiam viæ quidquam accipiant. Ait enim :

Ἀσθενοῦντας (9) — δότε. Ἔδωκε μὲν αὐτοῖς χάριν ἰαμάτων, ὥστε τοὺς μὴ πειθομένους τῷ κηρύγματι πείθεσθαι τοῖς θαύμασιν· ἅμα καὶ αὐτοὺς προθυμοτέρους ποιῶν εἰς τὸ κήρυγμα δι' αὐτῆς. Ἵνα δὲ μὴ ἐπαρθῶσιν, ὡς μεγάλα κατορθοῦντες, μηδὲ ζητῶσιν ἀμοιβὰς ὑλικὰς, πρόασφαλίζεται τούτους, λέγων· Δωρεὰν ἐλάβετε παρ' ἐμοῦ τὴν χάριν ταύτην τῶν ἰαμάτων, μηδὲν αὐτοὶ πονέσαντες, δωρεὰν δότε ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲν ἐπιζητοῦντες βιωτικὸν ἐξ αὐτῶν. Ἐπιτείνων δὲ τὸ ἀδωροδόκητον, κελεύει μηδὲ χάριν τῆς ὁδοῦ τι λαμβάνειν. Φησὶ γάρ·

Vers. 9. *Nolite — zonas vestras.* Moris enim erat his qui per viam gradiebantur, crumenas ferre zonis appensas, in quibus æreos nummos habebant. Dat autem primum discipulis legem perfectæ inopiæ, volens ut non solum sine suspicione, sed etiam in admiratione sint. Nihil enim ita admirandos reddit, sicut vita frugalis ac quibuslibet obviis contenta. Deinde omni eos cura liberat, quæ frequenter impedimento esse solet ; suamque vult ostendere potentiam, quæ eis ad omnia sufficiat. Ideoque postmodum dicebat : *Quando misi vos sine loculis et pera, num aliquid defuit vobis* [10] ?.

Μὴ — ζώνας ὑμῶν. Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ὁδοιποροῦσι, φασκώλια φέρειν παρηωρημένα ταῖς ζώναις, ἐν οἷς εἶχον τοὺς ὀβολούς. Νομοθετεῖ δὲ τοῖς μαθηταῖς τελείαν ἀκτημοσύνην. Πρῶτον μὲν, οὐ μόνον ἀνυπόπτους, ἀλλὰ καὶ θαυμασίους μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι βουλόμενος· οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ θαυμαστοὺς, ὡς βίος ἄσκευος καὶ ὀλιγαρκής· εἶτα φροντίδος πάσης ἀπαλλάττων τούτους, εἰωθυίας ἐμποδίζειν πολλάκις· ἔπειτα δεῖξαι θέλων τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐπαρκοῦσαν αὐτοῖς εἰς ἅπαντα. Διὸ καὶ ὕστερον ἔλεγεν, ὅτι Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας, μή τινος ὑστερήσατε ;

† Hæc dicit Salvator apostolis, nolens ut sub hoc prætextu facultates congregent. Neque ergo aurum, vel argentum, aut æs, neque panem, neque peram nos habere vult, neque calceamenta, neque vestem, neque baculum, usus causa, aut opum cupiditate per viam accipere : non ad zonam æs, neque ut duabus induamur tunicis, sed per viam omnia facillime et frugalissime accipiamus.

† Aqui loculos ipse ferebat : non tamen quasi pecuniæ cupidus, sed quasi dispensator eorum quæ offerebantur ; possidens potius hæc ad necessitatem suam et discipulorum ac pauperum.

[Καὶ (10) μὴν αὐτὸς ἐπεφέρετο γλωσσόκομον, ἀλλ' οὐχ ὡς φιλοκτήμων, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος τῶν ἐμβεβλημένων, ἀποκτώμενος μᾶλλον αὐτὰ πρὸς χρείαν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν μαθητῶν, καὶ τῶν πενήτων.]

Vers. 10. *Neque peram — baculum.* Quia regnum cœlorum annuntiabant, oportebat eos quasi angelos de cœlo descendentes, leves ac expeditos incedere, omni terrena cura liberos, et ad solum ministerium sibi commissum respicientes. Peram autem dicit marsupium, quo ad iter immittendo pani utebantur.

Μὴ πήραν — ῥάβδον. Ἐπεὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κατήγγελλον, ἔδει πάντως αὐτοὺς, ὡς ἀγγέλους ἐξ οὐρανοῦ κατιόντας, οὕτω βαδίζειν κούφους καὶ εὐσταλεῖς, πάσης μὲν ὑλικῆς φροντίδος ἐλευθέρους, εἰς μόνην δὲ βλέποντας τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτοῖς διακονίαν. Πήραν δὲ λέγει τὸ (11) μαρσίπιον, ᾧ ἐκέχρηντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἐμβάλλοντες ἄρτον.

Dignum est autem ut quæramus, quomodo Matthæus et Lucas dicunt jussisse [11], ut illi neque calceamenta, neque baculum haberent, Marcus vero ait sola hæc eis permisisse [12]. Quid ergo dicendum est ? Quod primum quidem ita jusserit, sicut Matthæus et Lucas dixerunt : postmodum autem permiserit eis, ut calcearentur tantum sandaliis, et retinerent baculum ad pedum cus-

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς Ματθαῖος μὲν καὶ Λουκᾶς φασι, κελευσθῆναι τούτους, μήτε ὑποδήματα μηδὲ ῥάβδον ἔχειν· ὁ δὲ Μάρκος λέγει, συγχωρηθῆναι ταῦτα (12) μόνα αὐτοῖς. Τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; Ὅτι πρῶτον μὲν οὕτω προσέταξεν, ὡς Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς εἶπον· ὕστερον δὲ παρεχώρησεν αὐτοῖς ὑποδεδίσθαι μόνον σανδάλια καὶ κατέχειν ῥάβδον, εἰς φυλακήν τε τῶν ποδῶν, καὶ ὑποστηριγμὸν τοῦ σώ-

[10] Luc. XXII. 35. [11] Luc. IX, 3. [12] Marc. VI, 8, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(9) Chrysostomus, ut alibi jam monui, inseruit huic versui, νεκροὺς ἐγείρετε. Sine ullo dubio lapsu memoriæ. Tractaturus enim hunc locum, in principio habet : Σκόπει μοι τὸ εὔκαιρον τῆς ἀποστολῆς· οὐ γὰρ ἐκ προοιμίων αὐτοὺς ἐπεμψεν, ἀλλ' ὅτε — εἶδον καὶ νεκρὸν ἐγερθέντα. Vide tom. VII, p. 308. B.

(10) In margine habent inclusa A B. Scholium autem, quod in versione Latina præcedit, neuter agnoscit.

(11) Ita codex uterque. Scribitur etiam μασσύπιον.

(12) μόνα, abest A.

ματος, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ὁδοιπορίας ταλαιπωρίαν, ὡς ὁ Μάρκος ἔγραψεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Μὴ κτήσησθε, Μὴ αἴρετε εἶπεν ὁ Λουκᾶς. Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσι· Πόθεν οὖν τραφησόμεθα. μηδὲν αἴροντες, φησίν·

A todiam et sustentamentum corporis, demittens se ad imbecillitatem eorum, propter laborem qui ab itinere provenit. Lucas vero pro eo quod est : *Nolite possidere*, habet : *Nolite portare* [12], sicut etiam refert Marcus. Ne autem dicant, Unde alemur, si nihil tulerimus, ideo dicit :

Ἄξιος — ἐστίν. Οὐ χρεία, φησὶν, ὑμῖν ἐφοδίων. (13) Ἄξιοι γάρ ἐστε τρέφεσθαι παρὰ τῶν ὠφελουμένων ὑφ' ὑμῶν, παρ' οἷς ἐργάζεσθε, μαρ' οἷς κοπιᾶτε. Τοῦτο γὰρ οὐ δῶρον, ἀλλὰ μισθός ἐστι τῆς ἐργασίας ὑμῶν, καὶ ἀναγκαῖον, ὡς ὀφειλόμενον.

Vers. 10. *Dignus — est.* Nullo, inquit, vobis opus est viatico ; digni enim estis, qui alamini ab his qui a vobis juvantur, apud quos operamini, apud quos laboratis. Nam hoc non donum, sed merces est operis vestri, ac necessarium tanquam debitum.

Εἰς ἣν δ' ἂν — ἐξέλθητε. Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τὰς πάντων τῶν ὠφελουμένων θύρας αὐτοῖς ἀνέῳξε, κελεύει, παρ' ἑκάστῃ πόλει καὶ κώμῃ ζητεῖν ἵνα τὸν ἄξιον τῆς (14) ὑποδοχῆς αὐτῶν, ἤγουν τὸν B σεμνότερον, τὸν θεοσεβέστερον, καὶ παρ' αὐτῷ μένειν, ἕως ἂν ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως, ὥστε μὴ, οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβοντας, λυπεῖν τε τὸν ὑποδεξάμενον, καὶ γαστριμαργίας δόξαν λαμβάνειν.

Vers. 11. *In quamcunque — exeatis.* Ne putent, quod omnium qui ab eis juvarentur januas ingredi debeant, jubet ut in quacunque civitate et vico, quærant unum dignum, qui eos suscipiat, videlicet honestum Dei cultorem, et apud eum maneant, donec e civitate exeant : ne domum in domum permutantes, et eum qui se susceperat contristent, et gastrimargiæ suspicionem incurrant.

Εἰσερχόμενοι — αὐτήν. Ἀσπάσασθε, ἀντὶ τοῦ, Ἐπεύχεσθε εἰρήνην (15) αὐτῇ Ταῦτα γὰρ ὕστερον καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα μαθηταῖς ἐντειλάμενος εἶπεν, ὅτι Εἰς ἣν δ' ἂν οἰκίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε· Εἰρήνη τῷ οἴκῳ (16) τούτῳ.

Vers. 12. *Ingredientes — illam.* Salutate, hoc est, pacem illi precamini. Hæc enim postmodum septuaginta discipulis præcipiens, dixit : *In quamcunque domum intraveritis, primum dicite : Pax huic domui* [14]

Καὶ — ἐπιστραφήτω. Διότι πολλάκις ὁ ὑποδεχόμενος, ὄνομα μὲν εἶχεν ἀξίου, βίου δὲ ἀνάξιον, φησὶν, ὅτι Ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία (17) αὕτη ἄξια, ἐλθέτω ἐπ' αὐτὴν ἡ δοθεῖσα παρ' ὑμῶν εἰρήνη, τουτέστιν, ἐνεργησάτω εἰς αὐτὴν, καὶ ἔστω εἰρήνης ἀπολαύουσα καὶ γαλήνης· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἀναστρεφέτω, ἤγουν, μηδὲν ἐνεργησάτω, ἀλλὰ ταύτην μεθ' ἑαυτῶν λαβόντες ἐξέλθετε.

Vers. 13. *Et convertatur.* Quia is qui suscipit, sæpius digni nomen habet, vitam autem indignam, ideo dicit : Si quidem fuerit domus digna, veniat super illam, pax quæ a vobis datur, id est, operetur in illam, fruaturque pace et C tranquillitate , si vero fuerit indigna, pax vestra ad vos convertatur, sive nihil operetur : sed hac vobiscum sumpta, exite.

Σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς πρόγνωσιν ἀξίου καὶ ἀναξίου, ἵνα τῷ ἀναγκαιοτάτῳ λειπόμενοι ταπεινοφρονῶσιν, ὡς ἀτελεῖς. Χρὴ δὲ θαυμάζειν πῶς πάντων γυμνώσας αὐτοὺς, τὰ πάντων αὐτοῖς ἐνῆκε. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἡδέως ἐξενοδόχησε τοὺς οὕτως ἀσκεύους καὶ ἀμερίμνους, λάμποντας (18) οὐ μόνον ἀπὸ τῶν λόγων καὶ τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτων, ἀπὸ τοῦ βίου ;

Vide quod non dederit eis præcognitionem digni et indigni : ut re maxime necessaria destituti, sese deprimant tanquam imperfecti. Admirandum est autem quomodo, postquam omnibus eos nudavit, rusum illis omnia submiserit. Quis enim læta fronte non suscipiat hospitio quibusli bet obviis contentos, ac sollicitudine carentes, fulgentes, non verbo tantum et miraculis, verum etiam quod magis est, bona vita ?

Καὶ — ὑμῶν. Ὁ δὲ Μάρκος φησίν· Ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τὸν ὑκοκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, ἤγουν, εἰς ἔλεγχον αὐτῶν. Ἐδήλου γὰρ ὁ ἐκτιναγμὸς οὗτος, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν ἐκεῖθεν D ἔλαβον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκεῖθεν κονιορτὸν ἐκτινάσσουσι ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αὐτὸν δι' αὐτοὺς ἀνόσιον.

Vers. 14. *Et — vestrorum.* Marcus dixit : *Excutite pulverem, qui est sub pedibus vestris, in testimonium illis* [15], sive ad redargutionem illorum. Manifestabant enim per talem excussionem, quod non solum nihil inde acceperint, sed etiam pulverem, qui inde adhæsisset, a pedibus suis excuterent, tanquam propter illos impium.

[12] Luc. IX, 3. [14] Luc. X, 5. [15] Marc. 5 VI, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(13) ἐφοδίου. A.
(14) ἀποδοχῆς. A.
(15) εἰρήνην ἐπ' αὐτήν. A.
(16) Intelligitur ergo, unde in nonnullos codices h. l. venerit : Λέγοντες· Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ.
(17) αὕτη non habet in textu. Nec Chrysostomus agnoscit tom. VII, pag. 371 fin. Alii tamen apud Wetst. inferunt ἐκείνη Est ergo explicationis, ut mox δοθεῖσα.
(18) Correxi λάμποτας, pro λαμβάνοντας. Hentenius, *fulgentes.*

Vers. 15. *Amen — illi.* Per civitatem etiam vicum significavit. Sodoma autem et Gomorrha civitates olim magnæ ac populosæ erant : quæ propter nimiam libidinem inhabitantium maxima calamitate redactæ sunt in pulveres, igne cœlitus conflagrante ; et horum supplicium a Deo illis immissum, quovis alio formidabilius videbatur ac si terra illa ad hoc usque tempus inflammata videatur, suamque prædicet calamitatem.

Hic vero dicit Christus gravius eos puniendos, qui non exceperint, nec audierint verba apostolorum. Sodoma enim et Gomorrha neque miracula viderant, sicut isti innumera : neque ad terram illorum discipuli a Salvatore missi fuerant. Cum autem dixit : *Tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhorum in die judicii,* significavit etiam in futuro sæculo Sodomitas et Gomorrhitas esse puniendos : et hinc magnifestum est quædam peccata et hic et ibi esse punienda.

Timeamus ergo et nos hujusmodi minas, scientes quod omnis qui non servat, neque facit quæ docuerunt apostoli, manifestum est quod neque suscipit eos, neque illorum audit sermones. Quare autem uno non suscipiente, universa civitas punienda est? Quia cæteri quoque videntes non prohibuerunt illum. Qui autem non suscipiebant apostolos, publice eos expellebant.

Vers, 16, *Ecce — luporum.* Postquam illis audaciam injecit per ea quæ denuntiaverat, et duros ac adamantinos reddidit : prædicit etiam nunc quæ illis ventura sunt, non solum quæ paulo post, verum etiam quæ longo post tempore. Primum quidem ut vim præscientiæ ipsius cognoscant ; deinde vero ne patientes, suspicentur sese hæc pati, ob ejus qui illos misit imbecillitatem ; tertio ut audito primum, quod mala passuri sint, facilius postmodum ferant. *Ecce,* inquit *ego mitto vos, tanquam oves in medio luporum.* Ego qui omnia possum, mitto vos, ut mordeamini ac dilaniemini ; neque ulciscamini, aut manus repugnantes objiciatis. Quamobrem ? Quia magis ita vincetis, et lupos in oves transmutabitis. Quomodo ? Mea virtute, quæ omnia vincit, vestraque mansuetudine, quæ ut plurimum ferocitatem ac truculentiam infidelium submittit. Neque enim ferocitas per ferocitatem, sed per mansuetudinem submitti solet. Nam oportet eum qui medetur insanis, patienter illorum ferre injurias, solam præ oculis habendo liberationem ab insania. Et nos ergo nisi ovium mansuetudinem adversus ferocitatem illorum, qui nos lædunt, proposuerimus, nequaquam pastoris nostri auxilium habituri sumus. Siquidem ovium, non luporum, pastor est.

A Ἀμὴν — ἐκείνῃ. Διὰ τῆς πόλεως, καὶ τὴν κώμην ἐδήλωσε. Τὰ δὲ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, πάλαι πόλεις οὖσαι μεγάλαι καὶ πολυανθρωπότατοι, διὰ τὴν ἀσέλγειαν αὐτῶν πανωλεθρίᾳ κατετερρώθησαν, οὐρανόθεν (19) κατενεχθέντι πυρί. Καὶ τούτων ἡ θεήλατος αὕτη κόλασις φοβερωτέρα πάσης ἐδόκει πᾶσιν, ἅτε καὶ τῆς γῆς ἐκείνης ἄχρι καὶ νῦν ἐμπεπρησμένης φαινομένης, καὶ κηρυττούσης τὴν οἰκείαν συμφοράν.

Ἀλλὰ νῦν ὁ Χριστὸς βαρύτερον κολασθήσεσθαι λέγει τοὺς μὴ δεχομένους, μηδ' ἀκούοντας τοὺς λόγους τῶν ἀποστόλων, διότι τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, οὔτε θαύματα εἶδον, ὡς οὗτοι μυρία, οὔτε πρὸς τὴν γῆν αὐτῶν μαθηταὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀπεστάλησαν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομόρρων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ ἐν B τῷ μέλλοντι αἰῶνι οἱ Σοδομῖται καὶ Γομορρῖται τιμωρηθήσονται. Κἀντεῦθεν φανερὸν, ὡς τινες ἁμαρτίαι καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐκεῖ κολάζονται.

Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν τοιαύτην ἀπειλὴν, εἰδότες, ὅτι πᾶς ὁ μὴ φυλάττων, μηδὲ ποιῶν ἅπερ ἐδίδαξαν οἱ ἀπόστολοι, πρόδηλον, ὡς οὐδὲ δέχεται τούτους, οὔτε ἀκουει τοὺς λόγους αὐτῶν. Διατί δὲ, ἑνὸς μὴ δεξαμένου, πᾶσα ἡ πόλις κολασθήσεται ; Διότι καὶ οἱ λοιποὶ βλέποντες, οὐκ ἐκώλυσαν αὐτόν. Οἱ γὰρ μὴ παραδεχόμενοι τοὺς ἀποστόλους, δημοσίᾳ τούτους ἀπήλαυνον.

Ἰδοὺ — λύκων. Θαρρύνας αὐτοὺς, δι' ὧν παρήγγειλε, καὶ στερροὺς καὶ ἀδαμαντίνους ἐργασάμενος λοιπὸν προλέγει καὶ τὰ συμβησόμενα τούτοις, οὐ C μόνον τὰ μικρὸν ὕστερον, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὸν ὕστερον. Πρῶτον μὲν, ἵνα μάθωσι τὴν δύναμιν τῆς προγνώσεως αὐτοῦ · δεύτερον δὲ, ἵνα πάσχοντες, μὴ ὑποπτεύωσι, δι' ἀσθένειαν τοῦ πέμψαντος ταῦτα πάσχειν · τρίτον, ἵνα προακηκοότες, ὅτι κακοπαθήσουσι, ῥᾷον τότε φέροιεν. Ἰδοὺ, φησὶν, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων · ἐγὼ ὁ πάντα δυνάμενος · ὥστε δάκνεσθαι ὑμᾶς, καὶ σπαράττεσθαι παρὰ τῶν ἐπιβουλευόντων, μὴ ἀμύνεσθαι δὲ, μηδ' ἀντιμάχεσθαι ταῖς χερσί ; Διότι μᾶλλον οὕτω νικήσετε καὶ μεταβαλεῖτε τοὺς λύκους εἰς πρόβατα. Πῶς ; Τῆς ἐμῆς δυνάμεως τὸ πᾶν κατεργαζομένης, καὶ τῆς ὑμετέρας δὲ πραότητος χαλώσης, ὡς τὰ πολλὰ, τὸ ἄγριον καὶ φονικὸν τῶν ἀπίστων. Οὐ γὰρ θρασύτητι θρασύτης, ἀλλ' ἐπιεικείᾳ καταστέλλεσθαι εἴωθε. Χρὴ γὰρ τὸν ἰατρεύοντα μεμηνότας μακροθύμως φέρειν τὰς παροινίας αὐτῶν, D πρὸς μόνην ὁρῶντα τὴν τῆς μανίας ἀπαλλαγήν. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἐὰν μὴ προβάτων ἡμερότητα πρὸς τὴν ἀγριότητα τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμῖν ἐπιδειξώμεθα, πάντως οὐχ ἕξομεν τὴν τοῦ ποιμένος ἡμῶν βοήθειαν. Προβάτων γὰρ, οὐ λύκων ἐστὶ ποιμήν (20).

Variæ lectiones et notæ.

(19) Esti dativi etiam absolute dicuntur, tamen hic malim aut τῷ οὐρανόθεν, aut κατενεχθέντος πυρός.

(20) Quod hic subjecit scholium Hentenius ex margine sui codicis, id in neutro meorum reperitur. Frustra id etiam in aliis libris quæsivi. Sparsim tamen hæc leguntur apud Chrysost. hom. 33, in Matthæum.

† Tanquam oves in medio luporum, ut videlicet ovium mansuetudinem ostendatis, coram lupis prostrati, nec ovium tantum mansuetudinem habeatis, sed et sedulam sinceritatem, id est, simplicitatem ac innocentiam : ut verberati ac persecutionibus appetiti, non cessetis benefacere verberantibus. Ut autem utrumque fiat secundum virtutem, adsit prudentia serpentum in servando capite, hoc est fide : et simplicitas columbæ, in non sumenda ultione de his qui injuriam irrogant. Nec hoc ad quinque seu decem annos servandum, sed usque ad extrmum spiritum : hoc enim significat, quod dicitur : *Qui sustinuerit usque in finem, hic salvus erit* [16].

Γίνεσθε — περιστεραί. [Καὶ (21) ἐπὶ τῶν ὄφεων A νῦν, καὶ ἐπὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, φρόνησιν ποήσεις, τὴν φυλακὴν τοῦ οἰκείου συμφέροντος.]

Vers. 16. *Estote — columbæ.* † Et hic in serpentibus, et alibi in œconomo iniquo, prudentiam intellige, observantiam eorum quæ cuique sunt utilia.

Βούλεται αὐτοὺς καὶ συνετους εἶναι, πρὸς τὸ μὴ πλήττεσθαι καιρίως, καὶ ἀπονήρους, πρὸς τὸ μὴ μνησικακεῖν. Ἐπεὶ γὰρ φρόνιμός ἐστιν ὁ ὄφις· διότι τυπτόμενος, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα προΐεται, μόνην δὲ φυλάσσει τὴν κεφαλὴν, εἰδὼς ἐν ταύτῃ μόνῃ καιρίαν γίνεσθαι τὴν πληγήν· ἐκέλευσε μιμεῖσθαι τὴν φρόνησιν τῶν ὄφεων, ἐν τῷ τἆλλα μὲν, καὶ σώματα, καὶ ψυχὰς, καὶ πάντα προΐεσθαι, μόνην δὲ φυλάσσειν τὴν πιστιν, ὡς κεφαλὴν, ἐν ᾗ μόνῃ γίνεται καιρία πληγή. Καὶ πάλιν, ἐπείπερ αἱ περιστεραὶ, ἀφαιρούμεναι τὰ τέκνα, οὐ μνησικακοῦσιν τοῖς ἀφελοῦσιν, ἀλλὰ καὶ προσίενται τούτους αὖθις, κἂν πολλάκις B ἀφέλωσιν, ἐπιτάττει ζηλοῦν καὶ τὴν τούτων ἀκεραιότητα, τουτέστιν, ἀκακίαν, ἐν τῷ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἀδικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ προσίεσθαι τούτους καὶ φιλεῖν.

Vult ipsos et prudentes esse, ne lethaliter vulnerentur, et sine vitio, ne injuriam meminerint. Nam quia prudens est serpens, ideo cum verberatur, alias quidem corporis partes objicit, solum autem caput servat : sciens in solo eo lethale inferri vulnus. Jussit ergo prudentiam imitari serpentum ut alia quidem et corpora et animas cæteraque objiciant, solam autem fidem servent illæsam, in qua sola fit vulnus lethale. Et rursum quia columbæ, cum eis pulli auferuntur, malorum non meminerunt adversus eos qui abstulerunt, sed denuo ad eos acceduut, licet sæpius auferant ; jubet horum quoque simplicitatem imitari, hoc est, innocentiam, in non vindicandis injuriis, sed accedendo ad eos qui læserunt, illosque amando.

Καὶ ὅρα σοφίαν. Οὔτε γὰρ τὴν φρόνησιν μόνην τῶν ὄφεων μιμεῖσθαι προσέταξεν, οὔτε τὴν ἀκεραιότητα μόνην τῶν περιστερῶν, ἀλλ' ἐκέρασεν ἀμφοτέρας, διότι μίαν ἀμφότεραι ποιοῦσιν ἀρετήν. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης φρονήσεως, ἐὰν ἄπῃ ἡ ἀκεραιότης.

Et vide sapientiam. Siquidem non solam serpentum prudentiam jussit imitari, neque solam columbarum simplicitatem, sed utramque miscuit. Nam ambæ unam simul efficiunt virtutem. Nulla enim ipsius prudentiæ est utilitas, si defuerit innocentia.

Ἡμεῖς δὲ μιμησώμεθα καὶ ἄλλην φρόνησιν τοῦ ὄφεως. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, ὅταν γηράσῃ, στενῷ τότῳ διείρας ἑαυτὸν, ἀποξύεται τὴν λεγομένην λεβηρίδα, (22) φημὶ δὴ, τὴν ἐπιδερματίδα, (23) καὶ γίνεται σθεναρός· οὕτω καὶ αὐτοὶ, γηράσαντες τῇ C παλαιότητι τῶν παθῶν, ἐμβάλωμεν ἑαυτοὺς εἰς τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην πολιτείαν, καὶ δι' αὐτῆς ἀποξύσαντες τὸν πεπαλαιωμένον χιτῶνα τῆς ψυχῆς, ὠσθενεῖς γενώμεθα.

Nos vero et aliam serpentis imitemur prudentiam. Nam sicut ille ubi senuerit, per locum angustum transiens, seipsum leberide, hoc est, suo exuvio ac pelle spoliat, et ita validus efficitur : ita quoque nos, qui vetustate affectuum senuimus, injiciamus nos ipsos in angustum strictumque vivendi modum : et per hunc exuta veteri animæ veste, robusti efficiamur.

Νῦν μὲν οὖν εἰς καλὸν παράδειγμα τοὺς ὄφεις καὶ τὰς περιστερὰς ἔλαβεν· ἀλλαχοῦ δὲ μᾶλλον εἰς κακὸν ἐλήφθησαν. Κακίζονται γὰρ Ἰουδαῖοι, ὡς ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν· καὶ διαβάλλεται Ἐφραὶμ, ὡς περιστερὰ ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν. Εἴωθε γὰρ πολλάκις ἡ Γραφὴ διαφόρους εἰκόνας ἐξ ἑνὸς ζώου παριστᾷν, ὅταν ἐκεῖνο καὶ θαυμαστὰ ἔχῃ, καὶ πονηρὰ πλεονεκτήματα. Καὶ γὰρ λέων μὲν, καὶ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸ βασιλικὸν καὶ ἄμαχον· Ἀνάπεσὼν γὰρ, φησὶν, ἐκοιμήθη, ὡς λέων· λέων δὲ καὶ ὁ δι- D

Nunc itaque in bonum, serpentes atque columbas, exemplo accepit : alibi vero in malum potius sumpta sunt. Nam reprobantur Judæi tanquam serpentes et viperarum progenies : et male audit Ephraim, *quasi columba demens, quæ non habeat cor* [17]. Solet enim frequenter Scriptura ab eodem animali differentes ostendere comparationes, quando illud bonas simul et malas habet conditiones. Nam et Christus dicitur leo propter regiam dignitatem et inexpugnabilitatem : *Recumbens,*

[16] Luc. XVI, 3. [17] Osee, VII, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Codex uterque inclusa habet in margine.
(22) δερματίδα. A.
(23) Utrumque vocabulum, λεβηρίς, et ἐπιδερματίς habet Fretianus in Glossis, p. 34.

inquit, *dormivit ut leo, quis suscitabit eum* [18] ? Justus etiam leo vocatur, propter fortitudinem. *Justus*, ait, *quasi leo confidit* [19]. Præterea et diabolus leo dicitur, eo quod immitis sit ac sanguinem voret. *Ut leo*, inquit, *obambulat quærens quem devoret* [20.20].

Vers. 17. *Attendite — vos.* Prædicit eis futuras tentationes, exacuens ad certamina. Attendite, inquit, ab hominibus, hoc est, observate homines, sive pericula ab illis exspectate.

Vers. 18. *Et — me.* Postquam dixit quæ a Judæis passuri erant, nunc etiam dicit quæ ab aliis gentibus.

Vers. 18. *In — gentibus.* Ad redargutionem Judæorum et gentium, ne postmodum dicere possint, quod prædicationem non audierint : in tantum enim audient, ut etiam prædicatores innumeris malis afficiant.

Vers. 19. *Cum autem — loquamini.* Ne dicant : Et quo pacto idiotæ ac illitterati, persuadere poterimus rhetoribus ac philosophis ? primum hanc eorum solvit dubitationem dicens : *Ne solliciti sitis quomodo aut quid loquamini.*

Vers. 19. *Dabitur — loquamini.* Dabitur : a me videlicet. Hæc autem iterum dixit eis instante crucis passione, quando de mundi consummatione illum interrogaverunt. Ait enim Lucas, quod tunc etiam subjunxerit : *Ergo dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt contradicere aut resistere omnes qui adversantur vobis* [21].

Vers. 20. *Non — loquentes.* Hoc est, qui tunc loquentur.

Vers. 20. *Sed — vobis.* Sed Spiritus sanctus qui loquitur in vobis.

Vers. 21. *Prodet — filium.* Illi non credentes, hos prodent fideles.

Vers. 21 *Et — eos.* Et similiter de his dicendum est. Per hos autem amicissimos etiam alios cognatos et familieres intelligit.

Vers. 22. *Et — nomen meum.* — Ab omnibus, id est, a pluribus : nam multi ipsos dilexerunt. Est autem et hoc Scripturæ idioma ut *omnibus* dicat pro *pluribus*. Cum autem superius addiderit [22] : *Propter me*, nunc addens etiam : *Propter nomen meum*, magnam eis consolationem ac animi alacritatem injecit, cum persuasum habeant, quod illis adsit et auxilietur, qui propter ipsum patiuntur.

Vers. 22. *Qui — salvus erit.* Tria innuit præsens verbum. Primum quod non solum eis opus sit ipsius auxilio, sed et propria fortitudine : ut non illius solum, sed et ipsorum bona sint opera. Et quod defatigari non oporteat. Nam quæ utilitas est principii, quod finem non habet ? Præterea quod ad finem usque vitæ adeunda sint pericula.

Dignum est autem, ut hos admiremur : quomodo ad tanta ac talia emissi pericula, audientes,

A καιος, κατὰ τὸ εὐπαρρησίαστον. Δίκαιος γὰρ, φησὶν, ὡς λέων πέποιθε· λέων δὲ καὶ ὁ διάβολος, κατὰ τὸ ἀνήμερον καὶ αἱμοβόρον· Ὡς λέων γὰρ, φησὶ, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ.

Προσέχετε — ὑμᾶς. Προαναφωνεῖ τούτοις τοὺς μέλλοντας πειρασμοὺς, παραθήγων εἰς τοὺς ἀγῶνας. Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ τοῦ, Φυλάττεσθε τοὺς ἀνθρώπους, εἴτουν, Προσδοκᾶτε δεινὰ ἀπ' αὐτῶν.

Καὶ — ἐμοῦ. Εἰπὼν, ἃ ὑποστήσονται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, λοιπὸν λέγει καὶ ἃ παρὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Εἰς — ἔθνεσιν. Εἰς ἔλεγχον καὶ τῶν Ἰουδαίων, B καὶ τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματος. Τοσοῦτον γὰρ ἀκούσουσιν, ὥστε καὶ τοὺς κήρυκας μυρίοις κακοῖς ὑποβαλεῖν.

Ὅταν δὲ — λαλήσετε. Ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι Καὶ πῶς, ἰδιῶται καὶ ἀγράμματοι, πεῖσαι δυνησόμεθα ῥήτορας καὶ φιλοσόφους ; προθεραπεύει καὶ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀπορίαν λέγων· Μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε.

Δοθήσεται — λαλήσετε. Δοθήσεται, παρ' ἐμοῦ δηλαδή. Ταῦτα δὲ εἶπεν αὐτοῖς καὶ αὖθις, ἐγγίζοντος τοῦ διὰ σταυροῦ πάθους, ὅτε περὶ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἠρώτησαν αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, καὶ τηνικαῦτα εἰπεῖν αὐτόν, ὅτι Ἐγὼ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν, οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν.

C Οὐ — λαλοῦντες. Οἱ λαλοῦντες τότε.

Ἀλλὰ — ὑμῖν. Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν τότε.

Παραδώσει — τέκνον. Οἱ μὴ πιστεύσαντες, τοὺς πιστεύσαντας.

Καὶ — αὐτούς. Καὶ οὗτοι ὁμοίως. Διὰ τῶν φιλτάτων δὲ τούτων, καὶ τὰς ἄλλας ἐνέφηνε συγγενείας καὶ οἰκειότητας.

Καὶ — ὄνομά μου. Ὑπὸ πάντων, ἀντὶ τοῦ, Ὑπὸ τῶν πλειόνων. Πολλοὶ γὰρ αὐτοὺς ἠγάπησαν. Ἰδίωμα δὲ καὶ τοῦτο γραφικὸν, πάντας λέγειν, καὶ τοὺς πλείονας. Ἀνωτέρω δὲ προσθεὶς, ὅτι Ἕνεκεν ἐμοῦ, καὶ νῦν δὲ πάλιν, ὅτι Διὰ τὸ ὄνομά μου· πολλὴν παράκλησιν καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐνέβαλε, πεπεισμένοις, ὅτι συμπαρίσται καὶ ἀντιλήψεται τῶν πασχόντων δι' αὐτόν.

Ὁ — σωθήσεται. Τρία τὸ παρὸν ἐμφαίνει ῥητόν· ὅτι οὐ μόνον χρεία τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν καρτερίας, ἵνα ᾖ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν γίνοιντο τὰ κατορθώματα· καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἀποκάμνειν· τί γὰρ ὄφελος ἀρχῆς, οὐκ ἐχούσης τέλος ; καὶ ὅτι μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν παρατεθήσεται τὰ δεινά.

Θαυμάσαι δὲ τούτους ἄξιον, πῶς εἰς τοσούτους καὶ τοιούτους κινδύνους ἀποστελλόμενοι, καὶ πᾶσαν μὲν

[18] Gen. XLIX, 9. [19] Prov. XXVIII, 1. [20.20] I Petr. v, 8. [21] Luc. 21, 15. [22] Matth. X, 18.

τὴν οἰκουμένην πολεμίαν ἔχειν ἀκούοντες, παρ' ὅλην δὲ πειράζεσθαι τὴν ζωὴν, οὐκ ἐβεβιλίασαν, οὐδ' ἐζήτησαν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν ; Ὑπήκουον γὰρ, ὡς εὐπειθεῖς τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἐθάρρουν ὡς πιστοὶ τῇ δυνάμει τοῦ ἀποστέλλοντος. Μεμαθηκότες δὲ καὶ ὅτι τοσοῦτον ἰσχύσει τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ὡς διαλύσαι καὶ τὴν ἀδαμαντίνην στοργὴν τῆς φύσεως, καὶ τὰς σχέσεις ἀλλήλαις ἐκπολεμῶσαι, μᾶλλον ἀνηρεθίσθησαν, καὶ νευρωθέντες λοιπὸν ταῖς ἀναμφιβόλοις ἐλπίσι τοῦ κατορθοῦν, ἀπεδύσαντο, δώδεκα μόνοι, πρὸς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, ᾗτινι συμπαρετάττετο κατ' αὐτῶν καὶ ὁ διάβολος μετὰ τῶν ἀπείρων αὐτοῦ δαιμόνων, καὶ νενικήκασιν, οὐκ ἀνελόντες τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ μεταρρυθμίσαντες, καὶ δαιμόνων (24) ἴσους λαβόντες, ἀγγέλων ἴσους ἐποίησαν.

Ὅταν δὲ — ἄλλην. Εἰπὼν τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ συμβησόμενα, πάλιν ἤγαγε τὸν λόγον ἐπὶ τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ. Κελεύει δὲ φεύγειν, οὐχ ὡς δειλούς, ἀλλ' ὡς διωκομένους. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ἑρμηνεύων τοῦτό φησιν, ὅτι φειδοῖ τῶν διωκόντων καὶ τῶν ἀσθενεστέρων· καὶ οὐδὲ μακρὰν φεύγειν, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς πόλεως εἰς ἐκείνην, ἵνα μηδεμίαν παραλείψωσιν, εἰς ἣν οὐκ (25) ἀφίξονται.

Ἀμὴν — τοῦ ἀνθρώπου. Ἕως ἂν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. Τοῦτο δὲ πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ ἀνάψυξιν αὐτῶν εἶπε, βεβαιῶν, ὅτι θᾶττον τούτους καταλάβῃ, πρὸ τοῦ περιελθεῖν αὐτοὺς πάσας τὰς πόλεις τῶν Ἰουδαίων, ἤγουν, πρὸ τοῦ διελθεῖν ὅλην τὴν Παλαιστίνην. Ἦρκει γὰρ, καὶ μόνον ἐπιφανεὶς αὐτοῖς ἀντὶ πάσης παρακλήσεως, οὕτως ἐλαυνομένοις, ὁ δὴ τότε καὶ πεποίηκεν, ὡς ὑπέσχετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ βλασφημεῖσθαι παρὰ τῶν διωκόντων ἔμελλον, καὶ διὰ τοῦτο δάκνεσθαι, παραμυθεῖται καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος, εἰπών·

Οὐκ — τὸν κύριον αὐτοῦ. Ἀπόφασιν μὲν λέγει κοινὴν καὶ πᾶσι γνώριμον, προσαρμόζει δὲ ταυτῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἵνα μηδεὶς ἀντιλέγειν ἔχοι. Οὐκ ἔστιν ὄντως, οὔτε μαθητὴς κρείττων τοῦ οἰκείου διδασκάλου, οὔτε δοῦλος κρείττων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἕως ἂν ὁ μὲν εἴη μαθητὴς, ὁ δὲ δοῦλος. Ὑφεσις (26) γὰρ ἐστι καὶ τὸ διδάσκεσθαι καὶ τὸ δουλεύειν, καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο πάντως (27) ὑποβεβήκασι· Λοιπὸν οὖν οὐδ' ὑμεῖς ἐστε ὑπὲρ ἐμὲ, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν καὶ Κύριον.

Ἀρκετὸν — ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Ἀρκεῖ τοῖς μαθηταῖς ὑμῖν εἰς παραμυθίαν, ἵνα γένησθε βλασφημούμενοι, ὡς ἐγὼ ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, καὶ μέγα ὑμῖν τὸ, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἐξισωθῆναί μοι.

Καὶ ὁ δοῦλος — αὐτοῦ. Ἐλκυστέον καὶ ἐπὶ τὸ ῥητὸν τοῦτο πάλιν τὸ, ἀρκετὸν, ἵνα γένηται.

Εἰ — οἰκειακοὺς αὐτοῦ. Βεελζεβοὺλ ὠνόμαζον,

A quod universum orbem inimicum haberent, totaque vita sua tentarentur : non detrectarunt periculum, neque liberationem a malis poposcerunt. Parebant enim tanquam morigeri magistro : et confidebant, utpote fideles, de potentia emittentis. Cum autem didicissent, quod tantam haberet fidei prædicatio fortitudinem, ut adamantinum quoque naturæ amorem dissolveret, variis affectibus se mutuo vincentibus, magis incitati sunt, additisque viribus, indubitata spe deinceps egregia opera exhibendi, soli duodecim aggressi sunt orbem universum : cum quo adversus illos se diabolus opposuit, junctis secum innumeris dæmoniis. Illi vero obtinuerunt victoriam, non interficientes adversarios, sed sibi connumerantes : et quos dæmonibus æquales

B acceperunt, angelis similes reddiderunt.

Vers. 23. *Cum autem — aliam.* Postquam dixit quæ post ascensionem suam erant eventura, sermonem ad ea reduxit, quæ ante crucem futura erant. Jubet autem fugere, non tanquam timidos, sed tanquam eos qui expelluntur. Verum sicut Gregorius Theologus interpretatur, jubet ut misereantur persequentium et imbecilliorum, nec longe fugiant, sed ab hac civitate in illam, ne ullam prætereant, ad quam non perveniant.

Vers. 23. *Amen — hominis.—Priusquam veniat ad vos.* Hoc autem ad solatium et refrigerium eorum dixit. confirmans, quod citius eos esset sibi adjuncturus, quam ipsi omnes Judæorum civitates circumirent, sive antequam ad universam Palæstinam

C accederent. Sufficiebat enim pro omni consolatione, ut illis adeo exagitatis appareret : quod sane tunc etiam fecit, sicut promisit. Quia autem futurum erat ut ab his qui se persequerentur, calumniam sustinerent, et ideo moleste ferrent : super hoc etiam consolationem affert, partim a proprio exemplo, et ab his quæ sibi ipsi accidebant, dicens :

Vers. 24. *Non — dominum suum.* Communem profert sententiam, quæque omnibus nota est : et huic adaptat, quæ circa se accidunt,ut nullus possit contradicere. Vere enim ita est, quod neque discipulus suo magistro præstantior est, neque servus suo domino : dum ille discipulus fuerit, et iste servus. Nam subjectio quædam est doceri ac servire, et secundum hoc ipsum omnino subjecti sunt. Itaque

D neque vos supra me estis,cum sim magister ac Dominus vester.

Vers. 25. *Sufficit — magister suus.* Satis est vobis discipulis ad consolationem, ut contumelia afficiamini, sicut et ego, qui sum Magister vester : idque magnum est, ut etiam in talibus mihi similes sitis.

Vers. 25. *Et servus — suus.* Rursum etiam huc trahendum est, quod dixit : *Sufficit ut fiat.*

Vers. 25. *Si — domesticos ejus* ? Beelzebul nomi-

Variæ lectiones et notæ

(24) Bis ergo ἴσος cum genitivo.
(25) Malim ἀφίξωνται.
(26) I. e. ἐλάττωσις.
(27) ὑποβεβλήκασι. B.

nabant principem dæmoniorum. Et licet manifeste scriptum non sit vocatum esse Christum Beelzebul a Judæis, verisimile tamen est, et hoc convicium adversus illum jactatum esse. Vel etiam alio modo vocatum esse dicit Beelzebul, quia amicum illius vocabant eum, dicentes : *Hic non ejicit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum* [88], ut in processu inveniemus. Atqui multa quoque alia convicia jactabant in eum : verum hoc solum apposuit tanquam omnium pessimum.

A τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων. Εἰ δὲ καὶ φανερῶς οὐ γέγραπται, κληθῆναι Βεελζεβοὺλ τὸν Χριστὸν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' εἰκός, καὶ τοῦτο βλασφημηθῆναι κατ' αὐτοῦ, ἢ καὶ ἑτέρως κληθῆναι τοῦτο λέγει, διότι φίλον αὐτοὺ τοῦτον ἐκάλουν, λέγοντες, ὅτι Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ, ἄρχοντι τῶν δοιμονίων, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. Καὶ μὴν (28) πολλὰ καὶ ἄλλα κατεβλασφήμησαν αὐτοῦ. Τοῦτο δέ μόνον τέθεικε νῦν, ὡς χεῖρον τῶν ἄλλων.

Vers. (26). *Ne — illos.* Conviciantes videlicet ac mordentes (*yy*).

Μὴ — αὐτοῦς. Λοιδοροῦντας καὶ διακωμῳδοῦντας.

Vers. 26. *Nihil—sciatur.* Universalis quidem sermo videtur; est tamen et proprius, de virtute enim apostolorum loquitur, quod hanc impossibile sit abscondi, quanquam enim nunc abscondita sit, et ideo vos objurgant : suo tamen tempore detegetur. Etsi ergo nunc ab omnibus arguamini, ne timueritis tamen eos qui redarguunt, sed illos potius exspectate, qui in posterum sunt laudaturi; neque præsentia contristant, sed futura potius ad confidendum adducant.

Οὐδὲν — γνωσθήσεται. Δοκεῖ μὲν καθολικὸς ὁ λόγος, ἔστι δὲ ἰδικός. Περὶ τῆς ἀρετῆς γὰρ λέγει τῶν ἀποστόλων, ὅτι ἀδύνατον κρυβῆναι ταύτην. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κεκάλυπται, καὶ διὰ τοῦτο λοιδοροῦσιν ὑμᾶς, ἀλλ' ἀποκαλυφθήσεται τῷ χρόνῳ, καὶ λοιπὸν τιμηθήσεσθε παρὰ πάντων. Μὴ οὖν φοβηθῆτε τοὺς νῦν κωμῳδοῦντας, ἀλλὰ προσδοκᾶτε τοὺς ὕστερον ἐγκωμιάσοντας, μηδὲ τὰ παρόντα λυπείτω μᾶλλον, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα πειθέτω θαρρεῖν.

Vers. 27. *Quæ — tectis.* Postquam hos tristitia liberavit, quæ propter convicia causatur, nunc de prædicatione disserit. Atqui neque tenebræ erant quando hæc dicebat, neque in aurem eis loquebatur. Sed quia privatim hæc et non publice dicebat, et solis eis, non omnibus, ideo ait : Quod dico vobis privatim, dicite publice : et quod soli auditis, prædicate omnibus. In tenebris ergo nominavit, quod privatim dicebatur. In aurem vero, quod solis. Et rursus : In luce, quod publice, in tectis autem, quod omnibus.

Ὃ — δωμάτων. Ἀπαλλάξας αὐτοὺς καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ὀνείδεσι λύπης, περὶ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται. Καὶ μὴν οὔτε σκότος ἦν, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο, οὔτε εἰς τὸ οὖς αὐτοῖς ἔλεγεν· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἰδίᾳ καὶ οὐ δημοσίᾳ ταῦτα εἶπε, καὶ μόνοις, καὶ οὐ πᾶσι, φησὶν (29), ὅτι Ὃ λέγω ὑμῖν ἰδίᾳ, εἴπατε δημοσίᾳ καὶ ὃ ἠκούσατε μόνοι, κηρύξατε πᾶσιν· ἐν σκοτίᾳ μὲν ὀνομάσας, τὸ κατ' ἰδίαν· εἰς τὸ οὖς δέ, τὸ μόνοις. Καὶ αὖθις Ἐν φωτὶ μέν, τὸ δημοσίᾳ· ἐπὶ τῶν δωμάτων δέ, τὸ πᾶσι.

Vers. 28. *Et — gehenna.* Cum prius de aliis periculis dissereret, subincidit et sermo de interfectione ipsorum ; hanc ergo etiam prædicit, jubetque eam parvipendi : *Ne timueritis*, inquiens, *ab his qui occidunt corpus*, hoc est. Ne timueritis occidentes corpus, neque propterea prædicationem relinquatis : sed eum timete qui vos ad hujusmodi ministerium emisit, et facite quod jussum est. Siquidem illi, etsi corpus occidant, nequaquam tamen animam superabunt : hic autem et animam et corpus potest perdere in gehenna, hoc est, punire. Timorem igitur hominum, Dei timore repellite, minorem videlicet majore. Aliunde quoque hos de interfectionis metu consolatur : et vide quid dicat.

Καὶ — γεέννῃ. Περὶ τῶν ἄλλων δεινῶν προδιαλαβών, ὑποκατέβη καὶ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῶν λόγον, καὶ προλέγει καὶ ταύτην, καὶ κελεύει καταφρονεῖν αὐτῆς. Μὴ φοβῆσθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τουτέστι. Μὴ φοβῆσθε τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μηδὲ διὰ τοῦτο καταλίπητε τὸ κηρύσσειν, ἀλλὰ φοβήθητε τὸν ἀποστείλαντα ὑμᾶς εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, καὶ ποιεῖτε τὸ κελευσθέν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ τὸ σῶμα ἀποκτείνωσιν, ἀλλ' οὖν οὐ περιγενήσονται καὶ τῆς ψυχῆς· οὗτος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα δύναται ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ, ὅ ἐστι, κολάσαι. Φόβον οὖν ἀπώσασθε φόβῳ τὸν τῶν ὑνθρώπων τῷ τοῦ θεοῦ, καὶ τὸν ἧττονα τῷ μείζονι. Καὶ ἑτέρωθεν δὲ παραμυθεῖται (30) τούτοις τὴν δειλίαν τῆς ἀναιρέσεως. Καὶ ὅρα τί φησιν.

Vers. 29. *Nonne — patre vestro.* Ἀσσάριον genus oboli, diminutivum est ab asse, cujus tamen vilitas proverbio celebris est. Dicit ergo nunc Christus

Οὐχὶ — οὐρανοῖς (31). Τὸ μὲν ἀσσάριον, εἶδος ὀβολοῦ ἐστι. Λέγει δὲ νῦν ὁ Χριστὸς κατ' ἐρώτησιν, ὅτι οὐχὶ τοσοῦτόν εἰσιν εὐτελέστατα τὰ στρουθία,

[88] Matth. XII, 24.

Variæ lectiones et notæ

(28) καὶ ἄλλα πολλά. A.

(29) γάρ addit A.

(30) Ita quoque Cinnamus, p. 78. Ἄνδρας τῶν ἐπὶ δόξης παραμυθησομένους Κορράδῳ τὴν συμφοράν ἔντελλε.

(31) Hentenius ergo, cujus interpretatio dissentit, non videtur reperisse post πατρὸς ὑμῶν vocabula τοῦ ἐν οὐρανοῖς, quæ uterque meus habet. Sic etiam vers. 27, pro ὃ λέγω, videtur legisse ἃ λέγω.

(*yy*) *Mordentes.* Ac si legerit, δάκνοντας, Mox simplex κωμῳδοῦντας legitur.

ὡς πωλεῖσθαι δύο τοῦ ἀσσαρίου, καὶ ὅμως, οὐδὲ ἓν ἐκ τούτων θηρεύεται χωρὶς τοῦ Θεοῦ; οὐχ ὡς συνεργοῦντος, ἀλλ' ὡς παραχωροῦντος.

A interrogando : Nonne tantæ vilitatis sunt passerculi, ut duo vendantur assario, hoc est, minimo obolo ? et tamen neque unus ex his capitur laqueo absque Deo, non tanquam cooperante, sed tanquam permittente.

Ὑμῶν δὲ — εἰσίν. Ὑμεῖς δὲ τοσοῦτόν ἐστε τιμίοι, ὥστε καὶ πάσας ὑμῶν τὰς τρίχας ἠριθμημένας εἶναι παρὰ Θεοῦ. Δηλοῖ δὲ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν τριχῶν, τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν, ὅτι λίαν γινώσκεσθε αὐτῷ, καὶ λεπτομερῶς οἶδε πάντα τὰ καθ' ὑμᾶς διὰ τὴν ἄγαν ὑμῶν οἰκείωσιν. Καὶ εἰ τῶν εὐτελεστάτων στρουθίων οὐδὲν θηρεύεται χωρὶς αὐτοῦ, καθὼς εἴρηται, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς οἱ τίμιοι οὐκ ἀναιρεθήσεσθε, μὴ παραχωροῦντος αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν οὐ χρὴ δεδοικέναι.

Vers. 30. *Vestri autem — sunt.* Vos autem tanti estis, ut omnes quoque capilli vestri numerati sint a Deo. Significat autem capillorum numerus exactam notitiam, quod valde cogniti sitis ab eo, et ad minutum quoque novit ea, quæ circa vos sunt, propter magnan vobiscum familiaritem. Quod si ne unus quidem vilissimorum passerculorum laqueo capitur, absque ejus consensu, sicut dictum est, multo magis vos, qui pretiosi estis, non interficiemini, nisi ipse consenserit. Non oportet ergo formidare.

B

Μὴ — οὖν ὑμεῖς. Πολλάκις ἐγκελεύεται τὴν ἀφοβίαν αὐτοῖς, διὰ τὰ μεγέθη τῶν μελλόντων πειρασμῶν.

Vers. 31. *Ne igitur — vos.* Ad timoris abjectionem sæpius adhortatur, propter magnitudinem tentationum.

Πᾶς — ἐν οὐρανοῖς. Ὁμολογίαν, τὴν μαρτυρίαν λέγει, παραθήγων αὐτοὺς εἰς τὸ μαρτύριον. Φησὶ γὰρ, ὅτι Πᾶς ὅστις μαρτυρήσει μοι θεότητα ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, μαρτυρήσω αὐτῷ κἀγὼ πίστιν ἐνώπιον τοῦ Πατρός μου, τουτέστιν, Ὃς ἀνακηρύξει με Θεὸν, ἀνακηρύξω αὐτὸν κἀγὼ πιστόν. Ὅστις δ' ἂν ἀπωσηταί με, ἀπώσομαι κἀγὼ αὐτόν. Τὸ γοῦν Ἐν ἐμοὶ, ἀντὶ τοῦ, Ἐμοί. Καὶ τὸ, Ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, Αὐτῷ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (32) φησιν, ὅτι οὐκ εἶπεν, Ὅστις ὁμολογήσει ἐμοὶ, ἀλλ' Ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ὑπ' ἐμοῦ βοηθούμενος. Ὅθεν ἀκολούθως νοοῦμεν καὶ τὸ· Ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, Ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ κινούμενος. Ἐπεὶ δὲ ταραχῆς καὶ φόβου μεστὸν ἔμελλε γίνεσθαι τὸ κήρυγμα, προδιαλαμβάνει καὶ περὶ τούτου, λέγων.

V. 32. *Omnis — V. 33. In cœlis est.* Confessionem vocat testimonium, provocans eos ad sui testimonium. Dicit ergo: Omnis qui testimonium tulerit de mea divinitate coram hominibus, et ego testimonium feram illi coram Patre meo : hoc est, Qui prædicaverit me esse Deum, prædicabo et ego eum esse fidelem. Quisquis autem me repulerit, repellam et ego illum. Quod ergo dicitur : *In me*, idem est ac si dicat, *Mihi*. et quod dicitur : *In illo*, ac si dicat, *illi*. Chrysostomus vero ait, quod non dixit : Quisquis confitebitur sive testimonium dederit mihi, sed In me sive per me, hoc est, a me adjutus. Unde consequenter etiam intelligimus, cum dicitur : Confitebor et ego in illo, perinde esse ac si dicat : A gratitudine ipsius motus.

C

Quia autem futurum era ut turbatione ac cæde impleretur prædicatio, de hoc quoque tractat dicens.

Μὴ νομίσητε — μάχαιραν. [Τοῦ (33) Θεολόγου· Τί δὲ ἡ μάχαιρα; Ἡ τομὴ τοῦ λόγου, ἡ διαιροῦσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διχοτομοῦσα τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπεγείρουσα τὸν υἱὸν, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ τὴν νύμφην τῷ πατρὶ, καὶ τῇ μητρὶ, καὶ τῇ πενθερᾷ, τὰ νέα καὶ πρόσφατα, τοῖς παλαιοῖς καὶ σκιώδεσι.]

Vers. 34. *Ne putetis — gladium.* † Quid per gladium significatur, nisi sectio verbi, dividens pejus a meliori, et separans fidelem ab infideli : excitans filium et filiam ac nurum adversus patrem et matrem ac socrum : et nova ac recentia adversus antiqua et inveterata.

Καὶ μὲν ἔλεγον οἱ ἄγγελοι, γεννηθέντος αὐτοῦ· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Καὶ οἱ προφῆται δὲ τὴν εἰρήνην αὐτοῦ πάλαι προκατήγγειλαν. Καὶ αὐτὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς προσέταξεν, εἰσερχομένους εἰς ἑκάστην οἰκίαν, εἰρήνην ἐπιλέγειν αὐτῇ. Πῶς οὖν φησι νῦν, ὅτι Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην; Διότι ἡ μάχαιρα αὕτη ποιεῖν ἔμελλε τὴν εἰρήνην ἐκείνην, περὶ ἧς εἶπον οἵ τε ἄγγελοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ προφῆται. Μάχαιραν δὲ λέγει, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, ὡς διαιροῦσαν τοὺς πιστεύοντας

Atqui nato eo dicebant angeli : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax* [34]. Et prophetæ pacem ejus annuntiaverant. Ipse quoque discipulis jussit, ut quamlibet domum ingredientes, pacem ei optarent [35]. Quomodo ergo nunc dicit : *Non veni missurus pacem, sed gladium ?* Quia gladius hic, pacem illam facturus est, de qua dixerunt angeli, et ante illos prophetæ. Gladium autem vocat dilectionem erga se, utpote fideles ab infidelibus dividentem : cujus inexpugnabili virtute, ipsi

D

[34] Luc. II, 14. [35] Math. X, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(32) Tom. VII, p. 392 E.
(33) Inclusa in margine habet A. Legitur hic locus in oratione, εἰς τὰ ἐπιφάνια, p. 236.

quoque genere amicissimi, citius a mutua conjunctione sunt divisi, facileque abstracti. Alibi præterea vehementem ejus activitatem demonstrans, dixit : *Ignem veni missurus in terram* [36]. Siquidem primum abscindere oportebat, quod erat immedicabile : deinde pacificare cætera, et erga seipsum et erga Deum. Propter hoc ergo durius ita locutus est, ut his cognitis postea non turbentur. Adhuc autem sermonem, qui de hoc factus est, explanat, brevi verbo auditum eorum exercens, ne ob rerum difficultatem reclament.

Vers. 35. *Veni — socrum suam.* † Michææ : *Filius contumeliam faciet patri, et filia consurget adversus* matrem suam, nurus adversus *socrum suam, et inimici hominis omnes domestici ejus* [37].

Rursus per hos charissimos, cognationem omnem significavit. Propriissime autem dixit, ut hominem sive filium dissidere faciam adversus patrem suum, filiam autem adversus matrem suam. Siquidem chariores sunt : filius quidem patri, filia vero matri, propter naturæ similitudinem. Ad hæc nurum apte dixit adversus socrum suam dividendam esse ; magnum enim cum observantia pudorem, reverentiam ac obsequium exhibebant nurus socrıbus. In nuru autem significavit et generum adversus socerum suum separandum. Superius itaque simplicem faceret enumerationem dicens : *Prodet frater fratrem in mortem, et pater filium* [38] ; hic vero alio modo enumeravit naturaliori magisque proprio. Quod si dissidere facit hominem adversus eum, qui ipso superior est, multo magis adversus conjugem, quæ ipsi subjecta est : illud enim naturale, hoc autem adscititium est. Proinde hoc quasi manifestum reliquit intelligendum. In sequentibus vero etiam expresse de conjugibus commemorabit, dicens : *Omnis, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, et vitæ æternæ sortietur hæreditatem* [39].

Vers. 36. *Et inimici — ejus.* Hoc propheticum est verbum, dictum olim adversus Judæos, quando contra se invicem dissensiones habebant. Christus autem opportune aptavit his quæ dicta sunt, significans quod omnes domestici ejus qui crediturus est, inimici ejus efficientur.

Vere. 37. *Qui amat — dignus.* Hic quoque de solis ascendentibus et descendentibus in unoquoque disseruit, tanquam magis propriis et familiaribus. Qui amat, inquit, illos supra me : nam quando illi pii sunt, honestum est illos amare. Semper autem malum est amare illos supra Deum.

A ἀπὸ τῶν μὴ πιστευόντων, ἧς τῇ ἀμάχῳ δυνάμει καὶ αὐτὰ τὰ φίλτατα γένη θᾶττον διεσπάσθησαν ἐκ τῆς ἀλλήλων συναφείας, καὶ εὐχερῶς ἀπερράγησαν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ δραστήριον ἐμφαίνων εἴρηκεν, ὅτι Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Ἔδει γὰρ, ἔδει πρῶτον ἀποκοπῆναι τὸ ἀνιάτως ἔχον, εἶτα τὸ λοιπὸν εἰρηνεῦσαι, πρός τε ἑαυτὸ, καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὕτως ἀποτόμως εἶπεν, ἵνα γινώσκοντες ταῦτα, μὴ ταράττωνται. Προσεξωπλοῖ δὲ καὶ ἔτι τὸν περὶ τούτου λόγον, γυμνάζων τὴν ἀκοὴν αὐτῶν τῇ τραχύτητι τῶν ῥημάτων, ἵνα μὴ ἐν τῇ δυσκολίᾳ τῶν πραγμάτων ἐλιγγιάσωσιν.

Ἦλθον — τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. [(34) Μιχαίου· θυγάτηρ ἐπαναστήσεται ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, B νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς· ἐχθροὶ ἀνδρὸς, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.]

Πάλιν διὰ τῶν φιλτάτων τούτων, παντοίαν συγγένειαν ἐνέφηνε. Οἰκειότατα δὲ εἶπεν, ἄνθρωπον μὲν, εἴτουν υἱὸν, διελεῖν κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θύγατέρα δὲ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς· φίλτεροι γὰρ υἱὸς μὲν πατρὶ, θυγάτηρ δὲ μητρὶ, δι' ὁμοιότητα φύσεως. Καὶ τὴν νύμφην δὲ αὖθις ἁρμοδίως εἴρηκε διχάσαι κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. Πολλὴν γὰρ αἰδὼ, καὶ τιμὴν, καὶ θεραπείαν παρεῖχον αἱ νυμφαι ταῖς πενθεραῖς. Διὰ δὲ τῆς νύμφης, ἐδήλωσε καὶ τὸν νυμφίον κατὰ τοῦ πενθεροῦ διχαζόμενον. Ὀπίσω μὲν οὖν ὁπλῇν ἀπαρίθμησιν ἐποιήσατο, εἰπών, ὅτι Παραδώσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· ἐνταῦθα δὲ τρόπον ἕτερον ἀπηριθμήσατο φυσικώτερόν τε καὶ σχετικώτερον. Εἰ δὲ τὸν ἄνθρω- C πον διχάσει κατὰ τοῦ ὑπερκειμένου πατρὸς αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ συζύγου. Τοῦ μὲν γὰρ φύσει, τῆς δὲ θέσει τὸ φίλτρον. Τιμιώτερον δὲ τὸ φυσει τοῦ θέσει. Λοιπὸν οὖν, ὡς δῆλον, ἀφῆκε τοῦτο νοεῖσθαι. Προϊὼν δὲ ῥητῶς καὶ περὶ τῶν συζύγων διέξεισι, λέγων, ὅτι πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

Καὶ ἐχθροὶ — αὐτοῦ. Τοῦτο προφητικόν ἐστι τὸ ῥητὸν λεχθὲν πάλαι κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ὅτε κατ' ἀλλήλων ἐσχίσθησαν· ὁ δὲ Χριστὸς εὐκαίρως τοῦτο τοῖς προκειμένοις προσήρμοσε, δηλῶν, ὅτι πάντες οἱ οἰκεῖοι τοῦ μέλλοντος πιστεύειν ἐχθροὶ τούτῳ γενή- D σονται.

Ὁ φιλῶν — ἄξιος. Κἀνταῦθα περὶ μόνων τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων ἐφ' ἑκάστῳ διέλαβεν, ὡς οἰκειοτέρων. Ὁ φιλῶν, φησὶν, αὐτοὺς, ὑπὲρ, ἐμέ. Ὅτε μὲν γὰρ εὐσεβοῦσιν, καλὸν τὸ φιλεῖν αὐτούς· ἀεὶ δὲ κακὸν, τὸ φιλεῖν αὐτοὺς ὑπὲρ τὸν Θεόν.

[36] Luc. XII, 49. [37] Mich. VII, 6. [38] Matth. X, 21. [39] Matth. XIX, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Hæc quæ inclusa sunt, uterque Codex habet in margine. Paulo inferius habebat Hentenius.

Καὶ ὃς — ἄξιος. Σταυρὸν λέγει, τὸν πρὸς τὰ βιωτικὰ θάνατον, διότι θανάσιμον ἦν ὄργανον ὁ σταυρός. Χρὴ γὰρ τὸν ἀκολουθεῖν μέλλοντα τῷ Χριστῷ, νεκρωθῆναι πρὸς τὰς κοσμικὰς ἡδονὰς, ὡς ἐκεῖνος. Ἀκολουθεῖ δὲ ὀπίσω αὐτοῦ, πᾶς ὁ βαίνων κατ' ἴχνος τῆς πολιτείας αὐτοῦ.

Ὁ — ἀπολέσει αὐτήν. — Ὁ εὑρὼν, ἀντὶ τοῦ, Ὁ κερδάνας αὐτὴν ἐν καιρῷ μαρτυρίου, καὶ μὴ ἀπολέσας (35) αὐτὴν δι' ἀναιρέσεως, οὗτος ἀπολέσει αὐτὴν, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδεικυῖαν τὴν πίστιν.

Καὶ ὁ — εὑρήσει αὐτήν. Ὁ δὲ ἀφαιρεθεὶς αὐτὴν δι' ἐμὲ παρὰ τῶν ἀπίστων, οὗτος εὑρήσει μᾶλλον αὐτὴν, ἤγουν, κερδανεῖ, σώσει. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἀπάγων μὲν αὐτοὺς τῆς ἀγεννοῦς φιλοψυχίας· παραθήγων δὲ ἐπὶ τὸ μαρτύριον. Καὶ ἀλλαχοῦ [ἐν (36) τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ] δὲ πάλιν, ἑτέρως ὁ Χριστὸς τὸ παρὸν μετεχειρίσατο (37) νόημα. Καὶ πολλάκις ἐπὶ πολλῶν εἴωθε τοῦτο ποιεῖν.

Ὁ — τὸν ἀποστείλαντά με. Ταῦτα εἶπεν, ἀνοίγων τοῖς μαθηταῖς τὰς οἰκίας τῶν πιστευόντων. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀσπασίως αὐτοὺς ἐξενισε, μέλλων ὑποδέξασθαι δι' αὐτῶν μὲν τὸν Υἱὸν, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ, τὸν Πατέρα ;

Ὁ — λήψεται. Καὶ ταῦτα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν εἴρηκε. Καθολικῶς δὲ πρῶτον ἀποφαίνεται περὶ ἁπλῶς προφήτου, καὶ περὶ ἁπλῶς δικαίου · εἶτα ἀπεφέρει περὶ τῶν μαθητῶν. Λέγει δὲ, ὅτι ὁ ξενίζων προφήτην, ἢ ἁπλῶς δίκαιον, μὴ κατ' ἐπίδειξιν, ἤ τινα τρόπον ἐσχηματισμένον, ἀλλ' εἰς ὄνομα προφήτου, ἢ δικαίου, τουτέστι, δι' αὐτὸ τὸ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἶναι αὐτοὺς, τὸν μὲν προφήτην, τὸν δὲ δίκαιον, μισθὸν προφήτου λήψεται. Τοῦτο δὲ διπλῆν ἔχει τὴν ἑρμηνείαν· Ἢ ὅτι τῶν ἴσων αὐτοῖς τιμῶν καταξιωθήσεται · μέγα γὰρ καὶ ἡ φιλοξενία, καὶ μᾶλλον ἡ τῶν θεραπόντων τοῦ Θεοῦ. Ἢ ὅτι μισθὸν ὑπὲρ τοῦ προφήτου καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου λήψεται. Περὶ προφήτου δὲ καὶ περὶ δικαίου εἰπὼν, ἔδειξεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ, καὶ προφῆται, καὶ δίκαιοι ἔσονται. Ἵνα δὲ μὴ προβλῆταί τις μενίαν, ὅρα πέχρι πόσου συγκαταβαίνει.

Καὶ — τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Μικροὺς, τοὺς μαθητὰς εἶπε, διδάσκων αὐτοὺς μετριοφρονεῖν · ψυχρὸν δὲ, τὸ ὕδωρ φησίν. Ὁ Μάρκος γὰρ Ποτήριον ὕδατος εἶρηκε.

Καὶ ἐγένετο — αὐτῶν. Διατάσσων, ἀντὶ τοῦ, Παραγγέλλων, ἐντελλόμενος. Μετέβη δὲ ἐκεῖθεν, ὥστε διδάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσι τῶν μαθη-

Vers. 38. *Et qui — dignus.* Crucem vocat mortem ad ea quæ mundi sunt : quia mortis instrumentum erat crux. Oportet enim eum qui Christum secuturus est, mortuum esse ad mundanas voluptates, sicut ille. Sequitur autem illum, quisquis per vestigia conversationis ejus incedit.

Vers. 39. *Qui — perdet eam.* Qui invenerit, hoc est, lucratus fuerit tempore martyrii, et non perdiderit per mortem, hic perdet eam in futuro sæculo, hoc est, in supplicium injiciet, nempe perdita fide.

Vers. 39. *Et qui — inveniet eam.* Cui ablata fuerit mea causa ab infidelibus, hic potius inveniet illam, sive lucrabitur, id est, servabit. Hæc autem dicebat adducens illos ab ignavo vitæ amore, et ad martyrium provocans: quod etiam tricesimo tertio capite facit. Rursum alibi vario modo Christus mentem impellit : sæpiusque id in multis facere solet.

Vers. 40. *Qui — me misit.* Hæc dixit aperiens discipulis domos fidelium. Quis enim læta fronte illos non excipiet hospitio, per ipsos suscepturus Filium, et per Filium, Patrem ?

Vers. 41. *Qui — accipiet.* Etiam hæc propter eamdem dixit causam. Generaliter autem primo simpliciter de propheta sentit, ac simpliciter de justo intelligit (zz) ; et deinde de discipulis infert. Dicit enim : Qui prophetam aut justum hospitio excipit, non ad demonstrationem, aut alio quopiam simulato modo, sed ob nomen prophetæ vel justi, id est, propter hoc ipsum quod nominantur et sunt, ille propheta, et hic justus, mercedem prophetæ et justi accipiet. Id autem duplicem habet interpretationem. Vel quod æqualibus cum his honoribus dignus habebitur. Nam magna res est hospitalitas : et præcipue si Dei sint cultores, qui excipiuntur. Aut quod dicendo mercedem prophetæ et justi, ostenderit discipulos et prophetas et justos futuros. Ne quis vero paupertatis velamentum obtendat, vide quousque sermonem demittat.

Vers. 42. *Et — mercedem suam.* Pusillos dixit discipulos, docens eos modestiam servare. Ψυχρὸν communiter dicunt aquam frigidam, quanquam simpliciter aquam significare potest. Unde et Marcus [40] Ποτήριον ὕδατος, id est, *Poculum aquæ* absolute dixit.

CAP. XI, vers. 1. *Et factum est. — illorum.* †† Διατάσσων, pro *præcipiens, jubens.* Progressus est inde ad docendum et prædicandum in civitatibus

[40] Marc. IX, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(35) ταύτην. A.

(36) Inclusa in margine. B. Eorum loco, post μάρτύριον, Hentenius videtur legisse ὃ καὶ ἐν τῷ — ποιεῖ.

(37) *Mentem impellere,* alienum est. Imo *tractare sententiam.*

(zz) *Sentit — intelligit.* In Græco est solum ἀποφαίνεται, quod reddi potest, *loquitur, sententiam dicit.*

discipulorum, a quibus illi orti erant : sive in civitatibus Judæorum

CAP. XX. *De discipulis a Joanne missis.*

Vers. 2. *Cum autem Joannes audisset — exspectamus* ? Lucas vero dicit [40], quod ipsi renuntiaverunt signa Joanni, et tunc duos quosdam ex illis misit, quod æmulationem sive invidiam manifestat, quam habebant isti adversus Christum. Misit autem illos Joannes interrogans, an ipse esset, quem venturum esse dicebant libri prophetarum, non tanquam ignorans : quo enim pacto dubitaret, qui antea cum prædicaverat, et propriis manibus baptizaverat, ac desuper testimonium de eo audiverat, divinumque Spiritum super eum descendentem quasi columbam conspexerat? Sed sciens discipulos suos invidia moveri adversus Christum ; siquidem prius quoque accesserant, dicentes : *Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce is baptizat, et omnes veniunt ad eum* [41].

Vehementer enim præceptorem suum amantes, et pariter gloria illius frui cupientes, indignabantur, videntes Christum celebrem fieri. Verum quia sæpius eos admonendo, persuadere nequiverat, nunc autem brevi moriturus erat : delectis duobus qui prudentiores essent, hos mittit ad Christum, prætextu quidem interrogandi, an ipse esset ille qui venturus erat ; vera tamen causa erat, ut conspectis miraculis quæ faciebat crederent. Sciebat namque testimonium ab operibus credibilius esse magisque suspicione carere. Ideo etiam Christus cognito quod ob id potius Joannes eos misisset, statim in illa hora multa operatus est miracula, sicut dicit Lucas [42]. Nam si Joannes manifeste misisset eos quo spectatores fierent, nequaquam persuaderi potuissent ut illuc abirent. Ob hanc ergo causam prætextum finxit interrogationis.

V. 4. *Et respondens.* — V. 5 *Lætum Evangelii nuntium accipiunt.* Vide quomodo non ad efficiam eorum interrogationem responderit, sed ad veram causam, propter quam missi erant. Pauperes autem, qui lætum Evangelii nuntium accipiunt, dixit apostolos. Quid enim eo pauperius, qui artem exercet piscatoriam ?

Vers. 6. *Et beatus — in me.* Hoc præsertim propter ipsos dixit Joannis discipulos, detegens illis cordis eorum arcanum : ostenditque quod se non lateret ipsos quoque offendi, quia cum publicanis et peccatoribus manducabat [43] : et manifeste prius gastrimargiam ipsi objecerant adversus discipulos ejus, ut dictum est decimo quarto capite.

τῶν, ἐξ ὧν ὥρμηντο. [Ἢ (38) αὐτῶν, ἤτοι, τῶν Ἰουδαίων].

ΚΕΦ. Κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου.

Ἀκούσας δὲ Ἰωάννης — προσδοκῶμεν ; Ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι αὐτοὶ ἀπήγγειλαν τὰ σημεῖα τῷ Ἰωάννῃ, καὶ τότε ἔπεμψε δύο τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν ζηλοτυπίαν, ἣν εἶχον οὗτοι πρὸς τὸν Χριστόν. Ἔπεμψε δὲ αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης, ἐρωτῶν, εἰ αὐτός ἐστιν, ὃν ἔρχεσθαί φασιν αἱ βίβλοι τῶν προφητῶν, οὐχ ὡς ἀγνοῶν· πῶς γάρ ; ὁ προκηρύξας αὐτὸν καὶ χερσὶν ἰδίαις βαπτίσας, καὶ τῆς ἄνωθεν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἀκούσας, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα κατάπτὰν ἐπ' αὐτὸν, ὡσεὶ περιστερὰν, θεασάμενος· ἀλλ' εἰδὼς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ζηλοτύπως πρὸς τὸν Χριστὸν ἔχοντας. Καὶ γὰρ καὶ πρότερον προσελθόντες εἶπον αὐτῷ ὅτι, Ὃς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν.

Ὑπερφιλοῦντες γὰρ τὸν ἴδιον διδάσκαλον, καὶ παραπολαύειν τῆς αὐτοῦ δόξης ἐθέλοντες, ἐδάκνοντο βλέποντες αὐτὸν (39) εὐδοκιμοῦντα. Ἐπεὶ δὲ πολλάκις παραινέσας, οὐκ ἔπεισεν αὐτοὺς, λοιπὸν μέλλων τελευτᾶν, δύο τοὺς συνετωτέρους ἐπίλεξάμενος, πέμπει τούτους πρὸς τὸν Χριστὸν, προφάσει μὲν ἐρωτήσοντας, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἵνα θεασάμενοι τὰ θαύματα, ἃ ποιεῖ, πεισθῶσι. Καὶ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν πιστοτέραν καὶ ἀνυποπτοτέραν ἐγίνωσκε. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς, εἰδὼς ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλον αὐτοὺς ἔπεμψεν ὁ Ἰωάννης, εὐθέως ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐθαυματούργησε πολλὰ, καθὼς φησιν ὁ Λουκᾶς. Εἰ γὰρ φανερῶς αὐτοὺς ἔπεμψε θεατὰς, οὐκ ἂν ἀπῆλθον. Διὰ τοῦτο οὖν ἐπλάσατο πρόφασιν ἐρωτήσεως.

Καὶ ἀποκριθεὶς — εὐαγγελίζονται. Ὅρα, πῶς οὐ πρὸς τὴν πεπλανημένην αὐτῶν ἐρώτησιν ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ αἰτίαν, δι' ἣν ἐπέμφθησαν. Πτωχοὺς δὲ εὐαγγελιζομένους, τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε. Τί γὰρ πενέστερον ἁλιευτικῆς ;

Καὶ μακάριος — ἐν ἐμοί. Τοῦτο προηγουμένως δι' αὐτοὺς εἶπε τοὺς μαθητὰς Ἰωάννου, ἀνακαλύπτων αὐτοῖς τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν μυστήριον, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐ λελήθασιν αὐτὸν, σκανδαλιζόμενοι καὶ αὐτοὶ, διότι μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει. Καὶ γὰρ καὶ φανερῶς πρότερον ἐνεκάλεσαν αὐτῷ (40) γαστριμαργίαν κατὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προείρηται.

[40] Luc. VI, 18. [41] Joan. III, 26. Luc. VII, 12. [42] Matth. IX, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Inclusa in margine leguntur B. In principio a διατάσσων ad ἐντελλόμενος, omittit Hentenius, (39) τὸν Χριστόν.

(40) αὐτὸν γαστρίμαργον. A. Sed hoc postulat ἐκάλεσαν.

Τούτων δὲ — Ἰωάννου. Οὗτοι μὲν βελτιωθέντες, ἀπῆλθον. Διατί δὲ μὴ παρόντων αὐτῶν λέγει περὶ Ἰωάννου ; Ἵνα μὴ δόξῃ κολακεύειν αὐτόν.

Τί — σαλευόμενον ; Ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι τὴν ἐρώτησιν Ἰωάννου, καὶ ἀγνοήσαντες τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, διεθορυβήθησαν, πῶς ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρήσας, ἀμφιβάλλει νῦν, καὶ ὑπώπτευσαν, ὅτι μετεβλήθη. Τοῦτο δὲ γνοὺς ὁ Χριστὸς, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, διδάσκων ἅμα, καὶ ὅτι καρδιογνώστης ἐστίν. Ἐντρεπτικώτερον δὲ καθαπτόμενος αὐτῶν, φησίν · Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι ; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον ; τουτέστι, κοῦφον καὶ εὐρίπιστον ἄνθρωπον, καὶ δίκην καλάμου τὴν γνώμην εὐμετάτρεπτον, ὡς ὑπολαμβάνετε νῦν, ἢ τοὐναντίον μᾶλλον, σταθηρὸν καὶ πέτρας στερρότερον, ὡς ἡ τότε σπουδὴ καὶ συνδρομὴ ὑμῶν μαρτύρει :

Ἀλλὰ — ἠμφιεσμένον ; Δηλονότι τρυφηλὸν, ἵνα καὶ διὰ τοῦτο δόξῃ χαῦνος καὶ εὐμετάβλητος · ἢ τοὐναντίον μᾶλλον, ἐσκληραγωγημένον, ὡς καὶ ἡ στολὴ τούτου, καὶ ἡ τροφὴ διεβεβαιώσαντο.

Ἰδοὺ — εἰσίν. Οὗτος δὲ, πρότερον μὲν, ἐν τῇ ἐρήμῳ διῃτᾶτο, νῦν δὲ, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τετήρηται. Ἐπεὶ γάρ τινες μὲν οἴκοθεν εἰσὶ κοῦφοι, τινὲς δὲ καὶ ὑπὸ τρυφῆς τοῦτο πάσχουσι, τέθεικεν ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτο κἀκεῖνο, καὶ ἤλεγξεν, ὡς οὐδέτερόν ἐστι περὶ τὸν Ἰωάννην. Εἶτα ἐπιφέρει τὴν ἀλήθειαν, καὶ μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ πλέκει τῷ Βαπτιστῇ λαμπρὸν ἐγκωμίου στέφανον.

Ἀλλὰ — προφήτου. — Περισσότερον, ἀντὶ τοῦ, Μείζονα. Εἶτα λέγει καὶ κατὰ τί μείζονα, ὅτι κατὰ τὸ προπορεύεσθαι πλησίον τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Μείζονες γὰρ τῶν ἄλλων κηρύκων οἱ προπορευόμενοι πλησίον τοῦ βασιλέως.

[Περισσότερον (41) προφήτου, ὡς καὶ αὐτὸν ἰδὼν ὀφθαλμοφανῶς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον, ὃν οἱ πρὸ αὐτοῦ προφῆται αἰνιγματωδῶς ἐθεάσαντο.]

Οὗτος — ἔμπροσθέν σου. Μετὰ τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν, ἐπιφέρει καὶ τὴν προφητικήν · ἔστι γὰρ Μαλαχίου, τὸ ῥητόν. Εἴρηται δὲ, ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ πρὸς. τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν. Ἄγγελον δὲ (42) αὐτοῦ, τὸν Ἰωάννην ὁ Θεὸς ὠνόμασεν, ἢ ὡς ἀπαγγείλαντα τῷ λαῷ τὰ λαληθέντα περὶ τοῦ Χριστοῦ · Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ · ἢ ὡς ἀγγελικὸν βίον μετερχόμενον, ἐν τῷ ὑπάρθαι τῶν γηΐνων καὶ φρονεῖν οὐράνια. Τὸ δὲ, Πρὸ προσώπου σου, ἀντὶ τοῦ, Ἐνώπιόν σου προοδεύοντα, ὡς οἰκεῖον, ὃς καὶ ἔμπροσθέν σου εὐτρεπίσει τὴν ὁδὸν σου. Ὁδὸς δὲ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἐπι-

Vers 7. *His autem — Joanne.* Illi quidem meliores redditi abscesserunt. Quare autem non ipsis præsentibus locutus est de Joanne ? Ne ei videretur adulari.

Vers. 7. *Quid — agitatam?* Audita a turbis Joannis interrogatione, cum intentum ignorarent illius, turbatæ sunt : quomodo is qui de hoc tot ac tanta testatus fuisset nunc dubitabat, et immutatum eum esse suspicabantur. Quo cognito, Christus hujusmodi medetur suspicioni, docens simul, et quod cordium esset cognitor, et confundendo eos redarguens. Ait ergo : Quid existis in desertum, ut videretis arundinem, quæ a vento agitatur ? hoc est, levem et instabilem hominem, et ad modum arundinis facile mente mutabilem, ut nunc suspicamini? aut e diverso stabilem, saxoque solidiorem, ut tunc vestrum studium ac concursus testabantur ?

Vers. 8. *Sed — amictum* ? Deliciis scilicet gaudentem, ut etiam ex hoc mollis videatur facileque mutabilis ; aut potius e contrario, duris exercitatum, ut etiam vestis ejus ac cibus confirmarunt.

Vers. 8. *Ecce —sunt.* Hic vero primum quidem in deserto versabatur, nunc autem in carcere retinetur. Quia vero quidam a domo (*a*) leves esse monstrantur, et quidam a deliciis hoc patiuntur, posuit Christus et hoc et illud, ac probavit neutrum posse dici de Joanne. Deinde quod verum est infert, et veritati attestatur, ac Baptistæ elegantem contexit encomii coronam.

Vers. 9. *Sed — propheta. — Excellentiorem*, hoc est majorem. Deinde dicit in quo majorem, videlicet in eo quod venerit circa Christi adventum. Nam majores aliis inter præcones sunt hi qui prope regem præcedunt.

† Excellentiorem propheta, utpote qui suis vidit oculis a se prophetatum, quem prophetæ ipsum præcedentes in ænigmate conspexerant.

Vers. 10. *Hic — ante te.* Postquam testimonium affert et propheticum : est enim Malachiæ verbum [44]. Dictum est autem quasi a Patre et Deo, ad Filium etiam Deum. Joannem vero angelum suum Deus nominavit, sive quia ἄγγελος dicitur *nuntius*, et Joannes quæ sibi dicta erant de Christo annuntiavit populo : *Factum est*, inquit, *verbum Dei super Joannem Zachariæ filium in deserto* [45]. Sive quasi angelicam degentem vitam, eo quod super terrena elevabatur, ac cœlestia sapiebat. Ante faciem tuam, hoc est in conspectu tuo præcedentem, tanquam domesticum tuum, qui etiam coram te parabit viam tuam. Via autem Christi animæ eranthominum per

[44] **Malach.** III, 1. [45] Luc. VII, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(41) **inclusa uterque codex habet in margine.** (42) ἑαυτοῦ. A.

(*a*) *A domo.* **Hoc obscurum est. Malim, aut** *domestica consuetudine*, **aut** *a nativitate.*

quas oportebat verbum procedere prout tertio capite latius diximus. Potest etiam dici excellentior propheta, quia eum quem vidit prophetabat, quod nulli contigit prophetarum. Nec vidit tantum, verum etiam baptizavit.

Vers. 11. *Amen — Baptista.* Non natus est, inquit, inter homines, qui e mulieribus nati sunt, major illo. Quis enim alius in uteri tenebris absconditus, lucem venisse agnovit et illam exsultatione adoravit [46] ? Nullus alius præter hunc solum, qui merito sane cunctis major est. Et rursus, qui ab infantia ita solitariam ac eremiticam duxit vitam, taleque elegit exercitium ? Certe nullus omnium. Postquam ergo Baptistam laudavit a concursu Judæorum ad ipsum, deinde a virtute illius, et tertio a suo suffragio, quarto quoque a prophetæ testimonio, et majorem prophetis eum prædicavit, ac universaliter omnibus majorem hominibus ; curat (*b*) hanc laudum magnitudinem, ne propter hæc, ipso etiam Christo honoratiorem ducerent. Et vide, quid dicat.

Vers. 11. *Qui autem — est illo.* Minorem seipsum dicit, eo quod ita videretur apud Judæos. Nam Joannem eo majorem habebant, utpote qui ab infantia in eremum secesserat, et admirabili vitæ instituto usus fuerat. Christum vero tanquam communi modo conversantem dejiciebant. Qui, inquit, minor est, id est qui videtur minor illo, major eo est in regno cœlorum, hoc est, imperando cœlis : utpote non homo solum, sed etiam Deus.

Vers. 12. *A — illud.* Chrysostomus dicit, quod hic regnum vocat fidem in ipsum, utpote arrhabonem ad regnum cœlorum, ad fruitionem, inquam, bonorum quæ habentur in cœlis. Vim autem patitur, hoc est violenter ab hominibus arripitur, dum illi sibi ipsis vim inferunt, ac certe necessitatem propriorum vincunt affectuum, aut etiam infidelitatis tyrannidem. Ideoque hoc manifestans, subjunxit quod *Violenti rapiant illud.* Hanc vero laudabilem violentiam, incepisse dicit a diebus prædicationis Joannis, qui populo clamavit : Resipiscite, instat enim regnum cœlorum. Hoc autem nunc dixit Christus, simul quidem in laudem Joannis, quasi hominum salutem sit auspicatus : simul quoque excitans auditores, ut et ipsi similiter vim inferrent sibi ipsis.

Vers. 13. *Omnes — prophetaverunt.* Legem vocat veterem legislationem. Siquidem etiam in hac multa de Christo prædicta sunt : et maxime in legi-

βαίνειν ἔμελλεν ὁ λόγος, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ πλατύτερον εἰρήκαμεν. Λέγοιτο δ' ἂν περισσότερος προφήτου, καὶ ὡς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον ἰδών, ὡς οὐδεὶς τῶν ἄλλων προφητῶν, καὶ μὴ μόνον ἰδών, ἀλλὰ καὶ βαπτίσας.

Ἀμὴν — Βαπτιστοῦ. Οὐ γεγέννηται, φησὶν, ἐν τοῖς γεννωμένοις ἐκ γυναικῶν ἀνθρώποις μείζων αὐτοῦ. Τίς γὰρ ἄλλος, ἐν σκότει μήτρας ἐπικρυπτόμενος, ἐγνώρισε τὸ φῶς ἐλθὸν, καὶ τοῦτο τοῖς σκιρτήμασι προσεκύνησεν ; Οὐδεὶς ἕτερος, εἰ μὴ μόνος οὗτος. Μείζων ἄρα πάντων εἰκότως. Καὶ αὖθις, τίς ἐκ βρέφους οὕτω γέγονεν ἐρημικὸς καὶ τοιαύτην ἄσκησιν εἵλετο ; Τῶν πάντων ὄντων οὐδείς. Ἐπαινέσας οὖν τὸν Βαπτιστὴν, ἀπό τε τῆς πρὸς αὐτὸν, συνδρομῆς τῶν Ἰουδαίων, ἀπό τε τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τριτον ἀπὸ τῆς οἰκειας ψήφου, καὶ τέταρτον ἀπὸ τῆς προφητικῆς μαρτυρίας . καὶ μείζονα μὲν τῶν προφητῶν ἀνακηρύξας αὐτὸν, μείζονα δὲ καθόλου πάντων ἀνθρώπων · θεραπεύει τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐγκωμίων, ἵνα μὴ διὰ ταῦτα μᾶλλον προτιμήσωσιν αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὅρα, τί φησιν.

Ὁ δὲ — αὐτοῦ ἐστί. Μικρότερον, ἑαυτὸν λέγει, διὰ τὸ δοκεῖν οὕτω παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, Μείζονα γὰρ αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην ἐνόμιζον, ὡς ἐκ βρέφους ἐρημικὸν, καὶ ξένῃ διαίτῃ χρώμενον. Τὸν γὰρ Χριστὸν, ὡς κοινῶς διαιτώμενον, ὑπεβίβαζον. Ὁ δὲ μικρότερός φησιν, ὁ δοκῶν ἐλάττων αὐτοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστιν ἐν τῷ βασιλεύειν τῶν οὐρανῶν, ὡς μὴ μόνον ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός.

Ἀπὸ — αὐτήν. Ὁ (43) Χρυσόστομός φησιν. ὅτι βασιλείαν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς οὖσαν ἀρραβῶν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, φημὶ δὴ, τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν. Βιάζεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, βιαίως ἁρπάζεται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῷ βιάζειν ἑαυτοὺς καὶ νικᾷν τὴν ἀνάγκην τῶν οἱωνδήποτε παθῶν, ἢ καὶ τὴν τυραννίδα τῆς ἀπιστίας. Διὸ καὶ τοῦτο σαφηνίζων ἐπήγαγεν, ὅτι Βιασταὶ ἁρπάσουσιν αὐτήν. Ταύτην δὲ τὴν ἐπαινετὴν βίαν ἄρξασθαί φησιν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ κηρύγματος Ἰωάννου, βοῶντος τῷ λαῷ · Μετανοεῖτε . ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Εἴρηκε δὲ τοῦτο νῦν ὁ Χριστὸς, ἅμα μὲν ἐπαινῶν τὸν Ἰωάννην, ὡς αὐτὸν ἐναρξάμενον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἅμα δὲ καὶ παραθήγων τοὺς ἀκούοντας εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ὁμοίως βιάζεσθαι ἑαυτούς.

Πάντες — προεφήτευσαν. Νόμον λέγει, τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ταύτῃ πολλὰ περὶ Χριστοῦ προείρητο, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ

[46] Luc. I, 41.

Variæ lectiones et notæ

(45) Tom. VII, p. 417 C. : Καὶ γὰρ ὠθεῖ καὶ ἐπείγει λοιποῦ αὐτοὺς καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν πίστιν τὴν ἑαυτοῦ Subobscure ergo dixit. Eumdem locum tractat t. VIII, p. 320 C, ubi nullum verbum περὶ πίστεως.

(*b*) *Curat.* Etiam hoc obscurum. Malim, *temperat, modum ponit huic laudum magnitudini.*

ὁμοις, τύπον καὶ προμήνυμα κεκτημένοις A
ναι μέλλοντος ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Φησὶν
πάντες οἱ προφῆται, οἱ προφητεύσαντες
περὶ τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι Χριστοῦ, καὶ
ὁ προφητεύσας περὶ τοῦ μέλλοντος θύεσθαι
καὶ ἀμνοῦ, μέχρις Ἰωάννου τὰς τοιαύτας
οφητείας ἐξέτειναν. Μεχρι μὲν γὰρ Ἰωάν-
ητεῖαι ἦσαν αὗται· ἐπ' αὐτοῦ δὲ λοιπὸν,
προφητεῖαι μεμενήκασιν, ἀλλὰ πράγματα
. Καὶ γὰρ αὐτὸς εἶδε τὴν ἔκβασιν τούτων.
ἐπιγνοὺς τὸν Χριστὸν, ἀμνὸν αὐτὸν προσ-
, εἰπών. Ἰδοὺ ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ
ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

δὲ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Χριστὸς, ἅμα μὲν
θεν ἐπαινῶν τὸν Ἰωάννην, ὡς (44) πρῶτον
τὴν ἔκβασιν τῶν τοιούτων προφητειῶν, B
αὐτὸν προφήτην· ἅμα δὲ καὶ διδάσκων,
γέγονεν· προφητευόμενος, καὶ οὐκ ἔτι χρὴ
ν ἕτερον.

δὲ καὶ ἄλλη τις ἐξήγησις, ὅτι παντες
προφῆται καὶ ὁ νόμος τοῦ (45) προφη-
ως Ἰωάννου προεφήτευσαν ἐν Ἰουδαίοις,
ταῖος προφήτης οὗτός ἐστι· τὸ λοιπὸν δὲ,
ερος αὐτοῖς προφητεύσει, καὶ χρὴ τούτῳ
ι πάντως ὡς τελευταίῳ· πολλὰ περὶ ἐμοῦ
ταντι καὶ νυμφαγωγήσαντι μοι τὰς ἀπάν-
ς· ἐπεὶ καὶ Κατασκευάζειν ἔμπροσθέν μου
μου, Μαλαχίας ὁ προφήτης εἶπεν αὐτόν.
εἰ — ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. Προσδοκῶσιν
, τοτε τὸν Χριστὸν ἐλθεῖν, ὅταν ἐλθὼν
προδρόμῃ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ C
οφητεία Μαλαχίου λέγουσα· Ἀποστελῶ
Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει
πατρὸς πρὸς υἱον. Καὶ μέλλει μὲν Ἠλίας
εἶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἀλλὰ τῆς
. Τῆς γὰρ πρώτης ὁ Ἰωάννης προέδραμε.
ὖν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ἐὰν θέλητε δέξασθαι, ὁ
ὖν εἰπεῖν· ἢ δέξασθαι, ἀντὶ τοῦ, Προσέχειν
κήμασιν· αὐτός ἐστιν (46) Ἠλίας ὁ μέλλων
ι· αὐτός ἐστιν, ὡς τὴν αὐτὴν αὐτῷ διακο-
ύων. Ὥσμερ γὰρ ἐκεῖνος, προτρέχων τῆς
; μου παρουσίας, ἐπιστρέψει τὰς καρδίας
νικαῦτα Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποστόλους·
γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἀποστόλων· οὕτω καὶ
προτρέχων τῆς πρώτης μου παρουσίας,
ει τὰς καρδίας τῶν μελλόντων πιστεύειν
ν πρὸς ἐμὲ, τὸν υἱὸν αὐτῶν. Κατὰ γὰρ D
νθρώπησιν ἐξ Ἰουδαίων ὁ Χριστὸς κατήγετο.
περ ὁ πρῶτος Ἠλίας, δεύτερος πρόδρομος
· οὕτω δὴ καὶ ὁ πρῶτος πρόδρομος, δεύτερος
προσαγορεύεται, διὰ τὴν, ὡς εἴρηται (47).
διακονίαν.

bus de sacrificiis, figuram aut præsagium habentibus ejus, qui pro mundo erat offerendus. Dicit ergo: Omnes prophetæ, qui videlicet de venturo Christo prophetaverant, et lex quæ in ovium et agni immolatione, prophetabat de Christo immolando, hujusmodi prophetias ad Joannem usque protenderunt. Hæ siquidem prophetiæ erant usque ad Joannem: deinceps vero cum illo jam non prophetiæ manserunt, sed operum exhibitiones factæ sunt. Nam horum ipse vidit eventum: ideoque agnito Christo, agnum eum appellavit, dicens: *Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi* [47].

Christus autem hunc locutus est sermonem, simul Joannem hinc laudans, tanquam primum qui harum prophetiarum cognovit eventum, quasi et ipsum prophetam: simul quoque docens, quod advenerit jam qui prophetabatur, nec deinceps alterum oporteat exspectare.

Est autem et alia quædam expositio, quod omnes simpliciter prophetæ et lex prophetandi, usque ad Joannem Judæis prophetaverant, et hic ultimus est prophetarum: deinceps vero nullus alius eis prophetabit. Huic ergo quasi postremo omnino credere oportet, qui multa de me testatus est: et venit ut omnium animas tanquam sponsas ad me adducat. Nam et hunc Malachias propheta missum dixit [48]: *Ut appararet viam meam ante me.*

Vers. 14. *Et si — venturus erat.* Exspectant Judæi Christum tunc venturum cum venerit Elias, ut præcurrat adventum ejus. Malachiæ namque prophetia est quæ dicit: *Mittam vobis Eliam Thesbyten, qui restituet cor patris ad filium.* Et certe venturus est Elias, ut præcurrat Christi adventum, sed secundum; Joannes namque primum præcucurrit. Dicit ergo Christus: Si vultis recipere quod futurum esse dictum est de hoc tempore: sive suscipere, id est rebus animum advertere, ipse est Elias qui venturus erat, utpote ipsum illius ministerium perficiens. Sicut enim ille secundum meum adventum præcurrens, convertet corda Judæorum illius temporis ad apostolos, patres siquidem apostolorum sunt Judæi: ita et hic convertit, præcurrens meum adventum, corda eorum qui credituri sunt Judæorum ad me qui sum filius eorum. Nam secundum humanitatem Christus a Judæis descendit. Et sicut primus Elias, secundus præcursor dicitur, ita sane et primus præcursor, secundus Elias appellatur propter simile ministerium, ut dictum est.

an. I, 29. [48] Malach. III, 1.

Variæ lectiones et notæ.

καί, pro ὡς. A.

lta quoque Hentenius videtur legisse, qui *tandi* habet. Minime autem in eo possum acere. Credo ergo aut τό, aut τῷ legendum co τοῦ. Τῷ quid sit, per se apparet. Alterum ita capio: Οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος προεφήτευσαν τὸ προφητεύειν. I. e., τὸ προφητευθῆναι ἕως Ἰωάννου. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ προφητευθέντος, οὗ αὐτὸς ἐδακτυλοδείκτησεν ὁ Ἰωάννης, οὐκέτι χρεία προφητείας.

(46) Ἠλίας, omittit B.

(47) ὁμοίαν, ὡς εἴρηται. A.

Vers. 15. *Qui — audiat. Aures* nunc dicit intelligibiles : omnes siquidem auditores habebant sensibiles. Dicit autem : Qui habet aures intelligibiles ad intelligendum, intelligat quod dictum est, puta quod Joannes sit Elias ; videbatur enim ænigmati simile. Nam demonstrando quod Joannes esset Elias, simul quoque demonstraverat advenisse Christum. Dicens autem : *Qui habet aures ad audiendum audiat*, excitat eos ad interrogandum de eo quod ænigma videbatur.

Vers. 16. *Cui — hanc ?* Lucas habet : *Cui assimilabo homines generationis* [49] ? Assimilabo vero, id est Comparabo. Vult autem esse difficile convincere Judæos.

Vers. 16. *Similis — suis.* Puerulis Judæos comparavit, propter eorum insipientiam. Forum autem locus est publicus in quem multitudo undique confluit negotiationis gratia. Consodalibus vero, hoc est amicis suis : et seipsum ac Baptistam intelligit, quibus acclamabant sive colloquebantur Judæi.

Vers. 17. *Et — planxistis.* Dicunt prædicti consodalibus suis : *Tibia cecinimus vobis*, etc. Habent autem hunc sensum : Ostendimus vobis facilem vivendi normam et non placuit ; ac difficilem et rursus displicuit. Tibia namque læta canere facile est ; lugubria vero canere, difficile. Et rursum saltare, altero læta canente tibia. delectat : similiter plangere sive lugere, aliquo lugubria canente complacet. Deinde subdens interpretatur prædicta dicens :

Vers. 18. *Venit* — Vers. 19. *peccatorum.* Joannis vivendi modus difficilis erat et asper ; neque enim panem edebat, neque vinum bibebat : Christi vero facilis ac levis, panem siquidem edebat vinumque bibebat : et erant invicem contrariæ hæ vivendi rationes, neutrius tamen conversatio placuit. Sed Joannem quidem propter escarum, vinique abstinentiam, dæmonium habere dicebant ; Christum vero, quod ederet ac biberet, comedonem, vinique potorem nominabant : quanquam manifeste horum calumnias non scripserit evangelista, præsentem sermonem arbitratus sufficere.

Quemadmodum enim duo venatores, animal captu difficile venari conantes, quod solis duobus modis capi potest sibi mutuo contrariis, dividentes hos inter se, ut alterum quisque eligat, opposito quidem inter se invicem modo venantur : idem tamen faciunt. Ita quoque hic dispositum est, ut Joannes quidem duriorem vivendi regulam haberet, Christus vero molliorem : ut sive hunc sive illum eligentes, obedirent eis : et vel per hunc vel per illum caperentur.

A Ο ἔχων — ἀκουέτω. Ὥστε νοητὰ λέγει νῦν· αἰσθητὰ γὰρ πάντες εἶχον οἱ ἀκροώμενοι. Φησὶ δὲ (48) ὅτι ὁ ἔχων ὦτα νοητὰ εἰς τὸ συνιέναι, συντέτω τὸ ῥηθέν, ἤγουν, πῶς ἐστιν Ἠλίας ὁ Ἰωάννης. Ἐδόκει γὰρ αἰνίγματι ὅμοιον, ἀποδείξας μὲν οὖν Ἠλίαν, τὸν Ἰωάννην, συναπέδειξε, καὶ ὅτι παραγέγονεν ὁ Χριστός. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω, ἀκουέτω, διήγειρεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι περὶ τοῦ δοκοῦντος αἰνίγματος.

Τίνι — ταύτην ; Ὁ δὲ Λουκᾶς· Τίνι ὁμοιώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταυτης ; — Ὁμοιώσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παρεικάσω. Βούλεται δὲ τὸ δυσάρεστον ἐλέγξαι Ἰουδαίων.

Ὁμοία — αὐτῶν. Παιδίοις τοὺς Ἰουδαίους παρ- B είκασε, διὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν. Ἀγορὰ δέ ἐστι τόπος δημόσιος, ἐν ᾧ τὴ πλήθη πανταχόθεν συρρέουσιν, ἐμπορίας χάριν. Ἑταιρους δὲ, τουτέστι, φίλους αὐτῶν, λέγει ἑαυτὸν, καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην, οἷς προσέφώνουν, εἴτουν, συνελάλουν οἱ Ἰουδαῖοι.

Καὶ — ἐκόψασθε. Καὶ λέγουσι τοῖς δηλωθεῖσι παιδίοις οἱ τοιοῦτοι ἑταῖροι αὐτῶν, ὅτε Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. Ταῦτα δὲ, τοιαύτην ἔχει διάνοιαν· ὅτι ἐπεδειξάμεθα ὑμῖν πολιτείαν εὐπρόσιτον, καὶ οὐκ ἠρέσθητε· καὶ δυσπρόσιτον, καὶ πάλιν οὐκ ἠρέσθητε. Τὸ μὲν γὰρ αὐλειν, εὐπρόσιτον· τὸ δὲ θρηνεῖν, δυσπρόσιτον. Καὶ αὖθις ὁ ὀρχούμενός τε αὐλοῦντός τινος ἀρέσκεται καὶ ὁ κοπτόμενος, C εἴτουν κλαίων, θρηνοῦντός τινος ἀρέσκεται. Εἶτε ἐφερμηνεύει τὰ ῥηθέντα λέγων·

Ἦλθε — ἁμαρτωλῶν, Ἡ μὲν τοῦ Ἰωάννου δίαιτα, δυσπρόσιτος καὶ τραχεία· οὔτε γὰρ ἤσθιεν ἄρτον, οὔτε ἔπινεν οἶνον· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ, εὐπρόσιτος καὶ ὁμαλή. Τί γάρ ; ἤσθιεν ἄρτον, καὶ ἔπινον οἶνον· καὶ ἦσαν μὲν ἀλλήλαις ἐναντίαι αὗται αἱ δίαιται. Οὐδετέρῳ δὲ τῶν οὕτω διαιτωμένων ἤρεσκοντο· ἀλλὰ τὸν Ἰωάννην μὲν, διὰ τὴν ἀσιτίαν καὶ ἀοινίαν, δαιμόνιον ἔχειν ἔλεγον· τὸν δὲ Χριστὸν, διὰ τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν, φάγον καὶ οἰνοπότην ὠνόμαζον, εἰ καὶ μὴ ῥητῶς τὰς διαβολὰς τούτων ἀνέγραψεν ὁ εὐαγγελιστὴς, νομίσας ἀρκεῖν τὸν παρόντα λόγον.

Ὥσπερ γὰρ δύο θηρευταὶ, ζῶον δυσθήρατον (49) ἑλεῖν σπεύδοντες, ἐκ δύο μόνων διεξόδων θηρευθῆναι μέλλον, ἐναντίων ἀλλήλαις, ἑκατέραν διεξόδων D ἑκατέρος διαλαβὼν, ἐξεναντίας μὲν ἀλλήλοις ἵστανται, τὸ αὐτὸ δὲ ποιοῦσιν· οὕτως ᾠκονομήθη, τὸν μὲν Ἰωάννην σκληροτέραν ἔχειν ἀγωγὴν, τὸν δὲ Χριστὸν μαλακωτέραν, ἵνα εἴτε τοῦτον, εἴτε ἐκεῖνον ἀποδεξάμενοι, πεισθῶσιν αὐτοῖς, καὶ εἴτε διὰ τούτου, εἴτε δι' ἐκείνου θηραθῶσι. Καὶ ἦσαν

[49] Luc. VII, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(48) ὅτι abest. B.

(49) δυσθήρευτον. A. Utrumque probum, uti ἀθήρευτος et ἀθήρατος. Sed ἀθήρευτος et δυσθήρατος frequentiora sunt.

ἐναντίαι μὲν ἀλλήλαις αἱ ὁδοί. τὸ δὲ ἔργον, ὅμοιον. Ἀλλ' αὐτοί, καθάπερ θηρίον δύστροπον, ἑκατέρους φεύγοντες, ἑκατέρους ἐκάκιζον.

Ἐρωτήσωμεν τοίνυν, αὐτούς· Καλὸν ἡ σκληροτέρα πολιτεία; Καὶ πῶς οὐκ ἐπείσθητε τῷ Ἰωάννῃ, τὸν Χριστὸν ὑμῖν ὑποδεικνύοντι; Ἀλλὰ καλὸν ἡ μαλακωτέρα· καὶ πῶς οὐκ ἐπείσθητε τῷ Χριστῷ, τὴν ὁδὸν ὑμᾶς τῆς σωτηρίας διδάσκοντι;

Διατί δὲ μᾶλλον ὁ Ἰωάννης τὴν σκληροτέραν ἀγωγὴν εἶχε; Διότι ἔδει τὸν μὲν κήρυκα τῆς μετανοίας σκυθρωπὸν εἶναι, τὸν δὲ σωτῆρα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, χαρίεντα. Καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης οὐδὲν πλέον ἐπεδείξατο τοῖς Ἰουδαίοις, εἰ μὴ πολιτείαν μόνην. Ἰωάννης γάρ, φησὶν, οὐδὲν ἐποίησε σημεῖον· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ τὴν (50) ἀπὸ τῶν θεοπρεπῶν θαυμάτων μαρτυρίαν ἐκέκτητο.

Ἄλλως τε δέ, καὶ γινώσκων ἀσθενεῖς τοὺς ἀνθρώπους, συγκατέβαινεν, ἵνα κερδήσῃ μᾶλλον αὐτοὺς ἐντεῦθεν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τραπέζας τελωνῶν οἰκονομικῶς εἰσήρχετο, καὶ τοῖς μεμφομένοις ἀπελογεῖτο, τὴν αἰτίαν λέγων. Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Ἀλλ' οὐδὲ τῆς σκληρᾶς ἠμέλησεν ἀγωγῆς, ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τῶν θηρίων οἰκήσας, καὶ τεσσαράκοντα νηστεύσας ἡμέρας, ὡς προδεδήλωται. Καὶ εἰς τραπέζας δὲ εἰσιών, εὐλαβῶς τε καὶ ἐγκρατῶς καὶ ἁγιοπρεπῶς ἤσθιε καὶ ἔπινε.

Καὶ — αὐτῆς. Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, Δικαία ἐλογίσθη, τουτέστιν ἐθαυμάσθη ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἡ οἰκονομήσασα τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Χριστὸν ἐναντίας ὁδοὺς πολιτειῶν ἰέναι, διὰ τὴν αὐτὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐθαυμάσθη δὲ, ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἤγουν, παρὰ τῶν συνιέντων αὐτήν. Υἱοὶ γὰρ σοφίας, οἱ συνετοί· ἢ Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, Δικαία καὶ ἀνέγκλητος ἐλογίσθη, ὡς ποιήσασα πᾶν ὃ ἔδει, καὶ παντὶ τρόπῳ χρησαμένη πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν.

Τότε — μετενόησαν. Ὠνειδίζειν, ἀντὶ τοῦ, Ταλανίζειν. Ὄνειδος γὰρ καὶ ὁ ταλανισμός. Δυνάμεις δὲ, τὰ θαύματα λέγει.

Οὐαί σοι — μετενόησαν. Τὸ (51) Σοδομα μὲν καὶ Γόμορρα τίθησιν, ὡς εἰς ἀσέλγειαν ἐπιφανέστατα· τὴν Τύρον δὲ καὶ τὴν Σιδῶνα, ὡς εἰς εἰδωλολατρίαν διαβοήτους.

Πλὴν — ὑμῖν. Τὸ Πλὴν, ἀντὶ τοῦ, Διὰ τοῦτο. Μεγύει δὲ τῷ ταλανισμῷ καὶ ἀπειλὴν, ἵνα ἡ αἰσχυνθῶσι, ἢ φοβηθῶσι.

A Et erant sane hæ viæ inter se invicem contrariæ : simile tamen erat opus. Verum hi, tanquam fera captu difficilis, utrumque fugientes, utrique detrahebant.

Interrogemus ergo illos. Estne proba vita asperior? quomodo ergo non obedistis Joanni Christum vobis demonstranti? At fortassis vita mollior ac suavior magis placet. Et quare non obedistis Christo viam salutis vos docenti?

Verum quam ob causam Joannes potius asperam vivendi normam habuit? Quia oportebat pœnitentiæ prædicatorem tristem quamdam gravitatem præ se ferre : et remissionis peccatorum largitorem, humanum atque benignum esse, Et quia Joannes nihil amplius, quam solam vitæ normam Judæis demonstravit : siquidem *Joannes*, inquit, *nullum fecit signum* [51] : Christus vero etiam a divinis miraculis testimonium adeptus est.

B

Præterea quoque sciens imbecilles esse homines demittit sese, ut illos magis lucrifaceret, et propter hoc ad mensas etiam publicanorum dispensatorie accedebat : et indignantibus causam reddebat, dicens : *Non veni ad vocandum justos, sed peccatores ad pœnitentiam* [51].

Neque tamen duram vivendi normam neglexit, in deserto cum feris versatus [52], ac diebus quadraginta jejunans, ut supra dictum est. Præterea quoque ad mensas accedens verecunde, temperate, et prout sanctos decet, religiose edebat ac bibebat.

C

Vers. 19. *Et — suis.* — Justificata est, Justa id est habita est, sive admirationi habita est Dei sapientia, quæ disposuit ut Christus ac Joannes oppositis viis incederent, propter ipsam hominum utilitatem. Admirationi autem habita est a filiis suis, sive ab intelligentibus illam : filii namque sapientiæ sunt sapientes aut intelligentes : vel Justificata est, hoc est Justa ac irreprehensibilis habita est : utpote quæ fecit quidquid debuit : et omni modo usa est ad illorum salutem.

Vers. 20. *Tunc — resipuissent.* Exprobrare, hoc est, Miseras dicere ac deplorare. Nam probrum miseria est. Virtutes autem dicit miracula.

Vers. 21. *Væ tibi — resipuissent.* In sequentibus Sodoma et Gomorrha ponit, utpote in libidine nominatissima ; Tyrum autem et Sidona tanquam maxime in idololatria insignes.

D

Vers. 22. *Attamen — vobis.* Attamen, id est, Propter hoc. Significat autem miseriam ac minas, ut vel erubescant vel paveant.

[50] **Joan. x, 41.** [51] **Matth. ix, 13.** [52] **Marc. i, 13.**

Variæ lectiones et notæ.

(50) ἀπὸ τῶν omittit B.

(51) Τὸ, propter vicinum τὴν δέ, vix ferri potest. **Crediderim ergo Euthymium scripsisse τὰ. Hentenius videtur legisse : Ἐν τοῖς ἑξῆς Σόδομα. Cur autem Γόμορρα memoravit, quorum nulla hic fit mentio? Vel ex loco simili Matth. x, 15, vel quod alibi etiam istæ urbes conjungi solent.**

Vers. 23. *Et hodiernum diem* Capernaum celebris fuit, eo quod habitaverit in ea Christus, multaque miracula in ea ediderit. Dicit ergo : Et tu per gloriam usque ad cœlum exaltata, usque ad inferos detraheris per ignominiam. Sunt autem quæ dicuntur alterius rei significativa. Siquidem usque ad cœlum, gloriæ demonstrat magnitudinem ; usque ad inferos autem, ignominiæ. Augmentum vero criminis et demonstratio extremæ pravitatis est, non solum pejores esse peccatoribus qui tunc erant, sed illis qui unquam fuerant.

Vers. 24. *Attamen — tibi.* — Vobis, ad civitatis filius cives dictum est ; Tibi vero, ad civitatem.

Vers. 25. *In — parvulis*, Ἀποκρίσεως vocabulum (quod nos communiter responsionem vertimus) varia significat. Mitto nunc separationem ac digestionem secundum medicos, et quæ ad hoc fit, terminationem. Interdum quidem principii locum habet, ut cum dicitur, *Respondens Jesus dixit* : *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ*, de quo nunc est sermo ; nulla enim præcessit interrogatio. Quandoque vero ad interrogationem redditur, ut est illud : *Respondens Simon Petrus dixit* : *Tu es Christus Filius Dei vivi* [53] ; præcessit interrogatio. Interdum quoque sermonis continuationem significat, ut capite vicesimo nono hujus, cum Chananæa dixisset : *Utique, Domine, nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt a mensa dominorum suorum ;* consequenter statim subjungitur : *Tunc respondens Jesus dixit illi* : *O mulier, magna est fides tua ; fiat tibi sicut vis* [54]. Ad hæc quoque significat exhortationem sive deprecationem, ut cum dicitur : *Respondens autem Petrus dixit ei* : *Edissere nobis parabolam hanc* [55]. Quandoque autem abundat, ut cum dicitur : *Respondens autem Petrus dixit illi : Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar* [56]. Siquidem Marcus prætermisit, Respondens, et dixit : *Petrus autem ait illi* [57], etc. Interdum vero significat etiam interrogationem, ut cum dicitur : Respondit eis Jesus : *Num ego duodecim elegi* [58] ?

Confiteor autem dicit nunc gratiarum actionem. Sapientes vero et prudentes eos qui tales populo videbantur, puta Scribas et Pharisæos. Parvulos vero, apostolos propter simplicitatem et innocentiam ac sinceritatem. Gratias tibi ago, inquit, quod absconderis fidei mysteria a sapientibus et prudentibus, illa cognoscere nolentibus : et revelaris ea parvulis, læto animo ipsa suscipientibus. Gratias autem agens Patri, demonstravit se Filium ejus esse

A Καὶ — σήμερον. Ἡ Καπερναοὺμ ἔνδοξος γέγονε διὰ τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ τὸν Χριστὸν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν θαυμάτων ἐν αὐτῇ τελέσαι. Φησὶν οὖν ὅτι Καὶ σὺ, ἡ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα τῇ δοξῇ ἕως ᾅδου καταβιβάσθήσῃ τῇ ἀδοξίᾳ. Ἐμφαντικὰ δὲ τὰ, Μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ, Ἕως ᾅδου. Ἐμφαίνουσι γὰρ, τὸ μὲν, μέγεθος δόξης· τὸ δὲ ἀδοξίας. Αὔξησις δὲ κατηγορίας καὶ ἀπόδειξις κακίας ὑπερβαλλούσης, τὸ λέγειν, αὐτοὺς μὴ μόνον χείρους τῶν τότε ἁμαρτωλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πώποτε γενομένων.

Πλὴν — σοί. Τὸ μὲν, Ὑμῖν, πρὸς τοὺς πολίτας τῆς πόλεως ἐκείνης εἴρηται· τὸ δὲ Σοὶ, πρὸς τὴν πόλιν.

B Ἐν — νηπίοις. Τὸ τῆς ἀποκρίσεως ὄνομα, πολυσήμαντόν ἐστιν, Ἵνα γὰρ ἐάσω τὸν διαχωρισμὸν καὶ τὴν διαφόρησιν, κατὰ τοὺς ἰατροὺς, καὶ τὴν εἰς τοῦτο κατάληξιν. ποτὲ μὲν τόπον ἀρχῆς ἔχει, ὡς τό· Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· οὐ προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὲ δὲ, πρὸς ἐρώτησιν ἀποδίδοται· ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς Σίμων Πέτρος εἶπε. Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὲ δὲ, λόγου διαδοχὴν δηλοῖ· τῆς γὰρ Χαναναίας εἰπούσης· Ναὶ, Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν· ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ· Ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Ποτὲ δὲ, σημαίνει παράκλησιν, ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ. [Φράσον (52) ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην· Ποτὲ δὲ, περιττὸν τίθειται· ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ·] Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοὶ, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ γὰρ ὁ Μάρκος παρέλιπε τὸ, Ἀποκριθεὶς, καὶ εἶπεν· Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ· ἔστι δ' ὅτε δηλοῖ καὶ τὴν ἐρώτησιν ὡς τό· Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην.

Ἐξομολόγησιν δὲ νῦν, τὴν εὐχαριστίαν λέγει· Καὶ σοφοὺς μὲν, καὶ συνετοὺς, τοὺς οὕτω δοκοῦντας τῷ λαῷ. Γραμματέας καὶ Φαρισαίους· νηπίους δὲ, τοὺς ἀποστόλους, διὰ τὸ ἄκακον, καὶ ἀπόνηρον, καὶ ἁφελές. Εὐχαριστῶ σοι, φησὶν, ὅτι ἀπέκρυψας τὰ τῆς πίστεως μυστήρια ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, μὴ θελησάντων ἐπιγνῶναι ταῦτα, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις, τοῖς παραδεξαμένοις αὐτά, Εὐχαριστήσας μὲν οὖν τῷ Πατρὶ, (53) ἔδειξεν, ὅτι

[53] Matth. xvi, 16. [54] Matth. xv, 27, 28. [55] Matth. xv, 15. [56] Matth xxvi, 33. [57] Marc. xiv, 29 [58] Joan. vi, 70.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Inclusa in margine habet B.

(53) ἀπέδειξεν. A.

(*c*) *Sunt autem*, etc. Significantissimum autem, usque ad cœlum et usque ad infernos. Siquidem, etc.

(*d*) *Ut capite — hujus.* Hæc in meis codd. absunt

υἱὸς ἐστιν αὐτοῦ, καὶ παρ' ἐκείνου ἀπέσταλται· ὑπὲρ τῶν πιστευσάντων δὲ ποιήσας τὴν εὐχαριστίαν, ἐδήλωσεν, οἵαν ἀγάπην ἔχει περὶ αὐτούς. Ταύτην δὲ τὴν εὐχαριστίαν προσήγαγε τῷ Θεῷ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑβδομήκοντα ἀποστόλων, ὅτε ὑπέστρεψαν πρὸς αὐτὸν, ὡς εἴρηκεν ὁ Λουκᾶς.

Ναὶ ὁ Πατὴρ — ἔμπροσθέν σου. Ναί εὐχαριστῶ σοι, ὦ Πάτερ, διότι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία, ἤγουν, ἀρέσκεια ἐνώπιόν σου, τουτέστι (54), διότι οὕτως ηὐδόκησας, ἀποκρυβῆναι μὲν ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀποστεισαμένων αὐτὰ, ὡς ἀναξίων, ἀποκαλυφθῆναι δὲ ταῦτα ταῖς προσιεμένοις αὐτὰ, ὡς ἀξίοις. Δίκαιον γὰρ τοῦτό ἐστιν. Ἵνα δὲ μὴ, ἀπὸ τοῦ εὐχαριστῆσαι τῷ Πατρὶ, δόξῃ τοῖς ἀνθρώποις ἀσθενέστερος αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς Πατρικῆς φύσεως ἀλλότριος φησί·

Πάντα — μου· Πάντα, τὰ τοῦ Πατρὸς δηλονότι. Καὶ ἀλλαχοῦ γάρ φησι· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν, Ἐὰν δὲ πάντα αὐτῷ παρεδόθη, πάντων ἄρα Κύριός ἐστιν· εἰ δὲ πάντων ἐστὶ Κύριος, ἴσος ἄρα τῷ Πατρί ἐστι.

Τὸ δὲ Παρεδόθη, θεοπρεπῶς νόησον, οὐχ ὅτι μὴ ἔχων ταῦτα πρότερον, παρέλαβεν ὕστερον· οὐδὲν γάρ ἐστιν αὐτοῦ προγενέστερον, οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ἅμα Πατὴρ καὶ ἅμα Υἱός, καὶ ἅμα πάντων Κύριος· ἀλλ' εἰώθεν οἰκονομικῶς λέγειν τοιοῦτα πολλαχοῦ, τιμῶν τὸν Πατέρα, καὶ ταύτην ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔχε τὴν λύσιν.

Καὶ — εἰ μὴ ὁ Υἱός. Ἐπίγνωσιν, οὐ τὴν ἁπλῶς φησιν, ἀλλὰ τὴν κατὰ φύσιν αὐτῶν. Ὅτι μὲν γάρ ἐστιν Υἱος καὶ Πατὴρ, ἐπιγινώσκομεν πάντες οἱ πιστεύοντες· τίς δὲ κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ τίς ὁ Πατὴρ, οὐδεὶς ἐπιγινώσκει. Λέγει γὰρ ὁ Λουκᾶς· Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ Πατὴρ, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Χριστὸς, διδάσκων φανερώτερον τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα. Εἰ γὰρ μόνοι τῶν πάντων ἴσην ἔχουσι τὴν περὶ ἀλλήλων γνῶσιν, ἴσοι ἄρα εἰσίν.

Καὶ — ἀποκαλύψαι. Καὶ τοῦτο τὴν ἰσότητα δείκνυσιν. Εἰ γὰρ ἀποκαλύπτει μὲν ὁ Πατὴρ, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀποκαλύπτει δὲ καὶ ὁ Υἱός, ἴσοι ἄρα εἰσίν. Ἀποκαλύψει δὲ τοῖς ἀξίοις τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Εἰ δὲ τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς ἀποκαλύψει, πάντως καὶ τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μία γὰρ καὶ (55) ἡ αὐτή ἐστι τῶν τριῶν. [Ἀποκαλύψει (56) δὲ ὅσον ἐφικτόν.] Εἰκὼν δὲ, ὅτι Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, τοὺς κτιστοὺς ἐδέξωσε. Τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὡς ἄκτιστον, οὐ συμπεριέλαβε.

Καί διατί μὴ καὶ περὶ τούτου φανερῶς εἴρηκε ; Διότι οὔπω καιρὸς ἦν διδάξαι περὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ γνῶσιν ἐνσημανθῆναι ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν· εἶτα καὶ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι.

[50] Joan. XVI, 15. [60] Luc. X, 22.

A ab illo missum. Egit ergo gratias credentium nomine, significans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro septuaginta quos emiserat, quando ad eum reversi sunt, sicut dixit Lucas.

Vers. 26. *Utique Pater — apud te.* Utique gratias tibi ago, Pater, quia ita fuit bona voluntas, sive beneplacitum coram te, hoc est, quia ita bene placuit tibi, ut hæc repelleres ab iis quia ea repellunt tanquam indignis, revelares autem ea his qui ad illa accedunt tanquam dignis : idque justum est. Ne tamen Patri gratias agens, videatur hominibus minus illo potens, et a natura Paterna alienus, dixit :

B Vers. 27. *Omnia — mea.* Omnia videlicet quæ Patris sunt. Siquidem etiam alibi dicit : *Omnia quæ Pater habet mea sunt.* [59] Quod si omnia ei tradita sunt, omnium utique Dominus est ; si vero omnium Dominus est, æqualis certe est Patri.

Id autem : *Tradita sunt,* prout Deum decet intellige, non quod primum ea non habens postmodum acceperit : nihil enim illum præcessit, ne ipse quidem Pater, sed simul Pater et simul Filius, simulque omnium Dominus. Verum consuevit dispensatorie hæc sæpius dicere, Patrem honorans. Hanc ergo in similibus habeto solutionem.

Vers. 27. *Et — nisi Filius.* Cognitionem dicit non vulgarem, sed juxta naturam ipsorum. Quod C enim sint Pater et Filius cognoscimus omnes credentes. Quis autem sit Pater juxta naturam, et quis Filius nemo cognoscit. Dicit enim Lucas : *Nemo cognoscit quis sit Filius, nisi Pater : et quis sit Pater, nisi Filius* [60]. Hoc ergo dixit Christus, manifestius docens æqualitatem ad Patrem. Nam si soli omnium æqualem habent de se invicem cognitionem, æquales utique sunt.

Vers. 27. *Et — revelare.* Etiam hoc æqualitatem indicat. Si enim revelat Pater ut supra dictum est, revelat et Filius, æquales certe sunt. Revelabit autem naturam Patris, iis qui digni fuerint in futuro sæculo. Quod si Patris naturam revelabit, utique et suam et Spiritus sancti. Una enim et eadem est trium. Dicendo vero : *Nemo cognoscit,* creaturas significavit : Spiritum sanctum autem, utpote D increatum non comprehendit.

Et quam ob causam de hoc etiam manifestius non est locutus ? Quia nondum tempus erat ut de eo doceret. Primum siquidem oportebat Filii cognitionem mentibus discipulorum insinuari : deinde etiam illis ea revelari, quæ sunt Spiritus sancti

Variæ lectiones et notæ.

(54) τουτέστι, omittit A.

(55) καί, quod Hentenius etiam agnoscit, addidi.

(56) Inclusa uterque codex in margine habet. Non agnoscit Hentenius.

Vers. 28. *Venite — vos.* Qui laboratis in opere peccati, et ejus pondere onerati estis. Vides quomodo ostenderit peccatum, et laborem et pondus habere? Nam laborem habet priusquam perficiatur; habet pondus postquam perfectum est.

Potest autem et alio modo dici : Qui laboratis ad vana, et horum curis onerati estis. Et ego refocillabo vos, sive liberabo tali labore, talique pondere.

Δεῦτε — ὑμᾶς. Οἱ κοπιῶντες εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ πεφορτισμένοι τῷ βάρει ταύτης. Ὁρᾷς, ὅπως ἔδειξε τὴν ἁμαρτίαν καὶ κόπον καὶ βάρος ἔχουσαν ; Ἔχει γὰρ, ἔχει κόπον μὲν, πρὸ τοῦ ἀποτελεσθῆναι· βάρος δὲ, μετὰ τοῦτο.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἑτέρως, ὅτι καὶ (57) οἱ κοπιῶντες εἰς τὰ μάταια, καὶ πεφορτισμένοι ταῖς μερίμναις τούτων. Κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, ἤγουν, ἐλευθερώσω καὶ τοῦ τοιούτου κόπου καὶ τοῦ τοιούτου βάρους.

Vers. 29. *Tollite — vos.* Jugum nominavit evangelica præcepta sua, quod in jugi modum superponantur accedentibus ad ea : et ipsos colligent ad se invicem, et ad aurigam Christum.

Ἄρατε — ὑμᾶς. Ζυγὸν ὠνόμασε, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, διὰ τὸ ἐπικεῖσθαι τρόπον ζυγοῦ τοῖς (58) ὑπερχομένοις αὐτὰς, καὶ συνδεῖν αὐτοὺς ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ἐλατῆρι Χριστῷ.

Vers. 29. *Et — corde.* Mititatem hic dicit modestiam : pars siquidem modestiæ est mititas. Ideo postquam dixit : *Quod mitis sim,* interpretatur quod dixit ; et vide quid addat. Neque enim dixit : *Humilis* tantum, sed *humilis corde,* hoc est humilis animo et electione. Humilitas namque ab infortunio procedens, infructuosa est, utpote levis etinvoluntaria ; præterea (*e*) humilitatem eis attulit, tanquam omnis radicem virtutis. Seipsum item in exemplum constituit, ut facilius sermo susciperetur.

Καὶ — καρδίᾳ. Πραότητα νῦν, τὴν ταπείνωσιν λέγει· μέρος γὰρ τῆς ταπεινώσεως, ἡ πραότης· διὸ καὶ εἰπὼν, ὅτι Πρᾶός εἰμι, ἐρμηνεύσεν ὅπερ εἶπε, καὶ σκόπει τὴν προσθήκην. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ταπεινὸς μόνον, ἀλλ' ὅτι ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, τουτέστι, ταπεινὸς τῇ ψυχῇ προαιρέσει· Ἡ γὰρ ἐκ περιστάσεως ταπείνωσις ἄκαρπος, ὡς ἐπικόλαιός τε καὶ ἀπροαίρετος. Τὴν ταπείνωσιν δὲ πάλιν αὐτοῖς προέτεινεν, ὡς ῥίζαν ἁπάσης ἀρετῆς· ἑαυτὸν δὲ παράδειγμα (59) προεστήσατο, ποιῶν εὐπαράδεκτον τὸν λόγον.

Vers. 29. *Et — vestris.* Humilitas (*f*) enim cordis, quæcunque patitur, verbo solum pati videtur, neque turbatur. Quidam vero Requiem, eam quæ æterna est interpretantur.

Καὶ — ὑμῶν. Ὁ γὰρ ταπεινὸς, πάντα ὅσα πάσχει, κατὰ λόγον πάσχειν δοκῶν, οὐ ταράσσεται. Τινὲς δὲ ἀνάπαυσιν, τὴν αἰώνιον ἑρμηνεύουσιν.

Vers. 30. *Jugum enim — leve.* Jugum quoque vocavit onus ; sed jugum quidem propter dictam causam ; onus autem, eo quod grave sit inexercitatis. Vide ergo quomodo et jugum dixerit, et suave vocaverit, onus quoque dixerit, et leve appellaverit, ut neque despicias quasi facilia, neque fugias tanquam laboriosa. Quære autem in quinto capite interpretationem ejus [61] quod dicitur de angusta porta et stricta via quæ ducit ad vitam.

Ὁ γὰρ ζυγὸς — ἐλαφρόν ἐστι. Τὸν ζυγὸν, ἐκάλεσε καὶ φορτίον· ἀλλὰ ζυγὸν μὲν, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν· φορτίον δὲ, διὰ τὸ βαρεῖν πρὸς καιρὸν τοὺς ἀγυμνάστους. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ζυγὸν εἶπε καὶ χρηστὸν ἐκάλεσε, καὶ φορτίον εἴρηκε, καὶ ἐλαφρὸν προσηγόρευσεν· ἵνα μήτε ὡς εὐκόλων καταφρονήσῃς, μήτε ὡς ἐπίπονα φύγῃς. Ζήτει δὲ καὶ εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον, τὴν ἐξήγησιν τοῦ, (60) Τί στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν.

Cap. XII, vers. 1. *In illo — segetes. Sabbatis,* hoc est, die Sabbati. *Segetes,* hoc est, agros seminatos frumentis.

Ἐν — σπορίμων. — Τοῖς Σάββασιν, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτων, τουτέστιν, ἐν Σαββάτῳ· σπόριμα δὲ λέγει, τὰ γήδια, τὰ λήϊα.

Vers. 1. *Discipuli vero — comedere.* Marcus autem dixit : *Cœperunt discipuli ejus inter ambulandum vellere spicas* [62] Quia enim per medias segetes transibant, una spicas avellebant ut prægredi possent, et avulsa grana edebant, confricantes manibus, sicut dixit Lucas [63], hoc est, terentes ; nam

Οἱ δὲ μαθηταὶ — ἐσθίειν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν. ὅτι καὶ Ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στάχυας. Ἐπεὶ γὰρ μέσον (61) τῶν σπορίμων διήρχοντο, ἅμα μὲν ἀνέσπων τοὺς στάχυας, ἵνα προβαίνειν ἔχοιεν· ἅμα δὲ ἤσθιον τοὺς ἀνασπωμένους, ψώχοντες ταῖς χερσὶν, ὡς ὁ Λουκᾶς

[61] Matth. VII, 14. [62] Marc. II, 23. [63] Luc. VI, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(57) καί, abest A.

(58) *Accedentibus,* Hentenius. Forte legit, ἐπερχομένοις. Rectius, *succedentibus.*

(59) Quod primus talem se ad exemplum exhibuit. Igitur προεστήσατο, non παρεσιήσατο.

(60) Ergo hic quoque comprobant lectionem τί, pro ὅτι.

(61) μέσων videtur legisse Hentenius.

(*e*) *Præterea,* etc. Rursus autem humilitatem eis proposuit, commendavit.

(*f*) *Humilitas,* etc. Humilis enim (corde) omnia, quæ patitur, secundum rationem pati existimat.

ἔφαγον, ὅ ἐστι, τρίβοντες. Ἐπείνων γὰρ, οἷα λιμῶ μαχόμενοι· βραχέα μὲν γὰρ τοῦ σώματος ἐφρόντιζον· τὸ πᾶν δὲ τῇ ἀκροάσει καὶ προσεδρείᾳ (62) τοῦ Σωτῆρος ἐνέμον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλίμωττον.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — Σαββάτῳ. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν ὅτι τοῖς μαθηταῖς οὗτοι εἶπον· Τί ποιεῖτε ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς Σάββασι; Καὶ γὰρ καὶ τούτῳ, κἀκείνοις ταῦτα εἶπον οἱ σμικρολόγοι καὶ μμφίμοιροι. Καὶ περὶ ἐκείνου μὲν εἴρηκεν ὁ Ματθαῖος· περὶ τούτων δὲ ὁ Λουκᾶς. Καὶ πολλαχοῦ τοιαῦτα πολλάκις εὑρήσεις. Ἐμέμψαντο δὲ τὸ τίλμα, ὡς ἔργον, οὐ τὸ ἐσθίειν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — μόνοις; Ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν ἱστόρηται ὅτι Δαυὶδ, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ Σαοὺλ, τοῦ ἐθίου πενθεροῦ, καὶ φεύγων αὐτὸν, ἐπείνασε, καὶ ἀπελθὼν εἰς Νομμὰ, πόλιν τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ, προσεποιήσατο παρὰ Σαοὺλ (63) τοῦ βασιλέως ἀποσταλῆναι πρός χρείαν τινὰ, καὶ ἐζήτησεν ἄρτους, καὶ μὴ εὑρὼν ἄλλους κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἔλαβε παρὰ τοῦ ἱερέως, διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ, τοὺς τῆς προθέσεως. Ἡ δὲ πρόθεσις, τράπεζα ἦν ἐν τῷ ναῷ, ἐφ' ἧς οἱ ἄρτοι τῆς θυσίας πρόκειντο· καὶ λαβὼν ἔφαγεν αὐτὸς καὶ τὰ μετ' αὐτοῦ παιδάρια. Ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη.

Τὸ δὲ, Οὐκ ἐξὸν ἦν, ἀντὶ τοῦ, Οὐ συγκεχωρημένον ἦν παρὰ τοῦ νόμου. Ταύτην δὲ τὴν ἱστορίαν προβάλλετο τοῖς Φαρισαίοις ὁ Χριστὸς, εἰς συνηγορίαν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δεικνύων, ὅτι συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι, διὰ τὸν λιμὸν, δι' ὃν καὶ αὐτὸς ὁ περιώνυμος Δαυὶδ ἔλυσε τὸν νόμον τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπετιμήθη παρὰ τοῦ τηνικαῦτα ἐφημερεύοντος ἱερέως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον παρ' αὐτοῦ τούτους ἔλαβεν.

Ἢ οὐκ — εἰσιν; Συνεχῶς αὐτοῖς (64) ἐπιλέγει τό, Οὐκ ἀνέγνωτε; ὀνειδίζων τούτοις ματαιοπονίαν, ὡς μὴ ἐπιγινώσκουσιν, ἃ ἀναγινώσκουσι. Νόμος δὲ ἦν, κελεύων, μηδὲν ἔργον ἐν Σαββάτῳ ποιεῖν· καὶ νόμος πάλιν ἕτερος, ἐπιτρέπων τοῖς ἱερεῦσι θύειν ἐν Σαββάτῳ, καὶ διὰ τὴν θυσίαν ξυλοκοπεῖν, καὶ πῦρ ἀνάπτειν, καὶ κρεανομεῖν, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα ποιεῖν. Καὶ ὡς μὲν ὅλως ἐργαζόμενοι, ἐβεβήλουν τὸ Σάββατον, εἶπον, ἐμίαινον· ὡς δὲ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἀναίτιοι ἦσαν. Τὴν μὲν οὖν κατὰ τὸν Δαυὶδ ἱστορίαν τέθεικε, συγγνώμης τοὺς μαθητὰς ἀξιῶν, ὡς προέφημεν· τὸ δὲ παρὸν (65) ἔλαβε παράδειγμα, δεικνύων ἐκ περιουσίας, ὅτι παντελῶς εἰσιν ἀναίτιοι.

Καὶ ὅρα ἀπὸ πόσων τοῦτο κατασκευάζει. Πρῶτον ἀπὸ τοῦ προσώπου· Οἱ ἱερεῖς γὰρ φησίν· εἶτα

esuriebant, tanquam fame compulsi hoc facientes: siquidem minimam corporis curam gerebant, sed omni tempore auditu et assiduitate Salvatoris detinebantur, et ideo fame premebantur.

Vers. 2. *Pharisæi autem — Sabbato.* Lucas vero ait, quod ita dixerint, discipulis: *Quid facitis quod non licet facere Sabbatis* [64]? siquidem et Christo et discipulis hæc dixerunt, anxie circa minutula occupati, ac carpendi quærentes occasionem: et de hoc quidem dixit Matthæus, de illis autem Lucas, taliaque frequenter invenies. Indignabantur autem quod vellerent, ac si opus esset, non quod manducarent.

Vers. 3. *Jesus autem — v. 4. solis.* Primo Regum volumine scriptum est [65], quod David insidiis appetitus Saul soceri sui, ac fugiens, esuriit; et ingressus Nobe civitatem sacerdotum Dei, finxit quod quadam necessitate missus esse a rege Saul, panesque petivit, cumque casu alios non invenisset, accepit a sacerdote fame compulsus propositionis panes. Propositio autem illa, erat mensa, super quam panes oblationis in templo positi erant; et acceptos comedit ipse, et pueri qui cum eo erant. Hæc itaque est historia.

Illud autem, *Non licebat*, id est, Non erat a lege concessum. Hanc vero historiam Christus Pharisæis objecit in patrocinium discipulorum suorum: ostendens quod venia digni essent propter famem, propter quam ipse quoque David famatissimus solvit legem panum propositionis: neque solum correptus non est a sacerdote, qui tunc sorte sua ministrabat, imo potius ipsos ab illo accepit.

Vers. 5. *Num — sunt?* Ipsis frequenter recensebat: *Num legistis?* exprobrans illis vanum laborem, ut qui non intelligerent quæ legebant. Nam lex erat, quæ præcipiebat nullum opus fieri in Sabbato; et rursus altera lex permittens sacerdotibus ut sacrificarent Sabbato, et propter sacrificium ligna scinderent, ignem accenderent, animalia pascerent (*g*), et alia quædam similia facerent. Et certe omnino operabantur, et ita Sabbatum profanabant sive contaminabant, sed tanquam res sacras operantes, sine crimine erant. Historiam itaque David posuit, discipulos venia dignos judicans, ut prædiximus. Præsens autem sumpsit exemplum, abunde ostendens quod omnino sine crimine erant.

Et vide a quot partibus hoc confirmaverit. Primum a persona: *Sacerdotes*, inquit. Deinde a loco

[64] Luc. VI, 1. [65] I Reg. XXI, 1 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(62) προσεδρίᾳ A.
(63) τοῦ, abest. A.
(64) λέγει A.
(65) προέλαβε, pro παρὸν ἔλαβε A.

(*g*) *Animalia pascerent.* Exta, carnes, secarent et dividerent.

quia *in templo*. Tertio a re ipsa, quia *profanant*. Non enim dixit : Irritum reddunt Sabbatum, sed quod gravius est, *Profanant*. Deinde induxit quod rei caput erat, quod etiam sine crimine sunt.

Præposuit itaque leviorem responsionem, ac postmodum adduxit et fortiorem. David siquidem propter casum inopinatum semel legem solvit de panibus propositionis, et per veniam dimissum est ei crimen. Sacerdotes vero quotidie sine hujusmodi casu legem de Sabbato solventes, per legem suæ transgressionis fructum referunt.

Vers. 6. *Dico — hic*. Ipse enim templi Dominus, hic præsens est. Quod si sacerdotes templi, Sabbatum solventes sine crimine sunt, multo magis discipuli Domini templi. Nam sicut illi propter causam rationabilem crimine vacant, eo quod sacrificent, et sacra faciant opera, ita etiam isti. Hebræis siquidem propter suam imbecillitatem unum hebdomadæ diem attribuit, quo ab operibus cessarent, puta Sabbatum, ut in eo et ipsi ab aliis vacarent operibus, et servi sui ac jumenta requiescerent, darent autem operam legis lectioni et sacrificiis. Christianis vero tanquam fortioribus, tota hebdomada jussit operam dare lectioni ac spiritualibus sacrificiis, et illis quidem alia prohibuit, ut operam darent lectioni ac sacrificiis : hos autem spiritualibus vacantes, ne ab aliis quidem abstraxit. Non enim illorum manus alligari oportebat, qui eas ad nihil pravum extendebant : neque de parvis legem ferre his qui de magnis philosophabantur, aut imperfectos æqualiter sese in modo vivendi habere cum perfectis.

Nos vero Dominicum diem præcipue honoramus tanquam proprie requiem, in quo a mortalitate requievit is qui nostræ massæ primitias accepit, et innovavit nobis resurrectionem, vitamque immortalem.

Vers. 7. *Quod si — innocentes*. Quia odiosius videbatur quod dixerat. *Templo major est hic*, sermonem ad veniam mutavit, sed cum increpatione; nam rursum illis ignorantiam improperat Scripturarum, dicens : Si sciretis quid significet prophetæ dictum [66], quo misericordiam præponit Deus sacrificio, miserti utique fuissetis adeo esurientium, ut immaturum ederent triticum : nec eis indignati fuissetis, cum culpa vacarent ; et si non ob aliud, at saltem propter famem. Si enim propter sacrificium solvitur Sabbatum, ut prædictum est, multo magis propter misericordiam : major est enim misericordia sacrificio, juxta dictam sententiam.

[66] Osee VI, 6.

A ἀπὸ τοῦ (66) ναοῦ · Ἐν τῷ ἱερῷ γάρ · ἔπειτα, ἀπὸ τοῦ πράγματος · Βεβηλοῦσι γάρ · οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀθετοῦσι τὸ Σάββατον, ἀλλὰ τὸ βαρύτερον, ὅτι Βεβηλοῦσιν · εἶθ' οὕτως ἐπήγαγε τὸ τοῦ λόγου κεφάλαιον, ὅτι καὶ ἀναίτιοί εἰσι.

Προέταξε μὲν οὖν τὴν εὐχερεστέραν ἀπολογίαν · εἶτα ἐπήγαγε τὴν ἰσχυροτέραν. Ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ, ἅπαξ διὰ περίστασιν λύσας τὸν περὶ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, νόμον, κατὰ συγγνώμην ἀφείθη (67) τοῦ ἐγκλήματος · οἱ δ' ἱερεῖς, καθ' ἕκαστον Σάββατον, δίχα περιστάσεως, λύοντες τὸν τοῦ Σαββάτου νόμον, κατὰ νόμον ἀπολέλυνται τῆς παρανομίας.

Λέγω — ὧδε. Αὐτὸς γὰρ ἐνταῦθα πάρεστιν ὁ τοῦ ἱεροῦ Δεσπότης. Καὶ εἰ οἱ τοῦ ἱεροῦ τὸ Σάββατον λύοντες, ἀναίτιοι ὦσι, πολλῷ μᾶλλον, οἱ τοῦ B Δεσπότου τοῦ ἱεροῦ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι δι' αἰτίαν εὔλογον ἀναίτιοί εἰσι · διὰ τὸ θύειν γὰρ καὶ ἱερὰ ἔργα ποιεῖν · οὕτω καὶ οὗτοι. Καὶ γὰρ τοῖς μὲν Ἑβραίοις, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, μίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ἄπρακτον ἀπεκλήρωσεν ὁ Θεός · λέγω δὴ τὸ Σάββατον · ὥστε ἐν αὐτῷ τούτους ἀργεῖν μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ διαναπαύειν τοὺς ὑπὸ χεῖρα, καὶ τὰ ὑποζύγια · σχολάζειν (68) δὲ τῇ ἀναγνώσει τοῦ νόμου καὶ ταῖς θυσίαις · τοῖς δὲ Χριστιανοῖς, ὡς ἰσχυροτέροις, ἅπασαν τὴν ἑβδομάδα σχολάζειν τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς πνευματικαῖς θυσίαις ἐπέταξε. Κἀκείνους μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν, ἵνα σχολάζωσι τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς θυσίαις · τούτους δὲ, σχολάζοντας τοῖς πνευματικοῖς, οὐδ' ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν. Οὐκ ἔδει γὰρ δεδέσθαι τὰς C χεῖρας τοὺς (69) πρὸς μηδὲν ταῦλον ταύτας ἐκτείνοντας, οὐδὲ τὰ μικρὰ παιδεύεσθαι τοὺς τὰ μεγάλα φιλοσοφοῦντας, οὐδὲ τοῖς ἀτελέσιν ἐπίσης πολιτεύεσθαι τοὺς τελείους.

[Τὴν (70) μέντοι Κυριακὴν τιμῶμεν κατ' ἐξαίρετον, ὡς κυρίως καταπαύσιμον, ἐν ᾗ τελείως κατέπαυσεν ἀπὸ τῆς θνητότητος ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἡμετέρου φυράματος, καὶ ἐνεκαίνισεν ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἐν ἀθανασίᾳ ζωήν.]

Εἰ δὲ — ἀναιτίους. [Τοῦ (71) προφήτου Ὡσηέ] Ἐπειδὴ φορτικὸς ἔδοξεν, εἰπὼν, ὅτι τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστιν ὧδε, μεθιστᾷ τὸν λόγον ἐπὶ συγγνώμην, ἀλλὰ μετ' ἐπιπλήξεως. Πάλιν γὰρ ἄγνοιαν αὐτοῖς ὀνειδίζει τῶν Γραφῶν · Εἰ ἐγνώκειτε, λέγων, τί σημαίνει τὸ προφητικὸν ῥητὸν, δι' οὗ ὁ Θεὸς τὸν ἔλεον προτετίμηκε τῆς θυσίας, ἠλεήσατε ἂν τοὺς πεινῶντας D τοσοῦτον, ὡς ἐσθίειν ἀκατέργαστον σῖτον, καὶ οὐκ ἂν ἐμέμψασθε τούτοις, ἀναιτίοις οὖσιν, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλά γε διὰ τὸν λιμόν. Εἰ γὰρ διὰ θυσίαν λύεται τὸ Σάββατον, ὡς προείρηται, πολλῷ μᾶλλον δι' ἔλεον. Μείζων γὰρ θυσίας ἡ ἐλεημοσύνη, κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν θείαν ἀπόφασιν.

Variæ lectiones et notæ.

(66) Cuilibet in mentem venit τόπου. Atque ita Hentenius. Fortasse mox pro ἱερῷ voluit ναῷ.
(67) τῷ ἐγκλήματι B.
(68) δὲ, abest A.
(69) Forte τῶν ἐκτεινόντων.
(70) Inclusa in marg. habet A.
(71) In margine B.

Κύριος — ἀνθρώπου. Πάλιν παρεμφαίνει τὴν ἑαυτοῦ θεότητα. Ποτὲ μὲν γὰρ συσκιάζει ταύτην διὰ τὴν ἀμβλυωπίαν τῶν μεμψιμοίρων· ποτὲ δὲ παρανοίγει διὰ τὴν ὀξυωπίαν τῶν ἐπιεικεστέρων. Κύριος γάρ, φησίν, ἐστὶ τοῦ Σαββάτου ὁ ἐνανθρωπήσας, ὡς ποιητὴς καὶ νομοθέτης αὐτοῦ. Καὶ λοιπόν, παρόντος ἐμοῦ τοῦ Κυρίου, καὶ ἀνεχομένου, μάτην ὑμεῖς τοὺς ἐμοὺς καταδικάζετε.

Ἐν δὲ τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ, καὶ ἑτέραν ἀπολογίαν εὑρηταί λέγων ὁ Χριστὸς, ὅτι Τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον, τουτέστιν, ἡ τοῦ Σαββάτου ἀργία δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου νενομοθέτηται, καὶ οὐ τὸ ἀναπαλιν. Ἢ καὶ αὐτὸ τὸ Σάββατον, καὶ αἱ πρὸ τούτου ἡμέραι πᾶσαι, δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου γεγόνασιν.

Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς προστίθησι, τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλιμπάνει. Καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν, ἔγραφον τὰ Εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀπομνημονεύειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἐνιαυτούς. Καὶ εἰκὸς, ἀνθρώπους ὄντας αὐτοὺς, ἐπιλαθέσθαι τινῶν. Καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν τι καὶ παραλειψεων. Πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινά τινες παρελίμπανον· ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς, οὐκ ἀναγκαῖα.

Καὶ — αὐτῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. Ὁ δὲ Λουκᾶς φανερώτερον εἰρηκεν, ὅτι Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ Σαββάτῳ, εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ διδάσκειν.

ΚΕΦ. ΚΑ'. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Καὶ ἰδοὺ — ξηράν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπε, καὶ ποίαν χεῖρα, γράψας, ὅτι Καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά.

Καὶ — αὐτοῦ. Ὑποπτεύοντες, ὅτι πάλιν ἐν Σαββάτῳ θεραπεύσει τινὰς, προκαταλαμβάνουσιν αὐτὸν τῷ ἐρωτήσει, ἵνα ἀποκριθέντος, ὅτι ἔξεστι, λάβωσιν ἀφορμὴν καὶ κατηγορήσωσιν αὐτοῦ λοιπὸν, ὡς παρανόμου, καὶ κωλύσωσιν οὕτω τὴν θεραπείαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς ἰωμαικείας πιστεύειν μέλλοντας. Ἡροῦντο (72) γὰρ φθείρεσθαι ταῖς νόσοις τοὺς ὁμοφύλους, ἢ δοξάζεσθαι τὸν Χριστόν.

Ὁ δὲ — ἐγερεῖ; Ὅρα, πῶς (73) συλλογίζεται αὐτοὺς διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου καὶ δείκνυσι φιλοχρημάτους μᾶλλον, ἢ φιλανθρώπους, καὶ κτηνῶν μὲν φειδομένους, ἀνθρώπους δὲ οὐκ ἐλεοῦντας. Παρατήρει δὲ καὶ, πῶς ἄλλοτε μὲν ἄλλας ἀπολογίας ποιεῖται περὶ τῆς τοῦ Σαββάτου λύσεως· πάσας δὲ καταλλήλους τοῖς πράγμασιν, ἵνα καὶ τὸν νόμον εὐλόγως ἀναπαύσῃ, καὶ μὴ κλήξῃ τοὺς Ἰουδαίους.

A Vers. 8 *Dominus — hominis.* Rursum divinitatem suam ostendit. Interdum siquidem hanc obumbrat propter obtusum aspectum (*h*) quærentium carpendi ansam : quandoque vero manifestat ob acutum visum modestiorum. Dominus est, inquit, Sabbati qui incarnatus est utpote effector ac legislator ejus : itaque me Domino præsente ac tolerante, vos frustra meos condemnastis.

In Evangelio autem juxta Marcum aliam quoque invenire est responsionem, ubi ait Christus : *Sabbatum propter hominem factum est, non homo propter Sabbatum* [67], hoc est, Sabbati otium ad hominis utilitatem statutum est, et non e diverso. Aut etiam Sabbatum ipsum, cunctique dies illud præcedentes, ad hominis utilitatem facti sunt.

B Non autem admirandum est, si quædam unus evangelista proponit, alius vero prætermittit. Neque enim simul, ut Christus loquebatur, Evangelia scripserunt, ut omnium etiam verborum illius possent meminisse, sec multis postmodum annis, et ita verisimile est, cum homines essent, quorumdam oblitos fuisse : hanc ergo ac similia additamenta aut prætermissiones habeto solutionem. Sæpius quoque brevitatis causa quædam aliqui reliquerunt: interdum etiam tanquam non necessaria.

Vers. 9. *Et — illorum.* Marcus autem dixit [68], quod rursum ingressus est synagogam. Lucas vero manifestius locutus est, dicens : *Factum est autem ut altero quoque Sabbato ingrederetur synagogam et* C *doceret* [69].

CAP. XXI. *De eo qui manum habebat aridam.*

Vers. 10. *Et ecce — aridam.* Lucas autem dixit etiam utram manus at fuerit, cum scriberet: *Et manus ejus dextera erat arida* [70].

Et — eum. Suspicantes quod rursus Sabbatis quosdam curaturus esset, interrogatione eum anticipant ut : cum respondisset licitum esse, sumerent occasionem illum jam accusandi tanquam transgressorem : et ita prohiberent, et illum ne curaret, et alios qui propter sanitates fuissent crediturí. Malebant enim suæ gentis homines morbis corrumpi, quam Christum glorificari.

Vers. 11. *Ille autem — eriget* ? Vide, quomodo illos hoc exemplo concluserit, ostendens possessionum potius amatores esse quam hominum : et D quod jumentis parcentes, hominum non misererentur. Osberva etiam quo pacto diversas variis in locis dederit de Sabbati solutione rationes, prout res expetebat, ut rationabiliter legem solveret, nec tamen Judæos perturbaret.

[67] Marc. II, 27. [68] Marc. IX, 6. [69] Luc VI, 6. [70] ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(72) i. e. προηροῦντο, intelligitur enim μᾶλλον.
(73) συλλογίζεται καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς φιλοχρημάτους, intell. ὄντας. Ita cohæret.

(*h*) *Obtusum aspectum.* Hebetes oculos, hebes ingenium.

Vers. 12. *Quanto — ove.* Cum illi suo silentio ei assentirent : id enim quod ipse interrogaverat lex permittebat, nec contradicere poterant : enuntiative dixit, quod homo longe dignior est ove.

Vers. 12. *Licet itaque — benefacere.* Cum exemplo ab ove sumpto illorum ora obturasset, deinceps ad id, quod ab eis interrogaverat, respondet. Siquidem Marcus [70a] et Lucas [71] dicunt, quod etiam hominem statuerit in medium, et interrogaverit eos : *Utrum licet Sabbatis benefacere, an malefacere ?* Postquam enim eis responderat, statuit illum in medium, ut a miserabili aspectu dissolveret cordis illorum duritiem, eisque persuaderet ut invidiam abjicerent, conspicientes quod semper bonum sit eos qui dira patiuntur curare. Deinde contra, etiam illos inexplicabilem interrogat quæstionem. At illi veritate redarguti, tacebant quidem, sed ob pravam voluntatem non plene ei acquiescebant ; ideoque cum ira circumspiciebat eos, sicut dicit Marcus [72], quo illos confunderet, contristatus super duritia cordis ipsorum. Nam ab invidia induratum, nec aspectu miserabili placabatur, nec sermonem cui contradicere non poterant, recipiebat.

Vers. 13. *Tunc ait — altera.* Suo hunc jussu curavit : et illos exterrens, et Deum se esse ostendens. Gestat autem dextram manum aridam quisquis dexteram operationem non exercet : dico sane virtutem.

Vers. 14. *Pharisæi vero — perderent.* Consilium ceperunt inter se invicem. Marcus autem dicit [73] quod cum Herodianis consultarunt, qui et ipsi genere quidem erant Judæi, vehementer autem Herodem colebant, et ipsum esse dicebant Christum a prophetis promissum. Nam quia prophetatum erat tunc venturum esse Christum quando deficeret qui ex Judæis imperaret, defecerat autem diebus Herodis qui infantes necaverat, primus siquidem hic alienigena Judæis imperavit : ideo hunc esse suspicabantur qui venturus exspectabatur ; et conjuncti invicem, propriam fecerunt sectam. Et quia Herodem plurimum amabant, Herodiani cognominati sunt. Hæc itaque de Herodianis dicta sint. De Judæis autem dixit Lucas [74], quod dementia repleti sunt, et mutuo colloquebantur, quidam ipsi Jesu facerent. Neque enim solum perterriti non erant, sed et invidia obtenebrati, et dementia repleti erant ; et primum quidem colloquebantur quidnam ipsi facerent mali, deinde consultaverunt ut eum interficerent.

Vers. 15. *Jesus autem — inde.* Oportet enim a pravis recedere : nec se periculis objiciendo, eorum

Πόσῳ — προβάτου. Συνομολογησάντων αὐτῶν, διὰ τῆς σιωπῆς· καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐπέτρεπεν, ὃ ἠρώτησε, καὶ ἀντειπεῖν οὐκ ἠδύναντο· φησὶν ἀποφαντικῶς, ὅτι πολλῷ τιμιώτερός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος τοῦ προβάτου.

Ὥστε ἔξεστι — καλῶς ποιεῖν. Διὰ τοῦ κατὰ τὸ πρόβατον παραδείγματος φιμώσας αὐτούς, λοιπὸν ὃ (74) ἠρωτήθη παρ' αὐτῶν, ἀποκρίνεται. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασιν, ὅτι καὶ ἔστησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ μέσον, καὶ ἠρώτησεν αὐτούς, τί ἔξεστι τοῖς Σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι. Μετὰ γὰρ τὸ ἀποκριθῆναι αὐτοῖς, ἔστησεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον, ἵνα ἀπὸ τῆς ἐλεεινῆς θέας καταμαλάξῃ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν, καὶ πείσῃ τούτους ἀποθέσθαι μὲν τὴν βασκανίαν, συνιδεῖν δὲ, ὅτι καλὸν ἀεὶ θεραπεύεσθαι τοὺς κακῶς ἔχοντας· εἶτα ἀντηρώτησε καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐρώτημα ἄφυκτον· οἱ δὲ ἐσιώπων, ἐλεγχόμενοι μὲν ὑπὸ τῆς ἀληθείας, ἐθελοκακοῦντες δὲ· διὸ καὶ περιεβλέψατο αὐτοὺς μετ' ὀργῆς, καθά φησιν ὁ Μάρκος, ὥστε ἐντρέψαι, συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν. Πωρωθεῖσα (75) γὰρ ὑπὸ τοῦ φθόνου, οὔτε ὄψιν ἐλεεινὴν ἐδυσωπεῖτο, οὔτε λόγον ἀναντίῤῥητον παρεδέχετο.

Τότε λέγει — ἄλλη. Προστάγματι ταύτην ἰάσατο, καταπλήττων τε αὐτοὺς, καὶ δεικνύων, ὅτι Θεός ἐστι. Ξηρὰν δὲ φέρει τὴν δεξιὰν χεῖρα, καὶ πᾶς ὁ τὴν δεξιὰν πρᾶξιν μὴ μετερχόμενος, φημὶ δὴ, τὴν ἀρετήν.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — ἀπολέσωσι. Συμβούλιον ἔλαβον παρ' ἀλλήλων· ὁ δὲ Μάρκος φησὶν ὅτι μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν τοῦτο ἐβουλεύσαντο Οἱ δὲ Ἡρωδιανοὶ, γένος μὲν ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ, τὸν Ἡρώδην δὲ διαφερόντως ἐτίμων, καὶ αὐτὸν ἔλεγον εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενον Χριστόν. Ἐπεὶ γὰρ τότε προεφητεύετο ἐλθεῖν ὁ Χριστὸς, ὅτε ἐκλείψει ἡγούμενος Ἰουδαῖος· ἐξέλιπε δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ἡρώδου τοῦ βρεφοκτόνου· πρῶτος γὰρ οὗτος ἀλλόφυλος, Ἰουδαίων ἐβασίλευσεν· ὑπέλαβον, αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον ἥξειν, καὶ συστάντες, ἰδίαν αἵρεσιν ἐποιήσαντο. Διὸ καὶ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν τὸν Ἡρώδην, Ἡρωδιανοὶ ἐπωνομάσθησαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν Ἡρωδιανῶν. Περὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ὁ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἐπλήσθησαν ἀνοίας καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ κατεπλάγησαν, ἀλλὰ καὶ σκοτισθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, ἐπλήσθησαν ἀσυνεσίας. Καὶ πρῶτα μὲν συνελάλησαν, τί ἂν ποιήσειαν αὐτῷ κακὸν, εἶτα συνεβουλεύσαντο ἀνελεῖν αὐτόν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐκεῖθεν. Χρὴ γὰρ ἀναχωρεῖν ἀπὸ τῶν πονηρῶν, καὶ μὴ ῥιψοκινδύνως ἐφιέναι (76)

[70a] Marc. III, 3. [71] Luc. VI, 9. [72] Marc. III, 5. [73] ibid. 6. [74] Luc. VI, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(74) *Ad id, quod interrogatus fuerat*, non *quod ab eis interrogaverat*.

(75) ἡ καρδία.

(76) ὑφιέναι. A. Hoc prorsus alienum est. In illo autem intelligitur ἑαυτῶν. Sed vocabulo ἀνακωρεῖν respondet etiam ἐπιέναι. Hentenius tamen videtur etiam reperisse ἐφιέναι. Aliud autem est ἐφιέναι τῷ θυμῷ, ταῖς ἡδυπαθείαις, et similia, id est *indulgere*, aliud ἐφιέναι ταῖς ἄλλων μαχίαις, id est *se immittere*, προσχωρῆσαι, προσρίψαι ἑαυτόν.

ίαις αὐτῶν. Ἅμα δὲ καὶ, οὔπω ἐληλυθὼς ἡ ὥρα A insaniæ permittere. Simul etiam, quia nondum advenerat tempus mortis ipsius, multosque adhuc oportebat curari ac frui doctrina ejus.

ἄτου αὐτοῦ, καὶ ἔδει πολλοὺς ἔτι θεραπευθῆναι, ἀῦσαι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

– ποιήσωσιν. Ἐνταῦθα τὸ, Ἐπετίμησεν, ἀντὶ ῥήγγειλε, καὶ ἐξησφαλίσατο. Σκόπει δὲ, πῶς νοσούντων ἐπιμελεῖται, καὶ τὸν φθόνον τῶν Ἰουθεραπεύει, παραγγέλλων, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ιν, ὅτι θεραπεύει. Τοῦτο γὰρ ἀκούοντες, ἐμελπλεῖον ἐξαγριοῦσθαι. Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ μακροθυλῆς ἐποιεῖτο τὴν τοιαύτην παραγγελίαν, αἱρούἄλιστα συγκαλύπτεσθαι τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ὶ μὴ ἐξάπτεσθαι τούτους εἰς πλείονα μανίαν, τὸν προφήτην ὁ εὐαγγελιστὴς, προαναφωνοῦντα ύτην αὐτοῦ μακροθυμίαν καὶ ἀνεξικακίαν, καὶ

— ἠρέτισα. Προσώπῳ τοῦ Πατρὸς ταῦτά φησιν Παῖς μου, ὁ μονογενής. — Ὃν δὲ ἠρέτισα, , Ὃν προείκρινα πάντων. Ἐπεὶ δὲ διπλοῦς ἐστὶν ὁς· τὸ μὲν, Ὁ Παῖς μου, θηλωτικόν ἐστι τῆς · τὸ δὲ, Ὃν ἠρέτισα, τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ τὰ τοιαῦτα.

ητὸς — μου. Ὁμοίως τὸ μὲν, Ὁ ἀγαπη-, περὶ τῆς θεότητος εἴρηται· τὸ δὲ, Εἰς ὃν ν ἡ ψυχή μου, περὶ τῆς ἀνθρωπότητος. ρ ἀγαπητὸς μὲν, ὡς μονογενής· εἰς αὐτὸν ησεν, ὡς εἰς αὐτὸν ἐπαναπαυομενος· ἢ ὡς δι' ἀγαθὰ θελήσας, λέγω δὴ, τὴν σωτηρίαν τῶν ν.

απτιζομένου δὲ αὐτοῦ τοιαύτην ὁ Πατὴρ ἄνωθεν C ἧκε φωνὴν εἰπών· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Καὶ τοιαύτην κἀκεῖ τὴν ἐξήτοιησάμεθα, Καὶ ἀναγνωθι κἀκείνην, καὶ ἐπιαφίστερον. Τὸ δὲ, Εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή ι τοῦ, Εἰς ὃν εὐδόκησα ἐγώ. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα πρεπῆ φησιν ἡ Παλαιὰ Γραφὴ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ ύτητα τῆς διανοίας τῶν Ἑβραίων, ἃ χρὴ πάντα ὸς νοεῖν.

— αὐτόν. Περὶ τοῦ ἀνθρωπήσαντος υἱοῦ ρηκεν, ὡς περὶ ἀνθρώπου, προκόπτοντος τῇ σει τοῦ παναγίου Πνεύματος, περὶ οὗ φησὶ καὶ ·· Τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεὐληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' D

– ἀπαγγελεῖ. Κρίσιν λέγει, τὸν εὐαγγελικὸν νόἰσχήρυξε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν ἀποστόλων· ἢ τὴν ισίαν αὐτοῦ, ὅτι τῶν Ἰουδαίων ἀπωσαμένων ροστελλόμενος τὰ ἔθνη. Τοῦτο γὰρ δικαία κρίσις στὶν, ἵνα μὴ τέλεον ἀπόληται τὸ πλάσμα τῶν ιὐτοῦ.

— τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα τὰ ῥητὰ, ν ἐντέθεικε προφητείαν. Μακρόθυμος γὰρ ὢν

Vers. 16. *Et* — v. 15. *facerent.* Hoc in loco verbum *ἐπετίμησε intermutus est*, tantumdem valet, ac si dicas. Præcepit et variis verbis suasit. Vide autem quomodo ægrotorum curam habet, et Judæorum devitat invidiam, præcipiens ne se manifestum facerent quod curaret ; plerumque enim futurum erat, ut hoc audientes exasperarentur. Quia autem hujusmodi præceptum præ magna mansuetudine ac lenitate faciebat, malens suam gloriam penitus occultari, quam hos ad majorem insaniam accendi, inducit prophetam evangelista, qui de tanta ejus lenitate ac tolerantia B olim fuerat locutus, et dicit :

Vers. 16. *Ut* — v. 18. *Elegi.* Hæc sub persona Patris dicit : *Ecce Filius meus unigenitus, quem elegi*, hoc est omnibus prætuli. Quia autem duo continet in se Christus : in eo quod dicit, *Filius* divinitatem significat ; in eo vero quod addit : *Quem elegi*, humanitatem. Et similia sunt quæ sequuntur.

Vers. 18. *Dilectus — mea.* Pari modo, *Dilectus meus*, de divinitate dictum est ; *In quo bene complacuit sibi anima mea*, de humanitate. Est enim dilectus unigenitus. In ipso vero bene sibi complacuit, utpote in quo oblectatus est : vel tanquam in eo, per quem bona voluit, dico sane homimun salutem.

Ipso quoque baptizato, hujusmodi vocem Pater desuper emisit, dicens ; *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est*[75] ; similemque ibi dedimus enarrationem : lege ergo et illam, ut planius intelligas. Quod autem dicitur *In quo bene complacuit sibi anima mea*, idem est quod, *In quo bene mihi complacitum est.* Multa item est hujusmodi quæ hominum sunt, Veteris Testamenti Scriptura dicit de Deo, propter crassam Hebræorum mentem : quæ omnia intelligere oportet quatenus Deo conveniunt.

Vers. 18. *Ponam — eum.* De Filio incarnato hoc dixit, tanquam de homine proficiente per accessum Spiritus sancti. De quo etiam dixit Lucas : *Puer autem crescebat et corroborabatur spiritu, plenus sapientia, et gratia Dei erat super illum*[76]

Vers. 18. *Et — annuntiabit.* Judicium vocat legem evangelicam, quam per apostolos prædicavit gentibus. Vel justum judicium suum, quo repellentibus eum Judæis, assumpsit gentes. Hoc enim vere justum est judicium, ne omnino pereat opus manuum ejus.

Vers. 19. *Non — vocem ejus.* Propter hæc verba tatam posuit prophetiam. Nam cum man-

[75] Matth. III, 19. [76] Luc. II, 40.

Variæ lectiones et notæ.

ὐτοῦ pro ἄνωθεν A.

suetus esset ac mitis,non contendit adversus contradictores, neque clamavit dum ei fieret injuria: neque foris docuit, ut faciunt hi qui gloriam ab hominibus venantur : sed in templo, et in synagogis Judæorum, ac in desertis montibus et littoribus. Deinde prophetat etiam de imbecillitate eorum, qui huic omnipotenti Deo insidiabantur.

A καὶ πραότατος, οὐκ ἤριζε πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, οὐδ' ἐκραύγαζεν ἀδικούμενος, οὐδ' ἐν τοῖς ἀγοραῖς ἐδίδασκεν, ὡς οἱ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρεύοντες · ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν ἐρημίαις, καὶ ὄρεσι, καὶ αἰγιαλοῖς. Εἶτα προφητεύει, καὶ περὶ τῆς ἄγαν ἀσθενείας τῶν ἐπιβουλευόντων τῷ παντοδυνάμῳ τούτῳ Θεῷ.

Vers. 20. *Arundinem — confringet.* Arundinem vocavit Judæos, tanquam valde imbecilles ad divinam et inexpugnabilem ejus potentiam : nec tamen simpliciter arundinem, sed etiam comminutam, ad augmentum imbecilitatis eorum. Dicit ergo quod potens sit eos tanquam arundinem comminutam facillime confringere : nec tamen hoc faciet propter suam tolerantiam ac modestiam.

Κάλαμον — κατιάξει. Κάλαμον ὠνόμασε, τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀσθενεστάτους πρὸς τὴν θείαν καὶ ἄμαχον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ οὐδὲ ἁπλῶς κάλαμον, ἀλλὰ συντετριμμένον πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. Λέγει δὲ, ὅτι δυνάμενος, ὡς κάλαμον συντετριμμένον, εὐκολώτατα διακλᾶσαι αὐτούς, ὅμως οὐ ποιήσει τοῦτο, δι' οἰκείαν μακροθυμίαν.

B

Vers. 20. *Et — non exstinguet.* Hic Judæorum accensum adversus Christum animum significat: quem etiam *linum fumigans* appellat, ut quod facile exstingui possit a Christi virtute : sicut facile quis exstinguit linum fumigans, id est accensum. Linum autem in hoc loco intelligimus pannum lineum : hunc tamen non exstinguet ut patiatur, et patiendo demonstret eximium, quem erga nos gerit amorem suum.

Καὶ — οὐ σβέσει. Ἐνταῦθα δηλοῖ τὸν ἀναπτόμενον θυμὸν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὃν καὶ λῖνον τυφόμενον προσηγόρευσεν, ὡς εὐχερῆ πρὸς τὸ σβέννυσθαι, διὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ Χριστοῦ, δυναμένου κατασβέσαι τοῦτον οὕτω ῥᾳδίως, ὡς ἄν σβέσῃ τις λῖνον τυφόμενον, τουτέστι ἀνακαιόμενον. Λῖνον δὲ νῦν νοοῦμεν, τὸ λινοῦν ῥάκος. Ἀλλ' οὐ σβέσει τοῦτον, ἵνα πάθῃ, καὶ ἵνα παθὼν δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην αὐτοῦ.

Vers. 20. *Donec — suum.* Donec ad finem ac perfectionem deducat justitiam suam. Siquidem victoriam nominavit perfectionem ; judicium autem, justitiam. Quousque adimpleat justitiam suam quousque suas ostendat justificationes, quibus Judæos condemnet, et eorum impudentem amputet causationem. Post hæ autem tanquam vasa figuli, confringet illos in virga ferrea [77], principatu Romanorum Vespasiani et Titi, qui eos obsederunt ac exterminaverunt.

Ἕως — αὐτοῦ. Ἕως ἂν ἐξενέγκῃ εἰς τελος τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Νῖκος μὲν γὰρ, τὸ τέλος. κρίσιν δὲ, τὴν δικαιοσύνην ὠνόμασεν. Ἕως ἂν πληρώσῃ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἕως ἂν ἐπιδείξηται τὰ παρ' ἑαυτοῦ δικαιώ-

C ματα, τὰ καταδικάζοντα τοὺς Ἰουδαίους, καὶ περιαιροῦντα πᾶσαν αὐτῶν ἀναίσχυντον πρόφασιν. Μετὰ τοῦτο δὲ, συντρίφει αὐτούς, ὡς σκεύη κεραμέως ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, τῇ δυναστείᾳ τῶν Ῥωμαίων, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, τῶν πολιορκησάντων καὶ ἐξολοθρευσάντων αὐτούς.

Vers, 21. *Et — sperabunt.* Sperabunt quod solus ipse in afflictionibus invocatus, sperantes in se liberabit.

Καὶ — ἐλπισοῦσιν, Ἐλπίσουσιν, ὅτι καὶ μόνον ὀνομαζόμενος ἐν πειρασμοῖς ἐξελεῖται τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτῷ.

CAP. XXII. *De dæmoniaco cæco et muto.*

ΚΕΦ. ΚΒ'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.

Vers. 22. *Tunc — videret.* Dictio τότε tunc. interdum consequentiam, rerumque ordinem significat, sicut etiam particula ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, *in illo tempore* : quandoque vero utraque D harum tempus solum denotat, quo facta sunt ea quæ dicenda sunt. Κωφὸν autem hoc in loco *mutum* accipimus, non surdum, ut alibi.

Τότε — βλέπειν. Τὸ τότε, ποτὲ μὲν ἀκολουθίαν καὶ τάξιν πραγμάτων σημαίνει, καθάπερ καὶ τὸ, Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· ποτὲ δὲ καὶ ἄμφω τὸν χρόνον μόνον δηλοῦσι, καθ' ὃν ἐγένοντο τὰ ῥηθῆναι μέλλοντα. Κωφὸν δὲ νῦν, τὸν ἄλαλον λέγει.

Vers. 23. *Et — David ?* Audierant enim prophetas annuntiantes, quod de semine David venturus esset Christus.

Καὶ — Δαυίδ ; Ἤκουον γὰρ τῶν προφητῶν καταγγελόντων ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἥξειν τὸν Χριστόν.

Vers. 24. *Pharisæi autem — dæmoniorum.* Invidia namque ad gloriam illius mordebantur : ideo etiam sua prava æmulatione, non verebantur divinæ naturæ opera Beelzebul ascribere, dicentes : Hic non ejicit dæmonia propria virtute, sed per Beelzebul, illum sibi familiarem

Οἱ δὲ Φαρισαιοι — δαιμονίων. Ἐβάσκαινον γὰρ, ζηλοτυποῦντες τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διὸ καὶ ὑπὸ τῆς ἄγαν βασκανίας οὐκ ἐφείδοντο τῷ Βεελζεβοὺλ ἐπιγραφόμενοι τὰ ἔργα τῆς θείας φύσεως, καὶ λέγοντες· Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια ἐν οἰκείᾳ δυνάμει ἀλλ' ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ, ἔνοικον καὶ φίλον ἔχων αὐ-

[77] Psal. II, 9.

τὸν. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ ἔλεγον, ὅτι Βεελζεβοὺλ ἔχει.

Εἰδὼς — αὐτοῖς. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν ὄχλον· αὐτὸς δὲ ἐδημοσίευσε τὸ τῆς διανοίας αὐτῶν μυστήριον, κἀντεῦθεν δεικνύων, ὅτι Θεός ἐστιν. Ὅρα δέ, ὅτι καὶ πρότερον μὲν τοῦτο κατηγορηθεὶς οὐκ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἐνδιδοὺς γνῶναι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἀπό τε τῶν πλειόνων σημείων, ἀπό τε τῆς μετὰ τοῦτο διδασκαλίας· ἐπεὶ δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγοντες ἐπέμενον, οὐδὲν ἐκεῖθεν βελτιωθέντες, ἐπιτιμᾷ λοιπὸν, καὶ ἐξελέγχει τὴν τούτων ἄνοιαν. Μετὰ πραότητος δὲ τοῦτο ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς πρᾴως ἐλέγχειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. Ἀπὸ δὲ τῶν κοινῇ συμβαινόντων ποιεῖται τὸν ἔλεγχον, καὶ παραδείγματα λαμβάνει γνώριμά τε καὶ ὁμολογημένα, (78) καὶ τρία· τὸ μὲν, ἰσχυροτάτης δυνάμεως· τὸ δὲ, μέσης· τὸ δέ, ἐλαχίστης· βεβαιῶν, ὅτι, κἂν μέγα τι στασιάζῃ (79) πρὸς ἑαυτὸ, κἂν μέτριον, κἂν μικρὸν, ἀπόλλυται.

Πᾶσα — ἐρημοῦται. Στασιαζόντων ἀλλήλοις, τῶν μερισθέντων.

Καὶ πᾶσα — σταθήσεται. Οὐ συστήσεται, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν.

Καὶ εἰ — αὐτοῦ; Εἰ ὁ Σατανᾶς, ὁ ἄρχων τῶν δαιμόνων, τὸν ἁπλῶς Σατανᾶν διώκει βιαίως· οὐ γὰρ ἐῶν ποτε καταλίπῃ τὸ ἴδιον οἰκητήριον· ἐχθρὸς ἔσται πάντως ὁ διωκόμενος τῷ διώκοντι· καὶ λοιπὸν καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη, διαιρεθείσης ἀπ' αὐτοῦ τῆς ὑποταγῆς τῶν δαιμόνων· καὶ πῶς συστήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἡ πρὸς αὐτούς; [ὥστε, (80) εἴγε τούτων ἄρχων ἐστὶν, οὐκ ἂν ἀπελάσας τούτους, στασιάσῃ πρὸς αὐτούς,] οὐδ' ἂν ἐπικουρήσῃ ἀνθρώπῳ κατὰ δαίμονος, οὐδ' ἂν γένοιτό ποτε φιλάνθρωπος, ἀνθρωποκτόνος ὢν ἀπ' ἀρχῆς.

Καὶ εἰ — ἐκβάλλουσι; Μετὰ τὴν πρώτην λύσιν τῆς κατηγορίας, ἐπὶ δευτέραν ἔρχεται σαφεστέραν· ἐπεὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δαίμονας ἐξέβαλλον ἤδη, παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν ἐξουσίαν, ἀπὸ τούτων ἔλεγχει μᾶλλον τοὺς Φαρισαίους, διὰ φθόνον μόνον τοιαῦτα κατηγοροῦντας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐκείνοις οὐδέν τι τοιοῦτον ἐγκαλοῦντες, αὐτοῦ μόνου κατηγορουν οὕτως. Υἱοὺς δὲ αὐτῶν, τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε, διὰ τὸ τοὺς Φαρισαίους πατέρων τάξιν ἐπέχειν ἐν Ἰουδαίοις, ἐξ ὧν οἱ ἀπόστολοι κατήγοντο, καὶ διὰ τὸ νεωτέρους ἐκείνων εἶναι τούτους. Ἐρωτᾷ οὖν, ὅτι Ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν. Ἄρα ἐν Βεελζεβούλ; καὶ πῶς οὐ κατηγορεῖτε καὶ αὐτῶν; Εἰ δὲ ἐν χάριτι Θεοῦ, Θεὸς ἄρα ἐγώ· ἐν τῷ ἐμῷ γὰρ ὀνόματι τὰ δαιμόνια διώκουσι.

Διὰ τοῦτο — κριταί. Διότι τοίνυν ἐκβάλλουσι

habens et amicum. Nam alibi quoque dicebant : *Beelzebul habet* [78].

Vers. 24. *Sciens — illis.* Apud sese enim hæc dicebant timentes turbam, ipse vero secretum cordis eorum publicavit, hinc etiam Deum se esse demonstrans. Vide autem quod primum ob id accusatus non objurgavit illos, cognoscendam tradens suam potentiam, tum a pluribus signis, tum a doctrina, quæ inde secuta est. Quia vero rursum idem dicentes, perseverabant in nullo meliores effecti, deinceps eos objurgat ac redarguit illorum insaniam. Id tamen cum mansuetudine facit, instruens nos, ut peccantes mansuete arguamus. Et ab his quæ communiter accidunt, format rationem, sumitque tria exempla notissima et indubitata. Primum quidem supremæ potentiæ, alterum mediæ, tertium vero infimæ, confirmans quod sive magnum quidpiam, sive medium, sive infimum sit, quod adversus seipsum exerceat seditionem, peribit.

Vers. 25. *Omne — desolatur.* Seditionem inter se invicem agentibus his qui divisi sunt.

Vers. 25. *Et omnis — stabit.* Non stabit propter dictam causam.

Vers. 26. *Et si — ejus ?* Si Satanas qui princeps est dæmoniorum, aperte ac violenter Satanam persequitur : neque enim suum domicilium ultro unquam relinqueret : omnino inimicus est is qui patitur, persecutionem inferenti. Itaque contra seipsum divisus est, separatis ab eo dæmonibus, qui subjecti erant : et quomodo stabit regnum ejus, quod in illos habet ? Si ergo princeps illorum est, nequaquam eos expellendo seditionem aget adversus illos : nequaquam homini contra dæmonem auxiliabitur : nec hominem unquam amare poterit, qui ab initio homicida est.

Vers. 27. *Et si — ejiciunt. ?* Post primam accusationis dilutionem, ad secundam procedit manifestiorem. Nam quia discipuli quoque ejus jam dæmones ejiciebant sumpta ab ipso potestate, ab his magis Pharisæos arguit, qui sola moti invidia eum accusabant : siquidem nihil hujusmodi illis objicientes, solum ipsum ita accusabant. Filios autem Pharisæorum apostolos nominavit, eo quod Pharisæi patrum ordinem retinerent inter Judæos, a quibus descendebant apostoli : vel quia illis juniores erant. Interrogat ergo : Per quem ejiciunt ? An etiam per Beelzebul ? Et quare illos quoque non accusatis ? Si autem per divinam gratiam, utique Deus ego sum ; nam per nomen meum dæmonia ejiciunt.

Vers. 27. *Ideo — judices.* Quia ergo ipsi quo-

[78] Matth. VII, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(78) ὁμολογούμενα A.
(79) στασιάζειν B.

(80) Quæ hic inclusa sunt, ea ex cod. A exciderunt. In causa fuit duplex πρὸς αὐτοῦς.

que dæmonia ejiciunt nec accusantur a vobis, propterea ipsi judices vestri erunt : et condemnabunt vos ; non de omnibus, quæ in vita perpetrastis ; nam id solius Dei est, sed de hac blasphemia, quoniam, illis relictis, moti invidia, me solum accusatis. Vel propter hoc, quia cum sint filii vestri, et agnoverint veritatem, condemnabunt vos patres suos, qui hanc cognocere noluistis.

Vers. 28. *Si — regnum Dei.* † Digitus Dei hic dici potest Spiritus sanctus. Cum enim cæteri evangelistæ dixerunt: *Si ego per Spiritum Dei ejicio dæmonia*, Lucas dixit :*Si ego per digitum Dei ejicio dæmonia* [79].

Postquam demonstravit, quod non per Beelzebul ejiceret dæmonia, simul etiam ex consequenti ostendit, quod ea per Spiritum Dei ejiceret. Spiritum autem Dei nunc potentiam vocat. Nam et Lucas : *Per digitum Dei* dixit [80], hoc est per manum ; manum vero Dei, potentiam Dei dicimus. Si vero ego per potentiam, inquit, divinam ejicio dæmonia, non quasi nudus homo, sed quasi Dei Filius, profecto pervenit od vos regnum Dei. Suum autem dicit regnum, quod videlicet per Christum esse venturum, prophetæ prænuntiaverunt. Nam solius Dei est per potentiam divinam dæmones ejicere. Apostoli namque non propria potentia, sed per divinam gratiam illos ejiciebant. Neque enim potuerunt tanquam Deus, sed gratiam a Deo habebant. Christus siquidem solo jussu dæmones fugabat : illi vero per nomen ejus ipsos expellant. Si vero pervenit ad vos regnum Dei, quare illud repellitis? Quare contra vestra bona pugnatis ? Hoc namque tempus est vestræ salutis, quod olim prædixerunt prophetæ,

Vers. 29. *Alioqui quomodo — diripiet ?* Ab exemplo sermonem producit. Per fortem autem, principem dæmoniorum subindicat : non quod natura fortis sit, sed quod usque tunc tyrannice regnaverit, eosque qui præ segnitie imbecilles erant, opresserit. Vasa vero ejus subjecta dæmonia erant, quæ et arma ejus dici possunt : nam τὰ σκεύη etiam arma dici solent. Ideo quoque Lucas arma ejus ipsa vocavit [81] : per quæ miseros homines in servitudem redigebat. Hoc ergo exemplo considerationem inducit, quæ ostendat non solum quod principem dæmoniorum amicum non habeat, sed potius quod fortitudinem ejus tanquam inimicissimi alligaverit. Est autem considerationis scopus, quod sicut non potest quisquam domum fortis ingredi, vasaque ejus dirpere ab illo conservata, nisi primum fortem

A καὶ αὐτοὶ δαιμόνια, καὶ (81) οὐκ ἐγκαλοῦνται παρ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταὶ, καὶ κατακρινοῦσιν ὑμᾶς · οὐκ ἐπὶ τοῖς βεβιωμένοις · τοῦτο γὰρ μόνου Θεοῦ · ἀλλ' ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ ταύτῃ, ὅτι διὰ φθόνον ἐγκαλεῖτε μόνῳ ἐμοὶ, ἐκείνους ἀφέντες · ἢ διὰ τοῦτο, διότι υἱοὶ ὑμῶν ὄντες, ἐπέγνωσαν τὴν ἀλήθειαν, κατακρινοῦσιν ὑμᾶς, τοὺς πατέρας αὐτῶν, μὴ θελήσαντάς ἐπιγνῶναι ταύτην.

Εἰ — τοῦ Θεοῦ. [Δάκτυλος (82) Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῶν γὰρ ἄλλων εὐαγγελιστῶν εἰπόντων · Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὁ Λουκᾶς εἶπεν · Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.]

Ἀποδείξας, ὅτι οὐκ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ B δαιμόνια, συναπέδειξεν, ὅτι λοιπὸν ἐν Πνεύματι Θεοῦ ταῦτα ἀπελαύνει. Πνεῦμα δὲ Θεοῦ νῦν, τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ φησι. Διὸ καὶ ὁ Λουκᾶς, Ἐν δακτύλῳ Θεοῦ εἶπε, τουτέστιν, ἐν χειρί. Χεῖρα δὲ Θεοῦ, τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγομεν. Εἰ δὲ ἐν δυνάμει θείᾳ, φησὶν, ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὡς μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος (83), ἀλλὰ καὶ Υἱὸς Θεοῦ, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ · λέγει δὲ τὴν ἑαυτοῦ, ἤντινα διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔρχεσθαι ἐπ' αὐτοὺς προκατήγγειλαν οἱ προφῆται. Μόνου γὰρ Θεοῦ, τὸ ἐν δυνάμει θείᾳ δαίμονας ἐκβάλλειν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, οὐκ ἐν δυνάμει θείᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι θείᾳ τούτους ἐξέβαλλον. Οὐ γὰρ ἠδύναντο, ὡς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ χάριν εἶχον ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιτάγματι μόνῳ τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευεν · οἱ δὲ ἐν τῷ ὀνόματι αὐ- C τοῦ τούτους ἐξωρίζον. Εἰ δὲ ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, διατί ταύτην ἀπωθεῖσθε, διατί τοῖς ὑμετέροις ἀγαθοῖς πολεμεῖτε ; Οὗτος γὰρ ἐκεῖνος ὁ καιρὸς τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ὃν πάλαι προεῖπον οἱ προφῆται.

Ἢ πῶς — διαρπάσῃ (84) ; Παραδειγματικῶς μὲν ἐξάγει τὸν λόγον, ὑποδηλοῖ δὲ ἰσχυρὸν μὲν, τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, οὐχ ὡς ἰσχυρὸν τῇ φύσει, ἀλλ' ὡς τυραννοῦντα μέχρι τότε, καὶ (85) καταδυναστεύοντα τῶν ἀσθενούντων ἐκ ῥᾳθυμίας. Σκεύη δὲ αὐτοῦ, τὰ ὑποτεταγμένα αὐτῷ δαιμόνια, ὡς ὅπλα αὐτοῦ · σκεύη γὰρ ὀνομάζονται, καὶ τὰ ὅπλα. Διὸ καὶ ὁ Λουκᾶς, πανοπλίαν αὐτοῦ ταῦτα ὠνόμασε, δι' ὧν κατεδουλοῦτο τοὺς ἀθλίους ἀνθρώπους. Εἰσάγει δὲ λογισμὸν, διὰ τοῦ τοιούτου παραδείγματος ὁ D Χριστὸς, δεικνύοντα, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔχει φίλον τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐδίσμησεν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν, ὡς ἐχθίστου. Ἔστι γὰρ ὁ τοῦ λογισμοῦ σκοπὸς, ὅτι ὥσπερ οὐ δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, φυλαττόμενα παρ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρόν · οὕτως οὐδ' αὐτὸς διήρπα-

[79] Luc. xi, 20. [80] ibid. [81] ibid. 21.

Variæ lectiones et notæ.

(81) καί, abest A.

(82) Inclusa codex uterque in margine habet. Referuntur autem hæc ad Luc. xi, 20.

(82) ὢν addit A.

(84) Hentenius videtur reperisse διαρπάσει. Uterque vero meus habet διαρπάσῃ.

(85) δυναστεύοντα. A.

σειν ἂν τὰ δαιμόνια, τουτέστι, διεσκόρπισεν, εἰ μὴ πρῶτον ἐδέσμησε τὸν ἄρχοντα τούτων, τὸν ἐνισχύοντα αὐτά.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς οὐ πάντοτε τὰ παραδείγματα κατὰ πάντα λόγον προσαρμόζουσι ταῖς ὑποθέσεσιν, εἰς ἃς ἐκλαμβάνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν μόνοις τοῖς καιριωτέροις καὶ κεφαλαιωδεστέροις μέρεσι.

Τινὲς δὲ σκεύη τῶν δαιμόνων λέγουσιν εἶναι, τοὺς δαιμονιζομένους, οὓς ὁ Χριστὸς διήρπασεν ἀπ' αὐτῶν, δήσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Εἶεν δ' ἂν σκεύη τοῦ διαβόλου, καὶ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὰ τοῦ διαβόλου, καὶ ὑπηρετοῦντες τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν·

Ὁ — σκορπίζει. Καὶ δι' ἑτέρου λογισμοῦ βεβαιοῖ, ὅτι μᾶλλον ἔχθιστος αὐτῷ ἐστιν ὁ ἄρχων τῶν δαιμόνων. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ συνάγει μετ' αὐτοῦ, δῆλον, ἀφ' ὧν ὁ μὲν Χριστὸς πᾶσαν τε ἀρετὴν διδάσκει, καὶ φιλάνθρωπος ὤν, ἰᾶται τοὺς νοσοῦντας· ὁ δὲ τοὐναντίον, πᾶσάν τε κακίαν διδάσκει, καὶ μισάνθρωπος ὢν, λωβᾶται τοῖς ὑγιαίνουσιν. Εἰ δὲ οὔτε μετ' αὐτοῦ ἐστιν, ἤγουν, οὐχ ὁμογνωμονεῖ αὐτῷ, καθὼς ἀποδέδεικται, οὔτε συνάγει μετ' αὐτοῦ πρὸς πίστιν, πάντως κατ' αὐτοῦ ἐστι, καὶ σκορπίζει, οὓς ὁ Χριστὸς συναγει, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι, καὶ δόξας ἀσαφῶς εἰπεῖν, ἐφηρμήνευσε τὸν λόγον, προσθεὶς, ὅτι Καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει. Τῷ διαβόλῳ δὲ συνέταξε καὶ τοὺς Ἰουδαίους, κατ' αὐτοῦ τε ὄντας, καὶ σκορπίζοντας, ἃ συνῆγεν, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοις.

Διὰ — τοῦτο. Διότι τοιαῦτα, κατ' ἐμοῦ λέγετε.

Λέγω— αὐτοῖς. Οὐχ ἁπλῶς πᾶσαν ἁμαρτίαν καὶ βλασφημίαν λέγει· διὰ τῶν ἑφεξῆς γὰρ ἐσαφήνισε, ποίαν πᾶσαν λέγει. Φησὶ γάρ·

Καὶ — ἐν τῷ μέλλοντι. Ὃς μὲν ἂν ἁμάρτῃ κατὰ τῆς ἀνθρωποτητός μου, φησὶ, τουτέστιν, ὅστις ἂν εἴπῃ βλασφημον λόγον κατ' αὐτῆς, σκανδαλιζόμενος, ἐφ' οἷς, ὡς ἄνθρωπος, ἐσθίω, καὶ πίνω, καὶ ὑπνῶ, καὶ κοπιῶ, καὶ τἆλλα, ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδια, ἅπερ ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ μὲν ἐνεργῶ, τὰ δὲ πάσχω, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησα, ὁ τοιοῦτος συγγνωσθήσεται πάντως, ὡς οὐκ ἐθελοκακήσας, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθείας βλασφημήσας· ὁ δὲ βλέπων τὰς θεοπρεπεῖς, μου ἐνεργείας, ἃς μόνος δύναται ποιεῖν ὁ Θεὸς, καὶ τῷ Βεελζεβοὺλ ταύτας ἐπιγραφόμενος, ὡς καὶ ὑμεῖς νῦν, καὶ οὕτω βλασφημῶν κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἤτοι, κατὰ τῆς θειότητος· ταύτην γὰρ νῦν καλεῖ Πνεῦμα ἅγιον· οὗτος ὡς ἐθελοκακήσας προδήλως, καὶ ἐν γνωσει καθυβρίσας τὸν Θεὸν, καὶ ἀναπολόγητα πλημμελήσας, οὐ συγχωρηθησεται.

Τὸ δὲ, Οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι μεγίστη καὶ φο-

A vinxerit : ita neque hic rupuisset dæmonia, hoc est dispersisset, nisi primum vinxisset principem illorum, qui eis fortitudinem præstabat.

Scire autem oportet, quod non undiquaque exempla ad omne propositum aptantur rebus ad quas assumuntur : sed ut plurimum in magis propriis ac principalioribus partibus.

Quidam vero dicunt vasa dæmonum esse dæmoniis agitatos, quos Christus ab illis rapuit, vinctis eorum virtutibus. Possunt quoque dici vasa diaboli omnes qui opera diaboli exercent, ejusque voluntatibus subserviunt.

Vers. 30. *Qui — spargit.* Altera quoque consideratione confirmat, quod potius sit ei inimicissi-
B mus princeps dæmoniorum. Quod enim non sit cum Christo, nec cum eo congreget, manifestum est ab utriusque operibus. Christus siquidem omnem docet virtutem : cumque omnes amet, ægrotos sanat ; ille vero e diverso omnem docet pravitatem, et cum homines odio habeat, sanos corrumpit. Quod si neque cum eo est, nulla videlicet in re ei conformis, sicut demonstratum est, neque cum eo congregat ad fidem : omnino adversus eum est, et spargit quos Christus congregat, quantum in se est. Cum autem dixisset : *Qui non est mecum, adversum me est,* ac obscure loqui visus esset, sermonem interpretatus est, addens : *Et qui non est mecum, spargit* : diabolo vero conjunxit Judæos qui adversum se erant, et
C quæ ipse congregabat, quantum in eis erat, spargebant.

Vers. 31. *Propter hoc.* Quia talia adversum me dicitis.

Vers. 31 *Dico — eis.* Non simpliciter omne peccatum et omnem blasphemiam dicit : per ea enim quæ sequuntur, manifestavit quam omnem dicat blasphemiam et quod omne peccatum. Ait enim :

Vers. 32. *Et — futuro.* Quicunque, inquit, peccaverit adversus humanitatem meam, hoc est, quisquis dixerit blasphemum verbum adversus eam, offensus quod tanquam homo edam, bibam ac dormiam, aliaque quæ humanæ sunt propria naturæ, ut homini conveniunt, et faciam et patiar,
D confirmans quod vere humanam susceperim naturam, huic omnino ignoscetur, quasi non ex industria male egerit, sed per veritatis ignorantiam blaphemaverit. Qui vero Deo dignas videns operationes, quas solus facere potest Deus, ipsi quoque Beelzebul illas ascripserit, ut vos etiam nunc facitis, et ita adversus Spiritum sanctum blasphemiam dixerit, sive adversus divinitatem (nam hanc vocat nunc Spiritum sanctum,) hic quasi ex industria manifeste ac scienter peccans, et Deum injuria afficiens, ac inexcusabiliter delinquens, veniam non consequetur.

Quod autem sequitur, *Neque in præsenti sæculo, neque in futuro,* addidit, docens maximam ac

tremendam esse adversus Deum blasphemiam : et quod hominum quidam hic ac in futuro sæculo supplicia sustinent, ut Sodomitæ et Judæi. Et de Sodomitis quidem prædiximus decimo nono capite : Judæi vero et hic pœnas dederunt, a Romanis miserabiliter afflicti : et ibi miserabilius cruciati dabunt. Quidam vero hic solum puniuntur, ut fornicarius ille apud Corinthios Satanæ traditus. Aliqui autem ibi tantum, ut dives ille in flamma cruciatus. Præterea nonnulli neque hic neque ibi, ut apostoli prophetæ ac Job. Nam quæ ipsi patiebantur, non ultionis erant a Deo immissæ, sed certaminum ac luctarum. Quod ergo minatur, adversus illos est, qui immutabiliter in peccato remanent. Manifestum est autem, quod eis qui resipiscunt, et hic et ibi remittetur. Multi enim qui tunc ita deliquerant, cum postmodum credidissent, veniam omnino sunt adepti.

A δεινοτάτη ἐστὶν ἡ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημία, καὶ ὅτι τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν καὶ (86) ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ κολάζονται, ὡς οἱ Σοδομῖται καὶ ὡς Ἰουδαῖοι· καὶ περὶ μὲν τῶν Σοδομιτῶν προειρήκαμεν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· Ἰουδαῖοι δὲ καὶ (87) ἐνταῦθα δίκην ἔδοσαν, ἐλεεινῶς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκηθέντες, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσονται χαλεπώτερον· τινὲς δὲ ἐνταῦθα μόνον, κολάζονται, ὡς ὁ πεπορνευκὼς παρὰ Κορινθίοις καὶ παραδοθεὶς τῷ Σατανᾷ. Τινὲς δὲ ἐκεῖ μόνον, ὡς ὁ ἀποτηγανιζόμενος ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος Τινὲς δὲ οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἐκεῖ, ὡς οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, καὶ ὁ Ἰώβ· ἃ γὰρ ἔπασχον, οὐ τῆς ἐκ Θεοῦ κολάσεως ἦσαν, ἀλλ' ἀγώνων καὶ παλαισμάτων· ἡ μὲν οὖν ἀπειλὴ, κατὰ τῶν μενόντων ἀμεταμελήτων. Δῆλον δὲ, ὅτι τοῖς μετανοοῦσιν ἀφεθήσεται καὶ ἐνταῦθα B καὶ ἐκεῖ. Πολλοὶ γὰρ τῶν οὕτω τηνικαῦτα πλημμεληκότων, πιστεύσαντες ὕστερον, πάντα συνεχωρήθησαν.

Vers. 33. *Aut — cognoscitur*. Facile, hoc est, dicite. Rursum autem confundit illos tanquam ea deducentes in accusationem, quæ sibi mutuo non constabant, sed præter naturam erant. Nam quia opus abigendi dæmones non improbabant, quanquam admodum impudentes essent, eum vero calumniabantur qui illos abigebat : ab exemplo illos redarguit, qui opus quidem judicarent bonum eum autem qui operatur, malum : quod impudentiæ est ac repugnantiæ.

Ἢ — γινώσκεται. Ποιήσατε, ἀντὶ τοῦ, εἴπατε. Καταισχύνει δὲ πάλιν ἑτέρως αὐτοὺς, ὡς ἀνακόλουθα καὶ παρὰ φύσιν κατηγοροῦντας. Ἐπεὶ γὰρ τὸ μὲν ἀπελαύνεσθαι τοὺς δαίμονας, οὐκ ἐκάκιζον, εἰ καὶ σφόδρα ἠναισχύντουν· τὸν δὲ ἀπελαύνοντα τούτους διέβαλλον, παραδειγματικῶς αὐτοὺς ἐλέγχει, τὸ μὲν ἔργον (88) καλὸν κρίνοντας, τὸν δὲ ἐργαζόμενον, κακὸν, ὅπερ ἐστὶν ἐναντιότητος καὶ ἀναισχυντίας.

Et arborem sane appellat seipsum : fructum vero, opus suum. Ait ergo : Aut dicite operatorem bonum, et opus ejus bonum : aut operatorem malum, et opus ejus malum. Nam si opus bonum est, operator quoque ejus bonus erit. Ex opere siquidem cognoscitur operator : si boni operis, bonus ; si pravi, pravus. Quinto enim capite docuit [83], quod non potest arbor bona fructus malos facere, ut neque arbor vitiosa fructus bonos facere.

Καὶ δένδρον μὲν, ἑαυτὸν (89) ὑποφαίνει· καρπὸν δὲ, τὸ ἔργον αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἢ εἴπατε τὸν ἐργάτην καλὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καλὸν· ἢ τὸν ἐργάτην αὐτοῦ (90) κακὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ κακόν. Εἰ γὰρ τὸ ἔργον καλὸν, ἄρα καὶ ὁ ἐργάτης αὐτοῦ καλός· ἐκ γὰρ τοῦ ἔργου ὁ ἐργάτης αὐτοῦ γινώσκεται. Εἰ μὲν καλοῦ, καλός· εἰ δὲ κακοῦ, κακός. Ἐδίδαξε γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ ὅτι οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν.

Vers. 34. *Progenies — mali* ? Non mirum est sihujusmodi convitia jactatis. Nam cum mali sitis, non potestis bona loqui. Deinde naturali quoque ratione demonstrat, quod hoc non possint.

Γεννήματα — ὄντες ; Οὐκ ἔστι θαυμαστὸν, εἰ τοιαῦτα βλασφημεῖτε. Πονηροὶ γὰρ ὄντες, οὐ δύναθε ἀγαθὰ λαλεῖν. Εἶτα καὶ φυσιολογικῶς ἀποδείκνυσι, πῶς οὐ δύνανται.

Vers. 34. *Ex — loquitur*. Siquidem cum in corde vitium scaturiat, necessario ab eo quod abundat, effunditur pravitas quæ est sermo malus. Et quemadmodum medici (*i*) circa principia quidem, exsilientes humores intus ramanere cogunt : cum autem illi subscaturiunt, jam vincun-

Ἐκ — λαλεῖ. Ὑπερβλυζούσης γὰρ τῆς (91) καρδίας (92) ἐν τῇ καρδίᾳ, λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ περιττεύοντος ἐκχεῖται κακία, ἥτις ἐστὶ λόγος πονηρός. Καὶ καθάπερ οἱ ἐμοῦντες, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν βιάζονται ἔνδον κατέχειν ἐκπηδῶντας τοὺς χυμοὺς, ὑπερβλυζόντων δὲ, νικῶνται καὶ προίενται

[83] Matth. VII, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(86) καί omittit A.
(87) καί, omittit A.
(88) καλως B.
(89) Non sollicito hoc vocabulum. Alibi tamen dicitur etiam ὑπεμφαίνει.
(90) αὐτοῦ omittit A.
(91) κακίας legis Hentenius. Recte.
(92) ἐκ τῆς κακίας pro ἐν τῇ καρδίᾳ. A.
(*i*) *Medici* Vomentes.

(*i*) *Medici*. Vomentes.

τοὺς περιττεύοντας· οὕτω δὴ καὶ οἱ τὰ πονηρὰ A βουλεύματα τρέφοντες. Γεννήματα δὲ ἐχιδνῶν αὐτοὺς προσηγόρευσεν, ὡς καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Καὶ ζήτησον τὴν ἐν ἐκείνῳ ἐξήγησιν.

Ὁ ἀγαθὸς — πονηρά. Διδάσκει νῦν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖν, οὐκ ἐπὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων γίνεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ θησαυρὸν μὲν καλεῖ, τὴν βλύσιν καὶ πηγὴν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πονηρίας. Ἀγαθὰ δὲ καὶ πονηρὰ, τοὺς ἀγαθοὺς λόγους καὶ πονηρούς.

Λέγω δὲ — κρίσεως. Ἀργὸν μὲν λέγει, τὸ συκοφαντικὸν καὶ μάταιον, ἢ τὸ περιττὸν καὶ βλαβερόν. Λόγον δὲ, τὴν εὐθύνην καὶ ἀπολογίαν. Οὐ μικρὸν δὲ μέρος διορθώσεως, τὸ μὴ μόνον ἀπολογεῖσθαι B καὶ ἐλέγχειν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλεῖν, ὃ δὴ πολλαχοῦ ποιεῖ.

Ἐκ — καταδικασθήσῃ. Ἐκ μὲν τῶν ἀγαθῶν, δικαιωθήσῃ· ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν, καταδικασθήσῃ.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.

Τότε — ἰδεῖν. Ὅτε θαυμάσαι καὶ ὑποκύψαι ἔδει, τότε πάλιν ἀναισχυντοῦσι, καὶ ὃν πρὸ μικροῦ θρασέως ἐκάλουν δαιμονῶντα, νῦν κολακευτικῶς διδάσκαλον ὀνομάζουσι, καὶ μετὰ τοσαῦτα θαύματα, σημεῖον ἰδεῖν αἰτοῦσιν, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ. Μὴ δυνάμενοι γὰρ ἀντειπεῖν αὐτῷ, ῥᾳδίως αὐτοὺς ἐλέγχοντι, πρὸς τὰ ἔργα μεταβαίνουσιν. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἕτεροι πειράζοντες σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ οὐρανοῦ. C Ὑπελάμβανον γὰρ, ὅτι τὰ μὲν ἐπὶ γῆς σημεῖα γοητεύων ἐπιτελεῖ· ἐξ οὐρανοῦ δὲ οὐκ ἂν δύναιτο ποιῆσαι σημεῖον, μὴ ὢν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλαχου ἔλεγον. Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ δὲ — ἐπιζητεῖ. Ὅταν μὲν ὕβριζον αὐτὸν, διελέγετο (93) μακροθύμως· ὅταν δὲ ἐκολάκευον, ἀπεκρίνετο τραχέως, ὡς μήτε θυμῷ νικώμενος, μήτε (94) κολακείᾳ μαλακιζόμενος. Διασύρει δὲ τούτους, ἀπὸ τῆς τῶν προγόνων αὐτῶν κακίας, ὡς ἄξια ἐκείνων γεννήματα. Καὶ πονηρὰν μὲν τὴν γενεὰν τούτων ὠνόμασεν, ὡς ἔκπαλαι ἄπιστον καὶ πειράζουσαν. Φησὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ· Καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Καὶ ἐπείρασαν καὶ παρεπίκραναν τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον. Μοιχαλίδα δὲ, διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἐκ Θεοῦ ἀποστασίαν, οἵτινες ἀποζυγέντες πάλαι τῆς πίστεως τοῦ Θεοῦ, ἐκολλήθησαν τῇ πίστει τῶν δαιμόνων. Μοιχείαν γὰρ ὀνομάζει, καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν ἡ Παλαιὰ Γραφὴ· καὶ τοῦτο πολλαχοῦ τῶν προφητικῶν βίβλων εὑρήσεις.

Καὶ σημεῖον — προφήτου. Οὐ δοθήσεται αὐτῇ, A tur, et sic illi abundantes prosiliunt: ita sane et qui prava nutriunt consilia. Ipsos vero progenies viperarum appellavit, sicut etiam Joannes Baptista tertio capite [83]. Ibi ergo et hujus quære expositionem.

Vers. 35. *Bonus — mala.* Docet nunc id quod dictum est, puta os ex abundantia cordis loqui, non in malis tantum fieri hominibus, verum etiam in bonis. Et thesaurum quidem vocat scaturiginem fontemque bonitatis ac pravitatis : bona autem et mala, bonos malosque sermones.

Vers. 36. *Sed dico — judicii.* Otiosum dicit calumniatorium et vanum, vel superfluum ac nocivum ; rationem vero, examen et responsionem. Non est autem modica correctionis pars, non B solum respondere et redarguere, sed et comminari, quod sane plerumque facit.

Vers. 37. *Ex — condemnaberis.* Ex bonis quidem justificaberis, ex malis vero condemnaberis.

CAP. XXIII. *De requirentibus signum.*

Vers. 38, *Tunc — videre.* Cum admirari ac succumbere oporteret, tunc rursum impudenter loquuntur, et quem paulo ante dæmoniacum temerario ausu vocabant nunc adulatorie magistrum vocant, et post tot miracula signum videre quærunt : non ut credant, sed ut eum opprimant. Cum enim non possent ei contradicere, dum facile illos covinceret : ad opera transeunt. Lucas autem dicit quod *alii tentantes signum de cœlo* C *quærebant ab eo* [84]. Suspicabantur siquidem quod signa in terra, præstigiis fallendo ederet ; signum vero de cœlo nequaquam facere posset, cum a Deo non esset. Etenim alibi quoque dicebant : *Hic. homo non est a Deo* [85].

Vers. 39. *At ille — quærit.* Cum illi contumeliosi essent, patienter eos ferebat : dum autem adularentur, aspere respondit, utpote qui neque animi vehementia vinceretur, neque adulatione mollesceret : hoc vero a progenitorum capit pravitate, tanquam dignam illis sobolem. Pravam quoque dixit hanc progeniem, quasi jam olim incredulam ac tentantem. Ait enim David : *Et non crediderunt in mirabilibus ejus* [86]. Ac rursum : *Et tentaverunt et exacerbaverunt Deum excelsum* [87]. Adulteram vero D propter progenitorum a Deo defectionem ; qui olim fide a Deo disjuncti, fidei dæmonum adhæserunt. Adulterium quippe etiam nominavit idololatriam Veteris Testamenti Scriptura, idque frequenter in propheticis Libris invenies.

Vers. 39. *Et signum — prophetæ.* Non dabitur ei, quia

[83] Matth. III, 7. [84] Luc. XI, 16. [85] Joan. IX, 16. [86] Psal. LXXVII, 32. [87] ibid. 56.

Variæ lectiones et notæ

(93) Intell. αὐτοῖς.

(94) μαλακίᾳ κολακευόμενος A.

non ex fide, sed ex dolo, tentando signum quærit A Quid ergo ? non fecit deinceps signum ullum ? Fec i utique ; at non propter illos : nam ipsi obdurati erant, sed ad aliorum utilitatem. Signum vero Jonæ prophetæ, vocat resurrectionem suam e sepulcro post tres dies et tres noctes. Jam enim hanc Judæis prædicit ut cum resurrexerit, ad memoriam reducant quod hanc illis prædixerit, diebus etiam ac noctibus propriæ sepulturæ ad minutum designatis. Propter hoc siquidem ipso sepulto, congregati sunt summi sacerdotes et Pharisæi ad Pilatum dicentes: *Domine, recordati sumus quod impostor ille dixit adhuc vivens : Post tres dies resurgam* [88]. hanc vero, signum Jonæ prophetæ nominavit, propter similitudinem, quam etiam manifestat dicens :

διότι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας, καὶ πειράζουσα σημεῖον ζητεῖ. Τί οὖν ἐποίησεν ἔκτοτε σημεῖον ; Ἐποίησεν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτούς · πεπωρωμένοι γὰρ ἦσαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν. Σημεῖον δὲ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου λέγει, τὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐκ τοῦ τάφου ἀνάστασιν αὐτοῦ. Προαναφωνεῖ γὰρ ἤδη ταύτην τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα ἀναστάντος μνημονεύωσιν, ὅτι προεῖπε τούτοις περὶ αὐτῆς, ἐπισημηνάμενος λεπτομερῶς καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας τῆς ἰδίας ταφῆς. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὕστερον ταφέντος αὐτοῦ συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς Πιλάτον λέγοντες · Κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν ἔτι ζῶν · Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. Σημεῖον δὲ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου ταύτην ὠνόμασε, διὰ τὴν ὁμοιότητα, ἣν καὶ ἑρμηνεύει λέγων.

Vers. 40. *Sicut — noctibus.* Hoc vere signum erat, et signorum omnium maxime admirandum: nullius enim facta est unquam talis a mortuis resurrectio. Datum est autem hujusmodi signum Judæi infidelibus, hoc est, opere impletum est apud eos hoc miraculum, quo certiores sint hunc Deum esse omnipotentem, et deinceps quasi Deo repugnantes conscientiam habeant acerbe illos torquentem, et futura quæ eos comprehensura sint mala præsagientem. Cor vero terræ intelligi illius profunditatem. Nam in profunditate illius, lapidibus incisum erat sepulcrum. Tres autem dies cum noctibus sub terra permansit, ut crederetur fuisse mortuus.

† Cor terræ, sepulcrum vocat.

Ὥσπερ — νύκτας. Οὕτως τοῦτο σημεῖον ἦν, καὶ σημεῖον πάντων παραδοξότερον. Οὐδενὸς γὰρ οὐδέποτε τοιαύτη γέγονεν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις. Ἐδόθη δὲ τὸ σημεῖον τοῦτο τοῖς ἀπίστοις Ἰουδαίοις, τουτέστιν, ἐτερατουργήθη παρ' αὐτοῖς, ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι Θεός ἐστι παντοδύναμος. Καὶ λοιπόν, ὡς θεομάχοι, τὸ συνειδὸς ἔξουσιν τύπτον καί πικρῶς αὐτοὺς βασανίζον καὶ προανατυποῦν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν τούτους κακά. Καρδίαν δὲ γῆς νόει, τὸ βάθος αὐτῆς. Ἐν βάθει γὰρ ἦν λελατομημένος ὁ τάφος. Τρία δὲ ἡμερονύκτια διήγαγεν ὑπὸ γῆν, ἵνα πιστευθῇ, ὅτι ἀπέθανεν.

† Καρδίαν (95) γῆς, τὸν τάφον λέγει.

Vers. 41, *Viri Ninivitæ — hoc loco.* Simul tanquam omnia præcognoscens et horum prædicit impœnitentiam, quæ etiam post suam futura erat resurrectionem : et simul ipsos exterret. Dicere solemus hunc aut illum in futuro judicio nos condemnaturum, non quasi ille futurus sit Judex, siquidem omnium judex unus erit Christus, sed quod illius operatio nostris collata confundet nos. Hanc quoque consuetudinem secutus est Christus : *Plus autem*, ait, *quam Jonas est hoc loco.* Jonas enim servus erat, Christus vero Dominus : ille e ceto egressus est, iste ab inferno ; ille invitus prædicavit, iste sponte ; ille peregrinus erat, iste cognatus secundum carnem, ille subversionem prædicavit, iste regnum cœlorum ; ille nullum fecit signum, iste innumera : de illo nullus prædixit, de isto omnes prophetæ. Præterea Ninivitæ barbari erant, Judæi divinis enutriti Scripturis. Et illi quidem nihil a Jona audierunt præter id tantum ; *Adhuc tres dies et Ninive subvertetur* [89], et statim ei crediderunt : isti vero variam a Christo ac profundissimam audierant doctrinam, nec ei crediderunt. Multa quo-

Ἄνδρες Νινευῖται — ὧδε. Ἅμα μὲν, ὡς πάντα εἰδὼς, προλέγει τὸ, καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἀνάστασιν, ἀμετανόητον αὐτῶν · ἅμα δὲ καὶ ἐκφοβεῖ τούτους. Ἐπεὶ δὲ εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι Ὁ δεῖνα ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει κατακρινεῖ ἡμᾶς, οὐχ ὡς ἐκείνου κρίνοντος · εἷς γὰρ κριτὴς πάντων ὁ Χριστός · ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνου πράξεως ἐν τῷ παρεξετάζεσθαι ταῖς ἡμετέραις καταισχυνούσης ἡμᾶς · τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ καὶ ὁ Χριστὸς ἠκολούθησε. Πλεῖον δὲ τοῦ Ἰωνᾶ ὧδε, φησὶ, διότι ὁ μὲν Ἰωνᾶς ἦν δοῦλος, ὁ δὲ Χριστὸς Δεσπότης · καὶ ὁ μὲν ἐκ κήτους ἐξῆλθεν, οὗτος δὲ ἐξ ᾅδου · καὶ ὁ μὲν ἄκων ἐκήρυξεν, οὗτος δὲ ἑκών · καὶ ὁ μὲν ξένος ἦν, οὗτος δὲ συγγενὴς κατὰ σάρκα · καὶ ὁ μὲν καταστροφὴν ἐκήρυξεν, οὗτος δὲ βασιλείαν οὐρανῶν · καὶ ὁ μὲν οὐδὲν σημεῖον ἐποίησεν, οὗτος δὲ μυρία · καὶ περὶ ἐκείνου μὲν οὐδεὶς προεῖπε · περὶ τούτου δὲ πάντες οἱ προφῆται · καὶ οἱ μὲν Νινευῖται βάρβαροι ἐτύγχανον, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, ταῖς θείαις ἦσαν ἐντεθραμμένοι Γραφαῖς · κἀκεῖνοι μὲν οὐδὲν παρὰ τοῦ Ἰωνᾶ πλέον ἤκουσαν, εἰ μὴ μόνον · Ἔτι τρεῖς (96) ἡμέραι καὶ ἡ (97) Νινευὶ καταστραφήσεται, καὶ εὐ-

[88] Matth, XXVII, 62, 63. [89] Jon. III, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(95) Hæc quinque vocabula solus Hentenius in margine sui codicis repetit.

(96) Ita LXX : sed in Hebraico est τεσσαράκοντα.

(97) ἡ abest A.

θὺς ἐπίστευσαν αὐτῷ, καὶ μετενόησαν· οὗτοι δὲ παντοίαν ἀνωτίσθησαν παρὰ τοῦ Χριστοῦ φιλοσοφωτάτην διδασκαλίαν, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ. Καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα εὕροιμεν ἄν, ἔχοντα τὸ μεῖζον.

A que et alia invenire poterimus, quæ Christus majora habuit.

Βασίλισσα — ὧδε. Νότον λέγει, τὴν χώραν, ἀφ' ἧς ὁ νότος πνέει, λέγω δὴ τὴν Αἰθιοπίαν, ἣν Σαβὰ κέκληκεν ἡ τρίτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν. Κεῖται δὲ ἡ τοιαύτη χώρα ἐν τῷ πέρατι τῆς οἰκουμένης. Πλεῖον δὲ Σολομῶνος ὧδε, φησὶν, ὅτι Σολομὼν μὲν βασιλεὺς ἦν Ἰουδαίας μόνης· ὁ δὲ Χριστὸς, βασιλεὺς οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ ὁ μὲν περὶ σοφίας ἀνθρωπίνης αὐτῇ διελέχθη· οὗτος δὲ περὶ σοφίας θείας ἐποιεῖτο τὰς ὁμιλίας. Οὕτω παραστήσας ἀπὸ συγκρίσεως τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας αὐτῶν, λοιπὸν προλέγει διὰ παραβολῆς τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς κακά.

Vers. 42. *Regina — hoc loco.* Austrum dicit regionem a qua flat auster, dico sane Æthiopiam, quam Saba vocavit tertius Regum liber. [90]. Sita est autem hæc regio ad finem orbis habitabilis. *Plus*, inquit, *est hoc loco quam Solomon.* Nam Solomon solius Judææ rex erat, Christus vero rex cœli et terræ. Ille de sapientia humana ipsi disseruit; hic de sapientia divina sermones habuit. Postquam ita parvitatis illorum excessum a comparatione demonstravit, prædicit deinceps per parabolam quæ eos comprehensura essent mala.

B

Ὅταν — εὑρίσκει. Ἀνύδρους τόπους λέγει, τὰς ἐρημίας. Δηλοῖ δὲ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, μηδεμίαν ὑγρότητα πάθους ἐχούσας, ἐρήμους δὲ καὶ ἀγόνους κακίας ὑπαρχούσας, εἰς ἃς οὐκ ἔχει (98) πάροδον.

Vers 43. *Cum — invenit.* Arentia loca dicit deserta. Significat autem sanctorum animas, nullum affectionis humorem habentes, quæ etiam desertæ sunt, nec ullius vitii fecundæ, († † ad quas non habet aditum.)

Τότε — ἐξῆλθον. Οἶκον αὐτοῦ φησι, τὸν ἄνθρωπον, ἀφ' οὗ ἐξῆλθεν, οὐχ ἑκὼν, ἀλλὰκαὶ λεύσει Θεοῦ.

Vers. 44. *Tunc — exivi.* Domum suam vocat hominem a quo egressus est non volens, sed jussu divino.

Καὶ — κεκοσμημένον. Τοῦτο λέγει περὶ τῶν ἀπαλλαγέντων μὲν τοῦ δαίμονος, ἐξ ἀπροσεξίας δὲ καὶ ἀμελείας εὐεπιχειρήτων πάλιν καὶ εὐαλώτων τῷ δαίμονι. Εὑρίσκει (99) δὲ, φησὶ, τὸν πρότερον οἶκον αὐτοῦ σχολάζοντα καὶ κενὸν ἁγίου Πνεύματος ἢ ἀρετῆς, ἔτι δὲ σεσαρωμένον καὶ κεκαθαρμένον, τουτέστιν, ἠὐτρεπισμένον εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· ναὶ μὴν, καὶ κεκοσμημένον, ἤγουν, τερπνὸν αὐτῷ.

Vers. 44. Et— *ornatam.* De liberatis a dæmone hoc dixit, qui ob segnitiem ac negligentiam facile rursus a dæmone invaduntur et capiuntur. Invenit, inquit, priorem domum suam vacantem ac vacuam Spiritu sancto seu virtute; præterea scopis purgatam et mundatam, hoc est instructam ad ipsius susceptionem: insuper et ornatam sive delectabilem sibi.

C

Τότε — ἐκεῖ. Πονηρότερα, ἀντὶ τοῦ, ἰσχυρότερα πρὸς (1) τὸ κακοποιεῖν. Δέδοικε γὰρ εἰσελθεῖν, μήποτε, ὡς μόνον καὶ ἀσθενὲς, πάλιν ἀπελαθῇ. Ἑπτὰ δὲ ἁπλῶς, τὰ πολλὰ φασιν οἱ Ἑβραῖοι.

Vers. 45. *Tunc—ibi.* Sceleratiores, hoc est, fortiores ad malefaciendum. Timuit enim ingredi, ne forte tanquam solus ac imbecillis rursus ejiceretur. Septem, vero Hebræi simpliciter pro multis accipiunt.

[Ἢ (2) πονηρὸν πνεῦμα, παραληπτικὸν τῶν ἑπτὰ πονηροτέρων αὐτοῦ πνευμάτων, ἔστιν ὁ λογισμὸς τῆς γαστριμαργίας, ᾧ ἕπεται ὁ τῆς πορνείας, καὶ ὁ τῆς φιλαργυρίας, καὶ ὁ τῆς ὀργῆς, καὶ ὁ τῆς λύπης, καὶ ὁ τῆς ἀκηδίας, καὶ ὁ τῆς κενοδοξίας, καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας.]

† Spiritus malus qui assumit septem spiritus se sceleratiores, est cogitatio gastrimargiæ sive gulæ, quam sequuntur cogitatio fornicationis, avaritiæ, invidiæ, iræ, tristitiæ sive pigritiæ, vanæ gloriæ et superbiæ.

Καὶ — πρώτων. Πρότερον μὲν γὰρ ὑφ' ἑνὸς δαίμονος ἐβασανιζετο· ὕστερον δὲ, ὑπὸ πολλῶν.

Vers. 45. *Et—primis.* Prius enim ab uno dæmone torquebantur, postmodum vero a multis.

Οὕτως — πονηρᾷ. Ὥσπερ οἱ δαιμονῶντες, φησὶν, ὅταν ἀπαλλαγῶσι τοῦ δαίμονος, ἐὰν ἀμελήσωσι, χαλεπωτέραν ὑφίστανται τὴν ἐπήρειαν· οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ ἀπίστῳ καὶ ἀπειθεῖ· καὶ ὄντως οὕτως αὐτῇ συνέβη. Πρότερον μὲν γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κατεῖχοντο δαίμοσιν, εἰδωλολατροῦντες καὶ θύοντες (3) τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας. Ἀπηλλάγησαν δὲ τούτων, διὰ τῶν προφητῶν. Ἐπεὶ δὲ ἠμέλησαν τῆς οἰκείας σωτηρίας, καὶ τὸν Σωτῆρα

Vers. 45. *Sic — perversæ.* Sicut qui a dæmone inquit, agitabantur, si postquam ab eo liberati fuerint, negligentes sint, facile rursus vexationem sustinent: ita erit et generationi huic incredulæ et impersuadibili. Et vere ita illi contigit. Prius siquidem Judæi dæmonibus agitabantur, colentes idola, eisque filios suos ac filias immolantes: ab his autem per prophetas liberati sunt. Sed quia salutis domum (*j*) neglexerunt, suumque Salvatorem

D

[90] III Reg. x, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(98) πρόοδον A. Ab εἰς ad πάροδον omiserat Bentenius.
(99) δὲ omittit B.
(1) εἰς pro πρός A.
(2) Inclusa in marg. habet A.
(3) αὐτοῖς addit A.

(*j*) *Salutisdomum* Salutemsuam. Sine videtur legisse οἰκίας.

occiderunt, facile rursus a dæmonibus capti sunt : ideoque insanientes, moverunt adversus se invicem seditiones, cædibusque suæ gentis hominum Hierosolyma impleverunt, prout scripsit Josephus. Et jam factæ sunt novissimæ eorum calamitates graviores prioribus. Nam quæ sub Vespasiano et Tito passi sunt, longe miserabiliora fuerunt his, quæ ab Ægyptiis et Babyloniis ac Antiocho sustinuerant.

Ideo etiam Christus dicebat : *Erit afflictio magna qualis nunquam fuit neque erit* [91]. Dicta igitur parabola nos quoque docemur, quod quisque a malo liberatus est, nec melior efficitur, duram sustinebit ultionem : et ei qui postquam a peccato tyrannice primum imperante liberatus est rursus illi sese accessu facilem præbet, miserior erit posterior condemnatio priore. Hac enim causa dixit Christus paralytico : *Ecce sanus factus es non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat* [92].

Vers. 46, 47. *Adhuc — loqui.* Foris, id est, extra domum in qua docebat, stabant : eo quod propter turbam ad eum accedere non poterant, sicut dixit Lucas [93]. Miserunt autem ad illum, qui evocarent illum, ut ait Marcus [94], sive extra vocarent. Fratres autem ejus dicit filios Joseph, eo quod horum pater esset, et matrem illius sibi desponsaverat.

Vers. 48. *At ille — mei* ? Hoc dixit non abnegans Matrem suam. Qui enim hoc facere potuit, qui morti suæ vicinus magnam illius curam habuit : neque dedignatus est ipsam habere Matrem ? Quomodo, inquam, hoc fecisset, qui propter reverentiam quam erga illam gerebat, aquam in Cana convertit in vinum, et subditus erat non ipsi solum, verum etiam ei qui pater suus dicebatur : *Et erat*, inquit *subditus illis* [95]. Si enim negaturus illam fuisset, aut ob eam pudore afficiendus, nequaquam ab ea natus fuisset. Sed quia tunc multitudinem docebat, nec æquum erat, ut hos relinqueret, et ad matrem ac fratres procurreret, ait : Quæ hujusmodi mater mea est, aut qui hujusmodi fratres mei sunt, ut propter illorum obsequium, tantæ multitudinis utilitatem parvipendam ? Non ergo vilipendens illos hunc locutus est sermonem, sed docens quod præponendam judicet perditorum salutem parentum ac consanguineorum obsequio. Nec mirum cum propter hos parentes ac consanguineos habere sustinuerit.

Vers. 46. *Et — fratres mei.* Matrem eos nominavit, quasi doctrinæ verbum in intelligibili animæ utero suscipientes, et congruo tempore ipsum

ἑαυτῶν ἀνείλον, εὐεπιχείρητοι γεγόνασι τοῖς δαίμοσι πάλιν. Διὸ καὶ μανέντες ἐστασίασαν κατ' ἀλλήλων, καὶ ἐμφυλίων σφαγῶν τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐνέπλησαν, ὡς Ἰώσηπος ἱστόρησε. Καὶ λοιπὸν ἐγένοντο αἱ ἔσχαται συμφοραὶ αὐτῶν βαρύτεραι τῶν πρεσβυτέρων. Τὰ γὰρ ὑπὸ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου ἐπενεχθέντα αὐτοῖς, πολλῷ χαλεπώτερα τῶν κατ' Αἴγυπτον, καί κατὰ Βαβυλῶνα, καὶ κατὰ Ἀντίοχον.

Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἔσται θλῖψις (4) μεγάλη, οἵα οὐδέποτε γέγονεν, οὐδ' οὐ μὴ ἔσται. Διὰ τῆς ῥηθείσης οὖν παραβολῆς καὶ ἡμεῖς μανθάνομεν, ὅτι πᾶς ὁ ἀπαλλαγεὶς κακοῦ, καὶ μὴ βελτιωθείς, μεγάλην ὑποστήσεται τιμωρίαν, καὶ τῷ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς τυραννούσης ἁμαρτίας εὐεπίβατον πάλιν αὐτῇ ἑαυτὸν ποιήσαντι, χαλεπωτέρα τῆς προτέρας καταδίκης ἡ μετὰ τοῦτο· Διὰ ταῦτα γὰρ καὶ πρὸς τὸν παράλυτον εἶπεν ὁ Χριστός· Ἴδε, ὑγιὴς γέγονας· μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται.

Ἔτι — λαλῆσαι. Ἔξω τῆς οἰκείας, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν, ἵσταντο, διότι οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ὡς ὁ Λουκᾶς εἴρηκεν. Ἀπέστειλαν δὲ πρὸς αὐτόν, φωνοῦντες αὐτόν, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, ἤγουν, καλοῦντες ἔξω. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτούς φησι, τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ, διὰ τὸ τὸν πατέρα τούτων μνηστεύσασθαι τὴν τούτου μητέρα.

Ὁ δὲ — μου ; Τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἀρνούμενος τὴν ἑαυτοῦ Μητέρα. Πῶς γάρ ; ὁ καὶ κατὰ τὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ καιρὸν πολλὴν αὐτῆς φροντίδα ποιούμενος · οὐδ' αἰσχυνόμενος τὸ ἔχειν αὐτὴν μητέρα· πῶς γάρ , ὁ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν αἰδῶ μεταβαλὼν εἰς οἶνον τὸ ὕδωρ ἐν Κανᾷ, καὶ ὑποτασσόμενος οὐ ταύτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ νομισθέντι πατρὶ αὐτοῦ· Ἦν γάρ, φησίν, ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ἔμελλεν ἀρνεῖσθαι αὐτὴν, ἢ αἰσχύνεσθαι δι' αὐτὴν, οὐκ ἂν ὅλως ἐς αὐτῆς ἐγεννήθη Ἀλλ' ἐπεὶ τηνικαῦτα τὸ πλῆθος ἐδίδασκε, καὶ οὐκ ἦν εἰκὸς, ἀπολιπεῖν αὐτοὺς καὶ δραμεῖν πρὸς τὴν Μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς, λέγει · Τίς τηλικαύτη ἐστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες τηλικοῦτοί εἰσιν οἱ ἀδελφοί μου, ἵνα διὰ τὴν θεραπείαν αὐτῶν παρίδω τὴν (5) τοῦ τοσούτου πλήθους ὠφέλειαν ; Οὐ φαυλίζων οὖν αὐτοὺς, εἶπε τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλὰ διδάσκων, ὅτι προτιμοτέρα κρίνει τῆς τῶν γονέων καὶ συγγενῶν θεραπείας, τὴν τῶν ἀπολλυμένων σωτηρίαν. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν· διὰ ταύτην γὰρ καὶ γονεῖς καί συγγενεῖς ἔχειν κατεδέξατο.

Καὶ — οἱ ἀδελφοί μου. Μητέρα μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς ὑπδεχομένους τὸν λογον τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ νοερᾷ γαστρί τῆς ψυχῆς, καὶ κατὰ τὸν

[91] Matth. xxiv, 21. [92] Joan. v, 14. [93] Luc. viii 19. [94] Marc. iii, 31. [95] Luc. ii,51.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Unde autem varietas textus hoc loco ? Forte ex codicibus N. Testamenti ? Non. Sed ex Chrysost. t. VII, p. 462 D.

(5) τοῦ abest A.

καιρὸν ἀποτίκτοντας αὐτόν· ἀδελφοὺς δὲ, A
ἔντας τῷ οὐρανίῳ Πατρὶ, διὰ τῆς εἰς Χριστ-
καὶ γεγονότας συγκληρονόμους τῆς βασι-
Εἶτα ἑρμηνεύει τὸν λόγον.

ἐστὶν. Αὐτός μου καὶ ἀδελφὸς, καὶ ἀδελ-
φὴ, ἀντὶ τοῦ, αὐτός μου συγγενὴς καὶ οἰ-
αὐτὰ ἐμοὶ ποιῶν. Καὶ γὰρ κἀγὼ τὸ θέ-
τοῦ Πατρός μου. Ἀδελφῆς δὲ ἐμνημόνευσε,
γατέρας εἶχεν ὁ Ἰωσήφ· ἢ διὰ τὰς γυ-
τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιούσας. Θέλημα
Θεοῦ, τὸ φυλάττειν τὰς εὐαγγελικὰς ἐντο-
λὰς σῶσαι. Ὥστε οὐδὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ
αὐτοῦ ἦσαν ἂν μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἀδελφοὶ
ἐποίουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Θὺκ ἔστιν
λόγος οὗτος ἀρνουμένου τὴν κατὰ σάρκα
κείνων· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οὐκ (7) εἰσὶν · B
ὄντος τὴν κατ' ἀρετὴν, (8) καὶ διδάσκον-
ἐν κέρδος ἐκείνης, μὴ παρούσης καὶ ταύ-

ν Θεοτόκον οὐκ ὠφέλει τὸ γενέσθαι Μητέρα
ἡ ἐνάρετος ἦν, τίνα ἂν ἕτερον ὠφελήσῃ
γίου, μὴ ἔχοντα ἀρετήν ; ἔστι γὰρ καὶ τοὺς
ἢ λογίζεσθαι συγγενεῖς. καὶ τοὺς μὴ συγ-
ισθαι συγγενεῖς. Ἐκεῖνο (9) μὲν, δι' ἀνο-
ίου · τοῦτο δὲ, δι' ὁμοιότητα πολι-
καὶ ἀλλαχοῦ, γυναικός τινος εἰπούσης ·
κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ οὓς
οὐκ ἠρνήσατο, ἀλλ' ὁμοίως εἶπε . Μακάριοι
; τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντες,
κἀ τῆς ἀρετῆς, εἰς ὅσην τιμὴν ἀνάγει τοὺς
αὐτὴν, συγγενεῖς αὐτούς τοῦ Χριστοῦ C

(10) ὁ Χρυσόστομος, ὡς ἡ Μήτηρ αὐτοῦ
τι καὶ αὐτὴ τοτε παθοῦσα, ἠθέλησεν
ι τοῖς ὄχλοις, οἵαν τιμὴν ἔχει πρὸς
στός. Διὸ καὶ διδάσκοντος αὐτοῦ παρα-
ὶ ἀπέστειλε μεταλουμένη τοῦτον (11)
είας, ὡς δὴθεν περὶ οἰκειακοῦ πράγμα-
αὐτῷ μέλλουσα, καὶ προσεδόκα παρευ-
ἐξελθεῖν πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς Μητέρα,
ι πάντας Ὁ δὲ τοῦτο γνούς, ἀντέπραξε
οὐ μόνον οὐκ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὴν, ἀλλὰ
δι' ὧν εἶπε, κατήσχυνεν ἠρέμα τὸν φιλό-
ν αὐτῆς, καὶ τὸ τυραννικὸν πάθος τῆς κενο-
ίασεν.

. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καθῆσθαι, D
τινός ἦν τῶν πλιστευσάντων εἰς αὐτόν.
ὸν παρὰ τὴν θάλασσαν, διὰ τὴν εὐρυχω-
πον. Πολλοῦ δὲ πλήθους ἐπισυναχθέντος,

parientes. Fratres vero tanquam a Patre cœlesti adoptatos per fidem, quam in Christum habebant, factosque regni illius cohæredes. Deinde sermonem hunc interpretatur.

Vers. 50. *Quicunque — est. Ipse meus frater, soror et mater est* : hoc est, propinquus ac domesticus meus, utpote eadem faciens quæ ego facio voluntatem Patris mei. Sororis autem mentionem fecit, quia filias etiam habebat Joseph : aut propter uxores hoc dixit. Dei autem voluntatem facit, qui evangelica præcepta servat et custodit (*k*). Itaque neque mater ejus aut fratres ejus fuissent mater ejus, nisi Dei voluntatem fecissent. Non est ergo hic sermo abnegantis consanguinitatem illorum juxta carnem : neque enim dixit. Non sunt sed præponentis eam quæ secundum virtutem est, ac docentis nullam illius esse utilitatem, nisi et hæc adsit.

Quod si nec Dei Matri genuisse illum profuisset, nisi virtutem secuta fuisset, cui alteri proderit, viri sancti esse cognatum, si virtutem non habeat. Contingit enim et cognatos non haberi pro cognatis et non cognatos pro cognatis haberi : illud quidem propter vitam dissimilem, hoc autem propter conversationis similitudinem. Quia et alibi cum mulier quædam dixisset : *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti* [96], non negavit, sed pari modo dixit : *Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud* [97]. O admirandam virtutem, quæ ad se accedentes ad tantum extollit honorem ut ipsos Christi faciat esse cognatos.

Chrysostomus autem dixit quod Mater ejus humanum quiddam et ipsa tunc patiebatur, volens turbis demonstare quem erga se Christus haberet honorem : ideo etiam cum ille doceret, importune accessit et mittens accersivit eum extra domun, tanquam videlicet sua autoritate ad interpellandum eum accederet (*l*) : nam sperabat illum continuo relictis omnibus ad se egressurum quasi ad Matrem. At ille hoc cognito contrarium potius fecit : et non solum ad illam non est egressus, sed magis verbis suis intentionem illius, qua gloriolam venabatur, confudit, et tyrannicum vanæ gloriæ affectum abegit.

Cap. XIII. Vers. 1. *In die autem illo* — vers. 2. *Sederet.* Domus erat alicujus qui in illum crediderat. Sedebat ergo juxta mare propter loci amplitudinem magna vero multitudinem inibi aggregata, in

xi, 27. [97] ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ.

Abest A.
I. συγγενεῖς.
II. συγγένειαν·

(9) ἐκεῖ. B.
(10) Trm. VII, pag. 467. C.
(11) αὐτόν A.

k — *custodit.* Dixit, quæ voluntatem Dei
ciantas autem Dei, servare evangelica et salutem consequi.

Tanquam — accederet. Tanquam de re domestica cum eo agere vellet.

gressus navim quæ in portum addtuca era, sedens piscabatur eos qui erant in terra.

εἰσελθὼν εἰς πλοῖον ὁρμιζόμενον, ἐκάθητο ἁλιεύων τοὺς ἐν τῇ γῇ.

CAP. XXXIV. *De parabolis.*

ΚΕΦ. ΚΔ΄. Περὶ τῶν παραβολῶν.

Vers. 2. *Omnisque — parabolis.* Per parabolas omnem hunc texit sermonem : eo quod maximæ turbæ, immisti essent plures Scribæ et Pharisæi, quibus nolebat doctrinæ nuda proponere secreta, propter insanabile illorum vitium.

Καὶ πᾶς — παραβολαῖς. Διὰ παραβολῶν ὑφαίνει ταύτην πᾶσαν τὴν ὁμιλίαν, διὰ τὸ ἀναμεμίχθαι νῦν μᾶλιστα τοῖς ὄχλοις πολλοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἷς οὐκ ἐβούλετο γυμνὰ προΐεῖναι τὰ τῆς διδασκαλίας μυστήρια, διὰ τὴν ἀνίατον κακίαν αὐτῶν.

Vers. 3. *Dicens* : — *ad seminandum.* Lucas autem addidit, *semem suum* [98]. Qui seminabat erat Christus docens ; semen vero suum, sermo doctrinæ illius. Exivit ergo in civitates et vicos Judææ ad ipsum seminandum in terram intellectualem animaram humanarum, sive in mentem illorum.

Λέγων — τοῦ σπεῖραι. Ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθηκεν, ὅτι τὸν σπόρον αὐτοῦ. Καὶ σπείρων μέν ἐστιν, ὁ Χριστὸς διδάσκων· σπόρος δὲ αὐτοῦ, ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Καὶ ἐξῆλθε μὲν εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς Ἰουδαίας, διὰ τὸ σπεῖραι τοῦτον ἐν τῇ νοητῇ γῇ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἤγουν, ἐν τῷ νοῒ τούτων.

Vers. 4. *Et dum — illa.* Interpretatus est Christus ipse hanc parabolam, et eas quæ in sequentibus ponuntur ; dicemus tamen et nos de ipsis juxta vires. Via dicitur qui segnis est : qui verbum doctrinæ auditu quidem percipit, verum illud in corde suo præ segnitie non abscondit, sed quasi via conculcata, ideoque dura, ipsum fert leviter impositum. Volucres autem cœli dæmonia sunt in aere habitantia (nam et aerem cœlum appellavit Scriptura) quæ super ipsum devolantes, quod in corde ejus seminatum erat, tollunt utpote non occultatum : quod enim dicitur : *Comederunt*, idem est ac si dicatur, abstulerunt et corruperunt.

Καὶ ἐν — αὐτά. Ἡρμήνευσε μὲν ταύτην τε τὴν παραβολὴν καὶ τὰς ἐφεξῆς ὁ Χριστὸς προὼν · ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς δυνατόν. Ὁδὸς ὠνόμασται νῦν ὁ ῥάθυμος, ὁ ἐνωτισθεὶς μὲν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, διὰ ῥαθυμίαν δὲ μὴ κατακρύψας αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καθάπερ ὁδὸς καταπεπατημένη, καὶ διὰ τοῦτο σκληρά, φέρων αὐτὸν ἀκροθιγῶς ἐπικείμενον. Πετεινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ τὰ ἐν τῷ ἀέρι διαιτώμενα δαιμόνια · οὐρανὸν γάρ, καὶ τὸν ἀέρα κέκληκεν ἡ Γραφή· ἅτινα ἐπικαταπτάνταυτῷ, αἴρουσι τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ὡς μὴ κατακρυβέν. Κατέφαγε γάρ, ἀντὶ τοῦ, Ἀφείλετο καὶ διέφθειρεν.

Vers. 5. *Alia vero* — vers. 6. *exaruerunt.* Petrosa loca pusillanimis est aut parvi homo animi qui semen quidem in corde suo abscondit, verum non habet terram multam sive profunditatem : in quo protinus exorta est fides, non tamen firmiter solidata, eo quod stabilitatem, ut dictum est, non habeat. Nam quæ modica terra ocultantur, velociter exoriuntur, sole autem exorto, dico sane proposita tentationis probatione, exuruntur ac inflammantur : et quia radicem non habent, qua refrigerentur sive stabiliantur, exarescunt, fidemque produnt.

Ἄλλα δὲ — ἐξηράνθη. Πετρώδη μέρη ἐστίν, ὁ μικρόψυχος, ὁ κατακρύψας μὲν τὸ σπαρὲν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, μὴ ἔχων δὲ γῆν πολλὴν, ἤτοι, σταθηρότητα, παρ' ὅτινι ἐξανέτειλε μὲν αὐτίκα ἡ πίστις, μήπω ῥιζωθεῖσα βεβαίως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν, ὡς εἴρηται, σταθηρότητα. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν ὀλίγῃ κατακρυπτόμενα γῇ, ταχέως ἐξανατέλλουσιν· ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, λέγω δὴ, πυρώσεως πειρασμοῦ προσβαλούσης, ἐκαυματίσθη καὶ ἐφλογίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν (12) ἀναψύχουσαν, εἴτουν, ἑδραίωσιν, ἐξηράνθη, καὶ προδέδωκε τὴν πίστιν.

Vers. 7. *Alia autem — illa,* Spinæ sunt vitæ sollicitudo, pungens animam ac dejiciens ; præterea et deceptio divitiarum, sicut et deliciæ ac vana gloria, vinolentia (*m*) aliaque hujusmodi, quæ omnia sunt mera deceptio : bona siquidem videntur, verum pungunt et hæc in modum spinæ, ac molesta sunt. *Ascenderunt* autem, hoc est, creverunt, potentiores effectæ sunt.

Ἄλλα δὲ — αὐτά. Ἀκανθαί εἰσιν, ἡ μέριμνα τοῦ βίου, κεντοῦσα καὶ νύττουσα καὶ κατατείνουσα τὴν ψυχήν. Ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, οἷον ἡ τρυφὴ, ἡ κενοδοξία, ἡ οἴησις, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπερ ἅπαντα ἀπάτη μόνον εἰσίν. Δοκοῦσι μὲν γὰρ ἀγαθὰ, οὐκ εἰσὶ δὲ. Κεντοῦσι δὲ καὶ ταῦτα, δίκην ἀκάνθης, καὶ ἐνοχλοῦσιν. Ἀνέβησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ηὐξήθησαν, ὑπερίσχυσαν.

[98] Luc. VIII, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Ἑδραίωσις eleganter dicitur de *ῥίζα*, item ἀνάψυξις. Ἀναψύχειν autem dicitur *ῥίζα*, cum eterra collectos humores per canales sursum mittit, atque ita inclementiam caloris mitigat et refrigerat. Alibi de re simili ἀρδεύειν quoque usurpatur.

(*m*) *Vinolentia.* Forte legerat οἰνωσι ! Οἴησις est *vana de se opinio.*

Ἄλλα — καλήν. Γῆ καλή ἐστι, ψυχὴ ἀγαθὴ καὶ ἐλευθέρα τῶν προαπηριθμημένων παθῶν καὶ ἐπιτηδεία πρὸς καρποφορίαν ἀρετῆς. Ὅρα δὲ, πῶς σπάνια τὰ καλὰ, καὶ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. Ἰδοὺ γὰρ μόνον τὸ τέταρτον μέρος τοῦ σπόρου καρποφορεῖ, τὰ τρία δὲ φθείρονται. Καὶ ὁ μὲν σπείρων ἐπὶ πάντας σπείρει, μὴ διακρίνων τοῦτον ἀπ' ἐκείνου. Ὁ δὲ σπόρος ἐν ἄλλοις μὲν ἀπώλετο, παρ' ἄλλοις δὲ ἐπολυπλασίασε. Τοῦτο δὲ γέγονεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σπόρου φύσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ ἐπίσης καὶ ἐπὶ πάντας· ἀλλὰ διὰ τὰς ἀνομοίους γνώμας τῶν ἀνθρώπων, εἰς οὓς ὁ σπόρος κατεβλήθη. A

Vers. 8. *Alia — bonam.* Terra bona est anima bona, et prædictis affectibus libera, ac conveniens ad fructum virtutis ferendum. Vide autem quam rara sint bona, quamque pauci sint qui salventur. Ecce enim sola quarta seminis pars fructificat, tres autem pereunt. Et quidem is qui seminabat, super omnes seminabat, hunc ab illo non discernens : attamen semen in quibusdam periit, apud alios vero plurimum multiplicatum est. Et hoc factum est non ob seminis naturam ; nam ipsum æqualiter ac super omnes jactatum est : sed ob dissimiles hominum mentes, super quos semen projectum est.

Καὶ διατί ἔσπειρεν ἀδιακρίτως ἐπὶ τὴν ὁδὸν, καὶ ἐπὶ τὰ πετρώδη, καὶ ἐπὶ τὰς ἀκάνθας ; Διὰ τὴν ὑπερβολὴν πάντως τῆς οἰκείας ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι εἰ ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτοὺς, ἐκαρποφόρησαν ἄν. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ αὐτοὺς ἀκάρπους, ὅμως δὲ τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκεν, ὡς φιλάνθρωπος, ἵνα ἔχοι λέγειν· Τί με ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐ πεποίηκα ; B

Et quare indifferenter seminabat super viam, super petrosa et super spinas ? Omnino propter bonitatis ac justitiæ suæ magnitudinem, ne dicere possent in die judicii, quodsi etiam super eos seminasset, fructum utique attulissent. Sciebat nempe illos infrugiferos fore : attamen quod suum erat effecit, tanquam hominum amator ut dicere posset : Quid me facere oportuit et non feci [99].

Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν εἶπε, παραινῶν διὰ τούτης τοῖς μαθηταῖς, μὴ ἀποκάμνειν, εἰ πλείους εὑρίσκουσι τῶν σωζομένων τοὺς ἀπολλυμένους, μηδ' ἀφίστασθαι τοῦ σπείρειν, ἔχοντας ὑπόδειγμα τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, ὃς, καίτοι προειδὼς τοὺς ἀκάρπους, ὅμως ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτούς.

Hanc autem parabolam locutus est discipulos exhortans ne defatigentur si plures inveniant qui pereant, quam qui salventur, neque ob id seminare desinant : præceptorem suum in exemplum habentes, qui etsi infructuosos præcognosceret, seminadat tamen etiam super ipsos.

Καὶ — (13) τριάκοντα. Ὥσπερ διαφέρουσιν ἀλλήλων οἱ ἀπολλύμενοι, οὕτω πάλιν διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ οἱ σωζόμενοι. Τρεῖς μὲν γὰρ ἀπηριθμήτατο τάξεις τῶν ἀπολλυμένων, λέγω δὴ, τοὺς ῥᾳθύμους, τοὺς μικροψύχους καὶ τοὺς ταῖς μερίμναις τοῦ βίου καὶ ᾗ ἀπάτῃ τοῦ πλούτου δουλεύοντας· τρεῖς δὲ πάλιν τάξεις καὶ τῶν σωζομένων, φημὶ δὴ, τοὺς καρποφοροῦντας (14) ἐν ἑκατὸν, καὶ τοὺς ἐν ἑξήκοντα, καὶ τοὺς ἐν τριάκοντα. Διὰ τῶν ἑκατὸν, μὲν γὰρ, ἐδήλωσε τὴν τελείαν καρποφορίαν τῆς ἀρετῆς· διὰ τῶν ἑξήκοντα δὲ, τὴν μέσην· διὰ τῶν τριάκοντα δὲ, τὴν ὑφειμένην. Τῶν γὰρ τριάκοντα, διπλάσια μὲν τὰ ἑξήκοντα, τριπλάσια δὲ τὰ ἑκατὸν. μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ τριπλάσια, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς τελειότητος. Τὸ δὲ Ὁ μὲν ἑκατὸν, ἀντὶ τοῦ, Ποτὲ μὲν ἑκατὸν, ἐν τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, ποτὲ δὲ τὰ ἑξῆς, ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ. Ἀποδέχεται δὲ καὶ τοὺς πρώτους, καὶ τοὺς δευτέρους, καὶ τοὺς τρίτους. C

Vers. 8. *Et — trigecuplum.* Quemadmodum inter se differunt hi qui pereunt, ita rursus differunt illi qui salvantur, Tres siquidem eorum qui pereunt enumeravit ordines ; puta segnes, pusillanimes et sæculi curis occupatos, simul et divitiarum fallaciæ servientes. Et rursum tres constituit ordines eorum qui salvantur : dico sane ferentium fructum centuplum, sexagecuplum et trigecuplum. Per centuplum enim significavit perfectam virtutis fructificationem, per sexagecuplum mediam, et per trigecuplum minorem. Nam ad triginta duplum sunt sexaginta ; centum vero triplum, imo et supra triplum propter perfectionis excellentiam ; ut illud quidem ferat centum, hoc est quandoque in hoc homine centum : interdum vero quæ sequuntur, in aliis et aliis. Suscipit tamen et primos et secundos et tertios.

Μὴ τοίνυν ἐκ ῥᾳθυμίας ἀπολέσωμεν τὸν σπόρον, μηδὲ ἐκ μικροψυχίας αὐτὸν προδώσωμεν, μηδὲ ἐκ φροντίδων βιωτικῶν καὶ ἀπάτης τοῦ πλούτου τοῦτον ἀποπνίξωμεν. Δεῖ γὰρ πρῶτον μὲν ἐγρηγορέναι περὶ τὴν ὑποδοχὴν αὐτοῦ· εἶτα μεγαλοψύχως φέρειν τοὺς πειρασμούς· ἔπειτα πάσης ἀπηλλάχθαι μερι- D

Ne ergo ob segnitiem semen perdamus, aut ob pusillanimitatem ipsum prodamus : vel propter sæculi curas seu divitiarum fallacias, illud suffocemus. Oportet enim primum vigilem esse ad ejus susceptionem, deinde tentationes longanimiter ferre, atque deinceps ab omni sollicitudine sæculari, ac,

[99] Isa. v, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Hentenius ita transposuerat interversione : *Aliud quidem trigecuplum, aliud autem sexagecuplum, aliud vero centuplum.* Repugnant mei codices et Euthymius in subjecto scholio.

(14) Ter deinceps posuit *in*, quomodo codices habent etiam Marc. IV, 8.

divitiarum vanitate separari : et ita terram bonam fieri, fructumque juxta virtutem ferre sive perfectum, sive medium, sive minorem, et nequaquam perire. Nam si hæc quidem negligimus, illorum autem curam habemus, omnino perimus. Unde enim oriretur dissimilitudo? Certe si non per segnitiem, attamen per pusillanimitatem, et si non per pusillanimitatem, tamen per anxiam curam et vanitatem perire poterimus.

Vers. 9. *Qui —audiat.* Hoc quoque vicesimo dixit capite, ibi ergo quære et hujus expositionem.

Vers. 10. *Et — illis.* Intuiti turbas ægre ferentes, accesserunt tanquam magis familiares,et de illis hoc dixerunt.

Vers. 11. *At ille — cælornm.* Vobis recte videntibus et audientibus, ideoque credentibus. Mysteria vero, hoc est arcana et ineffabilia quæ sunt regni cœlorum, sive Regis cœlorum. Datum est autem a Deo.

Vers. 11. *Illis — datum.* Dolose videntibus et audientibus, et ita non credentibus : eos autem dicit, qui erant immutabiles. Quid enim prodesset nosse et non credere? Hæc itaque conformia sunt his quæ prius dixit : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quod absconderis hæc sapientibus et prudentibus, et revelaris ea parvulis* [1].

Vers. 12. *Qui — ab eo.* Qui fidem habet, dabitur ei secretorum cognitio idque abunde : qui vero fidem non habet, auferetur ab eo etiam id quod habet a Deo donum. Universi enim donum a Deo habent : hic quidem hoc, iste vero illud. Qui autem sese digne præparant, non solum accipiunt hujusmodi notitiam, verum etiam abunde accipiunt. Cæteri vero qui ita se non habent, non solum hanc non accipiunt, sed ab illis quoque auferuntur gratiæ quas prius acceperant.

Vers. 13. *Propterea — intelligunt.* Quia videntes corporeis oculis quæ a me fiunt miracula, claudunt animæ oculos : et corporalibus auribus meos audientes sermones, claudunt eas quæ sunt animæ, ideoque omnino increduli remanent. Ut autem scias quod animæ cæcitatem ac surditatem dicat addidit : *Neque intelligunt.* Intelligere siquidem est secundum animam videre et audire. Talibus ergo merito, ac dispensatione quadam in parabolis loquebatur, ita ut ipsi quidem audirent, verum non intelligerent; merito quidem, quia propter voluntariam pravitatem suam indigni erant, qui nuda audirent mysteria, quadam vero dispensatione, ne secretorum cognitionem, redderent contradictionis materiam : et ita graviorem sibi inducerent condamnationem,

Vers. 14. *Et — Isaiæ.* Hujusmodi prophetia jam ex parte completa erat in prioribus Judæis, qui

μνης βιωτικῆς καὶ ματαιότητος πλούτου, καὶ (15) οὕτω γίνεσθαι τὴν καλὴν, καὶ διδόναι καρπὸν κατὰ δύναμιν, εἴτε τέλειον, εἴτε μέσον, εἴτε ἐλάττονα, καὶ μηδενὶ τρόπῳ ἀπόλλυσθαι. Ἐὰν γὰρ τῶν μὲν ἀμελῶμεν, τῶν δὲ ἐπιμελώμεθα, πάντως ἀπολλύμεθα. Ποία γὰρ διαφορὰ, εἰ μὴ διὰ ῥᾳθυμίας, ἀλλὰ διὰ μικροψυχίας, καὶ εἰ μὴ διὰ μικροψυχίας ἀλλὰ διὰ μερίμνης καὶ ματαιότητος ἀπολούμεθα.

Ὁ — ἀκουέτω. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτου ἐξήγησιν.

Καὶ — αὐτοῖς ; Ἰδόντες τοὺς ὄχλους ἀχθομένους, διὰ τὴν ἀσάφειαν τῶν εἰρημένων λόγων, προσῆλθον, ὡς οἰκεῖοι, καὶ ὑπὲρ ἐκείνων τοῦτο λέγουσιν.

Ὁ δὲ — οὐρανῶν. Ὑμῖν, τοῖς ὀρθὰ καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύουσι· μυστήρια δὲ, τὰ ἀπόῤῥητα· τῆς βασιλείας δὲ τῶν οὐρανῶν, ἤτοι, τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν. Δέδοται δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκείνοις — δέδοται. Τοῖς σκολιὰ καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ μὴ πιστεύουσι. Λέγει δὲ, τοὺς ἀμεταβλήτους. Τίς γὰρ ὠφέλεια, γνῶναι μὲν, μὴ πιστεύειν δὲ ; Ταῦτα δὴ συνάδουσι καὶ οἷς πρότερον ἔλεγεν· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις.

Ὅστις — ἀπ' αὐτοῦ. Ὅστις μὲν ἔχει πίστιν, δοθήσεται αὐτῷ γνῶσις τῶν μυστηρίων, καὶ δαψιλῶς· ὅστις δὲ οὐκ ἔχει πίστιν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὃ ἔχει παρὰ Θεοῦ δώρημα. Πᾶς γὰρ δώρημα ἔχει Θεοῦ, ὁ μὲν τοιόνδε, ὁ δὲ τοιόνδε. Καὶ οἱ μὲν παρασκευάσαντες ἑαυτοὺς ἀξίους, οὐ μόνον λαμβάνουσι τὴν τοσαύτην γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ δαψιλῶς· οἱ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντες, οὐ μόνον οὐ λαμβάνουσι ταύτην ἀλλὰ προσαφαιροῦνται, καὶ ἃ προέλαβον χαρίσματα.

Διὰ τοῦτο — συνιοῦσιν. Διότι, βλέποντες τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ παρ' ἐμοῦ γινόμενα θαύματα, μύουσι τοὺς τῆς ψυχῆς· καὶ ἀκούοντες τοῖς σωματικοῖς ὡσὶ τοὺς παρ' ἐμοῦ λόγους, μύουσι τοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τοῦτο πάντως ἀπιστοῦσιν. Ἵνα δὲ γνῷς, ὅτι τύφλωσιν καὶ κώφωσιν τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, ἐπήγαγεν· Οὐδὲ συνιοῦσι. Σύνεσις γὰρ, τὸ βλέπειν καὶ ἀκοῦειν κατὰ ψυχήν. Τοῖς τοιούτοις οὖν δικαίως καὶ οἰκονομικῶς ἐν παροιμίαις ἐλάλει, ὥστε αὐτοὺς ἀκούειν μὲν μὴ συνιέναι δέ. Καὶ δικαίως μὲν, ὡς διὰ τὴν ἐθελοκακίαν αὐτῶν ἀναξίοις ἀκοῆς γυμνῶν μυστηρίων· οἰκονομικῶς δὲ, ἵνα μὴ τὴν γνῶσιν τῶν μυστηρίων αὐτολογίας ὕλην ποιήσαντες, βαρυτέραν ἐπισπάσωνται κατάδικην.

Καὶ Ἡσαΐου. Ἡ τοιαύτη προφητεία ἐπληρώθη μὲν ἐκ μέρους, ἐπὶ τῶν παλαι σκληροκαρδίων Ἰου-

[1] Matth. xi, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(15) Καὶ ἐν τούτῳ.

δαίων πληροῦται δὲ παντελῶς νῦν, ἐπὶ τούτων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ἀναπληροῦται εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Παντελῶς πληροῦται, ἢ Ἀναπληροῦται ἁπλῶς, ἀντὶ τοῦ πληροῦται.

A duri cordis fuerant ; nunc autem perfecte complebatur in istis (*n*).

Ἡ — ἴδητε. Ἀκοῇ σωματικῇ ἀκούσετε τοὺς λόγους, καὶ οὐ μὴ συνῆτε τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐθελοκωφοῦντες κατὰ ψυχήν · καὶ βλέποντες σωματικῶς, βλέψετε (16) τὰ θαύματα, καὶ οὐ μὴ ἴδητε τὴν ἀλήθειαν. ὁμοίως ὡς ἐθελοτυφλώττοντες κατὰ ψυχήν. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν ὁ προφήτης, δι' ἣν τοῦτο πεπονθασιν.

Vers. 14. *Quæ — cernetis*, Auditu corporali audietis sermones, et non intelligetis veritatem, quasi sponte obsurdescentes, quod ad animam spectat : et corporaliter videntes videbitis miracula, nec tamen veritatem cernetis, pari modo tanquam voluntarie quoad animam, cæcutientes. Deinde addit quoque propheta causam, ab quam hæc passi sint.

Ἐπαχύνθη — τούτου. — Ἐπαχύνθη, ἀντὶ τοῦ, Ἐσκληρύνθη ἐπωρώθη τῷ φθόνῳ καὶ ταῖς ἄλλαις κακίαις. Καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνετοῦσιν.

Vers. 15. *Incrassatum est — hujus. — Incrassatum est*, hoc est Induratum est, excæcatum est invidia, aliisque iniquitatibus : et ideo intellectu B carent.

Καὶ — ἐκάμμυσαν. Ὥτα καὶ ὀφθαλμοὺς, τοὺς τῆς ψυχῆς λέγει · βαρέως δὲ ἤκουσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκώφευσαν.

Vers. 15. *Et — concluserunt.* Aures ac oculos dicit animæ. Graviter autem audierunt, hoc est obsurduerunt.

Μήποτε — αὐτούς. [Τὸ (17) Μήποτε, νοηθείη ἄν, καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἴσως, οἱονεὶ ἐστι καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· Ἐν πραότητι, φησὶ, παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους μήποτε δώῃ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπίγνωσιν εἰς σωτηρίαν. Τοῦ γὰρ προφήτου, ὥσπερ λογιζομένου, μάτην εἰς τοιοῦτον λαὸν κηρύξαι, ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς τοῦτο τὸ ῥητόν.]

Vers. 15. *Nequando — eos.* † Dictio μήποτε *nequando*, intelligi potest, ut tantumdem valeat quantum : Ne quo modo ; quale est et illud Apostoli : *In mansuetudine instruite eos qui obsistunt, nequando det illis Deus intellectum ad salutem* [2]. adducit autem Deus hoc prophetæ dictum tanquam existimantis frustra ad hujusmodi populum prædicari.

Δι' ὑπερβολὴν δὲ φθόνου, καὶ τῶν ἄλλων, ὡς εἴρηται, κακιῶν, ἐπωρώθησαν εἰς σύνεσιν, καὶ ἐκώφευσαν μὲν πρὸς τοὺς ὑπερφυεῖς λόγους, ἐκάμμυσαν δὲ πρὸς τὰ παράδοξα ἔργα, ὥσπερ δειλιῶντες, μήποτε ἀκούσαντες καὶ ἰδόντες τὰ παρ' ἐμοῦ, καὶ γνόντες τὸ δέον ἐπιστρέψωσι πρὸς με, καὶ ἰάσομαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων αὐτῶν. Ἐκ προσώπου γὰρ τοῦ Χριστοῦ ὁ λόγος. Τοῦτο δὲ προσέθηκε, διασύρων αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην ἄνοιαν.

Invidiæ magnitudine, aliisque, ut dictum est, pravitatibus, excæcati sunt ad intellectum, et obsurduerunt ad supernaturales sermones : oculos vero clauserunt ad stupenda opera, quasi præ ignavia timentes, ne quo modo audiant, videant, et C intelligant a me quod opus est, unde convertantur et sanem eos. Nam ex Christi persona dicuntur verba hæc. Addidit autem ista ad carpendum eos, quod ad extremam devenerint dementiam.

Ὑμῶν — ἀκούει. Μακάριοι, ὅτι βλέπουσι καὶ ἀκούουσιν ὀρθῶς.

Vers. 16. *Vestri — audiunt.* Felices, quia recte vident et audiunt.

Ἀμὴν — ἤκουσαν. Πολλοὶ, καὶ οὐ πάντες · τινὲς γὰρ ταῦτα καὶ εἶδον καὶ ἤκουσαν · ὑπερφυῶς δὲ, ὡς ὁ Ἀβραὰμ καὶ οἱ ἐπισημότεροι · Ἢ Πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ, Πάντες. Ὡς τό · Καὶ ἐθεράπευσε πολλούς · πάντας γὰρ τότε ἐθεράπευσε. Καὶ πάλιν, καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλε. Πάντα γὰρ τηνικαῦτα ἐξέβαλεν. Ἐπεθύμησαν δὲ ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἀνθρωπήσαντα καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ θαύματα, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ διδάσκοντος. Τοὺς προφήτας δὲ προσηγόρευσε καὶ δικαίους. Ἢ δικαίους νόει, τοὺς ἄλλους ἁγίους, εἴτινες ἀκούσαντες (18) τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ παρὰ τῶν προφητῶν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὰ δηλωθέντα.

Vers. 17. *Amen — audierunt.* Multi, et non omnes ; quidam enim hæc et viderunt et audierunt, quanquam id supernaturaliter, ut Abraham et qui insigniores fuerunt. Aut multi, hoc est omnes. Veluti cum dicitur : *Et curavit multos* [3] ; omnes namque tunc curavit, ut habet alius evangelista Et rursum ibidem : *Et dæmonia multa ejecit.* Tunc enim omnia ejecit. Desideraverunt autem Deum videre incarnatum : Christique miracula, et ejus D audire doctrinam. Prophetas vero appellavit etiam justos. Aut justos intelligit et alios sanctos, qui ea quæ de Christo erant a prophetis audientes, desideraverunt videre et audire quæ dicta sunt.

[2] II Tim. II, 25. [3] Marc. I, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(16) Τὰ πράγματα A.
(17) Inclusa in marg. habet A.
(18) Ἀκούοντες B.

(*n*) Post *in istis* hæc addenda sunt, quæ fortasse in suo codice Hentenius non reperit : Propterea etiam ἀναπληροῦται dixit, id est, *prorsus completur*, aut ἀναπληροῦται simpliciter pro *completur*. »

Vers. 18. *Vos — qui seminabat.* Vos, qui creditis.

Ὑμεῖς — σπείροντος. Ὑμεῖς, οἱ πιστεύοντες.

Vers. 19. *Cum quivis audit — ipsius.* Verum regni dicit verbum Dei, vel verbum fidei. Regnum enim est et fides. Nam qui credit, affectibus imperat, Christoque conregnat. Non intelligit, hoc est in cordis profundum non recipit. verbum: sed illud duntaxat auribus percipit. Malum vero, dixit diabolum, quemadmodum quinto capite precationem interpretantes tradidimus. Rapit autem quod seminatum est, tanquam in superficie positum nec occultatum.

Παντὸς ἀκούοντος — αὐτοῦ. Λόγον τῆς βασιλείας φησὶ, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸν λόγον τῆς πίστεως. Βασιλεία γὰρ, καὶ ἡ πίστις. Ὁ γὰρ πιστεύων βασιλεύει μὲν κατὰ τῶν παθῶν, συμβασιλεύει δὲ τῷ Χριστῷ. Μὴ συνιέντος δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἐμβάλλοντος τὸν λόγον εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας, ἀλλ' ἁπλῶς αὐτὸν ἐνωτιζομένου. Πονηρὸν δὲ λέγει, τὸν διάβολον, καθὼς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τὴν εὐχὴν ἑρμηνεύοντες παραδεδώκαμεν. Ἁρπάζει δὲ τὸ ἐσπαρμένον, ὡς ἐπιπολαίως ἀκατάκρυπτον κείμενον.

Vers. 19. *Hic — seminatus fuit.* Seminatur semen hoc est in terram projicitur: seminatur et terra, id est semen suscipit, Ideo quod hic dicitur: *Qui seminatus fuit*, non de semine intelligimus, sed de terra: ac si dicat: Hic est juxta viam seminata terra, et idem in reliquis dicendum.

Οὗτος — σπαρείς. Σπείρεται καὶ ὁ σπόρος, ἤγουν, εἰς γῆν καταβάλλεται· σπείρεται καὶ ἡ γῆ, τουτέστιν, ὑποδέχεται τὸν σπόρον. Διὸ νῦν τὸ, Σπαρείς, οὐκ ἐπὶ τοῦ σπόρου νοοῦμεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς. Οἷον, οὗτός ἐστιν, ἡ κατὰ τὴν ὁδὸν σπαρεῖσα γῆ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Vers. 20. *Qui vero — est.* Quæ vero juxta petrosa seminatur terra, hic est de quod dicturus est.

Ὁ δὲ — ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ τὰ πετρώδη σπαρεῖσα γῆ πάλιν, οὗτος ἐστιν, περὶ οὗ μέλλει ἐρεῖν.

Vers. 20. *Qui verbum — est* Antea radicem diximus esse firmitatem. Temporarium vero dixit. facile mutabilem. Qui enim dum docetur facile verbum suscipit, etiam cum tentatur facile rejicit.

Ὁ τὸν λόγον — ἐστί. Προλαβόντες εἰρήκαμεν ῥίζαν, τὴν (19) ἑδραίωσιν, πρόσκαιρον δὲ λέγει, τὸν εὐμετάτρεπτον, ὅτι καὶ ἐν τῷ διδάσκεσθαι, εὐθὺς λαμβάνει, καὶ ἐν τῷ πειράζεσθαι, εὐθὺς ἀποβάλλει.

Vers. 21. *Facta — offenditur.* Verbum nunc dicit illud, quod est de fide. Luccas autem, afflictionem ac persecutionem, uno verbo tentationem appellavit [4]: et loco verbi Offenduntur dixit, *Recedunt*

Γενομένης — σφανδαλίζεται. Λόγον νῦν, τὸν τῆς πίστεως λέγει. Ὁ δὲ Λουκᾶς τὴν θλῖψιν καὶ τὸν διωγμὸν, περιληπτικῶς πειρασμὸν προσηγόρευσεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ Σκανδαλίζονται, Ἀφίστανται εἶπε.

Vers. 22. *Qui autem — est.* Terra quæ circa spinas seminata est, hic est quem dicturus est.

Ὁ δὲ — ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἀκάνθας σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὃν ἐρεῖ.

Vers. 22. *Qui verbum — efficitur.* Marcus vero deceptioni addidit et cæterarum rerum cupiditates, complectens omne nocivum desiderium [5]. Lucas quoque similiter sollicitudini voluptatem conjunxit [6]. Sæculi autem hujus, hoc est vitæ hujus. Est enim et alia vita, futura vita, quæ proprie vita dicitur, utpote quæ semper durat, nec finem habet.

Ὁ τὸν λόγον — γίνεται. Ὁ δὲ Μάρκος τῇ ἀπάτῃ προσέθηκεν, ὅτι καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι, συμπεριλαβὼν πᾶσαν βλαβερὰν ἐπιθυμίαν. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ ὁμοίως τῇ μερίμνῃ καὶ τὴν ἡδονὴν συνέζευξε (20). Τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, ἀντὶ τοῦ, Τῆς ζωῆς ταύτης. Ἔστι γὰρ καὶ ἄλλος αἰὼν, ἡ μέλλουσα ζωὴ, ὁ κυρίως αἰὼν, ὡς ἀεὶ ὢν καὶ μηδέποτε περατούμενος.

Vers. 23. *Qui — hic est,* Terra vero quæ juxta terram bonam seminata est, hic est qui significabitur,

Ὁ — οὗτός ἐστιν· Ἡ δὲ κατὰ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὁ ὁμολωθησόμενος.

Vers, 23. *Qui verbum — intelligit.* Qui intelligit, sive in profundo cordis abscondit, ubi nullas pati possit insidias. Ideo quoque Marcus dicit: *Qui verbum audiunt et recipiunt* [7] Rursum Lucas: *Qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent* [8]. Cor vero animam ut plurimum sacra appellat Scriptura.

Ὁ τὸν λόγον — συνιών (21). Συνιών, ἤγουν, ἐγκρύπτων τῷ βάθει τῆς καρδίας ἀνεπιβούλευτον. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος εἶπεν, Οἵτινες ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ παραδέχονται Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ πάλιν · Οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, ἀκούσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι. Καρδίαν δὲ, τὴν ψυχὴν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ θεία Γραφὴ προσαγορεύει.

[4] Luc. XIII, 13. [5] Marc. IV, 19. [6] Luc. VIII, 44. [7] Marc. IV, 20. [8] Luc. VIII, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(19) Vide interpretationem cap. XIII, vers. 6

(28) Συνέσμιξε. Sic Forte scribere voluit συνέμιξε. A.

(21) Συνιῶν A.

ς — τριάκοντα. Ταῦτα προλαβόντες ἐντελῶς διηρμη- A
αμεν ἀνωτέρω.

λλην — ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ. Βασιλείαν τῶν
νῶν, ἑαυτὸν ὀνομάζει νῦν, ὅστις ὡμοιώθη ἀν-
ῳ, ἐνανθρωπήσας. Ἐν ὁμοιώματι γάρ, φησίν,
ὑπου γενόμενος. Καλὸν δὲ σπέρμα, τρόπον
ν ἐκάλεσε, τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας, ὡς
; ἡρμήνευσεν, ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν μαθη-
περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐκεῖ γενόμενοι. Ἀγρὸς
ὑτοῦ ἐστιν ὁ κόσμος, ὡς κτίσμα καὶ κτῆμα
ί.

δὲ τῷ καθεύδειν — ἀπῆλθε. Προαγορεύει διὸ
παραβολῆς ταύτης, τὴν δευτέραν ἐπιβουλὴν
ιαβόλου. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τὴν καλὴν γῆν καρπο-
σαν ἐν ἑκατόν, καὶ ἐν ἑξήκοντα, καὶ ἐν τριά-
, μὴ δυνάμενος λοιπὸν ἢ ἁρπάσαι τὸν σπόρον, B
γίσαι τὸ βλαστῆσαν, ἢ ἀποπνίξαι αὐτό, δευτέ-
ιέτεισι μηχανήν, καὶ ὡς ἐχθρὸς τοῦ γεωργοῦ,
άζει διαφθεῖραι τὸν πόνον αὐτοῦ, καὶ κοιμω-
τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν, ἀφροντιστούντων
τὴν (22) φυλακὴν τοῦ ἀγροῦ· ἐμφαίνει δὲ τοὺς
καλοὺς, τοὺς φύλακας τῶν ὀρθοδόξων· ἐνσπείρει
α, τουτέστιν, αἱρετικούς, μεταξὺ τῶν ὀρθο-
. Τούτους γὰρ ὠνόμασε σῖτον, ὡς εὐχρήστους τῷ
ντι.

ε — ζιζάνια. Ὥσπερ οὖν (23) τὰ ζιζάνια
ι μὲν τῷ σίτῳ κατὰ τὴν καλάμην, ἀπεοί-
δε, κατὰ τὸν καρπόν· εἰσὶ δὲ βλαβερὰ τῷ σίτῳ·
καὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐοίκασι μὲν τοῖς ὀρθοδόξοις κατά
χῆμα· ἀπεοίκασι δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἥτις
αρπός. Ἀρετὴ δὲ καὶ καρπὸς, πρὸ πάντων, ἡ τῶν C
ίστων ἀλήθεια.

καθάπερ τὰ ζιζάνια μέχρι μὲν τῆς καρποφο-
λανθάνοντα συναύξονται, τότε (24) δὲ
ώσκονται· οὕτως ἄρα καὶ οἱ αἱρετικοὶ, μέχρι
οῦ διδάσκειν, λανθάτοντες συνδιάγουσιν. ὅτε
25) πολλὴν λάβωσι παῤῥησίαν, τοτε τὸν ἰὸν
σι καὶ διαγινώσκονται. Διὸ καὶ προλαβὼν
ὅτι Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε
. Καὶ ἑτέρως δέ· ὅτε μὲν ἔσπειρεν ὁ Χριστὸς,
ράνησαν αἱρετικοί· ὅτε δὲ ηὐξήθησαν οἱ ὀρθό-
τοτε ἀνεφάνησαν.

σέλθοντες — ζιζάνια; Οἰκοδεσπότης μέν
αὐτὸς, ὡς τοῦ κόσμου Δεσπότης, δούλους δὲ
ταῦτα λέγοντας πλάττει, τοὺς θερμοτέρους εἰς
περ εὐσεβίας ζῆλον ὀρθοδόξους, οἳ πολλάκις D
ετοῦντες ἐξαποροῦνται, πῶς ὁ Θεὸς παραχωρεῖ
α φύεσθαι ζιζάνια.

δὲ — ἐποίησεν. Ἄνθρωπον ὠνόμασε, τὸν
ον, ὡς οὐδὲν ἀνθρώπου διαφέροντα, κατὰ τὸ

Vers. 25. *Qui — trigecuplum.* Hæc in præcedentibus perfecte sumus interpretati.

Vers. 24. *Aliam — agro suo.* Regnum cœlorum nunc seipsum nominat qui assumpta carne homini assimilatus est. *In similitudine,* inquit, *hominum factus* [9]. Semen autem bonum alio modo filios regni vocavit, prout ipse interrogatus a discipulis interpretatus est, quemadmodum dicemus, cum eo pervenerimus. Ager vero ejus, mundus est, tanquam creatura ac possessio ejus.

Vers. 25. *Dormientibus autem — abiit.* Hæc parabola alteras diaboli insidias denuntiat. Cum enim terram bonam viderit fructum producere aut centuplum aut sexagecuplum, aut trigecuplum, nec posse se aut semen rapere, aut quod germinatum est urere vel suffocare, secundas aggreditur insidias, et tanquam ejus qui seminavit inimicus, nititur ilius laborem perdere : dormientibusque hominibus, sive curam circa agri custodiam remittentibus (indicat autem præceptores et magistros, qui orthodoxorum sunt custodes) interseminat zizania, hoc est hæreticos inter orthodoxos : nam hos triticum nominavit, tanquam ei qui seminavit utiles.

Vers. 26. *Cum — zizania.* Quemadmodum zizania tritico similia sunt in arundine, dissimilia vero in fructu, eique nociva sunt : ita et hæretici orthodoxis sunt similes habitu, sed virtute dissimiles, quæ est fructus ; virtus autem et primus omnium fructus est, dogmatum veritas.

Et quemadmodum zizania usque ad fructificationem occultata crescunt, tunc autem dignoscuntur, ita sane et hæretici quousque doceant (*o*), latentes permanent : ubi vero magnam assumpserint fiduciam, tunc venenum effundunt ac dignoscuntur. Ideo quoque in præcedentibus dixit : *A fructibus eorum cognoscetis eos* [10]. Præterea et aliter, quando seminavit Christus, tunc non apparuerunt hæretici ; cum autem crevissent orthodoxi, tunc demonstrati sunt.

Vers. 27. *Accedentes — zizania ?* Paterfamillias ipse est Christus tanquam mundi Dominus : servos vero suos qui hæc dicant effingit orthodoxos, qui ferventiorem erga cultum suum gerunt zelum, qui frequenter admirantur cum indignatione, quod Deus zizania nasci permittat.

Vers. 28. *Ille autem — fecit* Hominem dixit diabolum tanquam nihil ab hominibus differentem,

lipp. II, 7. [10] Matth. VII, 16.

Variæ lectiones et notæ.

. Τῆς φυλακῆς. A. Αφροντιστεῖν plerumque
ur genitivo, sine præpositione. Ita apud Xe-
Sympos, VIII, 33.
Οὖν abest A.

(24) Τότε δὲ διαγινώσκονται absunt A.
(25) Καί pro δέ A. Mox idem λάβοντες (sic) pro λάβωσι.

Quousque doceant. Sententia est. *antequam doceant.*

in eo quod est affectionibus ac voluptatibus esse subjectum, et tanquam æque ut homo res amantem corporeas, terrenisque admistum esse.

Vers. 28. *At servi — ea?* Colligamus, violenter evellentes, ac gladiis demittentes.

Vers. 29. *Ille autem — triticum.* Prohibuit auferri hæreticos, ne etiam pariter orthodoxi auferrentur. Futurum enim erat ut bella invicem ac cædes orirentur.

Vers. 30. *Sinite — messem.* Utrumque genus. Messem autem dicit mundi consummationem. Jubet ergo ut utriusque generis homines sinant vivere crescentes, auctosque numero in mundo usque ad consummationem. Verisimile siquidem est, ante id tempus multos convertendos hæreticos: nec tamen ob hoc illis commisceri oportet: spatiosus enim est hic mundus: et illos per se vivere oportet, non ablatos (*p*) quidem, sed separatos, ne docendo corrumpant quod seminatum est triticum.

Vers. 30. *Et — messoribus*: Messores nunc angelos nominat.

Vers. 30. *Colligite — zizania.* Metite falce mortis inventa tunc zizania. Quare autem primum? Ne etiam tunc viventes orthodoxi simul cum hæreticis mistim demessi, pravam concipiunt spem.

Vers. 30. *Et — fascicutos.* Colligate eos invicem. Ostendit autem sermo quod hi qui in eodem peccato communicant, etiam in supplicio communicaturi sunt eodem, simulque ultionem sustinebunt.

Vers. 30. *Ad — meum.* Similia quoque Baptista Sadducæis ac Pharisæis comminatus est tertio capite, dicens de Christo, quod etiam *triticum suum congregabit in horreum suum, paleam autem comburet igne inextinguibili* [10]. Quære ergo ibi, et invenies quid appellet combustionem, quid horreum. Superfluum enim est, semel declarata, rursum eodem modo interpretari.

Vers. 31. *Aliam — suo.* † Grano sinapis prædicationem comparavit, et ob pravam apparentiam, et ob vilitatem dictionis seu phrasis: quæ in tantum crevit, ut Attica ac mirabilis ad ratiocinandum Græcorum philosophia, occultata sit magnitudine Evangelii, quod rusticitatem præ se ferebat.

Regnum cœlorum nunc dicit sermonem fidei,

[10] Marc. iii, 21.

ἐμπαθὴς καὶ φιλήδονον, καὶ ὡς (26) ἐπίσης ἀνθρώπῳ φιλοσωματοῦντα, καὶ τοῖς γηΐνοις ἀναφυρόμενον.

Οἱ δὲ δοῦλοι — αὐτά; Συλλέξομεν, ἀνασπῶντες βιαίως, καὶ ξίφεσιν ἐκθερίζοντες (27).

Ὁ δὲ — σῖτον. Ἐκώλυσεν ἀναιρεῖσθαι τοὺς αἱρετικούς, διὰ τὸ μὴ συναναιρεῖσθαι καὶ τοὺς ὀρθοδόξους. Ἔμελλον γὰρ πόλεμοι γίνεσθαι κατ' ἀλλήλων καὶ σφαγαί.

Ἄφετε — θερισμοῦ. Ἀμφότερα τὰ γένη. Θερισμὸν δὲ λέγει, τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν. Κελεύει οὖν ἐᾶν ἀμφότερα τὰ γένη ζῆν, συναυξανόμενα ἐν τῷ κόσμῳ, μέχρι συντελείας· εἰκὸς γὰρ, πολλοὺς τῶν αἱρετικῶν ἄχρι τότε μεταβληθῆναι· οὐ μὴν διὰ τοῦτο (28) συναναμίγνυσθαι τοῖς αἱρετικοῖς. Εὐρύχωρος γὰρ ὁ κόσμος, καὶ δεῖ (29) αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ζῆν, μὴ ἀναιρουμένους μὲν, ἀφαιρουμένους δὲ τὸ διδάσκειν καὶ λυμαίνεσθαι τῷ σίτῳ τοῦ σπείραντος.

Καὶ — θερισταῖς. Θεριστὰς νυν ὀνομάζει τοὺς ἀγγέλους.

Συλλέξατε — ζιζάνια. Θερίσατε τῷ (30) δρεπάνῳ τοῦ θανάτου τὰ εὑρισκόμενα τότε ζιζάνια. Διατί δὲ πρῶτον; Ἵνα μὴ καὶ οἱ ζῶντες τηνικαῦτα ὀρθόδοξοι, συνεκθεριζόμενοι τοῖς αἱρετικοῖς ἀναμίξ, πονηρὰς ἔξουσιν ἐλπίδας.

Καὶ — δεσμάς. Συνδήσατε αὐτοὺς ἀλλήλοις. Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οἱ κοινωνοὶ τῆς αὐτῆς ἁμαρτίας, κοινωνοὶ καὶ τῆς αὐτῆς κολάσεως γενήσονται, καὶ ὁμοῦ τὴν τιμωρίαν ὑφέξουσι.

Πρὸς — μου. Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ Βαπτιστὴς ἠπείλησε τοῖς Σαδδουκαίοις καὶ Φαρισαίοις, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν περὶ τοῦ Χριστοῦ, Καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. Καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ, καὶ εὑρήσεις, τί μὲν λέγει κατάκαυσιν, τί δὲ ἀποθήκην. Περιττὸν γὰρ τὰ ἅπαξ ἑρμηνευθέντα πάλιν ὁμοίως ἑρμηνεύειν.

Ἄλγην — αὐτοῦ. [Κόκκῳ (31) σιναπεως παρέκασε τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τὸ μικροπρεπὲς καὶ εὐτελὲς τῶν λέξεων, ὃ τοσοῦτον ηὐξήθη, ὥστε τὴν ἀττικίζουσαν καὶ δεινὴν συλλογίζεσθαι σοφίαν τῶν Ἑλλήνων ἀποκρυβῆναι τῷ μεγέθει τοῦ ἀγροικιζομένου Εὐαγγελίου.]

Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὸν λόγον

Variæ lectiones et notæ.

(26) Ὡς καί B.
(27) Καθαρίζοντες A.
(28) Χρὴ addit A. Ita quoque Hentenius, qui *oportet* habet. Licet autem intelligere κελεύει.
(29) Δεῖται A male.
(30) Θερίσατε πρῶτον τοῦ θανάτου τῷ δρεπάνῳ τά. A. Πρῶτον probandum et propter textum Evangelii, et propter interpretationem.
(31) Inclusa in marg. habet A.

(*p*) *Non ablatos*, etc. Ita quidem, ut non interficiantur, sed ut priventur facultate docendi et corrumpendi tritici seminati.

ως, ὡς ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας τῶν A tanquam regni cœlorum arrhabonem, Comparat
Ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν κόκκῳ σινάπεως, autem illum grano sinapis, quia brevis et paucis
χὺς μὲν καὶ εὐπερίγραφος σπείρεται, μὴ inclusus seminabatur, eo quod non possent di-
τῶν μαθητῶν βαστάζειν ἐν ἀρχῇ πλεῖον. scipuli in principio majora ferre. Hinc est quod et
καὶ ὁ προφήτης πάλαι, λόγον συντετμημέ- propheta sermonem abbreviatum olim illum ap-
ἐκάλεσεν. Ὅταν δὲ γεωργηθεὶς αὐξήσῃ pellavit [11]. Verum postquam ab agricola cultus,
ἰαις τοῦ θείου Πνεύματος, ὑπερβάλλει divini Spiritus irrigationibus creverit, omnem
ον, καὶ ὑψηλότερος ὅλων (32) φαίνεται. alium excedit sermonem, ac omnibus excelsior
τῆς παραβολῆς ταύτης προαναφωνεῖ τὴν apparet. Per hanc vero parabolam prædicationis
τοῦ κηρύγματος. Περὶ δὲ τοῦ σπείρον- augmentum prænuntiat. De homine autem qui
που, καὶ τοῦ ἀγροῦ, ἐν τῇ πρὸ ταύτης seminavit et de agro, in præcedenti parabola dis-
προδιελάβομεν. Ἀγρὸς δέ, ὁ κόσμος λέ- seruimus. Dicitur autem mundus ager ob hanc
διὰ τὸ γεωργεῖσθαι ἐν αὐτῷ τὸν λογικὸν etiam aausam, quia seminatur ac colitur in eo
rationale frumentum.

) παραβολὴ σημαίνει καὶ τὸ διήγημα, † Hæc dictio parabola significat quandoque
Ἰμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ B narrationem, ut cum dicitur : *Posuit nos in para-*
ατῳδῆ λόγον, ὡς τό· Νοῆσαί (34) τε πα- *bolam in gentibus* [12]. Interdum autem ænigma-
καὶ σκοτεινὸν λόγον· καὶ τὴν ὁμοίωσιν, ticum sermonem, ut est illud : *Intelligere para-*
κείμενα ταῦτα· καὶ τὴν τροπολογίαν, ὡς *bolam et obscurum sermonem* [13]. Significat præterea
ἀνθρώπου, εἰπὲ αὐτοῖς τὴν παραβολὴν similitudinem, veluti sunt hæc, quæ hic propo-
Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτέρυγος· nuntur, Ad hæc designat tropologiam, ut est illud :
ν, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων· σημαίνει *Fili hominis, dic illis parabolam hanc* :*Aquila*
ν τύπον, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος περὶ τοῦ *magna magnarum alarum* [14], vocans aquilam reg-
ὅτι τὸν μονογενῆ προσέφερεν, ὁ τὰς num Assyriorum. Insuper significat figuram, ut
δεξάμενος. Ὅθεν ἐν παραβολῇ αὐτὸν quando dicit Paulus [15] de Abraham quod obtulit
τουτέστιν, ἐν τύπῳ, ἐν εἰκόνι.] filium, qui juxta promissiones susceptus erat.
Unde *in parabolam*, inquit, *recepit eum*.

στιν. Ὅπερ, σπέρμα ὀηλονότι, σμικρότα- Vers. 32. *Quod — est.* Minimum quidem est
τι τῇ ποσότητι, μέγιστον δὲ τῇ ποιότητι, quantitate, sed maximum qualitate sive virtute; idec
δυνάμει· Διὸ καὶ εἰς μέγεθος ἐπιδίδωσι. quoque in magnitudinem excressit. Ad hujus semi-
ὁμοιότητα γοῦν τοῦ σπέρματος τούτου καὶ C nis similitudinem et discipuli cum parvus grex
ἱ, ποίμνιον ὄντες ὀλίγον, εἰς ἄπειρον essent, in magnum excreverunt.

ται — αὐτοῦ. Ταῦτα εἶπεν, εἰς ἔμφασιν Vers. 32. *Et fit — ejus.* Hæc dixit ad demon-
υς, καὶ τῆς στερεότητος αὐτοῦ. Τινὲς δὲ strationem magnitudinis ac firmitatis ejus, Qui-
ν λόγου τῆς πίστεως εἶπον, τοὺς πιστεύον- dam vero ramos sermonis fidei, dixerunt homines
τους ἐν οἷς κατασκηνοῦσι τὰ πετεινὰ τοῦ credentes, in quibus aves cœli sive angeli nidifi-
γουν, οἱ ἄγγελοι φυλάττοντες αὐτούς. cant, servantes eos.

δέ φασι, κλάδους μὲν, τὰς ἀρετὰς, Alii autem dicunt ramos esse virtutes quas ger-
ἐνειν εἴωθεν ὁ λόγος τῆς πίστεως· πετεινὰ minare solet fidei sermo : aves vero eos qui
ὑτερβαίνοντας τὰ γεηρὰ πράγματα, καὶ τῷ terrena supergrediuntur, atque ala mentis elevan-
νοῦ κουφιζομένους εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ tur ad cognitionis altitudinem (†† et ad cœlum
τὸν οὐρανὸν ἐπειγομένους. properant).

— ζύμη. Διὰ μὲν τῆς παραβολῆς τοῦ σι- Vers. 33. *Aliam — fermento.* Per sinapis pa-
ν αὔξησιν τῆς πίστεως προηγόρευσε, τὴν rabolam, fidei crementum prius demonstravit,
προσθήκης τῶν ἑκάστοτε πιστευόντων· διὰ quod fit additione eorum qui quotidie credunt :
αβολῆς τῆς ζύμης, τὴν ἰσχὺν αὐτῆς προ- D per parabolam vero fermenti, vim ejus prodiit.
Βασιλείαν γὰρ τῶν οὐρανῶν πάλιν, τὸν λόγον Regnum enim cœlorum rursum pro fidei sermone
ς ὑπολῃπτέον. sumendum est.

τρία. Σάτον μέν ἐστιν εἶδος μέτρου παρ· Vers. 33. *Quod — tribus.* Satum (quod etiam
Τρία δὲ, τὰ πολλὰ νῦν εἴρηκεν. Εἰώθασι Græci σάτον dicunt) genus erat mensuræ apud
κις διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θριῶν, τὰ πολλὰ Hebræos. Tria vero nunc dixit multa; nam sæpius

ε, 23. [11] Psal. xlviii, 15. [12] Prov. i, 6. [13] Ezech. xvii, 2. 3. [14] Hebr. xi, 17, 19.

Variæ lectiones et notæ.

endo in ὅλων. Hentenius, *omnibus*. Forte bet Hentenius. Habet autem meus B. in margine.
ων invenit. Certe τῶν ὅλων debet esse. (34) Loco laudato est νοήσει τε.
c scholium inferius, ante vers. 36 exhi- (35) Hæc aberant apud Hentenium.

per numerum trium, mluta significare solent. Et mulier intelligitur sapientia, sive ipse Christus, eo quod fertilis sit ac nutriat. Fideles siquidem per baptismum generat eosque cibo dogmatum fidei enutrit. Fermento autem comparatur sermo fidei. Sicut enim fermentum cum sit modicum, in multa tamen farina absconditum, per conspersionem (*a*) totam farinam in unum simul corpus unit, et in alteram speciem, ab ea quam prius habebat transmutat : cumque farina res sit mortua, eam quodammodo vivificat, ac vim habens activam, sursum ascendere facit. Ita quoque fidei sermo, cum ut dictum est, quantitate sit modicus, in multorum hominum animabus occultatus per doctrinam, omnes in unum unit Ecclesiæ corpus, ac in alteram conversationis speciem transmutat, cumque mortui sint ad opera virtutis, vivificat ad ejus operationem : et sursum ascendere facit ad cœlum omniaque efficit sua ineffabili potentia.

A σημαίνειν. Καὶ γυνὴ μὲν νοεῖται, ἡ σοφία, ἤγουν, ὁ Χριστὸς, διὰ τὸ γόνιμον καὶ τρόφιμον. Γεννᾷ γὰρ τοὺς πιστοὺς διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τρέφει αὐτοὺς τῇ βρώσει τῶν δογμάτων τῆς πίστεως . Ζύμῃ δὲ, ὁ λόγος τῆς πίστεως παρεικάζεται, διότι καθάπερ ἡ ζύμη, ὀλίγη τις οὖσα, καὶ εἰς πολὺ ἄλευρον ἐγκρυβεῖσα, διὰ τῆς ἀναφυράσεως ὅλον τὸ ἄλευρον εἰς ἓν σῶμα συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος, παρὸ πρότερον εἶχε, μεθιστᾷ, καὶ νεκρὸν ὄν, τρόπον τινὰ, ζωοῖ, καὶ ἄνω βαίνειν παρασκευάζει, δύναμιν ἔχουσα δραστικήν. Οὕτω καὶ ὁ λόγος τῆς πίστεως, ὀλίγος ὢν, ὡς προείρηται, τῇ ποσότητι, καὶ ἐγκρυπτόμενος ψυχαῖς πολλῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς διδασκαλίας, πάντας εἰς ἓν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος πολιτείας μεθιστᾷ, καὶ νεκροὺς ὄντας εἰς B ἐνέργειαν ἀρετῆς, ζωοῖ πρὸς ἐργασίαν αὐτῆς καὶ ἄνω βαίνειν πρὸς οὐρανὸν παρασκευάζει, καὶ πάντα ποιεῖ, δύναμιν ἔχων ἄφατον.

Vers. 33, *Donec — totum*. Neque enim in hominum animabus occultatum quiescet, donec omnes in unum unierit, quos sapientia illa præfinivit, quæ omnium mentes præcognovit. Nam tria sata quanquam significatione multitudinem demonstrent, attamen numero tandem definita sunt. Magna ergo est prædicationis virtus : quodque semel fermentatum est, rursum reliquæ parti fermentum fiet. Quidam autem farinam dicunt homines : sata vero tria sive tres mensuras, Judæos, Samaritanos et Græcos.

Ἕως — ὅλον. Οὐ στήσεται γὰρ, ἐγκρυπτόμενος ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων, ἕως οὗ ἑνωθῶσιν εἰς ἓν πάντες, οὓς προώρισεν ἡ πάντων τὰς γνώμας προγινώσκουσα σοφία. Τὰ γὰρ τρία σάτα, εἰ καὶ τῇ ἐμφάσει πλῆθος δηλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀριθμῷ πεπερατωμένα τέως εἰσί. Πολλὴ οὖν τοῦ κηρύγματος ἡ δύναμις, καὶ τὸ ζυμωθὲν ἅπαξ, ζύμῃ πάλιν τῷ λοιπῷ μέρει γίνεται. Τινὲς δὲ ἄλευρον μὲν λέγουσι, τοὺς ἀνθρώπους · σάτα δὲ, ἤτοι, μέτρα τρία, τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς Σαμαρείτας, καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Vers. 34, 35. *Hæc — sæculi*. Sine parabola non loquebatur eis, tempore illo videlicet : multa enim sæpius illis locutus est sine parabolis ; tunc autem per parabolas loquebatur eis, ut compleretur quod dictum fuerat per David [16]. At translatio Septuaginta interpretum habet φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς *loquar problemata sive propositiones obscuras ab initio*. Qui vero præsens Evangelium in Græcam transtulit linguam, dixit: Ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, *Eructabo abscondita a constitutione mundi*. Hebraicis præsens dictionibus, quæ et hæc et illa significant. Sicut eructo significat etiam *loquor* ; et illi προβλήματα dixerunt αἰνίγματα, sicut et Aquila testatus est. Ænigmata vero sunt etiam evangelicæ parabolæ. Quemadmodum enim ænigmata absconditam habent veritatem, ita sane et illæ. Quod autem dicitur : A *constitutione sæculi*, idem significat quod, Ab initio mundi. Marcus vero dixit : *Et hujusmodi parabolis multis loquebatur eis sermonem prout poterant audire* [17], hoc

C

Ταῦτα — κόσμου. Χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, δηλαδή. Πολλὰ γὰρ πολλάκις ἐλάλησεν αὐτοῖς, δίχα παραβολῆς · τότε δὲ διὰ παραβολῶν ἐλάλει αὐτοῖς, ἵνα πληρωθῇ καὶ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ Δαυίδ· Ἀλλ' ἡ μὲν ἑρμηνεία τῶν Ἑβδομήκοντα, φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς ἔγραψεν · Ὁ δὲ τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν μεταβαλὼν, Ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, εἶρηκε, ταῖς Ἑβραϊκαῖς λέξεσι προσχών, αἵτινες καὶ ταῦτα κἀκεῖνα δηλοῦσι. Καὶ τὸ Ἐρεύγομαι γὰρ, τὸ Φθέγγομαι σημαίνει. Καὶ προβλήματα ἐκεῖνοι, τὰ αἰνίγματα εἶπον, ὡς καὶ ὁ (36) Ἀκύλας ἐμαρτύρησεν. Αἰνίγματα δέ εἰσιν καὶ αἱ εὐαγγελικαὶ παραβολαί. Καθάπερ γὰρ τὰ αἰνίγματα κεκρυμμένην ἔχουσι τὴν ἀλήθειαν, οὕτω δὴ καὶ αὗται. Καὶ τὸ Ἀπὸ καταβολῆς δὲ κόσμου, τὸ, ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, δηλοῖ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν, τουτέστι, καθὼς ἦσαν ἄξιοι ἀκούειν οἱ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Ἐπεὶ γὰρ οὐ διὰ τὸ ὠφεληθῆναι ἠκροῶντο,

[16] Psal. LXXVII, 2. [17] Marc. IV, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Qui scilicet et ipse loco habet αἰνίγματα.

(*a*) ***Conspersionem.*** Commistionem.

ἀλλὰ διὰ τὸ ἐπηρεάσαι τοῖς αὐτοῦ λόγοις, ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς ἐλάλησεν, ἵνα καὶ αὐτὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον εἴη πληρῶν, καὶ αὐτοὶ μὴ νοοῦντες, ἃ λέγει, μείνωσιν ἄπρακτοι.

A est quatenus digni erant ad audiendum Sribæ et Pharisæi. Nam quia non ad sumendam utilitatem audiebant, sed ad struendam sermonibus ejus calumniam : in parabolis locutus est eis : ut et ipse suum opus adimpleret, et illi non intelligentes quæ diceret, per illa nihil proficerent.

Τότε — Ἰησοῦς. Εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ ἐξενοδοχεῖτο.

Vers. 36. *Tunc — Jesus.* In domum ubi hospitabatur.

Καὶ προσῆλθον — ἀγροῦ. Κατὰ μόνας μετὰ παῤῥησίας ἐρωτῶσιν, ὡς ἀκούσαντες πρότερον, ὅτι αὐτοῖς δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια. Περὶ μόνης δὲ ταύτης τῆς παραβολῆς ἐρωτῶσιν, ὡς τὰς ἄλλας δύο συνέντες, τήν τε τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης, ἅτε σαφεστέρας οὔσας. Αὕτη δὲ καὶ φοβερὰν εἶχεν ἀπειλὴν ἐπὶ τέλει, θορυβοῦσαν αὐτούς.

Vers. 36. *Et accesserunt. — agri.* Seorsim libere interrogabant, ut qui prius audierant datum illis esse ut nossent mysteria. De sola vero hac parobola interrogant, utpote reliquas duas intelligentes, puta de sinapi et de fermento, tanquam manifestiores. Hæc autem formidabiliores circa finem minas habebat, quæ ipsos exterrebant.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — ἀνθρώπου. Υἱὸν ἀνθρώπου, ἑαυτὸν ὀνομάζει, διὰ τὴν φαινομένην ἀνθρώπησιν αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο συνεχῶς λέγει, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησε, καὶ ἔστω σοι τοῦτο τοῦ λοιποῦ γνώριμον.

Vers. 37. *Respondens autem — hominis.* Filium hominis seipsum nominat, propter humanitatem suam quæ apparebat : et hoc frequenter dicit, confirmans quod vere humanitatem assumpserit. Erit ergo tibi hoc deinceps manifestum.

Ὁ δὲ ἀγρός — κόσμος. Ἀνωτέρω περὶ τούτου προείρηται.

Vers. 38. *Ager vero — mundus.* Superius de hoc prædictum est.

Τὸ δὲ καλὸν — εἰσίν. Τίνες (37) οὗτοι ;

Vers. 38. *Bonum vero — sunt.* †† Quinam hi ?

Οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας. Υἱοὶ μὲν τῆς βασιλείας λέγονται οἱ ὀρθόδοξοι, ὡς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Χριστοῦ σπαρέντες εἰς γεωργίαν ἀρετῆς, καὶ (38) κληρονομεῖν τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέλλοντες· υἱοὶ δὲ, τοῦ πονηροῦ, οἱ αἱρετικοὶ, ὡς ὑπὸ τοῦ διαβόλου σπαρέντες εἰς γεωργίαν κακίας, καὶ κληρονομεῖν τοῦ ἑτοιμασμένου αὐτῷ πυρὸς μέλλοντες ὁμοίως.

Vers. 38. *Filii regni.* Filii regni dicuntur, qui rectam servant fidem : utpote a rege Christo seminati ad colendam virtutem, et ad possidendum ejus regnum. Filii vero mali illius, sunt hæretici, tanquam a diabolo seminati ad colendam pravitatem, et similiter ad possidendum ignem ipsi præparatum.

Τὰ δὲ ζιζάνια — πονηροῦ. Εἴρηται ἤδη περὶ τούτων.

Vers. 38 *Zizania vero — mali.* Modo de illis dictum est.

Ὁ δὲ ἐχθρὸς — εἰσίν. Καὶ περὶ τούτων προδιελάβομεν. Χρὴ δέ σε μνημονεύειν, ὅτι ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, θερισμὸν μὲν ἐκάλεσε, τοὺς πιστεύσαι μέλλοντας, ὡς ἑτοίμους εἰς τὸ συγκομισθῆναι· θεριστὰς δὲ, τοὺς συγκομίζοντας αὐτοὺς ἀποστόλους. Ἐν δὲ τῷ παρόντι, θερισμὸν μὲν, τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπικήρου ζωῆς ἐκτομὴν τῶν ἀνθρώπων· θεριστὰς δὲ, τοὺς ἐκτέμνοντας αὐτοὺς ἀπ' αὐτῆς ἀγγέλους. Ὁμοίως δὲ καὶ σπέρμα, ὀπίσω μὲν, τὸν λόγον τῆς πίστεως ὠνόμασεν· ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ παραβολῇ, αὐτοὺς τοὺς πιστεύσαντας κατ' ἄλλην καὶ ἄλλην ἔννοιαν. Ὁ γὰρ πιστεύσας λέγεται μὲν καὶ σῖτος, ὡς καρπὸς τοῦ πρώτου σπέρματος, ἤτοι, τοῦ λόγου τῆς πίστεως. Λεγοιτο δ' ἂν καὶ σπέρμα, ὡς καρποφορῶν πάλιν ἕτερον εἰς πίστιν. Οὐχ ἡρμήνευσε δὲ, τίνες μέν εἰσιν οἱ καθεύδοντες ἄνθρωποι, τίνες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀλλὰ παρῆκεν αὐτοὺς, ἢ ὡς ἐλνωμένους, ἢ καὶ διδάσκων, ὅτι οὐ χρὴ τὰς παραβολὰς κατὰ (39) ῥῆσιν ἑρμηνεύειν, ὡς φησιν ὁ Χρυσόστομος, ἀλλὰ κατὰ μόνα τὰ ἀναγκαιότερα (40) μέρη, διὰ

B

C

D

Variæ lectiones et notæ.

(37) Hoc exciderat in codice Hentenii.
(38) Bis hoc loco κληρονομεῖν, pro κληρονομίαν, duriuscule. Sed nihil tentandum.
(39) Tom. VII, p. 487. E.
(40) Ἀναγκαιότατα A.

tantum fine pariter adduntur, ut apte effingantur. Nec jam vacat periculo, etiam hæc curiose scrutari.

Vers. 40. *Sicut — hujus.* †† Deinde dicit, quomodo erit.

Vers. 41. *Mittet — iniquitatem.* Regnum suum vocat mundum, ut qui natura illi imperet juxta divinitatem: aut tanquam data sibi omni potestate in cœlo et in terra. Offendicula vero, eosdem dicit quos et operantes iniquitatem. Colligent autem eos cum illi ex mortuis resurgent. Scire enim oportet, quod simul cum his resurgent et justi. Verum antequam illi colligantur, rapientur hi in nutibus in occursum Domini in ære, sicut dixit Paulus [18]; illi vero deorsum relicti quasi indigni, colligentur postquam ipse descenderit. Et primum quidem boni ac justi comprobabuntur, deinde mali condemnabuntur. Post has vero datas sententias primo sane peccatores rejicientur in supplicium æternum: deinde justi in vitam æternam, sicut dixit sexagesimo primo capite.

Vers. 42. *Et — ignis.* Per se quidem seminat, ostendens quod sibi proprium est beneficia præstare: per alios vero supplicium infert, demonstrans quod sit a se alienum punire.

Vers. 42. *Ibi — dentium.* Ibi in camino ignis sempiterni: vel in illis qui punientur. Per fletum autem stridoremque dentium, vehementem dolorem demonstravit.

Vers. 43. *Tunc — patris sui.* Verum cum tunc futurum sit ut Dei splendor illos circumdet, utique ipsi conformes erunt ac divini reddentur; et consequens est, ut sole splendidiores efficiantur. Quomodo ergo dicit, *sicut sol*? Quia noto apud illos exemplo utendum erat: nec quidquam illis notum erat, quod esset sole splendidius.

Vers. 43. *Qui — audiat.* Hoc frequenter dictis addit, excitans illos quo reddantur prespicatiores.

Vers. 44. *Rursum — illum.* Quare turbis non præsentibus, in parabolis adhuc loquebatur discipulis? Quia sciebat jam illos per ea quæ dicta sunt sapientiores effectos, ita ut possent intelligere. Ideo etiam post finem parabolarum ait eis: *Intellexistis hæc omnia*? dicunt ei: *Etiam, Domine* [19].

Sicut autem in duabus supra positis parabolis de sinapi et de fermento, regnum cœlorum dicebat fidei sermonem, ita quoque in ista. Comparat autem ipsum thesauro propter Spiritus sancti divitias, quæ in illo sunt. Ager autem est mundus ut prædictum est. Scito ergo in mundo absconditam esse fidem: in fide vero divitias spiritus.

Et cætera quidem parabolæ, prout dicta sunt

[18] I Thess. IV, 17. [19] Matth. XIII, 51.

ἃ καὶ παραλαμβάνονται. Τἆλλα γὰρ, διὰ μόνον τὸ πλασθῆναι ταύτας πιθανῶς, συμπαραλαμβάνονται, καὶ λοιπὸν οὐκ ἀκίνδυνον, τὸ καὶ ταῦτα πολυπραγμονεῖν.

Ὥσπερ — τούτου. Εἶτα (41) λέγει, πῶς ἔσται.

Ἀποστελεῖ — ἀνομίαν. Βασιλείαν αὐτοῦ φησι, τὸν κόσμον, ὡς φύσει βασιλεύων αὐτοῦ, κατὰ τὴν θεότητα ἢ καὶ ὡς δοθείσης αὐτῷ πάσης ἐξουσίας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· σκάνδαλα δὲ καὶ ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, τοὺς αὐτοὺς ὀνομάζει. Συλλέξουσι δὲ αὐτοὺς, ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν ἤδη. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ἅμα μὲν τούτοις ἀναστήσονται καὶ οἱ δίκαιοι. Πρὸ δὲ τῆς συλλογῆς τούτων ἐκεῖνοι μὲν ἁρπαγήσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καθὼς εἶπε Παῦλος· οὗτοι δὲ, κάτω ἀπολειφθέντες, ὡς ἀνάξιοι, μετὰ τὸ κατελθεῖν αὐτὸν συλλεγήσονται. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκεῖνοι δικαιωθήσονται, εἶτα οὗτοι καταδικασθήσονται. Καὶ λοιπὸν μετὰ τὰς τοιαύτας ἀποφάσεις, πρῶτον μὲν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπελεύσονται εἰς κολασιν αἰώνιον· εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὡς ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησί.

Καὶ — πυρός. Δι' ἑαυτοῦ μὲν σπείρει, δεικνύων, ὅτι οἰκεῖον αὐτοῦ τὸ εὐεργετεῖν· δι' ἑτέρων δὲ κολάζει, παριστῶν, ὅτι ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ κολάζειν.

Ἐκεῖ — ὀδόντων, Ἐκεῖ, ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ αἰωνίου πυρός· ἢ ἐν αὐτοῖς. Διὰ δὲ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τὴν ἄφατον ὀδύνην ἐνέφηνε.

Τότε — τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Καὶ μὴν, τῆς αἴγλης τοῦ Θεοῦ τότε προσβαλούσης αὐτοῖς, μετατυποῦνται πρὸς αὐτὴν, καὶ θεοειδεῖς γίνονται, καὶ ἀκόλουθόν ἐστι, λαμπρότερον ἡλίου λάμπειν αὐτούς. Πῶς οὖν φησιν, ὡς ὁ ἥλιος; Διότι γνωρίμῳ πρὸς αὐτοὺς ἔδει χρήσασθαι παραδείγματι. Οὐκ ἦν δὲ οὐδὲν τῶν γνωρίμων αὐτοῖς ἡλίου λαμπρότερον.

Ὁ — ἀκουέτω. Τοῦτο πολλάκις ἐπιλέγει, παροξύνων αὐτοὺς εἰς τὸ γίνεσθαι διορατικωτέρους.

Ἡλιν — ἐκεῖνον. Διατί, τῶν ὄχλων μὴ παρόντων, ἐν παραβολαῖς ἔτι λαλεῖ τοῖς μαθηταῖς; Διότι ἐγνω τούτους σοφωτέρους ἤδη γενομένους ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὡς καὶ συνιέναι δύνασθαι. Διό καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν παραβολῶν λέγει αὐτοῖς· Συνήκατε ταῦτα πάντα; Λέγουσιν αὐτῷ· Ναὶ, Κύριε.

Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω κειμένων δύο παραβολῶν, τοῦ τε σινάπεως καὶ τῆς ζύμης, βασιλείαν οὐρανῶν ἔλεγε τὸν λόγον τῆς πίστεως· οὕτω καὶ ἐπὶ ταύτης. Ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν θησαυρῷ, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ πλοῦτον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀγρὸς δέ ἐστιν ὁ κόσμος, ὡς προδεδήλωται. Μάθε δὲ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ μὲν κέκρυπται ἡ πίστις· ἐν τῇ πίστει δὲ, ὁ πλοῦτος τοῦ ἁγίου (42) Πνεύματος.

Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῆς παραβολῆς ἐα, καθὼς προ-

Variæ lectiones et notæ.

(41) Hæc exciderant in versione Hentenii.

(42) Ἁγίου abest A.

Σκόπει δὲ, πῶς ὁ εὑρὼν τοῦτον τὸν πλουτί- A
ταυρὸν, εἴτουν, ὁ ἐπιγνοὺς αὐτὸν, σπουδάζει·
ρ ἐμφαίνει τὸ, Ὑπάγει, καὶ μετὰ χαρᾶς
τα ἔχει, πωλεῖ, ἵνα μόνον κερδήσῃ τοῦτον·
, ὅτι διδάσκει πάντας ἡ τοιαύτη παραβολὴ,
μὴ λυπεῖσθαι προϊεμένους ὑπὲρ τῆς πίστεως
σα ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς τοῦτο
αὶ τὴν ἀποβολὴν ταύτην κέρδος ἡγεῖσθαι
καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀποβάλλων αὐτὰ, καὶ ὁ μὴ
ὰς ἀποβάλλων, οὐ δύναται κερδῆσαι τὸν τῆς
ησαυρόν. Πάντα δὲ, ὅσα τις ἔχει, νοοῦνται,
ν ἔργῳ, καὶ ἐν λόγῳ, καὶ κατὰ διάνοιαν
τα, ἅπερ ὁμοίως χρὴ πωλεῖν, ὅ ἐστιν,
αι.

— αὐτόν. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἰδιοτρό- B
ύθα νοοῦμεν, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βασιλείας
νῶν· καὶ ἄνθρωπον μὲν αὐτὴν (43) εἶπεν,
ρώπῳ ἐνεργοῦσαν· ἔμπορον δὲ, ὡς πραγ-
ην τὴν ἰδίαν σωτηρίαν. Ὅρα γὰρ, ὅτι
ἵνα πολύτιμον μαργαρίτην, ὅς ἐστιν ὁ λόγος
ως· ὁ εἷς μὲν, διά τὸ εἶναι μίαν τὴν ἀληθῆ
αὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι τοιοῦτον ἄλλον· πολύτι-
ος κατὰ πολὺ τίμιος, [καὶ (44) ὡς πολλοῖς
.] δηλαδὴ τοῖς εἰδόσιν αὐτόν· Ἀπῆλθεν, ὅ
ν σπουδὴν, καὶ ἀπεκτήσατο πάντα, ὅσων
τρότερον, καὶ ἐκτήσατο τοῦτον μόνον.

ι δὲ αὗται παραβολαὶ τὰ πλείω ἀλλήλαις
βραχέα διαφέρουσιν, ὅτι ἡ μὲν θησαυρὸν,
γαρίτην ὀνομάζει τὸν λόγον τῆς πίστεως. C
ρα καὶ αἱ πρὸ τούτων δύο παραβολαὶ, ἡ
ν σινάπεως, ἡ δὲ ζύμην αὐτὸν ἐκάλεσε. Καὶ
διὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς
σιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς πίστεως· οὕτω καὶ
δύο τούτων πάλιν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἐξαί-
τῆς. Αὔξει μὲν γὰρ, ὡς κόκκος σινάπεως·
ι, ὡς ζύμη· πλουτίζει δὲ, ὡς θησαυρός·
δέ ἐστιν, ὡς διαφορώτατος μαργαρίτης.
ῦ) γὰρ τῆς παραβολῆς οὐ περιεργαστέον
α δὲ μὴ θαῤῥῶμεν τῇ πίστει μόνῃ, μηδὲ
ὐτὴν εἰς σωτηρίαν νομίζωμεν, προστίθησι
ν παραβολὴν, δι' ἧς μανθάνομεν, ὅτι οὐ
πιστεύοντες σώζονται, ἀλλὰ πολλοὶ τούτων
ι (46).

ρίτης δὲ καὶ ὁ Κύριος κέκληται, διότι τῷ D
θειότητος ἤνωται, καὶ μόνοις τοῖς ἁλιεῦσι
ὐτῶν μαθηταῖς ἐγνώρισται.]

— συναγαγούσῃ. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν
ει τὸν λόγον τῆς πίστεως· θάλασσαν δὲ,
ν, διὰ τὴν πικρίαν καὶ τὰ κύματα τῶν
· παντοῖα δὲ γένη ἰχθύων, τὰ ποικίλα

relinque. Considera autem quomodo is qui hunc ditantem thesaurum reperit, sive cognovit illum, studiose conatur (nam hoc indicat quod dicitur, *Abit*), cum gaudio cuncta quæ habet distrahit, ut hunc solum lucrifaciat. Et intellige quod omnes doceat hujusmodi parabola, non solum ne contristentur abjectis sive erogatis omnibus quæ possident pro, fide sed etiam ut cum gaudio hoc faciant, et hanc abjectionem sive amissionem, lucrum ducant maximum: quodque is qui aut illa non respuit, aut non cum gaudio respuit: non potest fidei lucrifacere thesaurum. In omnibus autem quæ habet, intelliguntur quæ in opere ac sermone, et in mente sunt peccata: omnia similiter vendere oportet, hoc est, relinquere.

Vers. 45. *Iterum*— vers. 46. *illam*. Regnum cœlorum, proprie intelligimus desiderium regni cœlorum et hominem quidem illud apellavit, eo quod in homine operatur. Negotiatorem vero, quia propriam negotiatur salutem. Vide enim quod ubi invenit unam pretiosam margaritam, sermonem videlicet fidei: qui unus est propter unam fidei veritatem, quia nullus alius est hujusmodi; πολύτιμος autem, id est, pretiosus, quia multi pretii, et quia multis honorabilis, qui videlicet illum cognoverunt: *Abit*, quod diligentiam ac festinationem manifestat, et relinquit omnia quibus antea fruebatur, eumque solum adipiscitur.

Hæc autem duæ parabolæ in multis invicem sunt similes: et breviter in hoc solo differunt, quod illa fidei sermonem thesaurum vocabat, hæc autem margaritam: sicut et duarum præcedentium parabolarum, una quidem granum sinapis illum appellabat, altera vero fermentum. Et sicut per duas illas significavit incrementum vimque fidei, ita rursum per has duas, illius significavit divitias et excellentiam. Crescit siquidem quasi granum sinapis, vim habet ut fermentum, ditat veluti thesaurus: eximia est tanquam margarita pretiosissima. Reliqua vero quæ in parabola habentur, non sunt nobis magnopere curanda. Ne autem de sola fide præsumamus, aut sufficere eam ad salutem credamus, addit et aliam parabolam, qua discimus quod non omnes qui credunt salvi fiunt, sed multi eorum pereunt; ait enim:

† Margarita etiam Dominus appellatus est, quia divinitatis profunditati unitus, et solis piscatoribus suisque discipulis cognitus est.

Vers. 47. *Rursum — congreganti*. Regnum cœlorum iterum vocat fidei sermonem; mare vero mundum, propter amaritudinem undasque tentationum. Omnimoda autem piscium genera sunt, variæ

Variæ lectiones et notæ.

ιτόν B.
clusa absunt A.
ν addit A.
ldit codex A. Φησὶ γάρ. Quæ autem hic inclusa sunt, ea paulo ante habet in marg. Φησὶ γάρ addit etiam Hentenius. Conjungitur ergo cum vers. 47.

multitudines inhabitantium in eo hominum, virorum, mulierum, puerorum, senum, cœlibum, conjugatorum, aliorumque similium, aut etiam differentiæ variæ gentium.

A πλήθη τῶν ἐνδιαιτωμένων αὐτῷ ἀνθρώπων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γερόντων, ἀγάμων, γεγαμηκότων, καὶ τοιούτων ἄλλων, ἢ καὶ τά διάφορα ἔθνη.

Vers. 48. *Quod — adjecerunt.* Cum impletum fuisset, hoc est, quando omnes crediderant : quidam voluntarii, quidam autem non voluntarii. Littus vero intelligit locum in quo judicaturus est Dominus : colligentes autem angelos. Porro bona quæ capta sunt justos significant, prava autem malos ; vasa vero ea quæ solis justis in hæreditatem sunt reposita. Reliqua autem hujus parabolæ similiter non sunt magnopere curanda.

Ἦν — ἔβαλον. Ὅτε ἐπληρώθη, τουτέστιν, ὅταν (47) πάντες ἐπίστευσαν, οἱ μὲν ἑκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες· αἰγιαλὸν δὲ νόει τὸν τόπον, ἔνθα μέλλει κρίνειν ὁ Κύριος· συλλέγοντας δὲ, τοὺς ἀγγέλους. καὶ καλὰ μὲν θηράματα, τοὺς δικαίους· σαπρὰ δὲ, τοὺς πονηρούς· ἀγγεῖα δὲ, τὰς ἀποκεκληρωμένας τοῖς δικαίοις μονάς. Τἆλλα δὲ τῆς παραβολῆς ὁμοίως οὐ πολυπραγμονητέον.

Vers. 49. *Sic — sæculi.* Sic, sicut dicturus est.

Οὕτως — αἰῶνος. Οὕτως, ὡς ἐρεῖ.

Vers. 49. *Exibunt* — Vers. 50. *dentium.* Atqui in sexagesimo primo capite ait ipse separabit eos a se invicem [20]. Quid ergo dicendum est? Quod ipse quidem separabit eos suo jussu : angeli vero separabunt eos operatione, præceptum Domini tanquam ministri exsequentes. Est autem separare, dividere. Quia vero in fine parabolæ dixit quod prava foras abjecerunt, ne quis suspicetur sine periculo esse ejusmodi ejectionem, interpretatur dicens, quod etiam mittent eos in caminum ignis, et cætera.

Ἐξενεύσονται — ὀδόντων. Καὶ μὴν, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησὶν, ὅτι αὐτὸς ἀφοριεῖ B αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν ; Ὅτι αὐτὸς μὲν ἀφοριεῖ αὐτούς τῷ προστάγματι· οἱ δὲ ἄγγελοι ἀφοριοῦσιν αὐτοὺς τῇ ἐνεργείᾳ, τὸ πρόσταγμα τό Δεσποτικὸν ὡς ὑπηρέται πράττοντες. Ἀφορίζειν δὲ ἐστι τὸ διαχωρίζειν. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς παραβολῆς εἶπεν, ὅτι τὰ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον, ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ἀκίνδυνον εἶναι τὴν τοιαύτην ἐξαγωγὴν, ἡρμήνευσε ταύτην, εἰρηκὼς, ὅτι καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς, καὶ τά ἑξῆς.

Vers. 51. *Dicit — omnia?* Quæ videlicet in parabolis necessaria sunt? Atqui sciebat tanquam Deus quod ea intellexerant. Reliquum est ergo, ut hoc more humano interrogaverit.

Λέγει — πάντα ; Τά ἀναγκαῖα δηλαδὴ τῶν παραβολῶν. Καὶ μὴν, ὡς Θεὸς ἐγίνωσκεν, ὅτι συνῆκαν αὐτὰ, λοιπὸν οὖν, ὡς ἄνθρωπος τοῦτο ἠρώτησε.

Vers. 51. *Dicunt* — Vers. 52. *vetera.* Cum illi fassi essent se intelligere, parabolam subinfert quæ doceat, omnes legitime ab ipso edoctos, intelligentia ditescere. Omnis, inquit, scriba sive sapiens edoctus a rege cœlorum qui est Christus, intelligentia dives est ; edoctus, inquam, ab eo priusquam scilicet fallatur ; et similis factus est homini patrifamilias, id est, diviti, qui depromit quando vult de thesauro suo novas, veteresque res aureas. Intelligitur autem per nova, intellectus Novi Testamenti ; per vetera autem, Veteris. Quod vero dicit, *Propterea*, non est nunc causæ redditivum sed confimativum, id est, vere.

Λέγουσιν — παλαιά. Ὁμολογησάντων γνῶναι, λέγει παραβολὴν διδάσκουσαν, ὅτι πάντες οἱ γνησίως C αὐτῷ μαθητευθέντες πλουτοῦσι γνῶσιν. Πᾶς γὰρ, φησὶ, Γραμματεύς, ἤτοι, σοφὸς, μαθητευθεὶς τῇ Βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅς ἐστιν ὁ Χριστὸς, πλουτεῖ γνῶσιν. Μαθητευθεὶς δὲ αὐτῷ, πρὸ (48) τοῦ σοφισθῆναι δηλονότι. Καὶ ἔοικεν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, τουτέστι, πλουσίῳ, ὅστις ἐκβάλλει, ὅτε βούλεται, ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ χρυσία. Νοοῦνται δὲ, καινὰ μὲν, τὰ τῆς Νέας Διαθήκης νοήματα· παλαιὰ δὲ, τὰ τῆς Παλαιᾶς. Τό δὲ Διὰ τοῦτο, οὐκ ἔστι νῦν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ, Ἀληθῶς.

Vers. 53. *Et* — Vers. 54. *illorum.* Patriam ejus vocat Nazareth tanquam patriam Matris ejus, et illius qui putabatur pater ejus : et tanquam locum ubi nutritus erat. Dicit enim Lucas quod venerit Nazareth ubi fuerat nutritus [21]. Docebat autem eos. Quos? Eos videlicet qui e patria sua erant. Causam vero propter quam in synagoga docebat, prædiximus in principio quarti capitis.

Καὶ — αὐτῶν. Πατρίδα αὐτοῦ λέγει, τὴν Ναζαρὲτ, ὡς πατρίδα τῆς Μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ νομιζομένου πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς τραφεὶς ἐν αὐτῇ. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, ὅτι καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρὲτ, οὗ ἦν τεθραμμένος. Ἐδίδασκε δὲ αὐτοὺς, τίνας ; Δηλαδὴ τοὺς τῆς D πατρίδος αὐτοῦ. Τὴν αἰτίαν δὲ, δι' ἣν ἐν ταῖς συναγωγαῖς διδάσκει, προειρήκαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

[20] Matth. XXIII, 32. [21] Luc. IV, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Οτε A.

(48) Ex Hentenii interpretatione, quæ tamen sensum non est assecuta, intelligitur saltem, illum quoque in suo codice reperisse πρό. Si ergo πρό necessario explicandum est, aliter accipi nequit, quam πρὶν διδαχθῆναι παρ' ἀνθρώπων τὰ ἀνθρώποις δοκοῦντα, ἀλλ' οὐ Θεῷ. Hoc autem mihi displicet. Malim ergo sententia commodissima et expeditissima, πρὸς τὸ σοφισθῆναι παρὰ νοῦ Χριστοῦ. Μαθητευθεὶς ergo non est *edoctus*, sed, qui Christi schola et doctrina usus est.

– δυνάμεις. Ἡ σοφία τῶν λόγων, καὶ αἱ τῶν λόγων. Ἢ δυνάμεις καλεῖ τὰ θαύματα. γὰρ αὐτὸν ὑψηλότερα μὲν καὶ πιθανώ- πάλαι περιβοήτων ἀνδρῶν διδάσκοντα, θαύματα ποιοῦντα, καὶ ἀγνοοῦντες, ὅτι σοφία Θεοῦ καὶ δύναμις· ἐθαύμαζον μὲν λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ θαύματα· εἰς αὐτὸν ταῦτα διδάσκοντα καὶ τερατουργοῦντα, ἐσκαν- δ' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διότι γονέων ἦν εὐτε- ὄντως τυφλὸν καὶ ἀνόητον ὁ φθόνος. Ἀφ' ἔδει μᾶλλον θαυμάζειν, καὶ προσκυνεῖν τοιούτων γονέων τοιοῦτος προῆλθεν υἱός, εἰς αὐτὸν σκανδαλίζονται.

τος — εἰσί; Ταυτὶ πάντα κατ' ἐρώτη- ωστέον. Ἀποροῦντες γὰρ ἔλεγον ταῦτα ήγους. Πρὸς ἡμᾶς δέ, ἀντὶ τοῦ, Παρ

— πάντα; Ὅρα βαθεῖαν ἄνοιαν. Λέγουσι Ἐπεὶ γονέων εὐτελῶν ἐστι, πόθεν ἄλλο- ταῦτα πάντα προσεγένοντο; Καὶ μήν, ὦ οὐκ ἀπὸ γονέων εὐκγείας, οὐδ' ἀπὸ χρημά- λείας, ἢ τοιούτου τινός, ἀλλ' ἐξ ἐναρέτου ἡ γνῶσις καὶ τὰ θαύματα θεόθεν τοῖς ἀξίοις ται.

αὐτῷ. Ἀντὶ τοῦ, Ἐπ' αὐτῷ.

Ἰησοῦς — αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγ- καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Παραδειγματικῶς ἐδήλωσεν ὁ Χριστός. Καὶ ἐν μὲν τῇ πα- ηκε, διὰ πᾶσαν τὴν Ναζαρέτ· ἐν δὲ τοῖς διὰ τοὺς ὁπωσδήποτε συγγενεῖς αὐτοῦ· οἰκίᾳ, διὰ μόνους τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ· ἀρ αὐτοῦ κατεφρόνουν· οἱ μὲν, ὡς συμ- , οἱ δὲ, ὡς συγγενοῦς, οἱ δὲ, ὡς ἀδελφοῦ. ὑπερφυῶς εὐδοκιμοῦντος ἐσκανδαλίζοντο τουτέστιν, οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν αὐτῷ δόξον, εἰ καὶ οἱ μὲν πλεῖον, οἱ δὲ ἔλαττον

Οὐκ ἔστιν οὖν, φησὶ, προφήτης ἄτι- (49) οἷς δοκεῖ προφήτης, εἰ μὴ ἐν τῇ πα- τοῦ καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ τοῦ. Οὗτοι γὰρ, καίτοι προφήτην αὐτὸν ὅμως καταφρονοῦσιν αὐτοῦ, διά τε τὴν αἰτίαν, καὶ διότι τὰ συνήθη, εὐκαταφρό- δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι Οὐδεὶς προφήτης στιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, δεκτὸν κἀκεῖνον τίμιον.

– αὐτῶν. Δυνάμεις, τὰ θαύματα λέγει, ὡς θείας ἔργα. Καὶ ὅρα σοφίαν. Ἐποίησε μὲν μὴ δύνωνται, λέγειν, ὅτι Μισῶν ἡμᾶς οὐ τοὺς ἐν ἡμῖν καὶ ὅτι, Εἰ ἐποίησε καὶ ἦν, ἐπιστεύσαμεν ἄν καὶ ἡμεῖς. Οὐ πολλὰς τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὅτι καὶ γινομένων

Vers. 54. *Ita ut — virtutes.* Sapientia sermonum et virtutes verborum. Aut virtutes vocat miracula. Videntes enim eum docentem quæ excelsiora erant, magisque apposita ad persuadendum quam quæ docuerant viri quondam insignes, facientem etiam majora miracula, et ignorantes eum Dei esse sapientiam ac virtutem, mirabantur et sermones ejus et miracula. Offendebantur autem per eum, qui talia doceret ac miracula hujusmodi ederet, ob aliud nihil, nisi quod humilibus ortus esset parentibus. Sed vere cæca et insensata res est invidia. Unde enim magis admirari eumque adorare oportuit, quod ab ejusmodi parentibus talis progenitus esset filius, inde per eum offendebantur.

Vers. 55, 56. *Num hic — sunt?* Hæc omnia per interrogationem legenda sunt : nam hæc hæsitantes invicem dicebant.

Vers. 56. *Unde — omnia?* Vide extremam dementiam. Dicunt enim : Parentibus ortus est tenuibus unde ergo huic omnia ista provenerunt? Atqui o vani, non ob parentum generositatem, neque ob divitiarum affluentiam, aut aliud quippiam hujusmodi, sed ob egregiam vitam intelligentia ac miracula divinitus his qui digni sunt donantur.

Vers. 57. *Et — eum.* Hoc est super illo.

Vers. 57. *Jesus autem — sua.* Marcus autem dixit : *Nisi in patria sua, et inter cognatos, et in domo sua.* [22] Ab exemplo autem seipsum significavit Christus, *Et in patria*, dixit propter totam Nazareth. *Inter cognatos* vero propter eos qui quomodocunque cognati ejus erant ; In domo autem, propter solos fratres ejus. Omnes enim despiciebant eum ; illi quidem tanquam patriotam, isti vero velut cognatum, hi autem quasi fratrem. Ideo etiam cum supernaturaliter magnificaretur, offendebantur super eo, hoc est, propter invidiam ei credere non poterant ; etsi quidam magis, quidam autem minus inviderent. *Non est* ergo, inquit, *propheta sine honore* apud quos videtur propheta, *nisi in patria sua et inter cognatos et in domo sua.* Hi enim quanquam prophetam eum esse noverunt, tamen despiciunt eum propter causam dictam ; et quia assueta facile despiciuntur. Lucas autem dixit : *Nullus propheta acceptus est in patria sua* [23], vocans etiam ipse acceptum, id quod in honore est.

Vers. 58. *Et — illorum.* Virtutes dicit miracula : tanquam divinæ virtutis opera. Et vide sapientiam. Fecit siquidem aliquas, ne dicere possent : Quia odio nos habet, non curat eos qui sunt apud nos : quodsi etiam apud nos hæc egisset, credidissemus utique et nos. *Non multas* autem, *propter incredu-*

c. VI, 4. [23] Luc. IV, 24.

Variæ lectiones et notæ.

lta etiam Hentenius. Sed παρ' οἷς videtur mox postulare non εἰ μὴ, sed ἀλλ' ἐν τῇ. Malim ergo d est καθὸ δοκεῖ προφήτης.

litatem eorum, quia nec his quæ factæ sunt credebant. Propterea Marcus quoque dixit : *Et mirabatur propter incredulitatem eorum* [24], tantam videlicet impudentiam. Sed Matthæus quidem dixit : *Non fecit ibi virtutes multas* : Marcus vero : *Nec potuit ibi ne unam quidem virtutem operari. nisi quod paucos infirmos impositis manibus curavit* [25]. Quomodo ergo dixit, quod *Non potuit* ? Quia impotentiam vocare solemus non solum defectum potentiæ, verum etiam impedimentum hujus aut illius causæ, sicut etiam nunc. Impediebat enim incredulitas illorum quibus beneficium præstabatur. Non poterat ergo, hoc est, impediebatur ; et non oportebat eos invitos beneficio afficere.

A ἠπίστουν ἔτι. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, δηλονότι τοσοῦτον ἀναιτχυντοῦσαν. Ἀλλ' ὁ μὲν Ματθαῖος φησιν, ὅτι Οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλάς· ὁ δὲ Μάρκος, ὅτι Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀῤῥώστοις ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας, ἐθεράπευσε. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι οὐκ ἠδύνατο : Διότι ἀδυναμίαν ὀνομάζειν εἰώθαμεν, οὐ μόνον τὴν ἔλλειψιν τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμποδισμὸν τῆς οἵας δή τινος αἰτίας, ὥσπερ καὶ νῦν. Ἐνεπόδιζε γὰρ αὐτῷ ἡ ἀπιστία τῶν εὐεργετουμένων. Οὐκ ἠδύνατο οὖν, ἀντὶ τοῦ, Ἐνεποδίζετο. Καὶ οὐκ ἔδει (50) βιαίως εὐεργετεῖν αὐτούς.

CAP. XXV. *De Herode tetrarcha ,qui Joannem interemit.*

ΚΕΦ. ΚΕ'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.

B

Cap. XIV. Vers. I. In — V. 2. *illo.* Similia dicit et Marcus [26]. Lucas vero ait : *Audivit Herodes tetrarcha universa quæ fiebant ab eo ; et hærebat eo quod diceretur a quibusdam quod Joannes surrexisset a mortuis ; a quibusdam vero quod Elias apparuisset; ab aliis autem, quod propheta quispiam ex antiquis surrexisset. Et dixit Herodes, Joannem ego decollavi: quis est autem iste de quo ego talia audio ? et cupiebat videre eum* [27],

Ἐν ἐκείνῳ — αὐτῷ. Τὰ ὅμοια λέγει καὶ ὁ Μάρκος. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι Ἤκουσεν Ἡρῴδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων, ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· ὑπό τινων δὲ, ὅτι Ἠλίας ἐφάνη· ἄλλων δὲ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. Καὶ εἶπεν Ἡρῴδης· Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα· τίς δέ ἐστιν οὗτος περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα ; Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν.

Quomodo ergo Matthæus et Marcus scripserunt quod affirmabat Herodes, ipsum esse Joannem ; Lucas vero, quod dicentibus hoc quibusdam, Herodes potius asserebat non esse illum. *Joannem*, inquit, *ego decollavi*, itaque consequens est non esse ipsum Joannem ? Quid ergo dicemus ? Quod C suspicatus hunc a mortuis surrexisse, ac miraculorum gratiam ob injustam sui cædem a Deo accepisse ; eis tamen qui hoc dicebant, asserebat non esse Joannem, ne ad eum concurrerent et contra se seditionem concitarent, suis autem famulis confidenter detegebat, secretum. Nam παῖδας hoc in loco pro ministris posuit Evangelista. Id autem eis confidit, quod hunc maxime timeret tanquam fortiorem jam effectum, et quasi futurum esset, ut deinceps vehementius eum argueret. Et vide rem admirandam. Is qui interemerat timet interemptum. Talis est enim qui iniquus est, ut et mortuos timeat, et talis est qui virtutem colit, ut pavorem etiam post mortem immittat viventibus. Incidente autem occasione de Joanne, narrat consequenter evangelista quo modo mortuus sit.

Πῶς οὖν Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἔγραψαν, ὅτι διεβεβαιοῦτο Ἡρῴδης, αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰωάννην· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι λεγόντων τοῦτό τινων, ὁ Ἡρῴδης μᾶλλον εἶπε, μὴ εἶναι τοῦτον· Ἰωάννην γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἀπεκεφάλισα, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔστιν Ἰωάννης. Τί οὖν ἐροῦμεν ; Ὅτι ὑπολαβὼν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι τοῦτον, χαρίσματα θαυμάτων ἐκ Θεοῦ λαβόντα, διὰ τὴν ἄδικον ἑαυτοῦ σφαγὴν, πρὸς μὲν τοὺς τοῦτο λέγοντας, εἶπε, μὴ εἶναι τὸν Ἰωάννην, ἵνα μὴ προσδράμωσιν αὐτῷ, καὶ στασιάσωσι κατ' αὐτοῦ· πρὸς δὲ τοὺς οἰκέτας αὐτοῦ θαῤῥεῖ τὸ μυστήριον. Παῖδας γὰρ νῦν, τοὺς οἰκέτας εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής. Θαῤῥεῖ δὲ αὐτοῖς τοῦτο, σφόδρα δειλιάσας τοῦτον, ὡς ἰσχυρότερον ἤδη γεγενημένον, καὶ σφοδρότερον αὐτὸν ἐλέγξοντα. Καὶ ὅρα θαυμαστὸν, ὁ φονεύσας φοβεῖται τὸν πεφονευμένον. Τοιοῦτον γὰρ ὁ κακός· φοβεῖται καὶ τοὺς νεκρούς. Καὶ τοιοῦτον ὁ ἐνάρετος, φόβον ἐμποιῶν τοῖς ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Παρεμπεσούσης δὲ τῆς κατὰ τὸν Ἰωάννην ὑποθέσεως, λοιπὸν ὁ εὐαγγελιστὴς διηγεῖται, πῶς ἀπέθανεν.

D

† Herodes iste fuit filius ejus qui infantes in Bethleem interemit.

† Οὗτος (50') ὁ Ἡρῴδης υἱὸς ἦν τοῦ τὰ βρέφη ἐν Βηθλεὲμ ἀποκτείναντος.

Vers. 3. *Herodes enim* — Vers. 5. *habebant.* Marcus autem dixit quod Herodias insidiabatur ei, hoc est, molesta illi erat ; volebatque eum occide-

Ὁ γὰρ Ἡρῴδης — εἶχον. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε, ὅτι ἡ Ἡρωδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ, τοῦτέστιν, ἐνεκότει αὐτῷ, καὶ ὅτι ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ

[24] Marc. VI, 6. [25] Ibid. 5. [26] Ibid. 14. [27] Luc. IX, 7, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Recte Hentenius, *invitos*.

(50) Neuter meorum hæc agnoscit. Hentenius etiam, uti ex signo crucis ab illo addito discitur, in margine sui codicis reperit. Translata sunt hæc ex Theophyl. p. 80, B.

ἔπα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ A re, nec poterat. Deinde causam quoque addidit
αὐτὴν ἀνελεῖν αὐτόν. Εἴρηκε γὰρ, ὅτι ὁ cur illa non poterat eum occidere. Ait enim quod
ροβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν, ἄνδρα Herodes metuebat Joannem, sciens eum virum
ὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτὸν, καὶ ὅτι justum et sanctum, ac observabat, illum, et audiens
ὐτοῦ πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ eum multa faciebat, libenterque eum audiebat.
ἔτα μὲν οὖν ἱστόρησεν ὁ Μάρκος. Εἰ δὲ, Hæc sane scripsit Marcus [28]. Quod si sciens eum
ὃν ὁ Ἡρῴδης ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, virum justum et sanctum observabat illum, quo-
αὐτὸν, πῶς εἴρηκεν ὁ Ματθαῖος, ὅτι modo dixit Matthæus, quod volebat cum occidere,
αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἐφοβεῖτο δὲ τὸν ὄχλον; timebat autem multitudinem? Præterea si multa
λὰ ἐποίει, ὧν ὁ Ἰωάννης παρῄνει, καὶ faciebat eorum quæ Joannes admonebat, et si li-
αὐτοῦ ἤκουε παραινοῦντος, διατί ἔδησεν benter eum admonentem audiebat, quare vinxit eum
ἀπέκλεισε; Διότι, ἃ μέν φησιν ὁ Μάρ- ac reclusit? Quia quæ dicit Marcus, primum facta
ου ἐγένοντο· ἃ δέ φησιν ὁ Ματθαῖος, B fuerant: quæ autem dicit Matthæus, postmodum
γένοντο. Πρῶτον γὰρ ἡ μὲν Ἡρωδιὰς facta sunt. Primum enim Herodias negotium
τῷ Ἰωάννῃ, καὶ ἤθελεν ἀνελεῖν αὐτόν. facessebat Joanni, volebatque illum occidere:
ῆς οὐ παρεχώρει, γινώσκων αὐτὸν δί- Herodes vero non permittebat, sciens eum virum
ἅγιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκούων αὐτοῦ, justum et sanctum, ideo quoque audito eo multa
ει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουεν. Ἐπεὶ δὲ faciebat et libenter eum audiebat. Cum au-
σφοδρῶς ἐλέγχων αὐτὸν καὶ διασύρων, tem vehementer illum urgeret, arguens ac incre-
ὅτο μὲν ἐκνικηθεὶς ὑπὸ τῆς λύπης Ἡρῴ- pans eum, tandem Herodes hinc quidem devictus
ς δὲ καὶ παρὰ τῆς Ἡρωδιάδος ἐκβια- molestia, hinc autem vim quodammodo ab Hero-
ἐβαλε τὴν αἰδῶ πρὸς ὀργήν, καὶ μὴ diade perpessus, jam pudorem in iram commuta-
ὅλως, ἤθελεν αὐτὸν ἀνελεῖν· φοβηθεὶς vit: nec omnino quiescens (r) volebat eum occidere,
λον, ἔδησε μὲν αὐτὸν ἀμυνόμενος, ἀπέ- timens vero multitudinem vinxit eum quasi pu-
ἵνα μὴ περιερχόμενος κωμῳδῇ αὐτόν. niens: *Et ligavit eum*, ne varia loca circumiens
δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, ὡς παρανόμως C objurgaret eum. Arguebat autem illum Joannes, ut
γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κατὰ δύο qui contra legem haberet uxorem fratris sui. Dua-
ῶτον μὲν, ὅτι ζῶντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ bus vero de causis eum increpabat; primum qui-
εἵλετο καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὴν dem quod vivente fratre suo abstulerat violenter et
ἔπειτα, ὅτι καὶ θυγατέρα ἐχουσαν ἐξ illius uxorem et tetrarchiam. Deinde quod etiam,
αὐτὴν ἐγήμεν, ἃ καὶ ἄμφω παράνομα. cum ipsa filiam ex illo peperisset, duxerat eam:
νόμος ἐκέλευε μὲν γῆμαι τὴν γυναῖκα quorum utrumque contra legem erat. Jubebat enim
οῦ, ἀλλ' οὐκ ἔτι ζῶντος, οὐδὲ παιδίον lex fratris uxorem ducere, non tamen adhuc vi-
ventis, neque eam quæ ab illo prolem suscepisset.

δὲ ἀγομένων — αἰτήσηται. Ὁ δὲ Vers. 6. *Cum autem agerentur natalitia* — V. 7.
τι, Καὶ ὡμολόγησεν (51) αὐτῇ, ὅτι Ὃ ἐάν *peteret*. Marcus autem dicit quod juravit ei: *Quid-*
, δώσω, σοι ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας *quid a me petieris, dabo tibi usque ad dimidium regni*
ίων δὲ ἀγομένων, ἀντὶ τοῦ, τελουμένων. D *mei* [29]. Cum autem agerentur natalitia, hoc est,
ἦν τοῖς ἄρχουσιν ἑορτάζειν τὰ οἰκεῖα celebrarentur. Moris namque principibus erat propria
ὡμολόγησεν δὲ νῦν τὴν ὑπόσχεσιν ὠνό- festive celebrare natalitia. Hanc autem promissio-
πολλῆς ἀνοίας! καὶ ὤμοσε δοῦναι, καὶ nem appellat hic ὁμολόγησιν, quod tamen voca-
; αἰτήσεως τὴν κόρην ἐποίησε, καὶ τὸ bulum sæpius assensum, pactum, aut confessionem
βασιλείας αὐτοῦ βραχείας ὀρχήσεως significat. Verum, o magnam dementiam! et datu-
εν! rum se juravit, et petitionem in manu puellæ
posuit, et dimidium regni sui brevi saltatiuncula
commutavit.

— Βαπτιστοῦ. Προβιβασθεῖσα, ἀντὶ τοῦ, Vers. 8. *Illa vero — Baptistæ*. Prænonita, id est edo-
. Φησὶν οὖν· Δός μοι ὧδε, τουτέστιν ἐν- cta. Dicit ergo: *Da mihi hic*, id est, nunc in convi-
τῷ συμποσίῳ. Ὁ δὲ Μάρκος εἰπεῖν αὐτὴν vio. Marcus autem eam dixisse ait: *Volo ut des mihi*
θέλω, ἵνα μοι δῷς ἐξαυτῆς, ὅ ἐστιν, αὐ- *confestim* [30], hoc est, statim, repente. Nacta siqui-

[28] Marc. VI, 20. [29] Marc. VI, 23, [30] Ibid, 25.

Variæ lectiones et notæ.

tenius *juravit*. Ergo ὤμοσε legit. Recte. p. 497 C. Imo nec infra in contextu Marci codices
hunc locum laudat Chrysost. tom. VII Euthymii variant.

mnino quiescens. Cumque prorsus non quiesceret, Joannes nimirum.

dem Herodias tempus opportunum, sicut iterum scripsit Marcus, qui dixit : *Cum dies opportunus accidisset* [31] ; cum ad se ingressa esset filia interrogans quid petitura esset, præcepit illi ut statim in convivio peteret dari sibi caput Joannis, metuens ne si tempus illud præterlaberetur, Herodem omnino pœniteret, ubi decocto vino ad sobrietatem rediisset : vel etiam ne amicorum quidam deprecati, Joannem liberarent.

Vers. 9. *Et — rex. — Contristatus est*, tum quia magnum virum occisurus erat, tum quia multitudinem in sui odium concitaturus.

Vers. 9. *Attamen propter — dari.* O muliebre mancipium ! perjurii testes habere timuisti, injustæ autem cædis tam multos habere spectatores non formidasti? Te enim temere jurasse non oportuit ; quia tamen incircumspecte jurasti, melius erat pejerare : e duobus namque malis, levius est eligendum.

Vers. 10. *Cumque misisset — carcere.* Cum misisset, videlicet speculatorem aut carnificem, sicut dixit Marcus [32]. Clam illum occidit, ne interfectus quoque publicaret obscenum concubitum. et ne multitudinem haberet factum hoc prohibentem. Deus autem id sustinuit : simul quidem ut justum amplius coronaret, simul etiam ut his qui injuste patiuntur consolationis exemplum relinqueret.

Vers. 11. *Et — lance.* O fœdum ac ferale convivium ! Quomodo non vociferati sunt qui simul accumbebant, conspicientes hominis adhuc calidi caput, quod etiamnum sanguinem stillabat, super mensam adductum quasi ferculum ? quomodo non exhorruerunt?

Vers. 11. *Datumque est puellæ.* Exsecranda merces impudentis operis ! Vere talis matris digna filia ; quæ ubi semel abjecit pudorem, et in conspectu tot virorum seipsam in theatrum exposuit, ac varie indecoros exercuit motus, crudelem sibi paravit animum, lancemque ausa est contingere cæde plenam : nec solum contingere, verum etiam quasi donum aliquod gratissimum perferens, lætissime obtulit matri. Ait enim :

Vers. 11. *Et — suæ.* Neque enim satis erat exsecrandæ matri quod interfectus esset : sed optabat quoque in manus sumere caput, quod in suam invehebatur lasciviam ac libidinem, ut illud contumelia afficeret, ac insectaretur convitiis. Hujusmodi sunt mulieres adulteræ, omnium improbissimæ, crudelissimæ ac scelestissimæ. Et vide quod perpetraverit mala. Seipsam dedecore affecit, suumque virum Philippum et adulterum Herodem ac filiam. Deinde

A τίκα, εὐθύς. Καιρὸν γὰρ ἐπιτήδειον ἡ Ἡ
εὑροῦσα, ὡς ἱστόρησε πάλιν ὁ Μάρκος, εἰπών
Καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου. Ἐπεὶ πρὸς
εἰσῆλθεν ἡ θυγάτηρ ἐρωτῶσα, τί αἰτήσεται, παρ
λεν αὐτίκα ἐν τῷ συμποσίῳ αἰτῆσαι δοθῆναι
τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου, φοβηθεῖσα μὴ, τοῦ
καῦτα καιροῦ παραδραμόντος, μεταμεληθῇ πάν
Ἡρῴδης, ἀνανήψας τῆς μέθης, ἢ, (52) μὴ κ
φίλων τινὲς παρακαλέσαντες (53) ἐλευθερώσω
Ἰωάννην.

Καὶ — βασιλεύς. — Ἐλυπήθη, διότι ἔμελ
γαν ἀνελεῖν ἄνδρα, καὶ κινῆσαι πρὸς μῖσος
τὸν ὄχλον.

B Διὰ δὲ — δοθῆναι. Ὦ γυναικεῖον ἀνδράπ
ἐπιορκίας μὲν μάρτυρας ἔχειν ἐδειλίασας· παρε
δὲ σφαγῆς θεατὰς τοσούτους ἔχειν οὐκ ἐφοβήθης ;
γάρ σε μὴ προπετῶς ὀμόσαι· ἐπεὶ δὲ ἀπεροισ
ὤμοσας, κρεῖττον ἦν ἐπιορκῆσαι· δύο γὰρ κακ
κουφότερον αἱρετώτερον.

Καὶ πέμψας — φυλακῇ. Πέμψας σπεκουλά
ἤτοι δήμιον, ὡς εἶπεν ὁ Μάρκος, λάθρα τοῦτον ἀπ
ἵνα μὴ καὶ ἀναιρούμενος (54) δημοσιεύῃ τὴν ὁ
μίξιν αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ τὸν ὄχλον ἔξει κωλυοντα.
Θεὸς ἠνέσχετο, ὁμοῦ μὲν τὸν δίκαιον στεφανῶν μ
νος, ὁμοῦ δὲ τοῖς ἀδίκως πάσχουσι καταλιμ
παραμυθίαν.

C Καὶ — πίνακι. Ἰὰ μιαροῦ συμποσίου καὶ θ
δους ! Πῶς οὐκ ἐλιγγίασαν οἱ συνανακείμενοι
σασθαι κεφαλὴν ἀνθρώπου, θερμοῦ στάζουσαν αἵμ
ἐπὶ τὴν τράπεζαν αὐτῶν εἰσαγομένην, ὡς ἔδε
Πῶς οὐκ ἔφριξαν·

Καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ. Μισθὸς ἐναγὴς ἀναιε
του πράξεως ! Ὄντως τοιαύτης μητρὸς ἀξία θ
τηρ· ἅπαξ γὰρ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ παρωσαμένη
ἐν ὀφθαλμοῖς τοιούτων ἀνδρῶν ἀσέμνως ἑαυτὴν θε
σασα, καὶ ποικίλως (55) ἀσχημονήσασα, ψυχὴν α
θρωπον ἐκτήσατο, καὶ κατετόλμησεν ἅψασθαι πέ
φόνου γέμοντος, καὶ οὐχ ἅψασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ
θάπερ τι δῶρον ἡδιστον, διαβαστάσαι, καὶ χαρι
ἀποκομίσαι τῇ μητρί. (56)

D Καὶ — αὐτῆς. Οὐκ ἠρκεῖτο γὰρ ἡ βδελυρὰ μ
ἀναιρεθέντος, ἀλλ' ἐδίψα καὶ λαβεῖν εἰς χεῖρας
στηλιτεύουσαν τὴν ἀκολασίαν αὐτῆς κεφαλήν,
ἐνυβρίσαι αὐτῇ καὶ ἐπιτωθάσαι. Τοιαῦταί εἰσι
μοιχευόμεναι γυναῖκες, ἁπάντων ἰταμώτεραι
ὠμότεραι καὶ ἀνοσιότεραι. Σκόπει δὲ καὶ ὅσα
διεπράξατο· κατήσχυνε καὶ ἑαυτὴν, καὶ τὸν ἀ
αὐτῆς Φίλιππον, καὶ τὸν μοιχὸν Ἡρῴδην, καὶ
θυγατέρα, καὶ ἀνεῖλε μὲν τὸν κατήγορον τῆς

[31] Marc. vi, 21. [32] Ibid. 27.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Ἀπὸ κοινοῦ τὸ φοβηθεῖσα.
(53) Τὸν Πρώδην.
(54) i. e. ἐν τῷ ἀναιρεῖσθαι δημοσίᾳ.
(55) Τοῖς τῆς ὀρχήσεως τρυφεροῖς καὶ αἰσχ
σχήμασι καὶ ἅλμασι.
(56) Hentenius addit : φησὶ γάρ.

χείας, ἵνα μοιχευομένῃ λανθάνῃ τοὺς τότε μόνον · ἀνελοῦσα δὲ αὐτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἔλαθεν ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἐδημοσιεύθη, καὶ μέχρι παντὸς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ δημοσιεύεται·

A occidit quidem adulterii insectatorem, ut adulterium committens, eos qui tunc erant lateret; sed quia ipsum occidit, non solum illos non latuit, verum etiam posteris publicatum est : semperque in universo mundo publicatur.

Καὶ — αὐτό· Ὁ δὲ Μάρκος τὸ πτῶμα αὐτοῦ φησι, πτῶμα τὸ σῶμα καλέσας, διὰ τὸ πεσεῖν εἰς ἔδαφος μετὰ τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς.

Vers. 12. *Et — illud.* Marcus autem dicit [34], quod tulerunt πτῶμα ejus : vocavit autem corpus ejus πτῶμα ἀπὸ τοῦ πεσεῖν, id est, a cadendo in pavimentum post capitis amputationem.

Καὶ — Ἰησοῦ. Λοιπὸν ἐνδεικνύμενοι τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν · ἔκαμψε γὰρ αὐτοὺς μᾶλλον ἡ συμφορά·

Vers. 12. *Ac — Jesu.* Jam erga illum benevolentiam demonstrantes : magis enim eos flexit calamitas.

Καὶ — κατιδίαν. Ἀκούσας, ὅτι ἀνῃρέθη ὁ Ἰωάννης· καὶ γὰρ καὶ, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀνεχώρησε. δι' ἣν δὲ αἰτίαν, εἰρήκαμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. καὶ ἵνα φυλάξῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν πρέποντα τοῦ σταυροῦ καιρόν. B

Vers. 13. *Cumque — seorsim.* Cum audisset occisum esse Joannem : siquidem etiam cum audivit traditum esse in carcerem secessit, cujus causam tertio capite diximus : quod etiam factum est, ut seipsum in tempus passioni conveniens reservaret.

Τινὲς δὲ ἑρμηνεύουσιν, ὅτί ἀκούσας, ὅτι προσεδόκησεν Ἡρῴδης τὸν Ἰωάννην αὐτὸν εἶναι. Καὶ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ κατὰ (57) παρενθήκην μνημονευθῆναι νῦν, καὶ περατωθῆναι μέχρι τοῦ παρόντος ῥητοῦ τὴν διήγησιν αὐτῆς. εἶτα πάλιν ἀποκατασταθῆναι τὸν λόγον εἰς τὴν προτέραν ἀκολουθίαν αὐτοῦ.

Quidam autem interpretantur : Cum audisset quod Herodes arbitraretur illum esse Joannem : hujus namque interfectionem dicunt per interpositionem nunc ad memoriam esse reductam, illusque narrationem ad præsens usque verbum terminari. Deinde rursum sermonem ad priorem sui consequentiam restitui.

Εἰκὸς δὲ αὐτὸν ἀκοῦσαι καὶ ἀμφότερα κατὰ τὸν τηνικαῦτα καιρὸν, καὶ ὑποχωρῆσαι δι' ἀμφότερα. Καὶ γὰρ καὶ τρίτην αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως ὁ Μάρκος ἱστόρησε, τὸ βούλεσθαι διαναπαῦσαι τοὺς μαθητὰς, ὑποστρέψαντας ἀπὸ τοῦ κηρύγματος· εἴρηκε γὰρ οὕτω · Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα, καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Δεῦτε, ὑμεῖς αὐτοὶ (58), κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύεσθε ὀλίγον. Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί · καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαίρουν. Καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον, τόπον τῷ πλοίῳ κατιδίαν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Μάρκος. C

Verisimile est autem utrumque eo tempore audisse, et propter utramque causam secessisse. Præterea tertiam quoque hujus secessionis causam scripsit Marcus, puta quod requiescere vellet discipulos a prædicatione reversos. Ita enim dixit : *Et congregantur apostoli ad Jesum, ac renuntiant illi omnia quæque fecissent, quæque docuissent. Et dixit eis : Venite vos soli seorsim in desertum locum, et requiescite paulisper. Erant enim qui veniebant et abibant multi sic, ut nec comedere vacaret : et egressi sunt* (s) *navigio in desertum locum seorsim.* Hæc sane Marcus.

Παρεκβήσια δὲ λέγων καὶ ὁ Λουκᾶς, προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς ἐρήμου. Φησὶ γὰρ, ὅτι Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησε κατιδίαν εἰς ἔρημον τόπον, πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδᾶ. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἀνθρωποπρεπῶς ὁ Χριστὸς καὶ ἀκούει, καὶ ἀναχωρεῖ, καὶ οἰκονομεῖ τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὡς γὰρ Θεὸς, καὶ ἐγίνωσκε πάντα, καὶ οὐκ ἐδεῖτο φυγῆς. D

Proxima his sunt quæ dicit Lucas addens etiam signum quo desertum nosceretur. Ait enim quod secessit seorsim in desertum locum civitatis quæ vocatur Bethsaida [35]. Scire etiam oportet Christum humano more et audire, et secedere, et ea quæ circa se erant dispensare. Omnia enim tanquam Deus sciebat, nec illi fuga opus erat.

Καὶ — πόλεων. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶν, ὅτι καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας. Τινὲς μὲν γὰρ εἶδον αὐτοὺς, τινὲς δὲ ἤκουσαν τοῦτο παρὰ τῶν ἰδόντων, καὶ ἠκολούθουν πεζῇ πάντες. Τοιοῦτον γάρ ἐστι πόθος· πᾶν ἐμπόδιον διακρούεται.

Vers. 13 *Et — urbibus.* Marcus vero ait quod etiam viderunt eos abeuntes [36]. Quidam enim viderunt illos, quidam autem audierunt hoc ab his qui viderant : omnesque pedestri secuti sunt itinere : hujusmodi enim desiderium omne repellit impedimentum.

[34] Marc. VI, 29. [35] Marc. VI, 30, 32. [35] Luc. IX, 10. [36] Marc. VI, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Scilicet a versu 3 ad finem 12.

(38) Αὐτοί, Abest A.

(s) *Egressi sunt.* Videtur ergo legisse ἀπῆλθον. Atque dicta in textu habet apud Marcum codex ærine meus.

Vers. 14 *Et egressus — illorum.* Vidisti desiderium, vide et ejus præmium. Nec ab his fidem expetebat : illam enim demonstraverant pedestri itinere absque alimentis sequentes in desertum locum : Marcus vero et Lucas dixerunt quod etiam cœpit docere illos multa, quodque loquebatur illis de regno Dei [37].

Unde autem egressus sanabat et docebat ? Certe dubium non est quin a monte. Ait enim Joannes : *Abiit Jesus trans mare Galilææ quod est Tiberiadis : et sequebatur eum turba multa, quia videbant ejus signa quæ edebat in his qui infirmabantur. Ascendit autem in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis.* [38] Disseruit enim in navi cum discipulis ; cumque ascendissent in montem, requieverunt. Deinde egressus est et sanabat et docebat.

CAP. XXVI. *De quinque panibus.*

Vers. 15. *Vespera — cibaria.* Dies declinare cœperat, sicut dixit Lucas [39] ; ipsi tamen jejuni permanebant, audiendi amore famis necessitatem vincente. Christus vero cum idcirco eos cibare vellet, exspectavit tamen ut ab aliis occasionem sumeret, ne videretur ad miraculi operationem assilire : neque hic solum, verum etiam alibi idem frequenter observat. Præterea ut etiam quid esurierant, majori miraculi sensu moverentur.

Vers. 16. *Jesus autem — quod edant.* Non dixit : Ego pascam illos ; hoc enim arrogantiæ videbatur ; sed discipulos adhortatur, ut dent illis quod edant, ut ipsi inopiam obtendentibus, jam tum ipsi necessitate coactus faceret quod suum erat.

Sed Matthæus quidem et Marcus et Lucas dicunt discipulos suggessisse Christo de turbarum dimissione, quo cibaria emerent [40]. Joannes vero ait : *Cum sustulisset oculos Jesus et vidisset quod turba multa veniret ad se, ait ad Philippum : Unde ememus panes, ut comedant hi ? Hoc autem dicebat tentans eum : ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus : Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque eorum pusillum quippiam accipiat* [41]. Hæc sane scripsit Joannes.

Verisimile est autem primum discipulos suggessisse ; deinde eum dixisse illis : Non necesse est illis egredi : date vos illis quod edant. Postmodum sustulisse oculos ac vidisse turbam aliam multam venientem ; et tunc humano more tentasse Philippum, sive probasse an crederet ipsum posse omnes pascere. Tentabat autem illum tanquam cæteris eo

A Καὶ ἐξελθών — αὐτῶν. Εἶδες τὸν πόθον, ὅρα καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἀπαιτεῖ τούτους πίστιν· ἔδειξαν γὰρ ταύτην ἀκολουθοῦντες πεζῇ, δίχα τροφῆς, εἰς ἔρημον τόπον. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλὰ, καὶ ὅτι ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Πόθεν δὲ ἐξελθὼν ἰάσατο καὶ ἐδίδαξε ; Πάντως ἀπὸ τοῦ ὄρους. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι Ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας τῆς Τιβεριάδος, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἑώρων αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Προέλαβε γὰρ ἐν πλοίῳ μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ B ἀνελθόντες εἰς τὸ ὄρος, διανεπαύοντο. Εἶτα ἐξῆλθε, καὶ ἰάσατο, καὶ ἐδίδαξεν.

ΚΕΦ. ΚΣ'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων.

Ὀψίας — βρώματα. Ἡ μὲν ἡμέρα κλίνειν ἤρξατο, καθὼς εἶπε Λουκᾶς· αὐτοὶ δὲ παρέμενον ἄσιτοι, τοῦ τῆς ἀκροάσεως ἔρωτος νικῶντος τὴν ἀνάγκην τῆς πείνης. Ὁ δὲ Χριστὸς, διὰ τοῦτο βουλόμενος θρέψαι παραδόξως αὐτοὺς, ὅμως ἀνέμεινε παρ' ἑτέρων λαβεῖν ἀφορμὴν, ἵνα μὴ δόξῃ ταῖς θαυματουργίαις ἐπιπηδᾶν· καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦτο διατηρεῖ. Ναὶ μὴν καὶ ἵνα πεινάσαντες πόλλὴν αἴσθησιν τοῦ θαύματος λάβωσιν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — φαγεῖν. Οὐ χρείαν ἔχουσιν, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ὀφείλουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἐγὼ θρέψω αὐτοὺς, τοῦτο γὰρ ἐδόκει κομπηρὸν, ἀλλὰ τοὺς μαθητὰς προτρέπεται δοῦναι αὐτοῖς φαγεῖν, ἵνα, τούτων προβαλομένων C (59) ἀπορίαν, τότε λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης αὐτὸς ποιήσῃ τὸ ἑαυτοῦ.

Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς λέγουσι, παρὰ τῶν μαθητῶν ὑπομνησθῆναι τὸν Χριστὸν περὶ τοῦ ἀπολῦσαι τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀγοράσωσι τροφάς. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶ, ὅτι Ἐπάρας ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεασάμενος, ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς τὸν Φίλιππον· Πόθεν ἀγοράσομεν (60) ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι ; Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν. αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἀπεκρίθη αὐτῷ Φίλιππος· Διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. Ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρησεν ὁ D Ἰωάννης.

Εἰκὸς δὲ (61) πρῶτον μὲν ὑπομνησθῆναι παρὰ τῶν μαθητῶν, εἶτα εἰπεῖν αὐτοῖς· Οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν· ἔπειτα ἐπᾶραι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεάσασθαι πολὺν ὄχλον ἕτερον ἐρχόμενον, καὶ τότε λοιπὸν ἀνθρωποπρεπῶς πειράσαι τὸν Φίλιππον, εἴτουν δοκιμάσαι τοῦτον, εἰ πιστεύει δύνασθαι αὐτὸν διαθρέψαι πά-

[37] Marc. VI, 34 ; Luc. IX, 11. [38] Joan. VI, 1-3. [39] Luc. XI, 12. [40] Marc. VI, 35 ; Luc. IX, 12. [41] Joan. VI, 5-7.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Προβαλλομένων B.
(60) Ἀγοράσωμεν A.
(61) Καί, pro δέ A.

τα . Ἐπειραζε δὲ αὐτὸν, ὡς ἀτελέστερον τηνικαῦτα τῶν ἄλλων. Ἢ ὅτι αὐτοῦ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται, πειράζων καὶ τούτους. Δῆλον τοίνυν, ὅτι ἃ μὲν εἶπον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ, παρέδραμεν ὁ Ἰωάννης· ἃ δὲ παρέδραμον ἐκεῖνοι, ταῦτα οὗτος ἀπήγγειλεν.

A tempore imperfectiorem : aut etiam per hunc, sermonem et ad alios dirigebat, tentans quoque et illos. Manifestum est ergo quod ea quæ alii dixerunt evangelistæ, prætermisit Joannes ; quæ vero illi prætermiserunt, hæc iste narravit.

Οἱ δὲ — ἰχθύας. Ἰωάννης δέ φησι τὸν Ἀνδρέαν εἰπεῖν, ὅτι Ἔστι παιδάριον ἓν ὧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους παὶ δύο ὀψάρια· ἀλλά ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους; Πάντως δὲ τὸ παιδάριον ἐκεῖνο διεπώλει ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. Διὸ καὶ, ὡς ἤδη ἐχοντες αὐτὰ, ἀπεκρίθησαν, μὴ ἔχειν ἕτερον εἰ μὴ ταῦτα μόνον. Οὕτω πάρεργα αὐτοῖς ἦσαν τὰ σωματικὰ, τῶν πνευματικῶν μᾶλλον ἀντεχομένοις. Οἱ δώδεκα γὰρ πέντε μόνοις ἄρτοις ἔμελλον τραφῆναι, καὶ τούτοις κριθίνοις.

Vers. 17. *At illi — pisces.* Joannes vero ait Andream dixisse: *Est puerulus hic unus, qui habet quinque panes hordeaceos et duos pisces, sed hæc quid sunt inter tam multos* [42] ? Procul dubio autem puerulus ille discipulis hæc vendebat, ideoque tanquam illa jam habentes, responderunt se aliud non habere præter hæc tantum. Ita neglectui illis erant corporalia dum mordicus spiritualibus inhærerent ; duodecim enim, solis quinque panibus iisque hordeaceis cibandi erant.

Ὁ δὲ — ὧδε. Αὐτὸς μὲν προσέταξεν ἐνεχθῆναι τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, διδάσκων, ὅτι χρὴ καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα παρασχεῖν τοῖς δεομένοις, καὶ προτιμᾷν αὐτοὺς· αὐτοὶ δὲ, καίτοι πεινῶντες ὁμοίως, καὶ μηδὲν ἕτερον ἔχοντες, ὅμως ἀναντίῤῥητως πείθονται.

Vers. 18. *Ipse autem — huc.* Jussit quidem panes ac pisces afferri, docens quod etiam illa pauca oporteat præbere indigentibus, eosque sibi ipsis præponere. Illi vero quanquam similiter fame cruciati, nihil aliud haberent, sine ulla tamen contradictione obediunt.

Καὶ κελεύσας — χόρτους. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλιθῆναι (62) πάντας, συμπόσια συμπόσια, ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. Καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαὶ, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. — Κυμπόσια συμπόσια λέγων, ἀντὶ τοῦ, συμπόσια διῃρημένα, τουτέστι, συναγωγὴν δὲ ἐκεῖ, συναγωγὴν δὲ ἀλλαχοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ πρασιαὶ πρασιαί. Εἶεν δ' ἂν καὶ ἑτέρως· συμπόσια μὲν αἱ κυκλοειδεῖς συναγωγαί, πρασιαὶ δὲ αἱ τετραγωνοειδεῖς. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν κήπων πρασιαί. Λουκᾶς δὲ ὁ Λουκᾶς ἐκάλεσε τὰ τοιαῦτα (63), ἀπὸ τοῦ κατακλιθῆναι στιχηδόν.

Vers. 19. *Cumque jussisset — gramina.* Marcus autem dixit quod jussit ut discumbere facerent omnes *distributis conviviis* in viridi gramine ; et discubuerunt distributi in areolas centeni et quinquageni [43]. Quod autem dicitur, *distributis conviviis*, in littera habetur συμπόσια συμπόσια, hoc est per distributa convivia ; sive ut hic sit una congregatio, ibi alia congregatio, et alibi ali et alia. Idem quoque significat quod additur : Distributi in areolas, quod littera habet πρασιαὶ πρασιαί, hoc est per distributas areolas. Potest quoque et alio modo dici quod συμπόσια fuerint congregationes in circuli speciem ordinatæ, πρασιαὶ vero in quadranguli speciem. Hujusmodi enim sunt hortorum areolæ. Lucas vero talia vocavit [44] discubitus a discumbendo, κλισίας videlicet a κλιθῆναι, id est reclinari suo quoque certo ordine.

Λαβὼν — εὐλόγησεν. Ἀνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανὸν, τιμῶν τε τὸν Πατέρα, καὶ δεικνύων ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, καὶ διδάσκων μὴ πρότερον ἅπτεσθαι τραπέζης, ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, τῷ χορηγῷ τῆς τροφῆς, καὶ τὴν εὐλογίαν ταύτης οὐρανόθεν ἑλκύσωμεν. Θαυματουργεῖ τοίνυν, ποτὲ μὲν κατ' ἐξουσίαν, ὡς Θεὸς, ποτὲ δὲ εὐχόμενος, διὰ τὰς προῤῥηθείσας αἰτίας, ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ τοὺς πονηρούς.

Vers. 19. *Acceptis — benedixit.* Suspexit in cœlum Patrem honorans, ac ostendens Deo non esse contrarium. Præterea docens non prius mensam esse attingendam, donec Deo gratias agamus, qui nobis alimentum suppeditavit, ejusque benedictionem cœlitus trahamus. Interdum ergo quasi Deus propria auctoritate miraculum operatur : quandoque vero deprecatur ob prædictas causas, ne malos offendat.

Καὶ — ὄχλοις. Ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς τοῦτο μὲν τιμῶν αὐτοὺς, ὡς οἰκειοτέρους, τοῦτο δὲ καὶ ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ θαύματος, εἰς ὃ διηκόνησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν.

Vers. 19. *Et — turbis.* Dedit discipulis tum quasi magis familiaribus, tum etiam ne eos lateret miraculum, ad quod suis manibus subministraverant.

Καὶ — ἐχορτάσθησαν. Χορτάσας αὐτοὺς πρότερον πνευματικῆς (64) τροφῆς, ἐν τῷ διδάσκειν, ὡς εἴρηται, καὶ λαλεῖν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,

Vers. 20. *Et — saturati sunt.* Qui prius eos spirituali alimento saturaverat, docendo, ut dictum est, et loquendo de regno Dei, nunc quoque

[42] Joan. VI, 5- 7. [43] Marc. VI, 39. [44] Luc. IX, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Ἀνακλιθῆναι ex Matthæo assumpsit. Nam infra in contextu uterque vulgatum habet.

(63) Ταῦτα pro τά τοιαῦτα. A.

(64) Sic Marc. VIII, 4 : χορτάσαι ἄρτων.

satiat illos et corporali : nec id solum, verum etiam multa docet eos. Ab accubitu quidem super gramen, animi modestiam. Ab eo quod nihil præter panes et pisces præberet, temperantiam. Ab eo vero quod omnibus pari modo distribueret, aquitatem.

A νῦν χορτάζει τούτους καὶ σωματικῆς. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ παιδεύει αὐτοὺς πολλά· ἀπὸ μὲν τῆς ἐπὶ τῷ χόρτῳ κατακλίσεως ταπεινοφροσύνην, ἀπὸ δὲ τοῦ μηδὲν πλέον ἄρτου καὶ ἰχθύος παρασχεῖν ἐγκράτειαν· ἀπὸ δὲ τοῦ πᾶσι τὰ αὐτὰ διανεῖμαι ἰσότητα.

Vers. 20. *Et — cophinos.* Quinque panes quos fregerat dedit : horum autem fragmenta in manibus discipulorum novo miraculo multiplicabat. Neque enim solum fuerunt satis donec satiaretur populus, sed et diffundebantur donec superesset ; superesset, inquam, ad duodecim plenos cophinos, ut etiam duodecim apostoli suos perferrent cophinos, et sicut manus ita et humeros haberent ministros ac testes hujusmodi miraculi. Marcus véro dixit [45], quod duos quoque pisces divisit eis, et quod etiam ab illis sustulerunt quæ superfuerant.

Καὶ — πλήρεις (65). Τοὺς πέντε ἄρτους κλάσας, ἔδωκε, τὰ κλάσματα δὲ τούτων ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μαθητῶν ἐπληθύνοντο· καὶ τὸ θαῦμα ξένον. Οὐχ ἵστατο γὰρ μέχρι τοῦ κορεσθῆναι τὸν λαὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ περισσεύειν ἐξεχεῖτο, καὶ τὸ (66) περισσεῦον δώδεκα κόφινοι γέμοντες, ἵνα καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι διαβαστάσωσι (67) τοὺς κοφίνους, καὶ ὥσπερ τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ τοὺς ὤμους ἔξουσι B διακόνους καὶ μάρτυρας τοῦ τοιούτου θαύματος. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισεν αὐτοῖς, καὶ ὅτι καὶ ἐκ τούτων ἦραν περισσεύματα.

Vers. 21. *Qui autem — pueros.* Hoc et augmentum est miraculi, et laus turbarum, quod etiam cum uxoribus et pueris assidebant. Et quia cum tota familia sequebantur, cum tota etiam famillia beneficii fructum perceperunt.

Οἱ δὲ — παιδίων. Τοῦτο καὶ αὔξησίς ἐστι τοῦ θαύματος, καὶ τῶν ὄχλων ἔπαινος, ὅτι μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων προσήδρευον. Καὶ ἐπειδὴ πανοικὶ παρέμειναν, πανοικὶ καὶ τῆς εὐεργεσίας ἀπήλαυσαν.

CAP. XXVII. *De ambulatione Christi super mare.*

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.

Vers. 22. *Statimque — turbas.* Cum ab ipso distrahi nollent ,compulit illos in navigium conscendere, et præcedere in ulteriorem partem ; hoc quidem prætextu, ut ipse relictus dimitteret C turbas ; in veritate autem, ut secum habentes fragmentorum cophinos, per otium absente illo curiose fragmenta sciscitarentur, ac confirmarentur, quod non phantastice factum esset miraculum. Nam et propter hoc superfuerant, et oportebat discipulos de ea re certiores fieri supra cæteros, utpote qui tanquam communes omnium magistri in orbem erant ingressuri. Et hæc quidem una causa est cur discipulos præmiserit.

Καὶ εὐθέως — ὄχλους. Μὴ βουλομένους αποσπασθῆναι αὐτοῦ, ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν, ἤτοι προλαμβάνειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν μέρος· προφάσει μὲν, ἵνα αὐτὸς ὑπολειφθεὶς ἀπολύσῃ νοὺς ὄχλους, τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα, μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες τοὺς κοφίνους τῶν κλασμάτων, κατὰ σχολὴν, ἀπόντος αὐτοῦ, περιεργάσωνται τὰ κλάσματα, καὶ βεβαιωθῶσιν, ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν τὸ θαῦμα γέγονε. Διά τοῦτο γὰρ καὶ ἐπερίσσευσαν, καὶ ἔδει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πληροφορηθῆναι μᾶλλον, ἅτε κοινοὺς διδασκάλους εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσιέναι (68) μέλλοντας. Μία μὲν αὕτη αἰτία τοῦ προπέμψαι τοὺς μαθητάς.

Altera vero, quia volebat solus in montem ascendere, prout statim subjungitur, docens hinc quod neque oporteat continue multitudini immisceri, neque semper fugere multitudinem : sed utrumque D utiliter efficere. Jam itaque et nos relictis urbibus earumque distractionibus, pedites ac leves Christum sequamur, ad solitudinem sive quietem et silentium ac otium abeuntem, eique assistamus salutaria docenti, ut affectionum abstinentia jejunantes, divina gratia repleamur.

Δευτέρα δὲ, ὅτι ἐβούλετο μόνος εἰς τὸ ὄρος ἀνελθεῖν, ὡς δηλωθήσεται, διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι χρὴ μήτε ἀναμίγνυσθαι διηνεκῶς τῷ πλήθει, μήτε φεύγειν ἀεὶ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἑκάτερον χρησίμως ποιεῖν. Λοιπὸν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀφέντες τὰς πόλεις καὶ τοὺς περισπασμοὺς αὐτῶν, πεζοὶ καὶ κούφοι τῷ Χριστῷ κατακολουθήσωμεν εἰς ἐρημίαν, εἴτουν ἠρεμίαν καὶ ἡσυχίαν ὑπάγοντι, καὶ παραμείνωμεν αὐτῷ, διδάσκοντι τὰ σωτήρια, ἵνα, νηστεύσαντες τῇ ἀποχῇ τῶν παθῶν, ἐμπλησθῶμεν τῆς θείας χάριτος.

Vers. 23. *Cumque dimisisset* — V. 24. *illic.* Aptus est enim mons ad orationem : nox præterea et solitudo silentium ac indistractionem præbent, et immobilitatem in oratione.

Καὶ ἀπολύσας — ἐκεῖ. Χρήσιμον γὰρ ταῖς προσευχαῖς καὶ τὸ ὄρος,· καὶ ἡ νὺξ, καὶ ἡ μόνωσις, ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ γαλήνην παρέχοντα.

[45] Marc. VI, 41, 43.

Variæ lectiones et notæ.

(65) Πλήρεις non expressit Hentenius. Forte deerat in ejus codice.

(66) Forte Hentenius legit, καὶ τὸ περισσεύειν δώδεκα κοφίνους γέμοντας.

(67) Διαστάσωσι, A.

(68) Ita quoque interpres reperit. In mentem tamen cuiquam venire possit ἐξιέναι.

Τὸ δὲ πλοῖον — ἄνεμος. Πάλιν οἱ μαθηταὶ κλυδωνίζονται, καθὼς καὶ τὸ πρότερον. Ἀλλὰ τότε μὲν ἀτελεστέροις οὖσι συνῆν καὶ αὐτὸς εἰς παραμυθίαν, εἰ καὶ ἐκάθευδε· νῦν δὲ προκοψάντων ἄπεστιν, ἵνα, μηδαμόθεν ἔχοντες παραμυθίαν, καρτερικώτεροι γένωνται.

Τετάρτῃ — θαλάσσης. Ὁ δὲ Μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν· ὁ δὲ Ἰωάννης, ὅτι ἤλασαν ὡς σταδίους εἰκοσιπέντε ἢ καὶ τριάκοντα. Στάδιον δὲ ἐστι τόπος ὀργυιῶν ἑκατόν. Τετάρτην δὲ φυλακὴν τῆς νυκτὸς ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ νυκτοφύλακες τῶν στρατοπέδων τὸ τέταρτον μέρος τῆς νυκτὸς, ἤτοι τὰς τελευταίας τρεῖς ὥρας. Ἀφῆκε δὲ τοὺς μαθητὰς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοσοῦτον κλυδωνίζεσθαι· παιδεύων ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς, οἰκονομικῶς ἐπαγομένους, καὶ μὴ ζητεῖν ταχεῖαν ἀπαλλαγήν· ἔτι δὲ καὶ, ἵνα πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον ἔχοντες, εἶτα παραδόξως ῥυσθέντες, ἐπιγνῶσιν, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ τούτους διασωσάμενος· οὔπω γὰρ τελείαν εἶχον πληροφορίαν. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες· Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ.

Καὶ — ἔκραξαν. Τὸν ἀπὸ τοῦ κλύδωνος φόβον ἕτερος διαδέχεται (69), καὶ οὐκ ἔλυσε τοῦτον, ἕως (70) ἐβόησαν, ἵνα γυμνασθῶσι φέρειν τὰς διαδοχὰς τῶν πειρασμῶν.

Εὐθέως — μὴ φοβεῖσθε. Ἐπεὶ οὐκ ἠδύναντο γνωρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προσώπου διὰ τὴν νύκτα, λοιπὸν τὴν γνώριμον φωνὴν αὐτοῖς ἐπαφίησι, λύουσαν ἀμφοτέρους τοὺς φόβους.

Ἀποκριθεὶς — ἐλθέ. Ἀφικνεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπάνω τῶν ὑδάτων ζητεῖ, προάσει μὲν, εἰς διάπειραν τοῦ γνῶναι ἐντεῦθεν, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἐνωτισθεὶς τὴν φωνὴν αὐτοῦ, λίαν ἐχάρη, καὶ διαθερμανθεὶς γλίχεται πρὸ τῶν ἄλλων ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Καὶ καταβὰς — με. Τὴν μὲν θάλασσαν οὐκ ἐδειλίασε, καίτοι μαινομένην, ἀλλὰ πιστεύσας τῇ δυνάμει τοῦ κελεύσαντος, θαῤῥαλέως ἐπέβη τῶν κυμάτων, καὶ ὀρθὸς ἐβάδιζε· τὸν ἄνεμον δὲ μᾶλλον ἐφοβήθη, μήποτε περιτρέψῃ αὐτόν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Πολλάκις τὰ μεγάλα κατορθοῦσα, μᾶλλον ἐν τοῖς ἐλάττοσιν ἐλέγχεται. Λοιπὸν οὖν ἀσθενησάσης τῆς πίστεως, μεθ' ἧς κατετόλμησε τῶν κυμάτων, ἀφῆκεν αὐτὸν ἡ χάρις αὐτῆς, ἡ κουφίζουσα τοῦτον, καὶ κατεποντίζετο.

Εὐθέως — ἐδίστασας ; Ταῦτα ὀνειδίσας αὐτῷ, ἐδειξεν, ὅτι οὐχ ἡ τοῦ ἀνέμου βία τοῦτον κατέβαλεν,

A Vers. 24 *Navis autem — ventus* Nunc rursnm discipuli fluctuant ac periclitantur sicut et prius. Verum tunc quidem cum essent imperfectiores. aderat et ipse ad consolationem, quanquam dormiebat ; nunc vero cum jam profecissent |aberat. ut nusquam habentes consolationem efficiantur fortiores.

Vers. 25. *Quarta — mare.* Marcus autem dixit quod etiam vidit eos laborantes in remigando [46]. Joannes vero quod remigaverant ferme stadia viginti quinque aut triginta. Stadium autem locus est sive mensura centum ulnarum, quæ ulna Græce ὀργυιὰ dicitur,et est manuum cum pectoris latitudine extensio, continens sex pedes. Quartam vero noctis vigiliam nominabant antiqui, qui in exercitibus nocte vigilabant quartam noctis partem- B postremas videlicet tres horas. Permisit ergo Christus discipulos ad id usque tempus fluctuare, docens ut fortes efficiamur ad pericula quæ dispensatorie inducuntur : nec facilem aut velocem quæramus liberationem. Præterea ut mortem præ oculis habentes, et ab ea mirabiliter liberati, agnoscerent Deum esse eum, qui se servasset. Nondum enim perfectam habebant certitudinem ; ideo quoque post liberationem adoraverunt eum dicentes : *Vere Dei Filius es.*

Vers. 26. *Et — clamaverunt.* Timorem qui ab undis erat excipit alter timor : nec hunc solvit donec clamaverunt, ut exercerentur ab ferendas tentationum successiones.

C Vers. 27. *Ac protinus — nolite terreri.* Quia nocte impediente, a persona eum cognoscere nequiverunt. sui nunc indicium puta vocem eis inducit, quæ illos utroque timore liberaret.

Vers. 28. *Respondens* — Vers. 29. *Veni.* Pervenire ad illum super aquas quærit, ut hinc certior efficeretur, an ipse esset Christus. Potius tamen dicendum, quod cum vocem ejus percepisset, supra modum gavisus est et optabat ante alios ad eum accedere.

Vers. 29. *Cumque descendisset* — Vers. 30. *Serva me.* Mare quidem non timuit, quanquam fureret ; D sed de jubentis potentia confisus, audacter ambulabat super aquas, et recte gradiebatur : vento autem magis territus est, ne forte circumagendo eum everteret. Hujusmodi enim est humana natura, ut plerumque in magnis recte se gerat, magis autem convincatur reprehensione digna esse in minoribus, Consequens itaque est, ut debilitata fide, per quam contra fluctus audentior erat, illius destitueretur gratia, quæ levem ipsum efficiebat, et demergeretur.

Vers, 31. *Et continuo — hæsitasti* ? Hæc improperans ostendit, quod nequaquam venti violentia

[46] **Marc. vi, 48.**

Variæ lectiones et notæ.

(69) Φόβος, addit A1

(70) Ἕως οὗ, A1

illum dejiciebat, sed exigua fiducia, hoc est infirmitas dictæ fidei. Exiguæ ergo fidei hominem illum appellavit, ut qui ventum timens, magnam ejus partem abjecisset. Dicit itaque illi : *Cur hæsitasti* ? sive, quare primum fiduciam habens, postmodum timuisti ? Id enim appellavit hæsitationem. Nam qui contra fluctus te fortem reddebat, utique et contra ventum te fortem reddidisset.

A ἀλλ' ἡ ὀλιγοπιστία, τουτέστιν, ἡ ἀσθένεια τῆς ῥηθείσης πίστεως. Ὀλιγόπιστον οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἀποβαλόντα πολύ τι (71) μέρος αὐτῆς ἐν τῷ φοβηθῆναι τὸν ἄνεμον. Λέγει τοίνυν αὐτῷ· Διατί ἐδίστασας ; ἤγουν, διατί πρῶτον μὲν ἐθάῤῥησας, ὕστερον δὲ ἐδειλίασας ; Τοῦτο γὰρ ὠνόμασε δισταγμόν. Ὁ γὰρ ἐνισχύων σε κατὰ τῶν κυμάτων ἐνίσχυσεν ἄν σε καὶ κατὰ τοῦ ἀνέμου.

Vers. 32. *Cumque essent ingressi — ventus.* Non statim navim ascenderunt, sed vento vehementer urgente, longo adhuc spatio ambulaverunt ut Petrus certior redderetur, et de sua exigua fiducia B convinceretur. Dicit enim Joannes quod voluerunt eum sumere in navim, et illico navis appulit terræ ad quam ibant. Et inde manifestum est quod cum navis terræ proxima esset, tum demum in eam intraverunt.

Καὶ ἐμβάντων — ἄνεμος. Οὐκ εὐθὺς ἐνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ καὶ, τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς ἐγκειμένου, πολὺ διάστημα περιεπάτησαν ἔτι, πρὸς πληροφορίαν τοῦ Πέτρου, καὶ ἔλεγχον τῆς ὀλιγοπιστίας αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι ἤθελον λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εὐθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τὴν γῆν (72), εἰς ἣν ὑπῆγον. Κἀντεῦθεν φανερὸν, ὅτι, πλησίον τῆς γῆς γενομένου τοῦ πλοίου, τότε λοιπὸν ἐνέβησαν εἰς αὐτό.

Vers. 33. *Cæterum qui — es.* Miraculi magnitudo perfectiorem eis induxit fidem. Mare siquidem increpare minus est, quam super illud ambulare : nec solum eum super illud ambulare, sed etiam facere illud cum venti violentia impetuose flaret, ac mare a suo statu submoveret ; sed præsens quidem evangelista dicit quod communiter omnes confessi sunt esse ipsum Dei Filium. C

Οἱ δὲ — εἶ. Τὸ μέγεθος τοῦ θαύματος τελειοτέραν αὐτοῖς τὴν πίστιν ἐνέθηκε. Τοῦ γὰρ ἐπιτιμᾷν τῇ θαλάσσῃ μεῖζον τὸ περιπατεῖν ἐπ' αὐτῆς, καὶ μὴ μόνον αὐτὸν περιπατεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρῳ τοῦτο χαρίζεσθαι· καὶ μὴ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ βίας ἀνέμου καταιγιζούσης, καὶ ἀναμοχλευούσης τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' ὁ μὲν παρὼν εὐαγγελιστὴς φησιν, ὅτι κοινῇ πάντες ὡμολόγησαν Θεοῦ Υἱὸν εἶναι αὐτόν.

Marcus autem dixit, quod admirati sunt, verum non intellexerunt. Ait enim : *Et vehementer supra modum intra sese stupebant et admirabantur : neque enim intellexerunt de panibus ; nam cor eorum obcœcatum erat* [47]. Est autem sensus dictorum hujusmodi, quod supra modum admirabantur eum veluti hominem qui talia posset, quum maxime illum adorare oportuisset, tanquam Deum omnia potentem. Volens autem ostendere quod neque in prædicto panum miraculo se convertissent ad id quod oportuit, addidit quod non intellexerunt D neque de panibus. Adduxit autem causam cur non intellexerunt, dicens : *Erat cor eorum obcœcatum.*

Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐθαύμασαν μὲν, οὐ συνῆκαν δέ· λέγει γὰρ, ὅτι Καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο, καὶ ἐθαύμαζον· οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία πεπωρωμένη. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι ὑπερεξεπλήττοντο αὐτὸν, ὡς ἄνθρωπον τοιαῦτα δυνάμενον· δέον (73) μάλιστα προσκυνεῖν αὐτὸν, ὡς Θεὸν πάντα δυνάμενον. Ἐμφῆναι δὲ θέλων, ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῇ προλαβούσῃ θαυματουργίᾳ τῶν ἄρτων μετέμαθον τὸ δέον, προσέθηκεν, ὅτι οὐ συνῆκαν οὐδὲ (74) ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· Ἐπήγαγε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ συνιέναι, εἰρηκὼς, ὅτι Ἦν ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη.

Nos tamen dicimus quod simul ut ingressus est navim Jesus, contigerunt ea quæ dixit Marcus ; deinde dissoluta cæcitate, facta sunt ea quæ scripsit Matthæus. Scire enim oportet, quod interdum quidem tenebatur cor discipulorum, nec poterant intelligere : quandoque vero solvebatur et intelligebant ; utrumque autem divina dispensatione contingebat. Et nos ergo cum demergi cœperimus tempestate perturbationum animi, Jesum

Λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι ἅμα μὲν τῷ ἐμβῆναι αὐτὸ τὸ πλοῖον τὸν Ἰησοῦν, συνέβησαν, ἅπερ εἶπεν ὁ Μάρκος· εἶτα λυθείσης τῆς πωρώσεως, λοιπὸν γεγόνασιν, ἅπερ ἱστόρησεν ὁ Ματθαῖος. Χρὴ γὰρ γινωσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν ἐκρατεῖτο ἡ καρδία τῶν μαθητῶν, καὶ οὐκ ἠδύναντο συνιέναι, ποτὲ δὲ ἐπλύετο, καὶ συνίεσαν. Ἑκάτερον δὲ συνέβαινε κατὰ θειοτέραν οἰκονομίαν. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν ἀρχωμεθα καταποντίζεσθαι τῷ κλύδωνι τῶν πα-

[47] Marc. VI, 51.

Variæ lectiones et notæ.

(71) Pro πολύ τι, A habet πολύτιμον.

(72) Apud Joannem est, ἐπὶ τῆς γῆς, quomodo etiam in contextu ibi habet Euthymius. Offendit etiam Chrysostomus in, ἐπὶ τῆς γῆς. Semel ergo tom. VII, p. 515 C, habet εἰς τὴν γὴν. Semel, ubi data opera explicat, tom. VII, p. 255 C. ἐγγὺς τῆς γῆς ἐγένετο.

(73) Δέ, addit A.

(74) Οὐδὲ, abest A.

θῶν, ἐπικαλεσώμεθα τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὐθέως δώσει καὶ ἡμῖν χεῖρα βοηθείας, καὶ ἀνελκύσει ἡμᾶς. A invocemus : et continuo porriget etiam nobis auxiliarem manum, et extrahet nos

Καὶ — Γεννησαρέτ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδά. ὁ δὲ Ἰωάννης, ὅτι ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καπερναούμ. Εἰσὶ δὲ καὶ ἡ Βηθσαϊδὰ, καὶ ἡ Καπερναοὺμ, ἐν τῇ γῇ Γεννησαρέτ. Λίμνη δὲ ἡ Γεννησαρὲτ, ἡνωμένη τῇ Τιβεριάδι.

Vers. 34. *Et — Gennesaret.* Marcus autem dixit [48] quod compulit discipulos suos conscendere navim et præcedere in ulteriorem ripam ad Bethsaidam. Joannes vero quod venerunt trajecto mari ad Capernaum [49]. Sunt autem et Bethsaida et Capernaum in terra Gennesaret ; stagnum vero Gennesaret unitum erat Tiberiadi.

Καὶ ἐπιγνόντες — διεσώθησαν. Εἶδες, πῶς κατὰ μικρὸν οἱ μαθηταὶ προέκοψαν· ὅρα καὶ τὸ πλῆθος. Οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν εἰς τὰς οἰκίας ἕλκουσιν, οὐδὲ χεῖρας ἐπιθεῖναι ζητοῦσιν. οὐδὲ πρόσταγμα διὰ ῥήματος αἰτοῦσιν, ἀλλ' ὑψηλότερον πολλῷ καὶ θεοπρεπέστερον ἐπισπῶνται τὴν θεραπείαν. Ἡ γὰρ αἱμόῤῥους πλείονα πίστιν αὐτοῖς ἐνέθηκε. B

Vers. 35. *Cumque agnovissent* — Vers. 36. *salvi facti sunt.* Vidisti quomodo discipuli paulatim profecerint ? vide et multitudinem. Non jam ipsos (*t*) in domum trahunt, neque ut manus imponat quærunt, neque verbi jussum expetunt, sed excelsius ac longe divinius salutem accersunt : illa enim quæ sanguinis profluvio laboraverat, majorem illis fidem induxerat.

ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.

CAP. XXVIII. *De transgressione præcepti Dei.*

Τότε — ἐσθίωσιν· Ἐν πάσαις μὲν ταῖς χώραις τῶν δώδεκα φυλῶν ἦσαν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. πονηρότεροι δὲ τῶν ἄλλων ἦσαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, ὡς τὴν μητρόπολιν οἰκοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τυφωμένοι. Θεασάμενοι γὰρ τὴν μεγάλην τοῦ λαοῦ πίστιν, ἐσπούδασαν ἐλαττῶσαι αὐτήν. Καὶ τῷ Χριστῷ μὲν οὐδέν τι μέμψασθαι δύνανται, τῶν μαθητῶν δὲ κατηγοροῦσιν, οὐ παρανομίαν, ἀλλὰ παράβασιν ἀνθρωπίνου παραγγέλματος. Τὸ γὰρ μὴ ἐσθίειν πρὸ τοῦ νίψασθαι νόμος οὐ προσέταξε θεῖος, ἀλλ' οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι Οἱ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσιν, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ ῥαντίσωνται, (75) οὐκ ἐσθίουσι. Καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν, ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν, καὶ χαλκίων καὶ κλινῶν. Ταῦτα μέν φησιν ὁ Μάρκος. Ἔστι δὲ πυγμῇ νίπτεσθαι τὸ νίπτεσθαι μέχρι τοῦ ἀγκῶνος. Ἐβάπτιζον δὲ τὰ ποτήρια, καὶ τοὺς ξέστας, καὶ τὰ χαλκία καὶ τὰς κλίνας, ἁγιάζειν οὕτω ταῦτα δοκοῦντες. Καὶ ἄλλα πολλὰ ἐκαινοτόμουν, τὸν μὲν νόμον παραβαίνοντες, τὰ καταγέλαστα δὲ ταῦτα παραφυλάττοντες. Οἱ μαθηταὶ δὲ πολλάκις ἀνίπτοις χερσὶν ἤσθιον, οὐκ ἐπιτηδεύοντες τοῦτο· πῶς γάρ ; οἱ μηδὲν μηδέποτε τοιοῦτον παρατηροῦντες· ἀλλὰ μόνης τῆς ἀρετῆς φροντίζοντες, τὰ τῆς σωματικῆς χρείας περιεῤῥόνουν, ὡς μηδὲν εἰς ψυχὴν δυνάμενα βλάπτειν. C D

CAP. XV. Vers. 1, 2. *Tunc — edunt.* In universis quidem duodecim tribubus erant Scribæ et Pharisæi : cæteri tamen iniquiores erant qui ab Hierosolymis erant, utpote metropolim inhabitantes, ideoque fastum majorem præ se ferentes. Viderant magnam populi fidem, et illam minuere conabantur, verum in Christo nihil erat quod carpere possent : sed discipulorum accusabant non iniquitatem, sed humani præcepti transgressionem. Neque enim jubebat lex divina ne ederent priusquam lavarent, sed seniores populi. Ait enim Marcus : *Pharisæi omnesque Judæi nisi crebro laverint manus, non capiunt cibum, observantes mordicus traditionem seniorum ; et a foro revertentes, nisi aspergantur, non comedunt, multaque sunt alia quæ servanda acceperunt, nempe lotiones poculorum et urceorum, et æramentorum, et lectorum.* Hæc quidem ait Marcus [50], Πυγμῇ autem lavari (quod habet Marcus) est usque ad cubitum lavari (Adverte quod ubi in Marco cum cæteris omnibus interpretibus vertentes dicimus : *crebro lavarint*, loco dictionis *crebro*, habet Græca πυγμῇ. ideo dicit auctor noster quod πυγμῇ *lavari*, est usque ab cubitum lavari : idque ab etymonogia deduci videtur. Est enim πυγμὴ, ῆς, *pugnus*, πυγὼν, ῶνος *cubitus*. Lavabant autem pocula, urceos, æramenta et lectos, existimantes ea hoc modo sanctificari : aliaque multa hujusmodi tradebant observanda, legem quidem transgredientes, hæc autem ridicula observantes. Discipuli vero frequenter illotis manibus edebant, non sectantes ista. Quomodo enim facere poterant, cum nunquam tale quippiam observassent, sed solius virtutis curam haberent, corporales consuetudines despicientes, eo quod earum transgressio nullum animæ posset afferre nocumentum ?

[48] Marc. VI. 45. [49] Joan. VI, 17. [50] Marc. VII, 3, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Ῥαντίσονται A. Ῥαντίσωνται infra etiam in contextu habent codd. Euthymii.

(*t*) *Non jam ipsum.* De Christo sermo est. Hentenius αὐτούς videtur legisse.

Vers. 13. *Ai ille — vestram ?* Non dixit Bene faciunt transgrediendo, ne Judæis contentionis occasionem præberet. Nec dixit, Male faciunt, ne hujusmodi traditionem confirmaret. Neque eos calumniatur qui illam tradiderant, ne tanquam contumeliorum eum aversarentur. Sed statim e diverso de majori peccato accusat : ostendens non oportere eos qui Dei præceptum transgrediuntur, accusare illos, qui hominum traditionem prætereunt. Deinde etiam dicit, quod Dei præceptum transgrediuntur, et propter quam traditionem suam : ac illam præcipue in medium adducit iniquitatem, quæ tunc inde emergebat.

A Ὁ δὲ — ὑμῶν ; Οὐκ εἶπεν, ὅτι καλῶς ποιοῦσι παραβαίνοντες, ἵνα μὴ δῷ τοῖς Ἰουδαίοις ἀφορμὴν φιλονεικίας, οὐδ' ὅτι κακῶς ποιοῦσιν, ἵνα μὴ βεβαιώσῃ τὴν τοιαύτην παράδοσιν, οὐδὲ διαβάλλει τοὺς παραδόντας αὐτὴν, ἵνα μὴ ὡς ὑβριστὴν τοῦτον ἀποστραφῶσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἀντεγκαλεῖ περὶ μείζονος ἁμαρτήματος, δεικνὺς, ὅτι τοὺς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παραβαίνοντας οὐ χρὴ μέμφεσθαι τοῖς παραβαίνουσιν ἀνθρώπων παράδοσιν. Εἶτα λέγει, καὶ ποίαν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παραβαίνουσι, καὶ διὰ ποίαν παράδοσιν αὐτῶν, καὶ εἰς μέσον φέρει μάλιστα τὴν ἐπιπολάζουσαν τότε παρανομίαν.

Vers. 4. *Nam — moriatur.* In libro Exodi ambo hæc præcepta habentur.

B Ὁ γὰρ — τελευτάτω. Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως (76) καὶ ἄμφω αὗται αἱ ἐντολαὶ κεῖνται.

Vers. 5. *Vos — in tuum vertitur commodum.* Difficilis est horum ordo verborum, nisi primum rem enarremus. Seniores Judæorum docuerant juvenes, ut prætextu divini cultus parentes contemnerent. Si quis enim parentum peteret a filio ovem aut vitulum, aut aliud quippiam, præcipiebant illis, ut dicerent : Munus est Deo, quodcunque ex me in tuum vertitur commodum, hoc est, Deo consecratum est quodcunque a me lucrifacis : et ita docebant eos despicere parentes ac legem transgredi. Ignominia siquidem est, legisque transgressio, filios resistere parentibus. Nam et ipsos parentes Dei prætextu fraudabant re debita, et nec Deo illam offerebant. Hæc itaque rei narratio est. Nunc vero oportet et dicta interpretari. *Vos autem dicitis*, hoc est, vos interpretamini, vos docetis deceptionem illam humanam : Quisquis dixerit patri vel matri, *Munus est Deo consecratum quidquid ex me in tuum vertitur commodum*, sive quidquid ex me lucrifacere cupis.

Ὑμεῖς — ὠφεληθῇς. Δυσχερὴς (77) ἡ τῶν ῥητῶν τούτων ἔσται σύνταξις, εἰ μὴ προδιηγησόμεθα τὴν ὑπόθεσιν. Οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων ἐπαίδευσαν τοὺς νέους, ἐν προφάσει εὐσεβείας, καταφρονεῖν τῶν γονέων. Εἴ γάρ τις τῶν γονέων ἐζήτησε λαβεῖν ἀπὸ τῶν (78) τοῦ υἱοῦ πρόβατον, ἢ μόσχον ἢ ἕτερόν τι, παρήγγελλον αὐτοῖς λέγειν, ὅτι Δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, τουτέστιν, ἀφιέρωται τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδανεῖς. Καί οὕτως ἐδίδασκον αὐτοὺς ἀτιμάζειν τοὺς γονεῖς καὶ παρανομεῖν. Ἀτιμία γάρ, τὸ τοὺς παῖδας ἀπατᾷν τοὺς γονεῖς, καὶ παρανομία. Τοὺς τι γὰρ γονεῖς ἀπεστέρουν προφάσει τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ τῷ Θεῷ προσέφερον. Ἡ μὲν οὖν διήγησις τοιαύτη. Χρὴ δὲ λοιπὸν ἑρμηνεῦσαι καὶ τὰ ῥητά. Ὑμεῖς δὲ λέγετε, ἀντὶ τοῦ, Ὑμεῖς ἑρμηνεύετε, ὑμεῖς διδάσκετε τὴν ἀπάτην τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, ὅτι Δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ ὃ ἂν (79) ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, εἴτουν, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδᾶναι θέλῃς.

Vers. 6 *Et — vestram.* Cum manifeste demonstraverit illos iniquitatis præceptores esse, ex consequenti quoque discipulos suos accusatione liberavit quod illorum non servarent traditionem, qui Dei præceptum non servabant.

[Τινὲς (80) δὲ ἐλλειπτικῶς τὸ ῥητὸν ἑρμηνεύουσι, φασὶν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐνετείλατο τάδε καὶ τάδε· ὑμεῖς δὲ, ταῦτα ἀθετοῦντες, λέγετε, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ Κορβᾶν, ἤτοι, δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ ζητούμενον, ἠλευθέρωται. Τοῦτο γὰρ λέγουσιν ἐλλείπτως, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις γνώριμον, πρὸς οὓς εἴρηκε τὸν λόφον.]

Vers. 5. *Et — suam.* Et talis homo jam impudens effectus, deinceps non honorabit parentes suos.

Καὶ — αὐτοῦ. Καὶ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος, ἀναίσχυντος τοῦ λοιποῦ γενόμενος, οὐκ ἔτι τιμήσει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ.

Vers. 6 *Et — vestram.* Cum manifeste demonstraverit illos iniquitatis præceptores esse, ex consequenti quoque discipulos suos accusatione liberavit quod illorum non servarent traditionem, qui Dei præceptum non servabant.

Καὶ — ὑμῶν. Προδήλως ἀποδείξας αὐτοὺς παρανομίας διδασκάλους, ἀπήλλαξε μέμψεως λοιπὸν καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, μὴ τηροῦντας τὴν παράδοσιν τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.

Vers. 7. *Hypocritæ — Isaias.* Hypocritas illos dixit quia legem servare videbantur, ipsam tamen

Ὑποκριταὶ — Ἡσαΐας. Ὑποκριτὰς αὐτοὺς εἶπεν, ὡς δοκοῦντας μὲν ἐννόμους, ὄντας δὲ παρανό-

Variæ lectiones et notæ

(76) Imo, τῆς Ἐξόδου. Scilicet Exod. xx, 12 ; xxi, 17. Atque ita legit etiam Hentenius.

(77) Hæc Huetius, tanquam ex Origenis catena, laudat ad Orig. III. p. 489. nota δ.

(78) Τῶν abest A.

(79) Ἐάν, A.

(80) Inclusa in margine habet A.

Ἄγει δὲ τὸν προφήτην εἰς μέσον, πάλαι κατ· ιτα αὐτῶν, ἃ νῦν οὗτος κατηγόρησε, καὶ ιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κἀκεῖνα δι' ἐκείνου ιένος.

A transgrediebantur. Prophetam autem in medium adducit, qui jam olim illos accusabat de his, de quibus ipse nunc eos accusat ; et se eum esse ostendit, qui etiam illa per prophetam loquebatur.

ν — ἀνθρώπων. Εἰπών, ὅτι Ἐγγίζει μοι τῶ , ἐτιμήνευσε τοῦτο, προσθείς, ὅτι Καὶ τοῖς με τιμᾷ· Θεὸν ὁμολογῶν με καὶ ποιητὴν, καὶ τοῦ παντός· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω διίσταται ου, μὴ πλησιάζουσα τοῖς ἐμοῖς θελήμασι· ῖς σέβονται με, μὴ τὰς ἐμὰς φυλάσσοντες ἐντο- ιὰ διδάσκοντες διδασκαλίας, οὔσας ἐντάλματα ων, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ. Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ι τοῦ Χριστοῦ λαός, μὴ καὶ καθ' ἡμῶν ταῦτα

Vers. 7. *Dicens* — V. 9. *hominum*. Postquam dixit : *Appropinquat mihi ore*, interpretatus est hoc, addens : *Et labiis me honorat*, Deum me esse confitens et Creatorem ac Dominum universi. Cor autem eorum longe abest a me, non appropinquans meis voluntatibus. Frustra autem colunt me, cum mea non servent præcepta, sed doceant doctrinas quæ sunt præcepta hominum et non Dei. Timeamus ergo et nos qui sumus Christi populus, ne etiam adversum nos hæc dicantur.

— αὐτοῖς. Ἐκείνους μὲν ἐπιστομίσας καὶ κάται- ἀφῆκεν, ὡς ἀνιάτους· τρέπει δὲ τὸν λόγον πρὸς ν, ὡς ἀξιολογώτερον. B

Vers. 10. *Et* — *eis*. Illos tanquam incurabiles reliquit, ubi silentium eis imposuisset, eosque confudisset : convertit autem sermonem ad turbam tanquam digniorem quæ audiat.

ετε — συνίετε. Ἀκούετε, ὃ ἐρῶ, καὶ γνῶτε αὐτό. ὲ τοῦτο, τιμῶν αὐτοὺς, ἵνα εὐπαράδεκτον γένη- ὸηθησόμενον.

Vers. 11. *Audite* — *intelligite*. Audite quod dico et intelligite illud. Hoc autem ait honorans illos, ut facilius suscipiatur quod dicturus est.

– ἄνθρωπον. Κοινοῖ, ἀντὶ τοῦ, μιαίνει. Λέ- ιον, ὅτι οὐχ ὁ ἀπὸ τῶν ἀνίπτων χειρῶν ῥύπος, ῶν βρωμάτων εἰσερχόμενος εἰς τὸ στόμα, τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἅπτεται τῆς ψυχῆς· γὰρ μιαρὸν ἡ ἁμαρτία, βλάπτουσα τὴν Ἡ μὲν οὖν πρόχειρος ἑρμηνεία τοῦ ῥητοῦ

Vers. 11. *Non* — *hominem*. Hoc est : Non sordes manuum illotarum quæ una cum escis in os ingrediuntur contaminant aut conspurcant hominem, quia nec tangunt animam : solum namque peccatum fœdum est, quod animæ nocet. Talis autem dicti hujus interpretatio in promptu est.

δὲ καὶ ἄλλην ὑποκεκρύφθαι βαθυτέραν, ὅτι ταρὰ Θεοῦ γενόμενον, φύσει μιαρόν ἐστι. Φησὶ Μωϋσῆς. Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα καὶ ἰδοὺ, καλὰ λίαν. Καὶ λέγουσι διὰ τῆς βαθυτέρας τὴν τῶν βρωμάτων ἐκβάλλεσθαι ησιν, ἣν Ἰουδαῖοι παρεφυλάττοντο. Τοῦ γὰρ ωμάτων νόμου συμβολικὴν θεωρίαν ἔχοντος, δαῖοι μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοεῖν δυνάμενοι, ως πάντα καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξελαμβά- C

Aiunt autem et alteram profundius esse reclusam, puta quod nihil factum a Deo, natura impurum est. Ait enim Moses : *Et vidit Deus quæcumque fecerat, et ecce bona valde* [51]. Dicunt ergo hac profundiori interpretatione ciborum rejici observationem, quam Judæi servabant. Nam cum lex, quæ de cibis erat, allegoricum haberet intellectum, Judæi qui nihil excelsum cogitare poterant, corporaliter et prout in conspicuo erant, omnia excipiebant.

— ἄνθρωπον. Ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος ος· ἀλλὰ περὶ τοῦ πονηροῦ λέγει νῦν, ὃς ἔχει ἡν καρδίαν. Προϊὼν δὲ σαφηνίζει τὰ ἀσαφῶς ῥηθέντα.

Vers 11. *Sed* — *hominem*. Egreditur de ore omnis sermo : sed nunc de malo loquitur, qui cor pro fonte habet. In sequentibus autem manifestiora reddit, quæ hic obscure dicta sunt.

— ἐσκανδαλίσθησαν. Ποῖον λόγον Δηλαδὴ τὸν ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ ωπον. Ἀνέτρεπε γὰρ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσ- D

Vers. 12. *Tunc offensos* — *fuisse*. Quo sermone ? Eo videlicet quo dicebat : Non quod intrat in os, impurum reddit hominem ; subvertebat enim traditionem seniorum.

— ἐκριζωθήσεται. Φυτείαν λέγει νῦν τὴν τιν τῶν πρεσβυτέρων καὶ τὰ ἐντάλματα τῶν ων.

Vers. 13. *At ille* — *eradicabitur*. Plantationem nunc dicit traditionem seniorum et præcepta hominum.

ε — αὐτούς. Ὡς ἀνιάτους. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ σε τὸ σκάνδαλον αὐτῶν, εἰδὼς αὐτοὺς οὐδὲν σομένους.

Vers. 14. *Sinite* — *illos*. Tanquam incurabiles, Ideo enim neque ipse curavit illorum offensionem, sciens nihil illis profuturum esse quidquid diceret.

οἱ τυφλῶν. Τυφλοὺς αὐτοὺς φησιν, ὡς πη- ς τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ ῥεύματος ῶν, καὶ ὡς μὴ δυναμένους ἐνατενίζειν τῷ

Vers. 14. *Duces* — *cæcorum*. Cæcos vocat eos tanquam animæ oculo a fluxu affectionum excæcatos, et quasi non potentes oculos intendere in

lucem veritatis. Nec solum hoc, sed et duces eorum qui ab ignorantia Scripturarum excæcati sunt. Grande siquidem malum est aliquem esse cæcum : eum vero qui cæcus est, ducatum alteri cæco præstare, duplex certe malum est.

A φωτὶ τῆς ἀληθείας. Καὶ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁδηγοὺς ὄντας τῶν πεπηρωμένων ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τῶν Γραφῶν. Μέγα μὲν γὰρ κακὸν τὸ τυφλὸν εἶναι τινα· τὸ δὲ καὶ τυφλὸν ὄντα ὁδηγεῖν ἕτερον διπλοῦν ἄρα κακόν.

Vers 14. *Cæcus — cadunt.* Hoc manifestum est.

Τυφλὸς — ἐμπεσοῦνται. Τοῦτο σαφὲς ἐστιν.

Vers. 15. *Respondens — hanc.* Marcus autem dixit : *Et cum ingressus esset domum semotus a turba, interrogaverunt eum discipuli ejus de parabola*[52]. Cum enim Petrus inchoasset, alii quoque pariter interrogaverunt. Parabolam autem vocant Hebræi ænigma et sermonem obscurum. Nam quia superius dixerat Christus, *Quod egreditur de ore hoc impurum reddit hominem* [53], deinde, sicut refert Marcus, subjunxerat, *Si quis habet aures ad audiendum audiat* [54], visus est eis sermo obscurus, et ideo parabolam illum vocantes de ipso interrogant.

Ἀποκριθεὶς — ταύτην. Ὁ δὲ Μάρκος εἴρηκεν, ὅτι Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. Τοῦ Πέτρου γὰρ προκαταρξαμένου, καὶ οἱ ἄλλοι συνεπηρώτησαν. Παραβολὴν δὲ καλοῦσιν Ἑβραῖοι τὸ αἴνιγμα, τὸν σκοτεινὸν λόγον. Καὶ ἐπεὶ εἶπεν ὁ B Χριστὸς ἀνωτέρω, ὅτι Τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· εἶτα, καθά φησι Μάρκος, ἐπήγαγεν, ὅτι Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω· καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς ἀσαφὴς ὁ λόγος· παραβολὴν τοῦτον ὀνομάσαντες, ἐρωτῶσι περὶ τούτου.

Vers. 16. *Jesus autem — V. 17. emittitur.* Omnia hæc per interrogationem legenda sunt.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐστε ; Ἀκμὴν, ἀντὶ τοῦ ἔτι. Κατ' ἐρώτησιν δὲ καὶ τοῦτο καὶ τὰ (81) ἑξῆς.

Marcus autem potsquam dixit : *Et in successum egreditur*, addit : *Quod purgat omnes escas* [55], hoc est puras relinquit. Dictæ enim sordes in secessum egressæ, pura relinquunt quæ intus remanent alimenta, quæ videlicet natura retinuit.

Οὕπω — ἐκβάλλεται ; Ὁ δὲ Μάρκος εἰπὼν, ὅτι Καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, προσέθηκεν, Ὅτι καθαρίζον (82) πάντα τὰ βρώματα, τουτέστι, καθαρὰ ἀπολιμπάνον (83). Καὶ γὰρ ὁ δηλωθεὶς ῥύ- C πος ἐξέρχεται εἰς τὸν ἀφεδρῶνα, καθαρὰ ἀφιεὶς ἔνδον πάντα τὰ βρώματα, ὅσα δηλαδὴ παρακατέσχε ἡ φύσις.

† Ἕδρα quidem inter alia significat etiam corporis partem qua sedetur. Ejus autem compositum ἀφεδρών, ῶνος, infimus est, vel stercus, quod secernitur.

[Ἕδρα (84) μὲν τὸ μέρος τοῦ σώματος, ἀφεδρὼν δὲ ὁ κοπρών (85).]

Vers. 18. *Quæ — hominem.* Dixit enim etiam vicesimo secundo capite, quod ex abundantia cordis os loquitur [56]. Primum enim in corde concupiscimus : deinde quod desideratum est, per os educimus, et ita quod foris ingreditur, rursum foras procedit ; quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet et contaminat

Τὰ — ἄνθρωπον. Εἴρηκε γὰρ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ὅτι ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ἐνθυμούμεθα (86) γὰρ πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ, εἶτα τὸ ἐνθυμηθὲν ἐξάγομεν διὰ τοῦ στόματος. Καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν εἰσπορευόμενον, ἔξω πάλιν χωρεῖ· D τὸ δὲ ἔσωθεν ἐκπορευόμενον, ἔσω πάλιν μένει, καὶ μιαίνει.

Vers. 19. *A — blasphemiæ.* Marcus vero latius enumerat et alia : *avaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum pravum, superbiam et stultitiam* [57]. Ut autem breviter et aperte dicam, cogitationes malæ sunt nocivæ concupiscentiæ : cædes vero, furtum, falsum testimonium, avaritia, dolus et superbia nota sunt ; adulterium autem est, ad alienam uxorem accedere ; fornicatio vero ad eam quæ virum non habet ; blasphemia

Ἐκ — βλασφημίαι. Ὁ δὲ Μάρκος πλατύτερον ὑπαριθμεῖται καὶ ἕτερα· πλεονεξίαν, πονηρίαν, δόλον, ἀσέλγειαν, ὀφθαλμὸν πονηρὸν, ὑπερηφανίαν καὶ ἀφροσύνην· συντόμως δὲ καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, διαλογισμοὶ μέν εἰσι πονηροὶ τὰ βλαβερὰ ἐνθυμήματα· ὁ δὲ φόνος, καὶ ἡ κλοπὴ, καὶ ἡ ψευδομαρτυρία, καὶ ἡ πλεονεξία καὶ ὁ δόλος, καὶ ἡ ὑπερηφανία, γνώριμα. Μοιχεία δέ ἐστι τὸ εἰς τὴν ὑπανδρον (87) ἀπελθεῖν· πορνεία δὲ τὸ εἰς τὴν μὴ

[52] Marc. VII, 17. [53] Matth. XII, 34. [54] Marc. VII, 22. [55] ibid. 19. [56] Matth. XIII, 34. [57] Marc. VII, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Hentenius omittit ἀκμὴν — ἔτι, relinqua autem cum proximo scholio conjungit.

(82) Καθαρίζων, A.

(83) Ἀπολιμπάνων, A.

(84) Inclusa habet in marg. B.

(85) Κοπρών non est stercus, ut reddidit Hentenius. Nam id est κόπρος. Sed κοπρών est receptaculum stercoris, quo stercus ejicitur.

(86) Ἐνθυμούμενος, A.

(87) Ita uterque codex. Atque ita etiam videtur legisse Hentenius, nisi πρός loco εἰς invenerit, quod ipse etiam malim. Sed idem mox reperitur. Forte ἀπελθεῖν corruptum est, quod non memini legere hoc sensu. Deinde εἰς videtur notare *non ad* sed *contra*, ut παροινεῖν εἰς. Raroria sæpenumero Euthymius adhibet vocabula. Forte scripsit ἀδελπ-

ἄνδρα· βλασφημία δὲ τὸ ὑβρίζειν τὸν Θεὸν, τεῖν αὐτῷ ἢ μέμφεσθαι αὐτῷ· πονηρία δὲ ν (88) κατὰ τινος, ἢ ὑπολαμβάνειν, ἃ μὴ αὐτοῦ· ἀσέλγεια δὲ ἡ ἀρσενοκοιτία, καὶ οιοῦτον ἀκόλαστον· ὀφθαλμὸν δὲ πονηρὸν λέγει, τὴν βασκανίαν (89)· ἀφροσύνη δὲ μὴ εἰδέναι τὸν Θεόν. Εἶπε γάρ, φησὶν, καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός, εἰσὶ δὲ κακίαι μυριαι. Παρέλιπε δὲ νῦν (90) Χριστὸς, διὰ τὸ ἀρκεῖν τὰ ῥηθέντα πρὸς νων διάγνωσιν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τῆς πεν ἐξέρχεσθαι, διότι τὰς ἀρχὰς ἐξ αὐτῆς Ἀρχαὶ γὰρ τούτων αἱ ἐνθυμήσεις, ἃς πηγάζειν εἰωθεν. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς καρ- χονται, πάντως καὶ ἐκ τοῦ στόματος, ρβλυσάντων (91) ἐν τῇ καρδίᾳ, δίκην χυμοῦ, τὸ περιττεῦον ἐξεμεσθῆναι βιά-

A autem esse Deo contumeliosum vel ingratum, aut illum accusare ; malitia est cogitare mala adversus aliquem, aut suspicari de illo quæ non oportet: impudicitia est concubitus cum masculo, aut si quæ est hujusmodi lascivia ; oculum autem malum vocat invidiam ; stultitia vero proprie est non nosse Deum : *Dixit stultus*, inquit *in corde suo, Non est Deus* [58]. Sunt autem et alia mala innumera quæ nunc prætermisit Christus, eo quod sufficiant ea quæ dicta sunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Hæc ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent. Horum autem principia concupiscentiæ sunt, quæ a corde solent emanare. B Quia vero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur : quando in corde ebulliendo in modum mali humoris, quod superfluum est evomi cogitur.

— ἄνθρωπον, Μαθόντες ἤδη καὶ ἡμεῖς ντα τὸν ἄνθρωπον, ταύτην ἄρα τὴν ἀποῤῥίψωμεν, τὴν κηλιδοῦσαν τὴν ψυ- γὰρ ὅλοις ποταμοῖς τὸ σῶμα λούσῃς, λος, ἀκαθάρτου μενούσης αὐτῆς, ὕτις κρύων καὶ καθαρσίοις ἀρετῶν ἀπολούε-

Vers. 20. *Hæc — hominem.* Scientes et nos deinceps quæ sint ea quæ hominem contaminant, hanc sane immunditiam abjiciamus, quæ sordidam reddit animam. Si enim ipsa sit impura, etiamsi totis fluminibus corpus laveris, nihil tibi proderit; illa vero, aqua lacrymarum et purificatione virtutum abluitur.

C

ΚΕΦ. ΚΘ, Περὶ τῆς Χαναναίας.

Σιδῶνος. Αὗται αἱ πόλεις τῶν Χαναναίων ὡς οὖν, τοῖς μαθηταῖς ἐντειλάμενος, εἰς μὴ ἀπελθεῖν, αὐτὸς ἀπεισιν; Οὐκ ἀπῆλθε εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκω- λά θέλων ἀδειάσαι (92) μικρόν. Διὸ καὶ ἀπελθεῖν, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, εἰσελθὼν ἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη

CAP. XXIX. *De Phœnicissa sive Chananæa.*

Vers. 21. *Et — Sidonis.* Hæ civitates Chananæo rum erant. Quomodo ergo qui discipulis præcepit ne in viam gentiam abirent [59], ipse abit ? Non abit prædicaturus, sed ut paululum requiesceret. Ideo etiam postquam abiisset, ingressus domum, prout Marcus ait [60], neminem scire voluit, nec potuit latere.

αὐτῷ. Ὁ δὲ Μάρκος φησίν· Ἦν δὲ ἡ γυνὴ Σύρα, Φοινίκισσα τῷ γένει, τουτέστιν, μὲν τὴν θρησκείαν Σύρα δὲ τῇ διαλέκτῳ, ι δὲ τῷ γένει, εἴτουν τῷ ἔθνει. Φοίνικες D ανανᾶοι ἐλέγοντο, διὰ τὸ μητρόπολιν Φοινίκην. Ἀκούσασα δὲ πάλαι μὲν τὴν τοῦ, νῦν δὲ, ὅτι (94) ἐπιδεδήμηκεν, ἀνι- χνόν.

Vers. 22. *Et — an eum.* Marcus ait : *Erta autme mulier Græca. Syra, Phœnicissa*, hoc est Græca quidem religione, Syra vero lingua. Phœnicissa vero genere sive gente. Phœnices enim Chananæ dicebantur, eo quod metropolim Phœnicem haberent. Hæc ergo cum famam quidem ejus jam olim audisset, nunc vero quod eo accessisset, secuta est ejus vestigia.

ροφοινίκισσά (96) ἐστιν ἡ ἑκάστου ψυχὴ, καθάπερ θυγατέρα, τὴν διάνοιαν κεκρατη- φιλία τῆς ὕλης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιληπτευο- διαῤῥησσομένην.]

† Syra Phœnicissa est cujusque anima, mentem quasi filiam habens, quæ materiæ tenetur amore; et ideo comitiali morbo laborat, ac discruciari dicitur.

. XIII, 1. [59] Matth. x, 5. [60] Marc. VII, 24. [6] ibid. 26.

Variæ lectiones et notæ.

s tamen exempla ignoro, etsi nota sunt ἀδελτηρία. — Ad vocabula ἀπελθεῖν antum locum fere similem supra p. 25, t. εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρνην. *Ex* .

ntenius, *mala*. Videtur ergo excidisse proximum κατὰ.

ittit codex B τὴν βασκανίαν.

, abest A.

ell. αὐτων.

ιάσαι, A. Ἀδειάζειν, quod raro occurrit, est ex ἄδεια, notatque ἄδειαν ἔχειν, ἐν ἀδεια ζῆν. Hoc loco ἄδειαν πραγμάτων, ἄδειαν τοῦ διδάσκειν ἔχειν.

(93) Τήν, quod vulgares additiones habent, omittit infra in contextu.

(94) Ὅτι habet uterque codex. Ne ergo quis conjiciat ὅτε, ex superioribus repetendum, τὸ ἀκούσασα, ut sit, νῦν δὲ ἀκούσασα, ὅτι.

(95) Quæ inclusimus, ea B habet in margine.

(96) Ita alii legunt.

Vers. 22. *Dicens* : — *torquetur*. Filia quæ a dæmonio torquebatur relicta, eo quod omnino sensu careret, seipsam profert quasi maxime indigeat ut sui misereatur, quia morbum sentiebat, et ideo innumera sustinebat incommoda. Filium autem David eum vocat, quod didicerat e genere David Christum oriundum. Omnibus siquidem nominatissimus erat David *Male* inquit, *a dæmonio torquetur*, hoc est misere.

Vers. 23. *Ipse*. — *verbum*. Illa quidem alte vociferatur, dolorem qui latebat in corde significans; ipse vero penitus silet, sustinens donec omnis illius fides, animi modestia prudentia manifestaretur : quod vario modo facere solet in multis. Simul etiam ut e diverso Judæis ostenderet, qualem erga illos gereret affectum, cum infirmos eorum semel tantum rogatus, imo nec semel quidem, statim curabat : gentilium vero non ita.

Vers. 23. *Et — nos*. Quod hic dicitur, *Rogabant*, littera habet ἠρώτων, quod verbum licet ut plurimum interrogare significet, interdum tamen significat deprecari. Nam et hoc loco Marcus eo utitur, cum de muliere loquens ait : Ἠρώτα, hoc est, deprecabatur eum ut dæmoninum ejiceret a filia sua [62]. Et Lucas decimo quarto capite ἐρωτῶ, hoc est, *deprecor te, habe me excusatum* [63]. Est et ubi jubere significat, ut cum circa finem decimi capitis apud Lucam dicitur : *Ingressus autem in unam navim quæ erat Simonis* ἠρώτησεν, id est *jussit eum ut a terra abduceret pusillum* [64]. Tanquam præceptor enim jussit. Nam et paulo post quasi auctoritatem habens dixit : *Duc in altum* [65].

Vers. 24. *At ille — Israel*. Sufficiebat quidem silentium ut eam in desperationem conjiceret ; at responsio multo etiam amplius desperationem intendit. Respondit enim : *Non sum missus* nisi ad Judæos, hos enim appellavit *oves perditas domus Israel*. Nam decimo nono quoque capite rursum ita dixit apostolis : *Ite autem potius ad oves perditas domus Israel* [66]. Quid ergo mulier ? Cum sese videret esse despectam, repudiatos etiam illos qui pro ea deprecarentur, non desperavit : nam magnam habebat fidem ac prudentiam ; sed impudens est honesta impudentia, et jam relicto clamore qui eminus fiebat, propius accessit. Nos autem non ita, sed ubi statim non assequimur, desistimus ; cum propius oporteret accedere, et ferventius orationi incumbere.

Vers. 25. *Illa — me*. Usque tanc enim neque in illius conspectum ausa fuerat accedere, indignam sese reputans.

Vers. 26. *Ille — catellis*. Quantum illa augebat petitionem, tantum ipse repulsionem. Marcus ait

A Λέγουσα — δαιμονίζεται. Τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην ἀπολιποῦσα, διὰ τὸ παντελῶς ἀναισθητεῖν, πρόσεισιν, ἑαυτὴν ἐλεηθῆναι μάλιστα δεομένη, τὴν αἰσθανομένην τῆς νόσου, καὶ διὰ τοῦτο μυρία πάσχουσαν. Υἱὸν δὲ Δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ διὰ τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ Δαυὶδ κατάγει τὸ γένος. Πᾶσι γὰρ ὁ Δαυὶδ ὀνομαστότατος ἦν. Κακῶς δὲ, φησὶ, δαιμονίζεται, ἀντὶ τοῦ, χαλεπῶς.

B Ὃ — λόγον. Ἡ μὲν βοᾷ μεγάλα, τὸν ἐνδομυχοῦντα τῆς καρδίας (97) πόνον ἐνδεικνυμένη· αὐτὸς δὲ σιγᾷ παντελῶς, ἀναμένων ἅπασαν φανερωθῆναι τὴν πίστιν, καὶ ταπείνωσιν, καὶ σύνεσιν αὐτῆς, ὅπερ διαφόρως εἴωθε ποιεῖν ἐν πολλοῖς· ἅμα δὲ καὶ ἀντεπιδεικνύμενος Ἰουδαίοις, οἷαν περὶ αὐτοὺς ἔχει διάθεσιν, ὅτι τοὺς μὲν ἀρρώστους αὐτῶν ἅπαξ αἰτηθεὶς, ἢ οὐδ' ἅπαξ, εὐθὺς θεραπεύει, τοὺς δὲ τῶν ἐθνῶν οὐχ οὕτως.

Καὶ — ἡμῶν. — Ἠρώτων, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλουν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μάρκος εἴρηκε περὶ τῆς γυναικὸς, ὅτι καὶ ἠρώτα αὐτὸν, ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἤγουν, παρεκάλει. Τὸ γὰρ ἐρωτῶ σημαίνει μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ πυνθάνεσθαι· σημαίνει δὲ καὶ τὸ, παρακαλῶ· ὡς τὸ Ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον. Ἔστι δ', ὅτε δηλοῖ καὶ τὸ προστάσσω, ὡς τό· Ἐμβὰς δὲ (98) εἰς ἓν τῶν πλοίων, ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἠρώτησεν C αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον. Ὡς διδάσκαλος γὰρ προσέταξεν, ἐπεὶ καὶ μετὰ μικρὸν ἐξουσιαστικῶς, εἶπεν· Ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος.

Ο — Ἰσραήλ. Ἱκανὴ μὲν καὶ ἡ σιωπὴ εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλεῖν αὐτήν· ἡ δ' ἀποκρισις πολλῷ πλέον τὴν ἀπορίαν ἐπέτεινεν. Ἀπεκρίθη γὰρ, ὅτι Οὐκ ἀπεστάλην εἰς ἄλλους εἰ μὴ εἰς τοὺς Ἰουδαίους· τούτους γὰρ ὠνόμασε πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῖς ἀποστόλοις οὕτω (99) πάλιν εἶπε· D Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. Τί οὖν ἡ γυνή ; Θεασαμένη παροφθεῖσαν μὲν ἑαυτὴν, ἀποπεμφθέντας δὲ καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς παρακαλέσαντας, οὐκ ἀπῆγεν· πολλὴν γὰρ εἶχε πίστιν καὶ σύνεσιν· ἀλλὰ ἀναισχυντεῖ καλὴν ἀναισχυντίαν, καὶ ἀφεῖσα τὸ κράζειν πόρρωθεν, ἐγγὺς ἔρχεται. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν μὴ τύχωμεν, ἀφιστάμεθα, δέον ἐγγύτερον προσελθεῖν, καὶ θερμότερον ἐπικεῖσθαι.

Ἡ — μοι. Ἄχρι γὰρ τότε οὐδ' εἰς ὄψιν αὐτοῦ τετόλμηκεν ἐλθεῖν, ἀνάξιαν ἑαυτὴν κρίνουσα·

Ὁ — κυναρίοις. Ὅσον ἐπέτεινεν ἐκείνη τὴν αἴτησιν, τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τὴν παραίτησιν. Ὁ δὲ

[62] Marc. VII, 26. [63] Luc. XIV, 18. [64] Luc. V, 3. [65] ibid. 4. [66] Matth. X, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Forte Hentenius reperit, τῇ καρδίᾳ Eerri potest utrumque. Τῆς καρδίας, pendet ex, τὸν πόνον.

(98) Δέ, abest A.

(99) Οὕτω, abest A.

ησὶν, ὅτι εἶπεν αὐτῇ· Ἄφες πρῶτον χορ- A quod dixerit ei : *Sine primum saturari filios* [67]. Un
τὰ τέκνα· πανταχόθεν γὰρ ἐδήλου τὴν τῶν dique enim ostendebat familiaritatem ac dilectio-
οἰκείωσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην καὶ nem erga Judæos, eorumque procurabat honorem.
κηδεμονίαν. Καὶ τέκνα μὲν αὐτοὺς ὠνό- Filios quidem eos vocavit tanquam suos ac dilec-
μς γνησίους καὶ ὡς ἠγαπημένους· κυ- tos ; ethnicos vero catellos tanquam impuros ac
τὰ ἔθνη, ὡς ἀκάθαρτα, καὶ ὡς μιαρά. scelestos. Panem autem dicit sanitatem non cor-
ι λέγει τὴν θεραπείαν, οὐ τὴν σωματικὴν porum tantum, verum etiam animarum. Et vide
λὰ καὶ τὴν ψυχικήν. Καὶ ὁρᾷ σύνεσιν γυ- mulieris prudentiam : Christi enim verbis perculsa,
ιαξαμένη γὰρ τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων, ἀπ' suum ab illis texit patrocinium.
κει συνηγορίαν ἑαυτῆς.

— αὐτῶν. Ναὶ Κύριε, φησὶν, ἀληθῶς Vers. 27. *At illa — suorum.* Certe, Domine, vere
ινα μὲν ἐκεῖνοι, κυνάριον δὲ ἐγὼ· καὶ διὰ dixisti : illi quidem sunt filii, ego vero una e ca-
χρὴ μᾶλλον ἐλεηθῆναι· Καὶ γὰρ τὰ κυνά- tellis : ideoque mei potius misereri oportet. *Nam*
τῶν ψιχίων ἐσθίει τῶν πιπτόντων ἀπὸ *et catelli edunt de micis quæ cadunt a mensa do-*
ἐζης τῶν κυρίων αὐτῶν. Ἐπεὶ τοίνυν *minorum suorum*, Quia ergo catella sum, non
εἰμι, οὐκ εἰμὶ ἀλλοτρία, οὐδὲ κωλύομαι B aliena sum, neque de micis participare prohibeor,
ίων μετασχεῖν, ὥσπερ οὐδὲ τὰ κυνάρια· sicut neque catelli : de micis (*u*) inquam intelle-
ουμένων τῶν ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἰά- ctualibus, id est sanitatibus collatis ab eo qui nunc
μὲν οὖν μὴ ἀποστῆναι, τοσοῦτον ἐξουδε casu sese obtulit. Quod ergo adeo repulsa non dis-
πίστεως ἦν· τὸ δὲ συνομολογῆσαι κυνά- cessit, fidei erat : quod vero se catellam est confes-
ἐν ταπεινώσεως· τὸ δ' ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ sa, humilitatis : quod autem a Christi sermonibus
κατασκευάσαι συνηγορίαν συνέσεως. Διὰ patrocinium sibi aptaverit, prudentiæ Propterea
νυν ἀνεβάλετο (1) τὴν ἴασιν ὁ Χριστὸς, ἵνα enim Christus sanitatem distulit, ut hæc manifesta
ερωθῶσιν, ἵνα δείξῃ τὴν ἐν τούτοις φιλο- fierent : atque per illa hujus philosophiam de-
ίτῆς, ἵνα καταισχυνθῶσιν Ἰουδαῖοι, τοσοῦ monstraret, utque confunderentur Judæi, adeo
ίστιν καὶ ταπείνωσιν καὶ σύνεσιν ἠττώμε- fide, humilitate ac prudentia a gentili muliere su-
ὸς ἐθνικῆς, ἵνα, ταῦτα βλέποντες οἱ ἀπό- perati : præterea ut hæc videntes apostoli, su-
αῤῥήσωσιν ὕστερον, ἀποστελλόμενοι πρὸς merent audaciam, cum postmodum ad gentes emit-
λοιπὸν οὖν ἀνεκήρυξεν αὐτὴν ὁ Χριστός. terentur. Jam itaque Christus illius fidem promul-
gat.

- ὥρας ἐκείνης. Ὁ δὲ Μάρκος εἰπεῖν τὸν C Vers. 28. *Tunc — illa hora.* Marcus autum ait
τρὸς αὐτήν φησιν, ὅτι Διὰ τοῦτον τὸν Christum ad illam dixisse : *Propter hunc sermonem,*
αγε, ἐξελήλυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυ- *abi* [68] ; exivit dæmonium a filia tua, hoc est prop-
ου, τουτέστι, διὰ τὸν λόγον, ᾧτινι πρὸς ter hunc sermonem quo sapienter admodum usa
ν ἐχρήσω συνετῶς ἄγαν. Καὶ γὰρ ὁ Σω- es ad patrocinium. Etenim Salvator et fidem ejus
τὴν πίστιν αὐτῆς ἐπῄνεσε, καὶ τὴν σύνεσιν. laudavit et prudentiam. Et ideo Matthæus quidem
οὗτο Ματθαῖος μὲν τὸν ἔπαινον τῆς πίστεως laudem fidei ejus scripsit : Marcus vero pruden-
κ᾽ψε, Μάρκος δὲ τὸν τῆς συνέσεως. tiæ.

σκόπει, πῶς, τῶν ἀποστόλων δεηθέντων Tu autem considera quomodo cum apostoli pro
ῆς, καὶ μηδὲν ἀνυσάντων, αὐτὴ μᾶλλον illa deprecati fuissent, nihilque effecissent, ipsa po-
δασκόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ Θεὸς βού- tius perfecit. Hinc enim docemur quod Deus ma-
λον ἡμᾶς αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἱκετεύειν. vult nos pro nobisipsis obsecrare : discipuli enim
ερ μαθηταὶ μείζονα παῤῥησίαν εἶχον, ἀλλ' majori libertate utebantur, sed mulier magnam de-
λλὴν καρτερίαν ἐπεδείξατο. Καὶ ὄντως μεγάλα D monstravit constantiam ac perseverantiam. Et vere
οσεδρία παρακλήσεως. magna potest precationis assiduitas.

του δὲ κατὰ ἀλληγορίαν ἡ Χαναναία Præfigurabat autem juxta allegoriam Chananæa
ἡ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἕως μὲν hæc mulier Ecclesiam e gentibus congregandam,
ν τοῖς ὁρίοις τῆς θρησκείας αὐτῆς, εἶχε quæ dum in finibus suarum observantiarum per-
τέρα δαιμονιζομένην, ἦγον, τὴν πρᾶξιν mansit, filiam habebat a dæmonio agitatam, vide-
κην ὑπὸ δαιμόνων· ἐξελθοῦσα δὲ τῶν licet operationem dæmonibus subjectam. Ubi au-
τῆς· (2) Ἐπιλάθου γὰρ, φησὶ, τοῦ λαοῦ tem egressa est a finibus suis, oblita scilicet po-
τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· λόγου ἠξι- puli sui ac domus patris sui [69], Christi sermone di-
ε Χριστοῦ, καὶ ἀπηλλάγη τῆς δυναστείας gna effecta est, et a dæmonum violentia liberata.
ινων.

. VII, 27. [68] Marc. VII, 29. [69] Psal. XLIV. 11.

Variæ lectiones et notæ.

βάλλετο, B.

c fortasse contra codicem suum mutavit Hentenius.

micis — sese obtulit. Micæ autem intelliguntur curationes casu oblatæ.

Vers. 29. *Et — illic*, Interdum quidem ipse circumit, sanans eos qui male habent : quandoque autem sedet exspectans eos quibus cura opus est ; illud quidem sua bonitate, hoc vero, ut de infirmorum fide sumat experimentum. Frequenter autem in montem ascendit, propter suæ altitudinem divinitatis : ac docens a solo elevari eos qui Deo appropinquare cupiunt.

A Καὶ — ἐκεῖ. Ποτὲ μὲν αὐτὸς περιέρχεται θεραπεύων τοὺς κακῶς ἔχοντας, ποτὲ δὲ κάθηται περιμένων τοὺς χρῄζοντας θεραπείας· ἐκεῖνο μὲν δι' οἰκείαν ἀγαθότητα, τοῦτο δὲ δοκιμάζων τὴν πίστιν τῶν καμνόντων. Συνεχῶς δὲ εἰς ὄρος ἀνεισι, διὰ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καὶ παιδεύων ἐπαίρεσθαι χαμόθεν τοὺς πλησιάζειν τῷ Θεῷ θέλοντας.

CAP. XXX *De turbis sanatis.*

ΚΕΦ. Λ'. Περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων.

Vers. 30. *Et — multos.* Κυλλοὶ (pro quo *mutilos* vertimus) proprie dicuntur, qui manibus carent, sicut tricesimo septimo capite manifestius patebit.

Καὶ — πολλούς. Κυλλοὶ κυρίως οἱ ἄχειρες, ὡς ἐν τῷ λζ' κεφαλαίῳ διαγνωσθήσεται.

B

Vers. 30. *Et — illos.* Vide proficientem illorum fidem. Neque enim amplius tangunt fimbriam vestimenti ejus, sed projiciunt se solum ad pedes ejus, et repente curat illos : non quod majoris sint fide quam Chananæa, sed quod Judæ sint, ut ingratorum obturet ora Judæorum, demonstrans illos majori dignos supplicio. Ingratus enim quanto majoribus pluribusque afficitur beneficiis, tanto ad majorem pœnam luendam est obnoxius.

·Καὶ — αὐτούς. Ὅρα προκόπτουσαν τὴν πίστιν αὐτῶν. Οὐκ ἔτι γὰρ ἅπτονται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἀλλὰ ῥίπτονται μόνον πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα θραπεύει αὐτούς, οὐχ ὡς πιστοτέρους τῆς Χαναναίας, ἀλλ' ὡς Ἰουδαίους, ἐμφράττων τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων τὰ στόματα, καὶ ἀποφαίνων αὐτοὺς μείζονος τιμωρίας ἀξίους. Ὁ γὰρ ἀχάριστος, ὅσον εὐεργετεῖται μεῖζον, τοσοῦτον γίνεται μείζονι κολάσει ὑπεύθυνος.

Vers. 31. *Ita ut — videre.* Mirabantur propter eorum multitudinem qui curabantur, et propter curationis velocitatem.

Ὥστε — βλέποντας. Ἐθαύμαζον διά τε τὸ πλῆθος τῶν θεραπευομένων, καὶ διὰ τὸ τάχος τῆς θεραπείας.

Vers. 31. *Et — Israel.* Deum ipsius Israel, hoc C est, qui ab Israelitis colebatur.

Καὶ — Ἰσραήλ. Τὸν Θεὸν (3) Ἰσραήλ, τουτέστι, τὸν τιμώμενον ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν.

CAP. XXXI *De septem panibus.*

ΚΕΦ. ΛΑ'· Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.

Vers. 32. *Jesus autem — edant.* Dies tres, pro diebus tribus. Admiranda erat tanta turbæ perseverantia. Quare autem tacent discipuli, nec dicunt ut prius. *Dimitte turbas*, idque tribus jam elapsis diebus ? Quia videbant illos perseverantes ac gaudentes super sanitatibus infirmorum, nec famem penitus sentientes.

Ὁ — φάγωσιν. Ἡμέραι (4) τρεῖς, ἀντὶ τοῦ, ἡμέραις τρισί. Θαυμαστὴ δὲ ἡ τοσαύτη τοῦ ὄχλου καρτερία. Διατί δὲ σιγῶσιν οἱ μαθηταὶ, καὶ οὐχ, ὡς πρότερον, λέγουσιν· Ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, καὶ ταῦτα τριῶν παρελθουσῶν ἡμερῶν ; Διότι ἔβλεπον τοὺς προσκαρτεροῦντας χαίροντας ἐπὶ ταῖς ἀναῤῥώσεσι τῶν ἀσθενούντων, καὶ οὐδ' ὅλως αἰσθανομένους λιμοῦ.

Fortassis autem et ad tertium usque diem escas detulerant : ideo tunc demum ad miraculum accedit, quando in ciborum indigentia constituti sunt. D Quare autem rursum illos in deserto pascit ? Utique ne in via deficerent, sicut ipse consequenter dicit, et ut confirmaret signum præcedentium quinque panum ; undique enim divulgatum erat, ut quod publice factum fuerat.

Ἴσως δὲ καὶ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας εἶχον ἐφόδια. Διὸ καὶ τότε λοιπὸν ἐπὶ τὸ θαῦμα ἔρχεται, ὅτι κατέστησαν ἐν χρείᾳ τροφῆς. Τίνος δὲ ἕνεκεν πᾶσι αὐτοὺς ἐν ἐρήμῳ τρέφει ; Πάντως, ἵνα μὴ ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, καθὼς αὐτὸς εἶπε προεῖων, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸ σημεῖον τῶν προλαβόντων πέντε ἄρτων· διατεθρύλλητο γὰρ παρὰ πᾶσιν, ὡς (5) καινοφανές. (6)

Vers. 32. *Et — via* Marcus autem addidit : *Quidam enim eorum e longinquo venerunt.* Vide ergo Domini humanitatem. Nam sciens naturam humanam cibo indigere, providet ei etiam non requisitus, cibumque præbet. Communicat autem discipulis, ut recordati miraculi quinque panum, offerant ei panes quos habent, et dicant : Multi-

Καὶ — ὁδῷ. Ὁ δὲ Μάρκος προσέθηκε· Τινὲς γὰρ ἐξ (7) αὐτῶν μακρόθεν ἥκουσιν. Ὅρα δὲ Δεσπότου φιλανθρωπίαν. Εἰδὼς γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δεομένην τροφῆς, προνοεῖται ταύτης, καὶ μὴ αἰτηθεὶς, παρέχει τροφήν. Κοινολογεῖται δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἵνα ἀναμνησθέντες τοῦ θαύματος τῶν πέντε ἄρτων, προσενέγκωσιν αὐτῷ τοὺς ἄρτους,

[70] Marc. VII, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Τοῦ addit. A.

(4) Ab ἡμέραι ad τρισίν omiserat Hentenius.

(5) Hentenius reddidit, ac si repererit κοινοφανές. Sed retinendum videtur, καινοφανές.

(6) Hic addiderat Hentenius scholium allegoricum quod in meis paulo inferius legitur ad versum tricesimum tertium.

(7) Ἐξ infra apud Marcum in contextu non agnoscunt codices Euthymii.

οὓς ἔχουσι, καὶ εἶπωσιν, ὅτι Πλήθυνον καὶ τούτους. Α ἀλλ' οὐ συνῆκαν ἐκεῖνοι τὴν αἰτίαν τῆς ἐρωτήσεως· διὸ καὶ πάλιν τὰ τῆς ἀπορίας προβάλλονται.

lica etiam hos, sed non intellexerunt illi causam interrogationis; ideo rursus indigentiam objiciunt.

Καὶ — τοσοῦτον ; [Ἐρημία (8) νοηθείη ἂν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὁ κόσμος οὗτος, ἐν ᾧ προσμένουσι τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς καὶ γνώσεως οἱ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κακοπαθοῦντες. Ἡμέραι δὲ τρεῖς αἱ τῆς ψυχῆς τρεῖς δυνάμεις, καθ' ἃς προσμένουσιν· τῷ μὲν λόγῳ, ζητοῦντες, τῇ ἐπιθυμίᾳ δὲ, ποθοῦντες τὸ ζητούμενον, τῷ θυμῷ δὲ, ὑπεραγωνιζόμενοι τοῦ ποθουμένου. Ἢ οἱ τρεῖς γενικώτεροι νόμοι, ὁ φυσικὸς, ὁ Μωσαϊκὸς, ὁ εὐαγγελικὸς, φωτίζοντες δίκην ἡμέρας, καὶ πρὸς ἐργασίαν τοῦ συμφέροντος διεγείροντες. Οἱ τοίνυν καὶ κατὰ τούτους τοὺς τρεῖς (9) λόγους τῷ Θεῷ Λόγῳ προσμείναντες, καὶ τοὺς ὑπὲρ ἑκάστου Β τόνους προθύμως ὑπομείναντες, οὐκ ἀπολύονται νήστεις, ἀλλὰ δέχονται τροφὴν ἁψιλῆ καὶ θείαν· ὑπὲρ μὲν τοῦ φυσικοῦ (10) νόμου τὴν ἄπταιστον τῶν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν, ὑπὲρ δὲ τοῦ γραπτοῦ τὴν ἀνενεργησίαν τῶν παρὰ φύσιν παθῶν, ὑπὲρ δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν ἕνωσιν καὶ θίωσιν.]

Vers. 33. *Et — tantam?* † Desertum intelligi potest humana natura, aut mundus iste, in quo assidui sunt ad sermonem virtutis et cognitionis, qui propter fidem ac spem futurorum bonorum mala patiuntur. Tres autem dies, tres animæ potentiæ per quas assidui sunt : per rationalem quidem inquirentes, per concupiscibilem vero, quod quæsitum est desiderantes, per irascibilem (*v*) autem pro eo quod concupitum est decertantes. Aut tres dies sunt tres leges generaliores : naturalis, scripta et evangelica, ad modum diei illuminantes, et ad ejus quod expedit operationem excitantes. Qui ergo secundum hos etiam tres dies, ad Dei sermonem perseverant, et pro unoquoque labores prompto sustinent animo, nequaquam jejuni relinquuntur, sed suscipiunt splendidum ac divinum cibum : pro naturali quidem lege, promptissimam efficaciam eorum quæ naturali instinctu effici possunt : pro scripta vero, ne affectiones quæ præter naturam insurgunt sequantur : pro evangelica autem, unionem ad Deum ac deificationem.

Καὶ πρότερον, καὶ ὕστερον, ἐν ἐρημίᾳ, πόρρω πόλεων καὶ κωμῶν, τὸ θαῦμα τοῦτο ποιεῖ, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς ὄχλοις ἐκ πλησιαζούσης πόλεως ἢ κώμης τὰ βρώματα μετακομίζειν.

Et prius et postea in deserto loco longe a civitatibus ac vicis hoc facit miraculum, ne turbis videatur a propinqua civitate ac vico cibos deferre.

Καὶ — ἰχθύδια. Καὶ ἐπὶ τῶν πέντε ἄρτων τοῦτο ἠρώτησεν, ὡς εἶπεν ὁ Λουκᾶς. (11) Καὶ οὐδ' οὕτω C συνῆκαν· σὺ δὲ, εἰ καὶ κακίζεις τὴν τοσαύτην πώρωσιν αὐτῶν, ὅτι, νεκροῦ ὄντος ἔτι τοῦ προφθάσαντος λύματος, οὕτω (12) ταχέως ἐπελάθοντο· ἀλλὰ θαύμασον τὸ φιλεύηθες αὐτῶν, πῶς γράφοντες οὐ κρύπτουσι τὸ οἰκεῖον ἔγκλημα. Ἐννόησον δὲ καὶ πῶς ἐκυρίευον τῆς γαστρός. Ἐν ἐρημίᾳ γὰρ ὄντες, καὶ τρεῖς ἡμέρας διατρίβοντες, ἑπτὰ μόνους ἄρτους ἐπεφέροντο.

Vers. 34. *Et — pisciculos.* In quinque panibus hoc etiam interrogavit, sicut dixit Marcus [71], et ne sic quidem intellexerunt. Quodsi tantæ eorum cæcitati indignaris, quod cum adeo recens præteriisset illud miraculum, adeo velociter obliti sunt : admirare tamen quod veritatem ita colant, ut scribentes, suos etiam defectus non abscondant. Adverte etiam quantum ventri dominabantur. Cum enim essent in deserto, et tres dies demorarentur, septem tantum panes attulerant.

Καὶ — ἐχορτάσθησαν. Ὅμοια τοῖς προτέροις καὶ λέγει καὶ ποιεῖ, ἵνα πανταχόθεν αὐτοὺς ἀναμνήσῃ τοῦ προτέρου θαύματος.

Vers. 35. *Et* — V. 37. *Saturati sunt.* Similia prioribus et dicit, et facit, ut prius miraculum ex omni parte eis ad memoriam reducat.

Καὶ — παιδίων. Πῶς ἐκεῖ μὲν δώδεκα κόφινοι ἐπερίσσευσαν, ἐνταῦθα δὲ σπυρίδες ἑπτὰ δέον ἐνταῦθα μᾶλλον πλεῖον περισσεῦσαι, ἔνθα καὶ πλείονες (13) οἱ ἄρτοι καὶ ἐλάττονες οἱ ἐσθίοντες ; Φησὶν (14) ὁ Χρυσόστομος, ὅτι αἱ σπυρίδες ἴσως μείζους τῶν κοφίνων ἦσαν, ἢ καὶ ἑτέρως ᾠκονομήθη τὸ τοιοῦτον, ἵνα D

Vers. 37. *Et* — V. 38. *Pueros.* Quomodo ibi duodecim cophini superfuerant, hic autem sportæ septem, cum oporteret hic magis superesse? Plures enim erant hic panes, et pauciores qui manducaverant. Dicit Chrysostomus sportas cophinis fuisse fortasse majores. Vel alio quoque modo.

[71] Marc. VI, 38.

Variæ lectiones et notæ.

(8) Inclusa in margine habet cod. B.

(9) Hentenius videtur legisse ἡμέρας. Forte νόμους legendum.

(10) Hoc confirmat conjecturam modo propositam.

(11) Apud Luc. IX, 13, nihil tale reperitur. Scribendum ergo cum Hentenio Μάρκος.

(12) Οὕπω, male. A.

(13) Οἱ, abest. B.

(14) Tom. VII, pag. 539. D.

(*v*) *Irascibilem.* Tres animi facultates notat h. l. τὸ λογικὸν, τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ θυμικόν. Sed τὸ θυμικὸν latius patet, quam ut uno vocabulo *irascibile* reddi possit. Vide scholia ad Synes. t. I. p. 99.

Ita dispositum erat, ut hujusmodi fragmentorum diversitas ac inæqualitas, indelebilem utriusque miraculi memoriam conservaret.

A ἡ τοιαύτη τῶν περισσευμάτων διαφορὰ καὶ ἀνοικειότης ἑκατέρου θαύματος μνήμην ἀνεξάλειπτον συντηρήσῃ.

Præterea et aliter. Ibi quidem cophinos æquali numero cum apostolis fecit; hic autem sportas æquali numero cum panibus : utrinque docens facile ei esse quod velit facere.

Καὶ τρόπον ἕτερον πάλιν· Ἐκεῖ μὲν τοὺς κοφίνους ἰσαρίθμους τοῖς ἀποστόλοις ἐποίησεν· ἐνταῦθα δὲ τὰς σπυρίδας ἰσαρίθμους τοῖς ἄρτοις· διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι ῥᾴδιον αὐτῷ ποιεῖν, οἷα βούλεται.

Jam vero secretius etiam considerare oportet de illis quinque millibus, et de his quatuor millibus. Quinquies mille sunt imperfecti in virtute : quater autem mille sunt perfectiores. Multi siquidem sunt et isti et illi : semper tamen imperfectiores numero vincunt perfectiores. Edunt autem juxta Christum, hoc est spiritualiter intelligunt : imperfectiores quidem pauciora documenta propter imbecillitatem, perfectiores vero plura propter eorum fortitudinem. Supersunt tamen plura ab imperfectioribus, eo quod pauciora edant : a perfectioribus autem pauciora, eo quod pluribus alantur.

Χρὴ δὲ λοιπὸν καὶ μυστικώτερον ἐπιθεωρῆσαι περί τε τῶν πεντακισχιλίων ἐκείνων καὶ περὶ τῶν τετρακισχιλίων τούτων. Πεντακισχίλιοι μέν εἰσιν οἱ ἀτελέστεροι πρὸς ἀρετήν, τετρακισχίλιοι δὲ οἱ τελειότεροι. Πολλοὶ μέν γὰρ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι· πλείονες δὲ ἀεὶ οἱ ἀτελέστεροι τῶν τελειοτέρων. Ἐσθίουσι δὲ κατὰ Χριστόν, τουτέστιν, νοοῦσι πνευματικῶς, οἱ μὲν ἀτελέστεροι ἐλάττονα νοήματα δι' ἀσθένειαν τοῦ νοῦ, οἱ δὲ τελειότεροι πλείονα δι' εὐσθένειαν· περιττεύουσι δὲ ἀπὸ μὲν τῶν ἀτελεστέρων πλείονα δι' ὀλιγοτροφίαν, ἀπὸ δὲ τῶν τελειοτέρων ἐλάσσονα διὰ πολυτροφίαν.

Hæc sane diximus nos simplicius ac manifestius; alii vero seipsos in subtiles disputationes demittentes, multam et anxiam contraxerunt de minimis rebus disceptationem ac molestiam, nec id in præsenti tantum loco, verum etiam in aliis multis considerationibus, quas pro molestis habentes prætercurrimus.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήκαμεν ἡμεῖς ἁπλούστερον καὶ σύνοπτικώτερον. Ἄλλοι δὲ, καθέντες ἑαυτοὺς εἰς λεπτολογίαν, πολλὴν ἐπεσύραντο σμικρολογίαν καὶ ἀηδίαν, οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις θεωρήμασιν, ἅπερ ἐκόντες, ὡς ὀχληρά, παρατρέχομεν.

Vers. 39. *Et — in navim.* Non abiit pedestri itinere, ne sequentes glorificarent eum.

Καὶ — πλοῖον. Οὐκ ἀπῆλθε πεζεύων, ἵνα μὴ ἀκολουθοῦντες δοξάζωσιν αὐτόν.

Vers. 39. *Et — Magdala.* Marcus autem dicit [73] quod statim navim ingressus cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha : utrumque enim comen regio illa habebat.

Καὶ Μαγδαλά. Μάρκος δέ φησιν, ὅτι καὶ (15) εὐθὺς ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά. Καὶ ἀμφοτέρας γὰρ τὰς ἐπωνυμίας εἶχεν ἡ χώρα ἐκείνη.

CAP. XVI. Vers. 1. *Cumque accessissent — ipsis.* Hic rursum verbum ἐπερωτῶ non interrogare, sed deprecari significat, ut prædiximus. Signum autem de cœlo videre quærebant, quod prodigiose circa solem fieret, aut circa lunam, aut in stellis. Hoc vero tentantes quærebant : neque enim ut crederent, sed ut quasi magnum apprehenderent. Et alii quoque tentatores ante hos signum de cœlo quæsiverunt ab eo, sicut vicesimo tertio capite prædictum est, et ibi aliam etiam quæras causam.

Καὶ προσελθόντες — αὐτοῖς. — Ἐπηρώτησαν, ἀντὶ τοῦ, Παρεκάλεσαν, ὡς προειρήκαμεν. Σημεῖον δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτουν ἰδεῖν, τερατουργούμενον ἢ περὶ τὸν ἥλιον, ἢ περὶ τὴν σελήνην, ἢ περὶ τοὺς ἀστέρας. Ἐζήτουν δὲ τοῦτο πειράζοντες· οὐ γὰρ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ ὡς γίγαντος. Καὶ ἄλλοι δὲ πρὸ τούτων πειρασταὶ σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτησαν ἀπ' αὐτοῦ, ὡς, ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ προειρήκαμεν. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ καὶ ἄλλην αἰτίαν.

Vers. 2. *At ille — eis.* Marcus [73] vero dixit quod etiam ingemuit spiritu suo, hoc est, ingemuit a spiritu, ab animo, quod nos possumus dicere ab intimo cordis (*x*). Nam cum tentantes ipsos cognovisset, ingemuit propter incurabilem illorum malitiam, et dixit eis :

Ὁ δὲ — αὐτοῖς. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, λέγει, τουτέστιν (16) ἀναστενάξας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ἀπὸ βάθους, ἀπὸ καρδίας. Γνοὺς γὰρ αὐτοὺς πειράζοντας, ἀνεστέναξεν ἐπὶ τῇ ἀνιάτῳ πονηρίᾳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς·

Vers. 2. *Vespere — V.* 3. *Potestis?* Hypocritas hos nominavit, non solum tanquam alia dicentes,

Ὀψίας — δύνασθε ; Ὑποκριτὰς αὐτοὺς ὠνόμασεν οὐ μόνον ὡς ἄλλα μὲν λέγοντας, ἄλλα δὲ φρονοῦν-

[73] Marc. VIII, 10. [73] Ibid. 12.

Variæ lectiones et notæ

(15) Καὶ, abest. A.

(16) Ἀναστενάξας. A.

(*x*) *Ab intimo cordis.* Videtur ergo alterum ἀπό in suo codice non reperisse.

ι καὶ ὡς δοκοῦντας μὲν σοφοὺς, ὄντας δὲ A et alia sentientes, verum etiam tanquam habentes
Λέγει τοίνυν, ὅτι τὴν μὲν ἐπιφάνειαν τοῦ se pro sapientibus, eum essent insipientes. Dicit
γινώσκετε διακρίνειν, πότε μὲν εὐδίαν δη- ergo : Apparentiam a cœlo (*y*) nostis dijudicare,
δὲ χειμῶνα· τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν quando serenitatem indicat, et quando tempesta-
θε διακρίνειν. Εἰ γὰρ ἦτε σοφοὶ, ἐγινώ- tem : signa vero temporum non potestis dijudicare?
, ὅτι ταυτὶ μὲν τὰ ἐν τῇ γῇ σημεῖα τοῦ Quod si sapientes essetis, cognesceretis utique quod
εἰσὶ καιροῦ, τὰ δὲ ἐξ οὐρανοῦ σημεῖα hæc signa quæ in terra fiunt, præsentis sunt tem-
ιῦ τῆς συντελείας εἰσί. Τότε γὰρ ὁ ἥλιος poris ; signa vero quæ de cœlo fiunt, temporis
ται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος sunt consummationis sæculi. *Tunc* enim *sol obscu-*
αὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐ- *rabitur, et luna non dabit splendorem suum, stellæ-*
que cadent de cœlo [74].

προφήτου. Ταῦτα εἶπεν ἀπαραλλάκτως Vers. 4. *Et — prophetæ.* Hæc eodem modo dixit
ῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἁρμηνεύ- vicesimo tertio capite, et in eo declarata sunt. Tu
ἐκείνῳ. Σὺ δὲ αὐτῶν ὅρα τὴν πώρωσιν, ὅτι vero eorum excæcationem considera. Quod cum
ωνᾶν εἰδότες, καὶ τὰ παρόντα ῥητὰ καὶ πρό- Jonam nossent, ac præsentia verba et prius et
νῦν ἀκούσαντες, οὐκ ἠθέλησαν ἐρωτῆσαι, καὶ B nunc quoque audissent, noluerunt interrogare, ac
ί ἐστι τοῦτο τὸ σημεῖον ὃ λέγει. Πειρασ- discere quod esset hoc signum quod diceret ;
ταν, ὡς εἴρηται. Διὸ καὶ αὐτὸς ἀφεὶς, αὐτοὺς, tentatores enim erant, sicut dictum est. Ideo etiam
ε. relictis illis abscessit.

7) — ἀπῆλθεν. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶν, ὅτι, Vers. 4. *Et — abiit.* Marcus autem ait [75], quod
ιν εἰς πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. conscensa navi rursum abiit in ulteriorem ripam.

΄. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδ- CAP. XXXII. *De fermento Pharisæorum et Saddu-*
δουκαίων. *cæorum.*

λαβεῖν. [Ἀρκοῦντας (18) αὐτοῖς δηλον- Vers. 5. *Et — sumere.* † Qui videlicet eis suffi-
cerent.

Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρτον οὐκ Marcus autem dicit [76], quod unum tantum pa-
ἑαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ. nem habebant secum in navi.

Ἰησοῦς — Σαδδουκαίων. Ὁ δὲ Μάρκος Vers. 6. *Jesus — Sadducæorum.* Marcus vero
ἶπε καὶ διεστέλλετο αὐτοῖς, λέγων· Ὁρᾶτε, dixit [77], quod etiam præcepit eis dicens : *Videte*
ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, καὶ τῆς *et cavete a fermento Pharisæorum, et fermento Hero-*
ώδου. Διεστέλλετο μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, C *dis.* Verbum autem Marci διεστέλλετο (pro quo
ε· τὸ δὲ, Ὁρᾶτε, βλέπετε, ἀναδίπλωσίς vertimus, *præcepit*) improprie capitur, sicut alia
φαίνουσα ἐπίτασιν τῆς παραγγελίας· ζύ- plurima apud Marcum. Significat enim ut plurimum distinguere, disputare vel explicare. Illa autem reduplicatio : *Videte, Cavete*, præcepti sive admonitionis exaggerationem demonstrat. Fermentum vero Pharisæorum, Sadducæorum ac Herodis, vocat doctrinam Pharisæorum Sadducæorum ac Herodianorum. De Pharisæis quidem et Sadducæis tertio capite prædiximus ; de Herodianis autem vicesimo primo capite. Hanc vero doctrinam vocavit *fermentum*, utpote acetosam ac marcidam.

ἰγει Φαρισαίων, καὶ Σαδδουκαίων, καὶ
τὴν διδαχὴν τῶν Φαρισαίων, καὶ Σαδδου-
ὶ Ἡρωδιανῶν. Προειρήκαμεν δὲ περὶ μὲν
σαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κε-
ερὶ δὲ τῶν Ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ
Ζύμην δὲ τὴν διδαχὴν αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς
σκρὰν.

— ἐλάβομεν. Ὁ μὲν Χριστὸς ζύμην τὴν Vers. 7. *At illi — sumpsimus.* Ghristus quidem
ῶν εἰρημένων ὠνόμασε, καὶ ταύτης ἀπ- fermentum appellabat prædictorum doctrinam, et
αρήγγειλεν· οἱ μαθηταὶ δὲ ζύμην τοὺς ab hac abstinere præcipiebat : discipuli vero, fer-
ἄρτους νοήσαντες, καὶ περὶ τῆς ἀπο- D mentum Judaicos panes intelligentes, et de illo-
ν παραγγελθῆναι νομίσαντες, διελογίζοντο rum abstinentia præcepisse putantes, cogitabant
, τουτέστιν, ἐθορυβοῦντο, κωλυθέντες μὲν apud sese, hoc est, turbabantur, prohibiti quidem
Ἰουδαϊκῶν ἄρτων, ὡς προσεδόκησαν· ἐτέ- Judaicos edere panes, ut opinabantur, cum tamen
μὴ ἐπιφερόμενοι. λέγοντες ἐν μεταμελείᾳ, alios non afferrent, dicentes tanquam pœnitentia

. XVIV, 29. [75] Marc. VIII, 12. [76] Ibid, 14. [77] Ibid. 15.

Variæ lectiones et notæ.

rque meus cum Hentenii addit in prin- (18) Inclusa omittit. A. Hentenius in fine scholii
ıs : Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. habebat.

arentiam a cœlo. Superficiem cœli.

ducti : Panes non sumpsimus a fidelibus qui nos excipiunt hospitio, ut eis pascamur si moram facere contingat.

Quid ergo Christus, qui cogitationes illorum noverat ? Merito propter utrumque reprehendit illos, et quia existimabant eum præcepisse de ciborum observatione, quam utpote Judaicam ipse autea rejecerat, quando docui [78], quod non id, quod in os ingreditur, impurum reddit hominem : et quia de cibo solliciti erant, cum secum haberent eum qui cibum omnem subministraret.

Vers. 8. *Quo cognito — sumpsistis* ? Primum cibi sollicitudinem illis improperat dicens : Quid turbamini quod panes alicunde non sumpsistis ? Rursus autem vocat eos exiguæ fidei homines, quia non credebant quod ab ipso possent ali, sed ipsi sui curam habebant.

Vers. 6. *Nondum* — V. 10. *Sumpseritis* ? Marcus vero gravius eos increpasse ait, addens : *Adhuc excæcatum habetis cor vestrum ? oculos habentes non videtis, et aures habentes non auditis* [79] ? Et quare non tunc improperavit potius eis quando dixerunt : *Unde nobis in deserto panes tam multi* [80] ? Quia non erat æquum ut hos coram multis confunderet ; simul etiam exspectans donec edito duplici miraculo, gravior ac efficacior redderetur accusatio.

Vers. 11. *Quomodo — Sadducæorum* ? Ecce jam observationem quoque ciborum illis improperat.

Vers. 12. *Tunc — Sadducæorum.* Vidisti præmissam increpationem ; vide etiam fructum ejus : excitavit enim mentem illorum quæ dormiebat, et intellexerunt. Siquidem oportet non ubique mitem esse præceptorem, sed quandoque asperum fieri, et interdum quidem libere se tradere discipulis ad refocillationem, interdum vero increpare ad correptionem, et hac varietate illorum procurare salutem.

Cap. XXXIII. *De interrogatione apud Cæsaream.*

Vers. 13. *Cum autem venisset — hominis ?*

Cæsarcam hanc Philippus in honorem Cæsaris construxit. Erat autem et alia Cæsarea Stratonis. Et procul a Judæis abductos discipulos interrogavit, ut sine timore libere responderent ad id quod interrogabantur. Nec de Scribis et Pharisæis rogabat, illi enim ipsum manifeste contumelia afficiebant ; sed de populari turba, quæ ab invidia et malitia libera erat. Nam et Lucas dicit : *Et factum est cum esset ipse solus orans, erant cum eo et discipuli : et interragnvit illos dicens : Quem me dicunt esse turbæ* [81] ? Marcus vero [82], quod in via interro-

A ὅτι Ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν ἐκ τῶν ξενοδοχούντων ἡμᾶς πιστῶν, ἵνα τούτοις τραφῶμεν, εἰ συμβῇ χρονίσαι.

Τί οὖν ὁ Χριστὸς, ὁ τὰς διανοίας αὐτῶν εἰδὼς ; Μέμφεται αὐτοῖς εἰκότως δι' ἀμφότερα, διότι τε προσεδόκησαν παραγγελθῆναι περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως, ἣν, Ἰουδαϊκὴν οὖσαν, αὐτὸς ἐξέβαλεν ἀνωτέρω, ὅτε ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ διότι περὶ τροφῆς ἐμερίμνησαν, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν χορηγὸν ἁπάσης τροφῆς.

Γνοὺς — ἐλάβετε ; Πρῶτον τὴν μέριμναν τῆς τροφῆς αὐτοῖς ὀνειδίζει, λέγων· Τί θορυβεῖσθε, διότι ἄρτους ἑτέρωθεν οὐκ ἐλάβετε ; Ὀλιγοπίστους δὲ πάλιν αὐτοὺς ὀνομάζει, διότι οὐκ ἐπίστευσαν, ὅτι παρ' B αὐτοῦ τραφήσονται πάντως, ἀλλ' αὐτοὶ περὶ ἑαυτῶν ἐφρόντιζον.

Οὔπω — ἐλάβετε ; Μάρκος δὲ βαρύτερον ἐπιτιμᾷσαι αὐτοῖς λέγει, προσθείς· Ἔτι πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν ; ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὦτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε ; Οὐ βλέπετε, φησὶ, πῶς καὶ πόσους ἐν ἐρημίᾳ τρέφω ; καὶ οὐκ ἀκούετε, περὶ ὧν διδάσκω ; Καὶ διατί μὴ τότε μᾶλλον ὠνείδισεν αὐτοῖς, ὅτε εἶπον· Πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι ; Διότι οὐκ ἦν εἰκὸς καταισχύναι τούτους ἐνώπιον πολλῶν· ἅμα δὲ καὶ ἀνέμενεν, ἵνα, διπλοῦ τοῦ θαύματος γενομένου, βαρυτέρα καὶ δραστικωτέρα ἡ κατηγορία γένηται.

Πῶς — Σαδδουκαίων ; Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ τὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων αὐτοῖς ὀνειδίζει.

C Τότε — Σαδδουκαίων ; Εἶδες ἀγανάκτησιν ἐπιτεταμένην, (19) ὅρα καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς. Διήγειρε γὰρ αὐτίκα τὴν διάνοιαν αὐτῶν καθεύδουσαν, καὶ συνῆκαν. Χρὴ γὰρ μὴ πανταχοῦ πρᾶον εἶναι τὸν διδάσκαλον, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τραχύνεσθαι, καὶ ποτὲ μὲν μεταδιδόναι παῤῥησίας τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἀνάκτησιν, ποτὲ δὲ ἐπιτιμᾷν πρὸς συστολὴν, καὶ τῇ τοιαύτῃ ποικιλίᾳ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν οἰκονομεῖν.

ΚΕΦ. ΛΓ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.

Ἐλθὼν — ἀνθρώπου ; Τὴν Καισάρειαν ταύτην ὁ Φίλιππος ἐπὶ τιμῇ τοῦ Καίσαρος ἔκτισεν. Ἦν δὲ καὶ ἄλλη Καισάρεια, ἡ τοῦ Στράτωνος. Πόῤῥω δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπαγαγὼν τοὺς μαθητὰς, ἠρώτησεν, ἵνα χωρὶς φόβου μετὰ παῤῥησίας εἴπωσιν, ὃ ἠρωτήθησαν. Οὐκ ἐρωτᾷ δὲ περὶ τῶν Γραμματέων καὶ D Φαρισαίων. προδήλως γὰρ ἐκεῖνοι τοῦτον ὑβριζον· ἀλλὰ περὶ τοῦ δημώδους ὄχλου, τοῦ χωρὶς φθόνου καὶ πονηρίας. (20) Λέγει γὰρ ὁ (21) Ἰωάννης, ὅτι Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς λέγων· Τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι

[78] Matth xv, 11. [79] Marc. viii, 17, 18. [80] Matth. xv, 33. [81] Luc. ix, 18. [82] Marc. viii, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(19) Ἐπιτεταμένην. A. male. Hentenii etiam interpretatio displicet.

(20) Desidero hoc loco verbum, veluti χρόνος. Hentenii versio nihil adjuvat.

(21) Λουκᾶς corrigendum, ut habet Hentenius.

; Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώτησεν
ς. Εἰκὸς γὰρ, ἐλθόντα εἰς τὰ μέρη Καισαρείας,
θαι ἅμα καὶ ὁδεύειν.

Υἱὸν δὲ τοῦ ἀνθρώπου φησὶ, τουτέστι, τὸν
ενον αὐτοῖς ἄνθρωπον. Ἠρώτησε δὲ, οὐχ ὡς
ν, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα ὁ Πέτρος εἴπῃ τὸ
λυφθὲν αὐτῷ, καὶ ἀποδοκιμασθῶσιν αἱ περὶ
τῶν ἄλλων πάντων ὑπολήψεις, ὡς πεπλανη-
Καὶ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς
κτὴρ τῷ Πέτρῳ περὶ αὐτοῦ, διανοίξας τὸν νοῦν

πει δὲ, πῶς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἠρώτη-
λλὰ μετὰ τὸ ποιῆσαι πολλὰ καὶ μεγάλα σημεῖα,
ὁ διδάξαι περὶ πολλῶν καὶ μεγάλων, μετὰ τὸ πα-
ἱν ἱκανὰς ἀποδείξεις τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καὶ τῆς
τὸν Πατέρα ἰσότητος.
δὲ — λέγετε εἶναι; Ὑμεῖς. φησὶν, οἱ συνόντες μοι
τὸς, καὶ πολλὴν πεῖραν ἔχοντες τῆς ἐμῆς δυνά-
ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ. Εἰπὼν οὖν αὐτοῖς· Ὑμεῖς δὲ
λέγετε εἶναι; δεδήλωκεν, ὅτι κακῶς οἱ ὄχλοι
ν.

κριθεὶς — ζῶντος. Πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ πανταχοῦ
προπηδᾷ, καὶ προλαμβάνει. Τοῦ
δὲ εἶπε, διότι γέγραπται περὶ αὐτοῦ,
ζῶν ἐγὼ εἰμι, καὶ, Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος,
λλὰ τοιαῦτα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν νεκρῶν
ν.

— οὐρανοῖς. Καὶ μὴν καὶ πρότερον, μετὰ
λην, οἱ μαθηταὶ Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμο-
ν, εἰπόντες· Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ, καὶ
ακαρίσθησαν. Καὶ ἄλλοι δέ τινες Θεὸν αὐ-
ἄρχειν ἐπίστευσαν, ὡς προειρήκαμεν· ἀλλ'
τούτων ἐμακάρισε. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν;
ντες, ὅσοι Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμολόγησαν,
ὑπάρχειν ἐπίστευσαν, οὐ φύσει καὶ κυρίως
εἶναι αὐτὸν ὑπέλαβον, ἀλλὰ θέσει, καὶ κατὰ
ἣν ἀρετῆς, ὡς καὶ πάντας τοὺς ἁγίους· μόνος
ίτρος ἀληθῶς Χριστὸν, καὶ φύσει καὶ κυρίως
ὑ Θεοῦ τοῦτον ἐνόησε. Διὸ καὶ θέλων ὁ Χρι-
είξαι τοῖς μαθηταῖς, ὅτι μόνος οὗτος ὀρθῶς
καὶ ἁπλανῶς ὡμολόγησε, μακαρίζει τοῦτον,
υχηκότα περὶ τούτου θείας ἀποκαλύψεως.
ἀρ, φησὶ, καὶ αἷμα, τουτέστιν, ἄνθρωπος,
υσταγώγησέ σε τὴν περὶ ἐμοῦ ταύτην ὁμολο-
λλ' ὁ Πατήρ μου, ὡς ἄξιον τοιαύτης ἀποκα-
Τὸ δὲ Βὰρ ἑβραϊκὸν μέν ἐστι, σημαίνει
υἱόν. Υἱὸς γὰρ ἦν ὁ Πέτρος Ἰωνᾶ τινος.
γοῦν βεβαιώσας τὸ δόγμα τοῦ Πέτρου, καὶ
κτον ἀποφήνας αὐτὸ, βλέπε, τίνων αὐτὸν

— μου τὴν Ἐκκλησίαν. Σὺ εἶ Πέτρος,
λων γενσθέαι πέτρα πίστεως μετὰ τὴν
ἢ ὡς ἤδη στερρὸς ὢν τῷ φρονήματι·

A gaverit eos. Est enim verisimile quod cum venisset in partes Cæsareæ simul orabat et ambulabat.

Filium vero hominis ait, hoc est, eum, qui hominibus apparet nudus homo. Interrogavit autem non quasi ignorans, sed dispensatorio modo, ut Petrus diceret quod sibi revelatum erat et cæterorum opiniones quæ de ipso erant, reprobarentur tanquam erroneæ. Sciebat namque quod Deus ac Pater revelaverat Petro de se, aperiens menten ejus.

Vide autem quod circa prædicationis initia interrogaverit, sed postquam multa magnaque signa ediderat, postquam multa magnaque docuerat : postquam sufficientes de sua divinitate ac æqualitate
B ad Patrem, probationes evidentes tradiderat.

Vers. 14. *At illi.* — V. 15. *Esse dicitis* ? Vos, inquit, qui mecum semper conversamini, et multam habetis experientiam meæ potentiæ, quæ et opere et sermone elucescit. Cum ergo diceret illis : *Vos autem quem me esse dicitis* ? significavit turbas non recte dicere.

Vers. 16. *Respondens — viventis.* Rursus Petrus ubique fervens prosilit et præcedit. Viventis autem dixit, quia scriptum est : *Deus vivens ego sum* [83]. Et *Vivo ego, dicit Dominus* [84] ; multaque similia, ad oppositam distinctionem mortuorum idolorum.

Vers. 17. *Et — cœlis.* Atqui prius etiam discipuli sedata tempestate Filium Dei esse confessi sunt
C dicentes ; *Vere Dei Filius es* [85] nec tamen beati prædicati sunt. Et alii quidam Deum esse crediderunt, ut prædiximus, sed nullum illorum beatificavit. Quid ergo dicendum est ? Quod omnes qui ipsum esse Dei Filium confessi sunt, aut Deum esse crediderunt, non natura et proprie hæc illum esse opinabantur, sed adoptione, et secundum excellentiam virtutis veluti etiam omnes sanctos, Dei filios esse dicunt. Solus autem Petrus vere Christum, et natura et proprie Filium Dei hunc esse intellexit. Ideo quoque volens Christus discipulis demonstrare, quod solus hic recte cognoverit, et sine errore confessus sit, ipsum beatificat, tanquam assecutum divinam de se revelationem : Caro enim inquit, et sanguis, hoc est homo, non initiavit te
D ad sacram hanc de me confessionem, sed Pater meus, tanquam hujusmodi confessione dignum. Quod autem dicitur Bar, Hebraica dicto est, significans *filium* : erat siquidem filius cujusdam Jona. Postquam ergo Petri opinionem confirmavit, et hunc a Deo edoctum esse demonstravit, vide quibus eum dignetur bonis.

Vers. 18. *Et ego — Ecclesiam meam.* Tu es Petrus, ut qui post abnegationem, fidei petra futurus es : vel tanquam jam prudentia (*z*) firmus. Ita-

ue III, 10. [84] Ezech. XVIII, 3. [85] Matth. XIV, 33.

Variæ lectiones et notæ.

όνημα hic et infra reddidit *prudentiam*. Malim *mentem* reddere.

que super hanc firmitatem ædificabo Ecicesiam meam, sive te ponam fundamentum credentium; Ecclesia enim fideles sunt. Hoc autem dixit, excitans ejus prudentiam ad artem pascendarum ovium.

Vers. 18. *Et — adversus eam.* Non dominabuntur Ecclesiæ. Portas autem inferorum dicit blasphemias, quæ a gentibus ac hæreticis proferuntur, utpote ad æternum introducentes cruciatum ; vel supplicia ab illis inflicta, quasi ad mortem carnis inducentia. Deinde alium quoque ponit honorem.

Vers. 19. *Et — cœlorum.* Cum confessus esset ipsum Dei Filium esse legitimum, jam ei demonstrat suæ divinitatis dignitatem, dicens: *Ædificabo super te Ecclesiam meam* ; *et dabo tibi claves regni cœlorum*, videlicet ut ad illud introducas ; siquidem clavigeri est introducere.

Atqui donum hoc, cæterorum etiam fuit apostolorum ; sed primum huic datum est, quia primus hic Filium Dei legitimum esse Christum fassus est. Ideo quoque post Salvatoris in cœlum assumptionem, præ omnibus longo docuit tempore, multosque introduxit ad fidem.

Vers. 19 *Et — cœli.* Etiam et hoc clavigeri proprium est. Ligare autem, dicit non ignoscere. Solvere vero, ignoscere. Promittit ergo : Quodcunque peccatum non condonaveris super terram, neque in cœlo condonabitur a Deo : et quodcunque condonaveris hic, erit et ibi condonatum.

Sed Marcus et Lucas brevitatis causa Petri responsionem per compendium dixerunt [86] ; ideo et beatitudinem ejus et alium honorem tacuerunt : simul etiam scientes eum abunde honoratum (*aa*). Matthæus vero diligentiæ gratia hæc omnia conscripsit, pariter etiam apostolorum principem honorans,

Vers. 20. *Tunc — Christus.* Marcus autem dixit : *Et interminatus est illis ne cui de se dicerent* [87] Lucas vero : *Interminatus præcepit eis ne cui hoc dicerent* [88]. Unde liquet quod hic in Matthæo sumitur verbum διεστείλατο pro *præcepit*, et apud Marcum *ἐπετίμησε*, hoc est *interminatus est*, pro, Confirmando præcepit ; et similiter ejus participium *ἐπιτιμήσας* apud Lucam. Ut nemini dicerent quod ipse esset Christus, naturalis videlicet Dei Filius, sicut Petrus confessus est.

Necessarium siquidem erat, ut hoc ab ipso Patre revelaretur, ab ipso autem Filio ante mortem suam confirmaretur, et a solis discipulis cognosce-

A καὶ λοιμὸν ἐπὶ ταύτῃ τῇ στερρότητι οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, ἤγουν, σὲ θήσω θεμέλιον τῶν πιστευόντων. Ἐκκλησία γὰρ οἱ πιστοί. Εἶπε δὲ τοῦτο διανιστῶν αὐτοῦ τὸ φρόνημα πρὸς ποιμαντικήν.

Καὶ — αὐτῆς. Οὐ κατακυριεύσουσι τῆς Ἐκκλησίας. Πύλας δὲ ᾅδου λέγει τὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἱρετικῶν βλασφημίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς κόλασιν αἰώνιον, ἢ τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς θάνατον τῆς σαρκός. Εἶτα καὶ ἑτέραν λέγει τιμήν.

Καὶ — οὐρανῶν. Ὁμολογήσαντος τοῦ Πέτρου Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γνήσιον εἶναι αὐτόν, δείκνυσιν αὐτῷ λοιπὸν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τὸ ἀξίωμα, λέγων. Οἰκοδομήσω ἐπὶ σοὶ τὴν Ἐκκλησίαν μου, καὶ B δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἤγουν, τὸ εἰσάγειν εἰς αὐτήν· κλειδούχου γὰρ ἔργον τὸ εἰσάγειν.

Καὶ μὴν τὸ δῶρον τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων γέγονεν· ἀλλὰ πρώτῳ τούτῳ δέδοται, διότι πρῶτος οὗτος Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γνήσιον τὸν Χριστὸν εἶναι ἀνωμολόγησε. Διὸ καὶ, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, οὗτος ἐδίδαξε πρὸ πάντων μέχρι πολλοῦ, καὶ πολλοὺς εἰσήγαγε.

Καὶ — οὐρανοῖς. Καὶ τοῦτο τῆς κλειδουχίας ταύτης ἴδιον. Καὶ δίσιν μὲν λέγει τὴν ἀσυγχωρησίαν λύσιν δὲ τὴν συγχώρησιν. Ὑπισχνεῖται δὲ, Ὃ (22) ἂν ἁμάρτημα οὐ συγχωρήσῃς ἐπὶ γῆς, ἔσται ἀσυγχώρητον καὶ ἐν οὐρανῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὃ ἂν συγχωρήσῃς ἐνταῦθα, ἔσται κἀκεῖ συγκεχωρημένον. C

Ἀλλὰ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς συντομίας ἕνεκεν τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Πέτρου κατ' ἐπιτομὴν εἰρήκασι· διὸ καὶ τὸν μακαρισμὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἄλλην τιμὴν ἀπεσιώπησαν, ἅμα καὶ ἀφιλότιμον εἰδότες αὐτόν· ὁ δὲ Ματθαῖος ἀκριβείας χάριν ταῦτα πάντα ἱστόρησεν, ἅμα καὶ τιμῶν τὸν κορυφαῖον.

Τότε — Χριστός. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ· Ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι Ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο (23). Διεστείλατο μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, Παρήγγειλεν· Ἐπετίμησε (24) δὲ, ἀντὶ τοῦ, Κατεσφαλίσατο, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, D ὁ φύσει Υἱὸς δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, καθὼς ὁ Πέτρος ὡμολόγησεν.

Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ἦν ἀποκαλυφθῆναι τοῦτο παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρός· βεβαιωθῆναι δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ γνωρισθῆναι

[86] Marc. VIII, 29 ; Luc. IX, 20. [87] Marc. VIII, 30. [88] Luc. IX, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Ὅτι ὅ. A.
(23) Αὐτό, pro τοῦτο. A.
(24) Ἐπετιμήσας. A.

(*aa*) *Abunde honoratum.* A gloriæ studio alienum.

μονοις τοῖς μαθηταῖς, ὡς τελειοτέροις τῶν ὄχλων, καὶ ὡς κοινοῖς διδασκάλοις τῆς οἰκουμένης. Τοὺς ὄχλους δὲ τοῦτο μαθεῖν οὐκ ἐβούλετο νῦν, ἄχρι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ, ἵνα μὴ, νῦν μαθόντες, ὅτι φύσει Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ φύσει Θεός, εἶτα θεασάμενοι τοῦτον ἀτιμως ὑβριζόμενον καὶ δεινὰ πάσχοντα καὶ πικρῶς ἀναιρούμενοι, σκανδαλισθῶσι, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀπιστίαν παλινδρομήσωσι, καὶ δυσανάκλητοι γένωνται.

A retur, utpote qui popularibus perfectiores erant, et quasi communes orbis magistri ; populares vero id nunc scire noluit usque ad resurrectionem suam a mortuis, ne si nunc discerent illum natura esse Dei Filium, et natura Deum, postea videntes eum ignominiose contumeliis affectum, et indigna patientem, ac acerbe interemptum, offenderentur, et rursum ad priorem incredulitatem recurrerent, ægreque ab ea revocarentur.

Εἰ γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐσκανδάλισε ταῦτα, τοὺς τελειοτέρους τῶν ὄχλων, καὶ οὐ ταῦτα μόνον ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τούτων λόγοι προμηνυόμενοι· τί οὐκ ἂν ἔπαθον οἱ ἀτελεῖς ὄχλοι τοιαῦτα βλέποντες, καὶ ἀγνοοῦντες τὸ τοῦ πάθους μυστήριον, ὅπερ καὶ αὐτοῖς τοῖς μαθηταῖς ἔτι (25) δυσπαράδεκτον ἦν ; Καὶ οὗτοι γὰρ, ὅτε μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς (26) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τότε λοιπὸν θείας χάριτος πλησθέντες, καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἐκθέμενοι, συνῆκαν τὰ μυστήρια πάντα, καὶ στερρότεροι γεγόνασιν ἀδάμαντος. Ἄχρι δὲ τότε συνεχῶς ἐσκανδάλιζον αὐτοὺς πάντα τὰ ἀνθρωποπρεπῆ τοῦ Χριστοῦ.

Nam si discipulos etiam, qui popularibus perfectiores erant, offenderunt non solum hæc conspecta, verum etiam de his rebus habiti sermones, quid non passæ fuissent imperfectæ turbæ dum hæc conspexissent maxime ignorantes passionis mysterium, quod ipsis quoque discipulis erat receptu difficile ? Nam et hi, quando post Salvatoris in cœlum Ascensionem venit super eos Spiritus sanctus, tunc demum divina gratia repleti, humanis cogitationibus abjectis, omnia cognoverunt mysteria. Verum semper ad id usque tempus omnia ad humanitatem pertinentia offendebant illos.

Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς εἴρηται, τότε μὲν οὐκ ἤθελε γνωσθῆναι τοῖς ὄχλοις, ὅτι φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ φύσει Θεός, καὶ διαφόρως τοῦτο μαρήγγελλε τοῖς μαθηταῖς· ὅτε δὲ, τῶν σκανδαλιζόντων παντων τελεσθέντων, ἔμελλον λαμπρῶς ἀνακηρύττειν αὐτὸν φύσει Θεὸν ὁ ἥλιος σκοτιζόμενος, τὸ κατα πέτασμα τοῦ ναοῦ ῥηγνύμενον, ἡ γῆ σειομένη, αἱ πέτραι σχιζόμεναι, καὶ τὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἐγειρόμενα, καὶ αὐτὸς ἐνδόξως ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος· τηνικαῦτα γὰρ σαφῶς ἐξέλαμψεν ἡ δύναμις τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀναντίῤῥητος ἦν ἡ ἀπόδειξις· ἔμελλε δὲ καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα σήμερον ἐμβαλεῖν οὐ τοῖς μαθηταῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσι· τότε δὴ, τότε λοιπὸν ἐβούλετο δημοσιευθῆναι πᾶσι καὶ τὸ τῆς θεότητος, καὶ τὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ μυστήριον, ἵνα ἀσκανδάλιστον ὁδεύοι τὸ κήρυγμα.

Propter hoc ergo, ut dictum est, noluit a popularibus sciri, quod natura Dei Filius esset, et natura Deus ; idque multis modis præcepit discipulis. Quando vero completis ac finitis omnibus quæ offendere poterant, prædicaturus illum erat natura Deum esse sol obscuratus, velum templi discissum, terra concussa, petræ diruptæ, et corpora sanctorum qui dormierant excitata, ipseque gloriose a mortuis resurgens, tunc sane effulsit virtus divinitatis ejus, et indubitata erat demonstratio. Simul quoque immissurus erat Spiritus sanctus intellectum, non solis discipulis, sed omnibus etiam credentibus : et tunc jam demum omnibus publicari volebat et divinitatis et passionis suæ mysterium, ut absque ullo offendiculo prædicatio præcederet.

Ἀπὸ τότε — ἐγερθῆναι. Ἀπὸ τότε, ἀφ' οὗ βεβαίως ἔμαθον οἱ μαθηταὶ, ὅτι γνήσιος Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ. Τὸ λοιπὸν γὰρ ἤρξατο (27) προδεικνύειν, τουτέστι, προλέγειν τούτοις, ἃ μέλλει παθεῖν, ἵνα, ταῦτα προγινώσκοντες, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους μὴ σκανδολισθῶσι, μηδ' ὑπολάβωσιν, ὅτι δι' ἀσθένειαν φύσεως πάσχει. Πῶς γὰρ, ὃς καὶ προγινώσκει τοῦτο, καὶ προλέγει, καὶ σπεύδει μᾶλλον παθεῖν ;

Vers. 21. *Ex eo tempore — resurgere.* Ex eo tempore, ex quo firmiter cognoverunt discipuli, quod naturalis esset Dei Filius : tunc enim demum cœpit demonstrare sive prædicere illis quæ passurus erat, ut hæc præscientes, tempore passionis non offenderentur, neque suspicarentur quod propter naturæ imbecillitatem pateretur. Quo enim pacto id fieret de eo, qui prænovit et prædicit ac festinat potius ut patiatur.

Καὶ — αὐτῷ. Προσλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ παραλαβὼν κατιδίαν. Ἀκούσας γὰρ, ὅτι μέλλει ἀποθανεῖν, ἐβαρυθυμησεν, ἀνάξιον τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῦτο νομίσας. Διὸ καὶ, ὡς ἤδη παῤῥησίαν ἀπὸ τοῦ μακα-

Vers. 22. *Et — illum.* Assumens, hoc est seorsim accipiens. Audito enim quod moriturus esset, graviter tulit ; nam id sua divinitate indignum putavit. Ideoque quasi jam sumpta libertate,

Variæ lectiones et notæ.

(25) Ἔτι, abest. A.
(26) Αὐτοῖς, abest. A.
(27) Sed in textu servat vulgatum δεικνύειν, quod Chrysostomus etiam habet, t. VII, p. 549 E, 577 C.

eo quod beatificatus esset seorsim increpavit illum sive reprehendit.

Scire oportet quod hoc verbum ἐπετίμησε (pro quo ut plurimum vertimus : *Increpavit* aut *Interminatus est*) apud evangelistas interdum quidem significat silentium imponere sive os obstruere, ut de dæmone qui dicebat se nosse Christum, quod sanctus ille Dei esset. Ait enim ἐπετίμησε [89], hoc est *increpavit illum*, sive silentium imposuit. Interdum autem significat *Refrenavit* sive *Imperavit* ; ut est illud ἐπετίμησε [90], id est, *Imperavit ventis et mari*, sive *Refrenavit*. Quandoque vero denotat, *Confirmavit*, ut cum dicitur ἐπετίμησε eis [91], hoc est *Confirmavit illos* ne cui de se dicerent. Quandoque autem *Reprehendit*, ut est id de quo erat sermo. Interdum quoque *Increpavit* vel *Corripuit*, ut est illud ἐπετίμησε [92] id est *Increpavit Petrum*, ut statim consequenter dicemus. Est et ubi significat, *Prohibuit* [93], ut in fine quadragesimi capitis inveniemus.

ρισθῆναι κτησάμενος, κατιδίαν ἐπετίμησεν αὐτῷ, εἴτουν, ἐμέμψατο.

Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι τὸ ἐπετίμησε παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ποτὲ μὲν σημαίνει τὸ ἐπεστόμισεν, ὡς ἐπὶ τοῦ δαίμονος, τοῦ εἰπόντος εἰδέναι τὸν Χριστόν, ὅτι ἐστὶν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ· Ἐπετίμησε γάρ, φησὶν, αὐτῷ, τουτέστιν, ἐπεστόμισεν αὐτόν· ποτὲ δὲ δηλοῖ τὸ ἐχαλίνωσεν, ἢ ἐπέταξεν, ὡς τὸ, Ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ· ποτὲ δὲ τὸ, κατησφαλίσατο, ὡς τὸ, Ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ· ποτὲ δὲ τὸ, ἐμέμψατο, ὡς τοῦτο δή, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· ποτὲ δὲ τὸ, ἐπέπληξεν, ὡς τὸ, Ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, καθὼς ἑξῆς δηλωθήσεται· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τὸ ἐκώλυσεν, ὡς εὑρήσομεν πρὸς τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ κεφαλαίου.

Vers. 22. *Dicens — hoc* Tanquam consulens hoc ait, ut ingenuus amicus (*bb*). Quod autem dicitur *Propitius tibi sit*, consueto more lomutus est : moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur absurdum quidpiam dicenti, ut : Propitius tibi sit Deus ob talem sermonem. Id vero quod addit : *Non erit tibi hoc*, tantumdem est ac si diceret : Ne contingat tibi hoc quod dicis.

Λέγων — τοῦτο. Συμβουλεύων δῆθεν τοῦτό φησι, ὡς γνήσιος. Τὸ μὲν οὖν Ἵλεώς σοι, κατὰ συνήθειαν εἴρηκεν ἔθος γὰρ ἦν, τοῦτό λέγειν τὸν μεμφόμενόν τινι εἰπόντι (28) παράλογον, οἷον, Ἵλεώς σοι Θεὸς εἴη, ἕνεκεν τοῦ τοιούτου λόγου· τὸ δὲ, Οὐ μὴ ἔσται (29) σοι τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, Μὴ γένοιτό σοι τοῦτο, ὃ λέγεις.

Vers. 23. *At ille — Satana.* Marcus autem dixit [94], quod conversus et intuitus discipulos suos, increpavit sive corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac castigari, qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem eum vocat, quasi in hoc Satanam imitantem, quod Christum occidi nolebat. Siquidem neque Satanas Christum occidi volebat, ut mendaces viderentur prophetiæ quæ de morte ejus loquebantur, et ne mors carnis hujus fieret mors suæ potestatis : quanquam ipse propria victus malitia Judæos ad ejus cædem incitavit.

Ὁ δὲ — Σατανᾶ. Μάρκος δέ φησιν, ὅτι, ἐπιστραφεὶς, καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, ἤγουν, ἐπέπληξε. Καὶ γὰρ ἠθέλησε κἀκείνους ἀκοῦσαι τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ σωφρονισθῆναι, παθόντας, ὅπερ ὁ Πέτρος, Σατανᾶν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μιμούμενον τὸν Σατανᾶν, ἐν τῷ μὴ θέλειν ἀναιρεθῆναι τὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ οὐδ' ὁ Σατανᾶς ἤθελεν ἀναιρεθῆναι αὐτὸν, ἵνα φανῶσι ψευδεῖς αἱ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ προφητεῖαι, καὶ ὅτι μὴ ὁ θάνατος τῆς τούτου σαρκὸς θάνατος γένηται τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, εἰ καὶ αὐτὸς τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸν κατὰ τοῦ Σωτῆρος φόνον παρέθηγεν, ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ κακίας νικώμενος.

Potest autem et aliter dici, quod quia Satanas adversarius dicitur, Petrus autem prohibens Christum mori, non sequebatur ejus voluntatem sed adversabatur, ait ei Salvator : *Abi post me, Satana*, hoc est : Sequere me, adversarie.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ Σατανᾶς μὲν ὁ ἀντικείμενος ἑρμηνεύεται, Πέτρος δὲ, κωλύων τὸν Χριστὸν ἀποθανεῖν, οὐκ ἠκουλούθει τῷ θελήματι αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντέκειτο, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτήρ· Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, τουτέστιν, Ἀκουλούθα μοι, ἀντικείμενε.

Vers. 23. *Obstaculo mihi es.* Impedimento mihies, adverserius meæ voluntati. Deinde dicit etiam causam propter quam adversabatur.

Σκάνδαλόν μου εἶ. Ἐμπόδιόν μου νῦν ὑπάρχεις, ἀντικείμενος τῷ ἐμῷ θελήματι. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀντέκειτο.

Vers. 23. *Quia — hominum.* Hoc, inquit, pateris, quia non divino sed humano modo sapis. Etenim si divina gustares, utique dignum me judicares qui

Ὅτι — ἀνθρώπων. Τοῦτο, φησὶ, πάσχεις, διότι οὐ φρονεῖς θεϊκῶς, ἀλλ' ἀνθρωπίνως. Εἰ μὲν γὰρ ἐφρόνεις θεῖα, ἀνάξιόν μου ἐνόμισας ἂν τὸ μὴ ἀπο-

[89] Marc. I, 25. [90] Matth, VIII, 26. [91] Marc. VIII, 30. [92] ibid. 33. [93] Matth. XIX, 13. [94] Marc. VIII, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(28) Forte hic excidit, τι. Videtur id reperisse Hentenius.

(29) Σὸι, omittit. B.

(*bb*) Videtur legisse, ὡς γνήσιος φίλος.

ν με ὑπὲρ τοῦ κόσμου · ἐπεὶ δὲ φρονεῖς A moriar pro mundo : quia vero humana sapis, potius
ώπινα, ἀνάξιόν μου κρίνεις μᾶλλον τὸ ἀποθα- indignum me judicas qui moriar.
ιε.

δέ μοι βλέπε τὸν πρὸ μικροῦ μεγάλα μακαρι- Tu vero mihi considera eum qui paulo ante ma-
σον, νῦν μεγάλα ἐπιπληττόμενον, εἰς καταστο- xime beatus prædicatus est, nunc maxime increpa-
τὴν τῆς παῤῥησίας αὐτοῦ, καὶ ἵνα μάθῃς τὸ tum, et ad correptionem suæ audaciæ, et ut intelli-
προπόληπτον τοῦ Σωτῆρος. Ὅτε μὲν γὰρ ὀρθῶς gas quod Salvator non sit personarum acceptor; cum
εἶπεν, ἐμακάρισεν αὐτόν · ὅτε δὲ οὐκ ὀρθῶς εἶπεν, enim recte locutus est, beatum prædicavit illum ;
ἐπλῆξε. Καὶ ὀρθῶς μὲν εἶπεν, ἐν οἷς ἀποκά- quando autem non recte, increpavit. Recte quidem
λυψιν θεόθεν ἐδέξατο · οὐκ ὀρθῶς δὲ εἶπεν, ἐν οἷς locutus est in his quæ per revelationem divinitus ac-
παρ' ἑαυτοῦ ἐφθέγξατο. cepit ; non recte vero locutus est, in his quæ a
seipso dixit.

τε — μοι. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασι καὶ Vers. 24. *Tunc — me.* Marcus et Lucas aiunt etiam
πρὸς τὸν ὄχλον, καὶ ἁπλῶς πρὸς πάντας ταῦτα ad turbas et simpliciter ad omnes hæc illum di-
λέγειν αὐτόν. Εἶπε δὲ ταῦτα βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον xisse [95]. Dixit autem hæc, confirmans non solum
οὐκ ἔστιν ἀπρεπὲς τὸ ἀποθανεῖν αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ B non esse indecens ut ipse moriatur, sed neque
ἀκόλουθός τις εἶναι αὐτοῦ μαθητὴς, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὸς posse quempiam suum esse discipulum, nisi et ille
ἀποθνῇ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ. Εἴ τις γάρ, φησὶ, θέλει moriatur pro honesto : *Si quis*, inquit, *vult post me*
ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἤγουν, ἀκολουθῆσαί μοι, ὡς *venire*, sive sequi me tanquam discipulus et imitator,
μαθητὴς καὶ μιμητὴς, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν (30), *abneget semetipsum*, dico sane sui ipsius voluntatem;
τοῦτ', τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, τὸ φιλήδονον, τὸ φιλό- volumptatum ac vitæ amorem, aut suum proprium
σωμον, ἢ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, μὴ φειδόμενος αὐτοῦ κα- corpus, non parcens illi laboranti et afflicto, sed ex-
κοπαθοῦντος καὶ βασανιζομένου, ἀλλ' ἐκδιδοὺς αὐτὸ ponat illud periculis ; et *tollat crucem suam*, sive fe-
τοῖς κινδύνοις · καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἤγουν rat in memoria sua mortem. Per crucem enim mor-
βαστάζέτω ἐπὶ μνήμης τὴν ἀναίρεσιν ἑαυτοῦ. Διὰ tem significavit, quia tunc mortis instrumentum erat
τοῦ σταυροῦ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν ἐδήλωσε, διότι τότε crux ; semper sui ipsius cædem expectet, semper
ἦν ἕτοιμος ἢ ὄργανον ὁ σταυρός · ἀεὶ προσδοκάτω ad mortem paratus sit et quotidie voluntate mo-
τὸν θάνατον ἑαυτοῦ, πάντοτε ἕτοιμος ἔστω πρὸς riatur.
τοῦτον, καὶ καθεκάστην ἀποθνησκέτω τῇ προαι-

ι ἑτέρως δὲ τὸ παρὸν ἡρμηνεύσαμεν ῥητὸν ἐν C Alio etiam modo præsens dictum interpretati su-
τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ. Σκόπει δὲ, πῶς εἴ- mus decimo nono capite. Vide autem quomodo di-
ἴ τις θέλει, κἂν ἀνὴρ, κἂν γυνὴ, κἂν ἄρχων, xerit : *Si quis vult*, sive vir, sive mulier, sive præsi-
ἄρχόμενος · καὶ, ἐὰν θέλῃ · οὐδένα γὰρ ἄκοντα dens, sive qui alius præsidet, si velit : neminem enim
ἀναγκάζει · ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς, ὅτι τὸ κακῶς invitum cogit. Ne putes autem quod mala pati so-
πάσχειν μόνον ἀρκεῖ· καὶ γὰρ καὶ λῃσταὶ καὶ τυμ- lum sufficiat, nam et latrones et deprædatores ac
βωρύχοι καὶ γόητες καὶ ἄλλοι πονηροὶ πάσχουσι- magi, aliique pravi homines innumera mala patiun-
τινα · προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ἀκολουθείτω μοι, δι- tur, addidit : *Et sequatur me*, docens non solum
δάσκων, ὅτι χρὴ μὴ μόνον τοιαῦτα πάσχειν. ἀλλὰ oportere talia pati, sed etiam se sequi, hoc est per
καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, τουτέστι, κατ' ἴχνος βαίνειν τῆς vestigia conversationis ipsius incedere.
ἐμῆς αὐτοῦ.

— αὐτήν. Εἴρηκε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐννεα- Vers. 25. *Quiquis — eam.* Dixit etiam hæc deci-
καιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν mo nono capite : quære ergo ibi horum interpre-
ἐμὴν ἐξήγησιν, Μάρκος δέ φησιν, Ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ tationem. Marcus autem dixit : *Propter me et Evange-*
τοῦ εὐαγγελίου, τουτέστι, δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὴν ἐμὴν *lium* [96], hoc est propter me et meam doctri-
διδασκαλίαν. nam.

γὰρ — ζημιωθῇ ; Ἀδύνατον μὲν ἵνα τινὰ D Vers. 26. *Quid enim — jacturam fecerit ?* Im-
τὸν κόσμον ὅλον κερδῆσαι · εἰ δὲ καὶ δυνατὸν ἦν, possibile quidem est quempiam totum mundum
οὐκ ἄφελος, Τὰ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου πάντα θνητά lucrifacere ; si tamen possibile foret, nulla esset
ἐστι· ἡ δὲ ψυχὴ ἀθάνατος. Καὶ τούτων μὲν ἡ τέρ- utilitas. Siquidem omnia quæ mundi sunt, mortalia
ψις πρόσκαιρος · ταύτης δὲ ἡ κόλασις. αἰώνιος. Εἶτα sunt, anima vero immortalis : et horum sane de-
τὸν φόβον. Εἰώθε γὰρ ἐντεῦθεν μᾶλλον βελτιοῦν lectatio temporalis, illius vero supplicium sempiter-
τοὺς ἀκροατάς, num. Deinde auget et terrorem. Inde enim pleru-
mque meliores reddere solet auditores.

[95] Marc. VIII, 34 ; Luc, IX. 23. [96] Marc. VIII, 35.

Variæ lectiones et notæ.

) Καί, ante, λέγω, addit A.

Vers. 26. *Aut — sua?* Si enim neque mundus totus correspondens est animæ rationali, quid dabit quispiam commutationis ut hanc ab æterno supplicio eripiat? Certe nihil. Omnibus itaque relictis, hujus curam habere solius oportet, cujus jactura est maxime mortalis, et ob quam perditam nulla potest dari commutatio. Ut autem discant quod segnibus non sine ultione erit sua segnities, neque sedulis præmio carebit sua sedulitas, utque illi amplius terreantur, hi vere majorem accipiant consolationem, dicit :

Vers. 27. *Filius — operatus est.* Simul demonstravit quod eamdem habeat cum Patre gloriam. *In gloria*, inquit, *patris sui.* Quod si eamdem habet gloriam, ejusdem utique substantiæ est et potentiæ ac divinitatis : quorum enim gloria est eadem, horum, et cætera quoque sunt eadem.

Vers. 28. *Amen — in regno suo.* Potsquam de seipso dixit, quod futurum est ut veniat in gloria cum satellitio ac comitatu et præmissione angelorum, cognito quod discipuli de hoc sermone diffiderent confirmat illum præmittens (*cc*), quod non multo post quidam se visuri essent in gloria ; hanc enim regnum nunc vocavit. Significabat autem suæ transformationis splendorem, quem post breve tempus demonstraturus erat Petro, Jacobo et Joanni : nam de his dixit : *Sunt quidam hic stantes.* Regnum autem suum sive gloriam suam, splendorem illum nominavit, cum quo postmodum descensurus est, quando reddet unicuique juxta id quod operatus est. Venientem vero dixit, hoc est apparentem.

CAP. XXXIV· *De transformatione Christi.*

CAP. XVII Vers. 1. *Et post — ejus.* Lucas autem dixit : *Post octo* [97], nec tamen contrarius est. Siquidem annumeravit ille et duos dies alios, hunc videlicet quod prædicta locutus est Jesus discipulis, et eum quo illos assumpsit ; Matthæus vero utroque prætermisso, medios tantum enumeravit. Quare autem solos hos tres assumpsit, non modo tantum, sed et alias frequentius, sicut in progressu inveniemus ? Quia cæteris discipulis præstantiores erant : Petrus quidem eo quod valde diligeret eum, propter fidei fervorem ; Joannes vero quia plurimum diligebatur ab illo, propter virtutum excellentiam ; Jacobus autem quia gravis admodum erat Judæis, in tantum ut Herodes occiso illo maximam præstiterit gratiam Judæis.

Vide autem quomodo Matthæus non occultaverit illos qui sibi præpositi sunt. Hoc autem et Joannes plerisque in locis facit, præcipua Petri en-

[97] Luc. IX, 28.

A Ἢ αὐτοῦ ; Εἰ γὰρ οὐδ' ὁ σύμπας κόσμος ἀντ ἀξιός ἐστι ψυχῆς λογικῆς, τί δώσει τίς ἀνταλλαγμα, ὥστε ταύτην ἐξελέσθαι τῆς αἰωνίου κολάσεως ; Οὐτως οὐδέν. Λοιπὸν οὖν χρὴ, πάντων ἀφεμένους τῶν ἄλλων, ταύτης ἐπιμελεῖσθαι μόνης, ἧς ἡ ζημία καιριωτάτη, καὶ ἧς ἀπολομένης, οὐκ ἔστι δοῦναι ἀνταλλαγμα. Ἵνα δὲ μάθοιεν, ὅτι οὔτε τοῖς ῥαθύμοις ἀτιμώρητον ἔσται τὸ ῥάθυμον, οὔτε τοῖς σπουδαίοις ἀγέραστον τὸ σπουδαῖον, καὶ ἵνα ἐπὶ πλέον ἐκεῖνοι μὲν φοβηθῶσιν, οὗτοι δὲ παρηγορηθῶσι, φησί·

Μέλλει — κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. Ἅμα ἐνέφηνε, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ δόξης ἐστίν. Ἐν τῇ δόξῃ γὰρ, φησὶ, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς δόξης ἐστὶ, τῆς αὐτῆς ἄρα καὶ οὐσίας ἐστὶ, καὶ δυνάμεως, B καὶ θεότητος. Ὧν γὰρ δόξα ἡ αὐτὴ, τούτων ἄρα καὶ τἆλλα τὰ αὐτά.

Ἀμὴν — ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Εἰπὼν περὶ (31) ἑαυτοῦ, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι ἐν δόξῃ μετὰ δορυφορίας καὶ προπομπῆς τῶν ἀγγέλων, καὶ γνοὺς τοὺς μαθητὰς δυσπιστοῦντας τῷ τοιούτῳ λόγῳ, βεβαιοῖ τοῦτον, προτιθεὶς, ὅτι οὐκ εἰς μακράν τινες αὐτῶν ὄψονται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ταύτην γὰρ νῦν ὠνόμασε βασιλείαν. Ἐδήλου δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ, ἣν μετὰ καιρὸν ὀλίγον ἔμελλεν ὑποδείξαι Πέτρῳ, καὶ Ἰακώβῳ, καὶ Ἰωάννῃ. Περὶ τούτων γὰρ εἶπεν, ὅτι Εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων. Βασιλείαν δὲ αὐτοῦ, ἤγουν, δόξαν, τὴν λαμπρότητα ταύτην ὠνόμασεν, ὡς οὖσαν προμήνυμα καὶ παράδειγμα τῆς λαμπρότητος ἐκείνης, μεθ' ἧς μέλλει κατελθεῖν C ὕστερον, ὅτε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. Ἐρχόμενον δὲ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Φαινόμενον.

ΚΕΦ. ΛΔ'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ,

Καὶ μεθ' — αὐτοῦ. Λουκᾶς δὲ Μετὰ ὀκτὼ φησιν, οὐκ ἐναντιολογῶν. Οὗτος μὲν γὰρ συνηρίθμησε καὶ αὐτὰς τὰς ἡμέρας, καθ' ἣν τε τὰ ῥηθέντα εἶπε τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς, καὶ καθ' ἣν τούτους παρέλαβε· Ματθαῖος δὲ, καὶ ἀμφοτέρας ταύτας παραλιπὼν, τὰς μεταξὺ μόνας ἀπηριθμήσατο. Διατί δὲ μόνους (32) τοὺς τρεῖς τούτους παραλαμβάνει, καὶ οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν ; Διότι τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑπερεῖχον οὗτοι · Πέτρος μὲν, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτὸν, διὰ θερμότητα πίστεως· Ἰωάννης δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ, δι' ὑπερβολὴν ἀρετῶν. Ἰάκωβος δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα D βαρὺς εἶναι τοῖς Ἰουδαίοις, (33) [ὡς καὶ τὸν Ἡρῴδην, ὕστερον ἀνελόντα τοῦτον, χάριν μεγίστην ἀπενεῖμαι τοῖς Ἰουδαίοις.]

Σκόπει δὲ, πῶς ὁ Ματθαῖος οὐκ ἀπεκρύψατο τοὺς προτιμηθέντας αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ Ἰωάννης πολλαχοῦ ποιεῖ, τὰ ἐξαίρετα τοῦ Πέτρου ἐγκώμια φιλο-

Variæ lectiones et notæ.

(31) Περὶ αὐτοῦ, A.
(32) Μόνους τούτους τοὺς τρεῖς. A.
(33) Inclusa exciderant ex codice B. ob repetitum Ἰουδαίοις.

(*cc*) *Præmittens.* Addens. Forte legit προτιθείς. Aut siglam invenit πρτιθείς, quæ προτιθείς notat.

ιαγραφων. Φθόνου γὰρ ἐκτὸς ἦν ὁ τῶν ἀπο- A comia libenter describens ; apostolorum namque
χορός. Διατί δὲ, εἰπὼν ὁ Χριστὸς, Εἰσί τινες
ε ἑστώτων, ἀπεκρύψατο τὰ τούτων ὀνόματα ;
μὴ λυπῆσαι τοὺς ἄλλους· καὶ γὰρ ἤλγησαν ἄν,
; ὡς ἀνάξιοι παρορᾶσθαι.
– κατιδίαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι, παραλαβὼν
ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.

— φῶς. Ἀναφέρει μὲν αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψη-
ε γένηται πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀθέατος. Διὰ
ἀρ προσέθηκεν, ὅτι κατιδίαν. Οὐδὲν γὰρ
τρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα κατὰ χρείαν.
καὶ, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ ὑπέρανθρωπον τῆς
θαμαλότητος τὸν μέλλοντα θεωρίας θείας ἀξ-

ορφώθη δὲ, μείναντος μὲν τοῦ σώματος ἐπὶ B
ίου σχήματος· τῆς θείας δὲ λαμπρότητος
ι παραγυμνωθείσης, καὶ καταλαμπρυνάσης τὸ
ν αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶδος τούτου μεταβαλούσης
εἰδέστερον. Ἔμπροσθεν δὲ αὐτῶν, ἵνα βλέ-
πῶς μετεμορφώθη, μὴ ὑπολάβωσιν ἕτερον
ας, καὶ ἵνα μάθωσι, πῶς οὕτω ῥᾷον, ὃ θέλει,

ψε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, διότι
ὸξεν αὐτοῖς. Ἡ γὰρ λαμπρότης ἐκείνη ὑπὲρ τὸν
, καὶ θεία τις καὶ ἀπόῤῥητος. Τὰ δὲ ἱμάτια
ένετο λευκὰ, ὡς τὸ φῶς, διαδοθείσης καὶ εἰς
; φωτοχυσίας.
οὖν καὶ ἡμῶν ἡ ἀγαπήσει τὸν Ἰησοῦν, ὡς
ἠ ἀγαπηθῇ παρ' αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης, ἢ βαρὺς
κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ὡς Ἰάκωβος, ἐχθροὶ C
υ καὶ μᾶλλον οἱ δαίμονες· ἀναχθήσεται ὑπ'
; ὄρος ὑψηλὸν, ἤγουν, εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ
τὴν δόξαν αὐτοῦ, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ,
, τὰ τοῖς πολλοῖς ἀποκεκρυμμένα καὶ ἀθέατα
ε.
ἄκαιρον δὲ εἰπεῖν πρόσωπα (34) μὲν τοῦ
τὴν γνῶσιν τῶν λόγων αὐτοῦ, ἱμάτια δὲ
ις λέξεις τῶν λόγων αὐτοῦ, ἃς ἡ ἐγκεκρυμμένη
γνῶσις περιβέβληται, ὡς ἱμάτια· (35) καὶ
ὁ μὲν τοιοῦτον πρόσωπον αὐτοῦ λάμπον καὶ
τοὺς ἐνατενίζοντας, τὰ δὲ τοιαῦτα πάλιν
ὑτοῦ λευκὰ, μηδὲν σκοτεινὸν καὶ (36) ἀσαφὲς

– μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες. Διὰ πολλὰς D
ν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἠλίαν παρέστησεν ἑαυτῷ.
γὰρ οἱ ὄχλοι ἔλεγον οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν
ν εἶναι αὐτὸν, ἄλλοι δὲ, Ἠλίαν, ἕτεροι δὲ,
ἢ ἕνα τῶν προφητῶν τῶν ἀρχαίων· συμ-
τεν, ὡς δούλους, τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἐν
αῖς λαμψάντων, ἵνα φανῇ τὸ μέσον ἑαυτοῦ τε

comia libenter describens ; apostolorum namque chorus expers erat invidiæ. Ideo autem (*dd*) cum dixisset Christus : *Sunt quidam de hic stantibus*, horum occultavit nomina, ne cæteros contristaret ; nam indignos sese arbitrati, doluissent se despici.

Vers. 1. *Et — seorsim.* Lucas autem dicit [35], quod assumpsit illos, ascenditque in montem ut oraret.

Vers. 2. *Et — lumen.* Subducit illos in montem excelsum, ut a nullo alio conspici possit ; ideo etiam addit, *Seorsim*. Nihil enim faciebat ad gloriam, sed omnia ad utilitatem. Præterea ut discamus oportere a terrena sublevari humilitate eum, qui divina contemplatione dignus habendus est.

Et transformatus est, corpore quidem in propria figura manente, divino vero splendore modicum quiddam in eo detegente, ac faciem ejus illustrante, speciemque illius ad majorem Dei similitudinem immutante. Coram eis autem, ne transformatum ipsum intuiti alterum esse suspicarentur, utque scirent eum facillime, quod velit, facere posse.

Splenduit vero facies ejus sicut sol, quia ita illis apparuit ; ille enim supra solem erat, divinus quidam et ineffabilis. Vestimenta autem ejus facta sunt candida sicut lumen, diffuso etiam in illa splendore.

Itaque si nostrum quoque aliquis Jesum ut Petrus amaverit, et amatus ab eo fuerit ut Joannes, ac inimicis illius gravis fuerit ut Jacobus, inimici vero illius sunt dæmones, subducetur ab eo in montem excelsum, sive in altitudinem cognitionis, et gloriam illius intuebitur, quantum homini permissum est : dico sane mysteria quæ multis occultata sunt ac invisa.

Non erit autem præter intentum aut intempestivum, ut dicamus faciem Jesu intellectum sermonum illius ; vestimenta vero ejus dictiones sermonum, quibus occultatus est in eis intellectus tanquam vestimentis induitur ; talisque ejus facies apparebit, splendens ac illuminans eos qui in illam defigunt oculos : et rursum talia ejus vestimenta candida sunt, nihilque tenebrosum aut obscurum habentia.

Vers. 3. *Et — cum eo loquentes.* Propter multas causas secum astare fecit Mosen et Eliam. Quia enim turbæ dicebant : hi quidem Joannem esse Baptistam, allii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum veterum prophetarum : constituit coram se tanquam servos, eos qui in veteri Testamento insigniores refulserant, ut discrimen quod est

IX, 28.

Variæ lectiones et notæ.

entenius πρόσωπον **legit, quod prætule-**

(35) Ἱμάτιον. A.
(36) Καὶ ἀσφαλές. A .male.

eo autem. **Cur autem. Pro** διατί, **videtur invenisse** διότι, **quod tamen locum non habet.**

inter se et illos appareat, et quantum ipse ab illis differat. Hæc itaque una fuit causa.

Altera rursum : quia accusabant illum de legis transgressione dicentes : *Non est hic a Deo, quia Sabbatum non custodit* [99]. Rursusque blasphemiæ eum accusabant, et quod Dei gloriam sibi vindicaret dicentes : *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia homo cum sis, facis teipsum Deum* [1] ; astare fecit coram se Mosen ut ostenderet, quod si legis transgressor esset, nequaquam in modum servi legislator sibi astitisset ; Eliam vero, ut appareat quod si blasphemus esset, nequaquam is qui semper Dei gloriam vehementer amaverat ac tuitus fuerat, tanquam servus illi astaret qui Deo contrarius esset.

Tertia quoque causa, ut mortis vitæque Dominus cognosceretur. Moses enim mortuus erat, Elias autem vivus : et ut videntes postmodum discipuli illum morientem, intelligerent quod hæc voluntarie pateretur, et cogitarent quod nequaquam morereturinvitus qui mortis vitæque esset Dominus.

Potest et alia addi causa quod hos propter discipulos adduxit, ut ad eorum imitationem excitarentur. Siquidem Moses linguæ tardioris erat, Elias vero durior ac asperior : ambo etiam inopes erant, et adversus tyrannos magna loquendi libertate usi sunt : Moses quidem adversus Pharaonem, Elias vero adversus Achab : et a perversis hominibus qui a se magnis affecti erant beneficiis, plurima passi sunt pericula, et nec sic destiterunt eos ad bonum semper dirigere. Utque vehementius imitarentur Mosis quidem clementiam, Eliæ vero zelum quem pro Deo gerebat, utriusque autem administrationem, laborumque tolerantiam : millies namque quod in se erat pro Dei beneplacitis moriebantur, et pro populo sibi concredito, suasque perdendo animas invenerunt eas.

Colloquebantur autem cum eo, ostendentes quod lex per Mosen data erat, ac sermo qui per prophetas de morte ejus fuerat, conformiter cum illo præsignaverant : ille quidem in figuris victimarum, hic in diversis vaticiniis.

Lucas vero dicit quod etiam hi in gloria sive splendore apparuerunt [2], ut discamus quod omnes qui secundum Deum vixerunt, divinum induunt splendorem. Quid autem (*ee*) colloquebantur cum eo ? Rursus hoc docuit Lucas [3], dicens quod dicebant excessum ejus quem completurus erat Hierosolymis, excessum vocans ab hac vita exitum sive transitum.

[99] Joan. IX, 16. [1] Joan. X, 33. [2] Luc. IX. 31. [3] ibid.

A κἀκείνων, καὶ πόσον αὐτὸς διαφέρει τούτων. Μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία.

Ἑτέρα δὲ πάλιν· Ἐπειδήπερ ἐνεκάλουν αὐτῷ τὸ παραβαίνειν τὸν νόμον, λέγοντες· Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, καὶ πάλιν ἐκάλουν αὐτὸν βλάσφημον καὶ σφετεριζόμενον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, φάσκοντες· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς (37) ἑαυτὸν Θεόν· παρίστησιν ἑαυτῷ τὸν Μωϋσῆν μὲν, ἵνα δειχθῇ, ὅτι εἰ παρέβαινε τὸν νόμον, οὐκ ἂν ὁ νομοθέτης δουλοπρεπῶς αὐτῷ παρίστατο· τὸν Ἠλίαν δὲ, ἵνα φανῇ, ὅτι εἰ βλάσφημος ἦν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐσφετερίζετο, μὴ προσήκουσαν αὐτῷ, οὐκ ἂν ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀεὶ (38) ζηλῶν, ὡς δοῦλος τῷ ἀντιθέῳ παρ- B ἵστατο.

Καὶ ἄλλη δὲ αὖθις αἰτία, ἵνα γνωρισθῇ, ὅτι Κύριός ἐστι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς. Μωϋσῆς μὲν γὰρ θνητὸν ἦν, Ἠλίας δὲ ζῶν. Καὶ ἵνα, βλέποντες αὐτὸν ὕστερον οἱ μαθηταὶ ἀποθνήσκοντα, νοήσωσιν ἑκούσιον τὸ τοιοῦτον πάθος, καὶ λογίσωνται, ὅτι οὐκ ἂν ἄκων ἀποθάνοι ὁ ζωῆς καὶ θανάτου Κύριος.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέραν εἰπεῖν αἰτίαν, ὅτι διὰ τοὺς μαθητὰς παρέστησεν αὐτούς, ἵνα διεγερθῶσιν εἰς μίμησιν αὐτῶν. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς μὲν βραδύγλωσσος ἦν· Ἠλίας δὲ ἀγροικότερον διακείμενος, καὶ ἀκτήμονες ἀμφότεροι· καὶ ὅμως πρὸς τυράννους ἕκαστος αὐτῶν ἐπαρρησιάσατο· Μωϋσῆς μὲν πρὸς τὸν Φαραώ, Ἠλίας δὲ πρὸς τὸν Ἀχαάβ. Καὶ ὑπὲρ ἐγνωμένων ἀνθρώπων, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν εὐεργετουμένων C μυρία δεινὰ πεπόνθασι, καὶ οὐδ' οὕτως ἀπέστησαν τοῦ περιέπειν αὐτούς. Καὶ ἵνα ἔτι μιμήσωνται Μωϋσέως μὲν τὴν ἀνεξικακίαν, Ἠλίου δὲ, τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον, ἀμφοτέρων δὲ τὸ δημαγωγικὸν καὶ φερέπονον. Μυριάκις γὰρ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἀπέθανον ὑπὲρ τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ, καὶ ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀπολέσαντες, εὗρον αὐτάς

Συνελάλουν δὲ αὐτῷ, δεικνύντες, ὅτι καὶ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος, καὶ ὁ διὰ τῶν προφητῶν λόγος, περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμφώνως αὐτῷ προανεφώνησαν· ὁ μὲν ἐν τύποις τῶν (39) θυσιῶν, ὁ δὲ ἐν διαφόροις προῤῥήσεσι.

Λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι καὶ οὗτοι ἐν δόξῃ ὤφθησαν, εἴτουν, ἐν λαμπρότητι, ἵνα μάθωμεν, ὅτι πάντες, οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, τῆς θείας μετελαμβάνουσι D λαμπρότητος. Τί δὲ συνελάλουν αὐτῷ, ἐδίδαξέ πάλιν ὁ Λουκᾶς. Εἶπε γὰρ, ὅτι ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ· ἔξοδον ὀνομάσας τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐξέλευσιν καὶ μετάβασιν.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Σεαυτόν. Chrysost. t. VII. p. 566 D. Ex eo enim, non ex codicibus Novi Testamenti hi duo Joannis loci sunt laudati. Hinc varietas lectionis.

(38) Ἀεί, abest. A.

(39) Παλαιῶν, addit. A.

(*ee*) *Quid autem.* Forte legit τί δὲ — αὐτῷ ; τοῦτο ἐδίδαξε.

ι τῶν βιβλίων (40) οὐκ Ἔξοδον, ἀλλὰ Δόζαν A
. Δόξα γὰρ καλεῖται καὶ ὁ σταυρός, Τοῖς
ἄλλοις ἅπασιν ὄνειδος ἦν, ὡς μεγάλων
ων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ Χριστῷ δόξα
ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτί-
γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τὸν
πάσης τιμῆς τηλικαύτην ἀτιμίαν ὑπο-
ὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ δοξάσει

ι καὶ ἄλλος λόγος, καθ᾽ ὃν λέγεται δόξα
σταυρός, ὃν ἐροῦμεν (41) ἐν καιρῷ τῷ
ε.

ι Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἔλεγον τὴν ἔξοδον
τὴν δόξαν αὐτοῦ, τουτέστι, περὶ τῆς ἐξ-
ῦ, ἢ περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, εἴτουν, περὶ τοῦ B
ὐτοῦ, πῶς ἔμελλε σταυρωθῆναι·
ἴτε ζητῆσαι, πόθεν οἱ μαθηταὶ μετὰ τοσαῦτα
Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἠλίαν ἐγνώρισαν· οὐ
παρ᾽ Ἑβραίοις εἰκόνων πίνακες. Φαμὲν
ν βιβλίοις τινὲς τῶν παλαιοτέρων Ἑβραίων
τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῖς μεταγενεστέροις
ασιν, ἅπερ ἀναγινώσκοντες, ἐντεῦθεν αὐ-
ωσκον. Εἰκὸς δὲ, καὶ ἐξ ἀγράφου παραδό-
μονεύεσθαι τὰς ἰδίας αὐτῶν. Ἴσως δὲ καὶ
λύψεως θείας ἐπέγνωσαν αὐτούς.

2) καὶ ἄλλως· περὶ τὸν Χριστὸν φαίνονται
καὶ Ἠλίας, δηλοῦντες, ὅτι τὰ μυστήρια τῆς
ῆς, τῆς τε προφητικῆς πραγματείας, εἰς
τὸν συνάγονται, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν μηνύουσιν]. C
ιθεὶς — Ἠλία. Σφόδρα φιλῶν ὁ Πέτρος
ίσκαλον, σαὶ μὴ θέλων ἀπελθεῖν αὐτὸν εἰς
μα, ἵνα μὴ ἀπελθὼν ἐκεῖ πάθῃ, καθὼς
ε, φανερῶς μέν οὐ τολμᾷ κωλύσαι αὐτὸν,
πάλιν ἐπιτιμηθῇ· θεασάμενος δὲ τὸ ὄρος,
ἶχον ἀσφάλειαν, ὡς ἀγνοούμενον τοῖς ἐπιβου-
ἅμα δὲ καὶ Μωϋσῆν καὶ Ἠλίαν, ἱκανοὺς
ὁ μὲν γὰρ πολλὰ ἔθνη κατηγωνίσατο, ὁ δὲ πῦρ
νοῦ κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς πεντηκοντάρχους·
εύει μένειν ἐκεῖ.

δὲ, ὅτι Καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ
τι κακῶς εἶπεν, ὡς ἐξ οἰείας γνώκπης ἀπο-
ς, προσέθηκεν, ὅτι, Εἰ θέλεις, ποιήσωμεν
ς σκηνάς, σοὶ μίαν, καὶ Μωϋσεῖ μίαν, καὶ D
λίᾳ. Τί λέγεις, ὦ Πέτρε; πρὸ μικροῦ μὲν
Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦτον ὡμολόγησας· νῦν δὲ
ν δούλων ἀριθμεῖς τὸν Δεσπότην, καὶ ὑπὸ
σωθῆναι αὐτὸν ἐλπίζεις; Ὅρα, πῶς πρὸ τοῦ

Quædam autem exemplaria non ἔξοδον, id est *excessum*, sed δόξαν, id est, *gloriam* habent; nam gloria quoque appellatur crux ipsa. Aliis siquidem omnibus probrum erat utpote magnorum pœna criminum: soli vero Christo gloria facta est, magni videlicet erga nos amoris præmium. Quis enim gratum habens animum, audiens quod qui omni dignus erat honore, hujusmodi pro nostra salute perpessus est ignominiam, non glorificabit illum?

Est et altera ratio juxta quam dicitur crux, gloria ejus, quam suo referemus tempore.

Interim vero Moses et Elias dicebant excessum ejus, et gloriam ejus, hoc est loquebantur de exitu, vel de gloria ejus, sive de cruce, quomodo crucifigendus erat.

Dignum est autem, ut inquiramus unde discipuli post tam multos annos Mosen et Eliam agnoverunt. Neque enim apud Hebræos erant imaginum tabulæ. Dicimus ergo quod in libris quidam vetustiorum Hebræorum species insignium virorum posteris reliquerant, quos legentes, inde eos agnoscebant. Verisimile quoque est, ex traditionibus viva voce traditis in memoria habitas fuisse illorum species aut figuras. Fortasse autem et ex divina revelatione illos agnoverunt.

† Aut etiam aliter, juxta Christum apparent Moses et Elias, significantes quod mysteria legalia ac prophetalia in unum intendunt Christum, et ea quæ Christi sunt præsignant.

Vers. 4. *Respondens — Eliæ.* Cum Petrus vehementer præceptorem amaret, nec vellet eum abire Hierosolyma, ne eo digressus pateretur, sicut prædixerat: palam quidem non audet eum prohibere, ne rursum increparetur; viso autem quod mons magnam haberet securitatem, utpote insidiatoribus incognitus, simul autem Mosen et Eliam idoneos qui ulciscerentur; nam ille plurimas gentes devicerat, hic vero ignem super quinquagenarios de cœlo detraxerat, consulit illi dicens: *Bonum est nos hic esse.*

Cognito autem quod male locutus fuisset ex propria mente statuens, addidit: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, et Moysi unum, et Eliæ unum.* Quid ais, o Petre? Paulo ante naturalem hunc Dei Filium confessus es, nunc autem cum servis Dominum connumeras, etiam ab ipsis servandum eum speras? Vide quomodo ante passionem inperfecti admodum erant discipuli. Simul

Variæ lectiones et notæ.

ıtelligit codices Chrysostomi, ut alibi. Vide
t. t. VII, p. 567 A bis, p. 584 D. Scilicet
ɛptum erat apud Patres Græcos, τὸν σταυ-
ζριστοῦ appellare τὴν δόξαν αὐτοῦ. Id unus
fueratque deinde, ut alia hujusmodi, pro-
n ad alios. Nititur autem hæc interpretatio
br. II. 9. Hic autem facilis erat corruptio scribis parum attentis, quod ἔξοδος inter duplex δόξα legitur.

(41) Nunc non recordor loci, ubi in his commentariis de re eadem dixerit. Forte ergo intelligit Commentarium suum ad Hebr. II, 9.

(42) Inclusa exhibet in marg. B.

autem Petrus duplam tunc mentis commotionem sustinebat : hinc quidem trepidans pro magistro, illinc vero a supernaturali illo aspectu turbatus est et confusus, taliaque loquebatur nesciens quid diceret, sicut dixit Lucas [4], hoc est quod inconsiderate loqueretur.

A στανροῦ σφόδρα ἀτελεῖς ἦσαν οἱ μαθηταί· ἅμα δὲ ὁ Πέτρος καὶ διπλοῦν τηνικαῦτα σάλον τῆς ψυχῆς ὑφιστάμενος, τοῦτο μὲν, ἀπὸ τοῦ ἀγωνιᾷν ὑπὲρ τοῦ Διδασκάλου, τοῦτο δ', ἀπὸ τῆς ὑπερφυοῦς ὄψεως ἐκείνης ἐταράχθη, καὶ συνεχύθη, καὶ τοιαῦτα ἐφθέγγετο, μὴ εἰδὼς ὃ λέγει, καθὼς εἶπε Λουκᾶς, ὃ ἐστιν, ἀσύνετα λαλῶν.

Marcus autem ait : *Neque enim sciebat quid loqueturus esset* [5], id est, non noverat quid aliud melius locuturus esset vel loqui posset. Deinde addidit et causam dicens, quod erant exterriti. Lucas vero scripsit [6], quod erant somno gravati : Exterriti quidem visa specie plus quam humana. Gravabantur autem somno præ sopore qui a splendore procedebat ; neque enim nox erat sed dies. Splendoris tamen excessus obscurabat illorum oculos, ac mentem aggravabat, donec perfecte experrecti, sicut dixit Lucas [7], sive ad se a tali sopore et obtenebratione reversi, viderunt quantum possibile erat, gloriam ejus. Petrus itaque confusam adhuc mentem habens, inconsiderata et incongrua loquebatur.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι Οὐκ ᾔδει, τί λαλήσει, τουτέστιν, οὐκ ἐγίνωσκε, τί λαλήσει ἕτερον κρεῖττον. Εἶτα προσέθηκε καὶ αἰτίαν, εἰπών· ὅτι ἦσαν ἔκφοβοι. Λουκᾶς δὲ ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ. Ἐξεφοβήθησαν μὲν γὰρ, ἰδόντες εἶδος ὑπὲρ ἄνθρωπον· ἐβαρήθησαν δὲ ὕπνῳ, λέγω δὴ, κάρῳ, τῷ ἀπὸ τῆς λαμπηδόνος. Καὶ γὰρ οὐ νὺξ ἦν, ἀλλ' ἡμέρα· τὸ δὲ τῆς λαμπηδόνος ὑπερβάλλον ἐσκότισε μὲν τοὺς B ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· ἐκάρωσε δὲ τὸν νοῦν, ἕως οὗ διαγρηγορήσαντες, ὡς ὁ Λουκᾶς εἰρηκεν, εἴτουν ἀνανήψαντες τοῦ τοιούτου κάρου καὶ τῆς σκοτοδίνης, εἶδον, ὡς δυνατὸν, τὴν δόξαν αὐτοῦ. Λοιπὸν δὲ ὁ Πέτρος, ἔτι ἐντεῦθεν συγκεχυμένον ἔχων τὸν νοῦν, ἀσύνετα παρεφθέγγετο.

† Tria tabernacula intelligi possunt tres ad salutem dispositiones, videlicet operationis, contemplationis, et theologiæ. Operationis itaque typus fuit Elias fortis ac temperatus. Contemplationis Moses legislator ac juris dator. Thelogiæ vero Christus, utpote omnimode perfectus. Hæc autem tabernacula sunt, comparatione futurarum quietum incomparabiliter meliorum.

[Τρεῖς (43) σκηναὶ νοηθεῖεν ἂν αἱ τρεῖς ἕξεις τῆς σωτηρίας, ἥ τε τῆς πράξεως, καὶ ἡ τῆς θεωρίας, καὶ ἡ τῆς θεολογίας. Τῆς μὲν οὖν πράξεως τύπος ὁ Ἠλίας, ὡς ἀνδρεῖος καὶ σώφρων, τῆς δὲ θεωρίας ὁ Μωϋσῆς ὢν νομοθέτης καὶ δικαιοδότης· τῆς δὲ θεολογίας ὁ Χριστὸς, ὡς ἐν παντὶ τέλειος. Σκηναὶ δὲ αὗται πρὸς σύγκρισιν τῶν μελλουσῶν λήξεων, τῶν ἀσυγκρίτως κρειττόνων.]

Vers. 5. *Adhuc — nube.* Nubes et vox, ut certiores redderentur Dei esse vocem ; didicerant enim quod Deus in nube veheretur : *Ponens* inquit, *nubes ascensum suum* [8] ; multaquehujusmodi frequenter habet Scriptura. Considera vero quo pacto dum minatur, obscuram ponit circa se nubem, ut super Sina [9] ; nunc autem Filium ostendere volens, lucidam illam habet.

C Ἔτι — νεφέλης. Νεφέλη καὶ φωνὴ, ἵνα βεβαιωθῶσιν, ὅτι φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐστι. Μεμαθηκότες γὰρ ἦσαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπὶ νεφέλης ὀχεῖται. Ὁ τιθεὶς (44) γάρ, φησὶ, νέφη τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς. Σκόπει δὲ, πῶς, ὅτι μὲν ἀπειλεῖ, σκοτεινὴν δείκνυσι νεφέλην περὶ ἑαυτὸν, ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ· νῦν δὲ, διδάξαι θέλων, φωτεινὴν αὐτὴν ἔχει.

Vers. 5. *Dicens* : — *complacitum est.* Hæc tertio etiam capite cum Salvator baptizaretur dixit cœlitus Pater ; sed ibi propter circumstantium multitudinem, hic autem maxime propter Petrum ; ac si diceret vox Patris : Quid times, o Petre, de Jesu ? hic est Filius meus ; nec simpliciter Filius, ut hi qui per virtutem a me sunt adoptati, sed dilectus sive electus tanquam unigenitus ; nec id tantum, verum etiam in quo D mihi complacitum est, hoc est in quo requiesco, in quo oblectior, ut in unanimi et æquali mihi : ne ergo illi timeas. Quantumcunque enim illum diligas, non adeo eum diligis ut ego. Triplex est namque apud me vis amoris erga illum. Siquidem tanquam Filium illum diligo, et tanquam dilectum, et tanquam me recreantem mihique placentem.

Λέγουσα — εὐδόκησα. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ τρίτῃ κεφαλαίῳ, βαπτιζομένου τοῦ Σωτῆρος, εἶπεν οὐρανόθεν ὁ Πατήρ· ἀλλ ἐκεῖ μὲν διὰ τὸν περιεστῶτα ὄχλον, ἐνταῦθα δὲ μάλιστα διὰ τὸν Πέτρον, ὡσπερ λεγούσης τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς· Τί δέδοικας ὦ Πέτρε, περὶ τοῦ Ἰησοῦ ; οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου καὶ οὐχ ἁπλῶς Υἱὸς, ὡς οἱ δι' ἀρετῆς υἱοποιούμενοί μοι, ἀλλ' ὁ ἀγαπητὸς, ἡγοῦν, ὁ ἐξαίρετος, ὁ μονογενής· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ', ἐν ᾧ ηὐδόκησε τουτέστιν, ᾧ ἐπαναπαύομαι, ἐφ' ᾧ ἀρέσκομαι ὡς ὁμογνώμονι καὶ ἴσῳ ἐμοί. Μὴ τοίνυν φοβοῦ περὶ αὐτοῦ. Ὅσα γὰρ ἂν φιλῇς, (45) οὐ τοσοῦτον φιλεῖς αὐτὸν, ὅσον ἐγώ. Τριπλοῦν γὰρ παρ' ἐμοῦ (46) τὸ περὶ αὐτὸν φίλτρον, Φιλῶ γὰρ ὡς Υἱόν μου, καὶ ὡς ἀγαπητὸν, καὶ ὡς ἀναπαύοντα καὶ ἀρέσκοντά μοι.

[4] Luc. IX, 33. [5] Marc. IX, 6. [6] Luc. IX, 30. [7] Ibid. 32. [8] Psal. CIII, 8. [9] Exod. XIX, 16.

Variæ lectiones et notæ

(43) In margine habet B, quæ hic inclusa sunt.
(44) Τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ φωνή. A.
(45) Φιλεῖς. A.
(46) Παρ' ἐμοί videtur leguisse Hentenius.

ν, εἰ μὴ τῇ δυνάμει τούτου θαῤῥεῖς, ἀλλὰ γε
θάῤῥησον· οὐδεὶς γὰρ τὸν οὕτω φιλούμενον
ἀλογίστως.

ἀκούετε. Τούτῳ πείθεσθε, τούτῳ πι-
εἴ τι ἂν καὶ λέγῃ καὶ ποιῇ. Καὶ εἰ σταυρω-
υληθῇ, μηδεὶς ἀντιπέσῃ. Ὑμεῖς μὲν γὰρ
ε τὸ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ μυστήριον· αὐ-
ἂν ὃ λέγει καὶ ποιεῖ, κατὰ γνώμην ἐμὴν
καὶ ποιεῖ. Λοιπὸν οὖν αὐτοῦ ἀκούετε, τὸν
νόμον καὶ τὰς προφητικὰς μυσταγωγίας
Πλήρωμα γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χρισ-
καὶ λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συνετελέσθησαν,
ου μόνον ἐκτεινόμενα.

· σφόδρα. Καὶ μὴν καὶ πρότερον ἐπὶ τοῦ
φωνὴ γέγονε τοιαύτη, καὶ μετὰ ταῦτα
: καὶ βροντὴν ἔλεγον γεγονέναι, καὶ οὐδεὶς
οὕτον ἔπαθε. Πῶς οὖν οὗτοι νῦν ἔπεσον
ωπον αὐτῶν; Διότι καὶ ὕψος ἦν μέγα, καὶ
ιθεῖα, καὶ ἡσυχία πολλὴ, καὶ μεταμόρφωσις
ικὴς γέμουσα, καὶ φῶς ἐξέλαμψεν ἀκήρατον,
ὸν, τῆς νεφέλης περιταθείσης ἄνωθεν, καὶ
ιγείσης τῆς φωνῆς, εἰκότως περιετράπησάν
δήθησαν.
ἔ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν τὸ, Ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον
τέ τοῦ (48), Προσεκύνησαν.
μὴ φοβεῖσθε. Πλέησε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν,
ς λύει τὸν φόβον.
στες — μόνον. Ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι
οῦ γέγονεν ἡ φωνὴ, μόνος λοιπὸν ὁρᾶται

ἀναστῇ. Ὅσον γὰρ μείζονα ἐλέγοντο περὶ
ρσοῦτον δυσπαραδεκτότερα ἐδόκουν. Κελεύει
τειν παρ' ἑαυτοῖς τὸ θαῦμα τοῦτο, διότι
οὐκ ἔμελλον πιστευθῆναι, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι
ἠγριώθησαν.
· πρῶτον; Περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μαθόν-
ἑτερον, ἀπό τε τῆς ὁμολογίας Πέτρου, ἀπό
εταμορφώσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἄνωθεν φωνῆς,
ὅτι ἐπειδὴ σὺ εἶ ὁ Χριστός, διατί οἱ Γραμ-
γουσιν, ὅτι Ἠλίαν χρὴ ἐλθεῖν πρὸ τοῦ Χρισ-
οὖν οὐκ ἦλθεν οὗτος πρὸ σοῦ; Τοῦτο μὲν οὖν
οἱ μαθηταί.
ει δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ Γραφαὶ δύο παρου-
Χριστοῦ λέγουσι, τήν τε γεγενημένην καὶ
νσαν. Περὶ ὧν ἀμφοτέρων καὶ ὁ Παῦλος
λέγων· περὶ μὲν τῆς πρώτης· Ἐπεφάνη ἡ
ῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος· περὶ δὲ τῆς δευτέρας·
ιμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφά-
τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ

A Reliquum est igitur, ut si hujus non fidis potentiæ, at meæ fidas. Nemo enim adeo dilectum irrationabili causa destituit.

Vers. 5. *Ipsum audite.* Huic obedite, huic credite, si quid aut dixerit aut fecerit. Quod si etiam crucifigi voluerit, nemo illi obsistat: vos enim ignoratis dispensationis suæ mysterium. Nam quidquid ipse et dicit et facit, mea voluntate et dicit et facit. Ipsum itaque audite, lege Mosaica, propheticisque sacrorum initiationibus relictis; complementum siquidem legis ac prophetarum est Christus: et jam omnia illa completa sunt, utpote quæ usque ad hunc solum protendebantur,

Vers. 6. *Et — vehementer.* Atqui prius etiam in
B Jordane vox facta est hujusmodi; et post hæc rursum quando tonitru dicebant factum esse [10], et nullus quidquam tale passus est. Quomodo ergo nunc hi prociderunt in faciem suam? Quia altitudo magna erat, profundaque solitudo ac multum silentium. Præterea transformatio facta est horroris plena, et lux immortalis eluxit, ac subito desuper circumposita nube, voceque super eos delapsa, merito perculsi sunt et exterriti.

Potest quoque et aliter dici quod prociderunt in faciem suam, hoc est adoraverunt.

Vers. 7. *Et — nolite timere.* Miseratus est imbecillitatem eorum, et cito solvit timorem.

Vers. 8. *Elevatis — solum.* Ut certiores rederentur quod de ipso facta esset vox, solus jam
C illis videtur.

Vers. 9. *Et — resurgat.* Quanto enim majora de eo dixissent, tanto difficilius credibilia viderentur. Jubet ergo visionem hanc ab illis occultari, quia futurum erat, ut neque ipsi persuadere possent, et Judæi magis exasperaentur.

Vers. 10. *Et — primum.* De divinitate ejus jam ad plenum edocti, et a Petri confessione, et a transformatione, et a cœlesti voce, interrogant: Cum tu sis Christus, quare Scribæ dicunt quod Eliam oporteat venire ante Christum? quomodo non venit hic ante te? Hoc itaque interrogaverunt discipuli.

Scire autem oportet, quod Scripturæ duos Christi adventus dicunt, eum videlicet qui factus
D est, et futurum. De utroque docuit Paulus: de propriori quidem: *Apparuit*, inquit, *gratia Dei salutaris*. De posterioris vero: *Exspectantes beatam spem et apparitionem magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.*

[10] Luc. XII, 29. [11] Tit. II, 11, [12] ibid. 13

Variæ lectiones et notæ.

λήρωμα γὰρ — ὁ Χριστός. Videtur hoc
ymius confudisse Rom. X, 4, cum XIII,
accidit Cyrillo Alex. tom. I. *De adora-*
5.

(48) Loco προσεκύνησαν, habet ἐφοβήθησαν. B.
(49) Ut ergo Chrysost. tom. VII, p. 576 D. omittit τῆς δόξης, ita quoque Euthymius, neglectis eodicibus Novi Testamenti.

Et prioris quidem factus est Joannes præcursor : posterioris vero fiet præcursor Elias, de quo dicit propheta Malachias: *Mittam vobis Eliam Thesbiten, qui restituet cor patris ad filium*, hoc est qui convertet corda Judæorum, qui tunc superfuerint, ad apostolos, ut obediant doctrinis eorum, credantque Christo. Patres enim Apostolorum erant Judæi.

A Καὶ τῆς μὲν πρώτης γέγονε πρόδρομος ὁ Ἰωάννης· τῆς δευτέρας δὲ γενήσεται πρόδρομος ὁ Ἠλίας· περὶ ἧς γησὶ Μαλαχίας ὁ προφήτης· Ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς παὸς υἱὸν, τουτέστιν, ὃς ἐπιστρέψει (50) τὰς καρδίας τῶν τηνικαῦτα Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ὥστε πεισθῆναι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ. Πατέρες γὰρ τῶν ἀποστόλων οἱ Ἰουδαῖοι.

Sed Scribæ, duos Christi adventus in unum confundentes, et posteriorem in priorem contrahentes, de solo posteriori docebant populum : et propterea Christum non suscipiebant dicentes, quod Eliam oportet venire primum, et mox Christum. Sed nunc Christus de duobus aperte docet. Adverte ergo.

Ἀλλ' οἱ Γραμματεῖς, τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἰς μίαν συγχέοντες, καὶ τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν συνάγοντες, περὶ τῆς δευτέρας μόνης ἐδίδασκον τὸν λαόν. Καὶ διὸ τοῦτο τὸν Χριστὸν οὐκ ἐδέχοντο, λέγοντες, ὅτι τὸν Ἠλίαν χρὴ ἐλθεῖν πρῶτον, εἶτα τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ νῦν ὁ Χριστὸς διδάσκει περὶ τῶν B δύο σαφῶς. Πρόσχες γὰρ·

Vers. 11. *Jesus autem* — V. 12. *Cognoverunt eum.* Elias quidem proprior sive Thesbites nondum venit ; veniet autem circa secundum meum adventum : et restituet omnem qui ei crediderit, hoc est convertet cor patris ad filium, ut ait propheta Malachias. Dico autem vobis quod Elias secundus sive Baptista jam venit circa primum meum adventum, ut dicunt Scripturæ : et non cognoverunt Scribæ quod etiam hic esset Elias tanquam præcursor. Non cognoverunt autem cum utpote male intelligentes Scripturas.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐπέγνωσαν αὐτόν. Ἠλίας μὲν ὁ πρῶτος, ἤγουν, ὁ Θεσβίτης, οὕπω ἦλθεν· ἔρχεται δὲ κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα τὸν πειθόμενον αὐτῷ, τουτέστιν, ἐπιστρέψει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, ὡς ὁ προφήτης Μαλαχίας φησί. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι Ἠλίας ὁ δεύτερος, εἴτουν, ὁ Βαπτιστὴς, ἤδη ἦλθε κατὰ τὴν πρώτην μου ταύτην παρουσίαν, ὡς αἱ Γραφαί φασι. Καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν οἱ Γραμματεῖς, ὅτι καὶ οὗτος Ἠλίας ἐστὶν, οἷα πρόδρομος· οὐκ ἐπέγνωσαν δέ αὐτὸν, ὡς κακῶς νοοῦντες τὰς Γραφάς.

Vers. 12. *Sed — voluerunt.* Herodes videlicet ; multa enim in eum fecit, in carcerem illum injiciens; deinde amputatum caput deferri jubens in lance.

Ἀλλ' — ἠθέλησαν. Οἱ περὶ τὸν Ἡρῴδην δηλονότι· πολλὰ γὰρ εἰς αὐτὸν ἐποίησαν, ἐμβαλόντες C εἰς φυλακὴν, ἀποκεφαλίσαντες, ἐνεγκόντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακος.

Vers. 12. *Ita — ab eis.* Ita quoque, non cognitus scilicet quod sit Christus : non cognitus autem propter pravam mentem ipsorum. Sed quonam modo fiet, ut cum præsentes Hebræi Christo non crediderint, qui tunc erunt, credant Eliæ ? Quia agnoscunt eum, sciuntque de illo prædixisse Malachiam. Simul etiam tam longum tempus quod in medio intercidet, tantaque virtus prædicationis, emollient duritiem cordis eorum.

Οὕτως — ὑπ' αὐτῶν. Οὕτω καὶ αὐτὸς, ἀγνοούμενος, ὅτι ὁ Χριστός ἐστιν· ἀγνοούμενος δὲ διὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. Ἀλλὰ πῶς, τῶν νῦν Ἑβραίων μὴ πιστευσάντων τῷ Χριστῷ, οἱ τότε τῷ Ἠλίᾳ πεισθήσονται ; Διότι γνωρίζουσιν αὐτὸν, καὶ γινώσκουσιν, ὃ περὶ αὐτοῦ προεῖπεν ὁ Μαλαχίας· ἅμα δὲ καὶ ὁ τοσοῦτος ἐν τῷ μέσῳ χρόνος, καὶ ἡ τηλικαύτη τοῦ κηρύγματος δύναμις, μαλάξουσι τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

Vers. 13. *Tunc — eis.* Nam vicesimo quoque capite prædixerat eis [14], quod ille sit Elias qui venturus esse dicitur.

Τότε — αὐτοῖς. Προεῖπε γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι αὐτός ἐστιν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.

CAP. XXXV. *De lunatico.*

ΚΕΦ. ΛΕ'. Περὶ του σεληνιαζομένου.

Vers. 14. *Et* — V. 15. *Affligitur.* De lunatico prædictum quidem est modo naturaliori insistendo, quarto capite ; dicetur autem et nunc perfectius quod dæmonum quidam secedentes, adversus quosdam homines tempus certum lunæ observabant, et tunc insultum in illos faciebant, ut dum luna mali causa videretur, ejus creator calumniæ exponeretur.

D Καὶ — πάσχει. Περὶ τοῦ σεληνιασμοῦ προείρηται μὲν καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ φυσιολογικώτερον· ῥηθήσεται δὲ καὶ νῦν ἀκριβέστερον, ὅτι τῶν δαιμόνων τινὲν παραχωρούμενοι (51) κατὰ τινων ἀνθρώπων, ἐπετήρουν καιρόν τινα τῆς σελήνης, καὶ τότε τούτοις ἐπεπήδων, ἵνα, ὡς τῆς σελήνης αἰτίας δοκούσης, ὁ Δημιουργὸς αὐτῆς διαβάλληται.

[14] Malach. IV, 4, 5. [14] Matth. XI, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Uti explicat Luc. I, 17.

(51) Παραχωρεῖν nunc non est *secedere*, sed *erumpere in contra.* Chrysost. t. VII, p. 579 E, habet ἐπιτίθεσθαι. Forte tamen quis maluerit προσχωρούμενοι.

ις — ὕδωρ. Ὥστε, εἰ μὴ καὶ τότε ἡ τοῦ A
ημις τὸν δαίμονα ἀνεχαίτιζε, πάλαι ἂν αὐ-
ιερε. Μάρκος δέ φησιν, ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ
ἄλαλον ἦν καὶ κωφόν· οὐχ ὡς φύσει τοιοῦ-
ὡς δεσμῆσαν τὴν τοῦ δαιμονιζομένου φωνήν

· θεραπεῦσαι. Οὐκ ἠδυνήθησαν διὰ τὴν
τοῦ προσαγαγόντος. Εἰ γὰρ καὶ προσήγα-
, ἀλλ' οὐκ ἐπίστευσεν (52) ἀδιστάκτως,
ται τὸν δαίμονα φυγαδεῦσαι. Τοῦτο δὲ
ἐπό τε τοῦ εἰπεῖν τὸν Χριστόν· Ὦ γενεὰ
ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν αὖθις τὸν προσαγαγόντα·
ύνασαι, βοήθησον ἡμῖν καὶ ἀπὸ τοῦ
τὸν Χριστόν· Εἰ δύνασαι πιστεῦσαι. καὶ
ἀποκριθῆναι αὐτόν· Πιστεύω, Κύριε,
ου τῇ ἀπιστίᾳ. Ταῦτα γὰρ πλατύτερον ὁ B
ητόρησεν.

ιθεὶς — διεστραμμένη. Καθολικώτερον
ε, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων ὁμοίως
καίτοι μυρία τοιαῦνα θεασαμένους, οὐ
μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μαθητῶν θαυματ-
α. Διεστραμμένη δέ, ἀντὶ τοῦ. σκολιά, μὴ
εὐθές.

— ὑμῶν ; Ἀγανακτεῖ, καὶ ζητεῖ τὸν θά-
53) διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀνιάτους τὴν

— ὧδε. Ἵνα μὴ δόξῃ καὶ αὐτὸς ἀσθενὴς,
τὸ δαιμόνιον Ἀγαγεῖν δὲ τὸν δαιμονῶντα
ἵνα φανερὰ ἡ δύναμις αὐτοῦ γένηται τοῖς
καὶ αὐτὸν οἰομένοις.

C

— Ἰησοῦς. Ἐπέταξε. Μάρκος δὲ καὶ Δουκᾶς
τι ἐπετιμησε τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ.
οτέροις γὰρ ἐπέταξε, τῷ δαιμονιζομένῳ μὲν
, τῷ δαίμονι δὲ φυγεῖν.

— ἐκείνης. Ταῦτα μὲν σαφῆ. Δαίμονι δὲ
ται κωφῷ κατέχεται καὶ πᾶς ὁ μήτε
ήτε ἀκούων τὰ θεῖα λόγια. Ῥίπτει δὲ
δαίμων ποτὲ μὲν εἰς τὸ πῦρ τοῦ θυμοῦ
ἐπιθυμίας, ποτὲ δὲ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ζάλης
ν παθῶν.

— ὑμῶν. Μάρκος δέ φησιν, ὅτι εἰσελθόντα
; οἶκον ἐπηρώτησαν. Ἐρωτῶσι δὲ, φοβού-
ήποτε ὑπώλεσαν ἣν ἔλαβον ἐξουσίαν κατὰ D
ν ἀκαθάρτων. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐνώπιον μὲν
θους τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ προσενεγκόντος τὴν αἰ-
γίσατο· κατ' ἰδίαν δὲ τὴν τῶν μαθητῶν
αἰτιᾶται. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, πρὸ τῆς
σεως ἀπιστήσαντες, ὅτι δύνανται τὸν κά-

Vers. 15. *Frequenter — aquam.* Itaque si non etiam tunc Dei virtus dæmonem cohibuisset, jamdudum eum perdidisset. Marcus autem dicit [15], quod dæmonium, quod in eo erat, mutum erat ac surdum non quod natura esset hujusmodi, sed quia dæmoniaci vocem ligaverat et auditum.

Vers. 16. *Et — curare.* Non potuerunt propter offerentis incredulitatem. Licet enim eum adduxerat, non tamen indubitanter credebat, quod dæmonem fugare possent. Hoc autem et ex eo manifestum est, quod dixit Christus : *O generatio incredula* ; et rursus ab eo quod dixit adducens : *Si quid potes adjuva nos* ; ex eo quod interrogavit Christus : *Si potes credere* ; et iterum ab eo quod ipse respondit : *Credo Domine, auxiliare incredulitati meæ.* Nam hæc latius scripsit Marcus.

Vers. 17. *Respondens — distorta.* Generalius increpat propter Judæos quosdam similiter incredulos, licet innumera hujusmodi conspexissent, non per ipsum tantum, sed et per discipulos facta miracula. *Distorta* autem, id est tortuosa, non recte intelligens.

Vers. 17. *Quousque — vos ?* Indignatur, et mortem quærit, eo quod essent ipsi infidelitate immedicabiles.

Vers. 17. *Afferte — huc.* Ne ipse quoque impotens videatur, ejicit dæmonium. Jubet autem adduci dæmoniacum, ut manifesta fiat sua potentia his qui etiam ipsum impotentem esse putabant.

Vers. 18. *Et — Jesus* Hoc est, præcepit. Marcus autem et Lucas dicunt, quod imperavit spiritui immundo [17]. Siquidem utrique imperavit : dæmoniaco quidem ut resipisceret, dæmoni vero ut fugeret. Hic enim verbum ἐπετίμησε idem significat quod *præcepit* (*ff*).

Vers. 18. *Et — illa.* Hæc certe manifesta sunt. Verum a dæmone quoque muto et surdo possidetur, quisquis non loquitur neque audit divinos sermones. Hunc autem projicit dæmonium : interdum quidem in ignem iræ et concupiscentiæ, interdum vero in aquam commotionis aliarum affectionum.

Vers. 19. *Tunc* — Vers. 20. *vestram.* Marcus vero dixit [18], quod cum ipse domum ingressus esset interrogaverunt. Interrogant autem, timentes ne fortediderint quam acceperant virtutem adversus spiritus immundos. Verum Christus coram multitudine incredulitatem offerentis pro causa reddit : seorsim vero discipulorum causatur, incredulitatem. Etenim hi etiam priusquam aggrederentur, diffidebant, se posse la-

rc. IX, 17, 25. [15] Marc. IX, 19 seqq. [17] Marc. IX, 25 ; Luc. IX, 42. [18] Marc. IX, 28.

Variæ lectiones et notæ.

ἐπίστευεν. A. (53) Καί ante διά, addit A.

ic enim — quod præcepit. Mei codices hoc non agnoscunt. Nescio an de suo addiderit Hente-

borantem curare cum, tamen alios multos curassent, et ita cum conarentur, non potuerunt. Optime ergo coram multis multorum incredulitatem reprehendit, semotis autem arbitris suorum diffidentiam. Neque enim æqum erat, ut coram multis confunderet communes orbis præceptores.

Vers. 20 *Amen — transibit.* Fidem nunc dicit, non de hoc quod ipse sit Deus, sed ad facienda signa. Dicit enim : Si habeatis fidem adeo acrem et vehementem ac ferventem sicut granum sinapis : illud etenim talis est qualitatis ; credentes sine ulla trepidatione quod facturi estis signa, tantam habebitis virtutem, ut ipsos etiam montes transferatis, si volueritis.

Tantam autem fidem aliquem habere, videtur quidem facile, est tamen etiam excelsum valde. Nascitur siquidem ex libertate ad Deum : rursum talis libertas est ex mente placide composita (*gg*). Est autem magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, ut credat illum daturum quidquid postulabitur. *Petite*, inquit, *et dabitur vobis*[19].

Quod si palam non fecerunt transmigrare montes apostoli, ne mireris : non enim hoc ideo fuit quod non possent, sed quia noluerunt, utpote hujusmodi necessitate aut utilitate sese illis non offerente : post hos namque sancti alii apostolis longe inferiores urgente necessitate montes demigrare fecerunt, juxta Dominicam sententiam. Potest quoque mons dici diabolus propter opinionis suæ elationem, quem facile sancti a sua sede commovent, quando volunt.

Vers. 20. *Et — vobis.* Non solum, inquit, montes transferetis, imo nihil etiam aliud impossibile erit vobis.

Vers. 21. *Hoc — jejunium.* Genus dæmonum omnium non alio modo egreditur, nisi per orationem et jejunium : non solum ejus qui sanat, sed ejus etiam qui patitur. Oratio siquidem dæmoni admodum terribilis est. Hanc autem fortiorem reddit, et valde potentem efficit jejunium, non sinens corporis satietatem remittere firmitatem, aut fumos (*hh*) qui ab ea ascendunt turbare cerebrum, mentemque confundere : itaque corpore firmo, menteque sine distractione operante, vehementius igne, omnique re terribilius ascendit oratio ; ideo has semper conjunctas esse oportet.

Vers. 22. *Cum autem. versarentur* — Vers. 23. *vehementer.* Discipulis de sui occisione frequenter prædicit, ut præexercitati monitionis frequentia, facile ferant cum acciderit ; et, ut uno verbo dicam, propter causam quam tricesimo tertio capite tradi-

[19] Matth, VII, 7.

A μονοτα θεραπεῦσαι, καίτοι πολλοὺς ἄλλους θεραπεύσαντες, λοιπον οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἠδυνήθησαν. Ἄριστα τοίνυν ἐνώπιον μὲν πολλῶν τὴν τῶν πολλῶν ἀπιστίαν διέσυρε, κατιδίαν δὲ τὴν τῶν ἰδίων. Οὐκ ἦν γὰρ εἰκὸς ἐπὶ πολλῶν καταισχύνεσθαι τοὺς κοινοὺς διδασκάλους τῆς οἰκουμένης.

Ἀμὴν — μεταβήσεται. Πίστιν λέγει νῦν οὐ τὴν περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν Θεὸν, ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ ποιεῖν σημεῖα. Φησὶ γάρ. Ἐὰν ἔχητε πίστιν οὕτω δριμεῖαν, καὶ σφοδρὰν, καὶ θερμὴν, ὡς κόκκον συνάπεως· τοιαύτης γὰρ ποιότητος οὗτος· πιστεύοντες ἀνενδοιάστως, ὅτι ποιήσετε σημεῖα, τηλικαύτην ἕξετε δύναμιν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη μεθιστᾶν, εἰ βούλεσθε.

B Τὸ δὲ τοιαύτην πίστιν ἔχειν τινὰ δοκεῖ μὲν εὐχερὲς, ἔστι δὲ καὶ λίαν ὑψηλόν. Γεννᾶται μὲν γὰρ ἐκ παῤῥησίας τῆς πρὸς Θεόν· ἡ δὲ τοιαύτη παῤῥησία πάλιν ἐξ εὐαριστήσεως· Μεγάλου (54) δὲ ἀγῶνος τὸ δι' εὐαριστήσεως κτήσασθαι παῤῥησίαν πρὸς τὸν Θεὸν τοιαύτην, ὥστε πιστεύειν βεβαίως, ὅτι δώσει πᾶν τὸ αἰτούμενον. Αἰτεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν.

Εἰ δὲ μὴ μετέθηκαν ὄρη φανερῶς οἱ ἀπόστολοι, μὴ θαυμάσῃς· οὐ γὰρ ὡς μὴ δυνηθέντες, ἀλλ' ὡς μὴ βουληθέντες, ἅτε μὴ χρείας τοιαύτης γενομένης αὐτοῖς. Μετὰ τούτους γὰρ τινες ἅγιοι, τούτων ἐλάττους πολλῷ, χρείας ἐπιτεθείσης, μετέστησαν ὄρη κατὰ τὴν Δεσποτικὴν ἀπόφασιν. Εἴη δ' ἂν ὄρος καὶ ὁ διάβολος διὰ τὴν ἔπαρσιν τῆς οἰήσεως, ὃν εὐχερῶς οἱ ἅγιοι μετακινοῦσιν, ὅτε καὶ βούλονται.

C Καὶ — ὑμῖν· Οὐ μόνον ὄρη μεταστήσετε, φησὶν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἕτερον ἀδύνατον ἔσται ὑμῖν.

Τοῦτο — νηστείᾳ, Τὸ γένος τῶν δαιμόνων πάντων οὐκ ἐκπορεύεται ἑτέρως εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ οὐ μόνον τοῦ θεραπεύοντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάσχοντος, καὶ μᾶλλον τοῦ πάσχοντος. Ἡ μὲν γὰρ προσευχὴ σφόδρα φοβερὰ τῷ δαίμονι· ταύτην δὲ κρατύνει καὶ δυναμοῖ λίαν ἡ νηστεία, μὴ ἐῶσα τὴν πλησμονὴν χαλᾶν τὸν τόνον τοῦ σώματος, μηδὲ τοὺς ἐκ ταύτης ἀτμοὺς ἐνοχλεῖν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ συγχέειν τὸν νοῦν· καὶ λοιπὸν, τοῦ σώματος μὲν εὐτονοῦντος, τοῦ νοῦ δὲ ἀπερισπάστως ἐνεργοῦντος, σφοδρότερα πυρὸς καὶ φοβερώτερα πάντος ἄνεισιν ἡ προσευχή· D διὸ χρὴ συνεζεῦχθαι ταύτας ἀεί.

Ἀναστρεφομένων — σφόδρα. Συνεχῶς προλέγει περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ τοῖς, μαθηταῖς, ἵνα, προγυμνασθέντες τῇ συνεχείᾳ τῆς ὑπομνήσεως, εὐχερῶς αὐτὴν φέροιεν γινομένην· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν παραδεδώκαμεν ἐν τῷ τριακοστῷ

Variæ lectiones et notæ

(54) Μεγάλη, B.

(*gg*) *Ex mente placide composita.* Εὐαρίστησις non est *mens placide composita*, sed Deo placens mentis compositio. Mox iterum εὐαρίστησιν male reddidit *placabilitatem*. Cæterum non ignoro, εὐαρεστεῖσθαι alibi esse *re aliqua contentum esse*, adeoque ea lætari. Eodem sensu dicitur etiam εὐαρέστησις. Sed hic de Deo sermo est, cui homo probatur et placet.

(*hh*) *Aut fumos.* Imo, vapores.

τρίτῳ κεφαλαίῳ. Ὅρα γοῦν, πῶς, καὶ τοῦ Πέτρου ἐπιτιμηθέντος ἐκεῖ, καὶ τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦτο κελεύσαντος αὐτοῦ ἀκούειν, καὶ τῆς ἀναστάσεως μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑποσχεθείσης, οὐδ' οὕτως ἤνεγκαν, ἀλλ' ἐλυπήθησαν, καὶ οὐδὲ ἁπλῶς, ἀλλὰ σφόδρα.

Τοῦτο δ' ἐγένετο (53), διὰ τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, ὡς Μάρκος καὶ Λουκᾶς εἶπον. Εἴρηκε γὰρ ὁ μέν, ὅτι Ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι· ὁ δὲ, ὅτι Καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό. Κατὰ θείαν γὰρ οἰκονομίαν ἀπεκρύπτετο ἡ γνῶσις τοῦ ῥήματος ἀπ' αὐτῶν, ὡς ἀτελῶν ὄντι, καὶ μὴ δυναμένων ἐφικέσθαι τοῦ ὑπερφυοῦς τούτου μυστηρίου.

Καὶ ἐὰν ἠγνόουν αὐτό, πῶς ἐλυπήθησαν σφόδρα; Οὐ τὸ πᾶν ἠγνόουν, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐγίνωσκον, διαφόρως ἀκούσαντες, ἐφ' ᾧ καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα· περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως ἠγνόουν. Πολλάκις γὰρ, καὶ περὶ ταύτης ἀκούσαντες, ὅμως οὐκ ἠδύναντο νοεῖν, τί ἐστιν αὕτη. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος ἐν ἄλλοις, ὅτι ἦσαν συζητοῦντες, τί ἐστι τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Ὑπελάμβανον γὰρ, ὅτι καὶ τοῦτο παραβολή τίς ἐστι. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι περὶ πάντων.

dimus. Vide ergo quomodo licet ibi Petrus fuerit increpatus, et postmodum jusserit Pater ut eum audirent, ipse quoque resurrectionem post tres dies promiserit, nec sic tamen ferre potuerunt, sed contristati sunt, et non utcunque, sed vehementer.

Hoc autem factum est, eo quod ignorarent virtutem eorum quæ dicebantur, sicut Marcus et Lucas dixerunt [20]. Nam ille dixit quod *Ignorabant verbum, et timebant eum interrogare.* Hic autem : *Et erat absconditum ab eis ut non intelligerent illud.* Divina autem dispensatione occultabatur ab illis verbi cognitio tanquam ab imperfectis, et qui necdum poterant ad supernaturale ejus penetrare mysterium.

Verum si illud ignorabant, quomodo contristati sunt vehementer? Non penitus ignorabant, sed de morte ejus intelligebant, cum de ea sæpius audissent, et de hac contristati sunt vehementer : de resurrectione vero ignorabant, de qua etiam sæpius audierant, nec tamen poterant intelligere quid ea essent. Dicit enim Marcus inter alia, quod conquirebant inter se quid esset, a mortuis resurgere [21]. Suspicabantur namque hanc etiam quamdam esse parabolam. Siquidem post resurrectionem [22] aperuit mentem illorum, ut intelligerent Scripturas de omnibus.

ΚΕΦ. Αϛ'. Περὶ τῶν αἰτούντων τὰ δίδραχμα.

Καὶ — ναί. Οἱ πρωτότοκοι τῶν Ἑβραίων δίδραχμον ἕκαστος κατ' ἐνιαυτὸν ἐτέλουν τῷ Θεῷ πρὸς εὐχαριστίαν, ἀνθ' ὧν ἐξωλόθρευσε πάλαι τὰ τῶν Αἰγυπτίων πρωτότοκα. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς πρωτότοκος ἦν, αὐτῷ μὲν οἱ ἐπισυνάγοντες ταῦτα προσελθεῖν ηὐλαβήθησαν, τιμῶντες αὐτὸν διὰ τὰ σημεῖα· τῷ Πέτρῳ δὲ λοιπὸν, ὡς κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν, προσέρχονται, καὶ οὐκ ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ πραότητος ἐρωτῶσιν. Ἔστι δὲ τὸ δίδραχμον εἶδος ἀργυρίου.

CAP. XXXVI. *De exigentibus didrachma.*

Vers. 24. *Et cum venissent.* — Vers. 25. *etiam.* Primogeniti omnes Hæbræorum singulis annis didrachma pendebant Deo in gratiarum actionem : eo quod olim Ægyptiorum primogenita perdiderat. Quia ergo Christus etiam primogenitus erat, qui hæc congregabant, ad ipsum quidem accedere verebantur, honorantes eum propter miracula : ad Petrum autem tanquam principem jam discipulorum accedunt : nec exigunt, sed cum mansuetudine interrogant. Est autem didrachmum genus numismatis.

Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν — ἀλλότριων; Πρὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν Πέτρον περὶ τοῦ δίδραχμου, προέλαβεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς, ἐμφαίνων, ὅτι οὐ δεῖται παρ' ἑτέρου μαθεῖν, εἰδὼς οὐ τὰ λαλούμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. Διὰ παραδείγματος δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι, γνήσιος Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλει τελεῖν τῷ Πατρὶ τὸ δίδραχμον. Οἱ γὰρ βασιλεῖς οὐκ ἀπὸ τῶν γνησίων υἱῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων τέλη ἢ κῆνσον λαμβάνουσι. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγεται καὶ τέλος καὶ κῆνσος· τέλος μὲν καθ' Ἕλληνας, κῆνσος δὲ κατὰ Ῥωμαίους.

Vers. 25. *Cumque ingressus esset — alienis?* Priusquam loqueretur Petrus de didrachmo, prævenit eum Jesus, demonstrans non opus esse sibi ut ab alio disceret, cum sciret non tantum quæ dicebantur, verum etiam quæ cogitabantur. Per exemplum autem ostendit quod, cum naturalis sit Dei Filius, non debet pendere Patri didrachmum. Nam reges non a propriis filiis, sed ab alienis tributum vel censum accipiunt. Idem autem significant τέλος (quod *tributum* vertimus) et κῆνσος *census* : sed illud apud Græcos, hoc apud Romanos.

Ἄρα γε — υἱοί. Τὸ ἄρα (56) ἀντὶ τοῦ, λοιπόν. Ἐλεύθεροι δὲ τοῦ δοῦναι τέλη ἢ κῆνσον.

Vers. 26. *Dicit — filii.* Ἄρα, loco reliquum; liberi autem, ne pendant tributum vel censum.

[20] Marc IX, 32; Luc. IX, 45. [21] Marc. IX, 10. [22] Luc. XXIV, 45.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Ἐγίνετο, A.
(56) Quinque priora vocabula omiserat Hentenius. Etiam proximum δέ.

Vers. 27. *Verum — te.* Demonstrato primum quod ipse non debeat pendere propter divinitatem, tamen dare jubet propter humanitatem, ne offendiculum paterentur, quasi ipse Deum despiceret, nolens et ipse Deo pendere didrachmum. A mari autem dat tributum : hinc quoque ostendens quod tanquam omnium Dominus præcipit et mari, quod quasi præcepto ejus subjectum, mittit piscem qui tributum domino deferat : nec pro ipso solum, sed et pro primo ejus discipulo; nam Petrus quoque primogenitus erat.

Prius siquidem etiam hoc diversimode demonstravit : et quando ipsi furenti imperavit, et quando per ipsum quasi per aridam pedes ambulavit. Et nunc quoque idem rursum aliter ostendit, vario modo subjectionem illius significans. Est et stater numismatis genus duo didrachma, id est, quatuor drachmas continens.

Vide autem quomodo nunc Judæis offendiculo esse noluit : alibi vero Pharisæorum despexit offendiculum, quando de cibis disputabat. Docet enim quod aliquando offendiculum cavere oportet, interdum vero illud despicere, et cum judicio hoc et illud facere.

Universaliter enim in his quæ juxta Dei præceptum dicuntur aut fiunt, offendiculum oportet despicere : in his autem quæ juxta voluntatem nostram, offendiculum curare convenit, prout præcepit Magnus Basilius.

CAP. XXXVII. *De dicentibus : Quis major?*

CAP. XVIII, Vers. 1. *In — cælorum?* Humanum quiddam discipuli tunc patiebantur. Intuiti siquidem præpositum fuisse Petrum, nam et Jacobus primogenitus erat et alii : sed nihil tale pro eis dixit, doluerunt : et tamen affectum suum confiteri erubuerunt, sed indistincte præceptorem interrogant, quisnam maximus esset eorum.

Nec id solum affectum hunc excitaverat, sed et alia multa. Nam et prius quoque beatificavit eum, multaque illi promisit : alibi etiam visa illius libertate subtristes effecti sunt.

Marcus vero ait [23], quod primum inter se disputaverant, quis maximus esset; et huic consonat etiam Lucas [24].

Priusquam enim ad Petrum accessissent qui didrachma accipiebant (simpliciter de eo ratiocinati fuerant in itinere; cum autem Capernaum venissent, ubi etiam Petrum adierunt, qui didrachma exigebant), tunc videntes rursus Petrum præhonorari, magis irritati sunt, et ita demum interrogaverunt.

[23] Marc. IX, 34. [24] Luc. IX, 46.

A Ἵνα — σοῦ. Ἀποδείξας πρῶτον, ὅτι αὐτὸς οὐκ ὀφείλει τελέσαι διὰ τὴν θεότητα, λοιπὸν κελεύει δοῦναι διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς ἀτιμάζοντος αὐτοῦ τὸν Θεόν, ἐν τῷ μὴ τελεῖν καὶ αὐτὸν τῷ Θεῷ τὸ δίδραχμον. Ἐκ τῆς θαλάσσης δὲ δίδωσι τὸ τέλος, δεικνύων κἀντεῦθεν, ὅτι, Θεὸς ὢν τῶν ὅλων, κυριεύει καὶ τῆς θαλάσσης, ἥτις τῷ βουλήματι αὐτοῦ καθυπηρετοῦσα πέμπει τὸν ἰχθὺν, κομίζοντα τὸ τέλος ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου· καὶ οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ πρώτου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· πρωτότοκος γὰρ καὶ ὁ Πέτρος ἦν.

Καὶ πρότερον μὲν γὰρ τοῦτο διαφόρως (57), ἔδειξεν, ὅτε ἐπετίμησεν αὐτῇ μαινομένῃ, καὶ ὅτε διὰ ταύτης ἐπέζευσεν, ὡς διὰ ξηρᾶς· καὶ νῦν δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τοῦτο δείκνυσι, πολλαχόθεν δηλῶν τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς. Ἀργυρίου δὲ εἶδος καὶ ὁ στατὴρ B ἦν, δύο διδράχμων ἀντάξιος.

Σκόπει δὲ, πῶς νῦν μὲν οὐκ ἠβουλήθη σκανδαλίσαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλαχοῦ δὲ κατεφρόνησε τοῦ σκανδάλου τῶν Φαρισαίων, ὅτε περὶ τῶν βρωμάτων διελέγετο. Διδάσκει γὰρ, ὅτι ποτὲ μὲν χρὴ φροντίζειν τοῦ σκανδάλου, ποτὲ δὲ καταφρονεῖν αὐτοῦ, μετὰ διακρίσεως δὲ ποιεῖν καὶ τοῦτο κἀκεῖνο.

[Καθόλου (58) γὰρ ἐπὶ μὲν τοῖς κατ' ἐντολὴν Θεοῦ λεγομένοις ἢ πραττομένοις χρὴ καταφρονεῖν τοῦ σκανδάλου ἐπὶ δὲ τοῖς κατὰ προαίρεσιν ἡμετέραν, προσήκει θεραπεύειν τὸ σκάνδαλον, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος διίστειλεν.]

ΚΕΦ. ΑΖ'. Περὶ τῶν λεγόντων, Τίς μείζων;

C Ἐν — οὐρανῶν; Ἀνθρώπινόν τι τότε πεπόνθασιν οἱ μαθηταί. Θεασάμενοι γὰρ προτιμηθέντα τὸν Πέτρον· καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος πρωτότοκος ἦν, καὶ ἕτεροι· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὑπὲρ τούτων εἶπεν· ἤλγησαν, καὶ αἰσχύνονται μὲν ὁμολογῆσαι τὸ πάθος, ἀδιορίστως δὲ τὸν διδάσκαλον ἐρωτῶσι, τίς ἄρα μείζων ἐξ αὐτῶν.

Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλὰ τὸ πάθος ἀνῆψαν. Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἐμακάρισεν αὐτὸν, καὶ μεγάλα τούτῳ ἐπηγγείλατο, καὶ τὴν ἄλλην δὲ παῤῥησίαν αὐτοῦ βλέποντες, παρακνίζοντο.

Μάρκος δέ φησιν, ὅτι πρὸς ἑαυτοὺς (59) διελογίζοντο, τίς μείζων. Τούτῳ δὲ συνᾴδει καὶ ὁ Λουκᾶς.

D Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ ἐντυχεῖν τῷ Πέτρῳ (60) τοὺς τὰ δίδραχμα λαμβάνοντας, διελογίσαντο περὶ τούτου κατὰ τὴν ὁδὸν ἁπλῶς· ἐλθόντες δὲ εἰς Καπερναούμ, ἐν ᾗ καὶ τῷ Πέτρῳ προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες, καὶ ἰδόντες τοῦτον ἔτι προτιμηθέντα μᾶλλον ἠρεθίσθησαν· καὶ τότε λοιπὸν ἠρώτησαν.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ὅτι κυριεύει τῆς θαλάσσης

(58) Inclusa omittit A.

(59) Marcus habet διειλέχθησαν. Unde ergo διελογίζοντο; Scilicet ex Chrysost. t. VII, p. 587 B. Ex eo occupavit etiam codices nonnullos cum scholiis. Euthymius ipse vulgatum habet in textu Marci.

(60) In codice Hentenii videntur omnia abfuisse, a Πέτρῳ ad proximum Πέτρῳ. Ergo in principio pro, *et id quidem priusquam*, correxi, *priusquam enim*. Quæ autem inclusa sunt in versione, ea addidi, et ante, *tunc*, exclusi, *sunt*.

εσῦσι μὲν ἐρωτῆσαι, περὶ οὗ ἐγίνωσκον· οὐκ A
ὕτο, Καὶ γὰρ, ὅτι μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Πέτρος
ται τούτων, ἤδεσαν ἐξ ὧν ἔβλεπον· ἐβούλοντο
εἰ καί ἐν οὐρανῷ προτιμηθήσεται. Ἀλλὰ τότε
αν, τέγειοι δὲ γενόμενοι, τῶν πρωτείων ἀλλή-
ώρουν.

αὐτῶν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι Καὶ ἐναγ-
ας αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς· Λουκᾶς δὲ, ὅτι
τὸ παρ' ἑαυτῷ. Πάντα δὲ γεγόνασι. Πρῶ-
γὰρ ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἶτα,
ῷ, ἔπειτα ἐνηγκαλίσατο αὐτό. Βούλεται δὲ
ετὰ τὸ παιδίον παραδείγματος καταστεῖλαι
ὐτῶν.

οὐρανῶν. Ὑμεῖς μὲν περὶ τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ
ῶν πρωτείου πυνθάνεσθε· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, B
ὴ στραφῆτε ἀπὸ τῆς πονηρίας ἐπὶ τὸ ἀπόνη-
ένησθε ἄκακοι, ὡς τὰ παιδία, οὐδὲ εἰσελεύ-
; (61) εἰς αὐτήν.

παιδίον ἐστὶ μὲν ἁπλοῦν, ἀπερίεργον,
, ἄτυφον· ἀπήλλακται δὲ βασκανίας, καὶ
ς, καὶ φιλοπρωτείας, καὶ ἔριδος, καὶ ἁπλῶς
ὑθερόν ἐστι παντὸς προαιρετικοῦ πάθους,
σκήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀφελείας. Εἴ τις οὖν
τῶν προαιρετικῶν παθῶν, γίνεται ὡς τὰ
ώμενος δι' ἀσκήσεως, ἅπερ ἔχουσι τὰ παιδία
·

— οὐρανῶν. Ὅστις λίαν ταπεινώσῃ ἑαυ-
ως, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο λίαν τεταπείνωται
Χρὴ γὰρ μιμεῖσθαι τὸ παιδίον, ὃ πολλὰς C
εἴρηται, ἀρετὰς ἐπ' οὐδεμιᾷ τούτων ἐπαί-

δέχεται. Καὶ ὅστις ἂν ξενοδοχήσῃ παιδίον
ν, οἷον εἶπον, ἤγουν, ἕνα τινὰ γενόμενον,
τοιοῦτον, λέγω δὴ ταπεινὸν, καὶ εὐτελῆ,
μένον, Τὸ δὲ, ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἀντὶ τοῦ,
τὸ εἶναι τὸν τοιοῦτον ἐμόν,

πόσον φιλεῖ τὸν τοιοῦτον. Ὁ τοῦτον γὰρ,
όμενος ἐμὲ δέχεται· Μάρκος δὲ προσέθη-
ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ
ίαντά με.
ὁ νοῦς τῶν ὅλων ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι
δέξηται τὸν γενόμενον ὡς παιδίον, δι'
ἐμὲ ὑποδέχεται, δι' ἐμοῦ δὲ τὸν ἀπο- D
με Πατέρα μου. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ οἰκεί-
εἰς ἐμὲ τιμὴν, ἐγὼ δὲ τὴν εἰς τὸν γενό-
παιδίον.
μακαριώτερον τοιαύτης ὑποδοχῆς, δι' ἧς
ί τις τὴν μακαρίαν Τριάδα! Εἰ γὰρ τὸν
τὸν Πατέρα, πάντως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
· ἀχώριστος γὰρ ἡ θεία Τριάς. Οὔπω δὲ
τηνικαῦτα διδάξαι καὶ περὶ τοῦ ἁγίου

Videntur autem de eo interrogare quod jam noverant, non tamen est ita. Siquidem ex his quæ videbant, sciebant quod in terra Petrus sibi præponeretur ; volebant antem scire, utrum etiam in cœlo præhonorandus esset. Sed tunc quidem de his dolebant : verum postmodum cum effecti essent perfecti, primos honores invicem concedebant.

Vers. 2. *Et — illorum.* Marcus autem ait. *Et amplexatus illum dixit eis* [25] ; Lucas vero quod *Statuit eum juxta se* [26]. Omnia autem facta sunt. Primum siquidem statuit eum in medio illorum ; deinde juxta se, postmodum amplexatus est illum. Vult autem per exemplum de puero sedare hunc illorum affectum.

Vers. 3. *Et — cœlorum.* Vos quidem de primatu in regno cœlorum interrogatis ; ego autem dico vobis quod, nisi conversi fueritis a pravitate ad sinceritatem, et efficiamini innocentes ut pueri, in illud omnino non ingrediemini.

Puer siquidem est simplex, non curiosus, neque vanæ gloriæ cupidus, sine fastu, liber est et ab invidia, æmulatione, sui amore, contentione, et, ut semel dicam, solutus est ab omni voluntario affectu, non per exercitium, sed per simplicitatem. Si quis ergo discesserit a voluntariis affectionibus, efficietur sicut pueri, habens per exercitium quod habent pueri per simplicitatem.

Vers. 4. *Quisquis — cœlorum.* Quisquis voluntarie seipsum vehementer dejecerit, sicut puer iste non voluntarie vehementer dejectus est : oportet enim, ut dictum est, imitari puerum, qui multas habens virtutes, ob nullam illarum extollitur.

Vers. 5. *Et — suscipit.* Et quicunque hospitio exceperit unum talem puerum qualem dixit, videlicet unum aliquem factum sicut talis puer, dico sane humilem, vilem et abjectum. Quod autem dicit, *in nomine meo*, hoc est, *propter me*, et quia talis est meus.

Vide ergo quantum talem amet. Hunc, inquit, suscipiens, me suscipit. Marcus vero addidit : *Quisquis autem me suscipit, non me suscipit sed eum qui misit me* [27].

Est autem sensus omnium dictorum talis : Quicunque susceperit eum qui factus est veluti puer, per illum quidem me suscipit, per me autem Patrem meum qui misit me. Pater siquidem appropriat sibi eum, qui mihi defertur, honorem ; ego vero delatum illi qui factus est veluti puer.

Quid igitur tali susceptione beatius, per quam suscipit quis beatam Trinitatem ? Nam si Filium et Patrem, utique et Spiritum sanctum : inseparabilis siquidem est beata Trinitas. Nondum autem tempus tunc erat docendi de Spiritu sancto.

. IX, 36. [26] Luc IX, 47. [27] Marc. IX, 37.

Variæ lectiones et notæ.

κ, pro ὅλως. B.

(62) Ὑποδέχεται.

Quod vero addit : *Non me suscipit*, per usum loquendi dictum est. Frequenter enim dicere solemus : Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo. Ideo etiam Lucas, reliquis positis, illud reliquit tanquam loquendi proprietatem [28].

Vers. 6. *Quicunque — maris.* Offendiculum vocat hic contumeliam. Dicit enim : Sicut qui hos honorantes suscipiunt illos propter me, excelsa digni sunt beatitudine : ita sane et qui ipsos contumelia afficientes despiciunt illos, extremum luent supplicium.

Uni autem de pusillis istis, videlicet qui pusilli apparent et viles. Dicit autem de illis qui facti sunt veluti pueri. Dicens vero quod expedit ei ut miseram sustineat ultionem, ostendit quod miseriorem passurus est in futuro sæculo.

Vers. 7. *Væ — offendiculis.* Prædicit damnum quod ab offendiculis proveniet, utexspectantes ea, semper vigilent non soli apostoli, sed et omnes.

Mundum siquidem eos dicit, qui in mundo sunt. Offendicula vero impedimenta rectæ conversationis. Deplorat autem mundum propter offendicula, ut qui ab illis multa passurus sit.

Vers. 7. *Necesse — offendicula.* Propter hoc dicunt quidam : Si necesse est ut veniant offendicula, necesse est ut fiant peccata ; si autem necesse est ut fiant peccata, injuste pœnas luunt peccatores ; nam quod ex necessitate fit, culpa caret. Quibus dicimus, quod necesse est ut veniant offendicula, propter necessitatem dæmonum ; non est autem necesse, ut virtuti dediti offendiculum patiantur ; id enim in sua voluntate situm est cum liberum habeant arbitrium. Ut ergo veniant offendicula non in nobis situm est, ut autem offendiculum patiamur, omnino in nobis situm est. Sciens ergo Christus quod omnino futura sint offendicula, prædicit de illis, ut, sicut dictum est, caveamus ; non tamen ideo ventura sunt, quod prædixerit, sed propterea prædixit, quia ventura erant.

Vers. 7. *Verumtamen — venit.* Offendiculum quidem ad æmone seminatur : ab homine vero alitur et augetur ac recipitur, qui pravam et corruptam habet voluntatem, quem etiam nunc deplorat, tanquam dæmonis ministrum. Deinde etiam docet quomodo offendicula devitemus.

Vers. 8. *Si — æternum.* Non de membris corporis hoc dicit, sed de cognatis et amicis ac ministris, quos horum membrorum loco habemus : quemadmodum quinto capite particularius enarravimus. Nam et hæc in illo dicta sunt. Quære ergo ibi expo-

[28] Luc. IX, 48,

A Τὸ δέ, Οὐκ ἐμὲ δέχεται, κατὰ συνήθειαν λόγου εἴρηται. (63) Καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι Ὃ ποιεῖς ἐμοί, οὐκ ἐμοὶ ποιεῖς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Διὸ καὶ ὁ Λουκᾶς, (64) ταῦτα θεὶς, τοῦτο παραλέλοιπεν ὡς ἰδίωμα.

Ὃς — θαλάσσης. Σκανδαλισμὸν ἐνταῦθα τὴν ἀτίμιαν λέγει. Φησὶ γὰρ, ὅτι Ὥσπερ οἱ τοὺς τοιούτους τιμῶντες, ἐν τῷ ὑποδέχεσθαι αὐτοὺς, δι' ἐμὲ τῆς ἄκρας ἀξιοῦνται μακαριότητος· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἀτιμάζοντες αὐτοὺς, ἐν τῷ καταφρονεῖν αὐτῶν, τὴν ἰσχάτην δώσουσι δίκην.

Ἕνα δὲ τῶν μικρῶν τούτων, εἴτουν τῶν μικρῶν κατὰ τὸ φαινόμενον, τῶν εὐτελῶν. Λέγει δὲ περὶ τῶν γενομένων ὡς τὰ παιδία. Εἰπὼν δὲ, ὅτι συμφέρει αὐτῷ, ἵνα πάθῃ τήνδε τὴν χαλεπὴν τιμωρίαν, B ἐνέφηνεν, ὅτι χαλεπωτέραν μέλλει παθεῖν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

Οὐαὶ — σκανδάλων. Προαναφωνεῖ τὴν ἐσομένην βλάβην ἀπὸ τῶν σκανδάλων, ἵνα, προσδοκῶντες αὐτὰ, νήφωσι διὰ παντὸς οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες.

Καὶ κόσμον μὲν λέγει τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, σκάνδαλα δὲ τὰ ἐμπόδια τῆν ὀρθῆς πολιτείας. Ταλανίζει δὲ τὸν κόσμον διὰ τὰ σκάνδαλα, ὡς μέλλοντα πολλὰ παθεῖν ὑπ' αὐτῶν.

Ἀνάγκη — σκάνδαλα. Πρὸς τοῦτό φασί τινες, ὅτι, ἐὰν ἀνάγκη ἐστὶν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, ἀνάγκη καὶ ἁμαρτάνειν· ἐὰν δὲ ἀνάγκη ἁμαρτάνειν, ἀδίκως ἀπαιτοῦνται δίκην οἱ ἁμαρτάνοντες· τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἀνεύθυνον. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι ἀνάγκη C μὲν ἐστιν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν δαιμόνων· οὐκ ἀνάγκη δὲ σκανδαλισθῆναι τοὺς σπουδαίους διὰ τὸ τῆς προαιρέσεως αὐτεξούσιον. Τὸ μὲν γὰρ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα οὐκ ἔστιν ἡμέτερον, τὸ δὲ μὴ σκανδαλισθῆναι πάντως ἡμέτερον. Εἰδὼς οὖν ὁ Χριστὸς, ὅτι πάντως ἐλεύσονται τὰ σκάνδαλα, προλέγει περὶ τούτων, ἵνα προσέχωμεν, ὡς εἴρηται· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἔρχονται, διότι προεῖπεν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο προεῖπε, διότι ἔρχονται.

Πλὴν — ἔρχεται. Τὸ σκάνδαλον σπείρεται μὲν παρὰ τοῦ δαίμονος, ὑπ' ἀνθρώπου δὲ τρέφεται, καὶ αὔξεται, καὶ κομίζεται (65), προαίρεσιν ἔχοντος φαύλην καὶ διεφθαρμένην, ὃν καὶ ταλανίζει νῦν, ὡς D ὑπηρέτην τοῦ δαίμονος. Εἶτα διδάσκει καὶ πῶς τὰ σκάνδαλα διαφευξόμεθα.

Εἰ — αἰώνιον. Οὐ περὶ μελῶν σώματος ταῦτά φησιν, ἀλλὰ περὶ συγγενῶν, καὶ φίλων, καὶ ὑπηρετῶν, οὓς ἐν τάξει μελῶν τοιούτων ἔχομεν, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ λεπτομερῶς ἐξηγησάμεθα. Καὶ ἐν ἐκείνῳ γὰρ ταυτα εἴρηται· καὶ ζήτησον ἐκεῖ

Variæ lectiones et notæ.

(63) Εἰ, pro καί, B.

(64) Lucam solum nominat, quod Matth. XVIII, 5, plura etiam prætermisit.

(65) Displicet Hentenii versio. Κομίζεται, est εἰς μέσον κομίζεται, προφέρεται καὶ ἄλλοις προσφέρεται. In textu enim est, δι' οὗ ἔρχεται. Non ergo medium est, sed passivum.

ξήγησιν, Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν περὶ ἐμπαθείας ἦν ὁ λόγος, θα δὲ περὶ παντοίας βλάβης. Ὅρα δὲ νῦν, ὅτι ν τὸν ἄχειρα λέγει.

: — πυρός. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκεί- ὐ κεφαλαίῳ, καὶ περιττὸν παλιλλογεῖν. Ὄντως 66) οὐδὲν οὕτω βλαβερὸν, ὡς ἡ τῶν πονηρῶν τία. Καὶ, εἰ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων μελῶν πολλά- πότέμνομέν τινα τούτων, ὅταν αὐτά τε ἀνίατα ι, καὶ τοῖς ἄλλοις λυμαίνωνται, πολλῷ μᾶλλον γγενῶν, καὶ φίλων, καὶ ὑπηρετῶν τοῦτο χρὴ σκανδαλιζόντων, εἴτουν ἐμποδιζόντων ἡμῖν ν ὀρθὴν πολιτείαν, Κρεῖσσον γὰρ χωρὶς αὐτῶν κι ἢ σὺν αὐτοῖς ἀπολέσθαι. Παραινέσας οὖν τοὺς πονηροὺς, κελεύει τιμᾷν τοὺς ἀγαθούς. ἀρ·

:τε — τούτων. Τῶν δοκούντων μὲν μικρῶν τοῖς ιοις δὲ εὐτέλειαν, ὄντων δὲ μεγάλων τῷ Θεῷ ττὴν· εἰ δ' ἑνὸς τούτων οὐ χρὴ καταφρονεῖν, ον, ὡς οὐδὲ δύο πάντως, οὐδὲ πλειόνων, Εἶτα ρωθεν αὐτοὺς αἰδεσίδους ποιεῖ.

ν — τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ἐντεῦθεν φανερὸν, ίλους ἔχουσιν οἱ δίκαιοι φύλακας· φησὶ γάρ ὁ , ὅτι Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ οβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Οὓς λάττουσιν, ἄγγελοι τοσαύτην εἰς Θεὸν ἔχοντες ίαν, ὡς διὰ παντὸς ἐν οὐρανοῖς ὁρᾷν τὸν τούτων ὄντως οὐ χρὴ καταφρονεῖν, εἰ καὶ μὴ ἀρετὴν αὐτῶν, ἀλλά γε διὰ τοὺ φυλακας αὐτῶν. ισωπον δὲ τοῦ Πατρός μου, ἀντὶ τοῦ, τὸν Πα- υ.

τουσι (67) δὲ αὐτὸν οὐχ ὡς ἔστι κατ' οὐσίαν, ἐφικτὸν αὐτοῖς. Θεὸν γὰρ, φησὶν, οὐδεὶς ἑώρακε , οὐ μόνον ὑλικὸς, ἀλλ' οὐδ' ἄϋλος.]

:τα (68) καὶ ἑτέραν τίθησιν εὐλογωτέραν αἰτίαν καταφρονεῖν αὐτῶν.

ι — τὸ ἀπολωλός. Ἦλθον γὰρ, φησίν, εἰς ημον, ἦγουν, ἐνηνθρώπησα, ἵνα σώσω αὐτοὺς ιτας πρίν. Καὶ εἰ ἐγὼ τοσοῦτον ἐφρόντισα, πῶς ταφρονήσετε τούτων; Μετέπειτα δὲ λέγει καὶ ἣν, ἐμφαίνουσαν τὸ ὑπερβάλλον τῆς φιλοστοργίας

ΑΗ'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων.

· τὸ πλανώμενον; Ἄνθρωπον μὲν ὑποδηλοῖ ἑαυ- γενόμενον ἄνθρωπον· ἑκατὸν δὲ πρόβατα πᾶ- λογικὴν κτίσιν (69) ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων· ι μὲν διὰ τε τὴν τούτων ὑποταγὴν, καὶ τὴν ποιμαντικήν· ἑκατὸν δὲ διὰ τὴν τελειότητα γμάτων τῆς λογικῆς ταύτης κτίσεως. Τοσαῦ-

sitionem. Sed ibi de affectu erat sermo, hic autem de qualicunque nocumento. Vide autem nunc quod κυλλὸν, hoc est *mutilum*, vocat eum qui manibus caret.

Vers. 9. *Et — ignis.* Dictum est etiam de his in illo capite, et superfluum foret repetere. Vere ergo nihil est adeo noxium sicut pravorum consortium. Quod si etiam in membris nostris amputamus frequenter quædam ex illis quando et ipsa immedicabilia manserint, et cætera corrumpunt; multo magis in cognatis et amicis ac ministris facere hoc oportet, ubi nobis obstaculo fuerint aut impedimento ad rectam conversationem. Præstat enim sine illis salvum fieri quam cum illis perire. Postquam ergo pravos fugere admonuit, bonos honorare jubet. Ait enim:

Vers. 10. *Videte — istis.* Qui hominibus quidem pusilli videntur propter abjectionem et simplicitatem, vere tamen magni sunt propter virtutem. Ne unum quidem horum despicere oportet: manifestum est ergo quod neque duos omnino, neque plures. Deinde etiam aliunde venerandos illos facit.

Vers. 10. *Dico — qui in cœlis est.* Inde manifestum est justos habere angelos custodes. Dicit enim David: *Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* [29]. Quos autem servant angeli qui tantam apud Deum habent libertatem, ut semper videant Deum qui in cœlis est, vere hos despicere non oportet: etsi non propter illorum virtutem, at saltem propter custodes eorum. Faciem vero Patris, hoc est Patrem meum.

† Vident autem illum non perfecte sicut est in essentia, sed prout eis permittitur. Deum enim, ait, nemo vidit unquam [30], non materialis solum creatura, sed etiam immaterialis.

Deinde aliam quoque ponit rationabiliorem causam, cur eos despicere non oporteat.

Vers. 11. *Venit — quod perierat.* Venit, inquit, in mundum, sive incarnatus est, ut salvaret eos qui antea perditi erant. Quod si ego tantam illorum habui curam, quomodo vos despicietis illos? Deinde vero ponit et parabolam, qua demonstrat amoris sui magnitudinem.

CAP. XXXVIII. *De centum ovibus.*

Vers. 12. *Quid — quæ aberraverat?* Hominem seipsum significat: centum vero oves, omnem rationalem creaturam, hominem videlicet; oves quidem propter ipsorum subjectionem, et quod ab eo pascantur; centum vero propter perfectionem ordinum rationalis hujus creaturæ: tot enim sunt

al. XXXXIII, 8. [29] Joan. I, 18.

Variæ lectiones et notæ.

Ἤν, pro οὖν, A.
Inclusa, in marg. habet A.
Quæ leguntur ab ἔπειτα ad αὐτῶν, ea Henten ante βλέπουσιν exhibebat.
(69) Φύσιν, et supra scriptum κτί, A.

quot oportet. Numerum autem centenarium in perfectione solet ponere, ut in terra frugifera, quod unum dedit centuplum, sicut vicesimo quarto capite prædictum est.

Ovis autem errans ordo est hominum qui a Dei ovili abjectus est, et secutus fallaces dæmones.

Montes vero secundum aliquos cœlum propter altitudinem, in quo alios ordines dereliquit. Juxta alios autem, terra, propter agrestes dæmones, qui in ea commorari gaudent, tanquam feræ in montibus ; et quia fructum non defert lenem et suavem, qui suavem Dominum nostrum delectet, sed agrestem et acerbum, qui acerbo Satanæ suavis sit. Ad hos profectus est, ut quærat ovem errantem. Quod si homo errantem irrationalem ovem non despicit, cum tamen multas habeat non errantes, multo magis Deus rationalem non despicit, cujus misericordia ad humanam est, sicut mare totum ad unam aquæ guttam.

Vers. 13. *Et — aberraverunt.* Neque enim tantum gaudemus de his quæ secure possidemus, quantum de eo quod postquam perditum erat inventum est. Etenim cum illa semper habeamus, non adeo sentimus gaudium quod de ipsis habemus : cum autem illud perdiderimus, ac vehementer contristati simus, tanquam damno affecti : ubi invenerimus, vehementer gaudemus, tanquam illud lucrati.

Vers. 14. *Ita — istorum.* Ita, sicut docuit parabola. Patrem vero discipulorum seipsum nominat : non solum tanquam ipsorum præceptorem, sed etiam tanquam creatorem. Scire enim oportet quod interdum Patrem suum dicit Patrem discipulorum, interdum vero seipsum.

Coram Patre vestro autem, hoc est, in Patre vestro. Nam et hic sermo linguæ proprietas est. Verum quomodo signum non dedit quo pusillos cognituri simus ? Ut eum qui dignus est ignorantes, nullum despiciamus, sed omnium curam habeamus

Vers. 15. *Si — solum.* Quia vehementi sermone disseruit adversus eos qui sunt offendiculo vel obstaculo, et undique eos terruit : tandem ad eos quoque transit, qui patiuntur offendiculum, et jubet non aspernari eos qui sunt offendiculo .Fratrem autem dicit, ejusdem gentis ac fidei hominem. Et quia is qui fuit offendiculo non facile veniret ad confessionem aut purgationem, rubore ac confusione detentus, ducit illum qui offendiculum passus est ad eum. Abi, inquit, et argue eum, hoc est, suggere quod fuerit offendiculo : doce quod injuste egerit, fraterne tamen et in modum corrigentis, non quasi inimicus aut increpans ; et ut facilius

A τα γάρ εἰσιν, ὅσα χρή. Τὸν γὰρ ἑκατὸν ἀριθμὸν ἐπὶ τελειότητος εἴωθε τιθέναι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς καρποφορούσης ἐν (70) ἑκατὸν ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προείρηται.

Πρόκατον δὲ πλανώμενον τὸ τάγμα τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀποῤῥαγὲν τῆς ποίμνης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀκολουθῆσαν τοῖς ἀπατήσασι δαίμοσιν.

Ὄρη δέ, κατὰ μέν τινας, ὁ οὐρανὸς (71), διὰ τὸ ὕψος, ἐφ' οὗ τὰ ἄλλα τάγματα καταλέλοιπε· κατὰ δέ τινας, ἡ γῆ, διὰ τὸ τοὺς ἀγρίους δαίμονας ἐμφιλοχωρεῖν αὐτῇ, καθάπερ τὰ θηρία τοῖς ὄρεσι, καὶ διὰ τὸ μὴ φέρειν καρπὸν ἥμερον, εὐφραίνοντα τὸν ἥμερον Δεσπότην ἡμῶν, ἀλλ' ἄγριον, ἡδύνοντα τὸν ἄγριον Σατανᾶν· ἐφ' ἃ ἐπορεύθη ζητῶν τὸ πλανώμενον. Εἰ δὲ ἄνθρωπος οὐ περιορᾷ πλανώμενον τὸ B ἄλογον πρόβατον, καίτοι πολλὰ ἔχων ἀπλανῆ πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς τὸ λογικόν, οὗτινος ὁ ἔλεος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον ἔλεον ὡς ὅλη θάλασσα πρὸς μίαν σταγόνα ὕδατος.

Καὶ — πεπλανημένοις. Οὐ τοσούτον γὰρ χαίρομεν ἐφ' οἷς ἀσφαλῶς ἔχομεν, ὅσον ἐπὶ τῷ μετὰ τὴν ἀπώλειαν εὑρεθέντι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα μὲν ἀεὶ ἔχοντες, οὐ τοσοῦτον αἰσθανόμεθα τῆς χαρᾶς· τοῦτο δὲ ἀπολέσαντες, καὶ σφόδρα λυπηθέντες, ὡς ζημιωθέντες, εἶτα εὑρόντες, σφόδρα καὶ χαίρομεν, ὡς κερδήσαντες.

Οὕτως — τούτων. Οὕτως, ὡς ἐδίδαξεν ἡ παραβολή. Πατέρα δὲ τῶν μαθητῶν ἑαυτὸν ὀνομάζει C νῦν οὐ μόνον ὡς διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ ὡς δημιουργόν. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα λέγει Πατέρα τῶν μαθητῶν, ποτὲ δὲ ἑαυτόν.

Ἔμπροσθεν δὲ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, ἐστὶ τοῦ, ὁ τῷ Πατρὶ ὑμῶν. Ἰδίωμα γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος. Ἀλλὰ πῶς οὐ παρέδωκε γνώρισμα, δι' οὗ τοὺς τοιούτους μικροὺς ἐμέλλομεν ἐπιγινώσκειν ; Ἵνα, ἀγνοοῦντες τὸν ἄξιον, μηδενὸς καταφρονῶμεν ἀλλὰ πάντων ἐπιμελώμεθα.

Ἐάν — μόνου. Ἐπειδὴ σφοδρὸν κατέτεινε λόγον κατὰ τῶν σκανδαλιζόντων, καὶ πανταχόθεν αὐτοὺς ἐφόβησε, λοιπὸν μεταβαίνει καὶ ἐπὶ τοὺς σκανδαλιζομένους, καὶ κελεύει μὴ ἀμελεῖν τῶν σκανδαλισάντων. Ἀδελφὸν δὲ λέγει τὸν ὁμόφυλόν καὶ ὁμόπιστον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ σκανδαλίσας οὐκ ἂν εὐχερῶς ἔλθοι πρὸς ἀπολογίαν, ἐρυθριῶν τε καὶ αἰσχυνόμενος τὸν σκανδαλισθέντα, φέρει (72) πρὸς ἐκεῖνον. Ὑπαγε γάρ, φησί, καὶ ἔλεγξον αὐτόν, τουτέστιν, ὑπόμνησον ὅτι ἐσκανδάλισε, δίδαξον ὅτι ἠδίκησε τὴν ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς, καὶ μὴ ἐχθρικῶς τε καὶ ἐπιπληκτικῶς. Καὶ ἵνα εὐπαρόδεκτος ὁ ἔλεγχος γένοιτο, προτρέπει μεταξὺ τῶν δύο μόνων

Variæ lectiones et notæ.

(70) Constanter ergo probat *ἐν*, pro vulgari *ὅν*.
(71) Ὁ οὐρανός, absunt A.
(72) Interposuerim αὐτόν aut τουτον, i. e. τὸν σκανδαλισθέντα. Hentenius, ut videtur, paraphrastam egit. Vix enim credibile est, illum iterum reperisse, τὸν σκανδαλισθέντα.

θαι τοῦτον, μήποτε δημοσιευθεὶς ἰτάμώτερος A recipi possit correptio, exhortatur ut fiat inter duo
ται καὶ δυσδιόρθωτος. tantum, ne forte publicatus improbior fiat ac incorrigibilis.

ν — σου. Ἐάν σοι πεισθῇ διορθουμένῳ, καὶ Vers. 15. *Si — tuum.* Si tibi obedierit corrigenti
ησῃ, καὶ καταγνῷ ἑαυτοῦ, ἐκέρδησας μέγα resipueritque, ac seipsum condemnaverit, magnum
ς, αὐτὸν τὸν ἀδελφόν σου, τὸ μέλος τὸ σόν. fecisti lucrum, ipsum videlicet fratrem tuum, mem-
ον γὰρ ἐξημιοῦ τοῦτον, διὰ τοῦ σκανδάλου ῥη- brum tuum. Hunc enim perdideras propter offen-
ιον ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς σου συναφείας, ὅπερ diculum, divulsum a fraterna conjunctione tua, quod
η ζημία τοῖς ἀληθῶς ἀδελφοῖς. grande damnum est his qui vere fratres sunt.

ν — ῥῆμα. Ἐπειδὴ μόνος ἠτόνησας ἰατρεῦσαι, Vers. 16. *Si — verbum.* Quia solus non valuisti
λαβε μετὰ σοῦ ἔτι μὴ πολλούς, ἵνα μὴ πάλιν curare, assume tecum adhuc non multos, ne ille
ς, δόξας ἐκπομπεύεσθαι, σκληρότερος ἀποξῇ, publicari se reputans, durioa efficiatur ; sed unum
να ἢ δύο βοηθοὺς, ἵνα, εἰ ἐπιμείνῃ μὴ μαλασ- aut duos auxiliatores, ut si perduraverit non molle-
ος, ὥσι καὶ μάρτυρες τῆς τε σῆς χρηστοτητος cens, sint etiam testes tuæ mansuetudinis et duri-
τῆς ἐκείνου σκληρότητος, καὶ ἵνα κατὰ τὴν τῆς B tiei illius, utque juxta veteris legis sententiam in
ἧς νομοθεσίας, ἀπόφασιν ἐπὶ στόματος, ἤγουν ore sive per os duorum testium vel trium, stet, hoc
τόματος, δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ, τουτέστι est, confirmetur omne verbum, puta te fecisse quod
σθῇ πᾶν ῥῆμα, ὅ ἐστιν, ὅτι σὺ τὸ σὸν ἐποίησας, in te est, nihilque prætermisisse : primum enim
ὐδὲν ἐνέλιπες, πρῶτα μὲν μόνος ἀπελθών, ἔπειτα solus abiisti ad eum, deinde aliis quoque assump-
ὶ ἄλλους συμπαραλαβών. tis.

ν — Ἐκκλησίᾳ, Ἐκκλησίαν λέγει νῦν τοὺς Vers. 17. *Quod si — Ecclesiæ.* Ecclesiam nunc vocat
τῶτας τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν. Ἀναγγει- præsides fidelium Ecclesiæ. Renuntia illis quæ circa
αὐτοῖς τὰ περὶ αὐτοῦ· ἴσως ἀὰτοὶ τοῦτον μετα- hunc aguntur. Fortassis illi immutabunt eum ve-
ωσιν, αἰδούμενον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν. ritum dignitatem ipsorum.

ὶν — τελώνης. Ἔστω σοι λοιπὸν ἀκοινώνητος, Vers. 17. *Porro si — publicanus.* Sit tibi deinceps
ώτικος. Τοῖς ἐθνικοῖς δὲ τοῖς ἀπίστοις, τοὺς incommunicabilis, cum quo nullam ineas vitæ
νας συνέζευξε διὰ τὸ φιλοχρήματον καὶ πλεο- societatem, tanquam immedicabili. Ethnicis autem
κὸν, καὶ ἀσυμπαθὲς, καὶ ἄδικον. infidelibus conjunxit publicanos, propter pecuniæ
amorem et avaritiam, incompassibilitatem et injustitiam.

C

ακούωμεν οἱ τοῖς τοιούτοις πόθεσιν ἐνεχόμενοι. Audiamus ergo qui hujusmodi affectionibus sumus
δὲ, πόσην σπουδὴν ἐπιδείξασθαι προσέταξεν obnoxii. Vide autem quantum adhiberi jusserit ut
τοῦ διορθοῦσθαι τοὺς σκανδαλίσαντας ἡμᾶς· ἡμεῖς corrigantur hi qui fuerint offendiculo ; cum neque
ικὸν οὐδὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν σκανδαλισθέντας θερα- illos curare sustineamus, quibus præstitimus offen-
ν καταδεχόμεθα. Τί οὖν ; τοῦτο μόνον ἔσται diculum. Quid ergo ? hæc sola erit ultio illorum qui
τις τῷ ἀνιάτῳ ; Οὐχὶ, ἀλλ' ἄκουε καὶ τῶν sunt incurabiles ? Nequaquam, sed audi etiam quæ
sequuntur.

μὴν — οὐρανῷ. Κελεύσας τελευταῖον εἰπεῖν τῇ Vers. 18. *Amen — cælo.* Ubi tandem Ecclesiæ dice-
ησίᾳ, δηλαδὴ τοῖς προεστῶσι τῆς Ἐκκλησίας, re jussisset, præsidibus videlicet Ecclesiæ, nunc ad
ν πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται λέγων· Ὅσα ἂν eos sermonem intendit, dicens : *Quæcunque ligave-*
τε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῦτο δὲ καὶ *ritis in terra*, etc. Hoc autem et ad Petrum dixit
τὸν Πέτρον εἶπεν, ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, tricesimo tertio capite, ibi ergo quære enarrationem.
ήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

τι δὲ νῦν ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη, ὅτι Est autem nunc orationis sensus iste : Quidquid
ν ὑμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἀποφήνησθε, τοῦτο καὶ ὁ D vos in terra censueritis, aut sententia decreveritis,
ἐν τῷ οὐρανῷ κυρώσει, κἂν τε ἀνιάτους ἔχοντας, hoc Deus in cœlo ratum habebit : sive eos qui sunt
ήτε τούτους τῆς Ἐκκλησίας, κἂν τε μετανοοῦν- incurabiles ab Ecclesia amputaveritis, sive postmo-
ύστερον παραδέξησθε. Ταῦτα δὲ ἠπείλησεν, ἵνα dum resipiscentes receperitis. Hæc autem comminatus est, non ut hæc fiant, sed ut quisque territus
αὐτὰ γένωνται, ἀλλ' ἵνα, φοβούμενός τις καὶ τὴν et Ecclesiæ amputationem et Dei sententiam mutet
ωσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν ψῆφον τοῦ Θεοῦ, ac liberetur, et eam evadat. Nam et propter hoc,
πτηται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πρῶτον, καὶ δεύ- primum, secundum, ac tertium tribunal constituit,
, καὶ τρίτον ἐπέστησε κριτήριον, καὶ τότε πε- et tandem judicavit eum abjiciendum : ut si primum
ν αὐτὸν ἀπόβλητον, ἵνα, ἐὰν τοῦ πρώτου παρα- non audiret, obediret secundo ; si autem et hoc de-
, τῷ δευτέρῳ πεισθῇ · ἐὰν δὲ καὶ τούτου spiceret, timeret vel tertium ; quod si etiam hoc con-
ρονήσῃ, τότε λοιπὸν τὴν ἀποβολὴν ὑποπτόξῃ, temneret, jam tunc abjectionem formidaret amaram
ν οὖσαν, εἶτα καὶ τὴν ἄνωθεν ψῆφον, φο- supernamque sententiam, quæ hac abjectione magis formidanda est : et ita omnino corrigeretur.
ίρων τὰ τρία τυγχάνουσαν, καὶ πάντως διορ-

λιν — τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Βαβαί ! πόσην Vers. 19. *Rursum — qui in cœlis est.* Papæ ! quan-

tum ponit de dilectione studium, variis Evangelii locis de hac iterans sermonem. Nunc siquidem postquam magna minitatus est his qui ponunt offendiculum, et his qui non corriguntur eorum studio qui offendiculum passi sunt : rursum magna promittit his qui diligunt, ut tum minis, tum promissis ad amorem congreget Christianos.

A φροντίδα ποιεῖται τῆς ἀγάπης, πολλαχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν περὶ ταύτης λόγον ἀνακυκλῶν. Καὶ νῦν γὰρ ἀπειλήσας μεγάλα τοῖς σκανδαλίζουσι, καὶ τοῖς μὴ διορθουμένοις ὑπὸ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων σπουδῆς, ἐπαγγέλλεται μεγάλα πάλιν τοῖς ἀγαπῶσ· τοῦτο μὲν διὰ τῆς ἀπειλῆς, τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἀγάπην συνάγων τοὺς Χριστιανούς.

Dicit ergo : Si duo ex vobis, videlicet in amore viventes, concorditer petierint a Deo de qualicunque re, exaudientur ; quod si duo, multo magis plures. Quomodo ergo frequenter aliqui duo in dilectione existentes, et Deum concorditer de aliquo postulantes, non exaudiuntur ? Quia non sunt similes apostolis. Neque enim simpliciter dixit : Si duo consenserint ; sed, *si duo ex vobis*, hoc est similes vobis, virtutem colentes.

Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐὰν δύο ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ὄντες ὁμονόητι διάγοντες, συμφώνως αἰτήσωσι τὸν Θεὸν περὶ οἱουδήτινος πράγματος, εἰσακουσθήσονται· εἰ δὲ οἱ δύο, πολλῷ μᾶλλον οἱ πλείους· Καὶ πῶς πολλάκις δύο τινὲς, ἐν ἀγάπῃ ὄντες, καὶ συμφώνως τὸν Θεὸν αἰτοῦντες περί τινος, οὐκ εἰσακούονται ; Διότι οὐκ εἰσὶ κατὰ τοὺς ἀποστόλους. Οὐ γὰρ ἁπλῶς B εἶπεν, Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν, ἀλλ', ἐὰν δύο ὑμῶν, τουτέστι, καθ' ὑμᾶς ἐνάρετοι.

Vel igitur non ea præstant quæ possunt, vel inutilia petunt, vel adversus eum qui molestia affectus est (*ii*) deprecantur. vel pro indigno postulant, vel omnino aliqua ratio adest quæ causet repulsam : qua sublata, qui vitam degunt secundum virtutem et in amore vivunt, ac concorditer petunt, statim consequuntur : mentiri enim non potest qui promisit. Atqui etiam unus virtuti deditus si sic (*jj*) petat exaudietur. Sed non tantum quantum duo conformes. Quia vero dixit : *Fiet illis a Patre meo*, docet consequenter, quod non solus Pater dat, sed etiam ipse ; ideo consequenter dicit :

Ἢ τοίνυν (73) τὰ παρ' αὐτῶν οὐκ εἰσφέρουσιν, ἢ ἀσύμφορον αἰτοῦσιν, ἢ κατὰ τοῦ λελυπηκότος παρακαλοῦσιν, ἢ ὑπὲρ ἀναξίου δέονται, ἢ πάντως ἑτέρας τις αἰτίας πρόσεστι, ποιοῦσα τὴν ἀποτυχίαν· ὡς οἵ γε βίον ἔχοντες ἐνάρετον, καὶ ἐν ἀγάπῃ ζῶντες, καὶ συμφώνως αἰτοῦντες, αὐτίκα ἐπιτυγχάνουσιν. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. Καὶ μὴν καὶ εἷς ἐνάρετος αἰτῶν εἰσακούεται, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον, ὅσον δύο συμφωνοῦντες. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι Γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ Πατρός μου, διδάσκει λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνος ὁ Πατὴρ δίδωσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτός. Διὸ καὶ λέγει.

Vers. 20. *Ubi — eorum.* In nomine meo, hoc est propter me, propter mea præcepta, et non propter aliam causam. Ubi ergo ita congregati fuerint, ibi sum in medio eorum, colligans et custodiens eos, ac complens eorum petitiones. Non autem dixit, Ero, sed, *Sum* protinus.

Οὗ — αὐτῶν. — Οὗ, (74) ἀντὶ τοῦ, ὅπου. Εἰς τὸ ἐμὸν δὲ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμὲ, διὰ, τὰς C ἐμὰς ἐντολὰς, καὶ μὴ δι' ἑτέραν αἰτίαν. Ὅπου τοίνυν οὕτω συναχθῶσιν, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν, συνδεσμῶν καὶ φυλάττων αὐτοὺς, καὶ πληρῶν τὰς τούτων αἰτήσεις. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἔσομαι, ἀλλ' ὅτι Εἰμὶ αὐτίκα.

Deus vero inter hos quidem esse dicitur, inter illos vero non esse, non tanquam loco circumscriptus ; neque enim loco circumscribi potest ; sed quod virtus ejus inter dignos libenter commoretur.

Λέγεται δὲ ὁ Θεὸς εἶναι μὲν ἐν τούτοις, μὴ εἶναι δ' ἐν ἐκείνοις, οὐχ ὡς περίγραπτος · ἀπερίγραπτος γάρ (75)· ἀλλ' ὡς τῶς δυνάμεως αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις ἐμφιλοχωρούσης.

Vers. 21. *Tunc — ei* ? Cum de dilectione ac injuriarum oblivione docuisset Dominus, interrogat rursus discendi cupidissimus Petrus, ignorans quod semper oporteat ignoscere peccantibus.

Τότε — αὐτῷ ; Τοῦ Κυρίου περὶ ἀγάπης καὶ ἀμνησικακίας διδάξαντος, ἐρωτᾷ πάλιν ὁ φιλομαθέστατος Πέτρος, ἀγνοῶν, ὅτι πάντοτε χρὴ συγχωρεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσιν.

Vers. 21. *Num usque septies* ? De hoc tanquam per additamentum interrogat, arbitratus videri hoc magnanimi ac patientissimi animi. Quid igitur Christus ?

Ἕως ἑπτάκις ; Περὶ τούτου κατὰ προσθήκην ἐρωτᾷ, νομίζων φανῆναι μεγαλοψυχότατος. Τί οὖν ὁ Χριστός ;

Vers. 22. *Ait — septies.* Septuagies septies, inquit Chrysostomus, non significat hic numerum,

Λέγει — ἑπτά. Τὸ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά φησιν ὁ (76) Χρυσόστομος ἐνταῦθα μὴ σημαίνειν ἀριθμὸν,

Variæ lectiones et notæ.

(73) Pro *quia*, quod habebat Hentenius, correxi, *igitur*.

(74) Ab οὗ ad ὅπου cum proximo δέ omittit Hentenius

(75) Δέ, pro γάρ, B.

(76) Tom. VII, p. 611 A.

(*ii*) *Affectus est.* Affecit.

(*jj*) *Si sic.* Forte legit, ἐνάρετος οὕτως αἰτῶν.

ατρον, καὶ διηνεκὲς, καὶ ἀεί. Καθάπερ γὰρ
ς τὸ πολλάκις δηλοῖ παρ' Ἕλλησιν, οὕτω
ἑπτάκις παρ' Ἑβραίοις, καὶ πολλῷ μᾶλ-
δομηκοντάκις· ἔτι δὲ πλεῖον τὸ ἐξ ἀμ-
εσίμενον, λέγω δὴ τὸ ἑβδομηκοντάκις

ἴνυν ἄμετρα εἰς Θεὸν ἁμαρτάνομεν ἡμεῖς,
ι συγχωρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἁμαρτάνουσιν
ἀλλὰ τοῖς ἀεὶ μετανοοῦσιν. Ἐπεὶ τὸν μὴ
κ μετὰ τρίτην παραίνεσιν, ἀπωθεῖσθαι
, ὡς τὸν ἐθνικὸν καὶ ὡς τὸν τελώνην.
τις ἀφήσει τῷ μὴ ζητοῦντι ἄφεσιν ;

'. Περὶ τοῦ ὀφείλοντος τὰ μύρια τά-
λαντα.

ὅτο — αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, ποῖον ; Διὰ
πάντοτε συγχωρεῖν τῷ πάντοτε μετα-
κειλείαν δὲ οὐρανῶν ἑαυτὸν λέγει νῦν, ὡς
ὐράνιον, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν. Συν-
ἄγων, ἀντὶ τοῦ, κινῆσαι λογοθέσιον μέσον
αὐτοῦ, οἵτινές εἰσιν οἱ ἄνθρωποι. Πλάτ-
παραβολὴν ταύτην, δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι
ωρῶν τῷ εἰς αὐτὸν ἁμαρτάνοντι ἀποστρεῖ
παρὰ Θεοῦ ἐλέους.

ου — ταλάντων. Εἷς δοῦλος δηλονότι.
στι παρ' ἡμῖν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ, τοῦτο
Ἑβραίοις τὸ τάλαντον. Σταθμὸς γὰρ ἦν
πολυτιμότατος, καὶ τῶν ἄλλων σταθμῶν
ς.

ντος δὲ — καὶ ἀποδοθῆναι, Ἀποδοθῆ-
ίος πάντως. Οὐκ ἐξ ὠμότητος δὲ τοῦτο
ἀλλ' ἐκ συμπαθείας, ἵνα φοβηθεὶς ἐκεῖνος
ην ἀπόφασιν [ἱκετεύσῃ, (77) καὶ τύχῃ τῆς
Εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦτο τοιαύτην ἐξ-
όφασιν,] οὐκ ἂν ἱκετεύσαντι τὸ χρέος

τί μὴ πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἀφῆκε ; Διότι,
ῳ συγχωρηθεὶς, οὐκ ἔμελλεν ἐπιγινώσκειν
οιτος μέγεθος. Διὰ τοῦτο οὖν εἰς ἀνάγκην
τὸν κατέστησεν, ἵνα διαμνημονεύειν ὕστε-
ποίας ἀφειθῇ καταδίκης, καὶ συμπαθὴς
ἀ αὐτὸς περὶ τὸν ἑαυτοῦ χρεώστην, παι-
ταῖς οἰκείαις συμφοραῖς.

— αὐτῷ. Ὅρα (78) φιλανθρωπίας ὑπερ-
μὲν γὰρ προθεσμίαν ἐζήτησε μόνον·
χρέος ἀφῆκεν αὐτῷ, μεῖζον οὗ ἤτησε,

τὴν τῆς μετανοίας ἰσχὺν, καὶ τὴν φιλ-
τοῦ Κυρίου. Ἡ μὲν γὰρ μετάνοια
δοῦλον πεσεῖν ἀπὸ τῆς κακίας· ὁ γὰρ
βεβαίως ἐν τῇ κακίᾳ οὐ συγχωρητέος·
νθρωπία τοῦ Θεοῦ συνεχώρησε παντελῶς
· καίτοιγε ὁ δοῦλος οὐ συγχώρησιν παντελῆ
λὰ προθεσμίαν. Μάνθανε τοίνυν, ὅτι
ὰ πλείονα δίδωσιν, ὧν αἰτούμεθα. Ἐπεὶ

A sed immensum, continuum et semper. Nam sicut μυριάκις, hoc est, *decies millies*, significat *frequenter*, apud Græcos, ita sane et *septies* apud Hebræos ; et multo magis *septuagies* ; ac insuper quod ex utroque compositum est *septuagies septies*.

Quia ergo infinities in Deum peccamus, infinitis vicibus jussit ignoscere his qui in nos delinquunt, si semper resipiscant : eum namque qui non resipiscit, post tertiam monitionem repelli jussit tanquam ethnicum et publicanum ; quomodo enim remittet quis ei qui remissionem non quærit ?

CAP. XXIX. *De eo, qui debebat decem millia talentorum.*

Vers. 23. *Propterea — suis.* Propterea, quare ? B Quia oportet ei semper ignoscere qui semper resipiscit. Regnum autem cœlorum seipsum nunc appellat tanquam regem cœlestem, prout sæpe diximus. Conferre vero rationem, hoc est sumere ac subducere computum inter servos suos, qui sunt homines. Fingit autem hanc parabolam, volens ostendere, quod is qui non ignoscit in se peccanti, privat seipsum Dei misericordia.

Vers. 24. *Cumque cœpisset — talentorum.* Unus videlicet servus. Quod autem est apud Græcos λίτρα, hoc est *libra auri*, id apud Hebræos est *talentum*. Erat enim numismatum pondus maximi pretii, cætera omnia excedens pondera.

Vers. 25. *Et cum non posset — fierique solutionem.* Ut omnino solveretur debitum. Non tamen C hoc ex crudelitate jussit, sed ex compassione, ut tali sententia territus deprecaretur, ac remissionem consequeretur. Nisi enim eo fine talem protulisset sententiam, nequaquam deprecanti remisisset debitum.

Nam si valde facile remissionem percepisset, futurum erat ut gratiæ magnitudinem non cognosceret : propter hoc ergo in magnam necessitatem eum redegit, ut ad memoriam in posterum revocare posset, qua condemnatione absolutus esset : et compassivus etiam ipse erga suum fieret debitorem, proprils edoctus calamitatibus.

Vers. 26. *Prostratus* — Vers. 27. *illi.* †† Ecce humanitatis magnitudinem ! Hic enim dilationem tantum quærebat ; ille vero debitum ei etiam re- D misit, plusque dedit, quam rogaverat.

Vide pœnitentiæ vires ac Domini humanitatem. Pœnitentia siquidem fecit servum a malitia cadere : stans enim firmus in pravitate, non poterat remissionem accipere. Dei vero humanitas sive benignitas omnino ignovit, et æs alienum remisit. At quiservus non omnimodam remissionem, sed longanimitatem ac protelationem quærebat. Disce ergo, Deum plura conferre quam nos postulemus : tanta est Dei

Variæ lectiones et notæ.

ilusa exciderant A.
e scholio carebat interpretatio Hentenii.

Ejus autem loco habet longius Theophylacti p. 108, B, quod hic subjeci. In neutro meorum reperitur.

benignitas et humanitas, etiam cum durior videtur, puta jubendo venumdari eum, et omnia quæ illius erant. Neque enim hoc ex asperitate dicebat, sed ut servum terreret et persuaderet, eumque ad humiliter deprecandum adduceret, et ad respiciendum quomodo invitaretur.

Vers. 28. *Egressus — debes.* Non post longum tempus, sed statim : beneficentiam faciens tramitem, ad id quod neque Deo gratum est, neque hominibus.

Vers. 29. *Prostratus* — Vers. 30. *debitum.* Neque formam supplicationis veritus est, qua et ipse misericordiam percepit ; neque sermone placatus est per quem et ipse servatus erat ; neque a simili propriæ meminit calamitatis, sed permansit omni fera crudelior. Atqui non pro æqualibus erat supplicatio ; ipse enim pro talentis, hic pro denariis rogabat ; et ipse pro decem millibus, hic autem pro centum ; et ipse dominum, hic autem conservum ; et dominus tantum debitum ipsi universum remiserat, ipse vero neque dilationem conservo dedit,

Vers. 31. *Videntes — quæ flebant.* Incompassibilitas enim non a Deo solum habetur odio, sed neque mansuetis hominibus, grata est.

Vers. 32 *Tunc — Vers* 33. *misertus sum?* O immensam mansuetudinem ! Ex æquo disceptat cum eo qui omni sermone indignus est : et patienter ac leniter eum convincit, qui per se condemnatus est, ostenditque quod ipse sibi ipsi priorem etiam gratiam subvertit, et ex eo ultionem adduxit.

Et cum non posset solvere, non eum scelestum nominavit, sed ejus potius misertus est : quando vero erga conservum non est motus compassionis affectu, tunc et scelestum appelavit et punivit.

Audiamus nos qui non compatimur et horreamus, sciamus quod ipsi nosipsos omnino condemnamus, Dei misericordiam quam erga nos exhibuit subvertentes, æternumque supplicium attrahentes.

Vers. 34. *Et sibi — totum debitum.* Hoc est, continue et semper ; postea enim nunquam solvet. Tu vero reliqua parabolæ ne curiose scruteris, quæ persuasibilitatis gratia sunt coassumpta ; sed hoc solum ex ea manifeste accipito : peccata quæ in Deum committimus infinitis modis plura esse, his quæ delinquunt in nos fratres nostri. Nam quisque nostrum Deo debitor [est decem millium talentorum, hoc est, multi ac magni reus debiti ; debemus enim illi multas gravesque pœnas, propter magna graviaque peccata. Quisque autem eorum qui in nos deliquerunt, nobis debitor est centum denariorum, videlicet parvi vilisque debiti, si conferatur ad decem millia talentorum. Cum ergo Deo tanta debeamus, nisi erga nostros debitores misericordia usi fuerimus, subvertemus etiam quæ jam

A τοσαύτη ἐστὶν ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ, ὥστε καὶ ἐκεῖνο τὸ δοκοῦν σκληρὸν, τὸ προστάξαι πωληθῆναι αὐτὸν, οὐκ ἀπὸ σκληρότητος εἶπεν, ἀλλ' ἵνα καταπτοήσῃ τὸν δοῦλον, καὶ πείσῃ αὐτὸν πρὸς ἱκετείαν καὶ παράκλησιν ἀποβλέψαι.

Ἐξελθὼν — ὀφείλεις. Εἶδες (79) Δεσπότου φιλανθρωπίαν, ὅρα καὶ δούλου πάλιν ἀπανθρωπίαν. Ἐξελθὼν γὰρ εὐθὺς, ἔδειξε τὴν οἰκείαν ἀπήνειαν, οὐδὲ καιροῦ τινος παρελθόντος.

Πεσὼν — ὀφειλόμενον. Οὔτε οὖν σχῆμα τῆς ἱκεσιρίας ἠδέσθη, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἐσώθη, οὔτε τῆς ἰδίας ἀνεμνήσθη συμφορᾶς ἀπὸ τῆς ὁμοίας · ἀλλ' ἔμεινε θηρίου παντὸς ὠμότερος. Καίτοιγε, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἴσων ἦν ἡ ἱκετηρία· ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ταλάντων, ὁ B δὲ ὑπὲρ δηναρίων παρεκάλει. Καὶ ὁ μὲν ὑπὲρ μυρίων, ὁ δὲ ὑπὲρ ἑκατόν. Καὶ ὁ μὲν τὸν Δεσπότην, ὁ δὲ τὸν ὁμόδουλον. Καὶ ὁ μὲν δεσπότης ἅπαν αὐτῷ τὸ (80) τοσοῦτον χρέος ἀφῆκεν· αὐτὸς δὲ οὐδὲ προθεσμίαν μόνην τῷ συνδούλῳ δέδωκεν.

Ἰδόντες — τὰ γενόμενα. Τὸ ἀσυμπαθὲς γὰρ οὐ μόνον τῷ Θεῷ μισητὸν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπιεικέσιν ἀνθρώποις ἀρεστόν.

Τότε — ἠλέησα· Ὦ τῆς πολλῆς ἡμερότητος ! Δικαιολογεῖται πρὸς τὸν ἀνάξιον λόγου παντὸς, καὶ μακροθύμως ἐλέγχει τὸν αὐτοκατάκριτον· καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τὴν προτέραν χάριν ἀνέτρεψε, καὶ τὴν μετὰ τοῦτο κόλασιν προύξένησε (81). C

Καὶ ὅτε μὲν οὐκ εἶχεν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, οὐκ ὠνόμασεν αὐτὸν πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἠλέησεν, ὅτε δὲ περὶ τὸν σύνδουλον γέγονεν ἀσυμπαθὴς, τότε καὶ πονηρὸν ὠνόμασε, καὶ ἐκόλασεν.

Ἀκούσωμεν οἱ ἀσυμπαθεῖς καὶ φρίξωμεν, καὶ γνῶμεν, ὅτι αὐτοὶ πάντως ἑαυτοὺς καταδικάζομεν, τὸν εἰς ἡμᾶς προγεγενημένον ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἀνατρέποντες, καὶ τὴν αἰωνίαν κόλασιν ἐπισπώμενοι.

Καὶ — πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. Τουτέστι, ἀπαιτήσει· οὐδέποτε γὰρ λοιπὸν ἀποδώσει. Σὺ δὲ τὰ μὲν τῆς παραβολῆς μὴ περιεργάζου, χάριν πιθανότητος συμπαραληφθέντα· τοῦτο δὲ μόνον ἐκ ταύτης μάθε σαφῶς, ὅτι τὰ εἰς Θεὸν ἁμαρτήματα ἡμῶν μυριοπλάσιά εἰσι τῶν εἰς ἡμᾶς ἁμαρτημάτων τῶν ἀδελφῶν. Καὶ ἕκαστος μὲν ἡμῶν χρεωφειλέτης ἐστὶ τῷ Θεῷ μυρίων ταλάντων, τουτέστιν ὑπεύθυνος πολλοῦ καὶ μεγάλου χρέους· χρεωστοῦμεν γὰρ αὐτῷ πολλὰς καὶ μεγάλας τιμωρίας ἐπὶ πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἁμαρτήμασιν· ἕκαστος δὲ τῶν ἁμαρτανόντων εἰς ἡμᾶς χρεωφειλέτης ἐστὶν ἡμῶν ἑκατὸν δηναρίων, ἤγουν ὀλίγου καὶ εὐτελοῦς χρέους πρὸς σύγκρισιν τῶν μυρίων ταλάντων. Καὶ ὅτι οἱ τηλικαῦτα τῷ Θεῷ χρεωστοῦντες, ἐὰν φανῶμεν πρὸς τοὺς μικρὰ χρεωστοῦντας ἡμῖν ἀνελεήμονες,

Variæ lectiones et notæ.

(79) Hentenii interpretatio hic prorsus dissentit.

(80) Τό, omittit A.

(81) Ita correxi, loco προξένησε.

καὶ ὅσα προσυπεχώρησεν (82) ἡμῖν A nobis supplicantibus remiserat : et postmodum omnium pœnæ a nobis sine ulla compassione expetentur. Vide enim quæ sequuntur.

κὶ λοιπὸν ἀσυμπαθῶς πάντων ἀπαιτουμεθα
. Ὅρα γὰρ τὰ ἑξῆς.
– αὐτῶν. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον συνέθηκε
παραβολὴν, βεβαιώσας τοῦτον διὰ παρα-
ἵνα μᾶλλον εὐπαράδεκτος γένηται. Ἐν
οὖν τῆς παραβολῆς ἑαυτὸν εἶπε βασιλέα
την· μετὰ (83) τὸ τέμος δὲ ταύτης τῷ
ἐξουσίαν τῆς κολάσεως ἀνέθηκεν, ἵνα τε
ομπάζειν αὐτὸς, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι
ροις ἡ ἐξουσία. Τὸ δὲ, Ἀπὸ τῶν καρ-
ἀντὶ τοῦ, ἐκ καρδίας, καὶ μὴ ἀπὸ στό-

ορδάνου. Ἦλθεν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας,
ἐν ὁ καιρὸς τοῦ Πάθους αὐτοῦ.

εῖ. Πάλιν, ὡς πολλάκις ἔφημεν, ἀπὸ τῆς
ς ἐπὶ τὰ θαύματα μέτεισι, ποτὲ μὲν ψυχὰς
ποτὲ δὲ σώματα, καὶ οὐδέποτε (84)

ερὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι
τὴν γυναῖκα.
αἰτίαν. Πάλιν, ἰδόντες τὰ θαύματα καὶ
ἐν αὐτοῦ, ἐξεθηριώθησαν· καὶ ἐπεὶ μέμ-
ἷς πράγμασιν οὐκ ἴσχυον, προσέρχονται
ἐν λόγοις, ἐὰν ἄρα δυνηθῶσιν ἐπιλαβέ-
, καίτοι πολλάκις τοῦτο ποιήσαντες, καὶ
θαυμασίως ἐπιστομισθέντες. Ἀλλ' ἀναί-
ὄντως ὁ φθόνος καὶ ἰταμόν. Ἐρωτῶσιν
ρτιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐ-
τᾶσαν αἰτίαν. Καὶ ὅρα μοι τὴν πανουρ-
ἡ γὰρ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος προ-
ἦξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπών,
ὁ ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς
νείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι, καὶ τὰ
ισαν, ὅτι ἐπελάθετο τῆς τοιαύτης διδα-
ὸ καὶ οὐ λέγουσι, Διατί τόδε (85) ἐδίδα-
ὡς μήπω περὶ τούτου διδάξαντα, κακο-
ῶσιν, ἵνα, εἰ μὲν εἴπῃ, ὅτι ἔξεστιν, ἀντι-
ὅτι Καὶ πῶς προλαβὼν ἐδίδαξας, ὅτι οὐκ
εἰ δὲ εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἔξεστιν, ἀντιθήσουσιν
νόμον. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πέμ-
τῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν
τοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ
ζᾶσθαι, καὶ μαθήσῃ ῥᾳδίως ἐκεῖ καὶ τὸν
τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνομοθετήθη. Τί οὖν
υργίας καὶ τὰ σοφίσματα τούτων ἀκριβῶς
ς;
– αὐτούς. Αὐτοὺς, δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώ-
τὶ μὲν οὖν τὸ ῥητὸν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς
γέγραπται. Σὺ δὲ θαύμασον τὴν ἡμερό-
Δεσπότου, πῶς, γνοὺς, ὅτι πειράζουσιν,
Τί με πειράζετε, ὅπερ ἐν ἄλλοις εἴρηκε

CAP. XIX. Vers. 1. *Et — Jordanem.* Venit in extremas Judææ partes, quia instabat tempus Passionis ipsius. B

Vers. 2. *Et — ibi.* Rursum, ut frequenter diximus, a doctrina transit ad miracula : quandoque curans animas, interdum vero corpora, et nihil unquam negligens.

CAP. XL. *De interrogantibus, utrum licet homini divortium facere cum uxore.*

Vers. 3. *Et — causa ?* Rursum, visis miraculis ac virtute illius, efferati fuerant : et quia facta ejus reprehendere non poterant, accedunt tentantes an in sermonibus eum possent comprehendere : cum que id sæpe fecissent, et ubique mirabiliter impositum ipsis fuisset silentium, impudens tamen ac improba erat eorum invidia. Interrogant ergo, C si liceat homini divortium facere cum uxore sua ex qualibet causa. Et considera mihi astutiam : quia enim de hoc quæsito in præcedentibus docuerat, quinto videlicet capite, dicens : *Quicunque repudiaverit uxorem suam excepta causa fornicationis, facit eam adulteram esse* [31], etc., putaverunt eum doctrinam illam oblivioni tradidisse. Ideo etiam non dicunt. Quare hoc docuisti ? sed quasi de hoc nondum docuisset, pravo more suo interrogant ut si licere diceret, opponerent dicentes : Et quomodo in præcedentibus docuisti non licere ? si vero diceret non licere, opponerent ipsi legem. Quare autem prædicto quinto capite dicti illius enarrationem : *Quicunque repudiaverit uxorem excepta causa* D *fornicationis, facit eam adulteram esse*, ibique et legem facile disces et causam ob quam statutum erat. Quid ergo Christus qui horum astutias ac dolos perfecte noverat ?

Vers. 4. *At ille — eos ?* Eos videlicet homines. Hoc autem verbum in libro Genesis scriptum est [32]. Tu vero admirare Domini mansuetudinem, quomodo sciens quod eum tentarent, non dixit : *Quid me tentatis ?* quod alibi dixit ad eos [33], ne-

[31] V, 32. [32] Gen. II, 24. [33] Matth. XXII, 18.

Variæ lectiones et notæ.

ὁσπεχώρησεν. B.
m hæc quoque pertineant ad istam παραlim κατὰ τὸ τέλος. Ita enim loqui solent.
quoque ferendum videbitur. Equidem scripsissem ἐπὶ, aut πρὸς τῷ τέλει.
(84) Interponendum videtur, οὐδετέρου.
(85) Διατί τότε, A.

que exasperatus est sicut alio loco : neque omnino arguit eos, ut suam ostendat lenitatem, et ut discipulos doceat injurias leniter ferre. Non tamen semper exhibet lenitatem, ne putent scelesti hæc illum latere, utque refrenaret malitiam. Et vide sapientiam. Interrogatus an liceret, non statim dixit non licere, ne daret eis occasionem contentionis ac tumultus; sed hoc alio modo apte admodum astruit ab ipsa creatione quæ ab initio facta est. Quid ergo ait ? *Num legistis quod qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos* ? Hoc est, unum masculum unamque feminam, ut unus unam haberet. Nam si voluisset masculum hanc relinquere, rursumque hanc ducere, plures utique formasset ab initio feminas : quia ergo plures non formavit, restat ut voluerit virum non repudiare uxorem suam.

A πρὸς αὐτοὺς, οὐδὲ ἐτραχύνθη, καθὼς ἔστιν ὅ Οὔτε γὰρ πάντοτε ἐλέγχει, ἵνα δείξῃ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἵνα παιδεύσῃ τοὺς μακροθύμως φέρειν τὰς παροινίας· οὔτε ἀεὶ θυμεῖ, ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ πονηροὶ λανθάνειν καὶ ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὴν πονηρίαν. Καὶ ὅρα Ἐρωτηθεὶς γὰρ, εἰ ἔξεστιν, οὐκ εὐθέως εἶπ οὐκ ἔξεστιν, ἵνα μὴ δῷ τούτοις ἀφορμὴν φι καὶ ταραχῆς, ἀλλ' ἑτέρῳ τρόπῳ τοῦτο κατασ πιθανῶς πάνυ, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐν ἀρχῇ δημι Τί οὖν φησιν ; Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ ποιή ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς ; το ἵνα ἄρσενα καὶ μίαν θήλειαν, ὥστε τὸν ἕνα ἔχειν. Εἰ γὰρ ἐβούλετο, ἵνα ὁ ἄρσην ταύ B ἀφήσει, ἑτέραν δὲ πάλιν ἀγάγηται, πλεί ἔπλασε κατ' ἀρχὰς θηλείας· ἐπεὶ δὲ πλείους οὐκ λοιπὸν βούλεται μὴ ἀπολύειν τὸν ἄνδρα τὴν αὐτοῦ.

Vers. 5. *Et — unam.* Ostenso a creatione quod non liceat repudiare, ostendit hoc et a divino-jussu. Scire autem oportet, quod in libro Genesis apparet præsens verbum ipsius Adam esse prophetantis de uxore ; sed Christus nunc docet quod hoc Dei fuerit præceptum, et non ipsius Adam prophetia, ut apparet.

Καὶ — μίαν. Δείξας ἀπὸ τῆς δημιουργι οὐκ ἔξεστιν ἀπολύειν, δείκνυσι τοῦτο καὶ ἀπὸ τάγματος τοῦ Θεοῦ. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως φαίνεται τοῦ Ἀδὰ τὸ παρὸν ῥητὸν, προφητεύοντος περὶ τῆς γι ἀλλ' ὁ Χριστὸς διδάσκει νῦν, ὅτι τοῦ Θε τοῦτο τὸ πρόσταγμα, καὶ οὐ προφητεία τοῦ ὡς δοκεῖ.

Nihil tamen vetat idem dictum et ipsius Adam fuisse prophetiam a Deo inductam, et rursum Dei præceptum dictum per Adam : ut id dixerit et Adam C inductus a Deo, et rursus dixerit etiam Deus locutus per Adam.

[Οὐδὲν (86) δὲ κωλύει τὸ αὐτὸ ῥητὸν καὶ τοῦ εἶναι προφητείαν, ἐνηχηθεῖσαν παρὰ τοῦ Θε αὖθις τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα, ῥηθὲν διὰ τοῦ Οἷον, καὶ εἶπεν ὁ Ἀδὰμ, ἐνηχηθεὶς παρὰ τοῦ καὶ πάλιν, καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, λαλήσας δι Ἀδάμ.]

Ait ergo quod etiam dixerit Creator : Propter hoc videlicet, quia formata est uxor de latere viri sui (nam et hoc ante prædictum scriptum est) : *Relinquet homo patrem suum et matrem*, etc., *eruntque duo* conjuncti *in carnem unam*, sive corpus unum propter conjunctionem unitatis, sive conjunctivam formam. Quia ergo unum corpus hos esse jussit, non licet repudiare.

Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ εἶπεν ὁ Δημιουργὸς, ἵνακεν· δηλαδὴ τοῦ πλασθῆναι τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς· περὶ τούτου γὰρ ἀνωτέ δηλωθέντος προστάγματος γέγραπται· Κατ ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μ καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἔσονται οἱ δύο σύζυγοι εἰς μίαν, ἤγουν σῶμα ἓν διὰ τὸν σύνδεσμο ἑνώσεως, εἴτουν διὰ τὴν συναπτικὴν σχέσιν. δὲ ἓν σῶμα τούτους εἶναι προσέταξεν, οὐκ ἀπολύειν.

Vers. 61. *Itaque — una caro.* Postquam tentato D ribus divinum recitavit præceptum, interpretatur nunc quod post conjunctionem unum corpus fiant duo conjuges. Deinde suam quoque infert sententiam ; ait enim :

Ὥστε — σὰρξ μία. Ἀναγνοὺς τοῖς πειρ τὸ θεῖον πρόσταγμα, ἑρμηνεύει λοιπὸν, ὅτ τὴν συνάφειαν ἓν σῶμα οἱ δύο σύζυγοι γί Εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὴν ἑαυτοῦ γνωμην. γάρ·

Vers. 6. *Quod — separet.* Ecce id subintulit quod non licet, blande quidem modoque persuasibili, ut diximus, ostendens præter naturam ac præter legem esse divortium : præter naturam quidem, nam una caro dividitur ; præter legem vero, cum enim Deus unum esse jusserit, distrahuntur.

Ὅ — χωριζέτω. Ἰδοὺ τὸ Οὐκ ἔξεστι συν νεν, ὁμαλῶς τε καὶ πιθανῶς, ὡς εἰρήκαμε κνύων, ὅτι παρὰ φύσιν καὶ παρὰ νόμον τὸ παρὰ φύσιν μὲν, ὅτι μία διατέμνεται σὰρξ νόμον δὲ, ὅτι, τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος ἓν εἶν σπῶνται,

Vers. 7. *Dicunt — eam* ? Quid, id est, quare vel

Λέγουσιν — αὐτήν ; Τί, ἀντὶ τοῦ, διατί,

Variæ lectiones et notæ.

(86) Exciderunt inclusa A.

ῶς. Βιβλίον δὲ ἀποστασίου λέγουσι τὸ ἔγγρα- A quomodo. Libellum vero repudii dicunt scripturam
ξις ἀπολύσεως, ὡς καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ repudiationis, quod etiam quinto capite diximus.
δάζομεν.

ιε — γέγονεν οὕτω· Τὴν αἰτίαν εἰς τὴν αὐ- Vers. 8. *Ait — ita factum est.* Causam in caput
ρετρέπει κεφαλήν, ὅπερεἴωθε πολλάκις ποιεῖν. illorum convertit, quod frequenter facere consue-
ὴν σκληροκαρδίαν γὰρ, φησὶν ὑμῶν, ἐπ- vit. *Propter duritiam cordis vestri*, inquit, *hoc per-*
τοῦτο, κατὰ διαφόρους αἰτίας μισούντων *misit*, juxta diversas causas eorum qui sibi nuptas
αμετὰς, καὶ μὴ καταλλαττομένων αὐταῖς. oderant, neque illis reconciliabantur. Siquidem il-
λέτησε γὰρ ἀπολύειν ταύτας, ἵνα μὴ φονεύ- las repudiare statuit, ne occiderentur. Cur autem
Διατί δὲ βιβλίον ἀποστασίου ἐδίδοτο, προί η- libellus repudii daretur, manifeste diximus prædi-
φῶς ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Ἀπ' cto quinto capite. *Ab initio autem non ita factum*
δὲ, φησὶν, οὐ γέγονεν οὕτως· εἰ γὰρ τοῦτο *est*; nam si Deus id ab initio voluisset, nequaquam
ῆς ὁ Θεὸς ἐβούλετο, οὐκ ἂν ἔπλασεν ἕνα μὲν unum formasset masculum unamque feminam; ne
, μίαν δὲ θήλειαν· οὐδ' ἂν προσέταξεν εἶναι B que jussisset duos esse in carnem unam.
ὸο εἰς σάρκα μίαν.

ὃς δὲ — μοιχᾶται. Κἂν τε μὴ ἀπολελυμένην Vers. 9. *Proinde dico — adulterium committit.* Sive
ρου γαμήσῃ, κἂν τε ἀπολελυμένην, μοιχεύει. non repudiatam ab alio, sive repudiatam duxerit,
δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς ῥηθῆναί φησιν ὁ Μάρ- adulterium committit. Hæc autem Marcus ait ad dis-
ῥήθησαν γὰρ πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς Φαρι- cipulos esse dicta[84]. Primum namque ad Pharisæos
, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ dicta sunt, deinde etiam ad discipulos in domo seor-
ιν. Εἴρηται δὲ περὶ τούτων καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ sum. Dictum est autem et de his quinto capite, et ibi
ίῳ. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. Μόνην quære enarrationem. Solam vero eam jussit ejici,
ν πορνευθεῖσαν, ἤτοι μοιχευθεῖσαν, ἐκέλευσεν quæ stuprum sive adulterium commisisset, propter
ιν διὰ τὴν σύγχυσιν τῆς γονῆς, καὶ διὰ τὴν fetus confusionem, et propter dubitationem ejus
λίαν τοῦ τεχθησομένου, ὡς πάσης μὲν ἄλλης quod pariendum esset: quasi alia quævis causa cu-
ἰαθῆναι δυναμένης, ταύτης δὲ μόνης οὐκ C rari possit, hæc autem sola non recipiat curationem.
ομένης ἴασιν.

ηθείη (87) ἂν καὶ περὶ παρθένου ὁ λό- † Intelligi quoque potest sermo de virgine se-
cundo ducta, hoc est post relictam uxorem (*kk*).

υσιν — γαμῆσαι. Νῦν συνῆκαν ἢ πρότε- Vers. 10. *Dicunt — contrahere matrimonium.*
8) τὸ βάρος τῆς ἐντολῆς, ἅτε (89) πολυπρα- Nunc tandem intellexerunt præcepti gravitatem,
ήντος τοῦ πράγματος. Διὸ σφόδρα ἐπαχθὲς tanquam rei quæ molestia afficiat. Siquidem (*ll*)
αὐτοῖς, τὸ ἀνέχεσθαι πικρᾶς καὶ πονηρᾶς grave admodum videbatur, difficilem pravamque
ὸς, καὶ μὴ δύνασθαι ἀπολύειν τὴν θηρίου tolerare mulierem, nec eam posse repudiare quæ
πτέραν. Διὸ καὶ λέγουσιν· Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ fera sævior est ac molestior. Ideoque dicunt: Si
τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικὸς, [τουτ- ita se habet causa hominis cum uxore (†† id est,
(90)] ἐὰν τοιαύτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς συζυ- si ejusmodi ratio est conjugii, ne dissolvatur, nisi
ῶστε μὴ χωρίζεσθαι, εἰ μὴ διὰ μόνην propter solum adulterium, non conducit, virum
ιαν, οὐ συμφέρει τῷ ἀνδρὶ γῆμαι. Πῶς γὰρ D iniisse conjugium. Quomodo enim perferat alia im-
ομείνοι τὰς ἄλλας κακίας τῆς ἀναισχύντου pudentis mulieris vitia?
ώς;

μηνεύεται δὲ καὶ ἑτέρως τὸ ῥητὸν, ὅτι καὶ Aliter vero etiam hoc dictum explicatur, si ita,
ίτως, ὡς ἐκέλευσας, ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνδρὸς ut jussisti, ratio est viri cum uxore), id est, si una
τῆς γυναικὸς,] τουτέστιν, ἐὰν μία μόνη ἐστὶν causa est vel medium separans virum et uxorem,
α, ἢ μέσον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς δια- dico sane fornicationem, non expedit venire ad
οῦσα, λέγω δὴ, ἡ μοιχεία, οὐ συμφέρει ἐλθεῖν nuptias.
μον.

Marc. x, 11.

Variæ lectiones et notæ.

Inclusa cod. B in marg. habet. Leguntur cap. v.
auctiora apud Hentenium.
Ἤ πρότερον silentio transit Hentenius. Ita (89) A Pharisæis nimirum.
consistere nequeunt. Ergo post νῦν, inseren- (90) Quæ hic inclusa sunt, deerant apud Hente-
videtur, μᾶλλον. Πρότερον refertur ad Matth. nium. Scriba saltum fecit ab τουτέστιν ad τουτ-
έστιν.

Hæc referuntur ad vocabula, καὶ γαμήσῃ (*ll*) *Tanquam — siquidem.* Cum ista res diligen-
Ἄλλην ergo, sive conjugem, sive virginem. tius tractaretur, cum ea res curiosius inquiretur.
ema hujus scholii verba, *secundo — uxorem*, Propterea grave admodum.
e videtur adjecisse interpres.

Vers. 11. *Ille — hujus dicti.* Non omnes suscipiunt hunc sermonem de non contrahendo matrimonio; non omnes ferunt. Magna enim res est cœlibatus, nec ab omnibus ferri potest.

Vers. 11. *Sed quibus datum est.* Soli illi sermonem hunc suscipiunt et ferunt, quibus datum est hoc donum a Deo; datum est autem his qui petiverunt. *Petite* enim, ait, *et dabitur vobis* [35]; petentibus, inquam, non simpliciter, sed ferventer et perseveranter: et, ut semel dicam, sicut oportet. Significatum est ergo virginitatem Dei donum esse, datum his qui petunt, ut oportet.

Vers. 12. *Sunt — cœlorum.* Quia de cœlibatu incidit sermo, docet nunc de innuptis; et tria enumerat genera eunuchorum, quorum primum nullam sustinet calumniam, secundum autem vituperatur, tertium vero laudabile est: eorum videlicet qui seipsos castraverunt, ut regnum cœlorum consequerentur, non novacula ferrea exsecantes genitalia, sed continentia insaniam concupiscentiæ amputantes, et amore virginitatis, coitus amorem emarcescere sinentes. Quorum enim naturam manus humana transformavit, ferrumque depravavit, non tantum ob servatam virginitatem laudantur, quantum hi qui veluti libidinis accusati, ultionem susceperunt (*mm*), quæ id etiam vincat, quod a ferro est auxilium.

† Gregorius Theologus: Hi quidem natura inclinantur ad bonum. Cum autem dico naturam, non abjicio voluntatem, sed utrumque pono: et inclinationem ad id quod honestum est, et quæ ad opus bonum ducit naturam. Quibusdam vero a præceptoribus amputantur affectiones, quidam autem per seipsos illas amputant, ut qui præceptores non assecuti, seipsos docent quæ conveniunt: et radicem vitiorum excidentes, et membra pravitatis exterminantes.

Vers. 12. *Qui — capiat.* Tandem ubi cœlibes laude dignos demonstrasset, et ita talem cœlibatum laudasset, ac eo modo latenter auditores ad virginitatem provocasset; sciens id magnum esse, et a paucis deligi, relinquit rem in hominum voluntate. Qui potest, inquit, capere hoc, aut pervenire ad hoc, capiat.

Vers. 13. *Tunc — illos.* Infantes dixit Lucas, qui offerebantur in fide parentum [36]. Discipuli vero eos increpabant qui offerebant, sicut scripsit Marcus [37], hoc est prohibebant. Verisimile est autem quod et pueros increpabant. Nam et hos et illos, præceptorem honorando, prohibebant.

[35] Matth. VII, 7. [36] Luc. XVIII, 15. [37] Marc. X, 13.

A Ὁ — τὸν λόγον τοῦτον. Οὐ πάντες πε
ται τὸν λόγον τοῦτον, τὸν περὶ τοῦ μὴ
πάντες βαστάζουσι. Μέγα γὰρ ἡ ἀγαμία, κ
φορητόν.

Ἀλλ' οἷς δέδοται. Ἐκεῖνοι μόνοι τὸν λ
τον παραδέχονται καὶ βαστάζουσιν, οἷς δέδ
το δῶρον παρὰ Θεοῦ· δέδοται δὲ αἰτήσασι
γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· αἰτήσασ
ἁπλῶς, ἀλλὰ θερμῶς καὶ ἐπιμόνως, καὶ
πειν, ὡς χρή. Σημείωσαι δὲ, ὅτι Θεοῦ
παρθενία, διδομένη τοῖς αἰτοῦσιν, ὡς χρή.

Εἰσὶ — οὐρανῶν. Ἐπειδὴ περὶ ἀγ
ἔπεσε λόγος (91), διδάσκει λοιπὸν περὶ τῶν
B καὶ ἀπαριθμεῖται τρία εἴδη τῶν εὐνούχω
πρῶτον μὲν ἀδιάβλητόν ἐστι τὸ δεύτερον
βεβλημένον· τὸ δὲ τρίτον ἐπαινετόν, οἵτιν
χισαν ἑαυτοὺς, ἵνα τύχωσι τῆς βασιλείας τ
νῶν, οὐ ξυρῷ σιδήρου τὰ παιδογόνα μόρια ἐ
ἀλλὰ ξυρῷ σωφροσύνης τὸν οἶστρον τῆς
ἀποκόψαντες, καὶ ἔρωτι παρθενίας τὸν ἔ
συνουσίας καταμαράναντες. Ὧν γὰρ τὴ
ἀνθρωπίνη μετέπλασε χείρ, καὶ σίδηρος
ραξεν, οὐ τοσοῦτον ἀπόδεκτοι παρθ
ὅσον κατηγορητοὶ, λαγνεύοντες, ὡς τ
λασίας νικησάσης καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σιδή
θειαν.

C [Τοῦ (92) Θεολόγου· Οἱ μὲν ἐκ φύσεως
πρὸς τὸ ἀγαθόν· φύσεως δὲ ὅταν εἴπω, οὐκ
τὴν προαίρεσιν, ἀλλ' ἀμφότερα τίθημι, τὴν
τὸ καλὸν ἐπιτηδειότητα, καὶ τὴν εἰς ἔργον
τὸ ἐκ φύσεως ἐπιτήδειον· οἱ δὲ ὑπὸ διε
ἐκτέμνονται τὰ πάθη· οἱ δὲ δι' ἑαυτῶν ἐ
ταῦτα, διδασκάλων μὲν οὐκ ἐπιτυχόντες,
δὲ διδάξαντες τὰ προσήκοντα, καὶ τὴν τε
κακίας ἐκτεμόντες, καὶ τὰ ὄργανα τῆς
ἐξορίσαντες.]

Ὁ — χωρείτω. Τελευταῖον, ὑποδείξας τ
μους τοὺς ἐπαινουμένους, καὶ οὕτω τὴν
ἀγαμίαν ἐπαινέσας, καὶ λελῃθότως μὲν τοὺ
τὰς εἰς τὸ παρθενεύειν οὕτως ἐκκαλεσάμενος
δὲ μέγα τοῦτο καὶ ὀλίγοις αἱρετὸν, κατ
D τὸ πρᾶγμα τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων.
μενος γὰρ, φησὶ, χωρεῖν τοῦτο, [ἢ χωρεῖν
τοῦτο,] χωρείτω.

Τότε — αὐτοῖς. Βρέφη εἶπεν ὁ Λουκᾶ
προσηνέχθησαν μὲν ἐκ πίστεως τῶν γονέ
μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς προσφέρουσιν, ὡς ὁ
ἔγραψε, τουτέστιν ἐκώλυον. Εἰκὸς δὲ καὶ
σὶν ἐπιτιμᾷν. Ἐκώλυον δὲ κἀκείνους κ
τιμῶντες τὸν διδάσκαλον.

Variæ lectiones et notæ.

(91) Ἐνέπεσεν ὁ λόγος B.
(92) Gregor. Nazianz. p. 192, 193. Habet autem hæc in margine B.
(93) Inclusa absunt A.

(*mm*) *Quantum — susceperunt.* Quantum ob libidinem reprehenduntur, vim ferri (auxilium superante etiam intemperantia.

ησοῦς — οὐρανῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, A
νάκτησε κατὰ τῶν κωλυόντων· προσίεται
α, δεικνύων μὲν, ὅτι τοὺς ἀκάκους προσ-
κων δὲ καὶ, ὅτι προσήκει καταπατεῖν
ς ὑπεροχῆς τῦφον, καὶ προσίεσθαι καὶ
ρρονήτους. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τούτων
τιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὅτι τῶν τοιού-
ιμουμένων τὴν ἁπλότητα τούτων, περὶ
πλατύτερον ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ

κεῖθεν. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι καὶ ἐναγ-
αὐτὰ, τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὰ,
ί. Τοῦτο δὲ ἐποίει, πληρῶν τὴν αἴτησιν
προσαγαγόντων. Προσηνέχθησαν γὰρ,
ὐ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς
ηται. Ἅμα δὲ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι καὶ B
ι, καὶ οἰκειοῦται τὸν ἀπόνηρον, καὶ
αὐτὸν τὰς χεῖρας, ἤτοι τὴν φρου-
τοῦ δύναμιν, καὶ εὐλογεῖ καὶ ἁγιάζει

'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν Ἰησοῦν
πλουσίου.

ιώνιον. Ἄρχοντα τοῦτον εἶπεν ὁ Λουκᾶς,
ν Ἰουδαίων. Οὐκ ἦν δὲ ὑπουλος ὁ νεανί-
ὡς φασί τινες. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Ἰησοῦς
ὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτὸν, ὡς εἴρηκε Μάρκος.
μὲν καλὸς ἦν, καὶ ζωῆς ἐπεθύμει τῆς
; δὲ φιλαργυρίας ἡ ἄκανθα τὴν λιπαρὰν
ψυχῆς αὐτοῦ διελυμήνατο.

ὶς. Οὐδεὶς οὔτε ὑλικὸς, οὔτε ἄυλος, ἀγα-
ρίως, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Διότι τῷ Θεῷ C
ύσιν ἡ ἀγαθότης, καὶ διὰ τοῦτο ἀτρε-
ῖς ἄλλοις δὲ πᾶσιν, ὁρατοῖς τε καὶ ἀορά-
προαίρεσιν, καὶ διὰ τοῦτο τρεπτή. Ἐπεὶ
ς ἄνθρωπον ἁπλῶς τὸν Χριστὸν ὑπέλα-
ὶ ἀγαθὸν αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς Θεὸν,
νθρωπον, (94) ἕνα τῶν παρ' Ἑβραίοις
, πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν αὐτοῦ
κὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, αὐτῷ διαλέγεται,
τί με λέγεις ἀγαθὸν, ἄνθρωπον ὄντα
ν ὑπόληψιν; ὡς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, οὐκ
· ὡς δὲ Θεὸς, καὶ μᾶλα. Μόνος γὰρ κυ-
ς ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐ τοὺς ἀν-
ιεστέρησε τῆς ἀγαθότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς
θότητος ἐδίδαξεν· ἅμα δὲ καὶ τὴν κολα-
ατο, καὶ ἐπαίδευσε, μὴ συγκατατίθεσθαι D
ς.

ὐ) μὲν ἀγαθὸς, μόνος ὁ Θεός· γνώμῃ δὲ
ος ὁ θεομίμητος.]

ας; Οὐχ, ὡς πειράζων, εἶπε, ποίας· ἀλλ'
ρὰ τὰς νομικὰς ἑτέρας εἶναι τινας, τὰς
εἰς τὴν τοιαύτην ζωήν.

Vers. 14. *Jesus autem — cœlorum.* Marcus dixit [38], quod etiam indignabatur prohibentibus. Recipi autem pueros, significans se recipere simplices, ac docens oportere fastum qui a sublimitate procedit conculcare, et suscipere despicabiles. Non dixit autem : Horum est regnum cœlorum, sed *talium*, imitantium videlicet horum simplicitatem ; de quibus latius dictum est tricesimo septimo capite.

Vers 15. *Et — inde.* Marcus dixit [39] quod etiam complexatus est illos, ac impositis manibus super eos benedicebat illis. Hoc autem faciebat illorum adimplens petitionem qui eos adduxerant : *Oblati sunt* enim, inquit, *ei parvuli, ut manus imponeret eis et oraret.* Simul etiam ostendit iterum quod amplectitur sibique familiarem efficit eum, qui dolo ac malitia caret ; et ponit super eum manus sive excubantem suam virtutem, ac benedicit, eumque sanctificat.

CAP. XLI. *De divite interrogante Jesum.*

Vers. 16. *Et — æternam* ? Principem dixit hunc Lucas [40], videlicet Judæorum. Non erat autem hic adolescens dolosus aut fictus, ut aiunt quidam ; neque enim intuitus illum Jesus dilexisset eum, quod dixit Marcus [41], sed in cæteris quidem bonus erat, vitæque cupidus æternæ : sed avaritiæ spina pingue animæ arvum perdiderat.

Vers. 17. *Ipse — Deus.* Nullus neque corporeus, neque incorporeus proprie bonus est, nisi solus Deus, quia Deo secundum naturam convenit bonitas, ideoque mutari non potest : cæteris autem omnibus visibilibus et invisibilibus secundum voluntatem, et ideo mutabilis est. Quia ergo hic Christum hominem tantum esse suspicabatur, bonumque vocabat eum, non tanquam Deum, sed tanquam hominem, et unum quempiam præceptorum apud Hebræos : ad hujusmodi suspicionem ejus nunc etiam ipse quasi homo cum eo disserit, dicens : Quid me dicis bonum, qui homo sum juxta tuam suspicionem ? Nam tanquam homo non sum bonus, tanquam Deus autem, etiam maxime bonus sum ; solus namque Deus proprie bonus est. Hoc autem dixit non homines privans bonitate, sed de ea quæ proprie bonitas est docuit ; simulque adulationem repulit, et instruxit nos ne laudibus assentiamur.

†† Natura quidem bonus solus Deus, mentis vero conformatione bonus, solus is qui Deum imitatur.

Vers. 17. *Quod si* — Vers. 18. *quæ* ? Non tentando dixit, *quæ* ? sed putabat præter legalia esse alia, quæ ad talem inducerent vitam.

14. [39] ibid. 16. [40] Luc. XVIII, 18. [41] Marc X, 21.

Variæ lectiones et notæ.

addendum credo.

(95) Hæc in marg. B. Hentenius non agnoscit.

Vers. 18. *Jesus autem* — Vers. 20. *infantia mea*. Principaliora præcepta legalia dispensatorie ipsi profert, simul ea honorans, et ut, ipso respondente : Hæc omnia opere complevi ; nam id significat *Custodivi* et *ab infantia* ; sciebat enim et quod opere complevisset, et quod ita responsurus esset ; auditoribus manifestaretur conversatio illius virtuti consentanea : deinde tandem prolato ei uno evangelico præcepto, dico sane divitiarum abjectione, facilius convinceret eum esse avarum, et ita bona occasione demonstraret manifeste avaritiam corrumpere omnem virtutem, et ita demonstrato dramno devitari posset hujusmodi affectus.

A Ὁ δὲ Ἰησοῦς — νεότητός μου. Τὰς κεφαλαιωδεστέρας αὐτῷ προτείνει τῶν νομικῶν ἐντολῶν οἰκονομικῶς, ἅμα μὲν τιμῶν αὐτὰς ἅμα δὲ καὶ, ἵνα εἰπόντος αὐτοῦ, ὅτι Κατωρθωσα ταύτας [τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐφυλαξάμην, καὶ ὅτι ἐκ νεότητος· ἐγίνωσκε γὰρ, καὶ ὅτι οὕτω κατώρθωκε ταύτας] καὶ ὅτι οὕτως ἀποκριθήσεται, γνώρισθῇ (96) μὲν τοῖς ἀκροωμένοις ἡ φιλάρετος αὐτοῦ πολιτεία· εἶτα λοιπὸν, μίαν αὐτῷ προτείνας τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, φημὶ δὴ, τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλούτου, ῥᾷον (97) ἐλέγξῃ φιλάργυρον, καὶ οὕτως εὐκαίρως καὶ ἐναργῶς ὑποδείξῃ τὴν φιλαργυρίαν πάσας λυμαινομένην τὰς ἀρετὰς, καὶ λοιπὸν, φανείσης τῆς ἐντεῦθεν ζημίας, φευκτὸν γένηται (98) τὸ τοιοῦτον πάθος.

Quare autem non protulit illi primum et maximum præceptum, puta, *Diliges Dominum Deum tuum* ? Quia alia hujus bona opera occulta erant : pietas vero hujus ad Deum omnibus nota erat.

B Καὶ διατί μὴ προέτεινεν αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολὴν, τὸ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ; Διότι τὰ μὲν ἄλλα τούτου κατορθώματα κεκρυμμένα ἦσαν· ἡ θεοσέβεια δὲ αὐτοῦ τοῖς πᾶσι γνώριμος ἐτύγχανεν.

Dubitabit autem aliquis, utrum proposita legalia præcepta concilient vitam æternam ? Cui dicere possumus, quod conciliant quidem, at non talem qualem evangelica. Nam vita æterna accipienda est fruitio quæ est in cœlis, quæ varia est et multiplex ; multæ enim apud solum Deum fruitiones sunt.

Ἀπορήσειε δ' ἂν τις, εἰ αἱ προταθεῖσαι νομικαὶ ἐντολαὶ προξένουν ζωὴν αἰώνιον ; Πρὸς ὃν εἴποιμι ἄν, ὅτι προξένουν μὲν, ἀλλ' οὐ τοιαύτην, οἵαν αἱ εὐαγγελικαί. Ζωὴν γὰρ αἰώνιον τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀπόλαυσιν ὑπολητέον, ἥτις ποικίλη καὶ πολυειδής ἐστί. Πολλαὶ γὰρ μοναὶ (99) παρὰ τῷ Θεῷ.

Rursum dubitabit aliquis, utrum vere dicebat adolescens ? Siquidem cum multas haberet possessiones, quomodo diligebat proximum sicut seipsum ? Utrum enim dividebat has parum aut nihil habentibus ? Quid ergo dicendum est ? Quod hoc quoque præceptum compleverat, quatenus ipsum compleri tunc permissum erat. Diligebat namque proximum sicut seipsum, sed quasi nullum ei inferendo nocumentum, non quasi dividendo suas cum eo possessiones. Nam id excelsum est et supra Judaicam in humum depressionem.

Ἐπαπορήσειε δὲ τις, εἰ ἀληθῶς ἔλεγεν ὁ νεανίσκος ; Ἔχων γὰρ κτήματα πολλὰ, καθὼς δηλωθήσεται, πῶς ἠγάπα τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν ; Ἡ γὰρ ἂν ἐμερίσατο ταῦτα πρὸς τοὺς ὀλίγα, ἢ οὐδόλως ἔχοντας ; Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν ; Ὅτι κατώρθωσε καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν, ὡς ἐνεχώρει τότε κατορθοῦν αὐτήν. Ἠγάπα μὲν γὰρ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν ἀλλ' ὥστε μηδὲν βλαβερὸν αὐτῷ ἐνδείξασθαι, οὐ μὴν ὥστε καὶ συμμερίσασθαι αὐτῷ τὸν ἴδιον πλοῦτον. Τοῦτο γὰο ὑψηλὸν, καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς χαμαιζηλίας ἀνώτερον.

† Quæ eo tempore maxime erant necessaria. Cæterea quidem in una Exodi parte statuta sunt [42]. Illud autem : *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*, in alia ; et manifeste ita habetur in Levitico [43]. Assumpsit autem et hoc tanquam maxime necessarium.

[Ὧν (1) εἶχε χρείαν μᾶλλον ὁ τότε καιρός. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι καθ' ἓν μέρος ἐν τῇ ἐξόδῳ νενομοθέτηνται· τὸ δὲ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σαυτὸν, καθ' ἕτερον, καὶ φανερῶς οὕτως ἐν τῷ Λευιτικῷ. Παρέλαβε (2) καὶ τοῦτο νῦν, ὡς χρειωδέστατον.]

Vers. 20. *Quid adhuc mihi deest ?* Quid adhuc habere me oportet quo careo ? Hoc autem dicens manifestabat quod majorem desiderabat vitutem. Ideo quoque, ut ait Marcus, *intuitus illum Jesus dilexit eum et dixit ei* : *Unum tibi deest* [44]. Lucas

D Τί ἔτι ὑστερῶ ; Τί λείπομαι ; Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐνέφηνεν, ὅτι μείζονος ἐφίεται ἀρετῆς. Διὸ καὶ, ὡς φησι Μάρκος, Ὁ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἓν σοι ὑστερεῖ. Λουκᾶς δὲ εἶπεν, ὅτι Ἓν σοι λείπει. Ἐνέβλεψε μὲν

[42] Exod xx, 12. [43] Levit. xix, 18. [44] Marc. x, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Inclusa absunt A.

(97) Impedita est constructio, quod multa inculcata sunt. Γνωρισθῇ pendet ex superiori ἵνα.

(98) Ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἵνα.

(99) Respicit Joan. xv, 2. Mansiones haud dubie, non fruitiones, voluit scribere Hentenius.

(1) Hæc leguntur in margine codicis B referunturque ad vocabulum κεφαλαιωδεστέρας, quod in principio scholii legitur.

(2) Δέ, addendum videtur.

ρον· ἠγάπησε δὲ αὐτὸν, ὡς σφόδρα σωτη- A autem dixit : *Unum tibi deficit* [45]. Intuitus siquidem
ον, εἰ καὶ τῇ τυραννίδι τῆς φιλαργυρίας est illum mansuetum ; dilexit autem cum quasi
δέ ἐστι τὸ λεῖπον ; Τὸ ἀκολουθῆσαι αὐτῷ. vehementer salutem appetentem, quanquam ava-
ritiæ tyrannide præpediebatur. Quid est autem quod
deficit ? Ut sequatur eum. Audi ergo.

ἀκολούθει μοι. Ἐπεὶ τὰ ὑπάρχοντα, Vers. 21. *Ait — sequere me.* Quia ea quæ ha-
πλοῦτος, ἐμπόδιον ἦσαν τοῦ ἀκολου- bebat, id est, divitiæ impedimento erant ne se-
ι ταῦτα πωλῆσαι, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. queretur, jubet hæc vendi, darique pauperibus.
εἰ θέλεις τέλειος εἶναι. Καὶ γὰρ ἀτελεῖς Dicit ergo : *Si vis perfectus esse* ; imperfecti enim
ὰς κατορθοῦντες ἐντολὰς, ἐπεὶ καὶ αὖ- sunt, qui sola legalia complent præcepta, quia et
διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων. ipsa imperfecta erant propter Judæorum imbecilli-
ησαυρὸν, εἶπε, παραμυθούμενος τὴν tatem. *Habebis autem thesaurum,* dixit consolans
ν αὐτοῦ, καὶ ἐπαγγελλόμενος, ὅτι ejus avaritiam, ac promittens quod iterum the-
πάλιν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ saurum reconderet : nec id tantum, sed et melius,
οὐρανῷ γάρ. Θησαυρὸν δὲ ἐν οὐρανῷ quia in cœlo. Vocat autem thesaurum in cœlo bo-
κποκειμένην ἐκεῖ τοῖς ἀξίοις ἀμοιβὴν B norum retributionem operum, quæ ibi his qui digni
μάτων. Τὸ δὲ Δεῦρο, ἀκολούθει μοι, fuerint, reposita sunt. Quod autem addit : *Veni, sequere me,* tantumdem est ac si dicat : Gradere
ἰδιζε κατ' ἴχνος τῆς ἐμῆς πολιτείας, juxta vestigia meæ conversationis, sequere mea
ἷς ἐμαῖς ἐντολαῖς. Τοῦτο γάρ σοι λείπει, præcepta, hoc enim tibi deficit, qui legalia adim-
τ.ρώσαντι. plesti.

— κτήματα πολλά· Ὅσον εἶχε πολλὰ, Vers. 22. *Audito — multas possessiones.* Quo
οἷς ἐδεδούλωτο. Καὶ γὰρ ἡ προσθήκη plura habebat, eo magis servus eorum effectus
προσθήκην ποιεῖ τῆς φιλαργυρίας. erat ; additio siquidem divitiarum additionem fa-
αἰτία τῆς λύπης καὶ τῆς ἀπειθείας ἡ cit avaritiæ. Opulentia itaque causa fuit tristitiæ et
ια. incredulitatis.

οὐρανῶν. Εἰ δὲ πλούσιος δυσκόλως, Vers. 23. *At — cœlorum.* Quod si dives difficulter,
δ' ὅλως· εἰ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τὰ ἑαυτοῦ avarus nullo modo. Si enim condemnatur qui non
πολλῷ μᾶλλον, ὁ καὶ τὰ ἑτέρων dat quæ sua sunt, multo amplius qui rapit aliena.

εἰσελθεῖν. Εἰπὼν τὸ πρᾶγμα δύσκολον, C Vers. 24. *Rursus — intrare.* Cum rem dixisset
τοῦτο καὶ ἀδύνατον, καὶ οὐχ ἁπλῶς difficilem, hanc subjunxit impossibilem : nec sim-
λλὰ καὶ τοῦ ἀδυνάτου ἀδυνατώτερον. pliciter impossibilem, sed et impossibili magis im-
ν γὰρ τὴν κάμηλον, τὸ ζῶον, διὰ τρυ- possibilem. Impossibile siquidem est camelum vi-
ήτης διελθεῖν (3), ἀδυνατώτερον δὲ τού- vum transire per foramen acus : hoc autem impos-
ατ' ἐπίτασιν δὲ ὁ λόγος, εἰς φόβον τῶν sibilius est illud. Fertur autem hic sermo per exag-
gerationem ad avarorum terrorem.

μηλόν φασι σχοινίον παχύτατον πλοίου. Quidam autem camelum vocant funem navis
ων ὁ Χριστὸς, οὐ διαβάλλει τὸν πλοῦ- crassiorem. Verum hæc dicens Christus non vitu-
δουλοῦσθαι τῷ πλούτῳ. Κάλλιστον δὲ perat divitias, sed servire divitiis. Est autem opti-
μα. Καθάπερ γὰρ τὸ τρύπημα τῆς ρα- mum exemplum. Nam sicut foramen acus non est
ει τὴν κάμηλον, διά τε τὴν ἄγαν ἑαυ- capax cameli propter nimiam sui angustiam, et
τ. καὶ διὰ τὸν ἄγαν ἐκείνης ὄγκον· propter grandem illius molem ac tumorem : ita
ὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, οὐ χω- quoque via quæ ducit ad vitam non capit divitem
στιον, διά τε τὴν ἑαυτῆς στενότητα, καὶ propter sui angustiam, et propter hujus tumorem.
υ ὄγκον. Προσήκει οὖν ὄγκον ἀποθέσθαι D Oportet ergo omnem repellere tumorem juxta
τὸν Ἀπόστολον, καὶ λεπτυνθῆναι δι' Apostolum [46], et attenuari per voluntariam pau-
ας. pertatem.

ς δὲ — σωθῆναι ; Ἐξεπλήσσοντο, ἀντὶ Vers. 25. *Cum autem audissent — salvus fieri ?* Exterriti sunt, id est turbati sunt, non tamen pro
ύντο. Πλὴν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν· πένητες γὰρ seipsis, cum pauperes essent, sed pro divitibus.
ερ τῶν πλουσίων. Ἤρξαντο γὰρ σπλάγχνα Cœperunt enim præceptorum assumere viscera, ac
ἀναλαβεῖν, καὶ ὑπεραλγεῖν τῆς ἀπωλείας dolere plurimum pro perditione hominum dicentes
, λέγοντες, Τίς ἄρα τῶν πλουσίων δύναται *Quis ergo divitum potest salvus fieri ?*

[45] Hebr. XII, 1.

Variæ lectiones et notæ.

τὴν. A.

Vers. 26. *Intuitus — possibilia.* Primum miti aspectu exterritam eorum mentem consolatus est. Deinde dixit : Apud homines divites, hoc puta salvum fieri, impossibile est : fortiter enim avaritiæ vinculis alligati sunt, factique impotentes, ut a seipsis solis hujusmodi tyrannide liberentur. Deus autem non solum salvare hos potest, sed etiam omne aliud potest. Salvabit ergo hos, si quod possunt studium adhibentes, ac divitias in pauperes evacuantes, ignemque cupiditatis divitiarium exstinguentes, hunc invocaverint auxiliatorem ac libertatis assertorem.

Docuit ergo omnis hic sermo, quod avarum impossibile est salvum esse, nisi quod in se est afferat studium, ut dictum est, et Deum habeat adjutorem ad liberationem illius miserrimæ affectionis. Aiunt autem quidam, quod si Deo omnia sunt possibilia, utique et facere malum Deo possibile est. Quibus nos dicimus, quod facere malum non est potentiæ, sed impotentiæ. Ideo etiam David peccata appellavit imbecillitates sive infirmitates dicens : *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum* [47]. Et Paulus ait, *Cum nos essemus infirmi* [48], sive peccatores. Præterea et alio modo, juxta Gregorium Theologum, principium mali est negligere bonum : quomodo autem bonum negliget, qui est ipsa bonitas ?

Vers. 27. *Tunc — nobis* ? Quæ omnia, beate Petre ? An arundinem, rete, navim, artemque piscatoriam ? Utique, inquit, quæ et quanta habebam ; mea siquidem voluntas integra fuit. Cum ergo dixisset Salvator adolescenti : *Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, et da pauperibus, habebisque thesaurum in cœlo,* timuit Petrus sibi ac condiscipulis, quasi ipsi minus fecissent, quia non vendiderant quæ habebant, nec dederant pauperibus ; ideo etiam ait : Ecce nos non vendidimus, nec pauperibus dedimus, sed simpliciter omnia quæ habebamus reliquimus, et secuti sumus te ; quid ergo erit nobis retributionis ?

Vers. 28. *Jesus autem — Israel.* Regenerationem dicit nunc a mortuis resurrectionem, quasi iteratam vivificationem. Quid ergo ? sedebunt tunc apostoli et judicabunt ? Nequaquam. Solus enim Christus sedebit, et solus ipse judicabit. Sed per duodecim sedes innuit fruitionem sive requiem ac præcellentiam duodecim discipulorum, et regni sui communicationem. *Judicantes* autem dicit, hoc est, Condemnantes. Ait ergo : Fruemini tunc sive requiescetis, et præcelletis ac conregnabitis mihi, condemnantes Israelitas : non quod ipsi judicaturi sint, sed sicut vicesimo tertio capite dicebat Ninivitas ac reginam Austri condemnaturos generationem illam, ita et hoc nunc condemnaturos ait duodecim tribus Israel. Ideo enim non dicit gentes aut orbem, sed solos Israelitas suos contribules, suos cognatos. Condemnabunt enim eos non quasi

[47] Psal. xv, . [48] Rom. v, 6.

A Ἐμβλέψας — δυνατά. Πρῶτον ἡμέρῳ βλέμματι φρίττουσαν αὐτῶν τὴν διάνοιαν παρηγόρησεν, εἶτα εἶπεν, ὅτι παρὰ ἀνθρώποις πλουσίοις τοῦτο, δηλαδὴ τὸ σωθῆναι, ἀδύνατόν ἐστι. Δεδεσμημένοι γὰρ ἰσχυρῶς ταῖς σειραῖς τῆς φιλαργυρίας, ἀδυνατοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν μόνων ἐλευθερωθῆναι τῆς τοιαύτης τυραννίδος. Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μόνον σῶσαι τούτους δύναται, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἕτερον δύναται. Σωσει δὲ τούτους, ἐὰν τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσφέροντες, καὶ κενοῦντες τὸν πλοῦτον εἰς πένητας, καὶ σβεννύοντες τὸ πῦρ τῆς ἐπιθυμίας τῶν χρημάτων, ἐπικαλέσωνται καὶ τοῦτον ἐπίκουρον καὶ συλλήπτορα τῆς ἐλευθερίας.

Ἐδίδαξε τοίνυν ὁ σύμπας λόγος, ὅτι ἀδύνατον σωθῆναι φιλάργυρον, ἐὰν μὴ τὴν παρ' ἑαυτοῦ σπουδὴν εἰσφέρων, ὡς εἴρηται, σχοίη καὶ τὸν Θεὸν βοηθὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ τοιούτου χαλεπωτάτου πάθους. Φασὶ δέ τινες, ὅτι ἐὰν πάντα δυνατὰ τῷ Θεῷ, δυνατὸν ἄρα τῷ Θεῷ καὶ τὸ κακόν. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἔστι δυνάμεως, ἀλλ' ἀδυναμίας. Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ τὰς ἁμαρτίας ἀσθενείας ὠνόμασεν, εἰπών, Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν. Καὶ ὁ Παῦλος δέ φησιν, Ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, ἤγουν, ἁμαρτωλῶν. Καὶ ἑτέρως δέ, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ἀρχὴ τοῦ κακοῦ, τὸ ἀμελῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ. Πῶς δ' ἂν ἀμελήσῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ αὐτοαγαθότης ;

Τότε — ἡμῖν ; Ποῖα πάντα, ὦ μακάριε Πέτρε ; τὸν κάλαμον, τὸ δίκτυον, τὸ πλοῖον, τὴν ἁλιευτικήν ; Ναί, φησὶν, ἃ εἶχον, καὶ ὅσα εἶχον. Ἡ προαίρεσίς μου γὰρ ἐντελής. Εἰπόντος οὖν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν νεανίσκον, C Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ· ἐδειλίασεν ὁ Πέτρος περὶ τε ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἠλαττωμένων, διὰ τὸ μὴ πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. Διὸ καί φησιν· Ἰδοὺ ἡμεῖς οὐκ ἐπωλήσαμεν, οὔτε μὴν ἐδώκαμεν πτωχοῖς, ἀλλ' ἀφήκαμεν ἁπλῶς πάντα, ὅσα εἴχομεν, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν εἰς ἀμοιβήν ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — Ἰσραήλ. Παλιγγενεσίαν λέγει νῦν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὡς παλινζωΐαν. Τί οὖν ; καθεδοῦνται καὶ οἱ ἀπόστολοι τότε, καὶ κρινοῦσιν ; Οὐδαμῶς. Μόνος γὰρ ὁ Χριστὸς καθίσει, καὶ μόνος αὐτὸς κρινεῖ. Ἀλλὰ διὰ μὲν τῶν δώδεκα θρόνων παρεδήλωσε τὴν τότε ἀνάπαυσιν, καὶ προτίμησιν τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Κρίνοντες δέ φησιν, ἀντὶ τοῦ, Κατακρίνοντες. Εἶπεν οὖν, ὅτι Ἀναπαυθήσεσθε τότε, καὶ προτιμηθήσεσθε, καὶ συμβασιλεύσετέ μοι, κατακρίνοντες τοὺς Ἰσραηλίτας, οὐχ ὡς αὐτοὶ διαιτῶντες, ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοὺς Νινευίτας ἔφησε καὶ τὴν βασίλισσαν τοῦ Νότου κατακρίνειν τὴν γενεὰν ἐκείνην, οὕτω καὶ νῦν τούτους τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε τὰ ἔθνη, οὐδὲ τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ μόνους τοὺς Ἰσραηλίτας, τοὺς ὁμοφύλους, τοὺς συγγενεῖς. Κα-

ουσι γὰρ αὐτοὺς, οὐχ ὡς δικάζοντες, ὡς εἰ- A judicantes, sed quia is qui judicabit, a fide horum
ν, ἀλλ' ὡς τοῦ δικάζοντος ἀπὸ τῆς τούτων sit condemnaturus illos. Siquidem cum eisdem
ς καταδικάζοντος αὐτούς, ὅτι τοῖς αὐτοῖς moribus ac legibus et hi et illi sint enutriti, hi
ησαν οὗτοί τε κἀκεῖνοι νόμοις καὶ ἤθεσι, tamen crediderunt, illi vero credere noluerunt.
ως οὗτοι μὲν ἐπίστευσαν, ἐκεῖνοι δὲ ἠπί-
.

ε; καὶ ὁ Ἰούδας θρόνον ἕξει, καὶ κατακρινεῖ; Quid ergo ? Judasne etiam sedem habebit et
Κοινὴ μὲν γὰρ ἡ ἐπαγγελία πρὸς τοὺς δώδεκα condemnabit ? Nequaquam. Communis enim facta
ις ἵνα μηδ' ἐν ταύτῃ τῶν ἄλλων ὁ Ἰούδας est promissio ad duodecim discipulos, ne per
θείη. Φαυλότητι δὲ ψυχῆς αὐτὸς ἑαυτὸν ταύτης hanc Judas in ullo cæteris deterior haberetur ;
ησεν. Ἔστι γὰρ νόμος τοῦ Θεοῦ παρὰ Ἰε- ipse vero animæ pravitate seipsum hac privavit.
πρὸς Ἰουδαίους ἐκφωνηθείς, καὶ λέγων· Est enim Dei lex a Jeremia promulgata ad Ju-
ἐπιστρέψῃ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν dæos, quæ dicit : *Si conversa fuerit gens illa ab*
αὐτῶν, μετανοήσω κἀγὼ ἀπὸ τῶν κα- *iniquitatibus suis, pœnitebit et me malorum quæ*
ὧν ἐλογισάμην ποιῆσαι αὐτοῖς. Εἶτα, Καὶ *cogitaveram facere illis.* Deinde ait : *Et si fecerint*
ιήσωσι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν μου, τοῦ μὴ B *malum coram me, ut non audiant vocem meam, pœ-*
τῆς φωνῆς μου, μετανοήσω κἀγὼ περὶ *nitebit et me* de *bonis quæ decreveram facere illis* [49].
γαθῶν, ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Τί Quid ergo ait ista lex ? Si comminatus fuero
στιν οὗτος ὁ νόμος ; ὅτι Ἐὰν ἀπειλήσω κακῶ- ut faciam tibi malum, et tu corrigaris, solves
καὶ διορθωθῇς, λύσεις μου τὴν ψῆφον· καὶ meam sententiam : et si promisero tibi bona, et
ὐσχωμαί σοι ἀγαθὰ, καὶ ῥαθυμήσῃς, λύσεις ignaviter egeris, solves meam promissionem :
ν ἐπαγγελίαν. Σὺ γὰρ αἴτιος, ἀνάξιος ταύτης tua enim causa factus es ea indignus. Pœniten-
ς. Μετάνοιαν γὰρ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐναλ- tiam ergo in Deo intelligimus propositi mutatio-
τοῦ σκοποῦ νοοῦμεν, ἧς αἴτιοι πάντως ἡμεῖς. nem, cujus nos omnino causa sumus. Scire
γινώσκειν, ὅτι τοῖς δώδεκα μαθηταῖς συνα- autem oportet, quod discipulis connumerat eos
καὶ τοὺς ὑστερον ἀντεισαχθέντας εἰς τὸν qui postmodum in chorum duodecim discipulorum
ῶν δώδεκα μαθητῶν, ὡς τὴν αὐτὴν καὶ πίστιν subingressuri sunt utpote eamdem fidem idem-
ονίαν ἀναδέξασθαι μέλλοντας. que ministerium suscepturi.

— κληρονομήσει. Ὑμῖν μὲν τοῖς δώδεκα Vers. 29. *Et — hæreditate accipiet.* Vobis qui-
κε, καθὼς εἴρηκα, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσι, dem duodecim contingent quæ dixi, cæteris vero
πιστεύουσιν, ἔσται τάδε καὶ τάδε. Ματθαῖος μὲν C credentibus erunt hæc ista. Matthæus itaque
τεν, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἀντὶ τοῦ, dixit : *Propter nomen meum,* id est, propter me.
ἐ. Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ τοῦ Marcus autem addidit : *Et propter evangelium* [50].
ίου, τουτέστι, καὶ διὰ τὸ κήρυγμα. Λουκᾶς hoc est propter prædicationem. Lucas vero ait :
τιν, ὅτι ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, *Propter regnum Dei* [51], ut scilicet illud consequa-
διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τύχῃ ταύ- tur. Quemadmodum autem quando dicebat : *Qui*
περ δὲ, ὅταν ἔλεγεν, Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν *perdiderit animam suam mea causa, inveniet eam,*
νεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτὴν, οὐ τοῦτο ἔλεγεν, non hoc dicebat. ut nosipsos interimamus, sed ut
ιρῶμεν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς ipsi etiam animæ nostræ, fidem quæ in ipsum
ἡμῶν προτιμῶμεν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν· est præponamus, ita et nunc dicens : *Qui reliquerit uxorem,* non hoc dixit, ut nuptias penitus
κὶ νῦν λέγων, Ὃς ἀφῆκε γυναῖκα, οὐχ ἵνα dividat, sed ut ipsi quoque conjugi præponamus
μεν ἁπλῶς τοὺς γάμους, τοῦτό φησιν, ἀλλ' et ipsum et Evangelium et regnum Dei. Hoc
αὐτῆς τῆς συζύγου προτιμῶμεν καὶ αὐτὸν, autem et in omni alia cognatione et familiaritate
Εὐαγγέλιον, καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. dicendum est.
δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης συγγενείας καὶ
τος. D

ος δὲ καὶ Λουκᾶς φανερώτερον περὶ τούτων Marcus præterea et Lucas manifestius de his
ε, τὴν ἑκατονταπλασίονα ἀμοιβὴν τῷ recitantes, centuplam retributionem hoc tempore
οὑτῳ ἀποκεκληρῶσθαί φασιν, ἤγουν, τῷ νῦν rependi dicunt, in hoc videlicet sæculo, vitam
τὴν δὲ αἰώνιον ζωὴν, τῷ ἐρχομένῳ, εἴτουν, autem æternam venturo sive futuro [52], Cen
λοντι. Ἑκατονταπλασίονα δὲ, ἀντὶ τοῦ, tupla vero, hoc est, varie multiplicata, aut mul-
κσίονα. Οὕτω γὰρ (4) εἶπεν ὁ Λουκᾶς. Ἀλλὰ to plura, sicut dixit Lucas. Sed quomodo varie
τις λάβοι τὴν πολλαπλασίονα ταύτην ἀμοι- multiplicatam accipiet quis hanc retributionem
ῷ νῦν αἰῶνι ; Πῶς ; Ὡς ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι in præsenti sæculo ? Quomodo ? Sicut acceperunt

em. XVIII, 8, 10. [50] Marc. X, 29. [51] Luc. XVIII, 29. [52] Marc. X. 30. Luc. XVIII, 30.

Variæ lectiones et notæ.

» addit B.

apostoli et martyres cæterique omnes justi. Vide enim quod omnium fidelium domos sibi habebant apertas. Fratres etiam et sorores paraverunt omnes sanctos et sanctas ; patres vero omnes ipsos colentes, ipsorumque curam habentes, ac erga ipsos compassionis affectu tactos ; nam hæc sunt propria patris ; matres quoque omnes pari modo se habentes ; uxores vero omnes ministrantes, subservientes ac curantes eos, hæc siquidem uxoris sunt opera ; filios præterea, omnes dicipulos. Ad hæc omnes fidelium agros in sua potestate habebant : quodque omnium est maxime admirabile, omnia hæc habebant cum persecutionibus, prout addidit Marcus [53], hoc est a fidei inimicis persecutionem sustinentes. Potest etiam esse multiplicatio, gratia sanitatum, aut prophetia, aut aliud quippiam simile.

A καὶ οἱ μάρτυρες καὶ οἱ δίκαιοι ἅπαντες. Ὅρα γάρ, ὅτι πάσας τὰς πάντων τῶν πιστῶν οἰκίας ἔσχον ἀναπεπταμένας αὐτοῖς, καὶ ἀδελφοὺς μὲν καὶ ἀδελφὰς ἐκτήσαντο πάντας τοὺς ἁγίους καὶ πάσας τὰς ἁγίας, πατέρας δὲ πάντας τοὺς στέργοντας καὶ φροντίζοντας καὶ σπλαγχνιζομένους ἐπ' αὐτοῖς· ταῦτα γὰρ ἴδια πατρός· μητέρας δέ, πάσας τὰς ὁμοίως ἐχούσας· γυναῖκας δὲ πάσας τὰς διακονούσας καὶ ὑπηρετούσας καὶ ἐπιμελομένας αὐτῶν· ταῦτα γὰρ ἔργα γυναικός· τέκνα δὲ πάντας τοὺς μαθητάς. Ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀγροὺς τῶν πιστῶν εἶχον εἰς ἐξουσίαν. Καὶ τὸ παραδοξότατον, πάντα ταῦτα ἔσχον μετὰ διωγμῶν, ὡς ὁ Μάρκος προστέθηκεν· ὁ ἐστι, διωκόμενοι παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Εἴη δ' ἂν πολλαπλασίων ἀμοιβὴ, καὶ ἡ χάρις τῶν ἰαμάB των, ἢ τοῦ προβλέπειν τὸ μέλλον, ἢ τοιούτου τινός.

Vers. 30. *Multi — primi.* Multi qui hic videntur primi, erunt ibi postremi. Hoc autem et simpliciter de omnibus dictum est, ut nunquam hi qui præponuntur in vita, extollantur ; neque qui hic despiciuntur, animum despondeant ; et præcipue ad Pharisæos eisque similes sermo refertur, qui primatus totis vindicabant viribus. Quia vero non omnes eo tempore credebant, sed alii quidem prius, alii vero postea, ponit parabolam quæ posteriores consoletur animæque injiciat alacritatem, quam totam pariter necesse est primum accipere, (*nn*) ita exposcente ejus enarratione, et demum ea quæ videbantur similiter (*oo*) de ea dicere : quanquam enim longiuscula sit, apta tamen est ut facile capi possit,

Πολλοὶ — πρῶτοι. Πολλοὶ πρῶτοι δοκοῦντες ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἔσονται ἔσχατοι κατὰ τὸν μέλλοντα, καὶ τοὐναντίον, ἔσχατοι δοκοῦντες ἐνταῦθα, ἔσονται πρῶτοι ἐκεῖ. Τοῦτο δὲ εἴρηται μὲν καὶ περὶ πάντων ἁπλῶς, ἵνα μήτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον προτιμώμενοι ἐπαίρωνται, μήτε οἱ ἐνταῦθα καταφρονούμενοι ἀθυμῶσι· μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ τοὺς τοιούτους, ὁ λόγος ἀποτέτακται, (5) τῶν πρωτείων ἰσχυρῶς ἀντιποιουμένους. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν πρῶτον, οἱ δὲ ὕστερον, τιθῆσι παραβολὴν προαμυθουμένην τοὺς ὑστερούντας, καὶ προC θυμίαν αὐτοῖς ἐμβάλλουσαν, ἣν ὁμοῦ πᾶσαν ἀνεγκαῖον ἐκθέσθαι πρῶτον, οὕτως ἀπαιτούσης τῆς ἐξηγήσεως αὐτῆς· εἶτα λοιπὸν ὁμοῦ καὶ τὰ δοκοῦντα περὶ ταύτης εἰπεῖν. Εἰ γὰρ καὶ μακρά τίς ἐστι, ἀλλ' εὔληπτος πέφυκεν.

CAP. XLII. *De mercede conductis operariis.*

Cap. XX. Vers. 1. *Simile* — Vers. *in rebus meis* ? Hujus omnis parabolæ solum exponenda sunt quæ opportuna videntur, veluti monet Chrysostomus ; cætera vero non sunt curiose scrutanda, sicut vicesimo quarto capite prædiximus. In hac enim regnum cœlorum intelligitur ipse Christus. sicut in parabolis frequenter diximus. Vinea autem ejus evangelica ipsius præcepta sunt. Operarii vero hujusmodi vineæ, homines operatores talium præceptorum. Tempus operationis, præsens vita Diluculum vero, hora tertia, sexta, nona, et undecima, variæ hominum ætates quibus ad fidem veniunt, et probi facti Deo placent. Diluculum siquidem, sive prima hora, ætas est eorum qui ab

ΚΕΦ. ΜΒ. Περὶ τῶν μίσθουμένων ἐργατῶν.

Ὁμοία — ἐν τοῖς ἐμοῖς ; Τῆς ὅλης ταύτης παραβολῆς τὰ καίρια μόνον ἑρμηνευτέον, ὡς ὁ Χρυσόστομος (6) ἐπιτρέπει, τἆλλα δ' οὐ περιεργαστέον, ὡς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προδιειλέγμεθα. Νοεῖται γὰρ ἐν ταύτῃ βασιλεία μὲν τῶν οὐρανῶν αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καθὼς πολλαχοῦ τῶν παραβολῶν εἰρήκαμεν· ἀμπελὼν δὲ αὐτοῦ, αἱ εὐαγγελικαὶ ἐντολαὶ αὐτοῦ· ἐργάται δὲ τοῦ τοιούτου ἀμπελῶνος οἱ ἐργάται τῶν τοιούτων ἐντολῶν ἄνθρωποι· καιρὸς δὲ τῆς ἐργασίας, ὁ παρὼν βίος· πρωῒ δὲ καὶ τρίτη D ὥρα καὶ ἕκτη καὶ ἐνάτη καὶ ἑνδεκάτη, αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων ἡλικίαι, καθ' ἃς τῇ πίστει προσέρχονται, καὶ εὐδοκιμοῦσι. Πρωῒ μὲν γάρ, ἤτοι, πρώτη ὥρα, ἡ ἡλικία τῶν νηπιόθεν κληθέντων εἰς τὰς ἐπ-

[53] Marc. x, 30.

Variæ lectiones et notæ

(5) Scribendum videtur, τοὺς τῶν.

(6) Hoc loco pro κελεύει. Explicat hæc Chrysost. t. VII, p. 638. Locum autem Euthymius potissimum respicit ibid. : Οὐ χρὴ πάντα τὰ ἐν ταῖς παραβολαῖς κ. τ. λ.

(*nn*) *Accipere.* Ponere, recensere. Nescio quid egerit Hentenius loco ἐκθέσθαι. Forte ἐκδέχεσθαι.

Poterat etiam dicere θέσθαι.

(*oo*) *Similiter.* Simul, uno loco, non per partes.

πολάς· τρίτη δὲ ὥρα, ἡ ἡλικία τῶν ἐφήβων· A infantia vocati sunt ad dicta præcepta. Tertia autem hora, ætas epheborum. Sexta vero, virorum. Nona, senum; et undecima, decrepitorum, quibus breve est reliquum vitæ tempus.

ν οὖν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν οἰκουμένην, τοῦτο ἑαυτοῦ, τοῦτο δὲ, διὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ ιστ' αὐτοὺς διδασκάλων, μισθώσασθαι ἐργάτὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, τὸν καρποφοροῦντα ἀρετῶν, εὐφραίνοντας τὸν οἰκοδεσπότην, εἰκουμένης Δεσπότην. Εἰκότως δὲ εἶπε, μια, Μισθὸς γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἐργάταις τῶν ἡ ἑκάστου σωτηρία. Ταύτην γὰρ νοοῦμεν Πλάττει δὲ τοὺς πρώτους ἡ παραβολὴ γογκαὶ ἐπιστομιζομένους, οὐχ ὅτι ἐν τῇ βασιεὐρανῶν ἔσται φθόνος· εἰ γὰρ ἐνταῦθα ὄντες B ι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖ τούτους βλέποντες σωζοαίρουσιν. ἀλλ' ὁ τοιοῦτος ἐσχημάτισται ς, καὶ ἡ ἐπιστόμισις, εἰ, ἔμφασιν μόνον τῆς περὶ τοὺς ἔσχατον προσερχομένους φιλανἵνα θαῤῥῶσιν, ὡς οὐδὲν ἐμποδιζούσης τῆς ις, ἐὰν εἰς τὸ ἔξῆς ἐργαζωνται.

εἰς γὰρ, ὅταν τινὰ πολλῆς ἀξιώσωμεν α βουληθῶμεν ἐμφῆναι τὴν ταύτης ὑπερθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐγόγγυσε διὰ τὴν τιμήν. Τοῦτο δὲ λέγομεν, οὐκ ἐκεῖνον τες, ἀλλὰ τοῦτον διεγείροντες εἰς εὐ-

δὲ οὐχ ὁμοῦ πάντας ἐκάλεσεν εἰς τὸν ἀμπετε οὐχ ὁμοῦ πάντας εὗρεν. Ἀδύνατον γὰρ C αὐτὸν χρόνον, ὡς προειρήκαμεν, καὶ κατὰ ἡλικίαν πάντας προσελθεῖν. Τότε δὲ εὑρίτον, ὅταν οὗτος ὑπακοῦσαι μέλλῃ. φησὶ κῦλος, Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας με μητρός μου· τότε δὲ εὐδόκησεν, ὅτε λεν ὑπακούειν. Ἡ μὲν οὖν παραβολὴ διοὺς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ προσερχομένους μὴ εεν, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι δυνατὸν καὶ ᾳ σπουδῇ σωθῆναι. Τοῦτο γὴρ ὁ ταύτης Χρὴ δὲ ἡμᾶς τὸν σκοπὸν μόνον αὐτῆς δρετἄλλα μὴ πολυπραγμονεῖν. Τἄλλα γὰρ τὸν σκοπὸν συνετέθησαν, ἵνα πιθανὸς γένησύκ ἀκίνδυνον τὸ καὶ περὶ τούτων ζητεῖν, τόστομος ἐν τῷ (7) Περὶ παραβολῶν κεφαδέδωκεν.

(8) δ' ἂν βάρος καὶ καύσωνα τῆς ἡμέρας τὸ D ν πειρασμῶν καὶ τὸ πῦρ τῶν ἀτιθάσσων ει ἀγρίων παθῶν, ἅπερ ἐβάστασαν, εἴτουν μὴ ἐνδόντες αὐτοῖς,]

Exiit ergo Christus in mundum, tum per seipsum tum per apostolos, eosque præceptores qui illos secuti sunt, ut mercede conduceret operarios in vineam suam, quæ botros fructificat virtutum, lætificantes patremfamilias, qui Dominus est universi. Merito autem dixit, *ut mercede conduceret*: merces enim reposita est præceptorum operariis puta cujusque salus: hanc enim intelligimus esse denarium. Effingit autem parabola primos murmurantes, impositumque illis silentium: non quod in regno cœlorum futura sit invidia; nam si hic adhuc viventes justi suas animas pro hominibus ponunt, multo magis ibi, videntes eos salvos esse, gaudent. Sed tale figuratum est murmur, impositumque silentium, ad solam demonstrationem divinæ benignitatis erga eos qui postremi veniunt, ut confidant quod nihil illis oberit postremos venisse, si deinceps operati fuerint.

Et nos siquidem ubi aliquem multo dignati fuerimus honore, et postmodum voluerimus hujusmodi magnitudinem demonstrare, solemus dicere quod quidam ob tantum honorem murmurabant. Hoc autem dicimus non illum reprehendentes, sed hunc ad gratiarum actionem excitantes.

Quare autem non omnes simul vocavit ad vineam? Quia non simul omnes invenit; impossibile enim erat eodem tempore, ut prædiximus, eademque ætate omnes accedere. Tunc autem unumquemque invenit, cum ille obediens efficitur. Ait enim Paulus: *Ubi vero beneplacuit ei, ut me separaret ab utero matris meæ* [51]. Nunc autem beneplacuit, quando hic obedivit. Docet itaque parabola, ne eos qui extrema senectute accedunt reprobemus, sed sciamus quod possibile sit brevi etiam studio ac diligentia salvari. Hic siquidem scopus ejus est. Oportet autem nos, solo ipsius scopo adepto (*pp*), cætera non magnipendere: reliqua enim omnia propter finale intentum composita sunt, ut facilius excipiatur; neque periculo vacat, etiam illa scrutari, veluti tradit Chrysostomus capite de parabolis.

† Intelligi potest pondus et æstus diei, gravitas tentationum, et ignis indomitarum voluptatum ac ferocium affectionum quas portaverunt sive sustinuerunt, ne ab eis vincerentur.

t. I, 15.

Variæ lectiones et notæ

toties de his præcipit Chrysostomus. Sed is, ut videtur, in mente habuit, t. VII, p. 487.

(8) Inclusa codex uterque habet in margine.

***σκοπὸν ἀφικέσθαι.* In mentem veniebat, etsi non satis probatur, *ἁρπαζαμένους*, quod tamen frequentius genitivum quam accusativum habet.**

***σκοπὸν ἁρπάσαντα.* Solum ejus scopum consecue etiam pro *ἁρπαζαμένους* aliud invenit vo-. Certe equidem non memini alibi legere**

Vers. 15. *Si — sum.* Quod, pro *sed*, hic sumitur. Ait enim : Si oculus tuus invidus est, atqui ego bonus sum, servans et te et illum. Tu vero ne ex hoc turberis quasi æqualia dentur bravia his qui a prima ætate usque ad finem evangelica servaverunt præcepta, et his qui in postrema ætate acquieverunt. Solum enim docuit parabola quod æqualiter salvi fiunt, non quod etiam æqualiter glorificantur, salus siquidem est non perire, gloria vero consequi bravia quæ varia sunt juxta proportionem data his qui servantur.

Vers. 16. *Sic — novissimi.* Non hoc ex parabola conclusit ; nam impertinens est. Ibi enim primis æquales sunt postremi, hic autem postremi dicuntur primi. Sed alius est hic sermo, docens quod sicut illud accidit, ut qui a prima ætate operati sunt, æqualem accipiant mercedem his qui in postrema acquieverunt, ita sane et hoc contingit, ut novissimi appareant primi, et primi novissimi. Possunt autem hi esse Christiani et Judæi ; aut fidelium quidam in principiis negligentes, postmodum vero serio operam dantes ; quidam autem in principiis diligentes, postmodum vero negligentes ; neque enim in fide solum, sed in vita quoque fiunt hujusmodi transitus.

Vers. 16. *Multi — electi.* Multi quidem ad fidem vocati sunt, pauci vero acquiescunt.

Vers. 17. *Et* — Vers. 19. *crucifigatur.* Ascendens jam ad Passionem rursum prædicit discipulis quæ futurum est ut ipsi contingant, ut crebro illis prædicendo auferat vehementem eorum tristitiam. Seorsim autem de his disserit illis, siquidem non multos hæc scire oportebat ne offenderentur. Nam si hæc audientes discipuli turbabantur, multo magis turbæ.

Cur ergo non dictum est de his et ad turbas? Dictum est quidem, sed non manifeste : *Sic erit*, inquit, *Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus* [55] ; et alibi similia illis obscure dicebat, sicut in sequentibus inveniemus. Verum cum hæc non intelligerent, quare omnino ea dicebat illis? Ut cum postmodum ea cognoscerent, scirent quod quæ passurus erat præcognoverat, et voluntarie ad passionem venerat.

Sed neque discipulis principio particulariter de his locutus est, sed primum quidem obscure, deinde manifestius. Nunc vero cum tandem Passionis opinione exercitati sunt, etiam alia particularius addit, quod tradent eum gentibus sive militibus

Εἰ — εἰμι ; Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, (9) ἀλλ γὰρ, ὅτι Ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου βάσκανός ἐσ οὖν ἐγὼ ἀγαθός εἰμι, σώζων μὲν καὶ σέ, κ καὶ τοῦτον. Σὺ δὲ μὴ θορυβηθῇς ἐντεῦθεν, βραβείων παρεχομένων καὶ τοῖς ἐκ πρώτης ἄχρι τέλους ἐργασαμένοις τὰς εὐαγγελικὰς καὶ τοῖς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ εὐαρεστήσασιν. Η γὰρ μόνον ἐδίδαξεν, ὅτι ἐπίσης σώζονται, ο καὶ ἐπίσης δοξάζονται. Σωτηρία μὲν γὰρ ἀπολέσθαι· δόξα δὲ, τὸ τυχεῖν βραβείων, ἃ εἰσι κατὰ ἀναλογίαν διδόμενα τοῖς σωζομένοις

Οὕτως — ἔσχατοι. Οὐκ ἐκ τῆς παραβολ συνεπέρανεν· ἀνοίκειον γὰρ· διότι ἐκεῖ μὲν τοῖς πρώτοις οἱ ἔσχατοι· ἐνταῦθα δὲ οἱ πρῶτοι. ἀλλ' ἕτερος οὗτος ὁ λόγος, διδάσ ὥσπερ ἐκεῖνο γίνεται, τὸ τοῖς ἐκ πρώτης ἐργασαμένοις ἴσον μισθὸν λαβεῖν τοὺς ἐν γήρᾳ εὐαρεστήσαντας, οὕτως ἄρα καὶ τοῦτ τὸ τοὺς ἐσχάτους πρώτους φανῆναι, καὶ τ τους ἐσχάτους. Εἶεν δ' ἂν οἵ τε Χριστι οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν πιστῶν οἱ ἐξ ἀρχῆς λήσαντες, ὕστερον δὲ σπουδάσαντες, καὶ οἱ μὲν σπουδάσαντες, ὕστερον δὲ ἀμελήσαντες ἐπὶ πίστεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βίου αἱ (11) μεταβολαί.

Πολλοὶ — ἐκλεκτοί. Πολλοὶ μέν, οἱ κ εἰς τὴν πίστιν· ὀλίγοι δὲ, οἱ εὐαρεστοῦντες.

Καὶ — σταυρῶσαι. Ἀνιρχόδενος ἐπὶ τ ἤδη, πάλιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς τὰ αὐτῷ συμβαίνειν, ἐν τῷ πυκνῶς ταῦτα πρ πολὺ τῆς λύπης αὐτῶν ὑποτεμνόμενος. Κα αὐτοῖς περὶ τούτων (12) διαλέγεται, διότι ταῦτα μαθεῖν τοὺς πολλοὺς, ἵνα μὴ σκανδα Εἰ γὰρ οἱ μαθηταὶ ταῦτα ἀκούοντες ἐθορυβοῦν μᾶλλον οἱ ὄχλοι.

Τί οὖν οὐκ ἐλέχθη περὶ τούτων καὶ πολλούς ; Ἐλέχθη μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφ γὰρ. φησὶν, ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθ τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ κτας. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοιαῦτα πρὸς αὐτ ἀσαφῶς, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. Καὶ ἐπεὶ ἦσαν αὐτὰ, διατί ὅλως ταῦτα πρὸς αὐτοι Ἵνα μετὰ ταῦτα μαθόντες αὐτὰ γνῶσιν, ὁ νώσκων, ἃ παθεῖν ἔμελλεν, ἑκὼν ἦλθεν εἰς τὸ

Ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐξ ἀρχῆς ρῶς εἶπε περὶ τούτων, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τερον, εἶτα φανερώτερον. Νῦν δὲ, ὅτε λοιπ μνάσθησαν τῇ προσδοκίᾳ τοῦ Πάθους, στερον καὶ τὰ ἄλλα προστίθησιν, ὅτε καὶ

[55] Matth. XII, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(9) Hanc interpretationem peperit lectio εἰ, loco ἤ. Eam invexit Chrysost. t. VII, p. 637, 638 qui tamen istud εἰ — ὅτι prudenter, ut solet, non attingit. Εἰ et ἤ est mera confusio vocalium. Ex interprete Latino nihil colligi potest. Nam is recte poteratreddere ἤ per *an*. Cæterum,etiamsi probetur εἰ. tamen nulla est necessitas ὅτι explicandi per ἀλλὰ. Modo post ἐμοῖς deleatur interrogandi n

(10) Ἴσοι. Ita sæpe variant codd. m vocabulo.

(11) Ac si μεταβάσεις legerit Hentenius

(12) Τούτου, A. Mox idem omittit τοὺς λούς.

αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, ἤγουν, τοῖς ἐκ Ῥώμης ταις τοῦ ἡγεμονεύοντος ἐν Ἱεροσολύμοις , καὶ ὅτι ἐμπαίξουσιν οὗτοι αὐτῷ, καὶ μα- υσιν καὶ σταυρώσουσιν.

— ἀναστήσεται. Εἰπὼν τὰ λυποῦντα, λέ- τὸ παραμυθούμενον, ἵνα ὅταν ἴδωσιν ἐκεῖνά, ήσωσι καὶ τοῦτο. Λουκᾶς δέ φησιν, εἰπεῖν τοὺς τὸν Χριστὸν, ὅτι Καὶ τελεσθήσεται τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ ὶ ἀνθρώπου, καὶ, ὅτι αὐτοὶ οὐδὲν τούτων . Οἱ μὲν γὰρ προφῆται λεπτομερῶς περὶ αὐτοῦ τῶν παθημάτων προεῖπον, καὶ εἰ μὴ μέλλον ἀποτείνειν λόγον, πάσας ἂν παρεθέ- ; περὶ τούτων προφητείας. Οἱ δὲ μαθηταὶ ούτων, τῶν γεγραμμένων δηλονότι διὰ τῶν ν, συνῆκαν τότε. Ἀλλὰ καὶ ἦν, ὡς (13) ὁ B ῆφη Λουκᾶς, τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ῶν, ἤγουν, ἀγνοούμενον, λέγω δὴ, τὸ Καὶ ῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, καὶ οὐκ ἐφίνωσκον μενα περὶ αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν καὶ ἐν τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου.

τίθησι δὲ καὶ ἑτέραν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὁ Χρυσόστομος (14), ὅτι περὶ ἄλλου μὲν ὑφ' ναστάντος καὶ ἠκουσαν, καὶ εἶδον· περὶ νε- ι ἀναστήσαντος ἑαυτὸν οὔτε ἤκουσαν, οὔτε Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλειν ἀναιρεῖσθαι τὸν , ὅτε μὲν ἀπέβλεπον εἰς τὰς ἀνθρωποπρε- τοῦ ἐνεργείας, ἐπίστευον τοῦτο, καὶ ἐλυ- ὅτε δὲ τὰς θεοπρεπεῖς αὐτοῦ πράξεις ἐλάμ- ἰς νοῦν, ἠπίστουν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λε- περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, οὐ παρεδέχοντο τοὺς C ς περὶ αὐτοῦ (15) λόγους, παραβολήν τινα καὶ νομίζοντες.

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.

σου. Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ῆρος εἰπόντος πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι Ὅταν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης καθίσισθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων- τες οἱ υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου, Ἰάκωβος καὶ ι, προσεδόκησαν θρόνον δόξης λέγειν, τὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις βασιλείας· καὶ λοιπὸν ἄλλον εἰπόντος, ὅτι Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς μα, καὶ τὰ ἑξῆς· ὅσα μὲν ἐῤῥήθησαν περὶ θημάτων, οὐ παρεδέξαντο, καθὼς ἀνωτέρω καμεν· ἤλπισαν δὲ πλησιάζειν ἤδη τὴν βασι- τοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τῶν προφητῶν ἤκουον, τοῦ Ἰσραὴλ τὸν Χριστὸν κατεπαγγελλόν- D). Αὐτίκα οὖν ἐάλωσαν ἔρωτι προεδρίας. Καὶ προετιμῆνται τῶν ἄλλων, ἐγίνωσκον· ὑφω- 17) δὲ τὸν Πέτρον· διὸ καὶ πρῶτα μὲν, ὡς ὁ φησὶν, αὐτοὶ μόνοι προσπορεύονται αὐτῷ, προσέρχονται, λέγοντες· Διδάσκαλε, θέλο-

Romanis, præsidem agente Jerosolymis Pilato, quodque hi illudent eum et flagellabunt ac crucifigent.

Vers. 19. *Et — resurget.* Ubi tristia dixisset, addit etiam quod consolationem afferat, ut cum illa viderint, etiam hoc exspectent. Lucas vero Christum quoque eis dixisse ait : *Et consummabuntur omnia quæ dicta sunt per prophetas de Filio hominis*, et quod *ipsi nihil horum intellexerunt*. Prophetæ siquidem particulariter de omnibus quæ passurus erat prædixerunt, et nisi in longum protrahendus esset sermo, omnes de his afferrem in medium prophetias. Discipuli vero tunc nihil horum intellexerunt, quæ videlicet per prophetas scripta erant, sed *Erat*, sicut idem scripsit Lucas, *verbum hoc absconditum ab eis*, sive ignoratum, hoc inquam, *Tertio die resurget* ; nec intelligebant quæ dicebantur de illo, sicuti etiam diximus in fine tricesimi quinti capitis.

Addit quoque et aliam hujus ignorantiæ causam Chrysostomus, quia de alio quidem qui ab alio excitatus esset, et audierant et viderant ; de mortuo vero qui seipsum excitasset, neque audierant neque viderant. Præterea et de eo quod occidendus esset Christus, ubi ad humanas respiciebant operationes, credebant hoc et contristabantur ; ubi vero divinas in mentem assumebant, increduli permanebant, nec intelligebant quæ dicebantur de hoc, id est non suscipiebant tales de hac re sermones, suspicantes et hos aliquam esse parabolam.

CAP. XLIII *De filiis Zebedæi.*

Vers. 20. *Tunc* — Vers. 21. *tuo.* Cum quadragesimo primo capite dixisset Salvator discipulis : *Cum sederit Filius, hominis in sede gloriæ suæ, sedebitis et vos super duodecim sedes* [58], audissentque filii Zebedæi Jacobus et Joannes, arbitrati sunt sedem gloriæ dici thronum regni, quo Hierosolymis regnaturus esset ; cumque paulo ante rursum dixisset : *Esse ascendimus Hierosolymam*, et quæ sequuntur, non ea de afflictionibus intellexerunt, ut superius significavimus, sed sperabant instare jam regnum ejus. Siquidem prophetas quoque audiebant appellantes Christum regem Israel. Statim ergo præeminentiæ amore capti sunt ; nam se præ cæteris honorari sciebant, sed Petrum timebant. Ideo primum quidem, ut ait Marcus, *ipsi solum ad eum accedunt dicentes* : *Magister volumus ut quidquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis* : *Quid me vultis facere vobis? At illi dixerunt ei* : *Da nobis*

c. XVIII, 31, 34. [57] Ibid. [58] Matth. XIX, 28.

Variæ lectiones et notæ.

Ὡς αὐτός, B.
T. VII, p. 644 E.
Τοιούτους, abest A.

(16) Καταγγελλόντων, A.
(17) Ἐφοβοῦντο B.

ut unus a dextris tuis et alter a sinistris tuis sedeamus in gloria tua[59]. Verum non cognoscentes ideo se passos esse repulsam, quod indigna peterent, ad supplicationem assumunt et matrem. Interrogat autem Christus primum quidem illos, deinde et matrem illorum tanquam homo : simul etiam ut eorum responsio fieret quodammodo affectus sui confessio.

Vers. 22. *Respondens — petitis.* Deinceps illis respondet, ut qui matrem suam submiserant, ut pro ipsis postularet, et ait : *Nescitis quid petitis.* Sedere enim a dextris aut a sinistris in regno meo, magnum est, et supra dignitatem non hominum tantum, verum etiam supernarum virtutum. Siquidem regnum meum non est ex hoc mundo, prout vos putatis. Quia vero opinabantur tempus illud non regni solum esse, sed etiam requiei ; hoc quoque, quod in se est, corrigit, demonstrans hoc potius esse tempus afflictionis et cædis. Ait enim :

Vers. 22. *Potestis — baptizari?* Poculum dicit mortis, et baptismum qui fit per sanguinem. Nam et poculum et baptismum vocat cædem : poculum quidem, utpote læto animo pro hominibus susceptam ; baptismum vero, tanquam purificatione ipsorum. Addens autem, *Quod ego bibiturus sum*, et, *Quo ego baptizor*, subindicat, quod qui afflictionibus ejus non communicat, neque regno suo communicabit.

Vers. 22. *Dicunt ei : Possumus.* Omnia promittunt petitionem consequi cupientes. Chrysostomus autem dicit quod neque poculo et baptismo intellectis, a sola animi promptitudine gratiam quærebant. Quid ergo Christus.

Vers. 23. *Et — paptizabimini.* Prophetabat eis quod ipsi quoque occidendi essent, ac martyrii morte honorandi. Et de Jacobo quidem noverunt, omnes, quod ab Herode tetrarcha sit interemptus. De Joanne vero quæstio est apud multos. Aiunt enim quod quia infallibile est Christi vaticinium, et ille nondum martyrii mortem sustinuit, nondum mortuus est, sed adhuc vivit, et cum Enoch, et Elia circa sæculi consummationem occidendus est. Chrysostomus autem manifeste docet, quod mortuus est et interemptus. Nam interpretando ejus Evangelium, ait de illo secunda homilia : Evangelio totum comprehendit orbem, corpore vero mediam obtinuit Asiam, dico sane Ephesum ; anima autem ad illum secessit locum qui sanctis congruus est. In prima vero dicit, quod etiam Christi bibit poculum. et baptismo ejus baptizatus est :

A μεν, ἵνα, ὃ ἐὰν αἰτήσωμεν, ποιήσῃς ἡμῖν· Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Τί θέλετε ποιῆσαί με ὑμῖν ; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· Δός ἡμῖν, ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου. καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δοξῇ σου. Μὴ τυχόντες δὲ ἀποκρίσεως, διὰ τὸ αἰτεῖν ἀνάξια, παραλαμβάνουσι καὶ τὴν ἑαυτῶν μητέρα πρὸς ἱκετηρίαν. Ἐρωτᾷ δὲ ὁ Χριστὸς πρῶτον μὲν ἐκείνους, εἶτα τὴν μητέρα αὐτῶν ἀνθρωποπρεπῶς, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα ἡ ἀπόκρισις αὐτῶν ἐξομολόγησις τρόπον τινὰ γένηται τοῦ πάθους.

Ἀποκριθεὶς — αἰτεῖσθε. Πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνεται λοιπόν, ὡς αὐτῶν τὴν μητέρα προβαλλομένων εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῶν αἴτησιν, καί φησιν, Οὐκ οἴδατε, τί αἰτεῖσθε. Τὸ γὰρ καθίσαι τινὰ ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων, ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν, οὐ μόνον B τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων. Ἡ γὰρ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καθὼς ὑμεῖς οἴεσθε. Ἐπεὶ δὲ προσεδόκησαν, οὐ μόνον βασιλείας εἶναι τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ ἀναπαύσεως, καὶ τοῦτο διορθοῦται τὸ μέρος, ἐμφαίνων θλίψεως μᾶλλον εἶναι τὸν καιρὸν τοῦτον καὶ σφαγῆς. Φησὶ γάρ·

Δύνασθε — βαπτισθῆναι ; Ποτήριον τὸ τοῦ θανάτου λέγει, καὶ βάπτισμα, τὸ δι' αἵματος. Τὴν σφαγὴν γὰρ ὀνομάζει καὶ ποτήριον καὶ βάπτισμα. Ποτήριον μὲν, ὡς ἡδέως προσδεχθεῖσαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· βάπτισμα δὲ, ὡς καθάρσιον αὐτῶν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ὃ ἐγὼ πίνω, καὶ Ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, παρεδήλωσεν, ὡς ὁ μὴ κοινωνῶν τοῦ πάθους αὐτοῦ, οὐδὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κοινωνήσει.

C

Λέγουσιν αὐτῷ· Δυνάμεθα. Πάντα ἐπαγγέλλονται, ποθοῦντες τυχεῖν τῆς αἰτήσεως. Ὁ δὲ Χρυσόστομός (18) φησιν, ὅτι οὐδὲ τὸ ποτήριον καὶ τὸ βάπτισμα νοήσαντες, ἀπὸ τῆς προθυμίας μόνης κατέθεντο. Τί οὖν ὁ Χριστός ;

Καὶ — βαπτισθήσεσθε. Προεφήτευσεν αὐτοῖς, ὅτι καὶ αὐτοὶ σφαγήσονται, καὶ μαρτυρικοῦ θανάτου καταξιωθήσονται. Καὶ περὶ μὲν Ἰακώβου πάντες οἴδασιν, ὅτι ἀνῃρέθη παρὰ Ἡρώδου τοῦ τετράρχου· περὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου ζήτησίς ἐστι παρὰ πολλοῖς. Φασὶ γάρ, ὡς ἐπεὶ ἀψευδὴς ἡ τοῦ Χριστοῦ πρόῤῥησις, καὶ οὔπω μαρτυρικὸν οὗτος ὑπέστη θάνατον, οὔπω τέθνηκεν, ἀλλ' ἔτι ζῇ, καὶ μέλλει μετὰ Ἐνὼχ καὶ Ἠλιοῦ σφαγῆναι κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρόν. Ὁ δὲ Χρυσόστομος διδάσκει φανερῶς, ὅτι ἀπέθανε, καὶ ὅτι ἐσφάγη· τὸ γὰρ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον ἑρμηνεύων, ἐν μὲν τῷ (19) δευτέρῳ λόγῳ περὶ αὐτοῦ φησιν, ὅτι Τῷ μὲν Εὐαγγελίῳ τὴν οἰκουμένην κατέλαβεν ἅπασαν· τῷ δὲ σώματι μέσην κατέσχε τὴν Ἀσίαν, φημὶ δὴ, τὴν Ἔφεσον· τῇ δὲ ψυχῇ πρὸς τὸν τόπον ἀνέδραμεν ἐκεῖνον, τὸν τοῖς ἁγίοις ἁρμόζοντα. Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ λέγει, ὅτι καὶ τὸ (20) πο-

[59] Marc. x, 35, 36.

Variæ lectiones et notæ.

(18) Tom. VII, p. 646.
(19) Tom. VIII, p. 7.
(20) Tom. VIII, p. 2. Apparet ergo, Euthy-

Χριστοῦ ἔπιε, καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ
Τῇ προαιρέσει γὰρ ἐσφάγη καὶ οὗτος,
ικὰς πληγὰς ὑποστὰς, καὶ μυρία δεινὰ
τὸν Χριστόν. Ἀθλητὴς γὰρ καὶ μάρτυς,
ὁ βιαίως ἀποθανὼν διὰ τὸν Χριστὸν,
μαστιγωθεὶς καὶ κακοπαθήσας δι' αὐ-
τκομεν γὰρ καὶ μετὰ τοῦτον πολλοὺς
μὲν, τὴν δὲ ψυχὴν ἐν εἰρήνῃ παρα-
ῷ, καὶ διὰ τοῦτο φήσει τις (21) αὐτοὺς
τοῦ μαρτυρικοῦ ἀξιώματος. Ὅτι δὲ τέ-
ὸς οὗτός φησιν, ἐν τῷ Εὐσγγεγίῳ μὲν λέ-
ὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησους, ὅτι οὐκ ἀπο-
δὲ τῇ βίβλῳ τῆς Ἀποκαλύψεως, προσ-
ἰωτῆρος, ὅτι Καί δώσω τοῖς δυσὶ μάρ-
καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας τοσας
Ηλίας.

αθίσαι — μου. Προλαβόντες εἰρήκαμεν,
ίσαι ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ,
ἀξίαν ἐστὶν, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων,
ῶν ἄνω δυνάμεων· λοιπὸν οὖν οὐδεὶς κα-
αὶ πῶς ἐνταῦθά φησιν, ὅτι Οὐκ ἔστιν
ι, ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶν, οἷς ἡτοίμασται
ατρός μου; Δείκνυσι γὰρ, ὅτι καθεδοῦν-
Λέγομεν οὖν, ὡς ἐπεὶ προεδρίαν ἐν τοῖς
τοῦτο, λοιπὸν ὁ Χριστὸς καθέδραν ἐκ
ἐξ εὐωνύμων λέγει τὴν πρώτην τάξιν
ἧς ἀξιωθήσονται Πέτρος καὶ Παῦλος, οἱ
τῶν μαθητῶν, ὡς πλεῖον τῶν ἄλλων πάν-
άμενοι.

ὁ παντοδύναμος ἀδυνατεῖ δοῦναι ταύ-
ἔστιν, ὅπερ εἶπεν, ἀδυναμίας, ἀλλὰ δικαι-
πεὶ γὰρ χαρίσασθαι αὐτοῖς τὴν προ-
ὑντο, φησὶν, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ τὴν
ξιν χαρίσασθαι· τοῦτο γὰρ νῦν τὸ δοῦναι
δίκαιος γὰρ εἰμι, καὶ ἀπροσωπόληπτος·
ν ἐστὶν αὕτη, οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ
. Ἡτοίμασται δὲ τοῖς δικαιουμένοις ταύ-
. Οὐ γὰρ μόνον τὸ κοινωνεῖν μοι τῆς
ξενεῖ τὴν πρώτην τάξιν, ἀλλὰ τὸ πρωτεύ-
ν καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς. Ἐντεῦ-
ιστα παρέθηξεν αὐτούς. Ὑπὸ τοῦ Πατρὸς
πεν, ἅμα μὲν τὸν Πατέρα τιμῶν, ἅμα δὲ
συνεμφαίνων, ὡς ταὐτὸν τῷ Πατρὶ δυνά-
γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν.

ἀδελφῶν. Οἱ δύο μὲν τῶν δέκα μαθητῶν
ταν· οἱ δέκα δὲ, τοῖς δυσὶ μαθηταῖς ἐφθό-
πρωτείων ἐφιεμένοις. Οὕτω πάντες ἦσαν
ίπω τοῦ θείου Πνεύματος ἐπιφοιτήσαντος
ὕστερον αὐτοὺς κατάμαθε, καὶ ὄψει πανυ-
ἀπηλλαγμένους, καὶ ἀλλήλους ἐπαινοῦν-
ἀλλήλοις τῶν πρωτείων παραχωροῦντας.

A voluntate enim et hic interemptus est, plagis martyrii susceptis, et passus innumera propter Christum pericula. Nam athleta ac martyr dicitur non solum qui violente mortuus est propter Christum, verum etiam qui flagellatus est, aliaque multa passus propter eum. Invenimus siquidem et post hunc plerosque certasse quidem, verum animam in pace Deo commendasse ; nec propter hoc dicet quispiam eos a martyrii excidisse dignitate Quod autem mortuus sit, ipse idem ait in Evangelio quidem dicens : *Non dixit ei Jesus. Non moritur* [60]. In libro autem Apocalypsis sub persona Salvatoris : *Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt tot diebus amicti saccis* [61]. Hic autem sunt Enoch et Elias.

(22), περιβεβλημένοι σάκκους. Οὗτοι δὲ εἰσιν B

Vers. 23. *Sedere autem — meo.* In præcedentibus diximus, quod sedere a dexteris ejus aut sinistris, excedit dignitatem non hominum solum, verum etiam supernarum virtutum ; nullus itaque sedebit. Et quomodo hic dicit : *Non est meum dare, sed iis contingit quibus paratum est a Patre meo* ? Ostendit enim quosdam sessuros. Dicimus ergo quod cum præeminentiam inter discipulos peterent, nunc Christus cathedram a dextris et sinistris dicit primam inter ipsos sedem, quo Petrus et Paulus digni habiti sunt principes discipulorum, ut qui plus cæteris laboraverunt.

Et quomodo qui omnipotens est, ad hanc dan- C dam redditur impotens ? Quod dixit, *Non est* non impotentiæ est, sed justitiæ. Nam quia gratis sibi primatum petebant : Non est, inquit, meum dare gratis primatum sive primam sedem, id siquidem significat *dare* ; justus enim sum, non personarum acceptor. Sed hoc, ait, est illorum quibus paratum est a Patre meo. Paratum est autem his qui digni sunt ut hoc consequantur. Non enim sola nihil cæde communicare primam conciliat sedem, sed primas omnium ferre etiam in cæteris virtutibus. Inde autem maxime traduxit illos. *A Patre meo* autem dixit, tum ut Patrem honoraret, tum ut seipsum demonstraret tanquam idem cum Patre potentem, *Ego,* inquit, *et Pater unum sumus* [62].

Vers. 24. *Et — fratribus.* Duo quidem supra de- D cem discipulos elati fuerant : decem vero de duobus invidebant, eo quod primas sedes desideraverant ; et ita omnes imperfecti erant. Nondum enim Spiritus sanctus descenderat. Sed postmodum ipsos perfecte cognoscito, et videbis omni affectu liberos, ac invicem extollentes, et mutuo primatu[s]

xxi, 23. [61] Apoc. xi, 3. [62] Joan. x, 30.

Variæ lectiones et notæ.

› prima homilia habuisse, quod non- ræfatione habent. Consentiunt Savilius ılconius.

te οὐδεὶς, sicuti Hentenius quoque vi- ise.

(22) Τόσας scripsit, quod numeros referre noluit. Cæterum non intelligo, quomodo hæc probent, Joannem evangelistam mortuum esse. Vide, quæ dixi in editione N. Test. ad Joan. xxi, 23.

concedentes. Tunc itaque indignati sunt, sive graviter tulerunt. Siquidem quando frequenter Christus illos præ cæteris honoraverat, non ægre tulerant, ipsum scilicet veriti ; quando autem per se primatum petierunt, indignati sunt, et maxime cognito quod exauditi non essent ; ex præceptoris enim responsione intellexerunt quid petiissent.

Vers. 25. *Jesus autem — dixit.* Quia duo ab aliis divisi ad eum accesserant, et astantes colloquebantur, advocat et alios : ac primum quidem turbatos placat, per coadunationem quæ inter se et illos erat. Deinde ait :

Vers. 25. *Scitis* — Vers. 26. *inter vos.* Cognito quod hoc fine duo illi petierant primatum, ut cæterorum haberent principatum, hoc intentum carpit quasi a gentibus sumptum. Principes, inquit, gentium, et qui magni sunt inter illas, dominantur, et potestatem exercent in alios ; non ita autem erit inter vos qui mei estis. Deinde docet etiam quo pacto oporteat parare primatum. Audi ergo quid dicat.

Vers. 26. *Sed* — vers. 27. *servus.* Sicut superius eosdem dixit principes et magnos, ita et nunc eumdem vocat magnum et primum. Hæc autem omnia ad subjectionem dixit, ut quæ singulis utilis est. Dicit ergo : Potestatem in alios exercere gentium est ; ego vero legem vobis statuo parandi principatus, a ministrando aliis, eisque serviendo. Qui enim hoc facit, illum ego magnum ac primum declaro, et hic apud me primatum habebit. Deinde seipsum quoque ponit in exemplum, qui non solum omnibus ministret, sed etiam pro omnibus moriatur.

Vers. 28. *Sicut — multis.* Sit, inquit, hic aliorum minister et servus, quemadmodum ego non veni in mundum ut aliqui mihi ministrarent. Quanquam enim socrus Petri et Martha soror Lazari, aliæque mulieres ministrabant ei, non tamen quasi ipse harum ministeria cupere. Non ergo veni ut ministretur mihi ab aliquibus, sed potius ut ipse aliis ministrem, curans ac sanans quorumdam animas, quorumdam corpora, quorumdam et animas et corpora, quodque ministerio ac servitio majus est, ut tradam animam meam redemptionem pro multis, qui servi facti erant diaboli.

Multis autem dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim Scriptura *multos* dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam suam, omnesque redemit, quanquam multi sua sponte in servitute remanserunt.

A Τότε δ' οὖν (23) ἠγανάκτησαν, ἤγουν (24), ἐδυσφόρησαν ὅτε μὲν γὰρ προετίμα τούτους πολλάκις ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐδυσφόρησαν, αἰδούμενοι τοῦτον. ὅτε δὲ (25) οἴκοθεν ἠτήσαντο τὴν προεδρίαν, ἠγανάκτησαν, καὶ μάλιστα γνόντες, ὅτι οὐκ εἰσηκούσθησαν. Ἐκ τῆς ἀποκρίσεως γὰρ τοῦ διδασκάλου συνῆκαν καὶ ὃ ἠτήσαντο.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — εἶπεν. Ἐπεὶ μόνοι, τῶν ἄλλων ἀποῤῥαγέντες, οἱ δύο προσήγγισαν αὐτῷ, καὶ παρεστῶτες ὡμίλουν, προσκαλεῖται καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ πρῶτα μὲν, ταρασσομένους αὐτοὺς κατακραῦνει, διὰ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τούτους ἐπισπάσασθαι· εἶτά φησι·

B Οἴδατε — ἐν ὑμῖν. Γνοὺς τοὺς δύο διὰ τοῦτο τὴν προεδρίαν αἰτοῦντας, ἵνα κατάρχωσι τῶν ἄλλων, διασύρει τὸν τοιοῦτον σκοπὸν, ὡς ἐθνικόν. Οἱ ἄρχοντες γὰρ, φησὶ, τῶν ἐθνῶν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατακυριεύουσι καὶ κατεξουσιάζουσι τῶν ἄλλων. [Οὐχ οὕτω (26) δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, τοῖς ἐμοῖς. Εἶτα διδάσκει καὶ πῶς χρὴ κτᾶσθαι τὸ πρωτεῖον, καὶ ἄκουε.

'Αλλ' — δοῦλος. Ὥσπερ ἀνωτέρω, ἄρχοντας καὶ μεγάλους τοὺς αὐτοὺς ἔλεγεν· οὕτω καὶ νῦν μέγαν καὶ πρῶτον, τὸν αὐτόν. Εἰς ἐπήκοον δὲ πάντων ταῦτα φησιν, ὡς κοινωφελῆ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Τὸ μὲν κατεξουσιάζειν τῶν ἄλλων] ἐθνικόν ἐστιν· ἐγὼ δὲ νομοθετῶ ὑμῖν, κτᾶσθαι (27) τὸ πρωτεῖον, ἀπὸ τοῦ διακονεῖν τοῖς ἄλλοις, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς. Τὸν γὰρ τοῦτο ποιοῦντα, τοῦτον ἐγὼ μέγαν καὶ πρῶτον ἀναγορεύω, καὶ οὗτος παρ' ἐμοὶ τὸ πρωτεῖον ἴξει. Ἔπειτα καὶ παράδειγμα τίθησιν ἑαυτὸν, οὐ μόνον διακονοῦντα πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποθνήσκοντα πάντων.

C Ὅσπερ — πολλῶν. Ἔστω, φησὶν, οὗτος τῶν ἄλλων διάκονος καὶ δοῦλος, ὃν τρόπον ἐγὼ οὐκ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον, ἵνα διακονήσωσί μοί τινες. Εἰ γὰρ καὶ ἡ πενθερὰ τοῦ Πέτρου, καὶ Μάρθα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου, καὶ ἄλλαι γυναῖκες διηκόνουν αὐτῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς χρῄζοντι τῆς τούτων διακονίας. Οὐκ ἦλθον οὖν, φησὶν, ἵνα διακονηθῶ (28) παρά τινων, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐτὸς διακονήσω τοῖς ἄλλοις, ἰσχυλόμενος καὶ θεραπεύων, τῶν μὲν τὰς ψυχὰς, τῶν δὲ τὸ σώματα, τῶν δὲ καὶ τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, καὶ τὸ μεῖζον τῆς διακονίας καὶ δουλείας, ἵνα

D δώσω τὴν ψυχήν μου λύτρον ἀντὶ πολλῶν, δεδουλωμένων τῷ διαβόλῳ.

Πολλοὺς δὲ νῦν τοὺς πάντας λέγει. Πολλάκις γὰρ ἡ Γραφὴ πολλοὺς τοὺς πάντας φησὶν. Ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ πάντας ἐλυτρώσατο, εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ.

Variæ lectiones et notæ.

(23) Γοῦν, pro δ' οὖν, A.
(24) Εἶτουν, A.
(25) Καὶ, pro δὲ A. Forte, ὅτε δὲ καὶ.
(26) Quæ hic inclusimus, ea ex cod. A. excide-

runt omnia, culpa scribæ, qui istis omissis novum folium incepit.
(27) Κατὰ, pro κτᾶσθαι, A.
(28) Omisso ἵνα legitur διακονηθῆναι, A.

ν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκε; Τῷ Πατρί. Ἐφώ- A
θνήσκων· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρα-
μά μου (29). Καὶ μήν, οὐχ ὑπὸ τοῦ Πα-
τοῦ διαβόλου κατειχόμεθα. Καὶ προσ-
ει τῆς ἀπορίας. Πᾶν λύτρον αὐτὸ μέν,
υσίαν πίπτει τοῦ κατέχοντός τινας·
ίνους δὲ λυτροῦται τῆς ἐκείνου χειρός·
τοῦ Χριστοῦ δοθὲν λύτρον, ὡς παντὸς
ερόντως ὑπερφυέστερον, ἐλυτρώσατο
ιχομένους· αὐτὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν
ος αὐτοὺς οὐκ ἔπεσε, μὴ δυνηθέντος
λέδωκε δὲ τῷ Πατρὶ ταύτην, ὡς ψυχὴν
ὖ. Διὸ καὶ, ὡς ἤδη τοῦ λύτρου δοθέντος,
οὗτο λαβεῖν ἴσχυσεν ὁ τύραννος, ἐλυ-
κατεχόμενοι. Βαὶ πῶς ἔδωκε τὴν ψυχὴν
ἀντὶ πολλῶν; Ἑκουσίως ἐπιδοὺς B
ίνατον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώ-
νων γὰρ καθεῖλεν εὐαφόρμως τὸν
ἀνελόντα τὸν ἀναμάρτητον. Ἁμα-
τιν ἐπιτίμιον ὁ θάνατος· μόνος δὲ ὁ
τίαν οὐκ ἐποίησε.

Quodam etiam modo animam suam tradidit Patri (*qq*). Exclamavit enim moriens : *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* [68]. Atqui non a Patre, sed a diabolo detinebamur. Advertendum autem ad difficultatis solutionem, omnem redemptionem, sive pretium liberationis in aliis sitam esse, aut venire in potestatem ejus qui aliquos retinet, eosque qui detinentur per illius manum liberari. Pretium vero quod a Christo datum est, utpote differenti modo et omni alio pretio supernaturalius, liberavit sane eos qui detinebantur : ipsum vero non venit in potestatem ejus qui illos retinebat, cum illud non posset accipere. Patri autem hanc tradidit, tanquam animam Filii sui ; ideo etiam quasi dato jam pretio, quanquam non potuerit illud tryrannus accipere, liberati sunt qui detinebantur. Et quomodo tradidit animam suam redemptionem pro multis ? Quia voluntarie seipsum in mortem obtulit pro libertate hominum ; moriens enim, apta occasione tyrannum perdidit, tanquam occidentem illum qui peccato carebat. Peccati siquidem multa est mors ; solus autem Christus peccatum non fecit.

ώσκειν, ὅτι οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον τοῦ Χρι-
λύτρον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ,
ἃ νῦν περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἴρηνται,
οἱ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λέγονται.

Scire autem oportet, quod non sola Christi anima vocatur redemptio nostra, verum etiam sanguis ipsius. Itaque quæ nunc de anima ejus dicta sunt, de sanguine quoque ejus dicuntur.

Þ. ΜΔ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

CAP. XLIV. *De duobus cæcis.*

ευϊδ. Τὰ παραπλήσια γέγραπται καὶ
ν τῷ ἑπταικαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ δύο
ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν ἀκρι- C
μένην.

Vers. 29. *Et* — Vers. 30. *David.* Similia quoque scripta sunt decimo septimo capite ; ibi ergo quære enarrationem integre conscriptam.

ος — σιωπήσωσιν. Ἐπεστόμισεν αὐ-
ὴν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ἐνοχλοῦντας αὐτόν.

Vers. 31. *Turba autem — tacerent.* Imponebat illis silentium in honorem Jesu, quem illi molestia afficiebant.

ιδ. Ὅρα καρτερίαν. Τούτους μιμησώ-
μεῖς, οἱ πεπηρωμένοι τοὺς ὀφθαλμοὺς
αὶ κράξωμεν πρὸς αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας,
ν ἐμποδισθῶμεν, ἐπιτείνωμεν τὴν δέη-
ἀποστῶμεν, καὶ πάντως κάμψομεν αὐτόν,

Vers. 31. *Illi* — *David.* Vide perseverantiam. Hos imitemur et nos, qui animæ oculis excæcati sumus, et clamemus ad eum ex toto corde. Quod si ab aliquibus impediti fuerimus, intentiorem reddamus deprecationem, nec desistamus, et eum omnino flectamus sicut et isti.

ῶν οἱ ὀφθαλμοί. Ἐφώνησεν, (30) ἀντὶ
. Καὶ τίνος ἕνεκεν ἐρωτᾷ τούτους ; Ἵνα
ις, ὅτι ἄλλα βουλομένοις λαβεῖν, ἄλλα
πῶς οὐκ ἀπήτησεν αὐτοὺς πίστιν ; Διότι
δειξις ἦν ἡ κραυγὴ, καὶ τὸ μὴ ἀποστῆ-
θέντας.

Vers. 32. *Et* — Vers. 33. *oculi nostri.* Quare interrogavit illos ? Ne putaret quispiam quod alia volentibus accipere, ipse daret alia. Et cur non requisivit ab eis fidem ? Quia fidei demonstratio erat clamor, et perseverantia in eo, cum alii silentium eis imponere conarentur.

θεὶς — αὐτῷ. Οὐ καρτερικοὶ μόνον
αὶ εὐγνώμονες. Ἠκολούθησαν γὰρ αὐτῷ,
ν ἀμειβόμενοι.

Vers. 34. *Misertus* — *eum.* Non solum perseverantes erant, sed et grati sequebantur eum, rependentes beneficium.

τινες, ἕνα τῶν δύο τούτων τυφλῶν, τὸν

Aiunt autem quidam unum horum cæcorum insi-

ιιι, 46,

Variæ lectiones et notæ.

atius hunc locum exhibet in contextu tantum obiter laudat.
ım et in scholiis ad Matth xxvii, 50. Hic (30) Quinque priora vocabula omisit Hentenius.
lam Patri. Cui autem animam suam

lam — Patri. Cui autem animam suam tradidit ? Patri.

gniorem fuisse, de quo a Marco facto est mentio tricesimo primo Evangelii sui capite, qui Bartimæus dicebatur [64]; Luca vero sexagesimo quarto sui Evangelii capite [65]; alterum autem, ab his silentio præteritum tanquam illius ministrum, quemadmodum sane et de duobus dæmoniacis duodecimo capite prædictum est: idque conjectura assequuntur, eo quod eadem et dixerint et audiverint, ac similiter secuti fuerint. Ego vero re attentius considerata, alterum ab his duobus esse dico eum, de quo habet Marcus; rursumque alterum ab eo, de quo Marcus, illum de quo loquitur Lucas. Is siquidem de quo Marcus, vestem præ nimia festinatione projecit, et sine contactu sanitatem accepit. Is autem qui apud Lucam est, Christo potius ingrediente Jericho, et non egrediente, sanitatem est consecutus. Hujusmodi etiam opinionem mihi confirmat Chrysostomus, qui de illis utpote aliis nihil omnino significat.

A

B

ἐπισημότερον, μνημονευθῆναι παρὰ Μάρκῳ μὲν, ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, Βαρτιμαῖον καλούμενον· παρὰ Λουκᾷ δὲ, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου· τὸν ἄλλον δὲ παρασιωπηθῆναι τούτοις (31), ὡς ὑπηρέτην ἐκείνου· καθὰ δὴ καὶ περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ προείρηται. Καὶ τεκμηριοῦνται τὸν λόγον, ἀπό τοῦ τὰ αὐτὰ καὶ εἰπεῖν, καὶ ἀκοῦσαι, καὶ ὁμοίως ἀκολουθῆσαι· ἐγὼ δὲ στοχαζομένος, ἕτερον εἶναι λέγω, παρὰ τοὺς δύο τούτους, τὸν τοῦ Μάρκου, καὶ ἕτερον πάλιν, παρὰ τὸν τοῦ Μάρκου, τὸν τοῦ Λουκᾶ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν τοῦ Μάρκου καὶ τὸ ἱμάτιον ἔρριψεν ὑπὸ τῆς ἄγαν σπουδῆς, καὶ χωρὶς ἁφῆς τὴν ἴασιν ἔλαβεν· ὁ δὲ τοῦ Λουκᾶ, ἐρχομένου μᾶλλον εἰς Ἰεριχὼ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐκπορευομένου, τῆς ἰάσεως ἔτυχε. Βεβαιοῖ δέ μοι μάλιστα τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ὁ (32) Χρυσόστομος, οὐδέν τι περὶ ἐκείνων ἐπισταμενόμενος, ὡς ἑτέρων ὄντων.

CAP. XLV. *De asina et pullo.*

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου.

Cap. XXI. Vers. 1. *Et cum* — Vers. 3. *eos.* Jam morte sua appropinquante, majori auctoritate negotia attingit; et quia de asina et de pullo prophetatum erat, nunc tanquam omnium Dominus jubet his quos emittebat ut dicant: *Domino his opus est*, et post habitum usum reduci hos ad dominum eorum. Sed Matthæus asinam dicit et pullum; Marcus vero pullum solum [66]. *Invenietis*, inquit, *pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit.* Similiter autem scribit et Lucas [67]. Joannes vero pullum asinæ hunc appellavit [68], tanquam tenellum asinum. Quid ergo dicemus? Quod utroque opus erat Christo: sed pullo ut super eum veheretur, asina autem ut pullum sequeretur: explebat enim mysterium quod futura præfigurabat. Et erat pullus in figuram novi e gentibus populi, venturi ad fidem quæ est in Christum, qui ad divinæ legis jugum inexercitatus erat, super quem nullus hominum sederat, propheta videlicet vel apostolus. Asina vero in typum veteris e Judæis populi sub jugo legis degentis. Et pullus quidem Christum vehit insidentem, asina vero sequitur, docente reipsa quod postquam Christus gentibus insederit, et in eis tanquam in se credentibus requieverit, sequentur et Judæi. Dicit enim et Paulus: *Cæcitas ex parte facta est in Israel donec plenitudo gentium intraverit; et tunc omnis Israel salvus erit* [69]. Propterea ergo Matthæus exacta diligentia utriusque jumenti meminit; cæteri autem brevitatis causa pullum quidem scripserunt, eo quod super illum vectus

C

D

Καὶ ὅτε — αὐτούς. Ἤδη τῆς τελευτῆς αὐτοῦ προστεγγιζούσης, ἐξουσιαστικώτερον ἅπτεται τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπεὶ προεφήτευσε τὰ κατὰ τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, λοιπὸν, ὡς Κύριος πάντων, κελεύει τοῖς ἀποστελλομένοις εἰπεῖν, ὅτι Ὁ Κύριος χρείαν αὐτῶν ἔχει, καὶ μετὰ τὴν χρείαν ἀντιστρέφει αὐτοὺς πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν ὄνον καὶ πῶλον λέγει· Μάρκος δὲ πῶλον μόνον. Εὑρήσετε γὰρ, φησὶ, πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. Ὁμοίως δὲ γράφει καὶ Λουκᾶς. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ τὸν πῶλον τοῦτον ὀνάριον ὠνόμασεν, ὡς ὄνον νέον, ἐπεὶ καὶ πῶλος, τὸ τῆς ὄνου πωλάριον. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ ἀμφοτέρων μὲν ἔσχε χρείαν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τοῦ πώλου μὲν εἰς τὸ ἐποχηθῆναι αὐτῷ· τῆς ὄνου δὲ, εἰς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ πώλῳ. Μυστήριον γὰρ ἐτέλει προτυπούν τὰ μέλλοντα. Καὶ ἦν ὁ πῶλος μὲν εἰς τύπον τοῦ ἐξ ἐθνῶν νέου λαοῦ, τοῦ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἀγυμνάστου πρὸς τὸν ζυγὸν τοῦ θείου νόμου τυγχάνοντος, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισε, δηλαδὴ, προφήτης ἢ ἀπόστολος· ἡ ὄνος δὲ, εἰς τύπον τοῦ ἐξ Ἰουδαίων παλαιοῦ λαοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου τελοῦντος. Καὶ ὁ πῶλος μὲν φέρει τὸν Χριστὸν ἔποχον· ἕπεται δὲ ἡ ὄνος τοῦ πράγματος διδάσκοντος, ὅτι μετὰ τὸ καθίσαι τὸν Χριστὸν ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαναπαύσασθαι αὐτοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν, ἀκολουθήσουσι τούτοις καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Λέγει γὰρ καὶ Παῦλος, ὅτι Πώρωσις τῷ Ἰσραὴλ ἀπὸ μέρους γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ τότε (33) πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Διὸ

[64] Marc. x. 46. [65] Luc xviii, 35. [66] Marc. ii, 2. [67] Luc. xix, 30. [68] Joan. xii, 14. [69] Rom. xi, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(31) Τούτους B.

(32) Scilicet Chrysostomus de Marco et Luca hoc loco nihil monet, Matthæum tantum breviter explicans, t. VII, p. 653, 654.

(33) Codices Chrysostomi, t. VII, p. 656 C, inter οὕτω et τοτε.

ινν Ματθαῖος μέν, δι' ἀκρίβειαν, καὶ ἀμφο- A sit Salvator ; asinam vero silentio præterierunt, ut
ιημόνευσε τῶν ὑποζυγίων· οἱ δ' ἄλλοι, διὰ quæ tantum sequebatur. Vectus est itaque super
ν, τὸν πῶλον μὲν ἀνέγραψαν, ὡς ἐποχη- pullum Christus, simul præfigurans, ut dictum est,
ὐτῷ τοῦ Σωτῆρος· τὴν ὄνον δὲ παρεσιώπη- quod futurum erat ; simul etiam, quia contingebat
ἑπομένην μόνον. Ἐπωχήθη μὲν οὖν τῷ πώλῳ quosdam imbecilliores indigere jumentis, etiam
ἅμα μὲν, ὡς εἴρηται, προτυπῶν τὸ μέλλον, in hoc modum posuit, ostendens non oportere
καὶ, ἐπειδὴ συνέβαινεν, ἀσθενεστέρους ὄντας discipulum suum equo aut mulo uti, sed asino, et
ὑζυγίων δεῖσθαι, κάνταῦθα. Μέτρον ἔθηκε, ubique sola id fieri necessitate (*rr*).
ὅτι οὐ χρὴ τὸν αὐτοῦ μαθητὴν ἵππῳ ἢ
ιχρῆσθαι, ἀλλ' ὄνῳ, καὶ παντακοῦ μόνης τῆς
ἴνεσθαι.

— υἱὸν ὑποζυγίου. Τοῦτο, ποῖον ; Τὸ Vers. 4 *Hoc* — Vers. 5 *filium subjugalis.* Hoc,
ει τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ἀγαγεῖν τὴν ὄνον καὶ quid ? Discipulos missos esse ut asinam et pullum
ν. Προφήτην δὲ νῦν λέγει τὸν Ζαχαρίαν. Πε- adducerent. Prophetam autem dicit nunc Zacha-
μὲν οὖν ἡ τοιαύτη προφητεία. Γέγονε δὲ ταύ- riam. Completa est itaque hujusmodi prophetia :
λήρωσις προφητεία πάλιν ἑτέρου πράγμα- ejus vero completio rursus facta est alterius rei
δὴ, τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν, ὡς εἰρήκαμεν. B prophetia, puta fidei gentium, ut diximus. Filia
δὲ Σιὼν, αὐτὴ ἡ Σιὼν, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου, autem Sion est ipsa Sion, sicut Filius hominis
ἄνθρωπος. Ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς ipse homo. Nam et hoc idioma est Hebraicæ phra-
διαλέκτου. Καὶ Σιὼν μὲν, ἡ Ἱερουσαλήμ· sis. Et Sion quidem est Jerusalem : rex autem
δὲ τῆς Σιὼν, ὁ Χριστός· τοῦτο μὲν, ὡς Θεός· Sion, ipse Christus, vel tanquam Deus, vel tan-
καὶ ὡς ἐκ βασιλικῆς ῥίζης ἀναβλαστήσας quam e regia David radice progenitus : vel etiam
Δαυίδ· ἔτι δὲ καὶ, ὡς ἐνεργέτης αὐτῆς. tanquam is qui in eam plurima contulit beneficia.
δὲ πρὸς αὐτὴν πραΰς, μήτε δορυφόρους Venit ergo ad eam mansuetus : neque satellites ha-
τε ξιφηφόρους, μήτε ῥαβδούχους, ἀλλὰ πολλὴν bens. neque qui lanceam, gladium, aut faces (*ss*)
ότητα καὶ ἐπιείκειαν ἐνδεικνύμενος. Ἐπι- ferant, sed multam præ se ferens mansuetudinem
δὲ ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἰδίᾳ, ac humanitatem. Sedens vero super asinum et
ἐν συνωρίδι· ἀλλ' ὄνον καὶ πῶλον, τὸν πῶλον pullum, non divisim, modo super hunc, modo su-
Ὄνον μὲν, τῇ φύσει· πῶλον δὲ, τῇ ἡλικίᾳ. Σὺ C per illum : neque tanquam super bigam ab his
σον τὸν Ἰουδαῖον, ποῖος βασιλεὺς ἦλθεν εἰς tractam, sed asinum et pullum, intellige ipsum pul-
ὴμ ὄνῳ καὶ πώλῳ ἐποχούμενος ; Οὐδένα γὰρ lum, asinum quidem natura, pullum vero ætate.
εἶν ἕξει παρὰ τὸν Χριστόν. Tu ergo interroga Judæum, quis rex venerit Jeru-
salem asino et pullo vectus ? Nullum enim alium
dicere poterit præter Christum.

34) ἄλλως δὲ θυγάτηρ τῆς Σιὼν, Ἱερουσα- † Aliter quoque filia Sion est Jerusalem, eo
τὸ ταύτην ὑποκεῖσθαι τῷ ὄρει τῷ καλου- quod subjecta sit monti qui vocatur Sion. Dicitur
ὼν· λέγεται δὲ καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ Σιὼν, quoque ipsa Jerusalem Sion, propter montem Sion
ἐπικειμένου ὄρους μεταλαχοῦσα τῆς τοιαύ- qui supra ponitur, ut sit metaphorica appellatio.
ως.]

ντες — πῶλον. Μάρκος δὲ λεπτομερῶς Vers. 6. *Euntes* — Vers. 7. *pullum.* Marcus
ει, τί ἐποίησαν. Λέγει γάρ, ὅτι Ἀπῆλθον, autem particularius recitat id quod fecerunt. Ait
ν τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν enim : *Abierunt et invenerunt pullum alligatum*
τοῦ ἀμφόδου καὶ λύουσιν αὐτόν. Καὶ D *juxta januam foris in bivio, solvuntque illum. Et*
ν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς, Τί ποι- *quidam eorum qui ibi stabant dixerunt eis : Quid*
τες τὸν πῶλον ; Οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς, κα- *facitis solventes pullum ? At illi dixerunt sicut præ-*
τείλατο ὁ Ἰησους· καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. *ceperat Jesus, et dimiserunt eos.* Hæc sane Marcus
ἐν οὖν ὁ Μάρκος, θύραν λέγων, τὴν τοῦ januam dicens domus dominorum pulli [70].
ν (35) κυρίων τοῦ πώλου· ἄμφοδον δὲ ἐστιν

δὲ πάντα κατὰ προτύπωσιν. Ὥσπερ γὰρ Considera autem quod omnia ad præfigurationem
αὶ ὁ πῶλος ἐδέδοντο σχοίνοις ἕξω, ἐπὶ τοῦ faciant. sicut enim asina et pullus funiculis alligati
οὕτω καὶ ὁ παλαιὸς λαὸς, ὁ ἐξ Ἰουδαίων, erant foris in bivio, ita quoque antiquus Judæo-

c. xi, 4, 6.

Variæ lectiones et notæ.

iclusa in marg. exhibet B.

t ubique necesitate. Et ubique solis ne-
i contentum esse, solis necessariis acquie-
ola necessaria curare.

(35) Τοῦ κυρίου. A.

(*ss*) *Aut faces.* Forte ergo in suo codice inter-
pres reperit etiam δαδούχους.

rum populus, novusque gentium, peccatis alligantur extra Ecclesiam in vita ; nam hanc per bivium intelligimus. Et quemadmodum apostoli soluta illa animalia adducunt ad Christum, ita sane et istos. Ad hæc sicuti tentaverunt quidam prohibere hos, puta domini ipsorum, sicut dicit Lucas [71], audito autem quod Domino his opus esset, concesserunt, ita sane et in his, tentant quidem qui dominantur eis dæmones, prohibere ; audito vero quod Deo his opus est, permittunt.

A καὶ ὁ νέος, ὁ ἐξ ἐθνῶν, δίδενται ταῖς ἁμαρτί τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ βίου. Τοῦτον (36) φοδον νοοῦμεν. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνα τὰ ζῶα οἱ ἀπόστολοι προσάγουσι τῷ Χριστῷ· οὕτω τούτους· καὶ ὥσπερ ἐπ' ἐκείνων ἐπεχείρη τινες κωλύσαι, ἤγουν, οἱ κύριοι αὐτῶν, Λουκᾶς· ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶ ἔχει, παρεχώρησαν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτ χειροῦσι μὲν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν δαίμονες ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῶν χρείαν ἔχε χωροῦσι.

Vers. 7. *Et — vestimenta sua.* Posuerunt et super asinam et super pullum, ignorantes super quem illorum vehi vellet.

Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἐπέθηκαν καὶ ὄνου, καὶ ἐπὶ τοῦ πώλου, μὴ γινώσκοντες, ἐ αὐτῶν ὀχηθῆναι βούλεται.

Vers. 7. *Et — super ea.* Super ea, puta vestimenta quæ pullo erant superposita. Possunt autem discipulorum vestimenta reconditiori intelligentia dici virtutes, quæ intelligibilia sunt animæ vestimenta, illos adornantia qui Christo adducuntur. Lucas autem dixit [72], quod discipuli imposuerunt Jesum super pullum ; discipuli enim verbum gentibus superimponunt.

Καὶ — ἐπάνω αὐτων. Ἐπάνω αὐτῶν, B τῶν ἱματίων, τῶν ἐπιτεθέντων τῷ πώλῳ. Εἰ ἱμάτια τῶν ἀποστόλων ἀναγωγικῶς αἱ ἀρι νοητὰ περιβόλαια τῆς ψυχῆς αἷς περιστέλλο προσαγομένους τῷ Χριστῷ. Λουκᾶς δὲ εἶρη οἱ μαθηταὶ ἐπεβίβασαν τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ λον. Οἱ μαθηταὶ γὰρ ἐπιβιβάζουσι τὸν λόγο ἔθνη.

Vers. 8. *Plurima — sua.* Ostenderunt quod plus quam prophetam eum habebant ; ideo etiam excellenti modo ipsum honoraverunt. Nam et modico ante tempore cum Lazarum resuscitasset, magnam apud eos reverentiam acquisivit. Abjiciamus ergo et nos corporis ornatum propter Christum, et ornemus viam ejus, abjicientes opes ac affectiones quibus induimur aut circumdamur.

Ὁ δὲ πλεῖστος — αὐτων. Ἔδειξαν, ὅ προφήτην αὐτὸν εἶχον. Διὸ καὶ ὑπερβαλλόν τὸν ἐτίμησαν. Πρὸ ὀλίγου γὰρ τὸν Λάζαρ στήσας, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ, πολὺ σέβας ἐνέβαλε. Ῥίψωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν κόσ σώματος διὰ Χριστὸν, καὶ κοσμήσωμεν τὴ αὐτοῦ, ῥίπτοντες, ἃ περιβεβλήμεθα, χρήμ πάθη.

Vers. 8. *Alii — in via.* Marcus vero στοιβάδας dixit [73]. Est autem στοιβὰς ramorum congeries. Olivarum nempe rami erant. Nam tunc montem Olivarum præteribant.

Ἄλλοι — ἐν τῇ ὁδῷ. Μάρκος δὲ (37), στ C εἶπε. Στοιβὰς δὲ, ἡ σωρεία τῶν κλάδων. δὲ ἦσαν οἱ κλάδοι. Τὸ γὰρ ὄρος τῶν Ἐβαιῶ κεῖτα παρήμειβον.

Vers. 9. *Turbæ autem — David.* Hosanna Hebraicum est, et significat interdum hymnum sive laudem : quandoque vero, Serva. Nunc ergo tantundem est ac si dicat : Hymnus filio David.

Οἱ δὲ ὄχλοι — Δαυὶδ. Τὸ Ὡσαννὰ, Ἑβρα ἐστι, σημαίνει δὲ, ποτὲ μὲν, ὕμνον, ποτὲ δὲ δή. Νὺν οὖν φησιν, ὕμνος τῷ υἱῷ Δαυΐδ.

Vers. 9. *Benedictus — Domini. — In nomine Domini,* hoc est, a Domino. Benedictus qui venit a Deo, benedictus qui missus est a Deo. Marcus autem addidit : *Benedictum quod venit regnum in nomine Domini Patris nostri David* [74]. Existimabant enim, quod erigeretur abjectus thronus regni David : unde gaudentes dicebant : Benedictum quod redit regnum primi patris nostri David. Quod *venit in nomine Domini* autem, hoc est a Deo, Joannes vero dicit : *Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel* [75]. Verisimile enim est tunc omnia fuisse dicta a turbis quæ præcedebant et quæ sequebantur ,quæque egressæ erant in occursum ejus.

Εὐλογημένος — Κυρίου. Τὸ ἐν ὀνόματι ἀντὶ τοῦ, παρὰ Κυρίου. Εὐλογημένος ὁ ἐρ ἀπὸ Θεοῦ, εὐλογημένος ὁ πεμφθεὶς ἐκ Θεοῦ. δὲ προστέθηκε, Καὶ εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη λεία ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ὑπέλαδον γὰρ (38) ὅτι ἀνωρθώθη ὁ κα D μένος θρόνος τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ. Ὅθε ροντες ἔλεγον, Καὶ εὐλογημένη (39) ἡ ἐ πάλιν βασιλεία τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἐρχομένη δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου, τουτέστ Θεοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν· Εὐλογημένος χόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου βασιλεὺς τ ραήλ. Πάντα γὰρ εἰκὸς ὑπὸ τῶν ὄχλων τότε

[71] Luc. XIX, 33, 34. [72] Luc, XIX, 35. [73] Marc. XI, 8. [74] ibid. 10. [75] Joan. XII, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Τοῦτο, B.
(37) Στιβάδας, A, et mox στιβάς.
(38) Δέ, pro γάρ, A.
(39) Hic πάλιν addit A, mox autem omit

προαγόντων, καὶ τῶν ἀκολουθούντων, καὶ A Intelligitur etiam : *In nomine Domini*, in majestate
ὄντων εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ. Νοεῖται δὲ τὸ Domini, in ordine regio.
τι Κυρίου, καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἐν δόξῃ Κυρίου,
κσιλέως.

— ὑψίστοις. Ὕμνος ἐν ὑψίστοις, ὑμ- Vers. 9. *Hosanna — excelsis.* Laus in excelsis.
καὶ τῶν ὑψίστων δυνάμεων, ἤτοι, τῶν Laudent etiam qui sunt inter excelsas virtutes sive
ὸν Θεὸν, τὸν πέμψαντα ἡμῖν βασιλέα (40), angelos. Deum qui nobis misit regem, ac instaura-
ὠσαντα τὴν βασιλείαν Δαυΐδ. Ὁ δὲ Λου- vit regnum David. Lucas vero loco *Hosanna in ex-*
τοῦ, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, Δόξα ἐν *celsis*, dicit, *Gloria in excelsis* [76]. Hic autem et de
εἶπεν. Οὗτος δὲ (41) ἱστορεῖ καὶ περὶ τῶν discipulis scribit, quod dicebant : *Benedictus qui*
ὅτι ἔλεγον, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος *venit rex in nomine Domini, pax in cœlo et gloria*
ἐν ὀνόματι Κυρίου, εἰρήνη ἐν οὐρανῷ *in excelsis.* Considera vero quomodo in tali plausu
ἐν ὑφιστοις· εἰρήνην τὴν χαρὰν ὀνομά- tantoque clamore pullus, quanquam omnino indo-
τει δὲ, πῶς ἐν τοιούτῳ κρότῳ, καὶ τοσαύ- mitus, mansuetissime tamen incedebat, præfigu-
ργαῖς, ὁ πῶλος, καίτοι παντελῶς ἀδάμα- rans plane gentium obedientiam. et omnimodam
ὅμως οὐτάκτως ἐφέρετο, προτυπῶν πάντως B eorum ad disciplinam immutationem.
τιθὲς τῶν ἐθνῶν καὶ τὴν ἀθρόαν αὐτῶν
εἰς εὐταξίαν.

ἰσελθόντος — οὗτος; Ἐσείσθη, ἀντὶ Vers. 10. *Cumque intrasset — hic?* Commota est,
ἔχθη, θορυβηθεῖσα ἐπὶ τῷ κρότῳ καὶ ταῖς id est, turbata est, excitato tumultu propter plau-
sum et favores.

ὄχλοι — Γαλιλαίας. Εἰ καὶ ὑπὲρ προφήτην Vers. 11. *Turbæ vero — Galilææ.* Et si plus quam
ὸν, ὅμως προφήτην αὐτὸν ὠνόμαζον, οὐδὲν prophetam eum habebant, prophetam tamen eum
ν ἐννοεῖν δυνάμενοι, διὰ τὰ ἀνθρωπο- dicebant, quia nihil excelsius concipere poterant
ὑτου. Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι Καί τινες τῶν propter humana ejus opera. Lucas autem dicit :
ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτὸν, *Et quidam Pharisæorum de turba dixerunt ad eum :*
, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου. Καὶ *Magister, increpa discipulos tuos. Et respondens ait*
; εἶπεν αὐτοῖς· Λέγω ὑμῖν, ἐὰν οὗτοι *illis : Dico vobis quod, si hi tacuerint, lapides cla-*
τν, οἱ λίθοι κεκράξονται. Φθονήσαντες *mabunt* [77]. Invidia enim moti dicebant : Prohibe dis-
ν, ὅτι Κώλυσον τοὺς μαθητάς σου τοιαῦτα cipulos tuos, ne hujusmodi plausibus ac favoribus
αὶ εὐφημεῖν σε, Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἐὰν οὗτοι C prosequantur. Dicens autem, *Si hi tacuerint, lapides*
τν, οἱ λίθοι κεκράξονται, ἐνέφηνεν (42), *clamabunt*, ostendit, quod impossibile sit suam
τον σιωπηθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ. Λέγοιντο taceri gloriam. Possunt quoque lapides dici, qui
οι καὶ οἱ πιστεύσαντες ἐξ ἐθνῶν, ὡς ὄντες ex gentibus crediderunt, tanquam prius mente
πεπωρωμένοι (43) τὸν νοῦν, καὶ ἀνοίσθη- idurati ac insensibiles ad divinam Dei cognitionem
νωσίας ἀληθινῆς, οἵτινες σιωπησάντων qui, postquam apostoli morte tacuerunt, jam cla-
τόλων τῇ τελευτῇ, λοιπὸν αὐτοὶ κράξουσι mant prædicantes.
ες.

- περιστερὰς. Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ Ἰωάν- Vers. 12. *Et — columbas,* Similia quoque dicit
, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν κατ' ἀρχὰς τοῦ Εὐαγ- Joannes : sed ille quidem circa principium Evan-
ιστθαῖος δὲ καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς τῷ τέλει. gelii, Matthæus autem et cæteri circa finem. Mani-
, ὅτι δὶς ταῦτα πεποίηκεν ὁ Χριστὸς, καὶ festum ergo quod bis hæc fecerit Christus, variis-
φόρους καιρούς. Καὶ τότε μὲν λέγουσιν que temporibus, Et tunc quidem dicunt ei Judæi :
(44) πρὸς αὐτὸν, Τί σημεῖον δεικνύεις Quod signum ostendis nobis? modo autem tacent. Et
τι δὲ σιγῶσιν (45). Ὅρα δὲ τὴν καταφρό- vide abjectionem eorum, in templo siquidem cau-
ῶν. Ἐν τῷ ναῷ γὰρ ἐκαπήλευον. Καὶ οἱ D ponabantur : et hi quidem vendebant indigentibus,
ουν τὰ πρὸς θυσίαν ἐπιτήδεια τοῖς χρή- quæ ad sacrificium apta erant, oves dico, boves
οβατα λέγω, καὶ βόας καὶ περιστερὰς, ὡς ac columbas, sicut Joannes manifestavit, et si quid
ις ἐδήλωσε, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· οἱ δὲ est simile [78]. Alii vero emebant. Κολλυβισταὶ autem
Κολλυβισταὶ δὲ εἰσιν οἱ τραπεζίται. pro quibus vertimus nummularios, sunt mensarii
τας δὲ τούτους ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί. sive trapezitæ, et quos multi καταλλάκτας vocant, hoc

xix, 38. [77] ibid. 39. [78] Joan. II, 18.

Variæ lectiones et notæ.

ἰσιλείαν, A.
alim δή, loco δέ. Nam de Luca sermo est, jam dixerat δέ.
, addit A.
(43) Πεπηρωμένοι, A.
(44) Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, A.
(45) Γνῶσιν, pro σιγῶσιν, A.

est, ut vulgus dicit, cambiatores. Nam κόλλυβος obolus, et κολλυβίζω commuto dicitur. Ingressus est ergo Christus templum cum magna libertate, tanquam paterfamilias domum suam, et eos qui jam dicti sunt ejecit, ac potentiam quam ut Deus ad omnes habebat, manifestans, et propter immunitatem a peccato confidens, hinc quidem ornatus templi sui curam habet, hinc autem sacrificiorum quæ per sanguinem fiunt rejectionem manifestat. Præterea instruit nos ut pro Ecclesia libere agamus.

A Κόλλυβος γάρ, ὁ ὀβολὸς, καὶ κολλυβίζω λέγεται τ καταλλάσσω. Εἰσῆλθεν οὖν ὁ Χριστὸς εἰς τὸ ἱερὸ μετὰ παῤῥησίας, ὡς οἰκοδεσπότης. Ἐξέβαλε δὲ κα τοὺς ῥηθέντας, καὶ τὰ ῥηθέντα, τήν τε κατὰ πάντω ἐξουσίαν, ἣν ὡς Θεὸς εἶχε, παραγυμνῶν, καὶ τ ἀναμαρτησίᾳ τεθαῤῥηκώς· καὶ τοῦτο μὲν, τῆς εὐ κοσμίας τοῦ οἰκείου ναοῦ φροντίζων· τοῦτο δὲ προδηλῶν τὴν ἐκβολὴν τῶν δι' αἵματος θυσιῶν τοῦτο δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας παῤῥησιάζεσθαι.

Vers. 13. *Et — vocabitur*. Scriptum est in propheta Isaia.

Καὶ — κληθήσεται. Γέγραπται ἐν τῷ προφήτῃ Ἡσαΐᾳ.

Vers. 13. *Vos — latronum*. Latrones nominavit eos qui in illo cauponabantur, quod ad modum latronum lucris inhiarent : latrones siquidem lucri aviditate tenentur. Aut quia ea quæ vendebantur ex rapina vel avaritia erant. In Jeremia autem scriptum est : *Num spelunca latronum domus mea est* [79] ?

Ὑμεῖς — λῃστῶν. Λῃστὰς ὠνόμασε τοὺς ἐν αὐτῷ καπηλεύοντας, διὰ τὸ ὁμοίως τοῖς λῃσταῖς φιλοκερδεῖν. Οἱ λῃσταὶ γὰρ φιλοκερδεῖς. Ἢ διότι B τὰ πωλούμενα ἐξ ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ἦσαν. Ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ δὲ γέγραπται, Μὴ σπήλαιον λῃστῶν ὁ οἶκός μου ἐστι;

CAP. XLVI. *De cæcis et claudis.*

ΚΕΦ. Μϛ΄. Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.

Vers. 14. *Et — eos* Claudus est quiduis non recta ad virtutem incedit. Et cæcus est omnis qui quod bonum est ac honestum non intuetur.

Καὶ — αὐτούς. Χωλός ἐστι καὶ πᾶς ὁ μὴ βαίνων ὀρθὰ πρὸς ἀρετὴν· τυφλὸς (46) ἐστι καὶ πᾶς ὁ μὴ νοῶν τὸ καλόν.

Vers. 15. *Videntes — indignati sunt*. Dispensatorie ordinavit Deus, ut pueri quoque laudarent eum : quo ab omni contradictione excluderentur Judæi, videntes filios qui apud se fuerant enutriti ac instructi, mirabiliter ac supernaturaliter motos ad Christi laudem. Verum illi sunt ex hoc multo impudentiores, atque invidia dirupti insaniunt.

Ἰδόντες — ἠγανάκτησαν. Ὠκονόμησεν ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς παῖδας ὑμνῆσαι αὐτὸν, ἵνα πάσης ἀντιλογίας ἀποκλεισθῶσιν Ἰουδαῖοι, βλέποντες τὰ ἴκνια αὐτῶν, τὰ παρ' αὐτοῖς τρεφόμενα καὶ παιδευόμενα, κινούμενα πρὸς ὕμνον τοῦ Χριστοῦ παραδόξως καὶ ὑπερφυῶς· οἱ δὲ σφοδρότερον μᾶλλον ἀναισχυντοῦσι καὶ τῷ φθόνῳ διαῤῥηγνύμενοι μαίνονται.

C

Vers. 16. *Et — dicut* ? O impudentiam ! æquum potius erat ut diceret eis Christus : Auditis quid dicunt hi filii vestri, qui me nunquam viderunt ?

Καὶ — λέγουσιν ; Ὦ τῆς ἀναισχυντίας ! τὸν Χριστὸν εἰκὸς ἦν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, Ἀκούετε τί οὗτοι λέγουσιν, οἱ παῖδες ὑμῶν, οἱ μηδέποτέ με θεασάμενοι ;

Vers. 16. *Jesus autem — utique*. Omnino, inquit, audio. Et quia plurimum impudentes erant sicut diximus, increpatoria usus est responsione, dicens :

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ναί. Ναὶ, φησὶν, ἀκούω. Καὶ ἐπεὶ (47), ὡς ἔφημεν, σφόδρα ἠναισχυντουν, ἐπιπληκτικώτερον κέχρηται τῇ ἀπολογίᾳ λέγων·

Vers. 17. *Nunquam — laudem* ? David dictum est, quo ea quæ tunc fiebant prophetaverat. Itaque stupore plenissimum est hoc miraculum. Tunc enim chorus puerorum lactentium clare locutus est. Siquidem non simpliciter pueri erant, sed pueri infantes ac lactentes. Perfecisti vero, id est, perfectum ex imperfecto ore fecisti. Bene autem dixit : *Ex ore infantium* ; nam os erat infantium. Id autem quod dicebatur, potentiæ ipsius erat, quæ disertam reddebat immaturam lactentium linguam. Et hoc quoque miraculose factum est ad discipulorum consolationem, ut de seipsis confiderent, quod qui disertam fecerat balbutientem linguam, sapientem etiam facturus erat eorum ruditatem. Erat et hoc figura gentium, quæ cum ad theologiam et divina verba balbutirent, repente ita perfecte resonarunt, ut ab omnibus exaudiri possent.

Οὐδέποτε — αἶνον ; Τοῦ Δαυὶδ μὲν τὸ ῥητὸν, προεφήτευε δὲ τὰ τηνικαῦτα γινόμενα. Ἐκπληκτικώτατον οὖν τὸ τοιοῦτον θαῦμα. Τότε γὰρ πρῶτον χορὸς παίδων ὑπομαζίων τρανῶς ἐφθέγξατο. Οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς ἦσαν παῖδες, ἀλλὰ παῖδες νήπιοι καὶ θηλάζοντες. Κατηρτίσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, τέλειον ἐποίησας ἐξ ἀτελοῦς στόματος. Καλῶς δὲ εἶπεν, Ἐκ στόματος νηπίων. Τὸ στόμα γὰρ ἦν τῶν νηπίων· τὸ δὲ D λεγόμενον, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τρανούσης (48) τὴν ἄωρον γλῶσσαν τῶν θηλαζόντων. Ἐθαυματουργήθη δὲ τοῦτο καὶ πρὸς παράκλησιν τῶν μαθητῶν, ἵνα θαῤῥήσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, ὡς ὁ τὴν ψελλίζουσαν γλῶσσαν τρανώσας, σοφίσει καὶ τὴν ἰδιωτείαν αὐτῶν. Ἦν δὲ τοῦτο καὶ τύπος τῶν ἐθνῶν ἃ ψελλίζοντα πρὸς θεολογίαν, αἰφνίδιον ἤχησαν τέλειον καὶ ἐξάκουστον.

[79] Jerem. VII, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Δέ, interponit A.
(47) Ἐπειδή, pro ἐπεί, A.
(48) Δέ, addit A.

ἐκεῖ. Ἐξῆλθε, χαλῶν αὐτοῖς τὸν ὄγκον A
, καὶ σβεννύων τὴν πυρκαϊὰν τοῦ φθόνου

Vers. 17. *Et — illic.* Exivit ut affectus tumorem in illis remitteret, et accensum invidiæ eorum ignem exstingueret.

. ΜΖ'. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

CAP. XLVII. *De ficu quæ exaruit.*

— συκῆ. Ἐπεὶ τὴν μὲν εὐεργετικὴν
ιμεν πολλάκις ἐπεδείξατο · τὴν δὲ τιμω-
ὸ' ἅπαξ, δεῖξαι λοιπὸν καὶ ταύτην βου-
θαρρήσωσιν οἱ μαθηταὶ κἀντεῦθεν, ὅτι
τεν ἀμύνασθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας Ἰου-
ὶ ὅτι οὐκ ἄν ποτε πάθοι, μὴ θέλων, εἰς
ἐν οὐκ ἐπιδείκνυται ταύτην, ὡς φιλάν-
τὸ φυτὸν δέ. Διὸ καὶ σχηματίζεται (49)
ἔρχεται πρὸς τὴν συκῆν, εἰ ἄρα εὑρήσει
, καθὼς εἶπε Μάρκος, καίτοι γινώσκων, B
ήσει. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ Μάρ-
προσθείς · ὅτι Οὐκ ἦν καιρὸς σύκων.
πλάττεται κατ' οἰκονομίαν, ἵνα εὐαφόρη-
ἢν θαυματουργίαν ἔλθῃ. Καὶ λόγῳ μόνῳ
0) τὴν συκῆν, καὶ δείκνυσι τὴν τιμω-
οῦ δύναμιν, ὡς ἦν αὐτῷ σκοπός. Ξηραί-
γρότερον τῶν ἄλλων φυτῶν, ἵνα καὶ μεῖζον
ένηται. Μὴ τοίνυν ἀκριβολογοῦ, διατί
τὸ φυτὸν, ἀναίτιον ὄν, ἀλλὰ μόνον ὅρα
καὶ θαύμαζε τὸν θαυματουργόν· Τετιμω-
(51), οὐχ ὡς ἁμαρτῆσαν, ἀλλ' ἵνα
ἀκολουθοῦντες, ὅτι καὶ κολάζειν ὁ Χριστὸς

Vers. 18, *Mane* — Vers. 19. *ficus.* Quia frequenter demonstraverat potentiam suam, qua beneficia præstabat, severam autem et ultionis inflictivam ne semel quidem, jam etiam demonstrare eam intendit, ut hic quoque discipuli confiderent, quod potens esset ulcisci insidiantes Judæos, quodque non pateretur non volens. Hanc autem in hominem non exercet, utpote hominum amator, sed in plantam. Ideo se finxit esurire, et venit ad ficum, si forte in ea quidpiam inveniret, sicut dixit Marcus [80]. Atqui sciebat se nihil in ea inventurum. Nam et hoc dixit Marcus, addens quod non erat tempus ficuum [81]. Dispensatorie autem hæc effinxit, ut apta occasione ad miraculi operationem descendat, soloque verbo ficum arescere faciat, et suam punitivam ostendat potentiam, sicut ejus intentum erat. Arefacit quoque plantam, quæ præ cæteris majorem habet humorem, ut majus fiat miraculum. Ne ergo inquiras, cur punita sit planta, quæ nihil offenderat, sed solum intuere miraculum, eumque admirare qui operatus est. Punita enim, non quod peccaverit, sed ut discerent qui sequebantur, quod etiam ultionem sumere posset Christus.

†), φύλλοις κομῶσα μόνοις, ἡ τῶν Ἰουδαίων C
καρπὸν μὲν δικαιοσύνης οὐκ ἔχουσα,
τὴν τῶν πεπλανημένων ἠθῶν ἐπίδειξιν,
προβαλλομένη. Ἢ καὶ ἄλλως, ἡ ἐν σκιαῖς
σωματικοῖς τοῦ νόμου λατρεία, καὶ τὰ
κρατηρήματα.]

† Ficus solis ornata foliis, Judæorum erat Synagoga, fructum non habens justitiæ, sed consuetudinum efflctarum ostentationem, tanquam folia producens. vel etiam aliter : Cultus divinus qui in umbris et figuris corporalibus erat, ac Judaicæ observationes, possunt dici ficus illa.

συκῆ ; Ἰδόντες, οὐκ αὐτίκα. ἀλλὰ τῇ
λέγει γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι Καὶ ὅτε ὀψὲ
πορεύετο ἔξω τῆς πόλεως· Καὶ πρωΐ
ενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμέ-
ζων. Καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει
ῖ, ὃ ἐστι, διδάσκαλε, ἴδε ἡ συκῆ,
ω, ἐξήρανται. Ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς
ιξεν αὐτῷ τὴν συκῆν.

Vers. 20. *Et — ficus* ? Videntes : non statim, sed die sequenti. Ait enim Marcus : *Et cum jam facta esset vespera, egrediebatur extra civitatem Et mane prætereuntes, viderunt ficum exaruisse radicitus. Recordatusque Petrus ait illi : Rabbi, ecce ficus quam exsecratus es, exaruit* [82]. Recordatus enim exsecrationis ostendit ei ficum.

ις — γενήσεται. Τὰ παραπλήσια
ι καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφα- D
ήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν, δι' ἧς γνοίης
τα σαφῶς. Μάρκος δέ φησιν, εἰρηκέναι
ὅτι Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ. Ἆρ-
βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ
ν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ
γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ·

Vers. 21. *Respondens — fiet.* Similia quoque his dixit tricesimo quinto capite. Quære itaque ibi enarrationem, per quam scire et hæc manifeste poteris. Marcus vero Jesum dixisse refert : *Quicunque dixerit monti huic, Tollere et projice te in mare, et non dubitaverit in corde suo sed crediderit quod quæ dicit fient erit illi quidquit dixerit.* Mons autem etiam diabolus intelligitur propter ela-

xi, 12. [81] ibid. 13. [82] Marc. xi, 19-23.

Variæ lectiones et notæ.

infra *ad* Joan, iv, 7, ad ista λέγει

ίνῃ, B.

(51) Γάρ abest A.
(52) Inclusa exhibet uterque codex in margine.

tionem ; mare vero absyssus et chaos sive vorago inferni.

Διάκρισιν γὰρ ἀμφότεροι τὸν διισταγμὸν ὀνομάζουσιν. Ὅρος δὲ νοεῖται, καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὴν ἔπαρσιν. θάλασσα δὲ, ἡ ἄβυσσος καὶ τὸ χάος.

Vers. 22. *Et — accipietis.* Marcus autem dixit : *Et quæcunque orantes petitis credite quod accipietis, et erunt vobis* [83]. Omnia autem non simpliciter intelligit, sed quæ digna sunt.

Καὶ — λήψεσθε. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ πάντα ὅσα ἂν προσευχόμενοι (53) αἰτῆσθε, πιστεύετε, ὅτι λαμβάνετε, καὶ ἔσται ὑμῖν· πάντα δὲ νόει, μὴ ἁπλῶς, ἀλλὰ τὰ ἄξια.

CAP. XLVIII. *De principibus sacerdotum et senioribus Dominum interrogantibus.*

ΚΕΦ. ΜΗ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.

Vers. 23. *Cumque ipse veniset — hanc ?* Quia miracula carpere non poterant, de ejectione conquerantur eorum qui in templo emebant ac vendebant, dicentes : *In qua potestate hæc facis*, prohibens quæ nos non prohibemus ? Et quis tibi dedit potestatem hanc, cui nullus templi principatus commissus est ? Atqui bonum opus fuerat operatus repurgato templo : verum invidia etiam bona calumniari solet.

Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ — ταύτην ; Ἐπεὶ τοῖς θαύμασιν οὐκ ἠδύναντο μέμψασθαι, περὶ τῆς ἐκβολῆς ἐγκαλοῦσι τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων ἐν τῷ ἱερῷ, λέγοντες· Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς ; κωλύων, ἅπερ ἡμεῖς οὐκ ἐκωλύσαμεν. Καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην τοῦ ἐξωθεῖν ; μηδεμίαν ἀρχὴν τοῦ ναοῦ ἐμπεπιστευμένῳ. Καὶ μὴν καλὸν ἐποίησεν, ἀνακαθάρας τὸ ἱερόν· ἀλλ' ἡ βασκανία καὶ τοῖς καλοῖς εἴωθεν ἐπηρεάζειν.

Vers. 24. *Respondeus* — Vers. 25. *hominibus ? E cælo*, hoc est, Cœlitus a Deo. *Ex hominibus*, id est, Ab hominum præcepto. Vide autem quomodo non statim respondit eis, ne seipsum magnificare videretur, et ne ipsum carperent, quasi Dei adversarium. Quia autem Baptista multa de ejus magnitudine testatus fuerat, inde eos e diverso interrogat, et in perplexitatem eos concludit, ita ut etiam ipsi agnoscentes turbati sint.

Ἀποκριθεὶς — ἀνθρώπων ; Ἐξ οὐρανοῦ μὲν, ἀντὶ τοῦ, Ἄνωθεν, ἐκ τοῦ (54) Θεοῦ· Ἐξ ἀνθρώπων δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐξ ἐντολῆς ἀνθρώπων. Ὅρα δὲ πῶς ἐξ εὐθείας μὲν οὐκ ἀπεκρίθη τούτοις, ἵνα μὴ δόξῃ μεγαλύνειν ἑαυτόν, καὶ ἵνα μὴ διασύρωσιν αὐτὸν, ὡς ἀντίθεον. Ἐπεὶ δὲ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης πολλὰ περὶ τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ μεμαρτύρηκεν, ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀντεπερωτᾷ, καὶ συνέλαβε πρὸς ἀπορίαν, ὃ καὶ αὐτοὶ γνόντες ἐθορυβήθησαν.

Vers. 25. *At illi — credidistis ei ?* Hæc est perplexitas. Dixisset enim eis : *Quare non credidistis ei*, cum multa et magna de me diceret ? Nam si his quæ dicebat credidissetis, cognovissetis utique in qua potestate hæc faciam. Nunc itaque convincimini, quod frustra Joannem habueritis prophetam, cum illi non credideritis.

Οἱ δὲ — ἐπιστεύσατε αὐτῷ ; Τοῦτό ἐστιν ἡ ἀπορία. Εἶπε γὰρ ἂν (55) αὐτοῖς, Διατί οὐκ ἐπιστεύσατε οὐτῷ, λέγοντι πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ ἐμοῦ ; εἰ γὰρ ἐπιστεύσατε, οἷς ἔλεγεν, ἐγινώσκετε ἂν, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. Λοιπὸν οὖν ἐλέγχεσθε, μάτην ἔχοντες προφήτην τὸν Ἰωάννην, ἐπιστοῦντες αὐτῷ.

Vers. 26. *Si autem — prophetam.* O miseram hominibus placendi cupiditatem ! Deum contemnunt, homines vero timent, et ad eorum gratiam omnia operantur.

Ἐὰν δὲ — προφήτην. Ὦ τῆς ἀνελευθέρου τῶν ἀθλίων ἀνθρωπαρεσκείας ! Τοῦ μὲν Θεοῦ καταφρονοῦσι, τοὺς ἀνθρώπους δὲ φοβοῦνται, καὶ πρὸς χάριν αὐτῶν ἅπαντα πράττουσιν.

Vers. 27. *Et respondentes — faciam.* Oportebat quidem eos dicere, quod baptisma Joannis a Deo erat, et quod Joannes a Deo missus erat. Quia vero argui timebant, ut qui non credidisse illi visi fuerant, veritatem abscondebant. Ait ergo : Neque ergo dico vobis quod scire cupitis ; non sicut vos veritatem abscondens, sed responsione judicans vos indignos, qui ita dolose versamini.

Καὶ ἀποκριθέντες — ποιῶ. Ἔδει μὲν αὐτοὺς εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ βάπτισμα ἐκ Θεοῦ ἦν, καὶ ὁ Ἰωάννης ἐκ Θεοῦ ἐσταλται· ἐπεὶ δὲ φεύγοντες τὸν ἔλεγχον, ἵνα μὴ ἀπιστοῦντες αὐτῷ φανῶσιν, ἐκπτουσι τὴν ἀλήθειαν, φησὶν, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἃ βούλεσθε μαθεῖν, οὐ κρύπτων, ὡς ὑμεῖς, τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀνεξίους τῆς ἀποκρίσεως ὑμᾶς λογιζόμενος, οὕτω κακουργοῦντας.

CAP. XLIX. *De duobus filiis parabola.*

ΚΕΦ· ΜΘ'. Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή.

Vers. 28. *Quid autem vobis videtur ?* De his quæ dicam. Cum enim dicere noluissent unde erat baptisma Joannis, ne arguerentur quod ei non credidissent, per parabolam eos aggredi parat, ut seipsos ipsi condemnent tanquam incredulos, et dicit :

Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ ; Περὶ ὧν ἐρῶ, σκέψασθε. Μὴ θελησάντων γὰρ εἰπεῖν, πόθεν ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀπιστήσαντες ἐκείνῳ, βούλεται διὰ παραβολῆς αὐτοὺς ἐμβαλεῖν εἰς τὸ αὐτοὺς καταψηφίσασθαι ἑαυτῶν ὡς ἀπειθῶν, καὶ λέγει.

[83] Marc. XI, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Ita etiam in textu Marci habet codex uterque.

(54) Ἐκ τοῦ Θεοῦ A.

(55) Ἄν, omittit B.

ωπος — οὐκ ἀπῆλθεν. Ἄνθρωπον μὲν
εῖ τὸν Θεὸν, ὡς φιλάνθρωπον· τέκνα δὲ αὐ-
, τόν τε λαὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸν τῶν Ἰου-
ὡς ποιήματα αὐτοῦ. Καὶ ἔστιν ὁ μὴ ὑποσχό-
ιεν, ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν ἐθνῶν· ὁ δὲ
ενος μὲν, μὴ ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν Ἰου-
Τὰ ἔθνη μὲν γὰρ οὐχ ὑπέσχοντο ἀκούσεσθαί
ῦ, καὶ ὅμως ὕστερον ὑπήκουσαν πιστεύσαντα
καὶ Χριστῷ· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ὑπέσχοντο,
ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου· Πάντα,
εἴπῃ ὁ Θεὸς, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα,
ερον παρήκουσαν, ἀπιστήσαντες τῷ Χριστῷ
ὶ. Ταῦτα μόνα τῆς παραβολῆς ἐκλέγου, καὶ
κε· τἆλλα δὲ πάρες, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων
ῶν παρηγγείλαμεν. Ἐπὶ τὸ ἀσαφέστερον
α ταύτας οἰκονομικῶς συνετέθησαν, διὰ τὸ
ν, ἵνα μηδὲν περὶ ἑαυτῶν οἱ Ἰουδαῖοι γνόντες,
ενέγκωσι τὴν ψῆφον.

– πρῶτος· Αὐτοὺς ἠνάγκασεν, ὡς εἴρηται,
ον ἐξαγαγεῖν, ἵνα αὐτοκατάκριτοι γένωνται.
αβαίνει πρὸς τοὺς τελώνας καὶ τὰς πόρνας,
ἐλέγχων αὐτούς.

αὐτοῖς — Θεοῦ. Τελώνας λέγει τοὺς
ντας καὶ βαπτισθέντας, ὅτε ὁ Ἰωάννης
, καὶ πόρνας ὁμοίως. Προάγουσι δὲ, ἀντὶ
λαμβάνουσιν. Εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον,
σκει, πῶς προλαμβάνουσι, λέγων·

— αὐτῷ. Ἦλθε πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἡμε-
βίῳ, ἀλλ' ἐν ὁδῷ ἀρετῆς, ἵνα καὶ ἀξιόπι-
ᾖ, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, παραινοῦντι
καὶ εὐτρεπίζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν τῆς
; τοῦ Θεοῦ.

— αὐτῷ. Ὑμεῖς δὲ, ἰδόντες τοὺς τελώ-
τὰς πόρνας, πῶς μετεβλήθησαν, ὅτε ὁ Ἰω-
ήρυσσε, καὶ προέλαβον ὑμᾶς, οὐ μετεβλή-
ε πιστεύσαι αὐτῷ.

Vers. 28. *Homo habebat* — Vers. 30. *non abiit.* Hominem significat Deum, tanquam videlicet humanum aut hominum amatorem, duos autem filios ejus, populum gentilem et Judaicum, qui sunt facturæ ipsius. Et is qui non promisit, sed tamen abiit, populus est gentilis : qui vero promisit, nec tamen abiit, Judaicus. Gentes siquidem non promiserunt se Deum audituras, et tamen postea audierunt, obedientes Christo ac Deo, et in eum credentes : Judæi vero promiserunt, dicentes in libro Deuteronomii: *Omnia quæ dixit Deus faciemus et audiemus* [84]; postmodum autem obaudierunt, ipsi permanentes Christo ac Deo increduli. Hæc tantum de parabola elige et intellige, reliqua vero prætereas, quemadmodum et in reliquis parabolis admonuimus, tanquam hoc solo fine in ea posita, quo firmior esset, et Judæi nihil de seipsis intelligentes, rectam proferrent sententiam.

Vers. 31. *Quis — primus.* Coegit illos, ut dictum est, sententiam qua condemnarentur proferre. Deinde ad publicanos transit et meretrices, hos plus quam illos arguens.

Vers. 31. *Ait illis — Dei.* Publicanos dicit qui pœnitentiam egerant, baptizatique fuerant prædicante Joanne, et meretrices similiter præcedunt, hoc est priora sumunt. Deinde et rationem docet, quomodo priora sumunt, dicens :

Vers. 32. *Venit — illi.* Venit ad vos, non per ignavam vitam, sed per viam virtutis, ut fide dignus haberetur; et non credidistis ei, cum resipiscere admoneret, pararique ad susceptionem regni Dei.

Vers. 32. *Vos — ei.* Vos autem videntes, quomodo publicani et meretrices ad prædicationem Joannis conversi erant, non resipuistis ad credendum.

Φ. Ν'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή.

CAP. L. *De vinea parabola.*

— ἀπεδήμησεν. Ἄνθρωπον μὲν ὁμοίως
ται, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, διὰ τὸ φιλάν-
καὶ διὰ τὸ τῆς παραβολῆς ἔθος· ἀμπελῶν
ὶς ὑπ' αὐτοῦ, ὁ Ἰσραηλίτης λαὸς, ὃν ἐφύ-
τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας. Φησὶ γὰρ ὁ Δαυίδ·
ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας, ἐξέβαλες ἔθνη
ύτευσας αὐτήν· φραγμὸς δὲ, ὁ νόμος,
αὐτὸν ἐπιμιγῆναι τοῖς ἔθνεσι. Λέγοιτο
μὸς καὶ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ φυλακὴ, φρου-
οῦτον ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς τῶν πέριξ
θείλες γάρ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ
αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν
ς δὲ, τὸ θυσιαστήριον, ἐν ᾧ τὸ αἷμα ἐξε-
γος δὲ, ὁ ναὸς, διὰ τὸ τῆς οἰκοδομῆς ὀχυ-
ψηλόν· γεωργοὶ δὲ, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ
ς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ· τούτοις
πευσεν ὁ Θεὸς, ὡς διδασκάλοις, τὸν ἀμπε-
ν· ἀποδημίαν δὲ τοῦ οἰκοδεσπότου φησὶν

Vers. 33. *Aliam — peregre profectus est.* Hominem similiter ænigmatice significat Deum et Patrem, propter hominum amorem, et propter parabolæ morem. Plantata autem vinea ab illo populus est Judaicus, quam plantavit in terra promissionis. Dicit enim David : *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes et plantasti eam* [85]. Sepes vero lex, non sinens eam commisceri gentibus. Potest quoque dici sepes, Dei custodia quæ vineam hanc ab omnium circumjacentium gentium insidiis custodit *Destruxisti*, inquit, *sepem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam* [86]. Lacus sive torcular est altare in quo sanguis effundebatur. Turris vero templum, propter structuræ fortitudinem ac sublimitatem. Agricolæ autem, sunt principes sacerdotum et Scribæ senioresque populi. His enim tanquam præceptoribus concredidit Deus hanc vineam. Profectionem autem patrisfamilias,

l. XIX, 8. [85] Psal. LXXIX, 9. [86] ibid. 13.

dicit Chrysostomus longanimitatem ac patientiam ejus in his qui peccaverunt.

Vers. 34. *Cum autem* — Vers. 36. *similiter*. Fructus dictæ vineæ observatio erat legalium præceptorum ac virtutes, servi autem prophetæ, quos diversos, diversisque temporibus missos ad repetitionem hujusmodi observationis mandatorum ac virtutum, ut dictum est, variis modis punierunt. Marcus autem et Lucas tres missiones descripserunt, dicentes missos esse [87] primo unum servum, deinde alterum, postmodum tertium. Nec id contradicit his quæ scribit Matthæus. Nam et hic per duas missiones comprehendit omnes, et similiter illi per tres, hic tamen generalius, illi vero particularius, qui etiam per unum servum omnes significant, qui una missione missi sunt eodemque tempore. Quid est autem quod dicit Marcus : *Et hunc lapidantes* ἐκεφαλαίωσαν [88]? Quidam dicunt tantumdem significari, ac si dicatur, quod injuriam in hoc collegerunt sive impleverunt. Ego autem puto ἐκεφαλαίωσαν significare, Caput illi comminuerunt.

Vers. 37. *Postmodum vero — filium meum*. Hoc dixit non quasi futurum; sciebat namque quod hunc reverituri non essent, sed tanquam id quod fieri deberet, ac si diceret : Oportet ut revereantur filium meum. Lucas autem ait, quod dixerit dominus vineæ : *Quid faciam? mittam filium meum dilectum; fortassis hunc intuiti reverebuntur* [89]. Dixit autem : *Quid faciam?* non ex ambiguitate, sed ex humani generis amore, ostendens quantum sint illi curæ ingrati, nondum eos punire volendo, sed modum quærendo, quo hos exasperatos redderet mansuetos. Dictio autem ἴσως apud Lucam pro qua vertimus, fortassis, id quod decens est et æquum innuit.

Vers. 38. *Agricolæ autem — ejus*. Considera quam diligenter prædicit ea quæ ventura erant. Atqui non occiderunt hunc tanquam Dei Filium. Non occiderunt eum ut Dei Filium, sed occiderunt tanquam vineæ hæredem sive tanquam regem Israel. Aspicientes siquidem ad ea quæ operabatur miracula, et audientes ea quæ sapientissime disserebat, cognoverunt quidem apud semetipsos hunc esse quem prophetæ regem Israel annuntiaverant, verum invidia devicti et ab ea excæcati, id sane occultaverunt, consilium vero ceperunt ut eum occiderent, et ita occuparent deinceps ejus hæreditatem, hoc est populum. *Occidamus*, inquit Marcus, *eum, et nostra erit hæreditas* [90]. nihil autem de eo quod in posterum succederet suspicabantur. Etenim adhuc arguebat eos, et exprobrabat illis, non tamen ei fides habebatur.

Vers. 39. *Et — occiderunt*. Extra terminos vineæ suæ, extra civitatem. Nam hunc extra illam cruci-

A ὁ (56) Χρυσόστομος τὴν μακροθυμίαν, ἡμάρτανον.

Ὅτε δὲ — ὡσαύτως. Καρποὶ μὲν τοῦ ἀμπελῶνος, ἡ φυλακὴ τῶν νομικῶν ἐντολῶν ἀριταί· δοῦλοι δὲ, οἱ προφῆται, οὓς ἄλλοτε ἀποσταλέντας εἰς ἀπαίτησιν τῆς τοιαύτης, ρηται, φυλακῆς καὶ τῶν ἀρετῶν, διαφόρως ρήσαντο. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς τρεῖς ἀπ τῶν προφητῶν ἀνέγραψαν, λέγοντες ἀπε πρῶτον, ἕνα δοῦλον, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία πρὸς τὸν Μα Κἀκεῖνος γὰρ διὰ τῶν δύο ἀποστολῶν πάντ περιέλαβε, καὶ οὗτοι διὰ τῶν τριῶν ὁμοίως

B ἐκεῖνος μὲν παχύτερον, οὗτοι δὲ λεπτομερ οἱ καὶ διὰ τοῦ ἑνὸς δούλου πάντας δηλοῦ τῆς μιᾶς ἀποστολῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ ἐστιν, ὃ φησιν Μάρκος περὶ ἑνός, ὅτι λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν ; Τινὲς μὲν ὅτι ἐκεφαλαιωσαν τὴν ὕβριν, ἤγουν, ἐκορ ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ, ἐκεφαλαίωσαν, ἀντὶ τοῦ, κεφαλὴν αὐτοῦ συνέτριψαν.

Ὕστερον δὲ — τὸν υἱόν μου. Τοῦτο εἶπ ὡς ἀποβησόμενον · ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι οὐκ πήσονται τοῦτον · ἀλλ' ὡς ὀφειλόμενον, ὡσε γων, ὅτι χρὴ αὐτοὺς ἐντραπῆναι τὸν υἱό

C Λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι εἶπεν ὁ κύριος τοῦ ἀ νος· Τί ποιήσω ; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν τὸν· ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπήσονται. δὲ, Τί ποιήσω ; οὐκ ἐξ ἀπορίας, ἀλλ' ἐκ θρωπίας, δεικνύων, πόσον κήδεται τῶν ἀχαρ ρήπω θέλων κακῶσαι τούτους, ἀλλὰ ζητῶν δι' οὗ τούτους ἀγριωθέντας ἡμερώσει. Καὶ δὲ, τὸ εἰκὸς δηλοῖ.

Οἱ — αὐτοῦ. Σκόπει, πῶς ἀκριβῶς προλ μέλλοντα. Καὶ μὴν, οὐχ ὡς Υἱὸν Θεοῦ τοῦτ λον· οὐκ ἀνεῖλον αὐτὸν, ὡς Υἱὸν Θεοῦ· ἀ κληρονόμον τοῦ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ὡς βασιλ Ἰσραήλ. Βλέποντες γὰρ ἃ ἐτερατούργει, καὶ

D τες ἃ ἐφιλοσόφει, συνήσθοντο μὲν ἐν ἑαυτ αὐτός ἐστιν ὃν οἱ προφῆται καταγγέλλουσι τοῦ Ἰσραήλ· ἐκνικηθέντες δὲ τῷ φθόνῳ, καὶ σθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, τοῦτο μὲν συνεκ συμβούλιον δὲ ἔλαβον, ἵνα αὐτὸν ἀποκτείνα λοιπὸν κυριαρχήσωσι τῆς κληρονομίας αὐτοῦ στι, τοῦ λαοῦ, μηδὲν εἰς τὸ ἑξῆς ὑποπτεύοντες. ζῶν, ἤλεγχεν αὐτοὺς, καὶ ὠνείδιζε, καὶ ἠπεί

Καὶ — ἀπέκτειναν. Ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ λῶνος, ἤγουν, ἔξω τῆς πόλεως. Ἔξω γὰρ

[87] Marc. II, 2 seqq. [Luc. XX, 10 seqq. [88] Marc. XII, 4. [89] Luc. XX, 13. [90] Marc. XII, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(56) Tom VII, p. 670 A.

(57) Simile est, quod Hesychius laudat, γναθοῦν τὸ εἰς γνάθους τύπτειν.

(58) Hentenius ita, ac si legerit ἐπ

ταυρωσαν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι πρῶτον A fixerunt. Marcus autem dicit, quod hunc primum
ν αὐτὸν, εἶτα ἐξέβαλον ἔξω του ἀμπελῶνος. occiderunt, deinde foras extra vineam ejecerunt.
ἰρούμεν; ὅτι τὸ Ἐξέβαλον ἔξω καθ' ἑτε- Quid ergo dicemus? Quod ille, Foras ejicere, juxta
; εἶπε σημαινόμενον, ἀντὶ τοῦ, Ἀπεστέρησαν aliud dixit significatum, ut tantumdem sit sicut
ὐτοῖς ἐδόκει. hæreditate privare, prout illis videbatur.

— ἐκείνοις; Αὐτοὺς ἐρωτᾷ πάλιν, ἵνα αὐτοὶ Vers. 40. *Cum — illis?* Rursum eos interrogat,
ὧν ἐξαγαγόντες, κἀνταῦθα τὴν ἀπόφασιν ut contra semetipsos ipsi concitarentur (*it*), ac sese
ρετοι γένωνται. prolata sententia condemnarent.

ν — ἀπολέσει αὐτούς. Κακοὺς ὄντας πικρῶς Vers. 41. *Dicunt — perdet.* Mali cum sint, acerbe
τούς. illos puniet.

αὐτῶν. Ἀκοντες προφητεύουσι καὶ αὐτοὶ Vers. 41. *Et — suis* Nolentes prophetant et ipsi
Ἐλθὼν γὰρ ὁ κύριος τοῦ τοιούτου ἀμπε- quod futurum est. Veniens enim dominus hujus
ουν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ὁ Χριστὸς, ὁ κλη- vineæ, puta Christus hæres a mortuis resurgens,
αὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν, παρ- ac propria potestate reversus, tradidit eos Romanis
ὐτοὺς τοῖς Ῥωμαίοις εἰς ὄλεθρον καὶ in perditionem et interitum. Locum autem vineæ
. Τὸν δὲ τόπον τοῦ ἀμπελῶνος ἐξέδωκε B locavit Christianorum episcopis, qui temporibus
Χριστιανῶν ἐπισκόποις, οἳ καὶ κατὰ τοὺς suis, quando videlicet Christianorum tempora flo-
ὐτῶν, ὅτε δηλαδὴ τὰ Χριστιανῶν ἤνθει, rebant, varias virtutes fructificabant. Verum Mat-
ς ἐκαρποφόρουν τὰς ἀρετάς. Ἀλλὰ Ματ- thæus quidem ipsos ait contra sese potulisse sen-
αὐτοὺς λέγει καθ' ἑαυτῶν τὴν ψῆφον ἐξε- tentiam. Marcus autem et Lucas dicunt ipsum con-
άρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασιν, ὅτι αὐτὸς tra illos sententiam tulisse [91]. Verisimile ergo est
κατ' αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, πρῶτον ἐκείνους primum illos tulisse sententiam; deinde Christum
αι, εἶτα τὸν Χριστὸν εἰπεῖν, ὅπερ ἐκεῖνοι dixisse quod illi dixerant, confirmando dictum ip-
βεβαιοῦντα τὸν λόγον αὐτῶν. Ἰδιαίτατα δὲ sorum. Propriissime autem dixit Lucas, quod cum
ρηκεν, ὅτι ἀκούσαντες εἶπον, Μὴ γέ- audissent dixerunt: *Absit.* Antea enim ignorantes,
ὶ τούτου γὰρ ἀγνοοῦντες, ὅτι περὶ αὐτῶν quod de ipsis esset parabola, condemnaverant se-
εβολὴ, κατεψηφίσαντο ἑαυτῶν· ὕστερον δὲ, ipsos; postmodum vero sententiam, confirmante
ένου τοῦ Χριστοῦ, συνῆκαν, καὶ εἶπον, Christo, intellexerunt et dixerunt, *Absit.*

.

— γωνίας; Ἀνυϊτικὴ μὲν ἡ προφητεία, Vers. 42. *Dicit — anguli?* Davidica prophetia
ι διὰ ταύτης ὁ Χριστὸς, ὅτι πάντως ἔσται, C est. Ostendit autem per hanc Christus, quod omnino
προαγγελθέντα πάλαι παρὰ τοῦ ἁγίου futura sunt quæ dixit, quæ etiam a Spiritu sancto
Καὶ ἀναιρεθήσεται μὲν ὑπ' αὐτῶν, olim prænuntiata fuerant. Et quidem ab eis occi-
ἐκ νεκρῶν, γενήσεται εἰς κεφαλὴν γωνίας. detur Christus, sive reprobabitur: verum a
ὸ ἐστιν, ἐροῦμεν. Τροπικῶς ἡ προφητεία mortuis resurgens, fiet in caput anguli. Quid est
ὠνόμασε τὸν Χριστόν· οἰκοδομοῦντας δὲ, autem hoc? Dicimus quod prophetia Christum ap-
κάλους τῶν Ἰουδαίων, οὓς καὶ γεωργοὺς ἡ pellavit lapidem; ædificantes vero, magistros Ju-
προστηγορευσεν· ἀπεδοκίμασαν δὲ τὸν dæorum, quos etiam agricolas nominavit præcedens
ὗτοι λίθον, ἤγουν, ἀπώσαντο, πρῶτον μὲν parabola; reprobaverunt autem sive repulerunt
Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ (60) τοῦ Θεοῦ· καὶ hunc lapidem, primum quidem dicentes: *Hic non*
ὗτος πλανᾷ τὸν κόσμον (61), καὶ τὰ *est a Deo* [92], et rursum: *Hic seducit mundum* [93],
ελευταῖον δὲ σταυρώσαντες. Κεφαλὴ δὲ aliaque similia: ultimo vero crucifigentes. Caput
ίν ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος. Ἐγένετο οὖν εἰς autem anguli est lapis angularis. Itaque Christus
νίας ὁ Χριστὸς, ἤ γουν, ὑπῆρξεν ἀκρογω- factus est in caput anguli, sive factus est lapis an-
ας, ἐν τῷ παρεικάζεσθαι τοιούτῳ λίθῳ. gularis, cum assimilatus est hujusmodi lapidi. Nam
ὰρ ἐκεῖνος ἐφ' ἑαυτῷ συνδεῖ τοίχους δύο, D sicut ille conjungit in seipso duos parietes, ita et Chri-
ρόπον καὶ ὁ Χριστὸς, ἐφ' ἑαυτῷ συνδεσμεῖ stus in seipso duos coadunat populos, gentilem vide-
κους, τόν τε ἐξ ἐθνῶν καὶ τὸν ἐξ Ἰουδαίων, licet et Judaicum, ac per fidem facit unum. Qui-

xii, 9; Luc. xx 16, [92] Joan. ix, 16. [93] Joan. vii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

ell. τοῦ ἀμπελῶνος. Crediderim tamen po- secundum, ἐκμάσσειν tertium, ἀλείφειν.
um invertisse ordinem atque idem voca- (60) Ἐκ et ἀπό, [Codd. Chrysost. t. VII, p. 672 A·
su eodem sumpsisse. Sic Joan. xii. 3: (61) Ὄχλον, Chrysost. l. l. sed Euthymius etiam
: ἐξέμαξε, quod rectius dixit Luc. xii, 38, in textu Joannis habet κόσμον.
αὶ ἤλειψε. Primum enim est βρέχειν·

citarentur. Ipsi hic quoque ferrent sententiam et a se ipsis condemnarentur. Ἐξάγειν et ἀπο-
guntur.

dam autem angulum intellexerunt Ecclesiam, utpote fideles colligantem, in cujus caput factus est Christus, caput videlicet sive principium et dominator.

Vers. 42 *A Domino — nostris.* Etiam hoc pars est dictæ prophetiæ, docens, quod Dei quoque voluntate fiet hujusmodi angulus, id est, conjunctio populorum : et quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non solum quia variis adornabitur virtutibus, sed etiam quia omnibus insidiis erit superior.

Vers. 43. *Ideo — ipsius.* Regum Dei dicit custodiam ejus qua servabantur : nationem vero facientem dignos ejus fructus vocat genus Christianorum.

Vers. 44. *Et — confringetur.* Offendens in illum, sibiipsi nocebit, et non illi : quod passi sunt principes sacerdotum et Scribæ ac seniores populi.

Vers 44. *Super — eum.* Super quemcunque aggravaverit se, hoc est cui iratus fuerit, comminuet et disperget, ac exterminabit eum, quod factum est in totum genus Judæorum : traditum namque est Romanis militibus in direptionem.

Vers. 45. *Et — habebant.* Ubique homines timent et non Deum, Christus autem et parabolas sane dixit et prophetiam adduxit, ut timore correpti malitiam relinquerent ; ipsi vero occidere magis illum quærebant. Atqui sciebat quod mutandi non essent, attamen ubique quod suum est facit, nihilque prætermittit eorum quæ conveniunt.

CAP. LI. *De vocatis ad nuptias.*

CAP. XXII, Vers. 1. *Et respondens* — Vers. 3. *venire.* Parabola præcedens ea tractavit quæ ad Passionem usque contigerunt, puta Dei providentiam qua erga Judæos usus est, prophetarum cædem et tandem ipsius Salvatoris occisionem. Hæc autem quæ nunc proponitur, ea quæ post crucem contigerunt indicat, regnum cœlorum vocans Deum et Patrem, nuptias vero mysticam Filii conjunctionem ad Ecclesiam credentium. Duplicem autem intelligimus hujusmodi conjunctionem, et quæ hic fit per fidem ac virtutes cæteras, et quæ illic magis supernaturaliter perficienda est. Id autem vocat nuptias, tum propter desiderium quod habet ad Ecclesiam, tum propter ipsius Ecclesiæ gaudium. Siquidem et Baptista sponsum illum appellavit. Servos quoque dicit apostolos, qui primum Hierosolymis docuerunt. Invitatos vero, Judæos qui primum ad hujusmodi nuptias fuerant invitati, olim quidem a prophetis, postmodum a Baptista : siquidem ad hunc

καὶ συνενοῖ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Τινὲς δὲ γωνίαν ἐνόησαν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς συνδεσμοῦσαν τοὺς πιστούς, ἥστινος εἰς κεφαλὴν γέγονεν ὁ Χριστός, εἴτουν, κεφαλὴ καὶ ἄρχων.

Παρὰ Κυρίου — ἡμῶν. Καὶ τοῦτο μέρος τῆς εἰρημένης προφητείας ἐστὶν, διδάσκον, ὅτι καὶ κατὰ βούλησιν Θεοῦ γενήσεται αὕτη ἡ γωνία, τουτέστιν, ἡ συνάφεια τῶν λαῶν, καὶ θαυμασθήσεται παρὰ πάντων, οὐ μόνον, ὡς κεκαλλωπισμένη ταῖς ποικιλίαις τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἰσχυροτέρα πάσης ἐπιβουλῆς.

Διὰ τοῦτο — αὐτῆς. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ λέγει τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, ὑφ' ἧς ἐῤῥουρεῦντο Ἔθνος δὲ ποιοῦν τοὺς ἀξίους αὐτῆς καρποὺς, τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ — συνθλασθήσεται. Ὁ προσκόψας αὐτῇ, ἑαυτὸν βλάψει, καὶ οὐκ ἐκεῖνον, ὃ πεπόνθασιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ.

Ἐφ' — αὐτόν. Ἐφ' ὃν ἂν (62) βαρήσῃ, τουτέστω, ᾧ ἂν ὀργισθῇ, λεπτυνεῖ καὶ διασκορπίσει καὶ ἐξολοθρεύσει αὐτόν, ὃ γέγονεν εἰς ὅλον τὸ γένος (63) τῶν Ἰουδαίων, παραδοθὲν εἰς πολιορκίαν (64) τοῖς Ῥωμαϊκοῖς στρατεύμασι.

Καὶ — εἶχον. Πανταχοῦ τοὺς ἀνθρώπους φοβοῦνται, καὶ οὐ τὸν Θεόν. Ἀλλ' ὁ μὲν Χριστὸς καὶ τὰς παραβολὰς εἶπε, καὶ τὴν προφητείαν ἐπήγαγεν, ἵνα δειλιάσαντες ἀποσχωνται τῆς πονηρίας· αὐτοὶ δὲ μᾶλλον ἐζήτησαν ἀνελεῖν αὐτόν. Καὶ μὴν ἠγώνισεν, ὡς οὐ μεταβληθήσονται, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ ἑαυτοῦ ποιεῖ, μηδὲν ἐλλείπων τῶν καθηκόντων.

ΚΕΦ. ΝΑ'. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐλθεῖν. Ἡ μὲν πρὸ ταύτης παραβολὴ, τὰ μέχρι τοῦ σταυροῦ διέγραψε, οἷον τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, ἣ πρὸς Ἰουδαίους ἐκέχρητο, τήν τούτων προφητοκτονίαν, καὶ τελευταῖον, τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Σωτῆρος. Αὕτη δὲ, ἡ νῦν προκειμένη, τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν προσημαίνει, βασιλείαν μὲν οὐρανῶν ὀνομάζουσα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· γάμους δὲ, τὴν μυστικὴν συνάφειαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. Διττὴν δὲ νοοῦμεν τὴν ταύτην συνάφειαν, τὴν μὲν ἐνταῦθα γινομένην, (65) διὰ πίστεως καὶ ἀρετῶν, τὴν δὲ ἐκεῖ τελεσθησομένην ὑπερφυέστερον. Γάμους δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, διά τε τὸν αὐτοῦ πόθον, ὃν ἔχει πρὸς αὐτὴν, καὶ διὰ τὴν αὐτῆς χαράν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Βαπτιστὴς νυμφίον αὐτὸν προσηγόρευσε· δούλους δὲ λέγει τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες πρῶτον ἐν Ἱεροσολύμοις ἐδίδαξαν· κεκλημένους δὲ, τοὺς Ἰουδαίους, οἳ προεκλήθησαν εἰς τοὺς τοιούτους γάμους, πάλαι μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ· πρὸς (66).

Variæ lectiones et notæ.

(62) Forma loquendi insolens. Βαρεῖν ergo h. l. est pro βαρὺως πίπτειν. Ἐφ' ὃν autem dixit, quod ita est in textu. In mentem alicui venire possit βαρυθυμήσῃ, propter vicinum ὀργισθῇ. Sed βαρήσῃ Hentenius quoque videtur legisse.

(63) Εἰς τὸ ὅλον γένος. B.

(64) Ac si διαρπαγὴν legerit interpres.

(65) Γενομένην, B.

(66) Non cepit sensum hujus loci Hentenius, Αὐτόν, refertur ad Christum, seu Sponsum ; παρακύπτειν, ad prophetas et Baptistam ; αὐτούς, ad Judæos. Nam prophetæ et Baptista Judæos ad Christum ducebant.

γὰρ αὐτοὺς παρέπεμπον· ἔτι δὲ καὶ ὑπ' A
οῦ νυμφίου. Καὶ ὅρα τὴν κακίαν μὲν τῶν
ν, ἀγαθότητα δὲ τοῦ Σωτῆρος. Ἀνεῖλον
κεῖνοι· ὁ δὲ καὶ φονεῖς ὄντας αὐτοῦ πάλιν
ρὸς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἱ δὲ ἀποπηδῶσι.

populum ipsos servos transmisit : præterea quoque et ab ipso sponso. Et vide hinc quidem Judæorum pravitatem, illinc autem Salvatoris bonitatem. Illi enim occiderunt, ipse vero cum essent homicidæ, rursum vocat eos ad gaudium sempiternum, illi autem ab eo resiliunt.

— γάμους. Προτέρους μὲν δούλους νόει
ὶ Πέτρον· ὑστέρους δὲ, τοὺς περὶ Παῦλον.
δὲ καὶ ταύρους καὶ σιτιστὰ τεθυμένα, εἴτ-
τρεπισμένα, εἴρηκε, κατὰ τὸ ἐν τοῖς γάμοις
ἐν δ' ἂν ταῦτα ἐνταῦθα μὲν, ἡ τρυφὴ τῶν
γμάτων· ἐκεῖ δὲ, ἡ οὐράνιος τρυφὴ καὶ ἀπό-
Διὰ δὲ τῶν ταύρων καὶ τῶν σιτιστῶν τὸ μι-
καὶ πολυτελὲς τῆς εὐωχίας ἐμφαίνεται.

vers. 4, *Rursum — nuptias.* Priores quidem servos intelligit Petrum, et qui cum eo erant ; posteriores vero Paulum et suos. Prandium autem et tauros et altilia mactata sive parata dixit juxta morem qui servari solet in nuptiis. Et hic quidem dici possunt deliciæ divinorum dogmatum ; in futuro autem cœleste gaudium ac fruitio. Per tauros vero et altilia pretiositas ac magnificentia convivii declaratur.

— αὐτοῦ. Καταφρονήσαντες τῆς κλήσεως, B
εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα, τουτέστιν, εἶχοντο τῶν
ν.

Vers. 5. *Illi — suam.* Despexerunt invitationem ; abierunt ad propria opera, hoc est, detenti sunt his, quæ priora ac potiora habebant.

ι λοιποὶ — ἀπέκτειναν. Ὦ τῆς ἀναισχυν-
μόνον οὐκ ἦλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπεσταλμέ-
ὸς αὐτοὺς ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Καὶ
τῇ προλαβούσῃ παραβολῇ οἱ ἀπαιτοῦντες
ρπούς ἐσφάγησαν· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ καλοῦντες
γάμους. Τί ταύτης ἴσον τῆς μανίας ; Ὅσον ὁ
; ἐμακροθύμει καὶ ἐφιλανθρωπεύετο, τοσοῦ-
ι ἐσκληρύνοντο καὶ ἠγρίαινον.

Vers. 6. *Reliqui vero — occiderunt.* O impudentiam ! non solum non venerunt, sed et eos qui ad se missi erant, contumelia affecerunt et occiderunt. Et in præcedenti quidem parabola illi jugulati sunt, qui fructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias vocabant. Quid huic insaniæ æquari poterit ? Quo magis rex patiens est et humanis, eo duriores efficiuntur hi ac ferociores.

ἀκούσας — ἐνέπρησεν. Ἴδε κηδεμονίαν καὶ
μίαν ἄφατον. Ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ
εν, ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν,
ἐν καιρῷ δούλους ἀπαιτῶν τοὺς καρπούς.
ἀναιρεθέντων, ἀπέστειλεν ἄλλους. Καὶ τού- C
γέντων, ἔπεμψεν αὐτὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν
ν. Καὶ τούτου φονευθέντος, ἠνέσχετο, καὶ
ἀποστείλας δούλους, ἐκάλεσε τοὺς φονεῖς εἰς
ἀτελευτητον. Οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν. Πάλιν
ἀπέστειλεν. Οἱ δὲ καὶ τούτους ἀνεῖλον. Τό-
τὸν, ὡς ἀνίατα νοσοῦντας, ἀναιρεῖ τοὺς
ρους καὶ μιαρούς. Στρατεύματα δὲ αὐτοῦ
στρατεύματα τῶν Ῥωμαίων· πάντες γὰρ
ῦ εἰσιν κατὰ τὸν λόγον τῆς δημιουργίας· ἅ,
ἐσπασιανοῦ καί Τίτου, καὶ τοὺς φονεῖς
ξαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, τὰ Ἱεροσόλυμα,
ν.

Vers. 7. *Cumque — succendit.* Vide gubernationem (*uu*) ac tolerantiam ineffabilem. Plantavit vineam et ad perfectum perduxit ; tradidit eam agricolis, et peregre profectus est. Emisit in tempore servos repetens fructus : his interfectis, emisit alios ; etiam his jugulatis, suum misit filium dilectum ; quo etiam jugulato, patienter sustinuit ; imo missis servis homicidas ad gaudium æternum invitavit ; noluerunt venire. Rursus alios misit ; illi autem et hos interfecerunt. Tunc demum quasi insanabiliter ægrotantes, occidit scelestos ac perditos illos. Exercitus vero ejus intellige exercitus Romanorum. Omnes enim Dei sunt ratione creationis qui sub Vespasiano et Tito homicidas jugularunt, ac civitatem eorum Hierosolyma succenderunt.

— γάμους. Διεξόδους τῶν ὁδῶν λέγει τὰς D
αὶ κώμας τῶν ἐθνῶν. Διεξόδους δὲ τῶν
ύτας ὠνόμασε, δηλῶν τὸ ἀπερριμμένον τῶν
Ἐν ταῖς διεξόδοις γὰρ οἱ ἀπερριμμένοι κατοι-
Ἰρῶτον μὲν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῖς Ἰουδαίοις
ν, ἔτι παρ' αὐτοῖς ὄντες· ἐπεὶ δὲ ἀπηλαύ-
ησαν πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος· Ὑμῖν ἦν
ν (67) πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ
πειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ
θα εἰς τὰ ἔθνη.

Vers. 8. *Tunc* — Vers. 9. *nuptias.* Exitus viarum dicit civitates et vicos gentium, quæ vocavit Exitus viarum, significans abjectionem gentium ; in exitibus enim abjecti commorantur. Primum siquidem apostoli Judæis prædicabant, cum adhuc apud eos essent. Postquam autem illos ejecerunt, dicit his Paulus : *Vobis oportuit primum loqui verbum Dei : quia autem indignos vos judicastis, ecce convertimur ad gentes* [74].

. XIII, 46.

Variæ lectiones et notæ.

a laudat Chrysost. t. VII, pag. 681 B. Varietas ergo non ex codicibus Actuum, sed Chryso-

ubernationem. Curam.

Atqui postquam resurrexit Christus, statim hos ad gentes emisit dicens : *Euntes docete omnes gentes* [95]. Quomodo ergo primum Judæis prædicaverunt ? Scribit Lucas libro Actorum quod, cum ascensurus esset Christus in cœlum, dixit apostolis : *Accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto super vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad extremum terræ* [96]. Ecce quomodo significaverit, quod a Hierosolymis inchoaturi essent.

Vers. 10. *Et bonos.* Malos nominat malis assuetos, aut intemperantes in affectionibus ; bonos vero simplices ac temperantes ad irrationales impetus, quibus simul omnibus prædicaverunt apostoli, omnes ex æquo invitantes ad conjunctionem cum Christo, et eam quæ in præsenti sæculo et quæ erit in futuro.

Vers. 10. *Et* — Vers. 11. *nuptialem.* Dicens quod impletæ sunt nuptiæ sive domus nuptiarum, significavit quod multi ingressuri sunt usque ad mundi consummationem. In sequenti vero parabola docet de futuro judicio. Tu autem nihil profundius scruteris, puta quis sit sponsus et quomodo simul cum decenter ornatis ingressus est is qui nuptiali ornatu carebat, et si quid est simile. Periculosa enim est talium indagatio, et propter profunditatem speculationis illorum, et propter libertatem parabolæ, suamque legem (*vv*). Siquidem id solum trahendum est hinc, quod neminem securum esse oporteat, eo quod ad nuptias intraverit, sola videlicet in Christum fide ; sed postquam baptismate ablutus est, opus est veste, etiam nuptiali indui, hoc est, ornatum esse ac dignum futuris nuptiis. Est autem hæc vestis et ornatus, vita pura ac splendida, in modum vestis virtutibus contexta.

Hominem itaque non vestitum veste nuptiali, appellavit omnem hominem indigne ornatum. Vestis vero non nuptialis, vita est sordida et impura. Amicum autem dixit utpote Christianum, quanquam indigne tali appellatione conversantem. Atqui per gratiam omnes vocavit : quomodo ergo eos scrutatur ? Quia convenit etiam eum qui ad nuptias vocatus est, regio ornatu omnino ingredi, et decenti stola, gratiæ vocationis respondere. In corruptibilibus enim nuptiis respondere quispiam posset, quod digna stola difficilis inventu foret ; in his autem incorruptibilibus nuptiis ablata est omnis excusatio. In proximo namque est ornatus ac inventu facilis :

A Καὶ μὴν ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν εὐθὺς εἰς τὰ ἔθνη τούτους ἐξαπέστειλεν, εἰπών· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Πῶς οὖν πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις ἐκήρυξαν, γράφει Λουκᾶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων· ὅτι μέλλων ὁ Χριστὸς ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν, εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· Λήψεσθε δύναμιν, ἐπε λθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες, ἔν τε Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἰδοὺ δεδήλωκεν, ὅτι ἄρξονται ἀπὸ Ἱερουσαλήμ.

Καὶ — ἀγαθούς. Πονηροὺς ὀνομάζει τοὺς κακοήθεις, ἢ τοὺς ἀκρατεῖς ἐν τοῖς πάθεσιν· ἀγαθοὺς B δὲ, τοὺς ἁπλοῦς, ἢ τοὺς ἐγκρατεῖς ἐν ταῖς ἀλόγοις ὁρμαῖς, οἷς ὁμοῦ πᾶσιν ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, πάντας ἐπίσης καλοῦντες εἰς τὴν συνάφειαν τοῦ Χριστοῦ, τήν τε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι.

Καὶ — γάμου. Εἰπὼν, ὅτι ἐπλήσθη ὁ γάμος, ἤγουν, ὁ νυμφὼν, ἐστήμανεν ὅτι πολλοὶ εἰσελεύσονται μέχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς τῆς παραβολῆς διδάσκει περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως. Σὺ δὲ μηδὲν πολυπραγμόνει βαθύτερον, οἷον, τίς ὁ νυμφὼν, καὶ πῶς συνεισῆλθε τοῖς κεκαλλωπισμένοις ὁ ἀκαλλώπιστος, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Ἐπικίνδυνος C γὰρ ἡ τούτων ἐξέτασις, διά τε τὴν ἄβυσσον τῆς θεωρίας αὐτῶν, καί διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς παραβολῆς· μόνον δὲ ἐντεῦθεν ἀρύου τὸ γινώσκειν, ὅτι οὐ χρή τινα θαρρεῖν μόνῳ τῷ ἐλθεῖν εἰς τοὺς γάμους, εἴτουν, μόνῃ τῇ εἰς Χριστὸν πίστει, ἀλλ', ἐπεὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπελούσατο (68), δεῖ περιβλήθηναι καὶ ἔνδυμα γαμικὸν, ἤτοι, κεκαλλωπισμένον καὶ ἄξιον τῶν μελλόντων γάμων· ἔστι δὲ τοῦτο βίος καθαρὸς καὶ λαμπρός, τρόπον χιτῶνος ὑφηφασμένος ἐξ ἀρετῶν.

Ἄνθρωπον μὲν οὖν, οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου προσηγόρευσε πάντα ἄνθρωπον ἀναξίως τοῦ D γάμου ἐστολισμένον, Οὐκ ἔνδυμα δὲ γάμου, βίος ῥυπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος. Ἑταῖρον δὲ αὐτὸν εἶπεν, ὡς τέως Χριστιανὸν, εἰ καὶ ἀναξίως τῆς προσηγορίας ταύτης ἐπολιτεύσατο. Καὶ μὴν χάριτι πάντας ἐκάλεσε· πῶς οὖν ἀκριβολογεῖται ; Διότι προσῆκε τὸν εἰς γάμου κληθέντα, καὶ μάλιστα βασιλικὸν, κεκοσμημένον εἰσελθεῖν, καὶ ἀμείψασθαι τὴν χάριν τῆς κλήσεως τῷ καλλωπισμῷ τῆς στολῆς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν φθαρτῶν γάμων, ἔχοι τις ἂν ἀπολογίαν καὶ συγγνώμην, διὰ τὸ δυσπόριστον εἶναι τὴν ἀξίαν στολήν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀφθάρτου τούτου γάμου, πᾶσα

[95] Matth. XXIII, 19. [96] Act. I, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Intell. τὸν τῶν ἁμαρτιῶν ῥῦπον.

(*vv*) Αὐτονομία difficulter redditur. Ergo interpres duplici modo reddidit, *libertatem* et *suam legem*. Et quod parabola sua lege utitur. Αὐτονομία proprie est civitatum quæ suis, id est patrum et majorum, legibus et institutis utantur. Parabola ergo αὐτόνομος est, quæ utitur consuetudine et venia parabolarum, admiscentium nonnulla ad perficiendam et exornandam parabolam, minime pertinentia ad rem eam cujus causa interposita est parabola.

στιν πρόφασις. Ὁ γὰρ καλλωπισμὸς ἐγγὺς A si modo illum vere quæsierimus. Juste itaque illum
πόριστος, εἰ μόνον ἀληθῶς αὐτὸν ζητήσο ejicit qui ornatus non erat, tanquam segnem ac
). Ὥστε δικαίως ἐκβάλλει τὸν ἀκαλλώπιστον, negligentem. Siquidem sicut injuste erga illum
μμον καὶ καταφρονητήν. Καθάπερ γὰρ οἱ μὴ egerunt qui non venerunt, ita et qui sordidi ingres-
ὑβρισαν, οὕτω καὶ οἱ εἰσελθόντες ἐρρυπωμέ- si sunt.

Ῥυπαρὰ (70) γὰρ ἱμάτια φορεῖ ὁ μὴ ἐνδυσάμε- † Sordida namque gerit vestimenta, qui indutus
λάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα, φιλαδελφίαν non est viscera misericordiæ, benignitatem, frater-
ὅμοια. num amorem et similia.

ἐφιμώθη. Ὡς μηδὲν ἔχων ἀπολογήσασθαι. Vers. 12. *At ille obmutuit.* Utpote nihil habens
ε δὲ ὁ λόγος, ὅτι, καίτοι προδήλου τῆς ἁμαρ- quod responderet, dum is qui peccavit seipsum
τίας, ὅμως οὐ πρότερον ὁ Θεὸς κολάσει, μέχρις condemnat. Tacere enim, nec posse aliquo modo
ὃς ὁ ἡμαρτηκὼς ἑαυτὸν καταδικάσῃ (71). Τὸ respondere, condemnationis est indicium,
πᾶν, καὶ μὴ δύνασθαί πως ἀμοιρθῆναι, κατα-
στί. B

— διακόνοις. Τοῖς ἀγγέλοις, τοῖς εἰς τὸ κολά- Vers. 13. *Tunc — ministris.* Angelis qui ad
ρετοῦσιν. Ὡς γεγενημένα δὲ λέγει τὰ μέλλοντα, puniendum subministrant. Tanquam facta autem
ροφητείας. dicit ea quæ futura sunt in modum prophetiæ.

τες — ἐξώτερον. Δέσιν λέγει τὴν ἐποχὴν τῆς Vers. 13. *Ligatis — extremas.* Catenam vocat
ς τῆς τε διὰ ποδῶν καὶ τῆς διὰ χειρῶν τελου- detentionem sive cessationem operationis quæ
Τότε γὰρ καταργεῖται πᾶσα τῶν ἀπαρτωλῶν manibus ac pedibus perficitur. Tunc enim cessabit
, καὶ οὐκέτι λοιπὸν οὐδεμία πρᾶξις εἰς ἐξιλασ- omnis peccatorum operatio, nec amplius vel una
ργασίας γάρ, φησὶν, ὁ παρὼν καιρὸς · ὁ δὲ μέλ- actio ad judicem placandum dabitur. Operationis
ταποδόσεως· Δεσμοῦνται δὲ πόδες μὲν, οἱ πρὸς siquidem præsens tempus est, futurum vero retri-
ν βαδίσαντες · χεῖρες δὲ πάλιν, αἱ παρανομα butionis. Ligantur autem manus, quæ iniqua
ξάμεναι. perpetrabant; pedes vero, qui ad peccatum gra-
diebantur.

— ὀδόντων. Ἵνα μὴ νομίσῃ τις ὅτι Vers. 13. *Ibi — dentium.* Ne putet quisquam quod
ἁπλῶς ἐστιν ἡ τοιαύτη κόλασις, εἶπον, στέ- solæ tenebræ sin hujusmodi punitio, hoc est sola
φωτὸς μόνον, προσέθηκεν, ὅτι ἐκεῖ ἔσται C lucis privatio, addidit : *Ibi erit fletus et stridor*
ς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τὰς ἐν ἐκείνῳ *dentium,* acerbos demonstrans ac doloribus plenos,
τε καὶ ἀλγεινὰς ὀδύνας ὑποφαίνων· Ἀκούσω- qui erunt ibi, cruciatus. Audiamus et horreamus
φρίξωμεν, ὅσοι μετὰ τὸ ἀπολούσασθαι διὰ quotquot post divini baptismatis ablutionem,
ου βαπτίσματος, ἐν διεφθαρμένῳ βίῳ κατα- animam perdita vita sordidavimus, eo quod non
ν (72) τὴν ψυχὴν, ὅτι οὐ μόνον ἐκβληθησό- tantum a nuptiis ejiciendi sumus, verum etiam in
οῦ νυμφῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χαλεπωτάτην miserrimum supplicium detrudendi. Habenda est
ἀποπεμφθησόμεθα. Τοιγαροῦν ἐπιμελητέον itaque cura de stola interiori, et non de exteriori :
ὸς στολῆς, καὶ μὴ τῆς ἐκτός. Ἕως γὰρ ἂν quandiu enim de externa curaverimus, de interna
φροντίζωμεν, τῆς ἔνδον οὐ δυνησόμεθα curam habere non poterimus. Quæret autem fortas-
ειν. Ζητήσει δ' ἄν τις, πῶς οὖ τῷ Πατρὶ sis aliquis, quomodo non Patri potius conjungatur
ἀλλὰ τῷ Υἱῷ ἡ Ἐκκλησία συνάπτεται ; Καὶ Ecclesiam quam Filio ? et audiet omnino quod Filius
πάντως, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐνανθρωπήσας συνανε- qui carnem assumpsit, cum ea conversatus est,
αὐτῇ, καὶ ὅτι τῷ Υἱῷ συναπτομένη, καὶ τῷ et quod Filio conjuncta, etiam Patri conjungitur.
συνάπτεται. Λέγει γὰρ ὁ Υἱός · Ἐγὼ καὶ ὁ D Dicit enim Filius *Ego et Pater unum sumus* [97]. Et:
ν ἐσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πα- *Qui vidit me, vidit et Patrem* [98].

ὶ — ἐκλεκτοί. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς Vers. 14. *Multi — electi.* Hoc etiam dixit in fine
ῆς τῶν μισθουμένων ἐργατῶν. parabolæ de operaris mercede conductis.

ΚΕΦ. ΝΒ'. Περὶ τοῦ κήνσου, CAP. LII. *De quærentibus occasione census.*

— λόγῳ· Ὦ τῆς βαθείας πωρώσεως ! Οὐδὲν Vers. 15. *Tunc—sermone.* O profundam cæcitatem!
ιμένων ἥψατο τῆς ψυχῆς αὐτῶν . μεθύοντες Nihil eorum quæ dicta sunt tetigit animum illorum ;
φθόνῳ, τρέπονται πρὸς ἐπιβουλὴν, καὶ ἐπεὶ sed invidia ebrii, ad insidias convertuntur et quia

[97] Joan. x, 30. [98] Joan. xiv, 9.

Variæ lectiones et notæ.

Forte ζητήσωμεν.
Hoc in neutro meorum reperitur. Ex Theo-
o est, p. 130 E.

(71) Καταδικάσει, A.
(72) Καταῤῥυποῦμεν, A.

propter turbam apprehendere eum non poterant, ut nictum est simul deliberant, ut eum interrogatione illaquearent.

Vers. 16. *Et — Herodianis.* Dictum est de Herodianis vicesimo primo capite : hic autem dicit Chrysostomus per Herodianos intelligi milites Herodis, qui tunc eo accesserant, et simul a Pharisæis emissi sunt tnquam testes, si quid fortassis contra Cæsarem responderet. Erat enim Herodes amicus Cæsaris. Lucas vero de emissis eorum discipulis manifestius scripsit[99] ; insidiatores illos appellans, et quod justitiam simulabant, propter quam videlicet eum interrogabant, et quod miserunt ut captarent sermonem ejus, et traderent eum principatui et potestati præsidis. Sperabant enim quod contra Cæsarem responsurus esset.

Vers. 16. *Dicentes — sis.* Vide impudentem adulationem qua usi sunt, inflare eum cupientes ac emollire, ut omnino responderet. Verum si verax est, quomodo alibi dicitis quod seducit mundum [1] ?

Vers. 16. *Et — doceas.* Ei quomodo rursum dicitis, quod non est a Deo [2] ? Viam autem Dei dicunt virtutem, per quam progreditur quispiam ad Deum.

Vers. 16. *Et — hominis.* Et hoc dicunt, incitantes eum ne Cæsarem vereretur : aut ejus timore omitteret ad interrogata respondere. Vera certe erant quæcunque de eo testificati fuerant ; ea tamen inviti fassi fuerant ad insidiarum apparationem.

Vers, 17. *Dic — videtur ?* De hoc videlicet quod te interrogaturi sumus.

Vers. 17. *Licet — an non ?* Κῆνσος Latina dictio est, idem significans quod *tributum* aut *vectigal*. Licet autem, hoc est, fieri potest aut justum est. Olim siquidem Judæi dum leges suas observarent, omni fruebantur libertate ; postmodum vero cum eas prætergrederentur, servierunt Romanis, quorum princeps erat Cæsar, et illis tributa pendebant. Interrogant autem maligne ac dolose, ut si licere dixerit, commoveant adversus eum etiam turbas, utpote suadentem servire Cæsari, et subjicientem homini populum Dei ; si vero non licere responderit, tradant eum præsidi, tanquam defectionem a Cæsare bellumque consulentem (*xx*). Quid ergo is qui fons est scientiæ ?

A συλλαβεῖν αὐτὸν οὐκ ἠδύναντο διὰ τὸν ὄχλον, ὡς προδεδήλωται, συσκέπτονται θηρεῦσαι τοῦτον δι' ἐρωτήσεως.

Καὶ — Ἡρωδιανῶν. Εἴρηται περὶ τῶν Ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. Νῦν δέ φησιν ὁ Χρυσόστομος (73) Ἡρωδιανοὺς νοεῖσθαι, τοὺς Ἡρώδου στρατιώτας, ἐπιδημοῦντας ἐκεῖ τότε, καὶ συνεξαποσταλέντας ὑπὸ τῶν Φαρισαίων ὡς μάρτυρας, εἴ τί κατὰ τοῦ Καίσαρος ἀποκριθείη. Φίλος γὰρ ἦν ὁ Ἡρώδης τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Λουκᾶς φανερώτερον περὶ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ἐγκαθέτους αὐτοὺς (74) ὀνομάσας, ἤγουν, ἐνεδρεύοντας (75), ἔτι δὲ καὶ ὑποκρινομένους δικαιοσύνην, ἧς ἕνεκεν δῶθεν ἀρώτων, καὶ ὅτι ἀπεστάλησαν, ἵνα ἐπιλάβωνται λόγου αὐτοῦ, ὥ
B τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. Ἤλπιζον γὰρ, ὅτι κατὰ τοῦ Καίσαρος ἀποκριθήσεται.

Λέγοντες — εἰ· Ὅρα κολακείαν ἀναίσχυντον, ᾗ κέχρηνται, χαυνῶσαι τοῦτον βουλόμενοι πρὸς τὸ πάντως ἀποκριθῆναι. Καὶ εἰ ἀληθής ἐστι, πῶς ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι πλανᾷ τὸν κόσμον (76) ;

Καὶ — διδάσκεις. Καὶ πῶς πάλιν λέγετε, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ ; Ὁδὸν δὲ τοῦ Θεοῦ φασι τὴν ἀρετὴν, δι' ἧς ὁδεύει τις πρὸς Θεόν.

Και — ἀνθρώπου, Καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὑποκνίζοντες αὐτὸν εἰς τὸ μὴ αἰδεσθῆναι τὸν Καίσαρα, μηδὲ διὰ φόβον αὐτοῦ σιγῆσαι πρὸς τὸ ἐπερωτώμενον· Ἀληθῆ
C μὲν οὖν ἦσαν πάντα, ὅσα προσεμαρτύρησαν αὐτῷ, κἂν ἄκοντες ὡμολόγησαν ταῦτα, πρὸς κατασκευὴν τῆς ἐπιβουλῆς.

Εἰπὲ — δοκεῖ ; Περὶ οὗ δηλονότι μέλλομεν ἐρωτᾶν.

Ἔξεστι — ἢ οὔ ; Κῆνσός Ῥωμαϊκὴ μέν ἐστι λέξις, ἑρμηνεύεται δὲ φόρος, ἤτοι, τέλος. Τὸ δὲ ἔξεστιν, ἀντὶ τοῦ . δυνατόν ἐστιν, εἴτουν, δίκαιόν ἐστι. Πάλαι μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι, φυλάττοντες τοὺς νόμους, πάσης ἀπέλαυον ἐλευθερίας · ὕστερον δὲ παραβαίνοντες αὐτούς, καταδουλώθησαν Ῥωμαίοις, ὧν ἦρχε Καῖσαρ, καὶ φόρους αὐτοῖς ἐτέλουν. Ἐρωτῶσι δὲ πάνυ (77) κακοθως καὶ δολερῶς, ἵνα ἐὰν μὲν εἴπῃ ὅτι ἔξεστι, κινήσωσι κατ' αὐτοῦ τοὺς ὄχλους, ὡς συμβουλεύοντος δουλεύειν Καίσαρι, καὶ ὑποτάσσοντος ἀνθρώπῳ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἐὰν δὲ εἴπῃ ὅτι οὐκ ἔξεστι, παραδώσουσιν αὐτὸν τῷ ἡγεμόνι, ὡς ἀποστασίαν ἀπὸ Καίσαρος καὶ πόλεμον συμβουλεύοντα· Τί οὖν ἡ μαγὴ τῆς γνώσεως ;

[99] Luc. xx, 20. [1] Joan. vii, 12. [2] Joan. ix, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(73) Tom. VII, p. 687 A.
(74) Αὐτούς, omittit A,
(75) Ἐνεδρευτάς· A.
(76) Etiam hic Chrysostomus habet, τὸν ὄχλον. T. VII, p. 687 C.
(77) Πάλιν, pro πάνυ, A·

(*xx*) *Consulentem.* Suadentem.

; — εἶπεν. Ὁ μὲν Μάρκος τὴν ὑπόκρισιν
ὁ δὲ Λουκᾶς, τὴν πανουργίαν.
— ὑποκριταί ; Ὑποκρινόμενοι μέν ἐρωτᾷν,
ιτε τὸ δίκαιον · ὀρύσσοντες δὲ βόθρους διὰ
ωτήσεως, ἵνα με κατακρημνίσητε. Δείξας
ι οὐκ ἔλαθον αὐτόν, ὅμως ἀποκρίνεται καὶ
ν ἐρώτησιν. Καὶ σκόπει πῶς ;

εἴξατε — κήνσου. Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ
φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω · καὶ παρὰ
υκᾷ δὲ ὁμοίως. Νόμισμα γὰρ ἐλέγετο
δηνάριον. Ἐζήτησε δὲ ἰδεῖν τὸ νόμισμα,
μασίως ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν ἐργά-

ε — Καίσαρος. Οὐκ ἀγνοῶν ἠρώτησεν,
κ τὴν ἀπόκρισιν αὐτῶν ἀπόφασιν οἰκείαν

— Καίσαρι. Ἐπεὶ Καίσαρός ἐστιν, ἀπό-
ιπὸν Καίσαρι τὰ ἴδια. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ
ιτε, ἀλλ', Ἀπόδοτε, ὡς ἐκείνου ὄντα. Ἵνα δὲ
ωσιν, ὅτι Ἀνθρώπῳ ἡμᾶς ὑποτάττεις καὶ οὐ
τάγαγε·
τὰ — Θεῷ. Ἔξεστι γὰρ καὶ ἀνθρώποις ἀπο-
τὰ προσήκοντα, καὶ Θεῷ τὰ ὀφειλόμενα ·
ν, τοὺς φόρους, καὶ εἴ τι τοιοῦτον · τῷ δὲ,
σέβειαν καὶ φυλακὴν τῶν ἐντολῶν. Λέγοιτο
Καῖσαρ καὶ ὁ κοσμοκράτωρ διάβολος, ᾧτινι
παδιδόναι τὰ αὐτοῦ, φημὶ δὴ πᾶσαν ἐμπά-
καὶ κακίαν.
— ἀπῆλθον. Ἐθαύμασαν μὲν, οὐκ ἐπίστευ-
ὸ καὶ αὐτὸ μεγάλη τούτων κατηγορία.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.

ἐκείνη — ἀνάστασιν. Εἴρηται περὶ τῆς
ς τῶν Σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ.
δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἠθέτουν, διὰ
(78) μνημονεύεσθαι ταύτην φανερῶς ἐν ταῖς
καῖς γραφαῖς, ἃς δὴ μόνας ἐγίνωσκον, τὰς
οὐ παραδεχόμενοι βίβλους. Ἀλλ', ὢ τῆς
! ἐπιστομισθέντων γὰρ τῶν Φαρισαίων, τῶν
στέρων ἐν Ἰουδαίοις, οἱ καταδεέστεροι τοῦ
αδδουκαῖοι, καθάπερ ἐκ διαδοχῆς, προσβάλ-
δέον μᾶλιστα συσταλῆναι. Ἀλλ' ὄντως ἡ θρα-
ἀναίσχυντον καὶ ἰταμὸν καὶ ἀδυνάτοις ἐπι-
ν. Καὶ ἐπεὶ ταῖς προφητικαῖς Γραφαῖς
τερον ἐνέκειτο τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως,
δεικνον, ἐκεῖνο (79) δογματίζειν τοιούτους
θαι τοὺς (80) ἀνθρώπους, οἵοι πρὸ τοῦ
εῖν ἦσαν, μετὰ τῶν αὐτῶν σχέσεων καὶ
. Διὸ καὶ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ τοιούτου
τος πλάσαντες οἰκοθεν ὑπόθεσιν προσίασι.

Vers. 18. *Cognita — dixit.* Marcus simulationem dixit [3]. Lucas autem versutiam.

Vers. 18. *Quid — hypocritæ ?* Simulantes quidem interrogare, ut quod justum est cognoscatis : foveam autem fodientes per interrogationem, in quam me præcipitetis. Cum ergo ostendisset quod sibi cogniti essent, respondet tamen et ad interrogationem; et vide quomodo ?

Vers. 19. *Ostendite — census.* Apud Marcum ait : *Afferte mihi denarium ut videam* [5] ; similiter apud Lucam [6]. Numisma enim dicebatur etiam denarius. Quæsivit autem videre numisma, ut responsionem mirabiliter ad eo fabricaret.

Vers. 19. *At illi* — Vers. 21. *Cæsaris.* Non ignorans interrogavit, sed ut ex illorum responsione suam fabricaret sententiam.

Vers. 21. *Tunc — Cæsari.* Quia Cæsaris est, reddite itaque Cæsari quæ sua sunt. Ideo enim non dixit, Date, sed, Reddite, tanquam ea quæ ejus sunt. Ne autem dicant : Homini nos subjicis et non Deo, addidit :

Vers. 21. *Et quæ — Deo.* Licitum est enim et hominibus dare quæ conveniunt, et Deo quæ debentur. Illis quidem tributa, et si quid est simile ; huic autem pietatem et observantiam mandatorum. Potest autem dici Cæsar diabolus, qui mundi princeps est, cui reddenda sunt quæ sua sunt, puta omnis malitia omnisque carnalis affectus.

Vers. 22. *Et — abierunt.* Admirati quidem sunt, verum non crediderunt, quod ipsum magna est eorum accusatio.

CAP. LIII. *De Sadducæis.*

Vers. 23. *In illo — resurrectionem.* Dictum est de secta Sadducæorum tertio capite : hi ergo resurrectionem ex mortuis negabant, eo quod in Mosaicis Scripturis hujus manifeste non fiat mentio : nam has solas agnoscebant, aliis libris non receptis. Sed, o dementiam ! imposito Pharisæis silentio, qui inter Judæos diligentissimi et acutissimi erant, Sadducæi his inferiores quasi succedentes occurrunt. Cumque maxime oporteret eos animo reprimi ac mœstos esse, audacia imprudentes facit ac temerarios, et impossibilia tentantes. Et quia in propheticis Scripturis manifestius continebatur dogma resurrectionis, suspicabantur illud docere quod tales resurgerent homines, quales erant priusquam morerentur, cum eisdem habitibus et affectibus, ideoque ad subversionem hujusmodi dogmatis, efficta apud se occasione (*yy*) accedunt.

arc. XII, 15. [4] Luc. XX, 23. Marc. XII, 15. [6] Luc. XX, 24.

Variæ lectiones et notæ.

) Μὴ, omittit B.
) i. e. τὸ δόγμα. Est ergo δογματίζει τὸ δόγμα.

(80) Τοιούτους, B.

y) *Efficta — occasione.* Ficta a se narratione, ficto a se argumento.

Vers. 24. *Et — suo.* Ex lege Mosaica occasionem commenti sumunt, ut verisimile appareat quod quæritur. In scriptura siquidem Deuteronomii præcepit Moses, ut uxorem mortui absque liberis, rursum ducat frater ejus [7], et quiquid primum natum fuerit nominetur id filius fratris mortui, ad ejus memoriam. Hæc itaque sunt legis. Vide autem, quid hi machinentur?

A Καὶ. — αὐτοῦ. Ἐκ Μωσαϊκοῦ νόμου τ
τοῦ πλάσματος λαμβάνουσιν, ὅπως ἀξι
νείη τὸ ζήτημα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ γραφῇ τ
νομίου παρήγγειλε Μωϋσῆς, ἵνα τὴν γ
τετελευτηκότος ἄπαιδος γαμήσῃ πάλιν
αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ δῆλοῖ, τὸ Ἐπιγαμβρι
ὃ ἂν γεννήσῃ πρῶτον, ὀνομάσῃ τοῦτο
θανόντος ἀδελφοῦ, πρὸς μνημόσυνον ἐκεί
μὲν οὖν τοῦ νόμου. Σκόπει δὲ, τί οὗτοι
ζουσιν;

Vers. 25. *Erant* — Vers. 28. *eam.* Septem eos supponunt, ut magis intricatum videatur problema. Intentum autem Sadducæorum erat, ut sive unius, sive omnium responderet, statim opponerent quod cum iterum futuræ essent nuptiæ, certe essent et puerperia et nutritio infantum, quæstus pecuniarum, judicia, bella ac ægritudines, rursumque mortes, et omnia quæ in præsenti vita habentur, et ita vita illa non erit alia ab ista; quod si eadem erit, ad quid futura est resurrectio? Itaque non erit resurrectio. Quid ergo Christus?

Ἦσαν — αὐτήν. Ἐπτὰ δὲ τούτους ὑ
ὥστε δοκεῖν ἀπορώτερον τὸ πρόβλημα.
τοῖς Σαδδουκαίοις, ἵνα εἴτε ἑνὸς, εἴτε πά
κριθείη, ταχέως ἀντιθήσουσιν, ὡς ἐπεὶ γε
ἄρα καὶ τεκνογονίαι καὶ παιδοτροφίαι κα
B χοημάτων καὶ δίκαι καὶ πόλεμοι καὶ νόσ
νατοι πάλιν, καὶ πάντα τὰ τοῦ παρόντος
οὐκ ἔσται λοιπὸν ὁ βίος ἐκεῖνος ἕτερος πα
Εἰ δ' ὁ αὐτὸς ἔσται, τίνος χάριν ἔσται
Ὥστε οὐκ ἔσται ἀνάστασις. Τί οὖν ὁ Χριστό

† Mulier quidem esse potest humana natura: septem autem viri, septem leges variis temporibus a Deo ei traditæ ad instructionem et productionem fructuum justitiæ; nam dictio νόμος quæ legem significat, apud Græcos masculina est, ideo convenienter illis viros denotat, cum quibus quasi cum viris successive conversata est nec tamen ab ulla verum habuit fructum. Harum prima fuit, quæ Adæ in paradiso tradita est. Secunda rursus eidem data extra paradisum in statu pœnarum (*zz*). Tertia quæ Noe data est de area. Quarta quæ Abraham data est de circumcisione. Quinta quæ eidem de Isaac immolatione. Sexta quæ Mosi. Septima quæ per prophetas. Itaque dæmones qui docent non credere resurrectionem, interrogant maligne per cogitationes. Si, inquiunt, futura est mortuorum resurrectio, juxta quam harum septem legum humana tunc natura conversabitur? ut si secundum aliquam harum dixerimus, inferant: ergo sine fructu ibi erit aut vana humana vita prioribus rursus obnoxia malis. Sed vera ac salutaris ratio pietatis silentium his imponit, docens alteram esse vitam post resurrectionem. Quod si quis etiam septem millia annorum præsentis mundi accipiat, sive septem sæcula quibus vixit hominum natura, a verisimili non aberrabit. Nullius autem erit uxor post resurrectionem, cum hæc fluem habeant, sed aliud sæculum octavum quod finem non habet, accipiet illam.

[Γυνὴ (81) μὲν εἴη ἂν ἡ ἀνθρωπίνη φ
δὲ ἀδελφοὶ, οἱ κατὰ καιροὺς παρὰ Θεοῦ
αὐτῇ πρὸς παιδαγωγίαν καὶ γένεσιν καρπ
σύνης νόμοι, οἷς, ὡς ἀνδράσι, κατὰ διαι
λήσασα, παρ' οὐδενὸς ἔσχε καρπὸν ἀλη
πρῶτος μὲν, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ δοθεὶς τ
δεύτερος δὲ, ὁ τῷ αὐτῷ δοθεὶς αὖθις ἔξω
δείσου, ἐν τάξει ἐπιτιμίων· τρίτος, ὁ κατὰ
τὸν τῷ Νῶε δοθείς· τέταρτος, ὁ τῷ Ἀβραὰ
C περὶ τῆς περιτομῆς· πέμπτος, ὁ τῷ αὐ
περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰσαὰκ θυσίας· ἕκτος
Μωυσέα, καὶ ἕβδομος, ὁ διὰ τῶν προφητῶν.
τὴν ἀνάστασιν ἀθετεῖν διδάσκοντες, δαίμονες
κακοήθως διὰ τῶν λογισμῶν, ὡς εἴπερ νε
στασις ἔσται, κατὸ τίνα τῶν εἰρημένων ἐπ
ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τότε πολιτευθήσετα
εἴγε κατά τινα τούτων φῶμεν, ἐπαγάγωσιν
ἄκαρπος ἔσται πάλιν καὶ ματαία ἡ ἀνθρω
τοῖς προτέροις αὖθις ἐνσχεθεῖσα κακοῖς. Ἀλλ'
καὶ σωτήριος τῆς εὐσεβείας λόγος ἐπιστομ
τους, ἑτέραν εἶναι ζωὴν μετὰ τὴν ἀνάστα
σκων. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας τῶν ἐπῶ
D ρόντος κόσμου λάβοι τις, ἤτοι, τοὺς ἑπτ
οἷς ὡμίλησε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, οὐχ
τοῦ εἰκότος (82), ὧν οὐδενὸς ἔσται γυνὴ
ἀνάστασιν, τούτων μὲν πέρας λαβόντων,
ἀτελευτήτου τοῦ ὀγδόου αἰῶνος παραλα
αὐτήν.]

Vers. 29. *Respondens — Dei.* Fallimini, ut qui

Ἀποκριθεὶς — Θεοῦ. Πλανᾶσθε, ὡς μὴ

[7] Deut. xxv, 5

Variæ lectiones et notæ.

(81) Quæ hic inclusimus. ea in cod. A leguntur in margine, tribuunturque sancto Maximo, cujus interpretationes pleræque omnes allegoricæ, obscuræ atque tortuosæ sunt. Avertat Deus in pos litteris sacris tales interpretes.

(82) Σκόπου, pro εἰκότος, A.

(*zz*) *In statu pœnarum.* Pœnæ loco.

τὰς προφητικὰς, αἵτινες οὐ τοιαύτην, A
βάνετε, δογματίζουσιν ἀνάστασιν. Πλα-
ι, ὡς μὴ εἰδότες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ,
αν ἀναστῆσαι τοὺς νεκροὺς χωρὶς τῶν
σεων καὶ παθῶν.

γαμίζονται. Οὔτε γαμοῦσιν οἱ ἄνδρες,
ζονται αἱ γυναῖκες, τουτέστιν οὐ συνά-
σασιν, ὡς μὴ οὔσης ἐκεῖ σχέσεως γαμι-
ὲ τῷ Λουκᾷ προσέθηκεν, ὅτι Οὔτε ἀπο-
ύνανται, δεικτύων, ὡς ὁ γάμος διὰ τὸν
ονεν, ἀντὶ τῶν τελευτώντων ἑτέρους
ν. Ὅπου δὲ θάνατος οὐκ ἔστιν, οὐδὲ

εἰσι. Περὶ μόνων τῶν δικαίων ἐνταῦθα
οῦ λοιποῦ ὡς ἄγγελοί εἰσιν, κατὰ τὸ ἀ- B
ιλήδονον, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀκήρατον
ές. Τὸ δὲ, Ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν
τοῦ, ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, οἱ ἐν οὐ-
(83) γὰρ εἶπεν ὁ Μάρκος. Λουκᾶς δὲ τὸ
, ὅτι Καὶ υἱοί εἰσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς
υἱοί ὄντες, τουτέστιν, ἀναγεννηθέν-
ἀναστάσεως, ἥτις ἐστὶ παλιγγενεσία.
αίων γὰρ εἴρηται παρ' αὐτῷ καὶ τό, Οἱ
έντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν καὶ τῆς
ῆς ἐκ νεκρῶν, καὶ τὰ ἑξῆς.

τῶν ἀγγέλων φύσις τὴν εἰς ἄῤῥεν καὶ
σιν οὐκ ἐπιδέχεται, διότι τῆς θνητῆς C
ιαύτη διαίρεσις, οἷα τῆς (85) διὰ τοῦ
ποιίας τὸ διὰ τοῦ θανάτου κενούμενον
ς].

Ἰακώβ; Ἐπειδήπερ ἐκεῖνοι τὸν Μωϋ-
ντο, λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς Μωσαϊ-
τούτους ἐπιστομίζει. Ἐν τῇ βίβλῳ γὰρ
τὰ ῥηθέντα γέγραπται. Καὶ σκόπει τὸν
ἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ,
Ἰακώβ, οὐ τῶν πάντη νεκρῶν· εἰ γὰρ
ἦσαν, εἶπεν ἄν, ὅτι Ἐγὼ ἤμην ὁ Θεός·
ὅτι Ἐγώ εἰμι ὁ Θεός, ἔδειξεν, ὅτι τῶν
ελλόντων. Ὥσπερ γὰρ ὁ Ἀδὰμ, εἰ
μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἐκείνου βρῶ-
ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἔφαγε, τέθνηκε τῇ ἀποφάσει
οὕτω καὶ οὗτοι, εἰ καὶ ἀπέθανον, ἀλλ' D
προσχίσει τῆς ἀναστάσεως.

ώντων. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς, ὢν καὶ ζῶν·
οὐκ ὢν καὶ οὐ ζῶν. Καὶ μὴν ἀλλαχοῦ
Ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.
νεκροὺς νόει, τοὺς μὰ ναστῆναι ἐλλον-

non intelligitis propheticas Scripturas quæ non talem, qualem vos suspicamini, docent resurrectionem : ei veluti ignorantes virtutem Dei, quæ mortuos resuscitare potest, sine prioribus habitibus et affectibus.

Vers. 30. *In — nuptui tradentur.* Neque viri matrimonium contrahent, neque mulieres nuptui tradentur, hoc est,non conjungentur viris, utpote non exsistente ibi affectu nuptiali. Apud Lucam autem addidit : *Neque amplius mori poterunt* [9]; ostendens quod nuptiæ propter mortem factæ sunt, ut loco mortuorum alii generentur ; ubi autem non est mors, jam neque nuptiæ sunt.

Vers. 30. *Sed — erunt.* De solis justis dicit hic, quod deinceps quasi angeli erunt, quantum ad affectionum ac voluptatum carentiam ; præterea etiam quoad immortalitatem lucemque perpetuam (*a*). Quod autem dicit : quasi angeli Dei in cœlo, hoc est, quasi angeli Dei, qui sunt in cœlo. Ita enim dixit Marcus [9]. Lucas vero quod majus est dicit : *Et filii erunt Dei* [10], cum futurum sit, ut sint filii resurrectionis, hoc est, regenerati per resurrectionem quæ est iterata generatio. De justis enim etiam ab eo dictum est : *Qui vero digni habebuntur, ut sæculum illud consequantur et resurrectionem ex mortuis* [11], etc.

† Angelorum natura divisionem in masculum et feminam non suscipit, quia mortalis naturæ est hujusmodi divisio, ut per filiorum procreationem, quæ in nuptiis est, repleat id quod morte evacuatur.

Vers. 31. *De* — Vers. 32. *Jacob* ? Quia illi Mosen objecerunt, jam etiam Mosaica Scriptura eorum obdurat ora. In libro enim Exodi scripta sunt [12], quæ hic dicuntur. Et considera rationem, *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac et Deus Jacob*, non penitus mortuorum ; nam si penitus mortui fuissent, dixisset utique : Ego eram Deus ; nunc autem quia dixit, *Ego sum Deus Abraham*, etc., ostendit quod eorum qui resurrecturi erant, tanquam vivorum, Deus esset. Sicut enim Adam, licet vivebat post ligni illius esum, attamen in die quo comedit, mortuus est per mortis sententiam : sic et isti quanquam mortui erant, attamen vivebant per resurrectionis promissionem.

Vers. 32. *Non — viventium.* Deus siquidem et est, et vivit : mortuus vero nec est, nec vivit. Atqui alibi scriptum est : *Ut et mortuorum et vivorum dominetur* [13]. Sed ibi quoque mortuos intellige eos,

36. [9] Marc. XII, 25. [10] Luc. XX, 36. [11] Ibid. 35. [12] Exod. III, 6. [13] Rom. XIV. 9.

Variæ lectiones et notæ.

ergo articulum οἱ apud Marcum.
ıa codex uterque in margine habet.

(85) **Malim,** οἷα διὰ τῆς.
(86) Εἰκὸς, **pro** εἰ καί **A.**

ἐς non est *lux perpetua*, sed *lucidum*.

qui resuscitandi sunt. Lucas autem addidit [14], quod omnes illi vivunt, sive apud illum.

Vers. 33. *Cumque audissent — ejus.* Turbæ simplices et incorruptæ. Ut autem dixit Lucas [15], quidam etiam Scribarum dixerunt: *Magister, bene dixisti*; hi enim resurrectionem quidem confitebantur, attamen admirati sunt et ipsi argumenti modum, et interpretationem illius sermonis, *Ego sum Deus Abraham*, etc., *nec amplius audebant eum quidquam interrogare.* Nam etiam hoc dicit Lucas [16].

A τας. Ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθηκεν, ὅτι πάντες αὐτῷ ζῶσιν, ἤγουν, παρ' αὐτῷ.

Καὶ ἀκούσαντες — αὐτοῦ. Οἱ ἀπόνηροι καὶ ἁβέλαστοι ὄχλοι. Ὡς δὲ εἶπεν ὁ Λουκᾶς, καί τινες τῶν Γραμματέων εἶπον, Διδάσκαλε, καλῶς εἶπας. Οὗτοι γὰρ ὡμολόγουν μὲν τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ὅμως ἐθαύμασαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἑρμηνείαν τοῦ, Ἐγώ εἰμι ὁ Θεός· οὐκέτι δὲ ἐτόλμων ἐπερωτᾷν αὐτὸν οὐδέν. Καὶ τοῦτο Λουκᾶς φησιν.

Cap. LIV. *De legis doctore.*

Vers. 34. *Pharisæi autem* — Vers. 36. *lege?* Silentio illis imposito rursum irruunt hi, ac legis doctorem proferunt, non discere volentes, sed dolose agentes. Quia enim id erat primum præceptum: *Diliges Dominum Deum tuum*, etc., opinati sunt quod aliquid etiam de seipso additurus esset, eo quod se quoque Deum diceret, et ita tanquam blasphemus, occasionem ipsis calumniandi præberet.

ΚΕΦ, ΝΔ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — νόμῳ; Ἐπιστομισθέντων ἐκείνων, οὗτοι πάλιν ἐπιτίθενται, καὶ προβάλλονται τὸν B νομικόν, οὐ βουλόμενοι μαθεῖν, ἀλλὰ κακουργοῦντες. Ἐπεὶ γὰρ πρώτη ἐντολὴ αὕτη ἦν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὰ ἑξῆς, προσεδόκησεν, ὅτι προσθήσει τι καὶ περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τὸ λέγειν καὶ ἑαυτὸν Θεόν, καὶ παρέξει τούτοις ἀφορμὴν, ὡς βλάσφημος.

Vers. 37. *Jesus autem* — Vers. 39. *teipsum.* Cognita eorum malitia, respondit quidem irreprehensibiliter, quod interrogabatur, sed addidit et secundum præceptum, per hoc illos objurgans, utpote qui se non amabant, sed invidia ac insidiis prosequebantur: eoque fine etiam nunc rogabant: nam si diligerent non tentarent. Simile autem primo dixit secundum, quoad magnitudinem: magnum est enim et hoc. Nam sibi mutuo hærent ac se invicem ferunt hæc duo præcepta. Siquidem qui Deum diligit, etiam proximum diligit, servans illius præceptum: qui autem proximum non diligit, nec Deum diligit transgrediens ejus præceptum.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σεαυτόν. Γνοὺς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἀπεκρίθη μὲν ἀνεπιλήπτως, ὃ ἠρωτήθη. Προσέθηκε δὲ καὶ τὴν δευτέραν ἐντολὴν, καθεκτόμενος αὐτῶν διὰ ταύτης, ὡς οὐκ ἀγαπώντων αὐτὸν, ἀλλὰ φθονούντων καὶ ἐπιβουλευόντων, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐρωτώντων. Εἰ γὰρ ἠγάπων, οὐκ ἂν ἐπείραζον. Ὁμοίαν δὲ τῇ πρώτῃ τὴν δευτέραν εἶπε, κατὰ C τὴν μεγαλειότητα. Μεγάλη γὰρ καὶ αὕτη, καὶ ἀλλήλοις συνέχονται καὶ φερέλληλοί εἰσιν αἱ δύο. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαπῶν τὸν Θεὸν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον, φυλάττων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐδὲ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ, παραβαίνων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ.

Secundum, non ordine legislationis, sed virtute. In alia enim parte ponitur hoc præceptum.

[Δευτέρα (87) δὲ, οὐ τῇ τάξει τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῇ δυνάμει· Ἐν ἑτέρῳ γὰρ μέρει κεῖται αὕτη ἡ ἐντολή.]

Vers. 40. *In — pendent.* Dictum est de hoc manifeste quinto capite. Quære ergo ibi dictum illud: *Ita enim est lex et prophetæ* [17]. Sed apud Matthæum tentator dicitur hic legis doctor; apud Marcum vero potius laude dignus habetur. Quare? Quia primum certe tentavit, ut dictum est, a Pharisæis directus (*b*): animadversa autem responsione suscepit eam, et conversus, rem ita se habere confessus est: et deinde Jesus intuitus eum, quod adhibita mentis ratione desponderet, ait illi: *Non longe es a regno Dei* [18], hoc est approximas fidei, qui invidiam abjecisti et veritatem confessus es; hoc

Ἐν — κρέμανται· Εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὸ, Οὕτως (88) γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ πειραστὴς ἐστιν ὁ νομικὸς οὗτος, παρὰ δὲ τῷ Μαρκῳ μᾶλλον ἐπαίνου τυγχάνει. Διατί; Διότι πρῶτον μὲν ἐπείραζεν, παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀποσταλείς· ἐνωτισθεὶς δὲ τὴν ἀπόκρισιν, ἀπεδέξατο ταύτην, καὶ πεσκεμμένος συνωμολόγησεν, οὕτως ἔχειν, καὶ λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν, ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἐγγίζεις (89) τῇ πίστει, τὸν φθόνον ἀποβαλὼν, καὶ

[14] Luc. xx, 38. [15] ibid. 39. [16] ibid. 40. [17] Matth. vii, 12. [18] Marc. xii, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(87) Hæc uterque codex in margine habet.

(88) Ex eo, quod codices plerique etiam ante consonam, habent οὕτως, ut hic videre licet, orta est vitiosa lectio οὗτος.

(89) Dedi ἐγγίζεις, loco ἐγγίζειν.

(*b*) *Directus* Missus..... Forte in codice invenerat ἀπευθυνθείς·

συνομολογῶν. Τοῦτο δὲ εἶπε προτρε- A autem dixit adhortans illum ad perfectam fidem.
π ἐπὶ τὴν τελείαν πίστιν. Ταῦτα δὲ Et hæc apud Marcum invenies.
ἀ τῷ Μάρκῳ.

Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς Φαρισαίους.

CAP. LV. — *De interrogatione Domini ad Pharisæos.*

ν — ἐστί; Περὶ τοῦ Χριστοῦ φησι, τοῦ νου μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, μήπω δὲ πα- ὡς ὑμεῖς λέγετε, προσδοκωμένου δὲ παρ' ια σοφίαν. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ᾠοντο, προσθή- ὶς τὴν πρώτην ἐντολήν, ὡς εἴρηται, καὶ τι, πρὸς ἔμφασιν τοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἐκκλίνων τὴν αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότη- ται, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ προφανοῦς, ἀλλὰ κ τὸ ἀνύποπτον. Καὶ τῷ δοκεῖν μὲν, περὶ B suspicione : et quantum ad id quod apparet, de ωμένου Χριστοῦ καὶ ἐρωτᾷ καὶ ἀποφαί- ων, ὅτι Κύριος καὶ Θεός ἐστι· τῇ δ' ἀλη- τοῦ ταῦτα λέγει.

Vers. 41. *Congregatis — est?* De Christo, inquit qui annuntiatus est a prophetis : nondum autem advenit, ut vos dicitis, sed exspectatur a vobis. Et vide sapentiam. Putabant illi, ut dictum est, Christum additurum quidpiam et de seipso in primo præcepto, ut se quoque Deum esse demonstraret. Hoc autem ipse non fecit ut evitaret illorum vafritiem, sed seorsim de sua disputat divinitate, nec id ex manifesto sed oblique, ut omni careret Christo qui exspectabatur et interrogat et enuntiat, in rei veritate autem hæc de seipso dicit.

αὐτῷ, Τοῦ Δαυίδ. Ἀπὸ τῶν προφητι- τοῦτο ἐγίνωσκον. Ἁπλῶς δὲ υἱὸν τοῦ ν, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν ὑπελάμ- οι τῶν προφητῶν οὐχ ἁπλῶς υἱὸν τοῦ : (90) καὶ Θεὸν τοῦτον ἀνακηρυττόντων. σου; Ἐν Πνεύματι, δηλαδὴ, τῷ ἁγίῳ, Μάρκος, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ.

Vers. 42 *Dicunt ei David.* A Propheticis sermonibus hoc cognoscebant. Simpliciter autem filium David, sive nndum hominem Christum suspicabantur ; cum tamen prophetæ hunc non simpliciter filium David, sed et Deum prædicarent.

Vers. 43. *Ait* — Vers. 44. *tuorum?* In Spiritu videlicet sancto, sicut dixit Marcus, et non a seipso [19].

τί; Τοῦτο εἶρηκεν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ διελέγχων τὴν ἐσφαλ- ιν ὑπόληψιν, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς αὐτοῦ C filium esse David, sed erroneam arguens opiῖον ὑπολαμβάνουσιν, τουτέστι, ψιλὸς ἄν- λὰ καὶ Κύριος αὐτοῦ. Λέγεται γὰρ υἱὸς ὡς ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ βλαστήσας, κατὰ ὑπηρεσιν· Κύριος δὲ αὐτοῦ, ὡς Θεὸς αὐ- μὲν οὖ ἐχρήσατο τῷ Δαυϊδικῷ ῥητῷ ον τῶν Φαρισαίων, δεικνύων, ὅτι οὐ μό- στι τοῦ Δαυίδ, ἀλλὰ καὶ Κύριος αὐτοῦ. μᾶς ἑρμηνεῦσαι καὶ τοῦτο. Φησὶ γὰρ ὁ · Εἶπεν ὁ Κύριος καὶ Πατὴρ τῷ Κυρίῳ ἰῷ αὐτοῦ, τῷ Χριστῷ, μετὰ τὴν εἰς οὐ- ιψιν, ὅτι Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἤγουν, ἧς ἐμῆς βασιλείας, ὁμόθρονος καὶ ὁμότι- ιάγων. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐν μὲν προηγουμένως Ἰουδαῖοι, εἶτα Ἕλληνες D ac hæretici. Intelligibiles vero sunt dæmones. κοί· ἐν δὲ νοητοῖς οἱ δαίμονες. Ὁ δὲ ησὶν, ὅτι τοῦτο ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ ὅτι ὁ πολὺς (91) ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ κὸς γὰρ, αὐτὸν πρῶτον μὲν ἐπερωτῆσαι ου τοὺς Φαρισαίους, εἶτα διδάξαι περὶ ἐν τῷ ἱερῷ τὸν ὄχλον.

Vers. 45. *Si — est?* Hoc dixit non tollens Christum filium esse David, sed erroneam arguens opinionem, quia non est ejus filius talis, qualem ipsi suspicabantur, hoc est nudus homo : sed et Dominus ejus. Dicitur enim filius ejus, utpote ex radice ejus, juxta humanitem, generatus ; Dominus autem ejus tanquam Deus illius. Ob id itaque usus est Davidico verbo ad Pharisæorum confutationem, ostendens quod non solum filius esset David, sed et Dominus ejus. Nos vero etiam hoc interpretari oportet. Ait enim David : Dixit Dominus Pater, Domino meo Filio suo Christo, post assumptionem in cœlum : Sede a dextris meis, sive fruere meo regno, pari in throno, pari in honore mecum permanens [20]. Inimici autem Christi inter sensibiles quidem primi sunt Judæi, deinde gentes Marcus autem ait [21], quod hoc dixerit docens in templo, et quod multa turba libenter eum audiebat. Verisimile est enim de hoc primum interrogasse Pharisæos: deinde etiam de hoc in templo docuisse turbam.

οὐκέτι. Μέλλων γὰρ ἐπὶ τὸν θάνατον τελευταῖα τούτοις διελέχθη, καὶ οὐ μόνον

Vers. 46. *Et — amplius.* Ad mortem enim appropinquans de perfectis disseruit cum illis, nec

., XII 36. [20] Psal. CIX, 1. [21] Marc. XII, 35, 37.

Variæ lectiones et notæ.

ὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλά, A.

(91) Ὅτι πολύς, A.

: *perfectis.* Ultimo. Forte τὰ τέλεια legerat.

solum os eis obduravit, sed et timorem in futurum ipsis incussit.

CAP. XXIII. Vers. 1 *Tunc — suis.* Tunc, quando? Postquam tentantes refrenavit: postquam effecit, ut ampliusnon auderent illum interrogare: postquam demonstravit eos immedicabiliter ægrotare.

Vers. 2. *Dicens* : — Vers. 3. *ne feceritis.* Mosaicæ, inquit, sedis, quæ doctorum est, facti sunt successores : ideo *quæcunque dixerint vobis ut servetis, servate et facite ;* non enim quæ sua sunt dicunt quando docent, sed quæ Dei, et quæ per Mosem statuta sunt. Cum autem dicit *omnia,* non omne intelligit statutum, puta de sacrificiis quoque ac cibis, aliisque similibus. Quo enim pacto id juberet, cum in præcedentibus finem his imposuerit ? sed omnia simpliciter quæ mores corrigunt ac meliores reddunt, nec evangelicis dogmatibus contraria sunt. *Juxta opera vero eorum ne feceritis*; suis namque doctrinis adversantur, easque coarguunt. Docuit ergo non oportere in præceptores insurgere, etiamsi pravam habeant conversationem : sed doctrinæ quidem eorum obedire, vitam autem eorum indignam non imitari. Docentes namque fide digni sunt, at non sunt imitatione digni conversantes.

Potest autem et aliter dici, quod quia ad servandam turbam, tandem manifeste reprehensurus erat malas illorum operationes : ne putarent quidam, quod amore principatus eorum calumniaretur illos, hujusmodi primum curat suspicionem, dicens : *Omnia quæcunque dixerint vobis ut servetis, servate et facite,* etsi non propter vitam illorum, at propter dignitatem ac doctrinæ sedem. Ne tamen quidam adhærentes doctrinis eorum, imitarentur quoque ipsorum vitam, addidit : *Juxta opera vero eorum ne feceritis.* Et ita ubi sese suspicione liberavit, incipit reprehensionem.

Vers. 3. *Dicunt — faciunt.* Vide unde incipiat. Quicunque certe legem transgreditur, condemnatione dignus est ; præceptor tamen triplici dignus est : tum quia transgressor est, tum quia alios debet corrigere, tum quia nocet etiam discipulis.

Vers. 4. *Alligant — hominum.* Onera gravia portatuque difficilia, vocat altissima et exquisita præcepta circa conversationem. Humeros vero operationem hominum. Apparet autem quod præter legem quoque aliqua jubebant.

Vers. 4. *Digito autem — ea.* Non solum humeris suis portare nolunt, quæ aliorum humeris ferenda imponunt, ut suo exemplo promptiores illos reddant, sed nec digito suo ea movere volunt, hoc est, in parte, et summis, ut aiunt, digitis attingere. Dicit enim et Lucas : *Uno digitorum vestrorum*

ἐφιμωσεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς φόβον αὐτοῖς ἐνέβαλε.

ΚΕΦ. ΛΓ'. Τότε — αὐτοῦ. Τότε, πότε, Ὅτε ἐχαλίνωσε τοὺς πειράζοντας, ὅτε ἔστησεν, ὥστε (92) μηκέτι τολμᾷν ἐπερωτῆσαι αὐτὸν, ὅτε ἀπέδειξεν ἀνίατα νοσοῦντας.

Λέγων — μὴ ποιεῖτε. Τοῦ Μωσαϊκοῦ, φησὶ, θρόνου, τοῦ διδασκαλικοῦ, διάδοχοι γεγόνασι. Διὰ τοῦτο πάντα, ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε. Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν λέγουσιν, ὅτε διδάσκουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα διὰ Μωϋσέως ἐνομοθέτησε. Πάντα δὲ εἰπὼν, οὐ πᾶσαν λέγει τὴν νομοθεσίαν, οἷον καὶ τὰ περὶ θυσιῶν καὶ τὰ περὶ βρωμάτων καὶ τὰ τοιαῦτα· πῶς γὰρ ἂ προλαβὼν ἔπαυσεν ; ἀλλά πάντα πάντως τὰ διορθοῦντα ἦθος καὶ βελτιοῦντα τρόπον, καὶ μὴ ἀντιπίπτοντα τοῖς εὐαγγελικοῖς διατάγμασι. Κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Ἀνοίκεια γάρ εἰσι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ διεφθαρμένα. Ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὐ χρὴ κατεξανίστασθαι τῶν διδασκάλων, εἰ καὶ φαύλην ἔχουσι πολιτείαν, ἀλλὰ πείθεσθαι μὲν τῇ διδασκαλίᾳ τούτων, μὴ μιμεῖσθαι δὲ τὸν ἀνάξιον βίον αὐτῶν. Ἀξιόπιστοι μὲν γάρ εἰσι διδάσκοντες, οὐκ ἀξιοζήλωτοι δὲ πολιτευόμενοι.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον εἰπεῖν, ὡς ἐπεὶ ἔμελλε διὰ φυλακὴν τοῦ ὄχλου τὰ τελευταῖα προδήλως ἐπιλέγχειν τὰς πονηρὰς πράξεις αὐτῶν, ἵνα μὲν μή τινες οἰηθῶσιν, ὅτι ἔρωτι τῆς ἀρχῆς αὐτῶν διαβάλλει τούτους, προεθεράπευσε τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν (93), εἰπών · Πάντα, ὅσα ἐὰν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν βίον αὐτῶν, ἀλλά γε διὰ τὸν ἀρχικὸν καὶ διδασκαλικὸν θρόνον· ἵνα δὲ μή τινες, πειθόμενοι ταῖς τούτων διδασκαλίαις, ζηλώσωσι καὶ τὸν βίον αὐτῶν, προσέθηκε, Κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Καὶ οὕτως ἀνύποπτον καταστήσας ἑαυτὸν, ἄρχεται τῆς κατηγορίας.

Λέγουσι — ποιοῦσιν. Ἴδε, πόθεν ἄρχεται. Πᾶς μὲν γὰρ παραβαίνων τὸν νόμον κατάδικος ἐστὶν ἀξιος· ὁ δὲ διδάσκαλος τριπλῆς, ὅτι τε παραβαίνει, καὶ ὅτι ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ὀφείλων διορθοῦν, καὶ ὅτι βλάπτει τοὺς μαθητάς.

Δεσμεύουσιν — ἀνθρώπων. Φορτία μὲν βαρέα καὶ δυσβάστακτα λέγει τὰ ἀκρότατα καὶ ἀκριβῆ ἐπιτάγματα τῆς πολιτείας· ὤμους δὲ, τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀνθρώπων. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπέταττον.

Τῷ δὲ δακτύλῳ — αὐτά. Οὐ μόνον τοῖς ἑαυτῶν ὤμοις οὐ βούλονται βαστάσαι, ἃ τοῖς ἑτέρων ὤμοις ἐπιφορτίζουσιν (94), ἵνα καὶ τῷ παραδείγματι προθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσωσιν· ἀλλ' οὐδὲ τῷ δακτύλῳ αὐτῶν θέλουσι κινῆσαι αὐτὰ, τουτέστιν, οὐδὲ μερικῶς καὶ ἀκροθιγῶς ἅψασθαι. Φησὶ

Variæ lectiones et notæ.

(92) Pro ὥστε, apud Chrysost. VII, p. 700 E legitur εἰς τό.

(93) Ὑπόθεσιν, pro ὑπόληψιν, A.

(94) Ἐπιτιθέασι, pro ἐπιφορτίζουσιν, A.

λουκᾶς, ὅτι Ἐνὶ τῶν δακτύλων ὑμῶν (95) A *onera non attingitis* [22]. Subditis siquidem jubent
ἦτε τοῖς φορτίοις. Καὶ τοῖς μὲν ὑπηκόοις exactissima, sibi ipsis autem omnem permittunt
» ἀκρότητα βίου, ἑαυτοῖς δὲ πᾶσαν ἄδειαν licentiam, cum contrarium fieri oporteret : ut sei-
, δέον τοὐναντίον ποιεῖν, καὶ ἑαυτοὺς μὲν ipsos potius arctarent, aliis vero multa ignoscerent.
ατείνειν, ἐκείνοις δὲ τὰ πολλὰ συγγνω-

Vers. 5. *Omnia — hominibus.* Omnia, quænam ? Quæ sibi bona videntur. Et observa quod prædictæ accusationes de crudelitate et segnitie erant ; hoc vero crimen est insanientium ob vanæ gloriæ appetitum. Deinde ostendit quod neque de magnis glorientur, utpote egregiis operibus destituti, sed de parvis quibusdam et vilibus, quod ipsum auget etiam accusationem.

· ἀνθρώποις, Πάντα, ποῖα ; Τὰ δοκοῦντα
. Παρατήρησον δὲ, ὅτι τὰ προῤῥηθέντα μὲν
ταν καὶ ῥαθυμίας ἐγκλήματα, τοῦτο δὲ δο-
αβολή. Εἶτα δείκνυσιν, ὅτι οὐδ' ἐπὶ μεγά-
ξοῦσιν, ἔρημοι κατορθωμάτων ὄντες· ἀλλ'
τισι καὶ εὐτελέσιν, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη
διαβολῆς.

Vers. 5. *Dilatant — suorum.* Hæc erant de quibus
σι — αὐτῶν. Ταῦτα μὲν ἦσαν, ἐφ' οἷς B tanquam de egregiis operibus vane gloriabantur.
, ὡς ἐπὶ κατορθώμασι. Χρὴ δὲ καὶ περὶ Oportet autem et de his dicere. Quia continue Dei
εῖν. Ἐπεὶ γὰρ συνεχῶς ἐπελανθάνοντο τῶν beneficiorum obliviscebantur, jussit ea Deus libellis
τοῦ Θεοῦ, προσέταξεν ὁ Θεὸς ἐγγραφῆναι inscribi, et magistrorum appendi manibus, ut
λιδίοις καὶ ἐξαρτηθῆναι τῆς χειρὸς τῶν semper viderentur, et in memoria haberentur. Hu-
, ὥστε διὰ παντὸς �ρᾶσθαι καὶ μνημο- jusmodi vero libelluli phylacteria dicebantur, eo
αὶ τὰ τοιαῦτα βιβλίδια ὠνόμαζον φυλακτή- quod ab oblivione servarent ac protegerent, ἀπὸ τοῦ
φυλάττειν καὶ ῥύεσθαι. Καὶ πάλιν, ἵνα μὴ φυλάττω. Rursum ne præceptorum Dei oblivi-
ται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκέλευσε κλῶσμα scerentur, jussit Deus fragmentum hyacinthinum
προσράπτεσθαι τῇ κατὰ τοὺς πόδας ὥρᾳ τοῦ assui juxta pedes oræ palliorum, ut semper appa-
τῶν, ἵνα, πάντοτε φαινόμενον, ὑπομιμνήσκῃ rens, hos præceptorum Dei memores efficeret, et
ν ἐντολῶν. Καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκάλουν κράσ- hæc vocabant κράσπεδα, hoc est *fimbrias*. Scribæ
γοῦν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τῶν μὲν itaque et pharisæi præcepta quidem negligebant,
ἔλουν, τὰ δὲ τοιαῦτα φυλακτήρια πλατέα hujusmodi autem latis phylacteriis sese ornabant,
ον ἑαυτοῖς, καὶ τὰ ῥηθέντα κράσπεδα dictasque fimbrias palliorum suorum plurimum
ων αὐτῶν μεγάλα ἀπῆώρουν, ἐναβρυνό- distendebant : his gloriantes ac stulte sese jactantes.
οις καὶ ἀνοήτως ἐνσεμνυνόμενοι. Ταῦτα δὲ C Hæc autem Marcus *stolas* appellavit, dicens : *Prospi-*
Μάρκος ἐκάλεσεν, εἰπών · Βλέπετε ἀπὸ *cite*, sive *cavete a Scribis qui amant in stolis ambu-*
ιατέων, ἤγουν, φυλάττεσθε, τῶν θελόντων *lare* [23]. Similiter autem dixit et Lucas [24]. Nec in
ῖς περιπατεῖν. Ὁμοίως δὲ εἶπε καὶ his tantum (*d*) amore gloriæ infirmi erant. Audi
Καὶ οὐκ ἐν τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ itaque.
μικροῖς ἐνόσουν τὴν φιλοδοξίαν. Καὶ

Vers. 6. *Amantque — synagogis. Primos accu-*
τε — συναγωγαῖς. Πρωτοκλισίαν *bitus*, dixit, in cœnis, *ac prima sedilia* in synagogis.
πρωτοκαθεδρίαν, διότι ἐν μὲν τοῖς δεί- Nam in cœnis accumbebant, in synagogis vero se-
κλίνοντο, ἐν δὲ ταῖς συναγωγαῖς ἐκά- debant.

Vers. 7. *Ac — Rabbi.* Amant salutationes, sive
Ραββί. Φιλοῦσι καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς, εἴτε corpore fiant, sive appellatione. Amant et vocari
τικοὺς, εἴτε καὶ τοὺς διὰ προσφωνήσεως. ab hominibus magistri, quod Hebraice dicitur
ὰ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διδάσκαλοι. Rabbi.
Ἑβραϊστὶ ὁ διδάσκαλος.

Vers. 8. *Vos — estis.* Cætera quidem, usque ad
- ἐστε. Τὰ μὲν ἄλλα μέχρι τῆς ἐκείνων κατη- D illorum duntaxat perduxit accusationem tanquam
τησεν, ὡς εὐτελῆ καὶ μὴ δεόμενα λόγου vilia, nec ad sui correctionem longiorem requiren-
ς διόρθωσιν · τὴν δὲ φιλαρχίαν, ὡς πολλῶν tia sermonem. Principatus autem amorem, utpote
ῶν, εἰς μέσον ἄγει, καὶ διορθοῦται σπουδαιό- multorum causam malorum, in medium adducit,
κληθῆτε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ ζητήσητε κληθῆ- ac diligentius castigat. *Ne vocemini*, id est, Ne
ο ἕτεροι τοῦτο καλοῦσιν ὑμᾶς, οὐχ ὑμετέρα vocari cupias. Nam si vos ita vocent alii, non erit id
ἐγνωσις. ad vestram condemnationem.

[22] XI, 46. [23] Marc. XII, 38. [24] Luc. XX, 46.

Variæ lectiones et notæ.

τῶν, pro ὑμῶν, A.

ntum. In Græco additur : *Sed et in aliis exiguis rebus.*

Vers. 9. *Et — cœlis.* Hoc dixit non prohibens vocari patres eos qui juxta carnem genuerunt, aut etiam juxta spiritum, sed ut sciamus quis sit præcipue et tanquam prima causa pater noster. Nam hic solus est nobis qui in cœlis est Deus. Qui vero juxta carnem ac juxta spiritum sunt, cooperatores magis aut ministri nativitatis nobis sunt. Dicit ergo: Patrem vobis præcipuum et tanquam primam causam ne vocetis vobis in terra. Is enim est unus qui in cœlis est, qui in Trinitate personarum unus est Deus.

Vers. 10. *Nec — Christus.* Ῥαββὶ καὶ καθηγητής (quod hic interpretantur *magister*) unum sunt. Repetit ergo priorem sermonem ad augmentum detestationis hujusmodi mali. Sicut ergo quanquam unus magister dicatur Christus, non excluditur Pater, quin etiam dicatur magister : ita quoque licet unus Pater noster dicatur ipse Pater, non excluditur Filius quin etiam dicatur Pater noster : nam unus et unus ad oppositam distinctionem dicta sunt hominum et angelorum.

Vers. 11. *Qui autem — minister.* Ablegata misera servitute amoris principatus, docet etiam deinceps quo pacto id effugere poterimus, puta ministrando sive deprimendo nosipsos. Deinde ponit etiam elationis præmium, similiter et propriæ dejectionis, ut illa abjecta hanc assumant.

Vers. 12. *Quisquis—exaltabitur.* Maxima possessio est animi modestia : ideo frequenter de ea disserit, continua monitione hanc ædificans in animis discipulorum. Jubet autem non solum prima non amare sedilia, sed magis postrema prosequi. Illud enim deprimit amantem, hoc autem exaltat prosequentem.

CAP. LVI. *De deploratione Scribarum et Pharisæorum.*

Vers. 13 (vulgo 14). *Væ — hypocritæ.* Universalius accepto vocabulo, hos appellat hypocritas, utpote simulantes pietatem ac virtutem.

Vers. 13 (vulgo 14). *Quia — viduarum.* Quibus auxiliari oportebat. Ad eas enim sub prætextu defensionis accedentes, magis atterebant, substantiam earum consumendo.

Vers. 13 (vulgo 14). *Et — precantes.* Occasione devorandi domos viduarum, sive quæ in domibus earum sunt, prolixe exaggerata orantes, ut viderentur sancti ac reverentia digni.

Vers. 13 (vulgo 14). *Ideo — judicium.* Quia tanquam tutores earum ingredimini, sed veluti corruptores egredimini, propter hoc gravius condemnabimini. Judicium enim vocat condemnationem. Siquidem quisquis peccat, supplicio dignus est : qui autem virtutem facit peccati occasionem, gravius punietur. Deplorat autem eos ac redarguit, populum instruens ne fallatur ac ne propter illorum dignitatem velit etiam eos imitari.

Vers. 14 (vulgo 13). *Væ — introire.* Clauditis, inquit, ipsum ante homines, puta ante vosipsos,

A Καὶ — οὐρανοῖς. Τοῦτο εἶπεν, οὐ κωλύων τὸ καλεῖν πατέρας τοὺς κατὰ σάρκα γεννήτορας, ἢ καὶ κατὰ πνεῦμα, ἀλλ' ἵνα γνῶμεν, τίς ἐστιν ὁ προηγουμένως καὶ πρωταιτίως Πατὴρ ἡμῶν. Μόνος γὰρ τοῦτο ἡμῖν ἐστιν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Θεός· οἱ δὲ κατὰ σάρκα, καὶ κατὰ πνεῦμα, συναίτιοί εἰσι, μᾶλλον δὲ διάκονοι τῆς γεννήσεως ἡμῶν. Λέγει τοίνυν, ὅτι Πατέρα ὑμῶν προηγουμένως καὶ πρωταιτίως μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ τοῦτό ἐστιν ὁ ἐν τοις οὐρανοῖς, ὁ ἐν Τριάδι προσώπων εἷς Θεός.

Μηδὲ — Χριστός· Ῥαββὶ καὶ καθηγητὴς τὸ αὐτό εἰσιν· Ἐπαναλαμβάνει τοίνυν τὸν πρῶτον λόγον, εἰς ἐπίτασιν τῆς ἀποτροπῆς τοῦ τοιούτου κακοῦ. Ὥσπερ οὖν εἷς καθηγητὴς λέγομενος, ὁ Χριστός, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τοῦ λέγεσθαι καθηγητήν· οὕτω καὶ εἷς Πατὴρ B ἡμῶν λεγόμενος, ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τοῦ λέγεσθαι Πατέρα ἡμῶν. Τὸ γὰρ εἷς καὶ εἷς πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἴρηται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων.

Ὁ δὲ — διάκονος. Ἀπαγορεύσας τὸ χαλεπὸν νόσημα τῆς φιλαρχίας, λοιπὸν διδάσκει, καὶ πῶς ἂν αὐτὸ φύγοιεν, ὅτι διὰ τοῦ διακονεῖν, εἴτουν, ταπεινοῦσθαι. Εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐπάρσεως τὸ ἔπαθλον, καὶ τῆς ταπεινώσεως, ἵνα τὴν μὲν ῥίπτωαι, τὴν δὲ λαμβάνωσιν.

Ὅστις — ὑψωθήσεται ; Μέγιστον χρῆμα ἡ ταπεινοφροσύνη· διὸ καὶ πολλάκις περὶ αὐτῆς διαλέγεται, τῇ συνεχείᾳ τῆς ὑπομνήσεως ἐγκαθιδρύων ταύτην ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς. Κελεύει δὲ μὴ μόνον μὴ ἐρᾷν C τῶν πρωτείων, ἀλλὰ καὶ μάλιστα μετᾳδιώκειν τὰ ἔσχατα. Τὸ μὲν γὰρ ταπεινοῖ τὸν ἐρῶντα, τὸ δὲ ὑψοῖ τὸν μεταδιώκοντα.

ΚΕΦ. Νς' Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων.

Οὐαὶ — ὑποκριταί. Καθολικώτερον εἰπεῖν, ὑποκριτὰς ὀνομάζει τούτους, ὡς ὑποκρινομένους εὐλάβειαν καὶ ἀρετήν.

Ὅτι — χηρῶν. Αἷς βοηθεῖν ἔδει. Παραβάλλοντες γὰρ αὐταῖς, ἐπὶ προστασίᾳ, μᾶλλον ἐπέτριβον, τὰς οὐσίας αὐτῶν προσκαλίσκοντες.

Καὶ — προσευχόμενοι. Καὶ προφάσει τοῦ κατεσθιειν τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, ἤτοι, τῇ ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, μακρὰ καὶ ἐπιτεταμένα προσευχόμενοι D παρ' αὐταῖς, ὥστε δοκεῖν ἁγίους καὶ θεραπείας ἀξίους.

Διὰ — κρῖμα. Διότι προστάται τούτων εἰσερχόμενοι, λυμεῶνες αὐτῶν ἐξέρχεσθε, καὶ διότι πρόφασιν γαστριμαργίας ποιεῖτε τὴν μακρὰν προσευχὴν, διὰ τοῦτο περισσότερον καταδικασθήσεσθε. Κρῖμα γὰρ τὴν καταδίκην φησί. Πᾶς μὲν γὰρ ἁμαρτάνων, τιμωρίας ἄξιος· ὁ δὲ καὶ προφασὶν ἁμαρτίας τὴν ἀρετὴν ποιῶν χαλεπώτερον κολασθήσεται. Ταλανίζει δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπελέγχει, κατασκευάζων τῷ λαῷ τὸ ἀνεξαπάτητον, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἕλκωνται πρὸς ζῆλον.

Οὐαὶ — εἰσελθεῖν. Κλείετε, φησὶ, ταύτην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅσον πρὸς ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς,

ίτε αὐτοὶ εἰσερχόμενοι εἰς αὐτὴν, διὰ τῆς εἰς
ίστεως, μήτε ἄλλους ἐῶντες. Εἰσερχομένους
ει τοὺς ἐπιτηδείους, τοὺς δυναμένους εἰσέρ-
. Βαρεῖα δὲ τοῦτο κατηγορία. Εἰ γὰρ τὸ
ὠφελεῖν καταδίκη, τὸ καὶ βλάπτειν ἀσύγ-
ν, καὶ ἀνδρὸς λοιμοῦ. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ
ὅτι Ἥρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· οὗτο
ς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς
ῶσιν τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ τῆς ἀπορρήτου
, ἤντινα κλεῖδα ἦραν, ἦγουν, ἀφεῖλον ἀπὸ
ῦ.

— ὑμῶν. Περιάγετε, ἀντὶ τοῦ, περιέρχεσθε,
χετε. Προσήλυτον δὲ ὠνόμασεν ὁ νόμος τὸν
ωλολατρίας προσεληλυθότα τῇ θρησκείᾳ τῶν
ων. Λέγει τοίνυν ὁ Χριστὸς, ὅτι Μόγις καὶ B
υρίων πόνων ποιεῖτε ἕνα προσήλυτον, καὶ
ίτως αὐτοῦ φείδεσθε. Τοσοῦτόν ἐστε καὶ πρὸς
ν τῶν εἰδωλολατρούντων ἄχρηστοι, καὶ πρὸς
ν τοῦ προσεληλυθότος ῥᾳθυμοι· μᾶλλον
ιδόται, διαφθείροντες αὐτὸν τῇ κατὰ τὸν
ιῶν πονηρίᾳ, καὶ ποιοῦντες υἱὸν (96) γεέννης,
ιν, οἰκεῖον γεέννης καὶ ἄξιον αὐτῆς. Διπλό-
ἐ εἶπε, διότι πᾶς ἔχων διδάσκαλον πονηρὸν,
ρι τῆς τούτου κακίας ἵσταται· παραδείγματι
ύτῳ χρώμενος ἐπὶ τὸ χεῖρον προβαίνειν

— τυφλοί. Ζήτει ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ
ῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ

— ὀφείλει. Οὐδέν ἐστι, δηλονότι, τοῦτο. Ὀφεί- C
ἀντὶ τοῦ, χρεωστεῖ. Εἰ γάρ τις ὤμοσε δοῦναί
ιέν κατὰ τοῦ ναοῦ ὤμοσεν, ἔλεγον, ὅτι οὐδέν
ιτο· εἰ δὲ κατά τινος χρυσοῦ σκεύους, ἔλεγον,
ωστεῖ. Ταῦτα δὲ ἐδογμάτιζον ἐξ ἀνοίας. Διὸ
ιπτει τούτους εἰς μωρίαν.

ὶ — χρυσόν ; Τυφλότητα τούτοις ὀνειδίζει,
ψυχῆς.

— δῶρον, Θυσιαστήριόν φησιν, ἐφ' οὗ ἔσφα-
προσαγόμενα θύματα.

· ἐπάνω αὐτοῦ. Ταῦτά φησιν, οὐχ ὡς ἐπι-
ὀμνύειν· ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ
ς τὸν ὅρκον ἐκώλυσεν· ἀλλ' ὡς τῶν Ἰουδαίων
ων κατὰ τῶν τοιούτων.

— πέστιν, Τοῦ νόμου τῷ λαῷ κελεύοντος D
παρέχειν πάντων τῶν καρπῶν, αὐτοὶ καὶ
ς δεκάτας τοῦ ἡδυόσμου καὶ τοῦ ἀνήθου καὶ
ιμίνου, τῶν εὐτελεστάτων, ἠκριβολογοῦντο,
ὀμενοι τὸν νόμον. Διασύρει τοίνυν αὐτούς,
τὰ ἐλάχιστα μὲν τοῦ νόμου παραγγέλματα
ιριβολογουμένους, τῶν δὲ μεγάλων ἀμελοῦν-
ίστιν δὲ λέγει τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ;
ν, τὸν εἰς τοὺς δεομένους, καὶ πίστιν (97),

et eos qui vobis subsunt : ut neque ipsi ingrepiamini per fidem quæ est in me, neque alios sinatis ingredi. Ingredientes autem dicit eos qui parati sunt ac possunt ingredi. Gravis est autem hæc accusatio. Nam si nulli prodesse, sufficit ad condemnationem, qui etiam nocet, nequaquam veniam percipiet, cum sit hominum pestis. Apud Lucam vero ait: *Tulistis clavem scientiæ* [25], ita vocans fidem quæ in se est, utpote introducentem ad scientiam rectorum dogmatum ac ineffabilis sapientiæ, quam clavem tulerunt sive abstulerunt a populo.

Vers. 15. *Væ — quam vos. Circumitis*, percurritis. Nam id significat hoc loco περιάγετε. Proselytum autem appellabat lex eum, qui ab idololatria ad religionem accedebat Judæorum. Dicit ergo Christus : Infinitis vix tandem laboribus unum efficitis proselytum, et nec ideo illi parcitis, adeo estis et ad salutem idololatrarum inutiles, et ad ejus qui jam advenit segnes, imo potius proditores corrumpentes eum vitæ vestræ nequitia et facientes eum filium gehennæ, id est, familiarem gehennæ, et ea dignum. In duplo autem dixit. Quisquis enim præceptorem habet pravum, non illius sistit malitia, sed ejus utens exemplo, solet ulterius procedere.

Vers. 16. *Væ — cæci.* Quære vicesimo octavo capite dicti illius enarrationem : *Cæci sunt duces cæcorum.*

Vers. 16. *Qui — reus est. Nihil est* puta hoc. *Reus est*, videlicet debiti. Si quis enim aliquid se donaturum juraverat: si quidem per templum id jurasset, dicebant hunc ad nihil obligari. Quod si per vas aliquod aureum id jurasset, dicebant illum debito teneri. Hæc autem propter insipientiam docebant; ideo etiam horum irridet fatuitatem.

Vers 17. *Stulti — aurum* ? Cæcitatem illis exprobrat, non corporis, sed animæ.

Vers. 18. *Et* — Vers. 19. *donum.* Altare dicit super quod jugulabant adductas victimas.

Vers. 20. *Qui* — Vers. 22. *in illo.* Hæc dicit non quod jurare permittat : quinto enim capite prohibuit omne juramentum : sed quod Judæi per talia jurarent.

Vers. 23. *Væ — fidem.* Cum lex populo juberet, ut daret decimas omnium fructuum, ipsi etiam circa menthæ, anethi, ac cymini vilissimarum herbarum decimas, exactam subducebant rationem, legem prætendentes. Hos ergo irridet tanquam circa minima legis præcepta exactissime scrutantes, magna vero negligentes. Judicium autem dicit, quod fieri debet pro his qui injuste afficiuntur injuria : misericordiam, quam fieri convenit in egenos :

uc. xi, 52.

Variæ lectiones et notæ.

Οἰκεῖον, pro υἱόν. A. et mox υἱέν, pro οἰ-

(97) Καὶ τὴν πίστιν, A.

et fidem, quæ est in Deum. Lucas autem dilectionem etiam Dei ponit [26]

† Oportet unumquemque doctorum a populo suo decimare, hoc est, petere a decem sensibus, puta quinque corporalibus, et quinque qui sunt animæ judicium, misericordiam ac fidem.

Vers. 23. *Hæc — omittere.* Hæc primum quæ graviora sunt, exsequi oportuit: et rursum leviora illa non relinquere, si exacte legem servare vultis.

Vers. 24. *Duces — glutientes.* Qui parva quidem curiose servatis, in magnis vero peccatis connivetis.

Vers. 25. *Væ — injustitia.* Παροψίδα lancis aut patinæ genus esse dicunt. Unde Lucas hujus loco πίνακα, hoc est, catinum posuit quadragesimo tertio capite [27]. Est autem hic sermo ænigmaticus, id innuens: Corpora quidem vestra purgatis, illa enim vocat exteriorem poculi ac patinæ partem, interiores autem animæ plenæ sunt rapina et injustitia affectionum, hoc est, corporalis quidem purificationis curam habetis, eam vero quæ animæ est negligitis. Injustitiam autem nunc dicimus etiam omne peccatum, eo quod justitia quoque dicatur omnis virtus. Lucas autem manifestius dixit: *Quod intus est vestri, plenum est rapina et malitia* [28].

Vers. 26. *Pharisæe — munda.* Cum enim purificatur anima, simul etiam et corpus purificatur; cum autem purificatur corpus, non simul purificatur et anima. Animam itaque purificare convenit, ut pariter purificetur et corpus.

Vers. 27. *Væ — spurcitia.* † † Κονία quidem est *calx*, quo tingunt ac dealbant parietes. Impuritatem autem appellat putredinem.

Vers. 28. *Sic — iniquitate.* Lucas autem dixit: *Quia estis ut monumenta quæ non apparent, et homines ambulantes super ea nesciunt* [29]. Sepulcra enim quæ non apparent, intus plena sunt spurcitia, foris autem apparent terra munda ac via publica.

Vers. 29. *Væ* — Vers. 30. *prophearum.* Væ, inquit, vobis, non quod hæc facitis et hæc dicitis cum bona sint, sed quod hæc facientes et hæc dicentes, ac utrinque patrum vestrorum homicidium accusantes, ad illud vos quoque curritis, festinantes et me et discipulos meos occidere, et quia vane et in fictione hæc facitis ac dicitis; nam et vos eorum quos accusatis homicidium imitamini.

Vers. 31. *Itaque — prophetas.* Itaque, ex eo

A τὴν εἰς τὸν Θεόν. Ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ τὴν ἀγ
Θεοῦ φησι.

† † Δεῖ (98) ἕκαστον τῶν διδασκάλων
τοῦν ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τουτέσκιν,
ἀπὸ τῶν δέκα αἰσθήσεων, τῶν πέντε σω
καὶ τῶν πέντε ψυχικῶν, τὴν κρίσιν καὶ τ
καὶ τὴν πίστιν.

Ταῦτα — ἀφιέναι. Ταῦτα προηγουμέν
κατορθῶσαι, τὰ βαρύτερα, κἀκεῖνα πάλιν,
φρὰ, μὴ παραδραμεῖν, εἴγε τὴν ἀκρίβειαν τ
τηρεῖν ἐβούλεσθε.

Ὁδηγοὶ — καταπίνοντες. Οἱ τὰ μικρὰ
λυπραγμονοῦντες, τὰ μέγιστα (99) δὲ ἁπαρ
ἁμαρτάνοντες.

Οὐαὶ — ἀδικίας. Τὴν παροψίδα, πίνακ
εἶναι φασι. Πίνακα γὰρ ταύτην εἶπε καὶ ὁ
ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Αἰ
δῆς καὶ οὗτος ὁ λόγος, σημαίνων, ὅτι Τὰ
ματα ὑμῶν καθαρίζετε· ταῦτα γὰρ νοεῖται
τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος· ἔσω δὲ
γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀδικίας παθῶν.
Τῶν μὲν τοῦ σώματος καθαρσίων φροντίζ
δὲ τῆς ψυχῆς ἀμελεῖτε. Ἀδικίαν δὲ νῦν
καὶ πᾶσαν ἁμαρτίαν, ὥσπερ καὶ δικαιοσύν
ὅτε πᾶσαν ἀρετὴν. Λουκᾶς δὲ φανερώτερο
ὅτι Τὸ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς κα
ρίας.

Φαρισαῖε — καθαρόν. Τῆς μὲν γὰρ ψυ
θαριζομένης, συγκαθαρίζεται καὶ τὸ σῶ
σώματος δὲ καθαριζομένου, οὐ συγκαθαρίζ
ἡ ψυχή. Διὸ προσήκει τὴν ψυχὴν καθαρί
γένηται καὶ τὸ σῶμα καθαρόν.

Οὐαὶ — ἀκαθαρσίας. Κονίαμα (1) μέν
τιτανος, ᾧ χρίουσι καὶ χρώζουσι τοὺς τοίχ
θαρσίαν δὲ λέγει τὴν σαπρίαν.

Οὕτως — ἀνομίας. Ὁ (2) δὲ Λουκᾶς
Ἐστὶ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ
περιποτοῦντες ἐπάνω, οὐκ οἴδασι. Τὰ γὰ
μνημεῖα ἔνδον μὲν γέμουσι σαπρίας, ἄνω δὲ
γῆ καθαρὰ καὶ λεωφόρος.

Οὐαὶ — προφητῶν. Οὐαὶ, φησὶν, ὑμῖν,
ταῦτα ποιεῖτε, καὶ ταῦτα λέγετε [καλὰ (3)
σιν·] ἀλλ' ὅτι ταῦτα ποιοῦντες, καὶ ταῦτα
καὶ ἀμφοτέρωθεν κατηγοροῦντες τῆς μ
τῶν πατέρων ὑμῶν, ἐπὶ ταύτην καὶ αὐτοὶ
σπεύδοντες ἀνελεῖν κἀμὲ καὶ τοὺς μαθη
καὶ ὅτι μάτην καὶ ἐν ὑποκρίσει ταῦτα πο
ταῦτα λέγετε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ μιμεῖ
μιαιφονίαν τῶν κατηγορουμένων.

Ὥστε — προφήτας. Ὥστε, ἀφ' ὧν ὁμολο

[26]. Luc, xi, 42. [27] Luc. xi, 39. [28]. Ibid. [29] Luc. xi, 44.

Variæ lectiones et notæ.

(98) Hæc in neutro meorum comparent. Sunt Theophylacti, p. 139 B.

(99) Τὰ μεγάλα, A.

(1) Κονία scribendum videtur. Syllaba μα orta videtur ex proximo μέν. Aliud est κονία, aliud κονίαμα.

(2) Hentenius ante hoc scholium habet versum 27 et 28. Proxime autem an scholium, κονία — σαπρίαν, omisit.

(3) Tria hæc vocabula omittit A.

ίαν τῶν πατέρων ὑμῶν, ἔτι δὲ καὶ, ἀφ' ὧν
ὲ ταύτην, ἀποδεικνύετε ἑαυτοὺς υἱοὺς τῶν
οκτόνων. Λουκᾶς δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ
κεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν, τουτ-
ἀποδέχεσθε ταῦτα τρόπον τινά, ἅτε διὰ τοῦ
ναζειν τάφους λαμπροὺς τοῖς φονευθεῖσι
ντες τὴν τόλμαν τῶν φονέων, ὅπερ ἐστὶν
πιζομένων, καὶ οἷον ἀποδεχομένων αὐτήν.
τε γὰρ ἂν εἰς τιμὴν τῶν φονευθέντων κοσμεῖν
μεῖα τούτων, καὶ εἰς κατηγορίαν τῶν πατέ-
ιῶν τὰ ῥηθέντα λέγειν, εἰ μὴ ἐμιμεῖσθε τὴν
ίαν αὐτῶν.

— ὑμῶν. Τὸ μέτρον τῆς κακίας. Οὐκ ἐπιτάτ-
δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ προαναφωνῶν τὸ ἐσό-

ς, — γεέννης; Ὄφεις μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν. B
ρούς καὶ ἐπιβούλους καὶ λυμαντικούς· γεν-
δὲ ἐχιδνῶν, ὡς ἐοικότας τοῖς πατράσιν
κατὰ τὸν ἰὸν τῆς κακίας καὶ κατὰ τὸ φονικόν.
τα δὲ ἐχιδνῶν καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης
προσηγόρευσεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰ καὶ
ίραν ἔννοιαν. Κρίσιν δὲ γεέννης λέγει τὴν
γεν καὶ τιμωρίαν τῆς γεέννης, ἤτοι, τὴν
πουσαν εἰς τὴν γέενναν.

— πόλιν. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διότι μέλλετε
ε τὸ μέτρον τῆς κακίας τῶν πατέρων ὑμῶν.
ιὸ δὲ εἶπε, παραδεικνύων τὸ ἀξίωμα τῆς
. Προφήτας δὲ καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς
οστόλους φησὶ καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους ποι-
καὶ διδασκάλους τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἠξιω-
προφητικοῦ χαρίσματος καὶ ὡς· [σεσοφισμέ- C
ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὡς] τὴν Γραφὴν εἰδότας. Τὸ
ῶν δηλοῖ, ὅτι οὐ πάντας ἀποκτενοῦσιν, οὐδὲ
αστιγώσουσιν.

— γῆς. Αἷμα νόει τὴν καταδίκην τοῦ αἵματος
τοῦ φόνου. Ὅπως ἔλθῃ, φησίν, ἐφ' ὑμᾶς κα-
ταντὸς αἵματος δικαίου ἐκχυνομένου ἐπὶ τῆς
δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι Ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ
ντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ
ς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. Διὰ-
τι φοβερὸν ὁ λόγος, ὅτι ὁ γινώσκων τὸν
ημελήκοτων τιμωρίας, [καὶ (6) μιμησά-
τους, ἐνοχός ἐστιν ἀπαιτηθῆναι πάντων τὰς
] τουτέστι, δοῦναι ἐφ' ἑκάστῳ δίκην, ὡς
ονισθεὶς τοῖς παραδείγμασι. Καὶ ἐξ αὐτῶν
τε, φησὶν, ὅπως ἀπαιτηθῆτε κόλασιν D
όνου προτετολμημένου κατὰ τῶν δικαίων.
γὰρ, ὅτι ὁ μὲν Κάϊν ἑπτὰ τιμωριῶν ἦν
δὲ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, διὰ τὸ μὴ
θῆναι τῷ παραδείγματι. Τὸ δὲ ὅπως, καὶ
ὐκ αἰτιολογικὰ νῦν φασί τινες, ἀλλὰ δηλω-
μέλλοντος.

— θυσιαστηρίου. Εὐκαίρως τοῦ Ἄβελ ἐ-
τε, δεικνύων, ὅτι καὶ ὁ ἐκείνου φόνος διὰ

quod confitemini homicidium patrum vestrorum; et ex eo præterea quod illud imitamini, demonstratis vos ipsos filios esse eorum, qui prophetas occiderunt. Lucas vero addidit: *Comprobatis facta patrum vestrorum* [30], hoc est, ea quodam modo suscipitis, utpote ædificando his qui occisi sunt splendida monumenta; prædicatis audaciam homicidarum: id enim de ea gloriantium est eamque approbantium. Videremini siquidem in honorem eorum qui occisi sunt, ornare monumenta ipsorum, et ad accusationem patrum vestrorum prædicta facere, nisi homicidium eorum imitaremini.

Vers. 32. *Et — vestrorum.* Mensuram malitiæ. Non dixit autem hoc præcipiendo, sed quod futurum erat prædicendo.

Vers. 33. *Serpentes — gehennæ?* Serpentes ipsos nominavit, tanquam nocivos et insidiatores ac pestiferos. Progenies autem viperarum, utpote similes patribus suis in veneno malitiæ et in truculentia. Progenies quoque viperarum appellavit eos Joannes Baptista tertio capite, sed juxta alium intellectum. Judicium vero gehennæ dicit condemnationem et supplicium gehennæ sive, quod mittit in gehennam.

Vers. 34. *Propter — civitatem. — Propter hoc;* propter quid? Quia impleturi estis mensuram malitiæ patrum vestrorum. *Mitto* autem dixit, ostendens divinitatis dignitatem. Prophetas autem et sapientes ac scribas dicit apostolos, et qui eos secuti sunt pastores ac doctores Ecclesiarum, utpote dignos habitos prophetica gratia, et quasi ab eo edoctos et tanquam Scripturam intelligentes. Quod autem dicitur, *ex illis*, significat quod non omnes occisuri erant, neque omnes flagellaturi.

Vers. 35. *Ut — terram.* Sanguinem, intellige sanguinis sive cædis condemnationem. Ut veniat, inquit, super vos condemnatio cujuslibet justi sanguinis qui effusus est super terram. Lucas autem dixit: *Ut exquiratur sanguis omnium prophetarum* [31], qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista. Docet autem quiddam tremendum sermo iste. Qui enim peccatorum novit pœnas, et nihilominus eos imitatur, reus est ut ab eo exigantur omnium supplicia, hoc est pro unoquoque pœnam luat, eo quod exemplo ejus sese non refrenaverit. Et ex illis occidetis, inquit, ut expetatur a vobis ultio cujuslibet cædis, quæ prius contra justos fuerat perpetrata. Audierant enim quod Cain septem supplicii is dignus fuerat; Lamech vero septuaginta septem, eo quod sese non refrenasset exemplo. Dictionem autem ὅπως, ut, aiunt quidam non capi causaliter, sed ut significet id quod futurum est.

Vers. 35 *A — altare.* Opportune Abel meminit, ostendens quod etiam cædes illius per invidiam per-

. xi. 48. [31] Luc. xi, 50.

Variæ lectiones et notæ

ὶ πάντων, pro ἐπιτάττων, A.
lusa absunt A.

(6) Inclusa absunt A.

petrata est. Zachariam autem quidam dicunt eum qui fuit unus duodecim prophetarum : quidam vero eum, qui filius Joadæ dicebatur, qui etiam Zacharias appellabatur : plures autem patrem Baptistæ. Scribunt enim se accepisse a patrum traditione, quæ citra scriptum per manus pervenit ad posteros, quæ traditionum genera *ἄγραφα* nominantur, quod erat in templo locus virginibus destinatus : a quo stantem quondam in eo Dei Matrem post partum, non ejecit, dicens virginem esse, et ideo occisus est inter templum et altare exterius.

φθόνον ἐγένετο. Ζαχαρίαν δὲ οἱ μὲν λέγουσι τὸν ἕνα τῶν δώδεκα προφητῶν, οἱ δὲ τὸν καὶ (7) Ἰωδὰς καλούμενον· ἕτεροι δὲ τὸν (8) Ἀζαρίαν· οἱ πλείους δὲ, τὸν πατέρα τοῦ Βαπτιστοῦ. Γράφουσι γάρ, ὅτι παρέλαβον ἐξ ἀγράφου παραδόσεως τῶν πατέρων, ὡς ἦν τόπος ἐν τῷ ναῷ ταῖς παρθένοις ἀποτετειγμένος, ἐν ᾧ στᾶσάν ποτε τὴν Θεοτόκον μετὰ τὸν τόκον οὐκ ἐξέβαλεν οὗτος, εἰπών, ὅτι παρθένος ἐστί. Διὸ καὶ ἐφονεύθη μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἔξω θυσιαστηρίου.

Vers. 36. *Amen — istam.* Quia timore gehennæ quæ eis impendebat eo quod ventura esset, hos non commovebat (*e*), exterret ac propulsat eos calamitatibus, quæ non longe post futuræ erant : ideo confirmat quod etiam ventura sunt omnia hæc, videlicet quæ miserrimæ sunt ultionis, super generationem istam, sive super hos ipsos. Sub Vespasiano enim et Tito apprehenderunt eos quæ a Romanis provenere mala.

Ἀμὴν — ταύτην. Ἐπεὶ, τὸν φόβον τῆς γεέννης ἐπικρεμάσας αὐτοῖς, οὐ καθίκετο τούτων, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν, ἐκφοβεῖ καὶ κατασφαλίζεται τούτους ἀπὸ τῶν οὐκ εἰς μακρὰν συμφορῶν. Διὸ καὶ διαβεβαιοῦται, ἤξειν ταῦτα πάντα, δηλαδὴ, τὰ τῆς κεγχαλέπου τιμωρίας, ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην, ἤγουν, ἐπ' αὐτοὺς δὴ τούτους. Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ γὰρ καὶ Τίτου κατέλαβον αὐτοὺς τὰ ἐκ Ῥωμαίων κακά.

Vers. 37. *Jerusalem — ad te.* Ad civitatem convertens sermonem deplorat hanc. Reduplicatio autem appellationis, demonstratio est miserationis. Ejus etenim miseretur, ut quæ olim dilecta erat, nunc vero extrema passura est, propter iniquitates inhabitantium in ea. Consequenter autem exprobrat ei, quod interemerit prophetas quos ipse ad eam miserat.

Ἱερουσαλὴμ — αὐτήν. Πρὸς τὴν πόλιν ἀποστρέψας τὸν λόγον, ταλανίζει ταύτην· ὁ διπλασιασμὸς δὲ τῆς κλήσεως ἐμφαντικὸς ἐλέους ἐστίν. Οἰκτείρει γὰρ ταύτην, ὡς πάλαι μὲν ἠγαπημένην, νῦν δὲ παθεῖν τὰ ἔσχατα μέλλουσαν, διὰ τὰς παρανομίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Τὸ δ' ἑξῆς ὀνειδίζει ταύτην, ὡς διαφθείρουσαν τοὺς προφήτας, οὓς αὐτὸς ἐπέστειλε πρὸς αὐτήν.

Vers. 37. *Quoties — noluistis.* Volui, inquit, congregare filios tuos sub mea protectione, quos peccata disperserant a divina custodia. Exemplo autem gallinæ suum in Judæos amorem ostendit. Quidam autem sermonem intelligunt de Judæis per varias regiones dispersis sub prioribus captivitatibus. — *Et noluistis,* me non recipientes, sed persequentes et occidere festinantes. Ad civitatis habitatores rursus sermonem convertit.

Ποσάκις — ἠθελήσατε. Ἠθέλησα, φησὶν, ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὑπὸ τὴν ἐμὴν σκέπην, ἅτινα αἱ ἁμαρτίαι διεσκόρπισαν ἀπὸ τῆς θείας ἐπισκεπῆς. Διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τῆς ὄρνιθος τὸ περὶ τοὺς Ἰουδαίους φιλόστοργον ἑαυτοῦ δείκνυσι. Τινὲς δὲ νοοῦσι τὸν λόγον περὶ τῶν διεσπαρμένων Ἰουδαίων εἰς διαφόρους χώρας ὑπὸ τῶν προγεγενημένων αἰχμαλωσιῶν. Καὶ οὐκ ἠθελήσατε, μὴ παραδεξάμενοί με, ἀλλὰ διώκοντες καὶ ἀποκτεῖναι σπουδάζοντες. Πρὸς τοὺς ἐνοικοῦντας δὲ τῇ πόλει διαλέγεται πάλιν.

Vers. 38. *Ecce — deserta.* Domus vestra sive templum relinquitur vobis desertum ab inhabitante in ea divina gratia. Hoc autem domus illorum erat, utpote in civitate eorum ædificatum.

Ἰδοὺ — ἔρημος. Ὁ οἶκος ὑμῶν, ἤγουν, ὁ ναὸς, ἀφίεται ὑμῖν ἔρημος τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος. Οἶκος δὲ αὐτῶν οὗτος, ὡς ἱδρυμένος ἐν τῇ πόλει αὐτῶν.

Vers. 39. *Dico — Domini.* Et quando hoc dicturi sunt? Volentes quidem, nunquam : nolentes autem tempore secundi adventus ejus, quando venturus est cum potestate et gloria magna ; quando nulla erit eis utilitas cognitionis. Amantis vero dictum est : *Nequaquam me posthac videbitis.* Vehementer siquidem amabat ; verum despiciebatur, et idcirco maxime dolebat. *Posthac* autem dicens, non solum tempus illud significavit, sed totum usque ad Pas-

Λέγω — Κυρίου. Καὶ πότε τοῦτο εἴπωσιν; Ἐπὶ μὲν, οὐδέποτε, ἄκοντες δὲ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἥξει (9) μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, ὅταν οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἐπιγνώσεως. Ἐραστοῦ δὲ τὸ, Οὐ μὴ με ἴδητε ἀπάρτι, σφόδρα μὲν ἐρῶντος, ἀτιμαζομένου δὲ, καὶ διὰ τοῦτο περιαλγοῦντος. Ἀπάρτι δὲ εἰπὼν, οὐ τὴν ὥραν ἐκείνην μόνην ἐδήλωσεν, ἀλλ' ὅλον τὸν ἄχρι τῆς σταυρώσεως καιρὸν, μεθ' ὃν οὐκ ἔτι εἶδον αὐτόν.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Καὶ τόν, ordine inverso, B.
(8) Καί, interponit A.
(9) Ἥξῃ, B.

(*e*) Interpres non cepit *ἐπικρεμάσαι τινὶ φόβον.* Redde : *Quoniam gehennæ metu injecto eos non commoverat, quod silicet futura est, terret eos ac certos reddit a calamitatibus.* Sententia est : Quoniam ea quæ remota sunt haud adeo metuunt homines, periculis vicinis eos terret. Κατασφαλίζεσθαι h.... est omnem dubitationem futurarum pœnarum tollere per pœnas proxime futuras.

καὶ ὤφθη τισὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐ A sionis tempus : post quod amplius non viderunt
ίστοις Ἰουδαίοις. Τὸ δὲ Εὐλογημένος ὁ ἐρ- eum. Quanquam enim visus est quibusdam post
ἐν (10) ὀνόματι Κυρίου, Δαυϊδικὸν μέν resurrectionem, at non infidelibus Judæis. Quod ve-
ρμηνεύθη δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ro additur : *Benedictus qui venit in nomine Domi-*
ω. *ni*, Davidicum est, et ejus data est interpretatio
quadragesimo quinto capite.

— ἱεροῦ. Ἀκούσαντες, ὅτι Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν Cap. XXIV. Vers. 1. *Et — templi.* Cum audis-
ὑμῶν (11) ἔρημος, ἐθαύμασαν, εἰ τοιοῦτος ναὸς sent : *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta*,
ἔσται· διὸ καὶ προσῆλθον ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς admirabantur si tale templum desolandum esset :
ὰς τοῦ ἱεροῦ, ὡς θαυμαστάς. et ideo accesserunt ut ostenderent ei structuras tem-
pli tanquam admirandas.

Ἰησοῦς — καταλυθήσεται. Ἐρωτᾷ πρῶ- Vers. 2. *Jesus autem — diruatur.* Interrogat pri-
τους· Οὐ βλέπετε ταῦτα πάντα τὰ θαυμαστά; mum eos ; Nunc hæc omnia videtis tam admiran-
ιοαναφωνεῖ τὸν ὄλεθρον αὐτῶν, καὶ οὐκέτι da ? Deinde prædicit eorum perditionem : et jam
περὶ ἐρημώσεως, ἀλλὰ περὶ παντελοῦς ἀφα- non amplius de desolatione, sed de omnimoda de-
προφητεύει. Μάρκος δέ φησιν, ὅτι Καὶ ἐκ- B molitione prophetat. Marcus autem dicit : *Et egre-*
ένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἷς *diente eo de templo dicit ei unus discipulorum suo-*
θητῶν αὐτοῦ. Διδάσκαλε, ἴδε, ποταποὶ λίθοι *rum : Præceptor, vide quales lapides, et quales struc-*
απαὶ οἰκοδομαί. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς *turæ. Jesus autem respondens ait illi : Vides ma-*
ὐτῷ· Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδο- *gnas has substructiones ? Non relinquetur lapis*
ὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ μὴ κα- *super lapidem qui non diruatur*[33]. Lucas vero scri-
Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι Καί τινων λε- psit : *Et quibusdam dicentibus de templo, quod pul-*
περὶ τοῦ ἱεροῦ ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀνα- *chris lapidibus et donis ornatum esset, dixit : Ex*
κεκόσμηται, εἶπε· Ταῦτα, ἃ θεωρεῖτε, *his quæ videtis venient dies quando non reliquetur*
αι ἡμέραι, ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος *lapis super lapidem qui non diruatur*[33]. Siquidem
ᾳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. Καὶ γὰρ προσῆλθον accesserunt discipuli omnes, ut ostenderent ei
μαθηταὶ πάντες ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδο- structuras : quibusdam autem dicentibus apud se-
ινῶν δὲ ἐξ αὐτῶν λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ se de templo, quod pulchris lapidibus ad donis or-
υτοὺς, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κε- natum esset, unus discipulorum ait Christo : *Præ-*
ει, εἷς τῶν μαθητῶν εἶπε τῷ Χρίστῳ, Διδά- *ceptor, vide quales lapides et quales structuræ.* At
ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί· C ille etiam ad cæteros omnes dixit ea quæ respon-
αὶ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους πάντας dit.
εἶπε.

ισι δέ τινες, ὅτι καὶ μὴν ἔν τισι μέρεσιν, Aiunt autem quidam : Atqui in his quos signifi-
λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ κατελύθη. Πρὸς οὓς cavit diebus relictus est lapis super lapidem qui
μεν, ὅτι τὰ ἐπιδειχθέντα πάντα, τὰ ἀξιοθαύ- non est dirutus. Quibus respondemus, quod om-
μέχρι θεμελίων κατελύθησαν κατὰ τὴν δε- nia quæ demonstrata sunt, et admiratione digna
ν ἀπόφασιν, ἀλλὰ καί, εἴ τι λείψανον ἀφείθη erant, usque ad fundamenta diruta sunt juxta Do-
ωμαίων, καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ὕστερον κα- mini sententiam. Quod si quid adhuc residuum
ι, πρὸς οἰκοδομὰς ἑτέρας μεταφερόμενον (12). a Romanis relictum est, etiam hoc a posteris di-
ruitur, ut ad alias structuras transferatur.

ΚΕΦ. ΝΖ'. Περὶ τῆς συντελείας. CAP. LVII. *De consummatione.*

μένου — αἰῶνος; Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε καὶ Vers. 3. *Sedente — sæculi ?* Marcus autem nomina
ατα τῶν ἐρωτησάντων, ὅτι Πέτρος καὶ Ἰά- quoque dixit eorum qui interrogaverunt : *Petrus*, in-
καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας. Προσῆλθον μὲν quit, *et Jacobus, Joannes et Andreas*[34]. Omnes si-
θησόμενοι πάντες· ἠρώτησαν δὲ οἱ τέσσαρες, quidem accesserunt ut discerent ; hi autem qua-
ίονα παῤῥησίαν ἔχοντες. Ἐρωτῶσι δὲ, γλιχό- D tuor inierrogaverunt, utpote majorem habentes fi-
μεθεῖν οὐ τοσοῦτον περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ duciam. Interrogant autem non tantum de templi

[33] Luc. xxi, 5. [34] Marc. xiii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

Ἐν ὀνόματι Κυρίου, omittit A.

Ὑμῶν, omittit A.

Post ista in margine codicis A a manu re-
i addita sunt hæc : Γέγραπται δὲ, ὅτι βα-
ος Ἰουλιανοῦ τοῦ τρισκαταράτου, καὶ ἀπελ-
εὶς Ἀντιόχειαν θύσαι τοῖς εἰδώλοις ἐν τῷ
τοῦ Ἀπόλλωνος, προσῆλθεν αὐτῷ ὁ τῶν Ἰου-
λαίος, δυσωπεῦντες αὐτὸν καὶ δεόμενοι, ὅπως
ἐπιτρέψῃ ἀνεγεῖραι τὸν ἑαυτῶν ναόν, ὅ καὶ γέγονεν. Ἀρξάν-
των δὲ τῶν τρισκαταράτων Ἰουδαίων τῶν θεμελίων τῆς
οἰκοδομῆς, ὧ τῶν κριμάτων τοῦ..... Ἰησοῦ ! πῦρ
ἐξελθὸν τῶν θεμελίων, ἄρδην πάντας κατέκαυσε, τά
τε θεμέλια καὶ τοὺς ἐπιχειρήσαντας. Caret his Hen-
tenius etiam. Narratur hæc res a pluribus scrip-
toribus.

vastatione discere cupientes, quantum de tempore secundi adventus ejus ; ideo etiam seorsim accesserunt ne Judæis hoc manifestum fieret. Sed Matthæus duo hæc eos interrogasse dicit, puta : *Quando hæc erunt* ? quæ videlicet de templi eversione dixisti ; et *Quod signum adventus tui et consummationis sæculi* ? Marcus vero unicam fuisse dicit interrogationem, de templo solum. Ait enim : *dic nobis quando hæc erunt, et quod signum quando hæc omnia consummanda sunt* [35] ? Similiter autem scripsit et Lucas [36]. Quid ergo dicendum est ? Quod una quidem fuit interrogatio, sicut scripserunt Marcus et Lucas. Intentio autem discipulorum erat, ut de his duobus certiores fierent : puta de eversione templi et de secundo Christi adventu. Existimantes autem quod simul hæc duo contingerent, fecerunt unam de utroque interrogationem. Verum Matthæus intentionem eorum manifestans, illam in duas divisit.

A νεοῦ, ὅσον περὶ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας π αὐτοῦ. Διὸ καὶ κατ' ἰδίαν προσῆλθον, ἵνα τοῖς Ἰουδαίοις ἔκπυστον γένηται. Ἀλλὰ μέν φησιν, αὐτοὺς δύο ταῦτα ἐρωτῆσαι, Πό ἔσται, δηλαδὴ, τὰ τοῦ ναοῦ τῆς (13) κατε καὶ, Τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, συντελείας τοῦ αἰῶνος· ὁ δὲ Μάρκος ἓν εἰ τὸ ἐρώτημα, περὶ τοῦ ναοῦ μόνον. Ἔγρε Εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ ὅταν μέλλῃ ταῦτα πάντα συντελεῖσθαι πλησίως δὲ λέγει καὶ ὁ Λουκάς. Τί οὖν ἔστι Ὅτι μία μὲν ἡ ἐρώτησις, ὡς ἔγραψαν Μα Λουκᾶς· σκοπὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς περὶ τούτων μαθεῖν, τῆς τε τοῦ ναοῦ καταστρα τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρουσίας. Ὑπόλα B γὰρ, ὅτι ἅμα τὰ δύο γενήσονται, μίαν περὶ τῶ ἐρώτησιν ἐποιήσαντο· Ματθαῖος δὲ σαφῆν σκοπὸν αὐτῶν, διεῖλεν αὐτὴν, εἰς τὰ δύο.

Vers. 4. *Et* — Vers. *seducent*. Nihil ad has interrogationes respondit, sed primum illa dicit eis, quæ primum eos scire oportebat : quæ videlicet futurum erat ut ante illa occurrerent. Lucas autem dicit : *Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine mes dicentes : Ego sum ;* et : *Tempus instat. Ne igitur sequamini illos* [37]. Venient, inquit, nomine meo utentes ad deceptionem eorum, qui illis crediturі sunt, et dicentes, quisque videlicet eorum : *Ego sum*, nempe Christus. Et : *Tempus instat*, puta mei secundi adventus *Ne ergo sequamini* C *eos*, sive aliquem illorum. Marcus autem dixit : *Et multos seducent* [38]. Fuerunt autem hujusmodi seductores, Simon et Menander Samaritani, et alii.

Καὶ — πλανήσουσι. Οὐδὲν πρὸς τὰς ἀπεκρίθη ταύτας, ἀλλὰ πρότερον ἐκεῖνα λ τοις, ἃ πρῶτα τούτους ἔδει μαθεῖν, ὡς πρ ἀπαντῆσαι μέλλοντα. Λουκᾶς δέ φησιν, Βλ πλανηθῆτε. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ ματί μου, λέγοντες, ὅτι Ἐγώ εἰμι, καὶ, ἤγγικε. Μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. Ἐλ φησὶ, τῷ ὀνόματί μου χρώμενοι πρὸς ἀπα πειθομένων αὐτοῖς, καὶ λέγοντες ἕκαστος, εἰμι, τουτέστιν, (14) ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι ἤ ἤγγικεν, ὁ τῆς δευτέρας μου δηλονότι π Μὴ οὖν ἀκολουθήσητε αὐτοῖς, ἤγουν, τινὶ Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ πολλοὺς π σιν. Ἐγένοντο δὲ τοιοῦτοι πλάνοι Ξίμων Μένανδρος, οἱ Σαμαρεῖται, καὶ ἕτεροι.

Vers. 6. *Futurum est — bellorum*. Bella dicit, quæ mota sunt contra Hierosolyma : rumores autem bellorum, quæ contra alias Judæorum civitates quos factos fuisse scribit Josephus antequam caperetur Jerusalem. Siquidem erexit se (*f*) natio Judæorum, nec tributum exsolvebat. Romani vero non ferentes injuriam, expeditionem in illos paraverunt.

Μελλήσετε — πολέμων. Πολέμους λέγει τῶν Ἱεροσολύμων· ἀκοὰς δὲ πολέμων τὰς τῶν ἄλλας πόλεις τῶν Ἰουδαίων, οὓς Ἰώσηπος ἱ νέσθαι πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀντῆρε, καὶ οὐκ ἀπεδ φόρους· Ῥωμαῖοι δὲ, μὴ ἐνεγκοντες τὴν ὕβ τράτευσαν αὐτοῖς.

Vers. 6 *Videte — finis*. Ne terreamini, inquit, quasi prædicatio sub seditione et turbatione dirimenda sit. Siquidem ventura sunt hæc omnia quæ de his bellis dixi, sic tamen ut nihil illi noceant. D Ant. Ne terreamini, quasi jam instet finis sive perditio templi ac civitatis. Oportet enim hæc omnia fieri ; sed nondum est finis sive perditio eorum : nam postmodum capta sunt Hierosolyma. Dicit autem Chrysostomus, quod discipuli cum in præcedentibus de extrema Judæorum ultione audissent,

Ὁρᾶτε — τέλος. Μὴ πτοηθῆτε, φησὶν κηρύγματος ὑπὸ τῆς ἀκαταστασίας καὶ διακοπησομένου. Μέλλουσι γὰρ πάντα τὰ λέμων τούτων γενέσθαι, μηδὲν αὐτὸ βλάπ μὴ πτοηθῆτε, ὡς ἤδη τοῦ τέλους ἐπιστάντο τοῦ ὀλέθρου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως. Δεῖ ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' οὔπω τὸ τέλος, εἴτοι θρος αὐτῶν. Ὕστερον γὰρ ἑάλωσαν τὰ Ἱε Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος (16), ὅτι οἱ μὲν μα τῆς παγχαλέπου τιμωρίας τῶν Ἰουδαίων

[35] Marc. XIII, 4, [36] Luc. XXI, 7. [37] ibid. 8. [38] Marc. XII, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Malim τῆς τοῦ ναοῦ, ut mox.
(14) Τουτέστιν ὁ Χριστός. Absunt A.

(1) De utroque Justin. Mart. p. 69 D,
(16) Tom. VII, p. 723 D.

(*f*) *Erexit se*. Seditionem movit, rebellavit. Notum est hoc sensu ἀναίρειν et ἀνταίρειν.

ὡς περὶ ἀλλοτρίας συμφορᾶς, ἀφροντί- A
ντο, καὶ μόνα τηνικαῦτα δίχα θορύβων
τὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρου-
δι' ἃ καὶ τὴν ἐρώτησιν προσήγαγον·
; πάλιν ἐπίπονα (17) τούτοις προμηνύει,
ὺς (18) ἐναγωνίους, καὶ διπλῇ νήφειν
ς μήτε ὑπὸ τῶν πλάνων ἀπατηθῆναι,
ἧς ἀκοῆς τῶν πολέμων θροηθῆναι. Δι-
εἶναι τὸν πόλεμον, ἀπό τε τῶν πλάνων,
Ῥωμαίων, καὶ πολλὴν καὶ ποικίλην τὴν
ντὸς καὶ ἐκτός.

ται — βασιλείαν. Τὰ ἔθνη τὰ συμμα-
μαίοις ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συμμαχοῦντα
καὶ αἱ βασιλεῖαι, αἱ συναιρόμεναι Ῥω-
τὰς συναιρομένας Ἰουδαίοις. Καὶ διὰ B
οἱ γενήσονται τούτων πόλεμοι.

όπους. Κατὰ τόπους τῶν Ἰουδαίων. Παρὰ
δὲ πρόσκειται, ὅτι φόβητρά τε καὶ
γαλα ἀπ' οὐρανοῦ ἔσται, ἵνα γνῶσιν
ομηνίαν εἶναι τὰ γινόμενα, καὶ συνῶσιν,
ν τοῦ Σωτῆρτς ἀναίρεσιν ταῦτα πά-

- ὠδίνων. Ἀρχὴ τῶν κακῶν, προοίμια
ρῶν, τῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπερχομένων.
θλίψιν. Τότε, πότε ; Πρὸ τῆς ἀποστα-
εῖνον γὰρ τὸν καιρὸν μετήγαγε τὸν λόγον,
κᾶς ἐδήλωσεν εἰπών, ὅτι Πρὸ τούτων,
ιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν,
ουσι, παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς
ς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγε- C
ν τοῦ ὀνόματός μου. Πολλὰ γὰρ τότε
τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναίλψιν, οἱ Ἰουδαῖοι
λοις ἐπήγαγον· ποτὲ μὲν τοῖς ἀρχισυν-
αδιδόντες εἰς κάκωσιν, ποτὲ δὲ ἐπὶ βασι-
ς, οἷον ἐπὶ Ἡρῴδην καὶ Ἀγρίππαν
τοὺς τοιούτους,] καὶ ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας
ηγοὺς τῶν πόλεων, καὶ τοὺς ἀνθυπάτους
ίρχας, ὡς ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν
τορεῖ.

οκτενοῦσιν ὑμᾶς. Τοῦτο λέγει πρὸς
ς ἀναιρεθῆναι μέλλοντας διὰ τῆς τῶν
κακεντρεχείας, οἷος ἦν Στέφανος καὶ
ἀδελφὸς Ἰωάννου, καὶ εἴ τις ἕτερος.
μου. Ὑπὸ γονέων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ
ὁμοφύλων, ὑπὸ οἰκείων, ὑπὸ ξένων, D
ων, ὑπὸ ἀρχομένων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν,
ν τῶν ἀλλοτρίων τοῦ κηρύγματος. Προει-
σκυθρωπά, λοιπὸν ἐπήγαγε καὶ τὴν πα-
ὅτι Δι' ἐμέ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ διὰ τὸ
υ. Καὶ ὄντως μεγάλη τοῖς μαθηταῖς ἦν
τὸ πάσχειν δι' αὐτόν.

tanquam ad alienam calamitatem, quæ nihil eos tangeret, negligenter se ad eam habebant, et sola ea tunc somniabant bona, quæ absque tumultu in secundo Christi adventu ventura erant : propter quæ etiam interrogationem produxerant. Christus vero rursum illis laboriosa pronuntiat, constituens eos certaminum præfectos (*g*) : et duplicem ob causam vigilare jubet, tum ne a seductoribus fallantur, tum ne a bellorum rumore turbentur. Duplex siquidem ait instare bellum, et a seductoribus, et a Romanis, multamque ac variam commotionem, et interius et exterius.

Vers. 7. *Exsurget — regnum.* Gentes sociæ Romanorum in gentes Judæis fœderatas ; et regna auxiliaria Romanis, in regna auxiliaria Judæis ; et propterea fortia erunt horum bella.

Vers. 7. *Et — loca.* Hoc est singulis Judæorum locis. Apud Lucam ponitur : *Terroresque et signa a cælo magna erunt* [39], ut cognoscant Judæi ea quæ fient divinæ esse iræ, et intelligant quod propter Salvatoris interemptionem hæc patiantur.

Vers. 8. *Omnia — dolorum.* Principium malorum et primordia calamitatum quæ Judæis imminent.

Vers. 9. *Tunc — afflictionem. Tunc* ; quando ? Ante defectionem ; nam in illud tempus sermonem traduxit, quod et Lucas significavit dicens : *Ante hæc omnia injicient manus suas in vos, et persequentur, tradentes in synagogas et carceres, tractos ad reges ac præsides propter nomen meum* [40]. Plurimas enim calamitates post Salvatoris Assumptionem Judæi induxerunt apostolis ; interdum quidem Synagogæ principibus tradentes, ut punirentur ; interdum vero ad reges trahentes, veluti ad Herodem et Agrippam, ac similes. Præterea ad præsides ac civitatum præfectos, et consulis aut principis munere fungentes, quemadmodum liber apostolicarum Actionum testatur.

Vers. 9. *Et occident vos.* Hoc solis eis dicit, qui per Judæorum improbitatem ac versutiam occidendi erant : puta Stephanus, Jacobus frater Joannis, et si quis alius.

Vers. 9. *Et — meum.* A parentibus, a cognatis, ab amicis, a contribulibus, a familiaribus, ab hospitibus, a principibus, a subditis et ut semel dicam, ab omnibus qui alienati sunt a prædicatione. Ubi autem tristia prædixit, consolationem deinceps subjunxit, dicens : Propter me. Nam id significat : *propter nomen meum.* Et vere magna discipulis erat consolatio pati propter ipsum.

[39] xxi, 11. [40] Ibid. 12.

Variæ lectiones et notæ.

μονα B. Chrysostomus loco laudato χα-

(18) Ἐν ἀγωνίᾳ, A.
(19) Tria hæc vocabula absunt A.

aminum præfectos. Ad certamina idoneos.

Vers. 10. *Et — multi.* Erunt invicem suspecti propter fidei diversitatem ; sive, non credentes apud eos qui credent.

Vers. 10. *Et — invicem habebunt odio.* Marcus autem manifestius dixit, quod *tradet frater fratrem in mortem, et pater filium: insurgent filii in parentes, et morte eos afficient* [41]. Verisimile est itaque omnia facta esse, etsi liber Actorum particulariter de omnibus non disserat. Lucas vero etiam dicit : *Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis ac fratribus, et morte afficient quosdam ex vobis* [42]. Prædixit enim et hoc Christus discipulis, quod omnium est miserrimum, videlicet quod etiam a familiarissimis impugnandi erant ; ut præscientes parati essent ad tolerantiam, et ita periculum facilius sustinerent. Hæc autem omnia prædixit eis decimo nono capite. Quære ergo et ibi horum expositionem.

Vers. 11. *Et — multos.* Superius de iis dixit, qui se Christos esse fingent ; nunc autem de his dicit, qui se prophetare simulabunt. Tunc enim multi tales fuerunt, cum adhuc initia essent prædicationis.

Vers. 12. *Et — multorum.* Et hoc miserrimum est, quod neque ab amicorum dilectione consolationem habituri sunt. Quidam autem ἀγάπην, dilectionem, nominari dixerunt hospitalitatem, alii vero compassionem : vide quot pericula eis prædixerit, ad omnia exacuens, et ad magnanimitatem roborans, ac confortationibus adamantinos reddens.

Vers. 13. *Qui autem — salvus erit.* Hoc etiam dictum est decimo nono capite, et ibi manifesta admodum data est interpretatio.

Vers. 14. *Et prædicabitur — orbe.* Hinc demonstravit quod nulla pericula prædicationem superabunt, et ita magnam prædicatoribus injecit consolationem, quod voti sui compotes erunt : quia nihil eis erit obstaculo si modo toleraverint. Marcus autem manifestius dixit: *Et in omnes gentes primum oportet prædicare Evangelium* [43].

Vers. 14. *In — gentibus.* Ad redargutionem, ad accusationem eorum qui non crediderint ; ne dicere possint in die judicii : Prædicationem non audivimus. Dictum est etiam de hoc decimo nono capite.

Vers. 14. *Et — consummatio.* Consummatio templi et Jerusalem, ut prædiximus. Dicit ergo : Postquam facta fuerint universa quæ dicta sunt, et postquam prædicatum fuerit Evangelium in universo orbe, tunc veniet Judæis omnimoda perditio. Quod autem priusquam caperentur Hierosolyma prædicatum sit Evangelium per totum mundum, dixit Paulus : *Fructificavit,* inquit, *ac crevit in omni crea-*

A Καὶ — πολλοί. Ὑποπτοι ἔσονται πρὸς διὰ τὴν διαφορὰν τῆς πίστεως, ἤγουν πιστεύοντες πρὸς τοὺς πιστεύοντας.

Καὶ — μισήσουσιν ἀλλήλους. Μάρκος ρώτερον εἶπεν, ὅτι Παραδώσει ἀδελφὸς εἰς θάνατόν, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ σονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς καὶ θανατώσ τούς. Εἰκὸς γὰρ πάντα γενέσθαι, εἰ κ πάντων λεπτομερῶς ἡ βίβλος διαλαμ Πράξεων. Καὶ ὁ Λουκᾶς δέ φησιν, ὅτ θήσισθε καὶ ὑπὸ γονέων καὶ συγγενῶ λων καὶ (20) ἀδελφῶν, καὶ θανατώσουσι Προεῖπε γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς κα πάντων δεινότατον, ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν B πολεμηθήσονται, ἵνα προμαθόντες ἑτοιμα ὑπομονὴν, καὶ λοιπὸν κουφότερον τὸ δεινὸ Ταῦτα δὲ πάντα προεῖπεν αὐτοῖς καὶ ἐν καιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον κἀκεῖ τούτων ἐξήγησιν.

Καὶ — πόλλούς. Ἀνωτέρω μὲν περὶ κρινομένων τὸν Χριστὸν εἶπεν· ἐνταῦθα περὶ τῶν ὑποκρινομένων προφητεύειν. Ἦ τοιοῦτοι τότε γεγόνασιν, ἀρχὴν ἔτι τοῦ ἔχοντος.

Καὶ — πολλῶν. Καὶ τοῦτο χαλεπώ οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἀγάπης παραμυθίαν ἔξ δὲ ἀγάπην ἐνταῦθα τὴν φιλοξενίαν ἕτεροι δὲ, τὴν συμπάθειαν. Ὅρα, πόσα δ C πεν αὐτοῖς, παραθήγων εἰς πάντα, κ εἰς εὐψυχίαν, καὶ ταῖς ἐπιῤῥώσεσιν ἀδ ἀπεργαζόμενος.

Ὁ δὲ — σωθήσεται. Εἴρηται καὶ το ἐνιεακαιδεκάτῳ, κεφαλαίῳ, καὶ διηρμη σαφῶς ἐκεῖ.

Καὶ κηρυχθήσεται — οἰκουμένῃ. ἔδειξεν, ὅτι οὐδὲν τῶν δεινῶν περιγεν κηρύγματος, καὶ πολλὴν οὕτω τοῖς κήρυξ θίαν ἐνέβαλε, πληροφορηθεῖσιν, ὅτι οὐ ἐμποδίσει, ἐὰν μόνον ὦσι καρτερικοί. φανερώτερον εἶπεν, ὅτι Καὶ εἰς πάντα τ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον.

Εἰς — ἔθνεσιν. Εἰς ἔλεγχον, εἰς κατη μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγει κρίσεως, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματ D δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἐνιεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ

Καὶ — τέλος. Τὸ τέλος τοῦ ναοῦ καὶ σαλὴμ, ὡς προέφημεν. Λέγει τοίνυν, ὅτι νέσθαι τὰ ῥηθέντα πάντα, καὶ μετὰ τὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, τότ Ἰουδαίοις ὁ παντελὴς ὄλεθρος. Ὅτι δ ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκηρύχθη τὸ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἴρηκεν ὁ Παῦλος, καρποφορούμενον (21) καὶ αὐξανόμενον

[41] Marc. XIII, 12. [42] Luc. XXI, 16. [43] Marc. XIII, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(20) Ita etiam uterque codex ordinat in contextu Lucæ.

(21) Chrysostomus hæc tractat t. VII et loca similia confundit. Hunc ergo, no

τῇ ὑπ' οὐρανόν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἀπὸ A *tura quæ sub cœlo est* [44]. Si enim ipse a Hierosolymis usque ad Hispaniam prædicavit, concipe etiam de cæteris apostolis quousque percurrerint. Idcirco enim postquam prædicatum est Evangelium ubique terrarum, pereunt Hierosolyma, ne umbram quidem responsionis habeant Judæi: tantam videntes prædicationis virtutem, ut brevissimo tempore universum percurrerit orbem, et ubique splendorem dederit: cum tamen ipsi permanserint in infidelitate et ingratitudine sua.

ι εἰς Ἱσπανίαν ἐκήρυξεν, ἐννόησον καὶ
ἄλλων ἀποστόλων, ἄχρι πόσου διέδραμον.
διὰ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον
τῆς οἰκουμένης ἀπόλλυνται τὰ Ἱεροσόλυμα,
κιὰν ἀπολογίας ἔχωσιν Ἰουδαῖοι, τοσαύ-
; τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, ὡς ἐν βρα-
ἐπιδραμεῖν τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ
ὰ μεμενηκότες ἐπὶ τῇ αὐτῆς ἀπιστίας καὶ
ας.

Vers. 15. *Cum ergo — intelligat.* Abominationem dicit Titi statuam, quam capta civitate statuit in adytis templi. Siquidem abominationes appellabat lex hujusmodi imagines. Desolationis vero dixit, quia illa deserto templo ac civitate erecta est: aut quia ejus erat imago qui hæc deserta fecit. Quod autem ait: *Cum videritis*, videtur quidem dictum esse ad apostolos, sed tamen fertur ad Judæos, ut sciant quod non longe post, sed eis adhuc viventibus abominatio stabit. Plures siquidem apostolorum aute id tempus mortui sunt: cæteri vero qui remanserant in aliis tunc orbis partibus versabantur. Misit autem eos ad Danielem, qui de hujusmodi abominatione et strage prophetaverat. Tunc, inquit, qui legit Danielis librum [45], intelligat ac consideret erectam abominationem. Lucas vero aliud dicit signum: *Cum videritis circumdari ab exercitibus Jerusalem, tunc scitote quod imminet desolatio ejus* [46]. Apparet ergo quod utrumque dixerit Christus.

οὖν — νοείτω. Βδέλυγμα νῦν λέγει
ύτα τοῦ Τίτου, ὃν, ἑλὼν τὴν πόλιν, ἔστη-
οῖς ἀδύτοις τοῦ ναοῦ. Βδελύγματα γὰρ
ὠνόμαζε τὰ τοιαῦτα ἀφομοιώματα. Τῆς
δὲ τοῦτο κέκληκε, διότι, ἐρημουμένου
καὶ τῆς πόλεως, ἔστη τοῦτο· ἢ διότι B
ώσαντος αὐτὰ ἦν ἡ εἰκών (22). Τὸ δὲ,
ητε, δοκεῖ μὲν ῥηθῆναι πρὸς τοὺς ἀποστό-
ται δὲ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μάθωσιν,
μακρὰν, ἀλλὰ ζώντων αὐτῶν τὸ βδέλυγμα
Οἱ ἀπόστολοι γὰρ ἔφθασαν προαποθα-
πλείους, καὶ ὅσοι δὲ περιελείφθησαν,
ηνεκαῦτα μέρεσι τῆς οἰκουμένης διέτριβον.
δὲ αὐτοὺς ἐπὶ τὸν Δανιὴλ, προφητεύσαντα
τοιούτου βδελύγματος, καὶ τοῦ ὀλέθρου.
ἵν, ὁ ἀναγινώσκων τὴν βίβλον τοῦ Δανιὴλ,
στάντα τὸν ὀλεθρον. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἕτερον
ισιν, ὅτι Ὅταν ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρα-
ἰν Ἱερουσαλὴμ, τότε γνῶτε, ὅτι ἦκεν ἡ ἐρή-
τῆς. Φαίνεται οὖν, ὅτι καὶ ἄμφότερα εἶπεν ὁ

Vers. 16. *Tunc — ad montes.* Postquam de malis dixit, quæ comprehensura erant Hierosolyma, de multis præterea ac variis apostolorum tentationibus, insuper et de prospero prædicationis successu, quod absque ullo impedimento universum percurret orbem: loquitur iterum de Judæorum calamitatibus, ostendens quod postquam ipse et discipuli sui ubique in opinione celebri habiti fuerint, tunc hi undique perdentur. Per ea vero quæ parva videntur, demonstrat plagarum illarum intolerabilitatem. Considera enim. Tunc, inquit, qui in Judæa sunt, ubi Hierosolyma sita sunt, fugiant ad montes, nullam salutis spem in remanendo habentes; neque enim erit omnino revocatio aut mali mutatio; ideo id amplectendum erit, ut nudo etiam corpore, nec versa retrorsum facie fugiant.

ἐπὶ τὰ ὄρη. Εἰπὼν περὶ τῶν κακῶν τῶν
ένων τὰ Ἱεροσόλυμα, ναὶ μὴν καὶ περὶ
ν καὶ ποικίλων πειρασμῶν τῶν ἀποστόλων,
περὶ τῆς εὐοδώσεως τοῦ κηρύγματος, ὅτι
ως πᾶσαν ἐπιδραμεῖται τὴν οἰκουμένην,
ν περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν συμφορῶν, δει-
ι ὅταν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ παντα-
ωνται, τότε οὗτοι πανταχόθεν διαφθείρον-
δὲ τῶν δοκούντων μικρῶν ἐμφαίνει τὸ τῶν
κείνων ἀφόρητον. Σκόπει γάρ. Τότε, φη-
τὸ βδέλυγμα στῇ, οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἔνθα
υμα, φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, μηδεμίαν
τηρίας ἀπὸ τοῦ προσμένειν ἔχοντες. Οὐκ
ἀνάκλησις ὅλως, οὐδὲ μεταβολὴ τοῦ κακοῦ.
πητὸν τὸ καὶ γυμνῷ τῷ σώματι φεύγειν ἀμε- D

Vers. 17. *Qui — domo sua.* Propter inevitabile periculum, ne incidat in perditionem.

ῆς οἰκείας αὐτοῦ. Διὰ τὸν ἀφύλακτον κάτω
ἵνα μὴ ἐμπεσὼν ἀπόληται.

Vers. 18. *Et — vestimenta sua.* Si enim qui in civitate sunt, fugiunt eam quæ intus est stragem, multo magis qui in agris. Apud Lucam vero dicit etiam causam vehementiæ plagarum [47]: Quia dies

τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Εἰ γὰρ οἱ ἐν τῇ πόλει
όν ἔνδον (23) ὄλεθρον, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν
οῖς. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ λέγει καὶ τὴν
ς σφοδρότητος τῶν πληγῶν, ὅτι ἡμέραι

ss. I, 23; VI, 10. [45] Dan. IX, 27. [46] Luc. XXI, 20. [47] Luc. XXI, 22.

Variæ lectiones et notæ.

tamenti, sequitur Euthymius. Hunc errrexit Theophyl. p. 143 E.

(22) Ἦν εἰκών, A.
(23) Ἔνδον abest A.

ultionis hi sunt, ut compleantur omnia quæ scripta sunt, in libris videlicet Danielis et aliorum prophetarum, de hujusmodi expugnatione. Dies autem ultionis cædis Dominicæ erunt. Sed hæc quidem juxta historiam.

Juxta anagogen vero, qui in Judæa sunt, hoc est, in divino cultu : nam id significat Judææ nomen : fugiant ad montes, id est, ad excelsum Dei auxilium, aut ad excelsa virtutum. Qui vero in tecto, sive qui conversatione elevatus, et excelsior per vitam effectus fuerit, non descendat, ut tollat mundi affectus quos reliquerat. Et qui in agro sive in solitaria vita, non revertatur ut tollat vestimenta sua, quæ sunt operimenta peccatorum, ab eo jam dudum relicta.

A ἐκδικήσεως αὗταί εἰσι, τοῦ πλησθῆναι (24) πάντα τὰ γεγραμμένα, δηλαδὴ, ἐν ταῖς βίβλοις τοῦ τε Δανιὴλ, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, περὶ τῆς τοιαύτης ἁλώσεως. Ἡμέραι δὲ ἐκδικήσεως τοῦ Δεσποτικοῦ φόνου. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καθ' ἱστορίαν.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τουτέστι, οἱ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ · τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ τῆς Ἰουδαίας ὄνομα · φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη · λέγω δὴ, ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐπὶ τὰ ὕψη τῶν ἀρετῶν · ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος δὲ, ἤγουν, ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπεραρθεὶς καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ γενόμενος, μὴ καταβαινέτω ἆραι τὰ ἐκ τοῦ κόσμου πάθη, ἅπερ ἐπιλέλοιπε · καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ δὲ, εἴτουν, ὁ ἐν τῷ ἀνακεχωρημένῳ βίῳ, μὴ ἐπιστρεψάτω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἅπερ εἰσὶ τὰ περιβόλαια τῶν ἁμαρτιῶν, ἃ πάλαι ἐκ-

B δύσατο.

Vers. 19. *Væ — diebus.* Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius. Illæ enim pondere embryonum gravantur, hæ autem onere lactentium. Siquidem facile est pro salute pecunias et vestimenta contemnere : fieri autem levem et fugam expeditam eam (*h*) quæ in utero habet, aut abjicere infantem eam quæ lactat, prorsus impossibile est propter naturæ vinculum. Væ ergo illis, quia facile comprehendentur ; et similiter [embryonibus ac lactentibus, ut qui simul peribunt (*i*).

Οὐαὶ — ἡμέραις. Τῶν μὲν (25), διὰ τὸν ἐντὸς φόρτον, τῶν δὲ διὰ τὸν ἐκτὸς οὐ δυναμένων εὐκόλως φυγεῖν. Αἱ μὲν γὰρ βεβάρηνται τῷ ἄχθει τῶν ἐμβρύων, αἱ δὲ τῷ φορτίῳ τῶν θηλαζόντων. Χρημάτων μὲν γὰρ καὶ ἱματίων καταφρονῆσαί ῥᾴδιον, διὰ σωτηρίαν · γενέσθαι δὲ τὴν ἔγκυον κούφην, καὶ ἀπορρῖψαι τὴν θηλάζουσαν, ὅ θηλάζει, παντέλως ἀδύνατον, διὰ τὴν δεσμὸν τῆς φύσεως. Οὐαὶ τοίνυν αὐταῖς, εὐκόπως καταλαμβανομέναις, καὶ τοῖς ἐμβρύοις καὶ ὑπομαζίοις συνδιαφθειρομέναις.

Juxta anagogen vero prægnantes dicimus animas, quæ virtutem nondum pepererunt : lactantes autem quæ pepererunt quidem, verum puerilis est C fetus et admodum pusillanimis (*j*).

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν ἐν γαστρὶ μὲν ἐχούσας νοοῦμεν τὰς μήπω τεκούσας ἀρετὴν ψυχάς · θηλαζούσας δὲ τὰς τεκούσας μὲν, νηπιώδεις δὲ κύημα καὶ βραχύτατον.

Vers. 20. *Orate — Sabbato.* Manifestum et hinc quod, quanquam ad apostolos protendebat hujusmodi sermones, attamen vel isti ad Judæos respiciebant ; neque enim amplius observabant apostoli Sabbatum, quando capta sunt Hierosolyma. Quare autem non hieme neque Sabbato ? Hieme quidem propter temporis difficultatem ; Sabbato vero propter legem quæ non permittebat Sabbato iter facere ultra statutos lege passus.

Προσεύχεσθε — Σαββάτῳ. Φανερὸν κἀντεῦθεν, ὅτι εἰ καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπέτεινε τοὺς τοιούτους λόγους, ἀλλά γε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔβλεπον οὗτοι. Καὶ γὰρ οὐκέτι παρεφύλαττον τὸ Σάββατον οἱ ἀπόστολοι. Διατί δὲ, μὴ χειμῶνος, μηδὲ Σαββάτῳ ; Μὴ χειμῶνος μὲν, διὰ τὴν δυσκολίαν τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ· μὴ Σαββάτῳ δὲ, διὰ τὸν νόμον, οὐκ ἐπιτρέποντα βαδίζειν ἐν Σαββάτῳ περαιτέρω τῶν νενομισμένων βημάτων.

Anagogice autem fugam intelligimus exitum animæ a corpore ; hiemem vero commotionem ac D turbationem cogitationum ; Sabbatum autem otium a virtute. Jubet itaque sermo ut oremus, ne fiat exitus animæ nostræ in commotione aut turbatione cogitationum, neque in otio a virtutibus, sed in tranquillitate cogitationum et operatione virtutum.

Ἀναγωγικῶς δὲ φυγὴν μὲν νοοῦμεν τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος · χειμῶνα δὲ τὴν ζάλην καὶ ταραχὴν τῶν λογισμῶν · Σάββατον δὲ τὴν ἀργίαν τῆς ἀρετῆς. Παρεγγυᾷ γὰρ ὁ λόγος προσεύχεσθαι, μὴ γενέσθαι τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐν ζάλῃ καὶ ταραχῇ λογισμῶν, μηδ' ἐν ἀργίᾳ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ γαληνιώντων τῶν λογισμῶν, καὶ ἐνεργουμένης τῆς ἀρετῆς.

Variæ lectiones et notæ.

(24) Τοῦ *πληρωθῆναι* A. Loco laudato uterque codex in textu Lucæ habet *πλησθῆναι*.

(25) Hentenius reddidit, ac si legerit, τοῖς μὲν, τοῖς δέ. Sed nulla opus est correctione. Nec enim ad οὐαὶ, sed ad δυναμένων refertur.

(*h*) *Et fugam expeditam eam.* Hæc non sunt in Græco. Forte autem voluit, *et ad fugam.* In codiceillo fortasse erat : Κούφην καὶ εὐσταλῆ πρὸς φυγάν.

(*i*) Et simul cum embryonibus ac lactentibus peribunt.

(*j*) *Pusillanimis.* Hoc non est in Græco. Similem sententiam reperio in Catena Corderii ad h. l. ex Isidoro et apud Isidorum lib. I, epist. 212, etiam in schedis meis inter inedita scholia est ejusmodi Severi. Sed in his βραχύτατον non reperitur : νηπιώδες autem et ἀτελές. Βραχύτατον interpretor βραχυδιώτατον. Alia enim subesse sententia nequit. Forte Hentenius e suo codice exscalpserat βραχύνουν, cujus exempla ignoro.

ι — γένηται. Εἴ τις ἐντύχῃ τοῖς Ἰωσήπου
ιμασι, πληροφορηθήσεται. Καίτοι γὰρ Ἐ-
ὢν, διαβεβαιοῦται περὶ τῆς τοιαύτης θεομη-
τι πᾶσαν ἐνίκησε συμφοράν, καὶ πᾶσαν
τραγῳδίαν. Μετὰ γὰρ τῆς ξένης ἐκείνης
κς τοσοῦτος ἦν ὁ λιμὸς, ὡς καὶ αὐταῖς ταῖς
ν περιμάχητον εἶναι τὴν τεκνοφαγίαν, καὶ
ὑτου πολέμους γίνεσθαι. Τίνος οὖν ἕνεκεν
ερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰ-
νθρώπων πεπόνθασι ; Διότι χαλεπώτερα
ωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώ-
τολμήκασιν, ἀνελόντες τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
δὲ πλατύτερόν φησιν, ὅτι Ἔσται ἀνάγκη
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ,
τοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλω-
ται εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ Ἱερουσαλὴμ
τατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσι
νῶν. Ὀργὴν μὲν λέγων τὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ
αὐτοῦ, καιροὺς δὲ ἐθνῶν τοὺς ἄχρι συντε-
τῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντός.

ἰ μὴ — αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. Ἡμέρας τὰς
ἱμου καὶ τῆς πολιορκίας ἐκείνης φησὶ, λέ-
ι εἰ μὴ ἠλαττώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι
νομίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν διεσώθη,
ὑπεξέφυγε τὸν θάνατον πᾶσα σὰρξ, ἤ-
δὲ μία σὰρξ, Ἰουδαϊκὴ δηλονότι. Πάντες
ἐφθάρησαν, καὶ οἱ ἐντὸς, καὶ οἱ ἐκτός· οἱ
, οἱ δὲ λοιμῷ, οἱ· δὲ ξίφει καὶ παντοίοις
τρόποις. Κατὰ πάντων γὰρ Ἰουδαίων οἱ
σφοδρῶς ἐμάνησαν, καὶ κατὰ τῶν παν-
ἐσπαρμένων ἐφέροντο. Ἐκλεκτοὺς δὲ καλεῖ
Ἰουδαίων πιστοὺς, δι' οὓς ταχύτερον ἔπαυ-
πόλεμον, ἵνα μὴ συναπόλωνται τοῖς ἀπί-
λλὰ μᾶλλον ἵνα τινὲς τῶν ἀπίστων συνδια-
τούτοις, ὥστε μηδένα δυνηθῆναι λέγειν, ὅτι
; πιστεύσαντας ἡ θεήλατος αὕτη μάστιξ
ἀλλ' ἵνα βλέποντες οἱ ὑπολειφθέντες ἅπαν-
ἐν αὐτοῖς πιστοὺς διαδράντας, συνῶσι τὴν
καὶ βεβαιωθῶσιν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἀπώλοντο
ὡς οἱ διαφθαρέντες, ἀλλὰ μᾶλιστα καὶ αὐτοὶ
ους περιεσώθησαν.

Ἐκ τὸ πᾶσα σὰρξ, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ μία, παρεί-
δηλον καὶ ἀπὸ τοῦ Δαυϊδικοῦ ῥητοῦ, λέγον-
κατακυριευσάτω μου πᾶσα ἀνομία, ἀντὶ
Ἐκ μία. Καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα τῆς παλαιᾶς

μοι σκόπει τοῦ θείου Πνεύματος τὴν οἰκο-
πῶς ὁ μὲν Ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὅτε ταῦτα γέ-
ὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν πολὺν ἔτι ζήσας χρόνον,
ούτων ἔγραψεν, ἵνα μὴ δόξῃ γράφειν, ὡς
ρημένα, τὰ ἤδη γεγενημένα· οἱ δὲ πρὸ τοῦ
ταῦτα τετελευτηκότες, ἐκεῖνοι πάντα
γραψαν, ἵνα ἀνύποπτος ἡ τοῦ Χριστοῦ περὶ

Vers. 21. *Erit — fiet.* Si quis in Josephi scripta incidat, certior omnino de his efficietur. Siquidem cum etiam Judæus esset, affirmat de hujusmodi Dei ira, quod omnem excesserit calamitatem, omnemque supergressa sit tragœdiam. Nam præter tremendam illam obsidionem, tanta erat fames, ut ipsis quoque matribus pugna fuerit pro esu filiorum Ob quam ergo causam, miserabiliorem ac horribiliorem passi sunt afflictionem omnibus quæ fuerunt a sæculo ? Quia magis exsecrandum ac horribilius perpetraverunt flagitium omnibus qui fuerunt a seculo, Dei Filium occidentes. Lucas autem planius dicit : *Erit enim afflictio magna super terram, et ira in populo hoc, cadentque acie gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora gentium* [48]. Iram quidem Dei dicens ; tempora vero gentium, ea quæ durabunt usque ad consummationem eorum, totiusque mundi.

Vers. 22. *Et nisi — dies illi.* Dies ait belli et obsidionis, dicens, quod nisi diminuti fuissent dies illi dispensatione divina, nequaquam salva fuisset, nequaquam mortem evitasset omnis caro, id est, nulla ramansisset caro, Judaica videlicet. Omnes enim mortui fuissent homines, et qui intus, et qui extra erant : quidam fame, quidam vero peste aut gladio, omnibusque mortis generibus. Adversus omnes siquidem Judæos Romani furore accensi erant, etiam adversus eos qui ubique terrarum dispersi ferebantur (*k*) Electos autem vocat fideles, qui ex Judæis erant, propter quos citius quievit bellum, ne perirent una cum infidelibus ; sed potius increduli aliqui per hos servarentur, ne posset quispiam dicere quod propter eos qui crediderant, hæc a Deo immissa ultio supervenisset : sed qui relicti erant videntes omnes qui inter ipsos crediderant permansisse, intelligerent causam, ac certiores redderentur, quod non solum non perierant propter illos qui mortui erant, sed potius et ipsi propter eos servati erant.

Quod autem : *non omnis caro*, pro nulla caro, sumatur, manifestum est quoque a dicto Davidico quo dicitur : *Non dominetur mei omnis injustitia* [49], id est, nulla. Nam et hoc idioma est veteris Scripturæ.

Tu vero considera mihi divini Spiritus dispensationem, quo modo Joannes qui in vivis adhuc erat dum hæc facta sunt, et multo adhuc tempore post expugnationem vixit, nihil horum scripsit, ne quasi olim prædicta scribere videretur, quæ jam facta erant. Qui vero priusquam hæc fierent mortui sunt, manifeste omnia scripserunt, ut

[48] xxi, 23, 24. [49] Psal. cxviii, 15.

Variæ lectiones et notæ

tiam — ferebantur. Et contra ubique dispersos ferebantur.

suspicione carere videretur Christi de his vaticinium. Postquam ergo hactenus ad plenum prædixit, quæ de captivitate Hierosolymorum futura erant, transit etiam ad reliquam quæstionem, puta de secundo adventu suo, et hujus signa prædicit, quæ Christianis futura sunt utilia.

† Decurtavit autem Deus afflictiones et omnino bellum : si enim bellum amplius durasset, omnes qui intus erant penitus fame periissent.

Vers. 23. *Tunc — nolite credere.* Dictio τότε, *tunc*, interdum non significat consequentiam prædictorum, sed initium tantum eorum quæ dicenda sunt: sicut etiam, *in diebus illis*, de quo disseruimus tertio capite. Et ita hoc in loco dictio *tunc*, ordinem temporis non significat, sed quando fient quæ dicenda sunt. Similiter et hæc ad apostolos dici videntur ; ad eos tamen dirigitur Christianos, qui tunc futuri erant.

Vers. 24. *Surgent — pseudoprophetæ — Surgent*, hoc est, venient. Sunt autem pseudochristi, qui se Christum esse fingunt : pseudoprophetæ vero, qui se fingunt esse prophetas.

Vers. 24. *Et — prodigia.* Etiam ante expugnationem Hierosolymorum dixit futuros esse pseudoprophetas. *Multi enim*, inquit, *venient in nomine meo dicentes. Ego sum Christus* [50]. Et rursus : *Et multi pseudoprophetæ surgent.* Sed qui ante secundum suum adventum venient, hi longe graviores erunt illis, qui fuerunt ante captivitatem Hierosolymorum. Nam hi signa quoque magna ac prodigia facient : pseudochristi quidem miracula edentes : pseudoprophetæ vero quædam futura prædicentes.

Vers. 24. *Ita ut — electi.* Si fieri potest, eis dicitur (*l*). Inter pseudochristos autem unus est Antichristus, postremus eorum venturus, cujus prophetæ qui dicuntur, hi sunt pseudoprophetæ : de quo etiam Paulus scripsit : postquam enim vocavit eum hominem peccati, filiumque perditionis, addidit : *Cujus est adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute et signis ac prodigiis falsi* [51]. Hi ergo signum sunt secundi adventus.

Vers. 25. *Ecce prædixi vobis.* Testatur quod manifeste prædicendo munierit. Apud Marcum vero ait : *Vos autem videte : ecce prædixi vobis omnia* [52], quæ videlicet contingent de seductoribus. Per apostolos vero hæc etiam dicit ad posteros, ut prius significatum est. Observa enim quod etiam ad apostolos prædixerit ea quæ de Hierosolymorum

τούτων προφητεία φανῇ. Πληρώσας τοίνυν ἄχρι τούτου τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, μέτεισι καὶ ἐπὶ τὸ λοιπὸν ἐρώτημα, τὸ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ προλέγει τὰ σημεῖα ταύτης, χρήσιμα τοῖς Χριστιανοῖς ἐσόμενα.

†† Ἐκολόβωσε (26) δὲ ὁ Θεὸς τὰς θλίψεις καὶ τὸν πόλεμον. Εἰ γὰρ ἐκράτησεν ἐπὶ πλέον ὁ πόλεμος, πάντες ἂν οἱ ἔνδον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διεφθάρησαν.

Τότε — μὴ πιστεύσητε. Τὸ τότε ἔστιν ὅτε οὐκ ἀκολουθίαν δηλοῖ τῶν προειρημένων, ἀλλ' ἀρχὴν μόνον τῶν ῥηθῆναι μελλόντων, ὥσπερ καὶ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, περὶ οὗ διελάβομεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Καὶ νῦν οὖν τὸ τότε οὐ τάξιν καιροῦ σημαίνει, ἀλλ' ὅτι ὅτε γενήσονται τὰ ῥηθησόμενα. Δοκεῖ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους λέγεσθαι· φέρονται δὲ πρὸς τοὺς ἐσομένους τότε Χριστιανούς.

Ἐγερθήσονται — ψευδοπροφῆται. Ἐγερθήσονται, ἀντὶ τοῦ, ἐλεύσονται. Καὶ ψευδόχριστοι μέν εἰσιν οἱ ὑποκρινόμενοι τὸν Χριστόν, ψευδοπροφῆται δὲ οἱ ὑποκρινόμενοι τοὺς προφήτας.

Καὶ — τέρατα. Καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων εἶπεν ἔσεσθαι ψευδοχρίστους καὶ ψευδοπροφήτας. Πολλοὶ γάρ, φησὶν, ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός. Καὶ πάλιν· Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται. Ἀλλ' οἱ πρὸ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, οὗτοι πολλῷ βαρύτεροι τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων. Οὗτοι γὰρ καὶ ποιήσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα· οἱ μὲν ψευδόχριστοι, θαυματοποιοῦντες, οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, προλέγοντές τινα μέλλοντα.

Ὥστε — ἐκλεκτούς. Εἰ δυνατὸν αὐτοῖς γένηται. Τούτων τῶν ψευδοχρίστων εἷς ἐστι καὶ ὁ λεγόμενος Ἀντίχριστος, τελευταῖος τῶν ἄλλων ἐρχόμενος, οὗ προφῆται οἱ ῥηθέντες οὗτοι ψευδοπροφῆται. Περὶ τούτου καὶ Παῦλος ἔγραψε· καλέσας γὰρ (27) αὐτὸν ἄνθρωπον ἁμαρτίας, καὶ υἱὸν ἀπωλείας, ἐπήγαγεν, Οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους. Οὗτοι οὖν εἰσι τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παρουσίας.

Ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν. Διαμαρτύρεται ἐξασφαλιζόμενος. Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ φησὶν, Ὑμεῖς δὲ βλέπετε, ἰδοὺ προείρηκα πάντα, δηλονότι, τὰ περὶ τῶν πλάνων. Διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων, ὡς προδεδήλωται, πρὸς τοὺς ὕστερον ταῦτα λέγει. Παρατήρησον γάρ, ὅτι πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἶπε καὶ τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὰ περὶ

[50] Matth. xxiv, 5. [51] II Thess. II, 3, 9. [52] Marc. XIII, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(29) Hæc in neutro meorum comparent. Sumpta sunt ex Theophylact. p. 145 A.

(27) Γάρ, abest A.

(*l*) Hentenius λέγεται videtur legisse loco γένηται, quod tamen minime probandum. Redde : *Si id possibile sit.*

ἑρας αὐτοῦ παρουσίας, ὡς πρὸς διδασκάλους
λαοῦ, γινώσκων, ὅτι καὶ διδάξουσι ταῦτα,
ψουσι, πρός τε ἀπόδειξιν, ὧν προεφήτευσε
ς ἁλώσεως, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πρὸ
έρας παρουσίας πιστῶν.

οὖν — πιστεύσητε. Οἱ ταῦτα τηνικαῦτα
προπομποὶ καὶ ὑπηρέται τοῦ Ἀντιχρίστου
μεῖα δὲ νόει νῦν τὰ τῶν οἰκιῶν ἐνδότατα.

ρ — ἀνθρώπου. Ὥσπερ ἡ ἀστραπὴ, φησὶν,
ι, καὶ φαίνεται πᾶσιν, οὐ δεομένη κήρυκος,
ρομηνύοντος, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἰδίας
ητος ἐν ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ καιροῦ φαινομένη
ᾗ οἰκουμένῃ· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία
(28), διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οἰκείας λαμ-
ς πᾶσιν ὁμοῦ φαινομένη, καὶ γινομένη τοῖς
ις αὐτάγγελος ἑαυτῆς. Οὐ γὰρ, ὥσπερ ἡ
παρουσία μετὰ πτωχείας καὶ ἀδοξίας γέγο-
ως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα. ἀλλὰ τούναντίον
ετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς γενήσεται,
σύσης ἁπάσης οὐρανίου στρατιᾶς, Διὸ οὐδεὶς
α ταύτην τότε (29) δυνήσεται.

— ἀετοί. Τοῦτο εἶπε διὰ τὴν τηνικαῦτα
ίαν. Καὶ ἀετοῖς μὲν τοὺς δορυφοροῦντας
σεν, ὡς καὶ πτηνοὺς καὶ βασιλικούς· πτώ-
ι ἑαυτὸν, ὡς συναγωγὸν τῶν τοιούτων ἀε-
αὶ ὡς τροφὴν πνευματικὴν αὐτῶν καὶ ζωὴν
. Σῶμα δὲ τὸ ωτῶμα ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς.

ος — οὐρανοῦ. Περὶ τούτων εἶπε καὶ ὁ
, ὅτι Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελή-
ἄστροις. Ὅρα δὲ, πῶς εἴρηκεν, ὅτι εὐ-
παριστῶν ὅτι ὁμοῦ σχεδὸν ἅπαντα τά τε
μένα, καὶ ταῦτα, καὶ τὰ ῥηθησόμενα γενή-
Συστελεῖ γὰρ καὶ τοῦτον τὸν πειρασμὸν ὁ
διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. Θλίψιν μὲν οὖν
ἣν ἀπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τῶν περὶ αὐ-
πατεώνων, ἥτις ἐκθλίψει (30) τοὺς εὐσεβεῖς.
ς δὲ σκοτισθήσεται, οὐκ ἀφανιζόμενος, ἀλλὰ
ος τῷ φωτὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ· ἡ
ήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ τὰ ἄστρα
αι, ὡς μηκέτι χρείας οὔσης αὐτῶν. Οὐκέτι
ται νύξ. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι Καὶ ἐπὶ
ῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θα-
καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ
καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰ-
μ· συνοχὴν μὲν ἐθνῶν ὀνομάσας τὴν παρα-
ἀπορίαν (31) δὲ τὴν νηνεμίαν· χωρὶς γὰρ
ηχήσει παρὰ φύσιν ἡ θάλασσα καὶ ὁ σάλος
ἀποψυξιν δὲ τὸν (32) θάνατον.

captivitate dicta sunt, quæque de secundo suo adventu, tanquam ad præceptores novi populi : sciens quod etiam hæc docturi essent ac scripturi, et ad demonstrationem eorum quæ prophetavit de captivitate, et ad munitionem fidelium, qui futuri sunt ante secundum ejus adventum.

Vers. 26. *Si ergo — credere.* Qui tunc hæc dicent, prænuntii erunt ac ministri Antichristi. Penetralia autem nunc intelligit loca in domibus magis recondita.

Vers. 27. *Sicut — hominis.* Sicut, inquit, fulgur egreditur, et omnibus in conspicuo est, nullo egens præcone aut prænuntiante, sed excessivo suo splendore, minimo temporis momento, universo apparet orbi : ita quoque erit adventus ille, propter magnitudinem sui splendoris, omnibus simul apparens, et factus hominibus ipse sui nuntius. Neque enim quemadmodum primus adventus in paupertate et nominis obscuritate factus est, ita erit et secundus ; sed e diverso hic cum potestate et gloria magna fiet, stipante omni cœlesti exercitu : ideo nullus hunc ignorare tunc poterit.

Vers. 28. *Ubicunque — aquilæ.* Hoc dicit propter satellitium quo tunc circumdabitur. Et stipantes quidem assimilavit aquilis, tanquam alatos ac regios, seipsum vero cadaveri, tanquam congregantem hujusmodi aquilas, et quasi cibum spiritualem eorum, vitamque sempiternam. Lucas autem [53] pro *Cadavere* posuit *Corpus*, hoc est pro Πτῶμα, Σῶμα.

Vers. 29. *Statim — cœlo.* De his dixit et Lucas : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis* [54]. Vide autem quomodo dixerit, *Statim*, demonstrans quod simul fere omnia, et quæ dicta sunt, et hæc et quæ dicentur, fient. Breviabit siquidem et hanc tentationem Deus propter electos suos. Afflictionem autem dicit eam quæ ab Antichristo movebitur ejusque seductoribus, et pios affliget. Sol vero obscurabitur : non e medio sublatus, sed Christi venientis luce superatus. Luna autem non dabit splendorem suum ; et stellæ cadent, tanquam nulli amplius usui futuræ. Nulla enim tunc erit nox. Lucas vero scripsit : *Et super terram anxietas gentium, per defluxum resonante mari ac fluctu : arescentibus hominibus præ timore et exspectatione, quæ supervenient orbi, terrarum* [55]. Anxietatem gentium appellavit turbationem : defluxum autem, tranquillitatem ventorum. Nam absque ventis resonabit præter naturam mare ac fluctus ejus. Arescentiam vero dicit mortem.

[53] Luc. XVII, 37. [54] Luc. XI, 25. [55] Luc. XXI, 25, 26.

Variæ lectiones et notæ.

Ἐκείνη, A.

Τότε, abest A.

Hentenius videtur invenisse θλίψει. Ἐκθλι- impiis potius convenit, quam piis, qui eli- e numero piorum.

) Dixi de hoc loco in editione N. Testamenti uc. XXI, 25. Hentenius ad hunc locum ita habet : *Cum omnia, quæ hactenus viderim exemplaria, habeant ἀπορίᾳ apud Lucam, hoc est, desperatione aut consilii inopia, et sic jungi videatur præcedentibus : auctor hic legisse videtur ἀποῤῥοίᾳ, hoc est, defluxu, et jungit sequentibus.* Cum his compara, quæ habet Millius ad Lucam l. l.

(32) Recte ita. Nam *arescere* ex aliquo suæ ætatis-

Vers. 29. ***Et commovebuntur.*** Et cœlestes exercitus horrebunt videntes hujusmodi creaturæ mutationem : Deum in terram descendentem, homines autem universos qui ab initio fuerunt, a mortuis suscitari, ut rationem reddant cunctorum quæ in vita operati sunt.

Vers. 30. ***Et — cælo.*** Signum ejus dicit crucem, quæ tunc longe clarius sole fulgebit : nam ille obscurabitur, hæc autem apparebit. Ob quam autem causam apparebit ? Ut exterreat præcipue quidem Judæos, deinde etiam gentiles, qui Christo improperabant crucem, et ut sciant quod hic ipse tanquam Deus descendit.

Vers. 30. ***Et tunc — terræ.*** Tunc lugebit omne genus, infidelium videlicet. Hi quidem, quod Deum crucifixerint : illi autem, quod Christianos puniB rint : rursum isti, quod non crediderint. Neque enim alia est eis opus accusatione præter crucem. Tunc autem planctus erit eis inutilis.

Vers. 30. ***Et videbunt — multa.*** Præcedet quidem eum crux, tanquam justificatio adversus illos, qui eum crucifixerunt. Descendet autem in nubibus sicut assumptus est.

Vers. 31. ***Et mittet — eorum.*** Priusquam appareat crux, mittet illos : neque enim usus est ordine narrationis, sed simpliciter dicit quod futurum est. Per quatuor autem ventos quatuor orbis extremitates significavit, orientem, occidentem, septentrionem, et meridiem. Ab unaquaque enim extremitate proprius spirat ventus : et hi quatuor dicuntur proprie venti. Per extrema vero etiam meC dia significavit. Quod autem dicit. ***A summis cælorum usque ad terminos eorum,*** declarativum est ejus quod dixit : ***A quatuor ventis,*** significans idem importare terminos, *Ventos* et *Extrema*. Apud Marcum vero ait : ***Ab extremo terræ, usque ad extremum cæli*** [56], docens eadem esse extrema terræ et cœli. Et nota quod tuba mortuos excitabit ; excitatos autem congregabunt angeli ; congregatos vero rapient nubes, sicut dixit Paulus, ***in occursum Domini in aera*** [57]. Quod autem etiam peccatores congregabunt angeli, docuit Christus interpretatus quartam parabolam vicesimi quarti capitis. Dixit enim : ***Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia offendicula, et eos qui operantur iniquitatem*** [58]. Quære ergo ibi declaD rationem.

Vers. 32. ***A — parabolam.*** Parabolam vocat exemplum quod dicturus est ad demonstrandum, quod non sit magnum discrimen inter hoc signum significativum secundi adventus et ipsum adventum.

[56] Marc. XIII, 27. [57] I Thess. IV, 17. [58] Matth. XIII, 41.

A Καὶ — σαλευθήσονται. Καὶ αἱ οὐρά τιαὶ φρίξουσι, βλέπουσαι τὴν τοιαύτην τ μεταβολήν, καὶ τὸν μὲν Θεὸν εἰς γῆν μενον, τοὺς δὲ ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπους ἀνισταμένους, καὶ μέλλοντας λόγους ὑπε βεβιωμένων.

Καὶ — οὐρανῷ. Σημεῖον αὐτοῦ λέγει ρὸν, λάμποντα τότε τοῦ ἡλίου πολλῷ φ Ἐκεῖνος μὲν γὰρ σκοτισθήσεται· οὗτος σεται Τίνος δὲ ἕνεκεν ὀφθήσεται; Ἵνα τα γουμένως μὲν τοὺς Ἰουδαίους, εἶτα καὶ τ νας, ὅσοι τῷ Χριστῷ τὸν σταυρὸν ὠνείδι γνῶσιν, ὅτι αὐτὸς οὗτος κάτεισι Θεὸς ὤν.

Καὶ τότε — γῆς. Τότε θρηνήσει πᾶν λαδὴ τῶν ἀπίστων· οἱ μὲν, ὅτι ἐσταύ Θεόν· οἱ δὲ, ὅτι τοὺς Χριστιανοὺς ἐτιμω δὲ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν. Οὐ χρεία γὰρ αὐ κατηγορίας παρὰ τὸν σταυρόν. Ἀνόνητος ε τηνικαῦτα κλαυθμός.

Καὶ ὄψονται — πολλῆς. Προοδεύει ὁ σταυρὸς, ὡς δικαίωμα κατὰ τῶν α των αὐτόν· ἐπὶ νεφελῶν δὲ κάτεισιν, φθη.

Καὶ ἀποστελεῖ — αὐτῶν. Πρὸ τοῦ φα σταυρὸν, ἀποστελεῖ τούτους. Οὐκ ἐχρή τάξει ἀπαγγελίας, ἀλλ' ἁπλῶς λέγει τὰ γι Διὰ δὲ τῶν τεσσάρων ἀνέμων τὰ τέσσαρ τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσεν, ἀνατολὴν, δύσι καὶ μεσημβρίαν. Ἐξ ἑκάστου γὰρ πέρατι ἴδιος πνεῖ, καὶ οὗτοι οἱ τέσσαρές εἰσιν, ἄνεμοι. Διὰ δὲ τῶν περάτων καὶ τὰ μέσα ρεδήλωσε. Τὸ δὲ Ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕ αὐτῶν, ἑρμηνευτικόν ἐστι τοῦ Ἐκ τῶ ρων ἀνέμων, σημαῖνον ὅτι τὰ ἄκρα ἐμ Ἄκρα δὲ τὰ ῥηθέντα πέρατα. Παρὰ Δ φησιν Ἀπ' ἀκρου γῆς ἕως ἀκρου οὐρανο σκων ὅτι τὰ αὐτά εἰσιν ἄκρα γῆς καὶ Σκόπει δὲ ὅτι ἡ μὲν σάλπιγξ ἀναστήσει κρούς· ἀναστάντας δὲ ἐπισυνάξουσιν οἱ ἐπισυναγέντας (33) δὲ ἁρπάσουσιν αἱ νεφέλ εἶπε Παῦλος Εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου Ὅτι δὲ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἄγγελοι συλ ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς, ἑρμηνεύων τὴν τεταρτ βολὴν τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου. Εἶ ὅτι Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τ λους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς τὴν ἀνομίαν. Καὶ ζήτει κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Ἀπὸ — παραβολήν. Παραβολὴν φησι δειγμα, ὃ μέλλει ἐρεῖν, πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ τε δε σημείου (34) τῆς δευτέρας παρουσίας καὶ ταύτης.

Variæ lectiones et notæ.

Schrevelio hausit Vulgatus. Ἀποψύχειν est exspirare, mori. Ita Thucyd. lib. I, cap. 134 ; ἀπέψυξε γέων. Sophocl. in *Ajace*, p. 59.

(33) Forte, συναχθέντας. Nam illud videtur plo carere.

(34) Καί, interponit A.

— ἐπὶ θύραις. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ σαφέ- A ἐφησεν, ὅτι Ἀρχομένων τούτων γίνεσθαι, τῶν κατὰ τοὺς ψευδοχρίστους καὶ ψευδο-ς, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. Εἶτά Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· Ἴδετε τὴν ιαὶ πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβάλωσιν λέποντες ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε, ὅτι ἤδη τὸ θέρος ἐστίν· Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε, ὅτι ἐγγύς βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἴδητε, φησὶ, γινόμενα δηλονότι τὰ κατὰ τοὺς δηλωθέ-ύσους, γνῶτε, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ δευτέρα κ τοῦ Χριστοῦ· ταύτην γὰρ λέγει νῦν καὶ ν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπολύτρωσιν τῶν δικαίων. ν μὲν, διότι ὡς βασιλεὺς παραγίνεται. B ωσιν δὲ αὐτῶν, διότι σώζει αὐτούς. Ἔλαβε τῆς συκῆς τὸ παράδειγμα, δεικνύων, ὅτε, ὅταν αὐτὴ προβάλῃ, τουτέστιν ὅταν ἐκφύσῃ ια, ἀνάγκη πλησίον εἶναι τὸν καιρὸν τοῦ οὕτω καὶ ὅταν τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παγένηται, ἀνάγκη πλησίον εἶναί καὶ ταύτην. ἰρ φυσικὰ παραδείγματα λαμβάνειν ἐπὶ τῶν νησομένων.

— γένηται. Πάντα, ταῦτα, ὅσα προεῖπε, περί τε τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ὶ τῶν ἐγγὺς τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ὐτῆς. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι Ἡ γενεὰ αὕτη ; ἐκάλεσε τὴν θρησκείαν τῶν πιστευσάντων Ἵνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσιν οἱ ἀπόστολοι ὅτι ντα δεινὰ πρόῤῥιζον ἐξαφανίσουσι τὸ κήρυ- C ὶ τοὺς πιστοὺς, πληροφορεῖ τούτους, ὅτι οὐ σεσθῇ ἡ θρησκεία τῶν πιστῶν ἕως τῆς ; παρουσίας, ἀλλὰ διαμενεῖ μέχρι συντε-ῦ κόσμου, μηδενὶ διακοπτομένη. Περὶ τού-καὶ πρότερον διαφόρως αὐτοῖς προεῖπε καὶ ὡσατο, ἀλλ' ὡς ἔτι εὐεπιλήστους ὅτι ἐξασφα

— παρέλθωσιν. Ἀξιόπιστα κατασκευάζων, ἐπε, φησὶν, ὅτι Τὰ πεπηγότα ταῦτα καὶ μᾶλλον ἀφανισθήσονται ἢ οἱ λόγοι μου ὑνται, οὓς εἶπον, περὶ ὧν ἠρωτήσατε. ιχοῦ δὲ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ τῆς διαβεβαιώσεως ω, εἰπών· Εὐκοπώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ ν παρελθεῖν ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν D

ΙΗ'. Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας. — οὐρανῶν. Τὰ μὲν ἄλλα πάντα προεῖπεν ἴσα συνέφερεν εἰδέναι· μόνην δὲ τὴν ἡμέραν ν τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἀπέκρυψεν ιῶς, ἵνα ἀγνοοῦντες αὐτὰς οἱ τότε νήφωσι σέχωσι καὶ προσδοκῶσιν ἀεί. Καὶ γὰρ, εἰ

Vers. 32. *Cum* — Vers. 33. *in foribus.* Apud Lucam autem manifestius dixit : *His autem fieri incipientibus*, puta quæ de pseudochristis et pseudoprophetis dixi, *suspicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra* [59]. Deinde *ait* : *Et dixit illis similitudinem* : *Videte ficulneam et omnes arbores, cum protrudunt jam gemmas, cernentes ex vobisipsis scitis quod jam prope sit æstas* : *sic et vos cum videritis hæc fieri, scitote quod instet regnum Dei* [60]. Cum videritis, inquit, hæc fieri, quæ videlicet dicta sunt de manifestatis seductoribus, scitote quod prope sit secundus Christi adventus ; hunc enim dicit nunc regnum Dei ac redemptionem justorum : regnum quidem, quia tanquam rex appropinquat ; redemptionem vero eorum, quia servat eos. Sumpsit autem a ficu exemplum, ostendens quod sicut quando hæc protruserit jam gemmas, sive cum enata fuerint folia, necesse est ut instet tempus æstatis : ita etiam quando signum ecundi adventus factum fuerit, necesse est ipsum in proximo esse. Solet siquidem naturalia sumere exempla, ad ea quæ vere ventura sunt.

Vers. 34. *Amen — fiant.* Omnia ista, quæ videlicet prædixit de captivitate Hierosolymorum, et de his quæ circa secundum suum adventum erunt usque ad ipsum. Quomodo ergo dixit *Generatio hæc ?* Generationem vocavit religionem ipsorum qui crediderant. Ne enim suspicarentur apostoli, quod prædicta pericula penitus delerent prædicationem ac fideles, certiores eos facit, quod non sit delenda religio fidelium usque ad secundum adventum, sed usque ad consummationem sæculi permansura, nec ullo periculo intercidenda. De hoc autem etiam prius diversimode eis prædixit et confirmavit : sed quia tunc facile a corde excidebant (*m*) amplius adhuc facit certiores.

Vers 35. *Cœlum — præteribunt.* Fide digna astruens esse ea quæ dixit, ait : Hæc adeo compacta et immobilia potius demolientur, quam excidant sermones mei, quos de his quæ interrogastis respondi. Alibi quoque hoc confirmationis modo usus est dicens : *Facilius est cœlum et terram præterire, quam a lege unum iota excidere* [61].

CAP. XVIII. *De die et hora.*

Vers. 36. *De — cœlorum.* Cætera quidem omnia prædixit eis, quæ scire proderat : solum autem diem et horam consummationis sæculi dispensatorie occultavit, ut qui tunc vivebant, hæc ignorantes vigilarent, et animum adhiberent, sem

[59] Luc. XXI, 28. [60] Ibid. 29-31. [61] Luc. XVI, 17.

Variæ lectiones et notæ.

ro priori ἔτι videtur invenisse τότε. Deinde *corde excidebant*, non est in Græco. Nam τὸς ab ἐπιλανθάνω, *qui rerum facile oblivisci-tur.* Redde ergo *sed ut adhuc obliviosos etiam certos, reddit.*

perque exspectarent. Et vide quomodo mirabiliter repulerit vehementem eorum discendi cupiditatem de die illo et hora ; ne enim super his amplius turbarentur, ait : Ne angeli quidem cœlorum de his norunt quando ventura sunt ; ac si diceret : Si angeli cœlestes hæc ignorant, multo magis homines terrenos ea scire non expedit.

προεῖπε καὶ ταύτας, ἔμελλον ἀναπίπτειν μεῖν καὶ ἀφροντιστεῖν ἄχρις αὐτῶν. Κα θαυμασίως διεκρούσατο τὴν περὶ τῆς ἡ νης καὶ ὥρας φιλομάθειαν αὐτῶν. Ἵνα περὶ τούτων ἐνοχλῶσι, φησίν, ὅτι οὐδὲ οἱ οὐρανῶν οἴδασι περὶ αὐτῶν, πότε ἤξου λέγων, ὅτι Ἐὰν οἱ ἄγγελοι οἱ οὐράνιοι ταύτ πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους τοὺς γηΐ ταύτας γινώσκειν.

Vers. 36. *Nisi — solus.* Dictio *solus* in ordine ad creaturas intelligitur, non ad Filium. Si enim omnia quæ habet, Pater Filii sunt, sicut dixit Filius [62], inter omnia autem est unum, scire diem et horam, Filii procul dubio etiam hoc erit. Apud Marcum vero scriptum est : *Neque Filius, nisi Pater* [63]. Et quidam intelligunt, quod neque Filius novit diem illum et horam ut homo ; nam ut Deus novit æqualiter cum Patre. Aptius est autem ut ita dicatur : Neque Filius scit, nisi Pater, videlicet sciat ; quia vero scit Pater, scit utique et Filius : *Ego enim*, inquit, *et Pater unum sumus* [64], Considera vero quomodo apud Matthæum quidem ponitur *solus*, sed nulla fit mentio Filii, ne etiam ad eum referatur. Apud Marcum autem non habetur *solus*, sed fit mentio Filii, ut intelligatur sicut diximus.

Εἰ μὴ — μόνος. Τὸ μόνος πρὸς το νοεῖται, καὶ οὐ πρὸς τὸν (35) Υἱόν. Εἰ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ὡς ὁ ἓν δὲ τῶν πάντων καὶ τὸ εἰδέναι τὴν ἡμ καὶ ὥραν· τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦτο πάντως. Μάρκῳ γέγραπται ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱός, εἰ μ Καί τινες μὲν νοοῦσιν ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε ἐκείνην καὶ ὥραν, ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ ἐπίσης τῷ Πατρί· τὸ δὲ γλαφυρώτερόν ἐ ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱὸς γινώσκει, εἰ μὴ ὁ Πατὴ ἐπεὶ δὲ γινώσκει ὁ Πατὴρ, γινώσκει ἄρα Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. πῶς παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ κεῖται μὲν οὐ μνημονεύεται δὲ ὁ Υἱὸς, ἵνα μὴ καὶ ἀναφέρηται· παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ τὸ μὲ κεῖται, μνημονεύεται δὲ ὁ Υἱὸς, ἵνα νοηθ εἰρήκαμεν.

Vers. 37. *Sed sicut — hominis.* Exemplo manifestat quod repente erit et inexspectatus.

Ὥσπερ δὲ — ἀνθρώπου. Τὸ αἰφ ἀπροσδόκητον αὐτῆς διὰ τοῦ παραδείγ φαίνει.

Vers. 38. *Sicut* — Vers. 39. *hominis.* Declarando exemplum docuit, quod multis versantibus in deliciis ac securitate veniet. Hoc autem et Paulus scribens in hunc modum, ait : *Cum dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus* [65]. Verum si tunc in deliciis erunt, quomodo dixit : *Post afflictionem illorum dierum?* Afflictio quidem erit colentium Deum ac justorum, deliciæ vero malorum et insensatorum. Aptum autem posuit exemplum. Sicut enim tempore Noe videntes arcam fabricari, quæ venturam ac propinquam eorum subversionem prænuntiabat, non sentiebant : ita quoque hi videntes Antichristum sedulo laborantem (*n*), et consummationis signa, sine sollicitudine permanebunt, Observa etiam quomodo particulariter omnia præ dicit quæ usque ad adventum suum ventura sunt, ostendens quod diem quoque illum et horam noverit, sed dispensatorie, ut dictum est, illum conticuerit. Quære autem secundo libello Gregorii Theologi *de Filio*, caput decimum, et gratissimam invenies solutionem.

Ὥσπερ — ἀνθρώπου. Τὸ παράδειγμ ζων, ἐδίδαξεν ὅτι καὶ τῶν πολλῶν τρυφ ἀμεριμνώντων ἐλεύσεται. Τοῦτο δὲ κε γράφων οὕτω φησίν· Ὅταν λέγωσιν, Ε ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσ θρος. Ἐκγαμίζειν δέ ἐστι τὸ τὴν θυγατ γνύειν ἀνδρί. Καὶ εἰ τρυφὴ ἔσται τότε, ὅτι Μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν Θλῖψις μὲν ἔσται τῶν εὐσεβῶν καὶ τρυφὴ δὲ τῶν πονηρῶν καὶ ἀναισθήτων. δὲ τέθεικε παράδειγμα. Καθάπερ γὰρ ο Νῶε τὴν κιβωτὸν ὁρῶντες κατασκευαζομένην τὴν ὅσον οὔπω καταστροφὴν αὐτῶν προ οὐκ ἠσθάνοντο· οὕτω καὶ οὗτοι, τὸν Α βλέποντες ἐνεργοῦντα, καὶ τὰ σημεῖα τ λείας, ἀφροντίστως διακείσονται. Παρα πῶς πάντα προλέγει λεπτομερῶς τὰ μέχρι παρουσίας, ἐμφαίνων ὅτι καὶ τὴν ἡμέραν τὴν ὥραν οἶδεν, ἀλλ' οἰκονομικῶς αὐτὰς, παρασιωπᾷ. Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ Υἱο λόγῳ τοῦ Θεο λόγου τὸ δέκατον κεφάλαιον, κ τάτην εὑρήσεις λύσιν.

Vers. 40. *Tunc.* — Vers. 41. *relinquetur.* Per eos

Τότε — ἀφίεται. Διὰ μὲν τῶν ὄντων ἐν

[62] Joan. xvi, 15. [63] Marc. xiii, 32. [64] Joan. x, 30. [65] I Thess. v, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Οὐ περὶ τόν, B.
(36) Καί, delendum, quod nec Hentenius agnoscit.

(*n*) *Sedulo laborantem.* Malim, *malefficacem.*

ιυσίους δηλοῖ, διὰ δὲ τῶν ἀληθουσῶν ἐν τῷ A qui in agro sunt, divites intelligit; per eas autem
τοὺς πένητας. Καὶ διδάσκει ὅτι καὶ ἐκ τῶν quæ molunt in mola, pauperes : ac docet quod et
καὶ ἐκ τῶν πενήτων τινὲς μὲν σώζονται, de divitibus, et de pauperibus quidam salventur,
ἀπόλλυνται. Διὸ καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πλουσίων quidam vero pereunt. Ideo etiam de divitibus ser-
ς τὸν λόγον προήγαγε, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἰσχυ- monem masculine induxit, excelsum ac forte de-
ῶν ἐνδεικνύμενος ἐπὶ δὲ τῶν πενήτων monstrans quod in eis est : de pauperibus autem
τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τούτων ὑποφαί- feminine, subindicans debile ac depressum quod
γὰρ ὅσοι μὲν ἢ τὸν πλοῦτον καλῶς διῴκη- in illis est. Siquidem quotquot vel divitias bene
τὴν πενίαν καλῶς ἐβάστασαν, παραλαμβάνον- sectantur, vel paupertatem bene ferunt, assumun-
ταύτησιν τοῦ Κυρίου, ὡς γνώριμοι αὐτῷ τυγ- tur in occursum Domini, tanquam illi familiares :
· ὅσοι δὲ τοὐναντίον, ἀφίενται κάτω ὡς ἀν- quotquot autem contrario modo se habent, deor-
ιμένοντες ἐνταῦθα τὸν δικαστήν. Λουκᾶς δὲ sum tanquam indigni relinquuntur, ut ibi judicem
ησὶ περὶ τούτου ἐν τῷ ἑξηκοστῷ κεφα- exspectent. Lucas vero de his alio modo dicit
ι Ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· εἷς (37) capite sexagesimo : *Erunt* (inquit) *duo in lecto uno* :
ήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται. Δύο *unus assumetur, et alter relinquetur* : *duæ erunt*
λεύθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό· μία παραληφθή- B *molentes simul : una assumetur, et altera reliaque-*
ει ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται, διὰ μὲν τῶν ἐπὶ *tur* [66], per eos qui in lecto sunt significans illos
ας τοὺς ἐν ἀναπαύσει δηλῶν, διὰ δὲ τῶν qui in requie degunt : per eas autem quæ in
υλῶνι τοὺς ἐν κακοπαθείᾳ. Δῆλον οὖν ὅτι mola, eos qui adversa tolerant. Manifestum
κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον καιρὸν ἐρρήθησαν, est ergo, quod diversimode alio atque alio
Λουκᾶ μὲν πρότερον, τὰ δὲ τοῦ Ματθαίου, tempore dicta sint : prius quidem ea quæ
apud Lucam, postmodum vero quæ apud Mat-
thæum.

γρὸν ὠνόμασε τὸν (38) κόσμον · παραλαμ- † Agrum vocavit mundum. Assumitur ergo qui
οὖν ὁ σωζόμενος · ἀφίεται ὁ κατακρινό- servatur, relinquitur qui condemnatur. Discamus
κ τούτου τοίνυν μάθωμεν ὅτι καὶ πένητες igitur ex hoc loco, quod et pauperes et divites, et
τιοι, καὶ δοῦλοι καὶ κύριοι παραλαμβάνονται servi et domini assumuntur ac relinquuntur. Osten-
ἀφίενται. Δείκνυσι δὲ ὅτι μηδὲ πλούσιοι dit autem quod nec omnes divites pereunt, nec
πόλλυνται, μηδὲ πένητες πάντες σώζονται. pauperes salvantur omnes. Unde et postmodum
ι ἐπάγει · Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ait : *Vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus*
ι ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Τὴν ἡμέραν *vester veniet*. Non dixit diem, volens eos continue
, βουλόμενος ἐναγωνίους εἶναι αὐτοὺς C ad certamen esse paratos.

εἴτε — ἔρχεται. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν, Vers. 42. *Vigilate — venturus sit.* Marcus autem
τε καὶ προσεύχεσθε · οὐκ οἴδατε πότε scripsit : *Vigilate et orate* : *nescitis enim quando*
ἐστιν, ὁ τῆς δευτέρας δηλονότι παρου- *tempus sit* [67], secundi videlicet adventus ejus. Per
οῦ. Ἐγρήγορσιν δὲ καὶ ἀγρυπνίαν νόει vigiliam autem sive vigilantiam intellige non so-
τὴν τοῦ ὕπνου ἐγκράτειαν, ἀλλὰ καὶ lam somni temperantiam, verum etiam omnimo-
είαν προσοχήν τε καὶ φυλακήν. Φησὶ γὰρ dam attentionem et custodiam. Dicit enim et Lu-
υκᾶς· Προσέχετε ἑαυτοῖς, μήποτε βαρη- cas : *Attendite vobis ipsis nequando graventur corda*
ῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ, καὶ μέθῃ, *vestra crapula, et ebrietate, ac curis hujus vitæ, et*
ναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς *repentinus superveniat vobis dies ille. Tanquam*
ἡμέρα ἐκείνη. Ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύ- *laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super*
ι πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον *faciem universæ terræ* [68]. Tanquam laqueus sane
ς γῆς. [Ὡς (39) παγὶς μὲν διὰ τὸ ἀσυμφα- propter non apparentiam et impræmeditationem.
καὶ ἀπρόοπτον· πρόσωπον δὲ τῆς γῆς] ἡ Facies autem terræ est superficies et apparitio il-
αὐτῆς· καθήμενοι δὲ οἱ διάγοντες. Εἶτα D lius. Sedentes vero sunt viventes, aut in mundo
περὶ τῆς προσευχῆς, ὅτι Ἀγρυπνεῖτε ἐν degentes. Deinde dicit etiam de oratione : *Vigilate*
ιρῷ δεόμενοι, ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυ- *omni tempore, precantes ut digni habeamini effu-*
α τὰ μέλλοντα γενέσθαι (40), δηλοδὴ *gere omnia hæc quæ ventura sunt* [69], a sedu-
πλάνων, καὶ ὅσα δεινά. ctoribus videlicet, et quæcunque alia erunt pe-
ricula.

xvii. 34. [67] Marc. xiii, 33. [68] Luc. xxi, 34,35. [69] ibid. 36.

Variæ lectiones et notæ.

ante εἷς, et ἡ, ante μιᾶ, omittit etiam
odex in contextu Lucæ.
ec neuter meorum agnoscit. Unde repetita
perire non potui. Interim ergo ipse Græce
reddidi.
(39) Inclusa exciderunt A.
(40) apud Lucam γένεσθαι habet uterque.

Vers. 43. *Illud — suam.* Vigilia sive custodia dicitur quarta pars noctis, prout etiam alibi diximus. Parabolice autem nunc dicit, quod si scisset homo quo tempore finis vitæ suæ futurus esset, utique circa illud tempus vigilasset, et nequaquam periiset. Sed propterea et communem omnium finem, et eum qui cuique proprius est, fecit Deus ut ignorarent, ne ad illud solum tempus vigilarent, omni reliquo male viventes : sed ut, cum incertus sit finis, semper illum exspectent, semper sint ad certamen parati.

A

Ἐκεῖνο — αὐτοῦ. Φυλακὴ καλεῖται τὸ τεταρτημόριον τῆς νυκτὸς, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Παραβολικῶς δέ φησι νῦν, ὅτι, ἐὰν ἐγίνωσκεν ὁ ἄνθρωπος ἐν ποίῳ καιρῷ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸ τέλος ἔρχεται, ἐγραγόρησεν ἂν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, καὶ οὐκ ἂν ἀπώλετο. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ τὸ κοινὸν πάντων τέλος, καὶ τὸ ἴδιον ἑκάστου πεπλήκτικεν ἀγνοούμενον ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ κατ' ἐκεῖνον μόνον τὸν καιρὸν νήφωσι, τὸν ἄλλον ἅπαντα κακῶς βιοῦντες· ἀλλ' ἵνα, τοῦ τέλους ἀδήλου τυγχάνοντος, ἑκάστοτε τοῦτο προσδοκῶντες, ἑκάστοτε ὦσιν ἑτοιμότοι.

Vers. 44. *Ideo — venturus est. Ideo.* Quare? Quia tempus ignoratis. In universali siquidem fine mundi manifestum est, quod Dominus veniet. De proprio autem fine dicunt quidam, quod unoquoque Christiano moriente adest Dominus cum sanctis angelis : quando etiam rationem reddit anima. Quidam vero adventum proprium illius, dicunt imperium ejus quo jubet ut anima separetur. Quia autem in futuri judicii memoriam incidit, ad præceptores convertit sermonem et dicit :

B

Διὰ τοῦτο — ἔρχεται. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν καιρόν. Ἐν μὲν οὖν τῷ παγκοσμίῳ τέλει φανερὸν ὅτι ὁ Κύριος ἔρχεται· περὶ δὲ τοῦ ἰδικοῦ τινὲς μέν φασιν ὅτι, ἑκάστου Χριστιανοῦ τελευτῶντος, παραγίνεται μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ὅτε καὶ λογοθετεῖται ἡ ψυχή τινες δὲ ἔλευσιν ἰδικὴν αὐτοῦ λέγουσι τὴν κέλευσιν τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς. Ἐπεὶ δὲ λοιπὸν εἰς τὴν τῆς μελλούσης κρίσεως ἐνέβαλε μνήμην, πρὸς τοὺς διδασκάλους τρέπει τὸν λόγον, καί φησι·

Vers. 45. *Quisnam — tempore.* Famulitium dicit ipsos famulos ac Dei servos ; cibum autem, rationalem doctrinam.

Τίς — καιρῷ. Θεραπείαν μὲν λέγει τοὺς θεράποντας, τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, τροφὴν δὲ τὴν λογικὴν, τὴν διδασκαλικήν.

Vers. 46. *Beatus — sic facientem.* Sic, sicut jussit.

Μακάριος — ποιοῦντα οὕτως. Οὕτως, ὡς προσετάγη.

Vers. 47. *Amen — eum.* In magnum honorem constituet eum, ut bonis suis dignum ducat illum. Tu vero hujusmodi ne ulterius curiose scruteris. Parabolica namque ita tractanda sunt, quasi significantia solum ea quæ necessaria sunt.

C

Ἀμὴν — αὐτόν. (41) Εἰς μεγάλην τοῦτον καταστήσει τιμὴν, τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῦ καταξιώσει αὐτόν. Σὺ δὲ μηδὲν ἔτι τῶν τοιούτων περαιτέρω πολυπραγμόνει. Τὰ παραβολικὰ γὰρ, ὡς ἔμφασιν μόνων τῶν ἀναγκαίων, μεταχειριστέον.

Vide autem quod duo hæc habere oporteat eum qui præpositus est : puta fidem, ne retineat ea quæ sunt conservorum, aut inutiliter consumat : et prudentiam, ut decenter ea dividat, quæ sibi tradita sunt, et cum judicio tam in qualitate, quam in quantitate. Convenit autem hic sermo non his tantum qui divites sunt in sermone, sed et his qui pecuniis ac possessionibus divites sunt. Omnes enim constituit Deus dispensatores eorum quæ possident, volens ut omnes fideliter ac prudenter cuncta dividant. Præterea illis quoque aptatur hic sermo, qui principatum quemcunque acceperunt; oportet enim et ipsos non juxta propriam benevolentiam aut inimicitiam administare (quod fraudis est et infidelitatis), neque stulte et imprudenter.

D

Ὅρα δὲ ὅτι δύο ταῦτα χρὴ τὸν προϊστάμενον ἔχειν, πίστιν, ὥστε μὴ παροκατέχειν τὰ τῶν συνδούλων, ἢ μάτην παραναλίσκειν· καὶ φρόνησιν, ὥστε πρεπόντως διανέμειν τὰ ἐγκεχειρισμένα, καὶ μετὰ διακρίσεως ἔν τε ποιότητι καὶ ποσότητι. Ἁρμόζει δὲ ὁ λόγος οὗτος οὐ μόνον τοῖς πλουσίοις εἰς λόγον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλουσίοις εἰς χρήματα. Πάντας (42) γὰρ οἰκονόμους, ὧν εὐπορεῦσιν, ὁ Θεὸς κατέστησε, καὶ βούλεται πάντας πιστῶς καὶ φρονίμως πάντα διανέμειν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἠντινασοῦν ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένοις ὁ λόγος ἔτι προσήκει. Δεῖ γὰρ καὶ τούτους μὴ πρὸς ἰδίαν εὔνοιαν ἢ ἀπέχθειαν διοικεῖν, ὅπερ ἐστὶ νοσφισμοῦ καὶ ἀπιστίας, μηδὲ ἀφρόνως καὶ ἀσυνέτως.

Vers. 48. *Quodsi* — Vers. 50. *ignorat.* Servus ille malus, qui videlicet e diverso infidelis et imprudens evasit, si putans cunctari dominum suum eo quod diem ignorat et horam, ut dictum est,

Ἐὰν δὲ — γινώσκει. Ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος, ὁ τοὐναντίον ἄπιστος καὶ ἄφρων ἀποβὰς, ἐὰν, οἰόμενος βραδύνειν τὸν Κύριον αὐτοῦ, διὰ τὸ ἀγνοῆν τὴν ἡμέραν, ὡς εἴρηται, καὶ τὴν ὥραν, ἄρξηται

Variæ lectiones et notæ.

(41) Huc ex margine sui codicis Hentenius refert hæc : *Justissime sane tanquam prudentem et studiosum. Id autem non de solis pecuniis ac possessionibus dictum est, sed et de sermone erga mentem, omnique dispensatione, quam quisque nactus est.*

(42) Huc refert ex margine sui codicis Hentenius hæc : *Dominum constituens unumquemque erga eos, qui ipsorum indigent liberalitate. Studeamus itaque cum omni gaudio ac promptitudine ea, quæ acquisivimus, spargere in pauperes.*

τοὺς ὁμοδούλους αὐτοῦ, τουτέστιν ὁπωσ- A cœperit verberare conservos suos, hoc est quovis
βλάπτειν αὐτοὺς εἴτε ψυχικῶς εἴτε σω- modo illis nocere, sive corporaliter sive spiritualiter. Edat autem et bibat cum ebriis, hoc est, con-
; · ἐσθίῃ δὲ καὶ πίνῃ μετὰ τῶν μεθυόντων, versetur cum perversis et corruptis hominibus,
υναναστρέφηται φαύλοις καὶ διεφθαρμένοις ἀνθ- improvise deprehendet eum dominus suus.
ἀπροόπτως ἐπικαταλήψεται τοῦτον ὁ κύριος αὐ-

— αὐτόν. Διελῇ (43) ἀπ' αὐτοῦ τὸ οἰκονομικὸν

(44) διχοτομίαν λέγει τὴν παντελῆ καὶ διη- Vers. 51. *Et — eum.* Separabit ab eo dispenραίρεσιν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. sandi dignitatem.
μηδ' ἐνταῦθα ταῖς βεβηλωσάσαις αὐτὴν ἀνακέκ- † Divisionem ejus dicit omnimodam et perpetuam
ψυχαῖς, ἀλλ' οὖν πάρεστι τοῖς ἅπαξ ἐσφρα- gratiæ Spiritus sancti ablationem. Quod si neque
ις, ἀναμένουσα τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν, τότε nunc commiscetur animabus eam contaminantibus,
τελῶς καὶ διηνεκῶς αὐτῶν ἀλλοτριωθήσε- at saltem adest his, qui semel ea sunt insigniti, exspectans conversionem ipsorum : tunc autem omnino et perpetuo alienabitur.

τὸ μέρος — ὀδόντων. Μέρος αὐτοῦ λέγει B Vers. 51. *Partemque — dentium.* Partem ejus
ἐκεῖνον, ὡς ἤδη κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ οἰκο- dicit eum ipsum, utpote jam divisum a dispensatoria dignitate : aut dividet eum a suis cultoribus,
ἀξιώματος. Πῶ διελῇ (45) αὐτὸν ἀπὸ τῶν ejusque sortem ponet cum hypocritis, tanquam
των αὐτοῦ, καὶ τὸν κλῆρον αὐτοῦ θήσει με- fingentem se dispensare ac præpositum esse, cum
ὑποκριτῶν, ὡς ὑποκρινομένου μὲν οἰκονο- potius nocivus sit. Bifariam itaque excitavit ad
ὰ προίστασθαι, βλαπτοντος δὲ μᾶλλον. Διχῇ semper vigilandum : et ex honore qui servo fideli
διήγειρεν εἰς τὸ νήφειν ἀεί, καὶ ἀπὸ τῆς ac prudenti reponitur, et ex supplicio quod malum
ένης τῷ πιστῷ καὶ φρονίμῳ δούλῳ τιμῆς, exspectat servum. Hanc autem parabolam Lucas
ὸ τῆς μενούσης τὸν κακὸν δοῦλον τιμωρίας. quoque scripsit quadragesimo sexto capite, in quo
δὲ τὴν παραβολὴν καὶ ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψεν ἐν de malo servo ait, *Partemque ejus cum infidelibus*
παρακοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ φησι περὶ *ponet* [70]. Infideles autem utique etiam hypocritæ
οῦ δούλου, ὅτι Καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν sunt : promittunt enim se nosse Deum, sed mentiuntur. Et ita consonant quæ dicta sunt ; quod si
θήσει. Καὶ οἱ ἄπιστοι δὲ πάντως ὑποκριταί. etiam dissona sunt, nihil mirum : variis enim dicta
λλόνται μὲν γὰρ εἰδέναι Θεὸν, ψεύδονται δέ. C sunt temporibus.
τῳ συμφωνοῦσι τὰ ῥητά. Εἰ δὲ καὶ διαφωνοῦ-
ἓν καινόν · κατὰ διαφόρους γὰρ καιροὺς εἴρην-

ΚΕΦ. ΝΘ'. Περὶ τῶν δέκα παρθένων CAP. LIX. *De decem virginibus.*

— παρθένοις. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἰδιο- CAP. XXV. Vers. 1. *Tunc — virginibus.* Regnum
λέγει νῦν αὐτὰ τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν cœlorum suo more nunc vocat ea quæ tunc circa
γενησόμενα τότε· παρθένους δὲ τοὺς παρθενεύον- regnum cœlorum contingent. Virgines autem servantes virginitatem, sive viri sint sive feminæ. Scire
ἄνδρες ὦσιν, εἴτε γυναῖκες. Χρὴ δὲ γινώ- ergo oportet, quod in præcedente parabola generaι ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ καθολικώ- lius de omnium utilitate docuit quam conservis debent : in hac autem de ea sola particularius disserit,
ρὶ πάσης ὠφελείας τῆς εἰς τοὺς ὁμοδούλους quæ est in pecuniis et possessionibus. Virgines au-
νης ἐδίδαξεν· ἐν ταύτῃ δὲ ἰδικώτερον διαλέγε- tem huic parabolæ supponit non utcunque, sed quia
μόνης τῆς ἐν χρήμασι. Παρθένους δὲ τῇ πα- magnum quidpiam esse virginitatem docuit, cum
ῦν ὑποτίθησιν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ μέγα τὴν dixit : *Sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter*
ν ἀπέδειξεν, ἐν οἷς εἶπεν · Εἰσὶν (46) εὐνοῦχοι, *regnum cœlorum* [71]. Vere etenim magnum est, ideo
εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν
Καὶ γὰρ ὄντως μέγα ἐστί. Διὸ οὐδ' εἰς ἀνά- neque sub legis necessitate constitutum est, sed in
μου κατέστη, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρω- D propria hominum voluntate permissum est : *Qui*
τέτραπται. Ὁ δυνάμενος γὰρ, φησὶ, χωρεῖν *potest*, inquit *capere capiat* [72]. Nunc vult ostendere,
. Δείξαι βούλεται νῦν ὅτι οὐδὲ τὸ μέγα τοῦτο quod neque præclarum hoc facinus sine eleemosyna
μα τὸν κεκτημένον ὠφελεῖ χωρὶς ἐλεημοσύ- possessum proderit.

:. XII, 46. [71] Matth. XIX, 12. [72] Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

:t hic et paulo post in utroque codice le-
ῆλθ, quod nihili est. Puto Euthymium scri-
ιελεῖ. Sic Luc. XII, 18, est καθελῶ. In scho-
icum Mosquensium ad hunc Matthæi lo-
æsenti tempore legitur ἀποσχίζει, διαιρεῖ.

(44) Inclusa in margine habet A.
(45) Iterum scribendum, διελεῖ.
(46) Ex margine sui codicis huc refert Hentenius : *Siquidem laudat id exsequentem : non autem cogit nolentem.*

Vers. 1. *Quæ — sponso.* Virginea lampas est munditia quæ a virginitate procedit. Sponsus vero Christus utpote amans et qui amatur. Exierunt autem in occursum ejus : exspectatione occursus ejus.

Vers. 2. *Quinque* — Vers. 4. *suis.* Oleum vocat eleemosynæ virtutem. Has ergo merito stultas vocavit, quia cum acrem ac vehementem corporis amorem devicissent, majoremque sustinuissent laborem, tenacitate (*o*) devictæ sunt. Illud enim bellum multo violentius est, magisque tyrannicum. Rursum vero sapientes nuncupavit cæteras, utpote non passas, quod stultæ passæ sunt.

† Aliter Theologus quædam prædictorum verborum sumit in adhortatione ad baptismum : verum et hæc, et illa pulchre dici possunt.

Vers. 5. *Tardante — dormierunt.* Tardante propter cunctationem secundi adventus. Dormitatio autem, in hoc loco pro refrigescentia accipienda est : somnus vero pro morte.

Vers. 6. *Media — occursum ei.* Medium noctis dixit, vel rursum improvisum et inexspectatum demonstrans, vel significans quod in nocte fiet resurrectio mortuorum. Eum vero qui hic clamor dicitur, Paulus jussum ac vocem archangeli dixit [73]. Exite autem videlicet e monumentis.

Vers. 7. *Tunc — suas.* Omnes quidem surrexerunt ; quæ vero ornaverunt lampades suas erant prudentes. Ornaverunt autem olei ornamento.

Vers. 8. *Fatuæ autem — exstinguuntur.* Et hoc stultitiæ fuit, sperasse se ibi oleum ad ornatum accepturas, quod tunc ab aliis possideretur. Exstinguntur autem, obscuratæ tenebris inclementiæ. Solent enim multi tenebrosos quoque vocare inclementes.

Vers. 9. *Responderunt — vobis.* Et hoc prudentiæ fuit. Docet autem sermo, quod nullus a propria virtute alterum tunc juvare poterit. Vix enim sibi ipsi ad salutem sufficiet, eo quod in multis delinquat etiam is, qui plurimum virtuti deditus est. Vide autem quomodo prudentes etiam ibi eleemosynam demonstrent : volentes quidem fatuis tradere, sed non potentes. Hoc enim responsio illarum significat.

Vers. 9. *Ite — vobisipsis.* Cum ob rationabilem causam tradere non possent, tamen præ humanitate consulunt. Vendentes quidem sunt pauperes : verum tunc non vendunt.

[73] I Thess. IV, 16.

A Αἴτινες — νυμφίου. Παρθενικὴ λαμπὰς (49) ἡ ἀπὸ τῆς παρθενίας καθαρότης · νυμφίος δὲ ὁ Χριστός, ὡς ποθῶν καὶ ποθούμενος. Ἐξῆλθον δὲ εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀπαντήσεως.

Πέντε — αὐτῶν. Ἔλαιον καλεῖ τὴν ἀρετὴν τῆς ἐλεημοσύνης. Μωρὰς δὲ ταύτας εἰκότως ἐκάλεσεν, ὅτι, τὸν θρασὺν καὶ σφοδρὸν τοῦ σώματος ἔρωτα νικήσασαι, καὶ τὸν μείζονα πόνον ὑποστᾶσαι, τῆς φειδωλίας ἡττήθησαν. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ πόλεμος πολλῷ ταύτης τυραννικώτερός τε καὶ βιαιότερος. Ἐκείνας δὲ φρονίμους αὖθις ὠνόμασεν, ὡς μὴ παθούσας, ὅπερ αἱ μωραὶ πεπόνθασιν.

B [Ἑτέρως (48) δὲ ὁ Θεολόγος τινὰ τῶν προκειμένων ῥητῶν ἐξελάβετο ἐν τῷ εἰς τὸ βάπτισμα προτρεπτικῷ · καλὰ δὲ κἀκεῖνα καὶ ταῦτα.]

Χρονίζοντος — ἐκάθευδον. Χρονίζοντος διὰ τὴν βραδυτῆτα τῆς δευτέρας παρουσίας. Νυσταγμὸν δὲ ἐντεῦθε τὴν ψυχορράγειαν (49) ὑπολαπτέον, ὕπνον δὲ τὸν θάνατον.

Μέσης — ἀπάντησιν αὐτοῦ. Μέσης τῆς νυκτὸς εἶπε, ἢ πάλιν τὸ ἀνύποπτον καὶ ἀπροσδόκητον ἐμφαίνων, ἢ παραδηλῶν ὅτι ἐν νυκτὶ γενήσεται ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Τὴν δὲ ῥηθεῖσαν κραυγὴν ὁ Παῦλος κέλευσμα καὶ φωνὴν ἀρχαγγέλου εἰρηκεν. Ἐξέρχεσθε δὲ ἤγουν ἐκ τῶν μνημείων.

C Τότε — αὐτῶν. Πᾶσαι μὲν ἠγέρθησαν · ἐκόσμησαν δὲ τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν αἱ φρόνιμοι. Ἐκόσμησαν δὲ αὐτὰς τῷ κόσμῳ τοῦ ἐλαίου.

Αἱ δὲ μωραὶ — σβέννυνται. Καὶ τοῦτο μωρίας, τὸ προσδοκῆσαι ἐκεῖ ἔλαιον λαβεῖν εἰς κόσμησιν, καὶ τότε (50) ἄλλοις κτηθέν. Σβέννυνται δὲ, ἀμαυρούμεναι τῷ σκότει τῆς ἀνελεημοσύνης. Εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ σκοτεινοὺς (51) καλεῖν τοὺς ἀνελεήμονας.

D Ἀπεκρίθησαν — ὑμῖν. Καὶ τοῦτο φρονήσεως. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἕτερον ὠφελῆσαι τότε δυνήσεται. [Μόγις (52) γὰρ αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ἀρκέσει, διὰ τὸ πολλὰ πταῖσαι καὶ τὸν ἔργῳ ἐνάρετον. Ὅρα δὲ πῶς αἱ φρόνιμοι κἀκεῖ τὴν ἁπλοσύνην ἐπιρρίκνυνται,] θέλουσαι μὲν μεταδοῦναι καὶ ταῖς μωραῖς, μὴ δυνάμεναι δὲ. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀπόκρισις τούτων ἐμφαίνει.

Πορεύεσθε — ἑαυταῖς. Μὴ δυνάμεναι μεταδοῦναι δι' εὔλογον αἰτίαν, ὅμως ὑπὸ φιλανθρωπίας συμβουλεύουσι. Πωλοῦντες δέ εἰσιν οἱ πένητες · ἀλλ' οὐ τότε πωλοῦσιν.

Variæ lectiones et notæ

(47) Παρθενικὰς λαμπάδας A.

(48) Inclusa in margine habet codex uterque. Ante hæc ex margine Hentenius addit : *Dicit ergo, quod virgo etiamsi in cæteris bene se habeat, sit tamen eleemosynæ bonis destituta, una cum scortis ejicitur, et merito. Unde virginitatem dicit vitæ puritatem : oleum autem vocat humanitatem, eleemosynam, auxilium egenis præstitum.*

(46) Ψυχορράγια est *animi deliquium.* Ψυχορράγειν de jam jam morituris dicitur Apoll. Rhod. II, 835 :

Τὸν δ' ἕταροι ἐπὶ νῆα φέρον ψυχορραγέοντα.
Ἀχνύμενοι, χείρεσσι δ' ἐὼν ἐνὶ κάτθεσαν' ἑταίρων.

(59) Offendo in his duobus vocabulis. Hentenius ita reddidit, ac si repererit, τὸ τότε. Sed nec hoc placet. Forte, καὶ ταῦτα ἄλλοις, aut, καὶ τὸ τότε ἄλλοις.

(51) Ita etiam Chrysost. Tom. VII, p. 753.

(52) Inclusa absunt A.

(*o*) *Tenacitate.* Vitiosa parcimonia.

ομένων — νυμφίος. Ὥρμησαν μὲν ἀπελ- A
ἠδυνήθησαν δέ. Δείκνυσι δὲ καὶ οὗτος ὁ
τότε ματαία ἡ πρὸς ἀρετὴν ὁρμή.

– θύρα· Γάμοι εἰσὶν ἡ κοινωνία τῆς βα-
ῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ σὺν Χριστῷ διαγωγή.
ν — ἡμῖν. Οἴονται γὰρ, ὡς παρθένοι

— ὑμᾶς, Οὐ γνωρίζω, φησὶν, ὑμᾶς, ὡς
ν τῶν λαμπάδων ὑμῶν. Γνῶσι δὲ νῦν τὴν
σεως νόησον. Οὐδεὶς γὰρ ἀνελεήμων οἰκει-
ἐλεήμονι Χριστῷ. Οἴμοι ! μετὰ πόσους
μετὰ πόσους ἀγῶνας, μετὰ πόσα τρόπαια,
ῆς (53) φύσεως λυττώσης ἀνέστησαν, ἀπε-
ν διὰ τὴν ἀνελεημοσύνην. Ὅταν δέ τις,
ὢν, μηδὲ παρθενίαν ἔχῃ, ποίας οὐκ ἂν B
ἀδίκης ἄξιος; Οὐ περιεργαστέον δὲ διατί
θένοι, καὶ τίνα τὰ ἀγγεῖα αὐτῶν, καὶ τίς
τῶν γάμων, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς παραβολῆς,
κις καὶ ἐπ' ἄλλοι παρήγγελται.

ἐν μὲν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ
, ὅτι πρῶτον ἀπέρχονται οἱ ἁμαρτω-
όλασιν αἰώνιον, εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν
ἐν δὲ τῷ παρόντι κεφαλαίῳ τοὐναντίον
πρῶτον εἰσελθουσῶν τῶν φρονίμων παρθέ-
ἀποπεμφθεισῶν τῶν μωρῶν· μὴ ὑπολάβῃς
ίαν τῶν κεφαλαίων. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ
εῖ περὶ τῆς τάξεως· τοῦτο δὲ σκοπὸν ἕτερον
διδάξαι μόνον ὅτι οὐδ' ἡ παρθενία σώζει,
κραμένην (54) ἑαυτῇ καὶ τὴν ἐλεημοσύνην C
καὶ ὅτι ἡ ἑτέρου ἀρετὴ ἕτερον οὐκ ὠφελεῖ
ὅτι ἡ πρὸς ἀρετὴν ὁρμὴ τηνικαῦτα ματαία,
πολλὰ καθικετεύοντες οἱ κατακριθέντες οὐκ
υσι. Τἆλλα δὲ πάντα συνετέθησαν ἀπαρα-
ἵνα πιθανὴ γένηται ἡ παραβολή. Καὶ γὰρ
ἀπεπέμφθησαν εἰς κόλασιν εἶπε, διὰ τὸ μὴ
λογεῖσθαι περὶ τῶν τοιούτων.
εἶτε — ἔρχεται. Πολλάκις ἐπιλέγει τοῦτο,
ὅτι πολλὴ χρεία προσοχῆς διὰ τὸ ἄδηλον
αίας ἡμέρας καὶ ὥρας.

Κ. Περὶ τῶν τὰ ταλαντα λαβόντων,
— δύναμιν. Καὶ αὐτη ἡ παραβολὴ ὁμοία
τῇ τοῦ πιστοῦ δούλου καὶ φρονίμου, καθ' D
τρόπον ἐσχημάτισται, καὶ διαλαμβάνει
λαμβανόντων ἐκ Θεοῦ χαρίσματα διδασκα-
τα γὰρ νῦν ἐκάλεσε ταλαντα διὰ τὸ τίμιον
αὶ ἢ χρωμένων αὐτοῖς καὶ κερδαινόντων, ἢ
τόντων καὶ μηδὲν κερδαινόντων. Λέγει
ι ἐκάλεσε τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὁ Υἱὸς δη-

h. XXV, 46.

Vers. 10. *Euntibus — sponsus.* Tentaverunt quidem abire, sed non potuerunt. Ostendit autem et hic sermo, quod tunc vanus erit ad virtutem conatus.

Vers. 10. *Et — janua.* Nuptiæ sunt communicatio regni cœlorum, et conversatio cum Christo.

Vers. 11. *Postea — nobis.* Putant enim quod tanquam virgines intrabunt.

Vers. 12. *At illos vos.* Non cognosco, inquit, vos, exstinctis videlicet lampadibus vestris. Cognitionem autem nunc eam intellige, quæ a familiaritate procedit. Nullus enim immisericors familiaris est misericordi Christo. Heu post tantos labores, post tanta certamina, post tanta tropæa, quæ illæ adversus insanientem naturam erexerant, repudiatæ sunt propter eleemosynam. Ubi ergo quis immisericors virginitatem etiam non habuerit, qua tunc condemnatione dignus non erit? Non est autem curiose scrutandum quare decem sint virgines, et quæ sint vasa earum, quæve sit janua nuptiarum, cæteraque ipsius parabolæ similia, ut alias quoque frequenter præceptum est.

Verum sexagesimo primo capite scriptum est, quod primum abeunt peccatores in supplicium æternum, deinde justi in vitam æternam [47] : in præsenti vero capite contrarium apparet, cum ingressis primum prudentibus virginibus, postmodum reprobatæ sint fatuæ. Ne suspiceris contrarietatem inesse capitibus : illud siquidem exacte tractat de ordine, hoc autem aliud habet intentum, quod videlicet neque virginitas salvabit, non habens sibi etiam conjunctam eleemosynam, et quod unius virtus alii tunc non proderit : quodque tunc motus ad virtutem vanus erit. Item quod licet plurimum deprecentur qui condemnati sunt, nequaquam flectunt judicem. Cætera vero omnia nullo delectu (*p*) composita sunt, ut probabilis fiat parabola. Nam neque dixit quod ablegatæ sunt in supplicium, eo quod nunc hujusmodi non exacte disquirat

Vers. 13. *Vigilate — veniet.* Frequenter id subinfert, ostendens quod maxima sit utilitas, ut in hoc attendatur, propter finalis diei et horæ incertitudinem.

CAP. LX. *De talentis.*

Vers. 14. *Sicut* — Vers. 15. *facultatem.* Etiam hæc parabola similis est ei quæ superius de fideli ac prudente servo posita est, verum alio modo figurata est : et de his disserit, qui a Deo gratias acceperunt docendi (nam has nunc talenta vocat propter honorem illarum), et vel per earum usum lucrum attulerunt, vel defodiendo nihil lucri fecerunt. Dicit ergo quod vocavit servos suos, Filius

Variæ lectiones et notæ.

alim vel omittere τῆς, vel scribere τῆς φύσεως. Ἀνττῶσα φύσις appellatur, impetus naturæ incitans ad libidinem.

(54) Συγκεκραμμένην B.

llo delectu. Ita ut non opus sit ad ea attendere.

videlicet hominis, utpote home qui peregre profecturus erat ; et uni quidem dedit quinque talenta, sive multa ; nam varia sunt doctrinæ dona, quæ Paulus enumeravit ; alii autem duo, hoc est pauca ; alii vero unum solum. Hi autem esse possunt episcopi et præceptores ecclesiarum. Deinde addit et causam inæqualitatis in divisione, quod scilicet fuerit secundum cujusque facultatem et idoneitatem.

Vers. 15. *Et profectus est statim.* Hoc est, et reliquit eos ut operarentur. Sicut enim de vinea dixit [75], quod locavit eam agricolis, et peregre profectus est : ita dicit et nunc, ut ejus discas longanimitatem, quomodo non continue repetat. Quidam autem dicunt peregrinationem esse Salvatoris in cœlum assumptionem.

Vers. 16. *Abiit* — Vers. 17. *duo.* Duplicant ea quæ sibi concredita sunt omnes qui proficiscuntur ad (*q*) salutem discipulorum, facientes eos rursus præceptores aliorum. † Qui bene operatur et recte docet, duplicat concredita sibi talenta.

Vers. 18. *Qui vero — sui.* Terram ipsammet intellige : in seipso enim retinuit, quod ad operationem datum erat, sic ut nec sibi, nec aliis utilis fieret.

Vers. 19. *Post — rationem.* Venit juxta secundum adventum : ideo etiam dixit, *post multum tempus.*

Vers. 20. *Et — per ea* Lucrum sunt qui per illius diligentiam acquisiti sunt, ut dictum est, et fructificati Deo.

Vers. 21. *Ait — constituam.* Multis gratiis dignum faciam : multa bona tibi tradam.

Vers. 21. *Intra — tui.* Requiem et beatitudinem (*r*) per nomen gaudii significavit.

Vers. 22. *Accedens* — Vers. 23. *Tui.* Quanquam diversæ fuerunt gratiæ, æqualis tamen est honor : quia et æquale in illis studium. Siquidem uterque accepta duplicavit. Vel etiam aliter dici potest, quod æqualiter quidem laudantur, et æqualiter introducuntur, sed diversimode remunerantur juxta proportionem lucrorum, quæ ab eis facta sunt.

Vers. 24. *Accedens* — Vers. 25. *quod tuum est.* Durus, hoc est austerus. Putabat enim quod sola diligentia eorum qui negotiabantur, sine Dei auxilio omne lucrum efficeret. Hanc autem responsionem effinxit parabola, volens ostendere quod tales nihil

[75] Matth. xxi, 33.

A λαδὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ ἄνθρωπος ἀποδημῆσαι μέλλων· καὶ ἄλλῳ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ἤγουν πολλά· διάφορα γὰρ τὰ διδασκαλικὰ χαρίσματα, ἅπερ ὁ Παῦλος ἀπηριθμήσατο· ἄλλῳ δὲ δύο, τουτέστιν ὀλίγα· ἄλλῳ δὲ ἕν μόνον. Εἶεν δ' ἂν οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι τῶν (55) ἐκκλησιῶν. Εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ διανομῇ ἀνισότητος, ὅτι κατὰ τὴν ἑκάστου δύναμιν καὶ ἐπιτηδειότητα.

Καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως. Ἀντὶ τοῦ, καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐργάζεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀμπελῶνος εἶπεν ὅτι ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν· οὕτω φησὶ καὶ νῦν. ἵνα μάθῃς τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ, πῶς οὐκ εὐθέως ἐκπαιτεῖ. Τινὲς δέ φασιν ἀποδημίαν τὴν ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνάλη-
B ψιν τοῦ Σωτῆρος.

Πορευθεὶς — δύο. Διπλασιάζουσι τὰ ἐμπιστευθέντα τούτοις (56) χαρίσματα πάντες οἱ ἐμπορευόμενοι τὴν τῶν μαθητῶν σωτηρίαν, καὶ ποιοῦντες καὶ αὐτοὺς διδασκάλους πάλιν ἑτέρων. [Ὁ (57) καὶ πράττων καλῶς, καὶ διδάσκων ὀρθῶς, τὰ ἐμπιστευθέντα διπλασιάζει τάλαντα.]

Ὁ δὲ — αὐτοῦ. Γῆν αὐτὸν νόησον. Ἐν ἑαυτῷ γὰρ κατέχωσε τὸ δοθὲν εἰς ἐργασίαν, ὡς μήτε αὐτῷ μηθ' ἑτέροις (58) χρησιμεῦσαι.

Μετὰ — λόγον. Ἔρχεται κατὰ τὴν δεντέρωσιν (59) παρουσίαν. Διὸ καὶ, μετὰ χρόνον πολὺν, εἶπε. Συναίρει δὲ λόγον, ἀντὶ τοῦ, Κινεῖ λογοθέσιον.

Καὶ — ἐπ' αὐτοῖς. Κέρδος εἰσὶν οἱ διὰ τῆς
C σπουδῆς αὐτοῦ κτηθέντες (60), ὡς εἴρηται, καὶ εὐποφορηθέντες Θεῷ.

Ἔφη — καταστήσω. Πολλῶν χαρίτων σε ἀξιώσω, πολλῶν ἀγαθῶν σοι μεταδώσω.

Εἴσελθε — σου. Τὴν ἅπασαν μακαριότητα διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς χαρᾶς ἐδήλωσε.

Προσελθὼν — σου. Εἰ καὶ διάφορα τὰ χαρίσματα, ἀλλ' ἴση τιμὴ, διότι καὶ ἴση τούτοις ἡ σπουδὴ (61). Καὶ γὰρ ἑκάτερος τὰ δεδόμενα ἐδιπλασίασεν. Ἢ καὶ ἑτέρως εἶπεν· Ἐπίσης μὲν ἐπαινοῦνται, καὶ ἐπίσης εἰσάγονται· διαγόρων δὲ τῶν ἀμοιβῶν ἀξιοῦνται κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐπικερδηθέντων.

Προσελθὼν — τό σόν. Σκληρὸς, ἀντὶ τοῦ,
D αὐστηρός. Ὤετο γὰρ ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων ἄνευ τῆς ἐκ Θεοῦ βοηθείας κατορθοῖ τὸ πᾶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, δεῖξαι βουλομένη ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐδὲν ὠ-

Variæ lectiones et notæ

(55) Τῶν, omittit B.
(56) Ἑαυτοῖς aut αὐτοῖς legendum, uti Hentenius etiam reddidit.
(57) Hæc uterque codex in margine exhibet.
(58) Τοῦτο, interponit A.
(59) Αὐτοῦ, addit A.
(60) Κτησθέντες A.
(61) Τιμή, pro σπουδή A. Deinceps repetit quoque διότι ad σπουδή. Ergo bis idem scripsit.

(*q*) *Proficiscuntur ad.* Lucrantur, cum fructu curant.
(*r*) *Requiem et beatitudidem.* Omnem beatitudinem.

Forte pro ἅπασαν legit ἀνάπαυσιν aut ἀνάπαυλαν καί.

γήσασθαι δυνηθήσονται, καὶ ὅτι ὅσα ἂν A rationabile respondere poterunt : et quod quæcumque respondebunt contra seipsos omnia convertentur. Audi ergo quæ sequuntur.

ται, κατ' αὐτῶν πάντα περιτραπήσονται τῶν ἐξῆς.

ις — τόκῳ. Οὐχ ὡς ἀληθεύσαντος τα εἶπεν ὁ Κύριος· οὐδὲν γὰρ κατορθοῦτοῦ· ἀλλ' ὑποθετικῶς τὸν λόγον προήγαι τοιοῦτος ἦμην, ὅπερ οὐκ ἀληθὲς, ὅμως με ἐγίνωσκες, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει ν τὸ χάρισμά μου τοῖς εἰδόσι διακρίνειν ὸ τοῦ κακοῦ. Τούτους γὰρ λέγει τραπε- σε διδάξαι, νουθετῆσαι, συμβουλεῦσαι, ποιῆσαι, τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, ν ἀπαίτησιν. Ἔδει σε τὸ εὐχερέστερον ξασθαι· τὸ δὲ δυσχερέστερον ἐμοὶ καται- ον μὲν οὖν ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοῦ νείου ἡ προσθήκη τῶν ἀρετῶν· τόκον δὲ B ειαν ἁπλῶς ὠνόμασε, τῇ συνηθείᾳ χρη-

— ἀπ' αὐτοῦ. Ἐκέλευσε γυμνωθῆναι ιδασκαλικοῦ ἀξιώματος· τοῦτο γὰρ εἶπε τὴν τιμὴν ταύτην εἰς προσθήκην δοθῆ- τὰ δέκα τάλαντα. Παντὶ γὰρ τῷ ἔχοντι καὶ ἐπιμέλειαν δοθήσεται τιμὴ καὶ πε- ῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ· ἀπὸ δὲ τοῦ σπουδὴν, ὡς εἴρηται, καὶ ἐπιμέλειαν. ιδασκαλικὸν ἀξίωμα, ἀφαιρεθήσεται, οἷα ου αὐτῷ.

ἀχρεῖον δοῦλον — ὀδόντων. Οὐ μέχρι σεως ἔστησε τὴν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ ν ἀπέπεμψε κόλασιν, ἀχρεῖον αὐτὸν εἰ- ρηστον καὶ ὀκνηρόν· Ὅρα πρᾶγμα φοβε- C ται γάρ, οὐχ ὅτι ἔπραξε κακὰ, ἀλλ' ὅτι ν· ἀγαθά. Ἔκκλινον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ ποίησον ἀγαθόν. Ἡ μέντοι κατὰ ν ἑβδομον κεφάλαιον τοῦ Λουκᾶ τῶν παραβολὴ ἑτέρα παρὰ ταύτην ἐστὶν, λὰ ἔοικεν. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ αἱ δόσεις μὲν ῃ δὲ ἄνισα καὶ αἱ τιμαί.

) αὕτη μὲν περὶ διαφόρων διδασκαλικῶν διαλαμβάνει, μὴ διδομένων ἐπίσης· οἱ διαφόρων διδομένων ἐπίσης.]

α'. Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ. αὐτοῦ. Λοιπὸν διηγεῖται καὶ τὰ τῆς δευ- υσίας αὐτοῦ πρὸς φόβον καὶ διόρθωσιν νων. Δόξαν δὲ αὐτοῦ λέγει τὴν θεοπρεπε- D πρώτη γὰρ αὐτοῦ ἔλευσις ἐν ἀδοξίᾳ γέ- ει δὲ, ὡς κριτής· θρόνος δὲ δόξης ὁ ἐν- γελικός.

ἔθνη. Ἀναστάντα δηλαδὴ ἐκ νεκρῶν. γὰρ διαφόρως περὶ τῆς ἀναστάσεως).

ίφων. Νῦν μὲν γὰρ ἀναμίξ εἰσι πάντες·

Vers. 26. *Respondens* — Vers. 27. *usura*. Non quasi ille vera dixerit hæc ait Dominus ; nihil enim recte fit sine ipso ; sed supposito sermone procedit, ac si diceret : Si etiam talis essem, quod verum non est, tamen quia talem me noveras, ideo magis oportebat te exposuisse donum meum, his qui nossent bonum a pravo dijudicare : hos enim appellat mensarios : oportuit te docuisse, admonuisse, consuluisse, quiquid in te erat fecisse, reliquum autem mihi permississe, dico sane repetitionem : oportuit te quod facilius est interea perfecisse, quod autem difficilius est mihi reliquisse. Æs itaque alienum, doctrina est : usura vero talis æris, additio virtutum. Usuram vocavit simpliciter omne lucrum, more communi utens.

Vers. 28. *Tollite* — Vers. 29. *ab eo*. Jussit eum nudari doctrinæ dono ; hoc enim dixit talentum ; et honorem hunc in additionem dari ei qui habebat decem talenta ; omni enim qui diligentiam et curam habet, dabitur honor, etiam supra eum qui ipsi adjectus erat ; ab eo vero qui diligentiam non habet, ut dictum est, neque curam, auferetur etiam id quod habet doctrinæ donum, tanquam ab eo cui nulli est usui.

Vers. 30. *Servum quoque inutilem — dentium*. Non in ablatione finem pœnæ posuit, sed in supplicium quoque intolerabile ablegavit. Inutilem autem dixit pigrum, et nullius bonæ frugis. Vide ergo rem tremendam. Punitur siquidem non quod mala fecerit, sed quod bona non fecerit : *Declina* enim, inquit, *a malo et fac bonum* [16]. Illa vero parabola, quæ apud Lucam ponitur sexagesimo septimo capite de decem minis [17], alia est ab ista, etsi in pluribus sit similis. In illa enim data quidem æqualia fuerunt : lucra vero et honores inæquales.

Nam hæc de diversis doctrinæ gratiis non æqualiter datis disserit : illa vero de diversis æqualiter datis.

CAP. LXI. *De adventu Christi*

Vers. 31. *Cum — suæ*. Narrat etiam deinceps de secundo adventu suo, ad terrorem et correctionem auditorum. Suam autem gloriam dicit, quæ Deo propria est. Primum enim adventus ejus inglorius factus est. Sedebit vero, tanquam judex : sedes autem sive thronus dicitur gloriæ, hoc est gloriosus et regius.

Vers. 32. *Et — gentes*. Postquam videlicet a mortuis resurrexerint ; prædixit enim variis in locis de resurrectione eorum.

Vers. 32. *Et — hædis*. Nunc etenim commisti sunt

xxiii. 15. [17] Luc. xix, 13.

Variæ lectiones et notæ.

sa in margine habet A.

(63-68) Corrigendum αὐτῶν, sicu thabet Hentenius.

omnes : tunc vero diligenter separabuntur. De solis autem Christianis loquitur hic sermo, veluti inferius manifestabitur.

Vers. 33. *Et — sinistris.* Ovibus comparantur justi, propter mansuetudinem, modestiam, ac fructificationem in virtutibus, sicut illæ in lacte et lana : hœdis vero peccatores, propter inclementiam, et immodestiam, et infructuosit atem. Poteris quoque addere, quod etiam propter gravem peccati odorem, et quod non recta gradiantur, sed a recto discedant itinere, quodque præcipitia incedant. Verum illa sane animalia, ea quæ habent a natura possident ; justi vero et peccatores a voluntate. Ideo quoque illi honorantur, isti autem puniuntur. Dividit etiam eos non quod testibus egeat, ipse enim testis est et judex.

Vers. 34. *Tunc — mundi.* O vocem optabilem : o honorem ineffabilem ! *Benedicti*, inquit, *Patris mei* : laudati, electi. Non dixit autem : Accipite, sed, *Possidete*, tanquam paternum, tanquam debitum, tanquam præparatum vobis a constitutione mundi. Priusquam enim homines fierent, paratum erat justis, cognoscente Deo quod futurum erat. Deinde dicit et causam tanti honoris.

Vers. 35. *Esurivi* — Vers. 36. *ad me.* Hinc manifestum est, quod ad solos Christianos verba facit, ad quos Evangelii sui præcepta facta sunt. Nam ad infideles nullus tunc erit ei sermo ; omnes enim simul per se condemnati erunt. Ideo enim dicit : *Non resurgent impii in judicio* [78], hoc est, non resurgent ut judicentur, sed ut puniantur. Siquidem manifestum est etiam superius [79], quod quando apparebit signum Filii hominis in cœlo, *tunc plangent omnes tribus terræ*, solam habentes condemnantem conscientiam. Nunc ergo ad Christianos, ut diximus, sermo est. Vide autem quomodo de sola humanitate sive amore erga proximos disserat, et ab hac sola justos honore dignos judicet, peccatores vero supplicio. Non quod cætera vel justorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sint : omnium siquidem cuncta inquiret et opera, et verba, et cogitationes, ut ipsemet frequenter sua doctrina manifestavit, et a multis divinæ Scripturæ locis discimus, et bonis quidem operibus præmia rependet, delictis autem pœnas. Sed nunc de sola hac, ut dictum est, virtute disserit, confirmare volens, quod hanc maxime requirit, et hanc præ omnibus expetit, utpote Christianis maxime necessariam. Cujusque enim Christiani insigne quo dignosci potest, est dilectio. *In hoc*, inquit *cognoscent omnes quod mei discipuli sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam* [80]. Hujus autem optima pars est pauperum amor, et erga proximum misericordia ac compassio, juxta Gregorium Theologum. Nulla

[78] Psal. I, 5. [79] Matth. XXIV, 30. [80] Joan. XIII, 35.

A τότε δὲ ἀκριβῶς διαχωρισθήσονται. Περὶ τῶν στιανῶν δὲ μόνων ὁ λόγος ἐνταῦθα, ὡς κα δηλωθήσεται.

Καὶ — εὐωνύμων. Προβάτοις μὲν οἱ δίκαιοι εἰκαζονται διὰ τὸ πρᾶον καὶ εὔτακτον καὶ φόρον ἐν ἀρεταῖς, ὡς ἐκεῖνα ἐν γάλακτι καὶ ἐρίφοις δὲ οἱ ἁμαρτωλοὶ διὰ τὸ ἄγριον καὶ καὶ ἄκαρπον. Εἴποις δ' ἄν, καὶ διὰ τὸ δυσῶ ἁμαρτίας, καὶ διὰ τὸ μὴ εὐθυπορεῖν, ἀλλὰ κλίνειν, καὶ διὰ τὸ κρημνοβατεῖν. Ἀλλ' ἐκεῖ ἐκ φύσεως ἔχουσιν, ἃ ἔχουσιν· οἱ δὲ δίκαιοι ἁμαρτωλοὶ ἐκ προαιρέσεως. Διὸ καὶ οἱ μὲν τι οἱ δὲ τιμωροῦνται. Διαιρεῖ δὲ αὐτοὺς, οὐ δ μαρτύρων, ἀλλ' αὐτὸς καὶ μάρτυς ὢν καὶ

B

Τότε — κόσμου. Ὦ φωνῆς εὐκταίας ! ὦ τ ῥήτου ! Οἱ εὐλογημένοι, φησὶ, τοῦ Πατρὸ οἱ ἐπαινετοὶ, οἱ ἐκλεκτοί. Οὐκ εἶπε δὲ, Λάβετε Κληρονομήσατε, ὡς πατρῷαν, ὡς ὀφειλομέν ἑτοιμασθεῖσαν ὑμῖν ἀπὸ συστάσεως κόσμου τοῦ γενέσθαι γὰρ τοὺς ἀνθρώπους εὐτρεπίσ δικαίοις, γινώσκοντος τοῦ Θεοῦ τὸ μέλλον. Ε γει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης τιμῆς.

Ἐπείνασα — πρός με. Ἐντεῦθεν φανερ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς μόνους διαλέγεται, π αἱ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ γεγόνασιν ἐντολαί γὰρ τοὺς ἀπίστους οὐδεὶς αὐτῷ τηνικαῦτα ἅπαντες γὰρ κοινῶς αὐτοκατάκριτοι ἔσονται τοῦτο γὰρ, φησὶν, Οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβ C κρίσει, τουτέστιν οὐκ ἀναστήσονται ἐπὶ τῷ κ ἀλλ' ἐπὶ τῷ τιμωρηθῆναι. Καὶ γὰρ καὶ ἀνω δήλωκεν ὅτι, ὅτε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τότε κόψονται πᾶ φυλαὶ τῆς γῆς, μόνον τὸ συνειδὸς κατα ἔχοντες. Νῦν δὲ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς, ὡς ὁ λόγος. Ὅρα δὲ πῶς περὶ μόνης τῆς φιλαν διαλέγεται, καὶ ἀπὸ μόνης ταύτης τοὺς μὲν ἀ ἀξιοῖ τιμῆς, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς τιμωρίας· τὰ λοιπὰ τῶν δικαίων μὲν κατορθώματα, τῶν τωλῶν δὲ πλημμελήματα, δίχα λόγου κα μέλλων· πάντων γὰρ ἐξετάσει πάντα, καὶ τὸ ξεις, καὶ τοὺς λόγους, καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, ὡς τε πολλαχοῦ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας ἐνίφ πολλαχόθεν τῆς θείας Γραφῆς μανθάνομεν· D μὲν κατορθωμάτων τιμὰς ἀποδώσει, τῶν δὲ μελημάτων τιμωρίας· ἀλλὰ νῦν περὶ μόνης ὡς εἴρηται, διαλέγεται, βαβαιῶσαι βουλόμε ταύτην μάλιστα ζητεῖ, καὶ ταύτην ἁπαι πάντων, ὡς ἀναγκαιοτάτην Χριστιανοῖς. Χαρ στικὸν μὲν γὰρ Χριστιανοῦ παντὸς ἡ ἀγά τούτῳ γὰρ, φησὶ, γνώσονται πάντες ὅ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε (69) ἐ λοις· ταύτης δὲ τὸ κράτιστον ἡ φιλοπτωχί περὶ τὸ συγγενὶς εὐσπλαγχνία καὶ συμπάθε

Variæ lectiones et notæ.

(69) Ἔχετε, A.

Γρηγόριον. Οὐδενὶ γὰρ, φησὶ, τῶν
ίῳ Θεὸς θεραπεύεται, οὐδὲ ἄλλῳ τινὶ
θρωπίᾳ τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται.
κιρέτως διαλαμβάνει περὶ τοῦ ἐξαιρέ-
ς κατορθώματος, ἐκφοβῶν οὕτω καὶ
ᾶς, ἀνθρώπους ὄντας, φιλανθρώπους
οντας τῆς παρ' αὐτοῦ τότε φιλανθρω-
τος δὲ μισθὸς τοῖς μὲν ἀνελεήμοσιν
τοῖς δὲ ἐλεήμοσιν ἐλεημοσύνη. Καὶ γὰρ
ισιν μικρῶν κατορθωμάτων μεγάλας
ὰρ τῆς βασιλείας ἐκείνης ἀνταξιον;
τῶν δυναμένων ἀπαιτεῖ τὴν φιλανθρω-
μὴ δυναμένοις ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι.
η καταλέγει τῆς φιλανθρωπίας, ἵνα, εἰ
ὄντα κατορθώσωμεν· εἰ δὲ μὴ, κἂν γε τὰ

ιήσατε. Βασιλέα ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, ὡς
ὑποτεταγμένων. Ἐφόσον δὲ, ἀντὶ τοῦ,
λφοὺς δὲ τοὺς πένητας (70) ὠνόμασεν,
ἰς ἀναλαβὼν φύσιν καὶ ἐλαχιστότητα, ἢ
ς τῆς αὐτοῦ πενίας (71).
ῦ. Ὁρᾷς, ἡ βασιλεία μὲν τοῖς ἀνθρώποις
πῦρ δὲ τοῖς δαίμοσιν. Οἱ ἀφρονέστεροι
ων τὰ τῆς βασιλείας ἄξια καταλιπόντες,
ξια προετίμησαν· διὸ καὶ ἐκείνης ἐκπε-
ατεκρίθησαν. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία πάλιν

με. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἀπηλλάξατέ με
τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς φυλακῆς, ἀλλ' ὅτι
κ ἐνεδείξασθε, ὅτι τὰ ῥᾴδια οὐκ ἐπράξατε.
ἐλεήμονας ἀνακηρύττει, δεικνύων τὸ τοῦ
εὐχερὲς, ἵνα ἀπ' ἐκείνων τούτους κατα-

ιήσατε. Εἰκότως ὁ μὲν ἐλεήμων κλη-
ασιλείαν, ὅτι τὴν ἀγαπην κατὼρθωσε,
ὸ κεφάλαιον· ταύτης γὰρ μέρος ἡ
δ' ἀνελεήμων εἰς τὸ πῦρ ἀποπέμπε-
ναντίον τῇ ἀγάπῃ μῖσος ἐκτήσατο, τῶν
άλαιον· τούτου γὰρ ὁμοίως μέρος ἡ
Καὶ ὁ μὲν τὸν ἐλεήμονα καὶ φιλάνθρωπον
το, ὁ δὲ ἀνελεήμονα καὶ μισάνθρωπον

ιον. Οὐαὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἁμαρτωλοῖς,
ς ἀνελεήμοσι.
— σταυρωθῆναι. Τοῦ νομικοῦ Πασχα
κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ
ερὶ τούτου νόμος ἐπέτρεπε, πρόδηλον
δωδεκάτην τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητὰς
ταύτην μὲν γὰρ τὴν δωδεκάτην παρὰ
ος τοῦ λεπροῦ (72) δεδείπνηκε, κατὰ

A enim alia re, inquit, inter omnes ita colitur Deus, ut misericordia : neque alii cuiquam magis rependetur humanitas quam humanitati. Præcipue ergo disserit de præcipuo Christianorum opere, hoc modo nos et exterrens et attrahens, ut qui homines sumus, humani efficiamur, utentes ea, qua ipse tunc utetur humanitate. Justissima est autem merces, ut inhumanis inhumanitas, et misericordibus misericordia rependatur. Etenim ipse qui misericors est, parvis operibus magnum retribuit præmium : quid enim regno illi æquale esse poterit ? Manifestum est autem quod ex his quæ possumus, humanitatem requirit : his enim qui non possunt, sufficit quod velint. Varias enim humanitatis partes recenset : ut siquidem possumus, omnes impleamus : sin minus, at saltem eas quas possumus.

B

Vers. 37. *Tunc* — Vers. 40. *fecistis.* Regem vocavit seipsum, tanquam omnibus jam subjectis. *Quatenus* autem, id est, In quantum. Fratres autem vocavit pauperes, ut qui similem cum eis susceperit naturam et abjectionem : vel etiam tanquam eos qui communicaverint paupertati ipsius.

Vers. 41. *Tunc — ejus.* Vides ? Regnum quidem hominibus paratum est, ignis vero dæmonibus. Insipientissimi autem homines, relictis his quæ regno digna sunt, præferunt ea quæ ignem promerentur : ideo etiam ab illo excidentes, ad hunc condemnantur. Deinde rursus causa etiam ultionis ponitur.

Vers. 42. *Esurivi* — Vers. 43. *me.* Non dixit, Non liberastis me paupertate, infirmitate ac carcere, sed. Quæ necessaria sunt non præbuistis, quæ facilia sunt non fecistis. Primum autem misericordes prædicat, ostendens boni operis facilitatem, ut ab illo hos condemnet.

C

Vers. 44. *Tunc* — Vers. 45. *fecistis.* Merito qui misericors fuit, regnum possidet, quia charitatem quæ virtutum caput est, opere complevit, ejus enim pars est eleemosyna. Qui vero fuit immisericors, in ignem ablegatur : quia loco dilectionis odium possidet, quod caput est vitiorum, et ejus præcipua pars est inhumanitas. Ille quoque misericordem humanumque Deum imitatus est ; hic autem immisericordem inhumanumque diabolum.

Vers. 46. *Et — æternam.* Væ omnibus quidem peccatoribus, maxime tamen immisericordibus.

D

CAP. XXVI. Vers. 1. Et *factum est.* — Vers. 2. *crucifigatur.* Cum legale Pascha decimo quarto mensis incideret, sicut lex quæ de illo statuit disponebat : manifestum est quod hæc duodecimo die mensis dixerit discipulis. Hoc siquidem duodecimo die in domo Simonis Leprosi cœnavit ; decimo tertio

Variæ lectiones et notæ

pro τοὺς πένητας A.

Jit Hentenius scholium ex margine *Fratres minimos vocat pauperes, quia dici, et abjecti sunt : et eos qui viles ac abentur : non dico monachos solos, et inhabitant, sed unumquemque fidem, sive fame pressum, nudum aut peregrinum : hos, inquam, fratres vocat, et primum eos laudat, qui piis subvenerunt, ut sententiæ suæ justitiam demonstret :* « Venite, inquit, benedicti Patris mei, et cætera. Quanto bono poterit nomen hoc pensari, ut benedictus sis, idque a Patre.

(72) Cod. A, ἐδείπνησε. Mox idem ante τὴν τρισκαιδεκάτην omittit δέ, et addit ante παρ' ᾧ.

vero apud eum in cujus domo intratum est cœnaculum, veluti paulo post demonstrabitur : decimo quarto autem incidit Pascha. Dixit autem hoc significans propinquam esse mortem suam ; nam ipso legalis Paschæ tempore passurus erat et ipse. Non autem simpliciter dixit : *Traditur*, sed addidit, *ut crucifigatur*. Judæis enim aperte quidem traditus est post unum diem, videlicet decimo tertio. Nam hoc adhuc durante, postquam cum discipulis mystica cœna communicaverat, traditus est insidiatoribus; ut autem crucifigeretur, traditus est post duos dies, duodecimun scilicet ac decimum tertium. De decimo quarto enim dixit Evangelista : *Tunc absolvit illis Barabbam* ; *Jesum autem flagellis cæsum tradidit ut crucifigeretur* [81].

Vers. *Tunc congregati sunt* — Vers. 4. *occiderent*. Cum lex juberet, ut unus princeps sacerdotum constitueretur quoad viveret, hoc autem mortuo, alter loco ejus crearetur, Judæi legem everterunt, et annuam fecerunt summi sacerdotii dignitatem. Unde verisimile est quod multi tunc erant, qui summo functi fuerant sacerdotio, sed jam compleverant ministerium quod fuerant sortiti, quos nunc principes sacerdotum Evangelista nominavit. Scribas autem dicit legis doctores ; seniores vero populi, antiquos ac sapientiores : qui omnes simul tunc congregati sunt ad Caiapham, qui tunc sorte pontificatum gubernabat, ab hoc volentes cædis ansam capere, a quo potius eos prohiberi oportuit. Dolosam autem apprehensionem dixit occultam captionem : eam enim quæ in propatulo fieret timebant, propter ejus discipulos, et eos qui alias illum sequebantur.

Vers. 5. *Dicebant — populo*. Dicebant autem, Non in die festo, videlicet fiat. Omnibus enim in festo Paschæ undique congregatis contingeret multos adesse qui Jesum sequerentur. Præterea quoque nisi factum esset occultum, certum eis erat turbandum populum, qui illos abominaretur, non solum quod insontem occidissent, sed etiam quod in festo fecissent, quo consuetum erat etiam condemnatum in ejus honorem absolvere. Itaque non Deum, sed homines ubique timent. Verum quanquam ita statuerunt, non tamen exspectaverunt, sed invento proditore occasionem rapuerunt, et invidiæ rabie ad insaniam redigente, quid expediret, non viderunt : sed hunc in festo immolantes furoris magnitudinem, quem adversus eum gerebant, demonstrarunt. Oportebat enim, oportebat, inquam, salutarem Agnum in die immolationis legalis agni immolari : utente in hoc malitia illorum Sal-

A δὲ τὴν τρισκαιδεκάτην, παρ' ᾧ τὸ ἑστρ
γαιον, ὡς μετ' οὐ πολὺ δειχθήσεται· κα
σαρεσκαιδεκάτην δὲ τὸ Πάσχα συνέπεσ
τοῦτο, σημαίνων ἐγγὺς οὖσαν τὴν ἑαυτο
Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ τοῦ νομικοῦ Πά
ἔμελλε καὶ αὐτός. Οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς ὅ
δοται, ἀλλ' ὅτι εἰς τὸ σταυρωθῆναι.
γὰρ παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ μι
ἦγουν ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ. Ταύτης γὰρ
μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τοῖς μαθηταῖς τοῦ
δείπνου παρεδόθη τοῖς ἐπιβούλοις· εἰς δ
ρωθῆναι παρεδόθη, μετὰ δύο ταύτας ἡ
μετὰ τὴν δωδεκάτην καὶ τὴν τρισκαιδε
τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ γὰρ φησὶν ὁ εὐ
Τότε ἀπέλυσεν [αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν (73)
B τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελώσας (74) παρέ
σταυρωθῇ.

Τότε συνήχθησαν — ἀποκτείνωσιν.
κελεύοντος ἕνα ἀρχιερέα καθίστασθαι μέχ
τούτου δὲ τελευτήσαντος, ἕτερον ἀντικα
παρέλυσαν Ἰουδαῖοι τὸν νόμον, καὶ ἐνιαυ
ἀρχιερωσύνην ἐποίησαν. Ὅθεν εἰκὸς πο
τοὺς ἀρχιερατεύσαντας μὲν, πεπληρωκότ
λαχοῦσαν λειτουργίαν, οὓς νῦν ἀρχιερεῖς
λιστὰς ὠνόμασε. Γραμματεῖς δὲ λέγει τ
δασκάλους· πρεσβυτέρους δὲ τοῦ λ
γηραιοὺς (75) καὶ συνετωτέρους, οἱ πάντες
συνήχθησαν παρὰ τῷ Καϊάφᾳ, τὴν ἀρ
τηνικαῦτα κεκληρωμένῳ (76) διέπειν ὑ
θέλοντες τὸ τοῦ φόνου λαβεῖν ἐνδόσιμον, ὑφ
C θῆναι μᾶλλον ἐχρῆν. Δόλῳ δὲ κράτησιν
λαθραίαν κατάσχεσιν· τὴν γὰρ ἐκ τοῦ
ἐφυλάσσοντο διὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ τ
ἑπομένους.

Ἔλεγον — λαῷ. Ἔλεγον δὲ, Μὴ ἐν
ἑορτῇ γενέσθω. Πάντων γὰρ πανταχόθ
ἑορτῇ τοῦ Πάσχα συνειλεγμένων, συνέβαί
εἶναι περὶ τὸν Ἰησοῦν, ἄλλως τε καὶ, μὴ
τοῦ πράγματος, οὐκ ἀπροσδόκητον ἦν αὐτ
χθῆναι τὸν λαὸν, μυσαχθέντα τούτους, οὐ
ἀθῴων ἀνεῖλον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ, κ
κατάδικον εἰς τιμὴν αὐτῆς ἀπολύειν σύ
Οὕτως οὐ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους
φοβοῦνται. Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο οὕτω κεκρίκα
D οὐκ ἀνέμειναν, ἀλλ' εὑρόντες τὸν προδότη
σαν τὸν καιρὸν (77), καὶ τῆς τοῦ φθόνο
ἀναδαχχευσάσης αὐτοὺς, καὶ τὸ μυσφέρον
καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦτον καταθύσαντες, ἵδ
κατ' αὐτοῦ μανίας τὴν ὑπερβολήν. Ἔδει
τὸν σωτήριον Ἀμνὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ
ἀμνοῦ θυσίας θυσιασθῆναι, τοῦ Σωτῆρος χ
τῇ ἐκείνων πονηρίᾳ πρὸς τὴν οἰκείαν οἰκονο
πάντως ὁ τύπος καταλλήλως λάβῃ (78) τὴν

[81] Matth. XXVII, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(73) Βαραββᾶν, Cod. A.
(74) Ita uterque etiam in contextu.
(75) Cod. A, γηρεούς.
(76) Cod. A, πεπληρωμένῳ.
(77) Cod. A, ἥρπασαν καὶ τὸν καιρόν.
(78) Ἐκβάλῃ, pro λάβῃ, Cod. A.

ὰ τοῦτο συνιδεῖν ὅτι, πολλάκις μὲν αὐτὸν
θελήσαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν· οὐ γὰρ
λεν· ὅτε δὲ αὐτὸς ἠθέλησε, τότε καὶ μὴ
ὑτοὶ, καὶ γὰρ ἐφυλάσσοντο τὴν ἑορτὴν,
, συνέσχον αὐτόν. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ (79)
ὸ τούτου φησίν. Ὁ δέ γε Λουκᾶς, ἐπιτό-
, πρὸς τὸν Ἰούδαν μεταβέβηκεν. Ὁ δ'
ῦτο μὲν τὸ κεφάλαιον παρῆκεν. ὡς τοῖς
μένον, ὃ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις κεφαλαίοις
μακροβιώτατος γὸρ γενόμενος ἐνέτυχε ταῖς
ἰτῶν, ὡς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης
ιεσημειωσάμεθα· ἑτέρου δὲ λόγου ἅπτεται,
ρὶ τοῦ νιπτῆρος διέξεισιν, ὡς παραλελειμ-
ις.

Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ·
Ἰησοῦ — ἀνακειμένου. Τρεῖς (80) εἰσιν
; αἱ τὸν Κύριον ἀλείψασαι μύρῳ. Πρώτη
ὰ τῷ Λουκᾷ, ἥτις καὶ ἁμαρτωλὸς ἦν, καὶ
έσα τοῦ κηρύγματος τοῦτο πεποίηκε, καὶ
Σίμωνος τοῦ Φαρισαίου, ὅτε καὶ σκανδα-
ιος ὁ Φαρισαῖος, ἥτινι καὶ μισθὸν δίδωσιν
τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων· δευτέρα
ὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἥτις Μαρία ἦν, ἡ ἀδελφὴ
ου, βίον ἔχουσα σεμνόν· καὶ πρὸ ἓξ ἡμερῶν
α τοῦτο πεποίηκε, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ,
τήριον τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παλιγγωΐας προσ-
ύριον· διὸ οὐδὲ μισθὸς αὐτῇ ἐπαγγέλλεται,
ογγύζει μόνος Ἰούδας· τρίτη δέ ἐστιν
ἣ ἧς Ματθαῖος καὶ Μάρκος ὁμοίως δια-
ιν, ἥτις πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ Πάσχα προσ-
ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ Λεπροῦ. πρὸς
λὴν γὰρ τοῦ Φαρισαίου τὸ ἀπὸ τῆς λέπρας
προστεθείκασιν· ἅμα δεικνύντες, καὶ ὅτι
ἔξατο τὴν ἀκαθορσίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ
διὰ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαρότητα·
κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ τὸ μύρον κατέχεεν,
τοὺς πόδας, ὡς ἐκεῖναι, ὅτε καὶ ἀγανακ-
μαθηταί· ἧς καὶ τὸ μνημόσυνον εἰς τὴν
ᾄδεσθαι ἐπαγγέλλεται. Φανεραὶ μὲν οὖν
ἡ τῶν τριῶν. Αὕτη δὲ, λελπρωμένη τὴν
τα, ἐπείπερ εἶδε τὸν λεπρὸν Σίμωνα τεθε-
, ἐθαῤῥησεν, ὅτι καὶ αὐτὴ τεύξεται τῆς
λάβαστρον (81) δέ ἐστιν εἶδος ἀγγείου μυ-
Μάρκος δὲ καὶ τὸ τοῦ μύρου εἶδος προσέ-
ἶον γάρ, φησὶ, πιστικῆς πολυτελοῦς, πιστι-
, ὡς ἔοικε, τὴν ἄκρατον καὶ καταπεπι-

A vatore ad suam gubernationem : ut figura, modo hoc, modo illud disponendo (*s*), sumeret omnino eventum. Præterea intelligere oportet, quod frequenter eum apprehendere voluerunt, nec potuerunt, quia ipse noluit : ubi autem ipse voluit, tunc etiam nolentes (siquidem ipsi diem festum cavebant, ut dictum est) comprehenderunt eum. Eadem et Marcus de hoc dicit [82]. Lucas vero breviter loquens, ad Judam transivit [83]. Joannes autem hoc caput tanquam ab aliis dictum præteriit [84], quod etiam in multis aliis fecit: nam cum longævus admodum fuerit, libros illorum assecutus est (*t*), veluti in Procœmio præsentis libri significavimus: reliquum vero sermonem prosequitur, et de pelvi quoque narrat, utpote ab his prætermissum.

B

CAP. LXII. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*

Vers. 6. *Cum autem Jesus.* — Vers. 7. *Recumbentis.* Scire autem oportet tres fuisse mulieres quæ Dominum unguento unxerunt. Prima quidem apud Lucam [78], quæ etiam peccatrix erat, et medio prædicationis tempore hoc fecit in domo Simonis Pharisæi, quando etiam solus ex hoc offendiculum sumit Pharisæus, cui mercedem rependit Salvator, peccatorum videlicet remissionem. Secunda vero apud Joannem est, quæ erat Maria soror Lazari vitam habens probatam : et ante sex dies Paschæ legalis in propria domo hoc fecit, et in gratiarum

C actionem resurrectionis fratris, protulit unguentum, propter quod illi mercedem (*u*) promisit, quando etiam solus murmurat Judas [85]. Tertia autem est hæc, de qua Matthæus et Marcus similiter tractant [86] : quæ ante duos dies Paschæ accessit in domo Simonis Leprosi : ad distinctionem enim Pharisæi a lepra insigne illi apposuerunt : simul etiam ostendentes, quod corporis ejus immunditiam non abominatur Christus, propter puritatem animæ illius : et super caput Christi unguentum effudit, non super pedes ut illæ, quando discipuli quoque

D indignabantur. Cujus etiam memoriam in mundum promisit prædicandam. Manifestæ sunt itaque trium differentiæ. Hæc autem quæ animam lepra infectam habebat, ubi Simonem Leprosum curatum vidit, fiduciam sumpsit, quod et ipsa salutem consequeretur. Alabastrum vero genus est vasis unguentum continentis. Marcus autem unguenti quoque genus addidit : *Nardi*, inquit *pisticæ pretiosæ* [87], pisticum vocans purum, vel non temperatum seu

. XIV, 2. [82] Luc. XXII, 1, 2. [83] Joan. XIII, 1 seqq. [84] Luc. VII, 37. [85] Joan. XII, 3. [86] Marc. Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

1. A omittit ὁ.
atenius videtur legisse : Δεῖ δὲ εἰδέναι
λάβαστρον, Cod. A. Apographum Glossa-
, quod est apud me, sic habet : Ἀλάβα-
στρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. Aliud Lexicon ineditum : Ἀλλάβαστρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. ἀλάβαστόν τι ὄν, πλεονασμῷ τοῦ ρ, Ἀλάβαστρον, οὗ λαβέσθαι διὰ λειότητα ἀδύνατον.

figura — disponendo. Ut figura (agnus , qui Christum præsignificaverat) plane suum haberet eventum.

(*t*) *Assecutus est.* Legit.

(*u*) *Propter quod illi mercedem.* Propter quod illi nec mercedem.

mistum, ut apparet, et ad puritatem servatum: aut forte hæc appellatio quædam erat unguenti. Dicit etiam quod vas comminuerit, præ festinatione videlicet, quia angustum erat, et in caput Dominicum infudit.

Vers. 8. *Intuiti autem* — Vers. 9. *pauperibus.* Indignati sunt, verum apud sese, sicut dixit Marcus, qui addidit eos dixisse : *Potuit hoc distrahi pluris quam trecentis denariis*; et quod *Infremebant adversus illam* [59] hoc est Objurgabant eam et indignabantur illi propter abusum unguenti. Ad hoc autem adducti sunt humanitate : cum frequenter præceptorem audissent multa de eleemosyna disserentem, et jam magnam pauperum curam haberent Scientes etiam quod Deus misericordiam vult et non sacrificium [60]. Est autem admiratione digna hæc mulier, quæ tanto sumptui non pepercerit ob animæ salutem ; neque enim propter corporalem hoc fecit sanitatem.

Vers. 10. *Quo cognito — mulieri?* Cum illa effundere unguentum festinasset, deinceps tuetur eam Christus, non quod unguento sibi opus fuerit, sed ne illius fidem retunderent. et quia discipuli mulierem increpabant impellentes eam ad pœnitentiam ejus quod fecerat, audientem ab eis quod vane consumpserit pretiosam substantiam, e diverso illos objurgat, molestiam dicens dolores qui a pœnitentia sequuntur, docens quod non oporteat obtundere hominum fidem quæ germinare incipit, sed pariter eam potius enutrire, neque circa principia exacte disquirere, aut excelsiora ab infirmioribus exigere. Deinde consolatur etiam mulierem, dicens :

Vers. 10. *Opus — in me.* Ubi simpliciter opus illius laudavit, primum quidem solvit discipulorum de pauperibus prætextum : postea vero defendit etiam opus ejus.

Vers. 11. *Pauperes* — Vers. 12. *fecit.* De pauperibus scripsit Marcus : *Cum* inquit, *volueritis, potestis illis bene facere* [61]. Dicendo autem : *Me vero non semper habetis*, cædis suæ quæ paulo post futura erat mentionem eis injecit. *Ad sepeliendum me fecit*, hoc est, Ad sepulturam meam, tanquam quæ præphetizavit mortem meam brevi futuram. Et hoc etiam manifestius dixit Marcus : *Quod habuit hæc, fecit : prævenit ut ungeret corpus meum ad sepulturam* [62] Moris enim erat cum unguentis sepelire corpora, ut diutius incorrupta perdurarent. *Qnod habuit, id* est, Quod potuit. Et tu ergo si aliquos construentes ecclesias aut monasteria, sive sacras imagines videris, ne factum dirui jubeas, ne animi illorum promptitudinem retundas : si vero priusquam ædificet, te quispiam interrogaverit, jubeto dare pauperibus.

A στενμένην εἰς καθαρότητα· ἢ καὶ προσηγορία τίς ἦν τοῦτο μύρου. Λέγει δὲ καὶ ὅτι συνέτριψε τὸ ἄγγος ὑπὸ σπουδῆς, οἷα στενόπορον.

Ἰδόντες δὲ — πτωχοῖς. Ἠγανάκτησαν, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτούς, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, ὃς προσέθηκε καὶ ὅτι εἶπον· Ἠδύνατο τοῦτο πραθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ ὅτι καὶ Ἐνεβριμῶντο αὐτῇ, τουτέστιν ἐπέπληττον, ἐμέμφοντο, διὰ τὴ παράχρησιν. Εἰς τοῦτο δὲ προάχθησαν ὑπὸ φιλανθρωπίας, πολλάκις τοῦ διδασκάλου πολλὰ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθέντος, καὶ πολὺν ἤδη λόγον τῶν πενήτων ἔχοντες, καὶ γινώσκοντες ὅτι ὁ Θεὸς ἔλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν. Ἀξιοθαύμαστος δέ ἐστιν ἡ γυνὴ, μὴ φεισαμένη τηλικούτου ἀναλώματος ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς· οὐ γὰρ ὑπὲρ σωματικῆς ἰατρείας B τοῦτο πεποίηκε.

Γνοὺς — γυναικί ; Ἐπεὶ ἔφθασε καταχυθῆναι τὸ μύρον, ἠνέσχετο λοιπὸν ὁ Κύριος, οὐχ ὡς τοῦ μύρου δεόμενος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμβλύνῃ τὴν πίστιν αὐτῆς. Ἐπεὶ δὲ οἱ μαθηταὶ, τῇ γυναικὶ ἐπιτιμῶντες, εἰς μεταμέλειαν αὐτὴν τοῦ πεπραγμένου ἐνήλαυνον, μανθάνουσαν παρ' αὐτῶν ὅτι μάτην ἀπώλωσε πολύτιμον (82) χρῆμα, ἀντεπιτιμᾷ τούτοις, κόπους μὲν λέγων τὰς ἐκ μεταμελείας ὀδύνας, διδάσκων δὲ ὅτι οὐ χρὴ πηροῦν ἀρχομένην βλαστάνειν τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συνεκτρέφειν μᾶλλον αὐτὴν, καὶ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπιζητεῖν ἅπασαν ἀκρίβειαν, μηδὲ τὰ ὑψηλότερα τοὺς ἀσθενεστέρους ἀπαιτεῖν. Εἶτα παραμυθεῖται καὶ τὴν γυ- C ναῖκα, λέγων.

Ἔργον — εἰς ἐμέ. Ἐπαινέσας ἁπλῶς τὸ ἔργον αὐτῆς, πρῶτον μὲν λύει τὴν περὶ τῶν πτωχῶν πρόφασιν τῶν μαθητῶν, ἔπειτα ὑπερασπολογεῖται καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς.

Τοὺς πτωχοὺς — ἐποίησε. Περὶ τῶν πτωχῶν ἐκδηλότερον ἔγραψεν ὁ Μάρκος. Ὅταν γὰρ, φησὶ θέλητε, αὐτοὺς δύνασθε (83) εὖ ποιῆσαι. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ. Πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι μεδὲ ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, Πρὸς ἐνταφιασμόν μου, καθάπερ προφητεύουσα τὸν πλησιάζοντά μου θάνατον. Καὶ τοῦτο δὲ φανερώτερον εἰρηκεν ὁ Μάρκος, ὅτι Ὃ ἔσχεν αὕτη ἐποίησε D προέλαβε γὰρ μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. Ἔθος γὰρ ἦν μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα πρὸς τὸ διαρκεῖν. Ὃ δὲ (84) ἔσχεν (85), ἀντὶ τοῦ, Ὃ ἠδύνατο. Καὶ σὺ τοίνυν, ἐὰν μὲν ἴδῃς τινὰς κατασκευάζοντας ἐκκλησίας, ἢ μοναστήρια, ἢ ἀναθήματα, μὴ κέλευε καταλύειν τὸ γινόμενον, ἵνα μὴ πηρώσῃς αὐτῶν τὴν προθυμίαν· ἐὰν δὲ πρὸ τοῦ κατασκευάσαι τις ἐρωτήσῃ, κέλευε δοῦναι πτωχοῖς.

[59] Marc. XIV, 4, 5. [60] Osee VI, 6 ; Matth. IX, 13. [61] Marc. XIV, 7. [62] ibid. 8.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Τὸ πολύτιμον, cod. A.
(83) Θέλητε, δύνασθαι αὐτούς, Cod. A.
(84) Δέ, omittit cod
(85) Τὸ δὲ ἔσχεν B

— αὐτῆς. Τοῦτο καὶ τῆς γυναικὸς πα- A
καὶ ἔπαινος ἦν, καὶ τῶν μαθητῶν παρα-
ς μὲν, ὅτι ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀδομένη τὴν
· τῶν δὲ, ὅτι τὸ κήρυγμα πᾶσαν περι-
87) τὴν οἰκουμένην. Τὸ Εὐαγγέλιον δὲ
ι τοῦ, ἡ πραγματεία ἡ ἐμὴ, ἡ διήγησις ἡ
Καὶ ὄντως, ὅσοι γινώσκουσι τὰ κατὰ τὸν
γινώσκουσι καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτη, καὶ τῷ
συνεκηρύχθη τὸ ἔρχον αὐτῆς, καὶ εἰς
ὴν γῆν διέδραμεν αὐτῆς τὸ μνημόσυνον.
οὐδὲν πνευματικὸν ὑπέσχετο τῇ γυναικὶ,
ν τὴν εἰσαεὶ μνήμην ; Ἀπὸ ταύτης καὶ
ου θαρρεῖν ἔδωκεν. Εἰ γὰρ καλὸν ἔργον
τεμαρτύρησε, πρόδηλον, ὅτι δώσει καὶ τὸν
ου μισθόν. Προετύπου δὲ ἡ μὲν γυνὴ τὴν
, τὴν πρότερον οὖσαν ἁμαρτωλόν · τὸ δὲ B
ὴν πίστιν, ἣν ἐξέχεεν εἰς Χριστόν. Ὑπό-
ε τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰρήκαμεν, ἐμβαλὼν
ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν Ἰούδαν ὑπέ-
οὐ λέληθε πονηρὰ σκεπτόμενος, ὑπανοί-
μετανοίας θύραν. Ὁ δὲ καὶ πρότερον
τῆς ἀδελφῆς τοῦ Λαζάρου διεγόγγυσε, λέ-
κατί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακο-
ρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς ; Εἶπε δὲ, φησὶ,
χ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ,
κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε,
βαλλόμενα ἐβάσταζε. Τὸ γλωσσόκομον δὲ
ιον, (88) ἐν ᾧ τὰ προσαγόμενα χάριν τῶν
ναπιθησαυρίζοντο. Ὧν δὲ βαλαντιοφύλαξ, C
αὶ τὸ τίμημα τοῦ μύρου ἐναποταμιευθῆναι τῷ
ἵνα δύναιτο κλέψαι. Φιλαργυρία γὰρ ἀλοὺς,
ν εὐκαίρως. Τότε δὲ τυχὼν ἀπολογίας, ἐπεὶ καὶ
ὁ γεγονὼς εἶδε, καὶ τῆς ἀφορμῆς τοῦ κλέψαι
τυχεν, εἰς ὀργὴν λοιπὸν ἐξεκαύθη, καὶ εἰσε-
; αὐτὸν τοῦ Σατανᾶ, καθὼς εἶπεν ὁ Λουκᾶς,
ἧς ἐπιβουλῆς.

— παραδώσω αὐτόν ; Ὅτε ἡ ἀλλοτρία
τότε ὁ οἰκεῖος ἠλλοτριώθη, καὶ ἐπορεύθη
οὺς, οὐχ ὑπ' αὐτῶν μετεκλήθη. Προστίθει-
ὁ ἀπὸ τῆς ἐνεγκαμένης (89) ἐπώνυμον, δι- D
ἄλλος Ἰούδας ἦν ὁ Ἰακώβου. Οὐκ εἶπε δὲ,
σοῦν, ἢ τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ὅτι αὐτόν. Ἐμί-
λοιπὸν αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. Λουκᾶς δὲ
ι συνελάλησε καὶ τοῖς στρατηγοῖς τὸ πῶς
ραδῷ αὐτοῖς. Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς παρέπει-

Vers. 13. *Amen — ipsius.* Hoc et laus est ac consolatio mulieris, et discipulorum solatium, illius quidem, quia per universum orbem decantabitur; horum autem, quia prædicatio totum comprehendet mundum. Hoc Evangelium, id est, opus meum et narratio facta de me. Et vere quotquot cognoscunt ea quæ circa Christum contigerunt, etiam id norunt quod hæc fecit ; et simul cum Evangelio prædicatum est hujus opus, et in universum percurrit orbem hujus memoria. Sed quomodo nihil spirituale mulieri promisit, sed perpetuam duntaxat memoriam ? Ex hoc sane ut illius quoque fiduciam haberet dedit; nam si bonum illius fuisse opus testatus est, manifestum est quod etiam rependet pro ipso mercedem. Præfiguravit autem hæc mulier Ecclesiam, quæ prius erat peccatrix. Unguentum vero, fidem quam in Christum effudit. Commemorationem autem discipulis ut diximus suggerendo propinquæ cædis suæ, etiam Judam clam percussit, utpote quod Christum non lateret ipsum iniqua tractare : tanquam pœnitentiæ januam illi aperiendo. Ille autem etiam prius de sorore Lazari murmuraverat, dicens : ***Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis et datum est egenis ? Dixit autem hoc,*** inquit Joannes, ***non quod de egenis sollicitus esset, sed quia fur erat et loculos habebat, ac ea quæ mittebantur portabat.*** Loculi autem erant marsupium in quo recondebat ea quæ pauperum gratia ascita (*v*) erant : cum autem loculos servaret, volebat etiam unguenti pretium in loculis recondi, quo furari inde posset. Siquidem avaritia captus in furtum intendebat. Et tunc quidem illi responsum est (*x*), sed quia nunc idem factum vidit, ac furandi occasione rursus fraudatus est, jam in iram exarsit : cumque ingressus esset in eum Satanas, sicut dixit Lucas, insidias appetit.

Vers. 14. *Tunc* — Vers. 15. ***Eum tradam*** ? Cum aliena est effecta domestica. tunc domesticus alienatus est, et ad illos abiit, non ab illis vocatus est. Additum est etiam patriæ cognomen, quia alius etiam Judas erat qui Jacobi dicebatur. Non dixit autem Jesum Christum, sed ***Eum*** ; jam enim et nomen ejus oderat. Lucas vero dixit quod etiam locutus est cum magistratibus (*y*) quemadmodum illum tradat eis [98]. Principes enim sacerdo-

n XXII, 5, 6. [94] Luc. XXII, 3. [95] ibid. 4.

Variæ lectiones et notæ.

Uterque codex habet περιλάβῃ. Sed cons hic non habet locum. Conjici possit . Sed Hentenius etiam habet comprehenο περιλαβεῖ. Sic infra etiam ad Math. XXVI, t προλαβῶ.

ὑλάντιον, Cod. A. idem mox habet βαλλάντιοφύλαξ, et paulo post rursus, βαλλαντίω. Addo obiter de vocabulo γλωσσόκομον Cyrilli Gloss. inedit. Γλωσσόκομον· βαλλάντιον, ἢ ξυλίνη θήκη. Idem habet quoque aliud Lexicon ineditum.

(89) Alibi ἐνεκκούσης fere dicitur.

rita Oblata.

i *responsum est.* Excusationem habuit.

gistratibus. Euthymius de militibus Romanis accepit, non de præfectis templi. Ergo, ***ducibus, præfectis militum,*** hic et mox.

tum persuaserant quoque magistratibus, ut sibi essent auxilio adversus Jesum, tanquam contra eum qui vulgus ad seditionem sollicitabat

A σαν καὶ τοὺς στρατηγοὺς, συνάρασθαι αὐτοῖς Σωτῆρος, ὡς ἀναστατοῦντος τὸ πλῆθος.

Vers. 15. *At illi* — Vers. 16. *Traderet.* Principes autem sacerdotum appenderunt ei triginta argenteos; nam argenteus certum libræ pondus erat, sicut etiam denarius, stater, talentum. Marcus vero dicit quod promiserunt ei argentum se daturos [96], Lucas autem quod pacti sunt [97]. Verisimile est autem quod primum pacti sunt et promiserunt; postmodum vero appenderunt sive constituerunt. Quidam tamen intellexerunt *Constituerunt*, hoc est, Pacti sunt et decreverunt. Argentum vero singulariter dicitur etiam multitudo argenteorum. Lucas autem de Juda quoque addidit [98], quod spopondit, sive firmiter pactum fecit, e corde promittendo se facturum, quod statutum erat ; ita enim capitur apud eum ἐξωμολόγησε. Opportunitatem vero intellige tempus conveniens quo propter eum comprehensum, non esset futurum, ut exoriretur tumultus. Necesse est autem ab hoc loco ad finem usque Evangeliorum, omnimodam atque exactam afferre diligentiam, quo dicta evangelistarum inter se concordemus, in his quæ consona non apparent sed potius non advertentibus multam præbent difficultatem. Ob hoc ergo ea quæ Matthæi sunt tractantes, etiam quæ aliorum sunt, ubi res exposcerit in medium afferemus, tanquam ad eam necessaria, quo sermo conformis ac manifestus reddatur.

Οἱ δὲ — παραδῷ. Οἱ δ' ἀρχιερεῖς ἐσ
(90) αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Τὸ ἀργύριον
θμὸς ἦν ὁλκῆς, ὥσπερ καὶ τὸ δηνάριον, κα
τῆρ, καὶ τὸ τάλαντον. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτί
λαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι · Λουκᾶς δὲ,
θεντο. Εἰκὸς δὲ πρῶτον μὲν συνθέσθαι κ
γείλασθαι, εἶτα σταθμῆσαι. Τινὲς δὲ τὸ,
ἀντὶ τοῦ, συνεφώνησαν καὶ ὡρίσαντο, νο
Ἀργύριον δὲ ἁπλῶς λέγεται καὶ τὸ πλῆ
ἀργυρίων. Λουκᾶς δὲ περὶ τοῦ Ἰούδα πρ
ὅτι καὶ ἐξωμολόγησεν, ἤγουν βεβαίως σ
σεν, ἐκ καρδίας ἐπηγγείλατο ποιῆσαι τὸ
Εὐκαιρίαν δὲ νόει τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν,
ληφθέντος οὐκ ἔμελλε θόρυβος γενέσθαι. Χρ
ἐντεῦθεν ἄχρι τέλους τῶν Εὐαγγελίων πᾶσ
νεγκεῖν παρατήρησιν καὶ ἀκρίβειαν, ὥστε
σαι τὰ ῥητὰ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀλλήλοις
μοστα δοκοῦντα, καὶ πολλὴν τοῖς μὴ πρ
παρέχοντα τὴν δυσχέρειαν. Διὰ τοῦτο γοῦν
Ματθαίου μεταχειριζόμενοι, καὶ τὰ τῶν ἄ
οἷς εἰκὸς, παραθήσομεν, ὡς ἀναγκαῖα πρὸς τ
γησιν, ὑπὲρ τοῦ συνάδοντα καὶ σαφῆ γενέσ
λόγον.

CAP. LXII *Interrogatio, de præparatione Paschæ.*

C ΚΜΦ. ΞΓ'. Περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ Πάσχ

Azyma quidem ipsum Pascha vocant evangelistæ Matthæus et Marcus, quia circa Pascha cum agni carnibus etiam azyma edebant : et ab his azymis ipsum quoque Pacha cognominabatur Azyma. Confirmat hoc et Lucas dicens : *Appropinquavit festus dies Azymorum, qui dicebatur Pascha* [99]. Primum autem Azymorum dicunt diem qui Pascha præcedit, decimun tertium videlicet mensis et quintum septimanæ, vocantes hunc primum Azymorum, quasi præcedentem ipsa Paschæ azyma. Et hujus sermonis manifestus testis est Joannes qui ait : *Ante diem festum Paschæ sciens Jesus quod veniret hora ejus* [1], etc. Hunc ergo diem quem Matthæus et Marcus primum Azymorum vocaverunt, hic diem ante festum Paschæ nominavit.Sed hæc quidem hactenus.

D

Τῇ δὲ πρώτῃ — Πάσχα. Ἄζυμα μὲν ἐντε
Πάσχα καλοῦσιν οἱ εὐαγγελισταὶ, Ματθαῖ
Μάρκος, διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ
καὶ ἄζυμα συνησθίοντο, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν
Ἄζυμα καὶ τὸ Πάσχα κατώνομάζετο. Καὶ
τοῦτο Λουκᾶς εἰπών · Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀ
ἡ λεγομένη Πάσχα. Πρώτην δὲ τῶν Ἀζύμων
τοῦ Πάσχα φασὶν ἡμέραν, τὴν τρισκαιδεκάτην
μηνὸς, πέμπτην δὲ τῆς ἑβδομάδος · πρώτην
τῶν Ἀζύμων καλέσαντες, ὡς προλαμβάνουσ
ἄζυμα τοῦ Πάσχα. Καὶ μάρτυς τοῦ λόγου
Ἰωάννης εἰπών · Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχ
ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα,
ἐξῆς. Ταύτην γὰρ τὴν ἡμέραν, ἣν Ματθαῖ
Μάρκος πρώτην τῶν Ἀζύμων κεκλήκασιν, οὗτ
τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὠνόμασεν. Ἀλλὰ ταῦτα
τοσοῦτον.

Quod autem de hoc die, videlicet decimo tertio mensis, quinto autem hebdomadæ, Marcus dixit : *Et primo die azymorum quando pascha immolabant* [2]; Lucas vero : *Venit etiam dies Azymorum, in quo necesse erat immolari pascha* [3]. Illud : *Quando pascha immolabant*; et hoc : *In quo necesse erat immolari pascha*, ne ad primum Azymorum conjungas. Non

Ἐπεὶ δὲ περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας, τῆς τ
δεκάτης μὲν τοῦ μηνὸς, πέμπτης δὲ τῆς ἑβδο
Μάρκος μέν φησι · Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν
μων, ὅτε τὸ πασχα ἔθυον · Λουκᾶς δέ · Ἦλθε
ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ π
τὸ, Ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, καὶ τὸ, Ἐν ᾗ ἔδε
σθαι τὸ πάσχα, μὴ πρὸς τὴν πρώτην τῶν Ἀ

[96] Marc. XIV, 11. [97] Luc. XXII, 5. [98] Ibid. 6. [99] Luc. XXII, 1. [1] Joan. XIII, 1. [2] Marc. XIV, [3] Luc. XXII, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(90) Ἐστάθμισαν, et paulo inferius σταθμίσαι, codex B.

λὰ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ἀζύμων ἡμέ- A
ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ τεσ-
τῇ ἐθύετο. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· Ἐν τῷ
ι, ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ
ανὰ μέσον τῶν ἑσπερινῶν, Πάσχα
καὶ ἐπεὶ ἀνὰ μέσον τῆς ἑσπέρας τὸ πά-
τῶς τὴν ἡμέραν Πάσχα καὶ Ἄζυμα ὀνο-
ιότι τὴν ἑσπέραν τῇ πρὸ αὐτῆς ἡμέρᾳ
ώθασιν Ἰουδαῖοι. Καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς
Πάσχα καὶ τῶν Ἀζύμων καὶ τὴν ἡμέ-
ζυμα ὀνομάζουσι.

πὶ τῆς τρισκαιδεκάτης τοῦ μηνὸς εἶπε
Ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων; Διότι
μαίνει καὶ τὸ ἐπλησίασε, καὶ τούτῳ
κτο τῷ σημαινομένῳ. Χρὴ δὲ γινώσκειν,
ῶν ὀζύμων κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκά- B
ὸς ἀπῆρχοντο, ἀλλ' οὖν τὴν ἑορτὴν τῶν
ἀ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἐτέλουν. Φησὶ
ς· Ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ
τῶν Ἀζύμων τῷ Κυρίῳ. Ταύτην δὲ
τῶν Ἀζύμων ἐκάλουν, ὡς προαριθμου-
91) ἑπτὰ ἡμερῶν τῶν ὡρισμένων, ἐν
μωτὸν ἠσθίετο· Ἑπτὰ γάρ, φησὶν, ἡμέ-
ἔσθε.

περὶ ταύτης τῆς ἑορτῆς τῶν Ἀζύμων,
ύτης τῆς πρώτης τῶν ἀζύμων εἶπον οἱ
καθὼς ἀποδέδεικται. Αὕτη μὲν γὰρ
ντεκαιδεκάτην ἤγετο τοῦ μηνός· ἐκεί-
τῆς τρισκαιδεκάτης ἔγραψαν. Εἰπόντες
ταί· Ποῦ θέλεις, ἑτοιμάσωμέν σοι φα-
α; ἔδειξαν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἴδιον καταγώ- C
ἴε, ὅτι οὐδ' αὐτοὶ, πᾶσιν ἀποταξάμενοι.
κεῖ τοῦτον ἐλθεῖν παρεκάλεσαν. Ἐπιτελεῖ
, δεικνὺς, ὅτι μέχρι τελευτῆς τὸν νόμον
δὲ ὁ Λουκᾶς, πρῶτον εἰπεῖν τὸν Χριστὸν
εἰς· Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ
ράγωμεν· εἶτα τοὺς μαθητὰς ἐρωτῆσαι·
οι μάσωμεν;

τῶν μαθητῶν μου. Μάρκος δὲ καὶ τὸν
τῶν ἀποστελέντων, ὅτι δύο. Λουκᾶς δὲ
ετα τούτων προσέθηκεν, εἰπὼν, ὅτι καὶ
ίτρον καὶ Ἰωάννην· πόλιν δὲ τὴν τῶν
ὑπολήπτιον. Ὅρα δὲ, πῶς τὸν δεῖνα
ὼν, παρεστώπησε μὲν τοῦ ἀνδρὸς τὴν
; (92) μὴ μαθὼν τὴν οἰκίαν Ἰούδας ἐκ-
τοὺς ἐπιβούλους, καὶ ἐπαγάγῃ τούτους D
ῦ παραδοῦναι τὸ μυστικὸν (93) δεῖπνον
ίς· ἀντὶ δὲ ταύτης δέδωκεν ἕτερον γνώ-
ὁ Μάρκος ἀνέγραψεν, εἰπὼν, ὅτι Καὶ
μῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βα-
λουθήσατε αὐτῷ· καὶ ὅπου ἂν εἰσ-

enim decimo tertio, sed decimo quarto immolabatur. Dicit enim lex: *In primo mense, in decimo quarto die mensis ad vesperam per medium vesperarum Pascha erit Domino* [4]. Verum si ad vesperam (z) per medium vesperarum pascha immolabant, quomodo diem appellant Pascha et Azyma? Quia vesperam diei præcedenti conjungere solent Judæi. Itaque a vespera Paschæ et Azymorum, diem quoque ipsius vesperæ vocant Azyma.

Quomodo autem de decimo tertio die mensis dixit Lucas: *Venit dies Azymorum* [5]? Quia dictio ἦλθε, *venit*, significat etiam instabat, imminebat: et hoc nunc usus est significato. Scire autem oportet, quod etsi azyma decimo quarto die mensis incipiebant, festum tamen Azymorum decimo quinto perficiebant. Dicit enim lex: *Decimo quinto die mensis festum Azymorum erit Domino* [6]. Et hunc etiam primum Azymorum vocabant, utpote prænumeratam septem determinatis diebus, quibus nihil fermentatum edebatur.

Sed non de hoc festo Azymorum neque de hoc primo azymorum dixerunt evangelistæ, ut demonstratum est. Illud, siquidem decimo quinto die mensis accidebat, illi vero de decimo tertio die scripserunt. Dicentes vero discipuli: *Ubi vis paremus tibi ad edendum pascha* [7]? demonstraverunt quod proprium habitaculum non habebat. Puto autem quod neque ipsi, cum prius omnia reliquissent: alioqui eum illuc invitassent ut veniret. Perficit vero Pascha, ostendens quod usque ad mortem legem observabat. Ait autem Lucas primum dixisse Christum discipulis: *Euntes parate nobis pascha ut edamus*; deinde discipulos interrogasse: *Ubi vis paremus* [8]?

Vers. 18. *A tille — discipulis meis.* Marcus numerum quoque dixit eorum qui missi sunt, puta quod duo [9]. Lucas vero etiam horum addidit nomina dicens, quod misit Petrum et Joannem [10]. Civitatem autem pro. Hierosolymis accipito. Et vide quomodo dicens. *Quemdam in obliquo*, viri nomen conticuerit, ne Judas cognita domo ad insidiatores excurrat, et illos ad se introducat, priusquam cœnam mysticam discipulis tradiderit. Pro domo vero dedit aliud indicium, quod scripsit Marcus dicens: *Occurret vobis homo hydriam aquæ bajulans, sequimini eum: et quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias: Magister dicit, Ubi est diversorium in quo*

xiii, 5. [5] Luc. xxii, 7. [6] Levit. xxiii, 6. [7] Matth. xxvi, 17. [8] Luc. xxii, 9. [9] Marc. xiv, xvii, 8.

Variæ lectiones et notæ.

τῶν et ἑπτὰ addit cod. A ὡρισμένων.
omittit τῶν ὡρισμένων.
ost ὅπως, addit cod. B. Forte τε, loco δὲ legendum.
(93) Τὸν μυστικόν, Cod. A.

peram. Hoc ex Vulgata Latina videtur addidisse interpres.

pascha cum discipulis meis edam. Et ille vobis ostendet [11] *cœnaculum grande instratum : illic parate nobis.* Proxima his etiam scripsit Lucas [12].

Tempus autem ejus propinquum, intelligimus tempus mortis ipsius *Cum discipulis meis*, addidit, ut pro his quoque sufficiens præpararetur convivium Κατάλυμα vero quod Marcus dixit (et nos vertimus *diversorium*) est cœnaculum. Apparet autem quod fidelis hic paterfamilias, sive divina revelatione, sive corporali Salvatoris collocutione, noverat quod apud se facturus esset ille pascha : et ideo ad susceptionem præparatum habebat cœnaculum. Præterea in hoc etiam loco cum auctoritate significat, tanquam omnium Dominus.

Mystice vero significatur, quod ad quemcunque divinum baptisma ingressum fuerit : nam id hydriæ aqua figuratur, apud hunc Christus requiescit, maxime si instratum habeat cœnaculum, sive purificatam mentem, et adornatam splendore contemplationum supernaturalium. *Illic*, inquit, *parate nobis*, ea videlicet quæ ad Paschæ festum conveniunt, agnum, azyma, lactucas agrestes ac baculos.

† Civitas quidem juxta anagogen, sensibilis est mundus. Homo vero, generaliter natura est humana. Duo autem qui ad hunc mittuntur discipuli lex Veteris ac Novi Testamenti tanquam præcursores quidam Christo mysticum convivium præparantes. Illa quidem per philosophiam practicam eos ab omni inquinatione expurgans ; hæc autem per theoricam sacrorum disciplinam a corporalibus ad cognatas intelligibiles visiones animæ mentem attollens. Practicæ quidem signum fuit Petrus, theoricæ vero Joannes. Præterea illa, lagenam aquæ bajulans esse potest, quæ per operationem in humeris virtutum, tanquam in lagena, id est, mortificatione membrorum corporis quæ sunt super terram, excubias servat, puta gratiam Spiritus sancti, quæ per fidem purificat : hæc vero paterfamilias intelligi potest, quæ per contemplationis altitudinem, seipsam excelsa intelligentia instravit, ut Deo dignis cogitationibus ac dogmatibus, divinum suscipiat sermonem.

† Aliter ad idem. Civitas cujusque anima est, ad quam a Deo mittuntur ; hic quidem, sermo de virtute ; ille autem de cognitione. Qui vero lagenam aquæ bajulat, est fortis cogitatio, quæ temperantiæ humeris defert datam sibi in baptisma gratiam. Domus autem, quæ ex multis ae variis, firmis ac virilibus moribus et cogitationibus, tanquam lapidibus ædificatur, est

A ἐλθῃ, εἴπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ · Ὁ δὲ λέγει· Ποῦ ἐστι τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω ; Καὶ αὐτὸ δείξει ἀνώγεων μέγα ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἑτ ἡμῖν. Τὰ παραπλήσια δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς ἱστόρη

Καιρὸν δὲ (94) αὐτοῦ νοοῦμεν ἐγγίζοντι θανάτου. Μετὰ τῶν μαθητῶν μου δὲ εἶπεν, πρὸς τούτους αὐτάρκης ἡ ὑποδοχὴ γένητο λυμα δὲ λέγεται τὸ καταγώγιον. Φαίνεται πιστὸς ὢν ἐκεῖνος ὁ οἰκοδεσπότης, εἴτε κ κάλυψιν θειοτέραν, εἴτε καὶ κατὰ συντυχί τικὴν τοῦ Σωτῆρος, ἐγίνωσκε τοῦτον παρ' λίσοντα τὸ πάσχα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ηὐτρεπισμένον εἶχε καὶ τὸ ἀνώγεων. Μετ' δὲ κάνταῦθα μηνύει, ὡς ἁπάντων Κύριος.

B Ὑποσημαίνεται δὲ καί τι μυστικὸν ἐντε εἰς ὃν ἂν εἰσέλθῃ τὸ θεῖον βάπτισμα· τοῦτο γ τεται τὸ τοῦ κεραμίου ὕδωρ· παρὰ τούτ Χριστὸς ἀναπαύεται · καὶ μᾶλλον, εἰ ἐκ ἔχει τὸ ἀνώγεων, ἤγουν, κεκαθαρμένον τὸν κεκοσμημένον τῇ φαιδρότητι τῶν ἄνω Ἐκεῖ δέ, φησὶν, ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὰ τόῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, τὸν ἀμνόν, τὸ τὰς πικρίδας, τὰς βακτηρίας.

[Τοῦ ἁγίου (95) Μαξίμου. Πόλις μὲν κα γὴν ὁ αἰσθητὸς κόσμος· ἄνθρωπος δὲ (96) λου φύσις τῶν ἀνθρώπων· δύο δὲ μαθη τοῦτον ἀποστελλόμενοι, ὁ τῆς Παλαιᾶς νόμος καὶ ὁ τῆς Καινῆς, οἷόν τινες πρόδ C ἑτοιμασταὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μυστικῆς εὐ τοῖς ἀξίοις τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ· ὁ μὲν, πρακτικῆς φιλοσοφίας παντὸς μολυσμοῦ ἀποκαθαίρων· ὁ δὲ, διὰ τῆς θεωρητικῆς γίας ἀπὸ τῶν σωματικῶν πρὸς τὰ συγγε θεάματα γνωστικῶς ἀναβιβάζων τὸν νοῦν. κῆς μὲν γὰρ σύμβολον ὁ Πέτρος· θεωρ Ἰωάννης. Καὶ ὁ μὲν τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατι ζων εἴη ἂν ὁ διὰ τῆς πρακτικῆς τοῖς ὤμ ἀρετῶν, ὡς ἐν κεραμίῳ, τῇ νεκρώσει τῶν μελῶν τοῦ σώματος, φρουρουμένην βαστά διὰ τῆς πίστεως καθαρτικὴν χάριν τοῦ Π Ὁ δὲ οἰκοδεσπότης νοηθείη ἄν, ὁ διὰ τῆς θ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφυοῦς διανοίας κ σας θεοπρεπίσι νοήμασί τε καὶ δόγμασι π D δοχὴν τοῦ μεγάλου λόγου.

Εἰς τὸ αὐτό. Πόλις μὲν, ἡ τοῦ καθ' ψυχὴ, πρὸς ἣν ἀποστέλλονται παρὰ τοῦ Θ περὶ ἀρετῆς καὶ ὁ περὶ γνώσεως λόγος· ὁ δ ράμιον τοῦ ὕδατος βαστάζων ἐστὶν, ὁ τοῖς ἐ ἐγκρατείας ἀνέχων τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματ σαν χάριν χαρτερικὸς τρόπος καὶ λογισμό δὲ ἡ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων, ὥσπερ λίθω

[11] Marc. XIV, 13, 15. [12] Luc. XXII, 10, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Δέ omittit Cod. A.

(95) Utrumque scholium Maximi codex uterque in margine exhibet.

(96) Ἄνθρωπος δέ, omittit B.

(97) ἀνδρικῶν ἠθῶν καὶ λογισμῶν, οἰκο- A status habitusque virtutum. Cœnaculum est sublimis intelligentia et aptitudo ad scientiam, quæ sternitur divinis et ineffabilibus sermonibus ac revelationibus, Paterfamilias mens est, quæ ipsius domus per virtutem constructæ, clara celsitudine et cognitionis magnitudine dilatatur : apud quem facit Dominus Pascha, hoc est, transitum : accedens ad eum una cum discipulis suis, id est, sublimibus sermonibus ac instructionibus, quæ de Deo et a Deo sunt.

κατάστασις καὶ ἕξις τῶν ἀρετῶν· τὸ δὲ ὑψηλὴ διάνοια καὶ πρὸς γνῶσιν· ἐπιτη- τρωμένη θείοις καὶ ἀπορρήτοις λογοις τε εν· ὁ δὲ οἰκοδεσπότης, ὁ νοῦς, ὁ τῷ λαμ- τ' ἀρετὴν οἰκίας ὕψει καὶ τῷ μεγέθει τῆς μπλατυνόμενος, πρὸς ὃν ποιεῖ τὸ Πάσχα τουτέστι διάβασιν, ἐπιδημῶν αὐτῷ μετὰ ῶν αὐτοῦ, λέγω δὴ τῶν περὶ Θεοῦ καὶ οτέρων λόγων τε καὶ μυήσεων.]

ησαν — ὁ Ἰησοῦς· Ὡς (98) παρήγγειλε.

ίμασαν τὸ Πάσχα. Τὰ τοῦ Πάσχα, τὰ οῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, καθὼς εἴρη- ὸν οὖν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔφαγε τὸ νομικὸν τε. Οὐ γὰρ ἂν μάτην τὰ πρὸς τὴν χρείαν B

— δώδεκα. Ὀψίαν τὴν ἑσπέραν εἶπε. κᾶς δὲ φησιν, ὅτι Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, τῆς ἑσπέρας. Ἐντεῦθέν τινες ἰσχυρίζονται τότε τὸ νομικὸν πάσχα τὸν Χριστὸν, καὶ ἀποδείξεις· ὅτι τρισκαιδεκάτῃ τότε τοῦ ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ γεῖν. Καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος ἑστῶτας ἐκέλευεν Πάσχα· οὗτος δὲ ἀνέπεσε. Καὶ ὅτι πᾶς ωτὸς ἐξηρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ νῦν δὲ καὶ ἄρτος παράκειται καὶ διαμ- ὶ ὅτι ὀπτὸν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν· ἐνταῦθα ὸς παρατίθεται.

ὖν πρὸς ἑκάστην ἀπολογίαν (99) ἀπολογη- αδε μέν τὸν καιρὸν ἡμέρᾳ μιᾷ κατ' οἰκο- C τειδὴ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι κατὰ τὴν τεσ- εκάτην ἀποθανεῖται· καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ἡμέραν τῆς (1) τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ θυσίας ι καὶ τὸν ἀληθινὸν ἀμνὸν, ὅπως καταλλή- ᾖ τῷ τύπῳ ἡ ἀλήθεια· λοιπὸν κατὰ τὴν ίτην ἐσθίει τὸ Πάσχα, μὴ ἐγχωροῦντος πράγματος. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ νομικὸν πάσχα, καὶ τὸ πνευματικὸν παρέδωκε, ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ συνελήφθη παρὰ τῶν Διὸ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰπεῖν αὐτὸν υκᾶς, ὅτι Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν, πουδῇ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἰδιαυτοῦ τούτου εῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμείνας τὸν νενομι- όν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ D ικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν. Ταῦτα μὲν ιροῦ.

τοῦ τρόπου τῆς βρώσεως· εἰκὸς πρῶτον ς φαγεῖν τὸ πάσχα κατὰ τὸν νόμον, εἶτα αὶ δειπνεῖν. Ὁ δ' ἄρτος καὶ ὁ ζωμὸς παρε- ὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τὸ πάσχα καὶ ἀναπεσειν

Vers. 19. *Et fecerunt — Jesus.* Sicut constituit, hoc est præcepit.

Vers. 19. *Ac præparaverunt pascha.* Paraverunt pascha, id est ea quæ ad Paschæ festum opus erant, sicut dictum est. Manifestum ergo est Christum tunc legale pascha manducasse : neque enim frustra quæ necessaria erant præpararunt.

Vers. 20. *Vespera — duodecim.* Lucas autem dixit : *Cum hora advenisset* [13], videlicet serotina sive vespertina. Hinc affirmant quidam non comedisse tunc Christum legale pascha, et causas adducunt, quod decimus tertius tunc dies mensis esset ; oportebat autem decimo quarto pascha comedere ; quodque lex stantes edere juberet : ipse vero discubuit. Præterea omnis panis fermentatus ante immolationem abjiciebatur, igneque comburebatur ; nunc autem et panis adest, et dividitur. Ad hæc assatum tantum edere fas erat ; his vero etiam jus quo intingitur panis, apponitur.

Respondendum ergo est ad unamquamque hæsitationem. Tempus quidem dispensative anticipavit uno die. Quia enim noverat se decimo quarto die moriturum : siquidem æquum erat ut die quo immolabatur figurativus agnus, et verus quoque agnus immolaretur, ut invicem responderent figura et veritas. Edit igitur decimo tertio die pacha, rebus aliter non sinentibus ; nam ita et legale implevit pascha, et spirituale tradidit, statimque id est ea nocte a Judæis comprehensus est. Ideo etiam dixisse eum discipulis scribit Lucas, *Desiderio desideravi hoc pascha comedere antequam patiar* [14], hoc est, Festinatione festinavi hoc anno pascha edere vobiscum antequam patiar ; id est, non exspectavi tempus a lege statutum, ne passio crucis prohiberet legalem cœnam ac mysticam. Et hæc quidem de tempore.

De modo autem manducandi, verisimile est quod stantes primum manducaverunt pascha secundum legem : deinde discubuerunt et cœnaverunt. Panis autem et jus apposita sunt postquam illi

[13] Luc. XXII, 14. [14] Ibid. 15.

Variæ lectiones et notæ.

τε καὶ, cod. A. dat τῶν.
: et proximum scholium conjunxerat .
ilationem, Hentenius. Forte invenerit ἀπορίαν. Ἀπορίαν etiam propius accedit ad similitudinem vocabuli ἀπολογίαν, quam ad ἔνστασιν, quod cuiquam in mentem venire possit.
(1) Τῆς et mox θυσίας, omittit B.

pascha manducaverant, et in cœna discubuerant; nondum enim venerat decimus quartus dies, quo omne fermentatum abjectum erat. Nec quidquam vetabat jurulenta quoque edere.

A ἐν τῷ δείπνῳ. οὔπω γὰρ ἦλθεν ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη, καθ' ἣν ἅπαν ζυμωτὸν ἐξηφανίζετο. Καὶ οὐδὲν ἐκώλυεν ἔτι καὶ ζωμὸν ἐσθίειν.

Et quam ob causam tacuerunt evangelistæ Paschæ mutationem (*aa*) ? Quia necessarium non erat de hac re dicere : quid enim Christianis conferebat hujus rei narratio ? Hanc ergo prætermiserunt ; sermones tamen cœnæ mysticæ diligentius pertractarunt, utpote maxime necessarios ac plurimum conducentes ad fidem nostram. Et ubique regulam hanc observant, ut quæ necessaria non sunt prætercurrant, vel in transitu solum mentionem eorum faciant, omnem diligentiam ac studium circa utilia dirigentes.

Καὶ διατί παρεσιώπησαν οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν τοῦ Πάσχα μετάληψιν; Διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. Τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε Χριστιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις ; Διὸ ταύτην μὲν παρέδραμον· τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυστικοῦ δείπνου φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιοτάτου καὶ συνεκτικωτάτου τῆς ἡμῶν πίστεως. Καὶ πανταχοῦ δὲ τὸν κανόνα τοῦτον τηροῦσι, τὰ μὴ ἀναγκαῖα μὲν παρατρέχοντες, ἢ κατὰ πάροδον ἐπιμιμνησκόμενοι· πᾶσαν δὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ σπουδὴν περὶ τὰ χρήσιμα συντείνοντες.

Verum cum ante legitimum tempus Christus Pascha perfecerit, quomodo Judæi manifesta hac accusatione relicta, quærebant falsum testimonium adversus Jesum ? Quia sciebant nullam esse legem, quæ condemnaret eum qui Pascha ante tempus celebrasset ; prævidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente. Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum, qui post legitimum tempus celebrasset statum erat, nisi talis occasionem maxime necessariam prætexisset : contra eum vero qui tempus prævenisset, nulla erat definita pœna. Joannes autem dicit [15], quod cum a cœna surrexisset, pedesque discipulorum lavisset, rursus discubuit ; nam hoc caput ab aliis evangelistis est prætermissum : et ideo scripsit ille quemadmodum in enarratione Evangelii ejus Deo donante referemus.

B Καὶ ἐπεὶ πρὸ τοῦ Πάσχα τὸ Πάσχα τετέλεκεν ὁ Χριστός, πῶς Ἰουδαῖοι τὴν προφανῆ ταύτην κατηγορίαν ἀφέντες, ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ; Διότι ἐγίνωσκον, ὡς οὐ κεῖται νόμος καταδικάζων τὸν προεορτάζοντα τὸ Πάσχα, πάλαι τοῦ Θεοῦ προειδότος τὸ μέλλον, καὶ μηδέν τι περὶ τούτου νομοθετήσαντος. Καὶ ὅρα θαυμαστόν, ὅτι κατὰ μὲν τοῦ μεθεορτάζοντος νενομοθέτητο, εἰ μὴ πρόφασιν οὗτος ἀναγκαιοτάτην προβάλοιτο (2)· κατὰ δὲ τοῦ προεορτάζοντος οὐδὲν ὥριστο ἐπιτίμιον. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν, ὅτι ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ δείπνου, καὶ νίψας τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, πάλιν ἀνέπεσε. Παρείθη γὰρ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς τοῦτο τὸ κεφάλαιον, οὗ χάριν αὐτὸς ἱστόρησε τὰ περὶ τούτου, καθὼς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, Θεοῦ δόντος, C ἐξηγησόμεθα.

Vers. 21. *Et edentibus — me traditurus est.* Marcus vero addidit : *Qui manducat mecum* [16], ne suspicarentur quod unum diceret eorum qui crediderant, qui non esset unus de duodecim discipulis. Simul quoque Judæ clanculum testabatur se nosse cor ejus. Etenim pedes etiam ejus lavit, ad pœnitentiam eum revocans, quanquam ille in duritia permansit. Traditionem autem intellige proditionem. Tradidit enim eum in mortem, et insidiatoribus hunc prodidit.

Καὶ ἐσθιόντων — παραδώσει με. Ὁ δὲ Μάρκος προσέθηκεν, ὅτι ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὡς ἵνα λέγει τῶν πιστευσάντων μὲν εἰς αὐτὸν, μὴ συνηριθμημένων δὲ τοῖς δώδεκα μαθηταῖς. Ἅμα δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἰούδαν ἀφανῶς ἐμαρτύρατο ὅτι ἔγνω τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς αὐτοῦ πόδας ἔνιψεν, εἰς μεταμέλειαν αὐτὸν ἐκκαλούμενος, εἰ καὶ σκληρὸς ἔμενε. Παράδοσιν δὲ νόει τὴν προδοσίαν. Παρέδωκε γὰρ αὐτὸν εἰς θάνατον, καὶ προδέδωκε τοῦτον τοῖς ἐπιβουλεύουσι.

Vers. 22. *Et contristati-Domine ?* Hæc etiam Marcus dixit [17]. Elegit autem Christus, ut cæteri omnes timerent ac contristarentur, quo perditus discipulus converteretur. Quare autem cæteri anxii erant, cum nihil tale sibi conscii essent ? Quia præceptori maxime credebant tanquam veracissimo, et timebat quisque ne forte talis evaderet mente excæcatus.

D Καὶ λυπούμενοι — Κύριε ; Ταῦτα καὶ Μάρκος εἴρηκεν. Εἵλετο γὰρ ὁ Χριστὸς φοβῆσαι καὶ λυπῆσαι πάντας τοὺς ἄλλους, ὑπὲρ τοῦ ἐπιστρέψαι τὸν ἀπολλύμενον μαθητήν. Διατί δὲ οἱ λοιποὶ ἠγωνίων, μηδέν τι τοιοῦτον συνειδότες ἑαυτοῖς ; Διότι σφόδρα τῷ διδασκάλῳ ἐπίστευον, ὡς ἀψευδεστάτῳ, καὶ ἐδεδίεσαν ἕκαστος, μήποτε τοιοῦτος ἀποβῇ, τυφλωθεὶς τὸν νοῦν.

Vers. 23. *At ille — tradet.* Ponit quoque insigne quo posset ille dignosci. Marcus vero dixit : *Unus ex duodecim qui intingit mecum in catinum* [18]. Hoc

Ὁ δὲ — παραδώσει. Τίθησι καὶ παράσημον εἰς διάγνωσιν αὐτοῦ. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι Εἷς ἐκ τῶν δώδεκα ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυ-

[15] Joan. XIII, 4, 12. [16] Marc. XIV. 18. [17] Ibid. 19. [18] Ibid. 20.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Προβάλλοιτο. Cod. A.

(*aa*) *Mutationem*, Communicationem. Hentenius fortasse invenerat μετάμειψιν.

ἤγουν, ὁ ἐμβάπτων. Τοῦτο δ' ἐπήγαγεν ὁ πρὸς ἐντροπὴν τοῦ Ἰούδα. Τοσοῦτον γὰρ ἐλασκάλου κατεφρόνησεν, ὡς μηδ' ὑποστέλλεσθαι τοῦτον ἔτι, ἀλλ' ἐμβάπτειν μετ' αὐτοῦ. Τρυ) δέ ἐστιν, εἶδος πίνακος.

ν Υἱὸς — παραδίδοται. Ὑπάγει, ἀντὶ τοῦ, αι, μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, γέγραπται τοῖς προφήταις περὶ αὐτοῦ, πῶς πεθανεῖν.

ι — ἐκεῖνος. Συμφέρον ἦν αὐτῷ, ὅτι ἐν κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὔξοντι, μὴ γεννηθῆναι), τοιοῦτον μύσος ἐργάσασθαι μέλλοντι, καὶ ας ἀξιωθησομένῳ τιμωρίας. Φασὶ δέ τινες, γκλητός ἐστι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελέσας. ς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώριστο, διὰ τοῦτο εν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προώ- τοῦ Θεοῦ προειδότος τὸ πάντως ἀποδησόμεελλε γὰρ οὕτως ἀποδῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

διατί παρέλαβεν αὐτὸν ὅλως εἰς μαθητὴν ὁ , τοιοῦτον ἀποδησόμενον; Ἵνα φανῇ καὶ Σωτῆρος ἀγαθότητος, καὶ τῆς τοῦ προδότου ὑ ὑπερβολή, πῶς ὁ μὲν τὸν ἑαυτοῦ προδότην τὰ σωτήρια καὶ ἠγάπα καὶ χαρισμάτων αἱ τῶν ἄλλων οὐκ ἐχώριζε μαθητῶν, καὶ τὰ πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ διόρθωσιν εἰσῆγεν, δυνηθῇ λέγειν, ὡς οὐκ ἔτυχε διδασκάλου, ω σώζειν τοὺς βουλομένους, ὁ δὲ καὶ τούτων ἀπολαύσας, πάλιν ἔμεινε πονηρός. Ἐπεὶ ψυχὴν οἰκητήριον τοῦ διαβόλου πεποίηκε, ιργυρίας ἀνοιξάσης καὶ εἰσαγαγούσης αὐἐξέφυγε τὸ ἄγος. Ὅθεν ὡς οὐκ ἀναγκαστικὰ προαιρετικῶς προδότην γενόμενον ταλαίτον ὁ Κύριος, ἐλεῶν μᾶλλον, παρ' οὐδέν νον τοὺς πολλοὺς αὐτοῦ περὶ ἀκτημοσύνης ιὐχείρωτον δὲ (6) τῇ φιλαργυρίᾳ καὶ τῷ γενόμενον· οὐ δι' ἀσθένειαν τῶν τοῦ ου λόγων, οἳ καὶ τελώνας ἐπεσπάσαντο νας, ἀλλὰ δι' οἰκείαν ἀπροσεξίαν καὶ

ρεῖ τις πάλιν, ὅτι Καὶ (7) εἰ καλὸν ἦν τῷ ὐκ ἐγεννήθη, διατί εἴασεν αὐτὸν γεννηιότι οὐ κακὸς ἐγεννήθη, ἀλλὰ κακὸς ἐγέχθηρία γνώμης καὶ φαυλότητι προαι- Οὐδένα δὲ ὁ Θεὸς ἀναγκάζει γενέσθαι μὴ ἐκὼν (8) εἴη καλός, ἀλλ' ὑποτίθησι ωτήρια, καὶ συνεργεῖ τῷ αἱρουμένῳ ταῦτα· δὲ φέρεσθαι ἕκαστον, ὡς αὐτεξούσιον, λοιτο· καὶ ὁ Ἰούδας τοίνυν, οὐκ ἐπειδὴ γέγονε κακός, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐῤῥαθύμηιπλῆς δὲ οἱ γινόμενοι πονηροὶ κολάσεως ὅτι τε γεγόνασι πονηροί, καὶ διότι ἐκ τῶν ὐκ ὠφελήθησαν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ γινόμενοι

A autem Salvator ad Judæ confusionem adduxit. Adeo enim præceptorem despexerat, ut jam eum non vereretur, sed cum eo intingeret. Catinus autem est lancis genus.

Vers. 24. *Filius quidem — proditur.* Abit, hoc est, vadit, transit ab hac vita, sicut scriptum est a prophetis de ipso, quomodo videlicet moriturus est.

Vers. 24. *Bonum — ille.* Utile fuisset ei eum in utero matris cresceret omnino non nasci, qui tale flagitium perpetraturus erat, ut tali dignus esset futurus supplicio. Dicunt autem quidam culpa carere eum, qui quod prædefinitum erat peregit. Quibus nos dicimus, quod non quia prædefinitum erat, Deo prævidente, quidquid eventurum erat. Talis B enim evasurus erat non a natura, sed ex voluntate.

Et quare omnino suscepit Christus in discipulum eum qui talis evasurus erat ? Ut manifesta fieret magnitudo bonitatis Christi et malitiæ proditoris, quomodo ille suum proditorem salutaria docuit ac dilexit, gratiisque dignum duxit ; nec ab aliis segregavit, sed omnia quæ ad conversionem ac correctionem ejus erant, induxit : ne dicere posset, quod præceptorem nactus non fuerat, qui volentes posset servare. At ille cum omnia hæc consecutus fuisset, nihilominus malus permansit. Ex quo enim animam suam domicilium diabolo fecerat, avaritia ei aperiente illumque introducente, non effugit scelus. Unde tanquam non coacte sed vo- C luntarie factum proditorem, deplorat hunc Dominus, commiseratus potius eum, qui multos suos de inopia sermones frustra audiverit, et sese avaritiæ ac diabolo facile capiendum tradiderit : non sane ob inefficaciam verborum præceptoris, quæ et publicanos attraxerunt et meretrices, sed propter illius segnitiem et malitiam.

Verum dicit rursus aliquis : Si bonum erat Judæ si natus non fuisset, cur eum nasci permisit ? Quia non malus natus est, sed mentis nequitia ac voluntatis pravitate malus effectus est : nullum autem cogit fieri bonum, ne involuntarie sit bonus, sed salutaria suggerit, et ea eligentem coadjuvat : permittit autem unumquemque ferri quo voluerit, D utpote liberum habentem arbitrium. Et Judas ergo, non quia natus est, malus effectus est, sed quia ignavia torpuit. Qui autem mali efficiuntur, duplicem merentur ultionem : et quia mali facti sunt, et quia a bonis nullam ceperunt utilitatem, Similiter et qui boni efficiuntur, duplici digni sunt ho-

Variæ lectiones et notæ.

ξλίον· σκουτέλιον, ὀξυβάφιον. Gloss. Cyrill.
σκουτέλιον. Lexicon, inedit. Vid. Meurs.
ım Græco-Barbarum p. 510. Erotianus
· τρυβλίον.
omittit Cod. A. Mox idem dat αὐξάνοντι,
ντι.

(5) Μὴ γεννηθῆναι ὅλως omittit Cod.A.
(6) Δέ, omittit B.
(7) Καί, post ὅτι omittit Cod. A.
(8) Ἄκων, B.
(9) Ἐραθύμησε, Cod. A.

nore, et quia boni facti sunt, et quia a malis nullum reportaverunt damnum.

Vers. 25. *Respondens — Rabbi* ? O impudentiam ! interrogat tentans interim latere discipulos. A principio siquidem non interrogavit quando dixit Christus : *Unus ex vobis ;* putabat enim latere præceptorem ; ubi vero indicium addidit, novit jam quod cognitus esset ; sed cæteris interrogantibus, interrogat et ipse, confidens de præceptoris benignitate, quod palam eum omnino non argueret ; ideo quoque Rabbi illum vocat, hoc est *magister.*

Vers. 25. *Dicit illi* : *Tu dixisti.* Vide quam clementer arguat eum, terminos nobis ac regulas longanimitatis describens. Ait enim : Tu testatus es te esse. Auferendo enim, *Numquid*, relinquitur ; *Ego sum Rabbi*, quod depositionem ac confessionem significat. Christus itaque nihil prætermisit eorum quæ ad correctionem spectant : ob hoc enim diversimode suggessit ac retinuit, et per opera et per sermones, per timorem et per obsequium. Quoniam vero nihil illum ab ægritudine revocavit, sed penitus incurabilis permansit, eo jam relicto pergit ad cætera.

CAP. LXIV. *De cœna mystica.*

Vers. 26. *Edentibus — corpus meum.* Postquam legale pascha comedissent, discumbentes cœnabant ut prædictum est ; deinde cum surrexisset lavit pedes eorum, ut ait Joannes [19], et rursus discumbentes edebant. Postmodum cœnam mysticam tradidit interim discipulis. Edentibus, inquit illis, sumpto pane, qui videlicet appositus erat, aut altero qui similiter ei tanquam magistro erat appositus, fregit sive comminuit, et tradidit illis. Lucas vero postquam scripsit : *Hoc est corpus meum*, addidit : *Quod pro vobis datur*, sive *traditur in mortem* [20].

Egit autem gratias et nunc ante panem, et postmodum ante poculum : docens quod gratias agere oportet ante hujusmodi mysterium, quod perfectum est ad præstandum naturæ nostræ beneficium. Si enim agni figurativi immolatio ab interfectione liberationem, et a servitute libertatem Judæis præstitit, quanto majora præstabit Christianis veri Agni immolatio. Simul etiam ostendens, quod ultroneus ad passionem veniret, et præterea docens nos gratias agere in omnibus quæ patimur.

Sicut autem pictores in una tabula et lineas supponunt, et picturas adumbrant, et colores superinducunt ac formant : ita quoque Christus in

[19] Joan. XIII, 4. [20] Luc. XXII, 19.

ἀγαθοὶ, διπλῶς εἰσιν ἄξιοι τιμῆς, διότι τε γεγόνασιν ἀγαθοὶ, καὶ διότι οὐκ (10) ἐκ τῶν πονηρῶν ὠφελήθησαν.

Ἀποκριθεὶς — Ῥαββί ; Ὦ τῆς ἀναισχυντίας ! ἐρωτᾷ, λαθεῖν τοὺς μαθητὰς τέως πειρώμενος. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οὐκ ἠρώτησεν, ὅτε ὁ Χριστὸς εἶπεν· Εἷς ἐξ ὑμῶν. Ὅμοιο γὰρ ἔτι λανθάνειν τὸν διδάσκαλον. Ὅτε δὲ καὶ παράσημον προσέθηκεν, ἔγνω, ὅτι διέγνωσται, καὶ λοιπὸν, τῶν ἄλλων ἐρωτησάντων, ἐρωτᾷ καὶ αὐτὸς, θαρρῶν τὴν ἐπιεικείᾳ τοῦ διδασκάλου, ὅτι πάντως οὐκ ἐλέγξει προδήλως αὐτόν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ῥαββὶ τοῦτον ἐκάλεσεν, ἤτοι, διδάσκαλον.

Λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶπας. Ὅρα, πῶς ἀνεξικάκως αὐτὸν ἐλέγχει, ὅρους ἡμῖν καὶ κανόνας μακροθυμίας πηγνύς. Φησὶ γὰρ, Σὺ κατέθου, ὅτι σὺ εἶ. Περιαιρουμένου γὰρ τοῦ μήτι, τὸ Ἐγώ εἰμι Ῥαββὶ, περιλείπεται, κατάθεσιν καὶ ὁμολογίαν ἐμφαῖνον. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς οὐδὲν παρέλειψε τῶν εἰς διόρθωσιν συντεινόντων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διαφόρως ὑπεμίμνησκε, καὶ κατεῖχε, καὶ δι' ἔργων, καὶ διὰ λογων, καὶ διὰ φόβου, καὶ διὰ θεραπείας, καὶ διὰ πάντων. Ἐκεῖ δὲ οὐδὲν αὐτὸν ἀφίστα του νοσήματος, καὶ παντάπασιν ἀνίατος ἦμενε, λοιπὸν ἐκεῖνον ἀφεὶς, ἐπὶ τὰ ἑξῆς τρέπεται.

ΚΕΦ. ΞΔ'. Περὶ δείπνου μυστικοῦ

Ἐσθιόντων — σῶμά μου. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν Πάσχα, κατακλιθέντες ἐδείπνουν, ὡς προεῖρται· εἶτα ἀναστὰς (11) ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὖθις ἀναπεσόντες ἤσθιον. Ἔπειτα μεταξὺ παρέδωκε τὸ μυστικὸν δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς. Ἐσθιόντων γὰρ, φησὶν, αὐτῶν, λαβὼν ἄρτον, δηλαδὴ τὸν παρακείμενον αὐτῷ, ἢ καὶ ἕτερον συμπαρακείμενον, ὡς διδασκάλῳ, ἔκλασεν, εἴτουν συνέθρυψε, καὶ μετέδωκεν αὐτοῖς. Ὁ δὲ Λουκᾶς γράφει· Τοῦτο ἐστι τὸ σῶμά μου (12), προσέθηκε, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, ἤγουν, παραδιδόμενον εἰς θάνατον.

Εὐχαρίστησε δὲ νῦν μὲν πρὸ τοῦ ἄρτου, μετὰ τοῦτο δὲ καὶ πρὸ τοῦ ποτηρίου, διδάσκων, ὅτι εὐχαριστεῖν δεῖ πρὸ τοῦ τοιούτου μυστηρίου, τελουμένου πρὸς εὐεργεσίαν τῆς ἡμῶν φύσεως. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ θυσία καὶ ὀλοθρεύσεως ἀπαλλαγὴν, καὶ δουλείας ἐλευθερίαν τοῖς Ἑβραίοις ἐχαρίσατο, πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ ἀληθινοῦ τοῖς Χριστιανοῖς· ἅμα δὲ καὶ δεικνύων, ὅτι ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ προσέτι παιδεύων ἡμᾶς, εὐχαριστεῖν ἐφ' οἷς πάσχομεν.

Ὥσπερ δὲ οἱ ζωγράφοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος τὰς γραμμὰς ὑποτιθέασιν (13) καὶ σκιαγραφοῦσι, καὶ τὰ χρώματα ἐπιβάλλουσι καὶ μορφοῦσιν· οὕτω

Variæ lectiones et notæ.

(10) Οὐκ habet cod. A ante ὠφελήθησαν.

(11) Unde hic et supra ad versum 20, ἀναστάς ? Nam in contextu Joannis uterque codex Euthymii habet ἐγείρεται : scilicet ex Chrysostomo. Ita enim, hunc locum interpretans, laudat, tom. VIII, p. 414, D consentientibus etiam codicibus Mosquensibus Chrysostomi.

(12) Μοῦ, omittit B.

(13) Cod. A fluctuat inter ἐπιτιθέασι, ἐπιτιθέασιν et quod nihil est, εὐπιτιθέασι.

στὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπι- A eadem mensa et figurativum ac umbratile Pascha
κιῶδες Πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν subscripsit, et verum ac perfectum apposuit (*bb*).
ν προέθηκε (14). Καὶ ἐπείπερ ἡ σφαγὴ Et quia cædes agni legalis cædem rationalis Agni
ου ἀμνοῦ τὴν σφαγὴν τοῦ λογικοῦ ἀμνοῦ præfigurabat, oportebat omnino umbram evanesce-
ν, ἔδει πάντως (15) τὴν σκιὰν ἀφανισθῆναι, re, apparente sole, et figuram cedere, adveniente ve-
τοῦ ἡλίου, καὶ τὸν τύπον ὑποχωρῆσαι, τῆς ritate.
ληθούσης.

16) τούτων μετάληψις μὲν λέγεται, διότι † Dicitur hoc mysterium etiam participatio, quia
ἐσμεν αὐτῶν· κοινωνία δὲ, διότι κοινω- participamus hæc sacramenta. Dicitur et commu-
ὰ τῷ Χριστῷ καὶ ἀλλήλοις δι' αὐτῶν, καὶ nio, quia communicamus et Christo et nobis invi-
γινόμεθα (17) Χριστοῦ καὶ μέλη ἀλλήλων. cem per ea : et incorporamur Christo, et membra
φθείρονται, οὔτε εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦσιν, inter nos invicem efficimur. Non autem corrum-
στάσιν ἀναλίσκονται οὐσιώδη τῶν μετα- puntur ista, neque in secessum abscedunt, sed in
ων. Καὶ ὥσπερ οὐχ ἕτερον παρὰ τὸ πρό- substantiam coassumuntur spiritualem ejus qui
α καὶ αἷμα τοῦ μεταλαμβάνοντος γίνονται, participat. Et sicut non aliud corpus et sanguis
δὲ πάλιν ἕτερον σῶμα καὶ αἷμα παρὰ τὸ B fiunt a corpore et sanguine ejus qui participat; ita
ότου τοῦτό (18) φαμεν· Τοῦτο γάρ, φησὶ, rursum neque aliud corpus et sanguinem dicimus
σῶμά μου. [Καὶ (19) αὖθις· Τοῦτο γάρ a corpore et sanguine Domini : *Hoc enim est corpus*
μά μου.] Ὑπερφυὴς δὲ ὁ λόγος. Εἰ δὲ καὶ *meum*, inquit. Et rursus : *Hic est enim sanguis meus.*
Βασίλειος ἀντίτυπα ταῦτα εἶπε, ἀλλὰ πρὸ Est autem supernaturale verbum. Et quanquam
θῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὴν χάριν λαβεῖν. Ὅρα Magnus Basilius exemplaria hæc esse dixit : hoc
ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γι- tamen est priusquam sanctificentur et gratiam ac-
ατὰ φύσιν μὲν γάρ, ἡ τοῦ προκειμένου ἄρτου cipiant. Vide autem quomodo e naturalibus su-
βρώσεις καὶ πόσεις· ὑπὲρ ὑσιν δὲ, ἤ τούτων pernaturalia fiant. Naturalis siquidem cibus est ac
ε καὶ δύναμις. Ἔνιψε δὲ πρῶτον τοὺς πόδας potus panis ac vini quæ præponuntur : supernatu-
ητῶν, εἶτα τούτοις τοῦ μυστηρίου τούτου ralis vero, efficax horum operatio. Primum autem
, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ πρῶτον καθαίρεσθαι, lavit pedes discipulorum, deinde eos mysterii hu-
αμβάνειν. jus fecit esse participes, ut discamus, quod pri-
mum purificari eos oporteat, deinde partici-
pare.

α (20) εἶδεν Ἡσαΐας· ἄνθραξ δὲ, οὐ ξύ- † Carbonem vidit Isaias [21] ; carbo autem non est
ἁπλῶς, ἀλλὰ πεπυρακτωμένον· φωτίζει C simpliciter lignum, sed lignum ignitum. Illuminat
ξίους, [φλέγει (21) δὲ τοὺς ἀναξίους,] κατὰ quidem carbo hujus mysterii eos qui digni sunt,
ν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν· φλέγει δὲ, τῷ κολάζειν indignos vero inflammat, juxta duplicem ignis
operationem. Inflammat autem puniendo et absu-
mendo.

ων — Διαθήκης. Τῆς καινῆς Διαθήκης, ἤτοι Vers. 27. *Et sumpto* — Vers. 28. *Testamenti.*
νομοθεσίας. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα τοῦ τοπικοῦ Novi Testamenti, sive novæ legislationis. Siquidem
ς παλαιᾶς ἦν Διαθήκης· τὸ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ sanguis figurativi agni, veteris erat Testamenti :
ς νέας ἐστίν. sanguis autem veri Agni, est novi.

τοῦτο εἶπε διὰ τὸ αἷμα τὸ τῆς Παλαιᾶς † Vel hoc dixit, propter sanguinem de quo in
Ἐν τῇ Ἐξόδῳ γὰρ μοσχάρια θύσας Μωϋ- Veteri Testamento fit sermo. In Exodo enim dici-
μισυ τοῦ αἵματος ἐνέχεεν εἰς (23) κρατῆρα, tur quod postquam Moses vitulos immolasset, di-
ι τὸ βιβλίον τῆς Διαθήκης, ἀνέγνω εἰς τὰ D midium sanguinem effudit in craterem, sumptum-
λαοῦ· καὶ εἶπαν· Πάντα ὅσα ἐλάλησε Κύ- que Testamenti librum legit audiente populo, et
σομεν καὶ ἀκουσόμεθα. Λαβὼν δὲ Μωϋσῆς dixerunt : *Omnia quæcunque locutus est Dominus*
κατεσκέδασε τοῦ λαοῦ, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ *faciemus, et obedientes erimus* [22]. Sumpto autem
τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο Κύριος πρὸς ὑμᾶς Moses sanguine aspersit populum, et ait : *Ecce san-*
ων τῶν λόγων τούτων. Ἦν οὖν ἐκεῖνο *guinem testamenti quod pepigit vobiscum Dominus*

VI, 6. [22] Exod. XXIV, 6, 7.

Variæ lectiones et notæ.

οσέθηκε, Cod. A.
ότων, Cod. A.
clusa in margine habent A, B.
νόμεθα, Cod A..
ῦτο, post Δεσπότου abest Cod. A.
clusa omittit Cod. A.
liud scholium incipit a vocabulo ἄνθρακα,
ıa priori in Cod. A. Id autem superioribus jungit B.
(21) Inclusa omittit Cod. A. Hentenius ita reddidit, ac si post μέν legerit, Οὗν ὁ ἄνθραξ τοῦ μυστηρίου τούτου. Certe sine istis nulla est accommodatio ad hunc locum.
(22) Inclusa in calce paginæ habet Cod. A.
(25) Εἰς τὸν κρατῆρα, Cod A

pposuit. Forte codex interpretis habebat παρέθηκε.

de omnibus hic sermonibus [23]. Erat itaque sanguis ille sigillum sive signaculum testamenti, ac testimonium et confirmatio fœderis populi.

Vers. 28. *Qui pro multis effunditur.* Ille quidem sanguis pro solis effundebatur Hebræis ; hic autem pro omnibus homnibus. Multos siquidem hic dicit omnes : nam omnes multi sunt. Vel *Multis*, dixit comparatione gentis horum Hebræorum ; illis enim plures sunt hi, qui ex omnibus liberantur et salvantur, propter quos Christus mortuus est.

Vers. 28. *In remissionem peccatorum.* Ille siquidem in salutem tantum primogenitorum effundebatur ; hic autem in remissionem peccatorum omnium hominum. Vide ergo quanto veteribus majora sint nova mysteria. Aptissime vero nominavit hic *Testamentum* propter appropinquantem mortem ; testantur enim qui moriuntur. Itaque sicut Vetus Testamentum hostias et sanguinem habebat : ita sane et Novum, corpus videlicet et sanguinem Domini.

Non dixit autem : Hæc sunt signa corporis mei et sanguinis mei : sed, Hæc sunt corpus meum et sanguis meus. Oportet ergo non ad naturam eorum quæ proponuntur aspicere, sed ad virtutem eorum. Quemadmodum enim supernaturaliter assumptam carnem deificavit (si ita loqui liceat), ita et hæc ineffabiliter transmutat in ipsum vivificum corpus suum et in ipsum pretiosum sanguinem suum, et in gratiam ipsorum.

Habent autem similitudinem quamdam, panis ad corpus, et vinum ad sanguinem. Nam et panis, et corpus terrea sunt : vinum autem et sanguis aerea (*cc*) et calida. Et quemadmodum panis confortat, ita et Christi corpus hoc facit, ac magis etiam corpus et [animam sanctificat : et sicut vinum lætificat, ita et sanguis Christi hoc facit, et insuper præsidium efficitur.

Quod si de uno corpore et sanguine omnes fideles participamus, omnes unum sumus per ipsam horum mysteriorum participationem : et in Christo omnes, et Christus in omnibus. *Qui edit*, inquit, *meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo* [24]. Verbum siquidem per assumptionem carni unitum est : hæc rursus caro unitur nobis per participationem. Facta autem sanguinis et testamenti mentione, rursum mortem suam repræsentavit, ut hæc facile ab eis susciperetur, frequentissima mentione efficiens. Nam si hac, licet sæpius annuntiata, ad passionis tamen nomen (*dd*) turba-

[23] Exod XIV, 8. [24] Joan. VI, 56.

A τὸ αἷμα, σφραγὶς τῆς διαθήκης, καὶ μαρτύριον, καὶ βεβαίωσις τῆς συνθήκης τοῦ λαοῦ.]

Τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον. Περὶ (24) πολλῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ πολλῶν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ αἷμα ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων μόνων ἐξεχεῖτο· τοῦτο δὲ, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. Πολλοὺς γὰρ τοὺς πάντας ἐνταῦθα καλεῖ (25). Καὶ γὰρ οἱ πάντες, πολλοί. Ἢ πολλῶν εἶπε, πρὸς σύγκρισιν τοῦ τῶν Ἑβραίων ἔθνους. Πλείους γὰρ αὐτῶν, οἱ ἐξ ἁπάντων ἐλευθερούμενοι καὶ σωζόμενοι, δι' οὓς ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν.

Εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ εἰς σωτηρίαν τῶν πρωτοτόκων μόνων ἐξεχεῖτο· τοῦτο δὲ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τῶν πάντων ἀνθρώπων. Ὅρα, B πόσον εἰσὶ μείζονα τῶν παλαιῶν τὰ νέα μυστήρια. Προσφυέστατα δὲ νῦν Διαθήκην ὠνόμασε, διὰ τὸν προσεγγίζοντα θάνατον. Διατίθενται γὰρ οἱ ἀποθνήσκοντες. Ὥσπερ οὖν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· οὕτως ἄρα καὶ ἡ Καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Δεσπότου.

Οὐκ (26) εἶπε δὲ, ὅτι Ταῦτά εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵματός μου· ἀλλ', ὅτι Ταῦτά εἰσιν αὐτὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου. Λοιπὸν οὖν· χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾷν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ὥσπερ γὰρ ὑπερφυῶς εἰθίωτε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα· οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ C αἷμα, καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτῶν.

Ἔχουσι δέ τινα καὶ ὁ ἄρτος πρὸς τὸ σῶμα, καὶ ὁ οἶνος πρὸς τὸ αἷμα ἐμφέρειαν. Καὶ ὁ ἄρτος γὰρ καὶ τὸ σῶμα, γεώδη, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ αἷμα, θερμαντικά. Καὶ ὥσπερ ὁ ἄρτος στηρίζει, οὕτω καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τοῦτό τε ποιεῖ, καὶ πλέον, ἁγιάζει καὶ σωμα καὶ ψυχήν. Καὶ ὥσπερ ὁ οἶνος εὐφραίνει, οὕτω καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ τοῦτό τε ποιεῖ, καὶ πλέον, γίνεται φυλακτήριον.

Εἰ δ' ἑνὸς σωματος καὶ αἵματος οἱ πάντες πιστοὶ μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἓν ἐσμεν, διὰ τῆς αὐτῆς τῶν αὐτῶν μυστηρίων μεταλήψεως, καὶ ἐν Χριστῷ πάντες, καὶ ὁ Χριστὸς ἐν πᾶσιν. Ὁ τρώγων μου γὰρ, φησὶ, τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. Ὁ μὲν γὰρ Λόγος ἑνώθη τῇ σαρκὶ, διὰ τῆς προσλήψεως· αὕτη δὲ πάλιν ἑνοῦται ἡμῖν, διὰ τῆς μεταλήψεως. Αἵματος δὲ καὶ διαθήκης μνημονεύσας, τὸν θάνατον αὐτοῦ πάλιν ἐνέφηνε, τῇ πυκνότητι τῆς μνήμης εὐπαράδεκτον αὐτοῖς τοῦτον καθιστῶν. Εἰ γὰρ, καὶ πολλάκις τοῦτο προκαταγγελθέντος, ὅμως παρ' αὐτὸ τὸ πάθος

Variæ lectiones et notæ.

(24) Sex priora vocabula omisit interpres.
(25) Λέγει, pro καλεῖ, Cod. A.
(26) Hunc locum laudat Richardus Simonius ex codicibus Parisinis in *De commentatoribus N. Test.*, p. 84.

(*cc*) *Aerea.* Ἀέρια καί, non reperi in meis Codd.

(*dd*) *Ad passionis tamen nomen.* Ipso tamen passionis tempore.

σεως, τί οὐκ ἂν ἔπαθον, μηδὲν προμα- A bantur : quid non passi fuissent, si hanc primum non didicissent ?

δὲ λέγει καὶ τοῦτο εἰπεῖν τότε τὸν Κύ- Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· σι, τὸ καινὸν μυστήριον, καὶ μὴ ἐκεῖνο, ἵν. Ἐκεῖνο μὲν γάρ, τὸ θυσίασμα, εἰς ἀνά- ίνετο τῆς ἐν Αἰγύπτῳ σωτηρίας τῶν Ἑβραϊκῶν ων, καὶ τῆς τῶν Ἑβραίων ἐλευθερίας· τοῦτο μνησιν τοῦ Δεσπότου. Διὰ τῆς τοιαύτης γὰρ ναμιμνησκόμεθα, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ πα- εἰς θάνατον ὑπερ ἡμῶν, καὶ τὸ αἷμα χεε, καὶ τῇ συνεχείᾳ τὴν μνήμην ἀνανεού-

Ait autem Lucas hoc quoque dixisse Christum, *Hoc facite in mei recordationem* [25] ; hoc, inquit, novum mysterium, et non illud vetus. Siquidem vetus illud mysterium in recordationem inductum est salutis Hebræorum primogenitorum in Ægypto, ac libertatis Hebræorum : hoc autem in recordationem Domini. Per tale enim sacrificium reminiscimur, quod corpus suum pro nobis in mortem tradiderit, et sanguinem suum effuderit, ac ita continuitate memoriam renovamus.

πῶς μετέθηκε τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ι τὴν καινήν. Ποία γὰρ εἰκόνος ἔτι Χρεία, ὸ πρωτότυπον ἔχουσι ; Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστο- B ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς πρῶτος τότε μετέσχε τοῦ , ἵνα μὴ ἀηδισθῶσι, σαρκὸς καί αἵματος ν ἐπιτρεπόμενοι· καὶ τούτου δὲ τεκμήριον, τὸ όν·

Vidisti quo pacto discipulos a veteri sacrificio in novum transtulerit ? Nam quæ est deinceps imaginis utilitas, verum jam exemplar habentibus ? Dicit autem Chrysostomus, quod Christus tunc primus participavit myterium, ne molestum eis esset, quod carnem et sanguinem participare eos hortaretur ; cujus etiam signum erat quia dixit :

– Πατρός μου. Εἰ δὲ τοῦ ποτηρίου μετέ- ἔλαβεν ἄρα καὶ τοῦ ἄρτου. Τὸ μὲν οὖν σημαίνει τὸ, ἀπὸ τοῦ νῦν. Ἡμέραν δὲ έγει τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ καὶ- ἔφαγε καὶ ἔπιε μετὰ τῶν μαθητῶν, ὃ καὶ ισύμενοι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν, (28) Οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν ινὸν δὲ, ἀντὶ τοῦ, καινῶς καὶ παραδόξως. ατος γὰρ ἀθανατισθέντος, καὶ μηκέτι δεο- ώσεως ἢ πόσεως, ἔφαγε καὶ ἔπιεν, οὐ διὰ ἀλλὰ διὰ (29) πληροφορίαν, τοῦ μὴ φάσμα C ασιλείαν δὲ καλεῖ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν, πῳ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐδόθη μοι γάρ, σα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Τοῦ Πατρός ουτέστι, τῇ ὑπὸ τοῦ Πατρός μου δοθείσῃ μοι. εἶπε, καὶ διότι πρὸς αὐτὸν ἀναφέρει πάντα τὰ

Vers. 29. *Dico — Patris mei.* Quod si poculum participavit, utique et panem. Posthac vero, id est, ab hac hora. Diem autem illum vocat tempus post Resurrectionem, quando edit et bibit cum discipulis : quod etiam ipsi sumentes pro certo Resurrectionis indicio, dicebant, *Qui manducavimus et bibimus cum eo* [26]. Novum vero, id est novo et admirando modo. Cum enim corpus haberet immortale, nec amplius cibo egeret aut potu, comedit tamen et bibit : non ob necessitatem, sed ob certitudinem, ne phantasma videretur. Regnum autem vocat potestatem datam sibi tanquam homini post resurrectionem. *Data est mihi,* inquit, *omnis potestas in cælo et in terra* [27]. *Patris* tamen *mei* dicit hoc est, quod a Patre mihi datum est. Hoc autem dixit, quia ad illum refert omnia quæ sua sunt.

ς δὲ καὶ Μάρκος ἔγραψεν. Ὅταν αὐτὸ πίνω ν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Ναὶ μὴν καὶ Ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ· καὶ οὗτοι, τὴν δηλωθεῖσαν, λέγοντες, ἐξου- δὲ Λουκᾶς ἔτι καὶ περὶ τοῦ νομικοῦ Πασχα- πεῖν τὸν Χριστὸν, ὅτι Οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ, τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Καὶ τότε γὰρ τὸ Πάσχα τελειότερόν τε καὶ καθαρώτερον, D ἀπόῤῥητον λόγον τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ ωπότητος, τῇ μαχαίρᾳ τῆς διδασκαλίας, καὶ αὐτὸν καὶ διανέμων τοῖς ἀξίοις τῆς τοιαύτης γίας.

Similiter et Marcus scripsit : *Quando bibam illum novum in regno Dei* [28]. Præterea Lucas : *Donec regnum Dei veniat* [29] : vocantes hi similiter regnum, prædictam potestatem. Lucas etiam de legali Pascha Christum ait dixisse : *Non edam ex eo donec compleatur in regno Dei* [30], quod videlicet erit in sæculo venturo : tunc enim Pascha perficiet et perfectius et purius, immolans ineffabile Verbum divinitatis et humanitatis suæ, gladio doctrinæ dissecans illud ac dividens his qui sacrorum suorum doctrina digni erunt.

ἡ πόσις (30) καὶ [ἡ ἀπόλαυσις ; Ἡμῶν μὲν,

Quod autem vel quantum gaudium est, ut nos

c. XXII, 19. [26] Act. X, 41. [27] Matth. XXVIII, 18. [28] Marc. 14, 25. [29] Luc. XX, 18. [30] Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

om. VII, p. 783. B.
Ὅτι, pro οἵτινες dat Cod. A.
καί, omittit Cod. A.
Ποσότις, pro πόσις, Cod. A. Hentenius videtur legisse : Τίς δὲ καὶ πόση ἡ ἀπόλαυσις, aut πόση τις ἡ. Sed ea, quam nos exhibuimus, est unica vera lectio. Ita enim ad verbum apud Gregor. Nezianz. p. 258 circa fin.

quidem discamus, ille vero doceat: et una cum eis ipsis ejus discipulis verbum participemus, sicut ait Gregorius Theologus. Pulcherrima (*ee*) est de tali Pascha philosophia. Sed de his hactenus.

Nunc autem Lucæ verba tractanda sunt ac concilianda, quatenus possibile fuerit. Ait enim ille Christum primo quidem sumpsisse poculum et gratias egisse ac dixisse: *Accipite hoc et dividite inter vos* [31]; deinde sumpsisse panem et gratias egisse ac divisisse [31]; similiter autem et poculum ipsum: unde videtur de duobus loqui poculis. Non est autem ita, sed primum quidem sumpsit poculum et benedixit ac dixit: *Accipite hoc et dividite inter vos.* Deinde cum addidisset: *Nequaquam bibam de hoc fructu vitis donec regnum Dei venial*, timore mortis suæ turbavit eos. Ut autem verisimile est, facta concertatione (*ff*) ac confusione, repositum est poculum Deinde aliquanto post tempore facta sunt quæ sequuntur, sive panis sive poculi traditio. Cum enim dixerit evangelista de pane, quod ubi gratias egisset fregit ac dedit eis: deinde subjunxerit. *Similiter et poculum ipsum* [32]: ostendit quod illud ipsum fuit poculum quod prius acceperat. Non enim simpliciter dixit, Similiter et poculum: sed, *Similiter et poculum ipsum,* addito videlicet articulo, et rem de qua facta est mentio significando. Præterea quod subjungitur: *Hoc ipsum poculum novum Testamentum est in meo sanguine*, etsi scabrosa locutio videatur, nihil tamen differt a dicto sermone quem Matthæus et Marcus scripserunt. Illi siquidem dixerunt: *Hic est sanguis meus qui est novi Testamenti*, hoc est, qui novum tradit Testamentum. Hic autem ait: Hoc ipsum poculum novum Testamentum est, quod ego nunc testor præcipiens vobis, ut ita faciatis. Hoc autem novum Testamentum est in meo sanguine; vetus enim Testamentum irrationalis animalis sanguinem habebat. Similiter et quod sequitur: *Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa* [33], simile est illi quod dicitur: *Qui manducat mecum*; aut: *Qui intinxit mecum manum in catino.* Hoc autem posuit Lucas post panis et poculi divisionem; Matthæus et Marcus ante illam. Unde apparet, quod hoc bis dixerit Christus, et ante mysteriorum traditionem quando in catinum intingentes edebant; et post traditionem quando rursus appositus est catinus.

Et hoc etiam magnam habet dubitationem: quo

[31] Luc. xx, 17, 19, 20. [32] Luc. xx, 20. [33] Ibid. 21.

τὸ μαθεῖν, ἐκείνου δὲ τὸ διδάξαι καὶ κο
τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν λόγον, ὡς ὁ
φησὶ Γρηγόριος, κάλλιστα περὶ τοῦ τοιούτ
φιλοσοφήσας. Ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων μὲ
σοῦτον.

Τὰ δὲ τοῦ Λουκᾶ ῥητὰ μεταχειριστέον
διβαστέον, ὡς οἷόν τε. Λέγει γὰρ ἐκεῖνος
στὸν πρῶτον μὲν λαβεῖν ποτήριον, καὶ ε
σαι, καὶ εἰπεῖν. Λάβετε τοῦτο, καὶ δι
ἑαυτοῖς· εἶτα λαβεῖν ἄρτον, καὶ εὐχαριστ
διανεῖμαι· ὡσαύτως δὲ (31) καὶ τὸ ποτή
δοκεῖ περὶ (32) δύο ποτηρίων λέγειν. Οὐκ
τοῦτο, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἔλαβε ποτήριον,
χαρίστησε, καὶ εἶπε· Λάβετε τοῦτο, καὶ δ
τε ἑαυτοῖς. Εἶτα προσθεὶς, ὅτι Οὐ μὴ πίε
γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως ὅτου ἡ
τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ· τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου ο
τάραξεν αὐτούς· οἷα δὲ εἰκὸς, διατριβῆς
χύσεως γενομένης, ἀπέθετο τὸ ποτήριον·
ρού τινος διελθόντος, γεγόνασι τὰ ἑξῆς,
ἄρτου καὶ ἡ τοῦ ποτηρίου μετάδοσις. Ε
ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ ἄρτου, ὅτι εὐχ
ἔκλασε, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· εἶτα ἐπαγ
ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, ἔδειξεν, ὅτι
ποτήριον, ὃ πρότερον ἔλαβεν. Οὐκ εἶπε
Ὡσαύτως καὶ ποτήριον, ἀλλ', ὅτι Ὡσαύτο
ποιήριον· τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου τὸ
σμένον δηλώσας. Τὸ δὲ, Τοῦτο τὸ πο
καινὴ Διαθήκη, ἐν τῷ αἵματί μου, εἰ
δύσγραστον, ἀλλ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ λόγ
θέντος ὑπὸ Ματθαίου καὶ Μάρκου. Ἐ
γὰρ εἶπον, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ
νῆς Διαθήκης, τουτέστι, ὃ ἡ καινὴ Διαθή
δίδωσιν· οὗτος δέ φησιν, ὅτι Τοῦτο τὸ π
καινὴ Διαθήκη ἐστὶν, ἣν ἐγὼ διατίθεμαι
λόμενος ὑμῖν οὕτω ποιεῖν. Καινὴ δὲ τοῦτ
ἐστὶν, ἐν τῷ αἵματί μου· ἡ γὰρ παλαιὰ
ἀλόγου ζώου αἷμα εἶχεν· ὁμοίως δὲ καὶ
ἰδοὺ, ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με, μετ'
τῆς τραπέζης, ὁμοιόν ἐστι τῷ, Ὁ ἐσ
ἐμοῦ, ἢ τῷ, Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ
τὴν χεῖρα. Τέθεικε δὲ τοῦτο Λουκᾶς μὲν
τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ ἄρτου διανομὴν, Μ
καὶ Μάρκος πρὸ ταύτης. Καὶ φαίνεται,
πε τοῦτο ὁ Χριστὸς, πρό τε τῆς μεταδ
μυστηρίων, ὅτε καὶ ἐν τῷ τρυβλίῳ
ἤσθιον, καὶ μετὰ τὴν μετάδοσιν, ὅτε τὸ
αὖθις παρετέθη (33).

Καὶ τοῦτο δὲ πολλῆς ἄξιον ἀπορίας,

Variæ lectiones et notæ.

(31) Δέ, omittit cod. A.

(32) Miror sane, in codicibus Græcis N. T., hic tantum deprehendi consensum, in loco sane difficillimo. Modo autem ad manus est Evangeliarium Gothanum ms., quod versum 17 et 18 omittit. Lectio est: Τῇ μεγάλῃ ἑ. πρωΐ. Incipit in ho fol. 150.

(33) Αὖθις μετετέθη, Cod. A. Codici E etiam versio Hentenii.

(*ee*) *Pulcherrima* etc. Qui pulcherrime de hujusmodi Pascha disseruit, philosophatus est.

(*ff*) *Concertatione.* Mora.

φάσαντος ὅτι ὁ Χριστὸς πρὸ τῆς διανο- A
υστηρίων ἐφανέρωσε τὸν προδότην, ἀπο-
ς αὐτὸν τὸ Σὺ εἶπας, αὖθις ὁ Ἰωάννης,
ἰανομὴν, ἀγνοοῦντας ἱστορεῖ τοὺς μαθη-
πορουμένους, ὅτε καὶ ἑαυτὸν, ὑπὸ Πέτρου
τα, διερωτῆσαι λέγει τὸν Διδάσκαλον,
ι σημεῖον τὸ βαφὲν ψωμίον. Δῆλον (34)
στερον τοῦτο γέγονε· Λαβὼν γάρ, φησὶ,
ἐκεῖνος, εὐθέως ἐξῆλθε. Τοῖς μὲν οὖν
ητοῖς οὐδεμιᾶς ἐπιστασίας ἠξιώθη τὸ
μα· φιλοπονήσασι δὲ ἡμῖν, ὃ διεγνώσθης
Νενοήκαμεν γάρ, ὅτι πρὸ τοῦ ἄρτου καὶ
ου τῶν μαθητῶν κοινῶς ἐρωτησάντων,
πρῶτον μὲν ἔδωκε γνώρισμα κοινότερον
βάψας μετ' ἐμοῦ, καὶ Ὁ ἐμβαπτόμενος.
πάντες καὶ ἐνέβαψαν καὶ ἐνεβάπτοντο B
α τοῦ προδότου ἰδικῶς ἐρωτήσαντος, προ-
κώτερον τὸ, Σὺ εἶπας. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶ-
κα πλεῖον συνεσκίαστο, τὸ δεύτερον δὲ
μως δὲ καὶ τοῦτο συνεσκίαστο, διὰ φι-
, ὡς ἄν, ἀπό τε τοῦ κοινοτέρου καὶ τοῦ
γνοὺς ὁ (36) Ἰούδας ὅτι οὐ λέληθε,
ἢ πρὸ τοῦ διαγνωσθῆναι τοῖς ἄλλοις
Ἀλλ' οὗτοι μὲν, οὔτε ἀπὸ τοῦ πρώτου
ς, οὔτε ἀπὸ τοῦ δευτέρου συνηθέντες
ὁ προδότης ἐστί· τὸ γὰρ, Σὺ εἶπας, αἰ-
κεν· οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὡμολό-
Ἐγώ εἰμι, ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν, Μήτι
ἡσύχασαν, μήποτε καὶ (37) προσονειδι-
ἀνόητοι· καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε τοῦτο πε-
Ἰούδας δὲ, ἀπὸ τοῦ δευτέρου γνωρίσμα- C
μὲν, ὅτι διεγνώσθη τῷ Χριστῷ· λογισά-
ὅτι οὔπω τέως τοῖς μαθηταῖς πεφανέρω-
νοηκόσιν ἔτι, τὸν ἀγνοοῦντα προσεποιεῖτο,
δασκάλου κατάθαρρῶν ἀνεξικακίας· μετὰ
τῶν μυστηρίων διανομὴν, πάλιν ὁ Σωτὴρ
ν, ἤγουν, διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδο-
Ἰωάννης ἔγραψεν, ἵνα ὁ Ἰούδας, τοσαύ-
ιεὶς μακροθυμίας, καὶ μὴ προδήλως
τισθεὶς, (38) μηδὲ τῶν μυστηρίων ἀπε-
κ καὶ τούτων ἐπίσης τοῖς μαθηταῖς (39)
γένηται βελτίων καὶ σωφρονέστερος·
ἱ μαθηταὶ, μηκέτι συνηθέντες καρτερεῖν
καὶ γὰρ ἠγωνίων, καὶ ἔβλεπον εἰς ἀλ-
ρούμενοι, περὶ τίνος λέγει· αὐτοὶ μὲν
οὐκ ἐτόλμησαν τὴν ἐρώτησιν, δι' ἣν εἰ- D
ιτίαν· τῷ Ἰωάννῃ δὲ ταύτην ἐπέτρεψεν
ὡς ἠγαπημένῳ μάλιστα τῷ διδασκάλῳ,
ένῳ τηνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ·
γραφεὶς, καὶ ἐπιπεσὼν ἐπὶ τὸ στῆθος αὐ-
λαβείας ἠρώτησεν εἰς τὸ οὖς, καὶ λοιπὸν
νιδὼν, ὅτι ἀνίατος ὁ Ἰούδας μένει, οὐδ'

modo cum Matthæus dixerit Christum ante traditionem mysteriorum manifestasse proditorem, respondens illi, *Tu dixisti* [34]. Rursus Joannes post mysteriorum traditionem ignorantes scribit discipulos ac hæsitantes : quando et seipsum a Petro incitatum, interrogasse dicit Præceptorem, et sibi datum esse signum intinctam offulam [35]. Manifestum enim est, quod hoc postea factum est. Nam *accepta*, inquit, *ille offula, exivit continuo* [36]. Cæteris quidem enarratoribus nulla cura digna apparuit præsens quæstio : nos autem quod post multos labores intelleximus, in medium afferemus. Percepimus sane quod ante panem et poculum discipulis pariter interrogantibus, Christus signum dedit commune : *Qui intinxit*, inquit, *mecum* : et : *Qui intingitur*. Siquidem omnes et intinxerant, et adhuc intingebantur. Deinde proditore singulariter interrogante addidit particularius dicens ; *Tu dixisti*. Sed prius quidem indicium magis obumbravit, secundum autem, minus quidem, attamen etiam hoc benignitate obumbravit ; ut Judas cognito tam a communiori signo, quam a particulariori quod non lateret, pœnitentia duceretur antequam cæteris discipulis manifestaretur. Verum hi neque a priori indicio, neque a posteriori intelligere potuerunt quis esset proditor ; illud enim : *Tu dixisti*, ænigmati simile erat. Nec enim manifeste confessus erat : Ego sum, sed per interrogationem : *Numquid ego sum?* itaque tacuerunt, ne quo modo tanquam insensatis exprobraret Christus : nam et hoc alibi passi sunt. Judas vero a secundo quidem indicio intellexit, quod a Christo cognitus esset : putans tamen discipulis nondum manifestatum esse, cum illi non intellexissent, ignorantem se finxit, sumpta a clementia præceptoris fiducia. Post divisionem autem mysteriorum rursus Salvator de proditione testatur sive protestatus est, veluti scripsit Joannes, ut vel sic Judas tantam expertus longanimitatem, nec manifeste traductus, neque mysteriis frustratus, sed æque cum discipulis horum particeps effectus, melior ac mente sanior efficeretur. Statim ergo discipuli, jam ulterius tolerare nequeuntes, plurimum enim anxii erant, et ad se invicem respiciebant, hæsitantes de quo diceret ; ipsi quidem interrogationem facere ausi non sunt, ob eam quam paulo ante diximus causam : sed hanc Petrus Joanni commisit, tanquam maxime a Præceptore dilecto, et tunc in ejus sinu recumbenti : at ille conversus, et cum reverentia super pectus ejus recidens, in aurem interrogavit. Et tunc Salvator cognito quod Judas incurabilis permaneret, nec sic quidem publicavit eum, sed respondit et ipse in aurem : *Ille est*

XXVI, 25. [35] Joan. XIII, 23, 26. [36] Ibid. 30.

Variæ lectiones et notæ.

ν γὰρ, ὡς. Hæc omittit cod. A.
omittit cod. A. Forte Euthymius etiam
ἐβαπτον, pro ἐνεβάπτοντο.
ωmittit B.

(37) Καί omittit cod. A.
(38) Καὶ μηδέ, Cod. A.
(39) Τῶν μαθητῶν, Cod. A.

cui ego intinctum panem porrexero, et intinctum panem dat Judæ Simonis Iscariotæ. Sciens ergo Judas quod hoc signum erat, tum a secreta Christi ad Joannem collocutione, tum quia soli ipsi talis offula data erat : hæc enim alia erat a pane, qui omnibus divisus est. Præterea cum audisset : *Quod facis fac citius*, hoc est. Quod cogitatione facis, perficito et opere ; siquidem tempus jam appropinquabat. Quanquam adhuc discipulis ignota erant et quæ de offula erant, utpote solis Joanni secreto dicta. Alius itidem sermo incertus erat ad quid dictus esset. Quidam enim, inquit [37], putabant quia loculos habebat Judas, quod diceret ei Jesus : *Eme ea quæ ad festum nobis necessaria sunt*, aut pauperibus, ut aliquid daret. Tunc itaque non ferens infamiam, suspicatus est enim, quod omnibus manifestatus esset, et discipulos quoque timens, ne se forsitan discerperent, exivit continuo ; et ad insidiatores abiit. Hæc autem omnia solus Joannes retulit, ut pote ab aliis prætermissa.

A οὕτω μὲν ἐθριαμβευσεν αὐτὸν, ἀκριβῶς δὲ τὸ εἰς τὸ οὖς, ὅτι Ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγ τὸ ψωμίον ἐπιδώσω · καὶ ἐμβάψας τὸ ψω διδωσιν. Ἰούδας δὲ λαβὼν τὸ ψωμίον, ὅτι τεκμήριον ἦν ἀπό τε τῆς τοῦ Χρισ Ἰωάννην κρυφίας κοινολογίας, καὶ ἀπὸ αὐτῷ τοιοῦτον ψωμίον δεδῶναι· ἕτερον γὰρ παρὰ τὸν διαμεριστθέντα πᾶσιν ἄρτον· κα ἀκούσας, ὅτι (40) Ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχ τίστι, Ὃ τῷ λογισμῷ ποιεῖς, ποίησον καὶ ἤγγιστε γὰρ ὁ καιρός· εἰ καὶ ἅπ τοῖς μαθ τὰ περὶ τοῦ ψωμίου ἠγνόητο, πρὸς μόνα κρυφίως τὸν Ἰωάννην, καὶ ὁ λόγος ἄδηλος B τί ἐρρήθη· τινὲς γάρ, φασὶν, ἐδόκουν, ἐπεὶ σόκομον εἶχεν Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ· καὶ τοῦτο μὲν, κων τὴν αἰσχύνην· ὑπέλαβε γὰρ ἤδη πᾶσι θῆναι· τοῦτο δὲ, καὶ φοβηθεὶς τοὺς μαθητὰ καὶ διασπαράξωσιν αὐτὸν· εὐθέως ἐξῆλθε, τοὺς ἐπιβούλους ἀπῆλθε. Ταῦτα δὲ πάντα μόνος ὁ Ἰωάννης ἀπήγγειλεν, ὡς παραλελειμμένα λοις.

Illud vero : *Quæ ad festum nobis necessaria sunt*, C multis enarratoribus difficultatem ingessit. Diem enim Paschæ jam celebraverant, ut prædictum est; ergo manifestum est quosdam discipulorum cognovisse quam ob causam Magister prævenerat tempus celebrandi Pascha : quidam vero intentum ejus ignorantes putabant quod ipsum adhuc celebraturus esset in ipsa Parasceve. Aut festum, intelligendum est de festo Azymorum.

Τὸ δὲ, Ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορ ρίαν πολλοῖς τῶν ἐξηγητῶν ἐνεποίησε. τοῦ Πάσχα ἤδη ἐφώρτασαν, ὡς προείρητ οὖν, ὅτι τινὲς μὲν τῶν μαθητῶν ἔμαθον τὸ τοῦ Διδασκάλου, καθ' ὃν προεώρτασε τὸ τινὲς δὲ ἀγνοοῦντες, ἐδόκουν ὅτι ἔτι τοῦ σει καὶ κατὰ τὴν Παρασκευήν. ἢ καὶ τὴν μων ἑορτὴν ὑπολῃπτέον.

Quare vero dicatur Dominus Joannem diligere, et quare in sinu ejus recubuerit, dicetur annuente Domino in enarratione Evangelii secundum Joannem. Quod si Lucas ait in Judam ingressum esse Satanam priusquam loqueretur cum principibus sacerdotum et magistratibus de proditione [38] ; Joannes vero post acceptam offulam [39], nulla est D contradictio. Primum enim Satanas experimentum sumebat, miserumque explorabat; postmodum vero cognito quæ designata erant, jam velut incorrigibilem magna fiducia ingressus est. Nec tamen despiciendo divina mysteria ingressus est : id enim nequaquam fieri potuit, sed quod hunc sciret indignum qui in his versaretur (*gg*), et quod inde nullam sumpturus esset utilitatem.

Διατί δὲ λεγεται ἀγαπᾷν τὸν Ἰωάννην ὁ καὶ διατί ἀνέκειτο ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, Θεοῦ διδόντος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ Εὐαγγελίου. Εἰ δὲ Λουκᾶς μέν φησιν, εἰσε Σατανᾶν εἰς Ἰούδαν πρὸ τοῦ συλλαλῆσαι χιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς περὶ προδοσίας, δὲ, μετὰ τὸ ψωμίον, οὐκ ἐναντιολογοῦσι. μὲν γὰρ ὁ Σατανᾶς ἀπόπειραν ἐποιήσατο, κωδώνισε (41) τὸν ἄθλιον· ὕστερον δὲ γν ρισθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαῤῥήσας ἐπε οὐ τῶν θείων δὲ μυστηρίων καταφρονήσε ῥύη· πῶς γάρ ; ἀλλ' ἀνάξιον αὐτὸν εἰδὼς των μεταλήψεως, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν ὠφ

Vers. 30. *Et — Olivarum.* Gratias quidem egit

Καὶ — Ἐλαιῶν. Ηὐχαρίστησε μὲν πρὸ τ

[37] Joan. XIII, 29. [38] Luc. XXII, 3. [39] Joan. XIII, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(40) Ὅτι omittit B.

(41) Vide de hoc vocabulo Harpocrat. p. 51, et Aristoph. *Ran.* v. 79 et 735. Priori in loco Aristophanis scholium cod Mosq. dat δοκιμάσω, ἐκ μεταφορᾶς τῶν νομισμάτων. Ibid. in scholiis editis corrige ψοφοδεεῖς, pro ψοφώδεις. Altero in loco scholia cod. Mosq. habent ἐξητασμένοις. Lexicon ineditum : Λιακωδωνισθέντες, ἤτοι, διαφθαρησθέντες. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ λέγεται ἐπὶ τῶν δ μένων. (Hactenus consentit quoque Glossar Τέτακται καὶ ἐπὶ τοῦ, διαπειρασθέντες. Οἱ σίας ὁ ῥήτωρ. Ἀπὸ δὲ τῶν ἵππων μετ Εἰώθασι γὰρ οὕτω δοκιμάζειν τοὺς γενν πους, εἰ μὴ καταπλήσσονται τὸν ἐν πολέ δον, τοὺς κώδωνας ψοφοῦντες.

(*gg*) *Qui in his versatur.* Qui horum fieret particeps.

νησε δὲ μετὰ τὴν διανομήν, ἵνα καὶ ἡμεῖς A ante distributionem, laudes autem dixerunt post
ωμεν εὐχαριστοῦντες καὶ δοξάζοντες τὸν distributionem : ut et nos ita faciamus, gratias Deo
ὸν ἀξιοῦντα ἡμᾶς τοιούτων ἀγαθῶν. Ἐξῆλθε agentes, ipsumque glorificantes, qui nos hujusmodi
ὄρος τῶν Ἐλαιῶν ἵνα μὴ δόξῃ κρύπτεσθαι, bonis dignos duxit. Exivit autem in montem Olivarum, ne occultari videretur, et ne propter eum in
μὴ στάσις ἐν τῇ πόλει γένηται δι' αὐτόν. Τὸ civitate fieret seditio. Mons vero Olivarum ultra
τῶν Ἐλαιῶν πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν torrentem Cedron erat, juxta Joannis Scripturam :
ἦν, κατὰ τὴν Ἰωάννου Γραφήν, Ὅπου *Ubi erat hortus in quem ingressus est ipse et discipuli ejus* [40]. Sciebat autem inquit et Judas, qui
κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μα- tradebat eum, locum, quod frequenter conveniret
τοῦ. Ἤδει δέ, φησὶ, καὶ Ἰούδας, ὁ παραδι- illuc Jesus cum discipulis suis [40]. Manifestum est
ὺς, τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ergo quod sæpius foris pernoctabat in montibus,
ὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Δῆλον οὖν, ὅτι τὰ tum ut absque nulla distractione oraret, tum etiam
ἔξω διενυκτέρευεν ἐν τοῖς ὄρεσι· τοῦτο ut discipulis secretiores sermones communicaret.
ἧς ἀπερισπάστου χάριν, τοῦτο δὲ καὶ ἵνα Siquidem priusquam exiret in montem plurima di-
τοῖς μαθηταῖς λόγων μυστικωτέρων. Πρὸ B xit, quorum quædam scripsit Lucas, quædam vero
οῦ ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος πολλὰ εἶπεν, ὧν τὰ Joannes,
υκᾶς, τὰ δὲ ὁ Ἰωάννης ἱστόρησαν.

λέγει — ποίμνης. Σκανδαλισθήσεσθε, Vers. 31. *Tunc ait — gregis. Offendiculum patiemini*, hoc est excutietur a vobis fides quam in me
, Σαλευθήσεσθε τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν, ἤγουν habetis, sive fugietis. Est autem prophetæ Zachariæ dictum quod sequitur [41]. Dicitur autem Pater
. Τοῦ προφήτου δὲ Ζαχαρίου τὸ ἑξῆς percussisse Filium, utpote permittens ut ipse vulneraretur sive occideretur. Hinc itaque manifestum
Λέγεται δὲ ὁ Πατὴρ πατάξαι τὸν Υἱὸν, est, quod voluntate Patris ac divina dispensatione
γῆναι αὐτὸν συγχωρήσας, εἴτουν, ἀναιρε- occisus est.
ηλοῦται δὲ καὶ (42) ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ
τοῦ Πατρὸς ἀναιρεθήσεται διὰ τὴν οἰ-

δὲ — Γαλιλαίαν. Προειπὼν τὰ λυπηρὰ, Vers. 32. *Postquam autem — Galilæam.* Ubi tristia prædixit, prædicit etiam consolatoria. *Præcedam*, hoc est, præveniam vos in Galilæam, ibi vos excepturus.
καὶ τὰ παραμυθούμενα. Προάξω δὲ, ἀντὶ
λαβὼ ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ ἐκδε-

ιθεὶς — σκανδαλισθήσομαι. Δέον μᾶλιστα Vers. 33. *Respondens — offendar.* Cum maxime
, καὶ εἰπεῖν· Κύριε, βοήθησον ἡμῖν· ὁ δὲ C deprecari opus fuisset, ac dicere : Domine, auxiliare nobis : ille in tribus erravit. Primun quod
οῦ πταίει· πρῶτον, ὅτι ἀντεῖπε καὶ τῷ prophetæ ac Christo contradixit. Secundo quod se
καὶ τῷ Χριστῷ· δεύτερον, ὅτι τῶν ἄλλων aliis præposuit. Tertio quod in seipso solo, et non
οήθηκε (43)· τρίτον, ὅτι ἑαυτῷ μόνῳ, καὶ οὐ in divino auxilio fiduciam habuit : ideo etiam
ᾳ τοῦ Θεοῦ τεθάρρηκε. Διὸ καὶ συγχωρεῖται cadere permittitur, ut corripiatur ac discat non
να συσταλῇ, καὶ μάθῃ μὴ σφόδρα θαρρεῖν nimis in seipso confidere, et cæteri quoque corri-
ὲ παιδευθῶσι καὶ ἕτεροι. Ὅπερ δέ φησι piantur. Quod autem ait Lucas : *Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos* [42], etc., alio dixit tempore,
ὅτι Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξη- priusquam videlicet egrederetur in moutem Olivarum : ideo etiam alterius sunt illa propositi ac sermonis.
μᾶς, καὶ τὰ ἑξῆς, καθ' ἕτερον εἶπε καιρὸν,
ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Διὸ
λόγου εἰσὶν ἐκεῖνα.

— ἀπαρνήσῃ με. Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆ- Vers. 34. *Ait — me abnegabis. Priusquam gallus canat*, id est, antequam ullius temporis (*hh*)
τοῦ, πρὶν τὰς φωνὰς πληρῶσαι τῆς ἀγω- expleat sonos. Solet namque gallus variis tempo-
ῆς γὰρ ὁ ἀλέκτωρ καθ' ἑκάστην ἀγωγὴν D ribus sæpius canere, deinde cessare, et post
φωνεῖν, εἶτα διαναπαύεσθαι, καὶ μετά τινα aliquantum temporis rursus ab altero principio
πάλιν ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς φωνεῖν. Τοῦτο canere. Hoc autem Marcus planius significavit
ος ἐσαφήνισεν εἰπών· Σὺ σήμερον ἐν τῇ dicens : *Tu hodie, in hac nocte, priusquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me* [43]. Negationem vero
ύτῃ, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς dixit, assertionem, quod se non noverit Petrus.
με. Ἀρνησιν δὲ λέγει τὴν τοῦ μὴ εἰδέ-
· φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς· Οὐ μὴ φωνήσῃ

. XVIII, 1, 2. [41] Zachar. XIII, 7. [42] Luc. XXII, 31. [43] Marc. XIV, 30.

Variæ lectiones et notæ.

ὰ, omittit Cod. A, addit autem mox ante (43) Προῦθηκε, Cod. A.

llius temporis. Continui tractus. Ἀγωγὴν etum tamen suis intervallis. Easdem enim voces
:antum galli gallinacei continuum, distin- aliquoties continuo repetit ac deinde requiescit.

Dicit enim Lucas : *Non canet hodie gallus priusquam ter abneges, te nosse me* [44].

Vers. 35. *Dicit — abnegabo.* Quanto firmius affirmat Christus, tanto Petrus e diverso majorem ostendit fortitudinem ; vehemens enim erat in ipso affectus propriæ confidentiæ, ideo miserum patitur naufragium ; a divino auxilio solus relictus, ut ejus arguatur infirmitas. Vide autem quomodo post hæc sit ad modestiam revocatus. Siquidem cum post Resurrectionem de Joanne dixisset : *Domine, hic autem quid* [45] ? et impositum esset ei silentium illico obticuit. Et ante Assumptionem cum audisset : *Non est vestrum nosse tempora vel occasiones temporum* [46], similiter conticuit. Et post hæc de linteo cum audisset : *Quæ Deus purificavit, tu communia ne dixeris* [47], quanquam non intelligeret manifeste quod dicebatur, non tamen ausus est respondere. Hæc autem omnia casus ille negationis correxit. Et ante hoc quidem, quidquid erat fidei in se reponebat, dicens : *Ego tamen nunquam offendar* [43] ; et : *Nequaquam te abnegabo* [49] ; cum addendum fuisset : Si te habuero adjutorem. Postmodum autem de claudi sanatione palam dicebat : *Quid nos intuemini quasi nostra virtute aut pietate effecerimus ut hic ambularet* [50] ?

Hinc ergo magnum discimus documentum, quod neque humana promptitudo quidquam efficiat absque divino auxilio, neque divinum auxilium prosit absque promptitudine humana. Utriusque rei exempla sunt Petrus et Judas. Oportet ergo neque obdormire, omni negotio in Deum rejecto, neque rursum putare seipsos omne opus efficere. Siquidem nec totum operatur Deus, ne otiosi permaneamus ; nec totum nobis permittit, ne gloriemur, sed ab unoquoque quod nocivum est auferens, quod utile est nobis reliquit. Permisit itaque cæterorum principem cadere, non propter dictas tantum causas, verum etiam ut amplius amaret ; cui enim dimissum fuerit amplius hic amplius diliget.

Et nos itaque credamus ubique Deo, nec contradicamus, etiamsi quod ab eo dicitur contrarium esse videatur nostris cogitationibus et aspectibus : sit tamen firmior sermo ejus nostris cogitationibus et aspectibus. Ita quoque in adorandis mysteriis faciamus, non ea solum quæ proponuntur intuentes, sed sermonibus ejus credentes. Cumque ille dicat : *Hoc est corpus meum* ; et : *Hic est sanguis meus*, et pareamus et credamus. Siquidem etiam in baptismo, sensibilis quidem est aqua, sed intelligibile donum est regeneratio. Quia enim corpori conserta est in nobis anima, in sensibilibus intelligibilia tradidit nobis Deus.

A σήμερον ἀλέκτωρ, πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρ εἰδέναι με.

Λέγει — ἀπαρνήσομαι. Ὅσον διαβε Χριστὸς, τοσοῦτον ὁ Πέτρος ἀντισχυρίζ δρὸν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος τῆς ἐφ' ἑαυτ σεως. Διὸ καὶ χαλεπὸν ὑφίσταται ναυάγ τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας ἀπολειφθεὶς, καὶ ὅτι ἀσθενής ἐστιν. Ὅρα γοῦν μετὰ ταῦτα, εσταλμένος ἐστί. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν Ἀνά πὼν περὶ τοῦ Ἰωάννου, (44) Κύριε, οὗ καὶ ἐπιστομισθεὶς, αὐτίκα σεσιγηκε. Κα ἀναλήψεως, ἀκούσας· Οὐχ ὑμῶν ἐσ χρόνους ἢ καιροὺς, ὁμοίως ἡσύχασε. ταῦτα, ἐπὶ τῆς ὀθόνης ἐνωτισθεὶς, ὅτι ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου, καὶ οὐδὲ σαφῶ B ῥηθὲν, ὅμως οὐκ ἐτόλμησεν ἀντειπεῖν. πάντα τὸ πτῶμα ἐκεῖνο τῆς ἀρνήσεως : Καὶ πρὸ τούτου μὲν ἑαυτῷ τὸ πᾶν τῆς πι τίθει, λέγων· Ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκ σομαι, καὶ, Οὐ μή σε ἀπαρνήσωμαι παρακιρνᾷν τοῖς λόγοις, ὅτι Ἐὰν ἔχω Ὕστερον δὲ, ἐπὶ τοῦ χωλοῦ, διαῤῥήδην Ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν ;

Ἐντεῦθεν οὖν μέγα δόγμα μανθάνομε οὔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι θείας ῥοπῆς, οὔτε θεία ῥοπὴ κέρδος φέρει θρωπίνης προθυμίας. Καὶ ἀμφοτέρων παρ Πέτρος καὶ Ἰούδας. Ὅθεν χρὴ μήτε τ τὸν Θεὸν ῥίψαντας καθεύδειν, μήτε σπο C τὸ πᾶν ἑαυτοὺς οἴεσθαι κατορθοῦν· οὔτε γ ὁ Θεὸς ἐργάζεται, ἵνα, μὴ ἀργοὶ μένω τὸ πᾶν ἡμῖν ἐφίησιν, ἵνα μὴ καυχώμεθα τέρου τὸ βλαβερὸν ἀφελὼν, τὸ χρήσιμον ὑ λοιπεν. Ἀφῆκεν οὖν τὸν κορυφαῖον πεσεῖ νον διὰ τὰς ῥηθείσας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἀγαπήσῃ. Ὧ (47) γὰρ πλεῖον ἀφεθῇ ἀγαπήσει.

Καὶ ἡμεῖς τὸ νῦν πειθώμεθα πανταχοῦ καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν, καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτ νον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις καὶ ταῖς ὄψεσι· καὶ ἔστω καὶ λογισμῶν κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐπὶ κτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμ βλέποντες, ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ Δεσπότου D νοι. Καὶ ἐπειδὴ φησι· Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ ποιθώ πιστεύωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βα αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ νοητὸν τ ἡ ἀναγέννησις· ἐπεὶ γὰρ σώματι συμ ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ἐν αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ κεν ἡμῖν ὁ Θεός.

[44] Luc. XXII,34. [45] Joan. XXI, 22. [46] Act. I, 7. [47] Act. X, 15. [48] Matth. XXVI, 33. [49] I [50] Act. III, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Pro Κύριε, dat καί Cod. A.
(45) Ἀπαρνήσομαι, Cod. B. Ita quoque variant in contextu.
(46) Μανθάνωμεν, Cod. A.
(47) Respicit Luc. VII, 47, 48.

εἶπον. Μιμησάμενοι καὶ αὐτοὶ τὸν A

, Μόνος ἄπεισιν εἰς προσευχὴν, διδάσκων
ρμῶς προσευχεσθαι μέλλοντα μεμονωνένον

ἄνθρώπος προσηὔξατο, διδάσκων τοὺς
πειρασμοῖς προσεύχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν
καὶ ἐκτενέστερον ἐπικαλεῖσθαι τὴν ἐκείνου

αθὼν — ἀδημονεῖν. [Ἔστι (49) δειλία
θελούσης τῆς ψυχῆς διαιρεθῆναι τοῦ
ι τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐντεθεῖσαν αὐτῇ παρὰ
ὐ φυσικὴν συμπάθειάν τε καὶ οἰκειό-
τι δειλία παρὰ φύσιν, ἐκ προδοσίας λο-
ἀπιστίας συνισταμένη, ὡς ὅταν τις ἐν
διὰ τὰ φάσματα καὶ τοὺς ψόφους. B
ν δειλίαν, ὡς παρὰ φύσιν, ὁ Χριστὸς οὐ

τὴν προσευχὴν παρέλαβεν αὐτοὺς, ἀλλὰ
τευχῆς, ἰδίᾳ τῶν ἄλλων μαθητῶν, ὥστε
ισθαι αὐτοῖς τὰ τῆς λύπης. Μάρκος δέ
ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι, ἤγουν δειλιᾷν.
τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον. Ἀδημονεῖν
ιαρυθυμεῖν νοεῖται. Τὴν μὲν οὖν λύπην
ίαν ἐνδείκνυται, δεικνύων, ὅτι ὥσπερ τὰ
ἐστιν, οὕτω καὶ τὰ πάντα ἄνθρωπος.
θρωπίνης φύσεως λυπεῖσθαι διὰ τὸν θά-
λιστα τὸν βίαιον, καὶ φοβεῖσθαι τοῦτον.
τούτοις ἐνδείκνυται, ὡς μόνοις θεωροῖς
ι τῆς ἐν τῇ μεταμορφώσει θείας δόξης
μᾶλλον τῶν ἄλλων δυναμένοις μὴ θορυβη- C
ταπεσεῖν.

μετ' ἐμοῦ. Φανερώτερον ἐξαγορεύει τὴν
ῆς φύσεως, ὡς ἄνθρώπος. Τὸ δὲ, Ἕως
τί τοῦ, ὡς ἐν θανάτῳ. Γρηγορεῖν δὲ μετ'
ιει παραμυθίας ἕνεκεν, ὡς ἔθος τοῖς ἐν
. Εἶτα καὶ τούτους ἀφίησιν ἐκεῖ, καὶ μόνος
τὴν προσευχήν.

λθὼν — αὐτοῦ. Λουκᾶς δὲ καὶ τὸ μέτρον
ατος εἶπεν, ὅτι ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ

μενος — ὡς σύ. Εἰπὼν μὲν ὅτι Εἰ δυ-
, παρελθέτω ἀπ' ἐμου τὸ ποτήριον
ιξε τὴν ἀνθρωπίνην δειλίαν, ποτήριον D
οῦ θανάτου· εἰπὼν δὲ ὅτι Πλὴν οὐχ ὡς
ἀλλ' ὡς σὺ, ἐδίδαξεν ὅνι καὶ τῆς φύσεως
χρὴ ἕπεσθαι τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ,
ἣν αὐτὸ τοῦ ἰδίου θελήματος, ὡς λυσιτελέ-
δὲ, Πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, σαφέστερον,
ἀπήγγειλεν, εἰπὼν, Πλὴν μὴ τὸ θέλημά

Vers 35. *Similiter — dixerunt.* Imitantes et ipsi Petrum.

Vere 36. *Tunc — illic.* Solus abit ad orationem docens oportere eum qui ferventer oraturus est, solitarium orare.

† † Ut homo precabatur, docens homines in tentationibus precari et ad Deum intendere mentem atque ardentius ejus implorare auxilium.

Vers. 37. *Et assumpto — mœstus esse.* † † Est timor quidam secundum naturam, cum animus non vult disjungi a corpore, propter insitam ei in principio a Creatore compassionem et conjunctionem. Est vero etiam timor contra naturam qui ex neglectu sanæ rationis et infidelitate oritur, veluti, cum quis nocte timet, propter spectra aut sonitus. Hunc timorem autem, qui contra naturam est, Christus non habuit.

Non ad orationem eos assumpsit, sed autequam oraret, ut seorsim separatis ab aliis discipulis suam ostenderet tristitiam. Marcus autem dicit, quod cœpit expavescere, id est timere [51]. Permisit enim naturæ pati quod suum erat. Ἀδημονεῖν autem (pro quo *mœstum* esse vertimus) significat nunc acerbo esse animo. Mœstitiam itaque et animi acerbitatem demonstrat : ostendens quod sicut omnino Deus est, ita omnino homo est : proprium est autem humanæ naturæ mœstitiam pati propter mortem, maxime violentam, hancque timere. Solis autem his demonstratur, ut qui soli C spectatores fuerant divinæ gloriæ ipsius in transfiguratione, et qui magis inter omnes poterant non turbari aut decidere.

Vers. 38. *Tunc — mecum.* Manifestius naturæ pandit infirmitatem tanquam homo. Quod autem ait : *Usque ad mortem*, tantumdem est ac si dicat Sicut in morte, Vigilare vero secum jubet eos consolationis gratia, sicut moris est in afflictionibus. Deinde etiam hos ibi relinquit, et solus abit ad orandum.

Vers. 39. *Et progressus — suam.* Lucas vero etiam spatii dixit mensuram, quod avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis [52].

Vers. 39. *Orans — sicut tu.* Dicens : *Si possibile est, transeat a me poculum istud*, humanum demonstravit timorem, poculum vocans mortem. D Dicens autem, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, docuit quod, natura licet retrahente, sequi oporteat Dei voluntatem illamque propriæ voluntati præponere, tanquam maxime utilem. Quod vero ait : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, planius retulit Lucas dicens : *Ve-*

XIV, 33. [52] Luc. XXII, 41.

Variæ lectiones et notæ.

c uterque codex habet in margine, A aulo inferius, B hoc loco. Caret eo Hen-

(49) Etiam hæc uterque habet in margine. Apud Hentenium non legitur.

rumtamen non mea voluntas, sed tua fiat [53] Marcus autem dicit quod orabat ut, si possibile esset, transiret a se hora, videlicet mortis. Et quod dicebat: *Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer poculum hoc a me, sed non quod ego volo, sed quod tu* [54]. Dictio *Abba* Hebraica est, significans idem quod *Pater*: ideo quoque sua interpretatio apposita est. Quod autem additur, *Sed non quod ego volo, sed quod tu*, defectiva oratio est: Fiat non quod ego volo, sed quod tu.

Apud Lucam vero scriptum est: *Pater, si vis transferre poculum hoc a me* [54*]; et similiter est oratio defectiva deficit enim, Transfer. Ut homo autem dicebat, *Si possibile est*, hoc est, Quatenus fieri potest; humanum est enim timere (*ii*). Verisimile est autem omnia per partes dicta esse. Solemus enim in precationibus unum et idem vario modo dicere.

Vers. 40. *Et venit — sic?* *Sic* per modum interrogationis legendum est pudore namque affecit eum. Atqui etiam alii dormiebant. Sed hunc vehementius objurgavit tanquam magis temerarium, dicens: Sic te promisisti facturum?

Vers. 40 *Non — mecum?* Mecum mori promisistis, et non potuistis una hora vigilare mecum? Marcus autem ait dixisse Petro: *Simon, dormis? Non potuisti una hora vigilare* [55]? Præcipue enim ad illum direxit sermonem, deinde etiam ad alios.

Vers. 41. *Vigilate — tentationem.* Non vobis ipsis confidatis, neque magna promittatis, sed attendite et orate ne intretis in tentationem. Quidam vero tentationem interpretantur hic de negatione.

Vers. 41. *Spiritus quidem — infirma.* Anima quidem prompta est et audenter accedit periculum; caro vero cum infirma sit, formidat, nec adeo constans est; ideo convenit ne promptitudinem animæ attendentes insolescant, sed carnis infirmitatem advertentes modesti sint.

Vers. 42. *Rursus — voluntas tua.* Marcus autem scripsit quod eumdem dixerit sermonem [56]. Verisimile est ergo et hunc et illum dixisse.

Vers. 43. *Et venit — gravati.* Gravabantur non tantum somno, sed et mœrore, sicut dixit Lucas [57]. Jam enim certiores facti erant de morte ipsius. Marcus vero dixit: *Et nesciebant quid ei responderent* [58].

μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω (50). Μάρκος δέ φησιν ὅτι προσηύχετο ἵνα (51), εἰ δυνατόν ἐστι, παρέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἤγουν, ἡ τοῦ θανάτου· καὶ ὅτι (52) ἔλεγεν, Ἀββὰ ὁ Πατήρ, πάντα δυνατά σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ. Τὸ μὲν οὖν Ἀββᾶ, ἑβραϊκὴ λέξις ἐστὶ, σημαῖνον τὸ Ὁ Πατήρ· διὸ καὶ ἡ ἑρμηνεία τούτου χροστέθη. Τὸ δὲ, Οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ, ἔλλιπῆ εἰσιν. Ἐλλείπει γάρ τὸ, Γινέσθω. Ἔστι γὰρ τὸ πλῆρες, ὅτι Γινέσθω, οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὃ σύ.

Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ γέγραπται· Πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ ἔστι καὶ τοῦτο ἔλλιπές. Ἐλλείπει γὰρ τὸ, Παρένεγκε. Ὦ ἄνθρωπος δὲ εἶπεν. Εἰ δυνατόν ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, εἰ ἐνδεχόμενον. Ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἐπιδοιάζειν (53). Ὡς γὰρ Θεὸς ἐγίνωσκεν εἴτε δυνατὸν ἦν, εἴτε ἀδύνατον. Εἰκὸς δὲ, πάντα ῥηθῆναι ὡσὰ μέρος. Εἰώθαμεν γὰρ ἐν ταῖς προσευχαῖς διαφόρως τὸ αὐτὸ λέγειν.

Καὶ ἔρχεται — οὕτως; Τὸ οὕτως; κατ' ἐρώτησιν ἠθικὴν ἀναγνωστέον. Ἐνέτρεψε γὰρ αὐτὸν, καίτοι καὶ τῶν ἄλλων καθευδόντων· ἀλλὰ τούτου διαφερόντως καθήψατο, ὡς προπετεστέρου, λέγων· Οὕτως ὑπέσχου;

Οὐκ — μετ' ἐμοῦ; Σὺν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἐπηγγείλασθε, καὶ οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαί μετ' ἐμοῦ; Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι λέγει τῷ Πέτρῳ· Σίμων, καθεύδεις; Οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι; Προηγούμενως μὲν γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ἐπετείνατο, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Γρηγορεῖτε — πειρασμόν. Μὴ θαῤῥεῖτε ἑαυτοῖς, μηδὲ ἐπαγγέλλεσθε μεγάλα, ἀλλὰ προσέχετε καὶ προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Τινὲς δὲ πειρασμὸν ἐνταῦθα τὸν τῆς ἀρνήσεως ἑρμηνεύουσι.

Τὸ μὲν πνεῦμα — ἀσθενής. Ἡ μὲν ψυχὴ προθυμεῖται καὶ κατατολμᾷ τοῦ κινδύνου· ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενὴς οὖσα, ὑποστέλλεται καὶ οὐκ εὐτονεῖ· διὸ προσήκει μὴ, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν βλέποντας, θρασύνεσθαι, ἀλλὰ, πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν ὁρῶντας, μετριοφρονεῖν.

Πάλιν — θέλημά σου. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν, ὅτι τὸν αὐτὸν λόγον εἶπεν, ὃν καὶ πρότερον. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐκεῖνον, καὶ τοῦτον εἰπεῖν.

Καὶ ἐλθὼν — βεβαρημένοι. Βεβάρηντο οὐ τῷ ὕπνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ λύπῃ, καθὼς εἶπε Λουκᾶς. Ἤδη γὰρ ἐπληροφορήθησαν περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι Καὶ οὐκ ᾔδεισαν, τί αὐτῷ ἀποκριθῶσιν.

[53] Luc. XXII, 42. [54] Marc. XIV, 35. [54*] Luc. XXII, 42. [55] Marc. 14, 37. [56] Ibid. 39, [57] Luc. XXII. 45. [58] Marc. XIV, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Γενέσθω. Cod. A.
(51) Ἵνα omittit cod. A.
(52) Ὅτι omittit cod. A.

(53) Frequentius legitur ἐνδοιάζειν. Sed hoc quoque probum.

(*ii*) *Timere.* Dubitare. Ut Deus enim, norat utrum fieri posset necne.

ρεῖς — εἰπών. Ἐκ δευτέρου μὲν, καὶ ἐκ A
ροσηύξατο, διδάσκων ὅτι χρὴ πολλάκις
σθαι, καὶ μὴ ἀποκάμνειν. Ἦλθε δὲ τὸ δεύ-
ις τοὺς μαθητὰς, ἐλέγχων τὴν ἀσθένειαν
ς μηδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν βελτιωθέντων,
τοσοῦτον βεβαπτισμένων τῷ ὕπνῳ, ὅσον
ασθαι ἀποκριθῆναι αὐτῷ. Διὸ οὐδὲ καθήψα-
τηνικαῦτα.

δὲ πλατύτερον εἶπε καὶ ὅτι Ὤφθη αὐτῷ
ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτὸν, ἤγουν,
καὶ κραταιοῦσθαι ἐπιφθεγγόμενος, ὡς ἀν-
καὶ ὅτι, καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέ-
προσηύχετο· παιδεύων ἡμᾶς, ἐν ἀνάγκαις
ον προσεύχεσθαι· καὶ ὅτι Ἐγένετο ὁ
ὑτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες B
γῆν. Θρόμβοι (54) δὲ αἵματος οἱ παχύτα-
αγμοὶ τοῦ αἵματος, Τοῦτο δὲ εἶπε, δηλῶν
ἵμα ἱδρωσεν, ἀλλ' ὅτι (55) παχεῖς κατῆγεν
ὑπὸ τῆς ἀγωνίας. Ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ ὑπό-
γενόμενον, οὐκ ἐπὶ τοῦ προσώπου μόνον
ει τὴν λύπην, ἀλλὰ καὶ φανερώτερον ἐξα-
αύτην, καὶ προσεύχεται πυκνότερον, καὶ
αὐτῷ φαίνεται πρὸς ἀνδρείαν (56) ἐπαλεί-
ἔτι ἀγωνιᾷ, καὶ ἐκτενέστερον προσεύχεται,
τες ἁδροὶ καταῤῥέουσι, καὶ πάντα ταῦτα καὶ
πάσχει, βεβαιῶν ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν
ησεν, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων
ρεπῶς οὕτω γενομένων, καὶ τῆς μαρτυρικῆς
ερον γενναιότητος, ὅμως εἰσί τινες ἀπιστοῦν- C
θρωπήσει αὐτόν, πολλῷ, ἄλλον ἠπίστουν ἄν,
τα γέγονεν.

δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ εὐαγγελισταὶ μα-
υνεγράψαντο, τί τε προσευχόμενος εἶπε
ε, καὶ ποσάκις προσηύξατο, καὶ ἁπλῶς τὰ
ἀγγέλου, καὶ τὰ ἑξῆς. Οἱ μαθηταὶ γὰρ
τότε μὲν ἐκάθευδον· ὕστερον δὲ ἀφέντες
υγον. Δοκεῖ γάρ μοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν
Διδάσκαλος εἰπεῖν καὶ ταῦτα τοῖς μαθη-
δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος ἦν
ς ἡ βίβλος φησὶ τῶν Πράξεων.

– ἀναπαύεσθε. Ἐντρέπων αὐτοὺς τοῦτο
ὶ καθαπτόμενος, οἷα κοιμωμένων ἐν καιρῷ
καὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ γρηγο-
προσεύχεσθαι παραγγελιῶν ἐπιλαθομένων,
ήγων· Ἐπεὶ μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐγρηγορή- D
λοιπὸν καθεύδετε, καὶ ἀναπαύεσθε, εἰ δύ-

ἤγγικεν ἡ ὥρα. Ἡ τῆς προδοσίας. Μάρ-
φησιν εἰπεῖν αὐτὸν πρὸ τοῦ λόγου τούτου,
χει, τουτέστιν, ἔλαβε τὴν κατ' ἐμοῦ ἐξου-
ἄβολος, ἣ ἀπέχει τά κατ' ἐμὲ, ἤγουν, πέρας
γὰρ καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ εἴρηκεν, ὅτι Τὰ
τέλος ἔχει.

Vers. 44. *Et relictis — dicens.* Secundo et tertio oravit, docens quod sæpius orare oporteat, et non defatigari. Venit autem secundo ad discipulos, convincens infirmitatem illorum, qui post correptionem meliores redditi non fuissent, sed adeo somno demersi essent, ut neque respondere ei possent ; ideo tunc non objurgavit eos,

Lucas autem latius dixit, quod *apparuit illi angelus de cœlo confortans eum* [59] ; dicens videlicet ei tanquam homini ut confortaretur ac roboraretur. Quodque factus in agonia, hoc est angore correptus, protendebat orationem ; docens nos, ut in necessitatibus orationem protendamus. Et quod *factus est sudor ejus sicut grumi sanguinis decurrentes in terram* [60]. Grumi sanguinis, hoc est, crassissimæ sanguinis guttæ, siguificans non quod sanguinem sudaverit, sed quod crassos deduxerit sudores. Ne fictio videatur quod factum est, non in facie tantum mœstitiam demonstrat, sed et manifestius hanc prodit, et orat frequentius ; angelusque ei apparet, ad fortitudinem exercens ; et angore corripitur, ac protendit orationem ; crassique defluunt sudores. Hæc autem omnia et facit et patitur confirmans, quod non phantastice humanitatem assumpserit, sed juxta veritatem. Etenim si, etiam his ita factis quæ ad humanitatem pertinebant, quidam adhuc ejus incarnationem non credunt, quanto magis increduli essent, si hæc facta non fuissent ?

Dignum est autem, ut inquiramus, unde didicerint evangelistæ quid tunc orans dixerit, et quoties oravit, ac ut semel dicam, de angelo et cæteris quæ ab hoc loco sequuntur, siquidem discipuli omnes tunc dormiebant, postmodum vero eo relicto fugerunt. Mihi sane apparet quod post resurrectionem Præceptor ipse etiam hæc discipulis dixerit, quando per dies quadraginta eis apparuit, sicuti refert Actorum liber [61].

Vers. 45. *Tunc — requiescite.* Pudore suffundens eos ac objurgans hoc dicit, quod in articulo periculi dormitarent, cum tamen multis eos vigilare præcepisset et orare, illi autem oblivioni cuncta tradidissent, ac si diceret : Ex quo hactenus non vigilatis, jam deinceps dormite et requiescite, si potestis.

Vers. 45. *Ecce appropinquavit hora.* Hora proditionis. Marcus autem ait eum ante hunc sermonem dixisse Ἀπέχει *aufert* [62], hoc est, accepit adversum me diabolus potestatem. Vel abscedunt quæ de me sunt, sive finem habent. Nam etiam apud Lucam dixit : *Ea quæ sunt de me finem habent* [63].

[59] Luc. xxii, 43. [60] Ibid. 44. [61] Act. i, 3. [62] Marc. xiv, 41. [63] Luc. xxii, 37.

Variæ lectiones et notæ.

Lexicon inedit. Θρόμβος· πεπηγὸς αἷμα. Theophylact, p. 521 C : Σταγόσιν ἁδραῖς περιιστάζετο. Theophanes Ceramicus pag. 191 : θρομβοειδεῖς ἱδρῶτας. ἀπίσταξεν.

(59) Ἀνδρίαν, cod. A.

Vers. 45. *Et — peccatorum.* Hoc manifestum est.

Καὶ — ἁμαρτωλῶν. Τοῦτο σαφές.

CAP. LXV. *De traditione Jesu.*

ΚΕΦ. ΞΕ'. Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ

Vers. 46. *Surgite — me tradit.* Etiam hinc ostendit, quod voluntarie pateretur. Præsciens enim eos qui cum proditore venirent, non fugit, sed potius in occursum eorum exire festinat, dicens: Eamus ad illos, Lucas autem ait eum dixisse discipulis: *Ut quid dormitis? surgite et orate, ut non intretis in tentationem* [64]. Verisimile est ergo hæc primum dixisse, deinde addidisse: *Surgite eamus.*

Ἐγείρεσθε — παραδιδούς με. Κάντε ξεν ὅτι ἐκὼν ἀποθανεῖται. Προειδὼς γὰ νους τοὺς περὶ τὸν προδότην, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάντησιν αὐτῶν ἐξιέναι ζεται, λέγων· Ἄγωμεν πρὸς αὐτούς. φησιν εἰπεῖν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς· Τί ἀναστάντες προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσ πειρασμόν. Εἰκὸς δὲ τοῦτο πρῶτον εἰ ἐπειπεῖν τὸ Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν.

Vers. 47. *Et adhuc — populi.* Unus de duodecim additur pro indicio ad significandum quod e primo discipulorum choro erat. Et positum est hoc in Judæ accusationem. Tangit autem hoc et alios discipulos, non tamen pudefiunt scribentes ea evangelistæ; ubique enim veritati student. Joannes vero de Juda dicit, quod sumpta cohorte et a pontificibus et Pharisæis ministris, venit illuc cum laternis et facibus ac armis [65].

Καὶ ἔτι — τοῦ λαοῦ. Εἰς τῶν δώδεκα κειται γνώρισμα, δῆλοῦν ὅτι ἐκ τοῦ προ τῶν μαθητῶν ἦν. Καὶ ἔστι μὲν τοῦτο κατ Ἰούδα· καθάπτεται δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνονται τοῦτο γράφοντες λισταί. Παντοχοῦ γὰρ τῆς ἀληθείας φι Ὁ δ' Ἰωάννης περὶ τοῦ Ἰούδα φησὶν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ καὶ ὅπλων. Ἡ σπεῖρα (58) μὲν οὖν ἦν τάγμα στρατιωτικόν, χρήμασιν ἀναπεισθεῖσα. Φανοὶ δὲ τ φανάρια.

Vers. 48. *Qui — eum.* †† Proditor ad exemplum Judæ est, qui rationem prodit affectibus et modestiam mentis immodestiæ actionum. Negrat autem illum, sicuti Petrus, qui propter metum honesta deserit.

Ὁ — αὐτόν [Προδότης (59) μὲν κατὰ ὁ προδιδοὺς (69) τὸν λόγον τοῖς πάθεσι, κα μίαν τῆς ψυχῆς τῇ παρανομίᾳ τῶν πρ νεῖται δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν Πέτρον, ὁ δι καλὸν παραιτούμενος.]

Post tanta argumenta occultare studebat quod ipse eum proderet; ideo palam quidem non prodit, sed osculum effingit, fiduciam habens de mensuetudine Salvatoris, quod eum non repelleret, cum id magis sufficeret, ut eum confunderet, omnique venia privaret, qui adeo humanum prodebat. Timens autem ne forte insidiatores effugeret, quod frequenter fecerat, admonet dicens: *Apprehendite eum et abducite caute* [66]; hoc enim addidit Marcus.

Μετὰ τοσοῦτον δὲ (61) ἔλεγχον, λαθεῖ ζεν, ὅτι αὐτὸς αὐτὸν προδίδωσι. Διὸ φανεροῦ μὲν οὐ προδίδωσι, σχηματίζ φίλημα, θαρρήσας τῇ ἡμερότητι τοῦ Σ οὐκ ἀπώσεται αὐτὸν, ὃ καὶ (62) μᾶλλον ἐντρέψαι τοῦτον καὶ πάσης ἀποστερῆσι μῆς, ὅτι τὸν οὕτω πραότατον προεδίδοι δὲ μήποτε διαφύγῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντα κις ἐποίησε, παρήγγειλεν ὅτι Κρατήσ καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς· τοῦτο γὰρ προσέθηκεν.

Sed Christus hunc evincens, quod frustra se ficto signo munierit, ac ostendens quod se invitum nequaquam possent comprehendere, egressus dixit eis, sicut scripsit Joannes: *Quem quæritis? Responderunt ei, Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus, Ego sum. Stabat autem et Judas qui tradebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram* [67]. O verbi potentiam; non potuerunt sustinere tantum, *Ego sum*; ideo cum et faces haberent et lampades, excæcati sunt una cum proditore. Præterea cum gladiis et fustibus armati

Ἀλλ' ὁ Χριστὸς, ἐλέγχων αὐτὸν μάτ λιζόμενον, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἂν τοῦ καθέξοιεν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς ὡς ἱστόρησε. Τίνα ζητεῖτε; Ἀπεκρίθησαν σοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς Ἐγώ εἰμι. Εἱστήκει δὲ καὶ (63) Ἰού ραδιδοὺς αὐτὸν μετ' αὐτῶν. Ὡς (64) αὐτοῖς ὅτι Ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς καὶ ἔπεσον χαμαί. Ὦ λόγου δυνάμεως! σαν ὑπενεγκεῖν τὸ, Ἐγώ εἰμι, (65) μόνο φανοὺς μὲν καὶ λαμπάδας ἔχοντες (66)

[64] Luc. XXII, 46. [65] Joan. XVIII, 3. [66] Marc. XIV, 44. [67] Joan. XVIII, 5, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Πρόκειται. cod. A.
(58) Lexicon inedit. σπεῖρα σύναξις, πλῆθος στρατευμάτων.
(59) Inclusa codex A habet in margine. Hentenius non habet.
(60) Παραδούς. Cod. A.
(61) Δὲ omittit Cod. A.
(62) Chrysost. tom. VII, p. 793.
(63) Καί omittit cod. A.
(64) Οὖν omittit cod. A.
(65) Μόνον, habet cod. A paulo ante, ενεγκεῖν.
(66) Post ἔχοντες, addit cod. A καὶ.

ι προδότου· μαχαίραις δὲ καὶ ξύλοις ὡπλι- A essent, dissoluti sunt et ceciderunt. Postquam au-
τυχάνοντες, παρελύοντο καὶ κατέπιπτον. tem suam ostendit virtutem, deinceps permittit,
ἔδειξε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, τότε λοιπὸν συνε- ac iterum interrogavit eos : *Quem quæritis ? At illi*
καὶ πάλιν αὐτοὺς ἐπηρώτησε · Τίνα ζητεῖ- *dixerunt, Jesum Nazarenum. Respondit Jesus : Dixi*
δὲ εἶπον · Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Ἀπε- *vobis, quod ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos*
ησοῦς · Εἶπον ὑμῖν, ὅτι Ἐγώ εἰμι. Εἰ οὖν *abire* [68]. Judas vero his quoque ita factis, non est
εἴτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν. Ὁ δὲ Ἰού- mutatus : nec minimo quidem puncto ab his quæ
τούτων οὕτω γινομένων, οὐ μετεβλήθη disposuerat, discessit.
μικρὸν, οὐδὲ τῶν δεδογμένων ἀπέσχετο.

ὑθέως — αὐτόν. Φησὶ δὲ καὶ (67). Λουκᾶς
ν Χριστὸν πρὸς Ἰούδαν, ἐγγίσαντα φιλῆ-
· Ἰούδα, φιλήματι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
αδέως ; Μακροθύμως γὰρ ἐξεῖπεν αὐτῷ
κοπὸν τοῦ φιλήματος, καὶ προσωνείδισε,
τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης σύμβολον προ-
καὶ ὅμως οὐκ ἀπώσατο, ἀλλὰ καὶ τὸ φί- B
ξατο, καὶ παρέσχεν ἑαυτὸν εἰς (68) ἀπα-
ὁ δὲ, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τοσαύτην
όδειξιν, καὶ τῆς ἐπιεικείας καὶ ἡμερότη-
ν παντὸς χαλεπώτερος ἔμενεν.

Ἰησοῦς — πάρει. Ὅρα εὐσπλαγχνίαν
τον. Ἄχρι γὰρ καὶ παρεδόθη, ἐκήδετο
ότου. Διὸ καὶ νῦν ἑταῖρον ὠνόμασε τὸν
Τὸ δὲ, Ἐφ' ᾧ πάρει, οὐκ ἐρωτηματικῶς
ον· ἐγίνωσκε γὰρ, ἐφ' ᾧ παρεγένετο· ἀλλ'
ῶς. Δηλοῖ δὲ ὅτι Δι' ὃ παραγέγονας, ἤγουν,
κοπὸν πρᾶττε, τοῦ προσχήματος ἀφέμενος.
ν γὰρ ἦν ἡ προδοσία, πρόσχημα δὲ τὸ
ὁ λόγος·

αὐτόν. Κατὰ τὸ σύνθημα.

ὺ — ὠτίον. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν ὅτι
ί περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον εἶπον (69)
ριε, οἱ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ ; Καὶ ἐπά-
τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιε-
ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν. Ὁ δ'
δήλωσε καὶ τὸν πατάξαντα, εἰπόν (70) ·
ν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐ-
ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ
κὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. Ἦν δὲ (71)
δούλῳ Μάλχος. Ἔτι γὰρ τῶν ἄλλων
αὐτὸς οὐκ ἀναμείνας τὴν ἀπόκρισιν,
τος, ἐπάταξεν μὲν κατὰ τῆς κεφαλῆς,
ὲ τὸ ὠτίον. Εἶχον γὰρ δύο μαχαίρας, ὡς
ἐς, ἀπὸ τοῦ δείπνου ταύτας, ὡς ἔοικε, D
εγάλας οὔσας, ὥστε χρῆσθαι πρὸς ἅμυ-
έναι μελλόντων.

τὸ γεγονὸς ὁ Χριστὸς, εἶπεν · Ἐᾶτε ἕως
αὶ ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο

Vers. 49. *Et confestim — eum.* Ait autem Lucas dixisse Christum Judæ cum accederet, ut osculare-tur eum : *Juda, osculo Filium hominis tradis* [69] ? Patienter enim expressit ei (*jj*) quo fine fuerit ille osculatus ; et exprobravit quod amoris signum fecisset signum proditionis ; et tamen non repulit, sed et osculum suscepit, et se ut abduceretur præbuit. Ille autem cum tantum accepisset experimentum virtutis illius et humanitatis ac mansuetudinis, omni tamen permansit fera crudelior.

Vers. 50. *Jesus autem—venisti.* Vide misericordiam inenarrabilem. Siquidem donec traditus est, fuit illi cura de proditore. Ideo enim nunc amicum nominavit eum, qui erat inimicus. Quod autem addit : *Ad quod venisti* ? non est per modum interrogationis legendum ; sciebat enim ad quid venerat ; sed enuntiative ; significat enim : Ad id propter quod advenisti, id est, juxta intentum tuum operare relicto velamento. Finis siquidem erat proditio, C velamentum autem, osculum et sermo.

Vers. 50. *Tunc—eum.* Secundum datum signum.

Vers. 51. *Et ecce — auriculam.* Lucas autem scripsit : *Videntes hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine percutiemusne gladio ? Et percussit unus quispiam ex eis servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dextram* [70]. Joannes vero eum quoque manifestavit qui percussit, dicens : *Simon ergo Petrus cum haberet gladium, exseruit eum, et percussit pontificis servum, amputavitque, auriculam ejus dextram. Erat autem nomen servo Mulchus* [71]. Nam cum adhuc cæteri interrogarent, ipse non exspectata responsione, utpote ferventissimus, percussit quidem in caput, sed auriculam amputavit. Habebant enim duos gladios, sicut dixit Lucas [72], quos, ut verisimile est, a cœna sumpserant : quibus utpote magnis uti possent in auxilium adversus eos qui invasuri erant.

Videns autem Jesus quod factum erat, dixit, *Sinite huc usque*, tactaque illius auricula sanavit

xviii, 7, 8. [69] Luc. xxii, 48. [70] Luc. xxii, 49, 50. [71] Joan xviii, 10, 11. [72] Luc. xxii. 38.

Variæ lectiones et notæ.

ι omitti cod. A.
ηγωγήν. Cod. A.
ῷ omittit cod. A.

(70) Εἰπὼν omittit B.
(71) Τόνομα, sic, pro τοὔνομα. Cod. A.

ienter enim expressit ei. Indulgenter patefecit ei.

cum [73]. Nam et hoc addidit Lucas. Dicens itaque Christus : *Sinite huc usque,* ostendit quod juxta dispensationem ablata sit servo principis sacerdotum auricula, in signum quod principes sacerdotum præ invidia auditu privati essent, ne audirent et intelligerent eas quæ de ipso erant prophetias. Sanans autem illum, ostendit misericordiam quam erga illos haberet, quodque de illis, si libuisset pœnas sumpsisset ; verum ostendit oportere potius beneficio afficere malefacientes. Sed quomodo is, qui de non ulciscendo mandatum acceperat, gladio percutit ? Primum quidem non pro seipso hoc fecit, sed pro Præceptore ; deinde, nondum perfectus erat : postmodum autem videas hunc sexcentas pati injurias, atque omnia mansuete tolerantem.

A αὐτόν, Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦτό φησι Λουκᾶς. Εἰπὼν μὲν οὖν ὁ Χριστός ὅτι Ἕως τούτου, ἐνέφηνεν ὅτι κατ' οἰκονομίαν ἀφῃρέθη τὸ οὖς ὁ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως, εἰς σημεῖον τοῦ ἀφαιρεθῆναι τοὺς ἀρχιερεῖς ὑπὸ φθόνου τὸ ἀκούειν τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, ἦγουν, τὸ συνιέναι ταύτας. Ἰασάμενος δὲ αὐτόν, ἔδειξε μὲν καὶ τὸν εἰς αὐτοὺς ἔλεον, καὶ ὅτι ἠμύνατο ἂν αὐτοὺς εἴπερ ἤθελεν, Ἐδίδαξε δὲ καὶ ὅτι χρὴ μᾶλλον εὐεργετεῖν τοὺς κακῶς ποιοῦντας. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὴ ἀμύνεσθαι προσταχθεὶς πατάσσει ἐν μαχαίρᾳ ; Πρῶτον μὲν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Διδασκάλου · ἔπειτα καὶ οὔπω τέλειος ἦν · ὕστερον δὲ βλέπε τοῦτον μυρία πάσχοντα, καὶ πράως ἅπαντα ὑπομένοντα.

Admirari etiam quispiam poterit, quomodo non comprehenderint discipulos ac trucidaverint propter id quod factum est in servum principis sacerdotum. Sed vere ipsa virtus quæ hos excæcaverat ac prostraverat, illa etiam tunc iram, quam de auriculæ amputatione conceperant, dispersit.

B Θαυμάσειε δ' ἄν τις, πῶς οὐ συνέλαβον καὶ τοὺς μαθητὰς, καὶ κατέκοψαν, διὰ τὸ γεγενημένον εἰς τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως. Ἀλλ' ὄντως ἡ παρώσασα καὶ ῥίψασα τούτους δύναμις ἐκείνη καὶ τότε διεσκέδασε τὸν ἐπὶ τῇ ἀποκοπῇ τοῦ ὠτίου θυμὸν αὐτῶν.

Vers. 52. *Tunc ait — morientur.* Ubi eum increpasset docuit, neque etiam pro Deo defendendo utendum esse gladio. Per gladium vero omnia arma prohibuit. Quod autem dicit : *Omnes qui accipiunt gladium,* prophetia est perditionis Judæorum qui adversus ipsum venerant, Joannes vero ait eum dixisse : *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater* [74]? ostendens hæc non a potestate illorum fieri sed Patris permissione, quodque Patri sit obediens C usque ad mortem.

Τότε λέγει — ἀποθανοῦνται, Ἐπιτιμήσας αὐτῷ, ἐδίδαξε μηδ' ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ χρῆσθαι μαχαίρᾳ. Διὰ δὲ τῆς μαχαίρας καὶ πάν ὅπλον ἐκώλυσε. Τὸ δὲ Πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν, προφητεία ἐστὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἐπελθόντων αὐτῷ Ἰουδαίων. Ὁ δ' Ἰωάννης εἰπεῖν αὐτὸν λέγει καὶ ὅτι Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέ (72) μοι ὁ Πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; δεικνύοντα ὅτι οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεώς ἐστι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς παραχωρήσεως, καὶ ὅτι ὑπήκοός ἐστι τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου.

Vers. 53. *An putas — angelorum* ? Legio agmen est militare maximi numeri. Non dixit autem, Possum eos perdere, ne absurda loqui videatur, propter susceptas affectiones, mœrorem videlicet, pavorem, agoniam, sudores, et quæcunque paulo ante tanquam homo passus est Nondum enim eam quam decebat, conceperant de eo opinionem, et idcirco humilia de se loquitur. In tanto autem numero legiones dixit angelorum ut abunde confortet eos, qui timore erant pene emortui. Unus siquidem angelus quondam centum octogintaquinque millia hominum brevi tempore interfecit [75].

Ἢ δοκεῖς — ἀγγέλων ; Λεγεὼν ἐστι τάγμα στρατιωτικὸν πολυάριθμόν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Δύναμαι αὐτοὺς ἀπολέσαι, ἵνα μὴ δόξῃ λέγειν ἀπίθανα, διὰ τὰ προλαβόντα πάθη, τὴν λύπην, τὴν δειλίαν, τὴν ἀγωνίαν, τοὺς ἱδρῶτας, καὶ ὅσα πρὸ μικροῦ πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος. Οὕπω γὰρ τὴν προσῆκουσαν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν εἶχον. Διὰ τοῦτο οὖν ταπεινὰ φθέγγεται. Τοσαύτας δὲ λεγεῶνας εἶπεν ἀγγέλων, ἵνα ἐκ περιουσίας παραθαῤῥύνῃ τούτους, ἀποτεθνηκότας τῷ δέει. Καὶ γὰρ εἷς ἄγγελος ἑκατὸν ὀγδοηκονταπέντε χιλιάδας ἀνεῖλεν ἐν βραχεῖ πάλαι.

Vers. 54. *Quomodo— fieri ?* Nisi ita interemptus fuero, inquit, quomodo complebuntur Scripturæ D prophetic, quotquot de morte mea loquuntur, quæ scribunt quod ita oporteat fieri, quod ita oporteat me mori ?

Πῶς — γενέσθαι ; Εἰ μὴ οὕτως ἀναιρεθῶ, φησὶ, πῶς πληρωθῶσιν αἱ Γραφαὶ αἱ προφητικαὶ, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διεξίασιν; αἱ γράφουσαι ὅτι οὕτω δεῖ γενέσθαι, ὅτι οὕτω χρὴ ἀποθανεῖν με.

Vers. 55. *In illa — apprehendistis me.* Ostendit his quoque, quod non sua virtute apprehenderint eum. Sicut enim tunc non potuerunt eum apprehendere, ita neque nunc, nisi omnino voluisset. Lucas vero ait hæc eum dixisse his, qui venerant

Ἐν ἐκείνῃ — ἐκρατήσατέ με. Δείκνυσι καὶ τούτοις ὅτι οὐχ ὑπὸ τῆς αὐτῶν κατεσχέθη δυνάμεως. Ὥσπερ γὰρ τότε κατασχεῖν αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν, οὕτως οὐδὲ νῦν, εἰ μὴ πάντως ἠθέλησεν. Λουκᾶς δέ φησιν εἰπεῖν ταῦτα πρὸς τοὺς (73) παρ-

[73] Luc. xxii, 51. [74] Joan. xviii, 11. [75] IV Reg. xix, 35.

Variæ lectiones.

(72) Ὁ ἔδωκε, Cod. A.

(73) Γενομένους, Cod. B. Mox πρὸς αὐτόν, A.

ους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ
καὶ πρεσβυτέρους. Εἰκὸς δὲ καὶ πρὸς τούτους
ους. Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ μὲν Ἰούδας, λαβὼν
πεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων
ας, προῆγεν· εἵποντο δὲ καί τινες τῶν ἀρχιε-
καὶ στρατηγῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρων,
ν ὁ (74) Λουκᾶς ἐδήλωσεν· ἅμα μὲν παρα-
ας τοὺς ἀπεσταλμένους, ἅμα δὲ καὶ θεωροῦν-
να μὴ δωροδοκηθῶσι. Στρατηγοὺς δὲ τοῦ
λέγει τοὺς φυλάσσοντας αὐτὸ μετὰ (75)
τρατιωτῶν, οἷς καὶ ἀνωτέρω συνελάλησεν ὁ
.

ο δὲ — προφητῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον, δηλαδὴ,
ῆσαι κατασχεθῆναί με, γέγονεν, ἵνα τέλος
ν αἱ Γραφαὶ τῶν προφητῶν, ὅσαι περὶ τοῦ
μου διαλαμβάνουσι.

— ἔφυγον. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐκὼν ἑαυτὸν
κε κατὰ τὰς Γραφὰς, καὶ ἰδόντες, ὅτι οὐκ ἔτι
ξεται, λοιπὸν ἔφυγον, κατὰ τὴν ἀψευδῆ πρόρ-
αὐτοῦ, Μάρκος δὲ προσέθηκεν ὅτι καὶ εἷς τις
ος ἠκολούθησεν αὐτῷ, περιβεβλημένος σιν-
τὶ γυμνοῦ. Καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι·
καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ'
Τινὲς μὲν οὖν φασιν ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐκείνης
ὸν νεανίσκον, ἐν ᾗ τὸ πάσχα ἔφαγεν ὁ Χρι-
ἕτεροι δὲ λέγουσιν εἶναι τοῦτον Ἰάκωβον
ελφὸν τοῦ Κυρίου, ὃς καὶ παρ' ὅλην τὴν
ζωὴν ἐνὶ περιβολαίῳ ἐκέχρητο. Περιε-
δὲ τὴν σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ, τοῦ σώματος
τ

ε — συνήχθησαν. Τὰ ὅμοια καὶ Μάρκος ἔγραψε
υκᾶς· ὁ δ' Ἰωάννης πλατύτερον καὶ ἀκριβέ-
τὰ ἐντεῦθεν γράφων, οἷα παρὼν αὐτοῖς, οὕτω
Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπηρέ-
Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδη-
τὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶ-
ν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρ-
τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Εἶτα κατὰ μέρος
ίλας τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἄννα γενόμενα,
ι (76) ἄλλοι παρέδραμον εὐαγγελισταὶ, τέλος
Ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον πρὸς
ν τὸν ἀρχιερέα.

ὲ Πέτρος — ἀρχιερέως. Ὑποστρέψαντες (77)
αὐτὸς καὶ ὁ Ἰωάννης παρηκολούθουν. Ὁ δ'
ς συνεχωρεῖτο καὶ πλησιάζειν, οἷα γνωστὸς
ιερεῖ, καθὼς αὐτὸς ἱστορεῖ. Ἀλλ' οἱ μὲν τρεῖς
ισταὶ τοῦ Πέτρου μόνον μνημονεύουσι συμ-
διὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἵνα τε δείξωσι τὴν περὶ
νήσεως αὐτοῦ πρόρρησιν τοῦ Σωτῆρος εἰς
ἐκδεδηκυῖαν, καὶ ἵνα διδάξωσιν, ὁποῖόν ἐστι
τὸ θαρρεῖν ἐφ' ἑαυτῷ τινα, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ
Ὁ δ' Ἰωάννης καὶ ἑαυτοῦ ἐμνημόνευσεν ἀκρι-

ad ipsum, principibus sacerdotum ac magistratibus templi et senioribus [76]. Verisimile est autem, et his et illis eum dixisse. Apparet ergo quod Judas quidem sumpta cohorte, et a pontificibus et Pharisæis ministris, præcesserit ; secuti sunt autem eum quidam etiam summi sacerdotes ac magistratus templi et seniores, quos nunc Lucas significavit ; simul quidem ut eos qui missi erant incitarent, simul etiam ne muneribus allicerentur. Magistratus vero templi dicit eos, qui illud cum militibus servabant, cum quibus etiam superius locutus esse dicitur Judas.

Vers. 56. *Hoc autem — prophetarum.* Hoc totum, puta quod me voluerim apprehendi, factum est ut complerentur ac perficerentur Scripturæ prophetarum, quotquot narrant de morte mea.

Vers. 56. *Tunc — fugerunt.* Audito quod voluntarie seipsum traderet secundum Scripturas, et viso quod deinceps futurum non erat ut effugeret, tunc fugerunt juxta infallibile ipsius vaticinium. Marcus vero addidit, quod unus quispiam adolescentulus sequebatur illum circumamictus sindone super nudum, et apprehendunt eum adolescentuli. At ille relicta sindone nudus fugit ab eis [77]. Quidam itaque aiunt a domo illa fuisse adolescentulum, in qua Christus pascha manducaverat. Alii autem hunc fuisse dicunt Jacobum fratrem Domini, qui etiam tota vita sua unica veste utebatur. Circumamictus autem erat sindone super nudum, videlicet corpus.

Vers. 57. *At illi — congregati erant.* Similia quoque scripserunt Marcus [77] et Lucas [78] : at Joannes latius ac diligentius scribens ea quæ ab hoc loco sequuntur, utpote qui rebus illis adfuit, dicit : *Cohors igitur et tribunus ac ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum : erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius* [79]. Deinde ubi particulariter recitavit quæ in domo Annæ facta sunt, quæ alii prætermiserunt evangelistæ, tandem dicit : *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem* [80].

Vers. 58. *Petrus autem — principis sacerdotum.* Reversi statim, ipse et Joannes sequebantur : Joannes vero permissus quoque est appropinquare, utpote notus pontifici, sicut ipse scribit [81]. Cæteri autem tres evangelistæ concorditer Petri tantum meminerunt, necessitate ducti, ut ostenderent Salvatoris vaticinium de illius negatione fuisse completum : utque ostenderent quantum sit malum in seipso quempiam, non in Deo confidere. Joannes vero sui ipsius etiam fecit mentionem diligentiæ

[76] Luc. xxii, 52. [77] Marc. xiv, 51, 52. [77] Ibid. 53. [78] Luc. xxii, 54. [79] Joan. xviii, 12, 13. [80] Ibid. 24. [81] Ibid. 15.

Variæ lectiones.

Cod. A omittit ὁ.
Post μετὰ omittit τῶν cod. A.
Οἱ omittit B.

(77) Hoc refertur ad superius, ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον· αὐτός autem, refertur ad Petrum.

causa : ne tamen seipsum laudare videatur, utpote quod in hujusmodi periculis secutus sit, nomen proprium conticuit et dixit : *Sequebatur autem Jesum Simon Petrus et alius discipulus* [82].

Vers. 58. *Et ingressus — finem.* Tres quidem evangelistæ tres Petri negationes in Caiphæ domo factas esse dicunt, Joannes autem in domo Annæ soceri ipsius, nec tamen ob hoc inter eos est dissonantia. Siquidem amborum una domus erat, idemque atrium, habens in se duo habitacula a se invicem separata.

Scire autem oportet, quod Matthæus dicit ancillam primum terruisse Petrum ; exinde alteram ; postmodum vero astantes. Marcus vero primum ancillam, exinde rursus eamdem ipsam, postmodum astantes [83]. At Lucas primum ancillam, deinde alterum, et postmodum alium quemdam [84]. Joannes autem primum ancillam ostiariam [84] : exinde quosdam : tertio unum ex servis pontificis, ejus cognatum cui Petrus auriculam absciderat.

Si tamen advertamus, nec sic dissonantia ulla reperitur. In prima siquidem negatione eadem ancilla apud quatuor evangelistas fuisse memoratur : in secunda vero quosdam ostendit Joannes interrogasse Petrum : at hi quidam, erant ancilla de qua dixit Matthæus, et prior ancilla de qua ait Marcus, et alter de quo scripsit Lucas. In tertia autem negatione eodem modo Marcus et Lucas dixerunt, astantes scilicet interrogasse Petrum, in quibus erat et alius de quo apud Lucam, et hic est qui a Joanne dicitur servus pontificis. Postquam ergo ea quæ necessaria erant significavimus, declaranda sunt quæ ulterius sequuntur. Quæ in domo Caiphæ facta sunt, non sunt recitata a Joanne, eo quod a cæteris dicta essent.

Vers. 59. *Principes autem sacerdotum* — Vers. 60. *inveniebant.* Ut illis quidem videbatur, verum testimonium : ut autem rei veritas erat, falsum testimonium. Vel etiam cum scirent quod adversus innocentem verum testimonium non invenirent, jam falsum quoque exquirebant testimonium. Volebant sane tanquam reum condemnare illum, ideo etiam forum judiciale effingunt, ac falsum testimonium quærunt, ipsi et judices et accusatores effecti, et studebant eum apud se condemnare : nam apud judices (*kk*) diffidebant, quod hujus negotii essent reportaturi victoriam.

A Δολογίας ἕνεκα· πλὴν ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαινεῖν ἑαυτὸν, ὡς ἐν τοιούτοις δεινοῖς ἀκολουθοῦντα τῷ διδασκάλῳ, παρεσιώπησε τὸ ἴδιον ὄνομα, καὶ εἶπεν, Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητής.

Καὶ εἰσελθὼν — τέλος. Οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰς τρεῖς ἀρνήσεις τοῦ Πέτρου τῇ ἐν τοῦ Καϊάφα αὐλῇ γενέσθαι λέγουσιν, ὁ δ' Ἰωάννης ἐν τῇ τοῦ Ἄννα, τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο διαφωνία. Καὶ γὰρ (78) ἀμφοτέρων εἷς οἶκος καὶ μία αὐλὴ, ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ δύο διαίτας (79) ἰδιαιτάτας.

Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι (80) ὁ Ματθαῖος μὲν πρῶτον παιδίσκην λέγει πτοῆσαι τὸν Πέτρον· εἶτα ἄλλην· ἔπειτα τοὺς ἑστῶτας· [Μάρκος (81) δὲ πρῶτον παιδίσκην, εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν, ἔπειτα τοὺς παριστῶτας.] Λουκᾶς δὲ πρῶτον παιδίσκην, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα ἄλλον τινά· Ἰωάννης δὲ πρῶτον παιδίσκην, τὴν θυρωρόν· εἶτα τινάς· ἔπειτα ἕνα τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενῆ, οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον.

Πλὴν ἐὰν προσέχωμεν, οὐδ' οὕτω διαφωνία τις εὑρεθήσεται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς πρώτης ἀρνήσεως ἡ αὐτὴ παιδίσκη ἐστὶν, ἡ παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελισταῖς μνημονευομένη· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας τινὰς ὁ Ἰωάννης ἐνέφηνεν ἐρωτῆσαι τὸν Πέτρον, οἵτινες ἦσαν ἡ παιδίσκη τε, περὶ ἧς εἶπε Ματθαῖος, καὶ ἡ πρώτη (82) παιδίσκη, περὶ ἧς ἔφη Μάρκος, καὶ ὁ ἕτερος, περὶ οὗ ἱστόρησε Λουκᾶς· ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης ἀρνήσεως ὁμοίως Μάρκος καὶ (83) Ματθαῖος τοὺς παριστῶτας εἶπον ἐρωτῆσαι αὐτὸν, ἐν οἷς ἔμελλε εἶναι καὶ ὁ ἄλλος, ὁ παρὰ τῷ Λουκᾷ. Οὗτος δέ ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως. Ἐπεὶ οὖν, ἅπερ ἔδει σημειώσασθαι, παρετηρήσαμεν, λοιπὸν ἑρμηνευτέον τὰ ἑξῆς, ἅπερ ἐν τῷ οἴκῳ μὲν τοῦ Καϊάφα γεγόνασιν, οὐκ ἐμνημονεύθησαν δὲ παρὰ τοῦ Ἰωάννου, διὰ τὸ ῥηθῆναι παρὰ τῶν ἄλλων.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — εὗρον. Ὡς μὲν ἐκείνοις ἐδόκει, μαρτυρίαν, ὡς δὲ τῇ ἀληθείᾳ, ψευδομαρτυρίαν. Ἦ καὶ γινώσκοντες ὅτι μαρτυρίαν οὐχ εὑρήσουσι κατὰ τοῦ ἀνεπιλήπτου, λοιπὸν ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν. [Ἐβούλοντο (84) γὰρ ὡς ὑπεύθυνον καταδικάσαι αὐτόν. Διὸ καὶ σχηματίζουσι δικαστήριον καὶ ζητοῦσι ψευδομαρτυρίαν,] αὐτοὶ καὶ δικασταὶ καὶ κατήγοροι γενόμενοι, καὶ σπουδάζοντες παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον καταδικάσαι. Ἠπίστουν γὰρ ἐπὶ παρ' ἑτέροις δικασταῖς οὐκ ἄν ποτε (85) τούτου περιγένοιντο.

[82] Joan. XVIII, 15. [83] Marc. XIV, 66. [84] Luc. XXII, 56 seqq. [84] Joan. XVIII, 17

Variæ lectiones.

(78) Ἀμφότερον, εἷς οἶκος. B.
(79) Ἰδιαζούσας, pro ἰδιαιτάτας. Cod. A.
(80) Ὁ omittit. B.
(81) Inclusa omittit cod. A. Error ortus est ex ἑστῶτας et παριστῶτας.
(82) Πρώτην dixit, quia eadem est et secunda Paulo enim ante de secunda dixit, Εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν.
(83) Ita scripsi pro Λουκᾶς.
(84) Inclusa omittit Cod. A. Error scribæ rursus ortus ex duplici ψευδομαρτυρίαν.
(85) Ante τούτου cod. A. addit περί. prorsus neglectum. Τούτου autem non ad *negotium*, sed ad Christum refertur.

(*kk*) *Nam apud judices*, etc. Sciebant enim, se apud alios judices eo non superiores fore. Ἑτέροις

τολλῶν — εὗρον. Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις A
υν. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος ὅτι (86) Καὶ ἴσαι
ρίαι οὐκ ἦσαν. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἡ Δανὶ-
φητεία ἡ λέγουσα· Ζητηθήσεται ἡ ἁμαρ-
ί, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ.

ον — αὐτόν. Εἶπεν, ἀλλ' οὐκ εἶπε, Λύω,
σατε, οὐδὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ χειροποιήτου,
ὶ τοῦ ἰδίου σώματος. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ
ψευδομάρτυρας ὁ εὐαγγελιστὴς ὠνόμασε.
δέ φησι· Καί τινες ἀναστάντες, ἐψευδομαρ-
κατ' αὐτοῦ, λέγοντες, ὅτι Ἡμεῖς ἠκούσα-
οῦ λέγοντος, ὅτι Ἐγὼ καταλύσω τὸν
ὗτον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν
ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω. Καὶ
ως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν. Ἠλλοὶ μὲν
τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἐμαρτύρουν· δύο B
ώνησαν, οὓς εἶπε Ματθαῖος· οἱ δ' ἄλλοι δια-
δὲ οὓς εἴρηκεν ὁ Μάρκος, ὅτι οὐδὲ οὕτως
μαρτυρία αὐτῶν.

ναστὰς — ἐσιώπα. Βλέπων μὲν καὶ τὸ
ιον παράνομον· ἐῴκει γὰρ ληστῶν κριτη-
τυραννικῷ βήματι· εἰδὼς δὲ καὶ ὅτι
ἀκρινεῖται παρὰ τοιούτοις, ἐσιώπα.

τοκριθεὶς — τοῦ Θεοῦ. Ἐξορκίζει, βουλό-
τὸν εἰς ἀπολογίαν καταστῆσαι, ἵνα, ταύτης
ος, ἐκ ταύτης τοῦτον καταδικάσῃ. Προστί-
τὸ, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διότι καὶ οἱ βασιλεῖς
ροφῆται χριστοὶ ἀπο τοῦ χρίεσθαι ὠνομά-
Μάρκος δέ φησιν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ,
Θεοῦ, τοῦ εὐλογητοῦ, τοῦ ὑμνητοῦ. C

— εἶπας. Κάνταῦθα, περιαιρουμένου τοῦ (87)
ιμπάνεται, σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ
γει δὲ Μάρκος εἰπεῖν αὐτὸν ὅτι Ἐγώ εἰμι.
ω γὰρ εἶπε, Σὺ εἶπας ὅτι ἐγώ εἰμι. Γινώ
ὅτι οὐ πιστευθήσεται, ὅμως κατατίθεται,
ύνωνται λέγειν ὕστερον ὅτι Εἰ μετὰ τὸ ἐξορ-
ώμολόγησεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν.

— οὐρανοῦ. Ἀπάρτι, ἀντὶ τοῦ, Μετὰ μι-
οῖ δὲ τὸν μέχρι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καιὸν
εσθέ με, τὸν παρ' ὑμῶν ἀναιρούμενον, κα-
ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τῆς τοῦ Θεοῦ,
8), σύνθρονον τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ἔτι δὲ
ενον κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν ἐπὶ τῶν
τοῦ οὐρανοῦ, ὡς Θεόν. Ὄψεσθε δὲ εἶπεν, D
δυναμένων οὕτως ἰδεῖν αὐτόν, ἀλλ' ὡς διαι-
ενος· ἢ καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν

Vers. 60. *Cumque multi — inveniebant.* Nam contraria sibi mutuo testabantur. Ait enim Marcus: *Et idonea testimonia non erant* [85]. Completa est autem et Davidica prophetia quæ dicit: *Quæretur peccatum illius et non invenietur* [86].

Vers. 60. *Postmodum* — Vers. 61. *illud.* Dixit, at non dixit, Solvam, sed, *Solvite*; neque de templo manufacto, sed de proprio corpore. Propter hoc enim etiam hos evangelista falsos testes appellavit. Marcus vero ait: *Et quidam assurgebant, et falsum testimonium adversus illum ferebant, dicentes: Nos audivimus ipsum dicentem. Ego dissolvam templum hoc manufactum, et in triduo aliud non manufactum ædificabo. Et nec sic idoneum erat testimonium illorum* [87]. Multi siquidem de tali materia testabantur, duo vero concorditer ferebant, quos dixit Matthæus; alii vero duo diversa (*ll*) loquebantur, propter quod dixit Marcus, quod non erat idoneum testimonium illorum.

Vers. 62. *Et surgens* — Vers. 6. *tacebat.* Videns et judicii forum iniquum; nam latronum judicio simile videbatur, et tyrannicum tribunal. Sciens etiam quod apud hujusmodi frustra responsurus esset, tacebat.

Vers. 63. *Et respondens — Dei.* Adjuravit, volens eum ad responsionem attrahere, ut hac facta, hunc ex ea condemnaret. Addidit autem Filius Dei, quia etiam reges et prophetæ christi dicebantur a χρίεσθαι, hoc est ungi. Marcus vero ait: *Filius benedicti* [88], sive, Dei qui benedictus est et laudatus.

Vers. 64. *Dicit — dixisti.* Etiam hic ablata dictione, *An*, relinquitur, *tu es Christus Filius Dei.* Ait autem Marcus eum dixisse, *Ego sum* [89]; utrumque enim dixit: *Tu dixisti, quod ego sum.* Sciens ergo quod non crediturus esset, tamen veritatem deponit (*mm*), ne postmodum dicere possent: Si poste a quam adjuratus est confessus fuisset, utique credidissemus.

Vers. 64. *Verumtamen — cæli, A modo,* hoc est, Non longo post tempore. Significat autem tempus post resurrectionem. Videbitis me qui a vobis interimor sedentem a dexteris virtutis quæ est Dei, († Eodem videlicet throno cum Deo et Patre. Insuper venientem quoque secundo suo adventu in nubibus cœli tanquam Deum. *Videbitis* autem dixit, non quod hi eum essent ita visuri, sed protestatus est quod ita venturus esset, aut ad eos diri-

c. XIV, 56. [86] Psal, XI. 36. Marc. XIV, 57, 59. [88] Marc. XIV, 61. [89] Ibid. 62.

Variæ lectiones et notæ.

ὅτι omittit cod. A.

lefertur ad priora, ubi legitur, εἰ οὐ εἰ ὁ κ. τ. λ.

uæ hic inclusimus, ea Hentenius habebat in fine, post γενήσομαι, tanquam scholium ex margine sui codicis huc relatum. Forte omissa fuerant ob duplex τοῦ Θεοῦ.

io diversa. Duo non est in Græco.

Veritatem deponit. Assentitur, ait, affirmat.

σθαι est *assentiri, comprobare, affirmare.*

Συγκατατίθεσθαι habet Luc, XXIII, 57, et hic paulo inferius Euthymius.

gitur sermo qui ex eis crediturі erant. Præterea verbum, *Videbitis*, significat etiam, Cognoscetis. Dicit autem apud Lucam : *Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei* [90], hoc est, Breve erit tempus insidiarum quæ in me incitatæ sunt ; parvo enim expleto tempore superior omnibus inimicis meis efficiar.

Vers. 65. *Tunc — testibus ?* Moris erat Judæis, cum aliquid triste vidissent vel audissent, descindere vestimenta sua : quod etiam nunc summus sacerdos fecit, tanquam audita blasphemia intolerabili. Et hoc facto, licet invitus, simul prophetavit quod discindendus esset pontificatus Judæorum.

Vers. 65. *Ecce* — Vers. 66. *videtur ?* Auxit etiam suo dicto accusationem, et blasphemiam vocans responsum, et præjudicio damnans eum, et exinde cæteris viam faciens ad eum condemnandum, quasi scilicet manifestato eis delicto, cogens eos ad pronuntiandam sententiam, ut ita roboretur condemnatio, et ex hoc, tanquam reum Pilato tradant ut interimatur.

Vers. 66. *At illi — est.* Quod volebant statuerunt. Nam corrupta mens corruptam fert et sententiam. Lucas vero scripsit, quod duxerunt illum in concilium suum dicentes, *Si tu es Christus, dic nobis. Ait autem illis : Si dixero vobis, non credetis : quod si etiam interroguvero, non respondebitis mihi, neque absolvetis. Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes : Tu ergo es Filius Dei ? Ipse vero ait ad illos, Vos dicitis quod ego sum. At illi dixerunt, Quid amplius nobis opus est testibus ? ipsi enim audivimus ex ore ejus* [91]. Verisimile est enim et summun sacerdotem consessores interrogasse et examinasse eum, rursumque ipsum et illi et istis respondisse.

Quare autem occulte ipsum non occiderunt ? Ne invidia moti occidisse eum viderentur. Studebant ergo publice illum tanquam maleficum occidere : perdere nitentes opinionem quam de eo turbæ conceperant. Ideo etiam petierunt, ut crucifigerent eum : et simul cum eo latrones crucifixerunt. Ediverso autem factum est quam illi optaverant. Nam quia publice interemptus est, magis resplenduit gloria ejus. Rursumque in sepulcro sigilla militumque custodia veritatem magis effulgere fecerunt.

Vers. 67. *Tunc — ejus.* Horreto, cœlum et terra, universaque creatura, in quam faciem, quam intulerunt injuriam.

Vers. 67. *Et* — Vers. 68. *qui te percussit ?* Quia

πιστεύειν ὁ λόγος. Τὸ δὲ Ὄψεσθε δηλοῖ καὶ τὸ Γνώσεσθε. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς ὅτι Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ,] τουτέστι, Βραχὺς ὁ καιρὸς τῆς κατ' ἐμοῦ (89) ἐπιβουλῆς· οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἀνώτερος τῶν ἐπιβουλευόντων γενήσομαι.

Τότε — μαρτύρων ; Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις, ὅταν τι χαλεπὸν καὶ φρικτὸν ἴδωσιν ἢ ἀκούσωσι, διαῤῥήσσειν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, ὅπερ καὶ νῦν ὁ ἀρχιερεὺς ἐποίησεν, ὡς ἀκούσας δῆθεν βλασφημίας οὐκ ἀνεκτῆς. Ἅμα δὲ καὶ ἄκων, ἀφ' ὧν ἐποίησε, προεφήτευσεν, ὅτι διαῤῥηχθήσεται ἡ ἀρχιερωσύνη τῶν Ἰουδαίων.

Ἴδε — δοκεῖ ; Αὐξήσας τὴν κατηγορίαν τοῦ λελεχθέντος, καὶ βλασφημίαν τοῦτο καλέσας, καὶ προκαταδικάσας αὐτὸν, καὶ ὁδὸν (90) ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ καταδικάσαι γενόμενος, λοιπὸν, ὡς φανεροῦ τοῦ πλημμελήματος ὄντος, ἀναγκάζει καὶ αὐτοὺς ἀποφήνασθαι, ἵνα, κυρωθείσης οὕτω τῆς καταδίκης, ὑπεύθυνον ἀπεντεῦθεν αὐτὸν παραδοῖεν τῷ Πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν.

Οἱ δέ — ἐστίν. Ὅπερ ἐβούλοντο, τοῦτο καὶ ἐκφήναντο. Διεφθαρμένης οὖν γνώμης διεφθαρμένη καὶ ἡ ἀπόφασις. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν ὅτι καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν, λέγοντες· Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς· Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἀπολύσητε. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος, ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Εἶπον δὲ πάντες· Συ οὖν εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· Ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγώ εἰμι. Οἱ δὲ εἶπον· Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Εἰκὸς γὰρ καὶ τὸν ἀρχιερέα, καὶ τοὺς συνεδριάζοντας ἐπερωτᾷν καὶ ἀνακρίνειν αὐτὸν, πάλιν τε αὐτὸν ἀνακρίνεσθαι καὶ πρὸς ἐκεῖνον, καὶ πρὸς αὐτούς.

Καὶ διατί μὴ λάθρα τοῦτον ἀνεῖλον; Διὰ τὸ μὴ δόξαι κατὰ φθόνον αὐτὸν ἀνελεῖν. Ἐσπούδαζον οὖν δημοσίᾳ τοῦτον ὡς κακοῦργον ἀναιρεθῆναι, μηχανώμενοι βλάψαι τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ σταυρῷ τοῦτον ἀναιρεθῆναι ἠτήσαντο, καὶ λῃστὰς αὐτῷ συνεσταύρωσαν. Γέγονε δὲ τοὐναντίον, οἷς ἐβούλοντο. Δημοσίᾳ γὰρ ἀναιρεθέντος, μᾶλλον ἐξέλαμψεν ἡ δόξα αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου δὲ πάλιν αἱ σφραγῖδες καὶ ἡ παραφυλακὴ μᾶλλον διαλάμψαι τὴν ἀλήθειαν πεποιήκασι.

Τότε — αὐτοῦ. Φρίξον, οὐρανὲ καὶ γῆ καὶ σύμπασα κτίσις, εἰς οἷον πρόσωπον οἵαν ἀτιμίαν ἐπήγαγον !

Καὶ — παίσας σε; Ἐπὶ παρὰ πολλοῖς προφή-

[90] Luc. XXII, 69. [91] Luc. XXII, 66-71.

Variæ lectiones et notæ.

(89) Κατ' ἐμὲ. Cod. A.

(90) Durum quodammodo τὸ ὁδός. Malim ὁδηγός Uterque tamen codex consentit in ὁδός. Hesiusii interpretatio ambigua est.

ιστο, διέπαιζον αὐτὸν, ὡς ψευδοπροφήτην. ἁψαντες γὰρ ἱματίῳ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, μὴ βλέπειν, ὡς Μάρκος καὶ Λουκᾶς εἶπον, ν ἐκολάφιζον, τοῦτο δὲ ἐῤῥάπιζον, λέγοντες· υσον ἡμῖν, Χριστὲ, τίς ἐστιν ὁ παίσας τι δὲ κολαφισμὸς μὲν τὸ παίειν κατὰ τοῦ υ κοίλῃ ἀφῇ, πρὸς τὸ ποιεῖν ψόφον · ῥαπι- τὸ παίειν κατὰ τοῦ προσώπου.

γὰρ τὴν ἄδικον καταδίκην, ὡς ἄτιμόν τινα τριωβολιμαῖον λαβόντες μέσον αὐτὸν, οἱ μὲν ἰς αὐτὸν ἐνεδείκνυντο παροινίαν, οὐκ ἐλεύ- ινον, ἀλλὰ καὶ δοῦλοι, καὶ παντοίαν ἐκίνουν τοῦ μανίαν, καὶ ἡδέως τῆς λύττης ἐνεφο- ὁ δὲ πάντα μεγαλοψύχως ὑπέμενε, διδάσκων ι. Καὶ ἦν παρ' ἐκείνοις μὲν, κακίας ὑπερ- ρὰ τούτῳ δὲ, ἀνεξικακίας.

δὲ θαυμάσαι καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς, πῶς δοκοῦντα ἐπονείδιστα φιλαληθῶς ἐπαγγέλ- αι οὔτε τὸν Ἰούδαν ἢ τοὺς Ἰουδαίους ὡς διασύρουσιν, οὔτε τὸν Διδάσκαλον ὡς διδά- ψοῦσιν · ἀλλ' ἀπαθῶς ἅπαντα διηγοῦνται, ις τῆς ἀληθείας φροντίζουσι, καὶ πανταχοῦ τῆς χρείας.

Φ. Ξς'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Πέτρου.

Πέτρος — τί λέγεις. Σκόπει, πῶς τὸν πρὸ τηλικαῦτα μεγαλαυχήσαντα θεραπαινίδιον πτόησεν, ὡς ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐγκατα- λ.

όντα δὲ αὐτὸν — τὸν ἄνθρωπον. Φεῦ! ηκεν αὐτὸν ὁ φόβος. Οὐ μόνον γὰρ ἠρνήσατο, μεθ' ὅρκου. Ἐξῆλθε δὲ, οὐκ ἔξω τοῦ πυλῶ- εἰς τὸν πυλῶνα, τουτέστιν, εἰς τὸ προ- ος ὁ Μάρκος εἶπε.

μικρὸν — τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Μάρκος ὅτι Καὶ γὰρ Γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου · εἶχον γάρ τι παράσημον στολῆς οἱ Γαλι- μὴν καὶ ἰδιώματά τινα διαλέκτου. Κατα- ν (93) δέ ἐστι τὸ ἀναθεματίζειν. Οὕτω γὰρ ς εἶπε, καὶ ἄμφω δὲ ταυτὶ τὸ καταρᾶσθαι

ὑθέως — με. Μάρκος δέ φησιν, ὅτε μὲν Πέτρος ἠρνήσατο, τότε τὸν ἀλέκτορα φωνῆ ωτον · ὅτε δὲ τρίτον, τότε τὸ δεύτερον. Ἐση- δὲ τοῦτο, δηλῶν ὅτι οὔτε ἡ πρώτη φωνὴ τορος ἀνέμνησεν αὐτόν. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ λεν ὅτι μετὰ τὸ φωνῆσαι τὸν ἀλέκτορα,

A a multis propheta dicebatur, verberabant eum tanquam falsum prophetam, facie ejus veste contecta, ne videret, sicuti Marcus et Lucas dixerunt [92], Nunc autem cædebant, nunc vero alapas dabant dicentes : *Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit* ? Est autem colaphus verberatio quæ in collo fit vacua (*nn*) manu ut sonum edat : alapa vero in faciem datur.

Post injustam enim condamnationem tanquam abjectum quempiam et triobolarem in medio sumentes, hi quidem quidquid in buccam veniebat debacchabantur in eum, non liberi solum, sed et servi : alii vero omnimodam adversus eum movebant insaniam, gaudentique animo rabiem evomebant. Universa autem magno animo sustinebat B docens nos injurias tolerare. Et erat apud illos vehemens pravitatis abundantia, apud hunc vero tolerantia.

Est autem admiratione dignum, quomodo evangelistæ tanquam veritatis amatores, quæ etiam maxime probrosa videntur, referunt, et neque Judam aut Judæos tanquam inimicos conviciis lacessunt : neque Magistrum, tanquam præceptorem, sublimem efferunt, sed quasi nullo moti affectu omnia narrant, ac solius curam habent veritatis, et ubique ad id quod res postulat se conferunt.

CAP. LXVI. *De negatione Petri.*

Vers. 69. *Petrus autem* — Vers. 70. *quid dicas.* Vide quomodo eum, qui paulo ante adeo sese jac- C tabat, infirma ancillula præceptorem negare fecit, utpote divina destitutum gratia.

Vers. 71. *Cum autem exisset* — Vers. 72. *Hominem.* Ileu qualem reddidit (*oo*) eum timor ! Non solum enim negavit, sed etiam cum juramento. Exivit autem non extra vestibulum, sed in vestibulum, hoc est, priorem atrii partem. Nam Marcus προαύλιον dixit.

Vers. 73. *Et post pusillum* — Vers. 74. *Hominem* Marcus autem dixit : *Nam et Galilæus es, et loquela tua convenit* [94]. Habebant enim quidpiam insigne Galilæi in veste, et quasdam præterea idiomatis proprietates. Exsecrari autem est devovere. Unde Marcus scripsit ἀναθεματίζειν [95]. Ambo vero hæc, maledictiones inferre significant.

Vers. 74. *Statimque* — Vers. 75. *me.* Marcus D autem dixit, quod cum Petrus semel negavit, tunc gallus primum cecinit : quando vero tertio negavit, tunc secundo cecinit [96]. Notavit autem hoc, manifestans quod primum gallicinium non admonuit eum. Rursum autem Lucas scribit, quod post-

c. XIV, 65 ; Luc. XXII, 64. [93] Marc. XIV, 68. [94] Ibid. 70. [95] Ibid. 71. [96] Ibid. 68, 72.

Variæ lectiones et notæ.

a Chrysost. sed de re alia, tom. VII, pag.

ς ὁ διδάσκαλος. B.

'acua. Imo *cava.* Forte κενῇ pro κοίλῃ in-

(93) Ita etiam uterque in contextu Matthæi. Recte. Alterum, quod nec Complutensis editio habet ex suo Lexico deprompsit Erasmus.

(*oo*) *Qualem reddidit.* Quomodo affecit.

quam gallus cecinit, conversus Dominus respexit Petrum, per aspectum ad memoriam eum reducens [97]. Adeo enim illum devicerat timor, ut paulominus fuerit emortuus : cumque gallus non semel tantum, sed et bis cecinisset, neque ita ad sensum redierat, sed opus etiam fuerat Salvatoris aspectu. Vide ergo infirmitatem in quam brevi tempore tertio negaverit, et successive tres emiserit negationes, non quæstionibus examinatus, sed forte fortuna in transitu requisitus.

Vers. 75. *Et egressus — amare.* Egressus est foras, ne forte flens et ipse apprehenderetur. Flevit autem, non utcunque, sed acerbe. Marcus autem dicit [98], quod adjiciens flevit ; adjiciens, hoc est incipiens. Joannes vero hoc, tanquam ab aliis dictum prætermisit.

Vidisti peccatum ? vide et pœnitentiam. Ob hoc enim peccata et pœnitentiæ sanctorum scripta sunt. Permissus est autem cadere Petrus, non propter dictas tantum causas, sed etiam ut ignoscere discat his quoque qui labuntur, horum imbecillitatem ex sua cognoscens : nam pastor constituendus erat : et ut magnorum factus operator miraculorum, modestus sit, ac sui casus recordatus, Deo rem omnem ascribat. Siquidem et Paulus cum tentationibus permissus est pugnare, ne extolleretur, ut ipse ait [99]. Potissimum autem, ut peccatoribus clarum esset pœnitentiæ exemplum. Si enim cæterorum princeps apostolorum, qui tales virtutes et viderat et fecerat, tandem in negationem lapsus est : deinde agnito delicto illum pœnituit, et non solum brevi tempore maculam omnem abstersit, sed et cæterorum pastor discipulorum creatus est, et multorum ac magnorum operator miraculorum appellatus est ; nullum qui ceciderit desperare convenit, sed illico pœnitentiam agere cum divitias cognoscat mansuetudinis Domini.

Et hic quoque observandum, quod Matthæus quidem [1] et Marcus [2] scripserunt primum factam esse a principe sacerdotum interrogationem, deinde Judæorum injurias, et postmodum Petri negationes. Lucas vero primum Petri negationes, deinde injurias, postmodum facto jam die interrogationes [3]. Illi siquidem non solum ea quæ facta sunt retulerunt, sed et ordinis rerum gestarum curam habuerunt : hic autem facta tantum relatione rerum perpetratarum, ordinis curam non habuit.

Cap. XXVII. Vers. 1. *Mane* — Vers. 2. *Præsidi.* Similiter et Marcus et Lucas dixerunt [4] ; Joannes

A στραφεὶς ὁ Κύριος, ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ, βλέμματος ὑπομιμνήσκων αὐτόν. Τοσο αὐτοῦ κατακράτησεν ὁ φόβος, ὡς ἀκι μικροῦ, καὶ τοῦ ἀλέκτορος φωνήσαντος ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δὶς, μηδ' οὕτως εἰς αἴσθη ἀλλὰ δεηθῆναι καὶ τοῦ βλέμματος τοῦ Σω γοῦν ἀσθένειαν, πῶς ἐν βραχεῖ καιρῷ τρ σατο, καὶ ἐκ διαδοχῆς τὰς τρεῖς ἀρνήσεις καὶ οὐκ ἐταζόμενος, ἀλλ', ὡς ἔτυχε, κατ ἐρωτώμενος.

Καὶ ἐξελθὼν — πικρῶς. Ἐξῆλθεν ἔξ μενος μήποτε κλαίων κατασχιθῇ καὶ κλαυσε δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πικρῶς. Ὁ δὲ Μ ὅτι ἐπιβαλὼν ἔκλαιεν· ἐπιβαλων, ἀντὶ τ μενος. Ἰωάννης δὲ καὶ τοῦτο παρέδραμεν B ἄλλοις εἰρημένον.

Εἶδες τὴν ἁμαρτίαν, ἴδε καὶ τὴν μετά τοῦτο γὰρ καὶ αἱ ἁμαρτίαι καὶ αἱ μετά ἁγίων ἐγράφησαν, ἵνα, ὅταν ἁμάρτωμεν, τὴν τούτων μετάνοιαν. Παρεχωρήθη δὲ Πέτρος οὐ μόνον διὰ τὰς ἀνωτέρω ῥηθείσα ἀλλὰ καὶ ἵνα μάθῃ συγγνωμονεῖν τοῖς ὀλιγ ἐκ τῆς οἰκείας ἀσθενείας καὶ τὴν τούτων σκων· ἔμελλε γὰρ ποιμὴν καταστῆναι· κα λεσιουργὸς μεγάλων θαυμάτων γινόμενος, φρονῇ· καὶ τοῦ πτώματος μνημονεύων, τῷ πᾶν ἐπιγράφηται. Καὶ Παῦλος γὰρ πειρασ ἀφέθη παλαίειν, ἵνα μὴ, ὡς αὐτός φησιν ρηται. τὸ δὲ μεῖζον, ἵνα τοῖς ἁμαρτάνουσι εἴη παράδειγμα μετανοίας. Εἰ (95) γὰρ ὁ C τῶν μαθητῶν, ὁ τηλικούτων δυνάμεων τὰς τὰς δὲ τελέσας, ὕστερον ὠλίσθησεν εἰς ἄρνη τὸ πεπλημμελημένον ἐπιγνούς καὶ μετανο μόνον ἐν ὀλίγῳ καιρῷ τέλεον ἅπαν ἀπήλει ἀλλὰ καὶ ποιμὴν τῶν ἄλλων μαθητῶν προεβ πολλῶν καὶ μεγάλων θαυμάτων αὐτουργὸς τισεν· οὐδένα πεσόντα χρὴ καταπεσεῖν, ἀλλ μετανοεῖν, ἐννοοῦντα τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ χρηστότητος.

Κάνταῦθα δὲ παρατηρητέον ὅτι Ματθ καὶ Μάρκος ἔγραψαν πρῶτον γενέσθαι τὴν ἀρχιερέως ἐρώτησιν, εἶτα τὰς ἀπὸ τῶν ἀτιμίας, ἔπειτα τὰς ἀρνήσεις τοῦ Πέτρου· δὲ πρῶτον τὰς ἀρνήσεις· εἶτα τὰς ἀτιμίας γενομένης ἡμέρας λοιπόν, τὴν ἐρώτησιν. Οἱ D οὐ μόνον ἀπήγγειλαν τὰ πεπραγμένα, ἀλλὰ τάξεως αὐτῶν ἐφρόντισαν· ὁ δὲ, μέσης τῆς λίας τῶν πεπραγμένων γενόμενος, τῆς τάξε οὐκ ἐφρόντισεν.

Πρωΐας — ἡγεμόνι. Ὁμοίως καὶ Μά Λουκᾶς εἶπον. Ἰωάννης δὲ φησιν ὅτι Ἀγ

[97] Luc. XXII, 61. [98] Marc. XIV. 72.. [99] II Cor. XII, 7. [1] Matth. XXVI, 59, 67, 69. [2] Marc. XIV, 66. [3] Luc. XXII, 56, 63, 66. [4] Marc. XV, 1 ; Luc. XIII, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Ἀφείθη, Cod. A. In hoc plerumque variant.
(95) Εἰκὸς, pro εἰ, dat cod. A. Male.
(96) Απήλειψεν, B, ἀπείληψεν, A. Illud etiam invenit Hentenius. Ergo scriba cod. A conf cales, ut alibi. Alias in mentem cuiquan possit ἀπείληφεν.

ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. Πν
ία. Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραι-
ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ
Δι ὅλης γὰρ τῆς νυκτὸς ἤταζον αὐτὸν, καὶ
. Ἀλλ' ὦ τῆς ἀνοίας ! φονῶντες μὲν, καὶ
τον παραδιδόντες, οὐκ ἐδόκουν μιαίνεσθαι·
ιδῆναι τοῦ δικαστηρίου μιασμὸν ἐνόμιζον οἱ
ωπα διυλίζοντες καὶ τὴν κάμηλον καταπί-

ΕΦ. ΞΖ'. Περὶ τῆς Ἰούδα μεταμελείας.

— ἀθῶον. Ἰδὼν ὅτι κατεκρίθη θανάτῳ παρὰ
Ἰαίων ὁ Χριστός. Ἔδει δὲ πρὸ τῆς προδο-
αμεληθῆναι. Ἀλλὰ τοιοῦτος ὁ διάβολος· πρὸ
ἁμαρτίας οὐκ ἀφίησιν ἰδεῖν τὸ κακὸν, ἵνα
αι μετάνοια· μετὰ δὲ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν
, ἀφίησιν ἰδεῖν, ἵνα λυπήσῃ καὶ εἰς ἀπό-
συνελάσῃ. Ἥμαρτον, φησί, παραδοὺς αἷμα
ἰς τὸ χυθῆναι.

— ὄψει. Καὶ ὁ Ἰούδας εἰπὼν ὅτι Ἥμαρτον,
; αἷμα ἀθῶον, ἀδίκως αὐτὸν ἀποθνήσκειν
σι· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φήσαντες, Τί πρὸς
ὺ ὄψει, τῇ μαρτυρίᾳ τούτου συγκατίθεντο·
ληθεια παρὰ τῶν ἐχθρῶν ὡμολογήθη. Τοῦ
ὲ θήγοντος, ἅπαν τὸ ἔγκλημα προσαψάντες
ᾳ, λοιπὸν αὐτοὶ, τῷ πάθει μεθύοντες, ἐπὶ τὸν
ήγοντο (97).

— ἀπήγξατο. Τὸ μὲν ἐξομολογήσασθαι τὴν
ἐνώπιον πάντων, καὶ τὸ ῥίψαι τὰ ἀργύρια,
ίας εἰσί· τὸ δὲ ἀπάγξασθαι ἀπογνώσεως.
μὲν γὰρ τὸ κακὸν, καὶ μετεμελήθη, καὶ
ήσατο· οὐκ ἐζήτησε δὲ συγγνώμην παρὰ
ινένου δοῦναι ταύτην. Οὐ γὰρ ἀφῆκεν αὐτὸν
ος μετανοῆσαι (98) πρὸς τὸν Χριστὸν, εἰς ὃν
ν· ἀλλὰ προεξήγαγε τοῦτον τῆς μετανοίας,
ίροντα τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἔλεγχον. Δέον
τὸν ἀνεξίκακον τοῦτον καταφυγεῖν· ὁ δὲ
ἐπὶ τὸν θάνατον κατέφυγεν, ὅπως θᾶττον
ίη τῆς κατεγνωσμένης καὶ ἐπωδύνου ζωῆς.
τούτου παραυτίκα τετύχηκεν, ὡς ἐγλίχετο·
ῆεις γὰρ ὑπό τινων, καθηρέθη τῆς ἀγχόνης·
διάζοντι τόπῳ διέζησε καιρὸν ὀλίγον, καὶ (99)
γενόμενος, εἶτουν, πεπρησμένος, ἐξωγ-
ἐλάκισε (1) καὶ διερράγη μέσος, καὶ ἐξε-
) τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καθώς φησιν ἡ βίβλος
ἔξεων. Εἰ δὲ καὶ γέγραπται ἐν αὐτῇ ὅτι

A vero ait: *Ducunt Jesum a Caiapha ad prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut ederent pascha* [5]. Per totam enim noctem examinaverant eum, et nunc (*pp*) transferebant. Sed, o insaniam! cædem perpetrantes et ad mortem tradentes, non putabant se inquinari: ingredi autem ad tribunal, contaminationem ducebat, culicem liquantes, et camelum glutientes.

CAP. LXVII. *De Judæ pœnitentia.*

Vers. 3. *Tunc* — Vers. 4. *innocentem.* Videns quod ad mortem condemnatus esset a Judæis Christus. Oportebat autem ante proditionem pœnitentia duci. Sed talis est diabolus: ante peccatum nou permittit videre malum, ne sequatur re- B sipiscentia: postquam autem peccatum omnibus numeris est expletum, videre permittit, ut mœrore afficiat, et in desperationem præcipitet. *Peccavi,* inquit, *tradens sanguinem innocentem,* ut effunderetur.

Vers. 4. *At illi — videris.* Etiam Judas dicens, *Peccavi, tradens sanguinem innocentem,* injuste eum mori testatus est. Judæi quoque respondentes, *Quid ad nos? tu videris*; testimonio ejus assenserunt, et veritatem, licet inimici, confessi sunt: instigante autem furore, omne crimen in Judam declinantes, ipsi affectione jam ebrii, ad cædem Christi impelluntur.

Vers. 5. *Et — se suspendit.* Peccatum quidem coram omnibus confiteri, ac projicere argenteos, C resipiscentiæ fuerunt: laqueo vero se suspendere, desperationis. Agnovit siquidem et penituit eum, ac confessus est: veniam autem ab eo qui hanc dare poterat, non requisivit: neque enim permisit eum diabolus sic pœnitentia duci, q'io ad Christum iret in quem peccaverat: sed hunc ante perfectam pœnitentiam abduxit, utpote conscientiæ remorsum non ferentem. Cum ergo ad hunc clementissimum confugere oporteret, ille ad mortem potius confugit, ut a desperata tristique vita citius liberaretur. Et neque id continuo assecutus est, prout cupiebat: agnitus enim a quibusdam depositus (*qq*) est ne præfocaretur: deinde postquam in secreto quodam loco, modico vixisset tempore, præceps factus sive præcipitatus, inflatus, diruptus D ac diffissus est medius, et effusa sunt omnia viscera ejus, sicut ait liber Actorum [6]. Quod si etiam in

[5] Joan. XVIII, 28. [6] Act. I, 18.

Variæ lectiones et notæ.

Γπείγοντα A, quod nihili est. Neque ὑπήηjiciendum.
Hentenius videtur legisse μετανοστῆσαι, ihi etiam in mentem venerat, nondum terpretatione inspecta.
ὁτνὴς est *pronus*. Ergo interpretatio huic convenit. Credo ergo Euthymium legisse , ut est in scholio Apollinarii, in codicliquensibus ad hunc locum. Nam adjectivi πρηττής equidem exempla ignoro. Vide etiam Munteri Fragmenta Patrum Græcorum. Fascic. I, p. 17; Hafniæ 1788, 8. Nititur autem hæc tota res fabulosa et tragica narratione Papiæ, hominis nugacis ac nullius fidei. Nec enim ἐξηγήσεις ille, sed μύθους scripsit.

(1) Ita legunt etiam nonnulli in Actibus.
(2) Πάντα, interponit A.

Vunc. Non est in Græco.
eposítus, etc. Laqueo solutus est. Forte κατετίθη legit.

eo scriptum est, quod prædium comparavit de mercede iniquitatis, non tamen hoc fuit post strangulationem, ut quidam putant. Id enim declarans Chrysostomus, agrum figuli fuisse dicit prædium illud. Triginta siquidem argentei quibus hic paratus est ager, ipsi Judæ merces erat iniquitatis, quam adversus præceptorem perpetravit. Quid enim hujus proditione iniquius? Intelligamus ergo qui argenti sumus amatores, quomodo Judas et peccatum perpetravit, et pecuniæ fructum non accepit, et propriam animam perdidit.

A ἐκτήσατο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, ἀλλ' οὐ μετὰ τὴν ἀγχόνην, ὡς τινες οἴονται. Τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύων ὁ Χρυσόστομος, τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως εἶναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο λέγει. Τὰ τριάκοντα γὰρ ἀργύρια, ἐξ ὧν ἠγοράσθη οὗτος, μισθὸς ἦσαν τῷ Ἰούδᾳ τῆς ἀδικίας τῆς εἰς τὸν Διδάσκαλον. Τί γὰρ ἀδικώτερον τῆς προδοσίας αὐτοῦ; Ἐννοήσωμεν τοίνυν οἱ φιλάργυροι, πῶς ὁ Ἰούδας καὶ τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσατο, καὶ τῶν χρημάτων οὐκ ἀπήλαυσε, καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ἀπώλεσεν.

Vers. 9. *Principes — est.* Impudenter fatentur pretium esse sanguinis sive cædis emptionem. Corbonas autem erat thesauri repositorium in templo, hoc est, donorum receptaculum. Puto autem id fuisse quod dicebatur Gazophylacium. Gaza enim Romanis divitiæ appellantur.

Οἱ — ἐστιν. Ἀνεπαισχύντως ὁμολογοῦσιν, ὅτι τιμὴ αἵματός ἐστιν, εἶτουν, ὠνὴ φόνου. Κορβονᾶς δὲ ἦν τὸ τοῦ ναοῦ θησαυροφυλάκιον, τὸ δωροδοχεῖον. Οἶμαι δὲ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον γαζοφυλάκιον (3). Γάζα γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ πλοῦτος καλεῖται.

Vers. 7. *Consilio autem inito* — Vers. 8. *hodiernum diem.* Multo melius eis fuisset hos in corbonam misisse: nequaquam enim quod perpetratum est adeo divulgatum fuisset. Ipsi vero ad redargutionem fœdi homicidii sui agrum emerunt, cujus nomen tuba clarius illud publicaret. Neque hoc utcunque faciunt, sed sumpto inter se consilio: ubique enim consilium ineunt, ut nemo immunis relinquatur. Liber quoque Actorum ait [7], prædium illud vocatum esse Aceldema, hoc est, prædium sanguinis. Hic itaque est ager de quo ille liber loquitur.

Συμβούλιον δὲ λαβόντες — σήμερον. Πολὺ κάλλιον ἦν αὐτοῖς εἰς τὸν κορβονᾶν ταῦτα βαλεῖν· οὐ γὰρ οὕτω κατάδηλον τὸ (4) πρᾶγμα ἐγίνετο. Οἱ δὲ πρὸς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν μιαιφονίας ἠγόρασαν τὸν ἀγρόν, οὗ τὸ ὄνομα σάλπιγγος λαμπρότερον ταύτην ἀνακηρύττει. Καὶ οὐδὲ ἁπλῶς τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ συμβούλιον λαβόντες· καὶ πανταχοῦ συμβούλιον λαμβάνουσιν (5), ἵνα μηδεὶς ἀθῷος ὑπολειφθῇ. Καὶ ἡ βίβλος δὲ τῶν Πράξεών φησι κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο Ἀκελδαμὰ, τουτέστι, χωρίον αἵματος. Ὥστε τοῦτό ἐστι, περὶ οὗ κἀκείνη λέγει.

Vers. 9. *Tunc* — Vers. 10. *Dominus.* In libro quidem Jeremiæ qui communiter legitur, hoc scriptum non est, restat ergo ut in apocrypho ejus scriptum sit (Verisimile etiam est postmodum abjecta hæc esse ab eo libro qui legitur, dolo ac malitia Judæorum, sicut etiam in multis aliis verbis (*rr*) factum est.) Acceperunt ergo summi sacerdotes pretium Christi pretiosissimi quem æstimaverunt qui sunt a filiis Israel, videlicet Israelitæ. Dicit autem eosdem summos sacerdotes, quando ad eos dixit Judas: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam* [8]? At illi constituerunt ei triginta argenteos. *Constituit mihi*, hoc est, dixit mihi Dominus.

Τότε — Κύριος. Ἐν τῇ ἀναγινωσκομένῃ μὲν βίβλῳ τοῦ Ἱερεμίου τοῦτο οὐ γέγραπται. Λοιπὸν οὖν ἐν τῇ ἀποκρύφῳ αὐτοῦ ἱστόρηται. [Εἰκὸς (6) δὲ καὶ ὕστερον ἐκβληθῆναι ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀναγινωσκομένης ἐκ κακουργίας τῶν Ἰουδαίων, ὅπερ καὶ ἐπὶ ἄλλων ῥητῶν ἐγένετο.] Ἔλαβον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς τὴν ὠνὴν τοῦ παντίμου Χριστοῦ, ὃν διετιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, ἤγουν, οἱ Ἰσραηλῖται. Λέγει δὲ αὐτοὺς τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅτε πρὸς αὐτοὺς εἶπεν Ἰούδας· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Συνέταξέ μοι δὲ ἀντὶ τοῦ, εἶπέ μοι.

Vers. 11. *Jesus autem — præside.* Ubi eum adduxissent ad prætorium, dicit Joannes, quod exivit ad eos Pilatus, et ait: *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt et dixerunt ei: Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Sumite eum vos et secundum legem vestram judicate eum* [9], etc. Illi itaque tradiderant eum Pilato ad interficiendum, non

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἡγεμόνος. Ἀγαγόντων αὐτὸν εἰς τὸ πραιτώριον, φησὶν ὁ Ἰωάννης ὅτι ἐξῆλθεν ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπε· Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Ἀποκριθέντες καὶ εἶπον αὐτῷ· Εἰ μὴ ἦν οὗτος κάκοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε (7) αὐτόν, καὶ τὰ ἑξῆς. Οἱ μὲν γὰρ

[7] Act. I, 19. [8] Matth. XXVI, 15. [9] Joan. XVIII, 29-31.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Quod vocabulum multoties in N. T. occurrit.
(4) Τὸ πεπραγμένον, A.
(5) Λαμβάνοντες, A.
(6) Quæ hic inclusimus, ea Hentenius, ut scholium ex margine sui Codicis repetitum, exhibet in fine hujus scholii.
(7) Κτείνατε, B.

(*rr*) *Multis aliis vobis.* Aliis dictis. *Multis* non est in Græco.

αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν, οὐ A ad inquirendum. At ille non tulit, ut priusquam
ισιν· ὁ δὲ πρὸ ἐξετάσεως οὐκ ἠνέσχετο perquireret occideretur : ideo discere vult quæ sit
λεῖν. Διὰ τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν, τίς ἡ κατη- accusatio. Ipsi autem fiduciam de seipsis non ha-
δὲ, μὴ θαῤῥοῦντες ἑαυτοῖς, οὐ λέγουσι μὲν bentes, accusationem quidem non dicunt, sed re-
, φασὶ δὲ μόνον, ὅτι Εἰ μὴ ἦν οὗτος κα- spondent : *Nisi esset hic malefactor, non tibi tradi-*
οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν (8) αὐτὸν, ὡς *dissemus eum,* utpote qui nihil injuste agimus.
ν ἄδικον ποιοῦντες. Ὁ δὲ Πιλάτος δυσανα- Pilatus vero graviter ferens, quod ipsum occidere
ὡς βουλομένων δίχα τῆς αὐτοῦ ἐξετάσεως vellent absque sua inquisitione, interfectionem eis
λεῖν, αὐτοῖς ἐπιτρέπει τὴν ἀναίρεσιν. Ἀ- permittit. Itaque spe sua frustrati, jam inviti etiam
δὲ τῆς προσδοκίας, λοιπὸν κατηγοροῦσι accusant eum, de his quæ scripsit Lucas, qui ait :
ς, ἅπερ ὁ Λουκᾶς ἱστόρησε, γράψας, ὅτι *Cæperunt autem illum accusare dicentes : Hunc*
κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες· Τοῦτον *invenimus pervertentem gentem nostram, et prohi-*
ιαστρέφοντα τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ κω- *bentem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum*
λύειν φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν *regem esse*[10]. Et vide dolum ac malitiam. Volentes
βασιλέα εἶναι. Καὶ ὅρα κακουργίαν. Θέ- enim Pilati iram exacuere adversus Christum, et
ὐ ἀνάψαι τὸν θυμὸν τοῦ Πιλάτου κατὰ B abducere (*ss*) quo eum citius occiderent, defectionis ac
καὶ συναρπάσαι πρὸς τὸ ταχέως ἀνελεῖν tyrannidis crimen huic affingunt ; simul etiam ut
στασίας καὶ τυραννίδος ἔγκλημα τούτῳ timens Cæsarem Pilatus, etiamsi vellet, hunc a
σιν, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα, φοβηθεὶς τὸν Καί- morte eripere non posset.
ίτος, μηδὲ βουλόμενος δυνηθῇ τοῦτον ἐξε-
θανάτου.

λέγεις. Τὸ Σὺ λέγεις, καὶ τὸ Σὺ εἶπας, Vers. 11. *Et — dicis.* Istud, *Tu dicis,* et, *Tu dixi-*
ιαῦτα, ὁμολογία τίς ἐστιν ἀνεπίληπτος, *sti,* aliaque hujusmodi, similis (*tt*) cujusdam sunt
ἡ μετριοφροσύνης. Ἰωάννης δὲ πλατύτε- rationis irreprehensibilis plenæque modestiæ. Jo-
ερὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου φησὶν ὅτι εἰσ- annes de hoc quoque capite latius scribens ait,
τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ quod *ingressus est rursum in prætorium Pilatus : et*
τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ *vocavit Jesum, dixitque ei, Tu es rex Judæorum ?*
τῶν Ἰουδαίων ; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰη- *Respondit ei Jesus : A temetipso tu hoc dicis : an alii*
ἀπ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι C *tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus : Numquid*
ἐμοῦ ; Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Μήτι *ego Judæus sum ? Gens tua et pontifices tradiderunt*
ἰός εἰμι ; Τὸ ἔθνος τὸ σὸν, καὶ οἱ ἀρ- *te mihi. Quid fecisti ? Respondit Jesus : Regnum*
αρέδωκάν σε ἐμοί. Τί ἐποίησας ; Ἀπε- *meum non est ex hoc mundo : si ex hoc mundo esset*
τοῦς : Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ *regnum meum, ministri utique mei decertarent, ne*
ν τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν *traderer Judæis : nunc autem regnum meum non*
ι ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγω- *est hinc. Dixit ergo ei Pilatus : Num itaque rex es*
α μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· νῦν *tu ? Respondit Jesus : Tu dicis, quod rex sum ego*[11].
εία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς,
τι βασιλεύς, εἰμὶ ἐγώ.

οὖν Πιλάτος, ἀκούσας περὶ ἀποστασίας Pilatus ergo audita de defectione et tyrannide
ίδος, καὶ φοβηθεὶς, ἰδίᾳ τοῦτον ἠρώτησε, accusatione, ac timens, privatim eum interroga vit,
ιόν τι μαθεῖν βουλόμενος· ὁ δὲ Χριστὸς D secretius aliquid ab eo discere cupiens. Christus
ην, ὅτι Ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ τοῦτο λέγεις, vero rursus eum interrogavit, *A temetipso tu hoc*
οι εἶπον περὶ ἐμοῦ ; οὐχ ὡς ἀγνοῶν, *dicis, an alii tibi dixerunt de me ?* Non quod igno-
ιπτόμενος αὐτοῦ, διότι οὐ συμπαρίστη- raret, sed objurgans eum, quod accusatores simul
τοὺς κατηγόρους, οὐδὲ κατηνάγκασεν præsentes esse non faceret : neque cogeret eos ut
ξαι σημεῖα τῆς ἀποστασίας καὶ τυραννί- signa defectionis exhiberent, quo magis confunde-
εἰ μᾶλλον καταισχυνθῶσιν. Ὁ δὲ Πιλάτος rentur. Pilatus autem dicit, quod hoc a semetipso
νος, ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, non diceret : Num ego Judæus sum ut res tuas co-
ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι, ἵνα γινώσκω τὰ σά ; gnoscam ? Qui gentis tuæ sunt tradiderunt te mihi,
ἰς σου παρέδωκάν σε ἐμοὶ, καὶ τούτων et horum primi magisque honorati, et ipsi hoc
καὶ τιμιώτεροι καὶ αὐτοὶ τοῦτο λέγουσιν. dicunt. Deinde interrogat, Quid fecisti, quod de

XXIII, 1, 2. [11] Joan. XVIII, 33-37.

Variæ lectiones et notæ.

ιδεδώκαμεν, B.

(9) Ἡμῶν addunt etiam in contextu Lucæ A. B.

lucere. Συναρπάσαι non est *abducere,* sed quodam impetu abripere, compellere et aliquem, ut aliquid faciat. Forte *adducere* scripserat.

(*tt*) *Similis,* etc. Professio quædam est irreprehensibilis et plena modestiæ.

talibus te accusent ? Et deinde solvit Christus tyrannidis suspicionem, dicens regnum suum non esse ex mundo hoc : et Pilatum timore solvit. Ponit autem et considerationem, quæ et hoc demonstret. Nam regnum quod ex hoc mundo est, in ministris habet fortitudinem : hujus autem regnum, cum cœleste sit, a seipso robur obtinet. Dicens vero, *Regnum meum non est ex hoc mundo,* non detrahit regno mundano suam fortitudinem, sed ostendit quod suum non sit ut regna mundi hujus, ministris indigens, timorique subjectum, ac finem capiens.

Deinde egressus Pilatus tentavit liberare eum. Ait enim Lucas quod dixerit ad principes sacerdotum et turbas : *Nihil invenio noxæ in hoc homine. At illi invalescebant dicentes : Commovet populum docens per universam Judæam, exorsus a Galilæa usque ad hunc locum. Pilatus autem audita Galilæa, interrogavit utrum homo Galilæus esset. Et ut cognovit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit illum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat in illis diebus* [12], etc. Pilatus itaque cum audisset a Christo de regno ipsius quod ex mundo hoc non esset : et cognito quod non haberet apparatum aliquem tyrannicum sive insigne terreni regni : et cognoscens non esse probabilem accusationem : inculpatum eum declaravit. Ipsi vero cum dictarum accusationum signa non possent ostendere, ad alteram digrediuntur accusationem dicentes : *Commovet,* sive perturbat, *populum docens.* Et quidem quod doceat astruunt : non dicunt autem quid doceat, ne rideantur.

Ubi autem fecisset Herodes quæ refert Lucas. rursus eum remisit ad Pilatum, insequentibus etiam principibus sacerdotum ac scribis, et adversus eum vociferantibus [13]. Pilatus vero convocatis principibus sacerdotum et magistratibus, ac plebe, dixit ad illos : nam id quoque refert Lucas : *obtulistis mihi hunc hominem, tanquam avertentem populum, et ecce ego coram vobis cum inquisissem, nihil inveni criminis in homine isto ex his de quibus accusatis eum sed ne Herodes quidem. Nam remisi vos ad ipsum ; et ecce nihil dignum morte actum est ei. Correptum ergo ipsum absolvam* [14] : correptionem hic vocans mediocrem flagellationem, ad solatium et repressionem iræ illorum, ut visi illum devicisse cohiberentur ab ulteriori insania. At illi nec sic in aliquo minus efferati, immobiliter ad id spectantes, ut velociter interficeretur, rursus oblatrant.

Εἶτα ἐρωτᾷ. Τί ἐποίησας, ὅτι τοιαῦτά σι ; Καὶ λοιπὸν λύει τὴν ὑποψίαν τῆς Χριστὸς, λέγων τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἀπολύει τοῦ φόβ τον. Τίθησι δὲ καὶ λογισμόν, αὐτό τε οντα, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τοῦ κόσμου βασι ὑπηρέταις ἔχει τὴν ἰσχύν· ἡ δὲ τούτ οὐράνιος οὖσα, ἀφ' ἑαυτῆς κέκτηται τὸ πὼν δὲ ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ κόσμου τούτου, οὐχ ὑπεξήγαγε τῆς ἐ τητος τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐνέφηνεν ὅτι οἱ αἱ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεῖαι, δεομέ καὶ ὑποκειμένη φόβοις, καὶ τέλος ἔχουσα.

Εἶτα ἐξελθὼν ὁ Πιλάτος ἐπειράθη (1 αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς ὅτι εἶπε π χιερεῖς καὶ τοὺς ὄχλους Οὐδὲν εὑρίσ τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· οἱ δὲ ἐπίσχυ ὅτι Ἀνασείει τὸν λαὸν, διδάσκων κα Ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γα ὧδε. Πιλάτος δὲ, ἀκούσας Γαλιλαία σεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος Γαλιλαῖός ἐστι γνοὺς, ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας Ἡρῴδου πεμψεν αὐτὸν πρὸς Ἡρῴδην, ὄντα κ Ἱεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέρα ἐξῆς. Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος, ἀκούσας πα στοῦ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτι οὐκ κόσμου τούτου, καὶ γνοὺς ὅτι οὐκ ἔχ ἦν τινα τυραννικὴν, ἢ τὸ οἰονοῦν παρ γείου βασιλείας, καὶ διαγνοὺς ἀπίθανον ριαν, ἀναίτιον αὐτὸν ἀπέφηνεν· αὐτοὶ δ μενοι δεῖξαι σημεῖα τῶν ῥηθέντων ἐγκ τέθεικαν ἐφ' ἑτέραν κατηγορίαν, λέγοντε σείει τὸν λαὸν, ἤγουν ἀναστατοῖ, διὰ ὅτι μὲν διδάσκει λέγουσι· τί δὲ διδάσκ σιν, ἵνα μὴ καταγελασθῶσιν.

Ὁ δὲ Ἡρῴδης, ποιήσας ὅσα φησὶ ἀντέπεμψε τοῦτον πάλιν πρὸς τὸν Πιλ μένων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν καὶ καταβοώντων. Πιλάτος δὲ, συγκαλε ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν πρὸς αὐτούς· ὁ Λουκᾶς καὶ ταῦτά φησ κατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὡ φοντα τὸν λαὸν, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ, ἐν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρ αἴτιον, ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ Ἡρῴδης. Ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ (12) αὐτῷ. Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπο δευσιν ἐνταῦθα τὴν μετρίαν μαστίγωσ παραμυθίαν καὶ καταστολὴν τοῦ θυμοῦ δόξαντες, περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωνται ραιτέρω μανίας. Οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν θηριοῦντο, πρὸς ἓν μόνον ἀκλινῶς ὁρ ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα. Διὸ πάλιν καθυλακ

[12] Luc. XXIII, 4-7. [13] Luc. XXIII, 11. [14] ibid. 13-16.

Variæ lectiones et notæ

(10) Ἐπειράσθη, A.
(11) Ἀνέπεμψε scribendum, ut habet codex uterque infra in contextu Lucæ.
(12) Ἐν interponit A.
(13) Interponi potest τό.

τκρίνατο. Σφοδρῶς γὰρ ἤδη λυττησάν- A
φόνου αὐτοῦ, καὶ ἀκαθέκτων ὅλως γε-
νῶ ματαίαν εἶναι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν

καταμαρτυροῦσι; Τοῦτο λέγει παρα-
εἰς τὸ ἀπολογήσασθαι καὶ ἀπαλλαγῆ-
ὁ ἐγίνωσκεν ὅτι ῥᾷον διαλύσει τὰς συ-
τῶν.

ῆμα. Τὸ ἐξῆς γὰρ περιττὴν ἡγεῖτο καὶ
τὸν ἀπόκρισιν, ὡς μὴ δυνάμενον αὐτοὺς
Καὶ γαρ ἦν μὲν μισοπόνηρος ὁ Πιλά-
ὁόδρα ἠθέλησεν ἐξελέσθαι τὸν Ἰησοῦν·
ν, ἐνεδίδου ταῖς ἐκείνων ὁρμαῖς.

λίαν. Θαυμάζειν, πῶς ἐνδείκνυται τοσ- B
ιαν, πῶς, δυνάμενος ἀπολογεῖσθαι καὶ κα-
ὐτοὺς, ἐκὼν σιγᾷ καὶ ἀνέχεται.

ἑορτὴν — Χριστον; Κατὰ δὲ ἑορτὴν,
ἴσχα δηλονότι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰ-
ιλάτου. Ἔστι δὲ συνήθεια (14) ὑμῖν,
ν ἀπολύσω (15) ἐν τῷ Πάσχα. Περὶ
κβδᾶ λέγει φανερώτερον ὁ Λουκᾶς ὅτι
σιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φό-
ένος εἰς φυλακήν. Ὁ Πιλάτος οὖν, μὴ
ἀθῶον ἐξελέσθαι τὸν Χριστὸν, ἐπεχεί- C
οῦν ὡς κατάδικον χαρίσασθαι τοῦτον τῇ

αὐτόν. Διέγνω τοῦτο, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι
τιμήσωσι τὸν ἀνδροφόνον Βαραββᾶν. Διὰ
ν θαρρήσας ἐρωτᾷ, Τίνα θέλετε ἀπο-
; Ὡς δὲ λέγει Μάρκος, πρὸ τῆς ἐρωτή-
ίσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο αἰτεῖσθαι, καθὼς
εὐτοῖς, ἦγουν, αἰτεῖσθαι (16) γενέσθαι.
αἴτησις περὶ τοῦ ἀπολύσαι ἕνα τῷ ὄχλῳ
θεν ὁραξάμενος ἀφορμῆς ὁ Πιλάτος, ἐπ-
ς εἴρηται, καὶ ἠρώτησε.

ν — αὐτόν. Αὐτὸς μὲν οὐκ (17) εἶδε
αρ, ἢ ὡς ἀνάξιος, ἢ ὅτι ἔμελλε σιγᾷν,
ἢ ὅτι ἔμελλεν ἀπιστεῖσθαι, ὡς πλαττό-
; πρὸς τὸ ἐξελεῖν αὐτόν. Ἡ γυνὴ δὲ
ιον. ὡς ἀξία καὶ ὡς πιθανωτέρα πρὸς D
είους, ἵνα ὡς ἀνυπόπτῳ ταύτῃ πιστεύ-
χαιτισθῶσιν. Καὶ οὐ βλέπει μόνον, ἀλλὰ
ι, τουτέστιν, ἐταζεται, ἵνα τῇ συμπαθείᾳ
ὸς ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ μὴ πειθομένων αὐ-
τῇ τὸν φόνον. Τὸ δὲ Μηδέν σοι καὶ τῷ
είνῳ, ἀντὶ τοῦ, Μηδὲν σοι καὶ ἐκείνῳ
τιμον, ἀπέχου αὐτου. Σημειωτέον δὲ,
ρον καὶ ἐπὶ νυκτὸς λέγεται.

Vers. 12. *Et — respondit.* Cum enim vehementer ad ejus cædem insanirent, nec omnino revocari possent, sciebat frustra dandum iri deinceps omnem responsionem.

Vers. 13. *Tunc — dicunt testimonia ?* Hoc ait concitans eum ut responderet, ac sic liberaretur : sciebat enim quod facile posset illorum diluere calumnias.

Vers. 14. *Et — verbum.* Deinceps enim superfluam fore ducebat responsionem quæ ipsi daretur, cum non posset illos comprimere. Siquidem malum oderat Pilatus, et Jesum maxime optasset liberare : verum cum mollis esset, illorum cedebat affectionibus.

Vers. 14. *Adeo ut — supra modum.* Admiraretur quomodo demonstraret tantam mansuetudinem : quomodo, cum respondere posset illosque confundere, voluntarie sileret ac sustineret.

Vers. 15. *In festo autem* — Vers. 17. *Christus ?* In festo Paschæ videlicet. Ait enim Joannes dixisse Pilatum : ***Est autem consuetudo vobis, ut unum absolvam vobis in Pascha*** [15]. De Barabba vero manifestius dicit Lucas quod, propter seditionem quamdam factam in civitate et cædem, conjectus erat in carcerem [16]. Pilatus ergo cum non posset tanquam innocentem liberare Christum, tentavit eum saltem ut judicio damnatum donare ipsum festo.

Vers. 18. *Sciebat — eum.* Sciebat hoc, et sperabat quod nequaquam præponerent ei homicidam Barabbam. Propter hoc ergo sumpta fiducia interrogat : ***Quem vultis absolvam vobis ?*** Ut autem dicit Marcus, ante interrogationem cum acclamasset turba cœpit petere, sicut semper faciebat eis : petere videlicet ut fieret (*uu*) sicut semper faciebat eis [17]. Erat autem petitio, ut unus ex vinctis absolveretur turbæ. Unde nactus occasionem Pilatus, tentavit, ut dictum est, et interrogavit.

Vers. 19. *Sedente — ipsum.* Ipse quidem hujusmodi somnium non viderat, vel tanquam indignus, vel quia taciturus fuisset, utpote judex, vel quia fides ei adhibita non fuisset, quasi id ad eum liberandum effingenti. Uxor autem potius videt, vel tanquam melior, vel tanquam apud Judæos fide dignior ut huic quasi non suspectæ fidem habentes, refrenarentur. Nec videt solum, sed et patitur, hoc est, tormento afficitur, ut uxoris compassione, illis etiam non acquiescentibus, vir ejus prohiberet cædem : ***Nihil tibi cum justo illo***, hoc est, nihil contentiosum sit inter te et illum, abstine ab illo. Notandum est autem, quod σήμερον (hodie), de nocte dicitur.

XVIII, 39. [16] Luc. XXIII, 19. [17] Marc. XV, 8.

Variæ lectiones et notæ.

ῖν. B·
ολύσωμεν. B.
) vocabulo γενέσθαι, A, repetit hæc : Καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς.
(17) Οἶδε. A.

go Hentenius post γενέσθαι iterum invenit καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς.

Vers. 20. ***Principes autem sacerdotum — perderent.*** Homicidæ homicidam ei qui vitam tribuit præposuerunt: nec simpliciter homicidam, sed insignem sive divulgatum in malitia: adeo inflammavit eos invidia. Corrupti autem ipsi corruperunt et turbas, ut illæ quoque fraudis suæ pœnas luerent. Marcus vero dicit, quod concitaverunt sive agitaverunt turbam [18].

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — ἀπολέσωσιν. Οἱ φονεῖσ προτετιμήκασι τοῦ ζωοδότου, καὶ φονέα, ἀλλ' ἐπίσημον, εἴτουν, περιβόητο ουργίαν. Τοσοῦτον ὁ φθόνος ἐξέκαυσ Διεφθορότες δὲ αὐτοί, διέφθειραν καὶ τ ἵνα καὶ τῆς τούτων ἀπάτης δίκην ἀπαιτη κος δέ φησιν ὅτι ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον, ἐκίνησαν.

Vers. 21. ***Respondens — vobis?*** Primum interrogaverat, sed antequam responderet occupatus est ad suggestionem uxoris suæ: itaque nunc rursus interrogationem repetit.

Ἀποκριθεὶς — ὑμῖν ; Ἠρώτησε πρὸ δὲ ἀποκριθέντων, ἀσχοληθεὶς πρὸς τὸ γυναικὸς αὐτοῦ, πάλιν ἐπανέλαβε τὴν ἐρώτη

Vers. 21. ***At illi — Barabbam.*** Sicut edocti erant.

Οἱ δὲ — Βαραββᾶν. Ὡς ἐδιδάχθησαν.

Vers. 22. ***Ait — Christus?*** Spe frustratus rursum de eo interrogat, ponens rem in illorum potestate: ita obsequio illos captans ac mitigans, ipsi tamen æque truces permanent.

Λέγει — Χριστόν ; Ἀστοχήσας τῆ ἐρωτᾷ πάλιν περὶ αὐτοῦ, καὶ κυρίους α εἶναι τοῦ πράγματος, θεραπεύων οὕτω καὶ μι αὐτούς· οἱ δὲ μένουσιν ἀνένδοτοι.

Vers. 22. ***Dicunt — Crucifigatur.*** Omnes, non turbæ solum, sed et principes sacerdotum et seniores. Nec dicunt :Occidatur, sed :***Crucifigatur***, ut mortis quoque genere maleficum eum esse convincant.

Λέγουσιν — Σταυρωθήτω. Πάντες, οὐ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβ οὐ λέγουσι, Φονευθήτω, ἀλλὰ Σταυρωθήτ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου κακοῦργον ἀπελέγχῃ α

Vers. 23. ***Præses autem — fecit?*** Cum placare eos non posset, aperte contradicit.

Ὁ δὲ ἡγεμὼν — ἐποίησε ; Μὴ δυνάμενος τούτους, ἀντιλέγει λοιπόν.

Vers. 23. ***At illi — Crucifigatur. Vehementer***, hoc est vehementius, ita enim scripsit Marcus [19]. Lucas autem dixit, quod instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur [20]. Et invalescebant voces eorum ac summorum sacerdotum.

Οἱ δὲ — Σταυρωθήτω. — Περισσῶς, Περισσοτέρως. Οὕτω γὰρ ἔγραψε Μάρ Λουκᾶς εἶπεν ὅτι ἐπέκειντο φωναῖς μεγ τούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ κατίσχυε αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.

Vers. 24. ***Videns autem — videritis.*** Manus aqua purgavit, ostendens quod purus esset, et non particeps cædis. Nam id Judaici mortis erat, hoc modo protestari eos qui nollent alicujus cædi communicare. Ait enim et David : ***Lavabo inter innocentes manus meas*** [21].

Ἰδὼν δὲ — ὄψεσθε. Ἐκάθηρε τὰς χ ὕδατι, δεικνύων ὅτι καθαρὸς καὶ ἀμέτ τοῦ φόνου. Ἰουδαϊκὸν γὰρ ἔθος ἦν οὕτω μαρτύρεσθαι τοὺς μὴ θέλοντας φόνου τι νῆσαι. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Δαυίδ· Νίψομαι ἐν χερσί μου.

Vers. 25. ***Et — nostros.*** Sanguinem vocant sanguinis condemnationem. O scelestam vocem! O extremam audaciam! Atqui non solum adversus seipsos, sed etiam adversus filios suos trahunt imprecationem. Christus vero et de eis, et de filiis eorum resipiscentes suscepit; nec solum hujusmodi liberat imprecatione, sed et mille bonis dignos ducit. Nam et Paulus ex eis erat, et innumeri eorum qui postmodum Hierosolymis crediderunt.

Καὶ — ἡμῶν. Αἷμα λέγουσι τὴν το καταδίκην. Ὢ μιαρᾶς φωνῆς ! ὦ τολμηρίας Ἀλλ' οἱ μὲν οὐ μόνον καθ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ τῶν τέκνων ἕλκουσι τὴν ἀράν· ὁ δὲ Χριστ αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν τέκνων δέχεται τοὺς σαντας· καὶ οὐ μόνον ἐξαιρεῖται τῆς τοιαύ ἀλλὰ καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀξιοῖ. Καὶ γὰρ κ ἐξ αὐτῶν ἦν, καὶ μυριάδες τῶν πεπιστευκότο Ἱεροσολύμοις.

Vers. 26. ***Tunc — crucifigeretur.*** Marcus dixit [22], quod volens populo satisfacere ; Lucas vero [23], quod adjudicavit fieri petitionem eorum. Φραγέλλιον autem (quod nos *flagellum* dicimus) verber erat e funiculis aut loris contextum, quo dorsa condemnatorum verberabant. Flagellationem vero manifestavit Joannes dicens : ***Accepit Pilatus Jesum et flagellavit*** [24]. Hæc autem fecit, ut rigorem infamiæ Judæorum arte retraheret (*vv*), ut visa injuria quæ in eum facta esset auditaque sententia qua

Τότε — σταυρωθῇ. Μάρκος μὲν εἶπεν λόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι· Λουκᾶ ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν. Τὸ δ λιον μάστιξ ἦν ἐκ σχοίνων ἢ λώρων πε μεθ' ἧς ἔτυπτον τὰ νῶτα τῶν καταδίκων. νισε δὲ τὴν φραγέλωσιν ὁ Ἰωάννης γρ ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγω τα δὲ πεποίηκεν, ἐκλῦσαι τὸν τόνον τῆς μι Ἰουδαίων μηχανώμενος, ὅπως, ἰδόντες τὴ τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην, καὶ ἀκούσα

[18] Marc. xv, 11. [19] ibid. 14. [20] Luc xxiii, 23. [21] Psal. xxv, 6. [22] Marc. xv, 15. [23] Luc. xix, 5. xxiii, 24.

Variæ lectiones et notæ

(18) Διαμαρτύρασθαι. A.

(19) Ὕστερον, ante ἐν, addit A.

(*vv*) ***Retraheret.*** Forte pro ἐκλύσαι invenit ἑλκύσαι. Male.

, παραδούσης τοῦτον τῷ θελήματι αὐ- A eum tradiderat voluntati eorum, ut dixit Lucas [25], ὁ Λουκᾶς εἶπεν, ἤγουν, τῷ σταυρωθῆναι· sive ut crucifigeretur (nam hæc eorum voluntas ἦν τὸ θέλημα αὐτῶν· χαλάσωσι τὴν ὀρ- erat) mitigarent iram, ac vel sero tandem venenum ἰμέσωσιν ὀψέ ποτε (20) τὸν ἰόν. Διὰ τοῦτο evomerent. Propter hoc enim etiam quæ sequuntur τὰ ἑξῆς συνεχώρησε γενέσθαι, τὴν περίθε- fieri permisit, videlicet ut circumdarent ei chlamy- χλαμύδος, τὴν ἐπίθεσιν τοῦ στεφάνου, τὴν dem, et imponerent coronam, darentque arundinem, καλάμου, καὶ τὸν ἄλλον ἐμπαιγμόν. ac reliquam explerent illusionem.

ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ. Τὴν χλαμύδα Vers. 27. *Tunc* — Vers. 29. *In dexteram ejus.* ἱάρκος μὲν πορφύραν εἶπεν, Ἰωάννης δὲ Chlamydem hanc Marcus dixit purpuram [26] Joan- ρφυροῦν· Ἱμάτιον δὲ ἦν πορφυρόχροον (21). nes vero vestem purpuream [27]. Erat autem vestis ατθαῖος ἀδιαφόρως κοκκίνην ἐκάλεσε τὴν purpurei coloris. Matthæus autem absque diffe- βαφήν, ὡς ἐοικυῖαν. Οὐ γὰρ ἀληθὴς ἦν rentia, coccinam vocavit hujusmodi tincturam, Ἐπεὶ γὰρ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐλέγετο, utpote purpuræ similem : neque enim vera erat ; βασιλέα, τοῦτον διέπαιζον, τὴν πορφύ- purpura. Quia autem rex Judæorum dictus erat, ην περιθέντες ἀντὶ ἁλουργίδος, καὶ τὸν ideo tanqaum regi illudebant, purpura illa circum- ὃν στέφανον ἐπιθέντες ἀντὶ διαδήματος, B dantes pro vestepurpurea, et coronam de spinis con- κάλαμον ἐγχειρίσαντες ἀντὶ σκήπτρου, καὶ textam superponentes pro diademate, ac arundinem τὴν ἀληθειαν ἐσχημάτιζον. pro sceptro in manum porrigentes : et ita quanquam nolentes, veritatem figuraverunt.

τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὦ ἀνεικάστου μα- Vers. 29. *Et* — Vers. 30. *Caput ejus.* O incom- ! ὦ πάντα λόγον νικώσης ἀνεξικακίας! parabilis patientia ! O innocentia quæ omnem super- δέ φησιν ὅτι καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσμα- rat sermonem ! Joannes autem dicit, quod etiam γὰρ ὕβριν αὐτῷ προσῆγον οἱ μιαροὶ, dabant ei alapas [28]. Omnem enim inferebant ei οἱ τοῖς θεοστυγέσιν Ἰουδαίοις. Ὁ αὐτὸς scelesti injuriam, rem gratam Judæis Dei osori- ης καὶ τὰ ἐντεῦθεν ἱστόρησεν, ὡς τοῖς bus exhibere cupientes. Ipse vera Joannes quæ κραλελειμμένα, λέγων· Ἐξῆλθεν οὖν πά- abhinc sequuntur scripsit, tanquam ab aliis præ- ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ἄγω termissa, dicens : *Exivit ergo iterum foras Pilatus,* ν ἔξω, καὶ τὰ ἑξῆς ἄχρι τοῦ, Τότε οὖν *et ait illis* : *Ecce adduco vobis eum foras,* etc. quæ αὐτὸν αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῇ. sequuntur usque ad eum locum : *Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur* [29].

ι γὰρ ὅτι δὶς αὐτὸν παρέδωκεν εἰς τὸ C Apparet itaque quod bis eum tradiderit ut cru- ναι· ἀλλὰ τὸ πρῶτον μὲν ἐν ὑποκρίσει cifigeretur : sed primum quidem in simulatione προειρημένην αἰτίαν· ἐπεὶ (21*) δὲ, πάντα propter supra dictam causam. Quia vero postquam μενος, εἶδεν αὐτοὺς παντάπασιν ἀνενδό- omnia excogitasset, vidit eos omnino immobiles, υσε δὲ καὶ (22) τελευταῖον παρ' αὐτῶν tandemque audivit ab illis : *Si hunc absolveris, non* τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καί- *es amicus Cæsaris : quicunque se regem facit, con-* τᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν ἀντιλέγει *tradicit Cæsari* [30] : tunc jam in veritate tradidit eum ρι· τότε λοιπὸν ἐν ἀληθείᾳ παρέδωκεν illis ut crucifigererur. Ideo quoque primum simpli- οῖς, ἵνα σταυρωθῇ. Διὸ καὶ τὸ πρῶτον citer tradidit eum ; secundo vero tradidit eum illis. ς αὐτὸν παρέδωκε· τὸ δεύτερον δὲ παρ- τὸν αὐτοῖς.

μὲν οὖν ὁ Πιλάτος ἐπραγματεύσατο, πά- Mille itaque modos excogitavit Pilatus, ut Chri- ς τὸν Χριστὸν ἀπαλλάττων, καὶ παντοί- stum omni pœna liberaret, et omnino ne occide- ἀναιρεθῆναι τοῦτον, ἀγωνιζόμενος· ἔδει δὲ retur laboravit. Verum oportuit eum fortius more ιστῆναι δικαστικώτερον, καὶ μὴ παραχω- judicis resistere, nec injustis assentire : aut eum ς ἀδικοῦσι, μηδὲ προδοῦναι τὸν ὑπ' αὐτοῦ D prodere, qui ab ipsomet Pilato testimonium acce- μαρτυρούμενον ἀναίτιον εἰς θάνατον. Ὅτι perat, quod mortis noxia carebat [31]. Quod enim ατο, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν αὐτόν· Οὐκ οἶ- potuerit eum non tradere manifestum est ex eo, ἐξουσίαν ἔχω σταυρωσαί σε, καὶ ἐξου- quod ipse dixit : *Nescis quod potestatem habeam* ἀπολῦσαί σε ; Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ *crucifigendi te, et potestatem habeam absolvendi te?* αὐτὸν καταδίκης, εἰπὼν ὅτι Ὁ παραδι- Ideo etiam Christus a condemnatione eum non ab-

. XXIII, 25. [26] Marc. XV, 17. [27] Joan. XIX, 2. [28] ibid. 3. [29] ibid. 4-16. [30] ibid. 12. 0.

Variæ lectiones et notæ.

alim nunc : Ὀψὲ γοῦν ποτε. Forte enim ita t interpres. Certe istud *vel* id indicare vi- *Addendis.*

ρφυρόχροον. A.

(21) Ἔπειτα, loco *ἐπεί*. B.

(22) Τούτους, interponit A. et post τελευταῖον, addit εἰπόντας· παρ' αὐτῶν autem omittit.

solvit, dicens *Qui tradidit me tibi majus peccatum habet* [32] : majus videlicet quam sit tuum.

Neque enim sermo de tyrannide liberat eum : oportebat enim cum id audisset, accusatores advocare, ac demonstrationes inquirere, et quæcunque tyrannidis signa essent, utpote si exercitum conscriberet, si pecunias colligeret, si arma fabricaret, et si quid est hujusmodi. Ille autem statim ut audivit ignaviter timuit, et indiscussam relinquens talem accusationem persuasus est et perculsus, Quanto enim duriores erant Judæi et audaciores, tanto ille mollior erat ac timidior, et ideo levis facileque mobilis. Quære quoque enarrationem eorum, quæ, ut dictum est, a Joanne proponuntur : plurimum enim conferunt ad ea quæ proposita sunt.

Vers. 31. *Et — ut crucifigeretur.* Ex quo chlamide eum exuerent, utique etiam coronam deposuerunt. Joannes autem dicit quod *acceperunt Jesum et duxerunt in prætorium* [33] ; Judæis et hoc optantibus, ut inde eductus condemnatus videretur.

Vers. 32. *Exeuntes — crucem ejus.* Marcus quidem addidit : *Patrem Alexandri et Rufi* [34] ; Lucas autem *Venientem ab agro* [35]. Joannes vero dixit : *Bajulans crucem suam exivit* [36] Primum siquidem imposuerunt ipsi crucem tanquam condemnato, et bajulans eam exivit. Deinde Simoni obviant : hunc coegerunt ut eam tolleret. Lucas vero insuper addidit. quod *sequebantur eum magna multitudo mulierum, quæ etiam plangebant et lamentabantur eum. Conversus autem ad illas Jesus dixit : Filiæ Jerusalem, ne fleveritis super me, sed super vobis ipsis flete, et super filiis vestris : quoniam ecce venient dies* [37], etc. Dicens : *Ne fleveritis super me*, Hoc est propter me, sed propter vos ipsas, et propter filios vestros : quia ecce venient dies, significavit dies captivitatis Hierosolymorum.

Vers. 33. *Cumque venissent — Golgotha.* Hic locus civitati propinquus erat, sicut scripsit Joannes [38].

Vers. 33. *Quod — locus.* Quod, videlicet nomen Golgotha dictum sive versum ab Hebraica lingua in Latinam, est et dicitur, Calvariæ locus [39]. Aiunt autem quidam ibi Adam mortuum esse ac jacere : et dispositum est, ut ubi vetus Adam cecidit in mortem, ibi etiam novi Adam tropæum erigeretur contra mortem, dico sane crucem.

A δούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει · μείζονα, δηλαδή, τῆς σῆς.

Οὐδὲ γὰρ ὁ περὶ τῆς τυραννίδος λόγος ἀπαλλάττει τοῦτον · ἐχρῆν γάρ, ἀκούσαντα, παραστῆσαι τοὺς κατηγόρους, καὶ ἀποδείξεις ἐπιζητῆσαι, καὶ ὅσα τυραννίδος τεκμήρια, οἷον εἰ στρατόπεδα κατέλεγεν, εἰ χρήματα συνέλεγεν, εἰ ὅπλα ἐχάλκευε, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Ὁ δὲ, μόνον ἀκούσας, ἔπτηξεν ἀγεννῶς, καὶ ἀνεξέταστον ἀφεὶς τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ὑπήχθη καὶ παρεσύρη. Ὅσον γὰρ ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι σκληροὶ καὶ τολμηροὶ, τοσοῦτον οὗτος μαλακὸς καὶ δειλὸς, καὶ διὰ τοῦτο κοῦφος καὶ εὐπαράγωγος. Ζήτησον δὲ καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν, ὡς εἴρηται (23), προστεθέντων παρὰ τοῦ Ἰωάννου, σφόδρα συντελούντων εἰς τὰ προκείμενα.

B Καὶ — εἰς τὸ σταυρῶσαι. Ἐπεὶ ἐξέδυσαν (24) τὴν χλαμύδα, περιείλον πάντας καὶ τὸν στέφανον. Ἰωάννης δέ φησιν ὅτι Παρέλαβον τὸν Ἰησοῦν καὶ ἤγαγον εἰς (25) τὸ πραιτώριον, τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦτο σπουδασάντων, ἵνα ἐκεῖθεν ἐξαγόμενος δοκῇ κατάκριτος.

Ἐξερχόμενοι — τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Μάρκος μὲν προστέθηκεν, ὅτι Τὸν Πατέρα Ἀλεξάνδρου καὶ Ῥούφου · Λουκᾶς δὲ, ὅτι Ἐρχόμενος ἀπ' ἀγροῦ · ὁ δὲ Ἰωάννης εἶπεν ὅτι Καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθε. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ τὸν σταυρὸν ἐπέθηκαν, ὡς καταδίκῳ, καὶ βαστάζων αὐτὸν ἐξῆλθεν · εἶτα, τῷ Σίμωνι συναντήσαντες, τοῦτον C ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ αὐτόν · Λουκᾶς δὲ καὶ ἔτι προσέθηκεν, ὅτι Ἠκολούθει αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν, αἱ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν αὐτόν. Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ Ἰησοῦς, εἶπε · Θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐφ' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν · ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι, καὶ τὰ ἑξῆς. Μὴ κλαίετε λέγων ἐπ' ἐμέ, ἤγουν, δι' ἐμέ · ἀλλὰ Δι' ἑαυτὰς καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι, αἱ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων δηλονότι.

Καὶ ἐλθόντες — Γολγοθᾶν. Οὗτος ὁ τόπος ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν.

Ὁ — τόπος. Ὅπερ, τὸ Γολγοθᾶ, δηλονότι, λεγόD μενον, ἤτοι, μεθερμηνευόμενον, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, ἀπὸ τῆς Ἑβραΐδος διαλέκτου πρὸς τὴν Ἑλληνίδα, ἔστι καὶ λέγεται Κρανίου τόπος. Φασί δέ τινες ἐκεῖ τὸν Ἀδὰμ τετελευτηκέναι, καὶ κεῖσθαι, καὶ ὠκονομῆθη, ἵνα ὅπου ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ ἔπεσεν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ καὶ τὸ τοῦ νέου Ἀδὰμ τρόπαιον στῇ κατὰ τοῦ θανάτου, λέγω δὴ, τὸν σταυρόν.

[32] Joan, xix, 11. [33] idid. 16. [34] Marc. xv, 21. [35] Luc. xxiii, 26. [36] Joan. xix, 17. [37] Luc. xxiii, 20-29. [38] Joan. xix, 20. [39] Marc. xv, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(23) Προτεθέντων. A. Sic Hentenius.
(24) Αὐτὸν, interponit A.
(25) Εἰς τὸ πραιτώριον addunt etiam A et B in contextu Joannis. Ex lectionariis venit in nonnullos codices N. Testamenti, instructos scholiis. Chrysost. t. VII, p. 503 D, non agnoscit. Nec Cyrillus tom. IV, p. 1057 A. Habet enim : Ἀπάγουσι μὲν ὡς τεθνηξόμενον ἤδη τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

— πιεῖν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι (26) A
αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ
Καὶ ἀμφότερα δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ
καὶ λειποθυμοῦντα ἤθελον ἀνακτώμενοι.
οὖν τὴν χολὴν ἔμιξαν, ἵνα τὸ ὡριμὸν
πικρόν. Ἐνέφαινε (27) δὲ ταῦτα τῆς
ων ψυχῆς τὴν ὡριμότητα καὶ πικρίαν.
ἡ σμύρνα πικροτάτη ἐστίν.
ὁ μὲν τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν τὰ
οσηνέχθησαν αὐτῷ, καθὼς Ματθαῖος
εἶπον· μετὰ δὲ τὸ ἀνελθεῖν, (28) ὄξος
αὐτοὶ πάλιν οὗτοι, καὶ Λουκᾶς καὶ Ἰω-

τέον δὲ καὶ ὅτι, τὸν ἐσμυρνισμένον
καιρον, μὴ λαβών, νῦν μὲν τοῦ μίγμα-
ους καὶ τῆς χολῆς ἐγεύσατο διὰ μόνην B
ὅπως πληρωθῇ τὸ, Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ
χολήν· σταυρωθεὶς δὲ, μόνον ὄξως ἐπο-
τὸ λεῖπον, λέγω δὴ τὸ, Καὶ εἰς τὴν δί-
ὀτισάν με ὄξος. Καὶ μὴν ἐν ταυτῷ καὶ
ιλῆς ἐγεύσατο, καὶ ἐν ταὐτῷ δοκοῦσι καὶ
ητὰ τὸ πέρας λαβεῖν· Ἀλλ' Εἰς τὴν δί-
γραπται· οὐκ ἐδίψα δὲ πρὸ τοῦ ἀνελ-
σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελθεῖν. Φησὶ
ίννης ὅτι Ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα
ται, ἵνα πληρωθῇ ἡ Γραφὴ, λέγει·

ἐν γὰρ οἰκοθεν αὐτοὶ τὰ δηλωθέντα
τέρωθεν παίζοντες, ὡς εἰρήκαμεν· ὕστε-
ύσαντες ὅτι διψᾷ, προσήγαγον τὸ ὄξος·
έγραπται ὅτι Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά C
ἤγουν, εἰς τὸ φαγεῖν με, πῶς αὐτοὶ εἰς
ι ταύτην δεδώκασιν; Οἶμαι τρύφῃ ξη-
ντεθρύφθαι τῷ ὄξει, ἵνα τὸ μὲν εἴη ἀντὶ
τὰ δὲ ἀντὶ ψωμοῦ. Καὶ προηγουμένως
ια δεδώκασιν, ἀκολούθως δὲ καὶ βρῶμα.
λειποθυμοῦσιν ὀρέγειν εἰώθαμεν οἶνον,
λόντες, ἵνα, πρῶτον πιόντες, ἔπειτα
Εἰ γὰρ μὴ οὕτω νοήσωμεν, (30) οὐχ
στορικως ἀλλαχου δεδομένην εἰς τὸ
ὁ χολήν, εἰ μή τις χολὴν ἀναγωγικῶς
τὴν πικρίαν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμα
έστιν, ἀντὶ βρώματος αὐτοῦ παραπο-
τὸν καθεκάστην.
τες δὲ — κλῆρον. Τὰ παραπλήσια
31) Λουκᾶς· ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι βάλ-
ν ἐπ' αὐτὰ, τίς τί ἄρῃ. Ἀλλ' οὗτοι μὲν D
ται ἁπλως καὶ ἁδιαστόλως ἔγραψαν
κυτο, καὶ ὅτι ἔβαλλον κλῆρον· Ἰωάννης
ον περὶ τοῦ προκειμένου γράφας φησίν·
κτιώται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν,

Vers. 34. *Dederunt — bibere.* Marcus autem dicit [40], quod etiam dederunt ei ad bibendum vinum myrrha mistum; at ille non accepit; utrumque autem obtulerunt ei ludentes, et tanquam animo deficientem refocillantes. Aceto itaque fel miscuerunt, ut acrius fieret et amarius. Hæc autem manifestam Judæorum acerbitatem et amaritudinem: nam ipsa etiam myrrha amarissima est.

Sed prædicta quidem priusquam in crucem ascenderet, obtulerunt ei, sicut Matthæus et Marcus dixerunt [41]; postquam vero ascendit, solum acetum ut hi ipsi rursus simulque Lucas et Joannes [42] dicunt.

Observandum est autem, quod cum vinum myrrha mistum tanquam intempestivum non accepisset, nunc misturam aceti et fellis gustavit propter solum fel, ut compleretur quod dictum est: *Et dederunt in escam meam fel* [43]; crucifixus vero solum acetum potandum accepit, propter id quod sequitur: *Et in siti mea potandum dederunt mihi acetum.* Atqui in uno et eodem fel et acetum gustavit, et in uno et eodem videtur terminum accepisse utrumque dictum. Verum quia scriptum est: *In siti mea,* non sitiebat autem priusquam in crucem ascenderet, sed postquam ascendisset. Ait enim Joannes: *Intuitus Jesus quod omnia jam consummata essent, ut compleretur Scriptura, dicit: Sitio* [44].

Primum siquidem a seipsis ipsi dictas potiones lusus gratia obtulerant, ut diximus. Postmodum autem audito quod sitiret, produxerunt acetum. Sed cum scriptum sit: *Dederunt in escam meam fel,* sive ut ederem: quomodo idem fel ipsi dederunt ut biberet? Arbitror fragmenta aridi fellis in aceto emollita fuisse, ut acetum quidem loco vini esset, illa vero fragmenta pro buccella panis. Et præcipue sane potum dederunt, consecutive vero etiam cibum. His enim qui animo destituuntur, vinum præbere solemus, injecto pane: ut primum bibentes, postmodum etiam possint edere. Quod si non ita intellexerimus, non inveniemus alibi datum ei fel in cibum. Nisi quis fel, anagogice interpretetur, amaritudinem quam ei in cibum dederunt, hoc est, loco cibi ejus, quotidie eum irritantes et ad iram provocantes.

Vers. 35. *Cumque crucifixerunt — sortem.* Proxima his ait et Lucas [45]; Marcus autem dixit: *Mittentes sortem super illa quis quid tolleret* [46]. Sed hi quidem Evangelistæ simpliciter et indistincte scripserunt, quod divisa sint, quodque sortem miserint; Joannes vero manifestius de hac re scribens ait: *Milites ergo cum crucifixissent Jesum, acceperunt*

xv, 23. [41] Matth. xxvii, 48; Marc. xv, 36. [42] Luc, xxiii, 36; Joan. xix, 20. [43] Psal. lxviii, 1. xv, 28. [45] Luc, xxiii, 34. [46] Marc. xv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

omittit. A.
ηνε. A.
ὸν σταυρόν, addit. A.
(29) Μὴν τὸ πόμα A.
(30) Νοήσομεν. B.
(31) Καὶ Λουκᾶς. B.

vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt itaque inter sese : Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit ; ut Scriptura compleretur, quæ ait : Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem [47]. Sola ergo Christi vestimenta divisa sunt, cum tamen latronum vestimentis essent viliora, ut Davidica prophetia quæ de his erat compleretur ; siquidem in his quoque subsannantes, quasi regis vestimenta essent, ea diviserunt : et ita ordinatum est ut prophetia quæ de his fuerat, ut dictum est, compleretur. Et vestimenta quidem divisa sunt : de tunica vero inconsutili quam prophetia *ἱματισμὸν* apellavit, sortem miserunt.

Sed quot fuerint vestimenta nullus Evangelistarum significavit. Ideo quidam fuisse dixerunt quinque : quatuor quidem quatuor militibus divisa ; quintum vero tunicam inconsutilem. Videtur autem incredibile dictum, eo quod indecens Salvatori fuisset (*xx*) : nemo enim, ne aliorum quidem hominum tot vestibus induitur. Conjectantes ergo dicimus, nec procul fortasse ab eo quod congruum est, tria fuisse universa : unum quidem fuisse tunicam corpori applicatam in modum subuculæ, dico sane tunicam hanc inconsutilem ; alterum autem quo super primum vestiebatur, et tertium exterius indumentum.

Hanc vero tunicam e traditione Patrum accepimus opus fuisse Dei Matris a superioribus partibus contextam, veluti sunt apud nos capitis aut pedum hyemalia operimenta. Unde commode de ea allegorice loquuntur, qui dicunt solum id quod a Dei Matre sumptum est corpus, desuper fuisse contextum : hoc est, a cœlo coaptatam sibi habuisse divinitatem : vel a Deo fuisse in rerum natura productum, et non a semine humano. Eduobus autem reliquis vestimentis quatuor partes fecerunt dissecantes ea. Siquidem cum de inconsutili tunica dixissent : *Ne scindamus eam*, significaverunt, quod reliqua siderant. Neque enim tanquam pretiosa diviserunt ea, ut a faciendis partibus abstinerent, seu illudentes, ut prædictum est. Et hi quidem ignominiose quæ pretiosa erant diviserunt : per quæ talia facta sunt miracula, sed tunc virtus eorum detinebatur.

A ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐμοίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα, ἔλαβον, δηλονότι. Ἦν δὲ ὁ κιτὼν ἄῤῥαφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς διόλου. Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους. Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσται· ἵνα ἡ Γραφὴ (32) πληρωθῇ ἡ λέγουσα· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Μόνα γοῦν τὰ τοῦ Χριστοῦ ἱμάτια διεμερίσαντο, καίτοι εὐτελέστερα τῶν ἱματίων τῶν ληστῶν ὄντα, ἵνα ἡ περὶ τούτων προφητεία τοῦ Δαυὶδ λάβῃ τέλος. Οἱ μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τούτοις χλευάζοντες, ὡς βασιλέως ὄῆθεν ἱμάτια, ταῦτα διεμερίζοντο· ὠκονομεῖτο δὲ τὸ τέλος τῆς περὶ τούτων, ὡς εἴρηται, προφητείας. Καὶ τὰ μὲν ἱμάτια διεμερίσαντο· ἐπὶ δὲ τὸν χιτῶνα
B τὸν ἄῤῥαφον ἔβαλον κλῆρον. Τοῦτον γὰρ ὠνόμασεν ἱματισμὸν ἡ προφητεία.

Ἀλλὰ πόσα τὰ ἱμάτια ἦσαν, οὐδεὶς τῶν (33) εὐαγγελιστῶν ἐδήλωσε. Διό τινες πέντε ταῦτά φασι· τέσσαρα μὲν τὰ τοῖς τέσσαρσι στρατιώταις διαμεμερισθέντα· πέμπτον δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἄῤῥαφον. Δοκεῖ δὲ ἀπίθανος ὁ λόγος διὰ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἀπέριττον· οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοσαῦτα περιβάλλεται. Στοχαζόμενοι οὖν αὐτοὶ λέγομεν, καὶ ἴσως οὐ πόῤῥω τοῦ προσήκοντος, τρία εἶναι τὰ πάντα· ἓν μὲν τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος χιτῶνα, λέγω δὴ, τοῦτον τὸν ἄῤῥαφον· δεύτερον δὲ τὸ ἐπὶ τούτῳ περιβόλαιον· τρίτον δὲ, τὸ ἐξωτάτω ἐπίβλημα.

C Τοῦτον δὲ τὸν χιτῶνα ἐκ παραδόσεως Πατέρων ἠκούσαμεν ἔργον εἶναι τῆς Θεομήτορος, ἐκ τῶν ἄνωθεν μερῶν ὑφαντὸν, ἤγουν, ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὴν ἀρχὴν τῆς ὑφῆς λαβόντα, καὶ πλακτὸν διόλου τυγχάνοντα, καθάπερ τὰ χειμερινὰ παρ' ἡμῖν περιβόλαια τῶν ποδῶν καὶ τῶν κεφαλῶν. Ὅθεν καὶ προσφυῶς ἀλληγοροῦσιν αὐτὸν, λέγοντες ὅτι μόνον τὸ ἐκ τῆς Θεομήτορος ληφθὲν σῶμα ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ὑφαντὸν, τουτέστιν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἶχε συνηρασμένην ἑαυτοῦ τὴν θεότητα, ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἦν ὑφεστῶς, καὶ οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνθρωπίνου. Τὰ δὲ δύο δὲ ἱμάτια τέσσαρα μέρη πεποιήκασι, σχίσαντες αὐτά. Καὶ γὰρ (34) εἰπόντες περὶ τοῦ ἀῤῥάφου χιτῶνος ὅτι Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἐδήλωσαν, ὅτι τὰ ἄλλα ἔσχισαν. Οὐδὲ γὰρ ὡς πολυτελῆ ταῦτα διεμερίσαντο, ἵνα καὶ φείδωνται τῶν μεριδίων, ἀλλὰ χλευάζοντες, ὡς προείρηται. Καὶ οὗτοι μὲν ἀτίμως τὰ τίμια διεμερίζοντο, δι' ὧν τηλικαῦτα θαύματα γ· γόνασιν· ἡ δὲ τούτων δύναμις ἐπείχετο.

[47] Joan. XIX, 23, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(32) Soli ergo Joanni hæc tribuit Euthymius. Recte ergo illa apud Matthæum delenda sunt, vers. 35.

(33) Ἄλλων, addit. B. Male. Nec enim Matthæus hac de re, aut ullus alius evangelista, memoriæ prodidit.

(34) Εἶπον. A.

(35) Ἀποροῦσιν. A.

(*xx*) *Eo quod indecens Salvatori fuisset.* Quod Servator paucis contentus fuit. Aut *propter frugalitatem, propter simplicitatem Servatoris.* Forte in siglam incidit Hentenius ac conjecit ἐκρατὴς, quod tamen huic constructioni non convenit.

(35) διαποροῦσιν, ὡς ἐπεὶ τοῖς ἀποστόλοις
ἐν ὁ Χριστὸς μὴ κτᾶσθαι δύο χιτῶνας,
ς εὑρηται πλείονα κεκτημένος; Πρὸς οὓς
ν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἕνα χιτῶνα εἶχε, τὸν ἐπὶ
τος· τἆλλα γὰρ οὐκ ἦσαν χιτῶνες, ἀλλ'
ιτὼν γὰρ κυρίως τὸ ἐνδοτάτω. Καὶ περὶ
οὕτως.

πᾶν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ὑβριζόμενον.
ὴν μὲν διὰ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου καὶ
θαι τῷ καλάμῳ, τὸ πρόσωπον δὲ διὰ τῶν
ων, τὰς σιαγόνας δὲ διὰ τῶν ῥαπισμά-
ιμα δὲ διὰ τῆς χολῆς καὶ τοῦ ὄξους· τὰς
ιὰ τῶν βλασφημιῶν, τὸν τράχηλον δὲ διὰ
ισμάτων, τὰ νῶτα δὲ καὶ τὰ στέρνα διὰ
ωμάτων, ἤτοι μαστίγων, τὰς χεῖρας δὲ
όδας, διὰ τῶν ἥλων, τὴν πλευρὰν δὲ διὰ
ς, ὡς ὁ (36) Ἰωάννης ἱστορεῖ· καὶ
ρη διὰ τῆς χλαμύδος καὶ τῆς γυμνωσεως·
ως.
οὖν ἢ βλασφημηθῶμεν, ἢ αἰκισθῶμεν,
θῶμεν, ταῦτ' ἐννοοῦντες πᾶσαν ἐκβάλω-
ῆς ψυχῆς φλεγμονὴν, λογιζόμενοι καὶ ὅτι
ἦν, ἡμεῖς δὲ ἄνθρωποι· καὶ ὁ μὲν Δεσπό-
δὲ δοῦλοι· καὶ ὁ μὲν ἀναμάρτητος,
αρτωλοὶ· καὶ ὁ μὲν παρὰ δούλων ἔπασχεν,
ρὰ συνδούλων· καὶ ὁ μὲν δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς
ούς· καὶ ὁ μὲν θεωρούντων Ἰουδαίων καὶ
καὶ Ἑλλήνων, ἡμεῖς δὲ ἐνώπιον ὀλίγων,
λειόνων, ἀλλ' οὐ τοσούτων.

ου Μαξίμου ὁ (37) μὲν ἄνωθεν ὑφαντὸς
πεπλλλημένος ἐστι τῶν ἀρετῶν πλοκή τε καὶ
ιὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος ὑφασμένη καὶ
πουσα τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, οὗ πολλάκις
ἡμᾶς (38) οἱ φονευταὶ δαίμονες δι'
ὰ ῥᾳθυμίαν· ὅμως οὐ συγχωροῦνται σχί-
ὥστε μὴ γνωρίζειν ἡμᾶς (39) ἔτι τὴν
κὶ οὕτω γὰρ ἀεὶ γνωρίζομεν αὐτὴν,
περιβαλλόμεθα τὴν ἐκ ταύτης σκέπην·
ισθέντα ἡ ἔξωθεν ἐστι περιβολὴ τοῦ
λούτου, διαιρουμένη εἰς τέσσαρα κοσμικὰ
ἷς ἐμπαθῶς κεχρῆσθαι πείθουσιν ἡμᾶς οἱ
μαιτόνοι. Εἴη δ' ἂν καὶ καθ' ἕτερον
ν μὲν ἄνωθεν ὑφαντὸς ἡ ἑκάστου ψυχὴ,
πνευσθεῖσα· καὶ ἄῤῥαφος μὲν ὡς ἁπλῆ
ος, ἄσχιστος δὲ ὡς ἀθάνατος· διαιρού-
κάτια τὸ σώμα, ὡς ἐκ φθορᾶς εἰς τὰ
ιχεῖα διαλυόμενον.]
κεῖ. Ἐφύλαττον αὐτὸν, ἵνα μὴ κατενεχθῇ

Quidam vero dubitant, quomodo Christus qui legem dedit apostolis, ne duas possiderent tunicas, ipse plures inventus est possidere? Quibus respondendum est, quod ipse quoque unicam habebat tunicam, quæ corpori adhærebat : cætera enim tunicæ non erant, sed pallia, Proprie enim χιτὼν (quod nos *tunicam* vertimus) dicitur quæ intima est vestis. Et de his quidem ita.

Considera vero totum Salvatoris corpus injuriis affectum. Caput quidem per spineam coronam et, arundinis percussionem, faciem per sputa, maxillas autem per alapas, os vero per fel et acetum, aures per blasphemias, collum per colaphos, dorsum et pectus flagellis et verberibus, manus autem et pedes clavis, latus, vero lancea, veluti scribit Joannes[48], cæteras quoque partes chlamyde ac nuditate et, ut semel dicam, totum corpus, quod in cruce spectaculo est expositum.

καὶ ἁπλῶς τὸ ὅλον σῶμα διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ

Quando ergo blasphemiæ nobis ingeruntur, aut contumelia afficimur, sive spectaculo exponimur, hæc considerantes, omnem abjiciamus ab anima tumoris flammam : cogitantes simul, quod ipse quidem Deus erat, nos autem homines ; ipse Dominus, nos autem servi; ipse sine peccato, nos autem peccatores ; ipse a servis patiebatur, nos autem a conservie ; ipse propter nos, nos autem propter nosipsos ; ipse quidem spectantibus Judæis, Romanis et Græcis, nos vero coram paucis, et si coram pluribus, at non tam multis.

† † Sancti Maximi. Tunica quidem desupre contexta, est virtutum inter se connexio et complexio, divina gratia contexta, intus tegens intellectum nostrum, qua crebro nos cædem molientes dæmones nudant per incogitantiam et negligentiam, nec tamen eis illam scindere permittitur, ut ne roscamus amplius virtutem. Atque ita quidem semper eam noscimus, tametsi ea non simus tecti. Scissa autem notant exterius sensibilium divitiarum indumentum, in quatuor mundi elementa divisum, quibus ut cum affectu utamur nobis suadent illudentes vitæ insidiatores. Alia autem ratione, tunica quidem desuper texta possit esse cujusque animus, desuper inspiratus, et inconsutilis quidem, ut simplex et non compositus ; non scissus autem, ut immortalis ; divisa autem vestimenta, corpus, quod corruptione in quatuor dissolvitur elementa.

Vers. 26. *Et — ibi.* Custodiebant eum ne a quoquam deponeretur.

xix, 34.

Variæ lectiones et notæ.

o hic solus. Non Matthæus, ut habent
ensionis Tatianæ et Constantinopoli-
sostomi, Matth. xxvii, 49. Sed contra
ugas nemo serio disputat.

(37) Hæc in margine exhibent.. A B. Hentenius prorsus non habet.
(38) Ἡμᾶς omittit. B.
(39) Ἡμᾶς omittit. A.

Vers. 37. *Et — Judæorum.* †† Scriptio in titulo practicæ, theoreticæ et theologicæ philosophiæ regem notat eum, qui crucifixus erat. Practicæ quidem, quod scriptum erat Romanroum lingua ; regnum enim Romanum fortissimum vidit Daniel. practicæ autem est fortitudo. Theoreticæ, quod scriptum erat Græce ; Græci enim præ reliquis gentibus theoretici. Theologicæ, propter Hebraicum ; Hebræi enim maxime omnium theologi.

Causam ob quam esset crucifixus : illam enim in tabula inscriptam superposuit Pilatus, ut ab omnibus legi posset, et qui præsentes erant, et qui præteribant. Marcus sane dicit : *Et erat inscriptio causæ ejus scripta : Rex Judæorum* [49] ; Lucas vero : *Erat autem et inscriptio scripta super eum litteris Græcis et Latinis ac Hebraicis : Hic est rex Judæorum* [50] Hoc autem tribus inscriptum est linguis eo quod tunc multi ad civitatem venerant Judæorum Græci ac Latini ; Joannes vero dicit *Scripsit autem et titulum Pilatus, posuitque super crucem. Erat autem scriptum : Jesus Nazarenus, rex Judæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Judæorum quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus : et erat scriptum Hebraice, Græce et Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Judæorum ; Noli scribere : Rex Judæorum, sed, quod ille dixerit : Rex sum Judæorum. Respondit Pilatus : Quod scripsi, scripsi* [51]. Titulus itaque apud Romanos causa dicitur. († † Ista autem : *Propinquus vero erat locus urbi. ubi crucifixus est Jesus,* ita ordinanda : Vicinus urbi erat locus ubi crucifixus est Jesus.)

Scripsit ergo Pilalus dictam causam, instituitque ut scripta, cunctis nota fieret, ne possent sua malitia (*yy*) Judæi Christo aliam causam affigere, aut divulgare (*zz*) : simulque et hos notavit et illi patrocinatus est, quod propter invidiam esset crucifixus.

Cum autem litteræ in altum positæ (*a*) regnum ejus clare promulgarent, conantur pontifices Judæorum inscriptionem invertere, dicentes Pilato : *Noli scribere : Rex Judæorum,* ne vera videatur inscriptio *sed quod ille dixerit : Rex sum Judæarum,* ut ille mendax appareat. Sed nequaquam persuaserunt ei. Respondit enim ; *Quod scripsi, scripsi,* hoc est quod scriptum est non immuto. Juxta divinam

A Καὶ — Ἰουδαίων. [Ἡ (40) ἐν τῷ τίτλῳ γραφὴ πρακτικῆς, καὶ θεωρητικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας βασιλέα τὸν σταυρωθέντα ἐμήνυε · πρακτικῆς μὲν, διὰ τοῦ Ῥωμαϊστὶ γεγράφθαι · τὴν Ῥωμαϊκὴν γὰρ βασιλείαν ἀνδρειοτέραν πασῶν ὁ Δανιὴλ ἐθεάσατο · πρακτικῆς δὲ ἴδιον ἡ ἀνδρία · διὰ δὲ τοῦ Ἑλληνιστὶ, θεωρητικῆς · Ἕλληνες γὰρ θεωρητικώτεροι τῶν ἄλλων ἐθνῶν · διὰ δὲ τοῦ Ἑβραϊστὶ, θεολογικῆς · θεολογικώτεροι γὰρ πάντων Ἑβραῖοι]

Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐσταυρώθη · σανίδι γὰρ ταύτην ἐγχαράξαντες οἱ περὶ τὸν Πιλάτον, ἐπέθηκαν, ὥστε ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι τῶν τε παρόντων B καὶ τῶν (41) παριόντων. Μάρκος μὲν οὖν εἶπε · Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ γεγραμμένη · Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων · Λουκᾶς δὲ · Ἦν δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς · Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτο δὲ τρισὶν ἐγράφη διαλέκτοις, διὰ τὸ πολλοὺς ἐπιχωριάζειν τότε τῇ πόλει τῶν Ἰουδαίων Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους. Ἰωάννης δέ φησιν · Ἔγραψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἦν δὲ γεγραμμένον · Ἰησοῦς, ὁ Ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν C ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστὶ, Ἑλληνιστὶ, Ῥωμαϊστί. Ἔλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων · Μὴ γράφε, ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε · Βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. Ἀπεκρίθη Ὁ Πιλάτος · Ὃ γέγραφα, γέγραφα. Τίτλος μὲν οὖν, κατὰ Ῥωμαίους, ἡ αἰτίας · [τὸ (42) Ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς, αὕτω συντακτέον · ὅτι Ἐγγὺς τῆς πόλεως ἦν ὁ τόπος ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς,]

Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος ἔγραψε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ στηλιτεύσας πᾶσι κατέστησεν αὐτὴν γνώριμον, ἵνα μὴ δύνωνται Ἰουδαῖοι κακουργίας ἄλλην αἰτίαν ἐπιφημίσαι τῷ Χριστῷ. Καὶ ὁμοῦ μὲν τούτους ἠμύνατο · ὁμοῦ δὲ ἐκείνου (43) ὑπεραπελογήσατο, ὅτι διὰ D φθόνον ἐσταυρώθη.

Ἐπεὶ δὲ ἀνέκειντο τὰ γράμματα λαμπρῶς ἀνακηρύττοντα τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων μετατρέψαι τὴν τοιαύτην ἐπιγραφὴν, λέγοντες τῷ Πιλάτῳ · Μὴ γράφε Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀληθὴς ἡ ἐπιγραφὴ δοκῇ · ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε · Βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ψευδὴς ἐκεῖνος φανῇ. Ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ τέως παρέπεισαν αὐτόν. Ἀπεκρίθη γάρ,

[49] Marc. xv, 26. [50] Luc. xxiii, 38. [51] Joan. xix, 19-22.

Variæ lectiones.

(40) In margine hæc habet codex uterque. Caret iis Hentenius.

(41) Περιόντων. A.

(42) Inclusa non agnoscit Hentenius.

(43) Ὑπεραπελογήσατο. A.

(*yy*) *Sua malitia.* Ac si legerit ἐκ κακουργίας. Ut ego edidi κακουργίας refertur ad αἰτίαν.

(*zz*) *Affigere aut divulgare.* In Græco est tantum ἐπιφημίζειν, quod est *rei nomen dare.* Reddas- *Ne quid aliud crimini dare possent Christo.*

a In altum positæ. Ἀνακεῖσθαι dicitur, quidquid publice aut in publico loco scriptum aut positum est. Redde : *Cum vero titulus ille publice expositus lucutenter regem eum declararet.*

φα, γέγραφα, τουτέστιν, Οὐκ ἀλλοιῶ
. Κατὰ θείαν δὲ πάντως πρόνοιαν ὁ τί-
θη μόνῳ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ. Τῶν
ἅμα τότε καταχωσθέντων, χρόνοις ὕστε-
ποτικὸς ἀναζητηθείς, ἀπὸ τοῦ τίτλου μᾶλλον
ριμος.

- εὐωνύμων. Καὶ τοῦτο τῆς τῶν Ἰουδαίων
ῆς, ἵνα, μέσον τῶν κακούργων κρεμάμενος,
καὶ αὐτὸς δοκῇ, καὶ ἵνα ἡ κοινωνία τῆς
κοινωνὸν αὐτὸν ἀνακηρύττῃ καὶ τῆς κα-
Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δημοσίᾳ τοῦτον ἐστα-
ύντων ὁρώντων· φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, ὅτι
κει ὁ λαὸς θεωρῶν· καὶ χερσὶ στρατιω-
ὐτὸν σταυρωθῆναι παρεσκεύασαν, καὶ
εποιήκασιν, ἵνα καταχέωσιν αὐτοῦ παρὰ
ρὰν ὑπόληψιν. Ἐπληροῦτο δὲ κἀνταῦθα ἡ
ου (41) προφητεία ἡ λέγουσα· Καὶ μετὰ
γίσθη.

μὲν δύο λῃσταὶ τοὺς δύο λαοὺς ἡνίττοντο
λαιὸν, καὶ τὸν νέον. Τούτων γὰρ ὁ μὲν
ν αὐτὸν ἀπέθανεν· ὁ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦ-
ω Θεόν. Αὐτὸς δὲ μέσος ἐκρεμάσθη τῶν
ν, ὡς μέσος γενόμενος τῆς τε Παλαιᾶς καὶ
Διαθήκης.

— σταυροῦ. Οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν
ουδαῖοι. Μάρκος δέ φησιν ὅτι ἔλεγον·
ταλύων τὸν ναὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἔστι δὲ
χλεναστικὸν ἐπίρρημα καὶ ἐμπαικτικόν.
ὲ τὰ τοιαῦτα, κωμῳδοῦντες αὐτὸν ὡς

— σῶσαι. Τὸ Ὁμοίως, διὰ τὴν βλασφη-
ται. Καὶ αὐτοὶ γὰρ ὁμοίως ἐβλασφήμουν
καὶ ἐν ἑτέροις ῥήμασι. Τὸ δὲ Ἄλλους ἔσωσεν,
βάλλοντες τὰς θαυματουργίας αὐτοῦ, ὡς ἐν
νομένας.

ἐπ' αὐτῷ. Τοῦτο εἶπον διὰ τὴν ἐπιγραφὴν
. Μὴ δυνηθέντες γὰρ αὐτὴν μετατρέψαι,
ψευδῆ ταύτην ἀπελέγξαι, διὰ τοῦ ζη-
ἀδύνατα. Καὶ κατέδη ἄν, εἰ πιστεύειν

— Υἱός. Ὁ προεῖπε Δαυὶδ ἐκ προσ-
ν, νῦν αὐτοὶ (47) τοῦτο λέγουσιν, ἄγοντες
τὴν τοιαύτην προφητείαν. Γέγραπται γάρ·
ἐπὶ Κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν. [σω-
όν, ὅτι θέλει αὐτόν.] Ἔλεγον οὖν ἐπι-
ες· Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεόν, ὡς Υἱὸς αὐτοῦ,
αρ' αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἔλεγον, οὐχ ὡς τοῦ
δυναμένου ῥύσασθαι αὐτόν· ἀλλ' ὡς αὐτοῦ

autem omnino providentiam titulus super solam A
Christi crucem positus est. Cum enim tres cruces
simul terra tunc obruerentur, multis temporibus
requisita postmodum Domini crux, a titulo potis-
simum fuit cognita.

Vers. 38. *Tunc — sinistris.* Et hoc Judæorum
opera factum est, ut in medio duorum maleficorum pendens, et ipse maleficus putaretur : utque
participatio supplicii participem quoque eum prædicaret maleficii. Ob hoc siquidem eum cunctis videntibus publice crucifixerunt. Dicit autem (*b*) Lucas quod staret populus spectans, utque (*c*) militum manibus crucifigeretur laborans (*d*), et modis
omnibus faciens (*e*). ut prava de eo opinio apud B
omnes diffunderetur [52]. Completa quoque est hic
Isaiæ prophetia quæ dicit : ***Et cum iniquis deputatus est.*** [53].

Duo vero latrones duos populos ænigmatice figurarunt, veterem scilicet ac novum. Horum siquidem
ille blasphemiis eum appetens mortuus est ; hic
autem Deum in fine tandem hunc agnovit ; ipse
vero medius inter hos pependit, utpote medius
effectus interVetus Novumque Testamentum·

Vers. 39. *Qui autem* — Vers. 40. *cruce.* Qui C
præteribant, puta illa via Judæi. Marcus vero ait
quod dicebant : *Vah qui destruis.* [54], etc. Est autem
ὀυὰ irridentis ac subsannantis adverbium (quod in-
Vah vertimus). Hæc autem ei quasi mendaci dicebant suggillantes.

Vers. 41. *Similiter* — Vers 42. *Salvum facere*
Similiter, propter blasphemiam dicit. Nam et hi
quoque blasphemiis eum appetebant, etsi aliis verbis. Dixerunt autem: *Alios salvos fecit,* miracula
ejus calumniantes, tanquam præstigiis facta fuerint.

Vers. 42. *Si — in eum.* Hoc dicebant propter
tituli inscriptionem. Cum enim non potuerint
eam subvertere, falsam nituntur illam arguere,
eo quod sibi impossibillia quæsierit.. Et utique D
descendisset, si ipsi crederi fuissent.

Vers. 43. *Confidit — filius.* Quod prædixit David
in persona eorum hoc, ipsi nunc dicunt, hujusmodi prophetiam ad finem perducentes ; scriptum
est enim : *Speravit in Dominum, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum* [55]. Dicebant
ergo convitia jactantes : confidit in Deum, tanquam
Filius ejus, servetur ab eo. Hoc autem dicebant,
non quod Deus eum servare non posset, sed quod

XXIII, 35. [52] Isa. LIII, 12. [53] Marc. XV, 29. [54] Psal· XXI, 9.

Variæ lectiones.

abest B.
τοῦ Ἡσαΐου, absunt A.

(46) Τοῦτο νῦν αὐτοί. A.
(47) Inclusa desunt. A.

lit. Malim etiam ante *dicit* et post *specpuncta* ponere.
utque, malim *et ut.*

(*d*) *Laborans.* Laborarunt.
(*e*) *Modis omnibus faciens.* Omnia fecerunt.

non esset ipse Dei Filius, ut ipsi putabant. Sed, o scelesti ac pessimi ! ergo nec prophetæ erant prophetæ, nec justi profecto justi, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum et prophetæ et justi erant, nec minus tamen periculis subjacuerunt secundum variam dispensationem.

Vers. 44. *Id ipsum — ei.* Id ipsum, id est eodem modo. Non enim Judæos tantum inflammavit diabolus, sed et Romanos milites furore agitavit, et ipsos etiam latrones, quanquam cum eo crucifixos, adversus eum exacerbavit. Matthæus itaque et Marcus [56] utrumque aiunt exprobrasse ei. Lucas vero unum quidem convitiis illum agitasse dicit [57], alterum autem blasphemantem magis increpasse. Primum siquidem ambo propriorum obliti laborum (*f*), ex crudelitate exprobrabant ei, utpote et ipsi Judæi. Forte autem etiam id in gratiam Judæorum faciebant, ut propter hoc ipsos deponerent. Postmodum vero alter pœnitentia ductus est : tum quidem Christi signa ad memoriam revocans, ejusque conversationem inculpatam : tum vero audito quod etiam pro his qui ipsum crucifigebant intercessisset, veluti scripsit Lucas [58] ; videns præterea et aerem præter naturam obscuratum.

Vers. 45. *A — nonam.* Post petulantiæ ac scommatum satietatem id factum est, ut quiescente jam furore, aliquid a miraculo lucrifieri posset. Admirabilius enim erat hæc facere eum qui in cruce pendebat, quam a cruce descendere. Quod si hæc eum facere non suspicabantur, sed quod Deo hæc operante provenirent, timere sane oportebat, et intelligere quod propter hunc ad iram commotus esset. Neque enim dicere potuerunt, quod solis eclipsis secundum naturam esset ; nam ipsa et in uno temporis accidit momento, et ab una parte terræ, et non in decimo quarto die lunæ; hæ vero tenebræ et ad tres horas perseverarunt, et super universam terram : et decimo quarto die lunæ quando impossibile est secundum naturam contingere solis eclipsim.

Vers. 46. *Circiter — dereliquisti* ? Davidicum est verbum. Hebraice autem ipsum clamavit, ut solis Hebræis notum fieret, qui soli Davidica noverant. Marcus vero *Eloi, Eloi* scripsit. Significavit autem Eli, *Deus mi :* Eloi vero, *Deus meus.*

Clavorum ergo doloribus depressus, ait : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* ? hoc est propter quid me dimisisti ut sustinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans quod, sicut in veritate humanam assumpsit naturam, ita quoque vere crucifixus est, et non phantastice prout multi hæretici delirarunt. Neque enim nisi dolens ita clamasset.

A μὴ ὄντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθὼς αὐτοὶ ᾠοντο. Ἀλλ' ὦ μιαροὶ καὶ παμμίαροι ! λοιπὸν οὐδ' οἱ προφῆται ἦσαν προφῆται, οὐδὲ οἱ δίκαιοι πάντως δίκαιοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς οὐκ ἐξήρπασε τῶν κινδύνων ὁ Θεός. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἦσαν καὶ ἐκινδύνευσαν κατὰ διαφόρους οἰκονομίας.

Τὸ δ' αὐτὸ — αὐτῶν. Τὸ δ' αὐτό, ἀντὶ τοῦ, Ὡσαύτως. Οὐ μόνον γὰρ τοὺς Ἰουδαίους ἐξέκαυσεν ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ῥωμαίους στρατιώτας ἐξοίστρησε, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς λῃστάς, καὶ ταῦτα συνεσταυρωμένους, ἐξηγρίανε κατ' αὐτοῦ. Ματθαῖος μὲν οὖν καὶ Μάρκος τοὺς δύο φασὶν ὀνειδίζειν αὐτόν· Λουκᾶς δὲ τὸν ἕνα μὲν βλασφημεῖν αὐτὸν λέγει, τὸν ἕτερον δὲ μᾶλλον ἐπιτιμᾷν τῷ βλασφημοῦντι. Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν οἱ δύο, τῶν ἰδίων ἐκλαθόμενοι πόνων, ἐξ ὠμότητος ὠνείδιζον αὐτόν, Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ ὄντες· ἴσως δὲ καὶ πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα διὰ τοῦτο κατενέγκωσιν αὐτούς. Ὕστερον δὲ μετενόησεν ὁ εἷς· τοῦτο μὲν, ὑπομνησθεὶς τῶν σημείων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνεπιλήπτου πολιτείας αὐτοῦ· τοῦτο δὲ καὶ ἀκούσας ὑπερευχομένου τῶν σταυρωσάντων μᾶλλον, ὡς ἱστόρησε Λουκᾶς· ἔτι δὲ καὶ ἰδὼν τὸν ἀέρα σκοτιζόμενον παρὰ φύσιν.

Ἀπὸ — ἐννάτης. Μετὰ τὸν κόρον τῆς παροινίας καὶ τῶν σκωμμάτων τοῦτο γέγονεν, ἵνα ἡσθέντος τοῦ θυμοῦ κερδᾶναί τι δυνηθῶσιν ἀπὸ τοῦ θαύματος. Τοῦ καταβῆναι γὰρ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ θαυμαστότερον ἦν τὸ τοιαῦτα ποιεῖν χρεμάμενον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Εἰ δὲ μὴ αὐτὸν ταῦτα ποιεῖν ὑπελάμβανον, ἀλλὰ καὶ, ὡς τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιοῦντος, ἔδει φοβηθῆναι καὶ συνιδεῖν ὅτι δι' αὐτὸν ὀργίζεται. Καὶ γὰρ οὐκ ἠδύναντο λέγειν ὅτι κατὰ φύσιν ἐκλείψις ἡλίου ἦν. Αὕτη μὲν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ῥοπῇ καιροῦ γίνεται, καὶ ἐν ἑνί μέρει τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης. Τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρκεσε, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γέγονε τὴν γῆν, καὶ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης, ὅτε, πανσελήνου οὔσης, ἀμήχανον συμβαίνειν κατὰ φύσιν ἔκλειψιν ἡλίου.

Περὶ — ἐγκατέλιπες ; Δανεϊτικὸν μὲν τὸ ῥητόν· Ἑβραϊστὶ δὲ τοῦτο ἀνεβόησεν, ἵνα μόνοις Ἑβραίοις γνωρισθῇ, μόνοις εἰδόσι τὰ Δανεϊτικά. Μάρκος δὲ, Ἐλωΐ, Ἐλωΐ ἔγραψε. Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν Ἠλί, Θεί μου, τὸ δὲ Ἐλωΐ, Ὁ Θεός μου.

Ὃς (48) ἄνθρωπος δὲ, ταῖς ἀπὸ τῶν ξύλων ὀδύναις καταταθείς, φησί· Θεί μου, Θεί μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες ; ἤγουν, διατί με ἀφῆκες οὕτως ὀδυνᾶσθαι. Τοῦτο δὲ εἶπε βεβαιῶν ὅτι, ὥσπερ κατ' ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησεν, οὕτω καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐσταυρώθη, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, ὡς πολλοὶ τῶν αἱρετικῶν ἐλήρησαν. Οὐ γὰρ ἂν ὀδυνώμενος οὕτως ἐβόησεν.

[56] Marc. xv, 32. [57] Luc. xxiii, 39, 40. [58] ibid. 34.

Variæ lectiones.

(48) Ὡς ἄνθρωπος δέ, non habet Hentenius.

(*f*) *Laborum.* Malim *dolorum* aut *cruciatus.*

δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν ὅτι, ἤδη ἀποθνήσκων A
ὢν ἀνθρώπων, προσώπῳ τοῦ γένους τῶν
ν ἀνεβόησε τὴν δηλωθεῖσαν φωνήν, φησὶ
Θεολόγος Γρηγόριος ὅτι ἐν ἑαυτῷ τυποῖ
ερον. Ἡμεῖς γὰρ ἥμεν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι
εωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμέ-
εσωσμένοι τοῖς αὐτοῦ πάθεσι.

— οὗτος. Στρατιῶται καὶ οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι,
αἴδα φωνὴν ἀγνοοῦντες.

εὐθέως — ἐπότιζεν αὐτόν. Παίζων τοῦτο
(49) παρηγορῶν δῆθεν, καθὼς καὶ ὁ πρὸ
καὶ ἵνα ἡ δριμύτης τοῦ ὄξους προσθήκη
τῆς ὀδύνης.

αὐτόν. Μάρκος δέ φησιν ὅτι αὐτὸς ἔλεγεν ·
ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται Ἠλίας καθελεῖν αὐτόν.
τοῦτο λέγειν κἀκείνους καὶ τοῦτον. B

Ἰησοῦς — πνεῦμα. Τίς δὲ ἦν ἡ φωνή,
ὁ Λουκας, ὅτι Πάτερ, εἰς χεῖράς σου πα-
τὸ πνεῦμά μου. Ἔκραξε δὲ φωνῇ μεγά-
πάντες ἀκούσωσι, καὶ πάντες εἰδῶσιν ὅτι
ῆς τελευταίας ὥρας πατέρα τὸν Θεὸν ὀνο-
αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησι, καὶ οὐκ ἔστιν
· ἔτι δὲ καὶ ἵνα μάθωσιν ὅτι κατ' ἐξου-
ἠθέλησεν, ἀποθνήσκει. Ὅτε γὰρ εἶπεν
ρ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά
ε λοιπὸν τῷ θανάτῳ παριεχώρησε προσέρ-
ὑτῷ.

ἶπε δὲ ὅτι Παρατίθημι, ἀλλ' ὅτι Παραθή-
ἠλῶν ὅτι μετὰ μικρὸν ἐκπνεύσει. Τὸ γὰρ C
ν εἰρημένην κραυγὴν προσέθηκεν ὁ Ἰωάν-
καὶ αὐτὰ παραλελειμμένα τοῖς ἄλλοις, λέγων·
ησαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ
ὑτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰπὼν δὲ, πῶς παρέθετο
αμένην Μητέρα καὶ παρθένον τῷ ἠγαπη-
θητῇ καὶ παρθένῳ, καὶ πῶς διψήσας ἔπιε
τελευταῖον φησιν · Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ
εἶπε. Τετέλεσται · καὶ κλίνας τὴν κεφα-
έδωκε τὸ πνεῦμα. Περὶ ὧν ἁπάντων ζήτη-
κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ.

οὐ — ἐσχίσθησαν. [Ἐσχίσθη (51) τὸ κά-
οὖ ναοῦ, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ ὑποκεκρυμμένα
52) μυστήρια. Ἐρράγη τὰ τοῦ γράμματος, D
ἢ τὰ τοῦ πνεύματος. Ἢ ὁ μὲν ἥλιος ἠμ-
σκότος, ὁ δὲ ναὸς ἔσχισε τὸ καταπέτασμα,
; ὅτι πενθοῦσιν ἐπὶ τῷ παραλόγῳ τούτῳ
Πενθούντων γάρ ἐστι, καὶ τὸ ῥηγνύειν τὴν
καὶ τὸ περιτίθεσθαι στολὴν μέλαιναν. Τῆς
σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν,

Potest autem et aliter dici, quod jam pro hominibus moriens in persona generis humani dicta clamavit voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in seipso figurat quod nostrum est ; nos siquidem primum derelicti eramus ac despecti, deinde nunc assumpti ac servati sumus illius afflictionibus.

Vers. 47. *Quidam — iste.* Milites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Vers. 48. *Statimque — ut biberet.* Hoc etiam ludens fecit ad modum consolantis sicut et præcedentes, aut etiam ut aceti acerbitas additio fieret illi doloris.

Vers. 49. *Cæteri — eum.* Marcus vero ait, quod hoc dixerit : *Sinite, videamus an veniat Elias ad deponendum eum.* Verisimile est autem et hunc et illos hoc dixisse.

Vers. 50. *Jesus autem — spiritum.* Quæ autem fuerit vox, significavit Lucas, videlicet : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum* [60]. Clamavit autem voce magna, ut omnes audirent, omnesque scirent, quod ad extremum usque spiritum Patrem Deum appellaret, universa in eo reponeret, nec esset ei contrarius : usque discerent quod sua potestate quando voluit mortuus est. Cum enim dixit : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum*, tunc demum morti permisit, ut ad se accederet.

Non autem dixit, Commendo, sed *Commendabo* significans quod paulo post exspiraturus sit. Unde et Joannes, quæ post dictam vocem facta sunt refert, tanquam etiam ab aliis prætermissa dicens : *Stabat autem juxta crucem Jesus Mater ejus* [61], etc. Ubi autem dixit, quomodo dilectam Matrem ac Virginem dilecto commendaverit discipulo ac virgini, et quomodo sitienti datum sit acetum ad potandum ; tandem ait : *Consummatum est* [62]. et inclinato capite tradidit spiritum, de quibus omnibus quære in Evangelio secundum Joannem.

Vers. 51. *Et ecce — scissæ sunt* (†† Scissum est velamentum templi et revelata sunt tecta sub eo mysteria. Rupta sunt ea quæ erant litteræ, apparuerunt ea quæ sunt spiritus. Aut) sol quidem tenebris indutus est, templum vero scidit velum suum, significando quod propter absurdum ac irrationabile (*g*) spectaculum lugeret ; lugentium enim est vestem scindere, nigraque indui stola. Per terram autem motam, petrasque scissas ostendit

[60] Luc. xv, 36. [60] Luc. xxiii, 46. [61] Joan. xix, 25. [62] Ibid. 30.

Variæ lectiones.

ddidcrim ὡς. Atque ita fortasse Hentenius

ıtellige : Ὁ προσδραμὼν καὶ ποτίσας.

(51) Inclusa in marg. habet. A. Omiserat Hentenius.

(52) Μυστηρίῳ. B.

ırdum ac irrationabile. In Græco unum ıbulum παραλόγῳ. Παράλογον sane est id παρὰ λόγον, *contra rationem.* Malim ta-

men, *inusitatum, inauditum, stupendum, horrendum.*

non esset ipse Dei Filius, ut ipsi putabant. Sed, o scelesti ac pessimi ! ergo nec prophetæ erant prophetæ, nec justi profecto justi, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum et prophetæ et justi erant, nec minus tamen periculis subjacuerunt secundum variam dispensationem.

Vers. 44. *Id ipsum — ei.* Id ipsum, id est eodem modo. Non enim Judæos tantum inflammavit diabolus, sed et Romanos milites furore agitavit, et ipsos etiam latrones, quanquam cum eo crucifixos, adversus eum exacerbavit. Matthæus itaque et Marcus [56] utrumque aiunt exprobrasse ei. Lucas vero unum quidem convitiis illum agitasse dicit [57], alterum autem blasphemantem magis increpasse. Primum siquidem ambo propriorum obliti laborum (*f*), ex crudelitate exprobrabant ei, utpote et ipsi Judæi. Forte autem etiam id in gratiam Judæorum faciebant, ut propter hoc ipsos deponerent. Postmodum vero alter pœnitentia ductus est : tum quidem Christi signa ad memoriam revocans, ejusque conversationem inculpatam : tum vero audito quod etiam pro his qui ipsum crucifigebant intercessisset, veluti scripsit Lucas [58] ; videns præterea et aerem præter naturam obscuratum.

Vers. 45. *A — nonam.* Post petulantiæ ac scommatum satietatem id factum est, ut quiescente jam furore, aliquid a miraculo lucrifieri posset. Admirabilius enim erat hæc facere eum qui in cruce pendebat, quam a cruce descendere. Quod si hæc eum facere non suspicabantur, sed quod Deo hæc operante provenirent, timere sane oportebat, et intelligere quod propter hunc ad iram commotus esset. Neque enim dicere potuerunt, quod solis eclipsis secundum naturam esset ; nam ipsa et in uno temporis accidit momento, et ab una parte terræ, et non in decimo quarto die lunæ; hæ vero tenebræ et ad tres horas perseverarunt, et super universam terram : et decimo quarto die lunæ quando impossibile est secundum naturam contingere solis eclipsim.

Vers. 46. *Circiter — dereliquisti* ? Davidicum est verbum. Hebraice autem ipsum clamavit, ut solis Hebræis notum fieret, qui soli Davidica noverant. Marcus vero *Eloi, Eloi* scripsit. Significavit autem Eli, *Deus mi :* Eloi vero, *Deus meus.*

Clavorum ergo doloribus depressus, ait : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* ? hoc est propter quid me dimisisti ut sustinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans quod, sicut in veritate humanam assumpsit naturam, ita quoque vere crucifixus est, et non phantastice prout multi hæretici delirarunt. Neque enim nisi dolens ita clamasset.

μὴ ὄντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθὼς αὐτοὶ ᾠοντο. Ἀλλ' ὦ μιαροὶ καὶ παμμίαροι ! λοιπὸν οὐδ' οἱ προφῆται ἦσαν προφῆται, οὐδὲ οἱ δίκαιοι πάντως δίκαιοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς οὐκ ἐξήρπασε τῶν κινδύνων ὁ Θεός. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἦσαν καὶ ἐκινδύνευσαν κατὰ διαφόρους οἰκονομίας.

Τὸ δ' αὐτὸ — αὐτῶν. Τὸ δ' αὐτό, ἀντὶ τοῦ, Ὡσαύτως. Οὐ μόνον γὰρ τοὺς Ἰουδαίους ἐξέκαυσεν ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ῥωμαίους στρατιώτας ἐξοίστρησε, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς λῃστάς, καὶ ταῦτα συσταυρωμένους, ἐξηγρίανε κατ' αὐτοῦ. Ματθαῖος μὲν οὖν καὶ Μάρκος τοὺς δύο φασὶν ὀνειδίζειν αὐτόν· Λουκᾶς δὲ τὸν ἕνα μὲν βλασφημεῖν αὐτὸν λέγει, τὸν ἕτερον δὲ μᾶλλον ἐπιτιμᾷν τῷ βλασφημοῦντι. Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν οἱ δύο, τῶν ἰδίων ἐκλαθόμενοι πόνων, ἐξ ὠμότητος ὠνείδιζον αὐτόν, Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ ὄντες· ἴσως δὲ καὶ πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα διὰ τοῦτο κατενέγκωσιν αὐτούς. Ὕστερον δὲ μετενόησεν ὁ εἷς· τοῦτο μὲν, ὑπομνησθεὶς τῶν σημείων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνεπιλήπτου πολιτείας αὐτοῦ· τοῦτο δὲ καὶ ἀκούσας ὑπερευχομένου τῶν σταυρωσάντων μᾶλλον, ὡς ἱστόρησε Λουκᾶς· ἔτι δὲ καὶ ἰδὼν τὸν ἀέρα σκοτιζόμενον παρὰ φύσιν.

Ἀπὸ — ἐννάτης. Μετὰ τὸν κόρον τῆς παροινίας καὶ τῶν σκωμμάτων τοῦτο γέγονεν, ἵνα ἡδη παυθέντος τοῦ θυμοῦ κερδᾶναί τι δυνηθῶσιν ἀπὸ τοῦ θαύματος. Τοῦ καταβῆναι γὰρ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ θαυμαστότερον ἦν τὸ τοιαῦτα ποιεῖν χρεμάμενον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Εἰ δὲ μὴ αὐτὸν ταῦτα ποιεῖν ὑπελάμβανον, ἀλλὰ καὶ, ὡς τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιοῦντος, ἔδει φοβηθῆναι καὶ συνιδεῖν ὅτι δι' αὐτὸν ὀργίζεται. Καὶ γὰρ οὐκ ἠδύναντο λέγειν ὅτι κατὰ φύσιν ἔκλειψις ἡλίου ἦν. Αὕτη μὲν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ῥοπῇ καιροῦ γίνεται, καὶ ἐν ἑνί μέρει τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης. Τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρκεσε, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γέγονε τὴν γῆν, καὶ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης, ὅτε, πανσελήνου οὔσης, ἀμήχανον συμβαίνειν κατὰ φύσιν ἔκλειψιν ἡλίου.

Περὶ — ἐγκατέλιπες ; Δαυϊτικὸν μὲν τὸ ῥητόν· Ἑβραϊστὶ δὲ τοῦτο ἀνεβόησεν, ἵνα μόνοις Ἑβραίοις γνωρισθῇ, μόνοις εἰδόσι τὰ Δαυϊτικά. Μάρκος δὲ, Ἐλωΐ, Ἐλωΐ ἔγραψε. Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν Ἠλί, Θεί μου, τὸ δὲ Ἐλωΐ, Ὁ Θεός μου.

Ὃς (48) ἄνθρωπος δὲ, ταῖς ἀπὸ τῶν ξύλων ὀδύναις καταταθείς, φησί· Θεί μου, Θεί μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες ; ἤγουν, διατί με ἀφῆκες οὕτως ὀδυνᾶσθαι. Τοῦτο δὲ εἶπε βεβαιῶν ὅτι, ὥσπερ κατ' ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησεν, οὕτω καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐστανρώθη, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, ὡς πολλοὶ τῶν αἱρετικῶν ἐλήρησαν. Οὐ γὰρ ἂν ὀδυνώμενος οὕτως ἐβόησεν.

[56] Marc. xv, 32. [57] Luc. xxiii, 39, 40. [58] ibid. 34.

Variæ lectiones.

(48) Ὡς ἄνθρωπος δέ, non habet Hentenius.

(*f*) *Laborum.* Malim *dolorum* aut *cruciatus.*

δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν ὅτι, ἤδη ἀποθνήσκων A
ὧν ἀνθρώπων, προσώπῳ τοῦ γένους τῶν
ν ἀνεβόησε τὴν δηλωθεῖσαν φωνήν, Φησὶ
Θεολόγος Γρηγόριος ὅτι ἐν ἑαυτῷ τυποῖ
ερον. Ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι
εωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμέ-
εσωσμένοι τοῖς αὐτοῦ πάθεσι.

— οὗτος. Στρατιῶται καὶ οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι,
κέδα φωνὴν ἀγνοοῦντες.

εὐθέως — ἐπότιζεν αὐτόν. Παίζων τοῦτο
(49) παρηγορῶν δῆθεν, καθὼς καὶ ὁ πρὸ
καὶ ἵνα ἡ δριμύτης τοῦ ὄξους προσθήκη
τῆς ὀδύνης.

αὐτόν. Μάρκος δέ φησιν ὅτι αὐτὸς ἔλεγεν ·
ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται Ἠλίας καθελεῖν αὐτόν.
τοῦτο λέγειν κἀκείνους καὶ τοῦτον. B

Ἰησοῦς — πνεῦμα. Τίς δὲ ἦν ἡ φωνή,
ὁ Λουκας, ὅτι Πάτερ, εἰς χεῖράς σου πα-
κι τὸ πνεῦμά μου. Ἔκραξε δὲ φωνῇ μεγά-
πάντες ἀκούσωσι, καὶ πάντες εἰδῶσιν ὅτι
ῆς τελευταίας ὥρας πατέρα τὸν Θεὸν ὀνο-
αὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησι, καὶ οὐκ ἔστιν
· ἔτι δὲ καὶ ἵνα μάθωσιν ὅτι κατ' ἐξου-
τε ἠθέλησεν, ἀποθνήσκει. Ὅτε γὰρ εἶπεν
ρ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά
τε λοιπὸν τῷ θανάτῳ παρεχώρησε προσέρ-
ὑτῷ.

ἶπε δὲ ὅτι Παρατίθημι, ἀλλ' ὅτι Παραθή-
ηλῶν ὅτι μετὰ μικρὸν ἐκπνεύσει. Τὸ γὰρ C
ν εἰρημένην κραυγὴν προσέθηκεν ὁ Ἰωάν-
καὶ αὐτὰ παραλελειμμένα τοῖς ἄλλοις, λέγων·
σαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ
ὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰπὼν δὲ, πῶς παρέθετο
αμένην Μητέρα καὶ παρθένον τῷ ἠγαπη-
θητῇ καὶ παρθένῳ, καὶ πῶς διψήσας ἔπιε
τελευταῖον φησιν · Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ
εἶπε. Τετέλεσται · καὶ κλίνας τὴν κεφα-
έδωκε τὸ πνεῦμα. Περὶ ὧν ἁπάντων ζήτη-
κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ.

θὺ — ἐσχίσθησαν. [Ἐσχίσθη (51) τὸ κά-
οῦ ναοῦ, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ ὑποκεκρυμμένα
52) μυστήρια. Ἐρράγη τὰ τοῦ γράμματος, D
ῃ τὰ τοῦ πνεύματος. Ἢ ὁ μὲν ἥλιος ἠμ-
σκότος, ὁ δὲ ναὸς ἔσχισε τὸ καταπέτασμα,
; ὅτι πενθοῦσιν ἐπὶ τῷ παραλόγῳ τούτῳ
Πενθούντων γάρ ἐστι, καὶ τὸ ῥηγνύειν τὴν
καὶ τὸ περιτίθεσθαι στολὴν μέλαιναν. Τῆς
σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν,

Potest autem et aliter dici, quod jam pro hominibus moriens in persona generis humani dicta clamavit voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in seipso figurat quod nostrum est ; nos siquidem primum derelicti eramus ac despecti, deinde nunc assumpti ac servati sumus illius afflictionibus.

Vers. 47. *Quidam — iste.* Milites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Vers. 48. *Statimque — ut biberet.* Hoc etiam ludens fecit ad modum consolantis sicut et præcedentes, aut etiam ut aceti acerbitas additio fieret illi doloris.

Vers. 49. *Cæteri — eum.* Marcus vero ait, quod hoc dixerit : *Sinite, videamus an veniat Elias ad deponendum eum.* Verisimile est autem et hunc et illos hoc dixisse.

Vers. 50. *Jesus autem — spiritum.* Quæ autem fuerit vox, significavit Lucas, videlicet : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum* [60]. Clamavit autem voce magna, ut omnes audirent, omnesque scirent, quod ad extremum usque spiritum Patrem Deum appellaret, universa in eo reponeret, nec esset ei contrarius : usque discerent quod sua potestate quando voluit mortuus est. Cum enim dixit : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum*, tunc demum morti permisit, ut ad se accederet.

Non autem dixit, Commendo, sed *Commendabo* significans quod paulo post exspiraturus sit. Unde et Joannes, quæ post dictam vocem facta sunt refert, tanquam etiam ab aliis prætermissa dicens : *Stabat autem juxta crucem Jesus Mater ejus* [61], etc. Ubi autem dixit, quomodo dilectam Matrem ac Virginem dilecto commendaverit discipulo ac virgini, et quomodo sitienti datum sit acetum ad potandum ; tandem ait : *Consummatum est* [62]. et inclinato capite tradidit spiritum, de quibus omnibus quære in Evangelio secundum Joannem.

Vers. 51. *Et ecce — scissæ sunt* (†† Scissum est velamentum templi et revelata sunt tecta sub eo mysteria. Rupta sunt ea quæ erant litteræ, apparuerunt ea quæ sunt spiritus. Aut) sol quidem tenebris indutus est, templum vero scidit velum suum, significando quod propter absurdum ac irrationabile (*g*) spectacularum lugeret ; lugentium enim est vestem scindere, nigraque indui stola. Per terram autem motam, petrasque scissas ostendit

[60] Luc. xv, 36. [60] Luc. xxiii, 46. [61] Joan. xix, 25. [62] Ibid. 30.

Variæ lectiones.

ddidcrim ὡς. Atque ita fortasse Hentenius

ıtellige : Ὁ προσδραμὼν καὶ κοτίσας.

(51) Inclusa in marg. habet. A. Omiserat Hentenius.

(52) Μυστηρίῳ. B.

ırdum ac irrationabile. In Græco unum
ıbulum παραλόγῳ. Παράλογον sane est id
παρὰ λόγον, *contra rationem*. Malim ta-

men, *inusitatum, inauditum, stupendum, horrendum.*

quod potens esset in aggerem eos cumulare et obruere : sed non vellet propter suam mansuetudinem, et propter illos qui ex eis erant crediturі, lucemque daturi (*h*).

Proprie autem velum templi scissum est ad eorum redargutionem, cui contradicere non possent : ut si niterentur causari, et ad ea quæ naturaliter accidunt, passiones obscurati solis terræ motæ, petrarumque scissarum reducere : os illis obturaretur per veli scissionem, cum tale quid esse unquam factum demonstrare non posseut.

Scisso autem velo, ostendit Deus, quod a templo divina avolasset gratia : quodque interiora, puta Sancta sanctorum omnibus pervia ac conspicua constituenda essent : quod etiam postmodum ingredientibus Romanis factum est.

Quod autem mihi magis placet accipe (*i*). Quia interiora veli figura erant cœli, exteriora vero terram figurabant, scissum jam velum, significavit divisum jam esse medium parietem inter cœlum et terram (puta inimicitiam) qui inter Deum erat et homines : et factum esse cœlum hominibus pervium· soluto jam per Christum obstaculo medio [63], talique nobis ascensu innovato. Universaliter autem quæ facta sunt, divinæ iræ signa erant Judæorum insensibilitatem reprehendentia, horum que perditionem prædicantia.

Vers. 52. *Et — surrexerunt.* Ad demonstrationem potentiæ suæ et hoc factum est, terroremque Judæorum : ut perpenderent, quod is qui adeo facile mortuos vivificaret, facilius posset vivos morti dare. Præterea etiam ad futuræ resurrectionis confirmationem.

Vers. 53. *Et — multis.* Egressi sunt et apparuerunt, ne phantastica videatur sepulcrorum apertio, ac dormientium resurrectio. Post resurrectionem autem ejus egressi sunt de sepulcris, ac veneruut in sanctam civitatem, et apparuerunt multis, ut ex eorum resurrectione certiores reddantur et de resurrectione illius, cogitantes quod qui hos resuscitavit, multo magis seipsum resuscitavit Sancti vero surrexerunt, ut fide digni videantur, qui de christo loquuntur. Postquam autem apparuerunt, iterum dormierunt.

Vers. 54. *Centurio autem — erat iste.* Hunc Marcus voce Latina centurionem vocat [64]. Matthæus vero Græca ἑκατόνταρχον, idem significante : quod enim Græci ἑκατὸν, hoc Latini *centum* vocant : *Videns*, inquit, *centurio, qui ex adverso ejus astabat, quod sic emisso clamore exspirasset, dixit : Vere homo*

[63] Hebr. x, 20. [64] Marc. xv, 39.

A ἔδειξεν ὁ Χριστὸς ὅτι δυνατὸς ἦν ἐπιχῶσαι κ
ταχῶσαι αὐτούς. Ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε δι' οἰκε
χρηστότητα, καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτ
στεῦσαι καὶ λάμψαι.

Ἰδικώτερον δὲ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ
ται πρὸς ἀναντίῤῥητον ἔλεγχον αὐτῶν, ἵνα
ρώμενοι αἰτιολογεῖν, καὶ ἀνάγειν εἰς τὰ κατὰ
πάθη τόν τε τοῦ ἡλίου σκοτασμόν, καὶ τῆς γ
σεισμὸν, καὶ τῶν πετρῶν τὴν σχίσιν, ἐπ
ζωνται τῇ σχίσει τοῦ καταπετάσματος, οὐ
δυνάμενοι δεῖξαι τοιοῦτον γενόμενον.

Τοῦ καταπετάσματος δὲ σχισθέντος, ἐδήλ
Θεὸς ὅτι ἀπέστη (53) λοιπὸν ἡ θεία χάρις ἀ
ναοῦ, καὶ ὅτι τὰ ἔνδον, ἤτοι, τὰ Ἅγια τῶν
πᾶσι βατὰ καὶ θεατὰ καταστήσονται, ὃ καὶ
B ὕστερον, τῶν Ῥωμαίων εἰσελθόντων.

Τὸ δὲ χαριέστερον, ἐπεὶ τὰ μὲν ἐντὸς τοῦ κ
τάσματος τύπος ἦσαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ δ' ἐκτ
πος τῆς γῆς, σχισθὲν ἤδη τὸ καταπέτασμα δι
κεν, ὅτι ἐσχίσθη ἤδη τὸ μεσότοιχον τοῦ οὐραν
τῆς γῆς, ἤγουν, ἡ ἐχθρα ἡ μεταξὺ τοῦ Θεοῦ κ
ἀνθρώπων, καὶ γέγονεν ὁ οὐρανὸς βατὸς τοῖ
θρώποις, τοῦ Χριστοῦ λύσαντος τουτονὶ τὸν
γμὸν, καὶ τὴν τοιαύτην ἄνοδον ἡμῖν ἐγκαινίσ
Καθόλου δὲ δεῖγμα θεομηνίας ἦσαν τὰ γεγεν
καθαπτόμενα τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀναισθησίας
προαγορεύοντα τὴν τούτων ἀπώλειαν (54).

Καὶ — ἠγέρθη. Εἰς ἔνδειξιν καὶ τοῦτο
τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ φόβον τῶν Ἰουδαίω
λογίσωνται, ὅτι ὁ ζωώσας οὕτως εὐχερῶς
C νεκροὺς εὐχερέστερον ἂν ἠδύνατο θανατῶσαι
ζῶντας· ἔτι δὲ καὶ εἰς βεβαίωσιν τῆς μελ
ἀναστάσεως.

Καὶ — πολλοῖς. Εἰσῆλθον καὶ ἐνεφανίσθ
ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ φαντασίαν ἡ τε τῶν μνη
ἄνοιξις καὶ ἡ τῶν κεκοιμημένων ἔγερσις. Με
ἔγερσιν δὲ αὐτοῦ ἐξῆλθον ἐκ τῶν μνημείων
εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησα
λοῖς, ἵνα ἐκ τῆς τούτων ἐγέρσεως πληροφορηθῶ
περὶ τῆς ἐκείνου, λογιζόμενοι ὅτι ὁ τούτου
στήσας πολλῷ μᾶλλον ἑαυτὸν ἀνέστησεν. Ἀγ
ἠγέρθησαν, ἵνα δόξωσιν ἀξιόπιστοι, λέγοντες
τοῦ Χριστοῦ. Ἐμφανισθέντες δὲ, πάλιν ἐκοιμή
D

Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος — ἦν οὗτος. Τοῦτο
ἑκατόνταρχον ὁ Μάρκος κεντυρίωνα ὠνόμασε
τυρίων γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἑκατόνταρχος
καὶ τὰ ἑκατὸν, κέντε (55) λέγουσιν. Ἰδὼ
φησὶν, ὁ κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξ
αὐτοῦ, ὅτι οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, ε

Variæ lectiones.

(53) Ὅτι ἀπέπτη λοιπόν. A. lta Hentenius.

(54) Hic in margine codicis A a manu prorsus recenti adjecta sunt hæc recentioris Græci : Τοῦτο τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη εἰς δύο· ὑφαντὸν γὰρ ἦν. τὸ μὲν στημόνιον ἵστατο ὄρθιον· τὸ δὲ ὑφάδιον ἔπεσεν κάτω. Οὕτως ἱστόρηται παρὰ τῷ Πατρὶ Ἰωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ. Sed apud Chrysostc nihil reperio.

(55) Imo κέντουμ, ut notum est. Fecit Græcus ad formam Græcorum, ut πέντε.

(*h*) *Lucemque daturi.* Et splenditurі : nimirum dietate et virtutibus.

(*i*) *Quod autem — accipe. Accipe* prorsus non est in Græco. Brevius reddas : *Quod vero proba* Ἑρμηνεία χαριεστέρα est interpretatio proba acutior, subtilior, verior.

ὁ ἄνθρωπος οὗτος Υἱὸς ἦν Θεοῦ. Ἰδὼν A
ιστὰ παῤῥησίᾳ Πατέρα τὸν Θεὸν καλέσας
ῖρας αὐτοῦ παραθεῖναι τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ
ινος, μετὰ μικρὸν ἐξέπνευσεν· ἰδὼν δὲ
γνικαῦτα γενόμενα φρικτὰ, ἐπίστευσεν ὅτι
Θεοῦ. Ὁ δὲ Λουκᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι
ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν
ων· Ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος
ν, οἶμαι, τὸν θεῖον ὀνομάσας. Ἢ καὶ πρῶ-
πλῶς εἶπεν, ὅτι δίκαιος ἦν· εἶτα τελεώτερον,
ἦν Θεοῦ. Προσέθηκε δὲ Λουκᾶς ὅτι καὶ
συμπαραγενόμενοι ὄψλει ἐπὶ τὴν θεωρίαν
θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν
ὑπέστρεφον. Μὴ τολμῶντες γὰρ λαλεῖν
ρόβον τῶν ἀρχιερέων, ἔτυπτον ἑαυτῶν τὰ
ημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. Συνῆκαν γὰρ, B
ῶν προλαβόντων σημείων, ἀπό τε τῶν τότε
ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ἦν, καὶ συμπάσχει
ίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ.
— αὐτῷ. Χορηγοῦσαι τὰ πρὸς τὰν χρείαν.
ρ ἦσαν καὶ αὗται (56) μαθητριῶν, περὶ
άτορα τεταγμέναι, καὶ παρέχουσαι δαπά-
ῶν προσόντων αὐταῖς. Καὶ ὅρα τὴν τάξιν
εἶσαν. Οἱ μαθηταὶ γὰρ ἔφυγον, αἱ δὲ μα-
αρέμειναν.
τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου. [Τινὲς (58) δὲ λέ-
ετὰ τὸ ταφῆναι τὸν Χριστὸν, ἀπελθοῦσαν
όκον καταπεσεῖν ὑπὸ λύπας ὑπερβαλλού-
μηδ' ἀφικέσθαι μετὰ τοῦτο πρὸς τὸν τάφον,
κσαν ἐκ σφοδρᾶς περιωδυνίας, ἀλλὰ κεῖ-
θρηνεῖν μέχρι τῶν εὐαγγελίων καὶ ἀνα- C

οὐσῶν, τὰς ἐπισημοτέρας ἀπαριθμεῖται.
οὖν φασιν, ὡς ἡ Θεοτόκος ἐστὶν ἡ παρὰ
γελισταῖς ὀνομαζομένη ποτὲ μὲν τοῦ Ἰα-
ὶ Ἰωσῆ μήτηρ, ποτὲ δὲ Μαρία (59) ἡ
ποτὲ δὲ Μαρία ἡ τοῦ Ἰωσῆ· παῖδες
τῷ Ἰωσήφ. Καὶ ὥσπερ ὁ πατὴρ αὐτῶν
ἧς ὠνομάζετο διὰ τὴν οἰκονομίαν, οὕτω
πάλιν υἱοὶ αὐτῆς. Δυσπαράδεκτος (60) δὲ
ὗτος δοκεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε
οῦ Ἰησοῦ ταύτην ὀνομάσαι· τοῦτο γὰρ διὰ-
τὴν ὠνόμασαν ἐν ταῖς προλαβούσαις διηγή-
ιετα καὶ παράλογον πανταχοῦ προτάττειν
Μαγδαληνὴν ἐν τοῖς ἑφεξῆς λόγοις, καὶ
θειοτέραν τῆς Θειομήτορος. Ὅθεν ὑπο- D
τι ἄλλη τις ἦν ἡ Μαρία αὕτη, μήτηρ
ωβου τοῦ Μικροῦ καὶ Ἰωσῆ, οὐ τῶν υἱῶν
φ, ἀλλ' ἑτέρων, ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα μα-

hic Filius Dei erat [65]. Intuitus siquidem quod cum libertate Deum Patrem vocasset, et in manus ejus spiritum suum commendare se testatus esset, ac paulo post exspirasset : intuitus quoque adeo horrenda quæ fiebant. credidit Filium esse Dei. Lucas vero de eo dicit : *Videns centurio quod factum erat, glorificavit Deum dicens, Vere homo hic justus erat* [66]; Justum, ut opinor, divinum nominans. Vel etiam primum quidem dixit, quod justus erat ; deinde tandem quod Filius Dei erat. Addit autem Lucas : ***Et omnes turbæ quæ simul accesserant ad spectaculum illud, videntes quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur*** [67] *(j)* ; dolorem videlicet interiorem significantes. Intelligebant enim a præcedentibus signis, et ab his quæ accidebant, quod et creatura passionem illius non ferens compatiebatur ei.

Vers. 55. ***Erant ei.*** Suppeditantes quæ ei necessaria erat. Chorus enim erat discipularum apud Dei Matrem conjunctarum, et expensas de suis facultatibus suppeditantium. Et vide conversum ordinem : discipuli siquidem fugerant, discipulæ vero assistentes permanebant.

Vers. 56. *Inter — filiorum Zebedæi.* † † Dicunt nonnulli, Deiparam post sepulturam Christi abiisse ac nimio mœrore concidisse, nec postea ad sepulcrum accessisse, nimio dolore afflictam, sed jacuisse ac flesse usque ad resurrectionis nuntium.

Cum multæ essent, insigniores enumerat. Quidam itaque dicunt, quod Dei Mater est, quæ apud Evangelistas nunc quidem Jacobi et Jose mater nominatur, quandoque autem Maria Jacobi, interdum vero Maria Jose ; nam hi filii erant Joseph. Et quemadmodum pater illorum vir ejus dicebatur propter dispensationem, ita rursus ipsi filii Virginis. Verum sermo hic absurdus videtur. Primum siquidem, quid prohibebat eam appellare Matrem Jesu ? præsertim cum in præcedentibus narrationibus ut plurimum ita eam appellaverint. Deinde absurdum quoque foret in locis sequentibus ubique Magdalenen ei præponi, et ostendere illam fuisse Matre Dei ferventiorem. Unde suspicamur alteram quamdam fuisse hanc Mariam, quæ mater erat Jacobi Parvi et Jose, non filiorum Joseph, sed aliorum, qui erant e septuaginta discipu-

[65] Matth. xxvii, 39. [66] Luc. xxiii, 47. [67] ibid. 48.

Variæ lectiones.

ρ, ante ὅτι, interponit. A.
ιθητῶν. A.
ac uterque codex in margine exhibet. Ca-

ret iis Hentenius.
(59) Ἡ, abest. A.
(60) Τοῦ. A.

e *dolorem* adde, *non addentes enim loqui, etum principum sacerdotum, percutiebant* (*plangebant*) *pectora sua.* Forte hæc exciderant ex codice Hentenii.

lis. Nam multæ tales similis erant nominis apud Judæos.

Verisimile est autem tunc Dei Matrem propinquius cruci astitisse quam cæteras mulieres : idque viscerum inflammatione (*k*) Judæorum vincente timorem : fortassis vero etiam circumisse, cum propter naturæ aculeos (*l*) in eodem loco manere non posset : postmodum autem apud monumentum mansisse et singula conspexisse.

Quod si hoc recipimus, quærendum est, quomodo ipsius non meminerunt Evangelistæ ? Quia de ea notum erat, quod adfuerit, et quæ matrum sunt demonstraverit. Ideoque neque planctum ejus scripserunt : abunde enim satisfecerunt pronuntiantes, quod filium docentem sequebatur. Oportet autem et hoc et illud scire, quodque naturæ conformius est suscipere.

Marcus vero ait : *Erant autem et mulieres eminus aspicientes* [68], inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi Parvi et Jose mater, et Salome. Hanc autem Salomen quidam eam esse dixerunt, quæ apud Matthæum dicitur mater filiorum Zebedæi.

CAP. LXVIII. *De petitione corporis Domini.*

Vers. 57. *Cum sero autem factum esset — Jesu.* Joannes vero etiam alia quædam priusquam ad horum accederet narrationem scripsit dicens : *Igitur Judæi ne remanerent in cruce corpora Sabbato, quia Parasceve erat* [69], etc., de crurum latronum confractione, et de apertione lateris Domini. Hunc autem Joseph Marcus honestum senatorem scripsit [70], ac exspectantem regnum Dei. Honestum quidem, utpote gravem et modestum : senatorem vero, nempe unum senatorum civitatis : erant autem senatores decuriones, consiliarii, ac officiales curiæ. Exspectans item regnum Dei, quod videlicet circa secundum Domini adventum futurum erat. Lucas autem virum justum et bonum eum nominavit [71], et quod non consenserat consilio ac facto Judæorum : oriundus ab Arimathæa civitate Judæorum. Joannes vero discipulum quidem eum fuisse dicit Jesu [72], occultum autem propter metum Judæorum, et erat ex septuaginta discipulis.

Vers. 58. *Hic — corpus Jesu.* Eo quod illi notus esset. Marcus vero dicit quod sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, et petiit corpus Jesu [73].

[68] Marc. xv, 40. [69] Joan. xix, 51. [70] Marc. xv, 43. [71] Luc. xxiii, 50, 51. [72] Joan. x
[73] Marc. xv, 43.

θητῶν. Πολλαὶ γὰρ ὁμωνυμίαι τοιαῦται π
Ἰουδαίοις.

Εἰκὸς δὲ τότε μὲν τὴν Θεοτόκον ἐγγυτέρ
τὰς ἄλλας ἱστασθαι γυναῖκας, τῆς φλεγμο
σπλάγχνων νικώσης τὸν φόβον τῶν Ἰουδαί
δὲ καὶ περιέρχεσθαι, μὴ δυναμένην ἐφ' ἑν
μένειν διὰ τὰ κέντρα τῆς φύσεως· ὕστερον δὲ
νειν τῷ μνημείῳ, καὶ ὁρᾷν ἕκαστα.

Καὶ εἰ τοῦτο δεξόμεθα, ζητητέον, πῶς ο
μόνευσαν αὐτῆς οἱ εὐαγγελισταί ; Διότι
ἦν περὶ αὐτῆς ὅτι πάντως παρῆν, καὶ
τέρων ἐπεδείκνυτο. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ
αὐτῆς ἱστόρησαν. Ἔφθασαν γὰρ ἀπαγ
ὅτι ἠκολούθει (61) τῷ υἱῷ διδάσκοντι. Χρὴ
τοῦτο κἀκεῖνο γινώσκειν, καὶ τὸ πρόσ
ἀποδέχεσθαι.

Μάρκος δέ φησιν. Ἦσαν δὲ καὶ γυναῖ
μακρόθεν θεωροῦσαι, ἐν αἷς ἦν καὶ Μαρία
δαληνή, καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Μι
Ἰωσῆ μήτηρ, καὶ Σαλώμη. Ταύτην δὲ τὴ
μην τινὲς εἶπον εἶναι τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ
μητέρα τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.

ΚΕΦ. ΗΞ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώμα
Ἰησοῦ.

Ὀψίας δὲ γενομένης — Ἰησοῦ. Ὁ δὲ
νης καὶ ἄλλα, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν νοῦτον, ἱστόρη
οὖν Ἰουδαῖοι, λέγων, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ το
ροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ Σαββάτῳ, ἐπὶ Πα
ἦν, καὶ τὰ ἑξῆς· περί τε τῆς κατεάξε
σκελῶν τῶι ληστῶν, καὶ περὶ τῆς νύξε
πλευρᾶς τοῦ Κυρίου. Τοῦτον δὲ τὸν Ἰωσὴφ
κος εὐσχήμονα βουλευτὴν ἀνέγραψε, καὶ
χόμενον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εὐσχήμονα
σεμνὸν καὶ κόσμιον· βουλευτὴν δέ, ὡς ἕνα τ
λευτῶν τῆς πόλεως· ὀφφικιάλιοι δὲ ἦσαν οἱ
ταί· προσδεχόμενον δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ θ
μέλλουσαν, τὴν κατὰ (61) τὴν παρουσίαν
τέραν τοῦ Χριστοῦ, Λουκᾶς δὲ ἄνδρα ἀγα
δίκαιον αὐτὸν ὠνόμασε, καὶ μὴ συγκατε
νον (63) τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει τῶν Ἰουδαί
Ἀριμαθαίας, πόλεως τῶν Ἰουδαίων. Ἰωσὴ
μαθητὴν μὲν αὐτὸν εἶναι λέγει τοῦ Ἰησοῦ,
μένον δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Ἦ
τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν.

Οὗτος — τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Γνώριμος
αὐτῷ. Μάρκος δὲ εἶπεν ὅτι καὶ τολμήσας
πρὸς Πιλάτον, καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰη

Variæ lectiones et notæ.

(61) Hujus sententiæ est Chrysost. t. VII, p. 827, B. quam repetit Theophil. p. 175, D.
(62) Ἠκολούθουν. B.
(63) In his Theophylact. p. 175, D.
(64) Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν τ στοῦ. A.
(65) Συγκατατιθέμενον. A.
(66) Ὧν, omittit B.

(*k*) *Viscerum inflammatione.* In libello medico hæc ita ad verbum reddita esse, nemo reprehendat. Hic autem non proprie, sed translate loquitur. Φλεγμονὴ σπλάγχνων ergo est dolor acutissimus. Redde, *acerrimo dolore, summa tristitia.*

(*l*) *Naturæ aculeos.* Φύσις hoc loco notat tionem matris adversus filium. Redde, *vehementiam materni affectus.*

ν γὰρ δειλίαν τῇ ὕστερον τολμηρίᾳ θαυμα- A Priorem enim timorem sequenti audacia mirabiliter abluit, et seipsum in mortem tradidit, ob benevolentiam quam gerebat erga præceptorem, suscipiens in se cunctorum inimicitias Judæorum.
πενίψατο, καὶ εἰς θάνατον ἐξέδωκεν ἑαυτὸν
ς τὸν διδάσκαλον εὐνοίᾳ, τὴν παρὰ πάντων
ιδαίων ἀπέχθειαν ἀναδεξάμενος.

— σῶμα. Μάρκος δὲ φησιν ὅτι Πιλάτος Vers. 58. *Tunc — corpus.* Marcus autem dixit, quod *Pilatus admirabatur si jam mortuus esset; et accersito centurione, interrogavit eum, an jamdudum mortuus esset: et rea centurione cognita, donavit corpus ipsi Joseph* [74]. Sperabat enim tarde illum moriturum, tanquam divinum quemdam hominem qui cæteros excederet. Ipse vero lege naturæ mortuus est tanquam verus homo.
τεν, εἰ ἤδη τέθνηκε, καὶ προσκαλεσάμε-
ν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἰ πά-
πέθανε· καὶ γνους ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος,
κτο τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ. Προσεδόκα γὰρ,
ς ἀποθανεῖν αὐτὸν, ὡς θεῖόν τινα καὶ ὑπερ
λλους. Αὐτὸς δὲ, ὡς ἄνθρωπος, νόμῳ φύσεως
ισε.

λαβὼν — καθαρᾷ. Ὁ δὲ Ἰωάννης πλατύ- Vers. 59. *Sumptumque — munda.* Joannes autem latius scripsit dicens: *Venit ergo et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus is qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens misturam myrrhæ et aloes ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus Jesu, et objunxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire* [75]. Insignis ergo erat et antea Joseph, sed insignior factus est eo quod Christi corpus ausus fuerit accipere, illudque honorare. Neque enim solum tulit, sed et pretiose ac honorifice cum Nicodemo sepelivit. In mistura autem myrrhæ et aloes illud sepelierunt, ut sine corruptione et in bono odore permaneret: adhuc enim ut nudum hominem ipsum honorabant. Et nos ergo Domini corpus per participationem in altari (*m*) accipientes, odoramentis illud ungamus, suavibus videlicet virtutum operibus, ac opere et contemplatione.
τόρησε λέγων· Ἦλθεν οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα
τοῦ. [Ἦλθε (67) δὲ καὶ Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν B
ὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα
; καὶ ἀλόης, ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. Ἔλαβον
σῶμα τοῦ Ἰησοῦ,] καὶ ἔδησαν αὐτὸ ἐν ὀθο-
ιτὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς
ις ἐνταφιάζειν. Ἐπίσημος μὲν οὖν ἦν καὶ
ὁ Ἰωσήφ, ἐπισημότερος δὲ γέγονεν ἐκ τε
ιῆσαι λαβεῖν τὸ σῶμα, καὶ τοῦ τιμῆσαι αὐτό.
ο οὐ μόνον ἦρεν, ἀλλὰ καὶ πολυτελῶς ἐνετα-
μετὰ Νικοδήμου. Μίγματι δὲ σμύρνης καὶ
οῦτο ἐνεταφίασαν, ὥστε διαμένειν ἄσηπτον
δες· ἔτι γὰρ ὡς ἄνθρωπον ψιλὸν, ἐτίμων
ίαι ἡμεῖς οὖν, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου διὰ τῆς
εως λαμβάνοντες, μυρίσωμεν τοῦτο ταῖς
; τῶν ἀρετῶν τῆς τε πράξεως καὶ τῆς θεω-

— ἀπῆλθεν, Οὗτος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ C Vers. 60. *Et — abiit.* Hic quidem Evangelista ipsius Joseph dicit fuisse monumentum: cæteri vero non significaverunt cujus fuerit: Joannes enim ait: *Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus fuerat* [76], etc. Verisimile ergo est ipsius Joseph fuisse hortum in quo erat monumentum. Ordinatum est autem ut illud fuerit novum, ne postquam resurrexisset Salvator, suspicio haberi posset alium resurrexisse. Advolvit quoque saxum magnum, auxilium ipsi præstante et Nicodemo. Monumentum autem in speluncæ modum erat excisum.
εἶναι τὸ μνημεῖον εἶπεν, οἱ ἄλλοι δὲ οὐκ
σαντο, τίνος ἦν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης·
ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος,
τῷ κήπῳ μνημεῖον κενὸν, ἐν ᾧ οὐδέπω
τέθη, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰκὸς οὖν, τοῦ Ἰωσὴφ
ν τὸν κῆπον, ἐν ᾧ ἦν τὸ μνημεῖον. Ὠκονο-
ι κενὸν εἶναι τοῦτο, ἵνα τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
μὴ νομισθῇ ἕτερος ἀναστῆναι. Προσεκύλισε
λίθον μέγαν, συναραμένου αὐτῷ καὶ τοῦ
ου. Τὸ δὲ μνημεῖον σπηλαιοειδὲς ἦν λα-

ε — τάφου. Μάρκος δὲ φησιν· Ἡ δὲ Μαρια Vers. 60. *Erat autem — sepulcri.* Marcus vero ait: *Maria autem Magdalene, et Maria Jose aspiciebant ubi poneretur* [77]; Lucas autem: *Subsecutæ sunt*, inquit, *mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa: viderunt monumentum, et quomodo positum erat corpus ejus; reversæ vero paraverunt aromata et unguenta* [78]. Cum enim eos qui sepeliebant subsequi et cum eis reverti decrevissent sedebant ex adverso sepulcri, aspicientes ubi poneretur corpus, et quomodo poneretur: ut reversæ, paratis aromatibus ac unguentis, venirent die Dominico et aromatibus et unguento illud ungerent.
αλὴνὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰωσῆ ἐθεώρουν,
θεται. Λουκᾶς δὲ λέγει· Κατακολουθή-
ε γυναῖκες, αἵτινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ D
Γαλιλαίας, ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς
ὸ σῶμα αὐτοῦ. Ὑποστρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν
καὶ μύρα. Αἱ ῥηθεῖσαι γὰρ, κατακολουθήσα-
; θάπτουσιν, ἐκάθισαν ἀπέναντι τοῦ τάφου,
κι ποῦ τίθεται τὸ σῶμα, καὶ πῶς τίθεται,
ιθοῦσαι καὶ ἑτοιμάσασαι ἀρώματα καὶ μύρα,
ἐν τῇ Κυριακῇ, καὶ ἀρωματίσωσιν καὶ μυ-
αὐτό.

44, 15. [73] Joan. XIX. 39, 40. [76] ibid. 41. [77] Marc. XV, 47. [78] Luc. XXIII, 55, 56.

Variæ lectiones et notæ.

ıclusa exciderunt, ob repetitum vocabulum Ἰησοῦ. A.

ı *altari*. In Græco non leguntur, Forte perspicuitatis causa hæc add dit interpres.

Siquidem quando sepultus est jam vespera appetebat, in qua non licebat ad monumentum accedere. Judæi enim vesperan illius Parasceves maxime honorabant non solum tanquam Sabbati festum præcedens, sed etiam tanquam festum propter Pascha ; in hac enim oportebat Pascha immolari. Sabbato vero, quieverunt propter legem. Adhuc enim consuetudinem et legem servabant. Cæterum die Dominico ad sepulcrum venire disponebant, quod sane etiam fecerunt, veluti paulo post dicetur. Cum enim nondum quidam excelsum de resurrectione cognovissent, sepultum corpus se inventuras sperabant.

A Ὅτι μὲν γὰρ ἐτάφη, ἑσπέρα ἤδη κατέλα ἦν οὐκ ἐξῆν εἰς μνημεῖον βαδίζειν. Ἐτί Ἰουδαῖοι μάλιστα τὴν ἑσπέραν τῆς Πα ἐκείνης, οὐ μόνον ὡς προεόρτιον τοῦ Σ ἀλλὰ καὶ ὡς ἑόρτιον διὰ τὸ Πάσχα. Ἐν τα ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. Τὸ δὲ Σάββατον ἠ διὰ τὸν νόμον. Ἔτι γὰρ καὶ τὰ ἔθη καὶ τ ἐφύλαττον. Λοιπὸν οὖν ἐν τῇ Κυριακῇ τ τάφον ἐλθεῖν ἐβούλοντο, ὃ δὴ καὶ πεποιήκα μετ' ὀλίγον ῥηθήσεται. Οὕπω γὰρ οὐδὲν εἰδυῖαι περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἤλπιζον εὑρεῖν τεθαμμένον.

Vers. 62. *Postero autem die* — Vers. 64. *priore.* Muniri sepulcrum, puta sigillum apponi et custodiam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus esset et sepultus, quodque resurrexisset, vide tria hæc inimicorum testimoniis approbata ; consideranda sunt enim verba eorum. Quod enim aiunt : *Recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc vivens,* attestatur quod mortuus sit. Quod autem sequitur : *Jube muniri sepulcrum,* attestatur quod sepultus sit. Porro quod subjungunt : *Ne quando venientes dictpuli ejus furentur ipsum,* plenam facit fidem, quod munito sepulcro, non sit furto sublatum corpus, et ita resurrectioni contrad potest.

Τῇ — πρώτης. Ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφο σφραγίσαι καὶ φρουρῆσαι. Ἐπεὶ δὲ ἔδει πιστ
B ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέστη, βλέπ τρία ταῦτα μαρτυρούμενα παρὰ τῶν ἐχθρῶν τέον γὰρ τοὺς λόγους αὐτῶν. Τὸ μὲν, Ἐμνη ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μαρτ ἀπέθανε· τὸ δὲ, Κέλευσον ἀσφαλισθῆναι τὸ βεβαιοῖ ὅτι ἐτάφη · τὸ δὲ, Μήποτε ἐλθόντες θηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτὸν, πληροφορεῖ ἀσφαλισθέντος (69) οὐ κλαπήσεται. Καὶ λοιπ τίῤῥητος ἡ ἀνάστασις.

Dignum est autem ut inquiramus ubi dixerit : *Post tres dies resurgam.* Siquidem variis in locis dixit discipulis : *Tertia die resurgam.* Id autem : *Post tres dies resurgam,* nusquam dixit. Hoc itaque Judæi ab exemplo Jonæ quod ad eos dixerat colligebant. Postremum vero errorem dicebant, quod a mortuis resurrexerit ; priorem vero quod sit Filius Dei.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, ποῦ εἶπεν, ὅτι Μετ ἡμέρας ἐγείρομαι. Ὅτι μὲν γὰρ τῇ τρίτ
C ἀναστήσεται, διαφόρως εἶπε πρὸς τοὺς μ ὅτι δὲ Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι, οὐ οὐδαμοῦ. Λοιπὸν οὖν Ἰουδαῖοι ἀπὸ τοῦ κα Ἰωνᾶν παραδείγματος, τοῦ ῥηθέντος πρὸς τοῦτο συνελογίσαντο. Ἐσχάτην μὲν οὖν πλά γουσι περὶ τοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν τὴν δὲ περὶ τοῦ, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ ἦν.

Sed, o insensati, quo tandem fine essent ipsum furto sublaturi ? Nisi enim tertio die resurrexerit sicut promisit, manifestum est quod decepti, et propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, sine domibus et extorres facti, potius aversabuntur eum, et odio habebant tanquam impostorem, et ita nolent eum furari. Sed neque populo persuadere poterunt, quod a mortuis surrexerit. Cui enim innitentur ? an vehementiæ sermonum ? atqui illitterati
D sunt. An forte abundantiæ rerum ? atqui sunt omnium pauperrimi. Generis fortassis claritati ? verum ignobiles sunt, et ab ignobilibus progeniti. Utrum suiipsorum multitudini ? at non plures sunt quam duodecim. Utrum patriæ splendori ? verum a regionibus sunt obscuris et ignobilibus. An putatis quod præceptoris promissionibus ? Quibus ? Si enim non resurrexerit, neque illis crediturі sunt. Demonstratum est igitur quod vane suspicamini hunc furto auferendum esse : ob dictas enim causas est incredibile.

Ἀλλ' ὦ ἀνόητοι ! σκοπήσατε, τίνος ἕνεκεν σιν αὐτόν ; Ἐὰν γὰρ οὐκ ἀναστῇ τῇ τρίτῃ καθὼς ἐπηγγείλατο, πρόδηλον, ὡς, ἀπατηθέν δι' αὐτὸν πρὸς ὅλον τὸ ἔθνος ἐκπολεμωθέντ ἄοικοι, καὶ ἀπόλιδες γενόμενοι, ἀποστραφ μᾶλλον καὶ μισήσουσιν αὐτὸν, ὡς πλάνο διὰ τοῦτο μὲν οὐ θελήσουσιν αὐτὸν, (70) Ἀλλ' οὐδὲ δυνήσονται πεῖσαι τὸν λαὸν ὅτι ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Τίνι γὰρ καὶ θαῤῥήσουσ δεινότητι τῶν λόγων : καὶ μὴν ἀγράμματοί Ἀλλὰ τῇ περιουσίᾳ τῶν χρημάτων ; καὶ μὴν των εἰσὶ πενέστεροι. Ἀλλὰ τῇ περιφανείᾳ νους ; καὶ μὴν εὐτελεῖς εἰσὶν ἐξ εὐτελῶν · Ἀλ πλήθει ἑαυτῶν ; καὶ μὴν οὐ πλείους εἰσὶ τ δεκα. Ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πατρίδος ; καὶ μ χωρίων εἰσὶν ἀσήμων · ἀλλὰ ταῖς ἐπαγγελία διδασκάλου ; Ποίαις ; Εἰ μὴ ἀναστῇ γὰρ, οὐ ναις πιστεύουσι. Δέδεικται τοίνυν ὅτι μάτ πτεύετε κλαπῆναι τοῦτον· οὐκ ἐνδέχεται γὰρ ἐ εἰρημένας αἰτίας.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ὅτι, abest. A.
(69) Τοῦ τάφου.
(70) Τοῦτον, pro αὐτόν. A

— οἴδατε. Ὥσπερ ἡ σπεῖρα, οὕτω καὶ ἡ A
α, τάγμα ἦν στρατιωτικόν. Οὐκ ἀφῆκε δὲ
ιατιώτας μόνους ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον,
οηγουμένως τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Φαρι-
πέτρεψε τὰ τῆς ἀσφαλείας, ἐπομένης τῆς
ας, οὕτω τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ
λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι οἱ στρα-
όνοι ἀσφαλιζόμενοι, προδεδώκασι τὸ σῶμα
ιταῖς.

— κουστωδίας. Οὐ μόνον ἐσφράγισαν τὸν
; θύρας, ἐπιθέντες αὐτῷ σήμαντρα· ἀλλὰ καὶ
ινοι στρατιώτας, οὓς ἤθελον, φύλακας τούτῳ
σαν, ὡς δηλωθήσεται μετ' ὀλίγον. Καὶ ταῦτα
το ἐν Σαββάτῳ, λύσαντες τοῦτο, διὰ τὴν
ὃς μανίας αὐτῶν.

δὲ μέλλομεν ἐρεῖν περὶ τῆς ἐπὶ τὸ μνημεῖον B
τῶν γυναικῶν, οὐκ ἄκαιρον προειπεῖν, ὅτι
περὶ τῶν ὀπτασιῶν, ἱστορήσαντες οἱ εὐαγ-
οὐκ ὀλίγην τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχουσιν
Καὶ ὁ (71) μὲν Χρυσόστομος οὐδέν τι
ς τοιαύτης διαφορᾶς ἐπολυπραγμόνησεν.
: πολλοὶ, μὴ δυνάμενοι συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ
γελιστῶν, πολλοὺς περὶ αὐτῶν κατεβάλοντο

ν γὰρ τέσσαρας τὰς ἀφίξεις λέγοντες, κατὰ
ς καιροὺς γενομένας, οὐ τὰς αὐτὰς γυναῖ-
ι φασι, τὰς ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελι-
ινημονευομένας, ἀλλ' ἑτέρας καὶ ἑτέρας
ς ἀλλήλαις· οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν τεσσάρων
συνομολογοῦσιν, ὑπὸ δὲ τῶν αὐτῶν γυναι- C
ἴσθαι ταύτας διϊσχυρίζονται. Καὶ οὗτοι δὲ
ῥᾳδίως ἐλέγχονται, σαθρὰ καὶ εὐανάτρε-
οντες, εἴ τις φιλοπονώτερον προσίσχει (72)
ευγελισταῖς. Ἀλλ' ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ
καὶ ἀναστάντος αἰτησάμενοι χάριν,
ιεθα συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ, καὶ δεῖξαι
ὁμονίαν μίαν παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγε-

(73) — τάφον. Οἱ Ἑβραῖοι, τὸ Σάββατον τι-
ῆτοι. τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς (74) ἑβδομά-
ββατα καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ ἓξ ἡμέρας, εἰς
ὐτοῦ, προσηγόρευον. Μίαν μὲν Σαββάτων,
πρώτην, τὴν Κυριακὴν ὀνομάζοντες. δευτέ-
Σαββάτων, καὶ τρίτην Σαββάτων, τὴν δευ-
καί τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. Ὁμοίως δὲ
ἐφεξῆς. Εἰπὼν οὖν Ματθαῖος, ὅτι ὀψὲ Σαβ- D
ἐστάμενε τὸ τέλος ὅλων τῶν Σαββάτων,
τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος. Καὶ

Vers. 65. *Ait — scitis.* Sicut σπεῖρα, id est, cohors ita et κουστωδία erat ordo militaris. Non permisit, autem, ut soli milites munirent sepulcrum, sed principibus sacerdotum ac Pharisæis præcipue commisit ea quæ muniminis erant, sequente eos custodia. Ita enim Deus ordinavit, ne post resurrectionem dicere possent, quod cum soli milites sepulcrum munivissent, tradiderant corpus discipulis.

Vers. 66. *Illi autem — custodia.* Non solum ostii lapidem obsignarunt, sed et electis quos voluerunt militibus, huic in custodes adhibuerunt, sicut paulo post manifestabitur. Et hæc Sabbato operati sunt ob insaniæ suæ furorem, solventes illud.

Quia vero nunc dicturi sumus quomodo mulieres ad monumentum pervenerint : non intempestivum fuerit dicere, quod cum diversimode de appâritionibus scripserint evangelistæ, maximam præbent non animadvertentibus difficultatem. Et quidem Chrysostomus de hujusmodi differentia nihil curiose scrutatus est. Cæteri vero cum dicta evangelistarum circa hæc conciliare non possent, multos his de rebus in vanum effuderunt sermones.

Hi quidem quatuor ad monumentum accessus diversis temporibus factos esse dicentes, non easdem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor evangelistæ, sed alias et alias similium inter se invicem nominum. Alii vero de quatuor accessionibus conformiter dicunt, sed has ab eisdem mulieribus factas esse asseverant. Et hi autem, et illi facile, convincuntur, quod levia, facileque confutabilia dixerint, si quis diligentius ad evangelistas advertat. Sed nos ab eo qui sepultus est, quique resurrexit, postulata gratia, dicta concordare nitemur, ac manifeste ostendere eamdem apud omnes evangelistas esse consonantiam.

CAP. XXVIII. Vers. 1. *Vespera. — sepulcrum.* Hebræi Sabbatum honorantes, septimum videlicet hebdomadæ diem, etiam sex dies ipsum præcedentes in honorem ejus Sabbata appellabant, nominantes diem Dominicum, unum sive primum Sabbatorum : secundum autem Sabbatorum, et tertium Sabbatorum, secundum ac tertium septimanæ diem et similiter alios sequentes. Dicens ergo Matthæus *vesperam Sabbatorum*, finem significavit omnium Sabbatorum, sive septem hebdomadæ dierum. Nam

Variæ lectiones et notæ.

Etsi multa alia negligentissime tractavit stomus in Evangelio Matthæi, tamen inde 27, cap. XXVII, multo est negligentior, ac ie suis tantum verbis, aut aliorum evange- n, breviter exponit. Eadem quoque negli- est in ultimis in Joannem homiliis.

Forte aut προσέχοι, aut προσέχῃ.

Cyrillus t. IV, p. 1079 B, dissensum Mat- Joannis XX, 1, componens, adeoque locum ue studio et diligenter tractans, ita hunc locum laudat : Ματθαῖος ἑσπέρας ἔφη βαθείας οὔσης γενέσθαι τὴν Ἀνάστασιν. Deinde tollit dissensum : Ὀρθρος γὰρ, ὡς ἐγῷμαι, βαθὺς καὶ ἑσπέρα βαθεῖα πρὸς ἕν τι καταφέρει τὸ σημαινόμενον. Idem Matthæo tribuit Theophylact. p. 832 B : Ὁ μὲν Ματθαῖος ἑσπέρας βαθείας λέγει — ὁ δὲ Ἰωάννης, πρωὶ σκοτίας ἔτι οὔσης. Sed tamen hic mox vulgatum habet. Ad quam recensionem referendum erit ἑσπέρας βαθείας ; arbitror, ad Alexandrinam.

(74) Τῶν Σαββάτων, pro τῆς ἑβδομάδος. A.

et nos vesperam aut serum diei dicentes sive serum noctis, ultima ipsorum significamus. Finis autem septem dierum hebdomadæ non solum ipsum proprie dicitur Sabbatum, sed et ipsius Sabbati finis. Ne autem putes, quod in fine ipsius Sabbati venerint prædictæ mulieres ad monumentum, sed in principio diluculi, addit : *Quæ lucescit*, hoc est, appetente jam die, prospectante et oriente ; et sermonem magis explicans, addit : *In unum Sabbatorum*. Unus autem Sabbatorum, sive primus septem dierum, Dominicus est, sicut prædiximus. Cum autem ita scripsit Matthæus, principium Dominici diei manifestavit. Omne vero diluculum post sextam noctis horam incipitur, quando primum galli canunt.

A ἡμεῖς γὰρ, ὀψὲ τῆς ἡμέρας λέγοντες, ἢ νυκτὸς, τὰ τελευταῖα τούτων δηλοῦμεν δὲ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, οὐ μό τὸ κυρίως Σάββατον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτου τέ δὲ μὴ νοήσῃς ὅτι ἐν τῷ τέλει τούτου τοῦ αἱ δηλωθεῖσαι γυναῖκες ἦλθον εἰς τὸν ταφ ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς, προσέθ Τῇ ἐπιφωσκούσῃ, τουτέστι τῇ ἐπιφαινούσῃ τῇ ἐπαυγαζούσῃ, τῇ ἐπανατελλούσῃ. Ἔτι δ νίζων τὸν λόγον, ἐπήγαγεν· ὅτι Εἰς μίαν των, Μίαν δὲ Σαββάτων, ἤγουν, πρώτῃ τ ἡμερῶν, ἡ Κυριακὴ, καθὼς προειρήκαμεν Ματθαῖος μὲν, οὕτω γράψας, τὴν ἀρχὴν τοῦ τῆς Κυριακῆς ἐνέφηνεν. Ἄρχεται δὲ πᾶς ὁρθ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς, ὅτε πρῶτον οἱ ἀλε

Idem quoque tempus scripsit et Marcus dicens : *Et valde mane uno Sabbatorum veniunt ad monumentum orto sole* [79]. Valde mane enim principium est diluculi. Verum si valde mane erat, quomodo dixit : *Orto sole* ? Quia tunc proprie sol oritur, etsi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundissimas extremasque Orientis partes, et paulatim exsurgens, cujus testimonium est gallicinium. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, ejusque præsentiam hominibus prænuntiant.

B φωνοῦσι.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Μάρκος ἱστόρησε Καὶ λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς Σαββάτων ἔρχο τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος (75) τοῦ ἡλίου γὰρ πρωί ἐστιν, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὄρθρου. Καὶ ἐκ πρωῒ, πῶς εἶπεν, ὅτι ἀνατείλαντος τοῦ Διότι τότε κυρίως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, εἰ κα οὕπω φαίνεται, διατρίβων ἔτι περὶ τὰ βαθύ ἀκρότατα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, καὶ κατὰ μικ ναβαίνων. Καὶ τούτου μαρτύριον, ἡ τῶν ἀ νων ᾠδή. Πρῶτοι γὰρ πάντων τῶν ζώων, μενοι τῆς ὑέρμης αὐτοῦ, κράζουσιν αὐτίκα, τούτου (76) παρουσίαν προμηνύουσι τοῖς ποις.

Idem quoque tempus significavit et Lucas dicens : *Sabbato quidem quieverunt secundum præceptum* [80]. *Una autem Sabbatorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quæ paraverant aromata* [81]. De Maria autem Magdalene, cujus meminit Joannes in sequentibus suo loco dicemus.

C Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Λουκᾶς ἐδήλωσ ὅτι Τὸ μὲν Σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴ λήν. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων, ὄρθρου ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασ ματα. Περὶ δὲ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, μόνευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐροῦμεν προϊόντες ἐν τῷ πρ τόπῳ.

Vers. 2. *Et ecce* — Vers. 2. *Nix*. Christus quidem surrexerat priusquam angelus descenderet. Quemadmodum enim natus est servatis integris claustris Virginis, ita quoque resurrexit servatis integris monumenti signaculis. Terræmotus autem factus est propter assidentes sepulcro custodes, ut timore terræ motus erecti, et horrore aspectus ejus qui lapidem revolverat consternati, fugerent et hæc Judæis nuntiarent, ac testes ipsi fierent veritatis : hæc enim maxime fulgere solet, quando ab inimicis suis prædicata fuerit. Lapidem vero revolvit angelus propter mulieres, ut sepulcrum viderent vacuum, ac surrexisse crederent.

Καὶ ἰδοὺ — χιών. Ὁ μὲν Χριστὸς ἀνέσ τοῦ κατακῆναι τὸν ἄγγελον. Καθάπερ γὰ νήθη, σώων φυλαττομένων τῶς κλείθρων τῆ θενίας· οὕτως ἐξῆλθε, σώων φυλαττομέν σφραγίδων τοῦ μνήματος. Ὁ δὲ σεισμὸς διὰ τοὺς παρακαθημένους τῷ τάφῳ φύλακ τῷ φόβῳ τοῦ σεισμοῦ (77) ἀναστάντες, καὶ κτῷ τῆς ἰδίας τοῦ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντο γέντες, φύγωσι καὶ ἀπαγγείλωσι ταῦτα το δαίοις, καὶ μάρτυρες αὐτοὶ γένωνται (78) τῆς ἀ Μάλιστα γὰρ αὐτὴ λάμπειν εἴωθεν, ὅταν ὑ ἐχθρῶν αὐτῆς ἀνακηρύττηται. Ἀπεκύλισε δὲ τ ὁ ἄγγελος, διὰ τὰς γυναῖκας, ἵνα ἴδωσι τὸν κενὸν, καὶ πιστεύσωσιν ὅτι ἐγήγερται.

Marcus autem de his mulieribus ait, quod di-

D

Μάρκος δέ φησι περὶ τῶν γυναικῶν τούτ

[79] Marc. xvi, 2. [80] Luc. xxiii, 56. [81] Luc. xxiv, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Compara in hanc rem interpretationem Euthymii ad Marc. 1, 35, ubi similiter ἔννυχον et γενομένης ἡμέρας comparantur.

(76) Τούτου παῤῥησίαν. Male B.

Forte quis conjiciat, ἀναστάντες. Sed bene se habet.

(78) Γένωνται A.

πρὸς ἑαυτάς· Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λί- A cebant inter sese : *Quis revolvet nobis lapidem ab*
9) ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου ; καὶ ἀνα- *ostio monumenti ? Cumque respexissent, vident quod*
κι θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος. *revolutus esset lapis : erat enim grandis valde* [82].
κρ μέγας σφόδρα· Ἐλθοῦσαι μὲν γὰρ, ἔλε- Dum itaque venirent, ita dicebant inter sese :
ὸς ἀλλήλας οὕτως· ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα διελογί- interim vero dum hæc colloquerentur, factus est ter-
γένετο μὲν ὁ σεισμὸς, προσελθὼν δὲ ὁ ἄγγε- ræmotus ; cumque accessisset angelus, revolvit
ἀπεκύλισε τὸν λίθον καὶ λοιπὸν ἀναβλέψασαι lapidem, et jam ad monumentum respicientes,
ὸν τάφον, θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λί- vident quod revolutus esset lapis.

Μάρκος δέ, φροντίσας τῆς συντομίας, οὔτε Marcus sane brevitati studens, neque terræmo-
εισμὸν ἀνέγραψεν, οὔτε, τίς ἀπεκύλισε τὸν tum scripsit, neque quis lapidem revolverit docuit.
ἐδίδαξεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς συνέτεμε Similiter et Lucas narrationem de his abbreviavit,
περὶ τούτων διήγησιν, εἰπών. Εὗρον δὲ τὸν dicens : *Invenerunt lapidem a monumento revolu-*
ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Πότε *tum* [83]. Itaque quando ad monumentum venerint mu-
ν ἦλθον εἰς τὸ μνημεῖον αἱ γυναῖκες, ἐδήλω- lieres, significaverunt evangelistæ ; quando vero re-
εὐαγγελισταί· πότε δὲ ἀνέστη ὁ Κύριος, οὐ- B surrexerit Christus, nullus eorum indicavit : solus
τῶν παρεσκεμεώσατο. Μόνος γὰρ οἶδε τοῦτο, enim hoc novit, qui solus surrexit ut novit.
ς, ὡς οἶδεν, ἀναστάς.

τες δὲ συμφώνως οἱ ἱεροὶ Πατέρες καὶ διδα- Omnes autem unanimiter sancti Patres et doctо-
καιρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φασι, τὴν res tempus Resurrectionis ejus fuisse dicunt circa
ν τῶν ἀλεκτρυόνων ᾠδὴν, ἤτις ἤδη τὸ τῆς primum gallicinium, qui jam Dominici diei lucem
κῆς προανεκρούετο φῶς. Διὸ καὶ μετὰ τὴν præferebat. Ideo quoque post sextam noctis horam
ὥραν τῆς νυκτὸς οἱ φιλάρετοι τὴν νηστείαν virtutis sectatores, soluto jejunio lætitiam auspican-
ύοντες, τῆς εὐφροσύνης ἀπάρχονται. tur.

ίστη δὲ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἔλεγεν. Ἐπεὶ Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo
ν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ τῆς παρασκευῆς ἀπέθανεν, enim hora nona Parasceves mortuus est, numeratur
ῖται πρώτη μὲν ἡμέρα ἡ παρασκευὴ, δευ- primus dies Paraseeve, secundus Sabbatum, tertius
ρᾳ τὸ Σάββατον, τρίτη δὲ ἡ Κυριακὴ, ἐν ᾗ, dies Dominicus, in quo incipiente diluculo, surrexit
ένου τοῦ ὄρθρου, ἀνέστη, μικρόν τι πρὸ τῆς C paulo antequam mulieres accederent : et connume-
γυναικῶν ἀφίξεως, καὶ συναριθμοῦνται τῇ rantur ipsius finis Parasceves, et Dominici princi-
ραασκευῇ τὸ τέλος, τῇ δὲ Κυριακῇ ἡ ἀρχή. pium. Quod autem in exemplo de Jona dixit : *Ita-*
δὲ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματι ἔφη. *erit et Filius hominis in corde terræ tribus diebus et*
ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρ- *tribus noctibus* [84], de diebus quidem non est quod
τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· hæsitemus, jam enim enumerati sunt.
μὲν τῶν ἡμερῶν οὐκ ἔστι διαπορεῖν· ἠρίθμην-
ίρ.

ὰ δέ γε τῶν νυκτῶν ἐροῦμεν, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι De noctibus vero dicemus, quod Judæi ad ter-
ρίτης ἡμέρας ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, ἤγομεν, tium usque diem sepulcrum munierant, videlicet ab
αὐτῆς τῆς παρασκευῆς ἕως τῆς Κυριακῆς, ipsa Paraseeve usque ad diem Dominicum occidente
δύνοντος, Οὕτω γὰρ ἐψηφίσαντο. Τὴν (80) δὲ sole : ita enim decreverant. Tertiam vero noctem
ν νύκτα τῆς ἀσφαλείας ἐκτὸς ἀφῆκεν. Καὶ λοι- absque munitione relinquebant ; nam si etiam hanc
εἰ καὶ ταύτην ἀνέμεινεν, ἔμελλε γενέσθαι ὑπο- exspectasset, suspecta habita fuisset resurrectio.
ἡ ἀνάστασις. Καὶ γὰρ ἀντεῖπον ἄν, ὡς, ἐπεὶ Respondissent enim, quod ex quo intra tempus mu-
τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας οὐκ ἀνέστη, λυθεί- D nitionis non resurrexerat, hac soluta, fide carebat
ταύτης, ἄπιστος ἡ ἀνάστασις. Ἐκλάπη γὰρ resurrectio ; furto enim sublatus erat, nullo cu-
ὸς φυλάττοντος. Λοιπὸν οὖν, ἔτι φυλαττόντων, stodiente. Itaque cum adhuc custodirent, resurrexit
ν, περιειρῶν πᾶσιν ἀντιλογίαν. Καὶ οὐδὲ τὴν omnem tollens contradictionem : et neque totum
ν ὅλην ἀνέμεινεν ἡμέραν, ἀλλ' εὐθὺς ἀρχομέ- tertium exspectavit diem, sed statim cum inciperet
γέρθη (81). Τὸ μὲν γὰρ ἐντὸς τοῦ καιροῦ τῆς surrexit. Quod enim intra tempus munitionis re-
ίας ἀναστῆναι, ἀνέγκλητον ; τὸ δὲ ὑστερῆσαι surgeret, argui non poterat : quod si id postmodum
ν, ὕποπτον. Καὶ τὸ μὲν ταχύτερον τῆς προ- faceret, suspectum erat. Nam quod citius quam sit
ίας, δυνάμεώς ἐστι· τὸ δὲ βραδύτερον, ἀσθε- constitutum efficitur, potentiæ est ; quod autem tar-
dius, imbecillitatis.

[82] Marc. xvi, 3, 4. [83] Luc. xxiv, 2. [84] Matth. xii, 40.

Variæ lectiones et notæ.

9) Ἀπὸ, pro ἐκ, A.
) Τὴν τρίτην δέ, A.

(81) Ἀνέστη, pro ἠγέρθη, A.

Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibusdam conferre promisit, si ante statutum diem beneficium eis conferat, non solum promissum complevit, sed et aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Judæi appositis signaculis ac custodibus apparabant, quam ut resurrectio publicaretur, sumeretque ab ipsis custodibus testimonium. Sed rursum ad dictorum narrationis ordinem revertendum est.

A Καὶ γὰρ (82) καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγειλάμ
γεσθαί τινας εἰς ῥητὴν, ἡμέραν, εἶτα π
εὐεργετήσας αὐτοὺς, οὐ μόνον ἐπλήρωσε
γελίαν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλην προσέθηκε
ταχύτητος· Οὐδὲν δὲ ἕτερον ἐσπούδασαν
τὰς σφραγῖδας ἐπιβαλόντες καὶ τοὺς φύλα
καθίσαντες ἢ τὸ δημοσιευθῆναι τὴν ἀνάσ
μαρτυρηθῆναι παρὰ τῶν φυλάκων αὐτ
ἐπανιτέον πάλιν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῆ
τῶν ἐξηγήσεως.

Vers. 4. *Præ timore autem — mortui.* Præ timore terræmotus, fuit enim magnus ; aut angeli, fuit enim aspectu terribilis. *Concussi sunt* autem, hoc est, Tremuerunt ; deinde ad se reversi fugerunt, et ita mulieribus data est securitas.

Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου — νεκροί. Ἀπὸ τ
τοῦ σεισμοῦ · μέγας γὰρ ἦν · ἢ τοῦ ἀγγ
πληκτικὸς γὰρ ἦν. Ἐσείσθησαν δὲ,
Ἐτρόμαξαν. Εἶτα ἀνανήψαντες, ἔφυγον. κ
ἄδεια ταῖς γυναιξίν.

Vers. 5. *Respondens — vos. Ne*, inquit, *timueritis vos*, sed hi puta custodes, omnesque inimici Domini. Primum itaque timore illas liberavit et sermone et habitu, deinde de resurrectione disserit.

B Ἀποκριθεὶς — ὑμεῖς. Μὴ φοβεῖσθ
ὑμεῖς. ἀλλ' οὗτοι, δηλαδὴ, οἱ φύλακες
οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου. Πρῶτον μὲν οὖν
αὐτὰς τοῦ δίους καὶ λόγῳ καὶ σχήμα
περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται.

Vers. 5. *Scio — quæritis.* Non confunditur dicere Dominum suum crucifixum ; quia his quidem qui ante ipsum crucifixi sunt, crux ignominia erat, cum argumentum esset maleficii eorum : huic vero potius gloria, cum fuerit demonstratio beneficii in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus est.

Οἶδα — ζητεῖτε. Οὐκ ἐπαισχύνεται λέ
ρωμένον τὸν Δεσπότην αὐτοῦ, διότι τοῖς μὲ
τοῦ σταυρωθεῖσιν, αἰσχυνη ὁ σταυρὸς ἦ
ὧν τῆς κακουργίας αὐτῶν· τούτῳ δὲ δὸ
ἀπόδειξις ὧν τῆς εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπ
τοῦτον καταδεδίκασται.

Vers. 6. *Non — Dominus.* Dicens : *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus*, significavit quod propter eas, ut viderent, lapidem revolverat.

Οὐκ — Κύριος. Εἰπὼν, Δεῦτε, ἴδετε
ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος, ἐδήλωσεν ὅτι δι'
ἔδωσιν, ἀπεκύλισε τὸν λίθον.

Vers. 7. *Et cito — videbitis. Præcedet*, hoc est Præveniet vos. Jubet autem abire eos in Galilæam, in qua sine Judæorum timore ad eum accessuri erant, et cum eo collocuturi.

Καὶ ταχὺ — ὄψεσθε. Προλάγει, ἀντὶ τοῦ
C βάνει ὑμᾶς. Κελεύει δὲ αὐτοὺς ἀπέλθε
Γαλιλαίαν, ἐν ᾗ χωρὶς φόβου τῶν Ἰουδαί
ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Vers. 7. *Ecce dixi vobis.* De omnibus videlicet. Vel aliter : Ecce admonui vos de discipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra sepulcrum super lapidem sedens, prædicta dixit mulieribus. Quia vero non ausis appropinquare præcepit, ut sepulcrum ingrederentur (nam hoc significat, *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus*) ingressæ sunt.

Ἰδοὺ εἶπον ὑμῖν. Περὶ πάντων δηλαδὴ
ἑτέρως, Ἰδοὺ, παρήγγειλα ὑμῖν, περὶ τῶν
Λοιπὸν οὖν, μὴ ἀμελήσητε τῆς παραγ
μὲν οὖν ἄγγελος οὗτος, ἔξω τοῦ τάφου
ἐπάνω τοῦ λίθου, τὰ ῥηθέντα προς τὰς
εἶπεν. Ἐπεὶ δὲ, δὴ τολμώσας ἐγγίσαε,
σατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τάφον· τοῦτο γὰρ ἐ
Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπαυ ἔκειτο
εἰσῆλθον.

Sed Matthæus quidem usque ad ingressum sepulcri narravit, reliqua præteriens ; cæteri vero relictis his, D quæ usque ad sepulcri ingressum acciderant, quæ in eo facta sunt conscripserunt. Et hoc est quod maximam præbet non advertentibus hæsitationem. Ait enim Marcus : *Et ingressæ in monumentum, viderunt adolescentulum sedentem in dextris, amictum stola candida, et obstupuerunt. Ille autem dicit eis : Ne obstupescatis. Jesum quæritis Nazarenum crucifixum : surrexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed abite : dicite discipulis ejus et Petro, quod præcedet vos in Galilæam : ibi eum videbitis, sicut dixit vobis*[35]. αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν ὑμῖν.

Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος, τὰ μέχρι τῆς ε
εἰπὼν, τὰ ταύτης παρέδραμεν· ὁ δὲ Μάρ
Λουκᾶς, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως παρ
τὰ ταύτης ἱστόρησαν. Καὶ τοῦτό ἐστι τ
παρέχον τοῖς μὴ προσέχουσι τὴν ἀπορίαν.
ὁ Μάρκος, ὅτι Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ
εἶδόν νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξι
βεβλημένον στολὴν λευκὴν. καὶ ἐξεθα
Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· Μὴ ἐκθαμβεῖσθε
ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν, τὸν ἐσταυρωμέ
ρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. Ἴδε ὁ τόπος, ὅπο
αὐτόν. Ἀλλ' ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς
Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθ

[35] Marc. xvi, 5, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Καὶ, abest, A.

Ἐπεὶ γὰρ ὁ ἔξω καθήμενος ἄγγελος παρεκελεύσατο ταύτας εἰσελθεῖν, εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον ἕτερον ἄγγελον, καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς αὐτοῦ μέρεσι, καὶ, ὡς εἰκός, ἐξεθαμβήθησαν, ἐξαίφνης ἐντυχοῦσαι αὐτῷ. Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· Μὴ ἐκθαμβεῖσθε, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁμοίως δὲ τῷ ἐκτὸς ἀγγέλῳ, καὶ ὁ ἐντὸς, πρῶτον ἀπαλλάττει ταύτας τοῦ θάμβους· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται. Καὶ ὁ μὲν ἐκτὸς, φοβερὸς ἦν, διὰ τοὺς φύλακας; ὁ δ' ἐντὸς, οὐ τοιοῦτος, διὰ τὰς γυναῖκας. Διὸ ἐκεῖνον μὲν ἰδοῦσαι, ἐφοβήθησαν αὗται· τοῦτον δὲ ἰδοῦσαι ἐξεθαμβήθησαν. Τὸ δὲ, Ἴδε ὁ τόπος, ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὺ ὁ τόπος. Ὀνομαστὶ δὲ προσίθηκε τὸν Πέτρον, ἵνα γνῷ, ὅτι συγκεχώρηται τὸ σφάλμα τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως διὰ τὴν θερμὴν μετάνοιαν, καὶ ἀναπνεύσῃ. Καὶ γὰρ ἐδεδύθιστο τῇ ἀμέτρῳ λύπῃ. Ἐπαγαγὼν δὲ, ὅτι Καθὼς εἶπεν ὑμῖν, ἀνέμνησεν αὐτοὺς οὗ εἶπεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ὅτι Μετὰ τὸ ἐγερθῆναι με, προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ὡς εἴρηκε Ματθαῖος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι Καὶ εἰσελθοῦσαι, οὐχ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐγένετο ἐν' τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις. Ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Ἠγέρθη, (83) οὐκ ἔστιν ὧδε. (84) Μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων ὅτι Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πυρωδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.

Ὁ μὲν γὰρ καθήμενος ἐν τοῖς δεξιοῖς ἄγγελος, εἰκὸν πρὸς αὐτὰς, ὅσα Μάρκος ἀπήγγειλεν, ὑπεξῆλθε, ὃ καὶ αὐτὸ παρασιωπηθὲν τῷ Μάρκῳ, μετὰ καὶ τῶν δηλωθέντων ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, παρέσχεν ἡμῖν ἀπορίαν. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὗρον αὗται τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διηπόρουν περὶ αὐτοῦ, τί γέγονε· οὔπω γὰρ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι ἀνέστη· οὕτω δὲ διαπορουμέναις ἐπέστησαν αὐταῖς οἱ προρρηθέντες δύο ἄγγελοι, ὃν τε εἶδον ἔξω τοῦ τάφου, καὶ ὃν ἐθεάσαντο ἔνδον αὐτοῦ, μετασχηματισθέντες ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἄγγελοι Θεοῦ δόξωσι, τῷ ῥᾳδίῳ τοῦ μετασχηματισμοῦ· ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, ἐπὶ τῷ καινῷ τῆς ὄψεως, καὶ μὴ δυναμένων βλέπειν εἰς αὐτοὺς, διὰ τὸ τῶν ἐσθήτων (85) ἀστραπηβόλον, εἶπον πρὸς αὐτὰς, οὐκέτι πράως, ὡς πρότερον, ἀλλ' ἐπιπληκτικῶς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν, ἤγουν, ὡς νεκρόν; Τοῦτο

A Quia enim is qui foris sedebat angelus præceperat eis ingredi, ingressæ in monumentum viderunt alterum angelum sedentem a dextra ipsius parte; et ut verisimile est, viso repente eo obstupuerunt. At ille dixit eis: *Ne obstupescatis*, etc. Et sicut exterior angelus, ita et interior, primum quidem stupore eas liberat; deinde ea quæ de resurrectione erant disserit. Et certe exterior timendus erat propter custodes; interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viso, istæ timuerunt; hoc autem viso, obstupuerunt. Nominatim autem Petrum addidit, ut sciret remissum sibi esse trinæ negationis lapsum, propter ferventem pœnitentiam, et respiraret: absorptus siquidem erat immenso mœrore. Addens autem: *Sicut dixit vobis*, reduxit eis ad memoriam id quod in

B monte Olivarum dixerat: *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam*, sicut dixit Matthæus vicesimo sexto capite [86].

Lucas vero scripsit: *Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est dum mente consternatæ essent super hoc, et ecce duo viri steterunt juxta illas in vestibus fulgurantibus. Cumque expavissent, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Mementote quomodo locutus sit vobis, cum adhuc esset in Galilæa dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere. Et recordatæ sunt verborum illius* [87].

C

Angelus itaque qui sedebat a dextris, quique ad eas dixerat ea quæ retulit Marcus, disparuit. Quod etiam, quia a Marco silentio præteritum est, cum his quæ a Luca narrata sunt, similiter obscuritatem peperit. Cum autem ipsæ corpus Domini Jesu non invenissent, expaverunt cogitantes, quid de eo factum esset. Nondum enim credere poterant quod resurrexisset; ita consternatis ipsis apparuerunt duo prædicti angeli, et is videlicet quem extra sepulcrum viderant, et quem in ipso conspexerant, transfigurati in vestibus fulgurantibus, ut etiam ob splendorem (*n*) transformationis apertius angeli Dei viderentur. Cum autem novo aspectu conterritæ

D essent, nec possent ob vestium coruscationem in eos respicere, dixerunt ad eas non jam mansuete ut prius, sed objurgandi modo propter ipsarum incredulitatem: *Ut quid quæritis viventem cum mortuis?* tanquam videlicet mortuum? Nam id

[86] Matth. XXVI, 32. [87] Luc. XXIV, 3-8.

Variæ lectiones et notæ.

(83) Ἠγέρθη, abest, A.
(84) Ἀλλ' ἠγέρθη, addit, A.
(85) Ἀστραπήβολον, A

(*n*) *Ob splendorem.* Ob facilitatem, celeritatem. Nescio sane quid legerit interpres, Forte τῷ ὡραίῳ, loco τῷ ῥᾳδίῳ.

est esse cum mortuis. Ut quid eum qui resurrexit quæritis, ac si non resurrexisset? *Non est hic, sed surrexit.* Deinde ubi eas ad majorem resurrectionis fidem induxissent, admonuerunt verborum Domini, dicentes: *Mementote quomodo locutus sit vobis, cum adhuc esset in Galilæa, dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere.*

Postmodum ait Evangelista, quod recordatæ sunt verborum ejus, significans, quod deinde crediderunt. Scripsit enim Matthæus decimo septimo capite, quod cum versarentur in Galilæa, dixit illis Jesus: *Futurum est ut Filius hominis tradatur in manus hominum, et occident eum, ac tertio die resurget* [88]. Nihil autem præcipiunt hic angeli de apostolis, ut qui jam quæ dicta sunt de illis præceperant.

Vers. 8. *Et egressæ — ejus.* Etsi nullam fecerit mentionem Matthæus quod in monumentum intraverunt, nunc tamen dicens quod egressæ sunt, ostendit primum fuisse ingressas. Cum timore itaque egressæ sunt ob admiranda quæ viderant: cum gaudio vero, ob lætum nuntium quod audierant. Marcus autem dixit: *Cumque exiissent fugerunt a monumento: habebat enim eas tremor ac stupor. Et nemini quidquam dixerunt: timebant enim* [89]. Considera ergo quomodo non repugnent quæ dicuntur: egressæ enim cito a monumento, secundum Matthæum, fugerunt secundum Marcum, propter Judæos, ne conspectæ viderentur ipsæ furari Jesum.

Quod si dixit ille, quod timebant et gaudebant, hic autem quod tremebant ac stupebant, non est contradictio, tremor nempe illis e timore processit. Gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per stuporem significavit; ipsum siquidem quandoque vertit in stuporem. *Nemini autem quidquam dixerunt*, nulli videlicet hominum, qui sibi per viam occurrerunt. Nam apostolis universa retulerunt, ubi ad eos reversæ sunt, sicut scripsit Lucas [90]. Causa autem quod nemini quidquam dixerunt, erat timor Judæorum, ne ipsas occiderent, audito quod Christi prædicarent resurrectionem.

Vers. 9. *Cum — eis.* Quæ ante omnes diluculo surrexerant, ante omnes vident Dominum, et hoc, in mercedem sui studii suæque festinationis referunt.

Vers. 9 *Dicens: Gaudete.* Gaudere eis tribuit quæ ob veterem inobedientiam condemnatæ erant

[88] Matth. XVII, 22. [89] Marc. XVI, 8. [90] Luc. XXIV, 9.

γὰρ σημαίνει τὸ Μετὰ τῶν νεκρῶν. Τί ζητεῖτε τὸν ἀναστάντα, ὡς μὴ ἀναστάντα; Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη· εἶτα εἰς πλείονα πίστιν τῆς ἀναστάσεως (86) ἐνάγοντες αὐτάς, ἀναμιμνήσκουσι τῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου, λέγοντες· Μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων, ὅτι Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

Ἔπειτά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, δηλῶν, ὅτι λοιπὸν ἐπίστευσαν. Ἔγραψε γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ἀναστρεφομένων αὐτῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ (87) ἀναστήσεται. Οὐδὲν δὲ ἐντεῦθεν (88) περὶ τῶν ἀποστόλων οἱ ἄγγελοι παραγγέλλουσιν (89), οἷα προπαραγγείλαντες τὰ περὶ (90) αὐτῶν.

Καὶ ἐξελθοῦσαι — αὐτοῦ. Εἰ καὶ οὐκ ἐμνημόνευσεν ὁ Ματθαῖος, ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὸ μνημεῖον· ἀλλὰ νῦν εἰπών, ὅτι ἐξῆλθον, ἐνέφηνεν, ὅτι πρώτον εἰσῆλθον. Μετὰ φόβου μὲν οὖν ἐξῆλθον, ἐφ' οἷς εἶδεν παραδόξοις· μετὰ χαρᾶς δὲ, ἐφ' οἷς ἤκουσαν εὐαγγελίοις. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε· Καὶ ἐξελθοῦσαι, ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον. Ἐφοβοῦντο γὰρ. Σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἐναντιοῦται τὰ ῥητά. Ἐξελθοῦσαι γὰρ ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου, κατὰ τὸν Ματθαῖον· ἔφυγον, κατὰ τὸν Μάρκον, διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μὴ θεαθεῖσαι δόξωσιν αὐταὶ κλέπτειν τὸν Ἰησοῦν.

Εἰ δὲ ὁ μὲν (91) εἶπεν, ὅτι ἐφοβοῦντο καὶ ἔχαιρον· ὁ δὲ, ὅτι (92) ἔτρεμον καὶ ἐξίσταντο, οὐκ ἔστιν ἐναντίωσις. Ὁ τρόμος γὰρ ἐκ φόβου γέγονεν αὐταῖς· τὴν χαρὰν δὲ παρεσιώπησεν ὁ Μάρκος· ἢ καὶ τοῦτον διὰ τῆς ἐκστάσεως ἐσήμανε. Καὶ ἡ χαρὰ γὰρ ἐξίστησι. Οὐδενὶ δὲ οὐδὲν εἶπον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῶν ἐντυγχανόντων αὐταῖς κατὰ τὴν ὁδόν· τοῖς γὰρ ἀποστόλοις εἶπον ἅπαντα, ὑποστρέψασαι πρὸς αὐτοὺς, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστορεῖ. Αἰτία δὲ τοῦ μηδὲ μηδὲν εἰπεῖν ὁ φόβος τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀκούσαντες ὅτι κηρύττουσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, φονεύσωσι ταύτας.

Ἃς — αὐταῖς. Πρὸ πάντων ὁρθρίσασαι, πρὸ πάντων ὁρῶσι τὸν Κύριον, καὶ τοῦτο (93) μισθὸν τῆς τοιαύτης σπουδῆς κομίζονται.

Λέγων, Χαίρετε. Τὸ χαίρειν δίδωσι ταῖς τὸ λυπεῖσθαι (94) κατακριθείσαις (95), ἐκ τῆς ἀρχαίας κατάρας.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Ἐνάγων αὐτάς. A.

(87) Ita pro ἐγέρθήσεται habent etiam ibi in contextu A, B.

(88) Intellige, παρὰ τῷ Λουκᾷ.

(89) Προαγγέλλουσιν.

(90) Scilicet Matth. XXVII, 7; Marc. XVI, 7.

(91) Matthæus, qui habet: Μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς.

(92) Marcus. Is enim dicit: Εἶχεν αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις.

(93) Τὸ ὁρᾶν τὸν Κύριον.

(94) Respicit Gen. III, 16.

(95) Intell. γυναιξίν.

Ελάλησε δὲ, ἵνα μάλιστα γνωρίσωτιν αὐτὸν, A ad habendum mœrorem. Locutus est autem, ut a
ς φωνῆς, καὶ ἡ πρώτη φωνὴ αὐτοῦ χαρᾶς voce magis cognoscerent eum ; et prima ejus vox
ιον. lætum gaudii nuntium fuit.

— αὐτῷ. Αἱ μὲν ἐκ πόθου καὶ τιμῆς τούτους Vers. 9. *Illæ — eum.* Illæ quidem ex desiderio
κράτησαν· ὁ δὲ οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων et reverentia hos tenuerunt : ipse vero non pro-
ρηθῆναι διὰ τῆς ἁφῆς, ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα. hibuit, præstans ut per tactum certiores efficeren-
tur, quod phantasma non esset.

— φοβεῖσθε. Πάλιν καὶ αὐτὸς τὸ δέος αὐτῶν Vers. 10. *Tunc — timete.* Rursum et ipse quoque
βάλλει πρῶτον· εἶτα παραγγέλλει περὶ τῶν repellit primo timorem earum, deinde de discipulis
ν, βεβαιῶν, ὅτι ἄγγελοι αὐτοῦ ἦσαν, οἱ præcipit : confirmans suos, fuisse angelos eos qui
ντες καὶ (98) προπαραγγείλαντες. prius apparuerant, et eadem præceperant.

ιετε — ὄψονται. Ταῖς γυναιξὶν ἀποστόλοις Vers. 10. *Ite — videbunt.* Mulieribus pro apostolis usus est ad apostolos, honorans genus quod ex
ο πρὸς τοὺς ἀποστόλους, τιμήσας τὸ ἀτιμω- serpentis seductione infame factum fuerat. Et quia
ις ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφεως. Καὶ ἐπειδὴ olim mulier viro facta est ministra mœroris, nunc
υνὴ γέγονε τῷ ἀνδρὶ διάκονος λύπης, νῦν
γίνονται τοῖς ἀνδράσι διάκονοι χαρᾶς. B mulieres fiunt viris ministræ gaudii, Fratres vero
ὺς δὲ τοὺς ἀποστόλους προσηγόρευσεν. ἅμα appellavit apostolos, simul quidem propter incar-
τὴν ἐνανθρώπησιν. ἀδελφοὶ γὰρ ἀλλήλων nationem : fratres siquidem sunt inter se mutuo
ἄνθρωποι. ἅμα δὲ καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν. omnes homines ; simul etiam ad honorem ipso-
rum.

ομένων δὲ αὐτῶν — τὰ γενόμενα. Οἱ (99) Vers. 11. *Illis autem abeuntibus — quæ acciderant. Quidam,* ii videlicet, qui ab eis custodes relicti erant :
θέντες παρ' (1) αὐτῷ φύλακες, ἢ οἱ ἐπιση- vel, qui ex eis insigniores erant,
τούτων.

— κοιμωμένων. Πρότερον μὲν ὠνήσαντο Vers. 12. *Et* — Vers. 13. *dormientibus.* Prius qui-
ν αὐτοῦ, νῦν δὲ ὠνοῦνται καὶ τὴν ἀλήθειαν dem emerunt cædem ejus, nunc vero etiam verita-
στάσεως αὐτοῦ, καὶ πατοῦσι τὸ οἰκεῖον συνει- tem emunt resurrectionis illius, et propriam con-
οὐδὲ τοὺς φύλακας αἰδοῦνται, κακουργοῦντες culcant conscientiam : nec pudet ipsos depravare
καλύπτοντες μὲν τὴν ἀλήθειαν, πλάττοντες δὲ τὸ custodes, sed efficto mendacio simul cum eis veri-
καὶ χρώμενοι τούτου (2) διακόνοις τοῖς (3) tatem occultant, utentes iis qui veritatis testes
ᾗ) μάρτυσιν. erant, ut mendacii fierent ministri.

— πείσομεν. Πείσετε αὐτὸν, ὡς εὐξαπά- C Vers. 14. *Et — faciemus. Persuadebitis ei,* ut
Εἰ γὰρ σταθηρός ἐστιν, οὐκ ἂν πείσητε. qui facile potest falli. Nam si stabilis esset, nequa-
γὰρ ἀπίθανος ὁ λόγος ὑμῶν. Τί γὰρ κερδᾶ- quam ei persuaderitis ; valde enim absurdus est
οντες ἔκλεψαν ἂν αὐτόν ; Πῶς δὲ (5) καὶ, sermo vester. Quo etenim luoro erant ipsum furto
τοσούτων καὶ τοιούτων παρακαθημένων sublaturi ? Quomodo in tanto periculo ausi fuissent
ἐν ; Πῶς δὲ καὶ τοιούτου κινδύνου κατεπό- adeo timidi ? quorum is qui præcipuus (o) erat,
τύπτοντοι ἄνδρες, ὧν ὁ μὲν κορυφαῖος γυναι- mulierculæ metu Præceptorem negavit ; cæteri au-
δειλιάσας ἠρνήσατο τὸν Διδάσκαλον· οἱ δ' tem, cum vidissent quod ligatus esset, aufugerunt?
δεσμούμενον αὐτὸν ἰδόντες, ἔφυγον ; πῶς δὲ Quomodo etiam, cum prima nocte absque periculo
άμενοι κλέψαι αὐτὸν ἀκινδύνως ἐν τῇ πρώτῃ furari eum potuissent, quando nullus servabat se-
ὅτε οὐδεὶς τὸν τάφον ἐφύλαττεν, εἵλοντο pulcrum, elegerunt potius secunda nocte magno
αὐτὸν ἐπικινδύνως ἐν τῇ δευτέρᾳ νυκτὶ, ὅτε cum periculo ipsum furari, præsentibus jam custo-
οἱ φύλακες ; Ἀλλ' ὅρα, πῶς καθ' ἑαυτῶν dibus ? Sed vide quomodo adversus seipsos dili-
ταν οἱ ματαιόφρονες Ἰουδαῖοι, καθὼς ἀνω- gentiam adhibuerunt vane sapientes Judæi, veluti
δεδηλώκαμεν. Εἰ γὰρ οὐ παρεκάθισαν τοὺς etiam superius significavimus. Nisi enim custodes
ἐδύναντό τι λέγειν περὶ κλοπῆς· νῦν δὲ οὐ D appositi fuissent, aliquid de furto dicere potuissent ;
παρὰ δικασταῖς εὐθέσι, πολλαχόθεν ἐπιστο- nunc autem apud æquos judices nihil mutire possunt,
ι. undique imposito eis silentio,

ι — σήμερον. Εἰ τοῦ μαθητοῦ περιεγένοντο Vers. 15. *Illi autem — hodiernum diem.* Si disci-

Variæ lectiones et notæ.

Τούτου, A. τούτους, i. e. τοὺς πόδας. Hentenius edito signo crucis habet *os.* Forte ergo hic
us erat codex ejus. Lege *eos.*
ὐτῶν, abest A.
προαπαγγείλαντες, A.
ante οἱ. Hentenius videtur legisse, τινές.
ότι.

(1) Παρ' αὐτῶν A. Atque ita Hentenius. Αὐτῶν. ἀρχιερέων. Αὐτῷ· τῷ Χριστῷ.
(2) Τοῦ ψεύδους.
(3) Τοὺς et mox μάρτυρας B.
(4) Τῆς ἀληθείας.
(5) Δέ, omittit A.
(6) Ἀνωτέρωθεν.

Principuus. Imo, dux, princeps.

pulum vicerunt pecuniæ, multo magis milites. Vere itaque magnum est malum pecuniæ amor, et magnorum causa malorum. Sermonem autem divulgatum dicit, quod furto sublatus sit Jesus, Lucas vero de mulieribus ait: *Et reversæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia ipsis undecim, cæterisque omnibus*[91], videlicet septuaginta. Deinde enumerat eas dicens: *Erant autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, ac cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc*[92]. Verum Matthæus quidem Mariam Magdalenen, et Maria Jacobi et Jose conscripsit[93]: non quasi solas, sed tanquam cæteris quæ cum eis erant insigniores; Marcus autem etiam significavit Salomen; Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestavit autem Joannam. Addens vero: *Et cæteræ quæ cum eis erant*, significat et Salomen, et alias quasdam[94]. Post dictam itaque mulierum enumerationem rursum subjunxit Lucas: *Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verba earum, nec crediderunt ipsis*[95].

Hinc ergo sumunt initium, quæ de Maria Magdalene solus scripsit Joannes, veluti ea quorum apud reliquos nulla est facta mentio[97]. Quia enim visa sunt coram apostolis tanquam deliramentum verba mulierum: ipsa cogitans intra se quod vere deceptæ essent, quodque per phantasiam vidissent quæ viderant, et audissent quæ audierant (neque enim aliter tanquam deliramentum apparuissent cordatioribus et sapientioribus) non quievit, sed sola protinus ad monumentum cucurrit, cum adhuc tenebræ essent, opinata quod ipsum clausum esset repertura. Videns autem quod sublatus esset lapis a monumento, nihil meminit eorum, quæ prius facta fuerant, utpote renuntiatione quam de his fecerat, a discipulis reprobata: suspicata est autem transpositum esse corpus a Joseph in tutiorem locum. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum quem diligebat Jesus, et ait illis: *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*, etc., quæ deinceps facta sunt, sicut scripsit Joannes[98].

Demonstratum est igitur unam esse apud omnes evangelistas concordiam, et corpus historiæ unum, rebus scilicet convenienti ordine enarratis. Quod enim hic evangelista præteriit, hoc ille ita divina disponente gratia dixit, ut etiam hinc manifestum esse possit, quod non ex composito aut pacto scripserint.

Vers. 16. *Undecim vero — Galilæam.* Non statim abierunt in Galilæam, siquidem in ipso die quo

A τὰ ἀργύρια, πολλῷ μᾶλλον τῶν στρατιωτῶν
οὖν κακὸν ὄντως ἡ φιλαργυρία, καὶ μεγάλων
αἰτία. Λόγον δὲ διαφημισθέντα λέγει, τὸν τ
κλαπῆναι αὐτόν. Ὁ δὲ Δουκᾶς περὶ τῶν γ
εἶπεν, ὅτι Καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μ
ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἑνδεκα καὶ π
λοιποῖς, ἤγουν, τοῖς ἑβδομήκοντα. Εἶτα ἐκπαρ
ταύτας λέγων· Ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρ
Ἰωάννα, καὶ Μαρία (7) ἡ Ἰακώβου, καὶ α
σὺν αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀπ
ταῦτα. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν Μαρίαν τὴν Μαγ
καὶ Μαρίαν τὴν τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ ἐν
οὐχ ὡς μόνας, ἀλλ' ὡς ἐπισημοτέρας τῶν σὺν
B Μάρκος δὲ καὶ τὴν Σαλώμην ἐδήλωσε· Λο
τὴν μὲν Σαλώμην ἀνονόμαστον ἀφῆκεν, ἐδή
(8) τὴν Ἰωάνναν· προσθεὶς δὲ, ὅτι Καὶ αἱ
σὺν αὐταῖς, ἐνέφηνεν αὐτήν τε τὴν Σαλώμην κ
τινάς. Μετὰ μέντοι τὴν εἰρημένην τῶν γ
ἀπαρίθμησιν, ἐπήγαγε πάλιν ὁ Λουκᾶς,
ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα
καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

Ἐντεῦθεν οὖν ἄρχονται τὰ περὶ Μαρίας
Μαγδαληνῆς, ἃ μόνος ὁ Ἰωάννης ἱστόρησεν,
αὐτὰ (10) μὴ μνημονευθέντα παρὰ τοῖς
Ἐπεὶ γὰρ ἐφάνησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλω
λῆρος τὰ ῥήματα τῶν γυναικῶν· αὕτη λογ
καθ' ἑαυτὴν, ὅτι ὄντως ἠπατήθησαν, κα
τασίαν ἰδοῦσαι, ὅσα εἶδον, καὶ ἀκούσασ
ἤκουσαν. οὐ γὰρ ἂν ὡσεὶ λῆρος ταῦτα το
C ετωτέροις ἐφάνησαν· οὐκ ἠρέμησεν, ἀλλ'
μόνη ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, σκοτίας ἔτι
προσδοκῶσα κεκλεισμένον εὑρεῖν αὐτό· θε
δὲ τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, οὐ
ἀνεμνήσθη τῶν προγεγενημένων, ὡς ἐ
μασθείσης τῆς περὶ (11) αὐτῶν ἀπαγγελί
τῶν μαθητῶν· ὑμέλαβε δὲ μετατεθὲν (12) τ
παρὰ τοῦ Ἰωσὴφ εἰς τόπον ἀσφαλέστερον.
οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ
ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λ
τοῖς· Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου,
οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. Καὶ τὰ ἑξῆς γεγόνασ
Ἰωάννης ἔγραψε.

D Δέδεικται τοίνυν ἁρμονία μία παρὰ πά
εὐαγγελισταῖς, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας,
τῶν ῥητῶν κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν
θέντων. Ὃ γὰρ οὗτος παρῆκεν ὁ εὐαγγελιστὴ
ἐκεῖνος εἶπεν· οὕτω τῆς θείας χάριτος οἰκονομ
ἵνα κἀντεῦθεν εἴη δῆλον, ὡς οὐκ ἐκ συν
ἔγραψαν.

Οἱ δὲ ἑνδεκα — Γαλιλαίαν. Οὐκ εὐθὺς
θησαν. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣ

[91] Luc. XXIV, 9. [92] Ibid. 10. [93] Matth, XXVIII, 1, [94] Marc. XIV, 1. Luc. XXIV. 10. [95] Il
[97] Joan. XX, 1 seqq. [98] Ibid. 2 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Ἡ, abest A.
(8) Καί, addit A.
(9) Μαρίας, abest A.
(10) Μή, omittit B.
(11) Περὶ αὐτὸν A.
(12) Μετάτεθεῖναι A.

ιρῶν, ὤφθη αὐτοῖς, οὔσιν ἔτι ἐν Ἱερου- A resurrexit a mortuis visus est eis, cum essent
Καὶ τοῦτο ἐμφαίνουσι μὲν καὶ Μάρκος adhuc Hierosolymis. Et hoc sane Marcus et Lucas
.ουκᾶς. Φανερώτερον δὲ τούτων ἱστόρησεν ostendunt [1] ; manifestius tamen his scripsit Jo-
ις. Μετὰ γὰρ τὸ ὑποστρέψαι πρὸς αὐτοὺς annes. Postquam enim ad discipulos reversa esset
τὴν Μαγδαληνὴν, φησὶν ὅτι Οὔσης ὀψίας Maria Magdalene, ait : *Cum esset sero die illo qui*
ίρᾳ ἐκείνῃ, τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν *erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi*
κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ *erant discipuli congregati, propter metum Judæo-*
σμένοι (13) διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰου- *rum : venit Jesus, stetitque in medio, et ait illis : Pax*
ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, *vobis. Cumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac la-*
γει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, *tus suum. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino* [1].
αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν Κύριον,
ἐξῆς.

ν οὖν, ὅτι ὕστερον ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλι- Manifestum est itaque, quod postmodum abie-
Οὐκ ἐψεύσατο δὲ, καθὼς ἀνοήτως ἔλεγεν runt in Galilæam. Non autem mentitus est Christus,
ιδάτης Ἰουλιανὸς, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ μὲν ὀφθῆ- quod stulte dixit Apostata Julianus, quasi promi-
ῖς μαθηταῖς ἐπαγγειλάμενος, ἐν Ἱεροσολύμοις B serit se in Galilæa videndum esse, et Hierosolymis
ύτοις ὀφθείς· ἀλλ' ἐπλήρωσε μὲν καὶ τὴν se eis videndum præbuerit. Sed et hoc complevit
ν ἐπαγγελίαν, ὀφθεὶς αὐτοῖς ὕστερον ἐν τῇ promissum, visus ab eis postmodum in Galilæa ;
ᾳ· ἐδωρήσατό δὲ καὶ ἑτέραν χάριν, προεμφα- donavit autem et alteram gratiam, prius eis appa-
αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα καὶ τὴν λύπην rens Hierosolymis, ut et mœrorem eorum solveret,
λύσῃ, καὶ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους τῶν γυναι- et mulierum verba confirmaret, aliorumque, qui
κὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἐγηγερμένον. eum viderant postquam resurrexerat.

ν οὖν Ματθαῖος παρῆκε τὰ μέχρι τοῦ πορευ- Matthæus ergo præteriit ea quæ acciderunt donec
τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· οἱ δ' ἄλλοι abirent discipuli in Galilæam ; cæteri vero evan-
ιστοὶ καὶ ταῦτα συνέγραψαν (14)· Μάρκος gelistæ etiam illa conscripserunt ; Marcus quidem
τομότερον· Λουκᾶς δὲ, πλατύτερον· Ἰωάν- brevius ; Lucas autem latius ; Joannes vero adhuc
διεξοδικώτερον.

— Ἰησοῦς. Οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, Vers. 16. *In — Jesus. In quo constituit eis*, hoc
ἐνετείλατο αὐτοῖς διὰ τῶν γυναικῶν, ὡς est, Ubi per mulieres præcepit eis ut proficisce-
ται, πορευθῆναι· ἢ ὅπου ὑπέσχετο αὐτοῖς, rentur, sicut prædictum est ; vel ubi promisit eis
πε, (15) Μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω C quando dixit : *Postquam autem resurrexero, præ-*
εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Καὶ μὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν *cedam vos in Galilæam* [2]. Atqui in Galilæam quidem
τάξατο αὐτοῖς πορευθῆναι, περὶ δὲ τοῦ ὄρους constituit illis ut abirent ; de monte vero nihil scri-
ἀναγέγραπται. Πλὴν εἰκὸς ἦ εἰπεῖν αὐτοῖς, ptum est. Verisimile est tamen et de hoc vel dixisse
σαι καὶ περὶ τούτου διά τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ illis, vel nunc per mulieres significasse, quanquam
γέγραπται. Ἄλλως τε δὲ καὶ σύνηθες αὐτοῖς scriptum non sit. Præterea familiaris etiam illis
εἶνο τὸ ὄρος. Ἐκεῖ γὰρ μάλιστα διὰ τὴν erat mons iste ; ibi enim propter quietem ma-
ν ἠθίζοντο. xime versabantur.

ἰδόντες — αὐτῷ. Ἰδόντες αὐτὸν, ἐκεῖ· Vers. 16. *Cumque vidissent — eum.* Cum vi-
ξε γάρ. dissent illum ibi : eos enim ibidem præcesserat.

δὲ ἐδίστασαν. Τινὲς δὲ αὐτῶν ἐδίστασάν περὶ Vers. 17. *Quidam vero dubitaverunt.* Quidam vero
φοβούμενοι τὴν πλάνην. Χρὴ δὲ μὴ ζητεῖν, eorum dubitaverunt de ipso, timentes errorem.
σαν οὗτοι· σεσιώπηνται γάρ· μόνον δὲ γινώ- Non autem quærere oportet quinam hi fuerint ;
ὅτι καὶ οὗτοι προσελθόντος (17) αὐτοῖς ἐδε- nam silentio præteriti sunt. Sed scire tantum
σαν. oportet, quod et hi, cum accessisset ad ipsos Jesus,
D confirmati sunt.

ἐπὶ γῆς. Ἐδόθη μοι, φησὶν, ὡς ἀνθρώπῳ, Vers. 18. *Et — in terra.* Data est mihi, inquit,
ν, ὡς Θεός. tanquam homini, potestas quam habebam tan-
quam Deus.

ευθέντες — ἔθνη. Τῇ δοθείσῃ μοι ἐξου- Vers. 19. *Euntes — gentes.* In data mihi potestate
ῥοῦντες. Πάντα (18) δὲ τὰ ἔθνη εἰπὼν, καὶ τὸ fiduciam habentes. Dicens autem : *Omnes gentes*,
Ἑβραίων γένος ἐδήλωσε. Καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ etiam Hebræorum genus significavit. Siquidem

[1] Marc. XVI, 14 ; Luc. XXIV, 36. [2] Joan. XX, 19, 20. [2] Matth. XXVI, 32.

Variæ lectiones et notæ.

) Συντεγμένοι, pro συνηθροισμένοι. A, recte.
) Horum loca modo notata sunt.
) Ὅτι interponit A.
) Μέν, interponit A.

(17) Προσελθόντες A, male. Προσελθόντος, δηλαδὴ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῖς.
(18) Δέ, omittit A.

Siquidem quando sepultus est jam vespera appetebat, in qua non licebat ad monumentum accedere. Judæi enim vesperan illius Parasceves maxime honorabant non solum tanquam Sabbati festum præcedens, sed etiam tanquam festum propter Pascha ; in hac enim oportebat Pascha immolari. Sabbato vero, quieverunt propter legem. Adhuc enim consuetudinem et legem servabant. Cæterum die Dominico ad sepulcrum venire disponebant, quod sane etiam fecerunt, veluti paulo post dicetur. Cum enim nondum quidam excelsum de resurrectione cognovissent, sepultum corpus se inventuras sperabant.

A Ὅτε μὲν γὰρ ἐτάφη, ἑσπέρα ἤδη κ
ἦν οὐκ ἐξῆν εἰς μνημεῖον βαδίζειν.
Ἰουδαῖοι μάλιστα τὴν ἑσπέραν τῆς
ἐκείνης, οὐ μόνον ὡς προεόρτιον τι
ἀλλὰ καὶ ὡς ἑόρτιον διὰ τὸ Πάσχα.
ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. Τὸ δὲ Σάββα
διὰ τὸν νόμον. Ἔτι γὰρ καὶ τὰ ἔθη κ
ἐφύλαττον. Λοιπὸν οὖν ἐν τῇ Κυρια
τάφον ἐλθεῖν ἐβούλοντο, ὃ δὴ καὶ πε
μετ' ὀλίγον ῥηθήσεται. Οὔπω γὰρ ε
εἰδυῖαι περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἤλπιζον ε
τεθαμμένον.

Vers. 62. *Postero autem die* — Vers. 64. *priore.* Muniri sepulcrum, puta sigillum apponi et custodiam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus esset et sepultus, quodque resurrexisset, vide tria hæc inimicorum testimoniis approbata ; consideranda sunt enim verba eorum. Quod enim aiunt : *Recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc vivens,* attestatur quod mortuus sit. Quod autem sequitur : *Jube muniri sepulcrum,* attestatur quod sepultus sit. Porro quod subjungunt : *Ne quando venientes discipuli ejus furentur ipsum,* plenam facit fidem, quod munito sepulcro, non sit furto sublatum corpus, et ita resurrectioni co potest.

Τῇ — πρώτης. Ἀσφαλίσασθαι τὸν
σφραγίσαι καὶ φρουρῆσαι. Ἐπεὶ δὲ ἔδει
B ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέστη,
τρία ταῦτα μαρτυρούμενα παρὰ τῶν ἐχ
τέον γὰρ τοὺς λόγους αὐτῶν. Τὸ μὲν,
ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν ἔτι ζῶν,
ἀπέθανε· τὸ δὲ, Κέλευσον ἀσφαλισθῆνα
βεβαιοῖ ὅτι ἐτάφη · τὸ δὲ, Μήποτε ἐλ
θητναὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτὸν, πληροφο
ἀσφαλισθέντος (69) οὐ κλαπήσεται. Καὶ
τίῤῥητος ἡ ἀνάστασις.

Dignum est autem ut inquiramus ubi dixerit : *Post tres dies resurgam.* Siquidem variis in locis dixit discipulis : *Tertia die resurgam.* Id autem : *Post tres dies resurgam,* nusquam dixit. Hoc itaque Judæi ab exemplo Jonæ quod ad eos dixerat colligebant. Postremum vero errorem dicebant, quod a mortuis resurrexerit ; priorem vero quod sit Filius Dei.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, ποῦ εἶπεν, ὅτ
ἡμέρας ἐγείρομαι. Ὅτι μὲν γὰρ τῇ
C ἀναστήσεται, διαφόρως εἶπε πρὸς τοὺ
ὅτι δὲ Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομα
οὐδαμοῦ. Λοιπὸν οὖν Ἰουδαῖοι ἀπὸ τ
Ἰωνᾶν παραδείγματος, τοῦ ῥηθέντος
τοῦτο συνελογίσαντο. Ἐσχάτην μὲν οὖ
γουσι περὶ τοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν
τὴν δὲ περὶ τοῦ, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ ἦν.

Sed, o insensati, quo tandem fine essent ipsum furto sublaturi ? Nisi enim tertio die resurrexerit sicut promisit, manifestum est quod decepti, et propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, sine domibus et extorres facti, potius aversabuntur eum, et odio habebant tanquam impostorem, et ita nolent eum furari. Sed neque populo persuadere poterunt, quod a mortuis surrexerit. Cui enim innitentur ? an vehementiæ sermonum ? atqui illitterati sunt. An forte abundantiæ rerum ? atqui sunt omnium pauperrimi. Generis fortassis claritati ? verum ignobiles sunt, et ab ignobilibus progeniti. Utrum suiipsorum multitudini ? at non plures sunt quam duodecim. Utrum patriæ splendori ? verum a regionibus sunt obscuris et ignobilibus. An putatis quod præceptoris promissionibus ? Quibus ? Si enim non resurrexerit, neque illis crediturі sunt. Demonstratum est igitur quod vane suspicamini hunc furto auferendum esse : ob dictas enim causas est incredibile.

Ἀλλ' ὦ ἀνόητοι ! σκοπήσατε, τίνος ἕ
σιν αὐτόν ; Ἐὰν γὰρ οὐκ ἀναστῇ τῇ
καθὼς ἐπηγγείλατο, πρόδηλον, ὡς, ἀπα
δι' αὐτὸν πρὸς ὅλον τὸ ἔθνος ἐκπολεμ
D ἄοικοι, καὶ ἀπόλιδες γενόμενοι, ἀπο
μᾶλλον καὶ μισήσουσιν αὐτὸν, ὡς
διὰ τοῦτο μὲν οὐ θελήσουσιν αὐτὸν,
Ἀλλ' οὐδὲ δυνήσονται πεῖσαι τὸν λαὸν
ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Τίνι γὰρ καὶ θαῤῥ
δεινότητι τῶν λόγων ; καὶ μὴν ἀγράμ
Ἀλλὰ τῇ περιουσίᾳ τῶν χρημάτων ; κα
των εἰσὶ πενέστεροι. Ἀλλὰ τῇ περιφο
νους ; καὶ μὴν εὐτελεῖς εἰσὶν ἐξ εὐτελῶν
πλήθει ἑαυτῶν ; καὶ μὴν οὐ πλείους
δεκα. Ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πατρίδος ;
χωρίων εἰσὶν ἀσήμων · ἀλλὰ ταῖς ἐπα
διδασκάλου ; Ποίαις ; Εἰ μὴ ἀναστῇ γὰ
ναις πιστεύουσι. Δέδεικται τοίνυν ὅτι
πτεύετε κλαπῆναι τοῦτον· οὐκ ἐνδέχεται
εἰρημένας αἰτίας.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ὅτι, abest. A.
(69) Τοῦ τάφου.
(70) Τοῦτον, pro αὐτόν. A

— οἴδατε. Ὥσπερ ἡ σπεῖρα, οὕτω καὶ ἡ A
ία, τάγμα ἦν στρατιωτικόν. Οὐκ ἀφῆκε δὲ
ατιώτας μόνους ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον,
ηγουμένως τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Φαρι-
πέτρεψε τὰ τῆς ἀσφαλείας, ἐπομένης τῆς
ας, οὕτω τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ
λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι οἱ στρα-
όνοι ἀσφαλιζόμενοι, προδεδώκασι τὸ σῶμα
ταῖς.

— κουστωδίας. Οὐ μόνον ἐσφράγισαν τὸν
θύρας, ἐπιθέντες αὐτῷ σήμαντρα· ἀλλὰ καὶ
νοι στρατιώτας, οὓς ἤθελον, φύλακας τούτῳ
σαν, ὡς δηλωθήσεται μετ' ὀλίγον. Καὶ ταῦτα
το ἐν Σαββάτῳ, λύσαντες τοῦτο, διὰ τὴν
ῆς μανίας αὐτῶν.

δὲ μέλλομεν ἐρεῖν περὶ τῆς ἐπὶ τὸ μνημεῖον B
τῶν γυναικῶν, οὐκ ἄκαιρον προειπεῖν, ὅτι
περὶ τῶν ὀπτασιῶν, ἱστορήσαντες οἱ εὐαγ-
οὐκ ὀλίγην τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχουσιν
Καὶ ὁ (71) μὲν Χρυσόστομος οὐδέν τι
ς τοιαύτης διαφορᾶς ἐπολυπραγμόνησεν.
ι πολλοί, μὴ δυνάμενοι συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ
γελιστῶν, πολλοὺς περὶ αὐτων κατεβάλοντο

ἓν γὰρ τέσσαρας τὰς ἀφίξεις λέγοντες, κατὰ
ς καιροὺς γενομένας, οὐ τὰς αὐτὰς γυναῖ-
ι φασι, τὰς ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελι-
μνημονευομένας, ἀλλ' ἑτέρας καὶ ἑτέρας
ους ἀλλήλαις· οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν τεσσάρων
συνομολογοῦσιν, ὑπὸ δὲ τῶν αὐτῶν γυναι-
ἔσθαι ταύτας διϊσχυρίζονται. Καὶ οὗτοι δὲ C
ῥᾳδίως ἐλέγχονται, σαθρὰ καὶ εὐανάτρε-
οντες, εἴ τις φιλοπονώτερον προσέχει (72)
αγγελισταῖς. Ἀλλ' ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ
καὶ ἀναστάντος αἰτησάμενοι χάριν,
μεθα συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ, καὶ δεῖξαι
ἁρμονίαν μίαν παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγε-

(73) — τάφον. Οἱ Ἑβραῖοι, τὸ Σάββατον τι-
ῆτοι. τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς (74) ἑβδομά-
ββατα καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ ἓξ ἡμέρας, εἰς
ὐτοῦ, προσηγόρευον. Μίαν μὲν Σαββάτων,
πρώτην, τὴν Κυριακὴν ὀνομάζοντες. δευτέ-
Σαββάτων, καὶ τρίτην Σαββάτων, τὴν δευ-
καὶ τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. Ὁμοίως δὲ
ἑξῆς. Εἰπὼν οὖν Ματθαῖος, ὅτι ὀψὲ Σαβ- D
ἐστήμανε τὸ τέλος ὅλων τῶν Σαββάτων,
τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος. Καὶ

Vers. 65. *Ait — scitis.* Sicut σπεῖρα, id est, cohors ita et κουστωδία erat ordo militaris. Non permisit, autem, ut soli milites munirent sepulcrum, sed principibus sacerdotum ac Pharisæis præcipue commisit ea quæ muniminis erant, sequente eos custodia. Ita enim Deus ordinavit, ne post resurrectionem dicere possent, quod cum soli milites sepulcrum munivissent, tradiderant corpus discipulis.

Vers. 66. *Illi autem — custodia.* Non solum ostii lapidem obsignarunt, sed et electis quos voluerunt militibus, huic in custodes adhibuerunt, sicut paulo post manifestabitur. Et hæc Sabbato operati sunt ob insaniæ suæ furorem, solventes illud.

Quia vero nunc dicturi sumus quomodo mulieres ad monumentum pervenerint : non intempestivum fuerit dicere, quod cum diversimode de apparitionibus scripserint evangelistæ, maximam præbent non animadvertentibus difficultatem. Et quidem Chrysostomus de hujusmodi differentia nihil curiose scrutatus est. Cæteri vero cum dicta evangelistarum circa hæc conciliare non possent, multos his de rebus in vanum effuderunt sermones.

Hi quidem quatuor ad monumentum accessus diversis temporibus factos esse dicentes, non easdem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor evangelistæ, sed alias et alias similium inter se invicem nominum. Alii vero de quatuor accessionibus conformiter dicunt, sed has ab eisdem mulieribus factas esse asseverant. Et hi autem, et illi facile, convincuntur, quod levia, facileque confutabilia dixerint, si quis diligentius ad evangelistas advertat. Sed nos ab eo qui sepultus est, quique resurrexit, postulata gratia, dicta concordare nitemur, ac manifeste ostendere eamdem apud omnes evangelistas esse consonantiam.

CAP. XXVIII. Vers. 1. *Vespera. — sepulcrum.* Hebræi Sabbatum honorantes, septimum videlicet hebdomadæ diem, etiam sex dies ipsum præcedentes in honorem ejus Sabbata appellabant, nominantes diem Dominicum, unum sive primum Sabbatorum : secundum autem Sabbatorum, et tertium Sabbatorum, secundum ac tertium septimanæ diem et similiter alios sequentes. Dicens ergo Matthæus *vesperam Sabbatorum*, finem significavit omnium Sabbatorum, sive septem hebdomadæ dierum. Nam

Variæ lectiones et notæ.

) Etsi multa alia negligentissime tractavit sostomus in Evangelio Matthæi, tamen inde s. 27, cap. XXVII, multo est negligentior, ac que suis tantum verbis, aut aliorum evange-im, breviter exponit. Eadem quoque negli-est in ultimis in Joannem homiliis. Forte aut προσέχοι, aut προσέχῃ. Cyrillus t. IV, p. 1079 B, dissensum Mat-Joannis XX, 1, componens, adeoque locum studio et diligenter tractans, ita hunc locum laudat : Ματθαῖος ἑσπέρας ἔφη βαθείας οὔσης γενέσθαι τὴν Ἀνάστασιν. Deinde tollit dissensum : Ὄρθρος γάρ, ὡς ἐγῷμαι, βαθὺς καὶ ἑσπέρα βαθεῖα πρὸς ἕν τι καταφέρει τὸ σημαινόμενον. Idem Matthæo tribuit Theophylact. p. 832 B : Ὁ μὲν Ματθαῖος ἑσπέρας βαθείας λέγει — ὁ δὲ Ἰωάννης, πρωὶ σκοτίας ἔτι οὔσης. Sed tamen hic mox vulgatum habet. Ad quam recensionem referendum erit ἑσπέρας βαθείας ; arbitror, ad Alexandrinam.

(74) Τῶν Σαββάτων, pro τῆς ἑβδομάδος. A.

et nos vesperam aut serum diei dicentes sive serum noctis, ultima ipsorum significamus. Finis autem septem dierum hebdomadæ non solum ipsum proprie dicitur Sabbatum, sed et ipsius Sabbati finis. Ne autem putes, quod in fine ipsius Sabbati venerint prædictæ mulieres ad monumentum, sed in principio diluculi, addit : *Quæ lucescit*, hoc est, appetente jam die, prospectante et oriente ; et sermonem magis explicans, addit : *In unum Sabbatorum*. Unus autem Sabbatorum, sive primus septem dierum, Dominicus est, sicut prædiximus. Cum autem ita scripsit Matthæus, principium Dominici diei manifestavit. Omne vero diluculum post sextam noctis horam incipitur, quando primum galli canunt.

Idem quoque tempus scripsit et Marcus dicens : *Et valde mane uno Sabbatorum veniunt ad monumentum orto sole* [79]. Valde mane enim principium est diluculi. Verum si valde mane erat, quomodo dixit : *Orto sole* ? Quia tunc proprie sol oritur, etsi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundissimas extremasque Orientis partes, et paulatim exsurgens, cujus testimonium est gallicinium. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, ejusque præsentiam hominibus prænuntiant.

Idem quoque tempus significavit et Lucas dicens : *Sabbato quidem quieverunt secundum præceptum* [80]. *Una autem Sabbatorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quæ paraverant aromata* [81]. De Maria autem Magdalene, cujus meminit Joannes in sequentibus suo loco dicemus.

Vers. 2. *Et ecce* — Vers. 2. *Nix*. Christus quidem surrexerat priusquam angelus descenderet. Quemadmodum enim natus est servatis integris claustris Virginis, ita quoque resurrexit servatis integris monumenti signaculis. Terræmotus autem factus est propter assidentes sepulcro custodes, ut timore terræ motus erecti, et horrore aspectus ejus qui lapidem revolverat consternati, fugerent et hæc Judæis nuntiarent, ac testes ipsi fierent veritatis : hæc enim maxime fulgere solet, quando ab inimicis suis prædicata fuerit. Lapidem vero revolvit angelus propter mulieres, ut sepulcrum viderent vacuum, ac surrexisse crederent.

Marcus autem de his mulieribus ait, quod di-

A ἡμεῖς γὰρ, ὀψὲ τῆς ἡμέρας λέγοντες, ἢ νυκτὸς, τὰ τελευταῖα τούτων δηλοῦμε δὲ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, οὐ μ τὸ κυρίως Σάββατον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτου τ δὲ μὴ νοήσῃς ὅτι ἐν τῷ τέλει τούτου τοῦ αἱ δηλωθεῖσαι γυναῖκες ἦλθον εἰς τὸν τα ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς, προσέ Τῇ ἐπιφωσκούσῃ, τουτέστι τῇ ἐπιφαινούσ τῇ ἐπαυγαζούσῃ, τῇ ἐπανατελλούσῃ. Ἔτι νίζων τὸν λόγον, ἐπήγαγεν· ὅτι Εἰς μία των, Μία δὲ Σαββάτων, ἦγουν, πρώτη τ ἡμερῶν, ἡ Κυριακὴ, καθὼς προειρήκαμε Ματθαῖος μὲν, οὕτω γράψας, τὴν ἀρχὴν το τῆς Κυριακῆς ἐνέφηνεν, Ἄρχεται δὲ πᾶς ὁρ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς, ὅτε πρώτων οἱ ἀλ

B φωνοῦσι.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Μάρκος ἱστόρησε Καὶ λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς Σαββάτων ἔρχ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος (75) τοῦ ἡλί γὰρ πρωί ἐστιν, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὄρθρου. Καὶ ἐὶ πρωΐ, πῶς εἶπεν, ὅτι ἀνατείλαντος τοῦ Διότι τότε κυρίως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, εἰ οὕπω φαίνεται, διατρίβων ἔτι περὶ τὰ βαθ ἀκρότατα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, καὶ κατὰ μι ναβαίνων. Καὶ τούτου μαρτύριον, ἡ τῶν νων ᾠδή. Πρῶτοι γὰρ πάντων τῶν ζώων, μενοι τῆς ὑέρμης αὐτοῦ, κράζουσιν αὐτίκα τούτου (76) ταρουσίαν προμηνύουσι τοῖ ποις.

C Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Λουκᾶς ἐδήλω ὅτι Τὸ μὲν Σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τ λήν. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων, ὄρθρου ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμα ματα. Περὶ δὲ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, μόνευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐροῦμεν προϊόντες ἐν τῷ π τόπῳ.

Καὶ ἰδοὺ — χιών. Ὁ μὲν Χριστὸς ἀνέ τοῦ κατακῆναι τὸν ἄγγελον. Καθάπερ γ νήθη, σώων φυλαττομένων τῶς κλείθρων τ θενίας· οὕτως ἐξῆλθε, σώων φυλαττομέ σφραγίδων τοῦ μνήματος, Ὁ δὲ σεισμὸς διὰ τοὺς παρακαθημένους τῷ τάφῳ φύλα τῷ φόβῳ τοῦ σεισμοῦ (77) ἀναστάντες, καὶ κτῷ τῆς ἰδέας τοῦ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντ γέντες, φύγωσι καὶ ἀπαγγείλωσι ταῦτα τ

D δαίοις, καὶ μάρτυρες αὐτοὶ γένωνται (78) τῆς Μάλιστα γὰρ αὐτῇ λάμπειν εἴωθεν, ὅταν ἐχθρῶν αὐτῆς ἀνακηρύττηται. Ἀπεκύλισε δὲ ὁ ἄγγελος, διὰ τὰς γυναῖκας, ἵνα ἴδωσι τὸ κενὸν, καὶ πιστεύσωσιν ὅτι ἐγήγερται.

Μάρκος δέ φησι περὶ τῶν γυναικῶν τού

[79] Marc. xvi, 2. [80] Luc. xxiii, 56. [81] Luc. xxiv, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Compara in hanc rem interpretationem Euthymii ad Marc. i, 35, ubi similiter ἔννυχον et γενομένης ἡμέρας comparantur.

(76) Τούτου παῤῥησίαν. Male B.

Forte quis conjiciat, ἀναστάντες. Sed bene se habet.

(78) Γένωνται A.

ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς· Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον (79) ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου; καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος. Ἦν γὰρ μέγας σφόδρα· Ἐλθοῦσαι μὲν γὰρ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλας οὕτως· ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα διελογίζοντο, γέγονε μὲν ὁ σεισμὸς, προσελθὼν δὲ ὁ ἄγγελος ἀπεκύλισε τὸν λίθον καὶ λοιπὸν ἀναβλέψασαι πρὸς τὸν τάφον, θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος.

Ὁ Μάρκος δὲ, φροντίσας τῆς συντομίας, οὔτε τὸν σεισμὸν ἀνέγραψεν, οὔτε, τίς ἀπεκύλισε τὸν λίθον, ἐδίδαξεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς συνέτεμε τὴν περὶ τούτων διήγησιν, εἰπών. Εὗρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Πότε μὲν οὖν ἦλθον εἰς τὸ μνημεῖον αἱ γυναῖκες, ἐδήλωσαν οἱ εὐαγγελισταί· πότε δὲ ἀνέστη ὁ Κύριος, οὐδεὶς αὐτῶν παρεσημειώσατο. Μόνος γὰρ οἶδε τοῦτο, ὁ μόνος, ὡς οἶδε, ἀναστάς.

Πάντες δὲ συμφώνως οἱ ἱεροὶ Πατέρες καὶ διδάσκαλοι καιρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φασι, τὴν πρωτην τῶν ἀλεκτρυόνων ᾠδὴν, ἤτις ἤδη τὸ τῆς Κυριακῆς προανεκρούετο φῶς. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς οἱ φιλάρετοι τὴν νηστείαν καταλύοντες, τῆς εὐφροσύνης ἀπάρχονται.

Ἀνέστη δὲ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἔλεγεν. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ ἑνάτῃ ὥρᾳ τῆς παρασκευῆς ἀπέθανεν, ἀριθμεῖται πρώτη μὲν ἡμέρα ἡ παρασκευὴ, δευτέρα δὲ τὸ Σάββατον, τρίτη δὲ ἡ Κυριακὴ, ἐν ᾗ, ἀρχομένου τοῦ ὄρθρου, ἀνέστη, μικρόν τι πρὸ τῆς τῶν γυναικῶν ἀφίξεως, καὶ συναριθμοῦνται τῇ μὲν παρασκευῇ τὸ τέλος, τῇ δὲ Κυριακῇ ἡ ἀρχή. Ἐπὶ δὲ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματι ἔφη. Οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· περὶ μὲν τῶν ἡμερῶν οὐκ ἔστι διαπορεῖν· ἠρίθμηνται γάρ.

Περὶ δέ γε τῶν νυκτῶν ἐροῦμεν, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι ἄχρις τρίτης ἡμέρας ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, ἤγουν, ἀπ' αὐτῆς τῆς παρασκευῆς ἕως τῆς Κυριακῆς, ἡλίου δύνοντος. Οὕτω γὰρ ἐψηφίσαντο. Τὴν (80) δὲ τρίτην νύκτα τῆς ἀσφαλείας ἐκτὸς ἀφῆκαν. Καὶ λοιπὸν, εἰ καὶ ταύτην ἀνέμειναν, ἔμελλε γενέσθαι ὑποπτος ἡ ἀνάστασις. Καὶ γὰρ ἀντεῖπον ἄν, ὡς, ἐπὶ ὑπνῳ τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας οὐκ ἀνέστη, λυθείσης ταύτης, ἄπιστος ἡ ἀνάστασις. Ἐκλάπη γὰρ οὐδενὸς φυλάττοντος. Λοιπὸν οὖν, ἔτι φυλαττόντων, ἔστη, περιαιρῶν πᾶσαν ἀντιλογίαν· Καὶ οὐδὲ τὴν τρίτην ὅλην ἀνέμειναν ἡμέραν, ἀλλ' εὐθὺς ἀρχομένης ἐγήρθη (81). Τὸ μὲν γὰρ ἐντὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας ἀναστῆναι, ἀνύβριστον· τὸ δὲ ὑστερῆσαι τούτου, ὕποπτον. Καὶ τὸ μὲν ταχύτερον τῆς προθεσμίας, δυνάμεώς ἐστι· τὸ δὲ βραδύτερον, ἀσθενείας.

A cebant inter sese : *Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? Cumque respexissent, vident quod revolutus esset lapis : erat enim grandis valde* [82]. Dum itaque venirent, ita dicebant inter sese : interim vero dum hæc colloquerentur, factus est terræmotus ; cumque accessisset angelus, revolvit lapidem, et jam ad monumentum respicientes, vident quod revolutus esset lapis.

Marcus sane brevitati studens, neque terræmotum scripsit, neque quis lapidem revolverit docuit. Similiter et Lucas narrationem de his abbreviavit, dicens : *Invenerunt lapidem a monumento revolutum* [83]. Itaque quando ad monumentum venerint mulieres, significaverunt evangelistæ ; quando vero resurrexerit Christus, nullus eorum indicavit : solus B enim hoc novit, qui solus surrexit ut novit.

Omnes autem unanimiter sancti Patres et doctores tempus Resurrectionis ejus fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui jam Dominici diei lucem præferebat. Ideo quoque post sextam noctis horam virtutis sectatores, soluto jejunio lætitiam auspicantur.

Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo enim hora nona Parasceves mortuus est, numeratur primus dies Parasceve, secundus Sabbatum, tertius dies Dominicus, in quo incipiente diluculo, surrexit C paulo antequam mulieres accederent : et connumerantur ipsius finis Parasceves, et Dominici principium. Quod autem in exemplo de Jona dixit : *Itaerit et Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus* [84], de diebus quidem non est quod hæsitemus, jam enim enumerati sunt.

De noctibus vero dicemus, quod Judæi ad tertium usque diem sepulcrum munierant, videlicet ab ipsa Parasceve usque ad diem Dominicum occidente sole : ita enim decreverant. Tertiam vero noctem absque munitione relinquebant ; nam si etiam hanc exspectasset, suspecta habita fuisset resurrectio. Respondissent enim, quod ex quo intra tempus munitionis non resurrexerat, hac soluta, fide carebat D resurrectio ; furto enim sublatus erat, nullo custodiente. Itaque cum adhuc custodirent, resurrexit omnem tollens contradictionem : et neque totum tertium exspectavit diem, sed statim cum inciperet surrexit. Quod enim intra tempus munitionis resurgeret, argui non poterat : quod si id postmodum faceret, suspectum erat. Nam quod citius quam sit constitutum efficitur, potentiæ est; quod autem tardius, imbecillitatis.

[82] Marc. XVI, 3, 4. [83] Luc. XXIV, 2. [84] Matth. XII, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(79) Ἀπὸ, pro ἐκ, A.
(80) Τὴν τρίτην δέ, A.
(81) Ἀνέστη, pro ἠγέρθη, A.

Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibusdam conferre promisit, si ante statutum diem beneficium eis conferat, non solum promissum complevit, sed et aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Judæi appositis signaculis ac custodibus apparabant, quam ut resurrectio publicaretur, sumeretque ab ipsis custodibus testimonium. Sed rursum ad dictorum narrationis ordinem revertendum est.

A Καὶ γὰρ (82) καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγειλάμενο γετῆσαί τινας εἰς ῥητὴν, ἡμέραν, εἶτα πρὸ εὐεργετήσας αὐτοὺς, οὐ μόνον ἐπλήρωσε τὴ γελίαν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλην πρόσεθηκε, τ ταχύτητος· Οὐδὲν δὲ ἕτερον ἐσπούδασαν τὰς σφραγῖδας ἐπιβαλόντες καὶ τοὺς φύλακα καθίσαντες ἢ τὸ δημοσιευθῆναι τὴν ἀνάστα μαρτυρηθῆναι παρὰ τῶν φυλάκων αὐτῶν ἐπανιτέον πάλιν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῆς τῶν ἐξηγήσεως.

Vers. 4. *Præ timore autem — mortui.* Præ timore terræmotus, fuit enim magnus ; aut angeli, fuit enim aspectu terribilis. *Concussi sunt* autem, hoc est, Tremuerunt ; deinde ad se reversi fugerunt, et ita mulieribus data est securitas.

Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου — νεκροί. Ἀπὸ τοῦ τοῦ σεισμοῦ · μέγας γὰρ ἦν · ἢ τοῦ ἀγγέλοι πληκτικὸς γὰρ ἦν. Ἐσείσθησαν δὲ, ἀν Ἐτρόμαξαν. Εἶτα ἀνανήψαντες, ἔφυγον. καὶ ἄδεια ταῖς γυναιξίν.

Vers. 5. *Respondens — vos. Ne,* inquit, *timueritis vos,* sed hi puta custodes, omnesque inimici Domini. Primum itaque timore illas liberavit et sermone et habitu, deinde de resurrectione disserit.

B Ἀποκριθεὶς — ὑμεῖς. Μὴ φοβεῖσθε, ὑμεῖς. ἀλλ' οὗτοι, δηλαδὴ, οἱ φύλακες καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπ αὐτὰς τοῦ θείους καὶ λόγῳ καὶ σχήματι· περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται.

Vers. 5. *Scio — quæritis.* Non confunditur dicere Dominum suum crucifixum ; quia his quidem qui ante ipsum crucifixi sunt, crux ignominia erat, cum argumentum esset maleficii eorum : huic vero potius gloria, cum fuerit demonstratio beneficii in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus est.

Οἶδα — ζητεῖτε. Οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων ρωμένον τὸν Δεσπότην αὐτοῦ, διότι τοῖς μὲν τοῦ σταυρωθεῖσιν, αἰσχυνη ὁ σταυρὸς ἦν. ὧν τῆς κακουργίας αὐτῶν· τούτῳ δὲ δόξα ἀπόδειξις ὧν τῆς εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων, τοῦτον καταδεδίκασται.

Vers. 6. *Non — Dominus.* Dicens : *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus,* significavit quod propter eas, ut viderent, lapidem revolverat.

Οὐκ — Κύριος. Εἰπὼν, Δεῦτε, ἴδετε τὸν ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος, ἐδήλωσεν ὅτι δι' αὐτ ἴδωσιν, ἀπεκύλισε τὸν λίθον.

Vers. 7. *Et cito — videbitis. Præcedet,* hoc est Præveniet vos. Jubet autem abire eos in Galilæam, in qua sine Judæorum timore ad eum accessuri erant, et cum eo collocuturi.

C Καὶ ταχὺ — ὄψεσθε. Προλάγει, ἀντὶ τοῦ, Β βάνει ὑμᾶς. Κελεύει δὲ αὐτοὺς ἀπέλθεῖν Γαλιλαίαν, ἐν ᾗ χωρὶς φόβου τῶν Ἰουδαίων ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Vers. 7. *Ecce dixi vobis.* De omnibus videlicet. Vel aliter : Ecce admonui vos de discipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra sepulcrum super lapidem sedens, prædicta dixit mulieribus. Quia vero non ausis appropinquare præcepit, ut sepulcrum ingrederentur (nam hoc significat, *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus*) ingressæ sunt.

Ἰδοὺ εἶπον ὑμῖν. Περὶ πάντων δηλαδή. ἑτέρως, Ἰδοὺ, παρήγγειλα ὑμῖν, περὶ τῶν μα Λοιπὸν οὖν, μὴ ἀμελήσητε τῆς παραγγελί μὲν οὖν ἄγγελος οὗτος, ἔξω τοῦ τάφου καθ ἐπάνω τοῦ λίθου, τὰ ῥηθέντα προς τὰς γ εἶπεν. Ἐπεὶ δὲ, δὴ τολμώσας ἐγγίσαι, παρ σατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τάφον· τοῦτο γὰρ ἐμφαί Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπαυ ἔκειτο ὁ Κ εἰσῆλθον.

Sed Matthæus quidem usque ad ingressum sepulcri narravit, reliqua prætereins; cæteri vero relictis his, quæ usque ad sepulcri ingressum acciderant, quæ in eo facta sunt conscripserunt. Et hoc est quod maximam præbet non advertentibus hæsitationem. Ait enim Marcus : *Et ingressæ in monumentum, viderunt adolescentulum sedentem in dextris, amictum stola candida, et obstupuerunt. Ille autem dicit eis : Ne obstupescatis. Jesum quæritis Nazarenum crucifixum : surrexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed abite : dicite discipulis ejus et Petro, quod præcedet vos in Galilæam : ibi eum videbitis, sicut dixit vobis*[35]. αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν υμὶν.

D Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος, τὰ μέχρι τῆς εἰσελ εἰπὼν, τὰ ταύτης παρέδραμεν· ὁ δὲ Μάρκος Λουκᾶς, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως παρελι τὰ ταύτης ἱστόρησαν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μ παρέχον τοῖς μὴ προσέχουσι τὴν ἀπορίαν. Φη ὁ Μάρκος, ὅτι Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μν εἶδόν νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, δεδλημένον στολὴν λευκὴν. καὶ ἐξεθαμβή Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· Μὴ ἐκθαμβεῖσθε, ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν, τὸν ἐσταυρωμένον· ρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. Ἴδε ὁ τόπος, ὅπου αὐτόν. Ἀλλ' ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς μ Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς

[35] Marc. xvi, 5, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Καὶ, abest, A.

ὰ γαρ ὁ ἔξω καθήμενος ἄγγελος παρεκελεύ- A
ταύτας εἰσελθεῖν, εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον,
ἕτερον ἄγγελον, καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς αὐ-
μέρεσι, καὶ, ὡς εἰκός, ἐξεθαμβήθησαν, ἐξαί-
ἐντυχοῦσαι αὐτῷ. Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· Μὴ ἐκ-
σθε, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁμοίως δὲ τῷ ἐκτὸς ἀγ-
καὶ ὁ ἐντὸς, πρῶτον ἀπαλλάττει ταύτας τοῦ
ος· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται.
μὲν ἐκτὸς, φοβερὸς ἦν, διὰ τοὺς φύλακας· ὁ
ὸς, οὐ τοιοῦτος, διὰ τὰς γυναῖκας. Διὸ ἐκεῖ-
ν ἰδοῦσαι, ἐφοβήθησαν αὗται· τοῦτον δὲ ἰδοῦ-
εθαμβήθησαν, Τὸ δὲ, Ἴδε ὁ τόπος, ἀντὶ τοῦ,
ὁ τόπος. Ὀνομαστὶ δὲ προσέθηκε τὸν Πέτρον,
ῷ, ὅτι συγκεχώρηται τὸ σφάλμα τῆς τριπλῆς
ως διὰ τὴν θερμὴν μετάνοιαν, καὶ ἀναπνεύ-
εἰ γὰρ ἐδεδύθιστο τῇ ἀμέτρῳ λύπῃ. Ἐπαγαγὼν
Καθὼς εἶπεν ὑμῖν, ἀνέμνησεν αὐτοὺς οὗ εἶπεν B
ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ὅτι Μετὰ τὸ ἐγερθῆναι με,
ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ὡς εἴρηκε Ματθαῖος ἐν
κοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.
δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι Καὶ εἰσελθοῦσαι,
ρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐγέ-
ν' τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ
ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆ-
ἀστραπτούσαις. Ἐμφόβων δὲ γενομένων
καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον
ὐτάς· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν;
η, (83) οὐκ ἔστιν ὧδε. (84) Μνήσθητε, ὡς
ν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων ὅτι Δεῖ
ὸν τοῦ ἀνθρώπου πυραδοθῆναι εἰς χεῖρας
ων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ
ἀναστῆναι. Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων C

Quia enim is qui foris sedebat angelus præceperat eis ingredi, ingressæ in monumentum viderunt alterum angelum sedentem a dextra ipsius parte ; et ut verisimile est, viso repente eo obstupuerunt. At ille dixit eis : *Ne obstupescatis*, etc. Et sicut exterior angelus, ita et interior, primum quidem stupore eas liberat ; deinde ea quæ de resurrectione erant disserit. Et certe exterior timendus erat propter custodes ; interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viso, istæ timuerunt ; hoc autem viso, obstupuerunt. Nominatim autem Petrum addidit, ut sciret remissum sibi esse trinæ negationis lapsum, propter ferventem pœnitentiam, et respiraret : absorptus siquidem erat immenso mœrore. Addens autem : *Sicut dixit vobis*, reduxit eis ad memoriam id quod in monte Olivarum dixerat : *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam*, sicut dixit Matthæus vicesimo sexto capite [86].

Lucas vero scripsit : *Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est dum mente consternatæ essent super hoc, et ecce duo viri steterunt juxta illas in vestibus fulgurantibus. Cumque expavissent, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas : Quid quæritis viventem cum mortuis ? Non est hic, sed surrexit. Mementote quomodo locutus sit vobis, cum adhuc esset in Galilæa dicens : Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere. Et recordatæ sunt verborum illius* [87].

ιὲν γὰρ καθήμενος ἐν τοῖς δεξιοῖς ἄγγελος,
πρὸς αὐτὰς, ὅσα Μάρκος ἀπήγγειλεν, ὑπεξ-
ὸ καὶ αὐτὸ παρασιωπηθὲν τῷ Μαρκῳ, μετὰ
ὧν δηλωθέντων ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, παρέσχεν
ἀπορίαν. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὗρον αὗται τὸ σῶμα
ρίου Ἰησοῦ, διηπόρουν περὶ αὐτοῦ, τί γέγο-
οὔπω γὰρ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι ἀνέστη·
δὲ διαπορουμέναις ἐπέστησαν αὐταῖς οἱ προ-
ις δύο ἄγγελοι, ὃν τε εἶδον ἔξω τοῦ τάφου,
ἐθεάσαντο ἔνδον αὐτοῦ, μετασχηματισθέντες
ήσεσιν ἀστραπτούσαις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἀγγε-
οῦ δόξωσι, τῷ ῥᾳδίῳ τοῦ μετασχηματισμοῦ·
ν δὲ γενομένων αὐτῶν, ἐπὶ τῷ καινῷ τῆς
καὶ μὴ δυναμένων βλέπειν εἰς αὐτοὺς, διὰ
ν ἐσθήτων (85) ἀστραπηβόλον, εἶπον πρὸς
οὐκέτι πράως, ὡς πρότερον, ἀλλ' ἐπιπλη-
, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶν-
τὰ τῶν νεκρῶν, ἤγουν, ὡς νεκρόν; Τοῦτο D

Angelus itaque qui sedebat a dextris, quique ad eas dixerat ea quæ retulit Marcus, disparuit. Quod etiam, quia a Marco silentio præteritum est, cum his quæ a Luca narrata sunt, similiter obscuritatem peperit. Cum autem ipsæ corpus Domini Jesu non invenissent, expaverunt cogitantes, quid de eo factum esset. Nondum enim credere poterant quod resurrexisset ; ita consternatis ipsis apparuerunt duo prædicti angeli, et is videlicet quem extra sepulcrum viderant, et quem in ipso conspexerant, transfigurati in vestibus fulgurantibus, ut etiam ob splendorem (*n*) transformationis apertius angeli Dei viderentur. Cum autem novo aspectu conterritæ essent, nec possent ob vestium coruscationem in eos respicere, dixerunt ad eas non jam mansuete ut prius, sed objurgandi modo propter ipsarum incredulitatem : *Ut quid quæritis viventem cum mortuis ?* tanquam videlicet mortuum ? Nam id

atth. XXVI, 32. [87] Luc. XXIV, 3-8.

Variæ lectiones et notæ.

Ἠγέρθη, abest, A.
Ἀλλ' ἠγέρθη, addit, A.

(85) Ἀστραπήβολον, A

Ob splendorem. Ob facilitatem, celeritatem. Nescio sane quid legerit interpres, Forte τῷ ὡραίῳ, ῷ ραδίῳ.

est esse cum mortuis. Ut quid eum qui resurrexit A quæritis, ac si non resurrexisset ? *Non est hic, sed surrexit.* Deinde ubi eas ad majorem resurrectionis fidem induxissent, admonuerunt verborum Domini, dicentes : *Mementote quomodo locutus sit vobis, cum adhuc esset in Galilæa, dicens : Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere.*

γὰρ σημαίνει τὸ Μετὰ τῶν νεκρῶν. Τί ζητεῖτε τὸν ἀναστάντα, ὡς μὴ ἀναστάντα ; Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη· εἶτα εἰς πλείονα πίστιν τῆς ἀναστάσεως (86) ἐνάγοντες αὐτάς, ἀναμιμνήσκους τῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου, λέγοντες· Μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων, ὅτι Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

Postmodum ait Evangelista, quod recordatæ sunt verborum ejus, significans, quod deinde crediderunt. Scripsit enim Matthæus decimo septimo capite, quod cum versarentur in Galilæa, dixit illis Jesus : *Futurum est ut Filius hominis tradatur in manus hominum, et occident eum, ac tertio die resurget* [88]. Nihil autem præcipiunt hic angeli de apostolis, ut B qui jam quæ dicta sunt de illis præceperant.

Ἔπειτά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, δηλῶν, ὅτι λοιπὸν ἐπίστευσαν. Ἔγραψε γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ἀναστρεφομένων αὐτῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ (87) ἀναστήσεται. Οὐδὲν δὲ ἐνταῦθα (88) περὶ τῶν ἀποστόλων οἱ ἄγγελοι παραγγέλλουσιν (89), οἷα προπαραγγείλαντες τὰ περὶ (90) αὐτῶν.

Vers. 8. *Et egressæ — ejus.* Etsi nullam fecerit mentionem Matthæus quod in monumentum intraverunt, nunc tamen dicens quod egressæ sunt, ostendit primum fuisse ingressas. Cum timore itaque egressæ sunt ob admiranda quæ viderant : cum gaudio vero, ob lætum nuntium quod audierant. Marcus autem dixit : *Cumque exiissent fugerunt a monumento : habebat enim eas tremor ac stupor. Et nemini quidquam dixerunt : timebant enim* [89]. Considera ergo quomodo non repugnent quæ dicuntur : egressæ enim cito a monumento, secundum Matthæum, fugerunt secundum Marcum, C propter Judæos, ne conspectæ viderentur ipsæ furari Jesum.

Καὶ ἐξελθοῦσαι — αὐτοῦ. Εἰ καὶ οὐκ ἐμνημόνευσεν ὁ Ματθαῖος, ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὸ μνημεῖον· ἀλλὰ νῦν εἰπών, ὅτι ἐξῆλθον, ἐνέφηνεν, ὅτι πρώτων εἰσῆλθον. Μετὰ φόβου μὲν οὖν ἐξῆλθον, ἐφ' οἷς εἶδον παραδόξοις· μετὰ χαρᾶς δὲ, ἐφ' οἷς ἤκουσαν εὐαγγελίοις. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε· Καὶ ἐξελθοῦσαι, ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον. Ἐφοβοῦντο γὰρ. Σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἐναντιοῦται τὰ ῥητά. Ἐξελθοῦσαι γὰρ ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου, κατὰ τὸν Μάθθαῖον· ἔφυγον, κανὰ τὸν Μάρκον, διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μὴ θεαθεῖσαι δόξωσιν αὐταὶ κλέψαι τὸν Ἰησοῦν.

Quod si dixit ille, quod timebant et gaudebant, hic autem quod tremebant ac stupebant, non est contradictio, tremor nempe illis e timore processit. Gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per stuporem significavit ; ipsum siquidem quandoque vertit in stuporem. *Nemini autem quidquam dixerunt*, nulli videlicet hominum, qui sibi per viam occurrerunt. Nam apostolis universa retulerunt, ubi ad eos reversæ sunt, sicut scripsit Lucas [90]. Causa autem quod nemini quidquam dixerunt, erat timor Judæorum, ne ipsas occiderent, audito quod Christi prædicarent resurrectionem.

Εἰ δὲ ὁ μὲν (91) εἶπεν, ὅτι ἐφοβοῦντο καὶ ἔχαιρον· ὁ δὲ, ὅτι (92) ἔτρεμον καὶ ἐξίσταντο, οὐκ ἔστιν ἐναντίωσις. Ὁ τρόμος γὰρ ἐκ φόβου γέγονεν αὐτοῖς· τὴν χαρὰν δὲ παρεσιώπησεν ὁ Μάρκος· ἢ καὶ ταύτην διὰ τῆς ἐκστάσεως ἐσήμανε. Καὶ ἡ χαρὰ γὰρ ἐξίστησι. Οὐδενὶ δὲ οὐδὲν εἶπον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῶν ἐντυγχανόντων αὐταῖς κατὰ τὴν ὁδόν· τοῖς γὰρ ἀποστόλοις εἶπον ἅπαντα, ὑποστρέψασαι πρὸς αὐτοὺς, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστορεῖ. Αἰτία δὲ τοῦ μηδὲν μηδὲν εἰπεῖν ὁ φόβος τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀκούσαντες ὅτι κηρύττουσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, φονεύσωσι ταύτας.

Vers. 9. *Cum — eis.* Quæ ante omnes diluculo D surrexerant, ante omnes vident Dominum, et hoc, in mercedem sui studii suæque festinationis referunt.

Ὡς — αὐταῖς. Πρὸ πάντων ὀρθρίσασαι, πρὸ πάντων ὁρῶσι τὸν Κύριον, καὶ τοῦτο (93) μισθὸν τῆς τοιαύτης σπουδῆς κομίζονται.

Vers. 9 *Dicens : Gaudete.* Gaudere eis tribuit quæ ob veterem inobedientiam condemnatæ erant

Λέγων, Χαίρετε. Τὸ χαίρειν δίδωσι ταῖς τὸ λυπεῖσθαι (94) κατακριθείσαις (95), ἐκ τῆς ἀρχαίας παραρᾶς.

[88] Matth. XVII, 22. [89] Marc. XVI, 8. [90] Luc. XXIV, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Ἐνάγων αὐτάς. A.

(87) Ita pro ἐγέρθήσεται habent etiam ibi in contextu A, B.

(88) Intellige, παρὸ τῷ Λουκᾷ.

(89) Προαγγέλλουσιν.

(90) Scilicet Matth. XXVII, 7 ; Marc. XVI, 7.

(91) Matthæus, qui habet : Μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς.

(92) Marcus. Is enim dicit : Εἶχεν αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις.

(93) Τὸ ὁρᾶν τὸν Κύριον.

(94) Respicit Gen, III, 16.

(95) Intell. γυναιξίν.

Ελάλησε δὲ, ἵνα μάλιστα γνωρίσωσιν αὐτὸν, A ad habendum mœrorem. Locutus est autem, ut a
ς φωνῆς, καὶ ἡ πρώτη φωνὴ αὐτοῦ χαρᾶς voce magis cognoscerent eum ; et prima ejus vox
ιον. lætum gaudii nuntium fuit.

— αὐτῷ. Αἱ μὲν ἐκ πόθου καὶ τιμῆς τούτους Vers. 9. *Illæ — eum.* Illæ quidem ex desiderio
κράτησαν· ὁ δὲ οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων et reverentia hos tenuerunt : ipse vero non pro-
ρηθῆναι διὰ τῆς ἁφῆς, ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα. hibuit, præstans ut per tactum certiores efficeren-
tur, quod phantasma non esset.

— φοβεῖσθε. Πάλιν καὶ αὐτὸς τὸ δέος αὐτῶν Vers. 10. *Tunc — timete.* Rursum et ipse quoque
βάλλει πρῶτον· εἶτα παραγγέλλει περὶ τῶν repellit primo timorem earum, deinde de discipulis
ν, βεβαιῶν, ὅτι ἄγγελοι αὐτοῦ ἦσαν, οἱ præcipit : confirmans suos, fuisse angelos eos qui
ντες καὶ (98) προπαραγγείλαντες. prius apparuerant, et eadem præceperant.

στε — ὄψονται. Ταῖς γυναιξὶν ἀποστόλοις Vers. 10. *Ite — videbunt.* Mulieribus pro apostolis usus est ad apostolos, honorans genus quod ex
ο πρὸς τοὺς ἀποστόλους, τιμήσας τὸ ἀτιμω- serpentis seductione infame factum fuerat. Et quia
ις ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφεως. Καὶ ἐπειδὴ olim mulier viro facta est ministra mœroris, nunc
υνὴ γέγονε τῷ ἀνδρὶ διάκονος λύπης, νῦν
γίνονται τοῖς ἀνδράσι διάκονοι χαρᾶς. B mulieres fiunt viris ministræ gaudii, Fratres vero
ὺς δὲ τοὺς ἀποστόλους προσηγόρευσεν. ἅμα appellavit apostolos, simul quidem propter incar-
τὴν ἐνανθρώπησιν. ἀδελφοὶ γὰρ ἀλλήλων nationem : fratres siquidem sunt inter se mutuo
ἄνθρωποι. ἅμα δὲ καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν. omnes homines ; simul etiam ad honorem ipso-
rum.

ομένων δὲ αὐτῶν — τὰ γενόμενα. Οἱ (99) Vers. 11. *Illis autem abeuntibus — quæ acciderant.*
θέντες παρ' (1) αὐτῷ φύλακες, ἢ οἱ ἐπιση- *Quidam*, ii videlicet, qui ab eis custodes relicti erant :
τούτων. vel, qui ex eis insigniores erant,

— κοιμωμένων. Πρότερον μὲν ὠνήσαντο Vers. 12. *Et* — Vers. 13. *dormientibus.* Prius qui-
ν αὐτοῦ, νῦν δὲ ὠνοῦνται καὶ τὴν ἀλήθειαν dem emerunt cædem ejus, nunc vero etiam verita-
στάσεως αὐτοῦ, καὶ πατοῦσι τὸ οἰκεῖον συνει- tem emunt resurrectionis illius, et propriam con-
οὐδὲ τοὺς φύλακας αἰδοῦνται, κακουργοῦντες culcant conscientiam : nec pudet ipsos depravare
καλύπτοντες μὲν τὴν ἀλήθειαν, πλάττοντες δὲ τὸ custodes, sed efficto mendacio simul cum eis veri-
καὶ χρώμενοι τούτου (2) διακόνοις τοῖς (3) tatem occultant, utentes iis qui veritatis testes
ᾐ) μάρτυσιν. erant, ut mendacii fierent ministri.

— πείσομεν. Πείσετε αὐτὸν, ὡς εὐξαπά- C Vers. 14. *Et — faciemus. Persuadebitis ei,* ut
Εἰ γὰρ σταθηρός ἐστιν, οὐκ ἂν πείσητε. qui facile potest falli. Nam si stabilis esset, nequa-
γὰρ ἀπίθανος ὁ λόγος ὑμῶν. Τί γὰρ κερδᾶ- quam ei persuaderitis ; valde enim absurdus est
οντες ἔκλεψαν ἂν αὐτὸν ; Πῶς δὲ (5) καὶ, sermo vester. Quo etenim lucro erant ipsum furto
τοσούτων καὶ τοιούτων παρακαθημένων sublaturi ? Quomodo in tanto periculo ausi fuissent
ν ; Πῶς δὲ καὶ τοιούτου κινδύνου κατετόλ- adeo timidi ? quorum is qui præcipuus (o) erat,
ιπτόητοι ἄνδρες, ὧν ὁ μὲν κορυφαῖος γυναι- mulierculæ metu Præceptorem negavit ; cæteri au-
ειλιάσας ἠρνήσατο τὸν Διδάσκαλον· οἱ δ' tem, cum vidissent quod ligatus esset, aufugerunt ?
ἐσμούμενον αὐτὸν ἰδόντες, ἔφυγον ; πῶς δὲ Quomodo etiam, cum prima nocte absque periculo
άμενοι κλέψαι αὐτὸν ἀκινδύνως ἐν τῇ πρώτῃ furari eum potuissent, quando nullus servabat se-
ίτε οὐδεὶς τὸν τάφον ἐφύλαττεν, εἵλοντο pulcrum, elegerunt potius secunda nocte magno
ὐτὸν ἐπικινδύνως ἐν τῇ δευτέρᾳ νυκτὶ, ὅτε cum periculo ipsum furari, præsentibus jam custo-
οἱ φύλακες ; Ἀλλ' ὅρα, πῶς καθ' ἑαυτῶν dibus ? Sed vide quomodo adversus seipsos dili-
ων οἱ ματαιόφρονες Ἰουδαῖοι, καθὼς ἀνω- gentiam adhibuerunt vane sapientes Judæi, veluti
δεδηλώκαμεν. Εἰ γὰρ οὐ παρεκάθισαν τοὺς etiam superius significavimus. Nisi enim custodes
ἐδύναντό τι λέγειν περὶ κλοπῆς· νῦν δὲ οὐ D appositi fuissent, aliquid de furto dicere potuissent ;
παρὰ δικασταῖς εὐθέσι, πολλαχόθεν ἐπιστο- nunc autem apud æquos judices nihil mutire possunt,
ι. undique imposito eis silentio,

: — σήμερον. Εἰ τοῦ μαθητοῦ περιεγένοντο Vers. 15. *Illi autem — hodiernum diem.* Si disci-

Variæ lectiones et notæ.

Τούτου, A. τούτους, i. e. τοὺς πόδας. Hentenius signo crucis habet *os*. Forte ergo hic
us erat codex ejus. Lege *eos*.
ὐτῶν, abest A.
ροαπαγγείλαντες, A.
nte οἱ. Hentenius videtur legisse, τινές.
τι.

(1) Παρ' αὐτῶν A. Atque ita Hentenius. Αὐτῶν. ἀρχιερέων. Αὐτῷ· τῷ Χριστῷ.
(2) Τοῦ ψεύδους.
(3) Τοὺς et mox μάρτυρας B.
(4) Τῆς ἀληθείας.
(5) Δέ, omittit A.
(6) Ἀνωτέρωθεν.

æcipuus. Imo, dux, princeps.

pulum vicerunt pecuniæ, multo magis milites. Vere itaque magnum est malum pecuniæ amor, et magnorum causa malorum. Sermonem autem divulgatum dicit, quod furto sublatus sit Jesus, Lucas vero de mulieribus ait: *Et reversæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia ipsis undecim, cæterisque omnibus*[91], videlicet septuaginta. Deinde enumerat eas dicens: *Erant autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, ac cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc*[92]. Verum Matthæus quidem Mariam Magdalenen, et Maria Jacobi et Jose conscripsit[93]: non quasi solas, sed tanquam cæteris quæ cum eis erant insigniores; Marcus autem etiam significavit Salomen; Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestavit autem Joannam. Addens vero: *Et cæteræ quæ cum eis erant*, significat et Salomen, et alias quasdam[95]. Post dictam itaque mulierum enumerationem rursum subjunxit Lucas: *Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verba earum, nec crediderunt ipsis*[96].

Hinc ergo sumunt initium, quæ de Maria Magdalene solus scripsit Joannes, veluti ea quorum apud reliquos nulla est facta mentio[97]. Quia enim visa sunt coram apostolis tanquam deliramentum verba mulierum: ipsa cogitans intra se quod vere deceptæ essent, quodque per phantasiam vidissent quæ viderant, et audissent quæ audierant (neque enim aliter tanquam deliramentum apparuissent cordatioribus et sapientioribus) non quievit, sed sola protinus ad monumentum cucurrit, cum adhuc tenebræ essent, opinata quod ipsum clausum esset repertura. Videns autem quod sublatus esset lapis a monumento, nihil meminit eorum, quæ prius facta fuerant, utpote renuntiatione quam de his fecerat, a discipulis reprobata: suspicata est autem transpositum esse corpus a Joseph in tutiorem locum. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum quem diligebat Jesus, et ait illis: *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*, etc., quæ deinceps facta sunt, sicut scripsit Joannes[98].

Demonstratum est igitur unam esse apud omnes evangelistas concordiam, et corpus historiæ unum, rebus scilicet convenienti ordine enarratis. Quod enim hic evangelista præteriit, hoc ille ita divina disponente gratia dixit, ut etiam hinc manifestum esse possit, quod non ex composito aut pacto scripserint.

Vers. 16. *Undecim vero — Galilæam.* Non statim abierunt in Galilæam, siquidem in ipso die quo

A τὰ ἀργύρια, πολλῷ μᾶλλον τῶν στρατιωτ
οὖν κακὸν ὄντως ἡ φιλαργυρία, καὶ μεγάλ
αἰτία. Λόγον δὲ διαφημισθέντα λέγει, τὸν
κλαπῆναι αὐτόν. Ὁ δὲ Δουκᾶς περὶ τῶν
εἶπεν, ὅτι Καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ
ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἑνδεκα καὶ
λοιποῖς, ἤγουν, τοῖς ἑβδομήκοντα. Εἶτα ἀπ
ταύτας λέγων· Ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μ
Ἰωάννα, καὶ Μαρία (7) ἡ Ἰακώβου, καὶ
σὺν αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς
ταῦτα. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν Μαρίαν τὴν Μ
καὶ Μαρίαν τὴν τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ
οὐχ ὡς μόνας, ἀλλ' ὡς ἐπισημοτέρας τῶν σ
B Μάρκος δὲ καὶ τὴν Σαλώμην ἐδήλωσε·
τὴν μὲν Σαλώμην ἀνονόμαστον ἀφῆκεν, ἐ
(8) τὴν Ἰωάνναν· προσθεὶς δὲ, ὅτι Καὶ
σὺν αὐταῖς, ἐνέφηνεν αὐτήν τε τῆν Σαλώμην
τινάς. Μετὰ μέντοι τὴν εἰρημένην τῶν
ἀπαρίθμησιν, ἐπήγαγε πάλιν ὁ Λουκᾶς
ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήμ
καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

Ἐντεῦθεν οὖν ἄρχονται τὰ περὶ Μαρίε
Μαγδαληνῆς, ἃ μόνος ὁ Ἰωάννης ἱστόρησε
αὐτὰ (10) μὴ μνημονευθέντα παρὰ τοῖ
Ἐπεὶ γὰρ ἐφάνησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστ
λῆρος τὰ ῥήματα τῶν γυναικῶν· αὐτὴ
καθ' ἑαυτὴν, ὅτι ὄντως ἠπατήθησαν,
τασίαν ἰδοῦσαι, ὅσα εἶδον, καὶ ἀκούσ
ἤκουσαν. οὐ γὰρ ἂν ὡσεὶ λῆρος ταῦτα
C ετωτέροις ἐφάνησαν· οὐκ ἠρέμησεν, ἀλ
μόνη ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, σκοτίας
προσδοκῶσα κεκλεισμένον εὑρεῖν αὐτό·
δὲ τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου,
ἀνεμνήσθη τῶν προγεγενημένων, ὡς
μασθείσης τῆς περὶ (11) αὐτῶν ἀπαγγ
τῶν μαθητῶν· ὑμέλαδε δὲ μετατεθὲν (12)
παρὰ τοῦ Ἰωσὴφ εἰς τόπον ἀσφαλέστερ
οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, κα
ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ
τοῖς· Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου
οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. Καὶ τὰ ἑξῆς γεγό
Ἰωάννης ἔγραψε.

D Δέδεικται τοίνυν ἁρμονία μία παρὰ
εὐαγγελισταῖς, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας
τῶν ῥητῶν κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν
θέντων. Ὁ γὰρ οὗτος παρῆκεν ὁ εὐαγγελιο
ἐκεῖνος εἶπεν· οὕτω τῆς θείας χάριτος οἰκο
ἵνα κἀντεῦθεν εἴη δῆλον, ὡς οὐκ ἐκ σ
ἔγραψαν.

Οἱ δὲ ἑνδεκα — Γαλιλαίαν. Οὐκ εὐθὺ
θησαν. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ'

[91] Luc. XXIV, 9. [92] Ibid. 10. [93] Matth, XXVIII, 1, [94] Marc. XIV, 1. Luc. XXIV. 10. [96] [97] Joan. XX, 1 seqq. [98] Ibid. 2 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Ἡ, abest A.
(8) Καί, addit A.
(9) Μαρίας, abest A.
(10) Μή, omittit B.
(11) Περὶ αὐτὸν A.
(12) Μετάτεθεῖναι A.

ῶν, ὤφθη αὐτοῖς, οὔσιν ἔτι ἐν Ἱερου- A resurrexit a mortuis visus est eis, cum essent
Καὶ τοῦτο ἐμφαίνουσι μὲν καὶ Μάρκος adhuc Hierosolymis. Et hoc sane Marcus et Lucas
υκᾶς. Φανερώτερον δὲ τούτων ἱστόρησεν ostendunt [1] ; manifestius tamen his scripsit Jo-
. Μετὰ γὰρ τὸ ὑποστρέψαι πρὸς αὐτοὺς annes. Postquam enim ad discipulos reversa esset
τὴν Μαγδαληνὴν, φησὶν ὅτι Οὔσης ὀψίας Maria Magdalene, ait : *Cum esset sero die illo qui*
ᾳ ἐκείνῃ, τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν *erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi*
κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ *erant discipuli congregati, propter metum Judæo-*
σμένοι (13) διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰου- *rum : venit Jesus, stetitque in medio, et ait illis : Pax*
ῆλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, *vobis. Cumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac la-*
ι αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπών, *tus suum. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino* [1].
αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν Κύριον,
ξῆς.

οῦν, ὅτι ὕστερον ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλι- Manifestum est itaque, quod postmodum abie-
Οὐκ ἐψεύσατο δὲ, καθὼς ἀνοήτως ἔλεγεν runt in Galilæam. Non autem mentitus est Christus,
άτης Ἰουλιανός, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ μὲν ὀφθῆ- quod stulte dixit Apostata Julianus, quasi promi-
μαθηταῖς ἐπαγγειλάμενος, ἐν Ἱεροσολύμοις B serit se in Galilæa videndum esse, et Hierosolymis
τοις ὀφθείς· ἀλλ' ἐπλήρωσε μὲν καὶ τὴν se eis videndum præbuerit. Sed et hoc complevit
ἐπαγγελίαν, ὀφθεὶς αὐτοῖς ὕστερον ἐν τῇ promissum, visus ab eis postmodum in Galilæa ;
· ἐδωρήσατο δὲ καὶ ἑτέραν χάριν, προεμφα- donavit autem et alteram gratiam, prius eis appa-
αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα καὶ τὴν λύπην rens Hierosolymis, ut et mœrorem eorum solveret,
ύσῃ, καὶ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους τῶν γυναι- et mulierum verba confirmaret, aliorumque, qui
τῶν ἄλλων τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἐγηγερμένον. eum viderant postquam resurrexerat.

οὖν Ματθαῖος παρῆκε τὰ μέχρι τοῦ πορευ- Matthæus ergo præteriit ea quæ acciderunt donec
ὺς μαθητὰς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· οἱ δ' ἄλλοι abirent discipuli in Galilæam ; cæteri vero evan-
σταὶ καὶ ταῦτα συνέγραψαν (14)· Μάρκος gelistæ etiam illa conscripserunt ; Marcus quidem
τομώτερον· Λουκᾶς δὲ, πλατύτερον· Ἰωάν· brevius ; Lucas autem latius ; Joannes vero adhuc
ιεξοδικώτερον.

– Ἰησοῦς. Οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, Vers. 16. *In — Jesus. In quo constituit eis*, hoc
ινετείλατο αὐτοῖς διὰ τῶν γυναικῶν, ὡς est, Ubi per mulieres præcepit eis ut proficiscerentur, sicut prædictum est ; vel ubi promisit eis
αι, πορευθῆναι· ἢ ὅπου ὑπέσχετο αὐτοῖς, quando dixit : *Postquam autem resurrexero, præ-*
, (15) Μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω C *cedam vos in Galilæam* [2]. Atqui in Galilæam quidem
τὴν Γαλιλαίαν. Καὶ μὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν constituit illis ut abirent ; de monte vero nihil scriptum est. Verisimile est tamen et de hoc vel dixisse
ξατο αὐτοῖς πορευθῆναι, περὶ δὲ τοῦ ὄρους illis, vel nunc per mulieres significasse, quanquam
αγέγραπται. Πλὴν εἰκὸς ἦ εἰπεῖν αὐτοῖς, scriptum non sit. Præterea familiaris etiam illis
κι καὶ περὶ τούτου διὰ τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ erat mons iste ; ibi enim propter quietem maxime versabantur.
έγραπται. Ἄλλως τε δὲ καὶ σύνηθες αὐτοῖς
ο τὸ ὄρος. Ἐκεῖ γὰρ μάλιστα διὰ τὴν
ησυχίζοντο.

ἰδόντες — αὐτῷ. Ἰδόντες αὐτὸν, ἐκεῖ· Vers. 16. *Cumque vidissent — eum.* Cum vidissent illum ibi : eos enim ibidem præcesserat.
γάρ.

ἐδίστασαν. Τινὲς δὲ αὐτῶν ἐδίστασάν περὶ Vers. 17. *Quidam vero dubitaverunt.* Quidam vero
οβούμενοι τὴν πλάνην. Χρὴ δὲ μὴ ζητεῖν, eorum dubitaverunt de ipso, timentes errorem.
αν οὗτοι· σεσιώπηνται γάρ· μόνον δὲ γινώ- Non autem quærere oportet quinam hi fuerint ; nam silentio præteriti sunt. Sed scire tantum
ιτι καὶ οὗτοι προσελθόντος (17) αὐτοῖς ἐδε- oportet, quod et hi, cum accessisset ad ipsos Jesus,
αν. D confirmati sunt.

ἐπὶ γῆς. Ἐδόθη μοι, φησὶν, ὡς ἀνθρώπῳ, Vers. 18. *Et — in terra.* Data est mihi, inquit, tanquam homini, potestas quam habebam tanquam Deus.
, ὡς Θεός.

θέντες — ἔθνη. Τῇ δοθείσῃ μοι ἐξου- Vers. 19. *Euntes — gentes.* In data mihi potestate fiduciam habentes. Dicens autem : *Omnes gentes*, etiam Hebræorum genus significavit. Siquidem

rc. xvi, 14 ; Luc. xxiv, 36. [1] Joan. xx, 19, 20. [2] Matth. xxvi, 32.

Variæ lectiones et notæ.

ύνηγμένοι, pro συνηθροισμένοι. A, recte.
Horum loca modo notata sunt.
Οτι interponit A.
Μέν, interponit A.

(17) Προσελθόντες A, male. Προσελθόντος, δηλαδὴ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῖς.
(18) Δέ, omittit A.

apud Marcum dixit eis manifestius : *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ* [3]. Apud Lucam vero adhuc expressius ait, *Prædicari nomine ejus pœnitentiam ac remissionem peccatorum in omnes gentes, facto ab Hierosolymis initio* [4]. Non enim meminit Dominus malorum, eorum qui resipiscunt. Siquidem postquam a mortuis resurrexit, et discipulos allocutus est, non solum mentionem non fecit de malis, quæ a Judæis passus est, sed ne Petro quidem exprobravit negationem, aut fugam cæteris discipulis.

A γὰρ φανερώτερον εἶπεν αὐτοῖς· Πορευθέν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ Εὐαγγ τῇ κρίσει. Καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ δὲ ἔτι εἰρηκε, κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι α νοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντ ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. Δεσπότης ἀμνησίκακος τοῖς μετανοοῦσιν. Ἐπεὶ ἐκ νεκρῶν, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐντυχών οὐκ ἐμνημόνευσεν, ὧν πέπονθεν ὑπὸ Ἰου οὔτε τῷ Πέτρῳ τὴν ἄρνησιν ὠνείδισεν ἄλλοις μαθηταῖς τὴν φυγήν.

Vers. 19. *Baptizantes — Spiritus sancti.* Hoc præceptum de baptismo est ac dogmatibus.

Βαπτίζοντες — τοῦ ἁγίου Πνεύμα παραγγελία περὶ βαπτίσματος καὶ δογμάτ

† Unum nomen trium, denotat unam sanctæ Trinitatis naturam. Nomen autem, puta, qui est vel Deus, vel aliud ineffabile, ideo etiam in nomine tantum dicunt qui baptizant, nullo in specie addito.

[Ἓν (18) δὲ ὄνομα τῶν τριῶν, ὑπο μίαν φύσιν τῆς ἁγίας Τριάδος. Ὄνομα B ὤν, ἢ τὸ Θεός, ἢ ἕτερον ἄῤῥητον. Διὸ ὄνομα μόνον λέγουσιν οἱ βαπτίζοντες, μ προστιθέντες.]

Vers. 20. *Docentes — vobis.* Hoc rursum præceptum de conversatione est. Neque enim sufficiunt ad salutem baptismus et dogmata, nisi etiam Deo digna conversatio accedat.

Διδάσκοντες — ὑμῖν. Τοῦτο πάλιν περὶ πολιτείας. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ βάπτι δόγματα πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ πο εἴη.

Vers. 20. *Et ecce — diebus.* Majorem eis adjiciens fiduciam, dixit : *Et ecce ego vobiscum sum*, cooperans, impedimenta complanans, ac servans vos.

Καὶ ἰδοὺ — ἡμέρας. Πλεῖον θάρσος ἐ τοῖς, εἶπε· Καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν πράττων, καὶ πᾶν (20) σκῶλον ἐξομε φυλάττων ὑπᾶς.

Vers. 20. *Usque — sæculi.* † Hoc dixit, non quod post hoc non sit cum eis futurus, sed quod non eodem modo futurus, sed excelsius ac Deo congruentiori modo quam nunc.

Ἕως — αἰῶνος. [Τοῦτο (21) εἶπεν, ο τοῦτο οὐκ ἐσόμενος μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ὡς ἐσόμενος, ὑψηλότερον δὲ καὶ θεοπρεπέστε

Hoc ostendit, quod non solum cum discipulis qui tunc erant, sed cum his etiam qui illos erant secuturi, futurus esset. Neque enim apostoli usque ad sæculi consummationem erant permansuri, sed mediantibus iis qui tunc erant, etiam illis qui postmodum futuri essent, hanc promisit gratiam, tanquam uni corpori cum omnibus loquens fidelibus. Non est autem statim assumptus in cœlum, sed post aliquantum temporis, sicut ex aliis evangelistis licet cognoscere. Etenim a resurrectione ejus, usque ad assumptionem, per quadraginta dies permansit, apparens discipulis, et cum eis conversans ; deinde ab uno monte (*p*) qui in Judæa erat, et dicebatur mons Olivarum, assumptus est, veluti narrat liber Apostolicarum actionum [6].

C Τοῦτο δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον μετ καὐτὰ μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἐστιν. Οὐ γὰρ ἕως τῆς συντελείας τοῦ ἀπόστολοι μένειν ἔμελλον· ἀλλὰ διά τό τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν τοιαύτην ἐπηγγείλατ ἑνὶ σώματι διαλεγόμενος πᾶσι τοῖς π αὐτίκα δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήφθη, καιρόν τινα, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγε στι διαγινώσκειν. Καὶ γάρ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀναλήψεως διά τεσσαρι ρῶν ἦν ὀπτανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ αὐλιζόμενος · Εἶτα ἀπὸ τοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ καλουμένου Ἐλαιῶνος, ἀνελήφθη, καθὼς ἱ ἀποστολικῶν Πράξεων (23) διέξεισιν.

Detur, quæso, nobis digne Evangelio docentibus et conversantibus, tandemque morientibus, ut regnum illud quod per Evangelium perfectis promittitur, assequamur, per gratiam perfecti ac universa-

D Εἴη δὲ ἡμῖν, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου ζουσι καὶ πολιτευομένοις καὶ τελειουμ καὶ τῆς διά τοῦ Εὐαγγελίου ἐπηγγέλμ λείας τοῖς τελείοις, χάριτι τοῦ παντελείο

[3] Marc. XVI, 15. [4] Luc. XXIV, 47. [5] Act. I, 3, 7.

Variæ lectiones et notæ

(19) Inclusa in margine habet A.

(20) Ἐμπόδιον, πρόσπταισμα. Noli conjicere σκολιόν. Σκῶλον habent LXX Exod. X, 7 ; LVII, 14, et reliqui interpretes. Prov. XIV. 7.

(21) Inclusa in margine habet. A. Eadem in fine hujus scholii exhibet Henteniuse n codicis.

(22) Ita uterque codex.

(23) Ἔξεισιν A.

(*p*) *Ab uno monte. Uno* redundat.

ῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ᾧ πρέπει δόξα καὶ κύνησις, ἅμα τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀϊδίῳ Πατρὶ, καὶ συνάρχῳ καὶ συναϊδίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A lis (*q*) regis Jesu Christi, quem decet gloria et adoratio simul cum æterno ac perpetuo Patre, et coæterno simulque perpetuo Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

*) ***Perfecti ac universalis.*** ***Universalis*** prorsus alienum est. Παντέλειος est *perfectus perfectissimus.* κανάριστος.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

—

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου (Cap. I, vers. 23.) Μθ. ιβ΄. Λου. η΄.

Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου. (I, 29.) Μθ. η΄. Λου. θ΄.

Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (I, 32.) Μθ. θ΄. Λου. ι΄.

Περὶ τοῦ λεπροῦ (I, 40.) Μθ. ϛ΄. Λου. ιβ΄.

Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (II, 3.) Μθ. ιγ΄. Λου. ιγ΄. Ἰω. ζ΄.

Περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου. (II, 14.) Μθ. ιδ΄. Λου. ιδ΄.

Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (III, 1.) Μθ. κα΄. Λου. ιε΄.

Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα. (III, 13.) Μθ. ιθ΄. Λου. ις΄.

Περὶ τοῦ σπόρου παραβολή. (IV, 2.) Μθ. κδ΄. Λου. κβ΄ καὶ μθ΄.

Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. (IV, 35.) Μθ. ια΄. Λου. κγ΄.

Περὶ τοῦ λεγεῶνος (V, 1.) Μθ. ιβ΄. Λου. κδ΄.

Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου (V, 21.) Μθ. ιε΄. Λου. κε΄.

Περὶ τῆς αἱμορρεούσης. (V, 25.) Μθ. ιϛ΄. Λου. κϛ΄.

Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (VI, 6.) Μθ. ιθ΄. Λου. κζ΄.

Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρῴδου. (VI, 14.) Μθ. κε΄.

Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 34.) Μθ. κϛ΄. Λου. κη΄. Ἰω. η΄.

Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου (VI, 47.) Μθ. κζ΄. Ἰω. θ΄.

Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. (VII, 1.) Μθ. κη΄.

Περὶ τῆς φοινικίσσης. (VII, 24.) Μθ. κθ΄.

Περὶ τοῦ μογιλάλου. (VII, 31.)

Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. (VIII, 1.) Μθ. λα΄.

Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. (VIII, 14.) Μθ. λϐ΄. Λου. μδ΄.

—

EVANGELIUM

SECUNDUM MARCUM

CAPITA EVANGELII MARCI.

1. *De damoniaco.*
2. *De socru Petri.*
3. *De curatis a variis morbis.*
4. *De leproso.*
5. *De paralytico.*
6. *De Levi publicano.*
7. *De habente manum aridam.*
8. *De apostolorum electione.*
9. *De semine parabola.*
10. *De increpatione maris.*
11. *De legione.*
12. *De filia archisynagogi.*
13. *De muliere sanguinis profluvio laborante.*
14. *De apostolorum ordinatione.*
15. *De Joanne et Herode.*
16. *De quinque panibus et duobus piscibus.*
17. *De ambulatione in mari.*
18. *De transgressione præcepti Dei.*
19. *De Phœnicissa.*
20. *De balbo.*
21. *De septem panibus.*
22. *De fermento Pharisæorum.*

κγ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ. (VIII, 22.)
κδ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως. (VIII, 27.) Μθ. λγ'. Λου. κθ'.
κε'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως. (IX, 2.) Μθ. λδ'. Λου. λ'.
κς'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (IX, 14.) Μθ. λε'. Λου. λα'.
κζ'. Περὶ τῶν διαλογιζομένου, τίς μείζων (IX, 33.) Μθ. λζ'. Λου. λβ'.
κη'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα. (X, 1.) Μθ. μ'.
κθ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν. (X, 17.) Μθ. μα'. Λου, ξγ'.
λ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου (X, 35.) Μθ. μγ'.
λα'. Περὶ Βαρτιμαίου. (X, 46.) Μθ. μδ'. Λου. ξδ'.
λβ'. Περὶ τοῦ πώλου. (XI, 1.) Μθ. με'. Λου. ξη'. Ἰω. ιδ'.
λγ'. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς (XI, 12.) Μθ. μζ'.
λδ'. Περὶ ἀμνησικακίας. (XI, 25.)
λε'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. (XI, 27.) Μθ. μη'. Λου. κθ'.
λς'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος. (XII, 1.) Μθ. ν'. Λου. ο'.

Α λζ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν (XII, 13.) Μθ. νβ'. Λου. οα'.
λη'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων. (XIII, 18.) Μ Λου. οβ'.
λθ'. Περὶ τοῦ Γραμματέως. (XII, 28.) Μ Λου. λε'.
μ'. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως. 35.) Μθ. νε'. Λου. ογ'.
μα'. Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης. (Χ Λου. οδ'.
μβ'. Περὶ συντελείας. (XIII, 3.) Μθ. νς οε'.
μγ'. Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας. (XIII, 3 νη'.
μδ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρ 3.) Μθ. ξβ'. Λου. κα'. Ἰω. ιβ'.
Β με'. Περὶ τοῦ Πάσχα. (XIV, 12.) Μθ. ξη ος'.
μς'. Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεια (XI Μθ'. ξδ'.
μζ'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως. (XIV, 66.) Μ Λου. οη'.
μη'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τ ρίου. (XV, 42.) Μθ. ξη'. Λου. πβ'. '

23. *De cæco.*
24. *De interrogatione in Cæsarea.*
25. *De transformatione Domini.*
26. *De lunatico habente spiritum mutum.*
27. *De disputantibus, quis esset major.*
C 28. *De his qui interrogabant Dominum : An liceret cum uxore divortium facere.*
29. *De divite qui Dominum interrogabat.*
30. *De filiis Zebedæi.*
31. *De Bartimæo.*
32. *De pullo.*
33. *De ficu quæ exaruit.*
34. *De oblivione injuriarum.*
35. *De interrogantibus Dominum, In qua potestate hæc facis ?*
36. *De vinea.*
37. *De his qui interrogabant occasione*
38. *De Sadducæis.*
39. *De scriba.*
40. *De interrogatione Domini.*
41. *De vidua quæ duo minuta obtulit.*
42. *De consummatione.*
43. *De die illo et hora.*
44. *De ea quæ unxit Dominum unguento*
45. *De Pascha.*
46. *De proditione prophetica.*
47. *De negatione Petri.*
48. *De petitione corporis Christi.*

INTERPRETATIO EVANGELII MARCI.

Marcus filius fuit Mariæ, quæ in domo sua benigne apostolos excipiebat. Vocabatur autem et Joannes, quemadmodum in Actis apostolorum invenimus : *Petrus*, inquit, *recognita venit ad domum matris Joannis, qui cognominabatur Marcus, ubi erant multi congregati et orantes* [1]. Et circa principia quidem conjunctus est Barnabæ avunculo suo et Paulo, sicuti liber Actorum testatur [2], et Paulus in Epistolis mentionem ejus faciens, ut in Epistola ad Colossenses [3], et in secunda ad Timotheum [4].

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ Ε ΑΙΟΥ.

Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς, υἱὸς μὲν γέγονε τῆς δεξιωσαμένης ἐν τῇ ἑαυτῆς οἰκίᾳ τοὺς
D λους· ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἰωάννης, ὡς ἐν ταῖ ξεσι τῶν ἀποστόλων εὑρίσκομεν. Συνιδὼν γὰ σιν, ὁ Πέτρος ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῆ τρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευ Καὶ καταρχὰς μὲν συνεῖπετο Βαρνάβᾳ, τ αὐτοῦ, καὶ Παύλῳ, καθὼς ἥ τε βίβλος τῶν Ἀ παριστᾷ, καὶ Παῦλος, ἐν Ἐπιστολαῖς μνήμ

[1] Act. XII, 12. [2] Act. XII, 25 ; XV, 37, 39. [3] Coloss. IV, 10. [4] II Tim. IV, 11.

Variæ lectiones et notæ.

Ὁ ommittit B. Idem mox, post οἰκίαν, insertum habet Μαρίας.

τῇ τε πρὸς Κολασσαεῖς καὶ τῇ πρὸς
ευτέρᾳ· εἶτα τῷ Πέτρῳ συνῆν ἐν Ῥώμῃ,
ῃ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ δείκνυσιν, ἐν ᾗ καὶ
κατὰ πνεῦμα τὸν Μάρκον οὗτος ὠνόμασε,
ὅλον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου λόγον ὁ Μάρ-
κεν (2). Ἔπειτα συνεγράψατο τὸ Εὐαγ-
μὲν ἱστορεῖ καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεύς,
Ῥώμῃ, κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον (3), ἐν
παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ πιστῶν, μετὰ
ἰς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως. Συμφωνεῖ δὲ
ῳ λίαν, πλὴν ὅσον ἐκεῖνός ἐστι πλατύτε-
ὰ καθόλου γενώσκειν, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ
κτὰ τάξιν ἀπαγγέλλουσι τὰς διδασκαλίας
ήματα τοῦ Χριστοῦ, νόμῳ ἱστορίας· πο-
τηροῦσι τάξιν, σπεύδοντες μόνον εἰς τὸ
αὐτά.

A Deinde cum Petro Romæ conversatus est, quemadmodum prior ejus Epistola demonstrat, qua etiam hic filium suum juxta spiritum Marcum appellavit [5] : a quo insuper totum Evangelii sermonem Marcus didicit, et postmodum Evangelium conscripsit, secundum Clementem Stromaticum, hoc est, qui varia in unum contexuit, in ipsa Roma : juxta Chrysostomum autem in Ægypto, rogatus a fratribus qui ibidem morabantur, post decimum a Salvatoris Assumptione annum. Plurimum autem cum Matthæo consentit, nisi quod latius ille cuncta describit. Ubique autem scire oportet, quod evangelistæ interdum quidem Christi doctrinam ac miracula ordine describunt in modum historiæ, quandoque vero ordinem non ser-
B vant : id solum studentes, ut, quod dictum aut factum est, annuntient.

ου — τοῖς προφήταις. Εὐαγγέλιον νῦν
τὴν Καινὴν Διαθήκην, τὴν νέαν νομοθε-
ριστοῦ κέκληκε. Διατί δὲ οὕτως αὐτὴν
εἴρηται ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἐξηγήσεως
ατθαῖον Εὐαγγελίου, ἔνθα περὶ τῆς ἐπι-
Εὐαγγελίων προδιείληπται. Φησὶ δὲ ὁ πα-
ιστὴς, ὅτι ἀρχὴ τῆς νέας (4) νομοθεσίας
τω γέγονεν, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προ-
γει δὲ Μαλαχίαν καὶ Ἡσαΐαν. Εἶτα τί-
ὰ ῥητὰ τῶν προφητῶν, ἵνα μάθῃς, ὅτι
χὴ τοῦ Εὐαγγελίου γέγονεν, οἵαν ταῦτά
τα δέ φασιν, ἀρχὴν αὐτοῦ γενήσεσθαι
ν, ὡς ἀναπτυσσόμενα δείξουσιν. Ἐπεὶ
οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου
ν, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ἔδει
ς ὄντα τῆς Παλαιᾶς, ἀρχὴν γενέσθαι
λλὰ διαιρετέον ἰδίᾳ τῶν δύο προφητῶν

CAP. I. Vers. 1. *Initium* — Vers. 2. *prophetis.* Evangelium nunc Marcus appellavit Novum Testamentum, novam Christi legislationem. Cur autem ita nominaverit, dictum est in Proœmio enarrationis Evangelii juxta Matthæum, ubi de evangeliorum inscriptione tractatum est. Ait ergo præsens evangelista, quod principium novæ Christi legislationis ita fuit, sicut in prophetis scriptum est : dicit autem Isaiam et Malachiam. Deinde ea quoque ponit, quæ a prophetis dicta sunt, ut videas tale fuisse Evangelii principium, quale dicunt prophetæ. Aiunt autem hi Joannem fuisse principium, veluti dicta eorum explicata demonstrabunt. Quia
C enim *omnes prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt*, juxta Domini verbum [6], oportebat hunc, qui finis erat Veteris Testamenti, Novi quoque esse principium. Verum distinguenda sunt propria duorum prophetarum oracula.

ω — ἔμπροσθέν σου. Μαλαχίου μὲν τὸ
ται δὲ περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῇ ἐξηγή-
τοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγ-
περιττὸν τὰ αὐτὰ πάλιν εἰς μέσον

Vers. 2. *Ecce ego — coram te.* Malachiæ vaticinium est. De hoc autem manifeste dictum est vicesimo capite Evangelii juxta Matthæum, unde superfluum esset eadem rursum in medium adducere.

τρίβους αὐτοῦ. [Ἑτοιμάζει (5) μὲν
ρίου, ὁ τὴν ἀρετὴν ἐργαζόμενος· οὐκ εὐ-
ιεῖ τὰς τρίβους αὐτοῦ, ὁ μὴ πρὸς εὐα-
σοῦ, ἀλλὰ δι' ἀνθρωπαρέσκειαν, ἢ τινα
κ ἀγαθὸν, ταύτην ἐργαζόμενος. Οὕτος
όνον τῆς ἑτοιμασίας ὑφίσταται, τὸν δὲ
χει ταῖς τοιαύταις τρίβοις ἐμπεριπατοῦν-

Vers. 3. *Vox — semitas ejus.* † Præparat quidem Domino viam, qui virtutem operatur. Verum non rectas facit semitas ejus, qui non ad Dei beneplacitum, sed ad studium hominibus placendi, aut aliquem alium finem non bonum, hanc operatur. Hic enim laborem quidem præparationis sustinet, Deum autem non habet hujusmodi semitas
D perambulantem.

ῦ Ἡσαΐου ἐστίν· ἡρμήνευται δὲ καὶ τοῦ-
ν τῇ ἐξηγήσει τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ
αῖον Εὐαγγελίου, καὶ ζήτει ἐκεῖ. Τὰ μὲν
τικὰ ταῦτα ῥητὰ συμφώνως κεκράγασιν,
ινας προοδεύσει τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτρε-

Isaiæ testimonium est, quod etiam explanatum est in enarratione tertii capitis Evangelii juxta Matthæum, ibi ergo quærito. Hæc itaque prophetica dicta concorditer clamant, quod Joannes præcessurus erat Christum, viamque ei præparaturus

. v, 13. [6] Matth. xi, 13.

Variæ lectiones et notæ.

ix Sophronii in Marcum Præfatione col-
vi *Hypotyp.*
. VII, p. 9.

(4) Νέας, abest. A.
(5) Hæc uterque in margine exhibet.

Evangelii, et quod inde novæ legislationis futurum erat initium, quæ omnia ita facta sunt. Cum enim Joannes ante Salvatorem ad Jordanem venisset, ac pœnitentiam prædicasset, in animabus hominum fundamentorum loca fodit; veniens autem Christus, fidei posuit fundamenta, novamque ædificavit legislationem. Cum autem dixisset, *Initium Evangelii*, ita factum esse, quemadmodum scriptum est in prophetis, deinde prophetica quoque dicta adduxisset, consequenter nititur quod proposuit demonstrare, et incipit ea dicere, quæ circa Joannem fuerunt : quomodo venerit ad Jordanem; quomodo prædicaverit, et ut semel dicam, quomodo initium Evangelii fuerit. Et quia Marcus admodum Matthæo conformis est, sicut in principio indicavimus, quæ apud illum declarata sunt prætermittemus, tanquam jam manifesta : hoc tantum in unoquoque loco significantes, quod de eo in certo quodam capite dictum sit. Tu ergo caput statim quærito, ac donec quod quæris invenias, perlegito. Ad ea igitur in quibus varius est, expositionem deinceps deducamus.

† Idem quoque et de cæteris evangelistis dicendum.

Vers. 4. *Fuit — peccatorum. Fuit*, hoc est, Erat. Quod autem hic baptismum pœnitentiæ prædicaverit, manifestum est tum ab his quæ dixit, tum ab his quæ operatus est. Præcipiens enim, ut ipsos pœniteret, baptizavit eos qui resipiscebant. Quod tamen baptismus, quo baptizabat, non conferebat peccatorum remissionem, similiter manifestum est : siquidem baptismus Joannis pœnitentiæ solum erat: Christi vero baptismus remissionis erat. Quam eorum differentiam ipse Præcursor docuit dicens : *Ego quidem baptizo vos in aqua, videlicet* nuda; *ipse autem baptizabit vos in Spiritu sancto.* Ante Salvatorem enim nusquam apparet data remissio peccatorum, sed primus Christus hoc donum largitus est per seipsum, et per suum baptisma. Manifestum est ergo baptisma Joannis præparationem fuisse ad peccatorum remissionem. Oportet enim ut peccatorem primum pœniteat, deinde remissionem adipiscatur.

Sed jam videamus quid Evangelista dicat : *Fuit*, inquit, *Joannes baptizans in deserto, et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*. Non dixit, Pœnitentiæ et remissionis peccatorum, ne putes illud baptisma remissionem quoque tribuisse, sed addidit : *In remissionem peccatorum*, hoc est, Propter remissionem. Nam prædicabat pœnitentiam causa remissionis, ut per pœnitentiam de peccatis redarguti ac compuncti, eum ferventer quærerent, qui tollit peccatum mundi, quo apparente procurrerent, ac peccatorum remissionem ab eo acciperent.

A πίσει αὐτῷ τὴν ὁδὸν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀ
τεῦθεν ἔσται ἀρχὴ τῆς νέας νομοθεσίας.
πάντα οὕτως. Ὁ γὰρ Ἰωάννης, πρὸ τ
ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ κηρύξας
ὤρυξεν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων
μελίων· παραγενόμενος δὲ ὁ Χριστός,
θεμέλια τῆς πίστεως, καὶ ᾠκοδόμησε τὴ
μοθεσίαν. Εἰπὼν δὲ ὁ Μάρκος, ὅτι Ἀρχὴ
γελίου οὕτω γέγονεν, ὡς γέγραπται ἐν
φήταις· εἶτα παραγαγὼν καὶ τὰ προφη
λοιπὸν ἐπιχειρεῖ ἀποδεικνύειν, ὃ προέθετ
χεται λέγειν τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην, ὅπως
τὸν Ἰορδάνην, ὅπως ἐκήρυξε, καὶ ἁπλῶ
ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου γέγονεν. Ἐπεὶ δὲ
ἄγαν συμφωνεῖ τῷ Ματθαίῳ, καθὼς ἐν
B ἐπεσημηνάμεθα, ὅσα μὲν ἐν ἐκείνῳ δι
παρήσομεν, ὡς ἤδη σαφηνισθέντα, τοῦτο
μεινόμενοι ἐφ' ἑκάστῳ τούτων, ὅτι
περὶ τούτου ἐν τῷ δεῖνι κεφαλαίῳ. Σὺ
ζήτησον ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον, καὶ ἀνάγ
μέχρις ἂν εὑρήσεις τὸ ζητούμενον. Ὅσα
λάττει, ταῦτα λοιπὸν ἀγάγωμεν εἰς ἐξήγησι

Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἑξῆς εὐαγγελιστῶν.

Ἐγένετο — ἁμαρτιῶν. Ἐγένετο, ἀντὶ
Ἀλλ' ὅτι μὲν οὗτος κατήγγελλε βάπτισμ
ας, δῆλον, ἀφ' ὧν τε ἔλεγεν, ἀφ' ὧν τε ἔπ
τελλόμενος γὰρ μετανοεῖν, ἐβάπτιζε τοὺς
τας· ὅτι δὲ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐβάπτιζεν, ο
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὁμοίως φανερόν. Τὸ μὲ
C ἄννου βάπτισμα, μετανοίας ἦν μόνον· τὸ
στοῦ, τοῦτο ἦν ἀφέσεως. Καὶ τούτων τὴν δ
τὸς ὁ Πρόδρομος ἐδίδαξεν εἰπών· Ἐγὼ μὲ
ὑμᾶς ἐν ὕδατι, δηλαδὴ, ψιλῷ· αὐτὸς δ
ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Πρὸ γὰρ τοῦ
οὐδαμοῦ φαίνεται δοθεῖσα ἄφεσις ἁμ
αὐτὸς πρῶτος ὁ Χριστὸς τοῦτο τὸ δῶρον
διά τε ἑαυτοῦ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου βαπτίσμα
οὖν, ὅτι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου προπαρ
τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Δεῖ γὰρ τὸ
λὸν μετανοῆσαι πρῶτον, εἶτα τυχεῖν ἀφέσεως

Ἀλλ' ἴδωμεν αὖθις, τί φησιν ὁ εὐαγγελ
γένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ
D ρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφε
τιῶν. Οὐκ εἶπε Καὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, ἵ
μίσῃς, ὅτι τὸ τοιοῦτον βάπτισμα (6) π
ἄφεσιν· ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι εἰς ἄφεσιν
τουτέστι, διὰ ἄφεσιν. Ἐκήρυσσε γὰρ
ἕνεκεν ἀφέσεως, ἵνα τῇ μετανοίᾳ κατα
τῶν, καὶ κατανυγέντες, ἐφ' οἷς ἥμαρτον,
θερμῶς τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κό
φανέντι προσδράμωσι, καὶ λάβωσι παρ'
ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Τὸ τοιοῦτον *βάπτισμα, ὅτι* B.

πορεύοντο — ἁμαρτίας αὐτῶν. Ταῦτα A
δηκεν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ δηλωθέντος
λαίου.

— μέλι ἄγριον. Καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἐξηγή-
τοῦ κεφαλαίου ἐσαφηνίσθησαν. Ἐνεδέδυ-
χας καμήλου, οὐχὶ ἀκατεργάστους, ἀλλ'
Εἴρηκε γὰρ ὁ Ματθαῖος, ὅτι εἶχε τὸ
τοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου. Τὸ δὲ Ἐνδε-
σκεύσται καὶ εἰς τὸ, Καὶ ζώνην δερμα-

ήρυσσε — ὑποδημάτων αὐτοῦ. [Τὸν
Γρηγορίου τοῦ (8) Θεολόγου· Τί δὲ ὁ
τοῦ ὑποδήματος, ὃν οὐ λύεις, ὦ (9)
Τυχὸν (10) ὁ τῆς ἐπιδημίας λόγος καὶ τῆς
μηδὲ τὸ ἀκρότατον εὐδιάλυτον.] B

μὲν τοῦτο, καὶ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν
τοῦ κηρυσσομένου, ὡς ἐν τῷ εἰρημένῳ
παραδεδώκαμεν. Φασὶ δέ τινες, ὑποδήμα-
εἶσθαι, τὴν σάρκα. ἣν ὑποδὺς ἐφόρεσεν ὁ
Θεοῦ, ἱμάντα δὲ, τὸν ἀπόρρητον λόγον
ως αὐτῆς, οἷον, πῶς μεμενήκασιν αἱ φύ-
ζυτοι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ δὲ τὴν φανε-
είαν, ἱμάντα λέγει, τὸν ἐκ λώρου δεσμόν.
ἡ τοῦ ῥητοῦ σύνταξις οὕτως· Οὗτινος αὐ-
ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς
ας. Κύπτει γὰρ, ὁ λῦσαι τοῦτον βουλόμε-
ήματα δὲ λέγει, τὰ σανδάλια. Τὸ δὲ οὗτι-
, σύνηθες παρ' Ἑβραίοις, ὡς τὸ· Οὗ ἀρᾶς
αὐτοῦ γέμει. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ· Ὧτινι C
τό· Μακάριος ἀνὴρ ᾧ ἐστιν ἀντίληψις αὐτῷ

ν — Πνεύματι ἁγίῳ. Ὁμοίως καὶ περὶ
είρηται ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

ένετο — εἰς τὸν Ἰορδάνην. Τὸ, Καὶ
ύνηθές ἐστι πρόσθρημα τοῖς Ἑβραίοις.
νετο, φησὶν, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέ-
· εἶτα ἄρχεται λέγειν, τί ἐγένετο. Ἡμέ-
ν φησιν, ἐν αἷς ἐκήρυσσε τὸ βάπτισμα τῆς
ὁ Ἰωάννης. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῶν
ῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν
ιπὸ τῆς Γαλιλαίας, εἶπε· Μάρκος δὲ ἰδικώ
τὴν πόλιν, ἐν ᾗ διέτριβε, προσέθηκε.

θέως — ἐπ' αὐτόν. Καὶ περὶ τούτων εὐ-
τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ. Ἀλλὰ Ματθαῖος
Λουκᾶς ἀνοιγῆναί φασι τοὺς οὐρανούς, οὗτος
ῆναι. Εἰσὶ δὲ ταὐτά.

Vers. 6. ***Et exibant — peccata sua.*** Hæc declarata sunt in expositione prædicti tertii capitis.

Vers. 6. *Erat autem — melle silvestri.* Et hæc in enarratione dicti capitis manifesta sunt. Induebatur autem pilis cameli, non simpliciter incompositis, sed contextis. Dixit enim Matthæus quod habebat vestimentum suum de pilis camelorum [7]. Dictio autem *Vestitus erat*, subintelligitur etiam in eo quod additur: *Et zona pellicea.*

Vers. 7. *Et prædicabat — calceamentorum ipsius.* †† *Corrigiam*, Gregorii Thelogi: Quæ vero corrigia calceamenti, quam non solvit Baptista? Fortasse ratio, cur in hoc mundo versatus sit et homo factus sit, quorum ne extremum quidem facile solvi potest. B

Hoc quidem propter excellentiam ejus qui prædicabatur dictum est, quemadmodum prædicto capite tradidimus. Quidam autem dicunt per calceamenta carnem intelligi, qua calceatus sive vestitus est Dei Filius. Corrigiam vero, ineffabilem conjunctionis suæ rationem: quomodo videlicet naturis inconfusis, unita sit humanitas divinitati. Juxta planam vero interpretationem, corrigiam vocat, e corio factum vinculum. Est autem hic dictorum ordo: Cujus ipsius corrigiam calceamentorum non sum idoneus solvere procumbens. Procumbit enim, qui vult illud solvere. Calceamenta dicit sandalia. Et quod dicitur: *Cujus ipsius*, frequens est apud Hebræos, ut illud: *Cujus tollens* (r) *os ejus implet* [8] Similiter et: *Qui ipse*, ut quod dicitur: *Beatus vir cui est auxilium ipsi abs te* [9]. C

Vers. 8. *Ego quidem — Spiritu sancto.* Similiter et de hoc superius dictum est in prædicto capite.

Vers. 9. *Et factum est — in Jordane* dictio quoque, *Et factum est*, particula est apud Hebræos in frequenti usu: *Et factum est*, inquit, *in illis diebus.* Deinde incipit dicere quid factum sit. Dicit autem nunc dies quibus prædicabat Joannes baptismum pœnitentiæ. De his vero quæ sequuntur prædicto capite dictum est. Sed Matthæus quidem simpliciter dixit: *A Galilæa* [10]; Marcus D vero civitatem etiam addidit in qua habitabat.

Vers. 10. *Et statim — in ipso.* De his quoque eodem capite invenies. Verum Matthæus quidem et Lucas, aperiri cœlos dicunt [11]; hic autem diffindi. Hæc tamen pro eodem accipiuntur.

1. III, 4. [8] Psal. IX, 28. [9] Psal. LXXXIX, 6. [10] Matth. III, 13. [11] Matth. III, 16; Luc. III.

Variæ lectiones et notæ.

ic in margine codex uterque.
g. 236.
co laudato: Λύεις ὁ βαπτίζων Ἰησοῦν.
llens. Legit ergo ἄρας, loco ἀρᾶς. Corrigendum erat hoc ex LXX.

(10) Ante τυχὸν alia adduntur l. I.
(11) Ἡμέραις τάδε. Εἶτα B.

Vers. 11. *Et vox — complacitum est.* In Evangelio juxta Matthæum scriptum est : *Hic est Filius meus* [12]. Marcus autem et Lucas habent: *Tu es Filius meus* [13]. Quid ergo dicemus ? Nihil aliud quam quod apud Matthæum diximus : quod evangelistæ interdum quidem integre hujusmodi verborum mentionem faciunt : quandoque vero sententiam quidem servant integram : quasdam autem dictiones non curantes immutant, dum hoc sermoni nihil potest obesse, quod pro una dictione alia idem significans adducitur. Nam idem demonstrant *Hic* et *Tu*.

Rursum simile est quod Matthæus et Marcus scripserunt: *In quo mihi bene complacitum est* [14], et quod Lucas : *In te mihi bene complacitum est* [15]. Et hic tibi canon generalis esto ad omnia similia.

Vers. 12. — *Statimque.* Vers. 13. *Satana.* Dictum est de his tertio juxta Matthæum capite. Ille tamen, simul et Lucas dixerunt: *A diabolo* [16], hic autem, *A Satana*. Cum enim dæmon multa habeat nomina, et ab unaquaque malitia sua recipiat appellationem : illi quidem unum posuerunt, *hic* vero aliud.

Dictus est autem Satanas, hoc est contrarius, Nam Deo contrarius est dæmon, et contraria statuens.

Vers. 13. *Et erat cum bestiis.* Matthæus et Lucas genera quoque tentationum scripserunt [17]. Marcus vero cum supra cæteros brevitatis esset amator, satis putavit dicere : *Et tentabatur*. In hoc enim genera quoque complexus est. Quod autem erat cum bestiis, propter magnam loci solitudinem accidit ; ut etiam ab hoc discas, quod is qui tuetur animæ dignitatem, bestiis potius formidabilis est. Ante inobedientiam enim jussum erat ut omnibus homo dominaretur.

Vers. 13. *Et angeli — ei.* Post tentationes videlicet, post manifestam de tentatore victoriam, quemadmodum significavit Matthæus.

Vers. 14. *Postquam autem — Dei.* Dictum est et de his eodem capite, Evangelium autem regni Dei dicit nunc Novum testamentum, utpote annuntians de regno Dei, et inducens ad regnum Dei.

Vers. 15. *Et dicens — tempus.* Tempus a Deo constitutum conversationi Veteris Testamenti, de quo dicit Apostolus : *Ubi venit completio temporis, misit Deus Filium suum* [18].

Vers. 15. *Et — Dei.* Appropinquavit ut regnet super credentes, sicut manifestius interpretati sumus prædicto capite.

A Καὶ φωνὴ — εὐδόκησα. Ἐν τῷ κατὰ Μ
μὲν, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, γέγραπται·
δὲ καὶ Λουκᾶς, Σὺ εἶ ὁ Υἱός μου, γράφουσι.
ἐροῦμεν ; Οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅπερ (12) ἐν τ
Ματθαῖον εἰρήκαμεν, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ πο
ἀκεραίων τῶν τοιούτων ῥητῶν ἀπομνημο
ποτὲ δὲ, τὴν μὲν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν ὁλόκλη
σώζουσι, λέξεις δέ τινας ἀπαρατηρήτως ὑ
τουσιν, ὅταν οὐδέν τι μέλλῃ τῷ λόγῳ τοῦτο
νεσθαι, τῆς ἀντεισαχθείσης λέξεως ταὐτὸν
νούσης. Δεικτικὰ γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ, Οὗτος,
Σύ.

Αὖθις οὖν τοῦ Ματθαίου μὲν καὶ τοῦ
γραψάντων· Ἐν ᾧ εὐδόκησα· ὁ Λουκᾶς.
εὐδόκησα, εἰρηκε. Καὶ τοῦτο κανὼν ἔστω σοι κ
B ἐπὶ τῶν τοιούτων πάντων.

Καὶ εὐθὺς — Σατανᾶ. Εἴρηται καὶ περὶ
ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον
ἐκεῖνος μὲν, ἔτι δὲ καὶ Λουκᾶς, Ὑπὸ τοῦ
λου· εἶπον, Μάρκος δὲ, Ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ.
νόμου γὰρ ὄντος τοῦ δαίμονος, καὶ ἀφ' ἑκάσ
τοῦ κακίας ὀνομαζομένου, τὸ μὲν οὗτοι, τὸ δὲ
εἰρήκασι.

Λέγεται δὲ Σατανᾶς, ὁ ἀντικείμενος. Ἀντίκει
ὁ δαίμων τῷ Θεῷ, τὰ ἐναντία νομοθετῶν.

Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων. Ματθαῖος μὲ
Λουκᾶς καὶ τὰ εἴδη τῶν πειρασμῶν αὐτο
γραψαν (13)· ὁ δὲ Μάρκος, φιλοσύντομος ὢ
C τοὺς ἄλλους, ἠρκέσθη τῷ (14) εἰπεῖν, ὅτι Καὶ
ραζόμενος. Ἐν τούτῳ γὰρ καὶ τὰ εἴδη συμπ
δεν. Ἦν δὲ μετὰ τῶν θηρίων, διά τε τὴ
ἐρημίαν τοῦ τόπου, καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ φυ
τὸ ἀξίωμα τῆς ψυχῆς, φοβερὸς πᾶλλον τοῖς
ἐστίν. Ἄρχειν γὰρ πάντων αὐτῶν πρὸ τῆς πα
ὁ ἄνθρωπος ἐκελεύσθη.

Καὶ οἱ ἄγγελοι — αὐτῷ. Μετὰ τοὺς πειρ
δηλονότι, καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ πειραστοῦ πα
νίκην, ὡς ὁ Ματθαῖος ἐπεσημήνατο.

D Μετὰ δὲ — τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ
ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ. Εὐαγγέλιον δὲ τῆς
λείας τοῦ Θεοῦ νῦν, τὴν Καινὴν Διαθήκην λέγ
μηνύουσαν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἣ ὡ
γουσαν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ λέγων — καιρὸς. Ὁ καιρὸς ὁ ἀφο
παρὰ Θεοῦ τῇ πολιτείᾳ τῆς Παλαιᾶς Δια
περὶ οὗ φησιν ὁ Ἀπόστολος· ὅτι Ὅτε ἦλ
πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ
αὐτοῦ.

Καὶ — Θεοῦ. Ἤγγικεν ἵνα βασιλεύσῃ τῶ
στευόντων, ὡς ἁρμηνεύθη φανεροώτερον ἐν τῷ
θέντι κεφαλαίῳ.

[12] Matth. III, 17. [13] Luc. III, 22. [14] Matth. IX, 17. [15] Luc. III, 22. [16] Matth. IV, 5 ; Luc. IV, Matth. IV, 3 ; Luc. IV, 3 seqq. [18] Galat. IV, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Ὅπερ καὶ ἐν B.
(13) Ἔγραψαν B.
(14) Τῷ, abest A.

ῖτε — Εὐαγγελίῳ. Πάλιν Εὐαγγέλιον τὴν Καινὴν Διαθήκην ὠνόμασε, παραι- Πιστεύετε τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἤγουν, ὡς ἴθησε.

τῶν — ἁλιεῖς. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων νύτῳ κεφαλαίῳ.

πεν — ἠκολούθησαν αὐτῷ. Καὶ περὶ τού- ς ἐν ἐκείνῳ εἴρηται.

ιοβὰς — αὐτοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ τού-

ἐσπορεύονται — ἐδίδασκε. Ταῦτα καὶ ὁ στόρησεν. Ἦλθον δὲ εἰς Καπερναοὺμ ἀπὸ αρέτ, ὡς ὁ αὐτὸς (15) ἐπεσημειώσατο. βασι δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν , ὅτε ἦν δηλαδὴ Σάββατον. Ἐν ταύταις ἡμέραις ἀργοῦσιν αὐτοῖς ἐπέτρεπεν ὁ νό- B ἔγεσθαι, καὶ τοὺς νόμους ἀναγινώσκειν. εἰσήρχετο, ἵνα πάντες ἀκούσωσιν αὐτοῦ ἠν.

επλήσσοντο — οἱ Γραμματεῖς. Ταῦτα καὶ ὁ παρέθηκεν ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφα- λλ' ἐκεῖνος, εἰς τὸ ὄρος ἀναβῆναι λέγει τὸν κἀκεῖ καθίσαντα διδάξαι τοὺς μαθητὰς αὐ- στῶν τῶν ὄχλων. Εἶτα μετὰ μακρὰν διδα- πάγει ὅτι καὶ ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ ὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. Δῆλον οὖν ἐστιν, ὅτι καὶ γεγόνασιν.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου.

— τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα καὶ ὁ Λουκᾶς εἰρηκεν ν δὲ καλοῦσι τὸ δαιμόνιον, ὡς ἐφηδυνό- C ῖς ἀκαθαρσίαις καὶ μιαρίαις. Ἀνέκραξε ωπος, μὴ φέροντος τοῦ ἐν αὐτῷ δαιμονίου ολὴν τῆς θεότητος. Ἔα δὲ, ἀντὶ τοῦ. Ἄφες κοινὸν ἡμῖν καὶ σοί; Ναζαρηνὸν δὲ τὸν ὠνόμασεν, ὡς ἀνατραφέντα ἐν τῇ πόλει καθὼς (16) ὁ Ματθαῖος ἱστόρησεν.

αν δὲ ἐνταῦθα (17) ὁ δαίμων, τὴν ἐποχὴν μεως καὶ ἀνενεργησίαν καὶ δίωξιν ἑαυτῶν δὲ· Οἶδά σε τίς εἶ, εἶπε, κολακεύων αὐ- φείσηται αὐτοῦ· οὐκ εἶπε δὲ Ἅγιος, ἀλλὰ μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης. Ἅγιοι ται οἱ προφῆται, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν· μό- θεὸς φύσει καὶ κυρίως ἅγιος. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἅγιος, ἀντὶ τοῦ, ὁ φύσει καὶ κυρίως D

ετίμησεν ἐξ αὐτοῦ. — Ἐπετίμησεν, ἀντὶ στόμισεν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ ἐδέξατο τὴν δαίμονος μαρτυρίαν ὁ Χριστός, καίτοι ἀλη- πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ ἔχρῃζεν ἡ ἀλήθεια ἶναι παρὰ τοῦ ψεύδους· ἔπειτα ἐδίδαξεν πιστεύειν τοῖς δαίμοσι, κἂν ἀληθῆ λέγωσι. εἰ γὰρ ὄντες καὶ πολεμιώτατοι, οὐκ ἂν

Vers. 15, *Resipiscite — Evangelio.* Rursum Evangelium nominavit hic Testamentum Novum, adhortans ut Novo Testamento credant. Vel, sicut illud credere suadet.

Vers. 16. *Ambulans — piscatores.* De his eodem capite dictum est.

Vers. 17. *Et dixit* — Vers. 18. *secuti sunt eum.* Similiter et de his eodem capite dictum est.

Vers. 19. *Et progressus* — Vers. 20. *eum.* Dictum est de his ibidem.

Vers. 21. *Et ingrediuntur — docebat.* Hæc etiam Lucas scripsit. Venerunt autem Capernaum a Nazareth, sicut ille significavit [19]. Sabbatis vero, hoc est, diebus Sabbatorum erat. In his enim diebus, dum illis otium erat, permittebat lex ut congregarentur ac leges recitarent. Tunc ergo ingressus est, ut per otium omnes audirent ipsum.

Vers. 22. *Et stupebant — Scribæ.* Hæc Matthæus quoque posuit in fine quinti capitis [20]. Verum ille Christum in montem ascendisse dicit, ibique sedentem discipulos suos docuisse, astantibus et turbis ; deinde post longum sermonem inducit, quod etiam turbæ stupuerunt super doctrina ipsius [21], etc. Manifestum ergo est, utrumque factum esse.

CAP. 1. *De dæmoniaco.*

Vers. 23. *Et erat.* — Vers. 24. *Dei.* Hæc etiam dixit Lucas [22]. Vocant autem dæmonium immundum, quasi immunditiis ac sceleribus gaudentem. Clamavit sane homo, non ferente quod in eo erat dæmonio vim divinitatis. *Sine*, hoc est, Dimitte nos. Quid tibi nobiscum commune est ? Christum quoque vocavit Nazarenum, eo quod in civitate Nazareth nutritus esset, quemadmodum scripsit Matthæus [23].

Perditionem autem, vocat hic dæmon cohibitionem suæ potestatis, virtutemque contrariam, ac persecutionem. Id etiam quod additur : *Novi te quis sis*, adulando ei dixit, ut ipsi parceret. Non solum autem dixit *Sanctus*, sed, *ille Sanctus*, cum articuli additione. Siquidem et prophetæ sancti sunt, sed per participationem : solus autem Deus proprie et natura sanctus est. Ob id ergo dixit : Sanctus ille, hoc est natura proprie sanctus.

Vers. 25. *Et increpavit — ab eo.* — *Increpavit*, hoc est, Os obturavit. Vide autem quod non susceperit Christus a dæmone testimonium, quanquam vera diceret. Primum quidem quia non vult veritas ut sibi a falsitate perhibeatur testimonium. Deinde docuit nos ne dæmonibus unquam credamus, etiam vera dicentibus : cum enim ament

IV, 16. [20] Matth. v, 1. [21] Matth. VII, 28. [22] Luc. IV, 33. [23] Luc. IV, 16.

Variæ lectiones et notæ.

ρεσημειώσατο. B.
υκᾶς, corrigendum.

(17) Λέγει, post ἐνταῦθα, addit A.

mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi ut ad fallendum, veritate quasi esca quadam utantur.

Vers. 26. *Et cum discerpsisset — ab eo.* Pro *Discerpsisset* dicit Lucas, *Projecisset in medium* [24], addens quod nihil illi nocuit. Ei siquidem permisit Dominus, ut hominem projiceret, quo demonstratur projicientis malitia ; nocere autem non permisit, ut appareret expellentis potentia. Clamavit etiam voce magna flagellatus imperio Dominico. Non dixit tamen quid clamaverit, eo quod voces nihil significantes ediderit.

Vers. 27. *Et admirati sunt — obediant ei ?* Quid est, hoc quod videmus ? Dicebant autem etiam nunc (*s*) Christi doctrinam, utpote differentem a doctrina Scribarum, aut etiam a doctrina Joannis Baptistæ. Illi siquidem docebant tantum ; Christus vero etiam dæmones cum potestate expellebat. Auctoritatis namque est : *Obmutesce et exi.* Lucas vero loco ejus quod dicitur : *Quæ doctrina nova hæc*, dixit : *Quod est hoc verbum* [25] ? nominans verbum, doctrinam quæ per verbum fit; aut dicens verbum, illud quod ad dæmonem factum est, puta, *Obmutesce et exi.* Unde etiam addidit : *Quia cum auctoritate ac potestate imperat spiritibus immundis et exeunt.* Cum autoritate quidem, eo quod juberet ; cum potestate vero, eo quod efficeret, quod vellet.

Vers. 28. *Exivit autem — Galilææ.* Dictum est de hoc quarto juxta Matthæum capite.

CAP. II. *De socru Simonis.*

Vers. 29. *Et statim — Joanne.* Qua de causa eo veneritsuperius dictum est octavo juxta Matthæum capite.

Vers. 30. *Socrus autem* — Vers. 31. *ipsis.* De his quoque dictum est eodem capite. Vide autem quod Christus sæpius ob aliorum fidem confert aliis sanitatem, quando futurum est, ut is quoque credat qui curatur, et non potest ad se venire, aut propter ægritudinem, aut propter intempestivam ætatem, aut etiam propter ignorantiam. Nam et hic alii eum deprecati sunt.

Suscipiamus igitur et nos Christum sive sermonem ejus, ut febrim affectionum in nobis exstinguat. Suscepto autem beneficio ministremus ei, curando pauperes. *Quidquid enim*, inquit *fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis* [26] ; ministremus et his qui eum imitantur quasi discipulis ipsius, ut et illi pro nobis deprecentur.

CAP. III. *De curatis a variis langoribus.*

Vers. 32. *Facta autem vespera* — Vers. 33. *ja-*

[24] ibid. 35. [25] Ibid. 36. [26] Matth. xxv, 40.

ποτε ἀληθεύσαιεν, εἰ μὴ πρὸς ἀπάτην τῇ χρήσονται (18) καθάπερ τινὶ θελέτρῳ.

Καὶ σπαράξαν — ἐξ αὐτοῦ. Τὸ σπ ῥίψαν εἶπεν ὁ Λουκᾶς, προσθείς· ὅτι μηδὲν αὐτόν. Ῥίψαι μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπον συνεχώ χριστὸς (19), ἵνα δειχθῇ τοῦ ῥίψαντος ἡ κακία δὲ οὐκ εἴασεν, ἵνα φανῇ τοῦ ἀπελαύνοντος δύναμις. Ἔκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, μαστιχ τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς. Οὐκ εἶπε δέ, τί ἔκρ ἀσήμαντα κράξαντος.

Καὶ ἐθαμβήθησαν — ὑπακούουσιν αὐτ ἐστι τοῦτο ὃ βλέπομεν ; Διδαχὴν δὲ καινὴν τὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡς παραλλάττουσαν τῆς τῶν Γραμματέων, ἢ τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ Οἱ μὲν γὰρ ἐδίδασκον μόνον, ὁ δὲ Χριστὸς δαίμονας ἀπήλαυνε κατ' ἐξουσίαν. Ἐξουσ γὰρ τὸ, Φιμώθητι, καὶ τὸ, Ἔξελθε. Ὁ δὲ ἀντὶ τοῦ· Τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη ; Τ γος οὗτος, εἴρηκε· λόγον ὀνομάσας, τὴν δι διδαχὴν· ἢ λόγον λέγων, τὸν λεχθέντα πρὸς μόνιον, τὸ Φιμώθητι, καὶ τὸ, Ἔξελθε. Π γὰρ· Ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Ἐν ἐξουσίᾳ τὸ προστάσσειν· ἐν δυνάμει δὲ, διὰ τὸ ἀνύειν.

Ἐξῆλθε δὲ — Γαλιλαίας. Εἴρηται περὶ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Καὶ εὐθέως — Ἰωάννου. Τίνος ἕνεκεν ξλ προείρηται ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κα θαῖον.

Ἡ δὲ πενθερὰ—αὐτοῖς. Εἴρηται καὶ περὶ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· σκόπει δὲ, ὅτι πολ Χριστὸς τῇ ἑτέρων πίστει χαρίζεται τὴν ἴασιν, ὅταν μέλλοι πιστεύειν καὶ ὁ θεραπε καὶ μὴ δύνηται πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, ἢ διὰ δι' ἄωρον ἡλικίαν, ἢ καὶ δι' ἄγνοιαν. Καὶ ταῦθα ἕτεροι αὐτὸν παρεκάλεσαν.

Ὑποδεξώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν Χριστ ουν, τὸν λόγον αὐτοῦ, ἵνα τῶν ἐν ἡμῖν πα πύρωσιν ἀποσβέσῃ· τυχόντες δὲ εὐεργεσίας, νήσωμεν αὐτῷ, θεραπεύοντες τοὺς πένητα· ὅσον γάρ, φησίν, ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶ φῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. νήσωμεν δὲ καὶ τοῖς αὐτοῦ μιμηταῖς, ὡς μ αὐτοῦ καὶ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν ἱκετεύουσιν.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλω νόσων.

Ὀψίας δὲ γενομένης — τὴν θύραν. Εἴρη

Variæ lectiones et notæ.

(18) Forte, χρήσαιντο. (19) Ὁ Κύριος. B.

(*s*) *Etiam nunc.* Corrige, *novam.* Hentenius loco καινὴν videtur invenisse καὶ νῦν.

ν ἐν τῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματ- A *nuam.* Dictum est et de his capite nono juxta Matthæum.

πευσε — ἐξέβαλε. Ὁ μὲν Μάρκος εἰ-
θεράπευσε πολλούς· ὁ δὲ Ματθαῖος, ὅτι
ιοίως δὲ καὶ περὶ τῶν δαιμονίων, ὁ μὲν
ι δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλεν · ὁ δὲ Ματ-
ἐξέβαλε τὰ πνεύματα, δηλονότι, πάντα.
αμέν ; Τὸ πολλοὺς ἐνταῦθα καὶ τὸ Πολ-
κεν ὁ εὐαγγελιστὴς, οὐχ ὅτι παρέλιπέ
πεύτους, ὁ Κύριος οὐδ' ὅτι δαιμόνιά τινα
λ', ἵνα δείξῃ μόνον ὁ Μάρκος, ὅτι πλῆθος
απευθέντες, καὶ ὅτι πολλὰ ἦν τὰ ἐκβλη-
να. Σκόπει δὲ, πῶς τὸ δαιμονᾷν οὐ συν-
ἄλλαις νόσοις ἀλλ' ἰδίως αὐτὸ τίθησιν,
ατον.

Vers. 34. *Et curavit — ejecit.* Marcus quidem dixit, quod multos curaverit. Matthæus vero quod omnes[27]. Similiter autem et de dæmoniis dixit Marcus, quod dæmonia multa ejecit ; Matthæus vero quod spiritus ejecit [28], puta omnes.

Quid ergo dicimus? Quod *Multos* et *Multa*, addidit hic Evangelista, non quod aliquos prætermiserit Dominus, quin curaverit, aut dæmonia aliqua reliquerit, sed tantum, ut ostendat Marcus, quod multi fuerunt qui sanati sunt, multaque ejecta dæmonia. Considera autem quomodo dæmoniacum esse, non conjungat aliis infirmitatibus, sed hoc per se ponat tanquam id quod miserrimum

B est.

— αὐτόν. Ἐκώλυεν (20) αὐτὰ λαλεῖν,
κράζοντα, καθά (21) ἱστόρησεν ὁ Λου-
έγοντα, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ
ουν δὲ περὶ αὐτοῦ (22), ὅτι ᾔδεσαν αὐτὸν
Χριστὸν, ὡς ὁ Λουκᾶς πάλιν εἴρηκεν.
δὲ αὐτὸν, προσβαλούσης αὐτοῖς σφο-
ἐκεῖνος τῆς θεότητος, πυρὸς δίκην · οὐκ
ι λαλεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν ἀποδεδώκα-
ω, ἔνθα ἐφίμωσε τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα
υναγωγῇ ὄντος ἀνθρώπου.

Vers. 34. *Et non — ipsum.* Prohibebat ipsa de se loqui, clamantia sicut dixit Lucas et dicentia : *Tu es Christus Filius Dei* [29]. Loquebantur vero de eo quoniam noverant ipsum esse Christum, sicut rursum dixit Lucas. Cognoscebant autem per radium divinitatis, qui in eos ad modum ignis jaciebatur. Non sinebat etiam ea loqui propter causam quam superius reddidimus, ubi obmutescere fecit spiritum immundum hominis in Synagoga vexati.

ωΐ ἔννυχον — προσηύχετο. Ἔννυχον,
Νυκτὸς ἔτι οὔσης. Τὸ γὰρ λίαν πρωΐ,
τιν, εἴτουν, ἔνσκοτον. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ
ηκεν ἐν ἄλλοις, ὅτι Μαρία ἡ Μαγδα-
αι πρωΐ, σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ C
ἀλλὰ (23) καὶ Μάρκος μὲν, Ἔννυχον
κᾶς δὲ, γενομένης ἡμέρας. Οὐκ ἔστι δὲ
α. Τὸ γὰρ λίαν πρωΐ, ἔνσκοτόν τε
χὴ τῆς ἡμέρας.

Vers. 35. *Et summo mane — orabat.* In crepusculo, hoc est, cum adhuc nox esset ; summum mane enim crepusculum est sive diluculum. Sic enim alibi quoque dixit Joannes, quod *Maria Magdalene venit summo mane cum adhuc tenebræ essent* [30]. Verum Marcus quidem hoc loco dixit, In crepusculo ; Lucas vero : *Facto die* [31]. Non est autem contradictio ; nam valde mane et crepusculum est, et diei principium.

δὲ εἰς ἐρημίαν, διδάσκων ἡμᾶς, ἐάν τί
ωμεν ἀξιοθαύμαστον, φεύγειν τὸν ἀπὸ
των ἔπαινον, καὶ κατὰ μόνους γινομέ-
ισταῖν τε τῷ Θεῷ, τῷ δόντι χάριν ἡμῖν,
ίχεσθαι ἐνδυναμωθῆναι ἔτι. Ἐπιτηδεία
τυχὴν ἡ ἐρημία, διὰ τὸ ἀπερίσπαστον.

Abiit autem in desertum locum, ut nos doceret, quod si quando admiratione digna fecerimus, laudem ab hominibus fugiamus : et ab aliis segregati, Deo qui nobis beneficium contulit gratias agamus, ac deprecemur ut illud in posterum confirmet. Unde locus desertus orationi conveniens est, eo quod distractionem non afferat.

ιδίωξαν — ζητοῦσι. Μάρκος μὲν λέγει,
ιων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ μαθηταὶ κατα-
ῦρον αὐτόν · ὁ δὲ Λουκᾶς ὅτι οἱ ὄχλοι
καὶ ἄμφω ταῦτα γενέσθαι, καὶ πρῶτον
αθητὰς τοῦτο ποιῆσαι · εἶτα τοὺς ὄχλους. D
προλαβόντες οἱ μαθηταὶ, οἷα θερμότερον
τῶντές, εἶπον περὶ τῶν ὄχλων, ὅτι Πάν-
τοῦσιν. Ὅρα δὲ ὅπως ἡ ἀναχώρησις πο-
κύτὸν ἐποίησε.

Vers. 36. *Et prosecuti sunt* — Vers. 37. *Quærunt.* Marcus quidem ait : *Simon, et qui cum illo erant prosecuti invenerunt eum.* Lucas autem, quod turbæ [32]. Verisimile ergo est, utrumque factum esse, et primum quidem discipulos hoc fecisse, deinde vero turbas. Etenim discipulis, ut qui ferventius eum amabant anticipaverunt, dicentes de turbis : *Omnes quærunt te.* Vide autem quomodo secessio desiderabiliorem eum reddiderat.

ει. — ἐξελήλυθα. Πόλις μέν ἐστιν, ἡ
η· κώμη δὲ, ἡ ἀτείχιστος. κωμόπολις δὲ,

Vers. 38. *Et ait — egressus sum.* Oppidum vel civitas est, quæ muros habet ; pagus autem sive

. VIII, 16. [28] Ibid. [29] Luc. IV, 41. [30] Joan. XX, 1. [31] Luc. IV, 42. [32] Luc. IV, 42.

Variæ lectiones et notæ.

ώλυσεν. A.
θὼς. B.

(22) Διότι. B.
(23) Καί omittit B.

villa aut vicus, quæ muris caret; κωμοπολις vero quod hic ponitur, vicos significat majores, aut oppidula rusticana, quæ et vici et oppida videri possunt: partim quidem muris cincta, partim autem muris carentia. Abeamus, inquit, in hos etiam vicos, sive ad hæc oppidula, ut in illis quoque prædicem. Lucas vero genus quoque prædicationis addidit dicens: *Oportet me annuntiare regnum Dei* [33], quod videlicet appropinquaverit, ut super credentes regnet, quemadmodum circa principia prædicationis Christi in Evangelio juxta Matthæum dictum est. Sed Marcus quidem habet: *Egressus sum*; Lucas vero, *Missus sum* [34]. Sed verisimile est utrumque dictum fuisse, nunc hoc, nunc autem illud. Et quia duo quædam erant in Christo, quod dicitur: *Missus sum*, intelligitur tanquam homo; quod autem, *Egressus sum*, quasi Deus.

Vers. 39. *Et prædicabat — ejiciebat.* A doctrina transibat ad miracula, ut quos non attrahebat sermo, attraheret miraculorum potentia, et ut sermonem confirmaret.

Simul etiam figura nobis fuit, ut non solum de virtute loquamur, verum etiam operemur.

CAP. IV. *De leproso.*

Vers. 40. *Et venit — mundare.* De hoc leproso dictum est sexto juxta Matthæum capite. Videntur autem Evangelistæ aliquantulum circa tempus sanationis hujus discrepare; Matthæus siquidem antequam Petri socrum curaret, ponit ea quæ de leproso sunt [35]. Marcus vero et Lucas postea [36]. Verisimile est autem hos miraculum tantum perscrutatos esse, et de tempore non magnopere curasse, re videlicet non necessaria: quod et alias frequenter fecerunt.

Vers. 41. *Jesus autem* — Vers. 42. *mundatus est.* Similiter et de hoc ibidem dictum est.

Vers. 43. *Et comminatus* — Vers. 44. *illis*, Comminatus est et duobus cæcis. Quære autem enarrationem decimi septimi capitis juxta Matthæum, in quo de comminatione dictum est. Emisit vero eum a conspectu suo, hoc est amandavit.

De his autem quæ sequuntur data est interpretatio prædicto sexto capite.

Vers. 45. *Ille autem — undique.* Cum gratus esse vellet leprosus, non tulit ut beneficium silentio tegeretur, sed prædicabat multa de Christi potestate, et disseminabat verbum, quod ad eum dixerat Christus, puta: *Volo, mundare*, tanquam per auctoritatem factum, statimque in opus deductum. Veniebant autem undique ad Christum, utpote fama ad omnes percurrente. Dicit enim Lucas, quod pervagabatur magis de illo rumor [37], hoc est fama: et laborem vincebat cupiditas videndi eum, qui adeo divulgatus esset.

A ἡ ἐν μέρει μὲν ἀτείχιστος · ἐν μέρει δὲ τ
σμένη. Ἐχομένας δέ λέγει, τὰς πλησιαζ
Ἀπέλθωμεν, φησὶ, καὶ εἰς ταύτας. Διὰ τοῦτ
ἐξελήλυθα, διὰ τὸ κηρύξαι, δηλαδὴ, καὶ ἐν
Ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ τὸ εἶδος τοῦ κηρύγματος
ἔθηκεν, εἰπών · ὅτι Εὐαγγελίσασθαί με δε
βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ὅτι ἤγγικεν, ἵν
σιλεύσῃ τῶν πιστευόντων, ὡς κατ' ἀρχάς τε
ρύγματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κατὰ Μα
Εὐαγγελίῳ προείρηται. Ἀλλὰ Μάρκος μὲν φ
ὅτι Ἐξελήλυθα · Λουκᾶς δὲ, ὅτι Ἀπέστα
Εἰκὸς δὲ καὶ ἀμφω ῥηθῆναι νῦν μὲν τοῦτο,
ἐκεῖνο. Καὶ ἐπεὶ διπλοῦς ἦν ὁ Χριστὸς, τ
Ἀπέσταλμαι, ὡς ἄνθρωπος εἴρηκε · τὸ δὲ
λυθα, ὡς Θεός.

B

Καὶ ἦν κηρύσσων — ἐκβάλλων. Ἀπὸ τῆ
δασκαλίας μετέβαινεν ἐπὶ τὰ θαύματα, ἵνα
ἐπισπᾶται (24) ὁ λόγος, ἐλκύσῃ τῶν θαυμά
δυνάμις, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸν λόγον τοῖς
μασι.

Καὶ ἅμα τύπος ἡμῖν ἐγίνετο, τοῦ μὴ μόν
γειν περὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ πράττειν.

ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καὶ ἔρχεται — καθαρίσαι. Εἴρηται περὶ
κεφαλαίου τούτου ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
Ματθαῖον. Φαίνονται δὲ ἐνταῦθα περὶ τὸν α
τῆς ἰάσεως οἱ εὐαγγελισταὶ μικρόν τι παρε
C τοντες. Ματθαῖος μὲν γὰρ, πρὸ τοῦ θεραπεῦ
τὴν πενθερὰν Πέτρου, παρατίθεται τὰ κατὰ
λεπρόν · Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, μετ' αὐτήν.
δὲ αὐτούς, τὸ θαῦμα μόνον ἀκριβολογησαμέ
μὴ πολυπραγμονῆσαι τὸν καιρόν, ὡς οὐκ ἀναγκ
ὃ καὶ πολλαχοῦ πεποιήκασιν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐκαθαρίσθη. Εἴρηται καὶ
τούτων ὁμοίως ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ ἐμβριμησάμενος — αὐτοῖς. Ἐνεβριμή
καὶ τοῖς δυσὶ τυφλοῖς, καὶ ζήτησον τὴν ἐξῆ
τοῦ ἑπτακαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθ
ἐν ᾧ εἴρηται περὶ τῆς ἐμβριμήσεως. Ἐξέβαλε
αὐτὸν ἀπενώπιον αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπέλυσε.

Περὶ δὲ τῶν ἑξῆς ἡρμήνευται ἐν τῷ δηλω
ἕκτῳ κεφαλαίῳ.

D Ὁ δὲ — πανταχόθεν. Εὐγνώμων ὢν ὁ λεπ
οὐκ ἠνέσχετο σιγῇ καλύψαι τὴν εὐεργεσίαν,
ἐκήρυττε πολλὰ περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστ
καὶ διεφήμιζε τὸν λόγον, ὃν εἴρηκεν αὐτῷ ὁ Χ
στὸς, δηλαδὴ, τὸ Θέλω, καθαρίσθητι, ὡς μετ' ἐ
σίας γενόμενον, καὶ (25) εὐθὺς εἰς ἔργον ἐκβ
κότα. Ἤρχοντο δὲ πρὸς τὸν Χριστὸν πανταχ
οἷα τῆς φήμης ἐπὶ πάντας διαθεδύσης. Φησὶ γὰ
Λουκᾶς ὅτι διήρχετο μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐ
τουτέστιν, ἡ φήμη, καὶ ἐνίκα τὸν κόπον ἡ ἐπι
μία τοῦ ἰδεῖν τὸν φημιζόμενον.

[33] ibid. 48. [34] ibid. [35] Matth. VIII. 4, 14. [36] Luc. IV, 38; V, 12. [37] Luc. V, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(24) Forte, ἐπεσπᾶτο seu ἀπεσπάσατο.

(25) Ὡς, loco καί habet B.

δι' ἡμερῶν. Δι' ἡμερων, αντὶ τοῦ, Διελ- A
ιερῶν τινῶν.
νύσθη — ἐστιν. Εἰς οἶκόν τινα.

θέως — θύραν. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐν οἴκῳ
νέδραμον, προσδοκήσαντες ῥᾷον ἐντυχεῖν
τοῦτοι δὲ συνήχθησαν, ὡς μηκέτι μηδὲ τὰ
θύραν μέρη χωρεῖν ἑτέρους, εἴτουν, τὰ
ἤδη τῶν ἔνδον πεπληρωμένων.

λόγον. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

κατέκειτο. Ὅμοια τούτοις καὶ ὁ Λουκᾶς
Ματθαῖος δὲ, τὰ περὶ τῆς στέγης σιω-
: ἐξῆς ὁμοίως ἱστόρησεν. B
— ἁμαρτίαι σου. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν
αιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.
; δέ ἐστι, καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὰς δυνάμεις
ς ἀκινήτους εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς· ἀλλ' ἐὰν
γηΐνων ἀρθῇ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Εὐαγγε-
χαλασθῇ, εἴτουν, ταπεινωθῇ ἐνώπιον τοῦ
ἀκούσει καὶ οὗτος τὸ, Ἀφέωνταί σοι αἱ
σου.
δὲ — ὁ Θεός; Εἴρηται καὶ περὶ τούτων

θέως — αὐτοῖς. Πνεῦμα ἐνταῦθα, τὴν
αλεῖ. Ὡς Θεὸς γὰρ ἔγνω τὰς διανοίας αὐ-

α — περιπάτει; Εἴρηται καὶ περὶ τούτων,

οἶκόν σου. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ δηλωθέντι C
ἡρμήνευται.

ήρθη — εἴδομεν. Καὶ ταῦτα ἐκείνῳ δια-
:. Οὐδέποτε δὲ οὕτως εἴδομεν, ἐφ' ἑτέρου,
τερατουργοῦντος.
αὐτούς. Ἐξῆλθε, φεύγων τε τὸν ἐπὶ τῷ
ρότον, καὶ ἰδιάσαι βουλόμενος.

ΚΕΦ. ς'. Περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου.

ιράγων — αὐτῷ. Ὁ Λευὶς οὗτος, ὁ Ματ-
ι. Διώνυμος γὰρ ἦν. Περὶ οὗ λεπτομερέ-
ν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
ιθαῖον Εὐαγγελίου προείρηται. Ὅρα δὲ, D
γεται τοὺς ἀξίους, ὥσπερ μαργαρίτας ἐν
εειμένους.
ἵνετο — αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν
κεφαλαίῳ ζήτησον.
ἁμαρτωλούς (26). Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ
τα διηρμηνεύθησαν. Ἐπελάβοντο δὲ τοῦ
ὡς μὴ διαστέλλοντος ἀνὰ μέσον ἁγίου
λου κατὰ τὸν νόμον, μὴ γινώσκοντες, ὡς
νομικὴν χρῆσιν παρέχει τὴν φιλάνθρωπον
) μὲν γὰρ νόμος ἐξέβαλλε τὸ κακὸν, ὁ δὲ
μετέβαλλεν. Ἔδειξεν οὖν ὅτι οὐχ ὡς κριτὴς

CAP. II. Vers. 1. *Et — post dies aliquot.* Post dies, hoc est, præteritis aliquot diebus.

Vers. 1. *Et auditum est = esset. In domo quadam.*

Vers. 2. *Et statim — januam.* Ubi audissent quod in domo erat, concurrerunt putantes quod ita facilius ad eum accederent. Tot autem congregati sunt, ut jam neque loca quæ circa januam erant (hoc est vestibulum domus) caperent reliquos, impleta jam ipsa domo.

Vers. 2. *Et — verbum.* Videlicet doctrinæ.

CAP. V. *De paralytico.*

Vers. 3. *Et* — Vers. 14. *jacebat.* Similia quoque his posuit Lucas[38]; Matthæus vero de tecto tacens, reliqua similiter retulit[39].

Vers. 5. *Intuitus — peccata tua.* Dictum est de his decimo tertio juxta Matthæum capite. Est autem paralyticus similiter quicunque animæ potentias ad virtutis opus habet immobiles. Quod si per quatuor evangelistas a terrenis elevetur, et demittatur, sive humilietur coram Christo, audiet et ipse : *Remissa sunt tibi peccata tua.*

Vers. 6. *Erant autem* — Vers. 7. *Deum?* Dictum est de his ibidem.

Vers. 8. *Et statim — eis.* Spiritum vocat hic divinitatem : tanquam Deus enim cognovit cogitationes eorum.

Vers. 8. *Ut quid hæc* — Vers. 9. *ambula?* Similiter et de hoc dictum est.

Vers. 10. *Ut* — Vers. 11. *domum tuam.* Et de his quoque data est prædicto capite interpretatio.

Vers. 12. *Et surrexit — vidimus.* Et hæc ibidem explanata sunt. Nunquam autem vidimus, videlicet ab alio, qui admiranda operaretur.

Vers. 13. *Et — eos.* Egressus est fugiens plausum de miraculo, et cupiens a turba separari.

CAP. VI. *De Levi publicano.*

Vers. 14. *Et prætereiens — eum.* Levi hic est Matthæus ; erat enim binominis, de quo particularius dictum est decimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum. Vide autem quomodo eos qui digni sunt eligat, quasi margaritas in luto jacentes.

Vers. 15. *Et factum est — eum.* Etiam de his omnibus in eo capite require.

Vers. 16. *Et* — Vers. 17. *ad pœnitentiam.* Etiam hæc in eo capite declarata sunt. Reprehendebant autem Christum, quasi nihil discriminis facientem inter sanctum et eum qui juxta legem profanus habebatur, non agnoscentes quod supra legis consuetudinem præstaret humanitatis gratiam. Lex siquidem pravum ejiciebat ; Christus vero immutabat.

. v, 18. [39] Matth. IX, 2.

Variæ lectiones et notæ.

d pœnitentiam, quod Hentenius habet, neuter meorum agnoscit.

Ostendit ergo quod non quasi judex, sed quasi medicus advenerit; ideo etiam cum infirmis versabatur.

A παραγέγονεν, ἀλλ' ὡς ἰατρός. Διὸ τοῖς νοσοῦσι συνανεστρέφετο (27).

Vers. 18. *Et erant* — Vers. 20. *diebus.* Etiam de his invenies supradicto capite.

Καὶ ἦσαν — ἡμέραις. Καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ. Τὸ δὲ Ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ, Ἐφ' ὅσον.

Vers. 21. *Et nemo — fit.* Et hæc quoque parabola eodem capite declarata est.

Καὶ οὐδεὶς — γίνεται. Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ σεσαφήνισται.

Vers. 22. *Nullus præterea — mittendum est.* De hac similiter parabola quære eodem capite.

Καὶ οὐδεὶς — βλητέον. Καὶ περὶ ταύτης τῆς παραβολῆς ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ ζήτησον.

Vers. 23. *Et factum est* — Vers. 24. *licet?* Quære de his circa finem vicesimi capitis in Evangelio secundum Matthæum.

Καὶ ἐγένετο — ἔξεστι; Ζήτησον περὶ τούτων (28) πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

† Qui post operationem in immobilitate animi constituti sunt, sermones decerpunt ab his quæ facta sunt, hisque pie aluntur; Sabbatum enim ad otium factum, immobilitatis animi signum est quemadmodum dies præcedentes, operationis, propter laborem.

[Τίλλοντες· οἱ (29) μετὰ τὴν πρακτικὴν ἐν τῇ ἀπαθείᾳ γενόμενοι, τοὺς λόγους (30) ἀναλέγοντα B τῶν γεγονότων, καὶ τούτοις εὐσεβῶς τρέφονται. Τὸ γὰρ Σάββατον, ἀπαθείας σύμβολον, διὰ τὴν ἀργίαν, ὥσπερ καὶ πρακτικῆς, αἱ πρὸ ταύτην ἡμέραι, διὰ τὴν ἐργασίαν.]

Vers. 25. *Et* — Vers. 26. *erant?* Hanc quoque historiam eo loco quære.

Καὶ — οὖσι· Καὶ ταύτην τὴν ἱστορίαν ἐν ἐκείνῳ ζήτησον.

Istum autem Abiathar Regum historia Achimelech vocat; liber autem Psalmorum Abimelech [40]. Manifestum ergo est quod binominis fuerit, utroque modo appellatus Achimelech vel Abimelech, quemadmodum et alii Hebræi. Cognomen vero Abiathar habuit a progenitoribus deductum. Ideo filius quoque ejus similiter Abiathar vocatus est.

Τοῦτον δὲ τὸν Ἀβιάθαρ, ἡ μὲν βίβλος τῶν Βασιλειῶν Ἀχιμέλεχ ὀνομάζει· ἡ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν, Ἀβιμέλεχ. Δῆλον οὖν, ὅτι διώνυμος ἦν, ἀμφότερα καλούμενος, Ἀχιμέλεχ καὶ Ἀβιμέλεχ, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν Ἑβραίων. Τὸ δὲ Ἀβιάθαρ προσωνυμίαν εἶχε, καταγομένην ἐκ προγόνων. Διὸ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁμοίως Ἀβιάθαρ ἐκέκλητο.

† Abiathar iste princeps sacerdotum dicitur: Regum autem historia Achimelech sacerdotem fuisse tradit [41]. Verisimile ergo est Abiathar requievisse, cum David in domum Dei ingressus est, vel propter summi sacerdotii præstantiam, vel ob imbecillitatem præ senectute. Achimelech vero tunc ea quæ divini cultus erant exercuisse: aut quod aliis sacerdotibus præstantior esset, aut quod sua sorte iliis diebus curam haberet.

[Ἐπὶ (31) Ἀβιάθαρ· ὁ μὲν Ἀβιάθαρ ἀρχιερεὺς ἐνταῦθα ἀναγέγραπται· τὸν δὲ Ἀχιμέλεχ ἱερέα C παραδίδωσιν ἡ τῶν Βασιλειῶν ἱστορία. Εἰκὸς οὖν, τὸν μὲν Ἀβιάθαρ ἀναπαύεσθαι, ὅτε ὁ Δαυὶδ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς ὑπερέχοντα τῇ ἀρχιερωσύνῃ, ἢ ὡς ἀσθενῆ διὰ τὸ γῆρας· τὸν Ἀχιμέλεχ δὲ τὰ τῆς λατρείας γυναικεῖα μεταχειρίζεσθαι, ἢ ὡς διαφέροντα τῶν ἄλλων ἱερέων, ἢ ὡς λαχόντα ἐφημερεύειν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.]

Vers. 27. *Dixitque* — Vers. 28. *Sabbati.* Etiam hæc in dicto capite declarata sunt.

Καὶ λέγει — Σαββάτου. Καὶ ταῦτα ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

CAP. VII. *De eo qui habebat manum aridam*

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

CAP. III. Vers. 1. *Et* — Vers. 2. *eum.* Dictum est de hoc vicesimo primo juxta Matthæum capite.

Καὶ — αὐτοῦ. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 3. *Et ait* — Vers. 4. *tacebant.* Horum interpretatio data est prædicto capite. Animam autem dicit nunc hominem, a parte totum intelligens. Interrogat enim an hominem liceat a morte servare, an occidere.

Καὶ λέγει — ἐσιώπων. Ἡρμηνεύθησαν καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ. Ψυχὴν δὲ νῦν, τὸν D ἄνθρωπον λέγει· ἀπὸ μέρους, τὸ ὅλον. Ἐρωτᾷ γάρ, ἔξεστιν ἄνθρωπον σῶσαι ἀπὸ θανάτου ἢ ἀποκτεῖναι;

Vers. 5. *Cumque circumspexisset — altera.* Jam hæc similiter dicto loco explanata sunt.

Καὶ περιβλεψάμενος — ἡ ἄλλη. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 6. *Et egressi* — Vers. 7. *mare.* Præterea etiam hæc.

Καὶ ἐξελθόντες — θάλασσαν. Ἔτι καὶ ταῦτα.

[40] Psal. XXXIII, 1. [41] I Reg. XXI, 1, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(27) Συνεστρέφετο. A.
(28) Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ζήτησον. B.
(29) Hæc in margine habet A.
(30) Ἀναλέγοντες. A.

(31) Hæc inferius in textu habet B post ἐκέκλητο. Incipit autem sic: Ἢ ἑτέρως· ὁ μὲν κ. τ. λ. In margine hæc exhibet A.

πολὺ πλῆθος — αὐτόν — Πέραν τοῦ Ἰορ- A
ἦγουν οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Ἠκολούθουν
μὲν ἀῤῥώστους κομίζοντες, οἱ δὲ, ὅπως αὐτοὶ
ν ἰάσεως· οἱ δὲ, ἵνα θεάσωνται θαύματα.
χ Ἑβραῖοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλόφυλοι, Ἰδου-
αὶ Τύριοι καὶ Σιδώνιοι. Καὶ οἱ μὲν ἀλλογενεῖς
ρὸς αὐτόν· οἱ δὲ συγγενεῖς Ἰουδαῖοι μᾶλλον
ον πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον αὐτόν.

εἶπε — εἶχον μάστιγας. — Προσκαρτερῇ
τὶ τοῦ, Ὑπηρετῇ. Ἔμελλε γὰρ, ἐμβὰς εἰς αὐτὸ,
χλεῖσθαι. Θλίψιν δὲ νόει νῦν, τὴν Σύσφιγξιν·
ας δὲ, τὰς νόσους.

τὰ πνεύματα — ποιήσωσιν. Ἐπιγνόντες
ἰαν δύναμιν οἱ δαίμονες, προσέπιπτον καὶ
ττον αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο μὲν τὴν
ν δηλοῦντες καὶ ἄκοντες, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὲρ B
βασανισθῆναι δεόμενοι. Ἐπεστόμιζε δὲ αὐτοὺς,
φανερὸν αὐτὸν ποιήσαντες, ἀνάψωσι τὸν φθόνον
δαίων.

τὸν δὲ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου κεφαλαίου
(33) ἐπετίμησε τῷ ἀκαθάρτῳ πνεύματι, καὶ
; αὖθις ἑτέρας αἰτίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰ-
ρώτῳ κεφαλαίῳ] τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐπετίμησε
λοις, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτον ποιήσωσι. Καὶ
κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῆς ἐκλογῆς των δώδεκα.

ἀναβαίνει — δαιμόνια. Λουκᾶς δὲ φησιν
ῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι, καὶ ἦν
ρεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ. Καὶ
νετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς C
καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς
στόλους ὠνόμασε, καὶ τὰ ἑξῆς. Διενυκτέ-
ρ ἐν τῇ προσευχῇ, τῇ πρὸς Θεὸν, παιδεύων
ταν τινὰ (34) προκαλλεσθαι μέλλωμεν, δια-
ειν προσευχομένους, ἵνα ὁ ἄξιος ἡμῖν γνω-
καὶ μὴ κοινωνήσωμεν ἀλλοτρίαις ἁμαρτίαις.
το δὲ ἐκ πάντων τῶν πιστευσάντων εἰς
οὓς ἤθελε, δηλαδὴ, τοὺς ἀξιολογωτέρους.
ο δὲ καὶ Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην, ὡς τη-
καλόν· δεικνὺς, ὅτι προσίεται τὸν καλὸν,
ἂν γένηται κακὸς, εἰ καὶ προγινώσκει τὸ
καί οὐκ ἀπὸ τῆς εἰς ὕστερον κακίας ἀποπέμπεται
καλόν· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς νῦν ἀρετῆς, οἰκειοῦται
ὕστερον πονηρόν.

σίαν δὲ νόει, τὴν δύναμιν τοῦ θεραπεύειν τὰς D
καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Εἶτα λέγει καὶ τὰ
διὰ τοὺς ψευδαποστόλους.

ἐπέθηκε — Πέτρον. Καὶ μὴν ἐν τῷ κατὰ
Εὐαγγελίῳ μανθάνομεν, ὅτι, ὅτε πρῶτον
ὸς αὐτοῦ Ἀνδρέας ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν
τότε ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Σύ
ν, ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ

Vers. 7. *Et multitudo magna* — Vers. 8. *eum* — *Trans Jordanem*, id est, qui habitabant ultra Jordanem. Secuti sunt autem : hi quidem languidos deferentes ; illi vero ut ipsi salutem consequerentur, aut miracula viderent. Nec soli Hebræi, verum etiam alienigenæ Idumæi. Tyrii, et Sidonii. Alienigenæ ergo veniebant ad eum, cognati vero Judæi ad se venientem magis persequebantur.

Vers. 9. *Et dixit* — Vers. 10. *infirmabantur*. Ut sibi deserviret, ad ascendendum in illam, ne eum turbarent.

Vers. 11, *Spiritus quoque* — Vers. 12. *facerent*. Cum divinam ejus potentiam cognovissent dæmones procidebant ac prædicabant eum esse Dei Filium : illud quidem, imperium illius manifestando ; hoc autem, ne se torqueret deprecando. Silentium ergo illis imponebat, ne se manifestum facerent, Judæorum invidiam accedentes.

Quære autem in principio primi capitis, quare immundo spiritui sit interminatus, et alias invenies causas ; sed et vicesimo capite juxta Matthæum interminatus est turbis ne se manifestum facerent[43], quære ibi quoque enarrationem.

CAP. VIII. *De electione apostolorum.*

Vers. 13. *Et ascendit* — Vers. 15. *dæmonia*. Lucas autem dicit, quod *exivit in montem ad orandum* ; *et erat pernoctans in oratione Dei. Cumque factus esset dies, advocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et apostolos nominavit* [43], etc. Pernoctabat enim in oratione ad Deum : instruens nos, ut si quando aliquem electuri sumus, in oratione pernoctemus, quo is qui dignus est innotescat, ne communicemus peccatis alienis. Elegit autem ex omnibus credentibus in ipsum quos voluit, puta digniores. Elegit item et Judam Iscariotem, ut qui tunc bonus erat ; ostendens se bonum recipere, donec malus efficiatur. Et quanquam præcognoscat quod futurum est, non tamen ob futuram pravitatem eum abjecit, qui nunc bonus est, sed propter virtutem præsentem sibi familiarem facit illum etiam qui malus futurus est.

Potestatem vero intelligit virtutem curandarum ægritudinum ejiciendorumque dæmonum. Deinde propter falsos apostolos, nomina quoque ponit apostolorum.

Vers. 16. *Et imposuit* — *Petrus*. Atqui in Evangelio juxta Joannem discimus, quod quando primum frater ejus Andreas duxit illum ad Jesum, intuitus eum Jesus dixit : *Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est, si quis interpretetur Petrus* [44].

[43] Matth. XII, 16. [43] Luc. VI, 12, 13. [44] Joan. I. 42.

Variæ lectiones et notæ.

Sulta hic desunt apud Hentenium.
Quæ hic inclusa sunt, exciderant ex cod. A, ob repetitionem τοῦ, τοῦ πρώτου κεφ.

(34) Nimirum ἱερία ἢ ἐπίσκοπον

Verisimile est ergo tunc dixisse, vocandum esse Petrum, nunc autem vocare eum Petrum.

Quære autem decimo nono capite juxta Matthæum expositionem enumerationis nominum duodecim apostolorum, et omnia suo invenies ordine,

Vers. 17. *Et Jacobum — fratrem Jacobi.* A communi cognomen asciscitur : et propter eos qui sequuntur hoc assumitur.

Vers. *Et imposuit — tonitrui.* Sicut filius iniquitatis dicitur qui iniquus est : et filius perditionis, perditus ; et filius pacis, pacificus : ita quoque filii tonitrui qui tonant : tanquam tonitruum enim de cœlo auditum, hi divina tonarunt dogmata ; Jacobus quidem sine scriptura, Joannes vero scribendo, Boanerges autem Hebraicum nomen est, quemadmodum et Cephas.

Vers. 18. *Et Andream* — Vers. 19. *illum.* De his omnibus dictum est prædicto decimo nono capite juxta Matthæum.

Vers. 20. *Et veniunt — manducare.* In domum cujusdam fidelis,

Vers. 21. *Et cum audissent — eum.* Cum audissent domestici ejus multam convenire turbam, exierunt ut eum cohiberent, ac prohiberent ne amplius sanaret. Fortassis autem erant hi fratres ex Joseph, aut alias cognati.

Vers. 21. *Dicebant — in excessum versus est.* Dicebant quidam invidi, quod desiperet, quia se totum ad dandas sanitates tradiderat : humanitatem ducentes furorem, et misericordiam facientes crimen. Et vere hi insaniebant. Sic ergo intelligitur hic sermo, quod exierunt sui, ut prohiberent eum.

Alii vero quæ dicta sunt aliter interpretantur, quod exierunt sui ut tenerent eum ne discederet : dicebant enim quidam, quod excessisset sive discessisset a se propter turbam.

Vel, exierunt ut tenerent cum sive adjuvarent ; dicebant enim quod excessisset sive dissolutus esset a vigore corporis præ nimio labore.

Vers. 22. *Scribæ etiam — dæmonia.* Huc et Pharisæi dicebant vicesimo secundo juxta Matthæum capite ; et ibi quære expositionem.

Vers. 23. *Quibus ad se vocatis — illis.* In exemplis et similitudinibus.

Vers. 23. *Quomodo potest ejicere ?* Dictum est de his hoc capite,

Vers. 24. *Et si* — Vers. 25. *illa.* Etiam de his disputatum est.

Vers. 26. *Et si — habet.* Quære etiam de his prædicto capite.

Vers. 27. *Nemo — diripiet.* Hæc quoque ibidem integre declarata sunt.

Vers. 28. *Amen* — Vers. 29. *judicii.* Hæc præterca optimam ibi nacta sunt interpretationem. *In*

A ἑρμηνεύεται Πέτρος. Εἰκὸς οὖν τότε μὲν εἰπεῖν, ὅτι Κληθήσῃ Πέτρος. νῦν δὲ καλέσαι τοῦτον Πέτρον.

Ζήτησον (35) δὲ ἐν τῷ ἐνιαιακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ το κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ὀνομάτων τῆς δωδεκάδος τῶν ἀποστόλων, καὶ εὑρήσεις πάντα κατὰ λόγον τεταγμένα.

Καὶ Ἰάκωβον — ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, προσκαλεῖται. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοὺς ἑξῆς τοῦτο λαμβάνεται.

Καὶ ἐπέθηκεν — βροντῆς. Ὥσπερ υἱὸς ἀνομίας, ὁ ἄνομος, καὶ υἱὸς ἀπωλείας, ὁ ἀπολωλὼς, καὶ υἱὸς εἰρήνης, ὁ εἰρηνικός· οὕτω καὶ υἱοὶ βροντῆς, οἱ βροντῶντες. Δίκην γὰρ βροντῆς οὐρανόθεν ἐξάκουστα ἐβρόντησαν οὗτοι τὰ θεολογικὰ δόγματα, ὁ μὲν Ἰάκωβος, ἀγράφως· ὁ δὲ Ἰωάννης, ἐγγράφως. Ἑβραϊκὸν δὲ τὸ

B Βοανεργὲς, ὥσπερ καὶ τὸ Κηφᾶς.

Καὶ Ἀνδρέαν — αὐτὸν. Περὶ τούτων πάντων εἴρηται ἐν τῷ δηλωθέντι ἐνιαιακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἔρχονται — φαγεῖν. Εἰς οἰκόν τινος πιστοῦ.

Καὶ ἀκούσαντες — αὐτόν. Ἀκούσαντες οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ, ὅτι συνέρχεται πολὺς ὄχλος, ἐξῆλθον ἐπισχεῖν αὐτὸν, καὶ κωλῦσαι θεραπεύειν περαιτέρω. Εἶεν δ' ἂν οὗτοι, εἴτε οἱ ἐξ Ἰωσὴφ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὥς καὶ ἕτεροι συγγενεῖς.

Ἔλεγον — ἐξέστη. Ἔλεγον γάρ τινες φθονεροί, ὅτι παρεφρόνησε, διότι ὅλον ἑαυτὸν ἐπέδωκεν εἰς

C τὸ θεραπεύειν, τὴν φιλανθρωπίαν νομίζοντες μανίαν, καὶ τὸν ἔλεον, ἔγκλημα ποιούμενοι, καὶ οὕτως αὐτὴ μαινόμενοι. Διὰ γοῦν τὸν λόγον τοῦτον μᾶλλον ἐξῆλθον οἱ αὐτοῦ κωλῦσαι αὐτόν.

Ἕτεροι δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἑρμηνεύουσι, ὅτι ἐξῆλθον οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ ὑποχωρήσῃ. Ἔλεγον γάρ τινες, ὅτι Ἐξέστη, ἤγουν, Ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν διὰ τὸν ὄχλον.

Ἢ Ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτὸν, τουτέστι, Παραβοηθῆσαι. Ἔλεγον γὰρ ὅτι Ἐξέστη, ὅ ἐστι Περιῆλθε τὸν τόνον τοῦ σώματος, ἄγαν κοπιάσας.

Καὶ οἱ Γραμματεῖς — δαιμόνια. Εἶπον τοῦτο καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

D Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς — αὐτοῖς. Ἐν παραδείγμασιν

Πῶς δύναται — ἐκβάλλειν ; Εἴρηται περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἐὰν — ἐκείνη. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ διείληπται.

Καὶ εἰ — ἔχει. Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων.

Οὐδεὶς — διαρπάσῃ. Καὶ ταῦτα ἐντελῶς ἐν αὐτῷ διηρμηνεύθησαν.

Ἀμὴν — κρίσεως. Ἔτι καὶ ταῦτα καλλίστας ἐκεῖ τῆς ἐξηγήσεως τετυχήκασιν. Εἰς τὸν αὐτὸν

Variæ lectiones et notæ.

(35) Καὶ ζήτησον νῦν. A.

αντὶ τοῦ, Οὐδέποτε. Κρίσιν δὲ νῦν, τὴν A *æternum*, hoc est, Nunquam. Judicium vero dixit
ν εἶπεν. Εἶτα προσέθηκε, καὶ διατί τὰ nunc condemnationem. Deinde addit etiam quare
ρηκεν. prædicta dixerit.

ἔχει. Ἔλεγον τοῦτο, οἱ λέγοντες, ὅτι Βε- Vers. 30. *Quia — habet.* Dicebant hoc, affirmantes, quod Beelzebul haberet.
χει.

αι — ζητοῦσί σε. Ζήτησον περὶ τούτων Vers. 31. *Et veniunt* — Vers. 32. *quærunt te.* Quære de his circa finem vicesimi tertii capitis secundum
τέλει τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ Matthæum.
ἁίου.

εκρίθη — μήτηρ ἐστί. Καὶ περὶ τούτων Vers. 33. *Et respondit* — Vers. 35. *mater est.* Rursum sane et de his omnibus exacte invenies su-
κριβῶς εὑρήσεις ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφα- pradicto capite.

utem dixit non abjiciens omnino matrem et fratres, sed ostendens quod omni cognationi corpo-
oni debet animæ familiaritas.

θειν — θαλάσσῃ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων B CAP. IV. Vers. 1. *Et iterum — in mari.* Ibi etiam
Ἐκάθισε δὲ οὕτω, βουλόμενος πάντας de his quære. Sedit autem, volens ita omnes habere,
τωπον ἔχειν, καὶ μηδένα κατὰ νώτου, καὶ ἀπὸ nullumque post tergum : et a mari piscabatur eos
σης ἁλίευε τοὺς ἐν τῇ γῇ. qui in terra erant.

ς — ἦν. Ἦγουν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἱστήκει, Vers. 1. *Omnisque — erat.* Hoc est, stabant in lit-
ε Ματθαῖος. tore, sicut dixit Matthæus [45].

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τοῦ σπόρου παραβολή. CAP. IX. *De semine parabola.*

δασκεν — πολλά. Εἴρηται περὶ τῶν παραβο- Vers. 2. *Et docebat — multa.* Dictum est de his
ν ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ parabolis vicesimo quarto capite juxta Matthæum.

γεν — ἀκούετε. Ἤγουν, προσέχετε. Vers. 2. *Et dicebat* — Vers. 3. *Audite.* Sive, animadvertite.

- ἑκατόν. Περὶ τούτων πάντων εἰρήκαμεν ἐν Vers. 3. *Ecce* — Vers. 8. *centum.* De his omnibus
ι κεφαλαίῳ καθ' ἕκαστον ῥητόν. dicto capite ad verba singula diximus.

γεν — ἀκουέτω. Ὁ ἔχων ὦτα νοητὰ, εἰς τὸ C Vers. 9. *Et dicebat — audiat.* Qui habet aures intellectuales ad intelligendum intelligat.
συνιέτω.

παραβολήν. Οἱ περὶ αὐτὸν, ἦγουν, οἱ τῆς Vers. 10. *Cum — parabolam.* Qui circa ipsum erant, hoc est septuaginta discipuli. interrogabant
τάδος τῶν ἄλλων μαθητῶν. Ἐπηρώτων δὲ autem de parabola, quæ videlicet esset hæc para-
ι τῆς παραβολῆς, ὅτι τίς εἴη ἡ παραβολὴ bola, sicut scripsit Lucas [46].
ὡς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς.

γεν — τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν Vers. 11. *Et dicebat — Dei.* Dictum est de hoc, eodem capite.
κεφαλαίῳ.

ς — γίνεται. Ἔξω λέγει τοὺς ἔξω τῆς εἰς Vers. 11. *Illis — fiunt.* Foris esse dicit eos qui sunt extra fidem in ipsum. In parabolis vero fiunt
τεως· ἐν παραβολαῖς δὲ τὰ πάντα γίνεται, τὰ omnia, quæ videlicet ad doctrinam pertinent.
καλίας, δηλονότι.

- συνιῶσι. Τὸ, Ἵνα βλέποντες βλέπωσιν, Vers. 12. *Ut — intelligant.* Illud : *Ut videntes videant*, reduplicatio est, pro eo quod est, Ut videant.
σίς ἐστι, ἀντὶ τοῦ, Ἵνα βλέπωσιν. Ὁμοίως Similiter illud : *Audientes*, hoc est, Audiant. Dicit
ὸ, Ἀκούοντες ἀκούσωσιν, ἀντὶ τοῦ, Ἀκού- ergo : Ut videant quidem doctrinam, tanquam at-
ει δὲ, ὅτι ἵνα βλέπωσι μὲν τὴν διδασκα- tenti ad eam ; non cernant autem eam, utpote
ε ἐνωτιζόμενοι ταυτήν· μὴ ἴδωσι δὲ D parabolæ obscuritate contectam, eo quod co-
ἅτε κεκαλυμμένην τῇ (37) ἀσαφείᾳ τῆς gnitione ejus indigni essent, quasi immedicabiles.
ς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναξίους τῆς γνώ- Hæc item manifestat etiam quod sequitur.
ις, ὡς ἀνιάτους. Τὰ αὐτὰ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ

τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον In dicto autem secundum Matthæum capite, alia
ται ἀπολογία, καὶ εἰκὸς, ἀμφοτέρας ῥηθῆναι ponitur responsio, et verisimile est utrumque dictum fuisse a Christo.
Χριστοῦ.

ε — ἁμαρτήματα. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν Vers. 12. *Nequando — peccata.* Dictum est de hoc, loco supra dicto.
ῷ κεφαλαίῳ.

th. XII, 2. [46] Luc. VIII, 9.

Variæ lectiones et notæ.

uod hic ex sui codicis margine addidit
ı Henlenius neuter meorum agnoscit. In
Victoris Antiocheni ita legitur : Ταῦτα δὲ
ἀποδοκιμάζων πάντως τὴν μητέρα καὶ
φοὺς, ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι πάσης συγγενείας σωματικῆς προτιμᾷ τὴν τῆς ψυχῆς οἰκειότητα. Ita Possinus, p. 75, et in mea Mosquensi editione, p. 56.

(37) Ἀσφαλείᾳ A·

Vers. 13. *Et ait — cognoscetis ?* Omnes parabolas, quas scilicet in processu dicturus erat. Si hanc nescitis, quomodo illas cognoscetis ? Hoc autem dixit, quo attentiores eos redderet, ipsosque excitaret. Deinde interpretatur dictam parabolam.

Καὶ λέγει — γνώσεσθε; Πάσας τὰς παραβο ἃς μέλλει προϊὼν ἐρεῖν. Εἰ ταύτην οὐκ οἴδατε, ἐκείνας γνώσεσθε; Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἐγείρων αὐτοὺς διορατικωτέρους ποιῶν. Εἶτα ἑρμηνεύει τὴν ῥηθε παραβολήν.

Vers. 14. *Qui — seminat.* Scilicet doctrinæ.

Ὁ — σπείρει. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Vers. 15. *Hi autem — viam* Hi, quales ? quos dicturus est.

Οὗτοι δὲ — ὁδόν. Οὗτοι, ποῖοι; Οὓς ἐρεῖ.

Vers. 15. *Ubi — eorum. — Ubi seminatur verbum,* hoc est. In quos seminatur. Dictum est autem de his prædicto capite.

Ὅπου — αὐτῶν. — Ὅπου σπείρεται ὁ λό ἀντὶ τοῦ, Εἰς οὓς σπείρεται. Εἴρηται δὲ περὶ τούτο τῷ προῤῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 16. *Et hi* — Vers. 17. *offenduntur,* Dictum est de his dicto capite.

Καὶ οὗτοι — σκανδαλίζονται. Εἴρηται καὶ περὶ των ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 18. *Et hi* — Vers. 19. *efficitur.* Similiter quoque de his dictum est.

Καὶ οὗτοι — γίνεται. Εἴρηται καὶ περὶ τού ὁμοίως.

Vers. 20. *Hi præterea — centum.* Dictum est de his.

Καὶ οὗτοι — ἑκατόν. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων.

Vers. 21. *Et dicebat — ponatur?* — *Venit,* hoc est, ad ducitur, affertur, Dictum est autem de hoc, capite quinto Evangelii secundum Matthæum, post beatitudines.

Καὶ ἔλεγεν — τεθῇ; — Ἔρχεται, ἀντὶ τοῦ, Ἄγε κομίζεται. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ πέμ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 22. *Non — manifestetur.* Quod non manifestetur.

Οὐ — φανερωθῇ. Ὃ ἂν (38) οὐ φανερωθῇ.

Vers. 22. *Neque — veniat.* Neque fuit, inquit, secretum, ut omnino secretum esset, sed ut quandoque in propatulum veniat. De hoc autem dictum est decimo nono capite secundum Matthæum.

Οὐδὲ — ἔλθῃ. Οὐδὲ ἐγένετο, φησὶν. ἀπόκρυφον, ἵ κρυφθῇ (39) διὰ παντὸς, ἀλλ' ἵνα ποτὲ εἰς φανε ἔλθῃ. Περὶ τούτου δὲ εἴρηται ἐν τῷ ἐννεακαιδεκά κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 2. *Si quis — audiat.* Superius de hoc tractatum est.

Εἴ τις — ἀκουέτω. Ἀνωτέρω περὶ τούτου διεῖ πται.

Vers. 24. *Et dicebat — audiatis — Videte,* hoc est, Attendite.

Καὶ λέγει — ἀκούετε. — Βλέπετε, ἀντὶ τοῦ, Πρ ἔχετε.

Vers. 24. *Qua mensura — vobis.* Qua mensura metimini attentionem, in eadem metietur vobis in cognitione, hoc est, quantum intuleritis attentionis, tantum conferetur vobis cognitionis.

Ἐν ᾧ μέτρῳ — ὑμῖν. Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε προσοχὴν, ἐν τῷ αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν ἡ γνῶσ τουτέστιν, ὅσην εἰσφέρετε προσοχὴν, τοσαύτη πα σχεθήσεται ὑμῖν γνῶσις.

Vers. 24. *Et addetur vobis qui auditis.* Nec solum per hanc mensuram, verum etiam amplius.

Καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσι. Καὶ οὐ μό ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ, ἀλλὰ καὶ πλέον.

Vers. 25. *Quincunque enim — ab eo.* Quicunque habuerit attentionem dabitur ei cognitio ; et qui non habet, semen cognitionis auferetur ab eo. Quemadmodum enim studium auget tale semen, ita segnities corrumpit.

Ὃς γὰρ — ἀπ' αὐτοῦ. Ὃς ἂν ἔχῃ προσοχ δοθήσεται αὐτῷ γνῶσις, καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ, ὃ ἔ σπέρμα γνώσεως, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καθάπερ γὰ σπουδὴ αὔξει τὸ τοιοῦτον, οὕτω καὶ (40) ἡ ῥαθυ διαφθείρει.

In Evangelio autem secundum Matthæum hæc alio modo dicta sunt, et juxta alium intellectum.

Ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον δὲ, τρόπον ἕτερον ἐῤῥέθη ταῦτα, καὶ κατ' ἄλλην ἔννοιαν.

Vers. 26. *Et dicebat* — Vers. 27. *nescit ille.* Regnum nunc Dei seipsum appellat, tanquam regem et Deum. Similiter et hominem se vocat, utpote incarnatum. Semen autem evangelica præcepta. Terram vero homines terrenos, attamen bonos ; nam de solis his fit hic sermo. Somnum quoque, requiem. Excitatur ergo, nocte quidem, dum permittit induci tentationes, quæ nos ad gratum Deo obsequium provocant. Nox enim tentationes sunt, propter obscuritatem tristitiæ. Die vero, dum per

Καὶ ἔλεγεν — οἶδεν αὐτός. Βασιλείαν τοῦ Θε νῦν ὀνομάζει ἑαυτὸν, ὡς βασιλέα καὶ Θεόν· ὁμω δὲ καὶ (41) ἄνθρωπον, ὡς ἐνανθρωπήσαντα. Σπό δὲ λέγει, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς· γῆν δὲ, τ ἐπιγείους ἀνθρώπους, ἀλλὰ τοὺς ἀγαθούς· περὶ νων γὰρ τούτων ὁ λόγος ἐνταῦθα· καθεύδησιν τὴν ἀναμονήν· ἐγείρεται δὲ, νύκτα μὲν, ὅταν πα χωρῇ τοὺς πειρασμοὺς ἐπάγεσθαι, διανιστῶν ἡμᾶς εἰς εὐαρέστησιν Θεοῦ· νὺξ γὰρ, οἱ πειρασμ διὰ τὸν σκοτισμὸν τῆς λύπης· ἡμέραν δὲ, ὅταν

Variæ lectiones et notæ.

(38) Apud Hentenium hic versus uno scholio explicatur. Ergo desunt hæc quatuor vocabula, quæ explicant ἐὰν μή.

(39) Κρυβῇ, B.
(40) Καί, abest. B.
(41) Ὁμοίως δέ, absunt A.

ηστοτέρων παραμυθῆται, παραθηγόντων
ἀρετήν · ἡμέρα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸν φωτι-
; εὐφροσύνης · βλαστάνειν δὲ καὶ μηκύνεσθαι
ρον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ σπείραντος εἶπεν, ἰμ-
τὸ αὐτόματον τῆς τοιαύτης βλαστήσεως καὶ
ς, καὶ ὅτι κατὰ προαίρεσιν, καὶ οὐ κατὰ
βλαστάνει καὶ αὔξεται. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ
.

ιάτη — στάχυϊ. Χόρτον μὲν βλαστάνουσιν,
ὴν τῆς ἀρετῆς παραφαίνοντες, καὶ ἁπαλοὶ
ὄνας ὄντες ἔτι · στάχυν δὲ, οἱ προκόψαντες
ἀγαθὸν καὶ στερρότεροι πρὸς τὰς ἐπηρείας
ς καὶ γὰρ ὁ Στάχυς καὶ (42) γόνασι δια-
ι, καὶ ὄρθιος ἵσταται). πλήρη δὲ σῖτον, οἱ τὸ
ιαρποφοροῦντες.

δὲ — ὁ θερισμός. — Ὅταν παραδῷ, ἀντὶ
ταν ὥριμος γένηται, τουτέστιν, ὅταν πάντες
:οφορῆσαι μέλλοντες καρποφορήσωσι. Δρέ-
ἔ, ὁ λόγος, ὁ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου κε-
θερισμὸς δὲ, ἡ συγκομιδὴ τῶν δικαίων.
ὰρ καρποὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ σπέρματος.
λεγε — αὐτήν; — Παραβαλοῦμεν (43), ἀντὶ
ραδείξομεν.
κόκκον σινάπεως. Παραδείξομεν αὐτὴν,
ι. Ζήτησον δὲ τὴν ἐξήγησιν τῆς παραβολῆς
ὅλης ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
ιτθαῖον.
ὅταν — κατασκηνοῦν. Τρίτην εὑρήσεις τὴν
ὴν ταύτην τεταγμένην ἐν ταῖς παραβολαῖς
έτος εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου.
τοιαύταις — ἀκούειν. Καθὼς ἦσαν ἄξιοι
. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ δηλω-
φαλαίῳ, ἐπὶ τέλους τῶν παραβολῶν.
ς — πάντα. Ἐν ἐκείνῳ ταῦτα πάντα σεσα-
ι.

ΕΦ. Γ'. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.

λέγει — πλοίῳ. — Ὡς ἦν, ἀντὶ τοῦ, Ὡς ἐκά-
τῷ πλοίῳ. Ἐν τούτῳ γὰρ καθήμενος ἐδί-
ὡς προείρηται. Τὸ δὲ, Ἐν ἐκείνῃ τῇ
ἴσον ἐστὶ τῷ, Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὡς εἶπε
. Οὐδὲ (44) γὰρ ἐκείνην δηλοῖ, καθ' ἣν εἶπε
ιραβολὰς ἀλλ' ἑτέραν, καθ' ἣν τὰ ῥηθη-
γέγονε, καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου
ου τοῦ κατὰ Ματθαῖον παρεσημειωσά-

ἄλλα — αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ τοῦ πλοίου, δη-
Προσέθηκε δὲ περὶ τῶν ἄλλων, οὐχ ἁπλῶς,
δεῖξαι θέλων, ὅτι τοῦτο μόνον ἐκλυθωνίσθη
κονομίαν.

γίνεται — γεμίζεσθαι. Εἴρηται περὶ
ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μα-

A utiliora consolatur, quæ nos ad virtutem exacuunt: nam hæc diem significant, propter illuminationem lætitiæ. Germinare vero segetem, et in altum surgere dixit, dum ignorat is qui seminavit, spontaneum opus manifestans germinationis atque crementi : quodque juxta voluntatem et non juxta necessitatem germinat ac crescit; et hoc manifestum est ex his quæ sequuntur.

Vers. 28. *Ultro — in spica.* Herbam quidem germinant, qui virtutis principium demonstrantes, ad certamina sunt adhuc delicati. Spicam vero, qui in bono progressi, et ad sufferendas contumelias duriores effecti sunt : spica siquidem internodiis distinguitur, et recta in altum erigitur. Plenum B autem frumentum, qui perfectam virtutem fructificant.

Vers. 29. *Cum autem — messis .— Cum productus fuerit*, sive cum maturuerit: hoc est, ubi omnes qui fructum sunt allaturi fructificaverint. Falcem vero dicit verbum, quo mundi imperabit consummationem. Messis autem, collectio justorum est; hi enim fructus sunt evangelicæ segetis.

Vere. 30. *Et dicebat — illud ? Conferemus* hoc est, exemplo manifestabimus.

Vers. 31. *Est sicut granum sinapis.* Quære autem totius hujus parabolæ expositionem vicesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 31. *Quod dum* — Vers. 33. *nidificare.* Ter- C tio loco parabolam hanc invenies inter parabolas dicti vicesimi quarti capitis.

Vers. 33. *Et hujusmodi — audire.* Prout digni erant et apti ad audiendum. Dictum est autem de hoc prædicto capite circa finem parabolarum.

Vers. 34. *Sine — omnia.* Ibidem omnia hæc declarata sunt.

CAP. X. *De increpatione venti et maris.*

Vers. 35. *Et ait* — Vers. 36. *navigio. — Ut erat*, hoc est, Sicut sedebat in navigio ; in eo enim, sicut dictum est, sedens docebat. Quod autem dicitur : *In die illo*, perinde est ac si dixisset : *In uno die-* *rum*, sicut habet Lucas [47]. Neque enim illum innuit, in quo dixit parabolas, sed alium, quo facta sunt D ea quæ dicentur, sicut etiam in principio tertii capitis juxta Matthæum significavimus.

Vers. 36, *Sed et aliæ — illo.* Cum illo puta navigio (nam πλοῖον, quod *navim* sive *navigium* significat Græcis neutrum est). Addidit autem de aliis, non absque causa, sed ut ostendat, quod sua dispositione solum hoc navigium periculum sustinuerit.

Vers. 37. *Et oritur — impleretur.* Dictum est de hoc, capite undecimo juxta Matthæum.

uc. VIII, 22.

Variæ lectiones et notæ.

Gloss. Labb. Nodus : γόνυ καλάμου.

Ita enim legunt codices A, B, in textu. Ergo paulo ante etiam exhibere debebant, ὁμοιώσομεν.

(44) Οὐ γάρ. B.

Vers. 38. *Et erat.* — Vers. 39. *magna.* Dictum est ibidem de his omnibus.

Vers. 40, *Et dixit — ita?* Ut quid ita timetis? cum me vobiscum habeatis, qui possum de morte servare, et omnia possum.

Vers. 40. *Quomodo — fiduciam?* Firmam ac indubitatam.

Vers. 41. *Et timuerunt — ei.* Etiam de his ibi dictum est.

CAP. XI. *De legione.*

CAP. V. Vers. 1. *Et venerunt — Gadarenorum,* Dictum est de his duodecimo Evangelii juxta Matthæum capite.

Vers. 2. *Et egresso* — Vers. 3, *monumentis.* Ibi etiam hæc quære.

Vers. 3. *Et neque* — Vers. 6. *adoravit eum.* Clara sunt hæc et manifesta.

Vers. 7. *Et clamans — Excelsi?* Quære in dicto loco.

Vers. 7. *Adjuro — torqueas.* Sane hoc quoque licebit ut inde cognoscas.

Vers. 8. *Dicebat — homine.* Multis dæmonibus imperat quasi unus esset, propter imbecillitatem ipsorum.

Vers. 9. *Et interrogabat — sumus.* Hominem quidem interrogabat, sed pervenit quæstio ad multitudinem dæmonum, qui in ipso erant: ideo quoque respondit multitudo illorum. *Legio* autem propter multitudinem dicti sunt. Proprie enim legio militum agmen est. Interrogabat vero, ut cognoscerent qui præsentes erant, quod multorum dæmonum habitaculum erat unus homo.

Vers. 10. *Et deprecabatur — regionem.* Lucas vero dixit, quod etiam deprecabantur eum, ne juberet ipsis ut in abyssum irent [48]. Verisimile est autem, quod et hoc et illud deprecabantur.

Vers. 11. *Erat autem* — Vers. 13 *in mari.* De his particularius dictum est prædicto capite duodecimo.

Vers. 14. *Qui vero pascebant — quod acciderat.* Similiter et de his dictum est.

Vers. 15. *Et veniunt — timuerunt.* Lucas autem dixit etiam: *Ubi invenerunt eum sedentem* [49], puta ad pedes Jesu.

Vers. 19. *Narrabant — dæmoniaco.* Quomodo facta fuerat in eo mutatio ac sana mens.

Vers. 16. *Et de porcis.* Quomodo hi perierant.

Vers. 17. *Cæperuntque — eorum.* Similiter et de his docet capitulum illud.

Vers. 18. *Cumque ascendisset — cum eo.* Gratus simul, et dæmones timens, ne sine illo inventus, rursum eis traderetur.

Vers. 19. *Jesus autem — misertus sit tui.* Dimisit eum abjecto sane ab eo hujusmodi timore, quod

[48] Luc. VIII 31. [49] Ibid. 35.

A Καὶ ἦν — μεγάλη. Ἐῤῥήθη καὶ περὶ πάντων ἐν ἐκείνῳ.

Καὶ εἶπεν — οὕτως; Διατί φοβεῖσθε οὕτως τες μεθ' ἑαυτῶν ἐμὲ, τὸν σώζειν ἐκ θανάτου οντα, καὶ πάντα δυνάμενον;

Πῶς — πίστιν, Ἀδίστακτον, ἀναμφίβολον.

Καὶ ἐφοβήθησαν — αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτ δεδήλωται.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τοῦ λεγεῶνος.

Καὶ ἦλθον — Γαδαρηνῶν. Εἴρηται περ των ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ θαῖον.

Καὶ ἐξελθόντι. — μνήμασιν. Ἐκεῖ καὶ B ζήτησον.

Καὶ οὔτε — προσεκύνησεν αὐτῷ. Σαφῆ καὶ πρόδηλα.

Καὶ κράξας — Ὑψίστου; Ζήτησον ἐν τ θέντι κεφαλαίῳ.

Ὁρκίζω — βασανίσῃς. Ἐκεῖθεν καὶ γνοίης ἄν.

Ἔλεγε — ἀνθρώπου. Ὡς ἑνὶ, τοῖς πολλοῖ μοσιν, ἐπιτάττει, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν.

Καὶ ἐπηρώτα — ἐσμέν. Τὸν ἄνθρωπον μὲ ρώτα· πρὸς τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἐν αὐτῷ δα διέβαινεν ἡ ἐρώτησις. Διὸ καὶ τὸ πλῆθος ἀπεκρίθη. Λεγεὼν δὲ ὠνομάζετο, διὰ τὸ Λεγεὼν γὰρ κυρίως, τάγμα (45) στρατι C Ἐπηρώτα δὲ, ἵνα γνῶσιν οἱ παρόντες, ὅτι δαιμόνων οἰκητήριον ὁ εἷς ἄνθρωπος ἦν.

Καὶ παρεκάλει — χώρας. Ὁ δὲ Λουκᾶς ὅτι καὶ παρεκάλει αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐ τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Εἰκὸς γὰρ, καὶ περὶ κἀκείνου παρακαλεῖν.

Ἦν δὲ — ἐν τῇ θαλάσσῃ. Περὶ τούτων λεπτομερῶς ἐν τῷ προῤῥηθέντι δωδεκάτῳ λαίῳ.

Οἱ δὲ βόσκοντες — γεγονός. Ὁμοίως κ τούτων.

Καὶ ἔρχονται — ἐφοβήθησαν. Ὁ δὲ εἶπε, καὶ Ποῦ εὗρον αὐτὸν καθήμενον, ὅτ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ.

D Διηγήσαντο — δαιμονιζομένῳ. Πῶς ἐγένε ἡ μεταβολὴ καὶ σωφροσύνη.

Καὶ περὶ τῶν χοίρων. Πῶς οὗτοι ἀπώλοντο.

Καὶ ἤρξαντο — αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων ὁ κεφάλαιον ἐκεῖνο διδάσκει.

Καὶ ἐμβάντος — μετ' αὐτοῦ. Ἅμα μὲν μονῶν, ἅμα δὲ καὶ φοβούμενος τοὺς δαίμο χωρὶς αὐτοῦ τοῦτον εὑρόντες, πάλιν ἐπιπη αὐτῷ·

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἠλέησέσε. Ἀπέλυσεν τοῦτο μὲν τὸν νοιοῦτον φόβον ἐκβαλὼν ἀπ'

Variæ lectiones et notæ.

(45) Τάγματα στρατιωτικά. A.

τι τῶν δαιμόνων κατατολμώντων αὐτοῦ. A non auderent ad eum dæmones accedere, et ut illos,
, καὶ ἵνα τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ πατρίδι qui erant in domo et patria sua, doceret miraculum.
διδάσκαλος τοῦ θαύματος γένηται. Οὐκ εἶπε Non dixit autem : Quanta tibi fecerim, sed : *Quanta*
Ὅσα σοι πεποίηκα, ἀλλ' ὅτι Ὅσα σοι ὁ Κυ- *tibi Dominus fecerit*, Patri miraculum ascribens ac
τοίηκε, τῷ Πατρὶ τὸ θαῦμα ἐπιγραφόμε- docens nos, ut egregia virtutum opera Deo attri-
παιδεύων ἡμᾶς, τῷ Θεῷ τὰ κατορθώματα buamus.
σθαι.

πῆλθε — ἐθαύμαζον. Ὁ μὲν Χριστὸς μέ- Vers. 20. *Et abiit — mirabantur.* Christus mo-
ὼν, τῷ Πατρὶ τὸ ἔργον ἀνέθηκεν· ὁ δὲ destiæ causa Patri miraculum attribuebat : qui
εἰς εὐγνωμονῶν, τῷ Χριστῷ τοῦτο ἀν- autem curatus fuerat, cum gratus esset, Christo
ascribebat.

Β'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. CAP. XII. *De filia archisynagogi.*

ιαπεράσαντος τοῦ Ἰησοῦ — ἐσχάτως ἔχει. B Vers. 21. *Cumque Jesus navi trajecisset* — Vers.
ύτου διειλάβομεν ἐν τῷ πεντεκαιδεκατῳ 23. *in extremis est.* De hoc disputavimus decimo
τοῦ κατὰ Ματθαῖον. Τὸ δὲ Ἐσχάτως ἔχει, quinto capite Evangelii secundum Matthæum. *In*
Τελευταῖα πνέει. *extremis est*, hoc est novissimum exhalat spiritum.

λθὼν — ζήσεται. Καθ' ὑπερβατόν ἐστιν ἡ Vers. 23. *Ut veniens — viveret.* Per hyperbaton
ὧν σύνταξις, ὅτι παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, ἵνα est ordo verborum : quod videlicet deprecabatur
θῇ αὐτῷ τὰς χεῖρας, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτα τὸ ἐν eum multum, ut veniens, imponeret illi manus,
etc., deinde addatur, quod in medio est.

πῆλθε — αὐτὸν. Συνέπνιγον, εἶπεν ὁ Λουκᾶς, Vers. 24. *Et abiit. — eum.* Coarctabant eum, ait
νώθουν. Lucas [50], sive impellebant.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τῆς αἱμορροούσης. CAP. XIII. *De muliere sanguis profluvio laborante.*

υνὴ — αὐτοῦ. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο φανερώτερον Vers. 25. *Et mulier.* — Vers. 27. *ejus.* —
ὁ Λουκᾶς, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξήγησιν C Caput hoc manifestius proposuit Lucas : quære
τοῦ ἕκτου κεφαλαίου. ergo apud eum enarrationem vicesimo sexto
capite.

— σωθήσομαι. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ Vers. 28. *Dicebat — salva ero.* Dictum est de hoc
ίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. decimo sexto capite Evangelii secundum Mat-
thæum.

θέως — μάστιγος. Ἔγνω διὰ τοῦ σώματος, Vers. 29. *Et continuo — flagello.* Cognovit in
κινομένου τοῖς σταλαγμοῖς, ὅτι τεθεράπευται. corpore, quod, ex quo jam non fluerent guttæ san-
δὲ, τὴν νόσον ἐκάλεσεν, ὡς μαστίζουσαν αὐτὴν, guinis, sanata esset. Flagellum vero infirmitatem
ωρ καὶ τῇ αἰσχύνῃ. nominavit, ut quæ ipsam tum labore, tum pudore
flagellaverat.

θέως — τὴν τοῦτο ποιήσασαν. Ζήτησον καὶ Vers. 30. *Statimque* — Vers. 32. *quæ hoc fecerat.*
ν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εἰκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου Quære etiam de his in expositione vicesimi sexti ca-
Λουκᾶ Εὐαγγελίου. Τὸ δὲ, ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ pitis Evangelii secundum Lucam.
κὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, καθ' ὑπερβατὸν ἀναγνωστέον, ὅτι ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξελθοῦσαν ἐξ αὐτοῦ

γυνὴ — εἰρήνην. Καὶ ταῦτα πάντα Vers. 33. *Mulier autem* — Vers. 34. *In pace.*
ήκουσαν ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφα- Hæc quoque omnia declarata sunt in prædicto vi-
D cesimo sexto capite.

θι — μάστιγός σου. Τοῦτο οὔτε ὁ Mατ- Vers. 34. *Et esto — flagello tuo.* Neque Mat-
τε ὁ Λουκᾶς προστεθείκασι, καὶ καινὸν οὐ- thæus [51], neque Lucas [52] hoc addiderunt : nec mirum.
ται γὰρ, ὅτι τὰ μὴ ἀναγκαῖα, τινὲς μὲν τῶν Siquidem dictum est, quod ea, quæ necessaria non
τῶν παρελίμπανον, συντομίας χάριν· τινὲς δὲ erant, quidam Evangelistæ prætermittebant, bre-
α συνέγραφον, ἀκριβείας ἕνεκεν. Εἰκὸς δὲ, vitatis gratia ; quidam vero etiam hæc ascribe-
ιὶ τῶν μὲν θαυμάτων μνημονεύειν· τῶν δὲ bant, diligentiæ causa. Verisimile quoque est, eos
κὴ πάντων. miraculorum quidem meminisse, non autem om-
nium verborum.

- διδάσκαλον ; — Ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρ- Vers. 35. *Adhuc — magistrum ? Veniunt a principe*
γου, τουτέστιν. ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ *Synagogæ*, hoc est, A domo ipsius. *Vexas* autem,
ώγου. Σκύλλεις δὲ, ἀντὶ τοῦ, Περισπᾷς, hoc est, Molestas, turbas. Domestici enim princi-
Οἱ γὰρ περὶ τὸν ἀρχισυνάγωγον ἀτελῆ pis Synagogœ, cum imperfectam in Christum fidem
Χριστὸν ἔχοντες, ὑπελάμβανον, ὅτι νοσή- haberent, suspicabantur, quod omnem certe ægri-
πάντα δύναται θεραπεύειν, ἀναστῆσαι δὲ tudinem sanare posset, mortuum autem suscitare

viii, 42. [51] Matth. ix, 22. [52] Luc. viii, 48.

non posset. Nondum enim factum ab eo hujusmodi miraculum viderant. Ideoque dicebant : *Filia tua mortua est, quid adhuc vexas Magistrum*, cum eam non possit suscitare ?

Vers. 36. *Jesus autem — crede.* Cognito, quod archisynagogus circa fidem dubitaret, utpote sermonibus illorum seductus, confortat eum, ac refovet fidei illius imbecillitatem.

Vers. 37. *Et non — Jacobi.* Solos hos inter alios discipulos coassumpsit, quasi cæteris præstantiores. Nam et in sua transfiguratione solos hos spectatores secum assumpsit.

Quære etiam tricesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum causas, ob quas istos præponeret : et præter illas etiam præferebat eos, ut et cæteri tales effici conarentur.

Vers. 38. *Et venit — multumque ejulantes.* Tibicines luctuosum cantum pulsabant (qui his dicitur ejulatus, quanquam proprie ἀλαλάζειν, est perpetuo sonitu strepere ac tinnire : sono sonum excipiente, quemadmodum fit in lebetibus) diximus decimo sexto juxta Matthæum capite.

Vers. 39. *Et ingressus — dormit.* Primum quidem hoc dixit, tristitiam eorum consolando. Deinde etiam, quod illis quidem mortua erat, sibi autem dormiebat : illi namque suscitare eam non poterant, ipse vero perfacile : tribuens præterea confidentiam, quod mortem quasi somnum abigeret, utpote mortis ac vitæ Dominus.

Vers. 40. *Et irridebant eum.* Quasi dormire dicentem illam quæ mortua erat, scientes quod mortua est, sicut dicit Lucas [68]. Voluit autem et ipse irrideri, ut et tibicines et qui irrisissent, aliaque similia, demonstratio fierent manifesta, quod mortua fuisset puella, nec posset dicere quisquam postmodum, quod mortua non fuerit. Nam propter hoc quoque immoratus est circa miraculum factum in muliere, quæ sanguinis fluxum patiebatur : ut manifeste puella moreretur, et tibicines inferrentur, cæteraque suo fierent ordine.

Vers. 40. *Et ejectis omnibus — eosque qui secum erant.* Eos qui secum ingressi erant. Dicit autem Petrum, Jacobum et Joannem. Patrem siquidem matremque puellæ, miraculi spectatores assumpsit, tanquam puellæ magis domesticos ; discipulos vero tanquam sibi ipsi magis familiares. Cæteros autem omnes ejecit, fugiens eorum laudem. Cum enim nunquam tale quidpiam (*i*) vidissent, applausuri erant, et supra modum laudaturi.

Vers. 40. *Et ingreditur* — Vers. 42. *ambulabat.* Ap-

[68] Luc. VIII, 53.

A νεκρὸν οὐ δύναται. Οὕπω γὰρ εἶδον τοιοῦτον θαῦμα γεγενημένον. Διὸ καὶ εἶπον. Ἡ θυγά ἀπέθανε, τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον, μὴ δ αὐτὴν ἀναστῆσαι ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πίστευε. Γνοὺς τὸν ἀρχισ ἀμβλυνθέντα περὶ τὴν πίστιν, οἷα συναπαχθ λόγοις αὐτῶν, ἐπιθαῤῥύνει καὶ ἀνακτᾶται τὴν τῆς αὐτοῦ πίστεως.

Καὶ οὐκ — Ἰακώβου, Μόνους τούτους ἄλλων μαθητῶν συμπαρέλαβεν, ὡς διαφορωτέρ ἄλλων. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεω μόνους τούτους παρέλαβε θεατας.

B Καὶ ζήτησον ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὰς αἰτίας τῆς προτιμήσεω Προετίμα δὲ τούτους, ἵνα καὶ οἱ ἄλλοι γένωνται.

Καὶ ἔρχεται — καὶ ἀλάλάζοντας πολλά. Ἠλ αὐληταὶ, περὶ ὧν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξκαιδεκάτῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ εἰσελθὼν — καθεύδει. Εἶπε τοῦτο, μὲν, τὴν λύπην αὐτῶν παραμυθούμενος· καὶ διδάσκων, ὅτι παρ' ἐκείνοις μὲν τέθνη αὐτῷ δὲ κοιμᾶται· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν, ἐ ναντο ἀναστῆσαι ταύτην· αὐτὸς δὲ καὶ εἶτα καὶ διδοὺς θαῤῥεῖν (46) ὅτι καθάπε ἀπελάσει τὸν θάνατον, ὡς Κύριος θανάτου,

C ζωή.

Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. Ὡς λέγοντος τὴν τεθνηκυῖαν, εἰδότος ὅτι ἀπέθανεν, ὡς εἶπεν. Ἐβούλετο δὲ καὶ αὐτὸς καταγελασθῆ καὶ οἱ αὐληταὶ καὶ ὁ κατάγελως, καὶ τὰ σαφὴς εἶεν ἀπόδειξις τοῦ τεθνηκέναι τὸ καὶ μηδεὶς ὕστερον δυνηθείη λέγειν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῷ κατὰ τὴν αἱμορῥόνν ἐνεβράδυνεν· ἵνα προδήλως τὸ παιδίον καὶ εἰσενεχθῶσι μὲν οἱ αὐληταὶ, γένωνται δ ἐξης.

Ὁ δὲ ἐκβαλὼν πάντας — καὶ τοὺς πετ Τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεισελθόντας, λέγει δὲ Π Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην. Τὸν μὲν οὖν πα

D τὴν μητέρα τῆς κόρης παρέλαβε θεατὰς ματος ὡς οἰκείους ἐκείνῃ· τοὺς δὲ μαθ οἰκείους ἑαυτῷ· τοὺς ἄλλους δὲ πάντας φεύγων τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον. Οὐδέπ τοιοῦτον ἰδόντες. ἔμελλον αὐτὸν προτρέψαι εὐφημήσαι.

Καὶ εἰσπορεύεται — (47) περιεπάτει.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Θαῤῥεῖν, abest. A.

(47) Hentenius ad vers. 41 monet scribendum esse taliatha, addens : *Atque hoc modo scriptum invenitur in nonnullis vetustis exemplaribus, tam Græcis, quam Latinis.* Quæ vero sunt ista exemplaria ? Alibi memorat Complutas Erasmicam editionem.

(*i*) *Tale quidpiam.* Videtur ergo legisse τοιοῦτόν τι, quod nec mihi displicet. Supra ad de re eadem est, τοιοῦτον θαῦμα.

ὲς αὐτῆς καὶ ἐφώνησεν, ἵνα ἡ φωνὴ μὲν
ῃ τὴν οἰχομένην ψυχὴν, ἡ δὲ χεὶρ συμπή-
σα.
ι ἑτέρως, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, δει-
καὶ ἡ παναγία σαρξ αὐτοῦ ζωοποιεῖ τοὺς

ρ — δώδεκα. Ἐπειδὴ παιδίον ἄνω ταύτην
σαφηνίζει καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτῆς.

ἐξέστησαν — γνῷ τοῦτο. — Διεστείλατο,
, Παρήγγειλεν. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Λουκᾶς.
ο γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἐξέβαλε.
ν δὲ ὅτι πανταχοῦ δραμεῖται τοῦ θαύματος
καὶ γάρ ὁ Ματθαῖος εἶπεν, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ
ίτη εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην· ὅμως τὸ οἰ-
3) πανταχοῦ ποιεῖ.
εἶπε — φαγεῖν. Τοῦτο προσέταξεν, ἵνα μὴ
όξῃ τούτοις ἡ ἀναστᾶσα. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ'
ἐδωσιν αὐτῇ φαγεῖν, ἀλλὰ τοῖς γονεῦσιν ἐπι-
οῦτο ποιῆσαι.

ξῆλθεν — ἐπ' αὐτῷ. Ἐπιβαίνει τῆς πατρί-
ι ἀγνοῶν, ὅτι καταφρονήσουσιν αὐτοῦ, ἀλλ'
δύνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι οὐκ ἐδίδαξεν
ἅμα δὲ καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν ἐξελέγχων.
χαίρειν ἐπ' αὐτῷ, κοσμοῦντι τὴν πατρίδα
ιδασκαλίαις καὶ θαύμασιν, ἐσκανδαλίζοντο
ἐπ' αὐτῷ διὰ τὴν τοῦ γένους αὐτοῦ εὐτέ-

, Καὶ δυνάμεις τοιαῦται (49) διά τῶν χει-
τοῦ γίνονται, ἐλλειπτικόν ἐστιν. Ἐλλείπει
Πόθεν· οἷον, Καὶ πόθεν δυνάμεις (50) τοιαῦ-
τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;
ει δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ
τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πρὸς τῷ τέλει, μετὰ
λήρωσιν τῶν παραβολῶν.
δὲ — αὐτοῦ. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ
αίῳ διείληπται.
ὐκ — αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων σαφῶς ἐκεῖ
υται. Νοεῖται δὲ τό, Οὐκ ἠδύνατο, καὶ ἀντὶ
ἐνδεχόμενον ἐνόμιζε.
γὰρ ὁ Θεολόγος (51) Γρηγόριος, ὅτι, ἐπεὶ τοῦ
είρου χρεία πρὸς τὰς ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν
μένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπευτοῦ
, οὐκ ἐνεδέχετο τὸ ἕτερον, τοῦ συζύγου ἐλ-
. Οὐκ (52) οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ τοῦτο τῷ εὐ-
σθετέον. Οὐ γὰρ εὔλογος ἴασις τοῖς βλαβη-
ἐξ ἀπιστίας.

prehendit manum ejus et vocavit, ut vox animam quæ discedebat, revocaret, manus autem corpus disponeret.

Vel etiam aliter : Tenuit manum ejus, ut ostenderet, quod sanctissima quoque caro ejus mortuos vivificaret.

Vers. 42. *Erat enim — duodecim.* Quia eam superius modo puellam appellavit, modo puellulam (*u*) : nunc etiam ætatem ejus manifestat.

Vers. 42. *Et obstupuerunt — hoc sciret. — Præcepit* hoc est, Admonuit ; sic enim habet Lucas [52], Ob hoc enim etiam alios omnes ejecit. Et quanquam sciret futurum esse, ut miraculi sermo ubique divulgaretur : nam et Matthæus dixit [53], quod exivit fama hæc in universam regionem illam : tamen quod suum est ubique facit.

Vers. 43. *Dixitque — ad manducandum.* Hoc jussit, ne eis phantastice suscitata videretur. Unde propter hanc causam neque ipse dat illi ad manducandum, sed parentibus ut hoc faciant permittit.

CAP. VI. Vers. 1. *Et exivit* — Vers. 3. *per illum.* Ascendit in patriam suam, non ignorans futurum ut se despicerent, sed ne postmodum dicere possent quod non docuisset eos. Simul etiam invidiam eorum convincens ; cum enim de eo potius ipsis esset gaudendum, qui patriam suam doctrina et miraculis ornaret : magis offendebantur per eum ob generis ipsius ignobilitatem.

Quod autem additur : *Et virtutes tales quæ per manus ejus fiunt*, defectiva oratio est. Deficit enim Unde, ut dicatur : Et unde virtutes tales quæ per manus ejus fiunt.

Dictum est autem de his vicesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum circa finem post expletas parabolas.

Vers. 4. *Dicebat autem — sua.* Etiam de his eodem capite disputatum est.

Vers. 5. *Nec* — Vers. 6. *illorum.* Etiam de his manifeste tractatum est. Intelligitur autem : *Non poterat*, hoc est, tanquam impossibile ducebat.

Ait enim Gregorius Theologus, quod simul utrumque necessarium est ad perficiendas sanitates, et fides eorum qui curandi sunt, et potentia ejus qui curare debet : nec prodest unum si deficiat alterum, quod illi conjunctum esse debet. Imo nec scio, sitne etiam hoc addendum, ut justa et rationabilis sit sanitas. Neque enim justa sanitas est quæ his confertur, quibus per incredulitatem nocumentum est allatura.

. VIII, 56. [52] Matth. IX, 26.

Variæ lectiones et notæ.

tellige, φεύγει τὸν ἔπαινον.
αί interponit A.
οιαῦται omittit B.

(51) pag. 215.
(52) Etiam hæc sunt Gregorii.

odo puellulam. Forte ergo legit, Ἐπειδὴ
ου καὶ κοράσιον ταύτην.
o — est allatura. Multa hic Hentenius vel ex codice suo, vel explicandi causa de suo addidit, quæ nec apud Gregorium, nec in meis reperiuntur codicibus.

non posset. Nondum enim factum ab eo hujusmodi miraculum viderant. Ideoque dicebant : *Filia tua mortua est, quid adhuc vexas Magistrum*, cum eam non possit suscitare ?

Vers. 36. *Jesus autem — crede.* Cognito, quod archisynagogus circa fidem dubitaret, utpote sermonibus illorum seductus, confortat eum, ac refovet fidei illius imbecillitatem.

Vers. 37. *Et non — Jacobi.* Solos hos inter alios discipulos coassumpsit, quasi cæteris præstantiores. Nam et in sua transfiguratione solos hos spectatores secum assumpsit.

Quære etiam tricesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum causas, ob quas istos præponeret : et præter illas etiam præferebat eos, ut et cæteri tales effici conarentur.

Vers. 38. *Et venit — multumque ejulantes.* Tibicines luctuosum cantum pulsabant (qui his dicitur ejulatus, quanquam proprie ἀλαλάζειν, est perpetuo sonitu strepere ac tinnire : sono sonum excipiente, quemadmodum fit in lebetibus) diximus decimo sexto juxta Matthæum capite.

Vers. 39. *Et ingressus — dormit.* Primum quidem hoc dixit, tristitiam eorum consolando. Deinde etiam, quod illis quidem mortua erat, sibi autem dormiebat : illi namque suscitare eam non poterant, ipse vero perfacile : tribuens præterea confidentiam, quod mortem quasi somnum abigeret, utpote mortis ac vitæ Dominus.

Vers. 40. *Et irridebant eum.* Quasi dormire dicentem illam quæ mortua erat, scientes quod mortua est, sicut dicit Lucas [58]. Voluit autem et ipse irrideri, ut et tibicines et qui irrisissent, aliaque similia, demonstratio fierent manifesta, quod mortua fuisset puella, nec posset dicere quisquam postmodum, quod mortua non fuerit. Nam propter hoc quoque immoratus est circa miraculum factum in muliere, quæ sanguinis fluxum patiebatur : ut manifeste puella moreretur, et tibicines inferrentur, cæteraque suo fierent ordine.

Vers. 40. *Et ejectis omnibus — eosque qui secum erant.* Eos qui secum ingressi erant. Dicit autem Petrum, Jacobum et Joannem. Patrem siquidem matremque puellæ, miraculi spectatores assumpsit, tanquam puellæ magis domesticos ; discipulos vero tanquam sibi ipsi magis familiares. Cæteros autem omnes ejecit, fugiens eorum laudem. Cum enim nunquam tale quidpiam (*i*) vidissent, applausuri erant, et supra modum laudaturi.

Vers. 40. *Et ingreditur* — Vers. 42. *ambulabat.* Ap-

[58] Luc. VIII, 53.

νεκρὸν οὐ δύναται. Οὔπω γὰρ εἶδον τοιοῦτον ὑπ θαῦμα γεγενημένον. Διὸ καὶ εἶπον. Ἡ θυγάτ ἀπέθανε, τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον, μὴ δύ αὐτὴν ἀναστῆσαι ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πίστευε. Γνοὺς τὸν ἀρχισυ ἀμβλυνθέντα περὶ τὴν πίστιν, οἷα συναπαχθέ λόγοις αὐτῶν, ἐπιθαρρύνει καὶ ἀνακτᾶται τὴν ἀ τῆς αὐτοῦ πίστεως.

Καὶ οὐκ — Ἰακώβου, Μόνους τούτους ὁ ἄλλων μαθητῶν συμπαρέλαβεν, ὡς διαφορωτέρο ἄλλων. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεω μόνους τούτους παρέλαβε θεατας.

B Καὶ ζήτησον ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὰς αἰτίας τῆς προτιμήσεω Προετίμα δὲ τούτους, ἵνα καὶ οἱ ἄλλοι γένωνται.

Καὶ ἔρχεται — καὶ ἀλαλάζοντας πολλά. Ἡλέ αὐληταὶ, περὶ ὧν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξκαιδεκάτῳ κ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ εἰσελθὼν — καθεύδει. Εἶπε τοῦτο, μὲν, τὴν λύπην αὐτῶν παραμυθούμενος· καὶ διδάσκων, ὅτι παρ' ἐκείνοις μὲν τέθνη αὐτῷ δὲ κοιμᾶται· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν, οὐ ναντο ἀναστῆσαι ταύτην· αὐτὸς δὲ καὶ μ εἶτα καὶ διδοὺς θαῤῥεῖν (46) ὅτι καθάπερ ἀπελάσει τὸν θάνατον, ὡς Κύριος θανάτου,

C ζωή.

Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. Ὡς λέγοντος κ τὴν τεθνηκυῖαν, εἰδότος ὅτι ἀπέθανεν, ὡς ὁ εἶπεν. Ἐβούλετο δὲ καὶ αὐτὸς καταγελασθῆ καὶ οἱ αὐληταὶ καὶ ὁ κατάγελως, καὶ τὰ σαφὴς εἶεν ἀπόδειξις τοῦ τεθνηκέναι τὸ κ καὶ μηδεὶς ὕστερον δυνηθείη λέγειν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῷ κατὰ τὴν αἱμορρόον ἐνεβράδυνεν· ἵνα προδήλως τὸ παιδίον ἀ καὶ εἰσενεχθῶσι μὲν οἱ αὐληταὶ, γένωνται δὲ ἐξης.

Ὁ δὲ ἐκβαλὼν πάντας — καὶ τοὺς περ' Τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεισελθόντας, λέγει δὲ Πέ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην. Τὸν μὲν οὖν πατ

D τὴν μητέρα τῆς κόρης παρέλαβε θεατὰς τε ματος ὡς οἰκείους ἐκείνῃ· τοὺς δὲ μαθ οἰκείους ἑαυτῷ· τοὺς ἄλλους δὲ πάντας φεύγων τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον. Οὐδέπο τοιοῦτον ἰδόντες. ἔμελλον αὐτὸν κροτῆσαι κ εὐφημῆσαι.

Καὶ εἰσπορεύεται — (47) πειρεπάτει. Ἐ

Variæ lectiones et notæ.

(46) Θαῤῥεῖν, abest. A.

(47) Hentenius ad vers. 41 monet scribendum esse taliatha, addens : *Atque hoc modo scriptum invenitur in nonnullis vetustis exemplaribus, tam Græcis, quam Latinis.* Quæ vero sunt ista exemplaria ? Alibi memorat Compluten Erasmicam editionem.

(*i*) *Tale quidpiam.* Videtur ergo legisse τοιοῦτόν τι, quod nec mihi displicet. Supra adv de re eadem est, τοιοῦτον θαῦμα.

αὐτῆς καὶ ἐφώνησεν, ἵνα ἡ φωνὴ μὲν A prehendit manum ejus et vocavit, ut vox animam
τὴν οἰχομένην ψυχὴν, ἡ δὲ χεὶρ συμπή- quæ discedebat, revocaret, manus autem corpus
disponeret.

ἑτέρως, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, δεικ- Vel etiam aliter : Tenuit manum ejus, ut ostenderet, quod sanctissima quoque caro ejus mortuos
καὶ ἡ παναγία σαρξ αὐτοῦ ζωοποιεῖ τοὺς vificaret.

— δώδεκα. Ἐπειδὴ παιδίον ἄνω ταύτην Vers. 42. *Erat enim — duodecim.* Quia eam superius modo puellam appellavit, modo puellulam (*u*) : nunc etiam ætatem ejus manifestat.
σαφηνίζει καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτῆς.

ίστησαν — γνῷ τοῦτο. — Διεστείλατο, Vers. 42. *Et obstupuerunt — hoc sciret. — Præcepit* hoc est, Admonuit ; sic enim habet Lucas [52], Ob
Παρήγγειλεν. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Λουκᾶς. hoc enim etiam alios omnes ejecit. Et quanquam
γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἐξέβαλε. sciret futurum esse, ut miraculi sermo ubique di-
δὲ ὅτι πανταχοῦ δραμεῖται τοῦ θαύματος vulgaretur : nam et Matthæus dixit [53], quod exi-
καὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος εἶπεν, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ vit fama hæc in universam regionem illam : tamen
η εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην· ὅμως τὸ οἰ- B quod suum est ubique facit.
πανταχοῦ ποιεῖ.

τε — φαγεῖν. Τοῦτο προσέταξεν, ἵνα μὴ Vers. 43. *Dixitque — ad manducandum.* Hoc jussit, ne eis phantastice suscitata videretur. Unde
ξῃ τούτοις ἡ ἀναστᾶσα. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ' propter hanc causam neque ipse dat illi ad man-
ὠσεν αὐτῇ φαγεῖν, ἀλλὰ τοῖς γονεῦσιν ἐπι- ducandum, sed parentibus ut hoc faciant per-
ιτο ποιῆσαι. mittit.

ἦλθεν — ἐπ' αὐτῷ. Ἐπιβαίνει τῆς πατρί- CAP. VI. Vers. 1. *Et exivit* — Vers. 3. *per illum.* Ascendit in patriam suam, non ignorans futurum
ἀγνοῶν, ὅτι καταφρονήσουσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ut se despicerent, sed ne postmodum dicere possent
ὑνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι οὐκ ἐδίδαξεν quod non docuisset eos. Simul etiam invidiam eo-
μα δὲ καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν ἐξελέγχων. rum convincens ; cum enim de eo potius ipsis esset
χαίρειν ἐπ' αὐτῷ, κοσμοῦντι τὴν πατρίδα gaudendum, qui patriam suam doctrina et mira-
ιδασκαλίαις καὶ θαύμασιν, ἐσκανδαλίζοντο culis ornaret : magis offendebantur per eum ob
τ' αὐτῷ διὰ τὴν τοῦ γένους αὐτοῦ εὐτέ- generis ipsius ignobilitatem.

Καὶ δυνάμεις τοιαῦται (49) διά τῶν χει- Quod autem additur : *Et virtutes tales quæ per*
οῦ γίνονται, ἐλλειπτικόν ἐστιν. Ἐλλείπει C *manus ejus fiunt*, defectiva oratio est. Deficit enim
Πόθεν· οἷον, Καὶ πόθεν δυνάμεις (50) τοιαῦ- Unde, ut dicatur : Et unde virtutes tales quæ per
ῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται ; manus ejus fiunt.

ι δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ Dictum est autem de his vicesimo quarto capite
τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πρὸς τῷ τέλει, μετὰ Evangelii secundum Matthæum circa finem post ex-
λήρωσιν τῶν παραβολῶν. pletas parabolas.

δὲ — αὐτοῦ. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ Vers. 4. *Dicebat autem — sua.* Etiam de his eo-
αίῳ διείληπται. dem capite disputatum est.

ὐκ — αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων σαφῶς ἐκεῖ Vers. 5. *Nec* — Vers. 6. *illorum.* Etiam de his
υται. Νοεῖται δὲ τὸ, Οὐκ ἠδύνατο, καὶ ἀντὶ manifeste tractatum est. Intelligitur autem : *Non*
ἐνδεχόμενον ἐνόμιζε. *poterat*, hoc est, tanquam impossibile ducebat.

γὰρ ὁ Θεολόγος (51) Γρηγόριος, ὅτι, ἐπεὶ τοῦ Ait enim Gregorius Theologus, quod simul utrumτέρου χρεία πρὸς τὰς ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν que necessarium est ad perficiendas sanitates,
μένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπευτοῦ et fides eorum qui curandi sunt, et potentia ejus
ς, οὐκ ἐνεδέχετο τὸ ἕτερον, τοῦ συζύγου ἐ- qui curare debet : nec prodest unum si deficiat al-
ς. Οὐκ (52) οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ τοῦτο τῷ εὐ- D terum, quod illi conjunctum esse debet. Imo nec
σθετέον. Οὐ γὰρ εὔλογος ἴασις τοῖς βλαβη- scio, sitne etiam hoc addendum, ut justa et ratioἐξ ἀπιστίας. nabilis sit sanitas. Neque enim justa sanitas est
quæ his confertur, quibus per incredulitatem nocumentum est allatura.

c. VIII, 56. [53] Matth. IX, 26.

Variæ lectiones et notæ.

ntellige, φεύγει τὸν ἔπαινον. (51) pag. 215.
Καί interponit A. (52) Etiam hæc sunt Gregorii.
Τοιαῦται omittit B.

Modo puellulam. Forte ergo legit, Ἐπειδὴ ex codice suo, vel explicandi causa de suo addi-
δίου καὶ κοράσιον ταύτην. dit, quæ nec apud Gregorium, nec in meis repe-
no — est allatura. Multa hic Hentenius vel riuntur codicibus.

CAP. XIV. *De apostolorum ordinatione.*

Vers. 6. *Et circumibat* — Vers. 7. *binos.* Ad mutuam consolationem, ut dictum est decimo nono juxta Matthæum capite.

Vers. 7. *Et dabat* — *immundorum.* Matthæus autem addidit: *Et ut ipsos ejicerent, et curarent omnem ægritudinem, omnemque languorem* [56]. Lucas autem scripsit, quod *dedit eis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut morbos curarent* [57].

Vers. 8. *Et præcepit* — Vers. 9. *sandaliis.* De his singulatim dictum est prædicto decimo nono capite.

Vers. 9. *Et ne* — *tunicis.* A communi supplenda est dictio, *præcepit.*

Vers. 10. *Et dicebat* — *illinc.* Ibi etiam hæc declarata sunt.

Vers. 11. *Et quicunque.* — *illis.* Dictum est de his prædicto capite.

Vers. 11. *Amen dico* — *illi.* Similiter et de hoc.

Vers. 12. *Et cum exissent.* — Vers. 13. *curabant.* De unctione olei solus Marcus loquitur. Admonet autem et de hoc Jacobus in Epistola sua catholica, dicens: *Ægrotat quis inter vos? asciscat seniores Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei servabit laborantem, et eriget eum Dominus* [58]. Verisimile est autem Dominum etiam docuisse apostolos. Erat autem oleum signum hilaritatis corporis et alacritatis animæ.

A ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δύ

Καὶ περιῆγε — δύο δύο. πρὸς παρηγορί
λων, ὡς εἴρηται ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλ
κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ ἐδίδου — ἀκαθάρτων. Ματθαῖος δ
ἔθηκεν, ὅτι Ὥστε αὐτὰ ἐκβάλλειν, καὶ θε
πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Ὁ δὲ
ἔγραψεν, ὅτι Ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν κ
σίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους
πεύειν.

Καὶ παρήγγειλεν — σανδάλια. Εἴρηται
τούτων κατὰ λεπτὸν ἐν τῷ δηλωθέντι ἐννεα
τῷ κεφαλαίῳ.

Καὶ μὴ — χιτῶνας. Ἀπὸ κοινοῦ λῆπτ
B Παρήγγειλε.

Καὶ ἔλεγεν — ἐκεῖθεν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα
νισται.

Καὶ ὅσοι — αὐτοῖς. Εἴρηται καὶ περὶ το
τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Ἀμὴν — ἐκείνῃ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτο

Καὶ ἐξελθόντες — ἐθεράπευον. Περὶ τ
ψεως τοῦ ἐλαίου μόνος ὁ Μάρκος φησί. Παρ
δὲ περὶ ταύτης καὶ Ἰάκωβος ἐν τῇ καθολικ
στολῇ αὐτοῦ, λέγων· Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν
καλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκ
καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαν
τὸν ἔλαιον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ
χὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ
αὐτὸν ὁ Κύριος. Εἰκὸς δὲ καὶ τοῦτο παρὰ
σύμβολον ἱλαρότητος τοῦ σώματος καὶ φαιδ

ρίου διδαχθῆναι τοὺς ἀποστόλους. Ἦν δὲ τὸ ἔλαιον τῆς ψυχῆς (53).

† Unctum oleum et laborem mitigat, et luminis causa est, ac hilaritatem excitat et ægritudi lutem ac cordis illuminationem.

CAP. XV. *De Joanne et Herode.*

Vers. 14. *Et audivit* — Vers. 16. *mortuis.* De hac materia diligenter tractatum est vicesimo capite juxta Matthæum.

In quodam autem exemplari dictio *prophetæ,* habet articulum, ut sit: *Propheta ille est,* aut tanquam unus prophetarum. Intelligebant autem illum prophetam, de quo ipsis Moses vaticinatus fuerat; et is erat Christus.

Vers. 17. *Ipse enim* — Vers. 18. *fratris tui.* In eo capite etiam de his dictum est.

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρῴδου.

Καὶ ἤκουσεν — νεκρῶν. Περὶ τῆς ὑπ
C ταύτης εἴρηται ἀκριβῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Τινὰ δὲ τῶν (54) ἀντιγράφων μετὰ τοῦ ἄρθ
φουσιν· Ὁ προφήτης ἐστιν, ἢ ὡς εἷς τῶν
τῶν. Προσεδόκων γὰρ προφήτην, περὶ οὗ
τευσεν αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς. Οὗτος δὲ ἦν ὁ Χριστός

Αὐτὸς γὰρ — ἀδελφοῦ σου· Ἐν ἐκείνῳ
φαλαίῳ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

[56] Matth. x, 1. [57] Luc. ix, 1. [58] Jac. v, 14, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Quod hic addidit scholium Hentenius, neuter meorum agnoscit. Apud Theophylactum, p. 219, E, ita legitur: Ἔστιν οὖν τὸ ἔλαιον, καὶ πρὸς κόπους ὠφέλιμον καὶ φωτὸς αἴτιον, καὶ ἱλαρότητος πρόξενον, καὶ σημαίνει τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, δι' ἧς καὶ κόπων ἀπαλλαττόμεθα, καὶ φῶς καὶ χαρὰν καὶ ἱλαρότητα πνευματικὴν δεχόμεθα.

(54) Intelligit, ut alibi, codices commentariorum, seu interpretum. In scholiis enim ad hunc locum, quæ ad manus habuit Euthymius, legitur sic: Ὁ δὲ Μάρκος εἰπών, ὡς τινές φασιν ὅτι ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι προφήτης ἐστιν, ὡς εἷς τῶν προφητῶν, αἰνίττεσθαί μοι δοκεῖ, λέγειν ἐκείνους, περὶ οὗ ὁ Μωϋσῆς· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Hæc interpretatio postulat ὁ autem ὁ, illatum est, etiam ἤ. Vide Caten. ris, vol. I, pag. 104, edit. Mosq. et edit. F pag. 126. Possinus legit, ὁ προφήτης, ἴ φασι, sunt interpretes, imo vel unus, de s pius dicitur τινές. Proximum, μοι δοκεῖ, ad κος refertur. Post ἐκείνους autem forte legend etsi nec Possinus nec ego repererimus ita. Si erat ὁ προφήτης, non poterat esse ὡς εἷς τῶν τῶν. Ergo, repugnantibus codicibus, primu lio, post textui illatum ἤ.

ρωδιὰς — ἤκουε. Ἔτι καὶ περὶ τού- A
τῆς βασιλείας μου. Ὁμοίως καὶ περὶ
μητρὶ αὐτῆς. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἡ
είνου τοῦ κεφαλαίου διέξεισι.
μνημείῳ. Εἴρηται καὶ περί τούτων ἐν
ιάγονται — εὐκαίρουν (55). Ἐκεῖ καὶ
ζήτησον. Διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι
ιδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας μὴ διαπαντὸς
δοναι τοῖς πλήθεσιν, ἀλλ' ἐν καιρῷ συ-
καὶ ἰδιάζειν, καὶ συνάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ
εριφορᾶς · καὶ ὅτι προσήκει διαναπαύειν
νοῦντας, καὶ σωματικῶς παρηγορεῖν μετὰ B
αν.
λθον — ἐκεῖ. Ὡσαύτως καὶ περὶ τού-
πασῶν δὲ τῶν πόλεων, τῶν πέριξ δηλον-

ΙΣ'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο
ἰχθύων.
θὼν — ποιμένα. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ
έντι κεφαλαίῳ διείληπται. Ποιμένα δὲ
ίζοντα τῆς σωτηρίας αὐτῶν.
ατο — φαγεῖν. Καὶ ταῦτα ἐκεῖθεν δια-
ράδιον.
ουσιν — φαγεῖν ; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν
ν. Βαρυνομένων δὲ ὁ τοιοῦτος λόγος.

— πεντήκοντα. Περὶ τούτων εἴρηται ἐν
ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

ὼν — ἄνδρες. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τού-
ν ἐρρήθη.
έως — προσεύξασθαι. Ὁμοίως καὶ περὶ
ποταξάμενος δὲ αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ἀπο-
ούς, δηλαδὴ τοὺς ὄχλους. Οὕτω γὰρ εἶπεν
ς.

Ι'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.
ίας — θαλάσσης. Ζήτησον περὶ τούτων
τοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματ-

ήελε — αὐτούς. Ἵνα πλέον ἀγωνιάσω- D
— μὴ φοβεῖσθε. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ

ήθη — ἄνεμος. Συνέτεμεν ὁ Μάρκος τὰ
Πέτρου, ἔτι δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης · ὁ δὲ Μαρ-
ταῦτα σαφῶς ἀνέγραψεν.
ν — πεπωρωμένη. Καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιού-
ίῳ διασεσάφηται.
απεράσαντες — ἐσώζοντο. Ἐκεῖ καὶ περὶ

Vers. 19. *Herodias autem* — Vers. 20. *audiebat.* Præterea et de his.

Vers. 21. *Et* — Vers. 23. *regni mei.* Similiter et de his.

Vers. 24. *Illa autem* — Vers. 28. *matri suæ.* Etiam de his omnibus capitis illius enarratio commemorat.

Vers. 29. *Et — monumento.* Dictum est de his in illo loco.

Vers. 30. *Et congregantur* — Vers. 31. *vacaret.* Ibi etiam de his quære. Hinc autem docemur oportere Ecclesiæ magistros non semper exponere seipsos multitudini, sed cum datur opportunitas, retrahi ac solitarios esse, mentemque ab exteriori distractione revocare, et quod eos qui ministrant conveniat requiescere, et post ministerium etiam corporaliter consolari.

Vers. 32. *Et egressi sunt.* — Vers. 33. *illuc.* Æque etiam et de his. Ab omnibus autem civitatibus, quæ videlicet circumcirca adjacebant.

CAP. XVI. *De quinque panibus et duobus piscibus.*

Vers. 34. *Et egressus — pastorem.* Etiam de his prædicto capite disseruimus. Pastorem autem dicit eum, qui de salute earum curam haberet.

Vers. 34. *Et cœpit* — Vers. 37. *ad edendum.* Et hæc quoque inde cognitu facilia sunt.

Vers. 37. *Et dicunt — ad comedendum?* Hoc per interrogationem legendum est. Est autem hujus- C modi sermo eorum, qui se gravari quæruntur.

Vers. 38. *Ille autem* — Vers. 40. *quinquageni.* De his dictum est vicesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 41. *Et acceptis* — Vers. 44 *virorum.* Ibidem de his quoque dictum est.

Vers. 45. *Statimque* — Vers. 46. *ut oraret.* Similiter et de his [59].

CAP. XVII. *De ambulatione super aquas.*

Vers. 47. *Vespera autem* — Vers. 48. *mare.* Quære de his vicesimo septimo capite juxta Matthæum.

Vers. 48. *Volebatque — illos.* Ut fortius esset eis D certamen..

Vers. 49. *Illi autem* — Vers. 50. *nolite timere.* Etiam de his ibidem dictum est.

Vers. 51. *Et ascendit — ventus.* Omisit Marcus quæ de Petro acciderunt ; similiter et Joannes. Matthæus vero diligenter illa conscripsit.

Vers. 51. *Et vehementer* — Vers. 52. *obcœcatum erat.* Etiam hæc eodem capite sunt explanata.

Vers. 53. *Cumque trajecissent* — Vers. 56. *salvi fie-*

h. xv, 23.

Variæ lectiones et notæ.

ntenius videtur legisse εὐκαίρει, quod repugnat utrique meorum.

bant. Ibi etiam de his omnibus invenies. Salvos autem intelligit hic sanos.

CAP. XVIII. *De transgressione præcepti Dei.*

CAP. VII. Vers. 1. *Et conveniunt* — Vers. 4. *comedunt.* De his quoque disserit capitis illius enarratio.

Vers. 4. *Multaque sunt alia* — *lectorum.* Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 5. *Deinde* — Vers. 8. *facitis.* Horum intellectus vicesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum positus est.

Vers. 9. *Et dicebat* — *servetis.* Per ironiam hoc dicit.

Vers. 10. *Moses* — Vers. 11. *in tuum vertitur commodum.* Etiam de his in illo capite sigillatim dictum est.

Vers. 12. *Et* — *matri.* Quidquam, quod illis gratum sit.

Vers. 13. *Irritum facientes* — *facitis.* Verbum Dei dicit legem, quæ parentes honorare jubet. Quære etiam de his in dicto capite.

Vers. 14. *Et* — Vers. 15. *hominem.* Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 16. *Si quis* — *audiat.* Hoc frequenter declaratum est.

Vers. 17. *Cumque* — Vers. 19. *escas.* Ibi etiam de his exacte traditum est.

Vers. 20. *Dicebat* Vers. 23. *hominem.* Similiter et de his.

CAP. XIX. *De Phœnissa.*

Vers. 24. *Et inde* — *Sidonis.* In partes, dixit Matthæus. Quære autem explanationem finis vicesimi octavi capitis illius.

Vers. 24. *Et ingressus* — *latere.* Ibi causam diximus.

Vers. 25. *Cum enim audisset.* — Vers. 26. *genere.* De hoc dictum est vicesimo nono capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 27. *Et rogabat* — *filia sua.* † † Ἤρωτα notat rogabat, ut in illo notatum est.

Vers. 28. *Jesus autem* — Vers. 29. *filia tua.* In illo capite omnia ista declarata sunt.

Vers. 30. *Et regressa* — *lectum.* Jacentem, in pace ac salute (*x*).

CAP. XX. *De balbo.*

Vers. 31. *Cumque rursum exisset* — *Decapoleos.* Non immoratur in finibus gentilium, ne a Judæis accusaretur, quod gentibus commisceretur.

Vers. 32. *Et afferunt* — Vers. 33. *linguam ejus.* Apprehendit eum a turba seorsim, hoc est assumpsit, separavit, ne miracula videretur spectaculo exponere, et maxime cognoscens, multitudini quosdam immistos esse, qui reprehenderent.

Præterea quandoque miracula coram multis ope-

A πάντων τούτων εὑρήσεις · σωτηρίαν δὲ ὑγείαν νόει.

ΚΕΦ. ΙΗ΄. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐ Θεοῦ.

Καὶ συνάγονται — ἐσθίουσι. Καὶ πε ἡ ἐξήγησις ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου διαλαμβάν

Καὶ ἄλλα πολλὰ ἐστιν — κλινῶν. Ἐκεῖ τούτων εἴρηται.

Ἔπειτα — ποιεῖτε. Ἡ τούτων διάγνω εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματ ται.

Καὶ ἔλεγεν — τηρήσητε. Κατ'εἰρωνε φησι.

Μωϋσῆς — ὠφεληθῇς. Καὶ περὶ τούτω νῳ τῷ κεφαλαίῳ λελεπτολόγηται.

B

Καὶ — μητρί. Οὐδὲν εὐάρεστον.

Ἀκυροῦντες — ποιεῖτε. Λόγον τοῦ Θεοῦ κελεύοντα τιμᾶν τοὺς γονεῖς. Ζήτει δὲ καὶ πε ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ — τὸν ἄνθρωπον. Ἐκεῖ καὶ περὶ τ ρηται.

Εἴ τις — ἀκουέτω. Τοῦτο πολλάκις ἑρμηνι

Καὶ ὅτε — βρώματα. Ἐκεῖ καὶ περὶ τοῦ βέστατα διεσαφηνίσθη.

Ἔλεγε — ἄνθρωπον. Ὁμοίως καὶ π των.

C

ΚΕΦ. ΙΘ΄ Περὶ τῆς Φοινικίσσης.

Καὶ ἐκεῖθεν — Σιδῶνος. Εἰς τὰ μέρη ἐ εἶπε. Ζήτησον δὲ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τέλους εἰκοστοῦ ογδόου κεφαλαίου αὐτοῦ.

Καὶ εἰσελθὼν — λαθεῖν. Ἐκεῖσε τὴν αἰ ῥήσαμεν.

Ἀκούσασα γὰρ — γένει. Εἴρηται περὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ θαῖον.

Καὶ ἠρώτα — θυγατρὸς αὐτῆς. — Ἠρώ ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει, ὡς ἐν ἐκείνῳ παρασ ται.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — θυγατρός σου. Ἐν τῷ τῷ κεφαλαίῳ πάντα ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Καὶ ἀπελθοῦσα — κλίνης. Κειμένην ἐν εἰρή

D

ΚΕΦ. Κ΄. Περὶ τοῦ μογιλάλου.

Καὶ πάλιν ἐξελθὼν — δεκαπόλεως. Οὐκ δύνει τοῖς μέρεσι τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ κατηγορη Ἰουδαίων, ὡς τοῖς ἐθνικοῖς ἐπιμιγνύμενος.

Καὶ φέρουσιν — γλώσσης αὐτοῦ. Ἀ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατιδίαν, τουτέστι, ἰ δεν, ἐχώρισεν, ἵνα μὴ δόξῃ θεατρίζειν τὰ θα καὶ μάλιστα, γνούς τινας τῶν μεμψιμοίρων μιγμένους τοῖς πλήθεσιν.

Ἄλλως τε, ποτὲ μὲν ἐνώπιον πολλῶν θαυμ

Variæ lectiones et notæ.

(56) Τοῦ τέλους, omittit A.

(57) Hoc scholium omiserat Hentenius. Scriba saltum fecerat.

(*x*) Vocabula, *ac salute*, interpretationi causa addidisse videtur Hentenius absque codicis auctor

' ὠφέλειαν τῶν ὁρώντων · ποτὲ δὲ, κατ
ὰ τὸ φεύγειν τὸν ἔπαινον, ὡς τύφου γεννη-
Ἔβαλε δὲ τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα
να μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, εἰς τοῦτο τὸ οὖς ·
τῆς ἀριστερᾶς, εἰς ἐκεῖνο, διὰ τὸ στενὸν καὶ
ς ἀκοῆς, ἵνα θίξῃ ταύτης . Ἠδύνατο δὲ καὶ
ἕτερον θεραπεῦσαι αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα γνῶμεν,
μέρος τοῦ ἁγίου σώματος αὐτοῦ θείας δυ-
μεστὸν ἦν . Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸ πτύελον τοῦ
οῦ στόματος, μεθ' οὗ τῆς μογγῆς γλώσσης
θείας μετεῖχε δυνάμεως, καὶ πάντα δὲ πάν-
περιττώματα τοῦ θεανδρικοῦ σώματος ἅγια ἦν,
ὑτου σώματος. Ἐνήργουν δὲ μόνον (58), ὅτε

ἐν τῷ εἰκοστῷ δὲ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρ-
Εὐαγγελιστοῦ πτυέλῳ πρὸς τὴν θεραπείαν
το τοῦ τυφλοῦ, καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ δὲ τοῦ Ἰω-
ὅτε τὸν ἐκ γενετῆς (59) τυφλὸν ἰάσατο. Τοῦ-
ἐποίει πρὸς πίστωσιν τῆς ἡνωμένης αὐτῷ
ς. Πῶς γὰρ ἂν ἐνήργουν ταῦτα, εἰ μὴ Θεὸς

ἀναβλέψας — ὀρθῶς. Ἀνέβλεψε μὲν εἰς τὸν οὐ-
διδάσκων τοὺς μέλλοντας θεραπεύειν πρὸς Θεὸν
καὶ παρ' αὐτοῦ δύναμιν αἰτεῖν · ἐστέναξε δὲ,
τόμενος τοῖς πάθεσι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατοικ-
τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὕτως ἐπηρεαζομένην
νόσων καὶ δαιμόνων, διὰ τὴν τῆς ἐντολῆς παρά-

διεστείλατο — λαλεῖν. Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παρήγ-
γγᾳ, εἰρήκαμεν διαφόρως.

ΚΕΦ. ΚΑ'. Περὶ των ἑπτὰ ἄρτων.

ἐκείναις — ἤκουσιν. Εἴρηται περὶ τούτων
λους τοῦ τριακοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ
ον.

ἀπεκρίθησαν — τῷ ὄχλῳ. Διέξεισι καὶ περὶ
τὸ τριακοστὸν πρῶτον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματ-

εἶχον — αὐτούς. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ ἡρμή-

εὐθέως — αὐτόν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρ-

ἀναστενάξας — ἐπιζητεῖ ; Ὁμοίως καὶ περὶ
. Τὸ δὲ, Τί σημεῖον, ἀντὶ τοῦ, ὁποῖον σημεῖον.
ἀντὶ τοῦ, διατί. Ἔγνω (60) γὰρ τὴν αἰτίαν, δι'
ὐτου σημεῖον ἐπεζήτουν.

ὴν λέγω — ταύτῃ σημεῖον. [Εἰ δοθήσεται, ἀντὶ
ὐ δοθήσεται. Ἰδίωμα γὰρ τοῦτο τῆς Ἑβραΐδος
του.

ἀφεὶς αὐτοὺς — εἰς τὸ πέραν. Ἔτι καὶ
ούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ διείληπται.

rabatur, propter spectantium utilitatem : interdum vero separatim, ut laudem fugeret, tanquam generativam superbiæ. Misit autem digitos suos in aures ejus : unum quidem dextræ manus in dextram aurem, unumque sinistræ in sinistram, propter angustiam ac profunditatem auditus, et hunc acuat. Poterat quoque et alio modo hunc curare : sed ita curavit, ut sciremus omnem partem sancti corporis ipsius divina plenam esse virtute. Ecce enim sputum etiam immaculati oris sui, quo linguam tetigit impeditam, divinam quoque participabat virtutem, ac omnino excrementa divini corporis omnia sancta erant, utpote talis corporis : solum autem operabantur, dum vellet.

Præterea vicesimo tertio præsentis Evangelistæ capite, sputo etiam usus est ad cæci curationem, Ad hæc Joannis capite decimo, quando cæcum a nativitate curavit. Hoc autem agebat, ut fidem faceret unitæ sibi divinitatis : quo enim pacto hæc operaretur, nisi Deus esset ?

Vers. 34. *Et suspiciens* — Vers. 35. *recte.* Suspexit in cœlum, docens eos, qui alios erant sanaturi, ad Deum aspicere, et virtutem ab eo petere. Ingemuit autem, motus hominis afflictionibus, ac humanæ misertus naturæ, quæ tum a dæmonibus, tum ab infirmitatibus adeo impetitur, propter præcepti transgressionem.

Vers. 35. *Et præcepit* — Vers. 37. *loqui.* Causam, ob quam tacere præcipiebat, variis in locis diximus.

CAP. XXI. *De septem panibus.*

CAP. VII. Vers. 1. *In illis.* — Vers. 3. *venerunt.* Dictum est de his in fine tricesimi juxta Matthæum capitis.

Vers 4. *Et responderunt.* — Vers. 6. *turbæ.* De his facta est mentio tricesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers· 7 *Et habebant* — Vers. 9. *eos.* Etiam hæc ibi declarata sunt.

Vers. 10. *Et statim* — Vers. 11. *eum.* Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 12. *Cumque ingemuisset — requirit* ? Similiter et de his. Τί vero significare potest *quid* : id est, ad quid ? quare ? *Quod* : hoc est, quale signum ? sciebat namque, ob quam causam hujusmodi signum requirerent.

Vers. 12. *Amen dico — huic signum. Si dabitur*, id est, non dabitur : hoc enim linguæ Hebraicæ idioma est.

Vers, 13. *Et dimissis eis — in ulteriorem ripam.* Præterea et de his in illo capite disputatum est.

Variæ lectiones et notæ.

) Μόνον, abest, A.
) Γεννητῆς, A.
) Hæc ultima pars hujus interpretationis in e B radendo sublata est. Prætere a excidehæc:In contextu sacro quidem omnino,quæ leguntur a cap, VIII vers, 12, a verbis ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ad cap. VIII, vers. 34, verba, μαθηταῖς αὐτοῦ εἶπεν. in interpretatione autem quæ exciderint, his signis ["] indicavi.

CAP. XXII. *De fermento Pharisæorum.*

Vers. 14. *Et obliti sunt* — Vers. 15. *Herodis.* De his plene invenies tricesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 16. *Et conferebant* — Vers. 18. *nec recordamini?* Præterea et de his.

Vers. 19. *Quando* — Vers. 21. *consideratis?* Præsens caput manifestius scripsit Matthæus : quære ergo ibi de omnibus.

CAP. XXIII. *De cæco.*

Vers. 22. *Et venit* — Vers. 23. *extra vicum.* Non enim digni erant vici illius incolæ, ut fieri viderent hujusmoni miraculum. Nam cum alia multa vidissent, manserant increduli.

Vers. 23. *Et cum exspuisset — videret.* Sputo ac manibus hunc sanat, ostendens, quod sermo conjunctus operibus miraculum operari potest. Sermonis quidem signum est sputum : utrumque enim ab ore egreditur : operis vero, manus. Sermonem autem dico laude dignum : similiter et aperationem.

Dictum est autem de simili altero quoque modo, vicesimo capite præsentis Evangelii.

Primo vero cæcum hunc imperfecte curavit, utpote imperfecte credentem : ideo etiam interrogavit eum, si quid vederet, ut qui parum adhuc respiciebat, per modicum aspectum crederet perfectius ac sanaretur perfectius : sapiens enim erat medicus.

Vers. 24. *Et respiciens — homines* Obscure, videlicet.

Vers. 24. *Quoniam velui — ambulantes.* Propter visus obscuritatem (*y*)

Vers. 25. *Deinde rursus — omnes.* Augmentum fidei augmentum promeruit sanitatis.

Vers. 26. *Et dimisit — in vico.* Propter eorum incredulitatem, qui in illo erant, et ne fidem ejus perverterent.

CAP. XXIV. *De interrogatione in Cæsarea.*

Vers. 27. *Et exivit* — Vers. 28 *prophetarum.* Dictum est de his tricesimo tertio capite juxta Matthæum.

Vers. 29. *Et ipse* — Vers. 30. *de se.* Etiam hæc ad unguem declarata sunt eodem capite.

Vers. 31. *Cæpitque — resurgere.* Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 32. *Et aperte — loquebatur.* Manifeste ac sine ullo tegumento hunc dicebat sermonem.

Vers. 32. *Et apprehendit* — Vers. 33. *hominum.* Similiter et de his.

Vers. 34. *Et advocatis* — Vers. 35. *servabit eam.* Præterea et de his dictum est.

Vers. 36. *Quid enim* — Vers. 37. *anima sua?* Etiam de his.

A ΚΕΦ. ΚΒ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίω

Καὶ ἐπελάθοντο — ζύμης Ἡρῴδου. Περὶ εὑρήσεις ἀκριβῶς ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ διελογίζοντο — οὐ μνημονεύετε ; Καὶ π των.

Ὅτε — οὐ συνίετε ; Σαφέστερον ὁ Ματθαῖος ρὸν κεφάλαιον ἀνέγραψε. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ πι των.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Καὶ ἔρχεται — ἔξω τῆς κώμης. Οὐ γὰρ ἦ τῆς κώμης ταύτης οἰκήτορες ἄξιοι θεάσασθαι γ τὸ τοιοῦτον θαῦμα. Πολλὰ γὰρ ἄλλα θεασάμενοι νήκασιν ἄπιστοι.

B Καὶ πτύσας — βλέπει. Πτύσματι καί χερσ τον ἰᾶται, δεικνὺς, ὅτι συζευγνύμενα λόγος καὶ θαύματα ἐργάζεσθαι δύνανται. Σύμβολα γὰρ λόγ τὸ πτύσμα· καὶ ἄμφω γὰρ ἀπὸ τοῦ στόματος ἐ ται · πράξεως δὲ, αἱ χεῖρες. Λόγον δὲ λέγω τὸν τὸν, καὶ πρᾶξιν ὁμοίως.

Εἴρηται δὲ καὶ τρόπον ἕτερον ἐν τῷ εἰκοστῷ κε τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου.

Ἀτελῶς δὲ τὸν τυφλὸν τοῦτον ἐθεράπευσεν, ὡς πιστεύοντα. Διὸ καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἴ τι β ἵνα μικρὸν ἀναβλέψας, ἀπὸ τῆς μικρᾶς ὄψεως πι τελεώτερον, καὶ ἰαθῇ τελεώτερον. Σοφὸς γὰρ ἰατρός.

C Καὶ ἀναβλέψας — τοὺς ἀνθρώπους. Ἀμυδρῶς, νότι.

Ὅτι ὡς — περιπατοῦντας. Διὰ τὴν ἀμυδ τῆς ὄψεως. Τὸ ὅτι παρέλκει, καθ' Ἑβραϊκὸν μα.

Εἶτα πάλιν — ἅπαντας. Ἡ ἐπίδοσις τῆς πίστε δοσιν αὐτῷ τῆς ὑγείας περιεποιήσατο.

Καὶ ἀπέστειλεν — ἐν τῇ κώμῃ. Διὰ τὴν ἀπι τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ἵνα μὴ διαστρέψωσι τὴν πίστ τοῦ.

ΚΕΦ. ΚΔ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεω

Καὶ ἐξῆλθεν — τῶν προφητῶν. Εἴρηται τούτων ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ θαῖον.

Καὶ αὐτὸς — περὶ αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ D μηνεύθησαν λεπτομερῶς.

Καὶ ἤρξατο — ἀναστῆναι. Ἐκεῖ καὶ περὶ τ ἐρρήθη.

Καὶ παρρησίᾳ — ἐλάλει. Φανερῶς καὶ ἀπαρακαλύ τὸν λόγον τοῦτον ἐλάλει.

Καὶ προσλαβόμενος — τῶν ἀνθρώπων. Ὁμοίω περὶ τούτων.]

Καὶ προσκαλεσάμενος — σώσει αὐτήν. Ἔτι καὶ τούτων.

Τί γὰρ — ψυχῆς αὐτοῦ ; Καὶ περὶ τούτων.

Variæ lectiones et notæ.

(*y*) Partem ultimam scholii non expressit interpres.

ι — τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. Ὅστις ἐπαι-
ε ὁμολογῆσαι Θεὸν, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους
ει Θεοῦ (61), διὰ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἐνανθ-
ς, καὶ διὰ τὰ πάθη καὶ τὸν σταυρὸν, κἀγὼ
ἡσομαι αὐτὸν ὁμολογῆσαι ἐμὸν, ὅταν ἔλθω,
πεινός, ὡς νῦν, ἀλλ' ἔνδοξος, ὡς ὁ Πατήρ
γὰρ μὴ μόνον πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ παῤῥη-
σειν.
ίδα δὲ τὴν γενεὰν τῶν ἀσεβῶν ὠνόμασεν,
ἅπασαν μὲν Θεοῦ τοῦ σπορέως τῆς εὐσεβείας
ίας · κολληθεῖσαν δὲ τῷ δαίμονι, τῷ σπορεῖ
ας καὶ κακίας.
γεν — ἐν δυνάμει. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ
φαλαίῳ διασεσάφηται.

ΕΦ. ΚΕ'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως.
ι' — Ἰησοῦ. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ
τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.
ικριθεὶς — ἔκφοβοι, Ἔτι καὶ περὶ τού-
ῶς.
ετο — μεθ' ἑαυτῶν. Ὁμοίως καὶ περι τού-
τινα δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐξαίφνης.
νόντων — ἀναστῇ. Ἔτι καὶ περὶ τού-

πρὸς ἑαυτούς, Τὸν λόγον, τὸν περὶ τοῦ ἐκ
αστῆναι αὐτόν. Ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτοὺς,
ια ἕτερον τοῦτον ἐξειπόντες.
όγον, τὸν περὶ τῆς μεταμορφώσεως.

ντες — ἀναστῆναι. Μήτε γὰρ ἰδόντες
τήσαντα ἑαυτὸν ἐκ νεκρῶν, μήτε μὴν
ῴοντο παραβολὴν εἶναι καὶ τοῦτο, καὶ
τί δηλοῖ ;
δὲ περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξη-
τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ

ρώτων — πάντα. Ἐρρήθη καὶ περὶ τού-
προειρημένῳ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφα-

— ἐξουδενωθῇ. Τοῦτο εἶπεν ἐμβάλλων
ν ἀπολογίας τοὺς Γραμματεῖς · εἰ γὰρ
, μήπω ἐλθόντος τοῦ Ἡλιοῦ,, οὕπω ἦλθεν
Ἠλίας δὲ ἐλθὼν πρῶτον ἀποκαθιστᾷ
τέστιν, ἐνοποιεῖ ἐπιστρέφει πάντα Ἰου-
τὸν Χριστὸν, πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν
ωθρώπου, ἤγουν, περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα
παρὰ τῶν Ἰουδαίων ; Εἰ γὰρ ἐπιστρα-
ὸς αὐτὸν, πῶς πολλὰ πάθῃ παρ' αὐτῶν ;
ὁ Θεσβίτης πρὸ τῆς δευτέρας τοῦ Χρι-
σίας ἐλεύσεται, ὅτε οἱ τηνικαῦτα Ἰουδαῖοι
ονται πρὸς αὐτόν · νῦν δὲ ἡ πρώτη
οῦ Χριστοῦ ἐστιν, ὅτε πολλὰ πάσχει παρὰ
ίων, ἧς Πρόδρομος οὐχ ὁ Θεσβίτης, ἀλλ' ὁ

γω — ἠθέλησαν. Σαφέστερον ὁ Ματθαῖος
τούτου, καὶ ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι
τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

A Vers. 38. *Quemcunque — angelis sanctis.* Quisquis pudore tactus non ausus fuerit confiteri me esse Deum, meosque sermones esse Dei, propter incarnationis humilitatem, afflictiones ac crucem : me quoque pudebit confiteri, illum esse meum, cum venero, non jam abjectus, ut nunc, sed gloriosus, sicut Pater meus. Oportet enim non modo credere, verum etiam libere prædicare.

Adulteram vero, impiorum generationem appellavit : utpote a Deo, qui pietatis ac virtutis sator est, deficientem ac dæmoni adhærentem, qui impietatem ac malitiam seminat.

CAP. IX. Vers. 1. *Et dicebat — in virtute.* De his quoque prædicto capite disputatum est.

CAP. XXV. *De transformatione Domini.*

B Vers. 2. *Et post* — Vers. 4. *Jesu.* Dictum est de his tricesimo quarto juxta Matthæum capite.

Vers. 5. *Et respondens.* — Vers. 6. *exterriti.* De his præterea subtiliter ibi tractatum est.

Vers. 7. *Factaque* — Vers. 8. *secum.* Similiter de his.

Vers. 9. *Descendentibus — surrexisset.* Præterea quoque de his.

Vers. 10. *Et — apud sese.* Verbum quod erat de resurrectione ejus a mortuis : tenuerunt apud sese, nulli alii narrantes.

Vel, verbum quod erat de transformatione illius.

Vers. 10. *Disputantes resurgere.* Cum enim neminem vidissent seipsum a mortuis suscitasse, C neque etiam audissent, opinabantur et hoc parabolam esse, et disputabant quid significaret.

Dictum est autem de hoc etiam in fine enarrationis tricesimi quinti capitis Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 11. *Et interrogabant* — Vers. 12. *omnia.* Dictum est autem et de his prædicto tricessimo quarto juxta Matthæum capite.

Vers. 12. *Et quomodo — contemnatur.* Hoc dixit conjiciens in dubitationem responsionis ipsos Scribas. Si enim secundum ipsos cum nondum venerit Elias, nondum venit Christus. Elias autem cum prius venerit, restituet omnia, hoc est, uniet et convertet omnem Judæum ad Christum : quomodo scriptum est de Filio hominis, sive de Christo, ut a D Judæis multa patiatur ? si enim ad ipsum convertendi sunt, quomodo ab ipsis patietur ? Itaque Elias Thesbites ante secundum Christi adventum venturus est, quando hi qui tunc erunt Judæi convertentur ad ipsum. Nunc autem primus Christi adventus est, cum a Judæis multa patitur, cujus Præcursor non Thesbites, sed Joannes.

Vers. 13. *Sed dico — voluerunt.* De hoc manifestius locutus est Matthæus : quære ergo prædicto tricesimo quarto capite.

Variæ lectiones et notæ.

a interpres invenit ὁμολογῆσαι εἶναι Θεοῦ, quod nec mihi displicet.

Vers. 13. *Sicut — de eo.* †† *Sicut scriptum est,* accipe de vocabulo *venit*. Dicit enim Isaias : *Vox clamantis in deserto,* et reliqua [60].

Prædixit enim Isaias de Joannis etiam passione.

CAP. XXVI. *De lunatico habente spiritum mutum.*

Vers. 14. *Cumque venisset — illis.* Dicipulos dicit nunc novem reliquos qui cum eo in montem non ascenderant : cum enim hos solos invenissent Scribæ, circumveniebant interrogationibus, futurum sperantes, ut illos compedirent seu fallerent.

Vers. 15. *Statimque — obstupuit.* Obstupuit, aut propter accessus opportunitatem, quasi præcognoverit Scribarum invasionem, ideoque ad discipulorum auxilium advenerit.

Vel propter splendorem aspectus ejus. Etenim verisimile est a transformatione gratiam quamdam contractam esse.

Vers. 15. *Et accurrentes — eum.* Qui videlicet e turba erant desiderantes eum quasi benefactorem ac Salvatorem : non autem invidi Scribæ.

Vers. 16. *Et interrogavit — eos ?* Cum ille interrogasset, nullus illorum respondere ausus est.

Vers. 17. *Et respondens* — **Vers. 18.** *arescit.* Mutum dixit spiritum, utpote impedientem filii sui loquelam : nec id tantum, sed et auditum ejus, sicuti postea declarabitur. Lacerat autem, hoc est, dejicit in terram. Arescit, id est, sine sensu est.

Matthæus vero tricesimo quinto capite ait, ipsum dixisse : *Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est et misere afflgitur* [61]. Verisimile ergo est, et hoc et illud ipsum dixisse.

Vers. 18. *Et dixit* — **Vers. 19.** *ad me.* In illo capite de his disputatum est.

Vers. 20. *Et attulerunt — spumans.* Permisit hæc ipsum pati, ut viderent qui præsentes erant a quibus calamitatibus liberandus esset : utque postquam vidisset pater ejus dæmonium viso Christo turbari, ad fiduciam de ejus virtute induceretur.

Vers. 21. *Et interrogavit* — **Vers. 22.** *eum* Interrogavit ut illo respondente cognoscerent audientes, quod jam olim perdidisset eum, nisi divinitus fuisset cohibitus.

Vers. 22. *Sed si quid — nostri.* Vides quod fidem non habeat indubitatam.

Vers. 23. *Jesus autem — credenti.* Potentiam in fide illius reposuit ; hinc quidem dirigens eum ad fidem, illinc vero de se ipso modeste sapiens ac loquens.

A Καθὼς — ἐπ' αὐτον. [Τὸ Καθὼς (62) γέγραπται, ἐπὶ τοῦ ἐλήλυθε, νόησον. Φησὶ γὰρ Ἡσαΐας · Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τὰ ἑξῆς (63).]

Καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ. Προεῖπε γὰρ Ἡσαΐας καὶ περὶ τοῦ πάθους τοῦ Ἰωάννου.

ΚΕΦ. ΚΣ'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Καὶ ἐλθων — αὐτοῖς. Μαθητὰς νῦν τοὺς ἐννέα λέγει, τοὺς μὴ συναναβάντας αὐτῷ εἰς τὸ ὄρος. Τούτους γὰρ εὑρόντες μόνους οἱ Γραμματεῖς περιεῖλκον ταῖς ἐρωτήσεσι, προσδοκήσαντες συμποδίζειν.

Καὶ εὐθεως — ἐξεθαμβήθη. Ἐξεθαμβήθη, ἤ διὰ τὸ καίριον τῆς ἐπιδημίας, οἷα προεγνωκότος τὴν ἐπίθεσιν τῶν Γραμματέων, καὶ διὰ τοῦτο ταχέως B ἐπιστάντος πρὸς ἐπικουρίαν τῶν μαθητῶν.

Ἡ διὰ τὴν φαιδρότητα τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἐφέλκεσθαί τινα χάριν ἐκ τῆς μεταμορφώσεως.

Καὶ προστρέχοντες — αὐτόν. Οἱ τοῦ ὄχλου, ποθοῦντες αὐτὸν, ὡς εὐεργέτην καὶ Σωτῆρα · οὐ μὴν οἱ βάσκανοι Γρομματεῖς.

Καὶ ἐπηρώτησε — αὐτούς ; Ἐπειρωτήσαντος, οὐδεὶς ἐκείνων ἐτόλμησεν ἀποκριθῆναι.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ξηραίνεται. Ἄλαλον εἶπε τὸ πνεῦμα, ὡς ἐπέχον τὴν λαλιὰν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ, καθὼς ἑξῆς δηλωθήσεται. Τὸ μὲν οὖν ῥήσσει, ἀντὶ τοῦ, κατα- C βάλλει εἰς γῆν · τὸ δὲ ξηραίνεται, ἀντὶ τοῦ, ἀναισθητεῖ.

Ματθαῖος δέ φησιν ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπεῖν αὐτόν · Κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱὸν, ὅτι σεληνιάζεται καὶ κακῶς πάσχει. Εἰκὸς δέ, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο εἰπεῖν αὐτόν.

Καὶ εἶπον — πρός με. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τούτων ἐσαφηνίσθη.

Καὶ ἤνεγκαν — ἀφρίζων. Συνεχώρησε ταῦτα παθεῖν αὐτὸν, ἵνα ἴδωσιν οἱ παρόντες, οἷας ἐπηρείας ἀπαλλάττεσθαι μέλλει, καὶ ἵνα γνοὺς ὁ πατὴρ, ὅτι θορυβεῖται τὸ δαιμόνιον, ἰδὼν τὸν Χριστὸν, εἰς πίστιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐναχθῇ.

Καὶ ἐπηρώτησε — αὐτόν. Ἐπηρώτησεν, ἵνα ἀποκριθέντος ἐκείνου, γνοῖεν οἱ ἀκούοντες, ὅτι πάλαι ἂν ἀπώλεσε τοῦτον, εἰ μὴ θεόθεν ἀνεχαιτίζετο. D

Ἀλλ' εἴ τι — ἡμᾶς. Ὁρᾷς, πῶς οὐκ εἶχε πίστιν ἀδίστακτον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πιστεύοντι. Τῇ πίστει αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἀνέθηκε. Τοῦτο μὲν, προτρεπόμενος αὐτὸν εἰς πίστιν, τοῦτο δὲ, μετριοφρονῶν αὐτός.

[60] Isa. XL, 3 [61] Matth. XVII, 15

Variæ lectiones et notæ.

(62) Hæc in margine A.

(63) Quæ hic ab initio signis inclusimus, ea codex B hic in fine post Ἰωάννου addit, præfixa particula ¶. Carebat iis Hentenius.

ὐθέως — μου τῇ ἀπιστίᾳ. Τῇ μέχρι νῦν.

— ἀκαθάρτῳ. Ταχέως ἀπήλασε τὸ δαιμόνιον, πὸ πλείονων κροτηθῇ.

— αὐτοῦ. Ἐγώ σοι ἐπιτάσσω, ὃν οἶ-

- αὐτόν. Τοῦτο εἶπε, προειδὼς, ὅτι καὶ αὖθις ἐξίως ἐπιτηδῆσαι αὐτῷ, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐ- λύει οὖν αὐτὸ, ἵνα μὴ δόξῃ ὅτι οὐκ ἀπηλάθη .

κάξαν — ἀνέστη. Ἔκραξε, σημαῖνον, ὅτι βιαίως ται.

ἐσελθόντα — αὐτό ; Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, ὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος · ἢ τὸ ἐπηρώ- ὸν, ἀντὶ τοῦ, ἔλεγον αὐτῷ. Πολλαὶ γὰρ καταχρήσεις παρὰ τῷ Μάρκῳ. Εἴρηται δὲ ταύτης τῆς ἐρωτήσεως ἐν τῷ δηλωθέντι κεφα-

τεν — νηστείᾳ. Ἐν οὐδενὶ ἑτέρῳ τρόπῳ. Ἐκεῖ ερὶ τούτου διείληπται.

ἐθεν ἐξελθόντες — γνῷ. Διατί οὐκ ἤθελε, δηλοῖ μενον, ἵνα μηδεὶς ἕτερος μάθῃ, περὶ ὧν τότε .

σκε — ἀναστήσεται. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ς τοῦ ῥηθέντος τριακοστοῦ πέμπτου κεφα-

— ἐπερωτῆσαι . Ὁμοίως καὶ περὶ τού-

ΚΖ'. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.

ἐθεν — μείζων. Ἐσιώπων αἰσχυνθέντες, ἀταγνωσθέντες. Παρεσημειώθη δὲ περὶ τού- τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μα-

θίσας — δοῦλος. Εἴρηκε τοῦτο καὶ ἐν τῷ ὀστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ῆσον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιούτου κεφα-

ὧν — τὸν ἀποστείλαντά με. Πρὸ τούτου καὶ ν, ἅπερ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψε, περὶ ὧν ὁμοῦ τῷ τρισκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐ- ελίου λελεπτολόγηται.

θη — ἡμῖν. Προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Τινὲς γὰρ τῶν πιστ- , ἔρωτι δόξης, ἐμιμοῦντο τοὺς ἀποστόλους, καὶ σει τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ δαίμονας ἀπή- ὐκ ἠκολούθουν δὲ αὐτοῖ, διὰ τὴν ἐγκράτειαν ηγωγίαν αὐτῶν.

Ἰησοῦς — κακολογῆσαί με. Δοξαζόμενος ὐ ὀνόματος μου, βραδέως ἄν με κακολο- ίσειν, ἕως ἂν ἐρᾷ δόξης καὶ ποιῇ σημεῖα νόματός μου, οὐκ ἂν βλασφημήσῃ με. Συν- καὶ τούτοις θαυματουργεῖν, ἅμα μὲν, εἰς

A Vers. 24. *Statimque — incredulitati meæ*, Quæ hactenus fuit.

Vers. 25. *Cum vidisset — immundo.* Statim expulit dæmonem ne diutius ille vexaretur.

Vers. 25. *Dicens — eo.* Ego quem nosti, tibi præcipio.

Vers. 25. *Et — in eum.* Hoc dixit prævidens quod futurum erat, ut dignus esset propter suam incredulitatem, ut rursum ad eum reverteretur. Prohibet ergo eum, ne cuiquam videatur, quod prius non fuerit ejectus.

Vers. 26. *Et cum clamasset* — Vers. 27. *surrexit.* Clamavit, significans quod violenter expelleretur.

Vers. 28. *Cumque ingressus esset — illum?* Ὅτι B nunc significat *quare* : ita enim dixit Matthæus [62]. Aut ἐπηρώτων αὐτόν, capi potest, ac si dicas, dicebant ei. Multæ siquidem hujusmodi improprietates apud Marcum reperiuntur. Et ὅτι significat quod, vel abundat, quod frequens est apud Græcos. Dictum est autem de hac interrogatione prædicto capite.

Vers. 29. *Et dixit — jejunium.* Per nullum alium modum. Ibi autem et de hoc disputatum est.

Vers. 30. *Et cum inde exissent — sciret.* Quare noluit? Quod sequitur manifestat : ne videlicet quisquam intelligeret ea de quibus loquebantur.

Vers. 31. *Dicebat — resurget.* Dictum est etiam de hoc in fine dicti tricesimi quinti capitis Evangelii secundum Matthæum.

C Vers. 32. *At illi — interrogare.* Similiter et de hoc.

CAP. XXVII. — *De disputantibus, quis esset major.*

Vers. 33. *Et venit* — Vers. 34. *major.* Tacebant præ pudore quasi jam condemnati. Significatum est autem de hoc tricesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 35. *Cumque sedisset — servus.* Dixit quoque hoc quadragesimo tertio capite Evangelii juxta Matthæum. Quære ergo ibi de hoc capite.

Vers. 36. *Et sumpto* — Vers. 37. *eum qui misit me.* Ante hoc alia quoque dixit, quæ Matthæus conscripsit : de quibus simul omnibus tricesimo septimo D capite Evangelii illius disseruimus.

Vers. 38. *Respondit — nos.* Addidit et causam prohibitionis. Eo quod non sequatur nos. Quidam enim eorum qui crediderant, gloriæ amore capti, imitabantur apostolos, et per invocationem nominis Christi expellebant dæmones. Non sequebantur tamen, propter continentiam et asperum vivendi modum ipsorum.

Vers. 39. *Jesus autem — male loqui de me.* Qui enim per nomen meum glorificatur, non cito maledicet mihi : hoc est, dum gloriam amat, et virtutem edit per nomen meum, nequaquam me calumniabitur. Permittit autem et his ut mirabilia operentur :

simul quidem ad prædicationis suæ confirmationem : et præterea ad emendationem eorum qui miracula operabantur.

Quære etiam de his quinto juxta Matthæum capite, ubi circa finem habetur : *Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetavimus et per nomen tuum dæmonia ejecimus* [63] ?

βεβαίωσιν τοῦ κηρύγματος, ἅμα δέ, καὶ εἰς βελτίωσιν αὐτῶν δὴ τῶν θαυματουργούντων.

Ζήτησον δὲ περὶ τῶν τοιούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πλησίον τοῦ τέλους, ἔνθα κεῖται τό · Πολλοί ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν ;

Vers. 40. *Qui enim — est.* Id ipsum enim, illum non resistere vobis, vestrum est auxilium.

Aliud est autem, quod alibi dicitur : *Qui non est mecum, contra me est* [64]. Nam illud de dæmone dicitur, et alium habet intellectum : prout vicesimo secundo juxta Matthæum capite declaravimus.

Ὅς γάρ — ἐστί. Αὐτὸ γάρ τοῦτο, τὸ μὴ ἀντιπίπτειν αὐτὸν ὑμῖν, βοήθεια ὑμῶν ἐστι.

Ἕτερον δέ ἐστι τό, Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστιν. Ἐκεῖνο γάρ περὶ τοῦ δαίμονος εἴρηται, καὶ διάνοιαν ἄλλην ἔχει, καθὼς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐξηγησάμεθα.

Vers. 41. *Quicunque enim — suam.* Hoc etiam dixit in fine decimi noni capitis Evangelii juxta Matthæum.

Ὅς γάρ — αὐτοῦ. Τοῦτο εἶπε καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἐννεακαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 42. *Et quicunque — mare.* Dictum est de hoc tricesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

Καὶ ὃς — θάλασσαν. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 43. *Et si* — Vers. 44. *exstinguitur.* Etiam de his illo capite dictum est. Vermis autem eorum, qui videlicet abeunt in gehennam.

Καὶ ἐὰν — σβέννυται. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ λέλεκται. Σκώληξ δὲ αὐτῶν, τίνων ; Δηλαδὴ τῶν ἀπιόντων εἰς τὴν γέενναν.

Quidam vero vermem et ignem, conscientiam intellexerunt peccatorum, tanquam in modum vermis et ignis rodentem ipsos ac inflammantem.

Σκώληκα δὲ καὶ πῦρ, τινὲς τὴν συνείδησιν τῶν ἁμαρτωλῶν ἐνόησαν, ὡς δάκνουσαν καὶ πιμπρῶσαν αὐτούς, δίκην σκώληκος καὶ πυρός.

Vers. 45. *Et si* — Vers. 46. *exstinguitur.* Similiter et de his.

Καὶ ἐὰν — σβέννυται. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 47. *Et si oculus* — Vers. 48. *exstinguitur.* Præterea et de his.

Καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός — σβέννυται. Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 49. *Omnis — salietur.* Omnis fidelis, igne fidei, quæ ad Deum est, vel dilectionis, quæ est ad proximum, salietur ut videlicet putredinem abjiciat.

Πᾶς — ἁλισθήσεται. Πᾶς πιστὸς πυρὶ τῇς πρὸς Θεὸν πίστεως, ἢ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἁλισθήσεσθαι, ἤγουν, τὴν σηπεδόνα τῆς κακίας ἀποβαλεῖ.

Vel, condietur, ut suavis Deo reddatur.

Ἢ ἀρτυθήσεται, καὶ ἡδὺς τῷ Θεῷ γενήσεται.

Vers. 49. *Et omnis — salietur.* Omnis hostia spiritualis sive fiat per orationem, sive per eleemosynam, sive per aliud quippiam, sale fidei vel dilectionis salietur, sive saliri debet. Hoc autem a libro Levitici translatum est. Ibi enim scriptum est : *Omnis munus hostiæ vestræ salietur* [65].

Καὶ πᾶσα — ἁλισθήσεται. Πᾶσα θυσία πνευματικὴ, εἴτε δι' εὐχῆς, εἴτε δι' ἐλεημοσύνης, εἴτε τρόπον ἕτερον γινομένη, τῷ ἅλατι τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀγάπης ἁλισθήσεται, εἴτουν, ἁλισθῆναι ὀφείλει. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς βίβλου τοῦ Λευϊτικοῦ μετείληπται. Γέγραπται γὰρ ἐν ἐκείνῳ . Πᾶν δῶρον θυσίας ὑμῶν ἁλισθήσεται.

Vers. 50. *Bona res est sal.* Per qualitatem quam habet, ut cibos reddat suaves, et ne corpora putrefiant efficit.

Καλὸν τὸ ἅλας. Δι' ἣν ἔχει ποιότητα, ἡδύνουσι μὲν τὰ βρώματα, παρέχουσαν δὲ τοῖς σώμασι τὸ ἄσηπτον.

Vers. 50. *Si autem — condietis ?* Si perdat id quod in ipso est laudabile.

Ἐὰν δὲ — ἀρτύσετε ; Ἐὰν ἀπολέσῃ τὴν ἐπαινετὴν αὐτοῦ ποιότητα.

Sal autem hic, juxta sublimiorem intellectum, fides est aut dilectio. Lucas vero dicit : *Si sal ipse insulsus fuerit, per quid condietur* [66] ? salem ibi vocans doctrinæ verbum, qui insulsus fit quando corrumpitur. Differenter autem juxta diversas occasiones Christus salis significatum transtulit. Etenim apud Matthæum ipsos quoque

Ἅλας δὲ ἐνταῦθα, κατὰ ἀναγωγὴν, ἡ πίστις ἢ ἡ ἀγάπη. Λουκᾶς δέ φησιν · Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται ; ἅλας ἐκεῖ λέγων τὸν διδασκαλικὸν λόγον, ὅστις μωραίνεται, ὅταν παραφθαρῇ. Διαφόρως δὲ κατὰ διαφόρους καιροὺς τὸ περὶ τοῦ ἅλατος νόημα ὁ Χριστὸς μετεχειρίσατο. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τοὺς ἀποστόλους ἅλας

[63] Matth. VII. 22. [64] Matt. XII. 20. [65] Levit. II. 13. [66] Luc. XIV. 34.

, ὡς εὑρήσεις ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, A
ὺς Μακαρισμούς, ἔνθα καὶ φανερώτερον
ισθα τὰ περὶ τοῦ ἅλατος.

— ἐν ἀλλήλοις. Ἅλας ἀγάπης, συνέχον καὶ
ν εἰς ὁμόνοιαν.

ι δὲ ἅλας καὶ ἡ σύνεσις καὶ χάρις, ὡς Παῦ-
ν· Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι
ι.

Η'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν
ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα ;

εν ἀναστὰς — Ἰορδάνου. Διὰ (64) τοῦ τόπου
τοῦ Ἰορδάνου.

υμπορεύονται — πειράζοντες αὐτόν. Ζή- B
τεσσαρακοστὸν κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματ-

— ἀπολῦσαι. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων

ποκριθεὶς — ὁ Θεός. Ὁμοίως καὶ περὶ

τούτου — χωριζέτω. Ὡσαύτως καὶ περὶ

τῇ οἰκίᾳ — αὐτόν. Περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητη-

ει — ἐπ' αὐτήν. Μοιχεύει πρὸς αὐτην, δηλαδή,
κτον.

ν — μοιχᾶται. Ὁ δὲ Ματθαῖος πρὸς τους
ις ῥηθῆναι καὶ ταῦτά φησι, προσθεὶς καὶ πότε
ειν.

δὲ καὶ πρὸς ἐκείνους πρῶτον, καὶ πρὸς τοὺς C
ὕστερον εἰπεῖν αὐτά.

ροσφέρον — τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ
κριβῶς ἐπὶ τέλους τοῦ δηλωθέντος κεφα-

— εἰς αὐτήν. Τοῦτό φησι καὶ Λουκᾶς. Βα-
ι τοῦ Θεοῦ νῦν λέγει τὸ κήρυγμα τῆς βασι-
Θεοῦ, ὃ ἐκήρυσσεν αὐτός. Ὅστις οὖν οὐ
ὐτὸ, ὡς παιδίον, ἤγουν, μηδὲν διακρινόμε-
ἀμφιβάλλων περὶ αὐτοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς

κγκαλισάμενος — αὐτά. Καὶ περὶ τούτων τὸ
τοιούτου κεφαλαίου διέξεισι.

Ι'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν
Ἰησοῦν.

πορευομένου — κληρονομήσω; Εἴρηται περὶ D
τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ

ησοῦς — ὁ Θεός. Ἐν ἐκείνῳ σαφῶς τὰ παρόντα
αι.

τολὰς — νεότητός μου. Ὁμοίως καὶ

Ἰησοῦς — αὐτόν. Ἐκεῖ καὶ τοῦτο διασε-

apostolos salem nominavit [67], veluti quinto apud illum capite post Beatitudines invenies : ubi etiam manifestius declaravimus, quæ de sale dicuntur.

Vers. 50. *Habete — inter vos.* Salem dilectionis qui in unum continet, et ad unitatem et concordiam constringit.

Dicitur quoque sal, prudentia et gratia : quemadmodum dicit Paulus : *Sermo vester semper per gratiam sale condiatur* [68].

CAP. XXVIII. *De his qui interrogabant Dominum, an liceret cum uxore divortium facere ?*

CAP. X. Vers. 1. *Et cum inde surrexisset — Jordanem.* †† Per locum qui est trans Jordanem.

Vers. 1. *Et conveniunt* — Vers. 2. *tentantes eum.* Quære quadragesimum caput Evangeli secundum Matthæum.

Vers. 3. *Ille autem* — Vers. 4. *dimittere.* In illo capite de his quoque dictum est.

Vers. 5. *Respondens autem* — Vers. 6. *Deus.* Similiter et de his.

Vers. 7. *Propter hoc* — Vers. 9. *separet.* Æque et de his actum est,

Vers. 10. *Et in domo — eum.* De hac eadem quæstione.

Vers. 11. *Et ait — adversus eam,* Mœchatur adversus eam, videlicet inducendo alteram.

Vers. 12. *Et si — mœchatur* Matthæus vero ad Pharisæos hæc esse dicta ait, addens etiam, quando possit fieri divortium.

Verisimile autem est primum ad illos, postmodum vero ad discipulos ea dixisse.

Vers. 13. *Et offerebant* — Vers. 14. *Dei.* De his subtiliter dictum est in fine prædicti capitis.

Vers. 15. *Amen — in illud.* Hoc dicit et Lucas. Regnum autem Dei vocat hic prædicationem regni Dei, quam ipse prædicavit. Quisquis ergo illam non susceperit, ut puer, videlicet nihil de ea hæsitans aut dubitans, nequaquam intrabit ad eam.

Vers. 16. *Et amplexatus — illis.* De his quoque finis illius capitis disserit.

CAP. XXIX. *De divite qui Jesum interrogabat.*

Vers. 17. *Et egresso — possideam ?* Dictum est de hoc quadragesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum,

Vers. 18. *Jesus autem — Deus.* In eodem loco hæc manifeste ac diligenter examinata sunt.

Vers. 19. *Præcepta* — Vers. 20. *infantia mea.* Similiter et hæc.

Vers 21. *Jesus vero — eum.* Ibi quoque hoc declaratum est.

ı. v, 13. [68] Coloss. Iv, 6,

Variæ lectiones et notæ.

: scholio carebat Hentenius. Igitur versus primus et secundus juncti erant.

Vers. 21. *Et ait — sequere me.* Similiter et ista.

Vers. 21. *Sublata cruce* Hoc est, interitu carnalis voluntatis, depositione afficientis nos voluptatis : sensu fortis doloris, fastu, qui causatur a terrenis (*z*).

Vers. 22. *Ait ille — multas possessiones.* Etiam de his ibidem quære.

Vers. 23. *Cumque circumspexisset — intrabunt.* Hoc dicit et Lucas.

Est autem πῶς, (quod *in quam* vertimus) confirmativum : hoc est, vere. Habentes vero, sive retinentes. Nam qui recondunt, nequaquam utuntur. Χρήματα autem (pro quo habemus *pecunias*) dicuntur ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, hoc est, *ab expendendo* vel *consumendo*, propter χρῆσιν, id est, *usum*, quod his recludere.

Vers. 24. *Discipuli vero — ipsius.* Cur admirarentur, paulo post dicturus est.

Vers. 24. *Jesus autem — ingrediantur.* Eodem modo hic intelligitur dictio πῶς, quam.

Vers. 25. *Facilius est — introire.* De his quoque caput illud disserit.

Vers. 26. *Illi vero — salvus fieri?* Ecce, causam etiam addidit admirationis ac stuporis.

Vers. 27. *Intuitus — apud Deum.* Dictum est et de his ibi.

Vers. 28. *Cœpit — secuti sumus te.* Præterea et de his.

Vers. 29. *Respondens* — Vers. 30. *æternam.* Horum similiter omnium ad amussim data est interpretatio.

Quæ autem nunc in secunda enumeratione relicta sunt, ea brevitatis causa, et quasi jam nota, sunt prætermissa.

Vers. 31. *Multi autem — primi.* Et de his pari modo.

Vers. 31. *Ascendebant autem in via — Jesus.* Præcedebat eos, ostendens, quod voluntarie abiret, ut occideretur propter hominum salutem.

Vers. 32. *Erantque stupefacti.* Propter illa quæ dicebat. Vel quia sua sponte ad passionem progrediebatur.

Vers. 32. *Et sequentes timebant.* De ejus occisione, de qua in præcedentibus dixerat tllis.

Vers. 32 *Et assumptis.* — Vers. 34. *resurget.* Dictum est de his omnibus in fine quadragesimi secundi capitis Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XXX. *De filiis Zebdæi.*

Vers. 35. *Et accedunt* — Vers. 37. *in gloria tua.*

A Καὶ εἶπεν — ἀκολούθει μοι. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Ἆρας τὸν σταυρόν. Τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σαρκικοῦ θελήματος, καὶ τὴν ἀποβολὴν τῆς ἐμπαθοῦς ἡδονῆς, καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς ἐναρέτου ὀδύνης, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν γηΐνων ὕψωσιν.

Ὁ δὲ — κτήματα πολλά. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἑκείνῳ ζήτησον.

Καὶ περιβλεψάμενος — εἰσελεύσονται. Τοῦτό φησι καὶ Λουκᾶς.

Ἔστι δὲ τὸ πῶς βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς. Οἱ ἔχοντες δὲ, ἤγουν, οἱ κατέχοντες, οἱ ταμιεύοντες, οὐ μὴν οἱ χρώμενοι. Χρήματα γὰρ ὀνομάζονται διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ χρὴ πάντως χρῆσθαι τούτοις εἰς δέον, οὐ μὴν ἀποκλείειν.

Οἱ δὲ μαθηταὶ — αὐτοῦ. Διατί ἐθαμβοῦντο μετὰ μικρὸν ἐρεῖ.

B Ὁ δὲ Ἰησοῦς — εἰσελθεῖν. Ὁμοίως κἀνταῦθα νόει τὸ πῶς.

Εὐκοπώτερόν ἐστι — εἰσελθεῖν. Καὶ περὶ τουτων ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον διαλαμβάνει.

Οἱ δὲ — σωθῆναι ; Ἰδοὺ καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκε τοῦ θάμβους καὶ τῆς ἐκπλήξεως.

Ἐμβλέψας — παρὰ τῷ Θεῷ. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Ἤρξατο — ἠκολουθήσαμέν σοι. Καὶ περὶ τούτων.

Ἀποκριθεὶς — αἰώνιον. Ἔτι καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ διηρμήνευται λεπτομερῶς.

C Τινὰ δὲ παρελείφθησαν νῦν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπαριθμήσει, συντομίας ἕνεκεν, καὶ ὡς ἐγνωσμένα.

Πολλοὶ δὲ — πρῶτοι. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως.

Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες — ὁ Ἰησοῦς. Ἦν προπορευόμενος αὐτῶν, δεικνὺς, ὅτι ἑκὼν ἄπεισιν ἐπὶ τὸ ἀναιρεθῆναι, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ἐθαμβοῦντο. Ἐφ' οἷς ἔλεγεν, ἢ διότι αὐτομόλα πρὸς τὸ πάθος.

D Καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο. Περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ, περὶ ἧς προλαβὼν εἶπεν αὐτοῖς.

Καὶ παραλαβὼν — ἀναστήσεται. Εἴρηται περὶ τούτων πάντων ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

ΚΕΦ. Λ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.

Καὶ προσπορεύονται — ἐν τῇ δόξῃ σου. Περὶ

Variæ lectiones et notæ.

(*z*) Non cepit interpres sensum horum vocabulorum. Crucem suam tollere explicat Euthymius ita ut duo mala, duo bona memoret. Crucem ergo appellat primo, carnalis voluntatis, seu cupiditatis, exstirpationem et depositionem voluptatis, quæ nimirum male afficit et ad affectus incitat. Hæc sunt duo illa mala Deinde duo bona notat : Crucem tollat, id est, sumat sensum doloris honesti, non talis, qui est ex virtute, et a terrenis se attollit. Ἐνάρετος non est *fortis*, sed id quod cum virtute conjunctum est : et ὑψωσις, ad verbum *altatio*, non est fastus, sed remotio a rebus terrestribus, contemptus rerum terrestrium.

ἡ ἐξήγησις τοῦ τεσσαρακοστου τρίτου κε- A De his clarissime habetur in quadragesimo tertio
τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἀριδήλως διδάσκει. juxta Matthæum capite.

Ἰησοῦς — ἡτοίμασται. Ὁμοίως καὶ περὶ Vers. 38. *Jesus autem* — Vers. 40. *paratum est.* Similiter de his omnibus.
άντων.

ἀκούσαντες — Ἰωάννου. Καὶ περὶ τούτων. Vers. 41. *Et cum audissent* — *Joanne.* Præterea et de his.

Ἰησοῦς — πολλῶν. Εἴρηται καὶ περὶ Vers. 42. *Jesus autem* — Vers. 45. *multis.* Dictum est de his in fine dicti capitis.
ν τῷ τέλει τοῦ ῥηθέντος κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΛΑ΄. Περὶ Βαρτιμαίου. CAP. XXXI. *De Bartimæo.*

ἔρχονται — προσαιτῶν. Προσέθηκε τὸ Vers. 46. *Et veniunt* — *mendicans.* Nomen addidit, eo quod multis notus erat.
ιὰ τὸ γνώριμον αὐτὸν εἶναι πολλοῖς.

κούσας — ἐν τῇ ὁδῷ. Ἀνάγνωθι ὅλην τὴν Vers. 47. *Cumque audisset* — Vers. 52. *in via* Lege totam enarrationem integri quadragesimi
ὅλου τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου quarti capitis juxta Matthæum.
Ματθαῖον.

ρ καὶ περὶ δύο τυφλῶν ἐκεῖνός φησι, ἀλλ' Etsi enim ille de duobus cæcis loquatur, cetera
λα παραπλήσια τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἀνέ- B tamen proxima sunt his quæ hic dicuntur : et il-
αι ἡ ἐκείνων ἑρμηνεία καὶ ταῦτα σαφηνίζει, lorum interpretatio etiam ista manifestat, ac ad
σκειται κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς λύσις χα- finem ejus apposita est dubii solutio gratissima.

ΚΕΦ. ΛΒ΄. Περὶ τοῦ πώλου. CAP. XXXII. *De pullo*

ἴτε — ὧδε. Εἴρηται περὶ τούτων πάντων CAP. XI. Vers. 1. *Et dum* — Vers. 3. *hue.* Dictum est de his omnibus quadragesimo quinto
εσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ capite Evangelii secundum Matthæum.
.

ὄν — πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως καὶ Vers. 4. *Abierunt* — Vers. 7. *ad Jesum.* Similiter et de his.
ων.

τέβαλον — ὑψίστοις. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ Vers. 7. *Et injecerunt* — Vers. 10. *excelsis.* Etiam hæc ibi declarata sunt.
ηται.

ἰσῆλθεν — δώδεκα. Περιεβλέψατο πάντα Vers. 11. *Et ingressus est* — *duodecim.* Circumspexit omnia quæ in templo erant, tanquam
ἱερῷ, ὡς Κύριος τοῦ τοιούτου οἴκου. Καὶ Dominus illius habitaculi : et tunc quidem siluit,
ἐσίγησε, διδοὺς καιρὸν διορθώσεως τοῖς C dans tempus correctionis his, qui ipsum despiciebant ; postmodum vero, cum rediisset, austerius
ηταῖς· ὕστερον δὲ ἐλθών, αὐστηρότερον eos punivit, tanquam incorrigibiles.
αὐτοὺς, ὡς ἀδιορθώτους.

ΚΕΦ. ΛΓ΄. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς. CAP. XXXIII. *De ficu quæ exaruit.*

ἐπσύριον — σύκων. Εἴρηται περὶ ταύτης Vers. 12. *Postero autem* — Vers. 13. *ficuum.* Dictum est de hac, quadragesimo septimo juxta
εσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Matthæum capite.
.

ἀποκριθεὶς — φάγοι. Καὶ περὶ τούτου. Vers. 14. *Et respondens* — *edat.* Etiam de hoc.
αἰῶνα δὲ, ἀντὶ τοῦ, ποτὲ, ἤγουν, μη-

κουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Δι' αὐτοὺς γὰρ Vers. 14. *Et audiebant discipuli ejus.* Propter eos
πεῖναν ὑπεκρίνατο, καὶ κατηράσατο τῇ συ- enim et famem simulavit, et ficum exsecratus est,
ἵνα γνῶσιν, ὅτι καὶ κολάζειν δυνατός ἐστι, ὡς ut scirent, quod potens etiam esset ad puniendum,
ῥηθέντι κεφαλαίῳ δεδήλωται κατ' ἀκρι- veluti dicto capite diligenter manifestatum est.

χονται — κατέστρεψε. Περὶ τούτων διέξ- D Vers. 15. *Et veniunt* — *evertit.* De his disserit
έλος τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου finis quadragesimi quinti capitis Evangelii secundum Matthæum.
Ματθαῖον.

κ — ἱεροῦ. Καταφρόνησις γὰρ καὶ τοῦτο. Vers. 16. *Nec* — *templum.* Nam et id in contemptum erat. Per hoc etiam docebat, quod nihil per
τε δὲ καὶ διὰ τούτου, ὅτι χρὴ μηδὲν παρο- neglectum admitti debeat, quod indecens sit
ον ἐν τοῖς ἱεροῖς. sit in templis.

ίδασκε — λῃστῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων Vers. 17. *Et docebat* — *latronum.* Id quoque horum data est interpretatio.
ται.

κουσαν — ἀπολέσουσιν. Ἤκουσαν, πῶς Vers. 18. *Et audierunt* — *perderent.* Audierunt. quomodo libere et audacter locutus esset ac fecisset
ίσθη.

Variæ lectiones et notæ

ν συκῆν A.

Vers. 18. *Timebant — ejus.* Verebantur propter turbam temere eum occidere.

Vers. 19. *Et cum — civitatem.* Egrediebatur in suburbia propter quietem.

Vers. 20. Vers. *Et mane* — Vers. 21. *exaruit.* In prædicto quadragesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum etiam de his disputatum est.

Vers. 22. *Et respondens — in Deum.* Possidete, inquit, fiduciam erga Deum : fiduciam autem puram et indubitatam.

Vers. 23. *Amen — dixerit.* Eodem capite de his quoque actum est.

†† Immediatam animus nactus cum Deo unionem, facultatem secundum naturam cogitandi (intelligendi) prorsus habet otiosam : si autem hanc (unionem) solverit, et aliquid non secundum Deum cogitando complexus sit, disjungitur, soluta, quæ supra intellectum est, unione secundum quam, quandiu conjunctus est Deo, ut super naturam et participatione deus facius, tanquam immotum montem suum, legem naturæ transponit.

Vers. 24. *Ideo — vobis.* Similiter et de his.

CAP. XXXIV. *De oblivione injuriarum.*

Vers. *Et dum* 25. — Vers. 26. *vestra* Hæc in præcedentibus quoque dixit Dominus Matthæi quinto capite, postquam docuit orationem, *Pater noster, qui es in cœlis.* Quære ergo ibi horum interpretationem.

CAP. XXXV. *De interrogantibus Dominum. In qua potestate hæc facis ?*

Vers. 27. *Et veniunt* — Vers. 28. *facias ?* Hæc : quænam ? Ejicere videlicet vendentes et ementes in templo : evertere præfatas mensas ac sellas : non permittere deferre vas per templum, ac similia.

Quære autem quadragesimum octavum caput secundum Matthæum, et omnia invenies.

Vers. 29. *Respondens autem Jesus* — Vers. 30. *mihi.* In illo etiam de his invenies.

Vers. 31. *Et cogitabant* — Vers. 32. *homnibus.* Deficit, *non.*

Vers. 32. *Timebant — esset.* Habebant Joannem, hoc est, certi erant de Joanne. Dictum est autem et de his ibidem.

Vers. 33. *Et — facio.* Similiter et his exactissime.

CAP. XXXVI. *De vinea.*

CAP. XII. Vers. 1. *Et cœpit — peregre profectus est.* Alia quidem hujus parabolæ declarata sunt quinquagesimo capite Evangelii secundum Matthæum. Lacum vero dicit, qualis erat sub altari, ubi recipiebatur sanguis animalium, quæ immolabantur.

Ἐφοβοῦντο — αὐτοῦ. Ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἀπολέσαι, ὡς ἔτυχε διὰ τὸν ὄχλον.

Καὶ ὅτε — πόλεως. Ἐξεπορεύετο εἰς τὰ προάστεια, διὰ τὴν ἡσυχίαν.

Καὶ πρωὶ — ἐξήρανται. Ἐν τῷ προῤῥηθέντι τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ περὶ τούτων διείληπται.

Καὶ ἀποκριθεὶς — Θεοῦ. Κτήσασθε πίστιν εἰς Θεόν. Πίστιν δὲ καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον.

Ἀμὴν — εἴπῃ. Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἐλέχθη.

[Τὴν (66) ἄμεσον λαχὼν (67) ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἕνωσιν, τὴν τοῦ νοεῖν κατὰ φύσιν δύναμιν ἔχα σχολάζουσαν παντελῶς· ἡνίκα δὲ ταύτην λύσῃ, νοήσας τι τῶν μετὰ Θεὸν (68), διεκρίθη, τεμὼν (69) τὴν ὑπὲρ νοήσιν ἕνωσιν, καθ' ἣν, ἕως ἐστὶ τῷ Θεῷ συνημμένος, ὡς ὑπὲρ φύσιν, καὶ τῇ μεθέξει θεὸς γεγενημένος, καθάπερ ὄρος ἀκίνητον ἑαυτοῦ, τὸν τῆς φύσεως μετατίθησι νόμον.]

Διὰ τοῦτο — ὑμῖν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΛΔ'. Περὶ ἀμνησικακίας.

Καὶ ὅταν — ὑμῶν. Εἶπε ταῦτα καὶ πρότερον ὁ Κύριος, ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, μετὰ τὸ διδάξαι τὴν προσευχὴν τὸ· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. ΛΕ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.

Καὶ ἔρχονται — ποιῇς; Ταῦτα, ποῖα; Τὸ ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, τὸ ἀνατρέπειν τὰς προῤῥηθείσας τραπέζας καὶ καθέδρας, τὸ μὴ ἀφιέναι διενεγκεῖν σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ζήτησον τὸ τεσσαρακοστὸν ὄγδοον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς — μοι. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Καὶ ἐλογίζοντο — ἀνθρώπων. Λείπει τὸ οὐχί.

Ἐφοβοῦντο — ἦν. — Εἶχον τὸν Ἰωάννην, ὅτι τοῦ, ἐπεπληροφόρηντο περὶ τοῦ Ἰωάννου. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Καὶ — ποιῶ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων ἀκριβέστατα.

ΚΕΦ. ΛϚ'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.

Καὶ ἤρξατο — ἀπεδήμησε. Τἆλλα μὲν τῇ; παραβολῆς ταύτης ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ πεντηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· ὑπολήψεσθαι δὲ λέγω τὸ ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου, ὃ τὸ αἷμα τῶν θυομένων ζώων ὑπεδέχετο.

Variæ lectiones et notæ.

(66) Hæc uterque in margine habet. Hentenius non agnoscit. Reperitur hoc scholium etiam in edit. Veneta Theophylacti tom. I, p. 795. B. Quilibet, ut arbitror, auctorem agnoscit. Repetitum enim videtur ex allegoricis quisquiliis sancti Maximi professoris.

(67) Λαβών, B. Ita Veneti.

(68) Corrigendum videtur τῶν οὐ κατὰ Θεόν. Vulgatum Veneti. Paulo ante correxi etiam λύσῃ pro λύσει.

(69) Τεκών, Veneti.

ἐπέστειλε — ἀμπελῶνος. Ἐν ἐκείνῳ καὶ A
των εὑρήσεις. Ὅρα δέ, πῶς οἱ γεωργοι τοὺς
ἀπαιτοῦνται, ὡς ἐπιμεληταὶ καὶ φύλακες τοῦ
ος.
— ἀπέκτειναν. Καὶ ταῦτα πάντα διηρμη-
ὁμοίως ἐκεῖ.
— ἀμπελῶνος. Καὶ ταῦτα παραπλησίως τῆς
ύσης ἐκεῖ τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

— ἄλλοις. Ἔτι καὶ ταῦτα.
— ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

ζήτουν — εἶπε. Πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, περὶ
Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος, παρ' ᾧ καὶ τὰ
τάντα διασεσάφηται.
ιφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον. Ἵνα μὴ καὶ ἄλλα κατ' B
εἴπῃ, καὶ ἵνα συσκευάσωσιν ἐπιβουλὴν κατ'

ΛΖ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν
κῆνσον.
ποστέλλουσι — λόγῳ. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν
ηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον,
λος (70).
διδάσκεις. Ἐπ' ἀληθείας, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς.
δὲ καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.
ι — ἐπ' αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ
ενται.

ΚΕΦ. ΛΗ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.
ἔρχονται — εἶναι. Εἴρηται περὶ τούτων
πεντηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ C
ν.
πηρώτησαν — τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ἐν ἐκείνῳ
των ἐλέχθη.
— γυναῖκα. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων

ἀποκριθεὶς — Θεοῦ; Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ
ως ἐμπαθῶς ὑπολαμβάνειν περὶ τῆς ἀνα-
.
διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς Γραφὰς, μηδὲ τὴν
τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ὁμοίως ἐκεῖ δια-
αι.
— οὐρανοῖς. Ὅταν ἀναστῶσι πάντες οἱ
ι. Καὶ περὶ τούτων δὲ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τῷ
ῳ.
— ζώντων. Καὶ ταῦτα πάντα ἐκεῖ λελεπτο- D
. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ ἡ βάτος καὶ ὁ
διαφόρως λέγονται.
ς — πλανᾶσθε. Οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πάνυ.
δὲ προσέθηκεν, ὡς προδήλως ἐληλεγμένων
.

ΚΕΦ. ΛΘ'. Περὶ τοῦ Γραμματέως.
προσελθὼν — ἐντολή; Πρώτη πάντων, τῶν
Εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ πεντηκοστῷ
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 2. *Et emisit — vineæ.* In illo etiam de his invenies. Vide autem quomodo ab agricolis fructus repetunt, tanquam a procuratoribus ac custodibus vineæ.

Vers. 3. *At illi* — Vers. 5. *occiderunt.* Hæc quoque omnia similiter ibi declarata sunt.

Vers. 6. *Adhuc* — Vers. 8. *vineam.* Et hæc similiter proxime accedunt ad eam, quæ ibi data est, enarrationem.

Vers. 9. *Quid ergo — aliis.* Præterea et hæc.

Vers. 10. *An nec* — Vers. 11. *oculis nostris.* Similiter et hæc.

Vers. 12. *Et quærebant — dixerat — Ad eos,* hoc est, de ipsis ; ita enim dixit Matthæus, apud quem prædicta omnia manifestata sunt [69].

Vers. 12. *Et eo relicto egressi sunt.* Ne et alia adversus eos diceret: utque insidias adversus eum præpararent.

CAP. XXXVII. *De interrogantibus Dominum occasione census.*

Vers. 13. *Et emittunt — sermone.* Dictum est de his quinquagesimo primo juxta Matthæum capite circa finem.

Vers. 14. *Qui — doces.* In veritate, hoc est, vere. Dictum est et de his ibidem.

Vers. 14. *Licet* — Vers. 17. *de eo.* De his quoque omnibus data est ibi interpretatio.

CAP. XXXVIII. *De Sadducæis.*

Vers. 18. *Et veniunt — esse.* Dictum est de his quinquagesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 18. *Et interrogaverunt* — Vers. 19. *fratri suo.* In illo dictum est de his.

Vers. 20. *Septem* — Vers. 23. *uxorem.* Similiter et de his omnibus.

Vers. 24. *Et respondens — Dei? — Propter hoc*; Quidnam? *Propter hoc,* quod carnaliter de resurrectione sentiatis.

Vel *Propter hoc, quod nescialis Scripturas neque potentiam Dei.* De quibus similiter ibi dictum est.

Vers. 25. *Cum — cœlis — Cum resurrexerint,* omnes videlicet homines. Et de his quoque eodem capite quære.

Vers. 26. *De* — Vers. 27. *viventium.* Et hæc ibi per singula sunt explanata.

Vers. 27. *Vos — erratis.* Non utcunque, sed multum. Hoc autem addidit, tanquam eorum insipientiam manifeste arguens.

CAP. XXXIX. *De Scriba.*

Vers. 28. *Et accedens — mandatorum?* Primum omnium, quæ sunt in lege. Dictum est autem de hoc quinquagesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum.

atth. xxi, 45.

Variæ lectiones et notæ

Περὶ τὸ τέλος, B.

Vers. 29. *Jesus autem* — Vers. 31. *teipsum*. Etiam de his in illo disputatum est.

Illud autem *Audi, Israel, Dominus Deus vester, Dominus unus est*, Matthæus non scripsit, utpote procœmium primi præcepti. Hoc vero tres demonstrat hypostases, unamque Divinitatis naturam. Cum enim dicitur, *Dominus*, deinde, *Deus*, et rursum, *Dominus*, tres personæ manifestantur; quod autem additur, *unus*, naturæ declarat unitatem.

Alio quoque modo dici potest, quod videlicet Hebræis frequens sit hæc reduplicatio *Dominus, Dominus*, et, *Deus, Deus*, propter ejus sublimitatem.

Vers. 31. *Majus — est*. Hoc confirmativum est ejus, quod dixit, præcepta illa primum ac secundum esse.

Vers. 32. *Et ait* — Vers. 33. *victimæ*. Vide, quo modo tunc Judæi victimas, sive sacrificia, pro præclaris facinoribus ducebant, cæteras virtutes non curantes. Intellectum autem scriba appellavit mentem ipsam.

Vers. 34. *At — Dei*. De hoc docet finis enarrationis prædicti capitis.

Vers. 34. *Et nemo — interrogare*. De hoc dictum est quinquagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum, postquam ipse interrogavera Pharisæos.

CAP. XL. *De interrogatione Domini.*

Vers. 35. *Et respondens* — Vers. 37. *ejus est*. De his manifeste dictum est prædicto quinquagesimo quinto capite. Ne autem tibi insolens videatur quod habeat, *Dicit*; siquidem Hebraica dictio et Dicit significat et Dixit. Ideo hic quidem illam, ille autem hanc significationem indifferenter accipit: et pleraque similia frequenter inveniemus.

Vers. 37. *Et multa — libenter*. Tanquam suaviter sermocinantem: vel tanquam facile illos devincentem, et quod ab invidia sese ipse liberaverit.

Vers. 38. *Et dixit — scribis*. Prospicite, hoc est, cavete.

Vers. 38. *Qui — abambulare*. Dicit de ipsis Matthæus circa medium quinquagesimi quinti capitis: *Dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias palliorum suorum*[70], quos Marcus nunc *stolas* nominavit. Quære ergo ibi horum enarrationem.

Vers. 38. *Et salutationes* — Vers. 29. *cœnis*. A præcedentibus supplendum est: Qui amant, hoc videlicet, aut illud, de quibus ibidem quære.

Vers. 40. *Qui devorant — judicium*. De his

[70] Matth. 23, 5.

A Ὁ (71) δὲ Ἰησοῦς - - σεαυτόν. Καὶ περὶ τ
ἐκείνῳ διείληπται.

Τὸ δέ, Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θε
Κύριος εἷς ἐστιν, οὐκ ἐνέγραψεν ὁ Ματ
προοίμιον τῆς πρώτης ἐντολῆς· ἐμφαίνει δὲ
τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μίαν φύσιν τῆς
τὸ μὲν γὰρ Κύριος, καὶ τὸ ὁ Θεὸς, καὶ αὖθις
τῶν τριῶν προσώπων εἰσὶ δηλωτικά· τὸ δὲ
μιᾶς φύσεως.

Καὶ ἑτέρως δέ, συνήθης Ἑβραίοις ἡ ὁ
σις τοῦ Κύριος Κύριος, καὶ ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς,
ὑπεροχήν.

Μείζων — ἔστιν. Τοῦτο ἐπιβεβαίωσίς
B πρώτην καὶ δευτέραν, μόνας ἐκείνας εἶναι.

Καὶ εἶπεν — θυσιῶν. Ὅρα, πῶς οἱ
Ἰουδαῖοι τὰς θυσίας ἀντὶ κατορθωμάτων ἐνόμ
ἄλλων ἀμελοῦντες ἀρετῶν. Σύνεσιν δὲ ὁ γραμμι
διάνοιαν ὠνόμασε.

Καὶ ὁ — τοῦ Θεοῦ. Τὸ τέλος τῆς ἐξηγήσ
δηλωθέντος κεφαλαίου περὶ τούτου διδάσκει.

Καὶ οὐδεὶς — ἐπερωτῆσαι. Ἐν τῷ πε
πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἴρη
τούτου, μετὰ τὸ ἐπερωτηθῆναι παρ' αὐτοῦ
ρισαίους.

ΚΕΦ. Μ'. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεω

C Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐστι; Περὶ τούτων
σαφῶς ἐν τῷ ῥηθέντι πεντηκοστῷ πέμπτῳ κ
Μὴ ξενίσῃ σε δὲ τό· Λέγει ὁ Κύριος τῇ
μου. Ἡ γὰρ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀμφότερα σημαίνε
Λέγει, καὶ τὸ Εἶπε Διὸ καὶ ὁ μὲν ταύτην, ὁ δ
λαμβάνει τὴν σημασίαν ἀδιαφόρως. Καὶ πολλὰ
πολλαχοῦ εὑρήσομεν.

Καὶ ὁ πολὺς — ἡδέως. Ὡς ἡδέως διαλεγομ
εὐχερῶς αὐτοὺς (72) ἀνατρέποντος, καὶ ὡς αὐ
ἀπηλλαγμένος τῆς βασκανίας.

Καὶ ἔλεγεν — γραμματέων. Βλέπετε, ὡ
φυλάττεσθε.

D Τῶν — περιπατεῖν. Λέγει περὶ αὐτῶν ὁ Μα
τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ περὶ τὸ μέσ
Πλατύνουσι τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύν
κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν· ἅπερ νῦν ὁ
στολὰς ὠνόμασε. Ζήτησον οὖν ἐν ἐκείνῳ τὴν
ἐξήγησιν.

Καὶ ἀσπασμοὺς — δείπνοις. Τῶν
ἔτι, καὶ τόδε κεῖ τόδε. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ
ἐκεῖ.

Οἱ κατεσθίοντες — κρῖμα. Εἴρηται περὶ

Variæ lectiones et notæ.

(74) Recte hic monuit Hentenius, vocabula, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, negligentia scribæ in suo Codice omissa esse. Habent ista meus A et B. Propter æqualitatem membrorum alii alia hoc versu omiserunt.

(72) Τοὺς Γραμματεῖς.

(73) Ὁ πολὺς ὄχλος.

ἀρχῇ τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ A exacte disputatum est in principio quinquagesimi sexti capitis Evangelii secundum Matthæum.

αἴου.

ΜΑ'. Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης.

CAP. XLI. *De vidua quæ duo minuta obtulit.*

ίσας — γαζοφυλάκιον. Τὸ γαζοφυλάκιον λάκιον ἦν, ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὃ πάντες οἱ ἔχοντες ς ἐνέβαλλον τὸ κατὰ δύναμιν, πρὸς ἀποτροφὴν ν.

Vers. 41. *Et cum sederet — gazophylacium.* Gazophylacium erat arca ubi thesaurus in templo servabatur, in quam omnes, qui habebant et volebant, pro viribus injiciebant ad pauperum alimentum.

λοὶ — κοδράντης. Ὅ, τὸ λεπτὸν δηλονότι, Ἑβραίοις, ἤγουν λέγεται κοδράντης (74). ἐστι παρ' ἡμῖν ὁ ὀβολός.

Vers. 41. *Et multi* — Vers. 42. *quadrans.* Quod, puta, minutum est apud Hebræos, sive dicitur quadrans. Dicitur quoque alio modo obolus, sive λεπτόν.

ροσκαλεσάμενος — ὑστερήσεως αὐτῆς. μὲν νοεῖται, ἡ ἔνδεια. Νῦν δὲ, τὸ καὶ χρειώδες ὑστέρησιν ὡς οἶμαι, ὠνό- B

Vers. 43. *Et advocatis.* — Vers. 44. *penuria sua.* Ὑστέρησις, defectus dicitur, vel indigentia, nunc autem pro eo, quod necessarium est et utile, ut opinor, accepit (nos *penuriam* vertimus.)

— τὸν βίον αὐτῆς. Εἰ καὶ πτωχὴ κσιν ἦν, ἀλλὰ πλουσία τῇ γνώμῃ καθί- ὁ καὶ ὁ Σωτὴρ, οὐ τὸ ὦρον μετρήσας, προαίρεσιν αὐτῆς, πλεῖον πάντων βαλεῖν

Vers. 44. *Omnia* — *substantiam suam.* Etsi pauper erat possessionibus, dives tamen animo ostenditur : ideo Salvator, qui non donum ponderat, sed voluntatem ejus, plus quam omnes misisse dicit.

δὲ καὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν γενέσθαι χήραν, κν τὸν διάβολον, ᾧ κεκόλληται, καὶ ᾧ ὑπο- καὶ βαλεῖν εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν δύο τῶμα καὶ τὸν νοῦν, λεπτυνθέντα, τὸ μὲν, δι' τὸν δὲ, διὰ ταπεινώσεως.

Utinam vero et anima mea vidua efficiatur, abjecto diabolo, cui agglutinata est atque subjecta : quæ mittat in Dei thesaurum duo minuta, corpus videlicet ac mentem : comminuta illud quidem per temperantiam, hanc autem per animi modestiam.

πορευομένου — καταλυθῇ. Περὶ τούτων τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ αἴου. C

Cap. XIII. Vers. 1. *Et egrediente* — Vers. 2. *diruatur.* De his dictum est in fine quinquagesimi sexti capitis Evangelii secundum Matthæum.

ΚΕΦ. ΜΒ'. Περὶ συντελείας.

CAP. XLII. *De consummatione.*

ημένου αὐτοῦ — συντελεῖσθαι; Ζήτησον ν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ αἴου.

Vers. 3. *Cumque ipse sederet* — Vers. 4. *consummanda sunt?* Quære de his quinquagesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

σοῦς — ταῦτα. Ἐν ἐκείνῳ περὶ πάντων τού-

Vers. 5. *Jesus autem* — Vers. 9. *hæc.* Eodem capite de his omnibus dictum est.

— ἑαυτούς. Φυλάττετε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς τότε

Vers. 9. *Cavete — vobis ipsis.* Servate vos ipsos a seductione quæ tunc erit.

τουσι — ἕνεκεν ἐμοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων

Vers. 9. *Tradent — causa mea.* Ibi quoque et de his invenies.

τύριον αὐτοῖς. Εἰς κατηγορίαν καὶ ἔλεγ- ν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν καιρῷ σμίου κρίσεως, ὅτι Οὐκ ἠνωτισάμεθα α. Τοσοῦτον γὰρ αὐτὸ ἐνωτισθήσονται, D τοὺς κήρυκας αὐτοῦ κολάσεσιν ἐσχάταις

Vers. 9. *In testimonium ipsis.* Ad accusationem et increpationem ipsorum, ne possint dicere tempore universalis judicii : Non audivimus prædicationem. In tantum enim ipsam audituri sunt, ut ejus etiam præcones extremis suppliciis subjiciant.

– Εὐαγγέλιον. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ κεφαλαίῳ· ὅτι καὶ Κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ ἰ τὴν τούτου διάγνωσιν.

Vers. 10. *Et in — Evangelium.* Matthæus vero scripsit prædicto capite, quod *prædicabitur hoc evangelium in universo mundo* [71]. Quære ibi hujus intellectum.

ἑ — ἅγιον. Οἰκονομικῶς τὸ Πνεῦμα τηνικαῦτα λαλεῖ, χρώμενον τοῖς αὐτῶν ἵνα μὴ ἡ τούτων ἀχροικία δόξῃ τοῖς τα τοῦ κηρύγματος. Εἴρηκε δὲ ταῦτα καὶ

Vers. 11. *Cum autem — sanctus.* Dispensatorie Spiritus sanctus tunc loquetur, utens ore ipsorum, ne rusticitas illorum videatur incredulis abjectio et minoratio prædicationis. Dixit quoque et hæc

. XXIV, 14.

Variæ lectiones et notæ.

ράντης exhibet A.

decimo nono juxta Matthæum capite circa medium: quære ergo ibi enarrationem.

Vers. 12. *Tradet* — Vers. 13. *salvus erit.* Etiam hæc omnia in prædicto decimo nono capite declarata sunt.

Vers. 14. *Cum autem* — *intelligat.* Dictum est de hoc, dicto quinquagesimo septimo juxta Matthæum capite.

Vers. 14. *Tunc* — Vers. 17. *diebus.* In eo loco etiam de his dissertum est.

Vers. 18. *Orate* — Vers. 20. *dies.* Similiter et de his. Illud autem : *Erunt dies illi afflictio*, hoc est, in diebus illis erit afflictio.

Vers. 21. *Et tunc* Vers. 23. *omnia.* Etiam et de his ibi disputatum est.

Vers. 24. *Porro in* — Vers. 27. *cæli.* Et de his similiter.

Vers. 28. *A ficu autem* — Vers. 31. *præteribunt.* Præterea et de his omnibus ad verbum in dicto capite subtiliter disputatum est.

CAP. XLIII. *De die illo et hora.*

Vers. 32. *De* — *pater.* Dictum est de hoc quinquagesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 33. *Attendite* — *sit.* Ibidem etiam de his dictum est.

Vers. 34. *Sicut homo* — *vigilet.* De Christo ac Christianis sumptum est hoc exemplum. Est autem defectivum : deficit enim, *est.* Dicit ergo, quod est sicut homo, qui peregre agit : hominem quidem seipsum innuens, quemadmodum in multis dictum est parabolis. Peregrinationem vero, in cœlos assumptionem. Domum autem suam, præsentem mundum. Servos quoque suos, dicit Christianos. Cujusque autem opus, est custodia mandatorum, et operatio virtutum. Janitor vero, mens uniuscujusque, quæ januis (*aa*) animæ præest, hoc est, sensibus, per quos intellectualis fur ingredi solet.

Vers. 35. *Vigilate* — Vers. 36. *dormientes.* Serum quidem dicitur ætas senum ; medium noctis eorum qui in media sunt ætate constituti ; gallicinium vero, eorum qui jam sapere incipiunt ; cum prudentia in modum galli gallinacei excitat eos ab insensibilitate. Mane autem, ætas est puerorum.

Quære autem prædicto quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite deciarationem illius dicti : *Ideo et vos estote parati, quia qua hora non putatis, ea Filius hominis venturus est* [72].

Vers. 37. *Quæ autem* — *dico.* Omnibus Christianis, qui futuri sunt usque ad mundi consummationem.

[72] Matth. XXIV, 44.

A ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μ
περὶ τὰ μέσα. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Παραδώσει — σωθήσεται. Καὶ ταῦτα πάντ
ῥηθέντι ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προκ
θησαν.

Ὅταν δὲ — νοείτω. Εἴρηται περὶ τούτο
προμνημονευθέντι πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλα
κατὰ Ματθαῖον.

Τότε — ἡμέραις. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ
διασεσάφηται.

Προσεύχεσθε — ἡμέρας. Ὁμοίως καὶ περὶ
Τὸ δέ, Ἔσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, ἀντὶ τοῦ, κ
ἡμέρας ἐκείνας (75).

Καὶ τότε — πάντα. Καὶ περὶ τούτων ἐκ
ληπται.

B Ἀλλ' ἐν — οὐρανοῦ. Καὶ περὶ τούτων ὡσαύτε

Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς — παρέλθωσιν. Ἔτι κ
τούτων πάντων κατὰ ῥῆμα ἐν ἐκείνῳ τῷ κε
λελεπτολόγηται.

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.

Περὶ — πατήρ. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τ
τηκοστῷ ὀγδόῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Βλέπετε — ἐστιν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ
παρεσημειώθη.

Ὡς ἄνθρωπος — γρηγορῇ. Περὶ τοῦ Χριστ
τῶν Χριστιανῶν εἴληπται τοῦτο· τὸ παράδειγμα
δὲ ἐλλειπτικόν· Ἐλλείπει γάρ τὸ, ἔσται.
οὖν, ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἔσται· ἄν
C μὲν ἑαυτὸν ὑποδηλῶν, ὡς ἐν πολλαῖς εἴρηται
βολαῖς· ἀποδημίαν δὲ, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀν
οἰκίαν δὲ αὐτοῦ, τὸν παρόντα κόσμον· δούλ
αὐτοῦ, τοὺς Χριστιανούς· ἑκάστου δὲ τὸ ἔργ
φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ ἐργασίαν τῶν
θυρωρὸν δὲ, τὸν ἑκάστου νοῦν, τὸν ἐπιστατοῦν
θυρίσι τῆς ψυχῆς, ἤγουν, τοῖς αἰσθητηρίοις, ὃ
νοητὸς κλέπτης εἰσπηδᾷν εἴωθεν.

Γρηγορεῖτε — καθεύδοντας. Ὀψὲ μὲν
ἡ τῶν γερόντων ἡλικία· μεσονύκτιον δὲ, ἡ τ
σων· ἀλεκτοροφωνία δὲ, ἡ τῶν ἀρξαμένων
φρονεῖν, ὅτε ἡ φρόνησις, ὥσπερ ἀλέκτωρ,
αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀναισθησίας· πρωΐ δὲ,
παίδων.

D Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πεντηκοστῷ
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν το
τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Ἃ δὲ — λέγω. Πᾶσι τοῖς ἄχρι τῆς παγκ
συντελείας Χριστιανοῖς.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Intellige *ἔσται*, ex *ἔσονται*. Ita enim accipi voluit.

(*aa*) *Januis.* In Græco est *θυρίσι* seu fenestris. Quoniam tamen paulo ante legitur *θυρωρός*, conjici possit *θύραις*, loco *θυρίσιν*. Sed alibi etiam de sensibus, apud Patrem Græcum, nescio quem, inveni *θυρὶς*, non *θύρα*. Aliquam ergo salter spectavit similitudinem, ut solet fieri in inte tationibus allegoricis, id est puerilibus.

ιθεν κινούμενοί τινες ἔφησαν, ὅτι αἱ προ- A
ἡλικίαι τοῖς εὑρισκομένοις τότε Χριστιανοῖς
σιν· ἐπ' ἐκείνων γὰρ ἡ δευτέρα παρουσία
ει.

ρεῖτε. Ἐπεφώνησεν ἔτι τοῦτο διαμαρ-
ος.

– δύο ἡμέρας. Πάσχα καὶ Ἄζυμα τὸ Πάσχα
ν ὁ εὐαγγελιστής· διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς
οῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνησθίοντο, ὡς ἐν τῷ
ῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον παρα-
ωται.

σον δὲ καὶ περὶ τὰ τελευταῖα τοῦ ἑξηκοστοῦ
κεφαλαίου το· Καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν
τοὺς πάντας τοὺς λόγους τούτους, εἶπε
ιθηταῖς αὐτοῦ· Οἴδατε, ὅτι μετὰ δύο ἡμέ-
Πάσχα γίνεται. B

ἐζήτουν — λαοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων
ι.

ΜΔ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον
μύρῳ.

ὄντος — κεφαλῆς. Εἴρηται περὶ ταύτης ἐν
οστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.
— αὐτῇ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάν-
πάνω δὲ τριακοσίων δηναρίων, ἀντὶ τοῦ,
α.

Ἰησοῦς — αὐτῆς. Ἔτι καὶ περὶ τούτων
ῶς.

Ἰούδας — παραδῷ. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ
. Ἐχάρησαν δὲ οὐ μόνον, ὅτι χωρὶς θορύβου C
αὐτὸν συλλαβεῖν, ὑπὸ τοῦ Ἰούδα παραδιδόμε-
κίρως, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἄρ-
σεῖσθαι.

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ τοῦ Πάσχα.

τῇ πρώτῃ — ἡτοίμασαν τὸ Πάσχα. Ἀπὸ
οστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον
διαγινώσκεται] (76) ῥᾴδιον, ἀκριβῶς ἐκεῖ
ένα.

Φ. Μ'ζ. Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεία.

ὀψίας γενομένης — ἄνθρωπος ἐκεῖνος.
ι ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

ισθιόντων – τοῦ Θεοῦ. Περὶ τούτων εἰρή-
τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
ν. D

ὑμνήσαντες — πάντες ἔλεγον. Καὶ περὶ
ν αὐτῷ κατὰ λόγον ἐρρήθη.

ρχονται — Ἀλλὰ τί σύ; Ὁμοίως καὶ περὶ

ρχεται — ἤγγικε. Καὶ περὶ τούτων πάντων
κεφάλαιον ἐδίδαξεν.

ὐθέως — τῶν πρεσβυτέρων. Εἴρηται περὶ
ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
ν.

tth. XXVI, 1, 2.

Hinc moti quidam dicunt, prædictas ætates iis aptari Christianis, qui tunc reperientur : sub illis enim fiet secundus adventus.

Vers. 37. *Vigilate.* Hoc rursum addidit, tanquam id quod futurum erat protestatus.

CAP. XIV. Vers. 1. *Erat — biduum.* Pascha et Azyma vocat nunc Evangelista ipsum Paschæ festum : quia in ipso carnes agni et azyma comedebant, sicuti sexagesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum significatum est.

Quære autem prope finem etiam sexagesimi primi capitis dictum illud : *Et factum est, postquam finisset Jesus omnes hos sermones, dixit discipulis suis : Scitis quod post biduum Pascha sit*[13].

Vers 1. *Et quærebant* — Vers. 2. *populi.* Ibi quoque de his invenies.

CAP. XLIV. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*

Vers. 3. *Et cum esset — caput.* De hac dictum est sexagesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 4. *Erant* — Vers. 5. *adversus illam.* Similiter et de his.

Vers. 6. *Jesus autem.* Vers. 9. *ipsius.* Præterea et de his subtiliter tractatum est.

Vers. 10. *Et Judas* — Vers. 11. *traderet.* Etiam de his tibi quære. Gavisi sunt autem, non solum quia ipsum sine tumultu comprehensuri erant, opportune a Juda traditum, verum etiam quod a suis discipulis odio haberi inciperet.

CAP. XLV. *De Pascha.*

Vers. 12. *Et primo* — Vers. 16. *paraverunt Pascha.* A sexagesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum hæc facile intelliguntur, cum ibi sint exacte disputata.

CAP. XLVI. *De proditione prophetia.*

Vers. 17. *Et facta vespera* — Vers. 21. *homo ille.* ibidem hæc etiam explanata sunt.

Vers. 22. *Et edentibus* — Vers. 25. *Dei* De his diximus sexagesimo quarto juxta Matthæum capite.

Vers. 26. *Et dicto hymno* — Vers. 31. *omnes dicebant.* Etiam de his in eo capite per ordinem dictum est.

Vers. 32. *Et veniunt* — Vers. 36. *Sed quod tu.* Similiter et de his.

Vers. 37. *Et venit* — Vers. 42. *appropinquat.* Præterea et de his caput illud docuit.

Vers. 43. *Et statim — senioribus.* Dictum est de his sexagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Variæ lectiones et notæ.

uæ his signis [*] inclusa sunt, ea ex Cod. B. exciderant.

Vers. 44. *Dederat* — Vers 47. *auriculam.* Similiter et de his. Lege ergo totam enarrationem, quæ ibi accurate posita est.

Vers. 48. *Et respondens* — Vers. 52. *ab eis.* Similiter et de his ibidem actum est.

Vers. 53. *Et abduxerunt* — Vers. 54. *ad lumen.* Ad lumen quod ab igne producebatur ; ita ut in propatulo esset his, qui una cum eo sedebant, ac omnibus qui in atrio erant ; dictum est autem et de his ibi

Vers. 55. *Summi vero sacerdotes.* Vers. 59. *testimonium illorum.* Ibi quoque hæc declarata sunt.

Vers. 60. *Cumque surrexisset* — Vers. 62. *cæli.* Similiter et hæc. Quod autem dicitur, *Cum nubibus*, idem est ac si dicas, In nubibus.

Vers. 63, *Summus vero sacerdos* — Vers. 65. *alapas illi impingebant.* Similiter et hæc.

CAP. XLVII. *De negatione Petri.*

Vers. 66. *Et cum esset* — Vers. 68. *dicas.* De his dictum est sexagesimo sexto juxta Matthæum capite.

Vers. 68. *Exivitque* — *cecinit.* Lege sexagesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum enarratiouem dicti illius : *Priusquam gallus cecinerit, ter me abnegabis* [74].

Vers. 69. *Et* — Vers. 72. *cecinit* De puella et astantibus accurate dictum est sexagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum ; et ibi lege dicti illius interpretationem : *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem* [75]. De reliquis autem pari modo dictum est sexagesimo sexto illius Evangelii capite.

Vers. 72. *Et recordatus — flevit.* Ibidem quoque de his dictum est. Non solum autem hoc dictum verbum præ timore ab imbecillitate exciderat, verum etiam illud quod dixerat : *Quicunque abnegaverit me coram hominibus, et ego abnegabo eum* [76], etc.

CAP. XV· Vers. 1. *Et statim — Pilato.* Præterea et de his.

Vers. 2. *Et interrogavit* — Vers. 5. *Pilatus.* Quære sexagesimum septimum caput Evangelii secundum Matthæum. Inde enim facile est et hæc intelligere.

Vers. 6. *In festo autem* — Vers. 14. *Crucifige eum.* Et hac omnia dicto capite convenienter declarata sunt.

Vers. 15. *Pilatus autem* — Vers. 19. *eum.* Manifestius scripsit de his Matthæus prædicto capite, in quo etiam de omnibus dictum est. *Salutare* vero significat hoc in loco, Compellare.

Vers. 20. *Cumque* — Vers. 23. *accepit.* De his quoque ibidem declaratum est. Patrem vero dixit Alexandri et Rufi, utpote qui adhuc vivebant, no-

A Δεδώκει — τὸ ὠτίον. Ὡσαύτως καὶ περὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην αὐτῶν ἐξήγησιν, ἀκριβε θειμένην ἐκει.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἀπ' αὐτῶν. Καὶ περὶ ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ διείληπται.

Καὶ ἀπήγαγον — πρὸς τὸ φῶς. Πρὸς τὸ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, ὥστε φαίνεσθαι τοῖς συγκα καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ αὐλῇ · εἴρηται ·] καὶ π των ἐκεῖ.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — μαρτυρία αὐτῶν. Ἰ ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Καὶ ἀναστὰς — τοῦ οὐρανοῦ. Ὁμοί ταῦτα. Τὸ δὲ Μετὰ τῶν νεφελῶν, ἀντὶ τοῦ, Ἰ νεφελῶν.

Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς — ῥαπίσμασιν αὐτὸν

B Παραπλησίως καὶ ταῦτα.

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως.

Καὶ ὄντος — λέγεις. Εἴρηται ἐν τῷ ἑξηκοσ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ ἐξῆλθεν — ἐφώνησεν. Ἀνάγνωθι ἐν · κοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθα ἐξήγησιν τοῦ, Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι ἀπαρνήσῃ με.

Καὶ ἐφώνησε. Περὶ τῆς παιδίσκης καὶ τῶ στώτων εἴρηται λεπτομερῶς ἐν τῷ ἑξηκοστ πτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀ τὴν ἐξήγησιν ἐκεῖ τοῦ, καὶ εἰσελθὼν ἔσ θητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος. Ἰ

C τῶν ἄλλων ἐλέχθη παλιν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτ λαίῳ τοῦ τοιούτου Εὐαγγελίου.

Καὶ ἀνεμνήσθη — ἔκλαιεν. Ἐν ἐκείνῳ κ τούτων ἐρρήθη. Οὐ μόνον δὲ τούτου τοῦ ἀπὸ (77) τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀσθενείας ἐπελάθε καὶ τοῦ. Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμ τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμ τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Καὶ εὐθέως — Πιλάτῳ. Καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἐπηρώτησεν — Πιλάτου. Ζήτησον τὸ στὸν ἕβδομον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον. θεν γὰρ καὶ ταῦτα διιγνῶναι ῥᾴδιον.

D Κατὰ δὲ ἑορτὴν — σταύρωσον αὐτόν. Ταύ πάντα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ τὸ εἰκὸς νεύθησαν.

Ὁ δὲ Πιλάτος — αὐτῷ. Σαφέστερον ὁ Μα περὶ τούτων ἱστόρησεν ἐν τῷ δηλωθέντι κεφ ἐν ᾧ καὶ περὶ πάντων ἐρρήθη. Τὸ δὲ ἀσπάζ νῦν τὸ προσαγορεύειν σημαίνει.

Καὶ ὅτε — ἔλαβε. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίω σεσαφήνισται. Τὸν πατέρα δὲ εἶπεν Ἀλεξάνδρο Ῥούφου, ὡς ἔτι ζώντων καὶ ἐγνωσμένων. Τοῖς

[74] Matth. xxvi, 34. [75] ibid 58. [76] Matth. x, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(77) Ὑπὸ του. B.

(78) Καὶ ταυτα. B.

ς γὰρ ἀκολουθῆσαι καὶ τούτους λέγουσι, πεπι- A tique erant, dum hæc scriberet. Aiunt enim, hos
ιτας εἰς τὸν Χριστόν. secutos esse apostolos, cum in Christum credidissent.

σταυρώσαντες αὐτὸν — ἄρῃ. Ἔτι καὶ περὶ Vers. 24. *Et postquam crucifixerunt eum— tolleret*. Præterea et de his.
ν.

δὲ — αὐτόν. Καὶ μὴν ἐν ἕκτῃ ὥρᾳ ἐσταυ- Vers. 25. *Erat autem — eum*. Atqui hora sexta
καθὼς ὁ Ἰωάννης φησί. Τί οὖν ἐστιν εἰ- crucifixus est, sicut dicit Joannes[77]. Quid ergo dicendum est? Quod id, quod dicitur : *Erat autem hora
ὅτι τὸ, Ἦν δὲ ὥρα (79) τρίτη, οὐχ ἕλκεται πρὸς tertia*, non trahitur ad id quod additur : *Et crucifi-
αὶ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν *xerunt eum*, sed refertur ad principium eorum.
αθῶν τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρεται. Ἦν δὲ, φησὶν, quæ passus est Salvator. *Erat autem*, inquit, *tertia*,
τρίτη, ὅτε ἤρξατο πάσχειν ὑπὸ τῶν quando videlicet pati cœpit a militibus Pilati.
ιωτῶν τοῦ Πιλάτου. Εἶτα τὸ ἑξῆς ἀναγνωστέον Deinde quod sequitur, per se legendum est : *Et
ἑαυτό, Καὶ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, ἐν ἕκτῃ δη- crucifixerunt eum*, sexta videlicet hora. Mentio ergo
ὥρα. Ὥστε ἡ μὲν τῆς τρίτης ὥρας μνήμη tertiæ horæ, quæ fit a Marco principium manifestat
τῷ Μάρκῳ τὴν ἀρχὴν ἐμφαίνει τῶν Δεσποτι- B eorum quæ passus est Dominus : sextæ vero, a
κθημάτων, ἡ δὲ τῆς ἕκτης παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, Joanne, finem ostendit, qui fuit crucifixio.
ος αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ σταύρωσις.

ἦν — ὠνείδιζον αὐτόν. Καὶ περὶ τούτων ἐν Vers. 26. *Et erat* — Vers. 32. *in eum*. Etiam de
ιαληφθέντι κεφαλαίῳ λέλεκται. his prædicto capite dictum est.

ομένης δὲ — Θεοῦ. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων Vers. 33. *Facta autem* — Vers. 39. *Dei*. Similiter
ν ἐκεῖ διερμήνευται. et de his omnibus data est ibidem explanatio.

αν δὲ — Ἱεροσόλυμα. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ Vers. 40. *Erant autem* — Vers. 41. *Jerosolyma*.
ον. De his etiam ibi quære expositionem.

ΜΗ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ CAP. XLVIII. *De petitione corporis Christi*.
Κυρίου.

ἤδη ὀψίας γενομένης — τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ Vers. 42. *Et facta jam vespera* — Vers. 43. *Dei*.
τοῦ τοιούτου κεφαλαίου καὶ περὶ τούτου διη- In fine illius capitis etiam de his subtiliter actum
αι. Προσάββατον (80) δὲ ἡ παρασκευὴ λέγε- est.
ς πρὸ τοῦ Σαββάτου τεταγμένη εὐθύς.

τολμήσας — μνημείου. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ C Vers. 43. *Et sumpta audacia* — Vers. 46. *Monumenti*. Sexagesimo octavo capite Evangelii secun-
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ταῦτα πάντα dum Matthæum hæc omnia, prout convenit, patefacta sunt.
ὸ προσῆκον ἡρμηνεύθησαν.

ἡ Μαρία — ἀλείψωσι τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως καὶ Vers. 47. *Maria autem* — CAP. XVI. Vers. 1. *ungerent Jesum*. Similiter et hæc.

λίαν — σφόδρα. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα. Vers. 2. *Et valde* — Vers. 4. *valde*. Similiter et hæc.

εἰσελθοῦσαι — ὑμῖν. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ Vers. 5. *Et ingressæ* — Vers. 7. *vobis*. Etiam ibi
άφηται. de his actum est.

ἐξελθοῦσαι — ἐφοβοῦντο γάρ. Ἔτι καὶ περὶ Vers. 8. *Cumque exissent — timebant enim*. Præ-
. terea et de his.

ὶ (81) δέ τινες τῶν (82) ἐξηγητῶν ἐνταῦθα, Quidam autem interpretum asserunt, hoc in loco
ροῦσθαι τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον· τὰ δὲ completum esse Marci Evangelium ; quæ vero se-
προσθήκην εἶναι μεταγενεστέραν. Χρὴ δὲ quuntur recentiorem esse additionem. Oportet
αύτην ἑρμηνεῦσαι, μηδὲν τῇ ἀληθείᾳ λυμαι- D tamen et hanc explanare, cum veritati nihil re-
ν. pugnet.

ιστὰς δὲ — δαιμόνια. Μετὰ τὸ εἰπεῖν Ἀνα- Vers. 9. *Cum autem surrexisset — dæmonia*. Post-
ὑπόστιξον, εἶτα ἀνάγνωθι, Πρωὶ πρώτῃ Σαβ- quam dictum est : *Cum autem surrexisset*, statim
ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ. Πότε pone distinctionem ; deinde lege : *Mane prino Sab-
ρ ἀνέστη, ἄδηλον· πότε δὲ ἐφάνη, δῆλον, ὡς batorum apparuit primum Mariæ Magdalenæ*. Incer-
τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ προείρηται. Καὶ ὅτι tum est siquidem quando surrexerit ; quando au-

oan. XIX, 14.

Variæ lectiones et notæ.

Τὸ δὲ ἦν ὥρα B.
Πρὸς Σάββατον A.
Hunc locum ex codice Parisino Regio lau-
:h. Simonius in *Hist. crit. textus Nov. Test.*
.
Recte interpretes nominat. Hi enim soli hunc locum sollicitarunt. Intelligit autem interpretes eos, ex quibus repetita sunt scholia codicum Mosquensium, quos in mea Novi Testamenti editione appello a. d. e. 10. Reperiuntur vero hujusmodi codices etiam in aliis bibliothecis, ut ex Millio, Wetstenio et aliis constat.

tem apparueit, certum est, sicut etiam dicto capite prædictum est. Similiter quod primus Sabbatorum, dies Dominicus dicatur, quodque mane hujus Christus apparuerit, pariter ibi declaratum est.

μὲν πρώτῃ Σαββάτων ἡ Κυριακὴ λέγεται, καὶ ὅτι πρωὶ ταύτης ὁ Χριστὸς ἐφάνη, ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ δεδήλωται.

Quærendum autem, quomodo hoc loco scriptum est, quod apparuerit primum Mariæ Magdalenæ, siquidem apparuit primum non soli Magdalenæ, sed etiam alteri Mariæ Jacobi et Jose, veluti narravit Matthæus [78]. Dicendum ergo est quod per Magdalenam, alteram quoque significavit. Frequenti est enim in usu apud evangelistas per personam quæ insignior est, eam etiam intelligere, quæ minus nota est. Insignior autem erat Magdalene in hoc quod festinavit et præcessit ad monumentum : multo enim fidei in Christum calore fervebat, utpote magno ab eo affecta beneficio : cum ipsam a septem dæmoniis liberaverit.

Ζητητέον δέ, πῶς ἐνταῦθα γέγραπται ὅτι ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ. Καὶ γὰρ ἐφάνη πρῶτον οὐ τῇ Μαγδαληνῇ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἄλλῃ, τῇ τοῦ Ἰακώβου καὶ (83) τοῦ Ἰωσῆ, καθὼς ὁ Ματθαῖος ἱστόρησεν. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι διὰ τῆς Μαγδαληνῆς καὶ τὴν ἄλλην ἐδήλωσεν. Ἔθος γὰρ τοῖς εὐαγγελισταῖς ἐν πολλοῖς διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου προσώπου καὶ τὸ σὺν ἐκείνῳ ἐμφαίνειν. Ἐπισημοτέρα δὲ ἡ Μαγδαληνὴ κατὰ τὸ σπουδάζειν καὶ προπορεύεσθαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον. Πολλὴν γὰρ εἶχε θέρμην πίστεως εἰς Χριστόν, μεγάλως εὐεργετηθεῖσα παρ' αὐτοῦ. Ἑπτὰ γὰρ δαιμονίων ταύτην ἀπήλλαξεν.

Vers. 10. *Illa — flentibus.* Hoc est discipulis, qui cum eo versati fuerant, qui ipsum secuti fuerant : non solum undecim, verum etiam septuaginta duobus. Hoc itaque illis renuntiavit ista sane et altera Maria, Attestabantur autem et aliæ mulieres, sicut scripsit Lucas [79] ; de quibus quære prædicto Evangelii juxta Matthæum capite enarrationem illius dicti : *Illi autem sumptis pecuniis fecerunt prout docti erant* [80].

Ἐκείνη — κλαίουσι. Τοῖς μετ' αὐτοῦ ἀναστραφεῖσι, τοῖς αὐτῷ ἀκολουθήσασι μαθηταῖς, οὐ τοῖς ἑνδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς ἑβδομηκοντάδος. Ἀπήγγειλε μὲν οὖν τοῦτο αὐτοῖς αὕτη. Ναὶ μὴν καὶ ἡ ἄλλη Μαρία. Ἐπεμαρτύρουν δὲ καὶ αἱ ἕτεραι γυναῖκες, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψε, περὶ ὧν ζήτησον ἐν τῷ προλεχθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Οἱ δέ, λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν.

Vers. 12. *Post hæc autem* — Vers. 13. *crediderunt.* Hi duo ex septuaginta discipulis erant. Et quidam dicunt, eos esse Cleopam et eum, qui cum ipso pergebat in castellum nomine Emmaus, de quibus narravit Lucas [81]. Sed hoc videtur dictu absurdum. His siquidem, cum renuntiassent, non est habita fides, illi vero magis invenerunt apostolos dicentes : *Surrexit Dominus vere et visus est a Simone.* Manifestum ergo est, alios ese illos et alios istos : fuisse tamen et hos et illos ex septuaginta.

Μετὰ δὲ ταῦτα — ἐπίστευσαν. Οὗτοι οἱ δύο ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν ἦσαν. Καί τινες μὲν λέγουσιν εἶναι αὐτοὺς Κλεόπαν καὶ τὸν σὺν ἐκείνῳ πορευόμενον εἰς κώμην, ᾗ ὄνομα Ἐμμαοὺς, περὶ ὧν ὁ Λουκᾶς ἱστόρησεν· δοκεῖ δὲ ὁ λόγος ἀπίθανος. Οὗτοι μὲν γὰρ, ἀπαγγείλαντες, ἠπιστήθησαν· ἐκεῖνοι δὲ μᾶλλον εὗρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντας, ὅτι Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. Δῆλον οὖν ὅτι ἕτεροι οὗτοι, καὶ ἕτεροι ἐκεῖνοι. Ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα δὲ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι.

Primum itaque apparuit Christus Magdalenæ et alteri Mariæ, deinde his duobus, posmodum Petro, demum vero illis duobus. Sane his non est habita fides ; Petro vero tanquam summo ac principi cæterorum creditum est, et ita duo qui apud Lucam ab Emmaus reversi sunt, invenerunt aspostolos dicentes : *Surrexit Dominus vere, et visus est a Simone* [82]. — Et hæ omnes apparitiones in die resurrectionis factæ sunt.

Πρώτον μὲν οὖν ὁ Χριστὸς ἐνεφανίσθη τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ, εἶτα τῇ δυάδι τούτων, ἔπειτα τῷ Πέτρῳ· μετὰ τοῦτο δὲ τῇ δυάδι ἐκείνων. Διὸ καὶ οὗτοι μὲν ἠπιστήθησαν· ὁ δὲ Πέτρος, ὡς κορυφαῖος πάντων, ἐπιστεύθη. Καὶ λοιπὸν ἐλθόντες οἱ παρὰ τῷ Λουκᾷ δύο, εὗρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντας ὅτι Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως αἱ ὀπτασίαι (84) αὗται πᾶσαι γεγόνασιν.

Vers. 14. *Postea — crediderant. — Postea,* postcaquam videlicet certiores facti fuerant a Petro, venerantque Cleopas et comes ejus, ac narraverant quæ sibi in via acciderant : et quomodo ab eis cognitus fuerat in fractione panis, sicut dixit Lucas [83]. Ait enim ipse : *Hæc illis loquentibus ipse Jesus stetit in medio eorum, et ait illis : Pax vobis* [84], etc. Hoc au-

Ὕστερον — ἐπίστευσαν. Ὕστερον, μετὰ τὸ πληροφορηθῆναι αὐτοὺς παρὰ τοῦ Πέτρου, καὶ ὅσθεῖν τον τε Κλεόπαν καὶ τὸν σὺν αὐτῷ, καὶ ἐξηγεῖσθαι τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καθὼς εἴρηκεν ὁ Λουκᾶς. Φησὶ γὰρ ὁ οὐτὸς ὅτι Ταῦτα αὐτῶν (85) λαλούντων καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγ

[78] Matth. XXVIII, 9. [79] Luc. XXIV, 10. [80] Matth. XXVIII, 15. [81] Luc. XXIV, 13. [82] ibid. 34. [83] ibid. 35. [84] ibid 36.

Variæ lectiones et notæ.

(83) Καὶ Ἰωσῆ. sublato rasura *καί*, ut opinor, B.
(84) Αὗται, omittit A.
(85) Λαλούντων αὐτῶν A.

ῖς, Εἰρήνη ὑμῖν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐν τῇ ἑσπέρᾳ A tem etiam in ejusdem dieï vespera accidit. Scripsit
τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ τοῦτο γέγονεν. Ἔγραψε enim et Joannes : *Cum serum esset die illo, qui erat*
καὶ ὁ Ἰωάννης ὅτι Οὔσης ὀψίας, τῇ ἡμέρᾳ *unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant*
ῃ, τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν *discipuli congregati propter metum Judæorum, ve-*
ισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμέ- *nit Jesus, stetit in medio, et ait illis, Pax vobis* [85],
διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰη- etc. Tunc enim exprobravit incredulitatem eorum,
, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς · cordisque duritiem, sive impersuasibilitatem : quia
νη ὑμῖν καὶ τὰ ἑξῆς. Τότε γὰρ ὠνείδισε τὴν his qui viderant eum, postquam resurrexerat, non
τίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν, εἴτουν ἀπεί- crediderant, puta Magdalenæ et alteri Mariæ, ac his
, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ duobus de quibus scripsit Marcus. Itaque Marcus
τευσαν, ἤγουν τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ, καὶ dictam exprobrationem scripsit. Lucas vero et Jo-
δυσὶ τούτοις, περὶ ὧν ὁ Μάρκος ἱστόρησεν. Ὁ annes hac prætermissa, aliarum rerum quæ tunc
ὖν Μάρκος τὸν ῥηθέντα ὀνειδισμὸν ἀνέγραψεν · factæ sunt, meminerunt.
ι Λουκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης, τοῦτον παραδραμόντες, ἑτέρων πραγμάτων ἐμνημόνευσαν τηνικαῦτα γεγε-
νων.

ὶ εἶπεν — κτίσει. Πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ · εἶπε δὲ αὐ- B

τὸν λόγον τοῦτον οὐ τότε πάντως, ἀλλ' ὕστερον, ὅτε
ύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος, οὗ ἐτάξατο
ῖς ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον
γελίου γέγραπται.

Vers. 15. *Et dixit — creaturæ.* Hoc est in universum orbem. Dixit autem illis hunc sermonem, non tunc sane, sed postmodum, cum profecti sunt in Galilæam in montem, in quo constituit illis Jesus, veluti circa finem Evangelii secundum Matthæum scriptum est [86].

ι δ' ἑφεξῆς ὁ μὲν Ματθαῖος παρέλιπε, συντεμὼν τὴν
τούτων διήγησιν · ὁ δὲ Μάρκος ἀπήγγειλε, πλατύ-
ὸν περὶ τούτων λόγον.

Quæ vero sequuntur Matthæus quidem reliquit, horum narratione abbreviata. Marcus vero retulit, dilatato de his sermone.

πιστεύσας — κατακριθήσεται. Ὁ πιστεύσας καὶ
ισθεὶς σωθήσεται, εἴγε τὴν πίστιν καὶ τὸ βάπ-
κ καθαρὰ καὶ ἄσπιλα συντηρήσει, ἢ καὶ μετὰ τὸ
ῦσαι καθαρίσει.

Vers. 16. *Qui crediderit — condemnabitur. — Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit,* modo fidem ac baptismum impolluta conservaverit, aut post contractas sordes emundaverit ac purificaverit.

ιεῖται δὲ καὶ ἑτέρως ὁ λόγος, ὅτι Ὁ πιστεύσας C
βαπτισθεὶς σωθήσεταί, εἴγε τὰ τῆς πίστεως καὶ
οῦ βαπτίσματος ἐπιδείξεται. Ταῦτα δέ εἰσιν ἡ
σία τῶν ἐντολῶν του Χριστοῦ καὶ ἡ φυλακὴ ἑαυ-

Intelligitur autem verbum hoc et alio modo, *Qui crederit et baptizatus fuerit, salvus erit,* si ea quæ fidei sunt per baptismum susceptæ, demonstraverit ; illa vero sunt operatio mandatorum Dei, ac sui ipsius custodia.

ὐκ εἶπε δὲ ὅτι Ὁ πιστεύσας μόνον, οὐδὲ ὅτι
βαπτισθεὶς μόνον · ἀλλ' ἀμφότερα συνέζευξε ·
ρον γὰρ θατέρου χωρὶς οὐ σῴζει τὸν ἄνθρω-

Non dixit autem : Qui solum crediderit ; neque : Qui baptizatus fuerit, tantum, sed utrumque conjunxit : alterum enim sine altero non salvum facit hominem.

εῖα — παρακολουθήσει. Τοῖς πιστεύσασιν οὐχ
ὡς, ἀλλ' ὡς εἰρήκαμεν. Εἶτα λέγει καὶ τὰ σημεῖα,
, θαύματα.
ῷ τῷ ὀνόματί μου — καιναῖς. Γλώσσαις ξέναις, διά-
ους ἀλλοεθνέσιν.
ῥεις ἀροῦσι. Ἀφανίσουσιν', ἀνελοῦσιν, ἢ καὶ ἀροῦ-
ὶν (86) χειρὶ ἀκινδύνως.

Vers. 17. *Signa — prosequentur.* Eos qui crediderint : non simpliciter, sed sicut diximus. Deinde ponit et signa, sive miracula.

Vers. 17. *Per nomen meum. — novis.* Linguis peregrinis : idiomatis aliarum gentium.

Vers. 18. *Serpentes tollent.* Delebunt, occident, D aut etiam in manibus absque periculo tenebunt.

ὰν — βλάψῃ. Πολλὰ τοιαῦτα πολλοῖς παρηκο-
ησαν ἁγίοις, καὶ ἀεὶ παρακολουθοῦσι τοῖς πιστοῖς
ργάταις δὲ καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Πίστις
χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστι κατὰ τὸν μέγαν (87)
ὸν.

Vers. 18. *Et si — nocebit.* Multa talia plurimis contigerunt sanctis, semperque contiguntfidelibus, qui videlicet exercentur in evangelicis præceptis : nam fides sine operibus mortua est juxta magnum illum Jacobum [87].

πὶ — ἕξουσι. Διὰ τῶν ῥηθέντων σημείων καὶ τὰ πα-
λειμμένα ἐνέφηνεν. Εἶπε γὰρ καὶ προλαβὼν ὅτι πάντα
πὰ τῷ πιστεύοντι.

Vers 18. *Super — habebunt.* Per dicta signa, etiam ea innuit quæ prætermissa sunt. Dixit enim in præcedentibus, quod omnia possibilia sunt credenti [88].

Matth. xx, 19. [86] Matth. xxviii, 16. [87] Jac. ii, 26 [88] Marc. ix, 23.

Variæ lectiones et notæ.

3) Χερσὶν habet Hentenius in interpretatione. (87) Imo Ἰάκωβον, ut Hentenius habet.

Vers. 19. *Dominus itaque — cœlum. — Postquam locutus est*, non hæc solum, sed et omnia verba, quotquot eis locutus est a die ressurrectionis suæ, donec completi sunt quadraginta dies, in quibus apparebat discipulis, et conversabatur eum eis [89].

A Ὁ μὲν οὖν Κύριος — οὐρανόν. Μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς οὐ μόνον τοὺς λόγους τούτους, ἀλλὰ πάντας, ὅσους ἐλάλησε τούτοις, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι συμπληρώσεως τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐν αἷς ἦν ὀπτανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ συναυλιζόμενος (88).

Dictum est autem de assumptione sua etiam in fine Evangelii juxta Matthæum.

Εἴρηται δὲ περὶ τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 19. *Et sedit — Dei*. Atqui Deus et Pater ejus cum sit incorporeus, nequaquam dextra habet aut sinistra ; hi namque habitus sunt corporum. Reliquum est ergo, ut sedere ipsius, requiem manifestet ac fruitionem divini regni. Quod autem additur : *A dextris Dei*, familaritatem denotat ac æqualem cum Patre honorem.

Καὶ ἐκάθισεν — τοῦ Θεοῦ, Καὶ μὴν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, ασωματος ὢν, οὐκ ἂν ἔχοι δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Τῶν σωμάτων γὰρ ταῦτα σχήματα. Λοιπὸν οὖν τὸ μὲν καθίσαι δηλοῖ ἀνάπαυσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ Ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ οἰκείωσιν καὶ ὁμοτιμίαν πρὸς τὸν Πατέρα.

† Non tantum in dextris Patris sedere dicitur Filius, verum etiam stare : quemadmodum in libro Actorum dixit Stephanus [90] ; ut illiud quidem requiem designet intransmutabilem, hoc autem firmam ac divinam in bono confirmationem. Unde nulla hujusmodi verborum immutatio reddit aliquam sententiæ diversitatem. Præterea cum dixit stare Filium, non dixit sedere Patrem : ne ex hoc intelligamus differentiam dignitatis. Restat igitur, ut et consedere Patri dicatur et simul cum eo stare.

B [Οὐ μόνον (89) καθῆσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ἵστασθαι λέγεται, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων ὁ Στέφανος εἶρηκε· τοῦ μὲν τὸ καθιδρῦσθαι ἀμεταθέτως· τοῦ δὲ, τὸ βεβηκέναι παγίως τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀγαθῷ, δογματίζοντος . καὶ οὐδὲν ἡ τῶν ῥημάτων ἑτερότης περὶ τὸν νοῦν διαφέρεται. Ἄλλως τε, ὁ εἰπὼν ἵστασθαι τὸν Υἱὸν οὐκ εἶπε καθῆσθαι τὸν Πατέρα, ἵνα καὶ (90) διαφορὰν νοήσωμεν ἀξιώματος. Λοιπὸν οὖκ καὶ συγκάθηται καὶ συνίστατα].

Vers. 20. *Illi vero — signis*. Sermonem prædicationis.

Utinam autem et sermone doctrinæ nostræ confirmetur per subsequentia debitæ virtutis signa, ut in fine vitæ nostræ perfecti inveniamur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi. Amen.

Ἐκεῖνοι δὲ — σημείων. [Τὸν λόγον τοῦ (91) κηρύγματος.]

Εἴη δὲ καὶ τὸν λόγον τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας βεβαιοῦσθαι διὰ τῶν ἐπακολουθεῖν ὀφειλόντων σημείων τῆς ἀρετῆς, ἵνα τέλειοι εὑρεθῶμεν ἐν τῷ τέλει τῆς ἡμετέρας ζωῆς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀμήν.

Τέλος
τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου.

[89]. Act. I, 3, 4. [90] Act, VII, 56.

Variæ lectiones et notæ

(88) Sic uterque codex.
(89) Inclusa codex uterque in margine exhibet.
(90) Καὶ omittit B.
(91) Inclusa absunt A.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

—

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

ς ἀπογραφῆς. (Cap. II. vers. 1.)
ὺν ἀγραυλούντων ποιμένων. II, 8.)
ὖ Συμεών. (II, 25.)
ννης τῆς προφήτιδος. (II, 36.)
οῦ γενομένου ῥήματος πρὸς Ἰωάννην.
.) Μθ. γ'.
ῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην. (III,

ὖ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος (IV, 1.)
οῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου. (IV,
ρ. α'.
ἰς πενθερᾶς Πέτρου. (IV, 38.) Μθ. η'.
'.
ὺν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (IV,
θ. θ' Μρ. γ'.
; ἄγρας τῶν ἰχθύων. (V, 4.)
ι λεπροῦ. (V, 12.) Μθ. ζ' Μρ. δ'.
ὖ παραλυτικοῦ. (V, 18.) Μθ. ιγ'. Μρ.
ζ'.
νὶ τοῦ τελώνου. (V, 27.) Μθ. ιδ'.

ὖ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (VI, 6.)
'. Μρ. ζ'.

Α ισ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. (VI, 12.) Μθ. ιθ'. Μρ. η'.
ιζ'. Περὶ τῶν μακαρισμῶν. (VI, 20.) Μθ. ε'.
ιη'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. (VII, 1.) Μθ. ζ'. Ἰω. σ'.
ιθ'. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας (VII, 11.)
κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου. (VII, 18.) Μθ. κ'.
κα'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ. (VII, 36.) Μθ. ξβ'. Μρ. μδ'. Ἰω. ιβ'.
κβ'. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου. (VIII, 4.) Μθ. κδ'. Μρ. θ'.
κγ'. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. (VIII, 22.) Μθ. ια'. Μρ. ι'.
κδ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος τὸν λεγεῶνα. (VIII, 26.) Μθ. ιβ'. Μρ. ια'.
Β κε' Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυνάγωγου. (VIII, 40.) Μθ. ιε'. Μρ. ιβ'.
κς'. Περὶ τῆς αἱμορῥοούσης. (VIII, 43.) Μθ. ισ'. Μρ. ιγ'.
κζ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (IX, 1.) Μθ. ι6'. Μρ. ιθ'.
κη'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (IX, 12.) Μθ. κσ'. Μρ. ισ'. Ἰω. η'.

—

EVANGELIUM

SECUNDUM LUCAM

—

CAPITA EVANGELII LUCÆ.

ıu Cæsaris.
toribus in agro degentibus.
ıeone.
ına prophetissa.
bo quod factum est ad Joannem.
qui Joannem interrogabant.
tationibus Jesu.
ente spiritum dæmoniacum.
u Petri.
rátis a variis morbis.
ptura piscium.
proso.
ıralytico.
vi publicano.

15. *De habente dextram manum aridam.*
C 16. *De apostolorum electione.*
17. *De beatitudinibus.*
18. *De centurione.*
19. *De filio viduæ.*
20. *De discipulis missis a Joanne.*
21. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*
22. *De seminante parabola.*
23. *De increpatione venti ac tempestatis maris.*
24. *De legione dæmonum.*
25. *De filia archisynagogi.*
26. *De muliere profluvio sanguinis laborante.*
27. *De emissione duodecim apostolorum.*
28. *De quinque panibus et duobus piscibus.*

κθ'. Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως. (IX, 18.) Μθ. λγ'. Μρ. κδ'.
λ'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ. (IX, 28.) Μθ. λδ'. Μρ. κε'.
λα'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (IX, 37.) Μθ. λέ'. Μρ. κζ'.
λβ'. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων. (IX, 46.) Μθ. λζ'. Μρ. κσ'.
λγ'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν. (IX, 56.) Μθ. ι'.
λδ'. Περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα. (X, 1.)
λε'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. (X, 25.) Μθ. νδ'. Μρ. λθ'.
λσ'. Περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς. (X, 30.)
λζ'. Περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας. (X, 38.)
λη'. Περὶ προσευχῆς. (XI, 1.)
λθ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν. (XI, 14.) Μθ. κβ'.
μ'. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐποράσης φωνήν. (XI, 27.)
μα'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον. (XI, 29.) Μθ. κγ'.
μβ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν. (XI, 37.)
μγ'. Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν νομικῶν. (XI, 46.) Μθ. νσ'.
μδ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. (XII, 1.) Μθ. λβ'. Μρ. κβ'.
με'. Περὶ τοῦ θελήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν. (XII, 13.)
μσ'. Περὶ τοῦ, οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα, πλουσίου. (XII, 16.)
μζ'. Περὶ τῶν Γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ. (XIII, 1.)
μη'. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας. (XIII, 10.)

A μθ'. Περὶ τῶν παραβολῶν. (XIII, 18.) Μθ. κδ. Μρ. θ'.
ν'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. (XIII, 22.)
να'. Περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρῴδην. (XIII, 31.)
νβ'. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ. (XIV, 1.)
νγ'. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾷν τὰς πρωτοκλισίας. (XIV, 7.)
νδ'. Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δείπνῳ. (XIV, 15.) Μθ. να'.
νε'. Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου. (XIV, 28.)
νσ'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή. (XV, 3.)
νζ'. Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν. (XV, 12.)
B νη'. Περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας. (XVI, 1.)
νθ'. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου. (XVI, 19.)
ξ'. Περὶ τῶν δέκα λεπρῶν. (XVII, 11.)
ξα'. Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας. (XVIII, 1.)
ξβ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου. (XVIII, 9.)
ξγ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν. (XVIII, 18.) Μθ. μα'. Μρ. κθ'.
ξδ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ. (XVIII, 35.) Μθ. μδ'. Μρ. λα'
ξε'. Περὶ τοῦ Ζακχαίου. (XIX, 1.)
ξσ'. Περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. (XIX, 12.)
ξζ'. Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς. (XIX, 13)
ξη'. Περὶ τοῦ πώλου. (XIX, 29.) Μθ. με'. Μρ. λβ'. Ιω. ιθ'.
C ξθ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ Γραμματέων. (XX, 1.) Μθ. μέ'. Μρ. λέ'.

29. *De interrogatione Domini ad discipulos.*
30. *De transfiguratione Jesu.*
31. *De lunatico.*
32. *De disputantibus, quis esset major.*
33. *De eo cui non permisit ut sequeretur.*
34. *De designatis septuaginta apostolis.*
35. *De tentante legisperito.*
36. *De eo qui inciderat in latrones.*
37. *De Martha et Maria.*
38. *De oratione.*
39. *De ejecto dæmonio muto.*
40. *De muliere, quæ de turba vocem extulit.*
41. *De his qui signum petebant.*
42. *De Pharisæo qui Dominum invitavit.*
43. *De deploratione legisperitorum.*
44. *De fermento Pharisæorum.*
45. *De eo qui volebat dividere hæreditatem.*
46. *De divite cujus ager ferax fuit.*
47. *De Galilæis et iis qui in Siloe,* etc.
48. *De muliere contracta spiritum infirmitatis habente.*
49. *De parabolis.*
50. *De eo qui Dominum interrogabat, an pauci essent, qui salutem consequerentur.*
51. *De his qui suadebant, ut secederet propter Herodem.*
52. *De hydropico.*
53. *De non amandis primis accubitibus.*
54. *De invitatis ad cœnam.*
55. *De ædificatione turris parabola.*
56. *De centum ovibus parabola.*
D 57. *De duobus filiis, quorum junior luxuriose vixit.*
58. *De dispensatore iniquo.*
59. *De divite et Lazaro.*
60. *De decem leprosis.*
61. *De judice iniquo.*
62. *De Pharisæo et Publicano.*
63. *De divite, qui Dominum interrogavit.*
64. *De cæco.*
65. *De Zacchæo.*
66. *De homine qui profectus est, ut acciperet sibi regnum.*
67. *De his qui decem minas acceperunt.*
68. *De pullo.*
69. *De sacerdotibus et scribis ac senioribus, qui Dominum interrogabant.*

ερὶ τοῦ ἀμπελῶνος (XX, 9). Μθ ν'. Μρ. λζ' A
ερὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον (XX, 20). Μθ
β'. Μρ. λζ'.
ερὶ τῶν Σαδδουκαίων (XX, 27). Μθ. νγ'. Μρ.
η'.
ρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους, πῶς ἐστιν υἱὸς
αυὶδ ὁ Χριστός (XX, 41). Μθ. νε' Μρ. μ'.
ερὶ τῆς χήρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης (XXI,
). Μρ. μα'.
ρώτησις περὶ συντελείας (XXI, 7). Μθ. νζ'. Μρ.
β'.

οϛ'. Περὶ τοῦ Πάσχα (XXII, 1). Μθ. ξγ' Μρ. με.
οζ'. Περὶ τῶν φιλονεικησάντων, τίς μείζων (XXII, 24).
οη'. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ (XXII, 31). Μθ. ξζ'. Μω. μζ'.
οθ'. Ἐξουθένησις Ἡρῴδου (XXIII, 14).
π'. Περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν (XXIII, 27).
πα'. Περὶ τοῦ μετανοήσαντος ληστοῦ (XXIII, 39).
πβ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος (XXIII, 50). Μθ. ξη'. Μρ. μη'. Ἰω. νη'.
πγ. Περὶ τοῦ Κλεόπα (XXIV, 13).

De vinea.
De his qui Dominum interrogabant occasione census. B
De Sadducæis.
Interrogatio Domini ad Judæos, quomodo dicant Christum filium esse David.
De vidua quæ duo minuta obtulit.
De consummatione.

76. *De Pascha.*
77. *De contentione, quis esset major.*
78. *De expetitione Satanæ.*
79. *De contemptu Herodis.*
80. *De mulieribus Dominum plangentibus.*
81. *De latronis pœnitentia.*
82. *De petitione corporis Domini.*
83. *De Cleopa.*

ΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

ακάριος Λουκᾶς, Ἀντιοχεὺς (1) μὲν ἦν τὸ (2)
πᾶσαν δὲ τὴν ἐν λόγοις παίδευσιν μετελθών,
ν ἰατρικὴν τῶν σωμάτων ἐμαθών, ὕστερον
ὴν ἰατρικὴν τῶν ψυχῶν κατώρθωσε · πρῶτα
ὶ Χριστῷ φοιτήσας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ σπέρ-
τῆς εὐσεβείας ὑποδεξάμενος . (3) ἔπειτα δὲ C
τῷ κορυφαίῳ συναρμοσθεὶς καὶ διαφερόντως
λεῖς, καὶ γεγονὼς ἀκόλουθος αὐτῷ καὶ συνέκ-
καθάπερ δὴ καὶ Πέτρου τοῦ κορυφαίου, Μάρ-

ι δέ τινες, καὶ μᾶλλον (4) Ὠριγένης, ὅτι τοῖς
κοντα ἀποστόλοις καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς, πρὸ
πστικοῦ σταυροῦ, συνηρίθμηντο.
κ δὲ πεντεκαίδεκα χρόνους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
ς, ἐπιτραπεὶς παρὰ Παύλου, συνέγραψε τὸ Εὐαγγέ-
όν τινα Θεόφιλον, πιστότατον καὶ θεοφιλέστατον,
τῶν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς σεσιωπημένων αὐ-
ομνημονεύσας.
ιὸ ἥπερ — πραγμάτων. Ἐνέφηνέ τινας ἐπιχειρή-
μὲν ἀναγράψασθαι (5) Εὐαγγέλιον, πόρρω δὲ D
ληθείας ἀποπλανηθέντας. Οὐ γὰρ περὶ Ματθαίου
ίρκου τοῦτό φησιν · Οὗτοι γὰρ οὐκ ἐπεχείρησαν,
ραψαν. Περὶ τῶν πεπληροφορημένων δὲ, τουτέσ-
ι τῶν βεβαιωθέντων ἐν Ἡμῖν, τοῖς ἀληθέσι
αῖς τοῦ Κυρίου, Πραγμάτων. Εἰσὶ δὲ ταῦτα αἱ
ξεις καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, τὰ θαύματα καὶ τὰ δι-
τα, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἡ ἔνσαρκος αὐτοῦ πολι-

INTERPRETATIO EVANGELII LUCÆ.

Beatus Lucas Antiochensis fuit genere. Omnem autem sermonis disciplinam adeptus, medicinam etiam corporum didicit, ac postmodum animarum quoque medicinam assecutus est. Primum quidem Christo adhæsit, et ab eo pietatis semina suscepit. Postea vero Paulo duci conjunctus, maximeque familiaris effectus est, ac discipulus ejus, comesque itineris : quemadmodum et Marcus Petri cæterorum principis.

Dicunt autem quidam, et maxime Origenes, quod Marcus et Lucas ante Dominicam passionem inter septuaginta discipulos connumerati sunt.

Post quindecim vero annos a Salvatoris assumptione, permissu Pauli conscripsit Evangelium ad Theophilum fidelissimum Deique amantissimum. Multa autem, quæ ab aliis evangelistis silentio fuerant præterita, iste commemorat.

CAP. I. Vers. 1. *Quando quidem — rerum.* Demonstrat, quosdam tentasse Evangelium conscribere, sed a veritate longe aberrasse. Non enim de Matthæo et Marco hoc dicit : *Hi enim non tentaverunt, sed scripserunt.* Certissima fide comprobata, hoc est, confirmata. *Nobis*, qui Christi sumus discipuli. *Rerum* ; hæ autem sunt opera ac sermones ejus, miracula ac dogmata, et, ut, semel dicam, conversatio ejus in carne.

Variæ lectiones et notæ.

ιέν et mox δέ omittit A.
lis similia leguntur apud Euseb. *Hist. eccles.*
. cap. 4.
ιεξάμενος A.

(4) Haud dubie tomo primo in Evangelium Matthæi, ut colligere licet ex Euseb. *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 25.
(5) Εὐαγγέλια B.

Vers. 2. *Sicut — verbi.* A principio miraculorum et dogmatum. Hoc autem scribens ostendit, quod ipse illis posterior ad ipsum accessisset: ideoque hæc ab illis didicerat, qui semper cum Christo fuerant, ac singula viderant et audierant; dicit autem eos discipulos, qui e duodenario fuerunt numero. Verbum vero intelligit hic Christum, qui ab his per incarnationem ac humanitatem visus est. Ministros quoque hos nominavit, utpote auditores et ad fidei prædicationem emissos.

Vers. 3. *Visum est — Theophile.* Assecutio hoc loco pro cognitione sumenda est. Cuncta videlicet opera Salvatoris ac sermones. Dicit ergo: *Visum est et mihi*, hoc est, Æquum apparuit mihi, qui cuncta a principio accurate cognovi, ordine tibi scribere. Deinde etiam scribendi causam addit.

† Hic senatorii erat ordinis, et fortassis præfectus. Strenui enim nomen ad præsides ac primates dicebatur: sicut et Paulus ait ad præsidem Festum: *Strenue Feste*[1]. Omnis etiam homo, qui Deum amat, sumpta adversus affectiones fortitudine, dici potest strenuus Theophilus ac dignus, qui doctrinam audiat evangelicam.

Vers. 4. *Ut — certitudinem.* Ut agnoscens, vehementius sermonum fidei certitudine rapiaris (*bb*); de quibus imbutus fueras, sive, de quibus edoctus es, ne te fallat narratio, quam multi tentaverunt retexere, sicut superius declaratum est.

Vers. 5. *Fuit — Zacharias.* Patrem dicit Baptistæ. Primum autem admiranda exponit, quæ circa Præcursoris conceptum ac nativitatem acciderunt, demonstrans, quod statim ab exordio vitæ dignus erat, qui Christum annuntiaret, populoque demonstraret.

Quia vero ea narraturus est quæ apud Judæos contigerunt, merito quoque ponit præ oculis tempus Herodis regis, ut et tempus illarum rerum fiat manifestum. Herodem autem intelligit eum, qui infantes occidit, patrem illius Herodis, qui Præcursorem interemit.

Vers. 5. *Ex vice Abia.* Vicem appellabant hebdomadarium ministerium. Tunc siquidem duo erant templi sacerdotes sibi mutuo succedentes. Abia videlicet et Barachias. Ex vice igitur Abia, sive, post vicem Abia, id est, succedens ipsi Abia.

Vers. 5. *Et — Aaron.* E posteris Aaron. Demonstravit ergo, quod Præcursor a sacerdotali descendit tribu, non secundum patrem tantum, sed etiam secundum matrem: et utrinque sacerdotalis erat.

[1] Act. xxvi, 25.

A Καθὼς — λόγου. Ἀπ' ἀρχῆς τῶν θαυμάτων καὶ τῶν δογμάτων. Τοῦτο δὲ γράψας, ἔδειξεν ὅτι αὐτὸς ὕστερος ἐκείνων ἐφοίτησεν αὐτῷ· διὸ καὶ παρ' αὐτῶν ἔμαθε ταῦτα, διὰ παντὸς συνόντων τῷ Χριστῷ, καὶ ὁρώντων καὶ ἀκουόντων ἕκαστα. λέγει δὲ τοὺς τῆς δωδεκάδος τῶν μαθητῶν. Λόγον δὲ τὸν Χριστὸν ἐνταῦθά φησιν, ὁραθέντα τούτοις διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως· ὑπηρέτας δὲ τούτους ὠνόμασεν, ὡς ὑπηκόους, καὶ ὡς ἀποσταλέντας εἰς τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως.

Ἔδοξε — Θεόφιλε. Παρακολούθησιν τὴν γνῶσιν ὑπολήπτεον ἐπὶ τοῦ παρόντος ῥητοῦ. Πᾶσι δὲ, τοῖς ἔργοις καὶ λόγοις δηλονότι τοῦ Σωτῆρος. Ἄνωθεν δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν. Λέγει γοῦν ὅτι Ἔδοξε κἀμοί, τουτέστιν, ἀρεστὸν ἐφάνη, γνόντι ἀπ' ἀρχῆς πάντα πρὸς B ἀκρίβειαν, καθεξῆς σοι γράψαι. Εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς.

†† [Θῦτος (6) συγκλητικός ἦν καὶ ἄρχων ἴσως. Τὸ γὰρ κράτιστος ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων εἴωθε. Ὡς καὶ ὁ Παῦλός φησι πρὸς τὸν ἡγεμόνα Φῆστον, Κράτιστε Φῆστε. Καὶ πᾶς δὲ ἄνθρωπος θεοφιλὴς, καὶ κράτος κατὰ τῶν παθῶν ἀναδεξάμενος, Θεόφιλὸς ἐστι κράτιστος, ὃς καὶ ἄξιος τῷ ὄντι ἐστὶν ἀκούειν τοῦ Εὐαγγελίου.]

Ἵνα — ἀσφάλειαν. Ἵνα ἐπιγνῷς, ἵνα πλέον κατάσχῃς τὴν ἀσφάλειαν τῶν λόγων τῆς πίστεως, περὶ ὧν κατηχήθης. ἤγουν περὶ ὧν ἐδιδάχθης, ὥστε μὴ σφαλῆσθαί σε τῇ διηγήσει, ἣν πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Ἐγένετο — Ζαχαρίας. Τὸν πατέρα λέγει τοῦ Βαπτιστοῦ. C Προεκτίθεται δὲ τὰ κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ γένεσιν τοῦ Προδρόμου παράδοξα, παριστῶν ὅτι εὐθὺς ἐκ προοιμίων τῆς ζωῆς ἀξιόπιστος ἦν, καταγγέλλων καὶ ὑποδεικνύων τὸν Χριστὸν τῷ λαῷ.

Ἐπεὶ δὲ (7) περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις γεγενημένων διηγήσασθαι μέλλει, παρασημειοῦται τὸν καιρὸν τῆς Ἡρῴδου βασιλείας εἰκότως, ἵνα γένηται δῆλος καὶ ὁ χρόνος αὐτῶν (8). Ὁρῴδην δὲ νόει τὸν βραφοκτόνον, τὸν πατέρα Ἡρῴδου, τοῦ ἀνελόντος τὸν Πρόδρομον.

Ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά. Ἐφημερίαν ἐκάλουν τὴν ἑβδομαδιαίαν λειτουργίαν. Δυὸ γὰρ ἦσαν τότε ἱερεῖς τοῦ ναοῦ, ἀλλήλων διάδοχοι. Ἀβιὰ καὶ Ζαχαρίας (9). Ἐξ ἐφημερίας οὖν Ἀβιὰ, ἤγουν μετὰ τὴν ἐφημερίαν Ἀβιὰ, τουτέστι, διάδοχος τοῦ Ἀβιά. D

Καὶ — Ἀαρών. Ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀαρών. Ἔδειξεν οὖν ὅτι ὁ Πρόδρομος ἐκ τῆς ἱερατικῆς κατήγετο φυλῆς οὐ κατὰ τὸν πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μητέρα, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἱερατικὸς ἦν.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Hæc neuter meorum agnoscit. Edidit hæc ex margine sui codicis Hentenius. Repetita sunt ex Theophylacto, p. 293, C.

(7) Τῶν, etiam ante περὶ, habet A.

(8) Αὐτῶν, ex correctione B. Αὐτοῦ. A.

(9) Βαραχίας Hentenius.

(*bb*) *Ut — rapiaris.* In Græco expedita sunt omnia. Ut cognoscas, ut magis (firmius) complectaris certitudinem sermonum fidei. nterpres videtur legisse, ἵνα ἐπιγνοὺς πλεονάσῃς τῇ ἀσφαλείᾳ. Sed ea, quam nos edidimus verior est haud dubie lectio.

ὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ. Προσέθηκε καὶ A
ιεν ἀκριβείας.

— Θεοῦ. Δικαίους (10) νῦν, τοὺς ἐναρέ-
ι. [Ἦσαν δὲ δίκαιοι οὐκ ἐνώπιον (11) τῶν
,] ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τοῦτον ἔχοντες
ἧς δικαιοσύνης αὐτῶν. Αὕτη γὰρ ἀληθὴς
ᾗ.

μενοι — ἄμεμπτοι. Τὰς νομικὰς ἐντολὰς
καὶ δικαιώματα, ὡς δικαιοσύνης μεστὰς,
καιούσας τοὺς μετιόντας αὐτάς.

ἰκ — προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν
οβεβηκότες, ἤτοι γεγηρακότες.

(12) τῶν δικαίων γυναῖκες, καὶ αἱ δίκαιαι, B
ἔτεκνοι, ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι ὁ νόμος οὐκ ἀπαι-
κνίαν σωματικὴν, ἀλλὰ πνευματικήν.

ὁ — θυμιάματος. [Ἔλαχεν· οὗτος (13) ὁ
δεκάτῃ τοῦ ἑβδόμου μηνὸς ἦν, ὡς ὁ νόμος
Ἐν τῷ μηνὶ γάρ, φησὶ, τῷ ἑβδόμῳ τῇ
οῦ μηνὸς ταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ
ὅσα περὶ τῆς ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γενομέ-
ὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσόδου τοῦ ἀρχιερέως
ὁρευται. Ἑβδομος δὲ παρ' Ἑβραίοις, ὁ
Σεπτέμβριος, καθ' ὃν καὶ (14) ἡ Ἐλισάβετ
τὸν Πρόδρομον.]

ιὲν ἦν τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ·
ὸ θυσιαστήριον τῶν προσφερομένων ζώων,
λλων καρπωμάτων. Ἐκ δεξιῶν δὲ ἵστατο, ὡς
ἀγαθὰ μέλλων ἀπαγγέλλαι.

αὐτόν. Ἐταράχθη, ὑποπτεύσας ἤδη ἀπο- C

– Ζαχαρία. Πρῶτον ἐκβάλλει τὸν φόβον
ἧς αὐτοῦ, ἵνα χωρὶς ταραχῆς ἀκούσῃ, καὶ
τοῖς αὐτοῦ λόγοις· εἰπὼν δὲ ὅτι Μὴ φο-
ῃνεν ὅτι Χαῖρε · εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν
ἰ·

— σου. Ἡ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ.
ιτης γὰρ καθεκάστην οἱ ἱερεῖς ἐδέοντο.
ὴ δὲ, ὡς μέλλοντος ἤδη τοῦ Σωτῆρος
ἰσαι, καὶ σῶσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν
αὐτῶν. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ καὶ βεβαίωσιν τοῦ
ῆναι τὴν δέησιν αὐτοῦ φησι ·

γυνή — σοι. Χρησιμεύοντα καὶ τοῦτον D
σωτηρίαν τοῦ λαοῦ. Ἔμελλε γὰρ ὑποδεῖ-
αῷ τὸν Σωτῆρα. Καὶ ἐπείπερ ἡ μετάνοια
ι τῆς σωτηρίας, ἔδει τὸν κήρυκα τῆς με-
ροδραμεῖν τοῦ ᾠρουμένου τὴν σωτηρίαν.
ινᾶται πρῶτον ὁ Πρόδρομος.

λέσεις — Ἰωάννην. Ὡς κεχαρισμένον ἐκ
ιτρὸς, εἴτουν, πεφιλημένον Θεῷ, ἢ ὡς χα-

Vers. 6. *Et nomen ejus Elisabeth.* Addidit et hoc diligentiæ causa.

Vers. 6. *Erant — Deo.* Justos dicit nunc, virtuti deditos Erant autem justi, non coram hominibus, sed coram Deo, hunc habentes suæ justitiæ inspectorem : hæc enim est vera justitia.

Vers. 6. *Incedentes — absque reprehensione.* Legalia præcepta vocavit etiam justificationes, utpote justitiæ plenas : et quæ incedentes in ipsis justificarent.

Vers. 7. *Et non — processerant in diebus suis. Processerant*, hoc est, Senuerant et provectæ erant ætatis.

† Sæpenumero justorum uxores, etiam justæ liberis caruerunt, ut hinc discas, legem non exigere carnalem propagationem, sed spiritualem.

Vers. 8. *Factum est* — Vers. 11. *thymiamatis* † † Sortitus est. Tempus hoc erat dies decima mensis septimi, uti lex jubebat[2]. Mense enim, inquit septimo, decima mensis die, demittite mentes vestras, et reliqua, quæ de introitu summi sacerdotis in Sancta sanctorum semel quotannis facto ibi præcepta sunt. Septimus autem apud Hebræos, apud nos est September, quo mense etiam Elisabeth concepit Præcursorem.

Intus erat altare thymiamatis : extra vero altare, super quod offerebantur animalia et oblationes. A dextris autem stetit, ut qui prospera et bona nuntiaturus venerat.

Vers. 12. *Et — eum.* Turbatus est, suspicatus, se protinus moriturum.

Vers. 13. *Dixit — Zacharia.* Primum abjecit animi illius timorem, ut sine turbatione audiret, et animum adverteret ipsius sermonibus. Dicens autem, *Ne timeas*, innuit, ut gaudeat ; deinde causam quoque ponit gaudii.

Vers. 13. *Quia — tua.* Quam pro salute populi fudisti. Pro hac enim sacerdotes quotidie precabantur. Exaudita est autem, eo quod jam Salvator sit humanitatem suscepturus, et populum suum a peccatis eorum salvum facturus. Ad demonstrationem vero et confirmationem, quod ejus oratio exaudita esset, ait :

Vers. 13. *Et uxor — tibi.* Et hunc utilem ad populi salutem. Ostensurus enim erat populo Salvatorem. Nam quia pœnitentiam precedere oportet ad salutem, opus etiam erat, ut pœnitentiæ prædicator eum præcederet, qui salutem erat collaturus. Ideo quoque primum nascitur Præcursor.

Vers. 13. — *Et vocabis — Joannem.* Utpote a ventre matris gratia donatum, sive a Deo amatum. Vel

[2] xvi, 29.

Variæ lectiones et notæ.

ante νῦν, addit B.
æ hic inclusa sunt, absunt a cod. A.
od hic addit scholium interpres, mei non
t. Est autem ex Theophylacto, p. 299 E,
desumptum.
(13) Hoc scholio, quod uterque meus in margine habet, caret Hentenius.
(14) Ἡ omittit A.

tanquam causam gratiæ suis parentibus, multisque aliis, veluti postea manifestum erit. Joannes enim Hebraicum nomen est, quod si quis ad Latinam vocem interpretetur, sonat *gratia* vel *gaudium*.

Vers. 14. *Et erit — exultatio.* Qui talis pueri factus sis pater, cujus et conceptus, et quæ sequentur, supernaturalia erunt ac admiranda, sicut in sequentibus patebit.

Vers. 14. *Multique — gaudebunt.* Non cognati, solum et vicini, verum etiam, quibuscunque divinitus innotuerit, quod ministerium ipse sit expleturus.

Vers. 14. *Erit — Domino.* Magnus apud Deum, quia magnus virtutibus.

Vers. 15. *Et vinum — bibet.* Sicera vocabatur, quidquid in modum vini inebriare poterat : maxime vero potio a palmarum fructu confecta.

Vers. 15. *Et spiritu — suæ.* Postquam per vini ac siceræ (*cc*) abstinentiam de suavium rerum abstinentia fecit certiorem, ubi etiam ab hoc innuit durum conversationis ejus exercitium, docuitque, quod magnus futurus erat coram Domino : ad firmam deinceps persuasionem dicit id, quod majus est, videlicet, quod a puero induetur virtute ex alto, prævidente Deo conversationem ejus et in quod divinum vas erat evasurus.

Vers. 16. *Multosque — ipsorum.* Qui ab eo persuasi confugient ad Christum : hunc enim vocat hic Dominum Deum.

Vers. 17. *Et — eo.* Præcurret coram eo, prædicans pœnitentiam et annuntians adventum ejus.

Vers. 17. *In — Eliæ.* Spiritum appellavit, gratiam spiritualem : virtutem autem, efficaciam. Dicit ergo quod gratiam quoque et efficaciam habebit Eliæ, quas videlicet habebit Elias præcurrens secundum Christi adventum : et hic nunc faciet, quæ postmodum facturus est Elias. Apponit autem et quæ futura sit ejus virtus, sive potentia.

Vers. 17. *Ut convertat — filios.* Prophetavit hoc et Malachias, et accurate declaratum est vicesimo capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur : *Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus erat.*[1].

Vers. 17. *Et — justorum.* Hos eosdem dicit inobedientes, quia ad id usque tempus fuerant inobedientes. Convertet ergo hos ad prudentiam bonorum, ad intelligentiam perfectorum.

Vers. 18. *Ut paret — præparatam.* Præparatam per pœnitentiam : vel præparatam ad salutis susceptionem.

Vers. 18. *Dixitque suis.* Ad senectutem ac naturæ imbecillitatem, verum non attenta Dei

[1] Matth. xi, 14.

A ρᾶς αἴτιον τοῖς τε γεννήτορσι καὶ ἄλλοις πολλ ἐφεξῆς γενήσεται δῆλον. Ἰωάννης γὰρ Ἑβραϊκ ἐστιν ὄνομα, μεθερμηνευόμενον δὲ πρὸς τὴν Ἑλ φωνὴν, σημαίνει χάριν ἢ χαράν.

Καὶ ἔσται — ἀγαλλίασις. Γεγονότι πατρὶ οὑτου παιδὸς, οὗ καὶ ἡ σύλληψις καὶ τὰ ἐξῆς φυῇ καὶ παράδοξα, καθὼς εὑρήσομεν προϊόντες.

Καὶ πολλοὶ — χαρήσονται. Οὐ μόνον συγγεν οἰκεῖοι, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἀπεκαλύφθη θεόθεν, ἣν ἀνύειν διακονίαν.

Ἔσται — Κυρίου. Μέγας παρὰ Θεῷ, ὡς μέγ ἀρεταῖς.

Καὶ οἶνον — πίῃ. Σίκερα ἐκαλεῖτο πᾶν τὸ B τὸν οἶνον μέθυσμα, μάλιστα δὲ τὸ ἐκ φοινίκων ασμένον.

Καὶ πνεύματος — αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀποχῆ οἴνου καὶ τοῦ σίκερα προμηνύσας τὴν ἀποχ ἡδέων, καὶ παραστήσας ἐντεῦθεν τὴν σκλ γίαν τῆς διαίτης αὐτοῦ, καὶ διδάξας ὅτι ἔσται κατὰ Θεὸν, λοιπὸν εἰς πληροφορίαν λέγει μεῖζον, ὅτι ἐκ βρέφους ἐνδύσεται τὴν ἐξ ὕψου ναμιν, προειδότος τοῦ Θεοῦ τὴν πολιτείαν, ἣ σεται, καὶ οἷον ἀποβήσεται σκεῦος.

Καὶ πολλοὺς — αὐτῶν. Ὅσοι πεισθέντες προσέδραμον τῷ Χριστῷ. Τοῦτον γὰρ ἐνταῦθα Κύριον καὶ Θεόν.

Καὶ — αὐτοῦ. Προδραμεῖται ἔμπροσθεν C κηρύσσων μετὰ νοιαν, καὶ καταγγέλλων τὴν σίαν αὐτοῦ.

Ἐν — Ἡλίου. Πνεῦμα μὲν ὠνόμασε τὸ ματικὸν χάρισμα · δύναμιν δὲ τὴν ἐνέργειαν. γοῦν ὅτι καὶ τὸ χάρισμα καὶ τὴν ἐνέργει τοῦ Ἡλίου, ἅπερ Ἠλίας ἔξει, προτρέχων τῆς ρας παρουσίας Χριστοῦ. Καὶ ποιήσει οὗτος ἅπερ Ἠλίας ὕστερον. Προστίθησι δὲ καὶ τίς ἡ δύναμις αὕτη.

Ἐπιστρέψαι — τέκνα. Προεφήτευσε τοῦτο Μαλαχίας, καὶ ἡρμηνεύθη σαφῶς ἐν τῷ εἰκοστ φαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τὸ εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας ὁ ἔρχεσθαι.

Καὶ — δικαίων. Τοὺς αὐτοὺς λέγει καὶ ἀπ D ὡς ἄχρι τότε μὴ πεισθέντας. Ἐπιστρέψει αὐτοὺς, εἰς φρόνησιν ἐναρέτων, εἰς σ τελείων.

Ἑτοιμάσαι — κατεσκευασμένον. Κατεσκευα τῇ μετανοίᾳ, ἢ κατεσκευασμένον εἰς ὑπο σωτηρίας.

Καὶ εἶπε — αὐτῆς. Πρὸς τὸ γῆρας καὶ τὴν νειαν τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν δύναμ

Variæ lectiones et notæ.

(*cc*) De vocabulo σίκερα ita habet Christost. t. VI, p. 57 : Σίκερα ἐνταῦθά φησι τῶν φοινίκων τὸν ὀπόν, ὃν ἐπετήδευον, συντριβοντες τὸν καρπὸν καὶ καταθλῶντες, εἰς οἶνου μετασχηματίζειν φύσιν ρωτικὸν δέ ἐστι τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθη. Adde phyl. p. 301.

κς, οὐκ εὐχερῶς παρεδέξατο τὴν ἐπαγγελίαν A virtute, tardus erat ad suscipiendam fœtus promissionem.

ριθεὶς — ταῦτα. Ποῖα; ἡ γέννησις, δηλαδή, ις τοῦ ὀνόματος.

— μου. Τοῖς περὶ τούτων.

Vers. 19. *Et respondens — hæc.* Quænam? nativitas videlicet, ac nominis impositio.

Vers. 20. *Eo quod — meis.* Quæ de his erant rebus.

— αὐτῶν. Εἰς τὸν καν καιρὸν τῆς γεννήσεως ήσεως. Ὅρα δὲ, ὅτι διὰ τὴν φωνὴν τῆς τεσχέθη τὴν φωνήν.

Vers 20. *Quæ — suo.* ¡Tempore videlicet nativitatis ac nominis impositionis. Vide autem, quod propter vocem incredulitatis retenta ac cohibita est illi vox.

Ζαχαρίαν. Ἀπεκδεχόμενος (15).

Vers. 21. *Et — Zachariam.* †† Exspectans.

κωφός. Οὐ μόνον γὰρ ἐπεσχέθη τὴν φωνὴν καὶ τὴν ἀκοὴν, ὡς μετὰ ἀπιστίας καὶ κὶ φωνήσας. Προεμήνυε δὲ ἡ τοῦ γηραιοῦ B ἡ τὴν τῆς παλαιᾶς ἱερωσύνης καὶ λατρείας

Vers. 21. *Et* — Vers. 22. *mutus.* Κωφὸς (pro quo hic habemus *mutum*) significat etiam surdum. Neque enim sola vox illi ablata est, sed et auditus, eo quod cum incredulitate audisset ac locutus fuisset. Significabat autem silentium sacerdotis senis, veteris sacerdotii, cultusque taciturnitatem.

ετο — αὐτοῦ. Χρὴ γὰρ τὸν ἱερέα παντελῶς τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς αὐτοῦ· Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος ὑπαγορεύει Πληρώσας δὲ ταύτας ὁ Ζαχαρίας λοιπὸν ἡ φαμετῇ αὐτοῦ διὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς δευθεὶς τῇ πληγῇ τῆς σιωπῆς πιστεύειν τοῖς υ ῥήμασι.

Vers. 23. *Et factum* — Vers. 24. *ejus.* Oportebat namque sacerdotem omnino abstinere a propria uxore in diebus ministerii sui : hoc enim et divina lex præcepit. His autem completis, congressus est Zacharias cum uxore sua propter promissum fœtum, silentii flagello edoctus, ut angelicis verbis crederet.

πέντε. Αἰδουμένη τὴν γηραιὰν καὶ ἔξωρον ἕως οὗ (16) καὶ ἡ Παρθένος συνέλαβε.

Vers. 24. *Et — quinque.* Erubescens, eo quod esset senior ac intempestiva, quæ prægnans fieret, donec virgo etiam concepit.

ι — ἀνθρώποις. Ὅτε ηὐδόκησεν ἀφελεῖν ώποῖς ὀνειδός μου, τὸ ἐπὶ τῇ ἀτεκνίᾳ. Παρ' C μὲν γὰρ ὀνειδος ἦν ἡ ἀκαρπία τοῦ σώμα- σωματικωτέροις· παρὰ δὲ Χριστιανοῖς ἀκαρπία τῆς ψυχῆς, οἷα πνευματικω-

Vers. 24. *Dicens* — Vers. 25. *homines.* Quando beneplacuit, ut auferret opprobrium meum, quod apud homines erat, eo quod prole carerem. Apud Hebræos siquidem probro dabatur corporum sterilitas, utpote qui magis carnales erant ac corporales ; apud Christianos vero probro datur animarum sterilitas, tanquam magis spirituales.

τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ — Μαριάμ. [Γρηγορίου Ἐν (17) ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ὁ εὐαγγελισμὸς σίας τοῦ Σωτῆρος γέγονε, καθ' ὃν ἡ νὺξ ρότατον μῆκος προελθοῦσα, μειοῦσθαι καὶ ἄρχεται, τῆς ἡμέρας λοιπὸν αὐξανομένης πτούσης, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τὸ σκότος ας καὶ τῆς ἁμαρτίας ἄχρι τότε φθάσαν εἰς εκίας καὶ κορυφωθὲν, ἔκτοτε ἀνεκόπη, ἔκλειψιν καὶ ἀφανισμὸν ἠλαύνετο, τοῦ η τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς νικῶτος καὶ D ος.]

Vers. 26. *Sexto autem mense* — Vers. 27. *Maria.* †† Gregorii Nysseni : Illo tempore nuntiatus est adventus Servatoris, quo nox extremam longitudinem nacta, minui, et paulatim evanescere incipit, cum jam dies augeatur ac ulterius procedat ; ut discas tenebras impietatis et peccatorum eo usque progressas ad magnitudinem improbitatis ac cumulatas, exinde tolli atque adeo deficere et evanescere, cum jam pietates et virtutis lux vincat et abundet.

ιηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς κυοφορίας, ὅτε ἡ γαστὴρ ς Ἐλισάβετ.

Sexto mense, postquam prægnans effecta fuerat Elizabeth, cum ejus uterus intumesceret.

τευμένη δὲ ἦν ἡ Παρθένος, ἵνα λάθῃ τὸν ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἤκουε ητῶν καταγγελλόντων, ὅτι ἐκ παρθένου μέλλει· καὶ διὰ τοῦτο παρετήρει τὰς ἵνα οἵαν ἴδῃ κυοφοροῦσαν, περὶ ταύτην ιαπτήξῃ τῆς κακοτεχνίας αὐτοῦ. Λοιπὸν

Desponsata autem erat Virgo, ut diabolum lateret Christi nativitas. Audierat enim prophetas annuntiasse, quod esset e virgine nasciturus ; ideoque virgines observabat, ut si quam in utero gestare videret, circa hanc fraudulentiæ suæ laqueos apponeret. Placuit itaque Deo, ut Virgo, quæ in habita-

Variæ lectiones et notæ.

ud Hentenium, hoc vocabulo præter- tus junctus est.
ι abest A.

(17) Hæc uterque meus in margine habet. Caret iis Hentenius.

culum suum segreganda erat, viro desponsata esset, ut hac relicta, indesponsatas improbus ille observaret. Dictum est autem de sponso Matris Dei in Procœmio Evangelii juxta Matthæum.

Quod vero additur : *De domo David*, intelligitur et de Virgine et de Joseph. Nam et hæc, et ille e gente David descenderant.

Vers. 28. *Et ingressus — tecum.* Gaudium hoc Evæ solvit maledictionem. Illa siquidem jussa est habere mœrorem (nam id proprie significat λύπη vocabulum, quod Geneseos tertio capite in ærumnas et dolorem vertitur) ; hæc autem gaudium, quod mœrori contrarium est : Gaude, inquit, utpote inter omnes virgines in Dei Matrem electa. Gratiosam vero nominavit illam, tanquam videlicet gratia supernaturali dignam : *Dominus tecum*, ho Deus in te est.

Vers. 28. *Benedicta — mulieribus.* Hoc est, laudata, beata.

Vers. 29. *Illa vero — ejus.* Timuit, ne forte dolosus esset.

Vers. 29. *Et illa — salutatio.* Utrum divina, an a dæmone. Salutationem autem dicit, compellationem.

Vers. 30. *Et ait — Deum.* Benevolentiam, familiaritatem.

Vers. 31. *Et ecce* — Vers. 32. *Magnus.* Magnus, propter magnitudinem operum ac sermonum suorum.

Vers. 32. *Et Filius — vocabitur.* Erat quidem Filius Altissimi : ita autem postea etiam vocatus est ab his, qui in ipsum crediderunt.

Vers. 32. *Et dabit — patris ipsius.* Thronum, sive regnum et potestatem super Hebræos.

Vers. 33. *Et regnabit — finis.* Populus Dei quandoque Israel vocatur, interdum vero Jacob. Unus enim idemque homo et Israel et Jacob erat. Et natura quidem Jacob vetus erat populus, utpote a Jacob per sanguinis cognationem descendens : adoptione vero, Israel novus erat populus ; nam pro veteri inductus est novus populus. Super hunc itaque novum populum regnabit in æternum, id est, semper, qui videlicet ex operibus ac sermonibus ipsum agnovit, seseque illi voluntarie subdidit. Christus siquidem, et in quantum Deus, rex erat : *Regnum* inquit, *meum non est ex hoc mundo* [4] ; et in quantum homo : habebat enim regis opera, puta subditis leges condere, dirigere, excolere, ac pro eis morti sese exponere : nam hæc potissimum eum, qui rex est, insigniunt.

Ista autem dicta sunt capite primo Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Qui regat* (sive *pascat*) *populum meum Israel* [5].

Vers. 34. *Dixit — cognoscam.* Quomodo erit hoc,

[4] Joan. xviii, 36 [5] Matth. ii, 6.

οὖν ὁ Θεὸς εὐδοκησε μνηστευθῆναι ἀνδρὶ τὴν ἁ σθεῖσαν εἰς κατοικητήριον αὐτοῦ Παρθένον, ταύτης ὁ πονηρὸς ἀποστὰς, τὰς ἀμνηστεύτους τηρῇ. Εἴρηται δὲ περὶ τοῦ μνηστῆρος τῆς Θεομ ἐν προοιμίοις τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου.

Τὸ δὲ Ἐξ οἴκου Δαυὶδ, νοεῖται καὶ περ Παρθένου, καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ αὕτη γὰρ κἀ ἐκ γένους τοῦ Δαυὶδ κατήγοντο.

Καὶ εἰσελθὼν — μετὰ σοῦ. Αὕτη ἡ χαρὰ τὴν ἔλυσε τῆς Εὔας. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκελεύσθη ἔχειν, αὕτη δὲ χαράν, τῆς λύπης ἀντίπαλον. φησὶν. ὡς ἐκλεγεῖσα παρὰ πάσας τὰς παρθέν Μητέρα Θεοῦ. Κεχαριτωμένην δὲ αὐτὴν ὠνόμασ χάριτος ἀξιωθεῖσαν ὑπερφυοῦς· τὸ δὲ Ὁ Κύριος σοῦ, ἀντὶ τοῦ, Ὁ Θεὸς ἐν σοί.

Εὐλογημένη — γυναιξί. Εὐφημητὴ, μακαρία.

Ἡ δὲ — αὐτοῦ. Ἐφοβήθη μήποτε δολερὸς ἐστι.

Καὶ — ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Πότερον θεῖ δαιμόνιος. Ἀσπασμὸν δὲ λέγει τὴν (18) ἀγορίαν.

Καὶ εἶπεν — τῷ Θεῷ. Εὐμένειαν, οἰκείωσιν.

Καὶ ἰδοὺ — μέγας. Μέγας διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἔ καὶ λόγων αὐτοῦ.

Καὶ Υἱὸς — κληθήσεται. Ἦν μὲν Υἱὸς στοῦ· ἐκλήθη δὲ (19) τοῦτο καὶ ὕστερον παρὰ πιστευσάντων εἰς αὐτόν.

Καὶ δώσει πατρὸς — αὐτοῦ. Τὸν θρόνον, ἤτ βασιλείαν, τὴν ἐπὶ τοὺς Ἑβραίους ἐξουσίαν.

Καὶ βασιλεύσει — τέλος. Ὁ λαὸς τοῦ ποτὲ μὲν Ἰσραὴλ καλεῖται, ποτὲ δὲ Ἰακώβ. Ὁ τὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ. Καὶ φύσ Ἰακὼβ ἦν ὁ παλαιὸς λαὸς, ὡς ἐξ Ἰακώβ, κατὰ ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ Ἰακὼβ ὁ λαὸς, κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν· Αντιστ γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ. Λοιπὸν οὖν ἐπὶ τοῦτ λαὸν βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, ἤγουν ἀεὶ, ἐ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγνόντα αὐτὸν, ἑκουσίως ὑποτεταγμένον αὐτῷ. Ὁ γὰρ Χριστὸ μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς Θεὸς· Ἡ βασιλεία, γὰρ ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν καὶ ὡς ἄνθρωπος. Εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέω νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ῥυθμίζειν περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν, ἃ μά χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῶς βασιλέα.

Εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό. Ὅστις ποιμαν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.

Εἶπε — γινώσκω. Πῶς ἔσται τοῦτο, δηλαδ

Variæ lectiones et notæ.

(18) Ita uterque. Corrigendum προσηγορίαν. Scribæ videntur in mente habuisse προσαγόρευσιν.

(19) Δὲ καὶ τοῦτο ὕστερον B.

ν γαστρὶ, καὶ τεκεῖν υἱόν; Ἠπίστησε
ἰ αὐτῇ, καθάπερ ὁ Ζαχαρίας, οὐχ ὑπε-
ῖς ἀπιστίας ἐπιτιμίῳ· διότι ἐκεῖνος μὲν
ίγματα πολλὰ τῆς ἐν γήρει παιδοποιίας,
τὴν Ῥεβέκκαν, τὴν Ῥαχὴλ, τὴν Ἄν-
παρθένος οὐδὲ ἕν. Οὐδεμία γὰρ παρ-
αὐτῆς ἄνευ ἀνδρὸς συνέλαβε καὶ

ρισθεὶς — ἐπὶ σέ. [Πνεῦμα (21) ἅγιον·
ἅγιον, καθαῖρον ἐπὶ πλέον, καὶ ἁγιάζον·
Ὑψίστου, παρασκευάζουσα δεκτικὴν
καὶ Θεοῦ καὶ παρέχουσα γεννητι-
]
ἀπορρήτως καὶ τὴν ἐνανδρον συλλη-
ὑπερφυῆ τόκον.
μις — σοι. Τὸ αὐτὸ δηλοῖ καὶ οὗτος ὁ
μις Θεοῦ σκεπάσει σε, δυναμοῦσά σε
ἀν τοῦ τοιούτου πράγματος.
οῦ. Διὸ καὶ τὸ ἅγιον βρέφος, τὸ γεννώ-
2) σοῦ, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ παρὰ
διὰ τὰ θεοπρεπῆ ἔργα τῆς ἡνωμένης
ς.
ἀναγινώσκοντες τὸ Γεννώμενον, ὑπο-
έγοντες ὅτι διὰ τὸ ἐπελθεῖν Πνεῦμα
πισκιάσαι δύναμιν Ὑψίστου, τὸ γεννώ-
ἅγιον, ἤτοι θεῖον· εἶτα τὰ (23) ἑξῆς
γινώσκουσι.
– ῥῆμα. Πρὸς πληροφορίαν αὐτῆς πα-
στι τὴν Ἐλισάβετ, διδάσκων, ὅτι Ὁ δοὺς
κάρπῳ κοιλίᾳ τῆς στείρας, αὐτὸς καὶ
ει, ὃ δι' ἐμοῦ σοι λελάληκε. Πᾶν δὲ
ὑ, Πᾶν ὃ λέγει, πᾶν ὃ ἐπαγγέλλεται, ἢ
τις.

ἦν ἡ Ἐλισάβετ συγγενὴς τῆς Μαρίας;
γὰρ ἐκ τῆς Λευϊτικῆς, εἴτουν ἱερατι-
φυλῆς· αὕτη δὲ ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς,
κῆς. Διάφοροι γεγόνασιν ἐπιγαμβρεῖ-
τούτων φυλῶν. Ἀαρὼν γὰρ πρότερον,
στερον, ἀρχιερεῖς ἀμφότεροι ὄντες, ἐκ
ς φυλῆς γυναῖκας ἠγάγοντο, καὶ μετ'
.. Λοιπὸν οὖν ἐκ τοιαύτης ἐπικλοκῆς
ῖς ἀλλήλων καὶ αὗται. Ἐπεὶ γὰρ ἐν
ράγμασι πρωτεύει τὸ ἱερατικὸν γένος,
τίνοις (24) τὸ βασιλικὸν, εἰκότως συν-
α καὶ ἱερεὺς βασιλικὸς εἴη, καὶ ὁ βα-
ός.
ου. Λοιπὸν, οὐ μόνον ἐπίστευσεν, ἀλλὰ
γενέσθαι αὐτῇ, καθὼς ὁ ἄγγελος εἶ-

ελος. Ἤδη συλλαβούσης ἅμα τῷ λόγῳ

A ut videlicet concipiam in utero et pariam filium? Et hæc itaque non credidit, sicut Zacharias, non tamen incredulitatis admonita est per pœnam: ille siquidem multa habuit exempla susceptionis liberorum in senectute: Sarram, Rebeccam, Rachel, Annam: virgo autem nullum. Nulla enim virgo ad id usque tempus sine viro conceperat et pepererat.

Vers. 35. *Et respondens — in te.* †† Spiritus sanctus: Spiritus quidem sanctus, magis purificans et sanctificans; potentia vero Altissimi, efficiens aptam ad recipiendum Logon et Deum et largiens facultatem gignendi.

Qui ineffabiliter operabitur et conceptum sine viro, et partum supernaturalem.

B Vers. 35. *Et virtus — tibi.* Idem quoque indicat hic sermo, *Virtus Dei proteget te*; potentem faciet te ad hujus rei operationem.

Vers. 35. *Ideo. — Dei.* Ideo quoque sanctus infans, inquit, qui ex te nascitur, vocabitur a fidelibus Filius Dei, propter divina opera unitæ sibi divinitatis.

Quidam autem ubi legerint: *Quod nascitur*, faciunt ibi subdistinctionem dicentes quod, *quia Spiritus sanctus superveniet, et virtute Altissimi obumbrabit, ideo, quod nascitur, erit sanctum* sive *divinum*: deinde, quod sequitur absolute legunt.

Vers. 36. *Et ecce* — Vers. 37. *verbum.* Ut certiorem eam reddat, exemplum Elizabeth illi proponit; docens, quod Qui ventri sterilis fructu carenti dedit
C fructum, ipse quoque in te faciet, quod per me tibi locutus est. Omne enim verbum, id, est quidquid dicit, quidquid annuntiat, vel quidquid aliquis dicit.

Sed quomodo erat Elizabeth cognata Mariæ? Illa quidem ex Levitica, sive sacerdotali, tribu descenderat, hæc autem de Judaica, sive regia. Variæ fuerunt harum duarum tribuum cognationes: cum enim Aaron primum, et postmodum Joiada, qui ambo summi sacerdotes erant uxores e regia tribu duxerint, et post hos alii, consecutum est, ut ex tali permistione hæ duæ essent inter se cognatæ. Quia enim in divinis rebus primas ferebat sacerdotale genus, in humanis vero regale: merito commista sunt, ut et sacerdos regalis esset, et rex esset
D sacerdotalis.

Vers. 38. *Dixit — tuum.* Jam non solum credidit, sed etiam optabat. ut sibi contingeret, sicut dixerat angelus.

Vers. 38. Et — *angelus.* Simul ac jam per verbum suum conceperat.

Variæ lectiones et notæ.

τοκε. B.
ıic inclusa sunt, addit codex B. mox
la ὑπερφυῆ τόκον. In margine autem
ret iis Hentenius.
ɔ ergo est interpretatio. Nam nec in textu horum comparet. Bis omisso ἐκ σοῦ, laudat Cyrillus tom. IV, p. 125.
(23) Τὸ ἑξῆς. B.
(24) Ἀνθρώποις· B.

Vers. 39. *Exsurgens — Juda.* Montana erat Judææ civitas, in qua habitabat Elizabeth. Abiit autem illuc divino prægnans Spiritu, ut infante in utero Elizabeth exsultante, et illa prophetante, majorem acciperet celsitudinem.

A Ἀναστᾶσα — Ἰούδα. Ἡ ὀρεινὴ, πόλις ἦν τῆς Ἰουδαίας, ἐν τῇ ᾤκει ἡ Ἐλισάβετ. Ἀπῆλθε δὲ ἐκεῖ, θείῳ Πνεύματι (25) κινηθεῖσα, ἵνα σκιρτήσαντος μὲν τοῦ βρέφους ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Ἐλισάβετ, προφητευσάσης δὲ καὶ αὐτῆς, δέξηται πλείονα (26) πληροφορίαν.

Vers. 40. *Et intravit — Elizabeth.* compellavit, ut moris erat.

Καὶ εἰσῆλθεν — Ελισάβετ. Προσηγόρευσεν, ὡς ἔθος.

Vers. 41. *Et factum — ejus.* Christus quidem locutus est per os suæ Matris : Joannes autem audivit per aures suæ matris : et agnito supernaturaliter Domino suo, exsultatione illum prædicavit ; infans enim, qui in utero ferebatur Virginis, prophetica statim gratia donavit infantem, qui in utero gestabatur sterilis.

Καὶ ἐγένετο — αὐτῆς. Ὁ μὲν Χριστὸς ἐφθέγξατο διὰ τοῦ στόματος τῆς ἰδίας μητρός· ὁ δὲ Ἰωάνης ἤκουσε διὰ τῶν ὤτων τῆς οἰκείας μητρὸς, καὶ ἐπιγνοὺς ὑπερφυῶς τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν τῷ σκιρτήματι. Τὸ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Παρθένου βρέφος αὐτίκα προφητικὴν χάριν ἐδωρήσατο τῷ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς στείρας βρέφει.

Vers. 41. *Et impleta* — Vers. 42. *ventris tui.* Ab infante qui erat in sterili, prædicatur infans qui erat in Virgine : a sterili vero Virgo. Christo siquidem revelato ei, qui in utero Elizabeth impletus erat Spiritu sancto, impletur et ipsa : et quæ prophetam in utero gestabat etiam vaticinatur, ac benedicit et Virginem et fructum ventris Virginis.

B Καὶ ἐπλήσθη — κοιλίας σου. Παρὰ μὲν τοῦ ἐν τῇ στείρᾳ βρέφους ἀνακηρύττεται τὸ ἐν τῇ Παρθένῳ βρέφος· παρὰ δὲ τῆς στείρας ἡ Παρθένος. Καὶ (27) γὰρ, τοῦ ἐγκεκρυμμένου τῇ νηδύι τῆς Ἐλισάβετ πλησθέντος Πνεύματος ἁγίου, πίμπλαται καὶ αὐτὴ, καὶ εὐφημεῖ καὶ τὴν Παρθένον, καὶ τὸν καρπὸν τῆς κοιλίας τῆς Παρθένου.

Vers. 43. *Et unde — ad me ?* Unde mihi res hæc inopinata ? Sicut enim postmodum filius Elizabeth, veniente ad ipsum Christo, indignum se tali Domini accessu dicebat, ita quoque nunc mater ipsius indignam sese fatetur talis dominæ accessu. Matrem autem etiam ante partum eam nominavit, et Dominum eum, qui ex illa nasciturus erat : attestans angeli verbis, idque efficiens, ut sermonibus ejus firmius Virgo crederet.

Καὶ πόθεν — πρός με ; Πόθεν μοι τοῦτο τὸ παράδοξον ; Ὥσπερ δὲ ὕστερον ὁ υἱὸς τῆς Ἐλισάβετ, ἐλθόντος τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν, ἀνάξιον ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐπιδημίας τοῦ Δεσπότου ἔλεγεν. οὕτω καὶ νῦν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀναξίαν ἑαυτὴν τῆς τοιαύτης ἐπιδημίας τῆς δεσποίνης ὁμολογεῖ. Μητέρα δὲ ταύτην ὠνόμασε καὶ πρὸ τοῦ τόκου, καὶ Κύριον τὸν ἐξ αὐτῆς γεννηθῆναι μέλλοντα, μαρτυροῦσα τοῖς τοῦ C ἀγγέλου λόγοις, καὶ βεβαιοτέραν αὐτῇ πίστιν παρέχουσα.

Vers. 45. *Ecce enim — meo.* Præ gaudio, utpote sentiens jam hominum salutem, ac de ea gaudens.

Ἰδοὺ γὰρ — μου. Ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς αἰσθόμενον ἤδη τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀγαλλιώμενον ἐπ' αὐτῇ.

Vers. 45. *Et beata — Domino* Beatam prædicat Mariam, quæ his fidem habuerit quæ sibi a Domino per angelum dicta sunt. Præcognovit enim Elizabeth etiam ea, quæ dicta erant, et quod Virgo crediderat. Itaque aliæ quoque steriles genuerant, at nunquam earum infans prophetica gratia dignus habitus fuerat, cum adhuc in utero matris gestaretur. Facta sunt ergo circa hanc sterilem admiranda, ut etiam crederentur, quæ circa hanc facta sunt Virginem maxime supernaturalia.

Καὶ μακαρία — Κυρίου. Μακαρίζει τὴν Μαρίαν, ὡς πιστεύσασαν τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ Κυρίου διὰ τοῦ ἀγγέλου. Προέγνω γὰρ ἡ Ἐλισάβετ καὶ τὰ λελαλημένα, καὶ ὅτι πεπίστευκεν αὐτοῖς ἡ Παρθένος. Στεῖραι μὲν οὖν καὶ ἄλλαι γεγεννήκασι βρέφος δὲ οὐδέποτε προφητικοῦ χαρίσματος ἠξιώθη, ἔτι ἐν κοιλίᾳ μητρὸς αὐτοῦ (28) φερόμενον. Γέγονασιν οὖν τὰ κατὰ τὴν στεῖραν ταύτην παράδοξα, ἵνα πιστευθῶσι καὶ τὰ κατὰ τὴν παρθένον ταύτην ὑπερφυέστατα.

Vers. 46 *Et ait — Dominum. Magnificat*, hoc est, Benedicit, glorificat. Est autem hic sermo credentis ac gratias agentis.

D Καὶ εἶπε — Κύριον. Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου, τουτέστιν, Εὐφημεῖ, δοξάζει. Πιστεύουσης δὲ ὁ λόγος οὗτος, εὐχαριστήριος ὤν.

Vers. 47. *Et exsultavit — Salvatore meo.* Spiritum rursus animam intellige. Gavisa est, inquit, anima mea in Deo, qui me salvam fecit : jam enim salva facta sum, quæ digna habita sum ut fierem Mater Dei. Deinde etiam causam dicit, cur gratias agat.

Καὶ ἠγαλλίασε — Σωτῆρί μου. Πνεῦμα τὴν ψυχὴν, πάλιν νόησον. Ἐχάρη, φησὶν, ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σώσαντί με. Σέσωσμαι γὰρ ἔδει, ἀξιωθεῖσα γενέσθαι Μήτηρ Θεοῦ. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς εὐχαριστίας.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Ac si κυηθεῖσα legerit Hentenius. Male.
(26) Προφορίαν, sine sensu A. Hentenius haud dubie voluit, *certitudinem.*
(27) In alia omnia discedit interpres.
(28) Αὐτοῦ omittit B.

— αὐτοῦ. Ἐπὶ τὴν εὐτέλειαν. Ταπεινοῖ γὰρ A ὡς ἀναξίαν τηλικούτου πράγματος· ἢ καὶ ταπείνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς πρὸς τῆς θείας.

— γενεαί. Αἱ τῶν πιστευόντων δηλονότι.

— δυνατός. Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἐμὲ μεγάλα καὶ θαυμάσια ὁ δυνατὸς ποιεῖν τοιαῦτα.

γιον — αὐτοῦ. Ἐξαίρετον, μέγα.

τὸ ἔλεος — αὐτόν. Τὸ Εἰς γενεὰν καὶ γε- κὶ τὸ Εἰς γενεὰς γενεῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα σημαίνουσι παρ' Ἑβραίοις. Λέγει τοίνυν, τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀεί ἐστιν ἐν τοῖς φοβουμένοις ὁμοια λέγουσα τῷ Δαυὶδ εἰρηκότι· Τὸ δὲ B οὐ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Εἶτα κατα- ἰ ἄλλας δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔθος τοῖς τοῦσιν.

ησε — αὐτοῦ. Ἐποίησε μεγαλεῖον, ἐποί- ην ἐν δυνάμει αὐτοῦ. Ὁ βραχίων γὰρ ἐν- ὴν δύναμιν σημαίνει· διότι οἱ ἀγωνιζόμενοι ιαχίονι τὴν δύναμιν ἔχουσι.

ρπισεν — αὐτῶν. Τοὺς ὑπερηφάνους ἐν οίᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν, τοὺς ὑπερηφάνους ς.

ε — κενούς. Ὅμοια ταῦτα τῶν τῆς Ἀν- ρὸς τοῦ Σαμουὴλ, εἰποῦσης· Κύριος πτω- ἰ πλουτίζει, ταπεινοῖ καὶ ἀνυψοῖ. Λοιπὸν C φητεύει καὶ περὶ τοῦ ἐλέους τοῦ εἰς τοὺς ους. Λέγει γάρ·

άβετο — αὐτοῦ. Ἐπεσκέψατο τὸν Ἰσρα- λαὸν, τὸν δοῦλον αὐτοῦ. Παῖδα γὰρ νῦν τὸν έγει.

θῆναι — αἰῶνα. Ἀντελάβετο δὲ καὶ ἐπε- , ἐν τῷ μνησθῆναι ἐλέους εἰς τὸν αἰῶνα, ἐλέους αἰωνίου, ἐλέους διηνεκοῦς, καθὼς καθὼς ἐπηγγείλατο πρὸς τοὺς πατέρας Εἶτα λέγει καὶ τίσιν ἐλάλησε περὶ τοῦ τοι- ίους, ὅτι τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐ- ουν τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ, ναὶ μὴν καὶ ίδ. Τούτοις γὰρ ὡς ἐπισημοτάτοις αἰνιγμα- ἐπηγγείλατο περὶ τούτου. Ἔλεος δὲ εἰς τὸν ἡ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀν- D γεγενημένη, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ καὶ ημένων υἱῶν καὶ ἐκγόνων αὐτοῦ, κατὰ τὴν τοὺς ἐπαγγελίαν.

ήσει δέ τις, πῶς ἀντελάβετο τοῦ Ἰσραηλι- αοῦ ὁ Θεὸς ἐν τῷ μνησθῆναι τοῦ ῥηθέντος τῶν Χριστιανῶν γὰρ μᾶλλον ἀντελάβετο, τῶν Ἰουδαίων. Πρὸς ὃν ἀποκρινόμεθα ὅτι μὲν Ἰσραὴλ ὁ παλαιὸς λαός· νέος δὲ Ἰσ- νέος λαός, ὁ ἀντεισαχθεὶς ἐκείνου, τουτέ- Χριστιανικός, ὁ ἐκ παντὸς ἔθνους συγκείμε- τον οὖν τὸν Ἰσραὴλ ἐνταῦθα νόησον. Εἰ δὲ παλαιὸν νοήσῃς, σώζεται καὶ οὕτως ὁ λό-

Vers. 48. *Quia — suæ.* Ad utilitatem : seipsam enim dejicit, quasi tanta re indignam : vel etiam propter abjectionem humanæ naturæ comparatæ ad sublimitatem divinæ.

Vers. 48. *Ecce — generationes.* Credentium videlicet.

Vers. 49. *Quia — qui potens est.* Quia fecit in me magna supernaturalia miracula, qui ad hujusmodi facienda potens est.

Vers. 49. *Et factum — ejus.* Eximium, magnum.

Vers. 50. *Et misericordia — eum.* Quod dicitur, *In progeniem et progeniem :* et, *In generationes generationum,* aliaque similia, idem significant quod Semper, apud Hebræos. Dicit ergo, quod etiam misericordia ejus semper est in his, qui timent ipsum ; similia loquens cum David, qui ait : *Misericordia Domini ab æterno et usque in æternum super timentes eum* [6]. Deinde recenset et alias Dei virtutes ut moris est his, qui gratias agunt.

Vers. 51. *Fecit — suum.* Fecit magnificentiam, fecit victoriam per fortitudinem suam. Nam brachium hoc in loco significat fortitudinem. Qui enim in certaminibus pugnant, in brachio fortitudinem habent.

Vers. 51. *Dispersit — sui.* Superbos in cogitatione cordis sui, superbos apud seipsos.

Vers. 52. *Detraxit* — Vers. 53. *inanes.* Similia sunt his, quæ dixit Anna, mater Samuelis : *Dominus pauperem facit et ditat ; humiliat et sublevat* [7]. Deinceps ergo vaticinatur et de misericordia erga Christianos. Dicit enim :

Vers. 54. *Auxiliatus est — suo.* Visitavit Israeliticum populum suum, servum suum ; puerum enim dicit nunc servum.

Vers. 55. *Ut memor esset — sæculum.* Auxiliatus est et visitavit, ut memor esset misericordiæ in sæculum : sive misericordiæ sempiternæ, continuæ. Sicut locutus est, sicut annuntiavit ad patres nostros. Deinde dicit etiam, quibus locutus est de hujusmodi misericordia, quod videlicet Abraham et semini ejus, scilicet Isaac et Jacob : profecto et David. His enim, utpote maxime insignibus, ænigmatice et de hoc annuntiavit. Misericordia vero dicitur, incarnatio divina, utpote per misericordiam, quia misertus est Deus, hominibus facta ex semine Abraham dictorumque filiorum, ac ab eo progenitorum, juxta promissionem ad eos factam.

Dubitabit aliquis, quomodo auxiliatus sit Deus Israelitico populo, ut memor esset dictæ misericordiæ ? Christianis namque potius auxiliatus est, quam Judæis. Cui respondemus, quod vetus Israel antiquus est populus ; novus autem Israel, novus populus pro illo inductus, hoc est, Christianus, qui ex omni gente consistit ; hunc ergo Israel hic intellige. Quodsi etiam veterem intellexeris, ita quoque sermo constabit : propter illum enim potissimum incarna-

cii, 17. [7] Reg. ii, 7.

tus est : deinde et ab eis matrem elegit, ac cognatus illorum nuncupatus est, et apud illos docuit, ac miracula operatus est : ideoque dicebat : *Non sum missus, nisi ad perditas oves domus Israel* [8]. Quia vero *In sua venit, et sui eum non receperunt* [9], ideo gentes misericordia dignæ habitæ sunt.

Vers. 56. *Mansit — tribus.* Per voluntatem videlicet sponsi : Joseph enim et Zachariam et Elizabeth sanctos esse sciebat, et animo lætissimo Virginem eis tradidit : non solum, quia cognati ejus erant, verum etiam, quia irreprehensibiles. Mansit autem usque ad partum Elizabeth apud illam, utpote cognoscentem, quod in se agebatur mysterium : et ob id amantem hanc, et ab hac amatam.

Vers. 56. *Et reversa est — suam.* Devitans eos, qui ob natum infantem ad domum Zachariæ concurrere debebant. Erat autem et moris, ut abscederent virgines, cum parituræ erant prægnantes.

Vers. 57. *Ipsi* — Vers. 59. *puerum.* Secundum legem.

Vers. 59. *Et vocabant — Zachariam.* Plurimi enim filii patrum nominibus vocati sunt.

Vers. 60. *Et respondens — Joannes.* A Spiritu sancto ipsa quoque nomen pueri didicerat ideo etiam conabatur, ut ipse vocaretur Joannes.

Vers. 61. *Et dixerunt* — Vers. 62. *eum.* Nutu illum interrogabant, ut qui etiam audire non posset, veluti superius manifestatum est. Aiunt enim, uno quodam nervo colligatis esse audenti loquendique vires : ideo neque audire posse eos, qui a nativitate muti sunt. Zachariæ ergo ita fuit ablata loquela, sicut iis, qui a Nativitate illa privati sunt.

Vers. 73. *Et postulatis — ejus.* Postulatis, non per vocem, sed similiter per nutum.

Vers. 63. *Et mirati sunt universi.* Mirati sunt, quomodo qui nec audire ab Elizabeth, nec ei dicere hoc potuerat, cum ea conveniebat. Verisimile est enim, Elisabeth certiores illos fecisse, quod non per scripturam hoc vel dixisset, vel audisset.

Vers. 64. *Apertum* — Deum. — *Apertum est*, hoc est in vocem solutum est. Manifestum est autem, quod et auditus pariter solutus est. Sicut enim pariter ablatus fuerat, ita quoque pariter solutus est.

Vers. 65. *Et factus est — eorum.* Timor præ admiratione.

Vers. 65. *Et in — hæc.* Quæ erant circa miracula, facta, in impositione nominis pueri, quomodo inopinate in eo parentes convenerant : et quo pacto a Zacharia mirabiliter ablata erat loquelæ carentia ; similiter et quæ a principio ad finem usque contigerant.

γος. Δι' αὐτὸν γὰρ μᾶλλον ἐνηνθρωπησεν, ἐκ ἐξ αὐτῶν ἐξελέξατο μητέρα, καὶ συγγενὴς ἐχρημάτισε, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐδίδασκε, καὶ ἐθ τούργει · διὸ καὶ ἔλεγεν ὅτι Οὐκ ἀπεστάλην εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. δὲ εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέ λοιπὸν τὰ ἔθνη τοῦ ἐλέους ἠξιώθησαν.

Ἔμεινε — τρεῖς. Μετὰ γνώμης δηλονότι μνηστῆρος · ἐγίνωσκε γὰρ ὁ Ἰωσὴφ καὶ τὸ χαρίαν καὶ τὴν Ἐλισάβετ ἁγίους, καὶ περι αὐτοῖς κατεπίστευσε τὴν Παρθένον, οὐ μόν συγγενέσιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνεπιλήπτοις. μεινε δὲ μέχρι τοῦ τοκετοῦ τῆς Ἐλισάβετ αὐτῇ ὡς γινωσούσῃ τὸ κατ' αὐτὴν μυστήριον διὰ τοῦτο φιλουσῃ ταύτην καὶ φιλουμένῃ.

Καὶ ὑπέστρεψεν — αὐτῆς. Εὐλαβουμένη διὰ τὸ τικτόμενον ὀφείλοντας συντρέχειν ἐπὶ οἶκον τοῦ Ζαχαρίου. Ἦν δὲ καὶ ἔθος ὑποχωρεῖ παρθένους, ὅτε μέλλοι (29) τίκτειν ἡ (30) ἔγκυος.

Τῇ — παιδίον. Κατὰ τὸν νόμον.

Καὶ ἐκάλουν — Ζαχαρίαν. Πολλοὶ γὰρ υἱοὶ τῶν πατέρων ὀνόμασιν ἐκλήθησαν.

Καὶ ἀποκριθεῖσα — Ἰωάννης. Ἐκ Πνεύμ ἁγίου καὶ αὐτὴ τὸ ὄνομα τοῦ παιδὸς μεμάθηκε. καὶ ἰσχυρίσατο Ἰωάννην ὀνομασθῆναι αὐτόν.

Καὶ ἔλεγον — αὐτόν. Διὰ νεύματος ἠρώτων, μηδ' ἀκούειν δυναμένου, καθως ἀνωτέρω δεδήλω Φασὶ γὰρ ἑνί τινι νεύρῳ συνδεδέσθαι τὰς τοῦ ἀ εἰν (31) καὶ τοῦ λαλεῖν δυνάμεις· διὸ καὶ τοὺς γενετῆς ἀλάλους μηδὲ ἀκούειν. Οὕτω γοῦν ἐσθ τὸ (32) φθέγμα Ζαχαρίας, ὡς οἱ ἐκ γενετῆς.

Καὶ αἰτήσας — αὐτοῦ. Αἰτήσας οὐ διὰ φω ἀλλ' ὁμοίως διὰ νεύματος.

Καὶ ἐθαύμασαν πάντες. Ἐθαύμασαν, πῶς ἠ ἀκοῦσαι τοῦτο παρὰ τῆς Ἐλισάβετ, μήτε εἰ αὐτῇ τοῦτο δυνάμενος, συνεφώνησεν. Εἰκὸς τὴν Ἐλισάβετ πληροφορεῖν τούτους, ὡς οὐ διὰ φῆς τοῦτο ἢ (33) εἶπεν, ἢ ἤκουσεν.

Ἀνεῴχθη — Θεόν. — Ἀνεῴχθη, ἀντὶ τοῦ, ἠ λύθη εἰς φωνήν. Δῆλον δὲ (34) ὅτι καὶ ἡ ἀκοὴ α ἀπελύθη. Ὥσπερ γὰρ συνεπεσχέθη, οὕτως ἅμα συναπελύθη.

Καὶ ἐγένετο — αὐτούς · Φόβος ἐκ τοῦ θ ματος.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυ των ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδ συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς ἠ μασίως ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας· ἃ καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους.

[8] Matth. xv, 24. [9] Joan. 1, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(29) Μέλλει. B.
(30) Ἔγγυος, frequenti errore. A, B.
(31) Λαλεῖν καὶ τοῦ ἀκούειν, ordine inverso. B.
(32) Pro nominativo videtur accepisse interpres. Ergo *Zachariæ* dedit, Sed ita Ζαχαρίου et m τῶν, loco οἱ legendum esset.
(33) Ἤ, post τοῦτο, deest. B.
(34) Δέ omittit A.

ιτο — αὐτῶν. Ἔβαλον ταῦτα, ὡς ἀξιό- A
: — ἔσται ; Λέγοντες ἐπαπορητικῶς, ἢ λο-
ἐ ζητῆσαι, διατί οὐκ ἀπελύθη τῆς ἀφω-
ιχαρίας, ὅτε τὸ παιδίον ἐγεννήθη, ἀλλὰ
ε τὴν κλῆσιν τοῦ ὀνόματος ἔλαβε ; Λέγο-
διὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου πρόρρησιν . εἶπε γὰρ
· Ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λα-
ι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτά. Εἰπὼν γάρ, ὅτι
δύο πάντως δεδήλωκε, τήν τε γέννησιν καὶ
ν τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' οὐ μόνην τὴν γέννησιν,
θαῦμα γέγηται τῆς ἐπὶ τῷ ὀνόματι συμφω-

Vers. 66. *Et posuerunt — suo* Posuerunt hæc, tanquam admiranda.

Vers. 66. *Dicentes — erit?* Dicentes dubitantium more, aut cogitantes.

Operæ pretium est autem quærere, quare ablata non est a Zacharia loquelæ carentia, quando puer natus est, sed potius quando nomen accepit? Dicimus quod propter angeli vaticinium : dixerat enim : *Et ecce eris mutus, nec loqui poteris, usque ab diem, quo hæc fient* [10]. Siquidem dicens *Hæc*, duo utique manifestavit, nativitatem videlicet ac nominis impositionem, non autem solam nativitatem : ut convenientia in nomine fit etiam miraculum.

ρ — αὐτοῦ. Δύναμις, χάρις Θεοῦ. B
χαρίας · αὐτου. Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως
του ταυτα προεφήτευσε. Διὰ ταύτης γὰρ
ο καὶ ἐλυτρώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς
ς, οὐ μόνον τῶν ὁρατῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ
ὧν, ὡς μὴ δυναμένων περιγενέσθαι τῆς πίσ-
ῦ. Λαὸν δὲ αὐτοῦ προηγουμένως μὲν, τὸν πα-
είνου δὲ ἀπειθήσαντος τὸν νέον λοιπόν. Ὡς
α δὲ λέγει τὰ γενησόμενα, νόμῳ προφη-

Vers. 66. *Et manus — illo.* Virtus ac gratia Dei.

Vers. 67. *Et Zacharias — suæ.* Hac de Christi incarnatione prophetat : per hanc enim visitavit ac redemit populum suum, non solum a tyrannide hostium invisibilium, sed etiam visibilium, ut videlicet fidem ejus superare non possint. Populum suum autem ; primo quidem veterem ; illo vero non credente, postmodum novum. Dicit autem ea quæ futura sunt, tanquam ea quæ facta sunt, more prophetiæ.

ἰῶς λέγεται Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ (36) μόνον ;
οὐ τῶν Ἰσραηλιτῶν μόνον ἐστὶ Θεὸς, ἀλλὰ
ν τῶν ἀνθρώπων, ὡς πάντων Ποιητής. Διότι
ἄλλων πάντων ἀνθρώπων ἀκόντων ἐστὶ Θεὸς
ηλιτῶν δὲ μόνων ἑκόντων κατ' ἐπίγνωσιν.
ηθῆς δὲ ἐπὶ τῇ δυσχερείᾳ τῶν τοῦ Ζαχαρίου C
οιαῦτα γὰρ τὰ προφητικά · Πειρασόμεθα δὲ
ι ταῦτα, κατὰ τὴν ἐπιχορηγουμένην ἡμῖν γνώ-

Verum quomodo dicitur Deus solius Israel, cum non tantum Iraelitarum Deus sit, sed et omnium hominum, utpote omnium creator ? Quia cæterorum quidem omnium hominum Deus erat, ipsis etiam nolentibus. Solorum autem Israelitorum, ultroneorum, et per cognitionem. Ne tuberis autem propter difficultatem eorum, quæ a Zacharia dicuntur ; nam hujusmodi sunt prophetica ; tentabimus tamen ea juxta datam nobis intelligentiam explanare.

ειρε — αὐτοῦ. Τὸ κέρας ἐνταῦθα ἡ βασιλείαν
οτι ἐν κέρατι οἱ βασιλεῖς ἐχρίοντο καὶ προε-
ο.
ναμιν σημαίνει · διότι ἐν κέρατι τὴν δύναμιν
άντα τὰ κερασφόρα ζῶα.

Vers. 69. *Et erexit* — Vers. 70. *suorum.* Per cornu, regnum hic intelligit : quia per cornu reges inungebantur ac designabantur.

Aut significat potentiam. In cornu enim fortitudinem habent omnes animantes cornua gerentes.

δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ σωτηρίας, ἤγουν σω-
Βασιλείαν δὲ καὶ δύναμιν σωτήριον, λέγει
τὸν, ὡς βασιλέα τῶν βασιλευόντων καὶ δύνα-
Πατρὸς, καὶ Σωτῆρα τῶν πιστευόντων εἰς
ἔκον δὲ νοεῖ τὸ γένος τοῦ Δαυίδ. Φησὶν οὖν D
τησεν ἡμῖν τῷ λαῷ αὐτοῦ βασιλείαν ἢ
σωτήριον ἐκ γένους Δαυίδ, τοῦ δούλου αὐ-
σπέρματος γὰρ Δαυὶδ ἦν ἡ Παρθένος, ἀφ'
οιστὸς γεγέννηται. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ὡς
ατο διὰ στόματος τῶν ἁγίων, δηλαδὴ τῶν
προφητῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγείλατο ἀνα-
βασιλέα δυνατὸν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ, Σωτῆρα τοῦ
Καὶ τοῦτο διδάσκουσι ψαλμοὶ πολλοὶ τοῦ

Vers. 69. *Et erexit* — Vers. 70. *suorum.* Per cornu, regnum hic intelligit : quia per cornu reges inungebantur ac designabantur.

Aut significat potentiam. In cornu enim fortitudinem habent omnes animantes cornua gerentes.

Cornu vero simpliciter, sed salutis, sive salutare. Regnum autem et potentiam salutarem dicit Christum, utpote regem regnantium, et potentiam patris, ac Salvatorem in se credentium. Domum etiam inlelligit, domum David. Dicit ergo, quod instituit nobis populo suo regnum et potentiam salutarem e genere David servi sui. A genere enim David descendebat Virgo, ex qua Christus natus est. Fecit autem hoc, sicut promiserat per os sanctorum, videlicet prophetarum, qui olim fuerunt. Per ipsos enim promiserat regem exoriturum potentem in domo David, Salvatorem Israel. Et hoc docent multi Psalmi David.

ɔ. 1, 20.

Variæ lectiones et notæ.

ίαι ἰδού. B.
ίονου B. Idem mox habet μόνων, pro μονον.

Vers. 71. *Salutem — nos* Erexit autem hoc cornu, salutem et redemptionem ab inimicis nostris visibilibus et invisibilibus.

Σωτηρίαν — ἡμᾶς. Ἤγειρε δὲ (37) τὸ κέρ σωτηρίαν ἡμῖν (38) καὶ λύτρωσιν ἐξ ἐχθρῶ ἀοράτων καὶ ὁρατῶν.

Vers. 72. *Ut faceret — sui.* Faciendo misericordia cum patribus nostris, sive miserando patrum nostrorum, ad quos facta est promissio salutis nostræ, et per illos habendo hujus memoriam. Testamentum enim vocat, promissionem : hujus autem memoriam, terminationem ac complementum.

Ποιῆσαι — αὐτοῦ. Ἐν τῷ ποιῆσαι ἔλεος πατέρων ἡμῶν, ἤγουν ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς σωτηρί καὶ δι' ἐκείνους μνησθῆναι ταύτης. Διαθήκη γει τὴν ἐπαγγελίαν, μνήμην δὲ αὐτῆς, τὴν σιν.

Vers. 73. *Jurisjurandi — nostrum.* Ut etiam memor esset jurisjurandi, quod juravit, hoc est, confirmationis, quam confirmavit ad Abraham patrem nostrum : jusjurandum enim Dei, confirmatio est. Indifferenter autem verbum *μνησθῆναι* a genitivo transit ad accusativum : id enim frequenter in scripturis accidit, propheticis, sicut et in ænigmaticis et figuris, (idemque fit apud Latinos in Vulgata translatione, cum primo dicitur testamenti et postmodum jusjurandum). Deinde dicit, ad quid fuerit hoc testamentum et confirmatio.

Ὅρκου — ἡμῶν. Καὶ ἐν τῷ μνησθῆναι τ ὃν ὥμοσε (39), [τουτέστι τὴν βεβαίωσιν, ἣ ωσε] πρὸς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν · ὅρ ἐπὶ Θεοῦ καὶ ὅμοσμα, ἡ βεβαίωσις. Ἀδια τὸ μνησθῆναι, ἀπὸ γενικῆς εἰς αἰτιατικήν . γὰρ τοῦτο τοῖς προφητικοῖς, ὥσπερ καὶ ἡ (4 της. Εἶτα λέγει, τίνος χάριν ἡ τοιαύτη διαθή βεβαίωσις.

Vers. 73. *Ut daret* — Vers. 5. *nostræ.* Per hyperbaton est horum ordinatio verborum. Primum autem dicendum est : Ut daret nobis quod sine timore serviamus illi, in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus vitæ nostræ. Deinde, quod in medio remansit : *De manu inimicorum nostrorum liberati*. Sanctitatem itaque vocat, cultum divinum; justitiam vero, reliquarum perfectionem vi Deinde in vaticinio ad filium quoque suum Joannem digreditur, et ait :

Τοῦ δοῦναι — ἡμῶν Καθ' ὑπερβατὸν ἡ ἡ τῶν ῥητῶν τούτων, οἷον, Ὑπὲρ τοῦ δοῦναι ἡ βως λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνη αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Εἶ μέσῳ · Ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντα τητα μὲν οὖν λέγει τὴν εὐσέβειαν, δικαιοσύνη τελειότητα τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἔπειτα μεταβ προφητείᾳ καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα Ἰωά φησι·

Vers. 76. *Et tu — vocaberis.* Et vere omnes prophetam eum nominabant.

Καὶ σὺ — κληθήσῃ. Καὶ ὄντως πάντες π αὐτὸν ὠνόμαζον.

Vers. 76. *Præibis — ejus.* Dominum hic Christum appellat, quem præcedens Joannes, utpote præcursor ac præco ejus, quando ad desertum venit Judææ, paravit vias ejus.

Προπορεύσῃ — αὐτοῦ. Κύριον ἐνταῦθα, τὸν ὀνομάζει, οὗ προτρέχων ὁ Ἰωάννης, ὡς αὐτοῦ μος καὶ κήρυξ, ὅτε παρεγένετο ἐκ τῆ ἐρήμῳ τ δαίας, ἡτοίμαζε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ,

Quæ autem sint viæ ejus, diximus tertio capite Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Vox clamantis in deserto : Parate viam domini* [11].

Τίνες δὲ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, εἰρήκαμεν ἐν τῇ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τὸ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδ ρίου.

Vers. 77. *Ad dandam — ejus.* Præibis, inquit, ante faciem Domini et cætera, ut de populo ipsius cognitionem salutis, hoc est, ad indicandum ac demonstrandum Judæis Christum ; hic enim salus ipsorum est.

Τοῦ δοῦναι — αὐτοῦ. Προπορεύσῃ. φησί, πρ ώπου Κυρίου, καὶ τὰ ἑξῆς, ὑπὲρ τοῦ δοῦναι αὐτοῦ γνῶσιν σωτηρίας, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ γ καὶ ὑποδείξαι τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστόν · οὗ ἐστι σωτηρία αὐτῶν.

Vers. 77. *Per remissionem — eorum.* Salutis. inquam, quæ est per remissionem peccatorum eorum, sive, quæ fit cum remittuntur ac solvuntur illis peccata sua. Sic enim et angelus ad Joseph locutus est, interpretans nomen Christi : *Ipse* enim, inquit, *salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [12].

Ἐν ἀφέσει — αὐτῶν. Σωτηρίας δὲ τῆς ἐν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἤγουν τῆς γινομένης ἐν τῷ ἀ καὶ λυθῆναι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Οὕτω γὰρ καὶ λος εἶπε πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἑρμηνεύων τὸ ὄνοματο τοῦ· Αὐτὸς γὰρ, φησὶ, σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀ ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

Vers. 78. *Per viscera — nostri.* Per remissionem

Διὰ σπλάγχνα — ἡμῶν. Ἐν ἀφέσει δι

[11] Matth. III, 11. [12] Matth. IV, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Δέ abest A.
(38) Ἡμῖν deest. B.
(39) Quæ hic inclusa sunt, addidimus ex cod. B. In cod. A non leguntur.
(40) Id est, τὸ αἰνιγματῶδες.

ὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἤτοι τῇ A peccatorum, quæ est per viscera misericordiæ Dei
ιὰ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλέους αὐτοῦ, καὶ οὐ nostri, sive quæ datur per compassionem misericor-
ι αὐτῶν. diæ ipsius, et non per opera eorum.

— ὕψους. Ἐν οἷς σπλάγχνοις ἐλέους Vers. 78. *Quibus — alto.* Per quæ viscera mise-
ιάγχνα ἐλέους, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, εἴτουν ricordiæ vel propter viscera misericordiæ visitavit
ἀνατολὴ τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ἐξ ὕψους τῆς nos, sive apparuit oriens solis intellectualis ex alto
Λέγει δὲ τὴν ὅσον οὔπω ἐπιφάνειαν τοῦ divinitatis. Dicit autem Christi apparitionem, quæ
nondum erat.

ι — καθημένοις· Ἐπεσκέψατο, φησίν, Vers. 79. *Ut appareret — sedent.* Visitavit, inquit,
τὸ ἐπιφᾶναι, τουτέστιν, ἐπιλάμψαι φῶς nos, ut appareret, hoc est, ut illucesceret lux veritatis his, qui in tenebris erroris sedent. Umbra vero
ἐν σκότει τῆς πλάνης καθημένοις. Σκιὰ mortis, peccatum est ; nam et hoc mortem
ἡ ἁμαρτία· εἰκονίζει γὰρ καὶ αὕτη τὸν significat. Sicut enim hæc animæ separatio
σπερ γὰρ οὗτος ψυχῆς ἐστι χωρισμός, οὕτω est : ita quoque peccatum, est Spiritus sancti ex-
ιεύματος ἁγίου ἐστὶ χωρισμός. pulsio.

ύναι — εἰρήνης. Ὑμὲρ τοῦ κατευθύναι τὴν B Vers. 79. *Ad dirigendos — pacis.* Ut dirigeret iter
πολιτείας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης, τῆς κατὰ conversationis nostræ in viam pacis quæ secundum
Deum est.

πνεύματι. Πνεύματι θείῳ. Vers. 80. *Puer autem — spiritu.* Spiritu divino.

— Ἰσραήλ. Ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐ- Vers. 80. *Et erat — Israeli.* Usque ad diem,
ὸς τοὺς Ἰσραηλίτας. ὅτε ἦλθεν εἰς πᾶσαν quo ipsum Israelitis demonstrari oporteret : quando venit in omnem, quæ circa Jordanem erat
ον Ἰορδάνου κήρυσσων βάπτισμα μετα regionem, prædicans baptismum pœnitentiæ. Oportebat enim eum a teneris, quod aiunt unguibus, ad virtutem exerceri : ut et libere argueret, et Christi, qui a se annuntiaretur, testis fide dignus esset.
ι γὰρ αὐτὸν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἀσκῆσαι
ἵνα καὶ μετὰ παῤῥησίας ἐλέγχῃ, καὶ ἀξιό-
μάρτυς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀγγελλομένου

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῆς ἀπογραφῆς. CAP. I. *De censu Cæsaris.*

— οἰκουμένην. Ἀπογράφεσθαι αὐτὴν CAP. II. Vers. 1. *Factum — orbis.* Ut censum
ν κῆνσον, εἰς τὸ παρέχειν φόρον, ὑποτε- C penderent, ut tributum exsolverent, qui jam Romanorum subjecti erant potestati, quorum princeps erat Cæsar.
ὴ τῇ Ῥωμαίων ἐξουσίᾳ, ὧν ἦρχε Καί-

ν δὲ ἡ πρὸς τὸν Καίσαρα ὑποταγὴ μά- Præfigurabat autem universi orbis erga Cæsarem subjectio ac descriptio, totius mundi ad Christum subjectionem, ac recensionem eorum, qui in cœlos describuntur. Facta est autem hujusmodi descriptio, cum nasciturus erat Christus : ut, dum omnes in sua metropoli describi oporteret, abiret, et Virgo in Bethleem, ac ipsum in ea pareret, et prophetia impleretur, quæ ait : *Et tu Bethleem, terra Juda, naquaquam minima es inter principatus Juda : ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Israel,* de qua manifeste dictum est capite primo Evangelii juxta Matthæum [13].
κουμένης καὶ ἡ ἀπογραφὴ τὴν πρὸς τὸν
οταγὴν πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ τὴν
τῶν ἀπογραφομένων εἰς οὐρανούς. Γέ-
τοιαύτη ἀπογραφὴ μέλλοντος γεννηθῆναι
, ἵνα, πάντων ἐν ταῖς ἰδίαις μητροπό-
αφομένων, ἀπέλθῃ καὶ ἡ Παρθένος πρὸς
λεὲμ, καὶ ἐν αὐτῇ τοῦτον γεννήσῃ, ἵνα
ᾖ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· Καὶ σὺ, Βηθ-
Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς
ούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος,
ανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ· περὶ D Vers. 2. *Hæc — facta est,* Quæ usque illud tempus facta non erat.
σαφῶς ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ

ἐγένετο. Μέχοι τότε μὴ γενομένη.

οντος — Κυρηνίου. Τὴν ἡγεμονίαν Vers. 2. *Præside — Cyrenio.* Principatum descripsit Cyrenii, ad significandum, quod ipse fecerit Syriæ descriptionem, in qua sita est Palæstina.
ὐ Κυρηνίου, σημαινων ὅτι αὐτὸς ἐποι-
αγραφὴν (43) τῆς Συρίας, ὑφ' ἣν ἡ Πα-

v. 2 ; Matth. II, 6.

Variæ lectiones et notæ.

τὴν. B.
pro ἵνα· B.

(43) Ita uterque codex, loco superioris ἀπογραφὴ.

Vers. 3. *Et ibant — civitatem.* In tribus A suæ metropolim, ut nota fieret cujusque tribus multitudo.

Καὶ ἐπορεύοντο — πόλιν. Εἰς τὴν τῆς ἰδίας φυλῆς μητρόπολιν, ἵνα γνώριπον γένηται τὸ πλῆθος ἑκάστης φυλῆς.

Vers. 4. *Ascendit* — Vers. 5. *uxore.* Cum David in Bethleem imperasset (*dd*), suam appellavit civitatem. Simul autem descriptus est Christus, ut eos, qui descripti essent in servitutem principis Cæsaris, liberaret a servitute diaboli, qui princeps est mundi.

Ἀνέβη — γυναικί. Τὴν Βηθλείμ ὁ Δαυὶδ κοσμήσας, οἰκείαν ὠνόμασε. Συναπεγράφη δὲ καὶ ὁ Χριστός, ἵνα τοὺς ἀπογραφέντας εἰς δουλείαν τοῦ αὐτοκράτορος Καίσαρος ἐλευθερώσῃ τῆς δουλείας τοῦ κοσμοκράτορος διαβόλου.

Vers. 5. *Quæ erat prægnans.* De Spiritu sancto videlicet, sicut dictum est.

Οὔσῃ ἐγκύῳ Ἐκ Πνεύματος ἁγίου δηλονότι, καθὼς προείρηται.

Vers. 6. *Factum* — Vers. 7. *primogenitum,* De significatione nominis *Primogenitus,* tractavimus in fine Procœmii Evangelii juxta Matthæum [14], ubi B dicitur : *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum.*

Ἐγένετο — πρωτότοκον. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ Πρωτοτόκου διελάβομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προοιμίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἔνθα κεῖται τὸ· Καὶ (44) οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν· ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον.

Vers. 7. *Et fasciis eum involvit — diversorio.* Diversorium dicitur hospitium, in quo, cum non esset locus propter domus angustiam, reclinavit ipsum in præsepe irrationalium, quod ibi erat. Futurum enim erat, ut Verbum pasceret nos verbo Evangelii et ab irrationabilitate ac brutalitate affectionum liberaret.

Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν — καταλύματι. Κατάλυμα λέγεται τὸ καταγώγιον, ἐν ᾧ, μὴ ὄντος τόπου, διὰ τὴν στενοχωρίαν ἀνέκλινεν αὐτὸν εἰς τὴν οὖσαν ἐκεῖ φάτνην τῶν ἀλόγων. Ἔμελλε γάρ, Λόγος ὢν, λόγῳ θρέψαι ἡμᾶς, τῷ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν ἀπαλλάξαι καὶ (45) κτηνωδίας.

Quære autem primo juxta Matthæum capite enarrationem ejus, quod dicitur : *Et intrantes domum viderunt puerum* [15].

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εἶδον τὸ παιδίον (46).

† Præsepe est mundus, nos vero irrationalia. Ut ergo nos ab irrationalitate liberaret, ideo voluit ibi reclinari.

CAP. II. *De pastoribus in agro degentibus.*

ΚΕΦ. Β' Περὶ τῶν ἀγραυλούντων ποιμένων.

Vers. 8. *Et pastores — suum.* Verbum ἀγραυ- C λεῖν quidam interpretantur, ἐν ἀγρῷ αὐλεῖν, in agro tibia canere, sive fistula uti. Alii vero, ἐν ἀγρῷ αὐλίζεσθαι, in agro degere, sive pernoctare.

Καὶ ποιμένες — αὐτῶν. Ἀχραυλεῖν οἱ μὲν ἑρμηνεύουσι τὸ ἐν ἀγρῷ (47) αὐλεῖν, εἴτουν σύριγγι, χοῆσθαι· οἱ δὲ τὸ ἐν ἀγρῷ αὐλίζεσθαι, ἤγουν διανυκτερεύειν.

Vers. 9. *Et ecce — illos.* Claritatem Domini intellige hic, divinum lumen. Circumfulsit autem illos, ut angelum Domini esse scirent eum, qui illis astaret.

Κὼ ἰδοὺ — αὐτούς. Δόξαν. Κυρίου νῦν θεῖον φῶς νόησον. Περιέλαμψε δὲ αὐτούς, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ἄγγελος Θεοῦ ἐστιν ὁ ἐπιστὰς αὐτοῖς.

Vers. 6. *Et — magno.* Propter visionis novitatem.

Καὶ — μέγαν. Διὰ τὸ παράδοξον τοῦ θεάματος.

Vers. 10. *Dixitque — populo.* Quod autem sit nuntium, audito.

Καὶ εἶπεν — λαῷ. Τί δὲ τὸ εὐαγγέλιον τῆς χαρᾶς, ἄκουσον.

Vers. 11. *Quia — David.* Natus est vobis in civitate David Salvator, qui est Christus, utpote unctam habens humanitatem suam divinitate. Domi- D nus autem, utpote Deus. Scribis vero et Pharisæis non annuntiavit hoc gaudium : cum enim perversi essent et invidi, non erant crediturі, sed pastoribus, qui versutia ac invidia, carebant, quique veterem patriarcharum vivendi modum apprehende-

Ὅτι — Δαυίδ. Ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον ἐν πόλει Δαυὶδ Σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς μὲν, ὡς τὴν ἀνθρωπότητος αὐτοῦ χρισθείσης τῇ θεότητι· Κύριος δὲ, ὡς Θεός. Οὐκ εὐηγγελίσατο δὲ τοῖς Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις τὴν χαρὰν ταύτην, διότι οὐκ ἦμελλον πιστεύσαι, πονηροὶ καὶ φθονεροὶ τυγχάνοντες, ἀλλὰ ποιμέσιν ἀπονήροις καὶ ἀκάκοις, καὶ τὴν παλαιὰν πολιτείαν ἐζηλωκόσι τῶν πατριαρχῶν. Ἐπὶ

[14] Matth. I, 25 [15] Matth. II. 11.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Τό· οὐκ, omisso καί. B.

(45) Rarum vocabulum, ab κτηνώδης.

(46) Scholium, quod hic ex margine sui codicis subjecit interpres, in nullo meorum codd. legitur.

(47) Ita quoque Theophyl. p. 315 D. ἀγροτικὸν αὐλοῦντες. Male. Posterioris significationis exempla ad h. l. laudat West. Monet etiam de hoc Grævius ad Hesiod. p. 75. Addit ibid. Theophyl.: Ἐν τῷ ἀγρῷ αὐλιζόμενοι καὶ διάγοντες. Et p. 316 D in interpretatione allegorica de episcopis: Ἀγραυλεῖν· τουτέστιν ᾄδειν πνευμάτικά τινα καὶ διδάσκειν τὸν λαόν.

(*dd*) *Imperasset.* In Græco est, *ornasset,* id est, auxisset et ornasset ædificiis, incolis et aliis.

οιμὴν ἐγεννήθη τοῦ λαοῦ, ποιμέσι τὰ περὶ
ωρίζεται πρῶτον.

αι δὲ καὶ ἕτερον, ὅτι τοῖς ποιμέσι τῶν λο-
οβάτων τὰ θεῖα μυστήρια πρὸ τῶν ἄλλων
τονται.
– σημεῖον. Τοῦτο ὑμῖν τὸ τεκμήριον τοῦ
με.
τε — φάτνῃ Ἐδέθη μὲν σπαργάνοις,
τὰ σπάργανα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἔκειτο
αστήσῃ τοὺς πεπτωκότας εἰς ἁμαρτίαν.
– οὐρανίου. Ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ, ἤ-
λθε τῷ ἀγγέλῳ ἐκείνῳ.
ων τὸν Θεόν. Τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων
θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, διὰ τὴν οἰκο-
ν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.
γόντων — Θεῷ. Ὕμνος ἐν οὐρανοῖς τῷ

ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Τοῦτο αἰτία τοῦ ὕμνου·
ἐπὶ γῆς εἰρήνη γέγονεν, ἡ ἐν οὐρανοῖς
ἰνη, εἰρηνευόντων ἤδη καὶ τῶν ἀνθρώπων
θεόν.
τι καὶ ἐπὶ γῆς ὤφθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃς
ἰνη τοῦ κόσμου. Μεσίτης γὰρ Θεοῦ καὶ
γενόμενος, εἰρήνευσε τὰ ἐπίγεια πρὸς
ι, τὰ διεστῶτα συνάψας καὶ τὰ ἐκπεπολε
ταλλάξας.
ἐπὶ γῆς εἰρήνη, διότι τοῦ παντοκράτορος
κτομένου πᾶς πόλεμος, κατελύθη, πάντων
ἐθνῶν τῷ κράτει τῶν Ῥωμαίων ὑποτα-

ρώποις εὐδοκία. Ἐν ἀνθρώποις νῦν ἡ
οκία τοῦ Πατρός· αὕτη δέ ἐστι τὸ ἐναν-
τὸν Υἱὸν, καὶ σῶσαι τὸν ἀπολωλότα ἄνθρω-
γὰρ πεπλήρωται, ὃ πάλαι εὐδόκησεν, εἶ-
ν, ἠθέλησε.

ἐνετο — ἡμῖν. Ἴδωμεν τὸ ῥῆμα, τουτέ-
σωμεν (48) τὸ ῥῆμα, τὸ περὶ τοῦ τεχθῆ-
Σωτῆρα σήμερον. Ἐξετάσωμεν δὲ τοῦτο
θέντος ἡμῖν σημείου.
ον — τούτου. Διεγνώρισαν, (49) ἤγουν,
θησαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέν-
περὶ τοῦ παιδίου τούτου, ὅτι ἐτέχθη τῷ

τες — πρὸς αὐτούς. Ἀνήγγειλαν γὰρ
τε Ἰωσὴφ καὶ τῇ μητρὶ τοῦ παιδίου
ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ περὶ
ς τῆς οὐρανίου στρατιᾶς. Καὶ οὐ μόνον
λὰ καὶ πᾶσιν, οἷς ἐντύγχανον, οἳ καὶ
ἐθαύμασαν, περὶ ὧν ἤκουσαν.

A rant. Quia etiam pastor ac dux factus est (*ee*) populi, pastoribus primum ea, quæ de se erant mysteria, manifestavit.

Significatur quoque et aliud, quod videlicet pastoribus rationalium ovium divina mysteria primum, ante alios, revelantur.

Vers. 12. *Et — signum.* Hoc vobis argumentum, quod vera dicam.

Vers. 12. *Invenietis — præsepe.* Fasciis alligatum, ut fasciasnostrorum solvat peccatorum. Jacebat autem, ut eos, qui in peccata ceciderant, erigeret.

Vers. 13. *Et — cœlestis.* Facta est cum angelo, id est, conjuncta est illi angelo.

Vers. 13. *Laudantium Deum.* Laudes canentium uni sanctæ Trinitatis divinitati, propter ordina-
B tam hominum salutem.

Vers. 13. *Et dicentium — Deo.* Laus in cœlis Deo.

Vers. 14. *Et in terra pax.* Ut hæc hymno, sive laudi correspondeat. Quia et in terra pax facta est, quæ in cœlis versabatur, hominibus pacem jam ad Deum habentibus.

Vel quia etiam in terra Dei Filius apparuit, qui est pax mundi, mediator Dei et hominum factus : qui pacificavit terrestria cœlestibus, dissidentia conjungens, eosque, qui invicem hostes erant, reconcilians.

Vel. *Et in terra pax,* quia omnipotente Christo nato, bellum omne dissolutum est, omnibus simul gentibus Romanorum ditioni subjectis.

C

Vers. 14. *In hominibus beneplacitum.* In hominibus nunc est, quod olim Patris erat beneplacitum : hoc autem est, ut incarnaretur Dei Filius, ac salvaretur homo perditus. Nunc enim completum est, quod olim illi beneplacuit, sive quod definivit, aut voluit.

Vers. 15. *Et factum — vobis.* Videamus rem, hoc est, inquiramus factum, de nato nobis hodie Salvatore. Inquiramus autem hoc, per datum nobis signum.

Vers. 16. *Et venerunt* — Vers. 17. *hoc.* Cognoverunt, sive certiores facti sunt de verbo, quod dictum erat eis de puero hoc, quod natus erat po-
D pulo Salvator.

Vers. 18. *Et omnes — ipsis.* Statim enim annuntiaverunt Joseph et matri pueri, quæcunque dicta erant ipsis ab angelo, et de multitudine cœlestis militiæ. Nec his solum, verum etiam omnibus, quibus occurrebant, qui etiam mirabantur de his, quæ audiebant.

Variæ lectiones et notæ.

ῆμα abest. A.

tenius reddendum censet : *Notum fecevulgavernnt,obidpotissimum,quod pro-*

tinvs sequitur : *Et omnes, qui audierunt, mirati sunt.* Notum autem est, γνωρίζειν esse et cognoscere, et notum facere.

tus est. Videtur ergo legisse ἐργαστικόν.

n hoc — reliquum est. Suum enim im-

plevit (fecit) et superfluum est in posterum, cessat in posterum.

Vers. 3. *Et ibant — civitatem.* In tribus A suæ metropolim, ut nota fieret cujusque tribus multitudo.

Καὶ ἐπορεύοντο — πόλιν. Εἰς τὴν τῆς ἰδίας φυλῆς μητροπόλιν, ἵνα γνώριπον γένηται τὸ πλῆθος ἑκάστης φυλῆς.

Vers. 4. *Ascendit* — Vers. 5. *uxore.* Cum David in Bethleem imperasset (*dd*), suam appellavit civitatem. Simul autem descriptus est Christus, ut eos, qui descripti essent in servitutem principis Cæsaris, liberaret a servitute diaboli, qui princeps est mundi.

Ἀνέβη — γυναικί. Τὴν Βηθλεὲμ ὁ Δαυὶδ κοσμήσας, οἰκείαν ὠνόμασε. Συναπεγράφη δὲ καὶ ὁ Χριστός, ἵνα τοὺς ἀπογραφέντας εἰς δουλείαν τοῦ αὐτοκράτορος Καίσαρος ἐλευθερωσῃ τῆς δουλείας τοῦ κοσμοκράτορος διαβόλου.

Vers. 5. *Quæ erat prægnans.* De Spiritu sancto videlicet, sicut dictum est.

Οὔσῃ ἐγκύῳ. Ἐκ Πνεύματος ἁγίου δηλονοτι, καθως προείρηται.

Vers. 6. *Factum* — Vers. 7. *primogenitum,* De significatione nominis *Primogenitus,* tractavimus in fine Procœmii Evangelii juxta Matthæum [14], ubi B dicitur : *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum.*

Ἐγένετο — πρωτοτοκον. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ Πρωτοτοκου διελάβομεν ἐν τῷ τέλει του προοιμίου του κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἔνθα κεῖται τὸ· Καὶ (44) οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν· ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον.

Vers. 7. *Et fasciis eum involvit — diversorio.* Diversorium dicitur hospitium, in quo, cum non esset locus propter domus angustiam, reclinavit ipsum in præsepe irrationalium, quod ibi erat. Futurum enim erat, ut Verbum pasceret nos verbo Evangelii et ab irrationabilitate ac brutalitate affectionum liberaret.

Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν — καταλύματι. Κατάλυμα λέγεται τὸ καταγώγιον, ἐν ᾧ, μὴ ὄντος τόπου, διὰ τὴν στενοχωρίαν ἀνέκλινεν αὐτὸν εἰς τὴν οὖσαν ἐκεῖ φάτνην τῶν ἀλόγων. Ἔμελλε γὰρ, Λόγος ὢν, λόγῳ θρέψαι ἡμᾶς, τῷ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν ἀπαλλάξαι καὶ (45) κτηνωδίας.

Quære autem primo juxta Matthæum capite enarrationem ejus, quod dicitur : *Et intrantes domum viderunt puerum* [15].

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εἶδον τὸ παιδίον (46).

† Præsepe est mundus, nos vero irrationalia. Ut ergo nos ab irrationalitate liberaret, ideo voluit ibi reclinari.

CAP. II. *De pastoribus in agro degentibus.*

ΚΕΦ. Β' Περὶ τῶν ἀγραυλούντων ποιμένων.

Vers. 8. *Et pastores — suum.* Verbum ἀγραυ- C λεῖν quidam interpretantur, ἐν ἀγρῷ αὐλεῖν, in agro tibia canere, sive fistula uti. Alii vero, ἐν ἀγρῷ αὐλίζεσθαι, in agro degere, sive pernoctare.

Καὶ ποιμένες — αὐτῶν. Ἀχραυλεῖν οἱ μὲν ἑρμηνεύουσι τὸ ἐν ἀγρῷ (47) αὐλεῖν, εἴτουν σύριγγι, χοῆσθαι· οἱ δὲ τὸ ἐν ἀγρῷ αὐλίζεσθαι, ἤγουν διανυκτερεύειν.

Vers. 9. *Et ecce — illos.* Claritatem Domini intellige hic, divinum lumen. Circumfulsit autem illos, ut angelum Domini esse scirent eum, qui illis astaret.

Κω ἰδοὺ — αὐτούς. Δόξαν. Κυρίου νῦν θεῖον φῶς νόησον. Περιέλαμψε δὲ αὐτούς, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ἄγγελος Θεοῦ ἐστιν ὁ ἐπιστὰς αὐτοῖς.

Vers. 6. *Et — magno.* Propter visionis novitatem.

Καὶ — μέγαν. Διὰ τὸ παράδοξον τοῦ θεάματος.

Vers. 10. *Dixitque — populo.* Quod autem sit nuntium, audito.

Καὶ εἶπεν — λαῷ. Τί δὲ τὸ εὐαγγέλιον τῆς χαρᾶς, ἄκουσον.

Vers. 11. *Quia — David.* Natus est vobis in civitate David Salvator, qui est Christus, utpote unctam habens humanitatem suam divinitate. Domi- D nus autem, utpote Deus. Scribis vero et Pharisæis non annuntiavit hoc gaudium : cum enim perversi essent et invidi, non erant credituri, sed pastoribus, qui versutia ac invidia, carebant, quique veterem patriarcharum vivendi modum apprehende-

Ὅτι — Δαυίδ. Ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον ἐν πόλει Δαυὶδ Σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς μὲν, ὡς τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ χρισθείσης τῇ θεότητι· Κύριος δὲ, ὡς Θεός. Οὐκ εὐηγγελίσατο δὲ τοῖς Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις τὴν χαρὰν ταύτην, διότι οὐκ ἦσαν πιστεύσαι, πονηροὶ καὶ φθονεροὶ τυγχάνοντες, ἀλλὰ ποιμέσιν ἀπονήροις καὶ ἀκάκοις, καὶ τὴν παλαιὰν πολιτείαν ἐζηλωκόσι τῶν πατριαρχῶν. Ἐπὶ

[14] Matth. I, 25 [15] Matth. II. 11.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Τό· οὐκ, omisso καί. B.

(45) Rarum vocabulum, ab κτηνώδης.

(46) Scholium, quod hic ex margine sui codicis subjecit interpres, in nullo meorum codd. legitur.

(47) Ita quoque Theophyl. p. 315 D. ἀγροτικὸν αὐλοῦντες. Male. Posterioris significationis exempla ad h. l. laudat West. Monet etiam de hoc Gravius ad Hesiod. p. 75. Addit ibid. Theophyl.: Ἐν τῷ ἀγρῷ αὐλιζόμενοι καὶ διάγοντες. Et p. 316 D in interpretatione allegorica de episcopis: Ἀγραυλεῖν· τουτέστιν ᾄδειν πνευματικά τινα καὶ διδάσκειν τὸν λαόν.

(*dd*) *Imperasset.* In Græco est, *ornasset,* id est, auxisset et ornasset ædificiis, incolis et aliis.

ποιμὴν ἐγεννήθη τοῦ λαοῦ, ποιμέσι τὰ περὶ
γνωρίζεται πρῶτον.

ιῦται δὲ καὶ ἕτερον, ὅτι τοῖς ποιμέσι τῶν λο-
προβάτων τὰ θεῖα μυστήρια πρὸ τῶν ἄλλων
ὑπτονται.

— σημεῖον. Τοῦτο ὑμῖν τὸ τεκμήριον τοῦ
ιν με.

σετε — φάτνῃ Ἐδέθη μὲν σπαργάνοις,
σῃ τὰ σπάργανα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἔκειτο
ἀναστήσῃ τοὺς πεπτωκότας εἰς ἁμαρτίαν.

— οὐρανίου. Ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ, ἡ-
νῆλθε τῷ ἀγγέλῳ ἐκείνῳ.

ύντων τὸν Θεόν. Τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων
ν θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, διὰ τὴν οἰκο-
σαν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.
λεγόντων — Θεῷ. Ὕμνος ἐν οὐρανοῖς τῷ

— ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Τοῦτο αἰτία τοῦ ὕμνου·
αὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη γέγονεν, ἡ ἐν οὐρανοῖς
μένη, εἰρηνευόντων ἤδη καὶ τῶν ἀνθρώπων
ν Θεόν.
ιοτι καὶ ἐπὶ γῆς ὤφθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃς
ἰρήνη τοῦ κόσμου. Μεσίτης γὰρ Θεοῦ καὶ
ων γενόμενος, εἰρήνευσε τὰ ἐπίγεια πρὸς
νια, τὰ διεστῶτα συνάψας καὶ τὰ ἐκπεπολε
καταλλάξας.
αὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, διότι τοῦ παντοκράτορος
τικτομένου πᾶς πόλεμος, κατελύθη, πάντων
ν ἐθνῶν τῷ κράτει τῶν Ῥωμαίων ὑποτα-

ἀνθρώποις εὐδοκία. Ἐν ἀνθρώποις νῦν ἡ
εὐδοκία τοῦ Πατρός· αὕτη δέ ἐστι τὸ ἐναν-
αι τὸν Υἱόν, καὶ σῶσαι τὸν ἀπολωλότα ἄνθρω-
ὸν γὰρ πεπλήρωται, ὃ πάλαι εὐδόκησεν, εἴ-
ιτεν, ἠθέλησε.

ἐγένετο — ἡμῖν. Ἴδωμεν τὸ ῥῆμα, τοὐτέ-
πάσωμεν (48) τὸ ῥῆμα, τὸ περὶ τοῦ τεχθῆ-
ν Σωτῆρα σήμερον. Ἐξετάσωμεν δὲ τοῦτο
δοθέντος ἡμῖν σημείου.
ἦλθον — τούτου. Διεγνώρισαν, (49) ἤγουν,
ρήθησαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέν-
ἰς περὶ τοῦ παιδίου τούτου, ὅτι ἐτέχθη τῷ
κῳ.
πάντες — πρὸς αὐτούς. Ἀνήγγειλαν γὰρ
τῷ τε Ἰωσὴφ καὶ τῇ μητρὶ τοῦ παιδίου
σα ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ περὶ
θους τῆς οὐρανίου στρατιᾶς. Καὶ οὐ μόνον
ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, οἳ καὶ
τες, ἐθαύμασαν, περὶ ὧν ἤκουσαν.

A rant. Quia etiam pastor ac dux factus est (*ee*) populi, pastoribus primum ea, quæ de se erant mysteria, manifestavit.

Significatur quoque et aliud, quod videlicet pastoribus rationalium ovium divina mysteria primum, ante alios, revelantur.

Vers. 12. *Et — signum.* Hoc vobis argumentum, quod vera dicam.

Vers. 12. *Invenietis — præsepe.* Fasciis alligatum, ut fascias nostrorum solvat peccatorum. Jacebat autem, ut eos, qui in peccata ceciderant, erigeret.

Vers. 13. *Et — cœlestis.* Facta est cum angelo, id est, conjuncta est illi angelo.

Vers. 13. *Laudantium Deum.* Laudes canentium uni sanctæ Trinitatis divinitati, propter ordinatam hominum salutem.

B

Vers. 13. *Et dicentium — Deo.* Laus in cœlis Deo.

Vers. 14. *Et in terra pax.* Ut hæc hymno, sive laudi correspondeat. Quia et in terra pax facta est, quæ in cœlis versabatur, hominibus pacem jam ad Deum habentibus.

Vel quia etiam in terra Dei Filius apparuit, qui est pax mundi, mediator Dei et hominum factus : qui pacificavit terrestria cœlestibus, dissidentia conjungens, eosque, qui invicem hostes erant, reconcilians.

Vel. *Et in terra pax*, quia omnipotente Christo nato, bellum omne dissolutum est, omnibus simul gentibus Romanorum ditioni subjectis.

C

Vers. 14. *In hominibus beneplacitum.* In hominibus nunc est, quod olim Patris erat beneplacitum : hoc autem est, ut incarnaretur Dei Filius, ac salvaretur homo perditus. Nunc enim completum est, quod olim illi beneplacuit, sive quod definivit, aut voluit.

Vers. 15. *Et factum — vobis.* Videamus rem, hoc est, inquiramus factum, de nato nobis hodie Salvatore. Inquiramus autem hoc, per datum nobis signum.

Vers. 16. *Et venerunt* — Vers. 17. *hoc.* Cognoverunt, sive certiores facti sunt de verbo, quod dictum erat eis de puero hoc, quod natus erat populo Salvator.

D

Vers. 18. *Et omnes — ipsis.* Statim enim annuntiaverunt Joseph et matri pueri, quæcunque dicta erant ipsis ab angelo, et de multitudine cœlestis militiæ. Nec his solum, verum etiam omnibus, quibus occurrebant, qui etiam mirabantur de his, quæ audiebant.

Variæ lectiones et notæ.

ὁ ῥῆμα abest. A.

lentenius reddendum censet : *Notum fecedivulgavernnt, ob id potissimum, quod pro-tinus sequitur : Et omnes, qui audierunt, mirati sunt.* Notum autem est, γνωρίζειν esse et cognoscere, et notum facere.

'actus est. Videtur ergo legisse ἐργαστικόν.

'am hoc — reliquum est. Suum enim implevit (fecit) et superfluum est in posterum, cessat in posterum.

Vers. 19. *Maria autem — hæc.* Quæ a pastoribus dicta erant. Conservabat autem apud sese.

Vers. 19. *Conferens — suo.* Examinans hæc apud se ipsam, et comparans ad Gabrielis ab exordio salutationem, ac sine semine conceptum, et absque doloribus puerperium, partumque sine corruptione : et paulatim certitudinem suscipiebat perfectiorem.

Vers. 20. *Et reversi sunt — ipsos.* Reversi sunt ad gregem suum.

Vers. 21. *Cumque — utero.* Quemadmodum apud nos sacerdotes, quando baptizant, tunc etiam nomen imponunt : ita et apud Hebræos, quando circumcidunt, tunc etiam nomen imponunt.

Dubitavit autem aliquis, quare Christus circumcisioni finem erat impositurus? Cui respondendum est, quod hoc secundum dispensationem actum est. Nisi enim circumcisus fuisset nequaquam ejus doctrina suscepta fuisset, sed omnino repudiata, tanquam alienigenæ : neque credidisset quispiam, ipsum esse Christum de semine Abraham exspectatum. Omnes enim, qui ab Abraham descendebant, sigillum ac signum habebant circumcisionis, quæ distinguebat illos ab aliis gentibus. Ob hoc itaque circumcisus est. Legem etiam in hoc adimplens, sicut in aliis quoque præceptis legalibus, ne legis transgressor videretur. Hanc autem cessare facit, et valde rationabiliter. Hebræorum enim circumcisio Christianorum baptisma figurabat ac præsignabat. Quemadmodum enim illa signabat eos, et ab omni gente distinguebat : ita et hoc Chritianos. († Et sicut illa superfluam corporis particulam, ita et hoc amputat peccatum superfluum). Oportebat autem cessare figuram, veniente exemplari : et quiescere signum, adhibito significato. Nam hoc per seipsum adimplet, et superfluum est, quidquid reliquum est (*ff*).

Vers. 22. *Et quando — Moysi.* Lex quidem Dei erat, utpote ab eo data. Dicebatur autem et Moysi, tanquam ab eo scripta. Jubebat autem, ut quæ semen suscepisset ac peperisset masculum, impura haberetur usque ad quadraginta djes [16]. Hoc autem ordinabat ad requiem matris, ne statim viri suis quæ peperissent uxoribus commiscerentur. nondum curato labore, qui parientes consequitur. Verum Dei Genitrix huic certe legi subjecta non erat, eo quod semen non susceperat : obedivit tamen, ne legem transgredi videretur. Purgationis autem eorum, puta matris pueri ac sponsi ejus : appropriabantur enim et viris purgationes uxorum suarum.

Η δὲ Μαριὰμ — ταῦτα. Τὰ παρὰ τῶν ποιμένων λαληθέντα. Συνετήρει δὲ ταῦτα παρ' ἑαυτῇ.

Συμβάλλουσα — αὐτῆς. Παρεξετάζουσα ταῦτα καθ' ἑαυτὴν, πρός τε τὸν ἐξ ἀρχῆς εὐαγγελισμὸν τοῦ Γαβριὴλ, καὶ τὴν ἄσπορον σύλληψιν, καὶ τὴν ἀνώδινον κύησιν, καὶ τὸν ἄφθορον τόκον, καὶ τελειωτέραν (50) ἠρέμα δεχομένη πληροφορίαν.

Καὶ ὑπέστρεψαν — αὐτούς. Ὑπέστρεψαν εἰς τὴν ποίμνην αὐτῶν.

Καὶ ὅτε — κοιλίᾳ. Ὥσπερ οἱ παρ' ἡμῖν ἱερεῖς, ὅτε βαπτίζουσι, τότε καὶ ὀνομάζουσιν· οὕτω καὶ οἱ παρ' Ἑβραίοις, ὅτε περιτέμνουσι, τότε καὶ τὴν κλῆσιν ἐπιτιθέασιν.

Ἀπορήσει δέ τις, ὅτι, ἐπειδὴ (51) παύειν τὴν περιτομὴν ἔμελλεν ὁ Χριστὸς, διατί περιετμήθη; Πρὸς ὃν ἀπολογητέον, ὅτι κατ' οἰκονομίαν. Εἰ μὴ περιετμήθη γὰρ, οὐκ ἂν ὅλως παρεδέχθη διδάσκων, ἀλλ' ἀπεπέμφθη ἄν, ὡς ἀλλόφυλος, οὐδ' ἂν ἐπίστευσέ τις, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ προσδοκώμενος Χριστὸς ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ. Οἱ γὰρ ἐξ Ἀβραὰμ ἅπαντες, σφραγῖδα καὶ σημεῖον τὴν περιτομὴν εἶχον, διαστέλλουσαν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Περιετμήθη μὲν οὖν διὰ τοῦτο, πληρῶν κἀνταῦθα τὸν νόμον, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις νομικοῖς παραγγέλμασιν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦ νόμου παραβάτης. Ἔπαυσε δὲ ταύτην καὶ πάνυ εὐλόγως. Ἡ γὰρ περιτομὴ τῶν Ἑβραίων τὸ βάπτισμα τῶν Χριστιανῶν ἐτύπου καὶ προεσήμαινεν. Ὥσπερ γὰρ ἐκείνης τοὺς ἐξ Ἀβραὰμ (52) ἐσφράγιζε καὶ διίστελλεν ἀπὸ πάντων τὸ ἔθνους, οὕτω καὶ τοῦτο τοὺς Χριστιανούς. [Καὶ (53) καθάπερ ἐκείνη περιττὸν ἀποτέμνει τοῦ σώματος μέρος, οὕτω καὶ τοῦτο τὴν ἁμαρτίαν ἀποτέμνει, περιττὴν ὑπάρχουσαν.] Ἔδει δὲ παυθῆναι τὸν τύπον, ἐλθόντος τοῦ πρωτοτύπου, καὶ σιγῆσαι τὸ μηνύον, ἐπιστάντος τοῦ μηνυομένου. Τὸ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πεπλήρωκε, καὶ περιττόν ἐστι τοῦ λοιποῦ.

Καὶ ὅτε — Μωυσέως. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ μὲν ἦν, ὡς παρ' αὐτοῦ ὑφηγηθείς· ἐλέγετο δὲ καὶ τοῦ Μωυσέως, ὡς παρ' αὐτοῦ γραφείς. Ἐκέλευε δὲ τὴν σπερματισθεῖσαν καὶ τεκοῦσαν ἄρσεν, ἀκάθαρτον νομίζεσθαι μέχρι τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Τοῦτο δὲ προσέταττεν εἰς ἀνάπαυσιν τῆς μητρὸς, ἵνα μὴ εὐθὺς οἱ ἄνδρες τεκούσαις ταῖς γαμεταῖς ἐκτὸς συμπλέκωνται, μήπω τὴν ἀπὸ τοῦ τεκεῖν τελείαν θεραπευσάσαις. Ἀλλ' ἡ Θεοτόκος οὐχ ὑπέκειτο μὲν τῷ νόμῳ τούτῳ, διὰ τὸ μὴ σπερματισθῆναι· ἐπειθάρχησε δὲ αὐτῷ, ἵνα μὴ δόξῃ παραβαίνειν τὸν νόμον. Τοῦ καθαρισμοῦ δὲ αὐτῶν, ὅτοι τῆς μητρὸς τοῦ παιδίου καὶ τοῦ μνηστῆρος αὐτῆς· Ὠικειοῦντο γὰρ οἱ ἄνδρες τὸν καθαρισμὸν τῶν γυναικῶν αὐτῶν.

[16] Levit. XII, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Τελεωτέραν, B.
(51) Ἐπεὶ παύειν. B.
(52) Ἐξ Ἀβραάμ non exprimit interpres.

(53) Hæc in margine A. Hentenius hæc in fine scholii ex margine sui codicis addiderat.

ἠγαγον — κληθήσεται. Παραστῆσαι, εἴτουν ὁ πο- A
αι τῷ Κυρίῳ εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναόν. Ἐγέ-
το γὰρ ἐν τῷ νόμῳ ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μή-
πρῶτον δηλονότι, τουτέστι πρωτότοκον, ἅγιον τῷ
ι κληθήσεται· ἤγουν ἀφωρισμένον τῷ Θεῷ κληθή-

ιεροῦντο δὲ τὰ πρωτότοκα τῶν Ἑβραίων τῷ Θεῷ,
πάλαι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων ἐθανάτωσεν
ἐλευθερίας τῶν Ἑβραίων.
λὰ τὰ μὲν ἄλλα πρωτότοκα προδιανοιγεῖσαν δια-
σι τὴν μήτραν· προδιανοίγεται γὰρ τῇ συνουσίᾳ
νδρὸς, ὅτε τὸ σπέρμα εἰσακοντίζεται· μόνος δὲ ὁ
τὸς μήπω διανοιγεῖσαν διήνοιξεν ὑπερφυῶς, καὶ
σμένην κατὰ φύσιν ἐτήρησεν· ἐπεὶ καὶ μόνος οὗ-
γιος τῷ Κυρίῳ κυρίως· κατὰ τὴν θεότητα μὲν,
ὸς αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς ἡνωμένος B
ῷ αὐτοῦ. Ὥστε, εἰ καὶ διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν
πάντων τῶν πρωτοτόκων ἐνομοθετήθη τὸ παρὸν
, ἀλλά γε πρὸς τὸν Χριστὸν μόνον ὀρθῶς ἀπέβλε-

μφιλοχίου (ἅϡ) Ἰκονίου· Πρὸς μὲν τὴν παρενικὴν
οὐδ' ὅλως αἱ παρθενικαὶ πύλαι ἀνεῴχθησαν
σει τοῦ ἀρτίως κυοφορηθέντος, κατὰ τὸ φάσκον
εὐτοῦ ῥητόν· Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, καὶ εἰσε-
ται, καὶ ἐξεύσεται, καὶ ἔσται ἡ πύλη κεκλεισ-
· (55) ὡς δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ τεχθέντος
ιτου, οὐδὲν κέκλεισται τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ πάντα
ται.]
ι τοῦ δοῦναι — περιστερῶν. — Ἀνήγαγον αὐ-
6) φησὶ, ὑπὲρ τοῦ παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς
κε, καὶ ὑπὲρ τοῦ δοῦναι θυσίαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ C
τα. Ἐπέταττε γὰρ ὁ νομος δισὸναι ζεύγος τρυ-
ὑὲρ σωφροσύνης τοῦ παιδός· σωφρονέστατον
τρυγὼν· ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν ὑπὲρ τεκνο-
ς αὐτοῦ· γονιμώτατον γὰρ ἡ περιστερά. Διττὰ δὲ
κύτα, κἀκεῖνα, ἵνα τὸ μὲν εἷη εἰς ἐξίλασμα, τὸ δὲ
οκάρπωμα. Ὥσπερ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Χριστοῦ οὐκ
ιτο τῷ προῤῥηθέντι νόμῳ, οὕτως οὐδὲ αὐτὸς τῷ
στι.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ Συμεών.

ἰ ἰδοὺ — Ἰσραήλ. Ἀνάκλησιν, λύτρωσιν τοῦ
πλιτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς δουλείας. Προσεδόκα δὲ
ην ἐξ ἀναγνώσεως τῶν προφητικῶν βίβλων, αἱ κα-
ἄλλον τὸν Χριστὸν, ὃς ἐστιν ἀνάκλησις τοῦ νέου
πλιτικοῦ λαοῦ, ἀνακαλούμενος αὐτὸν ἀπὸ τῆς δου- D
τῆς πλάνης.
αὶ πνεῦμα — αὐτόν· Πνεῦμα ἅγιον προφητείας. Οὐκ
ε ἱερεὺς ὁ Συρεών, ὡς ἐμοὶ τέως δοκεῖ· ἤ γὰρ ἂν
ωσε καὶ τοῦτο πάντως ὁ εὐαγγελιστὴς, ὡς ἀξίωμα
ὸς ἀνδρός.

Vers. 22. *Adduxerunt* — Vers. 23. *vocabitur*. Sisterent, sive afferrent Domino in templum quod erat Jerosolymis. Scriptum erat enim in lege : *Omne masculinum adaperiens vulvam* (primum videlicet, hoc est, primogenitum) *sanctum Domino vocabitur* [17] ; sive, separatum Domino vocabitur.

Consecrabantur autem Hebræorum primogenita Deo, quia olim primogenita Ægyptorum morti tradidit pro libertate Hebræorum [18].

Sed hæc quidem primogenita jam apertam adaperiunt vulvam : aperitur enim in viri congressu, quando semen infundit. Solus autem Christus nondum apertam, supernaturaliter aperuit, et clausam, naturaliter servavit : quia etiam solus hic proprie sanctus est Domino, et secundum divinitatem, quia Filius ejus : et secundum humanitatem utpote unitus Filio ejus. Itaque licet propter dictam causam de omnibus primogenitis præsens verbum statutum est, solum tamen Christum directe respicit.

†† Amphilochii Iconensis : Quod attinet naturam Virginis, portæ virgineæ prorsus non apertæ sunt, voluntate ejus, qui in utero gerebatur, secundum dictum de eo : *Hæc est porta Domini, et intrabit, et exibit, et erit porta clausa* [19] ; quod vero attinet potentiam nati Domini, nihil clausum est Domino, sed omnia aperta sunt.

Vers. 24. *Et ut darent — columbarum. — Adduxerunt eum*, inquit, *ut sisterent Domino*, sicut dictum est, et ut darent hostiam pro eo, illa scilicet, quæ dicta sunt. Jussit enim lex, ut darent par turturum, propter pueri temperantiam, est enim turtur animal castissimum ; aut duos pullos columbarum, propter ejus fecunditatem : columba namque fecundissima est. Erant autem et hæc, et illa duplicia. Unum enim offerebatur in placationem, alterum in oblationem. Verum, sicut Christi mater prædictæ legi subjecta non erat, sic nec ipse præsenti.

CAP. III. *De Simeone.*

Vers. 25. *Et ecce — Israel.* Id est, revocationem, redemptionem Israelitici populi a servitute. Exspectabat autem hanc ex libris propheticis Christum annuntiantibus, qui novi Israelitici populi revocatio est, revocans eum ab erroris servitute.

Vers. 25. *Et spiritus — eum.* Spiritus sanctus prophetiæ. Non erat autem sacerdos, ut mihi interim videtur : alias enim et hoc omnino manifestasset evangelista, tanquam magnam viri dignitatem.

Exod. XIII, 2. [18] ibid. 15. [19] Ezech. XLIV, 2.

Variæ lectiones et notæ.

) Hæc in margine a manu recentiori. A. Vide hiloch. p. 26. D.
5) Apud Amphiloch. additur: Ὡς πρὸς τὴν παρ- θενικὴν τοίνυν φύσιν οὐδ' ὅλως ἠνεῴχθησαν αἱ παρθενικαὶ πύλαι.
(36) Αὐτὸν abest. A.

Vers. 26. *Et responsum acceperat — Domini.* Legens enim quodam tempore prophetias, quæ de Christo erant, cum invenisset, quod Deus incarnandusesset, ad super naturale mysterium, tauquam homo, anhelabat : ideo etiam oraculum, sive responsum, accepit, se non moriturum, donec ipse Christum oculis videret corporeis. *Christum autem Domini*, dixit, propter ejus ad Patrem similitudinem. Dominum enim intelligit nunc Patrem.

†† Equidem invenit etiam in codicibus nonnullis de hoc justo viro, quod fuerit ex septuaginta interpretibus Hebraicis, tempore Ptolemæi Philadelphi. Interpretantes enim vaticinium Isaiæ prophetæ : *Ecce, virgo in utero habebit* [19] ; hoc solus Simeon non credidit prophetæ, donec ei ab divino angelo responsum esset, ipsum non visurum mortem, donec Christum Domini in manus acceperit.

Vers. 27. *Et venit — templum.* Motus a Spiritu sancto.

Vers. 27. *Et cum — suas.* Statim enim cognovit eum perspicacissimis oculis.

Vers. 28. *Et benedixit Deum.* Qui incarnatus erat.

Vers. 28. *Et ait* — Vers. 29. *Verbum tuum.* Nunc omnino me absolvis a vita, quemadmodum olim dixeras mihi requirenti de tua incarnatione.

Vers. 29. *In pace.* In pace cogitationum. Nunc enim, quæ me turbabant, de divina incarnatione cogitationes pacificatæ sunt.

Vel, in pace intrepiditatis ; quia deinceps, mortem non metuam, propter profundam senectutem.

Vel, In pace gaudii ; quia deinceps non contristabor propter libertatem Israelis ; jam enim vidi Liberatorem.

Vers. 30. *Quia viderunt — salutare tuum.* Nunc dimittis me, inquit, quia vidi incarnationem tuam hanc enim vocat *Salutare*, utpote pro hominum salute factam.

Vers. 31. *Quod — populum.* Quod salutare disposuisti coram omnibus, ut omnibus manifestum esset, non Judæis tantum, verum etiam aliis gentibus.

Vers. 32. *Lumen — Israel.* † O qui vere lumen et es, et diceris, ad revelationem gentium, ad manifestationem affectuum, ad increpationem dæmonum : et gloriam populi tui Israelis, novi videlicet:

A Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον — Κυρίου. Ἀναγινώσκων γὰρ πότε τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, καὶ εὑρὼν ὅτι Θεὸς ὢν ἐνανθρωπῆσαι μέλλει, πρὸς τὸ ὑπερφυὲς τοῦ μυστηρίου, ὡς ἄνθρωπος, ἐλιγγίασε · διὸ καὶ χρησμῳδίαν ἔλαβεν , εἴτουν ἀπόφασιν ὡς οὐκ ἀποθανεῖται μέχρις ἂν ἴδῃ αὐτὸν τὸν Χριστὸν τοῖς (57) αὐτοῦ ὀφθαλμοῖς. Τὸν Χριστὸν δὲ Κυρίου. εἶπε διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα οἰκείωσιν. Κύριον γὰρ (58) νόει τὸν Πατέρα.

[Εὗρον (59) κἀγὼ ἔν τισι τῶν (60) ἀντιγράφων περὶ τοῦ δικαίου τούτου ἀνδρὸς, ὡς ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνευτῶν τῶν Ἑβραίων ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Μεθερμηνεύοντες γὰρ ἐκεῖνοι πάντες τὴν προρρήσιν Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, τό · Ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει · τοῦτο μόνος ὁ B Συμεὼν ἠπίστει τῷ ὡροφήτῃ, ὃν τὴν (61) ... ἐκεῖνο χρηματισθεὶς ὑπὸ θείου ἀγγέλου, μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἕως ἂν τὸν Χριστὸν Κυρίου δέξηται ἐν ταῖς ἑαυτοῦ χερσίν.]

Καὶ ἦλθεν — ἱερόν. Τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ κινηθείς.

Καὶ ἐν — αὐτοῦ. Διεγνω γὰρ αὐτὸ παρευθὺ τοῖς διεραικοῖς ὀφθαλμοῖς.

Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεόν. Τὸν ἐνανθρωπήσαντα.

Καὶ εἶπε — ῥῆμά σου. Νῦν ἀπολύεις με τοῦ βίου πάντως, καθὼς, εἴρηκάς μοι, πάλαι διαπορουντι περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως.

Ἐν εἰρήνῃ. Ἐν εἰρήνῃ λογισμῶν. Νῦν γὰρ οἱ ταράττοντές με λογισμοὶ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως εἰρήνευσαν. C

Ἢ, Ἐν εἰρήνῃ ἀφοβίας, μηκέτι φοβούμενον τὸν θάνατον, διὰ τὸ βαθύ μου γῆρας.

Ἢ, Ἐν εἰρήνῃ χαρᾶς, μηκέτι λυπούμενον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἰσραὴλ · εἶδον γὰρ ἤδη τὸν ἐλευθερωτήν.

Ὅτι εἶδον — σωτήριόν σου. Νῦν ἀπολύεις με, φησὶ, ὅτι (62) εἶδον τὴν ἐνανθρώπησίν σου · ταύτην γὰρ καλεῖ, σωτήριον, ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων γεγενημένην.

Ὃ — λαῶν. Ὅπερ σωτήριον ᾠκονόμησας ἐνώπιον πάντων, ἵνα πᾶσιν εἴη φανερὸν, οὐ μόνον Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι.

D Φῶς — Ἰσραήλ. [Φῶς (63), ὦ φῶς ἀληθινὸν καὶ ὂν καὶ καλούμενον (64), εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, εἰς φανέρωσιν τῶν παθῶν, εἰς ἔλεγχον τῶν δαιμονίων (65). Καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ, τοῦ νέου

[19] Isa. VII, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. B.
(58) Γὰρ νῦν τὸν Πατέρα νόει. B.
(59) In margine, a manu prorsus recenti. A.
(60) Codices nunc appellat, fabulas aniles, quarum magnam multitudinem in peregrinatione sua a vetulis accepit divinus Origenes.
(61) Sententia interim ita suppleri potest : Ἕως ἂν αὐτῷ χρηματισθέν.
(62) Διότι εἶδον A.
(63) Hæc in margine habet A. Codex B, habet inferius, post κατηξίωσεν, hoc modo. Ἐτέρως δὲ, φῶς, ω φῶς ἀληθινόν. Pro ὦ, exhibet A ὡς, pro ὂν autem ὤν.
(64) Καλούμενε. B. Sed hoc, relatum ad Christum, postulat etiam ἀληθινέ.
(65) Δαιμόνων. A.

οὗ (66) δόξα διὰ σοῦ ἡ ἀπόκτησις τῶν
τῶν κακῶν, καὶ κτῆσις τῶν κατὰ φύσιν καλῶν,
ησις τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀγαθῶν. Ἢ ἡ ἀρετὴ,
ῶσις, καὶ ἡ θέωσις.]
ν εἰς ἀνάβλεψιν μὲν ἐθνῶν, τῶν τετυφλω-
ῇ πλάνῃ· ἀποκάλυψιν γὰρ λέγει τὴν ἀνά-
εἰς δόξαν δὲ (67) καὶ εὔκλειαν λαοῦ σου
ηλιτικοῦ. Δοξα γὰρ αὐτοῖς τὸ βλαστῆσαί
τῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὄντως ἡ σω-
ἀνθρώπησις αὐτοῦ ἐφώτισε μὲν τὰ ἔθνη
θεογνωσίας καὶ ἀρετῆς, ἐδόξασε δὲ τοὺς
ς, ὅτι συγγενὴς αὐτῶν γενέσθαι κατηξί-

ν — περὶ αὐτοῦ. Ἐθαύμαζον, οὐκ ὡς τότε
ὄτον περὶ αὐτοῦ (69) μανθάνοντες, ἀλλ' ὡς,
προμεμαθήκεσαν, ἔτι παραδοξότερα προσε-
νοι.
λόγησε — Ἰσραήλ. Εἰς πτῶσιν μὲν τῶν
όντων τοῖς ἀνθρωποπρεπέσιν αὐτοῦ, καὶ
ν εἰς ἀπιστίαν τῆς θεότητος αὐτοῦ· ἀνά-
ῆ τῶν προσεχόντων τοῖς θεοπρεπέσιν αὐτοῦ,
ταμένων πρὸς πίστιν τῆς θεότητος αὐτοῦ.
ι, ὡς λίθος ἀκρογωνιαῖος, συνδέων ἐφ' ἑαυ-
δύο λαοὺς, τόν τε παλαιὸν καὶ τὸν νέον.
διὰ Ἡσαΐου προανεφώνησεν ὁ Θεὸς, ὅτι
ημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν
υ.
Εἰς πτῶσιν μὲν σαρκὸς, ἤτοι τοῦ σαρκικοῦ
ος καὶ παθῶν καὶ λογισμῶν πονηρῶν καὶ
, καὶ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα νόμου· ἀνάστα-
εύματος, ἤγουν πνευματικοῦ φρονήματος καὶ
δυνάμεων καὶ ἀρετῆς καὶ γνώσεως καὶ τοῦ
πνεύμα νόμου.]
ἀντιλεγόμενον. Καὶ εἰς θαῦμα ἀντιλεγόμενον
τοις, εἴτουν ἀντιλογίας ὑφιστάμενον· θαῦμα
ὡς μήτε ἄνθρωπος μόνον, ὢν, μήτε Θεὸς
λλὰ θεάνθρωπος· διὸ καὶ, ὡς ὑπερφυοὺς
ιλέγουσι, πάντα κατὰ φύσιν ἐξετάζοντες, καὶ
ρφυὲς ἐννοεῖν δυνάμενοι.

δὲ σημεῖον ἀντιλεγόμενον τὴν σταύρωσιν
σημεῖον μὲν, ὡς σύμβολον φιλανθρωπίας·
ἀνθρώπους γὰρ ταύτην ὑπέμεινεν· ἀντιλε-
ξ, ὡς ὀνειδιζομένην ὑπὸ τῶν ἀπίστων.

οῦ — ρομφαία. Ῥομφαίαν δὲ ὠνόμασε
ικωτάτην καὶ ὀξεῖαν ὀδύνην, ἥτις διῆλθε τὴν
ῆς Θεομήτορος, ὅτε ὁ Υἱὸς αὐτῆς προσηλώθη
ῷ. Περὶ ταύτης γὰρ τῆς ἀλγηδόνος νῦν
σεν.
— διαλογισμοί. Τῶν ὑποπτευόντων, ὅτι

VIII, 14 ; XXVIII, 16 ; Rom. XI. 33.

in quo per te est destructio malorum, quæ sunt præter naturam, et possessio bonorum, quæ sunt secundum naturam, et acquisitio bonorum, quæ sunt supra naturam. Vel, virtus et cognitio divinitatis.

Lumen : quod gentibus errore cæcis visum restituat. Revelationem enim vocat, visus restitutionem. Ad gloriam id quidem et nominis celebritatem populi tui Israelitici. Nam gloria illorum est, quod secundum humanitatem sis ab eis progenitus. Et vere salutaris incarnatio, gentes quidem illustravit, illustratione divinæ cognitionis ac virtutis; Judæos vero glorificavit, quia cognatus eorum fieri dignatus est.

Vers. 33. *Et erant — de illo.* Mirabantur, non quod præter ea, quæ prius didicerant, adhuc mirabiliora percipiebant.

Vers. 34. *Et benedixit — Israel.* In casum his, qui ad ea offendunt, quæ hominis sunt, qui cadunt in incredulitatem divinitatis ejus : erectionem vero his, qui adhærent rebus, quæ Dei sunt. Situs est autem, utpote lapis angularis, conjungens ad seipsum duos populos, veterem ac novum. Nam et per Isaiam prædixit Deus : *Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali.*[20]

† In casum quidem carnis, sive carnalis prudentiæ et affectionum, ac cogitationum malarum et dæmonum, ac litteralis : Erectionem vero spiritus sive spiritualis prudentiæ ac naturalium potentiarum, virtutisque et cognitionis ac legis spiritualis.

Vers. 34. *Et — contradicitur.* Et in miraculum, cui ab infidelibus contradicitur, sive contradictionem sustinens : miraculum enim erat, utpote neque et homo tantum, neque Deus tantum, sed Deus simul et homo (quod Græce unico dicitur vocabulo θεάνθρωπος) ideoque quasi rei quæ supra naturam est, contradicunt ii qui omnia secundum naturam inquirunt, nec quidquid supernaturale intelligere possunt.

Quidam vero, signum, cui contradicitur, dicunt crucifixionem ; signum quidem, quasi symbolum amoris erga homines, nam hanc propter homines, sustinuit : huic vero ab infidelibus contradicitur, utpote rei probrosæ.

Vers. 35. *Et tuam — gladius.* Gladium nominavit, dolorem acutissimum maximeque dividentem, qui penetravit cor Matris Dei, dum Filius ejus cruci affixus est. De hoc enim cruciatu nunc vaticinatus est.

Vers. 35. *Et — cogitationes.* Eorum qui suspi-

Variæ lectiones et notæ.

ξα non agnoscit Hentenius.
ί omittit A.
ῶτον abest. A.

(69) Θαυμάζοντες, pro μανθάνοντες. A.
(70) Ἢ πάλιν εἰς. B. codex A, hæc in margine habet.

cabantur, hanc non esse illius Matrem. Sicut enim multi ad ea respicientes, quæ hominis sunt, dicebant hominem tantum esse, Filium Mariæ ; ita rursum alii attendentes ad ea, quæ divinitatis ejus erant, suspicabantur, quod esset tantum Deus, nec esset hæc mater ejus : tunc autem intuentes eam amare dolentem, ac plurimum lugentem, naturæque cedere, crediderunt, quod mater esset ejus : et retegebant, sive prodebant cogitationes cordium suorum, quæ a suspicione processerant.

A οὐκ ἔστιν αὕτη μήτηρ αὐτοῦ. Ὥσπερ γὰρ π ἀποβλέποντες εἰς τὰ ἀνθρωποπρεπῆ αὐτοῦ, ὅτι Ἄνθρωπος μόνον ἐστὶν Υἱὸς τῆς Μαρίας· ἄλλοι πάλιν, ἀποβλέποντες εἰς τὰ θεοπρεπῆ ὑπώπτευον ὅτι Θεὸς μόνον ἐστί, καὶ οὐκ αὕτη μήτηρ αὐτοῦ· τότε δὲ θεασάμενοι ταύτ κρῶς ὀδυνωμένην, καὶ σφοδρῶς ὀδυρομένην, καὶ μένην τῆς φύσεως, ἐπίστευσαν ὅτι μήτηρ ἐστι, καὶ ἀπεκάλυψαν, εἴτουν ἐξηγορευσαν διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, τοὺς τῆς ψίας.

CAP. IV. *De Anna prophetissa.*

Vers. 36. *Et erat — multis.* Provectæ admodum ætatis, sive anus.

Vers. 36. *Et vixerat* — Vers. 37. *die.* Ob hoc enim prophetica etiam gratia dotata fuit, quia non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus Deo serviens nocte ac die.

Vers. 38. *Et hæc — Domino.* Gratias agebat Deo incarnato.

ΚΕΦ. Δ'. Περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος.

Καὶ ἦν — πολλαῖς. Προβεκηκυῖα, γραυς.

B Ζήσασα — ἡμέραν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ π τικοῦ χαρίσματος ἠξιώθη, διότι οὐκ ἀφίστατο τοῦ ἱεροῦ, ἐν νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα ν καὶ μεθ' ἡμέραν τῷ Θεῷ. Λατρείαν δὲ τὴν δο καὶ θεραπείαν νόει.

Καὶ αὕτη — Κυρίῳ. Εὐχαρίστει τῷ Θε ἐνανθρωπήσαντι.

Vers. 38. — *Ac loquebatur — Jerusalem.* Loquebatur de eo, quod hic esset redemptio. Verum Simeon quidem, figura erat veteris Testamenti, Anna autem Novi : inter quos medius positus Christus illud absolvebat (*gg*), hoc vero retinebat : ostendens, quod vetus quidem cessat, novum autem vivit.

Καὶ ἐλάλει — Ἱερουσαλήμ. Ἐλάλει περὶ τοῦ, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ λυτρωτής. Ἀλλ' ὁ μὲν ὧν τύπος ἦν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἡ δ' τῆς Νέας· ὧν μέσος ὁ Χριστὸς κείμενος τὴν μὲν ἀπ τὴν δὲ παρακατεσχεν, αἰνιττόμενον ὅτι ἡ μὲν π πέπαυται, ἡ δὲ νέα ζῇ.

Vers. 39. *Et ut — Nazareth.* Omnia, quæ erant circa pueri præsentationem, ac circa hostias, de quibus jubebat lex.

Quære autem primo capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius expositionem : *Ecce angelus Domini apparet in somnis Joseph dicens : Surge et accipe puerum et matrem ejus et fuge in Ægyptum.*

C Καὶ ὡς — Ναζαρέτ. Ἅπαντα τὰ περὶ τῆς ραστάσεως τοῦ παιδίου, καὶ τὰ περὶ τῆς θυσίας, ὧν ὁ νόμος ἐκέλευε.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ἰδοὺ ἄγγελος ρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσὴφ λέγων· Ἐγ παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ εἰς Αἴγυπτον.

Vers. 40. *Puer autem — super illum.* Quoad humanitatem hæc omnia intellige. Tanquam puer enim crescebat ætate : corroborabatur autem adversus malitiam, spiritu, sive unita sibi divinitate. Nam Spiritus vocatur et Divinitas ; implebatur vero sapientia, tanquam divinitati unitus ; gratia quoque uniti sibi Dei erat super illum, quæ ipsum moderabatur, regebat et componebat.

Vel etiam alio modo. Corroborabatur Spiritu, videlicet sancto ; gratia autem Dei, sive patris, erat super illum. Sicut enim incarnatus est ex Patris beneplacito, ac superveniente Spiritu sancto : ita etiam conversabatur ac operabatur per beneplacitum Patris et cooperationem Spiritus sancti.

Τὸ δὲ παιδίον — ἐπ' αὐτῷ Κατὰ τὸ ἀνθ νον ταῦτα πάντα νοησον. Ὡς παιδίον (71) γὰ ξανε μὲν εἰς ἡλικίαν, ἐκραταιοῦτο δὲ κατὰ τὴς κ πνεύματι, ἤγουν τῇ ἡνωμένῃ αὐτῷ θεο Πνεῦμα γὰρ καλεῖται καὶ ἡ θεότης. Καὶ ἐπληροῦτ σοφίας, ὡς ἡνωμένον τῇ σοφίᾳ· χάρις δὲ τοῦ ἡνω αὐτῷ Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτῷ, παιδαγωγοῦσα τοῦτο D ῥυθμίζουσα καὶ κατακοσμοῦσα.

Ἢ καὶ ἑτέρως. Ἐκραταιοῦτο μὲν Πνεύματι, τῷ ἁγίῳ· χάρις δὲ (72) Θεοῦ, ἤγουν τοῦ Πα ἦν ἐπ' αὐτῷ. Ὥσπερ γὰρ ἐσαρκώθη Πατρὸς εὐδοκίᾳ, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπελεύσει· οὕτω ἐπολιτεύετο, καὶ ἐνήργει, εὐδοκίᾳ μὲν τοῦ Πα συνεργίᾳ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Vel etiam alio modo. Corroborabatur Spiritu, videlicet sancto ; gratia autem Dei, sive patris, erat super illum. Sicut enim incarnatus est ex Patris beneplacito, ac superveniente Spiritu sancto : ita etiam conversabatur ac operabatur per beneplacitum Patris et cooperationem Spiritus sancti.

Vers. 41. *Et ibant* — Vers. 43. *Jerusalem.* Finitis diebus, videlicet die festo Paschæ, diebusque Azymo-

Καὶ ἐπορεύοντο — Ἱερουσαλήμ. Τελειωσ τὰς ἡμέρας τὸς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ

[21] Matth. II, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(71) Γάρ abest. A.

(72) Τοῦ addit A.

(*gg*) *Illud absolvebat.* Istum quidem demisit : hanc vero retinuit. De Simeone sermo est et Anna non de testamentis. Ἀπολύειν respicit ad I II, 29.

ὸν Ἀζυμων. Ὑπέμεινε δὲ εἶτουν, ὑπελείφθη A rum. Remansit autem, sive relictus est in Jerusalem,
ταλὴμ, βουλόμενος συμμίξαι τοῖς διδασκά- volens commisceri doctoribus.

κ — αὐτοῦ. Κατὰ θείαν οἰκονομίαν, ἵνα μὴ
ιν αὐτὸν, ὡς παῖδα καὶ ἀγράμματον.

κοντες — διδασκάλων. Μίαν μὲν ἡμέραν ἀνά- Vers. 43. *Et non — ejus.* Juxta divinam Providentiam hoc factum est, ne prohiberent eum, quasi puerum et sine litteris.
τε ἦλθον ἡμέρας ὁδὸν, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἐν
γενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς · ἑτέραν δὲ, ὅτε,
τες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ζη-
ὐτόν · κατὰ τὴν τρίτην δὲ λοιπὸν εὗρον αὐτόν.
ρῷ δὲ εὑρίσκεται ὁ Χριστὸς, ἤγουν ἐν τῷ ἱερῷ
ὶ ἐν τῷ ἱερῷ πράγματι, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἀνθρώ-

ντα — αὐτούς. Ἀκούοντα καὶ ἐπερωτῶντα Vers. 44. *Existimantes* — Vers. 46. *doctorum.* Unum quidem diem consumpserunt, quando venerunt itinere diei, et requirebant illum inter cognatos et notos ; alterum quando non invento eo reversi sunt in Jerusalem quærentes illum ; circiter tertium vero tandem invenerant illum.
In templo invenitur Christus, sive in sacro loco et in sacro negotio, ac in sacro homine.
Vers. 46. *Audientem — eos.* Audientem et interrogantem de legalibus, ut a puero intelligentia ejus cognita foret. Timeamus ergo, qui præceptores sumus, quoniam in medio nostrum est Christus, attendens, quo pacto doceamus.
Vers. 47. *Stupebant — ejus.* Oportebat enim hoc fieri, ut cum postea doceret, facile ab illis reciperetur.
Vers. 48. *Et viso eo obstupuerunt.* Joseph videlicet et Mater ejus. Obstupuerunt autem, non propter intelligentiam tantum et responsa illius, verum etiam propter audaciam.
Vers. 48. *Et ad illum — te.* Patrem, Joseph nominavit, utpote sponsum suum, et illius nutritium. Dolentes autem quærebant illum, propter longam moram et desiderium. Si quis ergo præ desiderio dolens quærat eum inveniet illum.
Vers. 49. *Et dixit — me?* Quasi errantem videlicet : Deus enim non errat.
Vers. 49. *Nesciebatis — me* ? Id est, in domo Patris mei. Dicebat autem de templo, quod Deo Patrique suo a Salomone ædificatum erat. Verum Mater ejus de adoptivo patre locuta fuerat ; ipse autem eum, qui natura sibi Pater erat, manifestabat.
Vers. 50 *Et ipsi — illis* Quod erat de templo.
Vers. 51. *Et descendit — illis.* Docens, ut subditi simus, non solum naturalibus parentibus, verum etiam adoptivis.
Vers. 51. *Et mater — suo.* Quæ de templo dixerat ac similia, tanquam verba non simpliciter pueri, sed etiam filii Dei. Conservabat autem examinans apud sese, utpote quæ non vulgariter dicta erant.
Vers. 52. *Et Jesus — homines.* Tanquam puer lege humanæ naturæ paulatim ad hæc proficiebat. Nam ut Deus omnino perfectus erat.
† Gregor. Theolog. Proficiebat, inquit, ut ætate, ita et sapientia et gratia. Non hæc accipere oportet per augmentum. Quid enim ? Num qui ab initio perfectus erat, perfectior fieri poterat ? Sed quod hæc paulatim denudaret ac demonstraret.

νομίμων, ἵνα ἐκ νεότητος ἡ σύνεσις αὐτοῦ B
ῃ. Φοβηθῶμεν οὖν οἱ διδάσκαλοι, γινώσκοντες
ἴσῳ ἡμῶν ἐστιν ὁ Χριστὸς, προσέχων, πῶς
μεν.
αντο — αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ τοῦτο γενέσθαι, ἵνα
διδάσκων εὐπαράδεκτος αὐτοῖς εἴη.
ὸντες αὐτὸν ἐξεπλάγησαν. Ὁ Ἰωσὴφ δηλονότι
ήτηρ αὐτοῦ. Ἐξεπλάγησαν δὲ οὐ μόνον διὰ τὴν
καὶ τὰς ἀποκρίσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν

τρὸς — σε. Πατέρα αὐτοῦ τὸν Ἰωσὴφ ὠνό-
ὡς μνηστῆρα ἑαυτῆς, καὶ ὡς τροφὸν αὐτοῦ.
ενοι δὲ ἐζήτουν αὐτὸν, διὰ τὴν σχέσιν. Καὶ
ἐκ πόθου ὀδυνώμενος ζητήσει αὐτὸν, εὑρήσει

πε — με ; Ὡς πλανώμενον δηλαδή. Θεὸς οὐ C
ι.
ἰδειτε — με ; Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρός μου,
ὲ περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὃ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ ὁ
ᾠκοδόμησεν. Ἀλλ' ἡ μὲν Μήτηρ αὐτοῦ, περὶ
ι Πατρὸς αὐτοῦ εἶπεν· αὐτὸς δὲ ταύτῃ τὸν φύσει
κὐτου ἐγνώρισε.

ὗτοι — αὐτοῖς. Τὸ περὶ τοῦ ἱεροῦ.
πείθη — αὐτοῖς. Παιδεύων ὑποτάττεσθαι μὴ
ἰς φύσει γονεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς θέσει.

μήτηρ — αὐτῆς. Τὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὰ
ὡς ῥήματα οὐχ ἁπλῶς παιδὸς, ἀλλὰ καὶ Υἱοῦ
ὐ. Διετήρει δὲ ταῦτα ἐξετάζουσα καθ' ἑαυτὴν, D
πλῶς εἰρημένα.
Ἰησοῦς — ἀνθρώποις. Ὡς παιδίον νόμῳ φύσεως
νης προέκοπτεν εἰς ταῦτα κατὰ μικρόν· ὡς γὰρ
ντέλειος ἦν.
ορίου (73) τοῦ Θεολόγου. Προέκοπτε, φησὶν (74),
λικίᾳ, οὕτω καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι. Οὐ τῷ
αμβάνειν αὔξησιν · τί γὰρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς τε-
οιτ' ἂν τελεώτερον ; ἀλλὰ τῷ κατὰ μικρὸν ταύ-
γυμνοῦσθαι καὶ παρεκφαίνεσθαι.]
'. Ε'. Περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς Ἰω-
άννην.
ἴτει — Καίσαρος. Μετὰ τὸν προῤῥηθέντα.

CAP. V.— *De verbo, quod factum est ad Joannem.*

CAP. III. Vers. 1. *Anno — Cæsaris* Post prædictum

Variæ lectiones et notæ.

A in margine B in textu.

(74) Gregor. Nazianz. pag. 86 fin.

Augustum Tiberius fuit Cæsar Romanorum, hoc est, imperator. Tunc enim Cæsar rege major erat ; postea vero Cæsaris dignitas depressa est. Significat autem Evangelista et tempus Cæsaris, qui tunc imperabat, et præsidum, more historiæ. Id enim historicis mos erat.

A Αὔγουστον ὁ Τιβέριος γίγονε Καῖσαρ τῶν Ρ τουτέστιν αὐτοκράτωρ. Τότε μὲν γὰρ ὁ Καῖσαρ ἦν τοῦ βασιλέως· ὕστερον δὲ τὸ τοῦ Καίσαρος βάσβη ἀξίωμα. Παρασημειοῦται δὲ τὸν καιρ τε τηνικαῦτα Καίσαρος, καὶ τῶν ἡγεμόνων ὁ λιστής, νόμῳ ἱστορίας. Ἔθος γὰρ τοῦτο τοῖς κοῖς.

Vers. 1. *Præside — tetrarcha* De his accurate dictum est capite secundo Evangelii secundum Matthæum, ubi de Joseph dicitur : *Audiens autem, quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire* [22].

Ἡγεμονεύοντος — τετραρχοῦντος. Εἴρηται τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τε Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται περὶ τοῦ Ἰωσὴφ τό · σας δὲ ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει (75) τῆς Ἰ ἀντὶ Ἡρῴδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκ θεῖν.

Vers. 2. *Sub — Caipha.* Atqui eo tempore solus Annas pontifex erat : Caiphas enim pontifex factus est circiter annum, quo crucifixus est Salvator. Verum Evangelista conjunxit et Caipham, tanquam adjutorem. Erat enim gener ejus, et communem inter sese gubernationem (*hh*) habebant, veluti diximus sexagesimo quinto juxta Matthæum capite, ubi de Petro dicitur : *Et ingressus intro sedebat cum ministris* [23]. Siquidem etiam Annas postmodum opitulabatur Caiphæ in pontificatu ipsius.

Ἐπί — Καϊάφα. Καὶ μὴν κατὰ τὸν ἐκεῖνον μόνος ὁ Ἄννας ἦν ἀρχιερεύς · ὁ γὰρ B σας ὕστερον γέγονεν ἀρχιερεύς, κατὰ τὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος σταυρώσεως. Ἀλλ' ὁ εὐαγγ συμπαρέλαβε καὶ τὸν Καϊάφαν, ὡς συμπ τοῦ Ἄννα. Ἦν γὰρ γαμβρὸς αὐτοῦ, καὶ κοι τῷ τὴν κατοικίαν εἶχεν, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τ κοστῷ πεμπτῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖ κεῖται περὶ τοῦ Πέτρου, ὅτι. Καὶ εἰσελθὼ ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν. Καὶ γὰρ (76) νας ὕστερον συνέπραττε τῷ Καϊάφᾳ ἐν τῇ ἀρχιε αὐτοῦ.

Vers. 2 *Factum est* — Vers. 3. *Jordanem.* Quære tertio capite Evangelii secundum Matthæum dictum illud : *In diebus illis venit Joannes Baptista, prædicans in deserto Judææ* [24]; et lege totam illius verbi enarrationem.

Ἐγένετο — Ἰορδάνου. Ζήτησον ἐν τῷ τρίτῳ κε τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό · Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς, κηρύσσων C ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας · καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησ τοῦ τοιούτου ῥητοῦ.

Vers. 3. *Prædicans—peccatorum.* De his manifeste dictum est in Proœmio Evangelii secundum Marcum, ubi dicitur : *Fuit Joannes baptizans in deserto, et prædicans baptismun pœnitentiæ in remissionem peccatorum.* [25].

Κηρύσσων — ἁμαρτιῶν. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον, ἔνθα κεῖτ Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ σσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν τιῶν.

Vers. 4. *Sicut scriptum est — semitas ejus.* Hæc Prophetæ verba declarata sunt tertio capite Evangelii juxta Matthæum. Quæ vero sequuntur, prophetia est docens quod æquabit Christus inæqualitatem mundi, tortuositatem ac asperitatem hominum corrigens, ac delens (*ii*) aratro evangelicorum præceptorum. Ait enim.

Ὡς γέγραπται — τρίβους αὐτοῦ. Ταῦτα · διηρμηνεύθησαν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαῖον · τὰ δὲ ἑφεξῆς προφητεία ἐστὶ διὸ σα ὅτι ἐξισώσει τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ κόσμου στὸς, τὰς σκολιότητας καὶ τραχύτητας τῶν D πων εὐθύνων καὶ λεαίνων τῷ ἀρότρῳ τῶν ε λικῶν ἐντολῶν. [Ἄκουε (77) γάρ · Πᾶσα φ κ. τ. λ.]

† Desertum est, hic mundus aut humana natura, sive cujusque anima, propter infructuositatem bonorum, quæ a veteri transgressione provenit. Vox autem clamantis dicitur, morbi sensus (*jj*)

[Τοῦ ἁγίου Μαξίμου · Ἔρημός ἐστιν (78) ὁ οὗτος, ἢ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἢ ἡ ἑκάστου ψυχή, ἐκ τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ἀκαρπίαν τῶν ἀγ Φωνὴ δὲ βοῶντος (79) λέγεται ἡ κατὰ συνείδησ

[22] Matth. II, 22. [23] Matth. XXVI, 58. [24] Matth. III, 1. [25] Marc I, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Ἐπί abest etiam in his codicibus in contextu Matthæi.
(76) Καὶ γὰρ καὶ ὁ. A.
(77) Inclusa omittit B.

(78) A in margine B in textu. Nomen Maximi non habet Hentenius.
(79) Λόγου, pro λέγεται. B. Hoc malim, et legerit Hentenius.

(*hh*) *Gubernationem.* Imo *domum.* Κατοικία nusquam est *gubernatio*, sed διοίκησις. Patet id vero etiam ex l. I. Nam ad Matth. XXVI, 58, ita habet ; Καὶ γὰρ ἀμφοτέρων εἰς οἶκος καὶ μία αὐλή.
(*ii*) *Delens.* Planam faciens, æquans. Hoc enim est h. l. λεαίνειν.
(*jj*) *Morbi sensus*, etc. Sensus conscien iis, quæ quilibet peccavit, quasi clamans guens occulta cordis, etc.

τῳ πλημμεληθεῖσι συναίσθησις, οἱονεὶ βοῶ- A quasi per conscientiam clamans contra ea quæ
ιγχον κατὰ τὸ κρυπτὸν τῆς καρδίας, καὶ πα- quisque deliquit arguendo cordis occulta, et adhor-
μετανοεῖν καὶ ἑτοιμάσαι τὴν ὁδὸν Κυρίου· tando ad resipiscendum, et etiam ad parandum viam
δὲ ἡ τῶν τρόπων (80) καὶ τῶν λογισμῶν Domini. Præparatio autem est morum et cogitatio-
ειττον μεταβολή· ὁδὸς δὲ Κυρίου, ὁ κατὰ num ad melius mutatio. Via vero Domini est vita,
ετος βίος· τρίβοι δὲ αὐτοῦ τὰ διάφορα quæ virtuti secundum Deum innititur. Semitæ quo-
ν ἐπιτηδεύματα, ἃς εὐθύνουσιν οἱ ὀρθῶς que, varia sunt studia secundum Deum. Has rectas
τως τὴν ἀρετὴν ἐπιτηδεύοντες. Οὐ καλὸν γὰρ, faciunt, qui recte atque irreprehensibiliter virtutem
καλὸν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται.] sectantur. Bonum enim, inquit, non est bonum, nisi
recte et bene fiat.

— ταπεινωθήσεται. [Τοῦ αὐτοῦ· Φα- Vers. 5. *Omnis — deprimetur.* † Vallis et cujusque
) ἐστὶν ἡ ἑκάστου σὰρξ, ἡ τῷ πολλῷ καὶ caro, quæ multo ac vehementi fluxu affectionum,
ρεύματι τῶν παθῶν ἐκχαραδρωθεῖσα, καὶ B in modum torrentis (*kk*) demissa, spiritualem ani-
τὴν ψυχὴν, κατὰ τὸν τοῦ συνδήσαντος mæ continuitatem ac conjunctionem ad Dei colli-
) νόμον, πνευματικὴν συνέχειαν (83) καὶ gantis legem dividit. Potest autem et anima vallis
διατμηθεῖσα. Δυνατὸν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν intelligi, quæ frequenti ac veloci malarum cogi-
φάραγγα, τὴν τῇ συχνῇ καὶ ὀξείᾳ τῶν tationum defluxu cavatur, et spiritualis planitici
λογισμῶν ἐπιῤῥοῇ κοιλανθεῖσαν, καὶ τῆς pulchritudinem per pravitatem abjicit. Omnis ergo
ης ὁμαλότητος τὸ κάλλος διὰ τῆς κακίας hujusmodi vallis per eos implebitur, qui viam
σαν. Πᾶσα τοίνυν τοιαύτη φάραγξ τῶν Domini parant, hoc est ad debitum statum perve-
των τὴν ὁδὸν Κυρίου πληρωθήσεται, τουτ- nient, per pravitatis et ignorantiæ abjectionem, et
τὴν ὀφειλομένην ἕξει κατάστασιν, διὰ virtutis ac scientiæ adjectionem, recipientque de-
ολῆς τῆς κακίας καὶ τῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς centem naturalium virtutum ornatum.
τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσεως, καὶ ἀπολήψεται τὴν εὐπρέπειαν τῶν κατὰ φύσιν δυνά-

μεν ἐστι πᾶσα γνῶσις ψευδώνυμος, ἐπαιρομένη † Mons est scientia omnis falsi nominis, elata
ἀληθοῦς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· βουνὸς δὲ πᾶσα C contra veram Dei scientiam. Collis vero est omnis
ἐξανισταμένη τῆς ἀρετῆς. iniquitas, contra virtutem erecta.

ς μὲν τὰ ἐνεργητικὰ τῆς ψευδοῦς γνώ- † Aut mons significat spiritus, qui falsam produ-
εύματα· βουνὸς δὲ, τὰ ποιητικὰ τῆς κα- cunt scientiam : collis vero eos, qui operantur
πάντα ταπεινωθήσεται καταβαλλόμενα καὶ malitiam, qui omnes deprimentur, dejicientur, di-
τόμενα καὶ ἀπορῥιπτομένα διά τε τῆς ἀντι- ruentur et auferentur per contrariam scientiam,
ισεως καὶ τῆς ἀντικειμένης ἀρετῆς. et oppositam virtutem.

ιθ' ἕτερον δὲ λόγον, ὁ μεταγαγὼν τὴν ἕξιν † Item alio quoque modo, qui falsæ scientiæ
οῦς γνώσεως εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς, καὶ τὴν habitum in veram scientiam, et pravitatis efficaciam in actum virtutis immutaverit, hic per mon-
τῆς κακίας εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς, οὗτος διὰ tium et collium subversionem, vallium concavitates
ιρέσεως τῶν ὀρέων καὶ τῶν βουνῶν ἀναπληροῖ repleverit.
αράγγων κοιλότητας.

(84) μὲν, τὰ παρὰ φύσιν κινήματα τῶν † Obliqua, sunt sensuum motiones, quæ præter
ν· εὐθεῖαι δὲ, τὰ κατὰ φύσιν. Καὶ πάλιν· naturam fiunt : directa vero secundum naturam.
μὲν αἱ τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν προσβο- D Rursum asperæ viæ sunt tentationum impetus quæ
δὲ, λεῖαι αἱ διὰ τούτων μεθ' ὑπομονῆς καὶ nobis invitis accidunt, planæ autem sunt attrac-
ίας (85) ἀγωγαί. Ὁμαλίζει γὰρ καὶ μετα- tiones. quæ per has fiunt in patientia et gratiarum
ὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον αὐτῶν (86) ἡ μεθ' actione. Explanat enim et mutat laboriositatem
εὐχαριστία. Σκολιὰ δὲ, σαφέστερον εἰπεῖν, illarum gratiarum actio cum patientia Obliqua vero
δονῆς ἑκούσιοι πειρασμοί· πολύτροπος γὰρ manifestius dici possunt, tentationes voluntariæ,
· ὥσπερ καὶ τραχεῖαι οἱ δι' ὀδύνης ἀκού- quæ per voluptatem accidunt ; est enim varia et
mutabilis voluptas. Asperæ autem viæ dicuntur,
quæ per dolorem invitis nobis accidunt.

(87) φάραγξ καὶ τὸ ὄρος καὶ ὁ βουνὸς ἀνώ- Vallis et mons ac collis, loca sunt inæqualia et

Variæ lectiones et notæ.

ροπων τε καί. B.
in margine B in textu. Hentenius omittit,
ὔ.
ιεοῦ abest. A.
ε καί. B.
æc inferius habebat Hentenius, post καὶ συμπάθεια.

(85) *Attractiones* Hentenii alienissimæ sunt. Ἀγωγὴ est *vivendi consuetudo et ratio*

(86) Τῶν πειρασμῶν.

(87) In textu ἡ. Dicitur autem utroque modo. Malim tamen ἡ, ut mox.

ι *modum torrentis*, etc. Quasi excavata et
ι est a conjunctione et copulatione spiri-
tuali mentis, quæ est secundum legem Dei vincientis.

accessu difficilia. Significantur autem per vallem præfracti et ad pravitatem allicientes : vallis enim prærupta est. Per montem et collem elati, duri ac infructuosi ad virtutem. Impletur autem omnis vallis, injecto eo, quod deerat, videlicet pietate ac virtute : deprimitur vero omnis mons et collis ablato superfluo puta impietate ac pravitate.

A μαλα καὶ δυσπρόσιτα. Αἰνίττεται δὲ διὰ τῆς γος μὲν τοὺς ἀποτόμους καὶ ἐλκυστικοὺς εἰ ἀπότομος γὰρ καὶ ἀπόκρημνος ἡ φάραγξ · ὄρους δὲ καὶ βουνοῦ τοὺς ἐπηρμένους καὶ α καὶ ἀκάρπους εἰς ἀρετήν. Καὶ πληροῦται μ φάραγξ ἐπιβαλλομένου τοῦ λείποντος, ἤγε εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς· ταπεινοῦται δὲ πᾶν ὁ βουνὸς, ἀποτεμνομένου τοῦ περιττεύοντος, τῆς καὶ κακίας.

Quod autem dicitur *Omnis*, et si universale sit, sæpius tamen apud Hebræos non universum significat, sed simpliciter multitudinem. Potest et alio quoque modo vallis quidem illos innuere, qui in profundum perditionis dejecti sunt, qui implebitur per evangelicam prædicationem. Mons et collis, elatos dæmones, qui deprimentur et evertentur a Christo.

Τὸ δὲ πᾶς, εἰ καὶ καθολικόν ἐστιν, ἀλλ' ὁ Ἑβραίοις πολλάκις οὐ σημαίνει τὸ καθόλο πλῆθος ἁπλῶς. Εἴη δ' ἂν καὶ ἑτέρως φάραγξ καταῤῥαγέντες εἰς βάθος ἀπωλείας ἄνθρωποι, ἐπληρώθησαν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· ὄρο βουνός, οἱ ἐπηρμένοι δαίμονες, οἵτινες ἐταπει B καὶ κατέπεσον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

Vers. 5. *Et obliqua fient — planæ.* Obliqua sunt viæ perversæ hominum, et asperæ viæ, opiniones ipsorum ; hæc fient recta et plana, ita ut per ea æquabiliter pergant ad Christum. Aut etiam obliquitas et asperitas pravitatis, in rectitudinem et planitiem virtutis immutabitur.

Καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ — λεῖας. Τὰ σκολ τῶν διεστραμμένων ἀνθρώπων, καὶ αἱ τραχεῖ μαι αὐτῶν εὐθυνθήσονται καὶ λεανθήσονται ὁδεύειν ἐπ' αὐτῶν ὁμαλῶς τὸν Χριστόν. Ἢ καὶ λειότης καὶ τραχύτης τῆς κακίας εἰς εὐθυτ λειότητα ἀρετῆς μεταστήσεται.

Vel alio quoque modo, obliquitas et asperitas veteris legis, in rectitudinem ac perfectionem Evangelii convertetur. Veteris quidem legis obliquitas, erat obscuritas ac varietas ; asperitas vero, austeritas et incompassibilitas. Rursus Evangelii rectitudo est claritas ac simplicitas : lenitas autem, mansuetudo et compassibilitas.

Ἢ καὶ ἑτέρως, ἡ σκολιότης καὶ ἡ τραχύ παλαιοῦ νόμου εἰς εὐθύτητα καὶ λειότη Εὐαγγελίου μεταβληθήσεται. Τοῦ δὲ παλαιου σκολιότης μὲν, ἡ ἀσάφεια καὶ ποικιλία· τραχύ· τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀσυμπαθές· καὶ τοῦ Εὐαγγελίο εὐθύτης μὲν, ἡ σαφήνεια καὶ ἁπλότης· λειότης πραότης καὶ συμπάθεια.

Vers. 6. *Et videbit — Dei.* Salutare lumen Evangelii, vel salutarem incarnationem, quæ ambo præparavit Deus ante faciem omnium populorum. C Καὶ ὄψεται — Θεοῦ. Τὸ σωτήριον ρ Εὐαγγελίου, ἢ τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν, ἄμφω ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς κατὰ πρόσωπον πάντ λαῶν.

Vers. 7. *Dicebat—ira* ? Hæc etiam scripsit Matthæus capite tertio sui Evangelii, et in eo declarata sunt.

Ἔλεγεν — ὀργῆς ; Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ· καὶ νεύθησαν ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 8. *Facite— Abrahæ.* Similiter et hæc.

Ποιήσατε — Ἀβραάμ. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers 9. *Jam autem — mittitur.* Pari modo et hæc : quære ergo ibi omnium enarrationem.

Ἤδη δὲ — βάλλεται. Παραπλησίως καὶ ταῦ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν πάντων.

CAP. VI. *De his qui Joannem interrogabant.*

ΚΕΦ. ς'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάν

Vers. 10. *Et interrogabant — faciemus* ? Jussi facere fructus pœnitentia dignos interrogant.

Καὶ ἐπηρώτων — ποιήσομεν ; Κελευσθέντες καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, ἐπερωτῶσιν.

Vers. 11. *Respondens — habenti.* Tradat nullam omnino habenti : aut habenti quidem, sed inutilem. D Ἀποκριθεὶς — ἔχοντι. Μεταδότω τῷ μ ἔχοντι· ἢ τῷ ἔχοντι μὲν, ἄχρηστον δέ.

Vers. 11. *Et qui — faciat.* Per traditionem vestis ac cibi inducuntur hi ad pauperum subsidium, communicationem et mutuum amorem. Nihil ergo nunc, quod gravius esset, illis præcepit ; sciens, quod non multo post Christus evangelica stabiliturus esset præcepta.

Καὶ ὁ — ποιείτω. Διὰ τῆς μεταδόσεως τοῦ ματος καὶ τῆς τροφῆς εἰσηγεῖται τούτοις τὴν ληψιν τῶν πενήτων, καὶ το κοινωνικὸν καὶ λητον. Οὐδὲν οὖν βαρύτερον τό γε νῦν ἔχον ἐπ αὐτοῖς, εἰδὼς ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ εἰς μακρὰν νομο τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς.

Vers. 12. *Venerunt* — Vers. 13. *exigite.* Habebant enim constitutum de exactionibus, de quantitate et qualitate exactorum.

Ἦλθον — πράσσετε. Διάταγμα γὰρ εἶχ ταῖς ἀπαιτήσεσι περὶ ποσότητος καὶ ποιότη ἀπαιτουμένων.

Vers. 14. *Interrogabant — calumniemini.* Concutiebant enim et calumniabantur multos, quasi a Cæsare deficientes, aut insidiatores ; eo quod vitam turpiter quæstuosam ducerent.

Ἐπηρώτων — συκοφαντήσητε. Διέσειον γὰ ἐσυκοφάντουν πολλοὺς, ὡς ἀποστάτας ἢ ἐπιβούλ Καίσαρος, δι' αἰσχροκέρδειαν.

— ὑμῶν. Τοῖς σιτηρεσίοις. Καταλλήλως οὖν A
παρήνεσε, τὴν τελειοτέραν διδασκαλίαν ἀπολε-
τῷ Χριστῷ.
σδοκῶντος — λαοῦ. Ὑπολαμβάνοντος· εἶτα
νεύει τὸν λόγον.
διαλογιζομένων — ἅπασι. Διαλογιζομένων
, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς, ὃν οἱ προφῆ-
ταγγέλλουσι· ἐξέπληττε γὰρ αὐτοὺς ὁ λόγος (88)
πολιτεία αὐτοῦ· γνοὺς δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν τοιαύτην
ὑπόληψιν τῷ διορατικῷ πνεύματι, ἀπεκρίνατο
ύμενος αὐτήν.
ων — αὐτοῦ, Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν
ίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζή-
ἐκεῖ. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ κατὰ
ν τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου
μου. B
Ὁ Ἰωάννης (89) φησίν· Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦ-
τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, κατὰ
ὴν προφανῆ ἔννοιαν δηλοῖ, ὅτι οὐδὲ ἔσχατος
αὐτοῦ εἰμι ἄξιος τάττεσθαι· κατὰ δὲ τὸ κρυ-
ον, δύο ὑποδήματά εἰσι τοῦ Κυρίου, ἡ τε ἐξ
ῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιδημία, καὶ ἡ ἐκ γῆς ἐπὶ
ην· τούτων οὖν τῶν δύο ἐπιδημιῶν τοὺς τρό-
ὐ δύναται τις λῦσαι, οὐδὲ εἰ κατὰ Ἰωάννην ἐστι.
δύναται εἰπεῖν. ἢ πῶς ἐσαρκώθη, ἢ πῶς κατῆλθεν
ν;

ὸς — πυρί. Ἐν τῷ δηλωθέντι τρίτῳ κεφα-
τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὑρήσεις καὶ περὶ τού-

πτίζει (90) Χριστὸς ἐν Πνεύματι μὲν ἁγίῳ, τοὺς C
ὺς· ἐν πυρὶ δὲ, τοὺς ἀπίστους. Καὶ τὸ μὲν, ἐν τῷ
τι βίῳ· τὸ δὲ, ἐν τῷ μέλλοντι.]
— ἀσβέστῳ. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψε,
ηρμηνεύθησαν ὁμοίως ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ

λὰ — λαῷ. Πολλὰ καὶ ἕτερα περὶ τοῦ Χρι-
εὐηγγελίζετο τῷ λαῷ, παρακαλῶν προσδρα-
καὶ πιστεῦσαν αὐτῷ, ἐρχομένῳ ἤδη· ἢ, πολλὰ
σωτηρίας αὐτῶν, παρακαλῶν μετανοῆσαι αὐ-

δὲ Ἡρῴδης — φυλακῇ. Μετὰ τὸ βαπτισθῆναι
ριστὸν, δηλονότι. Εἴρηται δὲ περὶ τῆς φρουρᾶς
κάννον ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
ιὸν.
νετο — ηὐδόκησα. Βαπτισθεὶς προσηύχετο, D
κων, ὅτι χρὴ τοὺς βαπτισθέντας προσεύχεσθαι·
εῦμα δὲ τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει κατῆλθεν,
εσθῇ τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀνθρώ-
καὶ εἰς τιμὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Περὶ δὲ
πτίσματος αὐτοῦ πλατύτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος
τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ
κατὰ ῥῆμα.

Matth. I, 7.

Vers 14. *Et — vestris.* — **Tesseris frumentariis.** Omnes ergo admonebat diversimode ut expediebat, perfectiorem doctrinam Chisto relinquens.

Vers. 15. *Exspectante — populo.* **Suspicante,** deinde interpretatur verbum.

Vers. 15. *Et cogitantibus* — Vers. 16. *Omnibus.* Cogitantibus omnibus, num ipse esset Christus, quem prophetæ annuntiabant. Obstupefaciebat enim eos conversatio ac sermo ipsius. Sciens autem Joannes hanc eorum opinionem acumine sui spritus, respondit illam corrigens.

Vers. 16. *Dicens — ejus.* Dictum est et de his capite tertio Evangelii juxta Matthæum. Lege quoque in procemio secundum Marcum enarrationem illius verbi: *Venit is qui me fortior est post me* [26].

†Quod Joannes ait: *Non sum dignus, ut solvam corrigiam calceamentorum ejus*: quantum ad manifestiorem intelligentiam, significat se non esse dignum, qui vel numerari dignus sit postremus ejus servus. Quantum autem ad reconditum sensum, duo calceamenta Domini sunt duæ ejus peregrinationes, puta a cœlo in terram et a terra ad infernum. Harum enim peregrinationum modos nemo potest solvere, nisi Joanni quidem sit similis. Quis enim poterit dicere, aut quomodo sit incarnatus, aut quomodo ad infernum descenderit?

Vers. 16. *Ipse — igni* Prædicto tertio capite Evangelii secundum Matthæum etiam de eo invenies.

† Baptizat Christus in Spiritu sancto fideles, in igne vero infideles: et illud quidem in præsenti vita, hoc autem in futura.

Vers. 17. *Cujus — inexstinguibili.* Hæc etiam scripsit Matthæus, et similiter enucleata sunt tertio capite Evangelii ipsius.

Vers. 18. *Multa — populo.* Multa præterea et alia de Christo annuntiabat populo adhortans, ut ad eum accurrerent, et in eum crederent qui jam veniebat. Vel, multa de salute illorum adhortans eos, ut pœniteret ipsos ac resipiscerent.

Vers. 19. *Herodes autem* — Vers. 20. *Custodia.* Postquam videlicet baptizatus fuerat Christus. Dictum est autem de Joannis incarceratione vicesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 21. *Factum est* — Vers. 20. *Complacitum est.* Baptizatus orabat, docens eos, qui baptizati sunt orare. Sipritus sanctus autem corporali specie descendit, ut oculis corporalibus hominum videri posset: et etiam in honorem corporis. Christi Sed de ejus baptismate planius scripsit Matthæus tertio capite, et ibi sunt omnia ad verbum explanata.

Variæ lectiones et notæ.

) Ἡ πολιτεία καὶ ὁ λόγος. B.
) Hoc in margine codicis reperit Hentenius. um neuter habet. Hoc translatum est ex Theophylact. p. 325 E.
(90) Hæc in margine A.

Vers. 25. ***Et ipse — triginta.*** De his pulchre dictum est in principio dicti tertii capitis, ubi habetur: ***Venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ*** [27].

† Tricenarius hic numerus et temporis, et naturæ sensibilis, naturæque intelligibilis, creatorem ac gubernatorem inducit Dominum. Temporis quidem per septem. Tempus enim, per septem dies procedit, Naturæ autem sensibilis, per quinque : sunt enim quinque sensus. Naturæ vero intelligibilis per octo : paululum enim supra tempus, quod per septem procedit, est intelligibilium generatio. Gubernationem vero, per decem, propter denarium præceptorum numerum, qui homines ad beatitudinem inducit : aut ideo, quia littera iota, quæ decem significat, principium est humanæ appellationis Domini, scilicet nominis Ἰησοῦς. Conjungens itaque septem quinque octo et decem, tricesimum efficies numerum, qui prædictas res mystice acænigmatice designat.

Vers. 23. ***Incedens.*** Veniens, sese demonstrando ad populum manifesta conversatione, per signa videlicet et doctrinam.

Vers. 23. ***Ut putabatur, filius Joseph.*** Ut putabatur a Judæis, ut enim veritas habebat, non erat filius ejus. Ubi autem de Joseph fecit mentionem, ascendit et ad patrem Joseph, deinde etiam ad avum ejus, et ad proavum ac abavum ; et ita consequenter regrediens ascendit usque Adam.

Dictum est autem de hujusmodi genealogia in primordiis genealogiæ, quæ apud Matthæum est, ubi dicitur, ***Filii David, filii Abraham*** [28] : et ibi quære causam diversitatis earum.

Vers. 24. ***Qui fuit Eli.*** Joseph filii Eli. Verum quomodo Matthæus Joseph filium dixit Jacob, Lucas autem nunc filium Eli ? Quia mortuo Eli sine prole, Jacob, qui frater ejus ex eadem matre erat, sumpta illius uxore juxta legis præceptum, genuit Joseph, et factus est Joseph lege quidem filius Eli, natura vero filius Jacob. Itaque Matthæus naturalem ejus patrem scripsit. Lucas vero legalem, utrinque enim Joseph invenitur generis relationem habere ad David.

Vers. 24. ***Qui fuit Matthan.*** Ipsius Eli filii Matthan. Sed quomodo rursum Matthæus Matthan dicit patrem Jacob, Lucas autem nunc patrem dicit Eli ? Quia alius fuit Matthan iste et alius ille. Ma-

[27] Matth. III, 1. [28] Matth. I, 1.

A Καὶ αὐτὸς — τριάκοντα. Περὶ τούτων εἴρηται καλῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ ῥηθέντος τρίτου κεφαλαίου, ἔνθα κεῖται τό· Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας.

[Ὁ τριάκοντά (91) οὗτος ἀριθμὸς χρόνου τε καὶ φύσεως αἰσθητῆς καὶ φύσεως νοητῆς δημιουργὸν καὶ προνοητὴν εἰσάγει τὸν Κύριον. Χρόνου μὲν, διὰ τοῦ ἑπτά· ἑβδομαδικὸς γὰρ ὁ χρόνος· φύσεως δὲ αἰσθητῆς, διὰ τοῦ πέντε· πενταδικὴ γὰρ ἡ αἴσθησις· φύσεως δὲ νοητῆς, διὰ του ὀκτω· ὑπερ γὰρ τὸν (92) χρονον (93) ἡ τῶν νοητῶν γένεσις· (94) προνοητὴν (95) δὲ διὰ τοῦ δέκα, διὰ τε τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν (96) εἰς τὸ εὖ εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ἐνάγουσαν, καὶ διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης
B τοῦ Κυρίου προσηγορίας τὸ ἰῶτα. Συνθεὶς οὖν τὸν ἑπτὰ καὶ τὸν πέντε καὶ τὸν ὀκτὼ καὶ τὸν δέκα, (97) τὸν τριάκοντα πληρώσεις, μυστικῶς τὰ θελωθεντα ὑπαινιττόμενον.]

Ἀρχόμενος. (98) Ἀρχομος τῆς εἰς τὸν λαὸν ἀναδείξεως αὐτου, τῆς φανερᾶς (99) πολιτείας αὐτοῦ (1) ἕνεκα, τῶν σημείων καὶ τῆς διδασκαλίας

Ὢν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσήφ. Ὡς ἐδοκει τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡς γὰρ ἡ ἀλήθεια εἶχεν, οὐκ ἦν υἱὸς αὐτοῦ. Εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ Ἰωσὴφ, ἀναβαίνει καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα τοῦ Ἰωσὴφ, εἶτα καὶ ἐπὶ τὸν πάππον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὸν πρόπαππον, καὶ ἐπὶ τὸν ἱππαππον, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀναποδίζων, ἄνεισιν ἄχρι τοῦ
C Ἀδάμ.

Εἴρηται δὲ περὶ τῆς τοιαύτης γενεαλογίας ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας, ἔνθα κεῖται τό· Υἱοῦ Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· Καὶ ζήτει ἐκεῖ τὴν αἰτίαν.

Τοῦ Ἡλεί. Ἰωσὴφ τοῦ Ἡλεί. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν τοῦ Ἰακὼβ εἶπε τὸν Ἰωσὴφ, ὁ δὲ Λουκᾶς νυν, υἱὸν τοῦ Ἡλεί ; Διοτι τοῦ Ἡλὶ τελευτηκότος ἄπαιδος, ὁ ὁμομήτριος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰακὼβ, λαβὼν τὴν ἐκείνου γυναῖκα κατὰ τὸν νόμον, γεγέννηκε τὸν Ἰωσὴφ, καὶ γέγονεν ὁ Ἰωσὴφ, νόμῳ μὲν, υἱὸς τοῦ Ἡλεί· φύσει δὲ, υἱὸς τοῦ Ἰακὼβ. Καὶ λοιπὸν Ματθαῖος μὲν, τὸν φύσει πατέρα αὐτοῦ ἀνέγραψε· Λουκᾶς δὲ, τὸν νόμῳ. Καὶ ἁμφοτέρωθεν γὰρ ὁ Ἰωσὴφ εὑρίσκεται τὴν ἀναφορὰν τοῦ γένους ἔχων
D ἐπὶ τὸν Δαυίδ.

Τοῦ Ματθάν. Τοῦ Ἡλεὶ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ματθάν. Ἀλλὰ πάλιν, πῶς τὸν Ματθὰν ὁ μὲν Ματθαῖος πατέρα λέγει τοῦ Ἰακωβ. ὁ δὲ Λουκᾶς νῦν, πατέρα τοῦ Ἡλεί ; Διότι ἄλλος οὗτος ὁ Ματθὰν καὶ ἄλλος

Variæ lectiones et notæ.

(91) Hæc uterque in margine.
(92) Τῶν χρόνων. A.
(93) Hentenius videtur legisse : Μικρὸν γὰρ ὑπερ τὸν χρόνον, τὸν διὰ ἑπτὰ προχωροῦντα ἡ.
(94) Γέννησις. B.
(95) Intellige εἰσάγει.
(96) Τὴν videtur interponendum esse.
(97) Intellige ἀριθμόν, quod Hentenius addidit.
(98) Bis deinceps ἐρχόμενος videtur legisse Hentenius. Male.
(99) Hæc interpretatio optime applicari potest vocabulo Ἀναδείξεως. Luc. I, 80.
(1) Αὐτοῦ omittit B.

. Τὴν γὰρ μητέρα τοῦ Ἡλεὶ καὶ τοῦ Ἰακώβ, A
μὲν ἔγημεν ὁ παρὰ τῷ Λουκᾷ Ματθὰν οὗ-
ιὶ ἐγέννησε τὸν Ἡλεί· εἶτα ἀποθανόντος ἐκεί-
ῆραν οὖσαν ἠγάγετο ταύτην ὁ παρὰ τῷ Ματθαίῳ
ν ἐκεῖνος, τῆς αὐτῆς μὲν φυλῆς ὤν, ἑτέρας
γενείας, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· λοιπὸν
Ἡλεὶ καὶ Ἰακὼβ ὁμομήτριοι μέν, ἑτεροπα-
ῆ. Ἀνάγουσι δὲ τὸ γένος, ὁ μὲν τοῦ Ἡλεὶ
ἐπὶ Ῥησά, τὸν υἱὸν τοῦ Ζοροβάβελ· ὁ δὲ
κὼβ πατὴρ, ἐπὶ Ἀβιοὺδ τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ
βέλ, καὶ ἀμφότεροι δὲ ἐπὶ τὸν Ζοροβάβελ,
τὰ δύο γένη ταῦτα ἐσχίσθησαν. Καὶ ἄλλα δὲ
ἃ εἰσιν ἐν ταῖς τῶν εὐαγγελιστῶν γενεαλο-

trem siquidem ipsius Eli et Jacob primum duxit in uxorem hic Matthan, de quo Lucas, et genuit Eli : deinde jam viduam duxit hanc Matthan ille, qui apud Matthæum ponitur, cum esset de eadem tribu, quanquam de alia cognatione, et genuit Jacob. Eli itaque et Jacob ab eadem nati sunt matre, diversis tamen patribus. Reducunt autem genus, Matthan quidem pater Eli ad Resa filium Zorobabel, Matthan vero pater Jacob ad Abiud similiter filium Zorobabel, et uterque ad Zorobabel, a quo duo hæc genera divisa sunt. Alia quoque similia in Evangelistarum genealogiis habentur.

Λευὶ — τοῦ Νηρί. Τὸν Σαλαθιὴλ ὁ μὲν Ματ- B
υἱὸν τοῦ Ἰεχονίου (2) ὠνόμασεν, ὡς κατὰ
υἱὸν αὐτοῦ· ὁ δὲ Λουκᾶς νῦν υἱὸν τοῦ Νηρὶ,
τὰ νόμον. Ἀνάγουσι δὲ καὶ οὗτοι τὸ γένος,
Νηρὶ, ἐπὶ Νάθαν τὸν υἱὸν τοῦ Δαυὶδ· ὁ δὲ
ας ἐπὶ Σολομῶντα, τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ
καὶ ἀμφότεροι δὲ πάλιν ἐπὶ νὸν Δαυίδ.
Μελχὶ — τοῦ Ἀδάμ. Ἀπὸ τοῦ νέου Ἀδὰμ
τος, ἀνῆλθε γενεαλογῶν ἄχρι τοῦ παλαιοῦ
. Τὴν αἰτίαν οὐ μεμάθηκας ἐν τῷ προοιμίῳ
αρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας, ἔνθα κεῖται
ου Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ.
Θεοῦ. Τοῦ Ἀδάμ, τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ
γὰρ οὐκ ἔστι πατὴρ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ Θεὸς
ν αὐτόν. Ὅρα δὲ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος C
ριστοῦ ἀρξάμενος, εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ τὸν
τῆς γενεαλογίας ἀνήγαγε, θείξας τὸν Χριστὸν
νον μὲν, ὡς ἄνθρωπον, ἄναρχον δὲ, ὡς Θεόν.

Vers. 24. *Qui fuit Levi* — Vers. 27. *qui fuit Neri.* Salathiel Matthæus filium Jechoniæ nominavit, utpote naturalem ejus filium ; Lucas vero nunc filium Neri, tanquam legalem. Reducunt autem et hi genus, Neri quidem ad Nathan filium David, Jechonias vero ad Salomonem, filium similiter David, et rursus uterque ad David.

Vers. 28. *Qui fuit Melchi* — Vers. 38. *qui fuit Adam.* A novo Adam incipiens ascendit generationem texendo usque ad veterem. Causam autem didicisti in primordiis genealogiæ, quam retexit Matthæus, ubi dicitur *Filii David, filii Abraham* [29].

Vers 38. *Qui fuit Dei.* Ipsius Adam, qui fuit a Deo. Neque enim ipsi Adam fuit pater homo, sed Deus formavit eum. Vide autem, quod a Christi inchoans humanitate, sermonem reduxit ad ejus divinitatem : demonstrans Christum, ut hominem quidem incepisse, ut Deum vero carere principio.

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος.

CAP. VII. *De tentationibus Jesu.*

τοὺς — διαβόλου. Πλήρης Πνεύματος ἁγίου,
ιόθωμεν, ὅτι Πνεῦμα ἅγιον λαμβάνομεν ἀπὸ
ίου βαπτίσματος. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ τρί-
παλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν του·
ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ
ατος, πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου.
ὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἀνθρωποτης τοῦ Σωτῆ-
ὥσπερ διδάσκαλον εἶχε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ὡς τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος οὐκ ἀρκούσης· D
καθάπερ εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐνηνθρώπησεν·
καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐτελειοῦτο,
τὸ ὁμοφυὲς αὐτῶν δειχθῇ καὶ (3) φανεράλ-

CAP. IV. Vers 1. *Jesus.* — Vers. 2. *diabolo.* Plenus Spiritu sancto, ut sciamus, quod Spiritum sanctum accipimus in divino baptismate. Lege autem tertio capite Evangelii secundum Matthæum expositionem illius dicti : *Tunc ductus est Jesus in desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo* [30].

Scire autem oportet, quod humanitas Salvatoris tanquam magistrum habuit Spiritum sanctum, non quod unita sibi divinitas non sufficeret, sed quemadmodum Patris beneplacito incarnatus est, ita cooperatione Spiritus sancti totius vitæ ipsius curriculum peractum est, ut demonstraretur, quod ejusdem sint inter se naturæ.

ι οὐκ — Θεοῦ. Ἐκεῖ ταῦτα πάντα κατὰ λόγον
ιεύθησαν.
ι ἀναγαγὼν — λατρεύσεις. Καὶ περὶ τούτων
ν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ σαφέστατα εἴρηται (4),

Vers. 2. *Nihilque* — Vers. 4. *Dei.* Ibi et hæc omnia ad verbum declarata sunt.

Vers. 5. *Et subduxit* — Vers. 8. *Servies.* Etiam de his omnibus illo capite manifestissime dictum est,

[29] Matth. I, 1. [30] Matth. IV, 1.

Variæ lectiones et notæ.

Ἰεχωνίου. A.

Καὶ φερέλληλον. B. Ferri potest utrumque. formatur a φέρειν, illud a φανερoῦν. Hentehoc exclusit. Si hoc probetur, φέρειν accipienest, ut Hebr. I, 3 : Ἡ ἁγία Τριὰς φέρει ἑαυτὴν, id est, ἐπαρκὴς, αὐτάρκης ἐστὶν αὐτὴ ἑαυτῇς. Aut ἡ ἁγία Τριὰς αὐτὴ ἑαυτὴν φανεροῖ τοῖς ἀνθρώποις.

(4) Loco, ἔνθα κεῖται τὸ, habet A, ἐν τῷ λέγειν.

ubi habetur : *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde* [31].

Vers. 9. *Duxitque* — Vers. 12. *Deum tuum.* Similiter et hæc illo capite convenienter explanata sunt, ubi dicitur : *Tunc assumit eum diabolus in sanctam civitatem* [32].

Vers. 13. *Cumque explevisset — tempus.* Dictum est et de hoc ibidem, ubi habetur : *Tunc dimisit eum diabolus* [33].

Vers. 14. *Et reversus est — Galilæam.* In virtute unitæ ibi divinitatis, vel etiam sancti Spiritus : ut discamus, quod qui diabolum vicerit, deinceps confirmatur divino Spiritu ad facienda signa.

Vers. 14. *Et fama* — Vers. 15. *omnibus.* Laudabatur a turbis, quæ malitia ac invidia carebant.

Vers. 16. *Et — nutritus.* Dictum est de hoc vicesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum post finem parabolarum.

Vers. 16. *Et ingressus — ut legeret.* Adhortantibus cum præceptoribus populi, quod et ipse præceptor esset : vel ut cognoscerent, utrum legere nosset, cum litteras non didicisset.

Vers. 17. *Et traditus est* — Vers. 18. *me.* Per providentiam suam (*ll*) invenit statim, quæ de divinitate sua dicta erant : prius enim ipse hæc per prophetam fuerat locutus. Dicit autem, tanquam homo : Divinitas Domini, sive filii, super me Jesum, hoc est, Deus unitus est mihi. Hoc namque loco per Spiritum intellige Divinitatem. Spiritus autem Domini super me, ut homines salvos faciam; id enim deficit et subauditur, sicut manifestum est ab eo, quod sequitur.

Vers. 18. *Propter quod unxit me.* Cujus causa, cujus gratia, unxit me hominem Deus; unxit autem me, non oleo, sicut reges ipsos (*mm*) ungebant, sed divinitate.

Vers. 18. *Ad evangelizandum — me.* Pater, videlicet. Pauperes autem vocat gentiles, utpote divini cultus divitias non habentes, omnique bono carentes.

Aut etiam Judæos, qui virtute pauperes erant, quibus simul omnibus evangelizavit cultum divinum ac conversationem, quæ secundum virtutem est, idque per Evangelium.

Vers. 18. *Ad sanandum — corde.* Eosdem, quibus gravitate peccatorum cor contritum erat.

Vers. 18. *Ad prædicandum — visum.* Captivis, quorum anima a diabolo ducta est in captivitatem. Cæcis vero, hoc est, exæcatis mente ab affectio-

[31] Matth. IV, 8. [32] Ibid. 5. [33] ibid. 11.

ἔνθα κεῖται τό· Πάλιν παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν.

Καὶ ἤγαγεν — Θεόν σου. Ὁμοίως καὶ ταῦτα ἐν τοιούτῳ κεφαλαίῳ προσηκόντως ἐσαφηνίσθησαν τό· Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν.

Καὶ συντελέσας — καιροῦ. Ἐρρήθη καὶ περὶ τούτου ἐν αὐτῷ. Καὶ ζήτησον τό· Τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος.

Καὶ ὑπέστρεψεν — Γαλιλαίαν. Ἐν τῇ ἑνούσῃ τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος, ἢ καὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ὁ νικήσας τὸν διάβολον λοιπὸν ἐνδυναμοῦται τῷ θείῳ Πνεύματι πρὸς τὰ σημεῖα.

Καὶ φήμη — πάντων. Εὐφημούμενος ὑπὸ τῶν ἀπάντων ὄχλων.

Καὶ — τεθραμμένος. Εἴρηται περὶ ταύτης εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, μετὰ τέλος τῶν παραβολῶν.

Καὶ εἰσῆλθε — ἀναγνῶναι. Προτραπεὶς τῶν διδασκάλων τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς διδάσκαλος ἢ ἵνα γνοῖεν, εἰ δύναται ἀναγινώσκειν. μὴ γράμματα.

Καὶ ἐπεδόθη — ἐμέ. Κατ' οἰκονομίαν εὕρεται τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ῥητά. Διὰ τοῦ προφήτου γὰρ αὐτὸς ταῦτα προανεφώνησεν. Ὡς ἀνθρώπου δὲ φησιν, ὅτι θεότης Κυρίου, ἤτοι, τοῦ Υἱοῦ, ἐστὶ τὸν Ἰησοῦν, τουτέστιν, ὁ Θεὸς ἥνωταί μοι. Πνεῦμα γὰρ, τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ νόησον κἀνταῦθα. Πνεῦμα δὲ Κυρίου ἐπ' ἐμέ, διὰ τὸ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο γὰρ ἐλλεῖπον συνεξακούεται, καὶ ἄδηλον ἀπὸ τοῦ ἐφεξῆς ῥητοῦ.

Οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. Οὗ εἵνεκεν (5), οὗ χάριν. ἔχρισέ με τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός. ἔχρισε δὲ μου ἐλαίῳ, καθάπερ τοὺς βασιλεῖς ἔχριον, ἀλλὰ τῇ θεότητι.

Εὐαγγελίσασθαι — με. Ὁ Πατὴρ, δηλονότι. Πτωχοὺς δὲ λέγει, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ὡς μὴ ἔχοντας τὸν πλοῦτον τῆς εὐσεβείας, καὶ γυμνοὺς πάσης ἀγαθοῦ.

Ἢ καὶ τοὺς Ἰουδαίους, πτωχοὺς ὄντας ἐν ἀρετῇ, οἷς ὁμοῦ πᾶσιν εὐηγγελίσατο τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὴν ἐνάρετον πολιτείαν, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἰάσασθαι — καρδίαν. Τοὺς αὐταὺς, ὧν ἡ καρδία συντετρίβη τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας.

Κηρύξαι — ἀνάβλεψιν. Αἰχμαλώτοις μὲν, αἰχμαλωτισθεῖσι τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου· τυφλοῖς δὲ, τοῖς τυφλωθεῖσι τὸν νοῦν ὑπὸ τῶν παθῶν.

Variæ lectiones et notæ.

(5) Ἕνεκεν. B.

(*ll*) *Providentiam suam. Suam* non est in Græco. Οἰκονομία autem alibi reddere solet *dispensationem*. Οἰκονομία est vocabulum ejus modi, quod Latina lingua vix exprimit. Hoc loco reddere possis, *opportune*.

(*mm*) *Ipsos* nec in Græco est, nec necesse addere.

ε δὲ τοῖς μὲν ἐλευθερίαν, τοῖς δὲ, σύνεσιν, ὅτε
υ τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς. Αὗται γάρ εἰσι τὸ
τοῦ Σωτῆρος.

τεῖλαι — ἐν ἀφέσει. Ἀπολῦσαι ἐν ἐλευθερίᾳ
ιαυσμένους τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων.

αι — δεκτόν. Ἐνιαυτὸν μὲν εἶπε τὸν καιρόν,
ίδασκε καὶ ἐθαυματούργει · δεκτὸν δὲ αὐτὸν
, ὡς εὐαπόδεκτον τῷ Πατρὶ ὑπὲρ πάντα ἐνιαυ-
αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ ἡ σωτηρία πάντων τῶν
ν ἐβλάστησεν, ἤτοι, τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον.
ε δὲ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτον, μετὰ τὸ πειρασθῆναι
σαι τὸν πειραστὴν, καὶ ὑποστρέψαι. Ἀπὸ τότε
ἰν, Ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν ·
τε · ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐ-
. Τὸ γὰρ Ἤγγικε, καιροῦ σημαντικόν

τύξας — ἐκάθισε. Τῷ ὑπηρέτῃ τῶν διδασκά-

έντων — αὐτῷ. Ἵνα ἀκούσωσι, πῶς ἑρμηνεύει
ωσθέντα ῥητά·
το — ὑμῶν. Ἡ γραφὴ αὕτη, ἡ ἐν τοῖς ὠσὶν
) δὲ Σήμερον, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέ-
ὑτο δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν, ὅτι αὐτός ἐστι, περὶ
κγνωσθέντα (6).

ἀντες — αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ἄλλα θαυμασ-
οῖς ἐθαύμαζον καὶ ἐμαρτύρουν αὐτῷ χάριν

λεγον — Ἰωσήφ ; Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι
τετάρτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτου, πλατύτερον
ιμένου.
τε — ὧδε (7). Παραβολὴν ἐνταῦθα τὴν πα-
ὠνόμασε παροιμία γὰρ ἦν λεγομένη ἐπὶ τῶν
ν ἰατρῶν, Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν. Εἶπε
), γνοὺς αὐτοὺς θέλοντας (8) ἰδεῖν σημεῖα.
ὖν · Πάντως ἐρεῖτέ μοι, Ἰατρὲ, θεράπευσον
ἤγουν, τὴν πατρίδα σου, νοσοῦσαν οὐ μόνον
ξίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπιστίᾳ τῆς
καὶ μὴ δυναμένην πιστεύειν, οἷς ἀκούει γινομέ-
ἐ σοῦ σημείοις, εἰ (9) μὴ καὶ δι' ὄψεως τοιαῦτα
(10).
ἐ· — αὐτοῦ. Ἐν τῷ προῤῥηθέντι εἰκοστῷ τε-
ραλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἀκριβῶς ἐῤῥήθη καὶ
του.
ληθείας — χήραν. Ἐμφαίνει διὰ τοῦ πα-
τος, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἄξιοι σημείων, διὰ τὴν
ἀπιστίαν αὐτῶν · Ὥσπερ γὰρ ὁ Ἠλίας τότε,
χηρῶν οὐσῶν ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις,
) οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη παρὰ Θεοῦ, ὡς
τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, πρὸς μόνην δὲ τὴν

th. IV, 17.

nibus. Prædicabat autem, his quidem libertatem illis vero intelligentiam, quando tradebat evangelica præcepta. Siquidem illa sunt prædicatio Salvatoris.

Vers. 18. *Ad dimittendum — per remissionem.* Ad absolvendum per libertatem confractos tyrannide dæmonum.

Vers. 19. *Ad prædicandum — acceptum.* Annum vocavit tempus, quo docebat ac miracula operabatur. Acceptum vero dixit, utpote super omnem annum Patri acceptabilem. Eo enim tempore salus omnium hominum germinavit. Aut salutare. Evangelium. Prædicabat autem hunc annum, postquam tentatus fuerat ac tentatorem superaverat et reversus erat. Ab eo enim tempore cœpit, inquit, *Jesus* B *prædicare et dicere, Resipiscite instat enim regnum cœlorum.* Nam *Instat,* temporis significativum est.

Vers. 20. *Cumque clausum — resedit.* Ministro scilicet doctorum.

Vers. 20. *Et omnium — eum.* Ut audirent quomodo interpretaretur ea quæ legerat.

Vers. 21. *Cœpit — vestris.* Scriptura hæc, ut subaudiatur : Quæ sonuit, in auribus vestris, *Hodie* vero, hoc est, his diebus. Hoc autem dicens, significabat, sese eum esse de quo loquebantur, quæ lecta erant.

Vers. 22. *Et omnes — ejus.* Dixit enim et alia admiranda, de quibus mirabantur, et testimonium ei dabant de gratia divina.

C Vers. 22. *Et dicebant — Joseph?* Quære de hoc dicto capite, ubi hæc clare ponuntur.

Vers. 23. *Et ait — in patria tua.* Parabolam, dicit hic proverbium, proverbium, inquam, quod dici solet de medicis ægrotantibus : *Medice, cura teipsum.* Dixit autem hoc, cognito, quod cupidi essent videndi signa. Ait ergo : *Omnino dicetis mihi. Medice, cura te ipsum,* sive patriam tuam, quæ ægrotat, non solum pravis corporis habitibus, verum etiam infidelitate animæ, nec credere valet signis, quæ a te facta esse audivit, nisi etiam D oculis similia videat.

Vers. 24. *Dixit autem — sua.* Prædicto vicesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum accurate etiam de hoc dictum est.

Vers. 25. *In veritate* — Vers. 26 *viduam.* Ostendit hoc signo, quod indigni sint signis propter insensatam illorum incredulitatem. Quemadmodum enim et Elias, cum multæ essent apud Israelitas viduæ, ad nullam illarum missus est a Deo, quod indignæ essent, ut ad eas accederet :

Variæ lectiones et notæ.

rte Hentenius additum reperit ἔλεγε.
τῇ πατρίδι σου, quod Hentenius videtur
leuter meorum agnoscit. Soli autem hoc
t inter reliquos codices Mosquenses.
εἰν abest A.

(9) Εἰ καὶ μὴ B.
(10) Θεάσεται. B.
(11 Δέ post πρὸς addit A. Malim addere post οὐδεμίαν.

ad solam autem illam venit, quæ in Sarephtha civitate Sidonis regionis habitabat, propter illius honestatem et promptitudinem ad virtutem, licet alienigena esset ; et miraculum apud eam operatus est, sicut ostendit tertius liber Regum [35]. Ita quoque ipse ad nullum horum, qui indigni erant, veniebat signa facturus : quod non solum inutile esset, verum etiam blasphemiæ occasio, sed ad solos eos qui per ea juvandi erant, et quos futurum erat, ut pœniteret.

†† Igitur hæc erat vidua alienigena, ut tu dixisti ? Imo vero ex tribu Levi erat et mater prophetæ Jonæ, quam post tempus prophetiæ suæ accepit et translocavit in terrà aliena, pudore popularium suorum, quod prophetia ejus eventum non habuerat, quam de urbe Nineve prædixerat ut tertius Regum liber narrat.

Vers. 27. *Et multi — syrus.* Idem qnoque præsenti manifestavit exemplo.

Vers. 28. *Et repleti sunt* — Vers. 29. *eum.* Hinc ostenderunt se ipsos esse signis indignos : et Salvatoris sermonem, qui de hoc factus erat ab eo, quod facere conabantur, cofirmarunt.

Vers. 30, *Ipse — ibat.* Servatus ab unita sibi divinitate.

Vers. 31. *Et descendit* — Vers. 32. *illius.* Scripsit et hoc Matthæus in fine quinti capitis : quære ergo enarrationem.

CAP. VIII. *De habente spiritum dæmoniacum.*

Vers. 33. *Et in* — Vers. 34. *Dei.* Hæc et Marcus primo scripsit capite, et in eo ad verbum declarata sunt.

Vers. 35. *Et increpavit — illi.* Similiter et hæc.

Vers. 36. *Et factus est — exeunt* ? Similiter et hæc.

Vers. 37. *Egrediebatur — regionis.* Dictum est de hoc quarto juxta Matthæum capite.

CAP. IX. *De socru Petri.*

Vers. 38. *Cumque surrexisset* — Vers. 36. *illis.* Ἠρώτησαν, non est significat, Interrogaverunt, sed, *Rogaverunt*, sicut alibi dictum est. Similiter ἐπιτίμησε, non est hic proprie Increpavit, sed *Præcepit*, quod etiam alio loco dictum est.

Quæ vero sunt de socru Simonis Petri manifeste declarata invenies octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

CAP. X. *De curatis a variis morbis.*

Vers. 40. *Cum sol autem esset in occasu — eos.* Dictum est de his in principio noni capitis Evangelii secundum Matthæum.

[35] III Reg. xvii, 9.

A οἰκοῦσαν ἐν Σαρεπτά (12) πόλει τῆς Σιδῶνος χ ἦλθε, διὰ τὸ σεμνὸν αὐτῆς, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἑτοι καίτοι ἀλλοφυλον οὖσαν, καὶ ἐθαυματούργησε παρ' α ὡς ἡ τρίτη τῶν βασιλειῶν διέξεισιν. οὕτω καὶ α πρὸς οὐδένα μὲν των ἀναξίων ἔρχεται ποιήσων σημ διὰ τὸ μὴ μόνον ἀκερδὲς, ἀλλὰ καὶ βλασφημίας πε τιον, πρὸς μόνους δὲ τοὺς μεταβληθησομένους καὶ λη θησομένους.

[Οὐκοῦν (13) αὕτη ἡ χήρα ἀλλόφυλος, ὡς σὺ κας ; Ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς Λευϊτικῆς φυλῆς ἦν, καὶ τηρ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, ἣν λαβὼν μετὰ τὸν κα τῆς αὐτοῦ προφητείας, κατῴκισεν (14) ἐν γῇ φύλων, αἰσχύνομενος τοὺς αὐ-τοῦ ὁμοφύλους, ἐ διαψευσθῆναι τὴν αὐτοῦ προφητείαν, ἣν προε περὶ τῆς Νινευὶ, ὡς ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν ξεισι.]

Καὶ πολλοὶ — Σύρος. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ παρ ἐνέφηνε παραδείγματος.

Καὶ ἐπλήσθησαν — αὐτόν. Ἔδειξαν ἑαυτ ἀναξίους σημείων ἑαυτούς, καὶ τὸν περὶ το λόγον τοῦ Σωτῆρος ἐβεβαίωσαν, ἀφ' ὧν ἐπεχε σαν.

Αὐτὸς — ἐπορεύετο. Φρουρούμενος τῇ ἀνωμένῃ θεότητι.

Καὶ κατῆλθεν — αὐτοῦ. Ἔγραψε τοῦτο καὶ Ματθ ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον τὴν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.

Καὶ ἐν — Θεοῦ. Ταῦτα καὶ Μάρκος ἱστορησεν ἐ πρώτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ τ λόγον.

Καὶ ἐπετίμησεν — αὐτόν. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐγένετο — ἐξέρχονται ; Παραπλησίως ταῦτα.

Καὶ ἐξεπορεύετο — περιχώρου. Εἴρηται τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ θαῖον.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Ἀναστὰς δὲ — αὐτοῖς. Ἠρώτησαν μὲν, τοῦ, Παρεκάλεσαν · Ἐκετίμησε δὲ, ἀντὶ Ἐπέταξε.

Τὰ δὲ περὶ τῆς πενθερᾶς τοῦ Πέτρου σ ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ θαῖον.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλίου — αὐτούς. Εἴρηται περὶ τοῦ ἐν (15) ἀρχῇ τοῦ ἑνάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ θαῖον.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Σαριφθά B.

(13) Hoc a manu prorsus recenti habet A Est utem correctio scholii proxime antecedentis. Caret eo Hentenius.

(14) Forte κατῴκησεν, intellige, ωστ' αὐτῆς.

(15) Ἐν τῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ. B.

χετο — εἶναι. — Ἐπιτιμῶν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπι- A
ων. Ἀνάγνωθι δὲ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
ἄρχον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ (16) ἐπιτιμῶν
ι λαλεῖν τὰ δαιμόνια.

ένης — τόπον. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν

οἱ ὄχλοι —αὐτῶν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων

ε — Γαλιλαίας. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων
ων.

ετο — λίμνην. Τὸ μὲν Σίμωνος καὶ Ἀνδρέου, τὸ
ώβου καὶ Ἰωάννου. Κοινωνοὶ γὰρ ἦσαν τῆς
ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

ε ἁλιεῖς — δίκτυα. Σίμων, καὶ Ἀνδρέας, καὶ B
ς, καὶ Ἰωάννης. Καὶ μήν, ὁ Ματθαῖος ἐν ἀρχῇ
σύγματός φησιν αὐτοὺς καταλιπεῖν τὰ ἁλιευ-
ντα, καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ· ἀλλὰ τὴν
ραν ἠκολούθουν αὐτῷ· τὴν δὲ νύκτα τῇ ἁλείᾳ
ον, οὔπω γνησιώτερον οἰκειωθέντες διὰ τὸ
ηλὸν αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, μίαν ἢ καὶ δύο νύκτας
εῖσαι, καὶ μὴ περαιτέρω.

ς — ὀλίγον. — Πρώτησεν, ἀντὶ τοῦ, Προσ-

καθίσας — ὄχλους· Ἐδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου,
ἐπιπίπτοιεν αὐτῷ διδάσκοντι, καὶ ἵνα πάντας
τὰ πρόσωπον ἑστῶτας. Τοῦτο δὲ καὶ πάλιν
ν, ὡς εἶπε Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰκο-
του κεφαλαίου.
ΚΕΦ. ΙΑ΄. Περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων. C
ε — ἄγραν. Γινώσκων ὅτι διὰλης τῆς νυκ-
ν ἤγρευσαν, ἐπιτρέπει τούτοις χαλάσαι (17)
α νυν, ἵνα γνόντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ βεβαιό-
τλείονα πίστιν αὐτοῦ προσλάβοιεν, καὶ λοι-
πάντες τέλεον τῆς ἁλιείας, διηνεκῶς ἀκολου-
τῷ.
ποκριθεὶς — δίκτυον. Ἐπιστάτης (18) λέγεται
ιλος.
οῦτο ποιήσαντες — αὐτά. Διὰ νεύματος
έσαντο αὐτοὺς, μὴ δυνάμενοι λαλῆσαι ἀπὸ
ήξεως καὶ τοῦ φόβου. Μετόχους δὲ λέγει, τοὺς
ς.
— εἶμι. Συνῆκεν, ὅτι τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ
ως ἐνήργησε, καὶ ὅτι θεῖός ἐστι καὶ ὑπερ- D
θρωπος, καὶ λοιπὸν ἀνάξιον ἑαυτὸν λογισά-
τὸ πολλῆς μᾶλα τῆς εὐλαβείας καὶ συστο-
ητεῖτο τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, φοηθεὶς, μὴ-
) κινδυνεύσῃ, τολμήσας ὑποδέξασθαι τοιοῦτος

ς — συνέλαβον. Εἰκὸς γὰρ, ἔχειν σὺν

Vers. 41. *Exibant — esse.* Ἐπιτιμῶν, non est hic proprie increpans, sed, *Silentium illis imponens.* Lege autem tertio capite Evangelii secundum Marcum dicti illius expositionem : *et non sinebat loqui dæmonia* [36].

Vers. 42. *Facto — locum.* Dictum est de eodem loco.

Vers. 42. *Et turbæ — eis.* Illo capite de his dictum est.

Vers. 43. *Ipse autem* — Vers. 44. *Galilææ.* Similiter et de his omnibus.

CAP. V. Vers. 1. *Factum est* — Vers. 2. *locum.* Una quidem erat Simonis et Andreæ, altera vero Jacobi et Joannis : hi siquidem socii in piscatione erant, prout in sequentibus inveniemus.

Vers. 2. *Piscatores — retia.* Nempe Simon et Andreas, Jacobus et Joannes. Atqui Matthæus ait, hos in principio prædicationis reliquisse piscatoria omnia, et secutos esse Christum. Verum die quidem sequebantur Christum, nocte vero piscatoria exercebant : nondum ingenue in Christi familiam acciti, eo quod propria detinerentur verecundia. Verisimile est autem, id una nocte factum, aut duabus, et non amplius.

Vers. 3. *Ingressus — pusillum.* Verbum ἠρώτησεν nec hic significat Interrogavit, sed *Jussit.*

Vers. 3. *Et sedens — turbas.* Docebat de navi, ne in eum docentem irruerent : videretque omnes coram facie stantes. Hoc autem alias etiam fecit veluti dixit Matthæus vicesimo tertio capite.

CAP. XI. *De captura piscium..*

Vers. 4. *Ut autem — capturam.* Sciens, quod tota nocte nihil ceperant, adhortabatur. ut nunc laxarent retia ; quo cognita firmius ejus potentia majorem de eo fidem conciperent, relictaque deinceps capturæ magnitudine (*nn*), continue eum sequerentur.

Vers. 5. *Et respondens — rete.* †† Ἐπιστάτης dicitur *doctor.*

Vers. 6. *Cumque hoc fecissent* — Vers. 7. *ipsæ.* Nutu eos vocaverunt, cum præ stupore et timore loqui non possent. Participes autem vocat socios.

Vers. 8. *Videns — sum.* Intellexit, quod præceptum ejus admirando modo operatum erat, quodque divinus ac supernaturalis homo esset : et magna illius reverentia, suique correptione repressus, indignum sese ducebat. Ejus itaque devitabat præsentiam, timens, nequando periclitaretur, eo quod talis talem ausus fuisset suscipere.

Vers. 9. *Stupor — comprehenderant.* Verisimile

[36] C. 1, 34.

Variæ lectiones et notæ.

ἐπιτιμῶν nec Marcus, nec Henlenius agno-

αλάσατε. A.

capturæ magnitudine. Prorsus piscatione.

(18) Quatuor hæc vocabula omisit Henlenius. Verba contextus autem conjunxit.

(19) Μήποτε καὶ κινδυνεύσῃ. B.

enim est, non solum fratrem Andream secum habuisse, verum etiam mercenarios sicut etiam de Jacobo et Joanne docuit Marcus circa finem sui procœmii.

Vers. 10. *Similiter — captabis.* Abundans captura piscium typus erat copiosæ hominum capturæ, ac præsignatio magnæ illorum multitudinis, qui ab apostolis irretiendi erant, quorum sensibilem captu. ram ad intellectualem transtulit Christus. Posthac, inquit, mutata tibi piscatione, homines captabis.

Considerandum autem et juxta anagogen, quæ ad præsens faciunt propositum. Ante Christi sane peregrinationem, nox erat erroris et ignorantiæ rectæ fidei : in qua prophetæ laborantes nullum obedientem acccperant, eo quod essent facinorosi (*oo*) rationales illi pisces et fugerent. Quando autem ortus est Sol justitiæ, hominum illuminans animas, tunc ab apostolis laxata sunt retia doctrinæ prædicationis evangelicæ : et concluserunt multitudinem copiosam rationalium piscium, greges videlicet gentium. Participes vero ac socii capturæ apostolicæ sunt episcopi ac magistri singularum ecclesiarum, qui suo labore coopitulantur apostolis.

Vers. 11. *Et deducentes — eum.* Nunc perfecte secuti sunt eum.

CAP. XII. *De leproso.*

Vers 12. *Et factum est — mundare.* De hoc dictum est sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 13. *Et* — Vers· 14. *diceret.* ibi etiam hæc declarata sunt.

Vers. 14. *Sed — Moses.* Sed *abi,* inquit : Deficit enim, inquit, extrinsecus sumendum. Invenies autem horum quoque enarrationem prædicto capite.

Vers. 14. *In testimonium illis.* Similiter et præsentis verbi.

Vers. 15. *Pervagabatur* — Vers. 16. *orabat.* Oportet ergo et nos, cum præclari aliquid agimus, fugere, ne ab hominibus celebremur : orare vero, ut nobis donum et gratia conservetur.

Vers. 17. *Factumque — docens.* In hac oratione *Et ipse erat docens,* abundat, *et* Hebraicæ autem linguæ hoc peculiare est, sæpius autem apud Lucam· Marcus vero etiam addidit, *ubi tunc erat docens*[37], nempe in domo,

Vers. 17. Et *sedebant — Jerusalem.* Qui undique advenerant propter famam ejus.

Vers. 17. *Et virtus — eos.* Virtus Dei erat cum eo ad sanandum turbas. Virtutem autem Domini dixit, ob continuam et auctoritatis plenam sanationem.

(36) Marc. II, 1.

αὐτῷ μὴ μόνον τὸν ἀδελφὸν Ἀνδρέαν, ἀλλὰ καὶ σθωτοὺς, ὡς καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, καθὼς ὁ Μ κος ἐδίδαξε πρὸς τῷ τέλει τοῦ προοιμίου αὐτοῦ.

Ὁμοίως — ἔσῃ ζωγρῶν· Ἡ γὰρ θαψιλὴς ἰ τῶν ἰχθύων τύπος ἦν τῆς θαψιλοῦς ἄγρας τῶν ἀν πων, καὶ προμήνυμα τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν λόντων σαγηνευθῆναι παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὧν αἰσθητὴν ἁλιείαν εἰς νοητὴν μετέθηκεν ὁ Χριστός. τοῦ νῦν γὰρ, φησὶ, μεταβληθείσης σοι τῆς ἁλιευτι ἀνθρώπους ἔσῃ θηρεύων.

Θεωρητέον δὲ καὶ κατὰ ἀναγωγὴν τὰ τῆς πα σης ὑποθέσεως. Πρὸ μὲν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χρισ νὺξ ἦν πλάνης καὶ ἀγνοίας τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἐ οἱ προφῆται κοπιάσαντες, οὐδένα ἑλάβον πειθή κακούργων ὄντων τῶν λογικῶν ἐκείνων ἰχθύων φευγόντων· ὅτε δὲ ἀνέτειλεν ὁ Ἥλιος τῆς δικαι νης, ὁ φωτίζων τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τότε π τῶν ἀποστόλων ἐχαλάσθη τὰ δίκτυα τῆς διδασκα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ συνεκλείσθη πλ λογικῶν ἰχθύων πολὺ, ἀγέλαι ἐθνῶν· μέτοχοι δὲ κοινωνοὶ τῆς ἀποστολικῆς ἀγρας, οἱ ἐπίσκοποι διδάσκαλοι τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν, οἳ συλλαμ νονται τοῦ πόνου τοῖς ἀποστόλοις.

Καὶ καταγαγόντες — αὐτῷ. Νῦν ὁλοτελῶς ἠ λούθησαν αὐτῷ.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καὶ ἐγένετό — καθαρίσαι. Εἴρηται περὶ τούτου τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ — εἰπεῖ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Ἀλλ' — Μωϋσῆς. Ἀλλ' ἀπελθὼν, φησί, καὶ ἐξῆς. Λείπει γὰρ τὸ, φησὶ, ἐξωθεν λαμβανόμεν Εὑρήσεις δὲ καὶ τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ ῥηθέ κεφαλαίῳ.

Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ παρὸν ῥητοῦ.

Διήρχετο — προσευχόμενος. Χρὴ γὰρ καὶ ἡμ κατορθοῦντάς τι, φεύγειν μὲν, ὑπὲρ τοῦ μὴ παρὰ ἀνθρώπων εὐφημεῖσθαι· προσεύχεσθαι δὲ, ὑπὲρ διαφυλαχθῆναι ἡμῖν τὸ χάρισμα.

Καὶ ἐγένετο — διδάσκων. Τοῦ· (20) Καὶ αὐτὸς διδάσκων, περιττόν ἐστι τὸ, καὶ. Τῇ γὰρ τῶν Ἑβραϊ διαλέκτῳ καὶ τοῦτο σύνηθες· πολλαχοῦ δὲ τοῦτο παρὰ τῷ Λουκᾷ· Μάρκος δέ προσέθηκε, καὶ τοῦ διδάσκων τότε, ὅτι ἐν οἰκίᾳ.

Καὶ ἦσαν καθήμενοι — Ἱερουσαλήμ. Πανταχο ἐλθόντες, διὰ τὴν φήμην αὐτοῦ.

Καὶ δύναμις — αὐτούς. Δύναμις Θεοῦ ἦν παρ' α τῷ εἰς τὸ ἰᾶσθαι τοὺς ὄχλους· δύναμιν δὲ Κυρίον πεν αὐτὴν, διὰ τὸ συνεχὲς καὶ ἐξουσιαστικὸν τῆς ἰ σεως.

Variæ lectiones et notæ

(20). Hentenius reddidit, ac si legerit ἐν τῷ καὶ ante αὐτός omittit. A. Legi ergo possit πρὸ τοῦ, αὐτὸς ἦν. Scribæ ergo hoc loco, non, ut alibi, solam litteram majusculam et initialem, sed totum vocabulum omiserunt.

(*oo*) *Facinorosi* Imo, subdoli, versuti.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

ἰδοὺ — αὐτοῦ. Εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ ιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

μὴ εὑρόντες — ὄχλον. Ποίας ὁδοῦ, διὰ ποίας .

βάντες — σου. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων .

ἤρξαντο — ὁ Θεός; Ὁμοιως καὶ περὶ τουτων.

γνοὺς — περιπάτει; Παραπλησίως καὶ περὶ .

— τὸν Θεόν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα πάντα διηκρι-

ἐπλήσθησαν — σήμερον. Τὰ παράδοξα γὰρ ι φόβον ἐμποιεῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, μή πού τι δεινὸν ι, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

ΚΕΦ. ΙΔ' Περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου.

μετὰ — αὐτῷ. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ εσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

ἐποίησε — κατακείμενοι. Ἐν ἐκείνῳ καὶ διασεσάφηται· δοχὴν δὲ λέγει, τὴν ὑποδοχὴν, τίασιν.

ἐγόγγυζον — πίνετε· Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ται.

ἀποκριθεὶς — μετάνοιαν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων .

ε — πίνουσιν; Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα κασιν ἐξηγήσεως.

ῖε — νηστεύειν; Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν ἐκείνῳ· τὸ δέ, ἐν ᾧ, ἀντὶ ὅσον.

ὑσονται — ἡμέραις. Ὁμοίως καὶ περὶ .

γε — καινοῦ. Καὶ ταῦτα ἐκεῖθεν διαγινώ- ῥᾴδιον. Οὐ σχίζεται δὲ τὸ καινὸν, ἀλλ' αὐτὸ σχίζει τὸ παλαιὸν (21) Καινὸν δὲ λέγει, τὸ

οὐδεὶς — συντηροῦνται. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα ἅντα.

οὐδεὶς — ἐστιν. Δείκνυσιν ἐντεῦθεν, ὡς παλαιότητι τοῦ νόμου συνεθισθεὶς, οὐκ δύναται τὴν καινότητα τοῦ Εὐαγγελίου βα- ν. Οἴεται γὰρ χρηστότερον ἐκεῖνον, διὰ τὴν ιαν.

νετο — σπορίμων. Σάββατον ἁπλῶς πᾶ- στὴν ὀνομάζουσιν Ἑβραῖοι, διὰ τὴν ἀνάπαυ- ὃν δὲ λέγει τὴν ἑορτὴν (23) τῶν Ἀζύμων. δὲ τὸ Σάββατον ἐκαλεῖτο δευτεροπρωτον, ὡς

A

CAP. XIII. *De paralytico.*

Vers. 18. *Et ecce — illo.* De hoc manifeste dictum est decimo tertio capite juxta Matthæum.

Vers. 19. *Cumque non invenissent — turba.* Qua via, per quam ingressum.

Vers. 19. *Conscenso* — Vers. 20. *tua.* In illo etiam de his dictum est.

Vers. 21. *Cœperuntque — Deus?* Similiter et de his.

Vers. 22. *Cognita* — Vers. 23. *ambula?* Pari modo et de his.

Vers. 24. *Ut* — Vers. 26. *Deum.* Ibi etiam hæc omnia diligenter enucleata sunt.

Vers. 26. *Impletique sunt — hodie.* Admiranda quippe timorem solent immittere peccatoribus: ne B que modo patiantur aliquid mali propter peccata sua.

CAP. XIV. *De Levi publicano.*

Vers. 27. *Et post* — Vers. 28. *eum.* Dictum est de hoc decimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 29. *Fecitque — qui accumbebant.* Eodem capite etiam hæc manifestata sunt Δοχὴ autem, quod hic ponitur, idem significat, quod ὑπιδοχὴ (*pp*) vel *ἱστίασις, convivium, epulum* vel *prandium.*

Vers. 30. *Et murmurabant — bibitis?* Ibi et de his disputatum est.

Vers. 31. *Et respondens.* — Vers. 32. *pœnitentiam.* Præterea et de his omnibus.

Vers. 33. *At illi — bibunt?* Eodem capite hæc C enarrationem sortita sunt.

Vers. 34. *Ille vero — jejunent?* Per interrogationem hoc legendum est. Dictum est autem et de hoc in eodem loco.

Vers. 35. *Venient — diebus.* Similiter et de his.

Vers. 36. *Dicebat — novo.* Etiam hæc inde facile cognoscuntur. Novum autem non scinditur, sed ipsum potius scindit vetus.

Vers. 37. *Et nullus* — Vers. 38. *conservantur.* Similiter et hæc omnia.

Vers. 39. *Et nemo — est.* Ostendit quod nullus vetustati legis assuetus, statim potest Evangelii ferre novitatem. Putat enim, illud melius esse ac utilius, D propter consuetudinem.

CAP. VI. Vers. 1. *Factum est — sata.* Sabbatum simpliciter, omne festum vocant Hebræi propter requiem. Nunc autem dicit festum Azymorum. Hoc itaque Sabbatum vocabatur secundo primum.

Variæ lectiones et notæ.

A καινὸν ad νέον omittit Hentenius. Pro abet παλαιὸν. A.

Πάντα, abest. A.

Deseruit ergo explicationem Chrysostomi. tom. VI. p. 431 D, subitaneam et subobscuram. quam Theophylactus p. 341. E. videtur voluisse exprimere. Vide Petavium in notis ad Epiphanium p. 61 seqq.

ἐπιδοχή. Ita Hentenius edidit. Sed legendum ὑποδοχήν.

άριοι — γελάσετε. Οἱ κλαίοντες, οὐχ ἁπλῶς, A
ἐπὶ τοῖς ἑαυτῶν ἁμαρτήμασιν, ἢ ἐπὶ τοῖς ἑτέρων
ιθείαις, καὶ συνελόντα εἰπεῖν, οἱ κλαίοντες κατὰ
οἳ γελάσουσι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τουτέστιν,
θήσονται πνευματικῶς. Σύμβολον γὰρ εὐφροσύνης,
ς.

άριοι — ἀνθρώπου. Ὅταν τὰ εἰρημένα ποιήσωσιν
ιὴ διά τινα κακίαν ὑμῶν, ἀλλ' ἕνεκεν ἐμοῦ, διὰ
ι ὑμᾶς ἐμούς.

ητε — οὐρανῷ. Ἀγαλλιάσθητε (26) πνευμα-

ι — αὐτῶν. Κατὰ τὰ ῥηθέντα, τουτέστι, μισοῦν-
ἀφοριζοντες, ἤτοι, χωρίζοντες ἑαυτῶν, καὶ τὰ
οἱ πατέρες δὲ αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν μελλόντων ὑμῖν
ποιῆσαι Ἰουδαίων. B

ι — ὑμῶν. Μακαρίσας τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς
τας, καὶ τοὺς κλαίοντας, καὶ τοὺς μισουμένους,
ορισζομένους, καὶ ὀνειδιζομένους καὶ λοιδορου-
δὲ αὐτὸν, λοιπὸν ταλανίζει τοὺς ἐναντίως ἔχον-
α διὰ μὲν τοῦ μακαρισμοῦ προτρέψῃ πρὸς
διὰ δὲ τοῦ ταλανισμοῦ ἀποτρέψῃ ἐκ (27)
· πλουσίους δὲ (28) νῦν λέγει, τοὺς ἀμετα-
, τοὺς προστετηκότας τῷ πλούτῳ, τοὺς κακῶς
ὄντας. Ἀπέχετε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀπέντευθεν

. — πεινάσετε. Οἱ κεκορεσμένοι, κατὰ τὸν παρόντα
τε πεινάσετε, κατὰ τὸν μέλλοντα, μηδεμιᾶς ἐκεῖ
ρίας ἀπολαύοντες.

— κλαύσετε. Οἱ γελῶντες νῦν ἀκολάστως, ὅτι C
τε τότε, κολαζόμενοι. Ἐπίτασις, δὲ τοῦ πένθους
ἱμος. Ἡ πένθος μὲν, ὁ καθ' ἡσυχίαν θρῆνος· κλαυ-
ς, ὁ ἐξάκουστος.

— ἄνθρωποι. Κακοὺς ὄντας. Οὐαὶ ὑμῖν, φησὶν,
ὑφημήσωσιν ὑμᾶς, ὡς ἀρέσκοντας αὐτοῖς καὶ
Θεῷ. Ὥσπερ γὰρ μακάριος ὁ ἀδίκως
ενος· οὕτω πάλιν ἄθλιος ὁ ἀδίκως εὐφημούμε-

ι — αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα, εἴτουν, ὡσαύτως, εὐφη-
ς αὐτοὺς, ὡς πρὸς ἀρέσκειαν αὐτῶν προφητεύον-

— ἀκούουσιν. Τοῖς πειθομένοις μοι.

πᾶτε — ὑμῶν. Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ
ῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό· Ἠκούσατε D
ίβη· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις
ρὸν σου.
ὡς ποιεῖτε — ὑμᾶς. Καὶ ἐκεῖ ταῦτα εἶ-

τύπτοντι — κωλύσῃς. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφα-
ήτησον καὶ τὴν τούτων ἐξήγησιν, πρὸ τῶν
ων, ἔνθα κεῖται τό· Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη.
ὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόν-

Vers. 21. *Beati — ridebitis.* Qui flent non utcunque. Sed vel pro suis peccatis vel pro aliorum afflictionibus : et, ut uno absolvam verbo, qui secundum Deum flent. Hi autem in futuro ridebunt sæculo, hoc est, spiritualiter gaudebunt ; gaudii enim signum est risus.

Vers. 23. *Beati — hominis.* Cum prædicta vobis fecerint, non propter aliquod malum, quod in vobis sit, sed propter me, et quia vos mei estis.

Vers. 23. *Gaudete — cælo.* Gaudete spiritualiter.

Vers. 23. *Secundum — eorum.* Secundum ea quæ dicta sunt, puta odio habentes, et separantes sive segregantes sese ab illis, et cætera, quæ sequuntur. Patres autem eorum, puta Judæorum, qui vobis hæc facturi sunt.

Vers. 24. *Verumtamen — vestram* Postquam beatificavit pauperes et esurientes ac flentes, et odio habitos ac segregatos, opprobriisque ac conviciis propter se affectos, deplorat deinceps eos qui contrario modo se habent, ut per beatificationem ad illa adhortetur, per deplorationem vero ab his avertat. Divites autem dicit nunc avaros, divitiis intabescentes, maleque tabescentes. Ἀπέχετε autem, *Habetis*, sive *Aufertis* sonat; vel ab hoc tempore, sive ab ipsis divitiis accipitis.

Vers. 25. *Væ — esurietis,* Qui saturati estis in præsenti vita, quia esurietis in futura, ne una quidam consolatione fruentes.

Vers. 25. *Væ — flebitis.* Qui ridetis nunc immoderate, quia flebitis. Intentio autem ipsius luctus est fletus, aut luctus est tacita lamentatio, fletus vero ea quæ auditur.

Vers. 26. *Væ — homines.* Cum mali sitis : Væ vobis, inquit, cum laudaverint vos, tanquam illis placentes et non Deo. Sicut enim beatus est, qui injuste contumeliis afficitur, ita rursum miser est, qui injuste laudatur.

Vers. 26. *Secundum — eorum.* Secundum hæc, videlicet eodem modo laudantes, tanquam ad beneplacitum suum prophetantes.

Vers. 27. *Sed — auditis.* Qui mihi assentitis et obedientes estis.

Vers. 27 *Diligite — vestros.* Dixit hoc quoque capite quinto Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Audistis, quod dictum sit, Diliges Proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum* [30].

Vers. 27. *Benefacite* — Vers. 28. *vos.* Hæc etiam ibi dixit.

Vers. 29. *Percutienti — prohibueris.* In illo capite etiam horum quære enarrationem, ubi ante prædicta habetur ; *Audistis, quod dictum sit : Oculum pro oculo, dentem pro dente* [31].

[30] Matth. v, 43. [31] ibid. 38.

Variæ lectiones et notæ.

Ἀγαλλιάσθητε. A.

Forte ἀπό. Prorsus abesse poterat ἐκ.

(28) Δὲ λέγει νῦν. B.

τας. Χρὴ γὰρ πρῶτον ἀναβλέψαι, εἶτα
: — αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο πάλιν ἐν τῷ ἐν-
ῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον περὶ
ιχεν, ἐνταῦθα δὲ, περὶ τῶν μαθητῶν
, οὓς διδασκάλους ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς
παρθῇ, δοκῶν ὑπερβῆναι τὴν ἀρετὴν

μένος — αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ἐν τῷ
ἑνδεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι ἀρκε-
θητῇ, ἵνα γένηται, ὡς ὁ διδάσκαλος

ἀδελφοῦ σου. Εἴρηται ταῦτα πάντα καὶ ἐν
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον
των ἐξήγησιν.

στι — γινώσκεται. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.
ιὲν περὶ τῶν πλάνων· ἐνταῦθα δὲ περί τε
ομένων καὶ καθαιρόντων ἑτέρους, καὶ περὶ
ντῶν καὶ καθαίρειν ἄλλους πειρωμένων.
ς δὲ τούτους μὲν ὠνόμασε δένδρα·
τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ παραινεῖ προσέχειν
τι τούτων, αἵ εἰσι καρπὸς, καὶ μὴ τοῖς
σι φύλλα.
— σταφυλήν. Οὐ συλλέγουσιν, οὐδὲ τρυ-
τα ἐκ τοιούτων οἱ ἄνθρωποι· πάλιν δὲ
τικῶς βεβαιοῖ τὸν λόγον. Ὥσπερ γὰρ
φύσιν καὶ ἀνένδεκτον· οὕτως ἄρα κἀ-

ς — αὐτοῦ. Περὶ τῶν εὐλογούντων ἢ
ων (31) τοὺς ἀδελφοὺς, λέγει νῦν· εἶπε δὲ
ν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
αὶ ζήτησον περὶ τούτων ἐκεῖ.
λέγω; Ζήτησον ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
ίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι,
ει, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν
λ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ

— πέτρον. Ταῦτα εἰρηκε καὶ πρὸς τῷ
τέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον,
θι ἐν αὐτῷ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· Πᾶς
ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ
ς. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐπιτόμως (32) εἰρη-
Ὅστις οἰκοδομησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ
τραν· ἐνταῦθα δὲ πλατύτερον· ὅτι (33)
ε καὶ ἐβάθυνεν, ἃ προηγοῦνται τοῦ
ς. Εἰλήφθησαν δὲ ταῦτα πρὸς μόνην
ριδοῦς θεμελιώματος. Πλημμύρα δὲ τοῦ
ὁ πλῆθος καὶ ἡ σφοδρότης τῶν πειρα-

· μέγα. Καὶ ταῦτα ἐκεῖ διασεσάφηται.
ἡ διαῤῥῆξις, ἢ διάλυσις.

A sunt : primum enim videre opus est, deinde ducatum aliis præstare.

Vers. 40. *Non — est suum.* Et hoc rursum decimo nono juxta Matthæum capite de se ipso dixit : hic autem de discipulis hoc ait, quos præceptores constituit, ut nullus super eos efferatur, putans supergredi virtutem illorum.

Vers. 40. *Perfectus — suus* Dixit enim prædicto quoque decimo nono capite. Sufficit discipulo, ut fiat sicut magister suus [36].

Vers. 41. *Quid autem* — Vers. 42. *fratris tui.* Dicta sunt omnia quinto juxta Matthæum capite : ibi ergo quære explanationem.

B Vers. 43. *Non est enim* — Vers. 44. *cognoscitur.* Similiter et hæc. Attamen ibi de seductoribus : hic autem de his qui purgati sunt et alios purgant : et de his qui cum immundi sint, alios tamen mundare tentant. Hos autem per similitudinem appellavit arbores : fructus vero operationes illorum. Et admonet, ut ad horum operationes attendamus, quæ sunt fructus, et non ad verba, quæ sunt folia.

Vers. 44. *Non enim — uvam.* Non colligunt, neque vindemiant talia e talibus homines. Rursum autem exemplo confirmat sermonem. Sicut enim hoc præter naturam est et impossibile, ita sane et illud,

Vers. 45. *Bonus — ejus* De his, qui benedicunt
C aut maledicunt fratribus, nunc loquitur. Dixit autem hæc etiam vicesimo secundo capite Evangelii juxta Matthæum ; et ibi quære de his.

Vers. 46. *Quid autem — dico* ? Quære quinto juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est* [37].

Vers. 47. *Omnis* — Vers. 48. *petram.* Hæc etiam dixit circa finem quinti capitis Evangelii secundum Matthæum ; et in eo lege interpretationem loci illius : *Omnis ergo, qui audit hos sermones meos, et facit eos, assimilabo eum viro prudenti* [38]. Sed ibi quidem compendiose dictum est : *Qui ædificavit domum suam super petram* : hic autem latius : *Qui fodit in altum*, quod ad jaciendum fundamentum,
D præcedens est ; et ad solam acceptum est emphasin diligenter fundamentum ponentis. Inundatio vero fluminis, est multitudo ac vehementia tentationum..

Vers. 49. *Qui autem — magna.* Etiam hæc ibi manifestata sunt. Ruina vero, casus est ac dissolutio.

. x, 25. [37] Matth. vii, 21. [38] ibid. 24.

Variæ lectiones et notæ.

κολογούντων, abest. A.
τόμως. A.

(33) Ὅτι ἴστις ἔσκαψε. B.

Þ. Κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου. A
ἀπήγγειλαν — προσδοκῶμεν ; Εἴρηται περὶ
ἀκριβῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
ἶον.
αγενόμενοι — ἐν ἐμοί. Καὶ περὶ τούτων
ἐν ἐκείνῳ διασεσάφηται. Μάστιγας δὲ, τοὺς
ὑπολῃπτέον. Εἰσὶ γὰρ τινες νόσοι χωρὶς πό-
ις ἡ τυφλότης, καὶ ἡ κωφότης, καὶ ἡ ἀφωνία, καὶ
τοιαῦται.

ιλθόντων — Ἰωάννου. Ἀγγέλων, τῶν (36) ἀγγε-
ιρόντων, τῶν μηνυτῶν.

— σου. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ
πται κατὰ ῥητόν.
ω — ἐστίν. Καὶ ταῦτα καλλίστην ἔχουσιν ἐκεῖ B
ήγησιν.
πᾶς — Ἰωάννου. Ἐδικαίωσαν, εἴτουν ηὐ-
τησαν, ἀποστείλαντὶ αὐτοὺς τὸν Βαπτιστὴν ἐπὶ
α τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Τοῦ Χριστοῦ (37) δὲ καὶ
ὁ λόγος, ὥστερ καὶ τὸ ἑξῆς ῥητόν.
δὲ Φαρισαῖοι — ὑπ' αὐτοῦ. Βουλὴν τοῦ Θεοῦ,
τιτμα λέγει, ὡς κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ γινό-
Ἐγένετο γάρ, φησὶ, ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάν-
ὸν Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν
σαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, κηρύσσων
σμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Εἰς ἑαυτοὺς
τὶ τοῦ, Ἐν ἑαυτοῖς.

πάντων. Ἐν τῷ εἰρημένῳ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ
άντων τούτων (38) εὑρήσεις λεπτομερῶς. C

Þ. ΚΑ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.
ώτα — αὐτοῦ. Κἀνταῦθα τὸ Ἠρώτα, ἀντὶ τοῦ,
άλει. Ὡς προφήτην δὲ αὐτὸν ἐκάλει πρὸς ἑστία-

εἰσελθὼν — ἀνεκλίθη. Οὐ παρῃτήσατο τοῦτον,
ὃ ἦν πρόφασιν, ὡς τελώναις μὲν καὶ ἁμαρτωλοῖς
ίων· τοὺς Φαρισαίους δὲ βδελυσσόμενος.

ἰδοὺ — δάκρυσι. Ζήτησον ἐν τῷ κατὰ Ματ-
τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἑξηκοστοῦ δευτέρου κεφα-
Αὕτη δὲ ἡ γυνὴ, τὰ μὲν ἰδοῦσα τῶν θαυμάτων
ριστοῦ, τὰ δὲ μαθοῦσα παρὰ τῶν ἰδόντων, ἐπισ-
, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ ταῦτα τελεσιουργῶν. Διὸ
ρόσεισιν, ἐλπίζουσα λαβεῖν ἄφεσιν τῶν ἁμαρ- D
εὑτῆς.

α δὲ τὴν πολλὴν ταύτης εὐλάβειαν. Ἔστη γὰρ
τὰ ἔσχατα μέρη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς ἐσ-
καὶ ὀπίσω, ὡς ἀπαρρησίαστος. Καὶ ἔκλαιε μὲν
ὺς ἁμαρτίας αὐτῆς· ἔβρεχε δὲ τοὺς πόδας αὐτοῦ
άκρυσιν, ὡς ἐπικεκυφυῖα αὐτοῖς.

CAP. XX. *De discipulis missis a Joanne.*

Vers. 18. *Et nuntiaverunt* — Vers. 19. *expectamus?* De his exacte dictum est vicesimo juxta Matthæum capite.

Vers. 20. *Cum venissent* — Vers. 23. *mei causa.* De his quoque omnibus in illo capite dictum est manifeste. Plagas autem, sive flagella. intellige dolores. Sunt enim morbi quidam dolore carentes ; veluti sunt cæcitas, surditas, mutum esse, ac multi hujusmodi.

Vers. 24. *Cumque discessissent — Joanne.* Dictio ἀγγέλων significat hic *internuntiantes*, sive *nuntia perferentes* a Joanne ad Christum.

Vers. 24. *Quid* — Vers. 27. *te.* Similiter et de his omnibus ad verbum dictum est.

Vers. 28. *Dico — est.* Et hæc quoque pulchram ibidem sortita sunt interpretationem.

Vers. 29. *Omnisque — Joannis,* Justificaverunt, sive gratias ei egerunt, qui Baptistam sibi miserat, providens ipsorum saluti. Christi autem et hic sermo est, sicut etiam dictum, quod sequitur.

Vers. 30. *Pharisæi vero — ab eo.* Consilium Dei vocat ipsum baptisma, tanquam Dei præcepto factum, *Factum est,* inquit, *verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto : et venit in omnem regionem, quæ circa Jordanem erat, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*[40]. In semetipsis autem. Nam εἰς ἑαυτοὺς capitur pro ἐν ἑαυτοῖς.

Vers. 31. *Cui* — Vers. 35. *omnibus* Prædicto vigesimo capite de his omnibus ac singulis invenies.

CAP. XXI. *De ea, quæ unxit Dominum unguento.*

Vers. 36. *Invitabat — ipso.* Similiter et hic ἠρώτα. non significat Interrogabat, sed Vocabat : nam, tanquam prophetam, eum ad convivium vocabat, vel invitabat.

Vers. 36. *Et ingressus — accubuit.* Non devitavit hunc, ne daret occasionem dicendi, quod cum publicanis et peccatoribus una cibum caperet. Pharisæos autem fastideret.

Vers. 37. *Et ecce* — Vers. 38. *lacrymis.* Quære in Evangelio secundum Matthæum enarrationem sexagesimi secundi capitis. Hæc autem mulier, cum Christi miracula partim ipsa vidisset, partim ab his, qui viderant, audisset, Deum esse credidit eum qui hæc operabatur ; ideo etiam venit, sperans, remissionem peccatorum suorum se accepturam.

Considera vero magnam hujus reverentiam. Stetit enim ad extremas corporis illius partes, tanquam extrema; et a tergo, tanquam audacia carens ; flebat quidem propter peccata sua ; rigabat autem pedes illius lacrymis, utpote ad pedes ejus inclinata.

Luc. III, 2.

Variæ lectiones et notæ

) Τῶν ἀγγελιαφόρων. B. quod eodem redit.
) Δέ omittit A.
(38) Εὑρήσεις abest A.

ο δὲ καὶ τὴν ἐμὴν πόρνην, ἤτοι, τὴν φιλή- A Utinam autem contingeret, ut et anima mea fornicaria, sive voluptatum amatrix, pœnitentia pungeretur, et lacrymis ablueret fœtorem ipsius peccati, ac suavem ad Deum deferret odorem unguenti ipsius virtutis.

γένετο — τοῦ Θεοῦ. Καταγγέλλων τὴν ἀπόλαυσιν
ν, τὴν ἀνάπαυσιν τὴν ἀίδιον, ὅτι δεδώρηται
τεύουσιν εἰς αὐτόν.
– αὐτῷ. Συνῆσαν αὐτῷ.
γυναῖκες — αὐταῖς. Εὐεργετηθεῖσαι, γάρ,
ἴστησαν ἀπ' αὐτοῦ· δαιμόνια δὲ ἑπτὰ, τινὲς
σαν, ἀντὶ τοῦ, πολλά. Σύνηθες γὰρ Ἑβραίοις,
ἑγειν, τὰ πολλά. Ἐπίτροπον δὲ Ἡρῴδου (42)
ν ἐπιμελητὴν καὶ οἰκονομον τῶν πραγμάτων

CAP. VIII. Vers. 1. *Factumque—Dei.* Denuntians quod fruitio divina, requiesque sempiterna donarentur in ipsum credentibus.

Vers. 1. *Et — eo.* Simul erant cum eo.

Vers. 2. *Ac mulieres* — Vers. 3. *suis.* Cum enim beneficiis ab eo affectæ essent, non dicesserunt ab eo. Septem dæmonia quidam pro multis interpretantur. Consuetum est namque apud Hæbræos septem vocare, quæ multa sunt. Procuratorem vero Herodis intellige œconomum et dispensatorem B rerum ipsius.

:Φ. ΚΒ'. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου.
τος δέ — ἑκατονταπλασίονα. Περὶ ταύτης τῆς
ῆς τοῦ σπόρου πλατύτερον ὁ Ματθαῖος ἱστόρησεν
ἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. Καὶ ζήτησον
ῳ περὶ τούτων πάντων.
κ — ἀκουέτω. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου
.
ρώτων — Θεοῦ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

CAP. XXII. *De seminante parabola.*

Vers. 4. *Cum autem conveniret* — Vers. 8. *centuplum.* De hac sementis parabola latius scripsit Matthæus vicesimo quarto capite ; et ibi de his omnibus quære.

Vers. 8. *Hæc — audiat.* De his etiam ibi dictum est.

Vers. 9. *Interrogabant* — Vers. 10. *Dei.* Similiter et de his.

δὲ λοιτοῖς — παραβολαῖς. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψε
ιρον, λέγων· Ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω ἐν παραβολαῖς
τα γίνεται. Καὶ ζήτησον τὴν τούτων ἐξήγησιν
άτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.
— συνιῶσιν. Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
ι καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν.
ι — παραβολή. Αὕτη, ἀντὶ τοῦ, τοιαύτη, κατὰ
ηνείαν.
πόρος — Θεοῦ. Ὁ τῆς πίστεως, ὁ εὐαγγε-

Vers. 9. *Cæteris autem — parabolis.* Marcus vero planius scripsit, dicens : *His autem qui, foris sunt, in parabolis omnia fiunt* [41]. Et horum quære expositionem nono ejus capite.

Vers. 10. *Ut — intelligant.* Ibi et hæc declarata C sunt.

Vers. 11. *Est — parabola.* Hæc, id est, talis juxta interpretationem.

Vers. 11. *Semen — Dei.* Sermo fidei evangelicus.

ἑ — σωθῶσιν. Ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ τε-
κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος· ὅτι Παντὸς
τος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συν-
ἔρχεται ὁ πονηρὸς, καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσ-
ον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ
τὴν ὁδὸν σπαρείς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην
ἐξήγησιν, ἀφ' ἧς ῥᾴδιον καὶ τὰ παρόντα διά-
.

Vers. 12. *Qui vero — salvi fiant.* Prædicto vicesimo quarto capite ait Matthæus : *Cum quivis audivit verbum regni, nec intelligit : venit ille malus, et rapit quod seminatum est in corde ipsius ; hic est, qui juxta viam seminatus fuit* [42]. Et lege universam illorum expositionem, unde et præsentia facile erit cognoscere.

ἑ ἐπὶ τῆς πέτρας. Οἱ δὲ κατὰ τὴν πέτραν, εἰσὶν,
ὀηλονότι, περὶ ὧν ἐρεῖ.
ὅταν — ἀφίστανται. Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ
ὶ τῶν τοιούτων εὑρήσεις.
ἑ — εἰσιν. Ἀντὶ τοῦ, ἐν τούτοις ἐστί. Ποίοις
; ; Ἄκουσον.
— τελεσφοροῦσιν. Ὑπὸ μεριμνῶν καὶ
υ καὶ ἡδονῶν, ἀντὶ τοῦ, μετὰ μεριμνῶν
πλούτου καὶ ἡδονῶν πορευόμενοι, εἶτουν,
όμενοι. Ἐν ἐκείνῳ δὲ, καὶ περὶ τούτων
).

Vers. 13. *Qui vero super petram.* Qui ad petram, hi sunt videlicet, de quibus dicturus est.

Vers. 13. *Qui cum recedunt.* Eodem capite etiam D hæc invenies.

Vers. 14. *Quod autem — sunt.* Hoc est, in his est. Qualibus his ? Audi.

Vers. 14. *Qui — referunt fructum.* Sub sollicitudinibus et divitiis ac voluptatibus : hoc est cum sollicitudinibus et divitiis ac voluptatibus euntes sive conversantes. In eo etiam de his dictum est.

[41] Marc. IV, 11. [42] Matth. XIII, 19.

Variæ lectiones et notæ.

) Ἡρῴδου abest. A.

ὑ δωδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον περὶ τούτου σαφῶς. Τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἐνοι- δαιμονίων, ὡς ἐν, διὰ τὴν κοινωνίαν, ἐδέετο, τῷ στόματι τοῦ ἀνθρώπου.

γειλε — ἀνθρώπου. Ὡς ἐνὶ τοῖς πολλοῖς δαίμοσι, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἢ καὶ ντας ὁμοῦ λεγεῶνα καλεῖσθαι, ἢ καὶ διὰ τὸ ἐξάρχειν τῶν ἄλλων, ὃς καὶ ἐδέετο, καὶ ᾧ τος ἐπέταττεν, ὡς τῶν ἄλλων ἑπομένων

ς — ἐρήμους. Ὑπὸ τοῦ δαίμονος τοῦ ἐξάρχου αὐτῷ.

ότησε — ἀπελθεῖν. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἀνέ- ἰ ζήτησον τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ αὐτοῦ.

ι — ἀπεπνίγη· Ἐν τῷ ῥηθέντι δωδεκάτῳ κε- τοῦ κατὰ Ματθαῖον περὶ τούτων πάντων εὑρή-

ι (46) τῶν ὁμοχώρων ἀλλοφύλων εἶναι τοὺς Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους διατρέφειν χοί- τό (47) ἀπεμπολεῖν αὐτούς, ἢ καὶ ἐπὶ διατροφῇ λασσόντων τὰς πόλεις αὐτῶν στρατιωτῶν ν.]

ες δὲ — ἀγρούς. Ὁμοίως καὶ περὶ τού-

θον — ἐφοβήθησαν. Ματθαῖος μὲν εἶπεν· ὅτι εἰς συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ. Ἤρχετο γὰρ αὐτὸς πόλιν · Λουκᾶς δὲ νῦν ἐμφαίνει, μὴ ὁδεύειν αὐ- γὰρ ἐβάδιζεν, οὐκ ἂν ὁ τοῦ λεγεῶνος ἀπαλλαγεὶς παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Δῆλον οὖν, ὅτι ἐρχό- τι τὴν πόλιν, ἔστη καὶ ἐδίδασκεν · ὁ δὲ θερα- άτε τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων τεταλαιπωρηκὼς, κελευσθείς.

γγειλαν — δαιμονισθείς. Πῶς ὑγίανε (48).

ἠρώτησαν — συνείχοντο · Ἐν τῷ δωδεκάτῳ ῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ ταῦτα καλῶς ἡρμηνε- εν.

ς δὲ — ὁ Ἰησοῦς. Περὶ τούτων καὶ ὁ Μάρκος τεν ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ εὑρήσεις ῳ, διατί μὲν ὁ ἀνὴρ ἐδέετο εἶναι σὺν αὐτῷ, ε ὁ Ἰησοῦς ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ς.

3Φ. ΚΕ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυν- αγώγου.

ετο — αὐτόν. Ὡς εὐεργέτην καὶ Σωτῆρα.

ἰδοὺ — ἀπέθνησκεν. Εἴρηται κάλλιστα περὶ ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Mat-

In enarratione duodecimi juxta Matthæum capitis de hoc manifeste dictum est. Multitudo vero inhabitantium in eo dæmonum, tanquam unum propter communicationem, obsecrabat, utens ore hominis.

Vers. 26. *Præcipiebat — homine.* Tanquam uni imperabat multis dæmonibus, propter illorum imbecillitatem ; vel etiam, quia omnes simul, legio vocabantur ; sive quod unus esset princeps cæterorum : qui etiam obsecrabat, et cui Christus imperabat, tanquam aliis eum sequentibus,

Vers. 29. *Frequenter — deserta.* A dæmone, qui cæterorum, qui secum erant princeps erat.

Vers. 30. *Interrogavit* — Vers. 31. *irent.* Hæc omnia scripsit Marcus, et horum enarrationem quære undecimo capite Evangelii, quod ille con scripsit.

Vers, 32. *Erat autem* — Vers. 33. *suffocatus est.* Prædicto duodecimo capite Evangelii secundum Matthæum de his omnibus invenies.

†† Opinor vicinorum alienigenarum fuisse porcos. Credibile vero, Judæos etiam nutriisse porcos ut eos divenderent, aut ut milites Romani, qui urbes eorum custodiebant, haberent, quo alerentur.

Vers. 34. *Cum autem vidissent — villas.* Similiter et de his.

Vers. 35. *Exierunt — timuerunt.* Matthæus dixit, quod exierunt in occursum Jesu [46], siquidem ipse veniebat in civitatem. Lucas vero nunc ostendit, quod ipse non ambulabat ; nam si progrediebatur, nequaquam is qui a dæmoniis liberatus fuerat, ad pedes Jesus sedebat. Manifestum ergo est quod, dum iret in civitatem, stetit quodam in loco docens ; is autem qui curatus fuerat, tanquam tyrannide dæmonum misere afflictus ac defatigatus sedere jussus est.

Vers. 36. *Nuntiaverunt — qui a dæmonio agitabatur.* †† Quomodo sanus factus sit.

Vers. 37. *Et rogaverunt — tenebantur.* Duodecimo juxta Matthæum capite, hæc pulchre declarata sunt. Et hic ἠρώτησαν, idem est quod *rogabant.*

Vers. 37. *Ipse vero* — Vers. 39. *Jesus.* De his scripsit Marcus undecimo capite, et ibi invenies, quare orabat eum vir, ut cum ipso esset, et quam ob causam remisit eum Jesus, ac de aliis diligenter tractata.

CAP. XXV. *De filia archisynagogi.*

Vers. 40. *Factum — eum.* Tanquam bene de eis meritum ac Salvatorem.

Vers. 41. *Et ecce* — Vers. 42. *moriebatur.* De his pulchre dictum est decimo quinto juxta Matthæum capite.

atth. VIII, 34.

Variæ lectiones et notæ.

Hæc uterque in margine. Omittit Hente-

Malim τῷ.

(48) Duo hæc vocabula non habet Hentenius. Igitur textum conjunxit.

Vers. 42. *Inter eundum autem — eum.* Constringebant, comprimebant, impellentes circa eum.

CAP. XXVI. *De muliere profluvio sanguinis laborante.*

Vers. 43. *Et mulier* — Vers. 44. *ejus. Ab annis duodecim*, id est, annos duodecim ; hoc enim significaverunt priores evangelistæ. Marcus vero [47] addidit, quod non solum a medicis in nullo adjuta fuerat, verum etiam magis in deterius venerat. Quid sit autem fimbria, dictum est decimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum. Præterea dicit Marcus [48], venisse ipsam in turba a tergo, hoc est, immiscuisse se turbæ, quod latere niteretur.

Sed cur manifeste non tetigit ? Quia seipsam immundam esse sciebat, et, cum, qui mundus erat palam tangere formidabat, cum a lege prohiberetur. Quare autem a longinquo stans non petebat sanitatem ? Quia verebatur hujusmodi morbum publicare. Simul etiam timebat, ne quo modo agnita a turba repelleretur propter suam impuritatem.

Vers. 45. *Et ait — me ?* Interrogavit, non quod ignoraret, sed ut illa, cognito, quod non lateret, prout speraverat, sanitatem furtim non subriperet, sed hanc ab ipso ultroneo auferret, confitendo, quæ circa se facta essent : et ita nota fierent his, qui Christum sequebantur, et mulieris fides et Christi virtus, quem nihil latere potest ; ac multi et fidem illius imitarentur, et timerent hujus omnipotentiam, omniumque scientiam ; prætera, ut archisynagogus a præsenti miraculo majorem conciperet fiduciam.

Vers. 45. *Negantibus — me ?* Petrus de simplici contactu Christum loqui existimabat, quo omnes, qui sequebantur, tangebant eum, impulsi ac coarctati circa ipsum, et ita constringebant eum : ipse vero de tali non loquebatur, sed de eo, qui fide factus erat. Cum enim tunc multi casu eum comprimendo tangerent, solum hujus sensit contactum, qui a fide procedebat.

Vers. 46, *Jesus vero — quispiam.* Quia nondum confessa erat mulier timore perterrita, exspectabat ipse (*rr*), dicens : *Tetigit me quispiam*, ut videns ipsa hujus quasi stuporem (*ss*), sua sponte, quod factum erat, confiteretur, et ipsa miraculum prædicaret.

Vers. 46. *Ego — me.* Virtutem, videlicet sanandi, quam attraxit fides mulieris. Dixit autem hoc, ut magis confirmaretur, quod eum non lateret, quæ esset ea quæ ipsum tetigerat. Marcus [49] vero dixit, quod etiam circumspiciebat, ut videret eam, quæ hoc fecerat.

A Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν — αὐτόν. Συνέσφιγγον, ὠθ
νοι περὶ αὐτόν.

ΚΕΦ. Κς'. Περὶ τῆς αἱμορροούσης.

Καὶ γυνὴ — αὐτῆς. Ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα,
τοῦ ἐν ἔτεσι δώδεκα. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσαν οἱ
λαβόντες εὐαγγελισταί. Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅ
μόνον οὐδὲν ὠφελήθη παρὰ τῶν ἰατρῶν, ἀλλὰ
μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἦλθε. Τί δέ ἐστι κράσπ
εἴρηται ἐν τῷ ἐξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
θαῖον. Ἔτι δέ φησιν ὁ Μάρκος, ἐλθεῖν αὐτὴν
ὄχλῳ ὄπισθεν, τουτέστιν, ἀναμιγῆναι τῷ ὄχλῳ, μὴ
μένην λαθεῖν.

Διατί δὲ οὐχ ἥψατο φανερῶς ; Διότι ἀκάθ
ἑαυτὴν ἐγίνωσκε, καὶ ἐφοβεῖτο φανερῶς ἅψασθα
B καθαροῦ, κωλυομένη παρὰ τοῦ νόμου. Καὶ διὰ
πόρρω στᾶσα τὴν ὑγείαν ᾐτήσατο ; Διότι ᾐσχύνετ
μοσιεῦσαι τοιοῦτον πάθος· Ἅμα δὲ καὶ ὑπώπτευε,
ποτὲ διαγνωσθεῖσα ἀπελαθῇ παρὰ τοῦ ὄχλου, διὰ
ἀκαθαρσίαν αὐτῆς.

Καὶ εἶπεν — μον ; Ἠρώτησεν, οὐκ ἀγνοῶν,
ἵνα γνοῦσα, ὅτι οὐκ ἔλαθεν, ὡς ἤλπιζεν, οὐδ' ἐκ
τὴν ὑγείαν, ἀλλὰ παρ' ἑκόντος αὐτοῦ ταύτην ἐκ
σατο, ὁμολογήσῃ τὰ κατ' αὐτήν, καὶ γνωρισθῇ
ἀκολουθοῦσι, ταύτης μὲν ἡ πίστις, αὐτοῦ δὲ ἡ δ
μις καὶ τὸ ἀλάθητον, καὶ μιμήσωνται μὲν πό
τὴν πίστιν αὐτῆς, φοβηθῶσι δὲ τὸ παντοδύναμον
τοῦ καὶ πανεπίσκοπον, καὶ ἵνα καὶ ὁ ἀρχισ
ἀγωγος πλείονα λάβῃ πίστιν ἀπὸ τοῦ παρόντος θαύ
τος.

C Ἀρνουμένων — μου ; Ὁ Πέτρος μὲν ᾤετο π
ἁπλῆς ἐπαφῆς λέγειν τὸν Χριστόν, καθ' ἣν πάντες
ἀκολουθοῦντες ἥπτοντο αὐτοῦ, περὶ αὐτὸν ὠθιζό
νοι καὶ ἀποθλίβοντες, εἴτουν, ἀποσφίγγοντες αὐτό
αὐτὸς δὲ οὐ περὶ τοιαύτης ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ τ
γενομένης ἐκ πίστεως. Πολλῶν δὲ τηνικαῦτα (
κατὰ τύχην ἁπτομένων αὐτοῦ, διὰ τὸν συνωθισμ
μόνης ᾔσθετο τῆς ἐπαφῆς ταύτης, γενομένης ἐκ
στεως.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — τίς· Ἐπεὶ οὔπω διωμολόγη
ἡ γυνὴ, φοβουμένη πάντως, αὐτὸς ἐπιμένει λέγ
Ἥψατό μού τις, ἵνα βλέπουσα τὴν ἔνστασιν αὐτ
αὐτόματος ὁμολογήσῃ τὸ γεγονὸς, καὶ αὐτὴ τὸ θαῦ
ἀνακηρύξῃ·

D Ἐγὼ — ἐμοῦ. Δύναμιν θεραπευτικὴν, δηλονό
ἣν εἵλκυσεν ἡ πίστις τῆς γυναικός. Εἶπε δὲ τοῦτο πρ
πλείονα βεβαίωσιν τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὴν ἀψαμένην· ὁ
Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦ
ποιήσασαν.

[47] Marc. v, 26. [48] Ibid., 27. [49] Ibid., 32.

Variæ lectiones et notæ.

(49) Πολλῶν γὰρ τηνικαῦτα B.

(*rr*) ***Exspectabat ipse.*** Ipse in eo persistit ac dicit.

(*ss*) ***Stuporem,*** Ἔκστασιν. loco ἔνστασιν videtur legisse. Redde, ***hujus perseverantiam.*** Nam ἔκστασις non differt ab ἐπιμονή.

Ἰδοῦσα δὲ — ἦλθε. Τρέμουσα, ἅμα μὲν, καὶ διὰ τὴν A δύναμιν αὐτοῦ· ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὸν νόμον, ὅτι ἀκάθαρτος οὖσα, ἥψατο τοῦ καθαροῦ.

Καὶ προσπεσοῦσα — παραχρῆμα. Καθ' ὑπέρβατόν ἐστιν ἡ σύνταξις τῶν ῥητῶν, ὅτι προσπεσοῦσα αὐτῷ. ἀνήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ, δηλαδὴ, λελησμότως· ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν προειρήκαμεν ἀνωτέρω.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σε. Μὴ φοβοῦ, μήτε ἐμὲ, μήτε τὸν νόμον. Ἐκ πίστεως γὰρ, οὐκ ἐκ καταφρονήσεως ἥψω, καὶ λοιπὸν, ἡ πίστις σου παρ' ἐμοῦ μὲν, προεξένησέ σοι τὴν (50) ὑγείαν· παρὰ δὲ τοῦ νόμου, τὴν ἄφεσιν. Τῇ πίστει δὲ αὐτῆς τὸ πᾶν ἐπεγράψατο, ἵνα καὶ ἄλλοι πρὸς πίστιν ἐφελκυσθῶσιν, ὡς εἰρήκαμεν· ἔδειξε δὲ κἀνταῦθα (51) ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐδεὶς ἀκούσιον ἔχων πάθος, ἀκάθαρτός ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ· θυγατέρα δὲ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς υἱοθετηθεῖσαν αὐτῷ διὰ πίστεως, καὶ ἅμα διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης παντελῶς τὸν φόβον αὐτῆς ἐκβάλλων καὶ οἰκειούμενος αὐτήν.

Πορεύου εἰς εἰρήνην. Τὴν ἀπὸ τοῦ μηκέτι πολεμεῖσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, εἴη ἂν αἱμορροῦς ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἥτις πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπήγαζε τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἁμαρτίας, φοινικὴν οὖσαν, ἤτοι, φονικήν. Οὐδὲν δὲ ὠφελήθη παρὰ τῶν ψυχικῶν ἰατρῶν αὐτῆς, λέγω δὴ, τῶν φιλοσόφων· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐβλάβη ταῖς ἀλλοκότοις διδασκαλίαις αὐτῶν· ἀ¦αμένη δὲ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, τουτέστι, τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ, διὰ πίστεως, αὐτίκα ἰάθη. Καὶ γὰρ ἅπτεται τοῦ ἱματίου αὐτοῦ διὰ C πίστεως (52), πᾶς ὁ πιστεύων τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ.

Ἔτι — σωθήσεται. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἑρμηνείαν.

Ἐλθὼν δὲ — ἀπέθανεν (53). Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ σεσαφήνισται. Ἐκόπτοντο δὲ αὐτὴν, ἀντὶ τοῦ, ἐθρήνουν αὐτήν.

Καὶ κρατήσας — γεγονός. Ἔτι καὶ περὶ τούτων ἀπαραλείπτως εὑρήσεις ἐν ἐκείνῳ.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Συγκαλεσάμενος — θεραπεύειν. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἐνενηκαιδεκάτῳ κεφκλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ ἀπέστειλεν — ἀσθενοῦντας. Ἐν ἐκείνῳ διείληπται καὶ περὶ τούτων, ἔνθα κεῖται τό· Πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε, λέγοντες, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Καὶ εἶπε — ἔχειν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ εἰς — ἐξέρχεσθε. Καὶ περὶ τούτου πλατύνερον ὁ Ματθαῖος ἐκεῖ ἱστόρησε.

Vers. 47. *Cum ergo videret — accessit.* Tremens, tum propter illius virtutem, tum propter legem, quod, cum immunda esset, eum, qui mundus erat tetigisset.

Vers. 47. *Ac procidit — protinus.* Per hyperbaton est ordo verborum. Procidit ad pedes ejus, et indicavit ei coram omni populo, ob quam causam illum tetigisset, puta clam sive occulte : hanc autem causam superius prædiximus.

Vers. 48. *Jesus autem — te.* Ne aut me aut legem timeas. Ex fide enim et non ex contemptu tetigisti ; et certe fides tua a me quidem conciliavit tibi sanitatem, a lege vero remissionem. Fidei autem illius totum attribuit negotium, ut et alii ad fidem attraherentur, sicut prædiximus. Ostendit itaque B per hoc Christus, quod nullus ob morbum vel affectionem, quam invitus patitur, immundus est apud Deum. Filiam vero ipsam vocavit, utpote per fidem sidi adoptatam : simul etiam hujusmodi appellatione timorem penitus ab ea repellens, ipsamque sibi familiarem reddens.

Vers. 48. *Vade in pace.* Qua deinceps a morbo non impugneris Juxta anagogen vero intelligi potest sangnine fluens, natura humana : quæ. priusquam veniret Christus, manabat peccati impuritate sanguinaria sive mortifera ; nec quidquam adjumenti senserat a spiritalibus animorum medicis, qui ejus curam habuerant, puta philosophis: sed detrimentum potius susceperat, per extrancas ac absurdas eorum doctrinas. Ut autem Christi tetigit vestimentum, hoc est, incarnationem ejus per fidem, repente sanata est. Ejus siquidem tangit vestimentum, quisquis credit ipsius incarnationem.

Vers. 49. *Adhuc* — Vers. 50. *salva erit.* hæc etiam scripsit Marcus decimo tertio capite, et in eo quære interpretationem.

Vers. 51. *Cum autem venisset* — Vers 53. *mortua esset.* Similiter et hæc omnia illo capite explanata sunt.

Vers. 54. *Et apprehensa*— Vers. 56. *quod factum est* . De his quoque nullo prætermisso ibi invenies.

CAP. XXVII. *De missione duodecim apostolorum.*

Cap. IX. Vers. 1. *Convocatis — ut curarent,* Dictum est de his decimo nono juxta Matthæum capite.

Vers. 2. *Et misit — infirmos,* Eodem capite de D his quoque distincte dictum est, ubi ponitur : *Euntes autem prædicate, dicentes : Instat regnum cœlorum.*

Vers. 3. *Et ait — habeatis.* Similiter et de his.

Vers. 4. *Et in — exite.* De his quoque latius scripsit ibi Matthæus [50].

[50] Matth. x, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Σου τὴν. A.
(51) Δὲ κἀντεῦθεν. B.
(52) Διὰ πίστεως, omittit B.
(53) Post ἀπέθανε, omittit etiam Hentenius verba textus : Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, in sua versione, tametsi in Præfatione nihil ea de re monuerit.

Vers. 5. *Et quicunque — adversus illos.* Pari modo et de his.

Vers. 6. *Egressi — ubique.* Juxta præceptum ejus, qui miserat illos.

Vers. 7. *Audivit* — Vers. 9. *eum.* De his exacte disputatum est vicesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 10. *Et reversi* — Vers. 11. *eum.* Decimo quinto capite Evangelii secundum Marcum dictum est de his latius, ubi ponitur : *Et congregantur apostoli ad Jesum* [51].

Vers. 11. *Et suscipiens — sanabat.* De his vicesimo quinto juxta Matthæum capite diligenter disputavimus, ubi dicitur : *Et egressus Jesus vidit turbam multam : et misertus est illorum* [52].

CAP. XXVIII. *De quinque panibus.*

Vers. 12. *Dies vero — sumus.* Prædicto capite horum data est explanatio. Diversorium vero dicit nunc, receptaculum.

Vers. 13. *Ait* — Vers. 14. *quinquies mille.* Similiter et de his.

Vers. 14. *Dixit* — Vers. 15. *omnes.* Pari modo et de his.

Vers. 16. *Acceptis* — Vers. 17. *duodecim.* præterea et de his.

CAP. XXIX. *De interrogatione Domini ad discipulos.*

Vers. 18. *Et factum est* — Vers. 20. *Dei.* Horum omnium interpretationem invenies tricesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 21. *Is vero — hoc.* lege totam enarrationem eorum quæ in illo caqite dicta sunt, usque ad eum locum ubi dicitur: *Ex eo tempore cæpit Jesus indicare discipulis* [53]; et inde simul omnium diligentissimam sumito explanationem.

Vers. 22. *Dicens — refugere.* Ibi de his quoque suo ordine disputatum est.

Vers. 23. *Dicebat — me,* Sed et de his quoque ibidem post pauca omnino invenies.

Vers. 24. *Quisquis — eam.* Quicunque voluerit animam suam a morte servare tempore martyrii, factus animæ amator, at non Christi amator, perdet eam in futuro sæculo, hoc est, in supplicium projicietur. Hæc autem ibidem etiam, suoque dicta sunt ordine, videlicet decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 24. *Quisquis — eam.* Quicunque illa privatus fuerit per martyrium, hic servabit eam in futuro sæculo.

A Καὶ ὅσοι — ἐπ' αὐτούς. Παραπλησίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐξερχόμενοι — πανταχοῦ. Κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀποστείλαντος αὐτούς.

Ἤκουσεν — αὐτόν. Περὶ τούτων ἀκριβολογεῖται (54) καλῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ ὑποστρέψαντες — αὐτῷ. Ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον εἴρηται περὶ τούτων πλατύτερον, ἔνθα κεῖται τό· Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Καὶ δεξάμενος — ἰᾶτο. Περὶ τουτων ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐπιμελῶς διελάβομεν, ὅπου κεῖται τό· Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ'
B αὐτοῖς.

ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Ἡ δὲ ἡμέρα — ἐσμέν. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ περὶ τούτων ἐσαφηνίσθη. Κατάλυσιν δὲ λέγει νῦν τὴν κατασκήνωσιν.

Εἶπε — πεντακισχίλιοι. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Εἶπε — ἅπαντας. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων.

Λαβὼν — δώδεκα. Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΚΘ'. Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.

C Καὶ ἐγένετο — τοῦ Θεοῦ. Τούτων πάντων τὴν ἑρμηνείαν εὑρήσεις ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ὁ δὲ — τοῦτο. Ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν ἐν ἐκείνῳ (55) ῥητῶν ἄχρι τοῦ· Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· καὶ λήψῃ πάντων ὁμοῦ διάγνωσιν ἀκριβεστάτην.

Εἰπών· — ἐγερθῆναι. Καθεξῆς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διείληπται.

Ἔλεγε — μοι. Ἀλλὰ (56) καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ μετ' ὀλίγα πάντα εὑρήσεις.

D Ὃς — αὐτήν. Ὃς ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διασῶσαι ἀπὸ θανάτου, ἐν καιρῷ μαρτυρίου γενόμενος φιλόψυχος, ἀλλ' οὐ φιλόχριστος, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ. Εἴρηκε δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ ἑξῆς καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ὃς — αὐτήν. Ὃς ἂν ἀφαιρεθῇ αὐτὴν, διὰ μαρτυρίου, οὗτος σώσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

[51] Marc. VI, 30. [52] Matth. XIV, 14. [53] Matth. XVI, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Ἠκριβολογήθη, B.

(55) Τῶν ἐκείνων, A.

(56) In mea Novi Testamenti Græci editione, p. 209, suspicatus fueram vocabula ista, καθ' ἡμέραν, quæ Euthymius non agnoscit, translata esse in contextum ex homileta aliquo. Laudaveram etiam loca similia Chrysostomi. Sed nunc in promptu est locus quem quærebam. Nam t. VII, p. 551, ita habet : Διηνεκῶς γάρ, φησὶ, περίφερε τὸν ἱκανὸν καὶ ΚΑΘ ΗΜΕΡΑΝ ἕτοιμος ἴσθι πρὸς σφαγήν.

— ζημιωθείς ; Τοῦτο καὶ ὁ Ματθαῖος ἔγρα- A
ἑλους τοῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου,
ν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. Τὸ δὲ, ἢ ζημιωθεὶς,
ικόν ἔστι τοῦ, ἀπολέσας. Ἀπωλειαν δὲ
ν ὀνομάζει τὴν αἰώνιον καταδίκην καὶ

— ἀγγέλων. Τούτων ἐμνημόνευσε καὶ
ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἐν
ρμηνεύθησαν. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι καὶ
καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ; Διότι καὶ ἡ δόξα
, δόξσ αὐτοῦ ἔσται. Υἱὸς γὰρ αὐτοῦ ἐστι.
κ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, δόξα αὐτοῦ ἔσται.
ὰρ αὐτῶν ἐστι.

— τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν
οῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ B

Λ'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ.
— ὀκτώ. Διῆλθον, δηλονότι.

ιαλαβὼν — Ἱερουσαλήμ. Περὶ τῆς με-
ως ταύτης φανερώτερον ἔγραψέν ὁ Ματ-
ῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, ἐν
ντα κατὰ λόγον ἡρμηνεύθησαν. Προσευ-
μετεμορφώθη, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἡ πρόσευχὴ
καὶ λαμπρύνει τὸν ἄνθρωπον, ὡς χρὴ,

ρος — αὐτῷ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη.
ει τὴν λαμπρότητα.
ετο — νεφέλην. Μωϋσῆς μὲν καὶ Ἠλίας
; τὸ πάχος τῆς νεφέλης, ἀπαχθησόμενοι πάν- C
ς ἀφωρισμένους αὐτοῖς τόπους· οἱ μαθηταὶ
ν ἔκφοβοι καὶ διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ
καθὼς εἶπε Μάρκος, θεασάμενοι δὲ καὶ τού-
ὑπερφυῶς ἀναλαμβανομένους, ἐφοβήθησαν

— μόνος. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ
εἶον καὶ περὶ τούτων ἐξηγήθη λεπτομερῶς.
(57) παρῆκεν ὁ Ματθαῖος, ἐξεῖπεν ὁ Λου-
παρέδραμεν ὁ Λουκᾶς, ἱστόρησεν ὁ Ματ-

οἱ — ἑωράκασιν. Εἶπε γὰρ ὁ Ματθαῖος ·
ινόντων αὐτῶν ἀπὸ (58) τοῦ ὄρους, ἐν-
τοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων · Μηδενὶ εἴπητε τὸ
ως οὗ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν
καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἑρμηνείαν D

Φ. ΛΑ' Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.
— ἠδυνήθησαν. Τὸν παῖδα τοῦτον

Vers. 25. *Quid enim — faciat?* Hoc et Matthæus scripsit in fine tricesimi tertii capitis : et ibi quære enarrationnem. Quod autem addit : *Aut sui ipsius jacturam faciat*, declarativum est præcedentis, puta, seipsum perdat. Perditionem vero et jacturam nominat, æternam condemnationem et supplicium.

Vers. 26. *Quemcumque — angelorum.* Horum et Marcus meminit vicesimo quarto capite, et ibi explanata sunt. Verum quomodo et Patris, et sanctorum angelorum ? Quia gloria Patris gloria est ipsius, cum unum sint. *Ego et Pater*, inquit, *unum sumus* [54] (*tt*) : gloria vero angelorum, etiam ipsius est ; Dominus enim illorum est.

Vers. 27. *Dico — Dei.* Dictum est de his in fine tricesimi tertii capitis Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XXX. *De transformatione.*

Vers. 28. *factum est — octo* Videlicet pertransierunt.

Vers. 28. *Assumpsit* — Vers. 31. *Hierosolymis.* De hac transformatione manifestius scripsit Matthæus tricesimo quarto sui Evangelii capite, in quo etiam hæc ad verbum declarata sunt. Orans autem transformatus est, ut discamus, quod oratio fransformat ac illustrat hominem, si fiat quemadmodum oportet.

Vers. 32. *Petrus vero — illo.* Ibi etiam de his dictum est. Gloriam vero intellige splendorem.

Vers. 33, *Factum est — Vers. nubem.* Moses quidem et Elias intraverant in spissitudinem nubis ad loca omnino inter se separata (*uu*) : discipuli vero, cum etiam propter Domini transformationem essent exterriti, veluti dixit Marcus [55] ; videntes etiam, quod hoc modo ipsi (*vv*) supernaturaliter in nubem reciperentur, maxime timuerunt.

Vers. 35. *Et vox — Vers. 36. solus.* Prædicto capite Evangelii secundum Matthæum subtiliter de his disputatum est. Quæ ergo præteriit Matthæus, ea Lucas expressit ; quæ vero prætermisit Lucas, ea scripsit Matthæus.

Vers. 36. *Et ipi — viderunt.* Dixit enim Matthæus, quod dum descenderent de monte, præcepit eis Jesus dicens : *Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat* [56]. Et ibi lege horum interpretationem.

CAP. XXXI. *De lunatico*

Vers. 37. *Factum est* — Vers. 40. *potuerunt.*

. x, 30. [55] Marc. ix, 6. [56] Matth. xvii, 9.

Variæ lectiones et notæ.

abest. A.
, loco ἐκ, habet etiam uterque codex
ı Matthæi, quod eo magis miror, quod Chrysost. tom. VII, p. 570, habet ἐκ, comprobantibus etiam codicibus Chrysostomi Mosquensibus.

unum — sumus. In Græco tantum *enim ejus est.*

(*vv*) *Videntes — ipsi*, etc. Videntes autem, istos (Mosen et Eliam) etiam ita supernaturaliter assumptos magis timuerunt.

' *loca — separata.* Ut nimirum refedestinata ipsis loca.

Filium hunc lunaticum fuisse scripsit Matthæus tricesimo quinto capite ; et omnino de his ibi dictum est.

Vers. 41. *Respondens — huc.* In illo horum omnium declarationes invenies.

Vers. 42. *Cum — dissipavit.* Hæc latius scripsit Marcus vicesimo sexto capite, et ibi enarrationem horum quære.

Vers. 42. *Increpavit — patri suo* Prædicto tricesimo quinto capite Evangelii juxta Matthæum de his dictum est.

Vers. 43. *Stupebant — Dei.* Putabant enim, non propria, sed Dei virtute hæc eum operari miracula.

Vers. 43. *Omnibus* — Vers. 44. *istos.* Quos dixti vicesimo nono capite præsentis Evangelii de sua passione et occisione ac resurrectione : ideo etiam, cum hos quasi significare incepisset, cætera reliquit, tanquam jam intellecta

Vers. 44. *Filius enim* — Vers. 45. *hoc.* Verbum, non quod erat de passione et occisione, sed de resurrectione. Dictum est autem de hoc in fine enarrationis tricesimi quinti capitis Evangelii secundum Matthæum : lege ergo, quæ ibi dicta sunt.

CAP. XXXII. *De disputantibus quis esset major.*

Vers. 46. *Intravit* — Vers. 47. *juxta se.* Matthæus vero tricesimo septimo capite ait [57], quod accedentes discipuli de hoc interrogaverunt eum Verisimile ergo est, quod ubi cogitationem illorum cognovisset : et interrogasset : *Quid in via tractabatis ?* sicut dixit Marcus [58], postmodum etiam ipsi, cum jam cognita esset cogitatio sua, interrogaverunt de hoc : deinde Jesus apprehendit puerum, qui ibi præsens erat, et statuit illum juxta se, dixitque cætera, quæ sequuntur. Itaque Matthæus scripsit, quod interrogaverunt discipuli ; Marcus vero et Lucas hoc relicto scripserunt, quod cognovit cogitationem eorum : et ille quidem posteriora dixit, hic autem priora. Lege ergo dicto capite Evangelii juxta Matthæum explanationem totam, quæ admodum utilis est.

Vers. 48. *Et ait — me.* Alia quoque ante hæc dixit, quæ Matthæus conscripsit. per quæ etiam hæc facile cognoscuntur ; quære ergo illa. Per puerum vero humilitatem et abjectionem significavi.

Vers. 48. *Nam — magnus.* Hic finis est intentionis propter quam puerum juxta se statuit. Minimum autem, dixit humillimum. Similia quoque dixit quadragesimo tertio Evangelii secundum Matthæum capite : et juxta medium ejus capitis.

Vers. 49. *Respondens* — Vers. 50. *est.* Hæc etiam scripsit Marcus vicesimo septimo capite, et ibi horum lege explanationem.

[57] Matth. XVIII, 1. [58] Marc. IX, 33.

σεληνιάζεσθαι Ματθαῖος ἔγραψεν ἐν ᾧ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ εἴρηται περὶ τούτων πάντων ἐνεῦ.

Ἀποκριθεὶς — ὧδε. Ἐν ἐκείνῳ τὰς λύσεις τούτων ὅλων εὑρήσεις.

Ἔτι — συνεσπάροξε, Ταῦτα πλατύτερον ὁ Μάρκος ἱστόρησεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Ἐπετίμησε — πατρὶ αὐτοῦ. Ἐν τῷ προρρηθέντι τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐρρέθη περὶ τούτων.

Ἐξεπλήσσοντο — τοῦ Θεοῦ. Ὤοντο γάρ, οὐκ ἐξ ἰδίας δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ταῦτα τερατουργεῖν αὐτόν.

Πάντων — τούτους. Οὓς εἶπεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου, περί τε τοῦ Πάθους, καὶ τῆς ἀναιρέσεως, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐναρξάμενος αὐτῶν, ὥστε δηλῶσαι, περὶ ὧν λέγει, τὰ λοιπὰ καταλέλοιπεν, ὡς ἤδη νοούμενα.

Ὁ γὰρ Υἱὸς — τούτου. Τὸ ῥῆμα, οὐ τὸ περὶ τοῦ Πάθους καὶ τῆς ἀναιρέσεως, ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα.

ΚΕΦ. ΛΒ'. Περὶ τῶν διαλογιζομένων τίς μείζων.

Εἰσῆλθε — παρ' ἑαυτῷ. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ φησίν· ὅτι προσελθόντες οἱ μαθηταὶ ἠμώτησαν αὐτὸν περὶ τούτου. Εἰκὸς δὲ, γνόντος αὐτοῦ τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν, καὶ ἐρωτήσαντος αὐτοὺς, τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελογίζοντο, ὡς εἶπεν ὁ Μάρκος, λοιπὸν καὶ αὐτοὺς ὡς ἤδη γνωσθέντος τοῦ διαλογισμοῦ, ἐρωτῆσαι περὶ αὐτοῦ, εἶτα τὸν Ἰησοῦν ἐπιλαβέσθαι παιδίου παρόντος, καὶ στῆσαι αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ, καὶ εἰπεῖν τὰ ἑξῆς. Λοιπὸν οὖν ὁ μὲν Ματθαῖος, ἔγραψεν· ὅτι ἠρώτησαν οἱ μαθηταί· Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, τοῦτο παραλιπόντες, ἱστόρησαν, ὅτι ἔγνω τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν τὰ ὕστερον εἶπεν, οἱ δὲ τὰ πρότερον. Ἀνάγνωθι δὲ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ὅλην ἐξήγησιν, ἀναγκαιοτάτην οὖσαν.

Καὶ εἶπεν — με. Καὶ ἄλλα πρὸ τούτων εἴρηκεν, ἅπερ ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, ἀφ' ὧν εὐχερῶς καὶ ταῦτα διαγινώσκονται, καὶ ζήτησον αὐτά. Διὰ τοῦ παιδίου δὲ τὴν ταπείνωσιν καὶ εὐτέλειαν ὑπεδήλωσεν.

Ὁ γὰρ — μέγας. Τοῦτο πέρας του σκοποῦ, δι' ὃν ἔστησε τὸ παιδίον παρ' ἑαυτῷ· μικροτερον δὲ λέγει, τὸν ταπεινότερον. Εἶπε δὲ τοιαῦτα καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιούτου κεφαλαίου.

Ἀπεκριθεὶς — ἐστί. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τούτων σαφήνειαν.

ένετο — Ἱερουσαλήμ· Ἡμέρας τῆς ἀναλή- A
αὐτοῦ λέγει τὸν καιρὸν τὸν ἀφορισθέντα μέ-
ῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, τῆς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν.
ιζε γὰρ ἤδη καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀνά-
ις, καὶ ἡ ἀνάληψις. Ἐστήριξε δὲ τὸ πρόσωπον
, ἀντὶ τοῦ, ἀπηύθυνεν, ὥστε πορεύεσθαι εἰς
σαλὴμ ἀμεταστρεπτί, ἐπειγόμενος πρὸς τὸ Πάθος.
επται γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν· Ἐπιστηριῶ
ὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἴτουν, ἀπερείσω, ἀπευθυνῶ,
ὡς βλέψω.
ὶ — αὐτοῦ. Μηνυτάς.

ὶ πορευθέντες — Σαμαρειτῶν. Κατὰ πάροδον
ἰ κειμένην.
στε ἑτοιμάσαι αὐτῷ. Ὑποδοχὴν, δηλονότι, πρὸς
γωγὴν αὐτου τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. B

ὶ οὐκ — Ἱερουσαλήμ. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἀντ
αὐτὸς, ἀπὸ μέρους, τὸ ὅλον. Οὐκ ἐδέξαντο, φησὶν,
, διότι ἦν πορευόμενος εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τοὺς
ὺς αὐτῶν. Ἐναντίως γὰρ οἱ Σαμαρεῖται πρὸς τοὺς
ολυμίτας διέκειντο.
όντες δὲ — αὐτοῖς (59). Ὑπολαμβάνω, τούτους
τοὺς ἀποσταλέντας. Ὠργίσθησαν μὲν οὖν, ὡς
ισθέντος τοῦ διδασκάλου· ἠρώτησαν δὲ, εἰ χρὴ
ἀτιμάσαντας ἀμύνασθαι, ὧν μιμούμενοι Ἠλίαν
ζηλωτήν. Ἐπετίμησε δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ὡς
ακος, παιδεύων αὐτοὺς, μακροθύμως φέρειν
ἀτιμίας τῶν ἀπειθούντων. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ,
ὁ παραδέξονται αὐτὸν (60) οἱ Σαμαρεῖται· ἀπέ-
ε δὲ μαθητὰς, ἵνα ἀπειθησάντων μὲν ἐκείνων, C
θέντων δὲ τούτων, ἐπιπλήξῃ καὶ διδάξῃ αὐτοὺς,
περέχεσθαι τοῖς καταφρονοῦσιν. Ἔμελλον γὰρ
ήρυγμα καταγγέλλοντες ὑπὸ πολλῶν ἀποπέμ-
εσθαι. Οὐχ ἑαυτοῖς δὲ, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ δυνάμει θαρ-
ες εἶπον, ὅτι Εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ
ού.
καὶ (61) παρῆν ὁ Χρυσόστομος (63) ἐνταῦθα,
Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε· ἀλλ' οὖν ἐν
ς λόγοις Δεσποτικὸν εἶναι λέγει καὶ τοῦτο τὸ
. Λοιπὸν τοίνυν πνεῦμα νόει μοι τὸ ἅγιον
εα. Τοῦτο γὰρ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἀνεξίκακον,
ὸ καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα τῆς μιᾶς Θεότητος.]
Φ. ΑΓ'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

ὶ ἐπορεύθησαν — κλίνῃ. Ἔγραψε περὶ τούτου D
ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμη-
σαν ἐκεῖ (63).
τε — Θεοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου σαφῶς διεί-
ει· ἐκάλεσε δὲ τοῦτον ὁ Χριστὸς, εἰδὼς αὐτὸν

Vers. 51. *Factum est — Hierosolyma.* Dies assumptionis ipsius, dicit præfinitum tempus, dum a terra assumeretur in cœlum ; jam enim instabat sui interemptio ac resurrectio et assumptio. Obfirmavit faciem suam, hoc est, direxit, ut iret Hieresolyma, progrediens ad passionem, ne respiciendo quidem in tergum. Scriptum est enim in libro quoque Psalmorum : *Obfirmabo super te oculos meos* [59] ; sive infigam, dirigam, indeclinabiliter aspiciam.

Vers. 52. *Et — suum,* Hic etiam dictio ἀγγέλους simpliciter nuntios significat.

Vers. 52. *Et euntes — Samaritanorum.* Quod in transitu ejus situm erat.

Vers. 52. *Ut pararent illi.* Hospitium videlicet. B ad susceptionem ipsius, et illorum, qui cum eo erant.

Vers. 53. *Et non — Hierosolyma.* Facies ejus, hoc est, ipse, a parte totum. Non receperunt, inquit, eum, quia pergebat Hierosolyma ad ininicos ipsorum. Nam Samaritani inimico animo affecti erant ad Hierosolymitas.

Vers. 54. *Quod cum vidissent* — Vers. 55. *servandum.* Suspicor, hos fuisse præmissos. Itaque irati sunt, quod præceptorem sprevissent : interrogaverunt ergo, an contemptores ulcisci oporteret, utpote zeloten Eliam imitantes. Increpavit autem illos Christus, tanquam clemens : instruens eos, ut incredulorum injurias patienter ferrent. Siquidem sciebat, quod se suscepturi non essent Samaritani : C misit tamen discipulos, ut illis non parentibus, et his irascentibus, objurgaret ac doceret eos non insurgere in illos qui contemnerent. Futurum enim erat, ut cum Evangelium annuntiarent, a multis repudiarentur. Non sibi ipsis autem, sed de illius potentia confidentes dixerunt : *Vis dicamus, ut ignis ce cœlo descendat?*

†† Etiamsi prætermiserit hoc loco Chrysostomus ista : *Nescitis cujus spiritus estis,* sed in aliis homiliis hac Domini responsum esse ait. Igitur Spiritum quidem intellige Spiritum sanctum. Is enim bonus est et indulgens, ut reliquæ personæ unius naturæ divinæ.

CAP. XXXIII, *De eo cui non permisit ut sequeretur.*

Vers. 56. *Et abierunt* — Vers. 58. *reclinet.* De D hoc et Matthæus scripsit duodecimo capite, et ibi posita est interpretatio.

Vers. 59. *Ait* — Vers. 60. *Dei.* Ibi etiam plane de hoc disputatum est. Hunc vero Christus vocabat, sciens eum dignum.

[59] Psal. xxxi, 8.

Variæ lectiones et notæ

) Hic Hentenius quædam addit ex editioni-
uti supra ipse monuit in Præfatione.
) Τούτον, pro αὐτόν. A.
) Hæc uterque in margine. Caret eo Hen-
ius.
) Prius ergo Chrysostomi auctoritate motus Euthymius omiserat, καὶ εἶπεν· οὐκ ad σῶσαι. deinde vero ejusdem auctoritate interpretatus est. Addenda ergo erant codicibus Euthymii in repetita lectione. Sed hoc neglectum. Copiose de hoc dixi in N. T.
(63) Ἐν ἐκείνῳ, pro ἐκεῖ. B.

καὶ ζήτησον ἐν τῷ ἐννεακαιδεκατῳ κεφαλαίῳ Ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστ ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων.

δ' ἄν τις κάνταῦθα, ὅτι τοὺς δώδεκα μὲν καλέσεν, ὡς τελειοτέρους· τοὺς ἑβδομήκοντα

ὑποδήματα. Διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τουτων ἀρρεῖν περὶ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος ποστείλαντι τούτους· ἀποτρέπει δὲ, διὰ μὲν βαστάζειν βαλάντιον (67), τὴν φιλαργυρίαν· οὔ, μὴ πήραν, τὸ μὴ ταμιεύεσθαι τροφήν· οὔ, μὴ ὑποδήματα, παιδοτριβεῖ αὐτοὺς εἰς Παρήγγειλε δὴ ταῦτα καὶ τοῖς δώδεκα ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

ἀσπάσησθε. Τοῦτο προσέταξεν, οὐ βουλό- ἀνθρώπους αὐτοὺς γίνεσθαι καὶ ἀπροσηλλ' ἀνεμποδίστους. Εἴωθε γὰρ ἡ καθ' ὁδὸν σύντονον ἐγκόπτειν ὡς τὰ πολλὰ τῆς Προστάττει τοίνυν αὐτοῖς μόνον γίνεσθαι πτευθέντος ἔργου, καὶ μηδὲ τὸν τυχόντα ὑ κηρύγματος δαπανᾷν εἰς τὰ μὴ ἀναγπάρεργα. Καὶ ὁ Ἐλισσαῖος δὲ πάλιν Γιεζῆ ἴτην αὐτοῦ ἐπί τι κατεπεῖγον ἀποστείλας, ὅτι Ἐὰν εὕρῃς ἄνδρα, οὐκ εὐλογήσεις αὐτόν λογήσῃ σε ἀνὴρ, οὐκ ἀποκριθήσῃ αὐτῷ· τὸ χρῆναι βαδίζειν ἀπερίσπαστον, καὶ ἀνεμπόδιστον.

— τούτῳ. Τοῦτο τὸ πρόσρημα ἀσπασμὸν ὁ Ματθαῖος (68) ἐν τῷ προῤῥηθέντι κεφαβολον δὲ ἀγάπης ὁ τοιοῦτος ἀσπασμός, δηἰρηνικοὶ καὶ φίλοι παραγεγόνασι.

— ὑμῶν (69). Ἡ χάρις τῆς δοθείσης εἰρήνης ', ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιούτου λόγου· υἱὸς δὲ εἰρηνικὸς, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν.

— ἀνακάμψει. Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τῷ ἐννεακεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν ἂν μὲν ᾖ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν · ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπιστραφήτω.

ᾖ — αὐτοῦ ἐστι. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν κεφαλαίῳ σαφῶς ἐῤῥήθη, μικρὸν ἀνωτέρω. ἐ καὶ πίνειν τὰ παρ' αὐτῶν ἐπέτρεψεν, οὐχ λ' ὡς πρέπον ἐστὶ μαθηταῖς αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ ἦν αὐτοῖς.

οἰκίαν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει τὴν αἰτίαν τοῦ ίνειν εὑρήσεις.

— Θεοῦ. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν ὡς βασιλέα καὶ Θεόν. Ἤγγικε, φησὶν, καὶ μήσει ὑμῖν· ἄξιοι γίνεσθε, ἑτοιμάζεσθε εἰς

A dixit, et quære decimo nono juxta Matthæum capite dicti iliius interpretationem : *Ecce ego mitto vos tanquam oves in medio luporum.* [61].

Poterit quivis hoc etiam loco dicere, quod duodecim appellaverit oves, tanquam perfectiores, septuaginta vero agnos, tanquam teneriores.

Vers. 4. *Nolite — calceamenta.* Hoc interdicto jubet ut de necessariis corporis spem in illum habeant, qui ipsos emisit. Cum autem jubet, ne sacculum ferant, ab avaritia avocat. Dicens, *neque peram*, dehortatur a recondendo cibo. Cum vero addit : *neque calceamenta*, ad exercitium ipsos erudit. Præcepit vero hæc etiam duodecim laudato capite decimo nono.

Vers. 4. *Et — salutaveritis.* Hoc jussit, non B inhumanos eos fieri volens, aut moribus asperos, quos nemo possit compellare, sed impedimento carentes. Solet enim salutatio per viam, vehementiæ studii ut plurimum obstare. Præcipit itaque illis, ut soli operi eis commisso intendant : et oblatam prædicationis occasionem non insumant in ea quæ necessaria non sunt, sed præter intentum sese offerunt. Elisæus quoque olim emisso Giezi famulo ad opus quod festinationem requirebat, præcepit dicens : *Si inveneris virum, non benedicas ei : et si tibi benedixerit vir ne respondeas illi* [62], indicans opus esse ut indistractus ac omnino sine impedimento procederet.

Vers. 5. *In quamcunque — huic.* Hanc allocutionem Matthæus salutationem nominavit prædicto C capite. [63]. Est autem hujusmodi salutatio signum dilectionis, significans quod pacifici et amici advenerint.

Vers. 6. *Et si — vestra.* Hoc est gratia datæ a vobis pacis, vel efficacia hujusmodi sermonis. Filius quoque pacis dicitur pacificus, sicut variis in locis diximus.

Vers. 6. *Sin — revertur.* Lege quoque decimo nono capite Evangelii juxta Matthæum dicti illius enarrationem : *Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam : si autem indigna fuerit pax vestra ad vos convertatur.* [64]

Vers. 7. *In eadem — sua est.* Similiter de his in illo capite manifeste dictum est paulo superius. Edere autem ac bibere permisit, quæ ab illo porrigerentur ; non simpliciter, sed sicut discipulos suos D decebat : hoc enim ipsis notum erat,

Vers. 7. *Nolite — domum.* In illa enarratione hujus causam invenies.

Vers. 8. *Et in* — Vers. 9. *Dei.* Regnum Dei nunc seipsum, appellat, tanquam regem ac Deum. Appropinquavit, inquit, et jam deversatur vobiscum ; digni habemini, qui præparamini ad ejus susceptionem

h. x, 16. [62] IV Reg. IV, 29. [63] Matth. x, 12. [64] Ibid. 13.

Variæ lectiones et notæ.

λλάντιον. A.
tur etiam nonnulli, sed temere, apud
a l. l. intulerunt: Λέγοντες· Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ.
(69) Ἡ omittit A.

ἐχθροῦ. Τοῦ νοητοῦ δράκοντος. Ἰδὼν γὰρ A ἱροντας ἐπὶ τῇ τῶν δαιμονίων ὑποταγῇ, δί- κυτοῖς διηνεκῆ τὴν κατ' αὐτῶν ἐξουσίαν, ἣν ν ἔλαβον, ὅτε πρῶτον ἀπεξάλησαν · παραι- χαίρειν ἐπὶ ταύτῃ, διότι οὐκ ἐξ ἀγῶνος ο τούτοις, ἀλλ' ἐκ δωρεᾶς, διὰ τοὺς ὠφελη- οντας. Εἴη δ' ἂν δύναμις τοῦ ἐχθροῦ οὐ μόνον ς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐξ αὐτῶν πολυειδεῖς

καὶ τὰ φθείροντα τοὺς ἀνθρώπους θηρία δύ- ὃ λέγουσιν, ὡς χρωμένου καὶ τούτοις καθ'

ν — ἀδικήσῃ. Οὐ δαίμων, οὐ πειρασμός, ηρίον.

ὑποτάσσεται. Οὐ γὰρ ὑμέτερον τὸ κατόρ- ἐμὴ ἡ χάρις. Ἐν τούτῳ οὖν μὴ χαίρετε, B ὡς ἐπὶ κατορθώματι χαίροντες, εἰς οἴησιν .

— οὐρανοῖς. Ὅτι διὰ τὴν πίστιν ὑμῶν ιφήφητε ἐν τῇ ἄνω πόλει, οὐ μέλανι, ἀλλὰ δέ, ὡς (72), ἄνθρωποι γράφουσιν, ἀλλ' ὡς ὁ ι γράφειν. Φησὶ γὰρ περὶ τῶν δικαίων ὁ , Καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσον- ν γὰρ ὑποτάσσειν τὰ δαιμόνια, δι' ὠφέλειαν ν δέδοται · τὸ δὲ τὰ ὀνόματα ὑμῶν γραφῆναι ανοῖς, διὰ σωτηρίαν ὑμετέραν. Διὸ ἐκείνη ὰ κλέπτουσα φυσίωσιν οἶδεν ἐμποιεῖν · αὕτη εὐχαριστίαν · καὶ παραιτητέον μὲν ἐκείνην, ὸν (73) · ἀντιποιητέον δὲ ταύτης, ὡς ἀναγ-

ι — Ἰησοῦς. Ἠγαλλιάσατο τῇ ψυχῇ, ὡς C διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ὠφεληθέντων ὑπὸ τῶν

ν — σου. Εἴρηκε ταῦτα καὶ περὶ τῶν δώδεκα ν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

αφεὶς — ἀποκαλύψαι. [Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα ται πρὸς ἀκρίβειαν (74).]

αφεὶς — ἤκουσαν. Ταυτα εἶπε καὶ ἐν τῷ ετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἐν αὐτῷ (75) τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν, κε τό · Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί. ε δὲ ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν καὶ Δαυὶδ ὁ καὶ βασιλεύς. Διὸ καὶ ἔλεγε · Δεῖξον ιε; τὸ ἔλεός σου · τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ λεος ὠνόμασας (76), ὡς γενομένην δι' ἔλεος D πων.

ησον δέ, ὅτι στρέφεται πρὸς τοὺς μα- ωτὰρ, καὶ κατιδίαν αὐτοῖς ὁμιλεῖ, τοὺς ὡς ἀποστρεφόμενος. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ἐὰν ται αὐτοῦ, ἀκολουθοῦντες αὐτῷ δι' ὑπακοῆς

Vers. 19. *Et inimici.* Videlicet, intelligibilis draconis. Cum ergo vidisset eps gaudentes de subjectione dæmoniorum, dat quidem continuam adversus illa potestatem, quiam prius ad tempus acceperant, cum mitterentur : sed adhortatur, ne de hac gaudeant, quia non ex certamine eis provenit, sed ex dono propter eos qui adjuvandi erant. Potest autem virtus inimici dici, non solum ipsi dæmones, sed et multiformes eorum tentationes.

Quidam vero et feras, quæ homines perdunt, virtutem illius dicunt, quod etiam his adversus nos utatur.

Vers. 19. *Et — nocebit.* Nec dæmon, nec tentatio, nec fera venenata.

Vers. 20. *Verumtamen — subjicintur.* Non enim vestrum est opus, sed mea gratia. In hoc ergo ne gaudeatis, ne, tanquam de egregio facinore gaudentes, in elationem elevemini.

Vers. 20. *Gaudete — cœlis.* Quia propter fidem vestram in cives conscripti estis in æterna civitate: non atramento, sed memoria : neque, ut homines scribunt, sed sicut Deus scribere novit. Dicit enim de justis David : *Et in libro tuo omnes scribentur*[68]. Siquidem subjicere dæmonia, propter aliorum utilitatem vobis datum est : quod autem nomina vestra scripta sunt in cœlis, propter salutem vestram : ideo furtivum quidem illud gaudium tumorem causare novit, hoc vero gratiarum actionem potius: et illud quidem cavendum, tanquam snperfluum, hoc autem proponendum est, tanquam necessarium.

Vers. 21. *In illa — Jesus.* Animo exultavit, tanquam homo, propter eorum salutem, qui a discipulis juvandi erant.

Vers. 21. *Et dixit — te.* Hæc quoque dixit de duodecim discipulis vicesimo capite Evangelii secundum Matthæum : et ibi quære expositionem.

Vers. 21. *Et conversus* — Vers. 22. *revelare.* In eo loco etiam hæc diligenter explanata sunt.

Vers. 23. *Et conversus* — Vers. 24. *audierunt.* Hæc quoque dixit vicesimo quarto juxta Matthæum capito, et in eo lege ipsorum interpretationem, ubi dicitur : *Vestri autem beati oculi*[69]. Hac autem aviditate captus est David propheta simul et rex ; ideo etiam dixit : *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam* [70], Salvatoris videlicet incarnationem appellans misericordiam, utpote propter hominum misericordiam factam.

Verum observa, quod ad discipulos Salvator convertitur, et ipsis seorsim loquitur, ab iis, qui discipuli non sunt aversus. Ideo et nos quoque, si discipuli ejus fuerimus, per obedientiam mandato-

CXXXVIII, 16. [69] Matth. XVIII, 16. [70] Psal. LXXXVIII, 16.

Variæ lectiones et notæ.

οὐδὲ οἱ. B.
ῥιε περιττήν, ob proximum ἀναγκαίας.
d quoque ferri possit, ut notum est.
dusa omittit A. Ergo ab uno καὶ στραφεὶς ad alterum saltum fecit.
(75) Ἐν αὐτῷ abest. A.
(76) Ὠνόμασεν. A.

ι βραχεῖ πᾶσαν ὑποφαίνει τὴν φιλάνθρω- A
μίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἄνθρωπον μὲν
ἐν τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς ἐξ Ἀδὰμ ἀνθρώ-
άβασιν δὲ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἰεριχὼ, τὴν
ἀπὸ ἀρετῆς εἰς κακίαν, καὶ ἀπὸ ὑπακοῆς εἰς
καὶ ἀπὸ ὕψους πολιτείας, εἰς χθαμαλότητα
Ὑψηλὴ μὲν γὰρ ἡ Ἱερουσαλήμ· χθαμαλὴ
ὼ.

περιέπεσεν. Ὁδοστάταις (83) δαίμοσιν.

ὐτόν. Τὰ ἱμάτια τῆς ἀρετῆς, τὸν φόβον τοῦ
ριεβέβλητο δίκην χιτῶνος.

ἀπῆλθον. Πληγὰς ψυχικὰς, τραύματα

ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Ἐξ ἡμισείας
νόμενον. Τῇ ψυχῇ γὰρ ἀθάνατος μείνας, B
ι τέθνηκε. Τὸ δὲ ἀπῆλθον, καὶ τὸ ἀφέν-
περιεργαστέον, διὰ τὴν (84) ἐξουσίαν τῆς
.

γκυρίαν — ἐκείνῃ. Συγκυρία μὲν, ἡ συντυχία·
ὁ διὰ Μωϋσέως δοθεὶς νόμος, ὡς περὶ θυσιῶν
ος.

ὼν αὐτὸν ἀντιπαρῆλθε· Παρεῖδραμεν αὐτὸν
τα,

— ἀντιπαρῆλθε. Λευίτην ὑπολῃπτέον
ν λόγον τῶν προφητῶν, ὡς διακονούμενον
μασι τοῦ Θεοῦ.

της — ἐσπλαγχνίσθη. Σαμαρείτης νοεῖται
τὸς, ὡς ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων Σαμα-
ιασθείς.

ὡς οὐ μόνον Ἰουδαίων, ἀλλὰ παντὸς ἔθνους C
ς τοῦ προσλήμματος (85), περιβαλλόμενος.
, οἱ Σαμαρεῖται.

κύτου. Τῷ δεσμῷ τῆς διδασκαλίας.

ν — οἶνον. Ἡμερότητα καὶ στύψιν. Ἡ
κ γὰρ αὐτοῦ, πῇ μὲν ἡμέρως προβαίνει καὶ
πῇ δὲ στύφει καὶ δάκνει, καὶ οὕτως εὖ
καὶ ἑκατέρωθεν ὠφελεῖ.

ίσας — κτῆνος. Ἐπὶ τὸ ἴδιον σῶμα, τὸ
(86) μέλλον, τουτέστι, βαστάσας τὰς
αὐτοῦ διὰ τῆς προσληφθείσης ἀνθρωπό-

αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον. Πανδοχεῖον, ἡ
τῶν πιστῶν, ὡς πᾶν γένος ἀνθρώπων D

τεμελήθη αὐτοῦ. Ἐποιήσατο πρόνοιαν

ἐξελθών. Μετὰ μικρὸν (87) ἀποθανων καὶ
ὸ τοῦ κόσμου.

ν — αὐτοῦ. Ἕως μὲν γὰρ ἔζη, αὐ-
ἐπεμελεῖτο τῶν ἀσθενῶν· ἀποθανὼν δὲ,

tamen verbis ostendit humanam et benignam salvatoris nostri gubernationem. Hominem siquidem intelligimus Adam, et qui ab Adam descenderunt, universos : descensum autem ad Jerusalem in Jericho, viam a virtute ad vitium, et ab obedientia ad inobedientiam, et a sublimi vitæ instituto ad terrenam conversationem : est enim Jerusalem sublimis, Jericho vero humilis.

Vers. 30. *Et — incidit.* Id est, dæmones, qui in via residebant.

Vers. 30. *Qui — eum.* Vestimentis virtutis, timore Dei, quo in modum vestis circumdatus erat.

Vers. 30. *Et — abierunt.* Animæ plagis, vulneribus peccatorum.

Vers. 30. *Relinquentes semimortuum.* Ex dimidio factum mortalem : juxta animam enim mansit immortalis, corpore vero mortuus est. Quod autem dicitur : *abierunt*, et *relinquentes*, non est de hoc curiose scrutandum propter normam parabolæ.

Vers. 31. *Casu — illa.* Sacerdos, hoc est, lex data per Moysem, utpote de sacrificiis disputans.

Vers. 31. *Visoque illo præteriit.* Pertransiit illum, cum ita male affectus esset.

Vers. 32. *Similiter præteriit.* Per levitam hoc loco accipiendus est sermo prophetarum, utpote Dei jussionibus subministrans.

Vers. 33. *Samaritanus — misericordia motus est.* Samaritanus intelligitur nunc Christus, utpote ab incredulis Judæis Samaritanus appellatus.

Vel etiam non Judæorum tautum, sed et cunctarum gentium naturam per carnis assumptionem amplectens. Samaritani enim sunt quædam natio gentium.

Vers. 34. *Et — ejus.* Vinculo doctrinæ.

Vers. 34. *Infundens — vinum.* Lenitatem ac mordacitatem. Doctrina enim ejus alibi quidem mansuete procedit et exhilarat : interdum vero perstringit ac mordet : et ita pulchre temperata est ac undique juvat.

Vers. 34. *Et imponens — jumentum.* Ita proprium corpus, quod occidendum erat : hoc est, portans infirmitates ejus per assumptam humanitatem.

Vers. 34. *Duxit in diversorium.* Diversorium est Ecclesia, quæ omne genus hominum recipit.

Vers. 34. *Et curam illius egit.* Rationem ejus habuit, et de eo providit.

Vers. 35. *Ac — egressus.* Post aliquod tempus mortuus et de mundo egressus.

Vers. 35. *Depromptos — illius.* Donec vivebat : ipse curam habebat infirmorum : ubi vero mor-

Variæ lectiones et notæ.

καθέτοις, præstolantibus in viis.
ὲ τὸ ἐξουσιάζειν τὴν παραβολὴν ἐν ταῖς
περιστάσεσιν.
ς ἐναρχώσεως.

(86) Ludit in similitudine syllabarum κτῆνος, κτεινεσθαι.
(87) Καιρὸν pro μικρὸν. B.
(88) Αὐτὸς codex B habet post ἐπεμελεῖτο.

λόγων. Οὐ γὰρ τρυφήσων ἦλθον, ἀλλὰ διδάξων ὑμᾶς.

Μαρία — αὐτῆς. Δύο μερίδες πολιτείας ἐπαινεταὶ, ἡ μὲν πρακτικὴ, ἡ δὲ θεωρητική. Ταύτας αἱ δύο αὗται διείλοντο. Μάρθα μὲν, τὴν πρακτικὴν, ἐν τῷ διακονεῖσθαι περὶ τὴν σωματικὴν θεραπείαν τοῦ Κυρίου· Μαρία δὲ, τὴν θεωρητικὴν, ἐν τῷ ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἐπεὶ διπλοῦς ἦν ὁ Χριστὸς, ἡ μὲν ἀνέπαυε τὸ ὁρώμενον αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐδούλευε τῷ ἀοράτῳ αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, τῆς μὲν τὴν προθυμίαν οὐ διέβαλε, τῆς δὲ τὴν προαίρεσιν ἐπήνεσε. Τῆς μὲν γὰρ τὸ ἔργον, χρησιμώτατον· τῆς δὲ (90) ὑψηλότερον.

Σὺ δὲ, ἣν βούλει, μίμησαι, ἣν θεράπευε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, λέγω δὴ, τοὺς πτωχούς. Ἐφ' ὅσον γάρ, φησὶν, ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. ἢ ἀσχολοῦ περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν λόγων αὐτοῦ, περὶ τὴν θεωρίαν τῶν δογμάτων αὐτοῦ· ἢ καὶ ἀμφότερα μετέρχου, κατὰ τοὺς προσήκοντας καιρούς.

Τὴν ἀγαθὴν δὲ μερίδα εἶπεν, οὐχ ὡς τῆς ἄλλης πονηρᾶς οὔσης, ἀλλ' ἀγαθὴν ἐνταῦθα τὴν κρείττονα ὠνόμασεν. Ἐνδέχεται γὰρ δύο καλῶν τὸ ἓν εἶναι κάλλιον. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ φιλοξενεῖν· κάλλιον δὲ τὸ παρεδρεύειν Θεῷ. Τὸ μὲν γὰρ σωματικόν· τὸ δὲ πνευματικόν.

ΚΕΦ. ΛΗ'. Περὶ προσευχῆς.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Οὗτος ὁ μαθητὴς ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα ἦν. Τοὺς γὰρ δώδεκα ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. Ἰδὼν γὰρ τὸν διδάσκαλον καινὴν πολιτείαν καὶ (91) μετερχόμενον καὶ ὑποτιθέμενον, ἐζήτησε καὶ καινὴν προσευχὴν, τῇ πολιτείᾳ καταλληλον. Ὃ δὲ, ἣν ἐδίδαξε τοὺς δώδεκα, ταύτην καὶ νῦν ἐκτίθεται.

Εἶπε — πονηροῦ Ἡρμηνεύθησαν ταῦτα πάντα κατὰ τὸ ῥητὸν ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Εἰ δὲ καὶ λέξεις τινὲς ἐνταῦθα παραλλάττουσιν, ἀλλ' οὖν τὴν αὐτὴν καὶ αὗται σημασίαν φυλάττουσι, καὶ εἰς τὴν ὁμοίαν ἑρμηνείαν συνάγονται. Διδάξας δὲ προσεύχεσθαι, δεῖξαι βούλεται, καὶ ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τῆς προσευχῆς ἀνύει τὸ σπουδαζόμενον, καὶ κέχρηται παραβολῇ παριστώσῃ τοῦτο. Περιεργότερον δὲ αὐτῇ συμπέπλασται, ἵνα καὶ εἴη πιθανωτέρα.

Καὶ εἶπε — αὐτῷ. Χρῆσον, ἤτοι, δάνεισον (92).

Ἐκεῖνος — σοι. Φασί τινες ἀναγωγικῶς ὅτι νοεῖται φίλος μὲν ὁ φιλάνθρωπος Θεός· πορεύεται δὲ πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου καὶ αἰτεῖ τρεῖς ἄρτους, ὁ παρὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν αἰτῶν τρεῖς θεολογίας, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα παραθῇ

A meorum auscultatio sermonum. Neque enim, ut epuler, veni, sed ut vos doceam.

Vers. 42. *Maria — ea.* Duæ partes conversationis laudabiles sunt, nempe practica sive operativa, et theorica sive contemplativa; has duæ sorores istæ elegerant: Martha quidem operativam, ministrando circa corporale Domini obsequium; Maria vero contemplativam, audiendo sermones illius. Et quia bipartitus erat Christus, illa quidem refocillabat partem ejus visibilem, hæc autem colebat partem ejus invisibilem: ipse vero illius quidem promptitudinem non vituperavit, hujus autem electionem laudavit. Siquidem illius opus utile certe admodum erat, hujus tamen sublimius.

Tu ergo, quam volueris imitare, aut curam habe B corporis Domini, dico sane pauperum. Nam *quatenus*, inquit, *uni de his minimis fecistis, et mihi fecistis* [77]. Aut occupare circa auscultationem sermonum ipsius, circa contemplationem dogmatum illius. Aut etiam utrumque exerce congruis temporibus.

Bonam vero partem dixit, non quod altera mala sit: sed bonam hic appellavit eam quæ melior est. Potest enim fieri, ut duorum bonorum unum altero melius sit. Bonum siquidem est, hospitalem esse, verum melius est, Deo assidere: illud enim corporale est, hoc autem spirituale.

CAP. XXXVIII. *De oratione.*

CAP. XI. Vers. 1. *Accidit autem — suos.* Discipulus hic erat ex septuaginta. Nam duodecim docuerat quinto capite Evangelii juxta Matthæum. C Cum videret enim præceptorem novum vitæ institutum et exercere et admonere: novam quoque orationem quæsivit, vitæ studio convenientem. At ille quam ipsos duodecim docuerat, hanc etiam nunc exponit.

Vers. 2. *Ait* — Vers. 4. *malo.* Horum omnium ad verbum data est interpretatio prædicto quinto capite. Quod si dictiones quædam hic permutantur, eamdem tamen et istæ servant significationem, et in similem conveniunt interpretationem. Postquam autem orare docuit, vult ostendere, quod orationis perseverantia tribuit id, quod quis expetit; et parabola usus est, quæ hoc demonstret, quæ etiam accuratius formata est, ut persuasibilior reddatur. D

Vers. 5. *Et dixit* — Vers. 6. *illi.* Commoda seu mutuo da.

Vers. 7. *Et ille — tibi.* Dicunt quidam per amicum anagogice Deum intelligi hominum amatorem. Vadit autem ad ipsum media nocte et petit tres panes, qui convenienti tempore petit triplicem divinum sermonem, Patris videlicet et Filii ac Spiri-

[77] Matth. XXV, 40.

Variæ lectiones et notæ

(90) Τῆς δὲ τό B.
(91) Καὶ abest A.
(92) Hæc tria vocabula omisit Henteniusetextum junctim eddidit a quinto ad septimum versum.

tus sancti, ut apponat amico qui ad se venit de instabilii ac conculcata via, et hujusmodi indiget cibo. Cæterum Deus intus, sive invisibiliter respondet, Noli mihi molestus esse : jam ostium divini sermonis clausum est, nondum tempus est hujusmodi gratiæ.

Et cætera etiam quæ in parabola sequuntur, conati sunt quidam huc reducere (zz), nec potuerunt suo aptare proposito ; idcirco horum anagogen tanquam minus convenientem, præterii, videns, quod ad emphasim composita sint, ut rationabilis videatur repulsio. Pater namque, qui cum filiis suis dormit, rationabiliter recusat intempestive surgere, ne illos expergefaciat. Apparet autem mihi tota hæc proposita parabola nihil aliud demonstrare, nisi petitionem esse maxime necessariam et repulsionem esse justissimam, ut videatur propter perseverantiam exauditus esse is, qui petit, et persuasibilis fiat admonitio.

Vers. 8. *Dico — opus fuerit.* Hoc est, cujus gratia hæc parabola facta est. Improbitatem tamen, sive impudentiam, vocat assiduitatem ac perseverantiam pettionis.

Vers. 9. *Et ergo* — Vers. 10. *aperietur.* Hæc similiter ipsis quoque duodecim præcepit, quemadmodum scripsit Matthæus quinto capite : et ibi quære enarrationem optime traditam.

Vers. 11. *Quis* — Vers. 12. *scorpium* ? Ibi etiam de his consequenter invenies.

Vers. 13. *Si ergo — se* ? Similiter et de his, Malos vero eos dixit, non solum propter causam ibi dictam, sed etiam propter humanam naturam, quæ malitiæ capax creata est.

CAP. XXXIX. *De ejecto dæmonio muto.*

Vers. 14. *Et — mutum.* Nec ipsum loquebatur, vel audiebat, nec hominem sinebat loqui, vel audire : non ex natura, sed ex malitia. Hujus autem apud Matthæum facta est mentio decimo octavo capite, in quo de ipso manifeste disputatum est.

Vers. 14. *Factum est — turbæ.* Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 15. *Quidam — dæmonia.* Similiter et de his. Pharisæi autem hoc dixerunt, veluti scripsit Matthæus.

Vers. 16. *Alii — cælo.* Non nunc tantum, sed frequenter hoc fecerunt, sicut aliis Matthæi capitibus significatum est.

Quære autem potissimum tricesimo primo capite Evangelii ejus, ubi dicitur juxta finem : *Cumque accessissent Pharisæi et Sadducæi tentantes, rogabant eum, ut signum aliquod de cælo demonstraret sibi*[78] :

αὐτὰς φίλῳ παραγενομένῳ πρὸς αὐτὸν ἐκ τ
του καὶ καταπεπατημένου βίου, καὶ χρῄζ
αὐτῆς τροφῆς. Καὶ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἔσωθεν
ἀφανῶς ἀποκρίνεται, Μή ἐνόχλει μοι· τοῦτο γ
τό, Μή μοι κόπους πάρεχε· νῦν ἡ θύρα τῆς
ἀποκέκλεισταί σοι, οὔπω καιρὸν ἔχοντι τ
χάριτος.

Καὶ τὰ ἑξῆς δὲ τῆς παραβολῆς ἐπεχείρι
τινες ἀναγαγεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν δὲ ταῦτα
μόσαι τῷ σκοπῷ αὐτῆς. Διὸ παρῆκα τὴ
ἀναγωγήν, ὡς περιττήν, νοῶν, ὅτι συνετέθ
ἔμφασιν μόνον εὐλόγου παραιτήσεως. Ὁ γ
τῶν παίδων αὐτοῦ κοιμώμενος πατὴρ, εὐλόγ
αἰτεῖται παρὰ καιρὸν ἀναστῆναι, ἵνα μὴ
αὐτά. Φαίνεται δέ μοι καὶ πᾶσα ἡ προκειμ
ραβολὴ μηδὲν ἕτερον ἐμφαίνειν, εἰ μὴ μόν
καιοτάτην αἴτησιν καὶ εὐλογωτάτην παραίτη
δόξῃ διὰ τὴν ἐπιμονὴν εἰσακουσθῆναι ὁ αἰ
πιθανὴ γένηται ἡ παραίνεσις.

Λέγω — χρῄζει. Τοῦτό ἐστιν, οὗ χάριν ἡ
αὐτῇ γέγονεν. Ἀναίδειαν δὲ εἶπε τὴν ἐπιμ
αἰτήσεως.

Κἀγὼ — ἀνοιχθήσεται. Ταῦτα ὁμοίως
δώδεκα ἐνετείλατο, καθὼς ἀνέγραψε Ματθαῖο
πέμπτῳ, κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐ
ἄριστα παραδεδομένην.

Τίνα — σκορπίον ; Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἀ
εὑρήσεις.

Εἰ οὖν — αὐτόν ; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων
δὲ αὐτοὺς εἶπεν, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσα
ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
δεκτικὴν εἶναι (93).

ΚΕΦ. ΛΘ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κω

Καὶ — κωφόν. Μήτε αὐτὸ λαλοῦν ἢ ἀκού
τὸν ἄνθρωπον ἐὼν λαλεῖν ἢ ἀκούειν, οὐκ ἐκ
ἀλλ' ἐκ πονηρίας. Μέμνηται δὲ τούτου Ματθαί
ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ τὰ περὶ αὐτοῦ
ἀπηγγέλθη.

Ἐγένετο — ὄχλοι. Ἐκεῖ καὶ περὶ τοῦ
ῥήθη.

Τινὲς — δαιμόνια. Ὡσαύτως καὶ περὶ
Οἱ Φαρισαῖοι δὲ τοῦτο εἶπον, ὡς ὁ Ματθαῖο
ρησεν.

Ἕτεροι — οὐρανοῦ. Οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ δ
τοῦτο πεποιήκασιν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις κεφαλα
κατὰ Ματθαῖον δεδήλωται.

Ζήτησον δὲ μᾶλλον ἐν τῷ τριακοστῷ πρ
φαλαίῳ αὐτοῦ πρὸς τῷ τέλει, τό· Καὶ
θόντες οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι πει
ἐπηρώτησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐραν

[78] Matth. XVI, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Πεφυκέναι pro εἶναι, A.

(zz) *Hinc reducere*, Ἀναγαγεῖν est anagogice seu allegorice explicare.

δεῖξαι (94) αὐτοῖς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ, καὶ μαθήσῃ τὰς αἰτίας τῆς κακουργίας αὐτῶν.

Αὐτὸς δὲ — διανοήματα. Τότε τῆς ὑπολήψεως τοῦ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· καθ' ἑαυτοὺς γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν ὄχλον· καὶ τὸ τῆς πείρας τοῦ ἐπιζητουμένου σημείου. Καὶ νῦν μὲν περὶ τοῦ ἑνὸς ἀπολογεῖται, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· Εἰδὼς δὲ (95) ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν.

Εἴρηται δὲ ἡμῖν πολλάκις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν καιροῦ καὶ τάξεως (96) τῶν ῥηθέντων ἢ πραχθέντων φροντίζουσι· ποτὲ δὲ, μόνης ἀπαγγελίας.

Εἶπεν — πίπτει. Καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, διαμεριστθείς, δηλονότι. Ἐν τῷ ῥηθέντι δὲ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἀκολούθως ἑρμηνεύθη.

Εἰ δὲ αὐτοῦ ; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Ὅτι — δαιμόνια. Ἐμφαίνει αὐτοῖς καὶ ὃ ὑπολαμβάνοντες ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς περὶ αὐτοῦ.

Εἰ δὲ — ἔσονται. Ἐν τῷ (97) δηλωθέντι κεφαλαίῳ καθεξῆς καὶ περὶ τούτων διείληπται.

Εἰ δὲ — Θεοῦ. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτου σαφέστατά τε καὶ ἀκριβέστατα.

Ὅταν — διαδίδωσι. Παραπλησίως καὶ περὶ τούτων (98) τὸ κεφαλαιον ἐκεῖνο διαλαμβάνει, καὶ ῥᾴδιον ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ῥηθέντων καὶ ταῦτα διαγνωσθῆναι.

Ὁ μὴ — σκορπίζει. Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Ὅταν — κεκοσμημένον. Ταῦτα ἔγραψε καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ.

Τότε — πρώτων. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

ΚΕΦ. Μ'. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης φωνήν.

Ἐγένετο — ἐθήλασας. Ἐπάρασα, ἦγουν, ὑψώσασα. Σφόδρα γὰρ ἀποδεξαμένη τοὺς λόγους αὐτοῦ, μεγαλοφώνως ἐμακάρισε τὴν γεννήσασαν αὐτὸν, ὡς τοιούτου μητρα γενέσθαι ἀξιωθεῖσαν.

Αὐτὸς δὲ — αὐτόν. Μενοῦνγε, τουτέστιν, ἀληθῶς. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, τὸ· Ὅστις γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου καὶ ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην τοῦ τοιούτου ῥητοῦ ἐξήγησιν. Φυλακὴ δὲ λόγου Θεοῦ ἐστιν ἡ πλήρωσις αὐτοῦ.

et lege ejus enarrationem, ac disces causas fraudulenti eorum conatus.

Vers. 17. *At ipse — cogitationes.* Cogitationes, tum suspicionis, quod in Beelzebul ejiceret dæmonia, nam hoc apud se dicebant, timentes turbamtum conatus. quod signum petebant. Et nunc quidem de uno respondet, post pauca vero de reliquo.

Quære autem vicesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum interpretationem quoque illius, quod dicitur : *Jesus autem sciens cogitationes eorum* [79].

Frequenter autem a nobis dictum est, quod evangelistæ interdum quidem temporis et ordinis eorum, quæ dicta, aut facta sunt, curam habent, quandoque vero id tantum student, ut rem, quæ gesta est, enarrent.

Vers. 17. *Dixit — cadit.* Domus adversus domum, videlicet divisa. Prædicto vicesimo secundo capite etiam de his consequenti ordine data est interpretatio.

Vers. 18. *Quod si — ejus ?* Similiter et de hoc.

Vers. 18 *Quia si — dæmonia.* Manifestat etiam eis, quid apud se dicentes suspicabantur.

Vers. 19. *Si autem — eruut.* †† In capite laudato deinceps etiam de his expositum est.

Vers. 20. *Si autem — Dei.* De hoc quoque apertissime ac diligentissime ibidem invenies.

Vers. 21. *Cum* — Vers. 22. *distribuit.* Pari modo et de his caput illud disserit : et ex his, quæ ibi dicta sunt, etiam hæc facilius cognosci poterunt.

Vers. 23. *Qui non — dispergit.* Præterea et de his.

Vers. 24. *Cum* — Vers. 25. *ornatam.* Hæc Matthæus quoque scripsit vicesimo tertio capite, et in eo declarata sunt.

Vers. 29. *Tunc — primis.* Similiter et hæc,

CAP. XL. *De muliere, quæ de turba vocem extulit.*

Vers. 27. *Factum — est suxisti.* Elata, sive elevata voce. Cum enim vehementem in eam impressionem sermones illius fecissent, magna et exaltata voce eam beatificavit, quæ illum pepererat, utpote quæ talis Filii Mater fieri dignata fuerat.

Vers. 28. *At ille — illum.* Quin imo, hoc est, vere dico vobis. Quære autem vicesimo tertio juxta Matthæum capite, ubi dicitur : *Quincunque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse et meus frater et soror et mater est* [80] ac lege totam dicti illius enarrationem. Custodia vero sermonis Dei, ejus est adimpletio.

[79] Matth. XII, 25. [80] Ibid. 50

Variæ lectiones et notæ.

(94) Δεῖξαι, A.
(95) Δέ abest A.
(96) Καιροῦ τάξεως A.
(97) Hoc scholium non legitur apud Henteniu m.

Textus autem versus 19 et 20. junctus est. Saltus ergo factus ab *εἰ δὲ* ad *εἰ δέ*.
(98) Τούτου A.

CAP. XLI. *De his qui signum petebant.*

Vers. 29. *Turbis autem — quærit.* Nunc etiam de reliqua eorum cogitatione respondet. Pravam autem nominavit generationem Pharisæorum ac Sadducæorum, tanquam tentantem ipsum. De hac autem dictum est vicesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 29. *Et — prophetæ.* Ibi etiam hæc manifeste declarata sunt.

Vers. 30. *Sicut — isti.* Quemadmodum ille fuit signum apud Ninivitas, hoc est, res nunquam audita; quod supernaturaliter e ventre ceti tertio die liberaretur : ita hic erit signum apud genera, tionem infidelium Judæorum, sive res inaudita- quod supernaturaliter e ventre terræ tertio die surrexerit. Sed Ninivitæ sane crediderunt auditæ novitati, ac obedierunt his, quæ Jonas prædicavit : hi vero nec crediderunt nec obedierunt, ideo quoque illi condemnabunt istos, sicuti paulo post manifestabitur.

Vers. 31. *Regina — hoc in loco.* Hæc et Matthæus prædicto loco proposuit : et ibi quære horum enarrationem.

Vers. 32. *Viri — hoc in loco.* In illo capite etiam hæc scripsit Matthæus, antequam de regina Austri ; lege ergo ibi horum quoque interpretationem rationabiliter enarratam.

Vers. 33. *Nemo — videant.* Dictum est de his quinto capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur, *Non potest civitas abscondi supra montem posita*[81]. Ex iis enim, quæ ibi dicta sunt, etiam hæc plenissime tibi nota fient. Absconditum autem dicit, occultum domicilium.

Vers. 34. *Lucerna — tenebrosum.* Hanc etiam considerationem scripsit Matthæus quinto capite, et ibi quære interpretationem diligenter expositam.

Vers. 35. *Vide — sint.* Observa, ne mens, animæ tuæ fenestra (*b*), affectionibus obtenebretur.

Vers. 36. *Si te.* Ab exemplo ejus, quod circa corpus accidit, facit, ut de anima intelligamus. cujus illi major cura est. Sicut enim in corpore, ita et in anima ; si hæc tota lucida fuerit, non habens quidquam affectione tenebrosum, neque rationale, neque irascibile, neque concupiscibile, erit lucida tota, sicut quando lucerna fulgore suo illuminat te, hoc est, splendidissima ac lucidissima.

CAP. XLII. *De pharisæo qui Dominum invitavit.*

Vers, 37. *Et — se.* Cum locutus esset, quæ jam dicta sunt. Ηρώτα, hoc est, deprecabatur, sicut

A

ΚΕΦ. ΜΑ'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.

Τῶν δὲ ὄχλων — ἐπιζητεῖ. Νῦν ἀπολογεῖται καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν διανοήματος, ὡς προείρηται. Πονηρὰν δὲ ὠνόμασε τὴν γενεὰν τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, ὡς πειράζουσαν. Εἴρηται δὲ περὶ ταύτης καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ — προφήτου. Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα σαφῶς ἡρμηνεύθησαν.

Καθὼς — ταύτῃ. Καθὼς ἐκεῖνος ἐγένετο σημεῖον παρὰ τοῖς Νινευίταις, τουτέστι, παράδοξον ἄκουσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους ἐρρύσθη τριήμερος· οὕτω καὶ οὗτος γενήσεται σημεῖον παρὰ τῇ γενεᾷ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, ἤτοι, παράδοξον ἄκουσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς γῆς ἀνέστη τριήμερος. Ἀλλὰ Νινευῖται μὲν καὶ ἐπίστευσαν τῷ τοιούτῳ ἀκούσματι, καὶ ἐπείσθησαν, οἷς ἐκήρυττεν Ἰωνᾶς· οὗτοι δὲ καὶ ἠπίστησαν καὶ ἠπείθησαν. Διὸ καὶ ἐκεῖνοι κατακρινοῦσι τούτους, ὡς μετὰ μικρὸν δηλωθήσεται.

Βασίλισσα — ὧδε. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἐξέθετο, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Ἄνδρες — ὧδε. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα Ματθαῖος ἀνέγραψε, πρὸ τῶν περὶ τῆς βασιλίσσης τοῦ νότου, καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν τούτων ἑρμηνείαν ἐκεῖ, κατὰ λόγον ἐξηγηθεῖσαν.

Οὐδεὶς — βλέπωσιν. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τὸ· Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Ἀπὸ γοῦν τῶν ῥηθέντων ἐκεῖ καὶ ταῦτα σαφέστατά σοι γενήσονται. Κρυπτὴν δὲ νῦν λέγει, τὴν ἀποκρυφὴν οἰκίαν.

Ὁ λύχνος — σκοτεινόν. Τοῦτο τὸ νόημα καὶ ὁ Ματθαῖος ἱστόρησεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐπίλυσιν, ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Σκόπει — ἐστί. Σκόπει, μὴ ὁ νοῦς ὁ φωταγωγὸς τῆς ψυχῆς σου σκοτισθῇ (99) ὑπὸ τῶν παθῶν.

Εἰ — σε. Ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα παραδείγματος περὶ τῆς ψυχῆς δίδωσι νοεῖν, ἧς μᾶλλον αὐτῷ φροντίς. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ σώματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ἐὰν αὕτη ὅλη φωτεινὴ εἴη, μὴ ἔχουσα μηδὲν μέρος ἐσκοτισμένον πάθει, μήτε τὸ λογιστικὸν, μήτε τὸ θυμικὸν, μήτε τὸ ἐπιθυμητικὸν, ἔσται φωτεινὴ ὅλη οὕτως, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ αὐτοῦ φωτίζῃ σε, τουτέστι, λαμπροτάτῃ καὶ φαιδροτάτῃ.

ΚΕΦ. ΜΒ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν.

Ἐν — αὐτῷ. Ἐν τῷ λαλῆσαι, τὰ ᾧδε ῥηθέντα. Ἠρώτα δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει καθὼς πολλαχοῦ

[81] Matth. v, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Ἐσκοτίσθη, B,

(*a*) *Creata est.* Legit ergo etiam πεφυκέναι.
(*b*) *Animæ tuæ fenestra* Quæ animum tum collustrat.

ενται. Τοῦτο δὲ ἐποίει, δεικνύων ἑαυτὸν ἀνώτε- A frequenter diximus, aut invitabat. Hoc autem faciebat. ostendens, se præstantiorem esse cæteris Pharisæis, et ab illorum invidia liberum. Christus vero paret, cupiens mensa uti ad convivatoris admonitionem.

ῶν ἄλλων Φαρισαίων, καὶ τῆς ἐκείνων βασκα-
ιλεύθερον. Ὁ δὲ Χριστὸς πείθεται, βουλόμενος
ήσασθαι τῇ τραπέζῃ πρὸς νουθεσίαν τοῦ
τορος.

ελθὼν — ἀρίστου. Ὡς ἦν ἔθος, οὐ μόνον
αίοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν Ἰουδαίοις. Φησὶ γὰρ ὁ
ος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι οἱ Φαρι-
καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψων-
ὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παρά-
τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ (1)
σωνται, οὐκ ἐσθίουσι. Οὐδαμοῦ μὲν γὰρ αὐτοῖς
ς ἐνετείλατο τὸ τοιοῦτον βάπτισμα. Παρέδω-
ε τούτοις οἱ πρεσβύτεροι μετὰ καὶ ἄλλων ἐθῶν
ῦτο, δοκοῦντες ἀπολούεσθαι πᾶσαν προστριβεῖσαν
ἐν τῇ ἀγορᾷ κηλίδα. B

ε — πονηρίας. Ἀφορμῆς εὐλόγου ἁρπαξάμε-
λέγχει τοὺς Φαρισαίους πάντας διὰ μέσου
ίστεῶντος αὐτὸν, ὡς δοκοῦντας μὲν ὑπερέχειν
ἄλλων Ἰουδαίων, ὄντας δὲ καὶ αὐτοὺς ἀσυνέτους.
είων δὲ τηνικαῦτα καὶ πινάκων εἰσφερομένων,
τούτων προσφυῶς ἔλαβε τὸ παράδειγμα, διὰ
ν αἰνιττόμενος ἕκαστον Φαρισαῖον. Καὶ ἔξωθεν
ὑτοῦ λέγει, τὸ σῶμα, ὡς φαινόμενον· ἔσωθεν
ἣν ψυχὴν ὡς κεκρυμμένην. Διασύρει γοῦν
, ὡς τὸ μὲν σῶμα καθαίροντας, τὴν δὲ ψυχὴν
; ἀκάθαρτον. Τὸ γὰρ δηλωθὲν βάπτισμα τὸν
τικὸν μόνον (2) ῥύπον ἀποσμήχειν δύναται. Εἶπε
ὐτα κατὰ τῶν Φαρισαίων καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ
εφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. C

ρονες — ἐποίησεν; Ἑνὸς πλάστου ποίημα
σῶμα καὶ ἡ ψυχή. Διατί οὖν οὐχὶ καὶ ταύ-
θαρίζετε; Ἐν δὲ τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ φα-
ρον εἰρηκε· Φαρισαῖε τυφλέ, καθάρισον πρῶτον
ὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται
ἐκτὸς αὐτῶν καθαρὸν, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν
τιν.

ν — ἐστί. Δείξας περιττὸν καὶ μάταιον
ημένον βάπτισμα, λοιπὸν χωρεῖ κατὰ τῆς φι-
ρίας, ἥτις μάλιστα κατακράτει τούτων καὶ
ίπεται, δι' ἐλεημοσύνης καθαρίσαι καὶ τὸ
καὶ τὴν ψυχὴν, λέγων, ὅτι Τὰ ἐνόντα, ἤγουν,
κποκείμενα (3) χρήματα δότε πένησιν ἐλεημο-
καὶ πάντα ὁμοῦ καθαρισθήσονται, καὶ σῶμα D
ψυχή.

ονομικώτατα δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀπαλλάξαι τού-

Vers. 37. *Ingressus* — Vers. 38. *prandium.* Quemadmodum moris erat, non tantum Pharisæis, sed et Judæis omnibus. Ait enim Marcus in fine decimi septimi capitis, quod Pharisæi, et omnes Judæi nisi crebro laverint, non capiunt cibum, observantes mordicus traditionem seniorum : et a foro revertentes, nisi laverint, non comedunt [82]. Et enim Deus nusquam hujusmodi lotionem eis præcepit, sed seniores illis tradiderunt cum cæteris nationibus (*c*) communem : idque faciunt, putantes, se abluere omnem maculam, quæ ipsis in foro adhæsit.

Vers. 36. *Et ait — malitia* Offerente se rationabili occasione arguit omnes Pharisæos inter capiendum cibum, tanquam eos, qui se superiores arbitrarentur cæteris Judæis, quanquam etiam ipsi insipientes essent. Hic autem inductis poculis et patinis, apte sumpsit ab ipsis exemplum, unumquemque Pharisæorum per hæc insinuans, Et exteriorem quidem ejus partem dicit corpus, tanquam apparens : interiorem vero animam, tanquam absconditam. Objurgat autem eos, ut qui corpora quidem mundabant, animam vero immundam relinquebant. Prædictum enim baptisma, sive lotio corporales tantum sordes mundare potest. Hæc quoque adversus Pharisæos dixit quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 40. *Stulti — fecit* ? Ejusdem artificis, aut figuli opus sunt, corpus et anima : quare ergo et hanc non mundatis ? Prædicto capite manifestius dixit : *Pharisæe cæce, munda primum interiorem poculi et patinæ partem, ut munda quoque fiat et pars eorum exterior* [83]; et ibi quære enarrationem.

Vers. 41. *Verumtatem — sunt.* Ubi superfluam ac vanam esse ostendit dictam ablutionem, deinceps procedit adversus avaritiam, quæ his maxime dominabatur : et per eleemosynam adhortatur corpus purgare et animam, dicens : De his quæ adsunt, videlicet de repositis divitiis, date pauperibus eleemosynam, et simul omnia mundabuntur, et corpus et anima.

Hoc autem maxima dixit providentia, volens ip-

[82] Marc. VII, 3, 4. [83] Matth. XXIII, 26.

Variæ lectiones et notæ.

Hic notandus est locus. Nam in contextu l, l. uterque codex habet *ραντίσωνται*. Item iolio ad Matth. XV, 1.

Μόνον omittit E.

Eodem modo Theophylact. p. 398 C, **τὰ ντα ὑμῖν.** Sed hæc interpretatio difficulter ibitur. Equidem malim: **Τὸ δὴ δυνατὸν, τὸ εὐ-** χερὲς καὶ πρόχειρον. **Ἑνόν** idem, quod **ἐξόν.** Ita apud Synes. t. I, p. 99. : **Ἐκ τῶν ἐνόντων** explicatur **κατὰ δύναμιν.** Id. t. II, p. 4. Ciunam. p. 182. Aut. **τὰ ἐντὸς,** intellige **καθαρίζετε. Ποίῳ δὲ τρόπῳ; δόντες ἐλεημοσύνην, κ. τ. λ** Ita repondebit Matth. XXIII, 26, ubi est, **τὸ ἐντός.**

Nationabus. Otiose ergo legit **ἐθνῶν.** Redde, *cum cæteris ritibus etiam hunc, putantes.*

sos emergente effectione liberare. Solent namque ingeniosi præceptores virtutem extollere, ad quam exhortantur ; et præsertim, quod per eam, qui penitus in tenebris versantur, omnia perspicacissime videant (*d*).

Vers. 42 *Sed væ — omittere.* Prædicto quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Mattæum de his exacte disputatum est.

Vers. 43. *Væ — foris.* Quinquagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum de his quoque dixit : *Amant primos accubitus in cœnis et prima sedilia in synagogis, ac salutationes in foris* [84] ; et horum lege interpretationem.

Vers. 44. *Væ — nesciunt* Dictum est de his quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum, ubi illud declaratum est : *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi, quia similes estis sepulcris dealbatis* [85], et cætera

Vers. 45. *Respondens — afficis cotumelia.* Cum similibus ipse affectibus esset obnoxius, cognovit, quod hæc adversus omnes diceret. qui æqualiter errarent.

CAP. XLIII. *De deploratione legisperitorum*

Vers. 49. *At ipse — onera.* Quinquagesimo quinto juxta Matthæum capite etiam de his dictum est, ubi habetur : *Alligant onera gravia et importabilia* et *imponunt in humeros hominum* [86] ; quære ergo ibi enarrationem. Utilis est autem opportuna redargutio, quæ arrogantium detrahit vanum fastum.

Vers. 47. *Væ* — Vers. 48 *monumenta.* Manifestius de his scripsit Matthæus quinquagesimo sexto capite : et in eo lege explanationem, a qua etiam hæc tibi captu facilia erunt.

Vers. 49. *Propterea — persequentur.* Sapientiam dicit suam : aut etiam, se ipsum vocat Dei sapientiam. Prædicto enim capite ait Matthæus, eum dixisse : *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes ac scribas* [87], et cætera, ubi enarrationem aptissimam ad singula verba invenies. Nunc autem more prophetiæ utens, prædicit quod futurum est.

Vers. 50. *Ut* — Vers. 51. *ædem.* Ibi etiam hæc rationabiliter declarata sunt.

Vers. 51 *Profecto — ista.* Similiter et hæc.

Vers. 52. *Væ — prohibuistis.* Prædicto quinquagesimo sexto capite quære ubi dicitur : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia claudilis regnum cœlorum coram hominibus* [88], ubi manifesta ponitur enarratio.

Vers. 53. *Cum diceret — eum.* Insistere, hoc est, molesti esse, sive irasci. Quædam vero exemplaria

τους τοῦ ἐπιπολάζοντος τέως πάθους βουλόμενος. Εἰώθασι γὰρ οἱ εὐμήχανοι διδάσκαλοι ἐξαίρειν τὴν ἀρετὴν, ἐφ' ἣν προτρέπονται τοὺς ἀκροωμένους, ἄλλως τε καὶ τοῖς παντελῶς ἐσκοτισμένοις μέγα καὶ τὸ μικρὰ φωτισθῆναι.

Ἀλλ' οὐαὶ — ἀφιέναι. Ἐν τῷ προρρηθέντι πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐρρήθη.

Οὐαὶ — ἀγοραῖς. Καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἴρηκε περὶ αὐτῶν· ὅτι Φιλοῦσι τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἑρμηνείαν.

Οὐαὶ — οὐκ οἴδασιν. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα ἡρμηνεύθη τό. Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἀποκριθεὶς — ὑβρίζεις. Τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐτὸς πάθεσιν ἐνεχόμενος, ἔγνω, ὅτι κατὰ πάντων ταῦτα λέγει, τῶν τὰ ἴσα πλημμελούντων.

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν νομικῶν.

Ὁ δὲ — φορτίοις. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἔνθα κεῖται τὸ· Δεσμεύουσι φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. Χρήσιμος δὲ ὁ εὔκαιρος ἔλεγχος, κατασπῶν τὴν ματαίαν τῶν ἐλαζόνων ὀφρύν.

Οὐαὶ — μνημεῖα. Φανερώτερον περὶ τούτων ὁ Ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐν ἐκείνῳ διασάφησιν, καὶ ἀπ' ἐκείνης εὔληπτα καὶ ταῦτά σοι γενήσονται.

Διὰ — διώξουσι. Σοφίαν τὴν ἑαυτοῦ λέγει, ἣ καὶ ἑαυτὸν ὀνομάζει σοφίαν τοῦ Θεοῦ· ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος εἰπεῖν (4) αὐτὸν ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ Γραμματεῖς, καὶ τὰ ἑξῆς, ἐν ᾧ τὴν ἐξήγησιν εὑρήσεις ἀνελλιπῶς ἔχουσαν. Τύπῳ δὲ νῦν προφητείας χρησάμενος, προλέγει τὸ μέλλον·

Ἵνα — οἶκου. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα κατὰ λόγον ἑρμηνεύθησαν.

Ναὶ — ταύτης Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Οὐαὶ — ἐκωλύσατε. Ἐν τῷ τοιούτῳ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ ζήτησον τό. Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἔνθα σαφὴς τίθεται ἡ ἐξήγησις.

Λέγοντος — αὐτόν. Ἐνέχειν, ἤγουν, ἐγκεῖσθαι, ὀργίζεσθαι. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, ἐλέγχειν (5)

[84]. Matth. xxiii, 6. [85] Ibid. 27. [86]. Ibid, 4. [87] Ibid. 54. [88] Ibid. 15

Variæ lectiones et notæ.

(4) Ὅτι ante εἰπεῖν, A.

(5) Credo, codices nonnullos scholiis instructos

(*d*) *Et præsertim — videant.* Redde : *Aliter etiam iis, qui prorsus sunt obtenebrati magnum est, vel exiguum illuminari.* Vocabula, ἄλλως τε καί, notant explicationem.

εἴτουν, διαλέγεσθαι. Τὸ δὲ ἀποστοματίζειν ἀπαιτεῖν αὐτοσχεδίους καὶ ἀνεπισκέπτους ἐρωτημάτων δολερῶν.

· αὐτόν. Ἐν πολλοῖς προβλήμασιν ἐπιβουεὐτῷ. Εἶτα πρόσκειται καὶ ἡ αἰτία τῆς ηχανῆς.
ες — αὐτοῦ. Ὥοντο γὰρ τῷ αἰφνιδίῳ καὶ περιτρέψαι πάντως αὐτόν· ἀλλὰ πανσόφως , καὶ εὐχερῶς ἀπεκρίνετο.

ΜΔ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
– ὑπόκρισις. Ἐπεὶ ἐν ὑποκρίσει καὶ (6) νῦν ανερῶς μὲν ζητοῦντες μαθεῖν, κρυφίως δὲ ντες, ἐξασφαλίζεται τοὺς μαθητὰς, φυλάττειν πὸ τῆς ὑποκρίσεως αὐτῶν, καὶ μὴ ἁπλῶς πίπτειν. Παρήγγειλε δὲ αὐτοῖς περὶ τῆς ύμης καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ Ματθαῖον.

ας (7) οἶμαι λέγειν τὴν πολυπλήθειαν ·. Εἰώθαμεν γὰρ μυρίους λέγειν, τοὺς

– γνωσθήσεται. Καὶ ταῦτα περὶ τῆς ὑποκρίὧν εἶπε, διδάσκων, ὅτι ἐλεγχθήσεται ἐν παγκοσμίου κρίσεως. Καὶ ἐπεὶ πᾶν διαγιὸτε, καὶ πρᾶξις καὶ λόγος καὶ νόημα, περιττὴ ρηστος ἡ ὑπόκρισις.
· — δωμάτων. Ἐσχημάτισται μὲν πρὸς τὰς ὁ λόγος, εἴρηται δὲ καὶ οὗτος περὶ τι ὅσα καθ' ἑαυτοὺς ἐνθυμηθῶσιν, ἢ καὶ λους λάθρα κοινολογήσωνται, πάντα τότε ἰσονται παρὰ τοῦ πάντα γινώσκοντος Θεοῦ. καὶ δώματα, τὴν δημοσιευσιν ὠνόμασε. Τὸ ῶν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο, διότι οὐδὲν .
ὲ καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ Ματθαῖον μετεχειρίσατο καθ' ἑτέραν

– φοβήθητε. Ὦ ἀπείρου ταπεινώσεως καὶ ίλους καλεῖ τοὺς δούλους, εἰδὼς, ὅτι φιν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ καὶ ἐν χ· τὸ δὲ, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτετὸ σῶμα, καὶ τὰ ἑξῆς, εἶπε καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν. Ἐν ἀρ καιροῖς πολλάκις τὰ αὐτὰ παραινεῖ τοῖς . ἐνσημανθῆναι ταῦτα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν

A ἐλέγχειν scribunt, id est arguere, sive disputare. Quod autem sequitur ἀποστοματίζειν significat extemporales et non consideratas responsiones dolosarum interrogationum expetere (ideoque vertimus. *ab ore interrogare*).

Vers. 53 De — Vers. 54. *ei.* In multis problematis in idiantes ei. Deinde additur et causa talis technæ (*e*) seu conatus.

Vers. 54. *Quærentes — eum.* Putabant enim repente et de improviso in errorem omnino illum inducere. Verum sapientissime dissolvebat omnia, facileque respondebat.

CAP. XLIV, *De fermento Pharisæorum.*

Cap. XII. Vers. 1 *Inter — hypocrisis*, Quia etiam nunc peu hypocrisin interrogabant, apparenter B quidem discere quærentes, occulte vero insidiantes, discipulos suos omnino munit, ut caveant sibi ab hypocrisi illorum, ne imprudenter in eam incidant. De hoc autem fermento etiam illis præcepit tricesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum.

†† Μυριάδας, puto appellat multitudinem populi. Solemus enim μυρίους appellare multos

Vers. 2. *Nihil — cognoscetur.* Etiam hæc de hypocrisi dixit eorum, dicens, quod arguetur in die universalis judicii. Et qui tunc omnia cognoscentur et opera, et sermones ac cogitatus, superflua nunc est et inutilis hypocrisis.

Vers. 3. *Quoniam — tecta.* Factus quidem est C ad discipulos sermo, verum et hic potius de illis dictus est, quod quæcunque apud sese cogitarent. vel etiam inter se mutuo clam communicarent, omnia tunc a Deo publicabuntur, qui cuncta cognovit. Lumen enim et tecta, publicationem nominavit. *Quoniam*, id est, propterea, quia nihil occultum erit.

Hæc etiam decimo nono juxta Matthæum capite tractavit, quanquam secundum alium intellectum.

Vers. 4, *Dico* — Vers. 5. *timete.* O immensitatem humilitatis ac dilectionis ! Amicos vocat servos, sciens, quod se ament ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente. Quod autem dicit : *Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus*, et cætera, dixit etiam prædicto capite decimo nono Evan- D gelii secundum Matthæum ; et ibi horum quærito enarrationem. Variis enim opportunitatibus ac temporibus apostolos de iisdem frequenter admonebat : volens hæc animabus eorum infigi tenacius.

Variæ lectiones et notæ.

:. In hujusmodi codicem incidit Theo-
, qui in codice Mosquensi m. ita habet. Id
pertum habeo, Euthymium et Theophy-
usmodi codices ad manus habuisse, cu-
unt Mosquenses N. Testamenti a. d. e. 10.
m hoc loco repetita est interpretatio vo-

caduli ἀποστοματίζειν.

(6) Καὶ, abest A.

(7) Hæc uterque in margine exhibet. Hentenius non agnoscit.

(8) Ἀποκτενούντων, A.

:næ Forte ergo legit τέχνης.

Vers. 6. *Nonne* Vers. 7. *pluris estis.* Similiter et hæc dixit eodem capite. Attamen ibi duos parvulo asse sive assario, vænire dixit[89], hic autem quinque passeres parvis assibus duobus. Et verisimile est tunc aliter væniisse, nunc vero aliter, Lege ergo et eam, quæ ibi posita est enarrationem.

Οὐχὶ — διαφέρετε. Ὁμοίως εἶπε καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ, πλὴν ἐκεῖ μὲν δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖσθαι εἴρηκεν· ἐνταῦθα δέ, πέντε στρουθία ἀσσαρίων δύο. Καὶ εἰκός, τότε μέν, ἑτέρως· νῦν δέ, ἑτέρως ταῦτα πωλεῖσθαι. Ἀνάγνωθι οὖν κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 8, Dico — Vers. 9. *Dei* Pari modo et hæc consequenter dixit eodem capite : sed ibi dixit : *Coram Patre meo. qui est in cœlis*[90], hic autem *Coram angelis Dei.* Est autem indifferens. Nam Patri ejus et ipsi sanctoque Spiritui, tempore judicii assistent simul et angeli.

Λέγω — τοῦ Θεοῦ. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καθεξῆς εἴρηκεν. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν (9), ἐνώπιον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, εἶπεν· ἐνταῦθα δέ, ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἀδιάφορον. Τῷ Πατρὶ γὰρ αὐτοῦ, καὶ αὐτῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οἱ ἄγγελοι παρίστανται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως.

Vero. 10. *Et quicunque — remittetur.* Quære vicesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum interpretationem illius dicti : *Quicunque dixerit contra Filium hominis remittetur ei*[91], bene ac nullo prætermisso continentem.

Καὶ πᾶς — ἀφεθήσεται. Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· Καὶ ὃς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· καλῶς τε καὶ ἀνελλιπῶς ἔχουσαν.

Vers. 11· *Cum autem* — Vers. 12. *oporteat dicere.* Hæc etiam dixit nono capite Evangelii juxta Matthæum ; et in eo lege dicti illius enarrationem : *Cum autem tradiderint vos, nolite solliciti esse, quomodo aut quid loquamini*[92]

Ὅταν δὲ — δεῖ εἰπεῖν. Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε.

CAP. XLV. *De eo qui volebat dividere hæreditatem.*

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ του θελήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν.

Vers- 13. *Ait* — Vers. 14. *super vos* ? Mansuete illum. tanquam de minimis verba facientem, rejecit. Cum enim avarus esset, ac pecuniæ desiderio flagraret : quod animæ necessarium erat, ejusque saluti utile, petere omisit : corporale autem requisivit, majorem habens curam corporis quam animæ, Reprehendit ergo petitionem illius Christus, respondens, quod non pecuniarum, aut possessionum divisor, sed regni cœlestis, tanquam hæreditatis, dator advenisset.

Εἶπε — ἐφ' ὑμᾶς; Πράως αὐτὸν, ὡς σμικρολόγον, ἀπεπέμψατο. Ἐρασιχρήματος γὰρ (10) ὢν καὶ φιλοκτήμων, ἀφῆκε μὲν αἰτεῖν ἀναγκαῖόν τι τῇ ψυχῇ καὶ χρήσιμον εἰς σωτηρίαν αὐτῆς, ἐζήτησε δὲ σωματικὸν, πλείονα φροντίδα τοῦ σώματος παρὰ τὴν ψυχὴν ποιούμενος. Ἐμέμψατο οὖν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ ὁ Χριστὸς, ἀποκριθεὶς δὲ (11), ὅτι Οὐ χρημάτων μεριστὴς, ἀλλὰ βασιλείας οὐρανίου κληροδότης ἐλήλυθα.

Vers. 15. *Et ait — avaritia.* Opportune sumpta occasione apud discipulos protestatur : avaritiam vocans, plus habere, quam quod sufficiat, aut sit necessarium.

Εἶπε — πλεονεξίας. Εὐκαίρου λαβόμενος ἀφορμῆς, διαμαρτύρεται πρὸς τοὺς μαθητὰς, πλεονεξίαν λέγων τὸ, πλέον ἔχειν τοῦ ἀρκοῦντος, ἤτοι τοῦ ἀναγκαίου.

Vers. 15. *Quia — ejus.* Non quia homo quispiam divitiis abundat, vita ejus abundat ex tali abundantia ejus. Admonet itaque ab avaritia fugiendum, quia non secundum hanc accedit vitæ mensura. Deinde etiam parabolam profert ostendentem, quod avaritia sollicitudinem quidem affert ac mœrorem, vitam vero addere non potest. Itaque avarum esse non solum inutile est, verum etiam nocivum.

Ὅτι — αὐτοῦ. Οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἀνθρώπῳ πλοῦτον ἡ ζωὴ αὐτῷ (12) παραμένει ἐκ τῆς τοιαύτης περιουσίας αὐτοῦ. Παραινεῖ τοίνυν φεύγειν τὴν πλεονεξίαν, διότι οὐκ ἐκ ταύτης προστίθεται μέτρον ζωῆς. Εἶτα ἐπιφέρει καὶ παραβολὴν, ἐμφαίνουσαν, ὅτι ἡ πλεονεξία μερίμνας μὲν καὶ λύπας προξενεῖ· ζωὴν δὲ προσθεῖναι οὐ δύναται, καὶ λοιπὸν τὸ πλεονεκτεῖν, οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ καὶ βλαβερόν.

CAP. XLVI. *De divite cujus ager ferax fuit.*

ΚΕΦ. Μϛ. Περὶ οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα πλουσίου.

Vers. 16. *Dixit autem — prædium.* Χώραν, prædium vocat, terram, sive agrum.

Εἶπε δὲ — χώρα. Χώραν, τὰ γήδια λέγει.

Vere. 17. *Et — meos* ? Cum omnes fructus præ

Καὶ — μου; Βουλόμενος μὲν πάντας τοὺς χαρ-

[89] Matth. x, 29. [90] Matth. x, 32. [91] Matth. xii, 32. [92] Matth. x, 19.

Variæ lectionis et notæ.

(9) Uterque in textu Matthæi servat ἔμπροσθεν.
(10) Γάρ omitit B.
(11) Δέ redundat.
(12) Ita in textu habent etiam pro αὐτοῦ. Oportune Theophylact. p. 347 C, addit : οἱ γὰρ φιλόπλουτοι δοκοῦσιν, ὡς φιλόζωοι, περιέπειν τὸν πλοῦτον.

πους ἔχειν, διὰ πλεονεξίαν, μὴ δυνάμενος δὲ, διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν, ἐξαπορεῖται καὶ στενοχωρεῖται, ὡς ἄγαν πένης, ὁ ἄγαν πλούσιος. Οἶδε γὰρ στενοχωρεῖν, οὐχ ἡ πενία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλοῦτος· ἡ μὲν τῇ ἀπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων, ὁ δὲ τῷ πόρῳ τῶν περιττῶν, ὅταν μὴ λόγον ἔχωσι κυβερνήτην.

A avaritia habere vellet, sed præ multitudine non posset, hæret et angitur, tanquam admodum pauper, qui nimium erat locuples. Cognoscit enim quod (*f*) non nimia tantum penuria, sed nimiæ quoque divitiæ angere solent : ibi quidem ob rerum necessariarum penuriam ; hic autem ob facultates superfluas, ubi rationem non habuerint, quæ gubernet.

Καὶ βλέπε μοι βαθεῖαν ἄνοιαν. Δέον γὰρ κενῶσαι τοὺς παλαιοὺς καρποὺς εἰς γαστέρας πενήτων, ἢ καὶ τῶν νεωστὶ γεωργουμένων ἀπόμοιραν τοῖς πτωχοῖς δωρήσασθαι, καὶ οὕτω ποιῆσαι μὲν καὶ εὐρυχωρίαν, εὐχαριστῆσαι δὲ καὶ τῷ δωρησαμένῳ τὴν εὐφορίαν Θεῷ, τοῦτο μὲν οὐκ ἐνενόησε, σκοτισθεὶς ὑπὸ τῆς πλεονεξίας· ἕτερον δὲ τρόπον ἐνθυμεῖται ταύτης ἐπάξιον.

Considera etiam mihi profundam insipientiam. Cum enim veteres fructus evacuare oporteret in ventres pauperum : aut etiam de his, qui nuper culti erant partem errogare pauperibus, et ita locum facere etiam abunde patentem, ac Deo gratias agere ob fertilitatem : hoc ille non cogitavit, avaritia obtenebratus, sed alium locum exstruere meditatur convenientem *g*.

Καὶ εἶπε — ἀγαθά μου (13). Ἄφρονι (14) συμβούλῳ ἑαυτῷ χρησάμενος ἐσχέψατο πάντα ὑποδέξασθαι μόνος, ἵνα πάντας ἀποστερήσῃ τῆς ἀπ' αὐτῶν ὠφελείας, οὐ συνορῶν, ὅτι οὐ δι' αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐνδεεῖς ἡ χώρα αὐτοῦ εὐφόρησε, καὶ οὐχ ἵνα κερδαίνῃ τοὺς καρποὺς, ἀλλ' ἵνα οἰκονομῇ τούτους καὶ διανέμῃ καὶ τοῖς πένησιν. Εἰ γὰρ δι' αὐτὸν μόνον εὐφόρησε, μόνα ἂν ἔφυσε τὰ ἀρκοῦντα τούτῳ.

B Vers. 18. *Et dixit — bona mea.* Imprudenti usus consilio, consideravit quo pacto solus omnia reciperet ut omnes utilitate, quæ posset a fructibus provenire, fraudaret : non perspiciens, quod non ipsi soli, verum etiam indigentibus ager suus uberes fructus attulerat : neque ut fructus lucrifaceret, sed ut ipsos dispensaret, ac pauperibus divideret. Si enim ipsi soli fertilis fuisset, certe ea tantum produxisset, quæ illi satis fuissent.

Καὶ ἐρῶ — εὐφραίνου. Ὦ πλούσιε, ἔχεις μὲν πολλὰ ἀγαθὰ, πόθεν δὲ γινώσκεις, ὅτι ἀπόκεινται εἰς ἔτη πολλά ; αὐτοί τε γὰρ οἱ καρποὶ, καὶ σὺ μετὰ τούτων, εὐφθαρτοί ἐστε καὶ πρόσκαιροι. Διὸ καὶ εἰκότως ἄφρων ἐκλήθης.

Vers. 19. *Et dicam — gaude.* O dives, habes quidem multa bona : unde autem nosti, quod reposita sint in annos multos ? ipsi enim fructus, tuque cum ipsis, corruptibiles estis ac temporales, ideoque merito stultus vocatus es.

Εἶπε — ἀπὸ σοῦ. Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα, διὰ τοῦ συνειδότος. Τότε γὰρ τὸ συνειδὸς, αἰσθόμενον τοῦ θανάτου, τοιαῦτα διαλέγεται. Καὶ ὅρα, πῶς οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτῷ (15) ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, καὶ πῶς τὰ περιττὰ μέριμναν μὲν αὐτῷ προσξένησαν, ὡς εἴρηται, ζωὴν δὲ προσθεῖναι οὐκ ἠδυνήθησαν.

Vers. 16. *Ait — a te.* Hæc ei dixit per conscientiam : tunc enim conscientia mortem sentiens talia disserit. Et vide, quomodo non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet, et quomodo superflua collicitudinem quidem ipsi conciliaverunt, vitam vero addere non potuerunt.

Ἃ — ἔσται ; Οὐ μόνον γὰρ, ἃ ἐθησαύρισας, σοὶ οὐκ ἔσται, σὰ οὐ γενήσεται· ἀλλ' οὐδὲ δῆλόν σοι, τίνος ἔσται ταῦτα, εἴτε κληρονόμου, εἴτε ξένου, εἴτε φίλου, εἴτε ἐχθροῦ, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη λύπης ἐστί.

Vers. 20. *Quæ cedent ?* Non solum, quæ recondidisti, tibi non cedent, tua non erunt, sed nec tibi manifestum est, cujus hæc erunt, utrum hæredis, an peregrini : amici, an inimici : quod ipsum etiam mœrorem adauget.

Οὕτως — πλουτῶν. Ὁ θησαυρῷ πεποιθὼς, καὶ μὴ εἰς Θεὸν θαρρῶν, ὁ ταμιευόμενος ἑαυτῷ τὰ πρόσκαιρα, καὶ μὴ κατὰ Θεὸν πλουτῶν. Κατὰ Θεὸν δὲ πλοῦτος, ἡ κτῆσις τῶν ἀρετῶν.

Vers. 21. *Sic — ditescit.* Qui thesauro fidit, et in Deum non habet fiduciam, qui sibi in futurum temporalia reponit, et secundum Deum non ditescit ; divitiæ vero secundum Deum, sunt aquisitio virtutum.

Εἶπε — ἐνδύματος. Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐζήγησιν τοῦ· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε (16), καὶ τὰ ἑξῆς.

Vers. 22. *Dixit* — Vers. 23 *indumentum.* Hæc quoque dixit quinto juxta Matthæum capite ; et in eo quære dicti illius expositionem : *propterea dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ, quid edatis aut quid bibatis neque corpori vestro quid induamini* [93], et cætera.

[93] Matth. VI, 25.

Variæ lectiones et notæ

(13) Hic in textu omittit Hentenius, καὶ τὰ ἀγαθά μου. Monuit ea de re in Præfatione.

(14) Ingeniose de eodem Theophyl· p. 408 A, ὁ δὲ οὐν ἄκαρπος περὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν, ὥστε, πρὶν ἢ λαβεῖν, συνεῖχεν.

(15) Ita quoque I. I. in contextu codex uterque.

(16) Codex B inter ἐνδύσησθε et ἐνδύσεσθε dubium facit lectorem.

(*f*) *Cognoscit enim quod.* Hæc frustra addidit interpres. Οἶδε nihil aliud est quam *solet.*

(*g*) *Locum—convenientem.* Modum excogitat ea dignum. Interpres videtur legisse τόπον. Ταύτης refertur ad πλεονεξίας.

Vers. 24. *Considerate — volucres?* In illo etiam de his invenies.

Vers. 25. *Quis*— Vers. 26. *solliciti estis* De hoc quoque ibi dictum est. Minimum autem vocat adjectionem quantitatis cubitalis ad staturam.

Vers. 27. *Considerate* — Vers. 28. *parum fidentes.* De his etiam prædicto capite disputavimus.

Vers. 29. *Et vos* — Vers. 31. *vobis.* Præterea et de his : ibi ergo lege omnium horum enarrationem diligenter expositam.

Μετεωρίζεσθαι autem. (pro quo *extolli* vertimus) hic mihi intellige, a cœlestibus distrahi ad terrena.

†† Aut superbiam seu elatos spiritus.

Vers. 32. *Ne — grex.* Postquam a corporali sollicitudine adduxit, jubet, non timere indigentiam corporalis necessitatis : pusillum gregem vocans, congregationem fidelium, collatam ad magnitudinem angelicæ multitudinis. In parabola siquidem, angelos, nonaginta novem oves appellavit, fideles verounam.

Vel etiam ad magnitudinem multitudinis infidelium.

Aut propter voluntariam dejectionem hujusmodi gregis. Deinde causam etiam addit, cur timere non oporteat.

Vers. 32. *Quia — regnum.* Quod si adeo magnam ac præcellentem fruitionem tribuit, dabit utique et necessaria, vitæque sufficientia.

Vers. 33. *Vendite — eleemosynam.* Hoc præceptum ad eos, qui habent, dirigitur.

Vers. 33. *Facite — corrodit.* Βαλάντιον est ipse thesaurus. Non veterascens, idem est, quod non deficiens ; secunda itaque particula interpretativa est primæ. Lege præterea quinto juxta Matthæum capite interpretationem ejus quod dicit : *Ne recondatis vobis thesauros in terra* [94], et cætera, ubi etiam de his, quæ sequuntur, invenies.

Vers. 34. *Ubi — erit.* Consequenter ibi etiam de his dictum est.

Vers. 35. *Sint — accensæ.* Cum præcinctos esse jubet, practicam, sive operativam, proponit virtutem : cum vero lucernas accendi præcipit, contemplativam. Solent enim qui aliquid operantur lumbos habere præcinctos, et qui casti, modesti ac sobrii (*h*) degunt, lucernas incendere : illi quidem ut expedite operentur ; hi vero ut in luce permaneant.

Aliter quoque per lumborum præcinctionem ad concupiscibilis alligationem adhortatur ; nam in lumbis concupiscibile situm est, per lucernarum vero accensionem, splendorem interioris ac elo-

Κατανοήσατε — πετεινῶν ; Ἐν ἐνείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Τίς — μεριμνᾶτε. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἴρηται. Ἐλάχιστον δὲ λέγει τὴν πηχυαίαν προσθήκην τῆς ἡλικίας.

Κατανοήσατε — ὀλιγόπιστοι. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ διελάβομεν.

Καὶ ὑμεῖς — ὑμῖν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τῶν εἰρημένων πάντων ἐξήγησιν ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Μετεωρισμόν (17) δὲ νόει μοι νῦν τὸν περισπασμόν, τὸν ἀπὸ τῶν οὐρανίων ἐπὶ τὰ γήϊνα.

[Ἢ (18) τὴν ὑψηλοφροσύνην.]

Μὴ ποίμνιον. Ἀποστήσας τῆς σωματικῆς μερίμνης, κελεύει, μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἔνδειαν τῆς σωματικῆς χρείας. Μικρὸν δὲ ποίμνιον λέγει, τὸ σύστημα τῶν πιστῶν, ὅσον πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀγγελικῆς πληθύος. Ἐν τῇ παραβολῇ γὰρ τοὺς μὲν ἀγγέλους ἐνενηκονταεννέα πρόβατα εἶπε · τοὺς δὲ πιστούς, ἕν.

Ἢ καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πλήθους τῶν ἀπίστων.

Ἢ καὶ διὰ τὴν ἑκούσιον ταπείνωσιν τοῦ τοιούτου ποιμνίου · εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ φοβεῖσθαι.

Ὅτι βασιλείαν. Εἰ δὲ τὴν οὕτω μεγάλην καὶ ἀπέραντον ἀπόλαυσιν δίδωσι, δώσει πάντως καὶ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ζωαρκῆ.

Πωλήσατε — ἐλεημοσύνην. Αὕτη ἡ ἐντολὴ πρὸς τοὺς (19) ἔχοντας ἀποτέταται.

Ποιήσατε — διαφθείρει, Βαλάντιον (20) μέν ἐστιν, ὁ θησαυρός · μὴ παλαιούμενον δέ, τὸ ἀνέκλειπτον . διὸ καὶ ἑρμηνευτικός ἐστιν ὁ δεύτερος λόγος. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ · Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἑξῆς, ἔνθα καὶ περὶ τῶν ἑξῆς εὑρήσεις.

Ὅπου — ἔσται. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Ἔστωσαν — καιόμενοι. Διὰ μὲν τοῦ κελεύειν περιεζῶσθαι, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ὑποτίθεται · διὰ δὲ τοῦ ἐπιτάττειν λυχναπτεῖν, τὴν θεωρητικήν. Εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ ἐργαζομένοι τὰς ὀσφύας περιεζῶσθαι, καὶ οἱ νήφοντες λύχνους καίειν, οἱ μὲν, ἵνα εὐσταλῶς ποάττωσιν · οἱ δὲ, ἵνα θεωροῦντες διάγωσι.

Καὶ ἑτέρως δέ, ἡ μὲν τῶν ὀσφύων περίζωσις, τὸν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ περιδέσμευσιν διακελεύεται · ἐν ταῖς ὀσφύσι γὰρ κεῖται τὸ ἐπιθυμητικόν · ἡ δὲ τῶν λύχνων καῦσις, εἴτουν, ἀνάκαυσις καὶ ἔκκαψις, τὴν

[94] Matth. VI. 19.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Hentenius pro suo arbritrio videtur scripsisse μετεωρίζεσθαι. Igitur stiam περισπασμὸν reddidit *distrahi*.

(18) Inclusa, in textu B, in marginc, A. Non habet Hentenius.

(19) Πλουσίους.

(20) Βαλλάντιον, A.

(h) Tribus vocabulis reddidit unum νήφοντες.

ητα τοῦ τε ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ προ- A quentis sermonis statuit. Oportet enim, ut hic
διατάττεται. Χρὴ γὰρ τούτους ἀεὶ λάμπειν semper illuminet, tum nos, tum eos qui a nobis
ίζειν, τὸν μὲν ἡμᾶς, τὸν δὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν docentur (*i*).
μένους.

ὑμεῖς — γάμων. Διὰ παραβολῆς ἐνέφηνεν Vers. 36. *Et vos — nuptiis.* Per similitudinem
σθαι πρὸς ἀπάντησιν αὐτοῦ, πάντα καλῶς significavit, ut ad occursum suum præparentur,
ένους καὶ ἀναμένοντας αὐτὸν μέλλοντα πά- in omnibus bene dispositi, et exspectantes eum,
ν ἐξ οὐρανοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀνάλυσιν μὲν qui rursum e cœlo venturus est. Propter hoc enim
τὴν μετὰ τὸ ἀναβῆναι χρονίαν αὐτοῦ κά- descensum suum, quo, longo exspectatus tempore,
άμους δὲ, τὴν ἄνω εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλία- veniet, reversionem nominavit ; nuptias vero su-
pernam lætitiam et exsultationem.

- αὐτῷ. Τουτέστιν, ἵνα αἰσθόμενοι τῆς παρουσίας Vers. 36. *Ut — ei.* Hoc est, ut cognoscentes ejus
ροθύμως καὶ μετὰ χαρᾶς ἀπαντήσωσιν, οὐδέν τι adventum, prompte et cum gaudio occurrant, nul-
συνειδότες ἑαυτοῖς. Περαιτέρω γὰρ οὐ περιερ- lius sibi mali conscii. Præter hæc autem nihil est
τὴν παραβολήν. curiose scrutandum de parabola.

οιοι — γρηγοροῦντας. Γρηγοροῦντας ἔτι, διὰ τὸ B Vers. 37. *Beati — vigilantes.* Vigilantes item
όρσει ἀποθανεῖν αὐτούς. Ἀρετὴ γὰρ τῆς ψυχῆς eo quod in vigilantia moriantur : cum enim animæ
γρήγορσις, συμπαραμένει αὐτῇ. virtus sit vigilantia, simul cum ea permanet.

δὲ ἀπὸ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐλεύσεως καὶ Quidam vero ex hoc reditu et adventu ac pulsa-
ς ἐνόησαν, ὅτι ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐπιδημεῖ tione intellexerunt, quod Christus advenit ad
ευταῖς τῶν δικαίων, καὶ οὐ μόνον τούτων, mortem justorum, nec horum tantum, verum etiam
εἰ τῶν ἁμαρτωλῶν. Καὶ τοῦτο βεβαιοῦσιν, peccatorum ; et hoc ex eo confirmant, quod dixerit
ὃ εἰπεῖν τὸν Θεὸν τῷ πλουσίῳ, Ἄφρον, Deus diviti : ***Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te*** [95].
τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ

ιι δὲ τὸ τοιοῦτον νόημα δεχόμενοι, φασὶν Alii vero hunc accipiunt intellectum, ut dicant,
ν Χριστοῦ, τὸν λόγον αὐτοῦ, τὸν μεταπα- Christi adventum esse sermonem ejus, qui tunc
τηνικαῦτα τοὺς μὲν δικαίους εἰς χαράν, τοὺς justos accersit ad gaudium, peccatores autem ad
τωλοὺς, εἰς λύπην. mœrorem.

— αὐτοῖς. Περιζώσεται, τῇ δικαιοσύνῃ Vers. 37. *Amen — illis.* Præcinget se, justitia
ποδόσεως, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, εἰς ἀνάπαυσιν C retributionis ; et faciet illos discumbere, ad
ὡς δι' αὐτὸν κεκοπιακότας, καὶ διακονήσει requiem sempiternam, tanquam eos qui propter
ιανομὴν τῶν ἀξίων ἀμοιβῶν. ipsum laboraverunt : ac ministrabit illis, distribu-
tionem dignarum retributionum.

ἂν — ἐκεῖνοι. Ἐπειδὴ νυκτὶ ἔοικεν ὁ παρο- Vers. 38. *Et si — illi.* Quia nocti præsens vita
διὰ τὴν κατακεχυμένην αὐτοῦ ζόφωσιν καὶ assimilatur, propter infusam ei caliginem ac erro-
ἀπὸ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν παθῶν, εἰκότως rem a dæmonibus et affectibus : merito in diversas
όρους φυλακὰς αὐτὸν διαιρεῖ. Οἱ παλαιοὶ vigilias, seu custodias, ipsam dividit. Veteres enim,
κτοφύλακες εἰς τρεῖς φυλακὰς τὴν νύκτα qui nocte vigilabant, in tres excubias ipsam divi-
τινὲς δὲ εἰς τέσσαρας. Καὶ πρώτην μὲν debant : quidam vero in quatuor. Et primam
λέγει, τὴν κατάστασιν τῶν τελειοτέρων quidem dicit, statum eorum qui ad virtutem sunt
ὴν· δευτέραν δὲ, τὴν τῶν μέσων· τρίτην δὲ, perfectiores, secundam, mediocrium, tertiam, po-
τελευταίων, οἱ σύμπαντες, εἰ εὑρεθῶσιν οὕτως, stremorum : qui omnes, si ita inventi fuerint,
ίδων εἶπεν, ἦγουν, ἕτοιμοι κατὰ τὸν τοῦ θανάτου sicut ante dixit, videlicet parati mortis tempore,
μακάριοι πάντως, ὡς τῆς μακαρίας ζωῆς beati erunt, utpote vitæ beatæ pariter participes.
ες ἀναλογως. D

— αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφα- Vers. 39. *Hoc — suam.* Quinquagesimo octavo
ῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν· Ἐκεῖνο δὲ γινώ- etiam capite Evangelii juxta Matthæum dixit : *Illud autem scitote, quod si sciret paterfamilias, qua vigilia fur venturus erat, vigilasset utoque,* et
ίτε εἰ ἤδει ὁ οἰκοδεσπότης, ποίᾳ φυλακῇ ὁ cætera [96]. Lege ergo ibi enarrationem.
ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ
ι τὴν ἐξήγησιν ἐκεῖ.

— ἔρχεται. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εἴρηται, καὶ Vers. 40. *Et — venturus est.* Ibi quoque hæc
ται. dicta sunt ac declarata.

c. XII, 20. [96] Matth. XXIV, 43.

Variæ lectiones et notæ.

ortet enim hos semper lucere et illuminare, illum quidem nos, hunc vero eos, qui a nobis do-

Vers. 24. *Considerate — volucres?* In illo etiam de his invenies.

Vers. 25. *Quis*— Vers. 26. *solliciti estis* De hoc quoque ibi dictum est. Minimum autem vocat adjectionem quantitatis cubitalis ad staturam.

Vers. 27. *Considerate* — Vers. 28. *parum fidentes.* De his etiam prædicto capite disputavimus.

Vers. 29. *Et vos* — Vers. 31. *vobis.* Præterea et de his : ibi ergo lege omnium horum enarrationem diligenter expositam.

Μετεωρίζεσθαι autem. (pro quo *extolli* vertimus) hic mihi intellige, a cœlestibus distrahi ad terrena.

†† Aut superbiam seu elatos spiritus.

Vers. 32. *Ne — grex.* Postquam a corporali sollicitudine adduxit, jubet, non timere indigentiam corporalis necessitatis : pusillum gregem vocans, congregationem fidelium, collatam ad magnitudinem angelicæ multitudinis. In parabola siquidem, angelos, nonaginta novem oves appellavit, fideles vero unam.

Vel etiam ad magnitudinem multitudinis infidelium.

Aut propter voluntariam dejectionem hujusmodi gregis. Deinde causam etiam addit, cur timere non oporteat.

Vers. 32. *Quia — regnum.* Quod si adeo magnam ac præcellentem fruitionem tribuit, dabit utique et necessaria, vitæque sufficientia.

Vers. 33. *Vendite — eleemosynam.* Hoc præceptum ad eos, qui habent, dirigitur.

Vers. 33. *Facite — corrodit.* Βαλάντιον est ipse thesaurus. Non veterascens, idem est, quod non deficiens ; secunda itaque particula interpretativa est primæ. Lege præterea quinto juxta Matthæum capite interpretationem ejus quod dicit : *Ne recondatis vobis thesauros in terra* [94], et cætera, ubi etiam de his, quæ sequuntur, invenies.

Vers. 34. *Ubi — erit.* Consequenter ibi etiam de his dictum est.

Vers. 35. *Sint — accensæ.* Cum præcinctos esse jubet, practicam, sive operativam, proponit virtutem : cum vero lucernas accendi præcipit, contemplativam. Solent enim qui aliquid operantur lumbos habere præcinctos, et qui casti, modesti ac sobrii (*h*) degunt, lucernas incendere : illi quidem ut expedite operentur ; hi vero ut in luce permaneant.

Aliter quoque per lumborum præcinctionem ad concupiscibilis alligationem adhortatur ; nam in lumbis concupiscibile situm est, per lucernarum vero accensionem, splendorem interioris ac elo-

A Κατανοήσατε — πετεινῶν ; Ἐν ἐνείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Τίς — μεριμνᾶτε. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἴρηται. Ἐλάχιστον δὲ λέγει τὴν πηχυαίαν προσθήκην τῆς ἡλικίας.

Κατανοήσατε — ὀλιγόπιστοι. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ διελάβομεν.

Καὶ ὑμεῖς — ὑμῖν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τῶν εἰρημένων πάντων ἐξήγησιν ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Μετεωρισμόν (17) δὲ νόει μοι νῦν τὸν περισπασμὸν, τὸν ἀπὸ τῶν οὐρανίων ἐπὶ τὰ γήϊνα.

[Ἢ (18) τὴν ὑψηλοφροσύνην.]

Μὴ ποίμνιον. Ἀποστήσας τῆς σωματικῆς μερίμνης, κελεύει, μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἔνδειαν τῆς σωB ματικῆς χρείας Μικρὸν δὲ ποίμνιον λέγει, τὸ σύστημα τῶν πιστῶν, ὅσον πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀγγελικῆς πληθύος. Ἐν τῇ παραβολῇ γὰρ τοὺς μὲν ἀγγέλους ἐνενηκονταεννέα πρόβατα εἶπε · τοὺς δὲ πιστοὺς, ἕν.

Ἢ καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πλήθους τῶν ἀπίστων.

Ἢ καὶ διὰ τὴν ἑκούσιον ταπείνωσιν τοῦ τοιούτου ποιμνίου · εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ φοβεῖσθαι.

Ὅτι βασιλείαν. Εἰ δὲ τὴν οὕτω μεγάλην καὶ ἐξαίρετον ἀπόλαυσιν δίδωσι, δώσει πάντως καὶ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ζωαρκῆ.

Πωλήσατε — ἐλεημοσύνην. Αὕτη ἡ ἐντολὴ πρὸς τοὺς (19) ἔχοντας ἀποτέταται.

C Ποιήσατε — διαφθείρει, Βαλάντιον (20) μὲν ἐστιν, ὁ θησαυρός · μὴ παλαιούμενον δὲ, τὸ ἀνάλιπτον . διὸ καὶ ἑρμηνευτικός ἐστιν ὁ δεύτερος λόγος. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ · Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἑξῆς, ἔνθα καὶ περὶ τῶν ἑξῆς εὑρήσεις.

Ὅπου — ἔσται. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη.

Ἔστωσαν — καιόμενοι. Διὰ μὲν τοῦ κελεύειν περιεζῶσθαι, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ὑποτίθεται · διὰ δὲ τοῦ ἐπιτάττειν λυχναπτεῖν, τὴν θεωρητικήν. Εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ ἐργαζόμενοι τὰς ὀσφῦς περιεζῶσθαι, καὶ οἱ νήφοντες λύχνους καίειν. οἱ μὲν, ἵνα εὐσταλῶς ποάττωσιν · οἱ δὲ, ἵνα θεωροῦντες διάγωσι.

D Καὶ ἑτέρως δὲ, ἡ μὲν τῶν ὀσφύων περίζωσις, τὴν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ περιδέσμευσιν διακελεύεται · ἐν ταῖς ὀσφύσι γὰρ κεῖται τὸ ἐπιθυμητικόν · ἡ δὲ τῶν λύχνων καῦσις, εἴτουν, ἀνάκαυσις καὶ ἄναψις, τὴν

[94] Matth. VI. 19.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Hentenius pro suo arbritrio videtur scripsisse μετεωρίζεσθαι. Igitur stiam περισπασμὸν reddidit *distrahi.*

(18) Inclusa, in textu B, in margine, A. Non habet Hentenius.

(19) Πλουσίους.

(20) Βαλλάντιον, A.

(h) Tribus vocabulis reddidit unum νήφοντες.

τητα τοῦ τε ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ προ- A quentis sermonis statuit. Oportet enim, ut hic
διατάττεται. Χρὴ γὰρ τούτους ἀεὶ λάμπειν semper illuminet, tum nos, tum eos qui a nobis
τίζειν, τὸν μὲν ἡμᾶς, τὸν δὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν docentur (i).
μένους.

ὑμεῖς — γάμων. Διὰ παραβολῆς ἐνέφηνεν Vers. 36. *Et vos — nuptiis.* Per similitudinem
εσθαι πρὸς ἀπάντησιν αὐτοῦ, πάντα καλῶς significavit, ut ad occursum suum præparentur,
μένους καὶ ἀναμένοντας αὐτὸν μέλλοντα πά- in omnibus bene dispositi, et exspectantes eum,
ιν ἐξ οὐρανοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀνάλυσιν μὲν qui rursum e cœlo venturus est. Propter hoc enim
ι τὴν μετὰ τὸ ἀναβῆναι χρονίαν αὐτοῦ κά- descensum suum, quo, longo exspectatus tempore,
γάμους δὲ, τὴν ἄνω εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλία- veniet, reversionem nominavit ; nuptias vero su-
pernam lætitiam et exsultationem.

– αὐτῷ. Τουτέστιν, ἵνα αἰσθόμενοι τῆς παρουσίας Vers. 36. *Ut — ei.* Hoc est, ut cognoscentes ejus
τροθύμως καὶ μετὰ χαρᾶς ἀπαντήσωσιν, οὐδέν τι adventum, prompte et cum gaudio occurrant, nul-
συνειδότες ἑαυτοῖς. Περαιτέρω γὰρ οὐ περιερ- lius sibi mali conscii. Præter hæc autem nihil est
τὴν παραβολήν. curiose scrutandum de parabola.

ριοι — γρηγοροῦντας. Γρηγοροῦντας ἔτι, διὰ τὸ B Vers. 37. *Beati — vigilantes.* Vigilantes item
ρσει ἀποθανεῖν αὐτούς. Ἀρετὴ γὰρ τῆς ψυχῆς eo quod in vigilantia moriantur : cum enim animæ
ἐγρήγορσις, συμπαραμένει αὐτῇ. virtus sit vigilantia, simul cum ea permanet.

δὲ ἀπὸ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐλεύσεως καὶ Quidam vero ex hoc reditu et adventu ac pulsa-
ις ἐνόησαν, ὅτι ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐπιδημεῖ tione intellexerunt, quod Christus advenit ad
ευταῖς τῶν δικαίων, καὶ οὐ μόνον τούτων, mortem justorum, nec horum tantum, verum etiam
αὶ τῶν ἁμαρτωλῶν. Καὶ τοῦτο βεβαιοῦσιν peccatorum ; et hoc ex eo confirmant, quod dixerit
ὃ εἰπεῖν τὸν Θεὸν τῷ πλουσίῳ, Ἄφρον, Deus diviti : *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt*
τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ *a te* [95].

οι δὲ το τοιοῦτον νόημα δεχομενοι, φασὶν Alii vero hunc accipiunt intellectum, ut dicant,
αν Χριστοῦ, τὸν λόγον αὐτοῦ, τὸν μετακα- Christi adventum esse sermonem ejus, qui tunc
ι τηνικαῦτα τοὺς μὲν δικαίους εἰς χαράν, τοὺς justos accersit ad gaudium, peccatores autem ad
τωλοὺς, εἰς λύπην. mœrorem.

ι — αὐτοῖς. Περιζώσεται, τῇ δικαιοσύνῃ Vers. 37. *Amen — illis.* Præcinget se, justitia
ποδόσεως, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, εἰς ἀνάπαυσιν C retributionis ; et faciet illos discumbere, ad
ὡς δι' αὐτὸν κεκοπιακότας, καὶ διακονήσει requiem sempiternam, tanquam eos qui propter
διανομὴν τῶν ἀξίων ὑμοιβῶν. ipsum laboraverunt : ac ministrabit illis, distribu-
tionem dignarum retributionum.

ίαν — ἐκεῖνοι. Ἐπειδὴ νυκτὶ ἔοικεν ὁ παρ- Vers. 38. *Et si — illi.* Quia nocti præsens vita
, διὰ τὴν κατακεχυμένην αὐτοῦ ζόφωσιν καὶ assimilatur, propter infusam ei caliginem ac erro-
ἀπὸ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν παθῶν, εἰκότως rem a dæmonibus et affectibus : merito in diversas
φόρους φυλακὰς αὐτὸν διαιρεῖ. Οἱ παλαιοὶ vigilias, seu custodias, ipsam dividit. Veteres enim,
κτοφύλακες εἰς τρεῖς φυλακὰς τὴν νύκτα qui nocte vigilabant, in tres excubias ipsam divi-
τινὲς δὲ εἰς τέσσαρας. Καὶ πρώτην μὲν debant : quidam vero in quatuor. Et primam
λέγει, τὴν κατάστασιν τῶν τελειοτέρων quidem dicit, statum eorum qui ad virtutem sunt
ὴν· δευτέραν δὲ, τὴν τῶν μέσων· τρίτην δὲ, perfectiores, secundam, mediocrium, tertiam, po-
τελευταίων, οἱ σύμπαντες, εἰ εὑρεθῶσιν οὕτως, stremorum : qui omnes, si ita inventi fuerint,
κθὼς εἶπεν, ἤγουν, ἕτοιμοι κατὰ τὸν τοῦ θανάτου sicut ante dixit, videlicet parati mortis tempore,
μακάριοι πάντως, ὡς τῆς μακαρίας ζωῆς beati erunt, utpote vitæ beatæ pariter participes.
τες ἀναλόγως. D

ι — αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφα- Vers. 39. *Hoc — suam.* Quinquagesimo octavo
οῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν· Ἐκεῖνο δὲ γινώ- etiam capite Evangelii juxta Matthæum dixit : *Illud*
ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης, ποίᾳ φυλακῇ ὁ *autem scitote, quod si sciret paterfamilias, qua*
ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ *vigilia fur venturus erat, vigilasset utoque,* et
ι τὴν ἐξήγησιν ἐκεῖ. cætera [96]. Lege ergo ibi enarrationem.

— ἔρχεται. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εἴρηται, καὶ Vers. 40. *Et — venturus est.* Ibi quoque hæc
ται. dicta sunt ac declarata.

ic. XII, 20. [96] Matth. XXIV, 43.

Variæ lectiones et notæ.

portet enim hos semper lucere et illuminare, illum quidem nos, hunc vero eos, qui a nobis do-

Vers. 41. *Ait* — Vers. 42. *demensum cibum?* Sciens Petrus, quasdam parabolas electis proprie aptari discipulis, quasdam vero communiter omnibus, merito de parabola interrogat, qua videlicet dixit : *Sicut lumbi vestri præcincti*, et cætera. Quid ergo Christus ? Requisito fideli ac prudenti dispensatore, deinde ipso beato prædicato, ostendit, quod de ipsis dixerit parabolam ; futurum enim erat, ut ipsi fidelium dispensatores fierent dantes ipsis in tempore demensum doctrinæ cibum.

Lege autem quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem : *Quisnam est fidelis servus, et prudens* [97] ? et ibi horum omnium invenies explanationem.

Vers. 43. *Beatus* — Vers. 44. *illum*. Ibi etiam hæc patefacta sunt.

Vers. 45. *Quod si* — Vers. 46. *ponet*. Consequenter etiam prædicto capite hæc dicta ac declarata sunt.

Vers. 47. *Ille* — *multis*. De futuris pastoribus est hic sermo, exterrens eos, qui omnem Dei voluntatem noverunt, nec se præparant, hoc est, non faciunt juxta beneplacitum ejus. Et protestatur, quod vapulabunt multis, puta, plagis ; id est, misere torquebuntur, quia scientes despexerunt.

Vers. 48. *Qui vero* — *paucis*. Atqui ignorabat voluntatem domini, sed tamen ita quoque vapulabit ; cum enim scire potuisset, non scivit : neque tamen tantum, ut prior : ille siquidem despexit, hic vero segnis fuit : gravior autem est segnitie contemptus. Significat autem fidelem, ignorantem ex ignavia ac ruditate Dei voluntatem. Infideles enim, non ex segnitie Dei voluntatem ignorant, sed voluntario errore ac immutabili pravitate.

Vers. 48. *Omni autem* — *quæretur*. Et hoc de pastoribus dictum est ; his enim magna gratia intellectus divinæ voluntatis data est, ad eorum qui pascuntur, utilitatem ; ideo etiam, tanquam ab his qui multa acceperunt talenta, multum lucri ab eis quæretur. Quod autem pastoribus data sit gratia, etiam Paulus dicit, scribens ad Timotheum : *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est cum impositione manuum presbyterii* [98].

Vers. 48. *Et—eo*. Exemplaris quidem sermo ; est autem et hic de eisdem. Cui enim multam summam ad negotiationem commendaverunt, plus lucri ex negotiatione petent ab eo. Ita et Christus, cui multum gratiæ commendavit, plus petet ab eo. Ei enim concredita est non solum propria salus verum etiam populi.

Vers. 49. *Ignem* — *terram*. Ignem nunc dicit, fidem ac sui dilectionem, demonstrans vehemen-

[97] Matth. XXIV, 45. [98] I. Tim. IV, 14.

Εἶπε — σιτομέτριον ; Εἰδὼς ὁ Πέτρος, ὅτι αἱ μὲν τῶν παραβολῶν τε καὶ ἐντολῶν, ἰδίᾳ τοῖς ἐξαιλεγμένοις μαθηταῖς ἁρμόζουσιν, αἱ δὲ, κοινῇ πᾶσι τοῖς πιστοῖς, εἰκότως ἐρωτᾷ περὶ τῆς παραβολῆς, δηλαδὴ, τῆς λεγούσης, Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ τὰ ἑξῆς· τί οὖν ὁ Χριστός ; Ἐπιζητήσας τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον οἰκονόμον (21), εἶτα μακαρίσας αὐτὸν, ἔδειξεν, ὅτι περὶ αὐτῶν εἶπε τὴν παραβολήν. Αὐτοὶ γὰρ ἔμελλον οἰκονόμοι γίνεσθαι τῶν πιστῶν, διδόντες αὐτοῖς ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον τῆς διδασκαλίας.

Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος ; καὶ πάντων τούτων εὑρήσεις ἐκεῖ τὴν ἑρμηνείαν.

Μακάριος — αὐτόν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διεσαφηνίσθησαν.

Ἐὰν δὲ — θήσει. Ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἐρρήθη, καὶ ἡρμηνεύθη.

Ἐκεῖνος — πολλάς. Περὶ τῶν μελλόντων ποιμαίνειν ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος (22). ἐκφοβῶν τοὺς εἰδότας μὲν πᾶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μὴ ἑτοιμάζοντας δὲ, τουτέστι, μὴ ποιοῦντας πρὸς ἀρέσκειαν αὐτοῦ, καὶ διαμαρτυρόμενος, ὅτι δαρήσονται πολλὰς, πληγὰς δηλονοτι, τουτέστι, κολασθήσονται χαλεπῶς, διότι εἰδότες κατεφρόνησαν.

Ὁ δὲ — ὀλίγας Καὶ μὴν ἠγνόει τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως δαρήσεται καὶ οὗτος, διότι δυνάμενος γνῶναι, οὐκ ἔγνω, πλὴν οὐ τοσοῦτον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ κατεφρόνησεν· οὗτος δὲ ἐῤῥεθύμησε. Χαλεπωτέρα δὲ ῥαθυμίας ἡ καταφρόνησις. Δηλοῖ δὲ τὸν πιστὸν, τὸν ἀγνοοῦντα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὰ ἀμαθίαν. Οἱ γὰρ ἄπιστοι οὐκ ἐκ ῥαθυμίας ἀγνοοῦσι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ αὐθαιρέτου πλάνης καὶ ἀμεταμελήτου κακίας.

Παντὶ δὲ — ζητηθήσεται (23). Καὶ τοῦτο περὶ τῶν ποιμαινόντων. Τούτοις γὰρ δίδοται πολὺ χάρισμα συνέσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὠφέλειαν τῶν ποιμαινομένων. Διὸ καὶ, ὡς πολλὰ τάλαντα λαβόντες, πολλὰ κέρδη ἀπαιτηθήσονται· ὅτι δὲ χάρισμα δίδοται τοῖς ποιμαίνουσι, φησὶ καὶ ὁ Παῦλος, γράφων πρὸς Τιμόθεον· Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου.

Καὶ — αὐτόν. Παραδειγματικὸς μὲν ὁ λογος, ἔστι δὲ καὶ οὗτος περὶ τῶν τοιούτων. Ὥσπερ γὰρ, ᾧ περιέθεντό τινες πολὺ κεφάλαιον εἰς ἐμπορίαν, πλεῖστον ἀπαιτήσουσιν αὐτὸν, διὰ τὸ ἐξ ἐμπορίας κέρδος· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, ᾧ παρέθετο πολὺ χάρισμα, περισσότερον ἀπαιτήσει αὐτόν. Χρεωστεῖ γὰρ, οὐ μόνον τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ λαοῦ.

Πῦρ — γῆν. Πῦρ λέγει νῦν τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην καὶ πίστιν, ἐμφαίνων τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(21) Οἰκοδεσπότην, B.
(22) Οὗτος ὁ λόγος, B.
(23) Hentenius hic addidit, *ab eo*. Sed meliorum agnoscit, παρ' αὐτοῦ.

ἄριον, ἣν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ
τὰ Ματθαῖον μάχαιραν ὠνόμασε, καὶ ζήτησον
ὴν ἐξήγησιν τοῦ· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον
εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην,
άχαιραν.

— ἀνήφθη ; Καὶ τί πλεῖον θέλω, ἐὰν ἀνήφθη ;
εῖον ἀναμένω ἐν τῷ κόσμῳ ; Ταῦτα δὲ λέγων,
, ὅτι ἤδη ἀνήφθη ἐν τοῖς μαθηταῖς, καὶ
ν οὐκ ἔτι σβεσθήσεται, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιδραμὼν
ὴν οἰκουμένην, καὶ ὅτι λοιπὸν αὐτὸς μεταβήσεται
ἰς ἐνταῦθα ζωῆς.

τισμα — βαπτισθῆναι. Φανερώτερον προα
ι περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι Βάπτισμα μέλλω
σθῆναι, τὸ δι' αἵματος· βάπτισμα τὴν σφαγὴν
καλέσας, ὡς καθάρσιον ἡμῶν.

πῶς — τελεσθῇ. Καὶ ὡσανεὶ ἀγωνιῶ, διὰ τὴν
τητα. Ἐνέφηνε δὲ, ὅτι ἐπείγεται σφαγῆναι ὑπὲρ
καὶ ἑκουσίως ἐπιδίδωσιν ἑαυτόν.

εἴτε — διαμερισμόν. Καθὼς εἰρήκαμεν ἀνω-
ζήτησον ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ. Μὴ νομίσητε, ὅτι
βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν
ν, ἀλλὰ μάχαιραν.
ονται — τρισί. Ταῦτα τὴν καθ' ἱστορίαν ἐξή-
οὐκ ἐπιδεχόμενα (25), κατὰ ἀναγωγὴν μόνον
ιτέον. Ἔστι γὰρ οἶκος μὲν εἷς, ἡ τοῦ πιστοῦ
πέντε δὲ, αἱ ἐν αὐτῇ πέντε δυνάμεις, νοῦς,
α, δόξα, φαντασία, καὶ αἴσθησις, αἵτινες πρὸ
οῦ λόγου τῆς πίστεως ἤνωντο, τουτέστιν, ὡμο-
ν εἰς φιληδονίαν· μετὰ δὲ τὸ ἐπιδημῆσαι τοὺς
ύταῖς, διαμερισθήσονται· αἱ τρεῖς μὲν αἱ
ά, ὁ νοῦς, καὶ ἡ διάνοια, καὶ ἡ δόξα, κατὰ τῶν
λόγων, τῆς τε φαντασίας καὶ τῆς αἰσθήσεως,
μφωνοῦσαι ταύταις· εἰς ἐμπάθειαν· αἱ δύο δὲ
ἄλογοι, κατὰ τῶν τριῶν ἐκείνων τῶν λογικῶν,
νάδουσαι ἐκείνοις εἰς ἀπάθειαν, ἕως ἂν ὁ λόγος
τὴν ἀλογίαν.

καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. Ἐπείπερ ὁ ἄνθρωπος
μὲν ἔχει δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὰς προειρη-
πέντε δὲ αἰσθήσεις τοῦ σώματος, ὁράσιν,
· ὀσφρησιν, γεῦσιν (26), καὶ ἁφήν· οἶκος μὲν
ὁ ἄνθρωπος· ἔσονται δὲ πέντε ἐν αὐτῷ διαι-
ισμέναι, ἤγουν, αἱ τρεῖς μὲν λογικαὶ δυνά-
τῆς ψυχῆς, νοῦς, διάνοια καὶ δόξα, κατὰ τῶν
πων δύο, φαντασίας καὶ αἰσθήσεως· αἱ
ε τιμιώταται αἰσθήσεις τοῦ σώματος, ὅρασις
ικοὴ, κατὰ τῶν λοιπῶν τριῶν, ὀσφρήσεως, γεύ-
καὶ ἁφῆς, διαμαχόμεναι ταύταις καὶ ὑποτάξαι
ικοῦσαι.

liam ac ipsius efficaciam, quam decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum appellavit gladium: ibi ergo quære dicti illius enarrationem : ***Ne putetis, quod venerim pacem missurus in terram ; non veni pacem missurus, sed gladium*** [99].

Vers. 49. ***Et — accensus est*** ? Et quid amplius volo ? Si etiam accensus est, quid amplius in mundo exspecto ? Hæc autem dicens significabat, quod in discipulis jam accensus erat, et accensus deinceps non exstingueretur, sed orbem percurreret universum , quanquam (*j*) jam ipse a præsenti vita transiret.

Vers. 50. ***Baptismate — baptizari.*** Manifestius prædicit de morte sua. Baptismate baptizandus sum, quod est per sanguinem : baptisma, dixit sui occisionem, tanquam nostri purificationem.

Vers. 50. ***Et quodammodo*** (*k*) **— *perficiatur.*** Et veluti anxius sum propter tarditatem, Ostendit autem, quod festinaret mori pro nobis, et voluntarie seipsum traderet.

Vers. 51. ***Putatis — separationem.*** Quære, veluti superius diximus, decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius enarrationem : ***Ne putetis, quod venerim pacem missurus in terram : non veni pacem missurus, sed gladium.***

Vers. 52. ***Erunt — tres.*** Hæc juxta historiam enarratione non egent, sed tantum secundum anagogen interpretanda sunt. Una enim domus, anima est viri fidelis : quinque vero, sunt quinque ejus potentiæ : puta mens, intelligentia, opinio, phantasia, et sensus : quæ ante fidei sermonem unitæ erant, hoc est, in voluptatum amore concordes. Postquam autem ad eas sermo ille pervenit, divisæ sunt tres rationales, mens, intelligentia et opinio ; adversus duas irrationales, puta, phantasiam, et sensum, non concordes cum ipsis in affectione : hæ vero irrationales contra tres prædictas rationales, non consonæ cum eis in immobilitate circa affectiones, donec ratio vincat irrationalitatem.

Præterea et alio modo. Cum homo habeat quinque animæ potentias, et quinque sensus corporis, visum, auditum, olfactum, gustum et tactum : domus esse potest ipse homo. Erunt autem in ea quinque divisi, videlicet tres rationales animæ potentiæ, mens, intelligentia et opinio, adversus reliquas duas, phantasiam et sensum : duo vero præcipui corporis sensus, visus et auditus, contra reliquos tres, olfactum, gustum et tactum : repugnantes illis ac subjicere contendentes.

Matth. x, 34.

Variæ lectiones et notæ.

) Forte ἐπιδραμεῖται.
) Ἐπιδεχόμεθα, A. Hentenius videtur legisse ἐπιδεόμενα τῆς ἐξηγήσεως.
(26) Γεῦσιν, ὄσφρησιν, B.

Quanquam. Quodque — transibit.
Et quodammodo. Videtur ergo in textu le-, καὶ πως. Hanc lectionem comprobat etiam subjecta interpretatio, nam ὡσανεὶ non est καὶ πῶς sed καί πως.

† Quomodo, cum quinque prius dixerit, nunc sex affert, tres enim binarios adducit? Non dividit quinarium in senarium, qui a quinario oriatur(*l*): sed mysticum quiddam denotat ille quinarius: senarium vero assumit exempli gratia. Quid est ergo, quod per quinarium significatur? Irreconciliabilitas, fœderisque carentia post fidem, inter eos qui ante susceptam fidem uniti erant cognatione et conjunctione.

A [Πῶς (27) πέντε εἰπών, ἓξ ἐπιφέρει; τρεῖς γὰρ ἐπάγει συζυγίας. Οὐ τὴν προτεθεῖσαν πεντάδα εἰς ἑξάδα ἁπλοῖ· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πεντάδος μυστικόν τι δηλοῖ· τὴν ἑξάδα δὲ παραδείγματος ἕνεκεν παραλαμβάνει. Τί οὖν τὸ διὰ τῆς πεντάδος δηλούμενον (28); Τὸ μετὰ τὴν πίστιν δυσκατάλλακτον καὶ ἀσυμβίβαστον τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν πρὸ τῆς πίστεως ἡνωμένων.

Sicut in quibusdam quinque, puta duobus hominibus et tribus rebus, aut duabus rebus et tribus hominibus, difficilis quædam est ac impossibilis conciliatio: cum duo homines de tribus rebus dissentiunt, aut e contrario tres de duabus: omnino enim necesse est, ut una trium duobus dividatur hominibus, vel duæ res in tres secentur, B cum nullus eorum divisam sortiri velit. Ita et in his, qui cognatione aut conjunctione uniti erant, dissentientibus. circa fidem ac divisis, et implacabiliter se habentibus. Erunt, inquit, duo super tribus, id est, tanquam duo homines super tribus rebus dissidentes, et rursum, tanquam tres homines super duabus rebus.

Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ πέντε τινῶν, ἤγουν, δύο μὲν ἀνθρώπων, τριῶν δὲ πραγμάτων, ἢ τριῶν μὲν ἀνθρώπων, δύο δὲ πραγμάτων, χαλεπή τις καὶ ἀδύνατος ἡ καταλλαγή, ὅταν οἱ δύο ἄνθρωποι περὶ τῶν τριῶν πραγμάτων στασιάζωσιν, ἢ τοὐναντίον οἱ τρεῖς περὶ τῶν δύο· ἀνάγκη γὰρ πάντως, ἢ τὸ ἓν τῶν τριῶν πραγμάτων τοῖς δυσὶν ἀνθρώποις ἐπιμερισθῆναι, ἢ τὰ δύο πράγματα εἰς τρία τμηθῆναι, μηδενὸς αὐτῶν ἐπιδεχομένου τυχὸν διαίρεσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν ἡνωμένων, στασιαζόντων κατὰ τὴν πίστιν, καὶ διαιρουμένων καὶ ἀσυμβατούντων. Ἔσονται, φησί, δύο ἐπὶ τρεῖς, τουτέστιν, ὡς δύο ἄνθρωποι ἐπὶ τρισὶ πράγμασι στασιάζοντες, καὶ ὡς τρεῖς ἄνθρωποι πάλιν ἐπὶ δυσὶ πράγμασιν.

Deinde ponit etiam exempla cognationum ac habitudinum eorum qui propinquissimi sunt, et sibi mutuo maxime familiares, sed divisi acutissimo fidei gladio, quæ per prædicationem inducitur: quorum duo binarii sunt sanguine conjunctornm, tertia conjunctio est affinium.

Εἶτα τίθησι καὶ παραδείγματα συγγενειῶν καὶ σχέσεων, τῶν γνησιωτάτων μὲν καὶ οἰκειοτάτων ἀλλήλοις, διαιρουμένων δὲ τῇ τμητικωτάτῃ μαχαίρᾳ τῆς κατὰ τὸ κήρυγμα πίστεως· ὧν αἱ μὲν δύο συζυγίαι, καθ' αἷμα, ἡ δὲ τρίτη ἐξ C ἀγχιστείας.

Præterea circa idem alio modo.

Duæ habitudines adversus tres personarum combinationes: et rursum tres personarum combinationes adversus duas habitudines: dupla siquidem habitudo est duorum extremorum processus iteratus, utpote a patre ad filium, et a filio ad patrem, et ita in cæteris Triplex vero personarum combinatio est, pater et filius, mater et filia, socrus et nurus. Quod autem Græce dicitur *ἐπὶ*, significat *contra* vel *adversus*, ut contra vel adversus tres aut duos ad significandam separationem vel alienationem.

Ἕτερος εἰς τὸ αὐτό.

Δύο σχέσεις ἐπὶ τρισὶ συζυγίαις προσώπων, καὶ τρεῖς αὖ συζυγίαι προσωπῶν ἐπὶ δυσὶ σχίσεσι. Διπλῆ μὲν γὰρ ἡ σχέσις τῶν πρός τι, ἀπό τε πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ ἀφ' υἱοῦ, πρὸς πατέρα, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Τριπλαῖ δὲ ἐνταῦθα αἱ συζυγίαι τῶν προκειμένων προσώπων, πατὴρ καὶ υἱός, μήτηρ καὶ θυγάτηρ, πενθερὰ καὶ νύμφη· τὸ δὲ, ἐπὶ τρισὶ, καὶ ἐπὶ δυσὶν, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τῶν τριῶν, καὶ κατὰ τῶν δύο, πρὸς διάζευξιν καὶ ἀπαλλοτρίωσιν.]

Vers. 53. *Dividetur — socrum suam.* Hæc prædictis non sunt coaptanda, sed ab alio principio legenda, ac secundum historiam interpretanda; significant enim divisionem fidelium ab infidelibus; D et quod propinquissimæ generis habitudines separabuntur. Lege autem decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius interpretationem: *Veni enim, ut dissidere faciam hominem adversus patrem suum*[1], et cætera, quæ præsentibus verbis plurimum conformis est.

Διαμερισθήσεται — πενθερὰν αὐτῆς. Ταῦτα τοῖς προρρηθεῖσιν οὐ συναπτέον, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς ἀναγνωστέον, καὶ καθ' ἱστορίαν ἑρμηνευτέον, δηλοῦντα τὸν διαμερισμὸν τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων, ὅτι καὶ αἱ γνησιώταται σχέσεις τοῦ γένους διαιρεθήσονται. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἦλθον γὰρ (29) διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς, πάνυ τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἁρμόζουσαν.

[1] Matth. x, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(27) Quæ hic inclusa sunt, codex uterque in margine exhibet. Referuntur autem ad versum 53, ubi etiam Hentenius exhibet.

(28) παραδηλούμενον, B.
(29) Γὰρ omittit A.

(*l*) *Qui — oriatur.* Τὴν προτεθεῖσαν est, quem proposuerat, de quo ante dixerat.

ὰ δὲ ἀναγωγὴν, πατὴρ μὲν ἂν εἴη ὁ νοῦς· A
ὲ αὐτοῦ, ὁ πονηρὸς λογισμὸς, καθ' οὗ στασιά-
ρνούμενος αὐτὸν, ὡς βλαβερόν. Μήτηρ δὲ εἴη
καρδία· θυγάτηρ δὲ αὐτῆς, ἡ πονηρὰ ἐνθύ-
, καθ' ἧς καὶ αὐτὴ στασιάσει, καὶ ἀπορραγή-
ταύτης. Πενθερὰ δὲ ἂν εἴη, ἡ Συναγωγὴ τῶν
ίων· νύμφη δὲ αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησία τῶν
ιανῶν, ὡς νυμφευθεῖσα τῷ Χριστῷ, ὃς ἦν υἱὸς
ηλωθείσης Συναγωγῆς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἐξ
γὰρ ἐβλάστησεν.

ιγε — δοκιμάζετε; Πρόσωπον τῆς γῆς καὶ
ύρανοῦ, ἡ ἐπιφάνεια ταύτης κἀκείνου. Λέγει
, ὅτι Ὑποκρινόμενοι πρόγνωσιν, τὴν ἐπι-
ν τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε διακρίνειν,
ι παρατηρήσεως αὐτῆς προλέγειν τὸ μέλλον·
ὲ καιρὸν τοῦτον, τὸν τῆς ἐμῆς παρουσίας B
ὅτι, πῶς οὐ διακρίνετε, ἐκ παρατηρήσεως
ομικῶν βίβλων καὶ προφητικῶν, ἐν αἷς κεῖν-
ημεῖα τούτου καὶ σύμβολα, ἀφ' ὧν εὐχερῶς
(30) διαγινώσκεται τοῖς προσέχουσι; Πρὸς τοὺς
ατεῖς δὲ ὁ λόγος, εἰ καὶ πρὸς τοὺς ὄχλους ἁπλῶς
ή.

δὲ — δίκαιον; Ἐφ' ἕτερον μετέβη λόγον,
ραινεῖ διὰ γνωρίμου παραδείγματος, ἀπαλλα-
τοῦ Σατανᾶ, ἤτοι, τῶν ἔργων αὐτοῦ, φάσκων,
καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ νοεῖτε τὸ καλὸν, εὐδιά-
ον ὄν;

— αὐτοῦ. Δὸς ἐργασίαν, ἤγουν, εἰσάγαγε
σπουδὴν, ἀγῶνα, ἀνταλλαγῆναι ἀπ' αὐτοῦ.
ηλοῖ δὲ ἀντίδικον μὲν, τὸν Σατανᾶν, τὸν κοινὸν
· ἄρχοντα δὲ, τὸν Θεὸν, τὸν πάντων Κύριον, C
ὸν ἀπαγόμεθα μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, δίκας ἀπαιτη-
ενοι τῶν πονηρῶν ἔργων ἡμῶν· ὁδὸν δὲ, τὸν
τα βίον, τὸν ἄστατον, ἐν ᾧ ὁδεύομεν μετὰ τοῦ
ου ἀντιδίκου ἡμῶν. Τοῦτο δὲ τὸ νόημα καθ'
μετεχειρίσατο (31) σκοπὸν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ
κτὰ Ματθαῖον.

ποτε — κριτήν. Ὁ διάβολος γὰρ, εἰ καὶ ἐχθρὸς
του Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκδικητὴς, ὡς ὁ Δαυὶδ
ξε (32).

: — πράκτορι. Τῷ ἀγγέλῳ, τῷ ἐπὶ τῶν κο-
ρίων.

. — φυλακήν. Εἰς κολασιν.

ω — ἀποδῷς. Ἕως οὗ πᾶν, ὃ κατεδικάσθης, D
ήτε, τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθέν ποτε.
γὰρ καταδικάζονται κολάζεσθαι οἱ τοιοῦτοι. Οὐ-
κωλύει νοεῖν τὰ ῥηθέντα καὶ κατὰ τὴν ἐξήγησιν
ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
ῖον.

Juxta anagogen vero pater esse potest mens, filius autem ejus prava cogitatio, adversus quam movebit seditionem, negans ipsam tanquam nocivam. Mater vero cor : filia ejus, prava cupiditas, adversus quam etiam ipsa insurget et ab ea avelletur. Socrus autem sit Synagoga Judæorum : nurus ejus, Ecclesia Christianorum, utpote nupta Christo, qui dictæ Synagogæ juxta humanitatem filius erat, nempe ab ipsa generatus.

Vers. 54. *Dicebat* — Vers. 56. *probatis* ? Facies cœli et terræ, superficies est hujus et illius. Dicit ergo : Dijudicantes apud vos præsagia, superficiem cœli et terræ nostis discernere, et ex ejus observatione, quod futurum est, prædicere ; hoc autem tempus, mei videlicet adventus, quomodo non discernitis ex observatione legalium librorum ac prophetalium, in quibus signa et præsagia posita sunt, quibus ipsum facile dignoscitur ab his, qui advertunt ? Est autem hic sermo ad Scribas, quanquam simpliciter ad turbas dictus sit.

Vers. 57. *Cur autem — justum ?* Ad alium transvit sermonem et exemplo notissimo admonet a Satana liberari, sive ab operibus ejus, dicens : Quare et a vobis ipsis non dijudicatis, quod honestum est cum facile sit ad dijudicandum ?

Vers. 58. *Cum — illo.* Da operam : sive afferas laborem, diligentiam, certamen, ut ab illo libereris. Per adversarium autem Satanam indicat, communem inimicum ; per magistratum vero, Deum, tanquam omnium Dominum, ad quem abducimur cum inimico, de malis operibus nostris causam dicturi. Viam autem, præsentem vitam instabilem intelligit, in qua cum hujusmodi adversario nostro proficiscimur. Hæc quoque sententia alio proposito tractata est capite quinto Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 58. *Ne forte — judicem.* Diabolus enim, etsi Dei inimicus est, tamen ejus ultor est, prout David docuit dicens : *Ut destruas inimicum et ultorem* [2].

Vers. 58. *Et — exactori.* Angelo, qui carceribus præpositus est.

Vers. 58. *Et — carcerem.* In supplicium.

Vers. 59. *Dico — exsolvas.* Donec omne id sustineas, ad quod condemnatus eras, hoc est, nunquam inde exibis ; ad hoc enim condemnantur hujusmodi, ut semper puniantur. Nihil autem prohibet, ut quæ dicta sunt, intelligantur juxta sensum, qui datus est prædicto quinto juxta Matthæum capite.

sal. VIII, 3.

Variæ lectiones et notæ.

) ὁ καιρός.
) Christus nimirum, Matt. v. 25.

(32) His addit Hentenius ex Psalmo : Τοῦ κατεαγῆναι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν.

CAP. XLVII. *De Galilæis, et iis qui in Siloe, et cætera.*

ΚΕΦ. ΜΖ'. Περὶ τῶν Γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ.

Cap. XIII. Vers. 1. *Aderant — ipsorum.* Hi Galilæi, cum partes tuerentur Judæ Galilæi, accusati sunt, tanquam qui a Cæsare defecissent, et Galilæam seditione adversus ipsum replevissent. Cum ergo quodam tempore congregati essent ac sacrificarent, audivit hoc Pilatus et ira fervens, mittit in eos milites. ipsisque jugulatis, sanguinem illorum miscuit sacrificiis ipsorum. Quæ ita ad rem gestam spectant, ita se habent. Aderant ergo quidam Judæi, nuntiantes Christo de illis, scire cupientes, utrum tanquam peccatores ultra omnes suæ regionis Galilæos hæc passi essent: ita enim ipsi existimabant.

Παρῆσαν — αὐτῶν (33). Οὗτοι οἱ Γαλιλαῖοι, τῆς μερίδος ὄντες Ἰούδα τοῦ Γαλιλαίου, διεβλήθησαν ὡς ἀποστάται τοῦ Καίσαρος, καὶ στάσεως ἐμπεπλώκοτες κατ' αὐτοῦ τὴν Γαλιλαίαν. Ποτὲ γοῦν ὁμοῦ συνιόντων καὶ θυόντων, μαθὼν τοῦτο Πιλάτος, καὶ ἐκζέσας τῷ θυμῷ, πέμπει κατ' αὐτῶν στρατιώτας, καὶ ἀποσφάξας αὐτοὺς, τὸ αἷμα τούτων ταῖς θυσίαις αὐτῶν ἀνέμιξε. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας οὕτω. Παρῆσαν δέ τινες Ἰουδαῖοι, ἀπαγγέλλοντες τῷ Χριστῷ περὶ αὐτῶν, ζητοῦντες μαθεῖν, εἰ ὡς ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς ὁμοχώρους Γαλιλαίους τοιαῦτα πεπόνθασιν. Οὕτω γὰρ οὗτοι (34) ᾤοντο.

Vers. 2. *Et respondens* — Vers. 3. *peribitis.* Cum omnes simpliciter essent peccatores, soli illi passsunt, ut et ipsi darent pœnas, et cæteri deprehensi corriperentur. Nisi ergo convertamini a movenda seditione adversus regem vestrum, Christum videlicet, subjiciendo vos ipsi, et a malitia ad virtutem ; *omnes similiter peribitis*, hoc est, etiam vos in sacrificiis interficiemini, in quibus extollimini ac gloriamini. Et ita factum est. In festo enim Paschæ, obsidione capti, a Romanis cæsi sunt.

Καὶ ὑποκριθεὶς — ἀπολεῖσθε. Πάντων ἁπλῶς ὄντων ἁμαρτωλῶν, μόνοι ἐκεῖνοι πεπόνθασιν, ἵνα δώσί τε αὐτοὶ δίκην, καὶ παιδευθῶσιν οἱ ὑπολειφθέντες. Ἐὰν οὖν μὴ μεταβάλλησθε ἀπὸ τοῦ στασιάζειν κατὰ τοῦ βασιλέως ὑμῶν, τοῦ Χριστοῦ δηλονότι, εἰς τὸ ὑποτάττεσθαι αὐτῷ, καὶ ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετήν, Πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε, τουτέστι, καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς θυσίαις ἀναιρεθήσεσθε, ἐφ' αἷς βραθύεσθε καὶ σεμνύνεσθε. Καὶ γέγονεν οὕτως. Ἐν τῇ ἑορτῇ γὰρ τοῦ Πάσχα ἐκπολιορκηθέντες ἀνῃρέθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Vers. 4 *Aut* — Vers. 5. *peribitis.* Etiam de his erat quæstio : an propterea casum adeo acerbum passi fuissent, quod essent peccatores ultra cunctos, qui Hierosolymis habitabant ; hic enim debitores appellavit peccatores. Ostendit itaque et de ipsis, ac protestatur, quod nisi convertantur, omnes similiter peribunt : hoc est, et ipsi acerbum accipient finem, sicut etiam acceperunt, a Romanis misere capti. Hinc ergo discamus, quod temporalis fratrum nostrorum exterminatio divinæ in omnes iræ exemplum est, facta ad correctionem nostram, propter summam Dei bonitatem, non propter sola illorum peccata. Deinde et parabolam affert, qua ostendat, quod nisi resipuerint, peribunt.

Ἢ ἐκεῖνοι — ἀπολεῖσθε. Καὶ περὶ τούτων ζήτησις ἦν, εἰ ὡς ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ τοιοῦτον πικρὸν ἐδέξαντο τέλος· ὀφειλέτας γὰρ νῦν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὠνόμασεν. Ἀποφαίνεται τοίνυν καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρεται, ὡς ἐὰν μὴ μεταβληθῶσι, πάντες ὁμοίως ἀπολοῦνται, τουτέστι, καὶ αὐτοὶ πικρὸν (35) δέξονται τέλος, ὅπερ ὡσαύτως ἐδέξαντο, χαλεπῶς ἐξαναλωθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Μανθάνομεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ μερικὴ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐξολόθρευσις δεῖγμα τῆς κατὰ πάντων θείας ὀργῆς ἐστι, πρὸς διόρθωσιν ἡμῶν γενομένη, διὰ τὴν ἄκραν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ διὰ μόνας τὰς ἐκείνων ἁμαρτίας αὐτοῖς ἐπήγετο. Εἶτα τίθησι καὶ παραβολὴν ἐμφαίνουσαν, ὡς εἰ μὲ μεταβληθῶσιν, ἀπολοῦνται.

Vers. 6. *Dixit autem* — Vers. 7. *occupat* ? Per ficum infrugiferam (*m*) indicat Synagogam Judæorum, foliis quidem lascivientem ac virentem, verbis videlicet legalibus ac propheticis, sed fructum non ferentem, puta, virtutem. Vinea autem mundus est, utpote plantatus, ut fructum Deo proferret jucundissimum ; cultor vero vineæ Christus, curam scilicet gerens hujusmodi vineæ, ac plantator fidelium ; habere autem ficum dicitur Pater, hunc namque solum fatetur Judæorum Synagoga Dominum suum.

Ἔλεγε δὲ — καταργεῖ; Συκῆν (36) μὲν ἄκαρπον ὑποδηλοῖ τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, φύλλοις μὲν κομῶσαν καὶ θάλλουσαν, εἴτουν, λόγοις νομικοῖς καὶ προφητικοῖς· καρπὸν δὲ μὴ φέρουσαν, ἤγουν, ἀρετήν. Ἀμπελὼν δὲ, ὁ κόσμος, ὡς φυτευθεὶς ἐπὶ τῷ ἐνεγκεῖν καρπὸν ἥδιστον τῷ Θεῷ· ἀμπελουργὸς δὲ, ὁ Χριστὸς, ὡς ἐπιμελούμενος τοῦ τοιούτου ἀμπελῶνος, καὶ φυτηκομῶν τοὺς πιστούς· ὁ δὲ ἔχων τὴν συκῆν, ἔστιν ὁ Πατήρ. Τοῦτον γὰρ μόνον Κύριον ἑαυτῆς ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ὁμολογεῖ. Τρία δὲ

Variæ lectiones et notæ.

(33) Αὐτῶν non agnoscit Hentenius in interpretatione, Miror sane. Nec enim de hoc monuit in Præfatione, nec αὐτῶν omissum est a Vulgato interprete Latino.

(34) Αὐτοί, pro οὗτοι, B.

(35) Πικρὸν καὶ αὐτοί, B.

(36) Forte, συκῆ μὲν ἄκαρπος.

(*m*) Interpres videtur legisse διὰ συκῆς ἀκάρπου.

ἱ τρεῖς πολιτεῖαι τῶν Ἰουδαίων, ἡ ὑπὸ τῶν
ἰθυνομένη, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν βασιλέων, καὶ ἡ ὑπὸ
χειρίων. Φησὶν οὖν, Ἔκκοψον αὐτὴν, διατί καὶ
ν καθιστᾷ ἀργήν ;

ἴε — κόπρια. Παρακαλεῖ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων,
Ἰουδαίων ἐνανθρωπήσας, καὶ ἱκετεύει ὑπὲρ
ατὰ σάρκα συγγενῶν, ἀφεθῆναι καὶ τοῦτο τὸ
ηλαδὴ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐδίδασκεν, ἕως οὗ
τὴν σκληρότητα, τὴν περὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν,
αλείῳ τῆς παραινέσεως, καὶ βάλῃ κόπρια (37)
ντα, τουτέστι, διδασκαλίαν πιαίνουσαν εἰς
φορίαν.

— καρπόν. Ἐλλειπτικὸς ὁ λόγος. Λείπει γὰρ
ἔχει.

ἴε — αὐτήν. Εἰς τὸν μέλλοντα καιρόν. Ὑπο-
δε, καθ' ὃν ἐπολιόρκησαν τὴν Παλαιστίνην οἱ
ἴοι. Τότε γὰρ παγγενῆ τὴν Συναγωγὴν τῶν
ίων ἐξέκοψε τῆς γῆς ἐκείνης, καὶ ἀντεφύτευσε
ἐκκλησίαν τῶν Χριστιανῶν, τὴν ἀεὶ καρποφο-
ν. Εἰ δέ τις εἴποι · Καὶ μὴν, οὐ παντάπασιν
ος ἦν ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ἐν τοῖς δη-
αις τρισὶ πολιτείαις · ἐκαρποφόρησαν γάρ τινες
αῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ, καθ' ὃν ἐδίδασκεν ·
ν, ὅτι τῶν πολλῶν ἡ κακία καλύπτει τῶν ὀλίγων
ετὴν, καὶ τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος κρίνε-

ΚΦ. ΜΗ'. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.

δὲ ἐδίδασκων — ὀκτώ. Δαιμόνιον ἀῤῥωστίας, μὴ
ὐτὴν ὑγιαίνειν.

ἦν — προσεφώνησε. Σπλαχνισθεὶς ἐκάλεσεν

— Θεόν. Πιστεύειν καὶ εὐγνωμονεῖν ἔμελλεν
ᾗ. Καὶ γὰρ καὶ δι' αὐτὸν ἦλθε, καὶ ἰαθεῖσα εὐχα-
· διὸ καὶ ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσε, λόγῳ μὲν, ὡς
ἐπιθέσει δὲ χειρῶν, ὡς ἄνθρωπος.

ὅπου δὲ ἡ γυνὴ αὕτη τὴν κοινὴν ἀνθρωπότητα,
ἐκπρεπείας τοῦ Σατανᾶ ἀσθενήσασαν, καὶ ὑπὸ
παθῶν εἰς γῆν συγκύπτουσαν, καὶ χαμαὶ πρὸς
πρὰ συρομένην, καὶ μὴ δυναμένην ἀνακύψαι
πρὸς τὰ οὐράνια καὶ θεῖα καὶ νοητὰ, ἣν οὕτως
ὡς ἔχουσαν, ᾤκτειρεν ὁ πλάστης αὐτῆς, καὶ
τε πρὸς ἑαυτὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἀνώρ-
εἰς τὸ εὐθυπορεῖν τὴν πρὸς οὐρανὸν ἀνάγουσαν

ἀποκριθεὶς — Σαββάτου. Πρὸς τὸν Χριστὸν οὐ-
εἶπεν, εὐλαβούμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν
ν.

ἐκρίθη — Σαββάτου ; Ὑποκριτὰς (38) ὠνό-

A Tres vero anni, tres sunt Judæorum gubernationes, ea videlicet qua sub judicibus regebantur, ea, qua sub regibus, et ea, qua sub pontificibus. Ait ergo : *Succide illam*, ut quid etiam terram reddit otiosam:

Vers. 8. *At ille — stercora*. Precatur pro Judæis, ut qui ex Judæis humanitatem assumpsit; et pro cognatis juxta carnem obsecrat, ut vel hoc anno relinquantur, videlicet tempore quo docebat, donec effonderet duritiem, quæ in anima eorum erat instrumento admonitionis, et mitteret stercora impinguantia, hoc est, doctrinam, quæ ad fructificationem pinguem reddit.

Vers. 9. *Et si — fructum*. Defectiva oratio est : deficit enim : Bene se habet res, vel, Bene quidem.

B Vers. 9. *Sin — illam*. In futurum tempus; signi ficat autem tempus, quo Judæam obsederunt Romani. Tunc enim generaliter synagogam Judæorum excidit a terra illa ; a loco ejus Christianorum Ecclesiam plantavit, quæ fructum semper affert. Quod si quis dicat : Non semper infrugifera erat Synagoga Judæorum in prædictis tribus gubernationibus ; quidam enim inter eos (*n*) fructum attulerunt etiam tempore quo docebat Christus ; dicemus quod multorum malitia paucorum occultat virtutem; et ex eo, quod in ipso abundat, quid vis judicatur.

CAP. XLVIII. *De muliere contracta, spiritum infirmitatis habente.*

Vers. 10. *Docebat autem* — Vers. 11. *octo*. Dæmonium imbecillitatis, non sinens illam vivere
C cum salute.

Vers. 11. *Eratque* — Vers. 12. *vocavit*. Misericordia motus vocavit illam.

Vers. 12. *Et* — Vers. 13. *Deum*. Creditura erat mulier et grata futura. Siquidem etiam propter ipsum venerat, et sanata gratias agit. Ideo velociter eam curavit; verbo quidem, ut Deus, manuum vero impositione, tanquam homo.

Figurabat hæc mulier communem humanitatem Satanæ insultibus debilitatam, et ab affectibus in terram inclinatam, ac humi ad terrena contractam: nec omnino potentem ad cœlestia, divina ac intelligibilia caput sursum erigere, cujus ita misere habentis misertus est. qui eam formaverat : et per Evangelium ad se vocavit ac erexit, ut viam,
D quæ in cœlum ducit, recta transiret.

Vers 14. *Respondens — Sabbati*. Christo nihil dixit, veritus eximiam ejus virtutem.

Vers. 15. *Respondit* — Vers. 16. *Sabbati* ?

Variæ lectiones et notæ

) Hunc ipsum locum respicit Gregorius Nazenus, qui cum codicibus melioribus legit, α. Habet autem περιβαλεῖν κόπρια. p. 156, Iterum hunc locum attingens, eodem modo refert. 239 fin. Utor autem editione Gregorii Basil. 1550 quam quondam juvenis tractaveram.

(38) Etenim in textu habent ὑποκριταί, non ὑποκριτά.

Inter eos. Videtur invenisse, ἐν αὐτοῖς. Male. Ἐν αὐταῖς, id est, ταῖς τρισὶ πολιτείαις. Ergo *in istis*. ante *etiam* addiderim *quin*.

ι πολλοὶ — ἰσχύσουσιν. Ὅσοι μὴ διὰ τῆς στενῆς A
, ἀλλὰ διὰ τῆς πλατείας ὁδεύουσιν. Ἐκεῖ δὲ καὶ
ῆς πλατείας εὑρήσεις.

οὖ — ἐδίδαξας. Τίθησι παραβολὴν, φόβον
ιμῶσαν τοῖς ἀμελοῦσι τῆς σωτηρίας αὐτῶν·
ει γὰρ οἰκοδεσπότην τινὰ καθήμενον καὶ ὑπο-
ενον τοὺς φίλους αὐτοῦ, εἶτα ἐγειρόμενον καὶ
ειοντα τὴν θύραν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ μὴ
ωροῦντα τοῖς ἄλλοις εἰσελθεῖν. Νοεῖται δὲ οἰκο-
της μὲν, αὐτὸς· οἶκος δὲ, ἡ βασιλεία τῶν οὐ-
. Καὶ δηλοῦται διὰ μὲν τοῦ καθέζεσθαι καὶ
χεσθαι τοὺς φίλους, τὸ ἀναμένειν ἄχρι τῆς τοῦ
υ συντελείας καὶ ὑποδέχεσθαι τοὺς ἀξίους (45)·
ι τοῦ ἐγερθῆναι καὶ ἀποκλεῖσαι τὴν θύραν, τὸ τοῦ
υ τέλος.

δὲ ἔξω ἑστῶτες, εἶεν ἂν οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, B
τες εἰσεγθεῖν, καὶ λέγοντες πρὸς τὸν Θεὸν,
Ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν ἐνώπιόν σου. Θύοντες
ᾐσθιον καὶ ἔπινον παρὰ τῷ ναῷ· καὶ ὅτι, Ἐν
πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας, πλατείας ὀνομάζον-
ες συναγωγὰς, ἐν αἷς ὁ Θεὸς ἐδίδασκεν αὐτοὺς
ῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν βίβλων φθεγγό-
αἵτινες ὑπανεγινώσκοντο τούτοις ἐν ταῖς συν-
αῖς.

, δ' ἂν ἔξω ἑστῶτες καὶ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ
ελεῖς πιστοὶ, οἵτινες ἔφαγον καὶ ἔπιον ἐνώπιον
τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα, καὶ τὸ ἅγιον (46) αὐτοῦ
καὶ ὧν ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐδίδαξε, διὰ τοῦ
ελίου, καὶ διὰ τῶν ἄλλων θεοπνεύστων Γραφῶν.

ἐρεῖ — ἐστί. Ὥσπερ γινώσκει τοὺς γινώ
ας αὐτὸν, οὕτω πάλιν ἑκουσίως ἀγνοεῖ τοὺς C
ως ἀγνοοῦντας αὐτὸν, καὶ ἀποπροσποιεῖται
ἀποπροσποιουμένους αὐτόν· ἑκουσίως δὲ αὐτὸν
σιν, οὐ μόνον οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ
ελεῖς πιστοί· οἱ μὲν ἐθελοτυφλώττοντες καὶ
ωφοῦντες πρὸς τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκα-
ὐτοῦ· οἱ δὲ ἐκ ῥᾳθυμίας ἀθετοῦντες τὰς ἐντολὰς
καίτοι γινώσκοντες, ὅτι ὁ ἀθετῶν αὐτὰς, αὐτὸν
.

όστητε — ἀδικίας. Τῆς ἁμαρτίας. πᾶς γὰρ
άνων, ἀδικεῖ ἢ μόνον ἑαυτὸν, ἢ καὶ ἕτερον.

εῖ — ὀδόντων. Τὸ ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ, τότε, ἐν
τῷ καιρῷ ἔσται ὁ κλαυθμὸς ὁ ἀπαράκλητος,
βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὁ ἐξ ἀφορήτου πόνου
νος.

αν — ἔξω. Τοῦτο προηγουμένως πρὸς τοὺς D
ίους εἴρηται, μέγα φρονοῦντας ἐπὶ τῷ εἶναι σπέρμα
βραὰμ καὶ τῶν ἄλλων (47).

ἥξουσιν — τοῦ Θεοῦ. Ἥξουσι πρὸς τὴν
καὶ τὴν εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ οἱ ἐξ ἐθνῶν,
ῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ κόσμου, ἀνατολῆς καὶ
ς καὶ ἄρκτου καὶ μεσημβρίας. Διὰ μὲν γὰρ (48)
ῥᾶ τὸ ἀρκτῷον μέρος δηλοῦται· διὰ δὲ τοῦ

Vers. 24. *Quia multi — poterunt.* Qui non per angustam portam, sed per latam plateam gradiuntur. Ibi autem et de platea invenies.

Vers. 25. *Cum autem* — Vers. 26. *docuisti.* Ponit per parabolam timorem his imminentem, qui suam negligunt salutem Effingit enim patremfamilias sedentem, suosque amicos recipientem, deinde surgentem ac domus suæ ostium claudentem, nec aliis ingredi permittentem. Ipse ergo Christus paterfamilias intelligitur : domus autem, regnum cœlorum. Per hoc ergo, quod sedet et amicos recipit, significatur usque ad mundi consummationem exspectare, et eos qui digni sunt, recipere ; per hoc vero, quod surgit et ostium claudit, finis mundi denotatur.

Qui autem foris stant, dici possunt infideles Judæi, quærentes intrare, ac dicentes ad Deum : *Comedimus ac bibimus coram te ;* sacrificantes enim edebant ac bibebant in templo ; *et in plateis nostris docuisti,* plateas appellantes synagogas, in quibus Deus eos docebat, per legales ac propheticos libros loquens, cum hi in synagogis legebantur.

Possunt quoque, qui foris stant, dici fideles negligentes : qui comederunt ac biberunt coram eo pretiosum ejus corpus, sanctumque ipsius sanguinem : et in quorum ecclesiis ac congregationibus docuit per Evangelium, aliasque Scripturas a Deo inspiratas

Vers. 27. *Et dicet — silis.* Quemadmodum cognoscit cognoscentes se, ita rursum voluntarie ignorat illos qui voluntarie ipsum ignorant : ac reprobat illos, qui se reprobant. Voluntarie autem reprobant ipsum, non solum infideles Judæi, sed fideles etiam negligentes : illi quidem voluntarie excæcati, ac voluntarie obsurdescentes ad miracula et doctrinas ipsius : hi vero ex ignavia, ejus præcepta spernentes, quanquam noverunt, quod, qui ea spernit, ipsum spernit.

Vers. 27. *Discedite — injustitiam.* Hoc est, peccatum ; quicunque enim peccat, injuria afficit, aut seipsum tantum, aut etiam alterum.

Vers. 28. *Ibi — dentium — Ibi,* hoc est, Tunc, in illo tempore, *erit fletus,* qui consolationem non recipiet, *et stridor dentium,* ex intolerabili dolore proveniens.

Vers. 28. *Cum — foras.* Hoc præsertim ad Judæos dictum est, qui insolescebant eo, quod de semine essent Abrahæ ac cæterorum.

Vers. 29. *Et venient — Dei.* Venient ad fidem, et ut Deo sese gratos exhibeant, qui ex gentibus convertentur a quatuor mundi partibus, ortu et occasu, septentrione ac meridie. Per aquilonem namque septentrionalis pars significatnr, per austrum vero

Variæ lectiones et notæ.

) Antea φίλους, nunc ex correct, ejusdem ma-
ἀξίους. Mox, διὰ τὸ ἐγερθῆναι, inserto isto
.

(46) Τίμιον, pro ἅγιον.. A.
(47) Nimirum πατριαρχῶν.
(48) Γάρ abest. A.

γὰρ, ἤτοι ἀσύνηθες, προφήτην, ἀναιρεθῆναι ἐκτὸς αὐτῆς.

Ἰερουσαλὴμ — ἠθελήσατε. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψεν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. Νοσσιὰν δὲ νῦν λέγει τὸ πλῆθος τῶν νεοσσῶν.

Ἰδοὺ — ὑμῶν. Ἔρημος, δηλονότι, καθὼς προσέθηκεν ὁ Μακθαῖος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἐφεξῆς ἐκεῖ διερμήνευται.

Λέγω — Κυρίου. Ἕως ἂν ἥξῃ ὁ καιρὸς, ὅτε εἴπητε τόδε. Καὶ τούτων δὲ πάντων ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ τὴν ἑρμηνείαν εὑρήσεις.

ΚΕΦ. ΝΒ'. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.

Καὶ ἐγένετο — αὐτόν. Καὶ οὗτος ὁ Φαρισαῖος, ὡς προφήτην αὐτὸν ἐκάλεσεν εἰς ἑστίασιν, ὑπόληψιν τοῦ μὴ βασκαίνειν θηρώμενος. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τοῖς Φαρισαίοις τινὲς ἐξ ἡμισείας πονηροὶ, καὶ τῶν ἄλλων διαφορώτεροι. Εἵπετο δὲ ὁ Χριστὸς, ἀφορμὴν κάνταῦθα ὠφελείας τοῦ Φαρισαίου καὶ τῶν κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ ποιούμενος τὴν ἑστίασιν· οἱ δὲ λοιποὶ Φαρισαῖοι παρετήρουν αὐτὸν, ἐάν τι ποιήσῃ παρὰ τὸν νόμον ἐν τῷ Σαββάτῳ.

Καὶ ἰδοὺ — αὐτοῦ. Ἦν ἱστάμενος, καὶ μὴ τολμῶν μὲν ζητῆσαι θεραπείαν, διὰ τὸ Σάββατον καὶ τοὺς Φαρισαίους· φαινόμενος δὲ μόνον, ἵνα ἰδὼν οἰκτειρήσῃ τοῦτον ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦ ὕδρωπος.

Καὶ — Φαρισαίους. Ἐκεῖ καὶ αὐτοὺς συγκεκλημένους.

Λέγων — ἡσύχασαν. Καὶ ἄλλοτε γὰρ τοιοῦτον ἐρωτηθέντες ἐπεστομίσθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἠδύναντο λέγειν, ὅτι ἐκώλυσεν ὁ νόμος ἀγαθοποιεῖν ἐν Σαββάτῳ.

Καὶ — ἀπέλυσεν. — Ἐπιλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ, ἁψάμενος αὐτοῦ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — Σαββάτου; Τοῦτο γὰρ ἐπέτρεπεν ὁ νόμος. Εἰ δὲ τὸ ἄλογον ζῶον οὐκ ἐκώλυσεν ἀνασπᾶν ἐκ τοῦ κινδύνου, πολλῷ μᾶλλον τὸ λογικὸν, δι' ὃ καὶ τὸ ἄλογον. Ὦ βάθος σοφίας! Πῶς διαφόρως ἐν Σαββάτῳ θεραπεύσας, διαφόρους ἀπολογίας αὐτοῦ πεποίηται, καὶ πάσας ἀναντιῤῥήτους; διδάσκων, ὅτι ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἔργων σαββατίζειν, ἤτοι σχολάζειν, ἐκέλευσεν ὁ νόμος· οὐ μὴν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν.

Καὶ οὐκ — ταῦτα. Φανερᾶς οὔσης τῆς ἀληθείας.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.

Ἔλεγε — ἐξελέγοντο. Ἐπίχων, ἀντὶ τοῦ, μεμφόμενος (52), διότι τὰς πρώτας κατακλίσεις ἐξελέγοντο· ἐώρα γὰρ αὐτοὺς τοὺς τοῦτο ποιοῦντας τηνικαῦτα.

bile enim est, sive insuetum, ut propheta alibi occidatur, quam in ea.

Vers. 34. *Jerusalem — noluistis.* Hæc etiam scripsit Matthæus quinquagesimo sexto capite : et in eo lege ipsorum expositionem. Nidum autem vocat pullorum multitudinem.

Vers 35. *Ecce — vestra.* Deserta videlicet, sicut addidit Matthæus [7] ; ubi etiam hoc dictum consequenter declaratum est.

Vers. 35. *Dico — Domini.* Quousque veniat tempus, cum hoc dixeritis. Horum autem omnium in eo loco consequenter interpretationem invenies.

CAP. LII. *De hydropico.*

Cap. XIV. Vers. 1, *Et factum est — eum.* Et hic Pharisæus, tanquam prophetam, vocavit eum ad convivium, opinionem venari cupiens, quod ipsi non invideret. Erant enim quidam inter Pharisæos semimali, et qui cæteris erant præstantiores. Secutus est autem et hic Christus, occasionem utilitatis, Pharisæi, faciens in domo ejus prandium. Cæteri vero observabant eum, an faceret quippiam in Sabbato, quod præter legem esset.

Vers. 2. *Et ecce — illum.* Erat stans, nec audens petere curationem propter Sabbatum et Pharisæos : solum autem apparet, ut cum ille vidisset, miseratione moveretur erga ipsum ac hydropisi liberaret.

Vers. 3. *Et — Pharisæos.* Qui etiam ibi simul erant invitati.

Vers. 3. — *Dicens — tacuerunt.* Etiam alibi simile quid interrogati obmutuerunt : neque enim dicere poterant, quod prohibuisset lex benefacere in Sabbato.

Vers. 4. *Et — dimisit.* Apprehendit, Hoc est, tetigit eum.

Vers. 5. *Et respondens — Sabbati.* hoc enim lex permittebat. Quodsi irrationale animal a periculo extrahi non prohibebat in Sabbato, multo magis rationale, cujus commodo vivebat irrationale. O profundam sapientiam ! quomodo variis temporibus Sabbato tribuens sanitates, diversis ad id usus est responsionibus, omnibusque insolubilibus, docens, quod a corporalibus operibus jubebat lex quiescere, non a spiritualibus.

Vers. 6. *Et non — hæc.* Cum manifesta esset veritas.

CAP. LIII. *De non amandis primis accubitibus.*

Vers. 7. *Dicebat — eligerent.* Intendens, id est, objurgans aut indignans, quia primos accubitus eligebant : tunc enim eos hoc facere videbat.

Matth. xxiii, 38.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Etsi *ἐπίχειν* hanc notionem habere potest : tamen hic aliena est, propter additum πῶς. Igitur id etiam permutavit cum *διότι*. Ἐπίχειν est h. l. pro *προσέχειν*.

ριος διὰ τοὺς ποιοῦντας τοῦτο εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἀνδεεῖς καὶ ἀνάπηρους, παρ' ὧν οὐκ ἔστιν ἀνταπόδοσις, οἷς ὁ Θεὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποδοῦναι μισθὸν ἐπηγγείλατο.

ΚΕΦ. ΝΔ'. Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δείπνῳ.

Ἀκούσας δέ τις — πολλούς. Ἐξυφαίνει παραβολὴν ἐμφαίνουσαν, ὅτι οὐδεὶς τῶν μὴ πειθομένων αὐτῷ ἀπολαύσει τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἄνθρωπον μὲν προσηγόρευσε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὡς φιλάνθρωπον· δεῖπνον δὲ μέγαν (58), τὴν ἀνέκφραστον ἀπόλαυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἀδιαφόρως δὲ νῦν δεῖπνον ταύτην (59) εἶπεν. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ γὰρ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἄριστον αὐτὴν ὠνόμασεν. Ἐκάλεσε δὲ πολλούς, ἤγουν, τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. Ἦσαν γὰρ πρὸ πάντων τῶν ἐθνῶν ἦσαν κεκλημέναι ὡς λαὸς ἐξαίρετος τοῦ Θεοῦ.

† † Ὁ τῶν ὅλων (60) Δημιουργὸς καὶ Πατὴρ Θεὸς δεῖπνον μέγα ἐποίησε, τουτέστιν, εὐαγγελικὴν οἰκονομίαν, ἵνα πάντες πρὸς αὐτὴν συνέρχωνται. Δεῖπνον δὲ καλεῖ, οὐκ ἄριστον, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς καὶ οἷον ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ αἰῶνος. Ἡτοίμασεν οὖν ἁμαρτημάτων ὑπόθεσιν, Πνεύματος ἁγίου μέθεξιν, υἱοθεσίας δόξαν, Βασιλείαν οὐρανῶν καὶ προφητείας Εὐαγγελίων.

Καὶ — πάντα. Δοῦλον τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν λέγει, ὡς μορφὴν δούλου λαβόντα, ὃς ἀπεστάλη κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τοὺς Ἰουδαίους, καλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν ῥηθεῖσαν ἀπόλαυσιν, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

Καὶ — πάντες. Ἀπὸ μιᾶς συνθήκης, τουτέστιν, ἅμα, κοινῶς.

Ὁ πρῶτος — ἐλθεῖν. Αἱ διάφοροι προφάσεις οὐδὲν ἕτερον ὑποφαίνουσιν, ἢ τὰ διάφορα πάθη, δι' ἃ τῆς εἰρημένης ἀπολαύσεως ἐστερήθησαν· ὁ μὲν γὰρ τῷδε κεκρατημένος, ἕτερος δὲ τῷδε, καὶ ἄλλος τῷδε, παρώσατο (61) τὸ Εὐαγγέλιον, δι' οὗ τυχεῖν ταύτης ἐξῆν, ὡς ἐναντίον ταῖς προαιρέσεσιν αὐτῶν. Τὸ δὲ ἐρωτῶ σε, νῦν ἀντὶ τοῦ, παρακαλῶ σε, τίθεται (62), καθὼς καὶ ἐν διαφόροις τόποις παραδεδώκαμεν.

[Τινὲς (63) δὲ ἀγρὸν μὲν λέγουσι τὴν φιλοκτημοσύνην· ζεύγη δὲ βοῶν, τὴν σωματικὴν φιλεργίαν· γυναῖκα δὲ, τὴν φιληδονίαν.]

Καὶ — ταῦτα. Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντος

rantur, quod demonstravit Dominus per eos qui A hoc faciunt erga infirmos et indigentes ac mutilos a quibus non est retributio, quibus Deus in futura vita se daturum esse mercedem pollicitus est.

CAP. LIV. *De invitatis ad cœnam.*

Vers. 15. *Cumque hæc audisset* — Vers. 16. *multos.* Parabolam subinfert, ut ostendat, quod nullus qui ei non obedierit, fruetur regno Dei. Hominem itaque vocavit Deum et Patrem, tanquam humanum ac hominum amatorem. Cœnam vero magnam, ineffabilem regni Dei fruitionem, quam ideo cœnam vocavit, quod finem nesciat (*p*). Nam quinquagesimo primo juxta Matthæum capite prandium appellavit [a]. *Et vocavit multos*, puta duodecim tribus Israel ; ipsæ enim B ante omnes gentes vocatæ erant, utpote populus a Deo electus.

+ Universorum Creator et Pater Deus magnam fecit cœnam, hoc est dispensationem evangelicam, ad quam omnes convenirent. Cœnam autem vocat, non prandium, quia in postremis temporibus et ad vesperam sæculi. Paravit ergo peccatorum depositionem, Spiritus sancti participationem, adoptionis splendorem, regnum cœlorum ac va ticinia Evangeliorum.

Vers. 17. *Et — omnia.* Servum Patris dicit se ipsum, eo quod servi formam acceperit ; non tamen simpliciter servum, sed cum articulo, servum illum, qui secundum humanitatem ad Judæos missus est, ut eos ad prædictam fruitio- C nem vocaret per Evangelium.

Vers. 18. *Et — omnes.* Ἀπὸ μιᾶς, ab una, puta, pactione vel fœdere : hoc est, in unum et communiter (nos simul vertimus).

Vers. 18. *Primus* — Vers. 20. *venire.* Diversæ excusationes nihil aliud indicant, quam varios animi morbos et affectiones, propter quas dicta fruitione privati sunt; nam hic quidem ista detentus, alter autem illa, tertius vero alia, Evangelium repulerunt (*q*), per quod hanc oportebat assequi fruitionem, tanquam propositis et electionibus suis contrarium. Et hic ἐρωτῶ, non *interrogo* significat, sed *obsecro.*

++ Nonnulli vero agrum quidem dicunt, studium possessionum ; juga boum autem, strenuitatem D corporalem ; mulierem vero, propensionem ad voluptates,

Vers. 21. *Et — hæc.* Hæc dixit, non quod pa-

[a] Matth. XVII, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(58) Ita codex A etiam in textu.
(59) Τὴν ἀπόλαυσιν.
(60) Nec hoc mei codices agnoscunt. Similia habet Theophil. p. 436. A.
(61) Παρώσαντο. B.
(62) Interpres hic quædam omisit.
(63) Hæc uterque in margine. Hentenius non habet.

(*p*) *Quam — nesciat.* Redde : *Sine discrimine autem cœnam eam nunc appellavit.* Nam ut mox docet. alibi vocabit *prandium* Ergo ἀδιαφόρως usus est vocabulo δείπνου et ἀρίστου. Forte, quia reddit, *quod finem nesciat.* invenit ἀδιάφθορον.

(*q*) *Repulerunt.* Magis perspicuum erit, si *repulerunt* ponatur post *fruitionem.*

ter recusationem illorum ignoraret, sed propter parabolæ consequentiam : moris enim iis est, qui ad vocandum aliquos emissi sunt, reverti ac renuntiare de illis.

Vers. 21. *Tunc — huc.* Qui recusaverunt, erant pontifices et Scribæ ac Pharisæi, et quique honoratiores populi : hi vero, qui loco illorum introducti sunt, communes et abjecti ac plebeii ; qui judicantur a prioribus pauperes ac debiles, claudi et cæci, utpote incompositi et indocti, qui potius Christo docenti obedierunt. Vel etiam de iis qui sensibilibus hujusmodi affectionibus erant obnoxii intellige : qui ab eis liberati, per fidem introducti sunt ad dictam fruitionem.

†† Pater igitur misit Filium, Filius vero apostolos. Dixit enim : *Sicuti me misisti in mundum, ego etiam eos misi in mundum*[9].

Vers. 22. *Et ait — est.* Humanus ac benignus sermo est, suggerens etiam de gentibus.

Vers. 23. *Dixitque — intrare.* Viæ sunt habitationes gentium, utpote non munitæ lege ac divina custodia, seu visitatione, sicut habitatio Judæorum ; vel tanquam a dæmonibus conculcatæ. Similiter et sepes, tanquam peccatorum spinis stipatæ ; vel tanquam circuitum igne dignum habentes.

Cogi vero jussit eos, qui ex gentibus erant, non quod violentiam inferri præceperit, sed subindicans, quod vehementiorem ac constantiorem adhiberi prædicationem eis oporteat, utpote fortiter a dæmonibus detentis, et in profundis erroris tenebris dormientibus.

Vers. 23. *Ut — mea.* Vult enim omnes introduci, propter immensas suæ bonitatis divitias.

Vers. 24. *Dico — cœnam.* Ut qui inobedientes fuerunt, ac vocationem sive prædicationem spreverunt. Ob hunc ergo sermonem tota parabola composita est, quemadmodum in principio ejus diximus.

Vers. 25. *Ibunt — multi.* Alio videlicet tempore.

Vers. 25. *Et conversus* — Vers. 26. *esse discipulus.* Sciens, ipsos quidem sequi velle, cum tamen vinculis amicitiæ ad hujusmodi personas retinerentur, manifeste protestatur, quod quisquis ad se per fidem venit, nec prædictas odit personas, cum ad dilectionem erga Deum sibi fuerint impedimento, et ad iter ad Christum : vel quod infideles sint, vel quod mundana sapiant, non potest ipsius esse discipulus. Siquidem qui illis obedit, Christo inobediens est ; illi namque carnaliter eum vivere volunt, ipse vero spiritualiter eum conversari docet. Hono-

τοῦ Πατρὸς τὴν παραίτησιν αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς παραβολῆς. Καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ἀποστελλομένοις εἰς τὸ καλέσαι τινὰς, ὑποστρέφειν καὶ ἀπαγγέλλειν περὶ αὐτῶν.

Τότε — ὧδε. Ἐκεῖνοι μὲν οἱ παραιτησάμενοι ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, καὶ ὅσοι τιμιώτεροι τοῦ πλήθους· οὗτοι δὲ, οἱ ἀντ' ἐκείνων εἰσαγόμενοι, εἰσὶν οἱ κοινοὶ καὶ ἀγελαῖοι καὶ δημώδεις, πτωχοὶ καὶ ἀνάπηροι καὶ χωλοὶ καὶ τυφλοὶ δοκοῦντες ἐκείνοις, ὡς ἀμαθεῖς καὶ ἀσύνετοι, οἵτινες μᾶλλον ἐπείθοντο διδάσκοντι τῷ Χριστῷ. Ἢ καὶ περὶ τῶν κατεχομένων τοιούτοις πάθεσιν αἰσθητοῖς τοῦτο νόησον· ἢ, οἱ, τούτων ἀπαλλαγέντες, διὰ πίστεως εἰσήχθησαν εἰς τὴν προῤῥηθεῖσαν ἀπόλαυσιν.

[Ὁ μὲν (64) οὖν Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱόν· ὁ δὲ Υἱὸς τοὺς ἀποστόλους. Εἴρηκε γάρ· ὅτι Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον.]

Καὶ εἶπεν — ἐστί. Φιλάνθρωπος ὁ λόγος, ὑπομιμησκων καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν.

Καὶ εἶπεν — εἰσελθεῖν. Ὁδοί εἰσιν αἱ κατοικίαι τῶν ἐθνῶν, ὡς μὴ τετειχισμέναι τῷ νόμῳ καὶ τῇ ἐπισκοπῇ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἡ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὡς κατακεκεντημέναι τοῖς δαίμοσιν· ὁμοίως δὲ καὶ φραγμοί, ὡς πεφραγμέναι ταῖς ἀκάνθαις τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὡς πυρὸς ἄξιον περίβολον ἔχουσαι.

Ἀναγκάσαι δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐκέλευσεν, οὐ τὸ βιάζεσθαι παραγγέλλων, ἀλλ' ὑποδηλῶν, ὅτι χρὴ συντονώτερον ἐν τούτοις τὸ κήρυγμα ποιεῖν καὶ ἐπιμονώτερον, ὡς ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν δαιμόνων κατεχομένοις, καὶ ὑπὸ βαθεῖ σκότῳ τῆς ἀπάτης καθεύδουσιν.

Ἵνα — μου. Βούλεται γαρ πάντας εἰσαχθῆναι διὰ τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος.

Λέγω — δείπνου. Ὡς ἀπειθησάντων καὶ ἐξουδενωσάντων τὴν κλῆσιν, ἤτοι, τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ὅλη παραβολὴ συνετέθη, καθὼς ἐν ἀρχῇ ταύτης εἰρήκαμεν.

Συνεπορεύοντο — πολλοί. Ἐν ἑτέρῳ δηλονότι καιρῷ.

Καὶ στραφεὶς (65) — μαθητὴς εἶναι. Εἰδὼς αὐτοὺς θέλοντας μὲν ἀκολουθεῖν αὐτῷ, κατεχομένους δὲ τοῖς δεσμοῖς τῆς πρὸς τὰ δηλωθέντα πρόσκαιρου σχέσεως, διαμαρτύρεται φανερῶς, ὅτι ὅστις τῶν διὰ πίστεως ἐρχομένων πρὸς αὐτὸν οὐ μισεῖ τὰ εἰρημένα πρόσωπα, ὅταν ἐμποδίζωσι πρὸς τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην καὶ πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν πορείαν, ἢ ἄπιστοι ὄντες, ἢ κοσμικὰ φρονοῦντες, οὐ δύναται αὐτοῦ μαθητὴς εἶναι. Πειθόμενος γὰρ ἐκείνοις, ἀπειθήσει αὐτῷ, διότι αὐτοὶ μὲν σαρκικῶς βιοῦν αὐτὸν θέλουσιν, αὐτὸς δὲ πνευματικῶς αὐτὸν πολι-

Joan. xvii, 18.

Variæ lectiones et notæ

(64) Hæc uterque in margine. Hentenius non agnoscit.

(65) Στραφεὶς non expressit Hentenius.

τύεσθαι διδάσκει. Τιμητέον μὲν καὶ πατέρα καὶ μητέρα (66)· προτιμητέον δὲ αὐτῶν τὸν Θεόν.

Διὰ τῶν γνησιωτέρων δὲ πᾶν πρόσωπον ἀγαπητὸν ἐμφήνας. ἐπήγαγε καὶ τὸ μεῖζον, ὅτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, τουτέστι, καὶ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ὅταν ἐναντίον εἴῃ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Δεῖ γὰρ τὸν ἀληθῆ μαθητὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀφιλόσαρκον καὶ ἀφιλόψυχον ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀγῶσιν ὑπάρχειν.

A randi siquidem sunt pater et mater, verum Deus prior illis in honore habendus est.

Per propinquiores autem personas omnem dilectam personam significavit. Addidit et quod majus est : adhuc autem et animam suam, hoc est, suam quoque ipsius voluntatem, ubi divinæ fuerit contraria voluntati. Oportet enim vere Christi discipulum in spiritualibus, certaminibus, a carnis et animæ sive voluntatis amore penitus avelli.

Καὶ ὅστις — μου μαθητής. Ὅστις οὐ βαστάζει ἐπὶ μνήμης τὸν θάνατον αὐτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσε, διότι τότε θανάτου ὄργανον ἦν ὁ σταυρὸς, ὡς καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (67) λέλεκται. Ὅστις οὐ βαστάζει τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ, λέγω δὴ, τὴν τῆς B σαρκὸς αὐτοῦ. τὴν καθ' ἡδονήν. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου, τρόπον τινὰ προτροπή τίς ἐστιν εἰς ἐπίπονον πολιτείαν, παραμυθεῖται καὶ διδάσκει διὰ παραδείγματος, ὅτι χρὴ τὸν βουλόμενον εἶναι μαθητὴν αὐτοῦ, προπαρασκευάζειν ἑαυτὸν εἰς ὑπομονὴν παντὸς πειρασμοῦ. Γέγραπται γάρ· Εἰ προσέρχῃ δουλεύειν Κυρίῳ, ἑτοίμασον τὴν ψυχήν σου εἰς πειρασμόν.

Vers. 27. *Et quisquis — meus discipulus.* Quisquis non bajulat in memoria mortem suam ; per crucem enim mortem significavit, quia tunc mortis instrumentum erat crux, sicut etiam tricesimo tertio juxta Mattheum capite dictum est. Quisquis non bajulat sui mortificationem, eam videlicet, quæ est carnis suæ adversus voluptates. Quia vero aversio vitæ a voluptatibus quodammodo conversio quædam est ad laboriosam conversationem, consolatur et docet per exemplum, quod oporteat eum qui vult ejus esse discipulus, præparare seipsum ad tolerantiam omnis tentationis. Scriptum est enim *Si accesseris, ut servias Domino, præpara animam tuam ad tentationem* [10].

ΚΕΦ. ΝΕ'. Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου.

CAP. LV. *Parabola de ædificatione turris.*

Τίς γὰρ — ἐκτελέσαι. Ὥσπερ ὁ θέλων πύργον αἰσθητὸν οἰκοδομῆσαι, ὀφείλει πρῶτον μετρῆσαι τὴν ἐν χρήμασι δαπάνην· οὕτω καὶ ὁ θέλων πύργον νοητὸν οἰκοδομῆσαι, λέγω δὴ, σύμπηξιν ἀρετῶν, ὀφείλει πρῶτον μετρῆσαι τὴν ἐν πειρασμοῖς διάρκειαν, ἵνα προπαρασκευασμένος (68) ὦν, ῥᾷον φέρῃ τούτους προσπίπτοντας. C Εἶτα καὶ δι' ἑτέρου παραδείγματος διεγείρει πρὸς καρτερίαν.

Vers. 28. *Quis enim* — Vers. 30. *consummare.* Sicut is qui turrim sensibilem cupit ædificare, debet primum sumptus pecuniarum numerare : ita quoque volens turrim intellectualem ædificare, puta virtutum compactionem, debet metiri primum sufficientiam. quam habet ad tentationes, ut præparatus ferat facilius, cum inciderint. Deinde in alio exemplo ad tolerantiam excitat.

Ἢ τίς — ἐπ' αὐτόν ; Ὁμοίως πάλιν, ὥσπερ ὁ βασιλεὺς, ὁ πορευόμενος εἰς πόλεμον, ὀφείλει προβουλεύσασθαι· οὕτω καὶ οὗτος ὀφείλει προβουλεύσασθαι. εἰ δύναται μετὰ τῶν ὀλίγων ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἀντεπαρατάξασθαι τῷ Σατανᾷ, τῷ μετὰ πολλῶν δαιμόνων καὶ μηχανῶν καὶ παθῶν ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν.

Vers. 31. *Aut quis — contra se.* Pari quoque modo quemadmodum rex ad prœlium proficiscens, debet primum consultare, ita et hic primum consultare debet, an possit cum paucis Evangelii præceptis resistere Satanæ, cui cum multis dæmoniis et machinis ac affectionibus venit contra se.

Εἰ δὲ μήγε — τὰ πρὸς εἰρήνην — Ἐρωτᾷ, ἤγουν, παρακαλεῖ, αἰτεῖται (69) τὰ πρὸς εἰρήνην. Ταῦτα δὲ προσέθηκεν, οὐ παραινῶν τοῖς μὴ δυναμένοις ἀπαντᾷν, εἰρηνεύειν μετὰ τοῦ Σατανᾶ· πῶς γὰρ τοῦ ἀνθρωποκτόνου καὶ ψυχολέθρου ; ἀλλὰ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ παραδείγματος ἐχρήσατο, καθὼς καὶ ἀνωτέρω πεποίηκεν. D Ἅμα δὲ καὶ εἰς ἐντροπὴν τῶν μετὰ τὸ μαθητευθῆναι χαυνουμένων. Καὶ τοῦτο γὰρ σχῆμα λόγου, διεγεῖρον εἰς εὐανδρίαν, καθὸ καὶ (70) λέγειν εἰώθαμεν, ὅτι κρεῖττον μὴ ἄρξασθαι τοῦδε τοῦ πράγματος, ἢ ἀρξάμενον μὴ τελειῶσαι.

Vers. 32. *Aliqui — quæ pacis sunt.* Rursum ἐρωτᾷ significat *precatur* aut *petit.* Hæc autem addidit, non adhortans ut qui non possint occurrere, pacem ineant cum Satana : quonam enim modo id fieri potest, cum ille homines enecet, ac perdat animas ? Sed exempli consequentia usus est, sicut etiam fecit superius : simul etiam ad confusionem eorum qui postquam facti sunt discipuli, emolliuntur. Nam et hic est modus loquendi ad generositatem excitans, quo dicere solemus : Melius est hoc vel illud facinus non inchoare, quam non perficere, posteaquam inchoaveris.

[10] Eccli. II, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(66) Καὶ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. A.

(67) Τοῦ κατὰ Ματθαῖον cum Hentenio, re ita postulante, addidi. Ita enim exposuit ad Matth. XVI, 24.

(68) Ita uterque, pro προπαρεσκευασμένος.

(69) Αἰτεῖ. A.

(70) Καί omittit A.

Præsertim cum hic sit sermo de eo, qui vere discipulus est, aut esse cupit. Qui enim non renuntiat, veluti docuit Christus, non est vere discipulus: qui autem non est vere discipulus, sed nomen ferens discipuli, opera vero habens, quæ non respondeant illius operibus, pacem facit cum Satana, perpetrando quæ illi grata sunt.

Vers. 33. *Ita — discipulus.* — *Ita*, sicut superius protestatus est, dicens : Si quis non facit hæc et illa, non potest meus esse discipulus.

Vers. 34. *Bona res est sal.* Salem nunc vocat aptum ad docendum sermonem. Scribit autem et Marcus circa finem vicesimi septimi capitis sui Evangelii : *Bona res est sal* [11] ; et ibi quære hujus enarrationem.

Vers. 34. *Quod si — condietur* ? Eodem capite etiam de hoc dictum est.

Vers. 34. *Neque — est.* Terram nunc dicit discipulos, utpote impinguatos ac commodo affectos ; fimum autem doctores, ut impinguantes et commodo afficientes. Dicit ergo : Si sermo aptus ad docendum pravis dogmatibus corrumpatur : neque iis qui discunt, conveniens aut utilis est : neque iis qui docent.

Vers. 35. *Foras projiciunt illum.* Tanquam inutilem.

Vers. 35. *Qui habet — audiat.* Hoc frequenter declaratum est.

CAP. LVI. *Parabola de centum ovibus.*

CAP. XV. Vers. 1. *Appropinquabant autem* — Vers. 2. *illis.* Etiam decimo quarto juxta Matthæum capite dixerunt discipulis ejus : *Quare cum publicanis et peccatoribus cibum capit magister vester* [12] ?

Vers. 3. *Dixit* — Vers. 4. *eam.* Parabolice os illis occludit, docens, quod non propter justos humanitatem assumpsit, sed propter peccatores. Hanc autem parabolam scripsit et Matthæus tricesimo octavo sui Evangelii capite, et ibi lege ejus enarrationem, quæ pulchre posita est.

Vers. 5. *Cumque invenerit — gaudens.* Evidens signum dilectionis est ac providentiæ, quam habebat erga genus nostrum.

Vers. 6. *Et veniens — quam perdideram.* Domum ejus intellige cœlum : *Qui habitas*, inquit, *in cœlis* [13]. Amicos autem ac vicinos dicit angelos : amicos, tanquam ea diligentes, quæ ille diligit ; vicinos tanquam illi propinquos. Hæc autem per parabolam nunc significat, ostendens, quod in tali inventione etiam angeli Dei congaudent, utpote et ipsi benigni erga homines

Vers. 7. *Dico — pœnitentia.* — *Ita* ; quomodo ? Sicut docuit parabola. Perditur itaque rationalis ovis, cum a divinis præceptis longe separatur : invenitur autem, cum per pœnitentiam resipiscit, et

A Ἄλλως τε καὶ περὶ τοῦ ἀληθοῦς μαθητοῦ νῦν ὁ λόγος. Ὁ γὰρ μὴ ἀποτασσόμενος, ὡς ὁ Χριστὸς ἐδίδαξεν, οὐκ ἔστιν ἀληθῶς μαθητής · [μὴ ὢν (71) δὲ ἀληθῶς μαθητής,] ἀλλ' ὄνομα μὲν μαθητοῦ φέρων, ἔργα δὲ ἀνοίκεια κεκτημένος, εἰρηνεύει διὰ τῶν ἔργων μετὰ τοῦ Σατανᾶ, τὰ φίλα τούτῳ διαπραττόμενος.

Οὕτως — μαθητής. — Οὕτως, ὡς ἀνωτέρω διεμαρτύρατο, λέγων · Εἴ τις οὐ ποιεῖ τάδε καὶ τάδε, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.

Καλὸν τὸ ἅλας. Ἅλας καλεῖ νῦν, τὸν διδασκαλικὸν λόγον. Ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Μάρκος πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου αὐτοῦ, ὅτι καλὸν τὸ ἅλας, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου ἐξήγησιν.

B Ἐὰν — ἀρνυθήσεται ; Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου λέλεκται·

Οὔτε — ἐστιν. Γῆν μὲν λέγει τοὺς μαθητάς, ὡς πιαινομένους καὶ ὠφελουμένους · κοπρίαν δὲ, τοὺς διδασκάλους, ὡς πιαίνοντας καὶ ὠφελοῦντας. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐὰν ὁ διδασκαλικὸς λόγος παρασφθαρῇ δόγμασι πονηροῖς, οὔτε εἰς τοὺς μανθάνοντας εὔθετός ἐστιν, ἤγουν εὔχρηστος, οὔτε εἰς τοὺς διδάσκοντας.

Ἔξω βάλλουσιν αὐτό. Ὡς ἀνωφελές.

Ὁ ἔχων — ἀκουέτω. Τοῦτο πολλάκις ἡρμηνεύθη.

Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες — αὐτοῖς. Καὶ ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεγαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπον τοῖς μαC θηταῖς αὐτοῦ · Διατί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ;

ΚΕΦ. Νς'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.

Εἶπε — αὐτό ; Παραβολικῶς αὐτοὺς ἐπιστομίζει, διδάσκων, ὅτι ἐνηνθρώπησεν, οὐ διὰ τοὺς δικαίους, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἁμαρτωλούς. Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν ἀνέγραψε καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀνάγκωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ εὖ ἔχουσαν.

Καὶ εὑρὼν — χαίρων. Ἐμφαντικὸν τοῦτο τῆς ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, ἣν ἔχει περὶ τὸ γένος ἡμῶν.

Καὶ ἐλθὼν — ἀπολωλός. Οἶκον μὲν αὐτοῦ νόει τὸν οὐρανόν · Ὁ κατοικῶν γάρ, φησὶν, ἐν οὐρανοῖς . φίλους δὲ καὶ γείτονας, τοὺς ἀγγέλους. Φίλους μὲν, ὡς φιλοῦντας, ἃ φιλεῖ · γείτονας δὲ ὡς ἐγγὺς ὄντας αὐτοῦ. Ταῦτα D δὲ νῦν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, ἐμφαίνουσα, ὅτι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ εὑρέσει καὶ οἱ ἄγγελοι συγχαίρουσι τῷ Θεῷ, ὡς καὶ αὐτοὶ φιλάνθρωποι.

Λέγω — μετανοίας, — Οὕτω, πῶς ; Ὡς ὑπέδειξεν ἡ παραβολή. Ἀπόλλυται μὲν οὖν τὸ λογικὸν πρόβατον, πόρρω τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ γενόμενον · εὑρίσκεται δὲ, μετανοοῦν καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἀποκαθιστά-

[11] Marc. IX, 50. [12] Matth. IX, 11. [13] Psal. II, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(71) Inclusa absunt, A ; exciderunt ob duplex μαθητής.

εἶτα καὶ δι' ἑτέρας παραβολῆς τὴν ἐπὶ τῇ εὑρέ- ἀπολωλότος χαρὰν παρίστησιν.

ς — ἀπώλεσα. Ὥσπερ ἡ γυνὴ ποιεῖ τὰ ῥηοὕτω καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ε (72). Δραχμὴς γὰρ μιᾶς ἀπολωλυίας, ἤτοι ρωπίνης φύσεως ἐν τῷ καταχωσθῆναι τοῖς πά- ψε λύχνον, τουτέστιν, ἀνέφηνεν ἐν τῷ κόσμῳ του σάρκα, κατὰ τὸν (73) Θεολόγον Γρηγόριον, σαν οὐ μόνον τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος, ἀλλὰ φέγγει τῆς καθαρότητος, καὶ φωταγωγοῦσαν κοτισμένους τῇ πλάνῃ, καὶ ἐσάρωσε τὴν οἰ- ἴγουν ἐκάθηρε τὸ οἰκητήριον τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὸν κόσμον, ἐν τῷ ἀπελάσαι τὸ κατακεχυὐτοῦ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐκφορῆσαι τὸν ινον ῥύπον τῶν παθῶν, καὶ ζητήσας ἐπιμελῶς εριέρχεσθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἀποστοὺς μαθητὰς εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, εὗρε τὸ ινον, καὶ συνεκαλέσατο τὰς φίλας καὶ γείτονας γικὰς στρατιὰς, εἰς κοινωνίαν τῆς τοιαύτης

ς — μετανοοῦντι. Οὐ μόνον ἐπὶ πολλοῖς, ἀλλὰ ἑνί. Τοῦτο δὲ ἀπόδειξις τοῦ τὸν Θεὸν σφόδρα τὴν μετάνοιαν ἑκάστου ἁμαρτωλοῦ. Δραχμὰς δὲ ιατα ὠνόμασεν, ὡς ἔχοντα χαρακτῆρα καὶ ἔμφαβασιλέως Θεοῦ.

μὲν οὖν ἑκατὸν εἶναι τὰ πάντα τάγματα νε- τῇ παραβολῇ τῶν ἑκατὸν προβάτων ἐπιρει- . Τινὲς δὲ τὴν ἑτέραν παραβολὴν τῶν δέκα ν εἰς συνηγορίαν λαμβάνοντες, δέκα ταῦτά 'Ενέα μὲν τὰ οὐράνια, κατὰ τὸν 'Αρεοπαιονύσιον, Θρόνους, Χερουβὶμ, Σεραφὶμ, Κυς, Δυνάμεις, 'Εξουσίας, 'Αρχὰς, 'Αρχαγγέλους, υς· δέκατον δὲ, τὸ ἐπίγειον, τοὺς ἀνθρώ-

δὲ οἶμαι καὶ τὰ ἑκατὸν καὶ τὰ δέκα, μὴ σηδιαφορὰς ἀριθμῶν ἐν ταῖς παραβολαῖς ταύταις, μόνον πλῆθος ταγμάτων τέλειον. Πλῆθος γὰρ καὶ ὁ (74) ἑκατὸν καὶ ὁ δέκα. Πλῆθος δὲ τέλειον ταγμάτων τούτων λέγομεν, διότι τοσαῦτα ταῦτα τα εἶναι ἔδει. 'Αλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι Εὗρον τὴν ν ἣν ἀπώλεσα; οὐ πᾶν γὰρ τὸ γένος μετενόησεν τοίνυν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ πᾶν, ὅσον εὗρε, δραἀπολωλυῖα, εἰκότως καὶ τοῦτο δραχμὴν ἀποὠνόμασε.

. ΝΖ'. Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν.

— οὐσίας. Καὶ ἄλλην εἰσάγει πολυωφελεπαραβολὴν, ὑποφαίνουσαν τήν τε δύναμιν τῆς ς τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς φιίας τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ ταύτης εἰς μετάνοιαν εται τοὺς ἐν ἁμαρτίαις· ἄνθρωπον μὲν ρεύων τὸν φιλάνθρωπον Πατέρα καὶ Θεόν·

A in illis reponitur. Deinde alteram quoque adducit parabolam de gaudio, quod de ejus, qui perierat, inventione exoritur.

Vers. 8. *Aut quæ* — Vers. 9. *perdiderum.* Sicut prædicta facit mulier, ita fecit et Filii Dei humanitas, sive benignitas. Perdidit enim drachmam unam, puta, humanam naturam, cum affectionibus obruta esset. Accendit lucernam : hoc est, ostendit in mundo suam carnem, juxta Gregorium Theologum, splendentem non solum fulgure divinitatis, verum etiam lumine puritatis, et illuminantem eos qui errore obtenebrati erant. Verrit domum, sive purgavit hominum habitaculum, puta mundum, cum diffusas in eo peccati tenebras abegit. jacentesque affectionum sordes extulit. Et quærendo diligenter, B circumeundo civitates ac vicos. et mittendo discipulos in mundum universum, invenit, quod quærebat : et convocavit amicas ac vicinas, puta, administratorios exercitus, ad communionem hujusmodi gaudii.

Vers. 10. *Ita — resipiscente.* Gaudium erit non solum super multis, sed etiam super uno. Id autem ostendit, Deum vehementer sitire cujusvis peccatoris pœnitentiam. Drachmas autem nominavit ordines, utpote Dei regis characterem habentes ac imaginem.

Quidam itaque centum esse omnes ordines senserunt, ad parabolam centum ovium attendentes : quidam vero alteram decem drachmarum paraboC lam in patrocinium assumentes, decem hos esse dicunt : novem quidem cœlestes, juxta Diomysium Areopagitam : Thronos, Cherubim, Seraphim, Dominationes, Potestates, Virtutes, Principatus, Archangelos et Angelos ; decimum vero terrenum. puta, homines.

Ego vero opinor et centum et decem in his parabolis non significare numerorum diversitates, sed tantum multitudinem ordinum perfectam : est enim perfecta multitudo et centum et decem ; multitudinem autem ordinum perfectam esse dicimus, quia tot sunt quot esse oportuit. Sed quomodo dixit : *Inveni drachmam, quam perdideram,* cum non omne genus resipuerit ? Dicimus, quod quantumcunque fuit, quod invenit, id drachma erat perdita : hoc D enim merito drachmam perditam appellavit.

CAP. LVII. *De duobus filiis, quorum junior luxuriose vixit.*

Vers. 11. *Dixit* — Vers. 12. *substantiæ.* Aliam quoque inducit plurimæ utilitatis parabolam : quæ vim pœnitentiæ eorum qui peccaverunt, submonstrat et divinæ benignitatis magnitudinem, et per hanc peccatores ad pœnitentiam adhortatur : hominem quidem appellans Patrem ac Deum, qui

Variæ lectiones et notæ.

θεοῦ ἐν τῷ ποίηκεν. Sic A.
Gregorius pag. 231 med. ita habet : Ὅτι ψε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα.

(74) Ὁ et hic et paulo post omittit B. Si probetur. intelligitur ἀριθμός.

humanus est, duos autem filios ejus. omnem justum, omnemque peccatorem ; est enim et justorum Pater et peccatorum, utpote per lavacri regenerationem ab ipso adoptatorum, de fidelibus enim sermo est. Juniorem vero nominavit peccatorem, ut qui pueriliter sapit facileque fallitur : qui etiam substantiæ partem quæ sibi obveniebat, petivit : hoc est liberum arbitrium, quod ei ex natura debebatur. Quisquis enim pueriliter sapit, liberum poscit arbitrium.

A δύο δὲ υἱοὺς αὐτοῦ, πάντα δίκαιον καὶ πάντα ἁμαρτωλόν. Ἔστι γὰρ Πατὴρ καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὡς υἱοθετηθέντων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς ἀναγεννήσεως · περὶ τῶν πιστῶν γὰρ ὁ λόγος. Νεώτερον δὲ ὀνομάζει τὸν ἁμαρτωλόν, ὡς νηπιόφρονα καὶ εὐεξαπάτητον, ὃς καὶ ἐζήτησε τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας, ἤτοι, τὸ ἐκ φύσεως, ὀφειλόμενον αὐτεξούσιον. Πᾶς γὰρ νηπιόφρων ζητεῖ τὸ αὐτεξούσιον.

Aut obtingentem substantiæ partem dicit debitam ex baptismo gratiam. Cuivis enim baptizato divina datur gratia. Substantia autem sive divitiæ Dei. sunt charismata, id est, dona quæ dividit fidelibus.

Ἢ ἐπιβάλλον μέρος οὐσίας λέγει, τὸ ἐκ τοῦ βαπτίσματος χρεωστούμενον χάρισμα, Παντὶ γὰρ βαπτισθέντι χάρισμα Θεῖον δίδοται. Οὐσία δέ, ἤτοι, πλοῦτος Θεοῦ, τὰ χαρίσματά, ἃ διανέμει τοῖς πιστοῖς (75).

† Non quia tempore junior, sed quia sensu indigens, menteque inconstans.

† Ac si diceret : Nolo, urgeat me serviendi necessitas ; liberum est enim mihi arbitrium. Si volo, modestus sum ; si nolo, cogi nequeo. Pater ergo candide impertiit ; vult enim Dominus ut sibi voluntarie serviatur. Deinde peregre profectus est. Quo ? Non a loco ad locum, sed mente dicessit a Deo et Deus ab illo : propter quod etiam facta est illi fames valida, non fames panis et aquæ sed fames audiendi verbi Dei : quia fames bonorum vehemens est.

Vers. 12. *Et — substantiam.* Liberum videlicet arbitrium illis divisit ; substantiam namque aut facultates filiis dividere nihil aliud est, quam libero arbitrio ilios relinquere : neminem enim cogit Deus, qui ipsi nolit obedire.

B Καὶ — βίον. Ἤγουν αὐτεξουσίους αὐτοὺς ἐκείνῃ. Τὸ γὰρ διελεῖν τὸν βίον, εἴτουν, τὴν οὐσίαν, τοῖς υἱοῖς, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τὸ αὐτεξουσίους αὐτοὺς ἀπολῦσαι. Οὐδένα γὰρ ὁ Θεὸς ἀναγκάζει μὴ βουλόμενον πειθαρχεῖν αὐτῷ.

Aut etiam divisit eis congruentia dona, prout dictum est.

Ἢ καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὰ προσήκοντα χαρίσματα καθὼς εἴρηται.

Vers. 13. *Et — longinquam.* Senior quidem apud patrem remansit, tanquam prudens : junior vero. congregatis omnibus, puta, libero arbitio, ac Dei dono, vel omnibus suis voluntatibus, id est, dominus illorum constitutus, peregre profectus est ad peccatum, quod a Deo longe separatur : longe enim fiunt a Deo, qui peccant : non loci segregatione, sed virtutis.

Καὶ — μακράν. Ὁ μὲν πρεσβύτερος παρέμεινε (76) τῷ πατρὶ, ὡς φρόνιμος · ὁ δὲ νεώτερος συναγαγὼν ἅπαντα, τό τε αὐτεξούσιον καὶ τὸ θεῖον χάρισμα, ἤ ἅπαντα τὰ ἑαυτοῦ θελήματα, τουτέστι, κύριος αὐτῶν καταστὰς, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, τὴν μακρὰν τοῦ Θεοῦ κειμένην. Πόρρω γὰρ τοῦ Θεοῦ γίνονται οἱ ἁμαρτάνοντες, οὐκ ἀναχωρήσει τόπου, ἀλλ' ἀναχωρήσει τῆς ἀρετῆς.

Vers. 13. *Ac ibi — suam.* Corrupit donum, quod a baptismo susceperat, puta animæ nobilitatem, ad virtutes aptitudinem. Hæc enim et similia erant ejus substantia ac divitiæ.

C Καὶ ἐκεῖ — αὐτοῦ. Διέφθειρε τὸ ἐκ τοῦ βαπτίσματος χάρισμα, τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, τὴν πρὸς ἀρετὴν ἐπιτηδειότητα. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν οὐσία καὶ πλοῦτος αὐτοῦ.

Vers. 13. *Vivendo — luxuriose.* Prodigaliter, intemperanter, libidinose, lascive.

Ζῶν — ἀσώτως. Ἀφειδῶς, ἀκρατῶς, ἀκολάστως.

Vers. 14. *Cumque omnia consumpsisset.* Cum abjecisset, ant respuisset, quæcunque habebat a Deo bona.

Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα. Ἀποβαλόντος πάντα ὅσα εἶχεν ἐκ Θεοῦ, ἀγαθά.

Vers. 14. *Facta est — illa.* Ubi enim divini timoris frumentum non seritur, ibi fames valida. non panis, sed virtutis ; ubi fertilitas omnis mali, ibi sterilitas omnis boni,

Ἐγένετο — ἐκείνην. Ὅπου γὰρ ὁ τοῦ θείου φόβου σῖτος οὐ γεωργεῖται, ἐκεῖ λιμὸς ἰσχυρὸς, οὐκ ἄρτου, ἀλλ' ἀρετῆς · ὅπου εὐφορία παντὸς κακοῦ, ἐκεῖ ἀφορία παντὸς καλοῦ.

Vers. 14. *Et — egere.* Fame premi, dilapso ab eo omni bono, solaque incontinentia derelicta.

Καὶ — ὑστερεῖσθαι. Πένεσθαι, διαῤῥυέντος αὐτῷ παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ μόνης ὑπολειφθείσης τῆς ἀκρασίας (77).

D

Vers. 15. *Et — illius.* Cives regionis illius, puta peccati, sunt dæmones. Distractus ergo a patre, o magnam dementiam ! adhæsit inimico : et qui non

Καὶ — ἐκείνης. Πολῖται τῆς χώρας ἐκείνης, ἤτοι τῆς ἁμαρτίας, οἱ δαίμονες . ἀπορράγεις οὖν τοῦ πατρὸς, ὦ πολλῆς ἀνοίας ! ἐκολλήθη τῷ ἐχθρῷ, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(75) Post hæc duo scholia e margine sui codicis addidit Hentenius, qnorum nulla reperio vestigia.

(76) Παρέμενε. A.

(77) Τῆς ἀκαθαρσίας. A.

ὑμενος πειθαρχεῖν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, A sustinuerat parere Deo humanissimo, servivit inhu-
ὶ μισανθρώπῳ δαίμονι. manissimo dæmoni.

χοίρους. Οὕτως οἱ δαίμονες ἀμείβονται Vers. 15. *Atque — porcos.* Ita dæmones remu-
μένους αὐτοῖς. Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, τὴν ἐ- nerant eos, qui sibi adhærent. Significat autem
ἀθλίου δουλείαν, ἐπιτατταμένου τὰ ἀτιμό- sermo extremam miseri servitutem, cui indignis-
τοῦτο γὰρ καὶ πλατύνει τὴν παραβολὴν ὁ sima præcipiuntur. Propterea enim dilatat Christus
καὶ λεπτομερῶς ἐκτραγῳδεῖ τὰ τῆς συμ- parabolam, et minutatim amplificat quæ calamitatis
μάθωμεν οἷα πάσχουσιν οἱ ἀποφοιτῶν- erant : ut discamus qualia patiantur ii qui a Dei
τολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευόμενοι κατὰ τὸ præceptis recedunt, et suis voluntatibus gradiun-
α. tur.

ἐν ἀγροὶ μὲν τοῦ δαίμονος αἱ ἄσημοι δια- Potest quoque villa dæmonis dici indigna con-
ῖροι, δὲ οἱ φιλήδονοι καὶ βορβορώδεις λο- versatio ; porci vero, voluptates ac lutulentæ
ς ὁ ταλαίπωρος τρέφειν καὶ περιέπειν cogitationes, quas miser pascere ac fovere jussus
το. est.

χοῖροι. Κεράτια κατὰ ἀναγωγὴν, αἱ ἡδο- Vers. 16. *Et — porci.* Siliquæ, juxta anagogen,
ὶ δηλωθέντες λογισμοὶ τρέφονται. Ὥσπερ B voluptates sunt, quibus prædictæ cogitationes
γλυκαίνουσιν ἐπὶ βραχὺ τὴν γεῦσιν, εἶτα nutriuntur. Quemadmodum enim siliquæ ad breve
ἐπὶ πλεῖον· οὕτω καὶ αὗται τὸ μὲν ἡδὺνον spatium gustui dulcescunt, deinde ut plurimum
προσκαιρον ἔχουσι· τὸ δὲ πικραῖνον, ὕστε- constringunt : ita et in his, quod suave est, primum
ώνιον. et ad tempus habent, quod autem amarum et acer-
bum, posterius est ac æternum.

δεὶς ἐδίδου αὐτῷ. Οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ Vers. 16. *Nec quisquam illi dabat.* Nullus illi daba-
. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες, οὐκ ἐῶσί τινα ad satietatem ; hujusmodi enim dæmones nemi-
φιλησονίας, ἵνα μὴ ταχὺ παύσηται τῆς nem sinunt satiari voluptatibus, ne citius a peccato
κεῖ δὲ τὴν ὄρεξιν ἐρεθίζουσι καὶ ἀποκάμου- quiescat : semper enim excitant appetitum ac defa-
ουσιν. tigationem suscitant.

ὸν δὲ ἐλθὼν, Ἑαυτοῦ γενόμενος, ὅ ἐστιν, Vers. 17. *In se autem reversus.* Sui compos
ὡς (78) ἐκ μέθης καὶ κάρου· ἀφυπνισε γὰρ effectus : hoc est, tanquam expergiscens ab
κοπάθεια. ebrietate, gravique somno, et resipiscens.

ἀπολλυμαι. Μισθίους μὲν νόει (79) μοι, Vers. 17. *Dixit — pereo.* Mercenarios intelligi-
ατηχουμένους, καὶ μήπω διὰ τοῦ βαπτί- C mus eos qui adhuc sunt catechumeni, et nondum
ιτηθέντας, οἷς μισθὸς τῆς πίστεως δίδοται per baptismum adoptati, quibus merces fidei datur-
ι· ἄρτους δὲ, τὰς θρεπτικὰς τῶν ψυχῶν puta adoptio : panes vero, doctrinas animarum
ς. Φησὶν οὖν ἐκ βαθους καρδίας· Ὦ πόσοι nutritivas. Dicit ergo ab intimo cordis : O quot
ὁ πατρός μου οὐ μόνον ἔχουσι τροφὴν mercenarii patris mei non modo cibum habent
ἀλλὰ καὶ τρυφήν· τοῦτο γὰρ τὸ περισσεύειν animarum, sed et delicias ! Id enim significat
γὼ δὲ ὁ υἱὸς, λιμῷ ἀπόλλυμαι. Ταῦτα καὶ *abundare.* Ego autem qui filius sum, fame pereo.
ραβολικῶς διηγούμενος ὁ Σωτὴρ, τύπον ἡμῖν Hæc et ea quæ sequuntur, parabolice narrans Sal-
ἐλληθοῦς παραδίωσιν. vator, veræ pœnitentiæ figuram nobis tradit.

; — μου. Ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ πτώματος τῆς Vers. 18. *Surgens — meum.* Surgens a casu
80). peccati.

† Honeste eo revertar unde male exivi.

— οὐρανόν. Ὡς προτιμήσας αὐτοῦ τὴν γῆν, Vers. 18. *Dicamque — cœlum.* Præponens videli-
ρανίων ἀγαθῶν τὰ γήϊνα· cet illi terram, sive bonis cœlestibus terrena.

ɔ enim firmamenti aspectum, tanquam accusatoris vocem.
τιον σου. Τουτέστι, καὶ εἰς σὲ, ὡς προτιμή- Vers. 18. *Et coram te.* Hoc et in te, ut qui tuam
ɔ θελήματος τὸ ἐμόν. voluntatem posthabui meæ.

ɔr tuæ divinitatis lucem intueri : sordidos enim habeo corporis et animæ oculos.
σου. Ὡς ἀναξίως τοιούτου πατρὸς πολι- D Vers. 19. *Nec — tuus.* Quia tali patre indigne
. conversatus sum.

— σου. Ἐπεὶ τῆς πρώτης ἐξέπεσον Vers. 19. *Fac — tuis.* Ex quo primo ordine
ὠσόν με τῆς δευτέρας, μόνον μὴ παντελῶς excidi, dignare me vel secundo : tantum, ne penitus
με. Δυσωπητικὸς ὁ λόγος, καὶ καρδίας πα- abjicias me. Placabilis est sermo, et cor attingens
όμενος. paternum.

Variæ lectiones et notæ.

abest. A.

ὑμεν videtur invenisse Hentenius.

et deinceps Hentenius ex margine sui codicis breviora crucis signo inculcavit, quæ in neutro meorum leguntur.

† Hoc est, ne me ab atrio tuo expellas, Domine, ne inventum me rursum errantem, inimicus tan. quam captivum abducat.

Vers. 20. *Et — suum. — Venit*, hoc est, veniebat sumpta fiducia de illius misericordia ; oportebat enim non solum bene velle, sed et quæ animo concepta sunt operari.

A Καὶ — αὐτοῦ. Ἦλθεν, ἀντὶ τοῦ, Ἤρχετο, θαῤῥήσας τοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις. Χρὴ γὰρ μὴ μόνον βουλεύεσθαι καλῶς, ἀλλὰ καὶ πράττειν τὰ βεβουλευμένα.

Vers. 20. *Cum — ejus.* O visum compatientis acutissimum ! Simul ut quis resipiciscere in animo cogitavit, hunc etiam simul ipse vidit, paratus semper ad eorum qui convertentur susceptionem et ab exordio statim pœnitentiæ illos recipiens. Hinc ergo parabola incredibilem manifestat misericordiam, ac imcomparabilem cœlestis Patris amorem, et quantam qualemque demonstret erga eos, qui convertuntur, compassionem.

Ἔτι — αὐτοῦ. Ὦ συμπαθειστάτης ὀξυωπίας! Ἅμα τις ἐνεθυμήθη μετανοῆσαι, καὶ ἅμα τοῦτον εἶδεν αὐτὸς, ἕτοιμος ὢν ἀεὶ πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἐπιστρεφόντων, καὶ εὐθὺς ἐκ προοιμίων τῆς μετανοίας ἀντιλαμβανόμενος αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὖν ἡ παραβολὴ δημοσιεύει τὴν ἀνυπέρβλητον εὐσπλαγχνίαν καὶ ἀνείκαστον φιλοστοργίαν τοῦ οὐρανίου Πατρὸς, καὶ ὅσην καὶ οἵαν εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας συμπάθειαν ἐπιδείκνυται.

Vers. 20. *Ac misericordia motus est.* Pater enim erat ; nec id tantum, sed et Deus misericordiæ.

Καὶ ἐσπλαγχνίσθη. Πατὴρ γὰρ ἦν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸς ἐλέους.

Vers. 20. *Et — eum.* Præ nimio gaudio non B exspectavit ut ille veniret, sed prius occurrit, neque id utcunque, sed et accurrit, ut appareat amoris vehementia ; et ruit in collum ejus, certiorem eum reddens quod omne peccatum illi remisisset ; et osculatus est eum tanquam desideratum filium, qui usque ad pœnitentiam sceleratus fuerat et abominabilis.

Καὶ — αὐτόν. Ὑπὸ τῆς ἄγαν περιχαρείας, οὐκ ἀνέμεινεν αὐτὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ προϋπήντησε, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ δραμών, ἵνα φανῇ τὸ σφοδρὸν τοῦ φίλτρου· καὶ ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, πληροφορῶν, ὅτι ἀφῆκεν αὐτῷ πᾶσαν ἁμαρτίαν, καὶ κατεφίλησεν αὐτὸν ὡς υἱὸν ποθεινὸν, τὸν ἄχρι τῆς μετανοίας μιαρόν τε καὶ βδελυρόν.

O admirandam reconciliationem ! Quid dicam, aut quid loquar de ineffabili Dei benignitate ? Nam ubi ad immensum illius pelagus respicio, sermo mihi præciditur, neque quid loquar mihi reliquum est ; solum hoc clara ac libera voce clamo, quod res magnas efficit pœnitentia, facile eum flectens, qui facilis est ut flectatur, benignum videlicet Deum nostrum .Homini vero maxime congrua sunt C prædicta, quæ eum fecisse dicit ad manifestiorem compassionis ac reconciliationis ipsius doctrinam, cum etiam in principio parabolæ hominem eum supposuerit.

Ὦ παραδόξου καταλλαγῆς ! Τί εἴπω, ἢ τί λελέσθω πρὸς τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ; Ἀποβλέπω (81) γὰρ πρὸς τὸ ἀχανὲς πέλαγος αὐτῆς, ἐπικόπτομαι τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἔχω τί φθέγξομαι. Τοῦτο δὲ μόνον λαμπρᾷ βοῇ τῇ φωνῇ, ὅτι μεγάλα δύναται ἡ μετάνοια, ταχέως ἐπικάμπτουσα τὸν τεχύτερον εἰς τὸ ἐπικάμπτεσθαι φιλάνθρωπον Θεὸν ἡμῶν. Ἀνθρωποπρεπέστερον δὲ τὰ ῥηθέντα ποιεῖν αὐτὸν λέγει, πρὸς ἐναργεστέραν διδασκαλίαν τῆς συμπαθείας καὶ καταλλαγῆς αὐτοῦ, ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ἐν ἀρχῇ τῆς παραβολῆς ὑπέθετο.

Vers. 21. *Ait — filius tuus.* Quæ dicere cogitaverat, ea nunc toto corde dicit, ut hinc discamus quod oporteat etiam post reconciliationem toto corde fateri, quod peccaverimus, nosque ipsos condemnare.

Εἶπε — υἱός σου. Ἅπερ εἰπεῖν ἐμελέτησε, ταῦτα λέγει νῦν ἐξ ὅλης καρδίας, ὡς ἐντεῦθεν μαθόντα ἡμᾶς, ὅτι χρὴ καὶ (82) μετὰ τὴν καταλλαγὴν ὁλοκαρδίως ὁμολογεῖν, ὅτι ἡμάρτομεν, καὶ καταδικάζειν ἑαυτούς.

Vers. 22. *Dixit — suos.* Ad Ecclesiæ sacerdotes : nam hi Deo ministrant ad eorum, qui convertuntur. salutem.

Εἶπε — αὐτοῦ Πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι γὰρ ὑπηρετοῦσι τῷ Θεῷ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπιστρεφόντων.

Vers. 22. *Proferte — illum.* Primam, pretiosissimam, quæ est purificatio aut gratia, qua custodiatur ; quam perdidit a Patre separatus, fidem, veritati cognitionem : et induite illum, qui seipsum exuit·

Ἐξενέγκατε — αὐτόν. Τὴν τιμιωτάτην, ἥτις ἐστὶν ἡ κάθαρσις, ἡ φουρκτικὴ χάρις.

Vers. 22. *Et — ejus.* Arrabonem familiaritatis D erga Deum, aut signaculum ad operationem ejus, ne ipsa insidiis appetatur.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἀῤῥαβῶνα τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως, ἢ σφραγῖδα εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ὥστε μένειν αὐτὴν ἀνεπιβούλευτον.

Vers. 22. *Et calceamenta in pedes.* Id est, custodiam ad iter conversationis suæ.

Καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας. Φυλακὴν εἰς τὴν πορείαν τῆς πολιτείας αὐτοῦ (83).

Variæ lectiones et notæ.

(81) Forte interpres legit ἀποβλέπων.

(Καί) abest A.

(83) Scholium proximum in neutro meum reperi.

† Ut his calceatus in præparatione Evangelii pacis, conculcet serpentes ac scorpiones, hoc est, contrarias potestates.

Καὶ — θύσατε. Μόσχος σιτευτὸς, τὸ ἅγιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ· μόσχος μὲν, ὡς μὴ δαμασθὲν τῷ ζεύγλῃ τῆς ἁμαρτίας· σιτευτὸς δὲ, ὡς πιανθὲν ταῖς ἀρεταῖς καὶ τηρηθὲν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν σφαγήν. A

Καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν. Φαγεῖν καὶ αὐτὸς λέγει, δηλῶν τὴν κοινωνίαν τῆς εὐφροσύνης.

Ὅτι — εὑρέθη. Νέκρωσιν μὲν καὶ ἀπώλειάν φησι τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ἀναζώωσιν δὲ καὶ εὕρεσιν, τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας.

Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. Τοῦτο σαφές.

Ἦν — ἀγρῷ. Τῷ τῶν ἀρετῶν, ἐργαζόμενος αὐτάς.

Καὶ ὡς — χορῶν. Ὁ τοιοῦτος ἔρχεται μὲν διὰ προκοπῆς· ἐγγίζει δὲ διὰ τελειώσεως τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀκούει συμφωνίας μὲν μουσικῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συμφωνίαν τοῦ υἱοῦ, ἣν συνεφώνησε διὰ τῆς μετανοίας· χορῶν δὲ, διὰ τὴν ἐκεῖθεν χαράν. Ἐν τῷ οἴκῳ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἦχος καθαρὸς (84) ἑορταζόντων. B

Καὶ — ταῦτα; Ἕνα τῶν ἀγγέλων. Δι' ἀγγέλου γὰρ ἀποκαλύπτονται τὰ θεῖα μυστήρια· παῖδας δὲ νῦν λέγει τοὺς δούλους· δοῦλοι δὲ τοῦ Θεοῦ, οἱ ἄγγελοι.

Ὁ δὲ — ἥκει. Παραγίνεται ἐπιστρέψας.

Καὶ — ἀπέλαβεν. Ἀποβαλόντα τὴν νόσον διὰ τῆς μετανοίας.

Ὠργίσθη — εἰσελθεῖν. Σχηματίζει τοῦτον ἡ παραβολὴ νῦν ὀργιζόμενον, καὶ μὴ θέλοντα εἰσελθεῖν, οὐχ ὅτι ἐφθόνησε· λύπη γὰρ οὐδεμία τοῖς δικαίοις ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' ἵνα παραστήσῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος. Ἐμφαίνει γὰρ ἡ τοιαύτη ἀγανάκτησις, ὅτι τοσαύτην ἐνδείκνυται περὶ τοὺς μετανοοῦντας χάριν καὶ χαράν, ὡς ἑτέρους φθόνον κινῆσαι. Τοῦτο δὲ πεποίηκε καὶ ἡ παραβολὴ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. καὶ ἐν ἐκείνῃ γὰρ οἱ πρῶτοι ἐγόγγυζον. C

Ὁ οὖν πατὴρ — αὐτόν. Ὡς φιλόπαις καὶ σοφὸς, καὶ τὸν ἐπιστρέψαντα τιμᾷ, καὶ τὸν μείναντα παρακαλεῖ.

Ὁ δὲ — εὐφρανθῶ. Οὐ τοιαῦτα λέγουσιν οἱ ἅγιοι πρὸς τὸν Θεὸν, ἀλλὰ ἀκολούθως τῇ ὀργῇ ἐσχημάτισται καὶ αὕτη ἡ δικαιολογία, διὰ τὴν αἰτίαν ἣν εἰρήκαμεν. Εἰώθασι γὰρ οἱ φθονοῦντες τοιαῦτα ἐγκαλεῖν. D

Τινὲς οὖν ἔριφον μὲν τὴν ἐλαχίστην ἡδονήν· φίλους δὲ, τὰ θελήματα νοοῦντες, φασὶν εἰπεῖν αὐτὸν, ὅτι ἐμοὶ οὐδέποτε παρεχώρησας, οὐδὲ Ἐλαχίστης ἡδονῆς, ἵνα μετὰ τῶν θελημάτων μου εὐφρανθῶ.

Vers. 23. *Et — mactate.* Vitulus saginatus sanctum Christi corpus est : vitulus quidem, tanquam non domatus jugo ac pondere peccati; saginatus vero, tanquam virtutibus impinguatus, ac servatus ut pro peccatoribus immoletur.

Vers. 23. *Ac epulantes lætemur.* Edere quoque ipse dicitur ad lætitiæ communicationem.

Vers. 24. *Quia — inventus est.* Mortificationem quidem ac perditionem dicit eam quæ a peccato procedit : vivificationem vero ac inventionem, eam quæ a pœnitentia.

Vers. 24. *Cæperuntque lætari.* Hoc manifestum est.

Vers. 25. *Erat — agro.* In agro virtutum, exercens ac colens illas.

Vers. 25. *Cumque — choros.* Talis quidem venit felicitate provectionis : perfectione autem appropinquat domui Dei, et audit musices concentum, propter filii erga patrem concordiam, qua per pœnitentiam concors factus est : choros vero, propter gaudium, quod inibi erat. Nam in domo Dei sonus est pure festa celebrantium.

Vers. 26. *Et — hæc.* Uno angelorum accersito. Per angelum enim revelantur divina mysteria. Παῖδας vocat nunc servos : nam angeli sunt servi Dei.

Vers. 27. *Isque — venit.* Adest conversus.

Vers. 27. *Et — recepit.* Abjecto morbo, per pœnitentiam.

Vers. 28. *Indignatus — introire.* Assimulat hunc parabola indignantem, nec intrare volentem : non quod inviderit : nullus enim mœror justis de salute fratrum : sed ut ob oculos ponat immensam Dei bonitatem. Ostendit siquidem hujusmodi indignatio, quod tantam demonstrat erga eos, qui resipiscunt, gratiam et gaudium, ut cæteris invidiam movere possit. Hoc autem fecit et parabola operariorum mercede conductorum, quadragesimo secundo juxta Matthæum capite : nam in illa quoque primi murmurabant.

Vers. 28. *Pater ergo — illum.* Utpote filiorum amator ac prudens : et eum qui conversus est, habens in honore, et eum qui permansit, rogans.

Vers. 29. *At ille — lætarer.* Non dicunt hæc aut similia sancti Deo, sed consequenter ad indignationem assimulata est et hæc causæ redditio, ob causam quam prædiximus. Solent enim invidi de similibus conqueri.

Quidam ergo per hœdum, minimam voluptatem intelligentes, per amicos vero voluntates aiunt illum dixisse : Mihi ne minimam quidam voluptatem unquam permisisti, ut cum voluntatibus meis lætarer.

Variæ lectiones et notæ.

(84) Hentenius videtur reperisse καθαρῶς, quod mihi valde probatur.

Nobis autem non est curiose scrutandum, quis sit hœdus, aut qui sint amici : nam periculosæ sunt in talibus subtiles quæstiones ac disputationes, sicut in multis parabolis protestati sumus.

Ἡμῖν δὲ οὐ περιεργαστέον, τίς ἐστιν ὁ ἔριφος, καὶ τίνες οἱ φίλοι. Ἐπισφαλὴς γὰρ ἡ ἐν τοῖς τοιούτοις λεπτολογία, καθὼς πολλαχοῦ τῶν παραβολῶν διεμαρτυράμεθα.

Vers. 30. *Sed cum — sagintum.* Etiam hæc ejusdem sunt consequentiæ, et similiter effecta sunt. Dei vero substantiam dicit dona vel gratiam. veluti superius significatum est : meretrices autem, voluptatum amores.

Ὅτε δὲ — σιτευτόν. Καὶ ταῦτα τῆς αὐτῆς εἰσιν ἀκολουθίας, καὶ ὁμοίως ἐσχηματίσθησαν. Βίον μὲν οὖν (85) τοῦ Θεοῦ λέγει τὸ χάρισμα, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται· πόρνας δὲ, τὰς φιληδονίας.

Vers. 31. *Ac ille — es.* Nunquam a me discedendo, sed mandata mea semper implendo.

Ὁ δὲ εἶπεν — εἶ. Οὐδέποτέ μου ἀποφοιτῶν, ἀλλ' ἀεὶ τὰς ἐντολάς μου πληρῶν.

Vers. 31. *Et — sunt.* Cum enim tails sis, omnia mea hæreditario jure possidebis ; hujusmodi namque filii in hæreditatem accipiunt regnum Patris et Dei. Ne ergo tristeris, nam in nullo affectus es injuria. Et ita mansuete illum consolatus, deinceps etiam de his respondet, quæ in fratrem ejus facta sunt.

Καὶ — ἐστι. Τοιοῦτος γὰρ ὤν, πάντα τὰ ἐμὰ κληρονομήσεις. Οἱ τοιοῦτοι [γὰρ (86) υἱοὶ κληρονομοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ. Μὴ λυποῦ τοίνυν, οὐδὲν γὰρ ἠδικήθης. Οὕτως ἐπιεικὼς παρηγορήσας αὐτὸν, ἀπολογεῖται λοιπὸν καὶ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Vers. 32. *Lætari — inventus est.* Ostendit necessariam fuisse lætitiam et gaudium. Quis enim, quam mortuum viderit revixisse non lætatur ? et quis ubi id, quod perierat, invenerit, non gaudet ? Vidisti, quemadmodum et quando peregre profectus est patienter sustinuit et conversum immenso excepit gaudio : nec solum substantiæ rationem non repetiit, sed et donis illum dignatus est, nec solum non exprobravit, sed insuper pro eo respondit.

Εὐφρανθῆναι — καὶ εὑρέθη. Δείκνυσιν ἀναγκαίαν τὴν εὐφροσύνην καὶ χαράν. Τίς γὰρ ἰδὼν νεκρὸν ἀναζήσαντα, οὐκ εὐφραίνεται, καὶ τίς τὸ ἀπολωλὸς εὑρὼν, οὐ χαίρει ; Εἶδες, πῶς καὶ ἀποδημήσαντος ἐμακροθύμει, καὶ ἐπιστρέψαντα περιχαρὼς ὑπεδέξατο. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀπῄτησε δίκην, ἀλλὰ καὶ χαρίτων ἠξίωσε. Καὶ οὐ μόνον οὐδ' ὠνείδισεν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραπελογήσατο.

Vere magna est, Domine, benignitas tua, nec ullus explicare sufficiet sermo ad gratiarum actionem illius. Utinam autem et nos, qui æqualiter cum prodigo sumus peregre profecti, ac divitias consumpsimus, æqualem cum eo conversionem demonstremus, et æquali benignitate digni habeamur.

Ὄντως μεγάλη, Δέσποτα, ἡ φιλανθρωπία σου, καὶ οὐδεὶς ἐξαρκέσει λόγος πρὸς εὐχαριστίαν αὐτῆς. Εἴη δὲ καὶ ἡμᾶς, τοὺς ἐπίσης τῷ ἀσώτῳ ἀποδημήσαντας (87) καὶ διασκορπίσαντας τὸν πλοῦτον, ἴσην αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιστροφὴν ἐνδείξασθαι, καὶ τῆς ἴσης ἀξιωθῆναι φιλανθρωπίας.

CAP. LVIII. *De dispensatore iniquo.*

ΚΕΦ. ΝΗ'. Περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.

Cap. XVI. Vers. 1. *Dicebat autem — bona illius* Parabola hæc Christianis attributa est, qui non volunt omnino possessiones ac pecunias despicere admonens illos, ut in pauperes sint benefici. Dicta est autem ad discipulos, quia et hi sunt dispensatores.

Ἔλεγε δὲ — ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Ἡ παραβολὴ αὕτη πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἀποτείνεται, τοὺς μὴ βουλομένους πάντη τῶν χρημάτων ὑπερορᾶν, νουθετοῦσα τούτους, ἵνα κἂν εὐεργετῶσι τοὺς πένητας. Εἴρηται δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, διότι (88) μαθηταὶ καὶ οὗτοι.

Repræsentat etiam hominem divitem, puta, Deum humanum, nulloque indigentem : œconomum vero, sive dispensatorem, omnem, qui possidet divitias : tales enim non sunt domini, sed dispensatores. Dicit namque Deus : ***Meum est aurum, meum est argentum*** [18]. Delatus est autem apud Deum malus dispensator mala dispensatione, ut qui dissiparet, quæ Dei erant, in ea quæ non oportuit, nec superflua pauperibus distribueret.

Καὶ ἄνθρωπον μὲν πλούσιον ἐμφαίνει, τὸν φιλάνθρωπον καὶ ἀνενδεῆ Θεόν· οἰκονόμον δὲ, πάντα τὸν κεκτημένον πλοῦτον· οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὐ κύριοι, ἀλλ' οἰκονόμοι εἰσί. Φησὶ γὰρ ὁ Θεός· Ἐμόν ἐστι τὸ χρυσίον, καὶ ἐμόν ἐστι τὸ ἀργύριον. Διεβλήθη δὲ τῷ Θεῷ ὁ κακὸς οἰκονόμος ὑπὸ τῆς κακῆς οἰκονομίας, ὡς διασκορπίζων τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἃ οὐκ ἔδει, καὶ μὴ διανέμων τὰ περιττὰ τοῖς πένησι.

Vers. 2. *Et vocavit — dispensationis tuæ.* Hæc illi per divinas dixit Scripturas, quæ de futuro docent judicio, et de redditione rationis.

Καὶ φωνήσας — οἰκονομίας σου. Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα διὰ τῶν θείων Γραφῶν, αἵ διδάσκουσι περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ λογοθεσίας.

[18] Aggæi II, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(85) Οὖν abest A.

(86) Quæ his signis [**] inclusimus, ea ex codice B. exciderant.

(87) Ita correxi pro ἐπιδημήσαντας, Nec aliter Hentenius.

(88) Hoc prorsus alienum est. Ex Hentenio colligas, legendum esse οἰκονόμοι aut διακτοί.

Οὐ γὰρ — οἰκονομεῖν. Τοῦ θανάτου ὅσον οὔπω μετακινοῦντός σε. A

Εἶπε δὲ — αἰσχύνομαι. Μετὰ τὸν θάνατον γὰρ ἐργάσασθαι οὐκ ἰσχύει τις. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρός· ὁ δὲ μέλλων, ἀνταποδόσεως, καὶ τὸ παρακαλεῖν ἀνόνητον.

Ἔγνων τί ποιήσω. Ἔγνω τοῦτο συνετισθεὶς ὑπὸ τῶν Γραφῶν.

Ἵνα ὅταν — οἴκους αὐτῶν. Οὗτοι, περὶ ὧν ἔγνω, τουτέστιν οἱ ῥηθῆναι μέλλοντες.

Καὶ προσκαλεσάμενος — ὀγδοήκοντα. Τίς μὲν ὁ χρεώστης τοῦ ἐλαίου, καὶ τίς ὁ τοῦ σίτου, καὶ διατί ἀνὰ ἑκατὸν ὤφειλον, καὶ τί τὸ γράμμα τοῦ χρέους, καὶ διατί ὁ μὲν πεντήκοντα ἔγραψεν, ὁ δὲ ὀγδοήκοντα, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς προκειμένης παραβολῆς, περιττὸν ἐξετάζειν. Δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον B συνεπλάσθησαν, ἢ ἵνα δειχθῇ μόνον, ὅτι ὁ ῥηθεὶς οἰκονόμος, ἕως εἶχε καιρὸν οἰκονομίας, φρονίμως τοῖς τοῦ δεσπότου πράγμασιν εἰς τὸ οἰκεῖον συμφέρον ἀπεχρήσατο, καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτῷ περιεποιήσατο, ὡς ἐντεῦθεν μαθεῖν τοὺς ἔχοντας πλοῦτον, ὅτι χρὴ τούτους, οἰκονόμους αὐτοὺ καταστάντας, ἕως ἔχουσι καιρὸν ζωῆς, φρονίμως τοῖς τοῦ Θεοῦ πράγμασιν εἰς τὸ οἰκεῖον συμφέρον ἀποχρήσασθαι, καὶ δι' αὐτῶν εὐεργετοῦντας τοὺς πένητας, εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτοῖς πραγματεύσασθαι. Βάτος μὲν οὖν ἦν μέτρον ἐλαίου· κόρος δὲ, μέτρον σίτου.

Καὶ ἐπήνεσεν — φρονίμως ἐποιησε. Τὸ ἐξῆς, ὡς δῆλον, τοῖς ἀκροαταῖς ἀφῆκε συλλογίζεσθαι. Εἰ γὰρ ὁ ἠδικημένος δεσπότης ἐπήνεσε τὸν οἰκονόμον C τῆς ἀδικίας, ἦγουν τὸν τὴν οἰκείαν σωτηρίαν οἰκονομήσαντα ἐξ ἀδικίας, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἀδικούμενος Θεὸς ἐπαινέσει τὸν οἰκονόμον τῆς δικαιοσύνης. Δικαιοσύνη γὰρ, τὸ τὰ περιττὰ τοῖς πένησι διανέμεσθαι.

Ὅτι — ἑαυτῶν εἰσιν. Υἱους μὲν τοῦ αἰῶνος τούτου καλεῖ τοὺς τῷ κόσμῳ προσκειμένους· αἰῶνα γὰρ νῦν, τὸν κόσμον τοῦτον ὠνόμασεν. Υἱοὺς φωτὸς λέγει τοὺς τοῦ κόσμου ἀποστάσαντας ἑαυτούς. Καὶ φησιν, ὅτι οὗτοι φρονιμώτεροί εἰσιν ἐκείνων, κατὰ τοῦτο δὲ μόνον, καθὸ φροντίζουσι τοῦ μέλλοντος, ὡς ἔδειξε τὸ παράδειγμα τοῦ ῥηθέντος οἰκονόμου. Ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς δὲ τοῦ φωτὸς τοὺς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν, ἤγουν τοὺς ἐκ τῆς γενεᾶς τῆς ἑαυτῶν υἱοὺς φωτὸς γενομένους. Ἐντρέπει δὲ ὁ λόγος τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ μέλλοντος.

Κἀγὼ ὑμῖν — ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας. D Μαμωνᾶς (89) μὲν ὁ πλοῦτος λέγεται παρ' Ἑβραίοις· Τῆς ἀδικίας δὲ τοῦτον εἶπεν, ὡς ἐξ ἀδικίας θησαυρισθέντα τῆς ἐκ τοῦ μὴ διαμερίζεσθαι τὰ περιττὰ τούτου τοῖς πένησιν. Ἐπεί, φησὶν, ἄχρι τοῦ νῦν κακῶς ᾠκονομήσατε, καὶ τὰ ἐμπεπιστευμένα μαμωνᾶ ἀδικίας κατεστήσατε, κἂν γοῦν ὀχέ ποτε ποιή-

Vers. 2. *Neque enim — dispensare.* Morte propemodum te transferente.

Vers. 3. *Ait autem — erubesco.* Post mortem enim nemo poterit operari : nam præsens tempus operationis est, futurum vero retributionis, et deprecari erit inutile.

Vers. 4. *Scio, quid faciam.* Eruditus a Scripturis.

Vers. 4. *Ut cum — domos suas.* Hi, quos scio, et quos nunc dicturus est.

Vers. 5. *Et advocato* — Vers. 7. *Octoginta.* Quisnam debitor sit olei, et quis tritici, quisve unus quisque debitor, et quæ cautio debiti, et quare prior scripsit quinquaginta, posterior vero octoginta, ac similia, quæ in præsenti reperiuntur parabola, superfluum est inquirere : siquidem ad nihil aliud efficta sunt, quam ut ostendatur quod dictus dispensator, dum dispensationis tempus habuit, prudenter domini rebus ad suum commodum abusus est, et per eas in futurum suam salutem procuravit : ut hinc discant, qui habent divitias, quod oporteat eos, cum illarum dispensatores constituti sint, dum vitæ tempus habent, prudenter Dei rebus ad suum abuti commodum : et per illas, pauperibus benefaciendo, in futurum salutem sibi acquirere. Batus itaque mensura erat olei, corus vero tritici mensura.

Vers. 8. *Et laudavit — prudenter fecisset.* Quid manifeste consequatur, auditoribus reliquit cogitandum. Nam si Dominus injustitia affectus laudavit iniquum dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex injustitia procuraverat : multo magis Deus, qui in nullo injustitia afficitur, laudabit justum sive justitiæ dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex justitia dispensaverit : id enim habet justitia, ut superflua pauperibus dividantur.

Vers. 8. *Quia — sua sunt.* Filios hujus sæculi dicit, mundo adhærentes ; sæculum enim nunc, mundum appellavit ; filios autem lucis vocat eos qui se ipsos a mundo separaverunt. Et dicit illos prudentiores esse istis in hoc solo, quod de futuro illis cura est, sicut dicti dispensatoris exemplum demonstravit. Exhortatur autem sermo eos, qui de futuro negligentes sunt.

Vers. 9. *Et ego vobis — de iniquo mammona.* Mammona apud Hebræos divitiæ dicuntur. Iniquum autem dixit, sive *Iniquitatis*, quod ex iniquitate recondatur, quæ in hoc est, quia superflua pauperibus non dividuntur. Cum ergo, inquit, hactenus male dispensaveritis, et concreditas vobis iniquitatis divitias male expenderitis : vel tandem sero facite

Variæ lectiones et notæ.

(89) Hentenius duplici *μμ* edidit. Ego simplici reperi.

vobis ab ipsis amicos pauperes, ad imitationem modo dictæ parabolæ.

Vers. 9. *Ut cum — tabernacula.* Ut cum per mortem hinc demigraveritis, præparent vobis locum ad æterna tabernacula, ipsi prius hospites ibi facti (*r*).

Vers. 10. *Qui fidelis — iniquus est.* Qui fidelis est in minimo, etiam dignus est. Dicit autem minimum, terrenas divitias, multum vero, cœlestes.

Vers. 11. *Si ergo — fuistis.* Male videlicet dispensando.

Vers. 11. *Quod — credet?* Veras regni Dei divitias.

Vers. 12. *Et si — dabit?* Similiter et alienum nominat terrenas divitias, quippe quæ apud illum non permaneant, qui ipsas est assecutus: nostrum autem cœlestes, ut quæ apud illum permaneant, qui ipsas accipit.

Vers. 13. *Nullus — contemnet.* Hæc etiam dixit quinto capite Evangelii secundum Matthæum : et in eo lege dicti illius enarrationem : *Nemo potest duobus dominis servire* [14].

Vers. 13. *Non potestis — mammonæ.* Consequenter ibi et de hoc dictum est, et data interpretatio.

Vers. 14. *Audiebant — illum.* Vilipendebant eum, ipsi viles ac detestandi.

Vers. 15. *Etait — hominibus.* Qui vos ipsos justos putatis.

Vers. 15. *Deus autem — vestra.* Peccatis plena et exsecranda.

Vers. 15. *Quod Deo.* Siquidem, inquit, etiamsi in alio nullo deliqueritis, quam quod coram hominibus sublimiter sapere videmini, id abominatio est coram Deo, ac detestandos facit superbos.

Vers. 16. *Lex — Joannem.* Lex prophetandi et prophetæ, qui videlicet de me prophetaverunt, usque ad Joannem prophetaverunt [15] ; nam hoc addidit Matthæus. Posthac autem neque lex neque prophetæ, sed quid ?

Vers. 16. *Ab — annuntiatur.* Non obscure prophetatur, sed palam annuntiatur : ipse enim Joannes illud primum annuntiavit, dicens : *Resipiscite, instat enim regnum cœlorum* [16]. Regnum, vero Dei nunc dicit fidem, quæ in ipsum est, utpote arrhabonem regni cœlorum, sive fruitionis cœlestium bonorum.

Vers. 16. *Et — vim facit.* Omnis sapiens ad-

[14] Matth. VI 24. [15] Matth. XI, 13. [16] Matth. II, 2.

σατε ἑαυτοῖς, φίλους ἐξ αὐτοῦ τοὺς πένητας, κατὰ μίμησιν τῆς ἤδη ῥηθείσης παραβολῆς.

Ἵνα ὅταν — σκηνάς. Ἵνα, ὅταν τῷ θανάτῳ μεταστῆτε, παράσχωσιν ὑμῖν τόπον εἰς τὰς αἰωνίας σκηνάς, προξενοι τούτου γενόμενοι.

Ὁ πιστὸς — ἄδικός ἐστιν. Ὁ πιστὸς ἐν ὀλίγῳ, καὶ πολλοῦ ἄξιός ἐστιν· ὁ δὲ ἐν ὀλίγῳ ἄδικος, καὶ πολλοῦ ἀνάξιός ἐστι. Λέγει δὲ ἐλάχιστον μὲν τὸν γήϊνον πλοῦτον, πολὺν δὲ τὸν οὐράνιον.

Εἰ οὖν ἐγένεσθε· Ὡς κακῶς οἰκονομοῦντας.

Τὸ — πιστεύσει ; Τὸν ἀληθινὸν πλοῦτον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ εἰ — δώσει ; Ὁμοίως ἀλλότριον μὲν ὀνομάζει τὸν γήϊνον πλοῦτον, ὡς μὴ παραμένοντα τῷ κεκτημένῳ· ἡμέτερον (90) δὲ, τὸν οὐράνιον, ὡς παραμένοντα τῷ ἀξιωθέντι αὐτοῦ.

Οὐδεὶς — καταφρονήσει· Ταῦτα εἶπε καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν.

Οὐ δύνασθε — μαμωνᾷ. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἴρηται καὶ ἡρμήνευται.

Ἤκουον — αὐτόν. Ἐφαύλιζον αὐτὸν, οἱ φαῦλοι καὶ κατάπτυστοι.

Καὶ εἶπεν — ἀνθρώπων. Οἱ δικαίους ἑαυτοὺς οἰόμενοι.

Ὁ δὲ Θεὸς — ὑμῶν. Ἁμαρτωλὰς οὔσας καὶ βδελυράς.

Ὅτι — τοῦ Θεοῦ. Καὶ γάρ φησιν· Εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον ἡμαρτάνετε (91) ἡ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλοφροσύνη βδελυρά ἐστι τῷ Θεῷ, καὶ βδελυροὺς ποιεῖ τοὺς οἰηματίας.

Ὁ νόμος — Ἰωάννου. Ὁ νόμος τοῦ προφητεύειν, καὶ οἱ προφῆται οἱ προφητεύοντες, ἀτέλεστοι, περὶ ἐμοῦ, μέχρις Ἰωάννου προεφήτευσαν. Τοῦτο γὰρ προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος. Τοῦ λοιποῦ δὲ οὔτε νόμος οὔτε προφῆται, ἀλλὰ τί ;

Ἀπὸ — εὐαγγελίζεται. Οὐκέτι σκοτεινῶς προφητεύεται, ἀλλὰ φανερῶς καταγγέλλεται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης πρῶτος αὐτὴν εὐηγγελίσατο, λέγων· Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Βασιλείαν δὲ τοῦ Θεοῦ λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς οὖσαν ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἤτοι τῆς ἀπολαύσεως τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν.

Καὶ — βιάζεται. Πᾶς συνετὸς εἰς αὐτὴν βιάζη-

Variæ lectiones et notæ

(90) In textu habent ὑμέτερον. Nihilominus tamen ἡμέτερον in explicatione locum habet. Theophylactus in editis in textu et in scholiis habet ἡμέτερον. Vid. p. 455. B. E. 456. A. Tertulliani meum, a Sabatiero notatum, etiam ad interpretationes referendum.

(91) Ἡμαρτάνετο. B.

(*r*) *Ipsi — facti* Τούτου refertur ad τόπον.. Πρόξενος vero non est hospes prior, sed is qui aliis alicujus rei auctor et adjutor est. Redde *Ejus rei facti adjutores.*

ἑαυτὸν, ἀνθελκόμενος ὑπὸ τῆς τοῦ κοσμου φιλίας καὶ τῆς ἀπιστίας· ὑμεῖς δὲ, ἀσύνετοι καὶ ῥᾳθυμοι ὄντες, εἰκότως ἀπιστεῖτε.

Εὐκοπώτερον — πεσεῖν. Νόμον ἐνταῦθα, πᾶσαν ὠνόμασε τὴν Παλαιὰν Γραφὴν, ἥτις διαφόρως προεῖπεν, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐκπεσοῦνται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειωσεως. Λέγει γοῦν, ὅτι εὐχερέστερον ἂν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἀφανισθήσονται, ἢ τὸ ἐλάχιστον τῶν προηγορευμένων τῇ Γραφῇ περὶ τῆς διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκπτώσεως αὐτῶν διαπεσεῖται, εἴτουν, ἀπρακτήσει.

Πᾶς — μοιχεύει. Νῦν μὲν,μὴ ἐρωτηθεὶς,, εἶπε ταῦτα, πρός τινας ἀποτεινόμενος τοιαῦτα τότε πλημμελήσαντας· ἐν δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν Φαρισαίων, εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, πλατεῖαν τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσατο. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτῆς.

ΚΕΦ. ΝΘ'. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου.

Ἄνθρωπος — πλούσιος. Πολλὰ πολλάκις περὶ φιλοπτωχίας διδάξας, νῦν διὰ παραβολῆς καὶ φόβον τοῖς σκληροκαρδίοις καὶ ἀμεταδότοις πλουσίοις ἐπικρεμᾷ, περὶ τῶν ἔτι μελλόντων, ὡς ἤδη γεγονότων διηγούμενος· οὕπω γὰρ τῶν βεβιωμένων ἀνταπόδοσις, ἐπεὶ οὔπω κρίσις· καὶ τρανῶς παριστῶν, οἷαι μὲν κολάσεις τοὺς ἀσυμπαθεῖς πλουσίους διαδέξονται μετὰ θάνατον, οἷαι δὲ ἀνέσεις τοὺς φιλοπόνους πένητας ὑποδέξονται. Καὶ ἄλλα δὲ ὠφέλιμα διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης μανθάνομεν.

Καὶ — βύσσον. Ταῖς τιμιωτάταις καὶ (92) φαιδροτάταις στολαῖς κατεκόσμει τὸ σῶμα.

Εὐφραινόμενος — λαμπρῶς. Πολυτελῶς.

Πτωχὸς — Λάζαρος. Τοῦ πλουσίου μὲν οὐκ εἶπεν ὄνομα, ὡς μεμισημένου. Γέγραπται γὰρ περὶ τῶν πονηρῶν· Οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου· τοῦ πτωνοῦ δὲ τὴν κλῆσιν προσέθηκεν, ὡς ἠγαπημένου.

Φασὶ δέ τινες ἐκ παραδόσεως Ἑβραίων, ὅτι κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἦν, Νινευὶς καλούμενος καὶ ὁ πτωχὸς οὗτος Λάζαρος. Τελευτησάντων δὲ αὐτῶν, παραβολὴν ὁ Χριστὸς (93) τὰ κατ' αὐτοὺς ἐποίησε, καὶ τὰς μελλούσας ἀνταποδόσεις αὐτῶν, ὡς γεγενημένας, ἱστόρησε, τοῖς μὲν κατὰ τὸν πλούσιον ἐκεῖνον, φόβον ἐμποιῶν, ὡς εἰρήκαμεν· τοῖς δὲ κατὰ τὸν πτωχὸν τοῦτον, παρηγορίαν καὶ τούτοις δὲ κἀκείνοις ὠφέλειαν.

Ὃς — ἕλκη αὐτοῦ. Τοσοῦτον γὰρ παρεῖτο τὸ σῶμα, ὡς μηδὲ τοὺς κύνας ἀποσοβεῖν δύνασθαι. Ὢ πολλῆς ὠμότητος καὶ ἀναλγησίας! ὅτι τὸν ἐν τοσούτοις κακοῖς, ὁ ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς περιεώρα, καὶ ταῦτα ἐῤῥιμμένον πρὸ τοῦ πυλῶνος αὐτοῦ. Καὶ αὖθις, ὦ πολ-

illud sibi ipsi vim infert, a mundi amore ac infidelitate abstractus : vos autem, cum insipientes sitis et segnes, merito increduli permanetis.

Vers. 17. *Facilius — cadere.* Legem hoc in loco appellavit, omne Vetus Testamentum, in quo frequenter prædictum est, quod illi a Dei familiaritate excidérent. Dicit ergo : Facilius cœlum ac terra corrumpentur, quam vel minima pars eorum quæ per Scripturam prænuntiata sunt de casu illorum ob infidelitatem, concidat aut irritum permaneat.

Vers. 18. *Quisquis — adulterium committit.* Nunc quidem non interrogatus hæc dixit, in quosdam invehens, qui in hujusmodi rebus delinquebant : quadragesimo vero capite Evangelii secundum Matthæum, interrogatus a Pharisæis, utrum licet homini divortium facere cum uxore sua qualibet ex causa, latiorem dedit responsionem. Lege ergo ibi totam ejus enarrationem [17].

CAP. LIX. *De divite et Lazaro.*

Vers. 19. *Homo — dives.* Cum multa frequenter de paupertatis amore docuerit, nunc per parabolam etiam timorem duris corde ac tenacibus divitibus incutit, de his quæ adhuc futura sunt, tanquam de præteritis narrans : nondum enim eorum, quæ in vita sunt peracta, datur retributio, cum nondum adsit judicium, aperte manifestans, quænam ultiones excipiant divites, qui nullo compassionis affectu moventur : et quæ refrigeria suscipiant pauperes, qui labores toleraverunt. Alia etiam utilia per hanc discimus parabolam.

Vers. 19. *Qui — bysso.* Pretiosissimis ac speciosissimis vestibus corpus ornabat.

Vers. 19. *Et epulabatur — splendide.* Pretiose.

Vers. 20. *Mendicus — Lazarus.* Divitis quidem nomen non edidit, utpote odio digni. Scriptum est enim : *Nec memor sim nominum eorum per labia mea* [18] : mendici vero nomen addidit, tanquam amore digni.

Aiunt autem quidam ex traditione Hebræorum quod juxta ea tempora dives ille fuerat Ninevis appellatus, et mendicus iste Lazarus : postquam autem uterque mortuus est, formavit Christus parabolam de rebus ab illis gestis, et futuras ipsorum retributiones, quasi jam factas, narravit timorem iis qui diviti illi adhæserant, immittens, ut diximus : eis vero, qui ad pauperem hunc attinebant, consolationem, et his autem et illis utilitatem.

Vers. 20. *Qui* — Vers. 21. *Ulcera ejus.* Adeo debili erat corpore, ut neque canes posset abigere. O crudelitatem ac præ stupore indolentiam, per. quam in tantis constitutus bonis, in tot malis ac calamitatibus positum despiceret, idque ad

[17] Matth. XIX, 3. [18] Psal. XV, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(92) Φοδροτάτοις B. Male.

(93) Τά abest A.

januam suam jacentem ! Et rursum o egregiam fortitudinem ac tolerantiam, quod, cum ille ita se haberet, hic ita affectus non malediceret, neque murmuraret.

Vers. 22. *Accidit — Abrahæ.* Ut hospitem Lazarum apud hospitalem Abraham intuitus dives, osor hospitum, haberet hoc ad confutationem suæ inhospitalitatis. Observa etiam, quod peccatorum animæ violente ac dure repetuntur : *Stulte*, inquit, *hac nocte repetunt animam tuam a te* [19] ; justorum vero pie ac reverenter ab angelis, tanquam satellitibus, abducuntur.

Vers. 22. *Mortuus est — sepultus est.* De mendico non dixit, quod sepultus sit, eo quod vile esset pauperis sepulcrum, de divite vero maxime, propter pretiositatem sepulcri divitis.

Vers. 25. *Atque in — sinu ejus.* Infernum dicit locum supplicii. Ex hac autem parabola discimus, quod in futuro sæculo non solum peccatores vident justos et justi peccatores, sed et agnoscunt : et peccatores quidem justorum vident fruitiones, quo magis doleant videntes, quibus sint privati bonis : justi vero peccatorum vident supplicia, quo amplius gaudeant intuentes, quanta effugerunt tormenta. Agnoscunt autem se invicem, ut sciant, inter quos sunt hi, de quibus ante mortem ignorabant. Tunc autem Deum non obsecrant isti pro peccatoribus, scientes, quod cum diabolo et angelis ejus condemnati sunt. Et quemadmodum pro dæmonibus supplicare vanum esset et inutile : ita quoque et pro his sicut dixit Gregorius Dialogus. Non dolent autem quanquam compatientes sint : tunc enim fugit ab eis dolor, mœror ac gemitus, ut pure lætentur.

† Hæc quidem dicit Gregorius Dialogus. Alii vero Patres dicunt, neque a peccatoribus videri justos, neque a justis peccatores : illi siquidem in luce degunt, hi autem in tenebris ; longe autem distant a se invicem lux, et tenebræ. Præterea, cum illi sint omnino lux, nequaquam cupiunt ad tenebras prospicere ; hi vero, cum omnino sint tenebræ, non possunt lucem aspicere. Nam et peccatoribus doloris esset consolatio lux ipsa, et justis imminutionem voluptatis afferrent tenebræ. Dicunt itaque, in hac parabola proponi hoc lege parabolica, et ut terribilior ac magis persuadibilis fieret sermo. Oportet autem et hæc et illa scire ; sanctorum enim sunt, et nihil pietatem lædunt.

Vers. 24. *Et ispe — hac.* Vide, quantum eum sapere fecit cruciatus : quem enim prope jacentem despexerat, hunc eminus acute videt. Nec tamen La-

[19] Lucas. XII, 20.

λῆς ἀνδρείας (94) καὶ ὑπομονῆς, ὅτι ἐκείνου οὕτως ἔχοντος, αὐτὸς οὕτως ἔχων οὐκ ἐβλασφήμησεν οὐδ' ἐγόγγυσεν !

Ἐγένετο — Ἀβραάμ. Ἵνα τὸν ξένον Λάζαρον παρὰ τῷ φιλοξένῳ Ἀβραὰμ ἰδὼν ὁ μισοξενος πλούσιος ἔλεγχον ἔχοι τοῦτο (95) τῆς μισοξενίας αὐτοῦ. Παρατήρησον δὲ, ὅτι τῶν ἁμαρτωλῶν μὲν αἱ ψυχαὶ ἀποτόμως ἀπαιτοῦνται. Ἄφρον γὰρ, φησὶ, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· τῶν δικαίων δὲ, εὐλαβῶς ἀπάγονται, ὑπὸ τῶν ἀγγέλων δορυφορούμεναι.

Ἀπέθανε — ἐτάφη. Ἐπὶ τοῦ πτωχοῦ μὲν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐτάφη, διὰ τὸ ἀτημέλητον τῆς τῶν πτωχῶν ταφῆς· ἐπὶ τοῦ πλουσίου δὲ καὶ μάλα, διὰ τὸ πολυτελὲς τῆς τῶν πλουσίων ταφῆς.

Καὶ ἐν — κόλποις αὐτοῦ. Ἅδην λέγει, τὸν τόπον τῆς κολάσεως. Ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ ταύτης μανθάνομεν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οὐ μόνον ὁρῶσι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς δικαίους, καὶ οἱ δίκαιοι τοὺς ἁμαρτωλούς, ἀλλὰ καὶ γνωρίζουσι. Καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ μὲν ὁρῶσι τὰς τῶν δικαίων ἀπολαύσεις, ἵνα μᾶλλον ἀνιῶνται, βλέποντες, οἵων ἀγαθῶν ἐστερήθησαν. οἱ δὲ δίκαιοι, ὁρῶσι τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν κολάσεις, ἵνα μᾶλλον χαίρωσι, βλέποντες οἷα (96) βάσανα διέφυγον. Γνωρίζουσι δὲ ἀλλήλους, ἵνα γνῶσιν ἐν ποίοις εἰσὶν οὗτοι, περὶ ὧν ἠγνόουν πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν· οὐ παρακαλοῦσι δὲ τότε τὸν Θεὸν οἱ δίκαιοι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν, γινώσκοντες, ὅτι τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ συγκατεδικάσθησαν (97). Καὶ ὥσπερ τὸ ὑπὲρ τῶν δαιμόνων ἐκτενὲς μάταιόν ἐστι καὶ ἀπρόσδεκτον, οὕτω καὶ τὸ ὑπὲρ τούτων, ὡς εἶπε Γρηγόριος ὁ Διάλογος · οὐκ ἀλγοῦσι δὲ, καίτοι συμπαθεῖς ὄντες. Ἀπέδρα γὰρ τότε ἀπ' αὐτῶν ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς, ἵνα καθαρῶς εὐφραίνωνται.

[Ταῦτα (98) μέν φησι Γρηγόριος ὁ Διάλογος· ἕτεροι δὲ Πατέρες λέγουσι, μήτε ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν ὁρᾶσθαι τοὺς δικαίους, μήτε ὑπὸ τῶν δικαίων τοὺς ἁμαρτωλούς. Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ φωτί· οἱ δὲ ἐν τῷ σκότῳ · πόρρω δὲ ἀλλήλων τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος. Καὶ οἱ μὲν ὅλοι φῶς ὄντες, οὐκ ἂν βούλοιντο ἀπιδεῖν εἰς τὸ σκότος · οἱ δὲ ὅλοι σκότος ὑπάρχοντες, οὐκ ἂν δύναιντο ἀπιδεῖν εἰς τὸ φῶς. Ἡ γὰρ ἂν καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τῇ ὀδύνῃ παραλύσιν ἔμελλον ἔχειν τὸ φῶς· καὶ οἱ δίκαιοι, τῇ ἡδονῇ ὑφεῖσιν τὸ σκότος· τὴν μέντοι παραβολὴν ὑποθεῖσθαι τοῦτο, κατὰ παραβολικὴν αὐτονομίαν, καὶ ἵνα φοβερώτερος καὶ πιθανώτερος ὁ λόγος γένηται. Χρὴ δὲ καὶ ταῦτα κἀκεῖνα γινώσκειν · ἁγίων γάρ εἰσι, καὶ οὐδὲν τῇ εὐσεβείᾳ λυμαίνονται.]

Καὶ αὐτὸς — ταύτῃ. Ὅρα, πόσον αὐτὸν ἡ βάσανος ἐσωφρόνισεν. Ὃν γὰρ ἐγγὺς κείμενον παρεῶρα, τοῦτον πόρρωθεν ὀξέως ὁρᾷ· Οὐ παρεκάλεσε δὲ τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(94) Ἀνδρίας A.

(95) Τοῦτο expressit etiam Henteniius. Τοῦτό nimirum τὸ ἰδεῖν. In mentem tamen veniebat τοῦτον, id est τὸν Λάζαρον..

(96) Forte, οἷαν βασανον. Ita mox. Nam τὰ βάσανα non memini legere.

(97) κατεδικάσθησαν A.

(98) Hæc uterque in margine.

Λάζαρον, ὑπολαμβάνων, ὅτι μνησικακεῖ αὐτῷ· τὸν Ἀβραὰμ δὲ ἱκέτευσε, νομίζων ὅτι ἀγνοεῖ τὰ κατ' αὐτόν. Ὥσπερ δὲ τῷ Λαζάρῳ πρότερον, ἐν τοσούτοις ὄντι κακοῖς προσθήκη συμφορῶν ἦν, τὸ βλέπειν τὸν πλούσιον ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς· οὕτω καὶ τῷ πλουσίῳ νῦν ἐν τοσούτοις ὄντι δεινοῖς, προσθήκη τιμωριῶν ἐστι, τὸ βλέπειν τὸν Λάζαρον ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς.

A zarum deprecabatur, suspicabatur namque, quod malorum ipsi inflictorum, adversus se memor esset: sed Abraham obsecrat, opinatus, quod hunc lateret, quæ circa se contigerant. Quemadmodum autem Lazaro, cum in tot malis positus esset, calamitatum erat augmentum intueri divitem in tot bonis : ita nunc diviti, in tantis degenti miseriis additio suppliciorum est, videre Lazarum in tantis bonis.

Εἶπε — ὀδυνᾶσαι. Οὐκ ὀνειδίζει τούτῳ τὴν ἀπανθρωπίαν, ἀλλ' ἐπιεικῶς (99) ἀποκρίνεται· γέγραπται γάρ, ὅτι Ψυχὴν τεταπεινωμένην (1) μὴ προσταράξῃς· καὶ τέκνον ὀνομάζει τοῦτον, ὡς πατριάρχης, αὐτοῦ καὶ ὡς πρεσβύτης. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Ἔλαβες, ἀλλ' ὅτι Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά. Τὸ γὰρ ἀπολαμβάνειν ἐπὶ τῶν χρεωστουμένων τάττεται, καὶ δηλοῦται πάντως ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ ὁ πλούσιος, εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς ἦν, ὅμως εἶχέ τινα ἀρετὴν, ὑπὲρ ἧς ἀπέλαβε ζῶν ἔτι τὰ ὀφειλόμενα ἀγαθά· καὶ ὁ Λάζαρος, εἰ καὶ δίκαιος ἦν, ὅμως εἶχέ τινα κακίαν, δί ἣν καί αὐτὸς ἀπέλαβε ζῶν ἔτι τὰ ὀφειλόμενα κακά. Τῶν ἀνθρώπων γάρ οὐδεὶς ἄμοιρος ἀρετῆς, οὐδ' ὁ πάνυ πονηρός· καὶ οὐδεὶς ἄμοιρος κακίας, οὐδ' ὁ πάνυ ἀγαθός. Διὸ καὶ τελευτήσαντες ἀπῆλθον, ὁ μὲν ἄκρατον ἔχων τὴν κακίαν· ὁ δὲ ἄκρατον κεκτημένος τὴν ἀρετήν.

Vers. 25. *Dixit — cruciaris.* Inhumanitem huic non improperat, sed mansuete respondet. Scriptum est enim: *Animam humiliatam ne turbaveris*[20]. Et hunc nominat filium, utpote patriarcha, seu progenitor ipsius, et tanquam senex. Non dixit autem : Accepisti bona tua, sed Recepisti. Nam recipere ob ea ponitur, quæ debentur : et hinc omnino significatur B quod et dives quanquam peccator erat, aliquam tamen habebat virtutem, pro qua bona debita adhuc vivens receperat; et Lazarus, quanquam justus erat, aliquod tamen vitium habebat, propter quod adhuc vivens debita mala receperat. Siquidem nullus hominum expers est virtutis, aut omnino malus : nullusque expers est vitii, aut omnino bonus; ideoque jam morientes discesserunt, ille quidem meram habens malitiam, hic autem puram habens virtutem.

Καὶ ἐπὶ — διαπερῶσι. Χάσμα μέγα λέγει, τὸ ἀνεπιχείρητον πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ· ὡς δίκην χάσματος κωλύων τὴν ἐπιμιξίαν τούτων κἀκείνων.

Vers. 26. *Et super — transcendere.* Hiatum magnum dicit, firmissimum Dei præceptum, tanquam ad modum hiatus prohibens horum et illorum commistionem.

Εἶπε — πάτερ. Παρακαλῶ σε.

Vers. 27. *Ait — pater.* Etiam hic ponitur ἐρωτῶ, C pro Obsecro.

Ἵνα — βασάνου. Ἀποτυχὼν τῆς ὑπὲρ ἑαυτοῦ δεήσεως, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν δυσωπεῖ, ἐμφαίνων, ὅτι ὥσπερ αὐτὸς πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, οὕτω καὶ αὐτοὶ λῆρον ἡγοῦνται τὰς ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀπειλὰς τῶν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κολάσεων, καὶ διὰ τοῦτο, μόνην τὴν φιληδονίαν μεταδιώκουσι.

Vers. 27. *Ut* — Vers. 28. *Cruciatus.* — Repulsam passus in eo, quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, insinuans quod sicut ipse ante mortem, ita et illi pro fabulis ducunt minas, quæ in Scripturis habentur de futuri sæculi suppliciis, et propterea solam voluptuosam vitam insequuntur.

Λέγει — προφήτας. Τὰς Μωσαϊκὰς βίβλους καὶ τὰς προφητικάς. Οὐ γὰρ οὕτω σὺ κήδῃ τῶν ἀδελφῶν, ὡς ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεὸς, ὃς καὶ μυρίους ἐπέστησεν αὐτοῖς διδασκάλους.

Vers. 29. *Dicit — prophetas.* Mosaicos libros ac prophetias : neque enim ita tibi curæ sunt fratres, ut Deo, qui fecit illos, et sexcentos eis adhibuit præceptores.

Ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Ὑποτιθεμένων βίον ἐνάρετον.

Vers. 29. *Audiant illos.* — Cum vitam suadeant virtuti conformem.

Ὁ δὲ — Ἀβραάμ. Οὐκ ἀκούουσιν αὐτῶν.

Vers. 30. *At ille — Abraham.* Non audiunt illos.

Ἀλλ' — μετανοήσουσι. Ταῖς βίβλοις μὲν ἀπιστοῦσιν, ὡς παρὰ ζώντων γραφείσαις, μήπω θεασαμένων τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐάν τις δὲ ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτοὺς, πιστεύσουσιν, ὡς ἰδόντι πάντα.

Vers. 30. *Sed — resipiscent.* Libris quidem non habent fidem, utpote scriptis ab his qui vivebant, D et necdum ea viderant, quæ in futuro sunt sæculo : si quis autem ex mortuis ierit ad illos, credent, tanquam ei, qui viderit universa.

Εἶπε — πεισθήσονται. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι γάρ, ἐπειδὴ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἤκουον, οὐδὲ τοῖς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσιν ἐπίσθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν Μάρθας καὶ Μαρίας Λάζαρον, ἐκ

Vers. 31. *Ait — credent.* Siquidem Judæi, quia Mosem et prophetas non audiebant, neque iis qui a mortuis resurrexerant, credebant : quin et Lazarum, Marthæ et Mariæ fratrem, qui a mortuis surrexerat,

[20] Eccli. IV, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Ἀποκρύπτεται B.

(1) L. l. legitur καρδίαν παρωργισμένην. Hunc ipsum locum tractans Joannes Xiphilinus eodem modo laudat. Vide editionem nostram Mosquensem pag. 20.

et de rebus, quæ inferno erant, loquebatur, potius occidere volebant.

CAP. XVII. Vers. 1. *Ait — veniunt.* Hoc est, necesse est, ut veniant. Dixit enim tricesimo septimo etiam juxta Matthæum capite : *Væ mundo ab offendiculis: necesse est enim, ut veniant offendicula, verumtamen væ homini illi, per quem venit offendiculum*[21] ; et in eo lege interpretationem, quæ pulchre posita est.

Vers. 2. *Expedit — istis.* Ibi etiam hæc paulo ante dicta sunt et aperte declarata.

Vers. 3. *Cavete vobis ipsis.* Cavete, ne quo modo cuiquam sitis offendiculo, aut a quoquam offendiculum patiamini.

Vers. 3. *Quod si — illum.* Fraterne illum increpa, et more ejus, qui corrigit.

Vers. 3. *Et sit — illi.* Pœnitentia enim promeretur, ut veniam impetret.

Vers. 4. *Et si — remittes illi.* Oportet enim nos, qui infirmi sumus et affectionibus vincimur, condolere his qui similiter affecti sunt. Hic autem *Septies*, idem significat quod Frequenter ; hoc est : Quoties in die post peccatum pœnituerit eum, toties remitte illi ; et ita idem indicat, quod *Septuagies septies*. Aliter etiam : *Septies* quidem de unoquoque die dictum est, *Septuagies septies* autem, de omnibus simul.

Vers. 5. *Et — fidem.* Appone ei, quam habemus deficientem : sive perfice in nobis fidem quæ est in te est. Fides siquidem partim a nobis inducitur juxta id, quod dicitur : *Fides tua te salvam fecit*[22]; partim vero a Deo datur. Ait enim apostolus Paulus : *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ; alii sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum ; alii vero fides per eumdem Spiritum*[23]. Hoc ergo scientes petunt eam fidem, quæ a Deo datur, quam etiam acceperunt post superventionem Spiritus sancti in specie ignitarum linguarum. Ideo priusquam hanc accepissent, exprobrabatur illis quod pusilli essent fide : imperfecti enim ad fidem erant : addita vero a Deo fides, perfectio eratet confirmatio fidei prius illatæ.

Vers. 6. *Ait — vobis.* Si haberetis fidem adeo acutam, vehementem ac ferventem, sicut est granum sinapis (nam illud talis est qualitatis) moveretis sane et arbores, illasque in mare plantaretis. Hoc autem dixit, laudans perfectam fidem, et magnam ejus significans potentiam. Dixit autem de fide et grano sinapis etiam tricesimo quinto juxta Matthæum capite: alio tamen intellectu.

νεκρῶν ἀναστάντα καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ λέγοντα, μᾶλλον ἀνελεῖν ἐβούλοντο.

Εἶπε — ἔρχεται. Ἀνένδεκτόν ἐστιν, ὥστε μὴ ἐλθεῖν, ἤγουν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐλθεῖν. Ἔφη γὰρ καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· ὅτι Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων. Ἀνάγκη γάρ ἐστιν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται. Καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἑρμηνείαν, ἣν ἔχουσαν.

Λυσιτελεῖ — τούτων. Ἐνταῦθα καὶ ταῦτα εἴρηται μικρὸν ἀνωτέρω, καὶ σαφῶς διηρμήνευται.

Προσέχετε ἑαυτοῖς. Προσέχετε, μήποτε σκανδαλίσητέ τινας, ἢ σκανδαλισθῆτε ὑπό τινων.

Ἐὰν δὲ — αὐτῷ. Ἐπίπληξον ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς.

Καὶ ἐὰν — αὐτῷ. Ἡ μετάνοια γὰρ ἀξίαν συγγνώμης.

Καὶ ἐὰν — ἀφήσεις αὐτῷ. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς, ἐν ἀσθενείαις ὄντας καὶ ἡττωμένους παθῶν, ἐπικάμπτεσθαι τοῖς ὁμοίως πάσχουσι. Τὸ δὲ Ἑπτάκις ἐνταῦθα, τὸ Πολλάκις δηλοῖ, τουτέστιν, Ὁσάκις τῆς ἡμέρας ἁμαρτήσας μετανοήσῃ, τοσαυτάκις ἄφες αὐτῷ. Καὶ οὕτω συνᾴδει τὸ Ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. Ἄλλως τε, τὸ μὲν ἑπτάκις, ἐφ' Ἑκάστης ἡμέρας εἴρηται· τὸ δὲ Ἑβδομηκοντάκις ἑπτά, πρὸς πάσας.

Καὶ — πίστιν. Πρόσθες, ἣ ἔχομεν, τὴν λείπουσαν, ἤγουν τελείωσον ἡμῶν τὴν πίστιν τὴν πρὸς σέ. Τῆς πίστεως γὰρ τὸ μὲν παρ' ἡμῶν εἰσάγεται, καθὸ λέγεται, τό· Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· τὸ δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδοται. Φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Ὧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. Τοῦτο οὖν εἰδότες, αἰτοῦσι τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ διδομένην πίστιν, ἣν καὶ ἔλαβον μετὰ τὴν ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὸ πρὸ τοῦ ταύτην λαβεῖν, ὀλιγοπιστίαν ὠνειδίζοντο, καὶ ἀτελεῖς ἦσαν πρὸς τὴν πίστιν. Ἔστι δὲ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ προστιθεμένη πίστις, τελείωσις τῆς προεισενεχθείσης πίστεως καὶ βεβαίωσις.

Εἶπε — ὑμῖν. Εἰ ἔχετε (2) πίστιν, οὕτω ἀριμείαν, καὶ σφοδρὰν, καὶ θερμὴν, ὡς κόκκον σινάπεως· νοιαύτης γὰρ ποιότητος οὔτος μετακινεῖτι ἂν καὶ τὰ δένδρα, καὶ τῇ θαλάσσῃ ταῦτα ἐμφυτεύετε. Τοῦτο δέ εἶπεν, ἐπαινῶν τὴν τελείαν πίστιν, καὶ δηλῶν τὸ μεγαλοδύναμον αὐτῆς. Εἰρηκε δὲ περὶ πίστεως καὶ κόκκου σινάπεως καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πλὴν καθ' ἑτέραν ἔννοια.

[21] Matth. XVIII, 7. [22] Matth. IX, 22. [23] I. Cor. XII. 8

Variæ lectiones et notæ.

(2) Εἴχετε. A. Ita dissentiunt etiam in contextu.

; — πεποιήκαμεν. Διὰ τῶν προλαβόντων λό- A
εἰς ἀγαθοεργίαν (3) παραθήξας τοὺς μαθητὰς,
ιὰ τοῦ παραδείγματος τούτου κατασπᾷ τὸ παρ-
ινον ταύτῃ πάθος τῆς οἰήσεως, διδάσκων,
ὥσπερ οὐδεὶς τὸν ἀποτριῶντα ἢ ποιμαίνοντα
ν αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἀγροῦ εἰσελθόντα, τιμῆς ἀξιοῖ,
τὸν τοιοῦτον κόπον, ἀλλὰ πάλιν ἐπιτάττει, καὶ
προσοφειλομένην ἀπαιτεῖ δουλείαν, καὶ οὐδ'
; αὐτῷ χάριν ἔχει· τὸν αὐτὸν ἄρα τρόπον καὶ
ὁς. Ὥστε κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, τοῖς μὲν
πληροῦσι τὰ προστεταγμένα κίνδυνος ἀπόκειται·
δὲ πληροῦσιν αὐτὰ, χάρις οὐδεμία. Καὶ οὐ
διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖν, ὅπερ καλῶς εἰδὼς ὁ
τολος Παῦλος ἔλεγεν ὅτι, Ἐὰν εὐαγγελίζωμαι,
ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπί- B
ι· οὐαὶ γάρ μοι ἐστὶν, ἐὰν μὴ εὐαγγελί-
ι. Πλὴν ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς, καὶ τοῖς δούλοις,
σθίοις, προσφέρεται, καὶ τὴν δουλείαν αὐτῶν
ὰ ἀμείβεται, καὶ τὴν ὀφειλομένην λατρείαν, ὡς
θωμα δέχεται, καὶ γέρα δίδωσιν ὑπερβαίνοντα
καμάτους. Νικᾷ γὰρ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ τὸ
ον.

ΚΕΦ. Ξ'. Περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.

ι ἐγένετο — λεπροὶ ἄνδρες. Οἱ ἐννέα μὲν,
κῖοι ἦσαν· ὁ δὲ εἷς Σαμαρειτης. Ἡ κοινωνία δὲ
νόσου τότε συνήθροισεν αὐτοὺς, ἀκούσαντας, ὅτι
εται ὁ Χριστός.
ἔστησαν πόρρωθεν. Ὡς ἀκάθαρτοι.
ι — ἡμᾶς. Ἐπιστάτα, ἤτοι, Κύριε ἢ διδά-
. C
ι ἰδὼν — ἱερεῦσι. Μήπω καθαρίσας αὐτοὺς
ι ἐμφανισθησομένους τοῖς ἱερεῦσιν, ὡς ἐν τῷ
εσθαι μέλλοντας καθαρισθῆναι. Τοῦτο δὲ πε-
ι, δοκιμάζων τὴν πίστιν αὐτῶν. Οἱ δὲ πιστεύ-
;, ὅτι δύναται πορευομένους αὐτοὺς καθαρίσαι,
άκτως ἐβάδιζον. Ἐνεφανίζοντο δὲ τοῖς ἱερεῦ-
ί καθαρισθέντες, ἵνα παρ' αὐτῶν ὀνομασθῶσι
οἱ, καὶ λοιπὸν προσενέγκωσι θυσίαν, κατὰ τὸν

ἐγένετο — τὸν Θεόν. Μέγαν μὲν γάρ τινα, καὶ
δύναμον, τὸν Χριστὸν ἐπίστευον εἶναι, οὔπω δὲ
σει Θεόν.
ἔπεσεν — αὐτῷ. Καθαρισθεὶς γάρ, ἐπλη-

αὐτὸς — ὁ ἀλλογενὴς οὗτος. Ἐντεῦθεν D
, ὅτι εὐγνωμονέστεροι τῶν Ἰουδαίων εἰσὶν
θνῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ αὐτίκα τῆς εὐεργεσίας λήθην
ες, ἀχάριστοι καὶ περὶ τὸν Πατέρα καὶ περὶ τὸν
ράνησαν.
εἶπεν — σέσωκέ σε. Καὶ μὴν κἀκείνους ἡ πίστις
σέσωκεν. Ἀλλὰ πιστοὶ μὲν οἱ δέκα, μόνος δὲ
εὐγνώμων.
ρωτηθεὶς — τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ πολλάκις
εν, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, περὶ

Vers. 7. *Quis* — Vers. 10. *Fecimus.* Postquam præcedentibus sermonibus ad boni operationem discipulos exacuit: hoc nunc exemplo, jactationis affectum, qui hanc consequitur, avellit, docens, quod sicut nullus servum suum arantem aut pascentem, et ex agro domum revertentem, honore dignum ducit ob hujusmodi laborem, sed rursum jubet, ac debitam adhuc exigit servitutem, et nec sic illi gratiam habet; ad eumdum sane modum et Deus. Itaque secundum justitiæ sermonem his qui præcepta non adimplent, periculum imminet: ipsa vero implentibus, gratia nulla, nec propterea extolli oportet. Quod bene sciens Paulus apostolus dicebat: *Si Evangelium prædico, non est, quod inde glorier; necessitas siquidem mihi incumbit! væ enim mihi est, si Evangelium non prædicavero* [24]: Attamen cum bonus sit Deus, servis, tanquam mercenariis, utitur, et servitutem illorum mercede rependit: ac debitum obsequium, tanquam facinus egregium, suscipit, et præmium tribuit, quod labores etiam excedat. Vincit namque bonitas ejus id, quod justum est et æquum.

CAP. LX. *De decem leprosis.*

Vers. 11. *Et factum est* — Vers. 12. *Leprosi.* Novem quidem erant Judæi, unus autem Samaritanus; morbi vero communicatio tunc eos adunaverat, audito quod pertransiret Christus.

Vers. 12. *Qui steterunt procul.* Tanquam immundi.

Vers. 13. *Et — nostri.* Ἐπιστάτα, hoc est, domine, præceptor aut magister.

Vers. 14. *Quos ut vidit — sacerdotibus.* Nondum mundavit eos, sed mittit sacerdotibus manifestandos, ut inter eundum mundarentur. Hoc autem fecit probans fidem illorum. Illi vero credendo, quod eundo posset ilios mundare, ibant non dijudicantes de ejus præcepto. Manifestabantur autem sacerdotibus, qui mundati erant, ut ab illis mundi dicerentur; et tunc juxta legem hostiam offerebant.

Vers. 14. *Et accidit* — Vers. 15. *Deum* Magnum quemdam ac magnæ potentiæ credens esse Christum, nondum tamen natura Deum.

Vers. 16. *Et procidit — illi.* Cum enim mandatus esset, jam appropinquabat.

Vers. 16. *Et hic* — Vers. 18. *Hic alienigena.* Hinc ostendit, quod magis grati sunt gentiles, quam Judæi: hi enim beneficium continuo oblivioni tradentes, ingrati et erga Patrem et erga Filium apparebant.

Vers. 19. *Et ait — te salvum fecit.* Atqui etiam illos fides eorum salvos effecerat: sed fideles quidem decem fuerunt, solus autem hic gratus fuit.

Vers. 20. *Interrogatus — Dei.* Quia frequenter docuerat, instare regnum Dei de ipso hoc dicens; nunc

[24] Cor. IX, 16.

Variæ lectiones et notæ.

Ἀγαθοεργίας A.

(4) Φωνηθησομένους. B. Sic.

nterrogant eum, quando regnaturus esset ? irridentes eum, ut qui vilis appareret, et in proximo ab eis interficiendus esset.

Ἰδίου — ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν μέλλοντα.

Vers. 20. *Respondit — observatione.* Cum prospectu humano.

Ἀπεκρίθη — παρατηρήσεως. Μετὰ περιφανείας ἀνθρωπίνης.

Vers. 21. *Neque — illic.* Quod faciunt in terrenis regibus.

Οὐδὲ — ἐκεῖ. Ὅπερ ποιοῦσιν ἐπὶ τῶν γηΐνων βασιλέων.

Vers. 21. *Ecce — est.* Regnum Dei dicit, seipsum, utpote regem ac Deum. Intra ipsos autem erat, tanquam in medio eorum conversans ; de quo et præcursor dixit illis : *Medius vestrum stetit, quem vos non nostis* [25].

Ἰδοὺ — ἐστίν. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἑαυτὸν λέγει, ὡς βασιλέα καὶ Θεόν. Ἐντὸς δὲ αὐτῶν ἦν, ὡς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἀναστρεφόμενος, περὶ οὗ καὶ ὁ Πρόδρομος εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

† † In vobis positum est, consequi regnum Dei, in vestro studio, aut via in regnum Dei, quæ in id ducit, aut facta, quæ id largiuntur, aut lætitia, quam habituri sunt, qui eo digni sunt, judicati. Datur his (*z*) quoque dignis, ut pignus futuri.

[Ἡ (5) ἐπιτυχία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν κεῖται, ἐν τῇ προαιρέσει ὑμῶν, ἢ ἡ ὁδὸς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ἄγουσα εἰς αὐτὴν, ἢ ἡ ἐργασία, ἡ προξενοῦσα αὐτὴν, ἢ ἡ ἀγαλλίασις, ἣν μέλλουσιν ἔχειν οἱ ἀξιούμενοι ταύτης. Δίδοται γὰρ αὕτη κἀνταῦθα τοῖς ἀξίοις, εἰς ἀῤῥαβῶνα τοῦ μέλλοντος.]

Vers. 22. *Ait — videbitis.* Pharisæis, licet irrisorie interrogantibus, mansuete tamen, consuetaque respondit clementia : discipulis vero jam prænuntiat, quod brevi occidendus, non esset amplius cum eis conversaturus : nam hoc indicat, quod ait, futurum esse ut concupiscant unum ex diebus vitæ ipsius.

Εἶπε — ὄψεσθε. Τοῖς Φαρισαίοις μὲν, καίτοι χλευαστικῶς ἐρωτήσασιν, ὅμως πράως ἀπεκρίθη, καὶ μετὰ τῆς συνήθους ἀνεξικακίας· τοῖς μαθηταῖς δὲ λοιπὸν προμηνύει, ὅτι ὅσον οὔπω ἀναιρεθείς, οὐκέτι συμπολιτευθήσεται τούτοις. Τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ μέλλειν αὐτοὺς ἐπιθυμῆσαι μιᾶς τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Vers. 23. *Et dicent — sectari.* De his manifestius scripsit Matthæus quinquagesimo septimo capite, dicens : *Tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ* [26] et cætera. Lege ergo ibi etiam horum interpretationem.

Καὶ ἐροῦσιν — διώξητε. Περὶ τούτων φανερώτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, λέγων ὅτι Τότε, ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ. Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς, ἢ ὧδε, μὴ πιστεύσητε. Ἐγερθήσονται (26) γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Vers. 24. *Sicut — fulget.* Ab Orientis parte, quæ sub cœlo est, in Occidentem, quæ sub cœlo est fulget. Ait enim Matthæus in illo capite : *Sicut enim fulgur exit a partibus orientis, et apparet usque ad partes occidentis* [27], et cætera : lege ergo ibi interpretationem, et disce, quid significet hujusmodi exemplum.

Ὥσπερ — λάμπει. Ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἀνατολῆς εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν δύσιν λάμπει. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ ὅτι, Ὥσπερ (27) ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν. Ἀνάγνωθι οὖν ἐκεῖ τὴν ἑρμηνείαν, καὶ μαθήσῃ, τί θέλει τοῦτο τὸ παράδειγμα.

Vers. 24. *Ita — suo.* Ita erit et ipse orbi universo manifestus. Diem vero suum, dicit diem secundi adventus sui. Illud autem caput etiam de his manifeste disserit.

Οὕτως — αὐτοῦ. Οὕτως ἔσται καὶ αὐτὸς φανερὸς πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Ἡμέραν δὲ αὐτοῦ λέγει, τὴν τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Ἐκεῖνο δὲ τὸ κεφάλαιον καὶ περὶ τούτων διαλαμβάνει σαφῶς.

Ners. 25. *Primum — hac* Pravorum Judæorum.

Πρῶτον — ταύτης. Τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων.

Vers. 26. *Et sicut* — Vers. 27. *Universos.* Manifestius scripsit exemplum hoc Matthæus quinquagesimo octavo capite : et ibi quære hujus intellectum.

Καὶ καθὼς — ἅπαντας. Φανερώτερον ἔγραψε τὸ παράδειγμα τοῦτο Ματθαῖος ἐν τῷ τεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου διάγνωσιν.

Vers. 28. *Similiter* — Vers. 30. *Revelabitur.* Quem-

Ὁμοίως — ἀποκαλύπτεται. Ὥσπερ τοὺς ἐπὶ

[25] Joan. I, 26. [26] Matth. XXIV, 23, 24. [27] Matth. XXIV, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(5) Hæc uterque in margine. Non habet Hentenius.

(6) Loco συμπολιτεύσεται.

(7) Γὰρ omittit. B.

(*z*) Datur his. Redde : *Datur enim id (regnum Dei) his quoque.*

ιὶ ἐπὶ Λώτ, τρυφῶντας καὶ ἀμεριμνοῦντας, A admodum eos, qui fuerunt temporibus Noe et
ν κατακλυσμός, τοὺς δὲ πῦρ καὶ θεῖον διέ- Lot, in deliciis agentes ac securos perdidit, illos
οὐρανόθεν αἰφνίδιον κατενεχθέντα· οὕτω quidem diluvium, hos vero ignis et sulphur, cœli-
ὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τρυφῶντας καὶ tus repente demissa : ita et eos, qui tempore se-
οῦντας ὄλεθρος αἰφνίδιος καταλήψεται. Θεῖον cundi adventus erunt, in deliciis agentes ac securos,
, τὸ λεγόμενον θειάφιον, λιπαρὰ τροφὴ τοῦ perditio repentina deprehendet. Θεῖον autem, sive
θειάφιον (quod nos *sulphur* dicimus) egregium est
ignis nutrimentum.

– ἆραι αὐτά. Ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπερ- Vers. 31. *In — ad tollendum ea.* Qui a terrena
καὶ ὑψηλος τῷ βίῳ γενόμενος, οὗ τὰ πάθη conversatione sublevatus, et sublimis vita fuerit
κόσμῳ κατελείφθησαν, οἷς ἐκέχρητο πρὸς effectus, cujus affectus in mundo relicti sunt, qui-
ν τῆς ἁμαρτίας, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά· ἀλλὰ bus ad peccati operationem utebatur, ne descendat,
ἐπὶ τῆς ὑψηλότητος, καὶ περιμενέτω τὸν κατε- ut tollat eos, sed maneat in celsitudine, et exspe-
Κύριον. ctet descendentem Dominum.

ὁ — ὀπίσω. Ὁ ἐν τῷ (10) ἀνακεχωρημένῳ Vers. 31. *Et qui — a tergo.* — Qui in vita sunt
ῦτα δὲ παραγγέλλει διὰ τὴν τηνικαῦτα πολλὴν B anachoretica, sive segregata, aut separata. Hæc
τῶν ψευδοπροφητῶν τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τὴν autem præcipit propter seductiones pseudoprophe-
ν πλάνην αὐτοῦ. tarum Antichristi, quæ tunc frequenter erunt, et
vehementem ipsius Antichristi deceptionem.

ονεύετε τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ. Ἤτοι Vers. 32. *Memores estote uxoris Lot.* Quid videli-
θους αὐτῆς. Τοῦ Θεοῦ γὰρ τῷ Λὼτ μηνύ- cet illi acciderit. Cum enim Deus ipsi Lot signifi
φυγεῖν ἀπὸ τῶν Σοδόμων παγγενῆ, διὰ τὸν casset ut a Sodomis omnino fugeret, propter in-
κ καταλαβεῖν αὐτὰ θεήλατον ἐμπρησμόν, καὶ cendium divinitus immittendum, quod illa oppres-
εἰλαντος ἀμεταστρεπτὶ βαδίζειν, ἐπέβλεψεν ἡ surum erat, ac præcepisset ut nec in tergum
ὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐγένετο στήλη ἁλός· respiciendo progrederetur, respexit uxor ejus in
ἐν, εἰς παράδειγμα τῶν στρεφομένων ἀπὸ τῆς tergum, et facta est statua salis : statua quidem,
ὁδους ὁδοῦ ἐπὶ τὰ πρότερα ἤθη· ἄλλος δὲ, διὰ in exemplum eorum qui a salutari via ad priores
τῆς ἁμαρτίας πικρίαν. mores revertuntur ; salis autem, propter peccati
acerbitatem.

– αὐτήν. Ὃς ἂν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ Vers. 33. *Quicunque – eam.* Quicunque quæsierit
ισαι ἀπὸ τῶν ἐπαγομένων αὐτῷ διὰ τὴν εὐσέβειαν C animam suam liberare ab inductis illi propter re-
ν ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ligionem ab Antichristo periculis, perditioni futuri
ης κολάσεως παραδώσει αὐτὴν, ὡς προδεδω- supplicii trade illam, ut quæ fidem prodidit.
ὴν πίστιν.

ὃς — αὐτήν. Ὃς ἂν ἀφαιρεθῇ αὐτὴν διὰ Vers. 33. *Et quicunque — Eam.* Quisquis per
κοῦ θανάτου, ζωογονήσει αὐτὴν, ἤτοι, σώσει martyrii mortem ipsa fuerit privatus, hic vitam
ν μέλλοντα αἰῶνα. illi parabit, sive servabit eam in futuro sæculo.

— ἀφεθήσεται (11). Ταύτῃ τῇ νυκτὶ Vers. 34. *Dico* — Vers. 33. *Relinquetur.* In illa
ῇ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας παρουσίας. Περὶ nocte, qua ? In ea, quæ erit tempore secundi ad-
ν τῷ ἀγρῷ καὶ τῶν ἀληθουσῶν εἴρηται σαφῶς ventus ipsius. De his autem, qui erunt in agro
ντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, et quæ erunt molentes : manifeste dictum est quin-
ηστον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Τότε δύο ἔσονται quagesimo octavo juxta Matthæum capite : et ibi
ρῷ. quære dicti illius enarrationem : *Tunc duo erunt in agro* [28].

ποκριθέντε — ποῦ, Κύριε ; Ποῦ παραλαμβά- Vers. 37. *Et respondentes — quo, Domine ?* Quo
D assumentur ?

– ἀετοί. Τουτέστιν, εἰς ἀπάντησίν μου, Vers. 37. *At — aquilæ.* Hoc est, in occursum mei,
υφορίαν καὶ προπομπήν. Ἀετοὺς μὲν γὰρ ad satellitium ac præmissionem. Aquilas siquidem
τοὺς δικαίους, ὡς ὑψηλοὺς ταῖς ἀρεταῖς nominavit justos, tanquam virtutibus sublimes et
τιλικούς· σῶμα δὲ, ἑαυτὸν, ὡς συναγωγὸν regios : corpus vero, se ipsum, tanquam hujus-
ούτων ἀετῶν. Πτῶμα δὲ τὸ σῶμα ἔγραψεν ὁ modi aquilas congregantem. Quod autem hic ha-
ς. betur σῶμα corpus, Matthæus scripsit πτῶμα, hoc
est *cadaver.*

tth. XXIV, 40,

Variæ lectiones et notæ.

ἐπὶ τοὺς τῆς B. Corrigendum videtur, καὶ τῆς.

esychius et alii θειάφιον.

Ἀναχωρεῖν frequenter occurrit de monachis, eparant a commercio hominum. Comparari potest Herodian. p. 39, ἐν τοῖς ἀνακεχωρηκόσι τόποις.

(11) Versus 36, prætermissus est etiam ab Hentenio. Ergo nec is in suo Euthymii codice reperit.

CAP. LXI. *De judice iniquo.*

CAP. XLIII. Vers. 1. *Dicebat — orare.* Die videlicet et nocte, congruis et ordinatis temporibus.

Vers. 1. *Nec defatigari.* Non deficere orantes.

Vers. 2. *Dicens* — Vers. 4. *Aliquandiu.* Neque Deum timebat jubentem eos vindicare, qui injuria affecti sunt : neque hominem reverebatur, qui judicibus indignatur oppressos despicientibus.

Vers. 4. *Post hæc* — Vers. 5. *Illam* †† Laborem nunc dicit, turbationem (molestiam).

Vers. 5. *Ne — me. In finem*, hoc est, prorsus, aut tandem. *Exturbet* autem, id est, graviter aspiciat (*l*) aut cogat : nam hæc significat verbum ὑποπιάζῃ.

Vers. 6. *Ait — dicat.* Puta, quod quamquam non propter Dei timorem : nec hominis reverentiam, at saltem propter molestiam ac interpellationis continuitatem, vindicaturus est illam.

Vers. 7. *Deus — nocte.* Interrogat hoc, tanquam necessarium ut quivis fateatur.

Vers. 7. *Etiam — illis.* Quamquam Deus super illis primum tolerans sit sive quasi despicere aliquanto tempore videatur, ut ipsi probentur.

Vers. 8. *Dico — cito.* Omnino post tolerantiam faciet.

Quidam vero juxta anagogen intelligunt judicem injustitiæ, Deum : qui Deum non timet, cum non sit alius Deus præter ipsum, nec hominem reveretur, utpote carens respectu personarum. Civitatem vero, Ecclesiam dicunt fidelium ; viduam autem, quamlibet animam separatam a dæmonis conjunctione ; contrarium vero illius, diabolum. Ostendit ergo parabola, quod res sit maxime expediens orationis perseverantia.

Chrysostomus vero impium ac inhumanum dicens hunc judicem, rejicit hujusmodi anagogen.

Vers. 8. *Verumtamen — terra* ? Cum venerit in secundo adventu. Interrogat autem et de hoc, non, quod ignoret, sed ostendens, quod tunc pauci fideles invenientur.

CAP. LXII. *De Pharisdo et publicano.*

Vers. 9. *Dixit* — Vers. 10. *Publicanus.* Apte unum proposuit Pharisæum et alterum publicanum; Pharisæi siquidem justi videbantur, et publicani peccatores.

Vers. 11. *Pharisæus — publicanus.* Talia orans, nihil aliud agebat, quam quod se ipsum laudabat. cæteros vero homines ac publicanum spernebat.

A ΚΕΦ. ΞΑ'. Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

Ἔλεγε — προσεύχεσθαι. Ἡμέρας, δηλαδὴ, καὶ νυκτὸς, κατὰ τοὺς προσήκοντας καιρούς.

Καὶ μὴ ἐκκακεῖν. Μὴ ἀποκάμνειν προσευχομένους.

Λέγων — ἐπὶ χρόνον. Μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενος, τὸν κελεύοντα ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμένους· μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενος, τὸν μεμφόμενον τοῖς δικασταῖς τοῖς περιορῶσι τοὺς κατὰ δυναστευομένους.

Μετὰ δὲ ταῦτα — αὐτήν. Κόπον δὲ (12) λέγει νῦν, τὴν ὄχλησιν.

Ἵνα — με. Εἰς τέλος, ἤγουν ἄχρι παντὸς, δι' ὅλου. Ὑπωπιάζῃ (13) με δὲ, ἀντὶ τοῦ, Δυσωπῇ (14), ἢ βιάζῃ.

B Εἶπε — λέγει. Ὅτι, εἰ καὶ μὴ διὰ φόβον Θεοῦ, καὶ ἐντροπὴν ἀνθρώπου· ἀλλά γε διὰ τὴν ὄχλησιν, καὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἐντεύξεως ἐκδικήσει αὐτήν.

Ὁ δὲ Θεὸς — νυκτός. Ἐρωτᾷ τοῦτο, ὡς ἀναγκαῖον συνομολογηθῆναι.

Καὶ — αὐτοῖς ; Ὁ Θεὸς, ὁ καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς πρότερον, ἤγουν ὁ παρορῶν αὐτοὺς ἐπ' ὀλίγον, ἵνα δοκιμασθῶσι.

Λέγω — τάχει. Μετὰ τὴν μακροθυμίαν πάντως.

Τινὲς δὲ κατὰ ἀναγωγὴν νοοῦσι κριτὴν τῆς ἀδικίας, τὸν Θεὸν, μήτε Θεὸν φοβούμενον, ὡς μὴ ὄντος ἑτέρου Θεοῦ παρ' αὐτὸν, μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενον, ὡς C ἀπροσωπολήπτον· πόλιν δὲ, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν χήραν δὲ, πᾶσαν ψυχὴν, ὡς χηρεύσασαν τῆς πρὸς τὸν δαίμονα συναφείας· ἀντίδικον δὲ αὐτῆς, τὸν διάβολον. Ἔδειξεν οὖν ἡ παραβολὴ, ὅτι ἀνυσιμώτατόν ἐστι τὸ τῆς προσευχῆς ἐπίμονον.

[Ὁ (15) δὲ Χρυσόστομος, ἀνόσιον (16) καὶ ἀπάνθρωπον λέγων τὸν τοιοῦτον κριτὴν, ἀπωθεῖται τὴν τοιαύτην ἀναγωγήν.]

Πλὴν — γῆς ; Ἐλθὼν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Ἐρωτᾷ δὲ καὶ περὶ τούτου, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐμφαίνων, ὅτι ὀλίγοι πιστοὶ εὑρεθήσονται τότε.

ΚΕΦ. ΞΒ'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου.

D Εἶπε — τελώνης. Ἁρμοδίως τὸν ἓν ἅ Φαρισαῖον ὑπέθετο, καὶ τὸν ἕτερον, τελώνην· οἱ Φαρισαῖοι μὲν γὰρ δίκαιοι δοκοῦσιν, οἱ τελῶναι δὲ ἁμαρτωλοί.

Ὁ Φαρισαῖος — τελώνης. Τοιαῦτα προσευχόμενος, οὐδὲν ἕτερον ἐποίει, ἢ ἐνεκωμίαζε μὲν ἑαυτὸν, ἐξουδένει δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν τελώ-

[19] Matth. xxiv, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Δέ omittit B. Hoc scholio caret Hentenius, apud quem contextus junctim legitur.

(13) Ὑπωπιάζει B.

(14) Δυσωπεῖ ἢ βιάζει B.

(15) Inclusa in margine habet A. In textu B.

(16) Apud Chrysostomum tom VII, pag. 581. C. est. Εἰ γὰρ γυνὴ ὠμόν τινα ἄρχοντα, κ. τ. λ.

(*l*) Satis apparet ex versione, Hentenium invenisse ὑποπιάζῃ Cæterum δυσωπεῖν τινα non est *graviter aspicere, vultum alicujus ad pudorem et verecundiam movere*, adeoque *exorare*. Hoc loco reddere possis : *Pudere me faciat.*

αίτοι γέγραπται ὅτι Ἐγκωμιαζέτω σε ὁ πέλας, μὴ τὸ σὸν στόμα, ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ ίλη.

ττεύω — Σαββάτου. Σάββατον ἐνταῦθα λέγει, τὴν ίβδομάδα.

οδεκατῶ — κτῶμαι. Χάριν τῶν πενήτων.

. — ἐπᾶραι. Κρίνων ἑαυτὸν ἀνάξιον, οὐ μόνον τῆς στάσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀτενίσαι εἰς τὸν ὸν.

λ' — ἁμαρτωλῷ. Ἐξουδενωθεὶς ὑπὸ τοῦ Φαυ, μᾶλλον προσκατέκρινεν ἑαυτὸν, καὶ ἔτυπτεν ὁ στῆθος αὐτοῦ, ἐμφαίνων, ὅτι πληγῶν ἐστιν (17).

Atqui scriptum est : *Laudet te vicinus*[t] *et non os tuum, alienus et non labia tua* [20].

Vers. 12. *Jejuno — Sabbato.* Sabbatum dicit hic totam hebdomadam.

Vers. 13. *Decimas do — possideo.* Pauperum gratia.

Vers. 13, *Et — attollere*, Non solum indignum se judicans, ut prope staret, verum etiam, ut in cœlum intenderet.

Vers. 13. *Sed — peccatori.* Spretus a Pharisæo sese magis hinc condemnabat, et percutiebat pectus suum, ostendens, quod plagis dignus esset.

Verberans enim pectus, crimina confitetur, et tanquam morbum medico manifestans, precabi misericordiam exhiberi.

ω — ἐκεῖνος. Παρὸ ἐκεῖνος, ἤγουν, οὐκ ἐκεῖ- B Ὁ μὲν γὰρ δικαιώσας μόνον ἑαυτὸν, κατεθη παρὰ Θεοῦ· ὁ δὲ καταδικάσας μόνον ἑαυτὸν, ώθη παρὰ Θεοῦ. Καὶ τούτου μὲν πάντα τὰ ήματα ἐξεκένωσεν ἡ οἴησις· ἐκείνου δὲ πάντα απτώματα ἐξεφόρησεν ἡ ταπείνωσις. Ὅρα οὖν, ιάθεσις καρδίας καὶ λόγος στόματος ἐν βραχεῖ τοῦ μὲν, πολλῶν ἐτῶν δικαιοσύνας· τοῦ τολλῶν ἐτῶν ἀδικίας ἠφάνισε. Μάθωμεν οὖν ιμεῖς ἐντεῦθεν, πῶς χρὴ προσεύχεσθαι, καὶ ἀπὸ ς οἰκτρᾶς στάσεως, ἀπό τε τοῦ ἐλεεινοῦ σχή-, ἀπό τε τῶν δυτωπητικῶν λόγων κάμπτωμᾶλλον, ἀλλὰ μὴ τοὐναντίον παροξύνωμεν τὸν.

ι — ὑψωθήσεται. Ταυτα σαφῆ καὶ πρόδηλα.

στέφιρον — Θεοῦ. Περὶ τούτων ἀνέγραψε καὶ τθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ κεου αὐτοῦ, καὶ εὑρήσεις ἐκεῖ ταῦτα πάντα ἠρμένα.

ὴν — αὐτήν. Τοῦτο καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψε, τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου κεφαλαίου αὐτοῦ, ἔτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Φ. ΞΓ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.

. ἐπηρώτησε — μητέρα σου. Εἴρηται περὶ τούτων ὁ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ εον, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν λύσιν πάντων, καστον ῥητὸν ἐκτεθειμένην.

ε — μοι. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ὁμοίως λεγεται.

δὲ — τοῦ Θεοῦ. Τὸ Πῶς, βεβαιωτικόν ἐστι, οὐ, Ἀληθῶς. Οἱ Ἔχοντες δὲ, ἤγουν οἱ Κατέ-, οἱ Ταμιεύοντες, οὐ μὴν οἱ Χρώμενοι. Χρήγὰρ ὀνομάζονται, διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ χρὴ ς χρῆσθαι τούτοις εἰς δέον, οὐ μὴν ἀποκλείειν,

Vers. 14. *Dico — ille.* Hoc est, et non ille. Siquidem qui sese adeo justificaverat, a Deo condemnatus est, et qui sese adeo condemnaverat a Deo justificatus est; et illius quidem eminentias omnes, seu bona opera, evacuavit jactantia : hujus autem omnes defectus replevit humilitas sive propria dejectio. Vide ergo, quomodo brevi tempore cordis affectus et oris sermo, illius quidem multorum annorum injustitias corruperunt (*u*). Hinc itaque discamus et nos, quomodo precari oporteat, et a miserabili statione et ab habitu miseratione digno et a verbis placantibus potius flectamus, nec irritemus Deum horum contrariis.

Vers. 14. *Quia — extolletur.* Hæc omnino manifesta sunt. C

Vers. 15. *Afferebant* — Vers. 16. *Dei.* De his scripsit et Matthæus in fine quadragesimi capitis, et ibi hæc omnia explanata invenies.

Vers. — 17. *Amen illud.* Hoc et Marcus scripsit ad finem vicesimi octavi capitis ; et ibi quære enarrationem.

CAP. LXIII. *De divite qui Dominum interrogavit.*

Vers. 18. *Et interrogavit* — Vers. 20. — *Matrem tuum.* De his dictum est quadragesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum, et in illo omnium declarationem invenies ad singula verba positam.

Vers. 21. *At ille* — Vers. 22. *M.* Similiter et de his ibi ad singula quæque verba dissertum est. D

Vers. 23. *Illa — autem* Vers. 24. *Dei.* Πῶς, *quam*, vel *quomodo* ; vel confirmativum est, ac si dicat, Vere. Et quod dicitur, οἱ ἔχοντες, *qui habent*, simitus pro Retinent aut Recondunt nec utuntur : cum pecuniæ χρήματα dicantur, pro-

[t] PRO, XXVII, 2.

Variæ lectiones et notæ.

[u] Quod hic subjecit scholium Henteuius ex margine sui codicis, id in neutro meorum repe-

Corruperunt. sufficiebat, *amoverunt* .

pter χρῆσιν, hoc est, *usum* : et omnino ipsis χρῆθαι, id est, uti oporteat ad id, quod opus est, non includere, sicut etiam in dicto juxta Marcum capite prædiximus. Lege autem de his supra dicto quoque capite Evangelii secundum Matthæum.

A ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον προειρήκαμεν. Ἀνάγνωθι δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Vers. 25. *Facilius* — Vers. 27. *Deum*. Præterea et hæc omnia manifeste declarata sunt eodem capite.

Εὐκοπώτερον — Θεῷ. Ἔτι καὶ ταῦτα πάντα σαφῶς ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 28. *Dixit* — Vers. 30. *Æternam*. Consequenter eodem capite de his omnibus diligenter tractatum est, et pulchre expositum.

Εἶπε — αἰώνιον. Ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἠκρίβωται, καὶ χαριέντως ἐξήτασται.

Vers. 31. *Assumptis* — Vers. 33. *Resurget*. Dixit hæc et Matthæus in fine quadragesimi secundi capitis. Lege ergo dicti illius enarrationem : *Et cum ascenderet Jesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos seorsim in via.* et cætera[31].

Παραλαβὼν — ἀναστήσεται. Εἶπε ταῦτα καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, παρέλαβε B τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἑξῆς.

Vers. 34. *Et — quæ dicebantur*. In fine enarrationis dictorum verborum etiam de his facta est mentio, et ibi quære explanationem.

Καὶ — λεγόμενα. Ἐπὶ λίθους τῆς ἐξηγήσεως τῶν δηλωθέντων ῥητῶν ἐμνημονεύσαμεν καὶ περὶ τούτων, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν σαφήνειαν.

CAP. LXIV. *De cæco*.

ΚΕΦ. ΞΔ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Vers. 35. *Factum est* — Vers. 38. *mei !* Filium David dixit ipsum, in honorem ejus ; honoratissima siquidem erat apud Hebræos hujusmodi appellatio.

Ἐγένετο — με ! Υἱὸν Δαυὶδ αὐτὸν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Τιμιωτάτη γὰρ παρ' Ἑβραίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία.

Vers. 39. *Et qui — taceret*. Silentium imponebant, ne molestus esset magistro.

Καὶ οἱ — σιωπήσῃ. Ἐπιστόμιζον αὐτὸν, ἵνα μὴ ὀχλῇ τὸν διδάσκαλον.

Vers. 39. *Ipse — mei !* Multo amplius clamabat, ut vel perseverantia flecteret.

Αὐτὸς — με ! Πολλῷ (18) πλέον (19) ἔκραζεν, ἵνα δι' τῆς καρτερίας ἐπικάμψῃ.

Vers. 40. *Stans* — Vers. 41. *Visum recipiam* Interrogavit eum, ne quis putaret, quod aliud accipere volenti, aliud daret. Non expetivit autem ab eo fidem : fidei erat perseverans clamor.

Στὰθεὶς — ἀναβλέψω. Ἠρώτησε μὲν αὐτὸν, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ἕτερον βουλομένῳ λαβεῖν, ἕτερον δίδωσι. C Οὐκ ἀπῄτησε δὲ αὐτὸν πίστιν, διότι πίστεως ἦν, ἡ ἐπίμονος κραυγή.

Vers. 42. *Et* — Vers 43. *Deo*. Fidem habebat, non quod Deus esset, sed quod se sanare posset : sequebatur vero ipsum, tanquam gratus, et ita beneficium rependens.

Καὶ — Θεῷ. Πίστιν εἶχεν, οὐχ ὅτι ἐστὶ Θεὸς, ἀλλ' ὅτι δύναται ἰάσασθαι αὐτὸν. Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ εὐγνωμονῶν καὶ οὕτω τὴν εὐεργεσίαν ἀμειβόμενος.

CAP. LXV. *De Zacchæo*.

ΚΕΦ. ΞΕ'. Περὶ τοῦ Κακχαίου.

CAP. XIX. Vers. 1. *Et ingressus* — Vers. 4. *Videret illum*. Caprificus, arbor erat in via sita.

Καὶ εἰσελθὼν — ἴδῃ αὐτόν. Ἡ συκομοραία, δένδρον ἦν, ἑστὼς ἐν τῇ ὁδῷ (20).

† Nam cum ille Dominum Jesum conspicere optaret, et ob id in caprificum ascendisset, salutis fructum in eo germinavit.

Vers. 4. *Quia illuc erat transiturus*. †† Per eam transiturus erat Christus.

D Ὅτι ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι. Δι' ἐκείνης (21) ἤμελλεν ἔρχεσθαι ὁ Χριστός.

Vers. 5. *Et — locum* Ubi sita erat caprificus.

Καὶ — τόπον. Ἔνθα ἵστατο ἡ συκομοραία.

Vers. 5. *Suspiciens — illum*. Oculis humanitatis ; nam prius viderat eum oculis divinitatis.

Ἀναβλέψας — αὐτόν. Εἶδεν αὐτὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ἀνθρωπότητος. Προεῖδε γὰρ αὐτὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς θεότητος.

Vers. 5. *Et — manere*. Cognovit enim eum ad obedientiam esse paratum, et ferventem ad fidem,

Καὶ — μεῖναι. Ἔγνω γὰρ αὐτὸν ἕτοιμον εἰς ὑπακοὴν, καὶ θερμὸν εἰς πίστιν καὶ εὐμετάβλητον εἰς

[31] Matth. xx, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(18) Υἱὸν Δαυὶδ αὐτὸν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Τιμιωτάτη γὰρ παρ' Ἑβραίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία, καθὼς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Hæc ante πολλῷ

(19) Δὲ πλέον B.

(20) Scholium, quod hic ex margine sui codicis interposuit interpres, in nullo meorum reperi.

(21) Hoc scholio caret interpretatio Hentenii. Ergo versum 4 et 5, conjunctim exhibet.

; ἀρετήν· Διὸ καὶ καλεῖ αὐτόν, (22) καὶ ἅπεισι A facileque a vitio mutabilem esse ad virtutem : ideo
ι αὐτόν. etiam vocat et accedit, ut illum lucrifaciat.

· χαίρων. Χαίρων, οὐ μόνον, ὅτι εἶδεν αὐτόν, Vers. 6. *Et — gaudens.* Gaudens non solum
ει · ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκλήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ quod eum vidisset, ut optaverat, sed quod etiam
ἔξατο αὐτόν, ὡς οὐκ ἄν ποτε προσεδόκη- ab illo vocatus esset, quodque ipsum suscepisset,
quod nunquam fore speraverat.

le et statim misericors factus est pauperum ac pietatis amator.

- καταλῦσαι. Καταχθῆναι, (23) μεῖναι. Ἁμαρ- Vers. 7. *Et — diversaturus.* Mansurus ac recubi-
οἱ τελῶναι πᾶσιν ἐδοκουν, διὰ τὰς πλεονεξίας turus. Publicani enim apud omnes habebantur
ίας αὐτῶν. Ἐμέμφοντο τοίνυν τῷ Χριστῷ, κα- peccatores propter suam avaritiam ac injustitiam.
ὶ ἐπὶ Ματθαίῳ τῷ τελώνῃ, καὶ ἐπὶ τοιούτοις Indignabantur ergo Christo, quemadmodum etiam
αφόρως · ἠγνόουν δὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τού- propter Matthæum publicanum, ac alios hujusmodi
νεστρέφετο. Διὸ καὶ παρεώρα τούτους αὐτὸς variis in locis. Ignorabant autem modum et cau-
τοις πράγμασι σκανδαλιζομένους. Χρὴ γὰρ B sam, ob quam Christus cum illis conversaretur :
ου σκανδάλου καταφρονεῖν, ἔνθα μεγάλη σωτη- ideo etiam hos ipse despiciebat, cum propter hu-
προσγίνεται, καὶ μὴ διὰ τὸ μικρὸν ἀπόλλειν [25) jusmodi res offenderentur. Oportet enim modicum
offendiculum parviducere, ubi cuipiam magna
salus accedit, nec propter rem modicam magnum
perdere emolumentum.

ς — τετραπλοῦν. Ὦ ταχείας μεταβολῆς ! ὁ Vers. 8. *Stans — quadruplum.* O velocem muta-
ος, εὐμετάδοτος · ὁ ἀδικώτατος, δικαιότατος. tionem ! avarus factus est liberalis ; injustissimus,
ιδάκτου σωτηρίας ! οὔπω γὰρ ἔμαθέ τι παρὰ justissimus. O salutem, quam sese ipse docuerat !
Τὰ μὲν οὖν ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων δέδωκε neque enim adhuc a Christo didicerat : dimidium
χοῖς εἰς εὐποιΐαν · τὰ ἡμίση δὲ παρακατέσχεν, bonorum dedit pauperibus in beneficium ; dimi-
τε ἔχειν, ἀλλ' ὥστε δι' αὐτῶν ἀποτινύειν τε- dium vero retinuit, non ut possideret, sed quo per
ια τῶν ἐκ συκοφαντίας πορισθέντων· Ἐνταῦθα id exsolveret in quadruplum, lucra fraude quæsita.
ἐσυκοφάντησα, οὐ τὸ ματαίως. Κατηγόρησα σή- Quod enim hoc in loco habetur *ἐσυκοφάντησα*, non
ἀλλὰ τὸ Ἐκ συκοφαντίας καὶ ἀδικίας significat vane aut stulte calumniatus sum, sed,
ην. Τετραπλάσια δὲ ἀποδίδωσι κατὰ τὸν C Ex injustitia et calumnia acquisivi. Quadruplum
ὸν τέσσαρα πρόβατα ἀντὶ ἑνὸς ἐκτίσειν κελεύον- autem reddit, secundum legem, quæ quatuor oves
ob unam sublatam exolvi jubebat.

τωμεν οἱ ἀδικοῦντες, καὶ ἢ αὐτὰ τὰ ἐξ ἀδικίας Audiamus, qui injuriam facimus, et vel ea quæ
κηθεῖσιν ἀντιστρέψωμεν, ἢ τοιαύτην θεραπείαν injuste parta sunt, affectis injuria restituamus :
κήμασι προσενέγκωμεν. vel similem medelam illis, qui injuriam irrogave-
runt, offeramus (*v*).

— ἐγένετο. Οἰκον λέγει, τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ. Σή- Vers. 9. *Dixit — contigit.* Domum dicit eos qui
ησιν, ἐγένετο σωτηρία, ἀπελαθείσης ἤδη τῆς in domo erant. Hodie, inquit, salus contigit, ejecta
ς, τῆς ἐνοικούσης ἐκ πλεονεξίας καὶ ἀδι- jam perditione, quæ in ea morabatur propter ava-
ritiam et injustitiam.

ι — ἐστι. Τοῦτο διὰ τοὺς γογγύζοντας, ὅτι Vers. 9. *Eo quod — est.* Hoc propter eos dixit,
αρτωλῷ ἀνδρὶ εἰσῆλθε καταλῦσαι · φησὶ γάρ · qui murmurabant quod intrasset, apud peccato-
σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ. Καὶ γὰρ ἔδει rem virum diversaturus. Ait ergo ; *Hodie salus*
τὸν Ζακχαῖον, διότι καὶ αὐτὸς ἐκ γένους *domui huic contigit* ; oportebat siquidem salvum
ραάμ ἐστι. Δηλοῖ δὲ τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι fieri Zacchæum, quia et ipse ex genere est Abrahæ.
μένως διὰ τοὺς Ἀβραμιαίους ἐνηνθρώπη- D Significat autem inductus hic sermo, quod pro-
pter eos potissimum humanitatem assumpserit,
qui ab Abraham descendebant.

— ἀπολωλός. Τὸ ἀπολωλὸς ἐκ γένους τοῦ Ἀβραάμ. Vers. 10. *Venit — quod periit.* Quod periit, ex
στᾶλην γὰρ, φησὶν, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ genere Abrahæ. Ait enim : *Non sum missus, nisi*
τα οἴκου (26) Ἀβραάμ. *ad oves perditas domus Israel* [83].
κῖος δέ εἰμι κἀγὼ μικρὸς τὴν ἡλικίαν τὴν Ego vero et Zacchæus sum statura spirituali

od. XXII, 1. [83] Matth. XV, 24.

Variæ lectiones et notæ.

ὐτόν omittit B.
Etiam hic adjecit interpres scholium, quod
a agnoscunt.
Quo sensu κατάγεσθαι est *deverti* et κατα-
γώγιον, *deversorium*.
(25) Hanc formam codex uterque exprimit.
(26) Ἐκ γένους, pro οἴκου. A.

Illis — offeramus. Redde, *injuriis admoveamus.* Interpres loco ἀδικήμασι videtur legisse ἀδικίαις.

pusillus, adhuc enim humi circa terrena trahor ; cupio autem Christum intueri manifeste, et sicut expedit : verum ita ipsum intueri non possum, nisi ea quæ mihi ad hoc impedimento sunt, fugiam, et ascendam in arborem, id est, supra terrena elever attollarque ad cœlestia. Tunc enim et ipse me ingenue aspiciet, vocabitque ad se et mansionem apud me faciet; talis siquidem efficitur domus Dei.

πνευματικήν ἔτι γὰρ χαμαὶ περὶ τὰ γεηρὰ σύρομαι, καὶ ζητῶ μὲν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν ἐμφανῶς καὶ (27) ὡς προσῆκεν, οὐ δύναμαι δὲ τοῦτον οὕτως ἰδεῖν, εἰ μὴ ἐκδράμω τῶν ἐμποδιζόντων μοι πρὸς τοῦτο, καὶ ἀναβῶ ἐπὶ δένδρον, τουτέστιν, ὑπεραρθῶ τῶν γαίνων, καὶ μετεωρισθῶ πρὸς τὰ ἐπουράνια (28). Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς θεάσεταί με γνησίως, καὶ καλέσει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ μονὴν παρ' ἐμοὶ ποιήσει. Οἶκος γὰρ Θεοῦ ὁ τοιοῦτος γίνεται.

. Vers. 11. *Hæc illis audientibus — manifestandum.* Audientes quidam ex Judæis eum frequenter dicentem, quod instaret regnum Dei, suspicabantur quod propterea nunc ascenderet Jerusalem, ut regnaret in ea ; quod ipse sciens, per parabolam corrigit erroneam illorum opinionem, ostendens regnum suum non esse ex hoc mundo, sed cœleste ac æternum.

Ἀκουόντων δὲ αὐτῶν ταῦτα ἀναφαίνεσθαι. Ἀκούοντές τινες τῶν Ἰουδαίων πολλάκις αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὑπέλαβον, ὅτι διὰ τοῦτο ἀνεισι νῦν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἵνα βασιλεύσῃ ἐν αὐτῇ, ὅπερ γνοὺς αὐτὸς διὰ παραβολῆς διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν αὐτῶν, ἐμφαίνων, ὅτι ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' οὐράνιος καὶ ἀίδιος.

CAP. LXVI. *De homine, qui profectus est, ut acciperet sibi regnum.*

ΚΕΦ. Ξϛ'. Περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν.

Vers. 12. *Dixit — longinquam.* Se ipsum significat, hominem quidem, ut qui humanitatem assumpsit : præclarum vero genere, utpote Filium Dei. Profectus est autem in regionem longinquam, post resurrectionem ex mortuis ascendens ab eis in cœlum : siquidem tanquam jam facta dicit ea quæ futura sunt.

Εἶπεν — μακράν. Ἑαυτὸν ὑποδηλοῖ, ἄνθρωπον μὲν, ὡς ἀνθρωπήσαντα· εὐγενῆ δὲ, ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ἐπορεύθη δὲ εἰς χώραν μακράν, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸν οὐρανόν. Ὡς γὰρ ἤδη γεγενημένα λέγει τὰ μέλλοντα (29).

† Nam regio loginqua alia, præter terram, est cœlum.

Vers. 12. *Ut acciperet sibi regnum.* Quod ut homo accepit, de quo dixit David : *Dominus regnavit* [34]. Et rursus : *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [35].

Λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. Ἣν ἔλαβεν, ὡς ἄνθρωπος, περὶ ἧς εἴρηκε Δαυίδ· ὁ Κύριος ἐβασίλευσε. Καὶ αὖθις· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Vers 12. *Ac reverteretur.* In secundo adventu suo.

Καὶ ὑποστρέψαι. Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ.

CAP. LXVII. *De his, qui decem minas acceperunt.*

ΚΕΦ. ΞΖ'. Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς.

Vers. 13. *Vocatis — minas.* Numerus in hoc loco denarius, multitudinis duntaxat manifestativus est, tam de servis quam de minis. Mina autem, genus erat argentei nummi. Servos ergo dicit omnes fidelium præceptores : minas vero, spiritalia dona.

Καλέσας — μνᾶς. Ὁ δέκα ἀριθμὸς ἐντεῦθεν πλήθους μόνον ἐμφαντικός ἐστιν, ἐπί τε τῶν δούλων, ἐπί τε τῶν μνῶν· ἡ μνᾶ δὲ ἦν εἶδος ἀργυρίου. Δούλους μὲν οὖν λέγει, πάντας τοὺς διδασκάλους τῶν πιστῶν· μνᾶς δὲ, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα.

Vers. 13. *Et veniam.* Negotiemini per dona salutem hominum.

Καὶ — ἔρχομαι. Πραγματεύσασθε διὰ τῶν χαρισμάτων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 14. *Cives autem — eum.* Cognati ejus Judæi.

Οἱ δὲ πολῖται — αὐτόν. Οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ Ἰουδαῖοι.

Vers. 14. *Et — nos.* Nam et prius dixerunt ad Pilatum : *Non habemus regem nisi Cæsarem* [36] ; et postmodum orabant ad Deum et Patrem, ut exstingueretur etiam ejus memoria.

Καὶ — ἡμᾶς. Καὶ πρότερον γὰρ πρὸς τὸν Πιλάτον ἔλεγον. Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα· καὶ ὕστερον ηὔχοντο πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, σβεσθῆναι αὐτοῦ (30) καὶ τὴν μνήμην.

Vers. 15. *Et contigit — regno.* De secundo adventu est hic sermo, quando revertetur cum potenio suæ interpretationi ascripserat Jeremias

Καὶ ἐγένετο = βασιλείαν. Περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ὁ λόγος, ὅτε ἐπανελεύσεται μετὰ δυνάμεως

[34] Psal. xcii, 1. [35] Psal. cix, 1, 2. [36] Joan. xix, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(27) Ὡς καί, ordine inverso B.

(28) Οὐράνια B.

(29) Nec proximum scholium codices Mosquenses habent.

(30) Καί abest A. Cæterum ignoro, ad quem locum Litterarum sacrarum hic respiciat. Hentenius Actibus apostolicis quidem aliquoties legit, principes Judæorum delere voluisse memoriam nominis Christi, sed nullibi additum est, ἔχεσθαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα.

πολλῆς· καὶ δόξης, καὶ καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ.

(31) Εἶπε — διεπραγματεύσατο. Τότε γὰρ λογοθετῶν ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Παρεγένετο — μνᾶς. Διὰ τῆς δεκάδος τὸ πολὺ τοῦ κέρδους ἐσήμανε.

Καὶ εἶπε — ἀγάθου. Εὖ σοι, ὅτι ἐν μιᾷ μνᾷ σπουδαῖος ἀγάθου.

Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων — πόλεων. Διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν δέκα πόλεων τὸ πολὺ τῆς τιμῆς καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐνέφηνε.

Καὶ ἦλθεν — πόλεων. Ἀναλόγως τῷ μέτρῳ τῆς ἑκάστου σπουδῆς καὶ τοῦ κέρδους παραμετρεῖται καὶ ἡ τιμὴ καὶ εὐεργεσία.

Καὶ ἕτερος — σουδαρίῳ. Σουδάριον (32), τὸ παρ' ἡμῖν μικρὸν φακιόλιον· ἀναγωγικῶς δὲ τὸ σουδάριον ἐνταῦθα, ἡ ἀργία καὶ ἀχρηστία.

Ἐφοβούμην — ἔσπειρας. Ἤλπετο γάρ, ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων, ἄνευ τῆς ἐκ Θεοῦ βοηθείας, κατορθοῖ τὸ πᾶν, καὶ ὅτι αὐστηρὸς ὤν, ἀπαιτεῖ τὰ ἑτέροις ἐπικτηθέντα, εἰς ἃ αὐτὸς οὐδέν τι συνήργησε. Ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, δεῖξαι βουλομένη, ὅτι (33) οὐδὲν οἱ τοιοῦτοι εὔλογον (34) ἀπολογήσασθαι δύνανται, καὶ ὅτι, ὅσα ἂν ἀπολογήσωνται, κατ' αὐτῶν πάντα (35) περιτραπήσονται, καὶ ἄκουε τῶν ἑξῆς.

Λέγει — δοῦλε. Ἐκ τῶν λόγων σου.

Ἤδεις — τράπεζαν; Ἐπὶ τραπεζίτας. Οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ δυνάμενοι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐπεί τοιοῦτόν με ἐγίνωσκες, καίτοι μὴ τοιοῦτον ὄντα, διατί οὐ μᾶλλον κατεβάλου τὸ δοθέν σοι χάρισμά μου ἐπὶ τραπεζίτας; ἔδει γάρ σε πᾶν τὸ σὸν ποιῆσαι, τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ καταλιπεῖν, τὸ εὐχερέστερον τέως διαπράξασθαι, τὸ δὲ δυσχερέστερον ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὴ, τὴν ἀπαίτησιν.

Καὶ ἐγὼ — αὐτό. Εἰσέπραξα, ἀπῄτησα. Δάνειον μὲν οὖν, ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοιούτου δανείου, αἱ ἐκ διδασκαλίας ἀρεταί· Τοκον δὲ, τὴν ἐπικερδίαν ἁπλῶς, ὠνόμασεν, τῇ συνηθείᾳ χρησάμενος.

Καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπε. Τοῖς ὑπηρετοῦσιν ἀγγέλοις.

Ἄρατε — ἔχοντι. Ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὸ χάρισμα τῆς διδασκαλίας, καὶ δότε αὐτὸ εἰς προσθήκην τιμῆς τῷ ἔχοντι τὰς δέκα μνᾶς.

Καὶ εἶπον — μνᾶς. Ἔχει ἀρκοῦσαν τιμήν.

Λέγω — περισσευθήσεται. Οἱ μὲν παρεστῶτες εἶπον, ὅτι Ἔχει ἀρκοῦσαν τιμήν· αὐτὸς δέ φησιν,

A state magna et gloria, sedebitque super sedem gloriæ suæ.

Vers. 15. *Jussitque — negotiatus esset.* Nam tunc rationem ponens reddet unicuique juxta opera sua.

Vers. 16. *Venit — minas.* Per denarium numerum etiam hic multitudinem, sive magnitudinem lucri significavit.

Vers. 17. *—Et ait—fuisti.* Bene precantis est, vel laudantis, contrarium Væ. Bene tibi sit, quia in una mina diligens fuisti.

Vers. 17. *Habeto potestatem — civitates.* Per potestatem super decem civitates, variam beneficii magnitudinem ac honorem demonstravit.

Vers. 18. *Et venit* — Vers. 19. *Civitates.* Conformiter ad mensuram studii cujusque mensuratur B et honor ac beneficium.

Vers. 20. *Et alius — sudario.* Sudarium anagogice otium ac segnitiem et inutilitatem hoc in loco demonstrat.

Vers. 21. *Timebam — seminasti.* Putabat enim, quod sola negotiantium diligentia absque Dei auxilio totum efficeret : et cum esset austerus, repeteret ab aliis lucra, in quæ ipse nihil contulerat. Hanc autem responsionem figuravit parabola, volens ostendere, quod tales nihil rationabile possint respondere, sed quæcunque responderint, contra se ipsos convertentur ; nam audi, quæ sequuntur.

Vers. 22. *Ait — serve.* Ex verbis tuis.

Vers. 22. *Sciebas* — Vers. 23. *Mensam* ? Ad mensarios ; hi dici possunt, qui norunt dijudicare C bonum a malo. Ait ergo : Cum talem me cognoscebas, quanquam talis non essem, quare non potius exposuisti datum tibi donum meum ad mensarios ; oportebat enim, quod in te erat, facere, reliquum vero mihi relinquere : efficere interim id quod erat facilius, quod autem difficilius, mihi permittere, dico sane repetitionem.

Vers. 23. *Et ego — illam. — Repetiissem.* Mutuum ergo est doctrina : usura vero hujusmodi mutui, virtutes sunt, quæ ex doctrina oriuntur. Lucrum autem qualecunque nominavit usuram, communi usus consuetudine.

Vers. 24. *Et astantibus dixit.* Ministrantibus videlicet angelis. D

Vers. 24. *Tollite — qui habet.* Tollite ab eo gratiam docendi, et date illam ad accessionem honoris ei, qui decem minas habet.

Vers. 25. *Et dixerunt — minas.* Habet sufficientem honorem.

Vers. 26. *Dico — abundabit.* Qui astabant, dixerunt : Habet sufficientem honorem. Ipse vero

Variæ lectiones et notæ.

(31) **Καὶ**, quod editiones habent, quodque **Henricus** etiam servavit, neuter meorum habet.
(32) **Σουδάριον** omittit B.
(33) **Ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐδὲν ἕτερον ἀπολογήσασθαι δυνηθήσονται, καὶ ὅτι.**
(34) **Ἀπολογηθήσεσθαι** A.
(35) **Παρατραπήσονται** A.

ait : Omni studium ac diligentiam habenti, dabitur honor, etiam abundantior quam illi convenit.

Vers. 26. *Ab — ab eo.* Ab eo qui studium non habet ac diligentiam, ut dictum est, etiam id quod habet, gratia videlicet docendi, auferetur, tanquam ab illo, qui ea non utitur.

Sed quare de solis tribus servis dixit, relictis cæteris ? Quia ex his facile est etiam de aliis conjectare ; quotquot enim negotiati sunt, conformes ad lucrum susceperunt honores ; quotquot vero otiosa ac inutilia servaverunt dona, similia cum prædicto passi sunt.

Sexagesimo autem juxta Matthæum capite, cum similem dixisset parabolam, in fine addidit : *Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium*[37] ; et ibi horum dictorum interpretationem legito.

Vers. 27. *Verumtamen — me.* Hæc cædes aut designat supplicium Judæorum in futuro sæculo, aut omnimodam eorum subversionem sub Vespasiano et Tito.

Vers. 28. *Et — Hierosolyma.* Festinans ad passionem et crucem.

CAP. LXVIII. *De pullo.*

Vers. 29. *Et* — Vers. 31. *Necessarius est.* Et hoc invenies quadragesimo quinto juxta Matthæum capite, in quo tota hujus enarratio ad verbum exposita est.

Vers. 32. *Abierunt* — Vers. 35. *Jesum.* Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 35. *Et* — Vers. 36. *Via.* Hæc substernebat plurima turba, sicut dixit Matthæus ; nem et ista quoque invenies eodem ca pite.

Vers. 37. *Cumque jam appropinquasset virtutibus.* De miraculis, quæ ipso tempore viderant. Erat enim miraculum, de pullo illiusque dominis prædicere : et cum ipse esset indomitus, adeo composite ac modeste incedere, turbam ad tantum illius honorem attrahi, ac hujusmodi faustam de eo efferri acclamationem et similia.

Vers. 38. *Dicentes — Domini.* Matthæus autem dixit, quod turbæ, quæ præcedebant et quæ sequebantur, clamabant dicentes hoc [38] ; et ibi lege totam enarrationem illorum verborum usque ad eum locum : *Cumque intrasset ipse Hierosolyma, commota est universa civitas* [39].

Vers. 38. *Pax — excelsis.* In ea interpretatione etiam hæc enarrata sunt. Videntes enim discipuli, turbas hæc facientes, et ita clamantes, simul ac similiter vociferabantur, una cum eis numine afflati.

Vers. 39. *Et quidam* — Vers. 40. *Clamabunt.* Lege consequenter prædicto capite illius dicti

A ὅτι Παντὶ τῷ ἔχοντι σπουδήν τε καὶ ἐπιμέλειαν, δοθήσεται τιμὴ καὶ περισσοτέρα τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ.

Ἀπὸ — ἀπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος σπουδήν τε καὶ ἐπιμέλειαν, ὡς εἴρηται, καὶ ὃ ἔχει χάρισμα διδασκαλίας, ἀφαιρεθήσεται, οἷα μὴ χρησαμένου αὐτῷ.

Ἀλλὰ καὶ (36) διατί περὶ μόνων τριῶν δούλων εἶπών, τοὺς ἄλλους ἀφῆκε ; Διότι εὐχερές ἐστιν ἐκ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων μαθεῖν. Ὅσοι μὲν γὰρ ἐπραγματεύσαντο, ἀναλόγως τῷ κέρδει λήψονται τὰς τιμάς· ὅσοι δὲ ἀργὸν καὶ ἄχρηστον ἔσχον τὸ χάρισμα, τὰ ὅμοια τῷ δηλωθέντι πείσονται.

Ἐν δὲ τῷ ἑξηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον παραβολὴν τοιαύτην εἶπών, ἐπὶ τέλους προσέθηκεν, B ὅτι Καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τῶν ῥητῶν τούτων ἑρμηνείαν.

Πλὴν — μου. Ἡ καταφαγὴ αὕτη ἢ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κόλασιν τῶν Ἰουδαίων παραδηλοῖ, ἢ τὴν ἐν τοῖς χρόνοις Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου παναλεθρίαν αὐτῶν.

Καὶ — Ἱεροσόλυμα. Σπεύδων ἐπὶ τὰ πάθη καὶ τὸν σταυρόν.

ΚΕΦ. ΞΗ'. Περὶ τοῦ πώλου.

Καὶ — χρείαν ἔχει. Τοῦτο τὸ κεφάλαιον τεσσαρακοστὸν πέμπτον εὑρήσεις ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, ἐν ᾧ πᾶσα κατὰ λόγον ἡ ἐξήγησις ἐξετέθη.

Ἀπελθόντες — Ἰησοῦν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη.

C Καὶ — ὁδῷ. Ὑπεστρώννυον ταῦτα ὁ πλεῖστος ὄχλος, ὡς εἶπε Ματθαῖος. Ἐν ἐκείνῳ δὲ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη — δυνάμεων. Ὧν εἶδον θαυμάτων ἐν τῷ τότε καιρῷ. Θαῦμα γὰρ, τὸ προειπεῖν περὶ τοῦ πώλου καὶ τῶν κυρίων αὐτοῦ, τὸ βαίνειν αὐτὸν εὐτάκτως, ἀδάμαστον ὄντα, τὸ συγκινεῖσθαι τὸν ὄχλον εἰς τοσαύτην τιμὴν καὶ τηλικαύτην εὐφημίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Λέγοντες — Κυρίου. Ὁ δὲ Ματθαῖος εἶπεν· ὅτι οἱ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἐκραζον λέγοντες τοῦτο. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν ῥητῶν τούτων, ἄχρι τοῦ· Καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις.

D

Εἰρήνη — ὑψίστοις. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν. Βλέποντες γὰρ οἱ μαθηταὶ τοὺς ὄχλους οὕτω ποιοῦντας καὶ οὕτω κράζοντας, συνηγάλλοντο, καὶ ὁμοίως ἐδόων, συνενθουσιῶντι αὐτοῖς.

Καὶ τινες — κεκράζονται. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἀκολούθως τὴν ἑρμηνείαν τῶν

[37] Matth. xxv, 30 [38] Matth. xxi, 9. [39] Ibid. 10.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Καὶ omittit B.

Οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον. Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης· ἐν ἐκείνῃ γὰρ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν καὶ ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ ὡς — αὐτήν. Γινώσκων αὐτὴν δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἐκτριβησομένην, ἀνθρωποπρεπῶς κλαίει ταύτην δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ἐνδεικνύμενος κἀντεῦθεν, οἷα σπλάγχνα εἶχε περὶ τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους.

Λέγων — σου. Ἐλλειπτικὸς ὁ λόγος· ἔλλειπει γὰρ τὸ, Οὐκ ἂν ἀπώλου. Εἰώθασι γὰρ οἱ κλαίοντες ἐπικόπτεσθαι τοὺς λόγους ὑπὸ τῆς τοῦ πάθους σφοδρότητος. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ ἔγνως καὶ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τουτέστιν ἐν τῷ καιρῷ σου τούτῳ, καθ' ὃν ἐγὼ ἐπιδημῶ· σὸς γὰρ οὗτος, ὅτι διὰ σὲ προηγουμένως ἐνηνθρώπησά τε καὶ ἐπεδήμησα· εἰ ἔγνως τὰ πρὸς εἰρήνην σου, τὰ εἰρηνεύοντά σε πρὸς Θεόν, ἅτινά εἰσιν ἡ εἰς ἐμὲ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ πίστις, καὶ ἡ παραδοχὴ τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος, οὐκ ἂν ἀπώλου. Τὸ δὲ καίγε περιττὸν κεῖται, ἰδίωμα τῆς Ἑβραϊκῆς ὂν συγγραφῆς.

Νῦν — σου. Ἐκρύβη ταῦτα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς σου, ἤγουν παρωράθησαν.

Ὅτι — σοι. Ταῦτα, ὡς ἀπὸ ἀρχῆς ἰδίας, ἀναγνωστέον. Τὸ γὰρ ὅτι προφητικόν ἐστιν ἐνταῦθα καὶ διηγηματικόν. Ἡμέρας μὲν οὖν λέγει, τὰς τῆς πολιορκίας· ἐχθροὺς δὲ αὐτῆς τοὺς Ῥωμαίους, ὕστερον χαλεπήναντας.

Καὶ — σοί. Καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί, ἐδαφιοῦσι δηλονότι.

Καὶ οὐκ — λίθῳ. Σύνεθεσιν λίθων, ἤγουν οἰκοδόμημα.

Ἀνθ' — σου. Διότι οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπιμελείας σου. Ὁ γὰρ καιρὸς τῆς ἐπιδημίας μου καιρὸς ἦν τῆς ἐπιμελείας καὶ σωτηρίας σου.

Καὶ εἰσελθὼν — λῃστῶν. Πλατύτερον ἔγραψε περὶ τούτων ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ ἦν διδάσκων — ἀκούων. Διδασκόμενος.

ΚΕΦ. ΞΘ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ γραμματέων.

Καὶ ἐγένετο — ταύτην; Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ἀποκριθεὶς — εἶναι. Ἀκολούθως ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ — ποιῶ. Ὁμοίως καὶ ταῦτα. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ (37) τὴν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Ο'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.

Ἤρξατο — ἱκανούς. Αὕτη ἡ παραβολὴ πεντηκοστόν ἐστι κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον. Καὶ ζήinterpretationem. *Turbæ autem dicebant: Hic est Jesus propheta* [40]; ibi enim hæc declarata ac manifestata sunt.

Vers. 41. *Et postquam — illa.* Sciens illam propter immensa vitia destruendam, humano modo ipsam præ immensa sua bonitate deflet, etiam hinc ostendens, qualia haberet erga ingratos Judæos viscera.

Vers. 42. *Dicens — tuam.* Defectivus sermo est; deficit enim : Nequaquam perires. Consueverunt enim flentes verba præ affectus vehementia abrumpere. Quod autem ait, tantumdem est, ac si diceret : Si cognosceres et tu in die hoc, id est, in hoc tempore, quo ego hic conversor ; tuum enim est, quia propter te potissimum humanitatem assumpsi, et peregrinus effectus sum. Si cognosceres, inquam, quæ ad pacem tuam pertinent, quæ te erga Deum pacificant, quæ sunt aut fides in me Filium ejus, aut mææ prædicationis susceptio, nequaquam perires. Quod autem interponitur, *et quidem*, superfluum est, tanquam proprietas Hebraicæ compositionis.

Vers. 42. *Nunc — tuis.* Abscondita sunt hæc ab oculis animæ tuæ : sive contempta, neglecta.

Vers. 43. *Quod — te.* Hæc tanquam ab exordio proprio legenda sunt. Nam ipsum *quod*, propheticum est hic et narrativum. Dies itaque dicit obsessionis ; inimicos vero illius, Romanos, qui postmodum in eum sævierunt.

Vers. 44. *Et — te.* Et filios tuos in te, videlicet solo prosternent.

Vers. 44. *Nec — lapidem.* Hoc est, lapidum compositionem, sive structuram.

Vers. 44. *Eo quod — tuæ.* Quia non agnovisti tempus curæ tuæ ; tempus namque peregrinationis meæ erat tempus curæ salutis tuæ.

Vers. 45. *Et ingressus* — Vers. 46. *latronum.* Latius de his scripsit Matthæus in fine quadragesimi quinti capitis, et ibi quære enarrationem.

Vers. 47. *Et docebat* — Vers. 48. *audiens.* Cum ab eo doceretur.

CAP. LXIX. *De sacerdotibus et scribis ac senioribus, qui Dominum interrogabant.*

CAP. XX. Vers. 1. *Et accidit* — Vers. 2. *istam ?* Dictum est de his quadragesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 3. *Respondens* — Vers. 6. *fuisse.* Consequenter in illo capite etiam hæc manifestata sunt.

Vers. 7. *Et* — Vers. 8. *faciam.* Similiter etiam hæc : et ibi lege enarrationem.

CAP. LXX. *De vinea.*

Vers. 9. *Cœpit — multa.* Hæc parabola quinquagesimum est caput Evangelii secundum Matthæum:

40. Matth. XXI, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Ἐν ἐκείνῳ, pro ἐκεῖ B.

et ibi quære hujus enarrationem, ad minutula usque appositam.

Vers. 10. *Cumque* — Vers. 12. *ejecerunt.* In illo capite hæc quoque declarata sunt.

Vers. 13. *Dixit* — *reverebuntur.* Similiter et hæc.

Vers. 14. *Cum autem vidissent* — Vers. 15. *occiderunt.* Pari modo et hæc.

Vers. 15. *Quid ergo* — Vers. 16. *absit.* Etiam de his diligenter ibi dictum est.

Vers. 17. *At ille* — *anguli?* Præterea et de his.

Vers. 18. *Omnis* — *eum.* Prædicto capite, postquam etiam illud addidit, quod de hac Davidica prophetia hic relictum est; postquam etiam dixit: *Ideo dico vobis, quod tolletur a vobis regnum Dei, et dabitur nationi facienti fructus ejus*[41], tunc intulit: *Et qui ceciderit super hunc lapidem, confringetur; super quemcunque vero ceciderit, conteret eum*[42]. Sunt itaque ea, quæ Matthæus habet, exacte recitata, quæ autem apud Marcum et Lucam habentur, compendiose tradita, quemadmodum frequenter diximus.

Apud omnes itaque evangelistas hanc invenimus dispensationem, ut quisque eorum interdum quidem diligenter, interdum autem compendiose retulerint. Propositum autem verbum dicto capite juxta Matthæum declaratum est; et ibi quære enarrationem.

Vers. 19. *Et quærebant* — *dixerit.* Hæc item manifestius scripsit Matthæus prædicto capite.

CAP. LXXI. *De his qui Dominum interrogabant, occasione census.*

Vers. 20. *Et observantes* — *præsidis.* Ait Matthæus in fine quinquagesimi capitis: *Tunc abeuntes Pharisæi consilium cepernnt, ut illaquearent eum in sermone*[43], et cætera. Lege ergo illorum enarrationem, et ibi etiam præsentium verborum declarationem invenies.

Vers. 21. *Et interrogaverunt* — Vers. 22. *an non?* Quinquagesimo secundo capite de his manifestius scripsit Matthæus, et ibi similiter quære interpretationem.

Vers. 23. *Cognita* — Vers. 26. *tacuerunt.* In illo etiam horum facta est mentio, dataque interpretatio.

CAP. LXXII. *De Sadducæis.*

Vers. 27. *Accedentes* — Vers. 33. *uxorem.* Caput hoc quinquagesimum tertium est apud Matthæum: et ibi quære totam enarrationem.

Vers. 34. *Et* — *nuptum dant.* Hoc est, filii hujus mundi, hujus vitæ.

Vers. 35. *Qui vero* — Vers. 36. *sint filii.* Apud Matthæum etiam horum facta est mentio, dataque

A τησον ἐκεῖ τὴν ταύτης ἐξήγησιν, λεπτομερῶς ἐκτεθειμένην.

Καὶ ἐν — ἐξέβαλον. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἡρμηνεύθησαν.

Εἶπε — ἐντραπήσονται. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Ἰδόντες δὲ — ἀπέκτειναν. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Τί οὖν — γένοιτο. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ μετὰ ἀκριβείας ἐρρήθη.

Ὁ δὲ — γωνίας; Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Πᾶς — αὐτόν. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ καὶ τὸ λειπόμενον τῆς Δαυϊτικῆς ταύτης προφητείας προσθεὶς, εἶτα εἰπών· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς· τότε B ἐπήγαγεν ὅτι Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. Ἔστι τοίνυν τὰ μὲν τοῦ Ματθαίου ἀκρίβεια ἀπαγγελίας· τὰ δὲ (38) τοῦ Λουκᾶ συντομία ἀπαγγελίας, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν.

Παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς εὑρίσκομεν τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν ἑκάστου αὐτῶν ποτὲ μὲν ἀκριβῶς, ποτὲ δὲ συντόμως ἀπαγγέλλοντος. Τὸ μέντοι προκείμενον ῥητὸν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἡρμήνευται. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ ἐζήτησαν — εἶπε. Καὶ ταῦτα σαφέστερον ὁ Ματθαῖος ἱστόρησεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

ΚΕΦ. ΟΑ'. Περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον.

C Καὶ παρατηρήσαντες — ἡγεμόνος. Φησὶν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ πρώτου κεφαλαίου αὐτοῦ· Τότε πορευθέντες οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, καὶ εὑρήσεις ἐκεῖ καὶ τὴν τῶν παρόντων ῥητῶν σαφήνειαν.

Καὶ ἐπηρώτησαν — ἢ οὔ; Ἐν τῷ πεντηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ περὶ τούτων σαφέστερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος· καὶ ζήτησον ἐκεῖ ὁμοίως τὴν ἑρμηνείαν.

Κατανοήσας — ἐσίγησαν. Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν.

ΚΕΦ. ΟΒ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων. D

Προσελθόντες — γυναῖκα. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο πεντηκοστὸν τρίτον ἐστὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ὅλην ἐξήγησιν.

Καὶ — ἐκγαμίσκονται. Οἱ τοῦ κόσμου τούτου, οἱ τῆς ζωῆς ταύτης.

Οἱ δὲ — υἱοὶ ὄντες. Παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι

[41] Matth. xxi, 43. [42] Ibid. 44. [43] Matth. xxii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Hentenius addit: Τοῦ Μάρκου καὶ. Habet autem hæc Marcus xii, 10.

κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσι, οὔτε ἐκγαμίζονται, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ὅτι — βάτου. Ἐδήλωσεν ἐπὶ τῆς Γραφῆς τῆς βάτου· αὕτη δὲ ἱστόρηται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου.

Ὡς λέγει — ζῶσι. Καὶ περὶ τούτων ἀκολούθως ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου εἴρηται· καὶ ζήτησον ἐκεῖ.

Ἀποκριθέντες — οὐδέν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν, ἔνθα τό· Καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΟΓ'. Ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους πῶς ἐστιν υἱὸς Δαυὶδ ὁ Χριστός.

Εἶπε — ἐστι; Ματθαῖος δέ φησιν ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ ὅτι Συνηγμένων τῶν Φαρισαίων, ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς λέγων· Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ, τίνος υἱός ἐστι; καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐκεῖ πάντα κατὰ λόγον.

Ἀκούοντος — δεῖπνοις. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Πλατύνουσι γὰρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ εὑρήσεις περὶ πάντων.

Οἱ — κρῖμα. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπε καὶ πρὸς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν.

ΚΕΦ. ΟΑ'. Περὶ τῆς χήρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης.

Ἀναβλέψας — ἔβαλε. Περὶ ταύτης καὶ ὁ Μάρκος ἔβαλεν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ὅλην ἐξήγησιν.

Καί τινων — καταλυθήσεται. Εἴρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό· Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

ΚΕΦ. ΟΕ'. Ἐρώτησις περὶ συντελείας.

Ἐπηρώτησαν — γίνεσθαι; Φησὶν οὖν (39) ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ ὅτι, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατιδίαν, λέγοντες· Εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν (40) ἐξήγησιν.

Ὃ δὲ — αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν.

interpretatio, ubi dicitur : *In resurrectione enim neque contrahent matrimonium, neque nuptui tradentur* [44].

Vers. 37. *Quod — rubum.* Id est, significavit in Scriptura de rubo ; hæc autem scripta sunt in libro Exodi [45].

Vers. 37. *Cum dicit* — Vers. 38. *vivunt.* Etiam de his prædicto juxta Matthæum capite dictum est ; et ibi quære enarrationem.

Vers. 39. *Respondentes* — Vers. 40. *nihil.* Ibi horum quoque facta est mentio ubi dicitur : *Cumque audissent turbæ, stupuerunt de doctrina ejus* [46].

CAP. LXXIII. *Interrogatio Domini ad Judæos quomodo dicant Christum Filium esse David.*

Vers. 41. *Ait* — Vers. 44. *est* ? Matthæus autem quinquagesimo quinto sui Evangelii capite ait, quod *Congregatis Phariſæis interrogavit eos Jesus dicens : Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est* [47] ? et cætera ; ibique omnia rationabiliter enarrata sunt.

Vers. 45. *Audiente* — Vers. 46. *conviviis.* Lege prædicto Matthæi capite dicti illius enarrationem : *Dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias palliorum suorum* [48] ac de omnibus invenies.

Vers. 47. *Qui — judicium.* Quinquagesimo sexto Evangelii secundum Matthæum capite dixit etiam ad Scribas et Pharisæos : *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia devoratis domos viduarum* [49], et cætera : lege ergo illorum interpretationem.

CAP. LXXIV. *De vidua, quæ duo minuta obtulit.*

Cap. XXI. Vers. 1. *Respiciens* — Vers. 4. *misit.* De hac et Marcus quadragesimo primo sui Evangelii capite disseruit, et ibi quære totam enarrationem.

Vers. 5. *Et quibusdam* — Vers. 6. *diruatur.* De his diligenter dictum est in fine quinquagesimi sexti juxta Matthæum capitis, ubi habetur : *Et egressus Jesus exivit de templo : seculique sunt eum discipuli ejus, ut indicarent ei structuras templi* [50].

CAP. LXXV. *De consummatione.*

Vers. 7. *Interrogaverunt — sunt ?* Dicit Matthæus quinquagesimo septimo capite, quod sedente eo in monte Olivarum accesserunt ad eum discipuli seorsim dicentes : *Dic nobis, quando hæc erunt ? et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi* [51] ? et ibi ista quære.

Vers. 8. *At ille — illos.* Ibi etiam horum facta est mentio et data declaratio.

[44] Matth. XXII, 30. [45] Exod. III, 6. [46] Matth. XXII, 33. [47] Ibid. 41 [48] Matth. XXIII, 5. [49] Ibid. 14. [50] Matth. XXIV, 1. [51] Ibid. 3.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Οὖν omittit B.

(40) Τὴν ἐξήγησιν omittit B.

Vers. 9. *Cum* — Vers. 11. *erunt*. Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 12. *Verum ante — meum*. Similiter et de his.

Vers. 13. *Continget — testimonium*. In protestationem, in redargutionem eorum qui non crediderunt, ne dicere possint in die judicii, quod prædicationem non audierint. Aut contingent vobis, quæ ab illis inferentur in martyrii gloriam. (Nam Græci dicunt : *Continget vobis* εἰς μαρτύριον,, id est *in martyrium* aut *in testimonium*.)

Vers. 14. *Habete — defensionem*. †† Ponite corda vestra, loco, componite, persuadete, aut ponite in cordibus vestris.

Vers. 15. *Ego — vobis*. Os appellat verba ; sapientiam vero intelligentiam (*x*) verborum.

Vers. 16. *Trademini*. — Vers. 17. *meum*. Prædicto capite etiam de his invenies.

Vers. 18. *Et capillus — pereat*. Et vere multi fidelium in ignem injecti, ne capillos quidem perdiderunt. Manifestum ergo est, quod si cujus pars aliqua corporis amputata sit, hoc divina permissione sustinuit : siquidem interdum propriam ostendebat, potentiam, quandoque autem carni permittebat, ut juxta naturam pateretur. Cum ergo dixerit : *Et capillus de capite vestro non pereat*, significavit, quod omnipotens esset, quodque illis auxiliaretur, ac alacritatem immitteret.

Vers. 19. *Per — vestras. — Possidete*, sive servate ; quod si animas, omnino et corpora. Scriptum est enim prædicto capite : *Quia utem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [52].

Vers. 20. *Cum — ejus*. Matthæus vero prædicto capite aliud scripsit signum dicens : *Cum videritis abominationem* [53], et cætera : lege ergo totam dictorum illorum enarrationem.

Vers. 21. *Tunc — montes*. In illo etiam de his quærito.

Vers. 21. *Et — discedant*. Rursum idem dicit ad confirmationem sermonis.

Vers. 21. *Et — eam*. Hoc prætermiserunt Matthæus et Marcus, sicut et hic aliud, quod illi dixerunt, puta : *Qui in tecto, non descendat ut tollat quidquam de domo sua : et qui in agro, non revertatur ut tollat vestimenta sua* [54].

Vers. 22. *Quia — erunt*. Videlicet Dominicæ cædis.

Vers. 22. *Ut — scripta sunt*. Ut compleantur omnia, quæ in libris Danielis, aliorumque prophetarum de hujus Hierosolymorum expugnatione scripta sunt.

Vers. 23. *Væ — diebus*. Apud Matthæum hoc etiam dicto capite manifestatum est.

Ὅταν — ἔσται. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη.

Πρὸ δὲ — μου. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἀποβήσεται — μαρτύριον. Εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ὅτι Οὐκ ἠκούσαμεν τοῦ κηρύγματος. Ἢ ἀποβήσεται ὑμῖν τὰ παρ' ἐκείνων ἐπαγόμενα εἰς μαρτυρικὴν δόξαν.

Θέσθε — ἀπολογηθῆναι. Θέσθε (41) τὰς καρδίας ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, διάθεσθε, πείσατε, ἢ θέσθε εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν.

Ἐγὼ — ὑμῖν. Στόμα μὲν λέγει τοὺς λόγους, σοφίαν δὲ τὰς ἐννοίας τῶν λόγων.

Παραδοθήσεσθε — μου. Ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Καὶ θριξ — ἀπόληται. Καὶ ὄντως πολλοὶ τῶν πιστῶν, εἰς πῦρ ἐμβληθέντες, οὐδὲ τρίχα ἀπώλεσαν. Ὅθεν φανερὸν ὅτι, καὶ εἴ τις ἀφῃρέθη τι τοῦ σώματος, κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ τοῦτο πάντως ὑπέστη, ποτὲ μὲν γὰρ τὴν οἰκείαν ἐπεδείκνυτο δύναμιν, ποτὲ δὲ συνεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν κατὰ φύσιν. Εἰπὼν οὖν ὅτι Καὶ θριξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται, ἐδήλωσεν ὅτι τε παντοδύναμός ἐστι, καὶ ὅτι ἀντιλήψεται τούτων, καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐνέβαλεν.

Ἐν — ὑμῶν. Κτήσασθε, ἤτοι σώσατε· εἰ δὲ τὰς ψυχὰς, πάντως καὶ τὰ σώματα. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ· ὅτι Ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

Ὅταν — αὐτῆς. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἐν τῷ ᾧδε λεχθέντι κεφαλαίῳ ἕτερον ἀναγράφει σημεῖον, λέγων ὅτι Ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν ῥητῶν ἐκείνων.

Τότε — ὄρη. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων (42) ζήτησον.

Καὶ — ἐκχωρείτωσαν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Καὶ — αὐτήν. Τοῦτο παρέλιπε Ματθαῖος καὶ Μάρκος, ὥσπερ καὶ οὗτος, ὃ εἶπον ἐκεῖνοι, λέγω δὲ τὸ, Ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβαινέτω, ἄραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἄραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.

Ὅτι — εἰσι. Τῆς τοῦ Δεσποτικοῦ φόνου.

Τοῦ — γεγραμμένα. Ὑπὲρ τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ ἐν ταῖς βίβλοις τοῦ τε Δανιὴλ καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν περὶ τῆς τοιαύτης ἁλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ γεγραμμένα.

Οὐαὶ — ἡμέραις. Παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ τοῦτο σεσαφήνισται ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

[52] Matth. xxiv, 13. [53] Ibid. 15. [54] Ibid. 17, 18 ; Marc, xiii, 15, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Hoc scholio caret Hentenius. Igitur versum 14 et 15 conjunxit.

(*Intelligentiam*, Sententiam.

(42) Τούτου B.

Ἔσται — ἐθνῶν. Φησὶν ὁ Ματθαῖος ὅτι Ἔσται τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ (43) κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. Ἀπὸ γοῦν τῆς ἐκεῖσε κειμένης ἑρμηνείας διαγνωσθήσονται καὶ ταῦτα.

Καὶ ἔσται — σαλευθήσονται. Ταῦτα περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας φησί. Ζήτησον δὲ ὁμοίως παρὰ τῷ Ματθαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Εὐθέως δὲ (44) μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἑφεξῆς ῥητοῦ· καὶ εὑρήσεις καὶ περὶ τούτων.

Καὶ τότε — πολλῆς. Πάλιν ἐκεῖ καθεξῆς ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις, ἀναγκαίας οὔσας ἄχρι τοῦ· Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι — Θεοῦ. Λῦθις ἐκεῖ τὴν ἐπίλοιπον ἐξήγησιν ἀναγνωστέον ἄχρι τοῦ· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν (45) πάντα ταῦτα γένηται· ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἑρμηνεύθησαν, ὡς εἰκός.

Ἀμὴν — παρέλθωσιν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη

Προσέχετε — γίνεσθαι. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται· ἐν αὐτῇ γὰρ ταῦτα μνήμης καὶ ἐπιλύσεως τετυχήκασι. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐ μόνον ἡ μέθη, ἀλλὰ καὶ αἱ μεριμναι τοῦ βίου βαπτίζουσι τὴν ψυχὴν, καὶ καταποντίζουσι τῶν νοῦν.

Καὶ — ἀνθρώπου. Παραστῆναι τῷ Χριστῷ μετὰ τῶν ἀγγέλων.

Ἦν — διδάσκων. Δι' ὠφέλειαν τῶν ἐκεῖσε (46) συνερχομένων.

Τὰς δὲ νύκτας — Ἐλαιῶν. Διὰ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ ἐπιτήδειον εἰς προσευχὴν· οὐχ ἧττον δὲ καὶ εἰς μυστικωτέραν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν· δῆλον γὰρ ὅτι μετ' αὐτῶν ἐξήρχετο ἐκεῖ ηὐλίζετο·

Καὶ πᾶς — αὐτοῦ. Εἰ ὁ λαὸς ἐκεῖνος οὕτως ἐποίει, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς χρὴ, τὸν οἰκειότερον λαὸν, ὀρθρίζειν πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἐπὶ τῷ ἀκούειν αὐτοῦ, διὰ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκοντος, καὶ μὴ μόνον ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ ὑπακούειν.

Vers. 23. *Erit* — v. 24. *gentium.* Dicit Matthæus quod *Erit tunc afflictio magna qualis non fuit a principio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet,* [55]; ex interpretatione ergo, quæ ibi posita est, etiam hæc cognoscentur.

Vers. 25. *Et erunt* — Vers. 26. *movebuntur.* Hæc de secundo adventu suo dicit. Quære autem similiter apud Matthæum dicti illius enarrationem : *Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cadent de cælo* [56], ac dicti sequentis ; et de his etiam invenies.

Vers. 27. *Et tunc — magna.* Rursus ibi suo ordine lege enarrationes, quæ necessariæ sunt usque ibi : *A ficu autem discite parabolam* [57].

Vers. 28. *His autem fieri incipientibus* — Vers. 31. *Dei.* Rursus ibi reliqua enarratio legenda est usque ibi : *Amen, dico vobis, nequaquam præteribit generatio hæc donec omnia ista fiant* [58] : in ea enim et horum facta est mentio, et data interpretatio, ut par erat.

Vers. 32. *Amen* — Vers. 33. *præteribunt.* Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 34. *Attendite* — Vers. 36. *quæ ventura sunt.* Quinquagesimo octavo Evangelii juxta Matthæum capite quære enarrationem ejus, quod dicitur : *Vigilate ergo, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit* [59]; nam in eo etiam de his facta est mentio, dataque enarratio. Signandum est autem, quod non sola ebrietas, sed et curæ sæculares animam absorbent, mentemque demergunt.

Vers. 36. *Et — hominis.* Astare Christo cum angelis.

Vers. 37. *Erat — docens.* Propter eorum utilitatem, qui illuc concurrebant.

Vers. 37. *Noctibus vero — Olivarum.* Ne mente distraheretur, et quia aptus erat ad præcandum nec minus quoque ob secretiorem discipulorum instructionem ; nam manifestum est, quod illuc cum eis exibat et conversabatur.

Vers. 38. *Omnisque — illum.* Si populus ille hoc faciebat, multo magis nos, qui populus magis illi familiaris sumus oportet diluculo venire ad eum, ut in templo audiamus illum per Scripturas sanctas docentem ; nec solum ut audiamus, sed etiam ut obediamus.

ΚΕΦ. Ος'. Περὶ τοῦ Πάσχα.

Ἤγγιζε — Πάσχα. Ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων ἐλέγετο καὶ ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτὴ, διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνήθιον. Λοιπὸν οὖν,

CAP. LXXVI. *De Pascha.*

Cap. XXII. Vers. 1. *appropinquavit — Pascha.* Festum Azymorum etiam dicebatur ipsum Paschæ festum, quia in Pascha carnibus agni et azymis

[55] Matth. XXIV, 21. [56] Ibid. 29. [57] Ibid. 29. [58] Ibid. 34. [59] Ibid. 42.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Τοῦ neuter agnoscit in contextu apud Matthæum.
(44) Δέ abest A.
(45) Ἄν omittit B.
(46) Ἐκεῖ B.

ἀπέστειλε — φάγωμεν. Κατὰ τὸν νόμον.
ἑ — ἑτοιμάσομεν ; Οὔτε γὰρ αὐτὸς εἶχεν ἴδιον
ύγιον, οὔτε μὴν αὐτοῖ, πᾶσιν ἤδη ἀποταξάμε-

ἑ — ἑτοιμάσατε. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφα-
οῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον τὴν ἐξήγησιν τοῦ-
εῖπεν · Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα,
ἐξῆς. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ περὶ τούτων πάντων
).
ιλθόντες — σὺν αὐτῷ. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ
εὑρήσεις.
εἶπε — παθεῖν. Σπουδῇ ἐσπούδασα τούτου τοῦ
οῦ τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ σταυρω-
με (51), ἤτοι πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ Πάσχα· Ἐν
ὰρ σταυρωθῆναι ἔμελλεν, ὡς ἀνέγνως παρὰ τῷ
ίῳ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· Ὀψίας δὲ γενομένης ἀνέ-
ετὰ τῶν δώδεκα.
ω γὰρ — τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τε-
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον τὴν
ίαν τοῦ · Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω
ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου,
ῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ'
αινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρός μου. Καὶ
θι πᾶσαν, καὶ εὑρήσεις περὶ πάντων λεπτο-

δεξάμενος — ἑαυτοῖς. Ἐντεῦθεν ἤρξατο τοῦ
οῦ δείπνου.
ο — ἔλθῃ. Ἐν τῇ δηλωθείσῃ ἑρμηνείᾳ καὶ ταῦτα
νεύθησαν μετὰ καὶ (52) τῶν ἑφεξῆς.

λαβὼν — τραπέζης. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ εἰρη-
κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ἐσθιόντων δὲ
λαβὼν ὁ Ἰησους ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας
καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς · ὁμοίως δὲ καὶ
ἑξῆς ἄχρι τοῦ · Καὶ ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον
ὄρος τῶν Ἐλαιῶν · καὶ εὑρήσεις περὶ πάν-
οιβῶς · οὐδὲν γὰρ ἀνεξέταστον ὑπελείφθη.
τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, πρὸς τὸ ποτή-
ποδέδοται. Τὸ δὲ ποτήριον τὸ αἷμα αὐτοῦ

— παραδίδοται. Φησὶ Ματθαῖος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ
εφαλαίῳ · Ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει,
γέγραπται περὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐκεῖ οὖν καὶ
αφηνίσθησαν.
ὗτοι — πράσσειν. Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος
; διανομῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου φασὶν
διαπορηθῆναι περὶ τούτου · Λουκᾶς δὲ καὶ
ς μετὰ τὴν διανομήν. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ πρῶτον
ερον τοῦτο γέγονε.
ΟΖ'. Περὶ τῶν φιλονεικησάντων τίς μείζων.
στο — μείζων. Καὶ ἄλλοτε περὶ τοιούτου
τος ἐπολυπραγμόνησαν, ὡς φανερώτερον
Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφα-

A Vers. 8. *Et emisit — edamus.* Secundum legem.

Vers. 9. *At illi — paremus.* Neque enim ipse proprium habebat diversorium, neque illi : utpote omnibus jam derelictis.

Vers. 10. *Ipse vero* — Vers. 12. *parate.* Sexagesimo tertio Evangelii secundum Matthæum capite quære dicti illius interpretationem. At ille dixit : *Ite in civitatem ad quemdam* [62], et cætera. In illa enim de his omnibus dictum est.

Vers. 13. *Abeuntes* — Vers. 14. *cum eo.* Consequenter ibi etiam de his invenies.

Vers. 15. *Et ait — patiar.* Festinatione festinavi hoc anno Pascha comedere vobiscum, antequam crucifigar, sive ante tempus Paschæ ; nam in eo crucifigendus erat, sicut apud Matthæum legisti
B in dicti illius enarratione : *Vespera autem facta discumbebat cum duodecim* [63].

Vers. 16. *Dico enim — Dei.* Sexagesimo quarto Evangelii juxta Matthæum capite quære dicti illius enarrationem : *Dico autem vobis, quod non bibam posthac ex hoc fructu vitis usque in diem illum, cum illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei* [64]. Lege totum, et de omnibus particulatim invenies.

Vers. 17. *Et accepto — vos.* Hinc incepta est mystica cœna.

Vers. 18. *Dico — veniat.* In prædicta interpretatione etiam horum facta est mentio cum his, quæ sequuntur.

C Vers. 19. — *Et aceepto* — Vers. 21. *mensa.* Lege prædicto capite dicti illius enarrationem, *Edentibus autem illis, sumpto Jesus pane, cum gratias egisset, fregit, deditque discipulis* [65] ; similiter autem et sequentes interpretationes usque ad eum locum quo dicitur : *Et dictis laudibus, exierunt in montem Olivarum* [66] ; et de his omnibus exacte invenies : nihil enim indiscussum relictum est. Quod vero dicitur, *quod pro vobis effunditur*, ad poculum referendum est ; porro poculum est sanguis ejus.

Vers. 22. *Et — traditur.* Matthæus sexagesimo tertio capite sic habet : *Filius quidem hominis abit, sicut scriptum est de ipso* [67], et cætera ; ibi ergo etiam hæc manifestata sunt.

Vers. 23. *Et ipsi — facturus esset.* Matthæus
D quidem et Marcus ante panis ac poculi divisionem aiunt, ipsos de hoc dubitasse [68] ; Lucas vero et Joannes, post divisionem [69]. Manifestum est ergo, quod et ante, et postea factum sit.

CAP. LXXVII. *De contentione, quis esset major.*

Vers. 24. *Facta est — major.* Etiam alibi de hujusmodi re curiose inquisierant, sicut manifestius scripsit Matthæus tricesimo septimo sui Evan-

atth. XXVI, 18. [63] Ibid. 20. [64] Ibid. 29. [65] Ibid. 26. [66] Ibid 30. [67] Ibid. 14. [68] Ibid. arc. XIV, 19. [69] Joan. XIII, 22.

Variæ lectiones et notæ.

Μέ abest A. (52) Καί abest A.

gelii capite : sed tunc quidem de hoc erat, A quisquam major esset in regno cœlorum, hic autem alia de causa contentio, sive inquisitio inter eos incidit ; jam enim certiores facti de morte magistri, inquirebant, quis eorum videretur esse major, ut cæterorum fieret magister.

λαῷ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τότε μὲν περὶ τοῦ, Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ; νῦν δὲ καθ' ἑτέραν αἰτίαν ἡ φιλονεικία τούτοις ἐνέπεσεν, εἴτουν ἡ ἐξέτασις · πληροφορηθέντες γὰρ ἤδη περὶ τῆς τοῦ διδασκάλου τελευτῆς, ἐξήτησαν, τίς ἐξ αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων, ἵνα διδάσκαλος γένηται τῶν ἄλλων.

Vers. 25. *At ille — eis.* Docet sane, quod is qui præponendus esset, non deberet dominari, tanquam dominus ; nam id reges terræ faciunt inflati principatu, et elati propter eos quibus dominantur.

Ὁ δὲ — αὐτῶν. Διδάσκει λοιπὸν ὡς ὁ προεστάναι τούτων μέλλων οὐκ ὀφείλει κυριαρχεῖν, ὡς δεσπότης · τοῦτο γὰρ οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ποιοῦσι τετυφωμένοι ταῖς ἀρχαῖς καὶ κατεπαιρόμενοι τῶν ἀρχομένων.

Vers. 25. *Et qui — vocantur.* Tanquam judicati majores, aut etiam tanquam gloriæ cupidi.

Καὶ οἱ — καλοῦνται. Ὡς δοκοῦντες μείζονες, ἢ καὶ ὡς φιλόδοξοι.

Vers. 26. *Vos — qui ministrat.* Fiant hæc, quantum ad animi modestiam. Juniorem autem dicit B postremum.

Ὑμεῖς — διακόνων. Γένεσθω ταῦτα, ὅσον ἐπὶ μετριοφροσύνῃ. Νεώτερον δὲ λέγει τὸν ἔσχατον.

Vers. 27. *Uter — qui ministrat.* Se ipsum in exemplum sermonis præbet. Cum enim ipsi accumberent, tanquam majores ab eo habiti, ille ministrabat, quasi postremum se ipsum ducens, cum et pedes eorum lavaret.

Τίς — διακονῶν. Ἑαυτὸν αὐτοῖς δίδωσιν ὑπόδειγμα τοῦ λόγου. Τούτων γὰρ ἀνακειμένων, ὡς μειζόνων ὑπ' αὐτοῦ κριθέντων, οὗτος διηκόνησεν, ὡς ἔσχατον ἑαυτὸν λογισάμενος, ὅτε ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν.

Vers. 28. *Vos* — Vers. 29. *regnum. — Dispono vobis regnum,* hoc est, promitto. Regnum vero cœleste intelligit, cujus spe roborabat eos etiam ad magnitudinem ac tolerantiam.

Ὑμεῖς — βασιλείαν· Διατίθεμαι ὑμῖν βασιλείαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπαγγέλλομαι · βασιλείαν δὲ οὐράνιον, ἣν ταῖς ἐλπίσι διανευροῖ τούτους ἔτι πρὸς εὐψυχίαν καὶ ὑπομονήν.

Vers. 30. *Ut — mensammeam.* Mensam videlicet illam regiam ac cœlestem. Possunt autem dici mensa, bona æterna et, ineffabilia quæ diligentibus Deum præparata sunt, cibus vero ac potus, est illorum fruitio.

Ἵνα — τραπέζης μου. Τῆς βασιλικῆς ἐκείνης, τῆς οὐρανίου. Εἶεν δ' ἂν τράπεζα μὲν τὰ αἰώνια καὶ ἀπόῤῥητα ἀγαθὰ, τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν · βρῶσις δὲ καὶ πόσις ἡ ἀπόλαυσις αὐτῶν. C

Vers. 30. *Et — Israel.* Hoc etiam illis promisit quadragesimo primo Evangelii juxta Matthæum capite, ubi scriptum est : Jesus autem dixit eis : *Amen dico vobis, quod vos qui secutis estis me*[70], et cætera : ibi ergo lege horum interpretationem. *ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ · καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν.*

Καὶ — Ἰσραήλ. Τοῦτο ὑπέσχετο αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα γέγραπται τό· ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου

CAP. LXXVIII. *De expetitione Satanæ.*

ΚΕΦ. ΟΗ'. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ.

Vers. 31. *Dixit — triticum.* Illi enim moris est præstantiores expetere ad palæstram, sicut Iob. Cribrare vero, id est, turbare, movere, concitare. Cribrum siquidem, quod frequentius κόσκινον, sive σινιατήριον (*y*) vocatur, a quibusdam etiam σινίον dicitur, a quo verbum σινιάζω cribro, vel concutio. Nam in cribro triticum transfertur et concutitur D ac confunditur. Prædicit autem eis de futura tentatione, quando omnes relicto eo fugerunt.

Εἶπε — σῖτον. Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοὺς ὀκιμωτέρους ἐξαιτεῖσθαι πρὸς πάλην, ὡς τὸν Ἰώβ. Συσσείσαι δὲ, ἀντὶ τοῦ, (53) θορυβῆσαι, κινῆσαι, ταράξαι. Σινίον (54) γὰρ παρά τισι καλεῖται τὸ παρ' ἡμῖν κόσκινον, ἐν ᾧ ὁ σῖτος τῇδε κἀκεῖσε μετερρόμενος ταράσσεται. Προλέγει δὲ αὐτοῖς περὶ τοῦ μέλλοντος πειρασμοῦ, ὅτε, πάντες ἀφέντες αὐτὸν, ἔφυγον.

Vers. 32. *Ego —tua.* Rogavi, inquit. Patrem meum tanquam homo, ne perdas tandem (*z*) fidem tuam, quam in me habes, in tempore negationis.

Ἐγὼ — σου. Ἐδεήθην τοῦ Πατρός μου, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος, ἵνα μὴ τέλεον ἀπολέσῃς τὴν πίστιν σου, τὴν εἰς ἐμέ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρνήσεως.

[70] Matth. xix, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Chrysost. tom. VIII, p. 785, D. *θορυβῆσαι, ταράξαι, πειρᾶσαι.*

(54) Vide Wetstenium ad h. l. *σινίον* non legi alibi *κόσκινον* habet Plato, p. 320, 384.

(*y*) Sive *σινιατήριον*, etc. Hic quædam de suis videtur addidisse interpres.

(*z*) *Tandem.* Τέλεον est *prorsus.*

— σου. Ἐπιστρέψας, μετὰ τὴν ἄρνησιν τε, διὰ κλαυθμοῦ πικροῦ, τουτέστιν ἀποκαταλλειν εἰς τὴν πρώτην τάξιν. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοῦ οὐς ἄλλους ἀποστόλους, ἢ τοὺς μέλλοντας δι' πιστεύειν.

δὲ — πορεύεσθαι. Ἔδει, τοιαῦτα παρὰ τῆς ηθείας ἀκούσαντα, ἰσχὺν αἰτῆσαι παρ' αὐτοῦ καὶ αν· ὁ δὲ μᾶλλον ὑπὸ θερμότητος ἀντιτείνει, μηδὲν ον παθεῖν.

δὲ — με. Σήμερ εἶπε, διὰ τὸ εἶναι τὴν αν νύκτα τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Γράφει δὲ ἷος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐότι ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ἀμὴν, λέγω σοι, ταύτῃ τῇ νυκτὶ, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με· καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ (55) τὴν ειν.

εἶπεν — οὐδενός. Ἄτερον (56), ἀντὶ τοῦ, Καὶ μὴν οὐκ ἐμνημόνευσε τότε βαλαν- (57) πλὴν τῷ χρυσῷ καὶ τῷ ἀργύρῳ καὶ συνεπεδήλωσεν (58). Ἐκεῖνα γὰρ ἔχειν κωλύτρόδηλον· ὅτι καὶ τοῦτο κεκώλυκεν ἐπεὶ, μὴ θησαυροῦ, περιττὸν ἄρα τὸ θησαυροφυλάκιον. ρα μὲν γὰρ (59) τὸν ἄρτον ἐνέβαλλον· τῷ φασκολίῳ χαλκὸν, ἤτοι τοὺς ὀβολούς· τῷ βαλαντίῳ (60) χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον. Ὑστέρησιν (61) δὲ τὴν ἔνδειαν.

ν — πήραν. [Ὁ (62) ἔχων βαλάντιον (63), τι γνῶσιν, ἀράτω, καὶ πήραν, ἤγουν θησαυρὸν· ἀναγκαῖον γὰρ τῷ γνωστικῷ ὁ πλοῦτος τῶν . Ὁ δὲ μὴ ἔχων ἀμφότερα πωλησάτω τὸ ν αὐτοῦ, τουτέστιν ἐκδότω τὸ σῶμα τοῖς πόνοις ετῶν, καὶ κτησάσθω πόλεμον πρὸς τὰ πάθη καὶ αίμονας.]

ε μὲν ἀναγκαίως αὐτοῖς ἐπέθηκε τὴν ἀκτηην, ἵνα κατορθώσωσιν αὐτήν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο ν, ἀφαιρεῖ νῦν τὴν ἀνάγκην καὶ παραχωρεῖ ς ἔχειν καὶ (64) βαλάντιον καὶ πήραν, ἵνα τούτων ἡ ἀρετὴ. χωρὶς ἀνάγκης ἀκτημονούντων. τρότερον μὲν αὐτὸς διεβάσταζεν αὐτοὺς, οὐκ ινος ὑστερεῖν, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν· ὕστεε τούτους ἀφῆκε βοηθεῖν ἑαυτοῖς, ὡς ἤδη τέρους γεγενημένους· τοῦτο γὰρ δηλοῦται 65) διὰ τοῦ βαλαντίου (66) καὶ τῆς πήρας. τε μὲν ἐκώλυσεν αὐτοὺς ἔχειν βαλάντιον, καὶ , καὶ τὰ τοιαῦτα, τότε οὐδενὸς ὑστέρησαν, ἵνα τὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ χάριν· ὅτε δὲ παρεχώρησειν αὐτὰ, τότε καὶ ἐπείνασαν (67) καὶ ἐδίψησαν υμνήτευσαν, ἵνα γνωσθῇ τούτων ἡ στερρότης καὶ ρία.

Vers. 32. *Ego — tuos.* — Conversus, post negationem videlicet, per fletum amarum; hoc est, in pristinum locum denuo restitutus. Fratres autem ejus dicit reliquos apostolos, aut illos, qui per eos erant credituri.

Vers. 33. *At ille — ire.* Oportebat, cum hæc ab ipsa veritate audisset, fortitudinem atque auxilium ab eo petere : at ille præ fervore contradicit potius, asserens, se nihil tale passurum.

Vers. 34. *Ipse vero — me.* Hodie, inquit, eo quod instabat nox diei illius. Scribit autem Matthæus sexagesimo quarto capite, quod dixerit illi Jesus : *Dico tibi, Petre, quod in hac nocte, priusquam gallus canat, ter me abnegabis* [71] ; ibi lege enarrationem.

Vers. 35. *Et dixit — nihil.* (†† Ἄτερ loco χωρὶς seu *sine.*) Atqui tunc de loculis nulla est facta mentio. Verum per aurum et argentum etiam hoc simul innuit. Cum enim illa possidere vetasset, manifestum, quod et hoc prohibuerit : ubi namque non est thesaurus, utique superfluum est thesauri repositorium. In peram siquidem panem immittebant : in marsupium vero coriaceum, quod φασκώλιον vocant, æs, sive obolos, reponebant ; in loculos autem, aurum et argentum. Ὑστέρησιν autem vocat *defectum* (*inopiam*).

Vers. 36. *Dicit — peram.* † *Qui habet loculos,* hoc est, scientiam, *tollat et peram,* thesaurum videlicet virtutum; nam habenti scientiam necessariæ sunt et virtutum divitiæ. Qui ergo non habet utrumque, *vendat tunicam suam,* id est, exponat corpus laboribus virtutum, et *emat gladium,* hoc est, dimicet adversus affectiones et dæmones.

Tunc quidem necessario egestatem eis imposuit, ut ad illam accingerentur; postquam vero hoc actum est, aufert nunc necessitatem, et permittit eis ut loculos habeant et peram, quo virtus eorum appareat, qui nulla cogente necessitate sectantur inopiam et primum quidem ipse tenebat illos, non sinens ut aliquo egerent, propter eorum imbecillitatem ; postmodum vero dimisit ipsos, ut sibi ipsis essent auxilio, quasi jam robustiores effectos : nam hoc per loculos ac peram significatur. Cum ergo prohibuit eos habere loculos et peram ac similia, tunc nullo indiguerunt, ut ejus potentiam ac gratiam agnoscerent; quando vero permisit ut illa haberent, tunc et esurierunt et sitierunt et nuditatem passi sunt, ut ipsorum fortitudo ac tolerantia cognoscatur.

Matt. XXVI, 34.

Variæ lectiones et notæ.

) Τὴν ἐκεῖ B.
) Ab ἄτερ ad χωρὶς omittit Hentenius.
) Βαλλαντίου A.
) Συμπαρεδήλωσεν B.
) Γὰρ omittit A.
) Βαλλαντίῳ A.
) Ab ὑστέρησιν ad finem scholii omittit Hens.

(62) Hæc uterque in margine.
(63) Βαλλάιντον A.
(64) Καί omittit B. Βαλλάτιον habet A.
(65) Καί abest B.
(66) Βαλλατιον A, atque ita constanter dissentiunt in hoc vocabulo.
(67) Ἐπείνασαν A.

Verum, quomodo dixit: *Qui habet loculos*, cum nullus illorum haberet? Capitur itaque *habet*, pro habere potest.

Vers. 36. *Et — gladium. — Qui non habet*, nunc videlicet. Quod autem sequitur: *Vendat tunicam suam, et emat gladium*, per emphasim dixit, solum ostendens esse tempus ultionis, venientibus, quantum nunquam alias, persecutionibus: non quod gladiis vim propelli vellet; nam Petrum ita ulcisci volentem postmodum prohibuit.

Intelligi autem et alio modo potest, ut dictum primum sit de Juda, siquidem solus ille loculos habebat, tanquam ab avaritia in servitutem redactus: jubet itaque, ut ipse, qui loculos habet, tollat similiter et peram, hoc est, de se ipso curet, cum jam a divina providentia sit abjectus, secundum vero dictum sit de cæteris apostolis; nam ipsis, qui non habebant, jubet ut vendant tunicam et emant gladium, id est, tradant corpus et mortem recipiant.

Vers. 37. *Dico — reputatus est. — Quod scriptum est* in propheta. Tanquam iniquum enim et facinorosum in medio iniquorum et facinorosorum latronum crucifixerunt illum.

Vers. 37. *Etenim — habent.* Quæ de me scripta sunt in lege ac prophetis, jam perficiuntur.

Vers 38. *At illi — duo.* Cum non intellexissent quid sibi volebat hoc verbo: *Qui non habet, vendat tunicam suam et emat gladium* [72], ostendunt duos gladios, quibus usi fuerant ad immolationem ac divisionem agni, cupientes ejus discere intentionem

Vers. 38. *Ipse vero — est.* Hinc adhuc magis patet. quod non gladiis ulcisci se volens, jusserat emere gladios; nam si id voluiseet, quomodo nunc dixisset: *Satis est*? siquidem neque centum gladii sufficissent ad irruentium multitudinem. Itaque quod dixit: *Satis est*, ostendit, quod nulla erat gladiorum necessitas.

Vers. 39. *Et* — Vers. 42. *fiat.* Cætera quidem manifesta sunt; de oratione vero quære sexagesimo quarto Evangelii juxta Mattheum capite dicit illius enarrationem: *Et progressus pusillum, procidit in faciem suam* [73], ac cætera quæ sequuntur.

Vers. 43. *Apparuit* — Vers. 44. *terram.* Eodem capite horum omnium facta est mentio, dataque interpretatio, et ibi lege verbi illius declarationem: *Et relictis illis, abiit iterum et oravit tertio eumdem sermonem dicens* [74].

Vers. 45. *Et cum surrexisset* — Vers. 46. *tentationem.* Consequenter dicto capite lega ea quæ sequuntur, et ab illis etiam hæc manifestissime cognosces.

[72] Luc. XXII, 36. [73] Matth. XXVI, 39. [74] Ibid. 44.

Ἀλλὰ πῶς εἶπεν ὅτι ὁ ἔχων βαλάντιον; οὐδεὶς γὰρ αὐτῶν εἶχεν. Ὥστε τὸ, ὁ ἔχων, ἀντὶ τοῦ, ὁ δυνάμενος ἔχειν.

Καὶ — μάχαιραν. Ὁ μὴ ἔχων νῦν. Τὸ δὲ Πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν, κατ' ἔμφασιν εἶπεν, ἐμφαίνων μόνον ὅτι καιρὸς ἀμύνης, ἐρχομένων ὅσον οὔπω τῶν ἐπιβούλων, οὐ μὴν ἐν μαχαίραις ἀμύνεσθαι βουλόμενος· καὶ γὰρ ὕστερον τὸν Πέτρον οὕτως ἀμυνόμενον ἐκώλυσε.

Νοηθείη δ' ἂν καὶ (68) καθ' ἕτερον τρόπον τὸ μὲν πρῶτον ῥητὸν περὶ τοῦ Ἰούδα· μόνος γὰρ ἐκεῖνος εἶχε βαλάντιον, τῇ φιλαργυρίᾳ δεδουλωμένος· καὶ λοιπὸν κελεύεται (69) ἆραι καὶ πήραν, ἤγουν, φροντίζειν ἑαυτοῦ, τῆς θείας προνοίας ἤδη ἀπορῥαγείς· τὸ δεύτερον δὲ περὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων· οὗτοι γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐπιτάττονται πωλῆσαι τὸ ἱμάτιον καὶ ἀγοράσαι μάχαιράν, τουτέστι δοῦναι τὸ σῶμα, καὶ ἀντιλαβεῖν θάνατον.

Λέγω — ἐλογίσθη. Τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ προφήτῃ. Ὡς ἄνομον γὰρ καὶ κακοῦργον μέσον τῶν ἀνόμων καὶ κακούργων λῃστῶν ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Καὶ γὰρ — ἔχει. Τὰ περὶ ἐμοῦ γεγραμμένα ἔν τε τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις τελεοῦται ἤδη.

Οἱ δὲ — δύο. Μὴ συνιέντες, τί ἐδήλου τὸ· Ὁ μὴ ἔχων πωλήσει (70) τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν· ὑποδεικνύουσι δύο μαχαίρας, αἷς ἐχρήσαντο πρὸς θυσίαν τοῦ ἀμνοῦ καὶ διανομήν, βουλόμενοι μαθεῖν τὸν σκοπὸν αὐτοῦ.

Ὁ δὲ ἐστὶ. Φανερὸν μᾶλλον ἐντεῦθεν ὅτι οὐκ ἐν μαχαίρας ἀμύνασθαι (71) βουλόμενος ἐπέταξεν ἀγοράσαι μαχαίρας· εἰ γὰρ τοῦτο ἐβούλετο, πῶς εἶπε νῦν ὅτι Ἱκανόν ἐστιν; οὐ γὰρ ἂν ἐξήρκεσαν οὐδ' ἑκατὸν μάχαιραι πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπιόντων. Λοιπὸν οὖν εἰπὼν, ὅτι Ἱκανόν ἐστιν, ἐνέφηνεν ὅτι οὐ χρεία μαχαιρῶν.

Καὶ — γενέσθω. Τὰ μὲν ἄλλα σαφῆ εἰσι· περὶ δὲ τῆς προσευχῆς ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ προελθὼν (72) μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ὤφθη — γῆν. Ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημόνευθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· Καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν, προσηύξατο ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών.

Καὶ ἀναστὰς (73) — πειρασμόν. Ἀκολούθως ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὰ ἑξῆς ἀνάγνωθι, καὶ ἐκ' ἐκείνων ἔσται σοι καὶ τούτων σαφεστάτη διάγνωσις.

Variælectiones et notæ.

(68) Καθ' abest A.
(69) Ὁ Ἰούδας.
(70) Constanter ergo futurum habet cum melioribus codicibus. Vulgata lectio invecta est per Originem. Tom. III, p. 653 A, et Chrysost. tom. VII, p. 797 C.
(71) Ἀμύνεσθαι. B.
(72) Καὶ προελθών, B.
(73) Καί, ante ἀναστάς, quod alter mecum omittit in suo codice videtur reperisse Eutonius.

δὲ — ἐστιν. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κε- A
τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἴρηται περὶ τούτων
. Προήρχετο δὲ αὐτούς, ἀντὶ τοῦ, προελάμβανεν

Ἰησοῦς — αὐτόν. Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τὰ ἑξῆς
ι, καὶ τούτων πάντων εὑρήσεις ἀκριβεῖς τὰς

— ἐμέ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται καὶ
αι.

— ὥρα. Ἐν ᾗ δύναμιν ἔλαβετε κατ' ἐμοῦ

ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. Σκότος ἐνταῦθα
ὸν διάβολον· ἔλαβε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐξουσίαν
τ' αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πιλάτος, πρὸς
τον. Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ'
ἰ μὴ ἦ σοι δεδομένον ἄνωθεν· ὡς ἔγρα- B
ώννης. Ὁμοῦ δὲ πάντες δύναμιν καὶ ἐξου-
ιαβον τηνικαῦτα πάθεσι καὶ θανάτῳ τοῦτον
ῖν, ἵνα πληρωθῇ ἡ οἰκονομία τῆς σωτηρίου
πήσεως.

εδόντες — ἀρχιερέως. Ὡσαύτως ἐκεῖ καὶ περὶ
ζήτησον.

Πέτρος — αὐτῶν, Ἔτι καὶ περὶ τούτων πλατύ-
ἐρ ἱστορήσαντος τοῦ Ματθαίου, λεπτομερῶς ἐν
άντα σεσαφήνισται.

σα — φῶς. Τὸ ἀπὸ τοῦ πυρός.

ἀτενίσασα — ὃ λέγεις. Ἀνάγνωθι καὶ ἃ περὶ
ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ
ῳ, καὶ τὰς λύσεις αὐτῶν· εἶτα μικρὸν C
σον, καὶ ζήτησον ἔτι τὴν ἐξήγησιν τοῦ·
ελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν
.

παραχρῆμα — πικρῶς. Ἀκολούθως ἐν τῷ
κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται.

— αὐτόν. Ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑξηκοστοῦ πέμ-
εφαλαίου περὶ τούτων ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος.
ιθι δὲ καὶ ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ
ς τῆς ἐξηγήσεως. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε

— αὐτοῦ. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ προδηλωθέντι
ῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον
ν· Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· D
ζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα
ἴπῃς. Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ
ἄχρι τοῦ· Τότε ἐνέπτυσαν εἰς αὐτόν· ἐν
ς ἐξηγήσεσιν ἐκείναις (74) ἐσαφηνίσθησαν καὶ

ἀναστὰς — βασιλέα εἶναι. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ
ῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν
εν τοῦ· Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἕστη ἔμπροσθεν τοῦ
ς.

Vers. 47. *Adhuc autem — est.* Sexagesimo quinto Evangelii secundum Matthæum capite de his exacte tractatum est. *Præcedebat* autem *eos*, sive antecedebat, tanquam ductor.

Vers. 48. *Jesus autem* — Vers. 51. *eum.* Similiter et in illo lege ea quæ sequuntur, et horum omnium pulchras invenies ambiguitatum solutiones.

Vers. 52. *Dixit* — Vers. 53. *me.* Etiam de his ibi dictum est, ac diligenter tractatum.

Vers. 53. *Sed — hora.* In qua a Deo potestatem in me accepistis.

Vers. 53. *Et potestas tenebrarum.* Tenebras vocat hic diabolum ; accepit enim et ipse tunc potestatem adversus eum. Similiter autem et Pilatus, cui dixit : *Non haberes ullam potestatem adversum me nisi esset tibi datum e supernis*, veluti scripsit Joannes [75]. Tunc autem simul omnes vim ac potestatem acceperuntipsum afflictionibus ac morti subjiciendi, ut impleretur dispensatio salutaris incarnationis.

Vers. 54. *Comprehensum — principis sacerdotum.* Pari modo ibi de his etiam quære.

Vers. 54. *Petrus vero* — Vers. 55. *illos.* Præterea et de his : eum enim latius scripserit Matthæus, particulatim in illo omnia manifestata sunt.

Vers. 56. *Intuita — lumen* Quod ab igne resplendebat.

Vers. 56. *Defixis oculis* — Vers. 60. *quid dicas.* Lege etiam, quæ de his scripsit Matthæus sexagesimo sexto capite, eorumque solutiones : deinde paululum retrocede, et quære dicti illius enarrationem : *Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem* [76].

Vers. 60. *Et protinus* — Vers. 62. *amare.* Consequenter dicto capite etiam hæc manifestata sunt.

Vers. 63. *Et* — Vers. 65. *eum.* In fine sexagesimi quinti capitis de his scripsit Matthæus. Lege quoque sexagesimo sexto capite ipsius, dicti illius enarrationem, quo dicitur : *Et egressus foras, flevit amare* [77], in fine.

Vers. 66. *Atque* — Vers. 71. *ipsius.* Lege prædicto sexagesimo quinto juxta Matthæum capite ab eo loco : *Et respondens summus sacerdos dixit ei : Adjuro te* [78], et cætera, quousque dicatur : *Tunc exspuerunt in faciem ejus* [79], nam in illis declarationibus etiam hæc manifestata sunt.

Cap. XXIII. Vers. 1. *Et surgens* — Vers. 2. *regem esse.* Lege sexagesimo septimo capite Evangelii juxta Matthæum dicti illius interpretationem : *Jesus autem stetit coram præside* [80].

an. XIX, 11. [75] Matth. XXVI, 58. [77] Ibid. 75. [78] Ibid. 63. [79] Ibid. 67 [80] Matth. XXVII, 11.

Variæ lectiones et notæ.

Ἐκείνων B.

Vers. 3. *Pilatus vero* — Vers. 7. *diebus.* Consequenter ibi etiam de his invenies.

Vers. 8. *Herodes autem — fieri.* †† Ex longo nimirum tempore, hoc est, diu.

Vers. 9. *Interrogabat — multis.* Videlicet cavillatoriis, et in modum tentantis.

Vers. 9. *Ipse — illi.* Utpote ientanti et responsione indigno. Sciens etiam, eum velle signum videre, non utilitatis causa, sed oblectationis : nec tanquam divinas virtutes, sed velut aperta prodigia : non fecit apud eum signum.

Vers. 10. *Stabant — eum.* Simul enim et ipsi ad Herodem remissi erant, sicut in progressu inveniemus.

CAP. LXXIX. *De contemptu Herodis.*

Vers. 11. *Sprevit — Pilatum.* Hæc omnia forsan illi fecit, tanquam regi Judæorum.

Vers. 12. *Et facti — eos.* †† Mετ' ἀλλήλων, loco ἀλλήλοις. Et πρὸς ξαυτοὺς, loco πρὸς ἀλλήλους.

Vers. 13. *Pilatus* — Vers. 16. *absolvam.* Correptionem hic vocat, mediocrem flagellationem ad mitigandum ac deprimendum furorem illorum, ut arbitrati, eum superasse, cessarent ab ulteriori insania ; at illi nihilominus efferabantur, hoc unum solum præ oculis immobiliter habentes, ut quam citissime occideretur, quemadmodum etiam prædicto capite dissertum est.

Vers. 17. *Necesse* — Vers. 10. *carcerem.* Matthæus vero ait dicto capite : *In festo autem consueverat præses absolvere turbæ unum vinctum, quem voluissent* [81], et cætera ; lege ergo interpretationem illorum.

Vers. 20. *Rursus* — Vers. 23. *summorum sacerdotum.* Matthæus et alia quædam scripsit dicto capite.

Vers. 24. *Pilatus ergo* — Vers. 25. *eorum.* Ibi quoque de his dictum est. Voluntas autem eorum erat ut crucifigeretur.

Vers. 26. *Et cum — Jesum.* Etiam de hoc dictum est ibidem.

CAH. LXXX. *De mulieribus Dominum plangentibus.*

Vers. 27. *Sequebatur* — Vers. 28. *vestris.* Ne fleveritis propter me, sed propter vos ipsas flete, et propter filios vestros.

Vers. 29. *Quoniam — lactaverunt.* Dies dicit obsidionis et expugnationis Hierosolymorum : in quibus beatificabuntur ab eis quæ genuerunt, illæ quæ non pepererunt : utpote quæ non audirent aut viderent varias filiorum suorum strages.

Vers. 30, *Tunc — nos.* Incipient hæc dicere

Ὁ δὲ Πιλάτος — ἡμέραις. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Ὁ δὲ Ἡρῴδης — γινόμενον· Ἐξ ἱκανοῦ, (75) χρόνου δηλονότι, τουτέστιν ἔκπαλαι.

Ἐπηρώτα — ἱκανοῖς. Ἐν λόγοις πολλοῖς, σοφιστικοῖς δὲ καὶ πειραστικοῖς.

Αὐτὸς — αὐτῷ. Ἰλις πειράζοντι, καὶ ὑποκρίσεως ἀναξίῳ. Γινώσκον δὲ αὐτὸν καὶ θέλοντα σημεῖον ἰδεῖν, οὐκ ὠφελείας ἕνεκεν, ἀλλὰ τέρψεως, καὶ οὐχ ὡς θείας δυνάμεως, ἀλλ' ὡς ἁπλῶς τερατείας, οὐκ ἐποίησε παρ' αὐτῷ σημεῖον.

Εἱστήκεισαν — αὐτοῦ. Συνανεπέμφθησαν γὰρ καὶ οὗτοι πρὸς Ἡρῴδην, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

ΚΕΦ. ΟΘ'. Ἐξουθένησις Ἡρῴδου.

Ἐξουθενήσας — Πιλάτῳ. Τὰ ῥηθέντα πάντα πεποίηκεν αὐτῷ, ὡς βασιλεῖ τάχα τῶν Ἰουδαίων.

Ἐγένοντο δὲ — ἑαυτούς. (76) Μετ' ἀλλήλων, ἀντὶ τοῦ, ἀλλήλοις. Καὶ πρὸς ἑαυτούς, ἀντὶ τοῦ, πρὸς ἀλλήλους.

Πιλάτος — ἀπολύσω. Παίδευσιν ἐνταῦθα λέγει τὴν μετρίαν μαστίγωσιν εἰς παραμυθίαν καὶ κατάπαυσιν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα δόξαντες περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωνται τῆς περαιτέρω μανίας. Οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἧττον ἐξεθηριώντο, πρὸς ἓν μόνον ἀκλινῶς ὁρῶντες, ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα, ὡς καὶ ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ διελάβομεν.

Ἀνάγκην — φυλακήν. Ματθαῖος δέ φησιν ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ. Κατὰ δὲ (77-78) ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν.

Πάλιν — ἀρχιερέων. Ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ἕτερα τινα ἱστόρησεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ Πιλάτος — αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἴρηται. Θέλημα δὲ αὐτῶν ἦν τὸ σταυρωθῆναι αὐτόν.

Καὶ ὡς — Ἰησοῦ. Καὶ περὶ τούτου.

ΚΕΦ. Π'. Περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν.

Ἠκολούθει — ὑμῶν. Μὴ κλαίετε δι' ἐμὲ, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν.

Ὅτι — ἐθήλασαν. Ἡμέρας λέγει τὰς τῆς πολιορκίας καὶ ἁλώσεως Ἱεροσολύμων, ἐν αἷς μακαρισθήσονται, φησὶ, παρὰ τῶν γεννήσασῶν αἱ μὴ γεννήσασαι, ὡς μὴ ἀκούουσαι, μηδὲ βλέπουσαι ποικίλας σφαγὰς τέκνων αὐτῶν, ὥσπερ αὗται (79).

Τότε — ὑμᾶς. Ἄρξονται ταῦτα λέγειν οἱ Ἰου-

[81] Matth. XXVII, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Hoc scholio caret Hentenius. Textus ergo apud eum junctus est.

(76) Omisso hoc scholio, textus junctus est apud Hentenium.

(77-78) Τὴν addit B.

(79) Duo hæc vocabula omittit Hentenius.

μὴ φέροντες τὰ ἀνυπέρβλητα δεινὰ, τά τε ἀπὸ A Judæi, non ferentes pericula innumera ac vehe-
ολιορκίας τῶν Ῥωμαίων, καὶ τοῦ λοιμοῦ, καὶ τῆς mentissima.
ίου στάσεως.

ι εἰ — γένηται ; Εἰ ἐν ἐμοὶ τῷ ζωὴν θείαν ἔχοντι Vers. 31. *Si enim —? fiet* Si in me, qui vitam
ποιοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι, παρορμηθέντες ὑπὸ τῶν habeo divinam, hæc faciunt Romani a Judæis in-
ίων, ἐν ὑμῖν, τοῖς νέκρωσιν ἐξ ἁμαρτίας κεκτη- stigati ; in vobis, qui mortem vobis ex peccato pa-
, τί γένηται παρ' αὐτῶν ; rastis, quid ab illis fiet ?

οντο — ἀριστερῶν. Ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ἕτερον Vers. 32. *Ducebantur* — Vers. 33. *sinistris.*
ι, καὶ ἀνάγνωθι κἀκεῖνα, καὶ πάντως εὑρήσεις καὶ Matthæus alia quoque scripsit : illa lege et aperte
ούτων. Ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον γὰρ τὰ περὶ τῶν de his etiam invenies. Nam in Evangelio juxta
τικῶν παθημάτων ἀπαραλείπτως καὶ ἀκριβῶς Matthæum de Domini afflictionibus nullo præ-
ίρμὸν ἡρμηνεύθησαν. termisso, suaque serie omnium exacte data est
interpretatio.

δὲ Ἰησοῦς — ἄφες αὐτοῖς. Ὑπὲρ τῶν σταυ- Vers. 34. *Jesus autem — remitte illis.* Pro
των Ἰουδαίων προσευξάμενος, ὡς ἄνθρωπος, crucifixoribus Judæis orans, tanquam homo,
ξε τοῖς ἀνθρώποις τύπον τῆς εἰς τοὺς ἀδι- B compassionis formam hominibus demonstravit,
τας συμπαθείας. quam erga illos habere oportet, qui ipsos injuria
afficerent.

όρησαν δέ τινες, ὅτι, ἐὰν ἀφείθη αὐτοῖς ἡ Dubitaverunt autem quidam, sumpta hinc oc-
ία, πῶς δι' αὐτὴν ὕστερον παρεδόθησαν τοῖς casione. Si enim remissum erat eis peccatum,
οις εἰς πανωλεθρίαν ; Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι quomodo postmodum Romanis ob illud ad inter-
πὲρ πάντων ἡ προσευχὴ γέγονεν, ἀλλ' ὑπὲρ necionem traditi sunt ? Quibus nos dicimus, quod
τῶν περαιτέρω μηδέν τι κακουργησάντων· non pro omnibus precatio facta est, sed pro his
δὲ μετὰ τοῦτο, τοῦ ἡλίου σκοτισθέντος, καὶ dunxatat qui nihil mali deinceps perpetraturi
ταπετάσματος σχισθέντος, καὶ τῆς γῆς σει- erant. Qui vero cum sol obscuraretur, et velum
ς, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν, καὶ τῶν ἄλλων scinderetur, terraque commoveretur, ac petræ
ν τῶν κατὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τελεσθέν- finderentur, aliaque signa in resurrectione ejus
προσίθεντο τῇ πονηρίᾳ, καὶ τυχηρὰ ταῦτα fierent, malitiam addiderunt, et fortuita hæc esse
μενοι, κακοήθως ἐσυκοφάντησαν τὴν θείαν cogitantes, divinæ resurrectioni calumniam maligne
ισεν, οὐχ ὑπὲρ τούτων προσηύξατο· διὸ καὶ struxerunt : non pro his oravit, ideo etiam hi
άντως παρεδόθησαν τοῖς ἐχθροῖς. C omnino traditi sunt inimicis.

γὰρ — ποιοῦσι. Τῷ φθόνῳ μεθύοντες. Τινὲς Vers. 34. *Non enim — faciunt.* Invidia videlicet
γεν· ὡς οὐχ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὲρ temulenti. Quidam vero dicunt, quod non pro Ju-
πρετησάντων τῇ σταυρώσει αὐτοῦ Ῥωμαίων dæis, sed pro Romanis militibus, qui in cruci-
ωτῶν τὴν προσευχὴν ἐποιήσατο· οὗτοι γὰρ fixione subministrabant, orationem fecerit ; hi
ασιν ἠγνόουν, ὅσα περὶ αὐτοῦ προανεφώνησεν ὁ enim ignorabant, quæ de ipso lex ac prophetæ
αὶ οἱ προφῆται. prædixerant.

ησον δὲ ὅτι ὀπίσω μὲν εἰπόντος· Πάτερ Considera autem, quod dicendo in præcedenti-
ὶ οὐ (80) δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελ- bus : *Pater mi, si non potest hoc poculum transire*
π' ἐμοῦ, γενηθήτω τὸ θέλημά σου· θελητὴ *a me, fiat voluntas tua* [83], videtur cædes Filii se-
τρὶ φαίνεται ἡ σφαγὴ τοῦ Υἱοῦ· ἐνταῦθα δὲ cundum Patris fieri voluntatem ; nunc vero, cum
ς· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, ἀθέλητος· οὐ γὰρ dicat : *Pater, remitte illis*, videtur contra illius
μειλίσσετο τὴν ἐκείνου κατὰ τῶν μιαιφόνων fieri voluntatem ; neque enim alias iram ipsius
Τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν ; Ὅτι καθ' ἑαυτὴν μὲν mitigaret, quam contra homicidas habebat. Quid
ς ἦν. διὰ δὲ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν θελητή. ergo dicendum est ? Quod in se quidem involun-
ρ καὶ τὰς ἀριστέως πληγὰς καθ' ἑαυτὰς μὲν taria erat, propter nostram tamen salutem erat
ἡγούμεθα, διὰ δὲ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀν- D voluntaria. Quemadmodum et strenui militis pla-
είαν, ἡδείας. gas, in se consideratas acerbas ducimus, propter
strenuitatem tamen quam adversus inimicos osten-
dit, dicimus esse suaves.

ερι ζόμενοι — θιωρῶν. Ἐν τῷ προδιαλη- Vers. 34. *Dividentes* — Vers. 35. *spectans.*
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον τὴν Prædicto Evangelii juxta Matthæum capite quære
ιν τοῦ· Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερί- dicti illius interpretationem : *Cumque crucifixis-*
τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον· *sent eum, diviserunt vestimenta ejus sortem mit-*
ισεις ἀνεγράφησαν χαρίσσαι (81) ζητημάτων *tentes* [83], ubi pulchræ datæ sunt solutions, ad
ων. quæstiones quæ responsionem merentur.

[82] Matth. xxxi, 42. [83] Matth. xxvii, 35.

Variæ lectiones et notæ.

Ο *omittit* B.

(81) Χαρίσσαι codex uterque.

Vers. 33. *Et deridebant* — Vers. 37. *ipsum* Matthæus vero dicit : *Qui autem prœteribant, convicia jaciebant in eum* [84], et cætera, ubi latius dictum est. Similiter autem et de aceto ac felle vinoque myrrhato, in illo capite ad verbum elucidatum est.

Vers. 38. *Erat autem — Judæorum.* In eo capite etiam de his exacte dissertum est, ubi dicitur : *Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam : Hic est Jesus rex Judæorum* [85].

CAP. LXXXI. *De latronis pœnitentia.*

Vers. 39. *Unus* — Vers. 41. *gessit.* Rursus in illo ait Matthæus : *Id ipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo exprobrabant ei* [86], ubi pulchras proposuimus ambiguitatum solutiones. Damnationem autem nunc vocat Judicium et crucis condemnationem.

Vers. 42. *Et — tuum.* Quod supramundanum est. Nam verisimile est eum quoque audivisse de sermone quem ad Pilatum dixerat : *Regnum meum non est ex hoc mundo* [87].

Vers. 43. *Et — paradiso.* Quomodo petente latrone sui memoriam in regno Salvatoris assequi, ipse aliud quiddam, quod supra id erat (*aa*), promisit, conversationem videlicet in paradiso ? Quia latro, ignorans quod esset ejus regnum, non ad determinatum aliquid et cognitum fecerat petitionem. Sed solum per hujusmodi petitionem precabatur, ut bonum aliquod consequeretur. Christus vero, sciens ejus intentionem, promisit quod illi omnium optatissimum videbatur. Noverat enim latro paradisum e doctrina Mosaica : et tunc quidem dedit ei conversationem in paradiso, tanquam arrabonem regni sui, quod est fruitio ineffabilium ac æternorum bonorum, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt [88]. Nondum enim quispiam justorum accepit promissionem, veluti magnus docuit Paulus [89]. Postmodum vero et hoc tradet regnum, tempore universalis retributionis.

Sed quomodo dixit : *Hodie mecum eris in paradiso?* Quia tanquam Deus, qui replet universa, ubique simul erat et in sepulcro, et in inferno, et in paradiso, et in cœlo.

Vers. 44. *Erat* — Vers. 45. *sol.* De hoc quære prædicto juxta Matthæum capite.

Vers. 45. *Et — medium.* Ibi quoque de hoc invenies.

Vers. 46. *Et — exspiravit.* Similiter etiam ibi de his dictum est, ubi habetur : *Jesus autem, cum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum* [90]. Et

Ἐξεμυκτήριζον δέ — σταυτόν. Ματθαῖος δέ φησιν· Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτόν, καὶ τὰ ἑξῆς, ἵνθα πλατύτερον εἴρηται. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς, καὶ τοῦ ἐσμυρνισμένου οἴνου ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ λέξιν διασεσάφηται.

Ἦν δέ — Ἰουδαίων. Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἠκριβολόγηται, ἵνθα κεῖται τό· Καὶ (85) ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην· Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

ΚΕΦ. ΠΑ'. Περὶ τοῦ μετανοήσαντος λῃστοῦ.

Εἷς — ἔπραξε. Πάλιν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ φησί· Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λῃσταὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν. Ἔνθα καὶ τὴν λύσιν καλῶς ἔχουσαν ἐξεθέμεθα. Κρίμα δὲ νῦν λέγει τὴν καταδίκην τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ.

Καὶ — σου. Τῇ ὑπερκοσμίῳ. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν μαθεῖν καὶ τὸν λόγον, ὃν εἶπε πρὸς Πιλάτον· ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Καὶ — παραδείσῳ. Πῶς αἰτησαμένῳ τῷ λῃστῇ μνήμης τυχεῖν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Σωτῆρος αὐτὸς ἕτερόν τι παρ' αὐτὴν ἐπηγγείλατο, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβήν; Διότι ὁ μὲν λῃστὴς, ἀγνοῶν τί ἐστιν ἡ βασιλεία αὐτοῦ, οὐ πρός ὡρισμένον τι καὶ γνώριμον ἐποιήσατο τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως μόνον ἐκέτευσε τυχεῖν τινος ἀγαθοῦ· ὁ δὲ Χριστὸς, εἰδὼς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἐπηγγείλατο τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ τῶν ὅλων ἱμερωτέρου. Ἐγίνωσκε γὰρ ὁ λῃστὴς τὸν παράδεισον ἐκ τῆς Μωσαϊκῆς διδασκαλίας· Καὶ τότε μὲν ἔδωκε αὐτῷ τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν, ἀῤῥαβῶνα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ἀπόλαυσις τῶν ἀῤῥήτων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Οὔπω γὰρ οὐδεὶς τῶν δικαίων ἐκομίσατο τὴν ἐπαγγελίαν, ὡς ὁ μέγας Παῦλος ἐδίδαξεν· ὕστερον δὲ μεταδώσει καὶ ταύτης ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως.

Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ; Διότι ὡς Θεὸς, τὰ πάντα πληρῶν, πανταχοῦ ἦν ἅμα καὶ ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἦν — ἥλιος. Ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον περὶ τούτου.

Καὶ — μέσον. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον.

Καὶ — ἐξέπνευσεν. Ὁμοίως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη, ἵνθα κεῖται τό· Ὁ δὲ Ἰησοῦς, πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.

[84] Matth. XXVII, 39. [85] Ibid. 37. [86] Ibid. 44. [87] Joan. XVIII, 36. [88] I Cor. II, 9. [89] Hebr. XI, 39. [90] Matth. XXVII, 50.

Variæ lectiones et notæ

(*aa*) *Supra id erat.* Παρ' αὐτὴν, id est, τὴν μνήμην, *præter hanc, quam hanc.* Nec enim legitur ὑπέρ.

Καὶ τοῦτο δὲ κατώρθωσεν ἡμῖν ὁ Κύριος, τὸ τὰς A hoc nobis effecit Dominus ne deinceps justorum
τῶν δικαίων ψυχὰς μηκέτι καταβαίνειν εἰς τὸν animæ descenderent in infernum, sed magis ad
ᾅδην, ἀλλ' ἀναβαίνειν εἰς τὸν Θεόν. [Χεῖρας (82) Deum ascenderent. Nam per manus Dei intelligi-
γὰρ τοῦ Θεοῦ νοοῦμεν αὐτὸν τὸν Θεόν.] Φησὶ δὲ mus Deum ipsum. Ait autem et apostolus : *Qui*
καὶ ὁ Ἀπόστολος ὅτι Οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ *patiuntur secundum Dei voluntatem, fideli Creatori*
θέλημα τοῦ Θεοῦ (83), πιστῷ Κτίστῃ παρατιθέ- *commendent animas suas* [91]. Primum vero ad Deum
σθωσαν τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. Ἀνῆλθε δὲ πρῶτον ascendit anima Jesus, deinde ad inferos descendit,
εἰς τὸν Θεὸν ἡ τοῦ Ἰησοῦ ψυχή · εἶτα κατῆλθεν ut animas, quæ ibi detinebantur, liberaret. Verum,
εἰς τὸν ᾅδην, καὶ ἠλευθέρωσε τὰς κατεχομένας quo pacto dixit Mariæ post resurrectionem : *Non-*
ἐκεῖ ψυχάς. Καὶ πῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶπε *dum ascendi ad Patrem meum* [92] ? Quia tunc cor-
τῇ Μαρίᾳ ὅτι (84) Οὔπω ἀναβέβηκα πρὸς τὸν pore nondum ascenderat.
Πατέρα μου ; Διότι τότε τῷ σώματι οὔπω ἀνα-
βέβηκεν.

Ἰδὼν — ὑπέστρεφον. Ζήτησον ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφα- Vers. 47. *Videns* — Vers. 48. *revertebantur*. Quære
λαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὸ · Ὁ δὲ ἑκατοντάρχος καὶ prædicto Evangelii juxta Matthæum capite, ubi
οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες (85) τὰ B dicitur : *Centurio autem et qui cum eo erant ser-*
γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, καὶ τὰ ἑξῆς · καὶ ἀνάγ- *vantes Jesum* [93], et cætera. Nam ibi hæc quoque
νωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ καὶ ταῦτα declarata sunt.
διηρμηνεύθησαν.

Εἱστήκεισαν — ταῦτα. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τού- Vers. 49. *Stabant* — *hæc*. Consequenter etiam
των εἴρηται. ibi de his dictum est.

ΚΕΦ. ΠΒ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ CAP. LXXXII. *De petitione corporis Domini.*
σώματος.

Καὶ — κείμενος. Καὶ περὶ τούτων πάντων διελήφθη Vers. 50. *Et* — Vers. 53. *positus*. Etiam de his
κατὰ λόγον ἐν τῷ ἑξακοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ omnibus ad verbum disputatum est sexagesimo
Ματθαῖον. octavo juxta Matthæum capite.

Καὶ — ἐπέφωσκεν. Ἐπέφαινεν, ἐπηύγαζεν, ἐπανέ- Vers. 54. *Et* — *illucescebat*. Splendescebat, orie-
τελλε. batur.

Κατακολουθήσασαι — μύρα. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνη- Vers. 55. *Subsecutæ* — Vers. 56. *unguenta*. Ibi
μονεύθησαν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ. Ἦν δὲ ἐκεῖ Μαρία ἡ quoque horum facta est mentio in illius loci enar-
Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι C ratione, quo dicitur : *Erat autem ibi Maria Mag-*
τοῦ τάφου. *dalene, et altera Maria, sedentes ex adverso sepul-*
cri [94].

Καὶ τὸ — σὺν αὐταῖς· Ζήτησον παρὰ τῷ Mατ- Vers. 56. *Et* — CAP. XXIV. Vers. 1. *cum ip-*
θαίῳ τὸ · Ὀψὲ Σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ *sis*. Quære apud Matthæum dictum illud : *Vespera*
εἰς μίαν Σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ *autem Sabbatorum, quæ lucescit in unum Sabba-*
καὶ ἡ ἄλλη Μαρία θεωρῆσαι τὸν τάφον. Καὶ ἀνάγνωθι *torum* [95], et cætera, et lege illius interpretationem,
τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ, καὶ μὴν καὶ τὰς ἑφεξῆς, ac præterea illa quæ sequuntur : et omnia evan-
καὶ εὑρήσεις ὅλων τῶν εὐαγγελιστῶν τὰ ἐντεῦθεν gelistarum dicta ab hoc loco invenies consonan-
ῥητὰ παρατεθειμένα συμφωνίας ἕνεκεν, καὶ ἡρμηνευ- tiæ causa proposita ac declarata.
μένα.

Εὗρον — αὐτοῦ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα, ὡς ἔφημεν, παρα- Vers. 2. *Invenerunt* — Vers. 8. *illis*. Ibi etiam
τέθειται, καὶ ἡρμήνευται, ἔνθα κεῖται τό· Ἰδοὺ, εἶπον hæc, ut diximus, proposita sunt, et data est inter-
ὑμῖν. pretatio, ubi habetur, *Ecce dixi vobis* [96].

Καὶ ὑποστρέψασαι — αὐταῖς. Ὁμοίως καὶ ταῦτα Vers. 9. *Et reversæ* — Vers. 11. *ipsis*. Similiter
παρατέθειται καὶ ἡρμήνευται, ἔνθα κεῖται τὸ · Οἱ et hæc proposita sunt ac declarata, ubi habetur :
δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια ἐποίησαν, ὡς ἐδιδάχθη- D *Illi autem, sumptis pecuniis, fecerunt, sicut edocti*
σαν. *erant* [97].

Ὁ δὲ Πέτρος — μνημεῖον. Συνετώτερος ὢν τῶν ἄλλων Vers. 12. *Petrus vero* — *monumentum*. Cum cæ-
οὐκ ἐκαρτέρησε. teris prudentior esset ac ferventior, non susti-
nuit.

Καὶ παρακύψας — μόνα. Ὀθόνια λέγει τὰ ἐντάφια, Vers. 12. *Cumque prospexisset* — *sola*. Linteami-
τὴν σινδόνα. na dicit funeralia, sindonem videlicet.

[91] I Petr. IV, 19. [92] Joan. XX, 17. [93] Matth. XXVII, 54. [94] Ibid. 71. [95] Matth. XXVIII, 1. [96] Ibid, 7. [97] Ibid. 15.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Inclusa exciderunt A.
(83) Ὡς ergo omittit A, B.
(84) Τὸν σεσμὸν καὶ, omittunt etiam in contextu apud Matthæum loco laudato. Ex Chrysostomo nihil efficitur. Is enim tom. VII, p. 826 E, Lucam potius, quam Matthæum explicat.

Vers. 12. *Et — seipsum.* Ad suum diversorium. Nam et Joannes de Petro ac seipso ait : *Abierunt ergo rursus ad seipsos discipuli* [98].

Vers. 12. *Admirans quod factum erat.* Intellexit enim non esse transpositum, siquidem alioqui fuisset cum linteaminibus transpositum. Apparet ergo, quod tertio venerit Petrus ad monumentum : primum quidem solus, postmodum vero cum Joanne, prout ipse Joannes scripsit. Cum autem reversi essent, rursus coactus est solus currere : neque enim hunc sustinere permisit amoris vehementia, intensumque desiderium, quo præceptori primus inter alios discipulos optabat occurrere, et negationis perfactam accipere veniam : quando etiam apparuit illi Dominus, veluti in sequentibus inveniemus. Trina ergo vice ad sepulcrum accedens, trinem curavit negationem.

CAP. LXXXIII. *De Cleopa.*

Vers. 13. *Et ecce — Emmaus.* Ultimo capite Evangelii secundum Marcum quære, ubi ponitur : *Post hæc autem duobus ex ipsis ambulantibus, apparuit in alia forma euntibus rus* [99], et cætera : et lege illorum enarrationem. Conducit enim ad proposita Lucæ verba. Dixit autem, *ex illis*, hoc est simpliciter, ex omnibus illis.

Vers. 14. *Et — his.* De cruce signisque horrendis, quæ tunc facta erant, de sepulcro et his quæ a mulieribus renuntiata fuerant, ac de resurrectione Domini.

Vers. 15. *Et — illis.* Conquisitionem vocat imaginem, puta : Quomodo, cum talis esset, hujusmodi passus est ? et quomodo, cum mortuus ac sepultus esset, resurrexit?

Vers. 16. *Oculi vero — eum.* In hoc solum tenebantur, ne eum agnoscerent.

Vers. 17. *Dixit — tristes ?* Confertis sive objicitis et inquiritis.

Vers. 18. *Respondens — diebus illis?* Cognito ex voce et habitu quod et ipse Judæus esset, improperant, non quod solus ipse diversaretur Hierosolymis, sed quod solus ignoraret quæ omnibus ibi diversantibus nota erant : et increpando dicunt : Tu solus ex omnibus qui Hierosolymis habitant, diversaris in Jerusalem ignorans, quæ in ea facta sunt his diebus ?

Vers. 19. *Et — quæ.* Ignorantiam fingit, ut etiam ex ore illorum audiat quæ a corde eorum cognoscebat, et ita objurget ac increpet illos.

Vers. 19. *At illi — populo.* Virum prophetam illum fuisse opinabantur, imperfecta adhuc fide.

Καὶ — ἑαυτόν. Πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διαγωγήν. Φησὶ γὰρ καὶ Ἰωάννης περί τε Πέτρου καὶ ἑαυτοῦ · Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί.

Θαυμάζων τὸ γεγονός. Συνῆκε γὰρ ὅτι οὐ μετετέθη · ἢ γὰρ ἂν μετὰ τῶν ὀθονίων μετετέθη· Φαίνεται τοίνυν ὅτι ἐκ τρίτου ἀπῆλθεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὁ Πέτρος · νῦν μὲν μόνος, ὕστερον δὲ μετὰ τοῦ Ἰωάννου, ὡς αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν. Ἐπανελθόντων δὲ, μόνος αὖθις ἠναγκάσθη δραμεῖν · οὐ γὰρ εἶα τοῦτον ὑπομένειν ἡ σφοδρότης τοῦ φίλτρου, καὶ τὸ λίαν βούλεσθαι πρὸ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἐντυχεῖν τῷ διδασκάλῳ καὶ συγγνώμην τῆς ἀρνήσεως ἐντελεστέραν λαβεῖν, ὅτε καὶ ὤφθη αὐτῷ ὁ Κύριος, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. Τρὶς οὖν ἀπελθών, τὸ τριπλοῦν κἀντεῦθεν τῆς ἀρνήσεως ἐθεράπευσε.

ΚΕΦ. ΠΓ'. Περὶ τοῦ Κλοπᾶ.

Καὶ ἰδοὺ — Ἐμμαοῦς. Ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον ζήτησον τό · Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν, καὶ τὰ ἑξῆς · καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, χρησιμεύουσαν εἰς τὰ προκείμενα ῥητὰ τοῦ Λουκᾶ. Ἐξ αὐτῶν δὲ εἶπεν ἁπλῶς, ἤγουν ἐκ τῶν ὅλων μαθητῶν.

Καὶ — τούτων. Περί τε τοῦ σταυροῦ, καὶ τῶν τηνικαῦτα φοβερῶν σημείων, καὶ τῆς ταφῆς, καὶ τῶν ἀπαγγελθέντων ὑπὸ τῶν γυναικῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Καὶ — αὐτοῖς. Συζήτησιν λέγει τὴν ἐξέτασιν. οἷον, πῶς, τοιοῦτος ὤν, τοιαῦτα πεπονθε ; καὶ πῶς ἀποθανὼν ἀνέστη ;

Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ — αὐτόν. Ἐκρατοῦντο εἰς τοῦτο μόνον, τὸ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν.

Εἶπε — σκυθρωποί ; Ἀντιβάλλετε, ἤγουν ἀντιτιθέασε (85) ἢ ἐξετάζετε.

Ἀποκριθεὶς — ἡμέραις ταύταις ; Ἀπό τε τῆς φωνῆς καὶ τῆς στολῆς γνόντες, ὅτι Ἰουδαῖος καὶ αὐτός ἐστιν, ὀνειδίζουσιν, οὐχ ὡς μόνον παροικοῦντα τῇ (86) Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ὡς μόνον ἀγνοοῦντα τὰ πᾶσι τοῖς παροικοῦσιν ἐγνωσμένα, καί φασιν ἐπιπληκτικῶς· Σὺ μόνος ἐκ πάντων τῶν παροικούντων τῇ Ἱερουσαλὴμ παροικεῖς Ἱερουσαλὴμ, μὴ γινώσκων τὰ γενόμενα (87) ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ;

Καὶ — ποῖα ; Προσποιεῖται ἄγνοιαν, ἵνα καὶ διὰ στόματος αὐτῶν ἀκούσῃ ἃ διὰ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐγίνωσκε, καὶ οὕτως ὀνειδίσῃ, καὶ ἐπικλῖξῃ αὐτοῖς.

Οἱ δὲ — λαοῦ. Ἄνδρα προφήτην αὐτὸν εἶναι ὑπελάμβανον, ἀτελῆ πίστιν ἔτι ἔχοντες. Ἔργῳ

[98] Joan. xx, 10. [99] Marc. xvi, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(85) Ita uterque, pro ἀντιτίθετε. Vulgo tantum τιθέασι notant Grammatici.

(86) Τὴν A.

(87) Γινόμενα B.

μὲν οὖν νόει τὰ σημεῖα, λόγον δὲ τὰς διδασκαλίας.

Ὅπως — αὐτόν. Εἰς καταδίκην θανάτου.

Ἡμεῖς — Ἰσραήλ. Ἠλπίζομεν αὐτὸν εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν Γραφῶν καταγγελλόμενον λυτρωτὴν ἡμῶν· νῦν δὲ οὕτως ἀποθανόντα ἀπηλπίσαμεν (88).

Ἀλλά γε — ἐγένετο. — Σὺν πᾶσι τούτοις, ἀντὶ τοῦ, Πάντων τούτων γενομένων.

Ἀλλὰ καὶ — ζῇν. Γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν, ἤγουν ἡμέτεραι, ἢ ὡς ἡμεῖς πισταί. Λέγει δὲ τὰς περὶ Μαρίαν τὴν Μαγδαληνήν. Ἐξέστησαν δὲ ἡμᾶς, ὡς ἄπιστα διισχυριζόμεναι.

Καὶ — μνημεῖον. Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς προειρήκαμεν.

Καὶ — εἶδον — Εὗρον οὕτω, τουτέστιν, Οὐχ εὗρον τὸ σῶμα αὐτοῦ.

Καὶ — προφῆται· Ἀνοήτους μὲν αὐτοὺς (89) ὠνόμασε διεγείρων ῥῆμα πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ· βραδεῖς δὲ τῇ καρδίᾳ, ὡς νωθροὺς εἰς τὸ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται περί τε τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.

Οὐχὶ — αὐτοῦ ; Ταῦτα, ἃ ἐλάλησαν οἱ προφῆται. Δόξαν δὲ αὐτοῦ, τὴν τῆς θεότητος. Κατ' ἐρώτησιν δὲ λόγος.

Καὶ — ἑαυτοῦ. Ἀπὸ Μωϋσέως, ἤγουν ἀπὸ τῶν Μωσαϊκῶν βίβλων.

Καὶ — ἐπορεύοντο. Ὅπου ἐπορεύοντο.

Καὶ — πορεύεσθαι. Ἐσχημάτιζετο πορρωτέρω πορεύεσθαι, ὡς ἁπλῶς συνοδοιπόρος.

Καὶ — ἡμέρα. Ἔκλινεν εἰς τὸ δύναι.

Καὶ — αὐτῶν. Ἰδόντων τὴν συνήθη καὶ γνώριμον εὐλογίαν τοῦ ἄρτου. Τότε γὰρ συνεχωρήθησαν ἐπιγνῶναι αὐτόν.

Καὶ — αὐτόν. Ἵνα μὴ βραδύνωσιν ἔτι, ἀλλὰ τάχιον ὑποστρέψωσιν εἰς τοὺς μαθητάς· ἐβούλετο γὰρ αὐθημερὸν ἐμφανισθῆναι πᾶσιν αὐτοῖς.

Καὶ — Γραφάς ; Καιομένη, ἤγουν σφύζουσα, παλλομένη.

Καὶ — Ἱερουσαλήμ. Ἀνέστησαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, οὐ μὴν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὑπέστρεψαν· ἑξήκοντα γὰρ σταδίων ἦν ἡ ὁδός. Εἰκὸς δὲ, κλίναντος τοῦ ἡλίου, δραμεῖν αὐτοὺς ὑπὸ περιχαρείας ὅλον τὸ διάστημα μέχρι τῆς νυκτὸς, εἰς ὀκτὼ καὶ ἥμισυ μίλια συμποσουμένων τῶν ἑξήκοντα σταδίων.

Καὶ — αὐτοῖς. Σὺν αὐτοῖς ἦσαν, ἤ τινες τῶν

A Per opus itaque signa intellige : per sermonem vero, doctrinas.

Vers. 20. *Quomodo — eum.* Hoc in loco κρίμα, *judicium*, capitur pro Condemnatione.

Vers. 21. *Nos — Israel.* Sperabamus, quod ipse esset redemptor noster qui Scripturis annuntiabatur.

Vers. 21. *Atqui — facta sunt. Cum his omnibus,* hoc est, factis his omnibus.

Vers. 22. *Sed et* — Vers. 23. *vivere.* Mulieres quædam ex nobis, sive nostræ, aut fideles, sicut et nos. Dicit autem illas, quæ cum Maria Magqalene erant, et ipsam Magdalenen. Attonitosa intquit, nos reddiderunt, utpote incredibilia asseverantes.

B Vers. 24. *Et — monumentum.* Petrus videlicet et Joannes, ut prædiximus

Vers. 24. *Et — viderunt. — Ita invenerunt* hoc est, Non invenerunt corpus ejus.

Vers. 25. *Et — prophetæ.* Insensatos illos dixit tacite ad sui cognitionem excitans ; tardos vero corde, utpote tardos ad credendum ea quæ prophetæ locuti fuerant de morte et resurrectione ipsius.

Vers. 26. *Nonne — suam.* Hæc, quæ videlicet locuti fuerant prophetæ. Gloriam suam, quæ videlicet suæ erat divinitatis. Est autem interrogatorius sermo.

Vers. 27. *Et — ipso.* A Mose sive a Mosaicis libris.

C Vers. 28. *Et — ibant.* Quo ibant.

Vers. 28. *Et — ire.* Simulabat, se longius ire, tanquam vulgaris comes fuisset itineris.

Vers. 29. *Et — dies.* Inclinatus est ad occasum.

Vers. 29. *Et* — Vers. 31. *eum.* Cum vidissent, assuetam ac cognitam panis benedictionem ; nam tunc permissi sunt, ut eum agnoscerent.

Vers. 31. *Et illorum.* Ne amplius tardarent, sed citius ad discipulos reverterentur : volebat namque eodem die omnibus simul apparere.

Vers. 32. *Et — Scripturas.* Incendebatur, saliebat (*bb*), movebatur ac vibrabat.

Vers. 33. *Et — Jerusalem.* Surrexerunt eadem hora, non tamen reversi sunt eadem hora ; nam D erat via sexaginta stadiorum. Verisimile est autem, quod declinante sole cucurrerint præ nimio gaudio totum intervallum ad nocem usque, septem videlicet millia et dimidium, quæ in prædictis erant stadiis.

Vers. 33. *Et — illis.* Qui cum illis erant, puta,

Variæ lectiones et notæ.

(88) Νῦν δὲ — ἀπηλπίσαμεν. Hæc interpres non agnoscit. Redde : *Nunc vero ita mortuum desperamus.* Intellige, αὐτὸν εἶναι λυτρωτήν. Possit etiam alicui in mentem venire ἀποθανόντος intellecto αὐτοῦ, *Nunc vero ita mortuo desperamus.*

(89) Αὐτούς abest. A.

(*bb*) *Saliebat*, etc. Omisso ἤγουν, interpres pro duobus vocabulis reddidit tria. Cæterum utrumque σφύζειν, πάλλεσθαι de motu et pulsu cordis dicitur.

septuaginta, aut simpliciter omnes. Sed quomodo dixit quod invenerunt congregatos undecim ? Siquidem Judas Iscariotes jam abjectus erat, et Thomas tunc præsens non erat. Ait enim Joannes : *Thomas autem unus ex duodecim, qui cognominabatur Didymus, non erat cum illis, quando venit Jesus*, Dicendum est ergo, quod ex quo Matthias aderat [1] qui loco Iscariotis sorte electus est, etiam ipsum jam connumeravit, tanquam cum undecim apostolis cooptatum.

Vers. 34. *Dicentes — a Simone.* Quære rursus ultimo capite Evangelii secundum Marcum, ubi dicitur : *Post hæc autem duobus ex ipsis ambulantibus, apparuit in alia effigie, euntibus rus* [2], et cætera ; ac lege illorum enarrationem, quæ ad præsens dictum plurimum conducit.

Vers. 35. *Et ipsi* — Vers. 36. *vobis.* Consequenter ibi etiam de his invenies. Considera autem quod et discedens pacem illis reliquerit, sicut scripsit Joannes [3] ; rursumque rediens pacem tribuit ; pacem, inquam, quæ et rem et nomen dulce habet.

Vers. 37. *Expavefacti* — Vers. 38. *vestra* ? — *Expavefacti*, id est, Turbati. Cogitationes autem de hoc ascendebant, utrum videlicet spiritus esset, id quod videbatur, sive spectrum. Ostendit ergo, quod cordium esset cognitor. Deinde aliud quoque dat signum.

Vers. 39. *Videte — sum.* Et quomodo ab his eum cognoscere poterant ? Quia clavorum adhuc ferebant foramina.

Vers. 39. *Contrectate — habere.* Contrectate per tactum.

Vers. 40. *Et — pedes.* Joannes vero ait : *Ostendit eis manus et latus suum* [4]. Primum siquidem ostendit eis manus et latus, deinde etiam pedes. Nam uterque evangelistarum ex his quæ dixit, ostendit etiam id quod tacuit veluti jam cognitum.

Vers. 41. *Adhuc — admirantibus.* Id enim sæ penumero fieri solet.

Vers. 41. *Dixit* — Vers. 43. *comedit.* Non quod deinceps indigeret, sed ad majorem fidem majorem que confirmationem, ne spectrum videretur. Sicut autem supernaturaliter comedit, ita supernaturaliter, quæ comederat, digessit. Scire vero oportet, quod quædam a Salvatore dispensatorie facta, non sunt regula ac præscriptio naturæ ; nullus siquidem alius post corporis immortalitatem cicatrices habebit, aut cibum sumet.

Vers. 44. *Dixit — vobiscum.* Suggerit quoque illis ea quæ prædixerat de se ipso, ut etiam hinc agnoscant quod ipse sit. Hi sunt, inquit, sermo-

A ἑβδομήκοντα, ἢ πάντες. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν ὅτι εὗρον συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα, τοῦ Ἰσκαριώτου μὲν ἀποβληθέντος ἤδη, τοῦ Θωμᾶ δὲ μὴ παρόντος τότε ; Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης· Θωμᾶς δέ εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς· Ἔστι τοίνυν εἰπεῖν ὅτι, ἐπειδὴ Ματθίας παρῆν (90), ὁ κληρωθεὶς ἀντὶ τοῦ Ἰσκαριώτου, συνηρίθμησεν ἤδη καὶ τοῦτον, ὡς συγκαταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

Λέγοντας — Σίμωνι. Ζήτησον αὖθις ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον τό · Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν πάνυ χρησιμεύουσαν τῷ προκειμένῳ

B ῥητῷ.

Καὶ αὐτοὶ — ὑμῖν. Ἐφεξῆς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις Ὅρα δὲ ὅτι καὶ ἀποδημῶν εἰρήνην αὐτοῖς ἀφῆκεν, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψε, καὶ αὖτις ἐπιδημήσας, εἰρήνην δίδωσιν · εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα.

Πτοηθέντες — ὑμῶν ; — Πτοηθέντες, ἤτοι ταραχθέντες · διαλογισμοὶ δὲ ἀνέβαινον, περὶ τοῦ εἶναι πνεῦμα τὸ ὁρώμενον, ἤγουν φάσμα. Ἔδειξεν οὖν, καὶ ὅτι καρδιογνώστης ἐστίν. Εἶτα δίδωσι καὶ ἄλλο τεκμήριον.

Ἴδετε — εἰμί. Καὶ πῶς ἀπὸ τούτων ἔμελλον αὐτὸν γνωρίζειν ; Διότι τὰς ἀπὸ τῶν ἥλων διατρήσεις ἔφερον

C ἔτι.

Ψηλαφήσατε — ἔχοντα. Ψηλαφήσατε δὲ ἐπαφῇς.

Καὶ — πόδας. Ἰωάννης δέ φησιν ὅτι Ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Πρῶτον μὲν γὰρ ἔδειξε τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευράν, εἶτα τοὺς πόδας. Ἑκάτερος δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀφ' ὧν εἶπεν, ἐνέφηνε καὶ τὸ παρασιωπηθέν, ὡς ἦν γνώριμον.

Ἔτι — θαυμαζόντων. Εἴωθε γὰρ τοῦτο πολλάκις γίνεσθαι.

Εἶπεν — ἔφαγεν. Οὐχ ὡς ἔτι δεόμενος τροφῆς, ἀλλὰ πρὸς πλείονα πίστιν, καὶ βεβαιοτέραν ἀποδειξιν τοῦ μὴ δοκεῖν φάσμα (91). Ὥσπερ δὲ ὑπερφυῶς ἔφαγεν, οὕτω καὶ ὑπερφυῶς ἀνάλωσεν, ἅπερ ἔφαγε. Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι τὰ κατ' οἰκονομίαν τινὰ γινόμενα (92) ὑπὸ τοῦ

D Σωτῆρος οὐκ εἰσὶ κανὼν καὶ ὅρος τῆς φύσεως · οὐδεὶς γὰρ ἕτερος μετὰ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος ἀτειλὰς ἕξει, ἢ βρῶσιν προσήσεται.

Εἶπε — σὺν ὑμῖν. Ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς καὶ ὧν προεῖπε περὶ ἑαυτοῦ, ἵνα κἀντεῦθεν γνῶσιν, ὅτι αὐτός ἐστι. Οὗτοι, φησὶν, εἰσὶν οἱ λόγοι, οὓς

[1] Joan. xx, 24. [2] Marc. xvi, 12. [3] Joan. xvi, 27. Joan. xx, 20.

Variæ lectiones et notæ.

(90) Ἦν pro παρῆν A.
(91) Φάντασμα B.
(92) Γινόμενα B.

ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν· Οὗτοι ποῖοι;

Ὅτι — Ἱερουσαλήμ. Ἀρξάμενον, τὸ κηρυχθῆναι, δηλονότι.

Ὑμεῖς — τούτων. Τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ὅλης οἰκονομίας μου.

Καὶ — ὑμᾶς. Ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ λέγει, τὴν ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπηγγείλατο γὰρ ταύτην διὰ τοῦ προφήτου Ἰωὴλ, εἰρηκότος. Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, δηλαδὴ τὴν ἀποστολικὴν προηγουμένως.

Ὑμεῖς — ὕψους. Διατριβετε ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀχώριστοι, διὰ τὴν ἔτι ἀσθένειαν καὶ δειλίαν ὑμῶν, ἕως οὗ ἐνδύσησθε, δίκην πανοπλίας, δύναμιν ἐξ ὕψους, τοῦ B οὐρανοῦ, ἢ τῆς θεότητος, διὰ τῆς δηλωθείσης ἐπιφοιτησεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐξήγαγε — Βηθανίαν. Οὐ τότε, ἀλλ' ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρέδραμεν ὁ εὐαγγελιστής.

Καὶ — οὐρανόν. Νεφέλης ὑπολαβούσης αὐτὸν, ὡς ὁ παρὼν εὐαγγελιστὴς ἔγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων.

Καὶ — μεγάλης. Μετὰ χαρᾶς μεγάλης, διὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς εἰρημένης ἐπαγγελίας. Ἐν τῇ δηλωθείσῃ δὲ βίβλῳ γέγραπται· ὅτι ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος. Δῆλον οὖν, ὅτι (93) προσήνωται τῇ Βηθανίᾳ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν.

Καὶ ἦσαν — Θεόν. Ἦσαν διὰ παντὸς ἐν τῷ ἱερῷ, κατὰ τοὺς καιροὺς δηλονότι τῶν συνάξεων, ὅτε εἶναι ἐν αὐτῷ ἐξῆν.

Γένοιτο δὲ καί ἡμᾶς διὰ παντὸς αἰνεῖν καὶ εὐλογεῖν τὸν Θεὸν, καὶ οὕτως εὑρεῖν τέλος τῆς παρούσης ζωῆς ἡδὺ καὶ μακάριον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου.

[5] Joel II, 28. [6] Act. I, 9. [7] Ibid. 12.

nes, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem A vobiscum. Hi, quales ?

Vers. 44. *Quod* — Vers. 47. *Hierosolymis.* In prædicando videlicet.

Vers. 48. *Vos* — *horum.* Passionis ac Resurrectionis, totiusque meæ dispensationis.

Vers. 49. *Et* — *vos.* Patris sui promissum vocat Spiritus sancti in specie ignitarum linquarum descensionem ; nam hanc promisit per prophetam Joel, qui dixit : *Et erit in diebus illis novissimis, ait Dominus omnipotens, effundo de Spiritu meo super omnem carnem* [5] ; præcipue videlicet apostolicam.

Vers. 49. *Vos* — *alto.* Conversamini simul Hierosolymis, non separati propter imbecillitatem, qua adhuc tenemini, et timorem vestrum, quoad usque B induamini, in modum armaturæ, virtute ex alto cœlo, vel alta divinitate (*cc*) per prædictam spiritus sancti descensionem.

Vers. 50. *Eduxit* — *Bethaniam.* Non tunc, sed quadragesimo die post resurrectionem ; nam, quæ interim facta sunt, prætermittit evangelista.

Vers. 50. *Et* — Vers. 51. *cœlum.* Suscipiente illum nube, veluti scripsit præsens evangelista libro apostolicarum Actionum [6].

Vers. 52. *Et* — *magno.* Cum gaudio magno propter illius resurrectionem, et propter spem dictæ promissionis. In dicto autem libro scriptum est, quod regressi sunt Hierosolyma a monte qui vocatur Olivarum [7]. Manifestandum ergo est quod Bethaniæ unitus C sit mons Olivarum.

Vers. 53. *Erantque* — *Deum.* Temporibus videlicet, quibus congregari solent : erant semper in templo, quando in eo esse licebat.

Utinam autem et nos Deum semper laudemus ac benedicamus, et ita finem præsentis vitæ jucundum ac beatum inveniamus per Jesum Christum Dominum nostrum. Amen.

Finis Evangelii secundum Lucam.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Προσήλωται A, inepte.

(*cc*) *Cœlo — divinitate.* Ac si legerit ἐξ ὑψηλοῦ καὶ ὑψηλῆς θεότητος. Redde, *cœli aut divinitatis.*

ANONYMI

INTERPRETATIO (94) DUARUM ODARUM EVANGELII LUCÆ

Ex codice Bibl. SS. Synodi Mosquensis num. CCCXLIV.

—

ᾨΔΗ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΕΝ ΤΩ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΩ.

Ἐπίγραμμα.

Τίκτεις, Μαριὰμ, τὸν θεάνθρωπον Λόγον,

(94) Diversa paululum seu copiosior interpretatio Euthymii Zigabeni nomine, legitur Latine in Bibliotheca maxima Patrum Lugd. vol. XIX, p. 473 ; 474.

Καὶ μακαρισμῶν ἄλλον ὠδίνεις (95) λόγον,
Τὸν μέν, δι' αὐτῆς τῆς πνοῆς τῆς ἐνθέου,
Τὸν δέ, πρὸ αὐτῆς τῆς πνοῆς τῶν ἐγκάτων.

Μεγαλύνει (1) ἡ ψυχη μου τὸν Κύριον, Καὶ ἠγαλλίασε (2) τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου· Ὅτι ἐπέβλεψεν (3) ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Ἰδοὺ (4) γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαὶ, Ὅτι (5) ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ Δυνατὸς, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἔλεος (6) αὐτοῦ, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Ἐποίησε (7) κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ· διεσκόρπισεν (8) ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν. Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς. Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. Ἀντελάβετο (9) Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι (10) ἐλέους, Καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος.

ΣΧΟΛΙΑ.

(1) Τουτέστιν, εὐφημεῖ καὶ δοξάζει.

(2) Ἐχάρη, φησιν, ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σώσαντι με ἀπὸ πάσης παγίδος τοῦ διαβόλου.

(3) Αὕτη ἡ αἰτία τῆς εὐχαριστίας. Ταπείνωσιν δέ φησιν, τὴν εὐτέλειαν.

(4) Αἱ τῶν πιστευσάντων δηλαδή.

(5) Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἐμὲ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ θαύματα ὁ Δυνατὸς ποιεῖν ταῦτα.

(6) Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀεί ἐστιν ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

(7) Καταλέγει τὰς θείας δυνάμεις, καί φησιν, Ἐποίησε νίκος ἀνέλπιστον ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.

(8) Τοὺς ὑπερηφάνους τῇ διανοίᾳ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ἤγουν τοὺς ὑπεραιρομένους ἐν ἑαυτοῖς, τοὺς, οἰηματίας.

(9) Ἐπεσκέψατο τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαόν, τὸν δοῦλον αὐτοῦ, τὸν νέον δηλαδή, τὸν ἐπεγνωκότα δεσπότην αὐτόν.

(10) Ἀντελάβετο δὲ, καὶ ἐπεσκέψατο ἐν τῷ μνησθῆναι ἐλέους εἰς τὸν αἰῶνα, ἤγουν ἐλέους αἰωνίου, καθὼς ἐλάλησεν, εἴτουν ἐπηγγείλατο πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ἀπὸ κοινου πάλιν, καθὼς ἐλάλησε τῷ Ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ. Ἔλεος δὲ εἰς αἰῶνα, ἡ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀνθρώπων γε γενημένη.

—

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ ΖΑΧΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΕΝ ΤΩ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΩ.

Ἐπίγραμμα.

Τῆς ἀγγελικῆς ἀστραπῆς δεδειγμένης,
Τὸν ψαλμὸν ἐβρόντησεν ὁ Ζαχαρίας,
Ὅπως τὸ σῶμα τῆς πανάγνου Παρθένου
Τὸν μαργαρίτην ὀστρακώσῃ τὸν μέγαν.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο (11) καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ ἤγειρε (12) κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. Σωτηρίαν (13) ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς. Ποιῆσαι (14) ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ, Ὅρκον (15) ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ, Ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Καὶ

ΣΧΟΛΙΑ

(11) Διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐπεσκέψατο καὶ ἐλυτρώσατο τῆς τῶν δαιμόνων τυραννίδος ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τὸν λαὸν αὐτοῦ.

(12) Καὶ ἀνέστησεν ἡμῖν, τῷ λαῷ αὐτοῦ, βασιλείαν καὶ δύναμιν σωτήριον ἐν τῷ οἴκῳ, ἤγουν ἐκ τοῦ οἴκου, τουτέστι τοῦ γένους Δαυὶδ, τοῦ δούλου αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ὡς ἐπηγγείλατο διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἐκπαλαι προφητῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγείλατο ἀναστήσειν βασιλέα δυνατὸν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ, Σωτῆρα τοῦ Ἰσραὴλ, ὃς ἐστιν Ἰησοῦς ὃν αὐτὸς Θεὸς Λόγος προσείληφε καὶ ἥνωσεν ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν.

(13) Ἤγειρε δὲ τὸ κέρας τοῦτο, τὴν βασιλείαν δηλαδὴ καὶ δύναμιν τὴν σωτήριον, ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ λύτρωσιν καὶ ἐκ τῆς ἐξουσίας καὶ τυραννίδος τῶν μισούντων δαιμόνων.

(14) Ἐν τῷ ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἤγουν ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς πατέρας ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς εἰρημένης σωτηρίας ἡμῶν· καὶ δι' ἐκείνους μνησθῆναι ταύτης, ἵνα καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς ἐκ τῆς τοῦ ᾅδου ἐλευθερώσῃ φρουρᾶς. Διαθήκην δὲ τὴν ἐπαγγελίαν φησί· μνήμην δὲ αὐτῆς τὴν περάτωσιν.

(15) Ἐν τῷ μνησθῆναι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, κατὰ τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσε, τουτέστι κατὰ τὴν βεβαίωσιν ἣν ἐβεβαίωσε πρὸς Ἀβραάμ. Τίνος πράγματος βεβαίωσιν; Τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως λατρεύειν ἡμᾶς αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ὑπερβατῶς γὰρ ἐσχημάτισται. Εἶτα τὸ ἐν μέσῳ ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, ἤγουν μὴ φοβεῖσθαι τὸ κατακριμα τοῦ προπάτορος Ἀδάμ, διὰ τὸ λελυτρῶσθαι ἡμᾶς τὸν εἰσαγαγόντος αὐτὸ εἰς τὸν κόσμον διαβόλου, καὶ τῆς καταδυναστείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προβεβλημένου τούτου τὸ δικαίωμα. Ὁσιότητα μὲν οὖν λέγει, τὴν εὐσέβειαν· δικαιοσύνην δὲ, τὴν τελειότητα τῶν ἄλλων ἀρετῶν.

(95) Intelligit hæc ipsa quæ subjiciuntur : Μεγαλύνει, κ. τ. λ.

(*) Ab οἴημα, ut τραυματίας, στιγματίας et similia. Suidas, οἰηματίας Ἐπηρμένος.

σῦ, παιδίον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ · προπορεύσῃ (16) γὰρ πρὸ προσώπου Κύριου, ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, Τοῦ δοῦναι (17) γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει (18) ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Διὰ σπλάγχνα (19) ἐλεους Θεοῦ ἡμῶν (20), ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, τοῦ κατευθῦναι (21) τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

ΣΧΟΛΙΑ.

(16) Μεταβαίνει τῇ προφητείᾳ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα τὸν Ἰωάννην. Κύριον δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν ὀνομάζει. Τὸ δὲ ἑτοιμάσαι τὸν Ἰωάννην τὰς ὁδοὺς τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὑγιᾶσαι ἐστι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν αὐτοῦ, δι' ἧς εἰσέρχεται ὁ Κύριος εἰς τὰς ἀνθρώπων ψυχὰς καὶ ἐνοικεῖ ταύταις καὶ ἐμπεριπατεῖ.

(17) Ἑρμηνεύει τὴν ἑτοιμασίαν τῶν τοῦ Κυρίου ὁδῶν, καί φησιν ὥστε διὰ του κηρύγματος αὐτοῦ γνῶσιν ἐνθεῖναι τῷ κατὰ δημιουργίαν λαῷ τοῦ Χριστοῦ τῆς δι' αὐτοῦ δὴ τοῦ Χριστοῦ σωτηρίας τῷ κόσμῳ παντί.

(18) Σωτηρίας, τῆς ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἤγουν τῆς γινομένης ἐν τῷ ἀφεθῆναι καὶ λυθῆναι τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.

(19) Ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν, τῇ διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἤτοι τῇ διδομένῃ διὰ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ, καὶ οὐ διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων.

(20) Ἐν οἷς σπλάγχνοις, ἤγουν δι' ἃ σπλάγχνα ἐλέους, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, εἴτουν ἐπεφοίτησεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ἀνατολὴ τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἐξ ὕψους τῆς θεότητος, τουτέστιν, ὁ νοητὸς ἥλιος ἀνατείλας, ὅ ἐστι φανερωθεὶς τοῖς ἐν γῇ. Τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύων φησὶν, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς εἰς τὸ ἐπιφᾶναι, τουτέστιν, ἐπιλάμψαι τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς ἐν σκότει τῆς πλάνης μένουσι καὶ τῇ σκιᾷ τοῦ θανάτου, ἤτοι τῇ ἁμαρτίᾳ, σκιᾷ μὲν, ἤγουν νυκτὶ λεγομένῃ, ὡς ἀπουσίᾳ τοῦ φωτὸς τῶν τοῦ Κυρίου ἐντολῶν· θανάτου δὲ νυκτὶ, διὰ τὸ ἐπάγειν αὐτὴν θάνατον ψυχικόν, ὅς ἐστιν ὁ χωρισμὸς τοῦ Θεοῦ, τῆς ζωῆς τῆς ἀληθινῆς.

(21) Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἵνα ἐπιφανῇ, φησὶν, ὥστε ἐγεῖραι τοὺς ἀκινήτως ἐμμένοντας τῇ ἀπιστίᾳ καὶ ἁμαρτίᾳ, δι' ὧν ἡ διάστασις καὶ ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ ἔχθρα μετὰ Θεοῦ. Καὶ κατευοδῶσαι τὰς πορείας τῆς πολιτείας ἡμῶν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς κατὰ Θεὸν εἰρήνης, τουτέστιν εἰς εὐσέβειαν καὶ ἀρετήν. Αὗται γὰρ ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς συνέλευσιν καὶ ἕνωσιν καὶ φιλίωσιν μετὰ Θεοῦ. ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ, λέγω, καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(*) Hic videtur excidisse γεγενημένης, aut simile quid.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α'. Περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου. (Cap. II, vers 1.)
β'. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱερου. (II, 13.)
γ'. Περὶ Νικοδήμου. (III, 1.)
δ'. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ. (III, 25.)
ε'. Περὶ τῆς Σαμαρείτιδος. (IV, 5).
ς'. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ. (IV, 46.) Μθ. ζ.
ζ'. Περὶ τοῦ τριακονταοκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. (V, 5.) Μθ. ιγ'. Μρ. ε'. Λου. ιγ'.
η'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 5.) Μθ, κς'. Μρ. ις'. Λου. κη'.
θ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. (VI, 16.) Μθ. κξ'. Μρ. ιζ'.
ι'. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. (IX, 1.)
ια'. Περὶ τοῦ Λαζάρου. (XI, 1.)
ιβ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ. (XII, 3.) Μθ. ξβ'. Μρ. μδ'. Λου. κα'.

EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

CAPITA EVANGELII JOANNIS.

1. *De nuptiis in Cana.*
2. *De ejectis e templo.*
3. *De Nicodemo.*
4. *Quæstio de purificatione.*
5. *De muliere Samaritana.*
6. *De regio.*
7. *De eo qui triginta et octo annos morbo tenebatur.*
8. *De quinque panibus et duobus piscibus.*
9. *De ambulatione in mari.*
10. *De cæco a nativitate.*
11. *De Lazaro.*
12. *De muliere quæ unxit Dominum unguento.*

ιγ'. Περὶ ὧν εἶπεν Ἰούδας (XII, 4).
ιδ'. Περὶ τοῦ ὄνου (XII, 14). Μθ. μέ' Μρ. λβ'. Λου. ξη'.
ιε'. Περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλήνων (XII, 20).

A

ις'. Περὶ τοῦ νιπτῆρος. (XIII, 3.)
ιζ'. Περὶ τοῦ Παρακλήτου. (XV, 26.)
ιη'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος (XIX, 38.) Μθ. ξη'. Μρ. μη'. Λου. πβ'.

13. *De verbis Judæ.*
14. *De asello.*
15. *De Græcis qui accesserunt.*
16. *De lotione pedum.*
17. *De Paracleto.*
18. *De petitione corporis Domini.*

=

INTERPRETATIO EVANGELII JOANNIS.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Quis certe fuerit Joannes evangelista a prioribus evangelistis didicimus, puta quod frater Jacobi, filius Zebedæi, a vico Bethsaida regionis Galilææ, arte piscator [1]. Neque autem prius, neque postea litteras didicit, sed penitus idiota erat : attamen talem eum novimus, qualem esse decebat illum, qui a Christo edoctus esset. Siquidem cum in cœna super pectus Domini recubuisset, talem hausit scientiam, qualem alius nemo sortitus est. Et vere de cœlo tonuit, et de penetralibus Spiritus exclamavit : non tanquam alte vociferans, sed quasi de rebus altis clamans : et linguam cum spiritu movens.

Hic igitur cum in tria aliorum Evangelia, quæ sibi a quibusdam fidelibus allata erant, incidisset, vidissetque hos tres in eo maxime sermone versatos, qui de Salvatoris erat humanitate, cæterum dogmata, quæ de divinitate ejus erant, prætermisisse, ipsa quidem evangelia admiratus est ac laudavit, et vera eos dixisse ac fine digna testatus est. Ipse autem motus a Christo ad præsens opus accessit, et quædam narrat, quæ etiam ab aliis scripta erant, ne videatur Evangelium suum ab aliorum Evangeliis separasse : præcipua tamen illi cura fuit, quæ ab aliis relicta erant, addere, ac de divina Salvatoris gratia plura ponere, sicut necessarium esse ob insurgentes hæreses judicavit (*a*).

Alii siquidem ob auditorum imbecillitatem illa prætermiserant, nondum confirmata prædicatione : hic autem crescente jam fide, ac fidelibus intellectu capacioribus, de hac definivit, additis etiam quibusdam capitibus, quæ antea silentio fuerant præterita.

Præsens autem Evangelium multis annis post capta Hierosolyma conscripsit.

Cap. I. Vers. 1. *In principio erat Verbum.* Nomen ἀρχὴ plura significat ; hic autem proprie significat

B

Τίς μὲν ἦν Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς (1) ἐμάθομεν ἀπὸ τῶν προλαβόντων εὐαγγελίστων, ὅτι ἀδελφὸς Ἰακώβου, υἱὸς Ζεβεδαίου, κώμης Βηθσαϊδᾶ, χώρας Γαλιλαίας, τὴν τέχνην ἁλιεύς. Οὔτε δὲ πρότερον, οὔτε μὴν ὕστερον γράμματα μεμάθηκεν, ἀλλὰ παντελῶς ἰδιώτης ἦν. Πλὴν ὁ τοιοῦτος ἔσωμεν ὁποῖος γέγονε μαθητευθεὶς τῷ Χριστῷ. Ἀναπεσὼν γὰρ ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος τῆς Σορίας εἵλκυσε γνῶσιν, οἵαν οὐδεὶς ἕτερος ἐκληρώσατο. Καὶ ὄντως ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀνέκραγεν ἐκ τῶν ταμείων τοῦ Πνεύματος, οὐχ ὡς μέγα βοῶν, ἀλλ' ὡς περὶ μεγάλων βοῶν, καὶ κινῶν τὴν γλῶτταν μετὰ τοῦ πνεύματος.

C

Οὗτος οὖν, ἐντυχὼν τοῖς τῶν ἄλλων Εὐαγγελίοις, προσενεχθεῖσιν αὐτῷ παρά τινων πιστῶν, καὶ ἰδών, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μᾶλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἔμελλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα · ἐκεῖνα μὲν τὰ Εὐαγγέλια καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐπῄνεσε, καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἀληθειαν καὶ ἀξιοπιστίαν προσεμαρτύρησεν · αὐτὸς δὲ, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὸ παρὸν σύγγραμμα, καὶ διηγεῖται μὲν καί τινα τῶν τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντων, ἵνα μὴ ἀπερρήγμένον δοκῇ τῶν Εὐαγγελίων ἐκείνων τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον · μᾶλιστα δὲ φροντίζει τῶν παραλελειμμένων ἐκείνοις, καὶ πλὴν τῶν ἄλλων τῆς θεολογικῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας, ὡς ἀναγκαιοτάτης διὰ τὰς μελλούσας αἱρέσεις.

D

Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ταύτην παρῆκαν διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀσθένειαν, οὔπω τοῦ κηρύγματος μᾶζωθέντος· οὗτος δὲ, τῆς πίστεως αὐξηθείσης ἤδη, καὶ τῶν πιστῶν συνετωτέρων γενομένων, ἐνέταξεν αὐτὴν, προσθεὶς καὶ ἕτερα κεφάλαια παρασιωπηθέντα τοῖς πρὸ αὐτοῦ.

Συνεγράψατο δὲ τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἱεροσολύμων πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα πολυσήμαντόν ἐστιν · ἰστρόπως δὲ νῦν σημαίνει τὸ

[1] Act. IV, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. A

(*a*) *Præcipua — judicavit.* Hæc suo arbitrio mutavit interpres. Poterat ad verbum exprimere. Sed *de divina Salvatoris gratia* falsa sunt. Redde : *Maxime vero curat ea quæ ab illis sunt prætermissa magisque quam reliqui (curat) doctrinam de divina Servatoris natura, ut maxime necessarium, propter futuras hæreses.* Θεολογικὴ διδασκαλία, *theologica doctrina*, est doctrina de Christo, ut Deo.

ύτῃ δὲ τῇ ἀρχῇ συζευχθὲν τὸ ἦν ἀνενόητον
ταντελῶς ἐποίησεν. Ὅπου γὰρ ἀναγάγῃς σου τὸν
ροαπαντᾷ τὸ ἦν, καὶ πανταχοῦ προτρέχον, οὐκ
τὴν ἔννοιαν εὑρεῖν τινα στάσιν. Καὶ ἐπὶ μὲν
ιστῶν τὸ ἦν τὸν παρεληλυθότα χρόνον δηλοῖ·
τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὸ ἀεὶ καὶ τοῦτο σημαίνει.
ὶ μὲν τῆς νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς κτίσεως ἐπ'
; ἐνδέχεται ῥηθῆναι τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν· πάντα
τερον ἐγένοντο· ἐπὶ μόνης δὲ τῆς μακαρίας Τριά-
άζει τοῦτο· μόνη γὰρ ἐστὶν ἀγένητος (2) εἶτουν
ος.

ίως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Λόγου, πολυσή-
ἐστιν· ἰδιοτρόπως δὲ νῦν σημαίνει τὸν Υἱὸν
ὺ. Λέγεται γὰρ Λόγος, ὡς ὁ Θεολόγος λέγει
ιος, ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς πρὸς
) λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθές τῆς γεννήσεως,
εἰ τὸ συναφὲς καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν. Πάντα γὰρ,
ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός, ἀνήγγειλα

κ δ' ἂν εἴποι τις ὅτι καὶ ὡς ὅρος πρὸς τὸ ὁριζό-
ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος. Ὁ γὰρ νενοηκὼς,
ὸν Υἱὸν (τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ ἑωρακώς) νενόηκε
τέρα. Καὶ σύ τομος ἀπόδειξις καὶ ῥᾳδία τῆς τοῦ
φύσεως, ὁ Υἱός. Γέννημα γὰρ ἅπαν, τοῦ γεγεννη-
ιωπῶν λόγος.

ν δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος,
ὅτι ἀεὶ (4) ἦν, καὶ οὐκ ἦν τις χρόνος ἢ αἰὼν ὅτε
οὗτος. Αὐτὸς γὰρ ἐστι ποιητὴς καὶ τῶν χρόνων,
αἰώνων.

δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐν αρχῇ ην ὁ Υἱός; Ἵνα μὴ
ις παρεμπέσῃ (5) χρονικῆς τε καὶ ἐμπαθοῦς
ως. Διὰ τοῦτο γὰρ Λόγον αὐτὸν ὀνομάσας, καὶ
; ἐντεῦθεν τὸ ἄχρονόν τε καὶ ἀπαθὲς τῆς ὑπερ-
εννήσεως αὐτοῦ, καὶ προανελὼν τὰς ἀπρεπεῖς περὶ
πολήψεις, λοιπὸν προῒὼν καὶ Υἱὸν αὐτὸν ἀνυ-
ος καλεῖ. Βουλόμενος δὲ δεῖξαι, αὐτὸν μὴ μόνον
ἤγουν ἀΐδιον, ἀλλὰ καὶ ἀχώριστον τοῦ Πατρὸς
ΐδιον, φησί.

ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι
πῳ, οὐ περιέχεται γὰρ τόπῳ ὁ ἀπερίγραπτος·
ι ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίων εὐθὺς
ις τῶν προσώπων ἐπινοηθείη· ἀλλ' ὅτι πρὸς
ν, ἤγουν, παρὰ τῷ Πατρὶ, ἵνα τε παραστήσῃ
ον τῶν ὑποστάσεων, καὶ ὅτι ἀχώριστοι Πατὴρ
; · δῆλον δὲ πάντως ὅτι καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον·
ᾗ γὰρ (6) ἦν ἡ Τριὰς. καὶ ὁμοῦ ἦν ἡ

idem quod *semper*. Huic vero ἀρχῇ conjuncta dictio ἦν *erat*, ipsum omnino reddidit incognitum. Quo enim reduces mente tua illud *erat*, quod (*b*) ante omnia et ubique præcurrens, non sinit cogitationem tuam invenire terminum. Et in creaturis quidem, *erat*, præteritum tempus manifestat. In Triade vero increata, hæc etiam significat dictio *semper*. Et in intellectuali sane ac sensibili creatura, de nullo suscipi potest, ut dictum sit, Semper erat siquidem omnia postmodum facta sunt; sed id soli beatæ Trinitati aptatur, nam sola ipsa infecta est sive increata.

Similiter quoque nomen Λόγος *verbum*, multa significat. Nunc autem proprie significat Dei Filium. Dicitur namque Verbum, prout dicit Gregorius Theologus, quod ad Patrem ita se habeat, sicut verbum ad mentem : non tantum ob generationem quæ omni affectu caret humano, verum etiam propter connexionem et manifestationem. *Omnia* inquit, *quæ audivi a Patre meo nota feci vobis* [a].

Poterit quoque dicere quispiam, quod etiam sit quasi definitio ad suum definitum : nam et hoc significat dictio λόγος. *Qui enim vidit Filium*, inquit, *vidit et Patrem* [b], hoc est, intellexit, ut sit ipse Filius tanquam brevis ac facilis finitio naturæ Patris. Omne enim quod genitum est, ejus, qui genuit, tacens verbum est.

Cum autem dixerit evangelista : *In principio erat Verbum*, demonstravit quod semper erat, nec erat tempus aliquod aut sæculum, quo ipsum non erat; ipse enim effector est temporum ac sæculorum.

Quare autem non dixit : In principio erat Filius ? Ne qua irrepat suspicio carnalis aut temporalis generationis. Ob id siquidem cum ipsum nominasset Verbum, atque hinc omni tempore, omnique affectu generationem ipsius supernaturalem carere docuisset, abjectis quoque cæteris indecentibus circa eam suspicionibus, postmodum in sequentibus ipsum etiam libere Filium dicit. Volens quoque ostendere non modo ipsum semper fuisse sive æternum, sed etiam inseparabilem ac coæternum Patri, ait :

Vers. 1. *Et Verbum erat apud Deum*. Non dixit, quod erat in loco : non enim in loco continetur, qui circumscribi non potest : neque quod in Deo, ne statim in primordiis, personarum confusionem quis imaginetur, sed quod apud Deum sive apud Patrem, ut et quod proprium est personarum appareat, quodque inseparabiles sint Pater et Filius : et omnino manifestum est, quod etiam Spiritus sanctus : siquidem in principio erat Trinitas, simulque erat trinitas.

n. xv, 15. [a] Joan. xiv, 9.

Variæ lectiones et notæ.

γέννητος A.
οῦν ὁ λόγος A. Vide Gregor. Naz., p. 218,
(4) Ἐν ἀρχῇ, pro ἀεί A.
(5) Παραπέσῃ A.
(6) Γάρ omittit A.

'rat — quod. Quod delendum. Obscuram enim reddit orationem. In Græco est *Istud erat.*

Vers. 1. *Et Deus erat Verbum.* Cum Verbi nomine usus fuisset ad docendum in superna generatione intemporalitatem, affectuumque carentiam curat deinceps ac tollit damnum quod ad hoc nomen subrepit: puta ne quis blasphemet, putans tale verbum esse quale nostrum est, sive internum sive id quod proferimus; neque enim tale est, sed substantiale, ejusdem cum Patre naturæ ac dignitatis.

Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Χρησάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ Λόγου πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἀχρόνου καὶ ἀπαθοῦς τῆς ὑπερφυοῦς γεννήσεως, λοιπὸν θεραπεύει τὴν ὑφέρπουσαν τῷ ὀνόματι βλάβην, ἵνα μὴ βλασφημήσῃ τις, [οἰόμενος (7) ὅτι λόγος ἐστὶν] οἷος ὁ ἡμέτερος, ἐνδιάθετος ἢ προφορικός· οὐ γὰρ ἔστι τοιοῦτος, ἀλλ' ἐνυπόστατος, τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ φύσεως καὶ ἀξίας.

Vers. 2. *Hoc — Deum.* Cum dixisset quod semper erat, quodque a Patre inseparabile, et quod Deus erat: brevi mirandoque modo, theologiam quam de hoc exposuit, in summam redigit :compendium divinæ de eo cognitionis nobis præbens.

Οὗτος — Θεόν. Εἰπὼν ὅτι ἀεὶ ἦν, καὶ ὅτι ἀχώριστος τοῦ Πατρὸς ἦν, καὶ ὅτι Θεὸς ἦν, ἀνεκεφαλαιώσατο συντόμως ὁμοῦ καὶ θαυμασίως, ἣν ἔξέθετο περὶ τούτου θεολογίαν (8), σύνοψιν ἡμῖν θεολογίας περὶ τοῦ Υἱοῦ παρασχόμενος.

Dicentibus autem. quod omnis filius patre posterior est, respondebimus : Cum dicitis, Omnis filius, jam id quod quæritur dissolvistis. Siquidem Dei Filius, non est talis, qualis est omnis filius, sed vere supernaturalis.

Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὅτι Πᾶς υἱὸς ὕστερός ἐστι τοῦ πατρός, ἐροῦμεν ὅτι Πᾶς υἱὸς εἰπόντες, λελύκατε τὸ ζητούμενον. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι τοιοῦτος οἷος πᾶς υἱός, ἀλλ' ὄντως ὑπερφυής.

Præterea contentiose asserentibus eum qui ab aliquo est, necesse omnino esse ut sit posterior eo a quo est, respondendum est, quod etsi hoc dicant solis tamen radius cum ab ipso sit, non est eo posterior : nunquam enim sol sine radio apparuit. Quod si in sensilibus ita est, quidnam dicere quispiam poterit de his quæ majora sunt, quam ut dici possint ? Ex quo autem Deum ipsum esse prædicavit, dat etiam ei divinitatis insigne : dico sane creandi potentiam : *Dii enim*, inquit, *qui cœlum et terram non fecerunt pereant* [4]. Id autem, ne putetur Patre minor esse.

Ἔτι δὲ πρὸς τοὺς φιλονεικοῦντας, ὅτι Τὸ ἔκ τινος ἀνάγκη πάντως εἶναι ὕστερον τοῦ ἐξ οὗ ἐστιν, ἀπολογητέον ὅτι Καὶ μὴν τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου, ἐξ αὐτοῦ (9) ὄν, οὐκ ἔστιν ὕστερον αὐτοῦ· οὐδέποτε γὰρ ἥλιος ἔγένη χωρὶς ἀπαυγάσματος. Εἰ δ' ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τοῦτο, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ὑπὲρ (10) λόγον; Ἐπεὶ δὲ Θεὸν αὐτὸν ἀνεκήρυξε (11), δέδωσιν αὐτῷ καὶ τὸ γνώρισμα τῆς θεότητος, λέγω δὴ τὸ δημιουργικόν· Θεοὶ γάρ, φησὶν, οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· ἵνα μὴ νομισθείη τοῦ Πατρὸς ἐλάττων.

Vers. 3. *Omnia — factum est.* Cum omnia per ipsum facta dixisset : ne putaretur id de sensibilibus tantum dixisse, subdidit: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*, hoc est, nihil eorum quæ facta sunt, sive sensibile sit, sive intelligibile. Excluditur autem Spiritus sanctus : neque enim factus est, ut inter alia comprehendatur, sed infectus aut increatus, sicut et Filius et Pater. Sola namque divina Trinitas infecta sive increata est.

Πάντα — γέγονεν. Εἰρηκὼς ὅτι Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἵνα μὴ δοξῃ περὶ μόνων λέγειν τῶν αἰσθητῶν, ἐπήγαγεν ὅτι Καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονε, τουτέστιν οὐδὲν τῶν γενομένων, κἂν αἰσθητὸν εἴη, κἂν νοητόν. Ὑπεξῄρηται δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο γὰρ οὐ γέγονεν ἵνα καὶ συμπαραληφθείη, ἀλλ' ἀγένητόν (12) ἐστιν, εἴτουν ἄκτιστον, ὥσπερ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ. Μόνη γὰρ ἡ θεία Τριὰς (13) ἀγένητος, ἤγουν ἄκτιστος.

Cum autem demonstraverit Filium creatorem omnis visibilis atque invisibilis creaturæ, non exclusit Patrem a creandi dignitate, sed docuit tantum Filium esse creatorem sicut et Patrem ; id enim tribus commune est, cum sit Divinitatis insigne, ut prædictum est,

Ἀποδείξας δὲ τὸν Υἱὸν δημιουργὸν πάσης ὁρατικῆς (14) καὶ ἀοράτου κτίσεως, οὐκ ἐξέβαλε τὸν Πατέρα τοῦ δημιουργικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ μόνον ἐδίδαξεν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς δημιουργός ἐστιν, ὥσπερ ὁ Πατήρ· κοινὸν γὰρ τοῦτο τῶν τριῶν, ἐπεὶ τοῦτό γνώρισμά ἐστι θεότητος, ὡς προείρηται.

Ideo quoque in divina Scriptura creandi potentia quandoque de Patre dicitur, quandoque de Filio, interdum vero de Spiritu sancto, tanquam videlicet Patre volente, Filio autem operante, Spi-

Διὸ καὶ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ ποτὲ μὲν τὸ δημιουργικὸν ἐπὶ [τοῦ Πατρὸς (15) λέγεται, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ δὲ ἐπὶ] τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οἷα τοῦ μὲν Πατρὸς εὐδοκοῦντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐνερ-

[4] Jerem. x, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Loco horum quatuor vocabulorum spatium vacuum est in cod. A. Ante ὁ ἡμέτερος autem, legitur οἷος. Et οἷος quidem recepi.

(8) Θεολογία, cum spatio vacuo duarum litterarum. A.

(9) Ἦν, pro ὅν A.

(10) Τὸν addit B.

(11) Ἐκήρυξε A.

(12) Ἀγέννητον A.

(13) Ἀγέννητος A.

(14) Corrigendum ὁρατῆς.

(15) Inclusa omittit A.

ος, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος συνεργοῦντος. Φησὶ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ ὅτι, Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι.

Ληροι δὲ (16), τὸ Δι' αὐτοῦ, πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ Υἱοῦ νενοήκασιν, οὐ δημιουργίας, ἀλλ' ὑπουργίας (17) ἐμφαντικὸν τοῦτο φήσαντες εἶναι. Ἔδειξαν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀδιαφόρως τάττεται. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Πιστὸς ὁ Θεὸς δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ἵνα μηδεὶς ἀπιστήσῃ, πῶς τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησίν·

Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Δι' ἧς οὐ μόνον αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλὰ καὶ συντηρεῖ εἰς τὸ διαμένειν. Ὅπερ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ νοηθήσεται, ὅτι Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ὅτι ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, μηδὲν σύνθετον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλὰ πηγὴν ζωῆς· καὶ γὰρ καὶ ὅλον αὐτὸν ζωὴν ὀνομάζει, λέγων· Ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἀλλαχοῦ φησι φανερῶς αὐτὸς ὁ Χριστός· Ἐγώ εἰμι ἡ

πνευματομάχοι (18) δὲ μετὰ τὸ, Καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, στίζουσι τελείαν· εἶτα τὸ οὕτως ἀναγινώσκουσιν· Ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωή ἐστιν· ἵνα γενητὸν (19) δείξωσι τὸ Πνεῦμα τὸ περὶ τούτου γὰρ φασι λέγειν τὸ τοιοῦτον

γχονται δὲ ταχέως, πρῶτον μὲν ὅτι τὸ Ὃ ν, ἀπολύτως κείμενον, πᾶν ὃ γέγονε δηλοῖ· δὲ ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη καὶ φῶς εὑρίσκεται· γὰρ ὅτι Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώεἶτα μετὰ μικρὸν, περὶ τοῦ Ἰωάννου λέγων, Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ οὗ φωτός. Δῆλον δὲ ὅτι ὁ Ἰωάννης οὐ περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ μεμαρτύρηκεν, ρόντες εὑρήσομεν.

ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἦν τὸ φῶς νθρώπων, ὡς φωτίζων τὸν νοῦν αὐτῶν, καὶ ν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι δὲ τὸν Υἱὸν ὠνόμασε καὶ φῶς, αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀλφησιν· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· Ὥστε ὸς λέγεται καὶ ζωὴ καὶ φῶς· ζωὴ μέν, ὡς νῶν καὶ συνέχων τὰ πάντα, φῶς δέ, ὡς κατα καὶ φαιδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν τῶν ἀνθρώπων τῶν ένων αὐτόν.

ς δὲ καὶ (20) ζωὴν καὶ φῶς εἶπον τὸ κήρυγμα

A ritu sancto vero cooperante. Dicit siquidem capite etiam septimo, *Pater meus ad hoc usque temporis operatur, et ego operor* [5].

Quidam vero deliri partem illam. *Per ipsum* im, Filii minorationem intellexerunt, dicentes id non creationis, sed subministrationis esse significativum. Nec viderunt quod id de Patre quoque usurpatur. Ait enim Apostolus : *Fidelis Deus perquem vocati estis in societatem Filii ejus*[6]. Ne quis autem incredulus sit, ambigens quomodo hæc et similia per ipsum facta sint, dicit :

Vers. 4. *In ipso vita erat.* Qua non solum hæproduxit, verum etiam conservat, ut in esse permaneant. Nam quod de Patre dictum est, de ipso quoque dici potest : *In ipso vivimus, movemur et* B *sumus* [7]. Cum autem audieris quod in ipso vita erat, ne compositum eum suspicerisi, sed vitæ fontem ; nam protinus etiam totum ipsum vitam nominat, dicens : *Et vita erat lux hominum.* Alibi quoque dicit ipse Christus, *Ego sum vita* [8].

Qui autem Spiritui sancto resistunt, ejusque naturam diminuunt, post id quod dicitur, *Sine ipso factum est nihil*, distinctionem statuunt ; deinde quod sequitur simul legunt : *Quod factum est, in ipso vita erat*, ut Spiritum sanctum factum esse demonstrent ; nam de ipso loqui dicunt hujusmodi verbum.

C Facile autem refelluntur. Primum quia pars illa, *Quod factum est*, indisjuncte posita, omne quod factum est indicat. Deinde quia etiam vita dicitur esse lux ; subdit enim quod *vita erat lux hominum ;* post paululum autem de Joanne loquens ait: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de luce.* Manifsetum est autem quod Joannes non de Spiritu sancto, sed de Filio tulit testimonium, sicut in sequentibus inveniemus.

Vers. 4. *Et — hominum.* Etiam ipse Filius erat lux hominum, utpote mentem ipsorum illuminans, et ab errore deducens ad veritatem. Quod autem ipsum Filium lucem nominavit, ipse quoque Filius D alibi dicit : *Euo sum lux mgndi* [9]. Dicitur itaque et lux et vita : vita quidem tanquam vivificans ac continens universa ; lux vero, quasi illuminans et exhilarans mentem hominum, qui ipsum recipiunt.

Quidam autem vitam ac lucem dicunt Evange-

[5] Joan. v, 17. [6] I Cor. I, 9. [7] Act. xvii, 28. [8] Joan. xiv, 6. [9] Joan viii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

Λῆροι, de hominibus nugacibus ipsis. Ita p. 251. Diog. Laert, p. 99.

Breviter de hac re monui in mea N. Testa- editione ad Corinth. p. 213, nota 1. Distriunt autem illi præpositiones ita. Ἐκ, Patri ilio : ἐν, Spiritui sancto tribuebant.

Suo jure ita distinxerunt Pneumatomachi. n Origenes, hæreticorum omnium parens, n solum distinxerat, sed ita adeo in *suis* erat codicibus. Vide hominis vesani nugas, si placet, tom. IV, p 20 D, 26 E, 36 B, 64 B, 69 A, 77 B, et 72 A, E, ubi codices istos appellat, et ex iisdem scilicet, vers. 4 laudat : Ἐν αὐτῷ ζωή, ΕΣΤΙ.

(19) Quilibet, ut arbitror, istorum veterum Pneumatomachorum stultitiam miratur : nos autem recentiorum Hyopneumatomachorum insanias admiramur et chartis, ut vocant, œcumenicis (*allgemeinen*) vulgamus et laudamus.

(20) Καὶ abest A.

licam prædicationem, quam hominibus adduxit, utpote causam vitæ spiritualis ac cognitionis lucis.

Vers. 5. *Et lux — comprehenderunt.* Lucem quidem vocat prædicationem, propter dictam causam, et propter veritatem : tenebras vero errorem, propter falsitatem. Dicit ergo : Prædicatio in errore lucet, et error eam non comprehendit.

Gregorius autem Theologus dictum verbum aliter intelligit, sermone quem facit in sancta lumina. Verum potest et hanc et illam recipere interpretationem.

Cum ergo hactenus evangelista de Filii divinitate asseruerit, consequenter hinc Evangelium aggreditur.

Vers. 6. *Fuit — Joannes.* Lucas autem scripsit : *Factum est verbum Dei super Joannem Zachariæ filium in deserto*[10].

Vers. 7. *Hic — luce.* Lux intelligitur hoc in loco Christus propter causam prius redditam. Perhibuit autem Joannes testimonium de divinitate ipsius, sicut in sequentibus patebit. Cum autem Christus hujus testimonio non egeret, subjungitur etiam causa testimonii. Addit enim :

Vers. 7. *Ut — illum.* Quemadmodum enim carne vestitus. est, ne nuda divinitate apposita omnes perderet : ita quoque testimonio usus est, ut Judæi cognati Joannis vocem audientes, per eam crederent facilius in eum de quo testificabatur, omnia siquidem ad hominum salutem disposuit.

Joannes itaque testimonium perhibuit, ut omnes crederent, non omnes tamen crediderunt : fides enim non est coacta, sed voluntaria.

Vers. 8. *Non — luce.* Adhuc missionis causam declarat. Neque enim venit ut luceret : non erat siquidem ipse lux, sed ut testimonium perhiberet de luce. Simul quoque ne putaret quispiam eum qui testimonium ferebat, majorem ac fide digniorem eo de quo ferebatur testimonium, ut plerumque solet accidere. Verum quia recens erat Joannis testimonium, ne similis quædam oriretur suspicio et de eo de quo ferebatur testimonium, ait:

Vers. 9. *Erat — mundum.* Semper erat, juxta supra positum reconditiorem intellectum : siquidem tanquam Deus semper erat ; tanquam homo vero esse incepit.

Verum si omnem hominem venientem in mundum illuminat, quomodo tot relicti sunt non illuminati? Sane quod ad ipsum attinet, omnes illuminat: qui autem non illuminati manent, a propria hoc patiuntur voluntate ; nam lucis beneficium, quod ad solem attinet, super omnes simpliciter diffunditur.

τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ἐπήγαγε τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αἴτιον καὶ ζωῆς πνευματικῆς καὶ φωτὸς γνώσεως.

Καὶ τὸ φῶς — κατέλαβε. Φῶς μὲν ἐνταῦθα καλεῖ τὸ κήρυγμα διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· σκοτίαν δὲ τὴν πλάνην διὰ τὸ ψεῦδος. Λέγει γοῦν ὅτι Τὸ κήρυγμα ἐν τῇ πλάνῃ λάμπει, καὶ ἡ πλάνη οὐ περιεγένετο αὐτοῦ (21).

Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ἑτέρως τὸ ῥητὸν ἐξελάβετο ἐν τῷ εἰς τὰ ἅγια φῶτα λόγῳ, δυνάμενον καὶ ταύτην κἀκείνην ἐπιδέξασθαι (22) τὴν ἐξήγησιν.

Μέχρι δὲ τούτου διαλεχθεὶς ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἐντεῦθεν λοιπὸν ἄρχεται τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐγένετο — Ἰωάννης. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν· Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Οὗτος — φωτός. Φῶς νῦν ὁ Χριστὸς νοεῖται κατὰ τὴν προαποδεδομένην αἰτίαν. Ἐμαρτύρησε δὲ ὁ Ἰωάννης περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐδεῖτο τῆς τούτου μαρτυρίας ὁ Χριστός, τέθειται καὶ ἡ αἰτία τῆς μαρτυρίας. Ἐπήγαγε γάρ·

Ἵνα — αὐτοῦ. Ὥσπερ γὰρ σάρκα περιεβάλετο, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι προσβαλὼν (23) ἀπολέσῃ πάντας· οὕτω καὶ μάρτυρι ἐχρήσατο, ἵνα, τῆς συγγενοῦς ἀκούοντες οἱ τότε φωνῆς, εὐκολώτερον πιστεύσωσι δι' αὐτῆς εἰς τὸν μαρτυρούμενον. Πάντα γὰρ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ᾠκονομεῖτο.

Ἰωάννης μὲν οὖν ἐμαρτύρησεν, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν· οὐ πάντες δὲ ἐπίστευσαν· οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Οὐκ — φωτός. — Ἔτι σαφηνίζει τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστολῆς, ὅτι ἦλθεν οὐχ ἵνα φωτίσῃ· οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖνος τὸ φῶς· ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· ἅμα δὲ καὶ ἵνα μὴ νομίσῃ τις ὅτι ὁ μαρτυρῶν μείζων καὶ ἀξιοπιστότερος ἦν τοῦ μαρτυρουμένου, ὡς ἐπὶ πολλῶν εἴωθε συμβαίνειν. Ἐπεὶ δὲ πρόσφατος ἦν ἡ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρία, ἵνα μὴ τοιαύτη τις ὑπόνοια καὶ περὶ τοῦ μαρτυρουμένου παρεμπέσοι (24), φησίν·

Ἦν — κόσμον. Ἦν ἀεί, κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀνωτέρω θεολογίαν. Ὡς μὲν οὖν Θεὸς ἦν ἀεί· ὡς δὲ ἄνθρωπος ἤρξατο, τοῦ εἶναι.

Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμενήκασιν ἀφώτιστοι; Τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἧκον, πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι παρὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν τοῦτο πάσχουσιν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἁπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες

[10] Luc. III, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Αὐτοῦ abest A.
(22) Ἐπιδείξασθαι A.
(23) Interpres *apposita.* Προσβάλλειν τινί, est apparere alicui, appropinquare ad aliquem. Malim ergo, *conspectus.*
(24) Παρεμπέσοι A.

ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος αὐτοὶ τοῦ μὴ (25) φωτισθῆναι αἴτιοι.

Ἀληθινὸν δὲ εἶπεν αὐτὸ, ὡς ἀσύγκριτον, καὶ ὑπὲρ πᾶν φῶς, καὶ κυρίως φῶς.

[Τὸ (26) φῶς τὸ ἀληθινόν. Καὶ εἰκὼν δὲ ἀληθινὴ λέγεται, καὶ ἀληθινὴ σοφία, καὶ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τῶν ἄλλων ἁγίων εἰκόνων, οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν σορίας, ἢ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ἵνα εἰάσω τὴν μέλλουσαν· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον ὑποφαίνει.]

[Εἰς (27) τὸν κόσμον. Ἢ καὶ ἄλλως· ἐρχόμενον εἰς τὸν ἀληθῆ κόσμον τῶν ἀρετῶν.]

Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Οὐκ ὡς τόπῳ περιγραφόμενος, ἀλλ' ὡς πάντα πληρῶν. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, ἵνα μὴ ὑπολάβοι τις ὅτι σύγχρονος ἦν τοῦ κόσμου, ὃ πέπονθε Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, προσέθηκε·

Καὶ — ἐγένετο. Πρόδηλον γὰρ ὅτι ὁ ποιητὴς πρὸ τοῦ ποιήματος ἦν.

Καὶ — ἔγνω. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει τοὺς τὰ κοσμικὰ φρονοῦντας, τοὺς τῷ κόσμῳ προσηλωμένους, τοὺς τοῖς αἰσθητοῖς πράγμασι προστετηκότας, καὶ μηδὲν ὑπὲρ ταῦτα νοῆσαι δυναμένους. Οἱ γὰρ μὴ τοιοῦτοι ἔγνωσαν αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας. Διὸ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπε πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ Χριστὸς ὅτι Πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκουσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Εἰ γὰρ μὴ ἔγνωσαν αὐτὸν, οὐκ ἂ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ὡς εἴρηται, καὶ ἀκοῦσαι. Ὅστε ἔγνωσαν μὲν αὐτὸν, καὶ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ μυστήριον, πλὴν ὑπερφυῶς· ἐπεθύμησαν δὲ καὶ αἰσθητῶς ἰδεῖν αὐτὸν θαυματουργοῦντα, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ διδάσκοντος, καὶ ἁπλῶς ἐν ἀνθρώπου εἴδει.

Νοεῖται δὲ καὶ ὅτι δυσανασχετῶν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπὶ τῇ πωρώσει τῶν ἀγνοησάντων αὐτὸν, φησὶ, Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐχ ἔγνω, τουτέστι Τὸν ποιητὴν οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα.

Εἰς — παρέλαβον. Ἔτι σαφηνίζει τὸν λόγον. Ἴδια μὲν γὰρ αὐτοῦ, ὁ κόσμος, ὡς ποίημα (28) αὐτοῦ· ἴδιοι δὲ οἱ ἄνθρωποι, ὡς καὶ αὐτοὶ ποιήματα, καὶ ὡς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γενόμενοι. Ἦλθεν οὖν εἰς αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ Θεὸς, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν.

Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι, ἐπεὶ ἐξ Ἰουδαίων ὁ Χριστὸς ἐβλάστησε κατὰ σάρκα, ἴδια μὲν αὐτοῦ αἱ διατριβαὶ τούτων· ἴδιοι δὲ αὐτοὶ, ὡς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόφυλοι. Διὸ καὶ ἔλεγεν, Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. Εἰς τὰ ἴδια μὲν οὖν

A Quod si qui luce frui nolunt, ipse sibi causa sunt quod non illuminentur.

Veram quoque lucem dixit, tanquam incomparabilem ac super omnes, et quæ proprie lux est.

† Dicitur quoque vera imago, et vera sapientia, et vera vita aliaque similia; non ad calumniam aliarum sanctarum imaginum: neque sapientiæ quæ a Scripturis divinis est, neque vitæ præsentis, ut ne dicam futuræ: sed talis figura sermonis, id quod incomparabile est, per amplitudinem manifestat.

† Sive venientem in verum mundum virtutum.

Vers. 10. *In mundo erat.* Non tanquam loco circumscriptus, sed tanquam omnia replens. Cum autem dixisset: *In mundo erat*, ne quis suspicaretur mundo contemporale esse, quod accidit Paulo Samosatensi, addidit:

B

Vers. 10. *Et — factus est.* Manifestum est autem quod factor, ante id quod factum est, fuerit.

Vers. 10. *Et — cognovit.* Mundum hunc dicit eos, qui mundana sapiunt, qui mundo affixi sunt, quia sensibilibus rebus abduci nequeunt, nec quidquam supra hæc intelligere possunt. Qui enim tales non sunt, ipsum priusquam etiam in carne advenisset, cognoverunt. Et hinc est quod ad apostolos vicesimo quarto juxta Matthæum capite dixit Christus. *Multi prophetæ et juxti desideraverunt videre quæ videtis et non viderunt: et audire quæ auditis, et non audierunt*[11]. Quod si ipsum non cognovissent, non desiderassent videre, ut dictum est, vel audire. Itaque cognoverunt quidem eum, ejusque in carne mysterium, verum id supernaturaliter: desideraverunt autem et sensibiliter videre ipsum mirabilia operantem, et audire ipsum docentem, et simpliciter in humana specie.

C

Intelligitur quoque quod indignatus evangelista super eorum cæcitate qui ipsum ignoraverunt, dicit: *Et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit*, hoc est, Qui facti sunt, Factorem non cognovernnt.

Vers. 11. *In — receperunt.* Ahuc verbum amplius manifestat. Nam sua, mundus est, nempe factura ipsius. Sui quoque sunt homines, utpote etiam opera ipsius, et tanquam ad ipsius imaginem formati. Venit igitur in eos, sive ad eos tanquam homo: siquidem tanquam Deus, in mundo erat.

D

Declaratur autem et alio modo, quod ex quo Christus a Judæis secundum carnem natus est, sua sunt, horum conversationes: sui vero, ipsi sunt, tanquam ipsius cognati, ejusdemque gentis. Nam et ipse dixit: *Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel*[12] In sua igitur venit, non ob

[11] Matth. XIII, 17. [12] Matth. XV, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Μὴ omittit A.
(26) Hæc uterque codex in margine habet.
(27) Etiam hæc in margine.
(28) Ποιήματα B.

propriam necessitatem ; Deus enim nullius eget : sed propter suorum salutem. *Sui autem eum non receperunt*, cum venisset ut eis beneficia præstaret, sed more insanientium Salvatorem tanquam inimicum abjecerunt.

Vers. 12. *Quotquot — ejus. — Quotquot receperunt eum*, suscipiendo doctrinam ipsius, *dedit eis potestatem filios Dei fieri* : non statim fecit eos Dei filios. ne per ignaviam perdant gratiam, sed dedit ipsis potestatem fieri quo diligentiores reddantur.

Quid ergo ? nonne omnes potestatem habent ut filii Dei fiant ? Non omnes, sed hi tantum quibus datum est : solum autem datum est credentibus in ipsum. Ideo quoque manifestans quibus dederit, subdit, *Credentibus in nomen ejus*, hoc est, in ipsum, Itaque ipsius quidem est dare potestatem, illorum vero, uti ea.

Aliud est autem per baptismum aliquem a Deo adoptari, et aliud per evangelicorum præceptorum observantiam filium Dei fieri ; nam illud principium est, hoc autem finis : et illud sane Dei donum est, hoc vero studii facinus egregium.

Vers. 13. *Qui — nati sunt.* Attenuat quidem humanam generationem tanquam naturalem, eam vero quæ ex Deo est, extollit tanquam supernaturalem, ut cognita dejectione primæ, et exaltatione secundæ, intellecta quoque beneficii magnitudine, digne gratias agamus, et laboremus ne ipsum nostra ignavia perdamus.

Cum autem dixisset. *Non ex sanguinibus*, subjecit manifestius, *Neque ex voluntate carnis*. Deinde hoc etiam amplius interpretatur addens, *Neque ex voluntate viri*. Sanguis enim et caro vir est. Voluntatem vero, intelligit nunc coitus concupiscentiam.

† † Semen nimirum divinum intravit ac sibi confortavit carnem, mente rationali præditam, non ut seminans, sed ut creans, nec ita, ut paulatim aliquid adderetur, atque ita forma perficeretur, sed statim in principio tota forma exstitit perfecta, crevit tamen ad modum embryonum. Nam et vetus Adam statim forma effictus est perfecta.

Vers. 14. *Et — factum est.* † Non poterat aliter Dei erga nos dilectio ita manifestari, sicut facta carnis mentione : et quod propter nos usque ad id quod pejus est sese dejecerit : caro siquidem longe vilior est anima.

Ubi dixisset homines ex Deo natos esse, ait Filium etiam Dei factum esse hominem. Nam hoc indicat quod ait : *Verbum caro factum est* : ut qui illud admirabatur, magis etiam hoc miretur, utpote

A ἦλθεν οὐχ ἕνεκεν ἰδίας χρείας· ἀνενδεὴς γὰρ ὁ Θεός · ἀλλ' ἕνεκεν τῆς τῶν ἰδίων σωτηρίας. Οἱ ἴδιοι δὲ αὐτὸν οὐ παρεδέξαντο, ἀφικόμενον ἐπ' εὐεργεσίᾳ τούτων · ἀλλὰ φρενοβλαβῶς τὸν Σωτῆρα ὡς ἐχθρὸν ἀπώσαντο.

Ὅσοι — αὐτοῦ. — Ὅσοι δὲ παρεδέξαντο αὐτόν, διὰ τοῦ παραδέξασθαι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Οὐκ εὐθὺς δὲ ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ, ἵνα μὴ ῥαθυμήσαντες ἀπολέσωσι τὴν χάριν, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν γενέσθαι, ἵνα σπουδάσαντες γένωνται.

Τί οὖν ; οὐ πάντες ἔχουσιν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι ; Οὐ πάντες, εἰ μὴ οἷς αὐτὴ δέδοται · δέδοται δὲ μόνοις τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Διὸ καὶ B σαφηνίζων τίσιν ἔδωκεν, ἐπήγαγεν ὅτι Τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τουτέστιν εἰς αὐτόν. Ὥστε αὐτοῦ μέν ἐστι τὸ δωρεῖσθαι τὴν εἰρημένην ἐξουσίαν, αὐτῶν δὲ τὸ χρήσασθαι ταύτῃ.

Ἕτερον δὲ τὸ διὰ βαπτίσματος υἱοθετηθῆναί τινα Θεῷ, καὶ ἕτερον τὸ διὰ φυλακῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν τέκνον Θεοῦ γενέσθαι · τὸ μὲν γὰρ ἀρχή, τὸ δὲ τέλος· καὶ τὸ μὲν δῶρον Θεοῦ, τὸ δὲ κατόρθωμα σπουδῆς.

Οἱ — ἐγεννήθησαν. Εὐτελίζει μὲν τὴν ἐξ ἀνθρώπων γέννησιν ὡς φυσικήν · μεγαλύνει δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ ὡς ὑπερφυῆ, ἵνα τό τε ταπεινὸν τῆς πρώτης, καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς δευτέρας καταμαθόντες, καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐπιγνόντες, ἀξίως εὐχαριστῶμεν καὶ ἀγωνιζώμεθα μὴ ἀπολέσαι ταύτην ἐκ C ῥαθυμίας.

Εἰπὼν δὲ ὅτι Οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἐπήγαγε φανερώτερον ὅτι Οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Εἶτα καὶ τοῦτο τελεώτερον ἐφηρμήνευσε, προσθεὶς ὅτι Οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός. Αἷμα γὰρ καὶ σὰρξ ὁ ἀνήρ· Θέλημα δὲ νῦν νόει τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν (29) συνουσίαν.

[Οἱονεὶ (30) θεῖος σπόρος, εἰσελθὼν καὶ συμπήξας ἑαυτῷ σάρκα (31) ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὑφὲν τελειωθέντος ἀπ' ἀρχῆς, εἶτ' αὔξοντος νόμῳ τῶν ἐμβρύων. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ τέλειος τὸ σχῆμα καταρχὰς ἐπλάσθη.]

Καὶ — ἐγένετο. [Οὐκ (32) ἄλλως οἷόν τε ἦν τὴν D τοῦ Θεοῦ δηλωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς κατῆλθε μέχρι (33) τοῦ χείρονος · σὰρξ γὰρ ψυχῆς εὐτελέστερον.]

Εἰρηκὼς ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, φησὶν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν · ἵνα (34) θαυμάζων (35) ἐκεῖνο

Variæ lectiones et notæ.

(29) Τῆς συνουσίας videtur legisse Hentenius.
(30) Hæc uterque in margine. Hentenius prorsus non agnoscit. Forte etiam hæc, ut difficilia, in interpretatione prætermisit.
(31) Ἐμψυχωμένην A.
(32) Codex uterque in margine.
(33) Μέχρι καὶ τοῦ. B.
(34) Ὁ abest A.
(35) Θαυμάζει A.

θαυμάζῃ τοῦτο πλέον, ὡς ὑπερβαλόντως θαυμασιώτερον· ἐπεὶ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐκείνου. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο, ἵνα οἱ ἄνθρωποι υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γένωνται.

Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, μὴ μεταβολὴν τῆς θείας οὐσίας ἐννοήσῃς· ἀναλλοίωτος γὰρ αὕτη καὶ ἀπαθής· ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος ὢν ὃ ἦν, γέγονε καὶ ὃ οὐκ ἦν, ἤτοι, μένων Θεός, γέγονε καὶ ἄνθρωπος κατὰ πρόσληψιν σαρκὸς, ἐψυχωμένης δηλονότι ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ.

Κατὰ τρεῖς δὲ τρόπους τὸ ὂν γίνεται· καθ' ἕνα μὲν, ὅταν ἡ τοῦ ὄντος φύσις εἰς τὴν τοῦ γενομένου μεταβληθῇ, καθ' ὃν τὸ γαλα γίνεται τυρὸς, καὶ ὁ πηλὸς ὄστρακον· καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν τῆς οὔσης οὐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου προσγένηταί τι κατὰ συμβεβηκὸς, καθ' ὃν ὁ χαλκὸς γίνεται ἀνδριὰς, καὶ ὁ ἄνθρωπος δίκαιος ἢ ἄδικος, καὶ τὰ τοιαῦτα· κατὰ τὸν τρίτον δὲ, ὅταν, τῆς οὔσης (36) οὐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου, καὶ ἄλλη οὐσία προσληφθῇ, καθ' ὃν ὁ στρατηγὸς γίνεται ὡπλισμένος· Ἀλλ' οὔτε κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὐ γὰρ ἡ φύσις μετεβλήθη· οὔτε κατὰ τὸν δεύτερον· οὐ γὰρ ἡ προσγενομένη σὰρξ συμβεβηκὸς, ἀλλ' οὐσία καὶ αὐτή· λοιπὸν οὖν κατὰ τὸν τρίτον τρόπον χρὴ νοεῖν τὸ ῥητόν. Δίκην γὰρ στρατηγοῦ τὴν σάρκα περιθέμενος, τὸν πολέμιον τῆς ἡμετέρας φύσεως κατεπολέμησε.

Ἐγένετο δὲ εἶπεν, ἀναιρῶν τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων ὅτι σὰρξ ἐφαντάσθη. Χρησάμενος γὰρ τῇ λέξει, τῇ Ἐγένετο, ἐβεβαίωσεν ὅτι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν. Ἵνα (37) δὲ μὴ μεταβολήν τινα τῆς θείας οὐσίας ἐννοήσῃς, φησί.

Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἐσκήνωσεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σαρκὶ, ἐν τῇ συγγενεῖ ἡμῶν, ἐν τῇ ἐξ ἡμῶν προσληφθείσῃ. Εἰ γὰρ ἕτερον τὸ σκηνοῦν, καὶ ἕτερον ἡ σκηνὴ, ἕτερος ἔμεινεν ὁ Λόγος παρὰ τὴν σάρκα, κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν. Κατὰ γὰρ τὴν συνάφειαν καὶ ἕνωσιν ἓν ἐστιν ὁ προσλαβὼν Λόγος, καὶ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, σωζομένων καὶ (38) μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀτρέπτων καὶ ἀσυγχύτων τῶν δύο φύσεων ἀπορρήτως.

Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δόξαν τοῦ Λόγου, τὴν δύναμιν τῆς θεότητος, διὰ τῆς σαρκὸς λάμψασαν ὡς διὰ παραπετάσματος. Τίς δὲ ἦν αὕτη; Τὰ ἄπειρα καὶ ποικίλα θαύματα, ἡ ὑπέρλαμπρος καὶ ὑπερφυὴς μεταμόρφωσις καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως, ὁ παρὰ φύσιν σκοτισμὸς τοῦ ἡλίου, τὸ φοβερὸν σχίσμα τοῦ καταπετάσματος, ὁ φρικτὸς κλόνος τῆς γῆς, τὰ σχίσματα τῶν πετρῶν, αἱ τῶν μνημείων ἀνοίξεις, αἱ τῶν νεκρῶν ἐγέρσεις, καὶ τὸ κεφάλαιον πάντων,

A excellentiori modo magis admirandum, quia et hoc illius causa est. Ad hoc siquidem Dei Filius homo factus est, ut homines filii Dei fierent.

Cum vero audieris, *Verbum caro factum est*, ne transmutationem divinæ essentiæ intelligas. Ipsa etenim immutabilis est ac impatibilis. Sed quod Verbum permanens quod erat, factum est quod non erat : sive manens Deus, factus est homo per carnis assumptionem, animatus videlicet.

Tribus autem modis id quod jam est, fieri dicitur ; uno quidem modo natura ejus quod est, in id quod fit transmutatur, juxta quem modum lac efficitur caseus, et lutum efficitur testa. Altero vero quando manente ejus quod erat substantia immutata, B aliud per accidens efficitur : juxta quem modum æs efficitur statua, et homo efficitur justus vel injustus, aliaque similia. Tertio vero modo, quando salva ac immutata unius (*c*) substantia, alia quoque additur substantia : et hoc modo miles efficitur armatus. Primo ergo modo non est Verbum factum caro, non enim natura mutata est ; neque secundo, non enim per accidens caro facta est, sed ipsa quoque substantia. Restat igitur ut quod dictum est tertio modo intelligatur. Nam more militis (*d*), carne vestitus bellum (*e*) nostrum devicit.

Dixit autem *Factum est*, ut blasphemiam tolleret nugantium ac dicentium, quod caro imaginatum est Verbum. Usus enim hoc verbo, *Factum est*, C confirmavit quod vere et non phantastice incarnatum est. Verum ne divinæ substantiæ mutationem intelligas, dicit

Vers. 14. *Et habitavit in nobis.* Habitavit in nostra carne, in ea quæ nobis propinqua est, in ea quæ a nobis assumpta est. Quod si aliud est is qui habitat, et aliud habitatio : Verbum secundum substantiam et naturam aliud mansit a carne. Nam secundum conjunctionem et unionem, unum est Verbum suscipiens, caroque suscepta, servatis etiam post unionem, immutatis atque inconfusis duabus ineffabiliter naturis.

Vers. 14. *Et — ejus.* Gloriam Verbi, virtutem divinitatis, quæ per carnem tanquam per velum illuxit. Quæ autem erat illa ? certe nunquam antea D visa variaque miracula, perlucida ac supernaturalis transformatio, et tempore Passionis solis præter naturam obscuratio, formidabilis veli scissio horribilis terræ motus, petrarum scissiones, monumentorum apertiones, mortuorum suscitationes : quodque omnium caput est, mirabilior quam dici aut cogitari

Variæ lectiones et notæ.

(36) Οὔσης abest A.
(37) Δὲ abest A.
(38) Καὶ abest. A.

(*c*) *Unius.* Pro οὔσης videtur legisse μιᾶς.
(*d*) Bis habet *miles.* Sed in Græco non est στρατιώτης, sed στρατηγὸς, *belli dux.*
(*e*) *Bellum.* Videtur legisse πόλεμον. Mei habent *hostem*

potest, Domini resurrectio, et post hanc quæcunque gloriosa apostoli deinceps conspexerunt.

Vers. 14. *Gloriam — Patre.* Gloriam, non qualis est sanctorum beatorum vel angelorum, sed gloriam vere Unigeniti. Nam hic dictio ὡς *tanquam*, idem significat quod *vere*-

Unigeniti autem a Patre, sive natura Filii Dei. Unigenitum enim a matre nominari, declarat hunc natura filium Virginis : dici vero Unigenitum a Patre, hunc natura Dei Filium prædicat.

Vers. 14. *Plenum gratia et veritate.* Confirmans amplius quod Verbum caro factum, nihil ob hoc diminutum sit, ait : *Plenum erat gratia* divina *et veritate*: gratia quidem in admirandis operibus ; veritate autem in doctrina. Et præterea gratia, quia cuncta poterat ; veritate vero quia nihil in eo phantasticum erat.

Vers. 15. *Joannes — clamat.* Etsi ego, inquit, quibusdam nou satis fide dignus videor, Joannes ante me testimonium de ipsius divinitate perhibet: Joannes, inquam, ille cujus nomen magnum ac celebre erat apud omnes Judæos. Nec solum testificatur, verum etiam clamat sive cum libertate vociferatur, ac metu omni seposita prædicat. Audi vero quid testificetur et clamet.

Vers. 15. *Dicens — fuit.* Dixit enim hoc, aliaque similia Judæis de Christo antequam ipse appareret aut manifestaretur tanquam propheta, ut fama ejus præocuparentur, et cum postmodum appareret, facilius testimonium de illo reciperetur. Siquidem Matthæus scribit eum dixisse: *Qui post me venit, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare*[18].

Quid est autem, *Post me venturus est qui ante me fuit* ? Hoc est, Post paululum ad vos venturus est, qui licet ut homo nondum apparuit, gloria tamen ac majestate me præcedit ; nam maxime glorificandus et exaltandus est. Quod autem futurum est, more prohetiæ, quasi jam factum sit, dixit. Deinde ponit etiam causam hujusmodi sublimitatis.

Vers. 15. *Quia prior me erat.* Quia me tanquam Deus præcedebat.

Vers. 16. *Et — accepimus.* Cum ipsum dixisset plenum gratia et veritate, ac fontem omnis boni perennem et inexhaustum esse demonstrasset, ait: Nos etiam omnes discipuli de tali ipsius plenitudine per participationem accepimus.

Vers. 16. *Et gratiam pro gratia.* Novum Testamentum pro Veteri. Quod autem de his loquatur, ex sequentibus manifestum est ; interim autem scito quod et hoc et illud *Gratiam* nominavit, quia

A ἡ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν ἀνάστασις τοῦ Δεσπότου, καὶ ὅσα μετὰ ταύτην θεοπρεπῆ καθεξῆς οἱ ἀπόστολοι ἐθεάσαντο.

Δόξαν — Πατρός. Δόξαν, οὐχ οἵα ἡ τῶν δοξασθέντων ἁγίων ἢ ἀγγέλων, ἀλλὰ δόξαν ὄντως Μονογενοῦς. Τὸ γὰρ ὡς ἐνταῦθα τὸ ὄντως δηλοῖ.

Μονογενοῦς δὲ ἀπὸ Πατρὸς, ἤγουν φύσει Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ὀνομάζεσθαι μονογενῆ ἀπὸ μητρὸς φύσει υἱὸν τῆς Παρθένου τοῦτον ἑρμηνεύει · τὸ δὲ λέγεσθαι Μονογενῆ ἀπὸ Πατρὸς φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦτον ἀνακηρύττει.

Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἔτι βεβαιῶν ὅτι ὁ Λόγος, σὰρξ γενόμενος, οὐδὲν ἠλαττώθη παρὰ τοῦτο, λέγει ὅτι Πλήρης ἦν χάριστος θείας καὶ ἀληθείας·
B χάριτος μὲν ἐν ταῖς θαυματουργίαις, ἀληθείας δὲ ἐν ταῖς διδασκαλίαις. Καὶ χάριτος μὲν, ἐν τῷ πάντα δύνασθαι, ἀληθείας δὲ, ἐν τῷ μηδὲν ἔχειν φαντασίας.

Ἰωάννης — κέκραγεν. Εἰ καὶ μὴ ἐγὼ, φησὶ, δοκῶ τισιν ἴσως ἀξιόπιστος, ἀλλὰ πρὸ ἐμοῦ ὁ Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ τῆς θεότητος (39) αὐτοῦ. Ἰωάννης ἐκεῖνος, οὗ τὸ ὄνομα μέγα καὶ περιβόητον παρὰ πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις. Καὶ οὐχ ἁπλῶς μαρτυρεῖ, ἀλλὰ καὶ κέκραγεν, ἤγουν βοᾷ μετὰ παῤῥησίας, κηρύττει μετὰ ἐλευθερίας, χωρὶς πάσης ὑποστολῆς. Τί δὲ μαρτυρεῖ καὶ κέκραγεν ἄκουσον.

Λέγων (40) — γέγονεν. Εἶπε γὰρ τοῦτό τε καὶ ἄλλα τοιαῦτα περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῖς Ἰουδαίοις, πρὸ τοῦ φανῆναι αὐτὸν ὡς προφήτης, καὶ ἵνα τῇ περὶ αὐτοῦ φήμῃ
C προκατασχεθῶσιν, καὶ λοιπὸν φανέντος, εὐπαράδεκτος ἡ περὶ αὐτοῦ μαρτυρία γένηται. Καὶ γὰρ καὶ Ματθαῖος ἔγραψεν ὅτι ἔλεγεν · Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μού ἐστιν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι.

Τί δέ ἐστιν, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν ; Ὁ μετά μικρὸν ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ὁ ὅσον οὔπω ἐμφανιζόμενος ὑμῖν ὡς ἄνθρωπος, ὑπεράνω μέ τῇ δόξῃ καὶ μεγαλειότητι. Πάνυ γὰρ μέλλει δοξασθῆναι καὶ μεγαλυνθῆναι. Ὡς γεγενημένον δὲ εἶπε τὸ μέλλον νόμῳ προφητείας. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς.

Ὅτι πρῶτός μου ἦν. Ὅτι ὑπερκείμενός μου ἦν ὡς Θεός.

Καὶ — εἰλάβομεν. Εἰπὼν ὅτι πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας ἦν, καὶ δείξας αὐτὸν πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἀένναου
D καὶ ἀκένωτον, φησὶν ὅτι Καὶ ἡμεῖς πάντες οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ τοιούτου πληρώματος αὐτοῦ εἰλάβομεν κατὰ μετοχήν.

Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀντὶ τῆς Παλαιᾶς. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δῆλον ἀπὸ τῶν ἑφεξῆς · τέως δὲ Χάριν καὶ ταύτην κἀκείνην ὠνόμασε, διότι κατὰ χάριν ἀμφότεραι (41)

[18] Matth. III, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Αὐτοῦ abest A.

(40) Λέγων in interpretatione non habet Hentenius. Neque tamen in Præfatione monuit, cur omiserit.

(41) Ἀμφότερα, A.

τοῖς λαβοῦσι, χαριζομένου τοῦ Θεοῦ τούτοις A
ἰκεῖον, οὐκ ἀμειβομένου τούτους διὰ (42)
ας ἀρετὰς αὐτῶν.

δὲ διαθήκη καὶ διαθήκη λέγονται, καὶ
νόμος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὀνόματα κοινὰ
οὕτω καὶ χάρις (43) καὶ χάρις ὀνομάζον-

ως δὲ πάντα, καὶ οὐ συνωνύμως. Τὰ
γὰρ στοιχείωσις, τὰ ταύτης δὲ τελείωσις·
ν παισὶ προσήκοντα, ταῦτα δὲ ἀνδράσιν.

α μὲν ἀνδράσι, ταῦτα δὲ ἀγγέλοις. Εἶτα
διάφορον αὐτῶν ἀπὸ τῶν διακονησαμένων

ἐγένετο. Ὁ νόμος μὲν, εἴτουν ἡ παλαιὰ B
διὰ Μουσέως μεσολαβήσαντος ἐδόθη τοῖς
ἡ χάρις δὲ, ἤγουν ἡ νέα, διὰ Ἰησοῦ
ἐγένετο, οὐδενὸς ἑτέρου μεσολαβήσαντος.
τῆς μὲν δοῦλος ἦν, καὶ ὅπερ ἔλαβεν ἐκ
το ἔδωκε· Χριστὸς δὲ Δεσπότης ἦν, καὶ
ησε τὴν νέαν ὡς Θεός. Ὅσον οὖν τὸ διά-
ωσέως καὶ Χριστοῦ, τοσοῦτον ἄρα καὶ
νω μὲν οὖν Χάριν καὶ χάριν εἶπε διὰ
ρηθεῖσαν αἰτίαν· ἐνταῦθα δὲ μόνην τὴν
ήκην ἐκάλεσε Χάριν, ὡς μᾶλλον χάριν.
αὕτη χαρίζεται ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀνα-
νιοδεσίαν, βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ ἀγαθὰ,
ς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ
ιθρώπου οὐκ ἀνέβη.

δὲ ὅτι Ἡ χάρις, προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ἡ C
τὸ ἀψευδὲς αὐτῇ προσμαρτυρῶν, ἢ τὸ
ἐκείνη μὲν γὰρ ἡ χάρις ἀτελής· Ὁ νό-
οὐδὲν ἐτελείωσε, φησὶν ὁ Ἀπόστολος·
ιλεία, ὡς τελειοποιός. Ὅσον οὖν μείζονος
ἠξιώθημεν, τοσοῦτον μείζονα ἀρετὴν
ἵνα μὴ, ἀναξίως τῆς τηλικαύτης εὐεργεσίας
ιενοι, ἀξίαν τῆς τηλικαύτης ῥαθυμίας δίκην

– ἐξηγήσατο. Ἐκ ποίας ἀκολουθίας εἰς
εν ὁ εὐαγγελιστὴς, πρόσχες. Δείξας τὸ
τοῦ νόμου τε καὶ τῆς χάριτος, ἐπάγει καὶ
λογον τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὸν μὲν νόμον
κόμισεν, ἄνθρωπος μὴ ἑωρακὼς τὸν Θεόν·
Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· καὶ διὰ D
ν ἐλάττων ὁ νόμος, ὡς παρὰ ἀνθρώπου
τὴν δὲ χάριν, ἤτοι τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ μο-
ὸς, ὁ ἐνδιαιτώμενος τῷ κόλπῳ τοῦ Πα-
εἰ ὁρῶν τὸν Θεὸν, ὡς Θεὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο,
ἐδίδαξε· καὶ διὰ τοῦτο μείζων ἡ χάρις, ὡς
ν γεγονυῖα, τοῦ ὁρῶντος τὸν Θεὸν, καὶ
ς τὰ τοῦ Θεοῦ.

πῶς εἶπεν ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώ-

utrumque gratis accipientibus datum est, Deo ipsis propria sua misericordia gratificante, non ob præcedentes illorum virtutes rependente.

Quemadmodum autem dicuntur lex et lex, testamentum ac testamentum, multaque alia nomina habent communia : ita quoque gratia et gratia nominantur.

Hæc autem æquivoca sunt, non synonyma : illa siquidem quæ veteris sunt, rudem expressionem duntaxat significant et imitationem, quæ autem novi, perfectionem : et illa sane omnibus (*f*) conveniunt, hæc autem solis viris.

Vel potius illa viris, ista vero angelis. Differentiam consequenter ipsorum ab his qui ea administraverunt ostendit.

Vers. 17. *Quia—fuit.* Lex quidem, sive vetus Testamentum per Mosem mediatorem Hebræis data est, gratia vero sive novum Testamentum per Jesum Christum nullo altero mediante. Et Moses quidem servus erat, quodque a Deo accepit, hoc dedit : Christus autem Dominus erat, et ipse tanquam Deus novum condidit Testamentum. Quantum est igitur Mosis a Christo discrimen, tantum sane et horum. Superius certe, *Gratiam et gratiam* dixit ob causam ibidem dictam ; hic autem novum duntaxat Testamentum Gratiam nominavit, utpote verius gratiam. Nam solum ipsum peccatorum condonat remissionem, regenerationem, adoptionem ; regnum cœlorum tribuit ac bona quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt [14].

Ubi vero dixisset *Gratia*, addidit, *Et veritas*, infallibilem ipsam esse attestans ac perfectam : illa siquidem gratia erat imperfecta, *Lex enim.* ut ait Apostolus, *nihil ad perfectum adduxit* [15] ; hæc autem perfecta, utpote perfecte operans. Quantoergo majori gratia digni habiti sumus, tanto ad majorem obligamur virtutem ne tanto beneficio indigne conversantes, dignum tanta ignavia supplicium sustineamus.

Vers. 18. *Deum — enarravit.* Qua consequentia venerit ad hoc evangelista, adverte. Postquam differentiam demonstravit legis et gratiæ, rationabilem etiam differentiæ causam addit : quod legem quidem attulit Moses, homo qui Deum non vidit : *Deum enim nemo vidit unquam*, ideoque lex inferior est, utpote ab homine delata. Gratiam vero sive Evangelium *unigenitus Filius* qui versatur in sinu Patris, semperque Deum videt, nempe Deus ipse, *illud enarravit*, ordinavit ac docuit ; ideoque potior est gratia quippe a Deo facta, qui Deum intuetur, et ea quæ Dei sunt cognoscit.

Sed quomodo dixit : *Deum nemo vidit unquam ?*

. II, 9. [15] Hebr, VII, 19.

Variæ lectiones et notæ.

ς interponit A.

(43) Οὕτω καὶ χάριν ὀνομάζονται A.

ibus. Permutavit ergo πᾶσι cum παισί. *Solis* non est in Græco.

Nam et Isaias Deum vidit sedentem super solium excelsum et elevatum [16] ; Ezechiel autem vidit ipsum sedentem super Cherubim [17] ; Daniel præterea ipsum vidit sedentem Antiquum dierum [18], et alii quoque ipsum viderunt. Sed id non veluti secundum naturam erat, sed sicut juxta similitudinem apparebat. Nam si ipsum juxta suam naturam vidissent, nequaquam variis modis vidissent : simplex enim et sine figura est, et neque sedet, neque stat neque ambulat : nam hæc corporum sunt. Unde et dicit : *Ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum* [19], visiones diversas ac similitudinem significans.

Nominatur autem unigenitus Filius, quod solus Patri natus sit, soloque Patre genitus. Pater quoque solum est Pater, non etiam filius alicujus, ut alii sunt patres : Filius etiam solum natus est, non pater etiam alicujus, ut plures essent filii. Ad hæc quia unico ac proprio modo natus est, qui nec dici, nec cogitari potest, non corporum more. Dicitur autem Filius, quod ejusdem sit cum Patre substantiæ : nec solum hoc, sed quia etiam ab eo est. Sinum vero dixit Patris, non quod Deus sinum habeat, nam sinus corporum est ; sed per hoc quod dicit, *Qui est in sinu Patris*, proprium et consubtantiale Filii significavit.

Potest quoque et alio modo dici, quod prioris dicti, videlicet, *Deum nemo vidit unquam*, confirmatio est id quod sequitur, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse enarravit*, hoc est, Ipse docuit quod *Deum nemo vidit unquam* Nam de hoc variis locis Christus locutus est, sicut in sequentibus manifestum erit. Nulla itaque creatura Deum videt, non materialis tantum, sed et immaterialis : siquidem ipsis quoque immaterialibus virtutibus invisibilis est Deus in sua natura, licet prout sibi conceditur Deum videant.

Vers. 19. *Et — Joannis.* Hoc, inquam, de quo nunc in progressu dicturus est.

Vers. 19 *Quando — es* ? Testimonium videlicet datum quando miserunt Judæi, et cætera. Siquidem pontifices et sacerdotes populi, cum circa Christi partum admiranda audissent ; sumpto præterea de sapientia ac prudentia illius experimento, quando duodecim annorum factus immistus est doctoribus, audiens illos et interrogans, veluti scripsit Lucas [20], obstupescebant, invidiaque agitari cœperunt. Cum autem et Joannem postea multa ac mirabilia de ipso ad suum baptisma accedentibus dixisse audissent, intellexerunt enim quod talia de illo diceret, magis turbati sunt : missisque ab Hierosolymis sacerdotibus ac levitis sive ministris interrogave-

A ποτε; Καὶ γὰρ Ἡσαΐας μὲν εἶδε τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· Ἰεζεκιὴλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ τῶν Χερουβίμ· καὶ Δανιὴλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον Παλαιὸν ἡμερῶν· καὶ ἄλλοι δὲ τοῦτον ἑωράκασι. Πλὴν οὐχ ὡς ἦν κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς ἐφαίνετο καθ' ὁμοίωσιν. Εἰ γὰρ αὐτὴν ἑώρων τὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐκ ἂν διαφόρως αὐτὴν ἑώρων· ἁπλῆ γάρ τίς ἐστι καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ οὔτε κάθηται, οὔτε ἕστηκεν, οὔτε περιπατεῖ. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωμάτων εἰσί. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἐγὼ ὁράσεις ἐπληθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην· τὰς διαφόρους ὁράσεις καὶ τὴν ὁμοίωσιν δηλῶν.

B Μονογενὴς μὲν οὖν ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ὅτι μόνος γεννᾶται τῷ Πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ μόνου γεννᾶται Πατρός. Ὁ γὰρ πατὴρ αὐτοῦ μόνον ἐστὶ Πατὴρ, οὐ μὴν καὶ υἱός τινος, ὡς οἱ ἄλλοι πατέρες· καὶ ὅτι μόνον γεννᾶται Υἱὸς, οὐ μὴν καὶ πατήρ τινος, ὡς οἱ ἄλλοι υἱοί· καὶ ὅτι μονοτρόπως γεννᾶται, ἤγουν ἰδιοτρόπως, καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ λόγον, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα. Υἱὸς δὲ λέγεται, ὅτι ταυτόν ἐστι τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν, καὶ οὐκ ἐκεῖνο μόνον, ἀλλ' ὅτι κἀκεῖθεν. Κόλπον δὲ τοῦ Πατρὸς εἶπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ κόλπον ἔχοντος· τῶν σωμάτων γὰρ ὁ κόλπος· ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον ἐσήμανεν.

C Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι τοῦ ῥητοῦ (44) τοῦ λέγοντος ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ἐπιβεβαίωσίς ἐστι τὸ ἕτερον ῥητὸν τὸ φάσκον ὅτι Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, τουτέστιν ἐκεῖνος ἐδίδαξεν ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Περὶ τούτου γὰρ διαφόρως ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὡς προβαίνοντες εὑρήσομεν. Οὐδεὶς δὲ κτιστὸς, οὐ μόνον ὑλικὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἄϋλος· καὶ αὐταῖς γὰρ ταῖς ἀΰλοις δυνάμεσιν ἀόρατός ἐστι κατὰ φύσιν, ὁρώσαις, ὡς ἐφικτὸν αὐταῖς.

Καὶ — Ἰωάννου. Αὕτη, περὶ ἧς εἰπεῖν μέλλει προϊών.

D Ὅτε — εἶ; Ἡ γενομένη δηλονότι, ὅτε ἐπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὰ ἑξῆς. Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, πυνθανόμενοι μὲν (45) τὰ κατὰ τόκον τοῦ Χριστοῦ παράδοξα, λαβόντες δὲ καὶ πεῖραν τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ὅτε δωδεκαέτης ὢν συνέμιξε τοῖς διδασκάλοις, ἀκούων καὶ ἐπερωτῶν αὐτοὺς, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστόρησεν, ἐθορυβοῦντο, καὶ φθόνου ὠδίνειν ἤρχοντο· θεασάμενοι δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην ὕστερον πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ αὐτοῦ λέγοντα πρὸς τοὺς ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα, συνῆκαν γὰρ ὅτι περὶ ἐκείνου τὰ τοιαῦτα λέγει, μᾶλλον ἐταράχθησαν, καὶ ἀποστείλαντες ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἤτοι διακόνους, ἐπι-

[16] Isa. VI, 1. [17] Ezech. X, 18. [18] Dan. VII, 9. [19] Osee X, 10. [20] Luc. II, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Τούτου, pro τοῦ A.

(45) Καὶ interponit A.

ρώτων αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες· πᾶσι γὰρ ἦσαν γνώριμα τά τε κατὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, καὶ τὰ κατὰ τὴν περιτομὴν καὶ κλῆσιν, ὡς καὶ λέγειν ἅπαντας, Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; Ἀλλὰ κακοήθως ἄγνοιαν ὑποκρίνονται, καὶ οὐ λέγουσιν, ὅτι Τίς εἶ, ἀλλ' ὅτι Σὺ τίς εἶ; ἐμφαίνοντες, ὡς, Εἰ μείζων σου ἐστὶν ὁ παρὰ σοῦ κηρυττόμενος, λοιπὸν σὺ τίς εἶ, πρὸς ὃν πάντες ἀνεπτερώθημεν, καὶ περὶ οὗ μεγάλην ὑπόληψιν ἔσχομεν καὶ, ὃν διαφερόντως ἐσεβάσθημεν;

Ὠήθησαν γὰρ ἀνοήτως ὅτι, τοῦ λοιποῦ περιφρονηθῆναι δόξας (46), ἀνθρώπινόν τι πείσεται καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὑπὸ φιλοδοξίας ἑαυτὸν Χριστὸν (47) ἂν εἴποι, καὶ λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ Ἰησοῦ σβεσθήσεται φήμη, καθ' ἧς πάντα ἐπραγματεύοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπέστειλαν οὐχ ἁπλῶς τινὰς, ἀλλ' ἱερεῖς καὶ Λευίτας, καὶ τούτους ἐξ Ἱεροσολύμων, ὡς διαφορωτέρους τῶν ἐξ ἁπάσης ἑτέρας πόλεως καὶ πανουργοτέρους.

Καὶ — ἠρνήσατο. Ὡμολόγησε, τὴν ἀλήθειαν δηλονότι, ὡς ἀληθὴς καὶ στερρός.

Καὶ — Χριστός. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει, τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔπαθέ τι φιλόδοξον, οὐδ' ἐπεπήδησε τῇ δόξῃ τῇ Δεσποτικῇ, ἀλλὰ καὶ δεδομένην παρὰ τῶν πολλῶν οὐ προσήκατο. Καὶ ὅρα σύνεσιν. Οὐκ εἶπε τίς ἐστιν, ὅπερ ὕστερον ἐποίησεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἀπιδών, καὶ τί βούλονται γνοὺς, εὐθέως ἐκ προοιμίων ἀνεῖλεν, ὅπερ εἰπεῖν αὐτὸν ἤλπιζον. Εἶπε γὰρ ὅτι Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός.

Καὶ — εἰμί. Ἀποτυχόντες ἤδη τῆς μηχανῆς, ἐφ' ἕτερον τρέπονται, συσκιάσαι τὸν σκοπὸν αὐτῶν βουλόμενοι, καὶ λέγουσι· Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; ἵνα δόξωσιν ἁπλῶς καὶ ἀπεριέργως ἐρωτᾷν. Καὶ γὰρ προσεδόκων ἥξειν καὶ τὸν Ἠλίαν. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προφήτῃ Μαλαχίᾳ· Ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν. Πάλιν οὖν ἐρωτῶσιν, ἵνα ἀνύποπτοι γένωνται.

Ὁ προφήτης εἰ σύ; καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ. Οὐ λέγουσιν, ὅτι Προφήτης εἶ σύ; ἤδεισαν γὰρ ὅτι προφήτης ἐστὶν· ἀλλ' ὅτι Ὁ προφήτης εἶ σύ; δηλαδὴ ἐκεῖνος περὶ οὗ ἔγραψε Μωϋσῆς. Ἔγραψε γὰρ αὐτοῖς ὅτι Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Οὗτος δέ ἐστιν ὁ Χριστός.

Εἶπον — προφήτης. Ἀνεξικάκως αὐτοῖς ἐπὶ πᾶσιν ἀποκριθεὶς, νῦν λέγει καὶ τίς ἐστιν· ὅτι

runt eum, *Tu quis es?* non tanquam id ignorantes, nam cunctis nota erant quæ circa nativitatem ejus contigerant, quæque in ejus circumcisione ac nominis impositione, ita ut omnes dicerent: *Quisnam puer hic erit* [21]? sed præ malitia ignorantiam simulant. Nec dicunt, Quis es, sed *Tu quis es*? ac si qicerent; Si major te est quem tu prædicas, tu ergo quis es? erga quem magnopere affecti sumus, et de quo magnificam habemus opinionem, quemque vehementer colimus.

Putabant (*g*) enim insipienter, quod licet in cæteris vigilantius excubare videretur, attamen humanum quiddam tanquam homo sentiret, ac gloriæ amore illectus, Christum se esse responderet, et deinceps ipsius Jesu fama exstingueretur, ob quam omnes oriebantur anxietates. Nam et hac de causa non vulgares quosvis miserunt, sed sacerdotes et Levitas, idque ex Hierosolymis utpote præstantiores atque astutiores cunctis qui ex aliis erant civitatibus.

Vers. 20. *Et — negavit.* Confessus est, veritatem scilicet; nam verax erat ac solidus.

Vers. 20. *Et — Christus.* Virtutem ejus confirmans, rursum idem repetit. Neque enim solum ambitionis omnino nihil passus est, aut Dominicam non arripuit gloriam, sed nec eam quæ a multis dabatur respexit. Et vide prudentiam. Non dixit quis esset quod postmodum fecit, sed, ad mentem eorum accedens; et quid velint agnoscens, recte id a principio abstulit, quod ipsum sperabant responsurum. Dixit enim, *Non sum ego Christus.*

Vers. 21. *Et — sum.* Jam conatu frustrati, ad aliud convertuntur, intentumque suum obumbrare volentes dicunt: *Quid ergo, Elias es tu?* ut videantur simpliciter ac sine malitia interrogare: Siquidem exspectabant etiam venturum Eliam. Scriptum est enim apud Malachiam prophetam: *Mittam vobis Eliam Thesbiten, qui convertet cor patris ad filium* [22]. Rursum ergo rogant ne suspecti habeantur.

Vers. 21. *Es tu ille propheta? Et respondit, Non.* Non dicunt: Es tu propheta: nam sciebant eum esse prophetam; sed, Es tu ille propheta de quo scripsit Moses? Scripsit enim eis dicens: *Prophetam suscitabit vobis Dominus, ipsum ut me audietis* [23]. Ille autem erat Christus.

Vers. 22. *Dixerunt* — Vers. 23. *propheta.* Cum ad omnia patienter respondisset, nunc etiam dicit quis

[21] Joan I, 66 [22] Malach. IV 4, 5. [23] Deut. XVIII, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Δόξαν A. Paulo ante haud dubie vitiose invenit Περιφρουρηθῆναι. Hentenius. Sed lectio meorum codd. proba est.

(47) Χριστὸν ἀνείπῃ B.

(*g*) ***Putabant,*** etc. Redde: ***Stulte enim credebant jam cum contemnisse videret ipsum quoque ut hominem, aliquid humani passurum, ac, si semetipsum per arrogantiam Christum renuntiasset, simul exstinctum iri de Jesu famam contra quam omnia moliebantur.*** Malim ergo legere, τὸν Χριστὸν ἀνείπων λοιπόν. Constructio enim est, ὅτι πείσεται καὶ (ὅτι) σβεσθήσεται,

sit. *Ego* inquit, *sum illa vox de qua scriptum est.* *Vox clamantis in deserto* : *Dirigite viam Domini* et cætera. Hoc autem verbum pulchre exponitur tertio juxta Matthæum capite. Quære itaque ibi expositionem ipsius.

Vers. 25. *Et qui — Pharisæi.* Significavit etiam ipsorum sectam, repræsentans obliquam eorum curiositatem .

Vers. 25. *Et interrogaverunt — propheta* ? Cum perficere non potuissent quod intendebant, accusatione nituntur hunc attrahere, ut vel timore cogeretur dicere quod erat. Rursum autem magnam demonstrat æquitatem.

Vers. 26. *Respondit — nostis.* Eo enim tempore Christus immixtus erat populo ; nam quasi unus e vulgo veniebat ad baptismum, quod divina revelatione Joanni innotuerat. Id autem quod addit, *Quem vos non nostis,* de iliius divinitate dictum est.

Vers. 27. *Ipse — fuit.* De quo videlicet verbum istud dicebam. Est autem superius declaratum.

Vers. 27. *Cujus — calceamenti.* Sublimiter id quod est in Christo incomparabile hinc demonstrat. dicens : Neque inter postremos ejus servos numerari mereor, propter magnitndinem consideratæ in eo divinitatis. Postremis namque ministris aptari solent hujusmodi ministeria.

Quære autem ad principium Evangelii juxta Marcum dicti illius expositionem quo dicitur : *Et prædicabat dicens : Venit is quis me fortior est post me, cujus non sum idoneus ut procumbens solvam corrigiam calceamentorum ipsius.* [24].

Vers. 28. *Hæc — baptizans.* Emendatiora exemplaria, in *Bethabara* scribunt ; nam Bethania non est sita trans Jordanem aut in deserto, sed prope Hierosolyma. Demonstrat autem locum, ostendens quod multis præsentibus Joannes ea quæ de Christo erant prædicabat. Omnia vero quæ interim accideruntprætermittens : puta quomodo baptizatus est, quomodo cœlitus accepit testimonium, jejunium præterea quadraginta dierum it deserto ac tentationes, tanquam ab aliis jam evangelistis narrata ; refert deinceps quæ post descensum ejus a deserto contigerunt, et ab illis relicta sunt.

Vers. 29. *Postero die — se.* In crastino post descensum ejus a deserto scilicet ; adhuc enim circa Jordanem permanebat Joannes.

Quære autem venit ad ipsum ? Quia suspicabantur quidam venisse tanquam peccatorem ad ba-

[24] Marc. I, 7.

Ἐγώ εἰμι, περὶ οὗ τὸ, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἁρμάνευται καλῶς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Καὶ οἱ — Φαρισαίων. Ἐπεσημήνατο καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ἐμφαίνων τὸ περίεργον τούτων καὶ σκολιόν.

Καὶ ἠρώτησαν — προφήτης ; Μὴ δυνηθέντες ἀνύσαι τὸ σπουδαζόμενον, ἐπιχειροῦσιν ἐγκλήματι τοῦτον ὑποβαλεῖν, ἵνα φοβηθεὶς ἀναγκασθῇ εἰπεῖν, ὅπερ οὐκ ἦν. Ὁ δὲ πάλιν ἐνδείκνυται πολλὴν ἐπιείκειαν.

Ἀπεκρίθη — οἴδατε. Ἦν γὰρ ὁ Χριστὸς ἀναμεμιγμένος τότε τῷ λαῷ. Ὡς εἷς γὰρ τῶν πολλῶν ἤρχετο ἐπὶ τὸ βάπτισμα, καὶ ἐγνώσθη τοῦτο τῷ Ἰωάννῃ διὰ θείας ἀποκαλύψεως. Τὸ δὲ, Ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἴρηται.

Αὐτὸς — γέγονε. Περὶ οὗ δηλονότι τὸν λόγον τοῦτον ἔλεγον. Ἡρμηνεύθη δὲ ἀνωτέρω.

Οὗ — ὑποδήματος. Τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον τοῦ Χριστοῦ δείκνυσιν ἐντεῦθεν, λέγων ὅτι Οὐδ' εἰς τοὺς ἰσχάτους αὐτοῦ δούλους ταχθῆναι δύναμαι διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος. Τοῖς γὰρ ἰσχάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Καὶ ἐκήρυσσε λέγων· Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ.

Ταῦτα — βαπτίζων. Τὰ ὀκριβῆ (48) τῶν ἀντιγράφων ἐν Βηθαβαρᾷ γράφουσιν. Ἡ γὰρ Βηθανία οὐ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, οὐδ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἐστὶν, ἀλλ' ἐγγύς που τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐπισημαίνεται δὲ τὸν τόπον, δεικνύων ὅτι πολλῶν παρόντων ὁ Ἰωάννης ἐκήρυττε τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ. Τὰ (49) μεταξὺ δὲ πάντα παραδραμών, πῶς τε ἐβαπτίσθη, πῶς καὶ ἄνωθεν ἐμαρτυρήθη, καὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαρακονθήμερον νηστείαν, καὶ τοὺς πειρασμούς, τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ἀπηγγελμένα, λοιπὸν διεξέρχεται τὰ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτοῦ, παραλελειμμένα τούτοις.

Τῇ ἐπαύριον — αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτοῦ δηλονότι. Ἔτι γὰρ περὶ τὸν Ἰορδάνην διέτριβεν ὁ Ἰωάννης.

Καὶ τίνος ἕνεκεν ἔρχεται πρὸς αὐτόν ; Ἐπεὶ τὴν ὑπώπτευόν τινες ὅτι ὡς ἁμαρτωλὸς ἐβαπτίσθη καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(48) Codices probatiores cum Chrysostomo nunc appellat eos, qui sunt temere corupti ab Origene. Vide quæ dixi ad h. l. in edit. N. Test. Quoniam hæc Bethania non erat prope Hierosolymas, propterea Jcannes addidit, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Teste ipso Origene, Heracleon etiam legit Bethania. Atque ita haed dubie legerunt omnes ante Origenem et Origenes ipse. Eadem hic crisis est, quæ est, Matth. v, 22, in vocabulo εἰκῇ. Nam illud Origenes propter *suam* theologiam moralem, hoc propter *suam* geographiam correxit. *Man denke sich Köln am Rhein, an der Spree, an der Unstrut. Wenn ich nun sagte, Köln an der Elbe, und jemand wollte mich aus Büsching, mit dem doch des Origenes alte Welt, von welchener die Geographie gelernt, nicht zu vergleichen sind, widerlegen, wer würde nicht lachen? Und waren denn, nach so vielen Zerstörungen noch alle kleine Flecken, als Origenes auf die Wanderschaft ging ?*

(49) Τὰ abest A.

αὐτὸς εἰς μετάνοιαν ἐπίσης τοῖς ἄλλοις · ἔρχεται νῦν (50) πρὸς τὸν Ἰωάννην, διδοὺς αὐτῷ ἀφορμὴν διορθώσασθαι τὴν τοιαύτην ὑποψίαν διὰ μαρτυρίας ἐντελεστέρας.

ptismum in pœnitentiam more aliorum. Venit ergo nunc ad Joannem, ut occasionem illi daret corrigendi perfectiori testimonio hujusmodi suspicionem.

Καὶ — Θεοῦ. Ἀμνὸν αὐτὸν προσηγόρευσεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῆς τε τοῦ νόμου σκιᾶς, καὶ τῆς Ἡσαίου προφητείας, καὶ λέγων · Ἰδοὺ ὁ Ἀμνὸς, ὁ ἐν τῷ νόμῳ (51) σκιαγραφούμενος, καὶ ὑπὸ Ἡσαίου (52) καταγγελλόμενος · εἶτα προστίθησι καὶ τὸ ἰδιαίτατον καὶ ἐξαίρετον αὐτοῦ, ὅτι ὁ παρὰ Θεοῦ πεμφθεὶς εἰς σφαγὴν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 29. *Et — Dei.* Agnum ipsum appellavit, ad memoriam eis adducens umbras Veteris Testamenti, ac Isaiæ prophetiam. Tanquam diceret: Ecce Agnus in lege figuratus, et ab Isaia annuntiatus. Deinde addit etiam id quod præcipuum est ejus, puta quod a Deo missus sit ad immolandum pro salute hominum.

Ἢ ὁ θεῖος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα.

Vel *Dei*, hoc est divinus, propter suam divini tatem.

Ὁ — κόσμου (53). Ὁ μὲν γὰρ ἀμνὸς τοῦ νόμου θυόμενος ἁμαρτίαν ἑνὸς γένους ἀφῄρει τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ, ὡς τύπος καὶ προχάραγμα καὶ σκιὰ τῆς ἀληθείας · ὁ δὲ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ σφαγιασθεὶς τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου παντὸς ἀφαιρεῖ, καὶ καθαίρει τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ἀλήθεια. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἄλογος, οὗτος δὲ λογικός · καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ θεῖος. Ἁμαρτίας δὲ νόει μὴ μόνον τὰς ψυχικὰς κηλῖδας, ὧν ἐλευθεροῖ τοὺς τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάσσοντας, ἀλλὰ καὶ τὰς σωματικὰς ἀῤῥωστίας, ὧν ἀπαλλάττει τοὺς κάμνοντας.

Vers. 29. *Qui — mundi.* Agnus siquidem qui in lege sacrificabatur, unius Israelitici populi auferebat peccatum tanquam figura, signum et umbra veritatis. Agnus autem Dei immolatus, totius mundi aufert peccatum, et tanquam veritas, eos qui in mundo sunt purificat. Ille siquidem irrationalis erat, hic vero rationalis : nec solum hoc, verum etiam divinus. Peccata autem non tantum animæ dicit maculas, a quibus liberi sunt, qui ejus servant præcepta : verum etiam corporeas infirmitates, a quibus ægrotantes liberat.

Εἰπὼν δὲ ὅτι Ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἔλυσε τὴν προειρημένην ὑποψίαν. Ὁ γὰρ τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ωμαρτίας ἀφαιρῶν εὔδηλον ὅτι οὐκ ἔχει ἁμαρτίας [μὴ (54) ἔχων δὲ ἁμαρτίας,] δι' ἑτέραν πάντως αἰτίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἣν αὐτὸς ὁ βαπτιστὴς ἐρεῖ μετὰ μικρόν (55).

Dicens autem: *Qui tollit peccatum mundi*, solvit prædictam suspicionem. Nam qui aliorum aufert peccata manifestum est quod ipse non habeat peccata ; qui autem peccatis non est obnoxius, alia omnino causa venit ad baptismum, quam ipse Baptista paulo post referet.

Πάλιν δὲ (56) λέγει τὸ, Ἔμπροσθέν μου γέγονε, καὶ τὸ, Πρῶτός μου ἦν, ἀνυποστόλως ἑαυτὸν μὲν ἐξευτελίζων ὡς δοῦλον, ἐκεῖνον δὲ ἀσυγκρίτως ὑπερτιθεὶς ὡς Δεσπότην.

Rursum alibi dicit, *Ante me fuit* ; et, *Prior me erat*, se ipsum intrepide tanquam servum dejiciens, illum autem quasi Dominum incomparabiliter extollens.

Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν. Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι ἔκπαλαι γνωρίζων αὐτὸν τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖ, χαριζόμενος ὡς συγγενεῖ, φησὶν ὅτι Οὐκ ἐγίνωσκον αὐτὸν πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ἅτε τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν ταῖς ἐρήμοις διατρίβων.

Vers. 31. *Et ego nesciebam eum.* Ne putarent quod illum jam olim cognoscens talia de eo ferret testimonia, gratiam illi præstans tanquam cognato ait : Ego ignorabam eum priusquam ad Jordanem veniret, utpote semper in deserto versatus.

Καὶ μὴν ἔμβρυον ὢν, ἐμβρυον ὄντα τοῦτον ἐγνώρισε καὶ ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν · ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν, ὑπερφυῶς δὲ αὐτὸν ἐγνώρισε

Atqui cum adhuc in matris esset utero, cognovit eum, et præ gaudio exultavit, quemadmodum scripsit Lucas [25]. Verum id non fuit naturaliter

[25] Luc. 1, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Νῦν abest A.

(51) Codex uterque in margine: Ἐν ταῖς θυσίαις.

(52) Hic rursus uterque in margine habet : Οὗτος τὰς ἁμαρτίας αἴρει. Respicit Isa. LIII, 7.

(53) Versus ergo tricesimus abest etiam a codice Hentenii, uti ab utroque Mosquensi, nisi quod in uno horum a manu recentiori additus est in margine. Sed ultima pars hujus scholii, a vocabulis, πάλιν δὲ λέγει τὸ κ. τ. λ. satis declarat, Euthymium hæc legisse. Nescio ergo, quod casu in tribus codicibus desit. Quomodo hic versus legatur apud Origenem, notavi jam in mea N. Test, editione. Junctim versum 30 et 31, laudat Orig. t. IV, p. 24. Chrysostomi varietates etiam l. l. notavi. Per errorem autem Chrysost. t. VIII, p. 75, B. verba ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, Matthæo tribuit, quæ nullibi apud Matthæum leguntur. Cyrillus Alexandrinus eo in loco, ubi hunc versum interpretatur, nihil mutat præter hoc, quod ἐγὼ, post οὗ, omittit. Idem hunc versum repetit, t. V, part. 2, in epistolis p. 186, et de recta fide, p. 113 D, ubi etiam data opera Evangelium Joannis tractat. Hic servat illud ἐγώ. Consistit ergo hic versus, cum cæterorum codd. Græcorum auctoritate, tum vero etiam versionum et Patrum consensu.

(54) Inclusa absunt A.

(55) Μετὰ μικρόν τε πάλιν λέγει A.

(56) Hentenius h. l. inculcavit, *alibi*. Sed ἀλλαχοῦ neuter meorum habet. Forte *autem* volebat.

sed supernaturaliter tunc eum cognovit, et quo modo nullus omnino hominum cognovit. Nunc autem triplici cognitione cognovit : puta per visum, per auditum, perque propheticam notitiam, quarum nulla Christum cognoscebat, priusquam ad Jordanem veniret, deinde autem triplici hoc modo cognovit eum. Siquidem prophetice ei revelata sunt quæ de ipso erant : ideo et dixit : *Qui post me venturus est, ante me fuit.* Vidit quoque eum ; illum namque prohibebat dicens : *Ego a te debeo baptizari, et ut venis ad me* [26] ? Audivit præterea vocem de illo dicentem : *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacitum est,* sicut alii evangelistæ docuerunt [27].

Vers. 31. *Sed — baptizans.* Ecce dixit etiam causam, ob quam venit et ipse ut baptizaret, et Christus ut baptizaretur. Una siquidem eademque fuit et hujus causa et illius, videlicet, ut manifestaretur Christus Israelitis. Nam a Deo missus fuerat Joannes ad Jordanem, ut baptisma pœnitentiæ prædicaret, quo propter baptisma multi concurrerent, et astans Christus in medio multorum, utpote baptizandus, testimonium acciperet, inferne quidem a Joanne, superne vero a Patre et Spiritu sancto ; atque hinc ipsos attrahens, mysteria docere, ac mirabilia operari inciperet ; neque enim ita concurrissent omnes, neque ita testimonium audivissent, nisi hoc factum fuisset.

Vers. 32. *Et* — Vers. 33. *sancto.* Rursum ait : *Nesciebam eum,* ut proprium testimonium ab omni suspicione removeret.

Verum quando dixit ei Deus : *Super quem videris Spiritum descendentem,* et cætera ? Quando quæ de Christo erant ipsi revelavit, illo nondum manifestato : tunc siquidem et hæc et alia dixit. Postea vero ipsum quoque demonstravit ad baptismum accedentem.

Præsens itaque evangelista ea, ut dictum est, prætermisit, quæ circa Domini baptisma ab aliis evangelistis conscripta sunt. Matthæus vero hæc cæteris latius enarravit : lege ergo illa ad perfectiorem habendam cognitionem.

Vers. 34. *Et ego vidi.* Spiritum videlicet descendentem, et manentem super eum.

Vers. 34. *Et — Dei.* Et ubi hoc perhibuit testimonium ? neque enim usquam scriptum est. Omnino sane hoc testificatus est : relictum est autem ab evangelistis, quemadmodum et alia multa.

Vers. 35. *Postero die* — Vers. 36. *Dei.* Non vulgari modo neque casu hæc de ipso loquitur, sed quia nondum Judæorum insensibilitatem attigerat ; nemo enim quidquam de ipso interrogaverat :

A τοτε, καὶ ὡς οὐδεὶς τῶν πάντων ἀνθρώπων. Νῦν δὲ, τριῶν οὐσῶν γνώσεων, τῆς δι' ὄψεως, καὶ τῆς δι' ἀκοῆς, καὶ τῆς προφητικῆς, κατ' οὐδεμίαν αὐτων ἐγίνωσκε τὸν Χριστὸν, πρό τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· τότε δὲ λοιπὸν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ἔγνω αὐτόν. Καὶ γὰρ ἀπεκαλύφθη τε αὐτῷ προφητικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ· διὸ καὶ ἔλεγεν, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονε. Καὶ εἶδεν αὐτόν· διὸ καὶ (57) διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· καὶ ἤκουσε περὶ αὐτοῦ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ (58) εὐδόκησα, ὡς οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ ἐδίδαξαν.

Ἀλλ' — βαπτίζων. Ἰδοὺ εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν αὐτός τε ἦλθε βαπτίζειν, καὶ ὁ Χριστὸς παρεγένετο B βαπτισθῆναι. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ (59) καὶ τούτου κἀκείνου, ὅτι ἵνα φανερωθῇ τοῖς Ἰσραηλίταις. Ἐπέμφθη γὰρ ὁ Ἰωάννης ὑπὸ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰορδάνην κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπιστὰς ὁ Χριστὸς ὡς βαπτισθησόμενος, μέσον πολλῶν μαρτυρηθῇ, κατώθεν μὲν παρὰ Ἰωάννου, ἄνωθεν δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐντεῦθεν ἐπισπασάμενος αὐτοὺς, ἄρξηται μυσταγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτω συνέδραμον ἅπαντες, οὐδ' ἂν ἤκουσαν τῆς τοιαύτης οὕτω μαρτυρίας, εἰ μὴ τοῦτο γέγονε.

Καὶ — ἁγίῳ. Πάλιν τὸ, Οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἵνα ἀνύποπτον πάντη τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν ἐργάσηται.

C Ἀλλὰ πότε εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ τὰ ἑξῆς ; Ὅτε (60) δηλονότι, μήπω φανέντος, τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν αὐτῷ. Τότε μὲν γὰρ τά τε ἄλλα καὶ τοῦτο εἶπεν· ὕστερον δὲ καὶ ὑπέδειξεν αὐτὸν παραγενόμενον ἐπὶ τὸ βαπτισθῆναι.

Ὁ μὲν οὖν παρὼν εὐαγγελιστὴς, ὡς εἴρηται, παρίδραμε τὰ κατὰ τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος, ὡς τοῖς ἄλλοις προϊστορηθέντα· ὁ δὲ Ματθαῖος πλατύτερον τῶν ἄλλων ἀπήγγειλεν αὐτά· καὶ ἀνάγνωθι κἀκεῖνα πρὸς ἐντελεστέραν διάγνωσιν.

Κἀγὼ ἑώρακα. Τὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν.

Καὶ — Θεοῦ. Καὶ ποῦ τοῦτο μεμαρτύρηκεν ; οὐδαμοῦ γὰρ ἀναγέγραπται. Μεμαρτύρηκε μὲν τοῦτο κάτω; D παραλέλειπται δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλά.

Τῇ ἐπαύριον — Θεοῦ. Οὐκ ἁπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε τὰ αὐτὰ περὶ αὐτοῦ φθέγγεται, ἀλλ' ἐπείπερ οὔπω καθίκετο τῆς ἀναισθησίας τῶν Ἰουδαίων· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν οὐδὲν ἠρώτησε περὶ αὐτοῦ· ἀναγκάζεται (61)

[26] Matth. VIII, 14. [27] Matth. III, 17 ; Marc II, 11 ; Luc. III, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἐκώλυεν A.
(58) Ηὐδόκησα A.
(59) Καὶ τοῦτο κἀκεῖνος A.
(60) Ὅτι B.
(61) Οὖν interponendum videtur. Forte etiam ἀφυπνίζειν.

τὰ αὐτὰ λέγειν πάλιν, καὶ δευτέραις φωναῖς ἀφυπνίζει τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὥσπερ κοιμωμένην.

A rursum hæc de ipso dicere cogitur, mentemque eorum iteratis vocibus expergefacere quasi dormientem.

Καὶ ὃν τρόπον ὁ μὲν νυμφίος οὐδέν τέως λέγει πρὸς τὴν νύμφην, οὐδ' ἀφ' ἑαυτοῦ λαμβάνει ταύτην· ὁ δὲ νυμφαγωγὸς πάντα διαλέγεται καὶ παραδίδωσιν αὐτήν· ὅτε δὲ λάβῃ ταύτην ἐκεῖνος, οὕτω διατίθησιν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων· οὕτω καὶ νῦν ὁ μὲν Χριστὸς ἔτι σιγᾷ· ὁ δὲ Ἰωάννης τὰ περὶ αὐτοῦ διαπραγματεύεται. Διὸ καὶ φίλος αὐτοῦ κέκληται, ὡς τῷ γάμῳ παρὼν καὶ πάντα ὑπὲρ τοῦ νυμφίου διακονῶν· λαβὼν δὲ τὴν νυμφευθεῖσαν Ἐκκλησίαν ἐκεῖνος, οὕτως αὐτὴν διέθηκεν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων αὐτίκα.

Et quemadmodum sponsus nihil interim sponsæ loquitur, nec eam per seipsum accipit, sed dux sponsæ omnia disserit, eamque illi tradit; ubi vero hanc ipse acceperit, ita eam immutat, ut illa priorum omnium obliviscatur : ita et nunc Christus adhuc tacet, Joannes vero cuncta operatur ; ideo etiam amicus Sponsi vocatus est, tanquam qui nuptiis præsest, omniaque administrat quæ ad ipsum Sponsum pertinent. Ubi vero accepit desponsatam sibi Ecclesiam, ita eam sibi copulavit, ut illa continuo omnium oblivisceretur.

Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν γάμων, οὐχ ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον ἅπεισιν, ἀλλ' οὗτος πρὸς αὐτὴν κἂν ὁ μὲν εἴη βασιλέως υἱός, ἡ δὲ παντάπασιν εὐτελής· οὕτω καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. Αὐτὸς ὁ τοσοῦτος πρὸς τὴν εὐκαταφρόνητον παραγέγονε, καὶ ἁρμοσάμενος οὐκ εἴασεν αὐτὴν ἐνταῦθα μένειν λοιπόν, ἀλλὰ παραλαβὼν εἰς τὸν πατρικὸν ἀνήγαγεν οἶκον, τὸν οὐρανόν.

Et sicut sponsa nequaquam ad sponsum accedit, B sed hic ad illam, etiam si fuerit ipse regis filius, illa vero omnium abjectissima : ita et hic accidit. Iste cum tantus esset, ad eam quæ despectissima erat, accessit, et conjunctus non permisit ut hic deinceps remaneret, sed susceptam in paternam deduxit domum, hoc est, in cœlum.

Καὶ — Ἰησοῦ. Πολλῶν ἀκροασαμένων, οὗτοι μόνοι ἤκουσαν, τοῖς ὡσὶ δηλονότι τῆς ψυχῆς, τῶν ἄλλων τοῖς ὡσὶ τοῦ σώματος ἀκουσάντων. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν μαθητῶν (62) Ἰωάννου δύο τότε παρῆσαν· ἄλλοι δὲ πολλοὶ παρειστήκεισαν. Ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ, βουλόμενοι πεῖραν λαβεῖν αὐτοῦ.

Vers. 37. *Et — Jesum.* Inter multos auditores hi soli audisse dicuntur, auribus videlicet animæ, cum alii utique audissent auribus corporis ; ex discipulis namque Joannis soli (*h*) hi duo tunc animo præsentes erant, cum tamen alii multi astarent. Secuti sunt autem eum, cupientes ejus habere notitiam.

Στραφεὶς — ζητεῖτε ; Οὐκ ἀγνοῶν, ὁ τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμβατεύων, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐρωτήσεως οἰκειώσηται τούτους, καὶ παράσχῃ θαρρεῖν. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς ἐρυθριᾷν ἔτι, καὶ ἀγωνιᾷν ὡς ἀγνῶτας.

Vers. 38. *Conversus — quæritis ?* Non tanquam ignorans, qui homnium penetrat cogitationes, sed ut interrogando familiares sibi redderet ac fiduciam C daret. Verisimile est enim, quod erubescebant, et quasi ignoti formidabant.

Οἱ δὲ — μένεις ; Μήπω μηδὲν παρ' αὐτοῦ μαθόντες, διδάσκαλον αὐτὸν ὀνομάζουσι, τὴν αἰτίαν τε δι' ἣν ἦλθον, δηλοῦντες ἐντεῦθεν, ὅτι ἀκουσόμενοί τι τῶν χρησίμων, καὶ εἰς μαθητὰς εἰσωθοῦντες ἑαυτούς. Λέγουσι δὲ, Ποῦ μένεις ; βουλόμενοι κατὰ μόνας ἐντυχεῖν αὐτῷ καὶ μεθ' ἡσυχίας.

Vers. 39. *At illi — habitas ?* Cum nondum ab eo quidquam audissent, magistrum sive præceptorem eum appellant : atque hinc causam cur sequerentur manifestant, videlicet ut quæ forent utilia audirent, utque sese in discipulos ingererent, Dicunt autem : *Ubi habitas ?* volentes diutius et in quiete cum eo conversari.

Λέγει — ἴδετε. Οὐ λέγει τὸ σύστημα τῆς οἰκίας, θέλων αὐτοὺς ἀκολουθεῖν, ἵνα καὶ πλέον θαρρήσωσιν.

Vers. 40. *Dicit — videte.* Non dat habitationis signa, volens ut illi sequerentur, quo majorem haberent fiduciam.

Ἦλθον — δεκάτη. Ἐπισημαίνεται τὴν ὥραν, οἰνιττόμενος τούτων τε τὸ φιλομαθὲς, κἀκείνου τὸ φιλάνθρωπον, ὅτι οὐδ' ὑπὸ τῆς ὥρας ἀπετράπησαν, ἤδη πρὸς δυσμὰς ὄντος τοῦ ἡλίου, οὐδ' ἐπροφασίσαντο (63) τὸν καιρὸν, εἴτε τι ἕτερον.

Vers. 40. *Venerunt — decima.* Horam significat, et in his innuens discipulatus desiderium, et in illo humanitatem, quod neque propter tempus D aversi sunt, cum jam sol ad occasum declinaret : neque tempus, aut aliud quippiam causati sunt.

Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ λέγει, μὴ ἔχει, ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, οὐ περὶ οἰκίας ἁπλῶς τοῦτό φησιν, ἀλλὰ περὶ ἰδίας. Ἰδίαν γὰρ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἀλλοτρίαις ἐκέχρητο.

Quod si alibi dicit se non habere ubi caput suum reclinaret [28], non hoc simpliciter de domo dicit, sed de propria domo : neque enim propriam habebat, sed alienis utebatur.

Ὅτι μὲν οὖν παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν

Dicit itaque evangelista mansisse ipsos apud

[28] Matth. VIII, 20.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Τοῦ addit A.

(63) Οὐδὲ προφασίσαντος A.

(*h*) *Soli.* Interpres videtur invenisse, δύο τότε μόνοι, quod nec mihi displicet.

εἶδε δύο ἀδελφούς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ, Καὶ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον· ἀλλὰ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ δεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Λουκᾶν τὴν διασάφησιν τοῦ, Οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα Συντελοῦσι γὰρ ἅπαντα εἰς τὸ προκείμενον.

A *fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare* [29]. Ad hæc octavo juxta Marcum capite verbi illius interpretationem : *Et imposuit Simoni nomen Petrus* [30]. Sed et loci illius explanationem decimo capite Evangelii secundum Lucam : *Piscatores autem descenderant ex illis, et abluebant retia* [31]. Omnia enim conferunt ad ea quæ hic ponuntur.

Τοῦτον μὲν οὖν Πέτρον ὠνόμασεν, Ἰάκωβον δὲ καὶ Ἰωάννην υἱοὺς βροντῆς, δεικνύων, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὰ ὀνόματα μεταῤῥυθμίσας, καὶ τὸν μὲν Ἄβραμ Ἀβραὰμ καλέσας, τὴν δὲ Σάραν Σάῤῥαν, καὶ τὸν Ἰακὼβ Ἰσραήλ. Τισὶ μὲν οὖν ἐκ γενετῆς ἐπέθηκε τὰ ὀνόματα, τισὶ δὲ ὕστερον. Ὧν μὲν (65) γὰρ ἡ ἀρετὴ διαλάμπειν ἔμελλεν ἐκ πρώτης (66) τριχὸς, τούτους ἐξ ἀρχῆς ὠνόμασεν· ὧν δὲ ὕστερον, τούτους ὕστερον.

Hunc itaque nominavit Petrum : sicut Jacobum et Joannem Filios tonitrui, ostendens se eum esse qui in Veteri quoque Testamento nomina adaptaverat, Abram vocans Abraham, Saram vero Sarram, et Jacob Israel. Nam quibusdam ab ortu nomina, imponebat, quibusdam autem postmodum. Quorum enim virtus a primo, quod aiunt, capillo fulgebit, his ab initio nomen imponit : quorum autem postea, his etiam postea.

B

Τῇ ἐπαύριον — Πέτρου. Τῇ ἐπαύριον μὲν ἠθέλησεν ἐξελθεῖν, οὐ τῇ ἐπαύριον δὲ εὑρίσκει τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ὕστερον, μετὰ τὸ ἐπισπάσασθαι Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν καὶ Ἰακωβον καὶ Ἰωάννην, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἔξεστι διαγινώσκειν.

Vers. 44. *Postero die* — Vers. 45. *Petri.* Postero sane die voluit exire, at non postero die reperit Philippum, sed postmodum postquam Petrum et Andream, Jacobum ac Joannem attraxerat, quemadmodum ab aliis evangelistis licet colligere.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐμνημόνευσε, πῶς αὐτοὺς εἵλκυσε, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας ; Διότι Ματθαῖος καὶ Μάρκος τοῦτο παραδεδώκασιν. Ἐπεὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐκεῖνοι παρέδραμον, ταῦτα νῦν, οὗτος ἀπαγγέλλει. Λέγει δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀκολούθει μοι, γινώσκων ὅτι ποθεῖ μὲν ἀκολουθῆσαι καὶ αὐτὸς, ἀκηκοὼς περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀκολουθούντων· εὐλαβεῖται δὲ. Λύει οὖν αὐτοῦ τὴν αἰδῶ. Λέγει δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ ποίας πόλεως ἦν, ὅτι ἀπὸ Βηθσαϊδὰ, τῆς εὐτελοῦς καὶ φαύλης, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός.

Sed quam ob rem non meminit quomodo eos attraxerit ambulans circa mare Galilææ ? Quia Matthæus et Marcus hoc tradiderunt. Sed quia illi prætermiserant, quæ circa Philippum acciderant, hæc nunc iste manifestat. Ait autem illi Jesus : *Sequere me.* Sciens quidem et hunc jam animo secutum, cum de eo audisset ab his qui sequebantur, sed reverentia detineri, solvit eum metu. Dicit autem evangelista qua sit Philippus civitate oriundus, puta a Bethsaida vili ac ignobili : ut scias quod ignobilia mundi elegerit Deus.

C

Εὑρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ. Μετὰ τὸ ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ δηλονότι.

Vers. 46. *Reperit Philippus Nathanael.* Postquam videlicet Christum secutus erat.

Καὶ — εὑρήκαμεν. Πεῖραν αὐτοῦ λαβών, κήρυξ αὐτοῦ γίνεται παραυτίκα, καὶ γινώσκων τὸν Ναθαναὴλ ἀκριβέστατον ἔν τε ταῖς νομικαῖς καὶ ταῖς προφητικαῖς Γραφαῖς· καὶ γὰρ ἦν τὰ τοιαῦτα ἄριστα διεσκεμμένος, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐμαρτύρησε, καὶ τὸ ἔργον ἔδειξεν· ἐπὶ τὸν Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας αὐτὸν παραπέμπει, κατασκευάζων ἐκεῖθεν ἀξιόπιστον τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίαν ἑαυτοῦ.

Vers. 46. *Et — invenimus.* Sumpto de ipso experimento, statim prædicator efficitur ; sciensque Nathanael in legis ac prophetarum Scripturis diligentissimum, siquidem erat in eis maxime versatus, quemadmodum et ipse Christus attestatur, et res ipsa demonstravit : ad Mosem ac prophetas eum remittit, confirmans inde suum de Christo testimonium esse fide dignum.

Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ. Ἔτι γὰρ τούτου υἱὸς εἶναι ἐνομιζετο.

Vers. 46. *Jesum filium Joseph.* Adhuc enim filius ejus esse putabatur.

D

Τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. Ἐκ Ναζαρὲτ ἐλέγετο διὰ τὸ τραφῆναι ἐν αὐτῇ.

Vers. 46. *A Nazareth.* A Nazareth ideo dicebatur, quod ibi nutritus esset.

Καὶ — εἶναι ; Ἀκούων τοῦ προφήτου λέγοντος· Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν ταῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. Ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται

Vers. 47. *Et — esse* ? Cum prophetam audiret dicentem : *Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es inter principatus Juda : ex te enim exi-*

[29] Matth. IV, 18. [30] Marc. III, 16. [31] Luc VI, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(65) Γὰρ abest. A.
(66) Chrysost. tom. VIII, p. 113 B. Ἐκ πρώτης ἡλικίας.
(67) Καὶ interponit A.

ερὶ τῆς κοσμογενείας· καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεστώτων, A verum etiam de præteritis ; sicut Moses de mundi
ὁ Χριστὸς λέγῃ (73) τὰ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν constitutione, et de præsentibus, ut cum dixit Chri-
των. stus quæ sint in corde hominum.

κρίθη — Ἰσραὴλ. Ἔγνως ψυχὴν ὑπὸ περι- Vers. 50. *Respondit — Israel.* Vides animam præ
ς σκιρτῶσαν, καὶ περιπτυσσομένην αὐτὸν nimia lætitia exsultantem, hisque verbis ipsum am-
ἡμασι τούτοις· Σὺ εἶ, φησὶν, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ plectentem : Tu, inquit, ille ipse es qui exspe-
κώμενος. ctabatur.

Sed quare Petrus qui post tanta miracula tan-
: τίνος ἕνεκεν ὁ Πέτρος μὲν, μετὰ τοσαῦτα tamque doctrinam confessus est ipsum esse Dei
α καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν ὁμολογήσας Filium, beatus dictus est : Nathanael vero qui et
Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐμακαρίσθη· ὁ Ναθαναὴλ δὲ, ante miracula, et ante doctrinam hoc ipsum fecit,
ὸ τῶν θαυμάτων καὶ πρὸ τῆς διδασκαλίας τὸ non est dictus beatus? Quia licet hoc ipsum locutus
οιήσας, οὐκ ἐμακαρίσθη ; Διότι εἰ καὶ τὸ αὐτὸ est, non tamen eadem mente. Nam Petrus cum na-
ωτο, ἀλλ' οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας. Ὁ tura Dei Filium esse confessus est : Nathanael vero,
μὲν γὰρ φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦτον ὡμολό- Dei Filium adoptione; et ille quidem proprie Deum,
ὁ Ναθαναὴλ δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θέσει· καὶ ὁ B hic autem per gratiam, quod manifestum est ex eo
ὸν κυρίως, ὁ δὲ Θεὸν κατὰ χάριν. Καὶ τοῦτο quod subditur : *Tu es rex Israel.* Qui enim natura
ἀπὸ τοῦ ἐπαγαγεῖν· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Dei Filius est, non Israelitarum solum, sed et om-
.. Ὁ (74) γὰρ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον nium rex est. Neque hinc solum manifestum est,
ραηλιτῶν, ἀλλὰ πάντων βασιλεύς ἐστιν. Οὐκ verum etiam ab his quæ respondit Christus, ad
δὲ μόνον τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ perfectiorem confessionem hunc inducens ac do-
ς ἀπεκρίθη, προάγων τοῦτον ἐπὶ τελειοτέραν cens, ne sibi quasi puro homini auscultaret.
αν καὶ διδάσκων μὴ ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ προσ-
ὐτῷ.

ρίθη — ὄψει. Ἵνα καὶ μεῖζον πιστεύσῃς. Ἔτι Vers. 51. *Respondit — videbis.* Ut perfectius
ρὰ ἀκούσας, μικρὰ ἐπίστευσε. credas. Nam cum parva adhuc audisset, parum
credebat.

έγει — ἀνθρώπου. [Ἀναβαίνοντας (75) εἶπε Vers. 52. *Et dixit — hominis.* † Primum dixit
, δηλῶν τοὺς ἄχρι τούτου (76) συμπαρόντας καὶ *Ascendentes*, significans quod usque tunc cum eo
ὄντας αὐτῷ.] præsentes fuerant eique ministraverant.

ἀρ ἐπὶ γνήσιον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνέβαινον καὶ Siquidem tanquam super legitimum Dei Filium
νον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτὸν, διᾳ- C ascendebant et descendebant angeli Dei ad eum,
ες· τοῦτο μὲν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ministrantes illi : hoc quidem circa tempus passio-
ὲ παρὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως, τοῦτο δὲ παρὰ τὸν nis, illud autem tempore resurrectionis et (*n*) as-
λήψεως· ᾧ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι δουλοπρεπῶς, sumptionis. Cui autem in modum servorum mini-
ὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ (77) Θεὸς strant angeli, hic non simpliciter homo est, sed et
πότης αὐτῶν. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν τοῖς πισ- Deus ac Dominus. Amen, amen, dico vobis fidelibus,
τάρτι ὄψεσθε, μετὰ τὸ πιστεῦσαι γνησίως. Ταῦ- posthac videbitis, post ingenuam veramque fidem.
σι τὰ μείζω περὶ ὧν εἶπεν ὅτι Μείζω τούτων Hæc autem sunt majora illa de quibus dixerat, *Ma-*
jora his videbis.

δὲ νόησον καὶ τὴν γνῶσιν. Ἔγνωσαν γὰρ ταῦτα Visionem vero intellige etiam cognitionem. Hæc
οἱ μαθηταὶ, οἱ μὲν ἰδόντες, οἱ δὲ ἀκούσαντες enim omnes discipuli cognoverunt : hi quidem vi-
ὧν ἰδόντων. dentes, illi autem ab his qui viderant audientes.

δὲ ἐν ἄλλοις, τοῦτο καὶ νῦν ποιεῖ. Δύο γὰρ Quod ergo in aliis, hoc etiam nunc facit. Siqui-
προῤῥήσεις, τὴν μὲν ὁμολογουμένην, ὅτι dem duo vaticinia protulit : unum certum dicens,
ὅ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὄντα ὑπὸ τὴν συ- *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu,*
όν σε· τὴν δὲ ἀμφίβολον· ὅτι Ὄψονται τὸν D *videbam te* ; aliud vero ambiguum, puta quod visuri
ἀνεῳγότα καὶ τὰ ἑξῆς· ἀπὸ τῆς ὁμολογου- essent cœlos apertos et cætera, et a certo confirmat
βεβαιοῖ τὴν (78) ἀμφίβολον. Διὸ καὶ σεσίγηκε ambiguum. Ideo etiam Nathanael tacuit, Christus
Ναθαναὴλ, ἔστησε δὲ καὶ ὁ Χριστὸς μέχρι τού- vero (*o*) substitit ac siluit, exspectans verbum ejus,
λόγον, ἀφεὶς αὐτὸν κατ' ἰδίαν ἀναλογίσασθαι sinens ut dicta apud se revolveret. Ubi enim semen

Variæ lectiones et notæ.

Λέγει A.
Ἐἰ, pro ὁ, A.
Inclusa in margine habent A, B.

(76) Ἄχρι τότε A.
(77) Καὶ abest A.
(78) Τὸ, pro τήν, A.

Hoc — illud — et. Τοῦτο μὲν — τοῦτο δὲ — (*o*) *Christus vero*, etc. Christus vero etiam ser-
, ex quibus postremum non videtur agno- monem hic terminavit, relinquens illi secum re-
entenius. Reddi debebant, *Tum tempore* putare quæ dicta essent,
is, *tum resurrectionis, tum assumptionis.*

in terram bonam seminasset, reliquit : ut per otium postmodum nasceretur.

CAP. I. *De nuptiis in Cana.*

Cap. II. Vers. 1. *Et Galilææ.* Tertio post Christi a deserto descensum.

Vers. 1. *Et — ibi.* Vocata tanquam familiaris ab his qui nuptias celebrabant.

Vers. 2. *Vocatus — nuptias.* Et ipsi quasi familiares. Accessit autem Salvator non habito respectu ad suam dignitatem, sed ad hominum utilitatem. Siquidem qui nuptias condiderat, venit ut eas honoraret, suaque præsentia sanctificaret ; et cum servi formam assumpsisset, non dedignatur servorum interesse nuptiis, licet qui eum vocaverant, non haberent congruentem de eo opinionem. Simpliciter enim tanquam notum, unumque e pluribus illum vocaverant.

Vers. 3. *Et — habent.* Cum carerent vino, hoc est, cum opus esset vino, sive cum jam vinum defecisset. (Nam habet Græca littera ὑστερήσαντος οἴνου.) Neque enim ad id usque temporis ullum fecerat miraculum. Cum ergo cognovisset mater quæ circa ipsum erant, quodque Joannes propter eum venerat, ac de illius divinitate testimonium tulerat, et quod cœlitus de eo testimonium acceperat, simul etiam videns, quod discipulos acceperat, intellexit quod revelari ex eo tempore inciperet. Sumpto igitur fiducia deprecata est eum pro deficientis vini miraculo : et his qui vocaverant gratiam volens rependere, et suam gloriam volens per Filii potentiam demonstrare. Ideoque eam corripit, non quasi vilipendens, sed corrigens tanquam intempestive precantem. Nam quod eam plurimum honoraret, et ex aliis multis manifestum est, et ex eo quod ipsius complevit exhortationem. Corripuit itaque eam docens, nondum talia esse quærenda, quanquam miracula verbo posset operari. Obedivit autem, eam tanquam matrem honorans.

Vers. 4. *Dicit — mulier* ? Quid ad nos attinet id pro quo deprecaris ? quid ita nos urget ? Potest præterea et alio modo intelligi Quid mihi tecum commune est ? ego siquidem utpote Deus novi quæ tempora edendis miraculis sint congrua : tu vero illa ignoras quasi homo. Non dixit autem, Mater, sed, Mulier, tanquam Deus.

Vers. 4. *Nondum — mea.* Nondum adest tempus meum ad edendum quod quæris miraculum : tunc autem aderit, cum hi quibus opus est miraculo, cognoverint quod talia possim operari, et ipsi me fuerint deprecati. Nunc autem matre (*p*) adhortante non solum intempestivum esset, verum etiam suspectum, et querulosorum facillime pateret calumniæ.

A τὰ λεχθέντα. Καταβαλὼν γὰρ εἰς γῆν καλὴν τὸν σπόρον, κατέλιπεν ἐπὶ σχολῆς βλαστῆσαι λοιπόν.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου.

Καὶ — Γαλιλαίας. Τῇ τρίτῃ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ — ἐκεῖ. Κληθεῖσα παρὰ τῶν τελούντων τὸν γάμον ὡς γνώριμος.

Ἐκλήθη — γάμον. Καὶ αὐτοὶ ὡς γνώριμοι. Καὶ ἀπῆλθεν ὁ Σωτὴρ, οὐ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βλέπων ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ὠφέλειαν. Καὶ ὁ τὸν γάμον νομοθετήσας ἦλθε τιμήσων τὸν γάμον, καὶ ἁγιάσων αὐτὸν τῇ παρουσίᾳ · καὶ ὁ μορφὴν δούλου λαβὼν οὐκ ἀπηξίωσεν εἰς γάμον (79) δούλων παραγενέσθαι, εἰ καὶ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δόξαν οὐκ εἶχον οἱ καλέσαντες. Ὡς γὰρ ἁπλῶς γνώριμον, καὶ τῶν πολλῶν ἕνα, B τοῦτον ἐκάλεσαν.

Καὶ — ἔχουσιν. Ὑστερήσαντος, ἤτοι ἐνδεήσαντος, ἐλλείψαντος. Οὔπω μὲν οὖν ἕως τότε θαῦμα πεποιηκεν. Ἐπεὶ δὲ μεμάθηκεν ἡ Μήτηρ τὰ κατ' αὐτὸν, ὅτι τε δι' αὐτὸν ἦλθεν ὁ Ἰωάννης καὶ ὅτι μεμαρτύρηκε περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ ὅτι καὶ οὐρανόθεν ἐμαρτυρήθη, ἅμα δὲ καὶ εἶδεν ὅτι μαθητὰς προσελάβετο, συνῆκεν ὅτι ἤρξατο λοιπὸν ἀποκαλύπτεσθαι. Διὸ καὶ, θαρρήσασα, παρεκάλεσεν αὐτὸν εἰς θαυματουργίαν οἴνου ἐλλείποντος, βουλομένη καὶ τοῖς καλέσασι καταθεῖναι χάριν, καὶ ἑαυτὴν λαμπροτέραν ἀποφῆναι διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ δυνάμεως. Διὸ καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ οὐκ ἀτιμάζων, ἀλλὰ διορθούμενος ὡς ἀκαίρως παρακαλέσασαν. Ὅτι γὰρ σφόδρα ταύτην ἐτίμα, δῆλον C ἀπό τε πολλῶν ἄλλων καὶ ἀπὸ τοῦ πλεῖστα θαύματα ποιῆσαι τὴν τοιαύτην αὐτῆς παράκλησιν · ἐπετίμησε μὲν γὰρ αὐτῇ, παιδεύων μηκέτι τοιαῦτα ζητεῖν, ἀλλ' ἐᾷν τὰ θαύματα κατὰ λόγον γίνεσθαι · ἐπήκουσε δὲ αὐτῆς, τιμῶν ὡς μητέρα.

Λέγει — γύναι ; Τί ἡμῖν ἀναγκαῖον, περὶ οὗ παρακαλεῖς ; τί τὸ κατεπεῖγον οὕτως ἡμᾶς ; Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως νοῆσαι · Τί κοινὸν ἐμοὶ καὶ σοί ; ἐγὼ μὲν γὰρ οἶδα τοὺς προσήκοντας καιροὺς τῶν θαυμάτων, ὡς Θεὸς σὺ δὲ ἀγνοεῖς αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος. Οὐκ εἶπε δὲ, Μῆτερ, ἀλλὰ, Γύναι, ὡς Θεός.

Οὔπω — μου. Οὔπω πάρεστιν ἡ ὥρα μου, ἡ τοῦ θαυματουργῆσαι, ὃ ζητεῖς. Τότε γὰρ πάρεστιν, ὅτε D οἱ δεόμενοι τοῦ θαύματος ἐπιγνῶσιν, ὅτι δύναμαι τοιαῦτα ποιεῖν (80), καὶ αὐτοί με παρακαλέσουσι (81). Νῦν δὲ ἡ τῆς μητρὸς παράκλησις, οὐ μόνον ἄκαιρος, ἀλλὰ καὶ ὕποπτος καὶ τοῖς μεμψιμοίροις εὐεπιφόρητος.

Variæ lectiones et notæ.

(79) δούλου A.
(80) ποιῆσαι A.
(81) Malim παρακαλέσωσι.

(*p*) *Matre*, etc. Matris admonitio non solum intempestiva, sed et suspecta atque illorum qui libenter reprehendunt, cavillationibus obnoxia.

ἐ, Οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου (82), καὶ τὸ, Οὐκ
ο αὐτὸν πιάσαι, ὅτι οὔπω ἦκει ἡ ὥρα
καὶ τὸ, Οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς
ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τὸ,
ἐληλυθεν ἡ ὥρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐ δηλοῦ-
καιρῶν ἀνάγκαις καὶ ὡρῶν παρατηρήσεσιν
ο· πῶς γὰρ, ὁ τούτων ποιητής; ἀλλὰ ταῦτα
ὧν προσηκόντων καιρῶν εἴρηται, ἐμφαίνοντα,
ντα ἔδει κατὰ λόγον καὶ τάξιν γίνεσθαι.
οὖν, ὅτι Οὔπω ἥκει ἡ ὥρα (83) μου, ἐποίησε
μα, τιμῶν τε, ὡς εἴρηται, τὴν μητέρα, καὶ
ν ὅτι οὐ δουλεύει καιροῖς, ἀλλὰ κυριεύει

ι — ποιήσατε. Συνεῖσα τὸν τοῦ λόγου σκο-
κὶ (84) ὅτι οὐκ ἀδυναμίας ἡ παραίτησις
ἀλλ' ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς θαύμασιν ἐπιπηδᾷν, καὶ
ειν ἑαυτὸν, καὶ ὅτι οὐ παρόψεται τὴν ταύτης
ησιν, τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης εὐτρεπεῖς
ριστᾷ, τρόπον ἕτερον καὶ αὐτοὺς συμπαρακα-

ν — τρεῖς. Ὑδρίαι μὲν τὰ σκεύη τοῦ ὕδατος,
εἰ δὲ τὰ μέτρα. Ἔκειντο δὲ πρὸς τὸν καθαρισμὸν
δαίων, ὑπηρετοῦσαι τούτοις εἰς τὸν καθαρισμὸν,
ποτε ἀκάθαρτοι ἐγένοντο, μὴ πόρρω βαδίζοιεν
ὰς καὶ κρήνας.

οῦ ἁγίου (85) Μαξίμου.) Ἐξ ὑδρίας νόει
ὺς ἓξ τρόπους τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν τοῦ τρέ-
ὺς πεινῶντας, τὸν τοῦ ποτίζειν τοὺς διψῶν-
ὸν τοῦ συνάγειν τοὺς ξένους, τὸν τοῦ περι-
τοὺς γυμνούς, τὸν τοῦ ἐπισκέπτεσθαι τοὺς
ντας, τὸν τοῦ ἔρχεσθαι πρὸς τοὺς ἐν φυ-
Ταύτας οὖν τὰς ὑδρίας, κενὰς οὔσας τῶν
ἐνεργειῶν, διὰ τὸ ψυγῆναι τὴν ἀγάπην ἀφ' ἧς,
πηγῆς, ἐπληροῦντο, παραγενόμενος ὁ θεῖος
(86) τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, πρῶτον μὲν
τὸν ὕδατος, λέγω δὴ τῆς (87) σωματικῆς ἐνερ-
ς εὐποιίας, εἶτα μετέβαλε ταύτην εἰς τὴν
τικῶς ἐπιτελουμένην, ὡς εἰς οἶνον, θερμαί-
μὲν τὴν ψυχὴν, εὐφραίνουσαν δὲ τὸν νοῦν,
ταν δὲ τοὺς οὕτω θεραπευομένους τῆς προτέρας
ως. Ἑκάστη δὲ ὑδρία χωρητικὴ ἐστι δύο ἢ
ετρητῶν, δύο μὲν, διὰ τὸ διπλοῦν ὡς εἴρηται,
θ' ἕκαστον τρόπον εὐποιίας, οὐ μόνον (88)
κῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς λαμβανομένης·
δὲ, διὰ τὸ κατὰ τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος θεο-

Hæc autem : *Nondum venit hora mea* : *Non potuerunt eum apprehendere, quia nondum venerat hora ejus* : *Nullus injecit in eum manus, quia nondum venerat hora ejus*: *Pater, venit hora*, aliaque similia, non ostendunt quod necessariis temporum horarumque observationibus subjaceat : nam quo id pacto fieret, cum horum effector sit ? sed hæc de contingentibus opportunitatibus dicta sunt : demonstrantia quod omnia ratione ac ordine fieri oporteat. Cum ergo dixisset : *Nondum venit hora mea*, miraculum tamen operatus est : et matrem ut dictum est honorans, et ostendens quod temporibus non serviat aut subjaceat, sed eis dominetur.

Vers. 5. *Dicit — facite*. Cum verbi scopum ac rationem intelligeret : quodque non impotentiæ excusatio erat, sed ne videretur sese miraculis ingerere, et spectaculo exponere, Matris (*q*) autem exhortationem non despiceret : mensæ ministros admonet ut sibi adsint et ipsi quoque alio modo cum ea deprecentur.

Vers. 6. *Erant — ternas*. Hydriæ vasa sunt aquæ : metretæ vero mensuræ. Erant autem positæ secundum purificationem Judæorum, id est, paratæ ad eorum purificationem, ut si qui forte immundi redderentur, non longe eundum esset ad fontes.

†† Sancti Maximi. Sex hydrias intellige mihi sex modos illos eleemosynæ, alere esurientes, potum dare sitientibus, domum ducere hospites, vestire nudos, visere ægrotos, venire ad eos qui sunt in carceribus. Has hydrias ergo, vacuas suis operibus, quod refrixerat, amor a quo, tanquam a fonte implebantur, sermo divinus præceptorum evangelicorum in adventu suo primo replevit aqua, id est, beneficentia corporaliter operante, sed mutavit eam in eam quæ fit spiritualiter, tanquam in vinum, calefacientem quidem animum, suaviter autem afficientem intellectum, atque ita curatos ex priori transferentem habitu et conditione. Quælibet vero hydria capit duas aut tres metretas, duas quidem, propter duplicem, ut dictum est, singulorum modorum beneficentiam, quæ non corporaliter tantum, sed et secundum sanctæ Trinitatis theologiam beneficentia spiritualiter accipitur ; tres vero, quia interdum exhibetur. Hauriunt autem dictam aquam bonæ cogitationes, quæ rationi serviunt. Quod vinum ut

an. VII, 20. [84] Joan. VII, 30, [85] Joan. XVII, 1.

Variæ lectiones et notæ.

Hic tres loci repetiti sunt ex Chrysost. tom. . 125. A. Ergo varietas non urgenda.
Μου abest A.
Καί omittit A.
Inclusa codex uterque habet in margine.
A omittit etiam indicem, τοῦ ἁγίου Μαξίμου.
ius his caret.
Dubiæ sunt in his ænigmatibus conjecturæ.

Possit tamen aliquis conjicere, tollendas esse vo ces, τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, ut ita, sicut in fine scholii, de Christo accipiatur. Sed in scholio proximo in fine rursus est similiter, τοῦ Θείου λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

(87) Malim σωματικῶς.

(88) Etiam hic præferendum videtur σωματικως. et πνευματικῶς.

latris, etc. Quodque admonitionem suam non esset neglecturus, mensæ ministros. Loco τήν legendum videtur aut τὴν αὐτῆς aut τὴν τοιαύτην.

gustavit architriclinus, id est, discernens cogitatio, dicit: *Oportebat bonum hoc vinum primo bibi.* Corporali enim curæ anteferenda spiritualis. Sponsus vero hic intellectus humanus, qui ut sponsam sibi jungit virtutem, quacum vivat, quorum conjugium cum in honore habeat Deus et Logos, venit et arctius copulat eorum conjunctionem.

A λογίαν ἐστιν ὅτε τὴν ἐνεργησίαν ἐπιτελεῖσθαι. Ἀντλοῦσι δὲ τὸ δηλωθὲν ὕδωρ οἱ ἀγαθοὶ λογισμοὶ, τῷ λόγῳ διακονοῦντες. Τούτου δὲ τοῦ οἴνου γευσάμενος ὁ ἀρχιτρίκλινος, ἤγουν ὁ διακριτικὸς λογισμός, φησὶν ὅτι Ἔδει τὸν καλὸν τοῦτον οἶνον πρῶτον ποθῆναι. Τῆς γὰρ σωματικῆς ἐπιμελείας προτιμοτέρα ἡ (89) ψυχή. Νυμφίος δὲ ἐνταῦθα, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὡς νύμφην ἁρμοζόμενος ἑαυτῷ τὴν ἀρετὴν πρὸς συμβίωσιν, ὧν τὴν συζυγίαν τιμῶν ὁ Θεὸς καὶ Λόγος, παραγίνεται διασφίγγων (90) αὐτῶν τὴν ἕνωσιν.]

†† Licet vero aliter etiam tractare allegoriam de sex hydriis. Sint enim fortasse istæ hydriæ, effectrix officiorum facultas naturæ humanæ, quam vacuam et inefficacem jacentem, implevit divinum Verbum, primo quidem cognitione curæ corporalis, deinde spiritualis ; aut primo cognitione facti, deinde theoriæ ; aut etiam primo cognitione ea quæ est secundum naturam, deinde ea quæ est supra naturam. Duarum metretarum autem altera quidem, scientia sensibilium, altera vero intelligibilium, et tertia illuminatio de imcomprehensibili natura divina. Numerum senarium autem accepimus de effectrici officiorum facultate naturæ, vel, quia sex diebus Deus fecit mundum : mundus vero etiam homo : vel, quia quinque mentis facultatibus mentem ipsam quoque adnumeramus, ut quinque sensibus corporis ipsum etiam corpus. Quemadmodum vero pura et vera Virgo Maria Mater exstitit Dei Logi : ita etiam pura et vera fides mater fit divini verbi, prædicationis evangelicæ.

[Ἔστι (91) δὲ καὶ ἑτέρως ἐπιβαλεῖν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἓξ ὑδριῶν. Εἶεν γὰρ ἂν αὗται ἡ ποιητικὴ τῶν καθηκόντων δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἣν κενὴν καὶ ἀνενέργητον κειμένην ἐπλήρωσεν ὁ θεῖος λόγος, πρῶτον μὲν τῆς κατὰ σωματικὴν ἐπιμέλειαν γνώσεως, εἶτα τῆς κατὰ ψυχικήν· ἢ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ πρᾶξιν, εἶτα τῆς κατὰ θεωρίαν· ἢ καὶ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ φύσιν, εἶτα τῆς ὑπερ φύσιν· τῶν δὲ δύο μετρητῶν, εἷς μὲν, ἡ τῶν αἰσθητῶν γνῶσις, ἕτερος δὲ, ἡ τῶν νοητῶν, καὶ τρίτος ἡ περὶ τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος ἔλλαμψις. Εἰς δὲ τὸν ἐξ ἀριθμὸν ἐλάβομεν τὴν ποιητικὴν τῶν καθηκόντων δύναμιν τῆς φύσεως, ἢ ὅτι ἓν ἓξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον· κόσμος δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἢ ὅτι ταῖς πέντε ψυχικαῖς δυνάμεσι συναριθμοῦμεν καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν, ὡς ταῖς πέντε τοῦ σώματος αἰσθήσεσι καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὥσπερ δὲ ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς Παρθένος Μαρία μήτηρ ἐγένετο τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὕτως ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς πίστις, μήτηρ γίνεται τοῦ θείου λόγου, τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.]

Vers. 7. *Dicit — summum.* Mensæ ministros, facit etiam ministros miraculi, ut ipsi testes rei essent. Non jussit autem ut vasa vinaria implerentur, sed aqualia sive hydriæ, ne qui suspicarentur, quod relictis fæcibus mistio aquæ facta esset.

Λέγει — ἄνω. Τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης, ποιεῖται διακόνους τοῦ θαύματος, ἵνα αὐτοὶ μάρτυρες ὦσι τοῦ πράγματος. Οὐ προσέταξε δὲ γεμίσαι τὰ ἀγγεῖα τοῦ οἴνου, ἀλλὰ τὰ δοχεῖα τοῦ ὕδατος ἵνα μὴ τινες ὑποπτεύσωσιν, ὅτι τρυγὸς ἐναποκειμένης, κρᾶσις τοῦ ὕδατος γέγονε.

Quare autem non ipsemet solo verbo etiam hydrias implevit, sed ministris hoc imperavit ? Ne phantasma esse videretur : sed si quis miraculum calumniaretur, ut qui aquam hauserant, silentium illis imponerent.

Καὶ διατὶ οὐκ αὐτὸς λόγῳ μόνῳ τὰς ὑδρίας ἐπλήρωσε, ἀλλὰ τοῖς διακόνοις ἐπέταξεν ; Ἵνα μὴ δόξῃ φαντάζεσθαι, ἀλλ' ἵνα οἱ ἀντλήσαντες τὸ ὕδωρ, ἐπιστομίσωσι τοὺς τὸ θαῦμα συκοφαντοῦντας.

Vers. 8. *Et ait* — Vers. 10. *modo.* Architriclinum dicit convii præfectum, qui convivium procurat. Triclinia enim vocabantur aulæ conviviorum. Non ergo simpliciter aquam convertit in vinum, sed in bonum vinum, sicut architriclinus ipse testatus est. Nam hujusmodi admiranda Christi opera longe erant naturalibus præstantiora. Quod igitur aqua versa sit in vinum, ministri testes fuerunt : quod autem in bonum etiam vinum, architriclinus ac sponsus : ut deinceps miraculum latere non posset, quod testimoniis adeo manifestis probaretur.

Καὶ λέγει — ἄρτι. Ἀρχιτρίκλινον ὀνομάζει τὸν συμποσίαρχον, τὸν ἐπιμελητὴν τοῦ συμποσίου. Τρίκλινοι γὰρ ἐκαλοῦντο οἱ οἶκοι τῶν συμποσίων. Οὐκ ἁπλῶς δὲ οἶνον ἐποίησε τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ καλὸν οἶνον, ὡς ὁ ἀρχιτρίκλινος ἐμαρτύρησε. Τοιαῦτα γὰρ τοῦ Χριστοῦ τὰ θαύματα πολλῷ τῶν φυσικῶν ὡραιότερα. Τοῦ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ οἶνον γενέσθαι, τοὺς διακόνους εἶχε μάρτυρας· τοῦ δὲ καὶ καλὸν οἶνον, τὸν ἀρχιτρίκλινον καὶ τὸν νυμφίον. Καὶ λοιπὸν οὐκ ἐμέλλε τὸ θαῦμα λαθεῖν, οὕτως ἀναγκαίας ἔχον τὰς μαρτυρίας.

Verisimile est autem et sponsum dixisse : Quid-

Εἰκὸς δὲ καὶ τὸν νυμφίον εἰπεῖν τι πρὸς ταῦτα

Variæ lectiones et notæ.

(89) Forte, ψυχική.
(90) Idem quod συσφίγγων.

(91) Etiam hæc in utriusque Codicis margine reperiuntur.

(r) *Quidnam est hoc ?* Aliquid ad hæc. Hentenius non videtur invenisse τρός.

παρῆκε τοῦτο τὸ μέρος ὁ εὐαγγελιστὴς ὡς οὐκ A nam est hoc (*r*) ? verumtamen id prætermisit
κίον. evangelista utpote non necessarium.

ιτο δὲ κἀμὲ, τὸν ψυχρὸν, καὶ χαῦνον, καὶ διαῤ- Uti nam autem et ego qui frigidus sum, laxus et
, καὶ κατὰ τοῦτο μηδὲν ὕδατος διαφέροντα, effusus, nihil in hoc ab aqua differens, in calorem
ηθῆναι πρὸς θέρμην πνευματικὴν καὶ στύψιν converterer spiritualem, virtutis constrictionem,
ον καὶ πῆξιν ἠθῶν, ὥστε καὶ ἑτέρους εὐφραίνειν ac morum firmitatem, ut et alios lætificare pos-
θαι. sem.

την — Γαλιλαίας. Οὐ μόνον ἀνέγραψε τὸ Vers. 11. *Hoc — Galilææ.* Non solum scripto
, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν ὅτι τοῦτο ἦν ἀρχὴ τῶν prodidit miraculum, sed etiam docuit principium
ων. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἄχρηστον ἦν εἰδέναι καὶ hoc fuisse signorum. Nam quia id scitu dignum
λοιπὸν, ὡς παρασιωπηθὲν τοῖς ἄλλοις, ἱστό- erat, et ab aliis præteritum, scripsit illud, utpote
αὐτὸ, χρησιμεῦον εἰς τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς ad hoc utile, ne fides adhibeatur his quæ dicuntur
νοις (92) παιδικοῖς θαύμασι τοῦ Χριστοῦ. pueri Christi miracula ; hoc enim fuit initium sig-
γὰρ ἀρχὴ τῶν σημείων· ἐκεῖνα δὲ πλάσμα norum : illa vero sunt opus viri qui a veritate
ἀνδρὸς λυμαινομένου τῇ ἀληθείᾳ. Εἰ γὰρ παῖς aberravit. Nam si puer mirabilia operatus fuisset,
ανματούργει, πᾶσιν ἂν ἐγένετο γνώριμος αὐ- B id statim omnibus innotuisset, neque Israelitis
παραδοξότερα γὰρ τὰ παρὰ μειρακίου θαυ- fuisset opus Joanne, ut eum manifestaret. Siquidem Joannes ipse dixit : *Ut manifestaretur Israeli, propter hoc veni ego in aqua baptizans* [36]. Merito
γούμενα· καὶ οὐκ ἂν ἐδεήθησαν οἱ Ἰσραηλῖ- ergo exspectavit decenteni viros, ætatem ne phan-
οῦ Ἰωάννου φανερώσαντος (93) αὐτόν. Εἴρηκε tasmata esse putarent ea quæ fierent. Nam si plu-
ὑτὸς ὁ Ἰωάννης ὅτι Ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσ- rimi id suspicabantur cum in legitima ac perfecta
διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτί- ætate mirabilia operaretur, multo magis in imper-
Εἰκότως οὖν ἀνέμεινε τὴν ἀνδράσι πρέπουσαν fecta, et priusquam tempus conveniens advenisset,
ν, ἵνα μὴ νομίσωσι φαντασίαν εἶναι τὰ γινό- cum invidia tabescerent, in Salvatorem insurrexis-
Εἰ γὰρ, ἐν τελείᾳ ἡλικίᾳ θαυματουργοῦντος, sent et ita non solum increduli fuissent dispensa-
τοῦτο ὑπώπτευον, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἀτελεῖ. tioni Incarnationis, sed etiam Evangelium im-
κτον δὲ καὶ (94) πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ pedivissent.
ν ἂν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, τῇ βασκανίᾳ τηκόμε-
αὶ λοιπὸν ἔμελλεν οὐ μόνον ἀπιστηθῆναι ἡ
κία τῆς ἀνανθρωπήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐμποδισθῆ-
Εὐαγγέλιον.

ησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ C Quære etiam tertio juxta Matthæum capite,
ίον, διατί μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ Χριστὸς quam ob causam post tricesimum annum venerit
ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἔνθά κεῖται τὸ, Ἐν δὲ ταῖς Christus ad baptisma, ubi dicitur : *In diebus illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ* [37], et causas invenies aptissimas ac rationi maxime consonas.
ις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς,
σων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, καὶ εὑρήσεις
εὐλογωτάτας.

: — αὐτοῦ. Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τὸ μεγαλεῖον τῆς Vers. 11. *Et — suam.* Potentiam et virtutem
ος αὐτοῦ. suam, magnitudinem divinitatis suæ.

ς καὶ τίνι (95) τρόπῳ ; ὀλίγοι γὰρ προσέσχον Verum quomodo aut quo pacto hoc fuit, cum
γενημένῳ μόνοι γὰρ οἱ ὑπηρέται, καὶ ὁ ἀρχι- pauci ad id, quod factum erat, advertissent, soli
νος, καὶ ὁ νυμφίος, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ (96). videlicet ministri et architriclinus ac sponsus cum
ε εἰς αὐτὸν ἦκον, ἐφανέρωσεν αὐτὴν διὰ τοῦ discipulis ejus ? Quod in se erat, manifestavit eam
ου θαύματος. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τότε πολλοὶ προσ- per hujusmodi miraculum ; quanquam enim pauci
, ἀλλ' ὕστερον διεδόθη τὸ θαῦμα, καὶ πολλοὺς tunc advertebant, postea tamen divulgatum est mi-
γεν. Ὅτι δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐδεὶς τῶν ἄλλων raculum, multosque attraxit. Quod autem die illo
υσε, δῆλον ἀπὸ τῶν ἑξῆς. Ἐπήγαγε γάρ. D nullus aliorum crediderit, ex sequentibus manifestum est ; nam subjunxit :

ι — αὐτοῦ. Οἱ καὶ πρὸ τούτου θαυμάζοντες αὐτόν. Vers. 11. *Et — ejus.* Qui etiam antea ipsum admirabantur. Vides quod tunc oporteat fieri signa cum futurum est ut spectatores benevoli sint et animum advertant.
ὅτε τότε χρὴ γίνεσθαι τὰ σημεῖα, ὅταν οἱ ὁρῶντες
μονεῖν καὶ προσέχειν μέλλωσιν.

[36] Joan. I, 31. [37] Matth. III, 1.

Variæ lectiones et notæ.

) Aliter de his videtur sensisse Origenes, a quem, ut arbitror, disputat Chrysost. tom. p. 121. D ; sed Origenis ad hunc locum nentarius intercedit.

) Nescio an non interpres legerit φανερώσον- quod nec mihi displicebat.

(94) Καί abest A.

(95) Τίνα τρόπον A. Intellige, ἐφανέρωσεν αὐτὴν ;

(96) Aut ex superioribus repetendum προσέσχον, aut aliud verbum supplendum, veluti ἐγίνωσκον,

ἐποίησεν ἠγριώθησαν. Ἤλεγχε γὰρ αὐτοὺς τὸ συνειδὸς καὶ κατήσχυνεν, ὡς εὐλόγως ἐκείνου καὶ ποιοῦντος καὶ λέγοντος. Οἶκον δὲ ἐμπορίου, ἀντὶ τοῦ, Οἶκον καπηλείου.

Ἐν δὲ τῷ προῤῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου, σπήλαιον λῃστῶν εἶπεν, ἐν ᾧ καὶ παρεσημειωσάμεθα ὅτι τὸν ζῆλον τοῦτον καὶ τὴν παῤῥησίαν δὶς ἐπεδείξατο κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ καπηλευόντων, ἐν ἀρχῇ τε τοῦ Εὐαγγελίου καὶ πρὸς τῷ τέλει. Καὶ τὰ μὲν ἐν ἀρχῇ νῦν ὁ Ἰωάννης ἀνέγραψε, τὰ δὲ πρὸς τῷ τέλει Ματθαῖος.

Ἐμνήσθησαν — με. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν. Ζῆλον δὲ λέγει νῦν τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν· Καταφάγεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Σφόδρα (6) περιλάβῃ, καταφλέξει.

Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι ποιήσας τὸ φραγέλλιον (7) οὐ τοὺς ἀνθρώπους ἔτυψεν, ἀλλὰ τούτους μὲν ἐφόβησε καὶ ἐκήλασε, τὰ δὲ πρόβατα καὶ τοὺς βόας ἔτυψε καὶ ἐξέβαλεν.

Ἀπεκρίθησαν — ποιεῖς; Κατεγνωσμένους ἑαυτοὺς εἰδότες, ἐπιτιμῆσαι μὲν οὐκ ἐτόλμησαν εἶπον, δὲ αὐτῷ· Ἐπειδὴ ταῦτα ποιεῖς, ἤγουν ἐπειδὴ αὐθεντεῖς, τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν τῆς αὐθεντίας (8);

Ὦ πολλῆς ἀνοίας! δέον γὰρ εὐγνωμονῆσαι, καὶ ἐπαινέσαι αὐτὸν, ὡς ἐκκαλλύναντα τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τοσαύτης αἰσχύνης· οἱ δὲ σημεῖον ἐπιζητοῦσι τῆς ἐξουσίας, φθόνῳ τηκόμενοι, καὶ μελετῶντες ἐπισκῆψαι τῷ γενησομένῳ σημείῳ. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε ἔλεγον· Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;

Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Σημεῖον τῆς αὐθεντίας (9) δίδωσιν αὐτοῖς τὴν τριήμερον ἀνάστασιν αὐτοῦ. Ναὸν γὰρ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα λέγει· ναὸς γὰρ καὶ οἶκος τοῦτό ἐστιν οὐ μόνον τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς θεότητος.

Λύσατε δὲ εἶπεν, οὐ προτρέπων αὐτοὺς εἰς τὸν καθ' ἑαυτοῦ φόνον, ἀλλ' ὅπερ ἐγίνωσκεν, ὅτι δράσουσιν, εἶπεν ἠθικῶς ἐν τοιούτῳ σχήματι λόγου. Λύσατε δὲ, ἤτοι κατεστρέψατε εἰς γῆν, διαζεύξατε τῆς ψυχῆς, λύσατε τοῦ συνδέσμου.

Εἶπον — αὐτοῦ. Ἡ προτέρα μὲν οἰκοδομὴ δι' ἐτῶν εἴκοσι κατεσκευάσθη παρὰ Σολομῶντος· ἡ ὑστέρα δὲ διὰ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ παρὰ Ζοροβάβελ. Τῆς προτέρας γὰρ καθαιρεθείσης ὑπὸ Βαβυλωνίων, ἤρξατο ἡ ὑστέρα κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας Κύρου. Εἶτα φθόνῳ καὶ διαβολῇ τῶν προσοίκων Σαμαρειτῶν ἐπισχεθεῖσα, διέμεινεν οὕτως ἔτη τεσσαράκοντα. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, Ζοροβάβελ ἀποσταλεὶς ἐτελείωσεν αὐτὴν ἐν ἔτεσιν ἕξ. Καὶ οὕτως ἐν ἔτεσι τεσ-

rati sunt : siquidem arguebat illos conscientia ac confundebat, ostendens quod juste hæc et fecisset et dixisset. Domum autem negotiationis, hoc est cauponam aut tabernam.

Prædicto vero Matthæi capite dixit : *Speluncam latronum* [39]. Ex quo adnotare possumus, quod zelum ac libertatem arguendi bis demonstraverit adversus eos qui in templo cauponabantur, et in principio Evangelii et circa finem. Quæ ergo in principio Evangelii contigerunt, Joannes hoc loco conscripsit : quæ vero circa finem, Matthæus.

Vers. 17. *Recordati — me.* Nam id scriptum est in libro Psalmorum [40]. Zelum autem dicit nunc justam indignationem. *Comedit*, hoc est, valde amplectitur et inflammat me.

Scire autem oportet, quod homines facto flagello non verberaverit, sed ipsos quidem exterruit ac expulit ; oves vero ac boves verberavit et ejecit.

Vers. 18. *Responderunt — facias ?* Scientes sese condemnatos, ipsum quidem reprehendere ausi non sunt, sed dixerunt ei : Cum hæc facias, sive cum dominium tibi vindices, quod signum ostendis nobis tuæ auctoritatis ?

O ingentem dementiam ! cum benevolos esse oporteat, ipsumque laudare, qui domum Dei tanta purgaret ignominia, auctoritatis signum quærunt, invidia tabescentes, et signum carpere volentes. Nam alibi quoque dixerunt : *In qua potestate hæc facis* [41] ?

Vers. 19. *Respondit — ipsum.* Potentiæ suæ auctoritatis signum dat eis, puta tertii diei resurrectionem. Nam templum dicit corpus suum, ipsum enim domus est et templum non animæ solum, verum etiam divinitatis.

Solvite autem dixit, non adhortans eos ad sui interfectionem, sed quia cognovit quod facturi erant, figurativo sermone prædixit. *Solvite* ergo, sive, In terram subvertite, ab anima separate, et conjunctionem quæ cum illa est dissolvite.

Vers. 20. *Dixerunt* — Vers. 21. *sui.* Prior quidem structura viginti annis Salomone absoluta est, altera vero per quadraginta et sex a Zorobabel. Priori namque a Babyloniis destructa, cœpta est posterior circa annum primum regis Cyri : deinde invidia et calumnia circummorantium Samaritanorum impedita, ita quadraginta annis permansit. Circa secundum vero annum Darii Hystaspis missus Zorobabel in sex annis ipsam perfecit ; et ita annis quadraginta et sex ædificatum est templum qui nu-

[39] Matth. XXI, 13. [40] Psal. LXVIII, 10. [41] Matth. XXI, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Corrige περιλαβεῖ. Eodem enim utitur Euthymius ad Matth. XXVI, 12, 32. Nescio cur Hentenius præsentia pro futuris dederit.

(7) Φραγγέλιον A.
(8) Αὐθεντείας A.
(9) Αὐθεντείας A.

Λέγει — γεννηθῆναι ; Τί τοῦτο, Νικόδημε ; Ῥαββὶ αὐτὸν καλεῖς, καὶ ἀπὸ Θεοῦ ἐληλυθέναι λέγεις, καὶ οὐ πιστεύεις οἷς λέγει ; Βαθαὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς παχύτητος ! Ἤκουσεν ἀναγεννησιν, ἀλλὰ πνευματικήν· οὐκ ἠδυνήθη ταύτην νοῆσαι, καὶ νοεῖ σαρκικήν· καὶ εἰκότως ἀπορεῖ, καὶ ζητεῖ τὸν τρόπον.

Ἀπεκρίθη — Θεοῦ. Σαφηνίζει μὲν τὸν τρόπον, λέγων, ὅτι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ ἁγίου· οὔπω δὲ τέλειον, ἵνα προσεκτικώτερος ὁ ἐρωτῶν γένηται. Πολλάκις γὰρ τὸ ἀσαφὲς ἐγείρει τὴν διάνοιαν, καὶ περιεργότερον καὶ σπουδαῖον ἐπεργάσεται τὸν ἀκροατήν. Ὁ μὲν οὖν Νικόδημος ἀδύνατον ἔλεγε τὴν ἀναγέννησιν· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ σφόδρα δυνατὴν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαίαν, ὡς μηδὲ δύνασθαί τινα χωρὶς αὐτῆς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. [Τὸ (13) δὲ Εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ,] ἢ τὸ γνῶναι τὴν ἀξίαν καὶ μεγαλειότητα αὐτοῦ δηλοῖ νῦν ἢ τὸ τυχεῖν τῆς ἀπολαύσεως τῆς θείας.

Ὁ λόγος δὲ περὶ τῶν μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Χριστόν. Ἔκτοτε γὰρ ἡ ἀναγέννησις ἤρξατο. Λοιπὸν οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀνεγεννήθησαν, δι' ὕδατος μὲν παρὰ Ἰωάννου, διὰ Πνεύματος δὲ, ὅτε ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν.

Γράφουσι δέ τινες (14), ἐγγίζοντες τοῖς χρόνοις τῶν ἀποστόλων, ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ἐβάπτισε τὸν Πέτρον καὶ τὴν Θεοτόκον, ὁ δὲ Πέτρος πάντας τοὺς ἀποστόλους.

Τὸ — ἐστιν. Οὐ σαρκικὴ ἐστιν ἡ γέννησις, φησὶν, ἀλλὰ πνευματική. Τὸ μὲν γὰρ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σαρκικόν ἐστι γέννημα· τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνευματικόν ἐστι γέννημα. Λοιπὸν οὖν ἡ μὲν σαρκικὴ γέννησις, αἰσθητή ἐστιν, ἡ δὲ πνευματικὴ νοητή. Καὶ οὐ χρὴ αἰσθητῶς ἐξετάζειν τὸ νοητὸν, οὐδὲ ἀνθρωπίνως τὸ θεῖον πρᾶγμα. Ἐπεὶ γὰρ ἡ πρώτη γέννησις ἠχρειώθη, δευτέρα δέδοται ἀναγέννησις, ὑψηλοτέρα τε καὶ τιμιωτέρα. Θεοῦ ἔργον ἡ πρώτη· Θεοῦ ἔργον καὶ ἡ δευτέρα· Θεὸς γὰρ τὸ Πνεῦμα.

Ὅταν οὖν ἀκούῃς ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀναγεννᾷ, μὴ ζήτει τὸν τρόπον. Εἰ γὰρ ἀκατάληπτος ἡ ἐν τῇ μήτρᾳ διάπλασις, ἀκαταληπτοτέρα πάντως ἡ ἐν τῷ ὕδατι. Καὶ εἰ περὶ ἐκείνης οὐκ ἀμφιβάλλομεν, τῇ παντοδυνάμῳ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ πιστεύοντες, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο χρὴ ποιεῖν περὶ ταύτης.

Ὥσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ ὑπέκειτο στοιχεῖον ἡ γῆ, τὸ πᾶν δὲ τοῦ διαπλάττοντος ἦν· οὕτω καὶ νῦν ὑπόκειται στοιχεῖον τὸ ὕδωρ· τὸ πᾶν δὲ τοῦ Πνεύματός ἐστιν.

Ἐὰν ἐρωτήσῃς με, Διατί νῦν τὸ ὕδωρ, ἀντερωτήσω σε, Διατί τότε ἡ γῆ ; Καὶ γὰρ ἠδύνατο καὶ δίχα

Vers. 4. *Dicit — nasci?* Quid hoc, Nicodeme ? Rabbi ipsum vocas, et a Deo venisse dicis, nec tamen credis quæ dicit? O Judaicam crassitudinem ! Audivit regenerationem, sed spiritualem ; non potuit hanc concipere, sed carnalem intelligit, et merito dubitat, modumque sciscitatur.

Vers. 5. *Respondit — Dei.* Modum manifestat dicens, quod ex aqua et Spiritu, videlicet sancto ; non tamen clare hoc dicit, quo attentius interrogaret. Sæpius enim occulte (*u*) mentem excitat, ut diligentiorem ac curiosiorem reddat auditorem. Nicodemus siquidem impossibilem dicebat regenerationem : Christus vero omnino possibilem : nec id solum sed et necessariam ; adeo ut sine ea regnum Dei nullus possit intrare, hoc est ejus dignitatem ac magnitudinem cognoscere, aut divinam attingere fruitionem.

Intelligitur autem verbum de his, qui post Christum baptizatum fuerunt. Reliquum est igitur, ut et apostoli regenerati sint per aquam sane a Joanne, per Spiritum vero, quia ad eos in specie ignitarum advenit linguarum.

Scribunt autem quidam apostolorum temporibus proximi, quod Christus Petrum ac Virginem Matrem baptizaverit, Petrus vero reliquos omnes apostolos.

Vers. 6. *Quod — est.* Non carnalis, inquit generatio est, sed spiritualis ; nam quod ex carne natum est, carnalis est progenies : quod autem natum est ex Spiritu, spiritualis generatio est. Carnalis itaque nativitas est sensibilis spiritualis vero, intellectualis. Nec oportet, quod intellectuale est, sensibiliter indagare : neque humano modo opus, quod divinum est ; siquidem ex quo prior generatio facta est inutilis data est secunda regeneratio excelsior et honorabilior. Dei opus est prior ; Dei opus est etiam posterior ; Deus enim Spiritus est.

Cum igitur audieris quod Spiritus regenerat, ne modum quæras. Nam si incomprehensibilis est in utero formatio, longe incomprehensibilior est quæ in aqua fit : quod si de illa non ambigimus, omnipotenti Dei sapientiæ credentes, de hac multo magis credere oportet.

Sicut autem in prima hominis formatione subservivit terræ elementum, cum universa in manu essent Creatoris, ita et nunc subservivit aquæ elementum, cum universa sint in voluntate Spiritus.

Quod si me interroges, Quare nunc aqua : e diverso te interrogabo, Quare tunc terra ? Poterat

Variæ lectiones et notæ.

(13) Inclusa omittit B.
(14) Papias fortasse, aut Origenes, ex narratione sanctarum vetularum.

(*u*) *Occulte.* Forte *occulta* seu *obscura.* Et mox, *excitant.*

ὁ (21) ἄνεμος ὅπου θέλει πνεῖ, τουτέστιν ὅπου κινηθῇ · A θέλησις γὰρ ἀνέμου, ἡ κίνησις · καὶ τὴν μὲν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἤτοι τὸν ἦχον [καὶ (22) πάταγον αὐτοῦ] οὐ καταλαμβάνεις δὲ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει · οὕτως ἔσται καὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἀκατάληπτος δηλονότι κατὰ τὴν τοιαύτην γέννησιν.

tus, ubi vult, spirat, hoc est ubi motus fuerit; voluntas enim venti, motio est, et vocem ejus audis, sive sonum aut stridorem, non cognoscis autem unde venit aut quo abit : sic est omnis qui natus est ex Spiritu : incomprehensibilis est videlicet quoad hujusmodi generationem.

Εἰ γὰρ τοῦ αἰσθητοῦ πνεύματος οὐ δύνασαι καταλαβεῖν τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν ὁδὸν, οὗ τὴν αἴσθησιν δέχῃ, ἔν τε τῷ ἀκούειν τὸν ἦχον αὐτοῦ, καὶ καταπνεῖσθαι, καὶ ψύχεσθαι, πολλῷ μᾶλλον τοῦ νοητοῦ (23). Καὶ εἰ τὴν ἐνέργειαν ἐκείνου τοῦ σωματικοῦ πνεύματος μὴ καταλαμβάνων, ὅμως οὐκ ἀπιστεῖς, πῶς τὴν τούτου τοῦ ἀσωμάτου μὴ καταλαμβάνων, διαπιστεῖς ;

Quod si sensibilis spiritus impetum ac viam non potes comprehendere, cujus sensum recipis, tum quia sonum ejus audis, tum quod te cale faciat aut frigefaciat : multo magis intelligibilis. Si ergo vim illius corporei spiritus licet non comprehendas, credis tamen : quomodo hunc incorporeum propterea non credis, quod non comprehendas ?

Ἀπεκρίθη — γενέσθαι ; Ἔτι ὁ Νικόδημος ἐπὶ B τῆς Ἰουδαϊκῆς (24) εὐτελείας μένει, μηδὲν ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἐννοῆσαι δυνάμενος, καίτοι παραδείγματος οὕτω σαφοῦς λεχθέντος αὐτῷ. Λέγει οὖν · Πῶς δύνανται ταῦτα γενέσθαι, τὰ τῆς εἰρημένης ἀναγεννήσεως ; Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστὸς πληκτικώτερον αὐτῷ διαλέγεται.

Vers. 9. *Respondit — fieri?* Adhuc Nicodemus in Judaica manet imperfectione, nihil valens supra sensum intelligere, etiam manifesto hujusmodi exemplo proposito. Dicit ergo : *Quomodo possunt hæc fieri*, quæ de prædicta regeneratione dixisti ? Unde et Christus jam objurgantis more cum eo disserit.

Ἀπεκρίθη — οὐ γινώσκεις ; Οὐδαμοῦ πονηρίαν αὐτοῦ καταγινώσκει, ἀλλ' εὐήθειαν καὶ ἀμαθίαν (25). Ἔδει γὰρ αὐτὸν ὄντα διδάσκαλον ταῦτα γινώσκειν ἀπὸ τῶν Γραφῶν. Σύμβολα γὰρ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως αἱ τῶν Ἰουδαίων περιέχουσι βίβλοι · οἷον τὰ κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν, ἐν οἷς τύπος ἦν ἡ θάλασσα μὲν τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη δὲ τοῦ Πνεύματος · καὶ τὰ κατὰ τὸν λεπρὸν Νεεμὰν, ὅτε ἐλούσθη ἐν (25) τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ ἐπέστρεψεν ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐπ' C αὐτὸν, ὡς παιδαρίου μικροῦ, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα.

Vers. 10. *Respondit — ignoras ?* Nequaquam malitiæ condemnat eum Christus, sed ignaviæ ac ruditatis. Oportebat enim eum qui præceptor erat, hæc a Scripturis cognoscere. Signa siquidem regenerationis spiritualis continent libri Judæorum, puta quæ de Rubro mare scribuntur, in quibus aquæ typus erat mare, nubes vero Spiritus ; et quæ de leproso Naaman, quando in Jordane lotus est, et reversa est caro sua ad ipsum, sicut caro pueri parvuli [45], aliaque plurima similia.

Ναὶ μὴν καὶ προφητείας. Εἶπε γὰρ ὁ Δαυὶδ· Καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος · καὶ · Μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι · καὶ · Ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. Τὰς τῶν ἄλλων γὰρ νῦν ἐατέον διὰ τὸ πλῆθος.

Habebant insuper et prophetias. Dixit enim David : *Et annuntiabunt justitiam ejus populo, qui nascetur, quem fecit Dominus* [46] ; *et, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* [47] ; et : *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua* [48]. Aliorum siquidem prophetiæ præ multitudine in præsentia relinquantur.

Ἀμὴν — λαλοῦμεν. Ἢ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτό φησιν, ἢ περὶ ἑαυτοῦ μόνου ὅτι · εἰ καὶ σὺ ἀπίστεις, ἀλλ' ἡμεῖς ὃ οἴδαμεν ἀκριβῶς τοῦτο λαλοῦμεν.

Vers. 11. *Amen — loquimur.* Vel de seipso et Patre hoc dicit, vel de seipso solo. Quanquam tu non credas, nos tamen, quod probe novimus, hoc loquimur.

Καὶ — μαρτυροῦμεν. Τὸ αὐτὸ λέγει βεβαιώσεως ἕνεκεν, ὅτι Καὶ ὃ οἴδαμεν μαρτυροῦμεν. Οὐ γὰρ αἰσθητὴν ὅρασιν νοήσεις · οὔπω γὰρ ἦν γεγενημένον. D

Vers. 11. *Et — testamur.* Idem confirmationis causa repetit : *Quod scimus testamur* : neque enim sensibilem aspectum intelligas, cum nondum factum esset.

Καὶ — λαμβάνετε. Τοῦτο εἶπεν, οὐ δυσχεραίνων, ἀλλ' ἡμέρως τὸ γινόμενον ἀπαγγέλλων, καὶ πράως τὸ συμβησόμενον προαναφωνῶν, καὶ οἷον διαμαρτυ-

Vers. 11. *Et — accipitis.* Hoc non indigne ferens dixit, sed leniter, quod fiebat, enarrans, et modeste, quod futurum erat, prædicens, et quasi protestan-

[45] IV Reg. VI, 14. [46] Psal. XXXI, 34. [47] Psal XXX, 1. [48] Psal CII, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Ὁ omittit B.

(22) Loco trium istorum vocabulorum spatium vacuum est in cod. A.

(25) Intellige, οὐ δυνήσῃ καταλαβεῖν. Poterat etiam pro μᾶλλον dicere μεῖζον. Sed infra ad VI, 41. eodem modo loquitur.

(24) Ἀτελείας videtur legisse interpres. Sed nihil muto. Εὐτελείας habet etiam Chrysost. t. VIII, p. 151, A.

(25) Ἀμάθειαν, A.

ac docens nos, ne cum erga aliquos disputamus, indigne feramus, clamemus, aut exasperemur, si non persuadeamus; nam iræ materia ac principium clamor est; patienter vero respondere, est conari ut credibile facias, quod dixeris.

Vers. 12. *Si — credetis?* Frequenter cum verba facturus est, quæ suæ congruant majestati, his propter auditorum crassitudinem ac imbecillitatem relictis, humiliora dispensatorio modo condescendendo præfert: quod sane etiam nunc fecit. Nam ex quo de spirituali generatione locutus est de sua ipsius etiam generatione quæ fuit ante sæcula, quæque omnem et mentem et sermonem excedit, dicere volebat. Videns autem Nicodemum neque spiritualem posse intelligere, nihil de illa dicit, sed causam talis silentii docet, quod sit videlicet propter auditorum incredulitatem. Horum ergo incredulitati aut imbecillitati tribuendum est, quod sæpius mediocria aut humilia loquatur.

Terrena autem intelligunt hic quidam de vento dictum esse, ac si diceret: Si terrenum proposui exemplum, et non creditis, quomodo si cœleste aliquid aut sublimius dixero, credetis?

Alii vero, *terrena,* de regeneratione dictum astruunt, interpretantes, quod terrenam hanc dixerit, etsi cœlestis sit ac divina, tanquam super terram impleta, et comparando ad suam ineffabilem generationem. Nam ad illius celsitudinem hæc terrena est et humilis.

Vers. 13. *Et — qui descendit.* Quia superius dixit Nicodemus: Scimus quod a Deo veneris in magistrum; hoc ipsum nunc corrigit, ac si dicat: Nec me talem existimes præceptorem, qua-i unum aliquem ex prophetis. Nullus siquidem illorum ascendit in cœlum, sive ingressus est cœlum, nisi ego qui e cœlo descendi, ideoque sublimiora defero dogmata.

Alio præterea modo dixit: *Qui descendit de cœlo:* quia in Veteri Testamento diversimode, variaque dispensatione dicitur Deus ascendere ac descendere, velut est illud: *Descendens videbo, si juxta clamorem illorum operati sunt*[49], et *Ascendit Deus ad Abraham, ut cessavit loqui ad eum*[50], multaque similia.

Vers. 13. *Filius hominis.* Qui secundum humanitatem Filius est hominis.

Scire autem oportet, quod a divinitate seipsum frequenter nominat, et etiam sæpius ab humanitate.

Vers. 13. *Qui — cœlo.* Qui juxta divinitatem in

ρόμενος καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὅταν πρός τινας διαλεγόμενοι, μὴ πείθωμεν, μὴ δυσχεραίνειν, μήδὲ κράζειν καὶ ἀγριαίνειν· ὕλη γὰρ ὀργῆς ἡ κραυγή· ἀλλ' ἀνεξικάκως ἀποκρίνεσθαι, καὶ πειρᾶσθαι ποιεῖν ἀξιόπιστον τὸ λεγόμενον.

Εἰ — πιστεύσετε; Πολλάκις μέλλων ἅπτεσθαι λόγων ἀξίων τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, παραπρέχει τούτους διὰ τὴν τῶν ἀκροωμένων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν, καὶ προτιμᾷ τοὺς ταπεινοτέρους, συγκαταβατικῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ὁ δὴ κἀνταῦθα πεποίηκεν. Ἐπεὶ (26) γὰρ περὶ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως εἶπεν, ἐβούλετο μὲν εἰπεῖν, καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ γεννήσεως, τῆς προαιωνίου καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαινούσης· ἰδὼν δὲ τὸν Νικόδημον μηδὲ τὴν πνευματικὴν παραδέξασθαι δυνάμενον, οὐδὲν μὲν λέγει περὶ ἐκείνης, διδάσκει δὲ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης σιγῆς, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀκροωμένων. Ὥστε, ὅταν μέτρια φθέγγηται καὶ ταπεινὰ καὶ ἀνάξια πολλάκις τῆς (27) αὐτοῦ θεότητος, τῇ ἀπιστίᾳ καὶ ἀσθενείᾳ τούτων λογιστέον αὐτά.

Ἐπίγεια δὲ νῦν (28) τινες περὶ τοῦ ἀνέμου φασὶν εἰρῆσθαι· ὅτι, Εἰ ἐπίγειον παράδειγμα εἶπον, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω οὐράνιόν τι καὶ ὑψηλότερον, πιστεύσετε (29);

Τινὲς δὲ, Ἐπίγεια περὶ τῆς ἀναγεννήσεως ῥηθῆναι λέγουσιν, ἑρμηνεύοντες ὅτι ἐπίγειον τοῦτο εἶπε, καίτοι οὐράνιον καὶ θεῖον ὄν, ὡς ἐπὶ γῆς τελούμενον· ἢ καὶ πρὸς σύγκρισιν τῆς φρικωδεστάτης αὐτοῦ γεννήσεως. Πρὸς γὰρ τὸ ὕψος ἐκείνης, ἐπίγειός ἐστιν αὕτη καὶ χθαμαλή·

Καὶ — καταβάς. Ἐπεὶ προλαβὼν εἶπεν ὁ Νικόδημος, ὅτι Οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, τοῦτο αὐτὸ διορθοῦται νῦν, ὡσανεὶ λέγων, Μὴ νομίσῃς με τοιοῦτον διδάσκαλον ὡς ἕνα τῶν προφητῶν. Καὶ γὰρ οὐδεὶς ἐκείνων ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, [ἦγουν (30) ἐπέβη τοῦ οὐρανοῦ, [εἰ μὴ ἐγὼ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Διὸ καὶ ὑψηλὰ δόγματα κομίζω.

Καὶ ἑτέρως δὲ εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· διότι παρὰ τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ κατὰ διαφόρους οἰκονομίας ὁ Θεὸς καταβῆναι καὶ ἀναβῆναι λέγεται, ὡς τό· Καταβὰς ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦνται· καὶ τό· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἀπὸ Ἀβραάμ, ἡνίκα ἐπαύσατο λαλῶν αὐτῷ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα [Υἱὸς (31) τοῦ (32) Θεοῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος· πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος] ὀνομάζει ἑαυτόν.

Ὁ — οὐρανῷ. Ὁ κατὰ τὴν θεότητα ὢν ἐν τῷ οὐ-

[49] Gen. XVIII, 21. [50] Gen. XVII, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(26) Ἐπειδή A.
(27) Τῆς ἑαυτοῦ A.
(28) Τινές A.
(29) Πιστεύσητε A.
(30) Inclusa absunt A.
(31) Inclusa absunt A.
(32) Corrige ἀνθρώπου, ut habet Hentenius.

ρανῷ, εἴτουν ὁ οὐράνιος. Ὅρα δὲ πῶς, εἰ καὶ ὑψηλοὶ δοκοῦσιν οἱ λόγοι, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀνάξιοι εἰσὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ γὰρ ὢν, οὐκ ἀπελιμπάνετο τῆς γῆς· καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, οὐκ ἀφίστατο τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ πανταχοῦ ἦν. Ἀπερίγραπτος γὰρ ἡ θειότης. Ὅμως φθέγγεται τοιαῦτα, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ κατὰ μικρὸν ἀνάγειν βουλόμενος τὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

A cœlo est, sive cœlestis. Vide autem, quomodo, etsi sublimia videantur verba, non tamen majestati suæ conformia sunt. Nam et cum in cœlo est, terram non relinquit; et de cœlo descendens, non abest a cœlo, sed ubique est, cum divinitas circumscribi non possit. Talia tamen loquitur, parcens auditoris imbecillitati, et paulatim ipsius mentem elevare volens.

Καὶ — αἰώνιον. Εἰπὼν τὴν μεγίστην εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος, λέγει (33) καὶ ἑτέραν οὐκ ἐλάττονα, τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ. Τὰς δύο γὰρ καὶ Παῦλος ὁμοῦ τέθεικε γράφων Κορινθίοις· Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; Τὰ δύο γὰρ ταῦτα τὴν ἄφατον αὐτοῦ δεικνύουσιν ἀγάπην, ὅτι καὶ ἀναγέννησιν ἐχαρίσατο, ἵνα καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἐσταυρώθη, ἵνα ζήσωμεν αἰωνίως. Προεσήμανε μὲν οὖν τὴν σταυρωσιν αὐτοῦ, δεικνὺς ὅτι προγινώσκει ταύτην, καὶ λοιπὸν ἑκουσίως ἐπὶ ταύτην ἔρχεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Οὐκ ἐξ εὐθείας δὲ περὶ αὐτῆς εἶπεν, ἀλλὰ τὸν παρὰ Μωϋσέως ὑψωθέντα ὄφιν ἔλαβε παράδειγμα, διδάσκων ὅτι συγγενῆ τὰ παλαιὰ τοῖς καινοῖς, καὶ τύποι τούτων ἐκεῖνα.

Vers. 14. *Et* — Vers. 15. *æternam.* Cum maximum retulisset beneficium, quod hominibus, per baptismum confertur, narrat et aliud non minus, quod per crucem datur. Quæ duo Paulus quoque simul posuit scribens ad Corinthios. *Num pro vobis crucifixus est Paulus, aut in nomine Pauli baptizati estis* [51]? Nam hæc duo ineffabilem ejus ostendunt dilectionem, quod et regenerationem contribuit ut mundaret nos a peccatis nostris, et crucifixus est ut in æternum vivamus. Innuit itaque crucifixionem suam, ostendens quod eam præcognoverit, et ex consequenti voluntarie ad eam propter hominum salutem accedat. Non tamen de ea directe locutus est sed, exaltati a Mose serpentis sumpsit exemplum, docens quod vetera novis cognata sint, eorumque figuræ.

Ἔστι δὲ ἡ κατὰ τὸν ὄφιν ἱστορία τοιαύτη τις· Ἐν τῇ ἐρήμῳ παῖαι δάκνοντες οἱ ὄφεις τοὺς Ἰσραηλίτας ἀνῄρουν. Ἐκέλευσεν οὖν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ κατασκευάσαι χαλκοῦν ὄφιν, καὶ ὑψῶσαι τοῦτον ἐπὶ ξύλου, καὶ τοὺς δεδηγμένους ἀτενίζειν εἰς αὐτόν, καὶ οὕτως οἱ δηχθέντες ἔζων. Καὶ ἦν τύπος ὁ χαλκοῦς ὀφις τοῦ στερροῦ καὶ ἀνενδότου πρὸς κακίαν σώματος τοῦ Χριστοῦ· ὁ χωρὶς ἰοῦ, τοῦ χωρὶς ἰοῦ τῆς ἁμαρτίας· ὁ ὑψωθεὶς ἐπὶ ξύλου, τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ ξύλου τοῦ σταυροῦ· ὁ παρέχων ζωὴν τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν ὄφεων καὶ ἀτενίζουσιν εἰς, αὐτὸν τοῦ παρέχοντος ζωὴν αἰώνιον τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν νοητῶν ὄφεων καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν ἐν πίστει.

Est autem de serpente historia talis : In eremo olim serpentes morsu necabant Israelitas. Jussit ergo Deus Mosi, ut factum serpentem æneum exaltaret in ligno; ad quem intenderent, qui morsi erant ac sanarentur [52], Eraque serpens æneus durus figura corporis Christi, duri ac severi contra peccatum: ille absque veneno, et hic sine veneno peccati : ille in ligno elevatus, et hic in ligno crucis exaltatus; ille morsis a serpente et in se intendentibus vitam præbens, hic morsis a serpentibus spritualibus vitam tribuens sempiternam, si fide in ipsum intendant.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ὁμοιωματικῶς εἶπεν ὅτι Καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑψώσεως· Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὕψωσε τὸν ὄφιν ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτὸν ἔχωσι (34) ζωὴν· οὕτω καὶ οὗτος ὑψώθη ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτὸν, ἤγουν οἱ πιστεύοντες, ἔχωσι ζωὴν αἰώνιον. Ἀλλ' ὄφις μὲν ἐκεῖ διὰ τοὺς δάκνοντας ὄφεις, ἄνθρωπος δὲ ἐνταῦθα διά τούς δακνομένους ἀνθρώπους. Καὶ ἐκεῖ μὲν, ἐπεὶ δι' ὄφεως ἡ βλάβη, δι' ὄφεως καὶ ἡ θεραπεία· ἐνταῦθα δὲ ἐπεὶ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, δι' ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ παρεγένετο· νεκροῦ δὲ, ἵνα νεκρωθῇ τὸ νεκροῦν.

Propter hoc ergo per similitudinem dixit : *Sicut Moses exaltavit serpentem*, et cætera. Deinde causam addit talis exaltationis. Sicut enim elevavit ille serpentem ut in eum intendentes vitam haberent, ita et hic exaltatus est ut in eum intendentes sive credentes, vitam habeant sempiternam. Sed ibi sane serpens propter serpentes mordentes, hic autem homo propter homines morsos. Ibi quia propter serpentes provenerat nocumentum, per serpentem erat et cura : hic vero, quoniam per hominem intravit mors in mundum, datur et vita per hominem : eumque mortuum, ut is qui mortem induxerat, moreretur.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ (35) ζωὴν αἰώνιον·

Dicens autem : *Ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*, omnino se Deum

[51] I Cor. I, 13. [52] Num. XXI. 8, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(33) Οὐ καὶ ἐλάττονα ἑτέραν (hic est spatium vacuum quinque litterarum) τὴν διὰ A.

(34) Ἔχουσι A.

(35) Ἔχει A.

esse ostendit, cujus mors præstat aliis vitam æternam. Moritur siquidem tanquam homo, præstat autem vitam æternam tanquam Deus : et qui aliorum prohibet perditionem, ipse nequaquam perire potest. Crux ergo vitæ æternæ fons est. Unde, quod cogitatio non facile recipit, fides recipit, quæ cogitationis imbecillitati nervos addit. Patet ergo fidei utilitas.

Vers. 16. *Sic — æternam.* — Deus sic dilexit mundum, sive adeo homines amat, ut pro hominibus Filium suum dilectum in mortem tradiderit, ut omnis qui credit in eum, vivat perenniter vita beata quæ sanctis congruit. Ostendit ergo, quod de mente sua sicut et Patris fuerit crucifixio : una siquidem cademque voluntas est Patris et Filii ac Spiritus sancti. Rursum quod additur : *Ut omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*, confirmatio verbi est.

Sed quam ob causam dilexit Deus mundum ? plane ob aliud nihil, quam propter immensam bonitatem suam.

Erubescamus igitur intuentes ejus dilectionem : nam ipse neque Filio suo unigenito pepercit propter nos, at nos etiam pecuniis parcimus, ne eas propter ipsum expendamus : quod certe omnem excedit ingratitudinem, ut opus ejus immensæ sit bonitatis, nostrum vero immensæ ingratitudinis. Erga Filium quoque simili utimur perfidia. Homini namque qui se pro nobis exposuit periculo, prompte omnem tradimus substantiam : Christo vero qui pro nobis mortuus est, neque hanc benevolentiæ mensuram exhibemus : sed fratres ejus minimos despicimus esurientes, aliaque plurima sustinentes magis autem ipsum, qui mala illorum per compassionem pro suis ducit.

Vers. 17. *Non — eum.* Aliam quoque Dei ostendit humanitatem ac ineffabilem quam erga nos gerit curam. Neque enim solum dedit Filium suum unigenitum, sed et judicium rejecit, ac in secundum ejus distulit adventum.

Duo siquidem Christi sunt adventus, qui jam factus est et qui futurus est. Non sunt autem hi duo ad eosdem fines ; est enim primus non ut inquirat sed ut remittat quæ ab hominibus perpetrata sunt : secundus vero non ut remittat, sed ut inquirat. Hic ergo de primo loquitur.

Atqui etiam primus condemnationis erat, si quod verum est fateri volumus ; nam ante hunc lex naturalis erat, et lex scripta ac prophetæ, doctrinæ et signorum exhibitiones, aliaque multa quæ vitæ instituta corrigerent : et consequens erat ut omnium transgressiones punirentur. Sed cum admodum humanus esset, non statim de malis inquirebat, sed ignoscebat ; nam si inquisisset, omnes simul abrepti essent, omnes siquidem peccaverant [53]. Nunc ergo venit ut de præteritis veniam

[53] Rom. II, 23.

A ἐνέφηνεν ὅτι οὗ ὁ θάνατος ἑτέροις παρέχει ζωὴν αἰώνιον, Θεός ἐστι πάντως· θανὼν μὲν ὡς ἄνθρωπος, παρέχων δὲ ζωὴν αἰώνιον ὡς Θεός· καὶ ὁ κωλύων τὴν ἑτέρων ἀπώλειαν οὐκ ἄν ποτε αὐτὸς ἀπολεῖται Ὁ σταυρὸς οὖν πηγὴ ζωῆς αἰωνίου, ὃ λογισμὸς μὲν ῥᾳδίως οὐ παραδέχεται, πίστις δὲ παραδέχεται. νευροῦσα τοῦ λογισμοῦ τὴν ἀσθένειαν. Χρεία τοίνυν πίστεως.

Οὕτως — αἰώνιον. Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἤγουν τοσοῦτόν ἐστι φιλάνθρωπος, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητὸν ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων εἰς θάνατον, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ζῇ αἰωνίως τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὴν πρέπουσαν τοῖς ἁγίοις. Ἔδειξε τοίνυν ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ γνώμην ἡ σταύρωσις. Ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὶ καὶ B Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Πάλιν δὲ τὸ, Ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον ; Πάντως δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος.

Αἰσχυνθῶμεν οὖν αὐτοῦ τὴν ἀγάπην. Αὐτὸς μὲν γὰρ οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐφείσατο δι' ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ καὶ χρημάτων φειδόμεθα δι' αὐτὸν, ὃ πᾶσαν ὑπερβέβηκεν ὄντως ἀχαριστίαν· ὡς εἶναι τὸ ἐκείνου μὲν ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, τὸ ἡμέτερον δὲ, ὑπερβολὴν ἀχαριστίας. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν τὴν ἴσην ἀγνωμοσύνην τηροῦμεν. Ἀνθρώπῳ μὲν γὰρ ὑπερ ἡμῶν κινδυνεύοντι, πᾶσαν προθύμως ἐπιδώσομεν ἂν τὴν οὐσίαν· τῷ δὲ Χριστῷ C δι' ἡμᾶς ἀποθανόντι, οὐδὲ τοῦτο τὸ μέτρον τῆς εὐγνωμοσύνης φυλάττομεν, ἀλλὰ παρορῶμεν τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοὺς ἐλαχίστους, πεινῶντας καὶ διψῶντας, καὶ τἆλλα πάντα κακοπαθοῦντας, μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἐκεῖνον, τὸν τὰ ἐκείνων συμπαθῶς οἰκειούμενον.

Οὐ — αὐτοῦ. Δείκνυσι καὶ ἄλλην τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ κηδεμονίαν ἄφατον. Οὐ μόνον γὰρ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν ἀνεβάλετο, καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτὴν ἐταμιεύσατο.

Δύο γὰρ αἱ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαι, ἡ ἤδη γεγενημένη καὶ ἡ μέλλουσα. Οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δὲ αἱ δύο. Ἀλλ' ἡ πρώτη μὲν οὐχ ἵνα ἐξετάσῃ τὰ πεπραγμένα τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἵνα ἀφῇ. Δευτέρα δὲ οὐχ ἵνα ἀφῇ, ἀλλ' ἵνα ἐξετάσῃ. Νῦν τῆς πρώτης D φησὶ περί.

Καίτοι καὶ ἡ πρώτη κρίσεως ἦν ἂν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, διότι πρὸ ταύτης καὶ νόμος ἦν φυσικὸς καὶ νόμος γραπτὸς καὶ προφῆται καὶ διδασκαλίαι καὶ σημείων ἐπιδείξεις καὶ πολλὰ τὰ διορθοῦντα τὴν πολιτείαν, καὶ ἀκόλουθον ἦν εὐθύνας πάντων ἀπαιτηθῆναι· ἀλλ' ὡς ἄγαν φιλάνθρωπος, οὐκ εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ ἐποιήσατο ἐξέτασιν, ἀλλὰ συγχώρησιν. Εἰ γὰρ ἐξήτασε, πάντες ἂν ἅθρόον ἁνηρπάσθησαν. Πάντες γὰρ ἥμαρτον, φησί. Νῦν μὲν οὖν ἦκε, συγχωρῶν μὲν τὰ πρότερα, ἀσφαλιζόμενος δὲ πρὸς τὰ

μέλλοντα· ὕστερον δὲ ἥξει κρῖναι, καὶ τοὺς μὴ πεισθέντας εὐθῦναι. Εἰ μὴ ἦλθον, γάρ, φησὶ, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Ὁ — κρίνεται. Ὁ πιστεύων γνησίως, ἤγουν ὁ καὶ φυλάττων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Περὶ γὰρ τῶν μὴ τοιούτων φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται.

Ὁ — Θεοῦ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνον ἡ πίστις ἐξείλετο τῆς κρίσεως πρὸ τῆς κρίσεως, οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἀπιστία κατέκρινε πρὸ τῆς κατακρίσεως. Καὶ ὁ φονεὺς γὰρ, καὶ πᾶς πλημμελήσας, τῇ φύσει μὲν τοῦ ἁμαρτήματος αὐτίκα καταδεδίκασται· τῇ ἀποφάσει δὲ τοῦ ἄρχοντος, ὕστερον.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. Ἐπείπερ ἔμελλεν ἡ κρίσις, καὶ οὐ παρῆν ἐγγὺς ἦγαγε τὸν φόβον τῆς καταδίκης.

Εἰς τὸ ὄνομα δὲ, ἀντὶ τοῦ, Εἰς αὐτόν. Ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Ἑβραΐδος γραφῆς, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀντ' αὐτοῦ, δι' εὐλάβειαν.

Αὕτη — φῶς. Αὕτη ἐστὶν ἡ κατάκρισις, τῶν μὴ πιστευόντων, διὰ τοῦτο κατακρίνονται, ὅτι ἐλθόντος τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας εἰς αὐτούς· λέγει δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ· ἠγάπησαν μᾶλλον τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ ψεύδους (36) παρὰ τὸ φῶς. Ὁ μὲν γὰρ, ἀπόντος τοῦ φωτὸς, μένων ἐν τῷ σκότει, λόγον ἴσως ἔξει τινὰ, καὶ (37) γὰρ καὶ τοῦτον ἔδει μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ ζητεῖν τὸ φῶς· ὁ δὲ, τοῦ φωτὸς ἐλθόντος εἰς αὐτὸν, ἔτι προσεδρεύων τῷ σκότει, πάσης ἀπολογίας ἐστέρηται. Ψυχῆς γὰρ διεστραμμένης, μύειν πρὸς τὸ φῶς καὶ ἐθελουσίως σκοτίζεσθαι, καὶ μὴ μόνον μὴ αὐτὸν ἐλθεῖν πρὸς τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον, τοῦ φωτὸς μᾶλλον πρὸς αὐτὸν ἐλθόντος, φεύγειν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἠγάπησαν τὸ σκότος.

Ἦν — ἔργα. Διὰ τοῦτο οὖν ἔφυγον τὸ φῶς, ἵνα μὴ φανερώσῃ αὐτά. Καίτοι οὐκ ἦλθεν ἵνα ἐξετάσῃ, ἀλλ' ἵνα συγχωρήσῃ. Διὸ καὶ μᾶλλον ἔδει προσδραμεῖν.

Πᾶς — φῶς. Ἕως ἂν φαῦλα πράσσοι, ἕως τούτοις ἐγκαταμένοι.

Καὶ — αὐτοῦ. Φοβούμενος, δηλονότι.

Ὁ — φῶς. Ὁ πράττων τὸ εὐθὲς, ὁ πολιτευόμενος ὀρθῶς, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἀγαπᾷ τὸ φῶς.

Ἵνα — ἔργα. Ὑπὸ (38) τοῦ φωτός· οὐκ ἐπαισχύνεται γὰρ αὐτά.

Ὅτι — εἰργασμένα. Ὅτι κατὰ Θεὸν εἰσιν, ὅτι ἀρεστὰ τῷ Θεῷ.

A tribuat, et de futuris securos reddat. Postmodum autem veniet ut condemnet, et de his qui non crediderunt ultionem sumat. *Si non venissem*, inquit, *et loculus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo* [53].

Vers. 18. *Qui — condemnatur.* Qui legitime credit, vel qui servat etiam ejus præcepta. Nam de his qui tales non sunt, ait Apostolus : *Confitentur se scire Deum, factis autem negant* [54].

Vers. 18. *Qui — Dei.* Nam sicut illum fides exemit condemnationi, ita hunc incredulitas ante judicium condemnavit : homicida enim et quicunque delinquit, ex natura peccati statim condemnatus est, sed postmodum sententia principis.

B Alio quoque modo : Quia judicium non erat præsens sed futurum, condemnationis timorem prope adduxit.

In nomen autem, hoc est, in ipsum : nam et hoc idioma est scripturæ Hebraicæ, ubi de Deo loquuntur, capere nomen ejus pro ipso, religionis gratia.

Vers. 19. *Hæc — lucem.* Hæc est infidelium condemnatio : propter hoc condemnantur, quia veniente ad eos luce scientiæ ac veritatis (dicit autem hoc de seipso) dilexerunt magis tenebras ignorantiæ ac mendacii quam lucem. Nam qui absente luce manet in tenebris, excusationem fortassis aliquam habebit : quanquam et hunc oportuit non ita se habere, sed lucem quærere : qui vero veniente ad se luce adhuc in tenebris C residet, omni privatur excusatione : aversum enim animum ad lucem claudit, et voluntarie tenebris offunditur : nec solum ad lucem non venit, sed e diverso cum magis lux ad se veniat, fugit, et a sua avertitur salute (*aa*). Deinde etiam causam ponit propter quam dilexerunt tenebras.

Vers. 19. *Erant — opera.* Ideo ergo lucem fugerunt, ne ea manifestaret. Atqui non venit ut inquirat, sed potius ut ignoscat; et ideo accurrere magis oportebat.

Vers. 20. *Omnis — lucem.* Quandiu mala operatus fuerit, quandiu in his permanserit.

Vers. 20. *Et — ejus.* Timens videlicet.

Vers. 21. *Qui — lucem.* Qui operatur, quod D rectum est, qui recte conversatur, venit ad lucem, amat lucem.

Vers. 21. *Ut — opera.* A luce ; neque enim erubescit aut veretur ea.

Vers. 21. *Quod — facta.* Quod secundum Deum sint, quod Deo placentia.

[53] * Joan. xv. 22. [54] Tit. I 16.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Παρὰ τό.
(37) Malim ἂν γάρ.
(38) Sic correxi, pro ὑπέρ.

(*aa*) *Aversum — salute.* Animi enim perversi, oculis claudere luci et voluntarie tenebris offundi, ac non solum ipsum non venire ad lucem, sed contra etiam, luce magis ad eum appropinquante, fugere et aversari salutem suam.

Φ. Δ'. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ.

— καθαρισμοῦ. Ἐγένετο διάλεξις ἐκ
ν Ἰωάννου πρὸς Ἰουδαῖόν τινα, Βαπτισ-
τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δὲ ζήτησις
βαρισμοῦ, ἤτοι βαπτίσματος, ὡς τοῦ παρ'
τι τοῦ τῶν μαθητῶν (42) ἔχοντος. Ζηλοτυ-
ἐπεχείρουν πείθειν.

απτίζει. Μὴ δυνηθέντες πεῖσαι τὸν Ἰου-
πρὸς τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἶπον
μαρτύρηκας τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὃν διὰ
ίας ἐδόξασας, οὗτος ἀντιπράττει σοι, καὶ
ἣν δοξαν σου. Ἔτι δὲ παρακνίζειν αὐτὸν
οστιθέασι·
τόν. Σὲ καταλιμπάνοντες.

— οὐρανοῦ. Οὐ δύναται ἄνθρωπος
λαμβάνειν οὐδὲν τοιοῦτον οἷον οὐράνιον
Γῆϊνα γὰρ καὶ ἀνθρώπινα πολλοὶ πολλάκ-
ν' ἑαυτῶν λαμβάνουσι. Τοῦτο δὲ εἰπὼν,
ν μὲν ὑπέφηνεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρω-
ἀλλὰ καὶ Θεός· φανερώτερον δὲ ἐδήλω-
Θεοῦ ἔλαβε τὸ δοξάζεσθαι καὶ πάντας

τὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν προσβάλλοντο πρὸς
τοῦ Χριστοῦ, περιτρέπει ταύτην κατ'
π' αὐτῆς μᾶλλον δείκνυσιν ἐκεῖνον ὑπερ-
γει γάρ·

ἐκείνου. Ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπρο-
, ἤτοι διάκονος καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ. Εἰ
(43) προσβάλλεσθε μαρτυρίαν, αὕτη μεί-
ἐμαρτύρησεν.
τίν. Αὐτὸς, (44) ὁ ἔχων τὴν νύμφην,
νυμφίος, ἤγουν κύριος. Νύμφη μὲν οὖν
πιστῶν, ἡ Ἐκκλησία μυστικῶς συν-
κ πίστεως· νυμφίος δὲ ὁ Χριστὸς, ἀῤῥήτως
ἑαυτῷ καὶ οἰκείων ταύτην ἐπιλεγεῖσαν·
λλαχοῦ γάμους (45) τὸ πρᾶγμα ὁ Σωτὴρ

λος — νυμφίου. Ἀνωτέρω μὲν διάκο-
ρέτην, ἐνταῦθα δὲ φίλον ἑαυτὸν ἐκείνου
ταίρων ἑαυτὸν, οὐδὲ κομπάζων, ἀλλὰ τὴν
πράγματι χαρὰν ἐνδεικνύμενος διὰ τῆς
προσηγορίας. Οὐχ οὕτω γὰρ οἱ ὑπη-
νσιν ἐν τοῖς γάμοις τῶν κυρίων, ὡς οἱ

γει τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐκεῖνος μέν ἐστι
Κύριος· ἐγὼ δὲ φίλος καὶ νυμφαγωγός,
ἤδη ὡς ἀνύσας τὴν νυμφαγωγίαν,
ρώσας τὸ ἐντεταλμένον μοι, καὶ λοιπὸν
ὁ διαλεγομένου πρὸς τὴν νύμφην καὶ ῥυ-

A

CAP. IV. *De purificatione.*

Vers. 25. ***Facta est — purificatione.*** Facta est disputatio ex discipulis Joannis adversus quemdam Judæum a Christi discipulis baptizatum. Quæstio autem erat de purificatione, sive baptismate, tanquam baptisma eorum amplius quiddam haberet super baptisma discipulorum Christi, æmulatione siquidem accensi id persuadere (*dd*) conabantur.

Vers. 26. ***Et — baptizat.*** Cum Judæum vincere non possent, venerunt ad magistrum suum ac dixerunt : Ille, de quo tanta ac talia testificatus es, quem tuo testimonio glorificasti, hic tuum munus contra te exercet, tuamque rapit gloriam. Et insuper exasperare illum cupientes,

B addiderunt :

Vers. 26. ***Et — eum.*** Te relicto.

Vers 27. ***Respondit — cœlo.*** Non potest homo a seipso tale quippiam accipere, utpote cœleste ac divinum : nam terrenum ac humanum sæpius etiam a seipsis accipiunt. Hoc autem dicens, occulte quidem ostendit, Christum non simpliciter hominem esse, sed etiam Deum : manifeste vero demonstravit, quod a Deo acceperat ut glorificaretur omnesque attraheret.

Deinde quia Joannis testimonium ad Christi imminutionem assumpserant, retorquet ipsum contra eos, et ab eo magis ostendit illum sibi præpositum. Ait enim :

Vers.28. ***Ipsi — illum.*** Missus sum ante illum,

C sive minister ac servus ejus. Si ergo meum producitis testimonium, illud majorem hunc esse testificatum est.

Vers. 29. ***Qui — est.*** Ipse, qui sponsam habet, sponsus est vel dominus. Sponsa siquidem populus est fidelium, sive Ecclesia mystice per fidem coadunata; sponsus vero Christus, hanc ineffabiliter sibi coadunans, et approprians ac eligens. Unde et Salvator rem hanc nuptias alibi appellavit.

Vers. 29. ***Amicus autem — sponsi.*** Superius quidem seipsum servum ac ministrum, hic autem amicum illius vocat : non seipsum extollens aut jactans, sed in hoc negotio gaudium demonstrans per amici appellationem. Neque enim ita gaudent servi in

D nuptiis dominorum sicut amici.

Quod ergo dicit, tantumdem est, ac si diceret. Ille quidem sponsus est ac Dominus; ego vero amicus ac sponsæ ductor, qui stans jam et nuptiis intendens perficiendis, quodque mihi jussum est adimplens et exinde audiens ipsum cum sponsa

Variæ lectiones et notæ.

τοῦ perspicuitatis causa addendum, ostomus etiam habet, tome VIII, p.

ἄλεσθε A.

ersuadere, Id non est in Græco.

(44) Ὁ omittit B.
(45) Veluti Matth. xxii, 2, coll. 9, 15.
(46) Ἐπὶ τῶν πραγμάτων A.

colloquentem, illamque componentem ac instruentem, gaudeo propter hanc ejus vocem, quæ adeo dulcis est, adeo efficax, adeo salutaris.

A θμίζοντος αὐτὴν καὶ παιδεύοντος, χαίρω διὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ, τὴν οὕτω γλυκεῖαν, τὴν οὕτως ἐπέρασταν, τὴν οὕτω σωτήριον.

Vers. 29. *Hoc — impletum est.* Cum illi sponsam tradiderim, ac commissum mihi ministerium, ut dictum est, impleverim. Illi ergo putabant præceptorem suum exasperandum, et ad æmulationem irritandum : ipse vero, cum prædicta diceret, ostendit, quod non solum non æmularetur eum qui gloria superaret, sed gauderet potius ut qui hoc procurasset. Deinde etiam de futuro prophetat.

Αὕτη — πεπλήρωται. Παραδόντος ἐκείνῳ τὴν νύμφην, καὶ πεπληρωκότος, ὡς εἴρηται, τὴν ἐγχειρισθεῖσαν μοι διακονίαν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ὤοντο παρακνίζειν τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἰς ζηλοτυπίαν ἐρεθίζειν· αὐτὸς δὲ, τὰ ῥηθέντα εἰπών, ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον οὐ ζηλοτυπεῖ παρευδοκιμούμενος, ἀλλ' ὅτι καὶ μᾶλλον χαίρει, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς τοῦτο ἐσπούδαζεν. Εἶτα προφητεύει καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος.

Vers. 30. *Illum — minui.* Minui : quemadmodum lucifer orto sole.

Ἐκεῖνον — ἐλαττοῦσθαι. Ἐλαττοῦσθαι ὡς, ἡλίου ἀνατείλαντος, ἑωσφόρον.

Vides quo pacto paulatim ac ingeniose illorum invidiam cohibeat, ac impossibilia tentantes ostendat? Ideo enim adhuc eo vivente et baptizante dispositum est, ut ita fieret, quo ipsum excellentiæ Christi testem haberent fide dignum et in nullo contradicere possent : unde nec a seipso hæc dixit, sed illis impellentibus.

B Εἶδες πῶς ἠρέμα καὶ εὐμηχάνως τὴν βασκανίαν αὐτῶν ἐσωφρόνισε, καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντας ἔδειξε ; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ᾠκονομήθη, ἔτι ζῶντος αὐτοῦ καὶ βαπτίζοντος, ταῦτα γενέσθαι, ἵνα αὐτὸν ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ὑπεροχῆς ἔχωσι, καὶ μηδεμίᾳ τούτοις ἀντιλογία περιλειφθείη. Οὐδὲ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτα εἶπεν, ἀλλ' ἐκείνων παρορμησάντων.

Vers. 31. *Qui — est.* Qui cœlestis est, major omnibus est, et ideo ego quoque minor sum.

Ὁ — ἐστιν. Ὁ ἐπουράνιος μείζων πάντων ἐστὶ, διὰ τοῦτο κἀγὼ ἐλάττων αὐτοῦ.

Vel aliter : Qui cœlestis est, nullo eget, et ita nec meo eget testimonio ipse sibi sufficiens.

Ἢ καὶ ἑτέρως· Ὁ ἐπουράνιος ἀπροσδεὴς πάντων ἐστὶ, διὰ τοῦτο οὐδὲ τῆς ἐμῆς προσδεῖται μαρτυρίας, αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν.

Vers 31. *Qui — est.* Sicut illud de illo, ita et istud (*ee*) de isto dicit; nam qui e terra profectus est, terrenus est, sive inferior illo: siquidem cœlum supernum est et excelsum, terra vero inferna et humilis.

Ὁ — ἐστίν. Ὥσπερ ἐκεῖνο περὶ ἐκείνου, οὕτω καὶ τοῦτο περὶ (47) ἑαυτοῦ λέγει, ὅτι ὁ ὢν ἐκ τῆς C γῆς ἐκ τῆς γῆς ἐστιν, ἤγουν ὑποκάτω ἐκείνου. Καὶ γὰρ καὶ ὁ οὐρανὸς μὲν ἐπάνω καὶ ὑψηλὸς, ἡ γῆ δὲ ὑποκάτω καὶ ταπεινή.

Vers. 31. *Et de terra loquitur.* Atqui divina loquebatur. Sed quemadmodum Christus in præcedentibus dixit : *Si terrena dixi vobis et non creditis*[57], terrenum vocans divinam regenerationem : non quod terrena esset, sed in comparatione æternæ generationis suæ, quæ omnem sensum omnemque excedit intellectum : ita et nunc Joannes de terra se loqui dicit, in comparatione supernaturalium Christi sermonum : ostendens sua esse parva ac vilia, si ad ea quæ illius erant, conferantur. Nam sicut per cœlum significat excelsum, ita per terram depressum ac humile.

Καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. Καὶ μὴν θεῖα ἐλάλει· ἀλλ' ὥσπερ ὁ Χριστὸς προλαβὼν εἴρηκεν· Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· ἐπίγειον λέγων τὴν θείαν ἀναγέννησιν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγειος ἦν, ἀλλὰ πρὸς σύγκρισιν τῆς προαιωνίου καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον γεννήσεως αὐτοῦ· οὕτω καὶ νῦν ὁ Ἰωάννης ἐκ τῆς γῆς λαλεῖν ἑαυτὸν λέγει πρὸς σύγκρισιν τῶν ὑπερφυῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ, δεικνύων ὅτι τὰ ἑαυτοῦ μικρὰ καὶ εὐτελῆ τοῖς ἐκείνου παραβαλλόμενα. Καθάπερ γὰρ διὰ τοῦ οὐρανοῦ τὸ ὑψηλὸν ἐμφαίνει, οὕτω καὶ διὰ τῆς γῆς τὸ ταπεινόν.

Vers, 31. *Qui — est.* Idem rursum dicit, sermonem confirmans.

Ὁ — ἐστί. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, βεβαιῶν τὸν D λόγον.

Vers. 32. *Et — attestatur.* Metaphoricus sermo est ab his, qui ea quæ testificantur, visu et auditu acceperunt. Neque enim ipsi opus erat cognitione, quæ a visu vel auditu procederet, cum natura sciret omnia, utpote perfectus Deus, qui nullo indiget sed quia perfecta in nobis cognitio ab his producitur, atque illum judicamus fide dignum, qui ea, de quibus testificatur, visu accepit vel auditu : ab

Καὶ — μαρτυρεῖ. Μεταφορικὸς ὁ λόγος ἀπὸ τῶν ὄψει καὶ ἀκοῇ παραλαβόντων, ἃ μαρτυροῦσιν. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο γνώσεως, τῆς ἐξ ὁράσεως ἢ ἀκοῆς ἐγγινομένης, φύσει πάντα εἰδὼς, ὡς ἀνενδεὴς καὶ τέλειος Θεός· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡμῖν ἡ ἀκριβὴς γνῶσις ἐκ τούτων ἐγγίνεται, καὶ ἀξιόπιστον κρίνομεν τὸν ἢ ὄψει ἢ ἀκοῇ παραλαβόντα, περὶ ὧν ἀπαγγέλλει, ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὰ περὶ ἐκείνου

[56] Joan. x, 8, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Περὶ αὐτοῦ A.

ται. Εἰπων οὖν, ὁ ἑώρακε καὶ ὁ ἤκουσε, τοῦτο
ιεῖ · ταπεινῶς μὲν εἶπε διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν
ένων · οὐδὲν δὲ ἕτερον εἶπεν ἢ ὅτι ἀληθῆ μαρ-
Καὶ γὰρ καὶ (48) ἡμεῖς, ὅταν (49) θέλωμεν βε-
ι περί τινος ὅτι ἀληθῆ λέγει, φαμὲν ὅτι ὁ ἑώρακε
)) ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ.

τὸν οὖν, ὅταν ἀκούῃς καὶ αὐτοῦ λέγοντος ·
ἀκούω, κρίνω · καὶ πάλιν · Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ
μὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με · καὶ αὖθις · Ἃ
ι παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον, καὶ
οιαῦτα · γίνωσκε ὅτι οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτά
ἵνα μόνον δόξῃ ἀληθῆ λέγειν, διὰ τὸ μήπω τὴν
ιουσαν περὶ αὐτοῦ δέξαν ἔχειν τοὺς ἀκροα-

— λαμβάνει. Οὐδεὶς τῶν ἀπιστούντων. Τοῦτο
ι τῶν ἀναισθήτων Ἰουδαίων εἴρηκεν ὁ Ἰωάννης ·
ως δὲ περὶ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τῶν ὑπὸ φιλο-
καὶ βασκανίας παρακινίζειν αὐτὸν ἐπιχειρούν-

κδὼν — ἐστί. Ἐσφράγισεν, ἤγουν ἐβεβαίωσεν,
ὅτι ὁ Πατὴρ ἀληθής ἐστιν. Εἶτα κατασκευάζει
έν.

γὰρ — λαλεῖ. Ἐπεὶ γὰρ, ἀπεσταλμένος ὤν, τὰ
ι τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, λοιπὸν ὁ μὲν λαβὼν αὐτοῦ τὴν
ίαν καὶ πιστεύων αὐτῷ ἐβεβαίωσεν, ἔδειξεν ὅτι
ἀληθής ἐστιν, ὁ ἀποστείλας αὐτὸν, οὗτινός εἰσι
ατα ἃ λαλεῖ · ὁ δὲ μὴ λαβὼν αὐτὴν, καὶ ἀπιστ-
τῷ, τοὐναντίον ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ προδή-
μαχεῖ.

ι πῶς αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἐφόβησε καὶ κατέπληξε,
ας ὅτι ὁ παρακούων αὐτοῦ παρακούει τοῦ
όν πέμψαντος αὐτόν. Δείξας τοίνυν τὴν δι-
λίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, δεί-
αὐτὴν ἀξιόπιστον καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύμα-

— Πνεῦμα. Οὐ μεμετρημένην δίδωσιν αὐτῷ ὁ
τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις
ἀλλ' ἀμέτρητον ἔχει ταύτην καὶ ὅλην, ὡς ὁμοφυῆ.
ι γὰρ νῦν λέγει τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν. Τὸ
ι μὲν γὰρ ἀμέτρητον . ἡ ἐνέργεια δὲ αὐτοῦ με-
καὶ διανέμεται κατ' ἀξίαν τῶν λαμβανόντων

ιξε δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον
οῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐχ ὡς
ου τῆς ἐκεῖθεν ἀξιοπιστίας · ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸς
τῆς αὐτῆς αὐτοῖς ὢν φύσεως καὶ ἀξίας · ἀλλ'
τὸν μὲν Πατέρα ἐγίνωσκον, καὶ ὅτι Πνεῦμά
ἐπίσταντο, τὸν Υἱὸν δὲ ἠγνόουν, ἀπ' ἐκείνων

his quæ apud nos sunt, comprobat etiam quæ sunt illius. Dicens ergo, Quod vidit, quodque audivit, hoc attestatur : humili modo propter auditorum imbecillitatem locutus est, verum nihil aliud innuit quam si dixisset : Vera testificatur. Siquidem volentes de aliquo affirmare, quod vera dicat, asserimus, eum id testificari, quod vidit et audivit.

Quando igitur ipsum audieris dicentem : *Sicut audio judico* [57]; et rursum: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me* [58] ; et iterum : *Quæ audivi ab eo hæc loquor in mundum* [59], et quæcunque sunt similia, scito talia dispensatorie dixisse, solum ut videatur vera dicere, eo quod congruam de eo opinionem nondum haberent auditores.

Vers. 32. *Et — accipit.* Nullus infidelium. Hoc autem de insensatis Judæis dixit Joannes, præsertim autem de discipulis suis, qui eum in ambitionem et invidiam impellere conabantur.

Vers. 33. *Qui accepit — sit.* Obsignavit, sive confirmavit, demonstravit, quod Pater verax sit. Deinde quod dictum est, probat.

Vers. 34. *Is enim quem — loquitur.* Siquidem(*ee*) ex quo is qui missus est, verba Dei loquitur, consequens est ut qui testimonium ejus sumpserit eique crediderit, confirmet ac demonstret, quod Deus verax sit, qui ipsum misit et cujus sunt ea quæ loquitur verba. Qui autem non suscipit eum, nec credit ei, contrarium facit : nec aliud agit quam manifeste contra Deum pugnat.

Vide quomodo hinc eos terreat, cum discant, quod qui illi inobediens est, Deo inobediens est qui misit ipsum. Postquam ergo demonstravit ejus doctrinam esse fide dignam, idque a Patre, demonstrat nunc idem et a Spiritu sancto.

Vers. 34. *Non — Spiritum.* Non mensuratam dat ipsi Pater Spiritus virtutem, sicut aliis sanctis : sed hanc sine mensura habet ac totam, tanquam ejusdem naturæ (*ff*). Spiritum enim nunc dicit, Spiritus efficaciam ac virtutem. Siquidem mensurari non potest Spiritus : virtus autem ipsius mensuratur ac dividitur, juxta eorum, qui illam participant, dignitatem.

Demonstravit ergo doctrinam illius esse fide dignam a Patre et Spiritu sancto ; non quasi illinc egeat testium approbatione, qui soli sibi sufficiens est, ejusdem cum eis dignitatis et naturæ, sed quia Patrem cognoscebant, et quod Spiritus esset credebant, Filium autem ignorabant, opinionem quam de

[57] Joan. v, 30 [58] Joan. vii, 16. [59] Joan. viii, 26.

Variæ lectiones et notæ.

Καί, post γάρ, abest B.
Θέλομεν A.

(50) **Καὶ ὁ ἤκουσε. A.**

***Ita et istud*, etc. Ita et hoc de se. *Siquidem*, ilia enim, cum missus sit, verba Dei.**

(*ff*) ***Ejusdem naturæ.* Forte, *simul natam*.**

hoc esse oportebat, ab illis confirmat, talia dispensatorie loquens, et paulatim eos ducere tentans.

Oportet ergo, quæ in Scripturis posita sunt, non simpliciter percurrere, sed et dicentis intentionem inquirere et auditorum imbecillitatem. Siquidem neque præceptores omnia dicunt, ut volunt sed pleraque sicut exigit intellectus institutorum : *Non potui*, inquit, *loqui vobis tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus, lac vobis potum dedi, non solidum cibum* [60]. Non potuit autem, propter illorum impotentiam.

Vers. 35. *Pater diligit Filium*. Quia prius dixerat : *Quem Deus misit*, ne ex hoc putarent alterius eum esse naturæ subservientis ac subjectæ, curat id quod dictum est, et hunc prædicat Filium ejus esse, qui misit eum : quod si Filius, certe et ejusdem substantiæ : et si dilectus, utique omnis qui ei resistit, Patri ejus resistit.

Vers. 35. *Et — ejus*. Tanquam Deus omnia habebat : *Omnia* siquidem *per ipsum facta sunt* [61] : hæc tamen etiam dedit ei tanquam homini. Convenienti autem modo dictum est, *Diligit*, et *Dedit*, sicut inter homines dicitur. Solent namque patres diligere filios, eisque tradere quæ sua sunt.

Vers. 36. *Qui — æternam*. Credendo in doctrinam Filii, eique obediendo.

Vers. 36. *Qui — vitam*. Diximus superius, quod vita æterna sit et dicatur vita beata, quæ sanctis convenit.

Vers. 36. *Sed — eum*. Non dixit ira Filii, quanquam Filius sit judicaturus : sed Patris iram comminatur, magis eos timere volens. Quod autem addit, *Manet super eum*, tantumdem est, ac si diceret : Nequaquam ipsum effugiet, semper eum puniet.

CAP. IV. Vers. 1. *Ut* — Vers. 3. *Galilæam*. Reliquit Judæam, amputans ipsorum invidiam.

Vers. 4. *Oportebat — Samariam*. Ostendit evangelista, fecisse eum rem quamdam, non quasi ex proposito, sed tanquam occasione viæ : in his videlicet, quæ cum Samaritide acta sunt, propter Judæorum adversus Samaritanos contemptum.

Erat autem Samaria regio quædam varias habens civitates et pagos. In hac autem olim Israelitæ habitabant : deinde post diversa bella rex Assyriorum eam devastavit, et captos duxit in Babylonem ac e Babyloniis, Medis et Chaldis mistæ os homines

A τὴν περὶ (51) τούτου δόξαν συνίστησιν, οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτα φθεγγόμενος καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀνάγειν πειρώμενος.

Χρὴ τοίνυν μὴ (52) ἁπλῶς τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κείμενα παρατρέχειν, ἀλλὰ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος ἐξετάζειν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων. Οὐ πάντα γὰρ οἱ διδάσκαλοι, ὡς βούλονται, λέγουσιν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ, ὡς ἡ ἕξις ἀπαιτεῖ τῶν διδασκομένων. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος· Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα. Οὐκ ἠδυνήθη δὲ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀδυναμίαν.

Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν. Ἐπεὶ προλαβὼν εἶπεν ὅτι Ὃν ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ἐντεῦθεν νομίσωσιν ἑτέρας αὐτὸν εἶναι φύσεως, ὑποδεεστέρας (53) καὶ διακονικῆς, θεραπεύει τὸ ῥηθὲν, καὶ ἀνακρούεται τοῦτον Υἱὸν τοῦ ἀποστείλαντος. Εἰ γὰρ Υἱὸς, ἄρα καὶ ὁμοούσιος· καὶ εἰ ἀγαπητὸς, ἄρα πᾶς προσκρούων αὐτῷ, τῷ Πατρὶ αὐτοῦ προσκρούει.

Καὶ — αὐτοῦ. Πάντα εἶχεν ὡς Θεός· Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· δέδωκε δὲ αὐτῷ ταῦτα καὶ ὡς ἀνθρώπῳ. Τὸ δὲ Ἀγαπᾷ καὶ τὸ Δέδωκεν ἀνθρωποπρεπῶς εἴρηται· εἰώθασι γὰρ οἱ πατέρες ἀγαπᾷν τοὺς υἱοὺς, καὶ παραχωρεῖν αὐτοῖς τῶν ἰδίων.

Ὁ — αἰώνιον. Ὁ πιστεύων εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Υἱοῦ, ὁ πειθόμενος αὐτῷ.

Ὁ — ζωήν. Προειρήκαμεν ὅτι ζωὴ αἰώνιός ἐστι καὶ λέγεται ἡ ζωὴ ἡ μακαρία, ἡ ἁγιοπρεπής.

C

Ἀλλ' — αὐτόν. Οὐκ εἶπεν ἡ ὀργὴ τοῦ Υἱοῦ, καίτοι τοῦ Υἱοῦ κρίναι μέλλοντος, ἀλλὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς ἐπικρίμασε, μᾶλλον φοβῆσαι βουλόμενος. Τὸ δὲ Μενεῖ ἐπ' αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, Οὐδέποτε ἀποστήσεται αὐτοῦ, διηνεκῶς κολάσει αὐτόν.

Ὡς — Γαλιλαίαν. Ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, περικόπτων τὴν Βασκανίαν αὐτῶν.

Ἔδει — Σαμαρείας. Δείκνυσιν αὐτὸν ὁ εὐαγγελιστὴς οὐ προηγούμενον ἔργον, ἀλλ' ὁδοῦ πάρεργον, τὰ κατὰ τὴν Σαμαρείτιδα ποιούμενον διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Σαμαρείτας ὑποψίαν.

Ἡ Σαμάρεια δὲ χώρα τις ἦν (54) διαφόρους ἔχουσα πόλεις καὶ κώμας. Ἐν ταύτῃ δὲ πάλαι μὲν Ἰσραηλῖται κατῴκουν· ὕστερον δὲ, μετὰ διαφόρους D πολέμους ἐρημώσας αὐτὴν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, τοὺς ὑπολειφθέντας μὲν εἰς Βαβυλῶνα κατήγαγε,

[60] I Cor. III, 1, 2. [61] Joan. I, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Περὶ τούτων A.

(52) Præclare in hanc rem Theophylactus in Evangelium Joannis p. 795 A. Ταῦτα πάντα τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνάξια δοκοῦντα τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀκροατὰς εἴρηται, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόματα τούτοις χρώμεθα. Ἐλέχθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παρηγορίαν. Adde Chrysost. tom. VIII, p. 468 A. Utinam nonnulli nostri sæculi homines hæc secum reputarent, nec totices explosas opiniones vanas ac temerarias, ac si nova proferrent, repeterent ad nauseam prudentiorum. Imitandus esset Eustathius, qui ita alicubi de se dicit : Ἡμεῖς γὰρ οὐ μυῖαι τοῖς ἕλκεσιν ἐφιζάνουσαι· μέλισσαι δὲ τοῦ τῶν μουσῶν λειμῶνος τὸ κάλλιστον ἀπανθίζουσαι.

(53) Δέ interponit A. Forte τε voluit.

(54) Διαφόρους ἔχουσα κώμας καὶ πόλεις A.

Βυλωνίων δὲ καὶ Μήδων καὶ Χαλδαίων μιγάδας
που συναγαγὼν ἐκεῖ (55) κατῴκισε. Δείξαι
υλόμενος ὁ Θεὸς ὅτι δι' ἁμαρτιαν ἐξεδόθησαν
'Ασσυρίοις οἱ (56) Ἰσραηλῖται, καὶ οὐ δι'
ιαν, λέοντας ἐπαφῆκε τοῖς ἐγκατοικισθεῖσι
ροις, ὅπερ μαθὼν ὁ βασιλεὺς καὶ συνεὶς,
ι ἱερέα τῶν Ἰσραηλιτῶν, παραδωσοντα κά-
; τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ἵνα τῆς ἀπὸ τῶν λεόν-
ύμης ἀπαλλαγῶσιν. Ἐξ ἡμισείας δὲ τότε τῆς
ας ἀποστάντες, ὕστερον ὁλοτελῶς ἀπεπήδη-
τῶν εἰδώλων· πλὴν οὐ μικρὰν εἶχον ἔτι πρὸς
Ιουδαίους διαφοράν. Μόνας γὰρ τὰς Μωσαϊκὰς
ς δεχόμενοι, τῶν ἄλλων οὐ πολλὴν ἐποιοῦντο

· Ἄξιον (57) εἰπεῖν πόθεν οἱ Σαμαρεῖται τὴν
γορίαν ταύτην ἔλαβον. Σομὼρ ὄρος ἦν, καθὰ
Ησαΐας φησίν, Ἡ κεφαλὴ Σομόρων Ἐφραίμ.
οἱ κατοικοῦντες, οὐ Σαμαρεῖται, ἀλλ' Ἰσραη-
ἐλέγοντο. Χρόνου δὲ προϊόντος προσέκρουσαν
ῷ, καὶ βασιλεύοντος Φακεὲ ἀνελθὼν Θεγλὰθ
ὰρ πόλεις τε εἶλε πολλὰς καὶ ἐπέθετο τῷ
καὶ ἀνελὼν αὐτὸν, Ὡσηὲ τὴν βασιλείαν ἔδω-
Ἐπὶ τοῦτον ἐλθὼν ὁ Σαλμανασαρ, εἶλε πόλεις
καὶ ὑποφόρους ἐποίησεν· αὐτὸς δὲ πρὸς τὴν
Αἰθιόπων κατέφυγε συμμαχίαν. Ἔγνω τοῦτο
σύριος, καὶ ἐπιστρατεύσας, καὶ ἀνελὼν αὐτὸν,
τὸ ἔθνος ἐκεῖ μένειν ἀφίησιν· ἀλλὰ τούτους
ς Βαβυλῶνα ἤγαγεν, ἐκεῖθεν δὲ ἔθνη ἐκ διαφό-
τόπων ἀγαγὼν, κατῴκισεν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ,
λοιπὸν ἀσφαλῆ αὐτῷ τὴν ἀρχὴν εἶναι, τῶν οἱ
ἐχόντων τὸν τόπον. Βουλόμενος δὲ ὁ Θεὸς δεῖ-
ν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ὡς οὐ δι' ἀσθένειαν ἐξέδωκεν
ίους, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐπαφίησι λέοντας
αρβάροις· χρόνου δὲ προϊόντος, τῶν εἰδώλων
ς δυσσεβείας ἀπέστησαν.

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῆς Σαμαρειτιδος.

χεται — αὐτοῦ. Ἐκεῖνο τὸ χωρίον ἦν τὸ κατ'
τον δοθὲν τῷ Ἰωσὴφ, λεγόμενον Σίκιμα.

— Ἰακώβ. Πηγὴν λέγει τὸ φρέαρ, ὡς πηγάζον
ν. Ἐκαλεῖτο δὲ τοῦ Ἰακώβ, ὡς παρ' αὐτοῦ

οὖν Ἰησοῦς — ἕκτη. Κεκοπιακὼς κατὰ τὴν
τα τῆς ἀνθρωποτητος. Πεζῇ γὰρ βαδίζων
σύντονον ἐποιεῖτο τὴν ὁδοιπορίαν ὡς καὶ κο-
.

δέ ἐστι τὸ Ἐκαθέζετο οὕτως; Ἁπλῶς, ὡς
ἐπ' ἐδάφους. Τὸ ἄτυφον γὰρ ὁ λόγος διδάσ-

ιθέζετο δὲ τὸ σῶμα διαναπαύων, καὶ περὶ τὴν
ἀναψύχων. Αὐτὸ γὰρ τῆς ἡμέρας ἦν τὸ με-
ον, ὅτε λοιπὸν ὁ ἥλιος σφοδρότερον καθικνεῖ-

congregans in ea habitare fecit. Volens autem Deus ostendere, quod non propter impotentiam, sed peccatis exigentibus traditi essent Babyloniis, leones barbaris eam inhabitantibus immisit: quod rex audiens et intelligens, mittit ad eos sacerdotem Israelitarum, qui traderet etiam illis Dei legem, ut a peste leonum liberarentur. Ex eo ergo tempore partim ab impietate recesserunt: postmodum vero perfecte idola reliqueruut. Verumtamen aliquantulum adhuc erat ipsis discrimen a Judæis. Nam solis Mosis libris susceptis, cæterorum non magnam habebant rationem.

† Dicendum est, unde Samaritani sint appellati. Samaria mons erat, sicut etiam dixit Isaias, *Caput Ephraim Samaria* [62]. Qui autem inhabitabant, non Samaritani, sed Israelitæ dicebantur. Temporis autem progressu, cum irritassent Dominum, et regnaret Phacee, ascendens Theglat-Phalasar multas tulit civitates, et in Elam irruit ipsoque interfecto, Osee regnum tradidit. Postmodum vero ascendens Salmanasar reliquas tulit civitates, fecitque tributarias; hic autem ad Æthiopum confugit auxilium: quod audiens Assyrius parato exercitu ipsum interemit, neque gentem diutius ibi manere permisit, sed hos duxit in Babyloniam, et inde variis gentibus eductis in Samaria habitare fecit, ut propriis subditis locum possidentibus, firmum sibi relinqueret principatum. Volens autem Deus suam ostendere potentiam, quodque non propter impotentiam tradiderit Judæos, sed propter eorum peccata, Barbaris leones immisit: temporis autem progressu idola cum suis impietatibus abjecerunt.

CAP. V. *De Samaritana.*

Vers. 5. *Venit — suo.* Prædium illud erat, quod extra sortem dedit Jacob Joseph, et dicebatur Sikima.

Vers. 6. *Erat — Jacob.* Puteum vocat, fontem, quia e subterraneo loco manabat: dicebatur autem ipsius Jacob, eo quod ipsum fodisset.

Vers. 6. *Jesus ergo — sexta.* Fatigatus juxta humanitatis proprietatem. Cum enim pedes incederet, adeo vehementer ambulabat, ut etiam fatigaretur.

Quid est autem, quod additur, *Sedebat sic?* Simpliciter videlicet, prout sese locus offerebat: vel, humi. Demonstrat siquidem sermo quod omni fastu careret.

Sedebat autem, corpus refocillans, et juxta fontem recreans, erat enim meridies, quando sol vehementius humana attingit corpora. Simul etiam

sa. VII, 9.

Variæ lectiones et notæ

Κατῴκησεν A, male.
Οἱ omittit B.
Hæc neuter meorum agnoscit. Excerpta autem sunt partim ex Chrysost. t. VIII, p. 177, C, partim ex Theophylacto, p. 606 B.

discipulos exspectabat, qui abierant ut cibos emerent. Vide autem evangelistæ diligentiam : neque enim dixit : Hora erat sexta, sed *ferme sexta*, istruens nos, ne etiam minima parvipendamus, sed in his quæ sese offerunt veritatem sectemur. Siquidem ne affirmando erraret, dictionem correxit, et conjecturaliter locutus est.

Vers. 7. *Venit — aquam.* Inde enim hauriebant aquam ac bibebant, qui dictam civitatem inhabitabant, eo quod pauci juxta locum essent putei.

Vers. 7. *Dicit — ut bibam.* Quemadmodum in ficu, quæ exaruit [63], ficus requirebat non propter esuriem, sed dispensatorie agens, ut accepta occasione ad miraculum perveniret : ita et nunc de fonte aquam postulat, non sitis causa, sed dispensatorie, quo nactus occasionem cum muliere colloqueretur ; præsciebat enim ipsam creditura[m] multorumque fidei causam futuram : ideoque exorta collocutione aquam reliquit.

Vers. 8. *Discipuli — ut emerent.* Siquidem viaticum non contulerant, edocti ventrem despicere, nec anxius ipsius gerere obsequium, sed tunc solum ipsius habere curam, cum ad hoc natura cogeret.

Cur autem tunc miraculum operatus non est circa cibos discipulorum ? Quia, si omnia tanquam Deus mirabiliter operatus fuisset, nequaquam homo esse creditus fuisset ; quemadmodum e diverso, si omnia tanquam homo fecisset, Deum esse nullo modo credidissent. Ideo quandoque ut homo operatur, ostendens, quod homo sit ; interdum vero, quasi Deus mirabilia operatur.

Solus autem sedebat circa fontem, ex hoc etiam ostendens, quod esset a fastu alienus.

Vers. 9. *Dicit — Samaritanis.* Non commercium habent, sive non communicant, ipsos abominantes, tanquam solum in parte judaizantes.

Sed unde Judæum esse cognovit ? Ab habitu aut etiam a loquela. Nam Christus quidem tanquam non vulgariter Judæus, sed etiam Deus, contempta hujusmodi observantia, captabat non Samaritanorum tantum familiaritatem, sed et cunctarum ubique gentium. Samaritana vero existimans eum peccare, corripientis more ad memoriam reducit observationem.

Vers. 10. *Respondit — vivam.* Hinc plane manifestum est quod sitim simulaverit, ut ad se errantem attraheret, ac locutionis reti venaretur. Sitiebat certe, sed errantium conversionem, quam etiam in processu suum vocat cibum, dicens : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me* [64] ; nunc vero ait : *Si scires donum Dei*, si cognosceres, quidnam sit, quod donat Deus. Dicebat

A ται τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων· ἅμα δὲ καὶ τοὺς μαθητὰς ἀνέμενεν ἀπελθόντας εἰς ἀγορὰν τροφῶν. Ὅρα δὲ τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἀκρίβειαν· οὐ γὰρ εἶπεν, Ὥρα ἦν ἕκτη, ἀλλ' ὡσεὶ ἕκτη· παιδεύων ἡμᾶς μηδ' ἐπὶ τοῖς ἐλαχίστοις ἀδιαφορεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν. Ἵνα γὰρ μὴ ἀποφαίνομενος ἴσως ἀποτύχῃ, ἐκόλασε τὴν λέξιν, καὶ στοχαστικῶς ἔλεξεν.

Ἔρχεται — ὕδωρ. Ἐκεῖθεν γὰρ οἱ τῆς εἰρημένης πόλεως ὑδρεύοντο, διὰ τὸ μὴ συχνὰ φρέατα περὶ τὸν τόπον εἶναι.

Λέγει — πιεῖν. Ὥσπερ ἐπὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς οὐ πεινῶν ἐζήτει σῦκα, ἀλλ' οἰκονομῶν, ἵνα εὐαφόρμως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ· οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τῆς πηγῆς οὐ διψῶν ἐζήτει ὕδωρ, ἀλλ' οἰκο-
B νομῶν, ἵνα εὐαφόρμως τῇ γυναικὶ διαλεχθῇ. Προεγίνωσκε γὰρ αὐτὴν πιστεύσουσαν καὶ πολλοῖς αἰτίαν πίστεως γενησομένην· διὸ καὶ, τῆς διαλέξεως ἀφάμενος, ἀφῆκε τὸ (58) ὕδωρ.

Οἱ γὰρ μαθηταὶ — ἀγοράσωσιν. Οὐκ ἐπεφέροντο (59) γὰρ ἐφόδια, παιδευθέντες καταφρονεῖν γαστρός, καὶ μὴ περισπούδαστον ἡγεῖσθαι τὴν λειτουργίαν αὐτῆς, ἀλλὰ τότε μόνον ἐπιστρέφεσθαι ταύτης, ὅτε λοιπὸν ἡ φύσις ἐπείγοι.

Πῶς οὖν οὐκ ἐθαυματούργησε καὶ τότε περὶ τὰς τροφὰς τῶν μαθητῶν ; Διότι ἐὰν πάντα ὡς Θεὸς ἐτερατούργει, ἠπιστήθη ἂν ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν, ὥσπερ πάλιν ἐὰν πάντα ὡς ἄνθρωπος ἔπραττεν, ἠπιστήσθη ἂν ὅτι Θεός ἐστι. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν ὡς
C ἄνθρωπος πράττει, βεβαιῶν ὅτι ἄνθρωπός ἐστι· ποτὲ δὲ ὡς Θεὸς τερατουργεῖ, πιστούμενος ὅτι Θεός ἐστι.

Μόνος δὲ ἐκαθέζετο παρὰ τῇ πηγῇ παιδεύων καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτυφον.

Λέγει — Σαμαρείτας. Οὐ συγχρῶνται, ἔγωγε οἶμαι κοινωνοῦσι, βδελυττόμενοι τούτους ὡς ἐξ ἡμισείας ἰουδαΐζοντας.

Ἀλλὰ πόθεν ἔγνω ὅτι Ἰουδαῖός ἐστιν ; Ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἢ καὶ ἀπὸ τῆς διαλέξεως. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς, οἷα μὴ ἁπλῶς Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καὶ Θεὸς, παρεῖδε τὴν τοιαύτην παρατήρησιν, προοιμιαζόμενος τὴν οἰκείωσιν, οὐ μόνον τῶν Σαμαρειτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἁπανταχοῦ γῆς ἐθνῶν. Ἡ δὲ Σαμαρεῖτις, οἰομένη τοῦτο ἁμαρτάνειν, διορθοῦται ὄψιθεν ὑπομιμνήσκουσα περὶ τῆς παρατηρήσεως.

D Ἀπεκρίθη — ζῶν. Ἐντεῦθεν μάλιστα φανερὸν ὡς ὑπεκρίθη τότε τὴν δίψαν, ἵνα ἐγγὺς ἀγάγῃ τὴν πλανωμένην, καὶ θηρεύσῃ τῷ δικτύῳ τῆς διαλέξεως. Ἐδίψα μὲν γὰρ, ἀλλὰ τὴν τῶν πεπλανημένων ἐπιστροφήν· ἐπεὶ καὶ προϊὼν, ἴδιον βρῶμα τοῦτο καλεῖ, λέγων· Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Νῦν δέ φησι· Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ· εἰ ἐγίνωσκες ἐκεῖ

[63] Matth. xxi, 18 ; Marc. xi, 12. [64] Joan. iv, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(58) Τοιοῦτον interponit A.

(59) Ἐπεφέρετο A.

ὁ Θεός. Ἐλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ, A autem hoc de seipso, paulatim se illi manifestans,
ερὸν ἑαυτὸν ἀποκαλύπτων αὐτῇ, ὡς ἀξίᾳ ut quæ tali doctrina digna esset, eo quod ad con-
διδασκαλίας, διὰ τὸ πρὸς ἐπιστροφὴν versionem apta esset.
ν αὐτῆς.

δὲ ζῶν ὠνόμασε τὸ νᾶμα τῆς διδασκαλίας Aquam vivam autem, appellavit doctrinæ suæ
δωρ μὲν, ὅτι δίκην ὕδατος καθαίρει τὸν fluenta ; aquam quidem, quia in modum aquæ sor-
ις ἁμαρτίας, καὶ σβεννύει τὴν φλόγα τῶν des abluit, flammasque affectionum exstinguit, et
αὶ θεραπεύει τὴν τῆς ἀπιστίας ξηρότητα καὶ incredulitatis siccitatem ac infructuositatem curat.
· ζῶν δὲ, ὡς ἀένναον καὶ ἀεικίνητον. Ζωὴ γὰρ Vivam vero. quasi perennem semperque motam.
ν ἀεὶ καὶ κινεῖσθαι. Aquæ enim vita fluere est ac moveri.

δὲ ὁ (60) Χρυσόστομος ὕδωρ ζῶν νοεῖσθαι Dicit autem Chrysostomus aquam vivam divini
ν τοῦ θείου Πνεύματος. Τοῦτο γὰρ διαφόρως Spiritus gratiam : siquidem variis modis hunc
ῆναι, πρὸς τὰς διαφόρους ἐνεργείας αὐτοῦ, ait appellari, juxta diversas ipsius operationes, nunc
δωρ, ἄλλοτε δὲ πῦρ· ἀλλ' ὕδωρ μὲν, διότι aquam, nunc ignem ; aquam quidem, quia sicut
τὸ ὕδωρ ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν ζωοποιεῖ καὶ aqua de cœlo descendens nutrit ac vivificat, cum-
αὶ μονοειδὲς ὂν ἐνεργεῖ πολυτρόπως, λευ- B que unius sit speciei, vario modo operatur : dealbans in lilio, denigrans in narcisso, rubricans in
ν ἐν κρίνῳ, μελαῖνον δὲ ἐν (61) ναρκίσῳ, rosa, purpurissans in viola, dulcerans in ficu, amaricans in absinthio : ita divinus quoque Spiri-
ν δὲ ἐν ῥόδῳ, πορφυρίζον δὲ ἐν ἴῳ, καὶ tus de cœlo descendens, nutrit ac vivificat animam,
μὲν ἐπὶ τῆς συκῆς, πικραῖνον δὲ ἐπὶ τῆς cumque unus sit variis operationibus gratiam di-
οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ἐξ οὐρανοῦ vidit ac virtutem. Ignis quoque dicitur quia sicut
ιοποιεῖ καὶ τρέφει τὴν ψυχὴν, καὶ ἓν ὂν, εἰς ignis, cum unius sit speciei, varios habet effectus,
; ἐνεργείας διαιρεῖ τὴν χάριν καὶ δύναμιν· calefaciens, inflammans, illuminans et purificans,
ότι, καθάπερ τὸ πῦρ μονοειδὲς ὂν διαφόρως ita sane et divinus Spiritus.
ερμαῖνον, φλέγον, φωτίζον, καθαῖρον· οὕτω δὴ
ῖον Πνεῦμα.

— ζῶν; Μὴ δυνηθεῖσα νοῆσαι τὸ ῥηθὲν, Vers. 11. *Dicit—vivam* ? Cum id, quod dictum erat,
εν ὅτι ὕδωρ ζῶν λέγει τὸ ἀπὸ τοῦ φρέατος non posset intelligere, suspicabatur, quod aquam vi-
ὡς ἀναβλύζον καὶ ἀλλόμενον, καὶ ὑπενόησε vam diceret, haustam ab eodem puteo, qui aquam
τὸν λόγον, ὡς ἐκείνου δυναμένου συντο- emittebat ac scaturire faciebat : et opinabatur,
ἀνιμήσασθαι δι' ἀνδρείαν (62) καὶ ἐπι- dictum esse verbum illud, quasi posset ipse citius
α. C haurire, eo quod fortior esset magisque idoneus.

δὲ κύριον αὐτὸν προσηγόρευσε, νομίσασα Interim autem Dominum vocat eum, putans,
αί τινα. Καὶ γὰρ ἤκουσεν, (63) Εἰ ἤδεις magnum aliquem esse. Audierat namque dicentem :
ὁ λέγων σοὶ, Δός μοι πιεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· *Si scires, qui sit qui dicit tibi, Da mihi ut bibam*, et
κα τετίμηκεν αὐτὸν τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ, cætera : ideo statim tali ipsum honorat appella-
πάσης ἐπιεικείας καὶ τὰ λοιπὰ διαλέγεται. tione, et cum omni mansuetudine reliqua prolo-
δὲ φησι τὸ ἀγγεῖον. quitur.

αὐτοῦ ; Καὶ οἱ Σαμαρεῖται, πατρίδα τὴν Vers. 12. *Num — ejus ?* Samaritani etiam, cum
ν ἤδη κεκτημένοι, πατέρα λοιπὸν ἑαυτοῖς jam Samariam patriam possiderent, Jacob quoque
το τὸν Ἰακώβ, ὡς προκάτοχον καὶ πατέρα patrem suum appellabant, tanquam jam olim pos-
ύτης αὐτῶν πατρίδος, κἀντεῦθεν εἰσώθουν sessorem ac patrem hujus ipsorum patriæ : et hinc
ς τὴν Ἰουδαϊκὴν εὐγένειαν. sese intrudebant in generosam Judæorum genera-
tionem.

έ τινες, ὅτι ἡ Σαμαρεῖτις αὕτη γυνὴ, καὶ Quidam autem dicunt, hanc mulierem, aliosque
ολλοὶ τῶν τὴν Σαμάρειαν οἰκούντων, ἐξ plurimos Samariam incolentium a Jacob descen-
ν εἵλκον τὸ γένος, αἰχμαλωτισθέντων δὲ πάλαι disse : olim autem progenitoribus captis, ac Baby-
ὑνων αὐτῶν, καὶ δουλευσάντων παρὰ Βαβυλω- D loniam in servitutem ductis, hos Samaritanis com-
γάδες οὗτοι συνῆσαν τοῖς Σαμαρείταις, τῷ mistos, et cum eis versatos, longo tempore varlis-
όνῳ καὶ ταῖς πολυτρόποις συμφοραῖς πρὸς τὰ que calamitatibus ad eorum mores transmutatos,
θη μεταστάντες.

έρα ἐπεγράφοντο τὸν Ἰακώβ, ὡς ἐκ Χαλδαίων Aut vocabant patrem Jacob, eo quod et hic a
ἑλκοντα τὸ γένος. Chaldæis genus traxerat.

δὲ νῦν ἡ Σαμαρεῖτις ὅτι Εἰ μὴ περὶ τού- Dicit ergo nunc Samaritana : Quod si de hac
τοῦ ὕδατος, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς non loqueris aqua : *num tu major es patre nostro*

Variæ lectiones et notæ.

ɔm. VIII, p. 183 D.
:ribitur duobus σσ, uti Hentenius etiam

(92) Ἀνδρίαν A.
(93) Ὅτι addit A.

Jacob, qui dedit nobis puteum hunc tam celebrem, ut meliorem possis dare aquam? Quod autem additur. *Et ipse ex eo bibit, et filii ejus et pecora ejus*, ad ipsius putei laudem dictum est. Nam si meliorem alium habuisset, nequaquam cum tota familia ex hoc bibisset. Reliquum est igitur, ut, si possis dare meliorem, major sis Jacob.

Hæc itaque Samaritana de Jacob cum eo loqui perseverat (*gg*), optans, quod quærit, invenire : Judæi vero etiam lapidare eum tentabant, dum Abraham faceret mentionem. Quomodo ergo æquum esset, ut hujusmodi repelleret mulierem studiosam, discendi avidam, ac juvari cupientem.

Vers. 13. *Respondit — iterum.* Siti aquæ.

Vers. 14. *Quisquis — æternum.* Nenaquam sitiet unquam incredulitatis siti.

Vers. 14. *Sed — aquæ.* Per fontem significavit perpetuitatem ac integritatem hujusmodi aquæ.

Vers. 14. *Salientis — æternam.* Scaturientis ad vitam æternam, eo quod vitam præbeat æternam. Vide autem, quod, cum mulier dixisset, *Num tu major es patre nostro Jacob*, non dixit : Utique major sum ; videretur enim seipsum jactare, sed ab his quæ dixit, hoc intulit. Nam differentia aquarum differentiam infert præbentium illas, cum naturaliter aqua illa consumatur, hæc autem perpetuo maneat.

Vers. 15. *Dicit — ad hauriendum.* Paulatim ad dogmatum celsitudinem provehitur. Ab aquæ enim, quam tribuit, præstantia, hunc esse majorem Jacob credit, quodque excellentioris naturæ aquam tribuat, intelligit : nondum autem perfecte cognoscit, aut quis sit, qui hanc donet, aut quid illa sit aqua, percipit ; suspicatur tamen id quod datur, tale quippiam esse, quod sitim hanc sensibilem perimat. Non est ergo levis hæc mulier, neque enim utcunque suscepit ea quæ dicebantur, sed post longam interrogationem ; neque rursum incredula ac contentiosa. Nam cum majorem eum invenisset, quam Jacob ,non permansit in præsumpta opinione. Atqui Judæis dixit Christus : *Qui venit ad me, non esuriet : et qui credit in me, non sitiet in æternum* [65] ; illi autem non solum non crediderunt, sed et offendiculum ex eo passi sunt.

Vers. 16. *Dixit — huc.* Cum instaret et apprehendere vellet, ait : *Abi, voca virum tuum et veni huc*, simulans, quod etiam illum cum ea communicare oporteret in dono. Atqui noverat eam virum legitimum non habere, utpote omnia sciens ; id tamen volebat ipsam dicere, ut apprehensa occasione, quæ circa eam acciderant, prophetaret, ipsamque

ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο τὸ περιβόητον, ἵνα καὶ δύνῃ δοῦναι κρεῖττον ὕδωρ ; Τὸ δὲ, Καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ, πρὸς ἔπαινον τοῦ τοιούτου φρέατος εἴρηται, ὅτι εἰκὸν εἶχεν ἕτερον κρεῖττον, οὐκ ἂν ἐκ τούτου ἔπιε πανοικί. Λοιπὸν οὖν, εἰ σὺ δύναιο δοῦναι κρεῖττον, μείζων εἶ τοῦ Ἰακώβ.

Ἡ μὲν οὖν Σαμαρεῖτις αὕτη προσηνῶς αὐτῷ περὶ τοῦ Ἰακὼβ διαλέγεται, καὶ παραμένει, πεθοῦσα εὑρεῖν τὸ ζητούμενον· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι καὶ λιθάζειν αὐτὸν ἐπεχείρησαν, ὅτε τοῦ Ἀβραὰμ ἐμνημόνευσε. Πῶς οὖν εἰκὸς ἦν ἀποστραφῆναι τοιαύτην γυναῖκα σπουδαίαν καὶ φιλομαθῆ καὶ γλιχομένην ὠφεληθῆναι.

Ἀπεκρίθη — πάλιν. Δίψαν ὕδατος.

Ὃς — αἰῶνα. Οὐ μὴ διψήσῃ ποτὲ, τὴν ἐξ ἀπιστίας δίψαν.

Ἀλλὰ — ὕδατος. Διὰ τῆς πηγῆς τὸ ἀένναον καὶ ἀνελλιπὲς τοῦ τοιούτου ὕδατος ἐνέφηνεν.

Ἀλλομένου — αἰώνιον. Ἀναβλύζοντος (64) διὰ ζωὴν αἰώνιον, εἰς τὸ παρέχειν ζωὴν αἰώνιον. Ὅρα δὲ πῶς εἰρηκυίας τῆς γυναικὸς, Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, οὐκ εἶπε Καὶ μείζων εἰμί· ἔδοξε γὰρ ἂν κομπάζειν· ἀφ' ὧν δὲ εἶρεν, τοῦτο κατεσκεύασεν. Ἡ διαφορὰ γὰρ τῶν ὑδάτων τὴν διαφορὰν τῶν παρεχόντων αὐτὰ κηρύττει· ἐκεῖνο μὲν γὰρ τῷ ὕδατι φύσις δαπανᾶσθαι, τούτῳ δὲ παγίζειν ἀεί.

Λέγει — ἀντλεῖν. Κατὰ μικρὸν ἀνάγεται πρὸς τὸ τῶν δογμάτων ὕψος. Ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς γὰρ οὗ δίδωσιν ὕδατος, μείζονα τούτου τοῦ Ἰακὼβ εἶναι πεπίστευκε, καὶ ὅτι μὲν ἑτέρας φύσεως ὕδωρ δίδωσιν ὑψηλοτέρας ἐνόησεν· οὔπω δὲ τὸ τέλειον ἔγνω· οὔτε γὰρ τίς ἐστιν ὁ τοῦτο διδούς, οὔτε, τί ἐστι τοῦτο, κατέλαβεν. Ὑπέλαβε δὲ τὸ διδόμενον ἀναιρετικὸν τυγχάνειν ταύτης τῆς δίψης τῆς αἰσθητῆς. Οὔτε οὖν εὔκολος ἡ γυνὴ αὕτη· οὐ γὰρ ἁπλῶς ἐδέξατο τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς συζητήσεως· οὔτε ἀπειθὴς καὶ φιλόνεικος· εὑροῦσα γὰρ τὸν μείζονα τοῦ Ἰακώβ, οὐκ ἐναπέμεινε τῇ προλήψει. Καίτοι καὶ Ἰουδαίοις εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσῃ· καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε· ἀλλ' οὐ μόνον οὐκ ἐπιστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐσκανδαλίσθησαν.

Λέγει — ἐνθάδε. Ἐγκειμένης καὶ ζητούσης λαβεῖν, λέγει· Ὕπαγε, κάλεσον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε, προσποιούμενος ὅτι χρὴ κἀκείνων κοινωνῆσαι ταύτῃ τοῦ ὕδατος. Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἔχει ἄνδρα νόμιμον ἐγίνωσκεν, ὡς πάντα εἰδὼς ἐβούλητο δὲ ταύτην εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἔχει ἄνδρα, ἵνα λοιπὸν, προφάσεως δραξάμενος, προφητεύσῃ τὰ κατ' αὐτὴν

[65] Joan. VI, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(64) Præpositiones εἰς et διὰ suis locis motas arbitror. Διά certe his locum vix habere potest, Forte Hentenius invenit : Ἀναβλύζοντος εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ τὸ παρέχειν.

(*gg*) *Loqui perseverat.* humanit er colloquitur et permanet

καὶ διορθώσηται ταύτην. Θέλει γὰρ τῶν προρρήσεων καὶ τῶν θαυμάτων τὰς ἀφορμὰς παρ' αὐτῶν λαμβάνειν τῶν προσιόντων, ὥστε καὶ τὴν τοῦ κενοδοξεῖν ὑπόνοιαν διαφεύγειν, καὶ οἰκειοῦσθαι μᾶλλον αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν προκγουμένως ὅτι Πολύγαμος γέγονας, καὶ νῦν ἔχεις ἄνδρα παράνομον, ἄκαιρον ἐδόκει καὶ περιττόν· τὸ δὲ παρ' αὐτῆς λαβόντα τὴν αἰτίαν σφόδρα εὔκαιρον καὶ ἀκόλουθον.

'Απεκρίθη — ἄνδρα. Οἰομένη πρὸς ἄνθρωπον ἁπλῶς διαλέγεσθαι, ἐπεχείρησε λαθεῖν, κρύπτουσα τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος.

Λέγει — εἴρηκας. 'Αψάμενος ἀφορμῆς, ὡς εἴρηται, προφητεύει καὶ διελέγχει ταύτην, ἀκριβῶς ἄγαν τούς τε φανεροὺς καὶ νομίμους ἄνδρας αὐτῆς ἀριθμῶν, καὶ τὸν νῦν λαθραῖον καὶ παράνομον ἀποκαλύπτων. Πέντε μὲν γὰρ ἄνδρας ἔσχε φανερῶς κατὰ διαδοχήν· τοῦτο γὰρ ἀκώλυτον ἦν· τοῦ πέμπτου δὲ τελευτήσαντος, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδεὶς αὐτὴν φανερῶς εἰς γυναῖκα λαβεῖν ἠθέλησεν. Αὕτη δὲ μὴ φέρουσα τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραῖον εἶχε τὸν αὐτῇ συγγινόμενον. Οἱ πέντε μὲν οὖν ἄνδρες αὐτῆς ἦσαν, διὰ τὸ φανερόν· ὁ δὲ τότε μιγνύμενος οὐκ ἦν ἀνὴρ αὐτῆς, διὰ τὸ λαθραῖον.

[Τοῦ (65) ἁγίου Μαξίμου· Ὁ Σαμαρεῖτις ὑπεδήλου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λαβοῦσαν πέντε νόμους, ὡς ἄνδρας, τόν τε ἐν τῷ παραδείσῳ δοθέντα τῷ 'Αδάμ, καὶ τὸν ἐκτὸς τοῦ παραδείσου τῷ αὐτῷ πάλιν δοθέντα, καὶ τὸν τοῦ (66) Νῶε κατὰ τὸν κατακλυσμόν, καὶ τὸν τῷ 'Αβραὰμ περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τὸν τῷ αὐτῷ πάλιν περὶ τῆς κατὰ τὸν 'Ισαὰκ θυσίας· ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ πέντε παρῆλθον καὶ οἷον (67) ἀποτεθνήκεσαν· εἶχε δὲ τότε τὸν Μωσαϊκόν· Οὐκ ἦν δὲ οὗτος (68) ἀνὴρ αὐτῆς, ἢ ὅτι οὐ καθ' ὁλόκληρον ἐστέργετό τε καὶ ἐφυλάσσετο, ἢ ὅτι οὐ διὰ παντὸς, ἀλλὰ μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας, ἐδόθη τῇ κατὰ τοὺς 'Ιουδαίους φύσει τῶν ἀνθρώπων. Ἔκτοτε δὲ οὐκ ἦν ἀνὴρ αὐτῆς, ἄλλου ταύτην ἁρμοζομένου ἑαυτῷ, λέγω δὴ, τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου. Φρέαρ μὲν οὖν τοῦ 'Ιακὼβ ἡ θεία ἐστὶ Γραφή· ὕδωρ δὲ τούτου ἡ ταύτης γνῶσις· βάθος δὲ τὸ βάθος τῶν νοημάτων· ἄντλημα δὲ ἡ διὰ τῶν γραμμάτων μάθησις τοῦ θείου λόγου ἣν οὐκ εἶχεν ὁ Κύριος, ὡς αὐτὸ τοῦτο Λόγος καὶ αὐτοσοφία, καὶ οὐ τὴν διὰ γραμμάτων μάθησιν διδοὺς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν διὰ πνευματικῆς χάριτος.]

Λέγει — σύ. Οὐκ ἐδυσχέρανεν ἐλεγχθεῖσα προδήλως, οὐδὲ ὕβριν ἡγήσατο τὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ ἐκπλαγεῖσα τὴν ἀκριβεστάτην πρόγνωσιν αὐτοῦ, κατενόησεν ὅτι ὄντως προφήτης ἐστίν. Θεωρῶ γὰρ, φησὶν, ἤτοι Συνίημι. Εἶτα οὐδὲν βιωτικὸν αὐτὸν ἐρωτᾷ, ἀλλὰ περὶ δογμάτων εὐθύς. Φησὶ γὰρ·

Οἱ πατέρες — προσκυνεῖν. Πατέρας εἶπε τὸν

A corrigeret. Vult enim vaticiniorum ac miraculorum occasiones ab his quæ contingunt, accipere, ut et vanæ gloriæ suspicionem devitet, et eos sibi familiariores reddat. Siquidem alio modo dicere: Frequenter nupta fuisti, et nunc viro juncta es illegitimo, intempestivum videbatur atque superfluum: accepta vero ab ea causa, tempestivum erat atque consequens.

Vers. 17. *Respondit — virum.* Putans simpliciter cum homine loqui, occultata rei turpitudine, fallere eum conabatur.

Vers. 17. *Respondit* — Vers. 18. *dixisti.* Accepta, ut dictum est, occasione prophetat, eamque arguit, adamussim omnino manifestos ac legitimos ejus viros enumerans, et eum, qui nunc occultus erat B ac illegitimus manifestans. Nam quinque viros palam et successive habuerat, siquidem hoc permissum erat: quinto autem mortuo, nullus eam manifeste in uxorem accipere voluit: ipsa vero non ferens concupiscentiam, sibi occulte conjunctum habebat. Quinque ergo viri fuerant ipsius, quia manifeste conjuncti: is autem, cui nunc commiscebatur, suus non erat, eo quod occultus esset.

† † Sancti Maximi: Mulier Samaritana significabat naturam humanam, quæ quinque leges acceperat, tanquam viros, nimirum legem Adamo datam in paradiso et extra paradisum eidem rursus datam, datam Noe tempore diluvii, Abrahamo de circumcisione et rursus eidem datam de Isaaco sacrificando: sed hæ quinque præterierant et quasi mortuæ erant: habebat autem tunc Mosaicam. Sed hæc lex non C erat maritus ejus, vel quod non tota diligebatur et servabatur, vel, quod non ad omne tempus, sed tantum usque ad adventum Servatoris data erat Judaicæ naturæ humanæ. Exinde vero non erat vir ejus, cum alia eam sibi junxisset, lex nimirum evangelica. Puteus igitur Jacobi, est sacra Scriptura: aqua vero ejus, hujus cognitio: profunditas autem, profunditas sententiarum: haustrum vero, eruditio verbi divini quæ fit per litteras, quam Dominus non habuit, cum ipse Verbum sit ac vera Sapientia, cumque discipulis suis non per litteras dederit eruditionem, sed per gratiam spiritualem.

Vers. 19. *Dicit — tu.* Non indigne tulit, quod D manifeste argueretur, neque pro injuria duxit increpationem, sed admirata perfectam ejus cognitionem, vere prophetam eum esse deprehendit. *Video*, inquit sive, Intelligo. Et exinde nihil mundanum aut temporale eum interrogat, sed statim de dogmatibus. Ait enim:

Vers. 20. *Patres — adorare.* Patres dixit Abra-

Variæ lectiones et notæ.

(65) Hæc uterque codex exhibet in margine. Hentenius prorsus non agnoscit.

(66) Etiam hic τῷ scribendum.

(67) Pro ἀπετεθνήκεισαν.

(68) In Latino hæc valde claudicant, cum *lex* sit femininum.

σωματικῶν · θυσιῶν ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν, καὶ οὐκ ἐν σκιαῖς καὶ τύποις ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐ τόπῳ τὴν λατρείαν περιγράφοντες ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρεῖται, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον.

A les ; nec in umbris et figuris, sed in veritate ; n cultum loco circumscribentes, veluti Judæi Samaritani, sed in omni loco dominationis eju benedicentes Dominum.

Περὶ τοῦ Πατρὸς δὲ μόνου νῦν ποιεῖται τὸν λόγον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς γυναικός· οὐκ ἔδει γὰρ ἀθρόον αὐτῇ τὸ δόγμα προσαγαγεῖν.

De solo autem Patre facit nunc mentionem, propter mulieris imbecillitatem : neque enim repentinum (*hh*) dogma proponere ei oportebat.

Καὶ γὰρ — αὐτόν. Ἤγουν, οὐ τυπικοὺς ἀλλ' ἀληθινούς, οὐ σωματικῶς θύοντας ἀλλὰ πνευματικῶς. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ζητεῖ, ἐνέφηνεν ὅτι ἀπαρέσκεται τῇ νομικῇ λατρείᾳ, καὶ λοιπὸν συγκαταβατικῶς αὐτὴν ἐνομοθέτησε πάλαι καὶ συνεχώρησεν ἄχρι τότε διὰ τὴν τῶν Ἑβραίων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν.

Vers. 23. *Nam et — ipsum.* Puta non figurativos, sed veros ; non corporaliter, sed spiritualiter Immolantes. Dicens autem : *Quærit*, ostendit, quod legis immolatio displiceret, et sane olim condescendendo statuerat illam, et usque ad id tempus sustinuerat, propter Hebræorum imbecillitatem et crassitudinem.

Πνεῦμα — προσκυνεῖν. Πνεῦμα, τουτέστιν ἀσώματος· διὸ καὶ τοὺς λατρεύοντας αὐτῷ πνευματικῶς χρὴ λατρεύειν, καὶ οὐκ ἐν σκιᾷ ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ· τοῦτο γὰρ θεοπρεπὴς καὶ κατάλληλος λατρεία. Πνευματικὴ δὲ λατρεία ἐστὶν ἡ ταπεινοφροσύνη· Θυσία γάρ, φησὶ, τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καὶ ἡ προσευχή· Θύσον γάρ, φησὶ, τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως· καὶ ἁπλῶς πᾶσα πνευματικὴ ἀρετή· Τότε γάρ, φησὶν, εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης· ἐνταῦθα δικαιοσύνης νοουμένης καθολικῶς πάσης ἀρετῆς δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος δικαιοῦται.

B Vers. 24. *Spiritus — adorare.* Spiritus, hoc est, incorporeus : ideo etiam colentes eum spiritualiter colere oportet, non in umbra, sed in veritate ; hæc enim conveniens est, ac Deum decet. Spiritualis autem cultus, sive latria. est animi modestia : *Sacrificium*, inquit, *Deo spiritus contritus* [67] ; et oratis : *Sacrifica*, ait, *Deo sacrificium laudis* [68] ; et, ut uno verbo dicam, omnis virtus spiritualis : *Tunc acceptabis*, inquit, *sacrificium justitiæ* [69], ubi dictio *Justitiæ*, pro omni virtute accipitur, per quam homo justus efficitur.

Λέγει — πάντα. Ἠλιγγίασε (72) πρὸς τὸ τῶν ῥηθέντων ὕψος, καὶ λοιπὸν ἀπαγορεύει τὴν περὶ τῶν τοιούτων ἀκρόασιν. Ἀλλὰ πόθεν Σαμαρείταις προσδοκία τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας; Ἀπὸ τῶν Μωσαϊκῶν Γραφῶν. Ἔγραψε γὰρ Μωϋσῆς· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε.

C Vers. 25. *Ait — omnia.* Inhiabat ad eorum quæ dicta sunt, sublimitatem, sed modo desperat, posse de illis audire. Sed unde Samaritanis exspectatio adventus Christi ? A Mosaicis scripturis. Scripsit enim Moses : *Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris* : *tanquam me illum audietis* [70].

Λέγει — σοι. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις ἐπικειμένοις καὶ λέγουσιν· Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰπὲ ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός· οὐκ ἀπεκρίνατο τοῦτο σαφῶς. Ταύτῃ δὲ αὐτίκα ἑαυτὸν ἐφανέρωσεν· εὐγνωμονεστέρα γὰρ αὐτῶν ἦν. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν ἐζήτουν μαθεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κωμῳδῆσαι αὐτόν· αὕτη δὲ μαθοῦσα ἐπίστευσε.

Vers. 26. *Dicit — tecum.* Judæis instantibus ac dicentibus : *Quoadusque animam nostram suspensam tenes ? dic nobis, an tu sis Christus* [71]. Non respondit hoc manifeste ; huic autem protinus se ipsum manifestavit ; nam hæc æquior illis erat. Siquidem ipsi non ut crederent, discere quærebant, sed ut reprehenderent : ipsa vero statim postquam didicit, credidit.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ, ἀντὶ τοῦ, Τούτων λεγομένων.

Vers. 27. *Et — ejus.* In hoc, id est, his dictis.

Καὶ — ἐλάλει. Ὅτι τηλικοῦτος ὢν μετὰ γυναικὸς ἐτέλουν διελέγετο.

D Vers. 27. *Ac — loqueretur* Quod cum talis esset, cum vili muliere disputaret.

Οὐδεὶς — αὐτῆς; Ἐσίγησαν, τιμῶντες αὐτόν. παιδευμένοι γὰρ τὸ μὴ πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου περιεργάζεσθαι. Ἅμα δὲ καὶ ἐγίνωσκον ὅτι τοῖς ψυχικοῖς τραύμασιν αὐτῆς φάρμακον ἐπιτίθησιν.

Vers. 37. *Nemo — illa ?* Tacuerunt, honorem ipsi deferentes ; siquidem instructi erant, (*ii*) ne omnia magistri facta curiose inquirerent : simul etiam sciebant quod spiritualibus illius vulneribus pharmacum apponeret.

[67] Psal. L, 19. [68] Psal. XLIX, 14. [69] Psal. L, 21. [70] Deut. XVIII, 15. [71] Joan. X, 24.

Variæ lectiones et notæ.

?) Non cepit hoc Hentenius. Est enim vertigine pi, quod solet accidere iis qui excelsa intuenıut ex loco edito deorsum spectant. Reddidit ita, ac si repererit κέχηνε, quod ipsum non absurdum est, quo sensu Gregorius Naz. p. 159, dixit: Πρὸς τοὺς ἀστέρας.

) *Repentinum.* Repente. Est enim ἀθρόον adım.

Siquidem instructi erant, etc. Bene enim instituti est, non omnia doctoris curiose inquirere.

Vers. 28. *Reliquit* — Vers. 29. *Christus ?* Venerat ad sensibilem fontem, et invenit intellectualem : atque accensa est igne spiritualium undarum, adeo ut et hydriam relinqueret et necessitatem propter quam accesserat, curreretque in civitatem, ac populum omnem ad Jesum attraheret : docens nos, cum spiritualia nacti fuerimus, temporalia cuncta despicere.

Et videte mulieris sapientiam. Non dixit : Venite, videte Christum, cum tamen crederet esse Christum, ne de hujusmodi re a seipsa judicare videretur : maximum enim videbatur cognoscere eum qui exspectabatur, sed alios vocat judices. Utque illos magis attrahat, offert eis veluti quamdam escam, suorum videlicet peccatorum detectionem. Sciebat enim, quod si sermones illius vel solum gustarent, protinus et ipsi irretirentur. *Num hic est Christus* ? hoc est, Num fortassis hic est ? Nam hæsitando loquitur, tanquam addubitans, ut ab illis detur sententia.

Vers. 30. *Exierunt.* — Vers. 31. *Comede.* Videntes eum ab itinere defessum, et ab imminente solari ardore, rogabant eum. Nam hoc in loco ἠρώτων idem significat, quod *deprecabantur* ; id autem vehementis est amoris, non temeritatis.

Vers. 32. *At ille* — Vers. 33. *Quod ederet ?* Ipse quidem cibum dicebat, hominum salutem ; discipuli vero de cibo sensibili intelligentes, hæsitant inter se : nam illum interrogare verebantur. Tunc ergo verbum interpretatur.

Vers. 34. *Dicit — opus.* Voluntas Patris, qui ipsum miserat, et opus illius Christo injunctum, salus est hominum : hanc autem vocat cibum suum, ostendens per hanc vocem desiderium, quod de hominum habebat salute. Nam sicut qui edit, cibum concupiscit : ita et ipse hominum salutem. Dicit autem se a Patre missum, vel tanquam homo, vel sicut Verbum quod a Patre generatur, vel Patri honorem deferendo.

Vers. 35. *Nonne — jam.* Discipuli quidem de sensibili messe dicebant, ipse vero de intellectuali nunc loquitur, et hanc ostendit instare. Regiones appellans multitudinem venientium ad se Samaritanorum ; albas autem dicit eas, tanquam ad fidem paratos illos. Nam et fides messis est, quæ ab infidelitate metitur vel separatur, et confertur ad Christum. Quemadmodum enim albæ segetes paratæ sunt ad messem, ita et illi ad fidem.

Vers. 36. *Et — accipit.* Et qui tales metit regiones, retributionem a Deo sumit : universalius namque loquitur hic de omnibus Samaritanis ac Judæis, qui erant crediturι.

Vers. 36. *Et — æternam.* Qui sensibilem metit agrum, congregat fructum ad vitam temporalem, hic autem ad vitam æternam.

Ἀφῆκεν — Χριστός ; Ἦλθεν ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν πηγήν, εὑροῦσα δὲ τὴν νοητὴν οὕτως ἀνήφθη τῷ πυρὶ τῶν πνευματικῶν ναμάτων ὡς καὶ τὸ ἄγγος ἀφεῖναι, καὶ τὴν χρείαν δι' ἣν παρεγένετο, καὶ δραμεῖν εἰς τὴν πόλιν, καὶ πάντα τὸν δῆμον ἑλκύσαι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, παιδεύουσα ἡμᾶς, ὅταν ἐντύχωμεν πνευματικοῖς, ὑπερορᾷν πάντων τῶν βιωτικῶν.

Καὶ ὁρᾶ σοφίαν γύναικός. Οὐκ εἶπε, Δεῦτε, ἴδετε τὸν Χριστὸν, καίτοι πιστεύουσα ὅτι ὁ Χριστός ἐστιν, ἵνα μὴ δόξῃ κρίνειν ἀφ' ἑαυτῆς περὶ τηλικούτου πράγματος· μέγιστον γὰρ ἐδόκει τὸ ἐπιγνῶναι τὸν προσδοκώμενον· ἀλλ' ἑτέρους καλεῖ κριτὰς, ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσηται. Προτείνει δὲ τούτοις, καθάπερ τι δέλεαρ, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν. Ἐγίνωσκε γὰρ ὡς εἰ μόνον γεύσωνται τῶν λόγων αὐτοῦ, σαγηνευθήσονται καὶ αὐτοὶ παραυτίκα. Τὸ δὲ, Μήτι οὗτος ἐστιν ὁ Χριστός ; ἀντὶ τοῦ, Μήποτε οὗτος ἐστιν ; Ὑποκρίνεται γὰρ, οἷον ἐπιδιστάζειν, ὥστε παρ' αὐτῶν γενέσθαι τὴν κρίσιν.

Ἐξῆλθον — φάγε. Ὁρῶντες αὐτὸν κεκμηκότα, ὑπό τε τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς ἐπικειμένης ἡλιακῆς φλογὸς, ἠρώτων αὐτὸν, ἤτοι παρεκάλουν φαγεῖν· τοῦτο δὲ φιλοστοργίας ἦν, οὐ προπετείας.

Ὁ δὲ — φαγεῖν ; Αὐτὸς μὲν βρῶσιν ἔλεγε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· οἱ μαθηταὶ δὲ περὶ βρώσεως αἰσθητῆς νοοῦντες ἀποροῦσι πρὸς ἀλλήλους· ηὐλαβοῦντο γὰρ ἐκεῖνον ἐρωτῆσαι. Λοιπὸν οὖν ἑρμηνεύει τὸν λόγον.

Λέγει — ἔργον. Θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Πατρὸς, καὶ ἔργον αὐτοῦ ἐπιταγὴν αὐτῷ, ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Ταύτην δὲ βρῶσιν ἑαυτοῦ καλεῖ, διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐμφαίνων τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ὥσπερ γὰρ ὁ τρώγων ἐπιθυμεῖ τῆς βρώσεως, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Πεμφθῆναι δὲ παρὰ τοῦ Πατρός φησιν, ὡς ἄνθρωπος, ἢ καὶ ὡς Λόγος ἐκ τοῦ γεννήσαντος νοῦ, ἢ καὶ ὡς τιμῶν τὸν Πατέρα.

Οὐχ — ἤδη. Οἱ μαθηταὶ μὲν περὶ τοῦ αἰσθητοῦ θερισμοῦ ἔλεγον· αὐτὸς δὲ νῦν περὶ τοῦ νοητοῦ φησι, καὶ δείκνυσι τοῦτον ἐνεστῶτα· χώρας μὲν ὀνομάζων τὰ δείκνυσι τοῦτον ἐνεστῶτα· χώρας μὲν ὀνομάζων τὰ πλήθη τῶν ἐρχομένων ἤδη πρὸς αὐτὸν Σαμαρειτῶν· λευκὰς δὲ αὐτὰς καλῶν, ὡς ἑτοίμους πρὸς πίστιν. Θερισμὸς γὰρ καὶ ἡ πίστις, θερίζουσα ἀπὸ τῆς (73) ἀπιστίας, καὶ συγκομίζουσα πρὸς τὸν Χριστόν. Ὥσπερ γὰρ τὰ λευκὰ γήδια ἕτοιμα πρὸς θερισμόν εἰσιν, οὕτω κἀκεῖνοι πρὸς πίστιν.

Καὶ — λαμβάνει. Καὶ ὁ θερίζων τοιαύτας χώρας ἀμοιβὴν ἐκ Θεοῦ λαμβάνει. Καθολικώτερον γὰρ ἐντεῦθεν περὶ πάντων λέγει τῶν μελλόντων πιστεύειν Σαμαρειτῶν καὶ Ἰουδαίων.

Καὶ — αἰώνιον. Ὁ μὲν θερίζων αἰσθητὸν γήδιον, συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν πρόσκαιρον· οὗτος δὲ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Variæ lectiones et notæ.

(73) Τῆς omittit B.

Ἵνα — θερίζων. Ἵνα, συναχθέντος ἐκεῖ τοῦ τοιούτου καρποῦ, καὶ ὁ σπείρας ὁμοῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίσας, βλέποντες αὐτὸν συναχθέντα ἐκεῖ, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ μισθοὺς ὁμοῦ κομιζόμενοι, ὁ μὲν ὡς σπείρας, ὁ δὲ ὡς θερίσας.

Σπείροντες μὲν οὖν εἰσιν οἱ προφῆται, Μωϋσῆς καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον, οἷα σπείραντες τὰς περὶ Χριστοῦ προῤῥήσεις, θερίζοντες δὲ οἱ ἀπόστολοι· θερίσαντες τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ συγκομίσαντες εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν αἰωνίων σκηνῶν.

Ἐν — θερίζων. Ὁ λόγος ὁ ἀληθινὸς τῆς παροιμίας.

Ἐγὼ — κεκοπιάκατε. Εἰς ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε.

Ἄλλοι — εἰσεληλύθατε. Ταῦτα λέγει δεικνύων ὅτι τὸ ἐγχειρισθὲν τούτοις ἔργον, ῥᾴδιόν ἐστι καὶ εὔκολον, καὶ θάρσος αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἐμβάλλων, ὡς τοῦ ἐπιπονωτέρου προανυσθέντος. Τὸ σπείρειν μὲν γὰρ μετὰ πόνου καὶ βραδέως γίνεται, τὸ θερίζειν δὲ μετὰ ἀνέσεως καὶ ταχέως· καὶ τοῦ σπόρου ἔργον τὸ θέρος.

Τροπικαῖς δὲ καὶ μεταφορικαῖς κέχρηται λέξεσι πολλαχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου, ποιῶν τὴν διδασκαλίαν ἐμφαντικωτέραν, καὶ τὴν μνήμην τῶν λεγομένων μονιμωτέραν, διὰ τῶν γνωρίμων εἰκόνων καὶ παραδειγμάτων τῆς (74) μὲν ἡδύτερον εἰσδυομένης ταῖς ἀκοαῖς, τῆς· (75) δὲ βαθύτερον ἐντυπουμένης τῇ καρδίᾳ. Καὶ αἰσθητὰ μὲν τὰ ῥήματα, πνευματικὰ δὲ τὰ νοήματα.

Ἐκ — ἐποίησα. Πάντα νόησον τὰ περὶ τοὺς ἄνδρας, καὶ τὸν οὐκ ἄνδρα. Ἢ καὶ ἄλλα ἴσως εἶπεν αὐτῇ πολλὰ κεκρυμμένα.

Ὡς — παρ' αὐτοῖς (76). Παρεκάλουν αὐτόν.

Καὶ — αὐτοῦ. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Τῇ — Χριστός. Ἐξ ὧν ἤκουσαν αὐτοῦ διδάσκοντος, ἔγνωσαν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστὸς, ὅτι, τῆς οἰκουμένης ἀπολωλυίας, ἦλθεν οὗτος σῶσαι αὐτήν. Εὐγνωμονέστεροι δὲ πολλῷ τῶν Ἰουδαίων οἱ Σαμαρεῖται. Οὗτοι μὲν καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς, καὶ μηδὲν σημεῖον ἰδόντες ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἐκεῖνοι δὲ ἐρχόμενον μᾶλλον πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον, καὶ θέλοντα μένειν παρ' αὐτοῖς ἐβαρύνοντο, καὶ πολλὰ σημεῖα βλέποντες ἠπίστουν. Πῶς οὖν εἰκὸς τούτους παραδραμεῖν, ἢ ποίας δικαιοσύνης, τοῖς μὲν μισοῦσι προσέδρευειν, τῶν δὲ ἀγαπώντων ἀποπηδᾷν ;

A Vers. 36. *Ut — qui metit.* Ut congregato ibi tali fructu, et qui seminavit simul gaudeat, et qui messuit : videntes scilicet, eum ibi congregatum, ac mercedem ex eo referentes : ille quidem tanquam qui seminavit, isto vero sicut qui messuit.

Seminantes itaque sunt prophetæ, Moses et qui post illum fuerunt, ut qui vaticinia de Christo seminaverunt : metentes autem apostoli, qui messuerunt homines ab infidelitate, ac retulerunt ad horrea æternorum tabernaculorum.

Vers. 37. *In — qui metit.* Verus est sermo proverbii.

Vers. 38. *Ego — laborastis.* Id est, ad quod
B vos non laborastis.

Vers. 38. *Alii — introistis.* Hæc dicit, ostendens, quod opus illis commissum facile et in promptu est, ac confidentiam eis inde immittens, utpote perfecto eo, quod laboriosius est. Seminare namque cum labore fit et tarditate, metere vero cum requie et velocitate : et sementis fructus est messis.

Frequenter autem usus est in Evangelio figurativis ac metaphoricis dictionibus, efficaciorem reddens doctrinam, et memoriam eorum quæ dicuntur stabiliorem, per notas similitudines et exempla : tum quod jucundius id in aures ingreditur, tum quod profundius cordi imprimitur ; et sermones quidem sunt sensibiles, intellectus
C vero spirituales.

Vers. 39. *Ex — feci. Quæcunque,* intellige de viris, et de eo qui non erat vir ejus. Aut etiam alia fortassis multa dixit ei, quæ erant occulta.

Vers. 40. *Cum — apud se ipsius.* Hic rursum ἠρώτων, idem significat, quod *obsecrabant.*

Vers. 40. *Et* — Vers. 41. *Ipsius.* Sermonem autem ipsius, hoc est, doctrinam illius.

Vers. 42· *Et — Christus.* Ex his quæ eum docentem audiverant, cognoverunt quod hic vere esset Salvator mundi Christus, quod orbe perdito venisset hic ut ipsum salvaret. Fuerunt autem Samaritani multo æquiores Judæis ; illi enim exiverunt ad eum et orabant illum ut
D veniret ad se, cumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum ; Judæi vero ad se magis venientem persequebantur et apud se manere volentem, graviter ferebant, cumque multa vidissent signa, non credebant. Quomodo ergo æquum erat ut hos præteriret ? aut qua justitia fieri poterat ut illis qui se odio habebant, odesset, hos autem, qui amabant, desereret ?

Variæ lectiones et notæ

(74) Τῆς διδασκαλίας.
(75) Τῆς μνήμης.

(76) Hoc et proximum scholium apud Hentenium conjunctum est.

Alio autem tempore Samaritani non exceperunt A eum, utpote amicum Judæorum, qui adversus se inimicitias exercebant. Nam hoc scripsit Lucas tricesimo secundo capite [73]. Sed illi erant alii ab istis. Illi siquidem vicum quemdam Samariæ inhabitabant, isti vero civitatem.

Ἐν ἑτέρῳ δὲ καιρῷ οἱ Σαμαρεῖται οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν ὡς φίλον Ἰουδαίων τῶν ἐχθραινόντων αὐτοῖς. Τοῦτο γὰρ ὁ Λουκᾶς ἱστόρησεν ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἕτεροι ἦσαν παρὰ τούτους. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ κώμην τινὰ τῆς Σαμαρείας ᾤκουν. οὗτοι δὲ πόλιν.

Vers. 43. *Post* — Vers. 44. *Haberet*. Cur non abierit tunc recta Capernaum, quæ patria ipsius habebatur, causam reddit : quia videlicet hi qui in ea morabantur, animum non applicabant, nec obtemperabant illi utpote familiares : siquidem familiaritas facile causat despectum.

Μετὰ — ἐκεῖ. Διότι τότε οὐκ ἀπῆλθεν ἰδιχῶς (77) εἰς Καπερναοὺμ τὴν δοκοῦσαν πατρίδα αὐτοῦ, τίθησιν αἰτίαν ὅτι οὐ προσεῖχον αὐτῷ οἱ ἐν αὐτῇ, καταφρονοῦντες ὡς συνήθους· Τὸ σύνηθες γὰρ εὐκαταφρόνητον.

Quomodo autem testatus sit Jesus, quod propheta in patria sua honorem non habeat, quære in fine vicesimi quarti capitis Evangelii juxta Matthæum et invenies[73]. Nazareth quidem patria ejus B erat, patria videlicet matris ipsius, et ejus qui putabatur patris, in qua etiam nutritus fuerat. Capernaum vero habebatur patria illius, quod in ea habitaret. Ait enim Matthæus, quod relicta Nazareth, veniens habitavit Capernaum [74].

Ποῦ δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει ; (78) Καὶ ζήτησον ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ εὑρήσεις. Καὶ γὰρ ἡ μὲν Ναζαρὲτ ἦν πατρὶς αὐτοῦ, ὡς πατρὶς τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ τοῦ δοκοῦντος πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐν αὐτῇ τεθραμμένου · ἡ δὲ Καπερναοὺμ ἐδόκει πατρὶς αὐτοῦ, ὡς κατοικοῦντος εἰς αὐτήν. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος ὅτι καταλιπὼν τὴν Ναζαρὲτ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναούμ.

Vers. 45. *Cum — festo*. Galilæam intellige reliquas Galilææ civitates ac vicos, præter eam quæ proprie civitas ejus dicebatur. Festum vero Paschа, veluti secundo capite significatum est.

Ὅτε — ἑορτῇ. Γαλιλαίαν νόει τὰς ἄλλας πόλεις καὶ κώμας τῆς Γαλιλαίας παρὰ τὴν δηλωθεῖσαν ἰδικῶς πατρίδα αὐτοῦ· ἑορτὴν δὲ τὴν τοῦ Πάσχα, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ κεδήλωται.

Vers. 45. *Nam et ipsi — festum*. Nam omnes simul Judæi Hierosolymam undique concurrentes festum celebrabant.

Καὶ αὐτοὶ γὰρ (79) — ἑορτήν. Ὁμοῦ γὰρ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἑβραῖοι πάντες πανταχόθεν (80) συνερχόμενοι ἑώρταζον.

CAP. VI. *De regio*.

ΚΕΦ. ς'. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ.

Vers. 46. *Venit — vinum*. In Galilæam quidem C venit propter eorum invidiam, qui Judæam inhabitabant : in patriam autem suam non abiit, quia ei non auscultabant, et ne major eis accederet condemnatio. In Cana venit, primum quidem invitatus ad nuptias ; nunc vero, ut fidem quæ ex facto prius miraculo accesserat, sua præsentia confirmaret : imo potius eos attraheret veniens non vocatus, ac patriæ suæ eos præponens.

Ἦλθεν — οἶνον. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν μὲν ἦλθε διὰ τὸν φθόνον τῶν κατοικούντων τὴν Ἰουδαίαν· εἰς τὴν ῥηθεῖσαν δὲ πατρίδα αὐτοῦ οὐκ ἀπῆλθεν, ὡς μὴ προσέχουσαν αὐτῷ, καὶ ἵνα μὴ μεῖζον αὐτῇ γένηται τὸ κρῖμα. Εἰς τὴν Κανὰ δὲ ἦλθε πρῶτον μὲν κληθεὶς εἰς τὸν γάμον · νῦν δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ προγεγονότος θαύματος ἐγγενομένην πίστιν βεβαιῶν τῇ παρουσίᾳ, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἑφελκόμενος, ὡς ἐλθὼν αὐτόκλητος καὶ προτιμήσας αὐτοὺς τῆς πατρίδος.

Vers. 46. *Et — Capernaum*. Regius dicebatur vel quod regio esset genere, vel quod dignitatem nactus erat, a qua Regius cognominabatur, vel quod minister esset regius. Quidam itaque dicunt, hunc fuisse centurionem, de quo apud Matthæum et Lucam facta est mentio [75]. Non est autem ita. D Siquidem, ut alias eorum differentias omittamus, ille centurio erat, hic regius ; illius servus ægrotabat, hujus filius ; et ibi morbus erat paralysis, hic autem febris.

Καὶ — Καπερναούμ. Βασιλικὸς ἐλέγετο ἢ ὡς ἐκ γένους βασιλικοῦ, ἢ ὡς ἀξίωμά τι κεκτημένος ἀφ' οὗπερ ἐκαλεῖτο Βασιλικὸς ἢ ὡς ὑπηρέτης βασιλικός. Τινὲς μὲν οὖν φασιν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ τῷ Λουκᾷ μνημονευόμενος ἑκατόνταρχος· οὐκ ἔστι δέ. Καὶ γάρ, ἵνα τὰς ἄλλας ἐάσωμεν διαφορὰς αὐτῶν, ἐκεῖνος μὲν ἑκατόνταρχος, οὗτος δὲ βασιλικός, κἀκείνου μὲν δοῦλος ἠσθένει· τούτου δὲ υἱός· καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ νόσος παράλυσις, ἐνταῦθα δὲ πυρετός.

Vers. 47. *Hic — moriturus*. Rursum ἠρώτα, significat *deprecabatur*.

Οὗτος — ἀποθνήσκειν. Ἠρώτα, ἤτοι Παρεκάλει.

[73] Luc. IX, 52-53. [74] Matth. XIII. 57. [74] Matth. IV, 13. [75] Matth. VIII, 5 ; Luc. VII, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(77) Καθόλου μὲν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἧς ἡ Καπερναούμ · οὐκ ἰδικῶς δέ, ἤτοι ἐξαιρέτως, ἦλθεν εἰς Καπερναούμ.

(78) Καί abest A, nec agnoscit Hentenius Idem paulo ante, loco ποῦ, videtur legisse πῶς.

(79) Γάρ ergo, quod unus meorum omittit, codex Hentenii videtur habuisse.

(80) Ἐρχόμενοι A.

Εἶπεν — πιστεύσητε. Οὐ κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. Εἶπε γὰρ τοῦτο κοινῶς μὲν, τῶν Σαμαρειτῶν ὑποβιβάζων τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἐκείνων πιστευσάντων δίχα σημείων καὶ τεράτων· ἰδιαίτερον δὲ, τοῦ Βασιλικοῦ καθαπτόμενος· εἰ γὰρ καὶ πίστεως ἦν τὸ ἀπελθεῖν καὶ παρακαλεῖν καὶ ἐπείγειν αὐτόν· καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστής φησιν ὅτι εἰπόντος τοῦ Ἰησοῦ· Πορεύου, ὁ υἱός σου ζῇ· ἐπίστευσε τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ἀλλ' οὖν οὐχ ὑγιῶς ἐπίστευσε. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι πότε ἀφῆκε τὸν νοσοῦντα ὁ πυρετός. Ἐβούλετο γὰρ μαθεῖν εἴτε αὐτομάτως εἴτε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Χριστοῦ τοῦτο γέγονε.

Λέγει — ἐπορεύετο. Καταβηθι, φησὶ, πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου. Προσεδόκα γὰρ ὅτι μετὰ τὸ ἀποθανεῖν οὐ δύναται ἀναστῆσαι αὐτό.

Ἤδη — ἔσχε. Κομψότερον ἐνταῦθα λέγει τὸ ῥᾳότερον, τὸ κουφότερον, τὸ (81) ἐλευθεριώτερον.

Καὶ — πυρετος. Πόρρω γὰρ τῆς Κανὰ ἡ Καπερναοὺμ ἦν, ὥστε μὴ δυνηθῆναι αὐτοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ κομίσαι τὰ εὐαγγέλια τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου.

Ἔγνω — ζῇ. Ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ δηλονότι ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός.

Καὶ — ὅλη. Νῦν ἐπίστευσεν ὑγιῶς, μετὰ τὸ ὑγιᾶναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καλῶς οὖν καθήψατο αὐτοῦ ὁ τὴν καρδίαν αὐτοῦ γινώσκων Χριστὸς, εἰπων ὅτι Ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε.

Κυρίως οὖν σημεῖα μέν εἰσι τὰ κατὰ φύσιν, ὡς τὸ ὑγιάζειν νοσοῦντας· τέρατα δὲ τὰ ὑπὲρ φύσιν, ὡς τὸ ζωοποιεῖν νεκροὺς καὶ ὁμματοῦν τυφλούς. Καταχρηστικῶς δὲ λέγονται καὶ τοὐναντίον.

Τοῦτο — Γαλιλαίαν. Καὶ πρότερον εἰπὼν ὅτι Ἦλθε πάλιν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Κανὰ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον· οὐ μάτην ἀνέμνησε τοῦ θαύματος, ἀλλ' ἐμφαίνων ὅτι, καὶ τούτου γεγονότος, ἐλάττους (82) τῶν Σαμαρειτῶν εἰς πίστιν ἐφάνησαν. Καὶ νῦν δὲ λέγων ὅτι Τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς· ὁμοίως καθάπτεται αὐτῶν, ὅτι καὶ δεύτερον σημεῖον ἰδόντες οὐκ ἠδυνήθησαν ἐφικέσθαι (83) τοῦ μέτρου τῆς πίστεως τῶν οὐδὲν ἑωρακότων Σαμαρειτῶν.

Δεύτερον γὰρ τοῦτο εἶπεν οὐχ ὡς μετὰ τὸ πρῶτον (84) μηδενὸς ἑτέρου παρὰ τοῦτο γεγονότος ἐν ὅλῃ τῇ Παλαιστίνῃ, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸ πρῶτον δεύτερον τοῦτο ἐν Κανὰ γέγονε.

Μετὰ — Ἰουδαίων. Ἡ πεντηκοστή.

Καὶ — Ἱεροσόλυμα. Συνεχῶς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἐπιχωριάζει τῇ πόλει ταύτῃ, τοῦτο μὲν συνιορτάζων

A Vers. 48. *Ait — credetis.* Interrogative, sed affirmative legendum. Nam hoc dixit generaliter quidem deprimendo Judæos cum Samaritanis collatos, quod illi absque signis et prodigiis credidissent, particularius autem Regium objurgando : etsi enim fidei erat, quod abiisset et deprecatus esset, ac urgeret eum. Siquidem evangelista quoque ait, quod cum dixisset Jesus : *Vade, filius tuus vivit*[76], credidit homo sermoni, quem dixerat ei ; nondum tamen recte credebat ; et hoc manifestum est, eo quod interrogaverit quando ægrotantem reliquisset febris ; volebat namque discere, utrum casu an Christi jussu hoc factum esset.

Vers. 49. *Dicit* — Vers. 50. *Ibat. — Descende,*
B inquit, *priusquam moriatur* ; existimabat enim, quod post mortem eum resuscitare non posset.

Vers. 51. *Jam* — Vers. 52. *Habuisset.* Quanquam κομψὸς dicatur *scitus*, *industrius* aut *eloquens*, hic tamen comparativum κομψότερον significat *facilius*, *levius*, *tolerabilius*.

Vers. 52. *Et — febris.* Nam procul a Cana erat Capernaum : itaque non potuerunt eodem die perferre nuntium de salute filii ejus.

Vers. 53. *Cognovit — vivit.* Quod in illa hora, puta, reliquerat eum febris.

Vers. 53. *Et — tota.* Nunc perfecte credidit, ubi sanatus est filius ipsius. Merito ergo objurgavit eum Christus, qui cor illius noverat, dicens : *Nisi signa et prodigia videritis, nequaquam credetis*[76].

C Signa quidem proprie sunt quæ secundum naturam sunt, ut sanare ægrotum ; prodigia vero, quæ supra naturam ut vivificare mortuos, visum præstare cæcis, quamquam abusive etiam dicantur e diverso.

Vers. 54. *Hoc — Galilæam.* Et prius cum dixisset *Venit rursum Jesus in Cana Galilææ, ubi fecerat ex aqua vinum*[78], non frustra miraculi fecit mentionem, sed ut ostenderet quod etiam facto illo signo Samaritanis inferiores in fide inventi sunt. Et nunc quoque dicens : *Hoc iterum secundum signum edidit Jesus*, similiter carpit illos, quia etiam secundo signo viso, non potuerunt ad mensuram pervenire fidei Samaritanorum, qui nullum viderant.

Hoc autem dixit secundum, non quod post pri-
D mum nullum aliud ediderit in tota Palæstina, sed quod post primum, hoc secundum in Cana factum sit.

CAP. V. vers. 1. *Post — Judæorum.* Pentecoste,

Vers. 1. *Et — Hierosolyma.* Continue in festis ad hanc civitatem ventitabat : partim quidem, ut cum

[76] Joan. IV, 50. [77] ibid. 48. [78] ibid. 46.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Non est sollicitandum hoc vocabulum, etsi Lentenius reddiderit, *tolerabilius*. Nam ἐλευθέριος recentiores etiam usurpant de convalescentibus.

(82) Οἱ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ.

(83) Ἀφικέσθαι A male. Forte tamen ita reperit interpres.

(84) Μηδὲν B.

cæteris festum celebraret secundum legem : partim vero, ut simplicium multitudinem attraheret. Nam in festis ex omni plebe confluebant.

διὰ τὸν νόμον τοῦτο δὲ τὰ πλήθη τῶν ἀπανταχόθεν ἐπισπώμενος. Ἐν ταῖς ἑορταῖς γὰρ ἐκεῖ πανδημεὶ συνέρρεον.

Vers. 2. *Est — Bethesda.* Est Hierosolymis piscina in loci situ, qui dicitur *Probatica* : aut simpliciter ita dicto juxta veterum traditionem, aut ut quidam dicunt, quod oves (quæ Græcis πρόβατα appellantur) olim illuc congregarentur, quæ in festis erant immolandæ, et harum intestina in aqua illa purgarentur.

Ἔστι — Βηθεσδά. Ἔστιν ἐν Ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα ἐπὶ τῇ τοποθεσίᾳ τῇ καλουμένῃ Προβατικῇ. Οὕτω δὲ ταύτην ὠνόμαζον ἁπλῶς κατὰ παράδοσιν ἀρχαίαν, ἤ, ὡς τινες λέγουσι, διὰ τὸ ἐκεῖσε τὰ πρόβατα συνάγεσθαι πάλαι, τὰ μέλλοντα ἐν ταῖς ἑορταῖς θυσιάζεσθαι, καὶ τὰ τούτων ἔγκατα ἐξ ἐκείνου τοῦ ὕδατος ἀποπλύνεσθαι.

Vers. 2. *Quinque porticus habens.* Fornices aut testudines : has autem in circuitu habebat. Sicut ergo divina providentia, quæ ibi operabatur, piscina fabricata erat, ita et porticus propter ægrotantes.

Πέντε στοας ἔχουσα. Στοά ἐστιν ἡ παρ' ἡμῖν λεγομένη καμάρα, ἡ καὶ (85) ὁ θόλος· κύκλῳ δὲ ταύτας εἶχεν. Ὡς οὖν θείας δυνάμεως ἐνεργούσης ἐκεῖ, κολυμβήθρα κατεσκεύαστο, καὶ στοαὶ διὰ τοὺς νοσοῦντας.

Vers. 3. *In*— vers. 4. *Morbo.* Per enumeratos morbos alii quoque significati sunt. Dicens autem : *Statuto tempore descendebat,* docuit, quod non semper fiebat miraculum, sed certis temporibus : hominibus quidem incognitis, verum frequenter. ut opinor, in anno : propter hoc siquidem in porticibus decumbebat multitudo magna languentium.

Ἐν — νοσήματι. Διὰ μὲν τῶν ἀπαριθμημένων καὶ τὰ ἄλλα νοσήματα δεδήλωται. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Κατὰ καιρὸν κατέβαινεν, ἐδίδαξεν ὅτι οὐ πάντοτε τὸ θαῦμα ἐγίνετο, ἀλλὰ κατὰ καιρὸν μὲν ἄγνωστον τοῖς ἀνθρώποις, πολλάκις δὲ οἶμαι τοῦ ἐνιαυτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ταῖς στοαῖς κατέκειτο πολὺ πλῆθος τῶν ἀσθενούντων.

Verum cæteri sane utpote claudi et aridi, poterant tempus observare; nam videbant turbari aquam: cæci autem (*jj*) quomodo factam aquæ turbationem cognoscebant? Habebant certe ministros, qui id observarent.

Ἀλλ' οἱ μὲν χωλοὶ καὶ ξηροὶ ἠδύναντο παραστρῖν τὸν καιρὸν, ἑώρων γὰρ ταρασσόμενον τὸ ὕδωρ· οἱ δὲ τυφλοὶ πῶς; ἀπὸ τοῦ γινομένου θορύβου τοῦτο ἐμάνθανον. Εἶχον δὲ καὶ ὑπηρέτας (86) παρατηροῦντας.

Illa vero piscina figura erat piscinæ sacri baptismi : sicut enim illa morbos sanabat, ita et ista. Sed illa quidem corporales, hæc vero spirituales ; illa statuto tempore, hæc autem semper ; illa descendente angelo, hæc adveniente Spiritu sancto : nam majora sunt nova veteribus.

Ἐκείνη δὲ ἡ κολυμβήθρα τύπος ἦν τῆς κολυμβήθρας τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· ὥσπερ γὰρ ἐκείνη νόσους ἰᾶτο, οὕτω καὶ αὕτη. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν σωματικάς, αὕτη δὲ ψυχικάς. Καὶ ἐκείνη μὲν κατὰ τινα καιρὸν, αὕτη δὲ ἀεί. Κἀκείνη μὲν καταβαίνοντος ἀγγέλου, αὕτη δὲ ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μείζονα γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ καινά.

CAP. VII. *De eo, qui triginta et octo annos morbo tenebatur.*

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.

Vers. 5. *Erat — morbo.* Morbus vero erat paralysis. Alius tamen erat hic a paralytico, de quo apud Matthæum fit mentio, sicut in narratione decimi tertii capitis illius Evangelii apertissime significatum est[79].

Ἦν — ἀσθενείᾳ. Πάρεσις ἦν ἡ ἀσθένεια. Ἕτερος δέ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ὑπὸ Ματθαίου μνημονευθέντα παραλυτικὸν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου αὐτοῦ σαφέστατα δεδήλωται.

Vers. 6. *Cum hunc vidisset — fieri?* Eum, qui multo tempore assiduus fuerat ac tolerantissimus, cæteris præponit : tum quod miseratione dignior esset tum etiam docens quod inter eos qui superno egent medicamine, Deum magis flectunt, qui sunt constantissimi. Non dixit autem : Vis ut te curem, quia erat ab arrogantia alienus, et quia is qui morbo tenebatur ipsum nequaquam cognoscebat , ideo etiam nec fidem ab eo requisivit.

Τοῦτον ἰδὼν — γενέσθαι; Τὸν πολυχρονίῳ προεδρίᾳ χρώμενον (87) καὶ καρτερικώτατον προτιμᾷ τῶν ἄλλων, τοῦτο μὲν ὡς ἐλεεινότερον, τοῦτο δὲ καὶ διδάσκων ὅτι τῶν δεομένων τῆς ἄνωθεν ἰατρείας οἱ καρτερικώτατοι μᾶλλον ἐπικάμπτουσι τὸν Θεόν. Οὐκ εἶπε δὲ, Θέλεις θεραπεύσω σε, διὰ τὸ ἀκόμπαστον καὶ διότι οὐκ ἐγνώριζε τοῦτον ὅλως ὁ ἀσθενῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ πίστιν αὐτὸν ἀπῄτησεν.

Interrogat autem, non ut disceret, supervacaneum enim erat de re manifesta discere : sed ut per responsionem omnibus ostendatur ejus constantia. Vide enim, quid respondeat.

Ἐρωτᾷ δὲ οὐχ ἵνα μάθῃ· περιττὸν γὰρ περὶ πρόδηλου πράγματος μανθάνειν· ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἀποκρίσεως φανῇ πᾶσιν ἡ καρτερία αὐτοῦ. Ὅρα γὰρ τί ἀποκρίνεται.

[79] Matth. IX. 2.

Variæ lectiones et notæ.

(85) Imo ἤ. Vide Eustath. ad Hom. p. 1390, v. 54. edit. Rom.

(86) Ὑπηρετοῦ τας B.

(87) Κατακείμενον pro χρώμενον A.

(*jj*) *Cæci autem* etc. Cæci autem, quomodo ? A strepitu, qui fiebat, hoc discebant.

Ἀπεκρίθη — καταβαίνει. Ὑπώπτευσεν ὅτι διὰ τοῦτο αὐτὸν ἠρώτησε τοῦτο, ἵνα ἐλέγξῃ διὰ ῥᾳθυμίαν προϊέμενον τὴν ἴασιν, ἢ ὅτι βουλόμενος χρησιμεῦσαι πρὸς τὸ βαλεῖν αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν. Διὸ καὶ ἀπολογεῖται ὅτι παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἄνθρωπον ἀποτυγχάνει.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἐν ᾧ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει · ἔδειξε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, πῶς ἐν τοσούτοις ἔτεσιν ἀποτυγχάνων ἔτι παρέμενε καὶ οὐκ ἀφίστατο, καὶ ταῦτα οὐ ῥᾳθυμῶν ἀλλὰ παραγκωνιζόμενός τε καὶ ἐπηρεαζόμενος καὶ οὐδὲ οὕτω νωθρῶν.

Ἡμεῖς δὲ, βραχύν τινα καιρὸν προσιδρύοντες τῷ Θεῷ σκουδαίως, ἐὰν μὴ τύχωμεν, ὀκνοῦμεν λοιπὸν καὶ ἀποφοιτῶμεν, καὶ ἀναπίπτομεν. Ἀλλ' ἐπίπονον, φησὶν, ἡ διηνεκὴς προσευχή · καὶ ποία ἀρετὴ οὐκ ἐπίπονος ; Διότι δὲ ἐπίπονος, διὰ τοῦτο καὶ ἐπικερδής.

Λέγει — περιπάτει. Οὐ μόνον ἀνίστησιν, ἀλλὰ καὶ τὸν κράββατον ἆραι κελεύει, ἵνα πιστωθῇ τὸ θαῦμα καὶ μὴ δόξῃ φαντασία τις. Εἰ γὰρ μὴ συνεπάγη τὰ μέλη βεβαίως, οὐκ ἂν τὸν κράββατον ἐδύνατο φέρειν.

Τοῦτο δὲ πολλαχοῦ πεποίηκεν, ἐπιστομίζων τοὺς ἀναισχυντεῖν βουλομένους. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τῷ Ματθαίῳ παραλύτου ὁμοίως πεποιήκει · καὶ ἐπὶ τῶν ἄρτων διὰ τοῦτο λείψανα πολλὰ παρεσκεύασεν ὑπολειφθῆναι · καὶ τῷ καθαρισθέντι λεπρῷ προσέταξε δεῖξαι ἑαυτὸν τῷ ἱερεῖ · καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ποιήσας, εἶπεν ἀντλῆσαι καὶ ἐνεγκεῖν τῷ ἀρχιτρικλίνῳ · καὶ νεκρὸν ἀναστήσας, ἐνετείλατο δοῦναι αὐτῷ φαγεῖν · διὰ τῶν τοιούτων πάντων πείθων τοὺς ἀνοήτους ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπατεών, ἀλλὰ Σωτὴρ ἀληθὴς τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως.

Καὶ — περιεπάτει. Ἅμα τε ἤκουσε, καὶ ἅμα τῆς ὑγείας αἰσθόμενος ἠγέρθη, καὶ λοιπὸν μηδὲν ὑπολογισάμενος ἦρε τὸν κράββατον αὐτοῦ καὶ περιεπάτει.

Ἦν — περιπάτει. Ὅρα παῤῥησίαν · οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐπείσθη τούτοις, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐεργέτην ἀνεκήρυξε, καὶ προτιμότερον πάντων ἀπέφηνε, λέγων · Ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐκείνῳ πείθομαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνός με ἰασάμενος, ἐκεῖνον μείζονα πάντων νομίζειν παρεσκεύασεν.

Ἠρώτησαν — τόπῳ. Ἅμα τῷ θεραπεῦσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐξένευσε διὰ τὸν ὄχλον, τοῦτο μὲν φεύγων τὸν παρὰ τῶν εὐγνωμονεστέρων ἔπαινον, τοῦτο δὲ περικόπτων τὸν παρὰ τῶν ἀγνωμονεστέρων φθόνον. Εἰωθὸς γὰρ πολλάκις ὄψις μόνον τοῦ φθονουμένου πολλὴν ἐνιέναι φλόγα.

Μετὰ ταῦτα — γένηται. Παρακμάσαντος ἤδη καὶ τοῦ θαύματος καὶ τοῦ θυμοῦ τῶν Ἰουδαίων, ἐντυγχάνει λοιπὸν τῷ θεραπευθέντι, θέλων βελτιῶσαι καὶ τὴν ψυχὴν (88) αὐτοῦ. Εὑρίσκει δὲ αὐτὸν οὐκ ἐν ὀνείσει καὶ ῥᾳθυμίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ προσευχόμενον,

Vers. 7. *Respondit — descendit.* Suspicabatur quod hoc propterea ipsum interrogabat, ut argueret quod præsegnitie frustraretur sanitate : aut quod in hoc prodesse sibi vellet, ut eum in piscinam immitteret : ideo etiam respondet, quod ob id salutem non consequeretur, quia hominem non haberet.

Dicens autem : *Dum venio ego, alius ante me descendit,* suam ostendit perseverantiam qua tot annis frustratus, adhuc tamen perseverabat et non desperabat, idque non segnis, sed detrusus et offensus, nec sic negligentior efficiebatur.

Nos autem brevi aliquo tempore diligenter Deo astantes, si non assequimur quod optamus, statim omittimus ac recedimus, pigrioresque reddimur. At laboriosum est, inquies, continue orare. Et quæ virtus non est laboriosa ? Verum sicut laborem habet, ita et lucrum affert.

Vers. 8. *Ait — ambula.* Non solum erigit, sed et grabbatum tollere jubet, ut miraculum esse credatur, et non appareat phantasia aliqua. Nisi enim membra firmiter compacta forent, nequaquam grabbatum ferre possent.

Hoc autem pluries fecit, eorum qui impudentes esse vellent, ora obstruens. Nam et in paralytico, de quo apud Matthæum [80], similiter fecit ; et in panibus eadem de causa, ut plurima fragmenta relinquerentur, ordinavit [81] ; et ei qui a lepra mundatus est, jussit, ut se sacerdoti ostenderet [82] ; et cum ex aqua vinum fecisset, præcepit ut haurirent, ferrentque architriclino [83] ; et cum mortuam suscitasset, præcepit ut darent illi quod ederet [84] : insensatis suadens per omnia hujusmodi, se non esse impostorem, sed verum Salvatorem communis hominum naturæ.

Vers. 9. *Et — ambulabat.* Simul et audivit, et sanitatem sentiens erectus est : itaque nullius habita ratione, tulit lectum suum et ambulabat.

Vers. 9. *Erat* — Vers. 10. *ambula.* Vide libertatem : neque enim solum non obedivit illis, sed et beneficii auctorem prædicavit ac omnibus præstantiorem demonstravit dicens· Ipse mihi dixit ipsi obedivi : siquidem eum qui me sanum fecit majorem cunctis ducere decrevi.

Vers. 12. *Interrogaverunt* — Vers. *Loco.* Simul ut hominem sanaverat, subduxerat se propter turbam : partim quidem fugitans laudem æquorum .partim vero invidiam amputans iniquorum, Solet enim frequenter solus ejus conspectus, cui quis invidet, multam infundere flammam iræ.

Vers. 14. *Posthæc — contingat.* Cum jam et miraculi rumor defecisset et tumor Judæorum, occurrit ei qui sanatus fuerat, volens animam quoque illus meliorem reddere, reperit eum non in otio et segnitie, sed in templo orantem ut opi-

[80] Matth. IX, 6. [81] Matth. XIV, 20. [82] Matth. VIII, 4. [83] Joan. II, 8. [84] Luc. VIII, 55.

Variæ lectiones et notæ.

nor, ac Deo gratias agentem : et admonet illum, ne deinceps peccet, ostendens, quod propter peccata ægrotabat. Minatur autem gravius puniendum, si peccaverit, docens eos qui post pœnam peccati rursus delinquunt, attrocius puniendos, tanquam insensatos ac contemptores, sive in præsenti vita, sive in futura, sive in utraque.

Quod si peccatorum supplicium duravit hic triginta et acto annos, quidnam poterit quispiam dicere de futuro supplicio? Utique, quod æternum erit ac fine carens. Neque tamen omnes morbi a peccatis oriuntur, neque omnes peccatores ægrotant. Paralyticus quoque, de quo apud Matthæum fit mentio, propter peccatum ægrotabat, ut ibi distinguitur : ideo etiam dixit illi : *Remissa sunt tibi peccata tua* [85]. Per tales autem admovet omnes, eos quidem, qui nondum ægrotaverunt, ut timeant ne morbo corripiantur, et ita corrigantur ; eos vero qui jam morbo subjacuerunt, ut timeant ne deterius ægrotent, et deinceps cautius vivant.

Quisque ergo nostrum, si jam ægrotavit, dicat apud sese : *Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat.* Quod si nondum morbo detentus est, apostolicum oraculum apud se decantet : *Bonitas Dei ad pœnitentiam te invitat, sed juxta duritiem tuam et cor impœnitens, iram tibi recondis* [86]. Non solum autem corporis membra astringens suam ostendit divinitatem, sed etiam dicens : *Non pecces deinceps* ; siquidem omnia se nosse significavit, quantumvis etiam arcana.

Vers. 15. *Abiit — sanum.* Abiit et nuntiavit ; non tanquam iniquus, ut proderet, sed tanquam gratus ut benefactorem divulgaret. Nam beneficium ac minæ sufficiebant, ut eum in officio continerent ; nec his tantum alligatus erat, verum etiam timebat ne quid deterius pateretur. Præsertim quod si eum prodere voluisset, nequaquam dixisset quod Jesus esset, qui se sanasset, sed quod Jesus esset, qui dixisset, ei : *Tolle grabbatum tuum et ambula.* Judæi enim quærebant discere non quis fecisset eum sanum, sed quis dixisset illi : *Tolle groblatum tuum et ambula.* Ipse ergo, quia crimen incurrere se putabat, si tacuisset, beneficium prædicavit. Gratus itaque ac libere loquens censendus est hic homo, omnique carens accusatione.

Vers. 16. *Ac — Sabbato.* Quantum ad id quod apparebat, propter hoc ; quantum vero ad id quod occultum erat, propter invidiam.

Vers. 17. *Jesus autem — operor.* Utrinque seipsum Deo æqualem esse ostendit ; et dicens Deum patrem suum, et dicens, se operari sicut illum : ne deinceps tanquam puro homini auscultarent ei, sed tanquam Deo. Itaque, quod dicitur: *Ad hoc usque temporis*, continuitatem operationis significat.

[85] Matth. IX, 2. [86] Rom. II. 4, 5.

A οἶμαι, καὶ εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ ἀποδιδόντα. Καὶ παραινεῖ μὲν μηκέτι ἁμαρτάνειν, δεικνύων ὅτι ἐξ ἁμαρτιῶν ἐνόσει · ἀπειλεῖ δὲ, εἰ πάλιν ἁμαρτήσει χείρονα κόλασιν, διδάσκων ὡς οἱ μετὰ τὴν ἐξ ἁμαρτίας τιμωρίαν πάλιν ἁμαρτάνοντες, χαλεπώτερον τιμωρηθήσονται ὡς ἀναίσθητοι καὶ καταφρονηταί, εἴτε ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ εἴτε ἐν [τῇ μελλούσῃ εἴτε καὶ ἐν ἀμφοτέραις.

Εἰ δὲ ἐνταῦθα κόλασις ἁμαρτιῶν παρετάθη εἰς τριακονταοκτὼ ἔτη, τί ἄν τις εἴποι περὶ τῆς ἐκεῖ κολάσεως ; Ὄντως γὰρ ἀτελεύτητός ἐστι καὶ αἰώνιος. Οὔτε δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἐξ ἁμαρτιῶν τίκτονται, οὔτε πάντες οἱ ἁμαρτάνοντες νοσοῦσι · Καὶ ὁ μνημονευόμενος δὲ ὑπὸ Ματθαίου παραλυτικὸς ἐξ ἁμαρτιῶν ἐνόσει, καθὼς ἐκεῖ διείληπται · διὸ καὶ πρὸς ἐκεῖνον εἴρηκεν · B Ἀφίωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. Διὰ τῶν τοιούτων δὲ παραγγέλλει πᾶσι, τοῖς μὲν μήπω νοσήσασι φοβεῖσθαι μὴ νοσήσωσι, καὶ διορθοῦσθαι · τοῖς δὲ ἤδη νοσήσασι φοβεῖσθαι μὴ νοσήσωσι χεῖρον καὶ ἀσφαλίζεσθαι πρὸς τὸ μέλλον.

Καὶ ἡμῶν οὖν ἕκαστος, εἰ μὲν ἤδη νενόσηκε, λεγέτω πρὸς ἑαυτόν · Ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται. εἰ δὲ οὔπω νενόσηκεν, ἐπαδέτω ἑαυτῷ τὸ ἀποστολικὸν λόγιον, ὅτι Τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει. κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργήν. Οὐ μόνον δὲ τῷ σφίγξαι τὸ σῶμα παρίσχεν αὐτῷ τῆς οἰκείας θεότητος ἀπόδειξιν, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰπεῖν· Μηκέτι ἁμάρτανε. Καὶ γὰρ ἐδήλωσεν ὅτι πάντα οἶδε, καὶ τὰ ἀπόρρητα. C

Ἀπῆλθεν — ὑγιῆ. Ἀπῆλθε καὶ ἀνήγγειλεν, οὐχ ὡς ἀγνώμων ἵνα προδώσει, ἀλλ' ὡς εὐγνώμων ἵνα ἀνακηρύξῃ τὸν εὐεργέτην. Ἱκανὴ γὰρ καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ ἀπειλὴ ἐπισχεῖν αὐτόν. Καὶ οὐ μόνον ᾐδέστηη ἄν, ἀλλὰ καὶ ἐφοβήθη μή τι χεῖρον πάθῃ, μεγίστην λαβὼν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ εὐεργέτου δυνάμεως. Ἄλλως τε καὶ εἰ προδοῦναι τοῦτον ἐβούλετο, οὐκ ἂν εἶπεν ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας με ὑγιῆ · ἀλλ' ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ εἰπών μοι, Ἆρον τὸν κράβαττόν σου καὶ περιπάτει. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι μαθεῖν ἐζήτουν οὐ τίς ἐποίησεν αὐτὸν ὑγιῆ, ἀλλὰ τίς ὁ εἰπὼν αὐτῷ, Ἆρον τὸν κράβαττόν σου καὶ περιπάτει. Οὗτος δὲ τὸ δοκοῦν ἐγκλημα σιγήσας τὴν εὐεργεσίαν ἐδημοσίευσεν. Εὐγνώμων οὖν καὶ πεπαρρησιασμένος ὁ ἄνθρωπος οὗτος καὶ μέμψεως ἁπάσης ἐκτός. D

Καὶ — Σαββάτῳ. Τῷ φαινομένῳ μὲν διὰ τοῦτο · τῷ κεκρυμμένῳ δὲ διὰ τὸν φθόνον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐργάζομαι. Ἔδειξεν (89) ἑαυτὸν ἴσον τῷ Θεῷ ἑκατέρωθεν, ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν Πατέρα ἴδιον τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ἐργάζεσθαι καθὼς ἐκεῖνος ἵνα μηκέτι ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ τούτῳ προσέχωσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς Θεῷ. Τὸ μὲν οὖν ἕως ἄρτι, τὸ διηνεκὲς τῆς ἐργασίας δηλοῖ.

Variæ lectiones et notæ.

(89) Αὐτὸν A.

; δὲ νοουμένης ἐπὶ Θεοῦ τῆς ἐργασίας· ἡ A
σημαίνει τὴν κατ' ἀρχὰς δημιουργίαν τῶν
ἡ δὲ τὴν μετ' ἐκείνην οἰκονομίαν καὶ πρό-
καὶ συντήρησιν αὐτῶν· κατὰ μὲν τὸ πρῶτον
ιενον κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ
) τῶν ἔργων αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον
άζεται, οἰκονομῶν τὴν κτίσιν καὶ προνοού-
ι συνέχων αὐτὴν, καὶ νόμος οὐδεὶς κωλύει τὸν
ν ἐργάζεσθαι πάντοτε τὴν σωτηρίαν τῶν κτισ-
ὐτοῦ.

ήρησον δὲ ὅτι διαφόρως περὶ τῆς τοῦ Σαβ-
ύσεως ἐγκαλούμενος, ποτὲ μὲν θεοπρεπῶς
ται, καθάπερ καὶ νῦν, ποτὲ δὲ ἀνθρωποπρεπῶς.
γὰρ ἀμφότερα πιστεύεσθαι, καὶ τὴν θεότητα
ὶ τὴν ἐνανθρώπησιν.

ηγίου (91) Μαξίμου· Τοὺς μὲν πρώτους τῶν B
ν λόγους ὁ Θεὸς, καὶ τὰς καθόλου τῶν ὄντων
ἅπαξ, ὡς οἶδε, συμπληρώσας, ἔτι ἐργάζεται
τὴν τούτων αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι συντήρη-
ν καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν δημιουργίαν τῶν
δυνάμει μερῶν. Ἐν γὰρ τῇ ὕλῃ τουτέστι
ου τῶν ὄντων οὐσίᾳ, δυνάμει ὑπάρχουσι τὰ
ος ἐκ τῆς ὕλης (92) γινόμενα μερικὰ ὧν
σιν ἀεὶ ὁ Θεὸς ἐργάζεται. Ἔτι μὴν ἐργά-
ὶ τὴν πρὸς τὰ καθόλου τῶν μερικῶν ἐξο-
λέγω δὴ τὴν πάντων ἀνθρώπων κατὰ μίαν
κης ἐπὶ τὰ καλὰ κίνησιν, πρὸς τὸν λόγον
τως ἕνωσιν ἵνα γένηται πάντων ὥσπερ
ἡ αὐτὴ φύσις, οὕτω καὶ γνώμη μία, σύμφω-
ὶ ταυτοκίνητος, Θεῷ τε καὶ ἀλλήλοις συναχ-
ὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ.] C

ὅτο — Θεῷ. Λέγων γὰρ ὅτι Πατήρ μου, τὸ
νέφαινεν· ὁ δὲ γνήσιος υἱὸς, ἴσος τῷ πατρὶ
κν καὶ φύσιν.

ίνατο — ποιούντα. Ἐπειδήπερ ὑψηλὰ
τοῦ λέγων, ἐδιώκετο, μὴ δυναμένων ἐκείνων
τοῦ ὕψους τῶν λεγομένων, ἀλλ' ὡς ἀντίθεον
ιωκόντων, συγκαταβαίνει τῇ ἀσθενείᾳ τῆς
αὐτῶν, καὶ ταπεινὰ φθέγγεται κατ' οἰκονο-
εὐπαράδεκτος αὐτοῖς γένηται. Εἶτα πάλιν
ηλὰ τὸν λόγον ἀνάγει καὶ αὖθις ἐπὶ τὰ ταπει-
ν κατάγει· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον
ς ἐπὶ τὸ ταπεινότερον· καὶ οὕτω δ' ὑψη-
καὶ ταπεινῶν ῥημάτων, τῶν μὲν ἰσότητα D
των, τῶν δὲ ἐλάττωσιν ἐμφαίνειν δοκούντων,
ὸν λόγον αὐτοῦ καὶ οἰκονομεῖ τοῦτον ἐν (93)
στε τοὺς μὲν ὀξυτέρους τὴν διάνοιαν καὶ
ς, ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν, καὶ περὶ τῶν ταπει-
προσήκουσαν ἔννοιαν λαμβάνειν· τοὺς δὲ
ους καὶ ἀγνώμονας ἀπὸ τῶν ταπεινῶν πα-
λαι, καὶ ὡς περὶ ἀνθρώπου ταῦτα νοοῦντας
τεσθαι.

Cum autem duplex intelligatur Dei operatio : una siquidem significat naturarum ab exordio creationem, altera autem post illam, gubernationem ac providentiam, earumque conservationem. Primo quidem significato, cessavit die septimo ab omnibus operibus suis ; secundo vero semper operatur, creaturam gubernans, providens ac conservans illam. Nec vetat ulla lex legislatorem semper operari creaturarum suarum salutem.

Observa autem, quod de sabbati solutione variis locis accusatus interdum quidem tanquam Deus respondet, prout nunc : quandoque vero, tanquam homo : volebat namque ut crederetur utrumque, puta et sua divinitas et incarnatio.

†† Sancti Maximi : Deus cum semel, uti ipse novit, rerum conditarum rationes et naturas rerum in universum constituisset, adhuc operatur, non tantum istarum rerum perdurationem sed et efficacem creationem et propagationem partium, quæ ista prædita sunt facultate. In materia enim, hoc est in universa rerum essentia, facultatem habent partes per partes ex ista materia factæ, quarum generationem Deus semper operatur. Præterea etiam operatur partium ad totum conformationem, hoc est, conjunctionem omnium hominum, secundum unam mentis ad bonum motionem, ad naturæ rationem, ut fiat, sicut una et eadem natura, ita et una sententia, consentiens et eodem directa, omnibus et Deo et sibi invicem junctis, per divinam providentiam.

Vers. 18. *Propter hoc — Deo.* Dicens enim : *Pater meus*, legitimum se ostendebat : legitimus autem filius æqualis est patri, quoad substantiam et naturam.

Vers. 19. *Respondit — facientem.* Quia sublimia de seipso dicens persecutionem sustinebat, quod illi ad eorum quæ dicebantur, celsitudinem pervenire non possent, sed tanquam Deo contrarium eum persequerentur, condescendit imbecillitati mentis illorum, et humilia dispensative de se loquitur, ut per hæc facile susciperentur : deinde rursus ad sublimia sermonem reducit, et iterum hunc ad humilia demittit : rursumque ad id quod sublimius est, denuo ad id quod humilius : et ita per sublimia simul et humilia verba, tum æqualitatem demonstrantia, tum minoritatem demonstrare apparentia, suum texit sermonem, atque hunc judicio dispensat, ut et qui mente sunt acutiores ac benigni, sumant a sublimibus intellectum convenientem etiam de humilibus et qui obtusiores sunt aut insulsi, ab humilibus : consolationem accipiant, et quasi de homine hæc intelligentes, non turbentur.

Variæ lectiones et notæ.

ιάντων addit A.

æc uterque codex in margine habet. Henon agnoscit. Videtur autem plura hujusolia Maximi propter difficultatem et obscuritatem in interpretatione prætermisisse.

(92) Γενόμενα A.

(93) I. e. εὐλόγως.

τὴς, οὔτε ὁ Πατὴρ δείκνυσιν ὡς διδάσκαλος· ἀλλ' ἐν δείκνυσιν ὡς νοῦς τῶν αὐτῶν πραγμάτων τους ἐνσημαινόμενος· ὁ δὲ βλέπει ὡς λόγος, τὰ ἐνσημανθέντα, καὶ οὕτω κοινὰ τούτοις πάντα ἐπὶ πράγματα.

A sed divino et supernaturali. Neque enim Filius videt sicut discipulus, neque Pater demonstrat sicut præceptor, sed hic quidem demonstrat, sicut mens, quæ formas earumdem rerum intelligendas præbet : ille autem videt, sicut sermo, qui ea quæ ad intelligendum data sunt, perficit : et ita eis communes sunt omnes divinæ res et causæ.

— θαυμάζητε. Ἐπειδὴ παράλυτον ἐσφιγξε, ἅγα τὸ γεγονὸς, ἔμελλε δὲ καὶ νεκρὸν ἐγείρειν, το εἰπεῖν ὅτι καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ε ὑμεῖς θαυμάζητε μείζον, καὶ οὕτως ἐναχθῆτε ς τὸ πιστεύειν.

Vers. 20. *Et — admiremini.* Nam quia paralytici membra confirmaverat, magnum quidem erat quod factum erat, sed etiam mortuum excitaturus erat, et ideo ait quod etiam majora his demonstrabit ei opera, ut vos amplius admiremini, et ad credendum adducamini.

ρ — ζωοποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν μετῆλις ἐπὶ τὰ ὑψηλά. Εἰ γὰρ, ὥσπερ ἐκεῖνος, ὁ οὗτος οὓς θέλει ζωοποιεῖ, ἰσοδύναμος ἄρα τῷ Πατρί. Τὸ μὲν οὖν ὥσπερ ὁ Πατὴρ ζωοῆς δυνάμεως διδάσκει τὴν ἰσότητα· τὸ δὲ ει τῆς ἐξουσίας τὴν ἀπαραλλαξίαν. Ἐπεὶ δύναται καὶ ἐξουσίαν ἔχει, πῶς οὐ δύναται ὁ εἶν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν ; Οὐ δύναται οὖν χωρὶς ὸς, διότι μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτοις δύναμίς τε ησις.

Vers. 21. *Sicut — vivificat.* Ab humilibus rursus ascendit ad sublimia. Nam sicut ille, ita et hic B quos vult vivificat, æqualis utique potentiæ Filius est cum Patre. Vivificare itaque sicut Pater, potentiæ docet æqualitatem : quod autem additur: *Quos vult*, autoritatis immutabilitatem. Verum si et potest, et auctoritatem habet, quomodo non potest Filius a se facere quidquam ? non potest ergo sine Patre, quia una et eadem est ipsis potentia et voluntas.

— Πατέρα. Ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν μετέστη τι τὰ ταπεινά. Κἀνταῦθα τοίνυν τὸ Δέδωκε ὡς νοητέον. Τὰ τοιαῦτα γὰρ, καθὼς εἰρή- οἰκονομικῶς λέγει, οὐ μόνον ἐντεῦθεν θε- τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ αἴτιον εἰδῶμεν καὶ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὸν λάβωμεν, μηδ' εἰς τὴν Σαβελλίου νόσον καταπέ- τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα C καὶ ἓν πρόσωπον τὴν ἁγίαν Τριάδα δογματίνοήτως.

Vers. 22. *Neque* — Vers. 23. *Patrem.* A sublimibus iterum descendit ad humilia. Et hic ergo verbum *Dedit*, intelligendum est prout Deum decet: talia enim, ut diximus, dispensative dicit ; non solum curans ex hoc imbecillitatem Judœorum, verum etiam ut causam videamus, et ne non genitum esse Filium suspicemur, neque in Sabellii morbum decidamus, qui eumdem esse Patrem et Filium ac Spiritum sanctum intelligit, et unicam esse sanctæ Trinitatis personam insane prædicat.

ἶε τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ ; Ὑπὲρ τὸ Πότε ισις. Εἰ δὲ χρή τι καὶ τολμηρῶς ἀποκριθῆκ τῷ τοῦτον γεγεννῆσθαι. Πότε δὲ οὗτος κι, ὅτε ὁ Πατὴρ οὐ γεγέννηται ; Οὐκ ἔστι γὰρ ν εὑρεῖν ἔννοιάν τινα χρόνου ἢ αἰῶνος καθ' ἣν ι τινὸς ἄκρου δυνηθείημεν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα θα.

Quando vero dedit judicium Filio ? De hoc, quando id fuerit, res est admodum occulta : et quanquam (*mm*) audenter respondere oporteat, quod simul ut hic genitus est : attamen quando hic genitus est, quando Pater genitus non est ? Non potest siquidem, non potest, inquam, inveniri temporis, aut sæculi alicujus intelligentia, qua ad extremum aliquod pervenire possimus, etiamsi maxime urgeamus.

ρίσιν δὲ πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα διὰ ῥούμενοι τιμῶσιν αὐτὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πᾶσαν δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν ἅμα τὴν τε τοῦ καὶ τὴν τοῦ τιμᾷν οὓς ἂν ἐθέλῃ. Οὐ μὴν D τὸν Πατέρα τῆς ἐξουσίας τοῦ κρίνειν. Εἰ τα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, πλὴν ας (98), πρόδηλον ὅτι καὶ πάντα ὅσα ἔχει ῦ Πατρός ἐστι, πλὴν (99) γεννήσεως. Κρινεῖ Υἱὸς, εὐδοκοῦντος μὲν τοῦ Πατρὸς, συνεργοῦντος γίου Πνεύματος, ὥσπερ ἄρα νοοῦμεν καὶ ἐπὶ κύτοῦ τῶν ἔργων.

Judicium autem omne dedit Filio, ut timentes propter hoc, honorent eum, sicut honorant patrem. Et cum *Omne* dixit, significavit et judicium puniendi et judicium honorandi, quos voluerit. Nec tamen Patrem judicandi auctoritate privavit. Nam si omnia quæ habet Pater Filii sunt præterquam genitum non esse manifestum est quod etiam quæ habet Filius Patris sunt, præterquam esse genitum. Judicat ergo Filius, approbante quidem Patre, cooperante autem et Spiritu sancto, veluti sane intelligimus in omnibus ejus operibus.

Variæ lectiones et notæ.

ἐναχθῆτε A. Utrumque probum. Ex Henhil licet colligere.

(98) Ἀγέννητος γὰρ ὁ Πατήρ.
(99) Γεννητὸς γὰρ ὁ Υἱός.

***Et quanquam*, etc.** Si autem necesse est, etiam audacter aliquid respondere.

Verum scire oportet, quod dictiones *sic*, *sicut* et similes, in increata quidem Trinitate æqualitatem significant, in creatis vero sæpius etiam similitudinem, ac partialem quamquam assimilationem. Quare autem dedit judicium Filio ? Quia hic hominem formavit, perditumque reformavit ; ac salutaria dedit præcepta : et ut qui homo factus est, homines judicaret : non solum tanquam Deus, qui hominum novit naturam, verum etiam ut homo, qui in ea forma tentatus est. Et quare Filius formavit hominem ? Quia ipse est Sapientia, Verbum et Potentia Patris [67]. Et quare Filius et non Pater, nec Spiritus sanctus humanitatem assumpsit ? Quia oportebat ut qui in supernis Filius erat, maneret etiam in infernis Filius, ne duo essent Filii : et quia oportebat etiam Creatorem renovare confractam suam creaturam ; et quia opus erat ut rationale per rationem sive Verbum liberaretur ab irrationalitatis affectionibus ; et quia decebat per immutabilem Patris imaginem, eum qui ad Dei imaginem factus fuerat, eamque mutaverat, ad pristinam reparari dignitatem, ut ita convenienti modo omnia fierent.

A Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι τὸ ὥσπερ, καὶ τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ μὲν τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὴν ἰσότητα δηλοῦσιν, ἐπὶ δὲ τῶν κτιστῶν πολλάκις καὶ εἰκασίαν καὶ ὁμοιότητά τινα μερικήν. Διατί δὲ (1) τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ ; Διότι οὗτος τὸν ἄνθρωπον ἔπλασε, καὶ φθαρέντα ἀνέπλασε, καὶ τὰς σωτηρίους ἐντολὰς ἔδωκε, καὶ ἵνα ὁ ἐνανθρωπήσας κρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους μὴ μόνον ὡς Θεὸς, εἰδὼς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος, πεπειρασμένος αὐτῆς. Καὶ διατί ἔπλασεν ὁ Υἱὸς τὸν ἄνθρωπον ; Διότι οὗτός ἐστι Σοφία καὶ Λόγος καὶ Δύναμις τοῦ Πατρός. Καὶ διατί ὁ Υἱὸς ἀλλ' οὐχ ὁ Πατὴρ ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνηνθρώπησε ; Διότι ἔδει τὸν ἄνω Υἱὸν μένειν καὶ κάτω Υἱόν, ἵνα μὴ δύο εἶεν Υἱοὶ, καὶ διότι ἔδει τὸν Δημιουργὸν ἀνακαινίσαι τὸ συντριβὲν αὐτοῦ δημιούργημα, καὶ διότι ἔδει τὸν λογικὸν διὰ B τοῦ Λόγου ἐλευθερωθῆναι τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν, καὶ διότι πρέπον ἦν διὰ τῆς ἀπαραλλάκτου εἰκόνος τοῦ Πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένον καὶ παραλλάξαντα αὐτὴν εἰς τὸ πρότερον ἐπαναχθῆναι ἀξίωμα, καὶ οὕτω καταλλήλως πάντα γενέσθαι.

Verum si eum honoraverimus, sicut honoramus et Patrem omnino etiam Patrem hunc appellabimus ? Nequaquam, sed Filium eum scientes, Patrem non appellabimus, ne proprietates confundamus ; honorabimus tamen, sicut Patrem : nam de honore sermo est, non de appellatione. Abusive vero et hunc Patrem vocamus, tanquam creatorem et procuratorem ac magistrum nostrum.

Εἰ οὖν τιμήσωμεν (2) αὐτὸν, καθὼς τιμῶμεν τὸν Πατέρα, πάντως καὶ Πατέρα τοῦτον προσαγορεύσομεν (3) ; Οὐδαμῶς · ἀλλ' Υἱὸν αὐτὸν εἰδότες Πατέρα μὲν οὐκ ὀνομάσομεν, ἵνα μὴ συγχέωμεν τὰς ἰδιότητας · ὡς τὸν Πατέρα δὲ τιμήσομεν (4) · περὶ γὰρ τιμῆς ὁ λόγος, οὐ περὶ προσηγορίας. Καταχρηστικῶς δὲ καὶ Πατέρα τοῦτον καλοῦμεν, ὡς ποιητὴν καὶ κηδεμόνα καὶ διδάσκαλον ἡμῶν.

Vidisti sapientissimam et admirabilem contexturam sublimium humiliumque verborum ; ut et de his quæ tunc facta sunt, sermo facile suscipiatur, et his nullo sint impedimento ea quæ postmodum fient. Nisi enim sese demittens humilia dixisset, quare etiam sublimia attexuisset. Nam qui de se magna dicere debet, cum parva locutus fuerit, pro excusatione habet dispensationem : siquidem dispensatorie hoc facit. Quem vero parva dicere convenit, quam ob causam magna loquitur ? non enim dispensationis hoc est, sed extremæ arrogantiæ. Quod si etiam minor erat Filius, sicut Ariani nugabantur, quare æqualem Patri honorem expetebat ? Nec tantum expetebat, verum etiam terrorem incutiebat, dicens :

C Εἶδες τὴν σοφωτάτην καὶ θαυμασίαν πλοκὴν τῶν ὑψηλῶν ἅμα καὶ ταπεινῶν ῥημάτων · ὥστε καὶ τοῖς τότε γίνεσθαι τὸν λόγον εὐπαράδεκτον, καὶ τοὺς μετὰ τοῦτο μὴ βλάπτεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ διὰ συγκαταβασιν τὰ ταπεινὰ ἔλεγε, διατί καὶ τὰ ὑψηλὰ προσέκειτο ; Ὁ μὲν γὰρ ὀφείλων μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, ὅταν μικρὰ φθέγγηται, πρόφασιν ἔχει τὴν οἰκονομίαν · οἰκονομικῶ γὰρ τοῦτο ποιεῖ · ὁ δὲ μικρὰ λέγειν ὀφείλων τίνος ἕνεκεν μεγάλα φθέγγεται ; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστιν οἰκονομίας, ἀλλ' ἰσχάτης ἀλαζονείας. Εἰ δὲ καὶ ἐλάττων ἦν ὁ Υἱὸς, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἄρειον ἐληροῦν, διατί τὴν ἴσην τῷ Πατρὶ τιμὴν ἀπῄτει ; Καὶ οὐκ ἀπῄτει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφόβει, λέγων·

Vers. 23. *Qui — illum.* Qui non honorat, modo quo superius dixit, hoc est, sicut Patrem. Addidit autem : *Qui misit illum*, non sui minorationem significans, sed ora Judæorum obturans. Propter hoc etiam continue ad Patrem refugit, ponens interim et suæ naturæ nobilitatem. Sive enim omnia secundum sui dignitatem locutus fuisset, nequaquam suscepissent, existimantes eum Deo esse con-

D Ὁ — αὐτὸν. Ὁ μὴ τιμῶν, ὡς ἔλεγεν ἀνωτέρω, ἤγουν, καθὼς τὸν Πατέρα. Τὸν πέμψαντα δὲ εἶπε οὐκ ἐλάττωσιν ἑαυτοῦ ἐμφαίνων, ἀλλὰ τὰ στόματα τῶν Ἰουδαίων ἐμφράττων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ συνεχῶς ἐπὶ τὸν Πατέρα καταφεύγει, τιθεὶς μεταξὺ τὴν οἰκείαν εὐγένειαν. Εἴτε γὰρ πάντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν ἐλάλει, οὐκ ἂν παρεδέξαντο νομίζοντα ἀντίθεον, ὅπου (5) γε καὶ ἀπὸ βραχέων τοιούτων ἐν

[67] I Cor. xxiv, 30 ; Hebr. i, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Καί interponit A.
(2) Τιμήσομεν B.
(3) Προσαγορεύσωμεν A
(4) Al. Τιμήσωμεν.
(5) Γε abest B.

μάτων ἐδίωξαν αὐτὸν καὶ ἐλίθασαν · εἴτε πάντα συγκαταβατικῶς ἐφθέγγετο, ὑφορώμενος αὐτοὺς, πολλοὶ ἂν ἐβλάβησαν. Διόπερ, ὡς εἰρήκαμεν, ἀναμίγνυσι καὶ κιρνᾷ τὴν διδασκαλίαν. Πρὸς γὰρ τὸ εὐπαράδεκτον γενέσθαι αὐτὴν, οὐ τοσοῦτον τὰ ὑψηλὰ ὅσον τὰ ταπεινὰ συνεβάλλετο. Λοιπὸν οὖν, ὅταν εὑρίσκωμεν ταπεινὰς φωνὰς, οἰκονομικῶς αὐτὰς λογιζώμεθα, ἢ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ ταύτας προσάπτωμεν, ὥσπερ καὶ τὰς ὑψηλὰς τῇ θεότητι.

Ἀμὴν — αἰώνιον. Πάλιν οἰκονομικῶς φησίν. Οὐκ εἶπε γὰρ, Καὶ πιστεύων ἐμοὶ, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν (6) [ἀλλὰ, (7) τῷ πέμψαντί με, ἵνα δόξῃ μὴ ἀφ' (8) ἑαυτοῦ λέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ οὕτω πιστεύσωσι τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ τῷ πέμψαντι αὐτὸν πιστεύοντες. Ὁρᾷς πῶς τὸ ταπεινὰ (9) λέγειν λυσιτελεῖ τοῖς ὑψηλοῖς.

Καὶ — ἔρχεται. Εἰς (10) κατάκρισιν κολάσεως. Ὁ γὰρ πιστεύων τῷ λόγῳ αὐτοῦ πάντως καὶ τηρεῖ αὐτόν· λοιπὸν οὖν, ὁ μὴ τηρῶν αὐτὸν οὐ πιστεύει αὐτῷ. Φρίξωμεν οἱ μὴ φυλάσσοντες τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τῶν ἀπίστων γὰρ τετάγμεθα. Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τὸ, Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ κρίνεται.

Ἀλλὰ — ζωήν. Θάνατον, ου τὸν (11) ἐνταῦθά φησιν, ἀλλὰ τὸν ἐκεῖ, τουτέστι τὴν κόλασιν · ὥσπερ καὶ ζωὴν, τὴν ἀπόλαυσιν τὴν ἐκεῖ. Μεταβὰς γὰρ ἀπὸ τῆς ἀπιστίας εἰς τὴν πίστιν μετεβέβηκε λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῆς κολάσεως τῶν ἀπίστων ἐπὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πιστῶν.

Ἀμὴν — ζήσονται· Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ · ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν (12), ἐπαγγέλλεται νῦν οὐκ εἰς μακραν ζωοποιῆσαι νεκροὺς καὶ τὸν λόγον ἔργῳ πιστώσασθαι. Καὶ ἐπὶ τῆς Σαμαρείτιδος δὲ ὁμοίως εἰρηκὼς, ὅτι Ἔρχεται ὥρα, προσέθηκεν ὅτι Καὶ νῦν ἐστι. Καὶ (13) εἰρήκαμεν ἐκεῖ τὴν αἰτίαν.

Οἱ νεκροὶ δὲ ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, πῶς; Ἅμα τῷ θελῆσαι αὐτὸν, τῆς ἑκάστου ψυχῆς ἐπιστραφείσης εἰς τὸ ἴδιον σῶμα. καὶ οἱ ἀκούσαντες νεκροὶ ζήσονται πάλιν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωήν. Ὑψηλά οὖν εἰρηκὼς ἐνταῦθα, τῷ καλέσαι ἑαυτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πάλιν ἐπισκιάζει τὸν λόγον προσπλέκων ταπεινά.

trarium, cum etiam ob pauca hujusmodi verba illum persequerentur, vellentque lapidare : sive omnia sese demittendo locutus fuisset, habito illorum respectu, multi sane detrimentum inde suscepissent. Ideo, ut diximus, miscet ac temperat doctrinam. Ut enim facile reciperetur, non tantum excelsa loquebatur, quantum humilibus permiscebat. Itaque cum voces humiles reperimus, dispensatorias eas existimemus, vel etiam ejus humanitati adaptemus, sicut et excelsas divinitati.

Vers. 24. *Amen — æternum.* Rursum dispensatorie loquitur : neque enim dixit : Et credit mihi, ne gloriari videretur. (†† Sed *qui me misit*, ne videatur a se ipso loqui, sed ab eo, qui ipsum misit, ut ita credant sermoni ejus, credentes per eum ei qui ipsum misit. Vides, quam utile sit sublimibus dicere humiliter).

Vers. 24. *Et — veniet* (†† In condemnationem pœnæ. Qui enim credit sermoni ejus, profecto eum etiam observabit. Relinquitur ergo, ut qui eum non observet, ei nec credat. Perhorrescamus ergo nos, qui præcepta Dei non servamus. Cum infidelibus enim collocabimur. Quære vero etiam tertio capite istud : *Qui in eum credit, non judicatur* [88].

Vers. 24. *Sed — vitam.* (†† Mortem dicit non eam quæ hic est, sed quæ ibi, id est, pœnam. Sicut etiam vitam, fruitionem, quæ ibi est. Transgressus enim ab incredulitate ad fidem, transiit reliquum etiam ab pœna incredulorum ad fruitionem fidelium.)

Vers. 25. *Amen — vivent.* (†† Cum superius dixisset : *Quemadmodum Pater suscitat mortuos et vivificat, ita et filius, quos vult, vivificat* [89], ne videretur gloriari,) promittit nunc, quod non longo post tempore vivificaturus sit mortuos, sermonemque opere comprobaturus. Ad Samaritanam quoque dicens similiter : *Venit tempus* sive *hora*, pari modo addidit : *Et nunc est* [90], significans futuræ rei propinquitatem.

Mortui autem audituri sunt vocem ejus : quomodo ? Simul ac ipse voluerit, conversa cujusque anima ad proprium corpus, mortui qui audierint, vitam rursus in mundo vivent. Hic ergo, ubi dixit excelsa, seipsum Dei Filium vocando, rursum sermonem obscurat, attexens humilia.

[88] Joan. III, 18. [89] Joan. V, 21. [90] Joan. IV, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Hic et in proximis scholiis defectu laborat interpretatio Hentenii. Hunc defectum hic in textu Græco his signis [] notavi.

(7) Ab ἀλλὰ ad finem scholii desunt apud Hentenium. Eorum vero loco legitur : *Non solum autem hic, sed in sequentibus quoque frequenter inveniemus quo pacto et metu, et promissione, ut sibi credatur, admoneat.*

(8) Μὴ δόξῃ ἀφ' A.

(9) Ταπεινὸν B.

(10) Hoc toto scholio caret Hentenius. Ejus loco autem subjiciuntur hæc : *Non condemnabitur in judicio, nec punietur. Non negat autem quin morituri sint credentes, sed de morte loquitur perpetua, similiter et de vita æterna.*

(11) Etiam hoc scholio caret Hentenius.

(12) Hic rursus incipit convenire Hentenius. Scriba ergo ejus saltum fecerat ab κομπάζειν ad κομπάζειν, deinde vero errore animadverso, alia intei posuit.

(13) Pro, *Et diximus ibi causam*, alia habet interpres.

βλέπειν· οὕτω κάνταῦθα τὸ ἀκούειν νοητέον· οἰκονομικῶς μὲν, θεοπρεπῶς δέ. Οὐ γὰρ δεῖται τοῦ ἀκούειν· ἀνενδεὴς γὰρ ὁ Θεός.

dum est dispensatorie, et ut Deo conveniat. Siquidem neque videre ei opus est, neque audire, cum Deus nulla re indigeat.

Καὶ — Πατρός. Κρίνω δίκαια, φησὶ, διότι οὐ κρίνω κατὰ τὸ θέλημα (17) τὸ ἐμόν· οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα ἴδιον· ἀλλὰ κατὰ τὸ τοῦ Πατρός. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐμόν· ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ λοιπὸν, εἰ ὁ Πατὴρ κριτὴς δίκαιος, καὶ ὁ Υἱὸς ἄρα κριτὴς δίκαιος.

Vers. 30. *Et — Patris.* Juste, inquit, judicio, quia non judico secundum voluntatem, meam, neque ego propriam habeo voluntatem sed secundum Patris voluntatem; nam illa etiam mea est; una siquidem et eadem est Patris et Filii voluntas. Si ergo pater justus est judex, et Filius utique justus est judex.

Χρὴ τοίνυν ἐπὶ τῶν τοιούτων συγκαταβατικῶν τε καὶ οἰκονομικῶν ῥημάτων μὴ πρὸς αὐτὰ βλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐρρήθησαν. Αἰτία γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας τῶν ἀκουόντων, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτὸν ἀντίθεον, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν.

Oportet itaque in hujusmodi verbis, quæ demissionem ac dispensationem significant, non ad ipsa tantum respicere, sed etiam ad causam ipsorum; in his enim causa est imbecillitas mentis audientium, et ne Deo contrarius videretur, sicut variis in locis diximus.

Ἐὰν — ἀληθής. Χρὴ τοὺς τὰς ἱερὰς Γραφὰς ἀναγινώσκοντας τόν τε σκοπὸν τοῦ λέγοντος καὶ τὴν ἕξιν τοῦ ἀκούοντος ἐξετάζειν, καὶ καιροῖς καὶ τόποις ἔστιν ὅτε προσέχειν, καὶ τὰ ἰδιώματα παρατηρεῖν, καὶ μὴ ἁπλῶς καὶ καθ' ἕνα τρόπον ἐπιέναι πάντα, εἰ βούλοιντο τὰ γνήσια νοήματα καταλαμβάνειν, καὶ μὴ ψιλοῖς τοῖς ῥήμασιν ἐναπομένειν, καὶ πλανᾶσθαι κατὰ τοὺς αἱρετικούς. Αὐτίκα γὰρ τὸ προκείμενον χωρίον ἔχει μὲν πολὺν θησαυρὸν, ἔχει δὲ τοῦτον πολλῇ κατακεχωσμένον ἀσαφείᾳ. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εὐθέως θορυβήθείη ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής; Καὶ γὰρ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἐὰν ἡ ἀλήθεια οὐκ ἀληθεύῃ (18), τίς ἀληθεύσει; Ἐὰν ἃ περὶ ἑαυτοῦ μεμαρτύρηκεν οὔκ εἰσιν ἀληθῆ, πάντως οἴχεται ἡμῖν τὸ κεφάλαιον τοῦ κηρύγματος. Ἵνα γὰρ ἐάσωμεν τἆλλα μυρία ὄντα καὶ συνεκτικὰ τῆς πίστεως, ποῦ θήσομεν ἃ πρὸ βραχέος ἐμαρτύρησε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἴσος αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ δύναμιν καὶ θέλησιν, ὅτι δημιουργός, ὅτι ζωοποιὸς, ὅτι κριτὴς καὶ ὅσα τοιαῦτα;

Vers. 31. *Si — verum.* Oportet eos qui sacras legunt Scripturas, intentionem loquentis habitumque audientis exquirere, tempora quoque ac loca advertere, insuper idiomata observare: nec simpliciter et uno modo cuncta aggredi, si legitimos sensus velint deprehendere, et non in nudis manere verbis ac falli, sicut hæretici. Siquidem propositus statim campus (*nn*) thesaurum habet copiosum: habet autem hunc multa obrutum obscuritate. Quis enim repente turbari non posset audiens Christum dicentem: *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum* [94]? Siquidem ipse dixit: *Ego sum veritas*; quod si veritas verum non loquitur, quisnam erit qui vera loquatur? Si quæ de seipso testificatus est, vera non sunt, nobis omnino perit prædicationis summa. Nam, ut cætera sinamus, quæ sunt innumera et fidem contingentia: ubinam ponemus ea quæ paulo ante de seipso testificatus est, quod Filius sit Dei, quod æqualis illi natura, potentia et voluntate; quod creator, quod vivificator, quod judex aliaque similia?

Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι, ἐπειδὴ τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρήσας ἔγνω τοὺς Ἰουδαίους ἐνθυμουμένους ἀντιθεῖναι καὶ εἰπεῖν, ὅτι (19) Ἐὰν σὺ μαρτυρῇς περὶ σεαυτοῦ (20), ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτῷ μαρτυρῶν ἀξιόπιστος ἐν ἀνθρώποις δι' ὑποψίαν φιλαυτίας· προέλαβε καὶ εἶπεν ὃ ἔμελλον εἰπεῖν ἐκεῖνοι, λέγων· Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, ὡς ὑμῖν δοκεῖ· καὶ λοιπὸν παράγει μάρτυρας, συγκαταβαίνων κάνταῦθα τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, καὶ ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζων αὐτούς.

Quid ergo dicendum est? Quod quia talia de seipso testificatus fuerat, cognovit Judæos habere in animo opponere se ei ac dicere: Si tu testimonium perhibes de teipso, testimonium tuum non est verum. Nemo siquidem, qui de seipso fert testimonium, fide dignus est apud homines, propter suspicionem de nimio sui ipsius amore, ideo prævenit ac dixit, quod illi dicturi erant, dicens: *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum*, ut vobis apparet. Itaque testes adducit, etiam in hoc se demittens ad imbecillitatem illorum, et ex abundanti cautione (*oo*) silentium illis imponens.

[94] Joan. XIV, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Hic addit A: Τὸ ἐμόν· οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα. Bis ergo idem scripsit.

(18) Ἀληθεύει A.

(19) Et id sane infra VIII, 13, ei opponunt.

(20) Περὶ αὐτοῦ A.

(*nn*) *Campus.* Locus. Χωρίον dicitur, ut Latinum *locus*, eo sensu, ut notet locum in libro. Eodem modo ῥῆσις adhibetur.

(*oo*) *Ex abundanti cautione. Cautione*, non est in Græco. Ἐκ περιουσίας satis nota est formula.

Quod ergo ait : *Testimonium meum non est verum*, non quasi affirmando dixit, sed quod illi hoc dicere parabant, [illegible] habeant. Inde manifestum est [illegible] sequentibus locutus fuisset dicens : *Ego sum lux mundi* [95], dicentibus Pharisæis : *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum* [96] contradixit dicens : *Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est* [97]. Manifestum ergo est, quod illud oppositionis illorum erat, hoc autem intellectus ejus. Siquidem illi putabant, eum non esse fide dignum, qui de se ipso ferret testimonium, utpote hominem ; ipse vero e diverso sese fide dignum dixit, tanquam Deum. Primum itaque dissolvit excogitatam ipsorum oppositionem, dicens id quod ipsi dicere parabant, et ostendens quod cogitationes eorum cognosceret. Deinde etiam testes adducit manifestos, et quibus contradici nequeat : Joannem, opera propria, ac Patrem. Primum autem ponit debilius testimonium puta Joannis.

Vers. 32. *Alius — me.* Scio hunc, inquit, quod apud omnes sit fide dignus, nempe propheta Dei, et a Deo accipiens, quæ loquitur. Deinde, ne quis opponat dicens : Quid si ad gratiam testimonium perhibuit ? hanc etiam tollit objectionem dicens :

Vers. 33. *Vos — veritati.* In primordiis Evangelii sui post sermonem de Deo habitum, dixit evangelista : *Miserunt Judæi ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ut interrogarent eum : Tu quis es ?* et cætera [98]. Tunc ergo multa et magna testificatus est de Christo. Ideo nunc dicit : Vos misistis ad Joannem, interrogantes eum : non autem misissetis, nisi eum fide dignum cognovissetis ; testimonium ergo ejus refellere non potestis.

Vers. 34. *Ego — accipio.* Hoc est, humano testimonio non indigeo, cum sim Deus. Et quomodo in testimonium adduxit Joannem, qui homo erat ? Primum quidem, quia testimonium ejus non erat ipsius, sed Dei. Ait enim : *Qui misit me ad baptizandum in aqua, ipse mihi dixit* [99]. Deinde et aliam ponit causam. Vide enim.

Vers. 34. *Sed — salvi sitis.* Non quod humano, inquit, egeam testimonio, sed de Joannis testimonio dispensatorie loquor : ut ei credentes, qui et est, et vobis apparet fide dignus, salvi sitis.

Vers. 35. *Ille — lucens.* Lucerna accensa a divino Spiritu, et lucens his qui in tenebris erant peccati. Lucernam autem eum vocavit tanquam obscuratum excellenti lumine Solis justitiæ. Ipse siquidem de Christo dicebat : *Illum oportet crescere, me autem minui.*

Aliam quoque ob causam appellavit eum lucernam, quia videlicet non ex se doctrinæ lucem ha-

Ὥστε τὸ, Ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς, οὐχ ὡς ἀποφαινόμενος εἶπεν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων τοῦτο εἰπεῖν ἐνθυμουμένων. Ὅτι δὲ ἀληθῆ ταῦτα, δῆλον ἐντεῦθεν. Ἐπεὶ γὰρ πρῴην εἰρήκει λέγων· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἑξῆς· εἰπόντων τῶν Φαρισαίων· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἀντεῖπε· Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου. Πρόδηλον οὖν ὅτι ἐκεῖνο μὲν τῆς ἐκείνων ἀντιθέσεως ἦν· τοῦτο δὲ τῆς τούτου γνώμης. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο μὴ ἀξιοπιστον αὐτὸν εἶναι περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα ὡς ἄνθρωπον· οὗτος δὲ τοὐναντίον ἔλεγεν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ὡς Θεόν. Πρῶτον μὲν οὖν κατέλυσε τὴν μελετωμένην ἀντίθεσιν αὐτῶν, εἰπὼν ὅπερ εἰπεῖν ἐνεθυμοῦντο, καὶ δείξας ὅτι γινώσκει τὰς διανοίας αὐτῶν· εἶτα καὶ μάρτυρας παράγει σαφεῖς καὶ ἀναντιῤῥήτους τρεῖς, τὸν Ἰωάννην, τὰ οἰκεῖα ἔργα, καὶ τὸν Πατέρα· Πρώτην δὲ τίθησι τὴν ἐλάττω μαρτυρίαν, τὴν Ἰωάννου.

Ἄλλος — ἐμοῦ. Οἶδα τοῦτο, φησὶ, διότι παρὰ πάντων ἔχει τὸ ἀξιόπιστον, ὡς προφήτης Θεοῦ καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἐνηχούμενος ἃ φθέγγεται. Εἶτα ἵνα μὴ ἀντιθήσει τις· Τί οὖν, εἰ πρὸς χάριν μεμαρτύρηκε; προαναιρεῖ καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, λέγων.

Ὑμεῖς — ἀληθείᾳ. Ἐν προοιμίοις, μετὰ τὴν θεολογίαν φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτε (21) Ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευΐτας ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; καὶ τὰ ἑξῆς· τότε οὖν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ Χριστοῦ πολλὰ καὶ μεγάλα. Διὰ τοῦτο λέγει νῦν, Ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην ἐρωτῶντες· οὐκ ἂν δὲ ἀπεστείλατε, εἰ μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν ἐγινώσκετε. Λοιπὸν οὖν οὐ δύνασθε παραγράψασθαι τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ.

Ἐγὼ — λαμβάνω. Τουτέστιν, οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαι Θεὸς ὤν. Καὶ πῶς τὸν Ἰωάννην μάρτυρα παράγεις, ἄνθρωπον ὄντα; Πρῶτα μὲν, διότι ἡ μαρτυρία αὐτοῦ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Εἶπε γὰρ, ὅτι Ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν. Ἔπειτα δὲ τίθησι καὶ ἄλλην αἰτίαν. Ὅρα γάρ.

Ἀλλὰ — σωθῆτε. Οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαι, φησὶν, ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου λέγω οἰκονομικῶς, ἵνα τῷ καὶ ὄντι καὶ δοκοῦντι ὑμῖν ἀξιοπίστῳ πειθόμενοι σωθῆτε.

Ἐκεῖνος — φαίνων. Ὁ λύχνος, ὁ ἀνακαιόμενος τῷ πυρὶ τοῦ θείου Πνεύματος καὶ φαίνων τοῖς ἐν τῷ σκότει τῆς ἁμαρτίας· Λύχνον δὲ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἀμαυρωθέντα τῷ ὑπερβάλλοντι φωτὶ τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης. Ἔφη γὰρ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι Ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι.

Καὶ ἑτέρως δὲ λύχνον αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μὴ οἴκοθεν ἔχοντα τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ τῆς

[95] Joan. VIII, 12. [96] Ibid. 13. [97] Ibid. 14. [98] Joan. I, 19. [99] Ibid, 33. [1] Joan. III, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Ὅτι B.

χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἶμαι δὲ, περὶ τούτου προεῖπε διὰ τοῦ Δαυὶδ ὁ Θεός· Ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου.

Ὑμεῖς — αὐτοῦ. Καθάπτεται τούτων, ὡς μὴ μέχρι τέλους τηρησάντων αὐτῷ τὴν σπουδήν. Ἠθελήσατε γάρ, φησὶν, ἀγαλλιασθῆναι πρὸς καιρόν τινα ἐν τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὅτε πανταχόθεν πάντες πρὸς αὐτὸν συνετρέχετε· εἶτα ἐψυχράνθητε, εἰ καὶ μέχρι νῦν θαυμάζετε τοῦτον. Εἰ γὰρ μὴ ἐψυχράνθητε, πάντως ἂν ἐπιστεύσατε τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ· ἐλέγχεσθε οὖν τὸν αὐτὸν καὶ ἀξιόπιστον ὁμολογοῦντες καὶ μὴ πιστεύοντες τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ.

Ἐγὼ — ἀπέσταλκε. Τὴν μὲν γὰρ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρίαν ἠδύνατό τις διαβαλεῖν ὡς πρὸς χάριν γεγενημένην, καίτοι οὐδὲ τοῦτο ἐξῆν εἰπεῖν κατ' ἀνδρὸς μετὰ πάσης ἀκριβείας φιλοσοφοῦντος, καὶ σφόδρα θαυμασθέντος αὐτοῖς· τὰ δὲ ἔργα πάσης ὑποψίας ἀπηλλαγμένα πᾶν ἐμφράττει στόμα φιλόνεικον, ἤγουν (22) ἡ τοῦ παρελύτου σύσφιγξις, καὶ τὰ λοιπὰ θαύματα· παρ' αὐτοῖς ὄντων δὴ τῶν θεραπευθέντων καὶ πληροφορούντων αὐτούς. Αὐτὰ, φησὶ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ, περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ Πατήρ με ἀπέσταλκεν.

Οὐκ εἶπε δὲ, Μαρτυρεῖ ὅτι ἴσος εἰμὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλ', ὅτι Ὁ Πατήρ με ἀπέσταλκε· καίτοι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο ἐπαρτύρουν ὁμῶς, εἰ (23) καὶ μεῖζον ἦν τὸ πιστευθῆναι ὅτι ἴσος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλά γε τὸ ἧττον τέθεικεν ὡς μάλιστα τηνικαῦτα σπουδαζόμενον. Ἐβούλετο γὰρ πρῶτον πιστευθῆναι ὅτι ὁ Θεὸς ἀπέστειλεν αὐτόν. Τούτου γὰρ πιστευθέντος καὶ τὸ ἄλλο ῥᾴδιον ἦν.

Ἀλλὰ πῶς τὰ ἔργα ἐμαρτύρουν ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέσταλκεν; Ὡς μονῆς ἔργα θείας δυνάμεως. Τοιαῦτα γὰρ ἀντίθεος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς θαύμασιν ἀντειπεῖν ἀναισχύντως ἐτόλμησαν, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἱστόρηται, λέγοντες· Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· ἀλλ' οὖν ταχέως ἐπεστομίσθησαν ἐκεῖ καὶ μάτην φλυαροῦντες ἠλέγχθησαν.

Καὶ — ἐμοῦ. Ποῦ μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ; Δηλώσει προϊὼν ὅτι ἐν ταῖς Γραφαῖς. Καὶ μὴν καὶ βαπτιζομένου μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ, λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα (24). Καὶ αὖθις μεταμορφουμένου. Ἀλλὰ βαπτιζομένου μὲν, εἰ καὶ ἤκουσαν, ἀμφέβαλλον· μεταμορφουμένου δὲ, οὐδὲ ἤκουσαν αὐτοί. Διὰ τοῦτο τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παραδραμὼν πρὸς τὰς Γραφὰς αὐτοὺς παραπέμπει, τὰς ἐν χερσὶν οὔσας ἀεὶ καὶ ἀναντιῤῥήτους. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ποιεῖ προϊών. Νῦν δὲ ἵνα μὴ ἀπαιτήσωσιν αὐτὸν αὐτόφωνον καὶ αὐτο-

bebat, sed ex gratia sancti Spiritus. De hoc autem ut opinor, prædixit per os David : *Paravi lucernam Christo meo* [2].

Vers. 35. *Vos — ejus.* Objurgat hos, quod non usque ad finem studiose illum observaverint. Voluistis, inquit, quodam tempore exsultare in luce doctrinæ illius, quando omnes undique ad eum concurrebatis, et postmodum refrixistis, quanquam hactenus illum admiramini : nisi enim refrixissetis, testimonio utique illius credidissetis. Digni igitur, estis, qui redarguamini, quod licet hunc fide dignum confiteamini, ejus tamen testimonio non credideritis.

Vers. 36. *Ego — miserit.* Siquidem Joannis testimonium poterat quispiam calumniari, tanquam ad gratiam factum : quanquam hoc vere dici non poterat adversus virum, qui omni cum diligentia suo fungebatur munere, et apud omnes vehementi in admiratione habebatur : verum opera omni suspicione libera, cunctorum ora contentiosa obturabant, puta paralytici confirmatio, cæteraque miracula : cum apud eos essent qui curati erant, et plenam eis fidem faciebant. *Opera,* inquit *quæ ego facio, testificantur de me, quod Pater miserit me.*

Non dixit autem : Testificantur, quod æqualis sim Patri, sed, *quod Pater miserit me.* Atqui et hoc, et illud testificabantur. Verum etsi majus erat ut crederetur æqualis esse Patri, minus tamen posuit, nempe id quod tunc maxime intendebatur. Volebat namque primo credi, quod se Deus misisset ; hoc enim credito, reliquum facilius erat ad credendum.

Sed quomodo opera testificabantur quod Deus eum misisset ? Testificabantur id, tanquam opera solius divinæ virtutis. Siquidem, qui Deo contrarius esset, hujusmodi facere non poterat : nam licet miraculis contradicere impudenter attentabant. sicut vicesimo secundo juxta Matthæum capite scriptum est, dicentes : *Hic non ejicit dæmonia, nisi per Beelzebul principem dæmoniorum* [3]; sed ibi citius os illis obstruitur, et vane nugari convincuntur.

Vers. 37. *Et — me.* Ubi de ipso testimonium perhibuit ? In sequentibus significabit, quod in Scripturis : quanquam etiam, dum baptizaretur, testimonium de eo perhibuit, dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est* [4]. Et rursus, cum transformaretur. Sed cum baptizaretur, licet audierunt, dubitabant : cum autem transformaretur, ne audierunt quidem ipsi. Idcirco prætermissis hujusmodi testimoniis, ad Scripturas eos transmittit, quas semper in manibus habebant, nec fas erat illis contradicere ; sed

[2] Psal. CXXXI, 17. [3] Matth. XII, 24. [4] Matth. III, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Malim οἷον, pro ἤγουν.
(23) Εἰ abest A. Mox idem habet πιστευθέν.
(24) Πὐδόκησα A$_2$.

hoc in progressu facit : nunc autem, ne expetant Dei testimonium a propria voce et a propria persona dicentes : Neque vocem ejus audivimus unquam, neque speciem ejus vidimus : confitetur, quod illi dicturi erant ; confitendo vero ad rectam eos doctrinam reducit, dans intelligendum, quod neque vox sit apud Deum, neque species : siquidem hæc corporum sunt, Deus autem incorporeæ est naturæ aut potius supra corpus et supra naturam.

προσωπον μαρτυρίαν τοῦ Θεοῦ, λέγοντες· ὅτι Οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκαμεν · συνομολογεῖ μὲν ὃ ἔμελλον λέγειν · διὰ δὲ τοῦ συνομολογεῖν εἰς φιλόσοφον αὐτοὺς ἀνάγει δόγμα, διδοὺς νοεῖν ὅτι οὔτε φωνὴ περὶ Θεὸν οὔτε εἶδος. Ταῦτα μὲν γὰρ σωμάτων εἰσίν, ὁ δὲ Θεὸς ἀσώματος φύσις, μᾶλλον δὲ ὑπερασώματος καὶ ὑπερφυής.

Vers. 37. *Neque — vidistis.* Atqui multi vocem ejus frequenter audiverunt, et speciem ejus viderunt, sicut in Scripturis de diversis scriptum est variis in locis. Sed vox illa et species fuit, non secundum Dei naturam, sed in hominis similitudine.

Οὔτε — ἑωράκατε. Καὶ μὴν πολλοὶ πολλάκις καὶ φωνὴν αὐτοῦ ἤκουσαν, καὶ εἶδος αὐτοῦ ἑωράκασιν, ὡς ἐν ταῖς Γραφαῖς περὶ διαφόρων διαφόρως ἱστόρηται. Ἀλλὰ φωνὴν καὶ εἶδος οὐ κατὰ φύσιν Θεοῦ, καθ' ὁμοίωσιν δὲ ἀνθρώπου.

Vers. 38. *Et — vobis.* Et quid, inquit, dico de voce, quæ propria ipsius vox esset, aut specie propriæ ipsius personæ, cum neque sermonem, ejus habeatis manentem in vobis, quem per legem ac prophetas locutus est, et putatis, hunc vos habere manentem in vobis, et de ipso gloriamini. Deinde confirmat, quod dixit, hoc modo illud ostendens.

Καὶ — ὑμῖν. Καὶ τί λέγω, φησὶ, περὶ φωνῆς αὐτοφώνου καὶ εἴδους αὐτοπροσώπου ; Ἀλλ' οὐδὲ τὸν λόγον αὐτοῦ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν λαληθέντα, εἰ καὶ οἴεσθε τοῦτον ἔχειν μένοντα ἐν ὑμῖν, καὶ ἐπὶ τούτῳ σεμνύνεσθε. Εἶτα κατασκευάζει, ὃ εἰρηκεν, ἀποδεικνύων αὐτό.

Vers. 38. *Quem enim — creditis.* Nam cum sermo, qui per legem datus est ac prophetas, clamet, quod Pater Filium suum miserit ad salutem vestram, et quod vos illi credere oporteat, vos autem huic, quem ille misit non creditis, omnino non auscultatis prædicto ejus sermoni : cum autem illi non auscultetis, non habetis eum sive donum ipsius ; avolavit enim a vobis. Verum, ne dicant : Si ergo vocem ejus non audivimus, quomodo ille testificatus est de te ? ait :

Ὅτι ὃν — πιστεύετε. Ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν διὰ νόμου καὶ προφητῶν δοθεὶς (25) λόγος βοᾷ, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ὑμῶν, καὶ ὅτι χρὴ ὑμᾶς τούτῳ πιστεύειν· ὑμεῖς δὲ ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ οὐ πιστεύετε· πάντως οὐ προσέχετε τῷ δηλωθέντι λόγῳ αὐτοῦ. Μὴ προσέχοντες δὲ αὐτῷ οὐκ ἔχετε αὐτόν, ἤγουν τὴν χάριν αὐτοῦ· ἀπέπτη γὰρ ἀφ' ὑμῶν. Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι καὶ Εἰ μὴ φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν, πῶς ἐμαρτύρησέ σοι ; φησίν.

Vers. 39. *Scrutamini Scripturas.* Legales ac propheticas, inde enim est testimonium a Patre. Vide autem, quod non dixerit : Legite, sed, *Scrutamini* ; illi siquidem legebant, at non scrutabantur, idcirco eos scrutari jubet : nam cum ea quæ de eo sunt, obscure scripta sint utiliter et dispensatorie propter imbecillitatem progenitorum ipsorum, ne exciderent ad deorum multitudinem, jubet nunc eos fodere, ut ea quæ alte in modum thesauri recondita sunt, possint invenire.

Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς. Τὰς νομικὰς καὶ προφητικάς. Ἐκεῖθεν γὰρ ἡ παρὰ τοῦ Πατρὸς (26) μαρτυρία · ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν · Ἀναγινώσκετε, ἀλλ', Ἐρευνᾶτε. Ἀνεγίνωσκον μὲν γάρ, οὐκ ἠρεύνων δέ. Διὰ τοῦτο κελεύει ἐρευνᾶν. Ἐπεὶ γὰρ συνεσκίαστο τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα συμφερόντως καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἀσθένειαν, ἵνα μὴ ἐκπέσωσιν εἰς πολυθεΐαν, ἐπιτάττει νῦν διορύττειν ἵνα τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα καθάπερ τις θησαυρὸς (27) δυνηθῶσιν εὑρεῖν.

Vers. 39. *Quia — habere.* Putatis habere, verum non habetis : quia superficie tenus solum eas legentes, non invenitis illum certum vitæ æternæ fontem, qui est Christus. Quia ergo putatis in Scripturis vitam æternam habere, et propter dictam causam non habetis ; scrutamini profunde, ut inventam habeatis.

Ὅτι — ἔχειν. Δοκεῖτε μὲν ἔχειν, οὐκ ἔχετε δὲ, διότι ἐπιπολαίως ταύτας ἀναγινώσκοντες οὐχ εὑρίσκετε ταύτην ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἡ πηγὴ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἐπεὶ οὖν δοκεῖτε μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, οὐκ ἔχετε δὲ διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, λοιπὸν ἐρευνᾶτε ταύτας εἰς βάθος, ἵνα εὑρόντες ἔχητε.

Vers. 39. *Et — me.* Testificantur, inquit, de me in persona Patris, utpote arcano modo a Patre inspiratæ his, qui eas scripserunt. Conjunctio *et*, abundat, quod in Hebraico idiomate frequens est.

Καὶ — ἐμοῦ. Αἱ μαρτυροῦσαι, φησὶ, περὶ ἐμοῦ, προσώπῳ τοῦ Πατρὸς, οἷα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐμπνευσθεῖσαι ἀπορρήτως τοῖς γεγραφόσιν αὐτάς. Περιττὸν δὲ ἐνταῦθα τὸ καὶ, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα.

Vers. 40. *Et — habeatis.* Vitam videlicet sem-

Καὶ — ἔχητε. Ζωὴν αἰώνιον, δηλοόντι. Εἶτα, ἵνα

Variæ lectiones et notæ.

(25) Νόμος, pro λόγος, A.
(26) Σωτῆρος, pro Πατρός, B.
(27) Forte τινὰ θησαυρόν.

μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι φιλοδοξῶν λέγει τα τοιαῦτα, φησίν·

Δόξαν — λαμβάνω. Οὐ φιλῶ, οἷα μὴ χρήζων αὐτῆς· οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος δεῖται λυχνιαίου φωτός. Καὶ τίνος ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα ἔλεγεν ; Ἵνα παντοιοτρόπως ἐπισπάσηται αὐτοὺς εἰς πίστιν δι' ἧς ἔμελλον ἕξειν ζωὴν αἰώνιον.

Ἀλλ' — ἑαυτοῖς. Ὑμεῖς μέν, φησὶν, ὡς ὄφθεν ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, ἀπωθεῖσθέ με, ὅτι ποιῶ ἐμαυτὸν ἴσον τῷ Θεῷ· ἐλέγχεσθε δὲ ψευδόμενοι· ἔγνωκα γὰρ ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἀγαπᾶτε τὸν Θεόν. Πῶς ; Ὅτι περὶ οὗ ἐκεῖνος μαρτυρεῖ καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ διὰ τῶν Γραφῶν, τοῦτον ὑμεῖς οὐ προσίεσθε. Ὥσπερ οὖν πρότερον νομίζοντες εἶναί με ἀντίθεον, ἠλαύνετε· οὕτω νῦν, ὑπὸ τῶν εἰρημένων μαρτυριῶν ἀποδειχθείσης τῆς ἀληθείας, ὠφείλετε προσδραμεῖν. Ἀλλὰ μάτην κομπάζετε δι' ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἀποστρέφεσθαί με. Διὰ βασκανίαν γὰρ τοῦτο ποιοῦντες, συσκιάζειν ταύτην ἐπιχειρεῖτε.

Ἐγὼ — με. — Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, ἦγουν ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Πατρός μου, ὡς αὐτός τε μαρτυρεῖ κἀγὼ ὁμολογῶ, καὶ οὐ δέχεσθέ με.

Ἐὰν — λήψεσθε. Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου τοῦτό φησιν, ὃς ἐλεύσεται ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, τουτέστιν ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς ὄφθεν αὐτὸς ὢν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Καθάπτεται οὖν τῆς ἀναισχυντίας τῶν Ἰουδαίων, ὡς αὐτὸν μὲν τὸν λέγοντα εἰδέναι τὸν Θεὸν καὶ ὁμολογοῦντα ἀπεστάλθαι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἐλεγχόμενόν ἀντίθεον ἀποσειομένων· τὸν δὲ φάσκοντα μὴ εἰδέναι ἐκεῖνον καὶ κομπάζοντα ἀφ' ἑαυτοῦ ἥκειν καὶ προδηλότατα διαγινωσκόμενον ἀντίθεον προσιεμένων.

Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν οὐ πιστεύουσι· Μὴ θέλοντες γὰρ προτιμηθῆναι αὐτῶν ὑπὸ (28) τοῦ πλήθους τὸν Χριστὸν, ἐκώφευον, καὶ ἔμυον ἑθελουσίως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ἐποίουν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς δόξης ἣν εἶχον παρὰ τοῦ πλήθους.

Πῶς — λαμβάνοντες ; Ἐμποδίζει γὰρ αὐτη.

Καὶ — ζητεῖτε ; Ἦν μόνην ἔδει ζητεῖν, τῆς παρὰ ἀνθρώπων καταφρονοῦντας, εἰ καὶ ὑμεῖς τούναντίον ποιεῖτε. Πανταχόθεν τοίνυν ἐπιστομίσας αὐτοὺς, καὶ ἀποδείξας πάσης συγγνώμης ἀναξίους, λοιπὸν ἐφίστησιν αὐτοῖς κατήγορον αὐτὸν τὸν Μωϋσέα τὸν νομοθέτην αὐτῶν.

Μὴ — πατέρα. Κατ' ἐρώτησιν ἠθικὴν ὁ λόγος, ὅτι Εἰ καὶ ἔδει με τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' οὐ ποιήσω, ἀνεξίκακος ὤν.

Ἔστιν — Μωϋσῆς. Ὡς ἀπιστούντων οἷς περὶ ἐμοῦ ἔγραψε, καὶ οὕτως ἀπειθούντων αὐτῷ.

Εἰς — ἠλπίκατε. Ὡς εἰς δημαγωγὸν καὶ προστάτην καὶ μεσίτην τὰ πρὸς Θεόν. Ὥσπερ δὲ περὶ τῶν Γραφῶν ἔλεγε· Δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον

piternam. Deinde, ne suspicarentur quod amore gloriæ talia diceret, ait :

Vers. 41. *Gloriam — accipio.* Non amans eam, aut ea indigens : neque enim sol lucernæ lumine indiget. Verum quam ob causam hæc dicebat ? Ut omni modo ad fidem eos attraheret, per quam habituri essent vitam æternam.

Vers. 42. *Sed — vobis.* Vos, inquit, tanquam Deum diligentes me repellitis, quod me ipsum faciam Deo æqualem ; sed mendacii arguimini : ego enim novi vos, quod Deum non diligatis. Quomodo ? Quia de quo ille testimonium perhibet, et per Joannem, et per opera, et per Scripturas, hunc vos non recipitis. Quemadmodum ergo primum arbitrati, quod essem Deo contrarius, me repellebatis : ita nunc, demonstrata a dictis testibus veritate, debuissetis accurrere. Sed frustra jactatis, quod Dei zelo me aversamini. Nam cum id invidia faciatis, hoc modo istam occultare nitimini.

Vers. 43. *Ego — me. — Nomine Patris mei,* sive missus a Patre meo, sicut ipse testatur et ego confiteor, et non suscipitis me.

Vers. 43. — *Si recipietis.* De Antichristo hoc dicit, qui veniet nomine proprio, sive a se ipso, tanquam ipse Deus esset, qui super omnes est. Taxat ergo impudentiam Judæorum, quod eum repellerent, cum se diceret nosse Deum et ab eo missum esse, nec convinceretur Deo esse contrarius : illum vero, qui se diceret non nosse Deum, et a seipso venire se jactaret, ac manifestissime dignosceretur esse Deo contrarius, reciperent.

Deinde ponit et causam infidelitatis eorum, quod propter gloriæ amorem non crederent : nolentes enim Christum supra se honorari a multitudine, obsurdescebant, et aures ultro claudebant ad veritatem : omniaque faciebant, ne a gloria quam habebant apud multitudinem exciderent.

Vers. 44. *Quomodo — accipitis ?* Nam ipsa impedimento est.

Vers. 44. *Et — quæritis ?* Quam solam quærere oportet, ea quæ est ab hominibus posthabita, etsi vos contrarium facialis. Postquam ergo undique silentium illis imposuit, omnique venia indignos esse demonstravit, accusatorem deinceps illis adhibet puta ipsum Mosem legislatorem eorum.

Vers. 45. *Num — patrem.* Juxta usitatam ac consuetam (*pp*) interrogationem est hic sermo, ac si dicat : Etsi me id oportebat facere, non tamen faciam, quia clemens sum.

Vers. 45. *Est — Moses.* Utpote non credentes his quæ de me scripsit : et ita nec illi credentes.

Vers. 45. *In — speratis.* Tanquam in ductorem populi, tutorem ac mediatorem in his quæ ad Deum sunt. Sicut autem de Scripturis dicebat :

Variæ lectiones et notæ

(28) Προτιθέναι αὐτὸν ὑπό A.

(*pp*) *Usitatam ac consuetam.* Moratam. Interrogatio ἠθικὴ est ea, quæ mores et ingenium interrogantis exprimit.

Putatis in ipsis vitam æternam habere, ita quoque nunc de Mose ait : *In quem vos speratis*. Nam ab his quæ ipsi sua ducebant, illos aggrediebatur.

Vers. 46. *Si — scripsit*. Si fide dignum eum duceretis, credueretis utique mihi ; vobis enim præcepit ille ut me audiretis.

Vers. 47. *Si — credetis* ? Si illius scriptis increduli estis, quem vehementer vos honorare ac laudare jactatis : quomodo meis verbis credetis, quem vehementer inhonoratis et contumeliis appetitis ? Sicut ergo prius de Joanne, quem admirari videbantur, convicti sunt, quod eum despicerent ; ita et nunc de Mose, cui credere sibi videbantur, ostendit, quod ei essent increduli : et sagaciter simper in caput illorum torquet, quæcunque pro ipsis facere videntur. Quis ergo transgressor est, isne qui defensorem habet ipsum legislatorem, an is qui illum habent contra se accusatorem ?

Cap. VI. Vers. 1. *Posthæc — Tiberiadis*. Mare Galilææ, sive Tiberiadis. Nam stagnum Tiberiadis vocat mare Galilææ, sicut in Evangelio juxta Matthæum dictum est. Abiit autem illuc, cedens furori principum populi, accenso ob prædicta verba.

Vers. 2. *Et — qui infirmabantur*. Quare signa particularius non enumerat ? Quia hic evangelista circa doctrinas et conciones ac dogmata magis versatur. Propter signa autem, non propter dogmata turba hæc sequebatur, crassius affecta : illa vero, de qua apud Matthæum, *Obstupescebat in doctrina ejus*[5].

Vers. 3. *Ascendit — suis*. Ascendit in montem, docens nos requiescere a tumultu ac turbatione, quæ in medio populi est. Nam ad philosophiam sacram apta est solitudo.

Frequenter quoque solus ipse montem petit, et pernoctans orat, docens nos, quod eum qui maxime ad Deum accedit, oporteat ab omni liberum esse turbatione, et locum inquirere liberum a tumultu et turbatione.

Vers. 4. *Instabat autem — Judæorum*. Et quomodo non ascendit et ipse ad diem festum, sed cum omnes Hierosolyma proficiscerentur, ipse vadit in Galilæam, nec solus ipse, sed et discipulos adducit? Quia figurativam legem tacite jam dissolvebat, occasione sumpta ab invidia Judæorum. Non post longum enim tempus finem erat impositurus figurativo Paschæ, vero deinceps tradito.

CAP. VIII. *De quinque panibus et duobus piscibus*

Vers. 5. *Cum sustulisset ergo — isti* ? Dictum est de his in fine vicesimi quinti capitis Evangelii juxta Matthæum, ubi habetur : *Jesus autem dixit*[6]

ἔχειν · οὕτω καὶ περὶ Μωϋσέως φησίν · Εἰ ἐδν ἠπίστατε. ἀπὸ τῶν οἰκείων χειρούμενος αὐτούς.

Εἰ — ἔγραψεν. Εἰ πιστὸν ἐκεῖνον ἐνομίζετε, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. Ἐνετείλατο γὰρ ὑμῖν ἐμοῦ ἀκούειν.

Εἰ — πιστεύσετε ; Εἰ ταῖς ἐκείνου συγγραφαῖς ἀπιστεῖτε ὃν διαφερόντως τιμᾶν καὶ εὐφημεῖν κομπάζετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε, ὃν διαφερόντως ἀτιμάζετε καὶ βλασφημεῖτε ; Ὥσπερ οὖν πρότερον ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου δοκοῦντας αὐτὸν θαυμάζειν ἤλεγξε καταφρονοῦντας · οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως δοκοῦντας αὐτῷ πιστεύειν ἔδειξεν ἀπιστοῦντας · καὶ ἀεὶ εὐμηχάνως εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν περιτρέπει πάντα τὰ δοκοῦντα ὑπὲρ αὐτῶν. Τίς οὖν παράνομος, ὁ συνήγορον ἔχων τὸν νομοθέτην ἢ οἱ κατήγορον αὐτὸν ἔχοντες ;

Μετὰ ταῦτα — Τιβεριάδος. Τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας, ἤτοι τῆς Τιβεριάδος. Θάλασσαν γὰρ τῆς Γαλιλαίας τὴν Τιβεριάδα λίμνην φησίν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον δεδήλωται. Ἀπῆλθε δὲ ἐκεῖ ὑπεξιστάμενος τῷ θυμῷ τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῶν εἰρημένων, λόγων ἀναφθέντι.

Καὶ — ἀσθενούντων. Διατί οὐκ ἀπαγγέλλει κατ' εἶδος τὰ σημεῖα ; Διότι ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος περὶ τὰς διδασκαλίας καὶ δημηγορίας καὶ τὰ δόγματα μᾶλλον καταγίνεται. Διὰ τὰ σημεῖα δὲ καὶ οὐ διὰ τὰς διδασκαλίας ὁ ὄχλος οὗτος ἠκολούθησε (29), παχύτερον διακείμενος · ὁ δὲ παρὰ τῷ Ματθαίῳ, Ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Σωτῆρος.

Ἀνῆλθε — αὐτοῦ. Ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, παιδεύων ἡμᾶς διαναπαύεσθαι ἀπὸ τῶν θορύβων καὶ τῆς ἐν μέσῳ ταραχῆς. Ἐπιτήδειον γὰρ πρὸς φιλοσοφίαν ἡ ἐρημία.

Πολλάκις δὲ καὶ μόνος αὐτὸς τὸ ὄρος καταλαμβάνει, καὶ διανυκτερεύει, καὶ εὔχεται, διδάσκων ἡμᾶς ὅτι δεῖ τὸν μάλιστα Θεῷ προσιόντα πάσης ἀπηλλάχθαι ταραχῆς, καὶ τόπον ἐπιζητεῖν καθαρὸν θορύβου καὶ ταραχῆς.

Ἦν δὲ ἐγγὺς — Ἰουδαίων. Καὶ πῶς οὐκ ἀναβαίνει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἑορτήν, ἀλλὰ πάντων ἐπειγομένων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, αὐτὸς ἔρχεται εἰς τὴν Γαλιλαίαν ; Καὶ οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπαγόμενος ; Διότι ἤρεμα λοιπὸν ὑπεξῆνε τὸν τυπικὸν νόμον, ἀφορμὴν λαμβάνων ἀπὸ τοῦ φθόνου τῶν Ἰουδαίων. Καὶ γὰρ οὐκ εἰς μακρὰν ἔμελλε παυθῆναι τὸ τυπικὸν Πάσχα, παραδιδομένου λοιπὸν τοῦ ἀληθινοῦ.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Ἐπάρας οὖν — οὗτοι ; Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐ-

[5] Matth. VII, 28, 22, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(29) Ἠκολούθει A.

τοῖς (30), Οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν· δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.

Τοῦτο — τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου διασεσάφηται. Τὸ δὲ, πειράζων αὐτὸν, ἀνθρωποπρεπῶς μὲν νοεῖται κατὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν, θεοπρεπῶς δὲ, ἀντὶ τοῦ, εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλων αὐτὸν, ἵνα, τὴν ἀπορίαν ὁμολογήσας, ἀκριβέστερον καταμάθῃ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι θαύματος τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ ἁπλῶς ἐγένετο, οὐκ ἂν ἐφανη τηλικοῦτον· ὡς Θεὸς γὰρ ἐγίνωσκε, τί ἔμελλεν ὁ Φίλιππος ἀποκριθῆναι.

Φασὶ δέ τινες ὅτι λέγεται ὁ Θεὸς πειράζειν τινὰ κατὰ δύο τρόπους, ἢ ἵνα [ἐλέγξῃ (31) τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ ὥσπερ νῦν ἐπὶ τοῦ Φιλίππου, ἢ ἵνα] δείξῃ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, ὥσπερ πάλαι ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ. Γέγραπται γὰρ ὅτι καὶ ἐπείραζεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραάμ, ὅτε δηλαδὴ ἀνενεγκεῖν αὐτῷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς ὁλοκάρπωσιν ἐνετέλλετο (32).

Ἀπεκρίθη — λάβῃ. Ὅρα τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τοῦ Φιλίππου μὴ δυνηθέντος ἐννοῆσαι τὴν δύναμιν τῆς θεότητος αὐτοῦ.

Λέγει — τοσούτους ; Ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου (33) καὶ περὶ τούτου διείληπται. Ὑψηλοτέραν μὲν οὖν ἔσχε διάνοιαν ὁ Ἀνδρέας παρὰ τὸν Φίλιππον· οὐκ ἔφθασε δὲ πρὸς τὸ τέλειον. Ἐνόμισε γὰρ ὅτι ἀπὸ μὲν ἐλαττόνων ἐλάττονα ποιήσει, ἀπὸ δὲ πλειόνων πλείονα (34). Διὰ τοῦτο προσέθηκεν· Ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους ;

Εἶπε — πενταχισχίλιοι. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτων εἴρηται. Οὐκ ἐθορυβήθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ, ἀλλ' αὐτίκα γνόντες ὅτι θαυματουργῆσαι μέλλει, ἀδιστάκτως ὑπήκουσαν.

Ἔλαβε — ἤθελον. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Ὡς — βεβρωκόσιν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. Ἐκέλευσε δὲ συναγαγεῖν τὰ περισσεύσαντα, οὐκ ἐπιδείξεως ἕνεκεν, ἀλλ' ἵνα μὴ δοξῃ φαντασία τις τὸ γενόμενον. Ἐξ ὑποκειμένης δὲ ὕλης ἐπλήθυνε καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, διὰ αὐτό τε τοῦτο, καὶ ἵνα ἐμφραχῇ τὰ στόματα τῶν Μαρκιωνιστῶν (35), οἵτινες διαβάλλουσι τὴν κτίσιν, ληροῦντες ὅτι οὐκ ἔστιν αὕτη ποίημα τοῦ Θεοῦ.

Οἱ — κόσμον. Ὦ προδήλου γαστριμαργίας ! μυρία μὲν πρότερον θαυμαστότερα τούτου θεασάμενοι οὐδὲν τοιοῦτον ὡμολόγησαν· ὅτε δὲ ἐνεπλήθησαν, τότε τοῦτον εἶναι τὸν προφήτην ἔλεγον, τὸν προσδοκώμενον αὐτοῖς ἀπὸ τῆς Μωϋσέως ἐπαγγελίας.

A *eis : Non est illis necesse egredi, date vos illis quod edant*[6].

Vers. 6. *Hoc — qui esset facturus.* Ibi quoque de hoc disputatum est. Quod autem ait, *tentans eum*, humano quidem modo intelligitur juxta datam ibi enarrationem : divino autem modo, ut tantumdem sit, ac si dicatur : In desperationem de remedio eum conjiciens, ut desperationem fassus diligentius cognosceret, fuisse miraculum, quod ipse facturus erat ; nam si utcunque factum esset, nequaquam tale apparuisset. Siquidem tanquam Deus noverat, quid responsurus esset Philippus.

Aiunt autem quidam, quod Deus aliquem tentare dicitur duobus modis : vel ut imbecillitatem ejus arguat, sicut nunc in Philippo ; vel ut illius B fortitudinem ostendat, quemadmodum olim in Abraham ; scriptum est enim, quod etiam tentaverit Deus Abraham, cum offerre ei filium suum in holocaustum præcepit [7].

Vers. 7. *Respondit — accipiat.* Vide imbecillitatem mentis Philippi, qui virtutem divinitatis ejus intelligere non poterat.

Vers. 8. *Dicit* — Vers. 9. *multos* ? Vicesimo sexto capite Evangelii juxta Matthæum etiam de hoc disputatum est. Excelsiorem itaque mentem habebat Andreas quam Philippus : ad id tamen, quod perfectum erat, non attingebat. Cogitabat enim quod ex paucioribus pauciora faceret, ex pluribus autem plura. Ideo etiam addebat : *Sed hæc, quid sunt inter tam multos ?*

C Vers. 10. *Dixit — quinquies mille.* Prædicto capite latius de his dictum est. Non sunt autem turbati discipuli, sed protinus cognito quod miraculum operaturus esset, absque ulla hæsitantia obediverunt.

Vers. 11 *Accepit — volebant.* In eo capite etiam de his invenies.

Vers. 12. *Ut* — Vers. 13. *qui comederant.* Similiter et de his. Jussit autem colligi quæ superfuerant, non ostentationis gratia, sed ne phantasia appareret, quod factum erat. Ex subjecta autem materia (*qq*) et panes multiplicavit et pisces : non quod materia indigeret, sicut neque post resurrectionem opus illi fuit materia, sed ut ora Marcionistarum obstrueret, qui creaturam calumniantur delirantes, asserendo non esse a Deo factam.

D Vers. 14. *Illi — mundum.* O manifestam gulositatem ! cum innumera prius vidissent, quæ hoc erant mirabiliora, nihil tale confessi sunt : cum autem impleti sunt, tunc hunc esse prophetam dixerunt, qui ex Mosis promissione ab eis exspectabatur.

[6] Matth. XIV, 16. [7] Gen. XXII, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(30) Αὐτῷ A.
(31) Inclusa exciderunt A. Mox legitur ibidem, δείξει et ἀνδρίαν.
(32) Ἐντέλλεται A.
(33) Τοῦ κατὰ Ματθαῖον A.
(34) Ποιήσει addit A.
(35) Μαρκιανιστῶν A.

(*qq*) *Non quod — materia.* Et propter hoc ipsummet ut ora... Alia hic in suo codices, haud absurda videtur invenisse interpres.

Vers. 15. *Jesus — solus.* Papæ ! quanta est gulæ tyrannis, quanta est mentis istorum levitas ac mutabilitas ? repleto enim ventre omnia illis erat, et propheta et regno dignus. Christus vero fugit, ostendens fugiendas esse dignitates humanas, ac terrenos honores, et despiciendas esse quæ hic clara sunt.

Atqui propheta dixit : *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus* [8]. Sed regnum dixit cœleste, de quo ipse quoque Christus ait : *Regnum meum non est ex hoc mundo* [9].

CAP. IX. *De ambulatione in mari.*

Vers. 16. *At ubi* — Vers. 17. *Capernaum.* De scenderunt non sponte sua, sed ab eo coacti. Dixit enim Matthæus prædicto vicesimo sexto capite : *Statimque compulit Jesus discipulos, ut conscenderent navigium et se præcederent in ulteriorem ripam, donec dimisisset turbas : cumque dimisisset turbas, ascendit in montem seorsim ad orandum. Facta autem vespera solus erat illic* [10].

Horum omnium causas ibi significavimus, et illas lege. Attende vero quod postquam turbas dimisisset, cum stupore signum admirati sunt, ubi ad se mente rediissent, et reverti decreverunt ac rapere eum, ut crearent ipsum regem.

Vers. 17. *Et jam tenebræ.* — Vers. 21. *ibant. Non venerat ad eos*, hoc est, non apparuerat eis, sicut postmodum fecit, sed permisit eos tentari. In fine autem præmemorati vicesimi sexti capitis Evangelii secundum Matthæum, et vicesimo septimo de his omnibus invenies. Quæ vere sequuntur, prætermisit Joannes, utpote ab aliis conscripta. Itaque ea scribit, quæ ab aliis omissa erant.

Nos ergo alios enarratores secuti, ostendimus hanc fuisse deambulationem super mare quam Matthæus et Marcus scripserunt [11].

Chrysostomus vero conjectans ait hanc aliam fuisse ab illa : verisimile enim esse, quod illa prius fuerit. Deinde post aliquot dies turbæ decreverunt ut raperent eum, veluti dictum est ; quo cognito rursus Christus in montem discessit cum discipulis, ibique solus secessit, sive in quiete fuit : discipuli vero inde descenderunt ad mare, de hoc admoniti, et conscensa navi venerunt Capernaum, putantes, eum pedestri itinere venturum ; sed rursum non multo post in mari ad illos venit. Et propter hoc, inquit, Evangelista ait [12] : *Et jam tenebræ erant, nec venerat ad eos Jesus*, ac deinceps accidisse dicit reliqua,

A Ἰησοῦς — μόνος. Βαβαί ! πόση τῆς γαστριμαργίας ἡ τυραννίς ! πόση τῆς γνώμης τούτων ἡ εὐκολία ! Τῆς γαστρὸς γὰρ ἐμπλησθείσης, πάντα ἦν αὐτοῖς (36), καὶ προφήτης, καὶ βασιλείας ἄξιος. Ὁ δὲ Χριστὸς φεύγει, παιδεύων φεύγειν τὰ ἀνθρώπινα ἀξιώματα καὶ τὰς γηΐνους τιμὰς καὶ καταφρονεῖν τῶν ἐνταῦθα λαμπρῶν.

Καὶ μὴν ὁ προφήτης εἶπεν· Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πραΰς. Ἀλλὰ βασιλείαν εἶπε τὴν οὐράνιον, περὶ ἧς καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ὁ Χριστός· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.

Ὡς δὲ — Καπερναούμ. Κατέβησαν οὐχ ἑκόντες, ἀλλ' ἀναγκασθέντες ὑπ' αὐτοῦ. Εἴρηκε γὰρ ὁ Ματ- B θαῖος ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατιδίαν προσεύξασθαι. Ὀψίας δὲ γενομένης ἦν ἐκεῖ μόνος.

Τούτων δὲ πάντων τὰς αἰτίας ἐδηλώσαμεν ἐκεῖ, καὶ ἀνάγνωθι ταύτας. Ἐπίστησον δὲ ὅτι μεθὸ ἀπέλυσεν αὐτούς, ὑπερεξεπλάγησαν τὸ σημεῖον, καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἐβουλεύσαντο στρα- φῆναι καὶ ἁρπάσαι αὐτόν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα.

Καὶ σκοτία ἤδη — ὑπῆγον. — Οὐκ ἐλήλυθει πρὸς αὐτούς, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἐπεφάνη αὐτοῖς, ὡς C ἐποίησεν ὕστερον· ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτοὺς πειράζεσθαι. Ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ προμνημονευθέντος εἰκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου, καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ περὶ πάντων τούτων εὑρήσεις. Τὰ ἑξῆς δὲ παρῆκεν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα. Καὶ λοιπὸν ἱστορεῖ τὰ ἐκείνοις παρειθέντα (37).

Ἡμεῖς μὲν οὖν, τοῖς ἄλλοις ἐξηγηταῖς ἀκολουθήσαντες, ἀπεδείξαμεν τὸν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς θαλάσσης περίπατον, ὃν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος ἀνέγραψαν.

Ὁ δὲ (38) Χρυσοστομος στοχαζόμενός φησιν ἕτερον εἶναι τοῦτον παρ' ἐκεῖνον. Εἰκὸς γὰρ ἐκεῖνον γενέσθαι πρότερον· εἶτα μεθ' ἡμέρας τινὰς τοὺς ὄχλους βουλεύσασθαι ἁρπάσαι αὐτόν, ὡς εἴρηται, καὶ λοιπόν, γνόντα τοῦτο τὸν Χριστόν, αὖθις διαπεράσαι D πρὸς τὸ ὄρος μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀναχωρῆσαι ἐκεῖ μόνον, εἴτουν ἡσυχάσαι μόνον· τοὺς δὲ μαθητὰς ἐκεῖθεν καταβῆναι ἐπὶ τὴν θάλασσαν, προτραπέντας τοῦτο, καὶ ἐμβάντας εἰς τὸ πλοῖον, ἔρχεσθαι πρὸς τὴν Καπερναούμ, οἰομένους αὐτὸν πεζεῦσαι πάλιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς οὐκ εἰς μακράν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν εἰπεῖν

[8] Zachar. IX, 9. [9] Joan. XVIII, 36. [10] Matth. XIV, 22, 23. [11] Marc. VI, 47 seqq. [12] Ibid. 17.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Αὐτός A.
(37) Παρειαθέντα A.

(38) Tom. VIII, p. 253 D.

ὅτι Καὶ σκοτία ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ τὰ λοιπὰ γενέσθαι καθὼς οὗτος ἔγραψε. Καὶ ἐπὶ μὲν ἐκείνου τοῦ περιπάτου τοὺς μαθητὰς φοβηθέντας ἀνακραγεῖν· ἐπὶ δὲ τούτου φοβηθῆναι μόνον, ἐλάττονος φόβου γενομένου διὰ τὴν ἤδη συνήθειαν· καὶ ἐκεῖ μὲν εἰπόντος· Ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, οὔπω ἐπληροφορήθησαν· διὸ καὶ ὁ Πέτρος ἔλεγεν, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἐπληροφορήθησαν, ἐθάδες λοιπὸν γενόμενοι· καὶ τότε μὲν οὐκ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος ἄχρις ἂν εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον· νῦν δὲ φωνήσαντος μόνον, γαλήνη γέγονε· καὶ οὐδὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ θελόντων λαβεῖν αὐτὸν, αὐτό τε εἰς τὴν γῆν ἐξῆλθε, καὶ αὐτὸς ὀπίσω αὐτοῦ.

A sicut hic scripsit ; et in illa quidem deambulatione exterritos discipulos exclamasse, in hac vero solum timuisse, quod timor jam assuetudine minor fuerit. Et ibi cum dixisset : *Ego sum, nolite timere* [13], nondum certiores factos fuisse, ideoque Petrus dicebat : *Domine, si tu es, jube ut ego veniam ad te super aquas* [14] ; hic autem protinus certiores factos esse, quod jam assueti essent. Et tunc non quievit ventus donec ingressus esset in navim ; nunc vero ubi tantum locutus est, facta est tranquillitas, et ne navim quidem ingressus est, sed cum vellent eum in navim accipere, repente navis pervenit ad terram, et ipse post illam.

Τῇ ἐπαύριον — Ἰησοῦν. Ὄχλον ἱστηκότα πέραν τῆς θαλάσσης λέγει τοὺς ἐλθόντας ἁρπάσαι αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα. Μὴ εὑρόντες γὰρ αὐτὸν, ἵσταντο ἐν τῷ αἰγιαλῷ, διαλογιζόμενοι τί γέγονε. Δοκεῖ οὖν ἐλλείπειν ὁ λόγος. Μήπω γὰρ ἀναπαύσας τοῦτον ὁ εὐαγγελιστὴς, αὖθις ἑτέρωθεν ἤρξατο, εἰπών· Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, καὶ τὰ ἑξῆς. Σχῆμα δέ ἐστι τοῦτο συντομίας.

B Vers. 22. *Sequenti die* — Vers. 24. *Jesum*. Turbam, quæ stabat ad mare, dicit eos qui venerant, ut raptum ipsum crearent regem : nam cum illum non invenissent, stabant in littore cogitantes, quid actum esset. Videtur ergo mancus esse hic sermo ; nam cum illum nondum quiescere fecerit evangelista, rursus aliunde incepit dicens : *Ubi ergo vidit turba, quod Jesus non esset ibi*, et cætera. Est autem forma hæc abbreviationis.

Τὸ δὲ, Ἄλλα δὲ ἦλθε πλοιάρια ἐκ Τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ Κυρίου (39), μεταξυλογία ἐστὶν εἰς δήλωσιν τοῦ ὕστερον ἐλθεῖν αὐτά. Τέως δ' οὖν ἐξαπορηθέντες ὑπώπτευσαν ὅτι ἐπέζευσεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἦλθον εἰς Καπερναοὺμ ζητοῦντες αὐτὸν· ἐκεῖ γὰρ τὰ πολλὰ διατρίβειν εἰώθει.

Quod autem sequitur : *Aliæ vero supervenerant naviculæ a Tiberiade juxta locum, ubi comederant panem, postquam gratias egerat Dominus*, interlocutio est ad significandum, quod postmodum illæ venerint : tandem enim desperantes suspicati sunt, quod pedestri itinere circa mare abiisset ; ideo et C ipsi venerunt Capernaum quærentes eum : nam ibi plurimum diversari solebat.

Καὶ εὑρόντες — γέγονας ; Οὐκ ηρώτησαν αὐτὸν πῶς διέβη, ἵνα τὸ τηλικοῦτον σημεῖον μάθωσιν, οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας εἶπον, ἀλλὰ ταῦτα παρέντες ἤρξαντο κολακεύειν, λέγοντες· Πότε οὖν (40) ὧδε παραγέγονας, λαθὼν ἡμᾶς τοὺς ἐκκριμαμένους σου ; Ἐκολάκευον δὲ, ἵνα πάλιν τράπεζαν αὐτοῖς παραθήσει. Ἅπαξ γὰρ ἐμπλησθέντες, καὶ λοιπὸν λιχνευσάμενοι, τἆλλα πάντα δεύτερα ἐνόμιζον. Οὐ πάντες δὲ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ἐξαμαρτάνοντες. Πέραν δὲ λέγεται ἑκάτερον τῶν ἐπ' εὐθείας ἀντικειμένων περάτων τῆς θαλάσσης, δηλοῦντος τοῦ τοιούτου ὀνόματος νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο.

Vers. 25. *Cumque invenissent — venisti* ? Non interrogaverunt eum quomodo venisset, ut tantum signum discerent, neque de regno dixerunt, sed his relictis cœperunt assentari dicentes : *Quando huc venisti*, ignorans, quod nos a te penderemus ? Assentabantur autem, ut mensam iterum eis apponeret : nam semel satiati, et ligurientes, cæteris omnibus (*rr*) jam consumptis, de secundariis cogitabant : quanquam non omnes in similibus deliquerant. Πέραν vero (sicut et *trans* Latine) dicitur de utroque terminorum maris directe oppositorum, significante hujusmodi vocabulo nunc hoc littus, nunc vero illud.

Ἀπεκρίθη — ἐχορτάσθητε. Τὸ προσηνὲς καὶ ὁμαλὸν οὐ πανταχοῦ χρήσιμον, ἀλλ' ὅταν ὁ μαθητὴς παχὺς εἴη καὶ νωθὴς, τότε κέντρου χρεία τῷ διδασκάλῳ, καὶ λόγου πληκτικωτέρου πρὸς τὸ καθικέσθαι καὶ διεγεῖραι αὐτὸν, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς ἐνταῦθα πεποίηκεν, ἅμα μὲν ἐπιπλήττων αὐτοῖς ὡς κόλαξιν, ἅμα δὲ καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀνακαλύπτων καὶ ἀμφοτέρωθεν αὐτοὺς διορθούμενος. Λέγει γὰρ, ὅτι

D Vers. 26. *Respondit — saturati estis*. Non expedit, ubique mansuetum esse ac lenem, sed cum discipulus crassus ac segnis fuerit, tunc præceptori opus est stimulo ac sermone objurgatorio ad tangendum et excitandum illum, quod hic fecit Jesus : simul quidem increpans eos tanquam assentatores, simul etiam mentem eorum detegens, et utrinque illos corrigens. Ait enim : Quæritis

[13] Matth. XIV, 27. [14] Ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Ἰησοῦ, pro Κυρίου, A.

40) Οὖν abest A.

(*rr*) *Cæteris omnibus*. Et reliqua omnia secunda, (id est) inferiora censebant. Nec tamen omnes.

me, non quod signa vobis ostenderim, sed quod vos paverim ac saturaverim : non, ut visis signis credatis, sed ut cibos edentes saturemini, quod est mancipiorum ventris ac gulosorum. Leniter autem et parce illos arguit, nec in reprehensione instat, sed statim doctrinam adjungit.

Vers. 27. *Operemini — æternam.* Curam habete, non cibi corruptibilis, sed incorruptibilis ; non qui carnem pascat, sed animam nutriat : hic autem est fides, ut in progressu dicturus est. Operationem vero pereuntis cibi hoc in loco appellat eam, quæ necessaria non est sed superflua, sive permanentem et continuam sollicitudinem cibi sensibilis ; nam quæ necessaria est, non prohibetur. Ideo etiam permisit propriis operari manibus, verum etiam Paulus in multis Epistolarum locis non solum præcepit dicens : *Si quis non vult operari, is nec edat*[15].

Sicut ergo de Martha dicens Christus : *Martha, Martha, sollicita es ac tumultuaris circa multa, atqui unum est necessarium*[16], non prohibuit hospitalitatem, sed præposuit divinorum sermonum auditionem ; ita et nunc dicens : *Operemini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam æternam*, non præcipit tantum operari cibum animæ, quanquam sit magis necessarius, sed admonuit corporalem cibum obiter curare, animæ vero toto studio. Operemini, inquit, toto animo, omni cura, continue : non jam hoc, jam illud, sed hoc amplius, illud vero minus.

Vers 27. *Quem — dabit.* Quem ego dabo vobis ad operandum, quem ipse demonstrabo acquirendum. Ne autem jactare se videatur, rursum ad Patrem recurrit, dicens :

Vert. 27. *Hunc — Deus.* Consignavit, sive in hoc apposuit (*ss*), ut hunc cibum daret vobis. Vel, demonstravit, suoque testimonio manifestavit. Nam et ostendere quoque dicitur signare[17] ac si videlicet (*tt*), suo testimonio signaverit verum esse Deum.

Vers. 28. *Dixerunt — Dei* ? Opera Dei vocant, quæ Deo accepta sunt. Interrogant autem, non ut ea operentur, sed ut etiam ipsi videantur discipuli, et ita ad cibi suppeditationem attrahant.

Vers. 29. *Respondit — ille.* Nam prius variis in locis docuit, quod ad Deo missus esset.

Vers. 30. *Dixerunt — operaris* ? Considera magnam dementiam : paulo ante cibo saturavit illos,

Ζητεῖτέ με, οὐχ ὡς σημεῖα δείξαντα ὑμῖν, ἀλλ' ὡς θρέψαντα καὶ χορτάσαντα ὑμᾶς· οὐχ ἵνα σημεῖα βλέποντες πιστεύητε, ἀλλ' ἵνα βρώματα ἐσθίοντες χορτάζησθε, ὅπερ ἐστὶ κοιλιοδούλων καὶ γαστριμάργων. Προσηνῶς δὲ καὶ μετὰ φειδοῦς ἐλέγχει, καὶ οὐχ ἵσταται μέχρι τῶν ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν προστίθησιν.

Ἐργάζεσθε — αἰώνιον. Φροντίζετε μὴ τῆς βρώσεως τῆς φθειρομένης, ἀλλὰ τῆς ἀφθάρτου μὴ τῆς τρεφούσης τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς τρεφούσης τὴν ψυχήν. Αὕτη δὲ ἐστιν ἡ πίστις, ὡς προϊὼν ἐρεῖ. Ἐργασίαν γὰρ νῦν λέγει οὐ τὴν ἀναγκαίαν, ἀλλὰ τὴν περιττήν, ἤτοι τὴν ἔμμονον καὶ διηνεκῆ φροντίδα τῆς βρώσεως τῆς αἰσθητῆς· ἡ ἀναγκαία γὰρ ἀκώλυτος. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος πολλαχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν, οὐ μόνον ἐπέτρεψεν ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν, ἀλλὰ καὶ διαῤῥήδην ἐνετείλατο, ὅτι Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω.

Ὥσπερ οὖν ἐπὶ τῆς Μάρθας εἰπὼν ὁ Χριστός· Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά· ἑνὸς δέ ἐστι χρεία· οὐκ ἐκώλυσε τὴν φιλοξενίαν, ἀλλὰ προετίμησε τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν· οὕτω καὶ νῦν εἰπών· Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἐκώλυσε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν βρῶσιν τῆς σαρκός· ἀναγκαία γάρ· ἀλλὰ προετίμησε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν τῆς ψυχῆς· ἀναγκαιοτέρα γάρ· καὶ παρῄνεσεν ἔχειν πάρεργον μὲν τὴν σωματικὴν βρῶσιν, ἔργον δὲ τὴν ψυχικήν. Ἐργάζεσθε, φησὶν, ὁλοψύχως, παντοιοτρόπως, διηνεκῶς, μὴ τόδε, ἀλλὰ τόδε· μᾶλλον μὲν οὖν (41) τοῦτο, ἔλαττον δὲ ἐκεῖνο.

Ἣν — δώσει. Ἣν ἐγὼ δώσω ὑμῖν ἐργάζεσθαι, ἣν αὐτὸς ὑποδείξω κτᾶσθαι. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ κομπάζειν, ἐπὶ τὸν Πατέρα πάλιν ἀνατρέχει, λέγων·

Τοῦτον — Θεός. — Ἐσφράγισεν, ἤγουν προεχειρίσατο εἰς τοῦτο, εἰς τὸ διδόναι ταύτην ὑμῖν. Ἢ ἀπέδειξεν, ἐφανέρωσε διὰ τῆς ἑαυτοῦ μαρτυρίας. Σφραγίζειν γὰρ λέγεται καὶ τὸ ἀποδεικνύειν, ὡς τό· Ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ Θεὸς (42) ἀληθής ἐστι.

Εἶπον — Θεοῦ ; Ἔργα τοῦ Θεοῦ καλοῦσι τὴν εὐαρίστησιν τοῦ Θεοῦ. Ἐρωτῶσι δὲ, οὐχ ἵνα ἐργάσωνται αὐτὰ, ἀλλὰ κολακεύοντες ἵνα δόξωσι μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτως ἐπισπάσωνται (43) πρὸς χορηγίαν τροφῆς.

Ἀπεκρίθη — ἐκεῖνος. Προεδίδαξε γὰρ διαφόρως ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπέσταλται.

Εἶπον — ἐργάζῃ ; Ὅρα πολλὴν ἄνοιαν. Πρὸ βραχέος ἐχόρτασεν αὐτοὺς τροφῆς, καὶ τοῦ τοιούτου

[15] II Thess. III, 10. [16] Luc. X, 41. [17] Joan. III, 33.

Variæ lectiones et notæ

(41) Οὖν abest A.
(42) Ὁ Θεός abest A.
(43) Τὸν Χριστόν.

(*ss*) *Apposuit.* Imo, elegit, dedit ad hoc, ut.
(*tt*) *Ac si videlicet*, etc. Ut illud : qui ejus testimonium accepit, ostendit (confirmavit) Deum esse veracem.

τος αὐτίκα ἐπιλαθόμενοι σημεῖον ἐπιζητοῦ- A et protinus obliti tanti miraculi signum requirunt, εἶτα καὶ τὸ εἶδος λέγουσι τοῦ ἐπιζητουμένου ου.

πατέρες — φαγεῖν. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ ᾽αλμῶν· Πολλῶν δὲ σημείων γεγονότων ἐπὶ τατέρων αὐτῶν, τούτου μάλιστα μνημονεύουσι ἐν τῇ γαστρὸς τυραννίδα, νομίζοντες ἐρεθίζειν εἰς τὸ ποιῆσαι καὶ αὐτὸν τοιοῦτον σημεῖον, ἔμελλεν ἐμπλήσειν αὐτοὺς τροφῆς. Ἀλλ', ὦ ονες καὶ ἀχάριστοι! οὐ καὶ αὐτοὶ πρὸ μικροῦ ; καὶ ἰχθύας εἰς κόρον ἐφάγετε ἐν ἐρήμῳ

παρατήρει μοι κἀνταῦθα τὴν κολακείαν αὐ- ἀλλὰ καὶ πονηρίαν. Οὐκ εἶπον γὰρ οὔτε ὅτι Μωϋσῆς ἐποίησε τὸ σημεῖον, οἰόμενοι πλήξειν . εἰ τὸν Μωϋσέα τούτῳ συγκρινοῦσιν, οὔτε ὅτι B ; αὐτὸ πεποίηκεν, ἵνα μὴ δόξωσιν ἐξισοῦν αὐ- Θεῷ. Διὰ τοῦτο ἀπολύτως εἶπον· Οἱ πατέρες τὸ μάννα ἔφαγον (45) ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τί οὖν ονομῶν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει; Οὐκ ι τούτους, ἀλλ' ὁμαλῶς ἀποκρίνεται. Χρὴ γάρ, ὡς ηται, ποτὲ μὲν ἐλέγχειν, ποτὲ δὲ ἀνεξικακεῖν μικῶς.

ν — οὐρανοῦ. Ἐπεὶ ὑπελάμβανον τὸ μάννα εἶναι ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ διὰ τὸ γεγράφθαι· ν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ψιν αὐτῶν. Οὐρανὸν γὰρ ἐκεῖ τὸν ἀέρα εἶπε ρηστικῶς ἡ Γραφή· ὡς καὶ ὅταν λέγῃ τὰ πε- τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν, Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ οῦ ὁ Κύριος.

ἶν οὖν, ὅτι Οὐ Μωϋσῆς δέδωκε τότε τῷ γένει C τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ (46)· ἀλλ' ὁ μου νῦν (47) δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ ς οὐρανοῦ. Ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ οὐράνιος, οὕτω Υἱὸς οὐράνιος, καὶ κυρίως ἄρτος [ὡς (48) στηρί- καρδίαν ἀνθρώπου.

ἀληθινόν. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ ἄρτος] τυπικὸς ἦν, πῶν, φησὶν, ἐμὲ τὸν αὐτοαλήθειαν (49) ὄντα. τερ γὰρ ἐκεῖνος ἄνωθεν καταβὰς ἔτρεφε καὶ ιε τοὺς μεταλαμβάνοντας, οὕτω κἀγώ. Ἀλλ' ; μὲν [ἐκ (50) τοῦ ἀέρος, ἐγὼ δὲ ἐκ τοῦ ὄντως οῦ. Κἀκεῖνος μὲν] ἔτρεφε καὶ ἐῤῥώννυε σώ- ἐγὼ δὲ ψυχάς. Προϊὼν δὲ λέγει καὶ τὴν κα- τέραν διαφορὰν τοῦ τε τυπικοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ου.

γὰρ ἄρτος — κόσμῳ. Ὁ κυρίως ἄρτος τοῦ εἴτουν ὁ θεῖος ἄρτος ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ ὄντως D ου καταβὰς καὶ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς τῷ κόσμῳ ιστεύοντι. Ἐκεῖνος γὰρ ζωὴν πρόσκαιρον ἐδί- καὶ οὐ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς Ἑβραίοις. δὲ αἰώνιον νόει μὴ τὴν ἁπλῶς ἣν ζήσουσι κοινῶς ; ἄνθρωποι, ἀλλὰ τὴν μακαρίαν, τὴν ἐν ἀπολαύσει ιεῖ.

et deinde genus etiam requisiti signi addunt.

Vers. 31. *Patres — ad edendum.* Scriptum est in libro Psalmorum [18]. Cum autem multa signa coram patribus ipsorum facta essent, hujus maxime meminerunt propter ventris tyrannidem, existimantes fore ut ipsum quoque ad simile signum faciendum irritarent, puta ut et se cibo satiaret. Sed, o obliviosi ac ingrati! nonne paulo ante panes et pisces ad satietatem in loco deserto edistis?

Simul quoque mihi hic observa et adulationem ipsorum et invidam malitiam. Neque enim dixerunt, quod Moses illud fecisset signum, ne hunc deprimere viderentur, si Mosem ei compararent: neque, quod Deus ipsum edidisset, ne hunc Deo æquarent; sed absolute dixerunt: *Patres nostri comederunt manna in deserto.* Quid ergo is, qui *disponit sermones suos in judicio* [19]? Non arguit eos, sed blande respondet. Oportet enim, ut prædictum est, interdum quidem arguere, interdum vero dispensative clementem esse.

Vers. 32. *Dixit — cœlo.* Quia putabant, manna esse panem ab eo quod proprie cœlum appellatur, eo quod scriptum esset: *Panem de cœlo dedit eis* [20]: corrigit erroneam eorum opinionem. Nam ibi Scriptura aerem improprie vocavit cœlum: quemadmodum etiam dicuntur volucres cœli. Et rursum: *Intonuit de cœlo Dominus* [21].

Ait ergo: Non Moses dedit tunc nationi vestræ panem qui proprie de cœlo sit, sed Pater meus nunc dat vobis panem ab eo quod proprie cœlum appellatur. Nam sicut Pater proprie dicitur cœlestis, ita et Filius cœlestis, et proprie panis, utpote cor hominis confirmans.

Vers. 32. *Eum qui verus est.* Siquidem ille panis figurativus erat, me, inquit, præfigurans qui sum ipsa Veritas. Quemadmodum enim ille desuper descendens, eos qui participabant, pascebat ac roborabat, ita et ego. Sed ille ab aere, ego autem a vero cœlo: ille quidem corpora pascebat ac roborabat, ego vero animas. In sequentibus autem ponit generaliorem differentiam inter figurativum panem, et eum qui verus est.

Vers. 33. *Panis enim — mundo.* Proprie panis Dei, sive divinus est, qui vere de cœlo descendit, et vitam æternam dat mundo credenti: cum ille vitam ad tempus daret, non mundo, sed solis Hebræis. Vitam autem æternam intellige, non simpliciter, qua vivent communiter omnes homines, sed beatam, quæ erit in continua requie (*uu*).

[18] Psal. LXXVII, 24. [19] Psal. CVI, 5. [20] Psal. LXXVII, 24, [21] Psal. XVII, 14.

Variæ lectiones et notæ.

) Ὁ abest A.
) Ἔφαγον τὸ μάννα A.
) Οὐρανοῦ κυρίως A.
) Οὖν pro νῦν, B.
(48) Inclusa omittit A.
(49) Τὸν αὐτὸν ἀλήθειαν A.
(50) Inclusa absunt A.

u) *Requie.* Sic hic. Infra ad vers. 39 reddidit ἀπόλαυσιν *fruitionem* nisi ἀνάπαυσιν legerit.

Vers. 34. *Dixerunt — ipsum.* Adhuc sensibilem A intelligentes hujusmodi panem præ ventris ingluvie hunc petebant, non semel, sed semper accipere.

Vers. 35. *Ait — vitæ.* Panis vivificans, et qui, ut dictum est, dat vitam æternam ; nam ea proprie dicitur vita, quæ æterna est ; quæ enim ad tempus durat, non vita est, sed vitæ imago. Panem autem vitæ suam vocat divinitatem : siquidem ipsa panis est, qui de cœlo descendit. Tandem vero etiam corpus suum vocat panem.

Vers. 35. *Qui — unquam.* Venit quispiam ad eum per fidem ; ipsa enim est via ad illum. Non esuriet, inquit, fame quæ ab infidelitate procedit, et non sitiet unquam siti, quæ ab incredulitate nascitur, sed gratia divina repletus, et ipse deinceps nullius indigebit, sed aliis potius necessaria subministra- B bit, docens ac erudiens illos.

Vers. 36. *Sed — credidistis.* Vidistis me, sive cognovistis quis ego sim, et a testimonio Joannis, et a signis quæ edidi, et a testimonio Scripturarum, quas vobis aperui, sed voluntarie malum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit ? Verisimile quidem est hoc dictum esse, etsi scriptum non sit.

Vers. 37. *Omne — veniet.* Hoc sermone demonstrat, quod Pater adducit ei credentes : siquidem dicit et Paulus : *Per quem vocati estis in societatem Filii ejus* [22]. Ait ergo : *Omne illud ad me veniet quod dat mihi Pater*, hoc est, Omnis qui datus fuerit mihi a Patre, omnis qui deductus ab eo fuerit, hic veniet ad me, hic credet in me, et non C quilibet simpliciter. Inde autem confirmat, quod vult Pater ut credant in eum. Itaque, qui in eum non credit, adversatur Dei voluntati. Dat autem et Pater Filio, ducens eos ad fidem ejus ; et Filius Patri, adducens eos ad illum per fidem.

Verum, si venit is ad Filium, qui datur a Patre, culpa ergo carebit, qui non venit, utpote non datus a Patre. Sed Pater illos dat, in quibus præcedit bona voluntas : neque enim hæc per se facere potest, ut credant, absente Dei adminiculo, neque illud auxilium, nisi præsens sit et bona voluntas.

Vers. 37. *Et — foras.* Neque hic, a mea familiaritate, neque ibi, a regno cœlorum : eum, qui non utcunque, sed recto animo ad me venit. D

Vers. 38. *Quia — me. — Non ut faciam voluntatem* quæ mea est, sive propriam, neque enim habeo propriam, *sed voluntatem ejus qui misit me*, hoc est, communem, quæ et mea est et illius, quorum sicut est una divinitas, ita est et una voluntas. Descendit autem de cœlo secundum divinitatem.

[22] I Cor. I, 9.

Εἶπον — τοῦτον. Ἔτι αἰσθητὸν νομίζοντες τὸν τοιοῦτον ἄρτον (51), ὑπὸ λαιμαργίας ἐζήτησαν αὐτὸν, οὐχ ἅπασλαβεῖν, ἀλλὰ πάντοτε.

Εἶπε — ζωῆς. Ὁ ἄρτος ὁ ζωηρὸς, ὁ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς, ὡς εἴρηται. Ζωὴ γὰρ κυρίως ἡ αἰώνιος· ἡ γὰρ πρόσκαιρος οὐ κυρίως ζωὴ, ἀλλ' εἰκὼν ζωῆς. Ἄρτον δὲ (52) ζωῆς τὴν θεότητα ἑαυτοῦ λέγει νῦν· αὕτη γὰρ ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Πρὸς τῷ τέλει δὲ καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἄρτον καλεῖ.

Ὁ — πώποτε. Ἔρχεταί τις πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως· αὕτη γὰρ ἡ (53) ὁδὸς πρὸς αὐτόν. Οὐ μὴ πεινάσῃ, φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας πεῖναν· καὶ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν· ἀλλὰ πλησθεὶς τῆς θείας χάριτος αὐτός τε ἀπροσδεὴς ἔσται λοιπὸν, καὶ ἑτέροις μᾶλλον ἐπαρκέσει, διδάσκων καὶ κατηχῶν αὐτούς.

Ἀλλ' — πιστεύετε. Ἑωράκατέ με, ἤγουν ἐγνώκατε τίς εἰμι ἀπό τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, ἀπό τε τῶν σημείων ὧν ἐποίησα, καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν Γραφῶν, ἃς ὑμῖν ἀνέπτυξα· ἀλλ' ἐθελοκακοῦντες οὐ πιστεύετε. Πότε δὲ τοῦτο εἶπεν αὐτοῖς ; Εἰκὸς τοῦτο ῥηθῆναι μὲν, μὴ γραφῆναι δέ.

Πᾶν — ἥξει. Τοῦτο παρίστησιν ὁ λόγος, ὅτι ὁ Πατὴρ προσάγει αὐτῷ τοὺς πιστεύοντας. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος· Δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Πᾶν ἐκεῖνο πρὸς ἐμὲ ἥξει, ὃ δίδωσί μοι ὁ Πατὴρ, τουτέστι, πᾶς ὃς δοθῇ μοι παρὰ τοῦ Θεοῦ (54), ὃς ὁδηγηθῇ παρ' αὐτοῦ (55), οὗτος ἥξει πρός με, οὗτος πιστεύσει μοι, καὶ οὐχ ἁπλῶς ὁ τυχών. Ἐντεῦθεν δὲ κατασκευάζει ὅτι θέλει ὁ Πατὴρ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, καὶ λοιπὸν ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἐναντιοῦται τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Δίδωσι δὲ καὶ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, ὁδηγῶν αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, προσάγων αὐτοὺς αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως.

Ἀλλ' εἰ ἐκεῖνος ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱὸν, ὁ δοθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀναίτιος ἄρα ὁ μὴ ἐλθὼν, ὡς μὴ δοθεὶς παρὰ τοῦ Πατρός· ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἐκείνους δίδωσιν ὧν ἡ προαίρεσις ἀγαθή. Οὔτε γὰρ αὐτὴ δύναται ποιῆσαι πιστὸν, ἀπούσης τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ χειραγωγίας· οὔτε μὴν ἐκείνη συνεργεῖ, μὴ παρούσης ἀγαθῆς προαιρέσεως.

Καὶ — ἔξω. Οὔτ' ἐνταῦθα, ἔξω τῆς ἐμῆς οἰκειώσεως, οὔτε ἐκεῖ, ἔξω τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Τὸν ἐρχόμενον δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὀρθῶς.

Ὅτι — με. — Οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἤτοι τὸ ἴδιον· οὐδὲ γὰρ (56) ἔχω ἴδιον· ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, τουτέστι τὸ κοινὸν ἐκείνου τε καὶ ἐμοῦ, ὧν ὡς μία θεότης, οὕτω καὶ ἓν θέλημα. Καταβέβηκε δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τῇ θεότητι.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Τοῦτον τὸν ἄρτον A.
(52) Δέ omittit A.
(53) Ἡ abest A.
(54) Πατρὸς, pro Θεοῦ A.
(55) Παρὰ τοῦ Πατρός A.
(56) Ἐγὼ addit A.

Τοῦτο — ἡμέρᾳ. Καὶ μὴν πάντας ἀναστήσει τότε, καὶ τοὺς σωθέντας καὶ τοὺς ἀπολωλότας, καὶ τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς ἀπίστους· ἀλλ' ἀνάστασιν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, οὐ τὴν ἐπὶ κολάσει. Ἀφ' ὧν δέ φησιν, δείκνυσιν ὅτι κοινὸν θέλημα καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ σωθῆναι πάντας. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ μὲν ἀπέστειλεν, ὁ δὲ παρεγένετο· καὶ ὁ μὲν δίδωσι τοὺς πιστεύοντας, ὁ δὲ παραλαμβάνων σώζει. A

Vers. 39. *Hæc — die.* Atqui omnes tunc resuscitabit, et qui salvi erunt, et qui peribunt, tam fideles quam infideles. Sed resurrectionem hoc in loco appellant eam, quæ erit ad requiem, non quæ ad supplicium. Et ex his ostendit, communem esse Patris et Filii voluntatem ut omnes salvi fiant; ob id namque et ille misit, et hic advenit; ille dat credentes, et hic servat acceptos.

[Ἵνα (57) μὴ ἀπολέσω, τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἐμῆς αἰτίας ἀπόληταί τις. Καὶ ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν, ὅτι Τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω. Λοιπὸν οὖν, εἴ τις ἂν ἑκουσίως ἐξέλθῃ καὶ ἑκουσίως ἀπόληται, παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦτο πάσχει. Οὐδένα γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς ἀνάγκην ἕλκει.]

†† Ne perdam, hoc est, ne mea culpa aliquis pereat. Nam et superius dixit: *Venientem ad me non expellam foras.* Relinquitur ergo ut si quis voluntarie exeat et voluntarie pereat, sua culpa hoc patiatur. Neminem enim Deus vi trahit.

Τοῦτο — ἡμέρᾳ. Τὸν αὐτὸν λόγον σαφηνίζει, συνεχέστερον αὐτὸν ἐνηχῶν ἵνα μὴ εὐαπόβλητος γένηται, καὶ ἵνα βεβαιότερον μάθωσιν ὅτι ἀνάστασίς ἐστι, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἀμοιβὴ, καὶ τῶν ἐνταῦθα πνευματικῶν ἀγώνων ἀνταπόδοσις, καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαύσουσιν, ἀλλά γε κατὰ τὸν μέλλοντα. Πᾶς δὲ ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστιν, ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν. B

Vers. 40. *Hæc — die.* Eumdem declarat sermonem, frequentius eum inducens, ne facile rejiciatur, et ut firmius discant futuram esse resurrectionem ac fidei, quæ in ipsum est, repensionem, spiritualiumque certaminum, quæ hic tolerantur retributionem, qua si non sunt fruituri in præsenti vita, at saltem in futura. Omnis autem qui videt Filium, oculis videlicet fidei, hoc est, qui credit in eum.

Ἐγόγγυζον — καταβέβηκα; Ὅτε μὲν ἄρτον ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ τὴν γαστέρα ἐνέπλησε, καὶ προφήτην ἔλεγον εἶναι, καὶ βασιλέα ποιῆσαι ἤθελον· ὅτε δὲ περὶ τοῦ οὐρανίου ἄρτου καὶ (58) πνευματικῆς τροφῆς καὶ ζωῆς αἰωνίου διελέγετο, ἐταράσσοντο καὶ ἐξηντέλιζον τὸ γένος αὐτοῦ, Ἵλιν Θεὸς ἡ κοιλία (59) καλῶς εἶπε Παῦλος. Καὶ προσεποιοῦντο μὲν ἀγαναχτεῖν, διότι εἶπεν, ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα· τὸ δὲ ἀληθὲς ἠγανάκτουν, διότι οὐκ ἔθρεψε πάλιν αὐτοὺς, ὡς προσεδόκων. Εἰ γὰρ δι' ἐκεῖνο ἐγόγγυζον, ἠρώτησαν ἄν, πῶς ἄρτος ἐστὶ, πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν; C

Vers. 41. *Murmurabant* — Vers. 42. *descendi?* Quando panem dedit eis implevitque ventrem, et prophetam esse dicebant, et regem creare volebant: ubi vero de cœlesti pane et spirituali cibo, vitaque æterna disseruit, turbabantur ac genus ipsius attenuabant, de quibus bene dixit Paulus; *Quorum Deus venter est*[23]. Nam fingebant se indignari, quod dixisset: *De cœlo descendi*, cum verius indignarentur, quod rursum eos non pavisset, sicut speraverant. Si enim ob illud indignati fuissent, interrogassent utique, quomodo panis esset, quomodo de cœlo descendisset?

Ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἰμὶ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὐδὲ ἐδίδαξέ τι περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ, γινώσκων αὐτοὺς οὔπω δυναμένους ἀκοῦσαι τὸν θαυμαστὸν τόκον αὐτοῦ, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὴν προαιώνιον αὐτοῦ γέννησιν. Οἰκονομικῶς οὖν παρίδραμε τὸν περὶ τούτου λόγον, ἵνα μὴ ἕτερον σκάνδαλον ἀνοιρῶν ἕτερον ἐμβάλῃ.

Christus autem non dixit: Non sum filius Joseph, neque quidquam de genere suo docuit, sciens, quod illi nondum audire poterant admirandum sui partum, et multo minus æternam sui generationem ac nativitatem; ideo dispensatorie de his rebus sermonem prætermisit, ne uno offendiculo sublato aliud excitaret.

Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Ἔλεγεν πρὸς ἑαυτὸν φησιν οὐ τὴν ἁπλῶς· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ τὴν ἐκ πίστεως. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Εἰκότως οὐ πιστεύετέ μοι, οὐ γὰρ εἰλκύσθητε παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀνάξιοι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἐλθεῖν πρός ἐμὲ, ἤτοι πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. Εἴρηκε γὰρ καὶ ἀνωτέρω, ὅτι Πᾶν, ὃ δίδωσί μοι ὁ Πατὴρ, πρός ἐμὲ ἥξει· καὶ ἀνάγνωθι τοῦ τοιούτου ῥητοῦ τὴν ἐξήγησιν συμβαλλομένην εἰς τὸ προκείμενον. D

Vers. 43. *Respondit* — Vers. 44. *eum.* Accessum ad se dicit, non qualemcunque, siquidem et illi, et multi alii ad ipsum veniebant: sed eum, qui ex fide est. Quod autem dicit, hoc est: Merito non creditis mihi, neque enim attracti estis a Patre, utpote indigni: *Nemo enim potest venire ad me,* sive credere in me, *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Nam et superius dixit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*[24]: et illius dicti lege enarrationem, cum etiam ad propositum verbum conferat.

[23] Philippe. III, 19. [24] Joan. VI, 37.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Inclusa codex uterque in margine exhibet. Bentenius non habet.

(58) Τῆς addendum, aut τοῦ paulo ante omittendum.

(59) Forte, ὡς καλῶς, aut, ὧν Θεὸν τὴν κοιλίαν.

Vers. 44. *Et — die.* Eum videlicet, qui ad me venerit, vel in me crediderit. Rursum ergo repetens (*vv*): *Et ego resuscitabo eum*, propriam demonstrat dignitatem, et per talium sermonum frequentiam carpit illorum insensibilitatem.

Vers. 45. *Scriptum est — Deo.* Addidit hoc confirmans, quod Pater illos attrahat, qui ad se veniunt. *Omnes*, inquit, puta ad eum venientes et in eum credentes ac volentes; siquidem nullum attrahit nolentem.

Vers. 45. *Omnis — me.* Qui audivit intellectuali modo. Ne enim suspicarentur, ipsi rudes et crassi, quod sensuali modo audiat quisquam a Patre, videns eum humano modo, ait :

Vers. 46. *Non — viderit.* Ut sensibiliter ab eo audire possit : *Deum enim nemo vidit unquam* [25]:

Vers. 46. *Nisi — Deo.* Nisi is qui natus est a Deo. Hoc enim nunc significat, esse a Deo. Et quare id non posuit manifestius? Propter illorum insensibilitatem ; si enim cum dixisset, *De cœlo descendi*, offendiculum passi sunt, qui luam illis accidisset, si id etiam planius dixisset?

Vers. 46. *Hic vidit Patrem.* Utpote ejusdem naturæ, substantiæ, et scientiæ, et qui est in sinu patris. Atqui etiam Spiritus sanctus videt eum, tanquam et ipse ejusdem naturæ, substantiæ et scientiæ, et qui est in Patre ; sed nondum tempus erat ut de Spiritu sancto doceret : nam qui de filio adhuc non crediderant, nequaquam de Spiritu sancto credidissent.

Καὶ — ἡμέρᾳ. Τὸν ἐλθόντα δηλαδὴ πρὸς ἐμε, εἴτουν τὸν πιστεύσαντα εἰς ἐμέ. Πάλιν οὖν τὸ, Καὶ ἐλὼ ἀναστήσω αὐτόν. Παραδεικνύει γὰρ τὸ οἰκεῖον ἀξίωμα, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῶν τοιούτων λογων καθικνεῖται τῆς ἀναισθησίας αὐτῶν.

Ἔστι γεγραμμένον — Θεοῦ. Τοῦτο τέθεικε βεβαιῶν ὅτι ὁ Πατὴρ ἑλκύει τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτόν. Πῶτις δὲ οἱ ἐρχόμενοι δηλονότι πρὸς αὐτὸν, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν ἢ οἱ βουλόμενοι · [οὐδένα γὰρ (60) μὴ βουλόμενον] ἑλκύει.

Πᾶς — με · Ὁ ἀκούων νοερῶς περὶ ἐμοῦ. Ἵνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσι, παχεῖς ὄντες, ὅτι αἰσθητῶς ἀκούει τις παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὁρῶν αὐτον ἀνθρωποπρεπῶς φησίν ·

Οὐκ — ἑώρακεν. Ἵνα καὶ αἰσθητῶς ἀκούῃ παρ' αὐτοῦ · Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε.

Εἰ μὴ — Θεοῦ Εἰ μὴ ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν τὸ Ὁ (61) ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ διατί μὴ τρανότερον αὐτὸ τέθεικε ; Διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ εἰπόντος, ὅτι Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἐσκανδαλίσθησαν, τί οὐκ ἂν ἐποίησαν, εἰ καὶ τοῦτο φανερῶς εἶπεν ;

Αὐτὸς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός. Καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁρᾷ αὐτὸν ὡς καὶ αὐτὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν (62) ἐν τῷ Πατρί. Ἀλλ' οὔπω καιρὸς ἦν διδάσκειν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. [Οἱ γὰρ (63) μήπω περὶ τοῦ Υἱοῦ πιστεύσαντες οὐκ ἂν ἐπίστευσαν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ·]

Vers. 47. *Amen — æternam.* Hoc etiam superius dixit cum ait: *Ut omnis qui videt Filium, et credit in eum habeat vitam æternam* [26].

Vers. 48. *Ego. — vitæ.* Præterea et hoc in superioribus dixit. Est autem panis vitæ, tanquam doctrina nutriens animas, vitamque conservans, et hanc æternam. Paulatim autem hos adducit, ac leniter, quæ ad divinitatem suam spectant, aperit.

Vers. 49. *Patres — mortui sunt.* Quia in superioribus dixerant: *Patres nostri manna comederunt in deserto* [27], nunc comparationem facit inter illud manna et hunc panem, qui videlicet de cœlo descendit, et est panis vitæ.

Vers. 50. *Hic — moriatur.* Qui de cœlo descendit ut nutriat, ac immortales reddat. Deinde sermonem explanat, et docet quis sit panis quem dicit.

Ἀμὴν — αἰώνιον. Καὶ ἀνωτέρω εἴτε τοῦτο, λέγων. Ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

Ἐγὼ — ζωῆς. Ἔτι ἀνωτέρω εἶπε καὶ τοῦτο. Ἄρτος δέ ἐστι τῆς ζωῆς, ὡς τρέφων τῇ διδασκαλίᾳ τὰς ψυχὰς, καὶ συγκρατῶν τὴν ζωὴν, καὶ ταύτην καὶ τὴν αἰώνιον. Κατὰ μικρὸν δὲ ἀνάγει τούτους, καὶ ὁμαλῶς ἀποκλίνει τὰ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος.

Οἱ πατέρες — ἀπέθανον. Ἐπεὶ προλαβόντες εἶπον αὐτῷ, ὅτι Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ · ποιεῖται νῦν σύγκρισιν ἐκείνου τε τοῦ μάννα καὶ τούτου τοῦ ἄρτου τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντος, ἤτοι τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς.

Οὗτός — ἀποθάνῃ. Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων ἕνεκεν τοῦ θρέψαι καὶ ἀθανατίσαι. Εἶτα περινίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει τίς ἐστιν ὁ ἄρτος ὃν λέγει.

Vers. 51. *Ego — vitæ.* Semper vivens ac vitam præbens.

Vers. 51. *Qui — descendit.* Quoad divinitatem.

Ἐγὼ — ὁ ζῶν. Ὁ ζῶν ἀεὶ καὶ ζωὴν παρέχων.

Ὁ — καταβάς. Τῇ θεότητι. Καὶ ἀνωτέρω δὲ

[25] Joan. I, 18. [26] Joan. VI, 40 [27] ibid. 31.

Variæ lectiones et notæ.

(60) Inclusa absunt A.
(61) Ὁ omittit A.
(62) Ὃν, pro ὢν, B.
(63) Inclusa absunt A.

(*vv*) *Repetens.* Hoc de suo videtur addidisse interpres.

ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ διαφόρως εἶπε, τῇ συνεχείᾳ διεγείρων αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι πῶς ἄρτος ἐστὶ ζωηρός, καὶ πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατεβέβηκεν· ἀλλ' ἐκεῖνοι πρὸς μόνην ὁρῶντες τὴν ἀπόλαυσιν τῆς γαστρός, πάντα τἄλλα περιττὰ ἐνόμιζον, ὡς προειρήκαμεν.

Ἐάν — αἰῶνα. Ἐάν τις μεταστῇ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐσθίει γὰρ ἐξ αὐτοῦ ὁ μεταλαμβάνων ταύτης· βρῶσις γὰρ καὶ αὕτη, τρέφουσα τὴν ψυχήν. Ζήσεται δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, εἴτουν ἀεί, ὡς μηδέποτε ἀποθνήσκων τὸν ψυχικὸν θάνατον. Ψυχικὸς δὲ θάνατος ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός· ὥσπερ καὶ σωματικὸς θάνατος ὁ ἀπὸ τῆς ψυχῆς χωρισμός. Ζωοῖ γὰρ τὸ σῶμα μὲν ἡ ψυχή· τὴν ψυχὴν δὲ ὁ Θεός.

Καὶ μὴν πολλοὶ μετέλαβον τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καὶ (64) ἀπώλοντο. ἀλλὰ κακῶς ἐχρήσαντο τῇ μεταλήψει· νῦν δὲ περὶ τῶν καλῶς αὐτῇ (65) χρωμένων ὁ λόγος, οὐ περὶ τῶν διαφθειρόντων αὐτὴν ἐπιμιξίᾳ δογμάτων πονηρῶν ἢ φαυλότητι πολιτείας. Ἔδειξεν οὖν ὅτι κρείττονα ἄρτον τούτοις δίδωσι παρὰ τὸ μάννα ὃ ἔφαγον οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ οἱ φαγόντες ἀπέθανον. ἐκ τούτου δὲ οἱ τρώγοντες ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα.

Καὶ — ἐστί· Κατὰ δύο τρόπους ἄρτος ἐστὶν ὁ Χριστός, κατά τε τὴν θεότητα καὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διδάξας οὖν περὶ τοῦ κατὰ τὴν θεότητα, νῦν διδάσκει καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Ὃν δίδωμι, ἀλλ', ὅτι Ὃν δώσω. Ἔμελλε γὰρ αὐτὸν δώσειν ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ, ὅτε λαβὼν τὸν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας (66) ἔκλασε καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

Ζήτησον οὖν τὸ ἑξηκοστὸν τέταρτον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ (67) ἔνθα κεῖται τὸ Εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ὅλην, καὶ εὑρήσεις πῶς ἐστι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄρτος.

Ἣν — ζωῆς. Δώσω, εἰς θάνατον. Ἐνταῦθα γὰρ τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ προσημαίνει. Τὸ δὲ, Ἣν ἐγὼ δώσω, τὸ ἑκούσιον ἐμφαίνει τοῦ τοιούτου πάθους.

Ἐμάχοντο — φαγεῖν; Ἐταράττοντο μὴ δυνάμενοι πιστεύειν τῷ λόγῳ διὰ τὸ δοκεῖν ἀδύνατον. Πάντα γὰρ κατὰ φύσιν ἐξετάζοντες, οὐδὲν ὑπερφυὲς παρεδέχοντο (68).

Εἶπεν — ἑαυτοῖς. Ἐκεῖνοι μὲν ἀδύνατον τοῦτο ὑπελάμβανον· αὐτὸς δὲ δείκνυσιν αὐτὸ καὶ σφόδρα δυνατὸν (69)· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Νικοδήμου πεποίηκε. Προσ-

Superius quoque idem de seipso variis in locis dixit, iteratione excitans eos, ut interrogarent, quomodo esset panis vivus seu vivificans, et quonam modo de cœlo descendisset. Verum illi solam ventris curam spectantes, cætera omnia superflua ducebant, quemadmodum prædiximus.

Vers. 51. *Si — æternum.* Si quis doctrinæ illius particeps fuerit. Nam qui eam participat, ex eo comedit : siquidem et ipsa cibus est animam nutriens. *Vivet in æternum*, sive semper, utpote nunquam moriturus morte animæ ; mors autem animæ est separatio a Deo, quemadmodum etiam mors corporis est ipsius ab anima separatio. Nam ipsa anima corpus vivificat, animam vero Deus.

Atqui plures perierunt, qui doctrinæ Christi fuerunt participes, sed illi tali participatione male usi sunt ; nunc autem de his est sermo, qui ea bene usi sunt, non de illis qui eam pravorum commistione dogmatum, aut conversationis pravitate corruperunt. Ostendit ergo, quod præstantiorem illis cibum tribuat, quam fuerit manna, quod comederunt patres eorum in deserto : illi siquidem, postquam comederunt, mortui sunt, qui vero ex hoc edunt, vivent in æternum.

Vers. 51. *Et — est.* Duobus modis Christus dicitur esse panis, secundum divinitatem videlicet et humanitatem. Postquam ergo docuit de modo qui secundum divinitatem est, nunc etiam docet de modo qui est secundum humanitatem.

Non autem dixit : Quem do, sed *quem dabo* datus namque erat in ultima cœna, quando sumptum panem actis gratiis fregit, deditque discipulis, et ait: *Accipite comedite ; hoc est corpus meum*[28].

Quære ergo sexagesimum quartum caput Evangelii secundum Matthæum ; et ubi positum est, *in remissionem peccatorum* [29], lege totam enarrationem, ac invenies quomodo corpus ejus sit panis.

Vers. 51. *Quam — vita.* Dabo in mortem. Hic enim crucifixionem suam præsignat. Dicens autem: *Quam ego dabo*, ultroneam fuisse significat hujusmodi passionem.

Vers. 52. *Decertabant — ad comedendum ?* Turbabantur, non potentes sermoni credere, quod hoc impossibile videretur. Nam cum omnia secundum naturam inquirerent, nihil quod supra naturam erat, admittebant.

Vers. 53. *Dixit — vobis.* Illi quidem hoc impossibile judicabant, ipse vero omnino possibile ostendit ; neque id tantum, sed etiam necessarium : quod etiam fecit ad Nicodemum. Addit autem : *Et de*

[28] Matth. xxvi, 26.. [29] ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ.

(64) Πολλοὶ μὲν ἔλαβον A.
(65) Forte χρησαμένων, ut antea, et mox διαφθειράντων.
(66) Etenim εὐχαριστήσας illo in loco, non εὐλογήσας habent codd. Euthym. et alii permulti.
(67) Καὶ abest A.
(68) Ὑπερφυῶς παραδέχονται A.
(69) Σφόδρα ἀδύνατον B.

sanguine, **significans de pane ac poculo, quæ, ut dictum est, daturus erat discipulis in ultima cœna. Rursus autem vitam dicit æternam sive beatam.**

Vers. 54. *Qui — æternam.* Continue in sermone de sacramentis immoratur, rei necessitatem ostendens, puta quod hoc omnino fieri oporteat.

Vers. 54. *Et — die.* Crebro sermonem de vita et resurrectione repetit, cupiens eum menti auditorum imprimi. Quæ ergo variis in locis præmisimus, ea nunc in summam colligenda sunt. Ex quo omnes homines resuscitandi sunt, omnesque perpetuo victuri, intelligere convenit resurrectionem justorum quidem, eam quæ erit in fruitione; peccatorum vero, quæ in supplicio. Rursum vitam æternam justorum, eam quæ erit in requie : peccatorum autem, quæ in tormentis.

Vers. 55. *Caro enim — potus. — Verus est cibus*, sive aptissimus, utpote animam, quæ propriissima hominis pars est, nutriens : et similiter de sanguine. Aut hoc dixit confirmans quod non ænigmatice, neque parabolice lequeretur.

Vers. 56. *Qui — illo. — In me manet*, unitur mihi per transsumptionem(*xx*)et communicationem meæ carnis meique sanguinis, et unum corpus mecum efficitur, ac particeps vitæ quæ in me est; quod si ille in me est, utique et ego in illo.

Vers. 57. *Sicut — Patrem.* Sicut, qui semper vivit Pater, misit me, ita et ego immutabiliter vivo, eo quod a vivente Patre natus sum.

† In cognitionem nos inducit, quod principium habeat, et non sit absque principio sicut Pater. Aut etiam alio modo *propter Patrem*, id est : Quia Pater vivit ; nisi enim ille viveret, neque ego viverem. Quia vero ille vivit et ego vivo. Et nisi ille haberet, quæcunque habet, neque ego haberem, quæcunque habeo. Siquidem nobis omnia sunt eadem, exceptis personalibus proprietatibus.

Vers. 57. *Et — me.* Quemadmodum ego vivo, quia natus sum a vivente Patre, ita et qui edit me, ipse quoque vivet, eo quod me qui vita sum, ederit, vitamque participaverit.

Vers. 58. *Hic — qui descendit.* Hic, puta, qui vitam præstat sempiternam.

Vers. 58. *Non — mortui sunt.* Non mortui sunt, qui illum ederunt, videlicet. *Sicut patres vestri comederunt manna et mortui sunt*; verum sicut hi, qui manna illud comederunt, carne moriuntur, ita et qui panem hunc edunt, carne moriuntur. Sed hi soli, cum in spe vitæ æternæ moriuntur, non videntur mori, sed obdormire.

A τίθησι δὲ Καὶ περὶ τοῦ αἵματος, σημαίνων (70) περὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου ἃ ἔμελλεν, ὡς εἴρηται, δοῦναι τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ. Ζωὴν δὲ πάλιν λέγει τὴν αἰώνιον, ἤτοι τὴν μακαρίαν.

Ὁ — αἰώνιον. Συνεχῶς στρέφει τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον, δεικνὺς τὸ ἀναγκαῖον τοῦ πράγματος, ὅτι πάντως γενέσθαι τοῦτο χρή.

Καὶ — ἡμέρα. Πυκνῶς ἐλίττει (71) καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, βουλόμενος αὐτὸν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκουόντων. Ἃ δὲ διαφόρως προεστειλάμεθα, ταῦτα νῦν συλλήβδην ἀνακεφαλαιωτέον· ὅτι, ἐπεὶ πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται, καὶ πάντες ζήσονται αἰωνίως, προσήκει νοεῖν ἀνάστασιν, ἐπὶ τῶν δικαίων μὲν τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, B ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δὲ τὴν ἐπὶ κολάσει· καὶ αὖ ζωὴν μὲν αἰώνιον ἐπὶ τῶν δικαίων τὴν ἐν ἀπολαύσει, ἐπὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἐν κολάσει.

Ἡ γὰρ σὰρξ — πόσις. — Ἀληθής (72) ἐστι βρῶσις, ἤτοι κυριωτάτη, ὡς τὸ κυριώτατον μέρος τοῦ ἀνθρώπου τρέφουσα τὴν ψυχήν· καὶ τὸ αἷμα δὲ ὁμοίως. Ἢ ταῦτα εἶπε βεβαιῶν ὅτι οὐκ αἰνιγμα λέγει οὐδὲ παραβολήν.

Ὁ — αὐτῷ. — Ἐν ἐμοὶ μένει, ἑνοῦταί μοι διὰ τῆς μεταλήψεως καὶ κοινωνίας τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ σύσσωμός μοι γίνεται καὶ μέτοχος τῆς ἐν ἐμοὶ ζωῆς· εἰ δ' ἐκεῖνος ἐν ἐμοί, πάντως κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

Καθὼς — Πατέρα· Καθὼς ζῶν ἀπέστειλέ με ὁ (73) ζῶν Πατήρ, οὕτω κἀγὼ ζῶ ἀπαραλλάκτως διὰ τὸ γεC νηθῆναι ἐκ ζῶντος Πατρός.

[Γνῶσιν (74) ἡμῖν (75) εἰσάγει τοῦ ἔχειν ἀρχήν, καὶ μὴ εἶναι ἄναρχος ὥσπερ ὁ Πατήρ. Ἢ καὶ ἑτέρως. Διὰ τὸ ζῆν τὸν Πατέρα (76). Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔζη, οὐδὲ ἐγὼ ἔζων· ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνος ζῇ, ζῶ κἀγώ. Καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος εἶχεν ὅσα ἔχει, οὐδὲ ἐγὼ εἶχον ὅσα ἔχω. Ἴσα γὰρ ἡμῖν πάντα, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων.]

Καὶ — ἐμέ. Ὥσπερ ἐγὼ ζῶν διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζῶντος Πατρός, οὕτω καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται, διὰ τὸ τρώγειν ἐμὲ τὴν ζωὴν καὶ μεταλαμβάνειν τῆς ζωῆς.

Οὗτος — καταβάς. Οὗτος, ὁ ζωὴν αἰώνιον χορηγῶν.

D Οὐ — ἀπέθανον. Οὐκ ἀποθανοῦνται οἱ τρώγοντες αὐτὸν δηλονότι. Καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα καὶ ἀπέθανον. Καὶ μὲν, ὥσπερ οἱ τὸ μάννα ἐκεῖνο φαγόντες ἀπέθανον τῇ σαρκὶ, οὕτω καὶ οἱ τὸν ἄρτον τοῦτον τρώγοντες ἀποθνήσκουσι τῇ σαρκί· ἀλλ' οὗτοι μόνοι ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου ἀποθνήσκοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀποθανεῖν, ἀλλ' ὑπνοῦν.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Malim προσμ αίνων.

(71) Plerumque spiritu leni scribunt Codices, ut hic uterque.

(72) Ἀληθής enim, non ἀληθῶς legit.

(73) Ζῶν omittit A. Malim tollere prius ζῶν.

(74) Hæc in margine habent codices.

(75) Hentenius reddidit, ac si legerit : Εἰς γνῶσιν ἡμᾶς εἰσάγει.

(76) Intellige, ζῶ κἀγώ.

(*xx*) *Transsumptionem.* Ad verbum, *participationem*. Μεταλαμβάνειν est participem esse alicujus rei.

Ὁ — αἰῶνα. Ἱκανῶς ἐνδιέτριψε τῷ περὶ τοῦ ἄρτου καὶ περὶ τῆς ζωῆς λόγῳ, γινώσκων τὸν μὲν ἀναγκαῖον, τὴν δὲ γλυκεῖαν τοῖς ἀνθρώποις· τὸν μὲν σωματικὸν ἄρτον τοῖς σωματικοῖς, τὸν δὲ πνευματικὸν τοῖς πνευματικοῖς· καὶ τὴν μὲν σωματικὴν ζωὴν τοῖς σωματικοῖς, τὴν δὲ πνευματικὴν τοῖς πνευματικοῖς. A

Ταῦτα — ἀκούειν; — Σκληρός ἐστιν, ἤτοι δυσπαράδεκτος οὗτος ὁ λόγος ὁ τοῦ τρώγειν αὐτόν· Τίς δύναται αὐτὸν παραδέχεσθαι; Οἱ τοῦτο δὲ εἰπόντες μαθηταὶ μὲν αὐτοῦ ἦσαν, οὐκ ἐκ τῶν δώδεκα δὲ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα.

Τινὲς δὲ φασιν ὅτι ἐκ τῶν ἄλλως (77) μαθητευομένων αὐτῷ. Πολλοὶ γὰρ καὶ ἕτεροι ἠκολούθουν αὐτῷ πολλάκις. Μέλλοντες οὖν ἀποπηδᾷν ὑπεραπελογοῦνται ἀῤῥθεν ἑαυτῶν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς ἀναμεῖναι τὸν προσ- B ἥκοντα καιρὸν, καὶ πυθέσθαι περὶ τοῦ δοκοῦντος δυσχεροὺς καὶ μὴ ἀπαγορεύειν· οὕτω γὰρ οἱ δώδεκα μαθηταὶ πεποιήκασι. Μαθητοῦ γὰρ εὐγνώμονος ἀπειρέργως πάντα δέχεσθαι τὰ του διδασκάλου, καὶ καιροῦ καλοῦντος, εὐλαβῶς ἐρωτᾷν περὶ τῶν ὑπερβαινόντων τὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

Εἰδὼς — σκανδαλίζει; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀποδειξις, τὸ τὰ ἀπόῤῥητα αὐτοῖς φέρειν εἰς μέσον. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ἀπορῥήτως ἐγόγγυζον.

Ἐὰν — πρότερον; Λείπει τὸ, Τί ἐρεῖτε; Ἔλεγε δὲ περὶ τῆς εἰς ὕστερον εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως αὐτοῦ. Ἀναβαίνοντα, τῇ ἀνθρωποτητι. Ὅπου ἦν τὸ πρότερον, τῇ θεότητι. Ὁ γὰρ δυνάμενος τὴν σάρκα ταύτην οὐράνιον ποιῆσαι, δύναται πάντως αὐτὴν καὶ τροφὴν ἀνθρωπων ἀπεργάσασθαι.

Τὸ πνεῦμα — οὐδέν. Πνεῦμα λέγει νῦν τὸ πνευ- C ματικῶς νοεῖν τὰ ῥηθέντα. Ὁμοίως δὲ καὶ σάρκα τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά· οὐ γὰρ περὶ τῆς ζωοποιοῦ σαρκὸς αὐτοῦ νῦν ὁ λόγος. Φησὶ τοίνυν ὅτι τὸ μὲν πνευματικῶς νοεῖν ταῦτα ζωὴν παρέχει τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν· τὸ δὲ σαρκικῶς νοεῖν αὐτὰ οὐδὲν ὠφελεῖ.

Τὰ ῥήματα — ἐστι. Πνευματικά ἐστι καὶ ζωηρά ἐστι· διὸ χρὴ μὴ ἁπλῶς εἰς αὐτὰ βλέπειν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σαρκικῶς νοεῖν· ἀλλ' ὑψηλότερόν τι φαντάζεσθαι, καὶ τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς αὐτὰ κατοπτεύειν ὡς μυστήρια· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ πνευματικῶς νοεῖν.

Ἀλλ' — αὐτόν. Οὐ μόνον τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνεξίκακον αὐτοῦ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ γογγύσαι, D ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν ἐγίνωσκε, καὶ τοὺς πιστεύοντας καὶ τοὺς μὴ πιστεύοντας, καὶ ὅμως κοινῶς πάντας ἐδίδασκε.

Καὶ — μου. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ εἶναί τινας οἳ οὐ πιστεύουσι. Συνεχῶς δὲ Πατέρα ἑαυτοῦ τὸν Θεον ὀνομάζει, διδάσκων ὅτι οὐκ ἐστιν υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ, ὡς ἐκεῖνοι φοντο.

Vers. 58. *Qui — æternum.* Merito sermoni de pane ac de vita immoratus est, sciens illum quidem necessarium, hanc vero dulcem hominibus : panem sanem corporalem corporalibus, spiritualem autem spiritualibus : similiter et vitam corporalem corporalibus, spiritualem vero spiritualibus.

Vers. 59. *Hæc* — Vers. 60. *audire ? — Durus est,* hoc est, ægre admitti potest, *hic sermo,* puta, de ipso comedendo ; *quis illum potest admittere ?* Qui vero hoc dicebant, e discipulis quidem ejus erant, non tamen e duodecim, sed e septuaginta.

Quidam vero ex his fuisse aiunt, qui alias ab eo edocti erant : nam et alii multi frequenter sequebantur illum. Qui ergo discessuri erant, sibi scilicet patrocinabantur, cum potius convenienti tempore remansisse (*yy*) oportuerit ac obedisse in eo, quod difficile videbatur et non desperasse : nam ita duodecim illi fecerunt. Candidi siquidem discipuli est, omnia quæ jubet præceptor absque curiositate excipere, et ubi sese offert opportunitas, verecunde de his interrogare, quæ ejus excedunt intelligentiam.

Vers. 61. *Sciens — offendiculo ?* Sane et hoc divinitatem ejus demonstrabat, puta quæ apud illos occulta erant ferre in medium : nam occulta apud se murmuraverant.

Vers. 62. *Si — erat ?* Deficit, Quid dicetis ? Loquitur autem de futura sui in cœlum assumptione *Ascendentem,* quoad humanitatem : *ubi prius erat,* quoad divinitatem. Qui enim potest hanc carnem reddere cœlestem, potest utique et ipsam cibum hominum efficere.

Vers. 63. *Spiritus — quidquam.* Spiritum nunc vocat intellectum spiritualem eorum quæ dicta sunt ; similiter et carnem, intelligere ea carnaliter : non enim de carne ipsius, quæ vivificat, nunc sermo est. Ait ergo : Hæc spiritualiter intelligere, vitam præbet, quam supra dixi : carnaliter vero ea intelligere non prodest quidquam.

Vers. 63. *Verba — sunt.* Spiritualia et vivifica sunt : oportet namque non simpliciter ea intueri, id enim est carnaliter intelligere, sed aliud quid piam imaginari, et interioribus oculis ea aspicere, tanquam mysteria, nam hoc est spiritualiter intelligere.

Vers. 64. *Sed — ipsum.* Non solum præscientiam, sed et clementiam suam ostendit : quia non a tempore quo murmurare cœperunt, verum etiam ab initio cognoscebat credentes et tamen omnes pariter docebat.

Vers. 65. *Et — meo.* Propterea, quia videlicet sunt quidam, qui non credunt. Continue autem Deum Patrem suum nominat, docens, quod non sit filius Joseph, sicut illi putabant.

Variæ lectiones et notæ.

(77) Extra numerum duodecim et septuaginta, οἱ ἐν τάξει μαθητῶν ἠκολούθησαν αὐτῷ.

(*yy*) ***Convenienti tempore remansisse.*** Conveniens tempus exspectare.

Vers. 66. *Ex — ambulabant. — Ex hoc*, id est, ab eo tempore, *abierunt retrorsum*, hoc est, Abscissi sunt ab eo, qui videlicet antea murmurabant. Retrorsum autem intellige mihi, ad vitam priorem, ad quam reversi sunt.

Vers. 67. *Ait — abire?* Non dixit : Abite et vos ; nam id repellentis esse, sed blande interrogavit, ostendens sibi opus non esse ministerio illorum, neque se circumducere illos ad ostentationem, quodque nullum velit invitum retinere. Sed neque ægre tulit aut redarguit illos, qui retrorsum abierant, veluti facere solemus, ducentes hujusmodi factum, contempium aut injuriam : quia omnia gloriæ amore facimus.

Vers. 68. *Respondit — abibimus?* Petrus fratrum amator, pro fratribus omnibus respondet : *Domine*, demonstrans, quod videlicet neminem habeant, *ad quem abibimus?* vehementem erga illum amorem quem ei præponant, non parentes, non cognatos, non amicos, et, ut semel dicam, neminem inter omnes. Deinde ne hoc dixisse videatur, quasi non sit, qui eos suscipiat, subjunxit :

Vers. 68. *Verba — habes.* Verba, quæ vitam concilient æternam. Vides, quod verba non erant quæ præbuerant offendiculum, sed auditorum segnities, et quia carnaliter ea intelligebant, non spiritualiter. Consequens etenim ac necessarium fuerat ut illa dicerentur propter Judæorum de manna sermonem. Oportuit autem auditores aut spiritualiter ea intelligere, aut, si id necdum poterant, his primum susceptis, postmodum de his diligenter interrogare.

Vers. 69. *Et — vivi.* Tricesimo tertio juxta Matthæum capite dixit idem : *Tu es Christus Filius Dei vivi* [30]. Sed tunc quidem Christus illum beatum prædicavit propter causam ibi dictam : nunc vero, quia communiter dixit : Nos credidimus et cognovimus, separat ab illis Iscariotem, tanquam jam fluctuantem.

Vers. 70. *Respondit — elegi?* Hoc interrogative legendum est.

Vers. 70. *Et* — Vers. 71. *duodecim. — Nonne ego vos*, inquit, *duodecim elegi? et* tamen *unus ex vobis* in nullo mea adjutus electione, utpote liberum habens arbitrium ad virtutem et vitium, *diabolus est*, sive diabolicus, et diaboli minister. Significat itaque in voluntate ac electione hominis situm esse ut salvetur. aut pereat.

Quidam vero diabolum hoc in loco intellexerunt insidiatorem. Nihil ergo novum, quod Judas cum eligeretur bonam habuerit voluntatem, postea autem sit immutatus, tanquam libero usus arbitrio.

Cap. VII. Vers. 1. *Et — interficere.* Non enim poterat, id est, non erat securus, ut versaretur in Judæa : tanquam de homine enim hoc dixit

[30] Matth. xvi, 16.

A Ἐκ — περιεπάτουν. — Ἐκ τούτου, ἀντὶ τοῦ ἔκτοτε · ἀπῆλθον δὲ εἰς τὰ ὀπίσω, εἶτουν ἀπεσχίσθησαν οἱ ἀνωτέρω γογγύσαντες. Ὀπίσω δὲ νόει μοι καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτῶν, εἰς ὃν πάλιν ὑπέστρι-ψαν.

Εἶπεν — ὑπάγειν ; Οὐκ εἶπεν · Ἀπέλθετε καὶ ὑμεῖς · τοῦτο γὰρ ἀπωθουμένου ἦν · ἀλλ' ὁμαλῶς ἠρώτησε, δεικνὺς ὅτι οὐ δεῖται τῆς διακονίας αὐτῶν, οὐδὲ περιάγει τούτους, ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὅτι οὐδέ-να μὴ βουλόμενον βούλεται κατέχειν. Οὔτε δὲ ἐδεινο-πάθησεν, οὔτε κατηγόρησε τῶν ἀπελθόντων εἰς τὰ ὀπίσω, ὅπερ ποιεῖν εἰώθαμεν ἡμεῖς, καταφρόνησιν καὶ ὕβριν τὸ πρᾶγμα κρίνοντες · διότι μετὰ φιλοδοξίας ἅπαντα πράττομεν.

Ἀπεκρίθη — ἀπελευσόμεθα ; Ὁ Πέτρος ὁ φιλάδελφος B ὑπεραπολογεῖται πάντων τῶν ἀδελφῶν · Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα ; Τὸ πρὸς αὐτὸν φιλόστοργον ἐμφαί-νων ὅτι οὐκ ἔχουσι ἕτερον τιμιώτερον αὐτοῦ, οὐ γονεῖς, οὐ συγγενεῖς, οὐ φίλους, οὐχ ἁπλῶς τινα τῶν ἁπάντων. Εἶτα ἵνα μὴ δοκῇ τοῦτο εἰπεῖν, ὡς οὐκ ὄντος τοῦ ὑποδε-ξομένου αὐτούς, ἐπήγαγε.

Ῥήματα — ἔχεις. Ῥήματα ζωὴν αἰώνιον προ-ξενοῦντα. Ὁρᾷς ὅτι οὐ τὰ ῥήματα ἦν τὰ σκανδαλίζοντα, ἀλλ' ἡ ἀπροσεξία τῶν ἀκουόντων, καὶ τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτὰ, καὶ μὴ πνευματικῶς. Ἀκολουθον μὲν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον ἦν ἐκεῖνα ῥηθῆναι διὰ τὸν περὶ τοῦ μάννα λόγον τῶν Ἰουδαίων · ἔδει δὲ τοὺς ἀκούοντας ἢ πνευματικῶς ἀκούειν αὐτὰ, ἢ μὴ τοῦτο δυναμένους, δέχεσθαι μὲν ταῦτα, ὕστερον δὲ φιλομαθῶς ἐρωτᾷν C περὶ τούτων.

Καὶ — ζῶντος. Καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφα-λαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὸ αὐτὸ εἶπε · Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος · ἀλλὰ τότε μὲν ἐμακάρι-σεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν · νῦν δὲ, ἐπειδὴ κοινῷ εἶπεν ὅτι Πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, διαστέλλει τὸν Ἰσκαριώτην ἀπ' αὐτῶν ἤδη σαλευόμενον.

Ἀπεκρίθη — ἐξελεξάμην ; Τοῦτο κατ' ἐρώτεσιν ἀναγνωστέον.

Καὶ — δώδεκα. — Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην ; καὶ ὅμως ἐξ ὑμῶν εἷς, οὐδὲν τῆς παρ' ἐμοῦ ἐκλογῆς ἀπονάμενος, ὡς αὐτεξούσιος (78) πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, διάβολός ἐστιν, ἤγουν διαβολι-κὸς, τοῦ διαβόλου ὑπουργός. Δῆλον οὖν ὅτι ἐν τῇ προαι-ρέσει τοῦ ἀνθρώπου κεῖται τὸ σώζεσθαι ἢ ἀπόλλυ-σθαι.

Τινὲς δὲ διάβολον νῦν τὸν ἐπίβουλον ἐνόησαν. Οὐδὲ (79) οὖν καινὸν ἐν τῷ ἐκλέγεσθαι μὲν ἀγαθὴν προαίρεσιν ἔχειν τὸν Ἰούδαν, ὕστερον δὲ μεταβληθῆναι τοῦτον ὡς αὐτεξούσιον.

Καὶ — ἀποκτεῖναι. Οὐ γὰρ εἶχεν (80) ἐξουσίαν, ἤγουν οὐκ εἶχεν ἄδειαν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν · ὡς περὶ ἀνθρώπου γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής · ὡς

Variæ lectiones et notæ.

(78) Εἰς ἀρετήν A.
(79) Δέ, interponit A.
(80) Interpretatur ergo lectionem Chrysostomi εἶχεν ἐξουσίαν, pro ἤθελε, quam recte hoc loco re-

γὰρ ἄνθρωπος ὑπεστέλλετο νῦν, οὐ φεύγων τὸν θάνατον, ἀλλὰ φειδόμενος τῶν φονέων, καὶ ὅτι οὔπω καιρὸς ἦν τοῦ πάθους αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ αὐτὸν ποτὲ μὲν ὡς Θεὸν μένειν ἀχείρωτον, ποτὲ δὲ ὡς ἄνθρωπον ὑποχωρεῖν οἰκονομικῶς.

Ἦν — Σκηνοπηγία. Αὕτη ἑορτάζετο εἰς μνήμην τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μωϋσῆς ἔπηξε πρῶτον τὴν κατασκευασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βεσελεὴλ θείαν σκηνήν.

Εἶπον — αὐτοῦ. Οἱ τοῦ Ἰωσὴφ υἱοί, τοῦ θέσει πατρὸς αὐτοῦ.

Μετάβηθι — ποιεῖς. Προσποιοῦνται μὲν ἐπ' ἀγαθῷ συμβουλεύειν, ὡς συγγενεῖς δῆθεν καὶ οἰκειότατοι· σκοπὸς δὲ αὐτοῖς πονηρὸς, ἐκ φθόνου τεχθείς. Πειρώμενοι γὰρ μεταγαγεῖν τοῦτον εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἵνα ἀναιρεθῇ παρὰ τῶν ζητούντων ἀποκτεῖναι αὐτὸν, προβάλλονται τὸ δεῖν καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας μαθητὰς αὐτοῦ, ἤτοι τοὺς ὄχλους, τοὺς ἐν Ἰουδαίᾳ παρεπομένους αὐτῷ, θεωρεῖν τὰ σημεῖα ἃ ποιεῖ.

Οὐδεὶς — εἶναι. Κατὰ μὲν τὸ προχείρως νοούμενον δοκοῦσι παρακινίζειν αὐτὸν ἵνα μεταβῇ· κατὰ δὲ τὸ βαθύτερον ἀποσκώπτουσιν, ὡς δειλὸν ἅμα καὶ φιλόδοξον. Τὸ μὲν γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖν δειλοῦ, τὸ δὲ ζητεῖν ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, ἤτοι φανερὸν, ἀπόβλητον, φιλοδόξου.

Εἰ — κόσμῳ. Εἰ ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖς, καὶ οὐ φαντάζεις, φανέρωσον σεαυτὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις. Ὑπώπτευον γὰρ καὶ (81) τὰ σημεῖα ὡς φαντασίαν.

Ἄξιλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι σημεῖα ἐποίησε κἀκεῖ, ἃ πάντα παρέδραμεν ὁ Ἰωάννης, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ, σπεύδων μᾶλλον ἐπὶ τὰ φέροντα ξένην τινὰ διήγησιν, καὶ ὧν οἱ ἄλλοι οὐκ ἐπεμνήσθησαν. Εἶτα λέγει καὶ τὸ αἴτιον τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

Οὐδὲ — αὐτόν. Οὐδ' αὐτοὶ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς Θεόν. Ἀλλ' ὅμως οἱ νῦν τοιοῦτοι μεγάλοι γεγόνασιν ὕστερον, καὶ πολλὰ παρὰ πολλῶν ὑπὲρ αὐτοῦ πεπόνθασιν, Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας. Τί οὖν ὁ τὰς καρδίας αὐτῶν εἰδὼς; Οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς πονηροὺς καὶ ἐπιβούλους, ἀλλὰ μακροθύμως ἀποκρίνεται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν.

Λέγει — πάρεστιν. Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς, ὁ τοῦ ἀπελθεῖν με εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀναιρεθησόμενον, ὡς σπουδάζετε, οὔπω πάρεστι· τί με κατεπείγετε πρὸ τοῦ τοιούτου καιροῦ;

Ὁ δὲ καιρὸς — ἕτοιμος. Ὁ καιρὸς ὁ ὑμέτερος ὁ τοῦ ἀπελθεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάντοτέ ἐστιν εὐχερής. Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐμποδίζει τὸ μήπω παρεῖναι αὐτόν· ὑμῖν δὲ οὐδὲν, συμφρονοῦσιν ἤδη τοῖς Ἰουδαίοις.

A evangelista: nam sicut homo nunc formidat, non mortem fugiens, sed homicidis parcens, et quia tempus suæ passionis nondum advenerat. Siquidem oportebat eum interdum quidem manere inexpugnabilem, utpote Deum, quandoque vero tanquam hominem dispensatorie cedere.

Vers. 2. *Erat — Scenopegia.* Hæc celebrabatur in memoriam diei, quo primum Moses divinum fixit tentorium, quod a Beseleel fabricatum est.

Vers. 3. *Dixerunt — ejus.* Filii Joseph, qui adoptione pater ejus erat.

Vers. 3. *Transi — facis.* Fingunt quidem utiliter suadere tanquam cognati et amici familiares, finis vero eorum pravus erat, ab invidia procedens : B conabantur siquidem illum in Judæam pellicere, ut ab illis occideretur, qui eum quærebant interficere. Causam autem prætexebant, quod oporteret discipulos quoque ejus, qui ibi erant, sive turbas, quæ illum in Judæa sequebantur, intueri signa, quæ ipse ederet.

Vers. 4. *Nemo — esse.* Juxta faciliorem intellectum et qui in promptu est, videntur illum incitare ut transeat ; juxta profundiorem vero, scommata in eum jaciebant, tanquam in timidum simul et gloriæ cupidum. Siquidem in occulto quidem quidpiam facere, timidi est : quærere autem palam esse, sive manifestum et gloriosum, gloriæ cupidi est.

Vers. 4. *Si — mundo.* Si hæc signa vere et non apparenter facis, manifesta teipsum omnibus C Judæis. Suspicabantur namque signa hæc phantastice fieri.

Hinc ergo manifestum est, quod etiam ibi miracula ediderit, quæ omnia prætercurrit Joannes, quemadmodum alia multa, festinans magis ad ea quæ novam aliquam afferebant narrationem, et quorum alii nullam fecerant mentionem. Deinde causam etiam dicit talis suspicionis.

Vers. 5. *Neque — eum.* Neque ipsi credebant in eum, tanquam in Deum. Attamen hi qui tunc tales erant, magni postmodum effecti sunt, multaque a multis pro illo passi sunt, Jacobus videlicet et Judas. Quid ergo is, qui eorum corda noverat ? Non reprehendit illos, tanquam malos et insidiatores, sed patienter respondet ad intentionem ipsorum.

D Vers. 6. *Ait — adest.* Tempus, quo convenit, ut ego in Judæam vadam occidendus, ad quod vos laboratis, nondum adest : quid me urgetis ante hujusmodi tempus ?

Vers. 6. *Tempus autem — paratum.* Tempus quo vos in Judæam abeatis, semper in promptu est, mihi impedimento est tempus, quod nondum adest : vobis autem nihil est impedimento, cum jam una cum Judæis sentiatis.

Variæ lectiones et notæ.

pudiavit Theophylactus. Flumen orationis hic abripuit Chrysostomum, deceptum fortasse loco simili Marc. VI, 5. Largior certe erat dicendi materia, explicandis illis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν.

(81) Καὶ γὰρ B.

Vers. 7. *Non — vos.* Utpote amicos suos et una secum sentientes : quia vos ad eum acceditis. Mundum autem dicit, Judæos mundana sapientes.

Vers. 7. *Me — sint.* Mihi autem inimicus est, quia ego ostendo quod opera ejus mala sint : ideo ego nunc non accedo ad ipsum occidendus, sed cum tempus advenerit. Ostendit ergo, quod ob id potius oderant ipsum Judæi, quod illos argueret, quanquam ipsi dicerent se eum odisse, quod legis transgressor esset, Deoque contrarius ; et quod non solum Sabbatum solveret, sed et Patrem suum diceret Deum, æqualem sese faciens Deo [81].

Tu vero mihi considera, quam mansuete tulerit fratrum consilium, quo insidiis appetebatur. Nos vero non ita, sed statim indignamur ac moleste ferimus, omnibusque modis tales ulciscimur : quo ergo pacto discipuli ejus erimus ?

Vers. 8. *Vos — istum.* Hoc est prædictum, puta, Scenopegiorum. Vos qui amici estis Judæorum qui periculum nullum timetis.

Vers. 8. *Ego — istum.* Non dixit : Non ascendam, sed, *Nondum ascendam*, hoc est, Non nunc ascendam, eo quod nunc vivat ac vigeat excandescentia Judæorum. Irrationalis namque temeritatis est, sese in manifestum conjicere periculum.

Vers. 8. *Quia — impletum est.* Tempus vitæ meæ, qua in terra vivo. Quanquam enim circa futurum Pascha crucifigendus erat, adhuc tamen oportebat miracula operari ac docere, multosque ad fidem attrahere. Non est ergo sermo timoris, sed dispensationis ; nam si tunc in Judæam abiisset, omnino ipsum occidere tentassent : quod si captus tanquam homo occisus fuisset, datum fuisset impedimentum his quæ dicturus aut facturus erat ; si vero non fuisset captus, sed tanquam Deus evasisset, incarnationi ejus non fuisset habita fides. Tempus itaque debito modo disponit.

Vers. 9. *Hæc* — Vers. 10. *festum.* Cum eis non ascendit, propter dictam causam, et ne manifestarent eum Judæis : postmodum autem ascendit, cum jam furor illorum reprimi inciperet, ut scirent, qui timorem ejus arguebant, quod timidus non esset, sed congrua dispensatione uteretur.

Vers. 10. *Non — occulto.* Quasi latenter : adhuc enim verebatur, exspectans donec perfecte deferbuisset ferocitas illorum, et ne cognosceretur etiam a fratribus suis.

Vers. 11. *Judæi ergo — festo.* Pulchra sane illorum opera in diebus festis, cum illos cædis facerent occasionem. Cum enim in festo occidere eum proposuissent, utpote tunc etiam adventurum propter

Οὐ — ὑμᾶς. Ὡς φίλους αὐτοῦ καὶ ὁμόφρονας. Διὸ ὑμεῖς ὑπάγετε εἰς αὐτόν. Κόσμον γὰρ λέγει τοὺς κοσμικὰ φρονοῦντας Ἰουδαίους.

Ἐμὲ — ἐστιν. Ἐμοὶ δὲ ἐχθραίνει, διότι ἐγὼ ἀποδεικνύω ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά ἐστι. Διὸ ἐγὼ οὐχ ὑπάγω εἰς (82) αὐτόν ἄρτι, ἀναιρεθησόμενος, ἀλλ ὅτε ὁ καιρὸς ἐπιστῇ. Ἔδειξεν οὖν ὅτι διὰ τὸ ἐλέγχειν τοὺς Ἰουδαίους μᾶλλον ἐμισεῖτο, εἰ καὶ ἐκεῖνοι ἔλεγον μισεῖν αὐτὸν ὡς παράνομον καὶ ἀντίθεον, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.

Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πράως ἤνεγκε τὴν ἐπίβουλον συμβουλὴν τῶν ἀδελφῶν. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλ' εὐθέως ἀγανακτοῦμεν καὶ σχετλιάζομεν καὶ πᾶσι τρόποις ἀμυνόμεθα τοὺς τοιούτους · πῶς οὖν ἐσόμεθα μαθηταὶ αὐτοῦ ;

Ὑμεῖς — ταύτην. Τὴν προειρημένην, τὴν τῶν Σκηνοπηγίων. Ὑμεῖς οἱ φίλοι τῶν Ἰουδαίων οἱ μηδένα κίνδυνον ὑποπτεύοντες.

Ἐγὼ — ταύτην. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ (83) ἀναβαίνω, ἀλλ' Οὔπω ἀναβαίνω, τουτέστιν Οὐ νῦν ἀναβαίνω διὰ τὸ ζέειν καὶ ἀκμάζειν νῦν τὸν θυμὸν τῶν Ἰουδαίων. Θρασύτητος γὰρ ἀλογίστου τὸ ἐπιρρίπτειν ἑαυτὸν εἰς πρόδηλον κίνδυνον.

Ὅτι — πεπλήρωται. Ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἐν τῇ γῇ ζωῆς. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ μέλλον Πάσχα σταυροῦσθαι ἔμελλεν, ἀλλ' ἔδει αὐτὸν ἔτι καὶ θαυματουργῆσαι καὶ διδάξαι, καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι. Οὐ δειλίας τοίνυν ὁ λόγος, ἀλλ' οἰκονομίας· εἰ γὰρ ἀπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, πάντως ἐπεχείρησαν ἀνελεῖν αὐτον · καὶ εἰ μὲν χειρωθεὶς ὡς ἄνθρωπος (84) ἀνῃρέθη, ἐνεποδίσθησαν ἂν ἃ λέγειν καὶ ποιεῖν ἔμελλεν · εἰ δὲ μὴ χειρωθεὶς, ὡς Θεὸς διέδρα, ἐπιστήθη ἂν ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ. Λοιπὸν οὖν οἰκονομεῖ (85) τὸν καιρόν.

Ταῦτα — ἑορτήν. Σὺν αὐτοῖς μὲν οὐκ ἀνέβη διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν καὶ ἵνα μὴ φανερώσωσιν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις · ὕστερον δὲ ἀνῆλθεν, ἀρξαμένου λοιπὸν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν καταστέλλεσθαι, καὶ ἵνα γνῶσιν οἱ δειλίαν αὐτοῦ καταγινώσκοντες ὅτι οὐκ ἔστι δειλὸς, ἀλλ' οἰκονομικός.

Οὐ — κρυπτῷ. Ὡς κρυφίως · ἔτι γὰρ ὑπεστέλλετο περιμένων χαυνωθῆναι τέλεον τὸν θυμὸν, καὶ ἵνα μέτα γνωσθῇ μηδὲ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — ἑορτῇ. Καλά γε (86) αὐτῶν τὰ ἐν ταῖς ἑορταῖς κατορθώματα, ἀφορμὴν φόνου ποιουμένοις (87) αὐτάς. Προμελετήσαντες γὰρ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦτον ἀνελεῖν, ὡς τηνικαῦτα διὰ τὴν παγ-

[81] Joan. v, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Εἰς αὐτήν A.

(83) Repudiavit ergo Chrysostomi lectionem, qui οὐκ, loco οὔπω habet. Vide Chrysost. VIII. p. 285 E. Cyrillus habet etiam οὐκ, tom. IV, p. 401 B ac deinceps.

(84) ἀφῃρέθη B.

(85) id est, οἰκονομικῶς τηρεῖ.

(86) Καταλέγει αὐτῶν. A. Lectionem receptam comprobat etiam Chrysost. tom. VIII, p. 288 B.

(87) Malim ποιουμένων. Potest tamen et hoc defendi. Ex Chrysostomo, qui hic constructionem mutavit, nihil efficitur.

αὐτὸν συμπαρεσόμενον, ἠστόχησαν, μὴ εὑρισ-
.
— ἐκεῖνος ; Οὐδ' ὀνομαστὶ τοῦτον βούλονται
διά τὸ μῖσος · ὅμως ὁ λόγος ἐμφαίνει χαύνωσίν
ι θυμοῦ.
— ὄχλος. Τάραχος, ἀντιλογία.
- ἐστιν. Οἱ ἀδιάφθοροι τὸν νοῦν.

ι — κόσμον. Οἱ διεφθαρμένοι. Κόσμον (88) δὲ
τὸ πλῆθος.
ις — Ἰουδαίων. Οὐδεὶς τῶν λεγόντων ὅτι Ἀγα-
ι, παρρησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ, ἦγουν εἰς ἐπή-
ν ἀρχόντων, διὰ τὸν φόβον αὐτῶν.

δὲ — ἱερόν. (89) Ἀνέβη μὲν ὅτε ἔγνω σβεσθέντα
ὸν αὐτῶν · ἐδίδασκε δὲ δεικνύων τὸ ἀπτόητον
Μεσούσης δὲ τῆς ἑορτῆς τῶν Σκηνοπηγίων,
ᾗ τετάρτῃ ἡμέρᾳ · ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας ἑώρταζον

μὴ — μεμαθηκώς ; Ἐθαύμαζον οὐχ ἃ ἐδίδασκεν,
ὡς γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς. Κατενόουν
δίδασκε, πάσης (90) μεστὰ σοφίας, καὶ οὐκ
ἠσεως γραμμάτων τοιαῦτα δύνασθαι διδάσκειν
ῶνον. Ἔδει δὲ αὐτοὺς κἀντεῦθεν συνιδεῖν ὅτι
τιν (91) αὐτοσοφία, αὐτὸς ἐξευρὼν πᾶσαν ὁδὸν
ιης.

ρίθη — με. Τὸ μὲν Ἐμὴ ἀληθές, τὸ δὲ
ἡ οἰκονομικόν · εἰς τιμὴν δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ
καὶ εἰς ἀπόδειξιν μετριοφροσύνης, καὶ εἰς τὸ
ι αὐτὴν εὐπαραδεκτοτέραν. Οὐκ ἐπειδὴ δὲ
ικόν, διὰ τοῦτο καὶ ψευδές · τὰ γὰρ τοῦ
άντως καὶ τοῦ Πατρός, ὥσπερ καὶ τὰ τοῦ
πάντως καὶ τοῦ Υἱοῦ · κοινὰ γὰρ ἀμφοῖν, ὡς

καθ' ἕτερον δὲ τρόπον βαθύτερον. Ἡ φαινομένη
ἀχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ ἰδίως · οὐδὲ γὰρ ἔχω ἰδίαν ·
οῦ Πατρός ἐστιν, ὡς ἐμοῦ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ διδάσ-
διά, τὸ ταὐτὸν τῆς φύσεως καὶ (92) θελήσεως,
τὸ εἶναί με λόγον αὐτοῦ · εἰ γὰρ καὶ ἄλλη ὑπο-
ἐγώ, ἀλλ' οὕτω λέγω καὶ πράττω ὡς νομίζεσθαι

— λαλῶ. Θέλημα τοῦ Θεοῦ λέγει νῦν τὸ ἐργά-
τὴν ἀρετὴν καὶ προσέχειν ταῖς περὶ αὐτοῦ προ-
ς. Ἡ ἀρετὴ μὲν γὰρ καθαίρει τὸν νοῦν · αἱ προ-
δὲ διδάσκουσιν αὐτὸν τηλαυγῶς. Ἀφ' ἑαυτοῦ
ὁ τὰ τοῦ ἰδίου θελήματος λαλῶν. Εἶτα ἐπάγει
λογισμὸν ἀναντίῤῥητον.

A publicum conventum, eo non invento, hinc inde errabant (*zz*) .

Vers. 11. *Et — ille* ? Neque eum suo nomine volebant appellare propter odium : ostendit tamen sermo quemdam iræ tumorem (*a*).

Vers. 12. *Et — turbis.* Turbatio et contradictio.

Vers. 12. *Quidam — est.* Qui videlicet mente corrupti non erant.

Vers. 12. *Alii — mundum.* Qui mente corrupti erant. Mundum autem dicit multitudinem.

Vers. 13. *Nullus — Judæorum.* Nullus eorum, qui dicebant : Bonus est, loquebatur de eo palam, sive audientibus magistratibus propter timorem illorum.

Vers. 14. *Cum autem jam — templum et docebat.* B Ascendit quidem, cum cognovisset exstinctam esse illorum ferocitatem. Docebat autem, ostendens sui admirationem (*b*). Postquam dimidium festi peractum erat, quarto videlicet die Scenopegiorum ; nam septem diebus illa celebrabant.

Vers. 15. *Et — cum non didicerit?* Admirabantur, non ea quæ docebat, sed quomodo litteras nosset, cum non didicisset. Considerabant enim ea quæ docebat omni sapientia esse plena : nec talia eum posse docere existimabant absque cognitione litterarum. Oportuit autem cognoscere, quod Deus esset, ipsa sapientia, et qui omnem adinvenerat viam prudentiæ [31].

Vers. 16. *Respondit — me.* Quod dicit ***Mea***, veritatem ostendit ; quod autem ait : ***Non mea,*** dispensa- C tionem ad honorandum Patrem ac Deum, et ad ostendendam modestiam, utque facilius ipsa reciperetur. Neque tamen ob id falsum est, quia dispensatorium; nam quæ Filii sunt, omnino sunt et Patris, sicut etiam quæ Patris, omnino sunt et Filii : utraque enim sunt ambobus communia, utpote æqualibus.

Alio quoque profundiore intellectu : Quæ mea apparet esse doctrina, non est mea propria, neque enim ullam habeo propriam ; sed Patris est, utpote illo eadem per me docente, propter naturæ ac voluntatis identitatem, et quia Verbum illius sum; quanquam enim ego alia sim hypostasis, ita tamen dico ac facio omnia ut nos unum esse intelligatis.

Vers. 17. *Si — loquar.* Voluntatem Dei vocat D nunc, operari virtutem, et prophetiis, quæ de ipso sunt, attendere ; virtus siquidem purgat mentem, prophetiæ vero ipsam lucide docent. A seipso autem loquitur, qui ea quæ suæ sunt voluntatis, loquitur. Deinde etiam syllogismum inducit, cui nullatenus possit contradici.

Variæ lectiones et notæ.

Bar. III, 37.

Scilicet, loco ὄχλον, legit κόσμον. Negligen- iccidit. Nam et Chrysost. vulgatum habet, /III, p. 288 et 289.

Neuter meorum agnoscit vocabula καὶ ἐδίδασκε.

(90) Μετὰ πάσης σοφίας A.

(91) Malim ἐστιν, ἡ αὐτοσόφια.

(92) Καὶ θελήσεως. Absunt A.

Eo non — errabant. Exciderunt conatu, n invento.

Quædam iræ tumorem. Iram paululum remissam esse Paulo ante est χαυνωθῆναι.

(*b*) *Sui admirationem.* Imperterritum animum suum.

Vers. 18. *Qui — est.* Gloriam intelligit hoc in loco honorem : nam ubique Patrem ac Deum præponebat, et ad illum omnia referebat, etiam propria opera : qui ego gloriam suam non quærebat, quam ob causam aliena docturus erat? qui autem aliena non docet, sed quæ illius sunt, qui misit ipsum, omnino verax est.

Ὁ — ἐστιν. Δόξαν ἐνταῦθα τὴν τιμὴν φησι. Πανταχοῦ γὰρ τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν προετίθει, καὶ αὐτῷ πάντα ἀνετίθει, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα. Μὴ ζητῶν οὖν δόξαν ἰδίαν, τίνος ἕνεκεν ἔμελλεν ἕτερα διδάσκειν ; Μὴ διδάσκων δὲ ἕτερα, ἀλλὰ τὰ τοῦ πέμψαντος αὐτόν, ἀληθής ἐστι πάντως.

Et vide quomodo omnes ad fidem, quæ in se est, attrahebat, ac dicebat : *Qui non honorat Filium non honorat Patrem, qui misit illum* [32] ; siquidem ex hoc propriam gloriam quærere videbatur. Non tamen, quasi propriæ amator gloriæ, hæc dicebat aut faciebat, sed quasi hominum cupiens salutem : nam hanc per fidem, quæ in ipsum erat, procurare oportebat. Pater namque dixit : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite*[33], aliaque multa hujusmodi per prophetas.

Καὶ πῶς (93) πάντας εἶλκε πρὸς τὴν εἰς ἑαυτὸν πίστιν, καὶ ἔλεγεν, Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν ; δοκεῖ γὰρ ἐντεῦθεν δόξαν ἰδίαν ζητεῖν. Ἀλλ' οὐχ ὡς δόξης ἰδίας ἐρῶν ταῦτα ἐποίει καὶ ἔλεγεν, ἀλλ' ὡς θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων · αὕτη γὰρ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, καὶ οὐχ ἑτέρως, ἔμελλε γίνεσθαι. Εἰωκὲ γὰρ ὁ Πατήρ · Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ (94) εὐδόκησα · αὐτοῦ ἀκούετε, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα διὰ τῶν προφητῶν. B

Vers. 18. *Est — est.* Neque enim injustus est, qui ejus quærit gloriam, qui misit illum. Quidam autem injustitiam hoc in loco mendacium intellexerunt. Plurimæ itaque erant causæ, cur humilia Christus loqueretur : tum ne ingenitus esse putaretur, aut Deo contrarius crederetur ; ad hæc, propter auditorum imbecillitatem ; præterea, ut homines doceret modestos esse, et nihil de se ipsis magnificum dicere ; demum, ut tanquam homo loqueretur, ac propter alia hujusmodi. Unica autem causa erat cur sublimia loqueretur, celsitudo videlicet divinitatis.

Καὶ — ἔστιν. Οὐκ ἄδικος γὰρ ὁ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Τινὲς δὲ ἀδικίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ψεῦδος ἐνόησαν. Τοῦ μὲν οὖν ταπεινὰ φθέγγεσθαι τὸν Χριστὸν πολλὰ τὰ αἴτια, τὸ μὴ νομισθῆναι ἀγέννητον, τὸ μὴ δοξαι ἀντίθεον, τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκουόντων, τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπους μετριοφρονεῖν καὶ μηδὲν μέγα λέγειν περὶ ἑαυτῶν, τὸ ὡς ἄνθρωπον λέγειν, καὶ ἄλλα τοιαῦτά · τοῦ δὲ ὑψηλὰ (95) φθέγγεσθαι μία αἰτία, τὸ ὕψος τῆς θεότητος.

Quia vero hi Judæi duo crimina ipsi impingebant, puta legis transgressionem, et quod Deo esset contrarius, quod Sabbatum solveret, ac Patrem suum diceret esse Deum, æqualem sese faciens Deo, veluti septimo capite prædictum est [34] : de uno quidem ibi respondit eis, ostenso, quod Deo contrarius non esset : de altero autem nunc respondet, et ostendit, illos potius esse legis transgressores.

Ἐπεὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι (96) δύο ἐγκλήματα ἐπῆγον αὐτῷ, παρανομίαν καὶ ἀντιθείαν, ὅτι τε ἔλυε τὸ Σάββατον καὶ ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, καθὼς ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προείρηται · περὶ μὲν τοῦ ἑνὸς ἐκεῖ τούτοις ἀπελογήσατο, δείξας ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος · περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου νῦν ἀπολογεῖται καὶ δείκνυσιν ὅτι αὐτοὶ (97) μᾶλλόν εἰσι παράνομοι. C

Vers. 19. *Nonne — legem?* Legem universaliter appellat, legalia præcepta, quæ dedit Moses, cum a Deo ipsa detulisset, et ea illis scripsisset. Interrogat ergo : *Nonne Moses dedit vobis legem*, quem honoratis, et pro quo belligeratis, qui locutus est Deus?

Οὐ — νόμον ; Καθολικῶς λέγει νόμον τὰς νομικὰς ἐντολὰς ἃς δέδωκε (98) Μωϋσῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ κομίσας αὐτὰς καὶ γράψας ταύτας αὐτοῖς. Ἐρωτᾷ οὖν · Οὐ Μωϋσῆς ἔδωκεν (99) ὑμῖν τὸν νόμον, ὁ παρ' ὑμῖν τιμώμενος καὶ ἐκδικούμενος, ᾧ λελάληκεν ὁ Θεός.

Vers. 19. *Et — legem, — Facit*, sive, Servat. Deinde etiam addit, quomodo non servent legem.

Καὶ — νόμον. — Ποιεῖ, ἤγουν Τηρεῖ. Εἶτα προστίθησι καὶ πῶς οὐ τηροῦσι τὸν νόμον.

Vers. 19. *Quid — interficere?* Cum lex dicat : *Non occides*, quid me occidere nitimini, neque legem servantes, neque Mosen veriti, qui eam vobis tradidit? impudentiæ siquidem est, legis accusare (*c*) transgressores alia legis transgressione.

Τί — ἀποκτείναι ; Τοῦ νόμου λέγοντος, Οὐ φονεύσεις, τί με σπουδάζετε φονεῦσαι, μήτε (1) αὐτὸν τηροῦντες, μήτε τὸν Μωϋσέα αἰδούμενοι, τὸν δεδωκότα ὑμῖν αὐτόν ; ἀναιδὲς γὰρ τοὺς παρανόμους ἐγκαλεῖν ἑτέρᾳ παρανομίᾳ.

[32] Joan v, 23. [33] Matt. xvii, 5. [34] Joan. v, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Hentenius ante πός interponit ὅρα, quo tamen non est opus.
(94) Ηὐδόκησα A.
(95) Ὑψηλόν A.
(96) Οὗτοι abest A.
(97) Αὐτοὶ abest A.
(98) Διέδωκε A.
(99) Δέδωκεν A.
(1) Τὸν νόμον.

Legis accusare, etc. Eos, qui leges violant, alium accusare, ut qui leges violarit.

ι — ἀποκτεῖναι ; Ὁ ὄχλος τοῦτό φησι
; τοῖς ἄρχουσι. Καὶ ὑβρίζουσι μὲν τὸν
ινα, εἰς τιμὴν δ' ἦθεν τῶν ὕβρεως ἀξίων
ἀρνοῦνται δὲ τὸν φόνου διὰ τὸ μύσος, καὶ
τος λοιπὸν καταστῇ τοῖς ἐπιβουλεύουσι (2).
τοὺς ἀναισχυντοῦντας καὶ εἰς ὀργὴν π
ουμένους, ἀφίησι μὲν ἐπὶ πλέον ἐλέγξαι
ε μὴ ἀναισχυντότεροι γένωνται· καὶ γὰρ
ι συνεχῶς τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐξάπτειν· ἅπτεται
ογίας τῆς περὶ τοῦ Σαββάτου.

ι — θαυμάζετε. Ἓν ἔργον λέγει, τὴν ἐν
ειαν τοῦ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχον-
σθενείᾳ, περὶ οὗ τὸ ἑβδομον ἱστορεῖ κε-
καὶ πάντες θαυμάζετε, ἤγουν θορυβεῖσθε,
· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τότε μανέντες καὶ
οὖντες αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Εἶτα λέγει ὅτι
ρέδωκεν αὐτοῖς τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν
οιτέμνουσιν, ὅταν δηλαδὴ ἡ ὀγδόη ἡμέρα
εἰς Σαββατον καταντήσῃ · ἔπειτα συλλο-
Εἰ περιτέμνεται ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ (τὸ
ιν ἔργον), πῶς οὐκ ἐγκαλεῖτε Μωϋσεῖ τῷ
ἔργον ἐν Σαββάτῳ ;
νθρωπον. Τὸ Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστι νῦν αἰ-
ἀλλ' ἁπλῶς κεῖται κατὰ συνήθειαν
Λέγει δὲ ὅτι Μωυσῆς παρέδωκεν ὑμῖν
μὴν, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνετε
τὰ δ' ἐν τῷ μέσῳ ῥητὰ τέθεικε, δει-
Εἰ καὶ Μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν,
λαιοτέρα αὐτοῦ ἦν. Φησὶ γάρ· Οὐχ ὅτι
ὑσέως ἐστι, τουτέστι Παρέδωκεν ὑμῖν
ὅτι ἐκ τῆς αὐτου νομοθεσίας ἀρχὴν λαμ-
ὅτι ἔκτοτε ἀρχεται, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέ-
τῶν περὶ Ἀβραάμ · ἐκείνῳ γὰρ πρώτῳ
ὅμως ἐπείσακτον δοκοῦν κυριώτερον γίνεται
ν.
ββάτῳ ; Ἵνα μὴ ἀθετηθῇ ὁ νόμος Μωϋ-
ι τῆς περιτομῆς. Τοῦ Μωυσέως δὲ αὐ-
ὡς ὑπ' αὐτου παραδοθέντα, καθὼς εἰρή-
ι τοίνυν ὅτι Εἰ περιτομὴν λαμβάνει
ν Σαββάτῳ, ἐμοὶ ὀργίζεσθε, ὅτι ὅλον
γείαν εἰργασάμην, ἀφέντες χολᾶν Μωϋσεῖ
ὃ ἐπιτρέψαντι ἐργάζεσθαι περιτομὴν ἐν

ἄνθρωπον εἴρηκε, διότι ὅλον τὸ σῶμα
ελυμένον, ὅλον ὑγιὲς ἐποίησεν · ἢ ἐνέφηνεν
ῶμα μονον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ

ιν. Μὴ κρίνετε προσωπολημπτικῶς, ἐκεῖνον
ὑμῖν μέγαν καὶ ἔνδοξον ἀφιέντες αἰτίας,
τελῆ καὶ ἄδοξον αἰτιώμενοι.
κρίνατε. Μὴ πρὸς τὰ πρόσωπα βλέπον-
ρὸς τὰ πράγματα. Καὶ ἑτέρως γάρ· Ἡ

A Vers. 20. *Respondit — interficere.* Hoc dicit turba, volens rem gratam præstare magistratibus, et eum qui omnem excedit honorem injuria afficiunt, in gratiam primatum, qui injuria digni erant. Negant autem se illi procurare cædem propter sceleris gravitatem, et ut incaute deinceps ambulans, traderetur insidiatoribus. (†† Sciens autem, eos impudentes esse ac rursus ad iram incitari, omittit quidem magis eos arguere, ne impudentiores fiant. Nolebat enim continuo eos ad iram inflammare. Incipit autem defensionem propter Sabbatum.)

Vers. 21. *Respondit — miramini. — Unum opus* dicit, illius in Sabbato curationem, qui triginta et octo annos in infirmitate vixerat, de quo septimum narrat caput. *Et omnes miramini,* sive turbamini,
B aut tumultuamini ; nam hi erant, qui ex eo tempore insanientes quærebant eum interficere. Deinde ait : *Moses tradidit vobis circumcisionem,* ei Sabbato circumciduntur, quando videlicet octavus infantis dies Sabbato occurrerit. Jam ergo argumentatur : Si Sabbato circumciditur homo, quomodo ergo de circumcisionis opere Mosen non accusatis, quod opus fieri præceperit in Sabbato ?

Vers. 22. *Propterea — hominem.* Dictio *Propterea,* non est hic causæ redditiva, sed vulgari modo ac superflue Hebraico more ponitur. Dicit ergo, *Moses tradidit vobis circumcisionem, et in Sabbato circumciditis hominem.* Quæ autem in medio sunt verba addidit, ostendens quod licet Moses illam tradiderit, attamen ante illum fuerat. Ait enim : *non quod ex*
C *Mose sit.* Tradidit vobis illam, non quod a legislatione principium sumat : non quod tunc inceperit : sed ex patribus est, qui tempore (*d*) Abraham fuerunt ; nam illi primum data est in præceptum et tamen, cum aliunde ascitia videatur, firmior Sabbato efficitur.

Vers. 23. *Si — Sabbato ?* Ut non contemnatur lex Mosis, quæ de circumsicione est. Ipsam autem dixit Mosis, tanquam ab eo traditam, sicuti diximus Ait ergo : *Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, mihi irascimini, quod totum hominem sanum reddiderim in Sabbato,* cum Mosi non sitis indignati, qui ante me permisit circumcisionem fieri in Sabbato ? *Totum* autem *hominem* dixit ; nam cum totum ejus corpus paralysi dissolutum fuisset,
D totum reddidit sanum ; aut ostendit, quod non corpus tantum, sed et animam ejus curaverit.

Vers. 24. *Nolite — aspectum.* Ne judicaveritis ex acceptione personarum, illi quidem, tanquam apud vos magno et præclaro remittentes accusationes, me vero, quasi vilem et inglorium, accusantes.

Vers. 24. *Sed — judicate.* Non ad personas spec-

Variæ lectiones et notæ

e γνοὺς ad finem scholii omittit Hentenius.

mpore, etc. Abrahami nimirum.

— εἰμί. Διότι ἐξ αὐτοῦ εἰμι, ἐξ αὐτοῦ γεγέννη- A
ι ὀπίσω δὲ εἴρηκεν, Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις
, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ὑός με ἀπέστειλε. Συνεχῶς λέγει περὶ τῆς ἀποσ-
βουλόμενος πεῖσαι αὐτοὺς ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπέ-
, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεος ὡς προλαβόντες εἰρήκα-
κα δὲ καὶ εἰς θεραπείαν τῶν προσισταμένων
εοπρεπῶν ῥημάτων ἃ παρεμίγνυε πολλάκις τοῖς
ιπρεπίσιν αὐτοῦ.
ουν — πιάσαι. Ἐπλήγησαν γὰρ ἀκούσαντες ὅτι
ς οὐκ οἴδατε.

— χεῖρα.] Ἐπείχοντο γὰρ ἀοράτως ὑπὸ τῆς
(9) αὐτῷ θείας δυνάμεως.
— αὐτοῦ. Ἡ τοῦ συλληφθῆναι καὶ παθεῖν B
ι — αὐτόν. Ὑπό τε τῶν προλαβόντων σημείων,
τῶν ἄρτι ῥηθέντων λόγων ἐαλωκότες.
— ἐποίησεν ; Εἰ καὶ ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐχ ὑγιῶς.
γὰρ ὅτι Ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, ἔδειξαν ὅτι οὐκ
ταν βεβαίως αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, ἀλλ'
ως, ὡς ἀγελαῖοι καὶ κοῦφοι.

εἰ καθ' ὑπόθεσιν τοῦτο εἶπον, ὅτι Θῶμεν, ἕτερον
Χριστὸν, ὡς οἱ ἄρχοντες λέγουσιν · ὁ Χριστὸς
ί φασιν, ὅταν ἔλθῃ, μή τι δυνατώτερος ἔσται
οὐχί.

σαν — ταῦτα. Ἤκουσαν ἐν ἑτέρᾳ ἡμέρᾳ δηλο-
γγύζοντος δέ, ἤγουν σὺν γογγυσμῷ τῷ κατὰ C
όντων λέγοντος.
— αὐτόν. Ὡς ἀποσχίζοντα τὸν λαόν. Ὦ τῆς
μᾶλλον δὲ τῆς ἀνοίας ! Αὐτοὶ πολλάκις ἐπιχεί-
ς καὶ οὐκ ἰσχύσαντες τοῖς ὑπηρέταις τὸ πρᾶγμα
αν, τόν τε θυμὸν παραμυθούμενοι, καὶ τὴν
ν ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες.

— εἰμι. Ἔλεγε μὲν πρὸς τὸ πλῆθος, ἀπε-
δὲ πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας τοὺς ὑπηρέ-
σωπητικὸν δὲ τὸ ῥῆμα πρὸς καταστολὴν τῆς
αὐτῶν · Ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν
ν ἄχρι τοῦ Πάσχα ὀηλῶν · τοῦτον μόνον ἀνα-

— με. Ὅτε ἀναληφθῶ εἰς τὸν οὐρανόν.

τετέ — εὑρήσετε. Εἰκὸς γὰρ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν D
ύειν αὐτοῦ, καὶ ζητεῖν αὐτὸν βοηθὸν, καὶ μᾶλλον
ένων τῶν Ἱεροσολύμων.

— ἐλθεῖν. Ὅπου εἰμὶ τότε. Δηλοῖ δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ
ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέδραν.
— ἐλθεῖν ; Ἔπαθόν τι πρὸς τοὺς λόγους
δυσωπηθέντες αὐτοὺς, καὶ ζητοῦσι πρὸς

Vers. 29. *Ego — sim.* Quia ex ipso sum, ex ipso natus sum. Nam et in superioribus dixit : *Non quod Patrem quispiam viderit, nisi is qui a Deo est* [48].

Vers. 29. *Et ille me misit.* Continue de missione loquitur, volens illis persuadere, quod a Deo missus esset, nec Deo contrarius esset, sicut antea diximus ; simul etiam ad medendum divinis verbis quibus illos offenderat, quæ frequenter verbis humano more dictis permiscebat.

Vers. 30. *Quærebant — apprehendere.* Nam ægre audierant dicentem : *Quem vos non novistis.*

Vers. 30. *Et — manum.* Tenebantur siquidem ab unita ipsi divina virtute.

Vers. 30. *Quia — ejus.* Qua teneri ac pati decreverat.

Vers. 31. *Multi — illum.* A prædictis signis, et a sermonibus modo dictis capti.

Vers. 31. *Et — fecit ?* Crediderunt quidem, non tamen perfecte : nam dicentes : *Christus cum venerit*, ostendebant se non firmiter credidisse, eum esse Christum, sed dubio modo, utpote abjecti et leves.

Aut id ex suppositione dixerunt : Ponamus postmodum venturum esse Christum, veluti dicunt principes sacerdotum : Christus ille, quem ipsi dicunt, cum venerit, num hoc magis admirandus erit ? nequaquam.

Vers. 32. *Audierunt — hæc.* Audierunt sequenti videlicet die. Murmurantem vero, sive cum murmure adversus principes loquentem.

Vers. 32. *Et — eum.* Tanquam commoventem populum ad seditionem. O dementiam, magis autem insaniam ! Cum ipsi frequenter tentassent, nec potuissent, ministris rem commiserunt : ut de furore consolationem acciperent, suam autem imbecillitatem occultarent.

Vers. 33. *Dixit — sum.* Multitudini quidem loquebatur : intendebat autem ad ministros, qui missi erant : est enim placationis verbum ad corruptionem insaniæ illorum : *Adhuc modico tempore vobiscum sum*, significans tempus usque ad Pascha : hoc ergo solum exspectate.

Vers. 33. *Et — me.* Cum assumar in cœlum.

Vers. 34. *Quæretis — invenietis.* Siquidem verisimile est, quod multi eorum recordati ipsius quæsierunt eum auxiliatorem, et maxime dum Hierosolyma caperentur.

Vers. 34. *Et — venire.* Ubi tunc ero. Significat autem sessionem ad dexteram Patris.

Vers. 35. *Dixerunt* — Vers. 36 . *venire* ? Affecti quodammodo sunt ad sermones ejus, quibus

an. VI, 46.

Variæ lectiones et notæ.

νούσης A. Tale quid reperisse Hentenius. Sed ita corrigendum esset *ἐνωθείσης*.

δόξαν γὰρ καλεῖ τὸν σταυρόν. Τοῖς μὲν γὰρ
ασιν ὀνειδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπι-
όνῳ δὲ τῷ Χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης
ῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. Τίς γὰρ εὐγνώμονα
ων, ἀκούων τὸν ἐπέκεινα πάσης τιμῆς τηλικαύ-
κν ὑποστάντα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρωπων,
ι τοῦτον;

ν οὖν τοῦ σταυροῦ οὐ Πνεῦμα ἅγιον (15)
ς μαθηταῖς, ἀλλ' ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκκ-
ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ καὶ θεραπεύειν πᾶ-
καὶ πᾶσαν μαλακίαν · μετὰ δὲ τὸν σταυ-
μα ἅγιον. Ἐπεὶ γάρ ἡμαρτηκότες καὶ
υκότες ἐχθροὶ ἦμεν τοῦ Θεοῦ · ἡ δὲ χάρις
Πνεύματος δωρεά ἐστιν · ἡ δὲ δωρεὰ τοῖς
δοται · ἔδει πρότερον προσενεχθῆναι τὴν
ν θυσίαν, καὶ (16) καταλλαγὴν καὶ κατάλυ-
χθρας, ἥτις ἦν (17) ἡ σφαγὴ τοῦ λογικοῦ
θάνατος τοῦ Χριστοῦ · καὶ τότε δοθῆναι τὴν

— προφήτης. Περὶ οὗ Μωϋσῆς ἔγραψεν, ὡς
εἰρήκαμεν · καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν · ἀλλ' αὐτοὶ
αὐτὸν ἁπλῶς εἶναι ὑπελάμβανον ὡς τὸν Μωϋσέα,
καὶ Θεόν.

— Χριστός. Καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν · ἀλλὰ καὶ
ὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἐνόμιζον.

— ἔρχεται ; Καὶ μὴν οὐδὲ οὗτος ἐν τῇ Γαλι-
νηται.

— ἔρχεται ; Καὶ μὴν καὶ οὗτος ἐκεῖθεν ἦν,
κάκως πατρίδα τούτῳ ἐπιφημίζουσι τὴν Να-
ν ἦν ἡ μήτηρ καὶ ὁ (18) νομιζόμενος πατὴρ
: μὴ ἐκ Βηθλεὲμ λεγόμενος ὁ Χριστὸς εἶναι
διὰ τὴν προφητείαν.

— αὐτόν. Ἑκάστου μέρους φιλονεικοῦν-

- αὐτόν. Ὡς πλάνον ἤθεν.

- χεῖρας. Ἐπεχομένας ἀορἀτως, ὡς καὶ ἀνω-
ιλωται.

ἄνθρωπος. Ἀπῆλθον μὲν δήσοντες αὐτόν·
δὲ δεθέντες αὐτοὶ τῷ θαύματι [τῶν (19)
οῦ. Καὶ οἱ μὲν πέμψαντες, πολλῶν λόγων αὐ-
αντες καὶ πολλὰ θαύματα] θεασάμενοι καὶ
αὐτοῦ προφητείας ἀναγινώσκοντες, καὶ σοφοὶ
οὐδὲν ἀπώναντο · οἱ δὲ πεμφθέντες τοῦ-
ίπαν ἀπὸ μιᾶς δημηγορίας ἑάλωσαν·
γὰρ διάνοιαν εἶχον . Οὐ τοίνυν τὴν σύν-
ν μόνον ἔστι θαυμάσαι, ἀλλὰ καὶ τὴν
. Οὐ γὰρ λέγουσιν ὅτι Διὰ τὸ μὴ γενέσθαι
τάσιν ἀφήκαμεν αὐτόν, οὐδὲ πλάττονταί τινα
ἀλλ' αὐτὴν λέγουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ κηρύ-
αὐτοῦ σοφίαν.

A glorificatus erat per crucem ; nam crucem vocat gloriam, siquidem cum cæteris omnibus esset opprobrium, utpote magnorum criminum supplicium, soli Christo gloria facta est ; ultio videlicet magni amoris, quo nos dilexit. Quis namque, modo grato sit animo, audito, quod is qui omnem excedebat honorem, tantam propter hominum salutem sustinuit ignominiam, non glorificabit eum ?

Ante crucem itaque discipulis non dedit Spiritum sanctum, sed potestatem spirituum immundorum, ut illos ejicerent et curarent omnem morbum omnemque languorem[16] ; post crucem vero dedit Spiritum sanctum. Cum enim peccassemus ac Deo adversati fuissemus, inimici ejus eramus : gratia vero Spiritus sancti, donum est, donum autem B amicis datur ; oportebat ergo primum offerri pro nobis victimam, fierique reconciliationem ac inimicitiæ solutionem, quæ erat cædes agni rationalis ac mors Christi : et tunc donum dari.

Vers. 40. *Multi — prophela.* De quo scripsit Moses, ut sæpe diximus. Et vere hic erat, sed ipsi simpliciter eum prophetam esse opinabantur, sicut Mosem, et non tanquam Deum.

Vers. 41. *Alii — Christus.* Et vere hic erat : sed et hi nudum hominem esse existimabant.

Vers. 41. *Alii — venit ?* Atqui neque hic in Galilæa natus est.

Vers. 42. *Nonne — venit ?* Atqui et hic inde erat ; sed ipsi voluntaria malitia patriam huic divulgabantesse Nazareth, unde erat mater, et qui putaba- C tur pater ejus, ne si ex Bethleem esse diceretur, propter prophetiam Christus esse crederetur.

Vers. 43. *Sedito — eum.* Unaquaque parte pro sua opinione rixante.

Vers. 44. *Quidam — eum.* Tanquam seductorem videlicet.

Vers. 44. *Sed — manus.* Utpote invisibiliter cohibitas, veluti superius ostensum est.

Vers. 45. *Venerunt* — Vers. 46. *homo.* Abierunt quidem eum ligaturi : reversi sunt autem admiratione sermonum ejus alligati. Illi ergo qui miserant, cum multos ejus audissent sermones, multaque vidissent miracula, ac prophetias de eo legissent, D judicantes sese sapientes, nihil profecerunt : qui vero missi erant, omnino e diverso ab una concione capti sunt ; nam mentem habebant incorruptam. Non ergo mentem solum ac prudentiam eorum admirari dignum est, sed et loquendi libertatem. Neque enim dicunt : Dimisimus illum, ne fieret dissensio in populo, neque aliam fingunt excusationem, sed ipsam dicunt veritatem, ac illius prædicant sapientiam.

l. x, 1.

Variæ lectiones et notæ

ιον abest A.

ɛc nullo modo pendere possunt ex vocaενεχθῆναι. Hentenius habet, *fieri*. Puto ndum esse καὶ γενέσθαι καταλλαγήν .

t. VIII, p. 301 B ita habet : Καὶ τὴν νῇ σαρκὶ καταλυθῆναι, καὶ γενέσθαι τοῦ Θεοῦ φίλους, καὶ τότε λαβεῖν τὴν δωρεάν.

(17) Ἥτις ἦν durum videtur. Sed ita etiam Hentenius. Nunc malim post θυσίαν, loco καὶ, εἰς.

(18) Ὀνομαζόμενος A.

(19) Inclusa exciderunt A.

Καὶ — αὐτοῦ. Ὀργισθέντες ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Νικοδήμου, καὶ φοβηθέντες μήποτε καὶ ἄλλος τῶν ἀρχόντων εἴποι τοιαῦτα. A

Καὶ Ἰησοῦς (25) — Ἐλαιῶν. Ἐκκλίνων τὴν διὰ νυκτὸς ἐπιβουλήν.

Ὀρθρου — αὐτούς. Λαὸν ἐνταῦθά φησι τοὺς λέγοντας ὅτι Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης· καὶ τοὺς λέγοντας αὖθις ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός· ὅπερ οὐκ ἐνεγκόντες οἱ Ἰουδαῖοι, σκόπει τί πονηρεύονται.

Ἄγουσιν — μοιχευομένην. Ἐπ' αὐτοφώρῳ λέγεται τὸ αὐτελέγκτως, αὐτοφανῶς, προδήλως.

Ἐν — αὐτοῦ. Γινώσκοντες γὰρ αὐτὸν ἐλεήμονα καὶ συμπαθῆ, προσεδόκων ὅτι φείσεται αὐτῆς, καὶ λοιπὸν ἕξουσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, ὡς παρανόμως φεισομένου τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου λιθαζομένης. B

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — γῆν. Ὅπερ εἰώθασι πολλάκις ποιεῖν οἱ μὴ θέλοντες ἀποκρίνεσθαι (26) πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ἄκαιρα καὶ ἀνάξια· γνοὺς γὰρ αὐτῶν τὴν μηχανὴν προσεποιεῖτο γράφειν εἰς τὴν γῆν, καὶ μὴ προσέχειν οἷς ἔλεγον.

Ὡς — αὐτήν. Ὅρα σοφίαν τῆς αὐτοσοφίας κατασοφιζομένην εὐμηχάνως τὰς μηχανὰς αὐτῶν. Ὅρα πῶς ἅμα καὶ τὸν νόμον ἐτήρησε, καὶ τῆς γυναικὸς ἐφείσατο. Ἐπέτρεψε γὰρ τὸν ἀναμάρτητον ἐξ αὐτῶν ἄρξασθαι τοῦ λιθοβολεῖν αὐτήν, εἰδὼς πάντας ἐν ἁμαρτίαις.

Καὶ πάλιν — γῆν. Ἵνα μὴ βλέποντος εἰς αὐτοὺς C αἰσχύνωνται ῥᾷον οὕτως ἐλεγχθέντες, καὶ ἵνα, ὡς αὐτοῦ δῆθεν ἀσχολουμένου εἰς τὸ γράφειν, ἐξῇ αὐτοῖς ὑπαναχωρῆσαι πρὸ φανερωτέρας καταγνώσεως· καὶ αὐτῶν γὰρ ἐφείδετο δι' ὑπερβολὴν χρηστότητος.

Οἱ δὲ — ἰσχάτων. Οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητον εἰπεῖν ἑαυτὸν ἠδύνατο.

Καὶ — κατέκρινεν; Ἀναχωρήσαντες γὰρ ἀφῆκαν αὐτὴν ἄνετον· ἐπεὶ δὲ ἄνετον, πάντως καὶ ἀκατάκριτον τὸ ἐπ' αὐτοῖς· ἢ γὰρ ἂν συνέσχον αὐτήν.

Ἡ — κατακρίνω. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ὄντες οὐ κατέκρινάν σε, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω, Θεὸς ὢν καὶ τοῦ νόμου Κύριος.

Πορεύου — ἁμάρτανε. Ἀκουσάντος τοῦ τηλικούτου θριάμβου, καὶ τῆς ἐνώπιον τοσούτων αἰσχύνης D εἰς τιμωρίαν· ἔγνω γὰρ αὐτὴν καὶ μετανοήσασαν ἐλεηδίως.

Πάλιν — κόσμου. Ὡς φωτίζων τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁδηγῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἀρετήν, καὶ ὡς καταλάμπων καὶ φαιδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῶν, καθὼς καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου

Vers. 53. *Et — suam.* Indignati ob sermonem Nicodemi, ac timentes ne forte etiam quispiam alius similia diceret.

CAP. VIII Vers. 1. *Jesus autem — Olivarum.* Declinans nocturnas insidias.

Vers. 2. *Summo — illos.* Populum hic appellat eos qui dicebant : *Hic est vere propheta* : itemque eos, qui dicebant : *Hic est Christus ;* quod non ferentes Judæi, vide quid malignentur ?

Vers. 3. *Adducunt* — Vers. 4. *Adulterium perpetrantem.* Ἐπ' αὐτοφώρῳ, hoc est, *manifeste* et *deprehense*, ita ut negari non possit.

Vers. 5. *In* — Vers. 6. *illum.* Cognoscentes enim, eum misericordem esse ac compatientem, cogitabant quod esset illi parciturus, et ita habituri essent adversus eum accusationem, utpote legis transgressione illi parcentem, quæ secundum legem lapidanda erat.

Vers. 6. *Jesus — terra.* Quod frequenter facere solent, qui respondere nolunt importuna indignaque rogantibus : cognita enim illorum machinatione, fingebat se in terra scribere, nec his attendere, quæ dicebant.

Vers. 7. *Cum — illam.* Vide sapientiam ejus, qui ipsa est Sapientia. Nam sagaciter illorum decepit machinationes : simul et servando legem et parcendo mulieri. Siquidem ei qui ex ipsis a peccato immunis esset, permisit ut eam lapidare inciperet : sciens omnes peccatis esse obnoxios.

Vers. 8. *Rursumque — terra.* Ut dum ipse in eos non respiceret, erubescerent lenius redarguti : utique ita illo in scribendo occupato, liceret, eis sensim abscedere, antequam manifestius condemnarentur : nam sua summa benignitate etiam ipsis parcebat.

Vers. 9. *At illi — postremos.* Nullus enim seipsum a peccato immunem dicere poterat.

Vers. 9. *Et* — Vers. 10. *condemnavit ?* Recedentes namque dimiserant eam intactam, utique non condemnatam, quod ad se pertinebat, alioqui oppressissent eam.

Vers. 11. *Que — condemno.* Nam si illi, cum homines sint, te non condemnaverunt, multo magis ego, qui Deus sum, legisque Dominus, te non condemno.

Vers. 11. *Abi — peccaveris.* Satis enim erat talis divulgatio, et coram tot adversariis erubescentia pro supplicio : maxime cum sciret quod illam toto corde pœniteret.

Vers. 12. *Iterum — mundi.* Utpote mentem hominum illuminans et ab errore ducens ad veritatem, a peccato ad virtutem : et tanquam illustrans ac exhilarans animas eorum, quemadmodum in Procemio præsentis Evangelii disseruimus, ubi di-

Variæ lectiones et notæ.

(25) Pro vulgari, *Jesus autem*, quod Hentenius eddidit, uterque habet, Καὶ Ἰησοῦς.

(26) Αποκρίνασθαι A.

χοῦ λέγει διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἵνα ἐκείνοις μὲν εἴη ἀσυμφανῆ, τοῖς δυνατωτέροις δὲ Χριστιανοῖς ἐμφανῆ. Ἐπὶ πάντων οὖν τῶν τοιούτων ταύτην γίνωσκε τὴν αἰτίαν.

Ἐγὼ — ἐμαυτοῦ. Πάλιν πρὸς τό· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ποιεῖται τὸν λόγον, Ἐγώ εἰμι, λέγων, ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, εἰ καὶ οὐδεὶς μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτοῦ· ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς Θεός, οὐδεὶς δὲ ὡς ἄνθρωπος.

Καὶ — Πατήρ. Εἰ μὴ ἐγὼ δοκῶ ὑμῖν ἀξιόπιστος. Μαρτυρεῖ γὰρ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, [ἦγουν (33) εἰς τὸ εἶναι φῶς ἐθνῶν.] Προείρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ πῶς ὁ Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, ἔνθα κεῖται τό, Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ (34), αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ.

Ἔλεγον — σοῦ ; Ἔλεγον τοῦτο προσποιούμενοι ἀγνοεῖν τίνα λέγει Πατέρα, καὶ πειράζοντες.

Ἀπεκρίθη — μου. [Ὡς (35) προσποιεισθε· τῇ ἀληθείᾳ γὰρ οἴδατε, καθὼς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται. Ἢ τοῦτο εἶπε, διότι προσεποιοῦντο γινωσκειν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ, λέγων· Εἰ οὕτως οἴδατε, ὡς προσποιεῖσθε, Οὔτε ἐμὲ οἴδατε· οὐ γὰρ ἐγὼ υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ· οὔτε τὸν Πατέρα μου· (36) οὐ γὰρ ὁ Ἰωσὴφ πατήρ μου.

Εἰ — ἤδειτε ἄν. Μιᾶς γὰρ ἀμφότεροι φύσεως. Καὶ ἐν τῷ ἑκκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὸν Φίλιππον εἴρηκεν· Ὁ ἑώρακώς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, ἤγουν ὁ νενοηκώς, ὁ γνούς. Εἶδησιν γὰρ καὶ ὅρασιν οὐκ αἰσθητήν φησιν, ἀλλὰ νοητήν. Ἐπεὶ δὲ ἐμὲ προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι, ἀκολούθως καὶ τὸν Πατέρα μου προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι.

Ταῦτα — γαζοφυλακίῳ. Ταῦτα τὰ παῤῥησιαστικά. Ἐπεσημήνατο γὰρ τὸν τόπον, δεικνύων τὴν παῤῥησίαν τοῦ διδασκάλου. Γαζοφυλάκιον δὲ, τὸ θησαυροφυλάκιον, περὶ οὗ πλατύτερον ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον εἰρήκαμεν.

Διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Δημοσίᾳ· ἐν τούτῳ γὰρ ἦν καὶ τὸ γαζοφυλάκιον.

Καὶ — αὐτόν. Οὕτω παῤῥησιαζόμενον.

Ὅτι — αὐτοῦ. Ἡ τοῦ συλληφθῆναι καὶ ἀναιρεθῆναι αὐτόν. Ἔδει γὰρ τοῦτον ἔτι θαυματουργῆσαι καὶ διδάξαι καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι, ὡς καὶ προλαβόντες εἰρήκαμεν. Συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει, δεικνὺς ὅτι πολλάκις ἐπιχειρήσαντες οὐκ ἠδυνήθησαν, καὶ ὅτι οὐδ' ὕστερον ἐκράτησαν ἂν αὐτόν, εἰ μὴ (37) αὐτὸς ἠθέλησεν.

quitur propter eorum imbecillitatem, ut illis quidem occulta sint, robustioribus vero Christianis manifesta. In omnibus ergo similibus causam hanc agnoscito.

Vers. 18. *Ego — meipso,* Rursum ad id, quod dixerant : *Tu testimonium perhibes de teipso* hunc facit sermonem dicens : *Ego testimonium perhibeo de meipso,* etiamsi nemo perhibeat de seipso ; ego siquidem tanquam Deus, nemo autem tanquam homo.

Vers. 18. *Et — Pater.* Si ego vobis fide dignus non videor. Fert autem testimonium dicens per prophetam : *Posui te in lucem gentium* [52], sive ut lux sis gentium. Prædictum est autem septimo etiam capite, quomodo Pater de ipso ferat testimonium, ubi dicitur : *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me* [53].

Vers. 19. *Dixerunt — tuus ?* Dicebant hoc fingentes, se ignorare quemnam diceret Patrem, ac tentantes.

Vers 19. *Respondit — meum.* Quemadmodum simulatis : nam in veritate nostis, quemadmodum superius ostensum est. Aut hoc dixit, quia simulabant se scire quod filius esset Joseph. Dicit ergo : Si me ita cognoscitis, ut fingitis, *neque me nostis* ; non sum enim filius Joseph : neque Patrem meum ; nam Joseph non est Pater meus.

Vers. 19. *Si — utique cognovissetis.* Nam unius sumus ambo naturæ. In decimo sexto etiam capite dixit ad Philippum : *Qui vidit me, vidit et Patrem* [54], sive cognovit, intellexit. Nam visionem et cognitionem dicit non sensibilem, sed intelligibilem. Sed quia me non nosse vos simulatis, consequens etiam est ut et Patrem meum vos non nosse fingatis.

Vers. 20. *Hæc — gazophylacio.* Hæc verba libere dicta. Significavit autem locum, ostendens dicendi libertatem ipsius doctoris. Gazophylacium vero thesauri repositorium erat, de quo latius diximus quadragesimo primo juxta Marcum capite.

Vers. 20. *Docens in templo.* Publice ; nam in templo etiam erat gazophylacium.

Vers. 20. *Et — eum.* Cum ita libere loqueretur.

Vers. 20. *Quia — ejus.* Qua comprehendi et capi posset. Adhuc enim oportebat eum miracula operari ac docere, multosque ad fidem attrahere, sicut in præcedentibus diximus. Continue autem hoc dicit, ostendens quod frequenter id tentantes non potuerunt, et quod nunquam potentiores ad eum apprehendendum fuissent, nisi ipse voluisset.

[52] Isa. XLIX, 6. [53] Joan, V, 37. [54] Joan. XIV, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(33) Inclusa exciderunt A.
(34) Αὐτὸς omittit B.
(35) Inclusa absunt A.
(36) Μου ἤδειτε ἄν, cæteris omissis A.
(37) Καί interponit A.

Vers. 21. *Dixit — vado.* Transeo a terrena vita. A

Vers. 21. *Et quæritis me.* Etiam superius hoc dixit, et ibi declaratum est.

Vers. 21. *Et — moriemini.* Ego veni, ut vos liberarem ab omni peccato vestro : quia vero noluistis, jam abeo, et deinceps in omni peccato vestro moriemini, quod ab eo liberari nolueritis.

Peccatum autem intellige etiam id quod adversus ipsum erat, quia interfecturi ipsum erant, in quo mortui sunt, nempe propter illud jugulati a Romanis, Vespasiano et Tito.

Vers. 21. *Quo — venire.* Hæc frequenter dicit, animas illorum concutiens et exterrens.

Vers. 22. *Dicebant — venerit ?* Quod optabant, B hoc etiam suspicabantur. Quid ergo Christus ? Tollit hujusmodi suspicionem, ostenditque quod peccatum sit se ipsum interimere.

Vers. 23. *Et — estis — Ex terra,* non quod corpus eorum terrenum esset, sed quia prudentia illorum esset terrena et prava. Nam et Paulus dicens : *Non estis. ex carne* [55] carnem appellat prudentiam carnalem.

Vers. 23. *Ego — sum. De cælo* ; non quod ipse de cœlo venisset, sed quia prudentia ejus cœlestis esset ac divina. Deinde sermonem suum explanat.

Vers. 23. *Vos — hoc.* Mundum hic dicit mundanam, pravam ac terrenam prudentiam. Quemadmodum enim spiritus dicitur, spiritualis sapientia et caro, carnalis : ita et terra ac mundus, terrena C ac mundana. Ait ergo : Ego non sicut vos sapio, ut me ipsum interficiam.

Vers. 21. *Dixi — vestris.* Adhuc eos exterret volens persuadere.

Vers. 24. *Si enim — vestris, Si non credideritis, quod ego sim,* videlicet Christus Filius Dei, *moriemini in peccatis vestris,* detenti ab eis. Nam qui non crediderit, et per baptismum a sorde peccati non ablutus fuerit, omnino in illa morietur, et cum ea resurgens dabit pœnas.

Vers. 24. *Dixerunt — es ?* Subsannantes hoc dicebant ac tentantes.

Vers. 25. *Et — vobis.* Defectivus est sermo juxta consuetum loquendi modum (*h*). Tale est autem, ac si diceret : Omnino superfluum est etiam, quod D vobis loquar ; nam omni sermone indigni estis, utpote tentatores.

Vers. 26. *Multa — judicare.* Multa de vobis in accusationem dicere possem, et judicare ad puniendum ; sed nunc nolo, quia nec Pater meus vult. Prædixit enim, quod non miserit Deus Filium suum

Εἶπεν — ὑπάγω. Μεταβαίνω ἀπὸ τῆς ἐπιγείου ζωῆς.

Καὶ ζητήσετέ με. Καὶ ἀνωτέρω τοῦτο εἶπε, καὶ ἡρμηνεύθη ἐκεῖ.

Καὶ — ἀποθανεῖσθε. Ἦλθον ἐλευθερώσων (38) ὑμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ὑμῶν · ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠθελήσατε, ἀπέρχομαι, καὶ λοιπὸν ἐν πάσῃ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε μὴ θελήσαντες ἀπαλλαγῆναι αὐτῆς.

Ἁμαρτίαν δὲ νόησον καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, διότι ἔμελλον ἀνελεῖν αὐτὸν, ἐν ᾧ ἀπέθανον, ἤτοι δι' ἣν κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου.

Ὅπου — ἐλθεῖν. Συνεχῶς ταῦτα λέγει, κατασείων αὐτῶν τὰς ψυχὰς καὶ ἐκφοβῶν.

Ἔλεγον — ἐλθεῖν. Ὃ ἐβούλοντο τοῦτο καὶ ὑπέλαβον. Τί οὖν ὁ Χριστός ; Ἀναιρεῖ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, καὶ δείκνυσιν ὅτι ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀνελεῖν ἑαυτόν.

Καὶ — ἐστέ. — Ἐκ τῆς γῆς, οὐχ ὅτι τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ φρόνημα αὐτῶν γήϊνον καὶ φαῦλον. Καὶ ὁ Παῦλος γάρ, λέγων · Οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ · σάρκα τὸ σαρκικὸν φρόνημα λέγει.

Ἐγὼ — εἰμί. — Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦκεν, ἀλλ' ὅτι τὸ φρόνημα αὐτοῦ οὐράνιον καὶ θεῖον. Εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον.

Ὑμεῖς — τούτου. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει τὸ κοσμικὸν καὶ φαῦλον καὶ γήϊνον φρόνημα. Ὥσπερ γὰρ πνεῦμα λέγεται τὸ πνευματικὸν φρόνημα, καὶ σὰρξ τὸ σαρκικὸν · οὕτω καὶ γῆ καὶ κόσμος τὸ γήϊνον, καὶ κοσμικόν. Φησὶν οὖν ὅτι Ἐγὼ οὐχ ὡς ὑμεῖς φρονῶ, ἵνα ἀποκτείνω ἐμαυτόν.

Εἶπον — ὑμῶν. Ἔτι ἐκφοβεῖ αὐτοὺς βουλόμενος πεῖσαι.

Κἂν (39) — ὑμῶν. Ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, δηλαδὴ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, συνεχόμενοι αὐταῖς. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύσας, καὶ διὰ βαπτίσματος ἀπολουσάμενος τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν, ἐν αὐτῷ πάντως ἀποθανεῖται, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀναστὰς δίκην δώσει.

Ἔλεγον — εἶ ; Φαυλίζοντες τοῦτο ἔλεγον, καὶ πειράζοντες.

Καὶ — ὑμῖν. Ἐλλειπτικὸν τὸ ῥῆμα κατ' ἔθος. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Ὅλως ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν περιττόν ἐστιν · ἀνάξιοι γάρ ἐστε παντὸς λόγου, ὡς πειρασταί.

Πολλὰ — κρίνειν. Πολλὰ δύναμαι περὶ ὑμῶν λαλεῖν εἰς κατηγορίαν, καὶ κρίνειν εἰς τὸ κολάσαι · ἀλλ' οὐ βούλομαι νῦν, διότι οὐδὲ ὁ Πατήρ μου βούλεται. Προείρηκε γὰρ ὅτι οὐκ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς

[55] Rom. VIII, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Ἐλευθερῶσαι A.

(39) Vide variantes lectiones codd. Euthymii in operis principio notatas.

(*h*) *Juxta — modum.* Et moratus, seu, qui mores exprimit. Interpres ita ac si legerit κατὰ τὸ ἦθος.

τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

Ἀλλ' — ἐστι. — Πέμψας με, μὴ κρῖναι νῦν, ἀλλὰ σῶσαι. Ἡ ἀληθής ἐστιν, ὀνομάσας με φῶς τοῦ κόσμου. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Κἀγω — κόσμον. Ἤκουσα παρ' αὐτοῦ τά τε ἄλλα, καὶ ὅτι εἰμὶ φῶς ἐθνῶν· καὶ εἶπον τά τε ἄλλα καὶ ὅτι ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὃ οὖν ἤκουσα, τοῦτο εἶπον.

Οὐκ — ἔλεγεν. Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς ἔλεγε, τοῦ φύσει Πατρὸς αὐτοῦ. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς διαπορεῖν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντας, Τίς ἐστιν ὁ πέμψας αὐτόν; καίτοι πολλάκις αὐτοῖς διειλέχθη περὶ ἐκείνου. Τοσοῦτον προσεῖχον τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ, τοσοῦτον ἦσαν φρενοβλαβεῖς. Εἰκότως οὖν εἶπεν αὐτοῖς· Τὴν ἀρχὴν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

Εἶπεν — εἰμι. Ὅταν κρεμάσητέ με ὡς ἄνθρωπον ἐπὶ σταυροῦ, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι, δηλονότι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός. Ὡς Θεὸς γὰρ εἴρηκε τὸ, Ἐγὼ εἰμι. Γνώσεσθε δὲ τοῦτο ἀπό τε τῶν τηνικαῦτα (40) γενησομένων ἀναντιῤῥήτων σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς μου, ναὶ μὴν καὶ ἀπὸ τῆς ἔκτοτε καταληψομένης τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων θεομηνίας. Μετὰ γὰρ τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν, καὶ γενέσθαι τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα σημεῖα, γράφει Λουκᾶς ὅτι καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. Ἔγνωσαν μὲν γὰρ ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ὄντως ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ· μὴ τολμῶντες δὲ λαλεῖν διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχόντων, ἔτυπτον τὰ στήθη αὐτῶν, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. Ὑπώπτευον γὰρ ὅτι κακὸν ἀνήκεστον τὸ γένος ἅπαν πείσεται δι' αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ὡς φησι Ματθαῖος, ἰδόντες (41) τὰ γενόμενα ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες· Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων ἔγνωσαν τότε ὅτι Θεοῦ Υἱὸς ἦν, καὶ Θεὸς, εἰ καὶ πεπατήκασι τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν δι' ὑπερβολὴν φθόνου καὶ μανίας. Λέγει γὰρ πάλιν ὁ Ματθαῖος· ὅτι Ἰδού τινες τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πολιν, ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, λέγοντες· Εἴπατε, ὅτι Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων, καὶ τὰ ἑξῆς.

A in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum [56].

Vers. 26. *Sed — est.* — *Qui misit me,* non ut nunc judicem, sed ut salvem. Aut *verax est,* cum me lucem mundi nominavit. *Ecce,* inquit. *posui te in lucem gentium* [57], veluti superius significatum est·

Vers. 26. *Et ego — mundo.* Audivi ab eo etiam hoc inter alia, quod ego sim lux gentium ; et inter alia etiam hoc dixi, quod ego sim lux mundi. Quod ergo audivi, hoc dixi.

Vers. 27. *Non — dicebat.* Non cognoverunt, quod de Patre eis dicebat, qui sibi natura Pater esset. Verisimile enim est, quod dubitantes inter se rogabant : Quis est, qui misit illum ? Atqui frequenter eis de illo disseruerat. Vide, quomodo B sermonibus ejus attendebant, imo potius, quomodo mente capti erant. Merito ergo dixit illis : *In primis quod etiam loquar vobis* [58].

Vers. 28. *Dixit — sim.* Cum suspenderitis me quasi hominem in cruce, tunc cognoscetis, quod ego, sim, videlicet Filius Dei et Deus. Nam tanquam Deus dixit : *Ego sim.* Cognoscetis autem hoc a signis, quæ tunc fient, quibus contradici non poterit, et a resurrectione mea a mortuis : insuper etiam ab ira divina, quæ tunc genus comprehendet Judæorum. Siquidem postquam illum crucifixerunt et stupenda illa signa facta sunt, scribit Lucas [59], quod omnes turbæ, quæ simul accesserant ad spectaculum istud, et videbant, quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. Cognoscebant enim, quod vere divinus homo esset, et illi C compateretur creatura : cum autem loqui non auderent propter timorem principum, percutiebant pectora sua, significantes dolorem interiorem. Suspicabantur namque futurum esse, ut malum aliquod irremediabile propter illum omne genus Judæorum concuteret. Nam et centurio, et qui cum eo erant, servantes Jesum, ut ait Matthæus, cum vidissent quæ fiebant, vehementer territi sunt, dicentes : *Vere Filius Dei erat iste* [60].

Sed et ipsi principes Judæorum cognoverunt tunc quod Dei Filius erat et Deus, quanquam propriam conculcaverunt conscientiam, nimia invidia ac insania. Ait enim rursum Matthæus : *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem et renuntiaverunt principibus sacerdotum universa quæ acciderant : et congregati cum senioribus accepto consilio, pecunias multas dederunt militibus dicentes : Dicite Discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus* [61], et cætera.

[56] Joan. III, 17. [57] Isa. XLIX, 6. [58] Joan. VIII, 25. [59] Luc. XXIII, 48. [60] Matth. XXVII, 54. [61] Matth. XXVIII, 11-13.

Variæ lectiones et notæ.

(40) Γενομένων, B.

(41) Τὸν σεισμὸν καί iidem codices Euthymii omittunt etiam in contextu apud Matthæum. Chrysostomus hunc locum negligentissime tractat, Lucam potius, quam Matthæum interpretans. Videtom. VII, p. 826 E. Cæteri codices N. Testamenti cum scholiis, cujusmodi ad manus habuit Euthymius, ista servant. Id intelligitur ex mea editione. Ergo Euthymii auctoritas valere hoc loco nequit.

Præterea, quoque Josephus, qui et ipse Judæus erat peritissimus, scribens calamitates Judæorum, quæ ab eo tempore cœperunt, ac Hierosolymorum captivitatem, fatetur propter Christum effusam esse adversus eos divinam iram : et occisa esse a Romanis tam multa ipsorum millia. Qui enim, cum eos curare vellet, agnoscere eum noluerunt, ideo affecti supplicio, quis esset cognoverunt.

Vers. 28. *Et — loquor*. Nam si illud tunc cognoveritis, omnino etiam hoc scietis, quod a meipso facio nihil, sed omnia quæ vult Pater : cum enim æqualis illi sim, hæc volo quæ ille vult, una siquidem est voluntas, sicut et una potentia : et quod ea quæ docuit me, hæc loquor ; nam ille mens est, ego autem verbum. De operibus namque dixit etiam superius : *Non possum ego facere a me quidquam* [62] ; et lege etiam dicti illius interpretationem. De sermonibus vero iterum dixit : *Mea doctrina non est mea sed ejus qui misit me* [63] ; et de hoc etiam lege explanationem.

Vers. 29. *Et — est*. Ne putaremus, quod major esset is qui misit, curat hujusmodi suspicionem dicens : *Et qui misit me, mecum est*, tanquam inseparabilis, misisse siquidem dispensationis est, esse autem cum eo qui misit, cohærentiæ sive conglutinationis. Nam sancta Trinitas, quæ æqualiter omnem implet locum, a seipsa non secernitur.

Vers. 29. *Non — semper*. Si hoc, ut homo, ait, tantumdem est ac si dicat : Quod cum Deus ubique sit juxta illud : *Nonne cœlum et terram ego implec*[64] ? magis tamen in his esse dicitur, qui eo digni sunt. Si autem, ut Deus : propter sanctæ Trinitatis inseparabilitatem hoc dicit, quæ propriis quidem distinguitur personis, unitur autem divinitatis ac substantiæ identitate.

Id vero : *Quæ placita sunt ei, facio semper*, aut tanquam illi obediens secundum humanitatem dicit, aut tanquam illi æqualis secundum divinitatem ac voluntatem. Quod si ea *quæ placita sunt ei facio semper*, gratum illi utique est accedentes etiam Sabbato curare.

Intellige autem quæ depressa sint verba tanquam dispensatoria propter imbecillitatem Judæorum, sicut in superioribus retulimus : nam hujusmodi magis vulgus attrahebant, sicut et affine exemplum. Vide enim, quod sequitur.

Vers. 30. *Hæc — eum*. Quando ad humiliorem sese demittebat sermonem, tunc credebant ; non tamen ut oportebat, credebant, sed vulgari modo credebant humilioribus ejus sermonibus, non recipientes sublimiores. Quod sciens Christus, nititur illos corrigere, quod suum est ubique faciens,

A Ἔτι γε μὴν καὶ τὰς ἔκτοτε τῶν Ἰουδαίων συμφορὰς καὶ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων συγγράφων, ὁ λογιώτατος ἐν Ἰουδαίοις Ἰώσηπος, ὁμολογεῖ, διὰ τὸν Χριστὸν χεθῆναι (42) κατ' αὐτῶν τὴν τοιαύτην θεομηνίαν, καὶ κατασφαγῆναι (43) τὰς τοσαύτας αὐτῶν μυριάδας ὑπὸ Ῥωμαίων. Ἐπεὶ γὰρ θεραπευόμενοι γνῶναι αὐτὸν οὐκ ἠθέλησαν, κολαζόμενοι ἔγνωσαν τίς ἦν.

Καὶ — λαλῶ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνο γνώσεσθε τότε, πάντως καὶ ταῦτα, ὅτι ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ πάντα, ἃ θέλει ὁ Πατήρ. Ἴσος γὰρ αὐτῷ ὢν ἃ θέλει ταῦτα θέλω. Ἓν γὰρ ἡμῖν θέλημα, ὥσπερ καὶ μία δύναμις· καὶ ὅτι ἃ ἐδίδαξέ με, ταῦτα λαλῶ· νοῦς μὲν γὰρ ἐκεῖνος, λόγος δὲ ἐγώ. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἔργων εἶπε καὶ ὀπίσω ὅτι, Οὐ δύναμαι ἐγὼ B ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν· καὶ ἀναγνωθι πάλιν τὴν ἐξήγησιν ἐκείνου τοῦ ῥητοῦ· περὶ δὲ τῶν λόγων αὖθις εἴρηκεν, ὅτι Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμή, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· καὶ ἀναγνωθι καὶ τὴν περὶ τούτου ἑρμηνείαν.

Καὶ — ἐστιν. Ἵνα μὴ νομίσωμεν ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ πέμψας, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, λέγων· Καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστιν, ὡς ἀχώριστος. Τὸ μὲν γὰρ πέμψαι τῆς οἰκονομίας ἐστὶ, τὸ δὲ μετὰ τοῦ πεμφθέντος εἶναι, τῆς ἀλληλουχίας. Ἡ γὰρ ἁγία Τριὰς, ἐπίσης πάντα τόπον πληροῦσα, ἑαυτῆς οὐ διέστηκεν.

Οὐκ — πάντοτε. Εἰ μὲν ὡς ἄνθρωπος τοῦτό φησιν, ἔστιν εἰπεῖν ὅτι πανταχοῦ μέν ἐστιν ὁ Θεὸς, κατὰ τό· Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ ; μᾶλλον δὲ εἶναι λέγεται ἐν τοῖς ἀξίοις αὐ- C τοῦ· εἰ δὲ ὡς Θεὸς, διὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἁγίας Τριάδος, διῃρημένης μὲν ταῖς ἰδικαῖς ὑποστάσεσιν, ἡνωμένης δὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας καὶ θεότητος.

Τὰ ἀρεστὰ δὲ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἢ ὡς τιθέμενος αὐτῷ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ὡς ἴσος αὐτῷ, κατὰ τὴν θεότητα καὶ θέλησιν. Εἰ δὲ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἀρεστὸν αὐτῷ ἄρα καὶ τὸ ἐν Σαββάτῳ θεραπεύειν τοὺς παρειμένους.

Δέχου δὲ τὰ (44) ταπεινὰ ῥήματα ὡς οἰκονομικὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ προλέξαντες παρηγγείλαμεν· τὰ τοιαῦτα γὰρ μᾶλλον ἐφέλκοντο τοὺς πολλοὺς, καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύς. Ὅρα γάρ. D

Ταῦτα — αὐτόν. Ὅτε εἰς τὸ ταπεινότερον κατήγαγε τὸν λόγον, τότε ἐπίστευσαν· οὐχ ὡς ἐχρῆν δὲ ἐπίστευσαν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐπίστευσαν τοῖς ταπεινοτέροις λόγοις αὐτοῦ, μὴ παραδεξάμενοι τοὺς ὑψηλοτέρους, ὅπερ εἰδὼς ὁ Χριστὸς πειρᾶται διορθοῦν αὐτοὺς, τὸ ἑαυτοῦ πανταχοῦ ποιῶν, εἰ καὶ αὐτὸ

[62] Joan. v, 30. [63] Joan. vii, 16. [64] Jerem. xxiii, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(42) δεχθῆναι A.

(43) Euthymius videtur confundere cædem Joannis Baptistæ et cædem Christi. Joseph Vide *Antiq.* lib. xviii 5, 2, tom. I, pag. 883. Eamdem sententiam repetit Euthymius infra ad Joan. xi, vers. 47, 48.

(44) Τὰ omittit B.

ταχέως ἀπεπήδησαν καὶ πρὸς ὕβρεις μᾶλλον ἐξετράπησαν. A licet ipsi citius ab eo recedebant, et ad injurias magis deflectebant.

Ἔλεγεν — Ἰουδαίους. Πρὸς τοὺς πεπιστευκότας τότε, ὡς εἴρηται.

Ἐὰν — ἐστέ. Ἐὰν ὑμεῖς ἐμμείνητε, ὡς τῶν ἄλλων μὴ ἐμμεινάντων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι Πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκ ἔτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. Ἐὰν ὑμεῖς ἐμμείνητε, φησὶ, τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἤγουν τῇ διδασκαλίᾳ μου ἣν διδάξω ὑμᾶς, τότε ἀληθῶς μαθηταί μού ἐστε. Οὔπω γάρ ἐστε.

Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν. Ἐμέ. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, εἰμὶ ἡ ἀλήθεια. (45) Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν παρ' ἐμοῦ. Τὰ γὰρ νομικὰ πάντα τύπος καὶ σκιὰ καὶ εἰκὼν τῆς ἀληθείας εἰσί.

Καὶ — ὑμᾶς. Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν. B

Ἀπεκρίθησαν — γενήσεσθε ; Ἀφέντες εἰπεῖν, Τί οὖν ; ψευδος ὁ νόμος ; ψευδὴς (46) ἡ τῶν Ἰουδαίων γνῶσις ; τοῦτο μὲν οὐ λέγουσι · τῶν τοιούτων γάρ οὐκ ἔμελεν αὐτοῖς · ἐπὶ τῇ ὕβρει δὲ τῆς σωματικῆς εὐγενείας ἀγανακτοῦσιν, ὑποπτεύσαντες ὡς δούλοις ἀνθρώπου τινὸς εἰπεῖν αὐτοῖς ὅτι Ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Εἰκότως οὖν ὁ Ἰωάννης (47) ἔλεγε · Μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς · Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν Ἰουδαίων αὐχήματα (48). Μὴ ἔχοντες γὰρ οἰκείαις ἀρεταῖς ἐνσεμνύνεσθαι, τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν προεβάλλοντο. Τί οὖν ὁ Χριστός ; Οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς πολλάκις δουλεύσαντας Αἰγυπτίοις καὶ Βαβυλωνίοις καὶ διαφόροις ἄλλοις ἔθνεσιν · ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν δουλείαν παρίδραμεν ὡς οὐδὲν βλάπτουσαν τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν. περὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας φησὶν, ἥτις αὐτὴν βλάπτει καταδουλοῦσα, ἧς ἡ δουλεία χαλεπωτάτη, ἀφ' ἧς ἐλευθεροῖ οὐχ ἕτερος, ἀλλ' ἢ μόνος ὁ Χριστὸς καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ. C

Vers. 31. *Dixit — Judæos.* Ad eos, qui tunc, ut dictum est, crediderant.

Vers. 31. *Sit — eritis.* Si vos permanseritis, sicut alii non permanserunt, de quibus dixit evangelista : *Multi ex discipulis ejus abierunt retrorsum, et jam non cum eo ambulabant* [65]. — *Si vos*, inquit, *perseveraveritis in sermone meo*, sive in doctrina mea, quam ego docebo vos, tunc *vere discipuli mei eritis* [66] ; nondum enim estis.

Vers. 32. *Et cognoscetis veritatem.* Hoc est me : *Ego* enim, ait, *sum veritas.* Cognoscetis a me veritatem. Nam omnia legalia figura, umbra et imago sunt veritatis.

Vers. 32. *Et — vos.* A peccatis.

Vers. 33. *Responderunt — efficiemini ?* Omittentes dicere, Quid ergo ? Falsa est lex ? falsane est Judæorum scientia ? Hoc quidem non dicunt ; neque enim hæc illis curæ fuerunt, sed de injuria corporalis generositatis indignantur, suspicantes, quod tanquam servis alicujus hominis dixerit ipsis, *Liberabit vos.* Merito ergo dicebat Joannes : *Ne videamini dicere intra vos, Patrem habemus Abraham* [67]. Hujuscemodi sane erant Judæorum gloriationes. Nam cum de propriis virtutibus gloriari non possent, progenitorum nobilitatem opponebant. Quid ergo Christus ? Non convicit eos, quod sæpius servissent Ægyptiis et Babyloniis, aliisque diversis gentibus, sed hanc quidem prætermisit servitutem, ut quæ nihil animæ generositati officiat ; de peccato vero ait, quod illi nocet, servituti eam subjiciens, cujus est miserrima servitus, a qua non alius liberabit, præter Christum ac doctrinam illius.

Ἀπεκρίθη — ἁμαρτίας. Δείκνυσιν ὅτι δουλείαν ἐνέφηνεν ἀνωτέρω τὴν ἐξ ἁμαρτίας, οὐ τὴν ἐκ δυναστείας ἀνθρώπου. Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι Ὁ Μωϋσῆς ἡμᾶς ἐλευθερώσει ταύτης, δείκνυσι διὰ παραβολῆς ὅτι οὐκ ἔχει ἐκεῖνος ἐξουσίαν, δοῦλος ὢν, ἀλλ' αὐτὸς ὡς Υἱός.

Vers. 34. *Respondit — peccati.* Ostendit, quod superius significaverit animæ servitutem ac peccati, non eam quæ vi humana contingebat. Ne autem dicerent : Moses nos ab hac liberabit ; per similitudinem ostendit, quod cum sit ille servus, talem non habeat potestatem, sed ipse utpote Filius.

Ὁ δὲ δοῦλος — αἰῶνα. Ὁ δοῦλος οὐ κληρονομεῖ τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου αὐτοῦ · ὁ υἱὸς κληρονομεῖ αὐτήν. Λοιπὸν ἐκεῖνος (49) οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, δοῦλος ὢν · ἐγὼ ἔχω ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, Υἱὸς ὢν καὶ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρός μου εἰς καὶ κληρονομῶν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ὀπίσω ὅτι Τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ · καὶ πάλιν · Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν. D

Vers. 35. *Servus autem — æternum.* Servus non accipit in hæreditatem domum domini sui, filius accipit in hæreditatem. Itaque non habet ille potestatem liberandi, cum sit servus : ego habeo potestatem liberandi, cum sim Filius, et maneam in domo Patris mei in æternum, et hæreditate accipio potestatem ipsius. Nam et superius dixit, quod *Judicium omne dedit Filio* [68]. Ac rursum : *Et potestatem dedit ei etiam judicium faciendi* [69].

Ἐὰν — ἔσεσθε. Νῦν μὲν γὰρ οὐκ ἀληθῶς ἐλεύθεροί ἐστε, δεδουλωμένοι τῇ ἁμαρτίᾳ · ὅτε δὲ ὁ Υἱὸς

Vers. 36. *Si — eritis.* Nunc enim non vere liberi estis, cum servi facti sitis peccato : quando vero

[65] Joan. VI, 66. [66] Joan. XIV, 6. [67] Matth. III, 9. [68] Joan. V, 22. [69] ibid. 27.

Variæ lectiones et notæ.

(45) Ἢ interponendum videtur. Est enim hæc alia interpretatio, diversa a priori.

(46) Ψεῦδος A.

(47) Baptista nimirum.

(48) Σχήματα A.

(49) Moses scilicet, ut modo dixit.

vos Filius liberaverit, nemo qui contradicat. *Deus qui justificat, quis est qui condemnet* [70] ? corporalem siquidem libertatem dat etiam homo, spiritualem vero solus Filius, tanquam proprie Dominus : quia proprie etiam hæc est libertas. Deinde relictis cæteris eorum peccatis, cogitationem, quam apud se tractabant, in medium adducit ; noverat enim jam eos resiliisse et blande dicit :

Vers. 37. *Novi — interficere.* Manifeste quidem non dixit : Non estis, adhuc eis parcens, verum latenter hoc significavit. Nam quia me occidere quæritis, non estis. Ille siquidem neminem injuste peremit. Sicut enim libertas ab operibus, quæ liberum decent, ostenditur, ita et cognatio. Ponit autem et cædis causam.

Vers. 37. *Quia — vobis.* Sermo meæ doctrinæ, cum sit sublimis, non habet locum in vobis, qui mentem habetis a pravitate coarctatam ac humi detractam. Ecce enim repulistis, quæ paulo ante exceperatis, hæc ferre non potentes. Ne autem dicant : A teipso hæc loqueris, subjungit :

Vers. 38. *Ego — loquor.* Quod cognovi apud Patrem meum, quod ab eo didici.

Vers. 38. *Et — facitis.* Homicidium videlicet ; nam patrem illorum significat nunc diabolum. Quemadmodum enim a paternitate Abrahæ repulit eos operum dissimilitudo, ita ad diaboli paternitatem asserit illos operum similitudo : siquidem et ille homicida est de quo manifestius dicet in sequentibus.

Vers. 39. *Responderunt — est.* Non intelligentes, quem diceret patrem ipsorum, rursum ad abrahæ cognationem confugiunt. Christus itaque manifestius eos objurgat.

Vers. 39. *Ait — faceretis.* Justitiam.

Vers. 40. *Nunc — interficere.* Cogitationem illorum frequenter arguit, confundens eos, ut corrigantur.

Vers. 40. *Hominem — patre.* Verba hæc, *Vidi*, et *Audivi*, dispensatorie accipienda et intelligenda sunt.

Vers. 40. *Hoc — fecit.* Ut quæreret occidere hominem, qui veritatem locutus fuisset ac innocentem.

Vers. 41. *Vos — vestri.* Homicidium et si quod aliud est malum.

Vers. 41. *Dixerunt — Deum.* Quia justa ratione ostendit eos indignos esse paternitate Abrahæ, in qua plurimum gloriabantur, insipienter deinceps ad Dei paternitatem recurrunt : eo quod dicat Scriptura, *Filius meus primogenitus Israel* [71]. Et hoc autem honore justis eos dejicit argumentis. Sed quonam modo ipsi temere (*t*) Deum Patrem suum

A ὑμᾶς ἐλευθερώσει, τότε οὐδεὶς ὁ ἀντιλέγων. Θεὸς ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων ; Τὴν μὲν γὰρ σωματικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄνθρωπος δίδωσι, τὴν δὲ ψυχικὴν μόνος ὁ Υἱὸς ὡς κυρίως Κύριος · ἐπεὶ καὶ κυρίως αὕτη ἐλευθερία. Εἶτα ἀφεὶς τὰς ἄλλας αὐτῶν ἁμαρτίας εἰς μέσον ἄγει τὴν μελετωμένην (50) · ἔγνω γὰρ αὐτοὺς ἤδη ἀποπηδήσαντας, καὶ ὁμαλῶς φησιν ·

Οἶδα — ἀποκτεῖναι. Φανερῶς μὲν οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἐστὲ, φειδόμενος αὐτῶν ἔτι · λελῃθότως δὲ τοῦτο δεδήλωκεν. Ἐπεὶ γὰρ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, οὐκ ἐστέ. Οὐδένα γὰρ ἐκεῖνος ἀπέντεινεν ἀδίκως. Ὥσπερ γὰρ ἡ (51) ἐλευθερία ἀπὸ τῶν ἔργων δείκνυται τῶν πρεπόντων ἐλευθέρῳ, οὕτω καὶ ἡ συγγένεια. Τίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ φόνου.

B Ὅτι — ὑμῖν. Ὁ λόγος μου ὁ διδασκαλικὸς, ὑψηλὸς ὢν, οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν τοῖς ἔχουσι νοῦν ἐστενωμένον ὑπὸ φαυλότητος καὶ χαμαὶ συρόμενον. Ἰδοὺ γὰρ ἀπώσασθε καὶ ἃ πρὸ μικροῦ παρεδέξασθε, στέγειν αὐτὰ μὴ δυνάμενοι. Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, Ἀπὸ σεαυτοῦ ταῦτα λαλεῖς, ἐπήγαγεν ·

Ἐγὼ — λαλῶ. Ὁ ἔγνων παρὰ τῷ Πατρί μου, ὃ ἔμαθον ἀπ' αὐτοῦ.

Καὶ — ποιεῖτε. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν · πατέρα γὰρ αὐτῶν ἐμφαίνει νῦν τὸν διάβολον. Ὥσπερ γὰρ τῆς πατρότητος τοῦ Ἀβραὰμ ἐκβάλλει αὐτοὺς ἡ τῶν ἔργων ἀνομοιότης · οὕτως ἄρα τῇ πατρότητι (52) τοῦ διαβόλου εἰσποιεῖ αὐτοὺς ἡ τῶν ἔργων ὁμοιότης · κἀκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος, περὶ οὗ προῖών ἐρεῖ φανερώτερον.

C Ἀπεκρίθησαν — ἐστι. Μὴ νοήσαντες (53) τίνα εἶπεν πατέρα αὐτῶν πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ Ἀβραὰμ συγγένειαν καταφεύγουσι. Λοιπὸν οὖν ὁ Χριστὸς φανερώτερον αὐτῶν καθάπτεται.

Λέγει — ἐποιεῖτε ἄν. Τὴν δικαιοσύνην.

Νῦν — ἀποκτεῖναι. Συνεχῶς ἐλέγχει τὴν μελέτην αὐτῶν, ἐντρέπων αὐτοὺς ὅπως διορθωθῶσιν.

Ἄνθρωπον — πατρός. Τὸ ἑώρακα καὶ τὸ ἤκουσα ὡς οἰκονομικὰ δεκτέον καὶ νοητέον.

Τοῦτο — ἐποίησεν. Τὸ ζητεῖν ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον ἀλήθειαν λελαληκότα καὶ ἀθῷον.

Ὑμεῖς — ὑμῶν. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν καὶ εἴ τι πονηρόν.

D Εἶπον — Θεόν. Ἐπεὶ εὐλόγως ἀπέδειξεν αὐτοὺς ἀναξίους τῆς πατρότητος τοῦ Ἀβραὰμ, ἐφ' ᾗ μέγα ἐκόμπαζον, λοιπὸν ἀνοήτως ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τὴν πατρότητα τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ λέγειν τὴν Γραφήν · Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. Ἐκβάλλει δὲ καὶ ταύτης αὐτοὺς τῆς τιμῆς, εὐλόγοις ὁμοίως ἀποδείξας. Ἀλλὰ πῶς αὐτοὶ μὲν ἀδεῶς πατέρα ἑαυτῶν λέγουσι

[70] Rom. VIII, 34. [71] Exod. IV, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον.
(51) Ἡ abest A.
(52) Τῆς πατρότητος A.
(53) Μὴ νοήσαντες omittit B.

(*t*) *Temere.* Licenter, audacter.

τὸν Θεόν, τῷ δὲ Χριστῷ Πατέρα ἴδιον λέγοντι τὸν Θεὸν ἐχαλέπαινον; Διότι ἐκεῖνος φύσει Πατέρα ἑαυτοῦ ἔλεγεν αὐτόν. Τὸ δέ, Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα (54) νοεῖται μὲν διὰ τὰ ἐξ Ἰσμαὴλ καταγόμενα ἔθνη, ὃς ἐκ δουλικῆς συμπλοκῆς ἐγεννήθη τῷ Ἀβραάμ, [ἐξ (55) Ἄγαρ τῆς δούλης· ἅτε αὐτῶν ἐξ Ἰσαὰκ καταγομένων, ὃς ἐξ εὐγενοῦς γάμου ἐγεννήθη τῷ Ἀβραάμ,] ἐκ Σάρρας τῆς κυρίας τῆς Ἄγαρ.

Λέγουσι (56) δέ τινες ὅτι πρὸς ὕβριν αὐτοῦ τοῦτο εἶπον οἱ ἐναγεῖς, διὰ τὸ λέγεσθαι αὐτὸν μὴ εἶναι φύσει υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ. Ὅτε δὲ ἐξευτελίσαι τοῦτον θέλουσι, τότε αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ ὀνομάζουσι, ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο φλυαροῦντες καὶ οὐδέποτε τῇ ἀληθείᾳ συντιθέμενοι. Καὶ μὴν πολλοὶ αὐτῶν ἐκ πορνείας ἐγεννήθησαν· πολλοὺς γὰρ παρανόμους γάμους Ἰουδαῖοι ἐποίουν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο σιγᾷ πρὸς τὸ μεῖζον ἐπειγόμενος.

Εἶπεν — ἐξῆλθον. Ἐγεννήθην, ἢ ἀπεστάλην.

Καὶ ἥκω. Πρὸς ὑμᾶς.

Οὐδὲ — ἐλήλυθα. Ἀπὸ ἰδίου θελήματος· οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα, ὡς πολλάκις εἴρηται.

Ἀλλ' — ἀπέστειλεν. Ὡς πατὴρ υἱόν, ὡς νοῦς λόγον.

Διατί — γινώσκετε; Διατί τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ (57) οὐ νοεῖτε; Εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ νοεῖν αὐτοὺς αὐτά.

Ὅτι — ἐμόν. Τὸ, Οὐ δύνασθε, τὸ Οὐ βούλεσθε σημαίνει νῦν, ὅτι οὐ βούλεσθε συνιέναι τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, τὸν περὶ δογμάτων, διὰ φαυλότητα ψυχῆς χαμαὶ συρομένης καὶ μηδὲν ὑψηλὸν φανταζομένης. Ἐπεὶ δὲ ἐτόλμησαν εἰπεῖν πατέρα ἑαυτῶν τὸν Θεὸν οἱ ἀνάξιοι καὶ τῆς τοῦ Ἀβραὰμ συγγενείας, παρρησιάζεται καὶ ἐπάγει τούτοις, ὡς ἀνιάτοις, φανερωτέραν πληγὴν, ἀντίῤῥοπον (58) τῆς ἀναισχυντίας αὐτῶν, καταστέλλων τὸ φύσημα καὶ τὸν κόμπον τῶν ἀλαζόνων.

Ὑμεῖς — ἐστέ. Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πάτρος ἐκείνου ἐστὲ τοῦ διαβόλου· ὑμῶν πατὴρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ διάβολος.

Καὶ — ποιεῖν. Τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐκεινου. Ἐπιθυμίαι (59) δὲ αὐτοῦ τὸ ἀνθρωποκτονεῖν καὶ τὸ ψεῦδος, εἴτουν ὁ σκολιὸς καὶ διεφθαρμένος βίος, ὡς ἐφεξῆς ἐρεῖ.

Ἐκεῖνος — ἀρχῆς. Τὸν πρῶτον ἄνθρωπον κτείνας, τὸν Ἀδὲμ· αὐτὸς γὰρ αὐτῷ τὸν θάνατον προεξένησεν· εἶτα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἄβελ ἀνελών. Αὐτὸς γὰρ καὶ αὐτῷ τὸν ἀδελφὸν Κάϊν ἐπανέστησε κινήσας τῷ φθονῷ.

Καὶ — ἔστηκεν. Οὐκ ἐμμένει, τουτέστιν, ἐν τῷ ὀρθῷ βίῳ οὐκ ἀναπαύεται, ἀλλὰ μισεῖ τὴν τοιαύτην πολιτείαν.

A appellant, cum Christo dicenti Patrem suum esse Deum indignarentur ? Quia ille natura suum esse Patrem dicebat. Quod autem dicunt : *Nos e stupro nati non sumus*, intelligitur propter gentes quæ ab Ismael descendebant, qui ex servili congressu Abrahæ, ex Agar videlicet ancilla natus erat, cum ipsi ab Isaac descenderent, qui ex legitimo Abrahæ matrimonio, ex Sarra domina ipsius Agar erat progenitus.

Dicunt autem aliqui, quod ad inferendam ipsi injuriam hoc dixerint exsecrabiles illi, eo quod dicerent non esse eum natura filium Joseph. Quando autem attenuare eum volunt, tunc filium Joseph ipsum appellant, interdum quidem hoc, interdum vero illud nugantes, et nunquam veritati adhærentes. Atqui multi eorum e stupro nati erant ; multis namque illegitimis nuptiis Judæi copulabantur ; verum silet etiam hoc, properans ad id quod majus est.

vers. 42. *Ait — exivi.* Natus, vel missus sum.

Vers. 42. *Et veni.* Ad vos.

Vers. 42. *Neque — veni.* A propria voluntate, cum propriam non habeam voluntatem, ut sæpius dictum est.

Vers. 42. *Sed — misit.* Ut pater filium, ut mens verbum.

Vers. 43. *Quare — agnoscitis ?* Quare ea quæ a me dicuntur, non intelligitis ? Deinde addit et causam, cur ipsi non intelligerent illa.

Vers. 43. *Quia — meum. — Non potestis*, significat nunc, Non vultis. Quia non vultis, inquit, intelligere sermonem meum, qui de sublimi doctrina est, propter animæ vestræ pravitatem quæ humi detracta est, et nihil sublime imaginatur. Quia vero dicere ausi fuerant, patrem suum esse Deum, cum Abrahæ cognatione indigni essent, libere loquitur, et in eos tanquam immedicabiles manifestius infligit vulnus, quod ipsorum impudentiæ respondeat, inflationem ac elationem arrogantium reprimens.

Vers. 44. *Vos — estis.* Vos ex patre illo estis, nempe diabolo ; vester ille pater est, diabolus videlicet.

Vers. 44. *Et — explere.* Patris illius vestri ; desideria autem illius sunt homicidium et mendacium, sive obliqua et corrupta vita, veluti consequenter dicet.

Vers. 44. *Ille — initio.* Interfecto primo homine Adam : nam ipse mortem illi propinavit : deinde etiam occiso filio illius Abel, siquidem ipse fecit fratrem ejus Cain in eum insurgere, cum prius ad invidiam illum movisset.

Vers. 44. *Et — stetit.* Non permansit, hoc est, in recta via non quiescit, sed odit hujusmodi conversationem.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Γεγενήμεθα A.
(55) Inclusa exciderunt A.
(56) Ita Origenes tom. IV, p. 327 B.
(57) Παρ' ἐμοῦ, post οὐ νοεῖτε. B
(58) Πληγὴν ἀναντίῤῥητον A, male. Illud habet etiam Chrysost. t. VIII, p. 318 E.
(59) Ἐπιθυμίας A.

Vers. 44. *Quia — eo.* Sed e diverso mendacium.

Vers. 44. *Cum — loquitur. — Propria loquitur.* Nam proprium ejus est mendacium : siquidem ipse primus adinvenit illud, et primus illo usus est, quando ad Evam mentitus est, dicens illi per serpentem : *Non morte moriemini*; et : *Eritis sicut dii*[72].

Vers. 44. *Quia mendax est.* Ex eo tempore, et in posterum mentiens.

Vers. 44. *Et pater ipsius.* Mendacii, ut qui primus illud adinvenit, sicut dictum est.

Vers. 45. *Ego — mihi.* Nam si mendacium dicerem, crederetis utique mihi, tanquam id dicenti, quod proprium est patris vestri; quia autem doceo veritatem, non creditis mihi, utpote alienum ab eo docenti. Veritatem autem vocat cum alias doctrinas, tum quod Filius ipse sit Dei.

Vers. 46. *Quis — peccato* ? Si ita non est, quod quia veritatem dico, non creditis mihi, dicite, *Quis vestrum arguit me de peccato*, quod a me fiat, ut propter illud videamini non credere ?

Vers. 46. *Porro si — mihi* ? Si neque ideo, quia veritatem dico, non creditis mihi, neque quisquam vestrum arguit me de peccato, sane veritatem dico. *Si autem veritatem dico, quare vos non creditis mihi* ? Postquam ita convicit eos de industria peccare, ulterius ratiocinatur.

Vers. 47. *Qui — estis.* Qui ex Deo est, verba Dei recipit, eisque paret ; vos non recipitis, ex Deo igitur non estis : et ex consequenti mentimini dicentes patrem vos habere Deum, et ex Deo esse. Loquendo itaque de creatione, omnes ex Deo sunt; juxta modum vero familiaritatis, soli illi qui verba Dei audiunt, eisque obediunt, et a moribus, quod rationale est, ostendunt.

Vers. 48. *Responderunt — habes* ? Per interrogationem legendum est. Vocabant autem eum Samaritanum, utpote non exacte servantem legem, sicut illis videbatur, neque traditiones seniorum : tales siquidem erant Samaritani. Dæmonium vero habentem, tanquam Dei honorem in seipsum derivantem ; nam tales sunt dæmones : sed hic tanquam is qui in veritate Deus erat, illi vero quasi seductores.

Vers. 49. *Respondit — habeo.* Deum non dehonesto, sicut dæmones, nec ipsum honore suo dejicio.

Vers. 49. *Sed honoro Patrem.* Honorans namque Patrem ostendo, vos non habere Deum patrem, neque ex Deo esse. Siquidem ignominia est ejus, qui homines benevolentia persequitur, patrem esse homicidarum.

Vers. 49. *Et — me.* Samaritanum ac dæmoniacum appellantes. Itaque Patrem honorans

[72] Gen. III, 4, 5.

A

Ὅτι — αὐτῷ. Ἀλλὰ τοὐναντίον ψεῦδος.

Ὅταν — λαλεῖ. — Τὰ ἴδια λαλεῖ. Ἴδιον γὰρ αὐτοῦ τὸ ψεῦδος. Αὐτὸς γὰρ πρῶτος [ἐξεῦρεν (60) αὐτό, καὶ πρῶτος] ἐχρήσατο αὐτῷ ψευσάμενος πρὸς τὴν Εὔαν ὅτε ἔλεγεν αὐτῇ διὰ τοῦ ὄφεως, ὅτι Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, καὶ, ὅτι Ἔσεσθε ὡς θεοί.

Ὅτι ψεύστης ἐστίν. Ἔκτοτε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ψευδόμενος.

Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἤτοι τοῦ ψεύδους, αὐτός ἐστιν ὡς πρώτος ἐξευρὼν αὐτό, καθὼς εἴρηται.

Ἐγὼ — μοι. Εἰ μὲν ἔλεγον ψεῦδος, ἐπιστεύσατέ μοι ἂν ὡς τὸ ἴδιον τοῦ πατρὸς ὑμῶν λέγοντι (61)· διότι δὲ τὴν ἀλήθειαν διδάσκω, οὐ πιστεύετέ μοι ὡς τὸ ἀλλότριον αὐτοῦ διδάσκοντι. Ἀλήθειαν δὲ καλεῖ B τάς τε ἄλλας αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ τὴν ὅτι Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ.

Τίς — ἁμαρτίας ; Εἰ μή, διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιστεῖτέ μοι, εἴπατε, Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας, [ὑπ' ἐμοῦ (62) γενομένης, ἵνα δόξητε δι' ἐκείνην ἀπιστεῖν ;

Εἰ δὲ — μοι ; Εἰ οὔτε διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω ἀπιστεῖτέ μοι, οὔτε τις ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας], ἆρα ἀλήθειαν λέγω· καὶ εἰ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι ; Οὕτως ἐλέγξας αὐτοὺς ἐθελοκάκους ἔτι συλλογίζεται.

Ὁ — ἐστέ. Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ δέχεται, καὶ πείθεται· ὑμεῖς οὐ δέχεσθε· οὐκ ἄρα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε. Καὶ λοιπὸν ψεύδεσθε λέγοντες πατέρα ἔχειν τὸν Θεὸν καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι. Κατὰ μὲν οὖν τὸν λόγον τῆς δημιουργίας πάντες ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰσι· κατὰ δὲ τὸν τῆς οἰκειότητος μόνοι οἱ τὰ ῥήματα αὐτοῦ δεχόμενοι καὶ πειθόμενοι καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τὸ γνήσιον δεικνύοντες.

Ἀπεκρίθησαν — ἔχεις ; Κατ' ἐρώτησιν ἀναγωστέον. Σαμαρείτην μὲν οὖν αὐτὸν ἔλεγον ὡς μὴ ἀκριβῶς τηροῦντα τὸν νόμον, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, μηδὲ τὰς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων· τοιοῦτοι γὰρ οἱ Σαμαρεῖται· δαιμόνιον δὲ ἔχοντα, ὡς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν ἕλκοντα· τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες. Ἀλλ' ὁ μὲν ὡς ἐν ἀληθείᾳ Θεὸς, οἱ δὲ ὡς ἀπατεῶνες.

Ἀπεκρίθη — ἔχω. Οὐ γὰρ ἀτιμάζω τὸν Θεὸν, ὡς οἱ δαίμονες, οὐδὲ τῆς τιμῆς αὐτοῦ ἐκβάλλω αὐτόν. D

Ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα. Τιμῶν γὰρ τὸν Πατέρα ἀποφαίνω ὑμᾶς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν Θεὸν [μηδ' ἐκ (63) τοῦ Θεοῦ ὄντας. Ἀτιμία γὰρ τοῦ φιλανθρώπου πατέρα εἶναι τῶν ἀνθρωποκτόνων.

Καὶ — με. Σαμαρείτην καὶ δαιμόνιον ἔχοντα ὀνομάσαντες, διότι τιμῶν τὸν Πατέρα ἐκτίνυε

Variæ lectiones et notæ.

(60) Inclusa absunt A.
(61) Λέγοντος A.
(62) Inclusa absunt A.
(63) Inclusa absunt A.

ς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν Θεόν.] Ἀτιμάσαντες τὸν Υἱόν, ἠτιμάσατε τὸν Πατέρα. Προείρηται ὅτι ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν ψαντα αὐτόν.

ἐγὼ — μου. Τὴν ἐκδίκησιν τῆς ἀτιμίας μου.

ἔστιν — κρίνων. Ὁ Πατὴρ δι' ὃν ἠτιμάσατέ με, πρὸς ὃν ἡ ἀτιμία τοῦ Υἱοῦ διαβαίνειν οἶδεν. Εἰ γὰρ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἰλῶν ἑαυτὸν τοῦ κρίνειν, ἀλλὰ διότι Λόγος τοῦ Πατ ὁ Υἱός.

ρὰ δὲ πῶς, ὅτε μὲν εἶπον πατέρα ἑαυτῶν τὸν , ἐπαρρησιάσθη καὶ σφοδρῶς αὐτῶν καθήψατο. δὲ αὐτὸν ἠτίμασαν, ἐπιεικῶς ἀπεκρίνατο καὶ ως. Ἐντεῦθεν γὰρ ἐπαίδευσεν ἡμᾶς τὰ μὲν εἰς τὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς παρορᾷν. Καὶ αὐτὸς γὰρ εδραμὼν τὴν εἰς ἑαυτὸν ὕβριν ἐπὶ παραίνεσιν τρέ ε.

μὴν — αἰῶνα. Ζήτησον ἐν τῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται τὸν αἰῶνα· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ. τες γὰρ ἐκεῖθεν περὶ ποίου θανάτου λέγει νῦν. οὗ μὴ νοήσαντες ἐκεῖνοι πάλιν ἀτιμάζουσιν ν.

που — ἔχεις. Νῦν μᾶλλον. Εἶπον δὲ τοῦτο, ὡς ου ἤθελεν ποιοῦντος ἑαυτὸν μείζονα τοῦ Θεοῦ.

βραὰμ — προφῆται. Οἱ τηρήσαντες τὸν λόγον τοῦ .

εἰ — ποιεῖς; Ἀκόλουθον μὲν ἦν (64) εἰπεῖν· τὺ μείζων εἶ τοῦ Θεοῦ; Ἀλλ' οὐ λέγουσι τοῦτο, ἢ συγκρίναντες αὐτὸν τῷ Θεῷ δόξωσι μᾶλλον τιμᾶν . Βούλονται δὲ αὐτὸν ἐλάττονα καὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἦναι. Καὶ οὐκ εἶπον τοῦ Ἀβραὰμ (65), ἀλλὰ τοῦ ὸς ἡμῶν, κομπάζοντες πάλιν, καὶ τῇ συγγενείᾳ Ἀβραὰμ ἐπισεμνυνόμενοι.

τεκρίθη — ἐστιν. Οὐδέν ἐστιν, ὡς ὑμεῖς ὑπο κρίνετε. Πρὸς τὴν ἐκείνων γὰρ ὑπόνοιαν τοῦτο εἶπεν, λέγων τῷ, Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ὅπερ κεῖται περὶ τὰ τοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγη σιν αὐτοῦ.

στιν — με. — Ἐὰν ἐγὼ μεγαλύνω, φησὶν, ὸν, δοκῶ ὑμῖν ψεύδεσθαι Ἔστιν ὁ μεγα με, ὁ Πατήρ μου. Καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ κείῳ ὁμοίως εἶπεν, ὅτι Καὶ ὁ πέμψας με Πα αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ Προθεραδὲ ὁ μέλλει ἐρεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν.

A ostendi, vos Deum non habere patrem : vos autem Filium ignominia afficientes, honore privastis et Patrem. Prædictum enim est, quod, qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit illum [73].

Vers. 50. *Ego — meam.* Vindictam contumeliæ meæ.

Vers. 50. *Est — judicet.* Pater, propter quem honore me privastis, et ad quem Filii ignominia transire cernitur. Nam etsi omne judicium dedit Filio, non tamen, quod se honore privaverit, sed quod Verbum Patris sit Filius.

Vide autem, quod quando patrem sibi dixerunt esse Deum, libere respondit et graviter eos objurgavit : quando vero contumelia eum affecerunt, modeste respondit ac mansuete. Hinc enim nos docuit, ut admissa in Deum vindicemus, in nos autem negligamus. Nam et ipse factam in se injuriam prætermittens, ad admonitionem convertitur.

Vers. 51. *Amen — æternum.* Quære in hoc nono capite, ubi dicitur : *Si quis comederit ex hoc pane, vivet in æternum* [74], et illius lege enarrationem. Nam ex hoc intelliges, de qua nunc morte loquatur; de qua cum illi non intellexissent, rursus eum contumelia afficiunt.

Vers. 52. *Dixerunt — habeas.* Nunc magis. Dixerunt autem hoc, quasi Deo se fecisset ipse majorem.

Vers. 52. *Abraham — prophetæ.* Qui Dei sermonem servaverunt.

Vers. 52. *Et* — Vers. 53. *facis* ? Consequens sane erat, ut dicerent : Num tu major es Deo ? verum non hoc dicunt, ne Deo ipsum comparantes, viderentur eum potius honorare. Volunt autem ipso etiam Abraham minorem illum ostendere. Nec dixerunt simpliciter Abraham, sed patre nostro Abraham, rursum gloriantes, et de cognatione Abraham sese jactantes.

Vers. 54. *Respondit — est.* Nihil est, sicuti vos suspicamini ; nam hoc ad illorum cogitationem locutus est, simile illi dicens : *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum* [75], quod juxta medium septimi capitis positum est, et ejus lege enarrationem.

Vers. 54. *Est — me. Si ego,* inquit, *magnifico me ipsum,* videor vobis mentiri : *Est pater meus, qui magnificat me.* Nam prædicto quoque capite similiter dixit : *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me* [76]. Primum autem viam præstruit bis quæ dicturus est, ne gloriari vide-

B

C

D

Joan. v, 23. [74] Joan. vi, 51. [75] ibid. 31. [76] ibid. 37.

Variæ lectiones et notæ.

) Αὐτῷ Addit A.
) Hoc non exclusit vocabulum Ἀβραὰμ, quod ue in textu habet, sed urget τὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Accuratius dixisset, καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπον, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης.

atur. Vult enim astruere, quod major sit, quam Abraham ; nam hoc in præsenti non dixit, propter ipsorum impudentiam.

Vers. 54. *Quem* — Vers. 55. *eum*. — *Non cognovistis eum*, utpote operibus illum negantes. Dicit enim et Apostolus : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* [77]. Vel etiam eo quod non agnoscatis Filium ejus. Dictum est enim : *Si me cognosceretis, et Patrem meum utique cognosceretis* [78]. Vel eo quod non servetis ejus sermones ; nam si cognosceretis eum, sermonem ejus servaretis.

Vers. 55. *Ego autem novi eum*. Non solum, cum ex ipso sim, et ejusdem substantiæ, naturæ et scientiæ, sed etiam tanquam sermonem ejus servans. Nam et superius dixit : *Est verax, qui misit me, quem vos non nostis : ego vero novi eum, quia ab eo sum* [79].

Vers 55. *Et* — *mendax*. Vos enim mentimini dicentes Deum vestrum esse, cum non cognoscatis eum, ut prædictum est. Notitiam autem et cognitionem dicit, nosse simpliciter, et cognoscere quod sit Deus et Pater, non scire Dei naturam. Nam ipsa non solum cognosci nequit, verum etiam omnino inintelligibilis est et inaccessibilis, nec tantum hominibus, sed et cœlestibus virtutibus.

Vers. 56. *Sed* — *servo*. Vides, quod Dei sermonem servare, signum sit quod quis Deum cognoscat. Timeamus igitur, quod Dei præcepta non servamus, tanquam cum eis constituti, qui Deum ignorant. Deinde probat, quod major sit, quam Abraham.

Vers. 56. *Abraham* — *meum*. — *Exsultavit* sive concupivit. Diem autem suum dicit diem passionis.

Vers. 56. *Et vidit, et gavisus est*. Gavisus est propter salutem mundi. Præcognovit namque mysterium crucifixionis Christi. Desideravit videre diem ipsius et vidit illum præfiguratum et adumbratum, in die quo filium suum Isaac obtulit in holocaustum. Didicit enim, quod sicut ipse non pepercit suo dilecto propter Deum, ita neque Deus parciturus esset Filio suo dilecto propter hominem. Et quemadmodum ille portavit ligna holocausti sui, ita et ipse portaturus esset lignum mortis suæ. Verumtamen, sicut illo non passo suppositus est aries : ita et hoc manente impassibili, humanitas ejus occisa est. Quod si diem ejus videre desideravit, utique hoc erat, tanquam majoris.

[77] Tit. I,16. [78] Joan. VIII, 19. [79] Joan. VII, 26.

A Βούλεται γὰρ κατασκευάσαι ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ. Φανερῶς γὰρ νῦν οὐκ εἶπε τοῦτο διὰ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν.

Ὃν — αὐτόν. — Οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν, ὡς τοῖς ἔργοις ἀρνούμενοι αὐτόν. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος ὅτι Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. Ἢ καὶ ὡς μὴ ἐγνωκότες τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. Προείρηκε γὰρ ὅτι Εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ᾔδειτε ἄν. Ἢ ὡς μὴ τηροῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ· εἰ γὰρ ᾔδειτε αὐτόν, ἐτηρεῖτε ἂν τὸν λόγον αὐτοῦ.

B Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν. Οὐ μόνον ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως ὤν, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶν. Καὶ ὀπίσω δὲ εἶπεν, ὅτι Ἐστὶν ἀληθὴς (66) ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι.

Καὶ — ψεύστης. Ψεύδεσθε γὰρ ὑμεῖς λέγοντες ὅτι (67) Θεὸς ὑμῶν ἐστιν, οὐ γὰρ ἐγνώκατε αὐτόν, ὡς προείρηται. Εἰδησιν δὲ καὶ γνῶσίν φησι τὸ εἰδέναι καὶ γινώσκειν ἁπλῶς ὅτι ἐστὶ Θεὸς καὶ Πατήρ, οὐ μὴν τὴν (68) τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ. Αὕτη γὰρ οὐ μόνον ἄγνωστος, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνεννόητος καὶ ἀνεπιχείρητος, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν.

C Ἀλλ' — τηρῶ. Ὁρᾷς ὅτι τὸ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρεῖν σημεῖόν ἐστι τοῦ εἰδέναι αὐτόν. Φαδηθῶμεν τοίνυν οἱ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ μὴ φυλάττοντες, ὡς ταττόμενοι μετὰ τῶν ἀγνοούντων τὸν Θεόν. Εἶτα κατασκευάζει καὶ ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ.

Ἀβραὰμ — ἐμήν. — Ἠγαλλιάσατο, ἤγουν ἐπεθύμησεν. [Ἡμέραν (69) δὲ αὐτοῦ λέγει τὴν τοῦ σταυροῦ.

D Καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Ἐχάρη διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Προγνοὺς γὰρ τὸ μυστήριον τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπεθύμησεν] ἰδεῖν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, καὶ εἶδεν αὐτὴν [προσκιαγραφηθεῖσαν (70) καὶ] διατυπωθεῖσαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἀνήνεγκε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἰσαὰκ εἰς ὁλοκάρπωσιν. Ἔμαθε γὰρ ὅτι, ὥσπερ αὐτὸς οὐκ ἐφείσατο τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ διὰ τὸν Θεόν, οὕτως οὐδὲ ὁ Θεὸς φείσεται τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὥσπερ οὗτος ἐβάστασε τὰ ξύλα τῆς ὁλοκαρπώσεως αὐτοῦ, οὕτω κἀκεῖνος βαστάσει τὸ ξύλον τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πλὴν καθάπερ τούτου μείναντος ἀπαθοῦς ὁ κριὸς ἐτύθη, οὕτω κἀκείνου μένοντος ἀπαθοῦς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σφαγιασθήσεται. Εἰ δὲ ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, ὡς μείζονος πάντως.

Variæ lectiones et notæ.

(66) In contextu, illo in loco codd. Euthymius habent vulgatum ἀληθινός. Sed Chrysost. refert ἀληθής Tom. VIII, p. 294, 295, aliquoties.

(67) Ὁ interponit A.

(68) Τὴν abest A. Refertur ad εἴδησιν καὶ γνῶσιν.

(69) Inclusa absunt A.

(70) Inclusa absunt A. Ibidem legitur, προδιατυπωθεῖσαν.

ὶ — ἑώρακας ; Ὅμοντο γὰρ αὐτὸν ἐγγὺς εἶναι πεν- A
ντα ἐτῶν διὰ τὴν πολυπειρίαν αὐτοῦ. Τινὰ δὲ
(71) ἀντιγράφων τεσσαράκοντα γράφουσιν, ὅπερ
ἀκριβέστερον.

τεν — εἰμι. Ὡς Θεός. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ
, ἀλλ' Ἐγώ εἰμι ὁ ἀεὶ ὤν. Τὸ μὲν οὖν γενέ-
κτιστοῦ · τὸ δὲ Εἰμὶ ἀκτίστου [καὶ (72)
ου].

ραν — αὐτόν. Οἱ ταχεῖς πρὸς φόνον · Ἠγρίαναν
δόξαντες ὑβρισθῆναι τὸν Ἀβραὰμ · ἅμα δὲ καὶ
ες ὅτι ἀϊδιότητα Θεοῦ περιτίθησιν ἑαυτῷ.

σοῦς δὲ ἐκρύβη. Ἀόρατος αὐτοῖς κατέστη τῇ
τίᾳ τῆς θεότητος.
ὶ ἱεροῦ. Ἵνα κατασταλῇ ὁ θυμὸς αὐτῶν. B

λθών — αὐτῶν. Μὴ ἰσχυόντων ἰδεῖν αὐτόν. Καὶ
οὐκ ἐξέλυσεν αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ φανερῶς
ὑρησε; Διότι οὔθ' οὕτως ἔμελλον πιστεύειν. Καὶ γὰρ
καιρῷ τοῦ Πάθους ὑπτίους (73) αὐτοὺς ἔῤῥιψε,
ἃς ὄψεις αὐτῶν ἐσκότισε, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν. Οὐ-
ἀρ χεῖρον ψυχῆς ἀπεγνωκυίας. Κἂν γὰρ σημεῖα
κἂν τέρατα, μένει τὴν αὐτὴν ἔχουσα πάλιν ἀναιστ-
ἀν.
ὶ παρῆγεν οὕτως. Ἐβάδιζεν οὕτως, μὴ φαινόμενος
ς.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

ὶ — γενετῆς. Βεβαιῶν ἃ εἶπε, καὶ πιστούμενος ὅτι
ἐστιν, εὐθὺς ἔρχεται ἐπὶ θαῦμα μέγιστον, καὶ C
μέχρι τότε γενόμενον. Τυφλοὶ μὲν γὰρ καὶ
ἀνέβλεψαν · τυφλὸς δὲ ἐν γενετῆς (74) οὐδείς
τότε. Διὸ καὶ ἀναβλέψας ἔλεγεν · Ἐκ τοῦ αἰῶνος
κούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννη-
.

ὶ — γεννηθῇ ; Ἐρωτῶσιν οὐχ ὡς τοῦτο πάν-
ἢ ἐκεῖνο ὑπολαμβάνοντες, καθάπερ οἱ ἀνόητοι
κῖοι · τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτεῖν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι
ιτον, τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν γονέων κολάζεσθαι ἄδικον ·
στιν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου τοιοῦτος. Ὁ μὲν παρά-
διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ ἠσθένει, καθὼς ἐκεῖ
ήκαμεν · περὶ τούτου δὲ (75) τί λέγεις ; Τίς
τεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ ; ἡμεῖς γὰρ οὔτε D
οὔτε ἐκεῖνο δυνάμεθα λέγειν, παντελῶς ἐξαπορού-

Vers. 57. *Et — vidisti* ? Putabant enim eum ferme esse quinquagenarium, propter multam ejus peritiam et experientiam. Quædam autem exemplaria habent, *quadraginta*, quod videtur esse verius.

Vers. 58. *Dixit — sum.* Tanquam Deus. Et non dixit, Ego eram ; sed, *Ego sum*, qui semper sum. Fieri siquidem rei creatæ est ; *Sum* vero, increatæ et creatæ.

Vers. 59. *Tulerunt — eum.* Veloces ad cædem. Exasperati sunt enim putantes injuria affectum esse Abraham : simul etiam, ubi cognovissent quod Dei æternitatem sibi vindicaret.

Vers. 59. *Jesus autem occultatus est.* Per divinitatis potentiam invisibilis eis effectus.

Vers. 59. *Et — templo.* Ut illorum sedaret furorem.

Vers. 59. *Pertransiens — illorum.* Cum illi eum videre non possent. Et quare non dissolvit illorum virtutem, et manifeste recessit ? Quia nec sic crediturі erant. Etenim tempore passionis supinos illos dejecit, eorumque aspectus obscuravit, et non crediderunt. Nam anima reproba nihil est pejus : licet enim signa videat ac prodigia, suam tamen semper retinet impudentiam.

Vers. 59 *Et ita præteribat.* Ambulabat ita, non apparens illis.

CAP. X. *De cæco a nativitate.*

Cap. IX. Vers 1. *Et — nativitate.* Confirmando, quod dixerat, fidemque faciens, quod Deus esset statim venit ad miraculum maximum, et usque ad id temporis nunquam factum. Siquidem et alii cæci visum receperunt, verum qui a nativitate cæcus fuisset, nullus usque ad id tempus. Ideo etiam, qui visum (*j*) recepit, dicebat : *A sæculo non est auditum, quod aperuerit quispiam oculos cæci nati* [80].

Vers. 2. *Et nasceretur* ? Interrogabant, non quod hoc aut illud omnino suspicarentur, quemadmodum insipientes Judæi ; nam hunc peccasse, antequam natus esset, impossibile erat porro pro parentibus puniri injustum ; sed finis sermonis talis est. Paralyticus quidem propter peccata sua ægrotabat, sicut ibi didicimus : de hoc autem, quid dicis ? *Quis peccavit, hic, an parentes ejus* ? nos enim neque hoc, neque illud dicere possumus, omnino conturbati consilioque destituti.

Ioan. IX, 32.

Variæ lectiones et notæ.

) Scilicet Chrysostomi, qui audacter ita cor-
. Vide tom. VIII, pag. 324. Chrysostomum
tur unus ex codicibus Mosquensibus N.Test.
i est cum scholiis. Origenes, qui tom. XX,
annem hæc data opera interpretatur, hunc
im totum prætermisit. Πεντήκοντα servant
l. t. IV, p. 585 C. ; Theophylact. p. 690 E ;
rus in Catena Corderii, p. 243 ; et codices
atiores omnes.

(72) Inclusa absunt A. Κτίστης, quomodo etiam Eustathius scribit, qui cum κτίτης comparat, pro substantivo accipio, non, ut interpres, pro adiectivo.

(73) Ita plerumque Chrysostomus oratorie laudat, Joan. XVIII. 6, ἔπεσον χαμαί.

(74) Γεννητῆς.

(75) Δὲ abest A.

Qui visum. Forte legit, διὸ καὶ ὁ ἀναβλέψας.

Vers. 3. *Respondit — ejus.* Non omnino a peccatis hos dicit esse immunes, sed quantum ad id, ut cæcus fieret, et illos et hunc sine peccato esse asserit.

Hinc itaque discimus, quod pro parentibus qui peccaverunt non puniuntur filii. Quanquam enim in libro Exodi de Deo scriptum est : *Reddens peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem* [81], tamen propter solos illos dictum est, qui ab Israelitis progeniti, essent idolis immolaturi. Nam quia imitati fuerunt impietatem parentum suorum, qui in Egypto idololatræ fuerant, merito supplicium illorum reddidit eis : siquidem quorum æqualia fuere delicta, horum æqualia quoque sunt supplicia. Postmodum vero legem statuens, ait per Mosen : *Non morientur filii pro patribus, neque patres pro filiis* [82]. Et rursus per Ezechiel dicit : *Quæ vobis est parabola hæc in terra Israel, ut dicatis, Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt? Vivo ego, dicit Dominus, si erit deinceps parabola hæc, sed eorum qui comederint uvam acerbam dentes obstupescent* [83].

Vers. 3. *Sed — ipso.* Opera Dei vocat formationem oculorum cæci de pulvere. Quia enim in confesso erat opus fuisse Dei formationem corporis Adam de pulvere : hic etiam oculos cæci, pulcherrimam corporis partem, format de pulvere : ut hinc indubie Deus appareat, utpote æque potens, ut Deus : nam qui pulcherrimam partem ita formavit, posset et totum formasse.

Aut opera Dei dicit occultam divinitatis suæ potentiam, quæ tunc magis apparuit. Quid ergo ? nisi hic damno affectus fuisset, non poterant aliter manifestari Dei opera ? Poterant quidem, sed neque hic damno affectus est, imo potius beneficium accepit : per cæcitatem oculorum corporis aptos habens animæ oculos. Nam quæ illorum est utilitas, si hi clausi sint ? Licitum itaque fuit Creatori cæcum hunc creare, non puniendo, sed dispensatorio modo, ut opera Dei manifestarentur, et hic ex eo apertos haberet animæ oculos.

Quidam vero dictionem ut, non causalem esse dicunt, sed ejus quod futurum erat significativam, puta quod opera Dei manifestanda erant in ipso. Et simile esse aiut, quod dicitur : *In judicium ego in mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant* [84] ; aiunt enim significare, quod qui non vident videbunt, et qui vident excæ-

A Ἀπεκρίθη — αὐτοῦ. Οὐ παντελῶς ἀναμαρτήτους αὐτοὺς φησιν, ἀλλ' ὅσον εἰς τὸ τυφλωθῆναι τοῦτον, ἀναμαρτήτους κἀκείνους καὶ τοῦτον (76).

Ἐντεῦθεν λοιπὸν (77) μανθάνομεν ὅτι πατέρων ἁμαρτανόντων οὐ κολάζονται παῖδες. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐξόδῳ περὶ τοῦ Θεοῦ γέγραπται ὅτι Ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν · ἀλλὰ δι' ἐκείνου ; μόνους εἴρηται τοὺς μέλλοντας ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰδωλολατρῆσαι. Ἐπεὶ γὰρ ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ εἰδωλολατρησάντων γονέων αὐτῶν, ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὴν τιμωρίαν ἐκείνων εἰκότως. Ὧν γὰρ ἴσαι αἱ ἁμαρτίαι (78), τούτοις ἴσαι πάντως καὶ αἱ κολάσεις. Ὕστερον γὰρ νομοθετῶν διὰ Μωϋσέως, φησίν · Οὐκ ἀποθανοῦνται παῖδες ὑπὲρ πατέρων, B οὐδὲ πατέρες ὑπὲρ παίδων · καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ πάλιν λέγει · Τί ὑμῖν ἡ παραβολὴ αὕτη, λεγόντων, Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων(79) ὠμοδίασαν ; Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, εἰ ἔσται ἡ παραβολὴ αὕτη · ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν ὄμφακα ὠμοδιασουσιν οἱ ὀδόντες.

Ἀλλ' — αυτῳ. Ἔργα τοῦ Θεου λέγει τὴν ἀπὸ χοὸς πλάσιν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τυφλοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ὁμολογούμενον ἔργον Θεοῦ ἦν ἡ ἀπὸ χοὸς πλάσις τοῦ σώματος τοῦ Ἀδάμ, ἀπὸ χοὸς καὶ αὐτὸς πλάττει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, τὸ κάλλιστον μέρος τοῦ σώματος, ἵνα ἐντεῦθεν φανείη (80) Θεὸς ἀναμφιδόλως, οἷα τὰ ἴσα τῷ Θεῷ δυνάμενος. Ὁ γὰρ τὸ κάλλιστον μέρος οὕτω πλάσας, δυνατὸς καὶ τὸ ὅλον C πλάσαι.

Ἢ ἔργα τοῦ Θεοῦ φησι τὴν κεκρυμμένην δύναμιν τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἥτις τότε μᾶλλον ἐφάνη. Τί οὖν ; εἰ μὴ ἐκολάσθη οὗτος, οὐκ ἐνῆν ἑτέρως φανερωθῆναι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ; Ἐνῆν μὲν (81), ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐκολάσθη, μᾶλλον μὲν οὖν εὐεργετήθη διὰ τῆς πηρώσεως τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν, ἀναβλέψας τοὺς τῆς ψυχῆς. Τί γὰρ ὄφελος ἐκείνων ὅταν οὗτοι μὴ βλέπωσιν ; Ἐξῆν οὖν τῷ Κτίστῃ τυφλὸν αὐτὸν κτίσαι, οὐ κολαστικῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα τε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ φανερωθῇ · καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν ἀναβλέψῃ τὴν ψυχήν.

D Τινὲς δὲ τὸ ἵνα οὐκ αἰτιολογικὸν λέγουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ δηλωτικὸν τοῦ μέλλοντος ὅτι φανερωθήσονται τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Τοιοῦτον δέ (82) εἶναι καὶ τό · Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες [τυφλοὶ (83) γένωνται. Σημαίνει γὰρ ὅτι οἱ μὴ βλέποντες βλέψουσι, καὶ οἱ βλέ

[81] Exod. xx, 5. [82] Deut. xxv, 16. [83] Ezech. xviii, 2-4. [84] Joan. ix, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Credo addendum esse λέγει, aut ἀποφαίνει aut tale quid.
(77) Μανθάνωμεν A.
(78) Τούτων A.
(79) Ita etiam laudat Chrysost. tom. VIII, p. 327 B.
(80) Φανῇ A.
(81) Ἐνῆν μὲν absunt A.
(82) Τοῦτον δέ B.
(83) Inclusa exciderunt A.

;] τυφλωθήσονται· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, A
ί βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Καὶ ὁ Παῦλος δέ
· Νόμος παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα.
δέ) γὰρ διὰ τοῦτο παρεισῆλθεν, ἀλλ' ὅτι μέλλει
ίσαι τὸ παράπτωμα,] καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἰδίωμα
αὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς.

ε — με. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα (85)
ικνύοντά με Υἱὸν τοῦ Πατρός, καὶ ἴσον τῷ Θεῷ.
χρὴ φανεροῦν ἐμαυτόν, ὡς φιλάνθρωπον, ἵνα,
ὧν τοιούτων ἔργων χειραγωγούμενοι πρὸς τὴν
ὲ πίστιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ ἀπόλωνται. Ἐμοῦ γὰρ
ωπήσαντος ἀδύνατον σωθῆναί τινα ἑτέρως, εἰ μὴ
ῆς εἰς ἐμὲ πίστεως.

ς ἡμέρα ἐστιν. Ἕως ὁ παρὼν αἰὼν ἐστιν, ἕως B
; οὗτος συνέστηκεν, ἕως ἔξεστι τοῖς ἀνθρώποις
εσθαι.

χεται — ἐργάζεσθαι. Ἔρχεται ὁ μέλλων
ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι τὸ πιστεύειν εἰς
Ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρός· ὁ δὲ μέλλων
οδόσεως. Ὅτι δὲ ἐργασίαν ἐνταῦθα τὴν τοῦ
ύειν λέγει, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν ὀπίσω, ὅτι Τοῦτό
ὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν
ς.

μὲν οὖν Χριστὸς ἡμέραν μὲν ἐκάλεσε τὸν παρ-
αἰῶνα διὰ τὸ ἐνεργόν· (86) νύκτα δὲ τὸν
ντα διὰ τὸ ἀεργόν· ὁ δὲ (87) Παῦλος τοὐναν-
νύκτα μὲν τὸν παρόντα αἰῶνα διὰ τὴν πλάνην
ὴν ἄγνοιαν καὶ τὸ σκότος τῶν παθῶν, ἡμέραν
μέλλοντα διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν τούτων· φησὶ γάρ· C
προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν.

αν — κόσμου. Καὶ χρὴ τοὺς ἐσκοτισμένους
ισθαι διὰ πίστεως, πρὸ τοῦ μεταβῆναί με ἀπὸ
ίσμοῦ. Καὶ ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ
τερον περὶ τούτου λέγει. Τί οὖν; ἐν τῷ οὐρανῷ
ε ἔστι φῶς τοῦ κόσμου; Ἔστιν· ἀλλὰ νῦν περὶ
τῇ (88) γῇ διατριβῆς αὐτοῦ φησιν, ἅμα μὲν
ιπώμενος εἰς πίστιν ἅμα δὲ τὸν ὅσον οὔπω
ὸν αὐτοῦ παραδῆλῶν.

ντα εἰπὼν — τυφλοῦ. Διατί μὴ χοῦν μόνον
ἐπέχρισε; Διότι ὁ χοῦς ἄνευ ὑγροῦ τινος
ιχρίεται. Καὶ διατί οὐχ ὕδατι, ἀλλὰ πτύσματι
ἐποίησεν; Ἵνα τῷ πτύσματι ἐπιγραφῇ (89) τὸ
.

— Σιλωάμ. Νίψασθαι μὲν κελεύει, δεικνὺς D
χρείαν εἶχε τοῦ χοός· ἀλλ' ἐχρήσατο τούτῳ
ὸ διδάξαι μόνον, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κατ' ἀρχὰς
ς πλάσας τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ. Ἀποστέλλει δὲ
εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ πόρρω οὖ-
ἵνα φανῇ ἡ πίστις καὶ εὐπείθεια τοῦ τυφλοῦ.
γὰρ ὑποψία τις ἦν, ὅτι ἡ κολυμβήθρα θερα-

cabuntur, siquidem non propterea venit, ut qui vident cæci fiant. Præterea et Paulus dicit : *Lex subintroivit, ut abundaret delictum* [85]; neque enim propter hoc subintroivit, sed ait quod subsecutum est, *ut abundaret delictum*, et multa hujusmodi. Siquidem et hoc Scripturæ idioma est, loquendique proprietas.

Vers. 4. *Me — me.* Me oportet operari opera, quæ me Patris esse Filium ostendant et æqualem Deo; me oportet manifestare meipsum, quod hominum sim amator, ut homines per hujusmodi opera ad fidem, quæ in me est, attracti, non pereant. Quandoquidem enim carnem assumpsi, impossibile est eos aliter salvos fieri, nisi per fidem, quia in me credent.

Vers. 4. *Donec dies est.* Donec præsens durat sæculum, donec vita hæc consistit, donec hominibus operari conceditur.

Vers. 4. *Venit — operari.* Venit futurum retributionis sæculum. Quod autem operationem dicat hic, qua in ipsum crederetur, ex eo manifestum est quod superius dixerit : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit* [86].

Christus namque præsens sæculum vocavit diem, eo quod operationi aptum est : futurum vero noctem, quia in eo non fient opera. Paulus autem e diverso noctem dixit præsens sæculum propter errorem et ignorantiam ac tenebras perturbationum animi; diem vero, futurum, eo quod nihil horum habebit. Ait enim : *Nox præcessit, dies autem oppropinquavit* [87].

Vers. 5. *Quandiu — mundi.* Et eos, qui obtenebrati sunt, oportet illuminari per fidem, priusquam a mundo transeam. Decimo quinto autem capite latius de hoc loquitur. Quid ergo, cum in cœlo est, non est lux mundi? Est utique, sed nunc de conversatione sua in terra dicit, simul et ad fidem adhortans, et propinquam esse mortem suam significans.

Vers. 6. *His dictis — cæci.* Quære solum pulverem sumptum non illevit? Quia solus pulvis sine aliquo humore non linitur. Et quam ob causam sputo et non aqua lutum fecit? Ut sputo adscriberetur miraculum.

Vers. 7. *Et — siloe.* Lavari jubet, ostendens quod nulla sit pulveris necessitas : sed eo usus est solum, ut ostendat se esse, qui ab initio corpus Adam de pulvere formavit. Mittit autem eum ad piscinam Siloe, quæ longe distabat, ut appareret fides ac prompta cæci obedientia; neque enim ulla erat apparentia, quod piscina illum esset curatura.

tom. v, 20. [86] Joan. vi, 29. [87] Rom. xiii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

) Inclusa exciderunt A.
) Τοῦ πέμψαντός με addit A.
) Τὸ ἔργον A.
(87) Διὰ τὴν ἀνταπόδοσιν. Ὁ δὲ A.
(88) Τῇ abest A.
(89) Ἐπιτραφῇ B.

πεύσει αὐτόν. Πολλῶν γὰρ καθεκάστην ἐκεῖ καὶ νιπτομένων καὶ λουομένων, οὐδεὶς εὗρέ ποτε νόσου τινὸς (90) ἀπαλλαγήν.

Vers. 7. *Quod — missus.* Quod vocabulum Siloe A videlicet, quod est Hebraicum, interpretatione sonat *missus* : ideo, ut opinor, quod tunc cæcus illo fuerit missus ; præsignabat namque piscinæ appellatio id quod futurum erat.

Ὁ — ἀπεσταλμένος. Ὅπερ ὄνομα, τὸ Σιλωὰμ δηλονότι, Ἑβραϊκὸν ὄν, ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. Οἶμαι διὰ τὸν ἀπεσταλμένον ἐκεῖ τότε τυφλόν. Προδήλου γὰρ ἡ τῆς κολυμβήθρας κλῆσις τὸ μέλλον.

Vers. 7. *Abiit — videns.* Abiit nihil hæsitans, sed confestim obediens. Atqui verisimiliter dicere poterat : Quid hoc sibi vult ? non potuit me curare? num fortassis illudit me, frustraque mittit ? nam frequenter ibi lotus, nihil accepi utilitatis. Item et aliter : Si futurum est, ut lutum me sanet, quid opus est, ut in dicta piscina laver ? si vero illa me curatura est, quæ fuit luti necessitas ? Sed nihil hujusmodi aut dixit, aut cogitavit : sed simpliciter credens, quod ea quæ ad salutem suam convenirent, et fecisset et jussisset, obedivit et abiit, et per talem fidem non est sua spe frustratus.

Ἀπῆλθεν — βλέπων. Ἀπῆλθε μὴ διακριθεὶς ὅλως ἀλλ' εὐθέως ὑπακούσας, καίτοι εἰκὸς ἦν εἰπεῖν, Τί τοῦτο βούλεται, οὐκ ἠδύνατο αὐτὸς θεραπεῦσαι; μήποτε πλανᾷ με καὶ μάτην πέμπει· πολλάκις γὰρ ἐκεῖ νιψάμενος οὐδὲν ἀπωνάμην. Καὶ ἑτέρως δέ, Εἰ ὁ πηλὸς θεραπεύσει, τίς ἡ χρεία τοῦ νίψασθαι εἰς τὴν εἰρημένην κολυμβήθραν ; Εἰ δὲ ἐκείνη θεραπεύσει, τίς ἡ χρεία τοῦ πηλοῦ ; Ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἢ εἶπεν ἢ ἐλογίσατο· ἁπλῶς δὲ πιστεύσας, ὅτι τὰ πρὸς ἴασιν αὐτοῦ καὶ πεποίηκε καὶ προσέταξεν, ἐπείσθη καὶ ἀπῆλθε, καὶ τῆς τοιαύτης πίστεως οὐ διήμαρτεν.

Vers. 8. *Vicini itaque.* Vers. 11. *visum recepi.* Quid ais ? Homo talia facere potest ? nondum enim cognoscebat eum etiam esse Deum. Non dixit autem : Exspuit in terram, nam tunc non viderat; sed, *Lutum fecit et inunxit oculos meos ;* hoc namque senserat ac sensu tactus cognoverat.

Οἱ οὖν γείτονες — ἀνέβλεψα. Τί λέγεις ; Ἄνθρωπος τοιαῦτα δύναται ; Οὔπω γὰρ ἐγίνωσκεν αὐτὸν καὶ Θεόν. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Ἔπτυσε χαμαί, οὐχ ἑώρα γὰρ τότε, ἀλλ', ὅτι Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Ἤσθετο γὰρ καὶ ἔγνω τοῦτο ἐκ τῆς ἁφῆς.

Sed unde didicit, quod Jesus diceretur ? Interrogavit procul dubio eos qui tunc præsentes erant. Verisimile enim est, quod etiam prius de miraculis illius audierit ; ideo etiam incunctanter illi paruit, ut dictum est.

Ἀλλὰ πόθεν ἔμαθεν ὅτι Ἰησοῦς λέγεται ; Ἠρώτησε τότε (91) πάντως τοὺς παρόντας. Εἰκὸς γὰρ καὶ πρότερον ἀκούειν περὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἀπεριέργως ὑπήκουσεν αὐτοῦ, καθὼς εἴρηται.

Vers. 12. *Dixerunt — ille ?* Nam requirebant illum, qui insaniam ipsorum aufugerat ; et quasi (*u*) solum id audissent, investigant eum.

Εἶπον — ἐκεῖνος ; Ἐζήτουν γὰρ αὐτὸν, διαφυγόντα τὴν μανίαν αὐτῶν, καὶ ὡς μόνον ἠκουσεν, ἰχνηλατοῦσιν αὐτόν.

Vers. 12. *Ait, Nescio.* Nam cum inunxisset, et ad piscinam abire jussisset, continuo discesserat fugiens plausum de miraculo.

Λέγει · Οὐκ οἶδα. Ἐπιχρίσας γὰρ καὶ ἐντειλάμενος ἀπελθεῖν εἰς τὴν κολυμβήθραν, ἀνεχώρησεν αὐτὸς φεύγων τὸν ἀπὸ τοῦ θαύματος κρότον.

Vers. 13. *Adducunt* — Vers. 14. *oculos.* Cum illum non invenirent, hunc adducunt ut demonstrent quod Sabbatum solverit.

Ἄγουσιν — ὀφθαλμούς. Μὴ εὑρόντες ἐκεῖνον, ἄγουσι τοῦτον εἰς ἀπόδειξιν τῆς λύσεως τοῦ Σαββάτου.

Vers. 15. *Rursum — video.* Non interrogaverunt, Quomodo visum recepisti, sed *Quomodo aperuit oculos tuos ?* dantes occasionem calumniandi eum de opere prohibito scilicet in Sabbato : ipse vero quasi ad eos loquens, qui jam audiverant, sermonem abbreviat.

Πάλιν — βλέπω. Οὐκ ἠρώτησαν, Πῶς (92) ἀνέβλεψας, ἀλλὰ, Πῶς ἀνέῳξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς ; διδόντες ἀφορμὴν τοῦ διαβαλεῖν αὐτὸν ἐπὶ ἐργασίᾳ κεκωλυμένῃ δῆθεν ἐν τῷ Σαββάτῳ. Ὁ δέ, ὡς πρὸς ἀκηκοότας ἤδη τὰ κατ' αὐτὸν λέγων, ἐπιτέμνει τὸν λόγον.

Vers. 16. *Dicebant — observat. — Non est a Deo,* missus videlicet, vel, Non est ex Deo.

Ἔλεγον — τηρεῖ. Οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ἀπεσταλμένος δηλονότι, ἢ οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ.

Vers. 16. *Alii — eos.* Nam qui ex Deo non est, ex diabolo est, et omnino peccator est. Dissensio

Ἄλλοι — αὐτοῖς. Ὁ γὰρ μὴ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀ τοῦ διαβόλου ἐστὶ, καὶ πάντως ἁμαρτωλὸς ἐστι

Variæ lectiones et notæ.

(90) Τινός A.

(91) Ποτέ A.

(92) Chrysostomus, ut solet, versum 15 et 26 confudit. Vide tom. VIII, p. 334 A. Hunc ergo sequitur Euthymius et Theophylactus, etiam in interpretatione p. 697 C. Similis confusio est infra XVII, 7, 8, et in locis centum aliis. Sed altero loco codices etiam fingit et confuse eos laudat. Multoties, cum interpretes, Origenes, Chrysostomus et alii dicunt, Evangelista aut apostolus non *hoc, sed illud dixit* : non *illud*, sed *hoc* probandum est. Id etiam hoc loco fecerunt Euthymius et Theophylactus. Uterque enim in contextu Vulgatam servat lectionem.

(*u*) *Et quasi*, etc. Et ut modo audiverant.

α μὲν οὖν καὶ τότε καὶ πρότερον ἐγένετο· Οὐκ ἦλθον
ησὶ, βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν·
ὐκ ἐπέμεινεν (93). Ἠνώθησαν γὰρ αὖθις, ἐπικει-
τῶν ἀρχόντων.
ουσι — ὀφθαλμούς; Λέγουσι τοῦτο οὐχ οἱ εἰπόν-
τι Οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ σχισθέντες ἀπ'
. Ἵνα γὰρ μὴ δοξωσι συνηγορεῖν αὐτῷ, τὸν
α πεῖραν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ποιοῦνται κριτὴν
ιφιβολίας.

— ἐστί. Προφήτας ἐκάλουν τοὺς θείους ἄν-
Ἀντίκρυς οὖν φησιν ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐστι, καὶ
φοβήθη τὸν θυμὸν τῶν λεγόντων ὅτι οὐκ ἔστι
Θεοῦ. Στερρὸς γὰρ ἦν καὶ φιλαλήθης καὶ εὐ-
ν.
: — ἀνέβλεψεν. Οἱ εἰπόντες, ὅτι Οὐκ ἔστι παρὰ
Ἀλλ', ὦ ἀνόητοι! εἰ οὐχὶ τυφλὸς ὢν ἀνέβλεψε,
ιεβάλλετε τὸν Χριστὸν ὡς ἐν Σαββάτῳ ἰασάμενον
;

ς — ἐγεννήθη; Ὅρα πονηρίαν, Αὐστηρῶς
σι, προσδοκῶντες ἐκφοβεῖν αὐτοὺς, ἵνα, τού-
ννησαμένων, ἐπισκιασθῇ τὸ θαῦμα. Καί φασιν·
ὑμεῖς λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ψευδό-
δηλαδὴ καὶ κακουργοῦντες, καὶ τῷ Ἰησοῦ δόξαν
ιούμενοι.
; — βλέπει; Εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη.
ἐκρίθησαν — οὐκ οἴδαμεν. Τρία ἐρωτηθέντες, εἰ
ἐστιν ὁ υἱὸς αὐτῶν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ πῶς
βλέπει· τὰ μὲν δύο ὁμολογοῦσι· πῶς δὲ ἄρτι
ἀγνοεῖν λέγουσι, φοβούμενοι τοὺς Ἰουδαίους, ὡς
ἠλωθήσεται.

ὸς — λαλήσει. Ἔξω κινδύνου καθιστῶντες
ις, ἐπὶ τὸν τεθεραπευμένον παραπέμπουσι τὴν
σιν, ὡς ἀξιοπιστότερον αὐτῶν ἐν τῷ τοιούτῳ
ατι.
τα — ἀποσυνάγωγος γενηται. Συνετέθειντο, ἤτοι
ώνησαν. Ἀποσυνάγωγος δὲ ὁ ἐκβεβλημένος τῆς
ωγῆς.
— ἐρωτήσατε. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει (94), διασύ-
ὐτοὺς (95) ὡς δειλοὺς καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποσυναγω-
ενέσθαι προσποιουμένους μὲν ἀγνοεῖν, τῷ υἱῷ δὲ
γῶνα ὅλον ἐπιφορτίζοντας.

ώνησαν — Θεῷ. Δόξασον τὸν Θεὸν, ὡς παρ' αὐτοῦ
, καὶ μὴ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ.
εἷς — ἐστιν. Ἀπόντος τοῦτο λέγετε, μιαροί.
τος γὰρ, καὶ ἐρωτήσαντος ὑμᾶς ἔναγχος, Τίς
ὧν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας· οὐκ ἠδυνήθητε

A itaque et tunc et prius facta est ; siquidem, *Non veni*, inquit, *ut mittam pacem in terram, sed gladium*[88]. Sed non persevcravit. Rursum enim uniti sunt instantibus Pharisæis (*l*).

Vers. 17. *Aiunt — oculos?* Hoc aiunt non illi, qui dixerant, *Non est a Deo*, sed qui ab his divisi erant ; ne enim illi patrocinari viderentur, eum qui virtutis ejus experimentum sumpserat, constituunt ambiguitatis judicem.

Vers. 17. *At — est.* Prophetas vocabant divinos viros. Aperte ergo dicit quod a Deo esset, nec iram timuit dicentium quod non esset a Deo. Firmus enim erat, et veritatis amator ac æquus (*m*) homo.

B Vers. 18. *Non — visum recepisset.* Qui dixerant, *Non est a Deo.* Sed, o insensati, si non ita est, quod cum cæcus esset visum recepit, quomodo Christum calumniamini, quod illum Sabbato sanaverit ?

Vers. 18. *Donec* — Vers. 19. *natus est* ? Vide malitiam. Rigide interrogant, putantes illos exterrere, ut dum hi negassent, tenebris offunderetur miraculum et aiunt : *De quo vos dicitis, quod cæcus natus est ?* mentientes videlicet et dolose simulantes, ut ipsi Jesu gloriam quæratis.

Vers. 19. *Quomodo — videt* ? Si cæcus natus est.

Vers. 20. *Responderunt* — Vers. 21. *nescimus.* Cum de tribus interrogati fuissent : utrum hic esset filius eorum, utrum cæcus natus esset, et C quomodo nunc videret ; de duobus confitentur. Quomodo autem nunc videat, ignorare se dicunt, timentes Judæos, sicut in progressu manifestatur,

Vers. 21. *Ipse — loquetur.* Sese extra periculum constituentes, ad eum qui curatus erat interrogationem remittunt, ut qui in ejusmodi quæstione fide dignior eis esset.

Vers. 22. *Hæc — extra synagogam ejiceretur.* Conspiraverant, pactum fecerant.

Vers. 23. *Propter — interrogate.* Rursus idem dicit, perstringens illos tanquam timidos, et qui ignorare se simulaverant, ne extra synagogam, sive congregationem ejicerentur : filio autem totius certaminis onus imposuerant.

Vers. 24. *Vocaverunt — Deo.* Glorifica Deum, D utpote ab eo sanatus, et non a Jesu.

Vers. 24. *Nos — est.* Absente illo hoc dicitis, scelesti ; nam cum ille præsens esset, et vos paulo ante interrogaret, *Quis ex vobis arguit me de pecca-*

Matth. x, 34.

Variæ lectiones et notæ.

) Τὸ σχίσμα.
) Intellige, ὁ εὐαγγελιστής.

(95) Τοὺς γονεῖς τοῦ ποτε τυφλοῦ.

Pharisæis. Videtur ergo Φαρισαιων legisse.
) *Æquus.* Gratus.

to[89] ? ne mutire quidem potuistis, ora a veritate obturata habentes.

Vers. 25. *Respondit — video.* Non dixit dubitando, *An peccator sit nescio*, sed nugas hujusmodi more dubitantis repellens. Nam in progressu manifestius hoc ostendit, dicens : *Scimus quod peccatores Deus non audiat* [90].

Vers. 26. *Dixerunt — oculos* ? Cum ab omni parte repulsi essent, nec quidquam eorum, quæ voluerant, effecissent : rursum ad primum quæsitum revertuntur : ideo etiam is qui curatus fuerat arguens illos, non jam timide, sed liberius loquendo respondet.

Vers. 27. *Respondit — audistis.* Nec credidistis.

Vers. 27. *Quid — audire.* Quam ob causam rursus audire quæritis ?

Vers. 27. *Num — fieri.* Dicens, *Num et vos*, ostendit, quod ipse paulo ante factus esset, et confidenter id fatebatur, non metuens illorum insaniam; adeo fortis est veritas, ut eos libertate repleat, qui ipsam elegerint : mendacium vero adeo imbecille ut eos quoque, qui fortes sunt, reddat timidos.

Vers. 28. *Conviciati — discipuli. — Neque Mosis* ; nam si Mosis essetis, utique et Christi essetis. *Si credueretis*, inquit, *Mosi, credueretis utique mihi* [91].

Vers. 29. *Nos — sit.* Unde missus sit. Atqui variis in locis docuit vos, qui sint ferentes de se testimonium : puta Joannes, opera quæ facit et Pater, qui et Deus. At certe de Mose auditis, non autem videtis : hujus vero opera non auditis solum, verum etiam videtis, et nostis, quod oculi sint auribus fide digniores.

Vers. 30. *Respondit — oculos.* Quod cum vobis ignotus sit, et inglorius, meos aperuit oculos, taleque edidit miraculum. Nam si de insignibus esset et gloriosis, nequaquam tantum esset miraculum. Itaque magnus quispiam est, quanquam vos nescialis unde sit.

Vers. 31. *Scimus — audit.* Vide contexturam (*n*) et quomodo mirabiliter argumentetur ac sermonem augeat. Vere enim non exterioribus tantum oculis illuminatus est, sed et interioribus. Nam quia in præcedentibus dixerant : *Nos scimus, quod hic homo peccator est*[92] ; tunc quidem more dubitantis sermonem repulit, nunc vero tanquam libertate plenus, ostendit hunc non esse peccatorem, sed potius Dei cultorem ac Dei voluntatem adimplentem. Siquidem adhuc eum hominem esse suspicabatur, ut diximus. *Peccatores autem Deus non audit*, in hujusmodi videlicet miraculis.

Vers. 32. *A* — Vers. 33. *quidquam.* Quidquam

A οὐδὲ γρύξαι μόνον, ἐμφραγέντων ὑμῖν (96) τῶν στομάτων ὑπὸ τῆς ἀληθείας.

Ἀπεκρίθη — βλέπω. Τὸ, Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα, οὐ διστάζων εἶπεν ἀλλ' ἐν σχήματι διστάζοντος, παραπεμπόμενος τὸν τοιοῦτον φλήναφον. Προϊὼν γὰρ φανερώτερον ἀποφαίνεται λέγων· Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει.

Εἶπον — ὀφθαλμούς ; Πανταχόθεν ἀποκρουσθέντες, καὶ μηδὲν ὧν ἐβούλοντο, συνηθέντες ἀνύσαι, πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρώτημα στρέφονται. Διὸ καὶ καταγνοὺς αὐτῶν ὁ τεθεραπευμένος, οὐκ ἔτι μεθ' ὑποστολῆς, ἀλλὰ παῤῥησιαστικώτερον ἀποκρίνεται.

Ἀπεκρίθη — ἠκούσατε. Οὐκ ἐπιστεύσατε.

Τί — ἀκούειν ; Τίνος ἕνεκεν πάλιν ζητεῖτε

B ἀκούειν ;

Μὴ — γενέσθαι ; Εἰπὼν ὅτι Μὴ καὶ ὑμεῖς, ἔδειξεν ὅτι αὐτός τέως ἐστὶ, καὶ θαῤῥαλέως ὡμολόγησε μὴ δειλιάσας τὴν μανίαν αὐτῶν. Οὕτως ἰσχυρὸν ἡ ἀλήθεια, παῤῥησίας ἐμπιπλῶσα τοὺς ἑλομένους αὐτὴν, καὶ εἰ τῶν ἀπῤῥιμμένων εἶεν· τὸ δὲ ψεῦδος τούναντίον ἀσθενὲς, δειλοὺς ἀπεργαζόμενον καὶ τοὺς ἰσχυρούς.

Ἐλοιδόρησαν — μαθηταί. — Οὐδὲ τοῦ Μωϋσέως. Εἰ γὰρ τοῦ Μωϋσέως ἦτε, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἂν ἦτε. Εἰ γὰρ, ἐπιστεύετε, φησὶ, Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί.

Ἡμεῖς — ἐστί. Πόθεν ἀπεσταλη. Καὶ μὴν διαφόρως ἐδίδαξεν ὑμᾶς, τίνες παρτυροῦσι περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὁ Ἰωάννης, ὅτι τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, ὅτι ὁ Πατὴρ

C καὶ Θεός· ἀλλὰ περὶ Μωϋσέως μὲν ἀκούετε, οὐ μὴν βλέπετε· τὰ ἔργα δὲ τούτου οὐ μόνον ἀκούετε, ἀλλὰ καὶ βλέπετε, καὶ οἴδατε, ὅτι ὀφθαλμοὶ ὧτων πιστότεροι.

Ἀπεκρίθη — ὀφθαλμούς. Ὅτι ὑμῖν ἄσημος καὶ ἄδοξος ὤν, ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεποίηκε τηλικοῦτον θαῦμα. Εἰ γὰρ ἦν τῶν ἐπισήμων καὶ ἐνδόξων, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἦν θαυμαστὸν. Ὥστε μέγας τίς ἐστιν, εἰ καὶ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστίν.

Οἴδαμεν — ἀκούει. Βλέπε σύνεσιν, πῶς θαυμασίως συλλογίζεται, καὶ αὔξει τὸν λόγον. Ἐρωτίσθη γὰρ ὄντως οὐ τοὺς ἔξω μόνον ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔνδον. Ἐπεὶ γὰρ προλαβόντες εἶπον· Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστι· τότε μὲν ἐν σχήματι διστάζοντος παρῃτήσατο τὸν λόγον· νῦν δὲ παῤῥησίας ὢν μαστὸς ἐπ-

D δείκνυσι τοῦτον μὴ ὄντα ἁμαρτωλὸν, εἰ μὴ τι μᾶλλον θεοσεβῆ, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιοῦντα. Ἔτι γὰρ ἄνθρωπον τοῦτον ὑπελάμβανεν, ὡς εἰρήκαμεν. Ἁμαρτωλῶν δὲ ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει, ἐπὶ τοιούτοις θαύμασι δηλονότι.

Ἐκ — οὐδέν. Οὐδὲν τοιοῦτον. Τυφλοῦ μὲν γὰρ

[89] Joan. VIII, 46. [90] Joan. IX, 31. [91] Joan. V, 46. [92] Joan. IX, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Ὑμῶν A.

(*n*) *Contexturam.* Prudentiam. Forte interpres invenit σύνθεσιν aut aliud quid simile.

ἤνοιξαν καὶ ἄλλοι ὀφθαλμούς (97) · τυφλοῦ δὲ ἐκ γενετῆς (98) οὐδείς. Λοιπὸν τοίνυν τὸ ὑπερβάλλον τοῦ θαύματος θεῖόν τινα δεικνύει τὸν ἐργάτην αὐτοῦ. Ὁ γὰρ μεῖζον πάντων τῶν ἀνθρωπίνων θαυμάτων ποιῶν μείζων ἄρα πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐστίν.

Ἀπεκρίθησαν — ἡμᾶς; Οὐκ ἤνεγκαν τὸν λαμπρὸν ἔλεγχον καὶ τὴν περιφανῆ νίκην · περιτραπείσης δὲ τῆς πονηρίας κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, ὀργισθέντες ὕβριζον (99) αὐτόν, λέγοντες· Ἁμαρτωλὸς σὺ ἐγεννήθης ὅλως, ἤγουν τὴν ἀρχήν, ἐκ πρώτης ἡλικίας. Ὑπελάμβανον γὰρ αὐτὸν ἀνοήτως διὰ ἁμαρτίας τινὰς τυφλὸν γεννηθῆναι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν ἁμαρτωλόν. Καίτοι καὶ ἁμαρτωλὸς ἐὰν ἦν, τοὺς λόγους ἔδει τούτου δοκιμάσαι, εἰ ἀληθεῖς εἰσι · τί γὰρ ἄτοπον εἶπεν;

Καὶ — ἔξω. Ἀποσυνάγωγόν ἐποίησαν τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας, ὡς μαθητὴν δῆθεν τοῦ Χριστοῦ. Μὴ δυνηθέντες γὰρ ἐπηρεάσαι τῷ θαύματι, τοὐναντίον δὲ μᾶλλον περιδόητον αὐτὸ διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης, ποιήσαντες, κενοῦσι (1) τὸν θυμὸν κατὰ τοῦ θεραπευθέντος.

Ἤκουσεν — Θεοῦ; Ἔρχεται μεῖζον εὐεργετήσων τὸν ἐκβληθέντα δι' αὐτόν, καὶ δίδωσι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, γνωρίζων ἑαυτὸν αὐτῷ, καὶ μαθητὴν ἀγαθῆ ποιῶν · τὸ δὲ σὺ δι' ἐκείνους εἶπεν (2) ἀπιστοῦντας.

Ἀπεκρίθη — αὐτόν; Ἀνεπτερώθη τῷ λόγῳ, ὡς ἕτοιμος εἰς τὸ πιστεῦσαι, καὶ ζητεῖ μαθεῖν τίς ἐστιν· οὐ γὰρ ἠπίστατο τίς ἐστιν.

Εἶπε — ἐστίν. — Ἑώρακας αὐτόν, οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμούς σου. Βούλεται γὰρ δεῖξαι τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως αὐτοῦ πρὸς ὠφέλειαν τῶν τηνικαῦτα παρόντων, καὶ ἐντροπὴν τῶν καὶ πολλὰ διδαχθέντων, καὶ πολλὰ σημεῖα θεασαμένων, καὶ μὴ πιστευσάντων ἔτι. Μόνον γὰρ ἀκούσας ὅτι Ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ ἐκεῖνός ἐστιν, εὐθὺς ἐπίστευσεν. Ἥψατο γὰρ ὁ λόγος αὐτίκα τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, εὑρὼν αὐτὴν ἀγαθὴν, καὶ κατέλαμψεν αὐτὴν εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν. Ὅρα γάρ.

Ὁ δὲ — αὐτῷ. Προσεκύνησε, βεβαιῶν ὅτι ἐπίστευσε.

Καὶ — γένωνται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἴρηκεν · ὅτι Οὐκ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Ἀλλὰ κρῖμα νῦν τὸ κατάκριμα λέγει, ὅτι Εἰς κατάκριμα ἐγὼ ἐνηνθρώπησά τινων. Ἑρμηνεύων γὰρ τὸν λόγον,

simile. Cæci namque oculos alii etiam aperuerunt, cæci vero a nativitate nullus. Magnitudo itaque miraculi divinum quempiam esse ejus effectorem ostendit. Nam qui majus aliquod edit miraculum, quam sint universa humana miracula, utique major est cunctis hominibus.

Vers. 34. *Responderunt — nos?* Non tulerunt manifestam redargutionem ac præclaram victoriam: conversa autem malitia in suum ipsorum caput, indignati sunt illi dicentes: *Peccator omnino natus es*, sive ab initio, a prima statim ætate. Insipienter namque opinabantur, propter peccata aliqua esse natum cæcum, ut ostenderent eum esse peccatorem. Atqui etiamsi peccator erat, sermones ejus probare oportuit, si veri essent: quid enim absurdi dixerat?

Vers. 34. *Et — foras.* Ab ecclesia et concione repulerunt præconem veritatis, tanquam Christi discipulum. Cum enim miraculum calumniari non potuissent, imo potius e diverso celebre illud vehementi ac curiosa investigatione reddidissent, suum effundunt furorem adversus eum qui curatus fuerat.

Vers. 35. *Audivit — Dei?* Venit ut majus conferret beneficium illi, qui propter se fuerat ejectus, quodque bonorum caput est tribuit, sese illi præbens cognoscendum, ac verum efficiens discipulum. Quod autem ait: *Tu*, propter illos dixit, qui non credebant.

Vers. 36. *Respondit — eum?* Spe bona (*o*) ad sermonem erectus est, tanquam paratus ad credendum : et discere quærit, quisnam sit ; neque enim sciebat, quis esset.

Vers. 37. *Dixit — est. Vidisti eum* : non prius, sed nunc. Non dixit, Ego sum, qui aperui oculos tuos. Vult enim simplicitatem ac præparationem (*p*) fidei illius ostendere, ad eorum qui præsentes erant utilitatem, ac confusionem eorum, qui cum multa edocti essent, multaque signa conspexissent, non tamen adhuc credebant. Nam hoc solo audito : *Et qui loquitur tecum ipse est*, statim credidit ; sermo namque animam illius repente tetigit, cumque bonam illam invenisset, ad cognitionem ac fidem eam illuminavit. Vide enim.

Vers. 38. *At ille — eum.* Adoravit, confirmans se credere.

Vers. 39. *Et — fiant.* Atqui superius dixit : *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum* [93], sed judicium vocat hic condemnationem. Ad condemnationem, inquit, quorumdam ego incarnatus sum : nam interpretans sermonem addit : *Ut*

[93] Joan. III, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Ὀφθαλμούς omittit B.
(98) Γεννητῆς A.
(99) Ὑβρίζουσιν.

(1) Κινοῦσι A.
(2) Τοὺς videtur addendum.

(*o*) *Spe bona*, etc. Elevatus est sermone hoc, tanquam.

(*p*) *Simplicitatem*, etc. Hic abesse poterat, *ac præparationem*. Nam τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως est ejus qui simpliciter credit, qui sine omni hæsitatione, dubitatione et nimia curiositate credit.

qui non vident, hoc est, qui judicantur cæci mente propter Scripturarum ignorantiam, hic videant lumen veritatis apertis animæ eorum oculis, ab ea quæ in me est fide. Qui autem perspicaces videntur propter Scripturarum notitiam, hi potius non videant, clausis eorum interioribus oculis ab infidelitate.

Dictionem vero ut, neque hic oportet intelligere causaliter; non enim propter hoc venit, ut *qui vident cæci fiant*, quemadmodum etiam de *ut*, in præcedentibus significavimus, sed quod futuri sit significativa; futurum, inquit, est, *ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant.*

Aut, *In judicium ego in mundum veni*, hoc est, ad discernendum, ad separationem horum ab illis, ut appareat (*q*) in his quidem prospectus liberæ voluntatis, quæ a bonitate procedit; in aliis vero mentis excæcatio, quæ a malitia egreditur.

Vers. 40. *Et — eo.* Qui quondam fuerant cum eo, postmodum autem separati erant, aut qui tunc erant. Nam quidam Pharisæi sequebantur, ut viderent et audirent, quid faceret ac loqueretur.

Vers. 40. *Et — sumus?* Nam sicut alibi dicebant, *Nemini servivimus unquam*, et: *E stupro nati non sumus*[94]; ita et nunc ad sensibilia tantum inhiabant et de corporali solum cæcitate illos pudebat: ideo de hac interrogant, cognoscentes, quod propter eos dictus esset sermo.

Vers. 41. *Ait — peccatum.* De infidelitate videlicet: nam respondere possetis: Non vidimus signa.

Vers 41. *Nunc — videmus.* Vos hoc dicitis; ego autem non. Si enim videritis, credueretis sane miraculis quæ ego coram vobis operor. Sed quantum ad apparentiam, videtis; quantum vero ad veritatem, non videtis, mente excæcati. Juxta proverbium namque mens videt, et mens audit, cætera autem omnia cæca sunt et surda.

Vers. 41. *Peccatum ergo vestrum manet.* Manet absque venia; quia dicentes vos videre nec videntes, voluntarie excæcamini ab invidia et malitia. Ostendit ergo, quod corporalis visus, de quo gloriantur, hos condemnat. Simul quoque eum, qui antea cæcus fuerat, hinc consolatur, ac firmiorem in fide reddit.

Ne autem dicant: Non idcirco tibi non credimus quod non videamus, sed quia tu populum seducis, ostendit per parabolam, quod non seductor sit, sed pastor. Et primum quidem signa ponit seductoris ac corruptoris: deinde consequenter pastoris et Salvatoris, ut ex his cognoscatur utrum seductor sit, an pastor.

A φησὶν, Ἵνα οἱ μὴ βλέποντες, ἤγουν οἱ δοκοῦντες τυφλοὶ τὸν νοῦν τῇ ἀγνοίᾳ τῶν Γραφῶν, οὗτοι βλέπωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, διανοιγέντων αὐτοῖς τῶν ψυχικῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως· αὐτοὶ δὲ οἱ δοκοῦντες ὀξυδερκεῖς τῇ γνώσει τῶν Γραφῶν, οὗτοι μᾶλλοι μὴ βλέπωσι, μυσάντων αὐτοῖς τῶν ἔνδον ὀφθαλμῶν ὑμὸ ἀπιστίας.

Κάνταῦθα δὲ τὸ ἵνα οὐ χρὴ νοεῖν αἰτιολογικον. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, ἀλλὰ δηλωτικὸν τοῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλουσιν οἱ μὴ βλέποντες βλέπειν, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοῦσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες περὶ τοῦ ἵνα παρεσημειωσάμεθα.

Ἢ, Εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον (3) ἦλθον, ἀντὶ τοῦ, εἰς διάκρισιν καὶ διαχωρισμὸν B τούτων τε κἀκείνων, ἵνα φανῇ τῶν μὲν ἡ ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως ἀνάβλεψις, τῶν δὲ ἡ ἐκ πονηρᾶς γνώμης ἀποτύφλωσις.

Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ ποτε ὄντες μετ' αὐτοῦ, ὕστερον δὲ ἀποστάντες, ἢ οἱ ὄντες τηνικαῦτα. Τινὲς γὰρ Φαρισαῖοι παρείποντο βλέποντες καὶ ἀκούοντες τί ποιεῖ καὶ λαλεῖ.

Καὶ — ἐσμεν; Ὥσπερ ἀλλαχοῦ ἔλεγον· Οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· καὶ, Ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα· οὕτω καὶ νῦν πρὸς τὰ αἰσθητὰ κεχήνασι μόνον, καὶ τὴν σωματικὴν τύφλωσιν ἐπαισχύνονται. Διὸ περὶ ταύτης ἐρωτῶσι γνόντες ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς εἴρηται ὁ λόγος.

Εἶπεν — ἁμαρτίαν. — Οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν, ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ δηλονότι· καὶ γὰρ ἠδύνασθε ἀπολογεῖσθαι ὅτι Οὐκ ἑωράκαμεν τὰ σημεῖα. C

Νῦν — βλέπομεν. Ὑμεῖς τοῦτο λέγετε, ἐγὼ δὲ οὔ. Εἰ γὰρ ἐβλέπετε, ἐπιστεύετε, ἂν οἷς ἐργάζομαι θαύμασιν ἐνώπιον ὑμῶν. Ἀλλὰ τῷ δοκεῖν μὲν βλέπετε, τῇ δὲ ἀληθείᾳ οὐ βλέπετε τετυφλωμένοι τὸν νοῦν. Κατὰ γὰρ τὴν παροιμίαν νοῦς (4) ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει· τὰ δ' ἄλλα πάντα τυφλὰ καὶ κωφά.

Ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. Μένει ἀσύγγνωστος, διότι, λέγοντες βλέπειν, οὐ βλέπετε, ἐθελοτυφλώττοντες ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. Ἔδειξε τοίνυν ὅτι ἡ σωματικὴ ὅρασις, ἐφ' ᾗ μεγαλαυχοῦσι, αὐτὴ τούτους καταδικάζει. Ἅμα δὲ καὶ τὸν πρὸ τυφλὸν ἐντεῦθεν παρεμυθήσατο, καὶ βεβαιότερον εἰς τὴν πίστιν ἀπειργάσατο.

Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν ὅτι Οὐκ ὡς οὐ βλέποντες D ἀπιστοῦμεν, ἀλλ' ὡς πλανῶντός σου τὸν λαὸν, ἐπιδεικνύει διὰ παραβολῆς ὅτι οὐκ ἔστι πλάνος ἀλλὰ ποιμήν. Καὶ πρῶτον μὲν τίθησι τὰ γνωρίσματα τοῦ πλάνου καὶ λυμεῶνος, εἶτα καθεξῆς τὰ τοῦ ποιμένος καὶ Σωτῆρος, ἵνα ἀπ' αὐτῶν γνωσθῇ εἴτε πλάνος ἐστὶν εἴτε ποιμήν.

[94] Joan. VIII, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Τοῦτον abest A.

(4) De hoc proverbio vide Fischerum ad Platon. Phædon. p. 269.

(*q*) *Ut appareat*, etc. Ut appareat, aliorum quidem ex propensa ad bonum voluntate restitutus : isus, aliorum autem ex mentis pravitate cæcitas.

Ἀμὴν — λῃστής. Ἀναγωγικῶς θύραν μὲν νοοῦμεν ἐνταῦθα τοὺς νόμους, ἤτοι τὰς Γραφάς, διὰ τὸ εἰσάγειν εἰς θεογνωσίαν, καὶ ἀτοκλείειν πᾶσαν κατὰ τῆς εὐσεβείας πάροδον τοῖς αἱρετικοῖς καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ φυλάττειν τὸν λαὸν ἀνεπιβούλευτον τοῖς δαίμοσιν· αὐλὴν δὲ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ πρόνοιαν τῶν προβάτων· πρόβατα δὲ τοὺς Ἰσραηλίτας, τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν. Ἡμεῖς δέ, φησὶ, λαὸς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. Ὁ τοίνυν μὴ διὰ τῶν Γραφῶν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εἰσερχόμενος, ὡς μὴ χρώμενος αὐταῖς, μηδὲ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ὡς ὑπερπηδῶν μὲν τὴν θύραν, τέμνων δὲ ἑτέραν εἴσοδον, ἐκεῖνος οὐ ποιμὴν, ἀλλὰ κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής· κλέπτης μὲν ὡς βουλόμενος τὰ μὴ προσήκοντα εἰς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· λῃστὴς δὲ ὡς λυμεών.

Τοιοῦτοί εἰσι (5) πρὸ αὐτοῦ μὲν Ἰούδας καὶ Θευδᾶς, μετ' αὐτὸν δὲ οἱ ψευδόχριστοι καὶ ὁ Ἀντίχριστος καὶ εἴ τινες ἕτεροι πλάνοι. Παράπτεται (6) δὲ καὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, τῶν διδασκόντων διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ τὸν νόμον παραβαινόντων. Εἶδες πῶς ὑπέγραψε τὸν κλέπτην καὶ καὶ λῃστὴν καὶ πλάνον; Σκόπει καὶ τοῦ ποιμένος τὰ γνωρίσματα.

Ὁ — προβάτων. Ὥσπερ (7) καὶ αὐτὸς, οἷα χρώμενος ταῖς Γραφαῖς, καὶ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος. Εἰ γὰρ καὶ ἐν Σαββάτῳ εἰργάζετο, ἀλλὰ θεῖα ἔργα· ὁ γὰρ νόμος τὰ ἀνθρώπινα ἐκώλυσεν, ἤτοι τὰ βιωτικά.

Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει. Θυρωρὸς κατὰ ἀναγωγὴν ὁ Μωϋσῆς, ὡς αὐτὸς ἐμπιστευθεὶς τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ. Τῷ τοιούτῳ οὖν ὁ Μωϋσῆς ἀνοίγει ὡς ποιμένι, καὶ εἰσδέχεται αὐτὸν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν προβάτων ὡς γνωρίζων αὐτόν. Καὶ γὰρ ἔγραψεν ὅτι Αὐτοῦ ἀκούετε.

Καὶ — ἀκούει. Ὑπακούουσι, πείθονται καὶ ἀκολουθοῦσιν· ἐπιγινώσκουσι γὰρ αὐτήν. Τὰ πρόβατα δὲ εἶπεν, ἤτοι τὰ ἀληθῶς πρόβατα, τὰ ἄξια ποιμαίνεσθαι. Ὥσπερ γὰρ ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, οὗτος ποιμήν ἐστι· οὕτω καὶ οἱ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούοντες, ὡς εἴρηται, οὗτοι πρόβατά εἰσιν· οἱ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντες τῆς τῶν προβάτων ταξεως ἀπερράγησαν.

Καὶ — κατ' ὄνομα. Καὶ τοῦτο γὰρ γνώρισμα ποιμένος, τὴν εἰς ἕκαστον πρόβατον ἄκραν φροντίδα δηλοῦν. Οὐ γὰρ ἂν αὐτα καλέσοι κατ' ὄνομα, μὴ γνωρίζων ἕκαστον ἀκριβῶς, ἐκ τῆς εἰς ἕκαστον ἄκρας φροντίδος.

Cap. X. Vers. 1. *Amen — latro.* Anagogice hic per ostium intelligimus leges, sive Scripturas, eo quod ad Dei cognitionem inducant, et transitum omnem, qui adversus divinum cultum est, hæreticis ac gentibus excludant, populumque a dæmonum insidiis custodiant; caulas vero, curam ac providentiam ovium; oves autem Israelitas, populum Dei. *Nos autem*, inquit, *populus ejus et oves pascuæ ejus*[95]. Qui ergo non per Scripturas ad curam populi Dei, ingreditur, utpote non utens eis, nec juxta illas gubernans, sed ascendens aliunde, quasi ostium transiliens, aut per alium irrumpens introitum, ille non pastor, sed fur est et latro: fur quidem, tanquam volens ea ad se derivare, quæ non sua sunt: latro autem, tanquam devastans.

Hujusmodi fuerunt ante eum Judas et Theudas; post eum vero pseudochristi et Antichristus, et si qui sunt alii seductores. Attingit quoque Scribas ac Pharisæos, qui *docebant doctrinas, præcepta hominum*[96], legem autem transgrediebantur. Vidisti quomodo furem, latronem ac seductorem descripserit? considera etiam pastoris insignia, quibus dignosci possit.

Vers. 2. *Qui — ovium.* Qualis ipse erat, utpote Scripturis utens, et secundum eas gubernans: quanquam enim etiam in Sabbato operaretur, ea tamen divina erant opera, cum lex prohiberet humana, sive temporalia ac sæcularia.

Vers. 3. *Huic ostiarius aperit.* Ostiarius juxta anagogen Moses erat, ut cui concreditæ sunt divinæ leges. Tali ergo Moses aperit, et ad ovium curam admittit, utpote cognoscens eum. Scripsit[97] enim, ut eum audirent (*r*).

Vers. 3. *Et — audiunt.* Obediunt, parent, ac sequuntur: agnoscunt enim illam. Oves autem dixit, eos videlicet, qui vere oves sunt, digni ut pascantur. Nam sicut qui per ostium intrat, hic pastor est, ita et qui vocem ejus audiunt, ut dictum est, hi oves sunt; qui vero non ita se habent, ab ovium ordine avulsi sunt.

Vers 3. *Et — nominatim.* Etiam hoc pastoris signum est, cujusque (*s*) ovis diligentem ostendere curam: neque enim illas vocat nominatim, qui singulas diligenter non agnoscit, ob summam de unaquaque curam.

[95] Psal. xcIv, 7. [96] Matth. xv, 9. [97] Deut. xvIII, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(5) **Hic semina sparguntur corruptionis versu 8. Quoniam enim Patres hoc explicabant de impostoribus, qui ante Christum venerant, ideo versu 8 inculcarunt,** πρὸ ἐμοῦ.

(6) Καθάπτεται plerumque dicere solet. Sed hoc quoque ferri potest παράψασθαι est apud Galenum in Glossis p. 88, edit. Steph.

(7) Hentenius videtur legisse, οἷος.

(*r*) ***Ut eum*, etc.** Eum audite.

(*s*) ***Cujusque*, etc.** Singularem in singulas oves ostendens curam,

θεν οὖν δῆλον ὅτι οὐ συμπεριέλαβε καὶ τοὺς προφήτας· τούτων γὰρ ἤκουσαν.

Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. Τῷ διπλασιασμῷ τοῦ ῥητοῦ βεβαιοῖ τὸν λόγον.

Δι' — σωθήσεται. Διὰ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν ἐάν τις ὁδεύσῃ, σωθήσεται, ἀνερχόμενος εἰς τὴν ἄνω μάνδραν.

Καὶ — ἐξελεύσεται. Εἰς πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γέγονε.

Καὶ νομὴν εὑρήσει. Οὐ ψυχικὴν μόνον ἀλλὰ καὶ σωματικήν· πάντα γὰρ τὰ τῶν πιστευόντων αὐτοῖς προέκειτο (10).

Ὁ κλέπτης — ἀπολέσῃ. Οὐκ ἔρχεται διὰ σωτηρίαν τῶν προβάτων, εἰ μὴ διὰ τὸ κλέψαι καὶ θῦσαι καὶ ἀπολέσαι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ κλαπέντες ὑπὸ Θευδᾶ καὶ Ἰούδα ἐσφάγησαν, καὶ ἀπώλοντο παραυτίκα.

[Ὁ διάβολος κλέπτει (11) μέν, ὅτε λαμβάνει τὴν ψυχὴν καὶ μέθιστᾷ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ θελήματα· θύει δέ, ὅτε σφάζει τὴν προαίρεσιν αὐτῆς, καὶ νεκροῖ πρὸς τὴν ἀνάρτον ζωήν· ἀπόλλυσι δέ, ὅτε καὶ τὴν κατὰ Θεὸν μνήμην αὐτῆς ἀφανίζει, ὥστε μὴ δύνασθαι μνημονεύειν τῆς μελλούσης κρίσεως.]

Ἐγὼ — ἔχωσι. — Ζωὴν ἐνταῦθα μὲν τὴν κατὰ Θεόν, ἧς περισσότερον ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐκεῖ δὲ τὴν μακαρίαν, ἧς περισσότερον Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ καὶ ἡ τελεία ἐπίγνωσις τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἐγώ — καλός. — Ὁ ἀληθής. Ἄνω μὲν οὖν θύραν ἑαυτὸν ὠνόμασε διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν, ἐνταῦθα δὲ ποιμένα ὡς τὰ τοῦ ποιμένος ποιοῦντα, ἃ παρατρέχοντες οἱ ποιμένες τῶν Ἰουδαίων ὀνειδίζονται διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, περὶ ὧν ἐροῦμεν οὐκ εἰς μακράν· ἔτι δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μάνδραν συνάγοντα, λόγοις ποιμαντικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν ἄλλοις δὲ καὶ. Πρόβατον καλεῖται καὶ Ἀμνὸς καὶ Σφάγιον καὶ Ἀρχιερεύς, καὶ μυρία ἕτερα πρὸς τὰς πολυτρόπους οἰκονομίας αὐτοῦ.

Ὁ ποιμὴν — προβάτων. Πάλιν λέγει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τε ποιμένος καὶ τοῦ μισθωτοῦ.

Ὁ μισθωτὸς — πρόβατα. Ἡρμήνευσε τίς ἐστιν μισθωτός, ὅτι οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια. Λύκος δὲ ἀναγωγικῶς ὁ λυμεὼν καὶ κακόδοξος καὶ ὁ διάβολος ὅστις καὶ λέων λέγεται καὶ δράκων καὶ ὄφις καὶ σκορπίος καὶ ἀσπὶς καὶ βασιλίσκος καὶ πολλὰ ἕτερα πρὸς τὰς κακομηχανίας αὐτοῦ (12).

Ὁ δὲ μισθωτὸς — προβάτων. Πανταχοῦ γὰρ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ζητεῖ, τῶν ἄλλων ἀμελῶν· ὁ δὲ

A hinc manifestum est, quod non comprehenderat etiam prophetas ; nam hos audierunt.

Vers. 9. *Ego sum ostium.* Verbi repetitione sermonem confirmat.

Vers. 9. *Per — salvabitur.* Per mea præcepta, si quis ambulaverit, salvabitur ascendens in supernam mansionem.

Vers. 9. *Et — egredietur.* Ad omnem mundi locum ; quod de apostolis factum est.

Vers. 9. *Et pascua inveniet.* Non spiritualia solum, sed et temporalia : nam omnia quæ sunt credentium, eis data sunt.

Vers. 10. *Fur — perdat.* Non venit propter salutem ovium, sed tantum ad furandum, mactandum, ac perdendum. Nam et ii qui furto ablati

B sunt a Theuda et Juda, jugulati sunt et continuo perierunt.

† † Diabolus furatur quidem, cum prehendit animum et transfert ad se et ad voluntatem suam. Mactat autem, quando interficit studium ejus et mortificat respectu vitæ, quæ est secundum virtutem ; perdit vero, quando memoriam Dei tollit, ne recordari possit judicii futuri.

Vers. 10. *Ego — habeant. — Vitam* ; hic quidem eam quæ secundum Deum est, cujus superabundantia est regnum cœlorum ; ibi vero beatam, cujus superabundantia sunt, quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt [4], aut etiam perfecta sanctæ Trinitatis cognitio.

C Vers. 11. *Ego — bonus. — Verus.* Superius namque ostium appellavit seipsum, propter causam ibi dictam ; hic autem Pastorem, tanquam ea quæ pastoris sunt præstantem, quæ prætermittentes pastores Judæorum reprehenduntur per prophetam Ezechiel : de quibus paulo post dicemus. Præterea etiam tanquam sermonibus artis pascendi, ad supernam congregans mansionem.

In aliis quoque locis *Oris* vocatur, et *Agnus*, ac *Victima* et *Pontifex*, aliisque mille nominibus, juxta varios dispensandi modos.

Vers. 11. *Pastor — ovibus.* Rursum ea ponit quæ tum pastorem, tum mercenarium designent.

Vers. 12. *Mercenarius — oves.* Interpretatur quis dicatur mercenarius, is videlicet, cujus non

D sunt oves propriæ. Lupus vero anagogice is est, qui perdit, et qui de malo gloriatur (*t*), ac diabolus, qui etiam leo dicitur, draco, serpens, scorpius, aspis ac basiliscus, multisque aliis nominibus, juxta illius varias malitiæ versutias.

Vers. 13. *Mercenarius vero — curæ.* Nam ubique propriam quærit salutem, aliorum negligens :

[4] I Cor. II, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Πρόκειται B.

(11) Hæc in margine habet codex uterque. Caret iis Hentenius.

(12) Πρὸς τὰς ποικίλας μηχανὰς αὐτοῦ A.

(*t*) *Et qui de malo gloriatur.* Κακόδοξος h. l. opponitur τῷ ὀρθοδόξῳ. Est ergo hæreticus,

qui autem vere pastor est, contrarium facit : propriam negligens, ovium quærit salutem. Duos itaque posuit corruptores seu vastatores : eum videlicet, qui venit ut furetur, et mactet, ac perdat ; alterum vero, qui videt lupum venientem et deserit oves ac fugit : per primum quidem Theudam ac Judam insinuans ; per secundum autem Judæorum magistros, eorum curam non habentes, qui sibi concrediti erant, imo gregem potius prodentes. Quod etiam illis exprobratur, ut dictum est, per prophetam Ezechiel dicentem : *O pastores Israel, num pastores seipsos pascunt ? nonne oves ipsas pascunt pastores* [5] ?

Deinde opera quoque pastoris recenset, quæ prætermittebant : quia neque errantem ovem reducebant, neque perditam requirebant, neque contritam alligabant (*u*), neque debilem curabant : quia seipsos, non oves pascebant.

De utrisque ergo quæ dixit, seipsum in exemplum constituit. De primis quidem in eo, quod se ait venisse, *ut vitam habeant, et abundantius habeant* ; de secundis vero in eo quod animam suam ponat pro ovibus. Siquidem ex hoc quod animam suam ponat pro ovibus, confirmat etiam, quod venerit, *ut vitam habeant, et abundantius habeant.*

Dicit enim et Paulus : *Si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus* [6] ; et rursum : *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donabit* [7] ?

Vers. 14. *Ego — bonus.* Et quomodo non dixerunt illi, quod et prius : *Tu de teipso testimonium perhibes* [8] ? Quia tunc responsionem acceperant, quæ ipsorum ora etiam deinceps obturaret.

Vers. 14. *Et — meas.* Per præscientiam, tanquam Deus. Ait enim Moses : *Novit Dominus, qui sint ejus* [9] : et Paulus : *Non repulit Dominus populum suum, quem præscivit* [10].

Vers. 14. *Et — meis.* Per cognitionem, tanquam ab intelligentibus. Nam eum cognoverunt a testimonio Joannis, ab operibus ipsius, et a testimonio Patris, de quibus septimo capite prædictum

A ἀληθὴς ποιμὴν τοὐναντίον ποιεῖ, τῆς ἑαυτοῦ ἀμελῶν τὴν τῶν προβάτων ζητεῖ. Δύο οὖν ἔθηκε λυμεῶνας, τὸν ἐρχόμενον ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ, καὶ τὸν θεωροῦντα τὸν λύκον ἐρχόμενον καὶ ἀφιέντα τὰ πρόβατα καὶ φεύγοντα · διὰ μὲν τοῦ πρώτου τὸν Θευδᾶν καὶ Ἰούδαν αἰνιττόμενος, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τοὺς Ἰουδαίων διδασκάλους ἀφροντιστοῦντας τῶν ἐμπεπιστευμένων, καὶ προδιδόντας τὸ ποίμνιον, ὅπερ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ, ὡς εἴρηται, ὀνειδίζονται λέγοντος · Ὦ οἱ ποιμένες Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν ἑαυτοὺς οἱ ποιμένες ; οὐχὶ τὰ πρόβατα βοσκουσιν οἱ ποιμένες ;

Εἶτα καταλέγει καὶ τὰ ἔργα τοῦ ποιμένος, ἃ παρέτρεχον, ὅτι οὔτε τὸ πεπλανημένον ἐπέστρεφον, οὔτε τὸ B ἀπολωλὸς ἐξεζήτουν, οὔτε τὸ συντετριμμένον ἐδέσμουν, οὔτε τὸ ἀῤῥωστοῦν ἐθεράπευον, ἐπειδὴ ἑαυτούς, καὶ οὐ τὰ πρόβατα ἔβοσκον.

Ἐν οἷς οὖν εἶπεν ἀμφοτέρων διέστησεν (13) ἑαυτόν · τῶν πρώτων μὲν ἐν τῷ ἐλθεῖν, ἵνα ζωὴν (14) ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσι · τῶν δευτέρων δὲ ἐν τῷ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἀπὸ γοῦν τοῦ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ τῶν προβάτων ἐβεβαίωσι καὶ τὸ ἐλθεῖν, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι.

Φησὶ δὲ καὶ Παῦλος · Εἰ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα. Καὶ πάλιν. Ὃς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν (15) χαρίσεται ; C

Ἐγὼ — καλός. Καὶ πῶς οὐκ εἶπον αὐτῷ ὃ καὶ πρότερον, ὅτι Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς ; Διότι τότε τὴν ἀπόκρισιν ἔλαβον ἐπιστομίζουσαν αὐτοὺς καὶ εἰς τὸ ἑξῆς.

Καὶ — ἐμά. Κατὰ πρόγνωσιν, ὡς Θεός. Φησὶ γὰρ Μωϋσῆς · Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ · καὶ ὁ Παῦλος . Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω.

Καὶ — ἐμῶν. Κατ' ἐπίγνωσιν, ὡς συνετῶν. Ἐπέγνωσαν γὰρ αὐτὸν ἀπό τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς μαρτυρίας, περὶ ὧν ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προείρηται.

[5] Ezech. XXXIV, 2. [6] Rom. V, 10. [7] Rom. VIII, 32. [8] Joan. VIII, 13. [9] Num. XVI, 5 ; II Tim. II, 19. [10] Rom. XI, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Redde : *his sermonibus ergo ab utrisque se separavit.* Nescio, quid loco διὸ τοῦτο legerit interpres. Forte παρὸ τοῦτο. Sed nec hoc constructio admittit.

(14) Αἰώνιον, addit A.

(15) Ex Chrysost. tom. VIII, p. 352, C, non ex codd. N. Test. hæc laudavit. Hic enim mos interpretum Græcorum, ut non solum superiorum interpretum explicationes, sed loca Litterarum sacrarum etiam ita, ut superiores, repetant. Ergo multa similia habet Origenes cum Clemente Alexandrino, D multa Chrysostomus cum Origene, multa Cyrillus cum Origene et Chrysostomo. Id etiam manifestum fit ex codicibus N. Testamenti, qui catenas, commentarios, et scholia habent. In hujusmodi locis standum est critico prudenti et sedulo codicibus N. Testamenti. Qui enim Patres propter opiniones suas dogmaticas contra codices N. Test probant, ii sine ullo dubio et fidem criticam et fidem Christianam prodiderunt. Perfidum vero etiam et absurdum est, uni ejusmodi testimonio plurium vim tribuere.

(*u*) *Contritam alligabant.* Læsam curabant. Nam συντρίβειν est *premere* ; δεσμεῖν vero est *ligare membra pressa.*

Δεικνύων δὲ τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν διαφορωτέραν πολλῷ τῆς ἐκείνων, ἴσωσεν αὐτὴν τῇ τοῦ Πατρὸς λέγων·

A est. Ostendens autem cognitionem suam ab illorum cognitione longe differentem, suam æquavit cognitioni Patris dicens :

Καθὼς — Πατέρα. Γνῶσιν λέγει τὴν κατὰ φύσιν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν· οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός.

Vers. 15. *Sicut — Patrem.* Cognitionem dicit eam, quæ secundum naturam est, de qua etiam vicesimo juxta Matthæum capite dixit : *Nemo cognoscit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam cognoscit, nisi Filius*[11].

Καὶ — προβάτων. Τὴν ψυχήν μου τίθημι, ἀφίημι, ἀποθνήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων ὡς ὄντων ἰδίων μου· ὁ δὲ πλάνος οὐκ ἂν ἕλοιτο ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶν πλανωμένων παρ' αὐτοῦ.

Vers. 15. *Et — ovibus. — Animam meam pono,* relinquo, morior pro ovibus, utpote pro meis : seductor vero nequaquam mori eligit pro his, qui a se seducuntur.

Καὶ — ταύτης. Τῆς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου. Λέγει δὲ περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν.

Vers. 16. *Et — hoc.* Ovili Mosaicæ legis : dicit autem de gentibus.

Κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν. Συναγαγεῖν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ποιμαντικήν.

Vers. 16. *Illas quoque oportet me adducere.* B Congregare sub meam pascendi doctrinam.

Καὶ — ἀκούσουσιν. Ὑπακούσουσι, πεισθήσονται.

Vers. 16. *Et — audient.* Obedient, parebunt.

Καὶ — ποίμνη. Ἐκ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνῶν συναφθεῖσα.

Vers. 16. *Et — grex.* Ex Judæis et gentibus congregatus.

Εἷς ποιμήν. Τούτων τε κἀκείνων ὁ Χριστός.

Vers. 16. *Unus pastor.* Horum et illorum Christus.

Διὰ τοῦτο — μου. Ὅτι ἀποθνήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, εἴτουν τῶν αὐτοῦ· ὅτι εἰμὶ φιλάνθρωπος ὡς αὐτός. Οἰκονομικὸς μὲν οὖν ὁ λόγος· ἐμφαίνει δὲ ὅμως τὸ ἴσον ἀμφοῖν.

Vers. 17. *Propterea — meam.* Quia morior pro ovibus meis, quæ etiam ipsius sunt, quia hominum amator sum, sicut et ipse. Dispensatorius itaque sermo est, qui nihilominus amborum demonstrat æqualitatem.

Τί οὖν; πρότερον οὐκ ἠγαπᾶτο; Πάνυ μὲν οὖν, ἐπεὶ καὶ Υἱὸς, καὶ ἀγαπητὸς, καὶ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός. Περὶ αὐτοῦ γὰρ εἶπεν ὁ Πατήρ· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. C Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὡς γνώριμον παρῆκε· διαφόρως γὰρ περὶ τούτου ἐδίδαξεν ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν οἷς ἔλεγεν, ὅτι Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν· περὶ δὲ τῆς δι' ὃν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θανάτου ἀγάπης φησὶ νῦν.

Quid ergo? prius non diligebatur? Utique omnino, quia Filius et dilectus, faciensque Patris voluntatem. Nam de eo dixit Pater : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est*[12]; sed hoc tanquam notum prætermisit, nam variis in locis de hoc docuit, tum alibi tum etiam ubi dixit : *Pater diligit Filium*[13]. Nunc vero de ea dilectionis causa loquitur, quod pro hominibus moriatur.

Ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Κἀνταῦθα τὸ ἵνα οὐκ ἔστιν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ δηλωτικὸν τοῦ πάντως ἐσομένου. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο τίθησιν ἵνα πάλιν λάβῃ αὐτήν· ἀλλὰ τίθησι μὲν ὑπὲρ τοῦ κόσμου, λαμβάνει δὲ αὐτὴν ὑπὲρ τοῦ φανῆναι ὅτι Θεός ἐστιν.

Vers. 17. *Ut iterum sumam eam.* In hoc quoque loco *Ut* non est causalis, sed declarativa ejus quod omnino futurum est. Neque enim propter hoc ponit, ut iterum sumat illam, sed ponit quidem pro mundo ; sumit autem, ut se Deum manifestet.

Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἄκοντος, ἤγουν οὐδεὶς με θανατοῖ μὴ βουλόμενον.

Vers. 18. *Nemo — me.* Invito, hoc est, nemo me morti tradit nolentem.

Ἀλλ' — ἐμοῦ. Ἑκουσίως, ὡς φιλάνθρωπος. Ἐνδιατρίβει δὲ τῷ λόγῳ, δηλῶν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν.

Vers. 18. *Sed — meipso.* Ultroneus, tanquam hominum amator. Sermoni autem immoratur, signi- D ficans mortem suam, quæ per crucem futura est, et resurrectionem ex mortuis.

Ἐξουσίαν — αὐτήν. Ἐξουσίαν ἔχω ὡς Θεὸς παντεξούσιος καὶ παντοδύναμος. Λοιπὸν οὖν μάταιος ὁ πόνος τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἐμοῦ μὴ θέλοντος, εἰ καὶ ὕστερον οἱ ἀσύνετοι ὀνειδίζοντες ἔλεγον· Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι.

Vers. 18 *Potestatem — meam.* Potestatem habeo tanquam Deus omnipotens, omnemque habens virtutem. Vane igitur ac frustra laborant insidiatores, me nolente : quanquam postmodum dementes exprobrando dicebant : *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere*[14].

Ταύτην — μου. Τὸ θεῖναι τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀνεῖλον αὐτὸν, διότι ἐδίδασκε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐξῆγεν αὐτοὺς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ ἁμαρτίας εἰς ἀρετὴν, ἀπὸ θανάτου εἰς ζωήν.

Vers. 18. *Hoc — meo.* Ut ponam animam pro ovibus, ut moriar pro mundo. Nam propterea illum occiderunt, quod homines docebat, et illos e tenebris educebat ad lucem, a peccato ad virtutem, a morte ad vitam.

[11] Matth. xi, 27. [12] Matth. iii, 11. [13] Joan. V, 20. [14] Matth. xxvii, 42.

Cum ergo superius dixisset : *Propterea diligit me Pater, quia pono animam meam* [15], voluntatem, quam ad mortem habebat significavit ; hic vero dicens : *Hoc præceptum accepi a Patre meo*, ostendit Patris condemnationen (*v*), ut ipse moreretur. Si autem præcepto opus fuit, quomodo dicebat : *Ego pono illam a meipso* ? et, *Potestatem habeo ponendi eam* [16] ? et ante ista, *Ego sum pastor bonus* [17] ? nam talis præcepto non indiget. Nihil ergo aliud ostendit Patris præceptum, quam solam conformitatem (*x*) ad Patrem : hujusmodi siquidem dispensatoria sunt propter auditorum imbecillitatem, veluti frequenter diximus.

Vers. 19. *Dissensio* — Vers. 20. *auditis* ? Dæmoniacum ac insanum eum dicebant, quasi majora homine loquentem, cum hinc potius cognoscere oportuisset, quod Deus esset.

Vers. 21. *Alii — aperire* ? Hæc arguebant non esse dæmoniaci, a supernaturali miraculorum operatione. Christus vero non coarguit eos qui sibi contumeliam inferebant ; nam superius abunde illis respondit, quando dixerunt : *Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, et dæmonium habes* [18] ?

Præterea contumeliosos hujusmodi sermones non ex directo in illum effundebant, sed inter se tali modo nugabantur. Tacens itaque docuit nos, ne ad injurias convertamur, quæ non directe in nos effunduntur : non solum enim motus non est ad hujusmodi sermones, sed neque malorum adversus eos meminit, sicut ex sequentibus manifestum est.

Alio item modo : Tacuit videns illos qui ab his dissidebant pro se respondentes : et quia hi ne sermone quidem erant digni, qui tanto viso miraculo ita calumniabantur.

Vers. 22. *Facta sunt — Hierosolymis.* Dedicatoria templi ; siquidem quotannis solemniter diem illum colebant, quo iterum sub Zorobabel ædificatum, post reditum ex captivitate perfectum est.

Vers. 22. *Et hiems erat.* Non solum ob acris intemperiem, sed etiam ob infidelitatem. Tempus autem innuit propter dedicationem primæ ædificationis templi ; nam illa circiter autumnum celebrabatur.

Vers. 23. *Et — Solomonis.* Nam et ipse festo aderat.

Vers. 24. *Circumdederunt — Judæi.* Sperantes, ab ejus sermonibus aliquam se accepturos comprehendendi occasionem, siquidem, cum de operibus nihil eum possent arguere, a verbis præ-

Ἀνωτέρω μὲν οὖν εἰπών· Διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου, τὸ ἑκούσιον τοῦ θανάτου δεδήλωκεν· ἐνταῦθα δὲ εἰρηκώς, ὅτι Ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρός μου, τὸ κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς ἀποθνήσκειν ἐσήμανεν. Εἰ γὰρ ἐντολῆς ἐδέῖτο, πῶς ἔλεγεν ὅτι Ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· καὶ ὅτι Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν· καὶ πρὸ τούτων, ὅτι Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός ; ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐντολῆς οὐ δεῖται. Οὐδὲν οὖν ἕτερον ἡ ἐντολὴ τοῦ Πατρὸς δείκνυσιν ἢ μόνον τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὁμόνοιαν. Οἰκονομικὰ δὲ τὰ τοιαῦτα διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀσθένειαν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν.

Σχίσμα — ἀκούετε. Δαιμονῶντα καὶ μαινόμενον αὐτὸν ἔλεγον, ὡς μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον φθεγγόμενον, δέον ἐντεῦθεν μᾶλλον γνῶναι ὅτι Θεός ἐστιν.

Ἄλλοι — ἀνοίγειν ; Συνελογίσαντο ταῦτα μὴ εἶναι δαιμονιζομένου ἀπὸ τῆς ὑπερφυοῦς θαυματουργίας. Ὁ δὲ Χριστὸς νῦν οὐκ ἐλέγχει τοὺς ὑβρίζοντας αὐτόν· προλαβὼν γὰρ ἱκανῶς ἀπελογήσατο πρὸς αὐτούς, ὅτε εἶπον· Οὐ καλῶς ἐλέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρείτης εἶ σύ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις ;

Ἄλλως τε καὶ οὐκ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς αὐτὸν ἐκίνουν τοὺς τοιούτους ὑβριστικοὺς λόγους, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐφυάρουν οὕτω. Διὸ καὶ σιγήσας ἐπαίδευσεν ἡμᾶς μὴ ἐπιστρέφεσθαι τῶν μὴ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς ἡμᾶς χεομένων ὕβρεων· οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐπιστρέφει τῶν τοιούτων λόγων, ἀλλ' οὐδ' ἐμνησικάκησεν αὐτοῖς, ὡς ἀπό τῶν ἐφεξῆς δῆλον.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐσίγησεν, ὁρῶν τοὺς σχισθέντας ἀπ' αὐτῶν ὑπεραπολογουμένους αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐδὲ λόγου ἦσαν ἐκεῖνοι ἄξιοι, μετὰ τηλικοῦτον θαῦμα οὕτως ὑβρίζοντες.

Ἐγένετο — Ἱεροσολύμοις. Τὰ τοῦ ναοῦ. Ἑώρταζον γὰρ λαμπρῶς ἀνὰ πᾶν ἔτος τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὸ δεύτερον ὑπὸ Ζοροβάβελ οἰκοδομηθεὶς ἀπηρτίσθη μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον.

Καὶ χειμὼν ἦν. Οὐ μόνον ἐξ ἀέρος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀπιστίας. Παρεσημειώσατο δὲ τὸν καιρὸν διὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς πρώτης οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ· ἐκεῖνα γὰρ κατὰ τὸ μετόπωρον ἑωρτάζοντο.

Καὶ — Σολομῶνος. Παρῆν γὰρ τῇ ἑορτῇ καὶ αὐτός.

Ἐκύκλωσαν — Ἰουδαῖοι. Προσδοκῶντες ἀπό τῶν λόγων αὐτοῦ δράξασθαι τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπίθεσιν. Τοῖς ἔργοις γὰρ αὐτοῦ μηδὲν ἐγκαλεῖν δυνάμενοι ἐπεθύμουν ἀπό τῶν ῥημάτων εὑρεῖν τινα πρό-

[15] Joan. x, 17. [16] ibid. 17, 18. [17] ibid. 11. [18] Joan. viii, 48.

Variæ lectiones et notæ.

(*v*) *Patris condemnationem.* Videtur κατάγνωσιν legisse, loco κατὰ γνώμην. Redde, *Patris voluntatem.*

(*x*) *Solam conformitatem.* Saltem addendum *voluntatis* ; uno verbo, *consensum.*

φασαν· οὔτε γὰρ αὐτοὶ τῆς κακίας ἔληγον, οὔτ' αὐτὸς τῆς ἀνεξικακίας.

Καὶ ἔλεγον αὐτῷ. Ὑπούλως καὶ δολερῶς.

Ἕως — αἴρεις; Αἰωρεῖς, ἀναρτᾷς, μεταξὺ πίστεως (16) καὶ ἀπιστίας.

Εἰ — παῤῥησίᾳ. Φανερῶς, ἀπαρακαλύπτως. Καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκον ὅτι τοῦτο λέγει· Διὸ καὶ προλαβόντες συνεφώνησαν, Ἵνα, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστόν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ἀλλὰ νῦν σκαιᾷ γνώμῃ τοῦτο ἐρωτῶσι, βουλόμενοι προσερωτῆσαι πόθεν τοῦτο λέγει, ἵνα, προβαινούσης οὕτω τῆς συζητήσεως, φθέγξηταί τι μέγα πάλιν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ λάβωσιν ἀφορμήν, ὡς εἴρηται· αὐτὸς δὲ, γινώσκων τὴν τοιαύτην μηχανὴν, οὐδὲ νῦν ἐλέγχει τούτους πειράζοντας, παιδεύων μὴ πάντα τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἐλέγχειν, ἀλλὰ μακροθύμως φέρειν τὰ πολλά.

Καὶ οὐκ εἶπε· Πῶς ὡς (17) ἀξιόπιστον ἐρωτᾶτε, οὗ τὴν μαρτυρίαν ἀπεδοκιμάσατε λέγοντες· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ὃν ἐκαλέσατε παράνομον καὶ ἀντίθεον καὶ πλάνον καὶ ἁμαρτωλὸν, καὶ Σαμαρείτην, καὶ δαιμονῶντα καὶ μαινόμενον, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ὃν λιθάζετε καὶ διώκετε καὶ ἀνελεῖν ἐπείγεσθε; Ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οὐδ' ἐμνησικάκησε, διδάσκων ἀμνηστίαν τῶν φθασάντων καταψηφίζεσθαι· πραότατα δὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται.

Σὺ δέ μοι σκόπει τὸ διεστραμμένον καὶ φιλόνεικον τῶν Ἰουδαίων. Ὅταν μὲν γὰρ δημηγορῇ καὶ διὰ λόγων διδάσκῃ, λέγουσι. Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν; ὅταν δὲ θαυματουργῇ καὶ διὰ τῶν ἔργων παρέχῃ τὰς ἀποδείξεις, λέγουσιν· Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν παῤῥησίᾳ. Τῶν λόγων διδασκόντων, ἔργα ζητοῦσι· τῶν ἔργων βοώντων, λόγους αἰτοῦσι, πρὸς τὸ ἐναντίον ἀεὶ κακοήθως μεθιστάμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀνοίας ἦν, τῶν ἔργων ἀνακηρυττόντων αὐτὸν, ζητεῖν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων μαρτυρίαν· ὅρα πῶς ἀποκρίνεται; ὁμοῦ μὲν ἐμφαίνων ὅτι οὐχ ἕνεκα τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶσιν· οὐ γὰρ πιστεύουσιν· ὁμοῦ δὲ δηλῶν ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ μεῖζον τῶν λόγων κεκράγασιν.

Ἀπεκρίθη — πιστεύετε. Εἶπον ὑμῖν περὶ οὗ ἐρωτᾶτε, οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων,

textum aliquem invenire cupiebant; neque enim ipsi a malitia cessabant, neque ipse a clementia quiescebat.

Vers. 24. *Et dixerunt ei.* Fraudulenter et dolose.

Vers. 24. *Quousque — suspendis?* Suspensam ac dubiam tenes inter fidem et infidelitatem.

Vers. 24. *Si — libere.* Manifeste, verbis non obtectis. Atqui plane sciebant, quod hoc dixisset: ideo etiam in superioribus decretum fecerant, *Ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam ejiceretur* [19], sed nunc sinistra mente hoc interrogant, audire volentes (*y*), quomodo hoc diceret, ut, disputatione ita procedente magni, quippiam rursum de seipso loqueretur, et occasionem, ut dictum est, illum comprehendendi acciperent. Ipse vero, hujusmodi cognita vafritie, neque nunc hos tentantes arguit: docens, non ad omnia coarguendos esse tentatores, sed multa patienter esse ferenda.

Neque dixit: Quomodo me tanquam fide dignum interrogatis, cujus testimonium repulistis dicentes: *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum* [20]; quem legis transgressorem appellastis, Deo contrarium ac seductorem, peccatorem, Samaritanum, dæmoniacum ac insanum, talibusque multis nominibus, quem lapidibus appetitis et persequimini, ac occidere festinatis? Verum nihil dixit hujusmodi, nec malorum meminit, docens injuriarum oblivionem erga eos qui condemnare properarent (*z*), sed mansuetissime ad interrogationem respondet.

Tu vero mihi considera perversam ac contentiosam Judæorum mentem. Siquidem quando concionatur ac sermonibus docet, dicunt: *Quod signum ostendis nobis* [21]? quando vero miraculum operatur, ac demonstrationes operibus exhibet, dicunt: *Si tu es Christus, dic nobis libere.* Cum sermones docent, opera requirunt; operibus clamantibus, sermones petunt, ad contrarium semper maligne transmutati. Quia ergo dementiæ erat, operibus eum prædicantibus, a sermonibus quærere testimonium, vide quo pacto respondeat, simul quidem manifestans quod non discendi causa interrogarent, simul etiam significans, opera sua amplius ac vehementius clamare quam verba.

Vers. 25. *Respondit — creditis.* Dixi vobis de quo interrogatis, non verbis solum, verum etiam

[19] Joan. IX, 22. [20] Joan. VIII, 13. [21] Joan. II, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(16) Μετὰ πίστεως B.

(17) Ὡς abest A. Ibidem mox οὐ, pro οὔ.

(*y*) *Audire volentes.* Volentes interrogare etiam.

(*z*) *Oblivionem erga eos, qui condemnare properarent.* Oblivionem decernere contra ea quæ ante gesta sunt. Τὰ φθάσαντα, sunt injuriæ, quæ antecesserant; καταψηφίζεσθαι vero non est *condemnare*, sed simpliciter *decernere*. Dicitur hoc de iis qui magno animo acceptas injurias negligunt et contemnunt. Oppositum est, *ulcisci*.

operibus : sed non creditis : vane ergo et curiose interrogatis.

Vers. 25. *Opera.* — Vers. 26. *de me.* Testificantur quod ego sim. Rursus autem addit : *Nomine Patris mei,* ne Deo contrarius videatur.

Nomen vero hoc in loco quidam dixerunt divinitatem ; quidam autem, fortitudinem ; alii vero, potentiam. Nominatur enim et Deus, et Fortis et Potens, aliisque modis similibus. Si quid autem Patris est, idem est et Filii. Quia ergo a solo verbo se crediturus esse simulabant, leniter ostendit quod dolose agerent, ac si diceret : Si operibus non creditis, quomodo verbis credetis ?

Vers. 26. *Quia non — meis.* Ego siquidem universa, quæ boni pastoris sunt, præstiti : vos autem a cognatione ovium mearum vos ipsos separastis.

Vers. 56. *Sicut* — Vers. 27. *me.* De his superius dictum est.

Vers. 28. *Et ego — æternum.* Et de hac vita frequenter dictum est et data interpretatio.

Vers. 28. *Nec — mea.* Quisquam ex his, qui illis insidiantur. Manum vero dicit virtutem ac potestatem suam. Hoc autem dixit, quia statuerant judæi, *ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam ejiceretur* [22] ; confirmat enim, quod frustra laborent.

†† Rapere quidem ex invicta dextra eum qui non vult, nemo hostis potest; potest tamen deceptum, et eum qui se ipsum prodit in errorem ducere. Hoc autem, non per invictam dextram, sed per voluntariam levitatem ejus qui recedit.

Vers. 29. *Pater — est.* Major omnibus insidiatoribus, ut dictum est. Rursus ergo, quod ait, *Dedit mihi,* dispensatorium est.

Vers. 29. *Et — mei.* Ne autem, tanquam impotens, videatur auxilium a Patre poscere, subintulit :

Vers. 39. *Ego — sumus.* Unum potentia, sive ejusdem potentiæ : quod si unum potentia, unum sane et divinitate et essentia, et natura. Dicens itaque : *Ego et Pater,* dualitatem significavit personarum, diversitatem hypostaseon ; subdens autem, *Unum sumus,* divinitatis unitatem, identitatem essentiæ, naturæ et potentiæ.

Vers. 31. *Sustulerunt — eum.* Quia natura Filium Dei se dicebat ; nam hoc significat, *Unum sumus.*

Vide ergo, quomodo convicti sint, quod non discendi causa interrogarent, sed occasionis alicujus arripiendæ, qua eum comprehenderent, ut diximus.

[22] Joan, IX, 22.

A ἀλλ' οὐ πιστεύετε. Μάτην οὖν ἐρωτᾶτε καὶ περιέργως.

Τὰ ἔργα — πιστεύετε (18). Μαρτυρεῖ ὅτι ἐγώ εἰμι. Πάλιν δὲ τὸ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος.

Ὄνομα δὲ νῦν τινὲς μὲν τὴν θεότητα εἶπον, τινὲς δὲ τὴν ἰσχύν, ἄλλοι δὲ τὴν ἐξουσίαν. Ὀνομάζεται γὰρ καὶ Θεὸς καὶ Ἰσχυρὸς καὶ Ἐξουσιαστὴς καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἴ τι δὲ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ οὖν προσεποιοῦντο πεισθῆναι ἀπὸ ῥήματος, δείκνυσιν ὁμαλῶς ὅτι κακουργοῦσιν, ὡσανεὶ λέγων · Εἰ τοῖς ἔργοις οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς λόγοις πιστεύσετε ;

Οὐ γὰρ — ἐμῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ποιμὴν καλὸς πάντα τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος ἐνεδειξάμην · ὑμεῖς B δὲ ἀπερρήξατε ἑαυτοὺς τῆς τῶν προβάτων συγγενείας.

Καθὼς — μοι. Εἴρηται περὶ τούτων ἀνωτέρω.

Κἀγὼ — αἰῶνα. Καὶ περὶ τῆς ζωῆς ταύτης πολλάκις εἴρηται καὶ ἡρμήνευται.

Καὶ οὐχ — μου. Τὶς τῶν ἐπιβουλευόντων αὐτοῖς. Χεῖρα δὲ λέγει τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν αὐτοῦ · τοῦτο δὲ εἶπε, διότι συνεφώνησαν Ἰουδαῖοι, ἵνα, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται · βεβαιοῖ γὰρ ὅτι εἰς κενὸν σπουδάζουσιν.

[Ἁρπάσαι (19) μὲν ἐκ τῆς ἀηττήτου δεξιᾶς τὸν μὴ βουλόμενον οὐδεὶς ἐχθρὸς δύναται · ἀποπλανῆσαι δὲ τὸν ἀπατώμενον καὶ προδιδόντα ἑαυτὸν δύναται · καὶ C τοῦτο οὐ παρὰ τὴν ἄμαχον δεξιὰν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτεξούσιον εὐχέρειαν τοῦ ἑκουσίως ἀποφοιτήσαντος.]

Ὁ Πατὴρ — ἐστί. Μείζων πάντων τῶν ἐπιβουλευόντων, ὡς εἴρηται. Πάλιν οὖν τὸ δέδωκέ μοι, οἰκονομικόν.

Καὶ — μου. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ ὡς ἀσθενὴς βοηθεῖσθαι παρὰ τοῦ (20) Πατρὸς, ἐπήγαγεν ·

Ἐγὼ — ἐσμέν. Ἓν κατὰ τὴν δύναμιν, ἤγουν ταυτοδύναμοι · εἰ δὲ ἓν κατὰ τὴν δύναμιν, ἓν ἄρα καὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ φύσιν. Διὰ μὲν οὖν (20*) τοῦ εἰπεῖν · Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, τὴν δυάδα ἐδήλωσε τῶν προσώπων, τὸ διάφορον τῶν ὑποστάσεων · διὰ δὲ τοῦ, Ἓν ἐσμεν, τὴν μοναδα τῆς θεότητος, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ δυνάμεως. D

Ἐβάστασαν — αὐτόν. Διότι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φύσει εἶπεν ἑαυτόν · τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ Ἓν ἐσμεν.

Ὅρα δὲ πῶς ἠλέγχθησαν, οὐχ ὑπὲρ τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶντες, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δράξασθαί τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπίθεσιν, ὡς προέφημεν.

Variæ lectiones et notæ.

(18) Hentenius omisit : Ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.
(19) Hæc in margine habent codd. A, B. Hentenius non habet.
(20) Ὑπὸ τοῦ A.
(20*) Οὖν abest A.

Καὶ διατί δέδωκεν αὐτοῖς ἀφορμήν ; Διότι ἐβούλετο A
νῦν αὐτοὺς ὑφ' ἑαυτῶν ἐλεγχθῆναι πειράζοντας καὶ
κακουργοῦντας. Ἄλλως τε δὲ οὐκ ἔδει πάντα οἰ-
κονομικῶς λέγειν, ἀλλὰ καὶ γυμνοῦν ἐν μέρει τὴν
ἀλήθειαν.

Ἀπεκρίθη — μου. Δεικνύοντά με ἴσον τῷ
Πατρὶ.

Διὰ — με ; Διὰ ποῖον ἔργον, μὴ δεικνύον με ἴσον τῷ
Πατρι ; Τὰ ἔργα οὖν ἴσόν με τῷ Πατρὶ κηρύττουσι, κἂν
ἐγὼ σιωπήσω (21).

Et quare dedit eis occasionem ? Quia volebat eos a seipsis convinci, quod tentarent, malumque machinarentur. Præterea non oportuit omnia dispensatorie loqui, sed etiam denudare in parte veritatem.

Vers. 32. *Respondit — meo.* Quæ me Patri æqualem ostendunt.

Vers. 32. *Propter — me.* Propter quod opus, quod me non ostendat Patri esse æqualem ? Opera ergo me Patri æqualem esse prædicant, etsi ego tacuero.

Ἀπεκρίθησαν — Θεόν. Διὰ καλὸν ἔργον οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ διὰ βλασφημίαν. Τέως οὖν ὡμολόγησαν καλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· εἰ δὲ καλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, αὐτὰ ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ βλασφημεῖ, λέγων ἑαυτὸν Θεόν· ἔργα γὰρ εἰσι Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου B
ψιλοῦ.

Vers. 33. *Responderunt — Deum.* Interim ergo bona esse ejus opera fatebantur : quod si bona sunt ejus opera, hæc eadem testantur, quod non blasphemet, dicens sese Deum esse ; sunt enim Dei opera, et non puri hominis.

Ἀπεκρίθη — ἐστέ ; Νόμον ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν φησιν· ἐν ἐκείνῃ γὰρ τοῦτο γέγραπται· ἐπεὶ καὶ αὕτη νόμος, διά τε τὰ ἐν αὐτῇ θεόπνευστα λόγια, καὶ διὰ τὸ παιδαγωγεῖν καὶ ῥυθμίζειν τοὺς ἀνθρώπους.

Vers. 34. *Respondit — estis* ? Hoc in loco legem appellat librum Psalmorum ; nam id in illo scriptum est. Lex autem dicitur liber iste, quia ea quæ in eo habentur oracula, sunt a Deo afflata, et quia homines instruunt et corrigunt.

Εἰ — εἰμι ; Λυθῆναι, ἀντὶ τοῦ, πεισθῆναι. Ἡγίασε δέ ἀντὶ τοῦ, ἀφώρισεν, ἐξελέξατο. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς ὁ Θεὸς, ἀνθρώπους ὄντας, ἐμὲ ὑμεῖς λέγετε ὅτι Βλασφημεῖς, διότι εἶπον· Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι, ἐμὲ, ὃν ὁ Πατὴρ ἀφώρισεν, ἐξελέξατο καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον ;

Vers. 35. *Si* — Vers. 36. *sum* ? Solvi, hoc est excidere, rejicit. *Sanctificavit* autem, hoc est, separavit, elegit. Quod autem dicit idem est, ac si diceret : Si Deus illos dixit deos, cum homines essent, de me dicitis : *Blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum* ? de me, inquam, quem Pater separavit, elegit ac misit in mundum ?

Συγκαταβατικῶς δὲ ταῦτά φησι. Πρῶτον γὰρ γαλᾷ καὶ καθυφίησι τῷ λόγῳ, καὶ ταπεινότερα φθέγγεται, C
παραμυθούμενος τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἔπειτα ἐπάγει τὰ ὑψηλότερα.

Humilius autem ista loquitur. Primum namque deprimit et concedere videtur sermonem, ac humiliora loquitur, quo furorem illorum consoletur ac mitiget : deinde subdit etiam sublimoria.

Εἰ — πιστεύσατε. Ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων ἰσότητος καὶ ταυτότητος τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα καὶ ταυτότητα δεικνύει.

Vers. 37. *Si* — Vers. 38. *credite.* Ab operum æqualitate æqualitatem ac identitatem cum Patre ostendit.

Ἵνα — αὐτῷ. Ὅτι ἐν ἐμοὶ θεωρεῖται ὁ Πατήρ. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐγὼ ἢ ὅπερ ὁ Πατὴρ, μένων Υἱός· καὶ οὐδὲν ἄλλο ὁ Πατὴρ ἢ ὅπερ ἐγὼ, μένων Πατήρ. Ὁ οὖν τὸν Υἱὸν γνοὺς τὸν Πατέρα ἔγνω · καὶ ὁ τὸν Πατέρα μαθὼν τὸν Υἱὸν ἔμαθε.

Vers. 38. *Ut — eo.* In me Pater conspicitur ; nihil enim aliud sum ego, quam quod Pater est, permanens tamen Filius, : et nihil aliud Pater est, quam quod Filius, permanens tamen Pater. Qui ergo Filium novit, et Patrem novit ; et qui Patrem cognovit, Filium cognovit.

Καὶ ἑτέρως δὲ· Ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ τῆς εἰκόνος κάλλος [ἐν τῷ (22) ἀρχετύπῳ · ὁ δὲ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς τὸ τοῦ πρωτοτύπου κάλλος ἐν] τῇ εἰκόνι. Εἰκόνα δὲ τοῦ Πατρὸς τὸν γιὸν λέγομεν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' D
ἐκπαραλλακτον.

Vel aliter : Filius est in Patre, tanquam imaginis pulchritudo in archetypo : Pater vero in Filio, tanquam exemplaris pulchritudo in imagine ; imaginem autem Patris dicimus Filium, non qualemcunque, sed per omnia similem.

Ἐζήτουν — ἐκεῖ. Ὅταν μὲν μέγα τι σημεῖον ποιήσῃ, φεύγει διὰ τὸν κρότον καὶ τὴν εὐφημίαν τοῦ ὄχλου · ὅταν δὲ μέγα τι περὶ ἑαυτοῦ φθέγξηται, ἀναχωρεῖ διὰ τὸν θυμὸν τῶν φθονερῶν, ἐνδιδοὺς αὐτῷ λωφῆσαι καὶ λῆξαι τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ. Ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸν τόπον ὅπου ὁ Ἰωάννης τὸ πρότερον ἐβάπτιζεν, ἵνα ἀναμνησθῶσιν οἱ παρόντες τοῦ γεγονότος ὅτε ἐβαπτίσθη σημείου, καὶ τῆς Ἰωάνου μαρτυ-

Vers. 39. *Quærebant* — Vers. 40. *ibi.* Ubi magnum aliquod signum fecisset, fugiebat propter populi plausum ac laudem. Ubi etiam magnum quippiam de seipso locutus esset, secedebat propter rabiem invidorum : illi concedens, ut per suam absentiam cessaret ac quiesceret. Abiit autem in locum ubi Joannes baptizabat, ut præsentium memoriæ suggereretur signum quod fa-

Variæ lectiones et notæ.

(21) Ἐγὼ σιγήσω A.

(22) Inclusa exciderunt A.

ctum fuerat cum baptizaretur, ac Joannis testimonium, quo de eo testificatus fuerat, et ita crederent ; quod sane etiam factum est. Vide enim.

ρίας, ἣν ἐμαρτύρησε περὶ αὐτοῦ, καὶ πιστεύσωσιν· ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ὅρα γάρ.

Vers. 41. *Et — erant.* Considera quomodo inter se argumentatur. *Joannes quidem signum fecit nullum,* hic autem multa; major ergo hic est illo. Deinde aliud quoque sumunt excellentiæ signum; quia etiam, quæcunque de hoc dixit Joannes vera erant, rebus ipsis jam demonstrata. Dixerat autem: *Qui post me venturus est, fortior me est* [23], aliaque multa et magna. Alibi etiam (*aa*) *Et ego vidi et testimonium perhibui, quod hic sit Filius Dei* [24].

Καὶ — ἦν. Σκόπει πῶς πρὸς ἑαυτοὺς συλλογίζονται· Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν, οὗτος δὲ πολλά· μείζων ἄρα οὗτος ἐκείνου. Εἶτα λαμβάνουσι καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ὑπεροχῆς· ὅτι καὶ πάντα ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ (23) αὐτοῦ, ἀληθῆ ἦν, ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων φανέντα· εἶπε δέ, ὅτι Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μού ἐστι, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ μεγάλα, καὶ ὅτι Κἀγὼ ἑώρακα καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Aliter præterea declaratur simpliciter hic sermo. *Joannes quidem signum fecit nullum;* attamen omnia quæcunque de hoc dixit, vera erant, et ideo testimonium ejus fide dignum est.

Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ ἑτέρως ἁπλούστερον ὁ λόγος· ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν, πάντα δὲ ὁμοῦ ὅσα εἶπε περὶ αὐτοῦ ἀληθῆ ἦν, καὶ διὰ τοῦτο ἀξιόπιστος ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Vers. 42. *Et — eum.* Vidisti quantum eis profuerit locus, et a perversis hominibus separari? nam frequenter ob hoc educit ipsos et ab illorum conversatione abducit quod etiam in Veteri Testamento fecisse apparet, cum longe ab Ægyptiis in deserto Hebræos informavit ac correxit.

Καὶ — αὐτόν. Τίδες πόσον αὐτοὺς ὤνησεν ὁ τόπος, καὶ ἡ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀπαλλαγή; διὰ τοῦτο γὰρ πολλάκις αὐτοὺς ἐξάγει καὶ ἀπάγει τῆς ἐκείνων συνουσίας, ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς φαίνεται ποιήσας, κόρρω τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ τῆς ἐρήμου τοὺς Ἑβραίους διεκπλάττων καὶ ῥυθμίζων.

CAP. XI. *De Lazaro.*

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τοῦ Λαζάρου.

Cap. XI. Vers. 1. *Ægrotabat — hujus.* Deinde etiam signum addit, quo Maria cognoscatur.

Ἦν — αὐτῆς. Εἶτα προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς Μαρίας.

Vers. 2. *Erat — ægrotabat.* Hujusmodi opus notam ac celebrem effecerat.

Ἦν — ἠσθένει. Γνώριμον καὶ διαβόητον αὐτὴν τὸ τοιοῦτον ἔργον ἐποίησεν.

Vers. 3. *Miserunt — eum.* Non abierunt, sed miserunt, utpote fiduciam habentes : nam multa illis erat cum eo familiaritas. Præterea tanquam mulieres debiles, et veluti luctu detentæ. Siquidem, quod non despicientes miserint, postmodum significaverunt, quando venienti multa cum festinatione occurrerunt.

Ἀπέστειλαν — αὐτόν. Οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλ' ἀπέστειλαν, ὡς θαῤῥοῦσαι· πολλὴν γὰρ εἶχον πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν. Ἄλλως τε δὲ καὶ ὡς γυναῖκες ἀσθενεῖς, καὶ ὡς κατεχόμεναι τῷ πένθει. Ὅτι γὰρ οὐ καταφρονοῦσαι ἀπέστειλαν, ἐδήλωσαν ὕστερον, ὑπαντήσασαι αὐτῷ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς.

Vers. 3. *Dicentes — ægrotat.* Hoc dixerunt, cupientes eum ad misericordiam attrahere. Nam adhuc tanquam hominem audiebant, magnum quidem, non tamen etiam Deum.

Λέγουσαι. — ἀσθενεῖ. Τοῦτο εἶπον, ἐπισπάσασθαι αὐτὸν εἰς οἶκτον βουλόμεναι. Ἔτι γὰρ ὡς ἀνθρώπῳ προσεῖχον, μεγάλῳ μὲν, πλὴν οὐχὶ καὶ Θεῷ.

Vers. 4. *Ut audivit — mortem.* Non dirigitur (*bb*) ad eam quæ proprie mors est, sed ad somnum aliquem : nam quæ proprie mors dicitur, usque ad communem omnium durat resurrectionem : hæc vero et mors dici potest, et non mors ; illud quidem, propter divisionem animæ et corporis, hoc autem, propter mox futuram resuscitationem.

Ἀκούσας — θάνατον. Οὐ γίνεται πρὸς θάνατον κυρίως, ἀλλὰ πρός ὕπνον τινά· θάνατος γὰρ κυρίως ὁ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως· οὗτος δὲ καὶ θάνατος, καὶ οὐ θάνατος· τὸ μὲν διὰ τὴν διάζευξιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὸ δὲ διὰ τὴν ὅσον οὔπω ἀνάστασιν.

Vers. 4. *Sed pro gloria Dei.* Patris.

Ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Πατρός (24).

[23] Matth. III, 11. [24] Joan, I, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(23) Leve quidem est, sed ex levioribus discitur crisis N. Testamenti in gravioribus. Unde hic αὐτοῦ, loco τούτου, ex Chrysostom. tom. VIII, pag. 364 E.

(24) Ita codex A et Henten : sed codex B conjungit textum ab ἀλλ' ὑπὲρ τῆς... δι' αὐτῆς. Omittit ergo interpretationem ; Τοῦ Πατρός, ac continuo proximum scholium subjicit : Δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς κ. τ. λ.

(*aa*) *Alibi etiam : Et.* Interpres videtur legisse καὶ ἀλλαχοῦ.

(*bb*) *Dirigitur.* Fit, spectat. Εὐθύνεται nullo modo legere possum

Ἵνα — αὐτῆς. Δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς ἡ δόξα τοῦ Υἱοῦ. Κἀνταῦθα δὲ τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ ἵνα οὐκ αἰτιολογικά, ἀλλὰ δηλωτικὰ τοῦ ἐκβησομένου, ὅτι μέλλει δοξασθῆναι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς δι' αὐτῆς. A

Vers. 4. *Ut — eum.* Nam gloria Patris, gloria Filii est. Item et hic dictiones *pro* et *ut*, non causales sunt, sed significativæ ejus quod eventurum erat. Nam Pater et Filius glorificandi erant per eum.

Τινὲς (25) δὲ δόξαν τὸν σταυρὸν νοοῦντες, ἑρμηνεύουσιν ὅτι ὑπὲρ τῆς σταυρώσεως τοῦ Θεοῦ, ἵνα σταυρωθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς. Ἔμελλον γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου μαθόντες, τῇ ὑπερβολῇ τοῦ τοιούτου θαύματος ἐξαφθῆναι πρὸς ἀκάθεκτον μανίαν, καὶ διαναστῆναι σπουδαίως εἰς τὸ ἀποκτεῖναι αὐτόν.

Quidam vero per gloriam intelligunt crucem, hoc est, pro crucifixione Dei, ut crucifigatur Filius Dei per eum. Cognita namque a Judæis Lazari resuscitatione, hujusmodi magnitudine miraculi ad insanabilem exarserunt insaniam: et festini exsurrexerunt ut illum occiderent.

Ἠγάπα — Λάζαρον. Οὐ μόνον διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας τούτων ἀρετάς.

Vers. 5. *Diligebat — Lazarum.* Non tantum propter fidem earum, verum etiam propter alias ipsarum virtutes.

Ὡς — ἡμέρας. Τὴν μὲν τοορρηθεῖσαν ἀπόκρισιν ἔπεμψε παρηγορῶν αὐτάς· αὐτὸς δὲ ἔμεινεν ἔτι, περιμένων ἵνα ἀποπνεύσῃ καὶ ταφῇ, ὥστε μηδένα δύνασθαι λέγειν ὅτι οὐκ ἀποθανόντα αὐτὸν ἀνέστησεν, ἀλλὰ καρωθέντα, ἢ ἐκλυθέντα, ἢ κάτοχον γενόμενον. B

Vers. 6. *Ut — diebus.* Prædictam misit responsionem, qua eas consolaretur : ipse vero adhuc permansit exspectans donec animam exhalaret ac sepeliretur, ut nemo dicere posset quod ipsum nondum mortuum excitasset, sed ebrium aut viribus defectum, seu numine afflatum.

Ἔπειτα — πάλιν. Προλέγει τοῦτο ἵνα τε ἐλέγξῃ τὴν ἐξ ἀπιστίας δειλίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα προμαθόντες μὴ ταραχθῶσιν ἀθρόον τότε τῷ ἀπροσδοκήτῳ τοῦ προστάγματος. Ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γὰρ ἦν ἡ Βηθανία.

Vers 7. *Deinde — iterum.* Prædicit hoc, quo arguat illorum timiditatem ab infidelitate emanantem, et ut hoc prœcognito non turbarentur subito re insperata. Erat autem Bethania in Judæa.

Λέγουσιν — ἐκεῖ ; Νῦν ἀντὶ τοῦ πρὸ μικροῦ. Ἐδειλίων μὲν γὰρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ δὲ πλέον ὑπὲρ ἑαυτῶν.

Vers. 8. *Dicunt — illuc ? Nunc*, id est, paulo ante. Nam et pro illo metuebant, et magis pro seipsis.

Ἀπεκρίθη — αὐτῷ. Διὰ παραδείγματος παραθαῤῥύνει αὐτούς ὅτι, ὥσπερ ἐάν τις περιπατῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἤγουν ἐν ἑκάστῃ τῶν δώδεκα ὡρῶν τῆς ἡμέρας, οὐ προσκόπτει, καὶ τὰ ἑξῆς· οὕτω καὶ ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀρετῆς, οὐ προσκόπτει εἰς κίνδυνον, ὅτι τὸ φῶς τῆς ἀρετῆς βλέπει καὶ ὁδηγεῖται. Ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῷ σκότει τῆς κακίας, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Λοιπὸν οὖν ὑμεῖς ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦντες, οὐ προσκόψετε. Καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ προσέκοψαν, εἴτουν ἐκινδύνευσαν, ἀλλ' οὐ τότε. Συλλαμβανόμενος γὰρ εἶπεν· Εἰ ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν· περὶ ἐκείνου γὰρ τοῦ καιροῦ νῦν ὁ λόγος. C

Vers. 9. *Respondit* — Vers. 10. *eo.* Exemplo eos exhortatur quod, quemadmodum *si quis ambulaverit in die*, videlicet in unaquavis duodecim diei horarum, *non offendit*, et cætera : ita etiam, si quis in luce virtutis ambulat, non offendit, incidens in aliquod periculum, quia lucem virtutis videt, et viæ ducem habet. *Si quis autem ambulaverit in tenebris* malitiæ, *offendit, quia lux non est in eo.* Vos itaque in luce ambulantes non offendetis. Atqui etiam ipsi offenderunt, seu periculum passi sunt, sed non tunc. Dum enim comprehenderetur dixit : *Si me quæritis, sinite hos abire*[25] : nam de illo tempore nunc sermo est.

Νοεῖται δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι Ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ, Ἐάν τις περιπατῇ ἐν ἐμοὶ, εἴτουν μετ' ἐμοῦ, οὐ προσκόπτει, ὅτι ἡ δύναμίς μου ὁδηγεῖ αὐτόν. D

Intelligitur autem et alio modo. *Si quis ambulaverit in die, non offendit*, et cætera, hoc est, Si quis ambulaverit in me aut mecum, qui sum lux et dies : nam *quandiu*, inquit, *in mundo sum, lux sum mundi* : non offendit ad ullum periculum, potentia siquidem ac virtus mea deducit illum.

Ταῦτα — λέγει. Ἐκεῖνος μὲν εἶπεν, ὅτι Ὁ φίλος ἡμῶν, ἐμφαινων ἀναγκαίαν τὴν εἰς αὐτὸν ἄφιξιν· αὐτοὶ δὲ εἶπον ὅτι Σωθήσεται, ἤγουν ὑγιανεῖ,

Vers. 11. *Hæc* — Vers. 13. *diceret.* Ipse dicebat, *Amicus noster*, ostendens necessariam esse ad eum profectionem. Illi vero dicebant : *Sal-*

[25] Joan. XVIII, 7, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Origenis ad hunc locum interpretatio intercidit. Chrysostomus multoties δόξαν de cruce explicat. Sed ad hunc locum, tom. VIII, p. 369, nihil reperio. Nec Cyrillus tale quid habet tom. IV, p. 667 A, qui ibi, ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, de Filio explicat. Dissentit ergo ab Euthymio. Obiter addo ex Cyrill. l. l. p. 676, E, ad : Αὕτη ἡ ἀσθένεια, κ. τ. λ. Λέγει μέντοι ταῦτα ὁ Κύριος, οὐχ ἵνα ἀπελθόντες οἱ ἄνθρωποι ἀπαγγείλωσι ταῖς ἀδελφαῖς τοῦ Λαζάρου, ἀλλ' ὡς Θεὸς προλέγων τὸ ἐσόμενον, ὅτι πρὸς δόξαν Θεοῦ ἐώρα τὸ τοῦ πράγματος ἀποτέλεσμα, κ. τ. λ.

vus erit, sive sanabitur, volentes ejus consilio obstare : nondum enim metum abjecerant.

Quod autem dicit : *Ut a somno excitem eum*, facilitatem resurrectionis ostendit. Hinc itaque illos intelligere oportuit, quod de morte et resurrectione ejus diceret. Quomodo enim profecturus erat stadia quindecim, ut eum a somno excitaret ? sed opinabantur, ænigma aliquod esse, qualia multa dicebat.

Vers. 14. *Tunc — manifeste.* †† Aperte.

Vers. 14. *Lazarus* — Vers. 15. *ibi.* Gaudeo, quod non fuerim ibi ; gaudeo autem propter vos, ut plenius credatis, cum videritis eum resurgentem. Nam si ibi fuissem, vel non fuisset mortuus, vel non tantum apparuisset miraculum, vel suspicioni fuisset subjectum, ut prædiximus.

Vers. 15. *Sed — eum.* Ne malevoli erga amicos videamur. Hæc autem, *Non eram ibi*, et, *Eamus*, ac similia, tanquam homo dicit.

Vers. 16. *Dixit — eo.* Apparet quidem magnæ sermo audaciæ, verum potius est timiditatis ac infidelitatis ; diffidebat namque quod non offenderent, ut prædixerat, et propterea opinabantur omnes simul cum præceptore occidendos esse. Non tamen increpavit eum Christus, tolerans adhuc ejus imbecillitatem. Didymus vero quasi geminus dicebatur, quod simul cum fratre natus esset.

Vers. 17. *Cum igitur venisset — sepultum.* Ipse quidem mortuus fuerat, postquam sorores ad Christum miserant, eodem sane die : hic vero mansit in loco ubi erat duobus diebus, illo videlicet ac sequenti ; tertio autem dixit discipulis, *Lazarus amicus noster dormit*, et cætera ; in quarto abiit, cum exspectasset, donec oleret, ut magis manifestaretur suæ magnitudo potentiæ. Sorores autem non amplius ad eum miserunt, de fratris vita jam desperantes.

Vers. 18. *Erat* — Vers. 19. *suo.* Græce quidem dicitur, Πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν : est autem Græcanici sermonis idioma, idem significans, quod ad Martham et Mariam. Verum, quo pacto consolabantur illas, cum indubie amarent Jesum ? Aut propter nobilitatem illarum, aut propter altas virtutes, aut propter calamitatis magnitudinem.

Præterea non erant hi ex eis qui omnino mali erant, quod ex eo manifestum est, quia multi crediderunt in eum.

Vers. 20. *Martha ergo — sedebat.* Ipsa sola, ut hoc audivit. Non communicavit autem sorori, ne illa quoque exeunte, tumultum concitarent qui ad consolandum venerant.

A βουλόμενοι ἐγκόψαι τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ· οὔπω γὰρ ἐπεβάλοντο τὸν φόβον.

Τὸ δὲ, Ἵνα ἐξυπνίσω αὐτὸν, τὸ ῥᾴδιον τῆς ἀναστάσεως ὑποφαίνει. Ἔδει δὲ αὐτοὺς ἐντεῦθεν γοῦν συνιέναι ὅτι περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτου φησι. [Πῶς (26) γὰρ ἂν ἔμελλε πορεύεσθαι στάδια πεντεκαίδεκα, ὥστε ἐξυπνίσαι αὐτόν ; Ἀλλ' ἐνόμισαν αἴνιγμά τι εἶναι, οἷα πολλὰ ἔλεγε.]

Τότε — παῤῥησίᾳ. Φανερῶς (27).

Λάζαρος — ἐκεῖ. Καὶ χαίρω ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. Χαίρω δὲ δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε πλέον, ὅταν ἴδητε αὐτὸν ἀνιστάμενον. Εἰ γὰρ ἦν ἐκεῖ, ἢ οὐκ ἂν ἀπέθανεν, ἢ οὐκ ἂν τηλικοῦτον ἐφάνη τὸ θαῦμα, ἢ καὶ ὑπωπτεύθη ἄν, ὡς προειρήκαμεν.

B

Ἀλλ' — αὐτόν. Ἵνα μὴ δόξωμεν ἀφιλόστοργοι. Τὸ δὲ Οὐκ ἤμην, καὶ τὸ Ἀγωμεν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ἄνθρωπος λέγει.

Εἶπεν — αὐτοῦ. Δοκεῖ μὲν αὐτολμίας ὁ λόγος, ἔστι δὲ μᾶλλον δειλίας καὶ ἀπιστίας. Ἠπίστει γὰρ ὅτι οὐ προσκόψουσιν, ὡς προεῖπε, καὶ διὰ τοῦτο προσεδόκα συνσναιρεθῆναι πάντας τῷ διδασκάλῳ· οὐκ ἐπετίμησε δὲ αὐτῷ ὁ Χριστὸς, διαβαστάζων ἔτι τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ. Δίδυμος δὲ ἐλέγετο διὰ τὸ συνάμα ἀδελφῷ γεγενθῆναι.

Ἐλθὼν οὖν — ἐν τῷ μνημείῳ. Αὐτὸς μὲν ἀπέθανε, μεθο ἀπίστειλαν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς τὸν Χριστὸν, κατ' C αὐτὴν ἄρα τὴν ἡμέραν· οὗτος (28) δὲ ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας, αὐτήν τε καὶ ἑτέραν· κατὰ δὲ τὴν τρίτην εἶπε τοῖς μαθηταῖς ὅτι Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ ἀπῆλθε, περιμείνας ἵνα ὀζέσῃ ὥστε πλέον φανῆναι τὸ μεγαλεῖον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Αὐταὶ δὲ οὐκέτι ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, ἀπογνοῦσαι λοιπὸν τὴν ζωὴν τοῦ ἀδελφοῦ.

Ἦν — αὐτῶν. — Πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν, τουτέστι πρὸς Μάρθαν καὶ Μαρίαν. Καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα λόγου. Ἀλλὰ πῶς αὐτὰς παρεμυθοῦντο, φίλας οὔσας τοῦ Ἰησοῦ ; Πάντως ἢ διὰ τὴν εὐγένειαν αὐτῶν, ἢ διὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, ἢ διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς.

D

Ἄλλως τε, οὐδ' ἦσαν οὗτοι τῶν πάντη πονηρῶν· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πιστεῦσαι πολλοὺς αὐτῶν.

Ἡ οὖν Μάρθα — ἐκαθέζετο. Αὐτὴ μόνη ταῦτα ἀκούσασα, οὐκ ἐκοινώσατο καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν, ἵνα μὴ, κἀκείνης ἐξελθούσης, θορυβηθῶσιν οἱ παραμυθούμενοι.

Variæ lectiones et notæ.

(26) Inclusa absunt A.

(27) Hoc prætermisso vocabulo, textum conjunxit Hentenius.

(28) Αὐτὸς pro οὗτος, A.

Εἶπεν — Θεός. — Εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει. Ἠτήσω γὰρ ἄν τὸν Θεὸν ὑπὲρ (29) τοῦ μὴ ἀποθανεῖν αὐτόν, καὶ εἰσηκούσθης ἂν ὡς θεοφιλής. Οὔπω γὰρ ἐγίνωσκεν ὅτι εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος ἀπῆν, ἀλλ' ὡς Θεὸς παρῆν.

Λέγει — ἡμέρᾳ. Ὥστε καὶ τὸ Οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι ὁ Θεός, οὐ περὶ τοῦ ἀναστῆναι (30) αὐτὸν εἶπεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ἀπορριφῆναι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ. Οὔπω γὰρ εἶχε περὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν· καὶ γὰρ οὐδ' οἱ μαθηταὶ, καίτοι τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα καὶ (31) ἀκούσαντες καὶ ἰδόντες.

Εἶπεν — ζωή. Ἡ δύναμις τῆς ἀναστάσεως καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ὁ ἀνιστῶν καὶ ὁ ζωῶν, ὡς Θεός. Πρῶτον μὲν οὖν μετρίως εἶπεν, Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου· ἐκείνης δὲ μὴ συνιείσης ἀποκαλύπτει λοιπὸν τὴν κεκρυμμένην ἐξουσίαν αὐτοῦ, καὶ ἀνάγει τὸν νοῦν αὐτῆς.

Ὁ — αἰῶνα. Κἂν ἀποθάνῃ ἤδη τὸν ἐνταῦθα θάνατον, ζήσεται τὴν (32) ἐκεῖ ζωὴν τὴν μακαρίαν. Καὶ ὁ ζῶν ἔτι τὴν ἐνταῦθα ζωὴν οὐ μὴ ἀποθάνῃ τὸν ἐκεῖ θάνατον, τὸν ἄθλιον. Ταῦτα εἰπὼν ἔδειξεν ὅτι ἐκεῖνά (33) εἰσιν ἀληθὴς ζωὴ καὶ ἀληθὴς θάνατος, ὡς ἀναλλοίωτα καὶ ἀδιάδοχα, κἀκείνων μάλιστα φροντιστέον.

Πιστεύεις τοῦτο; Τὸ ἐμὲ εἶναι τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Λέγει — ἐρχόμενος. Ὅτι μὲν μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ (34) εἶπεν, ἔγνω· πῶς δὲ ταῦτα εἶπεν, ἠγνόησε. Διὰ τοῦτο ἕτερον ἐρωτηθεῖσα, ἕτερον ἀποκρίνεται. Ἀλλὰ πόθεν ἐγίνωσκεν ὁ ἀπεκρίθη; Ἀπὸ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε, τὸ, Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, ὑπ' (35) αὐτοῦ τε τοῦ Χριστοῦ διδάσκοντος ἔμαθε, καὶ ἀπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Πολλάκις γὰρ παρ' αὐταῖς μετ' αὐτῶν ἐξενοδοχεῖτο.

Καὶ — φωνεῖ σε. Προσδοκήσασά τι ἀγαθὸν ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ, τρέχει καὶ καλεῖ τὴν ἀδελφὴν λάθρα, ἵνα μὴ οἱ παρόντες Ἰουδαῖοι τοῦτο γνῶσι, καὶ ἴσως καταμηνύσωσιν αὐτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσιν. Εἶπε δὲ, ὅτι Φωνεῖ σε, ἵνα θᾶττον ἀπαντήσῃ.

Ἐκείνη — αὐτόν. Ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς.

Οὔπω — Μάρθα. Ἦν ἔτι ἐκεῖ διδάσκων τοὺς σὺν αὐτῷ, καὶ προφάσει τοῦ διδάσκειν περιμένων αὐτὰς, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπιπηδᾶν ὡς φιλόδοξος τῷ θαύματι. Ἢ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐμφαίνων ὅτι καὶ ἡ καλέσασα, καὶ ἡ κληθεῖσα τοσοῦτον ὀξέως ἔδραμον, ὡς προφθάσαι αὐτὸν ἐκεῖ.

Vers. 21. *Dixit* — Vers. 22. *Deus Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus* ; petivisses namque a Deo, ne ipse moreretur, et indubie auditus fuisses, utpote Dei amicus. Nondum enim cognoscebat, quod, licet ut homo aberat, tamen ut Deus præsens erat.

Vers. 23. *Ait* — Vers. 24. *die.* Quod ergo dixerat : *Scio quod quæcunque poposceris a Deo, dabit tibi Deus,* non dixit, quod eum resuscitaturus esset, sed ne a Deo abjiceretur : siquidem nondum convenientem de Christo habebat opinionem, sicut nec discipuli, qui tamen tot ac tanta et audierant et viderant.

Vers. 25. *Dixit* — *vita.* Virtus resurrectionis et fons vitæ, qui exsuscito vitamque tribuo, tanquam Deus. Primum itaque modeste locutus est dicens : *Resurget frater tuus* ; at, illa non intelligente, detegit jam occultam suam potestatem, et attolit mentem ejus.

Vers. 25. *Qui* — Vers. 26. *æternum.* Etiamsi nunc moriatur præsenti morte, vivet vita, qua in futurum vivitur, hoc est, beata. Et qui adhuc vivit præsenti vita, nequaquam morietur futura morte, hoc est, misera. Hæc dicens ostendit illam esse veram vitam, veramque mortem, utpote invariabiles, et omni inter se successione carentes, et de illis maxime curandum esse.

Vers. 26. *Credis* — *hoc* ? Me esse resurrectionem ac vitam, et cætera.

Vers. 27. *Ait* — *venturus erat.* Quod magna de seipso dixerit, cognovit ; quomodo autem ea dixerit, ignoravit, et propterea unum interrogata, aliud respondet. Sed unde id sciebat, quod respondit ? Ab his qui in eum credebant. Nam et quod superius dixerat : *Scio quod resurget in resurrectione in novissimo die,* ab ipso Christo didicerat, et a discipulis ipsius. Nam frequenter cum illis apud eas hospitabatur.

Vers. 28. *Et* — *vocat te.* Exspectans magnam aliquod bonum a sermonibus ejus, currit et vocat clanculum sororem, ne qui præsentes erant Judæi cognoscerent, ac insidiatoribus fortassis eum proderent. Dixit autem, *Vocat te,* ut illa citius occurreret.

Vers. 29. *Illa* — *eum.* Præ vehementi, quo eum persequebatur, honore.

Vers. 30. *Nondum* — *Martha.* Erat adhuc ibi, docens eos qui secum erant, et docendi prætextu exspectabat illas, ne accedere videretur, tanquam gloriam a miraculo captans. Aut hoc dixit evangelista, ostendens, quod et quæ vocavit, et quæ vocata est, adeo velociter cucurrerunt, ut eum illuc prævenerint

Variæ lectiones et notæ.

(29) Ὑπέρ abest A.
(30) Ἀναστῆσαι videtur legisse Hentenius.
(31) Καὶ abest A.
(32) Τὴν abest A.
(33) Ὅτι κἀκεῖνα A.
(34) Αὐτοῦ A.
(35) Ἀπ' A.

Vers. 31. *Judæi ergo — ibi.* Secuti sunt eam, veriti, ne quid fortassis contra seipsam perpetraret. Facti sunt autem testes miraculi, etiam non asciti (*cc*).

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — ἐκεῖ. Ἠκολούθησαν μὲν, καθίξοντες εἴ πού τι μέλλοι καθ' ἑαυτῆς διακρᾶξασθαι. Γεγόνασι δὲ μάρτυρες τοῦ θαύματος ἐκβραγράπτοι.

Vers. 32. *Igitur Maria — frater.* Quanquam sorore fervention erat erga Christi honorem, siquidem ipsa procidit ad pedes ejus ; eadem tamen dicit, eamdem de illo habens opinionem,

Ἡ οὖν Μαρία — ἀδελφός. Εἰ καὶ θερμοτέρα ἦν τῆς ἀδελφῆς πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν· καὶ γὰρ αὐτὴ (36) ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἀλλά γε τὰ αὐτὰ λέγει, τὴν αὐτὴν καὶ αὐτὴ περὶ αὐτοῦ ὑπολῆψιν ἔχουσα.

Vers. 33. *Jesus — spiritu, et turbavit seipsum.* Non ea dixit ad illam, quæ sorori dixerat : tum propter eos qui simul advenerant, tum etiam quod sciret futurum esse ut per otium eadem ab illa disceret. Jam autem commota in ipso humana natura ad compassionem (solent namque qui humani, sunt, alios videndo lacrymantes, excitari ad misericordiam)

Ἰησοῦς — πνεύματι (37) Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὴν ἃ καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν διὰ τοὺς συνελθόντας· ἅμα δὲ καὶ ἐγίνωσκεν ὅτι μαθήσεται ταῦτα παρ' ἐκείνης κατὰ σχολήν· κινηθείσης δὲ ἤδη τῆς ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς συμπάθειαν· τὸ γὰρ ὁρᾶν ἑτέρους δακρύοντας ἐρεθίζειν οἶδε πρὸς οἶκτον τοὺς φιλανθρώπους.

Infremuit spiritu, hoc est, affectum cohibuit, ipsum reprimens ; torve ac austere præ turbatione intuitus est, ne cum lacrymis interrogaret.

Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, τουτέστιν ἐπετίμησε τῷ πάθει, ἀναχαιτίζων αὐτό· δριμύ τι καὶ αὐστηρὸν ἐνέβλεψε τῇ συγχύσει, ἵνα μὴ μετὰ δακρύων ποιήσηται τὴν ἐρώτησιν.

Nam spiritus dicitur hic turbationis affectus. Cum autem infremuisset, turbavit seipsum sive concussit : contingit enim, ut concutiantur superiores corporis partes eorum qui ita infremunt.

Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα νοεῖται τὸ πάθος τῆς συγχύσεως. Ἐμβριμησάμενος δὲ ἐτάραξεν ἑαυτόν, ἤγουν διέσεισε· συμβαίνει γὰρ τινάσσεσθαι τὰ ἀνωτέρω μέρη τῶν οὕτως ἐμβριμωμένων.

Quidam vero spiritum intelligentes divinitatem ejus, interpretantur, quod acriter humanæ naturæ comminatus est per divinitatem : et concussit eam comminatione perterritam.

Τινὲς δὲ πνεῦμα τὴν θεότητα αὐτοῦ νοοῦντες ἑρμηνεύουσιν ὅτι ἐνεβριμήσατο τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐν τῇ θεότητι, καὶ ἐκλόνησεν αὐτὴν φοβηθεῖσαν τὴν ἐμβρίμησιν.

Vers. 34. *Et*— Vers. 35. *Jesus.* Tanquam homo et interrogat et lacrymatur, aliaque facit, quæcumque esse hominem ipsum confirmant : tanquam Deus vero quatriduanum ac olidum jam mortuum suscitat, cæteraque operatur, quæcunque testantur eum esse Deum. Vult enim utramque sui naturam agnosci, et ideo nunc quidem humano more, nunc vero divino, varia demonstrat.

Καὶ — Ἰησοῦς. Ὡς ἄνθρωπος μὲν καὶ ἐρωτᾷ καὶ δακρύει καὶ τἆλλα ποιεῖ ὅσα βεβαιοῦσιν ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν· ὡς δὲ Θεὸς ἀνιστᾷ τὸν τεταρταῖον καὶ ὀδωδότα νεκρὸν, καὶ τὰ λοιπὰ ἐνεργεῖ ὅσα μαρτυροῦσιν ὅτι Θεός ἐστιν. Βούλεται γὰρ ἀμφοτέρας αὐτοῦ τὰς φύσεις διαγινώσκεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ δὲ θεοπρεπῶς ἐπιδείκνυται.

Vers. 36. *Dicebant — eum.* Videntes eum lacrymantem.

Ἔλεγον — αὐτόν. Ἰδόντες αὐτὸν δακρύσαντα.

Vers. 37. *Quidam — moreretur.* Impotentiam ei exprobant, et ironice dicunt : *Qui cæci oculos aperuit*, eo quod istud non fecerit, nec illud fecisse arbitrantes. Ignorabant siquidem id, quod facturus est, illo majus esse : nam majus est mortem, quæ jam advenerit ac dominata sit, repellere, quam accedentem prohibere.

Τινὲς — ἀποθάνῃ. Ἀδυναμίαν ὀνειδίζουσιν αὐτῷ, καὶ εἰρωνευόμενοι λέγουσιν· Ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ· ἀπὸ τοῦ μὴ ποιῆσαι τοῦτο, κἀκεῖνο ψευδῆ οἰόμενοι. Ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι ὃ μέλλει ποιῆσαι μεῖζόν ἐστι. Τοῦ γὰρ κωλῦσαι ἐπιόντα τὸν θάνατον μεῖζον τὸ παραγενόμενον ἤδη καὶ κυριεύσαντα ἀπελάσαι αὐτόν.

Vers. 38. *Jesus — monumentum.* Lacrymatus quidem est, sinens naturam, quæ sua sunt, ostendere : modicam lacrymandi super mortuos mensuram tradens nobis. Deinde rursum infremit, ac affectum cohibet, vetans ne ultra modum progrediatur.

Ἰησοῦς — μνημεῖον. Ἐδάκρυσε μὲν ἀφεὶς τὴν φύσιν ἐνδείξασθαι τὰ ἑαυτῆς, ὀλίγον δὲ μέτρα τῶν ἐπὶ νεκροῖς δακρύων παραδιδοὺς ἡμῖν. Εἶτα πάλιν ἐμβριμᾶται τῷ πάθει, κωλύων ἐκπεσεῖν εἰς ἄμετρον.

Vers. 39. *Erat — lapidem.* Quare non suscita-

Ἦν — λίθον. Διατί οὐκ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκεῖ-

Variæ lectiones et notæ.

(36) Forte αὐτή.

(37) Καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν, quod mei omittunt, interpres expressit. Vocabulum ἐκλόνησεν, in fine scholii, videtur etiam tueri hæc.

(*cc*) *Etiam non asciti.* Minime fallaces, minime suspecti.

τοῦ λίθου. Ἵνα οἱ (38) τὸν λίθον ἄραντες καὶ ι τῆς ὀσμῆς ὀσφρανθέντες αὐτοὶ μαρτυρήσωσι τα τῷ θαύματι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οὐκ ἀπὼν ησεν αὐτὸν, καὶ μετὰ πολλῶν ἦλθεν εἰς τὸ ῖον, καὶ δεδεμένον κειρίαις (39) καὶ σουδαρίῳ ν αὐτὸν, καὶ προσέταξε λῦσαι αὐτὸν, πρὸς ῥητον ἀπόδειξιν τοῦ θαύματος, ἵνα διὰ πάν- ύτων ἡ ἀλήθεια μαρτυρηθῇ, καὶ μὴ πάλιν ὡς ῦ τυφλοῦ γένηταί τις ἀμφιβολία.

ει — ἐστιν. Ἤδη ὄζει, καὶ λοιπὸν, ἀδύνατον ἦναι αὐτὸν διεφθορότα. Προείρηται γὰρ ὅτι περὶ αὐτοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν εἶχεν, ὃ εἶπεν αὐτῇ, νενόηκε.

γει — Θεοῦ ; Εἰκὸς γὰρ καὶ τοῦτο εἰπεῖν αὐτῇ· τὸ νοῆσαι ἐδίδουν (40), ἃ εἶπεν αὐτῇ.

ιαν — κείμενος. Ἦραν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τόπου ἦν κείμενος.

δὲ Ἰησοῦς — μου. Ὁρᾷ (41) Ἄνω, καὶ Εὐ- ττεῖ, ἵνα πιστευθῇ ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη. ; γὰρ προϊὼν διδάσκει ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν. ον γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἀπὸ Θεοῦ. πῶς εἶπεν, Ὅτι ἤκουσάς μου ; οὐ γὰρ ἠῦξατο. ηῦξατο μὲν ἐμφαίνων ὅτι οὐ δεῖται εὔξασθαι· δὲ, Ὅτι ἤκουσάς μου, ὑποδηλῶν τὸ ταυτὸν τοῦ ιατος. Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἠθέλησας ὃ θέλω.

νῶ — ἀκούεις. Πάντοτε θέλεις ἃ θέλω. Τὸ αὐτὸ ἀμφοτέροις θέλημα, ἡ αὐτὴ γνώμη. Εἶτα προσ- ι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης εὐχαριστίας, ῶν ταπεινῶν ῥημάτων.

διὰ — εἶπον. Τὸ, Εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν περιεστώτων.

α — ἀπέστειλας. Τοῦτο γὰρ ἦν ἀναγκαιότα- Ὁ γὰρ πιστεύσας ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέστειλε, ύσει πάντως καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῖς τε ἄλ- καὶ τοῖς περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. ὲ μὴ πιστεύσας ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέστειλεν, τοὺς λόγους αὐτοῦ παραδέξεται.

ὶ — ἔξω. — Φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεν, ἐν- ύμενος ὅτι καλεῖ τὴν ψυχὴν οὐ παροῦσαν, ἀλλ' σαν πόρρω, καὶ ἵνα πάντες οἱ παρόντες (42) σωσι τὸ ἐξουσιαστικὸν τοῦτο κέλευσμα, καὶ ὅταν ιν εἰς ἔργον ἐκβᾷν, ὑψηλόν τι καὶ θεοπρεπὲς αὐτοῦ ἐννοήσωσιν.

κ εἶπε δὲ, Ἀνάστηθι, ἀλλὰ, Δεῦρο ἔξω, ὡς ζῶν- ῳ τεθνεκότι διαλεγόμενος. Παρὰ γὰρ τῷ Θεῷ οἱ νεκροὶ ζῶσι. Τοῦτο οὖν ἐστιν ὃ ἔλεγεν· ὅτι ισται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκού- ει τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκού- ις ζήσονται. Ὅρα γάρ.

vit cum imposito lapide? Ut qui lapidem sustilissent, et primi gravem sensissent odorem, potissimum miraculo testimonium exhiberent : siquidem etiam propter hoc non resuscitavit eum absens, sed cum multis venit ad monumentum, et revinctum fasciis sepulcralibus ac sudario excitavit, jusitque, ut solverent eum, ad infallibilem miraculi demonstrationem, ut ab his omnibus veritas testimonium acciperet : et ne rursum, quemadmodum de cæco, ulla remanere posset ambiguitas.

Vers. 39. *Dicit — est.* — *Jam olet*, et ideo impossibile est eum resuscitare jam corruptum. Nam prædictum est, quod nondum de eo convenientem habebat opinionem, nec ea quæ sibi ille dixerat, intellexit.

Vers. 40. *Ait — Dei?* Verisimile est enim, hoc etiam eum dixisse illi ; aut hoc sibi volebant, quæ illi dixerat.

Vers. 41. *Sustulerunt — mortuus.* Sustulerunt eum a loco in quo jacebat.

Vers. 41. *Jesus autem. — me.* Vide dictiones *Sursum*, et *Gratias ago* : ut a Deo missus esse credatur. Ipse siquidem in progressu docet hanc esse causam. Dicebant enim judæi : Non est hic a Deo. Sed quomodo dixit : *Quia audisti me*, cum precatus non sit ? Non est precatus, ostendens quod precatione opus illi non esset. Dixit autem : *Quia audisti me*, insinuans voluntatis identitatem. *Gratias tibi ago*, quia voluisti quod ego volo.

Vers. 42. *Ego — audis.* Semper vis quæ volo; nam eadem utrique voluntas est ac mens eadem. Deinde addit et causam hujusmodi gratiarum actionis humiliumque verborum.

Vers. 42. *Sed — dixi.* Dixi, *Gratias tibi ago, quia audisti me*, propter imbecillitatem circumstantium.

Vers. 42. *Ut — miseris.* Nam hoc maxime necessarium erat. Qui enim credit quod Deus eum miserit, ejus etiam credet sermonibus, cum aliis, tum his quibus se Dei esse Filium ostendit ; qui autem non credit quod Deus cum miserit, is neque ejus sermones suscipiet.

Vers. 43. *Et — foras. — Voce magna clamavit*, ostendens, quod animam vocet non præsentem, sed procul absentem : utque omnes qui præsentes erant, audirent hanc auctoritativæ potestatis jussionem : et cum in opus deductam viderent : sublimiter de eo, tanquam de Deo, sentirent.

Non dixit autem, Resurge, sed, *Veni foras*, cum eo, qui mortuus fuerat, tanquam cum vivente colloquens. Siquidem apud Deum etiam mortui vivunt. Hoc ergo est, quod dicebat : *Venit tempus, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent* [16]. Vide enim, quid sequatur

Joan v, 25.

Variæ lectiones et notæ.

8) Οἱ abest A.
9) Κυρίαις B.
0) Ἐδίδου B. Forte ἐδίδω.

(41) Hentenius legit, ὅρα et εὐχαριστῶ.
(42) Οἱ παρόντες desunt A.

Vers. 44. *Et — fasciis sepulcralibus.* Vinculis quibus mortui obvinciri solent. O maximum ac duplum miraculum ! Non solum, qui jam olebat, resurrexit, sed etiam, qui obvinctus erat, exivit e monumento. Itaque gratiarum actio, dispensationis erat, jussio ac opus, auctoritatis : illa propter præsentium imbecillitatem facta est, hæc autem propter ejus potentiam et virtutem accidit. Propterea in præcedentibus dicebat : *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi ; si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite*[27].

A Καὶ — κειρίαις. Δεσμοῖς νεκροστολικοῖς. Ὦ μεγίστου καὶ διπλοῦ θαύματος ! Οὐ μόνον ἀνέστη, ἀλλὰ καὶ δεδεμένος ὢν ἐξῆλθε τοῦ μνημείου. Ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία τῆς οἰκονομίας, τὸ δὲ κέλευσμα καὶ τὸ ἔργον τῆς ἐξουσίας · ἐκείνη διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν, ταῦτα δὲ διὰ τὴν τούτου δύναμιν. Διὰ ταῦτα προλαβὼν ἔλεγεν · Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι · εἰ δὲ ποιω, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.

Vers. 44. *Et — erat obvincta.* Parva fasciola, qua ad hoc usque tempus utuntur Hebræi ad tegmen capitis.

Καὶ — περιεδέδετο. Φακιολίῳ μικρῷ οἵῳ χρῶνται μέχρι καὶ νῦν Ἑβραῖοι καλύμματι κεφαλῆς.

Vers. 44. *Ait — abire.* Vos *eum solvite*, ut et tactus ferat testimonium, quod non phantasma, sed ipse vere sit. *Et sinite abire*, ne cum eo ambulans laudis ac plausus causa fiat, utque per otium perfectius scrutentur eum qui voluerint.

B Λέγει — ὑπάγειν. Ὑμεῖς αὐτὸν λύσατε, ἵνα καὶ ἡ ἁφὴ μαρτυρήσῃ ὅτι οὐ φάσμα, ἀλλ' ἐκεῖνος ὄντως ἐστὶν, καὶ Ἄφετε ὑπάγειν, ἵνα μὴ μετ' αὐτοῦ περιπατῶν εὐφημίας αὐτῷ καὶ κρότου γίνηται αἴτιος, καὶ ἵνα κατὰ σχολὴν τελειότερον αὐτὸν περιεργάζωνται (43), οἱ βουλόμενοι.

Utinam autem et mens mea in affectionum monumento sepulta, earumque fasciis alligata, ac insensibilitatis lapidem superpositum habens, et jam olida gravi peccatorum odore, Verbi sermone resurgeret !

Εἴη δὲ καὶ τὸν ἐμὸν νοῦν, ἐντεθαμμένον μνημείῳ τῶν παθῶν, καὶ δεδεμένον χερίαις αὐτῶν, καὶ λίθον ἀναισθησίας ἐπικείμενον ἔχοντα, καὶ ὄζοντα δυσωδίᾳ τῶν ἁμαρτιῶν τῷ λόγῳ τοῦ Λόγου ἐξαναστῆναι.

Vers. 45. *Multi.* — Vers. 46. *Jesus.* Non tanquam admirantes, sed quasi de præstigiatore calumniantes ; hi autem sunt, qui dicebant : *Non potuit hic, qui cæci oculos aperuit, facere, ne hic moreretur* ?

Πολλοὶ — Ἰησοῦς. Οὐχ ὡς θαυμάζοντες, ἀλλὰ διαβάλλοντες ὡς γόητα. Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ εἰπόντες · Οὐκ ἠδύνατο οὗτος, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ ; καὶ τὰ ἑξῆς.

Vers. 47. *Congregaverunt.* — Vers. 48. *gentem.* Tollent, sive, perdent. Speciosum autem prætextum imponere volentes insidiis quas adversus Salvatorem struebant, ac populum contra eum movere molientes, timorem causabantur Romanorum, quia, si omnes crediderint in eum, existimabitur, tyrannidem meditari : venientque Romani, ac perdent universos, tanquam tyrannidis ac defectionis participes.

C Συνήγαγον — ἔθνος. Ἀροῦσιν, ἄγουν ἀπολέσουσιν. Εὐπρόσωπον δὲ ἀφορμὴν ἐπιθεῖναι τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλῇ θέλοντες, καὶ τὸν λαὸν κινῆσαι κατ' αὐτοῦ μηχανώμενοι προφασίζονται τὸν φόβον τῶν Ῥωμαίων, ὅτι ἐὰν πάντες πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, ὑποπτευθήσεται τυραννίδα μελετᾷν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀπολέσουσι πάντας ὡς κοινωνοὺς τῆς τυραννίδος καὶ ἀποστασίας.

Atqui ipse defectionem non docuit, quin potius censum Cæsari exsolvi permisit : cumque populi regem vellent eum constituere, aufugit, et frugaliter oberrabat, ac vitam probissimam omnibus proponebat : quæ magis est tyrannidis interitus At ipsi, quanquam non exspectabant, nec timebant, sed præ invidia perditionem Romanorum in prætextum assumebant : ea tamen passi sunt, quæ causabantur, non quia Christo obsecuti sunt, sed quia ei non paruerunt. Nam propter illum traditi sunt, ut etiam testatur Josephus. Et ipsi quidem prætextum sumpserunt occidendi illum, ne a Romanis internecioni traderentur : quia vero occiderunt, internecioni traditi sunt, et quæ fecerunt, ut effugerent, ea quia fecerunt, non effugerunt.

Καὶ μὴν αὐτὸς μὲν ἀποστασίαν οὐκ ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπέτρεψε κῆνσον ἀποδοῦναι Καίσαρι, καὶ βουλομένων τῶν ὄχλων ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα, ἔφυγε, καὶ εὐτελῶς περιῄρχετο, καὶ βίον ἄριστον ὑπετίθετο, ἅπερ ἀναίρεσίς ἐστι μᾶλλον τυραννίδος. [Αὐτοὶ (44) δὲ, εἰ καὶ μὴ προσδοκῶντες, ἀλλ' ἐκ φθόνου προεφασίσαντο τὴν Ῥωμαίων ἀπώλειαν, ὅμως πεπόνθασιν ἃ προεφασίσαντο · οὐ διότι ἐπείθοντο τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐπείθοντο. Δι' ἐκεῖνον γὰρ προεδόθησαν, ὡς καὶ Ἰώσηπος (45) μαρτυρεῖ. Καὶ αὐτοὶ μὲν προεφασίζοντο ἀνελεῖν αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῶσιν ὑπὸ Ῥωμαίων · ἐπεὶ δὲ ἀνεῖλον, ἐξωλοθρεύθησαν · καὶ ἅπερ, ὡς διαφευξόμενοι ἔπραξαν, ταῦτα, ἐπειδὴ ἔπραξαν, οὐ διέφυγον.]

Vers. 49. *Unus — Caiaphas.* †† Appellatus, nimirum.

Εἷς — Καϊάφας. Ὀνομαζόμενος, δηλονότι (46).

[27] Joan. x, 37.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Περιεργάσωνται A.
(44) Inclusa absunt A.
(45) Vide supra ad cap. VIII, vers. 28.
(46) Omissis his duobus vocabulis, textum conjunxit Hentenius. Eorum loco autem in contexta post Caiaphas, addidit *nomine.*

Ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Ἐξοχει- A λάντων γὰρ εἰς παρανομίας, ὁ δυνάμενος ἐνιαυσιαίαν ὠνεῖτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ αὐτὸς μὲν ἦρχεν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ αὐτοῦ, οἱ πρὸ αὐτοῦ δὲ συνήδρευον καὶ (47) συνεβούλευον αὐτῷ, καλούμενοι καὶ αὐτοὶ ἀρχιερεῖς, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀρχιερατεύσαντες. [Περὶ (48) ὧν καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ δεδηλώκαμεν.]

Εἶπεν — οὐδέν. Οὐδὲν συμφέρον, οὐδὲν χρήσιμον, οὕτω ῥαθύμως διακείμενοι.

Οὐδὲ — εἶπε. Τοῦτο, ποῖον ; Τὸ Ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Ἀλλ' — ἔθνους. Οὐχ ὡς ἄξιος προεφήτευσεν· ἀλλ' ὡς ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου · οὐ δι' οἰκείαν ἀρετὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρχιερατικον ἀξίωμα. Ἔτι γὰρ ἡ B θεία χάρις παρέμενε τῷ ναῷ, ἥτις τῷ στόματι αὐτοῦ χρησαμένη, τῆς καρδίας οὐχ ἥψατο.

Προεφήτευσε δὲ ὅτι ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων. Ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ ἀπέθανε σπουδάζων σῶσαι αὐτοὺς · ἔλεγε γάρ · Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. [Καὶ (49) πάλιν ἔλεγε · Καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων· Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ ὑπὲρ αὐτῶν μόνων ἀποθανεῖν, προστίθησι·]

Καὶ — ἕν. Ὥσπερ γὰρ ἐνηνθρώπησεν οὐχ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· οὕτως ἄρα καὶ ἀπέθανεν οὐχ ὑπὲρ ἐκείνων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτων. Ἃ γὰρ ἐδίδασκε καὶ C ἐποίει, καὶ ὑπὲρ τούτων ἦσαν, ἵνα προηγουμένως ἐκεῖνοι μαθόντες ὡς καὶ πρῶτοι πάλαι τὸν Θεὸν ἐπιγνόντες, ἔπειτα καὶ τούτους διδάξωσι. Τέκνα μὲν οὖν τοῦ Θεοῦ τὰ ἔθνη ὠνόμασεν, ὡς μέλλοντα γενέσθαι.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς πρόβατα αὐτοῦ ταῦτα προσηγόρευσεν ἀπὸ τοῦ μέλλοντος. Διεσκορπισμένα δὲ τοῖς διαφόροις περὶ Θεοῦ δόγμασι, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ποιμένα καλόν · συναγάγῃ δὲ εἰς ἓν ποίμνιον, εἰς μίαν πίστιν. Οἱ δὲ λοιποὶ οὐχ ὡς προφητείαν ἀλλ' ὡς συμβουλὴν τὸν λόγον δεξάμενοι κυροῦσιν αὐτόν.

Ἀπ' — αὐτόν. Καὶ μὴν καὶ πρότερον ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὡς προείρηται· ἀλλὰ νῦν μετὰ συμβουλῆς καὶ σκέψεως ἐκύρωσαν τὴν γνώμην· νῦν μετὰ πάσης D προθυμίας καὶ σπουδῆς ἐπεχείρησαν.

Ἰησοῦς — αὐτοῦ. Οὐκέτι φανερῶς περιεπάτει, ἀλλὰ ἀπῆλθεν εἰς τὴν χώραν τὴν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, ἦγουν εἰς πόλιν Ἐφραὶμ (50) ὀνομαζομένην ἀπὸ τοῦ φυλάρχου Ἐφραίμ. Ἀνθρωπίνως γὰρ σώζει ἑαυ-

Vers. 49. *Cum esset Pontifex anni illius.* Cum in legis transgressionem impegissent (*dd*), is qui potenserat, a Romanis pontificatum in annum emebat: et ipse quidem principatum suo anno obtinebat : qui vero ante eum tenuerant, assidebant illi, simulque cum eo consultabant, dicti et ipsi pontifices, quod etiam ipsi principatum tenuissent, de quibus etiam in Evangelio juxta Matthæum significavimus [28].

Vers. 49. *Dixit — quidquam.* Quod utile sit, quod expediat, adeo segniter affecti.

Vers. 50. *Nec* — Vers. 51. *dixit.* Hoc, quidnam ? *Ut unus homo moriatur pro populo.*

Vers. 51. *Sed — natione.* Non quod dignus esset, vaticinatus est, sed quod pontifex esset anni illius ; non propter propriam virtutem, sed propter pontificalem dignitatem. Adhuc enim divina gratia in templo permanebat, quæ ore illius utens, cor non tetigit.

Prophetavit autem quod futurum esset, ut Jesus moreretur pro natione Judæorum. Pro ipsis namque mortuus est, ut eos salvos faceret ; dicebat enim : *Non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israel* [29]. Et rursum : *Et animam meam pono pro ovibus* [30]. Ne autem pro ipsis solis mori putetur, addit Evangelista :

Vers. 52. *Nec — unum.* Sicut enim non pro solis Judæis incarnatus est, verum etiam pro cæteris : ita sane et mortuus est non pro solis illis, sed et pro his. Nam, quæ docebat et faciebat, etiam pro his erant, ut cum illi in primis didicissent, veluti qui etiam primi Deum cognoverant, postmodum et alios docerent. Filios itaque Dei, gentes nominavit, ut qui filii erant futuri.

Et has siquidem Christus oves suas, ab eo quod futurum erat, appellavit. Dispersas autem ob varia de Deo dogmata, eo quod bonum non haberent pastorem. Congregaret in unum gregem, in unam fidem. Cæteri vero non quasi vaticinium, sed quasi consilium suscipientes, suffragiis illud comprobant.

Vers. 53. *Ab — eum.* Atqui etiam prius illum occidere tentabant, ut prædictum est, sed nunc cum consilio et deliberatione sententiam decreverunt ; nunc cum omni animi promptitudine et studio annisi sunt.

Vers. 54. *Jesus — suis.* Jam non manifeste ambulabat, sed abiit in regionem, quæ deserto vicina erat, videlicet in civitatem quæ dicebatur Ephraim a principe tribus Ephraim. Nam humano

[28] Matth. xv, 24. [29] ibid. [30] Joan. x, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Συμβουλευταὶ ἦσαν.
48) Inclusa absunt A.
(49) Inclusa absunt A.
(50) Λεγομένην A.

(*dd*) *Cum in legis transgressionem impegissent.* Cum ad legis transgressiones declinassent.

more seipsum servabat, dum adhuc tempus exspectaret. Quomodo ergo putas, turbabantur discipuli videntes illum humano more sese servantem ?

Vers. 55. *Instabat — Pascha.* De regione Hierosolymorum.

Vers. 55 .*Ut purificarent se.* Secundum legem.

Vers. 56. *Quærebant — festum* ? Pulchra purificatio cum insidiis et ad homicidium promptitudine. Festum itaque commutaverunt in illius venationem.

Vers. 57. *Dederant — eum.* Admirandum pontificum præceptum, proditio ad mortem. O scelestos, quibus primordiis festum honorant! quibus animis cædem spirantibus celebraturi sunt !

Cap XII. Vers. 1. *Jesus ergo.* — Vers. 2. *eo.* Ipse quidem eo venit, paulatim Hierosolymam appropinquans, cum jam suæ passionis tempus instaret : simul autem ut discipuli Lazarum, qui a mortuis surrexerat, epulantem inspicerent. Sorores vero cœnam ei paraverunt, tanquam magistro et benefactori summo ac plus quam homini.

CAP. XII. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*

Vers. 3. *Maria ergo — pretiosæ.* Pisticæ, hoc est, puræ, et ad puritatem ac munditiem ordinatæ : aut etiam appellatio quædam est hæc unguenti.

Vers. 3. *Unxit pedes Jesus.* Tanquam Domini sui, tanquam Dei.

Vers. 3. *Et — ejus.* Ostendens magnitudinem, qua eum prosequebatur, reverentiæ ac fidei. Lege quoque sexagesimum secundum caput Evangelii secundum Matthæum, quod etiam ad præsentia conducit.

Vers. 3. *Domus autem — unguenti.* Nam et mundus suavi Christi Jesu odore implendus erat.

CAP. XIII. *De verbis Judæ.*

Vers. 4. *Dicit* — Vers. 6. *portabat.* De hoc manifeste dictum est prædicto capite, ubi habetur : *Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium, in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus* [31] : et eorum totam quære interpretationem.

Non autem arguit Christus Judæ propositum, magna clementia nitens eum convertere. Verum, quomodo sciens ipsum furem, permisit omnino servare marsupium? Propter illius imbecillitatem, ut inde suam fovens avaritiam, ob eam non incideret in præceptoris proditionem.

Vers. 7. *Ait — istud.* In diem sepulturæ meæ servavi unguentum. sive in tempus sepulturæ meæ, tanquam vaticinata propinquam esse mortem meam. Hoc autem planius scripsit Marcus, quod et de alia muliere dictum est. Ait enim

A τὸν ἀναμένων ἔτι τὸν καιρόν. Πῶς οὖν οἴει θορυβεῖσθαι τοὺς μαθητὰς ὁρῶντας αὐτὸν ἀνθρωπίνως σωζόμενον ;

Ἦν δὲ ἐγγὺς — τοῦ Πάσχα. Ἐκ τῆς χώρας τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς. Κατὰ τὸν νόμον.

Ἐζήτουν — ἑορτήν ; Καλὸς ἁγνισμὸς μετὰ ἐπιβουλῆς καὶ προαιρέσεως μιαιφόνου. Τὴν ἑορτὴν οὖν ἐποιοῦντο θήρατρον αὐτοῦ.

Δεδώκεισαν — αὐτόν. Θαυμαστὴ τῶν ἀρχιερέων ἡ ἐντολή, προδοσία ἐπὶ θανάτῳ. Ὦ τῶν ἀνοσίων ! οἵοις μὲν προοιμίοις τιμῶσι τὴν ἑορτὴν ! οἵαις δὲ ψυχαῖς, φόνου πνεούσαις, ἑορτάζειν μέλλουσιν !

B Ὁ οὖν Ἰησοῦς — αὐτῷ. Αὐτὸς μὲν ἦλθεν ἐκεῖ, πλησιάζων κατὰ μικρὸν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἐγγίζοντος ἤδη τοῦ καιροῦ (51) τοῦ πάθους αὐτοῦ· ἵνα δὲ ἵνα (52) οἱ μαθηταὶ θεάσωνται τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα Λάζαρον ἐσθίοντα. Αἱ ἀδελφαὶ δὲ ἐποίησαν αὐτῷ δεῖπνον, ὡς διδασκάλῳ καὶ εὐεργέτῃ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.

Ἡ οὖν Μαρία — πολυτίμου. Πιστικῆς, ἤτοι ἀκράτου καὶ καταπεπιστευμένης εἰς καθαρότητα· ἢ καὶ προσηγορία τις ἦν τοῦτο μύρου.

Ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ. Ὡς Δεσπότου αὐτῆς, ὡς Θεοῦ.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἐνδεικνυμένη τὸ μέγεθος τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς καὶ πίστεως. [Ἀνάγνωθι (53) δὲ καὶ τὸ ἑξηκοστὸν δεύτερον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον, C χρησιμεῦον εἰς τὰ παρόντα.]

Ἡ δὲ οἰκία — μύρου. Ἔμελλε γὰρ καὶ ὁ κοσμος πληρωθῆναι τῆς εὐωδίας τοῦ Ἰησοῦ.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ ων εἶπεν Ἰούδας.

Λέγει — ἐβάσταζεν. Εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τὸ· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς· καὶ ζήτησον τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτοῦ.

[Οὐκ ἤλεγξε (54) δὲ τὸν σκοπὸν τοῦ Ἰούδα ὁ Χριστὸς, τῇ πολλῇ μακροθυμίᾳ βουλόμενος ἐπιστρέψαι αὐτόν. Ἀλλὰ πῶς, κλίπτοντα αὐτὸν εἰδὼς, βαλαντιοφύλακα εἶναι αὐτὸν εἴασε ; Πάντως διὰ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνου, ἵνα τὴν φιλαργυρίαν ἐκεῖθεν παραμυθούμενος, μὴ δι' αὐτὴν ἐμπέσῃ εἰς προδοσίαν τοῦ διδασκάλου.]

Εἶπεν — αὐτό. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου ἐφύλαξε τὸ μύρον, ἤγουν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου, ὡσανεὶ προφητεύουσα τὸν πλησιάζοντά μου θάνατον. Τοῦτο δὲ φανερώτερον ὁ Μάρκος ἔγραψεν, ῥηθὲν καὶ περὶ τῆς ἄλλης γυναικός.

[31] Matth. xxvi, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Καί addit A.
(52) Ante ἵνα addit καί A.
(53) Inclusa absunt A.
(54) Inclusa absunt A.

Εἴρηκε γὰρ ὅτι Προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. Ἔθος γὰρ ἦν μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα πρὸς τὸ διαρκεῖν.

Τοὺς πτωχούς — ἔχετε (55) · [Παρὰ (56) δὲ τῷ Μάρκῳ εἴρηκε · Πάντοτε τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι.] Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ὑπέμνησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ.

Ἔγνω — Ἰησοῦν. Τὸν μὲν Χριστὸν ἐζήτουν ἀποκτεῖναι, προφασιζόμενοι ὅτι λύει τὸ Σάββατον, καὶ ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ὅτι πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν · τὸν δὲ Λάζαρον διατί ; διότι ἀνέζησε ; καὶ ποῖον ἔγκλημα τὸ ἀναζῆσαι ; Φθόνος οὖν τὸ πᾶν. Ἐφθόνουν γὰρ οὐ μόνον τῷ εὐεργετοῦντι, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐεργετουμένοις. Διὸ καὶ τὸν τυφλὸν ἐξέβαλλον ἔξω, καὶ τὸν Λάζαρον ἀνελεῖν βουλεύονται · οὕτως ἦσαν οὐ φθονεροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταχεῖς εἰς φόνους. Διὸ καὶ ὁ προφήτης περὶ αὐτῶν ἔλεγεν · Αἱ χεῖρες αὐτῶν αἵματος πλήρεις. Ἔδακνε δὲ αὐτοὺς καὶ τὸ, τῆς ἑορτῆς ἐγγιζούσης, πολὺν ὄχλον ἀφεῖναι ταύτην καὶ τρέχειν πρὸς αὐτόν.

Τῇ ἐπαύριον — αὐτῷ. Ἵνα μὴ δι' αὐτὸν ἀνέλωσι τὸν Λάζαρον, ἔρχεται πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα · ἅμα δὲ ἵνα καὶ ὁ ὄχλος μετὰ τῶν βαΐων ὑπαντήσῃ αὐτῷ, καὶ καταπλαγῶσιν οἱ ἐπιβουλεύοντες, καὶ συνηθῶσι συνιέναι. Ἔλαβον δὲ τὰ βάϊα σύμβολον νίκης, τούτοις αὐτὸν ὡς νικητὴν τοῦ θανάτου γεραίροντες.

Καὶ — Ἰσραήλ. Τοῦτο μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους ἀπέπνιγε, τὸ πεισθῆναι τὸν ὄχλον ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἔρχεται. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό · Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες · Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυίδ· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἑφεξῆς δύο ῥητῶν, ἄριστα ἐκτεθειμένην.

ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ τοῦ ὄνου.

Εὑρὼν — αὐτό. Ζήτησον ἐν ἐκείνῳ πάλιν τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀρχῆς τοῦ κεφαλαίου, καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν ἀναγκαιοτάτην οὖσαν.

Εὗρε δὲ τὸ ὀνάριον ἀχθὲν ὑπὸ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν, ὡς οἱ ἄλλοι ἱστόρησαν εὐαγγελισταί. Ἐκεῖνοι γὰρ πάντα μὲν τὰ κατὰ τὸν εἰρημένον Λάζαρον καὶ τὰ ἑφεξῆς ἄχρι τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου παρέδραμον, ὥσπερ καὶ ἀλλὰ πολλὰ θαύματα καὶ διδάγματα, εἴτε ἐπιλαθόμενοι ἁπλῶς εἴτε καὶ κατὰ τινα θειοτέραν οἰκονομίαν, ὡς ἂν ἔχρι καὶ οὗτος μετ' αὐτοὺς γράφειν ἰδικῶς εἰς βεβαίωσιν τοῦ Εὐαγγελίου.

[Ὑπερβάντες (57) δὲ ταῦτά φασι, Ματθαῖος μὲν

A *Prævenit, ut ungeret corpus meum in sepulturam*[52]. Moris siquidem erat cum unguentis sepelire corpora, ut conservarentur.

Vers. 8. *Pauperes — habetis.* Apud Marcum vero dixit : *Semper pauperes habetis vobiscum et cum volueritis, potestis illis benefacere* [53]. Dicendo autem : *Me non semper habetis*, suggessit illis de cæde sua, quæ paulo post futura erat.

Vers. 9. *Cognovit* — Vers. 11. *Jesum.* Christum occidere quærebant sumpto prætextu, quod solveret Sabbatum et se Deo æqualem faceret, quodque multi in eum crederent. Lazarum vero quare ? an quia revixerat ? quod ergo crimen est revixisse? Itaque tota res est invidia. Nam invidebant non benefactori tantum, verum etiam beneficio affectis. Ideo B quoque cæcum foras ejecerant, et Lazarum interficere volebant : adeo erant non invidi tantum, sed et veloces ad cædem. Propterea de eis quoque dicebat propheta: *Manus eorum sanguine plenæ sunt* [54]. Mordebat etiam illos, quod, instante festo, plurima turba illud relinqueret et ad eum curreret.

Vers. 12. *Postero* — Vers. 13. *ei.* Ne propter se Lazarum occiderent, Hierosolyma venit : simul autem, ut populus cum ramis sibi occurreret, et consternarentur insidiatores, possentque ad mentem sanam redire. Acceperunt autem ramos, in signum victoriæ, his eum tanquam mortis victorem venerantes.

Vers. 13. *Et — Israel.* Hoc maxime Judæos præfocabat, persuasam esse turbam, quod a Deo veniret. Quære autem quadragesimo quinto juxta Matthæum capite, ubi dicitur : *Turbæ vero, quæ præibant et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David* [55], et ejus lege interpretationem, ac sequentium duorum dictorum, pulchre admodum propositam.

CAP. XIV. *De asello.*

Vers. 14. *Nactus — illum.* Rursum in illo quære expositionem principii capitis, totamque perlege, cum sit plurimum necessaria.

Nactus est autem asellum, ab his, quos miserat, discipulis adductum, quemadmodum cæteri scripserunt evangelistæ. Illi vero omnia, quæ de Lazaro erant, quæque sequuntur usque ad asinam et pullum prætermiserunt, quemadmodum et alia multa, tum miracula, tum dogmata : sive omnino obliti, sive potius diviniori aliqua dispensatione, ut haberet et hic post ipsos, quæ propria scriberet in Evangelii confirmationem.

His ergo relictis, dicunt, Matthæus quidem, quod

[52] Marc. XIV, 8. [53] ibid. 7. [54] Isa. I, 15. [55] Matth. XXI, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Nemo opinetur, Hentenium legisse ἕξετε. Sed *habebitis* dedit, sententiam secutus. De confusione temporum supra disputavit in Præfatione. Vide præfat. ad Evang. Matth. pag. 118.

(56) Inclusa absunt A.

(57) Inclusa absunt A. Ὑπερβάντες, intellige οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταί, deinde φασὶ Ματθαῖος μὲν — Μάρκος δέ.

Ubi appropinquassent Hierosolymis, venissentque Bethphage ad montem Olivarum, tunc Jesus misit duos discipulos [36], et cætera. Marcus vero : *Dum appropinquant Hierosolymis ad Betphage et Bethaniam, juxta montem Olivarum, mittit duos e discipulis suis* [37]. Similiter autem et Lucas [38].

Apparet ergo quod egressus a domo Lazari, cum adhuc Bethaniæ esset, misit discipulos, duxeruntque asinam et pullum. Ideo cæteri quidem evangelistæ, tanquam simpliciter procedente versus Hierosolyma Christo, narrant : non interrumpentes sermonem itineris versus Hierosolyma, per eam, quæ de Lazaro esset, mentionem. Joannes vero, quæ silentio prætermta erant, latius scripsit ; de pullo autem ac sequenti itinere compendiosius quod jam conscripta essent.

Hoc autem etiam considerare oportet, quod hi, qui palmarum ramos gestabant, exierunt obviam, qui vero ramorum multitudinem ab arboribus cædebant ac sternebant in via, postquam occurrissent, cædebant, de quibus Matthæus et Marcus dixerunt.

Vers. 14. *Sicut* — Vers. 15. *asinæ*. Noli timere, nam mansuetus est, et non sicut multi, qui tibi dominati sunt, minax, et injustus, ac tyrannus. Quære autem, ubi prædicto capite dicitur : *Hoc autem totum factum est, ut compleretur, quod dictum est per prophetam* [39] et cætera : ibi siquidem interpretationem invenies.

Quod si Joannes nomen Mansuetus omisit, ne admireris : frequenter enim dictiones aliquas Veteris Testamenti relinquunt, aut quasi memoriæ non occurrentes, aut quasi per ea quæ sequuntur declaratas. Nam cum super pullum sedeat asinæ, mansuetus utique est ac modestus. Sed et *sedens* ac *ascendens* idem significant, cum per eamdem dictionem Hebraicam significentur. Rursumque pullus asinæ asinus est, et pullus filius subjugalis.

Vers. 16. *Hæc — primo*. Hæc, puta talia prophetica dicta, non cognoverunt ante crucem, quod de eo prædicta fuissent.

Vers. 16. *Sed — ei*. Postquam glorificatus est per crucem et resurrectionem, tunc per Spiritus sancti descensionem recordati sunt, quod hæc prophetica omnia propter eum scripta essent sive de eo, et quod hæc omnia quæ scripta sunt, fecerant ei Judæi.

Vers. 17. *Testimonium igitur perhibebat — mortuis*. Testimonium perhibebat de signo, quod circa Lazarum ediderat.

Vers. 18. *Propterea — signum*. Turba quidem

A ὅτι (58) Ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς (59) Βηθφαγὴ πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς, καὶ τὰ ἑξῆς · Μάρκος δὲ ὅτι Ὅτε ἤγγισεν (60) εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ · ὁμοίως δὲ καὶ Λουκᾶς.

Φαίνεται οὖν ὅτι, ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Λαζάρου, καὶ ἔτι ἐν Βηθανίᾳ ὢν ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς, καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον. Διὸ οἱ μὲν ἄλλοι εὐαγγελισταὶ, ὡς ἁπλῶς ὁδεύοντος ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα τοῦ Χριστοῦ, διηγοῦνται, μὴ διακόψαντες τὸν λόγον τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείας τῇ μνήμῃ τῇ κατὰ τὸν Λάζαρον · ὁ δὲ Ἰωάννης τὰ παρασεσιωπημένα μὲν πλατύτερον ἱστορεῖ· τὰ κατὰ τὸν B πῶλον δὲ καὶ τὴν ἑξῆς ὁδὸν ἐπιτομώτερον ὡς προϊστορημένα.

Καὶ τοῦτο δὲ χρὴ ἐπιτηρῆσαι, ὅτι τὰ μὲν βάϊα τῶν φοινίκων βαστάζοντες ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν. Οὓς δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ, μετὰ τὸ ὑπαντῆσαι ἔκοπτον, περὶ ὧν Ματθαῖος καὶ Μάρκος εἶπον.]

Καθὼς — ὄνου. Μὴ φοβοῦ, πραὺς γάρ ἐστι, καὶ οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ τῶν βασιλευσάντων σου, ἀπηνὴς καὶ ἄδικος καὶ τύραννος. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τό · Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, καὶ τὰ ἑξῆς · ἐκεῖ γὰρ εὑρήσεις τὴν ἑρμηνείαν.

Εἰ δὲ ἀφῆκεν ὁ Ἰωάννης τὸ Πραὺς, μὴ θαυμάσῃς · C πολλάκις γὰρ λέξεις τινὰς τῶν παλαιῶν παραλιμπάνουσιν, ἢ ὡς μὴ ἐπὶ μνήμην ἰούσας ἢ ὡς ἐμφαινομένας τοῖς ἑξῆς. Ἐπεὶ γὰρ κάθηται ἐπὶ πῶλον ὄνου, πάντως πραΰς ἐστι καὶ ἐπιεικής. Ἀλλὰ καὶ τὸ Καθήμενος καὶ τὸ Ἐπιβεβηκὼς τὸ αὐτὸ δηλοῦσι, σημαινούσης ἀμφότερα τῆς Ἑβραϊκῆς λέξεως · καὶ αὖθις ὁ πῶλος τῆς ὄνου ὄνος ἐστὶ, καὶ πῶλος υἱὸς ὑποζυγίου.

Ταῦτα — πρῶτον. Ταῦτα, ἤτοι τὰ τοιαῦτα προφητικὰ ῥητὰ οὐκ ἔγνωσαν πρὸ τοῦ σταυροῦ ὅτι περὶ αὐτοῦ ἦσαν.

Ἀλλ' — αὐτῷ. Ὅτε ἐδοξάσθη διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, τότε διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα τὰ προφητικὰ πάντα δι' αὐτὸν (61) ἦσαν γεγραμμένα, ἤτοι περὶ αὐτοῦ, καὶ D ὅτι ταῦτα πάντα τὰ γεγραμμένα ἐποίησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι.

Ἐμαρτύρει οὖν — νεκρῶν. Ἐμαρτύρει περὶ τοῦ κατὰ τὸν Λάζαρον σημείου.

Διὰ τοῦτο — σημεῖον. Ὁ ὄχλος μὲν τῶν πρω-

[36] Matth. xxi, 1. [37] Marc. xi, 1. [38] Luc. xix, 29. [39] Matth. xxi, 4.

Variæ lectiones et notæ.

58) Ita correxi, loco ὅτι τε.
(59) Βηθσφαγὴ legebatur.
(60) Apud Marcum est, ἐγγίζουσιν. Nec aliter ibi in contextu habent codd. Euthymii. Est ergo hic. corruptio per negligentiam, ex loco parallelo Matthæi. Et Hentenius quidem ἤγγισαν, ut habet Matthæus, videtur legisse.
(61) Ita explicat τὸ ἐπ' αὐτῷ.

καῦτα πιστευσάντων ἐμαρτύρει· ὁ ὄχλος δὲ τῶν ἀκουσάντων ὑπήντησεν αὐτῷ μετ' αὐτῶν.

D eorum qui tunc crediderant, testimonium perhibebat ; turba vero eorum qui audierant, obviam ei cum illis processit.

Οἱ οὖν Φαρισαῖοι — ἀπῆλθε. Κόσμον τὰ πλήθη λέγουσιν· Ὀπίσω δὲ αὐτοῦ ἀπῆλθεν, ἀντὶ τοῦ Ἀκολουθεῖ αὐτῷ. Εἰ μὲν οὖν Φαρισαίους ἐνταῦθα νοήσεις τοὺς ἐπιβουλεύοντας, μέμφονται ἑαυτοῖς ὡς οὐκ ἀνύουσιν οὐδὲν διὰ ῥᾳθυμίαν· εἰ δὲ μᾶλλον τοὺς πιστεύσαντας μὲν κρύπτοντας δὲ τὴν πίστιν διὰ τὸν φόβον τῶν ἄλλων· μέμφονται καθ' ἑαυτοὺς τοῖς ἐπιβουλεύουσιν ὡς μάτην σπουδάζουσι καὶ οὐκ ἀνύουσιν οὐδέν.

Vers. 19. *Pharisæi ergo — abiit.* Mundum dicunt multitudinem. *Post eum abiit,* hoc est, sequitur eum. Si igitur per Pharisæos intelligas insidiatores sibi ipsis indignantur, quod præ segnitie nihil proficiant ; si vero eos, qui crediderant, sed fidem propter aliorum timorem occultabant, indignantur apud se insidiatoribus, quod frustra laborarent, nihilque proficerent.

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλώνων.

CAP. XV. *De Græcis qui accesserunt.*

Ἦσαν — ἑορτῇ. Πολλοὶ γὰρ Ἕλληνες (62) ἀσπαζόμενοι τὴν θρησκείαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ θέλοντες γενέσθαι προσήλυτοι ἀνέβαινον καὶ προσεκύνουν ἐν τῇ ἑορτῇ.

Vers. 20. *Erant—festo.* Multi siquidem Græci cultum amantes Judæorum, et cupientes fieri proselyti ascendebant et adorabant in festo.

Οὗτοι — ἰδεῖν. Ἀκούσαντες τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην θέλουσιν αὐτὸν ἰδεῖν.

Vers. 21. *Hi — videre.* Cum de ejus fama audissent, cupiunt eum videre.

Ἔρχεται — Ἀνδρέᾳ. Περὶ τῶν Ἑλλήνων τούτων, ὡς (63) πρώτων.

Vers. 22. *Venit — Andreæ.* De Græcis istis tanquam majori.

Καὶ πάλιν — ἀνθρώπου. Ἐπεὶ τότε ἔμελλεν ἀποθανεῖν ὅτε οἱ μὲν Ἰουδαῖοι κυρώσουσι τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ δὲ ἔθνη ἄρξονται προσέρχεσθαι αὐτῷ· γέγονε δὲ ἤδη καὶ τοῦτο κἀκεῖνο· ἐξ ἐθνῶν γὰρ οἱ ῥηθέντες Ἕλληνες. Φησίν· Ἐλήλυθεν ὁ καιρὸς, ἵνα ἀποθάνω. Μετὰ γὰρ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ἔμελλε δοξασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κηρυχθέντος τοῦ Εὐαγγελίου ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Καὶ ὅτε ἔδοξαν οἱ Ἰουδαῖοι σβέσαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, τότε (64) μᾶλλον ἔλαμψεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

Vers. 22. *Rursumque.* —Vers. 23. *hominis.* Quia tunc futurum erat, ut moreretur, cum Judæi de ejus morte sententiam tulissent, gentes vero ad eum accedere cœpissent. Nunc autem et hoc et illud factum est ; nam et dicti Græci e gentibus erant. Ait : Venit tempus, ut moriar, siquidem post mortem ac resurrectionem glorificandus erat in omnibus gentibus, prædicato Evangelio in universo mundo. Cumque exstinxisse sibi visi sunt Judæi ejus gloriam, tunc in universo orbe magis resplenduit.

[Ἐπεὶ (65) οὖν Ἰουδαῖοι μὲν μετὰ διασκέψεως ἐκύρωσαν τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ ἔθνη δὲ ἐζήτησαν αὐτὸν, ἀνάξιον ἦν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης παραμένειν ἔτι τοῖς ἀνιάτοις καὶ περιορᾶν τοὺς ἑτοίμους εἰς θεραπείαν. Καὶ διατί μὴ μετέβη τότε ἐπὶ τὰ ἔθνη ; Διὰ τὸ περιελεῖν πᾶσαν ἀπολογίαν ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων· οὐ μόνον γὰρ αὐτὸς οὐ μετέβη, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς μαθητὰς ἀφῆκεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν ἀπελθεῖν, καὶ μυρία πάσχων ὑπὸ τῶν ἀχαρίστων οὐκ ἀνῆκε διδάσκων, θεραπεύων, καὶ πάντα τρόπον εὐεργετῶν, ἕως ἀνεῖλον αὐτόν.]

Quia ergo Judæi cum deliberatione sententiam de ejus morte tulerant, indignum erat Dei justitia, ut diutius apud incurabiles permaneret, eosque, qui ad sanationem parati erant, despiceret. Et quare tunc ad gentes non transivit ? Ut omnem (*ee*) Judæorum de perfidia responsionem circumcluderet: non solum enim ipse non transivit, sed nec discipulos in viam gentium abire permisit, passusque ab ingratis innumera, non reliquit illos, docens, sanans ac modis omnibus beneficia præstans, donec illum occiderunt.

Ἀμὴν — φέρει. Παραμυθούμενος τοὺς μαθητὰς διὰ παραδείγματος ἀποδείκνυσιν ὅτι συμφέρον καὶ ἀναγκαῖον ἀποθανεῖν αὐτόν. Τρόπον γὰρ σίτου ὁ θάνατος (66) αὐτοῦ πολλοὺς καρποφορήσει, καὶ γονιμώτατος ἔσται καὶ κερδαλέος. Διὰ τὴν προρρηθεῖσαν γὰρ αἰτίαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔμελλον οἱ μαθηταὶ (67) αὐτοῦ ἀποσταλῆναι εἰς τὸ μαθητεῦσαι

Vers. 24. *Amen — affert.* Discipulos consolatur, ostendens per exemplum, quod utile sit ac necessarium ut ipse moriatur ; nam in modum tritici mors ejus multos afferet fructus, eritque fertilis ac utilis. Propter prædictam enim causam post mortem suam discipulos suos missurus erat in omnes gentes, ut jam mors ejus vita esset gentium. Mor-

Variæ lectiones et notæ.

(62) Ἡσπάζοντο A.
(63) Πρώτῳ corrigendum, refertur enim ad ἀνδρέα. Atque ita Hentenius.
(64) Μᾶλλον abest A.
(65) Inclusa absunt A.
(66) Αὐτοῦ omisso πολλούς B.
(67) Αὐτοῦ abest A.

(*ee*) *tU omnem,* etc. Ut omnem ingratorum Judæorum excusationem tolleret.

tem autem tritici intellige mihi corruptionem ipsius. Deinde illos quoque accendit, ut mortem despiciant, nec in propositis periculis retinendæ vitæ cupidi sint, supra fidem, quæ in ipsum est.

Vers. 25. *Qui — eam.* Qui tempore martyrii vitæ retinendæ cupidus est, obsequens animæ suæ plus quam oporteat, amans eam male concupiscentem : *Ne gradiaris*, ait, *in concupiscentiis animæ tuæ*[40]. Qui amat eam supra Deum, perdet eam in futuro sæculo, hoc est in supplicium conjiciet, ut qui fidem prodiderit.

Vers. 25. *Et — eam.* Qui contrarium facit, hoc est, qui retinendæ vitæ non nimis cupidus est, et cætera. Similia quoque dixit juxta finem decimi noni juxta Matthæum capitis, et aliis in locis.

Vers. 26. *Si — sequatur.* Me sequatur, per imitationem, hoc est, si quis meus voluerit esse discipulus, me imitetur. Quemadmodum enim necesse est ministrum sequi dominum, ita quoque discipulum oportet sequi præceptorem.

Vers. 26. *Et — erit.* Aut idem rursum protestans dicit, aut, postquam de præsenti malorum tolerantia dixit, de futura etiam addidit fruitione : Qui me sequitur in cœlum conscendet.

Vers. 26. *Et — Pater.* Glorificabit eum, tanquam ministrum legitimi Filii sui. Hoc autem dixit, quoniam adhuc Patrem esse majorem eo putabant. Ne quis autem dicat, quod facile de morte philosophatur, ut qui extra humanam sit imbecillitatem, ostendit, quod et ipse, tanquam homo, indutus est naturæ infirmitate, ideo primo naturæ concedit, ut quod suum est patiatur, deinde seipsum ad tolerantiam confortat, propter id quod necessarium est ac utile. Vide enim quid dicat :

Vers. 27. *Nunc — turbata est.* Humano modo commota angore trepidat propter instantem mortem.

Vers. 27. *Et quid dicam ?* Hæret præ timore.

Vers. 27. *Pater — hac.* Libera me ex hoc terribili ac funesto tempore. Postquam hæc, ut homo, dixit, humana formidine circumdatus, seipsum refocillat ac confortat dicens :

Vers. 27. *Sed — hanc.* Propterea servatus sum in hoc tempus, ut nunc morerer ; jam itaque viriliter ferre oportet. Relicta ergo nobis naturalis timoris mensura ac fortitudinis monumento, rursus ait :

Vers. 28. *Pater — nomen.* Quod apud cœlestes virtutes glorificatum est, glorifica etiam illud coram hominibus terram incolentibus, per ea, quæ in morte mea futura sunt signa ; glorifica illud per gloriam nominis mei, siquidem mea gloria tua est.

πάντα τὰ ἔθνη, καὶ λοιπὸν ὁ θανάτος αὐτοῦ ζωὴ τῶν ἐθνῶν. Θάνατον δὲ σίτου νόει μοι τὴν φθορὰν αὐτοῦ. Εἶτα παραθήγει καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ καταφρονεῖν τοῦ θανάτου, καὶ μὴ φιλοψυχεῖν ἐν τοῖς προκειμένοις κινδύνοις ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως.

Ὁ — αὐτήν. Ὁ φιλοψυχῶν ἐν καιρῷ (68) μαρτυρίου, ὁ χαριζόμενος τῇ ψυχῇ παρὰ τὸ δέον, ὁ φιλῶν αὐτὴν ἐπιθυμοῦσαν κακῶς· Μὴ πορεύου (69) γάρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς σου· ὁ φιλῶν αὐτὴν παρὰ τὸν Θεὸν ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, [τουτέστιν (70), εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.]

Καὶ — αὐτήν. Ὁ τοὐναντίον ποιῶν, ἤγουν ὁ μὴ φιλοψυχῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰρηκε δὲ τοιαῦτα καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑνὸς καὶ δεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον [καὶ (71) ἐν ἄλλοις.]

Ἐὰν — ἀκολουθείτω. Ἐμοὶ ἀκολουθείτω διὰ μιμήσεως, τουτέστιν ἐὰν ἐμοὶ μαθητεύηταί τις, ἐμὲ μιμείσθω. Ὥσπερ γὰρ ἀναγκαῖον τὸν ὑπηρέτην ἕπεσθαι τῷ κυρίῳ, οὕτω καὶ τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ.

Καὶ — ἔσται. Ἢ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει διαμαρτυρόμενος, ἢ περὶ τῆς ἐνεστώσης κακοπαθείας εἰπών, προσέθηκε καὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως ὅτι Ὁ ἐμοὶ ἀκολουθῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσεται.

Καὶ — Πατήρ. Δοξάσει αὐτὸν, ὡς ὑπηρέτην τοῦ γνησίου Υἱοῦ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπε, διότι ἔτι τὸν Πατέρα μείζονα αὐτοῦ ἐνόμιζον. Ἵνα δὲ μὴ εἴπῃ τις ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὢν εὐκόλως περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος περίκειται τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως. Διὸ πρῶτον μὲν συγχωρεῖ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον, εἶτα παραθαῤῥύνει ἑαυτὸν εἰς τὸ ὑπομεῖναι διὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον. Ὅρα γὰρ τί φησι ;

Νῦν — ταράκται. Ἀνθρωπίνως τεθορύβηται ἀγωνιῶσα διὰ τὸν ἐγγίζοντα θάνατον.

Καὶ τί εἴπω ; Ἀπορούμενος ὑπὸ τῆς ἀγωνίας.

Πάτερ — ταύτης. Ῥῦσαί με ἐκ τοῦ καιροῦ τούτου, τοῦ φοβεροῦ, τοῦ θανατηφόρου. Ταῦτα εἰπὼν ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ἀνθρωπίνην δειλίαν περιβεβλημένος, ἀνακτᾶται ἑαυτὸν καὶ ἐπιῤῥωννύει λέγων·

Ἀλλὰ — ταύτην. Διὰ τοῦτο ἐτηρήθην ἕως τοῦ νῦν καιροῦ διὰ τὸ ἀποθανεῖν ἐν τούτῳ, καὶ λοιπὸν χρὴ φέρειν γενναίως. Ἀπολιπὼν οὖν ἡμῖν μέτρον φυσικῆς δειλίας, καὶ ὑπογραμμὸν ἀνδρίας, πάλιν λέγει·

Πάτερ — ὄνομα. Δεδοξασμένον ὂν παρὰ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσι, δόξασον αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις διὰ τῶν μελλόντων ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου γενέσθαι σημείων. Δόξασον αὐτὸ διὰ τῆς τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δόξης· ἡ γὰρ ἐμὴ δόξα σή.

[40] Eccli. XVIII, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Μαρτυρίας B.
(69) Ita Chrysost. hunc locum laudat. t. VIII, p. 400. C.
(70) Inclusa absunt A.
(71) Inclusa absunt A.

Ἦλθεν — δοξάσω. Ἐδόξασα ἐν τοῖς προγεγενημένοις σημείοις, καὶ πάλιν δοξάσω ἐν τοῖς ἐπὶ τῷ θανάτῳ σου γενησομένοις.

Ὁ οὖν ὄχλος — γεγονέναι. Οὐ συνιεὶς τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸν ἦχον αὐτῆς μονον κατασχών.

Ἄλλοι — λελάληκε. Συνιέντες αὐτῆς.

Ἀπεκρίθη — ὑμᾶς. — Οὐ δι' ἐμὲ, ἵνα μάθω ὃ οὐκ οἶδα· πάντα γὰρ οἶδα τὰ τοῦ Πατρὸς· ἀλλὰ δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε, περὶ οὗ ἀμφιβάλλετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰμι. Πῶς γὰρ ἂν ἦλθε φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπ' ἐμὲ, εἰ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰμι ; Πῶς δ' ἂν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐδόξασε καὶ πάλιν δοξάσει δι' ἐμοῦ ;

Νῦν — τούτου. Νῦν ἤδη ἐκδίκησις τῶν τοῦ κόσμου τούτου ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐμῆς ἐκδικήσεως. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος ἐπιτίμιον ἁμαρτίας ἐστι· Πάντες γὰρ ἥμαρτον, φησὶ, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰσῆλθεν ὁ θάνατος· ἐμοὶ δὲ οὐδαμῶς, διότι οὐδαμῶς ἥμαρτον. Ἐπεὶ οὖν κάμοὶ τὸν θάνατον ὁ διάβολος ἐπάγει, ἀναμαρτήτῳ μεμενηκότι, νῦν ἐν τῷ ἐνεστῶτι καιρῷ δίκην δίδωσι τῆς ἐμῆς ἀδικίας, τὴν καθαίρεσιν τῆς τυραννίδος. Αὕτη δὲ ἡ δίκη, εἴτουν ἡ κόλασις, τοῦ κόσμου τούτου ἐκδίκησίς ἐστι. Λοιπὸν (72) νῦν ἡ ἐκδίκησις τῆς εἰς ἐμὲ ἐπηρείας ἐκδίκησις ἐστι τῆς εἰς τοὺς γενάρχας καὶ ὅλον τὸ γένος ἐπηρείας.

Νῦν — ἔξω. Ἔξω τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, ἣν δι' ἀπάτης ἐκτήσατο. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ ξύλου τῆς (73) βρώσεως πάλαι τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου· [αὐτὸν (74) διὰ τοῦ ξύλου τῆς σταυρώσεως νῦν ὁ νέος Ἀδὰμ ἐκβάλλει τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου], τὴν τοῦ προπάτορος παρακοὴν διὰ τῆς ἑαυτοῦ ὑπακοῆς ἰασάμενος.

Κἀγὼ — ἐμαυτόν. Ἐὰν ἀναχθῶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν, πάντας πανταχόθεν τοὺς δεκτικοὺς τῆς πίστεως ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτὸν δι' αὐτῆς. Καὶ οὕτως, ὑψωθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, πρῶτον εἵλκυσε τὸν λῃστὴν, καὶ τὸν ἑκατόνταρχον, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ τηροῦντας αὐτὸν, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἑλκύειν. Ἑλκύσω δὲ, φησὶ, κατεχομένους ὑπὸ τοῦ τυράννου, ὅτε πρῶτον ἐκεῖνον καταβαλών.

Ταύτην δὲ τὴν ἕλξιν ἁρπαγὴν ἐκάλεσεν ἀλλαχοῦ λέγων· Πῶς δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσῃ ; Ὀπίσω μὲν οὖν εἶπεν ὅτι Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι

Vers. 28. *Venit — glorificabo.* Glorificavi in his quæ facta sunt signis : et rursus glorificabo in his quæ in morte tua fient.

Vers. 29. *Turba ergo — esse factum.* Qui vocem non intellexerant, sed sonum duntaxat ejus perceperant.

Vers. 29. *Alii — locutus est.* Qui vocem intellexerant.

Vers. 30. *Respondit — vos. — Non propter me,* ut discam quod non scio. Nam omnia quæ Patris sunt novi, *sed propter vos,* ut id discatis de quo dubitatis, puta quod a Deo sim ; quomodo enim super me vox de cœlo descendisset nisi a Deo essem? quomodo præterea Deus nomen suum et glorificasset et rursus glorificaturus esset per me ?

Vers. 31. *Nunc — hujus.* Jam nunc hominum hujus mundi ultio fit per meam punitionem. Aliis siquidem omnibus hominibus mors, peccati pœna est. *Nam omnes,* inquit, *peccaverunt, et per peccatum mors introivit* [41] ; mihi vero nequaquam, quia nunquam peccavi. Cum ergo diabolus etiam mihi, qui peccati expers semper permansi, mortem intulit ; nunc præsenti tempore irrogatæ mihi injuriæ pœnas luit, quippe tyrannidis subversionem ; nam multa ipsa, sive punitio, mundi hujus est ultio ; præsens itaque repensio contumeliæ, quam mihi intulit, ultio est, et violentiæ adversus primos generis propagatores totumque genus irrogatæ.

Vers. 31. *Nunc — foras.* Extra hujusmodi principatum, quem fraude acquisivit. Nam quia olim veterem Adam per ligni cibum e regno mundi ejecit : novus nunc Adam ipsum per crucis lignum e mundi regno ejecit, progenitoris inobedientiam sua curans obedientia.

Vers. 32. *Et — ego meipsum.* Si adactus fuero in crucem, omnes undique, qui fidem susceperint, per eam traham ad meipsum. Et vere in cruce exaltatus, latronem primum attraxit, et centurionem, eosque qui se cum illo servabant, hinc cœpit attrahere. *Traham,* inquit, tanquam a tyranno detentos, ipso primum tyranno dejecto.

Hanc autem attractionem alibi *raptum* vocavit dicens : *Quomodo potest quis ingredi in domum fortis ac vasa ejus diripere, nisi primum alligaverit fortem, et tunc domum ejus diripiet* [42] ? Atqui superius dixit, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* ; hic autem ait : *Omnes traham ad meipsum* [43], non contraria significans, sed quæ Patris sunt

[41] Rom. III, 23. v 12. [42] Matth XII, 29. [43] Joan. VI, 44.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Malim οὖν pro νῦν, quæ duo alibi etiam in his codicibus confusa esse animadverti.

(73) Durum hoc. Ac fortasse aliquis maluerit, διὰ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως. Sed mox huc refertur, διὰ τοῦ ξύλου τῆς σταυρώσεως. Membrorum ergo æqualitate excusatur.

(74) Inclusa exciderant ex codd. B.

sibi concilians ac communia omnia ostendens, et æqualitatem per talia demonstrans.

Πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· οὐκ ἐναντιολογῶν, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς οἰκειούμενος, καὶ κοινὰ πάντα δεικνύων, καὶ τὸ ἴσον διὰ τῶν τοιούτων παριστῶν.

Vers. 33. *Hoc — esset moriturus.* Hoc, quidnam? *Si exaltatus fuero*, siquidem exaltationem in cruce innuebat.

Τοῦτο — ἀποθνήσκειν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ. Ὅταν ὑψωθῶ· ὑπεδήλου γὰρ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὕψωσιν.

Vers. 34. *Respondit — hominis?* Etiam hic legem, simpliciter divinam appellant Scripturam. Nam, frequentibus ejus in locis immortalitas divinitatis Christi significatur: quemadmodum etiam mortalitas humanitatis ejus, et maxime in Psalmis Davidicis.

Ἀπεκρίθη — ἀνθρώπου; Κἀνταῦθα νόμον λέγουσιν ἁπλῶς τὴν θείαν Γραφήν. Πολλαχοῦ γὰρ αὐτῆς τὸ ἀθάνατον τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ σημαίνεται, ὥσπερ καὶ τὸ θνητὸν τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς Δαυϊτικοῖς Ψαλμοῖς.

Et vide dolosum eorum conatum· Cum enim superius de morte disputantem audissent ac dicentem: *Oportet exaltari Filium hominis*[44] (quanquam hoc evangelista non addiderit: siquidem variis in locis hoc eis locutus est); cum etiam nunc addiderit, *Si exaltatus fuero*, intellexerunt, quod exaltationem diceret mortem, licet non de ea quæ per crucem fieret, conciperent: et hinc sperabant convinci posse ipsum non esse Christum; tanquam dicentes: Nos audivimus ex Scriptura, quod Christus non moriatur: et quomodo tu dicis, quod ipsum mori oporteat? Deinde, ne hoc de eo dicere videantur, aiunt:

Ὅρα (75) δὲ κακουργίαν. Ἀκούσαντες γὰρ ἀνωτέρω περὶ τοῦ θανάτου φιλοσοφήσαντος, καὶ προστιθέντος ὅτι Δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· εἰ καὶ μὴ προσέθηκε τοῦτο ὁ εὐαγγελιστής· καὶ γὰρ διαφόρως ἔλεγε τοῦτο πρὸς αὐτούς· ἐπεὶ καὶ νῦν εἶπεν ὅτι Ὅταν ὑψωθῶ, συνῆκαν ὅτι ὑψωσὶν τὸν θάνατον λέγει, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐπὶ σταυροῦ ἐνόησαν, καὶ προσεδόκησαν ἐντεῦθεν ἐλέγξαι αὐτὸν μὴ ὄντα Χριστόν, ὡσανεί λέγοντες· Ἠκούσαμεν ἐκ τῆς Γραφῆς ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἀποθνήσκει, καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι ἀποθανεῖν (76) χρὴ αὐτόν; Εἶτα, ἵνα μὴ δοξωσι περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγειν, φασι.

Vers. 34. *Quis — hominis?* Etenim si Christus est, non moritur; quod si moritur, non est Christus. Atqui, o dementes! debilis est ratio vestra: nam et hoc et illud verum est: immortalis quidem est divinitate, mortalis autem humanitate. Sed Christus nunc non docuit, quomodo immortalis esset, sed quomodo mortalis; sciens, eos non suscepturos de sua immortalitate sermonem.

Τίς — ἀνθρώπου; Εἰ μὲν γὰρ ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἀποθνήσκει· εἰ δὲ ἀποθνήσκει, οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός. Καὶ μήν, ὦ ἀνόητοι! σαθρὸς ὁ λόγος ὑμῶν· ἐστι γὰρ καὶ τοῦτο κἀκεῖνο, ἀθάνατος μὲν τῇ θεότητι, θνητὸς δὲ τῇ ἀνθρωπότητι. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς οὐκ ἐδίδαξε νῦν πῶς μὲν ἐστιν ἀθάνατος, πῶς δὲ θνητὸς, εἰδὼς αὐτοὺς οὐ παραδεξομένους τὸν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγον.

Considera namque, quod, cum etiam vocem, quæ de cœlo venerat, audissent ac dixissent: *Angelus ei locutus est*, adhuc tamen malignantur. Ideo simpliciter eos admonet.

Σκόπει γὰρ ὅτι καὶ τὴν ἐλθοῦσαν φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐνωτισθέντες καὶ εἰπόντες ὅτι ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν, ἔτι πονηρεύονται. Διὸ παραινεῖ αὐτοῖς ἁπλῶς.

Vers. 35. *Dicit — comprehendant.* Lucem dicit seipsum. Nam et in præcedentibus dicebat: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris*[45]. Modicum autem tempus id dicit, quod ad mortem usque deerat. Præ humanitate ergo ac benignitate protestatur ae admonet illos, ut in luce ambulent, hoc est sequantur eum cum lumine præeuntem viamque commonstrantem, et ejus credant sermonibus. Per tenebras vero errorem intelligo, quo eos seduxerunt illorum pontifices, postquam Christum interfecerunt, affirmantes quod seductor fuisset.

Εἶπεν — καταλήβῃ. Φῶς ἑαυτὸν λέγει. Καὶ γὰρ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Μικρὸν δὲ χρόνον φησὶ τὸν ἄχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὑπὸ φιλανθρωπίας τοίνυν διαμαρτύρεται, καὶ κατεπείγει αὐτούς εἰς τὸ περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ, ἤγουν ἀκολουθεῖν αὐτῷ φωταγωγοῦντι καὶ ὁδηγοῦντι, καὶ πιστεύειν τοῖς λόγοις (77) αὐτοῦ. Σκοτίαν δὲ νοῶ τὴν πλάνην, ἣν ἐπλάνησαν αὐτοὺς οἱ ἄρχοντες αὐτῶν μετὰ τὸ ἀνελεῖν τὸν Χριστὸν, πιπροφορήσαντες ὅτι πλάνος ἦν.

Intelliguntur quoque simpliciter *Tenebræ*, error Judæorum, qui corporalem cultum servantes, ar-

Νοεῖται δὲ σκοτία καὶ ἡ ἁπλῶς πλάνη τῶν Ἰουδαίων· τὴν γὰρ σωματικὴν λατρείαν φυλάτ-

[44] Joan. III, 8, XIV, 28. [45] Joan. VIII, 12,

Variæ lectiones et notæ.

(75) Γάρ pro δέ A.
(76) Δεῖ pro χρή A.
(77) Τῷ λόγῳ A.

σοντες δοκοῦσιν εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ, καὶ σώζεσθαι. Καὶ μὴν αὕτη ἡ σκοτία καὶ τοτε εἶχεν αὐτούς· ἀλλὰ τὸ καταλάβῃ ἀντὶ τοῦ κατακυριεύσῃ μέχρι τέλους.

Καὶ — ὑπάγει. Πλανᾶται, προσκόπτει, χρημνίζεται.

Ἕως — φῶς. Ἐσαφήνισε τὸν λόγον.

Ἵνα — γένησθε. Καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ Εὐαγγελίου εἶπεν οὗτος ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι Ὅσοι ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν νοοῦμεν ὅτι τέκνα τοῦ Πατρὸς γίνονται, ἐνταῦθα δὲ ὅτι υἱοὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι μία ἐνέργεια Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ κοινὰ πάντα ἀμφοῖν.

Ταῦτα — αὐτῶν. Ἔγνω γὰρ τὸν θυμὸν αὐτῶν ταρασσόμενον καὶ ἀγριαινόμενον, καὶ ἐκρύβη ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον ἐναφλεγῇ, κατασταλῇ δὲ μᾶλλον τῇ ὑποχωρήσει αὐτοῦ.

Τοσαῦτα — αὐτόν. — Τοσαῦτα, ὅσα ἐκεῖνος μὲν ἐποίησεν, οὗτος δὲ παρέλιπε διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν.

Ἵνα — πληρωθῇ. Κάνταῦθα τὸ Ἵνα οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἤτοι πληρώσεως τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλε πληρωθῆναι. Καὶ πανταχοῦ τὸ Ἵνα ὁ λόγος τοῦ προφητου πληρωθῇ, καὶ τὸ Ἵνα ἡ προφητεία πληρωθῇ, καὶ τὸ, Ὅπως καὶ τὰ τοιαῦτα τοιαύτην ἔχουσι τὴν σημασίαν, εἰ καὶ (78) μὴ ἐν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς τοῦτο δεδηλώκαμεν. Οὐ γὰρ διότι εἶπον οἱ προφῆται, διὰ τοῦτο γεγόνασιν ἃ εἶπον· ἀλλὰ διότι ἔμελλον γενέσθαι, διὰ τοῦτο εἶπον οἱ προφῆται. Ἰδίωμα γάρ (79) ἐστι τοῦτο τῆς Γραφῆς, ὡς προδεδήλωται, δηλοῦν τὸ ἀψευδὲς τῆς προφητείας καὶ τὸ πάντως πληρούμενον.

Ὃν — ἡμῶν. Περὶ τῶν μὴ πιστευσάντων τοῦτο εἴρηκεν ὁ προφήτης, τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων· ἀκοὴν λέγων τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείαν, ἣν ἀκούσαντες οἱ προφῆται τοῖς ὡσὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος ἐνηχηθεῖσαν, προεφήτευσαν. Λέγει δὲ ὅτι οὐδεὶς τῶν τοιούτων ἐπίστευσεν αὐτῇ.

Καὶ — ἀπεκαλύφθη. Βραχίων τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ὡς δύναμις αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος· Χριστὸς Θεοῦ δύναμις. Οὐδενὶ τούτων ἐγνωρίσθη οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ κρυφιότητα, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν τύφλωσιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ δίκην ἡλίου τὸ φῶς τῆς οἰκείας θεότητος ἐδείκνυε καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων· αὐτοὶ δὲ σκληρωθεῖσαν τῇ πονηρίᾳ τὴν ὄρασιν ἔχοντες οὐχ (80) ἐνετράνιζον.

Διὰ τοῦτο — Ἡσαΐας. Κἀνταῦθα τὸ Διὰ τοῦτο

bitrabantur se Deo placere ac salvos fieri. Atqui hæ tenebræ jam illos habebant ; sed ait : *Non vos comprehendant*, id est, ne usque ad finem dominentur vobis.

Vers. 35. *Et — vadat.* Errat, offendit, præcipitatur.

Vers. 36. *Donec — lucem.* Sermonem explanavit.

Vers. 36. *Ut — sitis.* In primordiis quoque Evangelii dixit hic evangelista : *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomen ejus*[45]. Sed ibi quidem intelligimus, quod filii fiant Patris : hic autem, quod filii ipsius Filii : ut discas, quod una sit Patris et Filii operatio, et amborum omnia esse communia.

Vers. 36. *Hæc — eis.* Sciebat namque, iram illorum turbatam esse ac irritatam : ideo abscondit se ne amplius inflammaretur, sed magis ejus secessione sedaretur.

Vers. 37. *Tam multa — eum. — Tam multa* ; quot autem illud ediderit, prætermisit hic propter eorum multitudinem.

Vers. 38. *Ut — compleretur.* Etiam hic dictio *Ut*, non est causalis sed eventum dicit, sive ejus quod futurum est, completionem. Et ubicunque dicetur : *Ut sermo prophetæ compleretur*, ut prophetia compleretur ; dictio *Ut*, et Græcæ dictiones ἵνα, ὅπως ac similes, dictam eamdem habent significationem, quanquam in aliis evangelistis hoc non manifestavimus. Neque enim, quia dixerunt prophetæ, ideo facta sunt quæ dixerant, sed quia futurum erat ut fierent, propterea prædixerunt prophetæ. Nam Scripturæ idioma est, ut prædiximus, quo significat infallibilitatem prophetiæ et omnimodam ejus completionem.

Vers. 38. *Quem — nostro.* De his qui (*ff*) non crediderunt, hoc dixit propheta ; auditum dicens horum ac similium, prophetiam de Christo, quam prophetæ cum audissent, auribus animarum suarum a divino Spiritu immissam, prophetaverunt. Dicit ergo, quod nullus talium illi crediderunt.

Vers. 38. *Et — revelatum est* ? Brachium Patris est Filius, utpote potentia ac robur ejus. Ait enim Paulus : *Christus Dei potentia*[46]. Nihil horum cognitum est, non propter sui absconsionem, sed propter illorum cæcitatem. Ipse siquidem in modum solis, lucem suæ divinitatis ostendebat, et per sermones, et per opera. Illi vero malitia depravatum habentes aspectum non illustrabantur.

Vers. 39. *Propterea — Isaias.* Etiam hic, *Pro-*

[45] Joan I, 12. [46] I Cor. I, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(78) Monuit quidem in superioribus etiam, nec tamen ita aperte. Igitur mox dicit, προδεδήλωται.

(79) Δέ, pro γάρ. A.

(80) Τρανῶς ἐγίνωσκον. De τρανοῦν hoc sensu, vide Huet. ad Orig. t. III, p. 564, nota α.

(*ff*) *De his qui*, etc. De incredulis hoc dixit propheta, tam de his quam de aliis his æqualibus. Interpres τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων inculcavit post λέγων. Tollenda ergo sunt *horum et similium* post *dicens*.

***pterea*, non causale est, sed futuri declarativum** quia futurum erat, ut credere non possent, sive non vellent : nam si voluissent, utique credidissent. Non posse, siquidem etiam significat : non velle sicut in præcedentibus docuimus. Aut, *non poterant credere*, prohibiti a malitia et cæcitate sua. Quid ergo iterum dixit Isaias ?

Vers. 40. *Excæcavit — cor.* Et hoc Scripturæ idioma est, Dei permissionem, quasi opus ejus appellare. Siquidem *Excæcavit*, et *Induravit*, significant, excæcari ac indurari permisit, tanquam incurabiles : neminem enim vi attrahit, propter liberum cujusque arbitrium. Simile etiam est, quod dicitur : *Indurans indurabo cor Pharaonis* [47] ; et : *Declinare fecisti semitas nostras a via tua* [48] ; et *Errare fecisti nos, Domine, a via tua* [49] ; frequentiaque sunt hujusmodi in Veteri Testamento idiomata.

Tale quoque est, quod apud Paulum dicitur : *Tradidit illos Deus in reprobum sensum* [51], et : *Tradidit illos in affectiones ignominiæ* [51]. Nam Deus non solum nemini hoc facit, sed nec relinquit, nisi eum relinquamus. Ait namque : *Peccata vestra divisionem faciunt inter me et vos* [52]. Rursumque dicit : *Ignorasti legem Dei tui, ignorabo et ego te* [53]. Et David : *Ecce, qui elongant se a te, peribunt* [54]. Ad hæc Salvator ipse in Evangeliis ad Jerusalem : *Quoties volui congregare filios tuos*, et cætera et *noluistis* [55].

Vers. 40. *Ut — eos.* Rursum *Ut*, non est causæ redditivum, sed futuri demonstrativum (*gg*), quia futurum erat, ut oculis non viderent, et corde non intelligerent, neque converterentur, sec sanarentur Oculos autem dicit intellectuales : nam oculis non videre, declaratur per id quod subditur : *Corde non intelligere.*

Hæc tamen verba alio modo declarata sunt in Evangelio juxta Matthæum, alio dicta tempore.

Vers. 41. *Hæc — eo. Hæc* puta, de cæcitate ac induratione, et cætera. *Gloriam* autem *ejus* dicit gloriosam illam visionem, quando vidit Dominum sedentem super solium excelsum [56], et ea quæ circa ipsum erant, terribilia ac magnifica erant. Tunc enim Filium vidit : et hæc postmodum dixit ac locutus est de eo, cum tunc hæc ab eo audisset. Nam de Christo erant, quod excæcandi et indurandi erant non visuri, nec intellecturi, quod Deus esset, neque convertendi ab errore, ut sanarentur vulnera animarum ipsorum.

A οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλον οὐ δύνασθαι πιστεύειν, εἴτουν οὐ βούλεσθαι. Εἰ γὰρ ἐβούλοντο, ἐπίστευον ἄν. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες ἐδιδάξαμεν. Ἢ οὐκ ἠδύναντο, κωλυόμενοι ὑπὸ τῆς κακίας καὶ πωρώσεως αὐτῶν. Τί οὖν πάλιν εἶπε Ἡσαΐας ;

Τετύφλωκεν — καρδίαν. Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ὡς πρᾶξιν αὐτοῦ λέγειν. Τὸ γὰρ Τετύφλωκε, καὶ τὸ Πεπώρωκεν, ἀντὶ τοῦ Παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι ὡς ἀνιάτων · οὐδένα γὰρ ἀνθέλκει διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ · Σκληρύτων σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ · καὶ τό, Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου · B καὶ τό, Ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε (81), ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου · συνεχῆ δὲ τὰ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ.

Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ παρὰ Παύλῳ · Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν καὶ · Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ (82) μόνον οὐδέν τι τοιοῦτον πράττει · ἀλλ' οὐδὲ ἐγκαταλιμπάνει, ἐὰν μὴ ἐγκαταλίπωμεν αὐτόν. Λέγει γάρ · Οὐχὶ αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. Καὶ πάλιν φησίν · Ἐπελάθου νόμου Θεοῦ σου, ἐπιλήσομαί σου κἀγώ · καὶ ὁ Δαυίδ · Ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται · καὶ αὖθις ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ · Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ οὐκ ἠθελήσατε.

Ἵνα — αὐτούς. Πάλιν τὸ Ἵνα οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, C ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλον μὴ ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς, μηδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ, μηδ' ἐπιστραφῆναι καὶ ἰαθῆναι. Ὀφθαλμοὺς δὲ λέγει τοὺς νοητούς · τοῦ γὰρ μὴ ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἑρμηνευτικὸν τὸ Μηδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ.

Ταῦτα δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, καθ' ἕτερον ῥηθέντα καιρόν.

Ταῦτα — αὐτοῦ. — Ταῦτα, τὰ περὶ τῆς τυφλώσεως καὶ πωρώσεως, καὶ τὴ ἑξῆς. Δοξαν δὲ αὐτοῦ φησὶ τὴν ἔνδοξον ὀπτασίαν ἐκείνην, ὅτε εἶδε τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ τἄλλα τὰ περὶ αὐτοῦ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια. Τὸν Υἱὸν γὰρ εἶδε τότε, καὶ ταῦτα D εἶπεν ὕστερον καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, ἀκούσας αὐτὰ τότε παρ' αὐτοῦ. Περὶ τοῦ Χριστοῦ γὰρ ἦσαν, ὅτι ἔμελλον τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, καὶ μὴ ἰδεῖν, μηδὲ συνιέναι ὅτι Θεός ἐστι, μηδ' ἐπιστραφῆναι ἀπὸ τῆς πλάνης, καὶ ἰαθῆναι τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς αὐτῶν.

[47] Exod. IV, 21. [48] Psal. XLIII, 19. [49] Isa. LXIII, 17. [50] Rom. I, 28. [51] ibid. 26. [52] Isa. LII, 2. [53] Osée IV, 6. [54] Psal. LXXII, 27. [55] Matt. XXIII, 37. [56] Isa. VI, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(81) A ponit vocabulum Κύριε, paulo post, ante συνεχῆ.

(82) Οὐ μονον absunt A.

(*gg*) *Demonstrativum.* Hoc de suo addidit, ac si repererit ἀποδεικτικόν.

ως — Θεοῦ. Οὐκ ἄρα ἄρχοντες ἦσαν, ἀλλὰ A
δόξης ἀνθρωπίνης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος
αὐτοῖς· Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δό-
παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν
ρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες;
οῦς — με. Ἐνδόντος τοῖς (83) Ἰουδαίοις τοῦ
, πάλιν ἀνεφάνη καὶ διδάσκει. Ὁ δὲ λέγει
όν ἐστιν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ πιστεύει
ν πέμψαντά με· οὐ μόνον διότι μία φύσις καὶ
; ἀμφοῖν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ εἰς τὸν ἀπεσταλμέ-
μὴ εἰς τὸν ἀποστείλαντα διαβαίνει. Τὸ δὲ οὐ
ει εἰς ἐμὲ δοκεῖ μὲν ἀρνήσεως, ἔστι δὲ
προτροπῆς εἰς τὸ πιστεύειν. Τοιοῦτον δὲ
καὶ τό· Ὁ ἐμὲ δεχόμενος οὐκ ἐμὲ δέχεται,
τὸν ἀποστείλαντά με. Ἰδιωματικὰ γὰρ
(84) τὰ τοιαῦτα. B
ὴ δὲ γινώσκειν ὅτι ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεύειν
καὶ ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεύειν εἰς αὐτόν· τὸ
ίρ ἐστι τὸ πιστεύειν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐπὶ
ἄλλων ἀνθρώπων λέγεται· τὸ δέ ἐστι πιστεύειν
ὴν θεότητα αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ μόνου λέ-

— με. Θεωρίαν τὴν διὰ τοῦ νοῦ λέγει· ὅτι
οὺς τὴν ἐμὴν θεότητα ἔγνω τὴν τοῦ Πατρός
Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ θεότης ἐν ἡμῖν. Καὶ ἐγὼ
εἰμι τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος.

ρεῖ δέ τις τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα οὐκ ἀπὸ
ύσεως αὐτῆς· ἀθεώρητος γὰρ ἡ θεία φύσις,
ντελῶς ἀνεννόητος κατὰ τό· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε
ε· ἀλλ' ἀπό τῶν θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων C

— ἐλήλυθα. Φῶς νοητὸν λύων τὸ νοητὸν
, καὶ διὰ τῶν θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων
εικνύων τὰς ἀκτῖνας τῆς θεότητος τοῖς ὑγιέσιν
μοῖς.

— μείνῃ. Τῇ τῆς πλάνης, τῇ τῆς ἁμαρτίας.
ως δὲ τὰ αὐτὰ λέγει διαμαρτυρόμενος, καὶ
εχεία μαλάξαι τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας αὐτῶν
ενος, καὶ πᾶν εἰσφέρων τὸ ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο
εἶ ἔκραξε.

— αὐτόν. Ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

— κόσμον. Εἶπε καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ
οὐκ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς
όσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα
ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Καὶ ἀνάγνωθι πάλιν ἐκεῖ τὴν
στιν εὖ ἔχουσαν. D

— αὐτόν. Ὁ ἀπειθῶν ἐμοὶ καὶ μὴ δεχόμενος τὰ
ά μου ἔχει τὸν (85) κατακρίνοντα, τὸν ἐλέγχοντα
. Τίς δέ ἐστιν οὗτος, ἄκουσον.
λόγος — ἡμέρᾳ. Τίς δέ ὁ λόγος οὗτος, ἐνωτι-

Vers. 42. *Verumtamen* — Vers. 43. *Dei.* Siquidem princeps non erant, sed servi gloriæ humanæ. Propterea etiam Dominus illis dicebat: *Quomodo potestis vos credere, cum gloriam a vobis mutuo sumatis et gloriam quæ a solo Deo est non quæratis* [57]?

Vers. 44. *Jesus* — *me.* Mitigata Judæorum ira apparuit iterum et docet. Quod autem dicit, tantumdem est, ac si dicat: *Qui credit in me, credit in eum, qui me misit*: non solum quia una est natura et divinitas amborum, verum etiam, quia honor ei qui missus est, exhibitus, redundat in eum qui misit. Et quod ait, *Non credit in me*, videtur quidem negationis, sed magis est exhortationis ad credendum. Simile quoque est et illud: *Qui susceperit me, non me suscipit sed eum qui misit me* [58]. Nam et hæc idiomatis sunt aliaque hujusmodi.

Scire autem oportet, quod aliud est credere ei, quam credere in eum; illud siquidem est, credere sermonibus ejus, quod de cæteris etiam hominibus dicitur; hoc autem est, credere in divinitatem ejus, quod de solo Deo dicitur.

Vers. 45. *Et* — *me.* Visionem eam dicit, quæ mentis est, ac si dicat: Qui meam cognovit divinitatem eam quoque cognovit, quæ Patris est; nam una et eadem est in nobis divinitas: et ego Patris imago sum, per omnia illi similis.

Videt autem quispiam Christi divinitatem, non ex natura sua; divina siquidem natura invisibilis est, ac penitus intelligibilis, juxta illud: *Deum nemo vidit unquam* [59], sed ex operibus divinis ejusque sermonibus. C

Vers. 46. *Ego* — *veni.* Lux intellectualis solvens tenebras intellectus, per divina opera ac verba, divinitatis radios sanis ostendens oculis.

Vers. 46. *Ut* — *maneat.* Quæ sunt in errore peccati. Frequenter etiam eadem contestando dicit, assiduitate volens durum illorum cor emollire, et quidquid ad se attinet, in medium adducens: propterea siquidem etiam clamabat.

Vers. 47. *Et* — *eum.* In præsenti sæculo.

Vers. 47. *Neque* — *mundum.* Dixit etiam tertio capite: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut salvetur mundus per eum* [60]: et ibi quoque lege enarrationem quæ optima est. D

Vers. 48. *Qui* — *ipsum.* Qui mihi non paret, nec suscipit verba mea, habet qui se convincat ac condemnet; quis sit autem is, audito.

Vers. 48. *Sermo* — *die.* Quis autem sit hic sermo, adverte.

oan. v, 44. [58] Marc. ix, 37. [59] Joan. i, 18. [60] Joan. iii, 17.

Variæ lectiones et notæ.

) Genitivum habet Hentenius. Sed dativum ır Euthymius elegisse, ne plures genitivi ırrerent.

(84) Καὶ ταῦτα A.
(85) Τὸν κρινοντα A.

Vers. 49. *Quia — loquar.* Quia dicebant non esse eum a Deo, et propterea non obediebant ei, ait : In novissimo die sermo, quem locutus sum dicens, quod ex meipso non sum locutus, sed Pater, qui misit me, ipse mihi præceptum dedit, quid dicam et quid loquar, ille condemnabit eum, loco accusatoris constitutus, convincens, omnemque amputans occasionem, quem operibus confirmavi, ex omni parte ostendens, quod Deo non sim contrarius.

Vers. 50. *Et — est.* Utpote vitam concilians æternam, tanquam ad vitam adducens æternam. Sunt ergo inexcusabiles, qui ea non suspiciunt, quæ mihi præcepta sunt, ut loquar, videlicet verba mea, doctrinam meam : et sibi ipsis sunt inimici, utpote vitam non suscipientes æternam.

Hæc vero : Quid dicam et quid loquar, idem significant. Multa autem sunt hujusmodi apud sacram Scripturam.

Vers. 56. *Quæ — loquor.* Et per prædictam et per præsentem sententiam, rursum inducit eos ad fidem, parcens adhuc illis præ immensa benignitate. De hujusmodi autem humilitate verborum dispensatorie dictorum, variis in locis diximus. Illa namque : *A meipso non veni* [61] ; et : *Ex meipso non sum locutus* [62] ; et: *Ipse mihi præceptum dedit, quid dicam et quid loquar* [63], ac similia, manifestius quidem confirmant, quod Deo non sit contrarius : secretius vero innuunt quod Patri sit æqualis.

CAP. XIII. Vers. 1. *Ante — Patrem.* Nam postquam mortuus est ac resurrexit, a terra in cœlum migravit.

Vers. 1. *Cum dilexisset — eos.* Suos, vocat discipulos, utpote domesticos propter obedientiam. Sui autem appellati quoque sunt omnes Judæi, tanquam cognati : imo etiam omnes simul homines, tanquam creaturæ ipsius. Addidit autem, *Qui erant in mundo.* Nam qui jam in virtute mortui erant. ejus etiam proprii dicebantur, Abraham videlicet Isaac et Jacob, quique tempore illorum justi erant, Cum dilexisset ergo discipulos ad id usque temporis, tunc magis dilexit eos. Nam, *in finem*, idem significat quod vehementer. Quia enim jam moriturus erat, eosque relicturus, dilectionem intendit ad accensionem vehementioris memoriæ ipsius. Signum vero intentionis fuit, lotio pedum illorum: nam qui aliquem ferventer amat, ne extremum quidem ejus ministerium devitat.

Vers. 2. *Et cœna facta.* In diversorio, in instrato cœnaculo : quia facta vespera, sicut dixit Matthæus accubuit cum duodecim [64]. Quære ergo hanc sententiam sexagesimo tertio ejus capite, ac lege omnem, quæ ibi data est, expositionem.

Vers. 2. *Cum diabolus — traderet.* Cum jam tunc cogitationem immisisset, quando unguentum effudit super caput Jesu mulier, de qua scripsit Matthæus. Quære ergo juxta finem sexagesimi secundi

A Ὅτι — λαλήσω. Ἐπεὶ ἔλεγον ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπείθοντο αὐτῷ, φησὶν ὅτι Ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα λέγων ὅτι ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτός μοι ἐνετείλατο τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν, ἐν τάξει κατηγόρου ἱστάμενος καὶ διελέγχων, καὶ πᾶσαν ἀπολογίαν περιαιρῶν, ὃν ἐβεβαίουν τοῖς ἔργοις, πανταχόθεν δεικνύων ὅτι οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος.

Καὶ — ἐστιν. Ὡς ζωὴν αἰώνιον προξενοῦσα, ὡς εἰς ζωὴν αἰώνιον ἄγουσα. Ἀναπολόγητοι οὖν οἱ μὴ δεχόμενοι τὰ ἐνταλθέντα μοι λαληθῆναι, ἤτοι τὰ ῥήματά μου, τὴν διδασκαλίαν μου· καὶ ἐκβουλοί εἰσιν ἑαυτῶν ὡς μὴ δεχόμενοι τὴν αἰώνιον ζωήν.

B Τὸ δὲ· Τί εἴπω καὶ τί λαλήσω τὸ αὐτὸ δηλοῦσι· Πολλὰ δὲ τοιαῦτα παρὰ τῇ Γραφῇ.

Ἃ — λαλῶ. Καὶ διὰ τοῦ προρρηθέντος, καὶ διὰ τοῦ παρόντος ῥητοῦ, πάλιν ἀνάγει τούτους εἰς πίστιν, ἔτι φειδόμενος αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀπείρου φιλανθρωπίας. Περὶ μέντοι τῆς ταπεινότητος τῶν τοιούτων οἰκονομικῶν ῥημάτων διαφόρως εἰρήκαμεν. Τὸ γὰρ Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, καὶ Ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, καὶ Αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, καὶ τὰ τοιαῦτα, φανερώτερον μὲν τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν ἀντίθεον βεβαιοῦσι, κρυφιώτερον δὲ τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσον τῷ Πατρὶ ὑποφαίνουσι.

Πρὸ — Πατέρα. Ἀποθανὼν γὰρ καὶ ἀναστὰς, C μετέβη ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἀγαπήσας — αὐτούς. Ἰδίους λέγει τοὺς μαθητὰς ὡς οἰκείους διὰ τὴν εὐπείθειαν. Ἴδιοι δὲ αὐτοῦ προσηγορεύθησαν καὶ οἱ πάντες Ἰουδαῖοι ὡς συγγενεῖς· καὶ οἱ σύμπαντες ἄνθρωποι ὡς δημιουργήματα αὐτοῦ. Τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ δὲ εἶπε, διότι καὶ οἱ τετελευτηκότες ἐν ἀρετῇ ἴδιοι αὐτοῦ ἦσαν, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ οἱ κατ' ἐκείνους δίκαιοι. Ἀγαπήσας οὖν, φησὶ, τοὺς μαθητὰς ἄχρι τοῦ τότε καιροῦ, τότε μᾶλλον ἠγάπησεν αὐτούς· τὸ γὰρ Εἰς τέλος τὸ σφόδρα δηλοῖ. Ἐπεὶ γὰρ ἔμελλεν ἤδη ἀποθανεῖν καὶ ἀπολιπεῖν αὐτούς, ἐπιτείνει τὴν ἀγάπην εἰς ἐμπύρευμα μνήμης αὐτοῦ σφοδροτέρας. Σημεῖον δὲ τῆς ἐπιτάσεως τὸ νίψαι τοὺς πόδας αὐτῶν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τινα θερμῶς οὐδὲ D τὴν ἐσχάτην ὑπηρεσίαν αὐτοῦ παραιτεῖται.

Καὶ δείπνου γενομένου. Ἐν τῷ καταλύματι, ὅπου τὸ ἐστρωμένον ἀνώγεων, ὅτε ὀψίας γενομένης, ὡς εἶπε Ματθαῖος, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα. Ζήτησον οὖν τουτὶ τὸ ῥητὸν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν τὴν ἐκεῖ ἐκτεθεῖσαν ἐξήγησιν.

Τοῦ διαβόλου — παραδῷ. Ἤδη βεβληκότος ἐνθυμὸν τότε, ὅτε τὸ μύρον κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ ἡ γυνὴ, περὶ ἧς Ματθαῖος ἱστόρησε. Ζήτησον οὖν πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑξηκοστοῦ δεντέρου

[61] Joan. VII, 28. [62] Joan. XIV, 10. [63] Joan ; XII, 49. [64] Matth. XXVI, 20.

κεφαλαίου αὐτοῦ τὸ· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὸ τέλος τῆς ἐκεῖ ῥηθείσης ἐξηγήσεως.

Τοῦτο δὲ παρενέβαλεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐκπληττόμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίαν, ὅτι καὶ τούτου τοὺς πόδας ἔνιψε, μελετῶντος ἤδη προδοῦναι αὐτόν.

ΚΕΦ. Ις'. Περὶ τοῦ νιπτῆρος.

Εἰδὼς — χεῖρας. Ὡς Υἱῷ γνησίῳ καὶ μονογενεῖ. Ἀνθρωποπρεπῶς δὲ εἶπεν ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, μιμούμενος τὸν Χριστὸν τοιοῦτα λέγοντα περὶ ἑαυτοῦ πολλάκις κατ' οἰκονομίαν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. Ὥσπερ δέ ὁ Πατὴρ παραδίδωσι τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Φησὶ γὰρ Παῦλος· Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί.

Καὶ — ὑπάγει. Ὡς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός. Φησὶν οὖν ὅτι εἰδὼς ἑαυτὸν παντοκράτορα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ τοσαύτης μὲν ἐξουσίας, τηλικαύτης δὲ ἀξίας, ὅμως εἰς ἄκραν συγκατέβη ταπείνωσιν· ἅμα μὲν τὴν εἰς τοὺς μαθητὰς ἀγάπην ἐνδείκνυμενος, ἅμα δὲ παιδεύων αὐτοὺς ταπεινοφρονεῖν.

Ἐγείρεται — ἱμάτια. Οὐ πάντα, ἀλλὰ τὸ ἔξωθεν περιβόλαιον, ἢ καὶ τὸ μετ' ἐκεῖνο, πρὸς τὸ (86) εὐστάλὴς εἶναι.

Καὶ λαβὼν — ἑαυτόν. Τῷ λεντίῳ διέζωσεν ἑαυτὸν πρὸς τὸ ἐκμάσσειν δι' αὐτοῦ τοὺς πόδας τῶν νιπτομένων.

Εἶτα — νιπτῆρα. Αὐτὸς καὶ τὸ ὕδωρ κομίσας, καὶ πάντα μετὰ πάσης προθυμίας αὐτουργήσας, ἵνα καὶ ἡμεῖς διακονοῦντες πάντα μετὰ πάσης προθυμίας (87) αὐτουργῶμεν, εἰς ἐκεῖνον ἀποβλέποντες, καὶ μὴ ἐπαιρώμεθα· τί γὰρ ἡμεῖς πρὸς τὸν Θεόν; Τὸ μέντοι λέντιον, καὶ τὸν νιπτῆρα, καὶ τὴν ὑδρίαν, ἀπὸ τοῦ οἰκοδεσπότου πάντως ἔλαβεν εἰς τὴν τότε χρῆσιν.

Καὶ — Πέτρον. Ἐπεὶ ἤρξατο νίπτειν, εἶτα ἦλθε πρὸς τὸν Πέτρον, φαίνεται ὅτι (88) πρῶτον ἔνιψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰσκαριώτου, ἅμα μὲν εὐεργετῶν ἄχρι θανάτου καὶ τιμῶν τὸν προδότην αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὁμοίως ποιῶμεν, ἅμα δὲ καὶ βουλόμενος αὐτὸν κατανυγῆναι, τοιαῦτα κατὰ τοῦ ποιούτου κηδεμόνος διανοούμενον.

Καὶ — πόδας; Σὺ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ἐκπλαγεὶς γὰρ εἶπε τοῦτο, καὶ σφόδρα εὐλαβηθείς.

Ἀπεκρίθη — ἄρτι. Ὃ ἐγὼ διδάσκω διὰ τούτου τοῦ πράγματος.

capitis ipsius, ubi dicitur : *Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in universo mundo* [65], et cætera, et lege finem datæ ibi expositionis.

Hoc autem interposuit evangelista cum stupore admirans excellentem Christi clementiam, quia hujus etiam pedes lavit, qui in proximo erat eum traditurus.

CAP. XVI. *De lotione pedum.*

Vers. 3. *Sciens — manus.* Tanquam Filio legitimo et unigenito. Humano autem more dixit : *Omnia dedit ipsi Pater in manus,* Christum ipsum imitans, qui frequenter hujusmodi de se dispensatorie solet dicere, sicut variis in locis diximus. Sicut autem Pater tradit Filio, sic et Filius Patri. Ait enim Paulus : *Cum tradiderit regnum Deo et Patri* [66].

Vers. 3. *Et — iret.* Tanquam Filius Dei ac Deus. Ait ergo : Sciens seipsum omnipotentem ac Dei Filium : licet tantæ esset (*hh*) potestatis, talisque dignitatis, ad extremam tamen descendit humilitatem, tum dilectionem erga discipulos ostendens, tum eos animi modestiam edocens.

Vers. 4 *Surgit — vestimenta.* Non omnia, sed exteriorem amictum, aut etiam indumentum, quod vesti illi exteriori adhærebat, quo succinctior esset ad id quod facere parabat.

Vers. 4. *Cumque accepisset — se.* Linteo sese præcinxit ad extergendos lavandorum pedes.

Vers. 5. *Deinde — pelvim.* Ipse etiam aquam ferebat, et universa cum omni promptitudine propriis manibus faciebat ut et nos ministrantes, cuncta cum omni promptitudine per nos ipsos faciamus, in illum respicientes : neque extollamus : quid enim sumus nos, si ad Deum conferamur ? Linteum itaque, pelvim ac hydriam a patrefamilias procul dubio in eum tunc usum accepit.

Vers. 5. *Et* — Vers. 6. *Petrum.* Quia lavare cœpit ac postmodum venit ad Petrum, apparet, quod primum laverit pedes Iscariotæ, simul quidem beneficio afficiens ac honorans proditorem suum usque ad mortem, ut et nos similiter faciamus. Simul etiam compungi volens illum, qui talia adversus talem gubernatorem cogitaret.

Vers. 6. *Et — pedes ?* Tu qui Filius Dei es ? In stuporem versus hoc dixit, ac vehementer cum reverentia veritus.

Vers. 7. *Respondit — modo.* Quod ego hac re doceo.

[65] Matth. xxvi, 13. [66] I Cor. xv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Εὐσταλές A.
(87) Αὐτουργίας A.
(88) Est hæc Chrysostomi opinio, tom. VIII, p. 415 A.

(*hh*) *Licet — esset.* In Græco tantum est, *ac tantæ potestatis.*

Vers. 6. *Scies autem postea.* Quando hoc manifestavero. Nam paulo post de hoc dicturus est: *Si ego lavi vestros pedes Dominus et Magister, et vos debetis invicem alii aliorum lavare pedes* [67]. Vel scies postea, cum me videris in cœlum assumptum, cum venerit super vos Paracletus: tunc enim scies, qualis quale fecerim opus et quare.

Vers. 8. *Ait — æternum.* Hoc est, nunquam; asseverabat enim honorans illum ac venerans.

Vers. 8. *Respondit* — Vers. 9. *caput.* Non dixit, quam ob causam hoc faceret, sciens illi non posse eo modo persuaderi, sed potius magis repugnaturum; sed cum præ nimio amore repugnaret, ex hoc illi persuadet: comminatus namque excisionem, protinus eum inclinavit, fecitque, ut ille amplius petat, quam prius ab eo petebatur: et tantum se offerat ad id ministerium perferendum, quantum prius ad repugnandum, imo etiam amplius. *Non tantum*, inquit, *pedes, sed et manus et caput*: ita nimia dilectione et primum obsistebat, et postmodum concedebat.

Vers. 10. *Dixit — estis.* Ne opinarentur lotionem hanc, purificationem quamdam esse, quale et baptisma, hujusmodi opinionem exemplariter solvit dicens: *Qui lotus est, non indiget lavari, nisi solos pedes*, quibus calcando lavacrum egreditur, sed est mundus totus, utpote jam lotus. *Et vos mundi estis*, nempe mundati jam per doctrinam, quam vos docui, et abjecta omni pravitate ac malitia.

Nam et Chrysostomus interpretans illud, *Et vos mundi estis*, ait etiam adjectum esse, Propter sermonem quem locutus sum vobis. Itaque doctrina non opus est vobis, ut mundemini ab his quibus jam emundati estis, nisi ut solis pedibus lavemini, propter causam, quam nunc non scitis, scietis autem postea.

Vers. 10. *Sed non omnes.* Non omnes mundi estis.

Vers. 11. *Sciebat — estis.* Noverat eum, qui præcipitatus et contaminatus erat.

Vers. 12. *Cum — vobis?* Ignorantes interrogat, quo attentiores reddat: nam postquam factum est, vult nunc docere quod ignorabant.

Vers. 13. *Vos — etenim.* Sum ista, tanquam Deus. Nam cum discipulis loquens sese detegit. Dicens itaque: *Vos dicitis*; vos me ita appellatis: sermonem invidia carere fecit. Addens autem *Sum*, hujusmodi confirmavit appellationes, nec ad gratiam, sed propter veritatem dictas demonstravit. Jam ergo hinc ratiocinemini.

A Γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. Ὅτε φανερώσω αὐτό. Οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐρεῖ περὶ τούτου ὅτι. Εἰ ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας καὶ τὰ ἑξῆς· ἢ γνώσῃ μετὰ ταῦτα, ὅταν με ἴδῃς ἀναλαμβανόμενον εἰς τὸν οὐρανόν, ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος ἐφ' ὑμᾶς· τότε γὰρ γνώσῃ ἡλίκος ὢν ἠλίκων ἔργον ἐποίησα καὶ διατί.

Λέγει — αἰῶνα. — Εἰς τὸν αἰῶνα, ἀντὶ τοῦ Ποτέ· διισχυρίζεται γὰρ τιμῶν αὐτὸν καὶ λίαν αἰδούμενος.

Ἀπεκρίθη — κεφαλήν. Οὐκ εἶπε μὲν τίνος ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, γινώσκων αὐτὸν μὴ πεισθησόμενον ἀπὸ τούτου, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ πλέον ἐνστησόμενον· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης διισχυρίζετο, ἀπὸ ταύτης αὐτὸν πείθει. Ἀπειλήσας γὰρ ἔκπωτον B αὐτῆς, αὐτίκα τοῦτον ὑποκλίνει, καὶ πολὺ μᾶλλον αἰτεῖν ὃ (89) πρὶν παρητεῖτο, καὶ τοσαύτην ἐκείσε εἰσφέρειν ὅσην πρότερον εἰσέφερεν ἔνστασιν, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα. Μὴ τοὺς πόδας γάρ, φησί, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν. Οὕτω δι' ὑπερβολὴν ἀγάπης καὶ πρῶτον ἐνίστη, καὶ ὕστερον ἐνέδωκε.

Λέγει — ἐστε. Ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν ὅτι ἡ νίψις αὕτη καθάρσιόν τι ἐστιν, οἷον καὶ τὸ βάπτισμα, λύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν παραδειγματικῶν, ὅτι Ὁ λελουμένος οὐ χρῄζει λούσασθαι, εἰ μὴ τοὺς πόδας τίψασθαι μόνους, διότι τούτοις περιπατῶν ἔξεισι τοῦ λουτροῦ· ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος, ὡς ἓξ λελουμένος. Καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ὡς ἓξ καθαρισθέντες ὑπὸ τῆς διδασκαλίας ἣν ἐδίδαξα ὑμᾶς, καὶ ῥίψαντες πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν.

C Ἑρμηνεύων γὰρ ὁ Χρυσόστομος τὸ· Καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε· προσκεῖσθαι (90) λέγει καὶ τὸ· Διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν, εἴτουν τὴν διδασκαλίαν. Οὐ χρῄζετε οὖν καθαρισθῆναι ὧν ἐκαθαίσθητε, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι μόνους, διὰ πρᾶγμα ὃ οὐκ οἴδατε ἄρτι, γνώσεσθε δὲ μετὰ ταῦτα.

Ἀλλ' οὐχὶ πάντες. Οὐ πάντες καθαροί ἐστε.

Ἤδει — ἐστε. Ἤδει αὐτὸν ἐκτραχηλισθέντα καὶ ῥυπωθέντα.

Ὅτε — ὑμῖν; Ἐρωτᾷ ἀγνοοῦντας, ἵνα διεγείρῃ εἰς προσοχήν. Μετὰ γὰρ τὸ ποιῆσαι, λοιπὸν βούλεται διδάξαι τὸ ἀγνοούμενον.

Ὑμεῖς — γάρ. Εἰμὶ ταῦτα, ὡς Θεός. Πρὸς τοὺς μαθητὰς γὰρ διαλεγόμενος ἐκκαλύπτει ἑαυτόν. D Εἰπὼν μὲν οὖν ὅτι Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὑμεῖς καλεῖτε με οὕτως, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ἐποίησε· προθεὶς δὲ ὅτι Εἰμί, ἐδεβαίωσέ τε τὰς τοιαύτας προσηγορίας καὶ μὴ πρὸς χάριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν ἀγομένας ἀπέδειξε. Λοιπὸν τοίνυν ἐντεῦθεν συλλογίζεται.

[67] Joan. XIII, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(89) Ἢ πρὶν παραιτεῖσθαι A.

(90) Chrysost. tom. VIII, p. 416 B. non dicit, hæc προσκεῖσθαι, sed ea explicationis causa infert ex Joan. xv, 3. Dum ergo addit, videtur dicere, id προσκεῖσθαι. Aut ex vocabulo ἐπήγαγεν id collegit Euthymius, quo tamen haud adeo diligenter utitur, ut ex multis exemplis constat.

Εἰ — πόδας. Οὐκ εἶπεν ὅτι Ἐὰν ἐγὼ ὁ φύσει Κύριος ἔνιψα ὑμῶν τῶν φύσει δούλων τοὺς πόδας, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς οἱ ὁμόδουλοι ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· οὐδ' ὅτι Ἐὰν ἐγὼ ἔνιψα τοὺς τοῦ προδότου, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς τοὺς τῶν ἐπιβούλων· ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων ταῦτα δηλώσας, ἀφῆκε τὴν διάκρισιν αὐτῶν τῇ συνειδήσει τῶν ἀκροωμένων.

Ὑπόδειγμα — ὑμῖν. Ὑπόδειγμα τῆς ἐν ἀγάπῃ ταπεινώσεως ἔδωκα ὑμῖν διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως.

Ἵνα — ποιῆτε. Ἐξ ἀγάπης ταπεινούμενοι, καὶ διακονοῦντες τοῖς ὑποδεδηκόσι. Καίτοι γε αὐτὸς μὲν ἦν ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ λόγον· ἡμεῖς δέ ἐσμεν γῆ καὶ σποδὸς, καὶ τέφρα, καὶ κόνις, καὶ εἴ τι τούτων εὐτελέστερον. Ὅταν δὲ οὐ μόνον οὐ ταπεινούμεθα πρὸς τοὺς ἐλάττονας, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τοὺς μείζονας· καὶ οὐ μόνον οὐ νίπτομεν τοὺς πόδας τῶν δούλων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν φίλων, οἱ καὶ τοὺς τῶν ἐπιβούλων νίπτειν ὀφείλοντες· ποίας οὐκ ἂν εἴημεν ἄξιοι καταδίκης. οὐ μόνον οὐ μιμούμενοι τὸ δοθὲν ὑπόδειγμα, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναντίας ἱστάμενοι, καὶ κατὰ διάμετρον ἐπαιρόμενοι, καὶ τὴν ὀφειλὴν οὐκ ἀποδιδόντες. Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας.

Ἀμὴν — αὐτόν. Λοιπὸν οὖν, εἰ ἐγὼ ὁ ἀσυγκρίτως μείζων οὕτως ἐταπεινώθην, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἀφάτου ταπεινώσεως αὐτοῦ, τὸ δοῦναι ἑαυτὸν παράδειγμα, τὸν Πλάστην τοῖς πλάσμασι, καὶ τρόπον τινὰ συγκρίνεσθαι τὸν ἀσύγκριτον.

Εἶπε δὲ τὸ νόημα τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τό· Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον (91) αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς.

[(92) Οὐκ ἔστι δοῦλος. Ἕως ἂν ὁ μέν ἐστι δοῦλος τούτου, ὁ δὲ ἀπόστολος ἐκείνου. Ἐλάττωσις γὰρ καὶ τὸ δουλεύειν, καὶ τὸ ἀποστέλλεσθαι.]

Εἰ — αὐτά, Εἰ ταῦτα οἴδατε, τὰ ῥηθέντα· οἴδατε δὲ αὐτὰ, παρ' ἐμοῦ μαθόντες· Μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ εἰδέναι μόνον, ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιεῖν.

Οὐ — λέγω. Τό· Ἐὰν ποιῆτε αὐτά. Περὶ τοῦ Ἰούδα γὰρ τοῦτο ἔλεγεν, ὃς οὐ μόνον οὐκ ἔμελλε ποιήσειν αὐτὰ, ἀλλ' οὐδ' ἄλλο τι τῶν ἐντεταλμένων, ἤδη τὴν προδοσίαν μελετῶν.

Ἐγὼ — ἐξελεξάμην. Οἶδα, ὡς Θεὸς, τίνες μὲν τῶν παρ' ἐμοῦ ἐκλεγέντων ποιήσουσιν αὐτὰ, τίς δὲ οὐ ποιήσει. Καὶ ἀνωτέρω δὲ εἰπὼν ὅτι Καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες· καὶ ἐν διαφόροις δὲ καιροῖς πολλὰ τοιαῦτα φθεγξάμενος, νύττοντα μόνον τὸ τοῦ προδότου συνειδὸς, καὶ ἅμα μὲν διδάσκοντα ὅτι οὐ λανθάνει ἐπιβουλεύων, ἅμα δὲ καὶ εἰς μεταμέλειαν καὶ διόρθωσιν ἐκκαλούμενα, οὐκ ἔπεισε.

Vers. 14. *Si — pedes.* Non dixit, Si ego, qui natura Dominus sum, lavi vestros pedes, qui natura servi estis, multo magis vos invicem conservi, debetis alii aliorum lavare pedes. Neque dixit : Si ego proditoris lavi pedes, multo magis vos insidiatorum : sed hæc per opera significans, horum disputationem reliquit auditorum conscientiæ.

Vers. 15. *Exemplum —vobis.* Exemplum dejectionis in dilectione, hoc opere tradidi vobis.

Vers. 15. *Ut —faciatis.* Ex dilectione dejecti, ac subditis ministrantes. At vero ipse quidem erat major, quam intelligi ac dici posset : nos autem sumus terra et cinis, pulvis et cœnum, ant si quid his vilius est. Quando vero non tantum ad minores non dejicimus nos, sed neque ad majores : nec solum pedes servorum non lavamus, sed neque amicorum, cum etiam insidiatorum lavare debeamus : qua, obsecro, condemnatione digni non erimus ? qui non solum Christi non imitamur et ex diametro extollimur, nec quod debitum est exsolvimus. *Et vos,* inquit, *debetis invicem alii aliorum lavare pedes.*

Vers. 16. *Amen — illum.* Itaque si ego, qui incomparabiliter major sum, meipsum adeo dejeci, multo magis vos. Et hoc autem ineffabilis humilitatis ipsius est, quod sese dederit exemplum Creatorem videlicet creaturis : et quodammodo se comparaverit, qui incomparabilis est.

Dixit autem et hanc sententiam decimo nono capite juxta Matthæum : ibi ergo quære quod dicitur : *Non est discipulus supra magistrum suum,* et cætera [68].

†† *Non est servus.* Quandiu ille quidem est servus hujus, hic apostolus ejus. Inferioris enim est conditionis, sed et servire, et nuntium mitti.

Vers. 17. *Si — ea.* Si hæc novistis, quæ dicta sunt, novistis autem ea, cum a me didiceritis : *Beati eritis si feceretis ea,* neque enim nosse sufficit, sed et facere oportet.

Vers. 18. *Non — dico.* Puta, *Si feceritis ea.* Nam de Juda hoc dicebat, qui non solum ea facturus non erat, sed nec aliud quidquam eorum quæ præcepta erant, de proditione jam curam habens.

Vers. 18. *Ego — elegerim.* Novi, tanquam Deus, quinam ex electis meis facturi sunt ea, et, et quis sit qui non faciet. Superius quoque dixit : *Et vos mundi estis, sed non omnes* [69] ; variisque temporibus multa hujusmodi locutus est, quæ solius proditoris pungerent conscientiam, simulque docerent, quod eum non lateret proditor, et illum ad pœnitentiam ac correctionem evocarent : verum non persuaserunt.

[68] Matth. x, 24. [69] Joan. xiii, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(91) Αὐτοῦ abest A.
(92) Hæc utergue in margine habet. Caret iis Hentenius.

Cur autem etiam proditorem elegerit, diximus octavo juxta Marcum capite, et ibi quære quod dicitur : *Et ascendit in montem, et vocavit quos ipse voluit* [70], et cætera, totamque illorum verborum lege enarrationem.

Διατί δὲ ἐξελέξατο καὶ τὸν προδότην, εἰρήκαμεν ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον · καὶ ζήτησον ἐκεῖ τό · Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτός, καὶ τὰ ἑξῆς · καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν τοιούτων ῥητῶν.

Vers. 18. *Sed — suum.* Etiam in hoc loco dictio *ut*, manifestativa est ejus quod futurum erat. Hoc quoque sicut et alia propter proditorem dicit. Nam futurum erat, ut compleretur Scriptura Davidica, quæ ait : *Qui comedit panes meos ampliavit adversum me supplantationem* [71].

Ἀλλ' — αὐτοῦ. Κάνταῦθα τὸ Ἵνα δηλωτικόν ἐστι τοῦ μέλλοντος · οἷον, (93) Ἀλλὰ διὰ τὸν προδότην τοῦτο λέγω. Μέλλει γὰρ ἡ Γραφὴ πληρωθῆναι ἡ Δαυϊτικὴ, ἡ λέγουσα· Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν.

Septuaginta ergo ex Hebraico sensu hanc ita interpretati sunt : Christus vero eamdem nunc ex eodem interpretatus, aliis dictionibus eamdem vim obtinentibus eadem et ipse dicit. Siquidem idem sibi volunt, *Qui edit*, cum evangelista, Christi verba referens, habeat Ὁ τρώγων ; et, *Qui comedit* cum Septuaginta dicant ὁ ἐσθίων : et *Ampliavit*, sicut Sustulit, eodemque modo se habent et reliqua.

Οἱ μὲν οὖν Ἑβδομήκοντα οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ τὸ ῥητὸν ἡρμήνευσαν · ὁ δὲ Χριστὸς, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τὸ αὐτὸ νῦν μεθερμηνεύων, τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς λέγει δι' ἑτέρων ἰσοδυνάμων λέξεων. Ἴσον γὰρ τὸ ὁ ἐσθίων καὶ τὸ ὁ τρώγων, καὶ τὸ ἐμεγάλυνε καὶ τὸ ἐπῆρε · καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁμοίως ἔχουσι.

Ait ergo de Juda, *Qui apud me pascitur*, qui de eadem mensa mecum communicat, neque ob hoc ipsum me reveretur, *Ampliavit* ac sustulit, hoc est, *Confirmavit sive movit adversum me calcaneum et supplantationem*, sive dolum ac insidias, eo quod cum inimicis sit locutus. Solent namque, qui currentes dejicere nituntur, calcaneo insidiari. Ideo calcaneus ac supplantatio dolum ac insidias denotat.

Φησὶ δὲ περὶ τοῦ Ἰούδα ὅτι Ὁ τρεφόμενος παρ' ἐμοὶ, ὁ κοινωνῶν μοι τραπέζης, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο αἰδεσθεὶς ἐμεγάλυνε καὶ ἐπῆρεν, ἤγουν ἐκραταίωσε καὶ ἐκίνησε κατ' ἐμοῦ πτέρναν καὶ πτερνισμόν, ἤτουν ἐπιβουλὴν καὶ δόλον, διὰ τὸ συλλαλῆσαι τοῖς ἐχθροῖς. Εἰώθασι γὰρ οἱ τοὺς τρέχοντας ὑποσκελίζειν πειρώμενοι διὰ τῆς πτέρνης ἐπιβουλεύειν. Διὸ πτέρνα καὶ πτερνισμὸς ἡ ἐπιβουλὴ καὶ ὁ δόλος.

Vers. 19. *Nunc — sum.* Ut cum fuerit completa hujusmodi Scriptura, credatis, quod ego sum, de quo illa vaticinabatur.

Ἀπάρτι — εἰμι. Ἵνα, ὅταν πληρωθῇ ἡ τοιαύτη Γραφὴ, πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι περὶ οὗ ἐκείνη προεφήτευσεν.

Vers. 20. *Amen — me.* Juxta finem quoque decimi noni capitis Evangelii secundum Matthæum dixit : *Qui recipit vos, me recipit : et qui me recipit, recipit eum, qui me misit* [72]. Nunc autem etiam idem dicit, volens amplius illos consolari, quod futurum esset ut paulo post percurrerent orbem.

Ἀμὴν — με. Καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἐννεακαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν · Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται · καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ λέγει, παρηγορῶν αὐτοὺς ἐπὶ πλέον, μέλλοντας ὅσον οὔπω διατρέχειν τὴν οἰκουμένην.

Vers. 21. *Hæc — spiritu.* Spiritum dicit affectum mœroris ac turbationis, quo movebatur ob proditoris perditionem ; nam præ nimia compassione turbabatur. Vehementer enim super eo dolebat. De Lazaro etiam dictum illud declarantes, *Infremuit spiritu* [73], spiritum diximus turbationis affectum.

Ταῦτα — πνεύματι. Πνεῦμα νόει τὸ πάθος τῆς λύπης καὶ συγχύσεως, τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ προδότου. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἄγαν συμπαθείας ἐταράχθη, ὑπεραλγήσας αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου δὲ τὸ Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, ἑρμηνεύοντες πνεῦμα τὸ πάθος τῆς συγχύσεως εἰρήκαμεν.

Vers.21. *Et — me.* Testificatus est, sive protestatus de proditione.

Καὶ — με. Ἐμαρτύρησεν, ἤγουν διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδοσίας.

Vers. 22. *Aspiciebant — diceret.* Siquidem miserum nondum publicare volebat, exspectans adhuc ejus conversionem.

Ἔβλεπον — λέγει. Οὔπω γὰρ ἤθελε δημοσιεῦσαι τὸν ἆθλιον, ἀναμένων ἔτι τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ.

Vers. 23. *Recumbebat autem — Jesus.* Ipse erat qui hæc scribebat, velut significavit idem in fine Evangelii. Hunc autem diligebat Jesus, plus vide-

Ἦν δὲ ἀνακείμενος — Ἰησοῦς. Αὐτὸς ὢν ὁ ταῦτα γράφων, ὡς αὐτὸς ἐπὶ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου δεδήλωκε. Τοῦτον δὲ ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, πλέον δηλονότι, ὡς

[70] Marc. III, 13. [71] Psal. XL, 10. [72] Matth. X, 40. [73] Joan. XI. 33.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Redde : *veluti. Sed hoc propter proditorem dico.*

(94) Τοῦ B.

ἄξιον ἀγαπᾶσθαι πλέον διὰ πλεονεξίαν ἀρετῆς μεγάλης ἣν αὐτὸς ἀπέκρυψε διὰ μετριοφροσύνην.

licet cæteris, ut qui plus diligi dignus erat, ob virtutis magnæ prærogativam, quam ipse modestiæ causa occultavit.

Λέγεται δὲ καὶ τοσοῦτον ἐκ νεότητος ἐπιμελήσασθαι καθαρότητος, ὡς μὴ ἐᾶσαί ποτε μηδὲ λογισμὸν αἰσχρὸν ἀναβῆναι εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ· λογισμὸν δὲ αἰσχρὸν οὐ τὴν φυσικὴν κίνησιν οἰητέον, ἀλλὰ τὴν προαιρετικὴν φαντασίαν. Διὸ καὶ παρθένος ὕστερον ἐπωνομάσθη. Τοῦτο δὲ προτέρημα καὶ τῇ Θεοτόκῳ προσῆν.

Dicitur autem tantam a puero curam habuisse puritatis, ut ne turpem quidem cogitationem unquam in cor suum ascendere permiserit: turpis autem cogitatio, non de motu naturali accipienda est, sed de phantasia voluntaria; ideo etiam virgo postmodum cognominatus est. Hoc vero privilegium Dei quoque Genitrici datum erat.

Λέγει δὲ ὁ (95) Χρυσόστομος ὅτι ἠγάπα αὐτὸν πλέον καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα, ἅπερ ἐκτήσατο μετὰ τὸ ἐπιτιμηθῆναι διὰ τὴν προεδρίαν. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸν Μωϋσῆν ὕψωσαν.

Dicit autem Chrysostomus, quod etiam amplius eum diligebat, propter excellentem animi humilitatem ac mansuetudinem, quas adeptus erat postquam de præeminentia correptus fuerat. Siquidem hæ virtutes etiam Mosen exaltaverunt.

Σκέπει δὲ καὶ τοῦτο ὅτι καὶ τοῖς πάθεσι τοῦ διδασκάλου μόνος τῶν μαθητῶν παρέμεινεν ἄχρις ἂν ἐξέπνευσε. Διὰ ταῦτα οὖν καὶ ἠγαπᾶτο πλέον, καὶ ἀνέκειτο κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, ὡς παῖς ἐν κόλπῳ πατρὸς, ἀναλόγως ἐγγίζων αὐτῷ διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐγγύτητα. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν γνόντα ἤδη τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου σφόδρα σκυθρωπάζειν, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὸν νιπτῆρα προσκληθῆναι καὶ ἀναπεσεῖν ἐκεῖ χάριν παρηγορίας. Ἔγραψε μὲν οὖν ταῦτα, οὐ φιλοτιμούμενος· καὶ γὰρ φεύγων τὸν κόμπον, τὸ ἑαυτοῦ παρεσιώπησεν ὄνομα.

Considera vero et hoc, quomodo solus e discipulis in magistri afflictionibus permanserit, donec spiritum exhalasset: ob hæc ergo etiam amplius eum diligebat, ac tempore illo in sinu ejus recumbebat tanquam filius in sinu patris; appropinquans similiter ei propter virtutis propinquitatem. Siquidem verisimile est, quod, præcognita jam magistri morte, mœstus admodum erat, et propterea post pedum lotionem ascitus fuerat, ibique recubuerat: consolationis ergo gratia (*ii*) hæc scripsit, non gloriationis: nam fugiens jactantiam, sui ipsius nomen conticuit.

Ἀλλ' ἐπειδὴ παρέδραμον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ τὰ περὶ τοῦ ἐμβάφέντος ψωμίου καὶ δοθέντος τῷ Ἰούδᾳ, μέλλων διηγήσασθαι τοῦτο, ἀναγκαίως ἐνέπεσε καὶ εἰς τὴν τούτων ἀπαγγελίαν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς, ἐπιτραμεὶς παρὰ τοῦ Πέτρου, ἠρώτησε κρυφίως τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς αὐτόν· ἀναγκαῖον ἦν εἰπεῖν ποῦ ἀνακείμενος ἠδύνατο ἐρωτᾷν κρυφίως, καὶ πῶς ἐθάρρει ἐκεῖ τε ἀνακεῖσθαι καὶ ἐρωτᾷν μυστικῶς.

Verum cum cæteri evangelistæ prætermisissent quæ de intinctione et offula Judæ data contigerant: narraturus hoc, incidit necessario in horum enarrationem. Nam, quia hortatu Petri clam interrogaverat quisnam esset qui eum traderet, necesse erat dicere, quomodo recumberet, ut clam cæteris posset interrogare, et quo pacto ausus est ibi recumbere ac secreto interrogare.

Ἢ τὸ μὲν ἀνακεῖσθαι ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ φησι, δηλῶν τὴν ὑπερέκπειρον ταπείνωσιν τοῦ τὴν δόξαν ὑπεραπείρου· τὸ δὲ ἀγαπᾶσθαι λέγει, δεικνύων ἑαυτόν τε εὐχάριστον κἀκεῖνον φιλανθρωπότατον. Καὶ ὅτι μὲν ἠγαπᾶτο ὁμολογεῖ· διατί δὲ ἠγαπᾶτο οὐ προστίθησιν, εὐχαριστῶν μὲν ἅμα καὶ μετριοφρονῶν.

Aut recubuisse se dicit in sinu ejus, immensam illius manifestans humilitatem, qui immensæ erat gloriæ: se vero diligi ait, significans et se gratum et illum humanum. Confitetur ergo, quod diligebatur; causam vero cur diligeretur non addit, simul et gratus et modestus.

Νεύει — λέγει. Αὐτὸς μὲν οὐκ ἐθαρρήσεν ἐρωτᾶσαι διὰ τὴν αἰτίαν ἣν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· τῷ Ἰωάννῃ δὲ τοῦτο ἐπέτρεψεν, ὡς ἠγαπημένῳ μαλιστα τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀνακείμένῳ τηνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ.

Vers. 24. *Innuit — diceret.* Ipse quidem ausus non est interrogare, propter causam quam sexagesimo quarto juxta Matthæum capite diximus; Joanni vero hoc commisit tanquam a præceptore maxime dilecto, qui tunc in sinu ejus recumbebat.

Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος οὕτως — ἐστιν; Οὕτως, ὡς ἀνέκειτο, τουτέστι μὴ ἀναστὰς, ἀλλὰ μόνον μεταστραφείς. Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης ἐξ ἁπλότητος καὶ ἀγάπης ἐπέπεσεν. Οὕπω γὰρ φύσει Θεὸν αὐτὸν ἐγίνωσκεν· αὐτὸς δὲ ἠνέσχετο κἂν τούτῳ ψυχαγωγῶν αὐτόν.

Vers. 25. *Cum ergo ille recumberet ita — est?* Ita, sicuti recumbebat, hoc est, non elevatus, sed tantum conversus. Joannes itaque ex simplicitate ac dilectione recumbebat; nondum enim natura Deum esse cognoscebat; ipse vero permittebat, etiam in hoc animum illius oblectans.

Variæ lectiones et notæ.

(95) Tom. VIII, p. 194 A.

(*ii*) Χάριν παρηγορίας, male, ut videtur, interpres retulit ad sequentia ἔγραψε ταῦτα,

Vers. 26. *Respondet — Iscariotæ.* Quære prædicto juxta Matthæum capite, ubi dicitur : *Dico autem vobis, quod non bibam ex hoc fructu vitis usque in diem illum*[74] et cætera, et lege totam enarrationem : nam in ea de his et iis quæ sequuntur, ad verbum dictum est.

Vers. 27. *Et — Satanas.* In fine illius enarrationis de hoc plane invenies. Ingressus est autem in illum, non quod ut dæmoniacum agitaret, sed quod dominaretur ac servituti eum subjiceret, veluti septuagesimo sexto capite Evangelii secundum Lucam diximus. Vel etiam per cogitationes in illum ingressus est.

Vers. 27. *Ait* — Vers. 29. *Daret.* In ea enarratione etiam hæc omnia pulchre declarata sunt.

Vers. 30. *Accepta — exivit.* Similiter et hoc.

Vers. 30. *Erat* — Vers. 31. *Exivit.* Significavit tempus evangelista, ostendens, quod neque nox eum retinuit.

Vers. 31. *Ait — hominis,* Superius dixit capite decimo quinto : *Venit tempus ut glorificetur Filius hominis*[75]. Hic autem : *Nunc glorificatus est Filius hominis.* Et hoc, inquit, tempore glorificatus est afflictionibus pro mundo toleratis : nam gloria sunt domino afflictiones, quas pro servis tolerat. Tanquam factum autem dicit id quod futurum est ; quia paulo post comprehendendus et passurus erat. Quod si domino gloria sunt afflictiones toleratæ pro servis, multo magis servis gloria sunt, quæ pro domino sustinent.

Vers. 31. *Et — eum.* Pater glorificatus est per Filium, per conversationem, qua tanquam homo pro salute hominum conversatus est. Nam sicut Filio gloria est habere talem Patrem, ita sane et Patri gloria est habere talem Filium. Præterea quoque homines videntes admiranda quæ faciebat, glorificabant Deum, quemadmodum dicunt evangelistæ.

Vers. 32. *Quod si — seipsum.* Glorificabit Filium per seipsum, edens prodigia tempore passionis, tremenda ac stupenda signa : etiam hinc ostendens, quod legitimus esset ejus Filius. Nam et propterea in superioribus dixit : *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sim*[76], ubi latiorem ac manifestiorem dedimus enarrationem.

Vers. 32. *Et — eum.* Continuo in ipsa cruce. Hoc autem dixit, ne de gloria illa opinarentur, quam habebit in secundo suo adventu, de qua frequenter eos docuit. Hæc vero dicens, monet stertentes eorum cogitationes, et suadet, non solum ne moleste ferant, sed et gaudeant propter gloriam ejus, quæ paulo post futura est.

A Ἀποκρίνεται — Ἰσκαριώτῃ. Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (96) τό · Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ ἀναγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν · ἐν αὐτῇ γὰρ περὶ τούτων τε καὶ τῶν ἑφεξῆς ἐρρήθη κατὰ λόγον.

Καὶ — Σατανᾶς. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως ἐκείνης εὑρήσεις περὶ τούτου σαφῶς. Εἰσῆλθε δὲ εἰς ἐκεῖνον, οὐχ ὥστε δαιμονᾷν αὐτόν, ἀλλ' ὥστε κατακυριεύειν καὶ δουλαγωγεῖν αὐτόν, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εἰρήκαμεν. Ἢ καὶ διὰ τῶν λογισμῶν εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον (97).

Λέγει — δῷ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα πάντα διερμηνεύθησαν ἄριστα.

B Λαβὼν — ἐξῆλθεν. Ὁμοίως καὶ τοῦτο.

Ἦν — ἐξῆλθεν. Ἐπεσημήνατο τὸν καιρὸν ὁ εὐαγγελιστής, δεικνύων ὅτι οὐδὲ ἡ νὺξ ἐπίσχεν αὐτόν.

Λέγει — ἀνθρώπου. Ἀνωτέρω μὲν εἶπεν ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ · Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου · ἐνταῦθα δέ · Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπο τοῦ νῦν ἐδοξάσθη (98), φησὶ, τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθεσι. Δόξα γὰρ τῷ δεσπότῃ, τὰ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθη. Ὡς γεγονὸς δὲ λέγει τὸ γενησόμενον, διὰ τὸ ὅσον οὔπω μέλλειν συλληφθῆναι καὶ πάσχειν. Εἰ δὲ τῷ δεσπότῃ δόξα τὰ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθη, πολλῷ μᾶλλον τοῖς δούλοις δόξα τὰ ὑπὲρ τοῦ δεσπότου.

C Καὶ — αὐτῷ. Ὁ Πατὴρ ἐδοξάσθη ἐν τῷ Υἱῷ διὰ τῆς πολιτείας ἣν ὡς ἄνθρωπος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐπολιτεύσατο. Ὥσπερ γὰρ τῷ Υἱῷ δόξα τὸ ἔχειν τοιοῦτον Πατέρα, οὕτως ἄρα καὶ τῷ Πατρὶ δόξα τὸ ἔχειν τοιοῦτον Υἱόν. Ἄλλως τε, καὶ οἱ ἄνθρωποι βλέποντες ἃ ἐτερατούργει καὶ ἐδίδασκεν, ἐδόξαζον τὸν Θεόν, ὡς οἱ εὐαγγελισταί φασι.

Εἰ — ἑαυτῷ. Δοξάσει τὸν Υἱὸν δι' ἑαυτοῦ, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν ὅτι γνήσιος Υἱὸς αὐτοῦ ἐστι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προλαβὼν εἶπεν· Ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι· ἔνθα πλατύτερον ὁμοῦ καὶ σαφέστερον ἐξηγησάμεθα.

D Καὶ — αὐτόν. Εὐθὺς, ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ. Τοῦτο δὲ εἶπεν ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν ὅτι περὶ τῆς δοξης ἐκείνης λέγει, τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ, περὶ ἧς διαφόρως ἐδίδαξεν αὐτούς. Ταῦτα δὲ λέγων ἀνίστησι καταπεπτωκότας τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, καὶ πείθει μὴ μόνον μὴ δυσφορεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν διὰ τὴν μετὰ βραχὺ δόξαν αὐτοῦ.

[74] Matth. XVI, 9, [75] Joan. XII, 23. [76] Joan. VIII, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Τοῦ κατὰ Ματθαῖον omittit A.
(97) Εἰς αὐτόν.
(98) Ἐδοξάσθην B.

Τεκνία — εἰμι. Πάλιν προλέγει αὐτοῖς τὰ μέλλοντα, ἵνα τε μετὰ ταῦτα ὑπομιμνησκόμενοι γινώσκοιεν ὅτι προεῖπε πάντα σαφῶς εἰδώς, καὶ ἵνα μὴ ἀθρόον ἐπελθόντα διαταράξωσιν αὐτοὺς οὐ προσδοκῶντας. Τεκνία δὲ ἐκάλεσε τούτους οὐ μόνον ὡς ποιητὴς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάσκαλος. Εἰπὼν δὲ, Τεκνία, ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, σφοδρότερον αὐτοῖς ἐξάπτει τὸν πόθον.

Ζητήσετέ με. Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν με. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις εἰπών· Ζητήσετέ με· προσέθηκεν ὅτι Καὶ οὐχ εὑρήσετε· ἐπὶ δὲ τῶν μαθητῶν οὐ προσέθηκε τοῦτο, διότι ἔμελλον εὑρεῖν αὐτὸν οὗτοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν· Καὶ ἐκείνοις μὲν, παραμυθούμενος τὴν μανίαν, εἶπεν ὅτι Ζητήσετέ με, τούτοις δὲ πόθον ἐμβάλλων πλείονα.

Καὶ — ἄρτι. Ἀλλ' ἐκείνοις μὲν εἶπε τοῦτο ὡς ἀναξίοις τοῦ τόπου ἐκείνου, τούτοις δὲ ὡς οὔπω ἀποθανουμένοις.

Ἐντολὴν — ἀλλήλους. Καὶ μὴν παλαιὰ ἐντολὴ ἦν· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· ἀλλ' ἡ νῦν δεδομένη μείζων ἐκείνης· ἐπάγει γάρ·

Καθὼς — ἀλλήλους. Τοῦτο ἡ καινότης. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκέλευεν ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, αὕτη δὲ καὶ ὑπὲρ ἑαυτόν. Ὁ γὰρ Χριστὸς οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὡς μηδὲ ἑαυτοῦ φείσασθαι, ἀλλ' ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἡμῶν.

Τινὲς δὲ ἑτέρως ἑρμηνεύουσιν ὅτι, ἐπειδὴ παλαιὰ ἐντολὴ ἦν· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου· καὶ νῦν (99) δίδωσιν ἀγαπᾷν πάντας, ἤγουν καὶ τοὺς ἐχθρούς. Καὶ αὐτὸς γὰρ ἠγάπησε τοὺς μαθητὰς πάντας, ὡς μηδὲ τὸν Ἰούδαν μισῆσαι ἐπιβουλεύοντα αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ταραχθῆναι τῷ πνεύματι, τουτέστι τῷ πάθει τῆς λύπης καὶ συγχύσεως τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτοῦ.

Ἐν — ἀλλήλοις. Καθὼς καὶ ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς· ἐπεὶ καὶ μαθητὴς ἀληθὴς ὁ μιμούμενος τὸν διδάσκαλον. Τοῦτο σαφὴς χαρακτὴρ τοῦ Χριστιανοῦ, τοῦτο φανερὸν γνώρισμα· ἡ ἀληθὴς γὰρ ἀγάπη πάσης ἐστὶν ἀρετῆς κεφάλαιον.

Τί οὖν; οὐ πολλῷ μᾶλλον τὰ θαύματα δεικνύουσι τὸν τοῦ Χριστοῦ μαθητήν; Οὐδαμῶς· εἴρηκε γὰρ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον ὅτι Πολλοί ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς ὅτι Οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν πᾶσαν ἐξήγησιν.

Καὶ μὴν τὰ θαύματα μάλιστα τὴν οἰκουμένην ἐκπεπαίγετο· ἀλλὰ διότι προῦπῆν τοῖς θαυματουργοῦσιν ἡ ἀγάπη.

Vers. 33. *Filioli — sum.* Futura iterum illis prædicit, ut postea recordati cognoscant, quod omnia manifeste sciens prædixerit : et ne repente supervenientia turbent illos non exspectantes. Filiolos vero vocavit eos, non solum tanquam creator eorum, verum etiam tanquam magister ipsorum. Dicens autem : *Filioli, adhuc modico tempore vobiscum sum*, vehementius suspendit desiderium eorum.

Vers. 33. *Quæretis me.* Postquam mortuus fuero. Judæis vero cum dixisset : *Quæretis me*, addidit : *Et non invenietis* [77]; discipulis autem hoc non addidit : nam hi inventuri eum erant post resurrectionem. Et illis quidem insaniam mitigans, dixit : *Quæretis me* : his autem ardentius immittens desiderium.

Vers. 33. Et — *nunc.* Sed illis quidem tanquam indignis hoc dixit : his vero tanquam nondum morituris.

Vers. 34. *Præceptum — invicem.* Atqui vetus erat præceptum : *Diliges proximum tuum, sicut teipsum*; verum, quod nunc datur, majus illo est; subdit enim.

Vers. 34. *Sicut — invicem.* Hæc est novitas. Illud siquidem præcipiebat proximum diligere, tanquam seipsum; hoc autem, etiam plus quam seipsum. Nam ita dilexit nos Christus, ut nec sibi ipsi parceret, sed pro nobis moreretur.

Quidam vero aliter interpretantur. Quod scilicet vetus præceptum erat : *Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum* [78], nunc autem tradit omnes esse diligendos, videlicet etiam inimicos; siquidem ipse omnes dilexit discipulos, ut neque Judam sibi parantem insidias odio haberet, sed potius turbaretur spiritu, hoc est, affectu mœroris ac tristitiæ, propter illius perditionem.

Vers. 35. *In — mutuam.* Sicut et ego erga vos : quia verus discipulus præceptorem imitatur. Hic manifestus est Christiani character, hoc plane insigne : nam vera dilectio omnium caput est virtutum.

Quid ergo, an non multo magis demonstrant miracula Christi discipulum? Nequaquam. Dixit enim juxta finem quinti capitis Evangelii secundum Matthæum : *Multi dicent mihi in illo die : Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetavimus, et per nomen tuum dæmonia ejecimus, et per nomen tuum virtutes multas fecimus? et tunc confitebor illis : Nunquam novi vos* [79] : et lege totam quæ ibi posita est, enarrationem.

Atqui miracula maxime orbem allexerunt. Verum id erat, quia dilectio eos qui edebant miracula, præcedebat.

[77] Joan. VII, 34. [78] Matth. V, 43. [79] Matth. VII, 22. 23

Variæ lectiones et notæ

(99) Καινὴν, pro καὶ νῦν, A. Forte καινὴν νῦν.

Vers. 36. *Dixit — me.* Petrus quidem interrogavit, non tantum scire volens, quantum sequi cupiens. Christus autem cognitam habens ejus mentem, ad eum respondit; non dixit enim, quo abiret, sed : *Non potes me nunc sequi* ; insinuabat autem de morte.

Vers. 37. *Dicit — ponam.* Quid agis, o Petre ? Cum ille dicat : *Non potes*, tu dicis : *Quare non possum* ? Proinde experientia te docebit, ne contradicas.

Vers. 38. *Respondit — ter.* Quære sexagesimo quarto juxta Matthæum capite, ubi dicitur : *Respondens autem Petrus dixit illi : Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar* [80], et lege ibi dictam enarrationem, præterea et eas, quæ sequuntur usque ad eum locum ubi habetur : *Similiter autem et omnes discipuli dixerunt* [81].

Quod si variationem aliquam ferunt verba, nihil mirum. Hæc siquidem dicta sunt priusquam exirent in montem Olivarum, illa vero postquam illuc exiverant : nam cum bis obstitisset Petrus, bis de negatione protestatus est illi Christus ; et de prima quidem repugnatione ac protestatione scripserunt Matthæus et Marcus [82] ; de secunda vero Lucas [83] et Joannes.

Cap. XIV. Vers. 1. *Ne — cor.* Cum dixisset Dominus ad Petrum : *Postmodum me sequeris* [84] ; et : *Ter me negabis* [85], propter utrumque turbati sunt, timentes ne quando ipsi ab eo amputarentur vel exciderent, solo Petro sequente, aut ne quando ipsi quoque eum negarent, quemadmodum et eorum præfectus. Reprimens ergo illorum anxietatem, primum quidem timorem negationis consolatur, deinde etiam de timore an putationis sive excisionis.

Vers. 1. *Credite — credite.* Credite firmiter in Deum Patrem et in me, ac fides, quæ in nos erit, servabit vos insuperabiles.

Vers. 2. *In — sunt.* Quæ sufficiant ad suscipiendum vos, ut semper sitis nobiscum.

Vers. 2. *Quod si secus — vobis.* Quod si non essent multæ mansiones ac splendidum habitaculum, dixissem vobis, quod vado ad parandum mansionis locum vobis, qui mei estis et omnibus digniores : hoc omnino sane mihi curæ est, ut ubi sum ego et vos sitis. Prædixit enim eis dicens : *Ubi sum ego, illic et minister meus erit.*

Vers. 3. *Et — sitis.* Hoc etiam dixissem vobis : *Quod si abiero, ut præparem vobis locum* [86], et cætera : itaque nec sic oportuit a-

A Λέγει — μοι. Ὁ μὲν Πέτρος ἠρώτησεν, οὐχ οὕτω βουλόμενος μαθεῖν, ὡς ἐπιθυμῶν ἀκολουθῆσαι. Ὁ δὲ Χριστὸς, τὴν διάνοιαν αὐτοῦ γνούς, πρὸς αὐτὴν ἀπεκρίθη. Οὐκ εἶπε γὰρ ποῦ ὑπάγει, ἀλλ' ὅτι Οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκαλουθῆσαι. Ὑπεδήλου δὲ περὶ τῆς σφαγῆς.

Λέγει — θήσω. Τί ποιεῖς, ὦ Πέτρε ! ἐκείνου εἰπόντος, ὅτι Οὐ δύνασαι, σὺ λέγεις ὅτι Διατί οὐ δύναμαι ; Οὐκοῦν ἡ πεῖρα διδάξει σε μὴ ἀντιλέγειν.

Ἀπεκρίθη — τρίς. Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό· Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοὶ, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν ἐκεῖ B ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν· ἔτι δὲ καὶ τὰς τῶν ἑφεξῆς ῥητῶν ἄχρι τοῦ· Ὁμοίως δὲ καὶ (1) πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον.

Εἰ δὲ καὶ παραλλαγὴν τινα φέρουσι τὰ ῥητὰ, καινὸν οὐδέν. Ταῦτα μὲν γὰρ ἐρρήθησαν πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν αὐτοὺς (2) εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν· ἐκεῖνα δὲ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκεῖ. Δὶς γὰρ ἐνστάντι τῷ Πέτρῳ δὶς περὶ τῆς ἀρνήσεως διεμαρτύρατο ὁ Χριστός. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐνστάσεως καὶ διαμαρτυρίας Ματθαῖος καὶ Μάρκος ἔγραψαν, περὶ δὲ τῆς δευτέρας Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης.

Μὴ — καρδία. Εἰπόντος τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Πέτρον ὅτι Ὕστερον ἀκολουθήσεις μοι· καὶ ὅτι Ἀπαρνήσῃ με τρίς· ἐταράχθησαν δι' ἀμφότερα, δεδοικότες μήποτε αὐτοὶ ἀπεκόπησαν αὐτοῦ, μόνου τοῦ Πέτρου ἀκολουθήσοντος, καὶ μήποτε καὶ αὐτοὶ C τοῦτον ἀπαρνήσωνται, ὡς ὁ κορυφαῖος. Καταστέλλων οὖν τὴν ἐντεῦθεν ἀγωνίαν αὐτῶν, πρῶτα μὲν περὶ τοῦ φόβου τῆς ἀπαρνήσεως παραμυθεῖται, εἶτα καὶ περὶ τοῦ φόβου τῆς ἀποκοπῆς.

Πιστεύετε — πιστεύετε. Πιστεύετε βεβαίως εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς ἐμέ· καὶ λοιπὸν ἡ εἰς ἡμᾶς πίστις συντηρήσει ὑμᾶς ἀηττήτους.

Ἐν — εἰσιν. Ἱκαναὶ δέξασθαι καὶ ὑμᾶς, συνεσομένους ἡμῖν ἀεί.

Εἰ δέ μὴ — ὑμῖν. Εἰ δὲ μὴ ἦσαν ἐκεῖ πολλαὶ μοναὶ, καὶ ἀφίλεια καταγωγίων, εἶπον ἂν ὑμῖν ὅτι πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον μονῆς ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς, καὶ πρὸ πάντων τούτου πάντως ἂν ἐφρόντισα, ἵνα D ὅπου εἰμὶ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε. Προείρηκε γὰρ αὐτοῖς ὅτι Ὅπου εἰμὶ ἐγὼ ἐκεῖ (3) καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται.

Καὶ — ἦτε. Καὶ εἶπον ἂν ὑμῖν καὶ τοῦτο, ὅτι Ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον μονῆς, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς

[80] Matth. XVI, 33. [81] Ibid. 55. [82] Marc. XIV, 29. [83] Luc. XXII, 33. [84] Joan. XIII, 36. [85] Ibid. 38. [86] Joan. XII, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Καί abest A.
(2) Αὐτόν A.
(3) Ab ἐκεῖ ad ἔσται, in marg. a man. recent. in cod. B. Nam a manu prima erat : Καὶ ὑμεῖς ἦτε, quod per errorem ex superioribus erat repetitum. Quod nos dedimus, habet cod. A in contextu et Henteniqs.

ἐμαυτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὥστε οὐδὲ οὕτως ἔδει ἀθυμεῖν. Ἐπεὶ δὲ πάλαι παρεσκεύασται τὸ πλῆθος τῶν μονῶν, καὶ ἀποκεκλήρωνται τοῖς ἀξίοις, χρὴ θαρρεῖν, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι Καὶ ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, ἤγουν ἐγκαινίσαι ὑμῖν ἄνοδον πρὸς τὸν οὐρανὸν, ἣν οὐδεὶς οὐδέπω τῶν ἀνθρώπων ἀνῆλθε, πάλιν ἔρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν, συμβασιλεύσοντάς μοι αἰωνίως. Εἰ γὰρ καὶ ἀποθανόντες πρὸς αὐτὸν ἀνῆλθον, ἀλλ' οὐ μετὰ τῶν σωμάτων, καὶ εἰ σύνεισιν αὐτῷ, ἀλλ' οὐ συμβασιλεύοντες. Ἐπεὶ δὲ εἰδὼς τὰ κινήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ἔγνω ἐπιθυμοῦντας μαθεῖν ποῦ ὑπάγει, καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ὅπου ὑπάγει, φησί·

Καὶ — οἴδατε; Ἐξ ὧν διαφόρως εἶπον ὑμῖν, οἴδατε καὶ ἀμφότερα, εἰ ἀναμνησθῆτε. Ὑπῆγε μὲν οὖν πρὸς τὸν Πατέρα ἀφ' οὗ καὶ ἐξῆλθεν. Ὁδὸς δέ ἐστιν αὐτὸς, δι' οὗ ἐρχόμεθα πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς προϊὼν ἐρεῖ.

Λέγει — εἰδέναι; Ἤμετο γὰρ αἰσθητόν εἶναί τινα τόπον ὅπου ὑπάγει, καὶ ὁδὸν ὁμοίως τοιαύτην.

Λέγει — ζωή. Ὁδὸς μὲν ὅτι δι' ἐμοῦ ἔρχεσθε· ἀλήθεια δὲ, ὅτι ἀληθεύω, καὶ πάντως ἔσται ταῦτα· ζωὴ δὲ, ὅτι καὶ τοῦ θανάτου κυριεύω. Εἰ οὖν ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ὁδηγήσω ὑμᾶς· εἰ δὲ καὶ ἀλήθεια, οὐ ψεύδομαι· εἰ δὲ καὶ ζωὴ, οὐδὲ ὁ θάνατος διαστήσει ὑμᾶς ἐμοῦ.

Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἐν τῷ ἑνάτῳ δὲ κεφαλαίῳ εἶπεν· Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν· ὁ μὲν γὰρ ἑλκύει, ὁ δὲ ὁδηγεῖ· καὶ ἀμφότεροι συνεργοῦσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Εἰ — ἐγνώκειτε ἄν. Ἀνωτέρω μὲν εἰπὼν ὅτι (1) Καὶ ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· ἐδήλωσεν ὅτι καὶ τὸν Πατέρα οἴδασι καὶ αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγὼν, ὅτι Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν, ἐνέφηνεν ὅτι καὶ αὐτὸν ἀγνοοῦσι καὶ τὸν Πατέρα. Καὶ πολλαχοῦ δὲ τοῦτο ποιεῖ. Ἐπεὶ γὰρ ἐγίνωσκον μὲν καὶ ἀμφοτέρους, οὐχ ὡς προσῆκον δέ· ὕστερον γὰρ ἐπιφοιτῆσαν τὸ πανάγιον Πνεῦμα κατεσκεύασεν αὐτοῖς τελείαν τὴν γνῶσιν· ποτὲ μὲν ὅτι γινώσκουσι λέγει, διότι ὁπωσδήποτε γινώσκουσι· ποτὲ δὲ ὅτι οὐ γινώσκουσι, διότι ὡς ἐχρῆν οὐ γινώσκουσι. Νῦν δὲ φησιν· Εἰ ἐγνώκειτέ με, ὡς χρὴ, τίς εἰμι τὸ νοούμενον, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· ἐπεὶ γὰρ ἴσος ἐμοὶ καὶ ἀπαράλλακτός ἐστιν, ὁ νενοηκὼς ἐμὲ νενόηκε (5) τὸν Πατέρα.

Καὶ — αὐτόν. Ἐπεὶ ἐμὲ γινώσκετε, εἰ καὶ μὴ ὡς χρὴ, λοιπὸν γινώσκετε καὶ αὐτὸν ὡσαύτως.

animo dejectos esse ; quia vero jam olim præparata est multitudine mansionum, ac dignis sorte distributæ sunt, fiduciam habere oportet, et non desperare.

Potest et aliter dici : *Quod* etiamsi *abiero ut præparem vobis locum*, videlicet, ut innovem vobis ascensum in cœlum, quo nullus unquam hominum ascendit, rursum veniam secundo adventu, et assumam vos ad meipsum, resuscitatos ex mortuis, ut conregnetis mihi in æternum. Quanquam enim mortui ante eum ascenderunt, sed non cum corporibus ; et si simul cum eo sunt, at non simul regnant. Quia vero sciens motus cordium ipsorum, cognovit cupere illos scire quo iret, et viam quæ eo duceret quo iret, ait :

B Vers. 4. *Et — scitis.* Ex his, quæ frequenter dixi vobis, et hoc et illud nostis, si recordamini. Ad Patrem namque ibat a quo etiam exiverat : via autem ipse est, per quem imus ad Patrem, veluti in sequentibus dicturus est.

Vers. 5. *Dicit — scire ?* Putabat namque sensibilem aliquem locum esse, quo iret, et eodem modo viam esse similem.

Vers. 6. *Ait — vita.* Via quidem, quia per me gradimini; veritas autem, quia vera loquor, et ea infallibiliter erunt; vita vero, quia morti quoque dominor. Si ergo ego via sum, ducam utique vos; si etiam veritas, non mentior ; quod si et vita, neque mors vos a me separabit.

C Vers. 6. *Nemo — me.* Nono vero capite dixit: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* [87] : ille siquidem trahit, hic autem ducit et ambo cooperantur ad hominum salutem.

Vers. 7. *Si — utique cognovissetis.* Superius quidem dicens : *Et quo ego vado scitis, et viam scitis* [88], significavit, quod et Patrem et se cognoscerent. Hic autem adjiciens : *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis*, ostendit, quod et se et Patrem ignorarent. Id autem multis in locis facit : nam quia utrumque cognoscebant, at non, ut conveniebat (postmodum enim descendens Spiritus sanctus, perfectam eis præbuit cognitionem), interdum quidem dicit, quod cognoscunt, quia utcunque cognoscunt : quandoque vero, quod non cognoscunt, quia non, ut oportet, cognoscunt. Nunc vero ait : *Si cognovissetis me*, ut oportet, quis sim, quantum ad intellectum, *et Patrem meum utique cognovissetis* ; nam cum mihi sit æqualis, et a me inseparabilis, qui me cognovit, et Patrem cognovit.

D Vers. 7. *Et — eum.* Cum me cognoscatis, quanquam non ut oportet, consequens est ut et ipsum similiter cognoscatis.

[87] Joan. VI, 44. [88] Joan. XIV, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Ὅτι abest B.

(5) Καὶ videtur excidisse.

Chrysostomus vero, *Cognoscetis* interpretatur, puta, non post multum tempus, cognoscetis eum ut oportet, ubi super vos Spiritus sanctus descenderit.

Ὁ δὲ Χρυσόστομος (6) Γνώσεσθε ἑρμηνεύει ἤγουν ὅσον οὔπω γνώσεσθε αὐτόν, ὡς προσῆκεν, ἐπιφοιτήσαντος ὑμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Vers. 7. *Et vidistis eum.* Etiam potentiam ejus vidistis per meam potentiam, per divina signa, quæ dedi. Nam quæ ego possum, hæc et ille.

Καὶ ἑωράκατε αὐτόν, Καὶ ἑωράκατε τὴν δύναμιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐμῆς δυνάμεως, διὰ τῶν θεοπρεπῶν σημείων ὧν ἐποίησα. Ἃ γὰρ ἐγὼ δύναμαι, ταῦτα κἀκεῖνος.

Vers. 8. *Dicit — nobis. — Et sufficit vobis*, ut qui te jam antea cognovimus. Quia ergo quæsivit nosse Patrem, ostendit Christus quod eum jam nosset.

Λέγει — ἡμῖν. — Καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς σὲ τὸν ἐγνωκόσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐζήτησε γνῶναι τὸν Πατέρα, δείκνυσιν ὁ Χριστὸς ὅτι οἶδεν αὐτόν.

Vers. 9. *Ait — Philippe?* Interrogationis sermo est : *Tanto tempore vobiscum sum*, divina signa operans, et ab his non cognovisti me, quis sim dignitate et potentia? quod Deus omnipotens? Sane omnino cognovisti me, et consequens ergo est, ut et Patrem cognoveris ; nam imago per omnia similis sum ego Patris.

Λέγει — Φίλιππε; Κατ' ἐρώτησιν ὁ λόγος. Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, θεοσημείας ἐργαζόμενος, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με ἀπὸ τούτων, τίς εἰμι τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν ; ὅτι Θεὸς παντοδύναμος. Ναὶ πάντως ἔγνωκάς με· καὶ εἰ ἔγνωκάς με, λοιπὸν ἔγνωκας τὸν Πατέρα· εἰκὼν γὰρ ἀπαράλλακτος ἐγὼ τοῦ Πατρός.

Vers. 9. *Qui — Patrem.* Qui meam cognovit dignitatem et potentiam, cognovit et Patris dignitatem ac potentiam : sumus namque per omnia similes, et unus per alterum mutuo cognoscimur.

Ὁ — Πατέρα. Ὁ ἐγνωκὼς τὴν ἐμὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν, ἔγνωκε τὴν τοῦ Πατρός· ἀπαράλλακτοι γὰρ ἡμεῖς, καὶ δι' ἀλλήλων γνωριζόμενοι.

Vers. 9. *Et — Patrem?* Quomodo cognoscere cupis, quem jam cognovisti? quomodo quæris, quod habes?

Καὶ — Πατέρα; Πῶς θέλεις γνῶναι ὃν ἔγνωκας; πῶς ζητεῖς ὃ ἔχεις;

Alio quoque modo intelliguntur hæc verba, quod quærebat Philippus videre Patrem sensibilibus oculis, audiens fortassis a multis frequenter visum esse prophetis, specie ac figura humana, addit-que : *Et sufficit nobis*, ut qui ipsum Filium jam videret ac nosset. Christus autem *ostendit*, quod neque se *vidisset* neque nosset secundum divinitatis naturam. Dicit ergo ei prolata negative sententia : *Tanto tempore vobiscum sum et non cognovisti me, Philippe* ; nam divina natura videri non potest, nec cognosci. *Qui vidit me, vidit et Patrem* ; qui vero me videre non potest, neque Patrem videre potest. Et quomodo tu dicis : *Ostende nobis Patrem*, cum nec me videris, nec cognoveris, quanquam te opinaris et vidisse et cognovisse me?

Νοοῦνται δὲ καὶ ἑτέρως τὰ ῥητὰ, ὅτι ἐζήτησε μὲν ὁ Φίλιππος ἰδεῖν τὸν Πατέρα τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, ἴσως ἀκούων ὁραθῆναι πολλοῖς προφήταις ἐν ἀνθρωπίνῳ εἴδει καὶ σχήματι. Καὶ προσέθηκεν ὅτι Καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς αὐτὸν τέως ὁρῶν καὶ εἰδώς. Δείκνυσι δὲ ὁ Χριστὸς ὅτι οὔτε αὐτὸν εἶδεν οὐδὲ οἶδε κατὰ τὴν φύσιν τῆς θεότητος. Λέγει οὖν αὐτῷ κατὰ ἀπόφασιν· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε. Ἀθέατος γὰρ ἡ θεία φύσις καὶ ἄγνωστος. [Ὁ (7) ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ὁ δὲ ἐμὲ μὴ δυνάμενος ἰδεῖν οὐδὲ τὸν Πατέρα δύναται ἰδεῖν. Καὶ πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, ἐμὲ μὴ ἰδών, μήτε γνούς, εἰ καὶ ὑπολαμβάνεις ἰδεῖν καὶ γνῶναί με ;]

Vers. 10. *Non — est?* Quod mutuo unus per alterum cognoscimur tanquam omnino similes. Quære autem circa finem decimi capitis ubi dicitur : *Ut cognoscatis et credatis, quod Pater in me est, et ego in eo* [89], et lege ejus enarrationem.

Οὐ — ἐστιν; Ὅτι δι' ἀλλήλων γνωριζόμεθα, ὡς ἀπαράλλακτοι. Ζήτησον δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦ δεκάτου κεφαλαίου τὸ· Ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Vers. 10. *Verba — loquor.* Sed a Patre : quod si a Patre, utique a meipso ; nam quæ mea sunt, etiam illius sunt ; et quæ illius, etiam mea sunt. Omnia siquidem communia et æqualia possidemus. Dicens autem de sermonibus, dicit etiam de operibus.

Τὰ ῥήματα — λαλῶ. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πατρός. Καὶ εἰ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἆρα ἀπ' ἐμαυτοῦ· τὰ ἐμὰ γὰρ ἐκείνου, καὶ τὰ ἐκείνου ἐμά· πάντα γὰρ κοινὰ καὶ ἴσα κεκτήμεθα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῶν λόγων, λέγει καὶ περὶ τῶν ἔργων.

[89] Joan. x, 38.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Tom. VIII, p. 432. C. Recte autem dixit hoc loco *interpretatur*. Facilius enim erat ita interpretari. Ergo textum mutavit Chrysostomus.

(7) Inclusa desunt A.

Ὁ δὲ Πατὴρ — ἔργα. Πρὸς τῷ τέλει μὲν τοῦ εἰρημένου κεφαλαίου εἶπεν· Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· ἐνταῦθα δὲ λέγει ὅτι Ὁ Πατήρ ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐργάζομαι δηλονότι. Καὶ τότε δὲ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐνέφηνεν, ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ δύνανται καὶ θέλουσιν. Ὁ τοίνυν Πατὴρ λαλεῖ μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ [ἰδίου (8) λόγου· ἐργάζεται δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ] ἰδίας δυνάμεως. Τὸ δὲ Ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, ἀντὶ τοῦ, Ὁ μὴ κεχωρισμένος ἢ ὁ δι' ἐμοῦ χαρακτηριζόμενος.

Πιστεύετε — ἐμοί. Πιστεύετέ μοι λέγοντι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ θεωρούμεθα.

Εἰ δὲ μὴ — μοι. Εἰ δὲ μὴ πιστεύετέ μοι διὰ τοὺς λόγους μου, κἂν διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι, ὑπερφυῆ καὶ θεοπρεπῆ ὄντα. [Καὶ πρὸς (9) τῷ τέλει δὲ ὁμοίως τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου εἴρηκεν· ὅτι Κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.]

Ἀμὴν — ποιήσει. Οὐκ εἶπεν ὅτι Καὶ μείζονα ὧν εἰργασάμην δύναμαι ἐργάσασθαι· ἀλλ' ὃ πολλῷ θαυμασιώτερον, ὅτι καὶ ἑτέροις δώσω τοιαῦτα ἐργάζεσθαι· Εἶτα προστίθησι καὶ τὸ ἔτι μεῖζον, λέγων·

Καὶ — ποιήσει. Τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως τοῦ δεδωκότος ἐστὶν ἀπόδειξις. οὐ τῆς τοῦ ποιοῦντος. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ μείζονα τῶν τοῦ Χριστοῦ ἔργα ποιῶν, τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἀνακηρύττει.

Ὅτι — πορεύομαι. Ὑμῶν, φησὶν, ἐστὶ τοῦ λοιποῦ τὸ καὶ θαυματουργεῖν, διότι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, καὶ εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν ἀποκαθίσταμαι. Ταῦτα δὲ πάντα παραμυθούμενος αὐτοὺς ἔλεγε, σκυθρωπάζοντας καὶ δυσφοροῦντας, διὰ τὸ μήπω γινώσκειν τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ λόγους.

Καὶ — ποιήσω. Ὃ ἂν αἰτήσητε ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομά μου. Ποιήσω δὲ, εἶπε, δεικνὺς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ.

Ἵνα — Υἱῷ. Δόξα γὰρ τῷ Πατρὶ, τὸ παντοδύναμον τοῦ Υἱοῦ.

Ἐὰν — ποιήσω. Ἐγὼ ὡς παντοδύναμος ἐπίσης τῷ Πατρί. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγει, βεβαιῶν μάλιστα τὸν λόγον. Ἐπεὶ δὲ ἐκείνους χρὴ αἰτεῖν, τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, διδάσκει, πῶς χρὴ ἀγαπᾷν αὐτὸν, ὅτι οὐ λόγῳ μονον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ.

Ἐὰν — τηρήσατε. Τοῦ ἀγαπᾷν με γὰρ σημεῖον, ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τῶν ἐμῶν. Τηρήσεις δὲ αὐτῶν, ἡ πλήρωσις ἡ ἐργασία αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ εἰκὸς αὐτοὺς ἐπιζητεῖν τὴν σωματικὴν αὐτοῦ συνουσίαν καὶ τὰς συνήθεις ὁμιλίας, ἔτι παραμυθούμενος τὸ ἄλγος αὐτῶν φησί·

Καὶ — ὑμῖν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται γνωρίζειν τοῖς

A Vers. 10. *Pater autem — opera.* Ad finem prædicti capitis dixit; *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi* [90]; hic vero ait : Pater facit opera, quæ videlicet ego operor. Et tunc autem, et nunc idem significavit, nempe quod eadem et possint et velint. Pater ergo loquitur per Filium, tanquam per suum sermonem ; operatur vero per Filium, tanquam per suam potentiam. Præterea *in me manens*, hoc est, a me non separatus, vel per me designatus.

Vers. 11. *Credite — me.* Credite mihi dicenti, quod ego in Patre, et Pater in me conspicitur.

B Vers. 11. *Alioqui — mihi.* Si vero non creditis mihi propter sermones meos, vel propter opera ipsa credite mihi, cum supernaturalia sint ac divina. Similiter quoque ad finem prædicti capitis dixit : *Quod si mihi non creditis, operibus credite* [91].

Vers. 12. *Amen — faciet.* Non dixit : Majora facere possum his quæ feci, sed quod mirabilius est, etiam aliis tribuam, ut talia operentur. Deinde addit, quod adhuc majus est dicens :

Vers. 12. *Et — faciet.* Hoc autem demonstratio est potentiæ ejus, qui dedit, non ejus qui signa edit ; nam qui per Christi nomen majora facit opera, quam Christus ediderit, Christi potentiam prædicat.

C Vers. 12. *Quia — vado,* Vestrum inquit, est deinceps miracula operari, quia ego ad Patrem meum vado, ut in propriam restituar gloriam. Hæc autem omnia ad consolandum eos dicebat, quod tristes essent, ac graviter ferrent, quia sermones de resurrectione ejus non intelligebant.

Vers. 13. *Et — faciam.* — Quidquid petieritis invocato nomine meo. Dixit autem *Faciam*, suam ostendens potentiam.

Vers. 13. *Ut — Filium.* Patris siquidem gloria est Filii omnipotentia.

Vers. 14. *Si — faciam.* Ego tanquam cum Patre æqualiter omnipotens. Idem autem dixit, sermonem maxime confirmans. Quia vero illos petere oportet, qui eum diligunt, docet quomodo illum diligere
D oporteat, quia non solo verbo, sed et opere.

Vers. 15. *Si —servate.* Nam dilectionis meæ signum est observatio præceptorum meorum : eorum vero observatio est completio aut operatio illorum. Quia autem verisimile erat corporalem ejus conversationem, assuetaque colloquia eos expetere adhuc consolatur illorum dolorem, dicens :

Vers. 16. *Et — vobis.* Hinc incipit discipu li

[90] Joan. A, 27. [91] Ibid. 38.

Variæ lectiones et notæ.

(8) Inclusa exciderunt A.

(9) Inclusa omittit.

notitiam dare de Spiritu sancto : Alium, inquit, Paracletum, tanquam me, sive admonitorem ac præceptorem in certaminibus virtutis : solatium ac subsidium in afflictionibus. Dicens itaque *alium*, ostendit personarum differentiam. Dicendo autem *Paracletum*, sive Consolatorem, docuit naturæ identitatem : siquidem consolatores sunt et Filius et Spiritus sanctus.

Non tamen dixit : Mittam, ne Dei adversarius esse videretur, et quasi alicujus alterius virtute facere sermones : sed nunc quidem rogaturum se Patrem promisit, et propter dictam causam, et ut fide dignus haberetur. In sequentibus autem propriam ostendit dignitatem dicens : *Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos ; si autem abiero, mittam vobis eum* [92]. Et rursum : *Accipite Spiritum sanctum* [93].

Sed quomodo ab alio datur ac mittitur, qui ubique præsens est, suaque dividit singulis, prout vult charismata [94] ? Non tanquam servus datur ac mittitur, sed tanquam ejusdem naturæ, et eadem volens cum Patre ac Filio. Non enim sicut hæc in creaturis significant, ita et in Trinitate increata. Et datur quidem a Patre, utpote ab illo procedens, mittitur vero a Filio quasi cooperans et non contrarius. Nunc itaque dari ac mitti ait Spiritum sanctum : in sequentibus autem etiam hujus ostendit potestatem dicens : *Cum autem venerit ille* [95], et cætera.

Vers. 16. *Ut — æternum*. Qui nec post mortem vestram separetur. Deinde etiam docet, quis sit alius Paracletus.

Vers. 17. *Spiritum veritatis*. Hoc est, verum sive præcipuum, quantum ad alios spiritus. Nam et angelus dicitur spiritus et anima et ventus ac pleraque alia. Ne autem alium spiritum audientes, suspicentur etiam illum esse in carne, ac sensibilibus visibilem oculis, ait :

Vers. 17. *Quem — accipere*. Non potest accipere sensibiliter.

Vers. 17. *Quia — eum*. Corporaliter, cum sit incorporalis.

Vers. 17. *Nec cognoscit eum*. Cum illum non videat.

Intelligitur autem et aliter : quod is cui mundana curæ sunt, non potest illum suscipere, quia non videt eum, siquidem excæcatus est oculis intellectualibus : nec cognoscit eum, cum nihil sublime possit intelligere.

Vers. 17. *Vos — eum*. Propemodum illum cognoscitis. Nam post breve tempus descendet ac docebit vos.

Vel, cognoscitis eum ex mei cognitione. Sicut

μαθηταῖς τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλον δὲ Παράκλητον, ὡς ἐμέ, ἤτοι, παραινέτην καὶ ἀλείπτην ἐν τοῖς ἄθλοις τῆς ἀρετῆς, καὶ (10) ψυχαγωγίαν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ἀντίληψιν. Εἰπὼν μὲν οὖν, ὅτι ἄλλον, ἔδειξε τῶν ὑποστάσεων τὸ διάφορον· φήσας δέ, ὅτι Παράκλητον, ἐδίδαξε τῆς φύσεως τὸ ταυτόν. Παράκλητοι γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Πέμψω, ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δόξῃ τις, καὶ ὡς ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἐξουσίας ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. Ἀλλὰ νῦν μὲν ἐρωτῆσαι τὸν Πατέρα ἐπηγγείλατο, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ ἵνα λογισθῇ ἀξιόπιστος. Προϊὼν δὲ τὸ οἰκεῖον ἐμφανίζει ἀξίωμα, λέγων· Ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. Καὶ πάλιν· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον.

Ἀλλὰ πῶς παρ' ἄλλου δίδοται καὶ πέμπεται τὸ πανταχοῦ παρὸν καὶ διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται τὰ χαρίσματα ; Οὐχ ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ὁμοφυές, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ βουλόμενον. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῶν κτιστῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὰ τοιαῦτα σημαίνουσι. Καὶ δίδοται μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον· πέμπεται δὲ Παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς συνεργὸν καὶ οὐκ ἐναντίον. Νῦν μὲν οὖν δίδοσθαι καὶ πέμπεσθαί φησι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· προβαίνων δὲ καὶ τὴν τούτου δείκνυσιν ἐξουσίαν, λέγων· Ὅταν δὲ (11) ἔλθῃ ἐκεῖνος.

Ἵνα — αἰῶνα. Μηδὲ μετὰ τὴν τελευτὴν ὑμῶν ἀφιστάμενος. Εἶτα διδάσκει, καὶ τίς ἐστιν ὁ ἄλλος Παράκλητος.

Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τὸ ἀληθινὸν, ἤτοι τὸ ἐξαίρετον πρὸς τὰ ἄλλα πνεύματα. Πνεῦμα γὰρ λέγεται καὶ ὁ ἄγγελος. καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἕτερα πλείονα. Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσαντες ὅτι ἄλλον παράκλητον, ὑποπτεύσωσι κἀκεῖνον ἔνσαρκον καὶ ὁρατὸν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, φησίν·

Ὃ — λαβεῖν. Οὐ δύναται λαβεῖν αἰσθητῶς.

Ὅτι — αὐτό. Σωματικῶς Ἀσώματον γάρ.

Οὐδὲ γινώσκει αὐτό, Μὴ ἰδὼν αὐτό.

Νοεῖται δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι ὁ κοσμικὰ φρονῶν οὐ δύναται ὑποδέξασθαι αὐτὸ, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, πεπηρωμένος ὧν τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμούς· οὐδὲ γινώσκει αὐτό, μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοεῖν ἰσχύων.

Ὑμεῖς — αὐτό. Γινώσκετε ὅσον οὔπω. Οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐπιφοιτήσει καὶ διδάξει ὑμᾶς.

Ἢ γινώσκετε αὐτὸ ἀπὸ τοῦ γινώσκειν ἐμέ. Ὡσ-

[92] Joan. XVI, 7. [93] Joan. XX, 22. [94] I Cor. XII, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Hoc καὶ non agnoscit Hentenii versio. Sed nec sic acquiescere possum. Malim ergo loco καὶ, corrigere πρός.

(11) Δέ abest A.

γὰρ ὁ νενοηκὼς ἐμὲ νενόηκε τὸν Πατέρα· οὕτω
ὁ νενοηκὼς ἐμὲ νενόηκε τὸ Πνεῦμα· μιᾶς
οἱ τρεῖς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ δυνάμεως καὶ
.
τι — μένει. Ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ μετ ἐμοῦ
· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀχώριστος γὰρ ἡ μακαρία
.
ι ἐν ὑμῖν ἔσται. Μὴ ἀποθνῆσκον (12), ὡς ἐγώ.
γὰρ ἐνηνθρωπησεν ὡς ἐγώ. Ἐπεὶ δὲ τοσαῦτα
οὔπω τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξέβαλεν, ἀδημονούντων
αὶ ἀλγυνομένων, ὡς ὀρφανῶν ἤδη καταλιμπανομέ-
θεραπεύει τὸ τοιοῦτον ἄλγος.

κ — ὀρφανούς. Πατρικῆς εὐσπλαγχνίας τὸ ῥῆμα,
ν εἰσάγον παράκλησιν καὶ ψυχαγωγίαν. Οὐ παντά-
ἀφήσω ὑμᾶς τὰ τεκνία μου.

χομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἔρχομαι παλιν μετὰ τὴν
ρον ἀνάστασιν, εἰ καὶ μὴ ὡς τὸ πρότερον συνεσό-
.
τι — θεωρεῖ. Ἀποθανόντα ὡς ἄνθρωπον.

εῖς — με. Ἐπιφαινόμενον ὑμῖν ἐκ διαλεί-
άτων, συνόντος ὑμῖν ἀεὶ τοῦ ἄλλου Παρα-
υ.

ι ἐγὼ ζῶ. Ζῶ, πάλιν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν.
ὑμεῖς ζήσεσθε. Μὴ ἀναιρούμενοι αὐτίκα σὺν
ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐφ' ἱκανὸν συντηρού-
Ἢ καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε μετὰ θανατον τὴν μακα-
ὠήν.
— μου. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς ἀναστάσεως
ηλονότι, γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί μου, ὅτι
διαίρετος τοῦ Πατρός μου, ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ
θαι.
— ὑμῖν. Καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ φρουρούμενοι
υρούμενοι· κἀγὼ ἐν ἐμοὶ φρουρῶν καὶ νευρῶν
Γνώσεσθε δὲ ταῦτα, τῶν ἐχθρῶν καταστελλομέ-
ὑμῶν παῤῥησιαζομένων, τοῦ κηρύγματος καθ'
ν ἀνθοῦντος τὴν ἡμέραν.
ιὲν οὖν Χριστὸς ἐν τῷ Πατρὶ, κατὰ λόγον ἰσο-
ίας· οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν
, κατὰ λόγον βοηθείας. Οἶδε γὰρ ἡ Γραφὴ
εις τοῖς αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων
οις οὐχ ὁμοίως κεχρῆσθαι. Καὶ ὁ Χριστὸς
καὶ ἡμεῖς υἱοὶ Θεοῦ καὶ θεοὶ λεγόμεθα, καὶ
Θεοῦ, καὶ δόξα Θεοῦ· ἀλλὰ πολὺ τὸ διάφορον.
λλὰ πολλαχοῦ τοιαῦτα.
— με. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ ἔχειν αὐτὰς μόνον,
ρὴ καὶ ποιεῖν αὐτάς. Εἰπὼν δὲ τοῦτο καὶ πρό-
λέγει αὐτὸ καὶ νῦν, ἐμφαίνων ὅτι τῆς ἀγάπης
σημεῖον, οὐ τὸ ἀθυμεῖν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐτοῦ·
γὰρ δειλίας μᾶλλόν ἐστιν· ἀλλὰ τὸ φυλάσσειν τὰς
ς αὐτοῦ.
— αὐτόν. Καὶ ἐγὼ ὡς μετὰ τὸ ἀναστῆναι
ταστὰς εἰς τὸ πρότερον ἀξίωμα. Ὅρα δὲ θαυ-

A enim qui novit me, novit et Patrem; ita rursum qui novit me, novit et Spiritum sanctum. Nam tres unius sunt substantiæ ac naturæ, potentiæ ac dignitatis.

Vers. 17. *Quia — manet.* Sicut enim Pater mecum est, ita et Spiritus sanctus. Inseparabile siquidem est beata Trinitas.

Vers. 17. *Et in vobis erit.* Non moriens, sicut ego : neque enim incarnatus est, sicut ego. Quia vero cum tam multa dixisset, nondum tristitiam illorum repulerat, quia graviter adhuc ferebant ac mœrebant, ut qui jam orphani relinquerentur, hujusmodi curat mœstitiam.

Vers. 18. — *Non orphanos.* Paternæ miserationis verbum est, multam afferens consolationem ac
B oblectationem. Nequaquam vos relinquam orphanos qui filii mei estis.

Vers. 18. *Veniam ad vos.* Veniam rursum post tertii diei resurrectionem, quanquam non, ut prius, conversans.

Vers. 19. *Adhuc — videbit.* Cum tanquam homo moriar.

Vers. 19. *Vos — me.* Apparentem vobis per intermissa tempora, conversante semper vobiscum alio Paracleto.

Vers. 19. *Quia ego vivam.* Vivam rursus a mortuis resurgens.

Vers. 19. *Et vos vivetis.* Non statim mecum interfecti, sed mea virtute multo adhuc tempore conservati. Vel, vos vivetis etiam post mortem
C vita beata.

Vers. 20. *In — meo.* In illo die, resurrectionis meæ videlicet, cognoscetis, quod ego a Patre meo indivisus sim, eadem potens cum illo.

Vers. 20. *Et — vobis.* Et quod vos etiam in me, custoditi ac roborati : et ego in vobis, custodiens ac roborans vos. Hæc autem cognoscetis, repressis inimicis, vobisque libere loquentibus, ac Evangelio in dies florente.

Christus itaque in Patre, ratione ejusdem potentiæ; apostoli vero in eo et ipse in illis, ratione auxilii. Siquidem novit frequenter Scriptura eisdem verbis et de Deo et homine positis, non similiter uti. Nam et Christus et nos filii Dei ac dei dicimur, et imago ac gloria Dei : sed magna est differentia,
D et multa variis in locis similia inveniuntur.

Vers. 21. *Qui — me.* Neque enim sufficit ea tantum habere, sed et facere illa oportet. Cum autem hoc primum dixisset, nunc rursum idem dicit, ostendens quod dilectionis ipsius signum non est dolere de separatione ejus; nam id timiditatis potius est, sed præcepta ejus servare.

Vers. 21. *Qui — eum.* Et ego, tanquam post resurrectionem in pristinam restitutus dignitatem.

Variæ lectiones et notæ.

Ἀποθνήσκων, A.

Considera vero consequentiam admirabilem. Qui servat, inquit, præcepta mea, diligit me : qui autem diligit me, diligitur a Patre meo ; quem vero Pater dilexerit, et ego omnino diligam, utpote ambobus eadem et volentibus et suscipientibus.

Μαστὴν ἀκολουθίαν · Ὁ τηρῶν τὰς ἐντολάς μου, φησὶ, ἀγαπᾷ με · ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ Πατρός μου · ὃν δὲ ἀγαπήσει ὁ Πατήρ μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω πάντως, ὡς ἀμφοτέρων τὰ αὐτὰ θελόντων καὶ ἀποδεχομένων.

Vers. 21. *Et — meipsum.* Interdum quidem humano more, quandoque vero divino splendore. Hoc autem audiens Judas Jacobi, qui et Lebæus dicebatur et Thaddæus putavit, quod veluti mortui sæpius faciunt, in somniis manifestaturus esset seipsum : ideoque turbatus, non est ausus explicare, quod volebat, puta : Hei nobis, quia morieris, et in modum mortui manifestandus es, sed alio modo per interrogationem suam ostendit turbationem.

Καὶ — ἐμαυτόν. Ποτὲ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, ποτὲ δὲ δι' ἐλλάμψεως. Τοῦτο δὲ ἀκούσας Ἰούδας ὁ Ἰακώβου ὁ καὶ Λεββαῖος (13) καὶ Θαδδαῖος καλούμενος, ἐνόμισεν ὅτι, ὡς οἱ νεκροὶ πολλάκις ἐν ὀνείροις, ἐμφανίσει ἑαυτόν. Διὸ καὶ συγχυθεὶς οὐκ ἐτόλμησε μὲν εἰπεῖν ὃ ἐβούλετο, οἷον Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι ἀποθνήσκεις, καὶ νεκροῦ τρόπον ἐμφανίζεσθαι μέλλεις, ἑτέρως δὲ δι' ἐρωτήσεως τὴν σύγχυσιν ὑποφαίνει.

Vers. 22. *Dicit — mundo* ? Quid factum est ? graviter ferentis est ac turbati. Quid accidit, quod nobis manifestandus es in somniis, et non mundo consueto more ? nam quia nolebant ut moreretur, admirandam ac desperatam putabant mortem ejus.

Λέγει — κόσμῳ ; Τὸ, Τί γέγονε ; δυσφοροῦντός ἐστι καὶ συγχεομένου. Τί συμβέβηκεν ὅτι ἡμῖν ἐμφανισθήσῃ ἐν ὀνείροις, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ συνήθως ; ὑπὸ γὰρ τοῦ μὴ θέλειν ἵνα ἀποθάνῃ παράδοξον καὶ ἀνέλπιστον ᾤοντο τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Vers. 23. *Respondit — faciemus. — Ad eum*, qui me diligit, ego et Pater *veniemus*, hoc est, ita apparebimus sicut Pater meus, et non sicut mortui, *et mansionem apud eum faciemus* : more divino in eo habitantes, quod somniorum non est.

Ἀπεκρίθη — ποιήσομεν. Πρὸς τὸν ἀγαπῶντά με ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ μου ἐλευσόμεθα, τουτέστιν, οὕτως ἐμφανισθήσομαι ὡς ὁ Πατήρ μου, καὶ οὐχ ὡς οἱ νεκροί. Καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, οἰκοῦντες ἐν αὐτῷ θεοπρεπῶς, ὅπερ ὀνειράτων οὐκ ἔστιν.

Vers. 24. *Qui — Patris.* Ostendit, quod is qui sermones suos non servat, nec se, nec Patrem diligit. Ait enim : *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* Quæ autem dico, non mea sunt, sed Patris mei. Itaque, qui meos non servat sermones, nec Patris servat sermones : qui vero Patris non servat sermones, neque Patrem diligit, siquidem dilectionis signum est observatio præceptorum. Quomodo autem sermo, quem loquitur, sit ejus et non sit ejus, jam prædiximus. Verum quia sciebat, eos quædam non intelligere, in quibusdam autem etiam dubitare, promittit et eorum quæ ignorabant, et eorum de quibus ambigebant, intelligentiam.

Ὁ — Πατρός. Ἀποδείκνυσιν ὅτι ὁ τοὺς λόγους αὐτοῦ μὴ τηρῶν, οὔτε αὐτὸν ἀγαπᾷ οὔτε τὸν Πατέρα. Λέγει γάρ, ὅτι Ὁ μὴ ἀγαπῶν με τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ · ἃ δὲ λέγω οὐκ εἰσὶν ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ Πατρός · μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους μου, οὐ τηρεῖ τοὺς λόγους τοῦ Πατρός · μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους τοῦ Πατρός, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀγαπᾷ. Τεκμήριον γὰρ (14) ἀγάπης ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν. Πῶς δὲ ὁ λογος ὃν λέγει καὶ αὐτοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, προειρήκαμεν. Ἐπεὶ δὲ ἐγίνωσκεν αὐτοὺς τινὰ μὲν μὴ συνιέντας, ἐν τισι δὲ καὶ ἀμφιβάλλοντας, ὑπισχνεῖται καὶ τὴν τῶν ἀγνοουμένων καὶ τὴν τῶν ἀμφιβαλλομένων διδασκαλίαν.

Vers. 25. *Hæc — manens. — Hæc*, quæ obscura videntur. Addidit autem : *Apud vos manens*, etiam hinc ostendens quod paulo post abit ad Patrem.

Ταῦτα — μένων. Ταῦτα, τὰ δοκοῦντα ἀσαφῆ · τὸ δὲ Παρ' ὑμῖν μένων προσέθηκεν, ἐμφαίνων κἀνταῦθα ὅτι τοῦ λοιποῦ ἄπεισι πρὸς τὸν Πατέρα.

Vers. 26. *Paracletus autem — omnia.* Quæ videlicet ad vos spectant (*jj*). *Nomine meo* autem, id est ut hic me referat, et meis fungatur vicibus. Nam quia ipse completa dispensatione ascendit ad Patrem, reliquum erat ut loco ejus descenderet Spiritus sanctus, ne Paracletus, sive exhortator, nobis deficeret, sicut ait Gregorius Theologus.

Ὁ δὲ Παράκλητος — πάντα. Τὰ προσιστάμενα ὑμῖν δηλαδή. Τὸ δὲ, Ἐν τῷ ὀνόματί μου, τὸ, ἀντ' ἐμοῦ, σημαίνει ἐνταῦθα. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς πληρώσας τὴν οἰκονομίαν ἀνῆλθε πρὸς τὸν Πατέρα, λοιπὸν ἀντ' αὐτοῦ κατῆλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα Παράκλητος ἡμῖν μὴ λείπῃ, καθὼς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος.

Et quare tunc non docuit, quæ ad illos (*kk*) pertinebant ? Quia amplius ferre non poterant, sicut dicet in sequentibus.

Καὶ διατί οὐκ αὐτὸς ἐδίδαξε τότε τὰ προσιστάμενα ; Διότι οὐκ ἠδύναντο βαστάζειν πλεῖον, ὡς προεῖπεν.

Vers. 26. *Et — vobis.* Perfectius ad memoriam

Καὶ — ὑμῖν. Ἀναμνήσει τελειώτερον τελειοτέρους

Variæ lectiones et notæ.

(13) Λεβαῖος A.

(14) Δέ, pro γάρ, A.

(*jj*) *Ad vos spectant.* Τὰ προσιστάμενά τινι sunt ea quæ aliquem male habent, quæ ei molesta sunt, in quibus offendit. *Ergo, vos offendunt.*

(*kk*) *Quæ ad illos*, Ea in quibus offendebantur.

γενομένους. [Εἰκὸς (15) γὰρ αὐτοὺς ἐπιλαθέσθαι τινῶν.

Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν. Οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες χρήματα καὶ κτήματα τοῖς οἰκείοις ἀφιᾶσιν · ὁ δὲ Χριστὸς εἰρήνην τοῖς ἰδίοις ἀφῆκεν, εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα. Εἰρήνην, φησίν, ἀφίημι ὑμῖν, ἵνα εἰρηνεύητε πρὸς ἀλλήλους (16) καὶ πρὸς ἐμέ · καὶ λοιπὸν οὐδὲν ὑμᾶς ἡ τοῦ κόσμου ταραχὴ βλάψει οὐδ' ἐμποδίσει.

Εἰρήνην — ὑμῖν. Τὴν ἐμοὶ πεφιλημένην τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχωφελέσιν, οὐ τὴν τοῦ κόσμου τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχοβλαβέσιν.

Οὐ — ὑμῖν. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος, ἤγουν οἱ κοσμικὰ φρονοῦντες, εἰρήνην δίδοασιν (17) ἀλλήλοις ἐπὶ κακῷ · ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν ἐπ' ἀγαθῷ. B

Ἤ (18) ὁ μὲν κόσμος χρήματα καὶ κτήματα δίδωσι τοῖς αὐτοῦ · ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς. Ἐπεὶ δὲ τὸ Ἀφίημι ὑμῖν, ἀναχώρησιν ἐμφαῖνον, σύγχυσιν πλείονα αὐτοῖς ἐνεποίησε, φησί ·

Μὴ — δειλιάτω. Ὁρᾷς ὅτι οὐ τοσοῦντον ἀπὸ φιλοστοργίας, ὅσον ἀπὸ δειλίας ἔπασχον, οἰόμενοι διασπαραχθήσεσθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ.

Ἠκούσατε — ὑμᾶς. Οὐκ εἶπον ὅτι Ὑπάγω μόνον, ἀλλ, ὅτι καὶ Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Λοιπὸν τί δειλιᾶτε ;

Εἰ — Πατέρα. Ἐπειδὴ οὔπω περὶ τῆς ἐμῆς πεπληροφόρησθε δυνάμεως, καὶ διότι ἀποθνήσκω, νομίζετέ με μὴ δύνασθαι μετὰ θάνατον συντηρεῖν ὑμᾶς ' ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι εἶπον, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, τὸν δυνάμενον ἐξελέσθαι ὑμᾶς πάσης ἐπιβουλῆς, ἐννοοῦντες ὅτι πρεσβεύσω πάντως ὑπὲρ ὑμῶν. C

Ὅτι — ἐστι. — Μείζων μού ἐστι, τῇ δυνάμει, ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε, ἅτε περιφανέστερον ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀνακηρυττόμενος. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει συγκαταβαίνων τῇ ὑπολήψει καὶ ἀσθενείᾳ τῶν μαθητῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐκ ὀρθῆς αὐτῶν ὑπολήψεως ἐλέγχων αὐτούς. Κατὰ γὰρ τὸν ἀληθῆ λόγον, ὁ Πατὴρ μείζων μέν, ἀλλ' οὐ τῇ δυνάμει ; μόνῳ δὲ τῷ αἰτίῳ, ὅτι αἴτιος τῷ Υἱῷ τῆς γεννήσεως. Ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ ὁ Υἱός.

Καὶ — πιστεύσητε. Εἰρηκα ὑμῖν τὰ περὶ τῆς ἀποδημίας καὶ πάλιν ἐπιδημίας μου, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε ὅτι πάντα καὶ οἶδα καὶ δύναμαι. Οὕτως οὖν παραμυθησάμενος αὐτούς, πάλιν λέγει τὰ λυπηρά, τῇ συνεχείᾳ τούτων γυμνάζων αὐτοὺς εἰς τὸ μὴ θορυβηθῆναι κατὰ τὸν καιρὸν τῶν δεινῶν. Τὸ γὰρ προσδοκηθὲν ὁμαλώτερον εἴωθε προσβάλλειν.

Οὐκ ἔτι — ἄρχων. Ἐνταῦθα κόσμον μὲν λέγει τὴν κακίαν · ἄρχοντα δὲ τὸν διάβολον · οὐ γὰρ οὐρα-

reducet (†† perfectioribus factis). Nam verisimile est, eos quædam oblivioni tradidisse.

Vers. 27. *Pacem relinquo vobis.* Alii quidem homines morientes pecunias ac possessiones domesticis relinquunt ; Christus vero pacem suis relinquit, pacem, cujus et res et nomen dulce : *Pacem*, inquit, *relinquo vobis*, ut pacifici erga vos mutuo sitis et erga me, et ita vobis nulla mundi turbatio quidquam nocebit, neque impedimento erit.

Vers. 27. *Pacem — vobis.* Quæ a me amatur, quæ propter illa quæ animæ prosunt, conceditur : non mundi pacem quæ ob ea quæ nocent animæ servatur.

Vers. 27. *Non — vobis.* Siquidem mundus sive mundana sapientes, pacem mutuo dant mali causa : ego vero pacem do vobis boni causa.

Aut aliter : mundus pecunias ac possessiones suis largitur, ego vero pacem do vobis, qui mei estis. Quia autem dicendo : *Pacem relinquo vobis*, quo separationem indicabat, majorem eis injecerat turbationem, ait :

Vers. 27. *Ne — formidet.* Vides, quod non tantum amoris magnitudine monebantur, quantum formidine : putantes, se discerpendos ab illius inimicis.

Vers. 28. *Audistis — vos.* Non solum dixi quod *vado*, sed etiam quod *venio ad vos*. Quid ergo formidatis ?

Vers. 28. *Si — Patrem.* Quia de mea nondum certiores facti estis potentia, et quia morior, putatis, me post mortem non posse vos conservare ; debetis tamen gaudere, quod dixerim : *Vado ad Patrem*, qui potens est vos ab omnibus insidiis eripere, cognoscentes, quod omnino legatione fungar pro vobis.

Vers. 28. *Quia — est. — Major me est*, ut vos putatis, tanquam manifestius in Scripturis promulgatus. Hæc autem omnia dicit indulgens suspicioni ac imbecillitati illorum, et ex ipsa non recta eorum opinione arguens illos. Nam in veritate Pater major quidem est, at non potentia, sed solo principii modo, quia Filio principium est generationis : siquidem ex Patre est Filius.

Vers. 29. *Et — credatis.* Dixi vobis, quæ sunt de mea profectione, ac rursum de meo reditu et de alio Paracleto, ut cum fieri videritis, credatis, quod omnia et noverim et possim. Ita consolaturus eos, rursum tristia dicit, horum frequentia illos exercens, ne periculorum tempore turbarentur, siquidem quod exspectatum est levius ferri solet. D

Vers. 30. *Jam non — princeps.* Mundum appellat hic, malitiam ; principem vero, diabolum : non

Variæ lectiones et notæ.

(15) Inclusa uterque in margine. Τελεωτέρους γενομένους omiserat interpres.
(16) Ἐν ἀλλήλοις. A.
(17) Δίδωσιν, A. Forte δίδοῦσιν voluit.
(18) Post ἤ addit interpres ἄλλως.

enim cœlo ac terræ dominatur, sed malitiæ (*ll*), quod omnia straverit ac perverterit, Ipse autem dicitur etiam princeps tenebrarum, sive peccati. Ait ergo : Venit adversum me diabolus cum perversis Judæis, data sibi e supernis potestate. Nam et apud Lucam dixit ad eos, qui se comprehendebant : *Hæc est hora vestra et potestas tenebrarum* [96].

Vers. 30. *Et — quidquam.* In aliis quidem hominibus peccatum est causa mortis, nullus siquidem peccati expers est, ideo nullus immortalis ; in me vero non habet ullam mortis causam ; ego enim absque peccato sum, et propterea condemnabitur, sicut prius decimo quinto capite enarravimus, ubi dicitur : *Nunc judicium est hujus mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras* [97].

Vers. 31. *Sed — Patrem.* Sed morior, ut cognoscant omnes, quod diligam Patrem, obediens illius voluntati ; voluntas autem ejus est, ut moriar pro salute hominum.

Vers. 31 *Et — facio.* Ut cognoscant, quod præceptum ejus moriens adimpleam.

Vers. 31. *Surgite, eamus hinc.* Videns discipulos admodum metuentes, et se jam comprehendi ac interfici imaginantes, et propterea crebro retrorsum se convertendo, non satis his quæ dicebantur, advertere : siquidem maximum illis angorem inducebat, tum locus publicus, tum nox et præcipue quod dixisset : *Venit princeps mundi* [98], transfert illos in locum alium tutiorem, quo existimantes in tuto esse, absque ullo metu audirent : nam magna audituri erant dogmata. Deinde rursum ait :

Cap. XV. Vers. 1. *Ego — vera.* Id est eximia, incorruptibilis spiritualis : siquidem hæc frequenter significat nomen ἀληθινόν.

Aliter quoque dicitur, *Vitis vera*, quia profructu profert veritatem.

Se ipsum itaque vitem nominat utpote præbentem dulcedinem ac humani cordis lætitiam, ipsam videlicet prædicationem, quam etiam Scriptura vinum appellat, et tanquam radicem discipulorum : palmites vero discipulos, quasi ex ipso germinantes sermone doctrinæ, et per eum nutritos ab fructificationem maturorum botrorum, sive virtutum, ut et ipsi similiter præbeant vinum doctrinæ.

Vers. 1. *Et Pater — est.* Curator, non tamen radicis, sed palmitum. Vere hæc vitis eximia est, in qua de solis palmitibus curam habere oportet ;

A νοῦ καὶ γῆς ἄρχει. Ἐπεὶ πάντα ἂν ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλεν. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ ἄρχων τοῦ σκότους ὀνομάζεται, ἤγουν τῆς ἁμαρτίας. Φησὶν οὖν ὅτι Ἔρχεται κατ' ἐμοῦ ὁ διάβολος μετὰ τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων, δοθείσης αὐτοῖς ἐξουσίας ἄνωθεν. [Εἶπε γὰρ καὶ (19) ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ πρὸς τοὺς συλλαμβάνοντας αὐτόν· ὅτι Αὕτη ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους.

Καὶ — οὐδέν. Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων αἴτιον τοῦ (20) θανάτου ἡ ἁμαρτία· οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος, διὸ καὶ οὐδεὶς ἀθάνατος· ἐν ἐμοὶ δὲ οὐκ ἔχει οὐδὲν αἴτιον θανάτου· ἀναμάρτητος γὰρ ἐγώ. Διὸ καὶ κατακριθήσεται, [καθὼς (21) προεξηγησάμεθα ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω.]

B Ἀλλ' — Πατέρα. Ἀλλ' ἀποθνήσκω, ἵνα γνῶσι πάντες ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, ὑπακούων αὐτοῦ τῷ θελήματι. Θέλημα δὲ αὐτοῦ ἀποθανεῖν με ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ — ποιῶ· Καὶ ἵνα γνῶσιν ὅτι πληρῶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ ἀποθνήσκων.

Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. Βλέπων τοὺς μαθητὰς σφόδρα δειλιῶντας καὶ φανταζομένους ἤδη τοὺς συλλήψομένους καὶ ἀναιρήσοντας, καὶ διὰ τοῦτο πυκνὰ μεταστρεφομένους, καὶ μὴ δυναμένους προσέχειν τοῖς λεγομένοις· καὶ γὰρ ἐνεποίουν αὐτοῖς ἀγωνίαν, καὶ ὁ τόπος, κατάδηλος ὤν, καὶ ἡ νύξ, καὶ τὸ εἰπεῖν ὅτι Ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων· μετάγει τούτους εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, ἵνα, νομίσαντες ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆναι, μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι. Καὶ γὰρ

C ἔμελλον μεγάλων ἀκούσεσθαι δογμάτων, εἶτα πάλιν φησίν.

Ἐγὼ — ἀληθινή. Ἡ ἐξαίρετος, ἡ ἄφθαρτος, ἡ πνευματική. Ταῦτα γὰρ πολλάκις τὸ ἀληθινὸν δηλοῖ.

[Καὶ ἑτέρως (22) δὲ Ἄμπελος ἀληθινὰ] ἡ τὴν ἀληθειαν καρποφοροῦσα.

Ἄμπελον μὲν οὖν ἑαυτὸν ὀνομάζει, ὡς παρέχοντα τὸ νόστιμον καὶ εὐφραῖνον καρδίαν ἀνθρώπου κέρυγμα, ὃ καὶ οἶνον ἡ Γραφὴ προσαγορεύει· καὶ ὡς ῥίζαν τῶν μαθητῶν· κλήματα (23) δὲ τοὺς μαθητὰς ὡς ἐξ αὐτοῦ βλαστήσαντας τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, καὶ δι' αὐτοῦ τρεφομένους εἰς καρποφορίαν βοτρύων ὡραίων, εἴτουν ἀρετῶν, καὶ παροχὴν ὁμοίως τοῦ διδασκαλικοῦ οἴνου.

D (24) Ὁ Πατήρ — ἐστιν. Ὁ ἐπιμελητὴς, πλὴν οὐ τῆς ῥίζης, ἀλλὰ τῶν κλάδων. Ἐξαίρετος γὰρ ὄντως αὕτη ἡ ἄμπελος, κατὰ τοὺς κλάδους μόνον δεομένη ἐπι-

[96] Joan. XVI, 13. [96] Luc. XXII, 53. [97] Joan. XII, 31. [98] Joan. XIV, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(19) Inclusa absunt A.
(20) Τοῦ, abest A.
(21) Inclusa absunt A.
(22) Inclusa absunt A.
(23) Ὑμεῖς τὰ κλήματα, ex versu 5, Hic, pro more suo, infert Chrysost. t. VIII, p. 446 B, 447 A.
(24) Καί, ante ὁ Πατὴρ, quod Hentenius expressit, neuter meorum habet.

(*ll*) *Sed malitiæ*, etc. Siquidem omnia everteret etdejiceret.

μελείας. Τῷ Πατρὶ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἀνατίθησιν, ὡς Θεῷ· δεικνὺς ὅτι συνεργεῖ τοῖς καρποφοροῦσι καὶ κολάζει τοὺς μὴ καρποφορούντας. A

Πᾶν — αἴρει αὐτό. Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ βλαστῆσαν, καὶ διὰ πίστεως ἡνωμένον μοι, μὴ φέρον καρπὸν, ἤγουν ἀρετὰς, ἐκκόπτει αὐτὸ ὡς ἄχρηστον, καὶ πυρὸς ἄξιον. Λοιπὸν οὖν πᾶς Χρισιανὸς μὲν, ἄκαρπος δὲ, ἐκκέκοπται (23) τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰ (26) δοκεῖ συνῆφθαι αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ τετήρηται.

Καὶ — φέρῃ. Καθαίρει αὐτὸ διὰ τῶν πειρασμῶν, παραχωρῶν ἐπάγεσθαι τούτους αὐτῷ, πᾶν μὲν βλαβερὸν ἀποξέοντας, πᾶσαν δὲ στερρότητα καὶ γονιμότητα πλείονος ἀρετῆς ἐμποιοῦντας. Ἵνα δὲ μὴ ὑπολάβωσιν ἀκάρπους εἶναί τινας αὐτῶν, καὶ πάλιν θορυβηθῶσι περὶ ἑαυτῶν (27), προαναιρεῖ τὸν τοιοῦτον θόρυβον, λέγων· B

Ἤδη. — ὑμῖν. Περικαθαρθέντες τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ μου. Ὁρᾷς ὅτι εἰ καὶ ἄμπελός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ γεωργός. Κοινὴ γὰρ ἡ τοιαύτη γεωργία καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ὥσπερ δὴ καὶ τἆλλα. Ἵνα δὲ μὴ ὑπὸ τῆς πολλῆς δειλίας ἀποσχισθῶσι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ σχέσεως, κεχαυνωμένην αὐτῶν ἤδη τὴν ψυχὴν ἐπισφίγγει, καὶ ἑαυτῷ συγκολλᾷ, εἰπών·

Μείνατε — ὑμῖν. Μείνατε ἐν ἐμοὶ, συγκολλώμενοί μοι βεβαιότερον διὰ πίστεως ἀδιστάκτου καὶ σχέσεως ἀῤῥήκτου, κἀγὼ μενῶ ἐν ὑμῖν, συνὼν τῇ δυνάμει καὶ περιέπων ἢ συνέχων ὑμᾶς, ὡς ἄμπελος κλήματα, καὶ καρποφόρους ἀπεργαζόμενος.

Καθὼς — μείνητε. Οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν ἀποσχισθῆτε τῆς συναφείας μου. C

Ἐγὼ — πολύν. Σαφηνίζει τὴν παραβολὴν, καὶ σκόπει πῶς εἶπεν· Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. Πολλάκις γὰρ μένει μέν τις ἐν τῷ Χριστῷ, συνημμένος αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, οὐ μένει δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ, ἀποστρεφόμενος αὐτὸν, ὡς ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενον. Οὗτος φέρει μὲν καρπὸν, ὀλίγον δὲ, ἔν τι ἀγαθὸν, ἢ καὶ δύο που διαπραξάμενος, Ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν ἀμπέλοις τοιαῦτα κλήματα, ἃ μὴ χαιρουσῶν αὐτοῖς τῶν ἀμπέλων βοτρύδια οἰκτρά τινα φέρουσιν.

Ὅτι — οὐδέν. Ὥσπερ οὐδ' οἱ βλαστοὶ μὴ ἀπολαύοντες δυνάμεως ἐκ τῆς ῥίζης. Εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω ὅτι Οὐ δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε· νῦν λέγει καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ μὴ ἐν αὐτῷ μένοντος. D

Ἐὰν — κλῆμα. Ὡς τὸ κλῆμα τὸ ἄχρηστον.

Καὶ ἐξηράνθη. Καὶ ἀπώλεσεν ἣν εἶχεν ἐκ τῆς ῥίζης ἐκμάδα χάριτος.

Καὶ συνάγουσιν αὐτά. Καὶ συνάγουσι τὰ τοιαῦτα κλήματα οἱ ἄγγελοι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως.

Patri autem curam eorum attribuit, tanquam Deo, ostendens quod his qui fructificant auxilio est, eosque punit qui fructum non ferunt.

Vers. 2. *Omnem — tollit.* Omnem palmitem, qui ex me germinavit, mihique per fidem unitus est, nec fructum affert, exscindit tanquam inutilem ac dignum igne. Omnis itaque christianus, qui infructuosus est, a Christo excisus est, quanquam per fidem illi conjunctus esse videatur et æterno igni reservatus est.

Vers. 2. *Et — afferat.* Purgat eum per tentationes, permittens ut in eum inducantur. Illæ namque quod damnum affert, expoliunt, ac omne robur majoremque virtutum fertilitatem accersunt. Ne autem aliquos ex ipsis infructuosos esse suspicentur, atque de seipsis iterum turbentur, hujusmodi prævenit tumultum, dicens :

Vers. 2. *Jam — vobis.* Purgati meo, quo vos docui, sermone. Vides, quod licet vitis sit, est tamen etiam agricola ; est enim hæc agricultura communis Patri et Filio, veluti sane et alia. Ne autem præ nimia formidine exciderent a fide ac habitu, quo erga se affecti erant, laxatam jam animam astringit, sibique conglutinat, dicens :

Vers. 4. *Manete — vobis.* — Manete in me, firmiter mihi conglutinati per fidem indubitatam, habitumque indissolubilem, et ego manebo in vobis, potentia vobiscum permanens, vosque amplectens, aut continens vos, sicut vitis palmites, ac fructiferos reddens.

Vers. 4. *Sicut — manseritis.* Neque vos fructificare potestis, si a mei conjunctione distrahamini.

Vers. 5. *Ego — multum.* Explanat parabolam. Et considera quomodo dixerit: *Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum.* Nam frequenter manet quis conjunctus in Christo per fidem ; non manet autem Christus in eo, aversans illum tanquam indigne se gerentem : hic fert quidem fructum, at modicum, unum aut alterum opus bonum obiter(*mm*) perficiens. Videmus autem et in vineis hujusmodi palmites, qui dum illis non gaudent vineæ, miserabiles quosdam ferunt racemulos.

Vers. 5. *Quia — facere.* Tanquam germina, quæ virtute a radice procedente non fruuntur. Cum autem superius dixerit : *Non potestis ferre fructum, nisi in me manseritis,* nunc etiam periculum dicit ejus qui in se non manserit.

Vers. 6. *Nisi — palmes.* Tanquam sarmentum inutile.

Vers. 6. *Et exarescet.* Et perdet, quem habebat ex radice gratiæ humorem.

Vers. 6. *Et colligent eos.* Et congregabunt angeli hujusmodi sarmenta in die judicii.

Variæ lectiones et notæ.

(23) Ἐκκόπτεται B.
(26) Forte εἰ καὶ, aut κἂν δοκῇ.
(*mm*) *Obiter.* Forte.
(27) Δι' αὐτῶν, A. Forte δι' ἑαυτοὺς voluit.

Vers. 6. *Et — conjicient.* Gehennæ.

Vers. 6. *Et ardebunt.* Inflammabuntur, non tamen comburentur. Non manentes autem in se, dicit non eos solum, qui ab illo sunt amputati aut abscissi, sed et illos qui non firmiter cum eo copulantur.

Vers. 7. *Si — vobis.* Nihil enim indignum petet, qui in Dei præceptis versatur. Considera vero hoc esse Christum in discipulis manere, verba ejus in illis manere, sive servari, aut opere perfici.

Vers. 8. *In — afferatis. — Glorificatus est,* hoc est, Glorificabitur. Ut afferatis, id est, si attuleritis. Multa siquidem sunt apud Scripturam hujusmodi idiomata.

Vers. 8. *Et — discipuli.* Perfecti efficiamini. Observandum igitur, quod is qui fructum affert copiosum, hic perfectus efficitur Christi discipulus. Glorificari autem dixit Patrem et gaudere, in copiosa fructificatione et perfecto discipulatu ipsius, adhortans eos ad hanc rem, tanquam ad id quod Domino gratum est.

Vers. 9. *Sicut — vos.* Eo modo quo me dilexit Pater, tanquam videlicet facientem voluntatem suam : ita et ego dilexi vos, tanquam scilicet facientes voluntatem meam.

In præcedentibus quidem data est a nobis distinctio de *sicut, quemadmodum* et similibus, quod cum de Patre, Filio ac Spiritu sancto dicuntur, æqualitatem significant ; cum vero de Deo et hominibus, similitudinem designant : verum similitudo non ubique per omnia quadrat (*nn*).

Vers. 9. *Manete — mea.* Rursum astringit illos ad se.

Vers. 10. *Si — dilectione.* Et quomodo moreris velut homo carens auxilio ? Quia vult hoc Pater et ego, pro hominum salute: quia hanc quoque rem duco gloriam. Sicut ergo ego dilectus a Patre tamen pro vobis morior, sic et vos ita a me dilecti, moriemini tamen pro me. Nam hujusmodi mors juxta beneplacitum est, non ex odio aut imbecillitate.

Vers. 11. *Hæc — maneat.* Hæc consolatoria verba locutus sum vobis, qui ob meam discruciamini mortem ; ut gaudium, quod erat propter me, quod de me gaudebatis, donec advenirent hæc tristia, non corrumpatur ; sed in vobis maneat, cum certiores facti sitis, quod *non relinquam vos orphanos, sed iterum veniam ad vos.*

Vers. 11. *Et — compleatur.* Et ut gaudium vestrum, quod de me est, compleatur, sicut ab exordio ejus exspectabatis, sperantes semper mecum conversari.

Vers. 12. *Hoc — vos.* Ut diligatis vos invicem adeo vehementer, ut etiam pro vobis invicem moriamini : ego enim sic dilexi vos, ut etiam pro

A Καὶ — βάλλουσι. Τὸ τῆς γεέννης.

Καὶ καίεται. Καὶ φλέγονται, οὐ μὴν κατακαίονται. Οὐ μένοντας δὲ ἐν αὐτῷ λέγει οὐ μόνον τοὺς ἀποκοπέντας ἢ ἀποσχισθέντας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς μεθόλως συναφθέντας αὐτῷ.

Ἐὰν — ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ ἀνάξιον αἰτήσεται ὁ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ ἐμπολιτευόμενος. Σκόπει δὲ ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ μένειν τὸν Χριστὸν ἐν τοῖς μαθηταῖς, τὸ τὰ ῥήματα αὐτοῦ μένειν ἐν αὐτοῖς, εἴτουν τηρεῖσθαι, ἐνεργεῖσθαι.

Ἐν — φέρητε. Τὸ μὲν ἐδοξάσθη, ἀντὶ τοῦ, δοξάζεται. Τὸ δὲ ἵνα φέρητε, ἀντὶ τοῦ ἐὰν φέρητε. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ Γραφῇ.

Καὶ — μαθηταί. Ἀπαρτισθήσεσθε. Παρατηρητέον β οὖν ὅτι ὁ καρπὸν πολὺν φέρων, οὗτος ἀπαρτίζεται μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ. Δοξάζεσθαι δὲ, ἤτοι χαίρειν τὸν Πατέρα εἶπεν, ἐν τῇ πολλῇ καρποφορίᾳ καὶ τελείᾳ μαθητείᾳ αὐτοῦ, προτρεπόμενος αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐπὶ εὐαπόδεκτον τῷ Θεῷ.

Καθὼς — ὑμᾶς. Ὃν τρόπον ἠγάπησέ με ὁ Πατὴρ, ὡς ποιοῦντα δηλαδὴ τὸ θέλημα αὐτοῦ· οὕτω κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς ποιοῦντας τὸ θέλημά μου.

Προδιέσταλται δὲ ἡμῖν ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅταν μὲν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγωνται, ἰσότητα δήλοῦσιν· ὅταν δὲ ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁμοιότητα σημαίνουσιν· ἡ δὲ ὁμοιότης οὐ παντάπασιν ἀπαράλλακτος.

C Μείνατε — ἐμῇ. Πάλιν ἐπισφίγγει αὐτούς.

Ἐὰν — ἀγάπῃ. Καὶ πῶς ἀποθνήσκεις, ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος ; Διότι θέλει τοῦτο καὶ ὁ Πατὴρ κἀγὼ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα ἡγήμαι. Ὥσπερ οὖν ἐγὼ, οὕτως ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὅμως ἀποθνήσκω δι' ὑμᾶς· οὕτω καὶ ὑμεῖς, οὕτως ἀγαπώμενοι παρ' ἐμοῦ, ὅμως ἀποθανεῖσθε δι' ἐμέ. Κατ' εὐδοκίαν γὰρ ὁ τοιοῦτος θάνατος, οὐ κατὰ ἀποστροφὴν ἢ ἀσθένειαν.

Ταῦτα — μείνῃ. Ταῦτα τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα λελάληκα ὑμῖν ἀνιωμένοις ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ δι' ἐμὲ, ἣν ἐχαίρετε ἐπ' ἐμοὶ μέχρι τῶν σκυθρωπῶν τούτων, μὴ ἀφανισθῇ, ἀλλὰ ἐν ὑμῖν μείνῃ D βεβαιωθεῖσιν, ὅτι Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς, ἀλλὰ πάλιν ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Καὶ — πληρωθῇ. Καὶ ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ἡ ἐπ' ἐμοὶ πληρωθῇ, ὡς ἐν ἀρχῇ αὐτῆς προσεδοκᾶτε, ἐλπίζοντές μοι συνεῖναι.

Αὕτη — ὑμᾶς. Ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους οὕτω σφοδρῶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκειν· οὕτω γὰρ κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθνήσκω

Variæ lectiones et notæ.

(*nn*) *Quadrat.* Similis, non absimilis.

ἤδη. Συνεχως δὲ τὰ τοιαῦτα λέγει, ἀνεξάλειπτον ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολάπτων τὴν ἀγάπην.

Ὅρα δὲ θαυμασίαν σειράν· δέδεικται γὰρ ὅτι τὸ μεῖναι ἐν τῷ Χριστῷ γίνεται ἀπὸ τοῦ ἀγαπᾷν αὐτόν· τὸ δὲ ἀγαπᾷν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν· ἡ ἐντολὴ δὲ αὐτοῦ, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὥστε τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους μένειν ἐν τῷ Χριστῷ ἐστι, καὶ ἀγαπᾷν τὸν Θεόν ἐστι, καὶ ἀναπεπλεγμέναι πρὸς ἀλλήλας εἰσὶν ἥ τε πρὸς Θεὸν καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη. Εἰπὼν δὲ ὅτι καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἔδειξεν ὅτι ἑκουσίως ἀποθνήσκει διὰ τὴν ἀγάπην αὐτῶν.

Μείζονα — αὐτοῦ. Μείζονα ταύτης τῆς οὕτω μεγάλης ὡς καὶ τὴν ψυχὴν ἀφεῖναι ὑπὲρ τῶν φίλων, καθὼς ἐγὼ ποιῶ νῦν. Λοιπὸν οὖν οὐκ ἐξ ἀσθενείας ἐμῆς, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ὑμῶν ἀποθνήσκω, καὶ οἰκονομικῶς ὑμῶν χωρίζομαι, καὶ μὴ ἀθυμεῖτε. Ἐπεὶ δὲ φίλους αὐτοῦ (28) ὑπεδήλωσε, λέγει πῶς εἰσι φίλοι αὐτοῦ.

Ὑμεῖς — ὑμῖν. Ὦ τῆς ἀνεικάστου φιλανθρωπίας! ἐφ' ἡμῶν μὲν οὐκ ἄν ποτέ τις τὸν εὐγνώμονα δοῦλον ποιήσῃ φίλον· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ τοῦτο ποιεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφὸν αὐτὸν ἀπεργάζεται· Ἀπαγγείλατε γάρ, φησὶ, τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ υἱοθετεῖ τοῦτον τῷ Πατρὶ, καὶ καθιστᾷ συγκληρονόμον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Οὐκ ἔτι — δούλους. Καὶ πότε αὐτοὺς εἶπε δούλους; Ὅτε διδάσκων ἀπεκάλυπτε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος. Καὶ προλαβὼν δὲ εἶπεν· Ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ.

Ὅτι — Κύριος. Τί ποιεῖ ἀπορρητον.

Ὑμᾶς — ὑμῖν. Ἀνήγγειλα ὑμῖν ὡς φίλοις πάντα, ὅσα ἠδύνασθε βαστάζειν δηλονότι, ὅσα ἀκούσαι ὑμᾶς εἰκός. Τῷ φίλῳ γάρ τις, οὐ τῷ δούλῳ, καταπιστεύει τὰ ἀπόρρητα.

Καὶ μὴν ἀνωτέρω εἰπὼν· Ὑμεῖς φίλοι μού ἐστε, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν· ἐνέφηνεν ὅτι οὔπω εἰσὶν, ἀλλὰ τότε εἰσὶν ὅτε ποιοῦσι· πῶς οὖν ἐνταῦθά φησιν· Ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου ἐγνώρισα ὑμῖν; Τὸ ἐστὲ, ἀντὶ τοῦ διαμένετε, νόησον, ὅτι ὄντες ἤδη καὶ εἰς τὸ ἑξῆς διαμένετε, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν.

Εἶτα τίθησι καὶ ἄλλο τεκμήριον τοῦ ἔχειν αὐτοὺς (29) φίλους ἑαυτοῦ.

Οὐχ — ὑμᾶς. Κατὰ ἀπόφασιν ὁ λόγος, ὅτι ἐγὼ

vobis jam moriar. Frequenter autem talia dicit, ut cordibus eorum charitatem indelebiliter insculpat.

Vide autem admirandum vinculum; siquidem ostensum est, quod mansio in Christo procedit ex ejus dilectione et observatione mandatorum illius; præceptum vero ejus est, ut diligamus nos invicem. Itaque diligere nos invicem est in Christo manere; et servare Dei præcepta, est diligere Deum; suntque inter se connexæ dilectio quæ est erga Deum, et quæ est erga nos invicem. Dicens autem: *Sicut dilexi vos*, ostendit quod voluntarie propter illorum dilectionem moriatur.

Vers. 13. *Majorem — suis.* Majorem hac, quæ adeo magnam est, ut etiam anima pro amicis relinquat, sicut ego nunc facio. Itaque non ex imbecillitate, sed ex vestri dilectione morior, ac dispensatorie a vobis separor; nolite ergo contristari. Et quia amicos eos ostendit, nunc etiam dicit quomodo sint amici sui.

Vers. 14, *Vos — vobis.* O incomparabilem humanitatem! Nunquam quispiam servum benignum facit sibi amicum; Christus autem etiam hoc facit, magis autem et fratrem eum efficit: *Nuntiate*, inquit, *fratribus meis ut abeant in Galilæam*[99]; atque Patri hunc in Filium asciscit, simulque regni cœlorum hæredem constituit.

Vers. 15. *Jam non — servos.* Et quando illos dixit, servos? Quando docens occultabat (*oo*) suæ divinitatis potentiam. In præcedentibus etiam dixit: *Vos vocatis me dominum et magistrum, et benedicitis: sum etenim*[1].

Vers. 15. *Quia — dominus.* Quid faciat occultum.

Vers. 15. *Vos — vobis.* Renuntiavi vobis omnia tanquam amicis, quæcunque videlicet ferre potuistis, quæcunque æquum erat, ut audiretis: amico namque et non servo credit quispiam arcana.

Atqui superius cum diceret: *Vos amici mei estis, si feceritis, quæcunque ego præcipio vobis*[2], ostendit, quod nondum erant, sed futuri tunc, cum ea facerent: quomodo ergo hic ait: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis*? Verbum, *Estis*, sive Eritis, pro Permanebitis accipito, ac si dicat: Cum jam sitis, etiam in futurum permanebitis, si feceritis, et cætera.

Deinde et aliud ponit signum, quod eos haberet amicos suos.

Vers. 16. *Non — vos.* Negative (*pp*) sermo pro-

[99] Matth. xxviii, 10. [1] Joan. xiii, 13. [2] Joan. xv, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(28) Αὐτούς, A. Ita Hentenius. Mox ad finem versus 15 utrumque conjungitur.

(29) Αὐτούς omittit B.

(*oo*) *Occultabat* Imo, aperiebat, revelabat. Videtur legisse ἐπεκάλυπτε.

(*pp*) *Negative*, etc. Sententiam quidem expressit; sed a Græco recessit. Κατ' ἀπόφασιν est directe. *Rectum est pronuntiatum, recte pronuntiavit.* Qui enim interrogat obliqua videtur oratione uti.

nuntiandus est, non interrogative: *Vos non elegistis me, sed ego elegi vos* in amicos ; ego ad amicitiam vestram accurri.

Vers. 16. *Et posui vos.* Explantavi vos in dilectione mea, in fide quæ in me est.

Vers. 16. *Ut vos eatis.* Ut extendamini crescentes.

Vers. 16. *Et fructum afferatis.* Veluti superius significatum est. Aut fructum, spiritualia charismata : aut multitudinem eorum qui studio illorum salvandi sunt.

Vers. 16. *Et — maneat.* Maneat incorruptus, perpetuus.

Vers. 16. *Ut — vobis.* Nomine meo, hoc est, tanquam mei, tanquam Christiani.

Vel invocato nomine meo, sicut etiam in præcedentibus declaravimus ubi dicebat : *Et quidquid petieritis nomine meo, hoc faciam* [3]. Ac rursus : *Si quid petieritis nomine meo, hoc faciam* [4], ex quibus ostensa est potentiæ æqualitas Patris et Filii.

Vers. 17. *Hæc — invicem. Hæc* loquor vobis, puta, quod morior pro vobis, et quod ego ad amicitiam vestram accurri, non improperans, sed incitans vos ad mutuam inter vos dilectionem. Quia vero turbabantur tanquam jam ab omnibus Judæis odio habiti, deinceps consolatur etiam eorum tristitiam.

Vers. 18. *Si — odio habuerit.* Mundum dicit, malos Judæos : Sit, inquit, vobis in consolationem quod ego prius quam vos, fuerim odio habitus : et gaudete magis, quia mecum in odio malorum communicatis. Deinde aliam quoque ponit consolationem, quod si e numero malorum essent, mal utique eos diligerent.

Vers. 19. *Si — diligeret.* Quod suum esset, hoc est, sibi simile ; gaudet namque simili simile.

Vers. 19. *Quia — mundus.* Itaque odio haberi vos a malis demonstratio est virtutis, quemadmodum, etiam a talibus amari, signum est malitiæ. Quia vero abjectam eorum mentem erexit : rursum ipsos ab his quæ contra se fiebant, consolatur.

Vers. 20. *Mementote — vobis.* Et quis sit ille sermo, adverte.

Vers. 20. *Non — suo.* Nam hunc sermonem in præcedentibus dixit eis ; nec id semel, sed variis in locis. Ait ergo : Non estis vos me meliores.

Vers. 20. *Si — persequentur.* Consequens enim

A εἰλόμην ὑμᾶς φίλους, ἐγὼ τῇ φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον.

Καὶ ἔθηκα ὑμᾶς. Καὶ ἐφύτευσα (30) ὑμᾶς εἰς τὴν ἐμὴν ἀγάπην, εἰς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν.

Ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε. Ἵνα ἐκτείνησθε (31) αὐξανόμενοι.

Καὶ καρπὸν φέρητε. [Ὡς (32) ἀνωτέρω δεδήλωται· ἢ] καρπὸν, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἢ τὰ πλήθη τῶν σωζομένων ἐκ τῆς αὐτῶν σπουδῆς.

Καὶ — μένῃ. Καὶ ἵνα μένῃ ἀνώλεθρος, διηνεκής.

Ἵνα — ὑμῖν. Ἐν τῷ ὀνόματί μου, τουτέστιν ὡς ἐμοὶ, ὡς Χριστιανοί.

B Ἢ ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομά μου, ὡς καὶ προϊπεδόντες ἡρμηνεύσαμεν, ἔνθα ἔλεγε· Καὶ ὅ τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω. [Καὶ (33) πάλιν· Ἐὰν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. Ἀφ' ὧν δείκνυται τὸ ἰσοδύναμον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.]

Ταῦτα — ἀλλήλους. Ταῦτα (34) λαλῶ ὑμῖν, τὸ ὅτι ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τὸ ὅτι ἐγὼ τῇ φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον, οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἐνάγων ὑμᾶς εἰς τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους. Ἐπεὶ δὲ ἐθορυβοῦντο ὡς ἤδη πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις μισητοὶ γενόμενοι, παραμυθεῖται καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀθυμίαν.

Εἰ — μεμίσηκε. Κοσμον λέγει τοὺς πονηροὺς Ἰουδαίους. Ἔστω, φησὶν, ὑμῖν εἰς παραμυθίαν τὸ πρὸ C ὑμῶν ἐμὲ μισηθῆναι, καὶ χαίρετε μᾶλλον, ὅτι κοινωνεῖτέ μοι τοῦ παρὰ τῶν πονηρῶν μίσους. Εἶτα λέγει καὶ ἑτέραν παραμυθίαν, ὅτι, εἰ ἐκ τῶν πονηρῶν ἦσαν, οἱ πονηροὶ ἂν ἐφίλουν αὐτούς.

Εἰ — ἐφίλει. Τὸ ὅμοιον· χαίρει γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον.

Ὅτι — ὁ κόσμος. Ὥστε τὸ μισεῖσθαι ὑμᾶς παρὰ (35) τῶν πονηρῶν ἀπόδειξίς ἐστιν ἀρετῆς, ὡσπερ καὶ τὸ φιλεῖσθαι παρὰ τῶν τοιούτων κακίας. Ἐπάρας οὖν ἐκ τῶν καταπίπτον τὸ φρόνημα, πάλιν ἀπὸ τῶν καθ' ἑκατὸν τούτους παρηγορεῖ.

Μνημονεύετε — ὑμῖν. Καὶ (36) ποῖός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ λόγος, ἄκουσον.

Οὐκ — αὐτοῦ. Τοῦτον γὰρ τὸν λόγον προλαβὼν D εἶπεν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ διχφόρως. Λέγει οὖν ὅτι, Οὐκ ἐμοῦ κρείττους ὑμεῖς.

Εἰ — διώξουσιν. Ἀκόλουθον γὰρ εἶχε μαθητὰς

[3] Joan. XIV, 13. [4] Ibid. 14.

Variæ lectiones et notæ.

(30) Ita ἔθηκα exponit Chrysost. tom. VII, p. 452. C. Theophylact. p. 782 A, B. Τιθέναι de palmitibus ita habet Xenoph. Œcon. XIX, 7, 9.

(31) Ita Chrysost. tom. VIII, p. 452 C. Theophyl. p. 782 A. Cyril. tom. IV, p. 892 M, qui per ἀνάγειν explicat. Nititur autem hæc interpretatio τοῦ ἔθηκα et ὑπάγητε proximis vocabulis, καρπὸν φέρητε. Vereor tamen ne doctior quam verior sit hæc explicatio. Evangelistæ enim haud adeo diligenter observant vocabula translata. Sunt alia loca ubi nemo τιθέναι interpretabitur περὶ φυτεύσεως. Vide Rom. IV, 17, Hebr. I, 2. Ὑπάγειν autem sine exemplo explicatur ἐκτείνεσθαι, ἀνάγειν, αὔξειν.

(32) Inclusa absunt A.

(33) Inclusa absunt.

(34) Scilicet Chrysost. tom. VIII, p. 452 D. pro ἐντέλλομαι, infert λελάληκα, ex loco simili, ut solet.

(35) Ὑπό, pro παρά, A.

(36) Omisso καί, legitur ὁποῖος A.

μού ἐστε. Εὐψυχεῖτε οὖν τὰ ὅμοια τῷ διδασκάλῳ πάσχοντες καὶ κατ' ἴχνος ἀκολουθοῦντές μοι.

Εἰ — τηρήσουσι. Μήτε διωκόμενοι δυσφορεῖτε, μήτε τοῦ λόγου ὑμῶν ἀθετουμένου. Ἃ γὰρ εἰς ἐμὲ ἐνεδείξαντο, ταῦτα καὶ εἰς ὑμᾶς ἐνδείξονται, καὶ Ἀρκετὸν, φησὶ, τῷ δούλῳ, ἵνα γένηται ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ.

Ἀλλὰ — μου. Ταῦτα πάντα, διώκοντες δηλαδὴ, καὶ τὸν λόγον ὑμῶν μὴ τηροῦντες. Εἰ οὖν ἀγαπᾶτέ με, χαρήσετε πάντως, ὅτι δι' ἐμὲ ταῦτα πάσχετε, ἐπεὶ κἀγὼ δι' ὑμᾶς· καὶ ὑμεῖς μὲν ὑπὲρ Δεσπότου, ἐγὼ δὲ ὑπὲρ δούλων. Εἶτα τίθησι καὶ ἄλλην παραμυθίαν.

Ὅτι — με. Ὅτι ἀθετοῦσι τὸν ἀποστείλαντά με, τουτέστιν ὑβρίζουσι καὶ τὸν Πατέρα. Λοιπὸν τοίνυν ἀγαλλιᾶσθε ὑβριζόμενοι μεθ' ἡμῶν. Ἔπειτα ἀποστρεῖ τοὺς Ἰουδαίους ἀπάσης συγγνώμης ἐθελοκακοῦντας, καὶ τοιαῦτα διαπραττομένους.

Εἰ — αὐτῶν. Εἰ μὴ ἐδίδαξα αὐτοὺς ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, διώκοντες καὶ ὑβρίζοντες ἐμέ τε καὶ ὑμᾶς τοὺς ἐμοὺς, ὡς μήτε τίς εἰμι λέγοντα, μήτε ἀπὸ τῶν Γραφῶν τοῦτο δεικνύοντα.

Ὁ — μισεῖ. Σαφηνίζει καὶ αὔξει τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν, λέγων ὅτι καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ὕβρις, τοῦ Πατρός ἐστιν ὕβρις. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, λέγει καὶ περὶ τῶν σημείων αὐτοῦ.

Εἰ — εἶχον. Καὶ ὄντως αὐτοὶ τούτων μάρτυρες, λέγοντες ὅτι Οὐδέποτε οὕτως ἐφάνη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἕτερα τοιαῦτα.

Νῦν — ἑωράκασι. Τὰ τοιαῦτα ἔργα.

Καὶ — μου. Ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐμὲ (37) μισῶν (38) καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν.

Ἀλλ' — δωρεάν. Κἀνταῦθα τὸ Ἵνα οὐκ αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ δηλωτικὸν, τοῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλει πληρωθῆναι ὁ λόγος οὗτος. Νόμον δὲ λέγει τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν ἐν ᾗ γέγραπται, ὅτι Καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν, Ἐμίσησαν οὖν αὐτὸν δωρεὰν, ἤτοι μάτην, ἀνευλόγως (39), διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν.

Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν οἱ ἀπόστολοι· Εἰ σὲ ἐδίωξαν καὶ τὸν λόγον σου οὐκ ἐτήρησαν, εἰ τοιαῦτα διδαχθέντες καὶ τοιαῦτα ἑωρακότες οὐδὲν ἀπώναντο, εἰ σὲ καὶ τὸν Πατέρα σου μεμισήκασι, μᾶλλουσι δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ ὅμοια ἐνδείξασθαι, τίνος ἕνεκεν εἰς τοιούτους ἀποστέλλεις ἡμᾶς; Ἐπάγει παραμυ-

A est, ut si (*qq*) mei estis discipuli, bono sitis animo ad similia cum præceptore sufferenda, et per vestigia me sequendum.

Vers. 20. *Si — servabunt.* Neque graviter feratis, quod vos persequantur, aut quod vestros contemnant sermones : quæ enim in me ostenderunt, hæc etiam in vos ostendent : et *sufficit*, inquit, *servo, ut sit sicut dominus ejus* [8].

Vers. 21. *Sed — meum.* Hæc omnia, puta persequentes, et sermonem vestrum non servantes. Si ergo diligitis me, gaudebitis omnino, quia hæc propter me patimini, quia et ego propter vos : et vos quidem pro Domino, ego vero pro servis. Deinde ponit et aliam consolationem.

B Vers. 21. *Quia — me.* Quia contemnunt eum qui me amandavit, hoc est, Patrem quoque contumelia afficiunt. Gaudete itaque nobiscum affecti contumelia. Post hæc Judæos omni privat venia, quod de industria perperam operati sint, taliaque perpetraverint.

Vers. 22. *Si — suo.* Si non docuissem eos, peccatum non haberent persequendo ac contumelia afficiendo et me et vos, qui mei estis, utpote non dicentem quis essem, nec id a Scripturis ostendentem.

Vers. 23. *Qui — odit.* Explanat et auget peccatum illorum dicens, quod Filii injuria, Patris est injuria. Postquam autem dixit de doctrina sua, dicit etiam de signis suis.

C Vers. 24. *Si — haberent.* Et vere ipsi testes erant dicentes : *Nunquam apparuit sic in Israel* [9], aliaque similia.

Vers. 24. *Nunc — viderunt.* Hujusmodi opera.

Vers. 24. *Et — meum.* Superius namque dixit : *Qui me odit, is et Patrem meum odit* [10]. Et rursum alibi : *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit illum* [11].

Vers. 25. *Sed — gratis.* Etiam hic dictio *ut*, non est causalis, sed futuri significativa, quod futurum sit, ut hic sermo compleatur. Legem vero dicit librum Psalmorum, in quo scriptum est : *Et sermonibus odii circumdederunt me et oppugnaverunt me gratis* [12]. Oderunt ergo illum gratis sive D frustra, absque ratione, propter suam malitiam.

Ne autem dicant apostoli : Si te persecuti sunt, et sermonem tuum non servaverunt ; si cum talia edocti sunt, taliaque viderunt, nihil illis profuit ; si te et Patrem tuum oderunt, similia quoque adversum nos demonstrabunt, quam igitur ob causam ad tales nos mittis? inducit conso-

[8] Matth. x, 25. [9] Matth. ix, 33. [10] Joan. xv. 23. [11] Joan. v, 23. [12] Psal. cviii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Μισῶν ἐμέ. A.

(38) Hic addit codex, A. μισεῖ. Paulo post autem omittit.

(39) Hentenius fortasse reperit ανευ λόγου, Sed hoc quoque probum i. e. οὐκ εὐλόγως.

(*qq*) *Ut — si.* Siquidem.

lationem, dicens, quod Spiritus sanctus cooperabitur illis.

CAP. XVII. *De Paracleto.*

Vers. 26. *Cum — me.* De mea divinitate. Nam cum Pater multifariam testimonium perhibuerit de me, Spiritus sanctus quoque multifariam testimonium omnino perhibebit. Testificabitur autem lucens in cordibus vestris ad majorem certitudinem, et miracula operans ad nomen meum. Vide autem quod mittit quidem eum et Filius, tanquam ejusdem cum Patre honoris : verum id a Patre, puta procedentem. Procedit itaque a Patre, tanquam de ejus substantia. Ideo etiam omnia quæ Patris sunt novit, sicut et Filius.

Quod si roget quis, cur etiam Filius non dicitur ipse Spiritus, cum etiam ab eodem sit Patre, dicemus, quia non natus est, quemadmodum Filius, sed alio modo procedit. Ideo *Nati* quidem vocabulum Filio convenit, Procedentis vero Spiritui. Rursum si pergat interrogans, quid sit illa processio, pergemus et nos dicentes, invertendo paululum, quod ait Gregorius Theologus : Dic tu generationem Filii, et nos naturam eloquemur processionis Spiritus : et ex æquo pugnabimus (*rr*), in Dei mysteria tanquam per transennam prospicientes.

Quare autem Filius et Spiritus non dicuntur fratres, cum eumdem habeant Patrem ? Quia non eodem modo ex illo sunt ; siquidem ille nascitur, hic vero procedit.

Vers. 27. *Et — estis.* Testes sermonum et operum meorum, ac meæ divinæ potentiæ fide digni, quia ab initio prædicationis meorumque miraculorum mecum estis, et omnino multos ad fidem adducetis, neque enim omnes similiter mali sunt.

CAP. XVI. Vers. 1. *Hæc — offendamini.* Cum malos videritis persequentes vos, ac injuria afficientes sed cognoscentes (*ss*), quod Paracletus vobis auxilietur, bono sitis animo, ac viriliter agatis.

Vers. 2. *Extra synagogas — vos.* Prædictum est enim [13], quod statuerunt Judæi, ut si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra Synagogam ejiceretur.

Vers. 2. *Sed — Deo.* Sed procedente tempore, inquit, adeo insanient, tantoque studio vestram affectabunt mortem, ut eum qui vos occiderit, putent sacrificium ac victimam obtulisse Deo, et opinentur coluisse eum magis, eique placuisse, ut qui seductores ac pestiferos occiderit. Postquam prædixit tristia, addit iterum consolationem.

[13] Joan. IX, 20.

θίαν, λέγων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργήσει αὐτοῖς.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τοῦ Παρακλήτου.

Ὅταν — ἐμοῦ. Περὶ τῆς ἐμῆς θεότητος. Τοῦ γὰρ Πατρὸς διαφόρως μαρτυρήσαντος περὶ ἐμοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφόρως μαρτυρήσει πάντως. Μαρτυρήσει δὲ ἐλλάμπον ταῖς καρδίαις ὑμῶν εἰς πληροφορίαν τελειοτέραν, καὶ τερατουργοῦν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου. [Ὅρα (40) δὲ ὅτι πέμπει μὲν αὐτὸ καὶ Υἱός, ὡς ὁμότιμος τῷ Πατρὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ, ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ ἐκπορεύεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν. Διὸ καὶ οἶδε πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὥσπερ καὶ ὁ Υἱός.

Εἰ δέ τις ἐρωτᾷ πῶς οὐ λέγεται καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς, οἷα ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ὄν, ἐροῦμεν διότι οὐ γεννᾶται ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐκπορεύεται τρόπον ἕτερον. Διὸ τῷ γεννητῷ μὲν κλῆσις Υἱὸς, τῷ ἐκπορευτῷ δὲ Πνεῦμα. Εἰ δὲ προσερωτήσει τίς ἐστιν αὕτη ἡ ἐκπόρευσις, προσεροῦμεν ὃ φησιν (41) ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, μικρὸν ὑπαλλάξαντες ὅτι Εἰπὲ σὺ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡμεῖς φυσιολογήσομεν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν ἐκείσε εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες.

Καὶ διατί ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγονται ἀδελφοὶ, τὸν αὐτὸν ἔχοντες Πατέρα ; Διότι οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ· ὁ μὲν γὰρ γεννᾶται, τὸ δὲ ἐκπορεύεται.

Καὶ — ἐστέ. Καὶ ὑμεῖς μάρτυρες τῶν λόγων καὶ ἔργων μου, καὶ τῆς ἐμῆς θεοπρεποῦς δυνάμεως ἀξιόπιστοι, διότι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν θαυμάτων μετ' ἐμοῦ ἐστε, καὶ πολλοὺς (42) πάντως ἀγρεύσετε πρὸς τὴν πίστιν· οὐ γὰρ πάντες ὁμοίως πονηροί.

Ταῦτα — σκανδαλισθῆτε. Ὅταν ἴδητε τοὺς πονηροὺς διώκοντας ὑμᾶς καὶ κακοῦντας, ἀλλ' ἵνα γινώσκοντες ὅτι ὁ Παράκλητος ἐπικουρεῖ ὑμῖν, εὐψυχεῖτε καὶ ἀνδρίζεσθε.

Ἀποσυναγώγους — ὑμᾶς. Προείρηται γὰρ ὅτι συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται.

Ἀλλ' — Θεῷ. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, φησὶ, τοσοῦτον ἐκμανήσονται καὶ περισπούδαστον ποιήσονται τὸν θάνατον ὑμῶν, ὥστε τὸν ἀποκτείνοντα (43) ὑμᾶς δοκεῖν θυσίαν προσφέρειν τῷ Θεῷ, καὶ νομίζειν εὐσεβεῖν μᾶλλον καὶ εὐαρεστεῖν αὐτῷ, ὡς ἀποκτείνοντα πλάνους, καὶ λυμεῶνας, καὶ θεοστυγεῖς. Προειπὼν δὲ τὰ λυπηρὰ, ἐπάγει πάλιν παραμυθίαν.

Variæ lectiones et notæ.

(40) Inclusa absunt A.

(41) Locus Gregorii Nazianz. in orat. de Spiritu sancto, p. 221, init. ita habet : Τίς οὖν ἡ ἐκπόρευσις ; εἰπὲ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ Πατρὸς, κἀγὼ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ φυσιολογήσω, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ παραπληκτισόμεθα ἀμφω εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες.

(42) Πάλιν, pro πολλούς B.

(43) Ἀποκτείναντα A, ut est in textu.

(*rr*) *Et ex æquo pugnabimus* — prospicientes. Et similiter, quasi delirantes, conabimur — prospicere.

(*ss*) *Sed cognoscentes.* Ἵνα non expressit interpres, ac redundare videtur.

Καὶ — ἐμέ. Δι' οὓς ταῦτα ὑποστήσεσθε. Καὶ ἀρκεῖ ὑμῖν εἰς παράκλησιν τὸ δι' ἡμᾶς ταῦτα πάσχειν. Οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν Πατέρα οὐδὲ ἐμὲ ἑκόντες, ὡς ἐθελοκακοῦντες.

Ἀλλὰ — ὑμῖν. Ἵνα, ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς διώξεως καὶ ἀναιρέσεως ὑμῶν, μνημονεύητε αὐτῶν ὧν δὴ (44) λελάληκα ὑμῖν, ἤγουν ἵνα μνημονεύητε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν πάντα, ὡς πάντα εἰδώς, καὶ ἵνα ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς προαγορεύσεως τῶν (45) σκυθρωπῶν ἡγῆσθέ με πιστὸν καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. Ὁ γὰρ ἀπατῶν οὐ προλέγει τὰ ἀπάγοντα τῆς (46) ἀπάτης, ἀλλὰ μόνα τὰ ἕλκοντα.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιλέγει, ἵνα, ὅταν πάσχωσι μὴ θορύβωνται, προειδότες τοῦτο, μηδὲ μαλακίζωνται γινώσκοντες ὅτι διὰ τὸν Θεὸν πάσχουσι. Μέγα γὰρ φάρμακον ἐν τοῖς ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγῶσι, τὸ γινώσκειν ὑπὲρ τίνος ὁ ἀγών. Καὶ ἡμᾶς οὖν, ὑπὲρ καλοῦ πάσχοντας, παραμυθείσθω τὸ γινώσκειν ὅτι ὑπὲρ καλοῦ πάσχομεν· εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀγαπητοῦ τις πάσχων χαίρει, πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὲρ ἀρετῆς.

Ταῦτα — ἦμην. Ὅτι μεθ' ὑμῶν καὶ οὐκ ἐμέλλετε οὕτω παθεῖν, ἕως μεθ' ὑμῶν ἦμην. Νῦν δὲ ταῦτα λέγω, διότι χωρίζομαι ὑμῶν, καὶ ἐγγίζουσιν ἤδη τὰ δεινὰ ὑμῖν.

Καὶ μὴν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτε ἐκάλεσεν αὐτούς, καὶ [εἰς (47) ἀποστολὴν ἔταξεν,] εἶπεν αὐτοῖς (48) ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· καὶ ὅτι Παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν [ὑμᾶς· (49) καὶ ὅτι Ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ. καὶ ὅτι Ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· καὶ ὅτι Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα·] καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Πῶς οὖν εἶπεν ὅτι Ταῦτα ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον; Διότι ἐνταῦθα τὸ Ταῦτα ἕτερα παρ' ἐκεῖνα δηλοῖ, φημὶ δὴ τό· Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, εἴτουν Ἐγγίζει· καὶ τό· Ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς [δόξῃ (50) λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.] Ταῦτα γὰρ νῦν εἶπεν αὐτοῖς, φοβερώτερα ἐκείνων ὄντα.

Νῦν — ὑπάγεις; Ἰδὼν αὐτοὺς οὕτως ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταπαλαισθέντας, ὡς ἀφώνους γενέσθαι, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτῷ προσλαλεῖν, ὀνειδίζει τὴν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀθυμίας σιγήν, λέγων· Νῦν (51) δὲ

Vers. 3. *Et — me.* Propter quos hæc sustinebitis : et satis est vobis ad consolationem, quod hæc propter nos patiamini. *Non noverunt* autem *Patrem, neque me,* idque voluntarie, sponte videlicet deteriora sectantes.

Vers. 4. *Sed — vobis.* Ut, cum venerit tempus persecutionis ac mortis vestræ, reminiscamini eorum quæ videlicet locutus sum vobis : sive, ut recordemini, quod ego prædixerim vobis omnia tanquam universa cognoscens : et ut a vera tristium prænuntiatione, fidelem me habeatis etiam in bonorum promissionibus. Nam deceptor (*tt*) non ea prædicit, quæ a deceptione abducunt, sed ea tantum quæ attrahunt.

Hæc vero et similia frequenter eis inculeat, ut, dum passi fuerint, non turbentur, cum hoc præsciverint : neque torpescant scientes, quod propter Deum passuri sint. Magnum siquidem remedium est his qui pro virtute decertant, cognoscere pro quo sit certamen. Et nobis ergo pro honesto patientibus consolationi sit, cognoscere quod pro honesto (*uu*) patimur. Nam si pro dilecto quis pati gaudet, multo magis pro Deo et pro virtute.

Vers. 4. *Hæc — eram.* Quia vobiscum eram et ita passuri non eratis, quandiu vobiscum essem. Nunc autem hæc dico, quia separor a vobis, et jam instant vobis pericula.

Atqui etiam ab initio, cum vocavit eos, et in apostolatum ordinavit, dixit eis : *Ecce ego mitto vos, tanquam oves in medio luporum* [14]. Et : *Tradent vos ad concilia, et in synagogis suis verberabunt vos, et ad reges et præsides ducemini propter me et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum* [15]. Itemque : *Ne vobis ab his timueritis, qui occidunt corpus* [16], ac multa hujusmodi.

Quomodo ergo ait : *Hæc vobis ab initio non dixi?* Quia dictio *hæc,* in præsenti alia ab illis significat : dico sane, sed *Venit* sive appropinquat *tempus, ut quisquis interfecerit vos, videatur cultum præstare Deo* : nam hæc dixit nunc, quæ præcedentibus erant formidabiliora.

Vers. 5. *Nunc — abis?* Videns eos in tantum tristitia absorptos (*vv*), ut muti efficerentur, nec responsum ei dare possent, exprobrat eis silentium a tali tristitia ortum, dicens : *Nunc autem abeo*

[14] Matth. x, 16. [15] ibid. 17, 18, 22. [16] ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Δηλαδή, loco δή, A.
(45) Ἐκθρῶν antea, sed ex correctione ejusdem manus, σκυθρωπῶν. B.
(46) Ἀγάπης in contextu et supra ἀπάτης, B. Utrumque ab eadem manu. Codex A habet ἀπάτης tantum.
(47) Inclusa desunt A.
(48) Αὐτοῖς omittit A.
(49) Inclusa omittit A. Eorum loco autem habet καὶ τὰ ἑξῆς.
(50) Inclusa absunt A.
(51) Δέ abest A.

(*tt*) *Deceptor.* Forte legit, ὁ ἀπατεών.
(*uu*) *Pro honesto.* In Græco est, *pro amato.*
(*vv*) *Absorptos.* Græcum notat, *lucta victos,* id est, prostratos. Interpres videtur invenisse καταποθέντας aut καταποτισθέντας.

ad eum qui misit me, et nemo interrogat me, Quo abis ?

Atqui Petrus interrogavit eum dicens : *Domine, quo abis* [17] ? Sed ibi sane Petrus dicens, *Quo abis* ? de loco interrogavit ; hic vero, *Quo abis* ? significat, Quid agis ? Solent namque qui ægre ferunt, ita revocare eum, qui repente prosilit ad mortem. Oportuit ergo et discipulos dicere, *Quo abis* ? sive, Quid agis, nos relinquens ?

Potest quoque et alio modo dici, quod cum Petro interrogante non respondisset, quo abiret, oportuit eo rursum interrogare.

Vers. 6. *Sed — cor.* Admodum contristati estis, et propterea siletis.

Vers. 7. *Sed — vobis.* Utpote ipsa veritas. Quanquam enim mille modis anxii sitis, veritatem dicam, nec tristia occultabo, sicut ii qui ad gratiam loquuntur. Deinde consolando ostendit utilem eis esse suam profectionem.

Vers. 7. *Expedit — vos.* Vos quidem optatis, ut ego verser vobiscum, verum aliud vobis expedit. Procuratoris est autem, non indulgere dilectis, cum inutilia concupiscunt. Nam quia desuper ita sanctæ Trinitati visum est, ut Pater quidem ad Filium eos attraheret : Filius autem illos doceret, ac Spiritus sanctus ipsos perficeret : et jam duo completa erant, oportebat et tertium perfici, consummationem videlicet Spiritus sancti (*xx*). Non erat autem æquum, ut hoc fieret, nisi postquam Filius recessisset. *Expedit itaque vobis ut ego abeam.* Sicut enim, *Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos* : ita etiam, si Paracletus non venerit ad vos, nequaquam perficiemini. Necesse est ergo, ut ego abeam, completo jam opere, quod me facere oportuit, ut alius exhortator adveniat, vosque perficiat.

Vers. 8. *Cumque venerit — judicio. — Arguet*, hoc est, condemnabit tandem (*yy*) malos, inexcusabiles penitus demonstrabit, cum me mortuo eximias apparabit doctrinas, et ut signa fiant maxima ad mei nominis invocationem. Quid ergo posthac adversum me dicent, quod sit rationi consentaneum ? Cujus etiam mortui nomen talia præstare poterit ? profecto nihil. Deinde ea etiam explanat, de quibus illos arguet.

Vers. 6. *De — me.* Nam irremissibile erit peccatum, adhuc in me non credere.

Vers. 10. *De — me.* Justi namque indicium est, accedere ad Deum, simulque cum eo esse. Nam hoc significat : *Et posthac non videbitis me.* Itaque nisi justus essem, non accederem ad Deum :

A ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐρωτᾷ με, Ποῦ ὑπάγεις ;

Καὶ μὲν ὁ Πέτρος ἠρώτησεν αὐτὸν, εἰπών · Κύριε, ποῦ ὑπάγεις ; Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ Πέτρος εἰπών · Ποῦ ὑπάγεις ; περὶ τόπου ἠρώτησεν ἐντεῦθα δὲ τὸ, Ποῦ ὑπάγεις ; τὸ Τί ποιεῖς ; ὑποφαίνει. Εἰώθασι γὰρ οἱ δεινοπαθοῦντες οὕτως ἐπιφωνεῖν τῷ πρὸς θάνατον ὁρμῶντι. Ἔδει οὖν καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπιλέγειν, Ποῦ ὑπάγεις ; ἤγουν, Τί ποιεῖς ἀπολιμπάνων ἡμᾶς ;

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι, ἐπειδὴ τότε τοῦ Πέτρου ἐρωτήσαντος, οὐκ ἀπεκρίνατο, που ὑπάγει, ἐχρῆν αὐτοὺς πάλιν ἐρωτῆσαι.

Ἀλλ' — καρδίαν. Σφόδρα ἐλυπήθητε, καὶ διὰ τοῦτο σιγᾶτε.

Ἀλλ' — ὑμῖν. Ὡς αὐτοαλήθεια. Κἂν γὰρ μυριάκις λυπῆσθε, τὴν ἀλήθειαν λέγω, καὶ οὐκ ἀποκρύψω B τὰ λυπηρὰ, ὡς οἱ λέγοντες πρὸς χάριν, εἶτα παρηγορῶν δείκνυσι λυσιτελοῦσαν αὐτοῖς τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ.

Συμφέρει — ὑμᾶς. Ὑμεῖς μὲν βούλεσθε συνεῖναί με ὑμῖν · ἔστι δὲ τὸ συμφέρον ἕτερον · κηδομένου δὲ τὸ μὴ φείδεσθαι τῶν ἠγαπημένων, ὅταν ἀσύμφορα βούλωνται. Ἐπεὶ γὰρ εὐδόκησεν ἄνωθεν ἡ ἁγία Τριὰς τὸν μὲν Πατέρα ἑλκύσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν Υἱόν · τὸν δὲ Υἱὸν διδάξαι αὐτούς · τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τελειῶσαι αὐτούς · καὶ τὰ μὲν δύο ἤδη γεγονασιν · ἔδει δὲ γενέσθαι καὶ τὸ τρίτον, τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τελείωσιν · οὐκ ἦν δὲ εἰκὸς τοῦτο ἐλθεῖν, μὴ ἀπελθόντος τοῦ Υἱοῦ · φησὶν ὅτι Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὥσπερ γὰρ, Ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ C ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς · οὕτω καὶ, ἐὰν ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, οὐ τελειωθήσεσθε. Ἀναγκαῖον οὖν λοιπὸν ἐμὲ ἀπελθεῖν, πεπληρωκότα τὸ ἔργον ὃ ἔδει ποιῆσαί με, ἵνα ὁ ἄλλος παράκλητος ἔλθῃ καὶ τελειώσῃ ὑμᾶς.

Καὶ ἐλθὼν — κρίσεως. — Ἐλέγξει, τουτέστι Καταδικάσει τέλειον τοὺς πονηροὺς, ἀναπολογήτους παντάπασιν (52) ἀποφήνῃ, ὅταν, ἀποθανόντος μου, παρασκευάσῃ ὑψηλὰς (53) διδασκαλίας καὶ μέγιστα σημεῖα ἐπιτελεῖσθαι (54) ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ ὀνόματός μου. Τί γὰρ ἐροῦσιν ἔτι κατ' ἐμοῦ εὔλογον ; Οὗ καὶ ἀποθανόντος τηλικαῦτα δύναται τὸ ὄνομα μόνον ; Οὕτως οὐδέν. Εἶτα ἐφερμηνεύει καὶ ἐφ' οἷς ἐλέγξει αὐτούς.

Περὶ — ἐμέ. Ἁμαρτία γὰρ ἀσυγγνωστος τὸ μὴ πιστεύειν ἔτι εἰς ἐμέ. D

Περὶ — με. Δικαίου γὰρ γνώρισμα τὸ πορεύεσθαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ συνεῖναι αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ · Καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με. Καὶ λοιπὸν, εἰ μὴ ἦμεν δίκαιος, οὐκ ἂν ἐπορευόμην πρὸς τὸν Πατέρα · πῶς

Joan. XIII, 36.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Ἀποφανεῖ corrigendum, quod Hentenius etiam habet.

(53) Durum hoc, παρασευάσει διδασαλικος καὶ ἐπιτελεῖσθαι. Malim ergo post διδασκαλίας, interponere γίνεσθαι.

(54) Τελεῖσθαι B.

(*xx*) *Spiritus sancti.* PerSpirtum sanctum.

(*yy*) *Tandem.* Prorsus. Forte τελος ; invenit.

γὰρ ἂν ἁμαρτωλὸς καὶ πλάνος καὶ παράνομος καὶ ἀντίθεος πορευθείη πρὸς τὸν δίκαιον καὶ ἀληθινὸν καὶ νομοθέτην καὶ Θεόν;

quomodo namque peccator ac seductor, legis A transgressor, Deique adversarius, perveniret ad eum qui justus est, verax, legislator ac Deus?

Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι πρὸς τὸν Θεὸν (55) ἀπῆλθε καὶ σύνεστιν αὐτῷ; Πόθεν; Ἀπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρίας, τῆς δι' ἐλλάμψεως καὶ σημείων, ὡς προείρηται, ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ γινομένης (56).

Sed unde manifestum erit, quod ad Deum abeat et cum eo sit? Unde. A Spiritus sancti testimonio, per illustrationem, ut dictum est, ac signa, quæ per nomen ejus edentur.

Οὐκέτι δὲ θεωρεῖτέ με, μετὰ τῆς νῦν δηλονότι ἀδοξίας καὶ εὐτελείας· ἔμελλον γὰρ αὐτὸν ὁρᾶν, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ πρότερον.

Posthac autem non videbitis me, cum hac videlicet ignominia et abjectione, siquidem visuri eum erant, sed non ut prius.

Περὶ — κέκριται. Ὅτι ὁ διάβολος κατακέκριται καὶ ἐκβέβληται τῆς δυναστείας αὐτοῦ, μηκέτι δυνάμενος ὅλως φέρειν τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἀλλὰ παραυτίκα δραπετεύων. Πῶς δ' ἂν τοῦτο πέπονθεν, εἰ φίλον αὐτὸν B εἶχον, ὡς οἱ πονηροὶ λέγουσιν· ὅτι ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, καὶ ὅτι δαιμόνιον ἔχω, καὶ τὰ τοιαῦτα;

Vers. 11. *De — judicatus est.* Quia diabolus condemnatus est, et potentatu suo ejectus, non potens posthac meum omnino ferre nomen, sed statim fugiens: quomodo, obsecro, id illi contingeret, si amicum eum haberem, veluti dicunt mali, quod per Beelzebul principem dæmoniorum ejiciam dæmonia [18], quodque dæmonium habeam [19], et cætera hujusmodi?

Ἵνα δὲ τὸν λόγον ἀνακεφαλαιώσωμεν, Ἐλθὼν, φησὶν, ὁ Παράκλητος ἐλέγξει τοὺς πονηρούς· ἐπὶ ἁμαρτίᾳ μὲν ὅτι ἁμαρτάνουσι, μὴ πιστεύοντες ἔτι· ἐπὶ δικαιοσύνῃ δὲ, ὅτι δίκαιος ἐγὼ καὶ οὐχ ἁμαρτωλὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· ἐπὶ κρίσει δὲ ἤτοι κατακρίσει, ὅτι κατακέκριται ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων, ὡς ἐχθρὸς καὶ οὐ φίλος μου.

Ut autem sermonem summatim colligamus: *Cum venerit* Paracletus, *arguet mundum de peccato*, quia peccant, qui adhuc non credunt; *de justitia* autem, quia justus ego sum et non peccator, sicut ipsi dicunt; *de judicio* vero, sive condemnatione, quia condemnatus est princeps dæmoniorum, tanquam inimicus, et non amicus meus.

Ἔτι — ἄρτι. Ἀτελεῖς ὄντες ἔτι, καὶ μήπω διὰ τῶν ἐν τῷ σταυρῷ καὶ τῇ ἀναστάσει μου φρικτῶν καὶ παραδόξων προκόψαντες, μηδὲ ἐνδυσάμενοι δύναμιν C ἐξ ὕψους.

Vers. 12. *Adhuc — nunc.* Cum adhuc imperfecti sitis, et necdum per horrendam (zz) passionem, ac inopinatam resurrectionem meam profeceretis, neque induti sitis virtute ex alto [20].

Ὅταν — ἀλήθειαν. Εἰς τὸ εἰδέναι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν θείων δογμάτων, τὴν προσήκουσαν δηλονότι γνωρισθῆναι ὑμῖν. Εἶτα ἵνα μὴ, τηλικαῦτα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀκούσαντες, μεῖζον τὸ Πνεῦμα νομίσωσι, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀσέβειαν ἐμπέσωσιν, ἐπάγει θεραπείαν καί φησιν·

Vers. 13. *Cum — veritatem.* Ad hoc, ut sciatis omnem veritatem divinorum dogmatum, quam videlicet expedit vobis cognoscere. Deinde, ne auditis talibus de Spiritu sancto, majorem existimarent esse Spiritum, et in extremam inciderint impietatem, medelam adjungit dicens:

Οὐ — ἑαυτοῦ. Ὥσπερ οὐδ' ἐγὼ, καθὼς διαφόρως προδιεστειλάμην· οὐδὲν γὰρ ἴδιον οὐδενὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, πλὴν ἀγεννησίας, καὶ γεννήσεως, καὶ ἐκπορεύσεως, ἀλλὰ κοινὰ πάντα αὐτῇ.

Vers. 13. *Non — semetipso.* Sicut neque ego, quemadmodum variis in locis explicavimus. Siquidem nihil ulli sanctæ Trinitatis personæ proprium est, præter innascibilitatem, nativitatem et processionem, sed omnia eis communia.

Ἀλλ' — λαλήσει. Ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὁ καὶ περὶ ἑμαυτοῦ πολλάκις εἴρηκα, δηλῶν D τὸ ὁμοούσιον, καὶ ὁμοφυὲς, καὶ ἴσον, καὶ ἀπαράλλακτον. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς πλήρωμα νόμου καὶ προφητῶν, τὰ τυπικῶς προδιαγραφέντα βεβαιώσας διὰ τῆς ἀληθείας· οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα πλήρωμα

Vers. 13. *Sed — loquetur.* Quæcunque audierit a Patre, sicut etiam frequenter de meipso dixi significans substantiæ ac naturæ identitatem, æqualitatem, ac omnimodam similitudinem. Quemadmodum enim Filius impletio legis est ac prophetam, veritate confirmans, quæ prius

[18] Matth. XII, 24. [19] Joan. VII, 20, [20] Luc. XXIV, 49.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Ita A. Sed Cod. B in contextu habet, πρὸς τόν, et supra, αὐ. i. e. αὐτόν, et Θεόν.

(56) Γινομένης A.

(zz) *Per horrendam*, etc. Per ea quæ in cruce et resurrectione mea accident horrenda et mirabilia, profeceritis.

figurative scripta erant: ita quoque et divinus Spiritus impletio est Evangelii, ea quæ Filii sunt adimplens, sicut et Filius ea quæ Patris sunt.

A τοῦ Εὐαγγελίου ἀναπληροῦν τὰ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς καὶ οὗτος τὰ τοῦ Πατρός.

Vers. 13. *Ft — vobis.* Ne incaute (*a*) præcipitemini, etiam prophetiæ (*b*) ac prægnitionis gratia dignos efficiet.

Καὶ — ὑμῖν. Τὰ μέλλοντα, ὥστε μὴ ἐμπίπτειν ὑμᾶς ἀφυλάκτως, καὶ προγνωστικοῦ χαρίσματος ἀξιώσει.

Vers. 14. *Ille me glorificavit.* Per nomen meum vires præbens, meæ incarnationis mysterium planius vobis manifestans.

Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει. Ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι τὰς ἐνεργείας διδούς, ἀποκαλύπτων ὑμῖν τρανότερον τὸ μυστήριον τῆς ἐμῆς ἐνανθρωπήσεως.

Vers. 14. *Quia — vobis.* De mea scientia, ea videlicet, quæ Patris est. *Accipiet* autem, hoc est Audiet. Dicit tamen hæc, demittens sese ad discipulorum imbecillitatem. Nam accipere et audire, creaturarum sunt: siquidem increata Trinitas novit omnia, et nunquam ullo indiget. Deinde interpretatur, quod dixit, *De meo*

Ὅτι — ὑμῖν. Ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως, ἤτοι τῆς τοῦ Πατρός. Λήψεται δὲ ἀντὶ τοῦ Ἀκούσει. Τὰ τοιαῦτα δὲ συγκαταβατικῶς λέγει διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. Τὸ γὰρ λαμβάνειν καὶ ἀκούειν τῶν κτιστῶν εἰσιν· ἡ δὲ ἄκτιστος Τριὰς οἶδε πάντα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀνενδεής ἐστιν. Εἶτα ἐφερμηνεύει τὸ Ἐκ τοῦ ἐμοῦ.

Vers. 15. *Omnia — vobis.* Nam cum omnia quæ Patris sunt mea sint, unum autem horum sit hæc scientia merito dixi; quod *De meo accipiet*, hoc est, Conformia mecum et audiet *et annuntiabit vobis*, nihilque dissonum, utpote mihi per omnia æqualis. Quæcunque ergo docuerit, mea sunt, et meorum adimpletiva sermonum et operum.

Πάντα — ὑμῖν. Ἐπεὶ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν, ἐν δὲ τούτων καὶ ἡ γνῶσις αὕτη, εἰκότως εἶπεν ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τουτέστι Συνῳδά μοι καὶ ἀκούσει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, καὶ οὐδὲν ἀπᾴδον, ὡς κατὰ πάντα ἴσος ἐμοί. Λοιπὸν τοίνυν, ἅπερ ἂν διδάξῃ, ἐμά ἐστι, καὶ τῶν ἐμῶν ἀναπληρωτικά.

Et quare non venit Spiritus sanctus, dum adhuc esset cum eis Filius? Primum quidem, quia sufficiebat Filius, qui cum eis versabatur. Præterea vero, quia necdum occiso Agno, qui pro mundi peccato immolatus est, nondum solutum erat peccatum: hoc autem nondum soluto, Dei erga homines reconciliatio nondum facta erat: nondum vero facta reconciliatione, non oportuit dari gratia Spiritus sancti. Ubi vero facta est reconciliatio, et apostoli ad pericula mittebantur, ac certamina aggrediebantur, et urgentis erat necessitatis, tunc demum alius venit exhortator.

[Καὶ (57) διατί οὐκ ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, συνόντος αὐτοῖς ἔτι τοῦ Υἱοῦ; Πρῶτα μὲν, διότι ἤρκει συνὼν αὐτοῖς ὁ Υἱός· ἔπειτα δὲ, διότι μήπω τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τυθέντος, οὔπω ἐλύθη ἡ ἁμαρτία· μήπω δὲ ταύτης λυθείσης, οὔπω καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐγένετο· μήπω δὲ καταλλαγῆς γενομένης, οὐκ ἔδει δοθῆναι τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅτε δὲ καὶ καταλλαγὴ γέγονε, καὶ οἱ ἀπόστολοι πρὸς κινδύνους ἐπέμποντο, καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀπεδύοντο, (58) καὶ χρεία τοῦ ἀλείφοντος ἦν, τότε λοιπὸν ὁ ἄλλος παράκλητος ἔρχεται.

Et quare non statim post resurrectionem venit? Ut, in multo illius positi desiderio, eum multa cum gratia susciperent. Etenim donec cum eis erat Christus, in afflictione non erant; at ubi recessit, nudati et in multo timore ac mœstitia constituti multa cum hilaritate ac jucunditate Spiritum sanctum erant suscepturi.

Καὶ διατί μὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εὐθὺς ἔρχεται; Ἵνα, ἐν πολλῇ αὐτοῦ καταστάντες ἐπιθυμίᾳ, μετὰ πολλῆς αὐτὸν χαρᾶς ὑποδέξωνται. Ἕως μὲν γὰρ συνῆν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, οὐκ ἦσαν ἐν θλίψει· ἐπεὶ δὲ ἀπῆλθε, γυμνωθέντες καὶ ἐν πολλῷ φόβῳ καὶ ἀθυμίᾳ γενόμενοι, σφόδρα ἡδέως ἔμελλον ὑποδέξασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Quemadmodum autem Pater ea quæ sunt in esse potuit producere, Filius tamen ea produxit, ut ejus discamus potentiam ac divinitatem: ita quoque Filius poterat quæ alterius erant Paracleti in discipulos producere, ut ejus discamus potentiam ac divinitatem.

Ὥσπερ δὲ ὁ Πατὴρ ἠδύνατο τὰ ὄντα παραγαγεῖν, ὁ Υἱὸς δὲ ταῦτα παράγαγεν, ἵνα μάθωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα· [οὕτω (59) καὶ ὁ Υἱὸς ἠδύνατο τὰ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐργάσασθαι ἐν

Variæ lectiones et notæ.

(57) A verbis Καὶ *διατί* ad *δῆλη γένηται* desunt omnia in cod. A.

(58) Elegantissime *ἀποδύεσθαι* et *ἀλείφειν* junxit. Prius restitui quoque debet Libanio in epist. 647. p. ubi codex Mosq. ita habet: Ἐλπίζω δέ σε καὶ διὰ τοῦ παιδὸς πολλοὺς ἡμῖν ἐλέγξειν ῥήτορας οὕτως ὀξὺ βλέποντος καὶ ῥέοντος, ὃν ᾠήθην δεῖν Εὐθὺς ἀποδύντα [vulgo ἀποδόντα] παλαίειν, ὅπως μὴ παρελθόντα καιρὸν ζητῶμεν.

(59) Quæ hic inclusa sunt, leguntur in marg. cod. B. a manu recentiori. Excidisse autem videntur ob duplex θεότητα. Ego non dubitavi recipere, præsertim cum Hentenius etiam habeat in sua interpretatione.

(*a*) Ante *ne incaute*, omisit, *Futura.*

(*b*) *Prophetæ.* Forte ergo legit. προφητικῆς καὶ προγποστικῆς.

τοῖς μαθηταῖς· τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον εἰργάσατο, ἵνα μάθωμεν καὶ αὐτοῦ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα.] Ἐπεὶ γὰρ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς οὐδεὶς ἀμφέβαλλε, περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἠγνόουν, διὰ τοῦτο ὁ μὲν δι' ἐνανθρωπήσεως ὡμίλει αὐτοῖς, τὸ δὲ τρόπον ἕτερον καταρτίζει.

Καὶ ἐπεὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς πολλὰ ἤκουσαν, τὸν δὲ Υἱὸν πολλάκις εἶδον θεοπρεπῶς ἐργαζόμενον, τὴν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίαν οὔτε δι' ἀκοῆς, οὔτε δι' ὄψεως ἐγίνωσκον, λοιπὸν παρὰ τούτου τελειοῦνται, ἵνα καὶ τὴν τούτου θεότητα γνωρίσωσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ἡ ζωοπάροχος Τριὰς παραλαμβάνεται, οὐχ ὡς τοῦ ἑνὸς μόνου μὴ ἀρκοῦντος εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς κοινωνίας τῶν ἐπικλήσεων ἡ κοινωνία τῆς θεότητος δῆλη γένηται.]

Μικρὸν — με. Τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Καὶ με. Ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν.

Ὅτι — Πατέρα. Διάβασιν πανταχοῦ τὸ πραγμα καλεῖ, δεικνὺς ὅτι οὐ κατασχεθήσεται ἐπὶ πολὺ παρὰ τοῦ θανάτου. Χαρίεντα μὲν οὖν περὶ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐπαγγειλάμενος, λυπηρὰ πάλιν ἐπήγαγε. Καὶ πολλάκις ἤδη τοῦτο πεποίηκε καὶ ποιεῖ, τοῖς θυμήρεσι τὰ θυμαλγῆ ἀναπλέκων, οἷα τοῦτο μὲν παρηγορῶν καταπίπτοντας, τοῦτο δὲ γυμνάζων ἑστῶτας. Οἱ γὰρ ἐν τοῖς ῥήμασι τὰ ἀπευκταῖα μελετήσαντες εὐφορώτερον ἔμελλον οἴσειν αὐτὰ ἐν τοῖς πράγμασιν.

Εἶπον — λαλεῖ. Ἐδόκει γὰρ αὐτοῖς παραβολήν τινα κἀνταῦθα λέγειν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον προειρήκαμεν. Ἴσως δὲ καὶ τὸ σφοδρὸν τῆς ἀθυμίας τὴν ἀναισθησίαν ταύτην ἐνεποίησεν αὐτοῖς, καὶ οἱ πολλάκις ταῦτα ἀκούσαντες οὕτω διέκειντο ὡς μηδέποτε μηδὲν τούτων ἀκηκοότες.

Ἔγνω — με; Εἶτα διερμηνευει τὸ ζητούμενον.

Ἀμὴν — ὑμεῖς. Μὴ θεωροῦντές με ὡς τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. Οἱ πονηροὶ, ὡς ἀπαλλαγέντες μου.

Ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε. Πρὸς καιρόν τινα. Ὅρα δὲ πῶς εἶπε, Κλαύσετε καὶ θρηνήσετε καὶ λυπηθήσεσθε, γυμνάζων αὐτοὺς ἐπὶ πλέον εἰς ὑπομονὴν διὰ τῆς συνεχείας καὶ ἐπιτάσεως τῶν ἀλγυνόντων.

Ἀλλ' — γενήσεται. Πάλιν θεωρούντων με, ὡς ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ἤδη. Εἶτα τίθησι καὶ (60) κοσμικὸν ἀναντίῤῥητον παράδειγμα τῆς τὴν λύπην ἀφανιζούσης χαρᾶς.

A pulis operari, ea tamen operatus est Spiritus sanctus, ut ejus quoque discamus potentiam ac divinitatem. Nam quia de Patre quidem nullus hæsitabat, de Filio autem ac Spiritu sancto ignorantia tenebantur, propterea ille sane per incarnationem cum eis conversatus est, hic vero alio modo perfecit.

Præterea de Patre quidem multa audierant : Filium quoque sæpius divina operantem conspexerant : Spiritus sancti autem dignitatem, neque auditu ,neque aspectu cognoscebant. Ab hoc itaque (*c*) perficiuntur, ut ejus quoque divinitatem cognoscant. Propterea etiam in divino baptismate vivificans Trinitas assumitur : non quod una sola persona ad regenerationem non sufficiat, sed ut per invocationis communicationem Deitatis communicatio significetur. B

Vers. 16. *Pusillo — me.* Sub terra sepultum.

Vers. 16. *Et — me.* Ubi a mortuis resurrexero.

Vers. 16. *Quia — Patrem.* Passionis mysterium appellat ubique transitum, ostendens, quod non multo tempore morti erit subjectus. Itaque postquam læta de altero Paracleto promisit, rursum tristia inducit, idque frequenter et fecit jam et facit, lætis tristia permiscens, ut hinc quidem consoletur dejectos, hinc vero stantes exerceat. Nam qui in verbis horrenda primum medita tifuerant, ea postmodum in rebus tolerabilius laturi erant.

Vers. 17. *Dixerunt* — Vers. 18 .*loquatur.* Siquidem parabolam eis videbatur aliquam etiam hic dicere, sicut et in Evangelio juxta Matthæum præ diximus. Fortassis autem et tristitiæ vehementia insensibilitatem hanc eis injecerat : et qui freqenter hæc audierant, sic affecti erant, quasi nihil unquam horum audissent.

Vers. 19. *Cognovit — me?* Deinde quod quærebant interpretatur.

Vers. 20. *Amen — vos.* Non videntes me, sub terra videlicet sepultum.

Vers. 20. *Mundus vero gaudebit,* Mali scilicet, tanquam a me liberati.

Vers. 20. *Vos autem contristabimini.* Ad aliquod tempus. Vide autem, quomodo dixerit : *Plorabitis et lamentabimini ac contristabimini,* ad tolerantiam amplius eos excercens, per continuationem (*d*) eorum quæ mœrore afficiant. D

Vers. 20. *Sed — vertetur.* Cum me iterum videbitis ex mortuis resuscitatum. Deinde ponit etiam vulgare (*e*) ac certissimum exemplum de gaudio, quod mœrorem e medio tollit.

Variæ lectiones et notæ.

(60) Μικρὸν, pro κοσμικὸν A.

(*c*) ***Ab hoc itaque.*** Denique ab hoc.

(*d*) ***Continuationem.*** Continuationem et intentionem. **Non videtur legisse,** καὶ ἐπιτάσεως, id est αὐξήσεως.

(*e*) *Vulgare.* In Græco est, *mundanum,* id est, ex rebus, quæ in mundo solent accidere, repetitum. Nisi κοινὸν legerit.

ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐνήργουν· ἀλλὰ τότε οὐ τὸν Πατέρα ἠτοῦντο ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

A ut ejicerent illos, et curarent omnem morbum omnemque languorem [24], in nomine ipsius operabantur. Verum tunc non petebant Patrem in nomine ipsius.

Αἰτεῖτε — πεπληρωμένη. Ἵνα, γνόντες ὅσα τὸ ὄνομά μου δύναται, χαρὰν ἔχητε τελείαν, ἤτοι πολλὴν ἢ πλείονα.

Vers. 24. *Petite — impletum.* Ut, postquam cognoveritis quanta possit nomen meum, gaudium habeatis perfectum sive multum aut copiosius.

Ταῦτα — ὑμῖν. Τουτέστι συνεσκιασμένα, καὶ οὐ πάντη σαφῆ, διότι, δεδοικότες ἔτι καὶ ἀθυμοῦντες, οὐ δύνασθε προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ἢ πολεῖν ἐνωτίσασθαι.

Vers. 25. *Hæc — vobis.* Hoc est, obumbrata et non omnino manifesta, quia adhuc metu et mœrore affecti, his quæ dicuntur non potestis advertere, aut amplius percipere.

Ἀλλ' — ὑμῖν. Ἔρχεται καιρὸς, ὁ τῆς ἀναστάσεώς μου δηλαδὴ, ὅτε ἀπαρακαλύπτως καὶ σαφῶς διδάξω ὑμᾶς ἐν εὐθυμίᾳ γενομένους ἤδη. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καθά φησιν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων.

Vers. 25. *Sed — vobis.* Instat tempus, resurrectionis meæ videlicet, quando aperte ac manifeste docebo vos, jam in lætitia constitutos. Siquidem post resurrectionem per quadraginta dies apparebat eis, et docebat de regno Dei, sicut narrat liber Actorum [25].

Ἐν — αἰτήσεσθε. Ἡμέραν τὸν καιρὸν πολλάκις εἰωθε λέγειν. Συνεχῶς δὲ περὶ τῆς ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ αἰτήσεως λέγει, πληροφορῶν αὐτοὺς περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ θάρσος ἐμβάλλων.

Vers. 26. *In — petetis.* Diem et horam (*f*) solet frequenter ipsum tempus appellare. Sæpius autem de petitione in nomine suo dicit, certiores eos reddens de ipsius virtute et fiduciam injiciens.

Καὶ — ὑμῶν. Καὶ οὐ λέγω ὑμῖν τότε ὅτι Ἐγὼ παρακαλέσω τὸν Πατέρα περὶ ὑμῶν.

Vers. 26. *Et — vobis.* Et non dicam vobis tunc : Precabor Patrem pro vobis.

Αὐτὸς — ἐξῆλθον. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς τότε, ὡς ἐγὼ, ἐμμένοντας τῇ πρὸς ἐμὲ φιλίᾳ καὶ πίστει.

Vers. 27. *Ipse — exivi.* Nam ipse Pater tunc vos amabit, sicut ego, permanentes videlicet in amore ac fide erga me.

Ἐξῆλθον — Πατέρα. Τὸ Ἐξῆλθον, καὶ Ἐλήλυθα, καὶ Ἀφίημι, καὶ Πορεύομαι, καὶ τὰ τοιαῦτα συγκαταβατικῶς λέγει διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τῶν μαθητῶν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. Ὡς γὰρ Θεὸς, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἦν, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ· ἀπερίγραπτον γὰρ ἡ θεότης.

Vers. 28. *Exivi — Patrem.* Verba hæc, *Exivi* et *Veni*, *Relinquo* et *Vado*, ac similia, demittendo se dicit, propter infirmitatem intelligentiæ discipulorum, veluti frequenter diximus. Nam tanquam Deus et in Patre erat et in mundo ; siquidem res loco non circumscripta est divinitas.

[Τὸ μὲν (68) οὖν, Ἐξῆλθοεν παρὰ τοῦ Πατρὸς, δηλοῖ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἤγουν Υἱὸν γνήσιον τοῦ Πατρός· τὸ δὲ Ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, σκμαντικὸν τῆς ἀνθρωπήσεως αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Ἀφίημι τὸν κόσμον· τὸ δὲ, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, παρίστησι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας ἐξουσίας καὶ δόξης αὐτοῦ.]

Itaque *Exivi a Patre*, significat esse eum de substantia Patris, sive legitimum Patris Filium. *Veni in mundum*, significativum est incarnationis ipsius ; et similiter quod ait, *Relinquo mundum*. Ait illud, *Vado ad Patrem*, demonstrat restitutionem prioris potentiæ ac gloriæ ipsius.

Λέγουσι — λέγεις. — Νῦν φανερῶς λαλεῖς, καὶ οὐδὲν συνεσκιασμένον λέγεις· ἔγνωμεν γὰρ ἃ εἶπες νῦν.

Vers. 29. *Dicunt — dicis. — Nunc manifeste loqueris*, et nihil obtectum dicis ; intelleximus enim, quæ nunc dixisti.

Νῦν — ἐρωτᾷ. Τοῦτο λέγουσι παρηγορηθέντες οὐ μικρῶς ἀπὸ τῶν ῥηθέντων λόγων, ὡς μαθόντες ὅτι ἀναστήσεται, καὶ πάλιν διδάξει αὐτοὺς, καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ φιλεῖ αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ ἐλπίδα βοηθείας παρεῖχε, τὸ δὲ πληροφορίαν ὀρθῆς πίστεως· τότε γὰρ ταῦτα μᾶλιστα νενοήκασι. Φασὶν οὖν ὅτι Νῦν οἴδαμεν ὅτι οἶδας πάντα, καὶ τὰ ἀπόῤῥητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις, ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ περὶ ὧν βούλεται μαθεῖν, ἀλλὰ προφθάνων λύεις τὸ ζητούμενον. Καὶ ἡμῶν γὰρ συζητούντων τί ἐστι

Vers. 30. *Nunc interroget.* Hoc dicunt, consolatione non modica accepta ab his, quos locutus est, sermonibus, utpote intelligentes, quod rursum resurrecturus esset, rursumque eos docturus : et quod Pater ipsos amaret. Illud siquidem auxilii spem præbebat, hoc autem rectæ fidei certitudinem, nam tunc potissimum hæc intellexerunt. Aiunt ergo, *Nunc scimus quod scis omnia*, etiam hominum arcana ; *nec opus est tibi, ut quis te interroget* de his quæ discere voluerit, sed præveniens dis-

[24] Matth. x. 1. [25] Act. 1, 3 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Inclusa absunt A.

(*f*) *Et horam.* Καὶ ὥραν non est in Græco.

solvis quod quærit. Nam et nobis conquirentibus, quid esset, *Pusillo tempore non videbitis me, et rursum pusillo tempore, et videbitis me*, et cætera; non interrogatus interpretatus es ea, et quiescere fecisti mentem nostram.

A τό· Μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, καὶ τὸ ἑξῆς· μὴ ἐρωτηθεὶς ἡρμήνευσας αὐτὰ, καὶ ἀνέπαυσας ἡμῶν τὴν διάνοιαν.

Vers. 30. *Per hoc* — Vers. 31. *creditis*? Ipsi siquidem tanquam gratiam aliquam illi præstantes dixerunt: Ex hoc perfecte credimus, quod a Deo missus sis, quod Filius Dei sis. Ipse vero exprobans eis imperfectam adhuc fidem, ait: *Modo perfecte creditis*. Necdum adhuc, arguet enim ac convincet vos tempus quod jam instat.

Ἐν τούτῳ — πιστεύετε; Αὐτοὶ μὲν, ὥσπερ χάριτι τινὰ παρέχοντες αὐτῷ, εἶπον ὅτι Ἀπὸ τούτου πιστεύομεν ἐντελῶς ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλῆς, ὅτι Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸς δὲ, ὀνειδίζων αὐτοῖς ἀτελῆ ἔτι πίστιν, φησὶν. Ἄρτι πιστεύετε ἐντελῶς; Οὐδ' ἄρτι· ἐλέγξει γὰρ ὑμᾶς ὁ ἐφεστὼς ἤδη καιρός.

Vers. 32. *Ecce — relinquatis*. Tempus dicit impetus eorum qui cum proditore venturi erant, cum omnes discipuli ejus relicto eo fugerunt, veluti scripsit Matthæus [26]; tunc enim timor imperfectam eorum fidem ostendit, cum ad modicum tempus offendiculum passi sint de passione ipsius.

Ἰδοὺ — ἀφῆτε. Τὸν καιρὸν λέγει τῆς ἐφόδου τῶν ἀμφὶ τὸν προδότην, ὅτε οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον, ὡς ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος· τότε γὰρ ὁ φόβος ἀτελῆ τὴν πίστιν αὐτῶν ἤλεγξε, σκανδαλισθέντων μικρὸν (69) ἐπὶ τῷ πάθει αὐτοῦ.

Vers. 32. *Et — est*. Semper mecum versatur, utpote inseparabilis.

Καὶ — ἐστι. Συνών μοι ἀεὶ, ὡς ἀχώριστος.

Vers. 33. *Hæc — habeatis. — Hæc locutus sum vobis*, non perfectam vobis tradens notitiam, sed ne propter cogitationes patiamini in me offendiculum, aut turbemini, cum comprehendar, ligabor et abducar, aliaque humano more patiar.

Ταῦτα — ἔχητε. — Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, οὐ τελείαν γνῶσιν παραδιδοὺς ὑμῖν, ἀλλ' ἵνα ἐπ' ἐμοὶ μὴ στασιάζητε τοῖς λογισμοῖς, μηδὲ ταράσσησθε, ὅτε συλλαμβάνομαι καὶ δεσμοῦμαι καὶ ἀπάγομαι καὶ ἄλλα πάσχω ἀνθρωποπρεπῶς.

Vers. 33. *In — habebitis*. Non solum cum patiar, verum etiam quandiu in mundo hoc fueritis; nam præsens vita stadium est ac locus exercitationis athletarum Dei, sive exploratio eorum qui me diligunt. Prædictum est enim, quod *arcta est porta et stricta via, quæ ducit ad vitam* [27]. Ne autem dejiciantur audientes, quod tota vita passuri sint afflictiones, confortat eos dicens.

Ἐν — ἔξετε. Οὐκ ὅτε πάσχω μόνον, ἀλλ' ἕως ἂν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐστέ· στάδιον γὰρ ὁ παρὼν βίος, καὶ γυμναστήριον τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ δοκίμιον τῶν ἀγαπώντων με. [Προείρηται (70) γὰρ ὅτι (71) Στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν· ἵνα δὲ μὴ καταπέσωσιν ἀκούσαντες ὅτι διὰ βίου παντὸς θλιβήσονται, παραθαρρύνει αὐτούς.]

Vers. 33. *Sed — mundum*. Hoc est malitiam ac malum illum, qui hujus pater est. Nam prædictum est, quod princeps mundi hujus judicatus est [28], sive devictus est. Ne ergo timueritis: consequens enim est, vincente præceptore, etiam discipulos qui eum imitantur vicisse. Qui ergo malis afficiunt et occidunt corpus, superabuntur ab anima vestra, atque id, quod capi potest, tollent: ab ea vero quæ capi nequit, manifeste devincentur.

Ἀλλὰ — κόσμον. Τὴν πονηρίαν καὶ τὸν πονηρὸν τὸν ταύτης πατέρα. Προείρηται γὰρ ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται, ἤτοι καταπεπάλαισται. Μὴ φοβῆσθε οὖν· τοῦ διδασκάλου γὰρ νικήσαντος, ἀκολουθον καὶ τοὺς μαθητὰς νικῆσαι, μιμουμένους αὐτόν. Οἱ γὰρ κακοῦντες καὶ ἀποκτείνοντες τὸ σῶμα ἡττηθήσονται τῆς ψυχῆς ὑμῶν, καὶ τὸ μὲν ληπτὸν αἱρήσουσιν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀλήπτου περιφανῶς καταπαλαισθήσονται.

CAP. XVII. Vers. 1. *Hæc — cœlum*. Post admonitionem, ad orationem, tanquam homo, convertitur, instruens homines, ut in tentationibus ad Deum respiciant, omnibusque relictis ad eum confugiant, et ab eo petant auxilium. Hic itaque sursum elevat oculos, docens intentionem ac indistractionem in orationibus. Alibi vero procidit in faciem [29], sta-

Ταῦτα — οὐρανόν. Μετὰ τὴν παραίνεσιν ἐπὶ εὐχὴν τρέπεται, ὡς ἄνθρωπος, παιδεύων τοὺς ἀνθρώπους ἐν τοῖς πειρασμοῖς πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν, καὶ πάντα ἀφέντας εἰς αὐτὸν καταφεύγειν, καὶ παρ' αὐτοῦ αἰτεῖσθαι βοήθειαν. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἄνω αἴρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, διδάσκων τὸ ἐκτενὲς καὶ ἀπερίσπαστον ἐν ταῖς (72) εὐχαῖς· [ἀλλαχοῦ δὲ (73)

[26] Matth. xxvi, 56. [27] Matth. vii, 14. [28] Joan. xvi, 11. [29] Matth. xxvi, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(69) Interpres intellexit χρόνον. Alii tamen in mentem venire possit aut οὐ μικρόν, aut μετὰ μικρόν, nimirum χρόνον.

(70) Inclusa omittit A.

(71) Ex hoc loco nemo colligat, Euthymium apud Matthæum probare ὅτι, pro τί. Hoc enim ὅτι centies in hoc libro nihil nisi locum Litterarum sacrarum ac vocabula aliquo modo laudata significat.

(72) Προσευχαῖς A.

(73) Omissis, quæ hic inclusa sunt, post προσευχαῖς, legit, τὸ δὲ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα A.

πίπτει ἐπὶ πρόσωπον, νομοθετῶν ταπείνωσιν καὶ συντριβὴν καρδίας ἐν ταῖς εὐχαῖς. Ἦλθε γὰρ οὐχ ἑαυτὸν δεῖξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν παραδοῦναι, μὴ μόνον διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου ἀληθοῦς.

Καὶ — ὥρα.] Ἡ τοῦ πάθους, ἡ τοῦ θανάτου περὶ ἧς ἔλεγεν, ὅτι Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν · [ὁ (74) καιρός, ὃν ὁ προσλαβὼν Θεὸς ὥρισε τῷ προσληφθέντι ἀνθρώπῳ.]

Δόξασόν σου τὸν Υἱόν. Τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθεσι. Δόξα γὰρ ἐμοὶ τῷ Δεσπότῃ πάσχειν ὑπὲρ τῶν δούλων μου, καὶ γνωρίζειν ἐντεῦθεν τοῖς ἀνθρώποις, οἵαν ἔχω φιλανθρωπίαν, ὥστε προσδραμεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ γνῶναί με Θεόν. [Φησὶ (75) γὰρ ὁ Παῦλος ὅτι Οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὥστε παραδοῦναι ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν.

Ἤ, Δόξασόν με, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐκ τούτων ὅτι γνήσιος Υἱός σου εἰμί. Ταῦτα δὲ εἴρηται καὶ ἔνθα κεῖται το · Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.]

Ἵνα — σε. Διὰ τῆς ἑαυτοῦ δόξης · τῶν γὰρ ἐθνῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, καὶ σὺ δοξασθήσῃ. Καὶ εἰς σὲ γὰρ πιστεύσουσι, καὶ δοξάσουσί σε, ὡς τοῦ ἰδίου σου Υἱοῦ μὴ φεισάμενον ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἡ ἐμὴ δόξα ἔσται καὶ σή. [Ζητῶν (76) οὖν, ὡς δεδήλωται, δοξασθῆναι, δείκνυσιν ὅτι ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἑκουσίως ἔρχεται. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ζητεῖ δοξασθῆναι.]

Καθὼς — σαρκός. — Καθὼς, ἀντὶ τοῦ Διότι. Φησὶν οὖν · Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, διότι ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάντων τῶν ἐθνῶν, ὥστε δοξάζεσθαι παρ' αὐτῶν. Γέγραπται γάρ · Καὶ δώσω σοὶ ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. [Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, διότι εὐδόκησας γνωρισθῆναι αὐτὸν καὶ δοξασθῆναι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ τὸ ζητεῖν δὲ δοξασθῆναι, καὶ τὸ λέγειν ὅτι Ἔδωκας, καὶ τὰ τοιαῦτα, συγκαταβατικῶς λέγει καὶ οἰκονομικῶς, ὡς διαφόρως προδιεστειλάμεθα, ἢ καὶ ὡς ἄνθρωπος.]

Ἵνα — αἰώνιον Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰ δέ τινες οὔτε ἐπίστευσαν, οὔτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ εὐδόκησεν ἵνα πάντων ὁ Υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται · καὶ ὁ Υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου.[Οἱ δὲ (77) μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι · οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει. Αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή·]

Αὕτη — Χριστόν. Καὶ ὄντως αἰώνιος ζωὴ ἡ θεογνωσία, τῇ πίστει καὶ τῶν ἔργων δηλονότι συνεζευγ-

tuens dejectionem ac cordis contritionem tempore orationis. Venit enim non tantum, ut seipsum ostenderet, sed et virtutem traderet, non verbis solum, sed et operibus. Nam hoc veri præceptoris est.

Vers. 1. *Et — hora.* Passionis, aut mortis, de qua dixerat : *Tempus meum nondum adest* [30] ; tempus, quod Deus qui assumpsit homini assumpto definivit.

Vers. 1. *Glorifica Filium tuum.* Afflictionibus, quas pro mundo perpetiar. Nam mihi, qui Dominus sum, gloria est pati pro servis, ut hinc hominibus innotescat, quo affectus sim hominum amore, ut accurrant omnes gentes, et me Deum esse cognoscant. Ait enim Paulus [31] quod sic dilexit nos, ut traderet seipsum pro nobis.

Vel, *Glorifica me*, edens tempore passionis prodigia, ac terribilia admirandaque signa : et ex his ostendens, quod naturalis sim Filius tuus. Hæc quoque dicta sunt, ubi habetur, *Nunc glorificatus est Filius hominis* [32].

Vers. 1. *Ut — te.* Per suam gloriam : nam credentibus in me gentibus, et tu glorificaberis. Siquidem credent in te et glorificabunt te, qui proprio Filio tuo pro eis non peperceris : meaque gloria erit et tua. Quærens ergo, ut demonstratum est, glorificari, ostendit quod ad crucem sponte veniat. Deinde etiam causam dicit, propter quam glorificari quærat.

Vers. *Sicut — carnis. — Sicut*, pro Quia. Ait ergo : *Glorificat Filium tuum*, quia dedisti ei potestatem omnium gentium, ut ab eis glorificetur. Scriptum est enim : *dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* [33]. — *Glorifica Filium tuum*, quia complacitum est tibi, notum eum fieri ac glorificari universo orbi. Quærere autem glorificari ac dicere *Dedisti* et similia, demittendo se dicit ac dispensatorie, sicuti variis in locis disputavimus. Aut etiam tanquam homo ait.

Vers. 2.—. *Ut æternam.* Quantum in se est. Nam licet quidam non crediderint, neque vitam æternam acceperint, id tamen illorum culpa est : siquidem Patri complacitum est ut Filius haberet omnium potestatem per fidem, et omnes sub jugum præceptorum ejus fierent. Filius quoque universis per apostolos dedit Evangelium, Deique notitiam, quæ est vita æterna, utpote vitam concilians æternam : qui autem non sunt subjecti, neque illud susceperunt, ipsi sibi perditionis causa sunt, neminem enim cogit invitum. Nam virtus voluntaria est.

Vers. 3. *Hæc — Christum* ·Et vere vita æterna est Dei cognitio, fide ac operibus conjunctis. Nam *fides*

[30] Joan. VII, 6. [31] Galat. II, 20 ; Ephes. V, 2. [32] Joan. XIII, 33, Psal. II, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(74) Inclusa omittit A.
(75) Inclusa absunt A.
(76) Inclusa desunt A.
(77) Inclusa omittit A.

ιυσίας· πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, τουτ- A potestatem; priusquam hic mundus fieret, id est, ante
πάντων καὶ ἀεί. [τὸ δὲ (82), Καὶ νῦν, ἀντὶ omnia et semper. Quod autem dicitur, *Et nunc*, hoc
ὄν. est, Deinceps.

εἰς τοίνυν ἀπολαύσομεν ταύτης τῆς δόξης Et nos ergo hac fruemur gloria, si eum fuerimus
ώμεθα αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος. Εἴπερ imitati. Ait enim Paulus : *Si compatimur ut et con-*
μεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Μυρίων *glorificemur* [39]. Omnino sane innumeris digni sunt
ων ἄξιοι πάντως οἱ, τοιαύτης, προκειμένης lacrymis, qui cum proposita sit hujusmodi gloria,
πίπτοντες αὐτῆς διὰ ῥᾳθυμίαν, καὶ δίκην sua segnitie ab ea exciderint, et more insanientium
ν καὶ ἀνοήτων ἐπιβουλεύοντες ἑαυτοῖς. ac dementium sibi ipsis insidias paraverint. Nam
κόλασις γὰρ ἦν, ἀθλιώτατοι οἱ, συμβασι- etsi nullum esset supplicium, miserrimi tamen judi-
ὶ συνδοξασθῆναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παρὸν carentur : qui cum sibi paratum fuisset, ut cum filio
ν ἀγαθῶν ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες. Οὐκ Dei conregnarent et conglorificarentur, ipsi sese tali-
φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς bus privassent bonis. *Non sunt* enim *condignæ afflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ manifestabitur erga nos* [40].

ωσά — ἀνθρώποις. Εἰπὼν ὅτι Τὸ ἔργον B Vers. 6. *Manifestavi — hominibus.* Postquam dixit:
ἐπεξηγεῖται τὸν λόγον. Καὶ μὴν τοῖς *Opus consummavi*, explanat nunc sermonem. Atqui
πεφανερωμένον ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· Judæis manifestatum erat nomen ejus ; noverant
κρ ὅτι Θεὸς ἐστιν· ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν enim quod Deus esset, sed hoc de aliis dicit gentibus, quibus id ignotum erat.
ἄγνωστον τοῦτο ἦν.

ια λέγει τὸ πατρικὸν, ὅτι ἐστὶ Πατὴρ Υἱοῦ Aut nomen dicit paternum, quod Pater sit Filii
Τοῦτο γὰρ ἀφανὲς αὐτοῖς ὂν παρ' αὐτοῦ naturalis. Nam cum id eos lateret, ab ipso manifestatum est.
.

ἦσαν. Ὡς Θεοῦ. Vers. 6. *Quos — erant.* Tanquam Dei.

δέδωκας. Ὡς ἴσῳ Περὶ τῶν ἀποστόλων Vers. 6. *Et — dedisti.* Tanquam æquali. Est autem
ος. Δείκνυσι δὲ κἀνταῦθα ὅτι οὐκ ἔστιν de apostolis sermo. Quo etiam hic ostendit, quod
καὶ ὅτι βούλημά ἐστι τοῦ Πατρὸς τὸ non sit Deo contrarius, quodque Patris est voluntas
αὐτοὺς εἰς τὸν Υἱόν· εἰ γάρ, ὡς τινες ut credant in Filium. Nam si, ut quidam nugantur,
ὅτε ἦσαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἦσαν τοῦ Υἱοῦ, cum Patris erant, non erant Filii, consequens est
ους αὐτοὺς τῷ Υἱῷ, ἐξέστη αὐτῶν, ὅπερ ut, cum eos dederit Filio, alienaverit eos ; quod
ίδωκας δέ μοι, εἶπε, καθ' ὃν εἴρηκε λόγον absurdum est. *Dedisti*, inquit, *mihi*, juxta quem
ὅτι Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός ἐμὲ, ἐὰν C modum etiam prius dixerat, *Nemo potest venire ad*
ρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. *me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* [41].

τῶς εἴρηκεν· Οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ Sed quomodo dixit : *Quos dedisti mihi de mundo*,
προλαβὼν γὰρ ἔφη πρὸς αὐτοὺς ὅτι Ἐκ cum prius dixerit ad eos : *De mundo non estis* [42] ?
ου οὐκ ἐστέ. Κόσμον ἐκεῖ μὲν τοὺς πονη- Ibi quidem malos appellavit mundum : hic vero
τσεν, ἐνταῦθα δὲ λέγει τὴν κτίσιν ταύτην. fabricam ipsam mundialem.

τετηρήκασι. Τὸ θέλημά σου πεπληρώκασιν, Vers. 6. *Et — servaverunt.* Voluntatem tuam compleverunt, credendo in me.
εὖσαι εἰς ἐμέ.

ἐστι. — Νῦν, ἤτοι μετὰ τὸ μαθεῖν, Ἔγνωσαν Vers. 7. *Nunc — sunt. — Nunc*, postquam videlicet didicerunt, *cognoverunt quod omnia quæ dedisti*
(83) ὅσα δέδωκάς μοι, τουτέστιν· Ὅσα λέγω *mihi*, hoc est, Quæcunque dico ac doceo, *abs te*
ω, ἀπὸ σοῦ εἰσι, σά εἰσιν ἐντάλματα, καὶ *sunt*, tua sunt præcepta, et nihil mihi proprium
ἐμοὶ ἢ ἀλλότριόν σου. Εἶτα λέγει καὶ πόθεν est aut alienum a te. Deinde etiam dicit unde hoc
σαν. cognoverunt.

ἀπέστειλας. Τοῦτο ἔγνωσαν ἀπὸ τῶν Vers. 8. *Quia — misisti.* Hoc cognoverunt ex
ὧν δέδωκα αὐτοῖς. Καὶ γὰρ διαῤῥήδην D verbis, quæ dedi eis. Siquidem aperte docebam
ὅτι σά εἰσιν ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, καὶ tua esse quæcunque dicebam ac docebam. Et ipsi
ον εὐπειθῶς. acceperunt, facile persuasi.

δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα διαλέγεται πρὸς τὸν Hæc autem et similia loquitur ad Patrem, ostendens discipulis, quem erga illos haberet amorem.
εικνύων τοῖς μαθηταῖς οἷον ἔχει φίλτρον
γὰρ μὴ μόνον τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρέχων, Nam qui non tantum sua tribuit, sed et alium ad hoc precatur, vehementissimum ostendit desiderium.
ἄλλον εἰς τοῦτο παρακαλῶν, πλείονα
ν πόθον.

. VIII. 17. [40] ibid. 18. [41] Joan. VII. 44. [42] Joan. XV. 19.

Variæ lectiones et notæ.

lusa absunt A.
ὰ ἅ, pro ὅσα, B. Ἔγνωσαν autem, loco ἔγνωκαν versu 7, cum Chrysostomo legit, qui vers. 7 et 8 confudit,

Vers. 9. *Ego — rogo.* Pro eis te precor, tanquam homo. Nam et hic et in sequenti sententia capitur ερωτῶ pro *obsecro*.

Ἐγὼ — ἐρωτῶ. Ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλῶ σε, ὡς ἄνθρωπος.

Vers. 9. *Non — sunt.* Non pro mundo universo precor, sed pro his qui credunt in me ; nam qui in me non credunt, nolunt ut pro eis orem. Frequenter autem ponit verbum *dedisti*, ut firmius discant, quod Patris voluntas sit ut credatur in Filium. Verum quia, *Dedisti*, et *Tui sunt*, ac similia, insipientibus pravas generatura erant suspiciones, nempe quod major et antiquior esset Patris potentia, has solvit dicens :

Οὐ — εἰσιν. Οὐ περὶ τοῦ κόσμου παντὸς παρακαλῶ, ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ. Οἱ γὰρ μὴ πιστεύοντες οὐ θέλουσιν ἵνα περὶ αὐτῶν παρακαλῶ. Πυκνὸς δὲ τίθησι τὸ Δέδωκάς, ἵνα μάθωσι βεβαιότερον ὅτι θέλημα τοῦ Πατρός ἐστι τὸ πιστεύειν εἰς τὸν Υἱόν. [Ἐπεὶ (84) δὲ τὸ Δέδωκάς μοι, καὶ τὸ Σοί εἰσι, καὶ τὰ τοιαῦτα ἔμελλον ἐμποιῆσαι τοῖς ἀσυνέτοις ὑποψίας πονηρὰς ὅτι μείζων ἡ ἐξουσία τοῦ Πατρὸς καὶ προγενεστέρα, λύει ταύτας λέγων.]

Vers. 10. *Et — mea.* Vides honorum æqualitatem ? nam hoc significat nunc ista conversio. Cum enim dixit, *Tui sunt*, ostendit, quod etiam hi qui sibi dati sunt, paternæ sint potestatis, ne quis ergo potentiorem putaret Patrem, addidit : *Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt.* Itaque etiam antequam darentur, Filii erant, et postquam dati sunt, Patris permanserunt, hoc est, semper amborum, utpote æqualium in honoribus et bonis. Eos ergo mihi dedisti, qui mei erant. *Dedisti* vero dixi dispensatorie, ut cognoscant, quod non præter voluntatem tuam hos attraxerim.

Καὶ — ἐμά. Εἶδες ἰσοτιμίαν ; τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν ἡ ἀντιστροφή. Εἶπων μὲν οὖν ὅτι Σοί εἰσι, ἔδειξεν ὅτι καὶ δοθέντες αὐτῷ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πατρός εἰσιν. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ἐντεῦθεν ὅτι ἐξουσιαστικώτερός ἐστιν ὁ Πατὴρ, προσέθηκε· Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. [Ὥστε (85) καὶ πρὸ τοῦ δοθῆναι τοῦ Υἱοῦ ἦσαν, καὶ μετὰ τὸ δοθῆναι τοῦ Πατρός, τουτέστιν ἀεὶ ἀμφοτέρων ὡς ἰσοτίμων. Δέδωκας οὖν μοι τοὺς ἐμούς. Δέδωκας δὲ εἶπον οἰκονομικῶς, ἵνα γνῶσιν ὅτι οὐ παρὰ τὸ σὸν θέλημα τούτους ἐπεσπασάμην].

Vel, glorificatus sum in discipulis, qui mihi dati sunt, agnoscentibus me Dominum suum, et adorantibus ac prædicantibus me Deum.

Ἢ, δεδόξασμαι ἐν τοῖς δοθεῖσί μοι μαθηταῖς ἐπιγνοῦσι μὲν Κύριον ἑαυτῶν καὶ προσκυνοῦσι καὶ κηρύττουσί με Θεόν.

Vers. 11. *Et — mundo.* Paulo post moriturus. Rursum autem sermonem de morte sua inducit, commendaturus eos tanquam homo Deo ac Patri. Ait ergo, *Jam non sum in mundo*, sicut hactenus, cum eis conversar et confirmans, inungens ac consolans illos.

Καὶ — κόσμῳ. Μετὰ μικρὸν ἀποθνήσκων. Πάλιν (86) δὲ εἰσάγει τὸ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μέλλων αὐτούς, ὡς ἄνθρωπος, παραθέσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Φησὶν οὖν ὅτι Οὐκέτι (87) εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καθάπερ ἄχρι νῦν, συνὼν, καὶ στηρίζων, καὶ ἀλείφων, καὶ παρηγορῶν αὐτούς (88).

Vers. 11. *Et — sunt.* Nondum morientes, et propterea tuo egent auxilio. Cum autem dixisset, *Jam non sum in mundo*, interpretatur hoc dicens :

[Καὶ (89) — εἰσί. Μήπω ἀποθνήσκοντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς σῆς δέονται βοηθείας. Εἰπὼν δὲ ὅτι Οὐκ εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἑρμηνεύει τοῦτο λέγων·

Vers. 11. *Et — venio.* Sicut Filius ad Patrem, consummato jam opere, ut dictum est.

Καὶ — ἔρχομαι]. Ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα, τὸ ἔργον τελειώσας, ὡς εἴρηται.

Vers. 11. *Pater — me.* Per nomen tuum omnipotens, quod et ego natura habeo. Nam et ego Deus sum. Iterum autem ait, *donasti*, ne Deo videretur esse contrarius. Vel, quod dedisti mihi, tanquam homini.

Πάτερ — μοι. Διὰ τοῦ ὀνόματός σου τοῦ παντοδυνάμου ὃ ἔχω φύσει κἀγώ. [Θεὸς (90) γὰρ κἀγώ]. Πάλιν δὲ τὸ Δέδωκας, ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος· ἢ ὃ δέδωκάς μοι, ὡς ἀνθρώπῳ.

Vers. 11 *Ut sint unum.* Unitate fidei, quæ in me est, et mutua dilectione, de qua superius multa eis præceperat.

Ἵνα ὦσιν ἕν. Ἵνα ὦσιν ἕν, τῇ ἑνώσει τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως, καὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης, [περὶ (91) ἃ ἀνωτέρω πολλὰ αὐτοῖς ἐνετείλατο].

Vers. 11. *Sicut nos.* Prædixit enim, *Ego et Pater unum sumus* [43]. Prius autem aliis in locis disserui-

Καθὼς ἡμεῖς. [Προεἰρηκε (92) γάρ· ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. Προδιεστειλάμεθα δὲ κα

[43] Joan. x, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(84) Inclusa omittit A.
(85) Inclusa absunt A.
(86) Ηαλιν ἐπαγει A.
(87) Ὅτι οὐκ εἰμί A.
(88) Post Αὐτούς, addit A : Τὸ δὲ καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι.
(89) Inclusa absunt A.
(90) Inclusa exciderunt A.
(91) Inclusa absunt A.
(92) Inclusa absunt A.

ἐν ἄλλοις ὅτι τὸ Καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος ἰσότητα δηλοῦσιν, ἐπὶ δὲ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁμοίωσίν τινα. Ἓν οὖν εἰσιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός], ὥσπερ τῇ οὐσίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ τῇ ὁμονοίᾳ. Λοιπὸν οὖν τὸ, Καθὼς ἡμεῖς, διὰ τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάῤῥηκτον.

Ὅτε — σου. Ὅτε ἤμην ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ἄνθρωπος · ἀεὶ γὰρ εἰμι ὡς Θεός · ὅτε ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου, ἦγουν ἐν σοί · ἡ ἐμὴ γὰρ δύναμις σή, καὶ ἐγὼ καὶ σὺ ἓν ἐσμεν.

Καὶ ὡς ἄνθρωπος δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαλέγεται, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. [Ἐπεὶ γὰρ (93), πολλὰ περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας ἀκούσαντες, καὶ ὅτι Πάλιν ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν · οὐκ ἀπηλλάγησαν οὔπω τῆς ἀθυμίας τέλεον · τῷ Πατρὶ λοιπὸν ὑπὲρ αὐτῶν διαλέγεται, ἵνα κἂν γοῦν τῷ Πατρὶ παρατιθέμενοι θαῤῥήσωσιν. Ἀτελεῖς γὰρ ὄντες οὐχ οὕπω τοῖς ὑψηλοῖς καὶ θεοπρεπέσι ῥήμασιν ἐπίστευον ὡς τοῖς ταπεινοτέροις καὶ ἀνθρωποπρεπέσιν].

Οὓς — ἀπωλείας. Ἰούδας, ὁ προδότης, ὁ φίλτατος τῆς ἀπωλείας, ὁ φιληθεὶς αὐτῇ καὶ φιλήσας αὐτήν. Ἀπωλειαν δὲ νόει τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔκπτωσίν τε καὶ ἀλλοτρίωσιν, ἢ καὶ τὸν διάβολον ὡς ἀπολλύοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ. [Ἀπώλετο (94) γὰρ ὁ Ἰούδας ἑκουσίως διὰ φαυλότητα προαιρέσεως. Καὶ μὴν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν ἀπώλοντο, ἀλλ' οὐ τότε, ἀλλ' ὕστερον. Τότε δὲ μόνος ὁ προδότης ἀπώλετο].

Ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ; Ἡ Δαυϊτικὴ, ἡ πολλαχοῦ περὶ τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ διαλαμβάνουσα, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ἑκατοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ. Κἀνταῦθα τοίνυν τὸ ἵνα οὐκ αἰτίας ἐστὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ τοῦ πάντως ἐσομένου, ὅτι μέλλει ἡ Γραφὴ πληρωθῆναι.

Νῦν — ἔρχομαι. Πάλιν τὸ Πρός σε ἔρχομαι, ὥσπερ καὶ τὸ Παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ συνεχείᾳ πάντως ἐπὶ πλέον βεβαιῶν αὐτοῖς ταῦτα, καὶ ἅμα παραμυθίαν ἐντεῦθεν οὐ τὴν τυχοῦσαν παρέχων.

Καὶ — αὐτοῖς. Ταῦτα λαλῶ, ἐν τῷ κόσμῳ ὢν ἔτι. Ταῦτα, ποῖα; Τὸ, Πρός σε ἔρχομαι, καὶ τὸ, Τήρησον αὐτούς. Ταῦτα οὖν, φησὶν, λαλῶ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν περὶ ἐμοῦ ὁλοτελῆ, πληροφορηθέντες ὅτι καὶ ἐμὲ οὐ καθέξει ὁ ᾅδης, καί σε ἕξουσι βοηθόν. Εἰ γὰρ, ἐπίστευον, ἀλλὰ, μήπω καταρτισθέντες καὶ ἐκμαίνοντο τοῖς λογισμοῖς πάλιν, καὶ ἠρεμεῖν οὐκ ἠδύναντο.

[Ἡ (95), Ταῦτα λαλῶ, τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνθρωποπρεπῆ, ἵνα, ἀναπαυομένης τῆς ἀσθενοῦς τέως διανοίας

A mus, quod καθὼς sicut, et similia, de sancta quidem Trinitate dicta, æqualitatem significent; de Deo vero et hominibus, similitudinem quamdam. Unum ergo sunt Pater et Filius, sicut essentia et aliis, ita etiam concordia. Dicit itaque, *Sicut nos*, propter indivisionem ac inseparabilitatem.

Vers. 12. *Cum — tuum.* Cum essem in mundo, ut homo, qui semper in eo sum, ut Deus, tunc ego servabam eos per virtutem tuam, sive per te; nam mea virtus tua est, et ego et tu unum sumus.

Hæc autem et similia loquitur, et tanquam homo, et propter discipulorum imbecillitatem. Siquidem quia multis de ejus auxilio auditis, et : *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* [44], nondum perfecte a
B mœrore liberati erant: Patri deinceps pro eis loquitur, ut Patri quoque commendati, bono essent animo. Cum enim imperfecti, essent, non ita sublimibus ac divinis verbis credebant, quemadmodum humilioribus ac more humano dictis.

Vers. 12. *Quos — perditionis* Judas proditor, amantissimus perditionis, dilectus ab ea, illamque diligens. Perditionem vero intellige casum et alienationem a Deo, aut etiam diabolum ipsum, utpote perdentem illos qui ei obediunt. Periit autem Judas spontanee, propter voluntatis pravitatem. Atqui etiam alii de septuaginta perierunt, verum non tunc, nam solus proditor tunc periit

C Vers. 12. *Ut Scriptura compleretur.* Davidica, quæ frequenter de ejus perditione loquitur, et præcipue psalmo centesimo octavo. Et hic ergo dictio *ut*, non est causæ significativa, sed ejus, quod omnino futurum erat, puta quod Scriptura compleretur.

Vers. 13, *Nunc — venio.* Rursum repetit (*h*), *Ad te venio*, sicut et, *A Deo exivi*, hæc frequentissime illis confirmans, simul etiam consolationem hinc non vulgarem tribuens.

Vers. 13. *Et — semetipsis.* Hæc loquor, cum adhuc in muudo sum; hæc, quænam? *Ad te venio*, et, *Serva eos.* Hæc ergo, inquit, loquor, ut habeant gaudium de me : perfecte certiores effecti quod me
D non retinebit infernus, et te habebunt adjutorem. Quanquam enim credebant, nondum tamen mente compositi, cogitationibus adhuc fluctuabant, nec quiescere poterant.

Vel, Hæc loquor humilia ac more humano ut, cessante (*i*) interim infirmitate mentis eorum, ab-

[44] Joan. XVI, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Inclusa absunt A.
(94) Inclusa absunt A.
(95) Inclusa absunt A.

(*h*) *Repetit*, non est in Græco.
(*i*) *Ut cessante*, etc. Ut acquiescente infirma adhuc mente eorum, plene (perfecte) gaudeant, me non contrario apparente Deo.

solute gaudeant, ne me Deo contrarium esse suspicentur.

Vers. 14. *Ego — mundo.* Tradidi eis sermonem tuum evangelicum, et mali oderunt eos, ut qui non sint ex ipsis, quantum ad innocentiam aut simplicitatem. Nam et in præcedentibus dixit ad eos : *Si de mundo fuissetis, mundus* quod *suum esset, diligeret* [45]. Nam, *mundum*, et ibi et hic vocat malos, propter mundi ac voluptatum amorem. Itaque cum propter sermonem tuum odio habeantur, custodi illos.

Vers. 15. *Non — malo.* Orationem propter eos explanat, ut confidentiori magis sint animo, utpote non statim morituri, priusquam prædicaverint, et quasi Patris custodia fruituri. Et hic ἐρατῶ significat obsecro.

Vers. 16. *De — sunt.* Idem adhuc (*j*) frequenter dicit, sive ulla immutatione prius illis testificans, ne turbentur, si odio habeantur, scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam. Simul quoque laudat eos apud Patrem, etiam hinc ostendens illis dilectionem suam erga ipsos. Dicit ergo cœlestes eos esse cives, non mundana, sed cœlestia sapientes.

Vers. 16. *Sicut — sum.* Etiam consolatur eos similitudine ad seipsum, et ad tolerantiam excitat.

Vers. 17. *Sanctifica — tuam.* Sanctos facito ipsos per Spiritum sanctissimum, per veritatem dogmatum : nam vera dogmata sanctificant hominem. Deinde manifestat, quid dicat, *Veritatem.*

Vers. 17. *Sermo — est.* Sermo dogmatum tuus, sive a te per Spiritum sanctum illis infusus. Nam superius dixit *Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem* [46].

Aliter quoque intelligite : *Sanctifica eos per veritatem tuam,* hoc est, Segrega eos per Evangelium tuum ; *Sermo namque tuus,* puta evangelicus, *veritas est.*

Patris autem ait esse sermonem, sicut etiam in præcedentibus dixit : *Ego ex meipso non sum locutus, sed Pater, qui misit me, ipse mihi præceptum dedit quid dicam et quid loquar* [47].

Vers. 18. *Sicut — mundum.* Sicut tu hominum cupiens salutem, me misisti : ita et ego illam cupiens, misi eos. Vel sicut tu, qui Pater meus es, misisti me, ita et ego, qui Pater eorum sum,

A αὐτῶν, χαίρωσιν ἐντελῶς, ὡς μὴ δοκοῦντός μου ἐναντιοῦσθαι].

Ἐγὼ — κόσμου. Δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου τὸν εὐαγγελικόν, καὶ οἱ πονηροὶ ἐμίσησαν αὐτοὺς ὡς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν ὅσον ἐπὶ τῇ ἀκακίᾳ. Καὶ προλαβὼν γὰρ εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει. Κόσμον γὰρ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς καλεῖ διὰ τὸ φιλόκοσμον καὶ φιλήδονον. Καὶ λοιπόν, ὡς διὰ τὸν λόγον σου μισηθέντες, διαφύλαξον αὐτούς.

Οὐκ — πονηροῦ. Σαφηνίζει τὴν εὐχὴν δι' αὐτούς, ἵνα θαῤῥήσωσι μᾶλλον, ὡς οὐκ αὐτίκα τεθνηξόμενοι πρὸ τοῦ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ τῆς παρὰ τοῦ Πατρὸς φυλακῆς ἀπολαύσοντες. Κἀνταῦθα δὲ ἡ ἐρώτησις τὴν παράκλησιν σημαίνει.

B Ἐκ — εἰσι. Συνεχῶς καὶ τοῦτο λέγει, προσμαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἀπόνηρον, ἵνα βεβαιωθῶσιν εἰς τὸ μὴ θορυβεῖσθαι μισούμενοι, εἰδότες ὅτι ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ πάντως ἡ κακία. Ἅμα δὲ καὶ ἐπαινεῖ αὐτοὺς παρὰ τῷ Πατρὶ, δεικνύων αὐτοῖς κἀντεῦθεν τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην αὐτοῦ. Φησὶν οὖν ὅτι οὐρανοπολῖται (96) εἰσίν, οὐ κοσμικὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ οὐράνια.

Καθὼς — εἰμί. Καὶ τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιότητι παρηγορεῖ τούτους, καὶ διεγείρει πρὸς ὑπομονήν.

Ἁγίασον — σου. Ἁγίους ποίησον διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῶν δογμάτων · τὰ γὰρ ἀληθῆ δόγματα ἁγιάζουσι τὸν ἄνθρωπον. Εἶτα διασαφεῖ τί

C λέγει Ἀλήθειαν.

Ὁ λόγος — ἐστιν. Ὁ λόγος, ὁ τῶν δογμάτων, ὁ σός, ἤγουν ὁ παρὰ σοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνηχούμενος αὐτοῖς. Εἴρηκε γὰρ ἀνωτέρω ὅτι Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

[Νοεῖτα (97) δὲ καὶ ἑτέρως τὸ Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ἀντὶ τοῦ, Ἀφόρισον αὐτοὺς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ σου. Ὁ λόγος γὰρ ὁ σὸς, εἴτουν ὁ εὐαγγελικὸς, ἀλήθειά ἐστι.

Τοῦ Πατρὸς δὲ τὸν λόγον εἶναί φησι, καθὼς καὶ προλαβὼν εἶπεν ὅτι Ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω].

D Καθὼς — κόσμον. Καθὼς σὺ, θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐμὲ ἀπέστειλας · οὕτω κἀγὼ θέλων αὐτὴν ἀπέστειλα αὐτούς · ἢ καθὼς σὺ, Πατήρ μου ὤν, ἐμὲ ἀπέστειλας · οὕτω κἀγὼ Πατὴρ αὐτῶν

[45] Joan. xv, 19. [46] Joan. xvi, 13. [47] Joan, xii, 49.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Chrysost. t. VIII, p. 483. D. dixerat : Τῶν οὐρανῶν γεγόνασι πολῖται. Hinc illi οὐρανοπολῖται apud Theophyl. p. 801. fin. apud Ammon. in Caten. Corder, p. 413.

(97) Inclusa absunt A. Hentenius per confusionem vocalium videtur legisse νοεῖτε.

(*j*) *Idem adhuc,* etc. Continuo hoc quoque dicit, testans eos puros esse a malitia, ut confirmentur, ne turbentur, si odio. Loco προσμαρτυρῶν videtur legisse προμαρτυρῶν. Quid vero loco ἀπόνηρον legerit, ignoro.

ὧν ἀπέστειλα αὐτούς. Ἀλλὰ σὺ μὲν Πατήρ μου φύσει · ἐγὼ δὲ Πατὴρ αὐτῶν, ὡς κτίστης καὶ προνοητὴς καὶ διδάσκαλος. Ὡς γεγονὸς δὲ λέγει τὸ γενησόμενον, διὰ τὸ ἤδη μέλλειν ἀποστεῖλαι αὐτοὺς μετὰ (98) μικρόν.

Καὶ — ἐμαυτόν. Ἐγὼ ἑκουσίως θυσιάζω ἐμαυτόν. Ἁγιασμὸν γὰρ ἐντεῦθα τὸν θυσιασμὸν λέγει. Ἅγιον γὰρ λέγεται καὶ ἡ θυσία, καὶ (99) πολλὰ σημαίνει τὸ ἅγιον.

Ἵνα — ἀληθείᾳ. Ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσι τεθυμένοι ἐν ἀληθινῇ θυσίᾳ. Ἡ γὰρ νομικὴ θυσία τύπος ἦν, οὐκ ἀλήθεια. Ἵνα δὲ ὦσι τεθυμένοι, ὡς τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τυθείσης.

Ἢ ὡς καὶ αὐτοὶ θυόμενοι. Ἐλογίσθημεν γὰρ φησὶν, ὡς πρόβατα σφαγῆς · καὶ · Παραστήσατε τὰ μέλη (1) ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν. Ἔστι γὰρ θύεσθαι καὶ δίχα σφαγῆς. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα λέγειν αὐτὸν, φησίν.

Οὐ — ὦσιν. Ἅμα καὶ παρεμυθήσατο αὐτοὺς πάλιν, δείξας ὅτι διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν καὶ ἄλλοι ἔσονται μαθηταί.

Καθὼς — ὦσι. Καθὼς σὺ ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ, κἀγὼ ἐν τῇ σῇ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν, ἤγουν ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει, ἓν ὦσιν. Ὄντες γὰρ ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει ἓν, ἔσονται καὶ ἐν τῇ εἰς ἀλλήλους ἀγάπῃ, ἕν. [Εἴρηκε (2) γὰρ ὅτι Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτὰς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με · καί · Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐκ τῆς ἀγάπης τοίνυν καὶ ὁμονοίας ἀρξάμενος, εἰς ταύτην πάλιν κατέκλεισε τὸν λόγον, δεικνὺς ὅτι θεοφιλὴς καὶ περισπούδαστον ἡ ἀγάπη].

Ἵνα — ἀπέστειλας. — Ἵνα, πιστεύσας τοῖς ἀποστόλοις, πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. Τοῦτο γὰρ μέλλουσι κηρύττειν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἔμελλεν ἐμποδίζειν τῷ κηρύγματι ὡς τὸ διεσχίσθαι τοὺς κήρυκας, τῇ τε διαφορᾷ τῆς πίστεως, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀπεχθείᾳ, ἐπειδὴ, μαχομένων, ἐροῦσιν, οὐκ εἰρηνικοῦ εἶναι μαθητάς · εἰ δὲ οὐκ εἰρηνικοῦ, οὐδὲ παρὰ σοῦ ἀποσταλέντες · ὁμογνωμονούντων δὲ καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλαττόντων, γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί εἰσι, καὶ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

Καὶ — αὐτοῖς. Τὴν ἀπὸ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν θαυμάτων, [ἡ (3) καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ὁμονοίας.] Οὐκ ἔλαττον γὰρ ἐκ ταύτης ἢ ἐκ τούτων δοξάζονται. Δέδωκα δὲ εἶπε, παρεισηλῶν κἀνταῦθα καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμότιμον, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις πολλάκις.

misi eos. Sed tu quidem natura Pater meus es, ego vero Pater eorum, tanquam creator et provisor ac magister. Quod autem futurum est, tanquam factum dicit, eo quod jam paulo post esset eos missurus.

Vers. 19. *Et — meipsum.* Ego voluntarie immolo meipsum. Nam hoc in loco victimam dicit sanctificationem. Sanctum enim dicitur et ipsa hostia: multa quoque dicuntur sancta, tanquam signum sanctitatis.

Vers. 19. *Ut — veritatem.* Ut et ipsi immolati sint per veram hostiam : legalis siquidem victima figura erat, non veritas, ut et ipsi immolati sint, capite videlicet ipsorum immolato.

Vel etiam, tanquam et ipsi immolati. *Habiti sumus,* inquit, *sicut oves cœdi deputatæ* [48]; et: *Exhibete membra vestra hostiam viventem* [49]. potest enim etiam sine cæde immolari hostia. Ne quis autem eum putaret hæc pro solis apostolis dicere, subdit :

Vers. 20. *Non* — Vers. 21. *sint.* Simul quoque eos iterum consolatus est, ostendens quod per eorum prædicationem alii quoque fient discipuli.

Vers. 21. *Sicut — sint.* Sicut tu in mei et ego in tui dilectione, ut et ipsi in nobis, sive in fide quæ est in nos, unum sint. Nam qui in fide, quæ est in nos unum sunt, erunt quoque in mutua inter se dilectione unum. Dixit enim : *Qui habet præcepta mea et servat ea, hic est qui diligit me* [50]; et : *Hoc est præceptum meum, ut diligatis vos invicem* [51]. Cum ergo a dilectione et concordia inceperit, rursum in hac conclusit sermonem, ostendens quod Deo chara sit ac magno studio affectanda dilectio.

Vers. 21. *Ut — miseris.* — *Ut,* credens apostolis, *credat quod tu me miseris.* Nam hoc prædicaturi, sunt : et nihil adeo erit impedimento prædicationi sicut divisos esse prædicatores, fidei diversitate ac mutua inter se inimicitia. Si enim inter se pugnaverint, dicent eos non esse pacifici magistri discipulos : quod si non pacifici, nec a te missi. Si vero concordes fuerint et præcepta mea custodierint, omnes cognoscent quod mei sint discipuli, et quod tu me miseris.

Vers. 22. *Et — eis.* Quæ a doctrina et miraculis procedit, aut quæ a concordia ; neque enim ex hac minus quam ex illis glorificantur. *Dedi* autem dixit etiam hic, et suam insinuans dignitatem, et æqualem cum Patre honorem : quemadmodum frequenter aliis in locis.

[48] Psal. XLIII, 22. [49] Rom XII, 1. [50] Joan. XIV, 21. [51] Joan. XV, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(98) Κατὰ μικρόν B.

(99) Interpres hic prorsus dissentit a meis codicibus. Sed hæc lectio magis placet.

(1) Ita ex Chrysostomo laudat, tom. VIII, p. 484 C

(2) Inclusa absunt A.

(3) Inclusa absunt A.

Vers 22. *Ut — sumus.* Hoc superius quoque dictum ac declaratum est : et nunc idem dicit, vehementer cupiens imprimi cordibus eorum, tanquam maxime necessarium.

Vers. 23. *Ego — me.* Ego in eis maneo, et tu in me, hoc est, ego et tu in eis manemus, quomodo ergo non eos conservabimus? Alibi quoque dixit : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus ac mansionem apud eum faciemus*[52]. Sed ego quidem in eis divino modo propter fidem, tu vero in me paterno modo propter naturam.

Vers. 23. *Ut — unum.* In unitatem, in concordiam. Quemadmodum enim seditio dissolvit, sic et concordia congregat.

Vers. 23. *Et — miseris* (†† Superius etiam dixerat : *Ut mundus credat, me a te missum esse*[53].) Iterum ergo idem dicit, ut firmius concordes sint certiores effecti quod ac maxime ad fidem attrahat homines.

Vers. 23. *Et — dilexisti.* Nam signum fuit dilectionis eorum, quod nec proprio Filio tuo propter eos peperceris. Hic quoque dictio *sicut*, non æqualitatem, sed similitudinem quamdam significat, quemadmodum in præcedentibus ostendimus. Frequenter autem hoc ponit, consolans eos per similitudinem quam erga ipsum habent et fiduciam præbens.

Ad hunc usque locum de dilectione ac concordia sermonem extendit : deinceps vero de braviis quoque et coronis disserit, quæ por presentem vitam illis reposita sunt, ut ampliorem sumant fiduciam.

Vers. 24. *Pater — mecum.* In regno videlicet conregnantes mihi.

Vers. 24. *Ut — mihi.* Gloriam divinitatis, quam dedisti mihi, non tanquam minori aut posterius genito, sed tanquam principium, sive is qui me genuit. Quando autem dedit? Quando scilicet genuit. Quando vero genuit? Quæstio quando hoc fuerit, sermonem habet incomprehensibilem ; simul enim et erat et genuit : nec fuit tempus, quo Pater erat, et non erat Pater. Quia autem verbum *Dedisti*, cum sit sese demittentis, quibusdam parituram erat offendiculum, quo videretur minoritatem addere Filio, huic quoque medetur dicens :

Vers. 24. *Quia — mundum.* Hoc est ante sæcula. Nam ita significare solet Scriptura æternitatem. Non dixit autem, Ut sint participes gloriæ meæ, sed *Ut videant*. Illud namque supra illorum facultatem erat : hoc vero tota illorum fruitio est, quod

A Ἵνα — ἐσμέν. Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἡρμήνευται. [Καὶ νῦν (4) δὲ τοῦτο λέγει, σφόδρα τοῦτο βουλόμενος ἐνεῖναι αὐτοῖς, ὡς ἀναγκαιότατον.

Ἐγὼ — ἐμοί. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς μένω, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, τουτέστιν, ἐγὼ καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς μένομεν, καὶ πῶς οὐ συντηρήσομεν (5) αὐτούς ; [Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ εἴρηκεν · Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἐν αὐτοῖς θεοπρεπῶς, διὰ τὴν πίστιν · σὺ δὲ ἐν ἐμοὶ πατροπρεπῶς, διὰ τὴν φύσιν.]

Ἵνα — ἕν. Εἰς ἕνωσιν, εἰς ὁμόνοιαν. Ὥσπερ γὰρ ἡ στάσις διαλύει οὕτως, ἡ συμφωνία συ-
B κροτεῖ.

Καὶ — ἀπέστειλας. [Καὶ (6) ἀνωτέρω εἶπεν · Ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.] Πάλιν οὖν τὸ αὐτό φησιν [ἵνα βεβαίως (7) ὁμονοῶσι, πληροφορηθέντες ὅτι τοῦτο μᾶλλον πρὸς πίστιν ἐπισπάσεται τοὺς ἀνθρώπους.]

Καὶ — ἠγάπησας. Τεκμήριον γὰρ τῆς ἀγάπης αὐτῶν, τὸ μηδὲ τοῦ ἰδίου σου Υἱοῦ φείσασθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Κἀνταῦθα δὲ τὸ καθώς, οὐκ ἰσότητα, ἀλλ' ὁμοίωσίν τινα δηλοῖ, καθάπερ προλαβόντες παρεστήμεωσάμεθα. [Τίθησι (8) δὲ τοῦτο συνεχῶς, παραμυθούμενος αὐτοὺς διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιώσεως καὶ θαρρεῖν παρέχων.

Μέχρι τούτου τὰ περὶ ἀγαπης καὶ ὁμονοίας περατώσας, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν παροῦσαν
C ζωὴν ἀποκειμένων αὐτοῖς βραβείων καὶ στεφάνων, ἵνα πλέον θαρρήσωσι.]

Πάτερ — ἐμοῦ. Ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, δηλονότι, συμβασιλεύοντές μοι.

Ἵνα — μοι. Τὴν δοξαν τῆς θεότητος, ἣν δέδωκάς μοι, οὐχ ὡς ἐλάττονι ἢ ὑστερογενεῖ, ἀλλ' ὡς αἴτιος, εἴτουν ὡς γεννησας με. [Πότε (9) δὲ δέδωκεν ; Ὅτι δηλονότι γεγέννηκε · πότε δὲ γεγέννηκεν ; Ὑπὲρ τὸ πότε τὸ ἐρώτημα, καὶ ὁ λόγος ἀνέφικτος. Ἅμα γὰρ καὶ ἦν, καὶ γεγέννηκε, καὶ οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Πατὴρ ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ δὲ τὸ Δέδωκας, συγκαταβατικὸν ὄν, ἔμελλέ τισι τίκτειν σκάνδαλον, δοκοῦν ἐλάττωσιν περιάπτειν τῷ Υἱῷ, θεραπεύει τοῦτο λέγων ·]

D Ὅτι — κόσμου. Τουτέστι, πρὸ αἰώνων. Οὕτω γὰρ ἡ Γραφὴ δηλοῖ τὸ ἀϊδίως. Οὐκ εἶπε δέ, ἵνα μετέχωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' Ἵνα θεωρῶσι. Τὸ μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτοὺς ἦν, τὸ δὲ πᾶσα ἀπόλαυσις αὐτοῖς, ὁ καὶ Παῦλός φησιν · Ἀνακεκαλυμμένῳ προσ-

[52] Joan. XIV, 23. [53] Joan. XVII, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Inclusa omittit A.
(5) Συντηρήσωμεν A. Idem mox omittit inclusa.
(6) Inclusa omiserat Hentenius.
(7) Inclusa absunt A.
(8) Inclusa absunt A.
(9) Inclusa absunt A.

ωπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι. Μεγίστη γὰρ ὄντως δόξα, τὸ θεωρεῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ.

Πάτερ δίκαιε. Δίκαιον αὐτὸν λέγει νῦν, ὡς θέλοντα, μὴ μόνοις Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιγνωσθῆναι, ἵνα πάντες σώζωνται, καὶ μηδεὶς δι' ἄγνοιαν ἀπόληται. Τοῦτο (10) γὰρ ἀκροτάτης δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος.

Καὶ — ἔγνω. [Ὁ μὲν ἄλλος (11) κόσμος, οὐδ' ὅλως (12)· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι (13), Πατέρα μου, διὰ τὸ ἐθελοκακεῖν.]

Ἐγὼ — ἔγνων. Φύσει.

Καὶ — ἀπέστειλας. Οἱ μαθηταί μου ἔγνωσαν τοῦτο, ἀφ' ὧν εἶπον καὶ ἔπραξα θεοπρεπῶς.

Καὶ — σου. Τὸ τῆς πατρότητος. Ταῦτα (14) δὲ καὶ ἀνωτέρω εἴρηκέ, καὶ νῦν λέγει πάλιν ἐπαναλαμβάνων.

Καὶ γνωρίσω. Ἐπὶ πλέον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁρᾷς ὅτι ὥσπερ ὁ Πατὴρ λέγει διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς γνωρίζει δι' αὐτοῦ ἃ βούλεται τοῖς μαθηταῖς. Ἀφ' ὧν αὖθις τὸ ἰσότιμον καὶ σύμφωνον τῆς ἁγίας Τριάδος δείκνυται.

Ἵνα — ᾖ. Γνωρίσω, φησὶν, αὐτοῖς ἐπὶ πλέον τὸ ὄνομά σου, ἵνα τοῦτο σαφῶς γνωρισάντων καὶ διαγνόντων, ὅτι γνήσιος Υἱὸς ἐγὼ (15) σου καὶ φύσει ἀγαπητὸς, ἡ τοιαύτη ἀγάπη, ἡ γνησία καὶ φύσει, ἐν αὐτοῖς εἴη γνωριζομένη.

Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς ὢ πλέον, διὰ πίστεως μείζονος, ἅτε γνωριζόμενος αὐτοῖς ἐντελέστερον. Πάλιν οὖν εἰς ἀγάπην κατέληξε, ταύτην ἐπιθεὶς τῷ λόγῳ τελείωσιν. Τελειωτικὴ γὰρ τῶν ἀρετῶν ἡ ἀγάπη.

Ταῦτα — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό· Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Ἐκεῖ γὰρ ἐξηγήθη καὶ περὶ τούτων. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἑξῆς πλατύτερόν τε καὶ ἀκριβέστερον ἐν ἐκείνῳ τῷ εὐαγγελιστῇ δεδηλώκαμεν.

Ἤδει — τόπον. Εἶτα λέγει, καὶ πόθεν τοῦτον ἐγίνωσκεν.

Ὅτι — αὐτοῦ. Πολλάκις ηὐλίσθη ἐκεῖ.

Ὁ οὖν Ἰούδας — ὅπλων. Τὰ ὅπλα ἐπήγοντο, δεδοικότες τοὺς ἑπομένους αὐτῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀωρὶ τῶν νυκτῶν ἐπῆλθον.

Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ δὲ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐῤῥήθη περὶ τούτων, [ἔνθα (16) κεῖται τό · Καὶ ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, Ἰούδας εἷς

A etiam dicit Paulus : *Detecta facie gloriam Dei contemplantes* [54]. Siquidem vere maxima est gloria, ejus videre gloriam.

Vers. 25. *Pater juste.* Justum eum nunc dicit, utpote volentem non a solis Judæis, verum etiam ab omnibus hominibus agnosci, ut omnes salvi fierent, et nullus per ignorantiam periret : nam id extremæ justitiæ est ac bonitatis.

Vers. 25. *Et — cognovit.* Gentiles quidem nullo modo, cum adorent idola ; Judæi vero non cognoverunt te, quia sponte peccantes, negant te meum esse Patrem.

Vers. 25. *Ego — cognovi.* Natura.

Vers. 25. *Et — misisti.* Discipuli mei hoc cognoverunt ex his quæ eos docui, et divino modo operatus sum.

B

Vers. 26. *Et — tuum.* Nomen paternitatis. Hæc autem etiam superius dixit, et nunc iterum repetendo dicit.

Vers. 26. *Et notum faciam.* Amplius per Spiritum sanctum. Vides, quod sicut Pater loquitur per Spiritum sanctum, ita et Filius notum facit per ipsum discipulis quæ voluerit ? ex quibus rursum honoris æqualitas ac concordia sanctæ Trinitatis ostenditur.

Vers. 26. *Ut — sit.* Notum faciam, inquit, amplius nomen tuum, ut cum hoc cognoverint ac didicerint quod naturalis sim Filius tuus, et natura dilectus, hujusmodi dilectio, quæ ingenua est et per naturam, sit in eis per cognitionem.

C

Vers. 26. *Et ego in eis.* Et ego in eis magis sim per fidem majorem, utpote perfectius eis notus. Iterum ergo in dilectionem terminavit, hanc imponens sermoni consummationem. Nam perfectio virtutum est dilectio.

CAP. XVIII. Vers. 1 *Hæc — ejus.* Quære sexagesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum, ubi ponitur : *Et dictis laudibus exierunt in montem Olivarum* [55] ; nam ibi de his enarratum est. Sed et de iis quæ sequuntur, latius et exactius in illo evangelista significavimus.

Vers. 2. *Sciebat — locum.* Deinde etiam dicit unde hoc sciebat.

Vers. 2. *Quod — suis.* Frequenter versaretur ibi.

Vers. 3 *Judas ergo — armis.* Arma adduxerunt, timentes eos qui sequebantur Jesum : nam et propterea intempestivo noctis tempore advenerunt.

D

De his autem dictum est sexagesimo quinto juxta Matthæum capite, ubi dicitur : *Et adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit* [56] ; nam quæ in

[54] II Cor. III, 18. [55] Matth. XXVI, 30. [56] ibid. 47.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Δέ, loco γάρ, A.

(11) Inclusa absunt A. Hentenii versio hic etiam dissentit.

(12) Intell. ἔγνω. Forte Hentenius hic additum invenit, διὰ τὸ εἰδωλολατρεῖν.

(13) Οὐχ ὡς, interponendum videtur, ut sit οὐχ ὡς Πατέρα μου, intell. ἔγνωσαν.

(14) Γάρ, loco δέ, A.

(15) Σου ἐγὼ A.

(16) Inclusa omittit A.

medio sunt, prætermisit Joannes, tanquam ab aliis enarrata, quod frequenter ac multis facit in locis.

τῶν δώδεκα ἦλθε. Τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρέδραμεν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα, ὁ πολλαχοῦ πολλάκις ποιεῖ.]

Vers. 4. *Jesus* — Vers. 6. *in terram.* Sciens, tanquam Deus, universa quæ ventura erant super se, egressus intrepide interrogavit eos, tanquam homo. Stabat autem et proditor cum ipsis : et neque hic potuit eum indicare præ conscientia (*k*), aut propter ejus vocem. Ostendit, quod nolentem non solum non possent eum apprehendere, sed neque omnino videre. Prædicto autem capite de his quoque mentio consequenter facta est.

Ἰησοῦς — χαμαί. Εἰδὼς ὡς Θεὸς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν ἀταράχως ἠρώτησεν αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπος. Εἱστήκει δὲ καὶ ὁ προδότης μετ' αὐτῶν· καὶ οὐδὲ οὗτος ἠδυνήθη γνωρίσαι αὐτὸν, ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους ἢ ἀπὸ τῆς φωνῆς. Ἔδειξεν οὖν ὅτι μὴ βουλόμενον οὐ μόνον οὐκ ἠδυναντο κατασχεῖν αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως ἰδεῖν. [Ἐν τῷ (17) ῥηθέντι δὲ κεφαλαίῳ καθεξῆς καὶ περὶ τούτων ἐμνημονεύθη.]

Vers. 7. *Iterum* — Vers. 8. *sim.* Ipse seipsum manifestat, docens discipulos, neque in periculis mentiendum, et certiores reddens, quod spontanee seipsum tradat inimicis.

Πάλιν — εἰμι. Αὐτὸς ἐμφανίζει ἑαυτὸν, παιδεύων τε τοὺς μαθητὰς μηδὲ ἐν κινδύνῳ ψεύδεσθαι, καὶ πληροφορῶν ὅτι ἑκουσίως ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν τοῖς φονεύσιν.

Vers. 8. *Si* — Vers. 9. *quemquam. Ut compleretur sermo,* hoc a seipso dicit evangelista. Nam superius ad Patrem loquens, dixerat : *Quod dedisti mihi custodivi, et nemo ex ipsis periit, nisi filius perditionis* [57]. Itaque *Neminem ex eis perdidi,* tantumdem significat sicut : *Nemo ex ipsis periit.* Nemo enim, inquit, periit mea causa, hoc est, non perdidi quemquam ex eis mea causa.

Εἰ — οὐδένα. Τὸ Ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ἀφ' ἑαυτοῦ φησιν ὁ εὐαγγελιστής. Ἀνωτέρω γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα διαλεγόμενος εἴρηκεν· ὅτι Οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Τὸ γοῦν Οὐδένα ἐξ αὐτῶν ἀπώλεσα, ταὐτόν ἐστι τῷ Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο. Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο παρ' ἐμὴν αἰτίαν, τουτέστιν, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα ἐξ ἐμῆς αἰτίας.

Vers. 10. *Simon — Malchus.* In illo capite etiam de his dictum est, ubi habetur : *Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu extenta manu, exemit gladium suum* [58]. Addidit autem Joannes et nomen vulnerati, partemque vulneratam, ob rei manifestationem : non solum, quod repente curaverit illum Jesus, sicut a Luca didicimus [59], verum etiam, quod paulo post esset eum alapa percussurus, sicut significavit Chrysostomus.

Σίμων — Μάλχος. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη, ἔνθα τὸ · Καὶ ἰδοὺ εἷς τῶν μετὰ Ἰησοῦ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν αὐτοῦ. [Προσέθηκε (18) δὲ ὁ Ἰωάννης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πληγέντος, καὶ τὸ πληγὲν μέρος, διὰ τὸ περιφανὲς τοῦ πράγματος· οὐ μόνον ὅτι ἐθεράπευσεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς αὐτικά, ὡς ἀπὸ τοῦ Λουκᾶ μεμαθήκαμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ (19) μέλλοντα μικρὸν ὕστερον (20) ῥαπίζειν αὐτὸν, ὡς ὁ (21) Χρυσόστομος παρεσημειώσατο.

Vers. 11. *Dicit — id ?* Poculum, mortem videlicet. Dicit ergo, Annon suscipiam mortem quam permisit Pater inferri mihi ? nam hoc significat, *Dedit mihi,* ac si dicat : Imo maxime, tanquam eadem volens, quæ Pater. In dicto autem capite consequenter etiam de his disseruimus.

Εἶπεν — αὐτό ; — Τὸ ποτήριον, τὸ τοῦ θανάτου δηλονότι. Λέγει δὲ ὅτι Τὸν θάνατον ὃν παρεχώρησεν ἐπενεχθῆναί μοι ὁ Πατήρ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Δέδωκεν· οὐ μὴ δέξομαι ; Πάνυ μὲν οὖν, ὡς τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ βουλόμενος. [Ἐν τῷ εἰρημένῳ δὲ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων διελάβομεν ἑφεξῆς (22).]

Vers. 12. *Cohors igitur* — Vers. 13. *illius.* Præ voluptate de hac re gloriabantur, tanquam de tropæo constituto. *Et abduxerunt eum primum ad Annam,* ut qui a Caipha ejus anni pontifice, quasi pater honorabatur, propter affinitatem. Quære in præmemorato capite, ubi habetur : *At illi apprehensum Jesum abduxerunt ad Caipham pontificem* [60], et lege positam ibi enarrationem.

Ἡ οὖν σπεῖρα — ἐκείνου. [Ὑπὸ τῆς (23) ἡδονῆς ἐνεπόμπευον τῷ πράγματι, ὡς τρόπαιον στήσαντες. Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον, ὡς ἴσα Πατρὶ τιμώμενον ὑπὸ τοῦ Καϊάφα, τοῦ τηνικαῦτα ἀρχιερέως, διὰ τὸ κῆδος.] Ζήτησον ἐν τῷ μνημονευθέντι κεφαλαίῳ τό· Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν.

[57] Joan. XVII, 12. [58] Matth. XXVI, 51. [59] Luc. XXII, 51. [60] Matth. XXVI, 57.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Inclusa absunt A.
(18) Etiam hæc omittit A.
(19) Hentenius ita, ac si legerit ἔμελλεν. Minus sane hæc cohærent. Sed ex priori membro tamen intelligi potest *ἐθεράπευσεν.*
(20) Respicit versum 22.
(21) Tom. VIII, p. 491 B.
(22) Inclusa absunt A.
(23) Inclusa absunt A.

(*k*) *Indicare præ conscientia,* etc. Noscere aut a forma (habitu corporis, specie) aut a voce. *Ostendit igitur quod.* Συνειδότος loco εἴδους videtur legisse. Male. Mox est, *neque omnino videre.*

Ἦν — λαοῦ. Ἵνα μὴ, ἀκούσας ὁ ἀκροατὴς δεσμὰ, θορυβηθῇ, ἀναμιμνήσκει τοῦτον τῆς προφητείας τοῦ Καϊάφα, δηλῶν ὅτι ἐπὶ συμφέροντι τοῦ λαοῦ ἀπέθνησκεν, ἤγουν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Καϊάφας προεφήτευσεν.

Vers. 14. *Erat — populo.* Ne auditor vincula audiens turbetur, ejus memoriam ad Caiphæ vaticinium revocat, significans, quod moriebatur pro eo quod populo expediebat, sive pro salute hominum, veluti Caiphas prophetaverat.

Ἠκολούθει — μαθητής. Αὐτός ἐστιν ὁ ἄλλος μαθητής. [Ζήτησον (24) ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν, ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως.]

Vers. 15. *Sequebatur — discipulus.* Ipse est alius ille discipulus. Quære in dicto capite enarrationem illius sententiæ : *Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium principis sacerdotum* [61].

Ὁ δὲ μαθητὴς — ἔξω. Ὅρα μετριοφροσύνην καὶ φιλαδελφίαν. Ἵνα γὰρ μήτε αὐτόν τις ἐπαινῇ συνεισελθόντα, μήτε τὸν Πέτρον ψέγῃ, μείναντα ἔξω, φησὶν ὅτι αὐτῷ μὲν ὡς γνωρίμῳ τοῦ ἀρχιερέως παρεχωρήθη ἡ εἴσοδος· τῷ Πέτρῳ δὲ ὡς μὴ γνωρίμῳ ἀπεκλείσθη. Καὶ ὅμως ἔτι παρέμενεν (25), ὃ καὶ μᾶλλον ἐγκώμιον τοῦ Πέτρου.

Vers. 15. *Discipulus autem* — Vers. 26. *foris.* Vide modestiam ac fraternum amorem. Ne quis enim aut ipsum laudet, quod simul introierit, aut Petrum vituperet, quod foris manserit, dicit quod sibi quidem tanquam familiari pontificis permissus sit introitus : Petrus vero tanquam incognitus exclusus est, et tamen adhuc ad ostium permanebat, quod Petro potius datur laudi.

Ἐξῆλθεν — εἰμί. Εὑρὲ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τό· Καὶ εἰσελθὼν ἔσω ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος· καὶ ἀνάγνωθι (26) τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα ἀναγκαιότατα τυγχάνοντα. Καὶ μὴν καὶ ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ τοῦ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη, καὶ τὰ ἑξῆς.

Vers. 16. *Exivit* — Vers. 17. *sum.* Quære prædicto capite : *Et ingressus intro sedebat cum ministris ut videret finem* [62] ; et lege, quæ ibi dicta sunt, cum sint maxime necessaria. Præterea quoque sexagesimo sexto capite illius sententiæ enarrationem : *Petrus autem sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla* [63], et cætera.

Εἱστήκεισαν — θερμαινόμενος. Δείκνυσιν ὅτι αὐτὸς μὲν κατὰ τὴν ἐνδοτέραν αὐλὴν συνὼν τῷ διδασκάλῳ ἑώρα πάντα καὶ ἤκουεν· ὁ δὲ Πέτρος κατὰ τὴν ἐξωτέραν ὢν, οὐδὲν τούτων ἐγίνωσκεν.

Vers. 18. *Stabant — calefaciens se.* Ostendit, quod ipse in interiori atrio cum præceptore versans, omnia videbat et audiebat ; Petrus vero cum esset in exteriori, nihil horum sciebat.

Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς — αὐτοῦ. Περὶ τῶν μαθητῶν μέν, ποῦ εἰσι καὶ τίνος ἕνεκεν συνέλεξεν αὐτοὺς περὶ τῆς διδαχῆς δὲ, τί διδάσκει καὶ διατί : Ταῦτα δὲ ἠρώτησεν, ἐλέγξαι βουλόμενος αὐτὸν νεωτεροποιὸν καὶ στασιαστὴν, ὡς παρασυναγωγὰς ποιοῦντα καὶ καινὰ δογματίζοντα, καίτοι πολλάκις ἀκούσας αὐτοῦ διδάσκοντος.

Vers. 19. *Pontifex itaque — ejus.* De discipulis quidem, ubinam essent, et quam ob causam congregasset eos : de doctrina vero, quid doceret et quare. Hæc autem interrogavit, volens eum arguere tanquam novæ rei inventorem ac seditiosum, quasi conciliabula quædam facientem, novaque dogmata inferentem. Atqui frequenter eum docentem audierat.

Ἀπεκρίθη — κόσμῳ. [Φανερῶς (27) ἐδίδαξα τὸν λαὸν ἅπαντα, οὐ μόνον τοὺς μαθητάς μου.]

Vers. 20. — *Respondit — mundo.* Manifeste omnem docui populum, non solum discipulos.

Ἐγὼ — οὐδέν. Οὐδὲν οἷον ὑπολαμβάνεις, στασιῶδες καὶ ἀπαρέσκον Θεῷ. Τί οὖν, οὐχὶ καὶ κρυφίως πολλάκις ὡμίλησε τοῖς μαθηταῖς? Ναί· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον οἷον ὁ ἀρχιερεὺς ᾤετο.

Vers. 20. *Ego — nihil.* Nihil, quale tu suspicaris, seditiosum et quod Deo non sit gratum. Quid ergo, an non frequenter occulte loquebatur discipulis ? Utique, sed nihil tale quale pontifex putabat.

Τί — ἐγώ. Οὐκ αὐθαδιαζομένου τὰ ῥήματα, ἀλλὰ θαῤῥοῦντος τῇ ἀληθείᾳ τῶν διδαγμάτων. Τί ἐμὲ ἐπερωτᾷς ; Ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοότας, μὴ τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους τοὺς μηδὲ πιστεύσαντάς.

Vers. 21. *Quid — ego.* Non contumacis verba sunt, sed de dogmatum veritate confidentis. *Quid me interrogas ? Interroga eos qui audierunt* : non discipulos, sed alios etiam, qui non crediderunt.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος — ἀρχιερεῖ ; Φρίξον οὐρανὲ, ἔκστηθι γῆ, τῇ τε τῶν δούλων ἀγνωμοσύνῃ καὶ τῇ τοῦ Δεσπότου μακροθυμίᾳ. Ὦ πάντολμε ! τί αὖθαδες ἀπεκρίνατο ; οὐχὶ μᾶλλον ἐτίμησε τὴν ἀρχιερωσύνην, μὴ ἐλέγξας τὸν ἀρχιερέα κακοήθως

Vers. 22. *Cum autem hæc dixisset — pontifici ?* Horreto cælum, stupesce terra : tum ob servorum perfidiam, tum ob Domini clementiam. O audacissime, quidnam respondit contumacius ? an non potius honorem detulit pontificatui, qui pontificem

[61] Matth. XXVI, 58. [62] ibid. 58. [63] ibid. 69.

Variæ lectiones et notæ.

(24) Inclusa absunt A.
(25) Παρέμεινεν B.
(26) Ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν, cæteris omissis, A.
(27) Inclusa absunt A.

maligne de his quæ noverat interrogantem non arguerit? Cum ergo posset omnes concutere et obruere, aut alio acerbo modo perdere, patienter fert, verbaque proloquitur, quæ omnem possint dissolvere feritatem, quanquam non eam quæ illorum erat.

ἐρωτῶντα περὶ ὧν οἶδε; Δυνάμενος οὖν σεῖσαι καὶ καταχῶσαι πάντας, ἢ καὶ τρόπον ἕτερον πικρῶς ἀπολέσαι, μακροθυμεῖ καὶ φθέγγεται ῥήματα, πᾶσαν (28) ἐκλύοντα θηριωδίαν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκείνων.

Vers. 23. *Respondit — cædis?* Profer testimonium, hoc est, ostende, quid sit male prolatum, argue eum qui sit male locutus.

Ἀπεκρίθη — δαίρεις; — Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, τουτέστιν, Ἀπόδειξον τὸ καλῶς λαληθεν, [ἔλεγξον (29) κακῶς λαλήσαντα].

Quærunt autem quidam, quomodo non obverterit Christus et alteram maxillam impingenti alapam, sicut apostolis faciendum præceperat, sed potius indignatus est? Nos autem dicimus, quod illud præceptum de non ulciscendo fuit inductum propter seditiones, quæ inde oriebantur: nunc tamen neque Christus eum ultus est, qui alapam impegerat, quin potius, cum illum non repulerit, neque ipse resilierit, ad alias quoque plagas paratus erat, sed partes suas defendit, ne quomodo si tacuisset, contumax videretur, de quo etiam accusabatur.

Ζητοῦσι μὲν οὖν τινες πῶς οὐκ ἔστρεψε καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα ὁ Χριστὸς τῷ ῥαπίσαντι, καθὼς τοῖς ἀποστόλοις ἐνετείλατο ποιεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἠγανάκτησε; Λέγομεν δὲ ἡμεῖς ὅτι καὶ ἡ ἐντολὴ ἐκείνη τὸ μὴ ἀμύνεσθαι εἰσηγήσατο διὰ τὰς ἐντεῦθεν στάσεις· καὶ νῦν δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἠμύνατο τὸν ῥαπίσαντα· μᾶλλον μὲν οὖν, μὴ παρωσάμενος αὐτὸν, μηδ' ἀποπηδήσας, ἕτοιμος ἦν καὶ πρὸς ἑτέρας πληγάς. Ἐδικαιολογήσατο δὲ ἵνα μὴ σιωπήσας δόξῃ αὐθάδης, ὁ καὶ ἠτιάθη.]

Vers. 24. *Misit* — Vers. 27. *Petrus.* Sexagesimo quinto Evangelii juxta Matthæum capite de his diligenter disputatum est, ubi habetur: *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem* [64].

Ἀπέστειλεν — Πέτρος. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἠκριβολογήθη (30) καὶ περὶ τούτων, ἔνθα κεῖται τό· Καὶ εἰσελθὼν ἔσω [ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος.]

Vers. 27. *Statimque gallus cecinit.* Quære sexagesimo sexto dicti evangelistæ capite ubi similiter dicitur: *Statimque gallus cecinit* [65]; nam ibi de hoc manifeste dictum est.

Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. [Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ῥηθέντος εὐαγγελιστοῦ τό· Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. Ἐκεῖ γὰρ ἐῤῥήθη περὶ τούτου σαφῶς.]

Vers. 28. *Ducunt — Pascha.* Horum quoque facta est mentio in fine præcedentis ibi capitis, ubi dicitur: *Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum ac seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent* [66].

Ἄγουσιν — Πάσχα. Ἐμνημονεύθησαν (31) καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου, ὅπου τό· Πρωΐας δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν.

Vers. 29. *Exivit* — Vers. 31. *eum.* Hæc quoque omnia ibi declarata sunt sequenti capite, ubi positum est: *Jesum autem stetit coram præside* [67]; lege ergo et illa. Sed quomodo, cum dicant eum esse malefactorem, tacet? Quia de hoc non interrogabatur; itaque patienter sustinet.

Ἐξῆλθεν — αὐτόν. Καὶ ταῦτα πάντα διηρμηνεύθησαν ἐκεῖ, ἐν τῷ ἑφεξῆς κεφαλαίῳ, ἔνθα τό. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος. [Ἀνάγνωθι (32) οὖν κἀκεῖνα. Ἀλλὰ πῶς, εἰπόντων ὅτι κακοποιός ἐστι, σιγᾷ; Διότι οὐκ ἠρωτήθη περὶ τούτου. Ἀνεξικακεῖ οὖν.]

Vers. 31. *Dixerunt — quemquam.* Cruce videlicet. Hoc autem dixerunt, non tantum quasi subjecti dominio Romanorum, et propria privati potestate: quantum volentes Christum cruce occidi, miserrima scilicet ac ignominiosissima morte, quod lex eis non permittebat. Nam quod alio modo perimerent, ostendit Stephanus lapidatus.

Εἶπον — οὐδένα. Σταυρῷ (33) δηλονότι. Τοῦτο γὰρ εἶπον οὐ τοσοῦτον ὡς κείμενοι ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀφῃρημένοι τὴν οἰκείαν ἐξουσίαν, ὅσον ὡς βουλόμενοι (34) σταυρῷ τὸν Χριστὸν ἀναιρεθῆναι, τῷ χαλεπωτάτῳ καὶ ἐπονειδίστῳ θανάτῳ, ὅπερ ὁ νόμος οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῖς. Ὅτι γὰρ ἑτέρως ἀνῄρουν δείκνυσιν ὁ στέφανος λιθαζόμενος.

Vers. 32. *Ut — esset moriturus.* Hoc dixerunt, ut sermo Jesu compleretur. Complendus enim erat, inquit, sermo ejus, quem locutus fuerat dicens: *Si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad meipsum* [68]; sicut

Ἵνα — ἔμελλεν ἀποθνήσκειν. Τοῦτο εἶπον ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ. Ἔμελλε γάρ, φησὶν, ὁ λόγος αὐτοῦ πληρωθῆναι, ὃν εἶπε, λέγων· Ὅτι Ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς

[64] Matth. xxvi, 58. [65] ibid. 74. [66] Matth. xxvii, 1. [67] ibid. 11. [68] Joan. xii, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(28) Πᾶσαν κωλύοντα A.
(29) Inclusa absunt A.
(30) Ἠκριβολόγηται A.
(31) Ἐμνημονεύθησαν ἐν τῷ τέλει τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου, cæteris omissis, A.
(32) Inclusa omittit A.
(33) Σταυρῶσαι A.
(34) Σταυρῶσαι A.

ὡς καὶ ἐκεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς παρεσημειώσατο
του, [προσθεὶς (35) ὅτι τοῦτο ἔλεγε σημαίνων
νάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν, τουτέστιν αἰνιττό-
σταυρόν.]
θεν — ἐμοί. [Ἐν ἐκείνῳ (36) τῷ κεφαλαίῳ
εὑρήσεις καὶ περὶ τούτων, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ·
ώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν λέγων· Σὺ εἶ ὁ βασι-
Ἰουδαίων;]
ἐγώ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα τετυχήκασιν ἐξηγήσεως
ς.
— ἀληθείᾳ. Ἐρωτήσαντος ἐν ἀρχῇ τοῦ Πι-
Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπο-
ς τοῦ Κυρίου ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ
ε τοῦ κόσμου τούτου, καὶ βασιλέα ἐντεῦ-
ρήναντος ἑαυτὸν, εἰ καὶ μὴ ἐπίγειον· πάλιν
σεν ὁ Πιλάτος, Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; B
τὸν προσαπεκρίθη ὅτι ἐστίν. Εἶτα βεβαιῶν
εύει, φησί. Διὰ τοῦτο γεγέννημαι, διὰ τοῦτο
ησα καὶ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον [ἵνα (37)
τὴν ἀλήθειαν. Ὥσπερ οὖν ἀληθεύω τἆλλα, οὕτω
οὗτο.
ἰς τοῦτο γέγέννημαι, ἀντὶ τοῦ Βασιλεὺς ὢν
σιλεύειν ἐνηνθρώπησα, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς
ον ἵνα διδάξω τὴν ἀλήθειαν, ὅτι βασιλεὺς ὢν
ηνθρωπησα εἰς τὸ βασιλεύειν τῶν πιστευόντων

— φωνῆς. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ὁ φιλῶν
θειαν πείθεταί μου τῷ λόγῳ, πιστεύει μου τῇ
λίᾳ.
— ἀλήθεια; Μαθεῖν βουλόμενος ἐρωτᾷ
ἀλήθεια, ἣ μαρτυρεῖς, ἣν διδάσκεις· Γνοὺς
ιρού δεῖται τὸ ἐρώτημα πρὸς, τὸ κατεπεῖγον C
καὶ αὐτίκα ἐξελθὼν σπουδάζει τοῦτον ἐξελέσθαι
Ἰουδαίων ὁρμῆς. Ὅρα γάρ.

αὐτῷ. Ἐν τῷ προδηλωθέντι κεφαλαίῳ πάλιν
τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ
λέγων (38)· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;
ρητὰ τοῦ Λουκᾶ ἐμνημονεύθησαν, ἀφ' ὧν καὶ
διαγινώσκεται.]
— Ἰουδαίων; Ζήτησον ἐν αὐτῷ τό· Κατὰ δὲ
ώθει ὁ ἡγεμὼν [ἀπολύειν (39) ἵνα τῷ ὄχλῳ
ὃν ἤθελον. Ἐκεῖ γὰρ ἐῤῥήθη καὶ περὶ τού-

γασαν — λῃστής. [Ἐν ἐκείνῳ (40) τῷ κεφα-
ἶν ὁ Ματθαῖος· Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσ-
ἔπεισαν τὸν (41) ὄχλον, ἵνα αἰτήσωνται τὸν D
, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσι· καὶ ἀνάγνωθι
ησιν αὐτοῦ.]
— ῥαπίσματα. Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ
καὶ ταῦτα πάντα σαφῆ γεγόνασι κατὰ λό-

etiam ibi significavit evangelista, addens, quod *hoc dicebat, significans qua morte esset moriturus*[69], hoc est, ænigmatice mortem designans.

Vers. 33. *Ingressus* — Vers. 35. *mihi.* Dicto capite etiam de his per ordinem invenies, in illius dicti enarratione : *Et interrogavit eum præses dicens, Tu es rex Judæorum* [70] ?

Vers. 35. *Quid* — Vers. 37. *ego.* Ibi etiam hæc consequenter sortita sunt enarrationem.

Vers. 37. *Ego — veritati.* Cum a principio interrogasset Pilatus, *Tu es rex Judæorum ?* ac respondisset Dominus: *Regnum meum non est ex hoc mundo*, et seipsum regem ostendisset, quanquam non terrenum, rursum interrogavit Pilatus : Num *Itaque rex es tu* ? ac deinceps se iterum esse respondit. Deinde, confirmans se vera loqui, ait : Propterea natus sum, propterea incarnatus sum, et veni in hunc mundum, ut doceam veritatem. Sicut ergo in cæteris vera loquor, ita sane et in hoc.

Vel *Ad hoc natus sum*, hoc est, Cum rex sim, ad regnandum incarnatus sum, et propterea veni in mundum, ut doceam veritatem, quod cum sim rex sempiternus, incarnatus sum, ut super eos regnem, qui credunt in me.

Vers. 37. *Omnis — vocem.* Omnis qui est ex veritate, qui amat veritatem : obedit verbo meo, credit doctrinæ meæ.

Vers. 38. *Ait — veritas* ? Discere cupiens interrogat : *Quid est veritas*, cui tu testimonium perhibes, quam doces ? Sciens autem, quod mora opus esset ad quæstionem, ad quam hortabatur, subsistit ab interrogatione : et confestim egressus nititur hunc ab impetu Judæorum liberare. Vide enim :

Vers. 38. *Et — eo.* Rursum prædicto capite lege illius dicti enarrationem. Et interrogavit eum præses dicens : *Tu es rex Judæorum* [71] ? in qua Lucæ quoque verborum facta est mentio, per quæ etiam præsens dictum cognoscitur.

Vers. 39. *Est — Judæorum* ? Quære in eodem, ubi dicitur : *In festo autem consueverat præses absolvere turbæ unum vinctum, quem voluissent* [72] ; ibi enim de hoc quoque dictum est.

Vers. 40. *Clamaverunt — latro.* Eodem capite scribit Matthæus : *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt turbis, ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent* [73] ; et illius lege enarrationem.

CAP. XIX. Vers. 1. *Tunc.* — Vers. 3. *alapas.* Dicto capite consequenter etiam hæc omnia ad

ın. XII, 33. [70] Matth. XXVII. 11. [71] ibid. [72] ibid. 15. [73] ibid. 20.

Variæ lectiones et notæ.

nclusa omittit A.
nclusa absunt A.
ltiam hæc absunt A.
nclusa omittit A.

(39) Inclusa absunt A.
(40) Etiam hæc absunt A.
(41) In contextu Codd. Euthymii habent ibi, τοὺς ὄχλους. Ita hic etiam Hentenius.

verbum manifestata sunt. Ista autem Joannes cum brevitate narrat, tanquam ab aliis jam scripta: studens et hic recitare, quæ præterita erant. Et cur onino eorum meminit, quæ ab aliis memorata sunt? Quia aliter nequaquam apte scribere poterat quæ scripta non erant.

Vers. 4. *Exivit — foras.* Hoc est, extra prætorium.

Vers. 4. *Ut — inveniam.* Hoc dicit, tentans mentem eorum.

Vers. 5. *Exivit — vestimentum.* Eduxit eum ludibrii stola vestitum : ut hunc in tanto videntes opprobrio, satairentur ac placarentur.

Vers. 5. *Et — homo.* Homo dixit præ compassione, ut et ipsi compassione moverentur.

Vers. 6. *Cum — eum.* Tanquam feri canes, eo solum viso, furibunde oblatrabant, quasi feræ bestiæ, quæ venatores (*l*) sentientes statim incurrunt : nam invidia ebrii, in cædem adversus eum debacchabantur.

Vers. 6. *Ait — crimen.* Vos, inquit, qui injusti estis. Permittit autem eorum potestati, indignatus de violentia ac impudentia illorum.

Vers. 7. *Responderunt — fecit.* Naturalem videlicet. Hoc autem dixerunt injustitiam repellentes. Itaque rursum ad aliam transierunt accusationem. Quid ergo Christus? Cum de talibus eum accusarent, tacebat, dictum complens propheticum : *Non aperuit os suum* [74].

Vers. 8. *Cum — timuit.* Ne quomodo in veritate Deus esset, et eum disperderet, ita ab ipso affectus contumelia.

Vers. 9. *Et — tu* ? Jam non interrogat, *Quid fecisti* [75] ? *sed, Unde es tu* ? e cœlo, an e terra ?

Vers. 9. *Jesus autem — ei.* Nam quod discere quærit, jam didicerat, quando audierat : *Regnum meum non est ex hoc mundo.* Et sicut tunc molliter affectus nihil eum juverat, ita et nunc futurum erat ut nihil juvaret, cum ignavus esset ac meticulosus.

Vers. 10. *Ait — te* ? Et terretur et terret ; irritatus enim quod sibi ne ipsum quidem foventi respondeat, deinceps vibrat potestatem. Sed o insensate ! si potestatem habes ipsum absolvendi, quomodo non absolvis, cum scias eum carere crimine, et frequenter hoc testimonium de eo perhibueris.

γον. [Ἐν ἐπιτομῇ (42) δὲ καὶ ταῦτα διέξεισιν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα, σπεύδων ἀπαγγεῖλαι κἀνταῦθα τὰ παραλελειμμένα. Καὶ διατί ὅλως μνημονεύει τῶν μνημονευθέντων τοῖς ἄλλοις; Διότι οὐκ ἂν ἑτέρως ἐμέλλεν ἁρμοδίως ἱστορῆσαι τὰ ἀνιστόρητα.]

Ἐξῆλθεν — ἔξω. Ἔξω τοῦ πραιτωρίου. Τὸ δὲ Ἴδε, ἀντὶ τοῦ Ἰδού.

Ἵνα — εὑρίσκω. Τοῦτο (43) λέγει τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποπειρώμενος.

Ἐξῆλθεν — ἱμάτιον. [Ἐξήγαγεν (44) αὐτὸν περιβεβλημένον τὴν στολὴν τῆς χλεύης, ἵνα ἐν ἀτιμίᾳ τοσαύτῃ τοῦτον ἰδόντες κορεσθῶσι καὶ δυσωπηθῶσι.]

Καὶ — ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος εἶπεν ὑπὸ συμπαθείας, ἵνα καὶ αὐτοὶ συμπαθήσωσιν.

Ὅτε — αὐτόν. Ὡς ἀνήμεροι κύνες, ἰδόντες μόνον (45), ἐμμανῶς καθυλάκτησαν, [ὡς (46) ἄγριοι θῆρες, σισθόμενοι τοῦ θηράματος, ὀξέως ἐπέδραμον. Τῷ φθόνῳ γὰρ μεθύσαντες, εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ φονον ἐξεβακχεύθησαν.]

Λέγει — αἰτίαν. Ὑμεῖς, φησίν, οἱ ἄδικοι. Παραχωρεῖ δὲ τούτοις τῆς ἐξουσίας, δυσανασχετῶν ἐπὶ τῇ βίᾳ καὶ ἀναισχυντίᾳ αὐτῶν.

Ἀπεκρίθησαν — ἐποίησε. Γνήσιον δηλονότι. Ἀποτριβόμενοι δὲ τὴν ἀδικίαν, τοῦτο εἶπον. Πάλιν οὖν ἐφ' ἑτέραν μετεπήδησαν κατηγορίαν ὑπ' ἀπορίας. Τί οὖν ὁ Χριστός; Τοιαῦτα κατηγορούντων, ἐσιώπα, πληρῶν τὸ προφητικόν· ὅτι Οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

Ὅτε — ἐφοβήθη. Μήποτε τῇ (47) ἀληθείᾳ Θεός (48) ἐστι, καὶ ἐξολοθρεύσῃ τοῦτον, οὕτως ὑβριζόμενος παρ' (49) αὐτῷ.

Καὶ — σύ; Οὐκέτι ἐρωτᾷ. Τί ἐποίησας, ἀλλὰ Πόθεν εἶ σύ, ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐκ γῆς;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτῷ. Διότι ὅπερ ἐζήτει μαθεῖν ἔμαθεν, ὅτε ἤκουσεν ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. [Καὶ (50) ὥσπερ τότε, μαλακῶς ἀντιποιούμενος (51), οὐδὲν ὠφέλησεν, οὕτως οὐδὲ νῦν ἔμελλεν ὠφελήσειν, ἄνανδρος ὢν καὶ ψοφοδεής.]

Λέγει — σε; Καὶ φοβεῖται καὶ φοβεῖ. Παροξυνθεὶς γὰρ διότι οὐδὲ αὐτῷ τῷ θαλπουτι αὐτὸν ἀπεκρίθη, λοιπὸν ἐπέσεισε τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ', ὦ ἀνόητε! εἰ ἐξουσίαν ἔχεις ἀπολῦσαι αὐτὸν, πῶς οὐκ ἀπολύεις, εἰδὼς ἀναίτιον, καὶ διαφόρως τοῦτο προσμαρτυρῶν αὐτῷ;

[74] Isa. LIII, 7. [75] Joan. XVIII, 36.

Variæ lectiones et notæ

(42) Inclusa desunt A.
(43) Hæc prioribus jungit A.
(44) Hæc absunt A.
(45) Αὐτον.
(46) Inclusa desunt A.
(47) Τῇ omittit A.
(48) Malim ἤ.
(49) Forte παρ' αὐτοῦ.
(50) Inclusa absunt A.
(51) Intellige, τοῦ Ἰησοῦ τοῖς Ἰουδαίοις. Aut simpliciter, contra nitens, se opponens Judæis.

(*l*) *Venatores.* In Græo est θήραμα, non θηρατής. Θήραμα vero est *res quæ capitur.* Ergo, *prædam sentientes.* Sic verbi causa, cum lupus ovem cernit, impetum in eam facit. Hoc ergo est lupi θήραμα.

Ἀπεκρίθη — ἄνωθεν. Ἀπεκρίθη, κατασπῶν τὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ὀφρῦν αὐτοῦ, καί φησιν· Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι συγκεχωρημένον ἐκ Θεοῦ, [δηλῶν (52) κατ' οἰκονομίαν τινὰ θειοτέραν πάσχειν. Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσας τοῦτο νομίσῃ ἀπηλλάχθαι ἐγκλήματος, ἐπήγαγε·]

A

Vers. 11. *Respondit — supernis.* Respondit fastum objurgans, qui illi ob potestatem accrescebat (*m*), et ait : *Non haberes potestatem ullam adversum me, nisi esset tibi datum e supernis*, significans divina quadem dispensatione se pati. Ne autem, hoc audito, arbitraretur sese absolvi crimine, subjunxit.

Διὰ τοῦτο — ἔχει. Διότι ἐξουσίαν ἔχεις, καὶ οὐκ ἀπολύεις με, οὐκ ἀπολέλυσαι ἁμαρτίας, εἰ καὶ ἐλάττονος τῆς τῶν παραδόντων μέ σοι. Καὶ γὰρ οὗτοι μὲν μιαιφόνοι, σὺ δὲ ἁπλοῦς καὶ εὐρίπιστος.

Vers. 11. *Propterea — habet.* Quia potestatem habes, nec absolvis me, non es immunis a peccato, quanquam minus sit peccato eorum qui me tibi tradiderunt : siquidem illi homicidæ sunt scelerati, tu vero mollis facileque credulus.

Ἐκ — αὐτόν. [Καταπλαγεὶς (53) τοὺς λόγους αὐτοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, καὶ θεοπρεπῆ σημεῖα αὐτοῦ πολλὰ θεασάμενοι, μᾶλλον ἐμαίνοντο.]

Vers. 12. *Ex — eum.* Sermonibus ejus perterritus. Judæi vero, qui divina ejus signa frequenter conspexerant, amplius insaniebant.

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι — Καίσαρι. Ἰδόντες ἀνόητον τὸν προβληθέντα νόμον, καὶ γνόντες ὅτι ζητεῖ ἀπολῦσαι αὐτὸν, πάλιν ἐπὶ τὴν κατηγορίαν τῆς τυραννίδος μεταχωροῦσιν, ὡς οὐ παροπτίαν τῷ Πιλάτῳ, διὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος φόβον. Οὐκ εἶ φίλος, εἶτουν εὔνους. Ἀντιλέγει δὲ, ἤτοι Ἀνταίρει.

B

Vers. 12. *Judæi autem — Cæsari.* Intuiti objectam legem fuisse inutilem, et intelligentes quod eum vellet absolvere, ad accusationem iterum tyrannidis divertunt, quam timore Cæsaris non posset parvi pendere Pilatus. *Non es amicus*, sive benevolus. *Contradicit* vero, hoc est, Adversatur. (*n*).

Καὶ ποῦ οὗτος τυραννίδος (54) ἑάλω ; πόθεν ἔχετε δεῖξαι τοῦτο ; ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος ; ἀπὸ τοῦ διαδήματος ; ἀπὸ τοῦ σχήματος ; ἀπὸ τῆς ἄλλης παρασκευῆς καὶ τῶν παρασήμων ; οὐ πάντα ἦν εὐτελὴς καὶ τροφὴν καὶ στολὴν καὶ οἴκησιν καὶ τὰ λοιπά ; μετὰ δώδεκα μόνων περιερχόμενος μαθητῶν, καὶ τούτων οἰκτρῶν· τὰ πλείω δὲ μόνος.

Verum, quomodo hic tyrannidem meditatur ? unde hoc potestis ostendere ? an a veste purpurea ? a diademate ? ab habitu ? aliove apparatu, aut insignibus ? annon omnia abjectionis erant (*o*), sive alimentum, sive indumenta, sive domum ac conversationem aut cætera spectetis ? cum duodecim tantum circumiens discipulis, iisque admodum humilibus et, abjectis, imo et plerumque solus.

Ὁ οὖν Πιλάτος — Γαβαθᾶ. Νομίσας προσκρούειν τῷ Καίσαρι, καὶ κινδυνύεειν, εἰ παρίδοι τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ἀνεξέταστον, ἤγαγεν ἔξω (55) τῆς πόλεως τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ βήματος δημοσίᾳ, ἵνα πάντας ἔχοι μάρτυρας τῆς ἐξετάσεως.

C

Vers. 13. *Pilatus ergo — Gabatha.* Arbitratus sese offensurum Cæsarem ac periclitaturum, si hujusmodi accusationem indiscussam prætereundo contemneret, duxit Jesum extra prætorium, ac publice sedit pro tribunali, ut universos haberet suæ inquisitionis testes.

Ἦν — ἕκτη. Παρεσημειώσατο καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, δεικνύων ὅτι οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη κλινούσης καὶ ἐγγιζούσης τῇ ἑσπέρᾳ τῆς ἑορτῆς, ὅτε τὸ Πάσχα ἔθυον, δικαστήριον θανατηφόρον συνεκρότουν, οἱ πρὸ βραχέος μιασμὸν ἡγησάμενοι τὸ ἐπιβῆναι τοῦ δικαστηρίου.

Vers. 14. *Erat — sexta.* Diem ac horam significavit, ostendens quod non solum ipso die Paschæ, verum etiam die jam declinante, festique vespera appropinquante, quando Pascha immolabant, funestum tribunal convocabant, qui paulo ante loco piaculi habebant, hujusmodi tribunal accedere.

Καὶ — ὑμῶν. Ἀφεὶς ἐξετάσαι πάλιν εἰς τὸ δυσωπῆσαι τούτους ἐτράπετο. [Ἴδε (56) γὰρ, φησὶν, ὁ

D

Vers. 14. *Et — vester.* Relicta discussione iterum ad placandum eos convertitur : *Ecce*, inquit, *rex*

Variæ lectiones et notæ.

(52) Inclusa desunt A.
(53) Inclusa absunt A.
(54) Τυραννίδος ἁλίσκεσθαι est affectati regni convinci. Nescio ergo, unde sit interpretis *meditatur*.

(55) Hentenius : πραιτωρίου. Πόλεως certe locum non habet. Condemnatus enim demum extra urbem dicitur. Conjici possit, τῆς πύλης aut τοῦ πυλῶνος τοῦ πραιτωρίου.
(56) Inclsa absunt A.

(*m*) *Accrescebat.* Non est in Græco. Forte προσφύουσαν invenit. Redde : *respondit, ut ejus a potentia* (sublatum) *supercilium detraheret.* Potentiam enim seu potestatem habebat, ut præses.
(*n*) *Adversatur.* In Græco ἀνταίρει plus est. Dicitur enim ἀνταίρειν de iis qui principi ac regi suo se opponunt ideoque tyrannidem affectant. Hinc substantivum ἀντάρτης. Vide Chrysost. t. V, p. 817 fin.
(*o*) *Annon omnia abjectionis erant ?* Ac si legerit, οὐ πάντα ἦν εὐτελείας, καὶ τροφὴ, κ. τ. λ. Redde : *Nonne in omnibus erat vilis* (*ac humliis*) *in victu, in vestitu*, etc.

vester : ecce stat accusatus, non est absolutus, ne formidetis. Et quanquam littera habeat ἴδε, *vide*, frequenter tamen Scriptura ponit ἴδε pro ἰδού, *ecce* ; sicut etiam superius, cum dixit : *Ecce*, adduco vobis eum foras (*p*).

Vers. 15. *At illi — eum.* O incredibilem feritatem ac insaniam !

Vers. 15. *Ait — crucifigam* ? Hoc dixit, quasi subnannans Christum, ut Judæorum curaret feritatem.

Vers. 15. *Responderunt — Cæsarem.* Quia Christi regnum repellentes, Cæsaris potestatem elegerunt : postmodum divina visitatione ac protectione nudati, traditi sunt ad internecionem, idque rursum ipso Paschæ die, quo clamaverunt : *Non habemus regem nisi Cæsarem.*

Vers. 16. *Tunc — crucifigeretur.* Victus eorum instanti contentione. At quibus eum tradidit ? Utique contaminatis ac perfidis, seditiosis et homicidis.

Vers. 16. *Acceperunt — prætorium.* Quære sexagesimo septimo juxta Matthæum capite, ubi habetur : *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis suis* [76] ; ac lege enarrationem.

Vers. 17. *Atque* — Vers. 18. *crucifixerunt.* Ibi horum quoque in sequentibus facta est mentio, dataque explanatio. Ferebat autem crucem in humeris, tanquam strenuus miles lanceam, qua dejecturus erat adversarium.

Vers. 18. *Et — Jesum.* In illo capite etiam de duobus his manifeste dictum est, ubi ponitur : *Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus a dextris, et alter a sinistris* [77],

Judæi itaque hunc simul cum maleficis crucifigere studuerunt, ut communicatione supplicii bonam hujus famam, mala illorum fama denigraret. Hujus autem gloria in tantum splenduit, ut cum trespenderent, cum stupenda illa signa facta sunt, soli huic omnes illa ascripserint : tantumque abfuit, ut illorum participaret suspicionem, ut potius unum eorum ad suam fidem attraxerit, et omne machinamentum in caput Judæorum conversum sit, patremque eorum diabolum.

Vers. 19. *Scripsit* — Vers. 22. *scripsi.* Similiter et hæc pariter omnia in illo capite congruam sortita sunt interpretationem, ubi dicitur : *Et posuerunt*

βασιλεὺς ὑμῶν, ἰδοὺ ἕστηκεν ὁ (57) κατηγορούμενος, οὐκ ἀπολέλυται, μὴ δειλιᾶτε. Γνώριμον δὲ πάντως ὅτι τὸ Ἴδε πολλάκις ἀντὶ τοῦ Ἰδοὺ τίθησιν ἡ Γραφή.]

Οἱ δὲ — αὐτόν. Ὦ μανίας ἀνυπερβλήτου !

Λέγει — σταυρώσω ; [Τοῦτο εἶπε (58) χλευάζων δῆθεν τὸν Χριστὸν, εἰς θεραπείαν τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπηνείας.]

Ἀπεκρίθησαν — Καίσαρα. Ἐπεὶ, τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀπωσάμενοι, τὴν Καίσαρος ἐξουσίαν εἵλοντο, λοιπὸν, γυμνωθέντες τῆς θείας ἐπισκοπῆς, τοῖς Ῥωμαίοις παρεδόθησαν εἰς πανωλεθρίαν, κατ' αὐτὴν αὖθις τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καθ' ἣν ἐκραύγασαν τό · Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα.

Τότε — σταυρωθῇ. Ἠττηθεὶς τῆς ἐνστάσεως αὐτῶν. Τίσι δὲ τοῦτον παρέδωκε ; τοῖς Ἰουδαίοις δηλονότι καὶ τοῖς στρατιώταις.

Παρέλαβον — πραιτώριον. Ζήτησον (59) εἰς τὸ ἑξηκοστὸν ἕβδομον κεφαλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό · Καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ (60), ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ — ἐσταύρωσαν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἑφεξῆς ἐμνημονεύθησαν καὶ ἐσαφηνίσθησαν. Ἔφερε δὲ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων, οἷά τις ἀριστεὺς δορυ, δι' οὗ καταβαλεῖν ἔμελλε τὸν ἐχθρόν.

Καὶ — Ἰησοῦν. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τῶν δύο τούτων ἐρρήθη σαφῶς, ἔνθα τό · Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσταὶ, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων.

Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι συσταυρῶσαι τοῦτον τοῖς κακούργοις ἐσπούδασαν, ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῆς πονηρίας ἡ πονηρὰ ἐκείνων φήμη τὴν ἀγαθὴν τούτου συσκιάσῃ. Ἔλαμψε δὲ τοσοῦτον ἡ δόξα αὐτοῦ, ὅτε (61) καὶ τῶν τριῶν ὁμοῦ κρεμαμένων, ὅτε τὰ φοβερὰ σημεῖα ἐγίνοντο, μόνῳ τούτῳ ταῦτα πάντες ἐπέγραφον · καὶ οὐ μόνον οὐ μετέσχε τῆς ἐκείνων ὑπολήψεως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τὸν ἕνα τούτων ἐπεσπάσατο, καὶ τὸ πᾶν τέχνασμα περιετράπη κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου.

Ἔγραψε — γέγραφα. Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ὁμοῦ πάντα τῆς ἁρμοζούσης ἔτυχον ἑρμηνείας, ἔνθα τό · Καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω

[76] Matth. xxvii, 31. [77] ibid. 38.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Malim tollere ὁ.
(58) Etiam hæc absunt A.
(59) Εἰς omittit A.
(60) Αὐτῷ, καὶ ἑξῆς ἕως τό · Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσταὶ, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων, sic, omissis cæteris, usque ad αὐτῶν τοῦ διαβόλου, ubi signum stellæ posuimus A.
(61) Ὅτι fortasse pluribus discipliceibit, conjicientibus ὥστε, quod recte etiam indicativo jungitur.

(*p*) *Et quanquam — foras.* Hæc pro arbitrio mutavit Hentenius. Quæ vero in fine habet, ea in nullo meorum adduntur.

ραλῆς αὐτοῦ [τὴν αἰτίαν (62) αὐτοῦ γε- A
νην · Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰου-
|
ὖν στρατιῶται — κλῆρον. Ἔτι καὶ ταῦτα, ἔνθα
ταυρώσαντες δὲ αὐτόν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια
βάλλοντες κλῆρον. Καὶ ἀνελλιπῶς ἐκεῖ πάντα
νεύθησαν (63).
μὲν οὖν στρατιῶται — Μαγδαληνή. Καὶ
νογενὴς ἦν ἡ Θεοτόκος· ἀλλ' ἐπεὶ Ἰωσὴφ καὶ
; ἀδελφοί, ἔθος δὲ παρ' Ἑβραίοις καὶ τὰς
ιδελφῶν γυναῖκας ἀδελφὰς προσαγορεύεσθαι
ν τῶν ἀνδρῶν ἀδελφότητα, λοιπὸν τὴν σύν-
αὐτῆς, ἀδελφὴν ὠνόμασεν. Ἀλλ' Ἰωσὴ μὲν
οπᾶς, οἱ ἄνδρες αὐτῶν, φύσει ἀδελφοί· αὐταὶ
τούτων γυναῖκες, ἀγχιστεῖᾳ ἀδελφαί. Εἱστή-
δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ, ἄδειαν εὑροῦσαι τηνι- B
Πρῶτον γὰρ πᾶσαι αἱ μαθήτριαι ἀπὸ μα-
ἐθεώρουν, ὡς οἱ ἄλλοι ἐδίδαξαν εὐαγγελι-

ἐγνωθι (64) ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν
δὲ Ἰησοῦς, πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε
μα.]
οῦς — ἠγάπα. Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς συμπαρέστη,
ῥῶν Ἰουδαίων ἤδη ἀναχωρούντων.

ι — σου. Ἤδη ἀποθνήσκων παρατίθεται
τέρα τῷ μαθητῇ, τὴν ἠγαπημένην τῷ ἠγα-
, τὴν παρθένον τῷ παρθένων παιδεύων ἡμᾶς
ειν τῶν γονέων ἄχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς,
οὐ μόνον οὐκ (65) ἐμποδίζωσιν εἰς ἀρετὴν,
καὶ μᾶλλον συμφιλοσοφῶσιν ἡμῖν τὰ σωτήρια. C
(66) μὲν γὰρ ἀκαίρως ἠνώχλει, ἔλεγε · Τί
ἐ σοὶ, γύναι; καὶ· Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου;
πολλὴν ἐπιδείκνυται φιλοστοργίαν. Ἴδε ὁ
οὺ, τουτέστιν. οὗτος ἔσται σοι ἀντ' ἐμοῦ·
μήτηρ σου, ἦγουν, σὺ ἔσῃ ταύτῃ ἀντ' ἐμοῦ,
, ὡς μητρός σου, ταύτης φροντίζειν.] Τῇ
μητρὸς ἐφρόντισε· τὸν δὲ μαθητὴν ἐτίμησε
τὴν μεγίστην, καὶ τῆς παραμονῆς τοῦτο (67)
τέως δέδωκε.
δὲ μὴ καὶ τῆς ἄλλης ἐφρόντισε γυναικός ;
είνη μὲν εἶχε κηδεμόνα, ἡ δὲ μήτηρ οὐδένα.
ε γνῶμεν ὅτι χρὴ τοὺς τοιούτους γεννήτορας
ἓν τῶν ἄλλων ἀνθ' ὧν ἔτεκον, ἀνθ' ὧν ἀνέ- D
(68), ἀνθ' ὧν μυρία δεινὰ πεπόνθασι.

super caput ejus causam ipsius scriptam, Hic est rex Judæorum [78].

Vers. 23. *Milites ergo* — Vers. 24. *sortem.* Præterea et hæc, ubi dicitur : *Cumque crucifixissent eum, diviserunt vestimenta ejus* [79] ; nam ibi omnia nullo prætermisso enucleata sunt.

Vers. 24. *Milites itaque* — Vers. 25. *Magdalene.* Atqui unigenita erat Dei Mater : verum Joseph et Cleopas fratres erant. Moris autem erat apud Hebræos, fratrum quoque uxores, appellare sorores propter virorum fraternitatem. Itaque eam, quæ pariter cum ea uxor erat (*a*), sororem nominavit. Sed Joseph quidem et Cleopas viri earum, natura fratres erant : ipsæ autem eorum uxores, affinitate sorores. Stabant vero juxta crucem, tunc nactæ securitatem : primum enim omnes discipulæ eminus conspiciebant, veluti cæteri docuerant evangelistæ.

Lege et eodem capite dicti illius enarrationem : *Jesus autem, cum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum* [80].

Vers. 26. *Jesus* — *diligebat.* Tunc enim et ipse simul astabat, cum jam hostes Judæi discederent.

Vers. 26. *Dicit* — Vers. 27. *tua.* Jam moriens Matrem commendat discipulo, summe dilectam, maxime dilecto ; Virginem virgini : instruens nos, ut curam habeamus parentum ad extremum usque spiritum, quando non solum non sunt ad virtutem impedimento, imo potius nobiscum ad salutaria exercentur (*r*). Nam quando intempestive molesta erat, dicebat : *Quid mihi et tibi est, mulier* [81] ? et : *Quæ est mater mea* [82] ? Nunc vero magnum demonstrat amorem : *Ecce filius tuus*, hoc est, hic meo loco tibi erit. *Ecce mater tua*, sive, tu eris ei pro me ; oportet te hujus sicut matris habere curam. Matris itaque curam habuit, discipulum vero honore maximo honoravit, ac interim hanc longanimitatis (*s*) dedit mercedem.

Quare autem alterius quoque mulieris curam non habuit ? Quia illa procuratorem habebat, mater vero neminem : et, ut sciamus quod oporteat hujusmodi parentes præ cæteris honorare, quia peperunt, quia aluerunt, quia mille pericula passi sunt.

atth. XXVII, 37. [79] ibid. 35. [80] ibid. 50. [81] Joan. II, 4. [82] Matth. XII, 48.

Variæ lectiones et notæ.

Inclusa absunt A.
Γρ. διηυκρινήθησαν. In marg. B. Διηυκρινήin contextu habet A. Atque ita fortasse ius reperit.
Inclusa desunt A.
Ἐμποδίζουσιν A.

(66) Inclusa absunt A
(67) Τοῦτον videtur legisse Hentenius.
(68) Ἔθρεψαν A. Hoc est *alere*, ut habet Hentenius : istud *educare* ; quanquam simplex ita etiam accipitur.

)uæ pariter — erat. Σύννυμφον nunc appel*nem*, τὴν κατ' ἐπιγαμίαν συγγενῆ.
ld salutaria exercentur. Salutaria tractant ιri et evangelicæ doctrinæ vitæque Christiaոi operam).

(*s*) *Longanimitatis.* Παραμονή Jaonnis est, quod captum, abductum ac cruci affixum Christum fuerat secutus, cum reliqui discipuli eum deseruissent. Ergo *perseverantiæ, constantiæ.*

καὶ ἔμελλεν ἐπιφθάσαι αὐτὰ κρεμάμενα Σάββατον, καὶ ἐδόκει ἐντεῦθεν ἀτιμάζε-

A nerent, illaque pendendo pervenirent ad illud Sabbatum, et inde videretur haberi contemptui.

ν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνου τοῦ (74) Σαββάτου τι οὐ μόνον εἶχε τὸ τίμιον, ὡς Σάββατον, ὡς ἑορτῆς ἐν αὐτῷ λαχούσης, τῆς τῶν Ἦν γὰρ διπλῆ ἑορτή. Τὰ τοιαῦτα δὲ ὠνόμαζον Σάββατα Σαββάτων, οἷον τίμια ρτὰς ἑορτῶν, διὰ τὸ διπλοῦν τῆς ἑορτῆς, ὡς

Magnam autem dicit diem illum Sabbati, quod non solum honoraretur ut Sabbatum, verum etiam propter festum Azymorum, quod casu in eo contigerat, et ita duplex festum erat. Hujusmodi autem Sabbata dicebantur Sabbata Sabbatorum, tanquam veneranda venerandorum, festa festorum, ob festi duplicitatem, ut dictum est.

; (75) τε καὶ τὸ Δευτερονόμιον ἐθέσπιζε περὶ ωθέντος ὅτι, Οὐκ ἐπικοιμηθήσεται τὸ σῶμα τοῦ ξύλου, ἀλλὰ ταφῇ θάψετε αὐτὸν ἐν ἐκείνῃ]

†† Præterea Deuteronomium etiam jussit de cruci affixo : *Non dormiet corpus ejus super ligno, sed sepultura sepelietis eum eodem die* [86].

σαν — ἀρθῶσι. Παρεκάλεσαν, ἠτήσαντο ὦσιν αὐτῶν τὰ σκέλη πρὸς τὸ θάττον ἀπο-

B

Vers. 31. *Rogaverunt — tollerentur.* Hic rursum ἠρώτησαν significat : *Precati sunt*, petiverunt, ut conffringerentur eorum crura quo citius morerentur.

οὖν οἱ στρατιῶται. Οἱ τοῦτο κελευσθέντες Πιλάτου.

Vers. 32. *Venerunt ergo milites.* Quibus id a Pilato jussum erat.

σκέλη. Τοῦ (76) ἐν δεξιᾷ τοῦ Χριστοῦ σταυ-

Vers. 32. *Et — crura.* Qui in dextra Christi crucifixus erat.

αὐτῷ. [Τῷ (77) Χριστῷ δηλονοτι.]

Vers. 32. *Et — eo.* Christo videlicet.

σκέλη. Τελευταῖον ἦλθον ἐπ' αὐτὸν, ἐνυλέον βουλόμενοι πρὸς χάριν τῶν Ἰου-

Vers. 33. *Ad — crura.* Postremo ad eum venerunt, majori contumelia, in gratiam Judæorum, ipsum volentes afficere.

— ὕδωρ. Ὑπερφυὲς τὸ πρᾶγμα, καὶ ιδάσκον ὅτι ὑπὲρ ἄνθρωπον ὁ νυγείς. Ἐκ ρ ἀνθρώπου, κἂν μυριάκις νύξῃ τις, οὐκ ι αἷμα. Νύττεται μὲν οὖν λόγχῃ τὴν ὁ Σωτὴρ διὰ τὴν νυγεῖσαν τῇ ἁμαρτίᾳ οὗ Ἀδὰμ, ἤγουν τὴν Εὔαν, τῇ πληγῇ τῆς τὴν πληγὴν τῆς πλευρᾶς ἰώμενος. Βλύζει καὶ ὕδωρ, δύο βαπτίσματα καινουργῶν, τὸ ος μαρτυρίου, καὶ τὸ δι' ὕδατος ἀναγεν- εἰ τῇ ῥοῇ τούτων τὴν ῥοὴν τῆς ἁμαρτίας ι.

Vers. 34. *Sed — aqua.* Res supra naturam, ac manifeste docens quod major quam homo esset, qui fuerat vulneratus ; siquidem a mortuo homine, etiamsi millies quis eum pupugerit, non exibit sanguis. Foditur itaque lancea in latere Salvator, quia peccato vulneratum est latus Adæ : sive ut Evam (*x*), lateris sui vulnere, a plaga lateris sanaret. Sanguinem autem et aquam scaturire facit, duo designans baptismata : unum quidem, per sanguinis (*y*) martyrium, alterum vero, per aquæ regenerationem : atque horum fluxu peccati fluxum demergit.

C

ἑρως (78) δὲ, δύο πηγάζει κρουνούς · τῷ καθαίρων τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ αἵματι αὐτήν. Δι' ὕδατος μὲν γὰρ ἀναγεννώμεθα, ος δὲ καὶ σαρκὸς τρεφομεθα, τῶν θείων κῶν. Λοιπὸν οὖν, ὅταν προσέρχῃ τῷ φρι- ρίῳ, πέπεισο (79), ἀπ' αὐτῆς μέλλεις πί- εσποτικῆς πλευρᾶς, καὶ οὕτω διάκεισο. Εἶτα κιῶσαι τὸ τοιοῦτον θαῦμα, φησί·]

Præterea et aliter. Nam duos scaturire facit fontes : aqua quidem purificans Ecclesiam, sanguine vero eam enutriens. Siquidem per aquam renascimur, per sanguinem autem et carnem pascimur, quæ divina sunt ac mystica. Itaque cum ad tremendum accesseris poculum, persuadeto tibi, quod ex Dominico bibis latere, et eo modo sis affectus.

D

Deinde volens hujusmodi confirmare miraculum, ait :

μεμαρτύρηκεν. Ὁ ταῦτα θεασάμενος ταῦτα οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς ἀκούσας.

Vers. 35. *Et — testimonium perhibuit.* Qui vidit hæc, scripsit ista, non quod ab aliquo audierit.

t. XXI, 23.

Variæ lectiones et notæ.

ῦ Σαββάτου ἐκείνου A.
ec uterque codex in margine. Hentenius scit.
ıte τοῦ, habet τοῦ δὲ πρώτου A.

(77) Hæc absunt A.
(70) Inclusa absunt A.
(79) Ὅτι addendum videtur.

e ut Evam, etc. Sive Evam, ut lateris.
· *sanguinis*, etc. Per sanguinem martyrii baptisma), alterum vero per aquam regenerationis. Neque vero mirum cædem martyrum dici baptisma, cum Christus ipse ita de se dixerit. Luc. XII, 50.

Vers. 35. *Et — testimonium.* Ut qui ea vidit de quibus testatur, et præsentim, qui de magistri scribit contumelia. Nam cortumelia erat lateris apertio, quanquam ad hanc secutum sit miraculum.

Vers. 35. *Et ille dicat.* Exacte rem novit,ut qui tunc præsens fuerit et viderit, etiamsi Judæi eum mentiri objiciant,

Vers. 35. *Sed — credatis.* Sed hæc scripsit, ut vos, qui fideles estis, etiam de hoc credatis.

Vers. 36. *Facta sunt — compleretur.* Quæ in Mosaica lege scripta est, et ait :

Vers. 36. *Os — eo.* Nam licet de figurativo agno scriptum esse videatur, de vero tamen scriptum erat, præsignans id quod nunc factum est.

Vers. 37. *Rursumque — dicit* Prophetica.

† Verisimile est, dictum hoc a Judæis ejectum esse post prædicatum Evangelium : siquidem nunc nusquam invenitur : aut aliam dicit Scripturam, librorum qui apocryphi censentur.

Vers. 37. *Videbunt — pupugerunt*, Videbunt ipsum de cœlo descendetem in die judicii. *Videbunt*, inquit, *Filium hominis venientem in nubibus cœli cum potestate et gloria multa* [87].

CAP. XVIII. *De petitione corporis Domini.*

Vers. 38. *Post hæc — Jesu* Lege quæ sunt enarrata in fine præmemorati sexagesimi septimi capitis,ubi habetur : *Cum serum autem factum esset, venit homo dives ab Arimathæa nomine Joseph* [88].

Vers. 38. *Et* — Vers. 40. *sepelire.* Sexagesimo capite Evangelii secundum Matthæum per ordinem de his etiam omnibus invenies. Quamado autem Nicodemus venerit ad Jesum nocte, dictum est tertio capite præsentis Evangelii.

† Imitemur nobilem hunc senatorem, seu consiliarium (z), nobilia consuleutes ac decernentes de Dominici corporis participatione : et pretiose ungentes suavi virtutum odore, mundade conscientiæ sindone illud involventes, ac cordis monumento novo omnique immunditia purificato, sepelientes.

Vers. 41. *Erat* — Vers. 40. *Jesum.* Prædicto capite Evangelii juxta Matthæum de hoc quoque scriptum est. Volebant itaque hunc in alio dignio-

A Καὶ — μαρτυρία. Ὡς ἰδόντος τὰ περὶ ὧν μαρτυρεῖ, καὶ ὡς προηγουμένως περὶ ὕβρεως τοῦ διδασκάλου γράφοντος. Ὕβρις γὰρ ἡ νύξις τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, εἰ καὶ θαῦμα ταύτῃ ἐπηκολούθησε.

Κἀκεῖνος — λέγει. [Ἀκριβῶς τοῦτο (80) οἶδεν, οἷα παρὼν τότε, καὶ ὁρῶν, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ψεύδεσθαι αὐτὸν ἐνίστανται.]

Ἀλλ' — πιστεύσητε. Ἀλλὰ ταῦτα γέγραφεν, ἵνα ὑμεῖς, οἱ πιστοί, πιστεύσητε καὶ περὶ τούτου.

Ἐγένετο — πληρωθῇ. [Ἡ γεγραμμένη (81) ἐν τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ, καὶ λέγουσα·]

Ὅστοῦν — αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ ἐδόκει γεγράφθαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἐγέγραπτο, προδηλοῦσα τὸ γεγενημένον νῦν.

Καὶ πάλιν — λέγει. Προφητική.

B [Εἰκὸς (82) δὲ τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐκβληθῆναι παρ' Ἰουδαίων μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐδαμοῦ γὰρ εὑρίσκεται νῦν (83) · ἢ ἑτέραν Γραφὴν λέγει, τῶν λεγομένων ἀποκρύφων βίβλων.]

Ὄψονται — ἐξεκέντησαν. Ὄψονται αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ κατερχόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως · [Ὄψεται (84) γάρ, φησὶ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.]

ΚΕΦ. ΙΙΙ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.

Μετὰ ταῦτα — Ἰησοῦ. — Ἠρώτησε (85) παρ' ἐκάλεσεν. Ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγηθέντα ἐν τῷ τέλει τοῦ προμνημονευθέντος ἑξηκοστοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου ἔνθα τό · Ὀψίας (86) δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας ὀνόματι Ἰωσήφ.

C Καὶ — ἐνταφιάζειν. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καθεξῆς καὶ περὶ τούτων πάντων εὑρήσεις. Πότε δὲ ὁ Νικόδημος ἦλθε πρὸς τὸν Χριστὸν νυκτὸς, εἴρηται ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ.

[Μιμησώμεθα (87) τὸν εὐσχήμονα βουλευτὴν, εὐσχημόνως βουλευόμενοι περὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος, καὶ μυρίζοντες φιλοτίμως ταῖς ἀπὸ τῶν ἀρετῶν εὐωδίαις, καὶ καθαρᾷ σινδόνι συνειδήσεως ἐλίσσοντες αὐτὸ, καὶ καινῷ μνήματι καρδίας καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀπηλλαγμένῳ ἐναποτιθέμενοι.]

D Ἦν — Ἰησοῦν. Ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ περὶ τούτου ἱστόρηται. [Ἐβούλοντο μὲν (88) οὖν ἐν ἑτέρῳ ἀξιολογωτέρῳ μνημείῳ

[87] Matth. xxiv, 30. [88] Matth. xxvii, 57.

Variæ lectiones et notæ.

(80) Inclusa absunt A.
(81) Etiam hæc absunt A.
(82) Hæc uterque in margine habet.
(83) Ante ἤ, de suo interposuit Hentenius hæc : *Dicit hic nusquam inveniri quia Græce solum noverat ; porro in Græca translatione Septuaginta interpretum non habetur ; legimus tamen illud in Latina ex Hebræo translatione Zachariæ duodecimo.*
(84) Inclusa absunt A.
(85) Hæc duo vocabula omittit Hentenius.
(86) Ὀψίας γενομένης, cæteris omissis, A.
(87) Hæc uterque in margine.
(88) Inclusa absunt A.

(z) *Seu consiliarium.* Hoc ideo perspicuitatis causa addidit interpres, quod mox ex vocabulo βουλεύειν Euthymius argumentatur.

θεῖναι πορρωτέρω τῆς πόλεως · διὰ δὲ τὴν A re monumento, quod longius a civitate distabat,
ευὴν τῶν Ἰουδαίων, ἤγουν τὴν παρατετηρη collocare : sed propter Parasceven Judæorum, quæ
ρὸς ἑσπέραν τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε οὐκ ἦν θέμις ἢ videlicet a Judæis ad vesperam observabatur, quo
ίρῳ βαδίζειν, ἢ ἔτι ἐργάζεσθαι · καὶ μᾶλλον, tempore fas non erat aut longius ambulare, aut
τὸ Πάσχα τότε κατέλαβεν, εἰς τὸ πλησιάζον amplius operari, magis autem quia et Pascha adve-
αὐτὸν, τῆς θείας προνοίας οὕτως οἰκονομησά- nerat in propinquo posuerunt eum, divina gratia ita
κ καὶ αἱ μαθήτριαι θεωρήσωσι ποῦ τίθεται, καὶ dispensante, ut discipulæ conspicerent ubi ponere-
ηταὶ δύνωνται ἀπέρχεσθαι, διὰ τὴν ἐγγύτητα, tur et discipuli possent propter propinquitatem
θῶσι τὰ μετὰ τοῦτο τερατουργηθέντα ἐκεῖ παρά- proficisci, ac viderent quæ postmodum facta sunt
miracula.

ε μιᾷ τῶν Σαββάτων. [Ἐν τῷ λεχθέντι (89) Cap. XX. Vers. 1. *Uno autem Sabbatarum.* In præ-
ῳ, ἔνθα κεῖται τό · Ὀψὲ Σαββάτων τῇ ἐπι- dicto capite ubi dicitur : *Vespera autem Sabbato-*
σῇ εἰς μίαν Σαββάτων · ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγη- *rum* [89], *quæ luscescit in unum Sabbatorum*: lege quæ
sunt enarrata.

α — αὐτόν. Κἀνταῦθα τὰ μὲν περὶ τῶν ἄλ- Vers. 1. *Mariam* — Vers. 2. *eum.* Hoc etiam loco,
ναικῶν παρέδραμεν, ὡς προϊστορηθέντα τοῖς B quæ circa alias mulieres acta sunt prætermisit,
τὰ δὲ κατὰ τὴν Μαγδαληνὴν ἐκτίθεται, ὡς tanquam ab aliis dicta : quæ vero Mariæ Magdalenæ
σεσιωπημένα. Λοιπὸν οὖν ἀνάγνωθι ἐν τῷ acciderunt utpote ab aliis silentio prætermissa, ex-
ῳ κεφαλαίῳ ἀπὸ τοῦ · Ὀψὲ Σαββάτων τῇ ἐπι- ponuntur. Lege itaque prædicto capite ab eo loco :
στῃ εἰς μίαν Σαββάτων. ἄχρι τοῦ · Οἱ δὲ ἕνδεκα *Vespera autem Sabbatorum* [90], *quæ lucescit in unum*
ι ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν · καὶ εὑρή- *Sabbatorum, usquedum dicitur : Undecim vero disci-*
ντα κατὰ λόγον ἡρμηνευμένα, καὶ ἁρμονίαν μίαν *puli profecti sunt in Galilæam* [91] : et omnia ad ver-
τσάρων εὐαγγελιστῶν, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας bum explanata invenies, eam demque quatuor evan-
gelistarum consonantiam, ac corpus historiæ unum.

έτρῳ δὲ καὶ τῷ Ἰωάννῃ διαλέγεται ἡ Μαγδαλη- Petro autem et Joanni loquitur Magdalene : ill[i]
μὲν ὡς κορυφαίῳ, τῷ δὲ ὡς ἠγαπημένῳ, καὶ ὡς quidem, tanquam omnium summo, huic vero tan-
ῶν ἄλλων ἀγαπῶσι τὸν Κύριον. Καὶ γὰρ μόνοι quam dilecto, et qui amplius quam cæteri diligebant Jesum ; soli enim inter omnes secuti fuerant
ἠκολούθησαν, ἀπαγομένῳ δεσμίῳ πρὸς Ἄνναν eum, cum ligatus abducebatur ad Annam et Caia-
ἰάφαν. pham.

ιθεν — μνημεῖον. Μηδενὶ μὲν τῶν ἄλλων μηδὲν C Vers. 3. *Exivit* — *monumentum.* Nulli aliorum
, καταφρονήσαντες δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν quidquam dicentes ; insuper et Judæos ac custodes
ν ὑπὸ θερμότητος. præ fervore contemnentes.

χον — ὁμοῦ. [Τῇ ὁμοίᾳ (90) θερμότητι ἀμιλλώ- Vers. 4. *Currebant* — *simul.* Simili fervore et
se et cætera despicientes (*aa*).

— μνημεῖον. Ὡς ἀκμαιότερος τὸν τόνον τοῦ σώ- Vers. 4. *Et* — *monumentum.* Tanquam robustior vigore corporis.

— ὀθόνια. Τὰ ἐνταφια, τὴν σινδόνα. Vers. 5. *Et* — *linteamina.* Funeralia, puta, sindonem.

έντοι εἰσῆλθε. Φρίξας, ἢ ἀρκεσθείς. Vers. 5. *Non tamen introivit.* Tremore detentus, aut his jam contentus.

εται — μνημεῖον. Μὴ δειλιάσας, ἵνα τὸ τῆς προ- Vers. 6. *Venit* — *monumentum.* Nullo jam metu
ειλίας ἀποτρίψηται (91) ἔγκλημα, ἢ ἀκριβέστε- oppressus, quo prioris culpam timiditatis absterge-
υνῆσαι βουλόμενος. Ἰωάννης μὲν τῷ (92) ret, aut diligentibus scrutari volens. Invicem itaque
μεῖν · Πέτρος δὲ τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὸ μνη- se ambo vicerunt : Joannes quidem præcurrendo,
Petrus vero in monumentum introeundo.

D
ησον (93) καὶ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ δευτέρῳ κε- Quære etiam octogesimo secundo Evangelii juxta
τοῦ κατὰ Λουκᾶν τό · Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς Lucam capite, ubi dicitur : *Petrus vero surgens cu-*
ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγη- *currit ad monumentum* [91] ; ac enarrationem lege su-

att. XXVIII, 1. [90] ibid. [91] ibid. 16. [91a] Luc. XXIV, 12.

Variæ lectiones et notæ.

Etiam hæc desunt A.
Inclusa absunt A.
Ἀποβλέψηται A. Illud Hentenius legit. Atque ita etiam est ad Joan. XIX, 7.
(92) Δραμεῖν B.
(93) Inclusa absunt A.

Et se — despicientes. Inter se certantes. Invidetur legisse καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων τες. Sed quæ inferius leguntur p. 627, vers, 12. ἐνίκησαν οὖν, κ. τ. λ., lectionem meorum codd. firmant.

1) τῷ τάφῳ τοῦ Χριστοῦ προσεδρεύοντες ἄγγελοι A
στωσιν παρέμενον καὶ διδασκαλίαν τοῦ ἐγηγέρ-
ἀ μὴ κεκλέφθαι τὸν Κύριον.]
— κλαίεις; [Μὴ τολμώσης (2) αὐτῆς ἐρωτῆσαι
αὐτοὶ διαλέγονται αὐτῇ.]
. — αὐτόν. Ὅρα γὰρ ὑπὸ τῶν θαψάντων μετατε-
ὐτόν.
— ἐστῶτα. Καὶ πῶς, μήπω μηδὲν μαθοῦσα
τῶν ἐρωτησάντων, αἰφνίδιον ἐστράφη εἰς
τω; Ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἄφνω φανέντος ὀπίσω
οἱ ἄγγελοι, τὸν Δεσπότην ἑαυτῶν ἰδόντες, εὐ-
ἐξανέστησαν σύντρομοι, δουλοπρεπῶς ἀτε-
εἰς αὐτόν. Ἐστράφη οὖν ἰδεῖν τίς ὁ φανείς

— ἐστιν. [Ἐφάνη (3) γὰρ αὐτῇ ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ,
ὑτελεστέρῳ καὶ κοινῷ σχήματι, ἵνα μὴ ἀθρόον B
κῃ.]
: — ἀρῶ. Ἀπό τε τοῦ κοινοῦ σχήματος καὶ
αι ἐν τῷ κήπῳ ὑπέλαβεν ὅτι ὁ κηπουρός
Οὐδὲ γὰρ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἐγνώρισεν, ἀσυν-
ιχηθεῖσαν. Ὅρα δὲ, ὡς εἴρηται, μετατεθῆναι
ὸν εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, βασταχθῆναι
ι τοῦ κηπουροῦ. [Εἰπέ μοι (4) οὖν, φησὶν, ποῦ
αὐτόν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ, εἰς ἄλλον καταθήσουσα
νεπιβουλευτότερον.]
ιόνων (5) τῶν ἐν γενεᾷ καὶ φθορᾷ δημιουρ-
ἰ προνοητὴν νομίζων τὸν Κύριον, οὗτος εἰς
ὸν παραγνωρίζει αὐτόν· διὸ καὶ φεύγει τού-
(6) τὴν ἀφὴν ὁ Δεσπότης, ὡς μήπω παρ'
ναβὰς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσότητα
ρός. Ἀνάξιοι γὰρ αὐτοῦ οἱ μετὰ τοιαύτης ὑπολή- C
ὐτῷ προσερχόμενοι.]
. — Διδάσκαλε. Νῦν, καταστήσας τὴν φω-
τὴν μορφὴν καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ γνωρι-
, δέδωκεν αὐτῇ αἴσθησιν αὐτῶν, καὶ αὐτίκα
ἐπιγνοῦσα, ἐβόησεν ὑπὸ περιχαρείας· Δι-
ε. [Ἀλλὰ (7) πῶς στραφεῖσα λέγει, εἶγε προς
διελέγετο; Διότι εἰποῦσα ὅπερ εἶπε, μετε-
πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἰδεῖν εἰ πάρεισιν,
ῆσαι τίς ὁ ἐκπλήξας αὐτούς· εὐθὺς δὲ τοῦ
ὁ καλέσαντος αὐτήν, ἐστράφη πάλιν πρὸς

. — μή μου ἅπτου. Ὥρμησε γὰρ ἅψασθαι
ὧν αὐτοῦ, ὡς εἰώθει. Κωλύει δὲ αὐτὴν προσφέ-
αὐτῷ τοῦ λοιποῦ, καθὼς τὸ πρότερον, θειοτέρας
; σαρκὸς αὐτοῦ γενομένης.
) — μου. Τοῦτο εἶπε δι' οὐδὲν ἕτερον, ὡς D
ὸστομός φησιν (8), ἢ μόνον ἵνα γνῷ ὅτι ὑψη-
ἐστι καὶ αἰδεσιμώτερος. Ὁ γὰρ μετὰ τοῦ
ς σπεύδων ἀναβαίνειν πρὸς τὸν Πατέρα
ν πρόδηλον ὅτι τὸ τοῦ σώματος ἐπίκηρον ἀπε-

κὴν πρὸ βραχέος αὖτη τε καὶ ἡ ἄλλη Μαρία

† Christi sepulcro assistunt angeli ad credulitatem permanentes : utque surrexisse docerent, et non furto sublatum esse.

Vers. 13. *Et — ploras* ? Cum ipsa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Vers. 13. *Ait — eum.* Putabat enim, ab his qui sepelierant, eum fuisse transpositum.

Vers. 14. *Et — stantem.* Et quomodo, priusquam ullum accepisset responsum ab his qui eam interrogaverant, repente conversa est retrorsum ? Quia subito apparente Christo post eam, angeli, viso Domino suo, statim surrexerunt cum tremore, more servorum in eum intuentes. Conversa est ergo, ut videret, quis illis apparuisset.

Vers. 14. *Et — esset.* Apparuit enim ei alia specie, et viliori ac communiori habitu, ne repente consternaretur.

Vers. 15. *Dicit — tollam.* A communi habitu, et quia in horto erat, arbitrata est hortulanum esse. Neque enim vocem ejus agnovit, more insueto prolatam. Putabat autem, ut dictum est, transpositum eum esse in tutiorem alium locum, et ab hortulano asportatum. *Dic mihi,* inquit, *ubi posueris eum, et ego eum tollam,* in alium repositura locum, ab insidiis tutiorem.

† Qui generabilium tantum et corruptibilium creatorem ac provisorem putat Dominum, hic pro hortulano eum cognoscit. Idcirco etiam hujus contactum fugit Dominus quod apud illum nondum ascenderit ad dignitatem ac æqualitatem Patris : siquidem eo indigni sunt, qui cum hujusmodi opinione ad eum accedunt.

Vers. 16. *Dicit — Magister.* Nunc composita voce, specie et habitu, ut facilius cognosceretur, dedit ei horum notitiam, statimque illum agnovit, clamans præ lætitia, *Magister.* Sed quomodo conversa dicit, si jam eum eo loquebatur ? Quia, cum id dixisset, quod loquebatur, conversa est ad angelos, ut videret an adessent, vel ut interrogaret quid illos in stuporem adduxisset : statimque Christo eam vocante, rursus ad ipsum conversa est.

Vers. 17. *Dicit — noli me tangere.* Nam se ad tangendum pedes ejus aptabat, sicut solebat. Prohibet autem ne deinceps accedat ad eum modo, quo prius, cum jam divinior facta sit caro ejus.

Vers. 17. *Nondum — meum.* Hoc ad nullum alium dixit finem, ut ait Chrysostomus, nisi ut solum intelligeret quod sublimior sit magisque venerandus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac Patrem ascendere, manifestum est quod corporis fragilitatem abjecerat.

Atqui paulo ante ipsa et altera Maria tenuerant

Variæ lectiones et notæ.

æc uterque in margine.
nclusa desunt A.
:tiam hæc absunt A.
nclusa absunt A.

(5) In margine hæc habet codex uterque.
(6) Καὶ omittit B.
(7) Inclusa absunt A.
(8) Tom VIII, p. 515.

per id quod habetur : *Admirans quod factum erat* [92], ad hunc locum maxime necessariam.

Vers. 6. *Et* — Vers. 7. *locum*. Quorum utrumque signum etiam erat infallibile resurrectionis. Neque enim, si quis eum transposuisset, certe denudas set : neque si futurus esset, curam habuisset ut et sudarium involveret, oneretque in unum locum, sive in alternum a linteaminibus separatum, sed ita ut situm erat corpus, aut transposuisset, aut furatus fuisset : veritus (*bb*) superfluum tempus in negotio consumere, ne quo modo in furto deprehenderetur, extremumque lueret supplicium.

Præterea etiam, cum myrrha cum qua sepultus erat maxime esset ei agglutinata, et sindonem tenacissime ei adherere faceret, sic, ut jam coalita, nullo modo posset avelli; propterea hæc seorsim a se invicem posita erant, et sudarium involutum erat ut disceremus quod cum auctoritate omnique securitate surrexerat. Sudarium autem erat parva quædam fasciola, quali etiam facies Lazari, qui fuerat mortuus, erat obvincta.

Vers. 8. *Tunc — monumentum*. Vocatus a Petro.

Vers. 8. *Et — credidit*. Cum resurrectionis signa vidisset indubitata.

Vers. 9. *Nondum — resurgere*. Causam reddit cur prius non crediderent mulieribus, quæ eis resurrectionem annuntiaverant, sed visa sunt coram ipsis tanquam deliramentum verba earum [92*]; sed neque duobus ex eis qui abierant rus [93], et dicit, quod nondum intelligebant Scripturam, de ejus resurrectione docentem : hæc autem multiplex est, in diversis psalmis Davidicis sermonibusque propheticis sparsa.

Vers. 10. *Abierunt — discipuli*. Ad suum diversorium.

Vers. 11. *Maria — foris*. Venerat enim post Petrum et Joannem, cum non potuisset simul cum eis currere, et nec revertentibus occurit, ut quippiam firmius etiam ipsa disceret.

Vers. 11. *Dum* — Vers. 12. *albis*. Palliis videlicet : hi autem erant, qui etiam prius ei apparuerant, et iis quæ cum ea erant. Quomodo ergo hi non apparuerunt Petro et Joanni ? Quia futurum erat, ut illis tanquam prudentioribus adfi dem sufficerent ea quæ viderant.

Vers. 12. *Sedentes — Jesu*. Sedebant quidem propter eam ; splendidi vero alacriter propter gaudium.

A θέντα εἰς τό · Θαυμάζων τὸ γεγονὸς, πάνυ ἀναγκαῖα ὄντα πρὸς τὰ παρόντα.]

Καὶ — τόπον. Ἃ καὶ ἄμφω σημεῖα ἦσαν τῆς ἀναστάσεως ἀναντίῤῥητα . Οὔτε γὰρ, εἰ μετέθηκέ τις αὐτὸν, ἐγύμνωσεν ἄν, οὔτε εἰ ἔκλεψεν, ἐφρόντισεν ἄν, ὥστε καὶ τὸ σουδάριον ἐπιμελῶς ἐντυλίξαι καὶ θεῖναι εἰς ἕνα τόπον, ἤγουν εἰς ἕτερον παρὰ τὸν τῶν ὀθονίων · ἀλλ' οὕτως, ὡς εἶχε, τὸ σῶμα μετέθηκεν ἄν, ἢ ἔκλεψε, δεδιὼς τοσοῦτον ἀνελῶσαι καιρὸν εἰς πρᾶγμα περιττὸν, μήποτε κατάφωρος γενηται καὶ τὴν ἐσχάτην ὑφέξῃ δίκην.

Ἄλλως τε καὶ τῆς σμύρνης κολλωδεστάτης οὔσης, μεθ' ἧς ἦν ἀντεταφιασμένος, καὶ τὴν σινδόνα προσκολλώσης αὐτῷ λίαν συμφυῶς καὶ ἀναποσπάστως· διὰ τοῦτο γοῦν ταῦτα χωρὶς ἀλλήλων ἔκειντο, καὶ τὸ σουδάριον (94) ἐτετύλικτο, ἵνα μάθωμεν ὅτι κατ' ἐξουσίαν ἀνέστη καὶ πᾶσαν ἄδειαν. Τὸ σουδάριον δὲ ἦν φακιόλιόν τι μικρὸν, οἷῳ καὶ ὁ τεθνηκὼς Λάζαρος τὴν ὄψιν περιεδέδετο.

Τότε — μνημεῖον. [Κληθεὶς (95) παρὰ τοῦ Πέτρου.]

Καὶ — ἐπίστευσε. Θεασάμενος σημεῖα τῆς ἀναστάσεως ἀναμφίβολα.

Οὐδέπω — ἀναστῆναι. — [Ἀπολογεῖται (96), πῶς οὐκ ἐπίστευσαν πρότερον ταῖς γυναιξὶν, εὐαγγελισαμέναις αὐτοῖς τὴν ἀνάστασιν · ἀλλ' ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν · ἀλλ' οὐδὲ τοῖς πορευομένοις εἰς ἀγρὸν δυσὶν ἐξ αὐτῶν, Καὶ φησιν ὅτι] οὔπω ἐνόουν τὴν Γραφὴν, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διδάσκουσαν · διάφορος δὲ αὕτη, ἐν διαφόροις ψαλμοῖς Δαυϊτικοῖς καὶ λόγοις προφητικοῖς κατεσπαρμένη.

Ἀπῆλθον — μαθηταί. Πρὸς τὰ ἑαυτῶν καταγωγήν.

Μαρία — ἔξω. Ὑστέρησε γὰρ τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου, μὴ δυνηθεῖσα συντρέχειν αὐτοῖς καὶ οὐδὲ (97) στρεφομένοις συνήντησε τούτοις, ἵνα καὶ μάθῃ τι βεβαιότερον.

Ὡς — λευκοῖς. Περιβλήμασι, δηλονότι. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ καὶ πρότερον (98) ὀφθέντες αὐτῇ τε καὶ ταῖς σὺν αὐτῇ. Καὶ πῶς οὐκ ἐφάνησαν οὗτοι τῷ Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ ; Ὅτι ἐκείνοις ἔμελλον ἀρκεῖν πρὸς πίστιν ἃ ἐθεάσαντο, συνετωτέροις οὖσι.

Καθεζομένους — Ἰησοῦ. Ἐκάθηντο μὲν δι' αὐτὴν · φαιδροὶ δὲ (99) φαιδρῶς, διὰ τὴν χαράν.

[92] Luc. XXIV, 12. [92*] ibid. 11. [93] ibid. 13 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Ἐνετύλικτο B. Fortasse ergo legendum ἐνετύλικτο, ut pag. 627, vers. 24.
(95) Inclusa absunt A.
(96) Etiam hæc absunt.
(97) Forte ἀναστρεφομένοις, aut ὑποστρεφομένοις.
(98) Πέτρῳ, pro πρότερον, A. Male.
(99) Forte σφοδρῶς legit Hentenius.

(*bb*) *Veritus*, etc. Veritus tantum temporis impendere negotio superfluo, vano.

1) τῷ τάφῳ τοῦ Χριστοῦ προσεδρεύοντες ἄγγελοι A
ίστωσιν παρέμενον καὶ διδασκαλίαν τοῦ ἐγηγέρ-
λὰ μὴ κεκλέφθαι τὸν Κύριον.]
— κλαίεις; [Μὴ τολμώσης (2) αὐτῆς ἐρωτῆσαι
, αὐτοὶ διαλέγονται αὐτῇ.]
ι — αὐτόν. Ἦστο γὰρ ὑπὸ τῶν θαψάντων μετατε-
εὐτόν.
— ἑστῶτα. Καὶ πῶς, μήπω μηδὲν μαθοῦσα
τῶν ἐρωτησάντων, αἰφνίδιον ἐστράφη εἰς
ίσω; Ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἄφνω φανέντος ὀπίσω
οἱ ἄγγελοι, τὸν Δεσπότην ἑαυτῶν ἰδόντες, εὐ-
ἐξανέστησαν σύντρομοι, δουλοπρεπῶς ἀτε-
ς εἰς αὐτόν. Ἐστράφη οὖν ἰδεῖν τίς ὁ φανείς

— ἐστιν. [Ἐφάνη (3) γὰρ αὐτῇ ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ,
εὐτελεστέρῳ καὶ κοινῷ σχήματι, ἵνα μὴ ἀθρόον B
αγῇ.]
ι — ἀρῶ. Ἀπό τε τοῦ κοινοῦ σχήματος καὶ
αι ἐν τῷ κήπῳ ὑπέλαβεν ὅτι ὁ κηπουρός
Οὐδὲ γὰρ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἐγνώρισεν, ἀσυν-
ηχηθεῖσαν. Ἦστο δέ, ὡς εἴρηται, μετατεθῆναι
τὸν εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, βασταχθῆναι
ὰ τοῦ κηπουροῦ. [Εἰπέ μοι (4) οὖν, φησὶν, ποῦ
αὐτόν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ, εἰς ἄλλον καταθήσουσα
ἀνεπιβουλευτότερον.]
μόνων (5) τῶν ἐν γενεᾷ καὶ φθορᾷ δημιουρ-
ὰ προνοητὴν νομίζων τὸν Κύριον, οὗτος εἰς
όν παραγνωρίζει αὐτόν· διὸ καὶ φεύγει τού-
ι (6) τὴν ἁφὴν ὁ Δεσπότης, ὡς μήπω παρ'
ἀναβὰς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσότητα
τρός. Ἀνάξιοι γὰρ αὐτοῦ οἱ μετὰ τοιαύτης ὑπολή- C
ύτῳ προσερχόμενοι.]
ι — Διδάσκαλε. Νῦν, καταστήσας τὴν φω-
ὶ τὴν μορφὴν καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ γνωρι-
ν, δέδωκεν αὐτῇ αἴσθησιν αὐτῶν, καὶ αὐτίκα
ἐπιγνοῦσα, ἐβόησεν ὑπὸ περιχαρείας· Δι-
λε. [Ἀλλὰ (7) πῶς στραφεῖσα λέγει, εἶγε προς
διελέγετο; Διότι εἰποῦσα ὅπερ εἶπε, μετε-
πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἰδεῖν εἰ πάρεισιν,
τῆσαι τίς ὁ ἐκπλήξας αὐτούς· εὐθὺς δὲ τοῦ
οῦ καλέσαντος αὐτὴν, ἐστράφη πάλιν πρὸς

ι — μή μου ἅπτου. Ὥρμησε γὰρ ἅψασθαι
δῶν αὐτοῦ, ὡς εἰώθει. Κωλύει δὲ αὐτὴν προσφέ-
αὐτῷ τοῦ λοιποῦ, καθὼς τὸ πρότερον, θειοτέρας
ς σαρκὸς αὐτοῦ γενομένης.
ω — μου. Τοῦτο εἶπε δι' οὐδὲν ἕτερον, ὡς D
σόστομός φησιν (8), ἢ μόνον ἵνα γνῷ ὅτι ὑψη-
; ἐστι καὶ αἰδεσιμώτερος. Ὁ γὰρ μετὰ τοῦ
ος σπεύδων ἀναβαίνειν πρὸς τὸν Πατέρα
ὸν πρόδηλον ὅτι τὸ τοῦ σώματος ἐπίκηρον ἀπε-
.
μὴν πρὸ βραχέος αὐτη τε καὶ ἡ ἄλλη Μαρία

† Christi sepulcro assistunt angeli ad credulitatem permanentes : utque surrexisse docerent, et non furto sublatum esse.

Vers. 13. *Et — ploras* ? Cum ipsa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Vers. 13. *Ait — eum.* Putabat enim, ab his qui sepelierant, eum fuisse transpositum.

Vers. 14. *Et — stantem.* Et quomodo, priusquam ullum accepisset responsum ab his qui eam interrogaverant, repente conversa est retrorsum ? Quia subito apparente Christo post eam, angeli, viso Domino suo, statim surrexerunt cum tremore, more servorum in eum intuentes. Conversa est ergo, ut videret, quis illis apparuisset.

Vers. 14. *Et — esset.* Apparuit enim ei alia specie, et viliori ac communiori habitu, ne repente consternaretur.

Vers. 15. *Dicit — tollam.* A communi habitu, et quia in horto erat, arbitrata est hortulanum esse. Neque enim vocem ejus agnovit, more insueto prolatam. Putabat autem, ut dictum est, transpositum eum esse in tutiorem alium locum, et ab hortulano asportatum. *Dic mihi*, inquit, *ubi posueris eum, et ego eum tollam*, in alium repositura locum, ab insidiis tutiorem.

† Qui generabilium tantum et corruptibilium creatorem ac provisorem putat Dominum, hic pro hortulano eum cognoscit. Idcirco etiam hujus contactum fugit Dominus quod apud illum nondum ascenderit ad dignitatem ac æqualitatem Patris : siquidem eo indigni sunt, qui cum hujusmodi opinione ad eum accedunt.

Vers. 16. *Dicit — Magister.* Nunc composita voce, specie et habitu, ut facilius cognosceretur, dedit ei horum notitiam, statimque illum agnovit, clamans præ lætitia, *Magister*. Sed quomodo conversa dicit, si jam eum eo loquebatur ? Quia, cum id dixisset, quod loquebatur, conversa est ad angelos, ut videret an adessent, vel ut interrogaret quid illos in stuporem adduxisset : statimque Christo eam vocante, rursus ad ipsum conversa est.

Vers. 17. *Dicit — noli me tangere.* Nam se ad tangendum pedes ejus aptabat, sicut solebat. Prohibet autem ne deinceps accedat ad eum modo, quo prius, cum jam divinior facta sit caro ejus.

Vers. 17. *Nondum — meum.* Hoc ad nullum alium dixit finem, ut ait Chrysostomus, nisi ut solum intelligeret quod sublimior sit magisque venerandus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac Patrem ascendere, manifestum est quod corporis fragilitatem abjecerat.

Atqui paulo ante ipsa et altera Maria tenuerant

Variæ lectiones et notæ.

Hæc uterque in margine.
Inclusa desunt A.
Etiam hæc absunt A.
Inclusa absunt A.

(5) In margine hæc habet codex uterque.
(6) Καὶ omittit B.
(7) Inclusa absunt A.
(8) Tom VIII, p. 515.

pedes ejus sicut scripsit Matthæus [94], sed tunc quidem non prohibuit, permittens ut fierent tactu certiores, non esse phantasma. Nunc autem non permittit quia et visionis et tactus oblita erat, nec crediderat.

ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὡς ἱστόρησεν ὁ Ματθαῖος· ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων πληροφορηθῆναι διὰ τῆς ἁφῆς ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα· νῦν δὲ οὐ συγχωρεῖ, διότι τῆς ὀπτασίας ἐκείνης καὶ τῆς ἁφῆς ἐπελάθετο καὶ ἠπίστησε.

Vers. 17. *Sed vade — vestrum.* Atqui non statim ascensurus erat, sed post quadraginta dies ; quomodo ergo dicit : *Ascendo* ? Utique ut amplius mentem ejus in sublime erigeret, et adhuc confirmans se sublimiorem ac diviniorem esse, ac studens ut deinceps majori cum veneratione animum ei intenderet et auscultaret.

Πορεύου δὲ — ὑμῶν. Καὶ μὴν οὐκ εὐθέως ἔμελλεν ἀναβαίνειν, ἀλλὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, πῶς οὖν Ἀναβαίνω λέγει; Πάντως ἐπὶ πλέον ἀνάγων αὐτῆς τὴν διάνοιαν, καὶ ἔτι (9) βεβαιῶν ὅτι ὑψηλότερός ἐστι καὶ θειότερος, καὶ πείθων αἰδεσιμώτερον αὐτῷ τοῦ λοιποῦ προσέχειν.

Præterea verbum *Ascendo*, significat Ascendere volo, quod tamen ad longius tempus extendi potest.

Ἄλλως τε (10) τὸ Ἀναβαίνω δηλοῖ καὶ τὸ Βούλομαι ἀναβαίνειν, δυνάμενον εἰς πλείονα καιρὸν ἐκτείνεσθαι.

Discipulis autem ad memoriam revocat id quod frequenter, priusquam traditus esset, illis dixerat. Fratres vero suos nominavit, tanquam et ipse homo, et cognatus eorum juxta humanitatem.

Ἀναμιμνήσκει δὲ τοὺς μαθητὰς οὗ πολλάκις εἶπεν αὐτοῖς πρὸ τοῦ παραδοθῆναι. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος, καὶ συγγενὴς αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.

Alio tamen modo Patrem dixit Patrem suum, et alio discipulorum : suum quidem natura, tanquam ejusdem substantiæ ; discipulorum vero, ratione creationis ac providentiæ, tanquam creaturarum ac providentia dignorum. Deum autem et suum et discipulorum, utpote hominum.

Ἑτέρως δὲ Πατέρα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα εἶπε, καὶ ἑτέρως τῶν μαθητῶν· ἑαυτοῦ μὲν φύσει ὡς ὁμοουσίου, τῶν μαθητῶν δὲ τῷ λόγῳ τῆς δημιουργίας καὶ προνοίας ὡς δημιουργημάτων καὶ προνοίας ἀξιουμένων· [Θεὸν (11) δὲ καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἀνθρώπων.

Et quare non simpliciter dixit : Et Deum nostrum, sed etiam hic distinxit ? Quia, licet homo factus est et frater eorum, natura humanitatis : honore tamen plurimum ab eis differebat, et divinitatis unione ac impeccabilitate.

Καὶ πῶς οὐχ ἁπλῶς εἶπε, Καὶ Θεὸν ἡμῶν, ἀλλὰ κἀνταῦθα διέστειλεν ἑαυτόν ; Διότι, εἰ καὶ ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἀδελφὸς αὐτῶν τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πολὺ διέφερεν αὐτῶν τῇ τιμῇ διά τε τὴν ἕνωσιν τῆς θεότητος καὶ διὰ τὸ ἀναμάρτητον.]

Vers. 18. *Venit — sibi.* Et quod ea sibi dixisset, quæ videlicet ei locutus fuerat, et quia verisimile erat discipulos, cum hæc audissent, aut non credere mulieri, sicut nec prius : aut credentes (nempe cum narraret conformia his quæ viderant Petrus et Joannes (*cc*), dolore, quod ipse hujusmodi aspectu digni habiti non fuissent : eodem die etiam illis apparet. Primo namque desiderium eorum exacuit : deinde eis desiderabilius sese præbuit, jam videre concupiscentibus.

Ἔρχεται — αὐτῇ. Καὶ ὅτι ταῦτα εἶπεν αὐτῇ ἃ δηλονότι λελάληκεν αὐτῇ. [Ἐπεὶ (12) δὲ εἰκὸς, τοὺς μαθητὰς ἀκούσαντας ταῦτα ἢ διαπιστεῖν τῇ γυναικὶ, καθάπερ καὶ πρότερον, ἢ πιστεύσαντας, οἷα καὶ τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου συντιθεμένων, ἀφ' ὧν εἶδον ἀλγεῖν, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἠξιώθησαν ὄψεως αὐτοῦ, αὐθημερὸν ἐμφανίζεται καὶ αὐτοῖς. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐγύμνασε τὸν πόθον αὐτῶν, εἶτα ποθεινότερον ἑαυτὸν παρέσχεν αὐτοῖς, διψῶσιν ἤδη αὐτόν.]

Vers. 19. *Cum ergo esset — medio.* Ad vesperam venit, quando magis timebant et cum simul essent congregati, et quidem januas non pulsavit, ne turbarentur, sed clausis illis introivit, tanquam Deus, et quasi corpore suo levi jam et subtili ac immortali effecto. Stetit autem in medio, ut omnibus esset conspicuus.

Οὔσης οὖν ὀψίας — μέσον. Ἑσπέρας ἦλθεν, ὅτε μᾶλλον ἐφοβοῦντο καὶ ὅτε συνήγοντο. Καὶ τὰς μὲν θύρας οὐ ἐπάταξεν, ἵνα μὴ θορυβηθῶσιν, κεκλεισμένων δὲ εἰσῆλθεν ὡς Θεὸς, καὶ ὡς λεπτοῦ ἤδη καὶ κούφου καὶ ἀκηράτου γενομένου τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἔστη δὲ εἰς τὸ μέσον, ἵνα πᾶσιν εἴη θεατός.

Vers. 19. *Et — vobis.* Hoc est, ne turbemini. Etiam moriens pacem illis reliquerat : *Pacem*, inquit, *meam relinquo vobis* [93]. Mulieribus ergo, quæ discipulæ erant, gaudium ante omnem sermonem

Καὶ — ὑμῖν. [Τουτέστι, (13) μὴ ταράχθητε. Καὶ ἀποθνήσκων δὲ εἰρήνην ἀφῆκεν αὐτοῖς· Εἰρήνην γὰρ, φησὶν, ἀφίημι ὑμῖν. Ταῖς μὲν οὖν μαθητρίαις χαρὰν πρὸ παντὸς λόγου δέδωκεν αὐταῖς. Αὕτη γὰρ

[94] Matth. xxviii, 9. [93] Joann. xiv, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(9) Ἐπιβεβαιῶν, omisso ἔτι A.
(10) Δέ, post τε interponit A.
(11) Inclusa absunt A.
(12) Inclusa desunt A.
(13) Inclusa desunt A.

(*cc*) *Nempe — Joannes.* Utpote Petro etiam et Joanne comprobantibus, assentientibus.

τὸ γένος ἐκεῖνο κατεκέκριτο · τοῖς δὲ μαθηταῖς εἰρήνην] A tribuit (*dd*), eo quod ad mœrorem genus illud fuerat condemnatum : discipulis vero pacem, propter suspectum bellum a Judæis ac gentibus.

διὰ (14) τὸν ὑποπτευόμενον πόλεμον ἀπό τε Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων.

Καὶ — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν τό· Καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἑξῆς, [ἄχρι (15) τοῦ · Ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων ·] καὶ ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις αὐτῶν, πάνυ χρησιμευούσας πρὸς τὰ παρόντα.

Vers. 20. *Et — suum.* Quære ultimo juxta Lucam capite, quod dicitur : *Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, et* cætera, usque ad eum locum ubi habetur : *Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio et admirantibus* [96] ; et illorum lege enarrationes ad præsentia dicta admodum utiles.

Ἐχάρησαν — Κύριον. Ὁρᾷς ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς λόγους ἐκβαίνοντας. Πρὸ τοῦ σταυροῦ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς ὅτι Πάλιν ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία.

Vers. 20. *Gavisi sunt — Domino.* Vides operibus confirmatos esse sermones ? Siquidem ante passionem dixerat eis : *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum* [97].

Εἶπεν — ὑμῖν. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ ἐπιδοθὲν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσείου κηρίου, καθὼς ἔγραψε Λουκᾶς, ἐπληροφορήθησαν, καὶ λοιπὸν ὑπὸ πολλῆς χαρᾶς, ὡς εἰκός, θορυβοῦντας καταστέλλει ἵνα προσέχωσιν οἷς μέλλει ἐρεῖν.

Vers. 21. *Dixit — vobis.* Postquam comederat datam sibi partem piscis assi et de favo apiario, sicut scripsit Lucas [98], certiores facti sunt : et præ gaudio jam, ut verisimile est, turbatos reprimit, ut his quæ dicturus est animum advertant.

Καθὼς — ὑμᾶς. Καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἴρηκε πρὸς τὸν Πατέρα ὅτι Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον [καὶ (16) ἀνάγνωθι τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα. Ἐπῆρεν οὖν αὐτῶν τὰς ψυχάς, ἐγχειρίσας αὐτοῖς τὸ ἴδιον ἔργον, καὶ καταστήσας διαδόχους ἑαυτοῦ.]

Vers. 21. *Sicut — vos.* Etiam ante passionem dixit ad Patrem : *Sicut me misisti in mundum, et ego misi illos in mundum* [99] ; et lege quæ ibi dicta sunt. Animos itaque illorum erexit, tradens eis opus suum, ac sibi successores eos constituens.

Καὶ — κεκράτηνται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἴρηκεν ὅτι Ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· πῶς οὖν ἐνταῦθα δίδωσι Πνεῦμα ἅγιον ; Ἐνεφύσησε μέν ἐμπνέων αὐτοῖς χάριν δεκτικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ κατασκευάξων ἐπιτηδείους εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ. λέγει δὲ, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τότε, ἀλλ' ὅτε κατέλθῃ.

Vers. 22. *Et* — Vers. 23. *retenta sunt.* Atqui superius dixerat : *Nisi ego abiero, paracletus non veniet ad vos* [1] ; quomodo ergo dat hic Spiritum sanctum ? Insufflavit quidem, dans gratiam susceptivam Spiritus sancti, aptosque efficiens ad ejus susceptionem ; dicit autem : *Accipite Spiritum sanctum* ; non nunc, sed quando descenderit.

Ἡ Πνεῦμα ἅγιον ἐκάλεσε τὸ πνευματικὸν χάρισμα τοῦ ἀφιέναι καὶ δεσμεῖν ἁμαρτίας. Διαφόρων γὰρ ὄντων (17) πνευματικῶν χαρισμάτων, τοῦτο τηνικαῦτα δέδωκεν αὐτοῖς, [μεῖζον (18) ὂν καὶ τῶν σημείων. Τῷ παραλυτικῷ γὰρ εἰπόντος · Ἀφέωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου · ἔλεγον οἱ Γραμματεῖς · Τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός.

Aut Spiritum sanctum vocavit gratiam spiritualem remittendi ac ligandi peccata ; et hoc tunc illis tribuit, quod et miraculis majus erat. Nam cum paralytico dixisset : *Remissa sunt tibi peccata tua* [2], dixerunt Scribæ : *Quis potest remittere peccata, nisi unus, nempe Deus* [3] ?

Καὶ μὴν καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἴρηκεν αὐτοῖς · Ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ · ἀλλὰ τότε μὲν ὑπέσχετο αὐτοῖς τοῦτο, νῦν δὲ δίδωσι.

Verum et ante passionem dixerat eis : *Quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata in cælo ; et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta in cælo* [4] ; sed tunc quidem hoc illis promisit, nunc autem tribuit.

Ζήτησον δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑνάτου κεφαλαίου τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ τό · Οὔπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη · καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτῶν.

Quære autem circa medium noni capitis præsentis Evangelii, ubi dicitur : *Nondum erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus* [5] ; et lege totam illorum enarrationem.

Ἐνεφύσησε μὲν οὖν ὡς πηγὴ χαρισμάτων, καὶ ἵνα μάθωμεν κἀντεῦθεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ πρῶτον καὶ ζωτικὸν ἐμφύσημα ἐμφυσήσας τῷ Ἀδάμ.]

Insufflavit itaque, tanquam fons gratiarum, et, ut etiam hinc discamus ipsum esset qui primum ac vitale spiraculum insufflavit in Adam. Reten-

[96] Luc. XXIV, 35-41. [97] Joan. XVI, 22. [98] Luc. XXIV, 42. [99] Joan, XVII, 18. [1] Joan. XVI, 7 [2] Matth. IX, 2. [3] Marc. II, 5, 7. [4] Matth. XVIII, 18. [5] Joan. V, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(14) Ante διά A habet, εἰρήνην δίδους αὐτοῖς.
(15) Inclusa absunt A.
(16) Inclusa absunt A.
(17) Τῶν addit A.
(18) Inclusa desunt A.

(*dd*) *Tribuit.* Aut ergo interpres αὐταῖς, quod ex Hebraismo hic additum est, non legit, aut id neglexit

Καὶ — ὑμῖν. [Ὥσπερ (28) καὶ πρότερον. Πάντα γὰρ ποιεῖ πάλιν ὅσα καὶ ἀπόντος αὐτοῦ πεποίηκεν.]

Εἶτα — μου. Μηδὲν εἰπόντος τοῦ Θωμᾶ, προλαμβάνει, καὶ ἅπερ ἐζήτει δίδωσι, δεικνὺς ὅτι καὶ ὅτε ταῦτα ἔλεγε, παρῆν τε καὶ ἤκουεν ὡς Θεός. [Καὶ (29) γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο ῥήμασι.]

Καὶ — πιστός. Μεμφόμενος τοῦτό φησιν, ὡς ἐξ ἀπιστίας, οὐκ ἐξ ἀκριβείας ἀντιτείνοντος.

Καὶ — μου. Ἰδὼν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νενυγμένην, αὐτίκα ἐπίστευσε, μὴ ἀναμείνας ψηλαφῆσαι. Τινὲς δέ φασιν ὅτι ψηλαφήσας ἐβόησεν. Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.

Λέγει — πιστεύσαντες. Ὅ τε γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, μήπω ἰδόντες αὐτὸν, ὅμως ἀπὸ τῶν ὀθονίων καὶ τοῦ σουδαρίου ἐπίστευσαν ὅτι ἀνέστη. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ μαθηταὶ μετὰ τοῦτο, τοῦ Πέτρου ἰδόντος αὐτὸν καὶ ἀναγγείλαντος αὐτοῖς, μήπω ἰδόντες αὐτὸν ἐπίστευσαν. Εὗρον γὰρ, φησὶν ὁ Λουκᾶς, συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς λέγοντας ὅτι Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι.

[Καὶ (30) πῶς, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, φησὶν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς ὅτι Πτοηθέντες καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι, ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς; καὶ ὅτι Ἔτι ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς· Ἔχετέ τι βρῶσιμον ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπά; Διότι ταῦτα τότε πεπόνθασιν, οὐκ ἀπιστοῦντες ὅτι ἀνέστη, ἀλλ' ἀμφιβάλλοντες εἰ αὐτός ἐστιν ὁ φαινόμενος αὐτοῖς, καὶ ἀκριβολογούμενοι.]

Συμπαραλαμβάνει δὲ ὁ μακαρισμὸς καὶ τοὺς διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύοντας. Ὅταν οὖν τις λέγῃ. Μακάριοι οἱ κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ὄντες, καὶ ἰδόντες τὸν Χριστὸν, ἐννοείτω ὅτι Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Ἀλλὰ πῶς σῶμα ἄφθαρτον τύπους εἶχε πληγῶν, καὶ ἁφῇ ὑπέπιπτε; Πῶς; Ὑπερφυῶς τε καὶ οἰκονομικῶς· καὶ γὰρ καὶ ἔφαγε καὶ ἔπιε πρὸς πληροφορίαν τῶν μαθητῶν.

Πολλὰ — τούτῳ. Τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν πάντως λέγει. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν ὅτι ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὥσπερ γὰρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἔδει πολλὰ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι Υἱός ἐστιν τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἵνα πληροφορηθῶσιν ὅτι ἀνέστη.

Ἢ καὶ κοινὸς ὁ λόγος περί τε τῶν πρὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Ταῦτα — Θεοῦ. Οὐ πρὸς φιλοτιμίαν, φησὶν, ἐγρά-

Vers. 26. *Et — vobis.* Sicut et prius. Rursum enim omnia facit quæcunque eo absente fecerat.

Vers. 27. *Deinde — meum.* Cum nihil Thomas diceret, anticipat eum, præbens quæ ille petierat ac ostendens quod etiam tunc præsens fuerit et audierit, tanquam Deus, cum hæc ille loquebatur. Siquidem eisdem quoque usus est verbis.

Vers. 27. *Et — fidelis.* Indignatus hoc dicit, quasi non ex diligentia, sed ex incredulitate contradixerit.

Vers. 28. *Et — meus.* Videns in manibus ejus vestigium clavorum, et latus ipsius apertum, continuo credidit, non exspectans dum contrectasset.

Vers. 29. *Dicit — crediderunt.* Cum enim Petrus et Joannes nondum eum vidissent, alinteaminibus tamen ac sudario resurrexisse crediderunt. Alii quoque discipuli, cum postmodum Petrus eum vidisset, illisque renuntiasset, nondum videntes crediderunt. *Invenerunt*, inquit Lucas, *congregatos undecim et eos qui cum illis erant, dicentes : Surrexit Dominus vere, et visus est a Simone* [6].

Et quomodo dicit idem evangelista, quod dum apparuit eis, *expavefacti et conterriti existimabant spiritum se videre* [7], et cætera ? et quod *adhuc illis non credentibus præ gaudio, et admirantibus dixit eis, Habetis hic aliquid edulii* [8], et cætera ? Quia tunc hæc passi sunt, non quod eum resurrexisse non crederent, sed quod dubitarent, utrum ipse esset, qui eis apparebat : ac diligentius considerarent.

Comprehendit autem beatitudo hæc etiam illos, qui per prædicationem credunt. Cum ergo dicit aliquis : Beati qui temporibus illis fuerunt, ac Christum viderunt, consideret, quod *Beati qui non viderunt et crediderunt.*

Sed quomodo corpus incorruptibile vestigia habebat plagarum, ac tactui subjacebat ? Quomodo ? Supernaturaliter et dispensatorie ; edebat siquidem ac bibebat ad majorem discipulorum certitudinem.

Vers. 30. *Multa — hoc.* De his omnino loquitur, quæ post resurrectionem facta sunt : propterea namque dixit, *in conspectu discipulorum suorum.* Quemadmodum enim ante resurrectionem plurima fieri oportuit, ut crederent eum esse Filium Dei : ita et post resurrectionem, ut certiores fierent quod resurrexisset.

Aut etiam sermo communis est : et de his loquens quæ ante resurrectionem, et de his quæ post eam facta sunt.

Vers. 31. *Hæc — Dei.* Non, inquit, ad ambitio

[6] Luc. XXIV, 33. [7] ibid. 37. [8] ibid. 41.

Variæ lectiones et notæ.

(28) Inclusa absunt A.
(29) Etiam hæc absunt A.
(30) Inclusa absunt A.

nem hæc scripsimus, ita enim et alia scripsissemus, cum multa essent : sed ad solam necessitatem, ut credatis quod hic Jesus est Christus Filius Dei, qui a prophetis annuntiatus est.

Vers. 31. *Et — ejus.* Hoc est, per eum, nam ipse vita est ; vitam, inquam, sempiternam habeatis.

Cap. XXI. Vers. 1. *Postea — Tiberiadis.* Neque enim continue cum eis versabatur, ut prius, sed per temporum intervalla accedebat. Quod autem dicitur, *Manifestavit*, et *Apparuit*, et *Visus est* ac similia, ostendunt quod juxta naturam incorruptibilitatis corporis, invisibilis erat corruptibilibus oculis : verum demittendo se et dispensatorie manifestabatur. Hoc autem mare in Galilæa erat ; animo siquidem resumpto, eo profecti sunt.

Vers. 1. *Manifestavit autem sic.* Ut nunc dicturus est.

Vers. 2. *Erant* — Vers. 3. *tecum.* Nam cum neque semper cum eis esset Salvator, ut dictum est, neque alius advenisset Paracletus, neque perfecte eis commissa esset prædicatio, cum nihil esset quod agerent, reliquo tempore piscabantur, priorem exercentes artem : quanquam non amore lucri ut prius.

Vers. 3. *Exierunt ergo — statim.* Quæ Petri erat, aut filiorum Zebedæi, aut alicujus eorum quos noverant.

Vers. 3 *Et — nihil.* Dispensatorie hoc factum est, veluti in sequentibus dicemus. Verisimile est autem, alios quoque discipulos terrestri itinere fuisse secutos, sicut ait Chrysostomus, amoris gratia, utque spectatores essent, ac probe otium collocarent, et simul cum eis pernoctarent.

Vers. 4. *Mane — esset.* Fortassis, quod splendidiori appareret specie, propter immortalitatem, aut dispensatorie ab eis cognitus non est.

Vers. 5. *Dicit — habetis?* Παιδία, id est, pueros illos vocavit juxta consuetudinem. Moris siquidem erat ita operarios appellare, propter illorum robur ac strenuitatem ad labores. Loquitur autem cum eis, quasi volens aliquid ab eis emere.

Vers. 5. *Responderunt.*— Vers. 6. *invenietis.* Nec adhuc cognoverunt eum esse, quod tamen eos intelligere oportuit. Nam quomodo vulgaris homo aut socius id nosse potuisset, quod jacientes in dexteram navigii partem, inventuri essent ? Expresse autem ad dexteram jacere præcepit, ne fortuita videretur captura.

Vers. 6. *Jecerunt itaque.* Simpliciter obtemperantes : aut arbitrati, signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natare, († aut etiam vidisse exsultantes).

A ψαμεν · ἤ γὰρ ἂν καὶ ἄλλα ἐγράψαμεν, πολλῶν ὄντων ἀλλὰ πρὸς χρείαν μόνην, ἵνα πιστεύσητε ὅτι Ἰησοῦς οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενος.

Καὶ αὐτοῦ. Τουτέστι (31) δι' αὐτοῦ · αὐτὸς γὰρ ἐστιν ἡ ζωή · ζωὴν δὲ ἔχητε τὴν αἰώνιον.

Μετὰ ταῦτα — Τιβεριάδος. Οὐ γὰρ διόλου συνῆν αὐτοῖς, ὡς τὸ πρότερον, ἀλλ' ἐκ διαλείμματος ἐπεδήμει. Τὸ δὲ Ἐφανέρωσε (32), καὶ Ἐφάνη καὶ Ὤφθη καὶ τὰ τοιαῦτα ὑποφαίνουσιν ὅτι κατὰ (33) τὴν φύσιν τῆς ἀφθαρσίας τοῦ σώματος ἀφανὴς ἦν φθαρτοῖς ὀφθαλμοῖς · συγκαταβατικῶς δὲ καὶ οἰκονομικῶς ἐφανεροῦτο. Ἡ θάλασσα δὲ αὕτη ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἦν. Ἀναθαρρήσαντες γὰρ ἀπῆλθον ἐκεῖ.

B

Ἐφανέρωσε δὲ οὕτως. Ὡς εἰρεῖ.

Ἦσαν — σύν σοι. Μήτε γὰρ τοῦ Σωτῆρος διόλου συνόντος αὐτοῖς, ὡς εἴρηται, μήτε τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐλθόντος, μήτε τοῦ κηρύγματος ἐντελῶς ἐγχειρισθέντος αὐτοῖς, οὐδὲν ἔχοντες πράττειν, λοιπὸν ἠλίευον, τὴν προτέραν μετερχόμενοι τέχνην, εἰ καὶ μὴ φιλοκερδῶς ὡς τὸ πρίν.

Ἐξῆλθον οὖν — εὐθύς. Εἰς τὸ τοῦ Πέτρου, [ἢ τὸ τῶν (34) υἱῶν Ζεβεδαίου, ἤ τινος τῶν γνωρίμων.]

Καὶ οὐδέν. — Κατ' οἰκονομίαν, ὡς ἐροῦμεν προϊόντες. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους μαθητὰς, ὡς ὁ Χρυσόστομος (35) εἴρηκεν, ἕξω (36) ἀκολουθεῖν, χάριν τε ἀγάπης καὶ C θέας τὴν σχολὴν εὖ διατιθεμένους, καὶ συνδιανυκτερεύειν αὐτοῖς.

Πρωΐας — ἐστιν. Ἴσως τοῦ εἴδους αὐτοῦ λαμπροτέρου φαινομένου διὰ τὴν ἀφθαρσίαν, ἢ κατ' οἰκονομίαν ἀγνοουμένου αὐτοῖς.

Λέγει — ἔχετε ; Παιδία τούτους ἐκάλεσε, τῇ συνηθείᾳ χρησάμενος. Ἔθος γὰρ τοὺς ἐργατικοὺς οὕτως ὀνομάζειν διὰ τὸ πρὸς τοὺς πόνους ἀκμαῖόν τε καὶ νεανικὸν αὐτῶν. Διαλέγεται δὲ αὐτοῖς, ὡς θέλων δῆθεν παρ' αὐτῶν ὠνεῖσθαί τι.

Ἀπεκρίθησαν — εὑρήσετε. Καὶ οὔπω συνῆκαν ὅτι αὐτός ἐστιν. Ἐχρῆν δὲ συνιέναι. Πῶς γὰρ ἂν κοινὸς ἄνθρωπος εἰδείη ὅτι βάλλοντες εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου εὑρήσουσι ; Ῥητῶς δὲ εἰς τὰ δεξιὰ βαλεῖν ἐπέτα- D ξεν, ἵνα μὴ κατὰ τύχην ἡ ἄγρα δόξῃ.

Ἔβαλον οὖν. [Ἁπλῶς (36) ὑπακούσαντες, ἢ καὶ ὑποπτεύσαντες αὐτὸν τεκμηρίῳ τινὶ γνῶναί τινας ἰχθύας ἐκεῖ διανηχομένους, ἤ (38) καὶ ἰδεῖν ἀναπηδήσαντας.]

Variæ lectiones et notæ.

(31) Hæc codex A ita contrahit : δι' αὐτοῦ δέ δίδοται καὶ ζωὴ αἰώνιος.
(32) Ἐφανερώθη A.
(33) Τήν abest A.
(34) Omissis quæ hic inclusa sunt, eorum loco tantum habet πλοῖον A.
(35) T. VIII, p. 521 A.
(36) Ἔξωθεν B.
(37) Inclusa absunt A.
(38) Ab ἤ ad ἀναπηδήσαντας omiserat Hentenius.

Καὶ οὐκ ἔτι — ἰχθύων. Ἀπόντος μὲν τοῦ Σωτῆρος, A ὐδὲν ἐπίασαν, παρόντος δὲ, πλῆθος συνέκλεισαν, ἵνα νῶμεν ὅτι χωρὶς μὲν αὐτοῦ οὐδὲν ὠφέλιμον ἀνύομεν, ὺν αὐτῷ δὲ, πολλά. Χρὴ τοίνυν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ ειθομένους πονεῖν καὶ βάλλειν εἰς τὰ δεξιά· τοῦτο γὰρ ὸ μέρος ἐπαινετόν.

[Ζήτησον (39) καὶ ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν τό· Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ ωάννην, υἱοὺς Ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ ἑμωνι, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. ὑρήσεις γὰρ ἀναγωγὴν, πάνυ τοῖς παροῦσιν ἁρμόζουσαν.]

Λέγει — ἐστι. Ταῦτα συνεὶς ἀπὸ τῆς εὐτυχίας, καὶ οῦ συγκεκλεῖσθαι (40) τοὺς ἰχθύας, ὥσπερ ἐξ ἐπιτάγματος. B

Σίμων — θάλασσαν. Διορατικώτερος μὲν ὁ Ἰωάννης ερισσείᾳ καθαρότητος, θερμότερος δὲ ὁ Πέτρος σφοδρότητι φίλτρου. Διὸ γνωρίζει μὲν αὐτὸν ὁ Ἰωάννης, ρὸ τοῦ Πέτρου· ἔξεισι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Πέτρος πρὸ οῦ Ἰωάννου. Ἀκούσας γὰρ μόνον ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, ίπτει τὰ ἐν χερσὶν εὐθέως, καὶ μὴ ἀναμείνας τῷ πλοιαίῳ ἐξελθεῖν, βάλλει ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τὸ άχος τῆς ἐξελεύσεως.

Τὸν ἐπενδύτην δὲ χιτώνιόν τι φασιν (41) ἀχειρίδωον ἄχρι γονάτων περιστέλλον. Σύνηθες δὲ τοῦτο τοῖς αλαττεύουσιν, εὐκινησίαν ἅμα καὶ εὐσχημοσύνην αὐοῖς παρὰ τῷ ὕδατι περιποιούμενον. Γυμνὸς μὲν οὖν ἦν ῆς ἄλλης στολῆς αὐτοῦ, τοῦτον δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ σώατος ἐνεδέδυτο ἄζωστον· ἀνάξιον γὰρ εἶναι αὐτὸν άντη γυμνὸν διὰ τὴν ἀσχημοσύνην. Ἐζώσατο δὲ αὐὸν αἰδοῖ τοῦ Κυρίου. C

Οἱ δὲ ἄλλοι — ἰχθύων. Ἦλθον ἑλκόμενοι τοὺς σύοντας τὸ δίκτυον σχοίνους.

Ὡς — ἄρτον. Τὸ μὲν ὀψάριον τῇ ἀνθρακίᾳ ἐπικείμεον, τὸν δὲ ἄρτον ἰδίᾳ παρακείμενον, ἐξ οὐκ ὄντων πάνα πάντως παρηγμένα, ἵνα κἀντεῦθεν δείξῃ τὴν δύναιν αὐτοῦ, καὶ πεπονηκότας αὐτοὺς ἀνακτήσηται φιλοτόργως διὰ τροφῆς.

Λέγει — νῦν. Ὡς εἰδὼς ὅτι ἐπίασεν λέγει. Καὶ ὰρ καὶ πρὶν ὡς εἰδὼς ὅτι πιάσουσιν εἶπε· Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ ὑρήσετε, καὶ ἵνα μὴ φαντασία δόξῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ πως ἰδόντες καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἰχθύων καὶ τὸ πῶς οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον, θαυμάσωσι D λέον.

Ἀνέβη Σίμων Πέτρος. [Ἀνέβη (42) εἰς τὸ πλοῖον, ὡς ἐμπειρότερος, ἑπομένων αὐτῷ καὶ ἄλλων δηλοότι.]

Καὶ εἵλκυσε — τριῶν. Φασί τινες διὰ τῶν ἑκατὸν μὲν ὑποδηλοῦσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν σαγηνευθησο-

Vers. 6 *Et jam non — piscium.* Absente quidem Salvatore nihil ceperunt, præsente vero multitudinem concluserunt, ut cognoscamus quod sine illo nihil quod utile sit, perficimus: cum eo autem, plurima. Oportet ergo ut præceptis ejus obedientes laboremus, et ad dexteram jaciamus ; nam hæc pars laudi datur.

Quære autem et undecimo juxta Lucam capite, quod dicitur: *Similiter autem et Jacobum et Joannem filios Zebedæi, qui erant socii Simonis* [9], et cætera, ac illorum lege enarrationem. Invenies enim anagogica præsentibus admodum congrua.

Vers. 7. *Dicit — est.* A prospero id eventu intelligens, et quod tanquam ex illius jussu conclusi essent pisces.

Vers. 7. *Simon — mare.* Perspicacior quidem erat Joannes magnitudine puritatis. Petrus vero fervention vehementia amoris : ideo agnoscit quidem eum Joannes ante Petrum, sed egreditur ad eum Petrus ante Joannem. Ubi enim solum audisset, esse Dominum, confestim quæ in manibus erant, projicit, nec sustinens ut navigio ad eum perveniret, sese in mare jacit quo citius accederet.

Ἐπενδύτην autem (pro quo *tunicam* vertimus) vocant tuniculam quam duam manicis carentem, quæ corpus ad genua usque contegat ; et hac utebantur, qui in mari degebant. Nam simul et agilitatem eis tribuebat, et inter aquas ornatum (*ee*). Erat quippe nudus alia carens veste ; nam hac sola ad corpus discincta indutus erat ; neque enim conveniebat, ut omnino nudus esset propter turpitudidem ; succinxit autem illam, pudore Domini.

Vers. 8. *Cæteri vero — piscium.* Venerunt attrahendo funes, quibus rete trahebatur.

Vers. 9. *Ut — panem.* Piscem quidem prunis superpositum, panem vero seorsum positum : utique producta ex his quæ non erant : ut hinc quoque suam ostendat potentiam, ac benevole eos per cibum a labore refocillet.

Vers. 10. *Ait — nunc.* Utpote sciens, quod comprehendissent. Nam et prius, tanquam sciens ,quod comprehensuri essent, dixerat : *Jacite in dexteram partem navigii et invenietis.* Et ne phantasticum videretur negotium, utque videntes piscium multitudinem, ac magnitudinem et quomodo non esset scissum rete, magis etiam admirarentur.

Vers. 11. *Ascendit Simon Petrus.* Ascendit in navim, tanquam artis peritior, sequentibus videlicet eum etiam cæteris.

Vers. 11. *Et traxit — tribus.* Dicunt aliqui, per centum quidem eos designari, qui ex gentibus sagi-

[9] Luc. v, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Inclusa absunt A.
(40) Συγκλεῖσθαι A.
(41) Habet hanc vocem Galeus in opusc. Myth. p. 711.
(42) Inclusa absunt A.

(*ee*) *Ornatum.* Decus, decentiam.

nandi erant ! per quinquaginta autem, eos qui de Judæis ; plures siquidem ex gentibus crediturі erant quam ex Judæis ; per tres vero, sanctam Trinitatem, in quam crederent.

Vers. 11. *Et — rete.* Non, quod esset forte, sed quod Dominus etiam illud fortificaret.

Vers. 12. *Dicit — prandete.* Hora prandii jam appetente ; nam illorum laboribus successura erat requies. Verisimile est autem, quosdam ex comprehensis piscibus assatos fuisse ad omnium refectionem discipulorum : reliquos vero pauperibus fuisse distributos.

Vers. 12. *Et nemo — esset.* Faciem quidem videntes immutatam, et quæ in maximum eos induceret stuporem, volebant eum interrogare, verum non audebant, cum a signis quæ dicta sunt, scirent quod Dominus esset.

Vers. 13. *Venit — similiter.* Jam in cœlum non suscipit, neque humana illa facit : ostendens, quod etiam ista dispensatorie faciebat.

Vers. 14. *Hoc — mortuis.* Prima quidem, cum esset vespera diei illius quo resurrexit [10], secunda autem, post dies octo [11], tertia vero, hoc die. Apparet itaque, quod post hoc tempus ascenderint in montem, in quo constituerat eis, quando videlicet rursum admoniti sunt a Domino [12]. Manifestatus est autem et mulieribus, quæ discipulæ erant ; et duobus illis, de quibus apud Marcum [13], et Petro, ac Cleopæ [14] cum socio ipsius. Verum discipulis simul, hæc jam tertia vice manifestatus est. Neque enim continue cum eis versabatur. Hic autem non dixit, quod et ipse comederit : ideo sane, ut opinor, quod hoc etiam significaverit Lucas libro Actorum, ubi ait Petrus : *Comedimus et bibimus cum eo postquam surrexit a mortuis* [15].

Vers. 15. *Cum — te. — Simon fili Jona, diligis me plus quam hi ?* Hunc autem solum interrogat tanquam principem et os discipulorum. Verum, cur id quod novit, interroget, in sequentibus dicemus.

Vers. 15. *Ait — meos.* Discipulos dicit agnos suos, tanquam pastor eorum quos etiam oves rursum vocat. Quærit ergo dilectionis erga se demonstrationem, puta, curam eorum : et animam ipsius, quam pro præceptore se positurum promiserat, petit, ut pro discipulis ponat.

Vers. 16. *Dicit.* — Vers. 17. *te.* Christus quidem terna vice interrogans et idem jubens, manifestat, se maximi facere præsidentiam super discipulos suos, et hanc omni cura ducit majorem ; Petrus autem trinam timens interrogationem, et suspicatus, ne forte putaret se amare, non tamen amaret : nam et prius putaverat, se nunquam esse negaturum, et

A μένους, διὰ τῶν πεντήκοντα δὲ τοὺς ἐξ Ἰο πλείους γὰρ οἱ ἐξ ἐθνῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων · διὰ τ δὲ τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἣν πιστεύουσι.

Καὶ — δίκτυον. Οὐχ ὡς ἰσχυρὸν, ἀλλ' ὡς ρίου τοῦτο δυναμώσαντος.

Λέγει — ἀριστήσατε. Τῆς ὥρας τοῦ ἀρίσ ἐπιστάσης. [Ἔμελλε (43) γὰρ τοὺς πόνους διαδέχεσθαι ἀνάπαυσις. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐκ τ σθέντων ἰχθύων τινὰς ὀπτηθῆναι πρὸς ἑστία τῶν μαθητῶν, τοὺς λοιποὺς δὲ πένησι δι ναι.]

Οὐδεὶς δὲ — ἐστιν. Τὴν ὄψιν αὐτοῦ βλέποντε τέραν καὶ ἐκπληκτικωτάτην ἐβούλοντο μὲν ἐρωτ ἐτόλμων δὲ εἰδότες (44) ἀπὸ τῶν εἰρημένων τι ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.

B

Ἔρχεται — ὁμοίως. Οὐκέτι ἀναβλέπει εἰς τ νὸν, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα ἐκεῖνα ποιεῖ, δεικνύων κεῖνα κατ' οἰκονομίαν ἐποίει.

Τοῦτο — νεκρῶν. Πρῶτον μὲν, οὔσης ὁ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καθ' ἣν ἀνέστη · δεύτερον ἡμέρας ὀκτώ · τρίτον δὲ, νῦν · Φαίνεται οὖν ὁ τοῦτο ἀνῆλθον οἱ (45) μαθηταὶ εἰς τὸ ὄρος, ξατο αὐτοῖς, ὅτε δηλαδὴ προετράπησαν αὖθ τοῦ Κυρίου. Ἐφανερώθη μὲν οὖν καὶ ταῖς τρίαις, καὶ τοῖς παρὰ τῷ Μάρκῳ δυσὶ, καὶ τρῳ, καὶ τοῖς περὶ Κλεόπαν (46) · ἀλλὰ τοῖ ταῖς ὁμοῦ, τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθ. [Οὐ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπεχωρίαζεν. Ἀλλ' ἐνταῦθα εἶπεν ὅτι καὶ αὐτὸς ἔφαγεν · οἶμαι δὲ, ὡς τοῦ C καὶ τοῦτο δηλώσαντος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀ ἔνθα φησὶν ὁ Πέτρος ὅτι Συνεφάγομεν καὶ πίομεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν κρῶν.]

Ὅτε — σε. — Σίμων υἱὲ τοῦ Ἰωνᾶ, ἀγ πλεῖον ἢ οὗτοι ; Τοῦτον δὲ μόνον ἐρωτᾷ, ὡς κε καὶ στόμα τῶν μαθητῶν. Τίνος δὲ χάριν ἐρωτᾷ ἐροῦμεν προϊόντες.

Λέγει — μου. Τοὺς μαθητὰς ἀρνία ἑαυτοῦ φ ποιμὴν αὐτῶν, οὓς καὶ πρόβατα πάλιν καλε οὖν ἀπόδειξιν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, τὴν ἐπιμέ τῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἣν (48) ἐπήγγελτα ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου, ταύτην ἀπαιτεῖ θεῖναι μαθητῶν.

D Λέγει — σε. Ὁ μὲν Χριστὸς ἐκ τρίτου καὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτάττων ἐμφαίνει ὅτι σφοδ πολλοῦ τίθεται τὴν προστασίαν τῶν ἰδίων μ καὶ ταύτην ὑπάσης θεραπείας ἡγεῖται μεί δὲ Πέτρος, τὸ τριπλοῦν τῆς ἐρωτήσεως φ καὶ ὑποπτεύσας μήποτε δοκῇ μὲν φιλεῖν, δὲ · καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἐδόκει μὲν μ

[10] Joan. xx, 19. [11] ibid. 26. [12] Matth. xxviii, 16. [13] Marc. xvi, 12. [14] Luc. xxiv, 18, x, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Inclusa omittit A.
(44) Ἰδότες A.
(45) Οἱ μαθηταὶ omittit B.
(46) Κλεώπαν B.
(47) Inclusa omittit A.
(48) Codex B habet ἐπηγγέλλε. Id esse γέλλετο. Hentenius fortasse legit ἐπηγ

ήσασθαι αὐτὸν, ἀπηρνήσατο δέ· καὶ σωφρο- A tamen negavit, et modestiorem ipsum ac meliorem
ον αὐτὸν καὶ βελτίονα τὸ πάθος ἐκεῖνο πε- (*ff*) affectus ille reddiderat, mœrore affectus est,
ν· ἐλυπήθη, ἐταράχθη, ἐθορυβήθη. Καὶ λοι- turbatus est, etiam ipsum, ut qui omnia nosset
ὐτὸν ὡς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν εἰδότα priusquam fierent, testem facit et ait : *Tu omnia*
ρα ποιεῖται, καὶ λέγει· Σὺ πάντα οἶδας, καὶ *nosti*, et præsentia et quæ futura sunt, tanquam
», καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς Θεὸς, σὺ γινώσκεις Deus ; tu scis, quod nunc toto corde te amem ; et
ιῶ σε νῦν ὁλοψύχως, καὶ οὐδὲν πλέον λέγει τὸ nihil amplius dicit, ignorans quid futurum sit. Nam
ἀγνοῶν. Καὶ γὰρ καὶ πρώην ἀντιτείνων paulo ante, cum contradixisset, convictus est quod
θη μάτην ἰσχυριζόμενος. Ἀρνία τοίνυν καὶ vanam habuerit de se fiduciam. Agni itaque et oves
τα οἱ μαθηταὶ διὰ τὸ ἄκακον καὶ πρόχειρον εἰς dicuntur discipuli propter simplicitatem ac promp-
ν. Καὶ αὖθις ἀρνία μὲν οἱ ἀτελέστεροι, πρόβατα titudinem ad hoc, ut immolentur. Et rursum agni
τελειότεροι. quidem imperfectiores, oves autem, perfectiores.

τερον μὲν οὖν διὰ τῶν πικρῶν ἐκείνων δακρύων τῷ Petro itaque (*gg*) pascendi curam ac gubernatio-
τὴν κηλίδα τῆς ἀρνήσεως ἀπολουσαμένῳ, ἄρτι nem committit, ut qui et prius amaris illis lacrymis
ιν ἀντὶ τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως τριπλῆν ὁμολογίαν negationis maculam abluerit et nunc rursum pro
κόντι, καὶ τότε μὲν ἔργῳ, νῦν δὲ λόγῳ τὸ διὰ B trina negatione trinam offerat confessionem : et
σφάλμα (49) θεραπεύει, τὴν ποιμαντικὴν ἐγχει- tunc quidem opere, nunc autem verbo lapsui, qui
ῆς οἰκονομένης. verbo factus est, medetur.

: παραβολικῶς προμηνύει αὐτῷ καὶ τὸν διὰ Deinde parabolice prænuntiat ei mortis genus,
ῦ θάνατον, ᾧ τελειωθῆναι ἔμελλε, δεικνύων quod per crucem esset et ipse moriturus : osten-
ν ὅτι οὐκ ἀγνοῶν οὐδὲ ἀπιστῶν αὐτῷ ἔλεγεν dens, quod non tanquam ignorans, aut illi non
λεγεν. Ἠπίστατο γὰρ πάνυ τὸ διάπυρον τῆς credens dicebat, quæ dicebat, cum optime nosset
τὸν ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα γνῷ καὶ αὐτὸς καὶ fervorem dilectionis ejus erga se, sed ut et ipse et
ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προ- omnes cognoscerent, quod plurimi faceret præsi-
ν τῶν ἰδίων μαθητῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδή- denttiam super discipulos suos, veluti superius si-
gnificatum est.

ὴν — ἤθελες. Ὅτε ἐτύγχανες ἀτελέστερος, Vers. 18. *Amen — volebas.* Cum esses imperfec-
ὸν ἀτελέστερον νόμον τὸν Μωσαϊκὸν κείμενος, tior sub imperfectiori Mosaica lege constitutus :
ζες σεαυτὸν πρὸς ὃ ἐβούλου, καὶ διῆγες ὡς parabas te ad id quod cupiebas, et vitam agebas
ut volebas.

ν — θέλεις. Ὅταν (50) δὲ τελειωθῇς εἰς C Vers. 18. *Ubi — vis.* Ubi autem in virum perfectum
τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς, ὑπὸ profeceris, in mensuram ætatis spiritualis [16], sub
ιείου νόμου, τοῦ εὐαγγελικοῦ, καταρτιζόμενος, perfecta lege evangelica consummatus, extendes
τὰς χεῖράς σου ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ἄλλος σε manus tuas ad crucem : et alius te clavis astrin-
τοῖς ἤλοις, καὶ ἀγάγῃ (51) εἰς θάνατον, ὃν, get, ac ducet ad mortem, quam etsi voles voluntate, natura tamen non voles : siquidem compatitur
θέλεις τῇ προαιρέσει, οὐ θέλεις τῇ φύσει. corpori anima propter naturam, et audita mortis
ιεῖ γὰρ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι διὰ τὴν φύσιν, mentione, abhorret, Deo ita dispensante utiliter,
ουσα ἀπορρήγνυται, τοῦτο τοῦ Θεοῦ συμφε- sicut etiam alibi significatum est, ne homines in
οἰκονομήσαντος, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ δεδή- infortuniis facile sese occiderent. Nam si valet hos-
ἵνα μὴ κατὰ περίστασιν εὐχερῶς ἀνέλωσιν tis frequenter aliquos ad propriam impellere cæ-
οἱ ἄνθρωποι. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ψυχῆς οὕτως dem : tametsi anima adeo fortiter ad corporis con-
ς ἀποστρεφομένης τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος, junctionem affecta sit, quod futurum est, si hoc non
πολλάκις ὁ ἐχθρὸς τινας ἐργάζεσθαι φονεῖς esset? multi profecto ad suam procederent inter-
· εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ταχέως ἂν οἱ πολλοὶ πρὸς fectionem.
ιν ἑαυτῶν ἐχώρουν.

› — Θεόν. Δόξα γὰρ οὐ μόνον τοῦ θνήσκοντος D Vers. 19. *Hoc — Deum.* Gloria siquidem est non
ῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ, ὁ διὰ τιμωρίας (52) θάνα- discipuli tantum qui moritur, sed et Dei mors qua
ῦ θνήσκοντος μὲν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ θνήσκει, quis propter eum supplicio afficitur : ejus quidem
ῦ δὲ, ὅτι τοιοῦτον ἔχει μαθητήν. qui occiditur, quia pro Deo moritur, Dei autem,
quod talem habeat discipulum.

)hes. IV, 13.

Variæ lectiones et notæ.

Malim θεραπεύσαντι.
Δέ abest A.
Ita uterque. Forte ἄξει, aut ἀχθήσῃ.

(52) Forte μαρτυρίου, aut μαρτυρίας. Cyrillus de re eadem tom. IV, p. 1120 C : Τὴν εἰς αἷμα τιμωρίαν ἐπιθέντες αὐτῷ,

Etsi Hentenius etiam videtur legisse καὶ ἑστερον, tamen malim, σωφρονέστερον γὰρ .. τ. λ.

(*gg*) *Petro itaque.* etc Quæ in Græco in fine scholii leguntur, ea in principio habet interpres.

Vers. 19. *Et — me.* Hinc rursum ostendit, quod Β præ cæteris sibi familiarem eum faciat, ac ampliori dignetur honore, ut etiam promptior fiat.

Quod si quis dicat : Quomodo ergo Jacobus Hierosolymitanam accepit sedem ? dicemus, quod Petrus orbis constitutus est præceptor : cum ergo tam præceptor, quam discipuli deambularent, dixit ei : *Sequere me,* ut videlicet etiam crucifigaris et æqualem sustineas mortem.

Καὶ — μοι. Ἐντεῦθεν πάλιν δείκνυσιν ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν οἰκειοῦται, καὶ μείζονος ἀξιοῖ τιμῆς, ἵνα καὶ προθυμότερος γένηται.

Εἰ δέ λέγοι (53) τις· Πῶς οὖν Ἰάκωβος ἔλαβε τὸν θρόνον (54) τῶν Ἱεροσολύμων ; ἐροῦμεν ὅτι ὁ Πέτρος τῆς οἰκουμένης ἐχειροτονήθη διδάσκαλος. Περιπατούντων τοιγαροῦν τοῦ τε διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν, εἶπεν, Ἀκολούθει μοι, σταυρούμενος καὶ αὐτὸς (55) δηλονότι, καὶ τὸν ἴσον θάνατον ὑφιστάμενος.

Vers. 20. *Conversus — sequentem.* Incedentem post Petrum ; casu enim proximus ei deambulabat.

Ἐπιστραφεὶς — ἀκολουθοῦντα [βαδίζοντα (59) ὀπίσω τοῦ Πέτρου· ἔτυχε γὰρ τότε πλησίον αὐτοῦ περιπατῶν.]

Vers. *Qui et — te?* In cœna mystica, sicut ibi significatum est. Reducit autem nobis ad memoriam interrogationem, ostendens, quantam Petrus loquendi adeptus esset libertatem, postquam de negatione resipuerat. Nam qui tunc ausus non erat interrogare, sed dilecto discipulo ad hoc utebatur : hic non solum præsidentiam erga fratres sibi commissam accepit, verum etiam de dilecti statu confidenter interrogat.

Ὃς καὶ — σε ; Ἐν τῷ δείπνῳ τῷ μυστικῷ, καθὼς ἐκεῖ δεδήλωται. Ἀναμιμνήσκει δὲ ἡμᾶς ἐκείνης τῆς κατακλίσεως τε καὶ ἐρωτήσεως, δεικνὺς ὅσην ὁ Πέτρος παῤῥησίαν ἔσχε μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀρνήσει μετάνοιαν. Ὁ γὰρ τότε μὴ τολμῶν ἐρωτῆσαι, ἀλλὰ τῷ ἠγαπημένῳ χρησάμενος εἰς τοῦτο, οὗτος οὐ μόνον τὴν προστασίαν ἐπιστεύθη τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἠγαπημένου θαῤῥαλέως ἐρωτᾷ.

Vers. 21. *Hunc — quid ?* Num et ipse te sequetur ? num eamdem nobiscum mortis via gradietur ? num similiter morietur ? Siquidem intellexit, quid innuisset, dicens : *Sequere me* ; cumque Joannem vehementer amaret, cupiebat eum æqualis mortis assumere consortem : et tanquam Joanne interrogare non audente, ipse interrogat, vicemque rependit. Quid ergo Christus ? Privatum amputans affectum, ac instruens nihil ulterius esse perscrutandum, ostendit vario modo disponenda esse, quæ illos contingerent.

Τοῦτον — τί ; Οὐκ ἀκολουθήσει σοι ; οὐ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ὁδὸν τοῦ θανάτου βαδιεῖται ; οὐχ ὁμοίως ἀποθανεῖται ; Συνῆκε γὰρ τί ὑπεδήλου τὸ Ἀκολούθει μοι, καὶ σφόδρα φιλῶν τὸν Ἰωάννην ἐβούλετο κοινωνὸν αὐτὸν τοῦ ἴσου θανάτου λαβεῖν, καὶ ὡς τοῦ Ἰωάννου μὴ τολμῶντος ἐρωτᾷν, αὐτὸς ἐρωτᾷ, καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἀποδίδωσι. Τί οὖν ὁ Χριστός ; Ἐκκόπτων τὴν μερικὴν φιλίαν, καὶ παιδεύων μηδὲν (57) περαιτέρω πολυπραγμονεῖν, καὶ ἐμφαίνων ὅτι διαφόρως τὰ κατ' αὐτοὺς οἰκονομηθήσονται, φησίν (58)·

† Cum audisset Petrus (ut quidam aiunt) quod pro Christo esset moriturus, dixit : Et Joannes, quid ? num et ipse moriturus est ? Christus autem id quidem non negavit ; nam quisquis natus est, etiam morietur : sed ait : Si eum velim manere usque ad mundi consummationem, et *tunc* de me testificari, quid ad te ? Dicunt itaque, eum vivere, et sub Antichristo occidendum cum Elia et Enoch, prædicantem Christum. Quod si monumentum ejus ostendatur, quid inde ? Vivus namque illud ingressus est, deinde translatus, quemadmodum etiam Enoch et Elias. Evertit itaque evangelista falsam illorum opinionem, qui existimant, non esse moriturum hunc discipulum : nam ita falsum est, hominem videlicet esse immortalem. Nam etsi Enoch et Elias non sint mortui, sunt tamen mortales. Ita ergo et hic, quanquam mortuus non sit, attamen morietur. Falsum itaque est quod non moriatur ; sic intellectum quod videlicet sit immortalis. Alii autem affirmant, quod mortuus sit, et dictum illud : *Si eum velim manere, donec veniam,* intelligunt, quod remansurus erat in Judæa Joannes donec veniret Christus contra Judæos, percussurus eos per manus Romanorum, et ita Petrum a Joanne separandum, ut etiam majori fructu diversis locis prædicarent. Omnes igitur opiniones retulimus, ut harum rerum studiosi nullam ignorarent. Qui autem dicunt, eum esse mortuum, in hunc modum referunt : Foderunt, inquiunt, foveam, et in gyro posuerunt lapides : deinde illum ibi demiserunt, ac operuerunt. Post aliquot autem dies scrutati sunt foveam illam, et eum non invenerunt. Verum, quia eum illic deposuerunt, dicunt eum fuisse mortuum.

Vers. 22. *Ait — te ?* Si eum velim in vivis ma-

Λέγει — σε ; Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ζῶντα ἕως

Variæ lectiones et notæ.

(53) Λέγει A.

(54) Θρόνος apud Patres Græcos notat episcopatum. Hunc enim primum episcopum fuisse traditur.

(55) Καὶ αὐτός omittit A.

(59) Inclusa absunt A. Horum autem loco addit : Ετυχε βαδίζοντα (sic) ὀπίσω τοῦ Πέτρου, ἀνέπεσεν.

(57) Μηδέ A.

(58) Post hæc Henteñius ex margine sui codicis addidit scholium, quod hic subjecti. Similia leguntur apud Theophyl. p. 847 A. et in epistola Michaelis Glycæ, quam edidi cum Isocratis, p. 48. Mosq. 1776, 8. Confer etiam Areth. ad Apocal. p. 741 A.

ἔρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, τί πρὸς σὲ κοινόν ;

Σὺ ἀκολούθει μοι. Σὺ τὸν σὸν θάνατον σκόπει, μηδὲν τὸν ἐκείνου περιεργαζόμενος.

Ἐξῆλθεν — ἀδελφούς. Ποῖος λόγος ;

Ὅτι — ἀποθνήσκει. Εἰκὸς γὰρ πάλιν ἐκείνους ἀκούειν ἃ πρὸς τὸν Πέτρον ἐρρήθησαν. Διεφημίσθη δὲ ὁ λόγος οὗτος, ἤγουν (59) ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ὡς πλανηθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ συνεωρακότων τὸν τοῦ λόγου σκοπόν. Εἶτα διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην φήμην.

Καὶ — σέ ; Ὅπερ οὐ δηλοῖ ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἕτερον ἔχει σκοπόν, ὡς προείρηται. Τίς οὖν ὑπολείπεται λόγος τοῖς ἐνισταμένοις, ὅτι οὐ τέθνηκεν, αὐτοῦ δὴ τούτου διαῤῥήδην βοῶντος ὅτι πλανῶνται οἱ τοῦτο ὑπολαμβάνοντες ;

Οὗτος — αὐτοῦ. Καὶ οἴδαμεν, οἱ εἰδότες αὐτὰ, ὅτι ἀληθῶς μαρτυρεῖ. Φαίνεται γὰρ ὅτι καὶ ἄλλοι ταῦτα ἐγίνωσκον. Ὡς οὖν σφόδρα θαῤῥῶν τῇ ἀληθείᾳ τοῦτό φησιν. Ἔγνω γὰρ ὅτι δόξει τισὶν ἴσως ὑποπτα λέγειν, διὰ τὸ μὴ μνημονευθῆναι ταῦτα παρὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν.

Ἔστι δὲ — ὁ Ἰησοῦς. [Τοῦτο (60) καὶ ἀνωτέρω περὶ τῶν σημείων εἶπεν.]

Ἅτινα — βιβλία. [Οὐ (61) χωρεῖ δὲ αὐτὰ ὁ εἰρημένος κόσμος, καὶ καθ' ἕτερον λόγον, οὐ διὰ (62) πλῆθος συγγραμμάτων, ἀλλὰ διὰ μέγεθος πραγμάτων · οὐδὲ τόπῳ, ἀλλὰ τρόπῳ.]

Καθ ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ἐμφαίνων τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πλήθους τῶν πεπραγμένων τῷ Κυρίῳ. Χρῶνται δὲ τῷ λόγῳ τῆς ὑπερβολῆς καὶ οἱ γράφοντες, καὶ οἱ λέγοντες, ὅταν ὑπερβολὴν πράγματος παραστῆσαι βουληθωσιν. Οὗτος δὲ καὶ τὸ Οἶμαι προσθεὶς ἐκόλασε τὴν ὑπερβολὴν, καὶ παρεμυθήσατο τὸ δοκοῦν ἀπίθανον, ὑποδηλῶν ὅτι διὰ τὸ παμπληθὲς αὐτῶν εἰρηκεν οὕτω. Καὶ ἄλλα μὲν οὖν πολλὰ ἐποίησεν, ὡς πάντα δυνάμενος · ῥᾴδιον γὰρ αὐτῷ τὸ ποιεῖν ἢ ἡμῖν τὸ λέγειν · μόνα δὲ ἐγράφησαν τὰ πρὸς εὐσέβειαν καὶ πίστιν χρησιμώτερα καὶ ἀναγκαιότερα, ἐκεῖνο τῶν συγγεγραφότων (63) ἐννοησάντων, ὡς ὁ μὴ τοῖς γραφεῖσι πιστεύων οὐδὲ τοῖς πλείοσι προσέξει. Ὁ δὲ ταῦτα δεξάμενος ἑτέρων οὐ δεηθήσεται.

Γένοιτο δὲ ἡμᾶς, τελείους θεραπευτὰς τῆς παντελείου Τριάδος ἀναφανέντας, ἀγαθῷ τέλει κατακλεῖσαι (64) τὸν βίον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν.

Τῷ (65) συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ χάρις. Ἀμήν

Τέλος πάντων.

A nere donec secundo adventu veniam, quid illi tecum in hoc commune est ?

Vers. 22. *Tu me sequere.* Tu tuam mortem considera, nihil de illius morte investigans.

Vers. 23. *Exiit — fratres.* Quis sermo ?

Vers. 23. *Quod — moreretur.* Verisimile est namque et eos audisse, quæ Petro dicta erant. Divulgatus est hic sermo, videlicet, quod non moreretur : quia errabant, nec sermonis assequebantur intentionem. Deinde corrigit rumorem erroneum.

Vers. 23. *Et — te* ? Quod non significat, eum non moriturum, sed aliam habet intentionem, ut prædictum est. Quis ergo relinquitur sermo asseverantibus, eum non esse mortuum, cum jam ipsemet
B luculenter clamet quod errent, qui hoc suspicantur ?

Vers. 24. *Hic — ejus.* Et scimus, qui ea novimus, quod verum perhibeat testimonium. Apparet enim, quod et alii hoc intelligebant. Itaque, tanquam vehementer fretus veritate, hoc dicit : Novi siquidem, quod aliquibus videbitur fortassis suspecta dicere, eo quod ab aliis evangelistis horum non sit facta mentio.

Vers. 25. *Sunt autem — Jesus.* Hoc etiam superius dixit de signis.

Vers. 25. *Quæ — libros.* Non caperet eos dictus mundus, alio etiam modo : non propter litterarum multitudinem, sed propter rerum magnitudinem : neque de loco loquitur, sed de modo.

Hyperbolicus est sermo, ostendens immensam
C multitudinem eorum quæ a Domino facta sunt. Utuntur autem sermone hyperbolico et qui scribunt, et qui loquuntur, quando rei magnitudinem ostendere decreverunt. Hic autem addens etiam verbum, *Opinor*, auxit (*hh*) hyperbolen, ac suadibile fecit, quod incredibile videbatur : insinuans, quod ob maximam eorum multitudinem ita dixerit. Siquidem et alia multa fecit, utpote omnipotens ; nam ei facilius erat facere, quam nobis dicere. Sola autem ea scripserunt, quæ ad religionem ac fidem utiliora erant, magisque necessaria : quod hoc considerarent hi qui scripserunt, quod qui his quæ scripta sunt non credit, neque pluribus fidem habebit : ei vero, qui hæc suscipit, alia necessaria non
D erunt.

Utinam autem et nos perfecti ministri perfectissimæ Trinitatis habeamur, ac vitam bono fine concludamus, per Christum Jesum Dominum nostrum. Amen.

Finis omnium.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Ἤγουν omittit A.
(60) Inclusa absunt A. Respicitur autem ad Joan. xx, 30.
(61) Hæc in margine habet A.
(62) Τό addit A.
(63) Συγγραφόντων A.
(64) Καταλῦσαι A, quod usitatius est.
(65) Hæc in fine addidit scriba Cod. A.

(*hh*) *Auxit.* Imo, castigavit, temperavit, mitigavit.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

COMMENTARIUS IN QUATUOR EVANGELIA, *ex editione Græco Latina Christ. Frid. Matthæi.* 9

Christ. Frid. Matthæi Præfatio. 11

Richardi Simon, cap. 29 *Historiæ criticæ*, in quo de Commentariis Euthymii Zigabeni. 17

Joan. Alb. Fabricii notitia in Euthymium. 29

Philippi Labbe ex tomo I Dissert. in Bellarminum. 29

J. Aug. Ernesti ex Instit. interpr. Novi Testamenti. 29

J. Aug. Noesselt de catenis Patrum Græcorum. 29

Joannis Hentenii Epistola dedicatoria editioni Latinæ anni 1544 præmissa. 33

Ejusdem præfatio. 41

Joannis Millii Examen codicis Euthymii Barocciani. 69

Lectiones variæ utriusque codicis Mosquensis ad quator Evangelia. 75

EXPOSITIO IN MATTHÆUM. 107

— IN MARCUM. 765

— IN LUCAM. 853

— IN JOANNEM. 1105

FINIS TOMI CENTESIMI VICESSIMI NONI.

5068 026

Valleguidonensi, ex typis L. BARNÉOUD et Cie.

3 2044 073 502 395
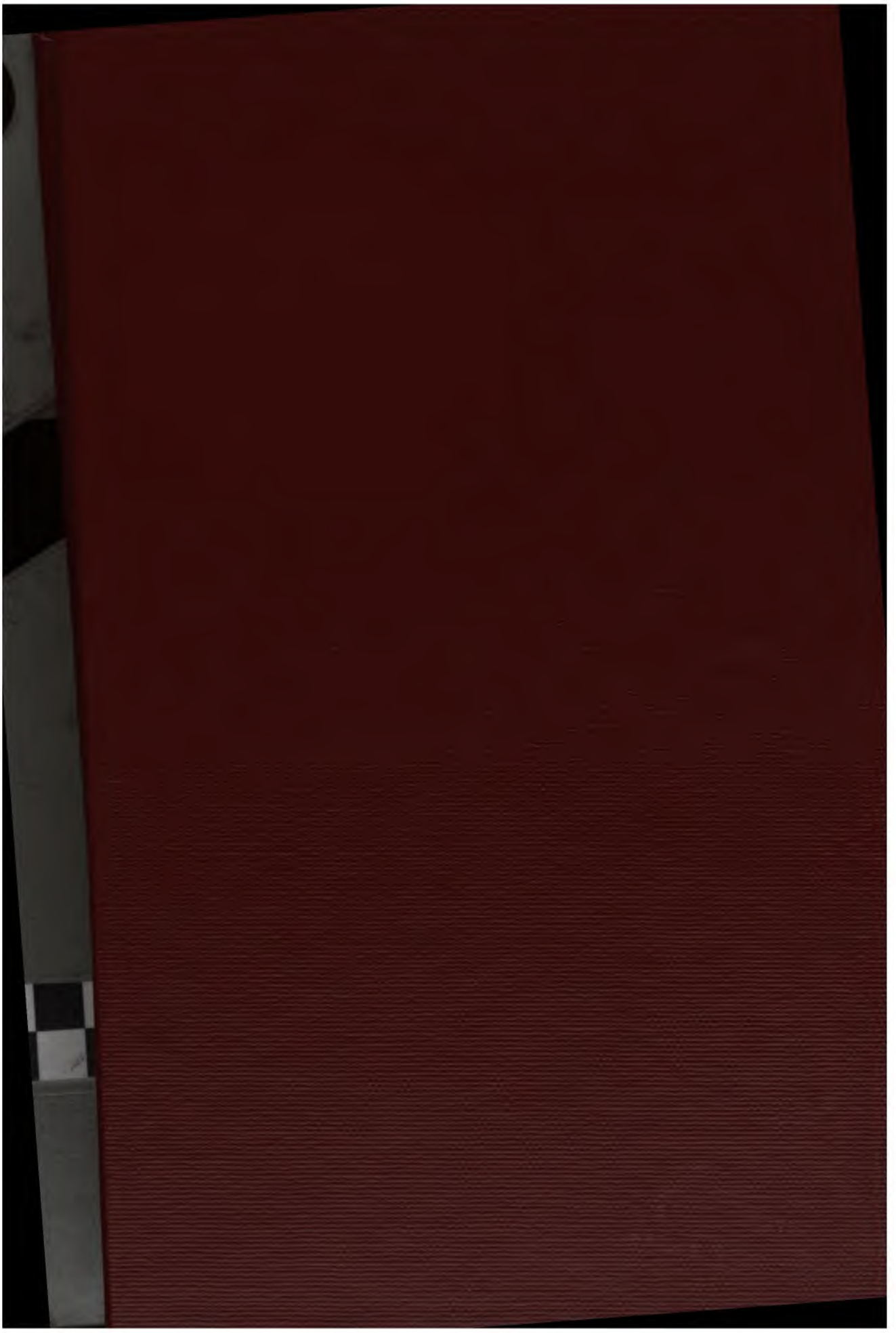
THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY